

275

10 11

Duke University Medical Center Library
Trent Collection

h

2 tomes en 1 vol.

KHH

cul. comp A.

Brunet 3,809 2e ed.

2 cartes H.T. (Rome)

10 pls H.T.

Medecin et Innocent XI et Clement XI

auteur de traités sur les aneurismes et les epidemies

precursseur de l'hygiene moderne - obitua à 18 ans

écriture pure et elegante

J O. M A R I Æ
L A N C I S I I
O P E R A V A R I A
I N D U O S T O M O S D I S T R I B U T A .

Digitized by the Internet Archive
in 2011 with funding from
Duke University Libraries

J O. M A R I Æ
L A N C I S I I

INTIMI CUBICULARII, ARCHIATRI,

P O N T I F I C I I

Et in Romano Archilyceo

PRIMARIAM MEDICINÆ PRACTICÆ CATHEDRAM

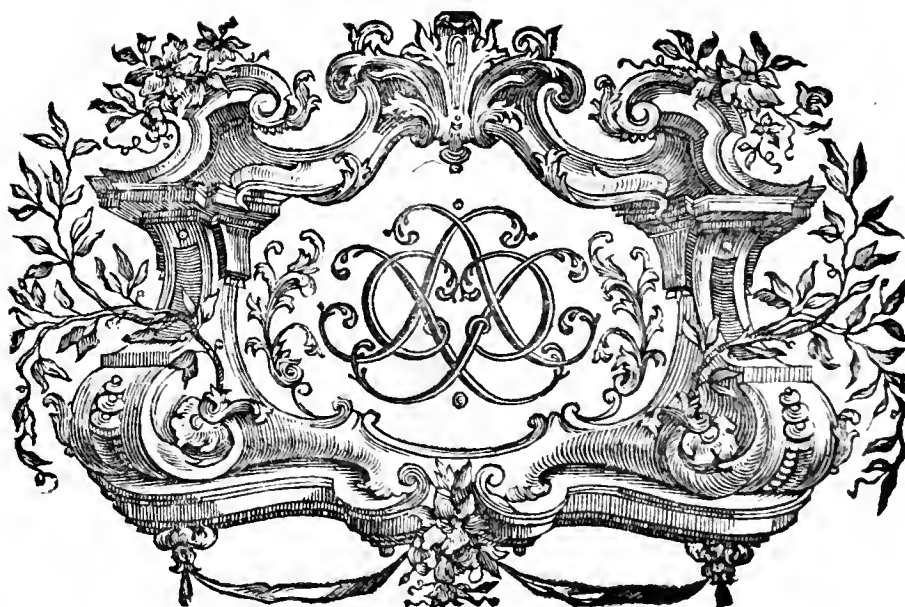
M O D E R A N T I S

O P E R A V A R I A

In Unum Congesta, et

I N D U O S T O M O S D I S T R I B U T A .

~~~~~ J. J. Kankler
T O M U S P R I M U S . M. Dr. V

V E N E T I I S ,
Excudebat S A N C T E S P E C O R I .

C I D I C C X X X I X .

S U P E R I O R U M P E R M I S S U , A C P R I V I L E G I O .

1739

1744.

v

P R Æ F A T I O

E U S E B I I S G U A R I I M. D.

A D O P E R A V A R I A

J O : M A R I Æ L A N C I S I I

I N T I M I C U B I C U L A R I I , A R C H I A T R I I P O N T I F I C I I &c.

Cogitanti cuilibet, & memoria causam repetenti, cur toties fuerint variis temporibus præclarissimorum Opera Philosophorum impressa, horum in scribendo excellentia, atque in ratiocinando æquitas facile occurret, indeque coniici statim poterit, repetitam editionem Operum hujus doctrinæ Auctorum eorundem præstantiæ clarum specimen fore. Nam cum maximus semper honor viris in hoc doctrinæ genere singularibus præstitus sit, nec vulgares solum errores, qui jam irrepsissent coarguere, sed novitios quoque receptos inventosque convellere pertentatum; ideo doctorum hominum his non fœdata maculis placita ab eruditis quærentur, & eorum novis editionibus tali pacto occasio paratur. Hoc tamen ad elapsa tempora, quibus fallacia, atque error dominabantur, minime est referendum, sed de hoc nostro, ac de elapso proximè seculo jure dicendum censeo; cum ad majorem Baconis de Verulamio, qui in Naturalibus, Galilæi Galilæi, qui in Mechanicis, & Borelli, qui in Medicis primi rectam discerendi methodum, & solidas observationes invexerunt, gloriam, tenebrarum caligine hac nostra tempestate discussa, perfectio in disciplinis tradendis eluceat, & qualis esse debeat modus tractandi artes planè cognoscatur. Nomen enim eruditi, atque sapientis olim illis ignorantia tenebris obductis temporibus perperam usurpabatur, ideoque honor eorum Opera reimprimendo ipsis cum injuria conferebatur. Perspectum tandem hominibus fuit corruptionem Artium a nimia fide Auctoribus præstita profecisse, & originem mali tanti a superstitiosa religione sententiis illorum hominum, qui Artis cujusdam principes vocabantur, habita emanasse; atque adeo cognita demum stupiditas, ac ignorantia, tum illius Aristotelis admiratoris: cum alterius stulti Galeni cultoris, quorum primus dicere solebat: „(a) „ se suis sensibus esse præstiturum fidem, nisi Aristotelis sententia adversaretur, & alter Messaria dictus, ajebat: „ (b) se potius cum Galeno errare velle, quam cum alio quovis recte sentire. Quamobrem nullius virtutis censenda est ad suorum Auctorum demonstrandam excellentiam multarum editionum adlata copia, tum Aristotelis, ac Avicennæ, cum Galeni, Alexandri ex Grecis, Aven-

zoaris, Averrhois ex Arabibus, ac aliorum, quos plus Auctoritas, quam ipsa ratio movit, atque evidentia. Multo, me hercle, inter veteres scriptores essent magis recolendi, qui aliorum rejectis fabulis, totam in observationibus & experimentis posuissent operam. Quippe *Neoterici* hac via suscepta omnem sustulerunt lapidem, & facile ad veritatis sinum iter pararunt. Horum opuscula ipsorum si fuissent per plures vices impressa nihil plus justo Auctoribus donatum esset, & si non certò, at probabiliter ipsis longum ævum promissum. Nunc autem, quo in scientiis certum ab incerto disgregari possit perspecto modo, & qua eruditionum, ac experientiarum supplectile ad eruditi, & sapientis nomen jure comparandum instrui oporteat, editio arepetita cujusvis Philosophi Opusculorum evidens testimonium est ejus præstantiæ, atque doctrinæ. Non dubitandum est ergo Opera omnia nostri præclarissimi Jo. Mariæ Lancisii, cuius tum Doctrina in Physicis, cum in reliquis Naturalibus scientiis excellentia undique lucet, recudi mereri: nec ullo modo negandum est, hanc quæ denuo donatur Publico editionem, clarè estimationem, quam ipsi totus proficitur Orbis, demonstrare, cum nunquam fuisset id ipsum institutum, si deficientia exemplarium Genevensis postremæ editionis, & imperfectio eorundem una cum Litteratorum quærimoniis negotium non sollicitassent. Atque id equidem jure Operibus hujus gravissimi Viri contigisse video. Nam etsi de arduis, obscurisque rebus disputare instituat; tamen in hoc tam operoso tentamine tali arte se confert, ut utile dulci, & delectabili misceat, nec sententiis solum argutè, sed verbis etiam ornate omnia eleganter exaret. Flumen enim inanum verborum quibus sententia desit ipsi displicere aperte videtur, & viam qua ex vobis proficere possit anxie in omnibus ipsum quærere clarè deprehenditur. Hic non crambe recocta, ut ajunt, ubique legitur, veluti in quibusdam Libris, in quibus, vel nihil novi, vel si aliquid hujusmodi, tamen parvi momenti habetur, unde tanta voluminum mentes opprimens farrago, & tam multa Bibliotecas inutili onerans pondere copia venit; sed ab experimentis, & novis, summaque diligentia institutis, deductæ optimæ observationes colliguntur, & ex iis nonnulla a nemine antea detectæ. Nec methodus, qua tum Medicas, & Anatomicas, cum Chemicas, Botanicas, & Phylologicas res pertractavit singulis his non competit scientiis. Cognovit enim Vir summus non omnia eandem Methodum ferre, nec uno, eodemque stylo varias artium doctrinas esse pertractandas, exemplo motus doctissimorum Virorum, quibus quotiescunque, vel scribere, vel discerere fuit opus, cuilibet rei impertierunt aptam verborum vim & naturam. Cuncti quoque cæterarum Artium liberalium cultores exemplo hic sunt, verum maximè Poetæ, qui quanta sint obser-

vantia colendi, etiam in Arte bene dicendi non modo laus a Cicerone in Oratione pro Archia Poeta Ipsi, Ennio, & Homero, cæterisque omnibus tributa liquidò patefacit, verum & a præclarioribus Rethoricis ipsis veneratio præstita; cum olim Quintilianus, & inter cæteros Recentiores Annibal Carus exempla figurarum, locorumque Rethoricorum ad juventutem facile imbuendam, vel ab illustribus Poetis hausissent. Stylus, qui in Epicis quæritur elatus, in Lyricis medius, in lugubribus humilis, in eo qui orationis splendore illustrare cogitationes suas vult, solutus, & nulli memoratæ speciei adliectus esse debet. Si enim laude aliquid sit extollendum, si describendum aliquid magnifici, vel pugna, vel terror, vel ira, aut quid simile exponendum, gravi, elatoque stylo utatur Orator oportet; in propositione, & in confirmatione Orationis stylo plano se conferat, contra autem in lugubribus, voluptuosis, ac animum ad commiserationum moventibus ex vobis stylus humilis, abiectusque respondebit. Hæc enim, quæ in benè, ornatèque disputandi Arte tanti pendentur Præcepta, a Demosthenis, & Eschinis inter græcos, a Ciceronis inter Latinos orationibus, & a Boccacio, Castilione, Sperono Speroni, Torquato Tasso, Casa, Salvino, aliisque innumeris inter Italos deducuntur. Quapropter cum, juxta illum Eloquentiæ fontem Ciceronem: „ Ars Oratoria nullis terminis contineatur „ non solum Botanicus, Anatomicus, Medicus, & Philologus, verum etiam & Mathematicus, Methaphysicus, Theologusque, ut Melchior Canus effecit, ejus præceptis obtemperare debet. Quando autem eæ tractantur Scientiæ, non instar Oratoris tantum se habere scriptor advertat, verum ut Physicus, Naturæ curiosus, & divinarum rerum scrutator, idest Methodo peculiari disciplinæ tractandæ utatur. Nunc non ego alloquor modum in Botanicis scribendi a Rajo, & Turnefortio adhibitum, cum universam hanc tractarint Artem: non modum in Anatomicis ab Heistero, vel a Vieussenio, vel Bidloo, aliisque susceptum, isti enim, vel per universam, vel per majorem Anatomiam partem peragrarunt. Nam qui paucas habet, vel Botanicas, vel Anatomicas observationes tradendas, aliam debet prosequi Methodum, vel per Adversaria, ut Ruischius, & elegantius Morgagnius, vel facili, solutoque stylo ut cum nonnulli, tum Lancisius noster effecit. Aliud enim est Principia, præcepta, atque experimenta integræ Artis exponere, ut in Anatomia fecerunt Heisterus, Vieussenius, & Bidlous, aliud aliquam veritatem in profundo delitescentem in lucem eruere: aliud item est longam doctrinarum, & eruditionum seriem ad faciliorem Lectoris intelligentiam, & Thyronum instructionem in quadam scientia contexere, ut in Botanicis fecerunt Rajus, & Turnefortius, aliud nisi nonnulla in medium proferre cognoscenda tantum. Hic autem de

Naturalibus Disciplinis dumtaxat me loquentem intelligi vellem, cum ab experimentis, quicquid in ipsis statuitur, ad sanaprocedendum Methodo inferatur oporteat. Quare, quemadmodum gravissimi Viri fecere, quotiescunque totam cujusdam disciplinæ suppelectilem perscribere statutum fuerit, ab experimentis, vel a propositionibus omnibus notis erit exordiendum, sicque progrediendum, ut vel una cum eruditionibus elegans quoque dicendi modus intermisceatur, vel perpolito, ornatoque differendi stylo relicto, sive legenti validè persuadere, sive discenti faciliorem planioremque viam aperire quaratur. Cum autem aliquam partem, & hanc levem cujusdam disciplinæ fuerit deliberatum conscribere, ut ipse candidè dicam, quod ex animo sentio, cum omni alio simili, tum præcipuè rudi, aridoque Mechanicorum exponendi modo utpotè inornato nimis, atque austero posthabito, elatior, suaviorque ut anteponatur, dummodo id fieri possit, optimum puto. Quæ mea sententia adeo cum illa Lancisii adamussim respondet, ut nihil ferè in ejus scriptis Ciceroniano modo non exaratum legatur, quamvis & Botanicas, & Anatomicas, & Chemicas, Physicasque res disquirat. Verumtamen ubi aut natura rei, aut necessitas circumstantiarum, aut quid aliud simile poscit, sive ubi sit pretium Operis methodum Mathematicam in iis pertractandis invehit, ut in motus cordis, & Aneurismatum tractatu peragit. Cæterum, quemadmodum non linearum; polygonorum, circulorum, & superficierum, solidorumque qualitates per Euclidæ Theoremata; non curvarum conicarum naturas per loca Geometrica; non æquationes per intersectiones curvarum; non denique curvas algebraicas, & transcendentes, ceu Mechanicas altioribus, & infinitis calculis disquirendas sibi proponit; ideo strictis, rigorosisque Mathematicorum formulis temerè non abutitur, sed tali se moderatur consilio, ut iniquus futurus esset, qui quasi perulantly Mathematicum ostendendum se præbuisset, ipsum voluisset efflagitare. In reliquis autem libris, in quibus omnium naturalium artium, vel cognita, vel nunquam visa amplius tentamina, atque experimenta perbellè, ac gratiosè exponit, voluptuosaque eruditione circa ea disputat, & artis quæ tractat, & modi pertractandæ præcepta studiosè servat. Etenim ea occasione, qua de bovilla peste scripsit, ubi fuit commovendum, ad id efficiendum validos adhibuit modos, ubi timor incutiendus infausa prognostica, & terribiles in medium animadversiones protulit, & ut paucis me expediam, ne videatur potius integram panegirim, quam Præfationem contexere, non solum in hoc tractatu, sed in aliis quoque omnibus apta ad animi affectus commovendos usus est verborum vi. Cæteras autem hujusce Auctoris detegendi, ac laudandi dotes aliorum sit cura, cum mihi ad hoc tantum munus solvendum

verborum copiam deficere cognoscam. Fateor item tam magno oneri imparem me sentire, & quamvis de ejus laude sim valde sollicitus, testor tamen a multitudine meritorum officium meæ linguæ vinci, cum non rudi, quo nunc polleo ore, sed disertissimo si ornarer, nec justos plausus, nec debitam laudum copiam tribuere me tanto Viro pro suis meritis posse deprehendam. Satis est ergo mihi in præsentia, ut ejus in omni genere eruditionis memorem præstantiam, cui similem in cæteris Scriptoribus alioquin gravissimis egrè deteges. Quippe rari extiterunt Medici, qui tam bene in omnibus Phylologicis disputarint. Lancisium non latuit fluidorum in tubis communicantibus præssionem, ac æquilibrium ad corporum animalium cognoscendas vires, texturamque omnis, & cujuscumque generis corporum vegetantium. Naturæ abditas leges ad motus corporum moderandos, & ad universalem servandam harmoniam ipsi perspectas fuisse ejus Opera liquidò monstrant. Quæque inde ejus in naturæ operationibus perscrutandis mirabilem diligentiam, & veritatis amorem in experimentis affatim capiendis ostendunt, simulque disquisitionem principiorum corpora mixta, mineralia, metallica, animalia, atque vegetabilia componentium non omisisse. Plantarum species, naturas, & proprietates ponderavit, neque earum sales, sulphures, & spiritus, cujusnam naturæ sint, & quo anni tempore copiosiores, & magis æctivos reliquit. Aeris, aquarum, & quorundam aliorum naturalium corporum essentias, vitia, & virtutes examinavit, & Mathematicarum majorem partem prosequutus est, in primis etiam Anatomiam, & hujus Artis illustriores, rarioresque observationes, quibus plurimam operam impendisse nemo dubitare audet. Præterea Romanæ Antiquitatis, ad solos pertinentis Antiquarios, & Historicos jam a temporis edacitate adhuc consumpta monumenta sibi comparare studuit. Tandemque nobiliori Medicinæ parte ea scilicet, quæ circa Diagnosin, prognosin, sectiones morbosas, curationes, observationesque omnes versatur sollicitè se ornavit. Quis ergo nunc absque admiratione tantam multi generis eruditionem non contemplabitur? Quis unquam, vel hac nostra ætate, vel præteritis quoque temporibus medicum magis hoc eruditum inveniet? Non inficior equidem nonnullos in singulis hisce artibus, & eruditione præclariores, & observationibus feraciores, amplioresque doctrina extitisse; verum una contenti disciplina totis viribus in ipsam solum incubuerunt. At Hic pari conatu pluribus totus se dicavit, & ex iis plus excerpfit, quam ingenii humani natura in aliis tribuere potuisset. Sed de his satis. Jam tempus est ut ea persequamur, quæ sunt deinceps tradenda, ex quibus nunc temporis, quid in iis tractatibus quos præstantissimè Lector ante oculos tenes exaratum sit paucis exponam, cum in reliquis tibi a Typographo donandis, quid con-

tineatur aliæ tempeſtatis erit cura. Aſt hoc adhoriri nolim, quominus te neceſſariò cognoscendis ad veritatem rei percipiendam, & ad opus meum in iis colligendis tractatibus, quale, & quantum fuerit deprehendendum inſtructum, dimittam. Nolo enim quod mihi illud tribuatur, quod aliis ex juſtitia convenit. Nam ſicut aliorum eximios uſurpare labores non ſoleo, nec aliorum obni-gratis meritis, omne quod ex iis venturum eſſet per fas, aut ne-fas mihi adſciſcere; ita iniquum eſſe cenſeo, ut alii, quod mihi non competit, largiantur. Quapropter ego exponere e veſtigio inſtituam, quid in cauſſa fuerit, cur hanc inornatam, rudemque Præfationem conſcripſerim, quamvis nullo familiaris conſuetudinis vinculo, neque affinitatis titulo cum hoc eodem ipſo Lanciſio conjunctus fuerim. Hunc equidem non novi Virum, neque Romæ proſectus ſum, ubi in honorum multitudine, & doctiſſimorum hominum frequentia vitam non admodum felicem ob affectam valetudinem ipſe ducebat. Operum tamen ejus amore captus, atque inſtantiis, precibusque Typographi excitatus nulla in alia re laborem impendi meum, præter quam in Præfatione hac, & in collectione catalogi tractatum, tam in lucem editorum, quam in tenebris adhuc latentium. Ex iis nonnullos in quorundam meorum manibus familiarium extantes reperi, alios legi memoratos a quibuſdam Scriptoribus paſſim, multos tandem in Bibliotheca S. Spiritus Romæ exiſtere mihi per litteras traditum fuit. Itaque cum ego hic loquar de MSS. ineditiſque Operibus; de tractatibus intra Genevenſem editionem non inſertis alia erit ratione perſequenda enarratio; quia Libri jam jam cuſi, dummodo in perſpectis habeantur, ubique etiam fortè occurrere poſſunt, & de induſtria quaſiti faciliter inveniuntur. Hos tractatus igitur, qui una cum aliis in allata nunc Genevenſi editione non fuere congeſti, quique nihilominus ſubierunt prælum, non niſi indicatione indigere mihi viſum eſt, qua proinde eos omnes afficio. Multitudinem meritorum Petrus Aſſaltus ingentem, cum præfuit ſol-lerter huic editioni, ſibi comparavit, quam proſecto editionem animo tam æquo accepit, tamque libenter vidit Lanciſius, ut ipſe ſua-met manu typographi errata corrigere voluerit; quod cum ego facere ipſius ad ſimilitudinem Aſſalti de reliquis, quinimmo de cunctis Operibus non auſim, planè videtur, me ab aliquo impedimento, atque obſtaculo detineri, ne tam utile, & optimum, tamdiùque a prudentioribus Viris exoptatum opus feliciter, ac ut rerum ordo exigeret, abſolvam. Ac revera correctio, & diſpoſitio horum Voluminum, qui bini ante alios mittuntur, alienæ eſt tribuenda elucubrationi, nam ad id manus tum ego admovi meas, cum jam ambo hæc Volumina fermè in integrum cuſa fuerint. Cæterum de reliquis tractati-

bus in posterum cudendis si cœlestia favebunt Numina, & si munus, non admodum futurum leve, mihi perfungendum omne remittetur, spero fore, ut melior hac editio contigerit, ibique in præloquio tractatum contentorum adumbrandi naturam erit mihi curæ. Nunc vero satis est, ut brevi nostri Auctoris mentem his in scribendis habitam perlustrem, quod paucis tamen peragam.

Ac primò igitur tractatus, qui de subitaneis mortibus inscribitur, expendendus erit, quo in uno Universa propemodum Medicina contracta dilucidè occurrit, quippe vitæ, ac mortis rationes, causæque subtiliter, & acutè enucleantur, atque evidenter demonstratur, omnia a mechanica solidorum structura, fluidorumque temperatione, alternisque motibus proficisci. Quocirca totum Opus in duos partitur libros, in quorum primo, antequam mortium subitanearum doctrinam afferat, Auctor ait, neminem veram, ac perspicuam mortis ideam fingere sibi posse, quin claram prius, atque veram vitæ rationem diligenter expendat: iccirco Peripateticorum tricis, ac irritis omissis disputationibus vitæ mechanicam tradit definitionem, qua tradita mortem omnem esse individuum, & subitaneam, sed ex hominum opinione variè dispertiri ostendit. Tum proposito insistentis mortium differentias declarando, quid naturalis sit mors, quid immatura, quid violenta, non tam juxta communem vulgi sensum; quam juxta rei veritatem, & rectæ divisionis ideam patenter exponit. Præterea causas mortis, subitaneæ dictæ, dum recensere instituit, quamquam innumeræ sint, eæque variè inter se misceri, & complicari soleant, duas potissimum esse advertit, quarum altera in vitio solidorum majoris usus consistit: altera in fluidorum hujusce generis discrasia. Item ad secundam, ait, causam pertinere aerem, vel rarefactum nimis, ut in montium summis verticibus, & in Bœiliana machina, simulque ubi calor adest ingens; vel nimis compressum, atque densatum, ut apud septentrionales evenit ob illum spirantem ventum a Boilio memoratum; vel intra venas animati corporis collectim intrusum, ut in Bohinii experimento; vel demum a volatilibus salinis, multumque noxiis corporeis effluviis corruptum atque in hunc aerem, ut causam mortium repentinarum inquirere desinit, exposita statim historia, & origine mortis Rustici cujusdam valetudinarii, qui cum propè antiquam quercum effoderet, post dumtaxat visum serpentem obiit. Hoc enim portentum ab Antonio Donarello ejus olim discipulo per epistolam datam pridie id. August. anno 1686. explicandum accepit, quod manifestè quibusdam probare videtur vulgare, erroneum tamen, effatum a Plinio(a) profectum, ajente: „basiliscos visu, ut catoblepas omnes necare,,. Sed quoniam non una, & eadem est fluidorum natura, quibus huma-

num

num corpus indiget, sed multiplex admodum, ac varia, & in primis sanguine cum opus sit ad vivendum, iccirco caussis repentinarum mortium ex parte aeris ab Auctore nostro perpenſis, tum ad sanguinem, tum ad animales ſpiritus tranſitum facit. In ſanguine enim quatuor affectiones ad tales accerſendas mortes recenſet; præceps, ſcilicet, imminutio ejuſdem, celerrima pariter, nimisque abundans copia, accredo, vel alia externis non ſatis expoſita ſenſibus ſimilis qualitas, atque veneficarum partium cum ipſo ſanguine mixtura; quæ affectiones in ſpiritibus animalibus quoque exiſtentes pari fato mortem ſubitanæam inferunt. Item ad cauſſam harum mortium ex parte ſolidorum majoris uſus ſermoneſ convertens, inſtrumenta inſpirationi famulantia primò conſiderat; ſecundò cor, & vaſa majora, dein tertio loco cerebrum, & nervorum paria adeo, ut omnes ſubitanei morbi triplici in hac diſiſione contenti ad ſuffocationem, ad Syncopem, ac ad Apoplexiam redigantur, quæ & ſimul plerumque concurrunt. Tandem primo hujus tractatus libro finem facit, ſigna futuræ repentinæ veræ, ac non ſimulatæ & ſupplantatæ mortis exponendo, atque methodum declarando, a mortibus tam aſpectu ſana, quam valetudinaria corpora præſervandi. Liber autem ſecundus propoſito reſpondet, propter quod Lanciſius de ſubitaneis mortibus ſcribere decrevit, acturus, videlicet, de iis potiſſimum ſubitaneis interitibus, qui Romæ ſuis temporibus, id eſt circa annos 1705, & 1706. crudeliter deſevierunt, atque daturus etiam exempla tum ſubitarum ægri tudinum, quæ vagabantur, tum nonnullorum qui eiſdem correpti, vel evaſerint, vel deceſſerint. Incipit enim hujus epidemiæ ſemina non in uſu locando tabaci, non in terræ motibus, ex iis que comitantibus exhalationibus, non denique in ſalubri chocolatæ potione, ſed prudentius in mala infirmorum corporum criſi latitare, cum ipſi obſervare ſæpenumero accidiſſet, ſupremum diem repente a nemine viſum fuiſſe, qui labe aliqua fluidorum, viſcerum, aut ſaltem canalium a multo tempore non laboraverit, ac pro cauſſis procatarticis inæqualem præcipuè aeris conſtitutionem inculpat. Ponit itaque ordinatè remedia illa, per quæ a ſubitaneis morbis repentinæas mortes minitantibus homines evaſerunt, ſanguinis nempe miſſiones, medicamenta revellentia, veſcicantia ſi vaſorum ruptura non adſit, vomitiones, temperatè diluentia, & unà cum cordialibus volatilia. Ac poſtremo quatuor phyſico-medicas obſervationes addit nonnullorum, qui cum primum iſtiusmodi repentinis morbis fuerint percuſſi, feliciter ſe ſe expedivere, & quinque alias, non ſine cadaverum ſecti one ſuo loco poſita, aliorum, qui primo impetu morbi repente tempeſtate illa perierunt. Et hoc pacto de ſubitaneis mortibus, & re-

pentinis morbis tractatum absolvit, laboris, ac auctoritatis tanta, ut Galli ex Latino in proprium sermonem convertere operæ pretium judicarent.

Præterea de subsequenti tractatu ut verba faciam, vix enim cœperat de noxiis Paludum effluviis Lancisius scribere, cum de Nativis, deque adventitiis Romani cœli qualitatibus disputatio succurrit, quippè secundum temporis vicissitudines Romanus ager a stagnantibus aquis nunc vindicatus, nunc obrutus varias itidem salubritatis, & insalubritatis vices expertus est. Quocirca ab Epistola dedicatoria data Romæ quinto Kal. Octobris anno 1710. ad Clementem XI. illo tempore extrâ Urbem degente tractatum adoritur. Universam in duas tantum partes dividit dissertationem, ac in prima Romani cœli clementia, & salubritate a Veterum testimonio, ac laudibus repetita, quatuor veluti causas salubritatis Romani aeris assignat: Civium, videlicet, optimum colorem, acre eorundem ingenium, morbos vernaculos apud cautè viventes ferè nullos, tandemque multitudinem senum in ipsamet urbe benè, beatèque viventium. Situm urbis item laudat, quippe qui, & Nationum diversitati, & variis temperamentis, & ægrotis ipsis nullo alio medicamine restituendis maximè congruit, & quia superior agri Romani pars in Italiæ medietullio collocata est. Ventorum quoque numeratis naturis, atque causis, Austrum nisi hærentes aquas inveniat insalubrem aerem non reddere, Ventos aquilonares prorsus esse salubres, Occiduos quoque non noxios asserit; verum ab ortu brumali illos proficiscentes præcipue Vulturum, Austrum, Euronotum, & Africum ob pravas, insalubresque delatas particulas animali economiæ infensos esse testatur. Hæc enim cum tertio in capite tradat, in subsequenti clarius omnia perlustrat, ac perpendet, donec in quinto aeris inconstantiam a facili contrariorum ventorum aditu advertit proficisci, attamen hanc minimè infensam esse, sed potius formandis Romanorum corporibus, animisque summoperè utilem. Porro absoluta de ventis oratione eruditionem eximiam præferente, convertit, ad aquas in genere sermonem, quarum nullas in Urbe noxias sed plerasque omninò salubres demonstrandum proponit. Inter signa, quibus dulcium aquarum salubritas, aut insalubritas dignoscitur, non vulgaria, non majorem levitatem, non citam calefactionem, aut frigectionem, non pelluciditatem, sed diuturnum populi usum sine valetudinis detrimento, & spargyricam analysim dinumerat. Nam lacus Sabbatini lympa levior cum sit aquis cunctorum Romæ fontium, quemadmodum omnes unanimiter opinantur, minus salubris reliquis censetur, & Aqua Nuceriana in qua arsenicum infusum fuisset, quamquam pelluciditatem non amitteret, esse summoperè noxiam nemo inficiabitur. Recensentur exinde species

aquarum dulcium, quæ spontè intra urbem scaturiunt, quæque in duas dividuntur classes ; aliæ enim sunt fontanæ, aliæ puteales, utraq̃ue autem natura sua tanquam optimæ nihil habent, unde Romani cœli salubritas non confirmetur. Species verò aquæ fontanæ quatuor esse ait : idest aquam Grilli dictam, cujus tantus apud ægros est usus, ut multi illam in Nuceria locum passim, utiliterque substituant, aquam B. Felicis, quæ utique bonitate vix cedit priori nunc memoratæ, aquam ad ripam Tiberis, & aquam S. Damasi ad Vaticanum. At & puteales in urbe degentes sunt quam maximè salubres, sicuti illæ aqueductuum a (a) Galeno commendatæ. His enim perlustratis ad pluviales aquas noster Auctor transitum facit, quas cæteris anteponebat censuit Hippocrates (b) atque ad analysim tradendam aquæ fontis fluentis ad ripam Tiberis, aquæ fontis vulgò nuncupati Marchionis Grilli, aquæ Beati Felicis, aquæ fontis Vaticani, fontis trivii, ad thermas Diocletiani, fontis in Janiculo, & aquæ Tiberinæ, quarum ferè omnium pondus specificum, & relativum perpendet. Deinde solum Romanum simplicibus theriacalibus, & balsamicis refertum; omniumque rerum ferax, cœli salubritatem confirmare ostendit, & adversariorum confutatis circa hanc rem objectionibus, clementiam aeris ejusdem Urbis fusiùs, a florido civium colore, a perspicaci eorundem ingenio, a vernaculorum morborum exemptione, & a longevitate deducit, sicque ad secundam ipse dissertationis partem properat, in qua cum popularium ægritudinum abundè constantium a Livio, Galeno, Alexandro Petronio, Cognato, Dono, aliisque præclarissimis Romanarum rerum, & constitutionum Scriptoribus causas inquirendas sibi proponat, has in primis duas in medium affert, noxia, nempe, stagnantium aquarum effluvia, & Aquilonis subitam, ac vehementem intemperiem. Quodque primum ad stagnantes aquas pertinet antiquitus fuisse Romæ hanc corruptionem, ait, tum ob naturalem tot convallium collibus interjectarum situm, tum propter testimonium Auctorum in Romanis antiquitatibus gravissimorum, in primis que celeberrimi Frontini, a quibus etiam nonnulla & ad eruditionem spectantia, & ad rem illustrandam, atque locupletandam eleganter excerpit; Item quo Romanorum Pontificum seculo ex palustribus aquis adventitia labe accesserit adnotat, & quibus temporibus, Pontificum cura exsiccato solo, Roma ad pristinam salutem revocata sit, quæ a Pio V. usque ad nostram ætatem auctam ostendit, & eorum evertit argumenta, qui in solam incolarum infrequentiam adventitiam Romani aeris insalubritatem rejiciunt, & venas vitrioli, sulphuris, aliorumque fossilium, quæ Romano in agro patent, nisi stagnantibus corrumpantur aquis ejus-

dem.

[a) In 6. de morb. vulgarib. comm. 4. (b) 4. in 6. epidem.

dem aeri non obesse statuit. Præterea timorem pernoctandi in suburbiis Romanis alicubi prudentem, alicubi vero inutilem esse ostendit, sæpius tamen vitæ periculum civibus non ab aeris labe, sed peccatis in sex rebus non naturalibus, qui occasione rusticandi committuntur, imminere. Ad secundum autem quod attinet, ventos Australes quos Romanus ager facile recipit, receptosque diù retinet, iccirco aeri noxam inferre, quòd paludes cænosamque terram inveniunt, demonstrat; atque caliginem, qua obsitus cernitur Romanus aer salubritati nihil detrudere affirmat. Tandem hunc de adventitiis Romani cœli qualitatibus tractatum claudit, consilio S. P. Clementis XI. subiecto, ut ima Urbis loca (cum die 22. mensis Decembris anni 1702. Tiberis inundasset) ab illato cœno, pro conservanda aeris salubritate celeriter abstergi, ac vindicari juberet. Atque statim Epidemiæ rheumaticæ historiam subnectit, ac descriptionem eorum, quæ a S. Pontificis providentia, & vigilantia ad morbi causas investigandas, emendandas, & avertendas gesta sunt. Siquidem hæc Epidemia hyeme anni præsertim 1709. cum acutis febribus Romæ pervagata est. Autumnum illo tempore: idest anno 1708. productam veluti æstatem experti sunt Romani, cui, cum algidissimus successerit hyems, epidemiæ est semen infausæ subortus, quod utique juxta Hippocratis Coi, Ballonii, Petronii, Cagnati, Sylvii, Sydenhamii, & Ramazzini observationes prævidendum erat, quando in popularibus disquirendis morbis ii gravissimi experientia, & doctrina Philosophi, atque Medici insuetam vicinarum tempestatum conditionem, cursum, conversionemque exactè observarunt. Secundo autem in capite historiæ hujus indolem, atque morbi naturam vestigat noster Auctor, tum præsidia a B. Patre ad publicam quæ adhibita fuerint utilitatem, atque de Urbe a sordibus expurganda mandatum refert, nec non de relaxando quadragesimali ciborum usu. Tunc temporis item habitus conventionis historiæ memorat ad naturam, causas, & remedia confluentis morbi investiganda, quibus suam exinde clarissimorum, qui intervenerunt Medicorum sententiam affabrè subdit. Atque adeo procedendo ad mutationem, remissionemque popularis morbi, qui ineunte Junio desinit, ac penitus se extinxit, demum pervenit. Ultimo vero loco, ut probet magis per totam quoque Europam latè Epidemiam pervagasse, Epistolam addit Jo. Fantoni sibi missam, & suum ad eundem circa hanc rem responsum subnectit, unà cum summario Edictorum, quæ in decursu Rheumaticæ Epidemiæ indicata fuerunt.

Nunc vero ad celebrem, adeoque eximium denoxiis paludum effluviis tractatum venio, circa quem cum juxta meum institutum pau-

cis præstantiora adnotare debeam, totum opus duos in libros partiri adverto. Primus autem liber duas continet partes; posterior quinque dumtaxat epidemias, quæ huc, illucque variis sunt temporibus vagatæ. Paludis enim ante omnia etymologiam Lancisius, ac descriptionem tradit, tum aeris natura, qualitatibusque disquisitis, ex triplici materia compositum definit, ex materia, putà, liquidissima; quam ætherem dicunt, ex corpusculis figuræ globularis, & ex particulis terrestribus, a quarum variis permixtionibus, temperatio, & qualitas multiplex ejusdem proficiscitur. Salubrem constituit aerem in moderata siccitate, & frequenti serenitate, nec non in justa fluxilitate, mobilitate, ac discursione partium componentium, simulque in particularum confluentia subtilium, volatilium, balsamicarum, subacidarumque, quas Mayovius salnitro-aereum, & universale sulphuræum Fridericus Hoffmannus appellavit. Insalubrem vero atmospheram a contrariis excitari addit. Verum ipse ex tellure sicca locorum salubritatem, ex palustri, ac malè olente insalubritatem oriri exemplis demonstratus, objectionibus occurrit illorum, qui a rebus putrescentibus emissa cum fœtore effluvia, non solum non insalubria esse, sed contra insalubritati aeris mederi opinantur, quo factò paludes magis, minusque noxias accurata enarratione comprehendit, & quibus ex causis stagnantes aquæ aperto cœlo per æstatem potissimum corrumpantur ostendit, nec ullo modo omittit, quam ratione motus, & fluxus etiam aperto cœlo corruptionem aquarum impediat. His expositis de corruptione ab aquis avertenda, deque tæbe ipsis inducenda, causam statuit, cur lini maceratio in aquis interdum innoxia, plerumque pestilens sit; deinde quid hærentes aquæ calidis tempestatibus ad lædendos accolæ emittant, tum secundum Antiquorum sententiam, tum juxta Recentiorum opinionem, suas hac in re observationes addendo, designat, atque de verminoso semine in aquis corruptis degente, de culicum, & eorundem vermium natura, & ortu, ac quomodo animata paludum effluvia humanis noceant corporibus enixè quærit. Hujusce autem tractatus libri primi parti primæ finem facit, examinando opinionem Langii, Mangeti, Hartsoeckeri, *Begue*, Vallisnerii, aliorumque doctissimorum Virorum, causam pestis æque, ac pestilentium morborum in vermibus cum sanguine quaquaversum per viscera debacantibus consistere putantium, atque quærendo cur juxta paludes noctu præsertim dormientes magis, quam vigilantes lædantur. Præterea in secundæ partis præfatione modum tradere promittit quo se se quisque tueri possit a noxiis paludum exhalationibus, ac equidem in primo usque limine, ait, paludes, ubi dantur, tum ad terræ fertilitatem, aerisque salubritatem inducendam, tum potissimum ad acuenda, fovendaque in-

genia esse exsiccandas, vel per terræ aggestionem in paludem injectæ, vel per canalibus, aut fossulæ formationem, per quam humor possit perenniter fluere, vel tandem per antlias, ac hydraulicas machinas, & hujusce generis instrumenta mechanica. Memorat ulterius religiosum nemoribus cultum a veteribus Idololatriis præstitum, & quasdam Nympharum, quæ Hamadriadæ dicuntur, Erychthonis, & Dryopum irritas nugas, donec sensim ad consilium exponendum pervenit de sylva Cisternæ, & Serminetæ non nisi per partes excindenda, jussu Clementis XI. exhibitum in aliquot Eminentissimorum Patrum cœtu IV. Idus Septembris anno 1714. in ædibus Eminentissimi, ac Reverendissimi Jo. Baptistæ Spinulæ S. R. E. Cardinalis Camerarii, cui consilio alterum subnectit, ubi rationes, quæ ab Excellentissimi Ducis Cajetani defensoribus adversus superiorem dissertationem allatæ sunt confutat, ac diluit in sacro conventu apud Eminentissimum Cardinalem Camerarium V. Kalend. Decembris anno 1714. Interim ad secundum librum; idest ad quinque Epidemias cum pervenerit, a febribus perniciosis, & castrensibus, quæ Romæ in Civitate, Leonina nuncupata, finitimisque versus Neroniana prata regionibus, ex cœnosis fossarum præsertim, & cloacarum aquis ab æstatis initio, usque ad Autumnum anni 1695. vagatæ sunt, initium sumit. Tum secundam epidemiam Castrensiū febrium, quæ per aliquot annos usque ad 1705. urbem veterem labefactarunt propter vicinitatem stagnorum, in quibus linum, & cannabis macerabantur, describit. Tertio sequentem epidemiam castrensiū febrium Balneoregii grassantium propter nuper inductas lacunas aquarum dulcium, ac mineralium æstate anni 1707. enarrat. Item quartam Epidemiam, ex lento, ac sæpe interrupto cursu per Urbem illam fluvioli, nec non ex viarum immunditiis æstate desævientem anni præsertim 1708., & subsequentiū exponit. Postremò tandem loco Epidemiam exarat Castrensiū febrium, quæ Ferentini, Anagninæ, finitimisque locis anno 1709. grassatæ sunt.

Verum ut inceptum opus in reliquos tractatus horum Voluminum prosequar, quod tamen breviori modo, quo potero, efficiam, necessarium video, mentem habitam in conscribenda præcipuè de bovilla peste Historia a Lancisio aperiendam esse, quod ut aggrediar, duas in partes Auctorem hunc tractatum dividere adverto: in quarum prima cum anno 1711. ab orbe redempto per totam latè Italiam contagionis rabies sæviret in pecudes, & media ætate anni 1713. invasionis principium in agris propè Romam confitis appareret, hoc infortunium quomodo invaserit describit, deinde in secunda parte morbi hujus historia ac rerum gestarum serie maxima, quantum in illo situm fuit, diligentia atque

accuratione pertexta, ad S. Pontificis, & Sacræ Consultæ, ac ad Ministrorum sanctiones, atque edicta transit; tertia demum in parte totius negotii summam expendit, atque hujus Epidemiæ naturam, causas, effectus, curandi methodum, & alia consilia, præsidiaque omnia copiosè exponit. Quæ ex idea liquidò constat tertiam partem longè præstare cæteris, illuc enim ad naturæ occultas operationes proferendas, & doctissimorum Scriptorum varias operationes exponendas laboratur. Initium equidem similium calamitatum a D. O. M. repetit: juxta Exodi vers. tertium, „(a) qui „ hominum impietatem, ac scelera crebro hujuscemodi pœnis coer- „ cet,, „ quarum pœnarum a Livio in lib. 5. exempla, a Plutarco in vita Romuli, ab Homero in Illiad. 1., a Collumela, (b) nec non a Cardinale Baronio afferuntur(c),cujus postrem imemoratis ad rem facientibus verbis Lancisius, Carmen Severi sancti: idest Endeichi Rhetoris de boum mortibus addit. Item ad causas morbi transiens, illorum opinionem irridet, qui ab infecto quodam in narium cavitate propè Cranium latitante hunc enasci dicunt ita, ut dissectis cadaveribus perdifficiliter investigari possit; atque omnia sophismata erroneam hanc firmantia nugam, una quidem, sed valida observatione diluit. Conjecturam celebratissimam vermium exiguißimorum, quibus totus bestiarum sanguis, & lymphæ scaterere dicunt, temerè non damnat, quippe quam & veris- similimam judicat, & per tot temporis intervalla, tam inter veteres a M. Varrone, & Collumela, quam inter recentiores a Kircherio, Fabro, Langio, Carolo Francisco Cogrossio, & Antonio Vallisnerio impugnatam vidit; sed Lectorem satis admonitum arbitratur, cum illi asserit, sententiam de verminosa putredine in bovilla peste iis esse adnumerandam, quæ probabiles utique, non vero extrà omnem dubitationis aleam positæ sunt. Aperta demum sua de hac re sententia, quæ originem tantæ ærumnæ in quodam statuit fermento ex tenuissimis aere volitantibus corpusculis, & ob figuram stimulantibus, corrodentibus, atque irritantibus composito, cujus illud est munus, ut totam de novo infecti sanguineam massam lethaliter inficiat, ad epistolarem dissertationem Antonio Mariæ Borromeo hanc suam corroborantem opinionem missam, mentem convertit. Rursum nullum fuisse in illa occasione remedium opportunum inventum testatur, ut verè proprium, ac inter cætera specificum statui, appellarique potuisset, & si quod efficax unquam extitisset, interruptum boum comertium, unâ cum probè instituta diætâ hoc fuisse, advertit.

Exinde ad equorum epidemiam transit, quæ Romæ toto vere anni 1712. grassata est, ac historia, natura, & remediis morbi tra-

ditis,

ditis, duas sectiones morbosas equorum a lue maligna interemptorum exponit, atque tandem exitialem morbum, exeunte Junio ejusdem anni, summo Dei O. M. beneficio nulla penitus urbano, aut finitimo aeri communicata labe extinctum esse narrat, quod certò certius non levi ex parte tribuendum videtur eximiae diligentiae, qua Illustrissimus Præsul Crispoltus equorum cadavera quam citissime, & quam altissime sepelienda curavit.

Dissertationem postea de recta medicorum studiorum ratione instituenda Lancisius profert, ubi statuit Medicinam citò disci non posse. Similiter expendit, quæ scientiæ medico, quæ linguæ, quæ studia, & quanta eloquentia sit ipsi necessaria, asseritque pietatem exigi summam, prudentiam, scientiam morum, Logicam, Geometriam, & Mechanicas artes, easque omnes, quæ ad probè instructum reddendum Medicum, ac sua in arte peritum requiruntur.

Alteram dissertationem proponit, quæ olim sub prolusionis nomine fuit in Almo Romanæ Sapientiæ Lyceo habita, cum primum sibi demandatam ab Innocentio XI. P. M. Anatomiae Cathedram susciperet VIII. Idus Novembris anno 1684. cujusque titulus est anatomica humani corporis synopsis; in qua sanè tota Anatomia contracta legitur, & natura varia, tam discurrentium per vasa humorum, quam solidorum artificiosissimas construendum machinas aperitur.

Tertia dissertatio de humorum secretionibus in genere tractat, ac præcipuè de bilis in hepate separatione, quæ in formam epistolæ conscripta ad eruditissimum Virum D. Jo. Baptistam Blancum dirigitur. In hac modum separationis, exemplo currentium fluminum, veluti ob oculos ponit, qui paleis, arenis, foliisque cursu abreptis, donec impetum servant, has omnes simul cum aqua miscent, & confundunt; verum quando conceptam remittere incipiunt rapiditatem, secundum varios remissionis gradus, atque alveorum rectitudines, obliquitates, aut amplitudines, majores, minoresve, primum quidem graviora, majoraque corpora relinquunt, deinde singillatim minora pro ratione molis, ac figuræ sensim aggregant, unde ubi major est sanguinis velocitas, minorem esse fluidorum secretionem concludit. Huic quoque observationem D. Pacchioni addit, jecur cujusdam vetulæ ostendentis, quod tertia sola parte, quæ cystim complectebatur, colore, & consistentia hepatis substantiam referebat, duabus vero gibbis, nimirum, partibus adeo candicabat, ut lucidæ potius, ac crystallinæ apparerent. Ultimò D. Bianchi opinione de bilis separatione, & de tubulorum tam bilem, quam sanguinem defferentium positione relata, hanc ipsam validis argumentis, solidisque objectionibus expendit, refellitque.

Quarta in dissertatione quarit, an acidum ex sanguine extrahi

queat, ac an inter ejusdem sanguinis principia ulla statui possit universalis proportio, quam dissertationem in epistolæ formam ad Cl. D. Raymundum Vieussenum ex Aula magna Romani Archilycei Kal. Febr. anno 1699. ipse misit.

Quinta in dissertatione de triplici intestinorum polypo disputat, quæ ex suis epistolis, ex illis Antonii Pacchioni, Jo. Domini Bianciardi, & Jo. Baptistæ Morgagni de hæ re tractantibus, constat. Talem polypum nonnulli longiorem esse vermem crediderunt, qua opinione confutata, ac rejecta, statuitur corpus illud, vermicularem equidem figuram preferens, nonnisi ex fibrillis polyposæ substantiæ coagmentari.

Sexta dissertatio Chiromantiæ, & Metoposcopiæ non irritas, non vanas, non ridiculas nugas, sed solidas, præclarasque sententias comprehendit.

Septima est epistola ad D. Jo. Fantonum de sede cogitantis animæ, in qua mirabilis tota cerebri, & cerebelli machina clarè medius fidius demonstratur, ac ubi anima præcipuum locum teneat peruestigatur.

Octavæ dissertationi fungorum textura locum facit, in epistolæ formam missæ ad D. Ludovicum Ferdinandum Marsilium. Species hic, generatio, natura, succi, & quicquid mirabilius, & contemplatione dignius in hujus generis corporibus extat, invenitur.

Nona dissertatio tum de novis aggestionibus circa ostia Tiberis; tum de ibidem succrescentibus arenarum tumulis, tum denique de herbis, & fruticibus in nuper aggesto litore suborientibus differit, in cujus calce epistola ad Reverendissimum Præsulem Christoforum Batellum SS. D. Clementis XI. a secretis legitur.

Decima porrò in dissertatione quomodo morborum historiæ sint describendæ ad tyrones dumtaxat rectè instituendos ipse per duplicem epistolam ad Reverendissimum, doctissimumque Præsulem D. Philippum *del Torre* Adrianensem Episcopum tradit.

Verum ad tandiù exoptatum opus de motu cordis examine ego perveni, quod prodiit, cum sublato è vivis Innocentio XII. Amplissimi Cardinales Pontificia habituri comitia Jacobum Sinibaldum, ipsumque etiam Lancisium sui Senatus Medicos delegerunt, qua data occasione, cum, tum primum ille inertiam sibi adeò invisam experiretur, ut ab hac se molestia, & cura expediret, hunc tractatum de motu cordis, & aneurismatibus adortus est. Quem antequam conficere, exornareque potuerit, & a Clementis XI. valetudine restituenda, & a Cathedra Medicinæ Practicæ ordinaria in urbis Archilyceo sibi collata sustinenda, & ab itinere Urbino suscipiendo, nec non a tractatu de noxiis paludum effluviis conscribendo, aliisque tum libris, tum aliæ natu-

ræ curis, & negotiis impeditus fuit. Tandem Opus ad finem, ut
 capite *de occasione scribendi* notat perduxit. Verum an perduxerit, nec
 ne, Romana editio apud Jo. Mariam Salvioni in lucem prolata pro-
 fectò non demonstrat, quod cuilibet legenti citò patebit, quam-
 vis pro certo sit habendum eundem Lancisium ut asserit tracta-
 tum admodum perfecisse, siquidem observare oportet, quod opus
 hoc editum fuit posthumum, cujusque editionem non multo ante
 mortem, dum adhuc ultima vitæ momenta ageret, alumno, &
 ejus amico Assalto sollicitè ipse commisit, quod sanè omni dubio
 procul non deliberasset, si imperfectum, mutilum, inornatumque
 illud cognovisset. Quapropter qui MSS. exemplaris quædam defe-
 cisse folia, nonnullaque alia fuisse in ordine perversa coniiciet, a
 veritate fortasse non adeo recedet, & improbabilem conjecturam
 non molietur, quodque a negligentia in allata editione passim ob-
 servata equidem corroboratur, & ab infinitis erroribus nec in ver-
 bis tantum; sed etiam in sententiis irreptis planè firmatur, pro-
 baturque. Præterea, antequam ideam Lancisii in hoc conscriben-
 do tractatu habitam investigem, aliud adnotandum remanet, illud
 scilicet, quod in Epistola data Romæ VI. Kal. Junii anno 1718. ad
 Cl. Morgagnium legitur. Hæc enim sunt verba Lancisii: „ Qua-
 „ mobrem ut his etiam monitis tuis proficiam, uberrimam de
 „ motu cordis materiam quam primum in synopsis contraham,
 „ contractamque ad te mittam, ut, si quidem Deo favente vita,
 „ & sanitas suppetet, integrum, plerumque opus emittam; sin ve-
 „ ro aliter divinis consiliis perscriptum fuerit, rudem saltem illius
 „ imaginem tutelæ tuæ suprema voluntate commendem „ ex quibus
 hujus magni Viri mens patet, quam neque tum exequi potuit,
 ob statim in eadem epistola rationem allatam: „ quominus vero
 „ eandem synopsis de motu cordis statim ad te mittam, prohi-
 „ bent sacri labores, quibus &c. „ neque, quo nescio fato, dein-
 cept. Detinuit enim penes se Opus vehementer præ ceteris dile-
 ctum, & optimis institutis identidem observationibus, ac experi-
 mentis locupletavit. Atque illud jure merito inter delicias suas
 numerandum est arbitratus. Quoniam mathematico stylo exaratam
 præstantiorem illic anatomiae partem, & hac quoque utiliorem col-
 lexit, & præcipuæ machinæ humani corporis structuram, terribi-
 liorisque morbi solidorum naturam ante oculos posuit, ob quam me-
 thodum sicuti Mathematici, & Mechanici cum scribunt definitio-
 nes, postulata, & axiomata præmittunt; ita dicto in volumine mo-
 nita, definitiones, & postulata ante omnia oculos primum sube-
 unt, deinde ad propositiones iter aperitur, in quibus multæ do-
 ctrinæ naturæ leges inquirendo, & observationes cautè deducendo
 definiuntur. Atque ut res minus necessarias præteream, cum neque

loci natura, neque necessitas circumstantiarum omnia particularia percurrenda exigat, ex illustrioribus observationibus nonnulla non pigebit numerare, quarum præstantior pericardii expansiones in sanguiferis, & pneumonicis pulmonis vasibus esse video, indeque Lancisium, Glissonio, Malpighioque assimilasse, quorum priori hepatis capsula antequam ceteris constaret Anatomicis innotuit, altero capsula lienis. Sic equidem Lancisius omnium primus capsulam vasorum pulmonis detexit, quæ singillatim tribus collectis vasibus, arteria, nimirum, pulmonali, vena ejusdem nominis, & tracheæ furculo per totam pulmonis substantiam perreptat, abiitque. Tum liquoris pericardii tam abditam, tamque in recessu positam originem, meliori omnium ratione investigando, perpetuas inter Anatomicos quæstiones diremit, & Gulielmi Charletoni, Stenonisque solidis experimentis illustrata opinione, tam Bartolini, Thebesii, & Heisteri, quam Lovveri, Blancardi, Verheyenii, aliorumque ab Andrea Laurentio, (a) & a Riolo (b) memoratorum argumenta erroneas firmantia conjecturas affabrè diluit. Post hæc Malpighii experiētiis de ovo incubato, una etiam cum ipso Malpighio ad cordis prima rudimenta percipiēda, & gangliorum structuram, naturamque detegendam institutis, motum cordis in vivis animalium sectionibus prosequutus est. Quem motum, in primis ventriculorum, & auricularum, non alternum, ut huc usque creditum, sed ex parte synchronum esse definivit.

Præterea de Aneurismatibus verba facturus, eadem methodo Opus contexuit qua prædictum de corde, nec inter vulgares, communesque causas inquisivit, in vulnera, nempe, & in plagas, sed originem mali tam pessimæ indolis maximè ab internis causis, plenitudine videlicet, compressione, convulsione, & erosione repetivit. Ad vias etiam sanguinis redux antequam in intimam aneurismatum naturam penetraret, unica propositione clamorosa adhuc Anatomicorum quæstionem de arteriarum involucris, prout sua ferebat opinio, eleganter perstrinxit, idque ad numerum quatuor membranarum hæc ipsa finiēdo involucria peregit. Dein ad aneurisma describendum transiit, & ejusdem perquisitis causis, ubi de vulneribus, per quæ tam lethales divisiones continui subsequuntur, verba fecit, ad ecchymosim definiendam, curandamque faciliiori modo, tutiorique descendit. Hæc autem perlustratus, Priscorum sententias non reliquit, sed ut gravium, & prudentium Virorum est, tanti eorum opinationes pependit, quanta existimatione, tam experimenta, & observationes; quam examen naturæ legum (in quibus omnibus aquirendis bonus Medicus debet esse vehementer sollicitus) prosequutus est. Hippocratem, etenim Galenum, Aetium,

Fa-

(a) *Hist. Anat. lib. 9. quest. 5.* (b) *Antropograph. lib. 3. cap. 7.*

Fabritium Hildanum, Jo. Baptistam Silvaticum, M. A. Severinum, Platerum, aliosque qui elapsis multis abhinc seculis incla-
ruerunt, quorumque vestigiis non in Theoria, sed in re dumtaxat practica prudentiores quoque nostri ævi Medici institere, multis in locis memoravit, laudavit, atque ad argumenta diluenda, vel confirmanda non inconsulsè, ac temerè attulit. Ulterius vero qui hunc leget de Aneurismatibus tractatum, huc quoque pertinere facile intelliget non solum aneurismatum legitimorum examen; verum etiam illegitimorum, & ut ille ait, spuriorum, proindeque in legitimis ea contineri, quæ a sublato brevi tempore, aut saltem imminuto firmo, validoque fibrarum nexu, vel per debilitatem articularum, aut cordis texturæ, vel a vulneribus, vel a contusionibus, nec non a tabescentia, atque villorum per acrem, acidumque ichorem erosionem pendent. In spuriiis autem ea, quæ ab initio a debilitata resistantia villorum, ac fibrarum cor, & arterias texentium non veniunt, sed quæ potius ab adaucta vi impetus naturalis sanguinis. Hæc denique singula, non solum ornato verborum circuitu, magnaue eruditionis parte, verum etiam exemplis probatissimis, ac observationibus diligentissimis illustrare instituit, atque in hac re olim tali se contulit sollicitudine, & diligentia, ut, quemadmodum mihi in Re Anatomica gravissimus Scriptor Jo. Baptista Morgagnius coram testatus est, commiserit suis doctrina, ac virtute clarioribus necessariis, in quorum numero ipse quoque recensebatur, quod sibi per litteram observationes habitas circa Aneurismatum curationem, & indolem diligenter traderent.

Verum, ut tam longæ, tamque protractæ ennarationi finem faciam, nostri vitam Auctoris paucis antea exponam, qua tradita indicem locupletissimum ejus Operum ad majorem rei illustrationem proinde subnectam, quo demum totam præfationem prorsus complebo.

Natus est itaque Romæ Jo. Maria Lancisius honestis Parentibus anno 1654. 7. Kal. Novembris sub Auroram. Humanis literis ab ineunte ætate enixè vacavit, ad quas capefcendas natura ingenii docilitatem, dicendi suavitatem, cum eximia memoria conjunxit. In collegio item Romano summa studentium, & magistrorum admiratione Philosophiæ salebras superavit, Theologiæ limina libavit, atque Naturalis historiæ æquor incredibili facilitate, & promptitudine peragravit. Tum amore Naturalium captus rerum, & voluptate ac blandimento experimentorum illicitus, Medicinæ totus se dedit, & applicuit. Præceptore autem Hyacintho Altomaro, qui tunc temporis inter celebriores medicam Facultatem in Archigymnasio Romanæ Sapientiæ docebat, magis magisque doctior evasit. Geometriam quoque Vitali Jordano, Mathematico eximio, magistro excoluit, cum in perspectis sanè haberet, hac

nostra ætate solidam Medicinam, sanamque Philosophiam finè Mathematicarum disciplinarum fundamento obtinere haud posse. Botanicam porro, & Chemicam non omisit, Anatomen vero non solum non omisit, quin immo sic est amplexus, ut mirum in modum profecturum in illa amicis suis prælagendi initio occasionem dederit. Publicè hic doctorem ipse lauream in Philosophia, ac Medicina sibi in Romana Sapientia comparavit anno 1672. universali omnium plausu, ac probatione. Verum in ædibus fortè tunc Floridi Salvatoris Clementis X. Archiatri, de medicis quæstionibus habebatur cætus, simulque apud Gulielmum Ripam Chirurgum conventus Anatomæ studiosorum laudabiliter fiebat. Erat utrobique Lancisius, & ingenii sui præclarissimi clara specimina sæpe sæpius edebat, aliosque suo exemplo ad suavem æmulationem incitabat, eodemque etiam tempore dissertationes quasdam de re herbaria in horto Romanæ Sapientiæ recitavit.

Anno vero 1676. mense Januario inter cæteros candidatos electus fuit, ut Clinicam exerceret in Nosocomio S. Spiritus in Saxia sub Johanne Tiracorda olim Innocentii X. Archiatro, tunc profectò Nosodochii ejusdem Medico Primario. Ibi non pauca confecit historiæ morborum volumina, ut Petrus Assaltus ejus alumnus, atque amicus in epistola (a) ad Cl. D. Morgagnium memorat. Addit Assaltus in eadem laudata Epistola Lancisium ex Nosodochio egressum anno 1678., receptumque inter alumnos Collegii Picæni S. Salvatoris in Lauro quinque annorum spatio ex assidua meditatione medicorum Scriptorum multa sagaciter excerpisse, ac in indicem digesta in codices supra viginti retulisse. Socius anno 1691. appellatus fuit ab Arcadum Academia 2. Julii nomine d' *Ersilio Macaviano* ; apud externos quoque constitutus fuit socius Cæsareæ naturæ Curiosorum Academiæ, Regiæ Londinensis, Physiocriticorum Senensis, Instituti Scientiarum Bononiensis, Incuriosorum Rossanensis, & aliorum illustrium Literatorum cætuum. Interea autem anno 1684. ad docendam publicè Anatomiam in Sapientiæ Romanæ Archilyceo evectus est, in quo munere præclare se gessit per tredecim annos nobilissimam scientiam, tum dicendi suavitate, tum verborum, ac sententiarum copia dilucidè, eruditèque tractando. Itaque tanta erat fama nominis insignis hujusce Viri, tantusque ejus doctrinæ plausus, ut præstantissimi, & selectissimi auditores undequaque confluerent, qua occasione ipsi quoque celeberrimi Viri Marcellus Malpighius, & Luca Tozzius sese contulerunt. Tandem anno 1688. in defuncti Archiatri, atque intimi cubicularii locum a S. Pontifice Innocentio XI. suffectus est, qui post hujus Pontificis obitum Canonici digni-

gnitatem ab ipso sibi collatam spontè dimisit, ut commodius posset in publicam utilitatem incumbere. Eodem quoque anno in Archiatrorum Romanorum collegio locum habuit, & ab Eminentissimo Paulutio Alterio S. R. E. Cardinali Camerario proprius Vicarius in Medicinæ doctōribus creandis electus fuit; quam quidem auctoritatem Eminentissimus Spinula, qui Alterio successit confirmavit; ac denique a Clemente XI. edito diplomate perpetuus declaratus est. Anno postmodum 1699. cum usque ad obitum assiduissimè adfuisset Innocentii XII., omnium Cardinalium suffragiis in Sacro, Augustoque Conclavi Medicus ordinarius vocatus, paulo post Archiater, & intimus Cubicularius a Clemente XI. P. M. declaratus fuit. Reliquum suæ vitæ tempus partim in literarum studiis, partim in experimentis, atque observationibus, partim in SS. Patris valetudine tuenda, & publica incolumitate conservanda traduxit. Etenim Santissimi Pontificis valetudinem sua doctrina, & prudentia viginti annorum spatio sustentavit, summa vigilantia noxiis aeris Romani effluviis consuluit, Viros fovit eruditos, studiosamque juventutem erexit. Cæterum Romæ familiarissimè se habuit cum Malpighio, Tozzio, Vitali Jordano, Majello, Abbatibus de Miro, & Galiano. Inter absentes usus est complurimis Bellino in primis, Guglielmino, Ramazzino, Fagonio, Grandi, Vallisnerio, Cyrillo, Fantono, Schrockio, Boerhaavio, Mangeto, Garellio, *de Mornes* Kockburnio, Heistero, Lentilio, Cypriano, Lochero, Georgio, Suffieo, Corazzio, Gekelio, Bazzano, tandemque Ludovico XIV. Galliarum Rege, qui, cum intellexisset libros ab eo rarissimos desiderari, nonnullos diligenter conquisitos regia munificentia ad illum mitti iussit.

Verum XVI. Kal. Februar. vespere hora vigesima secunda frigore correptus, cœpit Vir summus febris acuta laborare, quæ attenuantibus, discutientibus, & rarefacientibus remediis minime obtemperans; immo magis, magisque in dies recrudescens, doctissimorum Medicorum solertia ac sedulitate elusis, eundem miserrimè de medio sustulit, sexaginta sex annorum natum, hærede dicto sui de motu cordis tractatus Assalto, ut candidè in allata epistola ipse testatur. Post decessum, inspectionibus Anatomicis subdito corpore ad morbi causam, & læsionis situm, ac naturam investigandam, viscera interna, & nobiliora gravi tentata affectione deprehensa sunt. Ut autem quædam ex illustrioribus gestis nonnisi per transitum memorem hujus tanti Viri, advertendum est Bibliothecam Nosocomii S. Spiritus ab illo omnigenis libris, maximis quidem sumptibus ditatam, libris, inquam, præsertim Mathematicis, & Chemicis refertam, annuo censu quoque locupletatam fuisse, tum ad emendos libros, tum ad servorum stipendia solven-

da. Atque antlia Boiliana, ceu Guerikiana, instrumentis Geometricis, Astronomicis, Chirurgicis, aliisque ad Physica experimenta necessariis, instructam voluit. Præter hanc Bibliothecam publicæ utilitati donatam, & ad talem perfectionis normam constitutam, tabulas Anatomicas adeo celebres Bartholomæi Eustachii, quas eo ipso die in publicam lucem protulit, quo suam Bibliotecam ad concursum, & frequentiam literatorum aperuit commento, & explicationibus exornavit, ac Michaelis Mercati mirabilem Metallothecam summo studio illustravit.

Porro hic non erit mihi grave, nonnulla circa Tabulas Eustachii, qui circa annum 1660. vixit adnotare, ut quadam de doctissimo meo Præceptore Jo. Dominico Santorino, ac de Anatomicis ejus Tabulis latentibus adhuc aperiam. Quippè Tabulæ Eustachianæ diù multumque absconditæ, ceu potius latuere deperditæ cum tanto Anatomicarum rerum damno, hæc autem Santorinianæ a celeberrimo Pictore Placetta exaratæ, & a Virgine quadam leviter tenuissimo stylo incisæ ipse adhuc latent. Eustachianæ in lucem tandem a nostro Lancisio prolatae apud nos, ac in nostris extant Bibliothecis; Santorinianæ vero in quibus, & linguam humanam cum suis varii generis papillis, & prægrandem intestini colon extincti hydropici laciniam exarasse recordor, spero fore ut citissimè in lucem mittat D. Petrus Santorinus ejus Filius.

De reliquis autem Lancisii Tractatibus, qui in posterum edentur, illic tempus erit aliquid prædicere, quippè velim fias, Lector benevolè, Typographum candidè testari, & constanter spondere, omnia, aut fermè omnia reliqua hujus Auctoris Opuscula editurum. In præsentia autem mihi satis est indicem, prout ingenii mei infirmitas patietur, locupletissimum Operum tam editorum, quam edendorum nostri Auctoris subscribere, ut funditus comperias laudes a Cl. Morgagnio in suis Adversariis, a Laurentio Heisterio in Oratione de incrementis Anatomiae in seculo XVIII., ab Antonio Vallisnerio hinc inde in suis Operibus, atque ab aliis Auctoribus cum observationibus tum eruditione illustribus jure ac merito ipsi tributas fuisse. Sit igitur

I N D E X O P E R U M E D I T O R U M.

1. **D**E subitaneis mortibus libri duo. Romæ typis Jo. Francisci Buagni, anno 1707. in 4. Lucæ apud Peregrinum Fredianum, anno 1707. in 4. Venetiis apud Andream Poletum, anno 1708. in 4. editio aucta. Lipsiæ apud Fridericum Gleditsch, anno 1709. in 8. In calce hujus tractatus legitur ille, de repentinis morbis observationes Physico-medicae.

2. Dissertatio de nativis, deque adventitiis

Romani cæli qualitatibus; cui accedit historia epidemiae rheumaticae, quæ per hyemem anni 1709. vagata est. Romæ apud Franciscum Gonzagam, anno 1711. in 4.

3. De noxiis paludum effluviis libri duo. Romæ typis Salvioni, anno 1717. in fol.

4. Dissertatio historica de bovillæ peste &c. cui accedit Consilium de equorum epidemia. Romæ typis Salvioni, anno 1715. in 4.

5. Dif-

5. *Dissertatio de recta studiorum Medicorum ratione instituenda, habita ad novæ Academiæ Alumnos, & Medicinæ Tyrones in Archinosocomio S. Spiritus in Saxia. Romæ ex typographia Jo. Mariæ Salvioni, anno 1715. in 4. & ab eodem ipso anno in 8. & Avenione apud Jo. Delorme, anno 1716. in 8.*

6. *Humani corporis Anatomica synopsis.*

7. *Epistola ad Jo. Baptistam Blanchum de humorum secretionibus in genere, ac præcipuè de bilis in hepate separatione, edita primum in Operibus D. Bianchi ad pag. 149. ubi „ de hepatis structura, usibusque, & morbis &c. „ Augustæ Taurinorum typis Pauli Mariæ Dutri, & Ghringhelli, anno 1711. in 4., secundo apud Mangetum Tom. I. sui Theatri Anatomici. Genève, anno 1717. in fol. ad pag. 383.*

8. *An acidum ex sanguine extrahi queat.*

9. *Epistolæ duæ de triplici intestinorum polypo; una ad D. Antonium Pacchionum; altera ad D. Jo. Dominicum Bianciardum, legunturque a pag. 125. usque ad pag. 137. delle considerazioni, ed esperienze intorno alla generazione de vermi ordinarij del corpo umano fatte da Antonio Vallisnieri. In Padova nella Stamperia del Seminario, l'anno 1710. in 4.*

10. *De Phyllognomia.*

11. *De sede cogitantis animæ. Ex duæ dissertationes primum additæ fuere ad calcem tertiz editionis auctæ, & notis illustratæ observationum Anatomico-medicarum Jo. Fantoni. Venetiis, apud Andream Poletti, anno 1713. in 4. a pag. 124. usque ad 147. Mangetus item inseruit in Tom. I. ad pag. 8., & Tom. II. ad pag. 321. sui Theatri Anatomici, attamen in editione Genève additæ sunt figuræ, quæ in aliis desiderantur.*

12. *De ortu, vegetatione, & textura fungorum dissertatio epistolaris ad D. Marchionem Ludovicum Ferdinandum Marsilium, legiturque in dissertatione ejusdem Marsilii de generatione fungorum. Romæ ex officina typographica Francisci Gonzagæ, anno 1714. in fol.*

13. *De Plinianæ villæ ruderibus. Hæc ipsa dissertatio edita fuit cum operibus dicti Marsilii sub hoc titulo: „ Aimadversiones in Plinianam „ villam, nuper in Laurentino detectam, in „ quibus tum de novis aggestionibus circa ostia „ Tiberis, tum de ibidem succrescentibus arenis, tum denique de herbis, & fruticibus in „ recens aggesto litore suborientibus disseritur. „*

14. *Forma, ac methodus describendæ morborum historiarum. Primum edita fuit in calcæ Centur. III. & IV. Ephemeridum Academiæ Curiosorum Germaniæ. Norimbergæ in Typographia Jo. Ernesti Adelbulneri, anno 1715. in 4.*

Hæc omnia opuscula edita quodque simul fuerunt ante hanc nostram editionem. Genève sumptibus Philiberti Perachon, anno 1708. Vol. II. in 4.

15. *De motu cordis, & Aneurismatibus opus posthumum. Romæ, apud Jo. Mariam Salvioni, anno 1728. in fol.*

16. *Lucubratio de Virgine quadam Callienfi*

mirabili vexata symptomate, habita in congressu Medico-romano in ædibus Hyeronimi Brasavolæ. Romæ apud Christophorum Dragonellum, anno 1782. in 4.

17. *Anatomia per uso, e intelligenza del dissegno, ricercata non solo sugl'ossi, e muscoli del corpo umano; ma dimostrata ancora sulle staterie antiche più insigni di Roma, delineata in più tavole con tutte le figure in varie faccie con le spiegazioni, & indice del Signor Canonico Gio. Maria Lancisi già Medico, e Secretario della S. d'Innocenzio XI. In Roma per Domenico de Rossi, l'anno 1691. in fogli.*

18. *Dissertazione epistolare intorno all'Epidemia de Buoi in risposta alla Lettera del Signor Antonio Borromeo, mandata alla luce con questo titolo „ Istoria dell'epidemia de Buoi accaduta l'anno 1711. „ con l'esame delle cagioni, uso de rimedj, e modo „ di preservare i buoi sani. „ In Venezia presso Pietro Orlandi, e in Napoli per Felice Mosca, l'anno 1712. in 8. Romæ postea latinè versa cum dissertatione de Bovilla peste apparuit.*

19. *Ragionamento intorno all'Epidemia de Cavalli succeduta in Roma nella Primavera dell'anno 1712. disteso per ordine della Sacra Consulta. Questo opuscolo in fine della storia dell'Epidemia de buoi alla pag. 177. si lege. Auctor postea cum eum latinè vertisset, addidit dissertationi Historica de bovilla peste.*

20. *Dissertatio de ratione philosophandi in Arte Medica, ad Senensem Physiocraticorum Academiam. Legitur in Tom. IV. par. III. della Galeria di Minerva. In Venezia per Gerolamo Albrizzi, anno 1691. in fol. pag. 33.*

21. *Epistola ad Jo. Fantonem præfixa Anatomiz corporis humani ad usum theatri accommodatæ ejusdem Fantoni par. I. in qua infimi, & medii ventris historia exponitur. Augustæ Taurinorum, ex typographia Jo. Baptistæ Guignonii, anno 1711. in 4.*

22. *Epistola ad D. Antonium Vallisnerium, in qua reperiisse Eustachianas Tabulas indicat. Legitur in Tom. XI. del Giornale de Letterati d'Italia ad pag. 448.*

23. *Tabulæ Anatomicae Cl. Viri Bartolomæi Eustachii, quas e tenebris tandem vindicatas, & SS. D. Clementis XI. P. M. munificentia dono acceptas præfatione, notisque illustravit, ac ipso suæ Bibliotecæ dedicationis die Publici juris fecit Jo. Maria Lancisius &c. Romæ, ex officina typographica Francisci Gonzagæ, anno 1714. in fol. regal., & Colonia Allobrogum sumptibus Cramer, & Perachon, anno 1717. in fine Theatri Anatomici Mangeti.*

24. *De morbo interitu, & funere amplissimi Viri D. Horatii Albani SS. D. Clementis XI. P. M. germani fratris. Legitur in Ephemeridibus Curiosorum Germaniæ, anno 1715.*

25. *Epistola ad D. Vallisnerium in qua corrigi quosdam errores libri de noxiis paludum effluviis. Legitur ad pag. 405. & sequentes Tom. XXXIII. del Giornale de Letterati d'Italia.*

26. *Duæ Epistolæ D. Lancisi ad D. Philip-pum del Torre Adriæ Episcopum. Leguntur ad pag. 57. Tom. XXXIII. par. II. del Giornale de Lett. ec.*

27. *Michaelis Mercati Saminiatensis Metallo-techa, opus posthumum auctoritate, & munificentia Clementis XI. P. M. e tenebris in lucem edu-*

eductum, opera autem, & studio Jo. Mariæ Lancisii Archiatri Pontificii illustratum. Romæ ex officina Jo. Mariæ Salvioni anno 1718. in fol. reg.

28. Dissertatio de vena sine pari. Legitur post Adversarium V. Cl. Morgagni.

29. De structura, usuque gangliorum dissertatio. Legitur ibidem.

30. Epistolæ duæ ad ipsum Morgagnium. Leguntur ibidem.

31. Altera epistola ad Jo. Baptistam Blancum Med. & Anatom. Professore Taurinensem. Legitur ibid.

31. Dissertatio Epistolaris de natura, & præfatio Dioscurorum nautis in tempestate apparentium. Romæ typis Georgii Placho, anno 1720. in 8.

33. Epistola ad D. Felicem Adamum Mulebacher Med. Professore de mola in ovario reperta, de uteri vesciculis, vel mola vesciculari, deque vermiculis seminis. Legitur in collectione Operum D. Antonij Vallisnerii facta a D. Antonio ejus Filio. Tom. II. par. III. cap. III. pag. 279. in Venezia, appresso Sebastiano Coleti Anno 1733. in fol.

34. Epistola altera ad eundem D. Mulebacher de vermiculorum seminum conformatione, & ad objectiones responsione; eorum figura hominis esse rudimenta suspicatur, &c. ibidem ad pag. 282.

Ii enim tractatus sunt, qui mihi constant, quippe in lucem prolati fuerunt; verum hic erit index

OPERUM INEDITORUM

35. Epistola de motu cordis ad Cl. Bernardinum Zendrinum.

36. Consilia latinè scripta. Volumina III.

37. Consilia Italicè scripta. Volumina X.

38. De morbis capitis.

39. Observationes Medicæ. Volumin. XXII.

40. De Urinis.

41. Historiæ Medicæ.

42. De morbis plerisque Chronicis non curandis. Hujusce Operis nihil reliquit Auctor aliud, quam inordinata, & confusa moles.

43. Prodromus dictus Anteprexix morborum cerebri.

44. Prælusiones Medicæ.

45. Commentarii in Hippocratis librum de Capitis vulneribus.

46. Miscellanea Anatomica.

47. Viaggi primo, e secondo fatti per lo stato d' Urbino.

48. Tractatus de tumoribus.

49. Prælectiones de formatione fœtus in utero.

50. Giornale dell' ultima infermità della S. d' Innocenzio XI.

51. Giornale intorno alla indisposizione di S. B. Papa Clemente XI. con la descrizione delle sue villeggiature.

52. Epistolarum Amœbæarum Volumina V.

53. Icones stirpium, florum, insectorum, & avium.

54. Repertoria Medica. Volumina XXI.

55. Repertorium Miscellaneum.

56. Tractatus de Febris.

INDEX OPERUM,^{xxix}

Quæ in primo Volumine continentur.

- D**E Subitaneis Mortibus Libri duo.
Differtatio de Nativis, deque Adventitiis Romani Cæli Qualitatibus, cui accedit Historia Epidemiæ Rheumaticæ, quæ per hyemem anni 1709. vagata est.
De Noxiis Paludum Effluviis Libri duo.

INDEX OPERUM,

Quæ secundum Volumen complectitur.

- I. **D**iffertatio Historica de Bovilla Peste, ex Campaniæ finibus anno 1713. Latio importata, cui accedit Consilium de Equorum Epidemia, quæ Romæ grassata est anno 1712.
- II. De Recta Studiorum Medicorum ratione instituenda.
- III. Humani Corporis Anatomica Synopsis.
- IV. De humorum secretionibus in genere, ac præcipue de bilis in hepate separatione.
- V. An acidum ex sanguine extrahi queat.
- VI. De triplici Intestinatorum Polypo.
- VII. De Physiognomia.
- VIII. De Sede Cogitantis animæ.
- IX. De Ortu, Vegetatione, ac textura fungorum.
- X. De Plinianæ Villæ Ruderibus.
- XI. Forma, ac Methodus describendæ morborum historiæ.
- XII. De Motu Cordis & Aneurysmatibus.

Οἱ δὲ ἄνθρωποι ἐκ τῶν φανερῶν τὰ ἀφανῆ σκέπτεσθαι ἐκ ἐπίσανται, τέχνησιν γὰρ χρεόμενοι, ὁμοίῳ ἀνθρωπίνῃ φύσει, ἔγνωσκον. Οἷον γὰρ νόος ἐδίδαξε μιμῆσθαι τὰ ἑαυτῶν, γνῶσκοντας ἃ ποίεον, καὶ ἔγνωσκοντας ἃ μιμῶνται.

At vero homines ex manifestis obscura considerare non noverunt ; cum enim artibus utantur similibus humanæ naturæ, id ipsum ignorant. Divina enim Mens edocuit ipsos sua ipsorum imitari ; ita ut cognoscant, quæ faciunt, & non cognoscant, quæ imitantur.

Hippocrates lib. 1. de Dieta num. 13.

Admonitio ad Bibliopegos.

Situs ac dispositio Tabularum Hisce Operibus contentarum, debet fieri eo quo sequitur modo.

Tabula grandior quæ sine titulo est, & Cisternæ ac Serminetæ Sylvas præcipue exprimit, reponi debet ad paginam 180. Libri de noxiis Paludum Effluviis, qui Tomo I. continetur.

Tabulæ in quibus adnotatur numerus figurarum ; I. scilicet II. III. IV. & V. referri debent ad paginas 109. 110. Tomi II.

Tabula maxima quæ pro titulo habet : Descriptio Oræ Ostiensis &c. reponatur ad pag. 125. Tom. II.

Tabulæ in quibus suusmet numerus adnotatur ; I. scilicet II. III. IV. V. VI. & VII. ad calcem Tractatus de Aneurismatibus referri debent.

NOI REFORMATORI

Dello Studio di Padova.

A Vendo veduto per la Fede di Revisione, ed Approbazione del P. *Fra Tommaso Mannelli Inquisitore* nel Libro intitolato *Jo. Mariae Lancisii Archiatri Pontificii Opera Varia in duos Tomos distributa*, non v'esser cos'alcuna contro la Santa Fede Cattolica, & parimente per Attestato del Segretario Nostro, niente contro Principi, & buoni costumi, concedemo Licenza a *Santo Pecori Stampatore*, che possi esser stampato, osservando gli ordini in materia di Stampe, & presentando le solite Copie, alle Pubbliche Librerie di Venezia, & di Padova.

Dat. 8. Decembre 1737.

(Gio: Francesco Morosini Kav. Reff.

(Pietro Grimani Kav. Proc. Reff.

Agostino Gadaldini Segr.

1738. 16. Decembre.

Registrato nel Magistrato Eccellentissimo della Bestemia.

Vettor Gradenigo Segr.

J O. M A R I Æ
L A N C I S I I

Intimi Cubicularii, & Archiatri Pontificii,

D E

S U B I T A N E I S
M O R T I B U S

L I B R I D U O.

*Attendite vobis, ne forte graventur corda vestra
in crapula, & ebrietate, & curis hujus vitæ,
& superveniat in vos repentina illa dies,
Lucæ 21. 34.*

CLEMENTI XI.

PONT. OPT. MAX.

JO. MARIA LANCISIUS FELICITATEM.

*M*ajus, ac justius obsequii genus, quam simplicem libri nuncupationem, sisto ad SANCTITATIS TUE PEDES B. P. dum hos qualescunque labores meos, in publicam incolumitatem Tuo Jussu, qua decet veneratione, susceptos, Tibi nunc humiliter offero. Hoc enim, quantumvis tenuissimo munere, non solum gratum animum erga Beneficentiss. Principem ; sed promptam

etiam,

etiam, ac sollicitam erga Suprema Tua Mandata voluntatem profiteor; & obedientiam. Siquidem, hoc incunte anno, quo repentinarum mortium strages in Urbe multis jam mensibus grassabatur, nihil, post Divinam imploratam Opem, habuisti prius, quam, detectis causis, ipsas morborum radices evellere. Hinc, ut sollicitudine, curaque mea Vigilantissimæ Providentiæ Tuæ, Principibus aliis ad Populorum salutem imitandæ, responderem; suspensio tantisper studio, Tibi jam debito, Tibique a me plures annos elucubrato, de Motu Cordis, & Aneurysmatibus; me totum ad ista converti. Quare Pindari ductu, qui, cum promissum Agesidamo hymnum distulisset, adjecit aliunt breviorē, ut sorti persolvendæ usuram adjungeret; nos, hæc inter moras, præsentēs libros, tanquam fœnus majoris operis, Tibi dependimus; hoc certe Pindaro diligentiores, quod sortem fœnore præcurramus. Utinam hæc, PONTIFEX SANCTISSIME, id unice assequantur, ut Tuo, universos apud homines admirabili, Judicio comprobentur: quo sane Judicio, insigniumque Operum, a Te jam absolutorum, luce, & exemplis in spem erigimur, ut Religionem quoque ad extrema terrarum propagatam, reliquas sacras AEdes, ac vetera Urbis Monumenta restituta, novaque in prisorum æmulationem Cæsarium sublimius erecta publice gratulemur; & magnifica inter hæc, naturalibus etiam scientiis latiorē viam per tuta, ac solida experimenta patefactam prospiciamus: ne quid sub Tanto Principe ipsa Roma vel Atticæ Academiæ, vel Exterorum nostræ ætatis inventis habeat invidendum; quorum profecto Consiliorum magnitudinem nemo cogitatione rectius metiatur, quam nos, qui, SANCTITATI TUÆ propius adstantes, famam de Justitia, de Celsitudine Animi Tui, cum admirabili Moderatione conjuncta, deque cæteris Virbutibus universis latissime diffusam, veritate ipsa longe minorem animadvertimus; atque Tuis in Actibus cunctis ea, quæ raro in eundem conveniunt, una concurrere, admiramur, summam nempe Doctrinam cum incredibili Humanitate, Gravitateque veteris disciplinæ, quam crebris jejuniis, & austera pietatis exercitatione profiteris, mira cum sermonis, Morumque suavitate conspirantem; ut qui tam sublimi fastigio Potestatis, ac Meritorum, præclarisque Operibus antecellis, tamen aliis Te fœdere charitatis, ac sensu Christianæ humilitatis exæques. Ita Deus Te diu sospitem ad Ecclesiæ, & Populorum felicitatem servet, ac Cæptis Tuis, votisque nostris benignus adspiret.

Ex Quirinali Tuo Kal. Nov. MDCCVI.

O R D O , E T I N D E X

Capitum , Historiarum , & Scholiorum , quæ in duobus his Libris continentur .

O Ccasio scribendi.

LIBER PRIMUS.

- Cap. I. Vita in quo consistat , præsertim apud animalia perfecta. Pag. 1
 Cap. II. Ostenditur mortem esse individuum , & subitanæ , sed ex hominum opinione varie dispersi. 2
 Cap. III. Quæ vera sit in hominibus mortis idea , & unde discrimina petenda sint. 3
 Cap. IV. De natura , & differentiis repentinæ mortis. ibid.
 Cap. V. Agitur in genere de causis mortis , quam vocant repentinam. ibid.
 Cap. VI. De causis subitanæ mortis ex parte fluidorum majoris usus , & primo ex parte aeris. 4
 Cap. VII. De causis subitanearum mortium ex parte sanguinis. 6
 Cap. VIII. De causis subitanearum mortium ex parte fluidi nervorum , seu spirituum animalium. 7
 Cap. IX. De causis subitanæ mortis ex parte solidorum majoris usus , & primo ex parte instrumentorum , respirationi famulantium. 9
 Cap. X. De causis improvisarum mortium ex parte cordis , & magnorum vasorum. 11
 Cap. XI. De causis improvisarum mortium ex parte cerebri , & nervorum. 11
 Cap. XII. Subitanei morbi hætenus expositi ad tria capita rediguntur , ad Suffocationem , ad Syncope , atque ad Apoplexiam , quæ & simul plerunque concurrunt. 14
 Cap. XIII. Recensitæ causæ subitanearum mortium invincibiles , aut vincibiles existunt. 15
 Cap. XIV. De signis improvisæ mortis , & primo de simulatis , ac suppositis , seu supplantatis moribus. 16
 Cap. XV. Exponitur difficultas inveniendi certa signa , quibus dignoscantur qui natura , non arte pseudo-mortui occurrunt. ibid.
 Cap. XVI. De signis , quibus pseudo-mortui a vere mortuis distingui possunt. 17
 Cap. XVII. De signis medicis , quibus repentina mors prænosci potest. 18
 Cap. XVIII. Agitur de signis futuræ mortis repentinæ , petitis ex læsione instrumentorum , respirationi famulantium. 19
 Cap. XIX. De signis futuræ subitanæ mortis a corde , magnis vasis , & sanguine. 20
 Cap. XX. De signis improvisæ mortis a cerebro , nervis , & liquido animali. 23
 Cap. XXI. Agitur in genere de methodo præservandi a subitaneis moribus. 25
 Cap. XXII. Qua methodo præservanda sint corpora aspectu sana. 26
 Cap. XXIII. De methodo præservandi a subitaneo interitu corpora valetudinaria. 27

LIBER SECUNDUS.

De Subitaneis Mortibus , illarumque causis , quæ decursu annorum 1705. & 1706. Romæ contigerunt.

- Cap. I. Quæritur , an causa repentinarum mortium , quæ Romæ per hæc tempora grassate sunt , fuerit universalis , & simplex , an vero particularis , & mixta. 31

Cap. II. Demonstratur , inequalem aeris constitutionem fuisse etiam inter causas vagantium repentinarum mortium. 32

Cap. III. Adducuntur quædam argumenta ad confirmandum , non ex universali solum causa tot hominum discrimina Romæ contigisse , sed ob morbosas eorundem corporum dispositiones , ac potissimum intemperantium. 33

Cap. IV. Numerus morientium in Urbe forsitan hoc tempore minor extitit , licet major visus sit , ex quo consueti , & exitiales Romæ morbi nequaquam vagati sunt. 34

Cap. V. Quæ remedia hoc anno iis maxime profuerint , qui a subitaneis morbis , repentinæ mortis minitantibus , evaserunt. ibid.

OBSERVATIONES

Physico-Medicæ nonnullorum , qui , cum primum istiusmodi repentinis morbis tentati fuerint , feliciter evaserunt. 37

OBSERVATIO I. Apoplexia cum aphonia , & paralyti dexteræ corporis medietatis , phlebotomia , catharticis , ac diaphoreticis soluta in Illustriss. Archiepiscopo Bottino. ibid.

OBSERVATIO II. Fortis Apoplexia cum relicta paralyti feliciter curata in Matrona sexagenaria. 38

OBSERVATIO III. Subita capitis occupatio cum aphonia ex affectione cerebri partim idiopathica , partim sympathica , prospere cedens in Reverendissimo P. Abb. Malaspinæ. 39

OBSERVATIO IV. Apoplexia cum affectione epileptica , & syncopali in paralytim dexteræ medietatis corporis , salva tunc vita , concedens in Illustriss. Præsule Spada. 40

Ætiologia hujus morbi , & Ægri mors. 41

Dissectio cadaveris. 42

Scholium dissectionis. 43

OBSERVATIONES

Physico-Anatomicæ nonnullorum , qui primo impetu morbi repente per hæc tempora perierunt. 45

OBSERVATIO I. Repentina mors ex apoplexia syncopali in Viro obeso , & cacochymo. ibid.

Cadaveris dissectio. 46

Scholium. ibid.

OBSERVATIO II. Subita mors ex syncope ob cordis magnitudinem , prolapsum , atque aneurysma. 48

Cadaveris dissectio. ibid.

Scholium. ibid.

OBSERVATIO III. Cita mors ob interceptum motum aeris , & sanguinis in præcordiis , una cum cerebri consensu. 50

Cadaveris dissectio. ibid.

Scholium. 51

OBSERVATIO IV. Repentina mors ex contusione thoracis , præcordiorum , meningum , ac totius corporis , in fortissimam apoplexiam occisive desinente. 52

Cadaveris dissectio. ibid.

Scholium. 53

OBSERVATIO V. Improvisa mors ex subita cavæ intra pericardium disruptione cum aneurysmate arteriæ magnæ, 55

Cadaveris dissectio. ibid.

Scholium. ibid.

OCCASIO SCRIBENDI

D E

SUBITANEIS MORTIBUS.

CUM in Urbe Roma improvise hominum mortes, decursu æstatis, autumnus, & hyemis anni 1705. usque ad æquinoctium vernalis anni 1706. frequentius acciderint; atque hinc vulgus, tacito percussus timore, ac metu errabundum, in diversa, ut assolet, scinderetur, nunc pravam tabaci qualitatem, nunc putidos ex præteritis terræ motibus excussos halitus, nunc abusum chocolatæ, nunc ignotum ambientis virus imperite non minus, quam temere incusans; merito Sanctissimus, ac Vigilantissimus Pontifex CLEMENS XI. primo Animum ad Spiritualia Remedia convertit, fervidis ad Deum fufis Precibus, novaque in Ecclesia Universalis, ad implorandam bene, pieque moriendi gratiam, instituta Liturgia : (a) subinde Prudentiam cum Pietate conjunxit, & vere sapiens publica usus fuit providentia, quæ, in tanti mali causas diligenter inquirens, eidem opportuna, si quæ forent necessaria, præsidia porrigeret, vel saltem bona spe timidas, ancipitesque populi mentes firmaret. Jussit propterea mense Januario labentis anni, ut Protomedicus, & Consiliarii Medicorum Almæ Urbis Collegii, dissectis aliquorum, qui repente decesserint, cadaveribus, veras grassantis Libitinæ causas perquirerent; quibus sane extispiciis me idcirco præfesse, mandavit, ut, re penitus observata, si quæ magis spectanda occurrissent, SANCTITATI SUÆ illico referrem.

Omni interea facturis periculum munificam præbuit opem Eminentiss. Card. Palavicinus, Gubernator tunc Urbis Meritissimus. Qua de re, selecto ad cadaverum sectiones publico Romani Archilycæi Theatro, cœpta fuerunt experimenta.

Postulat itaque suspicienda, admirandaque Sollicitudo PONTIFICIS, ut, cum omnia, qua publica, totius nempe Christiani Orbis, qua privata subjectarum Provinciarum studia divino quodam Animi robore ipse regat, ac moderetur, faciatque unus, & solus, quæ præsens stupeat ætas, & miratura sit postera; postulat, inquam, ut nos quoque in partem, etsi minimam, Suarum curarum scribendi celeritate, atque alacritate veniamus. Et quoniam in causas vagantium repentinarum mortium Supremo PRINCIPIS Jussu satis per cadavera, perque alias observationes inquisitum fuit, consentaneum rationi ducimus, peracta, fideliterque descripta experimenta ad rationis lancem diligenter expendere: quæ quidem eo nunc liberius in manus hominum prodire sinimus, quod plures viderimus de subitis istius anni casibus sparsim editas hetrusco, ac latino sermone Dissertationes, quæ, utcunque argumentum egregie attingant, integrum tamen; propter observationum paucitatem, perstrictumque nimis causarum examen, minime complectuntur.

At vero, ut opus hoc nec inutilis, nec indecora doctrinæ varietas commendaret, e re putavimus (b) in primo Libro agere de Subitaneis Mortibus in universum, idque eo libentius, quod nemo Recentiorum magnum aliquid conferre huc videatur. Multi enim particulatim, & obiter, nullus, quod sciam, post detectam circulationem, generatim, discrete, atque ex instituto, de hoc argumento scripserunt; visuri deinde in secundo Libro, veluti in hypothesi, an universale, vel particulare, an vero, ut putamus, mixtum fuerit principium, ex quo supremi hoc anno fati causa tot Romanis Civibus, & Incolis impenderit. Quod variis insuper observationibus anatomicis ostendere, ac demonstrare curabimus. Iis frui, Lector, & vale.

DESCRIP TIO

ORÆ OSTIENSIS AC LAURENTINÆ VNA CVM LITORALIB^S AGGESTIONIBVS

1. 2. 3. 4. Antiqui litoris Terminus
5. 6. 7. 8. Situs qui dicitur il Tumoleto
9. 10. Situs ubi arena vulgo Banchi
11. Principium Fluvii nomine Capo di Ramo
12. Ostium Fluvii
13. Portus Vrbs
14. Vestigia Portus Traiani
15. Situs Portus Claudii
16. Turris et Putens S. Hippolyti
17. Ostium Tiberis
18. Turris ab Alexandro VII. extracta
19. Turris a Gregorio XIII. condita
20. Situs quem vocant Fiume morto
21. Turris S. Michaelis a S. Pio V. adificata
22. Turris dicta Bonacciana
23. Xenodochium Ostiense
24. Horreum Salis nuncupatum il Casone
25. Flumen mortuum Ostiense
26. Villa Sacchetorum

SCALA MILLIARIA

27. Immixsarium Stagni Ostiensis
28. Rudera Pliniana Villa
29. Vicus nomine Piastra
30. Ostium Torrentis vulgo la Focetta
31. Turris Paterni
32. Ostium Tivoli Turris dicta del Vaianico
33. Stagnum Campi Sylva
34. Ostium Torrentis dicti dell Incastro
35. Ostium Torrentis quem vocant il Botticello
36. Ostium Torrentis appellati la Moletta
37. Turris S. Laurentii
38. Turris Sulphuratarum
39. Turris Materni
40. Promontoriū Antiatis Turris
41. Portus Antiatis ueteris uestigia
42. Portus recens extractus ab Innocentio XII
43. Arx et Oppidum Neptuni
44. Villa Costagutta

J O M A R I Æ L A N C I S I I

Intimi Cubicularii & Archiatri Pontificii

D E

SUBITANEIS MORTIBUS

I N G E N E R E

L I B E R P R I M U S .

C A P U T P R I M U M .

Vita in quo consistat, præsertim apud animalia perfecta.

*Ex vite
notione
vera mor-
tis idea
desumen-
da.*

UM nemo veram, ac perspicuam ullius mortis ideam fingere sibi possit, quin claram prius, atque veram vitæ rationem diligenter expendat; profecto necesse in præfens erit, ut, naturam, & causas subitaneorum mortium investigaturi, genuinas vitæ notiones præmittamus. Longas itaque rejicientes disputationum tricas, quibus Peripatetici se suis aculeis compungunt; illud unice advertendum ducimus, proprias, atque individuas rerum naturas per complexum multarum abstractarum idearum raro perspicuas haberi posse. Quo fit, ut prisca physiologi, dum universalem quandam vitæ rationem quærunt, quæ cum plant-animalibus, insectis, & monstris, cum piscibus, brutis, & hominibus adamussim congruat, nihil præter confusionem, & ambiguitatem, nostris mentibus ingerant. Exemplum sint quæ sparsim de vitæ conceptibus obscure tradidit Aristoteles, & collegit inter alios (a) Licetus.

*Singula-
rium na-
tura per
ideas ab-
stractas
raro elu-
cescit.*

*Aristote-
les de Vita
conceptus
tradidit
obscurus.
Res, re-
rumque
modi vo-*

II. Cum enim vocum numerus a rebus, rerumque modis longe superetur; cumque nomina a majoribus nostris aliquando perperam re-

Lancisii Oper. Tom. I.

(a) Lib. de iis qui viv. sine alim.

bus imposita fuerint; exinde sæpe oritur, ut cupientes una sub voce multas res comprehendere, incauti aut falsas, aut saltem obscuras ideas nostris cogitationibus infundamus, atque admisceamus.

*cum na-
merum su-
perant.*

III. Qua de re pauca de vita hic præfaturi, non de quacumque etiam lenissima fluidorum motione intra quæcunque resistentium, & cohererentium corporum organa, ex principio feminali proficilcentia, nobis agendum proponimus; (etiã si sciamus, notionem istam universales quasdam vitæ regulas, ac rationes in nobis utcunque posse ingenerare) sed consilium est, nostram mentem, iponte alioquin sua per omnia viventium regna vagaturam, ad perfectorum, ut ajunt, solummodo animalium vitam inquirendam figere, ac serio determinare.

IV. Quod sane ut assequamur, memoria repetendum est ex Anatomicis, & Chymico-mechanicis, tria esse in perfectis animalibus organa, quæ propter maximam, quam præstant, utilitatem, vocamus solida majoris usus; totidemque esse fluida consimilis necessitatis. Solida sunt primo instrumenta respirationis, nimirum machina thoracis cum vis suis a pulmonibus usque ad fauces, & os; Secundo cor cum appensis sanguiferis canalibus; Tertio cerebrum una cum continuatis nervis præsertim viscerum, quos splanchnicos appellant. Fluida vero censentur primo aer cum subtilissimis, perniciosissimeque motus, in aere contentis, partibus; Secundo sanguis, seu fluidum universale cum aliis liquidis, illud integrantibus;

*Solida, &
fluida
majoris us-
us, utra-
que tria,
& qualia.
Splanchni-
ci nervi
quales.*

A

Ter-

Tertio fluidum illud, quod vocant spiritum animale, & succum nerveum.

V. Nunc vero intelligere non erit arduum, vitam in perfectis animalibus (ut consulto de illorum sensationibus taceamus) non unidumtaxat, sed complexui plurimorum principiorum, ac duorum potissimum deberi, organicæ nimirum structuræ solidarum partium majoris usus, simulque congruæ mixturæ, fluiditati, ac moli partium liquidarum similis usus, quæ tum intestino nixu, tum etiam externa continentium pressione perenniter ea methodo agitantur in nobis, ut, anima præside, liquida cum solidis mutuo sibi opitulentur, vicissimque manus præbeant ad motum. Scilicet quemadmodum ars, naturæ operum imitatrix, ut advertit Hippocrates, qui primus mechanicam in medicinam invexit, quemadmodum, inquam, ars hydraulicas machinas compaginavit, quas eadem aqua mota, dum relabatur, ad certum tempus movet, iterumque movetur; ita multiplici, ac nunquam satis admirando divino artificio, idem sanguis, chylo renutritus, qui in jam natis ab alterno cordis, pulmonum, ac thoracis motu pellitur, & quaquaversum per arterias movetur, cum partim pene immutatus per venas, partim sub fluidi animalis crasi per nervos recurat, ac relabatur in thoracem, pulmones, & cor, hæc rursus viscera movet, a quibus fuerat dimotus, eritque in posterum per singulas ætates movendus. Similiter cerebrum suis cum membranis, quod liquidum animale, propriis e glandulis secretum, pro sua parte ad movendum cor, & thoracem per nervos undatim pellit, accepto vicissim a corde, ac thorace sanguine pro illius viribus movetur. Vita igitur perfectorum animalium nihil aliud esse videtur, quam continuus, præside, ac movente anima, fluxus, ac refluxus, plus, minusve sensibilis aeris, sanguinis, & liquidi nervorum per organa, & ex organis majoris usus, satis probe constitutis, & mutuo, atque alterne plus minusve sensibilibiter agitatæ, & agitantibus.

VI. Si quis vero definitionem vitæ ex causis physico-mechanicis subtiliter deducere malit, satis habebit, si dicat: *Vita est potentia, non impedita, machinæ animalium ad motum fluidorum majoris usus*. Ubi sane principium ex potentia quidem, sed ea non impedita, deduximus, ut vitam actu, non potestate solummodo, designaremus. Etenim in fecundati ovi, sed non adhuc incubati, cicatrix inest certe potentia ad motum machinæ animalis, sed ea impeditur a liquidis semiconcretis, & a canalibus pene conniventibus. Unde, usquedum per incubatum impedimenta non tolluntur, fusis, seu rarefactis liquidis, simulque explicatis canalibus, animal vivere non dicitur.

VII. Ad istorum deinde motuum conservationem mira profecto energia, miroque inter se ordine concurrunt innumera alia organa sub glandularum, tubulorum, muscutorumque specie, per viscera, artusque dispersa; scilicet ut fluida partim renoventur, partim defæcentur, ac perficiantur.

Vita in animalibus perfectis solidorum ac liquidorum majoris usus fluxus, ac refluxus, ac motus debetur.

Arts naturæ operum imitatrix. Hippocr. primus mechanicam in medicinam invexit.

Vita continuus est fluxus refluxusque aeris, sanguinis, & liquidi nervorum per organa majoris usus.

Definitio vitæ physico-mechanica.

Ad vitæ conservationem quomodo partes minoris usus concurrunt.

CAPUT II.

Ostenditur, mortem esse individuum, & subitanæ, sed ex hominum opinione varie disper-tiri.

Quæ per compendium in præcedenti cap. de vitæ ratione posuimus, nos facile ducent ad ea intelligenda, quæ mortis, subitanæ præsertim, naturam, & discrimina, non omnibus obvia, possunt ostendere.

II. Is porro non sum, qui mortem repentnam, ut vulgo fertur, raro censeam advenire. Nullam enim novi mortem, nisi repentinam, sive puncto temporis contingentem. Scilicet, ut vitæ principium in puncto saliente, cum omnia concurrunt, subito excitatur: ita vitæ finis, cum aliquid ad vitæ necessitatem constantissime deficit, repente semper, hoc est puncto temporis, accidit. Iter utique ad mortem, quod ægri-tudinem, atque agonem appellamus nunc tardum, ac longum, nunc plus minusve concitatum, ac breve, fecit, ut vulgus hominum mortem, suapte natura individuum, distinguere in longam, brevem, ac subitanæ. Illud vero nunquam non maxima admiratione me perculit, qui nimirum fiat, ut delicata, ac perexilis hæc, affabreque contexta, ac commota fluidorum, solidorumque compago, quam viventium animalium dicimus, non semper citissimo, atque improvise morbo, sed tam sæpe naturali confecta senio, paulatim contabescat, ac dissolvatur.

III. At enim vero quanquam universæ mortes puncto temporis natura contingant; earum tamen aliquæ nobis metu, ac dolore prævisæ, ac diu, quasi dixerim, præsensæ, aliquæ vero tacite veluti subrepentes, tanquam inopinatæ nobis offeruntur; quæ quidem variæ mortium species varias, corrigendi mores hominum in præceps labentium, occasiones, & causas moralibus potissimum Philosophis exhibuerunt; varias itidem Jurisconsultis, Canonistis, ac Theologis rationes præbere solent judicandi, decernendique circa ea, quæ dicuntur, aut fiunt ab hominibus in extremo vitæ termino constitutis. Qua de re fuse differit Paulus (a) Zacchia. Physicis vero non tam morum, rerumque civilium, quam valetudinis curam gerentibus, illud præcipue hujusmodi moriendi discrimina suggerunt, ut diversas illorum causas diligenter perquirant, quibus detectis, & cognitis, ipsi judicent, num prævisas necesse aliquo excogitato, vel experimentis comprobato remedio avertere queant; & num quæ inopinato nobis adveniunt, ipsæ quoque occulto aliquo, & peculiari prævideri signo, aut exhibitio pharmaco, saltem ad animæ salutem, aliquantisper prorogari possint. Quod si nec prævideri, nec prorogari ulla arte valeant, id Medici assequantur, ut philosophiam experimentalem plenius illustrent. Pulchrum est enim, ut scripsit (b) Hippocrates, ea quoque addiscere, quæ

Qualibet mors est repentina.

Vita, & mors puncto temporis accidunt.

Cur vulgo mors, etsi individua, in plures tamen distinguitur.

Varia mortium species quot modis viventibus utitur.

Philosophia experimentalis illustratur etiam iis, quæ successu casuum ruerunt.

Hippocr. *quæ in experimentum assumpta successu caruerunt, & cur successum non habuerunt.*

Mortis differentie unde petenda.

IV. Itaque huiusmodi rationibus ducti utemur nos etiam cum vulgo iis differentiis, & nomenclaturis mortium, quæ inter se distinguuntur, non ex varia ipsius necis natura, cujus una semper, eademque proprietas est subito invadendi, atque occupandi, sed solummodo ratione causæ, ac modi, nimirum morbi, qui mortem infert; vel ratione nostræ mentis, quæ de futuro interitu silet, aut cogitat: idcirco nonnullas subnectemus definitiones, ac divisiones, quas ituris per obscuros lethi calles lumen aliquod prælaturas non dubitamus.

CAPUT III.

Quæ vera sit in hominibus Mortis idea, & unde discrimina petenda sint.

Mors est totalis cessatio motus aeris, sanguinis, & liquidi nervorum in organis, & per organa majoris usus.

Mors in hominibus, qui perfectorum animalium sunt omnium opinione perfectissimi, quacunque ex causa, & quomodolibet contingat, est vera, & omnimoda cessatio motus aeris, sanguinis, & fluidi nervorum in organis, & per organa majoris usus, quæ naturales suas motiones vere, ac omnino amiserunt; ita tamen firma, & constans, ut per naturæ vires resuscitari non possit; seu, ut mechanice loquamur, *Mors est impotentia machinæ animalium ad motum fluidorum majoris usus*, quam utique animalium motuum cessationem, seu dissolutionem nexus naturæ, ut cum Aretæo loquar, necessario comitatur, & constituit discessus animæ, quæ, ut momento temporis infunditur, ita momento temporis, plane imperceptibili, sejungitur a corpore, ac separatur.

Varie mortis differentia.

II. Huiusmodi vero absoluta cessatio motuum animalium, & abcessio animæ a corpore, quanquam cogitatione citius perpetuo contingant; nihilominus tamen, vulgaris consuetudinis, clariorisque doctrinæ gratia, mors distinguitur in naturalem, immaturam, & violentam, singulæ vero in lentas, & subitaneas, in prævisas, ac præsentas, denique in improvisas, insensiles, atque inopinatas.

Mors naturalis quænam.

III. Mors naturalis non ea solummodo dicenda est, quæ decrepitis, sed quæ, vel iis accidit, quos, etsi annorum numero metientes, passim vocemus pueros, adolescentes, ac juvenes, adeo tamen languidam suorum corporum constitutionem, nascendo, sortitos fuisse, videmus, ut breviori temporis decursu, sed pari cum senibus fato, hebescentibus membris, ut Fabius loquitur, similes senectæ pigrescant, ac necem ipsam incurrant; scilicet quod utrobique sensim, ac sine sensu subtile illud, atque oleoso-volatile, fluida, solidaque pervadens, ac dimovens, partim transpiratum deficit, partim non extricatum desideratur; unaque simul prompta fibrarum distractilitas, & contractilitas, lento tabo deficiens, fluida vicissim excipere, & contra eadem opportune oscillare non potest.

Mors im-

IV. Mors immatura illa esse videtur, quæ

Lancisii Oper. Tom. I.

(a) In suo Tract. de morb. subit.

ex interno morbo proveniens, homines, cæteroqui fanos, & vegetos, de medio vitæ tollit.

matura qualis.

V. Mors denique violenta ea statuenda est, quæ ab externa, & cum sensibili, magnaue vi agente causa, hominibus obvenit.

Violenta unde dicitur.

VI. De cæteris vero indicatis mortium discriminibus ita procul dubio decernendum putamus, ut eadem oriri dicantur a variis sentiendi, cogitandique modis, quibus homines diuturno, aut celeri, sensibili, aut insensibili morbo, atque agone confectos, cum signis lethalibus, vel sine illis sublatos videmus. De subitanea siquidem, atque improvise morte, quippe quæ nostri scopus est laboris, accuratius proximo capite agendum esse, arbitramur.

CAPUT IV.

De Natura, & differentiis repentinæ mortis.

Subitanea, seu repentina mors, ultro hodie, vel ipsi vulgo innotescit, quominus longo sermone sit pertractanda: illa siquidem appellari solet, quæ per morbum celerrimi motus homines ut plurimum fanos, vel morbis inducias promittentibus detentos, absque ullo, vel certe breviori agone de viventium numero tollit; & cum plerunque inopinato imperitis adveniat, terribile facit moriendi compendium.

Repentina mortis idea.

II. In subitanea vero nece diligenter notandum est, morbi celeritatem, ex qua ipsa constituitur, aliquando esse nobis insensilem, & improvisam, ut occurrit e. g. in syncope ex præcordiorum, vasorumque sanguineorum paralyti, quæ, nihil nobis de illa cogitantibus, aut sentientibus, in mortem transire solet, si perseveret; aliquando vero agrotis esse sensibilem, & curantibus prævisam; quemadmodum observamus in eademmet lethali syncope ex obstructione, & corrosione magnorum vasorum; hanc enim præcedere solent anhelitus, dolores circa cor, pulsus inæqualitates, & animi deliquia, quæ ultro præsentuntur, mortemque reddunt Medicis non modo prævisam, sed præcautam. Ut nihil penitus dicamus de vulneribus summorum vasorum, de magnis cerebri contusionibus, de fulminum ictu, de carbonis empyreumate, de peste, similibusque veneficis causis, quæ nunc præsentæ, nunc clanculum, sæpe tamen repente solent occidere.

Mors ex præcordiorum paralyti insensibilis.

Syncopem lethalem ex obstructione, & corrosione magnorum vasorum quænam præcedant.

CAPUT V.

Agitur in genere de causis mortis, quam vocant repentinam.

Hic statim notandum, nullam esse causam, seu agitudinem, celerrime occidere potentem, quæ vires suas per divisibilia temporis momenta non exerceat; & licet acutissimorum, atque maxime exitalium tempora morborum, quos (a) Ranchinus merito subitaneos vocat, velocissimo cursu compleri, advertamus, nunquam tamen in syncope, e. g. aut apo-

Subitaneæ mortis causæ semper cum tempore operantur.

plexia, quantumvis ocyssime plerunque soleant interimere, aliqua temporis momenta non excurrunt, priusquam ad illud perveniatur momentum, in quo talis fluidorum, solidorumque quies inducta sit, quam post animæ discessum, mortem appellamus. Hoc autem propterea hic advertimus, ne Lector in posterum queratur, si nos acturi de subitanæ, quam vocant, mortis causis, nonnullarum meminerimus, quæ clam, aut palam, semper tamen cum tempore, nostrorum etiam sensuum iudicio operari solent.

Occasiones sepe confunduntur cum causis subitanæ mortis. II. Præterea monendum ducimus, quædam pro veris subitanearum mortium causis sæpe sæpius accusari, quæ potius occasiones videntur habendæ. *Fine namque vitæ nostræ, ut ait Val. (a) variis, & occultis causis exposito interdum quædam immerentia supremi fati titulum occupant: cum magis in tempus mortis incidant, quam ipsam mortem accersant.*

Mortis subitanæ causæ duplicis sunt generis. III. Quanquam vero innumeræ sint causæ, quæ subitaneas mortes valent inducere, eæque varie inter se misceri, & complicari soleant, ut vix simplicem invenias; duobus tamen generibus, ad doctrinæ claritatem, apte distingui posse videntur, quorum alterum est vitium solidorum, alterum fluidorum majoris usus, dummodo vitium sit constans, & maximum. Etenim cum vitam posuerimus in motu liquidorum, ac solidorum prædicti usus; certe quidquid citissime, ac pertinaciter enunciata fluida, aut solida maxime lædere, vel alternos illorum motus, qui nullo artis, vel naturæ auxilio restituantur, tollere potest, repentinam mortem inducet.

Repentina mors oritur ex constanti magnaque læsione partium majoris usus. IV. Et quoniam ut cap. I. §. IV. monuimus, tria sunt fluida, quæ vitæ machinam potissimum librant, aer, sanguis, & spiritus animalis, totidemque solida, thorax, cor, & cerebri: eapropter ab horum altero, pluribus, aut omnibus, seorsum, aut simul, ab internis, vel externis causis, modo maxime, & constantissime læsis, improvise mors impendere potest: ut enim singula hæc, integra cum sunt, in vitæ beneficium, ita, si vitientur, in maleficium, vicissim conspirant, viresque consociant.

Animi passiones quomodo mortem improvisam accersant. V. Cæterum causas ab animo pendentes ideo peculiari capite a corporeis non distinguimus, quia idcirco improvisam mortem interdum accersunt, quod solidas corporis partes, apud illos, quos interimunt, præcordia scilicet, & cerebrum, admodum imbecilla, peneque effracta, aut inveniant, aut efficiant. Unde promiscue de utroque causarum genere scribere constituimus.

C A P U T VI.

De causis subitanæ mortis ex parte fluidorum majoris usus, & primo ex parte aeris.

Vidimus hætenus in universum, ex quibus fontibus improvisarum, ut dicunt, necium causæ fluere soleant; nunc agen-

dum, ut, saltem obiter, internoscamus modos, quibus aliquæ ex unoquoque genere vires suas validissimas exerunt.

II. Et quidem ex parte aeris celerrimus animalium interitus potest contingere, cum vel moles ejus, vel pondus insigni diminutione, aut excessu laborant; vel id, quod subtilissimum in aere ad vitæ necessitatem natat, & intercurrit, magno aliquo vitio lethaliter afficitur.

III. Diminuitur primo aeris moles in vacuo, per Boylei anthliam facta, ubi animalia statim deficiunt, & mox emoriuntur. Minuitur vero pondus in atmosphæra, premendis pulmonibus, & sanguine respectively leviori redita; ut in conclavi nimis calido, & quorundam montium cacuminibus, ubi, ut fertur, celerem homines interitum subeunt, nisi cito illic reducantur.

IV. Propter auctam molem puri etiam aeris intra cor (si aliquando ex sanguine secerni, ac ibidem subsistere posset) subita mors procul dubio contingeret. Celebre est doctissimi (b) Bohnii experimentum infundendi aerem per syringam intra vivorum venas, unde animalia citissime moriuntur. Hoc tamen non proinde accidere, putarim, quemadmodum nonnulli eruditissimi Viri arbitrantur, quod externus, purusque aer potentissimi coaguli, vel alterius veneni vires induat, exerceatque; nisi venenum appellare velimus quidquid ocyssime necat, quo in casu simplex etiam aqua, vel nudus gladius venenum erit: sed quia aer, affatim intra præcordia impulsus, spatium aufert sanguini, qui continuus, & continens sit oportet ex magnis venis in auriculas, & ventriculos, ut cor ex diastole migrare faciat in systolem. Ubi vero aer solitarius, vel cum minori, quam par est, sanguinis quantitate dexteram auriculam, proximumque ventriculum occupaverit; tunc profecto ex cordis cavitates vel nullas, vel pauculas continebunt particulas oleo-volatiles, quibus una cum nervorum liquido excitatur alterna tensio fibrarum muscularium, sinus illos comprehendentium. Mors igitur in isto casu plus, minusve cita, non quidem ex aeris intra cor præsentia, verum ex necessariis ad modum, cruoris absentia oriri dicenda erit. Vide quæ cap. VII. num. 1. & 2. trademus; sed multo uberiora dabimus in lib. de Corde.

Cita mors ex infuso per syringam aere intra vivorum venas. Rejicitur causa ab aliis adducta. V. E contrario adaugetur pondus aeris, ejusque compactior evadit elater in quibusdam metallicis fodinis. Narrat etiam Boyleus, ex peculiari flante apud Septentrionales vento, homines repente interire: tanta enim ejus est densandis vis, ut vel hispanicum vinum congelaret.

VI. Tandem magno aliquo vitio noxius, ac lethalis fit aer, ut ex fumo carbonum in conclavi clauso, ex constitutionibus pestiferis, ex veneficis, vel, peculiari ratione particularibus naturis incongruis, odoramentis, aut sæva quadam, ac naturali mephiti; ut etiam ex sepulchris, aut frumenti puteis diu clausis, cum pri-

primo aperiuntur; quæ omnia solent inopinato animalia suffocare, & interficere, densata potissimum, aut vitiata illa, quæ per cranii meatus, & pulmonum porulos permeare deberet, particularum mixtura, quæque subtilis alioquin, & nescia quietis, ut sanguini fluiditatem, ac respectivam levitatem, ita & nervis spirituosum vitæ igniculum erat conciliatura.

*Aer juxta
corporum
dispositio-
nem appa-
ret noxius*

VII. Sed quoniam non una, eademque omnibus in animalibus aut pulmonum laxitas, aut fluidorum mixtura invenitur; hinc non omnibus eadem nocent inquinamenta aeris; ex quo evenit, ut particulares narrentur pestes, quæ nunc solos homines, nunc hoc, vel illud pecudum genus interficiunt. Quinimo, cum una, eademque minima solidorum textura, ac particularum sanguinem integran- tium proportio nec semper, nec singulis hominibus accidat; hoc sane in causa est, cur, sæviante peste, in eadem urbe, ac etiam domo, alii pereant, alii servantur. Adeo verum est, ad labem, ex aere potissimum contrahendam, eoque valere corporis dispositionem (quam ut plurimum intemperans, atque incontinens vitæ genus infert) ut propterea nonnullis in medio Tiburi Sardinia sit.

VIII. Cum vero viginti ab hinc annis Eru- ditus Juvenis, meusque olim discipulus Anto- nius Donarellus me consulisset de repentina quadam syncope, præcocique morte ex subito perrupta serpentis caverna, cujus rei tum histo- ria ad nos data, cum nostra ad illum respon- sio suprapositam de labe aeris, diu conclusi, doctrinam confirmet, atque illustret, oppor- tunum duxi utramque epistolam Lectori com- municare.

*Clarissimo, Doctissimoque Viro Præceptori
olim meo*

D. JO: MARIÆ LANCISIO

In Romano Archilyceo Anat. Prof.
Celeberrimo,

ANTONIUS DONARELLUS S. P. D.

MUltis, magnisque tuis expertus sum of- ficiis, quanta me prosequaris humani- tate, ut novum nunc beneficium fiden- tius optem, atque abs Te alacrius sperem. Hoc sane acre est, ac sincerum Judicium tuum de quodam rarissimo casu, qui apud nos contigit elapsis diebus.

Historia.

Rusticus valetudinarius, ætatis suæ annorum 23. cum prope antiquam quercum effoderet, il- lamque, percutiendo, in ruinam daret, forte fortuna prægrandem ex magna illius arboris ca- verna vidit egredientem serpentem, cujus post triplicem sibilum in terram ipse cecidit suorum omnium cum sensuum jactura. Sed vix parvus, abjectusque ad officia rediit animus, cum ac- currentes sodales agrestem hunc juvenem statim illinc abducunt, & capitis dolore, sopore, vo- mitu, extremarumque partium perfrigeratione misere correptum, ac paulo post rursus in ly-

Lancisi Oper. Tom. I.

pothymiam labentem viderunt; tandem duas circiter intra horas cum supervenientibus signis propinati veneni e vivis sublatum dolentissimi collacrymarunt. Interim ipse ego tunc tempo- ris accersitus, mœrens, & admirans, lividum cadaver observavi.

*Præcox
mors.*

Postulo nunc, quam Tu, Clarissime Vir, fuisse judicas istius mortis causam, scilicet an solum timorem, an etiam venenum, per oculos, auresque infusum? an forte serpentis si- bilum, qui lethiferas particulas intra Juvenis corpus per vias narium, orisque urgere po- tuerit? Habes, Doctissime Lancisi, quibus ac- cerrimum, & singulare ingenium tuum exer- ceas. Vale, & me, perinde ut filium, pre- cor, ames, dum ipse, Hippocratici memor Jurisjurandi, Te Parentis loco assidue vene- ror, & colo.

*Datum Introduci prid. id. Aug.
MDCLXXXVI.*

Studiofissimo, optimæque spei Juveni

D. ANTONIO DONARELLO

JO: MARIA LANCISIUS S. P.

VIdeo Te admodum sollicitum, quid ipse sentiam de causa repentini morbi, & præcocis mortis descripti Juvenis. Di- cam graves inter occupationes breviter, & aperte: Petis enim non minus scitu digna quam utilia. Unice quidem tu quærere videris, quid causæ fuisse putem, cur sanus alioquin Juvenis tam cito decesserit? Scilicet an solum timorem, an etiam haustos veneficos, cum serpentis si- bilo extrusos, halitus?

Porro qui ex simplici timore pereunt, ii su- bito quidem, sed citra signa propinati vene- ni, extinguuntur; ut tibi, per Historicorum monumenta diligenter vaganti, clare poterit innotescere. Non ergo tuus Adolescens, qui pravis postea symptomatibus correptus fuit, ex nudo timore interfectus est. Utique exi- bilans invisus serpens per nares, oculoque re- pentinam, maximique momenti in Rustici, a- lioquin valetudinarii, cerebro excitare potuit terroris ideam, ob quam illico, violenterque contractis illius fibris, propagatoque spasmo ad usque præcordia, continuo perturbatus substitit fluidorum motus, ac proinde infelix juvenis animo defecit. Sed hæc in illo malorum initia, atque excitamenta fuerunt.

*Qui ex
simplici
timore pe-
reunt, quo-
modo di-
gnoscantur
ab iis, qui
ex cau-
sis venena-
tis celerri-
me dece-
dunt.
Subitus ti-
mor quo-
modo hypo-
thymiam
interdum
inducat.*

Enim vero quis adeo in rebus physicis hos- pes est, qui possit inficiari, ad veram hujus ægritudinis, mortisque causam accessisse vene- ficum virus, quod non ex serpentis modo visce- ribus, una cum sibilo expulsum fuit, quemad- modum haud immerito hæsitare videris; sed maxime ex concussa, aperta que quercus ca- verna repente in libertatem venit, illumque aerem, qui circum Juvenem fluitabat, implevit, atque inquinavit; quo factum est, ut homo miserrimus unde vitæ alimentum trahebat, repente morbum hauserit, ac mortem.

*Vera mor-
tis causa
qualis.*

A 3 Qua-

*Animi de-
liquium.*

*Sympto-
mata exi-
stentialia.*

Cujus generis, & quomodo exaltetur venenum in cavernis arborum ex mora serpentium.

Qualis præterea extiterit speciatim hujus mixtura veneni, quomodo idem in quercus caverna mortiferam indolem nactum fuerit; quid censeam, tibi ostendam. Sane, ubi vetusta quercus teredine corroditur, prægrandemque sua in medulla concamerationem undique stipatam admittit, tunc non raro anguiculus, foris intro per cuniculosum sorte inventum, vel factum, subterraneum arboris corticem subrepens, cavernam ingreditur, ibique teredinum, lignearumque scoriarum pabulo nutritus, sensum adolefcit. Interim vero sulphur impurum ex ulceribus ligni, atque ex male olente serpentis perspiratu jugiter effluit, quod necessario cum acris salibus ipsarum faccum, & urinæ, quas fera illa egerit, cohobatur, intime permiscetur, ac, eo loci diu susque, deque agitatam, in pestiferum spiritum evchitur, qui tandem, convulso, apertoque arboris antro, (ut ex subito referatis sepulchris, frumentij foveis, latrinis, & cloacis non raro contingit) turbidas exilit in auras, quæ non tantum hominum sanguini, ac spiritibus, puro sulphure, dulcique sale volatili constantibus, sunt penitus lethiferae, sed, quod summe notandum, pulmonum poros, per quos subtiles aeris partes intra venas ingrediuntur, cum implendo, obstruunt, tum irritando, perstringunt, eaque ratione commercium boni aeris cum sanguine, & cum cerebro, ad vitam adeo necessarium, celeriter intercipiunt.

Quomodo, & per quas vias in sanguinem feratur.

Symptomata excitantur.

Hujus profecto exitialis auræ vires expertus est descriptus Rusticus, cæteroquin valetudinarius, qui statim atque venenatum aerem per nares, ac fauces excepit, sua sensit solida irritatione affecta, ac fluida lue quadam inquinata. Unde non solum dolor capitis, vomitus, ac sopor, sed etiam lypothymia, cæteraque symptomata suborta sunt, quæ propinati toxici indicia passim habentur. Diffuso enim veneno quaquaversum per corpus, tum corruptiva quadam fermentatio excitatur, propter quam cadavera tumescunt, ac livefcunt; tum erosiones inducuntur, ex quo ungues, ac pili decidunt, & reliqua, horroris plena, symptomata apparent.

An venena per omnia sensuum organa trahi possint.

Negatur, & quare, de oculis, auribusque.

Scio, graves inveniri Authores, quos inter (a) Guainerius, (b) Forestus, & (c) Zacutus, qui venena non solum per nares, atque os, sed per reliquos etiam externos sensus in homines aliquando propagari posse, judicaverint. Hoc tamen in dubium de oculis, atque auribus, quatenus duos peculiare sensus, a sensu tactus omnino distinctos, constituunt, me iudice, facile revocabitur, si plane intelligamus, utrumque ex iis organis textura adeo arcta donatum, multiplicibusque machinulis vallatum esse, ut de medio aereo nonnisi tenuissimas lucis particulas, undulantesque tremores valeat admittere, qui nihil vitæ animalium hostile (dummodo amoris, timoris, mœrorisque causas excipias) intro solent transferre. Latior contra, atque expeditior lethiferis

corpusculis in hominum viscera patet via per os, ac per nares, quorum foramina in cerebrum, in pulmones, atque ventriculum alte penetrantia, luem aeris ad liquidi nervorum, ad salivæ, ad chyli, ad sanguinis denique commercium illico possunt transducere.

Quod si adverteris apud Amatam Lusitanum (d) historiam Viri Anconitani, qui, cum vineam putaret, serpentem offendit, eoque interfecto, repente conqueri cepit de capitis dolore, mox febricitavit, demum, omnibus gravioribus factis, die 11. obiit: cujus farinae plura prostant exempla apud (e) Gal. (f) Plin. (g) Scalig. aliosque relatos a (h) Schenchio; certe minus admiraberis nostrum casum, in quo non tantum de serpentis corpore, quantum de caverna veneficus halitus erupit, atque in Rusticum, viribus jam hebetem, terroreque percussum, insiliit.

Ex interfecto serpente mors.

Quid nunc dices, si veram credideris rariorem historiam, a (i) Gesnero descriptam, cujusdam hominis, qui e viventium numero sublatus fuit, cum balneo dumtaxat se misisset aquæ, calefactæ ex lignis, excisis a cavernis serpentum? Dices profecto, hujusmodi animantia genus esse ferarum fetidissimum, ac pestiferum: quo fit, ut circa illorum viciniam teter semper exiret odor.

Ex balneo calefacto cum lignis venenatis mors.

Cæterum si curiosus adhuc postules, cujusnam fuerit speciei, & quo nomine compellendus serpens ille, qui intra quernam, a te significatam, cavernam hospitabatur, succurrunt statim Ballonius, alique, quos recitat (k) Sebizius, qui hujusmodi serpentes appellant *Dryinos*, & latina voce, propter eorum domicilium, *Querculos*, qui sane, si credere fas est, in immensam pene magnitudinem belluæ, in quam reliqui serpentes laud olent, crescere asseruntur.

Serpentes, qui morantur in quercubus, vocantur Dryini.

Tu interim, mi Donarelle, virtuti, ut facis, studere perge: nec velim dubites, me illi loco te semper habiturum, & eo quidem filiorum genere, qui, cum suis dent gloriam Præceptoribus, plus amantur, quam filii carnis, qui sæpe Parentum fortunas, famamque disperdunt. Vale.

Datum Romæ Kal. Septembris

MDCLXXXVI,

IX. At vero de vitiis aeris, subitas mortes inferentibus, satis, ut arbitror, dictum est. Nunc inceptum ordinem prosequamur.

C A P U T VII.

De Causis subitaneorum mortium ex parte sanguinis.

EX parte sanguinis improvisam mortem intendant quatuor præcipuæ ejusdem affectiones.

(a) Lib. de venen. (b) Lib. 30. obs. pr. in schol. (c) De med. Princ. hist. l. 5. hist. 3. in paraphr. (d) Cent. pr. curat. 62. (e) Lib. de iher. ad Pisonem c. 5. (f) Lib. 8. c. 21. (g) Exercitat. 200. contra Cardanum. (h) Lib. 7. obs. 92. (i) Lib. 50. de serpentibus. (k) In appendic. ad discursum med. philosoph.

*Sanguis quadruplī-
citer mor-
tem inten-
tat repen-
tinam.*

Etiones. Primo præceps, ac talis diminutio mo-
lis ejusdem, quæ, cordi, & cerebro subtra-
cta, alternum horum viscerum motum, &
circuli continuationem penitus tollat. Hinc
sanguis a majoribus venæ cavæ, & pulmonicæ
truncis, vel a corde, summisque arteriis,
pulmonica scilicet, & aorta, affatim erum-
pens, vere improviso vitam intercludit; si-
cūq; a sanguiferis, intra cerebrum apertis, ef-
fluat, non adeo subito mortem accersit, ut se-
quenti capite, vel apposito exemplo, demon-
strabimus.

II. Secundo celerrima pariter, nimisque a-
bundans ejusdem sanguinis, præsertim effe-
vescentis, ad cor, atque ad cerebrum conflu-
xio, & quavis ex causa, mora pertinax, ubi
languescenti vi circumpulsivæ horum viscerum
valide renitatur, & vitæ cursum, quem in mo-
tu posuimus, continuo suspendat; ut in iis ob-
servatur, qui, subito timore, mærore, vel
gaudio perculsi, repente concidunt; aut qui
nimia plethora saginati, vel qui post corporis
excalefactionem, sive præsentē aliqua evacua-
tione, frigido potu, vel balneo utuntur. Non
enim capacitas ad continendum, & vis ad pel-
lendum sanguinem in corde, & appensis vasīs
sunt indefinitæ, atque immensæ; verum pro-
portione respondent certæ, ac determinatæ
moli, & gravitati ejusdem sanguinis, quam
nonnisi citra violentam distractionem, ac re-
sistentiam capere, atque urgere possunt. Ec-
ce jam inquit Cl. (a) Harvæus, duo sunt ge-
nera mortis, extinctio ob defectum, & suffo-
catio ob copiam. Hinc ob oculos exemplum
utriusque habere licet, & dictam veritatem au-
topsia in vivorum corde confirmare: etenim
comprehensa vena cava vel forcipe, vel pol-
lice, sanguinisque cursu versus cor intercepto,
statim videbis, cor albidiori admodum colore
fieri, & languidius pulsare, ut emori deni-
que videatur. Postea vero, si relinquant ve-
nam, & arterias similiter per aliquam distan-
tiam a corde ligaveris, videbis contra, illas
vehementer turgere in parte comprehensâ, &
cor ultra modum distendi, purpureum colo-
rem contrahere usque ad livorem, & tandem
opprimi sanguine, sic ut suffocatum iri, cre-
das.

*Pulchrum
Harvæi
experi-
mentum.*

III. Tertio vitam sæpe confestim adimit il-
lud sanguinis vitium, quod ab hypochondriis,
ab utero, vel aliunde, ac præsertim a ventri-
culo communicatum, propter summam acre-
dinem, vel aliam externis sensibus non satis
expositam qualitatem, præcordia, & cerebrum
convellit, & valde efficax est ad fluida vel
coagulanda, vel dissolvenda; quibus in casu-
bus magna interdum feri copia, ex coacto in-
tra pulmonum, ac cerebri vasa sanguine, vio-
lenter extruditur, & in thoracis, vel cerebri
cavitatibus colligitur; hinc frequens erroris
ansa apud minus in arte peritos, qui, lym-
pham in sinibus cerebri inventientes, illam a-
poplexiæ causam, cum plerumque fuerit dani-
taxat effectus, acculare solent.

*Lympha
in cavitati-
bus col-
lecta, in-
juste pro
morbi cau-
sa plerum-
que ab im-
peritis ac-
cusatur.*

IV. Postremo pestiferum quid, ac plane

veneficum in sanguine vitium, haustum ex
acre, ex ingestis per os, aut aliunde, recon-
di posse, experimur, quod dato tempore, vi-
res suas in spiritus, cordisque, ac cerebri fi-
bras exerat, ignoto sane, tacitoque molimi-
ne, ac veluti lyderatione.

CAPUT VIII.

*De causis subitaneorum mortium ex parte fluidi
nervorum, seu spirituum animalium.*

Quod denique ad tertium maximi usus
fluidum, nempe ad liquidum nervorum,
seu spiritus animales attinet, iis pro-
fecto, utpote a sanguine derivatis, eadem vi-
tia congrue aptari possunt, quæ modo ipsi san-
guini attribuimus. Etenim primo loco, sub-
tracta, vel intercepta contumaciter tanta san-
guinis copia, quanta per carotides, & cervica-
les arterias, earundemque plexus ad cerebri,
& cerebelli cortices naturaliter fluxura est, ut
liquidum nervorum separaretur, statim debent
& ipsi spiritus, qui ex solo sanguine secernun-
tur, deficere. Hoc sane contingit in magnis
sanguiferorum circa jugulum vulneribus, vel
intra cerebrum rupturis, in quibus postremis,
si fuerit ingens copia effusi sanguinis, ejusdem
procul dubio defectum mortitæra cerebri, ac
cerebelli compressio (unde spirituum anima-
lium interceptio) sequatur, necesse est.

*Multiplex
spirituum
defectus
improvisus
mortis
causa.*

II. Et quidem adeo valet moles jam effusi
intra cranium sanguinis ad celerem mortem
inferendam, ut, etiam si non ex arteriis, sed
ex venis egressa fuerit, nec magnam liquido
animali materiam subtrahat, adhuc tamen,
propter solum infarctum, & compressionem,
cito necare soleat.

III. Est hic tamen loci, ut diligenter atten-
damus, illos vere subito interire, quibus in
præcordiis sanguineum vas dirumpitur; eos
vero, quibus intra calvariam hoc infortunium
accidit, nonnisi post multas horas, quantum
nobis huc usque observare licuit, necem su-
bire. Et quoniam exemplis clarius instruimur,
quam commentis; idcirco casum ruptæ ad cere-
bri basim venæ, quippe quem ob suas cir-
cumstantias rarum arbitramur, fideliter sub-
nectemus.

*Sanguinea
cassa in
præcordiis
dirupta,
subitam
mortem
in cerebri
autem non
ita celerem
inferunt.*

IV. Vir Nobilissimus sexagenario major,
gracilis, ac biliosus habitus, acerrimi ingenii,
hypochondriacis, ac vertiginosis affectionibus
ab ipsi juventute obnoxius, ante aliquot an-
nos prævio capitis calore, sanguineas cum me-
tu quidem, ac sine noxa lacrymas effundebat.
Deinde circa hyemale solstitium anni 1706.
post gravissimas animi curas, uberrima na-
rium hæmorrhagia tentatus fuit, cui sistendæ
cum nos nihil efficax neque in chirurgia, ne-
que in pharmacia inveniremus, inito consilio
cum Excellentissimis Curantibus D. D. Domi-
nico Gagliardi, & Jo: Thomasio, ad topica,
nimirum ad pulverem ex calcant., opio usto, &
fungo Meliteni, veluti ad sacram anchoram,
lente, ut decebat, confuginus. Sed, cum

*Historia
apoplexiæ,
convulsi-
vorum mo-
tum, tan-
demque
apoplexiæ,
& mortis
ex dirupta
vena ad
cerebri ba-
sim.*

elapsis aliquot horis, rursus sanguis efflueret, Æger, ut fieri solet, longioris moræ impatiens, ad anceps potius, quam ad tutum remedium recurrendum esse sibi suavit, novumque proinde, nobisque plane ignotum, pulverem, cum se prius fortiter emunxisset, naribus hausit; atque confestim, excitato sensu urentis irritationis, substitit hæmorrhagia, quam illico excepit summa capitis confusio, oculorumque pruritus, ita ut Nob. Vir mortem sibi jamjam instare, timeret. Qui tamen, despumato jam majori ex parte sanguine, ac depuratis deinceps hypochondriis, utcumque bene se habuit usque ad Kalendas Aprilis 1707. quo tempore prius capitis gravitate, & calore, deinde hora quinta noctis sextæ ejusdem mensis repentina correptus fuit aphoniam, in qua initio mentis officia minime sublata ei fuisse, probabiliter inde judicatum est, quod ipse, vel sentiens irritationem, vel sperans venturam hæmorrhagiam, valide, atque identidem, converfis ad adstantes oculis, nares emungeret. Sed quoniam vena, quæ foris jam sanguine utiliter manaverat, propter escharoticum errhinum forsitant obcalluit, pessimo fato interius rupta est. Idcirco, incassum tentatis omnibus revellentibus, ac phlebotomiis non modo ex venis brachii, sed etiam juguli, post jactatos huc illuc artus, forti prosternitur apoplexia, quæ spatio quinque circiter horarum illum perdidit.

Que in cadavere observata fuerunt.

V. In cadavere dura mater solito crassior, & undequaque cranio fortissime adhærens inventa est: sanguinea piæ matris vasa usque adeo turgida, & varicosa, præsertim ad anteriorem cerebri partem, ut coralliorum ramis viderentur similia.

VI. In utroque anteriorum ventriculorum quantitas coacti sanguinis non minor semilibra continebatur; quinimo non parva cruoris moles, eaque fluidior, diffusa occurrit per reliquas cerebri cavitates usque ad spinalis medullæ principium, ac sub eo præsertim duræ matris segmento, quod cerebrum dividit a cerebello. Neque sibi defuit celebris dissector D. Cechinus, sedulo inquirens in foramen disrupti sanguiferi, quod ostendit fuisse propaginem venæ jugularis internæ, quæ sanguinem regerit a partibus finitimus ossis sphenoidis, quæque ramusculum, superato cranio, ad radicem nasi, unde jam sanguis effluebat, dimittere solet.

Qualesuit sanguiferum vas intra cranium disruptum.

VII. Reliqua cum naturalia, tum vitalia viscera nullo sensibili vitio, præter aliquam contentorum fluidorum culpam, laborasse deprehensa sunt; ut non sit dubitandum, quin ad subitum morbum, citamque mortem accersendam, defectio unius fluidi, vel solidi majoris usus, atque in nostro potissimum casu, interceptio spirituum animalium ab effusione ipsius sanguinis intra cranium, abunde sufficiat.

VIII. Sed quanquam hujus interitus causa sit apertissima; nonnulla tamen ab ipso extispicio deducemus corollaria, quæ tum discipulis, tum scientibus utilia fore, speramus.

Præcepta aphoniam

IX. Primo sane docemur, subitanam aphoniam vix aliunde oriri, quam ab interceptione venarum ad cerebri basim, unde nervi, in

linguam protensi, ad perpendiculum premuntur. Et si quidem interceptio ista magna fuerit, cumque magno, & pravo corporis apparatu, nec brevi solvitur, nec finit sanguinem regredi ab anteriori præsertim cerebri parte, atque a plexibus, qui intra ventriculos locantur: quò certe fit, ut vasa illa non solum tumeant, sensimque capiplenium, & apoplecticum affectum, gravando, urgendoque, producant, sed, quod magis est, si contineant sanguinem erodentibus salibus refertum, perumpantur, eodem plane modo, quo externæ contingunt hæmorrhagiæ, & quemadmodum contigit in exposito casu.

Quomodo & quando si non solvatur, oritur apoplexia, & venarum disruptio.

X. Secundo erudimur, quod quemadmodum sanguis, si supra alterum cerebri hemisphærium effundatur, unum dumtaxat corticem comprimendo, ac simul obstruendo, inducit tandem apoplexiam, & eam quidem cum illius lateris paralyti, quod affecto hemisphærio respondet; ita idem sanguis si effluat ex vase ad cerebri basim posito, ut plurimum gignit aphoniam, jactationes, denique apoplexiam citra præviā paralyti, dummodo alia non concurrant, quæ paralyti inducunt. Etenim egrediens e perrupto vase sanguis, ob conceptum jam impetum propter motum circularem, eo influit, quo patet aditus per omnes ventriculorum cavitates usque ad principium spinalis medullæ, cujus tam dextrum, quam sinistrum intra calvariam locatum caudicem calore primum, & mole, mox etiam acredine, quæ raro abest, quaquaversum æqualiter incendit, premit, atque irritat; unde injussi quidam artuum motus, seu jactationes absque paralyti nascuntur; deinde vero, extra suas ripas uberius diffuente cruore, longe major pressio vis undequaque adjungitur, quæ animalium spirituum cursum tam a cortice versus medullam, quam a medulla versus externas partes intercept; atque hinc apoplexia, & mors ipsa succedit, quas profecto fatales calamitates nostro Ægroto celerrime contigisse, conspeximus.

Sanguis effusus supra alterum cerebri hemisphærium, apoplexiam cum paralyti, in basi vero, citius aphoniam, & convulsionem, tandemque apoplexiam inducit.

XI. Postremo unum elicimus corollarium, ad praxim, ni fallor, utilissimum. Scilicet naribus fere nunquam escharotica pro sistenda sponte orta hæmorrhagia, ne quidem apud senes, admovenda esse. Etenim rarissime ex hujusmodi sanguinis fluxibus ægros decessisse, contra vero sæpe ex violenta illorum suppressione celerem morbum, citamque mortem inferri, comperimus. Sanguis enim, cum induratum, ac renitens vas exterius invenit, minimo negotio, eadem recurrente exitus necessitate, alicubi internum canalem disruptit. Erit igitur curantis officium causam pro virili parte corrigere, motumque sanguinis alio avertere. At nunquam de claudendo violenter dehiscens venæ ore cogitare debebit, nisi cum ægri vires vere langueant; nec illas ex ipsius ægri querelis, aut vanis Conjunctorum terroribus metiri debebit, sed ex pulsibus, qui spontaneis in hæmorrhagiis cum plerumque durus, magnusque esse soleat, nos de spe minime depellit; a qua tunc deturbandi erimus, cum exilis evadit, extremaque frigent.

Escharotica nunquam spontaneis in hæmorrhagiis adhibenda.

Transfer hic quæ narratur de copiosissima æque, ac utilissima hæmorrhagia in senilibus, c. 5. num. 8.

XII. Neque id sane reticeam, quod facile post longam praxim quisque per se didicit; nempe in huiusmodi magnis spontaneis hæmorrhagiis videri sanguinem propter inductam fermentationem, sua mole, ut ita dicam, fieri majorem, darique quandam veluti aeris particularum immissionem, vel conversionem in sanguinem. Usqueadeo superstes intra vasa cruoris moles sufficit tum continuandæ ingenti evacuationi, tum implendis, elevandisque arteriis, quæ adhuc magnæ, duræque post ejectionem multas rubri liquidi mensuras mirabiliter persistunt. Exinde fit, ut immatura suppressio plerunque pariat convulsionem, quam sola per artem instituta solvit sanguinis missio, ut ostendemus cap. XXIII. num. XIV. hujus libri.

XIII. Sed, ut ad id, unde digressa est, nostra revertatur oratio, possunt pariter animales spiritus deficere, cum eorum excursus per nervos ad præcordia, aliasque maximi usus partes, penitus intercluditur vi convulsionis, compressionis, vel obstructionis, e solo corporis vitio, aut simul animi motibus pendentium. Atque hinc Carol. (a) Piso plures collegit observationes funestissimarum, ac subitanearum syncopum, quas ex cordis apoplexia, seu ex obstructo per lympham nervo, qui ad cor descendit, natas arbitratur.

XIV. Possunt quoque deesse spiritus ob indiam, ob motuum violentiam, ob nimias evacuationes, ob intemperantem veneris usum, præsertim in senibus, quos satis jam ætas spiritibus destituerat. Quod genus exempla invenientur abunde apud Authores, quibus hic repetendis frustra non immoramur.

Spirituum nimia copia subitaneæ mortis causa.
XV. Secundo nimia etiam eorundem copia, quæ semper sanguinis ubertatem comitatur, nimia pressura, & inflatione glandularum corticalium cerebri, nervorum vias ita potest aliquando comprimere, ut fluxuro animali liquido omne spatium adimatur, fiatque propterea, ut vel in cerebro spiritus non separentur, vel a cerebro (infirmatis villis extrudentibus, & aucta resistentia extrudendi liquidi) in præcordia non dimittantur; quod interdum contingit in ebriosis, aliisque, qui cibis, & potibus, plurimo sale, ac sulphure narcotico refertis, sese ingurgitant.

Ipsorum acrimonia æque notanda.
XVI. Tertio summa spirituum acrimonia eodem sanguinis vitio, atque ex lentis animi pathematibus, studiisque intensioribus induta, convellendo pertinaciter præcordia, & cerebrum, homines, alioquin valetudinarios, ad idem repentinae mortis genus potest adducere; ut olim in Amplissimo quodam Cardinali vidimus, & passim in exitalibus epileptiis, quæ dicto citius in fortes desinunt apoplexias, de quibus agit etiam (b) Hippocrates.

Epileptiæ transitus in apoplexiam ex Hipp.
XVII. Sed quoniam ætiologiam epilepsiarum, quæ in apoplexias, mortemque desinunt improvisam, hic scitu summopere necessariam putamus; idcirco attente considerandum, convulsionem membranarum, ac sinuum, nec non fibrillarum cerebri, in qua pene tota ratio idiopathicæ epilepsiae posita est, multifariam, sed

duplici potissimum modo, contingere; altero scilicet, cum acre, ac fere arsenicale, vel aliud quodvis liquidum, convellendis nervis idoneum, non omnia simul cerebri segmenta, sed eadem successivo quodam, atque inæquali ordine, ac tempore irritat, & crispat, unde nonnisi inæquales, inordinati, atque inæqualiter contingentes convulsivi artuum, ac thoracis motus, per totum fere paroxysmum, respondent, ac observantur: Quod sane quotidianum, ac vulgare hujus morbi exemplum se prodit. Altero vero modo, cum eodem pene tempore, æqualibusque viribus irritans causa, quaeversum per cerebrum diffusa, æqualiter, eodemque tempore anteriores cum posterioribus partibus, dextras cum sinistris, immo forte etiam ipsum cerebellum, adeo vehementer convellit, ut inde animale liquidum simul, & æqualiter in omnes contrahentes musculos valide expressum, post brevissimas artuum contorsiones, universum corpus tensum, rigidum, atque immobile reddat. Hæc autem posterior epilepsiae differentia, ea præsertim existit, quæ si sæpe recurrat, ac plus justo perseveret, frequenter in apoplexiam transiens, subitum vitæ discrimen solet afferre: quia scilicet, non solum vasa cerebri, si a lenta prius ægritudine fuerint debilitata, & in varices dilatata, ex illo forti, & universali nixu convulsionis, ac strangulationis, sanguinem prementis atque intercipientis, & renixu ejusdem contenti sanguinis, mole, & acie sua extrorsum urgentis, sæpe dissiliunt, sed, vel maxime, quia idem sanguis, propter inæqualem suarum partium indolem, uno in loco volatilis-oleosi spiritus expers, viscidulus ex mora concrevit; alio autem fluxilior, & acrior, suos extra limites, per glandularum orificia, nervorumque tubulos exprimitur: propterea, quanquam ipsa denique convulsio deficiat, attamen, perturbata jam spirituum materie, & in alienam naturam conversa, iisdemque cerebri, nervorumque viis, qua dilatatis, ac discissis, qua compressis, & obstructis, fortissima inducitur apoplexia, quæ plerunque subitam mortem accersit.

XVIII. Tandem ignotum illud virus, quod in aere, ac sanguine superius notavimus, potest in ipsos animales spiritus derivari, eundemque lethalem, ac repentinum effectum producere: ut in peste, & venenis infusis, vel ingentis frequenter offendimus.

CAPUT IX.

De causis subitaneæ mortis ex parte solidorum majoris usus, & primo ex parte instrumentorum respirationi famulantium.

Fluidorum vitiis jam explicatis, ad ea solidorum mala progredimur, quæ sunt mortalis hujus exitus principia; illud iterum, iterumque monentes, quod utriusque ordinis causæ mutuam sibi operam, ad subitum inferendum interitum, necessario præbent; ut proinde non invenias, vitium solidorum, repente aptum

Solida, & liquida mixta composita

(a) De colluvie seros. pag. 166. (b) Lib. de gland. n. 9.

su mortem inferunt improvisam. aptum occidere, quod motui saltem liquidorum non officiat, & vicissim fluidorum vitium lethale absque solidorum læsione.

Ex parte solidorum majoris usus quomodo subita mors. II. Sed ad mortiferas causas, ex ipsis solidis ortas, propius accessuris illud etiam accurate advertendum, solida majoris usus duabus conditionibus naturaliter instructa esse oportere, ut ad vitæ conservationem conspirent; nimirum ut sint integra, seu organica naturali structura donentur; deinde, ut in alterno constrictionis, ac distensionis motu perpetuo versentur. Quidquid propterea structuram, vel motum prædictarum partium maxime, ocysime, & pertinaciter lædet, mortem quoque celerimam, quam subitam dicunt, poterit inferre.

Varia tracheæ, & bronchiorum mala repente interficiunt. III. Sequentes itaque præfatam initio solidorum distinctionem, asserimus primo, ex parte instrumentorum, respirationi inservientium, animalia repente posse interire, si aspera arteria, ejusque bronchia obstructa, convulsa, vel compressa, citissime, ac penitus iter aeri per pulmones intercludant, ut in laqueo suspensis passim animadvertitur, vel in iis, quibus solidum corpus, inter deglutendum, laryngis foramen occludat, vel pus, rupta vomica, vel aqua in demersis, per bronchia loco aeris diffusa, non revomantur; vel sanguis aut serum in repentino pectoris hydrope pulmones, quominus ab aere impleri possint, subito impediat. Tanta enim est hominibus spiritus necessitas; ut ad rem scripsit (a) Hippocrates;

ut si quidem omnibus aliis abstineat homo, neque cibum sumat, neque potum, possit tamen plures dies ducere; Si cui vero spiritus in corpus intercipiatur, vel exigua diei parte pereundum sit.

IV. Deinde, si omnia simul inspirationis, atque expirationis instrumenta suis ab officiis cito, ac pertinaciter vacaverint, ob eundem impeditum aeris alternum intra pulmones ingressum, atque egressum, illico extremi fati dies est in procinctu; ob quam sane rationem servus ille barbarus apud (b) Galenum, coactio sponte spiritu, citam sibi mortem conscivisse, fertur: cujus profecto voluntarii, si verus est, effectus, multæ etiam morbosæ, ex necessitate operantes, numerantur causæ, quæ scilicet aptæ sunt diaphragmatis, sterni, costarumque structuram, continuitatem, vel motum ita firmiter lædere, ut alterne supra pulmones concidere, vel a pulmonibus recedere nequeant. Ita magna e. g. vulnera, quæ utrumque thoracis latus, septumque simul transversum confodiunt, si aperta detinerentur, celerrimam mortem possent accersere. Aer enim, per dehiscencia vulnera ingrediens, & forinsecus pulmones premens, æquilibraretur cum aere, qui per tracheam intra pulmones labitur, ipsosque pulmones, veluti quandam immobilem stateram, cum totius circulantis sanguinis mora, vitæque perniciæ, suspenderet, ac libraret. Et sic de quacunque alia consimili prædictorum læsione organorum, respirationi famulantium, paralyti nempe, aut convulsione (dummodo subita, magna, ac pertinax fuerit) erit sentiendum.

CAPUT X.

De causis improvisarum mortium ex parte cordis, & magnorum vasorum.

Proxime dicendum venit de cordis, magnorumque sanguiferorum vitiis, homines celerrime interimentibus; & quam omnia, quotquot deri possunt, ad id unice colliment, ut cordis motum penitus tollant, & lethiferam syncopem inducant; nihilominus tamen, cum ad vitæ necessitatem, ex parte cordis, tria considerari debeant; primo congrua structura tam cordis, quam magnorum vasorum; secundo viarum libertas; tertio vis movens, quam facultatem pulsivam dicunt; certe ex unoquoque fonte maximi oriri possunt morbi, qui confestim perimant.

Tria ex parte cordis, & vasorum ad vitam necessaria.

II. Primo, quod attinet ad structuram, cum ad eam constituendam integritas, & continuïtas fibrarum, villorum, & membranarum potissimum exigatur; quotiescunque aut inflicto vulnere, aut lenta exesione in aneurysmatibus, eo tandem pervenitur, ut continuïtas parietum cordis, & magnorum sanguiferorum auferatur, illico, profliciente uberrime sanguine, mors urget; ut historia V. eorum, qui hac temporum constitutione repente interierunt, publico patuit in theatro.

III. Cum vero ad structuræ vitium referri quoque possit solito major cordis moles, natura primùm contexta, deinde per morbos adaugeta; hæc sane frequenter subitæ mortis præbet occasionem. Sanguis enim, si progressu temporis acer, minisque fluxilis evadat, sensum, propter suam in præcordiis moram, magnitudini cordis novum pondus adiungit, quod tandem cor ipsum versus diaphragma tradit, & usque adeo renititur ei potentiæ, ex qua cor tenditur, & sanguis quaquaversum in arterias pellitur (verbo, unde animal vivit) ut non solum cum eadem potentia ad æqualitatem perveniat, sed illam plerunque repente, atque inopinato vincat. Quod porro genus interitus sæpe a nobis visum est; cujus proinde clarum exemplum (præter ea, quæ rejicimus in libros, quos nunc de Corde, atque Aneurysmatibus adornamus) dabitur sequenti libro hist. II. illorum, qui subito e vivorum numero exturbati fuerunt.

Aucta magnitudo cordis repente mortis occasio.

IV. Quod vero spectat ad viarum libertatem; quæcunque causa venam cavam, vel pulmonicam, & aortam, aut arterias carotides eousque constantissime, atque integre potest convellere, comprimere, vel obstruere, ut sanguis ad aurículas, & ventriculos pervenire, aut ab auriculis, & ventriculis in majores arteriarum ramos, atque in cerebrum fluere prohibeatur, subitum minitari potest interitum; ut de magnis sanguiferorum polypis, ac de tumoribus, vel ossibus, majora vasa comprimentibus, vel obstruentibus, memorant Observatores.

Cordis vasorumque convulsio, compressio, & obstructio, mortis causa.

V. Denique, quia vis movens cor, non solum

(a) Lib. de flat. n. 6. (b) 2. de mot. muscul. c. 6.

lūm pendet a congrua fibrarum structura, sed etiam a fluidis nerveo, & sanguineo, idcirco labefactari potest, ut hominem celerrime interficiat, si utrumque liquidorum contumaciter deficiat (unde lyncope ex cordis, & articularum paralyfi) aut quodvis aliud lethale vitium contrahat: quod sane accidit non in peste solum, sed ubi os ventriculi, vel ipsum etiam cor a vermibus mordetur, ut proinde (a) Trallianus, (b) Mesue, & (c) Schenchiū referant, aliquos ex huiusmodi causis repente decessisse. Vermes enim cuiusdam speciei proboscidem veneno armant, ut, non erodendo dumtaxat, sed veneficum forte liquidum sanguini, ac fluido animali penitus hostile, vulneribus inspergendo, interimere soleant. Quod sane adeo ex antedictis per se clarum est, ut summam indicasse satis fore, duxerimus.

VI. Hoc vero solummodo memorandum hic arbitramur: cordis, magnorumque vasorum motum dividi in systolem, ac diastolem; & licet alter dumtaxat ex iis motibus sit agens, uterque tamen ad vitam est necessarius; idcirco fieri potest, ut æger repente moriatur, tum si cor alterne constringi non possit (quod vel enervata penitus structura, vel prædictorum maximo vitio liquidorum, solet contingere) tum si alterne dilatari nequeat, quod vel pertinaci ejusdem spasmo, vel ex causis illud validissime comprimentibus, tumore nempe ejusdemmet cordis, pericardii, aut adjacentium partium, facile oriretur. Sic olim vidimus, inflato vehementer pugno sub cartilagine mucronata, vitæ nodum ex tempore solutum; nimirum quod eo loci una conveniunt, valideque per nerveam, ac tendineam cohaesionem junguntur sinistrum ventriculi orificium, diaphragmatis centrum, arteria magna, vena cava, & pericardium; excitata idcirco repente, ob fortem percussione vim, prædictarum simul omnium partium convulsione, subito pariter, apud imbecillum alioqui hominem, cum respiratio, tum sanguinis motus lethaliter potuit subsistere. Sic (d) Rasis affirmat, repentinas mortes ex cordis apostematibus evenire. Quamobrem (e) Hippocrates, seniori sæpius consuescens, repentinam mortem significat. (f) Præcordiorum enim convulsio, si pertinax fuerit, atque per id temporis sanguis, qui intercurren debet, necessariam fluxilitatem, & crasim amitteret (ut de cerebri convulsione diximus) etiam si postea spasmus ille cessaret, non ideo tamen cruor sublata resistentiæ obsecundaret, cursumque suum repeteret; idcirco subitam necem facillime induceret. Interim vero indicatas alibi causas omnino veneficas, ex ventriculo, vel alio quovis viscere derivatas, consulto tacemus.

VII. Sed, cum studium detegendæ veritatis nihil nos vel præterire, vel dissimulare patiat, advertendum, istiusmodi veneficos succos, morum cordis subito enervantes, intra nostra corpora cumulari, non vitio dumtaxat fermentorum, animi pathematum, aliarumque etiam

causarum, a cibis, potibus, atque aere deductarum; sed interdum (ut reticeam quæ palam venena dicuntur) culpa arcanorum, ut jactant, remedium, per quæ ignavum vulgus magnos morbos profligatum iri confidit. Quanquam enim in unaquaque Civitate, justissimis constituta legibus, pseudo-chymici, & agyrtæ, ne medicinam faciant, semper vetentur, & tamen semper retineantur; sane accidit non raro, ut aliquis, sive lue venerea, sive hypochondriorum ægritudine vexatus, postquam rectam medendi viam, ob mali contumaciam, vel suos ob errores prorsus inutilem expertus est, iis tandem agyrtis, celerem salutem perfricta fronte pollicentibus, facile credat. At, cum miser homo, antimonialia, mercuriale, aliudve hujus farinæ medicamentum acceperit, proprio (utinam penitentia delendo) discit experimento, se non ad salutem, sed ad necem pseudo-medicis usum fuisse. Etenim huiusmodi remedia, si male parata fuerint, veneni naturam induunt; si vero extra dosim, aut sine methodo valetudinariis corporibus propinentur, varia subinde cum pravis hypochondriorum succis inita miscela, & scædere, in toxicum convertuntur, & hominem repente plerumque perimunt. Quod sane ubique locorum, sed in Romana maxime Civitate, usu venire, dolendum, in qua multos proinde vidimus, sumptis, per aliquot dies, huiusmodi arcanis, tandem stomachi, ac præcordiorum doloribus correptos, citissime sublato fuisse. Unde (g) Brunonianis vocibus exclamare compellimur. O deplorandam Magistratuum lenitatem, qua impune de corio humano ludere concessum, quæ datur ita temere servire in humana viscera! O inexcusabilem dissimulationem!

CAPUT XI.

De causis improvisarum mortium ex parte cerebri, & nervorum.

Quanquam ex antedictis de vitio sanguinis, & liquidi nervorum, abunde colligi possit, quales causæ ex parte cerebri, & nervorum, ad subitum producendum interitum, concurrant; ne tamen hæc nostra elucubratio alicubi manca videatur, præcipuo capite perstringimus eas causas, quæ cerebri, tanquam solidæ partis, culpa, homines citissime de medio tollere possunt.

II. Cum vero, ut superius de corde monuimus, tria quoque in cerebro, suisque membranis, ac nervis, ad vitam summopere necessaria, considerari debeant; scilicet primo congrua structura; secundo viarum libertas; tertio motus alternus membranarum, & corticis ejusdem; sane ex maxima, constantique prædictorum læsione, citissima mors, sub specie fortis apoplexiæ, potest accidere; mutuo scilicet inter se conspirantibus prædictis vitiis; ita ut maxima structuræ læsio alternum motum, vasorumque libertatem tollat; quemadmodum cessatio motus supponit, vel infert impedimentum

Mors ex Agryta- rum arcanis.

Tria in cerebro, membranis, & nervis ad vitam necessaria; & qualia.

(a) Lib. 7. c. 11. (b) De ægrit. cord. cap. 1. (c) Lib. 2. obs. 194. (d) L. 7. cont. c. 1. (e) Lib. 3. sect. 11. 117. (f) Vide latius tractatam de cordis dolore materiem c. xix. n. 2. (g) In lex. Med. verb. agyrt.

tum viarum; denique maximum viarum impedimentum statim naturalem cerebro motum aufert, & aliquod structuræ vitium inducit.

III. Primo itaque, si capitis, ac cerebri structuram spectemus, quotiescunque eadem ob magnum, profundumque vulnus, vel contritionem ita vitietur, ut inde tollatur membranarum motus, viarum, & fluidorum continuitas, ad spirituum præsertim animalium, usque in præcordia, descensum, illico animal corrumpit, ac moritur.

IV. Præterea non raro contigit, ut aliquis ebrietate, aut vertigine a summo ruat, caputque ad durum corpus allidat; unde, rupto intra cranium vase, cito decedat. Mors vero ista frequenter ab imperitis internæ dumtaxat causæ, turpiter adscribi solet, cum fuerit externa: Quo fit, ut hac in re cautos velim tam ipsos Medicos, qui propriam aliquando sententiam pro usu forensi interponere debent, quam Iudices, punituros eos, qui, etiamsi levi impulsu dejecerint ebrium, vel quemcumque alium, si hic statim de vita obierit, illatæ mortis fiunt rei.

V. Facile vero, dissecto cadavere, cognoscitur, num quis ex ipso casu, vel ex interna causâ diem suum obierit. Etenim, si ruptura ossis, atque interni sub illo vasis invenitur, non est dubium, quin ictus, vel contusio præcocius mortis causâ sit accusanda. Exemplum dabit sequens historia.

VI. Auriga Eminentiss. Card. Pallavicini ann. 35. propter luem celticam, vinum, quod appellant, medicarum longo jam tempore sumebat. Cum die 26. Decembris 1707. suum Herum in atrio prope Sacellum Pontificium expectaret, forte tum ut se debilem reficeret, tum ut prorogandi tempus prandii hilariter falleret, duos generosi vini cyathos cum fragmento panis ingurgitavit. Post hæc, exacto jam meridie, repente de sella immoti currus dextrorsum cecidit. Rumor, cui timor initium dedit, credulitas incrementum, statim per Aedes Vaticanas dispergitur, hominem subita morte sublatum. Accurritur, & cum inventus fuerit aphonus, sed adhuc respirans, ad proximum S. Spiritus Nosocomium illico transducitur, ubi multa adhibita remedia prohibere non potuerunt, quin totis stertens præcordiis citissime animam egerit.

VII. Congruo transacto tempore, Præclariss. D. D. de Paulis, unus ex primariis ejusdem Nosocomii Medicus, cui miseri hominis cura contigit, iussit, illius cadaver aperiri, quod vel ipse ego admodum flagitavi, ut falsæ opinioni, quæ Urbem impleverat, hunc ex interna dumtaxat causâ fuisse denatum, occurrerem. Visum itaque est cranium contusum in dextero temporum cum rima duarum circiter unciarum; deinde apparuit intra cranium, & pone duram matrem eo loci sanguis effusus, & quaquaversum diffusus, totusque in continentem grumum coactus pondere non minus unciarum octo. Cæterum dexterum cerebri he-

misphærium citra sensibilem defectum, sinistrum vero cum vasorum plenitudine, sectumque, subobscurum refertum colore, deprehensum est. Ventriculi paucosero scatant.

VIII. Hæc porro, quæ per cerebri dissectionem innotuerunt, probabili dant locum conjecturæ, causam ruinæ adeo præcipitis dextrorsum, in homine isto, subitam extitisse cruoris moram in sinistro cerebri hemisphærio, ubi vasa turgida inventa sunt. Debilitata enim dextera corporis medietate, in quam communi, firmiorique Anatomicorum opinione distribui creduntur nervi, qui a sinistro cortice profiscuntur, minimo negotio deficere eo in latere æquilibratas trunci, & versus illud casus totius corporis contingere potuit. Sed tunc mortem verosimiliter miserimus auriga vitasset, nisi magnam illam interni vasis rupturam passus fuisset. Atque hinc discamus, quam facile repentinorum morborum causæ manus invicem conferunt, ut ocysime occidant.

IX. Neque solum ex magna cranii, cerebrique dedolatione, aut contritione, quæ contentis partibus motum, & vasis continuitatem auferat, homines brevi moriuntur, sed interdum ex levibus quantumvis creditis capitis contusionibus, & concussionibus, ob oculorum vasorum rupturam, cum ægri maxime convalescere videntur, tunc subito pereunt, rigore correpti. Ichor enim, aut sanies intra membranarum, aut cerebri cuniculos colligi solet, acerrimamque, & plane veneficam, ex mora indolem nancisci, ob quam universa cerebri, ac nervorum œconomia subvertitur; nimirum, crispatis, aut syderatis nervis, & ruptis quandoque sanguiferis, vitale illud commercium cerebri cum corde, & cordis cum cerebro e vestigio intercipitur. Ita (a) Magnenus narrat, nonnullos sternutantes, agitato violenter capite, disruptisque eo impetu meningum vasis, subito interiisse. Quod sane a (b) Famiano Strada exemplo Pistoris Suburrani confirmatur, qui, cum ter, ac vicies sternuisset, vigesimo quarto sternutamento animam efflavit. Qua de causâ, nempe ob vitæ periculum, evenisse putat (c) Sigonius, (quantum a Famiano redargutus) ut, consueto jam diu more, salutem sternuentibus a Deo precemur; scilicet quod multi tempore D. Gregorii Magni, cum sternutarent, repente spiritum emittebant. Repete, si cupis, quæ a nobis scripta sunt cap. VIII.

X. Ab internis quoque causis lentæ in cerebro congestiones fieri solent, quæ postquam diu ægros, nunc hemicrania, & sopore, nunc mœrore, vertigine, & epilepsia, juxta varium pressionis momentum, variamve interceptorum succorum indolem, divexarunt; denique, fortissima inducta apoplexia, repente jugulant.

XI. Novimus Equitem Commendatarium ex Familia de Puteo, qui floridioribus annis hemicraniæ, atque hæmorrhoidibus obnoxius, post quinquagesimum ætatis suæ annum incertis animi motibus, mœrore præsertim, exagitari

Ætiologia.

Magna capitis læsio, & parva interdum æque letalis.

Quomodo ex sternutatione, mors subita.

Ex Famiano Strada exemplum.

Mors precandi salutem sternuentibus unde.

Lentæ in cerebro congestiones tandem repente jugulant.

Historia mirabili confirmatur.

(a) Exerc. 8. de Tabac. (b) Lib. 3. prælect. 4. cui titulus, cur sternuentes salutentur. (c) Lib. 1. de regn. Ital.

gitari cœpit, & paulatim fere ad triennium suppressis identidem mariscis, jugi gravativo circa tempus sinistrum dolore infixo, varias vices, ex medentium auxiliis expertus fuit. Verum, cum ex Lauretana Domo rediret (præcedente graviore sincipitis dolore, ad sinistrum oculum protenso, una cum animi luctu) Fulginei repente in levem apoplexiam incidit, facie subpallida, tumentibus palpebris, respiratione libera, nisi illam sicca tussis frequenter interturbasset, quibus febricula per aliquot dies accessit; a quo sane paroxysmo, propter opportunam opem eidem præstitam a Clarissimo Physico Nuccarino, antiquæ probitatis Viro, eoque nomine mihi conjunctissimo, vindicatus fuit. Romam deinde repetens, occurrit nobis cum sicca tussi, meticulosior, taciturnus, obliviosus; quinimo decursu autumnii, & hyemis 1694. recurentibus semel, vel bis in unoquoque mense apoplecticis insultibus, infelicem plane vitam duxit. Tandem die 26. Januarii 1695. cum sibi melius habere videretur, fortissima correptus syderatione, subito interiit. In cujus cadavere præcipuum fuit observare in posteriori hepatis parte, qua diaphragmati adnæctitur, tumorem folliculatum, æruginosa veluti argilla plenum. Unde septum transversum eo loci subrusam coloris labem contraxerat; atque inde siccam tussim, qua æger tenebatur, profectam existimavimus. In cerebro autem omnia piæ matris sanguifera, ac lymphatica vasa pene in varices abierant. In ventriculis copiosa serositas continebatur. Sed malorum summa latebat sub dextra parte ossis frontis; ubi dura, & pia mater in multa crassitiem evaserant, & finitimus cerebri cortex concreverat in crudum abscessum substantiæ fere polypeæ, & magnitudinis æqualis illi pumo, quod apium redolens appellatur. Interim profundior cerebri cortex, ejusque medullæ pars, quæ tumori substernebatur, adeo difflebat, ut puris crasim æmularetur.

Tussis sicca ex diaphragmatis labe ab hepate contracta. Lymphatica piæ matris varicosa.

Ingens abscessus polypeus meningum, & corticis cerebri.

Doloris sincipitis, & oculi sinistri in opposita parte delirans causa.

XII. Hoc sane extispicium non tantum admirationem excitat, propter ipsam tumoris in cerebro collecti conditionem, quantum propter situm; ut, cum æger de gravativo sincipitis, & oculi sinistri dolore perpetuo quereretur, morbi causa in dextro meningum, cerebrique latere inventa fuerit. De cujus phænomeni ratione plura differemus in scholio dissectionis cadaveris Illustrissimi Præfulis Spadæ.

XIII. Novimus item Eminentissimum Sacchetti nostræ, ac Doctissimi juxta, atque Humanissimi Jo: Trulli curæ traditum, simili congestione laborasse, cujus brevem tum historiam, tum extispicii descriptionem, a nobis exhibitam Diligentiss. (a) Pacchiono (Juveni virtutis, & ingenii meritis mihi jucundissimo) huc congrue transferemus. Vir igitur Eminentissimus hexagenario major, a suppressa podagra melancholicus, immemor, atque epilepticus evaserat; sedula tamen curandi methodo, præsertim vini abstinencia, hinc sex supra annos vixerat. Tandem repente sublato, in ejus dex-

Hydatis

Lancisi Oper. Tom I.

tra corticali cerebri parte versus occiput, insignis hydatis, ovi columbini molem adæquans, inventa est, laxa, & lacera, quæ constitui videbatur ex ipsamet pia meningē, suis potissimum dilatatis, scissisque lymphaticis, interceptoque liquido. Quod sane vel nudis occurrebat oculis ex fluido intus contento. Erat enim lymphæ partim subtilis, & flava, partim in crassam veluti gelatinam conversa. Ubi, quod mirabilius apparuit, id certe fuit, ut istius folliculi basis, cortex nempe cerebri, ad talem resistentem consistentiam devenerit, quæ plane scirrhosa videretur.

XIV. Ex his vero duobus exemplis satis patet, obstructis paulatim sanguiferis, ac lymphaticis, posse in cerebro congeri tumores, interceptantes liquida maximopere viscosa, simulque acria, vel quovis alio modo capiti, & nervis hostilia, quæ, ruptis tandem alicubi repagulis, per proxima vasa diffuant, & quaquaversum subito diffusa, tum animalium spirituum crasim penitus invertant, cum eorundem vias intercludant, & meningum, minimumque cerebri motum, una cum vita, penitus tollant.

Quid ex adductis historiis deducatur.

XV. Secundo, quanquam de viarum libertate satis dicat, qui de structuræ vitio agit, adhuc tamen monendum censemus, aliquando, etiam si vasorum in cerebro structura nunquam appareat vitiata, fieri posse, ut celerime mors invadat, ratione solius repentinæ rotalis pressionis, & obstructionis vasorum inferentium, ac referentium, nec non minimarum glandularum cerebri, ac cerebelli. Quod præsertim obesis interdum accidere, videmus, in quibus ob celerrimam sanguinis stagnationem non modo subita vasorum obstructio, sed subita quoque paralysis membranarum, sinuum, totiusque cerebri corticis proficiscitur, cujus exemplum dabimus hist. I. illorum, qui hoc anno repente interierunt, de quibus etiam habitus est sermo superius cap. VII.

Olefsi pentina rotalis vasorum intra cranium obstructio, facilis.

XVI. Citissima quoque mors apud obesos, præsertim senes, potest contingere propter usum aquarum mineralium, quarum ob copiam cerebri vasa ita gravari solent, ut languescere peristaltico ipsorum motu, & diluta nimis, enervataque contenti spiritus energia, sanguis confestim subsistat; indeque serum subterfugiens lymphatica diffingat. Neque sane nobis desunt hujusce miserandi exitus exempla, quippe qui præ aliis vidimus Nobilem Rom. in primo senio constitutum, & subpinguis habitus, hausta de more aqua Villensi prope Lucam manante, eodem die repente sublato.

Mors senis pentina in Senes post haustum aquam Villensem.

XVII. Facit pariter ad viarum interceptionem quidquid nervos, qui ad præcordia, & ad meningē feruntur, ita comprimere potest, ut animalium spirituum ad eas partes cursum penitus intercludat. Ita mulierem, quam aphonia, & brachii paralysis diu detinuerat, repente mortuam incidimus, in qua nihil conspicuum inventum fuit, præter scirrhosam glandulam, quæ sub cerebello, ad internum principium spinalis medullæ, prædictos nervos va-

Nervorum ad præcordia, & meningē tendentium compressio mortifera.

B

lidif.

(a) Quam inseruit suæ dissertationi epist. de gland. & lymph. mening.

*Nobile
Natura
experimen-
tum.*

lilissime compresserat. Quid non etiam iidem nervi extra cranium obstructi, aut compressi, post aliquas præcordiorum passiones illatas, repentinam mortem inferre valent, quamvis nulla sensibilis causa in ipsis cadaveribus postmodum inveniatur? Constat enim per Diligentissimum (a) Valsalvam, cordis nervos ad jugulum canis arte constrictos, & illico solutos, adeo in structura insensibili labefactari, ut canis intra aliquot dies, eodem modo, ac si nervi illi amputati essent, inde moriatur, licet iidem rursus inspecti, in se nullum sensibilis læsionis vestigium ostendant. Quod sane multo facilius potest contingere, si sanguis, per cor devolvendus, ob minorem, quam par est, fluxilitatem, ac volatilitatem, motui renitatur, quod hæc in casibus plerunque contingit.

Meningum, & cerebri motus multipliciter ablatus.

XVIII. Postremo membranarum, & cerebri motus, ut de corde diximus, tolli potest vel ob recens inductum structuræ vitium, quod ex magnis vulneribus, magnave ossis depressione accidit; vel ob repentinam meningum, totiusque nervosi generis paralysem, quæ ex narcoticis, aliisque cerebrum afficientibus venenis oritur; vel siprehendat fortis, & pertinax convulsio, quæ, omnia cerebri vasa strangulando, cursum sanguinis, lymphæ, ac spirituum illico, & pertinaciter intercipiat; ut contingit in mortiferis epileptiis, ac potissimum in magnis, ac subitis animi pathematibus, de quibus egimus cap. VII. quæque in ipso statim cerebro vires suas lethaliter interdum exercent. Etenim, cum huiusmodi animorum affectiones, per externos sensus a cerebro suscipiantur, si viscus hoc natura, morbo, vel ætate languidulum simulque fluidum, acie, ac mole iatra cerebri vasa redundans, inveniatur; facile, propter subitam vasorum omnium strangulationem, epilepticam apoplexiam inducunt, hominemque ex tempore tollunt. Cujus profecto rei evidens ante plures annos habuimus experimentum in Optimate quodam fene, ac valetudinario, qui, dum tranquille alioquin cœnaret, improvise accipiens nuncium de adventu, sibi neque grato, neque honorifico, consanguinei sui, repentina syderatione sublatus est. In hujus vero dissecti cadaveris cerebro vasa undique tumida ex intercepto, propter subitum animi pathema, sanguinis, lymphæque cursu, indeque cavitates tum fulcorum, tum ventriculorumque ad spinalem medullam exundante sero repletæ occurrerunt.

Exemplum res illius.

Artuum sphacelatorum amputationes interdum subitæ mortis causa ex Hip.

XIX. Ad eundem postremo censum spasmodicarum passionum cerebri, & nervorum splanchnicorum referri possunt dolores immanes, qui ex artuum, sphacelo correptorum, amputatione oriuntur, si ea, qua nondum mortui sunt, parte (præsertim si debiles fuerint) resecuntur; de quibus apud (b) Hipp. scriptum legimus, *Magnum periculum est, ne præ dolore in animi deliquium incidant. Talia vero animi deliquia multos jam e vestigio peremerunt.*

XX. Pauca hæc de subitaneorum mortium

causis attulisse satis duximus, ne liber in magnum volumen evaderet. Neque ego has solas esse contenderem; quin imo hortor ad quærendum, & alias inveniri posse, fateor, quæ tamen non multum ab iis abhorrebunt. Interim qui ad curiositatem explendam, longiorem exemplorum seriem petierit, penum habebit paratam, inter Veteres quidem, in una Dominici Tirilli Tractatione de causis repentinæ mortis, qui sane Author fuit cum rebus Philosophicis, tum Medicis (ut temporibus illis) satis eruditus; inter nostros vero, in Miscellaneis Naturæ Curiosorum Germaniæ, in Boneti Sepulchreto, & Medicina Septentrionali, aliisque Compilatorum libris, qui Præcorum, Recentiorumque observationes brevi, & concinna methodo ad nos traduxerunt.

Tirillus inter Pri- scos egit de mor- tibus repen- tinis.

C A P U T XII.

Subitanei morbi hætenus expositi ad tria capita rediguntur, ad Suffocationem, ad Syncope, atque ad Apoplexiam, quæ & simul plerunque concurrunt.

U T consulamus iis, quos facile tædet multitudinis idearum, quæ veniunt concipiendæ, ad intelligendas possibiles subitaneorum mortium causas, earundemque operandi modos; opportunum censemus hoc loco tribus tantum malorum speciebus universam hanc, peneque immensam rem solerter complecti, quæ quidem species sub genere morbi attoniti, & sensuum, respirationis, pulsusque officia plus, miuusve tollentis comprehenduntur. Cum enim repentinæ mortes ex certis tantummodo repentinis morbis oriantur, horum sane interimere potentes sunt.

Sub genere morbi attoniti tota res ista comprehenditur.

II. Primo quidem morbi omnes, qui, ex aeris vitiiis, aut læsionibus instrumentorum, respirationi inservientium, producti, confectum interficiunt; id sane faciunt, quia vitam alterno aeris, & illius, quod in aere natat, corporis pabulo defraudant, ac proinde ad præcipitem suffocationem, aut præfocationem tuto referri debent.

III. Cum vero aer, reciproca inspirationis, atque expirationis lege, sanguinem obscuro, ac pene ignoto movente sæcundet, eundemque clara nobis pulsione per venam pulmonicam versus lævum cordis ventriculum urgeat; idcirco, prohibita respiratione, statim universa sistitur circulatio, indeque cor, & cerebrum, propriis motibus destituta, necessario in syncope, atque apoplexiam incurrunt.

Aer san- guinem fecundat. Prohibita respiratione, quomodo cor, & cerebrum lædantur.

IV. Secundo morbi omnes, ex sanguinis, aut cordis, magnorumque sanguiferorum vitio exorti, si ægros ex tempore interimant, id moliuntur, quia alternum cordi motum celesiter auferunt, ac propterea syncope inducunt, ex qua facile est concipere, quomodo cum cerebri, tum pulmonum motus continuo sistatur, seu quomodo apoplexia, & suffocatio ex necessitate succedant.

Corde &c. affecto (nisi scilicet qui subito moriuntur) cur cerebri, & pulmonum motus sistantur.

V. Postremo maxima illa spirituum animalium,

(a) De auris part. usu c. 5. (b) Lib. de art. n. 8.

lium, & cerebri mala, quæ subitam necem accerere posse, probavimus, non alio tendunt, quam ut motum, ac sensum internis visceribus, externisque organis, & artubus non illico solum, sed omnino tollant, seu fortissimas apoplexias inducant. At vero, positis huiusmodi apoplexiis, e vestigio motus cordis, atque pulmonum extinguitur, ac proinde syncopa, & suffocatio necessario suboriuntur.

Cerebro laeso, idem cordi, & pulmonibus accidit.

VI. Sed non ipsa solum infelix prædictorum trium successio malorum; quin lethifera etiam eorundem complicatio ut plurimum, tanquam subitarum mortium causa, uno eodemque tempore concurrat, tunc præcipue, cum ab interno, fluidoque principio iidem morbi dependent. Non enim humoralis causa, quæ, cum movetur, e. g. potens est in cerebro inducere convulsionem, aut paralysem eorum nervorum, qui ad viscera majoris usus feruntur, hominem subito interimeret, nisi per eadem viscera cum sanguine diffusa, in corde syncopem, in pulmonibus præfocationem, in cerebro apoplexiam eodem fere momento temporis plerumque machinaretur. Hoc sane præcipue apparebit ex iis, quæ in Observationibus trademus. Magna siquidem vitia fluidorum statim cum solidis partibus communicantur, & vicissim solida, magnopere labefactata, fluidas partes diu incolumes superesse, non sinunt. Unde scite, prudenterque agebat (a) Hippocrates, *Consensu unus, conspiratio una, consentientia omnia*. Quod certe non pro servanda solum, sed pro destruenda animalium œconomia intelligendum esse, putamus.

Magna liquidorum vitia solidis exitiis, & contraria.

CAPUT XIII.

Recensitæ causæ subitarum mortium invincibiles, aut vincibiles existunt.

Præfocari &c. ad vitam naturaliter quandoque restituntur. Subitæ mortis causæ non omnes invincibiles.

Quemadmodum sæpe factum est ut morbi, qui ad suffocationem, ad syncopem, vel ad apoplexiam referuntur, hominem inopinato occiderint; ita non dubitamus, quin aliquis suffocatus, aut præfocatus, syncope gravissima, vel fortissima apoplexia correptus, etiam si pro mortuo habeatur, ac prædicetur; ad vitæ tamen officia, naturali interdum via, redire possit. Quare inter morbos, inopinatam, subitamque mortem inducere potentes, alii penitus invincibiles, alii vero vel ipso negligentia, ac temporis beneficio, vel medicamentorum ope vincibiles sint, oportet.

Invincibiles quæ.

II. Invincibiles, hoc est omnino insuperabiles, ac vere, subitoque interimentes, sunt omnes morbi, qui ex insigni aliquo intra præcordia, cerebrum, vel abdomen sanguifero vase, sponte, aut violenter disrupto, originem habuerunt, quique ex discissa quomodolibet in jugulo, vel in artubus arteria, per quam universus sanguis jam effluerit, dependent.

III. Invincibiles quoque sunt, qui ex ablata continuatione cerebri cum nervis, præsertim cum scissio nervorum jungitur vulnere, ac di-

Lancisi Oper. Tom. I.

scissioni arteriarum, & viscerum. Unde inter genera mortium expeditissimum æque, ac certissimum illud est, a quo nemo unquam evasit, capitis nimirum, vel trunci dissectio; nisi per lulum excipere velimus illum, quem lepidissimus inter Hetruscos Poetas fabulatur, medium ense acutissimo diffusum, morte nondum cognita, quippe partibus adhuc hærentibus, arma tractare non destitisse:

(b) *Così colui del colpo non accorto Andava combattendo, & era morto.*

IV. Inter subitaneos morbos, qui itidem sunt invincibiles, numeratur, quoque fortis apoplexia, quæ decrepitis accidit ob concursum duarum simul causarum, hebetudinem scilicet solidorum ad circumpellendum, ac defectum partium oleoso-volatilem, quæ ipsa solida, fluidaque mobilia reddunt.

Fortis senum apoplexia invincibilis.

V. Simile de illa syncope iudicium ferendum erit, quæ ab inductis paulatim erosione, polypo, tuberculo, lapide, & consimilibus, in corde, ejusque vasis, motum sanguinis inhibentibus, proficiscitur; de quibus aliqua etiam dicemus cap. XIX.

Syncope pariter, quæ ab erosione, &c. inducitur.

VI. Denique paucis concludendo, causæ insuperabiles repentinæ mortis intra vires naturæ, vel artis, sunt omnes ii morbi, qui valent inducere integrum defectum sanguinis, vel tollere continuitatem cerebri cum nervis, aut cordis, & insignium sanguiferorum cum cerebro, aliisque magni usus visceribus, aut aliæ huius generis maximæ affectiones, quas sigillatim piget enarrare.

In genere, quinam morbi insuperabiles.

VII. Vincibiles vero appellamus improvisarum mortium causas, quæ, etiam si plerunque viæ sint ad interitum, aliquando tamen, vel extra humanam spem, ipsa curantium audacia, sed non plane temeritate, imo ipsius (quod frequentius accidit, intromoventis naturæ energia, mirabiliter fugantur. Ad huiusmodi autem morbos ii præcipue referuntur, qui a simplici, celeriterque facta obstructione, pressione, aut convulsione instrumentorum, motui aeris, sanguinis, ac liquidi animalis inservientium, dependent. Ita correptos apoplexia ex solo infarctu vasorum, ut Timocratem in Helide, apud (c) Hippocratem, interdum simplex curavit inedia, cujus beneficio, obstructo cerebro, non solum nihil additur; imo vero per validiorem inductam sanguinis subtiliationem, & motum, aliquid perpetuo detrahitur. Ita hystericas, & præfocatas, mortuis quantumvis adscriptas, per ipsam, quæ necem intulisse visa est, paroxysmi diurnitatem, aliquando revixisse, comperimus; scilicet usura temporis (cum cætera sana sunt) subtilissimum illud miasma, quod, intra nervorum texturam interceptum, enormiter convellat, sensim oleosis halitibus lævigatum, subtiliatum, ac circumpulsum, effluit, liberumque reddit corpus, quod mortali tensione riguerat. Unde prudens Medicus raro tam abjectam

Vincibiles a medentium audacia, & natura vi, quinam.

Apoplexia per inductam curata apud Hipp.

Rei ratio assignatur.

Hysteriarum paroxysmi curati sola temporis usura quandoque superantur.

Medici spes.

B 2 de

his in casibus quilibet.

de istiusmodi improvise mortuis habere debet spem, ut sit omnino desperatissimus: nimirum boni Medici erit (dummodo internorum vasorum rupturæ, aut contumacissimæ obstructions, pressiones, aliæque prorsus invincibiles viscerum, nervorumque affectiones abfuerint) subito fateri, quam maximum timorem, ac minimam subesse spem, ut omnem abique famæ suæ detrimento movere lapidem, ægrumque, si adhuc vivit, ab orci faucibus possit eripere. Ita enim homo fit homini Deus, ut pulchre advertit (a) Tiraquellus, cum Medicus morti proximos, ac veluti adjudicatos, atque etiam quosdam, qui mortui putabantur, reddidit sanitati.

C A P U T XIV.

De signis improvise mortis, & primo de simulatis, ac suppositis, seu supplantatis mortibus.

QUoniam hæcenus, quales improvisarum sint causæ mortium, ostendimus, exemplaque ex parte cum fluidorum, tum solidorum, de quibus dicere oportebat, subjecimus: jam hinc, quibus signis non tam præsens quam imminens, ac futurus inopinatus interitus sit cognoscendus, breviter inquiramus.

II. Principio itaque non sum ignarus, vaserimos inveniri homines, qui, ut facilius ex commeritis evadant suppliciis, macerato prius per inediam corpore, eique inducto per sulphuris halitum squallore, injectis itidem validis ad brachia vinculis, tandemque blando epoto narcotico, aut sponte parumper coacta respiratione, subito mortuos se fingunt; quod ut expeditius patrent, custodem, amicum, vel servum, quo ex pacto, & conventu rem agant, sibi adfiscunt. Sed istos, plane irridendos, ac pejori deinceps pæna mulcandos, promptum estprehendere, si eorumdem denudata, atque excussa corpora, flagris, ferro, igneque, si opus est, tractentur. Arterias enim, solutis vinculis, rursus in carpis micare; & respirationem violenter coactam in libertatem redire, sentiemus. Quod Judicum causâ monendum duximus, ut sint posthac, adversus huiusmodi fallacias, cautiore.

III. Deinde improbi scelerum machinatores proprios sæpe hostes, vel alios, lucri causa, quantumvis plane innoxios, veneno, strangulatione, vel exili intra præcordia vulnere perimunt; & mox ad veram necis causam occultandam, eosdem in flumen, aut puteum demergunt, vel per scalam præcipientes agunt; quo nimirum sponte, vel casu mortui palam judicentur. Nunc, si quis particularia signa ad has, vel illas effictas, aut veras subitaneas neces detegendas, pro relationibus, præsertim in fori usum, sedulus, atque curiosus exoptet; adeat (b) Fortunat. Fidel. & Quæstiones med. legal. Pauli Zacchiæ. Nos enim hic causas, & signa potissimum naturalium affectionum quærimus, non forenses conjecturas.

C A P U T XV.

Exponitur difficultas inveniendi certa signa, quibus dignoscantur qui natura, non arte pseudo-mortui occurrunt.

ILLa utique nec præterire volumus, nec debemus, quibus non hominum docemur ealiditatem, sed vitia, dixerim, an fueros naturæ motus, quæ finit aliquando, ut ii, qui nondum mortui sunt, pro talibus habeantur.

II. Profecto non ex aliorum dumtaxat historiis nobis innotuit, multos, qui decessisse credebantur, vel prope sepulchra evigilasse; sed nostro etiam experimento id ipsum comprobatum recordamur in Viro nobili, adhuc vivente, qui viginti ante annos, cum ei iusta persolverentur in Templo, ad motuum, sensuumque munia, omnium cum terrore magis, quam admiratione, redivit. Merito idcirco exclamat (c) Fabius - *Unde putatis inventos tardos funerum apparatus? Unde, quod exequias plantibus, ploratu, magnoque semper inquietamus ululatu? quam quod vidimus frequenter post conclamata suprema redeuntes.* Prudenter igitur lege vetitum est quoscunque mortuos, & eos præsertim, qui repente decesserunt, statim sepelire.

III. Horret animus meminisse, (d) Vesalius, neglectæ olim Anatomes parentem, ad mulierem hysterica, quæ mortua credebatur, diffecandam accersitum, eo negligentia sua fuisse perductum, ut vix alteram novacula impressionem adegerit, cum illa motu, & clamore se vivam ostendit, quæ sane res Virum odiosum, ac detestabilem reddidit; idcirco nil prius sibi esse duxit, quam se fuga subtrahere. Sed ne sic quidem intestinum terrorem, ac carnificem, quo iudice nemo nocens absolvitur, fugere potuit; mæstitia enim confectus, non multo post, magno rei & publicæ, & medicæ detrimento, interiit.

IV. Difficultas autem noscendi illos, qui, etiamsi mortui nondum sint, mortui tamen apparent, exinde oritur, quod motus alternus aeris, sanguinis, & succi nervorum per organa majoris usus (in quo sane motu omnem vitam rationem consistere, dictum est) nostros aliquando sensus prope fugit, ut fere soli naturæ innotescat. Vicissitudo namque motionis pectoris, docente potissimum (e) Galeno, tam minima esse potest, ut, dum costæ, ad sternum pertingentes, non moventur, sed solum diaphragmatis centrum tantisper trepidat, inermes oculos plerunque fallat. Sanguis itidem (integris cæteroquin existentibus vasis, proprioque oleoso-volatili sale fluens) ob solam contractionem summarum venarum, & auricularum, nudamque cordis, quasi dixerim, jectigationem, tacite interdum per ventriculos urgeri, & per arterias, ut passim per venas; adeo leniter devolvi potest, ut vitalis hic motus pulsus in solis carpis exploranti penitus abscon-

Turpis Vesalii calamitas.

Cur psecudo-mortui difficulte a mortuis distinguantur.

Illorum thoracis, & diaphragmatis motus, qualis.

Cordis motus, qualem.

Fictorum mortuorum calliditas detegitur.

(a) De Nobil. cap. 31. n. 434. & 597. (b) Lib. 4. relat. medicorum per totum. (c) Declamat. 8. (d) Ex Patro lib. 23. cap. 46. (e) 8. De administr. anat. & 4. de loc. affect.

Pulsus *cur ha-* *beat ra-* *Qui imper-* *tribi-* *lem.*
 scindatur. Idem plane de nervorum liquido
 sentiendum, quod, cum fluidissimum suapte
 natura sit, exiguis adeo undis per nervos præ-
 cordiorum nonnunquam agitari potest, ut re-
 liquum illum minimum animalis vitæ ignicu-
 lum, fere nobis ignotum, conservet. Ut enim
 non omnia incorporea mentibus, ita nec
 semper sensibus omnia corporea manifesto pa-
 tent.

Eorum li- *quidi ner-* *vi motus.* *Menti,* *et* *sensibus* *non omnia* *innote-*
 V. Hoc sane docent apertissime animantia
 illa, quæ per totam hyemem sensu, motu,
 cæterisque vitæ indicii destituta esse videntur,
 cum tamen profundo somno sepulta lateant;
 ac propterea tantillum præcordiorum, sangui-
 nis, ac spirituum animalium motum supersti-
 tem conservent, qui certe motus si plane extin-
 guatur, jam actum est de illorum vita. Exinde
 fit, ut post asperiores hyemes infecta, ac præ-
 fertim muscæ, magna ex parte, iis omnino sus-
 flaminatis motionibus, pereant. Merito idcir-
 co scripsit (a) Paul. Zacch. nullum, quod ali-
 quando non fefellerit, præsentis mortis signum
 inveniri, præter cadaveris livorem, æstuationem,
 ac fœtorem.

Inter signa *mortis cer-* *rissima ca-* *daveris fœ-* *tor, ex* *Zacchia.*
 VI. Sed quanquam qui de pseudo-mortuis
 judicare debet, obscuram provinciam susci-
 pere cogatur, & quotidianum, ac frequen-
 tissimum sit, creditum vulgo mortuum, re
 ipsa decessisse; nihilominus tamen nonnulla
 indicia speculari operæ pretium erit, quibus
 eos discernamus, qui syncope, aut fortissima
 apoplexia detenti, occubuisse videntur.

CAPUT XVI.

De signis, quibus pseudo-mortui a vere mortuis
distingui possunt.

Authoris *monitum.* **H**oc ante omnia maxime advertendum
 censemus, non semper Artis defectui,
 sed artificum, atque assidentium incuri-
 riæ plerumque adscribi debuisse, quod ægri,
 nondum vere mortui, derelicti fuerint, ac ve-
 spillonibus traditi, idque potissimum pestis
 tempore. Rogo itaque nedum Medicos, sed
 etiam pios illos Religiosos, qui Romæ, atque
 alibi, ex instituto, animam agentibus assident,
 ut sequentibus indiciiis diligenter utantur.

Mortuus a *pseudo-* *mortuo di-* *stinguitur* *primo ex* *prægressis* *causis.*
 II. Porro, ut Medicus facilius judicet, an
 revera quis vita functus fuerit, omnium pri-
 mo necis causas exploret; quæ si extiterint
 invincibiles, de quibus egimus cap. XIII.
 libere decernat, ægrum jam e vivis exemptum
 fuisse, cum vocem, respirationem, ac pul-
 sum, brevi etiam si tempore, amiserit. Quod
 si contra causæ occurrant per se vincibiles, tunc
 acriori sensuum, rationisque criterio sibi opus
 erit.

Secundo a *sepulto re-* *spiratio-* *nis,* *et* *cordis mo-* *tu.*
 III. Et quoniam absque voce, usuque in-
 ternorum, externorumque sensuum, ac mo-
 tum, a voluntate pendentium, vita aliquan-
 diu protrahere possumus; sine sepulta tamen,
 atque exili saltem respiratione, cordisque

Lancisii Oper. Tom. I.

trepidatione non possumus; hinc jure optimo
 Scriptores, daturi notas, quibus viventem a
 mortuo distinguamus, in superioribus hisce
 duobus maxime versantur: quidquid in contra-
 rium scribar Paul. (b) Zacch. qui exemplum
 adducit cujusdam, quem grassante peste, dum
 vespillones, ut mortuum, ad destinatum locum
 asportabant, vitæ signa dedisse, viderunt. Ete-
 nim quis ignorat, pestis tempore omnem rem
 nonnisi tumultuarie peragi; ac proinde leve
 duntaxat studium, ad secernendum veros a
 pseudo-mortuis, adhiberi?

Respiratio *sepulta* *quomodo* *excitanda.*
 IV. Respirationem itaque sepultam, atque
 inconspicuam tentabimus primo sternutatoriis
 acribus, ac vehementibus, quibus maxime fi-
 dentes invenio (c) Hollerium, & (d) Fort.
 Fidelem. Secundo ipsius (e) Galeni consilio,
 paleam, tenuemque lanam ægri naribus sus-
 pendendo. Si namque vivit homo, vicissi-
 tudine motus aeris, quantumvis lentissimi, la-
 na movebitur. Quod profecto experimentum
 memorat (f) D. Gregor. olim susceptum fuisse
 in Presbytero Ursino, cui, solutis membris,
 atque in morte distento, cum Presbytera sua,
 si quid vitale spiramen inesset, naribus apposi-
 ta curasset arte dignoscere (magno certe ad
 honestatem tuendam argumento) sensit, se ab
 ægro, collecta voce, vehementer objurga-
 ri: *discede a me mulier; adhuc igniculus vivit;*
paleam tolle. Tertio, alii cereum, exiguumque
 lumen ori, ac naribus moribundi applicant,
 cujus flamma si a recto sursum tramite deflectat,
 ac tremula fiat, homo etiamnum vivit. Quar-
 to, abstersum speculum ori apponunt, quod
 si paulo post maculis fœdetur, de vita spes est.
 Quo sane speculo feliciter usus fuit (g) Alber-
 tinus Botton. ad explorandas vitæ reliquias
 in muliere Patavina, quæ, hysterico strangu-
 latu correpta, adstantium omnium consensu,
 mortua existimabatur.

Cyathus *supra xi-* *phoidem* *cartilagi-* *nem locan-* *das.*
 V. Tandem, cum ad ipsius motum diaphra-
 gmatis, quantumvis minimum, efficiendum,
 costas spurias, quibus illud alligatur, moveri
 aliquo modo, necesse sit; jure a Præcicis
 proponitur, ut, supino firmiter locato ægro,
 cyathus aqua plenus ad ima pectoris, supra
 cartilaginem ensiformem ad perpendiculum po-
 natur. Tunc si cyathus, contentumque flui-
 dum vel minimum dimoveantur, in vivis est;
 si secus, jam mortuus æger.

Motus *etiam non* *vitalis a-* *liquando* *in mor-* *tuis.*
 VI. At enim vero hujusmodi superstitis re-
 spirationis indicia non obiter, atque oscitan-
 ter, sed consulto, ac repetito periculo ada-
 mussim sunt expendenda, ut prudentes de vi-
 ta, vel morte ægri, nunquam pœnitendum,
 judicium adhibeamus; Contingit enim aliquan-
 do, ut certus motus tum abdominis, tum pe-
 toris, etiam apud vita functos, excitari possit
 a naturali solidorum partium coincidentia, vel a
 præternaturali contentorum fluidorum fermenta-
 tione, flatuumque præsertim elatere: quibus
 forsitan factum est, ut minus in arte periti, vitam
 cadaveribus attribuentes, non solum falsi, atqui

B 3 certe

(a) Quæst. med. legal. (b) Lococit. n. 5. (c) Primode morb. inter. cap. 58. (d) De relat. med. l. 4. c. 1.
 (e) Tertio de diff. resp. cap. 10. (f) Dial. lib. 4. cap. 11. (g) Lib. 1. de morb. mul. c. 45.

certe ridiculi interdum evaserit. Sed hæc omnia non tantum præceptis, quantum usu, ac diligentia docentur.

VII. Deinde ad lenem motum deprehendum summarum venarum, auricularum, & cordis in pseudo-mortuis, longe majori afficimur difficultate, quam sit ea, in qua versatur quisquis notas exilis, ac sepultæ respirationis inquit. Etenim thoracis machina, & circumfusus aer, qui alterne per tracheam in animalibus ducitur, reduciturque, nostris certe sensibus propinquiora sunt ipso corde, eisdemque appensis arteriis, quæ, nonnisi tenuatæ, ad extrema corporis pertingunt. Accedit ad rei momentum consuetudo explorandi pulsus in solis carpis; exinde namque fit, ut, deficiente arteriarum ictu prius in carpis, quam in corde, aut in aorta, majoribusque illius ramis, sæpe nonnulli de omnimoda cessatione motus cordis iudicium ferant, cum primum in carpis pulsus desiderari, cognoverint. Qua de re, ubi locus erit dubitationi, tunc motum cordis, & arteriarum non tantummodo in artubus quæremus, sed, inclinato languentis corpore in sinistram latus, calidam manum regioni cordis admovebimus, exquisituri, an motus aliquis in corde supersit. Deinde valida etiam digitorum pressione tentabimus arterias carotides, quæ, cum diametro majores sint iis, quæ ad manus sparguntur, nec oblique, & per angulum in axillis, sed recta ferantur ab arcu arteriæ magnæ versus caput, gradum impetus sanguinis, etiam si tenuissimum, a corde acceptum, facilius excipere, & explorantibus ostendere possunt. Interim vero superstites apud præcordia vitæ scintillæ omni arte, admotis qua intra, qua extra corpus cardiacis volatilibus, ac suaveolentibus, fovendæ, atque excitandæ erunt, ut in arteriarum pulsibus clarius erumpant.

VIII. Enimvero, quemadmodum cavendum nobis est, ne occulto viventem, propter imperitiam explorandæ reliquæ illius, quantumvis tenuissimæ, arteriarum pulsationis, inter mortuos reponamus; ita diligenter providendum, ne, vana opinione inventi pulsus, artem nostram in contemptum adducamus. Siquidem exemplum habemus cujusdam, quem prudens reticeo, qui, cum uni ex summis Romanæ Aulæ Proceribus, repente mortuo, & a nobis jam derelicto, adfisteret, tota strepente domo, nobisque stoliditatem illius mirantibus, Procerem etiamnum vivere, contendebat. Cumque nos credulitatis suæ causam sciscitaremur, pro signo adduxit superstitem adhuc pulsus. Neque sentiebat homo excors, pulsus, quem mortuo attribuebat, sensum esse arteriarum propriorum digitorum (erat enim fervida fluidorum crasi donatus) quibus cum arctissime premeret cadaveris carpum, cæteroquin excarnem, & aridum, refluxum liberum ad venas proprii sanguinis impediabat, ideoque, suis arteriis validius ad extrema pulsantibus, sibi, & domesticis errorem hunc ineptissime objecerat.

IX. Porro, ut redeamus ad pensum, nullus sapiens, sedulusque Medicus curam negliget animalium spirituum, ac nervorum, saltem splanchnicorum, mediis clamoribus in aures, stimulis ad magis sensiles partes, odoramentis, & acribus volatilibus ori, ac naribus adhibitis, aliisque, quorum sylvam nemo Practicorum non novit, & de quibus plura dicemus in secundo libro, ubi de medicamentis, quæ hoc anno iis maxime profuisse visæ sunt, qui, subitaneis morbis tentati, feliciter evaserunt.

C A P U T XVII.

Designis medicis, quibus repentina mors prænotari potest.

Non utilis modo, sed maxime necessaria Medicis videtur scientia præcognitionis repentinæ mortis, cum nostræ (a) Præceptor Artis clare ostendat, eum non solum culpa vacaturum, verum etiam boni Medici nomen, atque admirationem consecuturum, qui, cum omnes sanos facere non possit, futura saltem præsentiat, atque prædicat. Hanc itaque spartam ornaturi, illud in primis cavendum ducimus, ne quis tanti putet notas quas subnectimus, ut eas vel omnino certas, & ut ajunt, pathognomonicas credat, vel sine delectu, ac singillatim accipiat. Si quod enim in universa Medicina difficile, arduumque negotium, hoc procul dubio in ferendis futurorum iudiciis locatum est. Multa siquidem variis anni tempestatibus, ægrorum continentia, vel incontinentia, lætis, aut tristibus animi pathematibus mutantur in melius, aut in deterius; ut proinde etiam ad rem Medicam pertinere, putaverim, quod in Juris doctrina passim usurpatur, nempe vel totam esse prudentiam, vel sine prudentia exerceri non posse. Atque hinc (b) Hippocrates voluit Medicum tum in cætera Arte, tum in prædictionibus consultissime se gerentem, ac probe intelligentem; eum, qui prædictionis successum consecutus sit, apud prudentem ægrum admirationi fore; qui vero deerraverit, præterquam quod odio gravabitur, eum ne insaniam quidem suspicionem effugere posse.

II. Ut igitur Medicus, prælagiturus inopinatam mortem, in ipsamet conjecturali arte verax, ac prope securus evadat, primo multis aliorum, & propriis observationibus diligenter studeat: deinde ex tota signorum messe manipulos quasi colligat, & ad suas quosque classes reducat, ut postmodum, cum occasio posculet, mature, ac studiose recogitando, & cogitata cum rebus conferendo, cautus, ac prudens pronunciet.

III. Nemo autem interea in spem erigatur, dari signa, quibus omne genus improvise mortis præsentiri, ac prænunciari possit. Etenim quæ ab internis, sed cæcis, nullaque indicia producentibus, principiis veniunt, ut, inter alia, sepultæ in ventribus, venarum varices existunt, eæ quidem Medicis raro inno-

Sopitas nervorum moriones excitantia.

Cordis motus in pseudo-mortuis quot modis sit perquirendus.

Carotides arteriæ ad superstitem pulsus explorandum cur aptiores.

Quæ vitanda, ne quis pulsus mortuo perperam attribuat.

Summa prudentia in Arte medica est necessaria.

Prudentia quomodo acquirenda.

Internæ varices cogniti difficiles.

(a) Hipp. in vest. lib. 1. progr. (b) Lib. 2. prædic. n. 3.

tescunt. Illæ dumtaxat nobis aliquatenus patuerint, quæ fluunt a morboſis, & ſenſibilibus diſpoſitionibus partium cum ſolidarum, tum fluidarum majoris uſus, a quibus ut, munus rite ſuum peragentibus, vita, & ſalus, ita, decerrantibus, morbi paulatim inducuntur, primo quidem aſpectu leviores, ſed qui tandem acervatim erumpendo, inopinato ſolent interficere.

Cuilibet ægrotanti mortis periculum non eſt aperiendum.

IV. De ſingulis ſuo tempore, nunc dicimus de univerſis; unum poſtremo ſummæ neceſſitatis huic loco adjicientes, ſcilicet non quemcunque ægrum, cui ſubitanæ mortis periculum imminet, de eodem eſſe commonefaciendum. Etenim omnes quidem homines, etſi ſeſterioris virtutis, animi tamen affectionibus ſunt obnoxii, eiſdemque aliquatenus perturbantur; aſt ii maxime, qui vehementer timidi, atque imbecilles exiſtunt, quos ipſamet mortis opinio aut in mortem, aut in mortis diſcrimen adducit. Hinc recte (a) Galenus, aliter cum ſapientibus, aliter cum timidis, & ſtultis agendum eſſe, conſuluit; & (b) Hippocrates multo prius ſcriptum reliquit, pleraque futurorum ægroto occultanda eſſe. Sed interdum fit, ut, contraria penitus ratione, generoſis Viris ſubitanæ mortis periculum ſit ernuncian- dum; ut timore ad ea ſeſtantur uſurpanda remedia, quæ alias nimis fidenter ſpernere conſueverunt.

Mors repentina quibus poſſimum accidat.

V. Quoniam vero repentinæ mortes iis poſſimum ſolent accidere, qui morbos aliquos, vel propter ſymptomatum levitatem, vel propter aſſuetudinem, ſibi familiares redditos, facile deſpiciunt, ſperantes, ſe aut ſola naturæ ope convalituros, aut nonniſi prævia longiagonis admonitione deceſſuros; idcirco unumquodque futuræ mortis indicium, ex unoquoque genere huiusmodi malorum erit depromendum.

Ejus ſigna ex quibus ſontibus haurienda.

VI. Itaque eodem plane ordine, quo repentinæ mortis cauſas perſecuti fuimus, utemur etiam in examine ſignorum, quæ eaſdem neceſ nobis portendunt. Ratum enim, certumque apud Præcticos illud eſt, omnia ſigna ex morbis, morborum cauſis, ac ſymptomatibus, tanquam ex ſontibus, fluere. Distingue- mus vero huiusmodi notas primo in eas, quæ colliguntur ex læſis instrumentis reſpirationis, & aere; ſecundo in illas, quæ veniunt ex affecto corde, magnis vaſis, & contento ſanguine; tertio in reliquas, quæ proficiſcuntur ex morbis cerebri, nervorum, atque liquidi eorundem.

CAPUT XVIII.

Agitur de ſignis futuræ mortis repentinæ, petitis ex læſione instrumentorum, reſpirationi famulantium.

INter notas, quibus repente futurus indica- tur interitus, non ultimum locum tenent il-

læ, quæ ex læſione peſtoris, & pulmonum deducuntur.

II. Primo ſane orthopnœa cum tuſſi apud Senes, ſi diu humida perſiſtens, ſtatim mute- tur in ſiccā, morbo interim de ſua vi nihil remittente, improvifam necem, ut plurimum, præſagit: ſcilicet quod lymphæ copia, quæ, ſuppreſſa anacatharſi, in pulmone, jam lan- guido, atque obſtructo, ſubſiſtit, facile parit ſuffocationem, præſertim ſi æger intempe- rantius, aut incontinentius vixerit.

Diuturna tuſſis humida in ſiccā converſa, quando exitialis.

III. Secundo tuſſis moleſta, & ſuffocativa ex acri latice, per glandulas arytænoidæas, trachææ, & bronchiorum aſſatim ſecreto, ſi magno cum impetu identidem recurat, mortem ſubitam portendit, præcipue ſi æger vel ſenex, vel languidus, atque etiam in vitæ regimine ſit aliquanto liberior: apoplexia namque pul- monum, quam ſuffocativum catarrhum dicunt, ab irritantium ſeroſitatum confluxu, & arti- culorum pulmonum convulſione, ut cum (c) Hippocrate loquamur, producit. Quod ſane mortis genus nos frequenter vidimus, & primum quidem, ſupra viginti annos, in Ca- rolo Petrazzino Aromatario ad Capitoliî radi- ces; iſ enim, cum ſenex eſſet, atque huius- modi tuſſim ſperneret, media tandem nocte, ut eidem prædictum fuit, ſuffocatus interiit. Simili plane modo Romanus Princeps, cum podagra, atque hæmorrhoidibus vexatus, conſenſiſſet; ob animi tamen pathemata, vitæque intemperantiam multis ante menſibus neque podagræ, neque marifcis amplius eſſet obnoxius; elapſo anno repentina pulmonum, aſperæ arteriæ, atque œſophagi convulſione correptus, brevi (ut præviſum) totius Urbis cum mœrore deceſſit.

Interni peſtoris dolores quinam letales.

IV. Tertio interni peſtoris dolores, qui modo ſpirandi difficultatem, præſertim per ac- clivia, modo cordis angorem, ſæpe pulſus inæ- qualitatem comites habent, quique non ſi- nunt, ægrum in utrumque latus æquali ſacili- tate decumbere, & corporis gracilitatem in- ducunt, ex tempore ſolent interficere, præ- cipue ſi ægri ſubeant violentos aliquos corporis motus, parumque laudabili cibo ſeſe ingurgi- tent. Gerunt enim ſepultum plerumque in altero pulmonum lobo tuberculum, vel al- iam congeſtionem, aut venæ pulmonicæ di- latationem, quorum, propter repentinam rupturam, aut propter inductam quaquaver- ſum validiſſimam convulſionem, liber tranſitus per cor, & pulmones tam ſanguini, quam aeri ocyſſime tollitur. Quam certe moriendi viam non pauci inierunt ex iis, quos novimus; at- que horum numero adſcribendus videtur Do- ſtor Medicus Vinciguerra, qui elapſo an- no, cum diu levi anhelitu, ſepulſique in pe- ſtore doloribus vexatus fuiſſet, tandem in- tempeſta nocte, domeſticis, ac Sacerdote vix accerſitis, e vivis ſublatus fuit. Vide quæ ſcrip- ſit Experientiſſimus (d) P. Poterius de iis, qui illico moriuntur ob rupturam venæ pulmo- nicæ

Ex iis, qualis morbus la- tens ar- guatur.

Vena pul- monicæ rupturam quædam præſentat ex Poten- rio.

(a) 6. epid. ſeſt. 2. comm. 43. (b) De decent. ornat. n. 9. Glandulas arytænoidæas primus Orbi Medico detexit Jo. Bapt. Morgagnius in ſuis Adverſ. Anat. num. 2. (c) 2. De Morb. n. 52. (d) Cent. 3. obſ. cap. 22.

nica juxta sinistrum cordis ventriculū ; illi enim respirandi quadam difficultate , deambulantes , corripuntur , & , ob præcipitem virium lapsum , propinquis tenentur niti adminiculis .

*Ex pulmone
nunc ve-
mica re-
sent. mor-
tis prædi-
ctio .*

V. Quarto magis adhuc repentina mors prædicti potest in consimilibus casibus , si id , quod in pulmone congeritur , fuerit de natura vomica , quæ potissimum cognoscitur ex sicca tussi cum fœtore quasi cadaverico , quem ægri , aerem educendo , identidem sentiunt . Rumpitur enim incerto alicubi tempore , cum erosus , vel nimium distractus fuerit folliculus , & plerunque occiditur , dictum factum , homo , ut scripsit (a) Tulpus . At enim vero , si hujusmodi morbus hominem corripias , qui se in cibo , potuque contineat , noxiumque aerem præcaveat , tunc neque magnam in molem augetur , neque semper ex tempore diffilirit , aut , si diffiliat , subitam necem asferre solet . Quinimo nonnullos superstites , atque sanos , ut (b) Villisio contigit , nos etiam vidimus . Secus atque , si æger Bacco , & genio indulgeat , tunc Medicus , ratione contraria , securius judicium de subitaneo interitu pronunciare poterit .

*Quinam
supersti-
tes .*

*Assthma
convulsi-
vum ali-
quando
mortife-
rum .*

VI. Quinto cum ad motum thoracis tantopere nervi concurrant , fit aliquando , ut convulsiva asthmata ad repentinam necem deducant ægros , qui , antiquato jam malo , putant , se misere vivere , si medice vivant , morbumque propterea novo morbo cumulant , externa plerunque accedente causa , repente moriuntur .

*Ex anni
tempesta-
tibus , quæ
ad subita-
nam mor-
tem au-
cant ,*

VII. Tandem cum in respirationis materiem veniat aer , & quidquid in aere latitat , non immerito inter subitaneæ mortis signa reponendas esse , putaverim , particulares quasdam tempestatum , aerisque affectiones , quippe quæ multos , lente cæteroquin ægrota-ntes , repente solent occidere , & quidem non vi primarum tantum , ut ajunt , qualitatum , sed pulsus , & varia mixtura particularum , quæ miris nostrarum partium officia variant , atque perturbant . Sagax itaque , & peritus Medicus utatur consilio Hippocr. qui sparsim docet , ex magnis temporum mutationibus mala præaffectis jam corporibus evenire . Sed clarius de subitaneis mortibus loqui videtur (c) in libro de aere , aquis , & locis , cujus sane integrum hic textum , utpote plura docentem , transcribimus . -- Præcipue vero maximæ anni temporum mutationes observandæ sunt , ut neque medicamentum purgans lubenter exhibeamus , neque partes circa ventrem uramus , aut secemus , ante dies decem , aut etiam plures . Maxime tamen sufficient decem . Ac maximi periculi plena sunt ambo solstitia , præcipueque æstivum . Periculosissima etiam ambo æquinoctia existimantur , maxime vero autumnale . Syderum quoque ortus observandi , præcipueque caniculæ , deinde arcturi , & vergiliarum occasus . His enim potissimum die-

*Locus
Hipp.*

bus morbi judicationem subeunt , & alii quidem perimunt , alii vero desinunt , aliique omnes in aliam formam & statum transeunt . -- Et revera multos , ordinario etiam rerum cursu , in æquinoctiis , & media potissimum æstate , summaque hyeme , repente mori , observamus .

VIII. Qua de re Medicus , junctis causarum , & signorum ideis , non admodum difficulter , aliquem inopinato moriturum , poterit divinare , si illum , fractis viribus , ex diuturno morbo partium majoris usus , circa prædictas magnas temporum mutationes , deterius affici , animadverterit . Neque profecto aliter judicet de iis , qui salubre cœlum mutant in pestiferum , cum potissimum ipsi valetudine non admodum prospera freti fuerint .

*Probi ac-
vis in dele-
terium
mutatio
mortis
causa .*

IX. Sed quoniam multa symptomata , quæ ad respirationem pertinere viderentur , radicem omnino morbosam habent in ipso corde , eique appensis vasis , idcirco sequenti capite , acturi de signis , desumendis a corde , & sanguiferis , perstringemus nonnulla etiam indicia , quæ subitam mortem præagiunt , læsa etiam respiratione .

C A P U T XIX.

De signis futuræ subitaneæ mortis a corde , magnis vasis , & sanguine .

U T uberem hanc , confusamque materiem certis capitibus distinguamus , placet hujusmodi notas deducere primo ex pulsum vitis , secundo ex palpitatione , aut dolore cordis , tertio ex animi deliquiis , quarto ex hæmorrhagia , atque aneurysmate , quinto ex habitu plethorico , & obeso , tandem ex quarundam suppressione evacuationum .

*Ex cordis
&c. affe-
ctionibus ,
plura su-
bitæ mor-
tis prælu-
dia .*

II. Illud vero ante omnia hic advertimus , recensitas passiones tam cordis , & magnorum vasorum , quam sanguinis , & omnium fluidorum , quæ cum sanguine circumferuntur , vel a sanguine separantur , subitaneum interitum vix unquam indicare posse , cum eadem seorsum , & singulæ ægros divexaverint . Experimento enim docemur , has notas tunc improviso morituros præmonstrare , cum inter se varie permixtæ fuerint . Unde diligens Medicus , recte divinaturus , neutiquam celeriter pronunciabit , sed mature signa conjunget , ut nos cap. XVII. jam ostendimus ; id , quod pluries in lib. de progn. inculcavit Hippocrates , quando signum aliquod lethale esse , discernit , sæpe repetendo : sed oportet alia signa contemplari .

*Signis non
seorsim , sed
collectum
sumptis ,
tutus re-
pentina
mors præ-
dictur .*

III. Et quidem primo quantum spectat ad pulsum vitia , etiam si apud aliquos inæqualitas , atque intermittentia tanti fiat , ut inde (d) Gal. subitam mortem Antipatro prædixerit ; nos tamen signum hoc non solum in pueris , & senibus , ut idem asseruit Galenus , sed etiam in juvenibus , & robustis frequen-

*Pulsus in-
termittens
non sem-
per fune-
stus .*

(a) Lib. 2. obs. cap. 10. (b) De Morb. pect. sect. 1. cap. 11. (c) num. 3.

(d) 4. De loc. affect. cap. ult. & 3. de præfag. ex puls. cap. 4.

ter nullo modo funestum observavimus, cum scilicet ex levi connutrito organorum vitio, vel ex hypochondriorum irritatione procedit, cujus forsitan indolis exitit intermittentia pulsus illius Oeconomi, quem ipse (a) Galenus, tanquam sanum, ad consueta negotia ingenue remisit. Etenim si sola pulsus intermittentia hominem, bene cæteroquin valentem, detineat, adeo optimos Medicos a subitanæ mortis præfagio dehortatur, ut potius eos in spem adducat, leve illud malum, antequam gravius evaserit, opportuna medela fore tollendum. Hujus veritatis ex memet ipso experimentum promam, qui, cum tria ante lustra pertinaci, mihiq; sensibili cordis contractione, indeque orta pulsus intermittentia, ex hypochondriorum consensu, per sexennium laboraverim, plus in aliis, quam in me ipso, diligens, & attentus, usu tandem rhabbarbari, chalybis, & jure viperati, perfecte convalui. Ut igitur intermittentia pulsus improvisæ necis certius omen esse possit, necesse est, ut jungatur omni inæqualitatum generi, palpitationi, anhelitui, aliisque similibus pectoris passionibus, de quibus infra.

Proprium
experi-
mentum.

Quando
periculo-
sus.

Pulsus
tarditas
quando
exitialis.

Indicium
futuræ
cordis pa-
ralysis.

Cordis
palpitatio
perniciosa
que.

Quenam
minus pe-
riculosa.

IV. Pulsus utique tarditas, si eadem, singulis ietibus languide recurrens, alterius pulsationis intermedium tempus fere totum pertinaciter absumat, probabilius exhibet inopinatæ mortis indicium; præsertim si patiens debilis, ac senex fuerit, ut sæpe nos experti sumus. Etenim quæcumque sit causa, scilicet vel simplex (quod raro evenit) ex defectu animalium spirituum, in præcordia descendentium, vel mixta ex sæculento, minusque mobili per cordis ventriculos sanguine; semper talis pulsus integram, firmamque ejusdem cordis paralysem, aliquando futuram, præmonstrare solet, maxime tempore somni, quo, instrumentis languidiis pellentibus, idem sanguis (etiam subobscurè agnoscente (b) Hippocr.) tardius movetur.

V. Secundo palpitatio cordis ipsa quoque subitæ mortis fit prænuncia, si fuerit frequens, si magna, si cum anhelitu, animi deliquis, omni genere inæqualitatum pulsus, tandem si æger congrua vitæ ratione minime utatur. Etenim, si hæc symptomata magna ex parte simul conspiraverint, significatur, magnum quoque dari vitium in corde, aut summis vasis, cui accedente aliqua causa procacitica, nullo labore, motus ipsius cordis, & sanguinis ex tempore lethaliter sistitur. Quemadmodum verosimile est, Galenum, iis admonitum indicis, toties decantato Antipatro improvisam, quam postea subiit, mortem prædixisse.

VI. E contrario autem, si palpitatio oriatur ex causa, cordi obstinate nequaquam adjuncta, sed cum fluidis circulante, ut plerumque esse solet acerrimus ichor, vel quidquid aliud, quod ad irritandas cordis fibras, plane fugitivum, pertingit; raro abrumpendam

illico vitam minuitur. Multos propterea novimus, qui a recurrentibus palpitationibus, evacuata copia stranguriosæ urinæ, penitus liberati fuerunt; e quibus Illustriss. Præsul Bonaventura, SANCTISS. D. NOSTRI intimus Cubicularius, & Eleemosynarius, splendore Generis, & propriis virtutibus, laudatissimus. Latex porro salino-acer, ab hypochondriis maxime redux, ita interdum cordis musculos convellit, ut stranguriosum veluti transitum sanguinis per ejusdem ventriculos cum palpitatione producat. Multos itidem vidimus, quos pravus ad podicem decubitus, vel gravis podagra a lethali cordis palpitatione vindicarunt.

In his uri-
na stran-
guriosa
salutaris.

Abscessus
ad podi-
cem, &
podagra
liberant a
palpitatio-
ne.

Diuturnus
cordis do-
lor in seni-
bus sub-
itam mor-
tem signi-
ficat ex
Hipp.

VII. Dolor similiter cordis, præsertim in senibus, sæpius recurrens, inopinatam necem solet indicare, juxta illud Hippocratis in Coacis: Cordis dolor, seniori sæpius consuescens, repentinam mortem significat. Vel enim sumatur hæc passio pro molesta ipsius cordis, & orificiorum ejus sensatione, vel pro affectione ventriculi, quæ secum trahat ipsum cor, & Græcis cardiogmos vocatur; utroque sane modo res est subitanei periculi plena, præsertim apud senes. Invisimus olim Virum, cui, cedente jam podagra, atrox cordis dolor identidem recurrebat; is repente, oborta suffocatione, circa æquinoctium, sublatus est. Similem offendimus historiam apud (c) Hollerium cujusdam septuagenarii, cui dolor iste cæpit esse frequens cum angustia spiritus, & suffocationis periculo; is etiam, domum rediens, repente obiit.

VIII. Neque dubitandum, quin dolor ventriculi, cardiogmos dictus, sæpeque rediens, si ex summopere pravis humoribus, in ægro delitescens, oriatur, inopinatæ mortis una simul causa, & signum esse possit: recte siquidem admonebat (d) Hippocrates iis verbis: Oris ventriculi dolor cum præcordio distento, & capitis dolore, malignum, & quidpiam anhelosum. Nam ii repente moriuntur, velut in Dyfode. Significatur enim, in eo corpore liquida eoque acria redundare, ut veneficam naturam induerint. Etenim, quemadmodum arsenicum, sublimatum, aliaque hujus generis venena, villos, & fibras erodendo, convellunt ventriculum, & cor, ac propterea citam necem inferre solent; ita multo facilius, ac celerius ingenta ista venena aliquando interimunt; nimirum quia, interius collecta, & naturalibus fluidis recenter admixta, expeditius per canales quaquaversum feruntur. Quorum sane veneficorum succorum prænuncia signa existunt dolor ventriculi, ad præcordia propagatus, cum distentione, & anhelitu, pertinaciter, atque identidem recurrens. Confer huc quæ scripsimus cap. VII. hujus libri.

Idem por-
tendit car-
diogmos.

Hipp. au-
thoritas,
& ratio-
nes addu-
cuntur.

IX. Tertio, inter signa futuræ mortis improvisæ, illud nostris, aliorumque experientis magis certum, comprobatumque est præsagium, quod (e) Hippocrates in hanc sen-
tentiam

(a) De præfag. ad posth. cap. ult. (b) De flat. num. 20. (c) In Comm. 1. lib. 3. coac. sect. 2. coac. 17. (d) Lib. 1. prædict. n. 9. (e) 2. aph. 41.

tentiam exponit. *Qui frequenter, ac fortiter, sine causa manifesta, delinquant animo, repente deliquit, moriuntur.* Ubi una est omnium Commentatorum, ad usque Clarissimum Lucam Tozium, sententia, ut, pro veraci hujus prognoseos exitu, tria simul conjungantur; primo, ut frequenter; non enim satis est, aliquem semel dumtaxat in anno viribus cecidisse; secundo, ut fortiter, nempe usque ad syn-
In anion sine causa manifesta, delinquant animo, repente deliquit, moriuntur. Ubi una est omnium Commentatorum, ad usque Clarissimum Lucam Tozium, sententia, ut, pro veraci hujus prognoseos exitu, tria simul conjungantur; primo, ut frequenter; non enim satis est, aliquem semel dumtaxat in anno viribus cecidisse; secundo, ut fortiter, nempe usque ad syn-
copis confinium; denique, ut id absque causa manifesta, hoc est obvia, & eterna, contingat. Ita enim significatur, magnum, fixumque aut cordi, aut finitimis partibus hærere malum, quod, motum præcordiorum, & sanguinis penitus tollens, subitam necem aliquando sit illaturum. Etenim non raro in corde, quod passim etiam in reliquis muscularibus partibus, accidit, ut modo pauciores, & laxæ, modo numero, ac vi majores fibræ, vasaque influentia, & refluentia cum congrua proportionem, aut sine ea ad suam integrandam stru-
cturam concurrant: profecto in istis casibus, fortissimus musculorum (ut cor ab (a) Hippocrate appellatur) ad naturales systoles minori, vel majori, quam par est, vi erigitur; unde talis orta imbecillitas, vel extraordinarium robur, non solum tempore contrahit morbos, quibus ad frequentes, fortesque animi defectiones, subitæ mortis prænuncias, deducitur, sed homines vel nimium timidos, vel nimium audaces potissimum constituit: quorum sane priores, ut pote maxime pusillanimes, improvisum, ac vehemens pathema sæpe deiecit, ac prosternit; eo quidem facilius, quo animi passio inceptum, occultumque in præcordiis malum, veluti pessimam interitus radicem, inveniat.

X. Quarto cum nulla frequentior sit via, per quam repente de medio tollantur homines, quam larga profusio sanguinis intra, vel extra corpus; idcirco secuta etiam, & certa repentinæ mortis indicia a Medico peti poterunt ex signis, quibus docemur, imminere rupturam summorum vasorum in thorace, utero, intestinis, hæmorrhoidibus, aliisque internis sedibus. Sed inter signa non dubia properæ mortis in hæmorrhagiis, illud sane est, quod tradidit (b) Hippocrates in Coacis, inquiens: *Si quibus sanguis effluxit, rigor superveniat, & ulcera maligna sint; ii, vel loquaces, inopinanter moriuntur.* Hoc passim in vulneribus capitis, in carcinomatibus sanguifluis, aut malignis aliis ulceribus usu venit, scilicet ut, cum ægri, post hæmorrhagias, rigore corripiuntur (dissipata dulci, ac volatili sanguinis parte, & fermento quodam acri, ac pene venefico ad præcordia, & cerebrum reassumpto) subito vitam deserant.

XI. Enimvero, postquam frequentiora red-
ita sunt humanorum corporum extispicia, quibus Antiqui, præ horrore, parcius utebantur, nobis clare innotuit, multos, qui ex tempore moriuntur, internis aneurysmatibus, aut

varicibus laborasse. Certissimum propterea sollicitæ necis signum deducemus ex semeiotica varicum, atque aneurysmatum, quæ paulatim ad talem, tantamque exilitatem sanguinea vasa redigunt, ut aliquando, momento temporis, disrumpant. Et quidem hic loci dissimulare non possum, sæpe experimentis com-
perisse, aneurysmata illos potissimum ægros inopinato interficere, qui minus continentem, frugalemque vitam ducunt; eos vero, qui parce, sobrie, continenterque vivunt, aliud morbi genus, ac lentus, ut plurimum, subortus hydrops, longo cum agone, solet interimere. Quare Medicus, etiam, juxta ægrorum mores, ac vivendi consuetudines, judicia sua prudenter disponat, & proferat.

XII. Quinto, ex habitu athletico, nulli dubium erit, quin repentinæ quoque mortis indicia desumi debeant, quoties athletæ, non
solum bonum habitum sine mora, juxta (c) Hippocratis præceptum, minime solverint, anticipantes humorum diminutione discrimen; verum etiam lauta mensa, somno, atque otio plenius saginentur: quem sane plenior, & coloratior corporis habitum jure suspectum bonum appellavit (d) Celsus. Etenim athletarum plenitudo, cum ad summum devenit bonitatis, duplici via citam mortem minatur, tum quia vasa intus, forisque infarcit, ac premit; spatiumque propterea fluidorum motui, ac miscellæ aliquando penitus aufert; tum vel maxime, quia eadem sanguinea vasa disrumpit, ubi minor illorum resistentia, vel major sanguinis impetus occurrit. Unde ad rem scripsit (e) Hippocrates: compressus sanguis sua copia, qua maxime compressionem fecerit, venas perfrangit.

XIII. Ad hoc ipsum genus signorum refer-
tur etiam obesus, ac nimium pinguis habitus, de quo sane idem locutus est (f) Hippocr. dum inquit: qui natura admodum crassi sunt, citius intererunt, quam graciles. Ii enim vasa omnia, propter nimiam pinguedinem, ita habent compressa, atque exilia, sanguinemque propter volatilium spirituum penuriam, adeo lentescunt, ut ejusdem circulatio, minimo interdum negotio, repente intercipiatur. Quorum exempla nemo Medicorum propriis experimentis plura non congeffit, præter innumera, quæ passim a nostris Collectoribus referuntur; ut in iis commemorandis tempus terendum non sit. Illud tamen prætereundum nobis minime videtur, in hujusmodi athleticorum, pinguiumque habitu, tunc præcipue subitam mortem a sedulo, doctoquo Medico divinari posse, cum apparuerint faciei, & oculorum color mutatus in lividum, respirationis difficultas, cordis angor, motuumque impotentia, veternus, aut vertigo. Si plura circa signa repletionis habere cupis, adire poteris (g) Marsil. Cagnat.

XIV. Tandem non aspernanda venturæ lex abrupto mortis indicia colliguntur ex sup-
pressis

Interna aneurysmata aut incontinentes subitò, ita sobrios lente interficiunt.

Athletis quando idem eveniat.

Duplex mali even- tus causa.

Obesi cur repentinam præterit prægracilibus incurvant.

His imminens mors unde dignoscatur.

(a) 6. de cord. n. 4. (b) Juxta division. Holler. lib. 4. sect. 2. coac. 3. (c) p. aph. 3. (d) Lib. 2. c. 2. (e) Lib. de flat. nu. 17. (f) 2. aphor. 44. (g) Lib. 1. de sanit. tuen. Cap. xx.

*subita
moris
prænun-
tia.*

pressis criticis evacuationibus, aut decubitus tum sanguinis, tum fluidorum quorumcumque a sanguine secedentium. Etenim sæpe accidit, ut vitiosa fluida, vel reassumpta, vel non ultra propulsa, lethaliter subsistant in cerebro, & præcordiis. Pauca hic sub exemplo sumamus.

XV. Puerperam improvise decessuram pene tuto poteris pronunciare, si, pravis humoribus redundans, interdum præocetur, lochiaque, odorum olfactu, continuo introrsum revocentur; ad cor enim subito resiliunt, & ad cerebrum ascendunt; atque utrobique lethiferam stationem inducunt.

*Hæmorrhoides item senum sup-
presse.* XVI. Simili prognosi uti poteris in suppressis hæmorrhoidibus apud senes, qui illarum fluxui assueverunt, si capitis gravitate, ac vertigine, vel cordis oppressione, aut lipothy-
*phthificis
quale æ-
quino-
ctium le-
thifærum.* mii post siccitas mariscas diu tentati fuerint, eoque maxime, si vini, lactisque abusus ad necis causam accedat.

XVII. Improvise pariter moriuntur phthi-
*Phthificis
quale æ-
quino-
ctium le-
thifærum.* fici, quoties circa æquinoctium; præsertim (a) autumnale, pus per anacatharsim non amplius excernant,

XVIII. Si variolæ, ac morbilli, cum inter
*Variola-
rum retro-
cessio quan-
do mortali-
lis.* secundum, ac tertium stadium versantur, pertinaciter retrocedant, ægerque in lecto jace-
*Emissarii
occlusis
unde sub-
ite necis
prælu-
dium.* tur; illum inexpectato moriturum poteris prædicere. Non absimili quidem prælagio utere, cum in ægro, cæteroquin languido, & cholera humida laborante, sponte, vel arte excretionem atrabiliaræ, vel alterius exoticæ indolis immature subsistant. Neque a vero deerabis, improvisam necem solerter divinans in senibus potissimum, apud quos ani fistulæ, crurum ulcera, nares, vel aures, acri sanie manare consuevit, ab eo opere penitus vacaverint, præcipue si in cerebro, aut in præcordiis inceptæ jam stagnationis, atque irritationis indicia se prodiderint.

XIX. Hæc autem satis fore, arbitramur prudenti æque, ac perito Medico; ex iis enim in reliquis prognoses, a suppressis evacuationibus ventriculi, cutis, aliarumque partium deducendas, ipse ex se argumenta desumet. Illud ramen sedulo, ac semper advertimus, suppressas evacuationes aliquando esse tantum signa, aliquando etiam causas improvise mortis. Sunt quidem fere nuda signa, cum ea liquida, quæ solebant excerni, nec multa, nec pravæ admodum indolis extiterunt. Exemplum habemus cauterii exiccationem in senibus, quæ illorum interitum præcurrit, eo quia apud eosdem universa jam fluidorum, solidorumque machina, de suo sensim robore remittens, omnia æconomix animalis, ac potissimum secretionum munera languide exercet, quibus penitus deficientibus, tandem mors obrepit. Unde non inepte (b) Roder. Castren. -- *Clauditur fonticulus, quia homo est morti proximus; non est homo morti proximus, quia fonticulus clauditur.*

Interdum XX. Sunt vero causa simul, & signum

properæ necis suppressæ illæ evacuationes, quæ non copia tantum, sed deletæria mixtura egerantur: eæ namque, cum intra corpus subsistunt, in aliquam, jam ante debilitatam, partem majoris usus decumbunt, occisimumque exitum plerumque portendunt. Neque interim Lectores tædeat, nos adeo inculcare, ne Medici ex tempore præfagia sua effutiant; non enim semper, ubi consuetæ resisterint evacuationes, subitus morbus ingruit; interdum lentus inducitur, qui longo etiam cum agone viam sternit ad interitum.

C A P U T XX.

De signis improvise mortis a cerebro, nervis, & liquido animali.

E Tiamsi supra meminerimus multorum signorum, quæ ex perperam operantibus instrumentis facultatis animalis improvise mortem præmonstrant; de iis tamen plura nunc, & apertius dicere constituimus; cum clarius ea doceri, atque intelligi soleant, quæ suo stant ordine distributa, quo confuso, etiam disciplinarum peritura sint omnia.

II. Primum itaque capitis, & nervorum affectiones, quæ fortem apoplexiam minantur, clandestinam etiam necem plerumque prænunciant. Hæc tamen præfagia, ut exitu comprobentur, non quibuslibet levissimis etiam cerebri symptomatibus niti debent, sed valide fundari in cumulo, & congestu causarum, passionum, & circumstantiarum, quæ omnia syndromen signorum constituunt. Aggregatur vero ista syndrome primo ex ætate ipsius ægri, quæ a quadragesimo quinto per totum (c) senium excipiendis syderationibus aptior esse solet. Secundo ex suppressa evacuatione hæmorrhoidum, (d) fistularum, herpetis, mucinarii, & consimilium: quæ quidem evacuationes ac decubitus, sicuti cum vigent, multorum sunt medelæ morborum, ita cum sponte, vel arte in senibus potissimum sanantur, facili negotio fortem inducunt apoplexiam, quoties in cerebro talem vasorum, ac fibrarum imbecillitatem inveniant, per quam plus liquidorum accipiantur, quam remittantur.

III. Hujus rei evidens habuimus exemplum initio Novembris 1707. in Illustriss. Præsule Josepho de Totis R. Fabricæ S. Petri Oeconomo, sexagenario majori, hypochondriaco-melancholicis affectionibus a prima juventute vexato, cum miliari circa regionem ossis sacri herpete, atque ichoroso hæmorrhoidum fluxu diu levatus fuisset, ætate magis declivi, primum herpete, deinde hæmorrhoidibus destitui cæpit, sensimque deterius habuit; ita ut decursu postremæ ætatis supra modum sitiens, immodice biberit, simulque propter nocturnum æstum, nisi plane nudus, somnum capere non potuerit. Deinceps circa æquinoctium autumnale intensioribus fluidis exagitatus, multas noctes vigil transiegit,

(a) 3. aph. 10. (b) In suo syntag. prædict. part. 1. cap. 6. particul. 4.

(c) 3. aph. 31. & 6. aph. 57. (d) 6. epid. sect. 3.

egit, indeque, pravo vultus colore contracto, animi deliquis (quibus aliquando etiam antea correptus fuerat) identidem per inæqualia intervalla, ac tunc præcipue, cum vel minimum in incessu ascenderet, anhelans tentabatur. Tandem in febrim, specie rheumaticam, quam tamen prava comitabantur symptomata, incidit; aderat enim lingua subobscura; atque arida cum sapore austero amaricanti; aderat cotyza, sitis, hypochondriorum tensio, vigilia. Sed aderat præ cæteris tum assidua pulsatio intra cranium sub lævo osse petroso, cum recurrentibus infernorum artuum doloribus, injussisque contractionibus, tum revertens lipothymia, cum primum supra cubile sedere vellet. Urinæ interim erant claræ, & solito pauciores. Cum vero ita se res haberent, jubeor a SACRATISS. PONTIFICE illum invisere; apud quem inito consilio cum Excellentiss. D. D. de Paulis, & Saxio, de futura, præcocique morte statim dubitavi. Quod sane circa xx1. diem a principio febris eventum comprobatum vidimus; Præful enim, fortissima correptus apoplexia, brevi decessit.

*Diffectio
cadaveris*

IV. In ejus mox cadavere decem lapides intra cystim felleam fusci coloris, & figuræ pyramidalis detecti fuerunt, quia aqua, & vino subsidebant, aceto innatabant. Pylorus contractus, Cor mole magnum, & nigro cruore plenum tam in auriculis, & ventriculis, quam in summis venis, & arteriis. Pulmones admodum infarcti. Secto cranio, tendines laterales sinuum duræ matris in quatuor ossa induruerant, quorum duo assurgebant figuræ triangularis, reliqua ovalis; singula vero instar ossis cribriformis foraminibus referta occurrerunt. Pia mater crassa, & concreta lymphæ copia admodum gravata. Cerebri cortex solito pallidior. Prominentiæ tertiæ ventriculi aliquanto solidiores. Plexus choroides mire adhærebant anterioribus ventriculis, ut inde non nisi magna adhibita vi divelli potuerint. Denique copiosæ suffusio lymphæ circum glandulam pinealem, & cerebellum.

*Ætiologia
morbi, &
mortis.*

V. Hinc vero non ægre deduci potest, imparum illud sulphur, & sal acre, quæ olim phlegmate dissoluta, vigentibus in Præsule, qua solidiorum, qua liquidiorum viribus, utiliter cuneabant, diducebantque loca prope coccygem, sensim detrudi, ac veluti despumari prohibita fuisse propter vitium tum sanguinis, paulatim oleoso-volatili spiritu depauperati, tum ipsorum canalium, peristalticis motibus minus, quam par est, pollentium. Retenta vero, & multiplicata in vasis impura ista corpora, primum, irritando, sitim, æstum, & vigilias, deinde, inducendo in fluido universalis fermentationem, & vitando liquidi nervorum crasim, febrim specie rheumaticam, sed indole penitus malignam, cum nervorum contractionibus, excitarunt; donec tum lymphæ, tum sanguis ex crasso sulphure, & auctis exoticis salibus densior facta, in cerebro,

& præcordiis repente subliterunt, fortissimamque induxerunt apoplexiam.

3. Ex præviis capitis, & nervorum affectionibus.

VI. Sed ad rem nostram redeamus. Tertio ex præviis capitis, & nervorum affectionibus apoplexiarum prognoses sunt desumendæ; raro enim forti apoplexia quisprehenditur, nisi horum præludia symptomatum præcesserint. Hæc autem sunt dolor, gravitas; atque imbecillitas capitis, memoriæ jactura, in somnum proclivitas, vertigo, cæcitas, membrorum torpor, & præ omnibus, leves, quæ antevenerint, apoplexiæ: eæ namque in fortem, ac subito interimentem tandem desinunt.

VII. Et quoniam Hippocrates vult Medicum adeo in divinando peritum, ut non solum ipsam mortem, sed illius etiam tempus prælagire noverit: idcirco sciamus, oportet, apoplexias, ocysissime interimentes, non tantum circa æquinoctia, sed etiam circa solstitia frequentissime contingere, ut alias monuimus. Quare per hæc tempora eas divinare poterimus, ubi signa præcurrant; & constitutio aeris fuerit inæqualis, pluvia, aquilonaris, & australis; aut æger utatur parum laudabili vivendi norma, ac præcipue insalubrium ciborum, & vini sit appetentior. Atque hinc senes utriusque sexus, quoties ex cerebri, nervorumque decubitu cæci evaserint, & post hyemale solstitium, inter ipsas noctis tenebras, sibi ignem, aut splendorem identidem videre videantur; ii quidem facile, cum sol in taurum ingreditur, forti apoplexia correpti, repente decedunt. Significatur enim, magnum jam tremorem, pressionemque ad thalamos nervorum opticorum, & partem medullæ cerebri post illud solstitium inductos fuisse, quibus ob respondentem quadraturam, longe major, immo maxima, & violentissima distractio, & pressio succedere solent, quæ, præsertim ad cerebri circumferentiam simul, & centrum in senibus lætæ, brevissime necant. Hujusmodi vero prædictiones, ex observationibus medico-astronomicis deductæ, non Artem modo, sed ipsos etiam Artifices illustant. Vidinus & adhuc lugemus jacturam Clarissimi Collegæ nostri D. Emanuelis Lopez, qui cum dira olim ophthalmia, deinde ante duos annos strabismo in semicæcitatem concedente correptus fuisset, mox sæpe sæpius splendores obscuris locis etiam interdiu sibi videre videretur; tandem die x1. Julii 1714. forti Apoplexia correptus interiit, ut ante prædixeram. Vide hujusmodi splendores tanquam malum omen apud (a) Hip. & (b) Hollerium.

Senes quando evadant apoplectici, postquam noctu splendores videri sibi videantur.

Medico-astronomica observatio ad præsciendum proficua.

VIII. Secundo, qui jam diu epilepticis recursibus tentati fuerunt, indeque immorem, languidam, ac melancholicam ducunt vitam, hanc sane repentina morte claudere solent, rupto plerunque intra cranium vase sanguifero, post inductam supra cerebrum congestionem. Quare prudens, & sciens Medicus in iis casibus tuto fatalem improvido diem prædicere poterit.

Ex epilepticis qui repente pereant.

IX. Ter-

Capitis
vulnera,
Etc. inopi-
nato ene-
cantia,
que.

IX. Tercio, qui ex capitis vulneribus, aut contusionibus laborant (etiam si in tuto esse imprudentioribus videantur) si rigore corripiuntur, brevi tempore decedunt. Significatur enim factam fuisse sub cranio vasculorum rupturam, unde effusa liquida, dissipato per moram volatili, eaque ratione eversa crasi, in acerrimam, & veneno similem naturam abierunt, quæ tandem quaquaversum in nervorum principium, ac fines repente diffunduntur, mortiferamque convulsionem inducunt, in quorum cadaveribus fere semper invenitur abscessus in hepate, cujus ætiologiam exhibemus in nostro ad Hip. Lib. de vulner. capitis Commentario.

In iis ple-
ranque ab-
scessus in
hepate.

Medici
prudentia
in ferenda
prognosi.

X. Hæc sane, quæ tribus capitibus improvisæ mortis signa perstringimus, cæterorum indiciorum, etiam illorum, quæ ex animo veniunt, exemplar esse possunt, ac documentum, rati, oportere, Medicum ita prudenter in hoc negotio se gerere, ut, si non semper vere divinet, saltem non sæpe fallat. *Certitudinem namque exactam in Medico, ut ait (a) Hipp. raro videre contingit.* Unde laudaverim, ut quis potius a prædicando se absteineat, quam imperitiam suam palam ostendat. Turpe siquidem est, illum, quem improviso moriturum pronuntiavimus, vel evasisse, vel lento morbo decessisse.

CAPUT XXI.

Agitur in genere de methodo præservandi a subitaneis mortibus.

Post signa proximum censemus de præservativa methodo subitaneæ mortis verba facere. Etenim, ut homo gravius, ac frequentius brutis animalibus ægrotat atque idcirco, pluribus inventis, excogitatisque pharmacis, huic infortunio medetur; ita, cum crebrius quoque improvisæ neci; ex internis causis ortæ, sit obnoxius, rationi consonum est, ut subitaneum diem aut penitus declinare, aut saltem pro viribus studeat retardare.

II. Scio, apud Ethnicos antiquissimum fuisse problema, quodnam genus mortis, lentæ ne, an vero subitæ hominibus fuerit exoptandum? ac proinde (b) Jul. Cæsarem pridie ante mortem, cum apud Marcum Lepidum cœnaret, hoc moto sermone, omnes antevertisse exclamantem, *inopinatum*. Sed o fallacia hominum desideria, o votum inane, & punitum! Ipse siquidem Cæsar proprio didicit experimento, omnium pessimam esse necem inopinatam, quippe quæ neque ipsi cum indolentia contigit, ut forte putabat, neque sine contumelia. Nos vero, quorum mentibus in tanta causarum obscuritate Deus Opt. Max. altum,

Inopinata
mors a
probo,
prudenti
viro haud
exoptanda.

Lancisii Oper. Tom. I.

æternumque Fidei lumen immisit, illam multo magis mortem tum optimam opinari, tum salutarem optare debemus, in qua (ut insignis pietate, ac judicio Vir Cardinalis Commendonus (c) ex D. Augustini sententia, dicere solebat) animum sensibus integrum morti componere, & Deum nobis per Christianæ Disciplina sacra, piaculaque possumus propitiare.

III. Quid? quod, si de solis humanis foret consulendum, nobis certe nunquam subitum, atque inconsideratum e vita discessum concupiscere oporteret. Quis namque adeo ferox inter commercia hominum adolevit, qui acerbe, penitusque & suos, & sua oderit, ut ante mortem testamenta conscribere, mutare, obsignare, dicere aliquid, aut reddere, si cui debet, ad patriæ, ad sui denique tranquillitatem, pertinaciter nolit? Qui liberis consilia, amicis, ut fecit Socrates, dare oscula negligat? Timeamus itaque, quantum humana, quantum sunt æterna æstimanda, timeamus, inquam, inopinatam, subitamque mortem; Deumque propterea Universalis Ecclesiæ vocibus enixe precemur, ut nos ab eadem pro immensa sua benignitate tueatur.

IV. At nostri suscepti memores instituti partem esse, putamus, diligenter expendere, qua methodo a causis hujusmodi interitus solerter declinemus.

V. Enimvero daturi methodum præservandis improvisis mortibus, quæ ab internis causis dependent, initio admonemus, hanc normam per Medicos unice derivandam esse ab hygie, & therapeia illarum affectionum, quæ in aliquem ex subitaneis morbis possunt transire, unde ægri repente decedant: propterea quicumque studiose legerit Capita superiora de signis, certe non obscurum tenebit principium, a quo hujusmodi præcautionis discrimina desumenda veniunt. At quoniam innumeræ, ut exposuimus, existunt nostrorum corporum affectiones, quæ subitam mortem inferre valent; idcirco sapiens, oportet, expertusque sit Medicus, ut consilium, unicuique congruum, adhibeat. Sed cum adhuc nonnulla in genere demonstrari possint, ea nunc summam exponere non omittemus.

VI. Corpora, improvisis hisce casibus subiecta, vel sunt aspectu sana, vel evidenter ægra. Ab hac vero universalissima divisione mihi petenda videtur præcipua partitio methodi præservativæ. Et quidem, ut de utroque membro divisionis absque ulla confusione differamus; sit

*Corpora
improvisis
casibus sub-
iecta nunc
tamquam
sana; nunc
velut ægra
confide-
randa.*

C

CA.

(a) de vet. med. n. 16. (b) Apud Plut. in Cæsare.
(c) Ex Gratian. in ejus vita lib. 4. cap. ult.

CAPUT XXII.

Qua methodo præservanda sint corpora aspectu sana.

*Corpora
aspectu
sana tripli-
citer ex-
penduntur.*

Corpora, quæ tanquam sana nostros incur-
runt in oculos, & summa nihilominus
cautione egent, ne inopinato diem suum o-
beant, tripliciter considerari possunt; primo
cum nimia plethora, seu cum athletico habi-
tu; secundo cum nimia obesitate, & corpul-
lencia; tertio cum nimia animi imbecillitate.

*Athletica
quomodo
præservan-
tur.*

II. Primo corpora athletica, cum ad sum-
mum bonitatis devenerint, juxta (a) Hippocr.
effatum, statim solvenda sunt, celeri adhibita
phlebotomia, dieta, vini abstinentia, at-
que corporis exercitatione. Etenim athleteæ
(ut Plinius ajebat de Luna, quæ orbe ple-
no, repente per eclypsim est nulla) propter
nimiam partium foris, intraque canales pleni-
tudinem, repentina interdum morte eclipsan-
tur; ac proinde sola juvantur diminutione
quantitatis sanguinis, ac subtractione molis,
qualitatisque alimentorum, & potuum, ut
hæc ratione, si quid reliquum extremis vas
hæret impactum, motu corporis dissolvatur,
remisceatur, atque, in gyrum actum, majori
denique parte transpiret. Neque porro apud
istos exercitatio procuranda est prius, quam
vasa depleta sint, & diminutum alimentum;
ne illud idem, quod in præcautionis auxilium
inducitur, improvisam mortem disruptione
vasorum acceleret.

*His quan-
do impe-
randa
exercita-
tio.*

*Stoma-
chus vali-
dus mor-
bose ple-
thoræ fo-
ret.*

III. Sed omnis certe prophylaxis hisce in
corporibus inutilis evadet, nisi altior quæ-
dam plethoræ radix optime cognoscatur, &
parumper debilitetur. Hæc autem illa est, qua
sani homines tantopere gaudent, stomachi
nimirum validitas; unde non levis apud eos-
dem peccandi in ratione victus fiducia, atque
incitatio proficiscitur. Ii enim cibos non modo
nimios, sed absque ullo delectu ingerunt,
citoque in chylum converfos intra sanguife-
ros ductus transducunt. Sed, cum non æ-
quali proportionem transpirent, necesse est ut
illorum vasa impleantur, diffultura plerun-
que, cum plus æquo distracta fuerint. Sciant
igitur qui bono, validoque sunt stomacho,
præsertim si, extra adolescentiam positi stu-
diis incumbant, hostem intra se gerere, qui
nisi accurate caverint, improvisæ morti cau-
sam aliquando præbebit. Etenim ii, quoties
se motibus non exercent (hoc autem diligen-
ter notandum) modico egent cibo, tanto sci-
licet, quanto dumtaxat opus est ad reparan-
da fluidorum dispendia, quæ non multa im-
penduntur in illorum transpiratu solidorum,
quæ motui aeris, sanguinis, & liquidi nervo-
rum tantummodo inserviunt: minimum enim
est, quod a pene quiescentibus istorum ar-
tuum musculis, & succutaneo organo insen-
sibiliter perspirat.

*Ab exer-
citio, &
etate cibi
indigentia
definien-
da.*

*Quenam
partes, &
cur minus
perspiciant
in sessilem
vitam du-
centibus.*

IV. Neque vero in alimentorum, potuum-

que genere ulla unquam securior, pro tuen-
da valetudine, inveniri potest via, quam quæ
indicatur a (b) Sanctorio & sequenti apho-
rismo perstringitur. -- *Illæ cibi quantitas est
saluberrima, dum a cibocorpus suis negociis ea-
dem agilitate vacat, ac si esset jejunum.* -- Hoc
autem consilium opportunum est non pro solis
plethoricis, sed pro alio quovis habitu, qui
sanus atque incolumis servari cupiat. Fallō
propterea homines de natura sua vulgo que-
runtur, quod ventriculi languore, atque im-
becillitate afficiantur. Iis enim implet mor-
bus tum peccandi, tum se se interficiendi fa-
cultatem adimit; cum, si semel horum quis
cibo sive pravo, sive copiosiori, usus fuerit,
statim erroris admoneatur. Hinc stomacho de-
biliores plerumque evadunt longævi. Ut præ-
cæteris insigne, ac vulgatum habemus exem-
plum in Celeberrimo (c) Ludov. Cornaro,
qui solius adminiculo sobrietatis, prospera va-
letudine vixit ultra sæculum. Verum longius
fortasse progredimur fallente nos cupiditate
plethoricos habitus præservandi.

*Saluberrimum
Sanctorii præ-
ceptum.*

*Debiliores
stomacho
cum plerun-
que longæ-
vi.*

V. Deinde obesa nimium, & pingua cor-
pora a repentino mortis periculo tuentur pri-
mo ea omnia, quæ tollunt plenitudinem lym-
phatico-pinguem viscerum, vasorum, & car-
nium; cujusmodi sunt epicratica purgationes
cum pilul. tartar. aloeticis, de ammoniaco,
& similibus; secundo, quæ benigne dis-
solvunt residuam mucosam, viscidulamque flu-
idorum partem, eamque potissimum per uri-
nam derivant; nimirum terebinthinata, oxy-
mel. scill. acidulæ etiam aluminosæ; dummo-
do tamen homo ætate sit vigenti, ac juvenili,
quem in sensum accipiendus est (d) Timæus,
cum in obeso corpore hujusmodi aquam profi-
ciam observavit; tertio parca victus ratio,
quæ partem detrahat ciborum, præsertim hu-
midorum, eisque substituat mediocriter exic-
cantia, atque aromaticæ, quarto ea, quæ ab
ipsis carnibus perpetuo demulgent ichores vi-
scidulos, ut frictions, & fonticuli; tandem
accurata, & nunquam intermissa corporis
exercitatio; per quam fibræ musculares, su-
pra vasa, & supra glandulas valide nitentes;
humores urgent, comminuunt, volatilizant;
aptosque reddunt ad diuresim ac diaphoresim;
quæ quidem sunt viæ, per quas sanis in corpo-
ribus ea recrementa secedunt, quibus colle-
ctis, præcoces morbi, mortisque sæpe accer-
suntur.

*Epicratica
purgatio
quam plen-
itudinem
adimar.*

*Plura obe-
sis proficua
remedia.*

VI. Denique illi homines, qui, quantum-
vis corpore sani videantur, animo tamen æ-
grotant, cujusmodi sunt extra modum timi-
di, ac pusillanimes, saluberrimum præcautio-
nis consilium invenient, si ipsi se, & alii illos
tueantur a subitis, atque improvisis gaudii,
aut timoris occasionibus. Etenim cum hujus-
modi corpora fortita sint cerebri, & præcor-
diorum fibras cum tono minime resistenti,
seu maxime languido; idcirco prudenter fu-
gere debent ea omnia pathemata; quæ im-
provisam, validamque in cerebro excitant ide-
am

*Timidi
quomodo
præcaveren-
di.*

(a) p. aph. 3. (b) In sua statica sect. 3. aph. 35.

(c) In eju. vita a semepitiso descripta (d) eas. med. lib. 6. cas. 3.

am latitiæ, vel timoris propter quam alterantur diametri vasorum, perturbatur motus sanguinis, nec non rhythmus undarum fluidi animalis per nervos, præsertim in præcordia; ac proinde subvertitur motus cordis, & rotius sanguinis, non sine evidenti discrimine integræ dissolutionis ipsius vitæ, quæ cum perenni, ac regulari motu istorum præcipue fluidorum per corpus circumagitur.

CAPUT XXIII.

De methodo præservandi a subitaneo interitu corpora valetudinaria.

NON arbitror in id mihi studium incumbendum, ut sub isto capite exponam singulas præservandi rationes, petitas ab omnibus singillatim morbis, qui ægros in subitas neces possunt adducere; immensam enim, ac pene infinitam rem imprudens tentarem: cum quilibet Medicus ex particulari uniuscujusque morbi pathologia, ac therapeia (ut cap. XXI. innuimus) methodum, ac remedia præservativa ex se ipso copiose ducere valeat. Quæ enim factum jam morbum tollunt, plerunque antefacta prohibent. Hinc satis scite scripsit (a) Hip. *Decubitus quidem, in quibus facta tollit, hæc ante facta prohibet*. Dicemus itaque breviter, ac veluti per genera, ut, signatis quibusdam quasi sedibus, Practicorum memoriam juvemus.

Ex valetudinariis alii interius, alii exterius egrotant.

II. Et quidem, ut hic etiam loci congruum ordinem sequamur, considerabimus, ex hujusmodi valetudinariis corporibus alia interius, alia exterius ægotare, juxta quam divisionem prophylacticas medelas apertius inveniemus.

III. Inchoantes vero ab internis morbis, quanquam isti variis modis invicem permisceantur; immo raro malum ullum sine complicatione prorogetur; attamen quo clarius, ac firmitus medelarum notiones Curantium animis hæreant, operæ pretium censemus in re præsentis generales tum ipsarum ægritudinum, tum remediorum ideas omnino distinctas tradere, quas Medicus pro sua deinde prudentia in particularibus casibus facile componet.

Triplex affectio- num genus valetudinarios ad subitum interitum disponit.

IV. Præternaturales affectiones partium majoris usus, quæ homines valetudinarios detinent, tandemque repente possunt occidere, ad tria præsertim genera reducuntur; primo ad lentas corrosiones; secundo ad pertinaces convulsiones; tertio ad congestiones. De singulis seorsum agemus, etiam si corrosio spasmus, spasmus congestione, & e contrario, vel perturbato ordine, singulæ singulas inducant.

Primum est interitum sanguiferorum cum lenta corrosio.

V. Lenta corrosio interiorum sanguiferorum, sive aneurysma sit, sive varix, utpote frequens causa inopinatæ mortis, merito omnium prima se nobis offert perpendenda: utra enim sit, cum alicubi integrum tollit mem-

Lancisii Oper. Tom. I.

branarum repagulum, illico transversam, deterrimamque languini viam intra cavitates aperit, morteque perimit improvisa.

VI. At vero ut plura simul complectamur, illud, præ omnibus, hisce in casibus valere, censemus, quod proponit (b) Hip. in pectoris, ac pulmonum varicibus, quarum sub nomine aneurysmata comprehendere videtur; inquit sane: *His confert, si circa exordia curandos susceperis, ut manuum venæ relaxentur, & victus ratione utatur, ex qua siccissimus, & maxime exanguis evadat*: Neque certe diuturna praxis ullam tutiorem præservandi methodum nos edocuit, quam si hujusmodi ægri, post parcas initia phlebotomias, in vivendo sint continentes, abstinentesque. Plures idcirco novimus religiosos Viros, qui præcordiorum aneurysmatibus correpti (c) ut superius oblcure indicavimus, propter accuratum vitæ regimen ad ultimum usque senium pervenerunt, ac nonnisi ex lenta tabe, vel hydrope paulatim decesserunt. Contra vero quotquot istiusmodi mali genere divexati, genio, & gulæ indulserunt, vel immoderatis motibus corpus exercuerunt, omnes repentina morte ad sepulchrum festinales, recordamur.

VII. Nostis porro experimentis ratio non dubia suffragatur. Etenim is, qui varietate utitur, ac multitudine ciborum, potuumque necesse est, ut multum inde sanguinem, variis etiam acredine pollentibus particulis refertum, ingerat. Is pariter, qui vehementibus tam aeris, quam exercitationum motibus sese objicit (quoniam solida contra fluida, & vicissim fluida contra solida majori nisu impellit, & urget) necessario, inceptam jam vasorum corrosionem, ac distractionem promptius auget, ac perrumpit, quam qui recta utitur, ac moderatissima ratione sex rerum nonnaturalium, & præsertim diætæ, quam tantopere laudat (d) Hipp. in ulceribus. Evidens sane, si ab animantibus etiam discedamus, exemplum præbent flumina, quæ, licet ripam pluribus locis perruptam habeant, tamen extra illam non diffiunt, neque in vicinos campos evagantur, nisi cum nova, magnaque accedat recentium aquarum copia, vel adversus ventus profluentibus undis vehementissime obstat, ac renitatur.

VIII. Quod de solis sanguineis vasis hucusque protulimus, ad lymphaticorum quoque texturam debilitatam referri posse, non dubitamus. Etenim, si hujusmodi lymphaticorum vitium, in præcordiis, vel cerebro existens, teneat hominem, qui modicum cibum, & parciorem potum una cum benignis vulnerariis usurpet, is plerunque contenescit, ac lente quoque cum ipsa vasorum ægritudine commoritur. Contra vero, si homo iste helluo fuerit, & bibax, magna, ocysfimaque suborta feri intra ventres effusione, aliis etiam concurrentibus causis, interdum occidit inopinato.

IX. Pauca nunc addenda putamus de vulnerariis

C 2

(a) 6. epid. sect. 3. tex. 36. (b) Lib. 1. de morb. num. 10.
(c) Cap. 19. num. 3. (d) de Fract. num. 29.

rariis decoctionibus, quæ cum satis superque apud Medicos innotescant, longo sermone non indigent. Dicemus dumtaxat, illas, si temperatæ, nec admodum resinosa fuerint, acre, quod in fluidis dominatur, facile absumere, talemque sanguini crasum conciliare posse, per quam fibræ discissæ aut plane coalescunt, aut saltem ab ulteriori plerunque vindicantur erosione. Quinimo quoties impendit periculum effluxuri e vasis magna copia sanguinis, ad fauciatorum, ut ajunt, anchoram erit confugiendum, scilicet ad opiumustum, ad fungum Melitensem, ad medicamenta ex vitriolo præparata, aliaque hujus generis, quæ & sanguinis impetum, & vasorum laxitatem coercendo, futuram ex nimia hæmorrhagia improvisam mortem saltem suspendunt. Sed Lectorem velim esse memorem illorum, quæ fuscè disseruimus de non cito sistendis hæmorrhagiis cap. VI. hujus Libri num. XI.

X. Rationem deinde præservandi a subita nece illos homines, qui pertinacibus convulsionibus detinentur (quam secundo loco tradendam posuimus) nemo proxime attingere, multo minus completi poterit, nisi prius loca, & causas convulsionum accurate distinguat. Etenim, si spasmodicæ passiones fuerint in stomacho, hypochondriis, vel utero, pendeatque a succis, ad subtile, & sulphureum acre exaltatis, eo in casu conducunt aquea, subacida, emplastica, balnea, duciæ, ferum, & lac. Quinimo ad antidota etiam recurrendum erit, ubi venenorum sit metus; quemadmodum si dolores urgeant, ad moderata quoque narcotica, sulphur vitrioli, ens veneris, aut bezoarticum joviale. Si vero viscidulum sit fermentum, sed absque suppuratione, tunc oleosa cum fluidis, martialia, amara, myrrhata, & præsertim rhabarbarum, & cortex Peruvianus, cum specificis antihysteriis, & antispasmodicis, mire conferunt; coque magis si vermes in discriminis causam venire cognoscantur; quo in casu etiam ad mercurialia tuto deveniemus.

XI. Inter specifica vero quisque Medicus ea deligit, diligitque, quæ sibi longus usus commendavit. Nostri tamen partibus hic defecisse videremur, si, de antepilepticis, atque antiapoplecticis dicturi, id taceremus, quod non multos ante dies nobis rescire contigit.

XII. Eruditos ferebamus sermones in Bibliotheca Vaticana cum Doctissimis æque, atque Humanissimis Viris D. Custodibus Abbatibus Zaccagnio, & del Miro, qui tunc fideliter describi curabant antiquos M. S. Codices Biblioth. Palatinæ, apud quos descripta servantur secretiora quædam medicamenta, Sciscitanti autem mihi, cujus essent, responderunt, Variorum Authorum; sed hæc inter, celebrem audiavi aquam contra epilepsiam, & apoplexiam. Aderat vero Interpres, qui ex germanica, qua scripta sunt in linguam Latinam, vel Italicam traducit. Hic itaque retulit, eam aquam esse Celeberrimi Jo: Langii, qui illam, dum viveret, Principibus Palatinis secreto communicavit. Nos ita-

que primum considerantes, mox conferentes formulam istius cum formulis, quas Senner-tus, Ettmullerus, Jungken, alique descri-bunt, utique parum diversam, quantum spe-ctat ad componentia, dissimilem vero com-perimus, quantum ad artificium, quod cer-te, cum sit admodum elegans, nos cogit, ut eam hic transcribamus.

XIII. Præmitto tamen, hanc aquam mul-tum juvare posse præcavendis epilepticis, at-que apoplecticis insultribus apud eos solummo-do, qui crassa, ac frigida, ut vocant, lym-pha abundant; apud alios vero, qui pene ignea sanguinis plenitudine, aut varicibus, vel aneurysmatibus in cerebro laborant, no-xiam futuram.

XIV. Neque interim aliquis miretur, nos laudare aquam paratam ex vino, quod in hu-jusmodi morbis tantopere damnavimus: Et-enim vinum hic loci est solummodo menstru-um specierum componentium; unde novam ex oleoso-volatilium corporum mixtura indo-lem acquirit.

XV. Formula est sequens, eaque in Italia mense Majo paranda.

R. Vini malvatici, vel alterius boni; & odorati ℥. iij.

Pone in vase vitreo, addendo singulis die-bus per v. dies M. j. flor. lilior. convall., & vas exponatur radiis solaribus. Deinde suis organis destilla. Mox fume

Cinnam. elect. Flor. lavendul. Sem. fœni-cul. an. ℥. j.

Nucis mosch. Caryophyllor. Flor. ror. ma-rin. stœchad.

Cubeb. an. ℥. j. s.

Ligni visc. querc. Rad. pœon. ma. dictamn. alb. an. ℥. v.

M. Contundantur crasso modo, & ponan-tur omnia in suprad. spiritu destillato, rursus-que per triduum soli exponantur, ac destillantur.

XVI. Usus est, sumendi cochlear istius a-quæ, quoties de vertigina, vel apoplexia ti-meatur. Cum vero epilepticum paroxysmum præcavere quis velit, monet Author, ut de hac hauriatur cochleare ante novilunium.

XVII. Si convulsionibus observentur in pecto-re, videndum, utrum in pulmonibus, an et-iam in corde, & magnis vasis; & tunc ma-xime ad causas respicere oportebit, & potis-simum cognoscere, utrum de sepulto rubercu-lo, vel aneurysmate sit dubitandum: ad quo-rum malorum discrimina prophylaxis quoque erit dirigenda. Porro, si solitarius fuerit, aut cum simplici lymphæ congestione thoracis spasmus, tunc usurpanda erunt, judicio Curan-tis, oleosa, sulphurata, terebinthinata, suc-cinata, camphorata, emulsiones, aliaque mul-ti generis aquea, & diluta. Si, præter spasmoticas contrações, dolores, & febres urge-ant, laudantur juxta doloris gradum, ægri-que vires, etiam phlebotomiæ, & missima paregorica, de quibus prudens, ac scrins Me-dicus opportune decernet.

XVIII. Licet vero hic loci de convulsionibus partium, in thorace contentarum, sum-matim

Ex vulne-
rariis de-
coctioni-
bus quales
ad usum
p. vocantur
de.

Ratio præ-
servandi
in spasmis
& materia
viscidi
productis.

Ex mate-
ria viscida
aliter tra-
hendi.

Vera for-
mula A-
quæ Ante-
pilepticæ
Jo. Langii

apud Bi-
blioth. Va-
tic.

Quos epi-
lepticos
juvet.

Cur proficit,
et si ex vi-
no parata.

Eiusdem
formula.

Quomodo,
& quando
propine-
tur.

In pectoris
convulsio-
nibus par-
te affecta di-
ligenter
perquiren-
da.

matim dumtaxat dicere constituerimus ; incongruum tamen minime arbitramur , particulatim etiam meminisse subitæ , miræque cordis convulsionis , quam Celeberrimus nostri Rom. Archilycei Matheseos Professor Vitalis Jordanus mense Aprili anni 1692. cum evidenti vitæ discrimine passus fuit . Is tunc erat fere sexagenarius , & jam ex diuturno brachii dolore speciem torporis contraxerat . At , cum in Epistolas Hydrostaticas Clarissimi Gulielmini non minus celeriter , quam valide , cunctos ingenii (quod ei acerrimum inest) nervos intendisset , statim sensit , brachii molestiam sibi evanuisse , eamque capitis in gravedinem conversam , indeque repente in corde urentem quasi clavum infixum , ut viscus illud vehementer convulsam experiretur . Interim accersor ipse , qui ad volo ad Amicum , meumque olim in Mathematicis Præceptorem , quem invenio facie Hippocratica , gelidis , sudoreque persusis artubus , denique pulsu penitus myuro , ut non simplicem ægrum , sed plane moribundum videre mihi visus fuero . Exaggerabat tamen , ut poterat , Vir ille magnanimus , mortiferum cordis angorem , strangulationem , & illud veluti vulnus exurens . Statim vero exhibeo uncias quatuor olei amygdalarum dulcium rec. tracti cum aliquot granis camphoræ , & guttis olei Matthioli ; quo , & aqua Reginæ Hungariæ regionem cordis , nares , & artus liniri , jubeo . Mirum sane dictum est , sed longe mirabilius tactu , visuque fuit , pulsus illico majores , citatioresque redditos , mox artus recaluisse , faciemque coloratiorem factam , ut , magna suborta febre , clavum illum quasi avulsam Patiens persenserit . Unde continuatis qua fluidis , qua oleosis , qua diaphoreticis , brevi depuratum vidimus nervolum , ac sanguineum liquidum partim per sudorem , partim per diuresim . Vivit autem nunc Senex , æque valens corporis , atque animi viribus .

Felix curatio.

Ætiologia.

XIX. Hæc autem historia aperte nos admonet , convulsionem cordis oleosis , cardiacis , ac diaphoreticis statim esse curandas . Laxatis enim olei ope nervorum , fibrarumque crispaturis , acre liquidum , cardiacorum usu mobilius , ac volatilius redditum , facile a locis , ubi interceptum est , potest refluere , ac circulanti sanguini ita remisceri , ut tandem , excitata febre , extra corpus detrudi possit ; cum verum sit , quod scriptum nobis reliquit (a) Hipp. -- melius esse convulsioni febrem , quam febre convulsionem supervenire . -- Probus hic Vir , senili utcumque valetudine fruens , cum suo more semel vespere tantum cibum caperet , me tamen improbante , ad occasum solis die 1. Octobris 1711. tranquille cœnavit , cubitumque ivit . Sequenti vero mane , ut famula cubiculi sui fenestras reclusit , vidit herum ad alterum latus vola manus genæ superposita placide in lecto decubentem , sed cum frustra illum nomine appellasset , mortuum apprehendit , suo quidem exemplo Socratis sententiam apprimè confirmantem . Mortem sci-

Lancisi Oper. Tom. I.

licet esse somnum sine insomnio - obiit autem meo sane judicio ex subita præcordiorum apoplexia ; unde servatus fuit idem , in eo corporis situ , quem dormientes tenemus , a quo sane admodum recedunt , qui ex convulsione decedunt . Propterea in consimilium extispiciis cor omnino flaccidum , & sanguine vacuum offendimus . Sed rursus ad institutum .

XX. In reliquis , ubi malum hæret præcordiis , & erosionis metus longissime fuerit , identidem sunt præscribenda cardiaca , atque etiam , si opus fuerit , quæ ex stibio , vipera , mumia , & myrrha constantur .

Cardiaca præscribendi ratio.

XXI. Deinde , si convulsionem existant epilepticam , vel ad epilepticam indolem tendentes , perpendendum erit , num affectio sympathica sit , ex infernorum scilicet viscerum , totiusque corporis consensu , an idiopathica ex peculiari cerebri passione . Etenim juxta hanc divisionem præservatorias curationes inter se admodum diversas instituemus . Siquidem , si fuerit vitio stomachi , & succorum intestinalium , omni alio pharmaco melior est vomitio , & alvi dejectio , per episcrasim instituta . Hinc passim Romæ occurrunt multi , qui , licet scotomiis , aliisque capitis affectionibus , fortes apoplexias , subitasque neces minitantes , jamdiu tentati fuerint , senes adhuc decrepiti , ope Pil. de succin. Craton. de spuma chalybis , vel alterius benigni solventis , identidem intra annum repetitorum , servantur incolumes .

Sympathica epilepsie vomitus , & episcrasim purgatio proficua.

Hæc Romæ præsertim ab apoplexia præservantur.

XXII. Si vero hujusmodi affectiones a recurrente vasorum sanguineorum plenitudine , aut suppressis hæmorrhagiis dependant ; tunc phlebotomia interdum instituenda , ac fonticuli etiam admovendi erunt . Atque hinc recte Hippocrates in Coac. scripsit . -- Fluxiones ex naribus largæ , per vim suppressæ , quandoque convulsionem provocant : Venæ sectio solvit .

Phlebotomia quando celebranda .

XXIII. Quod si tandem eadem mala , ob inductam in cerebro labem , idiopathica etiam evaserint ; nullo certius remedio extralimites inferendæ subitæ mortis contineri possunt , quam , si æger , abstemius sponte factus , specifica antepileptica , sale præsertim volatili animali constantia , ac laudabile vitæ regimen perpetuo adhibuerit . Nec meditata solum , sed diu etiam experta in præsens referimus : quibus sane observationibus ipsius (b) Hippocratis consilium accedit ; is enim agens de insomniis , comitalem morbum , aut insaniam significantibus , monet , ut ægri cibis paucis utantur ; ita namque integram valetudinem sibi tota vita comparabunt . Idemque Hipp. in contumaci capitis dolore , ac vertigine laudat visum fluidum , & potum aquæ .

XXIV. Denique circa congestionem nonnulla breviter differemus ; eæ namque , cum nimio , varioque inter se discriminantur intervallo , Medentium ingenia , usu firmata , ad capiendum consilium in arena dumtaxat movere possunt . Prudens itaque Medicus in horum morborum curatione ita se exerceat juxta (c) Hipp. oraculum , ut proficit , aut non noceat .

In congestionibus curandis Medicus sit prudens.

C 3

XXV.

(a) 2. aph. 26. & in coac. (b) Lib. de insomn. n. ult. de affect. n. 2. (c) 1. epid. sect. 2.

XXV. Cum vero congestiones modo imo in ventre, modo in medio, modo in capite fieri, contingat, nunc ab humoribus lentis, & crassis, nunc a salinis, & acribus, nunc demum a mixtis, & sulphureis, sive cum sup-
*Juxta congesti-
 menter in-
 dolem pro-
 phylaxis
 dirigenda.*

puratione, sive sine ea; equidem arbitror, summo Curantium judicio, atque experimen-
 to opus esse, ut hisce in casibus recta præser-
 vandi ratio instituantur. Illud solummodo in
 genere admonemus, scilicet ubi viscidum, ac
 salinum phlegma in aliquo ventre peccaverit;
 conducere rhabbarata, aloetica, chalybeata,
 sibiata, potum The, vel Coffe, the-
 rebinthinata, aliaque gummosa, tenacitatem
 solventia: ubi salinum, & acre, juvare aquea,
 succos herbarum epicerastrarum, diluta, lacti-
 ginosa, oleosa, & alkalica, partim fixa, ut
 stibium diaph. partim benigne volatilia: ubi
 tandem vitium est in sulphureis, mixtisque
 principiis; mixta remedia utilia fore, præser-
 tim si de occulta dubitetur suppuratione, quo
 in casu, post phlebothomiam, initio morbi,
 si res postulat, institutam, ea usurpanda,
 quæ pus, ac saniem dulcificare, quæ sphacelum
 arcere, quæ demum, rupto abscessu, ulcus
 abstergere, & consolidare valent. Eligat ita-
 que peritus Medicus ex omnibus optima, &
 unicuique adhibeat in te tunc præsentia, quæ
 magis congruunt, illius apud (a) Celsum con-
 siliis perpetuo memor, nempe -- *nulla re ma-
 gis laborantem juvari, quam tempestiva absti-
 nentia: -- semper querentes, non quid Medico li-
 ceat, sed quid ægro salutare sit, cui vehementer
 nocet, quoties in ejus, quod assumitur, vel tem-
 pore, vel modo, vel genere peccatur.*

XXVI. Sed, stante ea divisione, quam cir-
 ca initia hujus capitis posuimus, superest, ut
 agamus etiam de methodo prophylactica diri-
 genda ad homines externis morbis valetudi-
 narios. Cum vero certum sit, apud ista corpo-

*Externi
 morbi diu-
 ranti vu-
 lnerum
 vitis potis-
 simum uti-
 les, &
 cur.*

*Quomodo
 tractandi,
 ne subito
 periant.*

tato confestim stimulo, foras utiliter propel-
 latur, ac veluti despumetur; deinde, quæ si-
 mul tollere valent in affectis externis locis ea
 impedimenta, quæ aliquando objici possunt
 ipsis salutaribus fluidorum propulsione, re-
 moris, ac secretionibus.

XXVII. In genere itaque juvabunt alimen-
 ta optimi succi, jura interdum viperata, se-
 rum cum infusione rad. chinæ, & alia ejusmo-
 di, quæ robur solidis partibus, benignamque
 volatilitatem, ac fluxilitatem humoribus tri-
 buunt; simulque ea omnia, quæ partes exter-
 nas ita tumentur, ac disponunt, ut nullo callo,
 nullave, etsi minime, constipatione laborent,
 per quam internis visibus renitantur. Nunc ad
 Artis Magistros, non ad solos Candidatos scri-
 bimus; ea propter non pudet breviter tantum
 medendi monstrare compendia. Illud tamen
 docuisse, nunquam satis contenti erimus, fru-
 stra nempe præservandi rationes a subito inte-
 ritu illum foris querere ex medicaminibus, qui
 domi spreverit diætam. Cætera Medicinæ præ-
 sidia interdum fallunt; unum nullo unquam
 tempore sefellisse, comperimus, rectum sci-
 licet vitæ regimen, ac tranquillum, infra-
 ctumque in bene, vel male valentibus animum:
 iis enim duobus veluti axibus universus fere
 præservationis orbis a subitanea morte, circu-
 magitur. Neque profecto hac super re decipi
 nos patitur Divinum illud Monitum apud (b)
 Lucam, ubi Christus Discipulos admonet, ut
 sobrie vivant, & a gravibus temperent Mundi
 curis, ne subitis mortibus causas exhibeant. --
*Attendite vobis, ne forte graventur corda vestra
 in crapula, & ebrietate, curis hujus vitæ, &
 superveniat in vos repentina illa dies: tanquam
 laqueus enim superveniet in omnes, qui sedent
 super faciem omnis terræ. Sileat igitur Medicus,
 ubi Deus ipse loquitur: & quidem sine paraboli-
 sis certiores prophylaxis rationes nos edocet,
 quas certe, annua calamitate docti, ut mox
 videbimus, viva deinceps memoria retinere
 debebimus.*

*Methodus
 generalis
 præserva-
 tiva.*

*Dieta cæ-
 teris reme-
 diis præ-
 stantior.*

*Ratio vi-
 vendi re-
 gimini
 animarum
 tranquil-
 litas jun-
 genda, ex
 Divino e-
 tiam Ora-
 culo.*

XXVIII. Sed hujus firmum calamitatis fi-
 nem Romæ nondum videmus. Etenim, cum
 a prima nostrorum Librorum editione usque
 ad tertiam, quæ nunc paratur, integer jam
 fluxerit annus, funesta rursus, plurimaque
 repentinæ mortis imagine perterritos popu-
 los cernimus, qui mala sua interim dolent,
 lugentque, sed causas, palam a SALVA-
 TORE nostro propositas, nec agnoscunt,
 nec vitant.

JO-

(a) Lib. 2. cap. 16. (b) cap. 21. 34.

FINIS LIBRI PRIMI.

J O. M A R I Æ L A N C I S I I

Intimi Cubicularii & Archiatri Pontificii

D E

SUBITANEIS MORTIBUS ILLARUMQUE CAUSIS,

Quæ decursu annorum 1705. & 1706. Romæ contigerunt.

L I B E R S E C U N D U S .

QUoniam Libro præcedenti quæsitum est in genere, quid subita mors? quales sint ejus causæ? quæ etiam signa, quæque ad illam avertendam remedia, ut vires nostræ tulerunt, ostendimus; jam hinc superest, ut secundo Libro agamus in particulari de iis subitaneis interitibus, qui Romæ per hæc tempora crudeliter desciverunt; daturi etiam exempla tum subitarum ægritudinum, quæ vagabantur, tum nonnullorum, qui eisdem correpti vel evaserint, vel decesserint, admonentes interea, ut ad memoriam revocentur ea, quæ in limine prioris Libri Benigno Lectori proposuimus circa rationem, propter quam de Subitaneis Mortibus scribere decrevimus.

C A P U T I.

Quæritur, an causa repentinarum mortium, quæ Romæ per hæc tempora grassatæ sunt, fuerit universalis, & simplex, an vero particularis, & mixta.

Acturi nunc de mortibus, quibus hoc anno tot Romani Cives, atque Incolæ repente sublati sunt, investigabimus primo loco, communis ne, an particularis earundem causa la-
tuerit in singulis.

Mors repentina quandoque grassatur in homines, & bruta ex

II. Nos minime fugit, Libitinam certis annis, annorumve tempestatibus, non modo in hominibus, ex pestilenti aeris constitutione proficiscentem, sed vel in brutis animalibus pecudibus nempe, capris, aliisque, ex certa

aeris labe, vel aquarum; & pascuorum defectu, vitiove natam, improvise debacchari. Unde aureis versibus cecinit (a) Fracastorius noster:

*Interdum pœnas animalia sola dedere,
Aut multa, aut certa ex ipsis; memini ipse malignam
Luxuriam vidisse anni, multoque madentem
Autumnum perflatum austro, quo protinus omne
Caprigenum pecus, e cunctis animantibus unum,
Corruit:*

III. In nostra tamen hypothese probabilius ducimus, causam improvilarum mortium non unam omnibus absolute communem, sed singulis morientibus majori ex parte propriam extitisse. Quod sane tamen præ me ratiocinando ex signis facile fuerim assecutus; tum ve-

Repentine mortis, Romæ nunc grassantis, causa non fuit uni-versalis,

(a) In syphil.

cuiusque morientis particula vis, & propria.

ro mihi tandem placui, cum internum animi sensum externo ipsius rei testimonio, atque certa experimentorum fide comprobatum intellexi. Ex sequentibus enim apparebit, peculiare, suasque præcipuas cuique causas, seu immaturæ dissolutionis, ut ita dicam, semina paulatim genita, denique confestim ad æstum fuisse revocata, juxta illud (a) Hippocratis: *non enim repente morbi hominibus accidunt, sed paulatim collecti, acervatim apparent.*

Hujus dissimulantis causæ non fuit usus tabaci.

Non exhalationes ex terre motibus.

Non chocolata, quæ potest salubris, dummodo quis vino non abutatur.

Neque venæ sectio vis aeris.

Auctoris experimenta de causa particulari in singulis morientibus.

Nemo, nisi valetudinarius, & intemperans, repente perit.

Subita mors in iis ad malam crisin referenda.

IV. Quid enim tabacum inculabimus; cum nonnulli, quorum nares nunquam pulvis iste inquinaverat, ex tempore viderint occasum? Quid veneficas ex terræ motibus exhalationes; cum ii præcipue a subitaneis tum morbis, tum mortibus se feliciter vindicaverint, qui diruta ex soli convulsionibus loca potissimum incoluerunt? Quid chocolatae abusus; cum qui a triginta jam annis plerumque semel, sæpe bis in die (quos inter Cl. D. Placentius Medicorum Urbis Senior, & octogenarius major, ut & ipse ego, quinquaginta tres annos natus, cætera cauti, præsertim in vini usu, numeramur) hoc potu usi sunt, nullo, vel minimo, per hæc tempora symptomate laboraverint; contra inter eos, qui nunquam illam degustarunt, multi subito interierint? Quid tandem ignotum aeris venenum culpabimus; cum extispicia varias, notissimasque causas rerum naturam diligenter quærentibus apertissime detexerint?

V. Firmant vero sententiam de particulari in singulis causarum concursu præteriti etiam eventus illorum, quos vitam cum improvisa morte commutasse, novimus, priusquam a SUMMO PONTIFICE imperatum nobis fuisset, ut anatomico cultro sepulta veritas erueretur. Etenim nonnulli sublatis fuerunt cum indiciis subito disrupti sanguiferi canalis, quem jam varix, aut aneurysma intra thoracem, vel abdomen debilitaverat; multi per fortissimam apoplexiam, ob interceptum, effusumque sanguinem intra cerebrum; alii demum ex magno, ac pertinaci præcordiorum spasmo, aut paralyti, vel ex obstructione viarum cordis, magnorumque vasorum; unde, impedita sanguinis traiectione a corde tum in pulmones, tum in cerebrum, vitale illud, ac reciprocum istorum viscerum commercium ex tempore interciderit. Hoc vero perpetuo est observatum, ultimum nempe diem repente a nemine, quod sciam, visum fuisse, qui labe aliqua fluidorum, viscerum, aut saltem canalium a multo tempore non laboraverit, quique simul non fuerit stationarius miles in castris Bacchi, aut Veneris. Quibus sit, ut ipse crediderim, repentinos hosce casus non sanorum plerumque mortes, sed quamdam veluti humanæ naturæ despumationem, seu malam crisin extitisse apud illos, qui jamdiu palam, vel secreto, infirma, atque ægra valetudine fuerunt: crisis enim apud Theoricos definitur, subita mutatio in morbis ad salutem, vel ad mortem.

CAPUT II.

Demonstratur, inæqualem aeris constitutionem fuisse etiam inter causas vagantium repentinarum mortium.

LIcet dubitationi non sit locus, quin celeres interitus, Romæ hoc præsertim tempore contingentes, magna ex parte prædispositis vitio aliquo corporibus debeantur; negare tamen non aulam, universalem aliquem cœlestium, terrestriumque causarum concursum ad hunc producendum effectum convenire potuisse, sine quo forsitan, nec adeo numerosa, nec adeo subita morientium clades contigisset. Hic autem concursus, ut mea fert opinio, acceptus potissimum referendus esse videtur præteritarum indoli tempestatum, quas nemo, vel lippus, non vidit excessu quodam intemperierum insidias ægris jam corporibus facile paravisse. Præcessit enim æstas fervida, atque admodum sicca; deinceps autumnus austro plerumque comitante, pluviosus; tandem hyems viguit inæqualiter borealis, & australis. Unde nil mirum, si tum solida fuerint enervata, tum sales acres, partesque sulphureæ a præservida elapsi anni æstate (balsamico-oleosa, aquosaque, & dulcia sanguinis componentia plus justo dissipante) intra Romanorum corpora prædominium acceperint; indeque propter novos motus, & aculeos, periculum valetudinariis struxerint improvisum. Nihil enim tam prompte subitanam mortem solet inferre, quam si momentum impetus, adauctum in fluidis, debilitatam alicubi resistentiam solidarum partium majoris usus constanter urgeat, superetque.

II. Quæ autem, & quot sint mala, quæ nobis obveniunt ex austro, & aquilone, clare, ac sapienter edixit (b) Hippocrates per hæc verba: *-Cerebrum ab austris quidem solvi, & humectari, & venas laxiores reddi. Ab aquilonis vero flatibus, quod sanissimum est in cerebro, compingi, quod vero morbosissimum, ac humidissimum est, excerni, & forinsecus circumalluere.*

III. Cum vero experiamur, fermentativas particulas, ex Africa per austrum advectas, detiores reddi exoticorum quorundam miscelæ principiorum, quæ ex Romano solo passim eleantur, exinde facile est causam invenire, cur multigeni, intra prædisposita Civium corpora collecti, erodentes humores, certo quodam tempore delitescere, sensimque vires, per aeris pabula captare potuerint; ut denique, accedente novissima quacunque causa, necem subito intulerint, inducta, post novum, extraneumque motum, sanguinis plerumque coagulatione, quam serositatum defluxio, atque exundatio consequitur, & de qua, coacti exemplo lactis, egregie idem locutus est (c) Hippocrates, cum modum exponit, quod ea operantur, quæ ex cœlo nobis obveniunt, si ad

Constitutiones aeris quomodo subitam mortem sollicita verini.

Imperus liquidus aeris intra solidum minus resistens sæpe funestissimus.

Auster, & aquilo novum ex Hipp.

Romæ auster deterior.

Sanguinis coagulatio, nem serositate eundantia consequitur.

*Hipp. de
lacte co-
cto exem-
plum.*

si ad ea, quæ in corpore genita sunt, corrigenda inepta fiant. Sales enim acres, ab autumnii pluviis in fluorem nostris in corporibus evecti, nunc per aquilonares ventos perspirare impediuntur, nunc vero ab austro ulterius fusi, transferlim aguntur.

IV. Interim, si cupis modum, quo aer extraneis, atque humanæ naturæ insensilis particulis imbuitur, & quomodo interdum per ventos huc, illucque transferatur, plene id habebis, a (a) Franc. de le Boe Sylvio.

CAPUT III.

Adducuntur quædam argumenta ad confirmandum, non ex universali solum causa tot hominum discrimina Romæ contigisse, sed ob morbosas eorundem corporum dispositiones, ac potissimum intemperantiam.

*Nobiles,
& temperati
repentinam
mortem
non subie-
runt.*

*Contra-
rium acci-
dit, ubi
ex causa
universa-
li, testante
Sylvio.*

*Divites,
utcumque
repentinis
morbis cor-
repti, præ
pauperi-
bus feli-
cius libe-
rati sunt,
& cur.*

*Letalis
hæc labes
mares po-
tius inva-
sit, quam
fœminas.*

TRia hic observatione digna ulterius occurrunt, quæ veris, obscurisque detegendis subitaneorum interituum hujus anni causis novam lucem asferre possunt. Primum illud esse videtur, quod nemo forte Nobilium, aut eorum, qui frugi vita utuntur, utcumque subitaneis morbis correptus, vitam subito deseruerit: certissimo quidem argumento, non a solo aeris vitio vagantes Romæ morbos, mortesque ortum habuisse; cum affectus olim apud Leideneses epidemicus, quem tanta sedulitate describit (b) Sylvius, & cujus omnem causam ex aere, tunc plurimum a statu naturali recedente, derivandam putat, prius & gravius in opulentiores, ac delicatiores; serius, & quodammodo levius in plebem sævierit.

II. Et quanquam hisce temporibus nonnulli ex divitibus apoplexia tentati fuerint, adhibitam tamen opportuna medela, vel ipsi utcumque convalescerunt, vel syderationes in paralytes concesserunt. Scilicet quia illi, qui eulichymis cibus nutriuntur, qui ab aeris inclementia se se tueri magis valent, quique tandem, quoties morborum prodromis pulsantur, statim ad remedia confugiunt, vel certe cautius deinceps in vivendo se gerunt, talem vitiosorum fluidorum cumulum in se minime congerunt, qui subitam necem asferre possit. Contra vero pauperes, quemadmodum facultate destituuntur deligendi cibum, & potum, cæteraque ad valetudinis tutelam necessaria, ita passim ad vulgaria, minusque plerumque salubria, sunt incontinentiores divitibus; quinimo, quoties alicujus morbi præludiis tentari incipiunt, curationes vel nullas suscipere, vel prorogare solent; idcirco in iis tum solida, præcordia præfertim, ac cerebrum, sensim labefactantur, tum fluida ad morbos inferendos, ac prædictis in partibus manifestandos, magis exacuuntur.

III. Alterum deinde, quod accurate pariter, diligenterque considerandum venit, versatur circa sexum, in quem istarum decursu tempestatum mors furere visa est; hæc enim,

ut contra masculinum hostiliter agere, ita se-quiorem sexum fere intactum relinquere consuevit; ut vix paucas fœminas subito mortuas ad hunc usque diem numerare potuerimus. Conditio sane morbosæ constitutionis, persimilis alteri, quæ Justiniani tempore observata fuit Constantinopoli, ubi popularis quidam morbus mares magis, quam fœminas, absumebat. An quia mulieres, catameniis repurgatæ, morbificum apparatus ad irritativam, ac suffocativam plenitudinem colligere, ut plurimum prohibentur? An satius, quia fœminæ, etiam plebejæ, temperantius vitam plerumque ducentes, minus pravorum succorum solent congerere?

Vade hoc.

IV. At illud certe ex duabus hisce observationibus præcipue constare videtur, continentiores in cibo, potu, ac Venere a subitaneis moribus se huc usque opportune vindicasse; incautos vero, luxuriosos, vinososque improvisis facile moribus concidisse.

V. Postremum sedulo animadvertendum illud sane est, quod morbi, unde subitæ mortes ortæ sunt, non semper iidem signis, ac symptomatibus stipabantur. Etenim aliquibus, per aliquot ante mortem dies, efflorescentia ad cutem apparuit, qua repulsa, fortissima supervenit apoplexia: ut contigit in primo casu illorum, quos post repentinam mortem disseccuimus. Nonnulli vero diu ante necem, anhelitu, palpitatione, vertigine, atque animi deliquio sæpius correpti, morte tandem occubuerunt; ut in V. casu observatum. Vidimus etiam non paucos, qui, præcurrente thoracis, totiusque corporis convulsione, sublati fuerunt, quorum numero quartus casus accensendus. Nec defuerunt qui, ex affectione fere scorbutica diu valetudinarii degentes, propter improvisam tandem choleram, subito conciderunt: quemadmodum accidit cuidam Sacerdoti Societ. Jesu. Denique, ut paucis concludamus, non eadem omnibus communia signa mortem præcesserunt, & comitata sunt: ut jure optimo fateri possimus, Libitinam ex peculiari uniuscujusque corporis dispositione, magna ex parte, in Romanos grassatam fuisse. Contra vero fit, cum ex principio dumtaxat universali frequentes interitus in genus ali-quot animalium debacchantur; tunc enim eadem semper indicia, actionumque læsiones, mortem præcurrunt. Hinc legitur apud (c) Sylv. anxietates, nauseam, ac vomitum suos in primis ægros invalisse, & apud (d) Fracast. de caprigena clade canentem, signa futuræ mortis tussiculam semper præcessisse; quemadmodum anthraces, & bubones pestem comitantur, & prodromi necem plerumque denunciant.

*Non uni-
cum signo-
rum genus
improvisis
morienti-
bus præ-
vit.*

*Si ab uni-
versali
causa, ea-
dem conti-
nua signa
adsunt.*

VI. Accedit etiam, morbos, qui elapsis mensibus ad mortem iter fecerunt, nulla contagione in affines, necessarios, aut in cadaverum sectores migrare observatos fuisse; indicio sane non obscuro, nullum in iis viguisse virus, per quod de ullo epidemico, aut pestilenti-

(a) In append. ad prax. tract. 10. n. 125. & (b) loc. sup. cit. seq. (c) Apud Sigonium de occident. imper. lib. 20. (d) loc. sup. cit. n. 4. & seq. (e) In syphil.

Plures I-
talie Ur-
bes hac pe-
se alias
conceptæ.

silenti morbo fuerit metuendum .
VII. Novum sane non est, per intervalla, incertis redivisibus, hic illic subitaneas mortes ex sporadicis morbis in terris apparere . Etenim non solum Venetiis, sed & Romæ, aliisque Italiæ Civitatibus id contigit circa initium præteriti sæculi, ut narrat (a) Dom. Tirillus in tractatu, quem de hoc eodem argumento illa occasione satis diligenter conscripsit . Pariter Romæ sub Alexandro VII. cadavera quamplurima repente mortuorum adaperita fuerunt a Joh. Trullio Chirurgo Pontificio, qui, fere in omnibus, vasorum vel intra pectus, vel intra cranium rupturas comperit . Novinus etiam, ante multos annos in Hetruria crebro homines ex tempore mortuos, quorum causæ modo in cerebro, modo in thorace deprehendebantur, de quorum sane casibus locutum fuisse, arbitramur Doctissimum Carolum (b) Fracassati . Ut proinde serio quidem de ipsa morte cogitare, sed mirari minime debeamus, eandem non raro, nostris præsertim aberratis, & pathematibus accersitam, clanculum, ac festinanter ad nos venire .

C A P U T IV.

Numerus morientium in Urbe forsitan hoc tempore minor extitit, licet major visus sit, ex quo consueti, & exitiales Romæ morbi nequaquam vagati sunt .

Grassanti-
bus repen-
tinis morti-
bus, ceteri
morbi,
& mortes
Romæ mi-
nus fre-
quentes.

IN admirationem certe nullam peritiores Medici hoc anno duci deberent ex paulo frequentiori subito morientium numero in Urbe, si adverterint, decursu superiorum tempestatum, æstatis nempe, autumnii, atque hyemis, in quibus crebro repentini hominum interitus, contigerunt, morbos Romæ consuetos, malignas nimirum febres, pectoris inflammationes, aut pravas dysenterias, ex quibus multi solent decedere, rarissime invaluisse; ita ut in hanc nostram temporis constitutionem illud apte quadrare videatur, quod (c) Hippocrates ætate sua observavit, - *Resolutiones nimirum capisse ex syderatione; & quidem multos ex ipsis subito mortuos fuisse, cum morbus esset satis popularis. Cætera incolumes debebant.* Unde, si subitaneæ hujus anni mortes, quæ fere solæ contigerunt, conferantur cum vulgaribus moribus singulorum ex superioribus annis; credimus, hinc interitus longe pauciores inventum iri . Quid igitur erit causæ, cur nunc miremur, ploremusque (animarum excepto periculo) forte non adeo magnum numerum acutissimorum morborum, repente interimentium, cum plures mortes ex aliis, ac potissimum acutis, ægritudinibus, elapsis annis, impavidi, siccisque oculis spectaverimus? Ille siquidem pravorum humorum apparatus, qui alias ex æstate pluvia, ac pravitate fructuum nostris in corporibus paulatim colligi, & vi cujusdam fermentationis, ac pene putrescentis liquidi, ægros

longiori vita de medio tollere consuevit; hoc anno in se ipso magis existens, ut (d) Hippocr. dicto utar, promptior ad motum, & potentior hic ad solida irritandum, scindendumque, illic vero ad fluida coagulandum, aut dissolvendum, redditus fuit, proindeque adeo præcipientes mortes valuit inducere . Exinde animos ad spem ereximus, transacto verno æquinoctio currentis anni 1706. per novam aeris, ac terræque orbis reformationem, perque ventorum permutationem, morbosum istum particularum concursum, & commixtionem variatum iri: unde lethalis, ac mortifera constitutio de sua remitteret sævitie, Deoque omnium bonorum largitori debitas laudes sospites, hilaresque redderemus . Quod sane præsagium exitu maxime comprobatum nunc cernimus, cum opus hoc, in lucem edituri, expolimus . Sed quoniam nullum in terris bonum absque mixtura mali hominibus accidit; inde fit, ut, dum de felici, faustaque repentinorum cessatione mortium jure gaudemus, & gratulamur, sub-scenore beneficium nos accepisse, præsentiamus . Nunc enim, vel decursu ætatis, acutas febres, lethalesque peripneumonias sævire, passim intuemur, dolemusque .

*Cessatis
repentinis
mortibus,
consueti
morbi, &
lethales
revruden-
te .*

C A P U T V.

Quæ remedia hoc anno iis maxime profuerint, qui a subitaneis morbis, repentinis mortes minantibus, evaserunt .

CUM satis pateat ex antedictis, Nobiles, ac divites, immo, ut postea rescivimus, nonnullos etiam pauperes, subitaneis morbis tentatos, hoc anno convalescere; non dubitamus, quin pius, utilisque noster futurus sit labor in iis diligenter recensendis, quibus iidem ex repentinis moribus evaserunt . Itaque Medici, recurrentibus aliquando consimilibus anni constitutionibus, firmata novis experimentis invenient præsidia, quorum ministerio ægri vel a morte penitus vindicari, vel saltem tantum temporis lucrari valeant, ut antea crimina vitæ (quod cardo rei est) sacra exomologesi expiare, seque Numini commendare possint .

II. Et quoniam ægri, qui morbi vim superarunt, quantum nobis innotuit, apoplexiis cum epilepticis, vel syncopalibus affectionibus, absque ulla tamen vasorum scissione, aut ruptura, potissimum tentati fuerunt; idcirco rationi consonum ducimus, ea nunc remedia indicare, quæ in hac temporis constitutione plerumque utilia deprehendimus .

III. Inter ea vero, quæ maxime proficere visa sunt, primas tenuit sanguinis missio ab iis, vel illis venis, juxta ægrorum vires, consuetudines, aut suppressas evacuationes celebrata, & præsertim in viris plethoricis, nunc ex brachio, nunc ex pede . Ubi advertimus in affectionibus apoplecticis, cum resolutione

*Sanguinis
missio va-
rie admi-
nistrata u-
tilis fuit .*

*Eadem in
syderata
alte-*

(a) De caus. sub. mort. c. 1. (b) In dissert. epist. de cereb.
(c) 1. epid. constit. 3. (d) De vet. Med.

parte pro-
ficua.

Jugulares,
nafi, &c.
venę quan-
do ape-
riendę.

alterius cruris, nos proficuam expertos fuisse venę sectionem ex syderato talo institutam; fluente enim ex affecto membro sanguine (quemadmodum in coxendicis doloribus aperta sub eodem poplite, vel in crure, quam ischiadem vocant, vena, feliciter contingere, observamus) facilius, ac fortius dimoveri possunt obstacula convulsionum, & obstructio- num, quę in vasis læsę partis spinalis medullę, vel cerebri basis pertinaciter hærent. Quibus autem hæmorrhoides, aut menstrua restitissent, juvit ex pede, atque ex podice. Tandem iis, in quos vel ob provectiorem ætatem nulla inferiorum venarum sectio cadebat, vel post alias phlebotomias contumax adhuc strangulatio sanguiferorum cerebri, & sinuum durę matris perseverabat, miram opem tulit aperire venas frontis, nasi, & præsertim jugulares, ex quarum profecto sectione, quamquam sero, & citra prævias dispositiones tentata, aliquam tamen utilitatem reportavit Illustrissimus Præsul Rota, qui, cum acuta febris, & suffocativa pulmonum plenitudine correptus esset, indicatę missioni sanguinis ex cubiti flexura (dolentę nobiscum D. D. Bernabeo diligenti ejusdem Physico) omnino repugnavit: perperam enim hac de re astra sibi familiaria consuluerat: facta postmodum ad cerebrum metastasi, in apoplexiam incidit, & cum minus speraretur, ut resiperet, incisa jugulari, statim ad sensuum officia rediit, & suę compos mentis multas horas pro salute animę consecutus fuit; licet, eadem pulmonum affectione redeunte, tandem decesserit.

Quæ uti-
le sit, per
hec vasa
sanguinem
mittere.

IV. Rationes vero, ob quas phlebotomia venarum frontis, nasi, ac potissimum jugularium in calidis, & sanguineis cerebri affectionibus juvare plurimum solet, petendę forent ex Prodromo nostro, quem Antepixim Morborum Cerebri inscribimus; ubi solide agimus de peculiari sanguinis itu, redituque per cerebri vasa, ac de sublimi artificio, quo instrumenta respirationis, juxta indigentias æconomię animalis, augent, vel minuunt impetum, ac proinde molem ejusdem sanguinis, tum propellendi per arterias carotides, quę non recta, sed obliqua, atque inflexa via cranium perforant, tum reducendi a jugularibus, quę non sparguntur per cerebri superficiem, sed mediis durę matris sinibus sanguinem hauriunt. At enim vero, cum hic versetur intra limites propositi thematis, satis erit indicare, prædictas venas, cum per lanceolam scinduntur, affatim illum, vel illi proximum sanguinem profundere, quo intercepto, sinus tument, cerebrum, ac nervi irritantur, ac premuntur; & quō expedite recirculante, cor, & pulmo ulro gravarentur. Unde nihil mirum, si, hoc particulari detracto cruore, liberior redditur sanguinis fluxus in cerebro, & præcordiis, ac pro ratione virium causę morbificę, atque ægrorum tollerantię, istorum viscerum convulsionēs, ac sanguinis quoque morę impediuntur.

Jugula-
riumi inci-
sio cerebri,
& præcor-
diorum le-
vanien.

V. Similiter incisio venarum sublingualium in aphonis, detrahens ex affecta parte sanguinem, ea vasorum tollit impedimenta, quę nervos, inducťa pressione, aut convulsione, suo privabant officio.

VI. Sed, redeundo ad hypothesim, contulit porro, mea sententia, in constitutione ista repentinorum morborum sanguinis missio, quia ægri, quorum mala inducias pro tentandis remediis Medico præbuerunt, inter illos numerabantur, qui ut plurimum probis alimentis, vino, & chocolata usi fuerunt. Deinde vero, quia illorum non aspernanda, inter externas, causa fuit præservida, & sicca æstatis constitutio, qua partes sulphurę, salesque maxime acres intra optime sagnatam sanguinis massam exaltari solent, qui sales, cum salito majori momento motus quaquaversum per corpus ferantur, minimo negotio intra tendineo-musculares membranas sinum durę matris, ac magnorum vasorum cerebri, aut præcordiorum impingunt, easque rigidas faciunt, & crispant; exinde, angustatis sanguiferorum finibus, & caudicibus, libera tollitur, in hujusmodi visceribus, ipsius sanguinis circulatio, quam, vasorum interceptionem, vocavit Hippocrates, qui sane primus hisce in casibus phlebotomiam laudavit. Et quidem hujusmodi affectiones, si ruptura vasis caruerint, remittunt, missio sanguine; quia nempe, scissa vena, simul cum ipso cruore, qua data porta, illud effluit acre-volatile, quo detracto, statim enervatur, ac debilitatur excessus momenti ejusdem sanguinis contra vasa, quę propterea excessu tensionis, & crispaturę contra sanguinem nitebantur. Insuper, inducto per phlebotomiam novo in sanguiferis spatio, fluidorum motus, & remixtio liberior redditur, indeque, si quę alicubi urget canalium convulsio, vel obstructio, rapiditate introfluentis liquidi remittit, ac cedit.

Hæc nu-
trita cor-
pora selti-
ciorem
sanguinis
missionem
sunt exper-
ta; &c.
cur.

Hippocra-
tis ratio-
nem inter-
ceptionis
modus ex-
ponitur.
Hanc phle-
botomia
collit, te-
ste Hipp.

VII. Hic serio advertendum putamus, nos missionem sanguinis non semper in epilepticis, apoplecticis, ac suffocativis affectionibus Romę proficuam expertos fuisse. Idcirco cum in subitis casibus nostrę confusio mentis pronum faciat iter ad errorem, caveant Medici, ne ad hujusmodi, quod tantopere apud aliquos laudatum, expeditumque est, remedium, inconsulto descendant; cupientes enim sanare ægrum, ut Celsi dicto utamur, ex tempore jugulabunt. Sedulo itaque videant, quę scripsit (a) Hippocrates, circa indicationes, ac signa pro mittendo in iis casibus sanguine; & de tempore quoque, in quo convenit (quod circa mali principia esse solet) consulant Doctissimos Viros (b) Ballonium, & (c) Martianum.

Sanguinis
missio Ro-
mę non
semper
proficua.

VII. Quid, quod Romę rarius, quam in montanis regionibus, venas incidere convenit, præsertim cum vel corpora ingluviei multigenę, & impurę sunt assueta, vel æstas viget pluvia, fructusque ad perfectam maturitatem non pervenerint; quibus de causis Incolę, ac Givēs ap-

In male
maturis
co-

paratum

(a) De vi& rat. in morb. acut. n. 37. & seq. (b) Lib. 2. consil. in com. ad histor. 1.

(c) in com. ad suprad. Hipp. textum.

*peribit
sanguinis
missio cur
pernicio-
sa.*

paratum cumulant humorum, ex quibus plus impuri, quam balsamici sulphuris, plus lixivialium, quam conveniat, salium redundat, & proinde laxata fluidorum compages ad eam prona fit crasim, quam Scholæ satis barbære putredinosam, ac malignam appellant, in qua quidem, propter volatiliū partium penuriam, instar toxici esse solet Phlebotomi lanceola. E contrario, cum optima præcessit victus ratio, atque æstas pertinaciter fervet, ac sicca permanet, fructusque abundant maturi, Romanorum in corporibus sulphur, salesque, etiamsi acres, volatiles tamen, ut superius monuimus, evehuntur, & subserviunt utilitati, ex ipsa sanguinis missione capiundæ; quemadmodum contigit hoc anno, quo etiam in senibus bene nutritis mirum, vel ipsa docente natura, habuimus experimentum. Dominicus Vecchiotus septuagenario minor, habitus plethorici, ac pinguis, sessili vitæ deditus, & carnivorus, cum per mensem circiter capitis gravitate, ac somnolentia adeo premeretur, ut in ipso telonio, pecunias numerando, syngraphas scribendo, dormitaret; unde jam in limine apparens timebatur apoplexia; nocte quadam improvise larga enaribus correptus fuit hæmorrhagia undecim librarum pondere, qua sane non modo nullam ipse passus est sensibilem virium jacturam, sed ab illo capitis veterno, se valde levatum sensit; immo post 15. dies, aliis quatuor libris effluentibus, omnino vindicatum. Magnum profecto docilibus Erasistratis lumen, atque exemplum; ita ut Clarissimus, parique doctrina, & facundia præditus, Jacobus Sinibaldus, in consilium vocatus, visa integra judicatione, nihil innovandum censuerit, sola admonitione contentus in diætæ regimine, & præmatura deinceps phlebotomia, cum primum turgentia signa fuérunt apparitura.

*Prædictus
Vecchiotus
repente
subla-
tus.*

*Laudan-
tar Revel-
lentia.*

IX. At enim vero, dum novam hujus libri editionem adornamus, est, ut pleniori diligentia studiosos Lectores demereamur, certiores ipsos facientes de subita præfati Vecchioti morte, quæ contigit circa solstitium hyemale 1707. cum nullam post gravissimum morbum temperantiam adhibuerit.

X. Secundo, ea pariter omnia in corporibus bene nutritis juvamen attulerunt, quæ ad superficiem, atque ad extremas corporis partes illam revellere potuerunt irritationem, quam in præcordiis, aut cerebro, sub forma strangulationis canalium, tanto cum ægrorum discrimine incuneatus subtilis ichor moliebatur. Immo hoc remedii genus eo securius opem tulit, quo magis irritatio evacuationi ferositatum, salinoacrium, tanquam causæ morbificæ, jungebatur. Idcirco ex usu fuerunt non solum frictions, & cucurbitulæ, sed phœnygmiquoque, & vesicantia, plantis pedum, artubus, & occipiti statim admoda.

*Vesicantia
oportu-
na, si va-
sorum ru-
ptura non
adstet.*

XI. Neque porro dubitamus, quin vesicantibus opus sit in curatione hujusmodi subitaneorum morborum, dummodo a vasorum rupturis non proficiantur. Etenim, cum istorum

plerunque causæ malorum sint succi, ex omnino præternaturalibus particulis coalescentes, motuque penitus inordinato præditi, qui non continuo congruunt cum fecerniculis naturalibus, ad naturales, & consuetos recrementitios humores excipiendos comparatis; necesse profecto est in repentinis hisce affectionibus ad artificialia, & morbosa emissaria recurrere; ut ægri, aperta per artem via, statim id assequantur, quod vix sero, & difficulter naturæ beneficio impetrarent, quæ & ipsa, ubi viribus magis valet, nixu suo, nonnisi novis patefactis viis, nempe per abscessus, laboranti succurrit.

*Eadem
sunt emis-
saria arti-
ficialia ad
supple-
mentum
naturæ, &
imitatio-
nem*

XII. Silentio deinde minime prætereundum videtur, quod a D. Doctore Mistichello non aspernandum accepimus, nimirum a se observatum fuisse in Xenodochio Insulæ Tyberinæ, ubi curandis ægrotis præpositus est, aliquos de plebe, quos nullum, quantumvis validum, atroxque remedium a fortibus apoplexiis excitaverat, per admota plantis pedum ignita ferramenta ad vitæ officia subito revocatos. Scilicet, quemadmodum (a) Claudinus consulit in apoplexia, & syncope punctiones volis manuum, & post (b) Fort. Fidel. (c) Henricus ab Heers narrat, se aciculam prælongam inter pollicem pedis sub ungue cujusdam apoplectica, nullum vitæ signum præbentis, adigisse, illamque momento citius excitasse; ita certo credimus, multo efficacius præsentem ignem, validissime irritando fines nervorum, maximum in iisdem tremorem, & subtilissimarum partium excursus per eorundem filamenta inducere posse, qui, ad usque principium propagatus, fortiter etiam excutiat quidquid cerebro, & nervorum ostiolis pertinaciter hæret, & per talem dumtaxat maximam nervorum successionem, & particularum ignearum penetrationem amoveri potest. Quo fit, ut omnes fere præditi in curatione fortis apoplexiæ meminerint, non tantum fonticulorum, occipiti, sed etiam laminarum ignitarum, ipsis futuris admovendarum. Ac propterea anilem censemus metum nonnullorum, qui, ne morbi causam, forsitan igneam, exacuant; a vesicantium, ignisque usu, in hujusmodi malis, omnino abhorrent. Aliud enim est methodicas, regulares, aut præservativas, aliud coactas, ac repentinas morborum curationes instituere. Neque autem alienum hic a ratione ducimus monere Lectores, ignem plantis pedum admotum antiquissimum esse remedium. Nam (d) Petrus a Castro, non deesse scripsit, qui plantis pedum affixerint cauteria etiam ignita, ut in lethargo desperato, & hæmorrhagia narium extrema ulius est Solertissimus Zacutus lib. 5. prox. hist. n. v. 1.

*Ignia fer-
ramenta,
plantis pe-
dum ad-
motæ.
Punctio-
nes item
volis ma-
nuum.*

*Acicula
sub pollice
pedis ada-
cta.*

*Ignis vis
quando a
cerebro,
nervisque
impactum
excitatur.*

*Laminæ
ignitæ in
forti apo-
plexia
commen-
data.*

*Incuratio-
ne coactæ
valida
non da-
mnanda
remedia.*

XIII. Tercio levamen pariter non leve porrexerunt iis, qui, post sanguinis missionem, vel sine illa, deglutendi potestatem recuperarunt, ea, quæ alvum laxare, ac mox validius movere potuerunt. Atque hinc, si quando infimi tensio, ac renixus ventris (quod sæpe accidit) occurrebat, statim exhibuimus oleum amygd. dulcium, & injicienda curavimus clysmata emollientia, simulque irritan-
dum

*In abdo-
minis ten-
sione emol-
lientia ir-
ritantibus
miscenda.*

tia. Ubi vero ventris durities aut minime deprehendebatur, aut mox per oleosa cedebat, maxime etiam profuit pul. Cornacchini, vel aliud validissimum solvens, cum superhaustu copiosi diluti ex jure, vel aqua hordei, ad tollendam scilicet siccitatem, ac stimulum, qui a forti cathartico induci solet. Neque sane de hujus quoque pharmaci utilitate ambigendum nobis fuisse, visum est per hæc tempora, in quibus non massa dumtaxat sanguinis, sed ipsa quoque hypochondria apud ægros multitudine biliolo-acrium particularum redundabant. Quinimo profecit etiam vomitus apud illos, qui vel huic assueti fuerunt egestioni, vel ex crudioris adhuc cœnæ pondere laborabant.

Vomitus
aliquibus
proficiunt.

XIV. Quarto non leviter juverunt in curationum progressu ea omnia, quæ aquoso fluido laxante, ac temperato redundant, cujus generis extiterunt potus aquæ, jura simplicia, destillata magistralia, succi herbarum epicurasticarum, emulsiones amygdal. dulc. gelat. C. C., & similia, quæ nimirum tum sales acres, & sulphureos temperare, diluere, atque irritare, tum vel maxime convulsas alicubi vasorum fibras laxare valent. Hæc quidem apprimè congruunt cum illis, quæ tanquam salutaria experta proponit (a) Hippocrates in curatione Androthalis, quem, cum aphoniam, rerum oblivione, ac delirio per intervalla detineretur, levabat post sanguinis missionem aquæ potus; &

Diluentia
tempera-
ta, &c.
ab Hipp.
etiam
laudata.

aqua mulsa; nimirum quia causa morbi erat humor biliosus, & atrabilarius, qui temperantibus mitescit, ut exponit (b) Vallesius.

Qua sane in re laudarem, ut Clinici sæpe manibus tererent notationes Prosperi Martiani ad Hipp. textum 2. de (c) morbis, ubi per hæc verba adversus eos, qui in apoplexiæ curatione calefacientibus utuntur, exclamat: --*Vi- deant posteriores, quantum a Præceptoris doctrina, ex consequenti a veritate recedant, dum cujuslibet apoplexiæ causam, aut saltem pro majori parte, in pituitam frigidam, & humidam referentes, curationem perpetuo calefacientibus, & exiccantibus instituunt; quandoquidem, facta totius corporis purgatione, si morbus præbet inducias, ad vulgata sua decocta ex guajaco, sassafras, aliisque similibus, tanquam ad columnas Herculis, confugiunt, cum animadvertere deberent, ex tribus apoplexiæ speciebus unicam tantum, & raro contingentem, in frigidos succos, Hippocratis consilio, referendam esse.*

Martiani
præceptum
in apople-
xiæ cura-
ndis.

Apoplexia
in frigidos
succos va-
ro referen-
da ex Hip.

XV. Tandem non tenuem opem tulerunt ea, quæ benigne discutiunt, mitesque spiritus resocillant, & expediunt, cujus ordinis sunt tincturæ ex confect. de Hyac. & Alchermes; gutturæ aliquot spiritus ceras. nigr., vel manne, quem vitæ appellant; itidem tinctura auri, absque menstruo corrosivo parata; ut etiam sales volatiles cornu cervi, cranii humani, succini, & similibus, quæ sane largo semper haustu fluidi aquei miscabantur. Profuerunt pariter theriaca, castor., & spirit. salis armoniac., naribus, ac temporibus admota; ita tamen, ut perpetuo caverimus a volatilibus pure vinosis, aliisque sincere, hoc est absque copiosi fluidi admixtione, per os exhibitis.

Multæ ge-
nesis vo-
latilia, &
cordialia
in usum
vocanda

Non ta-
men vina-
sa.

OBSERVATIONES PHYSICO-MEDICÆ NONNULLORUM,

Qui, cum primum istiusmodi repentinis morbis tentati fuerint, feliciter evaserunt.

SED jam observationes aliquot adjiciamus, & summatim describamus historias nonnullorum, qui Medicæ Artis ministerio a gravissimis hujusmodi morbis vindicati fuerunt, quorum curationibus una cum Præstantissimis Urbis Physicis interfuimus, & ex quibus ad consimiles casus exempla, & documenta petantur.

OBSERVATIO I.

Apoplexia cum aphoniam, & paralyti dexteræ corporis medietatis, phlebotomia, catharticis, ac diaphoreticis soluta.

Primus, vel certe dignior, maximeque suspiciendus, qui, inter Nobiles, elapso anno, vim mortis evasit, fuit Illustrissimus, ac Reverendissimus Archiepiscopus Lancisii Oper. Tom. I.

(a) 7. epid. num. 83. (b) In com. præd. hist. (c) Verf. 64.

Bottinus, Vir octuagenario major, probitate, ac doctrina insignis, habitus sanguineo-carnosi, miræque morum suavitatis. Hic, post gravia animi pathemata, quæ in sublimioribus ingeniis non raro effervescunt, media ætate anni 1705. subiit intensiora quædam studia, indeque passus fuit capitis excelsationem, & suppressionem consuetæ per os matutinæ evacuationis viscidulæ lymphæ.

II. Tandem circa initium Augusti, post

D

capitis

capitis gravitatem cum levi manuum tremore, apoplexia correptus fuit, a qua evasit, succedente paralyfi torius dexteræ mediæque femoribus, brachiis, & cervici vesicantia tollere nequirent, profecto mirabiliter, quod repente acciderit, una solvere potuit misio sanguinis ex sublingualibus venis. Et quoniam supervenit ab initio febris, plura exhibita fuerunt pharmaca, partim alvum moventia, partim diluentia, ac benigne dissolventia, inter quæ postrema primas tenuerunt sibi diaphoreticum, ad viginti dies continuatum cum jure ex herbis alkalicis; nec non guttulæ spiritus, quem vocant vitæ, ex manna sublimatum; & quædam oris ablutiones actu calidæ ex decocto emollienti, & cephalico, additis nunc sale prunellæ, nunc spiritu salis armoniaci. Quibus remediis & multa per alvum biliosa recrementa, & copiosi sudores eruperunt. Sed, quod maximi interfuit, antiqua revocata est tenacis lymphæ per os excretio; sicque Æger, qui nunc sextum supra octogesimum implet annum, simplici salis infusione tractatus, eoque melius paulatim processit, ut spatium quinquaginta dierum elapso surrexerit, illo etiam crure, quod syderatum ab initio fuerat, ad ambulandum soluto. Deinceps vero, cum affectum brachium fricari cœpisset manibus, inunctis adipe muris

Aphonia sublingualium venarum in cisione curata.

Oris collutiones in aphonia.

Muris montani adeps ad paralyfim.

montani, quem Matthiolus italice vocat *mar-montana*, tantum profecit, ut modo epistolas sua manu subscribere, & Missæ Sacrificium rite possit celebrare.

III. Simile commodum per hæc tempora ex eodem montani muris adipe (quantum ex aliorum relatione novimus) reportavit dives etiam in Urbe Senex, qui post præteritam apoplexiam, atque aphoniam, contumacissima paralyfi detinebatur. Hic enim adeps mire valet ad solvendum quidquid extremis tubulis, ac villorum poris hæret impactum, simulque ad emolliendas musculares artuum fibras.

IV. In hac vero Præfulis medela, quam in ultimo senio fuisset constitutus, diligenter observavimus utilitatem ex phlebotomia, & prodigio similis nobis occurrit linguæ ad loquendum solutio, eo fere momento temporis contingens, quo sanguis ex venis raninis affatim fluebat; indicio certe admodum evidenti, morbum ex interceptione vasorum sanguinis ad cerebri potissimum basin, & ad linguæ radicem, adglutinante mucos, ortum habuisse, qua soluta interceptione, contiguum, & continuorum nervorum libertas emicuit, quam ex earundem sectione venarum videtur spondere (a) Simon Pauli in quodam Consilio ad aphoniam.

V. Huic vero curationi interfuerunt Viri Clarissimi DD. DD. Placentius, Manfredus, Bernardini, & ipse ego, jussu CLEMEN-
TISSIMI PONTIFICIS, qui egregii hujus Præfulis jacturam gravissime ferebat.

VI. Hic fortasse non incongruum alicui videbitur inquirere, qui fiat, ut crura, & pedes, paralyfi tentata, solvantur facilius, quam brachia, & manus, quanquam hæc tum cor-
di, tum cerebro propiora sint illis? Qui hujusmodi problema ad eruditionis pompam excitatum velint; consulant (b) Schneide-
rum. At nos, compendii, & veritatis pro viribus amatores, arbitramur, potissimam causam facilioris solutionis paralyfis in cruribus esse directionem vasorum tum sanguinis, tum spiritus animalis, proxime ad perpendicularum positorum; contra vero causam curationis difficilioris in brachiis esse positionem vasorum transversalem, per quam eadem constituuntur ad rectos, vel rectis proximis angulos cum arteria magna, vena cava, & spinali medulla. Liquida enim, quæ per directionem, perpendiculari proximam, fluunt, expeditius moventur & impedimenta, quæ ipsis obijciuntur, promptius amoveant, quam eadem liquida, si flexuosa, atque angulari itinere devolvantur. Hoc sane ante oculos positum est in scrobiculis, atque hydraulicis canalibus, quos cœnolarum aquarum remora pene interclusit. Etenim illi, qui in directum cum ipso immissario positi sunt, sensim adausta influentium lympharum copia, cito ac facile referantur; secus aut tarde, aut nunquam ab infarctu liberantur, qui transversim, & oblique ad angulos vel rectos, vel rectis proximis positi sunt. Nimirum quia in illis fluidum, quod excurrit, majori velocitatis momento instructum, seu minori obstaculorum occurso retardatum, quidquid lateribus canalium adhæret, validius abstergit, & abripit.

Cur crura, & pedes paralyfi tentata, facilius solvantur, quam brachia.

Prima ratio ex perpendiculari vasorum directione.

VII. Ad hanc sane vasorum rectitudinem respexisse visus est (c) Hipp. cum scripsit, torporem tibiæ, & crurum, in quem incur-
runt, qui, longo tempore desidentes, fluxum sanguinis ex coxis, ac femoribus intercipiunt, facile solvi, cum sanguis ad se ipsum redierit: cito vero propter venarum rectitudinem refluit.

Utilitas ex vasorum rectitudine, Hipp. cognita.

VIII. Accedit etiam ad faciliorem solutionem, quod arteriarum, & nervorum, qui ad infernos artus deferuntur, trunci, diametro majores sunt iis, qui ad supernos artus distribuuntur: quo fit, ut tum major influentium liquidorum copia, tum validior vis contractionis, seu peristalticæ motionis vigeat in illis, quam in istis, ac proinde partes illæ aptiores sint dissolvendis, propulsandisque crassis, atque hærentibus succis.

Altera ratio ex majori diametro canalium.

OBSERVATIO II.

Fortis Apoplexia cum relicta paralyfi feliciter curata in Matrona sexagenaria.

Matrona quædam nomine Cherubina Leopardi, corpore subpingui, sexaginta annos nata, ob suorum probitatem morum, eximiaque virtutes, annis profecto digna Nestoreis. Hæc diu spasmodicis circa collum, & pectus doloribus, levique vertigine divexata, melius interdum se ha-

(a) annex. ad calcem tract. de feb. malig. (b) de paraly. c. 8. (c) lib. de morb. Virg. n. 2.

se habebat, cum sanguis fluere ex hæmorrhoidibus; quibus restituantibus, & præcurrentibus alvi torminibus, ac fluxu, deinde vero finistrorum artuum contractionibus, pridie Kalendas Decembris 1705. in subitam incurrit apoplexiam, quæ externos internosque sensus proprio usu, partesque omnes motu privavit; sed, adhibitis illico cucurbitulis, ustione, suppositoriis, vesicantibus dexteris artibus, & cervici, admotoque naribus spiritu salis armoniaci, balbutiens resipuit Matrona, quæ sequenti mane, hausto syrupo persico, laudabiliter purgata est. At vero, cum adhuc gravi sapore detineretur, etiam post paralyseos decubitus ad sinistras corporis partes, accersor ipse, & facti conscius, non dubitavi cum Solertibus Physicis curantibus D. D. Pierleono, & de Rubeis, quin ex hæmorrhoidali resistente hæmorrhagia; atque ex acri, sulphureaque hypochondriorum saburra atrox malum magna ex parte penderet. Quoniam vero sales volatiles viper., succin., cornu cer-

Isdem aere revocatis, morbi diminutio.

Vesicantium utilitas etiam syderatis artibus.

Salsuginis.

vi, cranii humani, aliaque cephalica calida minime conducerent; propterea mariscas aperiri, iussimus: quæ phlebotomia utilitatem attulit, cum inde, amotis imi ventris repagulis; sanguis liberius per vasa moveri cœperit, unde febris non sine magno levamine excitata fuit. Aegra enim, quæ prius fere muta, obtusa, inersque sensibus fuerat, loquacissima evasit. Sed cum facile in soporem recideret, idcirco syderatis etiam artibus, nova admota sunt vesicantia, quæ affluenter, & commode viscidula lymphæ per ostiduum manarunt. Interea temporis, cum nondum cerebrum integre, extranea sibi, fluida remississet, juvat præbere pilulas de succino Cratonis, atque adiacere frequentes clysteres: cumque sitis urgeret, largas potiones hausit ex jure cornucervino, & aquis cephalicis. Demum transacta trigesima die, & repetitis pilulis de succino cum flor. cassiæ, tantum sola infusione eboris, & falsæ processit, ut mitiori superveniente veris tempestate, ac proinde, liberiori succedente transpiratione, ad consuetum civilis vitæ usum, propriis innixa pedibus, redierit.

Morbi ex loco tantum differunt juxta Hipp.

II. In hac profecto Matrona vim humoris pene furētis, quem Prisci vocant melancholicum, atque atrabilarium, aperte observavimus. Acre enim, ac sulphureum fermentum, ab hypochondriis per venas ad præcordia, & cerebrum exaltatum, loca omnia, per quæ gradiabatur, & in quæ decumbebat, miris modis, doloribus videlicet, vertigine, convulsionibus, apoplexia, sopore, & febribus affecit; ut nullum fuerit dubium, quin Oraculum (a) Hippocratis novam semper veritatis lucem ab experimentis mutuatur, *morborum nempe omnium unum, eundemque modum esse, ipsum vero locum illorum differentiam facere.* Etenim, quamquam colli, & pectoris dolores, vertigines, alvi fluxus, motus convulsivi, apoplexia, & paralytis, propter locorum diversitatem, nihil inter se simile habere videantur; una tamen sē-

Lancisi Oper. Tom I.

pe, eademque est, ut idem subdit Hippocrates, illorum species, & causa,

Illud insuper circa vesicantia ad memoriam hic revocandum censemus, quod postremo hujus lib. cap. monuimus, scilicet magnam ex iis utilitatem evacuatione viscidulæ, acerrimæque lymphæ in hujusmodi casibus præstari posse; quia nimirum validius est remedium, ad omnino præternaturalem humorem extrahendum, morbosa emissaria subito artificio aperire, quam, inani spe, illius concedere evacuationem ordinariis secerniculis, quæ, cum consuetæ sint nonnisi sensim congruere cum fluidis, mixtura, ac motu naturali gaudentibus, nec subito, nec tuto præternaturalibus excipiendis liquidis aptari possunt: parcendumque propterea est iis Clarissimis Viris, qui, in facienda Medicina numquam vesicantibus utentes, illorum vim experiri, ac suspicere non possunt. Unde in subitaneis morbis sæpe accidit, ut dum Medici solius consopitæ naturalis æconomiae munera formidolose promovere student, ægri properent ad interitum.

OBSERVATIO III.

Subita capitis occupatio cum aphonía ex affectione cerebri partim idiopathica, partim sympathica prospere cedens.

REverendissimus Pater Alderanus Malaspina, Abbas Sancti Pauli ex Benedictina Familia, sexagenario major, corporis habitus mediocris, ingenio constanti, serioque, cum ex variis per Italiam itineribus, curisque animi, malignam febrim Cæsena, ni fallor, ante annum contraxisset; indeque valetudinarius de hypochondriorum plenitudine, de stomachi cruditatibus, deque capitis dolore, Mutinam profectus, quereretur; tandem summa hyeme anni 1706. Romam venit, ubi, cum fortè paulo largiori uteretur victus ratione (quæ, tametsi plerisque Flaminie, & Gallie Cisalpinæ Incolis ita sit innoxia, ut propter subtilissimum illius cœli temperamentum, potius sit necessaria; in Urbe tamen, potissimum apud illos, qui sessilem vitam in studiis plerunque ducunt, semper est periculosa) accedentibus etiam principio sui ministerii pluribus, tædioque plenis laboribus, incidit in comatis speciem cum aphonía, ad quam curandam accitus Eruditissimus Joh. Trullus, una cum aliis Cœnobii Physicis, statim catharticum, variaque cephalica, prudenter exhibuit. Cumque postridie, ob mali momentum, ipse quoque in consilium adhibitus fuero, non dubitavi, quin morbus partim esset sympathicus ex stomacho, & hypochondriis, partim idiopathicus, ex languidiori reddito membranarum, vasorumque capitis tono, hærenteque crassiori lymphæ ad cerebri præsertim basim. Unde tria potissimum, pro abigenda ægritudine, omnium consensu, decreta fuerunt remedia, scilicet primo citissima phœnygmorum admotio femoribus,

Idem plenus Romæ quibus præsertim noxius.

Curatio Comatis ex consensu sionaschi, & cæpit.

D 2

bra-

brachiis, & cervici; secundo epicratica purgatio cum pilul. ex rhabarb., pulv. stomach. Quercet., & granis scam. sulphur., succini, & castorei; tertio omnimoda vini subductio: quibus sane auxiliis, intra triginta dies convaleuit. Sed, cum post vernum æquinoctium ad Monasterii curas propere, atque adhuc impotens rediisset, improvise in aphoniam recidit, quæ, licet comati non jungeretur, adhuc tamen futuræ apoplexiæ metum assidentibus incussit. Sed, propinato statim pulvere Cornacchini, novisque admotis femoribus, & occipiti vesicantibus, feliciter, citiusque revaluit. Et quoniam languor stomachi pertinacius urgebat, idcirco plus viginti dies hausit magno cum fructu jus pipionis turratil. in cujus ventre parum lignorum sassafra, & visci quercini, cum rad. & herbis deobstruentibus, stomachicis, & cephalicis inclusum fuerat.

Ad stomachi languorem jus appropriatum.

Phlebotomia cur omissa fuerat.

II. In hoc sane Præsule cum subitus capitis morbus vitio tum primæ digestionis, tum collectæ in universo corpore, sed in cerebro præsertim, lentæ, ac viscidulæ lymphæ ortum habuerit; nulla mentio de mittendo sanguine facta fuit, ac solerter utilitatem, ex alvum solventibus, atque ex vesicantibus reportandam, loco phlebotomiæ, constituimus, ut de Aegro nobis pollicebamur. Et quoniam religiosissimus Vir, congrua deinceps corporis exercitatione, diætâ, atque purgatione per epicrasim usus fuit; idcirco firmitus sanatus est.

OBSERVATIO IV.

Apoplexia cum affectione epileptica, & syncopali in paralyfim dexteræ medietatis corporis, salva tunc Aegri vita, concedens.

ILLustrissimus, & Reverendiss. Bartholomæus Spada, Cam. Apost. Clericus, & Basilicæ Vaticanæ Vicarius, annorum 50. staturæ proceræ, habitus ad gracilem tendentis, moribus seriis, ac religiosis, lingua ab infantia paululum tardus, æterno admodum depresso, convulsivoque asthmati per intervalla obnoxius, cui fluida demulcentia semper profuerunt, cum fere ante annum ex duabus, sibi diu consuetis, evacuationibus, sanguinis nimirum hæmorrhoidalis, necnon acris narium muci, illam haberet, si non valde diminutam, saltem non large fluentem; hanc vero penitus suppressam (forsitan ob inspirata recentis effluvia calicis, ex novo, juxta quem incaute dormivit, muro) paulatim, præterito autumnò, fluxionem rheumaticam, erraticamque febrim incurrit; indeque, collectis apud hypochondria, & præsertim lævum, tenivis obstructionibus; res eo devenit, ut febris, ac dolores contumacissime redierint. Sed Medici antiquè memores utilitatis, ex fluidis reportatæ, illum variis temperantibus curarunt; quinimo usu

Suppressio narium muci ex recentis calicis effluviis.

etiam chinæ chinæ tum febris, tum dolores penitus exularunt. At, cum Aeger, pietate, ac lege sui muneris impulsus, integram Sanctissimi Natalis noctem anni 1705. in Basilica Divi Petri, frigore, atque inedia tortus, pervigilasset, postero die gravi febre, cum acutissimo in colli flexura dolore, corripitur, cui licet oleum amygdalinum, externaque fomenta, & clysteres opportune profuissent; attamen vix hebdomada morbus quievit, quæ transacta, atrox sub poplite dolor subito invasit, qui pariter laxantibus cessit. Post hæc, secundo Februarii 1706. dum, flante borea, valetudinarius publice Sacris adesset, ob inopinatum animi deliquium, domum reducit, & sequenti nocte immani tentatur dolore circum dexteræ mandibulæ articulationem cum faucium phlogosi, a quo malo exemptus fuit concurbitulis scarificatis, fomentis anodynis, injectisque clysteribus.

Vagi externarum partium dolores tandem in apoplexiam cedentes.

II. Sed, cum Aeger fortasse nunquam se melius, quam die 17. ejusdem mensis, habuisse videretur, proxime cœnaturus, apoplexia repente corripitur, post irregularem totius corporis motum, cui dexteri brachii syderatio, oris tortura, auctaque linguæ hæsitatio illico successerunt. Accurrunt Medici, & prætumidam, ac subrubram illius faciem, consuetumque hæmorrhoidum fluxum perpendentes, jubent, mitti sanguinem ex talo: cumque constaret, fluidum acre, olim per nares excerni solitum, hac illac pererrasse; consulto admovent vesicantia femoribus, & cruribus, nihilque omiserunt, quod succorum acredinem mulcere, tonumque cerebri firmare potuisset. Neque vero ullum de exhibendo statim cathartico consilium fuit, cum hypochondria subtenfa, atque irritata, benignam laxantis pharmaci facultatem subito postularent. Hinc exhibitum oleum amygdalinum cum syrupo violato, indeque injectis fortibus clysteribus, copiose fluxit alvus. Sed, cum omnia feliciter progredi videbantur, postridie prætumida, ac subrubra recurrit facies, turbatur mens, convelluntur labia, atque artus; mox in syncopem recidit Aegrotus, quem propterea sine pulsû, respiratione, ac voce, luculent, ut mortuum. Recens hoc mali augmentum docuit, ex hypochondriis, per albas, rubrasque yenas, liquida, fibras irritare, & convellere apta, in præcordia, atque in cerebrum, indeque per nervos in universum corpus erroneo motu transduci; unde, excitato prius Aegro a paroxysmo cum spiritu salis armoniaci, & oleo Matthioli, omnium consensu Curantium; propinatum fuit pharmacum ex infusione sennæ, & tartari cum syrupo violato, præmissa bolo ex stibio diaphor., cui accesserunt antiepileptica, ex cinnabari nativa, & succino, atque, ob gracilem Præsulis habitum, copiosa, ac temperata diluta.

Hypochondriarum sensio subblata.

Syncopis, & convulsionum recursus unde.

Horum curatio extra paroxysmum.

III. Cum vero in hac morbi recrudescencia oculi subtenfi, ipsaque taciturnitas satis admonerent, cerebrum minus per venas refudisse, quam

quam accepisse per arterias; idcirco novum occipiti vesicans admovendum judicavimus, quibus remediis Aeger circa mentis operationes melius se habuit, urinis redditis circa septimum copiosis, atque interdum etiam stranguriolis.

Morbi ad exteriora conversio.

IV. Sed, quanquam scrofitates acres, ex vesicantibus large fluentes, una cum rubicundis quibusdam herpetibus sub affecta scapula, & circa dexteram dorſi partem sponte obortis, multum de præcordiorum, & cerebri infarctu extra corpus derivasse visæ fuerint; nihilominus tamen recurrentes pulsus inæqualitates, urinæ stranguriolæ, rubor faciei, circumscriptivus capitis dolor, oculorum immobilitas, splendor, ac strabismus, denique taciturnitas, ac subobscuræ motiones mentis non mediocrem incutiebant metum, ne acerrimi succi, qui in cerebro, & hypochondriis pertinaciter adhuc intercipiebatur, mortiferas syncopes, & epilepsias aliquando renovarent. Qua de re ad istam causam magis diminuendam purgans benignum, duodecima die, repetitum fuit, & hirudines mariscis, præter solitum tumidioribus, ante 14. admotæ sunt; non omisſis frictionibus, pediluviiis, & laxantibus subtenso abdomini adhibitis.

Syncopis, & epilepsie periculum detractum.

V. At vero, licet omnia sensibili fructu ad usum venerint, nondum tamen sævitia morbi pelli omnino potuit; etenim a die 13. usque ad 20. non semel syncopes, vaniloquia, & convulsivi motus redierunt; quorum sane potior malorum causa, superatis tandem præcordiorum anfractibus, cerebrique flexibus, per nervos extra cranium fuit paulatim detrusa, atque in femore, & crure dextero intercepta, quibus in locis paralyſim, tanquam opportunum decubitus, induxit.

Ab his opportunus transitus in paralyſim.

VI. Interea temporis nulli non Curantium perspicuum erat, mixtum hunc morbum ex apoplectica, epileptica, & syncopali affectione in Viro gravi, & melancholico, a sanguine, miscela salium lixivialium, & impuri sulphuris imbuto, atque infecto, potissimum produci, ideoque locum habere illud (a) Tralliani, quo monitos vult Medicos, ne in curatione paralyseos decipiantur, sumentes (loquitur enim juxta vulgarem sui temporis hypothesim) calidam causam pro frigida. Idcirco unice studuerunt diluere hujusmodi pene igneos sales, exhibita aqua Nucet. nunc simplici, nunc in speciem juris, aut emulsionis, nec non tentatis balneis aquæ dulcis. Sed profectus non nisi incerti, ac diarii usque ad 27. extiterunt.

Hirudines naribus applicitæ salutares.

Quapropter ad deplenda cerebri vasa, quæ splendidis, rubentibusque ex oculis tumentia perspiciebantur, applicitæ fuerunt hirudines ad venas narium; indeque vaniloquium, atque insomnium magna parte remisit. Cumque persistens capitis gravitas, dolor, ac taciturnitas arguerent hærentem in membranis, & intra cerebrum acerrimam lympham, qua olim illius nares manabant, ea ratione tunc nova dedimus antepileptica, partim ex crystall.

Lancisii Oper. Tom. I.

mont., corall., & rad. valer., partim ex pane, & croco metallor., juxta Quercet. normam, parata; & præcipue setonem cervici admovimus, cujus ex ulceribus crassa, copiosa, & acris flueri cœpit sanies, ut brevi, depleto cerebro, graviora ejusdem symptomata mirabiliter cesserint.

Seto cervici utiliter admoſus.

VII. His certe auxiliis, & omnimoda vini abstinentia compesci, non plane profligari morbus passus est. Cum enim fluida junguntur solidis ad maleficia, oporteret, Medicum permutare posse totum hominem, ut prudenter scripsit Aretæus, quod nec Diis suis facile fore, putavit. Itum igitur, nunc areſcentibus, nunc revirescentibus symptomatibus, usque ad 50. diem, quo tempore præcordiorum, & cerebri mala, aperto etiam sponte in coccyge tuberculo, majori parte sedata sunt.

Medici labor in solidiorum morbis.

VIII. At enim vero, post factas cum morbo multorum mensium inducias, urgebant tamen Aegrum primo invincibilis paralyſis dexteræ corporis medietatis; secundo summa gracilitas cum lenta febre, & pulsu frequenter inæquali, ad tabem festinans; tertio animi angor, in una præsertim cogitatione reassumendi publica sua officia defixus; quarto alvi stypticitas; quinto recurrentes interdum præcordiorum contractiones cum anhelitu; sexto voracitas, & impatientia ciborum, quibus, etiamſi affatim devoratis, Aegrotus nihil proficiebat: Alimenta enim, etsi copiosa, quæ ab ore in ventriculum, acris irritatione fermenti, jucunde descendebant, a ventriculo tamen, atque intestinis minus defæcata, immo vitiata mixtura, minori, quam par est, mole per galaxiam, ad marasimum avertendum, ascendebant. Tandem ea etiam ulcerosa lassitudo, viriumque imbecillitas vexabat, quæ nullum corporis motum, nullam vel minimum actuosam medicamentorum facultatem sustinere poterat.

Superstes in Aegri symptomatum cumulus.

IX. Quare, cum mecum Optimi Romæ Medici rursum in consilium vocati fuerint DD. DD. Placentius, Sinibaldus, Saxus, & Gattuccius, quorum unanimi consensu, omnia etiam initio morbi decreta fuerunt; statuimus, Medicam Artem vehementes istius mali impetus obtundere potuisse, morbum tamen prorsus tollere nequivisse; atque idcirco Nobilem Virum iis adscripsimus, qui morbo succubuerunt, quorum integram curationem nemo sciens, ac prudens citra immaturum Aegri periculum, Artisquæ dedecus tentare audeat; propitio interim Numini tribuentes, subitaneum, semperque atrocius recurrens malum, quod Romæ tot, tantosque repente sustulerat, nostro adhuc Præsuli peperciſſe.

ÆTIOLOGIA.

Nemo involuti hujus morbi ætiologiam apprimè poterit intelligere, quin attente

D 3

per-

perpenderit , apud (a) Hipp. morbos in iis corporis partibus statui , atque firmari , quæ antea laboraverint ; simulque adverterit ejusdem (b) Hippocratis monitum , occasiones mirum , unde quis egrotare cœpit , considerandas esse . Etenim cum Illustrissimus Præsul ab incunabilis lingua parumper hæsitatione , sternoque depressus , convulsivo asthma fuerit obnoxius ; proculdubio cerebri simul , & præcordiorum insito , atque innato structuræ vitio ipsum laborare , necesse fuit . Nil igitur mirum , si prædictis visceribus , iisque appensis vasis novissime incubuerint morbi , quorum sane causa petenda maxime videtur ab occasione suppressionis narium floris , qui , cum copia , atque acredine sua (c) cerebrum , & massam sanguineam perpetuo defæcarent , statim atque ob haustos recentis calcis vapores substitit , easdem partes cœpit inquinare . Et quoniam ab initio quodcunque vigeat robur in vasculari , ac musculari textura præcordiorum , & cerebri , simulque morbida fluida nondum ad summam plenitudinem , summamque acedinem evecta erant ; decubitus ad artus , atque ad imi viscera ventris solummodo contigerunt . Sed postquam præcordia , ac nervorum principium paulatim languidiora reddita , fluida vero copiosiora , & vitiata magis fuerunt ; repente epilepsia , atque apoplexia , deinde etiam syncope subortæ sunt : quarum certe affectionum geneseos modos is digito quasi tetigerit , qui magni textum Hipp. lib. de (d) flatibus , tacita circulationis lege ibidem utentis , diligenter expenderit ; dummodo quod ipse aeri , tanquam istorum causæ morborum , adscribit , acribus liquidis tribuendum didicerit . Sanguis enim , acerrimorum miscela salium fœdatus , nativam volatilitatem , suamque dulcedinem amittit , & consistentia , ac superficie evadit inæqualis , ut demum vasa ipsa irritare , & corrugare sit potens ; atque ita duabus de causis , sua nempe , ac vasorum , in præaffectis partibus sibi cursum perturbat . Unde alio quidem loco (sunt verba Hippocratis) sanguis consistit , alio lentius penetrat , alicubi autem citius . Qua sane facta inæqualitate transitus sanguinis per cerebrum , & præcordia , omnigenæ inæqualitates & ægritudines artuum , pulsum , respirationis , atque animorum in hominibus contingunt .

Morbosum occa-
siones per-
pendende
ex Hip.
Ingenitum
organorum
vitium in
Ægrotan-
te.

Vigentibus
cerebro ,
& præcor-
diis , mor-
bi ad ar-
tus , & ab-
domen de-
trusio .

Iisdem
languenti-
bus , mor-
bosa ma-
terie re-
tracessio .

Sanguine
vitiato ,
quomodo
circulatio-
nis inæ-
qualitas
succedat .

Hippocr.
testimo-
nium .

Quomodo
paralysis
in his con-
tingat .

III. Verum , ubi contumax est inæqualitas motus sanguinis in cerebro , ac medulla oblongata , sæpe partes aliquæ fluidorum minoris motus intra , & juxta horum , aut illorum nervorum texturam , aut motricium fibrarum utriculos , atque intermedia spatia vel urgentur , vel subsident , & impiungunt , & tanquam capita mortua fere indissolubiliter figuntur ; inde , juxta nervorum discrimina , varias paralysis species inducunt , quæ , in nostro casu , primum brachii dexteri , deinde etiam femoris , & cruris ejusdem lateris extiterunt .

III. Sed , dum hæc scribebamus , quasi gratulantes , metum dissimulare minime potui-

mus , ne aliquando syncopes , vel epilepsiæ simul , atque apoplexiæ insultu correptus Æger , diem suum obiret ex tempore . Quod sane prognosticum impletum vidimus die vii . Kalend. Octobr. 1706. Etenim Patiens post crescentem ulcerosam lassitudinem , ac sæpe recurrentem syncopem , vehementissima vexatus sinistra medietatis epilepsia , non sine Amicorum lacrymis decessit . Ubi notandum , per octiduum ante mortem intenso crurum frigore , ab aliquali œdemate tumidorum , fuisse detentum ; quo tempore lotium turbidum , crassiusculum , nec magna copia reddebatur ; aderat inappetentia ; & spirandi quædam difficultas identidem vexabat cum laryngis , & præcordiorum sensibili strangulatione . Quare ne ad plenam istius ægitudinis cognitionem quidquam desiderari possit , ea , quæ in cadavere observatu digniora competimus , breviter subnectemus .

Æger hi-
jus inter-
itum quæ-
nam præ-
cesserint .

DISSECTIO CADAVERIS

ILLUSTRISSIMI

PRÆSULIS SPADÆ.

Sub die 26. Septembris 1706.

Coram Excellentissimis DD. Doctoribus Sinibaldo , & Saxo , me quoque præsentem , ac omnia diligenter adnotante .

INchoata itaque sectione a capite , quod majorum potissimum theatrum habebatur , vidimus duram matrem albam , contractam , atque in anteriori parte corrugatam , qua deinde amota , occurrit pia solito crassior , flavoque hic illic mucosædata , cujus e vasis , plus justo dilatatis , subobscuris magna copia exundaverat sanguis , qui , in grumos concretus , hærebat sulcis dexteri præsertim cerebri hemisphærii usque ad corpus callosum . Sinus interim duræ matris omnino vacui , multisque sparsim racemis glandularum miliarium referti conspiciebantur . Substantia tam corticis , quam medullæ cerebri , fluidior , & , dextera præsertim , atque anteriori parte , minor , ac depressior erat . Diametri ventriculorum anteriorum aliquanto naturali statu majores occurrerunt . In dextero ventriculorum cruenta serofitas continebatur . Nervi optici paulo graciliores . Cerebellum mollius pariter , ac flaccidius ; in cujus , atque in cerebri basi venulas aliquot varicolas offendimus .

Morbosa
dura ma-
tris con-
tractio .

Glandula-
rum race-
mi ad ejus-
dem sinus .
Dexterum
corticis ce-
rebri he-
misphæ-
rium sini-
stro mi-
nus , &
flaccidius .

II. Ad ventres mox inferiores descendentes , animadvertimus universum corpus insigni tabe consumptum cum pedibus œdemate affectis , & , referata per cultrum intra abdomen via , gracilem , ac nigram quandam membra-

nam

(a) ex aph. 33. lib. 4. (b) 2. de morb. popul. sect. 1. (c) Huc confer. quæ scribit D. Valsalva de foraminibus excellentibus morbosa fluida ex cranii cavitate per aures , & os , in tract. de Aur. Hum. cap. 5. (d) n. 22.

nam omenti vicem gerere ; stomachum , atque intestina optimi coloris , & substantiæ . Hepar neque mole , neque consistentia , aut colore a naturæ lege admodum devium ; bilis tamen cystica fluidissima , & subviridis occurrit . Pancreatis glandula mole major , ac durior . Lien parte , qua maxime lymphatica excurrunt , duobus cinereis steatomatibus erat induratum , cætera sanus . Renes , omnium iudicio , incolumes , excepto cortice , qui subobscuri coloris evaserat .

III. Denique secto , atque elevato sternò , utraque thoracis cavitas cruento latice redundabat . Pulmones quædam subnigræ maculæ variegabant , quas , cum attentius observaremus , figura serpentina præditas aspeximus ; ac proinde non dubitavimus , quin illæ extrema essent vasa sanguinea , quæ in exiguas varices abierant . Pericardium brevius undequaque superficie cordis adhælerat , omni penitus lymphæ exinanitum ; in cuius sane interna facie , a corde per vim avulsa , inæqualia , atque alicui nostrum duriuscula etiam corpora , obstructarum glandularum speciem referentia , visa sunt . Cor , quanquam exterius nihil spectabile patefaceret præter aridiusculas , & sulcis quibusdam per longum exaratas fibras ; interius tamen (etiamsi sanguine , ac polypis omnino vacuum) raram certe , ac memoria hominum æternum duraturam rem nobis exhibuit ; scilicet ad ostium arteriæ magnæ in singulis valvulis semilunaribus aderant inæqualia quædam , ac exigua sarcomata , quæ in fimbrias , ac lacinias , instar condylomaturn protensa , intra aortam inclinebant ; neque interim a valvulis , citra scissuram , se avelli , patiebantur ; ut nullum propterea fuerit dubium , quin ex productis valvularum fibris , vasisque nata , non vero per simplicem adhæSIONem compacta , corpora illa penderent . Denique intra aortam descendentem substantia inæqualis , ac rotunda , naturæ vero polypeæ , cavitatem fere totam opplens , inventa fuit .

IV. Hæc sane omnia clare nos docuerunt , sedes , & causas atrocium cum præcordiorum , tum cerebri malorum , quæ Nobilem Ægrum lenta tæbe ad tumulum perduxerunt , omni humana ope fuisse majores .

S C H O L I U M .

Porro , si quis diligenter ire cuperet per singulas præternaturales res , quæ in hoc extilpicio observatæ fuerunt , provinciam sane longe gravissimam , & simplici commentario majorem susciperet . Attamen , ut specimen aliquod nostrarum tradamus annotationum , censemus , non omnia , ut plerunque contingit , quæ hic rara , & præter naturæ ordinem detecta sunt , ab initio morbi extitisse ; sed alia præcessisse ; alia sensim , alia tandem excitata , prævisæ hujus mortis causam habenda esse .

II. Vitia quæ præcesserunt epilepticam , apoplecticam , & paralyticam affectionem , nonnulla existimamus latuisse in fluidis , nonnulla

in solidis . Fluidorum præexistens labes in lymphæ certe constituenda præ cæteris videbatur , quæ scilicet falsa , & acris , ex lixiviali plus iusto bilis mixtura orta , per nares olim utiliter excernebatur , quæque sanguini admixta , fere menstruum hæmorrhoidum fluxum promovebat .

III. Nonnulla pariter solidorum vitia cognata , indeque adulta fuisse , arbitramur . Cognata . Hæc autem extiterunt sterni depressio , pericardium minus , quam par est , amplum , extremorum vasorum in corde , pulmone , ac cerebro talis laxitas , per quam in varices facile dilatari potuerunt .

IV. Vitia vero , quæ decursu morbi accesserunt , putamus , fuisse in fluidis crasim , seu mixturam longe magis acrem , pungentem , ac fere veneficam , ex ipsa suppressione mucinarii , simulque ex influxu particularum recentis calcis inductam , quæ fieri non potuit , quin cum liquido etiam nervorum , aliisque fluidis secundariis paulatim communicaretur . Etenim posthac febres , dolores , & vigiliæ , tandem epilepsia , paralytis , ac syncope ingruerunt . Hæc autem fluidorum labes in præaffectis potissimum structura locis , cerebro nimirum , & præcordiis , morbosos tandem decubitus induxit : intercepta enim , ob recurrentes identidem convulsiones , circulatione sanguinis , necessario ichores erosivi , utpote perniciosiores , subterfugendi tempus , ac modum ipsa ex mora huc illuc invenerunt ; itaut minima vasa , villorumque extremitates elimare potuerint . Unde postmodum cætera intercurrentia liquida , pro varietate suorum motuum , & mixturarum , alteri parti aliquid affinxerunt , de altera vero aliquid semper detraxerunt ; affinxerunt quidem lien , valvulis semilunaribus , pericardio , renum cortici , pedum intercapedinibus , aliisque membris , in quibus , vel propter pororum angustias , vel propter exilitatem impetus , semel interclusa viscidula fluida pertinaciter adhæserunt . Detraxerunt vero de dextero cerebri cortice , de omento , de universo corporis habitu , deque aliis locis , quibus intercurrentes corrosivi ichores , non modo novam non addidere , immo compactam jam pinguedinem eliquare , atque abradere , corpusque tabidum reddere potuerunt .

V. Tandem eo ventum fuit , ut sanguinea tum piæ matris , tum pulmonum vasa , ad extremum exilitatis attenuata , propter diuturnam introfluentis liquidi acredinem , distrahentemque vim , ob circuli interceptionem , ex convulsionibus ortam , postrema excitata epilepsia , dissilirent , sanguinemque supra , & intra cerebrum , necnon cruentum serum intra thoracem effuderint ; unde subita mors . Ad quam tamen inferendam , suspicor , una simul conspirasse interruptam sanguinis continuationem per ipsa vasa cordis ; inventa quippe ventriculorum exinanitio certe arguit , a violentissimis præcordiorum strangulationibus præcisum fuisse vitæ tramitem , qui cum sanguine per cor in pul-

Pulmonum varices.

Cordis sarcomata in semilunaribus valvulis.

Succedentia.

Ichorum vis generativa.

Non omne morbosum in cadavere reperitur morbo synchronon fuit.

Vitia morbo præcurrentia.

Unde subita mors in hoc Ægrota.

pulmones, & a pulmonibus per cor in arterias, ac venas circumducitur.

VI. Quod vero spectat ad duplex cordis vitium, adhæSIONem nempe pericardii, & sarcomata valvularum, non admodum in prioris

*Pericardii
cum corde
adhæsi-
onem
cur tabi-
dis, &
asthmati-
cis fami-
liaris.*

examine immorabor. Ut enim illud frequentius est malum apud tabidos, ac præsertim asthmate vexatos; ita longa disquisitione non indiget; nam satis est notare, obstructis ostiis, unde intra pericardium liquor depluit, ac deficiente prorsus omni humiditate, quæ ambas cordis, ejusque capsulæ superficies ab adhæSIONe disjungit, illas inter se necessario cohærere atque conjungi; præcipue si pericardium breviori orbe (natura, vel sæpiusculis contractionibus factum) contineatur, ex quo fiat, ut sit cordi propinquius.

*Valvula-
rum cordis
sarcomata
a nemine
indicata.*

VII. Igitur, ad posterioris animadversionem transeuntes, ingenue fatemur, hoc sarcomatum vitium in tot observatis cadaveribus nunquam alias nobis fuisse compertum, nec adhuc ex aliorum lætione cognitum, utcunque viderimus hujusmodi valvulas cartilagineas, osseas, exelas, phlogosi affectas, aut cum sanguiferis varicosis.

VIII. Nota pluribus est illa per (a) Harveum memorata observatio de carne fungosa, externo cordis cono accreta. Nec ignoramus aliam Joh. Jacob. (b) Martini de exiccato corde, quod centum tuberculis tota externa superficie oblitum erat. Similiter notatu dignam censemus eam, quam refert Joh. Conrad. (c) Peyer. de corde, cujus inæqualem superficiem carni veluti lemnisci externe cingebant. Sed qualis hujusmodi interna, nulla, quod sciam, refertur; concretiones namque a (d) River. aliisque caruncularum in modum intra cordis ventriculos inventas, polypeam tantum substantiam, non vero sarcoma, cum ejusdem cordis carne continuum, redoluisse, arbitror: ex quo sane evenit, ut aperte doceamur, quidquid in physicis possibile est, aliquando contingere. Atque in hoc (e) Plinius erroris non temere redarguitur, cum scriptum reliquerit, *solum cor vitis non macerari, nec supplicia vitæ trahere, læsumque mortem illico afferre.*

IX. Excitata vero juxta cor putamus sarcomata ista ex eadem causa, eodemque modo, quo ea fiunt, quæ exterius, ac præcipue in podice, apparent; scilicet ab induratis omnium primo levibus ulcerculis, aut rhagadibus, paulatim discissa valvularum vasa, ob viscidulorum liquidorum interceptionem, elongari, ac luxuriare cœpisse, varietque invicem complicata, in morbosa tubera adolevisse. Neque forsitan ambigendum de tempore, quo ulcercula, ac rhagades excitari eo loco potuerint, cum principio morbi cor diu humiliter atque inæqualiter pulsans, facultatem facile dederit sanguini, erodentibus particulis referto, ut mora sua labia valvularum exederet. Quid? quod ipsæ quoque viscerum, artuumque convulsiones, decursu morbi sæ-

pe recurrentes, liberum sanguinis fluxum a sinistro cordis ventriculo per aortam (præcipue descendentem, polypo fere obstructam) in singulas partes adeo inturbare potuerunt, ut validius percussis cruoris undis contra prædictas valvulas, forte suapte natura graciliores, istæ tandem alicubi findi coactæ fuerint.

X. Quod vero pulsus, vel cum enormi vitio prædictarum valvularum, ut plurimum in Ægro æquales observati fuerint, hoc factum puto, quia istiusmodi sarcomata, utpote mollia tunc facile locum sanguini cedebant, cum pleno impetu a corde propellebatur, unde minus resistentes mediam viam omnino liberam aperiebant in aorta. Secus atque accidit, ubi cartilagineæ, & multo magis, ubi osseæ occurrunt valvulæ, quæ, cum ordinariis impetibus sanguinis valide plerunque renitantur (non enim semper, scilicet cum major viget in sanguine vis, ut in acuta febre renitantur) illius per arteriam cursum, cum pulsus inæqualitate, retardant.

XI. Illud utique hujusmodi spongioso-carnei valvularum lemnisci, mole aucti, patrare in Ægroto forsitan potuerunt, ut postremis vitæ diebus, dum propter expositam strangu-lationem præcordia contrahebantur, mutuo admoti, atque implicati, quasi aggerem excitarent contra cominus locata orificia arteriarum coronalium, sanguinemque ad cordis fibras per id temporis derivari, prohibuerint. Unde lipothymias, ac syncopes, si non primum, ac principaliter inducere, saltem eousque producere valuerunt, donec, cessante spasmio, recenter excussa sarcomata, ad factum spatium, proprio potissimum pondere, a prædictis orificiis recederent, liberumque sanguini iter per cordis substantiam rursus permitterent, atque ad syncopes cessationem contraria prorsus ratione conferrent.

XII. Neque hic tacebimus, polypeam substantiam, quæ intra descendens aortæ cavitatem, ex sæpiusculis illius tubi contractionibus, & mora sanguinis, concreverat, pedum frigiditatem, atque œdemata, diminuto sanguinis ad extremas partes influxu, peperisse.

XIII. Dicendum aliquid superesset de dextero cerebri cortice, qui flaccidior, depressior, ac sanguine etiam exundante, & concreto gravatus occurrit; nimirum epilepticæne, an paralyticæ medietati corporis responderet? Et quanquam res, sub calvaria latens, summam obscuritatem, ac difficultatem, involvat; tamen cum, præter Hippocratis, Ballonii, Martiani, Malpighii, Valsalvæ, aliorumque eximiorum Virorum auctoritatem, nostra quoque succurrant experimenta, meam sententiam interponam; probabile scilicet fuisse, dexterum cerebri hemisphærium sinistræ corporis medietati, & sinistrum dexterae respondisse: ita ut ea corticis pars, quæ gracilior, quæ effuso pressa sanguine inventa fuit, commercium habuerit cum sinistris artubus, motu, sensuque præditis; altera vero, quæ pene nul-

*Duranti-
bus val-
vularum
sarcoma-
tibus, cur
pulsus ple-
runque
æquales
persiste-
rent.*

*Quomodo
sarcomata
producen-
da syncopi
conspira-
verint.*

*Dexterum
cerebri he-
misphæ-
rium fini-
stræ, & si-
nistrum
dexterae
corporis
medietati
respondet.*

nullam, oculorum iudicio, labem in se continere videbatur, cum paralyfi jam tentatis.

*Hujus experimento
Ægri confirmatur.*

XIV. Ad hujus vero asserti probabilitatem duo præcipue argumenta nos adducunt. Prius est, quod passim experimento docemur, percussos nempe, vulneratos, vel abscessu aliquo tentatos in dextero, aut sinistro cerebri cortice, plerunque convulsionem, aut paralyfim in oppositis artubus perpeti. Posterius vero ex hac eadem hypothefi deduci posse videtur. Etenim, cum Aeger diu lassitudine quadam ulcerosa, ac postremo epilepticis quoque artuum medietatis, sinistra succussionibus affectus fuerit, verosimile est, illam cerebri partem, quæ principium, ac fons erat istorum nervorum tempore mortis, magis in eodem laceffitam fuisse, quam alteram, a qua nervi pene mortui propagabantur in dexteram, paralyfi detentam. Atqui dexterum cerebri hemisphærium pessime affectum, ac laceffitum, sinistrum vero nudis oculis mama hemisphærium dolentibus, & convulsis, sinistrum vero paralyfi tentatis artubus convenisse, ac respondisse, dicendum est.

*Glandula, uberius li-
quidum se-
cernentes,
evadunt
graciliores
& e con-
verso.*

XV. Nec movet, quod dexterum cerebri hemisphærium, tabe consumptum, cum dextera medietate, paralyfi affecta, congruere magis videretur, quam cum sinistra, alioquin sensu, motuque prædita. Etenim, præterquamquod in præfenti casu (utcumque ab initio discrimen aliquod gracilitatis dexteris inter, ac sinistros artus interfuerit) membra omnia pari tabe paulatim aruerant; illud maxime advertendum, in glandulis, ad quarum ordinem cerebrum refertur, eas graciliores evadere, atque inveniri solere, per quas fluida uberius secernuntur; eas e contrario pleniores, saturatiorelque servari, quæ diu a secretionis officio vacaverint. Exemplo sint (præter thymum, & hepar in fœtu) mammae, & renes, quarum sane adenarum si altera ab usu defecerit, major, & crassior, non minor, & gracilior, deprehenditur. Cum igitur dexterum cerebri hemisphærium sinistro magis depresso, seu gracilius offenderimus, perspicuum nobis præbuit indicium ad probandum, illius glandulas semel admissam secretionem liquidi nervorum, alioquin acris, usque ad extremum vitæ diem, qua sinistrum longo jam tempore caruerat, constanter retinuisse.

simum decursu annorum nobiscum adeo sæviter egerunt, & post descriptos casus aliquorum, qui, subitaneis cerebri, ac præcordiorum morbis tentati, per hæc tempora evaserunt; opportunum certe erit, ut descendamus ad observationes illorum, qui, primo impetu morbi, vitam repente cum morte commutarunt.

In iis autem commemorandis, illud in primis studebimus, ut historiae medicæ singulorum, qui decesserunt, ea lege præfigantur extispiciis, ut non solum naturalis, sed præternaturalis quoque illorum hominum status legentibus præluceat. Mala enim, quæ mortem præcesserunt, manum quasi porrigunt ad illam inveniendam in cadaveribus causam, quæ, disrupto vitæ filo, animam dirulsit e corpore. Quo fit, ut merito (a) Fortunat. Fidel. scripserit: Illud etiam præstat novisse, cum quisquam repente moritur, quam scilicet ægritudine ille correptus fuerit.

Quo morbo repente decedens laboraret, maxime sciendum.

Deinde vero dabit, spero, veniam ingenuus Lector, si, quanquam ex defunctorum Medicis, Amicis, ac Necessariis integras tum naturalis, tum præternaturalis eorumdem status historias haurire studuerimus, adhuc tamen alicubi mancas invenerit, præsertim circa pulsuum anomalias; ad eos enim, qui improvise de medio tolluntur, neque Medici accersiri, neque, si accersiti fuerint, tempestive solent accurrere.

Superest, ut aliquid circa scholiorum methodum admoneamus. In iis itaque, quemadmodum curabimus, ut particularis cujusque subitaneæ mortis causa extricetur, atque reluceat, ita non omnium symptomatum, quæ singulos morientes vexarunt, rationes reddemus in singulis, ne scilicet, cum eadem ipsissima phænomena in pluribus ægris observata fuerint, recoctam cum nausea crambem Lectoribus exhibeamus. Symptomatum idcirco ætiologias hac illac nostris aspergemus in scholiis, ut, quæ de industria deficiunt in singulis, desiderari vix possint in omnibus.

OBSERVATIO I.

Repentina mors ex apoplexia syncopali in Viro obeso, & cacochymo.

HISTORIA.

ANtonius Maria Brilli Romanus, quinquagenario major, famulorum Eminentiss. Cardinalis Sacripantis decanus, obesi admodum habitus, vini, & conjugalis Veneris intemperans; cum ante annum vagis circa pectus, ac diaphragma doloribus tentaretur, gravi anhelitu, & omnigena pulsus inæqualitate urgeri cœpit. Deinde vero urinarum sensim inopia, ac pedum tumore laborans, futuri speciem hydropis exhibuit; variis propterea pharmacis, & præsertim oxymellite scillit., ac stonachicis refermentantibus curatus, rursus lotii copiam obtinuit, apertoque in crure fonticulo, melius se habuit.

II. Sed quanquam ad Aulæ officia post multos

OBSERVATIONES
PHYSICO-ANATOMICÆ,
NONNULLORUM.

Qui primo impetu morbi repente per hæc tempora perierunt.

Post Capita præliminaria de improvise mortibus, earumque causis, quæ istorum potif-

multos menses redisset; pravo tamen colore sedatus, per acclivia anhelabat, atque iisdem pulsuum anomaliis perpetuo detinebatur. Tandem die 15. Januarii 1706. nocte media, expergefactus, purpurinam quamdam torius corporis efflorescentiam, instar morbi qui a Medicis appellatur *esserarum* nomine, ingenti cum pruritu, & calore, summopere molestat, persensit, a qua ut alleviaretur, e lecto surgens, fenestram, sese frigidissimo expositurus aeri, imprudenter aperuit; exinde decubitus, qui utiliter exterius factus erat, pessimo fato interius repulsus, & vestigio brachii sinistri torporem, subito evanidum, induxit. Neque interim Aeger, iis auscultans morbi vocibus, ullam sibi medelam adhiberi, curavit; sed postridie Aulam adivit, & Eminentissimi Purpurati currum pedibus cum cætero famulatu sequutus fuit, ut tandem viribus fractus, hora 23. cum dimidia diei 17. Januarii, repente mortuus fuerit in via, quæ Parionis dicitur.

Funeffissima esserarium ad interitum re-pulsio.

CAD AVERIS DISSECTIO.

TRansactis viginti quatuor horis, cadaver in Theatro Romani Archilycei, coram Excellentiss. Viris, ac Doctoribus Luca Thomassino Protomedico Generali, tribus Consiliariis, scilicet Jacobo Sinibaldo, Antonio Placentio, & Joh. Trullo, duobus Medicis Sacri Palatii Apostolici Michaeli Angelo Pauli, & Gasparo Reali, & Publico Anatomes Professore Alexandro Pascolo, una cum Chirurgo ejusdem Sacri Palatii D. Petro Cesccono, necnon Physico, & Chirurgo Carcerum Joh. Latino, & Bartholomæo Simoncello, qui Publicus alioquin est Anatomes Minister, ab hoc ipso, adstantibus etiam Curiae Judicibus, & Scribis, multoque concurrente Studiosorum numero, dissectum fuit.

Ex cadaverum facie quondamque Medicus eruitur.

Effusus sub cranio sanguis pro mortis causa perperam hic accusatur.

II. Et quoniam externa quoque cadaverum facies nos aliquando erudire solet; idcirco in primis advertimus, universum corpus mire obesum, & pallidum, vultum autem obscure adhuc ingenti cum tumiditate rubentem occurrisse; ex quo factum est, ut, antequam, detracta calvaria, ipsius cerebri status nobis innotesceret, rumoris nescio quid afflaverit in Theatro, aliquibus, sanguinem, e vasis large-effusum, sub cranio inventum iri, augurantibus. Sed o vana, & incerta judicia hominum, quorum lingua oculos, mentemque præcurrit!

III. At vero, ut rem consueto perficeremus ordine, abdomen principio secimus, quod multo adipe refertum erat, Zirbus, obstructis suis glandulis, crassiusculus. Intestina tenuia venis sanguine tumentibus aliquantulum rubentia. Ventriculus prægrandis, & laxus. Lien naturali mole major. Hepar paulo ætius, sed colore prope naturali, cujus interrim cystis, cum forinsecus albicans observaretur, exactiori locum fecit examini; postquam vero illam aperuimus, non bilem, sed verum

Pus & ulcera in cystifellea

pus continere, atque interna sui superficie variculis ulcusculis laceram, raro quidem exemplo, deprehendimus.

IV. Ab ipso deinde abdomine in thoracem per amotum sternum resecrata via, statim multa circa pericardium flavescentis adipis copia (qua cordis quoque basis gravabatur) se obtulit. Pulmo solito depressior. Cor vero prægrande inventum est. Dexteræ auriculæ cum appensa vena cava, quæ modicam nigri sanguinis quantitatem continebat, duplo certe naturali diametro amplior apparuit.

Summa cordis amplitudo.

V. In sinistro ventriculo maxima piceæ cruoris moles claudebatur. Arteriæ pulmonica, & aorta, finitimæque cordi tracheales partes multo adipe refertæ, glandulisque quibusdam obfessæ, mutuum nulum, & compressionem ostendebant.

VI. Tandem, cum ad cranii sectionem Chirurgus accederet, scissis, diductisque tegumentis, super dexterum latus ossis sincipitis offendit in cranio foramen, per quod (cum pericranium dumtaxat aditum intercluderet) majus specillum ad usque duram meningem, alioquin laxam, facile intulit, atque, elevata calvaria, cuniculum illum intra ossis lamellas a generationis forte primordiis fuisse resecratum, inde judicavimus, quod orbiculus non asper, sed lævigatus inventus fuit. Cæterum in superficie cerebri subobscura vasorum sanguineorum turgescencia, & modica quantitas turbidi feri in ventriculis spectabatur. Sinus longitudinalis, & laterales, atque ii etiam, qui ad cerebri basim positi sunt, nigro sanguine tumeabant, ut non fuerit dubitandum, quin solito major cruoris quantitas intra cranium intercepta fuisset.

Dura meningis laxitas.

Cranii foramen innatum.

SCHOLIUM.

IN hujus vestibulo scholii opportune occurrat consilium, vere sapiens, ac rectum, quo Gulielmus (a) Bollanius Medicos admonet, ut caveant prædicere, se deprehensuros aliquid in capitibus illorum, qui ex cerebri morbis interierunt. Etenim, cum una, eademque affectio a variis, atque inter se non diversis modo, sed sæpe contrariis, diverseque operantibus, causis oriri possit, raro fit, ut Medicus illam, quam incaute præcinerat, causam in dissectione cadaveris inveniat. Quod sane extispicii hujus testimonio, omnium cum admiratione, comprobatum fuit; nullum enim effusum in cerebro sanguinem offendimus, quem aliqui adeo confidenter prædixerant. Igitur, ut nos, sicut cauti fuimus in prænunciando, similiter in hujusce subitanæ mortis causis evolvendis ab erroris periculo longius abeamus, e re arbitramur annua istius Aegri mala diligenter investigare: quo namque remotiores ab observantium oculis repentinæ mortium causæ in dissectis cadaveribus evidenter; ita curiosiorem diligentiam postulant, ut eruantur, & patefiant. Porro nonnulla inventa, etsi non raro in extispiciis nihil

Medico curi multum opus sit cautela in prædicendis interioribus cadaverum lesionibus.

Mala, quæ mortem præcedunt, diligenter investiganda.

In extispiciis, etsi minima offendantur.

sur, ma-
gni esti-
manda.

Series
morbo-
rum, su-
bitam ne-
cem præ-
ceden-
tiam.

hili fiant, ex quo apud minus versatos in rebus anatomicis minima putantur; ea tamen magni æstimanda sunt, quoties cum languidulis viscerum fibris luctari, minimisque vasorum angustis intercipi potuerunt.

II. Primo itaque extra omnem dubitationis aleam positum per historiam censeo, hominem hunc ab anno ex cachexia valetudinariam vitam duxisse, cum labefactato fibrarum tono, & cum degeneribus a naturali crassi fluidis, quæ ad viscido-acrem naturam evecta erant.

III. Secundo ex cadaveris dissectione constat, Ægrum loco cysticæ bilis, quæ balsamico-amaricans esse debet, acreputridum pus multo prius, quam diem suum obiret, fovisse; non enim ulcera momento temporis ab erodente liquido visceribus insculpuntur. Hoc autem pus facere non poterat, quin, everso naturæ ordine, chylum non modo non defæceret, sed exoticis particulis imbueret, novamque labem sanguini jugiter communicaret.

IV. Tertio his addamus ex historia, Ægrum eo tandem pervenisse, ut acria corpuscula, iisque commixtam sulphuream lympham (erat enim vinosus) plene cumulaverit, quæ profecto corpuscula ab universo suorum vasorum, ac viscerum fibroso genere, inducta irritatione, ad externa corporis sub forma effusarum propulsa fuerunt; cui sane propulsioni, nisi Ægrotus intempestæ noctis frigore imprudens fuisset obnixus, proculdubio inde levamen accepisset. Sed, cum istius critici decubitus materies intra vasa repulsa, atque in cerebro, & spinalis medullæ principio intercepta fuerit, sinistri torporem brachii produxit, qui, ex tempore solutus, indicium præbuit, ignem non extinctum, sed doloso in cinere latuisse sepultum; causam nempe morificam e corpore nequaquam educatam, sed, partim sanguini confusam, partim viscerum folliculis interceptam, delituisse.

V. His vero positis, facile est conjicere, causam subitanæ hujus mortis fuisse copiam crassescantis sanguinis, & serositatis, quæ quidem fluida, oleoso-volatilibus partibus destituta, & fixis salibus redundantia, propriæ fluxilitatis inopia per meningum arteriolas, per sinus, ac per reliqua cerebri vasa hæere cœperunt, ubi, debilitatis, ob spirituum paucitatem, in violento etiam corporis motu erogatorum, fibris muscularibus duræ matris, ac villis omnibus, corticem cerebri, ac cerebelli intertextentibus; & inducta ob sanguinis remoram tam pressione supra fibras, & glandulas ejusdem corticis, quam obstructione intra oscilla secretoria liquidi nervorum, repentina suborta est syderatio liquidorum, & lolidorum in cerebro, quam fortissimam dicimus apoplexiam cum mortifera syncope, quæ nostro in casu corripuit, non solum propter deficientem descensum spirituum a cerebro, & cerebello in præcordia; sed propter concurrentem renitentiam ad motum crassi, & re-

Videntur
syncope
mortifera
in hoc Æ-
grotante.

sinosi sanguinis, per cavitates cordis tunc temporis devoluti.

VI. Hoc autem inde arguitur, quod isto in homine lymphæ viscidulo-acris, quæ per duos dies ante obitum efferas produxit, cum a succutaneo organo intempestive repulsa fuerit, nullam excitaverit febrim, quæ aut cum cæteris massæ principiis exacte, atque impune rursus commisceri, aut per alia secernicula utiliter trudi potuisset. Factum proinde esse videtur, ut fluida, dissipatis postmodum per laboriosum pedestre iter volatilibus particulis, quibus utcumque, in cerebro præsertim, fluxilia reddebantur, ex tempore substituerint, inductaque paralyti in meningibus, ac tota cerebri superficie, invincibilem, quam fortissimam dicunt, apoplexiam, (a) Senibus alioqui familiarem, pepererint.

VII. Firmant deinde nostras a priori conjecturas ea, quæ in cadavere palam occurrerunt. Quid enim aliud tumida, & subrufa vultus, & meningum species? Quid sanguineorum vasorum in universa cerebri superficie turgescencia? Quid sinus omnes, nigro sanguine opleti, demonstraverunt, nisi maximam fuisse humoris minus mobilis quantitatem, quæ, intra cranium intercepta, tum circumpellentium fibrarum tonum enervare, tum vel maxime secretrices cerebri glandulas oppido premere, ac valide obstruere potuit; unde lethalis spirituum animalium inopia inducta fuit; præsertim cum apertissime constiterit, plus acrium serositatum, & viscidorum humorum, quam oleoso-volatilium particularum diu ægro in corpore redundavisse?

VIII. Hoc tandem breviter admonemus, non frustra aliquem suspicari posse, num repertum in cranio foramen ad infirmandum robur duræ matris conferre aliquid potuerit. Etenim apud hominem, qui fere semper pro suo munere ad obsequia, nudato capite, incedebat, cuniculus iste aeri, aerique innatantibus corporibus forte minus, quam natura postulat, obnitebatur. Si quis enim ab Ægro, dum adhuc erat inter vivos, sciscitatus fuisset, an aliquam sub perforato cranio in magnis temporum mutationibus molestiam perferensisset, eam probabiliter fassurum fuisse, inde arbitramur quod, qui ex syphilide cranii desquamationem passi sunt, fere semper de læsione ab externo frigore conqueruntur, cerebrique mala facillime subeunt.

IX. De cætero viderint alii, quænam extiterit origo raræ illius exulcerationis, quæ in cysti fellea inventa est. Nos enim, qui hujus primordia ægritudinis penitus ignoramus, illud hic pro coronide tantummodo adjicimus, sæpe detexisse morbidam quasi radicem, vel saltem conjunctam propaginem earum spirandi difficultatum, quæ, ex hypochondriis ortæ, ad hydropem tendunt, in ipso fellis folliculo alte implantatam; modo nimirum in lixiviali, fluidaque nimis, modo in tenaciori, atque in lapides conversa bile, ut non sit dubitandum, quin vitium tam enorme ipsius cy-

In hoc ex-
citata fe-
bris sub-
itam mor-
tem forsan
avertisset.

Paralyti-
sis membra-
narum, &
corticis ce-
rebri, ac
cerebelli.

Cranii fo-
ramen ad
duræ ma-
tri infir-
mande
contulerit

Cranio ob
syphilidem
desqua-
mato, ce-
rebrum fa-
cile affici-
tur.

Cystis fel-
leæ rari-
tatem
multorum
fecerit
morbo-
rum ra-
dix.

his felleæ ad morbos istius Ægri maxime conspiraverit.

X. Neque similiter immoramur in persequendo impedimenta præcordiorum, ac præsertim arteriarum pulmonicæ, & aortæ, partimque trachealium, multo adipe, auctisque glandulis obfessarum: non enim causas inquirimus annui anhelitus, pulsusque inæqualitatis, quæ a præternaturali, mutuoque valorum nisu pendere potuerunt.

OBSERVATIO II.

Subita mors ex syncope ob cordis magnitudinem, prolapsum, atque aneurysma.

HISTORIA.

FAmulus olim cursor Illustrissimi Marchionis Spadæ junioris, nomine Philippus Turci Romanus, annorum circiter viginti quinque, habitus gracilis, staturæ mediocris, pallidi coloris, anhelitu in levibus etiam corporis motibus detineri solitus, ante annum laboravit suffocariva angina, a qua, ter misso intra diei spatium sanguine, liberatus fuit, superstitibus tamen majori semper spirandi difficultate, & recurrente interdum cordis palpitatione, præsertim cum citato gressu ambularet, una cum sepulto præcordiorum angore, & quodam pulsatili pondere supra diaphragmatis centrum. Quæ quidem mala eoulque adaugebantur, ut illum vel inter comedendum, atque ab assumpto potissimum cibo, deterius haberent. Hic, die 4. Februarii ineuntis hujus anni 1706. tamen si mane faucium phlogosi, & quibusdam ad usque collum, & jugulum exporrectis contractionibus detineretur, pedibus nihilominus Herum suum per quingentos circiter passus prosequutus fuit. Domino vero alicubi diutius forte morante, ipse cum socio in caupona large, ac sine delectu comedit, ac bibir; deinde domum reversus post horam, cum frigore corripere, apud sceminam se recepit, calefaciendi causa ad ignem, qui semi-acensis carbonibus medio ardebat in cubiculo, ubi paulo post (forte an etiam ex æstro venereo?) levi primum capitis debilitate, deinde frontis, rotiusque corporis madore cum vehementissimo anhelitu, cordisque augore, tandem syncope, in mortem statim desinente, correptus fuit.

CADAVERIS DISSECTIO.

APerto abdomine, intestina tenuia aliquantulum subrufa; cætera vero naturalia viscera a nativo statu parum recessisse, præterquam paulo turgidiora, ac veluti murice subincta visa fuerunt.

II. Morborum, & ipsius necis sedes apparuit potissimum in thorace, quo referato, pulmones subalbidi, & dexter eorum costis legitimis tenaciter adhærescens, oculis adstantium sese objecerunt.

III. Fauces rubore perfusas, asperam arteriam substantia gelatinæ non absimili, fuligineo tamen, ac subnigro interius colore referatam cernimus. Rami bronchiales phlogosi pariter, ac veluti asperitate quadam laborabant.

IV. Cor mole triplo naturali majus; vacuum certe superabat, cum ablatò pericardio, & expresso omni cruore, pependerit in lance libras duas, & semis. Hoc sane viscus supra diaphragma ceciderat, ac proinde œsophagum, aortam, ac ventriculū facile premebat.

V. Deinde, etiam si externa facie naturalem servare videretur figuram, sectum tamen novam philosophandi materiem solertioribus naturæ Vestigatoribus præbuit. Auricula enim, & ventriculus dexter sanguine vacui, sed ordinariæ diametri, contra vero sinistræ cavitates nigro plenæ cruore, & duplo dexteris latiores occurrerunt. Arteria magna juxta cor pariter perampla.

VI. Secto cranio, pia mater cum vasis solito tumidioribus se nobis præbuit. Cortex cerebri in superficie utriusque hemisphærii versus posticam partem calloso quodam glutine tenaciter duræ matri adhærebat. Plexus denique constabant ex vasis sanguine plenioribus.

SCHOLIUM.

NE prolixitas morosa, neve brevitatis hac attingenda ætiologia evadat obscura; sedulus Lector primo distincte, mox vero promiscue animadvertat primo nativum Ægri temperamentum, & gravissimos morbos, quibus miser homo per annum ante mortem torquebatur; secundo proximas necis occasiones; tertio ea omnia, quæ in illius cadavere observata fuerunt. Hæc enim, spero, satis luminis accendent, ut claras subiti hujus interitus rationes videre possit.

II. Quanquam vero singulæ affectiones, & causæ, quæ Ægrotum hunc detinuerunt, divisim suarum virium momentis, præcocem, subitamque necem asferre vix potuissent; univærse tamen, momento composito, eandem facillime induxerunt. Quod sane minime arduum videbitur, si quot, & quomodo istiusmodi causæ ad supremam, atque inopinatam Ægri perniciem conspiraverint, diligenter expendamus. Non enim una, eaque simplex, aut interna solum causa, sed multiplex, & tum externa, tum interna, vetus, ac recens ad improvisum illius interitum conjuravit.

III. Hoc sane evidenter constabit, si duo ante omnia, quippe quæ admodum probabilia, adversam istius valetudinem præcessisse, intelligamus; alterum nativum ejusdem temperamentum acre-biliosum, una cum solito grandiori corde, ac paulo debiliori textura sinistri ventriculi, atque aortæ, quæ sane res hominibus, præ cæteris animalibus, non raro contingunt; alterum vero adventitium, nimirum intemperans, atque intempestive exagita-

Cordis moles aucta, & prolapsus in diaphragma

Sinister cordis sinus duplo major dextero.

Series symptomatum, quæ cordis magnitudinem, & prolapsum ostendit.

Multiplæ hujus improvise necis causæ.

Ipsarum enumeratio.

Præcordia in Cursorum

bus cur facile labefactentur.
 cum Cursorum vitæ genus, per quod non tantum fluida ad acrem-volatilem naturam, in gracilibus præsertim corporibus, evehuntur; sed aeris quoque viæ, & pendulum intra thoracem cor perpetua concussione, ac divulsione labefactantur. Ita certe clara habebimus principia, unde causas derivemus non modo suffocativæ anginæ, sed, quod caput rei est, lethalis prolapsus, & aneurysmatis cordis. Cum enim præcordia per arterias, & venas clavicularis, axillis, & collo, perque pneumonica vasa pulmonibus alligentur, cumque pulmones per asperam arteriam, ac per laryngem, veluti per funem, a jugulo, & faucibus propendeant; facile est concipere, infirmiora ex angina, & magis adhuc ex fluidorum acredine, & cursorio vitæ genere reddita hujusmodi suspensoria, ægrius postmodum valuisse ad renitendum descendi præcordiorum, quæ, solito magis ex mole gravitantia, suis etiam relaxatis, exesisque propioribus membranarum funiculis, necessario ex lege gravium supra diaphragma lapsarunt.

Mechanicus cordis prolapsus modus.
 IV. Cum vero multarum officia partium apud animalia regantur, aut offendantur mutuo contactu, ac nisu, vel divisione, ac dissociatione; utique fieri non potuit, quin, gravitanti corde præter naturæ ordinem supra diaphragma, & diaphragmate supra stomachum, inde non solummodo respiratio læsa, sed, tum mente ex cibis ventriculo, arteria magna descendens (quæ sub corde septum transversum præterlabitur, stomachoque substernitur) valide compressa fuerit. Hinc fiebat, ut sanguis, impedita libera sua traiectione, ac devolutione per inferiores arterias, necessario quoquo modo alterne repelleretur versus superiores arterias, atque in eundem sinistram cordis ventriculum, a quo vicissim fuerat extrusus: ibique arietatio quædam nixus trudendi, ac renixus trusi jam cruoris ab assumpto potissimum cibo (quo sane tempore ventriculus aortam valentius premit) sub angoris, ac palpitationis specie proficiscebatur.

Cur maxime ab assumpto cibo respiratio, & cordis palpitatio ingruvescant.
 V. Et quoniam ex hac una radice præpediti motus liberi sanguinis per descendentes arterias sexcenti malorum fructes succrescere potuerunt; mirum sane haud erit, si nos inde principium derivemus dilatationis tum arteriæ magnæ, tum vel maxime sinistri cordis ventriculi (quas quidem partes nativa debiliore textura laborare, posuimus) necnon adhesionum pulmonis, congestionis lymphæ, callosi instar glutinis, in cerebri superficie, tandemque, concurrentibus externis causis, etiam subitæ mortis.

Morbosæ præcordiorum dilatationis origo principis hydrometricis illustratur.
 VI. Etenim, cum clare constet ex hydrometricis principiis, impedito, vel diminuto ex communi aliquo alveo per unam, vel alteram fistulam aquarum excursu, illico in proximis canales lymphæ majori copia derivari, atque confluere; immo eisdem lymphas, ad rationem impediti liberi excursus, ad ipsam quoque alveum reflecti; ut, quæ successive fluxuræ essent, in eodem parumper subsistant; satis dilucide apparet, cur in homine isto cruo-

ris excursus, per inferiores arterias ob expositas compressiones alterne diminutus, alterne pariter majori copia, & vi versus cor, & in superiores arterias fuerit derivatus; facileque propterea non solum faucium phlogoses, & capitis congestiones induxerit; sed etiam in sinistro cordis alveo dilatationem, si non primum producere, saltem adaugere potuerit.

VII. Porro cum fluida, præsertim incompressibilia, fere induant naturam solidi, quotiescunque in angustum alicubi tubum violenter, ac pertinaciter urgentur; idcirco planum est intelligere sanguinem, cum a corde violenter intra compressam arteriam truditur, vestis, cuneique potentiam induere, tanto quidem majorem, quanto magis locali ejusdem motui acutæ durorum salium figuræ copulantur. Nil igitur mirum, si apud hunc Ægrum, ex impulsu sanguine intra impeditam aortam, eoque reverberato versus semilunares valvulas, idem truncus, & sinister cordis ventriculus (textura alioqui debiles) dilatati fuerint; distractivæ namque percussione ac repercussione vi adjuncta fuit in sanguine energia cunei erodentium salium, qui fibrosum earundem cavitatum contextum, repetita toties extrusione ulterius debilitatum, paulatim diloricare potuerunt; quibus factum puto, ut viscus hoc (remorante etiam sanguine in minimis coronariis, proximisque distentarum fibrarum spatiolis) gravius semper, ac majus evaserit, sui que idcirco prolapsus, & septi transversi, aortæque compressionis causam longe magis adauxerit.

VIII. At vero, cum ex (a) hydrometricis sectiones inæquales vasorum, per quæ fluida moventur, eorundem fluidorum velocitatibus sint reciprocæ; sequitur, ut, enervatis fibris impellentibus, si lævæ cordis cavitates duplo majores dexteris detectæ fuerunt, duplo etiam tardior extiterit motus sanguinis in sinistris, quam in dexteris; eoque magis, quo distracta, & ampliata sinistri ventriculi latera in qualibet systole ad mutuum pervenire contractum, omnemque a se cruorem in aortam expellere, atque elutriare nequiverint, quo sane copiose subsistente, liberis tum ipsius cordis motibus; tum influentium a pulmone liquidorum undis, nova semper augebatur renitentia. Exinde maxima eruitur causa tum sepultæ præcordiorum angustiae, & gravitate, qua postremo Æger decessit, tum inventæ in cadavere stagnationis sanguinis intra sinistram dumtaxat ventriculum. Etenim cum eo res in Course isto devenit, ut simul conspiraverint minor animalium virium potentia ad constringendum cor, & major cordis, ob adauctum suum pondus, renitentia ad motum: tunc hercle vires circumpulsivæ in cordis ventriculis ad eam rationem, & inter se, & cum contentis cruoris molibus pervenire debuerunt, quam invicem habebant sectiones cavitatum, & resistentiæ vasorum. Sed quoniam dexter ventriculus naturali diametro donabatur, & pulmonum vasa nullo apparenti vitio afficiebantur; sinister vero sinus dupla diametro laborabat, & arteria magna per ampla ab

Sanguis, intra compressum arteriam violenter extrusus, cunei potentiam induit.

Conjectura de tardiori sanguinis motu per aneurysmaticum levum cordis sinum.

Exposita conjectura novis rationibus confirmatur.

ipſo corde, & ſtomacho valide premebatur; idcirco apud Ægrum ſuperſtes major vis in dextero cordis ventriculo minorem ſanguinis quantitatem libere, majorique velocitatis gradu in pulmonica vaſa impellere potuit. Contra vero ſiniſter ventriculus, propter minorem ex dilatatione vim, majorem ſanguinis molem in præpeditam aortam expedite trudere prohibebatur; quæ certe cruoris remora præcordiorum anguſtiam, tandemque mortiferam ſuffocationem, ac ſyncopem induxit.

IX. Neque vero hic animus eſt longius perſequi rationes diverſarum lymphæ concretionum, quæ a ſalino-acrium cum oleoſis miſcela particularum in locis minoris motus, aut majoris impedimenti apud valetudinaria corpora, & noſtrum præſertim Ægrum, cum in pulmone dextero, tum in ſupremo cerebri cortice contigerunt. Etenim ſatis ex chymicis tentaminibus innoſceſcit, acria, ſulphureis admixta, invicem coaleſcere, præſertim apud vinoſos: unde ſpiritus vini cum urinæ ſpiritu in tenax corpus facillime abire, videmus.

X. Cæterum, ut omnes hujus necis cauſas breviter perſtringamus, repetere cogimur, ex cerebri vitio minus ſpirituum, quam naturalis hujus hominis poſtulabat æconomia, aliquanto prius tempore mortis ſecretum fuiſſe; unde virium debilitas, ex præcordiis orta, major adhuc reddebatur ex diminuta per cerebri corticem liquidi animalis ſeparatione, quæ ob calloſum inventum ejuſdem glutinum ultro ſe nobis obtulit. Factum proinde fuit, ut ad repentinum interitum Ægri ſimul conſpiraverint primo nova partium ſalino-acrium in fluidis exaltatio, quæ ex poſtrema faucium phlogofi apertiffime innotuit; ſecundo motus corporis, dum quiete indigebat; tertio ingluvies, & vini abuſus, cum diætæ opus erat; quarto ſuffocativa bronchiorum irritatio ex carbonum fumo, qui in cadavere per fuligineum tracheæ colorem in apertum ſe dedit; tandem (ſi forte acceſſerit) Veneris æſtrum, quod ſpiritus, maximopere impuros, ac perturbatos, in novum, atque omnino improporcionatum motum circa præcordia agere potuit. Unde cor ipſum, ſuapte natura magnum, & ſanguine ſubſiſtente, gravius redditum, ob exiguas animalium ſpirituum vires ab omni penitus motu conſtantiffime deſecit.

XI. Sed, niſi hic longe de ſcholii caneellis abire vereretur, proſeſto exemplis etiam oſtendere poſſem, quam facilis via ſit ad præcocem, inopinatamque mortem nimis auſta cordis moles, ejuſque prolapſus. Unum tamen caſum, noſtro quippe ſimillimum, a (a) P. Marchetto deſcriptum, coronidis loco afferre liceat. Veneret quadragenarius, crapulæ deditus, anhelitu, & hypochondriorum anguſtia detentus, multis fruſtra adhibitis remediis, Patavium petiit, ubi poſtera nocte repente obiit: in cujus cadavere nihil præter naturam intra abdomen ſe prodidit; verum in thorace cor adeo amplum obſervatum fuit, ut tria naturalis magnitudinis æquaret: ventriculis itidem ampliffimis, ſuæ capſulæ ubique preſſius adhærebat;

ſuperioribus, ac lateralibus partibus pleuræ etiam adnexum, inferiori vero eidem diaphragmati. Scilicet ut minime ſit hæſitandum, adauſtam cordis molem, ſitumque ex prolapſu vitiatum, ad repentinam denique mortem conducere. Neque forte ab hoc abludit caſus, quem refert Gul. (b) Harveus ſcitu dignum, & eleganter deſcriptum. Sed circa ſolito majorem cordis molem ea, ſi exciderint, repetantur, quæ diximus libr. pr. cap. X. num. III.

XII. Quod ſi verò malum hoc corripiat hominem, in viſtu, ac motu ſatis temperatum; tandem hydropiſ ſpeciem induit, pedum œdematate, nocturna orthopnœa, jugularium venarum palpitatione, urinarum paucitate, atque angore paulatim inductis. Nec interim deerunt forte Medici, qui, hujus ignorata morbi radice, non hydragogis modo, & mercurialibus, ſed multis vellicantium, uſtioneque tormentis Ægros extorqueant. Verum de iis ſuſe in noſtro de Aneurysmatibus Traſtatu.

OBSERVATIO. III.

Cita mors ob interceptum motum aeris, & ſanguinis in præcordiis, una cum cerebri conſenſu.

HISTORIA.

Joannes Baptiſta Avanzius, octodecim annos natus, D. Cæcilie de Nobilibus famulus, ex ora maritima Romanæ diſtionis malam, circa præteritum autumnum, reportavit valetudinem. Hinc pravo vultus colore cum anhelitu laborioſam vitam Romæ ducebat, improbaque viſtus ratione uſus, cum plane imbecillis eſſet, tamen adhuc ſerviebat. Præcedenti ſuum interitum veſpere, larga caſtanearum copia ſe ingurgitavit, noctemque proinde valde moleſtam, exſpirandi præſertim difficultate, tranſegit, & in ea quidem, poſt vomitum viſcidorum humorum, cum melius habere crederetur, ſequenti tamen die quæ fuit 3. Febr. 1706. mortuus repertus eſt, e cujus ore ſpumofa lymphæ, ut ex naribus filamenta ſanguinis pendebant.

CADAVERIS DISSECTIO.

Cadaver poſt 24. horas inventum eſt cum latice ſanguineo, ex ſiniſtra nare profluente, & cum thorace ſolito elatiori, ac tumidiori. Sectis tegumentis, occurrerunt inteſtina tenuia aliquantulum rubicunda, & intra abdomen modica quantitas ſeri ſanguinei. Lien prægrandis, ac plumbeus, ponderis exacte librarum quatuor cum dimidia. Hepar ſanum dixiſſes, ſi bilem ſubviridem ſua in cyſti contentam excipias. Cætera naturalia viſcera vix cum notabili labe inventa.

II. Elevato ſterno, ſerum in utraque peſtoris cavitate magna copia offendimus, & pulmones, coſtis colligatos, non ordinaria quiddam ſuperficierum cohæſione, ſed per albas quaſdam, teretes, ac vere nerveas fibras, quas, oculo judice, tendines putaviſſes. E cordis vaſis, & cavitatibus ſanguis nigerrimus extraſtus eſt, grumis, non in unum tenaciter coagulatis, ſed atra cum tinctura diſſluentibus. Dexterum cordis ſinum inſigne polypi, certe plus uncia pendentes, fere univerſum opplebant; ſiniſtrum vero exiguus occupabat. Cordis,

Lymphæ concretio-
num cauſa
ex chymicis.

Cauſarum
ad hanc
ſubitam
necem
conſpiran-
tium epi-
logus.

Fuligineus tra-
cheæ color
ex fumo
carbonum.

Cordis
prolapſus
quandoque
hydropiſ
ſpeciem
inducit.

Tendineæ
fibræ pul-
mones co-
llis colligantes.

dis, pulmonumque parenchymata summopere flaccida tractabantur.

Lætex a compressa pulmonis superficie manans.

III. Digni quoque animadversione fuerunt pulmones, qui, manu pressi, ut a colligatione cum costis quellerentur, cruento latice per dehiscences quosdam in superficie meatus facile manabant.

IV. Circumsecto cranio, & dura matre, pia occurrit, solito rubentior, turgidis sanguine vasis. Quinimo cerebri superficies, diductis duobus hemisphæriis, usque ad corpus callosum eadem tinctura laborabat. Apertis ventriculis anterioribus, serum limpidum effluxit, & plexus, qui intus serpunt, ex vasis solito tumentioribus constabant. Transversales quoque duræ matris sinus nigro sanguine opplebantur.

S C H O L I U M.

D Ubium sane in primis oriri posset, an mors ista pure subitanea dicenda fuerit, quippe quam longus integræ fere noctis agon præcessit; sed, cum dissectum cadaver quædam animadversione nostra ostenderit non indigna; idcirco promiscue citum hunc cum aliis improvisis interitibus usurpabimus.

II. Illud utique non dubium est, hujus mortis causam fuisse interclusam penitus circulationem sanguinis in præcordiis, & cerebro, quam magnus Hippocrates sub genere fortis apoplexiæ comprehensam quoque voluit, ut optime philosophatur egregius ille Hippocraticæ doctrinæ assertor (a) Martianus, ubi ostendit, aliquando apoplexiam fieri interceptionis vasis in thorace; quia scilicet animadverit, in partibus maxime apparere effectus interclusionis, difficultatem scilicet respirationis, & angustiam. Hinc alias citatus Eruditissimus Fracassatus apoplexiam, impedito motu sanguinis in pectore, sæpius per anatomen ostendit. In casu siquidem nostro mortem præcessit anhelitus, & non minus intra cerebrum, quam intra pectus, clara indicia moræ sanguinis, quam Hippocratis Interpretes stationem vertunt, detecta fuerunt. Quid enim cordis polypi? Quid sanguis effusus per intestinorum substantiam, & remoratus in meningum vasis? Quid tandem exundans cum intra pectus, tum intra cerebrum ferofitas ostendit, nisi, oppilatis, convulsisque pulmonum, cordis, ac cerebri tubulis, lymphatica præsertim vasa hac illac diffiliisse, & ipsa quoque sanguiferorum extrema eousque diducta fuisse, ut secernendo sero vitiose dehiscerent?

Morbi, & mortis huius ætiologia.

III. Quoniam vero res quærimus, non verba, brevem idcirco, dilucidamque ætiologiam cum morbi, tum mortis exponi posse, arbitramur, si nobis proponamus Adolescentem, qui ex mala victus ratione, & maxime ex diutina mora, autumnali tempestate, in hujus maris littore (quo tempore maxime ibidem noxius est aer) vitia fermentorum, ac sanguinis abunde contrahit, indeque labefactato viscerum, vasorumque tono, illud (b) Luciani scomma adversus Romanos tanto justius promeruit, quod non solum æger ambulaverit, sed quod æger sanis, & valentibus famularetur: eo propterea devenit, ut contumacioribus

Lancisi Oper. Tom. I.

semper redditis in liene obstructionibus, inducæque sensim polyporum congestione in cavitatibus cordis, ille non asthmate dumtaxat detentus fuerit, sed ad pectoris hydropem properaverit. In hoc autem rerum statu constitutus, cum die ante sui interitus noctem insalubri castanearum cibo largius usus esset, facile inde, acida contracta stomachi cruditate, excitatoque vomitu, hypochondriorum subitit convulsionem, quæ acres eodem tempore ichores, diu intra prægrandis lienis loculos, aliarumque glandularum folliculos forte detentos, valide per sanguifluas, lymphaticasque venas, perinde quasi per totidem syphones, versus cor, & pulmones (diu jam semi-obstructa, atque enervata) circumpulit, & injecit. Hi autem acerrimi ichores duplici ratione circulationem sanguinis apud præcordia intercipere potuerunt, scilicet tum contentum fluidum coagulando, tum continentes canales convellendo. Etenim primo loco fermenta ista salino-acria, ex hypochondriis repente sanguini affusa, ejusdem compagem, ac mixtionem maxime perturbarunt; unde, variatis coæssionibus particularum, fluida componentium, eorundem æquilibrium, atque inde fluxilitas, quæ ubique fere æqualis esse debet, vitata fuerunt; coactisque proinde mutuo sanguinis fibris, hic grumi occurrerunt, & polypi; illic vero ferofitas intra cavitates copiosius exundavit. Deinde vero hujusmodi etiam acerrimi ichores moram injicere sanguini cœperunt, in quantum scilicet canalium convulsionem, quam Hippocrates interceptionem definivit, induxerunt. Cum enim sanguineorum textura ductum rota fibrosa sit, ac muscularis; quoties particulæ præter naturam fluxiliores, & acutæ, a sanguinis miscela secedentes, intra fibrosum rete magnorum vasorum penetrant, necessario, tanquam extranei cunei, eorundem crispaturam producunt, & convulsionem, per quam, minoribus factis vasorum diametris, fluxus necessariæ molis sanguinis, devolvendi cum a corde in cerebrum, tum a cerebro in cor, impeditur; unde idem sanguis, ob crassiorem fibrosam partium acquisitam consistentiam, atque ob viarum interceptionem, tandem circuire desistit. Et quoniam, ex eodem (c) Hippocrate, cum sanguis non movetur, fieri non potest, quin unumquodque corpus quiescat. in hoc sane vera syncopes, atque apoplexiæ, quinimo celeris hujus interitus ratio elucescit.

Præcordiorum labes a liene communis causa.

Circulatio in istis duplici ex causa intercepta.

Vasorum convulsio quomodo contingat.

IV. In exposito vero casu, ut concretio fibrosarum sanguinis partium ex polypis evidenter innouit, ita ipsam interceptionem vasorum cruenta filamenta, quæ de naribus, dum æger interiit, pendebant, clare demonstrarunt; nimirum venas jugulares, & superiorem cavam ita fuisse convulsas, ut sanguinem, quem a supernis venis exhaurire minime potuerunt, per exiliores venarum nasi extremitates transversim erumpere coegerint.

Cruentum ex naribus filamenta vasorum interceptionis indicium.

V. Quod si simplex cavæ ligatura, docentibus primum Lovvero, ac Villisio, ascitem sex horarum spatio in cane, alioquin sano, inducere potest; quanto sane celerius in nostro

Hydrops ex cavæ ligatura.

E 2

stro

stro casu tot complicatæ causæ hydropem producere, atque hominem diu ægrotantem perdere valuerunt? Una enim conjurarunt fusæ, atque exuperantes ex coacto sanguine serositates, pulmonum tunicæ dehiscences, & sanguifera vasa partim obstructa, partim strangu-
lata, itaut hæc simul omnia inchoatum jam pectoris hydropem (quem sane eventum sæpe vidimus) momento temporis compleverint: hinc serum, præ sui copia, thoracis machinam extrudendo, solito elatiorem reddidit, intusque, pulmones premendo, spatium ademit, in quod iidem, cum nihil renititur, ob vim incumbentis per tracheam aeris, dilatari solent; cuiusmodi sane inspirationis renixum mechanice, exemplo phialæ, demonstravit (a) Hippocrates.

VI. Patet igitur, præpedita in præcordiis libera ipsius sanguinis traiectione, atque etiam prohibita respiratione, Ægrum hunc cito fuisse peremptum, & quidem conspirantibus præfocatione, syncope, ac nervorum syderatione. Neque enim a censu causarum celeris huius interitus excludendus venit defectus motus sanguinis, & separatio spirituum in cerebro, ubi adeo clara indicia coacti sanguinis intra meningum vasa apparuerunt. Etenim, cum ichores malefici apud miserrimum Juvenem ex hypochondriis celerrime in præcordia ponantur transducti; dubitari non potest, quin juxta citissimæ circulationis legem aliqua eorundem portio etiam ex præcordiis in caput, ægonis principio ocysime derivata fuerit. Unde patet, quomodo ipsa quoque cerebri apoplexia in Ægri perniciem denique conspiraverit.

VII. Hæc profecto satis nobis esse videntur ad morbi, mortisque causam rimandam; nisi pro coronide velimus addere nonnullas annotationes ab ipso extispicio deducendas, &

VIII. Primo quidem perpendenda venit singularis illa, per albas, teretesque fibras, pulmonum cum costis colligatio, quam sane nobis raro observare contigit. Adglutinatæ siquidem pulmonum cum costis, quæ fit a valida, & ubique æquali superficierum pulmonum, & pleuræ cohæsiōne, frequenter occurrit; illa vero, quam in cadavere isto offendimus, forte majori ex parte congenita, non tota per morbum inducta aliquibus videbitur. Egregie porro hac de re M. Malpighius in oper. posthum. in respons. ad Liparum, ubi istorum nativorum meminit vinculorum; quippe quos, sicubi inveniuntur, inspirationi admodum famulari, arbitratur,

IX. Secundo rarum quoque se nobis præbuit curiositatis argumentum, quod, compressis pulmonibus, serositates, veluti ex imbuta spongia, per dilatatos poros fuerint extrusæ. Hoc sane nequaquam contigisset, nisi duo in pulmonibus mala, colluvies nempe serosa, atque extremorum vasorum hiatus, ex salinis ichoribus, tanquam ex cuneis, ampliores redditi, simul concurrissent. Hinc claro experimento doceri possumus, in quem laxitatis statum veniant vasorum tunicæ, cum in obscu-

ris, abditisque abdominis locis ad ascitis productionem dehiscunt.

X. Tertio negligi certe a doctis Viris non poterit examen causæ, cur sanguis in cordis ventriculis non quidem consueta tenacitas, sed friabili, ac diffuente consistencia inventus fuerit. Hoc sane phænomenon ex defectu mixtionis rubræ cum fibrosa, & alba sanguinis parte, quæ intra cordis sinus in polypos coaluerat, deduci posse, censemus: reliquum enim sanguinis facile diffluit fibrarum retinaculo solutum; ut passim contingere videmus etiam in extracto per venæ sectionem cruore, in quo cum superior pars in albam concrevit gelatinam, inferior, quæ nigra apparet, semper solito fluidior occurrit.

XI. Differendum aliquid superesset de causis, ac modo, quibus polypi intra cordis, & sanguiferorum cavitates concrevissent, deque menstruo acido, quo extra corpus dissolvi solent, quando alkalicis fixis, aut volatilibus nequam superantur; sed opus hoc studio, experimentisque plenum, rejicimus ad Tractatum longe majoris laboris, atque utilitatis quem de Corde, & Aneurysmatibus adornamus.

OBSERVATIO IV.

Repentina mors ex convulsione thoracis, præcordiorum, meningum ac totius corporis, in fortissimam apoplexiam ocysime desinente.

HISTORIA.

Ioseph Sale Pistoriensis ann. 54. habitus mediocris, olim hæmorrhoidibus, & biliosis diarrhæis vexabatur, quibus tempore deficientibus, sepulti in pectore dolores, ac recurrens incertis diebus spirandi difficultas, absque ulla quidem anacatharsi, sed cum faciei squallore, rigentique artuum frigore illum urgere cœperunt. Ante mensem identidem in asthmatis paroxylmi pene animo linquebatur, atque ob gravia quædam pathemata misere, & cum mœrore vivebat. Tandem pridie ante mortem a Monialibus B. M. Assumptionis ad famulatum vocatus, laboriosam, sedulamque operam, huc illuc festinando, proprias ultra vires, locavit. Denique, suffocativo correptus anhelitu, aphonus repente factus est, & universo corpore convulsus, animam efflavit, facie admodum tumida, oculis intra orbitam retractis, & spuma ad os, ac nares confluenta. Obiit autem die 13. Martii 1706. hora 23. in publica via, quæ ducit ad Templum S. Mariæ in Porticu.

CADAVERIS DISSECTIO.

Univerſa corporis superficies excolor, facies vero rubicundo-livescens apparuit una cum spuma intra os, & nares, quæ amoto sterno, alioquin valde depresso per solam pulmonum compressionem copiosius redundabat. Virga, elapsis viginti quatuor horis ab interitu, adhuc subrigida cernebatur.

II. Universalia integumenta, cum primum cultro inciderentur, statim fluidissimo, sed atrii coloris, sanguine, perinde quasi adhuc inter vivos versaretur Æger, affluenter manabant.

III. Reserato abdomine, omentum, intestina gracilia, & mesenterium rubebant, diffuso

Morbosa sanguinis in corde fluxilitas unde.

Polypiacidis, non alkalicis, dissoluntur.

Ab hypochondriis ad cerebrum citissima insensibilioris derivatio.

Pulmonum cum pleura per ligamenta cohesio alicuius forte congenita.

Asorum debescens in ascite.

Virga subrigida in cadavere.

Summa sanguinis fluxilitas in eodem.

fuso, ac detento per minima illarum spatia sanguine.

IV. Pancreas ob morbidam substantiæ molli-
tatem fere ductile deprehensum fuit.

*Pancrea-
tis molli-
ties exce-
dens.* V. Hepar, quanquam neque mole neque
colore, aut substantiæ ratione a naturali statu
recedere videretur, in cysti tamen bilem flui-
dissimam, ac subobscuri coloris continebat.
Cætera in abdomine viscera prorsus illæsa, &
integra invenimus.

*Fortis pul-
monum ad
singulos in
thorace
partes ad-
hesio.* VI. Aperto thorace, lerna malorum venit in
conspectum; etenim pulmones, utroque in
latere, pleuræ, diaphragmati, & pericardio
ita adhærebant, ut nec digitis evelli, nec
cultro æqualiter ab imo ad summum separari
potuerint. Et quanquam in pulmonibus neque
pus, neque serum occurrisset, contractio tam-
en quædam, & renitentia, seu diminuta fle-
xibilitas observabatur.

*Eorundem
rigiditas.* VII. Cor, licet mole non magnum, adeo
tamen tumidum, tensum, & orbiculatum de-
prehendimus, ut in systole adhuc positum di-
xisses. Vena cava, & auricula dextera natu-
rali diametro aliquantulum ampliores, fluido-
que sanguine tumebant; quo sane cruore, &
quidem multo fluidiori, scatebant sinistræ cor-
dis cavitates, in quibus nullus polypus, aut
grumus latitabat.

*Valida du-
ræ matris
contractio.* VIII. Secto cranio, dura mater excolor,
& supra cerebri corticem admodum contra-
cta; pia vero, suis tumentibus ex fluido san-
guine vasis, occurrit. Cumque amputaremus
portionem corticalis, & medullaris cerebri par-
tium, vidimus (ut apud strangulatos) puncta
sanguinea spisso agmine candidam medullæ sub-
stantiam variegare. Pallidam serositatem non
apertis solum ventriculis profuissse, sed ad usque
spinalem medullam redundasse, deprehensum
fuit.

*Serum a
cerebri
ventriculis
ad usque
spinalem
medullam
effusum.*

S C H O L I U M.

U Nicam nascendi, innumeras vero morien-
di hominibus esse vias, nihil est, quod
nos doceat apertius, quam ipsa cadaverum se-
ctio, quæ occultas necis causas ad solis lu-
cem evidenter exponit. Vidimus in præceden-
tibus extispiciis, quam variæ morienti ratio-
nes fuerint detectæ; nunc rara interitus cau-
sa se offert in descripto Ægro ejusque disse-
cto cadavere. Etenim, quanquam morbus, quo
decessit, vulgaris, ac notissimus videri possit
alicui, qui solidarum vitia partium considera-
re solummodo velit; fuit siquidem vehemens
atque contumax convulsio præcordiorum, quæ,
cerebro, & universo corpori communicata,
aeris, sanguinis, & liquidi nervei alternum flu-
xum, ac refluxum lethaliter præpedivit, unde
fortissima tandem apoplexiæ species exorta est;
attamen si sedulo advertamus, per dissectio-
nem cadaveris singularem sanguinis crasim in-
notuisse, uberiores certe materiem admiran-
di simul, ac philosophandi offendemus: inven-
tus quippe fuit, post integrum a morte diem
cruor adeo solutus, & fluens, ut, si homo iste
funeri superstes fuisset, fluidior esse non po-
tuerit. Hæc profecto sanguinis in cadaveribus
conditio ita raro existit, ut, si quando id eve-
nerit, portentis, ac prodigii simile numeretur;

*Morbi hu-
jus natura
qualis.*

*Sanguinis
fluxilitas
in cadave-
ribus rara.*

Lancisi Oper. Tom. I.

& quemadmodum ab insolenti causa profici-
scitur, ita vires, effectusque nonnisi insolentes
nostris in corporibus producere valet. Sed jam
utraque tam solidorum, quam fluidorum mala
seorsim, diligenterque perpendamus.

II. De mortifero præcordiorum, cerebrique
spasmo clara occurrerunt indicia ante, & post
mortem, videlicet sepulti in pectore dolo-
res, difficultas respirationis absque ulla ana-
catharsi, angor suffocativus, spuma ex naribus,
& ore, quæ pressis pulmonibus, affluentior
siebat, sternum depresso, oculorum retra-
ctio, totius denique corporis, atque ipsius
etiam penis convulsio; quibus adjuncta fuit
elegans observatio rotunditatis, ac tensionis
in corde, quæ probabiliter nos docuit, vita-
lem hunc musculum, dum Æger interiit
pertinaci convulsione fuisse correptum. Cui sa-
ne cum ingens accesserit quantitas cruoris, in
tra suas cavitates reperti, nostrum subit ani-
mum dubitatio de insuperabili renixu sangui-
nis, qui, cum ob pulmonum, totiusque corpo-
ris convulsiones liberum in arteriis spatium
invenire non posset, ut cordis pulsioni obse-
cundaret, necessario intra ventriculos, dia-
stoles tempore, admissus, a quantacunque cor-
dis contractione urgeretur ad egressum, sub-
sistere tamen, tandemque validissime reniti
coactus fuit. Unde postremus ille ortus est
præcordiorum angor, penitusque, & ex tem-
pore disruptus vitalis ille circulus a corde in
cerebrum, & a cerebro in cor. Qui sæpe vivo-
rum sectionibus interfuerunt, ignorare ne-
queunt, sanguinem, arteria magna casu, vel
arte compressa, non invenire spatium, per quod
libere excurrere possit; unde cor manet plenum,
immobile, ac rotundum, citoque animal mori-
tur.

*Signa
spasmi
in præcor-
dii, &
cerebro in-
dicantia.*

*Ex aortæ
compressione
cordis
immobili-
tas, rotun-
ditas, &c.*

III. Status deinde duræ matris clare pariter
nobis ostendit pertinacem convulsionem, in
quam ipsa paulo ante Ægri mortem venerat;
inventum enim est excolor, simulque contra-
cta, ut non sit hæsitandum, quin idem me-
ningum spasmus, qui cerebrum obsidebat, ac
circumcingebat, universæ radix extiterit con-
vulsioni.

*Spasmus
meningum
universæ
convulsio-
nis origo.*

IV. Sed hæc notiora sunt, quam ut longius
examen mereantur. Pergamus igitur ad particu-
larem illam, & raram conditionem fluiditatis,
qua sanguinis non in præcordiis modo, & cere-
bro, sed in toto etiam succutaneo corpore dona-
batur. Hoc sane phænomenon pro causa habui-
se suspicamur non solum violentiam motus cor-
poris, quam Æger postremo suæ vitæ die susti-
nuit, & per quam id contingere cruori suo potuit,
quod evenit in recenter effuso, & diu in vase a-
gitato sanguine, qui cum ob motum in fibras
coalescere nequit; sed potissimum exaltatione m-
salium acrium, maxime ad urinofam naturam ac-
cedentium, in homine, cæteroquin hæmorrhoi-
dibus, ac biliosis diarrhæis olim detentos, qui pro-
fecto sales, cum per vehementem, crebroque
reperitam corporis exercitationem, oleosis spi-
ritibus, & aqueis partibus, quorum miscela
cicurabantur, exhausti fuerint; nil mirum,
si, intime cum sanguine agitati, ac permixti,
eam fluxilitatem eidem conciliare potuerunt,

*Sanguinis
cadavere
cur fluxi-
lis adhuc
persistit.*

*Salis me-
nitis ad
sanguinem
dissolven-
tem.*

E 3 quam

quam induci passim videmus in extracto recenter e vena sanguine per additionem salis urinosi, & præcipuæ spiritus salis armoniaci.

Conjectura de convulsionum causa experimentis confirmatur.
V. Cum vero infusiones liquidorum acrium intra viventium brutorum venas nobis non semel ostenderint, easdem præcordiorum, totiusque corporis immanes convulsiones, quas illico mors sequitur, inducere; nihil est, cur dubitemus, quin vera causa convulsionum,

Mali fo- mes in hypocho-ndriis.
quæ nostrum Ægrum ad necem perduxerunt, extiterint copia hujusmodi fluidorum salino-acrium, quæ, cum nimium exaltata, & acutissima reddita, ex hypochondriis intra sanguineos canales magna copia transducuntur, veneni naturam induunt. Tunc enim propriæ excessu molis naturalem reliquarum in sanguine particularum superant proportionem, ac proinde ratione propriæ indolis cruorem non tantum fluidiorem, ac mobiliorem, sed, quod magis est, proclivorem efficiunt, ut ex naturalibus vasorum cancellis facile se proripiat, atque intra strictissimam compagem fibrarum muscularium, vasorum, & glandularum ultro se insinuet, ac penetret; hic nervorum, musculorum, vasorumque convulsiones, unaque simul incongruæ contentorum fluidorum separationes, ac moræ, ut in præsentī casu, solent contingere.

VI. Movet autem nos ad credendum, scabram prædicti liquidi salino-acris, & armoniacalis in hypochondriorum folliculis latitasse, quod observaverimus non solum cysticam bilem fluidissimam, ac subobscuri coloris (cujusmodi evadere solet artificiali admixtione salium acrium) sed ipsum quoque pancreas lentorem plicabilem, ac fere ductilem adeptum fuisse, qui plane oriri poterat ex diuturna, & copiosa secretionē fluidi acerrimi, ac dissolventis, quod strictam illius glandulæ fibrarum cohesionem elimare, debilitare, ac fere tollere valuerit; unde resistentia minor, seu mollieties major eo in viscere producta fuit: quemadmodum sane in cadaveribus illorum, qui ex diabete perierunt, renes omnino flaccidi, plicabiles, ac ductiles, ob eandem rationem, inveniri solent.

Diabetico- rum renes ductiles.

Sanguinis intrusio ad cerebri medullam unde.
VII. Similiter non aliunde petenda esse videtur causa tam profundæ intrusionis sanguinis intra strictissimam cerebri medullam, quam ex convulsione continentium, simulque dissoluta nimium compage contenti liquidi, cujus major fluiditas, ut e succutaneis vasculis, ad simplicem integumentorum scissionem erumpendo, prodiit; ita in cerebro ulteriorem penetrandi vim nata fuit a meningibus, sinibusque convulsis, perinde quasi a consociatis ad circumpellendum manibus. Unde cruor, ad usque medullarem cerebri substantiam expressus, rubentibus illam punctis variegavit.

Penis musculi.

VIII. Ipsa quoque perseverans post mortem penis tensio (quæ raro in strangulatis non invenitur) præteritæ universalis convulsionis testis adfuit. Cum enim virile membrum sit musculus mirabilis contexturæ; cæterorum instar musculorum, spasmodicas affectiones pati potest. Modum vero, quo penis juxta naturæ or-

dinem tenditur, egregie tradidit (a) Malpighius. Illud tantummodo ad rem nostram hic perstringimus, quod, sicuti spuria quædam colicæ erectio in cadaveribus excitari potest per solam injectionem tepentis cujuslibet liquidi intra ejusdem arterias, dummodo venulæ filo strangulatæ, ne refluat, impendant; ita profecto non dubitamus, quin ejusdem erectio, quæ ob nervorum, fibrarumque convulsionem, fluida in sinibus fistulosorum corporum intercipientem, ante hujus Ægri mortem cœpit, persistente eodem fibrarum spasmato, vel post mortem perseveraverit.

Ejusdem notæ erectio in cadaveribus, quomodo excitetur.

IX. Cæterum non adeo laborandum in ea dubitatione, quomodo scilicet stare simul poterint summa fluiditas sanguinis, & facies excolor, atque artuum illud frigus, quibus Æger iteratis in præfocationibus detinebatur. Etenim eadem valorum strangulatio circa præcordia, quæ suffocativum asthma sæpe intulit, liberum sanguinis per extremas arterias excursum, & ignearum particularum per minima carniū diffusionem præpediebat; unde caloris, ac vividi coloris privatio exoriebatur; quam sane privationem consequitur sensus frigoris, quemadmodum apud hystericas mechanica ista vasorum lege accedere, ac recedere, passim observamus. Quo fit, ut magnus ille Medicorum Romulus, ut recte (b) Hippocratem Solertissimus Baglivus noster, post Sydenhamium, appellavit, scripserit ad rem: -- *Colorum mutationes, corde adstringente venas* (intellige etiam arterias) *ac laxante, sunt; laxante quidem, rubicundi, ac bene colorati; constringente vero, cum pallore lividi, &c.*

Sanguine fluxu exi- stente, quomodo facies pallida, & extrema frigida perduraverint.

X. Mortuus itaque improvise miserrimus homo juxta magni Senis (c) effatum, cum tam frequenter, ac fortiter absque manifesta, scilicet externa, causa animo defecisset; & denatus est ob complicationem trium malorum, suffocationis, syncopes, & apoplexiæ, quam sub voce syderationis, ab acri humore pendens, idem (d) Hippoc. per hæc verba, oraculorum loco habenda, accuratissime descripsit: -- *Cerebrum autem cladem perfert, etiam ipsum non sanum existens, sed, si quidem radatur* (en modus convulsionis) *turbationem multam substat, & cerebrum convellit, ac distrabit totum hominem* (en convulsio universalis) *qui in se ipso vocem non edit* (en aponia) *& suffocatur* (en suprema complicatio malorum, præfocationis scilicet, syncopes, & apoplexiæ) *demum concludit, -- & hæc affectio syderatio, & apoplexia appellatur*: -- quæ quidem non semper in solo cerebro quærenda est. Aliquando in vasis, aut cavitatibus cordis obstructis, compressis, atque convulsis, intercepto cruore, delitescit. Sæpe in uno ægro multæ partes, immo omnes observantur affectæ, vitio vel primario, vel secundo, ut scite advertit Thomas (e) Bartholinus, & nos in præsentī casu notavimus.

Triplitem ob mortem hic Æger perierit.

Hippocratis oraculum.

Syderatio interdum a corde, ejusque vasis derivatur.

OBSERVATIO V.

Improvisa mors ex subita cavæ intra pericardium disruptione, cum aneurysmate arteriæ magnæ.

HISTORIA.

Sepultus sub dextero sterni latere doli cum palpitatione cordis.
Stephanus Ascieri sutor Januensis, sexagenario major habitus carnosus, octo ab hinc annis podraga, & chiragra circa æquinoctia graviter vexatus, ante biennium tussi cum spirandi difficultate derineri cepit; deinde cordis palpitationem, & sepultum quemdam sub dextero sterni latere gravativum, atque interdum acutum dolorem, ad usque humerum propagatum, pectoris angustiam, ac profundam pulsationem passus fuit.

Vertigine nebricosa.
II. Decursu proxime præteritæ hyemis non raro corripiebatur etiam vertigine cum sensibili capitis excalescentia, ac præcipiti virium lapsu. Quare sæpe ad suendum ineptus reddebatur. Dimidium Quadragesimæ falsamentis transegit. Tandem die 14. Martii 1706. hora 17. cum a prandio merum ingurgitasset, statim aponia, atque angore cecidit exanimis.

CADAVERIS DISSECTIO.

Mirabile profecto nobis visum fuit, quod nullum in abdomine contentum viscus a naturalis æconomix legibus recessisset; adeo singula colore, mole, ac substantiæ ratione optime constituta occurrerunt. Sola cystica bilis subobscurum quid referebat.

Dextera sterni parvè elatior.
II. Horrendum e contrario spectaculum thorax nobis exhibuit; detracto enim sterni (quod parte sui dextera elatius erat sinistra) dexter pulmo rubicundior, & pleuræ admodum adglutinatæ, cum adnato duro, & magno corpore apparens, curiositatem nostram lætavit, ut diligentius rei novitatem detegeremus.

Aorta aneurysmatica. Lamella ossæ in aneurysmate.
 Latebat enim statim extra pericardium aortæ aneurysma; deinde adacto cultro, illico lamellam ossæm deprehendimus figuræ ovalis, quæ externam dilatatæ arteriæ partem, quæ sternum, costasque dexteræ respicit, occupaverat. Sub ea lamina, & circum aortæ cavitatem, quæ antè posita est, polypeam substantiam, instar lardi, in fornem adeo concinne incrustatam invenimus, ut nunquam alias in aneurysmatum cysti similem detegere datum fuerit; hoc siquidem corpus igne prius liquatum, & mox frigore integre concretum videbatur, non enim in multiplices laminas, ac veluti in folia distrahi (ut passim solet) patiebatur. Unde constitit, validum aggerem pulsioni sanguinis versus externas positum fuisse. Facie vero, qua pulmones tanguntur, minori polypeo repagulo obsessam, rectamque aortam deprehendimus. Aneurysmatis interea cavitas tam ampla occurrit, ut pugnum facile admisisset, tamque grumoso plena sanguine, ut nihil fluidi amplius capere posse videretur; nusquam tamen magno aliquo foramine dehiscebat, licet ad cordis basim intra pericardium, & ad inferum latas aneurysmatis nigræ quædam striæ, majorum forte futurorum hiatus indicia, observatæ fuerint. Longitudo ipsius aneurysmatis non excedebat longitudinis aortæ, qua curva est, dimidium, quæ proinde aorta cum supra, rum juxta cor

Rava polypi constructio in aneurysmate.
Striæ ad latera aneurysmatis quid indicarent.

nativam diametrum, ac fibrarum validitatem sarram, rectamque eleganter servabat.

III. Sed non hic malorum finis; etenim, cum ipsum pericardium maxime tumidum, molle tamen, animadvertemus, suspicati fuimus de latente aliquo præternaturali fluido. Sectum proinde ingentem dedit, quantam scilicet capere poterat, effusi, atque in grumos conversi cruoris quantitatem, quæ ceræ duarum librarum pondus excedebat. Sanguis vero effluerat, aperto intra vestibulum venæ cavæ juxta dexteram auriculam foramine diametri uncie circiter unius, quod paulatim ab erodente liquido factum fuisse in musculari ejusdem rextura, plane indicabant ipsius oræ, quæ non in fimbrias, ac lacinias solutæ, sed veluti per limam omnino expolitæ observabantur. Quominus autem sanguis multo prius intra pericardium exundaverit, impeditit forsitan subtilis illa, in quam muscularis definit, tunica, quæ, hiati superextensa, egressum claudebat, cujus tunica tenuata fragmenta ad ulceris extrema videbantur pendere.

IV. Secto tandem cranio, niger sanguis ex vulnerato forte fortuna posteriori sinu duræ meningis large profluxit; quod genus magna pariter copia in lateralibus sinibus continebatur. Ventriculi cerebri limpidi rubeant ferro, quod ad principium spinalis medullæ redundaverat.

SCHOLIUM.

Adeo perspicue patet natura, & vis lethalis mali, quo hic homo subito decessit, ut nullo pene commentario indigere videatur. Etenim, cum integritas, & continuas magnorum sanguiferorum ad vitæ conservationem omnium maxime sit necessaria; mirum proculdubio videri non debet, si, adeo enormiter dilatata arteria magna, & abrupta repente continuitate, & integritate summi caudicis venæ cavæ, fluxus sanguinis a venis in cor, atque a corde quaquaversum una cum vita illico in exposito Sene defecerit.

II. Possem hic de orru, ac discriminibus aneurysmatum plura differere; sed, quia nunc scholiorum brevitati studendum, aptiorem illis locum, volente Deo, tribuimus. Id vero crebra experientia nos edocuit, aneurysmata præcordiorum apud Ægros, erodentibus ichoribus referros, plerumque incipere ab universalis quadam spasmodica arteriarum affectione, quæ postremo in corde, aut summis vasis determinatur. Quo fit, ut primum de vaga, atque huc illuc per collum, & artus errante arteriarum palpitatione conquerantur. Deinde intra pectus malum sistitur, læpe tussis urget, cor salit, & gravius pullat, mox sepultus, ac brevi fugitivus corripit dolor, qui postea pertinacius hæret, & modo ad alteram scapulam, claviculamve, modo per brachium, quandoque usque ad cubitum propagatur. Tandem profunda persentitur pulsatio; elewantur alicubi costæ, aut sternum; cæteraque succrescunt gravia, & prorsus miserranda atrocis hujus mali phænomena, quæ ut plurimum subita morte finiuntur.

III. At vero, quanquam omnia, & singula

Concreti sanguinis copia intra pericardium.

Venæ cavæ rupta.

Præcordiorum aneurysmata seu ab universali arteriarum spasmone capiunt. Claviera præfati morbi indicia.

symptomata, quibus hic homo suorum initio malorum tentatus fuit; & an eadem vexaverint, quæ superius exposuimus, noscere minime potuerimus; attamen qualiscunque morbi progressus, quem ab illius familiaribus sedula inquisitione comperimus, atque extispicio præfiximus, satis ostendit, ejusdem corpus, podagra obsessum, acribus, pungentibusque ichoribus (ut vel cystica bilis argumento fuit) redundavisse; qui sane ichores, cum per biennium ante illius mortem subsistere cœperint in præcordiis, tussim excitarunt, & paulatim, comitantibus doloribus, pondere, atque anhelitu intra substantiam tendineam aortæ, simulque muscularem venæ cavæ intercepti fuerunt, quibus in locis, verosimile est, primum irrationem, & convulsionem cum cordis palpitatione, deinde vero istorum etiam canalium exsionem, tandemque inchoatam fuisse diloricationem, in qua vera aneurysmatum natura consistit.

Aneurysmaturæ natura in quo consistat.

IV. Si quis autem diligenter animo teneat, arteriam magnam, & venam cavam in Ægro incurvi habitus ob artem sutoriam, angustiori situ, quam humani corporis ferat constitutio, coerceri; forte causam inveniet, cur initio morbi sanguis, majori nisu ob tussim exagitatus, prædicta sanguifera vasa vehementius distenderit; deinde quomodo per impetum reciprocati sanguinis minimo negotio haberi potuerit intrusio, & mora pertinax salino-erodentium ichorum intra fibras eorundem canalium. Raro enim qui sessilem, incurvamque ducunt vitam, si vitiosis redundant succis, absque insigni aliqua pulmonum, cordis, aut magnorum vasorum labe consenscunt.

Artifices se tentant, cur aro sani consenscant.

V. Et quoniam nigræ quædam striæ ab aneurysmatis fundo ad cordis basim intra pericardium apparuerunt: dubitandi ansam nunc præbent, subtilem, acremque saniem (quam aneurysmaticus quisque folliculus perpetuo fundit) sensim supra cavam destilasse, ut illius magnam erosionem saltem acceleraverit; præsertim cum aorta isto in homine, ut dictum est, ex inflexo dilatati trunci situ necessario magis appropinquaverit ad cavam: quo factum fuit, ut affectiones utriusque sanguiferi fere per contractum adaugeri mutuo potuerint.

Ex aneurysmatum folliculis aniei effusio. Cavæ erosio quomodo inducitur.

VI. Non admodum hic laborabimus in exponenda cæterorum ætiologia symptomatum, quæ Sutorem hunc ante mortem maxime exercuerunt; cum abunde ex legibus motus sanguinis evadat perspicua. Etenim, ut recurrens cordis palpitatione procedebat ex reflexione motus sanguinis ab aortæ aneurysmate versus cor; sic frequens vertigo, & capitis excalectio ex impedita identidem traiectione sanguinis a cava intra dexterum cordis ventriculum proficiscebantur. Sanguis enim, qui a cerebri sinubus in jugulares, & cavam, indeque intra cor, solute, ac libere, in homine valente, atque incolumi, motus fuisset; in casu nostro ab erosâ, suisque propterea viri-

bus enervata, cavæ textura, per cordis itinera nonnisi ægre urgeri poterat; ac propterea idem sanguis, majori sæpe sæpius quantitate intra cavam collectus, impedimento erat, quominus subsecuturus e jugularibus venis, sinibus duræ matris, ac cæteris capitis sanguiferis, libere descenderet. Unde quemadmodum ex majori ignearum particularum per minima cerebri diffusionem, inæqualique irritatione, & pressione calor, ac vertigo contingebant; ita ex intercepto eodem tempore motu sanguinis e cava in cor, præceptis virium lapsus oriebatur; cujus certe deliqui causam, quam aliam quæremus? cum in promptu sit, cor inter duo positum fuisse aneurysmata, cavæ nimirum, quod sanguinem frequenter eidem subtrahebat, & aortæ, quod illum identidem in cor repellebat? Quæ sane res in causa fuit, ut sanguis, in cerebro etiam retardatus, ex dissecto duræ matris sinu large profluxerit. Neque aliunde petenda est ratio inventæ serositatis intra cerebri ventriculos, quam ex summa plexuum turgentia, ac distensione, cujus vi, diductis, ampliatisque poris tunicularum vascula comprehendentium, subtilis percolatio feri, veluti per manicam Hippocratis, habita est.

Quare præceptis virium lapsus. Cor duo inter aneurysmata locatum.

VII. Denique repentina mors, quam (a) Hippocr. prædixit senibus, quibus cordis dolores sæpius consueverunt, tribuenda esse videtur subitæ ruptioni tuniculæ illius, quæ, cavæ foramen tegens, cuoris effluxui renitebatur. Sanguini vero duplex consociata probabiliter vis novissime accessit, scilicet erosiva ex salamentis, per dimidium Quadragesimæ ingurgitatis, & extrusiva, seu distractiva ex hausto tandem meraco. Unde junctis cunei, & vectis viribus in sanguine, tenuissimum illud membranæ repagulum cedere coactum fuit; vitæque, fluente cruore de cava in pericardium, illico recessit.

Unde repentina mors.

VIII. Neque sane hujusmodi mortis genus novum erit iis, qui in Medicarum historiarum lectione versantur. Prostant enim similia exempla apud (b) Bellinum, aliosque; ut nostra nunc taceamus. Sed unum legimus descripto casui fere tam simile, quam ovum ovo, apud (c) Andreæ Laurentium in Equite Guicciardino Legato Magni Ducis Hetruriæ ad Regem Gallorum; qui, tametsi, cum Magnatibus quibusdam obambulans, familiariter colloqueretur, subito respiratione, pulsu, & vita privatus cecidit; cujus in cadavere inventum fuit venæ cavæ ostium disruptum, & arteria magna ita dilatata, ut brachii amplitudinem æquaret. Sed hic demirari satis non possumus, quomodo insignis adeo Anatomici miratus fuerit, quod nulla externa causa ad cavæ disruptionem accesserit; perinde quasi internæ, ut passim videmus, satis esse non potuerint.

Similis historia ex Laurentio.

Causæ inter nā ad vasorum disruptionem sole sufficient.

(a) in coac. (b) de morb. pecc. tit. de inter. puls. (c) lib. 9. qu. 18,

J O. M A R I Æ
L A N C I S I I

Intimi Cubicularii, & Archiatri Pontificii

DISSERTATIO

D E

NATIVIS, DEQUE ADVENTITIIS
ROMANI COELI QUALITATIBUS.

Cui accedit

H I S T O R I A
EPIDEMIÆ RHEUMATICÆ,

quæ per hyemem Anni MDCCIX. vagata est.

Ne pereuntes quidem aquæ otiosæ sunt. Nam immunditiarum
facies, & impurior spiritus, & causæ gravioris cœli, quibus
apud Veteres Urbis infamis aer fuit, sunt remotæ.

Sext. Jul. Frontinus de Aquæductibus.

ILLUSTRISS. AC REVERENDISS. PRÆSULI
D. ANNIBALI ALBANO,
SANCTISSIMI DOMINI
CLEMENTIS XI.

Ex Germano Fratre Nepoti.

JO. MARIA LANCISIUS Felicitatem.

*Caritatem sanctam, novamque Jerusalem Romam, Christianis institutis Caput Orbis effectam, quæ latius præsidet Religione Divina, quam olim dominatione terrena, incredibili calumniarum impudentia antiquus humani generis, & veritatis hostis adortus est; nequicquam conatus Arcem sanctitatis excindere, & auctoritatem Divinis Oraculis fultam labefactare. Hanc mentiendi licentiam contra Jura Sacrorum cum celeberrimi Scriptores coercuissent, novas artes excusit; nimirum, ut alacritatem fidelium retardaret, ne ad sacrosanctæ Fidei domicilium confluerent, ad quod venturas omnes gentes prædixerat Isaïas; quendam animis metum vulgo iniecit, quo palam etiam nonnulli affirmare ausi sunt Romam maligno cælo, & insalubri laborare. Cum autem Catholicæ etiam Ecclesiæ intersit, ut omnes agnoscant, Urbem summo Dei omnipotentis consilio ad fovendos incolas, & excipiendos undique hospites cunctis bonis locupletatam; hanc provinciam, ILLUSTRIS-
PRÆSUL, partim meo mihi jure, partim optimi Principis beneficio reservatam intellexi; eo quod res ipsa Philosophum, ac Medicum postularet, & depellenda insalubritatis suspicio Sanctæ Urbi, & pio Religionis commercio summopere infensa Pontificis domestico, & Archiatro deberetur. Cæterum operis materia, quemadmodum ipsa sibi auctorem delegit, ita eadem Patronum Te sibi, & Auspicem depoposcit; quem & sanguinis necessitudo Pontifici, & educatio Urbi, & dignitas Sedi Apostolicæ, & virtus denique Religioni arctissimis vinculis devinxerunt. Sed & arctissima ea vincula sunt, quæ auctorem non argumento solum, verum etiam Tibi, PRÆSUL ILLUSTRIS-
SIME, & suo, & operis Patrono, maximopere obstringunt. Enimvero præter singularem morum suavitatem, eximiam eruditionem, ac germanam animi pietatem, quæ Te SS. Patruo tuo, & Domino meo Clementissimo, nova quadam virtutum cognatione conjungunt, atque omnium amorem, & admirationem excitant; incredibilis illa ALBANÆ GENTIS in me multitudo, & magnitudo meritorum non patitur, ut quicquid conari ingenio, aut scripto edere aggredior, & mea omnia, & me ipsum alteri debeam. Quæ igitur Tua sunt non tam offero, quam persolvo; cum tu vicissim opusculum non tam auspiciis, & patrocinio, quam sapientiæ, & morum exemplis confirmes, & illustres. Quo enim argumento Romani cæli indolem felicissimam certius agnoscant externæ Nationes, apud quas Christianæ Reipublicæ summa negotia geris, quam, cum eloquentiam, mentis aciem, probitatem, aliaque animi tui ornamenta hic loci educata, atque exulta, intuentur? Accipe igitur Romani aeris vindicias ad Te properantes, morasque diuturnæ absentiae tuæ ægerrime ferentes. Accipe nostra cum adeundi, ac salutandi tui desideria, tum justissima vota, quibus maxima omnia apprecamur tuis meritis, ac laboribus debita dignitatis incrementa. Vale.*

Datum Romæ V. Kal. Octobris MDCCX.

I N D E X T I T U L O R U M.

O Ccafio fcribendi .

pag.62

DISSERTATIONIS PARS PRIOR,

De Nativis Romani Cœli Qualitatibus,

- Cap. I. *Ad nativam Romani Cœli falubritatem, argumentorum capita indicantur.* 63
- Cap. II. *Situs Urbis a falubritate laudatur.* 64
- Cap. III. *Nomnulla de Ventis in genere, deque illis, qui Romæ falubres flare folent. Agitur quoque de indole Volturni, quem vulgus Scirocco appellat, deque Austro, atque Africo Romanis interdum infenfo.* 65
- Cap. IV. *Auftrum lenem, ac fereno cœlo flantem, Romæ etiam plerunque utilem, ac falutarem; vehementem vero, ac turbidum effe infalubrem; femper tamen, æftate præfertim, perniciofum, cum per vicina paluftria, ac cœnofa loca tranfivit.* 67
- Cap. V. *Inconstantiam aeris, quæ Romæ a facili contrariorum aditu profciscitur, neque magnam effe, neque noftris incolis infeflam, fed potius formandis eorundem corporibus, animisque fumopere utilem.* 68
- Cap. VI. *De Aquis in genere, quarum nullas in Urbe noxias, fed pleraſque omnino falubres demonſtrandum proponitur.* 69
- Cap. VII. *De ſignis, quibus dulcium aquarum falubritas, aut infalubritas dignoſcitur.* 70
- Cap. VIII. *Recenſentur ſpecies aquarum dulcium, quæ plus minus Romæ a falubritate commendantur; & primo agitur de aquis ſponte naſcentibus, quæ omnium maxime laudantur.* 71
- De Aqua Grilli diſta.* ibid.
- De Aqua B. Felicis.* ibid.
- De Aqua ad Ripam Tiberis.* ibid.
- De Aqua S. Damafi ad Vaticanum.* ibid.
- Cap. IX. *Puteales quoque aquas in Urbe ſalutares effe.* 72
- Cap. X. *De Aquis per aquæduſtus Romam adveſtis, ex quibus ſons Trivii præfertur.* ibid.
- De Aqua Salonæ, ſeu Trivii.* ibid.
- De Aqua Felici ad Diocletiani Thermaſ.* ibid.
- De Aqua Sabbatina in ſummo Janiculo.* ibid.
- Cap. XI. *De Aqua Tiberis in potum falubriter adhibita.* ibid.
- Cap. XII. *De Ciſternarum Aquis, & cur Romæ non ſint admodum in uſu.* 73
- Cap. XIII. *Analyſis ad ignem facta, una cum reſpectiva gravitate Romanarum aquarum.* ibid.
- I. *Analyſis Aquæ Fontis, ſeu rivuli fluentis ad ripam Tiberis.* 74
- II. *Analyſis Aquæ Fontis, vulgò nuncupati Marchionis Grilli.* ibid.
- III. *Analyſis Aquæ B. Felicis.* 75
- IV. *Analyſis Aquæ e Fonte Vaticano.* ibid.
- V. *Analyſis Aquæ Fontis Trivii.* ibid.

VI. *Analyſis Aquæ ad Thermaſ Diocletiani.* ibid.

VII. *Analyſis Aquæ Fontis in Janiculo, quæ a lacu potiſſimum Sabbatino, ſeu Bracchia-nenſi derivatur.* 76

VIII. *Analyſis Aquæ Tiberinæ.* ibid.

De reſpectiva inter ſe gravitate Romanarum aquarum. ibid.

Die V. Septembris MDCCIX. Pondus Aquæ ad Ripam Tiberis. ibid.

Pondus Aquæ Tiberinæ. ibid.

Pondus Aquæ B. Felicis, & Marchionis Grilli. ibid.

Pondus Aquæ Fontis Trivii. ibid.

Pondus Aquæ ad Thermaſ Diocletiani. ibid.

Die VII. Septembris ejuſdem anni MDCCIX. Novum experimentum Ponderis Aquæ Fontis Trivii. ibid.

Pondus Aquæ ex lacu Sabbatino. ibid.

Pondus Aquæ ad Ripam Tiberis, & Aquæ S. Damafi in Vaticano. 77

Cap. XIV. *Solum Romanum ſimplicibus theriacalibus reſertum, omniumque rerum ferax, Cœli falubritatem confirmat. Objecta reſelluntur* ibid.

Cap. XV. *Ex florido colore Civium Romani cœli clementia deducitur.* 78

Cap. XVI. *Ex Romanorum ingenio, & prudentia Urbis falubritas aſſeritur.* ibid.

Cap. XVII. *Vernaculos morbos nullos Romæ omnibus Civium ordinibus communes inveniri.* 79

Cap. XVIII. *Romanorum longævitas falubritatis aeris teſtimonium.* 81

Cap. XIX. *In Urbe, quemadmodum magnis omnibus in civitatibus, pleroſque adhuc juvenes, multos etiam poſt ſexageſimum annum, potius vitæ nondum mutata, quam climacterici anni culpa decedere.* 82

DISSERTATIONIS PARS POSTERIOR.

De Adventitiis Romani Cœli Qualitatibus.

- Cap. I. *Oſtenditur, adventitiâ labem ex aquis ſtagnantibus Romano cœlo in infantia æque, ac maturitate Imperii fuiſſe familiarem, ſummumque propterea ſtadium purgandis cloacis priſcos addiſuiſſe.* ibid.
- Cap. II. *De Arte, qua olim, deductis in libertatem aquis, Romana falubritas ſervabatur, & de Legibus eam in rem conditis.* 85
- Cap. III. *Quo Romanorum Pontificum ſeculo ex paluſtribus aquis huic cœlo adventitiâ labes acceſſerit.* 87
- Cap. IV. *Recenſentur tempora, quibus Roma, Pontificum cura exiccato ſolo, ad priſtinam falubritatem revocata eſt; quæ a Pio V. uſque ad noſtram ætatem aucta oſtenditur.* 89

Cap. V.

- Cap. V. *Occurritur iis, qui in solam incolarum infrequentiam rejiciunt adventitiam Romani aeris insalubritatem.* 92
- Cap. VI. *Frequentes Balneas, & Naumachias nihil Romano aeri obsuisse. Agitur de studio constructionis, & cura purgationis earundem.* 93
- Cap. VII. *Venas vitrioli, sulphuris, aliorumque mineralium, quæ Romano in agro patent, ejusdem aeri non obesse, nisi stagnantibus aquis corrumpantur. Disputatur de Temperamentis salubrioribus æstatis, atque hyemis, quæ in Urbe citra excessum sint oportet.* 95
- Cap. VIII. *Timorem pernoctandi in suburbiis Romanis alicubi prudentem, alicubi vero anilem esse; sæpius tamen vitæ periculum apud Cives non ab aeris labe, sed ab erroribus in sex rebus non-naturalibus, qui occasione rusticandi committuntur, imminere.* 96
- Cap. IX. *Ventos Australes, quos Romanus ager facile excipit, ac sistit, idcirco aeri labem communicare, quod paludes, cænosaque terram inveniant. Nomulla etiam de Urbis caligine.* 98
- Cap. X. *De Tiberis inundatione tanquam una ex causis adventitiæ insalubritatis Romani aeris.* 99
- Cap. XI. *Ex Tiberis inundatione palustrem aeri noxam accedere, nisi eidem opportunis præsiidiis occurratur, & quæ ista sint, ostenditur.* 102
Consilium humiliter subiectum SS. Domino Nostro CLEMENTI XI. ut, postquam die XXI. mensis Decembris anni MDCCII. Tiberis inundasset, ima Urbis loca ab illato cæno, pro conservanda Romano aeri salubritate celeriter abstergi, ac vindicari juberet. 103
Exitus præfati Consilii. 104
- Cap. XII. *De Adventitiis Romani Cæli Qualitatibus a subito, summoque frigore, deque subortis populariter anginis, ac peripneumoniis tam benignæ, quam malignæ naturæ.* ibid.

HISTORIA ROMANÆ EPIDEMIÆ.

- Cap. I. *Constitutio tempestatum autumnæ, atque hyemis annorum MDCCVII. ac MDCCIX.* 108
- Cap. II. *Qui morbi, qualesque, qua in regione Urbis minus, & per quem sexum, ordinemque hominum magis vagati sint, quæ tandem in cadaveribus præcipue observata fuerint.* 109
- Cap. III. *Quæ adhibita a Beatissimo Patre publicæ incolumitatis præsidia.* ibid.
- Sec. I. *Mandatum de Urbe a sordibus expurganda.* ibid.

- Sec. II. *De relaxando quadragesimali ciborum delectu disceatur.* ibid.
- Cap. IV. *Conventus in ædibus Eminentissimi Cardinalis Marefcotti habitus ad naturam, causas, & remedia confluentium morborum investiganda.* 110
- Sec. I. *Auctoris sententia, de natura, causis, & remediis epidemiæ in quatuor capita divisa.* ibid.
- Examen Capitis primi.* 111
Inquisitio Capitis secundi. ibid.
Tertium Disputationis Caput. 113
Postremum Caput. ibid.
- Sec. II. *Epitome sententiarum Medicorum, qui huic cætui interfuerunt.* 115
- I. D. Thomadini Pro tomedici.* ibid.
II. D. Trulli. ibid.
III. D. Modii. ibid.
IV. D. Sinibaldi. ibid.
V. D. Fossombroni. ibid.
VI. D. Realis. ibid.
VII. D. Pacchioni. 116
- Sec. III. *Sententia Illustrissimorum Præceptoris S. Spiritus, & Custodum Nosocomii S. Jo. in Laterano.* ibid.
- Sec. IV. *Decreta Congregationis habitæ in ædibus Eminentiss. D. Card. Marefcotti, ad SANCTITATEM SUAM deferenda.* ibid.
- Cap. V. *Progressus tam constitutionis temporum, quam epidemiæ per totum Martium, & principium Aprilis.* 117
- Cap. VI. *Popularis morbus in malignam naturam transmutatur. Tandem ineunte Junio definit, ac penitus extinguitur.* 118
- Cap. ult. *Epidemiæ Historia duabus epistolis ulterius illustratur.* 119
Epistola Cl. D. Fantoni ad Auctorem. ibid.
Responsio Auctoris ad eundem Fantonium. ib.
Epilogus, & Concl. totius Dissertationis. 120

SUMMARIUM EDICTORUM,

Quæ in decursu Rheumaticæ Epidemiæ indicata fuerunt.

- Lit. A. Edictum, ut Urbs a sordibus quam citissime expurgetur.* 121
- Lit. B. Edictum, quo currentis Quadragesimæ tempore permittitur usus ororum, & lactici-morum.* 122
- Lit. C. Edictum, ut desides aquæ, cænosaque corpora post Tiberis inundationem amoveantur.* 123

OCCASIO SCRIBENDI.

*Traſta-
tion de-
Noxiis
Paludum
Effluviis
Auctor
pollicetur,
unde ad
hanc Dif-
ſertationem di-
greſſus eſt.*

VIX cœperam ſcribere *de Noxiis Paludum Effluviis*, quod opus adhuc ſtudium noſtrum exercet, cum Romanus, quem premimus, ager ſuccurrit; quippe qui, ſecundum temporum viciffitudines, a ſtagnantibus aquis nunc vindicatus, nunc obrutus varias itidem ſalubritatis, & inſalubritatis vices expertus eſt. Quapropter conſentaneum rationi duximus, ad diſputandum digredi *de Nativis, deque Adventitiis Romani Cœli Qualitatibus*, ſperantes brevi nos eſſe in viam redituros. At quoniam argumenti dignitas, atque ubertas ſcribenti mihi maiorem ſemper copiam rerum ſuggerebat; tandem intellexi; nos longe deeraſſe ab eo, quod orſi fueramus exponere. Idcirco maiorem operi claritatem, operæque pretium conciliaturi, ſubſidiariam hanc Diſſertationem tanto quidem alacrius inſtituere aggreſſi ſumus, quanto magis eadem non ſolum libros noſtros de Paludum Effluviis illuſtrare, verum illos quoque Medicos, qui Artem potiffimum Romæ facturi ſunt, multarum rerum cognitione inſtruere poteſt, quæ eosdem ſcire oportet, prius quam ad curandos cives, vel advenas accedant. Mea etenim immo Hippocratis (a) ſententia nemo Clinicorum alicubi eſſe poteſt vel mediocri fama celebratus, quin ante omnia locorum, in quibus ſe velit exercere, cum poſitiones, ac ventos, tum aquas, & cæteras aeris, & alimentorum qualitates (quæ urbium cœlum conſtituere videntur) prope cognoverit. Quod itaque principio alterius tantummodo operis membrum, ſive auctarium erat, aliis modo adjunctis partibus, unum in corpus coagmentatum Tu, benigne Lector, videbis; & fere id mihi, quod falſe Lucilius, eveniſſe dixeris: *Mantiſſa obſonium vincit*.

*Cœli qua-
litates
noſſe Me-
dicum o-
porteret.*

*Argumen-
tum Au-
ctori, ut
pote Ro-
mano Ci-
vi, non
negli gen-
dum.*

II. Damus itaque non pauca deſiderio jam pene publico, videlicet, ut hominibus ex univerſo fere Orbe Romam confluentibus, aut confluere cupientibus, ſtatim occurrat, quæ propria, ac ſua ſit huiusce cœli natura. Inde namque facilius quiſque cognoscet, quænam ſubinde qualitates, propterea, quæ interdum Urbi recens accedunt, ſint adventitiæ. Etenim vero turpiſſimum reputavi, quippe non civis modo, ſed Romanus ipſe natus, ea per incuriam neglexiſſe, quæ doctiſſimi Scriptores (b), tametſi alienigenæ, præcipuum ſuorum laborum argumentum ſelegerunt. Et quoniam recte Divinus Plato (c) ad Archytam *unumquemque noſtrum*, ait, *non ſibi ſolum, ſed patriæ, ſed parentibus ſed amicis natum eſſe*; ideo ſtudendum duxi, ut & ipſe deprehenderem & cæteris intelligendum traderem, quid in Romano cœlo laudandum, quid culpandum foret; quid poſſit, quidve in eo nequeat emendari. Quanquam, ut ea, quæ medica quadraginta fere annorum exercitatione apud Cives meos per me in hoc argumento animadverſa fuerunt, ſcripto commendarem, non tam mea mihi ſponte deliberatum eſt, quam Amicorum conſilio, quibuscum non ſemel contra vulgaram de Romani aeris inſalubritate opinionem diſſerui.

*Operis
propoſi-
tum, &
diviſio.*

III. Itaque id primum omnium demonſtrandum ſuſcepimus, cœlum Romanæ Urbis ſuapte natura eſſe ſalubre, quanquam ob adventitias cauſas, nunc ſtagnantium aquarum, nunc pertinacium nivium, ac furentium ſeptentrionalium ventorum, & olim fuerit, & eſſe poſſit inſalubre.

(a) De aer. loc. & aquis n. 1. (b) Alex. Petronius Civit. Caſtellanæ. Marſilius Cagnatus Veron. Jo. Baptiſta Donus Florentinus, de Romano aere copioſe, ac diſerte ſcripſerunt. (c) Epilt. 9.

DISSERTATIONIS PARS PRIOR

DE NATIVIS ROMANI COELI QUALITATIBUS.

CAPUT PRIMUM.

Ad nativam Romani Cœli salubritatem argumentorum capita indicantur.

*Solis au-
Floritati-
bus de na-
tura non
judican-
dum.*

*Earum
plerunque
utilitas
non con-
temnenda.*

ICET non ipse sim, qui vulgi duntaxat assensu, vel nudis auctoritatibus de rerum natura soleam judicare; inficiari tamen nequeo, sapientissimorum Scriptorum judicium, ubi in experimentis positam materiam tra-

*Strabonis
laudes.*

stant, momenti habere plurimum. Non quod natura opinionibus hominum, ac sententiis obsequatur; sed quod illi veritatem, propriis plerunque sensibus haustam, expeditius Lectoribus propinent; alienisque laboribus, & experimentis magna rerum nobis cognoscendarum accedant compendia. Qua de re nativam hujus celi clementiam ostensurus, a Strabonis (a) testimonio incipiam; hic namque Auctor, ut gravis est, & verax, ita Romani nominis minime assentator. Huc accedit, quod inter priscos Geographos nemo plures Mundi plagas lustravit, aut majori diligentia descripsit. De salubritate igitur totius agri Romani, præter nonnulla loca, in quibus subsidunt aquæ palustres, hæc ait: *Omne Latium felix est, & omnium rerum ferax, exceptis locis, quæ palustris sunt, atque morboſa, qualis est Ardeatinus ager inter Antium, & Lavinium usque ad Pometiam & Sertini agri quedam, & circa Tarracinam, & Circejum.* Itaque Romanus ager, ubi a lymphis,

*Romanus
ager sua-
pte natura
salubris,*

utcunque hærentibus, vindicatur, salubri cœlo suapte natura gaudebit; ubi e contrario, propter habitantium incuriam, vel opum tenuita-

Lancisii Oper. Tom. I.

tem udus, ac palustris reperitur, non terræ, interdum aut aeris, sed aquarum culpa omnino morboſus occurrer, qui-cum consonant Dionysius Halicarnassæus, Andreas Baccius, alique. *aquis hærentibus in salubritate laborat.*

II. Sed ne auctoritates congerendo nimium a solidiori demonstrandi ratione, quam per propria potissimum experimenta in animum nostrum induximus adhibere, longe diverſam; inter politissimos Scriptores unum Marfilium (b) Cagnatum, cui plurimum nos debere fateamur, testem citavisse satis erit, qui integrum commentarium de Romani aeris salubritate, multigena eruditione refertum, exaravit.

*Marfilius
Cagnatus
commentatur.*

III. Quod autem firmo experimentorum concursu Romanum cœlum, ubi stagnantibus aquis non inficitur, natura sua sit omnino salubre, ac temperatum, ea profecto perspicue demonstrant, quæ tanquam causæ bonitatis aeris ab Hippocrate (c) peculiari libro indicantur, scilicet primo situs Urbis; secundo venti, quibus libere perflatur; tertio bonitas aquarum dulcium; postremo terra, quæ fertilis est, ac simplicibus theriacalibus redundat. Neque porro ab eodem scopo abludunt totidem argumenta, quæ, licet ab ipsius aeris effectibus deducantur, adhuc tamen innocuam, ac salutarem ejusdem indolem confirmant. Nimirum primo optimus Romanorum color; deinde acre eorundem ingenium, & suaves, temperatique mores; tertio morbi vernaculi apud cives caute viventes per se fere nulli; tandem multitudo senum, qui nostra præsertim ætate bene, tranquilleque incolunt Urbem.

*Quatuor
venti cau-
sæ salubri-
tatis aeris
Romani.*

*Totidem
salubritatis
argumen-
ta ex
effectis.*

IV. Hæc igitur singillatim, diligenterque probanda aggredior, ut exteræ Nationes intelligant, me ad hæc scribenda animum appulisse veritatis potius amore, quam Patriæ.

*Solo veri-
tatis amo-
re ducitur
Auctor.*

F 2

CA.

CAPUT II.

Situs Urbis a salubritate laudatur.

HOc primum demonstrandum nobis proponimus, quoniam Hippocratis (a) testimonio, *ubi quis ad urbem sibi incognitam pervenerit, ejus situm considerare debet.* Quamquam vero ad situm urbium multa pertineant, duo tamen præcipue sunt a Medicis cognoscenda; primum utrum illæ in monte, an in planitie, an in mixto loco sint positæ; alterum, quomodo eadem ad cæli plagas, ac præcipue ad Solis ortum, atque occasum pertineant.

II. Utraque autem animadversio sedulo inspectori ad commendationem Romani aeris concurrit. Etenim Roma mirabili certe vel casu, vel consilio, vel etiam necessitate cogente, ut Strabo (b) putavit, inter nitidissimos colles, amplas convalles, latamque planitiem excitata fuit, ut ex tot inter se non diversis modo, sed quasi contrariis locis mixta quædam ex omnibus confurgeret atmosphæra, cui postmodum non diversæ modo, sed quasi sibi contrariæ, ad eam confluræ Nationes facile, brevique possent assuescere. Aer enim cum sit fluidum corpus, quod a Sole potissimum, Luna, ac ventis inæqualiter pellitur, perenni motu agitur: hinc subtilior aer, qui colles transcurrit, minimo negotio ad amplas valles (latis nostro ævo, non angustis quemadmodum Ciceronis (c) tempore, itineribus pervias) descendit, vicissimque solvitur, & ascendit alter, qui in convallibus (nunc elatioribus redditus propter priscorum ruinas ædificiorum, super quibus novæ ædes extructæ sunt) lente circumfluit, quique a domorum ignibus, a motibus salientium fontium, pulsuque aeris campani, & discurrentium civium sursum etiam premitur, atque urgetur. Quapropter hoc nomine Romanum cælum tam juvenibus, quam senibus, nec biliosis modo, sed etiam lymphaticis temperamentis facillime congruit.

III. Tum & illud compertum est, Urbis atmosphæram, sicuti ob variam, blandamque naturam, propter allatas condiciones, sanis quibuscumque ocyssime accommodatur; ita ægris, ex chronicis morbis laborantibus, sola ædium mutatione a locis humilioribus in editiora, vel contra, summum afferre levamen; ut multos idcirco, quibus mors impendebat, simplici hoc medicamine aeris passim ereptos videamus, nostra præsertim ætate, qua sensim auctus cum divitiis populus novis excitatis ædificiis colles, quos olim reliquerat, rursus frequentat. Aer vero collium, Columella (d) teste, calore, ac frigore temperatus est. Quinimo hic, atque illic exiccato in vallibus, quod jam udum erat, solo multæ Urbis regiones, quæ temporibus Alexandri Petronii, & Jo: Baptistæ Doni propter lutosum, putidumque statum damnabantur, nostra ætate omnino salubres evaserunt.

IV. Sed cum alicui videri possit Urbis situm, nec plene descriptus, nec satis laudatus, nisi cum cæteris, ac potissimum cum finitimis plagis comparatur; merito eruditissimus Cagnatus (e) demonstrare contendit, Urbem Romanam (superiorem potius Romani agri partem) in Italiæ medietate situm habere, quod apposita iconæ graphice etiam ostendit. Est insuper Urbs quinti Climatis locus medius, cuius tum dies, tum nox longissima horarum est quindecim. Proinde non injuria Furius Camillus gravi apud Livium (f) oratione Romanam plebem retenturus, ne incensam, ac dirutam per Gallos Urbem relinqueret, atque Vejos commigraret, ejusdem situm his verbis commendavit: *Non sine causa Dii, hominesque hunc Urbis condendæ locum elegerunt, saluberrimos colles, flumen opportunum, quo ex mediterraneis locis fruges debebantur, quo maritimi commeatus accipiantur: mare vicinum ad commoditates, nec expositum nimia propinquitate ad pericula classium externarum: regionum Italiæ medium ad incrementum Urbis natum unice locum.* Quod fusius alibi idem Livius, & post illum Plinius (g) junior tractarunt argumentum.

V. Vitruvius (h) quoque Geographiæ, atque Astronomiæ peritissimus, hujus naturam cæli in hanc sententiam descripsit: *Placuit, ut inter spatia totius orbis terrarum, regionumque medio mundi, Populus Romanus possideret fines; namque temperatissimæ ad utramque partem, & corporum membris, animorumque vigoribus præfortitudine sunt in Italia gentes: quemadmodum enim Jovis Stella inter Martis ferventissimam, & Saturni frigidissimam mediâ currentis temperatur; eadem ratione Italia inter septentrionalem, meridionalemque ab utraque parte mixtionibus temperatas, & invictas habet laudes. Itaque consiliis refringit barbarorum vires, forti manu meridianorum cogitationes. Ita Divina Mens civitatem Populi Romani egregia, temperataque regione collocavit, uti orbis terrarum imperio potiretur.* Liquet igitur, Urbem etiam cum Universitate comparatam loco positam saluberrimo, ac temperatissimo.

VI. Præterea, cum Roma in medio latissimi agri fuerit ædificata, liberum habet Solis ortum, tum occasum. Et quamquam tot colles nascenti Soli adversam, occidenti vero aversam, & e contrario, faciem exhibeant; atque idcirco ejus radiis privare convalles non exigua diei parte videri possint, nihilo tamen minus non modo id aeris salubritati nihil obstat, quin potius nimiam Solis vim in Urbe, alioquin ad meridionalem plagam vergente, inter æstivos calores alternando, prodesse solet: omnia enim extrema naturæ sunt iniunica.

VII. Profecto ipsam Urbis positionem inspectantes non obscuras salubritatis Romani soli rationes habemus, quod nec arenoso maris litori, nec præruptis, altisque montibus adjacent. Etenim, cum hinc a mari, inde a montibus

(a) Loc. supra. cit. (b) Loc. cit. (c) In lege agr. cont. Rullum. (d) Lib. 1. de re rust. c. 4. (e) Loc. cit. pag. 15. (f) Decad. 1. l. 5. c. 30. (g) In Panegy. ad Trajan. (h) Lib. 6. archit. cap. 1.

bus non minus quatuordecim passuum millibus determinetur, quidquid a pelago nimis æstuosum, quidquid a montibus nimis rigidum Urbem versus procurrat, non brevi telluris itinere frangitur, ac mitescit. Quinimmo Roma declinandis hinc, & inde Solis radiis ita apposite sita est, ut, quanquam pene ad meridiem vergat, obverso tamen, ut supra monuimus, multorum collium dorso, objectisque magnorum ædificiorum molibus, ferventior per æstatem Solis ardor obtundatur, ac temperetur. Itaque nihil dubium superesse videtur, quin, qua parte situs Urbis inspicitur, a salubritate debeat commendari.

CAPUT III.

Nonnulla de Ventis in genere, deque illis, qui Romæ salubres flare solent. Agitur quoque de indole Vulturni, quem vulgus Scirocco appellat, deque Austro, atque Africo, Romanis interdum infenso.

Venti regionum sordes everrunt.

Quemadmodum ventorum beneficio maritimis cursibus ultro citroque merces e diffitis terrarum regionibus asportantur; ita iisdem quasi vehiculis aliarum terrarum effluvia, vapores, nebulæque incubantes, aliis inferuntur, & quas plerumque sordes puro, sinceroque aere adducto a multis locis everrunt, easdem ad nova advehunt. Quo fit, ut sæpe eodem vento alia purgetur regio, alia inquinetur; immo eadem interdum, & propriis mundetur inquinamentis, & sordescat alienis.

Singulis ventis peculiaris est aeris motus, & mixtura particularum.

II. Quanquam vero non sit animus, plenior ventorum doctrinam singulis investigatis causis hic attexere, (peculiarem enim libellum requireret) advertendum tamen maxime omnium arbitramur, unicuique vento peculiarem inesse tum motum aeris ab una in aliam mundi plagam, tunc recto, nunc obliquo, interdum etiam vorticoso itinere; tum mixtionem diversarum particularum, ipsi dimoto aeri permixtarum.

Quas vires pariat diversitas motus in ventis.

III. Porro motus facit, ut ventus non solum cieatur in aere, quasi vehemens undarum agmen in pelago, sed veram sæpe procellam, & cum turbine tempestatem efficiat. Etenim, cum atmosphæra sit corpus liquidum, & compressibile, quoties ejusdem augetur impetus, vel minuitur repugnantia, vel simul utrunque contingit; pro vario quidam istarum causarum concursu, & concursionis gradu, diversa quoque vi facillime irrumpit, nititurque suo etiam elatere.

Ventorum diversa genera ex diversitate particularum, quas convolvunt.

IV. Commixtio vero particularum, quæ vel aeri motum imprimunt, vel in cursu immiscuntur, cum esse possit multigena, nil mirum si multigena pariter flaminum indoles nobis occurrat. Profecto venti in tot genera calidorum, tepentium, frigidorum, siccorum,

Lancisii Oper. Tom. I.

humidorum, bene, aut male olentium, salubrium, insalubrium, aut etiam pestilentium, propter solam rationem impetus, non possent discriminari; nisi diversa corpusculorum genera coagitatum aerem comitarentur, atque in terraqueum orbem, & potissimum in ipsa viventia suas quæque vires exercerent. Idcirco venti non ubique eandem servant naturam, sed multifariam, præcipue vero secundum diversos gradus impetus, quibus feruntur, & variam indolem corpusculorum, quæ vel deponunt, vel secum abripiunt, inter se differre solent.

V. Docuit hoc primus omnium Hippocrates (a) qui naturam, & facultatem Boreæ, atque Austri, tanquam cæterorum regulam ostensurus, aptissime scripsit, omnes ventos initio habere naturam humectandi, ac frigescenti, (quippe quos putavit ortos a glacie, nive, gelu, fluminibus, terraque humecta) verum propter situm locorum, per quæ venti ad singulas regiones accedunt, diversos inter se fieri, frigidiore, calidiore, humidiores, sicciore, morbosiores, salubriore.

Idem ventus notæ eandem ubique naturam servat.

VI. Propterea legimus Austrum, qui in Europa, ac præsertim apud maritimas Italiæ oras æstuosus, atque humidus plerumque sentitur, in Libya (ut Aristoteles (b) testatur) adeo frigidum sensu percipi, ut fere similem Aquiloni nostro rigorem inducat, cujus phænomeni causam probabilem eam arbitror, quod aer, cum in Libya pene semper immotus ferveat, si flabello Austri e propinquo terrestri itinere spirantis interdum ventilari contingat, Libycorum corpora motionibus aeris non admodum assueta minimo negotio ad frigiditatis sensum possit excitare; cujus aliam eventus rationem multo prius ex Aristotelis sententia deduxerat insignis ille Philosophus Urbinas Federicus Bonaventura (c), cum scripsit: *Austros in Libya frigidos esse, ut apud nos Aquilones; quia, ut nobis Aquilonum origo, sic Libyæ Austrorum propior est: flatum enim omnem per angustum propioribus extrudi; ideoque propter vehementiam sui motus illis occurrere frigidiorum.*

Africus in Libya frigidus, & quare.

VII. Narrant quoque Zephyrum, qui salubribus ventis accensetur, Valconiam incolentes propter terræ situm, teste doctissimo Scaligero (d), maligno flamine verberare.

Zephyrus Valconie infensus.

VIII. Sed ne tempus in re alioqui perspicua inutiliter teramus, curiosus discriminum ventorum a diversis regionibus venientium, aut per varias discurrentium, consulat inter alios Bonaventuram (e), Septalam (f), Verulamium (g), Donum (h), & Ramazzinum (i); quorum postremus probaturus tales esse ventos, qualia sunt loca, per quæ ipsi transierunt, evidenter ostendit Austrum non ubique locorum esse pluviarum pincernam, ut illum Divus Hieronymus appellat, sed multis regionibus serenitatem afferre (ut Apulis præ cæteris contingere clarissimus Tozzius

Auster non ubique pluviarum pincerna.

F 3

(a) nar-

(a) De dicta num. 2. & 3. (b) 26. Sec. probl. 51. & rursus probl. 49. (c) In annot. ad lib. Theophrasti de ventis pag. 89. (d) Exercit. 285. [e] Loc. cit. & in libro ventorum motus passim. (f) Comm. 1. in Hipp. l. de aer. loc. & aqu. sup. tex. 2. & com. 2. sup. tex. 31. [g] Hist. Ventor. tit. qualitat. & potest. ventor. p. 26. [h] Loc. cit. p. 80. & seq. [i] Ephem. Baromet. pag. 28.

(a) narravit) quam in rem Christi (b) oraculum adducit, quo Salvator noster hypocritam redarguens, dixit: *Cum videritis nubem orientem ab occasu, statim dicitis, nimbus venit, & ita fit; & cum austrum flantem, dicitis, quia aestus erit, & fit.* Austri ergo in Palæstina, quod calentes temper terras emeriantur, æstum excitant, non pluvias, quæ potius ibi loci a nubibus, & ventis de mari ad occasum posito venientibus prænunciantur. Longiorem sacri hujus textus commentarium, multa eruditione respersum, edidit Franciscus Vallesius (c), quem curiosus Lector consulere poterit.

Qui venti Romæ salubres. IX. Nos interim dicturi de ventis, quibus Roma perflatur, satis habemus, si ex quatuor cardinalibus tres salubres, cum moderare flaverint, admittamus in Urbe, qui ab Orientē scilicet, Septentrionibus, & Occidente nascuntur; ii namque & moventur per loca temperata, &, quod magis refert, nulla prope Urbem, quibus retardentur impedimenta, aut magnas paludes, quibus inquinentur, inveniunt. Quartus vero, nimirum Auster, liberius adhuc, quam cæteri, Romam perflar, sed non proinde regionem hanc morbosam reddit, nisi ubi hærentes aquas inveniat, ut suo loco demonstramus.

Ab oriente ad Urbem ventifacientes appellant. X. Porro, ducto initio ab Orientalibus, cum Urbs a Latinis, Sabinisque montibus septendecim circiter milliaribus ablit; proculdubio venti, qui illinc ab oriente veniunt, postquam eorumdem juga superaverint, in Romanum agrum facile, ac libere incumbunt, & per planiciem felicissime Urbem versus excurrunt.

Ad orientalem Urbis plagam nullę paludes adjacent. XI. Ad hoc accedit, quod qua parte a nascendis Solis radiis aprici flatus ad Urbem pelluntur, non sunt magnę interjectę paludes (quæmadmodum orientem hyemalem inter, & meridiem jacent Pontinę) quare purissimus e Latinis montibus absterfus æther, non quidem acer, & immodicus, sed spatio ipso retusus ac mitigatus ad nos prima potissimum luce appellitur, & incolas recreat.

Venti Aquilonares Romæ salubres. XII. De ventis quoque septentrionalibus par certe ratio Romani cœli salubritatem asfirmare videtur, præsertim postquam Sixtus

Sylvæ a Sixto V. utiliter excisa. V. (d) nono circiter ab Urbe lapide, qua spectat Aquilonem, excidi jussit sylvam, quæ, ut latronibus asylum præbebat, ita Boreæ, quominus Romam libere pervaderet, ac validissime detergeret, impedimento erat. Quo fit, ut Aquilo nostra æstate, cum vehementior flaverit, per latissimas, sibi obvias Romanę Urbis vias devolutus, perque transversos, & obliquos flexus evolare, non excurrere, mediumque veluti libramentum ventis meridionalibus ponere videatur. Quamobrem quidquid noxii per istos inferri creditur, plerunque a septentrionalibus feliciter everritur, extergiturque. Quinimo venti Aquilonares interdum Romæ eousque vigent, ut, cum hyems (quod apud nos raro contingit) algidissima sævit, eos

Meridionalium ventorum labem Aquilonares abstergunt.

morbos inferant, quos singillatim indicavit Hippocrates (e) scilicet *horrores, costarum, & pectoris dolores, faucium asperitates, alvos duras, & confimiles*; quod sane confluentium malorum genus sub rigidissima hyeme verrentis anni 1709. amare deflevimus; ut peculiari observatione in calce istius dissertationis ostendemus.

Venti occidui iidem salubres. XIII. Venti similiter occidui omnino salubres, Favonii idcirco appellati, maxime omnium cum vesperscit, per majorem Urbis partem facile spirant; & quanquam incolentes Janiculi radices (quas ceteroqui Sol oriens cum Tiberinis halitibus aspergat; minus forte salubres efficit) iisdem careant, eos tamen Aquilo juvare solet; præsertim qua parte ad regionem viæ, quæ vulgo a longitudine *Longaria* dicitur, positi sunt, eo quod liberiores Boream sua etiam latitudine excipiat.

Venti ab ortu brumali ad meridiem insalubres; præcipue Vulturinus. XIV. Illud tandem dissimulare non possum, ventos, qui ab ortu brumali ad meridiem, quique a meridie ad occasum inclinati, in Urbem feruntur, non vulgo solum, sed doctis etiam adstipulantibus Viris, pro loco, ac tempore noxios haberi, quos inter in primis perhibetur, qui Græcis *Eurus*, Latinis *Vulturinus*, Italis vero *Sciocco* ab Arabica voce *Xaloque* nuncupatur. In quo sane advertendum censeo, plerosque Italorum errare, cum omnem ventum, a meridie ad nos flantem, ac præ cæteris Austrum, vulgari hoc nomine *Sciocco* appellant.

Qui fit proprie Vulturinus. XV. Enimvero secundum accuratam a Ludovico Septala (f) ad usum medicum exhibitam tabulam, Vulturinus nascitur ab ortu brumali; & quidem Romæ Austro ipso, qui recta ex meridie venit, deterior esset, nisi magnam partem insalubrium exhalationum, quas ex longo Pontinarum paludum tractu legit, & rapit, interpositu Albanorum, Tusculique montium, medio quasi in itinere dimittere cogeretur; qui tamen montes, cum partem Latii infra Romam, & versus mare minime protegant, hinc etiam fit, ut humiles illæ regiones, quæ hoc vento liberius perflantur, ea insalubritate, si præsertim cœnolæ occurrant, affici soleant, quam huic vento diximus esse peculiarem.

Pontinę paludis exhalationes dimittuntur ad interjectos montes Albanos, & Tusculanos. XVI. Deinde nobis insens quoque sunt Auster, & ad latera duo venti, nempe Euronotus, atque Africus, quippe qui ab æstuosis Africę locis venientes, nullo montis objice intercipiuntur. Quinimo, cum a natu majoribus acceperimus, ingentem sylvam juxta maris litus consitam, quæ olim Romanum agrum a ventis hisce meridionalibus magna ex parte tuebatur, jussu Gregorii XIII. rem frumentariam augendi causâ, excisam fuisse; propterea arbitramur interdum tanto quidem pejori flamine hosce ventos humilibus agri locis incumbere, quanto liberius ab Ostiensibus, Portuensibusque paludibus, atque ex universo Latino litore inquinamenta agricolis non parum insensa solent advehere.

Auster, Euronotus, et Africus cur insensif. XVII. Hæc vero minuta corpora, quæ a me-

[a] In comm. lib. 3. aph. 5. [b] Luc. 12. v. 54. & 55. [c] De fac. Philos. c. 86. p. mihi 418. [d] Ex M. S. Adv. Theod. Amydenii, cui tit. delle Famiglie di Roma. [e] 3. aphor. 5. [f] In comm. lib. de aer. loc. & aquis.

facilitate
prædita
sunt minu-
ta corpora,
quæ a me-
ridionali-
bus ventis
asportan-
tur.

a meridionali plaga ventorum vi ad Urbem usque advolant, aliqua irritandi primum, deinceps erodendi etiam facultate prædita esse, aperte docemur ab ipsismet ædificiis, quæ, cum inveterascunt adversa ejusmodi ventis facie non leves corrosioni notas lateritiis, lapideisque parietibus passim contrahunt, exhibentque. Ita arboribus quoque, ut Plinius (a) advertit, in meridiem spectantibus, semper ante decidunt folia.

CAPUT IV.

Austrum lenem, ac sereno cælo flantem, Romæ etiam plerumque utilem, ac salutarem; vehementem vero, ac turbidum esse insalubrem; semper tamen, æstate præsertim, perniciosum, cum per vicina palustria, ac cænosa loca transierit.

Auster non
se præ-
no-

Distinctio
adverten-
da.

Lenis Au-
ster sereno
cælo insalu-
bris est.

Ratio.

Auster nu-
bilus, &
vehemens
insalubris
est, &
sur.

Quamquam Austrum Romanis, quemadmodum pene omnibus Europæis, incommodum afferre certum habuerim, nihilominus tamen cum attento animo diversos, immo contrarios hujus venti effectus aliquando revolverim; jam mihi visum est (veritatem quippe unice quæro) hanc distinctionem esse adhibendam. Etenim Auster vel serene, tranquilloque cælo lenissimus est, vel nubilo, densoque aere furit, ac debacchatur.

II. Si primo modo flaverit, quod Romæ a verno æquinoctio ad autumnale sæpe contingit, adeo civibus non est noxius, ut sit potius summopere utilis: hic siquidem ventus, quemadmodum in frugibus, arboribusque florum eruptionem (b), aut austerorum fructuum maturitatem citissime promovet; ita nostris corporibus, liberiori etiam transpiratione, mire blanditur. Dulce enim sulphur, quod a Zona torrida cum Austris defertur, leniter ingeritur; laxatque tam solida, quam fluida viventium machinas constituentia. Unde crises in ægotantibus per sudorem, hæmorrhagiam, & potissimum per anacatharsim (quæ Aquilone obtinente subsistunt) ab eodem molliter flante Austro sæpissime promoveri observamus. Itaque Urbs, quo meridionalibus excipiendis ventis prior esse videtur, eo sane, si quidem placidi, serenoque cælo flaverint, majus accipit emolumentum.

III. E contrario nubilus, ac vehemens Auster, quem valde humidum, atque ætiosum experimur, æstate præsertim, & autumnii principio, semper aliquid noxii afflare suevit, quod nostra, si quovis modo impura inveniatur, fluida eadem plane facilitate solet exagitare, qua vinum, aliaque mixta liquida, non satis defecata confundit, ac turbat. De qua sane Austri specie scriptum nobis reliquit Hippocrates (c) *Austri auditum hebetant, caliginem visui offundunt, caput gravant, tarditatem, & languorem inducunt.* Cum enim hujusmodi flamina sales acres impuro admixtos sulphuri ad nos adducant, nil mirum, si hæc fluidis nostris

fese immiscendo, ac solida penetrando turbas excitent in utrisque.

IV. Sed hæc ab Austro illata mala ejusmodi non sunt, ut inde peculiarem perniciem nobis afferri, damnatumque præ aliis reddi Romanum aerem demonstrent, nisi cum alicubi turbidas aquas, vel solum cadaveribus, aliisque corruptis, veneficisque corporibus inquinatum non procul Urbe inveniant, agitentque.

V. Porro si ejusmodi labes, quam vulgo opinantur, per Austrum a mediterraneo, marique proximis paludibus ad Romanos usque colles adveheretur, ea certe multo major illis Latii civitatibus inspergi deberet, quæ mare propius, quam Urbs positæ sunt, quas inter numerantur Albanum, cæteraque finitima oppida, Arx scilicet Gandulphæ, Aricia, & Cynthianum; & quidem eo magis, quo Auster non a sublimibus ad ima, quemadmodum Boreas, cogendo corpora; verum ab imis rafaciendo ad sublimia referatur. Qua sane ratione quidquid per hunc ventum a maris litore everritur, in propiores illos colles ad eorundem aerem inquinandum, attolleretur. Sed hujusmodi loca clementis omnino cæli esse plenissime demonstrat magnus, qui illuc Romanorum civium numerus relaxandi animi, refocillandique corporis gratia medio etiam autumnino tutissime confluit. Modo tamen circa illa oppida nullæ sint aquæ palustres, quæ, cum ante nostram ætatem illic extiterint, infamem aerem iis etiam saluberrimi locis, Austro præsertim spirante, reddebant. Auster igitur, qui per paludes mari proximas, arenosumque litus transit, non maligna effluvia, ut vulgus putat, Romam usque secum asportat, sed terrestri ipso in itinere, interjectis etiam collibus, paulatim dimittit. Habent enim certum, ac determinatum itineris spatium miasmata, quæ ex cænohis aquis traducuntur, ut alibi fuisse demonstravimus.

VI. Auster autem proximique venti præcipuam utique perniciem ad nos advehunt, cum ex vicino palustri solo abstersam lucem nihil imminutam, aut debilitatam Romano aeri immiscent. Exinde ultro fatemur quondam post illatas nimirum clades a Gothis, Longobardis, Saracenis, aliisque Australes ventos non Latio solum, sed ipsi etiam Urbi magis, quam nostro ævo, noxios extitisse; scilicet quia tunc temporis multa, cum intra, tum prope mœnia uda loca patebant. Quo sane sensu Verulamii (d) sententia accipienda esse videtur, dum scribit: *flante Austro pestilentes morbos grassari*: quod multo prius adverterat Celsus (e), cum pestilentiam ab Austro voluit excitari.

VII. Verum enim vero, cum nostro ævo stagna, & paludes circa Urbem majori ex parte exiccata cernantur, longiusque semper obaggestam a Tiberi terram litus maris promotum sit; ideo Auster etiam si vehemens flaverit, civibus tamen nostris, quos nimirum sanos,

Ejusmodi
insalubri-
tas aeri
vitium
non assert,
nisi ex sor-
descenti-
bus aquis,
aliisque
corruptis
corporibus.
Perspicua
ratio.

Miasmata
certum ha-
bent itine-
ris inter-
vallum.

Auster,
eique pro-
prior s
venti a pa-
lustris solo
labem ad-
vehunt.

Abster-
so solo nihil
ferre ab his-
dem ven-
tis me-
tuendum.

(a) N. H. lib. 17. cap. 4. (b) Consule Verulamium ubi supra n. 22. qui palmites vitium ab Austri parte erumpere, atque eo spectare narrat. (c) 3. aph. 5. (d) Loc. cit. num. 25. (e) Lib. 1. cap. 10.

fanos, cauteque viventes invenerit, nihil prope in univerſum nocere ſolet; cæteroqui magnopere nociturus, ſi quando ob Magiſtratum incuriam, vel ipſæ cloacæ ab antiquo cœno, vel viæ a corruptis immunditiis, vel vineæ, atque horti juxta Urbis muros locatæ ab aquis, & multis, & diu per æſtatem ſtagnantibus nequaquam vindicarentur.

Petronii
ſententia
improba-
ta.

VIII. Propterea mihi vel invito diſſentientum eſt ab Alexandro Petronio (a), qui nonnulla Urbis regiones idcirco duntaxat inſalubritatis damnavit, quod ventos meridionales facile excipiant, ac foveant. Exemplum præ reliquis adducit Vallem hortorum, quæ ſua ætate pertinebat ab Eccleſia Divi Andree, (quæ ideo vulgo dicitur *delle Fratte*, quia cum primum excitata fuit, multæ ibidem hortorum ſepes fuerant) ac radicibus montis Pincii uſque ad portam Flaminiam, de qua ſubdit: *ſtante per Urbem diu Libe, vel Austro, plures agros in his vicis, quam in plurimis Romæ locis reperiri*. Cum tamen eadem regio noſtro ævo, novis extructis ædificiis, excatoque ſolo non amplius antiqua aeris cenſura laboret; quanquam eoſdem nunc, quos olim, meridionales ventos excipiat, atque detineat. Non tamen inficior angulum ad radices hujus collis, communiter *Orto di Napoli* appellatum, ubi adhuc olera ſeruntur, irriganturque, propter uſam, cœnoſamque tellurem æſtate, atque autumno ab advenis inclementiæ ſuſpicionem non immerito vitari.

Auſtri in-
ſalubritas
ſolis tri-
buenda le-
thiferis
paludum
particulis.

IX. Sed quæ jam innuimus, enucleatius repetamus, & clariuſ. Libs, atque Auſter peſtilentibus etiam morbis occaſionem præbere poſſunt, ſi per propinquam paludem tranſeuntes lethiferas illinc particulas nullis obſtantibus aut ſylvis, aut collibus de una Urbis regione in alteram deferant, vel propter inductam duntaxat in cœnoſis aquis, aut corruptis quibuſvis corporibus fermentationem quaqueverſus diffundant. Unde Petronii tempore inclementia aeris ibi loci non ventis, ſed ſtagnantibus laticibus tribuenda erat; quod ſane neque ignotum, neque neglectum fuit aliquibus illius ævi Phyſicis; cum ipſemet (b) fateatur: *quamplurimos Medicos noxium aerem Vallis hortorum, non Africo, non Austro, ſed aquæ de Fonte trivio illuc effuſæ, ibique mox ſtagnanti, ac limo quamplurimo ibidem exiſtenti acceptum retuliſſe*: cui tamen ipſæ ſententiæ minime adhæſit.

Confirmatur ulte-
rius.

Vigilantia
SS. D. N.
CLE-
MEN-
TIS XI.

X. Tandem ut novis experimentis noſtram ruruſ confirmemus hypotheſim, decem jam decurſu annorum, quibus juffu, ac vigilantia Sanctiſſimi Pontificis (me quoque pro meo munere ſuggerente) viæ, cloacæ, foſſæ, aliaque id genus loca in regionibus Urbis frequentatis quam diligentiffime everſa, & purgata ſunt; quanquam ſæpe hujusmodi auſtrinæ conſtitutiones pertinaciter, valideque recurrerint; tamen nec unquam, nec uſquam malignas febres in Romanos cives, atque incolas populariter inductas fuiſſe obſervavimus. Nimirum quia cum ſummo nunc ſtudio incumba-

mus, ne alicubi prope, vel intra Urbem multitudo aquarum colligatur, & corrumpatur, morbida effluvia, quæ per Auſtrum ab Africa, atque ab Oſtienſibus, aliſque procul Urbe poſitis paludibus deferuntur, ad nos tam longo itinere adeo imminuta, atque hebetata, ut nihil ſint nocitura, perveniunt, nec alia corpuſcula, valetudini adverſa proxime inveniunt, quæ everrant, ſecumque in Urbis frequentiam adducant.

XI. Illud ultro fateamur ab æſtivo, diuque ſtante Auſtro, etiam citra paludum præſentiam, ſporadicos morbos interdum inferri, nempe febres acutas, ac tertianas, capitis gravitates, ac vertigines; quinimo in iis, in quibus concurrit teterrimus humorum apparatus cum internorum vaſorum imbecillitate, atque incœpta eroſione (quemadmodum in cæteris regionibus) ſubitaneas quoque neces induci, ut ſub annis 1705. & 1706. non ſine luctu vidimus, atque noſtris ſuper hoc argumento (c) editis commentariis luculenter demonſtravimus. Verum, Superis laudes, peſtilentes febres horum decurſu annorum nunquam ab Auſtro epidemice graſſatæ ſunt.

Auſtris re-
boment i-
bus diu
ſtante
ſporadice
morbis
graſſan-
tur.

Peſtilentes
nunquam,
niſi ob ſta-
nantes
aguas.

XII. Contra vero, cum anno 1695. foſſa Hadrianæ arcis, & cloacæ magna Urbis Leoninæ multo cœno ſcaterent; ſtatim atque per æſtatem Auſter flare cœpit, peſtilentes febres in incolas illius regionis deſævierunt.

Recenti
eventu
confirma-
tur.

XIII. Itaque monendi ſunt poſteri, ut tam diverſos, immo pene contrarios Auſtri effectus intra Urbem obſervantes, ſedulo animadvertant, ne potiſſimum aquæductuum, foſſarum, cloacarum, uno verbo, aquarum curam ullo unquam tempore negligant.

Monitum
Romanis
incolis, &
magiſtra-
tibus in-
culcand-
um.

XIV. Poſtremo illud quoque Romanis curæ eſſe oportebit, ut æſtivo præſertim tempore caveant, ne ruſtici lucro inhiantes, vel intra, vel prope Urbem, præſertim ab ortu, ac meridie ad occaſum uſque comburant herbam *Kali*, vulgo *Riſcoli*, cujus ex cinere vitrum conſtatur; illius enim halitus acres, ſulphurei, atque erodentes ſtante potiſſimum iis ex regionibus vento per aerem delati, atque in pulmones incolarum facile influentes non exiguam labem afferunt. Quod cum SS. Pater provide intellexiſſet, legibus, pœniſque propoſitis, ne in poſterum publicæ incolumitati ea lucri aviditas inſenſa eſſet, graviter interdixit.

Herba
Kali fu-
mus Ro-
manis
valde no-
xius.

CAPUT V.

Inconſtantiam aeris, quæ Romæ a facili contrariorum ventorum aditu proficiſcitur, neque magnam eſſe, neque noſtris incolis infeſtam, ſed potiſſus formandis eorundem corporibus, animiſque ſummopere utilem.

Quamquam longius forſitan præcedenti capite progreſſi ſumus fallente nos utilitate ſcientiæ ventorum; ea tamen nunc prætereunda nobis minime videtur animadverſio, quam cap. 3. non excitavimus; ſci-

licet

(a) Lib. 1. de Viç. Rom. cap. 1. (b) Loc. cit. cap. 3. (c) Lib. 2. de morib. ſubit. cap. 2.

De Romani aeris inconstantia queruntur nonnulli. licet admodum crebram esse Romæ ipsius aeris in contrarias intemperies mutationem, ut idcirco sint, qui asserant, nonnullos advenas conqueri uno sæpe eodemque autumnii die hic omnes vigere anni tempestates. Hanc vero frequentem atmosphæræ mutationem ex iis, quæ hucusque de Romanis ventis dicta sunt, non aliunde, quam ex facillimo in Urbem flaminibus omnibus aditu pendere quisque per seipsum cognoscere poterit.

Non est tanta, ac tam diuturna, ut damnari queat. II. At enimvero isthæc Romani cœli inconstantia, quam nimis exaggerat, atque in crimen trahit insalubritatis ipse Donus (a), non certe magna est, ac diuturna, ut improbari queat. Nam incolæ, si talis esset, eam proculdubio sine valetudinis detrimento, quod abest omnino, ferre non possent.

Cur Asiatici molles, Europei vero fortes, & sapientes. III. Scio ab Hippocrate (b) illas damnari regiones, in quibus tempora magnopere simul, & creberrime mutantur. Sed aeris inæqualitas in Urbe lenis est, ac mitis, qualem profecto collium, & planorum ingenio congruere idem Cous (c) asserit, qui contendens Asiaticos suapte natura valde timidos, molles, & bellicarum rerum plane imperitos cum Europeis magnanimis, ac bellicosis, omnem diversarum adeo, quinimo contrariarum affectionum causam refundit in earum regionum contraria cœli temperamenta. Etenim in Asia, ubi venti perpetuo fere silent, ipsa anni tempora magnas mutationes non admittunt. Secus vero, cum in Europa propter crebrum ventorum recursum cœli temperies frequenter mutetur, ideo fit, ut Europæorum mentes ad peregrinas opiniones jugiter excitentur, nec a variis temporum vicibus sinantur quiescere.

Ventorum diversitas firmandis corporibus utilis. IV. Et quidem quot, quantas, & quam incredibiles mutationes, intra naturæ tamen tolerantiam, subeant liquida, ac solida nostri corporis propter diversos, immo deinceps contrarios ventorum impetus, ac propter variam corpusculorum mixtionem quæ cum ventis defertur, iis clare innotescit, quos non latent innumeræ plane permutationes, quæ ab appulsu diversorum ventorum excitantur tam in quibusvis heterogeneis liquidis, quam in solidis membranaceis, puta fidium nervis, coriaceis omnibus, & præsertim in arboribus, quæ eo altius radices in terram immittunt, & validiorem corticem, firmissimamque universum fibrarum, vasculorumque genus acquirunt, quo sæpius moderatis ventis agitantur. Quod & sapienter, & apposite advertit Seneca (d): non est arbor solida, nec fortis, nisi in quam frequens ventus incurSAT; ipsa enim vexatione constringitur, & radices certius figit: fragiles sunt, quæ in depressa valle creverunt.

Et quare. V. Hæc autem commotiones longe facilius, quam in expositis corporibus inducuntur in sanguinem, & spiritus; quippe qui sunt liquida magis composita, vasisque non quidem vitreis, sed pelliceis, atque undique perviis

concluduntur, itemque solida magis ductilia, delicata, & mollia apud homines occurrunt, quam sint brutorum coria, aut arborum fibræ. Non est igitur dubitandum, quin, cum humana corpora lenibus aeris, ac ventorum mutationibus assueverint, nihil plane incommodi, multum vero roboris ex iisdem sint acceptura. Musculares enim, ac membranaceæ partes per aeris motum firmantur, validumque tonum adipiscuntur, & quæ in ea cerebri parte, ubi mentis sedes est, excitantur ideæ, imaginesque, sublimiores certe, atque excelsiores effinguntur evectis sæpe, leniterque pulsas a commoto aere spiritibus, quam eodem silentibus ventis plerumque torpescere. Unde merito Hippocrates (e) Sapientiam cerebro ab ipso aere exhiberi, tradidit. Arque hinc plane ortum arbitror, ut exteræ nationes ipsos olim Romanos (scilicet cum iis opportuna non deficiebat institutio) corpore pariter, animoque validos, & propterea omnia cum ratione audentes timori simul, atque admirationi habuerint.

VI. Sed ventorum tractatione perfuncti, qui majori ex parte salubres Romæ flant, ad inquirendas qualitates urbanarum aquarum transeamus.

CAPUT VI.

De Aquis in genere, quarum nullas in Urbe noxias, sed plerasque omnino salubres demonstrandum proponitur.

A Quæ tractatio est maxima omnium earum rerum, quæ aeris præsertim explorandæ naturæ conducunt; aer enim, si non est ipsa penitus aqua, per vim ignis, & spiritus resoluta, ac rarefacta, ut Dornæus (f), alique (g) Chymicorum ab Æolipilis admoniti existimant, certe se prodit infinitum pene receptaculum, atque immensam quasi spongiam esse minutissimorum corporum, quæ a terraqueo orbe perenni tum externo, tum interno molimine excitantur. Merito idcirco physiologicum istud axioma reputamus: Ubi bonæ sunt aquæ, ibi bonus, ubi malæ, malus idem est aer. Hæc namque fluida plurimum invicem juvantur, lædunturque. Cum itaque nostra ætate Urbem a lacunis, ac paludibus, veluti a sædo, sordidoque propriæ atmosphæræ inquinamento, Summorum beneficio Pontificum, vindicatam cernamus, & gratulemur, proxime demonstrandum videtur aquas, quæ vel sponte nascuntur, vel Romam advectæ suos per alveos, & canales libere excurrunt, inter salubres recenseri.

II. Facit porro ut studiosius de Romanis aquis agamus, quod ipsæ ad salubritatem, aut insalubritatem locorum eo potissimum nomine conspirant, quod bibentibus prodesse, vel obesse solent. Unde Rasis (h) prudenter asseruit: nihil esse, præter aeris puritatem,

Mentis etiam perceptionibus opportuna.

Ab aere sapientia cerebro exhibetur ex Hippocrate.

Aqua explorandæ aeris naturæ maxime conducit.

Aer immensa velut spongia.

Aquarum salubritas per puritatem aeris.

[a] Lib. cit. pag. 106. [b] 2. acutorum, & lib. de aer. locis, & aquis. [c] Loc. cit. de aer. loc. & aqu. [d] De provid. cap. 2. [e] Lib. de morbo fac. n. 17. [f] Apud Theat. Chym. vol. 1. pag. 355. & 373. [g] Vide Renatum des Cartes Meteor. cap. 4. ubi de istis Æolipilis agit. [h] Lib. 1. de Reg. Princ. c. 2.

vitatem maxime ad ad sanitatem pertinet. tatem, magis pertinens ad sanitatem, quam aquarum salubritatem, qua sane ratione plura memorare possem loca, quæ, cum prius fere deferta fuissent, dulcibus postea, probatisque inductis aquis, frequentata magis, ac salubriora reddita sunt.

CAPUT VII.

De signis, quibus dulcium aquarum salubritas, aut insalubritas disgnoskitur.

Non est dubium, quin vitæ, atque incolunitatis civium, & advenarum maxime interfit novisse, quænam ad potum adhibere salubres, quænam vero insalubres in unaquaque urbe sint aquæ. Pleraque autem signa, quæ passim in argumentum bonitatis, vel malitiæ aquarum afferuntur, incertissima sunt, & in aquas salubres, & insalubres perinde cadunt. Nam primum, quod ad levitatem atinet, nos arbitramur leviores non semper esse meliores; cum interdum minor aquæ gravitas a mixtione corporum aqua leviorum, sed insalubrium, puta impuri sulphuris, aliarumque forte particularum ad perniciem trahi possit, ut proinde iisdem ex causis noxia sit aqua, quibus sit levior; ut nos in lymphæ lacu Sabbatino deducta videmus, quæ omnium fontium, qui in Urbe sunt, levissima est, sed sine ulla dubitatione minus salubris. Plinium nihil inoratur, qui propterea negaverat de aquis iudicium ex statera fieri posse: quod pervarum sit, ut levior sit aliqua. Nos enim diversam gravitatem diversis in aquis ex varia cum iisdem admixtione, ac proportionem corporum ortam, secundum Archimedis præcepta per immersam phialam intra singulas aquas, quarum gravitatem expendere cupiebamus, facile, & frequenter deprehendimus.

II. Similiter indicium illud ab Hippocrate (a) multis locis Medicorum animis inculcatum, levissimam nempe esse, ac propterea optimam aquam, quæ cito calet, & cito refrigeratur, non raro fallacissimum experientia revincitur: ejusmodi enim latices, ut ut particulis ad calorem, ac frigus quoquo modo conferentibus referti sint; nonnunquam tamen principio pene venefico, unde plane noxiæ hominibus evadant, affici possunt.

III. Quod a pelluciditate, ac perspicuitate aquarum sumitur salubritatis indicium, eadem difficultate laborat. Nam aquæ interdum sunt aeri quam simillimæ, & tamen insalubres; tenuitatem scilicet ex motu, ac ratione, per quam feces suas partim attenuant, partim deponunt; morbidam vero qualitatem ex intermixtis adhuc noxiis principiis deducunt. Fac enim Nucerino latici arsenicum infusum fuisse: quæ non tenuitas, quæ non perspicuitas in eodem luceret? Nulla tamen lymphæ magis venefica propinaretur. Unde recte monebat Palladius (b), quod occultiore noxam, externis in aqua ad speciem custoditis qualitatibus, rectior servare potest naturæ.

IV. Non solum igitur, Plinio (c) auctore, propositis olim a Medicis aquarum salubrium notis fidendum non esse censemus; verum experientia etiam nobis compertum est, aquarum qualitates externis sensibus obvias potius earundem insalubritatem, quam salubritatem ostendere, nec quæ laudantur a Scrip-
Signa enumerata qua ratione ad detegendam aquæ bonitatem conspiciunt.

V. Contra vero stagnantes, pigras, cœnoscas, turbidas, male olentes, amaras, falsas, aut acidas statim nullo alio accedente experimento dignoscimus, atque a mensis nostris arcemus.

VI. Duo autem tantummodo indicia, seu rationes, modosque agnovimus, quibus aquarum salubritas certo explorari potest, longum nimirum, innoxiumque usum, & chymicam analysim, per quam nihil exotici ipsam aquæ compositionem ingredi plane doceamur.

VII. Primus quidem majorum exemplo pervulgatus est modus, qui ab usu desumitur, ut nullum certius, & quod nunquam fallit, bonitatis aquæ argumentum sit, si eam universus populus absque ullo propriæ valetudinis incommodo passim, ac libere potaverit; mirumque propterea videri possit vulgus, quod plerumque pessimus rerum Judex est, bonum, ac iustissimum aquarum salubritatis æstimatorem produci: non enim multitudo ad fontem aliquem concursum facit, nisi longa experientia didicerit, nec majores, nec aquales suos illius usu sanitatis detrimento ullo affectos fuisse. Itaque firmissimum bonitatis aquarum testimonium a fama petendum est, quam excitant homines, cum eas bibunt aquas, quibus præsertim nec pondus in stomacho, nec murmur sentiunt in hypochondriis. Hinc iisdem subdit Palladius (d): Si venter, aut viscera, vel latera, vel renes nullo dolore, vel inflatione vexentur. Hæc, atque his similia, si apud incolas pro majori parte constare videris, nec de aere aliquid, nec de fontibus suspiceris.

VIII. Alter deinde explorandarum aquarum modus est ipsa spargyrica analysi, per quam unusquisque latex suas in partes resolvitur; unde constet, ex quibus vere componitur. Porro certo scimus aquam simplicem, quam Philosophi elementarem appellant (cujus fortasse usus cæteris deterior, & valetudini noxius esset) nusquam inveniri. Etenim unaquæque vel sua ab origine, vel a locis, per quos transit, vel a continentibus, contiguisque corporibus semper aliquid extranei, terrei potissimum, ac salini rapit, sibi que admiscet. Ad potum tamen salubris est ea, quæ quam minimum alchalicæ terræ, & innoxii salis imbibit. Hæc vero cognoscitur, cum aperto in vase ad ignem bulliens, vel gratum, vel sal-
Et spargyrica analysi.
Que in chymico tentamine deprehenduntur signa bonitatis, aut malitiæ aquarum.

tem nullum odorem expirat, cum nec opaca sit, nec turbida, nec tenax; tandem, cum postquam tota fuerit evaporata, in fundo, fundique lateribus modicum sedimentum relinquit, album, cinereum, vel etiam fuscum, modo sit fere insipidum, & inodorum, terra scilicet bolaris, vel simplex tartarum, cui grana aliquot terrei, vel nitrosi salis permixta sint. E contrario autem, quæcunque inter bulliendum male olet, turbida, vel opaca evadit; denique sedimentum nigrum, acre, austerum, graveolens, vel alio quovis modo sensibus ingratum, multaque copia deponit, hanc malam, & potando insalubrem aquam reputato, quippe quæ vel nimiam terram, vel impurum sulphur, vel noxios sales, vel hæc omnia simul, citra congruam temperiem sibi admixta fuisse significat, quæque in hominum viscera sine magna noxa infundi non possunt.

CAPUT VIII.

Recensentur species aquarum dulcium, quæ plus minus Romæ a salubritate commendantur; & primo agitur de aquis sponte nascentibus, quæ omnium maxime laudantur.

*Quatuor
dulcium
aquarum
genera.*

IN Urbe Roma quatuor sunt genera aquarum dulcium, de quibus in præsentī sermo est.

II. Primum sponte nascentium; secundum influentium per aquæductus; tertium fluvialium; postremum pluvialium. Atque hæc quidem lymphæ lectissimæ fere omnes a Romanis salubriter bibuntur.

III. Quæ sponte intra Urbem scaturiunt, bifariam dividuntur; aliæ enim sunt fontanæ, aliæ puteales; utraq;que autem natura sua, tanquam optimæ, nihil habent, unde Romani cœli salubritas non confirmetur.

*Quorū
fontes
aqua-
rum
sponte
nascentium.*

IV. Porro quatuor hic prostant (quantum nobis innotescit) laudati fontes nascentium aquarum, quæ nec deficiunt unquam, nec turbidæ evadunt: quæ tametsi paucæ videri possint, bonitate tamen multis aliis, quæ scaturiunt in locis palam saluberrimis creditis, minime cedunt; non enim nostra modo, sed prisca item ætate in potum utiliter adhibebantur. Unde Frontinus (a) istorum fontium (quibus forte nostrates etiam acidulas accensuit) memoriam ab Urbe condita cum *sanctitate cultam fuisse* refert; salubritatem namque vel ipsis ægris corporibus afferre credebantur.

*Eorum
salubritas
asseritur.*

V. Ad hoc accedit non leve bonitatis aquarum argumentum, quod experientia comperit sit, aquas iis ex fontibus haustas, atque illico vitreis in vasis hermetice clausas diu maritinis etiam navigationibus incorruptas servari.

DE AQUA GRILLI DICTA.

VI. Primus fons ad radicem Quirinalis inter ortum hybernum, & meridiem dulci, levique manat aqua, quæ mutuato cognomine a Palatii, ubi reconditur, possessore, vulgo appellatur *Acqua del Grillo*, cujus tantus est apud nostros ægros usus, ut multi illam in Nucerinæ locum passim, utiliterque substituant.

*In locum
aquæ Nu-
cerianæ
passim sub-
stituitur.*

DE AQUA B. FELICIS.

VII. Alter est fons in clivo pariter Quirinali, adversa ad occasum fronte, ubi olim Cœnobium erat FF. Cappuccinorum, unde aqua illa appellata est *Beati Felicis*, quæ utrique bonitate vix cedit priori jam memoratæ. Etenim utriusque si non una, eademque, certe non admodum diversa vena existimatur; & sane amicus noster Lucas Antonius Portius vir plane celeberrimus (b) arbitratur, utrumque fontem ex ductibus aquarum ex Quirinali percolatarum erumpere.

*Non diver-
sam a prio-
ri habet
originem.*

DE AQUA AD RIPAM TIBERIS.

VIII. Tertius fons prostat rivuli forma, qui pluribus adhuc latentibus venis sua paupertate contentus fuit, exitque ad Tiberis ripam, quæ sub Janiculo Hetruriam terminat. Hinc ad æstivum Solis ortum excurrit, lapidis jactu a templo S. Spiritus in Saxia, cujus cum laude meminit laudatus alias Petronius (c).

*E pluribus
latentibus
venis colli-
gitur.*

DE AQUA SANCTI DAMASI AD VATICANUM.

IX. Postremus ex Vaticano colle, sparsis olim de venis a S. Damaso (d) collectus, nunc intra Pontificias ædes ex Urbani VIII. qui marmoreum addidit ornamentum, munificentia fuit, cujus profecto bonitas, vel ipsis exteris sequenti appposito sub insculptis apibus epigrammate demonstratur.

*Quid miraris apem, quæ mel de floribus haurit,
Si tibi mellitam gutture fundit aquam?*

Fons hic ad Solis ortum jugi, ac laudabili manat latice, qui Principis aulæ non sufficit modo, sed superfluit.

*In usum
Familie
Pontificie
adhibetur.*

X. Ejusmodi vero aquas lymphis bonitate non cedere, quæ vel ex Tiberi, vel derivatis per aquæductus, vel defossis puteis, accisternis hauriuntur, evidenter demonstrat frequentia populi, qui earundem salubritate allectus ad eas undequaque solet confluere. Neque alterum ab analysi desumptum probitatis argumentum iis in fontibus desiderari, inferius ostendemus.

*Nullis a-
liis Roma-
nis aquis
salubritate
concedunt.*

CAPUT

[a] De aquæduct. Rom. in princ. [b] De milit. in castr. sanit. ruenda part. 2. cap. 6. pag. 135.

[c] Lib. 2. de vict. Roman. cap. 4. quem adeat, qui hujus aquæ cupit elogium. [d] Vide carmen 39. S. Damasi de font. Vatic. cum notis Sarazanii.

CAPUT IX.

DE AQUA FELICI AD DIOCLETIANI THERMAS.

Puteales quoque aquas in Urbe salutares esse.

Puteales vulgo etiam, quod iis passim absque ullo valetudinis incommodo utimur, optimas esse cognovimus. Cum enim ipsa a Tiberi lectissimam aquam ducente, majori ex parte transcolentur (semper enim cum ipso humine librari solent) nonnisi tenues, atque innoxiae esse possunt.

Innoxiae sunt.

Quibus ex causis innoxiae sunt.

II. Quod autem putei Romae putidas alicubi aquas contineant; malum hoc acceptum referendum est non lympharum venulis, quae purissimae fere in universum sunt, sed modo corporibus facile putrescentibus, quae in puteos ipsos praecipitata sunt; modo nimiae quieti earundem putealium aquarum; nam cum minus agitantur iusto crassiores evadunt; modo tantem (quod frequenter accidit) aliquorum imperitiae Architectorum, qui puteos cavant juxta latrinas, aut cloacas, quarum sepulta lues puras aquas contemerat; quam profecto causam idem quoque accusat in Romano victu exercitatissimus Alexander Petronius (a). Sed ejusmodi putealium lympharum vitium ab hospitibus facillime vitari potest, cum vicinorum putei, & ubique per Urbem publici, saluberrimique fontes delicare, ac molliter viventibus sese offerant.

CAPUT X.

De aquis per aquaeductus Romam advehtis, ex quibus fons Trivii praefertur.

Quod vero attinet ad aquas, quae huc per canales advehuntur, modo ipsa nusquam subsistant, sed ad Tiberim continenter fluant, salutares esse tota docuit antiquitas, ac praesertim Galenus (b), qui fassus est: *Romae praeter alia multa (quae vocat eximia) fontium elegantiam, ac multitudinem esse admirabilem, eorum nullam foetidam aquam, aut medicatam, ac turbidam, aut asperam, crudamque effundere.* Sed & aquas Romae nostro aeo superflites pluribus commendarunt Andreas Baccius (c), & Alexander Petronius (d).

Galenus Romano- rum fontium aquas commendat.

Ejus usus frequentissimus.

DE AQUA SALONIA, SEU TRIVII.

II. Porro has inter, quae de Salonia vena uberrime in Trivium fluit, omnium maxime celebranda succurrit; quippe quae usu adeo commendatur, ut praeter publicos fontes, huc illuc per Urbem a Trivio derivatos, nulla fere nobilium familia nunc inveniat, cujus domus in Urbis planicie locata, eandem ad potus usum magno etiam sumptu non deducat: haec enim nullo tartaro suos canales obstruit; dulcis, levis, facile permeabilis, &, ut loquitur Cassiodorus (e) acrem serenum purissime labens mentitur.

III. Aqua, quam in altas Exquilias, Quirinalem, & Coelium montem deduxit Sixtus V. ac *Felicem* suo de nomine vocari jussit; licet multum salubritate cedat Saloniae, coquendis tamen carnibus, aliisque domesticis, ruralibusque usibus est admodum opportuna. Quamquam illa, quae postea magnis ex fontibus prope Diocletiani thermas per Urbem derivatur, suos quacunque fluit tubulos, & canales progressu temporis tartaro obducatur.

In quos usus opposita.

DE AQUA SABBATINA IN SUMMO JANICULO.

IV. Similiter aqua Trajana, seu Sabbatina, quae tam uberi copia aliis admixta sub nomine *Aquae Paulae* cis Tiberim ad summum Janiculum a Paulo V. elapso proxime seculo reducta fuit, eodem cum moderamine venit laudanda. Haec enim, quanquam & ipsa Trivio fonte ignobilior sit (unde olim vix in alios usus, quam in Naumachiae, versandisque molis adhibebatur) maximum tamen emolumentum nostra aetate Transiberinis regionibus ad civilia etiam opera praebere solet: cum internum innumerabiles putei, tum duo juges, & saluberrimi fontes, alter ad ripam Tiberis, alter sub Vaticano colle, de quibus egimus, delicatis ventriculis sufficiant.

In quos item Sabbatina.

CAPUT XI.

De Aqua Tiberis in potum salubriter adbibita.

Flulia deinceps Romae est magni nominis Tiberina, quae per sex menses in cisternis probe purgata a nonnullis nostra etiam aetate tanquam purissima potatur salubriter. Nec ignoramus ab Urbe condita spatio annorum **CCCCXII** ut narrat Frontinus (f), Romanos omnes latice ex Tiberi potissimum hausto contentos fuisse. Et quanquam postea introducto thermarum usu, auctaque exinde cloacarum illuvie, Strabone teste, utpote nimium inquinata, dimissa fuerit; sublata tamen thermarum frequentia, & aquarum ductibus dirutis cum spatio septingentorum postea annorum ad Tiberinarum potum reditum fuerit, ut Baccius (g) advertit; nullus unquam e Scriptoribus, aut Medicis eas in potibus condemnavit. Quinimo non solum Clementem VII. ut refert idem Baccius (h), illa usum fuisse legimus, sed & Paulum III. (i) hanc omnibus urbanis aquis praeposuisse, ut idcirco illam & Lauretum, & Bononiam, & Nicam secum jufferit asportari. Pontifex quidem, qui summo rerum usu, summaque prudentia praeditus inter gravissimas Apostolici ministerii curas longam, atque incolumem senectutem exegit. Atque inter eos, qui nunc etiam illa passim utuntur, connumerandi sunt Patres tum Excalceati S. Theresiae cis Tiberim, tum Oratorii

Salubriter a nonnullis petantur.

Paulus III. eandem cunctis praetulit.

(a) Loc. cit. cap. 1. (b) In 6. de morb. vulg. com. 4. (c) Lib. 7. de Ther. cap. 4. (d) Cit lib. fere per tot. (e) Lib. 7. var. 6. (f) Loc. sup. cit. de aqu. duct. (g) Lib. 1. de ther. cap. 9. (h) Loc. mox. cit. (i) Apud Petron. de Vict. Rom. lib. 2. cap. 5.

torii S. Philippi Nerii, quibus postremis curandis olim incumbemus. Porro Tiberina in aqua condimenti locum obtinent tot fossilia, quæ in sinum ejus confluunt, ut recte advertit Baccius (a); quo fit, ut aqua Tiberis defecata integrum seculum incorrupta serveatur, quemadmodum asseruit Matthiolus, atque etiam Cardanus.

II. De aqua denique Crabra, quam *Mariam* appellant, scribere superfedemus, cum per loca adhuc inculta, atque inhospita plus nocens, quam utilis (præterquam versandis molis, & irrigandis hortis) tacite ad flumen excurrat.

CAPUT XII.

De Cisternarum aquis, & cur Romæ non sint admodum in usu.

Superest, ut aliquid etiam dicamus de aquis pluvialibus. Quanquam vero has Hippocrates (b), modo non sint procellosæ, sed ab æthere cum tonitru æstate cadant (c), horæas propterea dictas, reliquis prætulisse visus sit; cum Sol simpliciores, minusque graves aquæ particulas sursum urgeat, ac nitrosis salibus immisceat, eaque ratione Vitruvius (d) pluvialem aquam cæteris anteposuerit: attamen hujusmodi cisternarum latices Romæ non sunt admodum in usu, & præter PP. Jesuitas apud S. Andreæ in Quirinali, aliosque Cœnobitas eodem in colle hospitantes, paucos invenies qui eisdem utantur; cujus ratio non alia, meo quidem judicio, esse potest, quam quod magna hic lectissimorum fontium, puteorumque copia ubique suppetit, atque redundat. Accedit etiam, quod ingens, atque assiduum studium impendendum est, ut pluviales aquæ ab iis vindicentur fordibus, quæ non modo peregrinorum salium, & impuri sulphuris instar occurrunt, sed ovula quoque sunt insectorum, & vegetabilium a tectis, terraque imbribus abrepta, tunc demum animanda, cum humido leniuntur. Nec sane homines, præterquam necessitate adducti, longos labores, ac diuturna studia subire consueverunt. Legendus Lucas Antonius Portius quem honoris causa nomino (e), qui sub puteorum nomine cisternas etiam intelligit, modumque tradit, quo apud Venetos pluvia per arenam rite percolatur.

II. Sed hæc, quæ de Romanis aquis in universum diximus, experientia ipsa ab omnibus tum incolis, tum advenis clare posunt comprobari; ut illud jure magis magisque miremur, nonnullos cælum hoc vel propter insalubres aquas calumniari.

CAPUT XIII.

Analysis ad ignem facta, una cum respectiva gravitate Romanarum aquarum.

Sed, ne desit Lectoribus nova utilitatis, aut curiositatis materia, subnectemus hic nonnulla experimenta, quæ ad singularum Urbis aquarum tum crases, tum pondera deprehendenda tentavimus; ita enim bibentium securitati, & nimis quorundam diligentia consultum fore speramus: quanquam nos minime lateat multa a recentioribus proponi experimenta ad aquarum naturam, & salubritatem explorandam, scilicet mixtionem, aut simplicem infusionem (quæ tenuissimarum partium admixtio est) diversorum corporum cum explorandis aquis; quamobrem eæ vel colorem, vel crassitiem mutant, unde etiam corpuscula, quæ prius cum aqueis particulis erant æquilibria, ad vasis fundum præcipitant; quæ de re plura tentamina proponuntur in (f) Actis Lipsiensibus. Nos tamen qui Medicum hic agere constituimus, breviorē, tutioremque viam ad aquarum in potum adhibendarum indolem investigandam iniri decrevimus.

II. Verum antequam, quæ in unoquoque latice animadversa sunt, ostendam, dicendum est nequaquam omnia tentamina (quæ in singulis multa fuerunt) ad eandem omnino rationem adamussim rediisse. Etenim unam eandemque, exempli causa, Felicem aquam non variis modo tempestatibus, sed eadem quoque hebdomade haustam, eodemque ignis gradu iterum, & sæpius exploratam fere semper aliquanto diversam sapore, & colore quantitatem, qualitatemque sedimenti deposuisse observavimus. Quod nimirum, cum residentia ipsi aquarum elemento non sint, sed aliunde vel ex terræ ductibus, & meatibus, vel alveis, atque etiam ab aere, ventis, igneque admixta veniant; profecto illorum vel moles, vel natura, & conditio longe diversa pro temporum, locorum, modique experiri discriminine potest incurrere, quæ descriptam diversitatem efficiat; quam certe nemo in una, eademque microcosmi aqua distinctis diebus hausta mirabitur, qui diligenter adverterit unum eundemque per microcosmi vasa fluentem sanguinem, etiamsi una eademque hora in plures cyathos effundatur, multa tamen dissimilitudine plerumque variari; ita ut vix una portio mole, pondere, colore, & crassitie grumi, aut quantitate, colore, & sapore serositatis alteri penitus similis occurrat.

III. Quoniam vero infiniti propemodum, ac supervacui operis esset singulos discriminis gradus describere, ac referre, quos nostris in conatibus animadvertimus; eas tantummodo observationes dabimus, quæ in Romanis aquis constantiores, ac frequentiores nobis obtigerunt, quæque ad earum indolem, ac

Advertendum pro varietate, quæ in experimentis repetendis incidere solent.

Traduntur discriminis gradus, qui frequentiores deprehensi sunt.

G salu-

Lancisi Oper. Tom. I.

(a) Loc. sup. cit. cap. 10. pag. 18. (b) De aer. loc. & aqu. n. 16. (c) 4. in 6. epidem (d) Lib. 8. Archit. cap. 2. (e) De Milit. in Cast. sanit. tucn. par. 2. cap. 6. pag. 130. (f) Anno 1699. pag. 542.

*Quando-
nam, &
qua ratio-
ne aquas
pluvias
cæteris
antepo-
nendas
censuerit
Hipp.*

*Cur ea-
rum usus
apud Ro-
manos
infrequens*

salubritatem definiendam, & confirmandam sufficiunt; tum curiosis aquarum exploratoribus non injucundas futuras esse confidimus.

IV. Ut nihil autem in analyticis hifce tentaminibus inobservatum superesset, certam aquarum singularum mensuram vitreis cucurbitis seorsim exceptam per arenæ, ut ajunt, balneum ad eundem ignis gradum leniter commoveri potius, quam ebullire curavimus; ita enim tria præcipue explorata sunt. I. quem odorem inter evaporandum efflaret. II. an eandem perspicuitatem, ac colorem retineret.

Tria potissimum per analysim aquarum explorata sunt.

III. cujus plus, minus naturæ, & qua proportionem depositum in vitro corpus subsideret: quod sane cum nemo ignoret mixtionem esse elementaris terræ, tartari; ac diversorum salium, & quandoque etiam sulphuris, satis putavimus, si una cum Illustrissimo Francisco Blanchino, ab honore Pontificii Cubiculi, ac diligentissimo naturæ investigatore non lingua solum, sed oculis microscopio etiam armatis, tandemque variis, qua acidis, qua alchalicis salibus interiorius scrutaremur. Piguit enim nos inutilis plane laboris, qui singulis elixivandis nostrarum aquarum sedimentis, ut singuli sales separentur, impendi debet. Nam cum aquæ hujusmodi dulces, ac potabiles sint, non vero metallicæ; adeo exiguam salium molem secum ferunt, ut magnam sedimentorum copiam habere debeamus, unde modicum salis possimus elicere, quos cæteroqui non simplices, ac primordiales extrahendos, sed aggregatos, ac veluti androgynos, immo ab igne deformatos arbitramur. Facto itaque initio ab aquis in Urbe nascentibus, exhibetur

I.

ANALYSIS

Aquæ Fontis, seu rivuli fluentis ad ripam Tiberis.

Ordo experimenti.

V. Haustas, ac decantatas lib. XII. hujus aquæ mense Augusto inclusimus cucurbitæ, & lento igne in vaporem solvi curavimus. Vix tertia pars absque ullo odoris sensu in auras effluerat, cum albescentem membranulam in ejusdem superficie adglutinatam conspeximus. Hæc oleosæ quasi naturæ, postquam universum fluidum absumptum fuit, cum reliquo sedimento cucurbitæ parietibus adhæsit. Color vero aquæ prope finem evaporationis ad diluorem alborem accedebat; & sapor quandam lactis suavitatem reddere videbatur. Terra autem (oleosis quippe, volatilibusque aliquot particulis implicita) illico nonnihil odoris sulphurei retinebat, olfactum leniter, nec insuaviter titillantis; sed ulteriori exiccatione penitus inodora evasit. Fæx autem vitro adhuc hærens (hæserat autem tenaciter) referebat orbiculares lamellas tartari defæcationis: spathula vero diligenter abrafa, & microscopio subiecta cineream massam extensæ farinaceæ substantiæ persimilem exhibuit. Pondus hujus tartari fuit circiter granorum xxx. qui linguæ admotus sensum occultæ acrimoniæ ad amaritiam vergentis intulit, quique affusis guttulis spiritus sulphuris lenem fermentatio-

nem statim concepit, elatis bullulis ad unum circiter temporis minutum perdurantibus. Sed non propterea spiritus de sua aciditate quidquam remisit. Nulla interim effervescencia in alia ejusdem sedimenti parte per admixtionem olei tartari inducta est.

VI. Hæc porro tentamina nos aperte docent summam aquæ salubritatem. Nam, cum nulum ingratum odorem inter evaporandum reddat, atque alchalinis aliquot particulis, tam fixis, quam volatilibus, & quidem moderate referta appareat; jure quodam compositionis stomacho gratissima esse debet, qui lenibus alchalicis, ac subamaris particulis gaudere solet. Neque interim ab alchalina ejus vi ulla timenda videtur concoquentis cibos in nobis acidi enervatio; quoniam experimento innouit, spiritum sulphuris subsidentium horunce corporum admixtione nequaquam dulcescere. Denique adeo exigua est sedimenti copia ad aquæ molem comparata, ut certo affirmare possimus, aquam hanc multis vacuitatibus præditam esse, atque idcirco alimentorum dissolutioni opportunissimam esse.

Duæ inde argumentum salubritatis.

II.

ANALYSIS

Aquæ Fontis, vulgo nuncupati Marchionis Grilli.

VII. Duodecim pariter libras istius aquæ in cucurbitam conjecimus, quæ primum nullum odorem expiravit; post medium vero evaporationis, ut subalbido pulvere quasi aspergi, ita quibusdam ex nostris exiguum sulphurei halitus reddere visa est; ab igne tamen remota omni penitus odore destituebatur.

Ordo experimenti.

VIII. Subseduit autem fæx plus minus granorum xxx. quæ leni acrimonia, sepulta etiam; ut videbatur; amaritiæ gustus organum nobis affecit. Verum ipsis saporibus minus fidentum arbitramur, cum sæpe iidem extranei sales, quibus linguæ papillæ in variis hominibus feriuntur, diversimode affici, ac modificari valeant cum multigenis particulis, quæ in illius organi glandulis, porisque subsistunt; quamobrem diversa apud diversos papillarum, & pressioni, & irritationis ratio succedit: quemadmodum in febricitantibus passim observamus.

Saporibus minus fidentum.

IX. Sedimenti forma orbicularium, exiliumque lamellarum apparuit, quæ cum ægre a vitri parietibus abraderentur, adhibito microscopio, spongiosam massam referebant salinæ simul, atque alchalinæ terræ, quæ instillato spiritu sulphuris leves bullulas excitavit; & contra plane immobilis permansit, cum tartari oleum fuisset infusum.

Quid observatum in sedimento.

X. Eadem, qua in primo experimento probationis methodo procedentes asseverare non dubitamus hanc etiam aquam potui salubrem esse: etenim, cum eadem nec impuro sulphure, nec acidis, erodentibusque salibus, sed alchalino tartaro, eoque non quidem nimio, sed modico imbuta sit, fieri non potest, quin ventriculo, ac visceribus gratissima evadat.

Argumentum salubritatis.

III.

III.

ANALYSIS

Aqua Beati Felicis.

XI. Similiter totidem libræ aquæ, quæ vulgo Beati Felicis nominatur, eidem arenæ balneo ad evaporandum admotæ nullum principio de se odorem; postea vero suavem quandam halitum subobscuri, gratique sulphuris emittebant. Deinde quo minor lymphæ moles ab evaporatione superfuit, eo magis albo, raroque pulvere, perinde quasi tartaro volatili, extima ejusdem superficies obfideri videbatur; donec sedimentum fere candidum, & vitro vix adhærescens (sponte enim quassato vase concidebat) apparuit, & quidem concretum lamellis pellucidis, conspersis passim bulbulis minutioribus spumæ globos æmulantibus, nitidaque superficie præditis, non secus ac si vernice fuissent illitæ. Illius autem fuit granorum circiter xxxv. sapor vero suavis alchalinæ terræ. Cæterum lenis, brevisque in eodem fermentatio per affusionem spiritus sulphuris excitata est; nullus vero instillato oleo tartari motus est animadversus.

XII. Hanc Beati Felicis aquam, forte quis salubriorem lymphæ sorore sua, quæ ex Grilii fonte manat, judicabit, si nimirum advertat hujusmodi aquam minori tenacitate atque lentore, propterea quod a vitro facilius abstergitur, præditam esse: quamobrem corporis nostri vasa promptius subire poterit.

IV.

ANALYSIS

Aquæ e Fonte Vaticano.

XIII. Æqualis etiam istius aquæ copia igni admotæ, postquam magna ex parte in vaporem dilapsa est, olfactum affecit aliquo, ac plane insensibili sulphuris odore: sublevis tandem exiccata terra subalba, & friabilis, scilicet quæ a phialæ fundo facile, ac suapte natura levi succussione cecidit, saporemque reddidit alchalinum suaviter attemperatum. Pependit in lance grana xxxiv. ejusque figura apparuit minorum, sed irregularium globulorum, qui microscopio suppositi videbantur constare lamellis majoribus, quibus minores laminæ, eæque pellucidæ erant impositæ, quarum nonnullæ conspersæ globulis, & striis longioribus, aliæ vero globulis destitutæ visebantur. Admixto spiritu sulphuris lenem fermentationem, nullam e contrario ab insperione olei tartari sedimentum istud prodidit.

XIV. Ex iis, quæ in Vaticana lymphæ experti sumus, ejusdem bonitas non obscure deducitur. Pura enim, subtilis, & alchamica cum sit; stomacho jucunda, visceribusque, & sanguini accepta esse debet.

V.

ANALYSIS

Aquæ Fontis Trivii

XV. Hæc lymphæ æquali mole in cucurbitam conjecta, nullo primum, mox suavi, dixerim, odore nares permulsi. Sub fine autem evaporationis ad alboris similitudinem accedebat. Ad demum sedimentum, quod xxix. grana pependit, pellucidum, cum vitro adhuc hæreret, apparuit, ac diligenter observatum referebat opus phrygium, palmis veluti, & globulis elegantissime distinctum; ægre deinde abrasum, & microscopio subiectum, pristinam figuram amittere visum est, integris duntaxat permanentibus nonnullis lamellis. Sapor ejus aliquibus vix sensilis fuit, aliquibus vero occultam acrimoniam prætulit. Nullam fermentationem cum oleo tartari, adeo vero exiguum cum spiritu sulphuris inivit, ut, horologii ope explorata, vix ad dimidium minutum primi horarii perduraverit.

XVI. De hac pariter Trivia aqua nemo dubitabit, quin optima ad bibendum sit, cum ea nullis pravitate, omnibus vero bonitatis signis, quæ ab analysi deduci possunt, insigniatur.

VI.

ANALYSIS

Aquæ ad Thermas Diocletiani.

XVII. Parilis hujus aquæ quantitas in arenæ balneo egrius, quam recensitarum ulla evaporabat, & majores in bullas, forte aucto ignis gradu, intumescere observabatur: nulla tamen sensibili graveolentia, sed nec suaveolentia nares affecit. In extremo limine evaporationis colores quasi iridis in eadem spectabantur, gradatim imbuentes prismata crystallina salium contentorum in sedimento, quod fuit ponderis circiter granorum XL. Speciemque exhibuit prismatum oblongiorum, quæ a vitro difficulter abrasa occurrerunt sub microscopio multis cum grumis terreis, ipsorum prismatum filamentis in rectas lineas dispositis, atque interjectis.

XVIII. Terra hæc subobscuri coloris, obtuso quodam sensu linguam affecit, & in fermentationem adeo exilem, ac brevem cum spiritu sulphuris venit, ut ex horologii indicatione vix ad sextum secundum temporis, sive decimam partem unius minuti horarii pertigerit. Nullum plane motum excitavit infusum in ea oleum tartari.

XIX. Ejusmodi tentamina, ut aquam hanc reliquis hætenus exploratis crassiorē, ita minus alchalinam, sed nitro potissimum (ut prismata monent) tartaro, ac terra admixtis, refertam esse demonstrant. Quinimo, cum Cap. X. ostenderimus rubos, per quos aqua ista ab Exquilis in humiles Urbis regiones decurrit, tartaro refertissimos inveniri, dubium esse non potest, quin, cum magis terrea sit, pro delicatis ventriculis minus sit laudanda.

VII.

A N A L Y S I S

Aquæ Fontis in Janiculo, quæ a lacu potissimum Sabbatino, seu Braccbianensi derivatur.

*Ejus eva-
porantis
graveo-
lentia.*

XX. Hanc quoque ad libras XII. calenti-
bus cineribus, ut evaporaret, admotam, in
bullulas pariter grandiores, cum gradus vel mi-
nimus ignis augeretur, attolli vidimus. Odore
quodam molesto nares affecit, quæ sane graveo-
lentia instar muriæ ab ipsa sæce, quæ alioqui
difficulter exiccabatur, retenta est. Color ejus
subfuscus. qui admotis prunis in nigrum con-
vertebatur. Substantia vero microscopii ope
velut opaca tartari massa cum solidis angulis
apparuit; cujus saporem admodum ingratum,
salsum, atque muriaticum offendimus. Fæcis
pondus fuit granorum circiter XXIX. Admixto
spiritu sulphuris levis excitata est fermentatio,
non quidem propter alchalicas, quæ paucissimæ
sunt, sed salinas partes illic admixtas. Ab oleo
tartari nullus motus inductus fuit.

*Cæteris
insalu-
brior.*

XXI. Hinc liquidum videtur, hanc ex Ro-
manis aquis minime esse salubrem, cum ingra-
to quodam sulphure, salibusque terreis, ac
nihil pene levigatis, referta sit. Et quanquam
ob modicam fæcis copiam, & admixtum sul-
phur levior appareat, tamen propter idem im-
purum sulphur cæteris est insalubrior.

VIII.

A N A L Y S I S

Aquæ Tiberinæ.

*Experi-
menti se-
ries.*

XXII. Aquam, ut purior esset, e medio
Tiberi haustam, diuturnaue sex mensium per-
colatione, ac mora in cisternis PP. Oratorii
S. Philippi Nerii perpurgatam, ad libras XII.
intra cucurbitam in arenæ balneo collocavi-
mus. Hæc facile in auras abire, nec illum
pravum, sed omnino gratum odorem prodere
visæ est. Mediam circiter evaporationem al-
bo, ac tenuissimo quasi pulvere in superficie
contegi cœpit. Relictum sedimentum leni,
salsoque amaro sapore linguam affecit & in-
spectum, velut arenosa, spongiosaue massa
particulis diversæ figuræ, aliis obscuris, aliis
candidis referta, apparuit. Microscopia inspe-
cta præsetulit intermixta prismata longiuscula,
identidem divisa, & polygonæ figura prædita.
Ejus autem pondus fuit granorum circiter
XXXV. Maxima, & diuturna, affuso spiritu
sulphuris, observata est ebullitio, quæ per
quatuordecim minuta horaria in automato ho-
rologio indicata perseveravit.

*Testimo-
nium boni-
tatis.*

XXIII. Porro facilis evaporatio, nullus in-
de pravus odor, exiguum sedimentum, &
subamarum testimonium præbet bonitatis hu-
jus lymphæ, quippe quæ alchalicis salibus mo-
derate imbuta, saluberrimum sui usum polli-
ceretur, ut experimento compertum est apud
eos, qui nostro etiam ævo ea passim utun-
tur.

*Idem esto
de pute-*

XXIV. De putealibus autem aquis neque
tentandum aliquid habuimus, neque monen-

dos Romanos incolas habemus præter hæc ip-
sa, quæ de Tiberina aqua tentavimus, & mo-
nuimus; cum puteorum lymphæ ab eodem Ti-
beri per terræ meatus plerunque deriventur.

*libus a-
nui judi-
cium.*

*De comparata inter se gravitate Romanarum
Aquarum.*

XXV. Ut experimenta non secreto, sed pa-
lam fierent, advectæ sunt perscriptæ inferius
aquæ in ædes Illustrissimi Præsulis de Augusti-
nis, viarum Præfecti, ubi nos coram multis
eruditis viris, una cum Illustrissimo Blanchino
paratum ad explorandam fluidorum gravitatem
instrumentum (phialam scilicet aere plenam,
colloque in angustissimum apicem hermetice,
ut ajunt, clausum desinente) intra singulas
aquas paulatim immerimus, repetito duobus
diversis diebus periculo, & quidem hoc ordi-
ne. Scilicet.

*Instru-
mentum
ad aqua-
rum gra-
vitatem
exploran-
dam.*

*Die V. Septembri MDCCIX. Pondus Aquæ
ad ripam Tiberis.*

XXVI. Pondus phialæ ita accommodatum,
moderatumque fuit, ut adamussim penderet
uncias quinque. Hoc vero servavit æquili-
brium cum aqua fontis, seu rivuli ad ripam
Tiberis, quod sane pondus redactum in qua-
drantes grani (ut comparatio, & differentia
diversarum aquarum evidentius constet) ascen-
dit ad pondus quadrantum

11520.

Pondus Aquæ Tiberinæ.

XXVII. Idem pondus unciarum quinque mi-
nuendum erat quadrante grani, ut libraretur
cum aqua Tiberina pridie a flumine hausta om-
nium levissima

11519.

Pondus Aquæ Beati Felicis, & Marchionis Grilli.

XXVIII. Idem pondus augendum erat supra
uncias quinque quadrante grani, ut libraretur
cum aqua B. Felicis, & cum aqua del Grillo,
quæ inter se æquilibres sunt

11521.

Pondus Aquæ Fontis Trivii.

XXIX. Idem augebatur dimidio grano supra
uncias quinque, ut libram servaret cum aqua
Fontis Trivii

11522.

Pondus Aquæ ad Thermas Diocletiani.

XXX. Idem augebatur $\frac{1}{4}$ grani supra uncias
quinque, ut libraretur cum aqua ad thermas
Diocletiani, vulgo di Termini

11523.

Die VII. Septembris ejusdem anni MDCCIX.

Novum experimentum Ponderis Aquæ Fontis Trivii.

XXXI. Repetito experimento cum aqua Tri-
vii pondus erat unciarum quinque; auctum $\frac{1}{2}$ gra-
ni

11524.

Pondus Aquæ ex lacu Sabbatino.

XXXII. Idem pondus unciarum quinque
minuendum erat octava parte grani, ut
libraretur cum aqua adducta ex lacu Sabbatino
in summum Janiculum, quæ propterea
levior

levior est reperta, quam Romanorum fontium ulla
11519. $\frac{1}{2}$

Pondus Aquæ ad ripam Tiberis, & Aquæ S. Damasi in Vaticano.

XXXIII. Idem pondus unciarum quinque libratum cum aqua fontis ad ripam Tiberis nihil variatur; libratur etiam cum aqua S. Damasi, scaturiente ad aream subdialem *Palatii Vaticani*, quæ propterea est ejusdem omnino ponderis cum aqua fontis, ad ripam Tiberis.
11520.

CAPUT XVI.

Solum Romanum simplicibus theriacalibus refectum omniumque rerum ferax, Cæli salubritatem confirmat. Objecta reselluntur.

QUoniam, secundum Theophrasti (a) axioma, talis est aqua, qualis terra, per quam ipsa percolatur, certe, cum purissimos in Urbe latices, & nasci, & influere proxime demonstratum sit, vel hoc unico argumento salubritatem Romani soli evincere possemus, nisi alia succurrerent testimonia, quibus nostræ claritas hypotheseos magis adhuc elucesceret.

II. Porro cum Latium, quod nos ipsi calcamus, & colimus, Strabonis etiam auctoritate omnium frugum, ac rerum sit feracissimum, necesse est proculdubio, ut regio, ubi Roma condita fuit, multo sulphure, saleque volatili redundet, atque idcirco copiosa in aerem emittat effluvia, quæ Romanorum intra corpora jugiter admixta, conservandæ, producendæque vitæ aptissima sint.

III. Hoc autem luculenter etiam deducitur ex simplicibus amaris, & aromaticis (theriacalibus propterea apud Medicos appellatis) quæ præ cæteris regionibus Romana de terra ipsius Galeni testimonio nascuntur optima. Is enim peculiari libro de Antidotis (b): *Et chamæpityn, & camedryn, & thlaspi, & centauream, & hypericon, & polium, & id genus herbas alias se Romæ vidisse narrat; atque multo plus redolentes hic ortas, quam Creta advectas (modo continuis imbris obrutæ non fuerint) deprehendisse, ut absinthium, & mentam silentio præteream, quæ nulquam magis efficacia, quam Romæ inveniuntur. Adeo dubitare non licet, quin ex Romano solo particulæ non tantum humanæ naturæ minime infestæ, sed omnino salubres, atque etiam alexiteriæ perpetuo in ambientem aerem attollantur.*

IV. Quid? quod eadem terra, quæ tot alendis antidotis; frugibus, fructibus atque animalibus est opportuna, domestica quasi ubertate salutarem hospitibus victum suppeditat? Hæc enim, quæ ad Romanorum ulum in Latio, atque ipsa in Urbe nascuntur, & pascunt, suavitatem, ac salubritatem aliis, quæ sub clementissimo cælo adolefcunt, fortasse non cedunt.

Lancisii Oper. Tom. I.

(a) De caus. plant. lib. 6. cap. 3. (b) Cap. V. & XIV. (c) Lib. 2. de bello Gothor. n. 3. pag. 400.

V. Enimvero, ut primum omnium de pane dicamus, quippe qui communissimus, ac multis certe solus est cibus; ubinam melior occurrit vel qualitate frumenti, vel panificio, quam Romæ? Etenim in Urbe non solum, qui filigineus, nempe candidus, & levissimus Pontificiæ familiæ in Vaticano paratur, & nobilium, ac divitum fere omnium saturandis domibus sufficit; sed etiam quisquis alius publice coquitur, optimus est; immo vel secundarius, ac domesticus in pauperum usum saluberrimus reputatur.

VI. Animalium deinde carnes sapidæ habentur, ac saluberrimæ, ut sunt bubulæ, & vitulina, præsertim illorum vitulorum, qui lactentes vulgo a mungendis tantummodo matrum uberibus *Mongane* dicuntur, omnium ad Urbem confluentium suffragio commendatæ, Romanis pascuis præcipuam celebritatem impertiuntur. Carnes etiam generis gallinæ, & volatilium laudatissimæ. Cæus quoque magnopere a Galeno extollitur. Quinimo ova ipsa mirum in modum jucunda, & si recentia fuerint, atque in Urbe nata (quippe quæ ex gallinis probe altis) tantum fere nutriunt, quantum ponderant. Fructus dulces, & olea gustui grata. Unde qui Romam Neapoli veniunt, ultro fatentur hæc, quanquam ibi citius, ac sæpius per annum nascuntur, Romanatamen ex terra prodeuntia, sapida magis inveniri.

VII. Herbarum quoque Romanarum ubertatem commendat locus Procopii (c), feracitatemque soli confirmat, ubi obseisam a Gothis Urbem, & annonæ caritate laborantem ab herbis victum sibi quæsisse narrat: *quales, inquit, intra mœnia sua passim sponte nascuntur: & hæc quidem in agro Romano non hyeme, nec alio quovis tempore desunt, sed assiduo florent, ac de se germinant, & ea copia sunt, ut vel equos obfessi his alerent.*

VIII. De vinis autem superfluum plane est sermonem instituere, cum colles Albani, Aricini, Lavinii, Tusculani, Tiburtini, alique finitimi magnam copiam selectorum, pariterque odoriferorum vinorum, quæ prisca etiam Scriptores laudibus extulerunt, in Urbem transmittant.

IX. Mirari itaque satis non possum, nonnullos nostra alimenta hebetiora, parumque nutrientia, (cum leviora, & concocta faciliora dicenda sint) putavisse. Certissimum enim est, Romæ saluberrimum, si moderate sumatur, bonique succi victum omni anni tempestate a cujusvis fortis hominibus seligi posse, si velint; pisces quidem ex flumine, atque ex proximo mari; cæteras vero copiosa tellure fruges, frumenta, fructiferas arbores, lactifera, atque ovipara animalia, quovis tempore, parvo etiam pretio, largiter subministrante; ut nemo dubitare possit, quin Roma terram ipsam, quatenus optima, copiosaque suggerit alimenta, salutarem obtinuerit.

X. Verum duo argumenta Romanæ terræ bonitatem impugnare videntur, alterum pe-

G 3

titum

Panis nesci quam melior.

Carnes animalium optime.

Volatilium etiam, & gallinæ.

Tumora.

Et fructus.

Procopii locus insignis.

Vina laudatissima.

Quovis anni tempestate victus salubris abundat.

Duo contra salutem Romanæ.

celluris
argumenten-
ta.

Alterum
a fodinis
minera-
lium.

Alterum a
periculo

dormien-
tium in lo-
cis quibus-

dam Ro-
mani agri.

Mineralia
nihil offi-
cunt salu-
bitati,

nisi sta-
gnantibus

aquis cor-
rumpantur.

ita.

titum a diversis fossilium venis, quæ per Latini-
num agrum passim occurrunt, alterum ab
experientia, quæ crebro nos admonet insalu-
bria, ac lethifera esse nonnulla loca, in quibus
si quis Urbanorum hominum summa ætate, vel
autumno somnum capiat, cito in malignas fe-
bres incidit, & plerunque occidit.

XI. At neque fossilia nobis obsunt, neque
loca iis referta infamem aerem contrahere per
se possunt, nisi stagnantibus inter æstivos ca-
lores aquis fermententur, & lqualeant, quo
vitium, si quod terræ inest, atmosphæram
inficiat. Unde quidquid vulgus fossilium ve-
nis attribuit, nos in palustres aquas fodina-
rum salibus magis depravatas, ratione adstipu-
lante, rejicimus; cum experientia compertum
sit, multa loca, vel intra Urbem, quæ olim
propter hærentes aquas damnati prorsus ac-
ris censebantur, sola exiccatione evasisse sa-
lubria. Sed hæc aliaque objecta fusius agita-
bimus, ubi de adventitiis (a) hujus cæli qua-
litatibus agemus.

C A P U T XV.

*Ex florido colore Civium Romani cæli clementia
deducitur.*

Radum nunc faciamus ad ea, quæ, li-
cet ex laudatis jam in Urbe tum situ,
& ventis, tum aquis, & solo proficiscun-
tur, ad ejusdem tamen salubritatem compro-
bandam suppetias ferunt. Quorum primus
est Romanorum color, qui nec nimium ru-
bicundus, Celso suspectus, nec admodum pal-
lidus, flavus, aut terreus, qui cunctis damna-
tur; sed suavis, atque ad visum dulcis, quem
profecto Hippocrates (b) inter hominum co-
lores præ omnibus commendavit. Sunt enim
eorum, qui Romam incolunt, (tamen si um-
bratilem, ac sessilem vitam degunt, ut Mo-
niales, & pleræque nobilium mulierum) for-
mæ bene coloratæ, ac floridæ, nisi quis mor-
bus prohibeat. Quinimo adeo verum est, aspe-
ctus incolarum Urbis suaviter temperatos es-
se, ut si quis Romam veniat cum oris colo-
re parum laudabili, seorsim illum deponat,
atque in suaviorem commutet,

Qui color
Hippocra-
ti maxime
commen-
datus.

Color ul-
tus exube-
rantem
humorem
inducat.

II. Quanquam vero inquirere in causas bo-
ni, malive hominum coloris, non sit in præ-
sentia necessarium; utile tamen est nosse ejus-
dem in vultu suffusionem humorum in cor-
pore exuberantium certissimam notam esse;
quemadmodum aperte docuit Hippoc. (c) Bo-
nus enim, dulcis, ac suavis hominum color
significat tum contenta fluida optime soluta,
ac defecata, tum continentia vasa sine ullo,
vel obstructionis, vel convulsionis impedi-
mento constare: nimirum liberam fieri bo-
norum humorum a visceribus in cutim, & a
cute in viscera reciprocationem, sanguinem-
que ad minimos cutis tubulos pertingentem,
partim perspirare, partim lymphæ admixtione
ita dilui, ac temperari, ut intuentium oculos

oblectet grata lucis reflexione, quam jucun-
de efflorescentem colorem appellamus.

III. Secus vero nihil magis, ac prius adve-
nas commonet, cælum alicubi esse inclemens,
quam subrumida incolarum species, quæ fla-
vo, aut viridi colore pene exanguis occur-
rat, ut apud paludum, nostrique preinde li-
toris accolas passim evenire observamus, qui-
bus apte congruet vulgatum illud Stratonici
(d) Citharædi dictærum in Caunios οὐκ ἔστι
φύλον γεγενῆσθαι, τοῖσι δὲ καὶ ἀνδρῶν: Tale quidem ge-
nus est hominum, quale est foliorum; aut illud
ejusdem, quo Caunios excepit moleste feren-
tes, atque indignantes, propriam urbem eo
celebri Homeri versu tanquam insalubrem
damnari, se, inquit, nunquam ausurum, ur-
bem insalubrem vocare, in qua mortui ambulent,
perinde quasi ex pravo Civium colore argui
posset cadavera, non homines per vias illas
incedere. Atqui per semitas Urbis, nisi quis
ex palude veniat, aut ex Nosocomio, pleri-
que omnes grata specie jucundissimi occur-
runt.

Lepidum
Stratonici
dictum in
Caunios.

Advena-
rum color
fit Romæ
suavior.

IV. Nequidquam vero Plinii (e) verba quis
objecerit: Salubritas loci non semper incolarum
colore detegitur, quoniam assueti etiam in pestilen-
tialibus durant. Etenim, ut ut nonnulli ex iis,
qui regiones inclementis cæli habitant, bono
colore frui possint, in universum tamen ma-
lo habitu semper sædantur; atque illi potis-
simum formam in deteriore commutant,
qui in aerem noxium ex laudabili migrant;
quod hic minime apud advenas contingit. Con-
stat enim, ut supra monuimus, suaviorem
colorem eos in Urbe sensum acquirere, qui
ex nocenti cælo venerunt.

C A P U T XXI.

*Ex Romanorum ingenio, & prudentia Urbis
salubritas asseritur.*

Sed a suavi Romanorum Civium habitu
ad sublimem, temperatamque in iisdem
mentis aciem transeamus. Ad hanc vero
quantum ipsa aeris salubritas conducit, ne-
mo melius assequetur, quam qui probe no-
veri, multigenas particulas ex atmosphæra
secretas, tum per pulmones oblique cum san-
guine, tum per cranii meatus recta in ce-
rebrum, robur, & materiam tam pro corpo-
ris, quam pro animorum motibus subministra-
turas ascendere. Unde in aere crasso, & cæno-
so nonnisi ingenia tarda, retusa, atque hebe-
tiora; in subtilissimo e contrario, ac fervido
nimium acria, prompta, & sæpius inverecun-
da; in temperato denique, salubri, ac puro
temperata pariter, præclara, ac præstantissi-
ma nascuntur; & secundum cælorum discrimina
multæ quoque tum mentis, tum morum varie-
tates (si ipsa non defuerit educatio) adolescunt.
Rectissime idcirco scripsit Hippocrates (f):
sapientiam cerebro, si sanum fuerit, exhibet aer.
Quod satis ostendit, aerem non modo in-
genia,

Qui aer
ingenio
submini-
stret.

(a) Part. poster. hujus Dissertat. Cap. VII. (b) Lib. de alimento n. 5. (c) In limine libri de humoribus.
(d) Ex Strabone lib. 14. (e) Lib. 18. cap. 5. (f) De morbo sacro n. 17.

genia, quæ peperit, sed quæ diu etiam complexus est, atque aducavit, secundum propriam temperiem erigere, vel flectere, acueri, vel retundere, uno verbo, componere & conformare. Jure itaque Fulvius Ursinus (Vir sane magnæ eruditionis) in epistola nuncupatoria, præfixa Notis ad scriptores de re Rustica dignis laudibus efferens Petrum Ciacconum, alioqui Hispanum hominem, cui tamen vixisse Romæ plures annos contigerat, Urbis aerem in hanc sententiam commendat. Habet hoc cælum, semperque habebit ad excolenda ingenia vim quandam præcipuam, atque auctoritatem. Huic plane consonat, quod P. Jovius in elog. Longalii, nimirum judicium frustra alibi, quam sub Romano cælo quæritur.

Romanorum ingenia prudentie conjuncta.

II. At vero magnam esse Romanorum ingeniorum vim cum prudentia, quod non passim invenitur, conjunctam, res plane est non in opinione dubia, sed ante oculos totius antiquitatis, & in præsentia cunctarum gentium exposita: ita ut pudeat, nostram (quam satis cognoscimus, & ultro fatemur) tantam esse non rerum modo, sed verborum etiam inopiam, ut tali patria plane arguamur indigni.

Quantum ingenio præstiterint Romani.

Vetustioris memoria Romani præclarissimi.

III. Profecto nulla ex omni historia civitas reperitur, quæ dexteriora ingenia ad humanarum, & civilium rerum peritiam, atque usum produxerit, quam Roma. Unde Cicero (a) præclare non minus, quam vere scriptum reliquit, Romanos omnia aut invenisse per se sapientius, quam Græcos, aut accepta ab illis fecisse meliora. Una enim ex urbe tot, tantique singulis in ætatibus prodierunt, pluribus simul doctrinis, atque exercitationibus pares; quippe qui & rem militarem, civilemque, & jurisprudentiam, & dicendi artem, & omnigenam philosophiam ad rem usque rusticam complecterentur; qualis profecto & Scipio Africanus fuit, & M. Cato, & L. Crassus, & M. Cicero, & M. Varro, & Servius Sulpicius, & Q. Mucius, & Julius Cæsar, & Titus Lucretius, & Cornelius Celsus; ne Principes enumerem sequentium temporum, qui ad summam Imperatoriæ artis scientiam omnes humaniores literas, ac liberales artes, & juris insuper studium cum totius orbis admiratione adjunxerunt. Romanorum insuper ingenia ad regendos populos (quæ ars artium dicitur) maxime idonea perpetuo habita sunt. Quo nomine supra cæteras orbis nationes a Poetarum Latinorum Principe Virgilio (b) extolluntur celebratissimis illis versibus:

Excudent alii spirantia mollius æra,
Credo equidem, vivos ducent de marmore vultus:

Orabunt causas melius, cœlique meatus
Describent radio, & surgentia sidera dicent.

Tu regere imperio populos, Romane, memento:

Hæ tibi erunt artes, pacique imponere morem,
Parcere subjectis, & debellare superbos.

Neque adeo effectam hanc esse tellurem quis opinetur, ut non proxime dederit, ac, nisi cultus subtrahatur, in posterum non promittat Viros eximios, atque egregios, veterem Romani nominis laudem, novis illustrium operum exemplis instauraturos. Cum duobus prope ab hinc seculis Columnenfes dederit, & Ursinos, aliosque tum militari scientia, tum rerum civilium peritia florentissimos. Ac si rem literariam sacram, & profanam recentiorum temporum attingamus, quid Valla in humanis studiis non promovit, atque perfecit, egitque, ut posteritas omnis proficeret? quem secuti sunt acerrimi ingenii, præstantissimæque doctrinæ Viri quamplurimi, quos inter Fulvium Ursinum, D. Nicium Erythræum, Famianum Stradam, Trajanum Boccalinum, Aldum Manutium Artis Typographicæ in Italia instauratorem, P. Zachiam inter Medicos celeberrimum, aliosque numeramus. Quid in sacris literis, & Ecclesiastica antiquitate illustranda non præstitit Annalium parens Eminentissimus Baronius, alibi quidem natus, sed Romæ a pueritia liberalibus disciplinis institutus; quem ducem habuere qui deinde ejusmodi in rebus laudem sibi pepererunt? Merito propterea scriptum est apud eundem Hippocratem (c): ut plurimum formas hominum, & mores, regionis naturæ compares esse.

Etiā recentiores.

IV. Argumentum hujusce rei in CLEMENTE XI. Pontifice Maximo, & Principe Optimo luculentissimum habemus. Sed vetat eximia animi ejus moderatio, quo minus virtutes egregias percenseamus, quibus illum Romani cœli temperies, educatio, & disciplina ad totius Ecclesiæ felicitatem, & ævi hujus ornamentum eduxit, & informavit. Deo nimirum præclaræ indolis, & naturæ, cujus ipse Auctor est, rudimentis obsecundante, ac veluti jactis seminibus beneficiorum, gratiæque ubertate feracitatem, & incrementa largiente.

SS. D. N. CLEMENTIS XI. laudes

CAPUT XVII.

Vernaculos morbos nullos Romæ omnibus Civium ordinibus communes inveniri.

Absoluto sermone de mirabili Romanorum ingeniorum temperie, proximum est explicare, nullos Romæ morbos omnibus Civium ordinibus esse communes, quamobrem vernaculi dici possint; cum re vera vernaculi non sint alii, quam familiares multis in una regione viventibus morbi ob aeris, vel aquæ vitium ei regioni familiare, ut ex Hippocratis sententia Galenus (d) asseruit.

Morbi quibusdam regionibus non dicendi vernaculi.

II. Et primum continuæ febres, quas cum catalepsi, seu lethargiæ speciei olim Asclepiades (e) frequenter Romæ vidit, non sunt hic

(a) Tuscul. quæst. lib. 1. (b) Æneid. lib. 6. (c) De aer. loc. & aquis n. 57. (d) In lib. 1. epid. comm. 1. in proœm. (e) Apud Cœlium Aurelian. 2. acut.

*Febres
nonnullæ
vulgares
interdum
Romæ, non
vernacula-
e.*

hic morbi vernaculi, sed aliquando, aut sporadici ex peculiaribus nempe Incolarum erroribus orti, aut epidemici vagantur, sub censu scilicet febrium castrensiū, & malignarum, quæ tunc præsertim divexant, cum aquarum cura in Urbe neglecta palustre alicubi solum ante æstatem induxerit. Quare marfilius Cagnatus (a), qui diu medicinam in Urbe fecit, cum febres, cujusmodi ab Asclepiade descriptæ sunt, sæpe observasset: *nec omni, inquit, tempore, nec singulis annis apparent, uti morbi vernaculi solent*, quos Græci ἐγχαρίσι, & ἐπιχαρίσι vocant, & ἐνδημοί, qui vulgares dicuntur ἐπιδημιογόνου, vel ἐπιδημιαί. Itaque Asclepiades febrem hanc vulgarem quidem, sed non vernaculam fuisse indicavit, quæ sane nullo non tempore infestare debuisset.

*Species
quedam
semiter-
tiane, etsi
familiaris
cur non sit
appellanda
vernacula.*

III. Præterea a numero vernaculorum morborum speciem illam eximo semitertianæ, quam perperam tertianam continuam per subingressum nostrates Medici interdum appellant; hæc enim, quanquam Romæ familiarissima Galeno, (b) ac Petronio (c) visa fuerit, atque nobis etiam non raro observata, quotiescunque scilicet australes, atque humidæ constitutiones sub æstivo præsertim solstitio repetunt; minime tamen vernaculi morbi nomine est consignanda, cum non vitio nativo, sed adventitio Romani aeris, atque apud illos propterea contingat, qui vel palustria loca inhabitant, vel in victu, aliisque rebus non naturalibus parum sunt continentes. Quod quidem febris genus ubique occurrere aptissime ostendunt cujusvis nationis Præctici, qui suis in libris de ea fusissime tractant.

*Quos mor-
bos Romæ
vernacu-
los præta-
verit Pe-
tranius.*

IV. Quanquam vero Alexander Petronius (d) tres morbos, tanquam Romæ vernaculos, numerare videatur, exuberantiam nempe succorum in capite, quam *capiplenium*, barbare quidem, sed proprie ad rem ficto nomine, appellat; ventris cruditatem, quam expletionem dicit; & celerem, ac præter occasionem recurrentem virium languorem; tamen experientiam potius, & rationem in consilium adhibere nos decet; quam viri, etsi in arte peritissimi, auctoritatem. Nobis enim, qui ab ipsa adolescentia publicam Romæ artem exercuimus, omni sane in re, sed in explorandis communiter vagantibus morbis, non aliorum testimonio, sed propriis oculis credere datum est, quibus deprehendimus recensita tria morborum genera nostris quidem incolis interdum, ac seorsum accidere; sed omnibus eorundem ordinibus non esse pariter, æqualiterque familiaria, ac proinde vernacula suapte natura minime appellanda. Etenim Romæ degentibus non unus idemque vitæ modus est, sed varius, ac multiplex, immo sæpe alius alii contrarius. Plerique enim corporis exercitationibus addicti tantum laborando consumunt, quantum ingerunt comedendo; qui sane, cum sint pene omnes opifices, rustici, servi, bajuli, ac rhedarii, numero non sunt certe minores di-

*Sed falli-
tur, &
quare.*

midia parte totius populi. Hi vero nullo capiplenio, nulla expletionem, præterquam cum dubia surgunt ex cœna (quod omnibus communis est, etiam montanarum civitatum habitatoribus) nulla denique virium imbecillitate laborant; quin potius robustissimos, validissimos, ac summopere promptos, atque audaces, occasione oblata, se exhibent. Quod sane genus hominum legiones olim dedit orbis domitricas.

*Qui sunt
ab illis
morbis
immunes.*

V. Inter nobiles autem, ac divites multi numerantur, qui nullo propemodum, cum adoleverint, exercitationum genere utentes dies permutant cum noctibus; nam, cum prima luce surgere deberent, tunc quidem decumbunt, majorem noctis partem ludis, & comestationibus insumentes. Otium vero, & satietas bonæ valetudini contraria sunt, ut propterea scripserit Hippocrates (e): *Homo edens sanus esse non potest, nisi etiam laboret*. Exinde fit, ut iidem recensitis tribus malis plerunque sint obnoxii. Cum enim plus ingerant, & potissimum carniū, quam concoquere, solvere, ac dissipare desidia possint, ideo cruditatibus, quæ hypochondriacæ affectionis maxima scaturigo sunt, turpiter detinentur; mox etiam capitis gravitate, cum venter capiti, & caput ventri suas invicem affectiones communicent; denique virium languore, non propter succorum inopiam, sed ob inductam ab illorum acrimonia irritationem, atque a multitudine oppletionem, non raro corripiuntur. Sed horum numerus vix trigessimam civium partem explet. Atque hujusmodi ægri- tudines non tam Romani aeris, quam vitæ generis, quod sibi elegerunt, dicenda sunt, ut proinde vernacula appellari non mereantur.

*Qui con-
tra istdem
passim
constituen-
tur.*

VI. Ad hanc etiam hominum classē proximē accedit Aulicorum ordo, qui nec corpore semper moventur, nec animo unquam quiescunt, alternis nempe timoris, speique pathematibus jactati, atque agitati: vigilant enim, cum dormire, stant, aut ambulant, cum sedere, aut decumbere conducere. Idcirco hi quoque nunc lassitudine, nunc expletionem, plerunque hypochondriacis passionibus, ac proinde curarum, atque susceptæ vitæ, non certe aeris vitio, capiplenio detinentur.

*Cur etiam
Aulici.*

VII. Vernaculi igitur morbi nulli Romæ sunt, nisi si quis vernaculos appellet, quos civēs, non quidem cœli vitio, sed crapula, desidia, studiis, curisque sibimetipsis solent comparare. Superest itaque, ut benignitatem Romani aeris nullis vernaculis civium morbis labefactari agnoscamus; atque omnibus illis salubritatis argumentis instructam, quibus cœli cujuscunque clementiam constare docuit Palladius (f), nempe: *cum habitatoribus color sanus sit, capitis firma sinceritas, inoffensum lumen oculorum, purus auditus, faucesque commeatum liquidæ vocis exercent*.

*Qui morbi
civium
crapula
gignun-
tur, non
sunt ver-
naculi.*

CA

(a) In com. de salub. Roman. aer. pag. 37. (b) Com. 2. in morb. pop. & de morb. tempor. cap. 8.

(c) Lib. 4. cap. 1. (d) Lib. 4. de vic. Rom. cap. 1. & seq.

(e) 1. de Diata n. 2. (f) Lib. 1. de re rustica tit. 3.

CAPUT XVIII.

Romanorum longævitæ salubritatis aeris testimonium.

CUm ex Hippocrate (a) *mortalibus vitæ, ægrotis vero morborum aer potissimum sit auctor*, profecto nullum majus erit, ac certius bonitatis aeris argumentum, quam si alicubi homines infrequentius ægrotaverint, & diutius vixerint. Igitur, cum capite præcedenti Romanum aerem a vernaculis morbis vindicaverimus, nunc ad Urbis salubritatem probandam maxime facit ostendere, multos hic esse longævus. Porro nihil Romæ nostra ætate frequentius occurrit, quam cives, non quidem somnulosos, & ignavos, sed firmos, & operosos ad summam senectutem feliciter pervenire; ut ratione simul, & experimento semper uberius constet, Romanum cælum natura sua non modo innoxium esse, sed etiam saluberrimum. Hæc autem res, cum omnium oculis sit exposita, atque ab aliis pertractata, eam paucis, sed ordine percurramus.

II. Porro nullus incolarum ordo hic reperitur, in quo plures senio confecti non occurrant. Atque ut ab ipso Principe initium, & auspiciū ducamus, Pontifices non nisi ex æta jam ætate, diuturnoque christianarum, ac publicarum rerum usu, atque exercitatione subacti, neque idcirco imbecilles, creduli, aut oblivisi, sed corpore, animoque validi creari solent. Nam singulare illud prorsus in nostra tempora incidit, quod Sanctissimo Pontifici CLEMENTI XI. cum ætatis annum quinquagesimum primum vix excessisset, certantibus Cardinalium studiis, quamvis mira constantia reluctanti, delatus fuerit Apostolicus Principatus. Quod nimirum diuturnis experimentis, arduisque probata negotiis animi virtus suffragium senectutis antevertisset.

III. Deinde ex Purpuratorum Senatu tertia pene pars, vel prope, vel supra octogesium, immo paulo infra nonagesimum annum constituta, nondum ætatis damna sentit. Nam prudentissimi hi, atque optimi Patres in publica, privataque munia ita veniunt, ut sententiam validissimæ mentis robore, & memoria, quod impensus miremur, nunquam hærente passim dicere consueverint. Immo vero Cardinalem Henricum Arquianum de la Grance, jam centenariū majorem; ipsi non sine admiratione sapissime vidimus, & facile, & alacriter generosum, jubamque quatiētem equum conscendere.

IV. Ad Præsules quod attinet, profecto bene longum, si vacaret, illorum numerum recensere possemus, qui, licet decrepiti, nondum tamen tristes apparent, nec ulla provectæ ætatis animo, vel corpore sentiunt injurias. Sed paucos afferam, ex quibus de cæteris iudicium esto; primum Archiepiscopum Bottinum, prope nonagenarium, & semiparalyti detentum, qui acuta ex febris; alterum hoc na-

tu majorem Bernardinum Casalium, Præceptorem Sancti Spiritus, atque inter Canonicos Vaticanæ Basilicæ seniore, qui ex epidemico catarrho, hoc eodem, quo scribimus anno 1709. prospere, ac præter omnium spem evaserunt. Adeo nimirum sub nostro cælo vigor in senibus valet, ut sæpe cum morte luctentur, & vincant. His accedit tertius posteriori cævus, & senior pariter Basilicæ Lateranensis Canonicus Carducci, qui nondum omnibus Ecclesiæ officiis se penitus abdicavit. Nec silendum de Scriptore magni nominis, mihiq; amicitia conjunctissimo Joanne Dominico Rainaldo, qui licet octogenario major suis tamen singulis recurrentibus hebdomadibus Vaticano choro, cui utpote Canonicus est addictus, summa non minus pietate, quam diligentia præsens inservit.

V. Præterea nostra Religiosorum, Monialiumque Cænobia plena sunt iis, qui senectute confecti miram in sermone gravitatem, atque in agendo prudentiam præstant, quorum in numero primas tenent Reverendissimus P. F. Antonius Cloche, Magister Generalis Ordinis Prædicatorum, qui octogenario major tot inter curas ea mente hætenus constat, qua Virum sapientem decet, eaque corporis valetudine fruitur, qua sæpe juvenes carent; & vel maxime Reverendissimus P. F. Bernardinus Magister Sacri Palatii Apostolici, qui quamquam nonagenarius frequenter tamen coram Summo Pontifice, plenoque Cardinalium, ac Præsulum cætu, stans, & memoriter longa suffragia gravibus super rebus mirabiliter pronunciat. P. etiam Savinus Presbyter Societatis Jesu, facundus Orator, & grandiloquus, octoginta licet annos natus, ex tempore feliciter differit, & singulis festis diebus magna populi frequentia pro concione sacram Scripturam interpretatur. Reverendissimus denique P. F. Philippus Maria Oliverius Minorita Conventualis, octogenario major, vegeta adhuc, ac vivida senectute, qui triginta, & amplius ab hinc annis Sanctissimo nostro Pontifici a confessionibus fuit, easdem audire pergit.

VI. Inter Oblatas itidem Turris Speculorum paucos ante annos vivebat hilaris, & vegeta virgo, nomine Benedicta, de præclara Cinciorum familia, quæ sua ætate unum integre expleverat seculum, duo vero retigerat; nata liquidem in fine seculi xvi. diem suum obiit priori circiter lustro vertentis xviii. Nec singulis Urbis Monasteriis defunt annosæ Sanctimoniales, quæ cæteris tam puellarem, quam firmiorem ætatem agentibus præfunt, quæque cum ad sacra, tum ad œconomica officia nec tremulæ, nec deliræ passim accedunt.

VII. Hospitium pariter invalidorum senibus utriusque sexus refertum est; ibique non sine publicæ charitatis commendatione videas, tam morbis, quam ætate confectos, claudos, ac decurtatos libere superstites artus movere, & imperata impigre facere; immo admireris seniores quosdam lumine captos, qui alios

(a) Lib. de Plat. n. 1.

*Privatis
passum in
familias.*

alios juniores per domesticos lares sine lapsus, aut offensionis ullius periculo ducunt.

VIII. Denique raræ sunt nobilium, divitum, doctorum, artificumque domus, quæ avis, proavisque non regantur. Parentem ipse nactus sum, qui, quanquam lithiasis doloribus tortus, mente tamen semper constanti præditus, nonaginta vixit annos. Antonius item Placentius celeberrimus in Urbe Medicus nonagenario proximus e vivis paucos ante menses excessit, diutius facile victurus, si minorem spem suis in hæredibus posuisset. Celeberrimi quoque Pictores Carolus Maratta, octoginta sex annorum, & Jo: Maria Morandius nonagenarius, adhuc pingunt æternitati.

*Etiam in
hebræo-
rum erga-
stulo.*

IX. Quid, quod in ipso hebræorum ergastulo, infelici alioquin prope Tiberim loco posito, miseros illos cernimus fœda etiam vivacitate consenescere?

X. Quapropter si Pio II. Pontifici maximo in commentariis, quæ vulgo illi adscribuntur, cum de trium eloquentissimorum virorum, scilicet Aurispæ, Poggii, & Jannotii suo ævo defunctorum obitu ageret, dicere licuit: *Horum nemo de naturæ lege conqueri potuit: septuagesimum cuncti annum excessere, & sortem vicere communem: injurius est, qui plus sibi deberi censet: potiori jure nobis fas esse arbitramur asserere, neminem, siue indigenam, siue advenam de Romani cœli natura conqueri posse, sub quo tam multi non septuagesimum modo excedunt annum, verum etiam ad octogesimum, & nonagesimum felici, vegetaque senectute perveniunt.*

C A P U T XIX.

In Urbe, quemadmodum magnis omnibus in civitatibus, plerosque adhuc juvenes, multos etiam post sexagesimum annum, potius vitæ nondum mutatæ, quam climacterici anni culpa decedere.

Quod autem Romæ nostro etiam ævo plerique ante senium, immo vero vel in ipso ætatis flore decedant: hoc quidem non Urbi peculiare est, sed saluberrimis, magnisque omnibus civitatibus commune; nec acris vitio tribuendum, sed potissimum civium intemperantiæ, luxui, vigiliis, rixis, animi paræthesibus, & comessationibus, quæ, ubi plus divitiarum regnat, ibi magis affluunt, indeque minus hominum vitæ parcunt. Idcirco fertur apud præcos multo rariores extitisse senes, quam sint apud nos; quod probe advertit eruditissimus Romanæ Antiquitatis Scriptor Raphael Fabretus (a), qui quæstionem excitat, cur in veteri Roma (quantum ex inscriptionibus colligere est) rari admodum fuerint illi, qui longam senectutem expleverint? Non enim dubito, quin causæ (quas prudens Auctor eo loco dissimulat) per id temporis fuerint, non tam frequentes bellorum strages, quam solutiores in pace, & luxuriosi

*Cur longæ-
vi ex anti-
quis Ro-
manis
pauci.*

mores, qui vitam ante metam solent hominibus adimere. Unde merito vagatur adagium: *plures occidit gula, quam gladius.* Facit sane huc quod legimus apud A. Gellium (b), qui animadversum scribit in multa hominum memoria, expertumque esse in senioribus plerisque omnibus sexagesimum tertium vitæ annum cum periculo, & clade aliqua venire; adducitque exemplar epistolæ, quam D. Augustinus super eodem anno ad C. Nepotem suum dedit, & nos tanquam præscum hujus rei testimonium subnectimus. Habet autem -- IX. *Kal. Octobris. Ave mi Cai, meus ocellus jucundissimus, quem semper medius fidius desidero, cum a me abes. Sed præcipue diebus talibus, qualis est hodiernus, oculi mei requirunt meum Cajum, quem ubicunque hoc die fuisti spero lætum, & benevolentem celebrasse quartum, & sexagesimum natalem meum: nam ut vides κλιμακτήρια communem seniorum omnium tertium, & sexagesimum annum evasimus. Deum autem oro, ut mihi quantumcumque super est temporis, id salvis vobis traducere liceat, in statu Reip. felicissimo, ἀνδραγαθέντων ἡμῶν καὶ ὀφειλόμενον.*

II. Atque illud quoque a nobis observatum est, scilicet, viros optimos, qui ad 60. annum feliciter pervenerunt, non raro intra spatium trium sequentium annorum (potius non mutata vitæ, quam climacterici anni culpa) magnis cum ægritudinibus luctari, tandemque mortem subire; quoniam laudabilibus, nimiumque intentis exercitationibus, puta pomeridianis, atque ad multam noctem productis studiis, necnon frequenti usu noxiorum ciborum, aliisque operibus, quibus in primo senio corpus, animumque impune adhuc macerabant, temperare in secundo nesciverunt. Natura namque terminos habet suarum virum, quos, ut ipsa præteriri non sinit, ita vir prudens prævolere debet, ut sibi provideat. Nec porro dubito, quin hujusmodi virtutibus ductæ exercitationes, senibus importunæ sint, & vitis finitimæ. Sunt enim quædam virtutum, viriorumque confinia, propter quæ sæpe, ut pro avaro parcum, pro maledico liberum, ita pro cerebroso gravem, fortemque virum vulgus appellat. Non immerito proinde scripsit Plinius (c): *atque etiam morbus est aliquis per sapientiam mori: quo sane morbo ipse Plinius moniti sui immemor interiit.* Hunc locum Ramazzinus (d) noster jure in eos torquet, qui per sapientiam morbos contrahunt, indeque præpropere ad senectutem perveniunt. Usque adeo verum est, tum graves, ancipitesque animi curas, tum vel maxime incontinentiam humanum genus ocyus ad senectutem, immo etiam ad exitium trahere: atque ideo raro valde senem, qui sibi non fuerit optimus Medicus, & raro pariter intemperantem, qui senescat, invenimus. Oportet enim vitia, eorumque fœda ministeria in hominibus diu supervituri, tanquam senectutis impedimenta, præmorianur, sponneque desinant nostræ voluptates; ne ante senium ipsi vivere desinamus. Atque hinc factum

Cur proximis post sexagesimum annis frequentius obeant senes. Climactericus annus perpetuam accusatur.

(a) Antiq. inscr. cap. 8. pag. 560. (b) Noct. Ast. lib. 15. cap. 7. (c) N. Hist. lib. 7. cap. 50. (d) De morb. Artif. cap. ult. pag. 316.

Etum est, ut Codronchius (a) quanquam climactericorum annorum assertor acerrimus, non dubitaverit, quin vita auxilio artis Medicæ propagari, & pericula climactericorum annorum vitari possint. Contra vero infortunium si quod est anni climacterici sæpe apud illos antevertitur, qui senium vel nativa corpo-

ris imbecillitate, vel errorum laborumque accessione prævertunt.

III. Sed quoniam nativas Romani cœli qualitates uberius forte, quam necesse erat, exposuimus; ideo posterior Dissertationis pars, quantum argumenti copia patietur, brevius adventitias concipiet.

DISSERTATIONIS

PARS POSTERIOR

DE

ADVENTITIIS ROMANI COELI

QUALITATIBUS.

Epidemici morbi Romæ interdum grassati sunt,

Nativam cœli hujus salubritatem interdum labefactari, atque inde communes, sive epidemicos morbos proficisci, tum illi norunt, & fatentur, qui medicinam in Urbe diu exercuerint, tum quotquot etiam Romanorum temporum monumenta versaverint. Etenim apud Livium, Galenum, Alexandrum Petronium, Cagnatum, Donum, aliosque præclarissimos Romanarum rerum, & constitutionum Scriptores, abunde constat, populares ægritudines per intervalla in cives longe, latèque deservisse, quarum sane causas singillatim ex cunctis alimentorum potionumque vitiis in præsentia deducere superfedemus, ne pondere infiniti propemodum, ac fortasse inutilis operis Lector opprimi se jure conqueratur.

Duplex causa adventitiæ labis.

I. Noxia stagnantium aquarum effluvia, II. Aquilonaris intemperies, subita, & vehemens.

II. Nobis itaque visum sumus posteritati erudiendæ, & Romanæ salubritati asserendæ daturi operam, si duarum, quæ ad epidemicos præcipue morbos pertinent, *Adventitiarum Qualitatum* tractationem instituerimus, quarum altera est vitium noxiorum effluviarum, quæ ex inductis prope, vel intra Urbem Romanam, stagnis, paludibus, cœnosisque locis, obstetricante præsertim per æstatem Austro, egrediuntur; altera vero est Aquilonaris, nimiumque rigida intemperies, repente invadens, ac præter morem, hyeme potissimum, aut vere pertinaciter durans, cui postmodum Australes venti e vestigio succedant: illinc enim oriuntur febres plerunque castrenses; hinc rheumata, acutæque febres, cum faucium præsertim, pectorisque inflammationibus, A palustri igitur vitio incipiamus.

CAPUT I.

Ostenditur, adventitiæ labem ex aquis stagnantibus Romano cœlo in infantia æque, ac maturitate Imperii fuisse familiarem, summumque propterea studium purgandis cloacis præfatos adhibuisse.

Subvereor, ne Romanarum rerum amatoribus ingrata accidat oratio nostra, qua probandum suscipimus, cœlum Romanum adventitiæ stagnantium aquarum labe variis olim, per ipsam scilicet Reipublicæ infantiam, atque adolescentiam, insalubritatis vicissitudinibus obnoxium fuisse. Cum enim a Scriptoribus acceperint, Romam totius fere orbis epitomen, atque hospitium fuisse, capientæque infinitæ propemodum civium, advenarumque multitudini vix immensa ejusdem tecta suffecisse, moleste fortasse dicentem audient, Urbem, ejusque agrum tunc etiam adventitiæ cœli inclementia laboravisse, si vel populorum incuria, vel pertinaci locorum ingenio palustribus aquis fuisset inquinatus. Nos autem, non Urbis potius, quam veritatis studiosis laborem nostrum probare satagentes, rationem, & experientiam sequemur, faciem nobis præferentes.

II. Porro si spectemus naturalem situm tot convallium collibus interjectarum, & tantæ planitie, ubi Romanus ager positus est, oculis ipsis cernimus ad paludes, & stagna facile colligenda terram depressam, ac subsidentem inclinare, nisi diligens incolarum studium derivandis pluvialibus, fluvialibus, jugibusque aquis perpetuo incumbat. Quod, cum tot seculorum cursu ante Urbem conditam, & a Regibus usque ad Imperatorum tempora habitatores partim imperitia, partim incuria, partim etiam bellis externis, civilibusque identidem

Veritatis potius quam Urbis amatoribus Auctor scribit: Sicut Romani agri aquis colligendis, & conservandis ad præsumimus.

(a) In comp. de ann. climact. part. 2. in universum.

tidem intermiserint, nil mirum, si frequenter paludes, & stagna, unaque variaz cœli vices illatz fuerint, ut demonstrabimus.

Ubi olim fuerit Velabrum.

III. Constat in primis, vel ante Urbis initia juxta Collem Palatinum, Forum, & Circum maximum, magnam illam hæsisse paludem, quam Velabrum appellabant, de qua Ovidius (a):

*Hic, ubi nunc Fora sunt, udae tenere paludes,
Anne redundatis fossa madebat aquis.
Curtius ille lacus, siccus qui sustinet aras,
Nunc solida est tellus, sed fuit ante lacus.
Qua Velabra solent in Circum ducere pompas,
Nil præter salices, cassaque canna fuit.*

IV. In ea autem nascentis Urbis regione cœlum tunc proculdubio noxium erat; nam de Aboriginibus, de quibus Dionysius (b): *Aborigines Romam occupant, qui primum in montibus passim sine manibus vicatim habitaverunt*, Solinus, (c) scribit: *eosdem aliquando fuisse prope Palanteum* (est autem Palanteum idem, ac Collis Palatinus, ut tradunt Donus (d), & Nardinus (e) *sed propter incommodum, nempe detrimentum, & noxam, vicinæ paludis, quam præterfluens Tiberis fecerat, profectos Reate postmodum reliquisse*. Aborigines igitur (sic apud Græcos appellati, quod montes incoherent) primum quidem procul a paludibus hospitium saluberrimum, contra vero prope paludes infestum invenerunt, unde fuga sese proripere coacti sunt. Atque hinc factum reor, ut ad exiccandum Velabrum omne conversum fuerit priscorum Romanorum studium

Aborigines unde dicti.

Velabrum quando exiccatur.

vel cum Urbs ipsa in suis incunabulis versabatur. Scilicet per effossam primo, atque exstructam a Tarquinio Prisco cloacam maximam, stygia illa, pene dixerim, aqua in Tiberim deducta est, & salubritati vagientis adhuc Romæ opportune provisum. Quo spectavit Q. Fabius (f) Pictor loquens de Velabri convalle: *Paludes, inquit, plures passim Tiberina inundatio efficiebat, quæ hanc aream non satis idoneam habitationi reddebant, antequam, factis Vertumno sacrificiis, in alveum suum Tiberis vertetur*. Quinimo verosimile videtur locum illum, nec totum, nec statim inducta exiccatione salubrem evasisse, sed udum, cœnosumque relictum ab infima duntaxat plebe fuisse habitatum. Nam Plautus (g) ait: *In Velabro vel pistorem, vel lanium, vel haruspicem, Vel qui ipsi vortant, vel qui alii subversandas præbeant*.

V. Præterea nullus, nisi in Romanis antiquitatibus hospes, nescit cloacas non solum prope Velabrum, sed in imis omnibus Urbis regionibus apertas fuisse; scilicet ne amplius aquarum colluvies ad Tiberim propter humilem, depressamque locorum naturam fluere prohibita in putidas, fætidasque lacunas concederet. Livius (h) enim inter opera pacis a Tar-

quinio Prisco inchoata recenset cloacarum substructionem in hæc verba: *cum infima Urbis loca circa forum, aliasque interjectas collibus convales, ex planis locis haud facile creberent aquas, cloacis e vestigio in Tiberim ductis siccavit*: quo intelligimus palustria olim fuisse ima omnia Urbis loca, quæ, cum talia fuerint, post studio salubritatis oportuit exiccare. Plinius (i) vero eadem memorat de M. Agrippa: *Præterea cloacam operum omnium dictu maximum, suffossis montibus, atque Urbe pensili, subterque navigata a M. Agrippa in ædilitate post consulatum, per meatus corrivati septem annes, cursuque præcipiti torrentium modo rapere, atque auferre omnia (nempe impura etiam corpora, propter moram aëri labem illatura) coacti*.

Frontini locus institutus.

VI. Frontini (k) locus non certe omnibus obvis, mirifice confirmat, quod probare instituimus, Romam cum sua inter initia, tum postea adventitiæ aeris inclementiæ ex stagnantibus aquis obnoxiam, iisque remotis, nativæ statim salubritati restitutam fuisse. Is autem florentissimis Romani Imperii, Nervæ scilicet, & Trajani temporibus, diligens aquæductuum Curator fuit; ait igitur: *Ne prætereuntes quidem aquæ otiosæ sunt; nam immunditiarum facies, & impurius spiritus, & causæ gravioris cœli, quibus apud veteres Urbis infamis aer fuit, sunt remotæ*.

VII. Hinc Romanus Populus superstitionum, Deorumque olim studiosissimus, quemadmodum febrem, quo placatiorem sibi faceret templis coluit, ita Deabus Cloacinæ, & Mephiti ad ea potissimum arcenda mala, quæ tunc etiam temporis ob putidos, ac graveolentes aquas identidem recurrebant, fallente quidem, bona tamen cum spe litare consueverat.

VIII. Quod de sola Urbe hætenus confirmamus, de universo Latio definit Strabo (l), geographorum sui ævi diligentissimus, qui, licet sub Tiberio Cæsare scripserit, quo tempore Romanus ager innumerabili populo frequentabatur, ita tamen Latii clementiam commendavit, ut iis duntaxat locis salubre appellaverit, in quibus aquæ non hærent; contra vero morbosum juxta paludes dixerit; quo sane luculenter docemur, non ipsam solum Romam, ejusque suburbia, sed pleraque etiam Latii loca, vel inter maximam populorum multitudinem, & florentis imperii opulentiam, ideo salubri cœlo frui consuevisse, quod a lacunis, & stagnis erant vindicata; cum Ardeatinus ager, & finitimæ humilioris soli regiones, quæ tunc, ne maxima Ædiliū cura exiccarentur, repugnarunt, & obfliterunt, propterea mali aeris infamia jure merito palam damnabantur.

Latii salubritas etiam florentis imperii non nisi ab exiccato solo conservata est.

IX. Neque certe aliud extitisse censendum est morbi genus, quod spatium ducentorum (m) annorum, nempe a ccxc. ad usque cccxc. (quo postremo tempore Consulatum gerebat Gn.

(a) G. Fastorum. (b) Lib. I. Antiqu. Rom. in princ. (c) De orig. Urb. cap. 2.

(d) De rest. salub. agr. Rom. p. 36. (e) In sua Roma antiq.

(f) Ubi Capitol. & Palatin. describit. (g) In Curcul. act. 4. scen. 1. (h) Decad. 1. lib. 1. cap. 16.

(i) Lib. 36. cap. 15. (k) Com. de aquæduct. pag. 115. (l) Vide tex. cit. parte priori cap. 1.

(m) Vid. Marfil. Cagnat. quide Rom. aer. salub. pag. 9. hanc summam summo studio ex Liv. collegit.

*Pestilens
sis, quas
Livius
memorat,
ex palustri
solo orsa
sunt.*

Gn. Cornelius Scipio, & C. Duillius) vices, & bis Urbem afflixit; nisi epidemicas constitutiones, gravesque annos ex huiusmodi adventitia cœli labe subortos. Quas quidem epidemias veræ pestis nomine minime dignas fuisse clare docet, tum quod plerunque mala hæc Urbem tantummodo, non vicina etiam loca vexaverint; tum vel maxime quod narratur (a), Romanorum hostes armatos sæpe in Latium incurrisse, grassante per Urbem morbo, quem pestilentiam dicebant. Si autem nuda Romanæ pestis suspicio fuisset pervulgata, certe finitimæ gentes de bello inferendo minime cogitassent, ne contagione hostium sibi cladem consciscerent. Tantoque exploratius est ægritudines, quas Livius pestilentes vocat, genuinas pestes non fuisse, sed febres vere epidemicas ex inductis paludibus, quanto clarius idem Livius (b) refert, anno, quo frequenter fierent ludi Apollinares, gravem pestilentiam in Urbem, agrosque incidisse, *quæ magis in longos morbos, quam in perniciales evasit.* At nunquam pestis non est pernicialis, & plerunque ipsa, quæ ex paludibus inducuntur mala, in diuturna concedunt.

X. Huc accedit, quod apud eundem (c) legimus: *cum magnus esset metus vastitatis in Urbe, & agris, Dictatorem creatum, & Fidenas captas fuisse;* ut credi nequeat, grassante peste, quæ contactu tam facile serpit, tantas res perfici potuisse. Unde conicere licet, ex variis in victu peccatis, ac præcipue ex inductis cœnosis aquis olim Romæ, ut nostris quoque temporibus evenit, graves annos interdum sequutos.

*Quanta
impensa
olim pur-
gatis cloa-
cæ.*

XI. Tandem Dionysii (d) testimonio constat quanta fuerit magnitudo erogatorum sumptuum cloacis perpurgandis, aliquandiu indiligenter habitis, cujus verba hic adscribimus: C. Aquilius affirmat, neglectas aliquando cloacas, & non transmittentes aquas, Censores mille talentis purgandas locavisse; quam sane summam æquare sexcenta aureorum nostrorum millia censet Nardinus. Ita nullis parcendum sumptibus Populus Romanus sapientissime putabat, ut nativam cœli sui salubritatem ab hærentibus aquis redimeret, atque impendentem ab iis perniciem averteret, & propulsaret.

C A P U T II.

De Arte, qua olim, deductis in libertatem aquis, Romana salubritas servabatur, & de Legibus eam in rem conditis.

*Quid Ro-
ma, quid
Urbis ap-
pellatione
intelliga-
tur.*

Quamquam duæ hæ voces, Roma, atque Urbs, unum, idemque significare videantur; sunt tamen inter se diversa, quæ per easdem indicare voluerunt Antiqui, ut novissime advertit Raphael Fabrettus (e), qui nomine Urbis quidquid mœnibus continetur, & aratro, sive urbo definitum est, cum Pom-

Lancisii Oper. Tom. I.

ponio comprehendit; nomen vero Roma continentia quoque ædificia complectitur; quod confirmatur a Paulo [f] J. C. his verbis: *Urbis appellatio muris, Roma autem continentibus ædificiis finitur, quod latius patet:* quorum fines adeo laxat Lipsius [g], ut urbes, atque oppida circumposita, Ostiam, Ariciam, Oriculum, aliaque incluserit.

II. Sed quousque se extenderit, suisque suburbis procurrerit Roma, non est nunc nostrum inquirere; cum nec olim rem hanc omnino definitam fuisse, ex iis, quæ Dionysius tradit, facile intelligi posse videatur: *Adeo* [inquit Halicarnasseus] *suburbana ipsi Urbi adherent, & conjuncta sunt: ut speciem immensæ cujusdam longitudinis spectantibus exhibeant.* Nobis autem satis erit, si omni, ut putamus, dubitatione careat, Romam priscis temporibus propter multitudinem civium rusticorum, servorum, libertorum, atque advenarum, qua Urbem cum suburbis, qua vicos cum tabernis, qua villas cum diversoriis frequentantium, per universum fere Latium, præsertim maritimum, productam quasi fuisse, ut præ aliis ex Plinio [h] juniori colligere est, qui ad villam in Lauretino positam amicum invitans, his verbis alloquitur: *Litus ornant varietate gratissima nunc continua, nunc intermissa tecta villarum, quæ præstant multarum urbium faciem, sive ipso mari, sive ipso litore utare.* Quæ quidem villa felici etiam nunc fidere dominum mutavit, non mores; nam benignitate, atque munificencia veteres non æmulatur tantum, verum etiam antecellit nobilis Sacchetorum familia, ad quam ipsa pervenit. Ejus tamen loci aer variavit indolem, quippe qui locus nostra ætate, præterquamquod in vastissima solitudine positus est, damnatis circumquaque, putidisque inquinatur aquis, quæ villæ jucunditatem æstate penitus adimunt, hyeme solum restituunt; cum olim, eodem Plinio teste, contrarium accideret: *jucunditas*, inquit, *ejus hyeme minor, major æstate:* quo quidem tempore illuc dormiturus se conferre non dubitabat; quemadmodum ex epistola 4. lib. 7. aperte colligitur.

*Quatenus
patueris
olim Urbis
cum sub-
urbis.*

III. Hæc porro monuisse oportebat, ut nemo non intelligeret, innumerabilem pene gentem in tot urbanas, rusticasque Tribus divisam, diligenter incumbere potuisse corripiendis libere in cloacas, in scrobes, in amnes atque ipsum mare aquis, quominus vel mundiciam Urbis, vel agrorum cultum ornamentumque impedirent, ac propterea sedulo prohibuisse, ne aer ex marcescentibus lymphis fordibus, atque insalubris redderetur. Multitudine scilicet incolarum, & cœli salubritate, mutuam inter sese opem ferentibus, cum illorum frequentia deducendis aquis idonea, salubritatem tueretur, & salubritas frequentiam alliceret, atque foveret.

*Multitudo
incolarum
salubritatem
tueretur,
& quare.*

IV. Quale autem, quantumque fuerit studi-
um,

*Antiquo-
dium,*

(a) Apud Livium præsertim dec. 1. lib. 3. cap. 3. ubi describit irruptionem factam ab Æquis, & Volscis in agrum Rom. pestilentia afflicto. (b) Dec. 3. lib. 7. cap. 23. (c) Dec. 1. lib. 4. (d) Lib. 3. pag. 144. (e) De aquis, & aquæduct. pag. 157. n. 292. (f) Leg. 2. ff. de verb. signif. (g) De Magn. Rom. lib. 3. cap. 3. (h) Lib. 2. epist. 17.

*rum cura
dei fordi-
bus ab-
luendis, &
aquis deri-
vandis.*

dium, ac sollicitudo priscorum Romanorum, ut aquæ tum fontanæ, tum pluviæ, tam in Urbe, quam in agro suos per ductus solute fluerent, omnemque viarum, locorumque immundiciam tollerent, is probe cognoscere, ac metiri poterit, qui advertat ducendis, derivandisque laticibus, non solum publicos Ædiles (a), & Curatores constitutos fuisse, sed minores etiam Magistratus, integrasque familias, unam quidem publicam CCXL. hominum; alteram Cæsaris dictam CCCCLX. quibus tutela ductuum, tam intra, quam extra Urbem, ad subitos præsertim casus concedita erat, ut legere est apud Frontinum. (b)

*Qui fue-
runt Hy-
drophyl-
aces.*

V. His vero familiis eos adscriptos fuisse arbitramur, qui Hydrophylaces (c), sive Aquarii appellabantur, quique custodes omnium aquæductuum hujus Regiæ Urbis designati singulis manibus, Imperiali impresso nomine, signabantur, ut hujusmodi adnotatione manifesti essent omnibus, nec a Procuratoribus domorum, vel quolibet alio ad usus alios avellerentur, angariarum, vel operarum nomine tenerentur. Eum autem, qui in defuncti Aquarii locum subrogabatur, eodem signo notatum esse volebant, ut militiæ quodammodo cum cæteris sociatus, excubiis aquæ custodiendæ incessanter inhaereret, nec muneribus aliis occuparetur.

*Veterum
Romano-
rum leges
pro libero
aquarum
curfu.*

VI. Sed quoniam publicæ quæque res non nisi legum, pœnarumque severitate custodiri, & conservari queunt, idcirco ratis, firmisque decretis primo vetitum erat, ne aurum (d) in honorarii Consulatus adeptione solum, & reficiendis duntaxat aquæductibus destinatum, ad alterum quodlibet opus extruendum, vel curandum converteretur; & si quis (e) contra fecisset, de suis facultatibus eandem summam aquæductus titulo repensare cogeretur.

*In eos qui
aquam
corrupti
faciunt.*

VII. Deinde qui aquam hærere, & olere sinerent, graviter mulctabantur, Lex præcipua fuit:

NE QUIS AQUAM OLETATO DOLO MALO, UBI PUBLICE SALIT. SI QUIS OLETARIT SEXTERTIORUM X. MILLIUM MULCTA ESTO.

*Quid sit
aquam ole-
tare.*

VIII. Ne cui autem verbum oletare obscurum esset, apposite subdidit Frontinus (f): oletato, videtur esse, olidam facito, cujus rei causa Ædiles curules jubebantur per vicos singulos ex iis, qui in unoquoque vico habitarent, prædiare haberent, binos præficere, quorum arbitraria aqua in publicum saliret.

IX. Tum jura (g) quoque vetuerant, ne ulla vis fieret, aut impedimentum objiceretur iis, qui publicos, privatosque rivos, vel cloacas purgabant, aut reficiebant. Edictum propositum erat a Prætoribus in hæc verba:

QUOMINUS ILLI CLOACAM, QUÆ EX ÆDIBUS EJUS IN TUAS RETINET, QUA DE RE AGITUR, PURGARE REFICERE LICEAT, VIM FIERI, VETO, DAMNI INFECTI, QUOD OPERIS VITIO FACTUM SIT, CAVERI JUBEO.

X. Hoc autem Edictum explicaturus Ulpianus (h) rationes adducit, propter quas cloacæ purgandæ, ac reficiendæ sunt, scilicet quia utrumque & ad salubritatem Civitatum, & ad tutelam pertinet. Nam & cælum pestilens, & ruinas minantur immundiciæ cloacarum.

XI. Jure igitur merito si quis olim rivos, vel cloacas voluisset reficere, aut purgare, novi operis nuntiatio prohibebatur; cum hoc publice salutis, & securitatis intersit, & cloacas, & rivos purgari (i). Plura occurrunt apud Cujacium (k) de cura publicæ salutis, addito etiam iis favore, qui reficiendis, purgandisque cloacis operam dabant.

XII. Acerrime itidem intercedebatur in Urbe, ne quis caducam ex castellis aquam privatas in ædes cum publicæ salubritatis damno subdole deduceret. Scilicet prisci probe noverant, eos latices, qui ex receptaculis assidue, abundanterque effluebant, trifariam salubritati aeris inservire potuisse. Primo quidem prohibendo, ne superficies aquarum in septis conclusarum sensim hæreret, atque herbesceret; unde impuri halitus expirarent. Secundo circumfusum aerem æstate præsertim agitando, ac temperando, Romæ potissimum, ubi sæpe per id temporis silent venti, æstusque vehementer sollicitant. Tandem inhibendo, quominus immundiciæ in viis, atque cloacis (jugibus quasi scopis destitutæ) consisterent, atque corrumperentur. Publicum vero Mandatum erat hujusmodi.

*Vetitum
nequis a-
quam ca-
ducam ex
castellis
subduce-
ret, &
quare.*

CADUCAM NEMINEM VOLO DUCERE, NISI QUI MEO BENEFICIO, AUT PRIORUM PRINCIPUM HABENT. NAM NECESSE EST EX CASTELLIS ALIQUAM PARTEM AQUÆ * AFFLUIRE. CUM HOC PERTINEAT NON SOLUM AD URBIS NOSTRÆ SALUBRITATEM SED ETIAM AD UTILITATEM CLOACARUM ABLUENDARUM.

** Alias
EF-
FLUE-
RE.*

Vide locum Livii (l) in quo narratur, Censores aquam publicam in privatum ædificium aut agrum fluentem ademisse; nec non detergendas qua opus esset cloacas, & qua nondum erant farciendas locavisse.

XIII. Hoc vero decretum summopere salutare in Urbe fuisse, apparet ex iis, quæ superiori capiti a Frontino accepta inseruimus, vide-

[a] Vide munus Ædilis late exposit. a Plantin. lib. 2. de opt. Cive, quem refert. Bobadilla de la Politic. lib. 3. cap. 6. [b] Comm. de aquæd. pag. 118. & 119. [c] In l. Decernimus, §. universos autem, Cod. de aquæd. lib. 2. [d] L. nemini ad sublimem Cod. de Consul. lib. 12. & ex l. seq. [e] L. Hac lege lib. 2. Cod. tit. de aquæduct. [f] Ubi supra pag. 117. [g] In l. ff. de cloacis. [h] Lib. 71. ad Edictum. [i] L. de Pupillo, §. 2. ff. de novi operis nunciat. quod habetur etiam in l. Servius autem, §. si quis rivum, ff. de rivis, & in l. 1. §. si quis purganti, ff. de cloacis. [k] In Paratl. ad lib. 50. sub tit. de cloacis. [l] Decad. 4. lib. 9.

videlicet pereuntes (nempe ex castellis decedentes) aquas, otiosas tunc temporis non fuisse, quippe quæ per vias libere effluentes inundiciarum faciem, impurum spiritum, & causas gravioris cæli ab Urbe removerent. Sed utinam ejusmodi leges nostro ævo suos ad usus revocarentur; (quemadmodum nunc Augustæ Taurinorum servari audio, ubi flumen *Duria* in rivos divisum per Urbis illius semitas salubriter devolvitur) certe a stagnantibus aquis, a cœnosis viis, cloacisque non adeo frequenter nobis metueremus.

XIV. Mirari similiter subit maturum confilium, quo viri illi gravissimi solebant una eademque lege pluribus simul Urbis commodis prospicere; nimirum & colendis agris, & purgando, tuendoque Romano aeri provisum esse studentes. Etenim volebant, *aquarum possesores, per quorum fines formarum meatus transirent, ab extraordinariis oneribus esse immunes, ut eorum opera aquarum ductus sordibus oppleri mundarentur; nec ad aliud superindictæ rei onus iisdem possessoribus attinendis, ne circa res alias occupati, repurgium formarum facere non curarent. Quod si neglexissent, amissione possessionum multabantur; nam fiscus (a) prædium ejus obtinebat, cujus negligentia perniciem formæ congerisset.*

Purgandi soli summum studium apud antiquos.

Loca Pontina, & ager Ardeatinus nulla cura insalubritatem vitare poterunt.

XV. Sed quoniam nonnullæ regiones (Ager nempe Ardeatinus, & loca Pontina) per ea quoque tempora nihilo sublimiores erant, aggesto nimium litore maris, hærentes aquas in pelagus omnino exonerare non poterant, neque ulla proinde legum, aut Magistratum, aut Incolarum cura, solertiaque insalubritatis notam vitare valuerunt.

CAPUT III.

Quo Romanorum Pontificum seculo ex palustribus aquis huic cælo adventitia labe accesserit.

Quo studio, qua sedulitate, quibus legibus florente Romana re salubritatem cæli sui a palustri solo, & stagnantibus aquis vindicaverint Majores nostri, jam satis, opinor, superiori capite ex incorruptis vetustatis monumentis eruimus. Nunc ea tempora percurramus, quæ dominam gentium Romam, datam barbaris prædam, extremaque omnia perperam ingemuerunt. Ex quibus alii quidem imperii detrimenta, vicesque; alii vero Ecclesiæ, sacrisque rebus illatas clades; nos pro instituti nostri ratione vastitatem saluberrimæ regionis, aere ex putrescentibus aquis infecto, colligemus. Quam sane labem omnium teterrimam, & orbitate civium, & solitudine agrorum, & malorum diuturnitate censemus: quanquam Scriptores plerique omnes ea solum tradiderint, quæ hostium vi, & copiis irumpentibus edita sunt; minime fortasse in

Ex aquis putrescentibus exitium Urbis illatum.

Lancisi Oper. Tom. I.

telligentes, nulla incursione graviore affligi urbes posse, quam cum ad earum exitium elementa ipsa conjuraverint, tunc enim omnia contabescere, & funditus interire necesse est, *lento consumpta duello*. Primi omnium Totila, & Vitiges ad Romanum excidium his armis usi sunt. Etenim sævissimæ biennali obsidioni, quæ sub illis Gothorum Ducibus Roma cum suis vicis, villis, ac finitimis oppidis vexata est, illud maxime nativæ salubritati hujus aeris detrimentum accessit, quod excisis aquæductibus (b) tunc primum Romanum in agrum effusæ aquæ inundaverunt, & in stagna passim confluxere. Narrat hoc Procopius (c), cujus fidem quantum fert poeseos natura, ubique sequitur elegantissimis versibus Trissinus (d) Italus Poeta, non ad commune palatum factus.

Totila, & Vitiges eam perniciem primis attulerunt.

II. Neque porro ambigendum est, quin bellicum artificium disfringendi aquæductus ambientis aeris perniciem tandem inferat, præsertim cum iisdem locis autumnali, æstivoque tempore militum castra consistunt. Etenim latices tum ex mora, tum ex fœditate paulatim humilibus, sinuosisque terris putrescunt. Quamobrem vitiatis haustibus, & corrupto aere, ut Vegetius (e) advertit: *perniciosissimus etiam in militibus nascitur morbus, qui prohiberi non potest aliter, nisi [ut Romanus Consul in Carthaginensi obsidione tentare coactus fuit] frequenti mutatione castrorum*, quæ sane cum post aquæductus excisos movere non lisset Lotreccus [f], Gallici exercitus Imperator, in obsidione Neapolis anno 1528. legiones suas confecit, & perdidit. Nimirum ob diuturnam alicubi multarum lympharum stationem, ac putrorem, cælum semper noxium evadit.

Aquis stagnantibus castra subinde munda.

III. Allatis vero a Gothorum sævitie universo pene Latio cladibus, quot, & quales intra Urbem calamitates adjunctæ fuerint, quæ non vastitatem solum, sed simul etiam aquarum moram, sordiumque congeriem necessario solent accerere, nemo historiis eorum temporum initiatus poterit ignorare. Totilas enim capta Roma, ejusdem mœnia pluribus locis solo æquavit, ad tertiam pene ambitus murorum partem, ut narrat [g], Urbemque fere omnem, cum iterato in servitutem redegisset, flammis damnavit.

Urbis calamitates, sub Totila.

IV. Non me præterit Urbem Romam quinto seculo a Gothis sub Alarico primum obfessam, ac direptam fuisse. Unde fortasse quis ante Totilam, & Vitigem hanc cæli inclementiam illatam fuisse deducat. Sed nemo non novit, Alaricum Romanas depopulatum opes, Templis tamen, & aquæductibus abstinuisset, cui cum postea ex eadem gente Princeps excelsi omnino animi successisset Theodoricus, hic non solum damna a Gothico milite Romanis terris illata rependit; verum ea etiam,

Theodoricus excelsi animi Princeps.

H 2

quæ

(a) Ut in l. aquarum posses. tit. de aquæduct. lib. 2. Codicis. (b) De numero aquæductuum Rom. vid. controver. erudite direptam a Raph. Fabretto in sua de Aquæduc. disert. 3. n. 173. & seq. (c) De bello Goth. lib. 3. n. 16. pag. 355. & lib. 2. n. 3. pag. 399. (d) Lib. 13. Ital. liber. pag. 75. (e) De Reb. Milit. lib. 3. cap. 2. (f) Apud Summontium lib. 7. cap. 2. dell' Hist. della Città, e Regno di Napoli pag. 61. (g) In Hist. dec. 1. lib. 6. pag. 80.

quæ temporum injuria, atque propter civium indiligentiam ipsi aeri ex stagnantibus (a) aquis inducta fuerant, emendavit.

Clades a Longobardis illata.

V. Gothis deinde non multos post annos ad Latii desolationem, Scythica feritate ferocior, gens successit Longobardorum, qui licet Roma nunquam potiti fuerint, ejus tamen agrum ita igne, ferroque vastarunt, ut dirutis villis, fugatisque colonis, aquæ nulla penitus arte suas per scrobes, & canales, ut oportebat, derivari amplius potuerint.

VI. Miserandum totius Romani agri statum Divus Gregorius (b), qui Romæ temporibus illis vivebat, & mox universæ præfuit Ecclesiæ, flevit per hæc verba: *Ubique luctus aspicimus, ubique gemitus audimus. Destructæ urbes, eversa sunt castra, depopulati agri, in solitudinem terra redacta est: nullus in agris incola, pene nullus in urbibus habitator remansit: & inferius: ipsa autem, quæ aliquando mundi domina esse videbatur, qualis remanserit, conspiciamus. Immensis doloribus multipliciter attrita desolatione civium, impressione hostium, frequentia ruinarum; itaut in ea completum esse videamus, quod contra urbem Samariam per hunc eundem Prophetam Ezechielem longe superius dicitur; in qua certe rerum ruina aquas suos extra ductus, & scrobes passim dejectas, ac stagnantes gravem putorem quaquaversum concepisse unusquisque intelligit.*

Tiberis inundatio memoranda.

VII. His accedit, quod per ea tempora præter hostilem rabiem inaudita propemodum Tiberis contigit inundatio. Etenim, ut narrat Joannes Diaconus (c), alveum suum egressus tantum excrevit, ut super muros Urbis influeret, atque in ea regiones maximas occuparet; quæ cum ita fuerint, certum est cloacas, amnes, atque torrentes omnes, qui per inferiorem Latii partem in Tiberim aquas suas exonerant, a libero cursu fuisse prohibitos, ac subinde dispersas lymphas latius, diutiusque in Romano agro computruisse. Unde vermium, serpentumque multitudo orta fuit, ac denique immanis, & diuturna pestilentia, quæ Pelagium etiam Papam extinxit, atque ita in reliquum vulgus delævit, ut subtractis habitatoribus Urbem pene in solitudinem redegerit.

Tum pestilentia.

VIII. Sed quoniam est multo facilius vastare regiones, quam restituere: & sola, diuturna pax, ac præsentia magnorum Principum eo iterum deducere colonias potest, unde abductæ, fugatæque fuerunt; idcirco mirum videri non debet, si multorum decursu seculorum infelix Latium, pristina majestate orbatum, miram vastitatem, atque squalorem fuerit expertum, qui tunc supra modum creverat auctore Dono (d): *cum Astulphus, impius ille Longobardorum Rex Stephano III. Papæ, ac Populo Romano insensus, contra ea, quæ Pipino Francorum Regi, semel ab eo victus, promisse-*

rat, Urbem Romam iterum vexare quam acerbissime capit, eamque circumquaque obsidere, quò tempore nec sacris, nec profanis ædificiis pepercit; quin obvia quæque, rabie quadam efferratus dirueret, incenderet, ac pessundaret.

IX. Ærumnas deinceps, ac depopulationes a Longobardis illatas, fere ad integram desolationem ix. seculo auxerunt Francorum copiarum, gens olim ad Apostolicæ Sedis tutelam accurrens, quæ a Sergio II. Romanoque Populo arcessita, omni officiorum genere excepta, & amice primum apud eos hospitata, mox militari insolentia, tanquam in hostico omnia circum ædificia barbarorum in morem populata est.

Franco- rum copiarum Romanis infensa.

X. Deinde insatiabilem crudelitatem exercuerunt nostro in agro Saraceni, qui propter incolarum imbecillitatem, Latinorum fines ingressi, pleraque maritima oppida miserandum in modum diripuerunt: quocirca, ut idem subdit Donus (e): *Romani agri cultores partim in captivitatem abducti, partim occisi, partim assiduorum populationum metu; relictis patriis terris, in tutiora, ac maxime montana loca concesserunt, ibique hæserunt.*

Saraceno- rum immanitas.

XI. Neque sane fuit hæc unius diei a Saracenis inflata strages; etenim, scribente Leone Ostiensi (f), *per quadraginta ferme annos innumera circumquaque mala gesserunt, multumque Christianorum sanguinem effuderunt.*

XII. Hinc porro facile deduci posse censerem, cur S. Petrus Damiani (g) xi. seculo scribens ad Nicolaum II. de causis, ob quas Episcopatus se abdicare cupiebat, Romanum etiam aerem, utpote diuturnarum febrium feracissimum, producat, & sequenti tetraſtico criminetur.

Cælum Rom. xi. seculo propter adventitiam noxam improbabatur.

Roma vorax hominum domat ardua colla virorum,

Roma ferax febrium necis est uberrima frugum,

Romane febres stabili sunt jure fideles,

Quem semel invadunt, vix a vivente recedunt.

Nam nullus est pertinacium febrium parens magis prolificus, quam aer palustris, cui tunc temporis Roma propter adventitiam labem obnoxia erat.

XIII. Similiter nemo mirabitur Innocentium III. (h) qui xii. inter, & xiii. seculum Ecclesiæ tenuit gubernacula, scripsisse paucos Romæ suo tempore ad annos quadraginta, paucissimos ad sexaginta pervenisse. Universam etenim præcoci adeo mortis causam sapiens lector facile rejiciet in adventitiam Romani cæli labem, tunc temporis ex Latii ruinis, pigras aquas reddentibus, inductam. Neque id profecto inficiari poterit, qui advertat.

Pon-

Sub Innocentio III. vari in Urbem besenes.

(a) Vide testim. de pontinarum palud. exiccat. per Theodoric. absoluta apud Cassiodor. lib. 2. var. 32. Volaterran. lib. 6. suæ Geograph. pag. 165. Donum de Rest. Sal. Ag. Romani pag. 136. & Corrad. Vet. Lat. lib. 2. cap. 16.

(b) Homelia 18. in Ezechiel. (c) In vita S. Gregor. lib. 1. cap. 34. & seq.

(d) Loc. cit. pag. 68. (e) Loc. cit. pag. 70.

(f) In Chronic. cap. 43. pag. 181. (g) Lib. 1. epist. 9.

(h) Lib. de contemp. mund. cap. 9. pag. 248.

Pontificem hunc scripsisse post maximas illatas Romæ clades, tum supra recensitas, tum temporibus ipsi prioribus ab Arnaldo (a) Brixienſi, qui poſtquam Eugenius III. Roma diſceſſit, contra univerſam ejus factionem, converſa in furem plebe, uſque ad domorum, templorumque excidium crudeliſſime deſævit. Hinc recens Urbi vaſtitas acceſſit, & hærentibus quaquaverſum aquis, circa cam loca paluſtria, ac pene lethifera evaſerunt.

Adventitia inclementia Romani aeris teſtimonium.
XIV. Omnium luculentiffime Otho (b) Friſingenſis, deſcribens adventum ad Urbem Friderici I. paulo ante viventis, adventitiam hanc cœli inclementiam exponit per hæc verba: *Jam tempus imminebat, quo Canis ad morbidum pedem Orionis micans, exurgere deberet; ex vicinis stagnis, cavernoſiſque ruinofis circa Urbem locis, triſtibus erumpentibus, & exhalantibus nebulis, totus vicinus craſſatur aer, ad hauriendum mortalibus lethifer, ac peſtilens. Urgebatur hoc incommodo in Urbe civis, hoc tempore ad montana conſuetus fugere; in caſtris miles tanta deſuetus aeris intemperie. Nec dubium eſt, quin civis ad obedientiam Pontifici, ad deditio-nem Principi ſuo veniſſet, ſi miles extra tantum incommodum pati potuiſſet. Verum innumeris hac cœli corruptione in morbos graviſſimos incidentibus, Princeps dolens, ac nolens, ſuiſque tantum morem gereus, ad vicina montana transferre cogitur tabernacula, ubi, accepto prudentum conſilio, corruptum, quem biberant aerem, phar-macis propellendum, exercitum, quantum potuit recreavit.*

XV. Neque ſane hunc in Friderico anilem metum fuiſſe apertiffime evincunt ea, quæ præcedenti capite (c) de prælio habito Romanos inter, & Friderici milites per hæc verba narrantur: *uno tantum ex noſtris (mirum dictu) occiſo, uno capto. Plus enim noſtros intemperies cœli, quam Romanorum ledere poterant arma.*

Pontificia Sede Avenionem translata vaſtitas agri Romani auge-tur.
XVI. Deſertus tandem, ac pene ad ſolitudinem redactus eſt Romanus ager poſtquam ſeculo XIV. Clemens Papa V. ſedem fixit Avenione. Etenim ſeptuaginta ſpatio annorum, Roma plus forte vaſtitatis ex ſacri Pontificis abſentia, quam ex barbarorum præſentia, atque incuſſionibus pertulit. Ingenia quippe, & artes, cum ſemel fuerint oppreſſa, niſi præſenti Principis beneficentia recreentur, miſere tandem exareſcunt. Quid? quod diſſidia Romanos inter Proceres orta, vicos, & oppida Romæ proxima affligerunt, ut tam externa, quam interna bella pulcherrimam hanc orbis partem fœdam, miſeramque reddiderint.

XVII. Lacunis igitur, stagnis, ac paludibus, quæ poſt recensitas Latii clades, partim hominum incuria, partim deſertione terrarum, cultorumque penuria fuerunt induc-ta, atque adhuc alicubi perfeverant, illa cœli noxa, quam plerique humilibus Romani agri locis noſtra

Lancifii Oper. Tom. I.

etiam ætate experimur, accepta referenda eſt.

XVIII. Quare viri clariſſimi Jo. Baptiſta Donus (d), & Ferdinandus Nuptius Archiepiſcopus Nicanus (e) e cellſiori Præſulum ordine, ſalubritati Romani agri, ejuſdemque culturæ, & colonorum frequentationi diligentiſſime ſtudentes, paluſtria hæc loca firmiſſimis rationibus exiccanda penitus admonuerunt.

CAPUT IV.

Recenſentur tempora, quibus Roma Pontificum cura exiccato ſolo ad priſtinam ſalubritatem revocata eſt; quæ a Pio V. uſque ad noſtram ætatem auſta oſtenditur.

Quamquam non ſit perſpicuum, quo præcipue tempore vaſtata Urbs eam cœli inclementiam, quam tot ſeculorum fluxu propter hærentes aquas contraxerat, deponere cœperit; illud tamen ex Pontificum Actis con-jicere generatim poſſumus, Romam jamdiu ſqualentem, atque uliginofam multo poſtquam ſacer ex Gallia Princeps huc remigravit, priſtinam clementiam alicubi reſumpſiſſe. Etenim liquet hiftoriarum fide, Gregorium XI. (f) (eum ſcilicet Pontificem, qui divino per-motus Numine anno MCCCCLXXVI. Apoſtolicam Sedem Avenione in Urbem reduxit) privata, & publica ædificia penitus labefa-ta reperiſſe, gentemque Romanam tunc tem-poris adeo imminutam, ut incolarum, & civium capita vix xxxiiii. millia cenſita fue-rint. Quinimo, cum poſt Gregorii obitum gravis oratio nomine totius Romani Populi apud Sacrum Cardinalium Collegium habita fuiſſet, in ea quidem illud potiſſimum urgebatur, ne talis eligeretur Pontifex, qui Se-dem ultra montes rurfus transferret, quod Mo-naſteria, aliaque ſacraſſima Martyrum loca, corrudentibus cum tecto parietibus, brutis etiam ani-malibus patuerint.

II. Itaque, cum per ea tempora tum Uni-verſalis Eccleſia diverſis ſchiſmatibus, tum La-tium variis inteſtinis bellis, crudeliter vexarentur, ſuſpicamur tam juges, quam pluvias aquas, tot ruinarum obicibus, aggeribuſque interceptas, neglectaque publica cura, uſque ad finem ſeculi xv. & principium xvi. ubique fere locorum pertinaciter intra Urbem ſubſiſtiſſe, atque computruiſſe. Eſt enim multi vere Maxi-mi iis temporibus præfuerint Pontifices, Martinus ſcilicet V. Pius II. Sixtus IV. Alexander VI. & Julius II. qui reſtituendis priſcis ædificiis, novique excitandis ſedulum ſtudium impenderunt; his tamen brevis aut pax, aut vita obſtitit, quominus grandia vel meditata ſolum, vel inchoata jam opera aggrederentur, atque perficerent.

III. Eveſto autem ad Pontificatum Leone X. poſt primam decadem ſeculi xvi. ipſa Roma e priſtinis ſuis miſeriis caput eſſerre, nativamque aeris clementiam iterum recipere

H 3 re

(a) Ex Othon. Friſingen. de rebus Frider. lib. 2. cap. 20. pag. 252. (b) Loc. cit. cap. 22. & 23.

(c) Ejuſd. lib. Otho Friſing. (d) Loc. cit. pag. 98. & 99.

(e) In Diſſertat. Vern. de Cultura, & frequenſ. Agri Rom. pag. 14.

(f) Ex Ciaccon. in ejus vita.

Illustr. Nuptius laudatur.

Paucitas Romano-rum incolarum ſub Gregorio XI.

Ad finem uſque ſeculi xv. aque putreſcentes Romanorum ærem inquinaverunt.

Sub Leone X. ſalubritas reſtitui cœpit.

re visa est. Etenim, cum magnus hic Pontifex peregrinos immunitate multarum rerum (ut Jovius (a) scripsit) undique ad incolendum, augendamque Urbem invitasset, ingens multitudo ab Insubribus, atque Cœnomanis, Circumpadanisque populis fortunas suas Romam avidissime transfudit; itaut ad Campum Martium extructis ædibus peramplam Coloniam condere videretur. Cuncti enim ædificando, ornandoque domos, & villas (quod certe sine locorum exiccatione fieri nequit) Romanæ Urbis salubritati non minus, quam elegantia studebant; unde populus, inusitata aeris clementia gaudens citissime adauctus est. Censebantur siquidem eo tempore civium, & inquilinorum octogintaquinque millia.

Villa Manliana etiam sub eo Pontifice damnata.

IV. Hic illud liceat obiter monere, vulgus nostra ætate turpiter decipi, cum putat Manlianam villam, secundum Tiberim quinto ab Urbe lapide in via Portuensi positam, vivente Leone X. non fuisse, quemadmodum nunc est, damnati aeris, quod Pontifex hic venationum causa illam maxime omnium frequentaret; erat enim per ea quoque tempora Manlianæ cœlum omnino inclemens; cuius rei oculatum testem habemus eundem Jovium (b), qui Leonem idcirco improbare videtur, quod villam hanc, proximi stagni halitu, & caliginosi aeris intemperie prope toto anni tempore infamem habitaret. Ubi tandem vel ipsis Kalendis Decembris febris, quæ ei suprema exitit, correptus fuit. Hinc Lector intelligat, plerasque suburbanas villas, quas in præsentia noxii cœli experimur, superioribus etiam Pontificum ætatibus, ob vicinas nimirum hærentes aquas, perniciosi itidem aeris fuisse.

V. Sed cum in politicis, atque æconomicis frequenter usu veniat, quod in rebus naturalibus passim contingit; scilicet nonnisi longo tempore, nec amplius morbo recurrente, quæ diu extenuata fuerint, corpora refici posse; nil mirum, si Urbs Roma, multorum decursu seculorum vastata, atque in solitudinem ferre conversa, etiam si munificentissimus Leo incomparabili magnanimitate illam decennio circiter recreaverit, duris tamen, miserisque paulo post succedentibus Clementis VII. temporibus, in antiquum desolationis morbum ocysissime reversa fuerit; unde idem Jovius, qui sub utroque Pontifice vixit, gravem hanc fortunæ vicissitudinem non iniqua æstimatione deslet, cum paucorum annorum lapsu, ab octogintaquinque ad trigintaduo millia capitum multitudinem civium reductam fuisse narrat.

Sub Clemente VII. in pristina incommoda Urbs recidit.

VI. Denique, cum Deus Opt. Max. post tot, tantasque temporum, in deterius semper cadentium vices, diuturniorem Ecclesiæ, atque Urbi tranquillitatem largitus fuerit, ipsa Roma ab anno MDXXXIV. quo Clemens VII. decessit, ad nostram usque ætatem, scilicet duorum fere seculorum decursu novis sensim extructis ædificiis, suffossis cloacis, aperisque, & constratis viis, & compitis, uno

Post Clementem VII. novis semper salubritatis præfidiis instructa est.

verbo, exiccato solo, ipsa, inquam, Roma ad priscam, nativamque cœli clementiam in dies magis magisque contendit, atque assurgit.

VII. Studium brevitatis nos admonet, ut multa prætereamus, quæ a Paulo, & Julio, horum nominum Tertiis, itemque a Paulo, & Pio IV. magnifice, glorioseque suscepta in Urbe fuerunt, quæ ab historiis repetenda sunt. Ea tamen particulatim percontemur, quæ a Pio, & Sixto V. usque ad nostra tempora, ita in Romanæ civitatis commodum, atque splendorem excitata fuerunt, ut simul plerisque intra mœnia locis opportuna accesserit exiccatio, atque salubritas, quibus, ut patres nostri misere destituebantur, ita nos feliciter gaudemus.

Qui Pontifices salutare operam Urbis impenderint.

VIII. Porro campum Vaticanum, qui vel Tacito (c) teste, publica olim infamiae nota propter aquas ibidem stagnantes damnabatur, quanquam superioribus ætatibus, utcunque tolerabilem efficeret ignis fornacum proxime ardentium, quippe qui calcem, lateres, aliaque fistilia continenter præcoquens, undum illum aerem quoquo modo exiccabat; Pius tamen, & Sixtus V. alter quidem a fundamentis Ædes, & Carceres S. Inquisitionis, alter vero Templum Divi Petri magnificentius erigentes, aliquanto magis incolumem redderunt; quem ab antiqua censura penitus vindicarunt, idem Sixtus recenti Pontificalium ædium extruptione, quæ a Clemente VIII. absoluta, & ornata nunc a Pontificibus inhabitantur; mox Paulus V. supplemento, ac fronspectu ejusdem Basilicæ, denique Alexander VII. vastissimo illo, mirabilique columnari circa plateam ornamento, quo priscorum ædificia non emulatus est solum, sed splendore, & magnitudine vincere visus est. Quo fit, ut nostro ævo locus hic arefacto solo, purgatique sedulo Hadrianæ molis fossa, finitimisque pratorum scrobibus, necnon cloacis, & puteis, non tantum sanctitate præcellat, sed, exceptis collibus, cum aliis Urbis locis adeo de salubritate contendat, ut dignissima, ac tutissima tam Comitiorum eligendi Pontificis, quam electi sedes merito constituatur. Exinde Romæ plures forte diutius vivunt ex iis, qui eam regionem, versus meridiem, quam, qui alias incolunt, quos inter unum, quem honoris causa nomino, hic commemorare juvat Cardinalem Albizium, qui, cum maximam vitæ suæ partem in Leonina regione optima semper valetudine fruens transegisset, non aegenarius decessit. Accedit etiam Præsul Casalius Præceptor emeritus Nosocomii S. Spiritus, qui nonagenario major vivit adhuc, eoque vegetus, ut visitandis suis ægrotis quotidie possit incumbere.

Campus Vaticanus a quibus Pontificibus salubris reditus.

IX. Sed hæc eadem regio admodum facile ad antiquam aeris infamiam redire potest, si studium purgandarum lacunarum, & fossarum omittatur, quem sane casum nos ipsi superioribus annis vidimus, & deflevimus.

X. Campum similiter Martium (d) olim

Quorum her.

(a) In Vita Leonis X. lib. 4. pag. 83. (b) Ubi supra. (c) Hist. lib. 2. num. 93.

(d) Hunc non omnino salubrem prope Tiberim censebat Donus loc. cit. p. 9.

Pontifi-
cum studio
Campus
Martius
insalubri-
tati ere-
ptus.

Quid SS.
D. N.
CLE-
MENS
XI. præ-
stiterit.

Vallis hor-
torum, a
quibus
exiccata,
& purga-

Innocentius
X. plateam
Agonalem
salubritati
restituit.

Regiones
circa ther-
mas Dio-
cletiani sa-
lubritatem
Pio IV. de-
bent.

herbosum, quem Leo X. frequentandum cu-
ravit, innoxium reddiderunt tum Paulus V.
sub quo prope Tiberim amplissimæ ædes Bur-
ghesiorum familiæ ædificatæ sunt, tum nostro
ævo Innocentius XII. qui finitimo in solo ma-
gnam Curiam excitavit, quibusdam exiccatis
hortis, qui ex publicæ Villæ ruderibus simul
aggestis in collem Citorium (a) vulgo dictum,
excreverant; ac tandem CLEMENS XI.
qui, etiamsi Rempublicam Christianam ma-
ximis nunc turbinibus, fluctibusque jactatam
mœrens gubernet, grandi tamen animo mul-
ta semper agit, quæ ad aeris salubritatem,
atque ad prisca restituenda monumenta con-
ducant; proinde navium stationem in ripa
Tiberis ad tumultum Cæsarum immundissi-
mam, & valde inclementem jussit Tiburti-
no ex lapide, non minus decori, quam sa-
lubritati consulens, nobiliori artificio resti-
tuit.

XI. Vallem pariter hortorum (b), seu radi-
cem Montis Pincii, cujus Septentrionale latas
Gregorius XIII. fundato Græcorum Colle-
gio, & Templo, primus forsitan arefieri jussit,
Urbanus potissimum VIII. ad innoxium
aerem propemodum revocavit, longe majori
ad meridiem extructo Collegio de Propa-
ganda Fide nuncupato, derivatisque per cloac-
as iis aquis, quæ sparsim ex Trivio hic, atque
illic subsistebant. Denique privata ædificia
eodem in extremo monte adjecta sunt, quæ
modo ob insignem, salubremque cœli tempe-
riem certatim conducuntur.

XII. Agonalem plateam salubrioris aeris fe-
cit Innocentius X. cum novis apertis viis,
ædificatis Templo Divæ Agnetis, & conti-
nentibus palatiis, erectoque obelisco planiciem
illam exiccavit, cui nunc minime officit de-
rivata illuc ex Trivio, quia nimirum jugis est,
copiosissima lympa.

XIII. Regiones vero circa thermas Diocletia-
ni, atque emissarium aquæ Felicis (quæ qui-
dem ideo minus tutæ (c) superioribus ætati-
bus reputabantur, quod vineæ, atque horti
circumquaque locati, aquas multas cohibentes
udam terram efficiebant) salubritati restituta
sunt, postquam Pius IV. amplam illam
viam aperuit, quæ a Quirinali ad Nomentanam
Portam ducit, & quam Sixtus V. (d) a Palatio
Pontificio usque ad Ecclesiam S. Susannæ æqua-
vit, solidavitque; cum enim multa ibidem
Templa, & Cænobia succedentium quoque
Pontificum ævo extructa fuerint, idcirco qui
modo hanc regionem incolunt, cœlo, quod
nulli ex editioribus Urbis locis clementia ce-
dit, perfruuntur. Cujus profecto rei certis-
simam fidem faciunt Religiosi viri, qui in Cæ-
nobiis illis toto anno percommoda valetudine
gaudent. Itaque qui ex humiliori ad hanc
editiorem regionem valetudinarii commi-
grant, fractas corporis vires restitunt. Ita pas-
sim Carmelitæ ex monasterio trans Tiberim,
vernaculo idiomate della scala appellato, vel
media ætate ad Cænobium della Vittoria, a

chronicis potissimum morbis evasuri tutissime
transeunt.

XIV. Item declive illud Quirinalis latus,
quod in Meridiem, & Exquilias vergit, quan-
quam suspectæ olim indolis (e) haberetur:
cum tamen ante aliquot annos, variis excita-
tis ædibus, alicubi arefieri cœperit, iis qui-
dem in locis salubritati oppositi lateris, quod
Trivium respicit, æquiparari potest, brevi,
ut speramus, undique superaturum, cum ex-
cavata cloaca libero cursu in Tiberim deriva-
ta fuerit multitudo pluvialium aquarum, quæ
hactenus per declives Sixti, & S. Vitalis vias
in proximum hortum confluentes perniciose
restagnabant, cujus operis utilitatem maxi-
mam, cum ipse Sanctissimo Patri supplicium ex-
posuissim, confestim suffodiendam mandavit,
quo exiccata universæ illius vallis humus, do-
mibus ædificandis, atque protrahendæ senum
præsertim vitæ admodum erit opportuna, ut-
pote quæ a Septentrionalibus ventis tuta est.
Utinam aliquando via plane Pontificia ab ea
Quirinalium ædium janua, quæ brumalem or-
tum spectat, versus Lateranensem Basilicam
aperiatur: nam iis locis decor, & nobilitas,
immo vero salubritas major ob liberos quaque-
versus ventorum motus, proculdubio accedet.
præsertim cum Regio Cæli Montana post effos-
sam a Clement. VIII. cloacam antiquæ aeris
clementiæ restituta sit.

XV. Cæterum inter alias Urbis partes,
quæ propter humile, udumque solum impuri
aeris, dum vel ipse in adolescentia versabar,
censebantur, ea certe potissima erat, quæ lo-
cata est trans Tiberim circa Ecclesiam S. Fran-
cisci ad Ripam nuncupatam; universa quippe
propter hortorum culturam palustris evale-
rat. Sed hic situs, cum a Clementis X. tem-
pore, extructis undequaque ædibus, nunc ma-
gna ex parte arefactus sit, non amplius insa-
lubris existimatur. Quod sane commodum
non modice auxit Innocentius XII. qui Hos-
pitium Sancti Michaelis ad portum Tiberis in
ampliore formam redegit, cui tandem loco,
æterna plane cum sui nominis gloria, pul-
cherrimam faciem præbuit Sanctissimus CLE-
MENS XI. maxima scilicet utrinque facta
ædificiorum accessione ad latus quidem Me-
ridionale ejus domus, quæ a corrigendis im-
probæ indolis pueris vulgo dicitur Casa della
correzione; ad Boreale vero recentis, longèque
majoris hospitii, quod ab alendis pauperibus
invalidis nomen mutuatur. Ita sane contin-
git, ut Transiberina regio non amplius ja-
ceat fœda vastitate, sed splendida ædes, de-
terso situ, auctas, atque nitentes ostendet.

XVI. Porro, quisquis videt in tot damnatis
antea locis ab una telluris exiccatione redu-
cem salubritatem, fateri non dubitabit, Cir-
cum Maximum, situm nempe, qui nostra for-
sitan ætate adhuc in Urbe superest infamis ae-
ris, cito evasurum optimum, ac salubrem, si
nimirum a palustribus aquis liberatus incolarum
frequentia inhabitetur.

XVII.

Latus qui-
rinalis ad
Meridiem
ab incle-
mentia
vindica-
tum.

SS. D. N.
sollicitudo
ad tuen-
dam ci-
vium va-
letudinem.

Regio trans
Tiberim,
ubi edes S.
Francisci
ad Ripam,
salubris
effecta, &
quorum
Pontificum
opera.

CLE-
MENTIS
XI.
laudes.

Regioni ad
Circum
Maximum
non despe-
randa sa-
lubritas.

(a) Ut putat Donus ubi supra. (b) Damnat ut insalubrem Alex. Petr. de Vic. Rom. lib. 1. cap. 1. & 3.

(c) Apud Donum loc. cit. pag. 8. (d) Bull. Roman. tom. 2. Bull. 66. Sixti V. §. 2. (e) Ex eod. Dono ibidem.

CAPUT V.

In agro Romano loca insalubria multa sunt ob heventes aquas.

XVII. Sed multa nunc quoque extra Urbem esse loca pene lethifera hic, atque illic in agro Romano, non concesserim modo, sed etiam contenderim. Hæc autem sunt illa omnia, quæ situ humilia aquas, vel in stagnis cohibent, vel ita imbibunt, ut cœnosa adhuc, & uda inter æstivos calores remaneant; quæ quidem multo deteriora fuerint, si ventis libere non everrantur, vel si Australibus duntaxat, qui humiditas, acresque particulas secum advehunt, asperguntur. Namque circumfusus aer instar stagnantis aquæ crassus, densus, atque olidus fiet.

Cur domus memoria patrum Meridionalem prospectum vident.

XVIII. Est hic loci ut animadvertamus, cur superiori ætate, scilicet cum aquæ ad meridiem prope Urbem residerent, Architecti ceteroqui peritissimi studuerint, ne ædium cubicula apertis fenestris Austro objicerent, unde palustria effluvia advehebantur: cur etiam, si ob necessitatem eo vertere conclavia coacti fuissent, fenestras parvas, angustas, raras, atque in summis cubiculis, (quod a Cagnato (a) maxime damnatur) aperirent; malebant enim solaribus radiis ædes orbari, quam cum iidem aeris perniciem admittere: qua noxa ob exiccitas paludes sublata, metuque abacta, recentiores maxime satagunt, ut ad meridionalem plagam domorum cubacula spectent.

Quo pacto loca insalubria ab insalubribus digerantur.

XIX. Si quis igitur normam cupiat, qua possit distinguere, quæ loca intra, vel extra Urbem salubria sint, vel insalubria, prædictas diligenter advertat condiciones, etenim si qua regio desidibus aquis non careat, nec in vicinia palustre solum habeat, multoque magis si eadem situ sublimis libere perfletur a ventis, proculdubio vel inter æstus salubris habenda erit. Contra vero, si locus humilis, cavus, udus, ac cœnolosus fuerit, hunc omnino inclementem dicito. Sed nemo tam certus esse potest, locum aliquem eandem, quam semel induit, perpetuo servare clementiam, vel inclementiam, ut non facile decipi possit; brevi enim, si a stagnantibus aquis liberetur, vel opprimatur, pristinam conditionem amittet.

Quid polliceatur magnitudo animi SS. D. N. CLEMENS XI.

XX. Habemus tamen, quo animos nostros in spem erigamus, fore, ut CLEMENS XI. quem ab instituto restituendi ad pristinam culturam (b) Romanum agrum revocarunt graviora Reipublicæ, & Religionis negotia, rebus tandem compositis, & tranquillitate revocata, magnum hoc opus feliciter absolvar. Unde Roma ad veterem incolumitatem, atque ad præstantem magnificentiam omnino valeat aspirare.

Occurritur iis, qui in solam incolarum infrequentiam rejiciunt adventitiam Romani aeris insalubritatem.

UT solent plerunque vulgares opiniones hominum ingenia, cæteroqui non indolentorum, occupare; non desunt ex iis fortasse, qui aeris Romani salubritatem sicubi & olim, & nunc fuerit, non vindicato a paludibus solo, sed maxime omnium deberi contendunt multitudini incolarum; atque ideo apud præfatos clementiam aeris per Latium multo majorem, longiusque diffusam fuisse, quam modo sit, quia per ea tempora immenso populo frequentabatur, quo crassus aer solvi, & inquinatus purgari validissime poterat.

Populi multitudinem crassum aerem solvi.

II. Sed vitium, quo potissimum perversa vulgi judicia laborare consueverunt, in hac restituta salubritatis ratione eminet plurimum: Cum enim ad effectum quempiam pleraque adjungantur, alia quidem ut causæ, alia ut proprietates, alia denique ut ab ipso enascentia; eorumque omnium ideæ simul cum effectus idea cogitanti animo occurrant, qui philosophica subtilitate, & discernendis rerum ideis minime subacti sunt, passim alii alias substituunt, & vel effectum, vel quæ effectum ipsum comitantur, aut subsequuntur, usurpant pro causa.

In vulgi judiciis vitium frequens.

III. Proculdubio ad tuendam ab arefacto solo salubritatem, valde conducit multitudo incolarum, qui accensis perpetuo ignibus, consitis adversus perniciosos ventos arboribus, excitatis ædificiis, constratis viis, vociferatione, atque halitibus partim purum servant aerem, ne aliunde inquinetur, partim motu solvunt, ac purgant, partim denique benigno sale volatili implent, ac vegetant. Sed hæc omnia partam jam, reparatamque ab exiccata tellure cœli clementiam sequuntur, eique retinendæ, aut etiam augendæ subseruiunt.

Quid conseruat salubritati multitudo incolarum.

IV. Addent alij minime inter se ea coherere posse, quæ in superioribus dicta sunt. Scilicet justam multitudinem corrivandis, atque abstergendis humoribus parem aeris perniciem arcere, & rursus, propulsa labe, cœlum evadere fovendæ multitudini idoneum. Etenim, si non aliter, quam ipsius multitudinis opera, studioque restituenda sit salubritas, certe multitudini locus esse deberet, antequam cœlo salubritas restitueretur.

Partam jam antea salubritatem conseruat.

V. At loca palustria calidis tempestatibus sunt calidissima, & nocentia, frigidis vero repentia, & innoxia. Cum primum igitur homines eadem loca frequentare incipiunt, non quidem id faciunt æstuosos, seu dubios, ac periculosos temporibus (quibus si hoc tentaverint, plerique omnes, & cito, & graviter ægrotarent) sed armenta secuti, algidis

Quo pacto in locis insalubribus primum coalescere incipit multitudo.

(a) De Salub. Roman. Aer. pag. 29.

(b) Advertatur Const. XVI. B. Pii V. Bull. nov. in qua expresse dicitur ex assidua agrorum cult. & palustrium locorum exiccatione Romanum aerem tuiorem, ac salubriorem evasisse.

gidis (a) duntaxat, ac salubribus tempestatibus, nempe cum propriæ vitæ securitate, illuc feruntur; ubi totius decursu hyemis (paucissimi namque cœnoso statim acri assuescunt) palustres aquas, ut monet Cato (b), ab agro depellere, atque alio derivare debent, si segetem curare, ac tutam, salutaremque iis in regionibus sedem ad venturas, atque inclementes tempestates sibi parare velint. Nihil enim salutare est, ut inquit Plinius (c), nisi quod toto anno salubre est: & ubi cum orco ponenda sit ratio, ibi non modo perceptionem fructuum, sed & vitam Colonorum esse dubiam, vel potius mortem quæstu certiorum, recte advertit Collumella (d).

Ab exiccato solo
ductantur
initia salubritatis.

VI Ab exiccato autem solo, hoc est remota causa putidi, crassique aeris (exemplum ponimus agrum Romanum) ea sensim decursu totius anni salubritas producit, quæ a convenarum cura, palustres aquas submoventium, habuit initium. Neque vero frequentissimæ urbes in ipsis statim primordiis civium multitudine celebratæ sunt, sed paulatim adoleverunt, quod nascentis Romæ (e) initia docent. Priorum scilicet diligentia, operaque, subolefcenti multitudini præeunt ad salubritatem aeris partim servandam, partim etiam amplificandam. Et quoniam rerum interitus ipsas sæpe originis causas aperit; cum sciamus civitates incolis abundantes, propter solos neglectos palustres latices ad summam infrequentiam esse redactas, quam solitudinem se cum fletu vidisse narrat Lugduni Batavorum clarissimus Franciscus de le Boe Sylvius (f), & nos ipsi interdum tum Romæ, tum alibi, ut in nostro de Noxiis Paludum Effluviis libro late demonstrabimus; nemo non videt, ab exiccatis aquis ducenda esse & salubritatis, & frequentiæ initia.

CAPUT VI.

Frequentes Balneas, & Naumachias nihil Romano acri obsuisse. Agitur de studio constructionis, & cura purgationis earundem.

Aquis deductis Roma versus redundabat.

VERUM audire mihi videor reclamantes, salubritatem Romano acri restitutam, falso tribui paludum exiccationi, cum Roma tunc maxime aquis ubique scateret, cum majori populo frequentaretur. Imperatorum namque ætatibus nullum occurrebat palatium, nulla domus, nullum denique publicum, aut privatum ædificium, quod non thermis, lavacris, naumachiis, stagnis, piscinis, vel fontibus circumflueret. Non igitur aqua conclusa impuri, ac deleterii aeris origo venit accusanda, si ea civitas, quæ olim supra cæteras urbes abundabat hominibus, plus etiam conclusis aquis inquinabatur.

II. At nos non influentes, & copiosas, sed hærentes damnamus, ac stagnantes aquas. Aquæ vero thermarum, naumachiarum, piscinarum, aliarumque id genus non erant palustres, sed juges, vel saltem recens inductæ, & brevi renovandæ: unde nullam acri labem afferre, quin potius nimium ejusdem fervorem æstivis mensibus salubriter temperare poterant. Atque ideo operi, cui nunc incumbimus, plurimum conferre arbitramur, si quale fuerit Romanorum studium, quo minus thermæ, & naumachiæ immundas aquas retinerent, paucis demonstraverimus; hoc enim maxime omnium a Medico, quem rectam lavandorum ægrorum institutionem novisse oportet, ignorari turpissimum est.

Non influentium aquarum copia, sed hærentium perniciose est.

III. Thermarum cura munus publicum erat, atque ædilitium. Scilicet, ut aqua, quemadmodum par erat, clara esset, ac tepida. Unde Seneca (g) hanc priscorum sedulitatem laudat his verbis: *quam juvabat intrare illa balnea, quæ scires Catonem tibi ædilem, aut Fabium Max. aut ex Cornelii aliquem manu sua temperasse! Nam hoc quoque nobilissimi ædiles fungebantur officio intrandi ea loca, quæ populum receptabant, exigendique munditiam, & utilem, ac salubrem temperaturam.*

IV. Pavimentum thermis erat solidum, & calce ferruminatum (ut apud nostras balneas passim videmus) quo minus aqua vel brevissimo illo tempore ex nuda tellure aliquid extranei posset imbibere: immo exquisita nimis lautitia, atque elegantia M. Agrippam eo duxit, ut suas thermas vitreas facturum esset, si prius inventum id fuisset, ut narrat Plinius (h).

Quale fuerit ipsarum pavimentum.

V. Multa sunt notatione digna, quæ docere nos possunt, quanta fuerit diligentia, quam prudentissimi Romanæ Reipublicæ Moderatores ad naumachiarum munditiam inducendam, conservandamque utebantur. Imprimis summum erat studium inferendæ aquæ per euripos, ac referendæ per cloacas, quo videre erat, naumachias uno hauustu tantam aquarum vim recipere, & finito navali spectaculo, e vestigio excludere. Unde Martialis (i) advenæ excitat admirationem celebri epigrammate:

Quanta munditia in naumachiis.

*Si quis ades longis serus spectator ab oris,
Cui lux prima sacri muneris ista fuit:
Ne te decipiat ratibus navalis Enyo,
Et par unda fretis; hic modo terra fuit.
Non credis? Spectes, dum laxent æquora
Martem,
(Parva mora est) dices, hic modo pontus erat.*

VI. Itaque species illa tranquillissimi maris, eoque laticibus non confurgebat immotis, atque impuris, ut alterne remigum, naviumque

[a] Ex salubri in gravem locum prima hyeme migrare tutum esse docuit Celsus lib. 1. c. 3. [b] De re rustica n. 155. [c] Lib. 18. Nat. Hist. cap. 5. [d] Lib. 1. de re rust. cap. 3. [e] Apud Liv. dec. 1. lib. 1. cap. 3. & seq. [f] In Append. VII. [g] Epistola 86. [h] N. H. lib. 36. cap. 25. [i] Hib. de spectac. epig. 26.

que istibus fluctuaret, singulisque gymniciis diebus occulte, subitoque inducerentur aquæ, atque educerentur.

De naumachiarum fundo.

VII. De fundo autem, seu pavimento naumachiarum semper ipse, nec levibus argumentis ductus existimavi, non ex nuda, laxaque terra, in lutum facile cessura, sed ex materia, quæ tempore soliditatem nancisceretur, constructum fuisse; quare accolis nihil mali ex cænoso unquam solo timendum esset. Etenim unum idemque theatrum tot, tantisque inter se contrariis, & sæpe invicem se confestim excipientibus ludorum generibus inservire minime potuisset, nisi pavimentum firmum, ac solidum summa arte, ac diligentia confectum fuisset. Quem enim fugit eodem in Circo maximo terræ, maris, ac fluminum spectacula celebrari solita, videlicet primo ludos Circenses (a); secundo ludicra certamina; tertio saltantium pompam; quarto venationes; quinto ludos (b) Trojanos a pueris nobilibus turmatim discurrentibus; sexto ludos pugnantium tam equestres, quam pedestres; septimo navalia prælia; octavo ludos scenicos; nono ostensionem (c) hippopotami, & crocodillorum; tandem cadaverum (d) combustiones?

VIII. Verum ad conjecturam adeo clara meis argumentis accedunt magnorum Auctorum testimonia, ut certissime possim affirmare, naumachias constrato fundo donatas fuisse; itaut neque cum aquis plenæ, neque cum vacuæ essent, palustre fundum habuerint.

Non potuisse illis solum esse palustre.

IX. Porro (ut de Livio (e) taceamus, qui scribit ex S. C. decretum fuisse *Lacus sternendus Lapide*) Cornelium Tacitum (f) hac de re expendere juvat, qui Augusti Transiberinam naumachiam descripturus, his verbis utitur: *Structo cis Tiberim stagno*: struere vero est solide compingere, non simpliciter cavare. Contra vero intelligendum esse videtur de alia ejusdem Cæsaris naumachia, suum juxta mausoleum celeriter inducta, cujus meminit Suetonius (g), inquit: *Navale prælium circa Tiberim cavato solo*: quæ cum (forsitan propter aream cænosam redditam) aerem circumcirca inquinaverit, paulo post in nemus conversa fuit; sicut multæ aliæ naumachia ex S. C. terra injecta, ob eandem causam impletæ fuerunt, ut auctor est Panvinus.

X. Neque aliunde arcessendum nobis videtur, quod de Vaticano campo Tacitus tradit, illum infami aere fuisse infectum, quam quod Neronis naumachia ibi loci parata, cænoso, hoc est non constrato solo fuisset. Sed longe clarior Plinii (h) locus, ubi exponit, Neronem jussisse, *arenam Circi chryscolla inspergi, cum ipse concolori panno aurigaturus esset*. Chryscolla vero, ut idem tradit Plinius, est humor, qui in fodinis per venas auri defluit, & crassescente humore, rigoribusque hybernis usque ad pumicis duritiem solidatur, quam qui-

Quid Chryscolla sit.

dem chryscollam Nardinus (i) credidit esse speciem floris æris. Apud eundem etiam legimus, pavimentum Circi a Caracalla minio fuisse coopertum. Sed quid conjecturis conamur ostendere, quod oculorum ipsorum testimonio satis superque compertum est? Vix enim hæc pauca perscripseram, cum rescivi trans Tiberim ante aliquot annos alte suffossa terra, & novarum ædium fundamenta jacerentur, in via qua itur ad D. Francisci Templum, cui vulgo nomen *ad ripam*, eo ipso in loco ubi olim celeberrima Augusti fuit Naumachia, inventum fuisse solidum pavimentum opere musivo, elegantissimis figuris exornato, quod sane omnes antiquitatis exploratores haud quidquam dubitarunt, quin ejusdem Naumachia solum fuisset: Hujus vero Icon a diligentissimo Viro J. C. Bartholi in æs incisa fuit.

XI. Et cum Veteres [k] Amphitheatra, Circus, & quæcunque alia loca ad pugnae usum sternere consueverint rasura lapidis albi, vel simplici arena; ne scilicet in tam crebra sanguinis effusione lubrico statim, vel lapide, vel ruderato pavimento nulla esset ratio standi, atque certandi, hanc sane consuetudinem inductam fuisse putat Panvinus [l] tum ad ornatum, tum, ut post naumachiam, emissâ in Tiberim aqua, nullo limo impediante, reliqua ludicra facilius celebrarentur.

XII. Quinimo tanto diligentius credendum est priscos se gessisse, ut aquas palustres a stagnis, naumachiis, & amphitheatris penitus arcerent, quanto ipsi cautius agebant, cum primum electuri essent loca construendis theatris idonea; de quibus scribit Vitruvius (m), omne studium adhibendum esse, ut quam saluberrima sint, ac præsertim quam longissime a paludibus absint, rationemque adjungit, *quia homines per ludos una cum conjugibus, & liberis per sedentes, delectationibus detinentur, & corpora propter voluptatem immota patentes habent venas, in quas incidunt aurarum flatus, qui, si a regionibus palustribus, aut aliis vitiosis adveniant, nocentes spiritus corporibus infundunt*. Profecto Celsus inter Latinos elegantissimus Medicinæ Scriptor, hanc prophylaxeos partem tractare melius non potuisset.

XIII. Supervacuam autem operam scrutandis Veterum monumentis impendimus, cum nostros etiam nunc ob oculos obversetur quædam non injucunda species naumachia in Aggonali platea, in quam per æstivos ardores Dominicis diebus aqua infunditur, ex qua nulla accolis noxa inferitur; propterea quod strato filicibus pavimento, recens aqua excipitur. Cui tamen ab immunditiis purgando, tum antequam latex affundatur, tum postquam egestus est, ædiles sedulo incumbunt: nam superioribus annis interdum accidisse novimus, ut, solo nec antea, nec postea mundato, sordes per noctem aquis maceratae computruerint, labemque circumfuso aeri intulerint.

C A-

(a) Vide Pany. de lud. Circ. lib. 1. (b) Inventum August. ex Suet. in Augustum n. 34. (c) Plin. lib. 8. cap. 26. (d) Apud Fest. (e) XII. Annal. n. 56. (f) Decad. 4. lib. 9. (g) In August. (h) N. H. lib. 33. cap. 5. (i) L. 7. Romæ Antiquæ c. 2. (k) Lipsius de Amph. c. 3. (l) De lud. Circ. l. 1. c. 5. [m] L. 5. s. 2. Architec. c. 3.

Cur rasura lapidis, vel arena aspergerent olim Romani solum Circi, & amphitheatri.

Studium in eligendo loco theatri.

Argumentum ex platea Aggonali.

CAPUT VII.

Venas vitrioli, sulphuris, aliorumque fossilium, quæ Romano in agro patent, ejusdem aeris non obesse, nisi stagnantibus aquis corrumpantur. Disputatur de Temperamentis salubrioribus æstatis, atque hyemis, quæ in Urbe citra excessum sint oportet.

Praterea non deerunt, qui contra assertas a nobis causas vicissitudinum Romani aeris opponent, universum pene Romanum agrum scaterere venis vitrioli, nitri, sulphuris, atque aluminis; unde aer, etiamsi nullis paludibus inquinetur, tamen adhuc nocens sit oporteat æstate, atque autumno, quia iis temporibus propter vim solis uberrima fit exspiratio eorum fossilium, quæ in nostra atmosphæra marini salis halitibus conjuncta, stygiam quasi auram componunt, quæ in corpora incolarum illabens, minimo negotio, temperiem sanguinis perturbando, ac solvendo, castrenses febres progignit: ita ut somnum in proximis vineis carpere mortiferum sit, atque omnino, experientia adstipulante, vitandum. Hæc porro difficultas eo studiosius videtur expendenda, quo magis non per vulgi solum ora vagatur, sed plerumque nostrorum Medicorum mentibus alte solet insidere.

II. Cum vero argumentum duabus partibus contineatur, altera afferente, Latinum cælum ab excitatis per æstatem, atque autumnum exoticis salibus inquinari; altera decernente, periculo plenum tum incolis, tum advenis, vel brevissimum somnum per eadem tempora captum in suburbanis, urbanisque vineis; nunc priorem partem ad examen revocemus, posteriorem sequenti capite perstricuri.

III. Ultro admittimus, dictas superius venas Latinis campis inesse; nec inficiamur ex horum superficie (quæ passim scater, tum rubra terra, quam pulverem puteolanum vocant, tum aquis acidulis) particulas aliquot propter energiam solaris ignis, calidis potissimum temporibus, solvi, atque in sublime ferri. Quamobrem audiendus minime videtur stridulus ille chymiafter, qui, nihil a fixis salibus virtute solis in auras abire posse contendit; quippe qui ignorare viderur, a Sole ignem subtilissimum, volatilemque cum æthere in terraqueum orbem copiosissime urgeri: propterea facili negotio, quemadmodum vulgaris ignis in Chymicorum officinis sal marinum, vitriolum, aliosque hujus generis sales admixtis cretaceis solvit primum, deinde pellit in aerem; ita solaris ignis Latina ex tellure, vigente æstu, acido-fixos, quos cum terra permixtos offendit, sales aliqua ex parte solvere, atque in auras potest attollere.

IV. Sed nihil inde Romanæ salubritati timendum est, nisi accedat fluidum aqueum, quo fusi, simulque cum aliis heterogeneis corpo-

ribus cohobari prædicti sales computrescant, ut lib. 1. de Nox. Pal. Effluv. ostendemus. Non enim sulphur, vitriolum, nitrum, atque hujus generis fossilia suapte natura sunt venefica, veluti mercurialia, vel arsenicalia, quorum nullum ex Latii fodinis eruitur; immo vero sulphur, vitriolum, & nitrum, quibus præcipue terra nostra redundat, ut campos fertilissimos reddere solent, similiter & ipsos cives robustissimos faciunt, & colonos quoque semper, & ubique servarent incolumes, nisi alicubi laticibus, sordibusque permixta simul corrumperentur: hinc enim noxia, ac pene venenata mixtio suboritur; quæ in atmosphæram solet assurgere.

V. Nec porro deest hic oculatus testis magnus sua ætate Philosophus, rerumque naturalium excultissimus Michael Mercatus (a), qui in sua Metallotheca MS. irridet afferentes, ex vitrioli fodinis veneficas auras excitari. Cujus hæc verba sunt, ubi agit de calcanthi venis in agro Romano: *Foditur terra calcanthi interdum subterraneis specubus, vel montium cavitatibus, interdum aperto undique cælo, puteorum instar, non quod pestilentes, & lethales exhalationes emittat, vel potius conclusas habeat (ut male sibi persuaserunt nonnulli) sed quod aliquando cuniculos in quibusdam locis effodientes agere nequeant; tantum enim abest, quod in subterraneis speluncis noxium vaporem eructet, sicut quotidiana docet experientia, ut potius eorum sanitati conducatur.*

VI. Huc accedit, quod hujusmodi fossilium effluvia per continuatam diu æquali gradu vim Solis in sublimem aeris partem urgentur, atque a ventis dissipantur, nostramque proinde inspirationem protinus effugiunt. Contra vero tunc sublimatæ particulæ istorum salium evadunt perniciosæ, cum a pluviis per æstatem, ac principium autumnus cadentibus, rursus in terram præcipientes feruntur, facileque propter opum tenuitatem, vel incuriam colonorum, cum aliis impuris corporibus coalescunt. Quo sane fit, ut alias ostendimus, eo deteriores evadere paludes, quo magis heterogenea ad illarum productionem concurrunt mixtio vegetabilium, animalium, ac fossilium, quæ putrescentibus lymphis immiscentur.

VII. Validum præterea hujusce rei argumentum inde ducitur, quod si sales vitrioli, nitri, aliorumque similium per æstatem noxia emitterent effluvia, proculdubio quo calidior, & sicciior fuisset æstas, eo constitutio aeris in Latio futura esset deterior; sed contrarium passim contingit; nimirum nullos fere rusticos, licet Solis radiis maxime omnium verberatos, in malignas febres incurrere, cum viget æstas æqualis (b), & aliquanto calidior; quod tum Donus sua ætate, tum nos etiam nostra experti sumus; modo ramen tempestivæ pluviae circa Canis exortum immodicas siccitates (quæ ubique locorum quum excedunt modum damnari solent) prohibeant increbrescere. Secus vero nosodochia a rusticis tunc

Vitriolum, & nitrum per se noxia non sunt, nisi aquis stagnantibus corrumpantur.

Ex vitrioli fodinis auras venefica non elevatur.

Quando mineralium effluvia perniciose evadunt.

Alio vursus argumento effluvia mineralia innoxia demonstrantur.

Cum pluvie potissi-

Quid obijcere soleant etiam Medici.

Bisariam dividitur argumentum.

Venas minerales, & ex illis halitus in aerem sublato per Latium inficiari nemo debet.

Stridulus chymiafter rejicitur.

(a) Armar. 4. cap. 2. (b) Vide Cornél. Cels. scriptorem alioqui Romanum, qui lib. 2. cap. 1. advertit ex tempestatibus opimas æquales esse sive frigida sint, sive calidæ pessimas, quæ variant maxime.

*vis æstivo
tempore
repentibus
rusticis
plurimum
ægrorent*

ptissimum repleti cernimus, cum pluviae identidem æstivo tempore ingeminant, quippe quæ dispersa in sublime dictorum jam fossilium semina rursum in terram detrudunt, & lacunis tum novis colligendis, tum antiquis refermentandis causam præbent. Paludes itaque, cœnosaque tellus, non vero nudum, siccumque vitriolum, nitrum, & sulphur (quibus alia quoque saluberrima loca scatent, & unde magna eliciuntur pharmaca) Latii cœlum faciunt insalubre.

*Solvitur
argumen-
tum du-
lum ex
Petronio*

VIII. Neque vero nostræ sententiæ de clementiori Romano cœlo, cum æstas calidior est, ac siccior, quam cum vicissim humida fuerit, & frigida, quidquam adversatur Alexander Petronius (a), qui scribit: *illos ex nuda opinione, ac sine ulla experientia loqui, qui putant, æstatem natura calidissimam, hyemem frigidissimam esse debere; cum in quamplurimis terræ locis, ubi tum æstas, tum hyems moderate se habent, homines & diutius, & salubrius vivant.*

*Extrema
laborem
semper in-
ducunt.*

Etenim Petronius intelligendus est tum de supremo calore, ac frigore, quæ, ut extrema, laborem semper inducunt, tum de locis universis, ac promiscue in Europa sitis, quibus excessus utriusque qualitatis obesse solet. Non enim ignoro, æstatem plus justo fervidam, Romanis civibus, qui meridiana negotia suis pedibus accelerant, summo opere importunam, noxiamque evadere. Ad quod spectat illud Venusini (b), cum æstivo tempore forenses Romæ operam periculi plenam exaggerat:

.... Dum ficus prima, calorque
Designatorem decorat lictoribus atris;
Dum pueris omnis pater, & matercula pallor,
Officiosaque sedulitas, & opella forensis
Adducit febres, & testamenta resignat.

*Cur nimis
calor
magis
nunc no-
ceat, quam
olim Ro-
manis.*

IX. Hoc porro ex nimio calore infortunium multo facilius in recenti, quam in antiqua Roma accidere nonnulli, nec quidem sine causæ, sunt arbitrati. Quantum namque viarum latitudo, ac directio pulchritudini, ac decori Urbis adjecit, tantundem salubritati aeris detraxisse videtur, nunc enim nimis liber, atque expeditus patet aditus solis, ventisque per semitas, atque areas civitatis.

*Laxitas
viarum
etiam olim
in suspici-
onem vo-
cata inve-
nit in salu-
britatis,
& quare.*

X. Porro non est nova hujusmodi de Urbe querela, nam succurrit Taciti (c) locus quo ostenditur, Romam propter viarum amplitudinem in suspensionem insalubritatis venisse; cum enim Urbs a Nerone prius incensa, mox, recens ædificata fuisset: *Erant, inquit Historicus, qui crederent, veterem illam formam salubritati magis conduxisse: quoniam angustia itinerum, & altitudo tectorum non perinde solis vapore percurrerentur; at nunc parulam latitudinem, & nulla umbra defensam, graviore æstu ardescere.* Atque ideo apud nos in vulgare proverbium abiit, currum Romæ quinti elementi locum tenere; enimvero pedestre iter summa tam hyeme, quam æstate, urbanos viros frequenter in vitæ discrimen adducit. Ete-

nim, ut ab Aquilonari, nimiumque algida hyeme oriuntur Romæ etiam epidemici pectoris morbi, cujusmodi, dum hæc scribimus mense Februario anni 1706. in pauperes, atque in incautos præsertim graviter, insolenterque grassati sunt; ita maximo ab æstu, ac siccitate, si diu per æstatem perseverent, nostris indiscriminatim tum civibus, tum rusticis, colonisque timendum est; quæ enim sunt extrema, sunt etiam periculi plena. Idcirco legimus apud Livium (d): *pestilentiam olim oritam fuisse a siccitate; & alibi (e): natam similiter pestilentiam in agro Romano ex siccitate, & calidibus nimis.* Etenim ob defectum humoris, tum solida nimium rigescunt, tum sales fluidorum nostri corporis præter modum acuuntur, & effervescent; unde communis morbus aliquando productus est, quem suo more Livius pestilentiam appellavit.

Cur ex nimia siccitate, & calore orta pestilentia.

XI. Non aliunde autem æstare calidam, & siccam Romæ salubrem, humidam contra, & frigidam noxiam experimur, quam quod humilia hæc loca, tum ob regii fluminis viciniam, tum ob aquarum qua nascentium, qua adductarum ubertatem, suapte natura multo humore, quo unice æstus nimius mitigare potest, redundant; e contrario autem æstas humida, humidam alioqui terram, cœnosam reddat, & inclementem.

Calida, & sicca æstas Romanis cur salubris.

C A P U T VIII.

Timorem pernoctandi in suburbiis Romanis alicubi prudentem, alicubi vero anilem esse; sæpius tamen vitæ periculum civibus non ab aeris labe, sed peccatis in sex rebus nonnaturalibus, qui occasione rusticandi committuntur, imminere.

Altera deinde pars allatæ difficultatis speciem refert experimenti, ut magni proinde ex vulgi opinione æstimanda videatur. Sed vulgaria ingenia laborem dividendi confusa, & scrutandi abdita sæpe fugiunt, ac reformidant. Cum enim nonnulli viderint, multos Cives in vitæ discrimen venisse, postquam somno aliqua in villa se dederint, statim nihil aut situm loci, aut ventorum idolem, aut pravum ægrorum apparatus, vel ingenium pensitantes generaliter definiunt, universum Latii aerem multitudine minime agitarum, intra, vel extra orbem a solstitio æstivo per totum pene autumnum omnino esse lethiferum. At enim cum veritatem, ubi ipsa laet, ibi quærendam esse arbitremur, ultro concedimus omnes Latii regiones, quæ propter soli humilitatem vel ipsæ palustres, vel paludibus finitimæ sunt, æstivo, atque autumnali tempore, præsertim si nulli flatus, vel si australes, atque africci duntaxat spiraverint, inclementia cœli laborare; cujus generis nostro etiam ævo offendimus vicos, villas, ac vineas fere omnes, sitas extra portam Cœlimontanam, Latinam, Capenam, & Ostiensem; ni-

Indicia vulgaria minime accurate.

Quæ Latii regiones, & quando ob palustres aquas insalubritatis damnum.

[a] De Vict. Roman. lib. 1. cap. 4. [b] Horat. epist. lib. 1. epist. 7. [c] Annal. lib. 15. n. 43. [d] Decad. 1. lib. 1. cap. 16. [e] Ead. Dec. lib. 5. cap. 8.

nirum propter viciniam pigrarum aquarum, tum Marianæ, tum Almonis fluvii, tum aliarum multarum, iis ex locis sponte nascentium, atque in exiguas paludes conversarum. Unde merito Plinius (a) agens de eligendo situ villarum, illud præ omnibus monet, *ne juxta paludes ponantur*.

II. Quinimo vineæ, & campi extra portas Portuensem, Flaminiam, & quotquot juxta Urbem Leoninam in valle potissimum inferni dicta, aquas hærentes, & palustre solum habent, a nobis plane damnantur, iis præsertim calidis tempestatibus, quas vel aer pluvius, & australis præcessit (quo ab Hippocrate (b) in ipsa etiam Græcia observatum legimus) vel cum ipsi latices, ob hyemales pluvias superfluentes per scrobes, & canales ad Tiberim celeriter, ac libere verno tempore non fuerint derivati.

Quibus in vineis morbo affligi sint ex lo. Bat. Dono.

III. De iis profecto vineis, & vicis id locum habent, quod advertit Joannes Baptista Donus (c), ubi verba facit de Rusticis, qui post collectam messiem ob gravioris celi merum regredi domum festinant. *Horum, inquit, ple-rosque videas morbosos, pallidosque aspectu, ac vix firmandis vestigiis, ne dum sarcinulis, aut ferramentis ferendis habiles, catervatim mæstos ingredi, quippe quorum magna pars in Urbanis Nosocomiis vel vitam relinquunt, vel longo tempore cum morte luctantur.*

Insalubritas earum regionum solis aquis stagnantibus tri- buenda.

IV. Sed hujusmodi ab aere accepta mala in universum palustribus aquis, potu, spiritu-que haustis debentur, non vero nudis salibus virrioli, aut aluminis, quorum causa si Romanum cælum nocens esset, certe deterius esset apud vineas juxta portam Pincianam, & Latinam, cum prope illas majori copia hujusmodi sales subesse apertissime doceamur a celebri aqua acidula, quæ vix milliario a Pinciana scaturit, cujus venam sub monte Pincio recta ad usque cloacam maximam, unde fons alter manat acidula, fluere suspicamur, & tamen nullus Romæ situs magis clemens, & salubris est, quam qui Pincio, & Quirinali continetur; nimirum, cum hæc regiones collium naturam habeant, tum ventis liberius agitantur, tum lymphis celerius iter largiuntur ad flumen, nostra præsertim ætate, qua ipsæ aquis, ut olim, stagnantibus non amplius laborant.

Primi Christiani in arenariis commorantes vitam producere nequivissent, si Latii terra veneficos halitus emit- teret.

V. Sed vix ullus, qui dirarum historiam persecutionum, quas Christiani ab Imperatoribus Diocleriano, Decio, aliisque passi sunt, de limine salutavit, ignorare potest Christi-fidelium multitudinem, quam Cardinalis Baronius (d) colonias appellat, alacri studio in abditis arenariis conventibus suis, & consuetis nostræ Religionis exercitationibus frequenter incubuisse, ubi homines libero aere, euchymis cibis, communique luce privati, nulla servata temporum electione, vivere profecto nequivissent, si a Latii terra, cujus in visceribus hujusmodi cryptæ effossæ sunt, veneficum quidquam efflueret. At quid antiqua hæc

Lancsii Oper. Tom. I.

commemoramus? cum passim nostris oculis testes occurrant sacrarum Reliquiarum efflores, qui tota hyeme, & parte veris (temporibus nempe, quibus eadem cavernæ propter cœcitate effluvia magis essent damnandæ) tam cruendis Sanctorum Martyrum lipsanis, quam invecitæ illuc terræ egerendæ absque ulla penitus propriæ valetudinis noxa fere continenter insudant.

VI. Quod si ejusmodi cryptæ, catacumbæ, ac cœmeteria, modo non sint cænosa, & palustria, ab hominibus tuto habitari possunt, quid prohibet, quominus etiam suburbana, quæ supra ejusdem Latii tellurem posita sunt, loca, quoties circumcirca a paludibus penitus vindicata fuerint, citra vitæ periculum incolantur?

Ex arenariis argumentum ducitur ad loca suburbana.

VII. Quod vero multi tam sæpe ægrotent, atque non raro in libitinæ rationem veniant ex iis, qui æstate, atque autumnio voluptatis gratia ad Romanas vineas, quanquam salubri in situ positas, divertunt; hoc evenire putamus, non quidem vitio aeris, sed caco-chymis corporum apparatus consulto nunc prætermisissis, utpote satis notis, & culpa eorundem hominum, qui modum, ordinemque omnem sex rerum nonnaturalium uno, eodemque die in deterius vertere solent. Quod sane non fugit Alexandrum (e) Petronium, magnum illum sanitatis tuendæ in Romano cælo Auctorem, qui hæc habet nostris incolis sedulo animadvertenda: *Verum æstate, si aut aquilo, aut favonius flaverint, Romanarum vinearum aerem non insalubrem esse censemus: sæpe tamen nocere consuevit, quia homines consuetudinem in omni victu mutant. Nam Soli sese citra tempus exponunt: intempestive, multumque, non solita comedunt, bibunt, aguntque; crepusculo sub dio cœnant; subinde plerunque sudantes vineam perambulant; postea noctu domum revertuntur. Ita non aer, sed hæc, quæ committuntur, obsumt.*

Ex intemperantia, & consuetudine perturbato vivunt morbi in iis, qui ad sub urbanas villas divertunt.

VII. Sed in re nostris experimentis satis perspecta alienis testimoniis non indigemus. Nam cum viderimus aliis lethiferam, aliis innoxiam in suburbanis villis fuisse eandem rusticationem, affirmare non dubitamus, obesse potius quæ committuntur in vineis longe a paludibus positis, quam circumfulum illarum aerem. Multi enim varia per licentiam in vineis peccant, eaque apud Medicos reticere solent; quia homines in suorum malorum originibus accusare malunt honesta, & fortuita, quam turpia, & ab ipsis expetita. Quo sæpe factum est, ut clinici in medicamentorum delectu fuerint minus cauti, & febrium perniciem non tantum non averterint, sed celebratis phlebotomiis interdum acceleraverint. Ex adverso autem viri continentes, abstinentesque quovis anni tempore impune, ac tuto in iisdem villis (modo cænosi soli non sint) pernoctant, & rusticantur.

Quid illis nocet potius minus.

Isti continentes ab eo periculo tuti.

IX. Quid? quod nonnulli ideo in morbos I fre-

[a] Nat. Histor. lib. 18. cap. 6. [b] 3. Aphor. 11. ubi scribit: *Siquidem hyems sicca, & aquilonia fuerit, ver vero pluviosum, & australe, necesse est, æstate febres acutas fieri.* [c] Loc. cit. pag. 31. [d] Annal. ad ann. Christi. 130. to. 2. pag. 81. (e) De Vict. Rom. lib. 4. pag. 245.

*Ipse timor
insalubritatis
noxius est
plerisque*

frequenter cadunt, quia superstitione imbuti non pernoctandi calidis tempestatibus extra Urbem, etiam in oppidis innoxii penitus aeris, consueti somno abstinent. Romani namque media ætate, atque inter autumnii initia, relaxandi animi gratia, Tusculum, Albanum, vel Tibur, loca alioqui laudatissima salubritatis, ita perunt, ut intra spatium vigintiquatuor horarum ire, redireque soleant. Unde antelucano tempore, cum non nisi post Solis ortum surgere consueverint, Roma discedunt; atque, ubi primum eo pervenerint, insolitis motibus ad Solis radios sese exercent, mox lautæ accumbunt mensæ, qua vix ablata, cum nec oscitare, nec dormire velint, ludis, aut exercitationibus tempus rerunt, spiritusque ita solvunt, acresque reddunt, ut, cum Romam vesperscente die redeant, non statim in lecto se collocent, sed huc illuc divertentes, nonnisi ad summam noctem cubitum erant; quare multi sequenti die capitis dolore correpti, febribus etiam tentantur, non aeris quidem mutatione, sed culpa vigiliæ, atque insuetarum exercitationum. Hanc sane noxam ipse ego, puerili, vanoque aeris excusso timore hac ratione, vitare didici, quoties enim ad invisendos (quod mihi sæpe contigit) nobiles ægros in locis innocui cæli, vel urente Sirio, perductus fui, semper a prandio integram horam somno transegi, & præ aliis incolumis, hilarisque Urbem repetii, ut alacrior redierim ad pensum meum; cum sæpe aliquem ex comitibus, qui a somno caverat, ægrotantem inviserim. Quod tamen de salubris aeris varietate, ac mutatione intellectum velim, quippe & mihi, & aliis religiosissime caverem æstivo tempore ab impuro aere, puta Ostiensi, Portuensi, similibusque.

*Et rursus
exponitur
Comitibus
impune
habitatis
per æstatem,
et autumnum.*

X. Certissimum tandem argumentum ad inanem deponendum timorem, quo nonnulli de noxa Romani aeris, etiam ubi prope non sunt paludes, anguntur, illud est, quod tria Comitria novorum Pontificum in æstatem, & autumnum ipsemet viderim incidisse; & tamen ex tot millibus hominum, qui per ea tempora ad Urbem vel famuli, vel comites Purpuratorum festinanter confluerunt, ne unum quidem levi morbo correptum fuisse; cum fere omnes in castrensem febrem, quippe plerique Vaticanæ campi hospites, incurrere debuissent, si Urbs, locis etiam parum frequentatis, a solstitio æstivo ad autumnale æquinoctium inclementia cæli laboraret, qua certe tunc semper afficitur, cum a palustribus aquis alicubi non vindicatur.

C A P U T IX.

Ventos Australes, quos Romanus ager facile excipit, ac sistit, idcirco aeri labem communicare, quod paludes, cænosamque terram inveniant. Nonnulla etiam de Urbis caligine.

*Latium
ab Oriente*

ERit forsitan qui objiciat argumentum ex Latii convalle, ac planicie depromptum,

cum enim Romanus ager præaltis montibus ab Oriente tum hyemali, tum æstivo usque ad universum Septentrionem undique cingatur, ac defendatur; ad Meridiem vero usque ad Occasum hyemalem ita late pateat ventis Austro, Libonoto, atque Africo, ut illos non solum libere excipiat, sed facile etiam coerceat, & sistat; hinc multi deducunt, eam cæli inclementiam, quæ ad humiliores hujus agri regiones habitatoribus, ædificiis, ac sylvis destitutas æstivis, atque autumnalibus tempestatibus redit, meridionalibus hisce ventis, non vero paludibus acceptam referendam esse, quippe qui per singulos annos iis temporibus majori cum vi recurrentes particularum erodentium, ac fermentativarum copiam ex terris, unde veniunt, atque ex mari, quod trajiciunt, abripere solent, atque convehere; quæ utique particulae a colonis, aliisque ejusdem agri incolis facile imbibuntur; quare, si frequenter ægrotant, id non quidem paludum, sed meridionalium ventorum culpa contingere.

II. Non inficiamur meridionales ventos, cum vehementes fuerint, turbidi, & æstuosi Romæ, atque in agro potissimum esse insalubres, magis quidem æstate, & autumnii principio, minus vero per hyemem totam. Sed negamus, eam insalubritatem, seu potius perniciem, quam in incultis, & palustribus Latii locis per æstatem præsertim experimur, iis, etiam si validi spiraverint, ventis tribuendam esse. Hujusmodi enim venti non aliam certe per seipsum ad lædenda Romanorum corpora exerere vim possunt, nisi illam, quam Græcos ex Austro pari exposuit Hippocrates (a). Etenim utrobique tam in Latio, quam in Græcia, cum flant meridionales venti, ab iisdem Africæ terris veniunt, perque idem Mediterraneum pelagus excurrunt. Atqui apud Græcos (b): *Austri solummodo auditum hebetant, caliginem visui offundunt, caput gravant, tarditatem denique, ac languorem hominibus inferunt*; non vero exitiales, & castrenses febres inducunt. Igitur Austri, cum in Romano agro non solum enunciata ab Hippocrate symptomata, (quæ hyeme quoque Romanorum in morbis, dum ejusmodi spirant venti, passim observantur) sed castrenses etiam febres per æstatem excitent: hoc quidem non vi nativæ indolis Austri, Africique venti, sed peculiari, malignoque fermento, hac in terræ plaga invento iisque permixto, tribuendum esse censuerim, cui tantummodo exaltando, atque urgendo, non autem producendo Auster par esse potest.

III. Hanc vero luem, quam venti meridionales per se non habent, undenam accipere, & per incultam, minimeque habitatam Latii planiciem quaquaversum convehere possunt, nisi ex paludibus Pontinis, Ostiensibus, sparsimque ab aliis, ac toto fere cænofo litore nostri maris quod ob stagnantes modo hic, modo illic aquas pene lethiferum esse paulo ante demonstratum est? Siquidem eorum

*ad Septentrionem
montibus
septem.*

Ad Meridiem obversa planitie jacet.

*Qui venti
meridionales,
quando
insens.*

*Quas afferunt
particulas
noxias, a
paludibus
Pontinis,
Ostiensibus,
ac cænofo
litore everrunt.*

(a) 3. Aph. 5. (b) Loc. citato.

rum potissimum locorum accolæ post solstitium æstivum, spirante præsertim Austro, tam male habent, ut, nisi ad montes confugiant, facile e vita decedant. Propterea, ut recensitos ventos in suo utcunque maleficio relinquimus, ita palustrium locorum perniciem magis, magisque hoc ipso confirmamus, quod Austro non ubique locorum eandem vim exercet, eosdemque parit morbos, sed iis duntaxat regionibus est perniciosus, quæ paludibus, aliisque terris corruptorum corporum inquinamento pollutis propinqua sunt, atque adversa. Sed de ventis Australibus multo plura a nobis dicta sunt priore (a) parte hujus Differtationis.

IV. Postremo loco sunt, qui damnant Romanum cælum, quod densum sit, & caliginosum. Unde clarissimus Vir Lucas Antonius Portius (b) criminatur nostrum aerem, quia cernentibus ex Tusculo Romam tota sub nebulis apparet. Sed ignoscat Vir optimus, neque benigne audiat pro veritate scribentem. Fateor quidem caligines, & frequentiores nebulas partim a Tiberi, partim a caminis, qui plurimi in Urbe sunt, sublatas videri. Sed illud nego, ambientem aerem propterea, esse culpandum. Etenim Cagnatus (c) in Transpadana, salubri alioqui regione natus, scripto testatur illic crebriorem, densioremque, quam Romæ caliginem fieri. Immo ipse ego bis Urbini multorum spatio dierum moratus (largiente summa cum benignitate facultatem Pontifice) matutinas, densasque nebulas fere semper animadverti: & tamen Urbium nulli fere civitati quod ad cœli clementiam cedere existimatur. Non ergo frequens caligo pravi aeris testimonium præbet, nisi aliud vitium ex mortuis præsertim aquis accesserit, quæ Romæ plerunque atmosphæram inquinant, ut fusc probavimus. Præterea omnem de caligine tollit difficultatem experientia, quæ passim nos docet, ab hac Romanæ Urbis nebula nihil grave nobis accidere. Quod non solum nos ipsi testari possumus, sed ante nostram ætatem (temporibus sane, quibus Urbs pluribus locis palustribus aquis inquinabatur) affirmarunt Alexander Petronius (d), & Marsilius Cagnatus (e).

CAPUT X.

De Tiberis inundatione tanquam una ex causis adventitiæ insalubritatis Romani aeris.

SI aquarum libratores nunc agere instituissem, profecto in Tiberinæ alluvionis causas omnes, earundemque agendi modum diligenter *Lancisii Oper. Tom. I.*

genter inquirere deberem. Nec disputaturo mihi argumenta deficerent, quippe quæ magnis ingeniis (f) uberem adhuc scribendi materiam suppeditarunt. Sed quoniam ad Medicorum duntaxat eruditionem, atque ad ægrorum utilitatem studia nostra direximus, satis erit admonuisse, Tiberim crebris, ac subitis incrementis nusquam suis aquis magis, quam ipsa in Urbe exundare, atque restagnare; cujus eventus causas singulas ad duo præsertim genera hic retulisse sufficiat, scilicet ad auctam molem influentium aquarum, & ad retardatum earundem morum, atque exonerationem. Etenim flumina toto eo tempore subsident, lenique cursu devolvuntur, quo aquæ effluentes in eadem proportionem versantur cum influentibus: tunc contra attolli, & vel per cloacas regurgitare, vel etiam suas extra ripas effluere incipiunt, cum larices proportionem majori influunt, quam effluunt.

II. Augent sane molem influentium lympharum multæ, pertinaciterque cadentes altis potissimum, ac remotis de montibus pluvie, vel repente solutæ nives; quinimo fortuito erumpentes, sereno etiam cœlo, ex terræ sinibus (ipsis in fontibus, aut intra fluminis alveum) aquarum voragines. Tiberis enim, Plinio (g) teste, duobus, & quadraginta fluviiis augetur. nec sane defuere qui crederent, nunquam Tiberim ripas suas exuperare posse, nisi novo aquarum influxu intumuerit.

III. Sed ne illud quidem incrementum aquæ silentio prætermittendum mihi videtur, quod Tiberi intra Urbis mœnia, cum exteris superbit aquis, & jam jam suis de ripis effluxurus est, maximum accedit, non modo ex pluvia, septem e collibus, & ex tam lata planitie affatim in fluvium præcipitante, sed potissimum ex jugibus aquis trium magnorum fontium, Trivii scilicet, Thermarum, & Janiculi, necnon torrentis Mariani, quæ quidem, si in unum proprium alveum confluerent, justæ magnitudinis amnem efficerent. Cum igitur superficies Tiberis novis aquis intumescens pari libra cum imis Urbis locis ad horizontem fuerit, si propter allata impedimenta retardari contigerit, necessario ingens horum fontium in Tiberim fluxus ipse quoque retardabitur, quamobrem eadem lymphæ primo in cloacis subsistent, deinde quaquaversum per plana civitatis erumpent, atque alluvionem inferent, vel augebunt. Propterea, si unquam Romani Principes ejusmodi fontes per proprios ductus recta ad mare deflecterent, vel quod longe facilius esset, earundem aquarum influxum per sua quæque immiffaria procul Urbe per ea tempora opportune inter-

Nusquam magis, quam intra Urbem Tiberis exundat. Prima ejus effectiva causa, aucta moles influentium aquarum.

Secunda, earundem retardatus motus, & exoneratio.

Tiberim augent aquæ confluentes.

Partim peregrina.

Partim urbana.

[a] Cap. 3. & 4. [b] De Morb. Milit. c. 7. p. 168. [c] De Salub. Roman. aer. p. 30. [d] Lib. 1. de Vic. Rom. cap. 5.

[e] Loc. cit. pag. 31. [f] Andr. Baccius lib. prop. del Tevere, itemque de thermis lib. 1. tit. inundat. Tiber.

Marsil. Cagnat. disputat. de Tib. inund.

Benedict. Castell. de mensur. aqu. curr.

Jac. Castiglioni. dell' Inondazione del Tevere.

Philippus Stonor in prima par. Theatr. Polit.

Baratter. in Architect. aquar.

Philippus Maria Boninus nel suo Tevere incatenato.

Domin. Guglielm. in suo præclaro opere, cui titulus: Della Natura de' Fiumi cap. 10.

Si quidem omnes, multique alii de Tiberis alluvione diligenter tractarunt.

[g] Lib. 3. cap. 5.

Caligo, & nebula, quæ obscurum cernitur Romanus aer, salubritati nihil detrahit.

ciperent, certe Roma minus esset alluvioni-
bus obnoxia.

*Impedi-
menta
fluminis
velocita-
tem, &
exonera-
tionem re-
tardantia
vel fortui-
ta sunt,
vel perpe-
runt.*

IV. Quæ minuunt, & impediunt velocita-
tem, atque exonerationem aquarum in mare,
bifariam veniunt consideranda, vel enim de
novo adveniunt, vel firma, & perpetua sunt
in Tiberis alveo. Quæ nova, & calu quodam
Tiberinis aquis accidunt ad motum impedi-
menta sunt.

*Primum
impedi-
mentum
prioris ge-
neris, im-
petus ma-
ris, quo
flumini
resistit.*

V. Primo, & quidem sæpe, contrarius cur-
sui fluminis ipse impetus maris, quod vel
proprio æstu, vel cum Austro potissimum, aut
Africo vehementer intumescit, agitur, at-
que impellitur (eo præferrim tempore, quo
per proprium fluxum idem mare supra nostrum
litus latius extenditur) sævum, ac tempestuo-
sum renititur cursui Tiberis, cujus aquas adeo
suum intra sinum non recipit, ut illas Urbem
versus majori ex parte repellat.

*Tiberine,
& mari-
ne aque
vehemens
collucta-
tio flumen
urget su-
pra ripas.*

VI. Hoc autem impedimentum non mecha-
nica tantum ratione, sed ipso quoque oculo-
rum intuitu compertum est. Narrat enim Bo-
ninus (a), Viros spectatissimos Ægidium Cap-
ponem, & Præfulem Crescentium semel ad Ti-
beris ostia tunc temporis stetisse, cum mare
violentissime nostri cum fluminis undis arieta-
ret, vidisseque procellæ impetum eousque flu-
minis velocitatem retinuisse, ut illud ad supe-
randas ripas coegerit.

*Secundum
impedi-
mentum
Auster ve-
hementior.*

VII. Secundo idem Auster, sed præferrim
Libs, qui, cum vehementer flat, si Tiberim
novis auctum aquis inveniat, quoniam is ab
Urbe ad Tyrrhenum mare per sectiones ple-
runque adversa Libyæ fronte locatas decur-
rit, ita retardat, ut Ægidius Bordonus, se-
dulus aquarum Architectus ingenue mihi re-
tulerit, se (cum ripæ fluminis extra Portuen-
sem portam ad construendum aggerem supe-
rioribus annis identidem adesset) non semel
plus solito, & plus etiam, quam influentium
autumnali tempore aquarum ratio postularet,
Tiberim celerrime sublatum conspexisse. Me-
ridionalibus namque flantibus ventis, superfi-
cies fluminis magnas, spissasque in undas Ro-
mam versus crispatur, traditurque; quamobrem
fieri non potest, quin ejusdem velocitas remit-
tat, quæ statim in Urbis alveo mensuram adaug-
get. Hoc viderat Horatius (b), cum Augusti
tempore cecinit:

*Vidimus flavum Tiberim, retortis
Litore Etrusco violenter undis,
Ire dejectum monumenta Regis,
Templaque Vestæ.*

Et quanquam superna retardatio ab austro in-
ducta, non sit æqualis in toto fluminis cor-
pore; nihilominus tamen, cum sciamus fun-
dum Tiberis intra Urbem variis locis esse impe-
ditum; jure merito ipsa mora superior magnas
inter exundationum causas adnumerari debet.
Probat hoc etiam contrarius ex septentrio-
nalibus ventis in eodem flumine effectus.
Etenim nos passim vidimus, idemque Bordo-
nus diligenter observavit Tiberim, quan-

quam superbientibus undis semitas Urbis ob-
rueret, attamen spirante mox vehementer bô-
rea, ad alvei sui fræna citissime, atque inopi-
nato rediisse.

VIII. Neque vero inter causas remoratae Ti-
berinæ velocitatis tertio loco reticenda est ea,
quæ a crassitie, ac tenacitate fluentis laticis
deducitur: cum enim flumen hoc novis aquis,
vel pluviis, vel nivosis augefcit; tunc quidem
quas fluendo lambit terras, abradit, solutaf-
que illarum partes secum vchit, quæ subinde
ex variis speciebus concretæ, glutinosum quod-
dam, cretaceum, viscidumque cœnum compo-
nunt, quod, quemadmodum postquam exun-
dationes cessant, superficiem telluris, cui in-
federat, ita solet incrustare, ut illinc difficilli-
me abstergi possit; ita cum fluminis aquis ad-
mixtum devolvitur, aliquam earundem flu-
xui libertatem detrahit. Minus enim ad fluen-
dum sunt idonea, quæ majori crassitie con-
stant liquida; ut patet de musto, de syrappis,
deque aliis id genus corporibus, quæ ægrius
fluunt, quam simplex aqua. Cui sane flu-
xus difficultati ea etiam accedit, quæ orit-
ur ex paleis, arborum ramis, fruticibus, aliif-
que ejusmodi corporibus, quæ flumini inna-
tancia, cum ad pontes, ad ripas, atque ad ag-
geres perveniunt, fixis iis locis ita adhærent,
ut novo sint præterlabentibus undis impedi-
mento.

*Tertium
impedi-
mentum
Tiberine
aque te-
nacitas.*

IX. Quarto non aspernanda etiam aucti flu-
minis, exundantisque causa ea esse videtur
fermentatio, seu bullarum series, quam in
Tiberis superna parte tunc temporis excitari
videmus. Etenim particulæ fermentativæ ab
Africa cum austro adductæ, variis corporibus,
qua salinis, qua sulphureis, quæ turbidum
flumen advehit, admiscuntur, & cum illis in
fermentationem abeunt; quæ tanto majori cum
impetu initur, quanto majori est velocitas
fluminis, furiose contra austri renixum, &
contra ipsos aggeres, aliaque impedimenta lu-
ctantis. Unde fieri non potest, quin mirum
in modum aqueæ partes rarefiant, unde illius
quoque moles augetur.

*Quartum
impedi-
mentum,
fermenta-
tio ab Au-
stro in Ti-
beri sæpe
excitata.*

X. Quinto demum semiobstructio faucium
Tiberis, quæ a congestione arenarum, &
cœni interdum fit, præferrim cum navis aliqua
mercibus onusta, propter maris tempestatem
turbido decurrente flumine, quod sæpe acci-
dit, ibidem mergitur. Nec porro me latet
Virum (c) hydrostaticæ scientiæ peritissi-
mum, hanc arenosæ congestione causam tan-
ti pro inducendis Romanis alluvionibus fe-
cisse, ut putaverit, maximam in attollen-
do flumine partem habere. Etenim Tiberis,
qui juxta fauces præ multis aliis fluminibus,
lenem habet celeritatem, ac propterea litus ag-
gestione terrarum semper longius producit;
relictæ ibidem cœno, ita proprium fundum
ocysime attollere potest, ut currenti sibi
arenarum obicem apponat, quæ postea, abla-
tis impedimentis (procellæ nimirum, immer-
sæ navis, & turbidi fluenti) celerrime quo-
que ab ipsa restituta libera velocitate Tiberis re-
mo-

*Quintum
impedi-
mentum,
semiob-
structa Ti-
beris ostia.*

moventur. Hanc sane obstructionis causam optime subolfecit emunctæ naris Poeta Lucretius, & his versibus perstrinxit:

*Est quoque uti possit magnus congestus arenæ
Fluctibus adversis oppilare ostia contra,
Cum mare permotum ventis ruit intus arenam,
Quo fit, uti pacto liber minus exitus amni,
Et proclivis iter fiat minus impetus undis.*

Causa vero tam facilis congestionis arenæ, præsertim quo ipsam ostiam spestat est laxitas & amplitudo nunc penitus neglecta faucium, quibus in mare exoneratur. Vide plura de hoc argumento in Dissert. de Novis aggestionibus Tiberis n. XIV.

*Impedi-
menta per-
petua.* XI. Quod vero spestat ad impedimenta, quæ Romæ perpetuo constant in Tiberis alveo, hæc quidem multa sunt, simulque causæ, cur flumen nusquam sæpius, quam in Urbe soleat exundare.

*Primum
angustia
alvei ex
pontibus.* XII. Primum sane impedimentum est frequenter occurrens angustia alvei propter tot pontes, qua erectos, qua dejectos. Quinimo est ipsum quoque tortuosum iter, cujus repagula, dum aquæ offendunt, retardantur in motu, & augentur, in mole, quæ a novis influentibus majori copia laticibus, ita crescunt, ut ab angustia riparum contineri nequeant. Unde Tiberis primum per cloacarum fauces, deinde superatis etiam ripis liberius per ipsam Urbem diffluit.

*Secun-
dum, fun-
di inæqua-
litas ob
molas, pon-
tesque de-
jectos.* XIII. Secundum est ejusdem pariter fundi inæqualitas, atque elatio, quas nunc longe esse majores, quam olim fuerint, post tot, tantæque Urbis clades, nemo certe dubitabit, qui animadvertat diruta juxta Tiberim ædificia, pontesque collapsos modo fundum tenere, atque hic illicque necessariam aquarum velocitatem retardare.

*Eodem spe-
ctant saxa,
aliaque in
Tiberim te-
mere pro-
jecta.* XIV. Ad hæc accedunt Ædificium sæpe negligentia, & perpetua plebis temeritas, propter quas multis intra Urbem locis sordes, saxa, aliaque id genus solida, & ima petentia corpora in flumen dejiuntur, quibus necessario fit, ut & ripæ semper angustiores, & fundum inæquale, altiusque reddatur. Quapropter his etiam objicibus ita subeuntibus undis minuitur celeritas, ut Tiberis, aliis concurrentibus causis, auctu suo per omnia Urbis plana facilius stagnare interdum consueverit.

*Tertium
pilæ staffi-
lariæ.* XV. Denique Tiberis intra Urbem cursui non levia ponuntur impedimenta ab ingentibus illis Moletrinis (Pilis staffilariis ab Holstenio appellatis) quæ, licet flumini innatare videantur, sexta forsitan parte immersæ sunt, & fluentibus undis eo magis, ac deterius opponuntur, quo angustioribus insistent fluvii sinibus, qui propter artefactos palis aggeres, ad colligendam, ducendamque illuc aquam comparatos, jam pene obstructi sunt. Merito idcirco Raphael Fabrettus [a] nostram inertiam his verbis inclamat: *Que Belisarius, necessitate dictante, incisit videlicet per Gothos in Urbis obsidione aquaductibus, adinvenit; cur, ea*

Lancisii Oper. Tom. I.

cessante, maxima cum deformitate ob occupatum alveum, nec minori incommodo ex interrupto inter supernatem, & infernatem rivum commercio, per damna, atque pericula perdurare patiamur? Etenim non solum privatis jacturis instrumitur, impendia fluvialium ejusmodi molarum utilitatem vincere; nam, iis semel absumptis, vel in præceps (ut non raro accidit) excrescente flumine raptis, aliæ non sufficiuntur: sed publica hic inundationum Urbis damna plurimum augeri ex Geometricis demonstrationibus patet; retardato enim aquæ cursu per ingentes illas, quibus ripæ alligantur, moles, sequitur, aquæ mensuram augeri, quæ contra, sublatis impedimentis, majorem velocitatem acquireret; unde elevatio cessaret. Additque: Illud pejus in hisce moletrinis accidere, quod in occupandis Tiberis ripis, novo invenio, & non ex Belisarii imitatione peccatum fuit: non enim Belisarius pilis staffilariis ripam impedit, sed prorsus innoxio molimine, ut Procopius (b) describit, machinam sub Janiculo ex pontis fornice suspendit, & aptatis, extensisque ab utraque fluminis ripa funibus, binos lembos colligavit.

XVI. Sed jam conqueri desinamus, cum aqua Sabbatino ex lacu in summum Janiculum perducta, versandis nunc in ejus dorso molis (ut olim eodem teste Procopio) a Sanctissimo Pontifice Innocentio XI. merito fuerit destinata, nosque in spem erigat, fore, ut cognitis damnis quæ ex molis Tiberinis oriuntur, aliæ rursus in eodem clivo addantur, illæque igni damnari aliquando possint.

XVII. Ex iis autem sapiens Lector duo corollaria non ægre deducet; primum quidem, ideo Tiberis exundationem nusquam prius intra Urbem apparere, quam in cloacis, hiantibus in via Urli usque ad pontem Ælium, seu Sancti Angeli; quia nullo prius in loco, quam inter prædictum pontem, & Noledochium Sancti Spiritus in Saxia, cursui fluminis majora occurrunt impedimenta: alterum vero propter varium invicem concursum illarum causarum, quæ molem aquæ tam influentis augere, quam affluentis retardare possunt, varios quoque haberi Tiberis auctus, atque alluviones; ut, cum supremo gradu omnes causæ coiverint, extremæ pariter, ac plane miserandæ exundationes contigerint, ipsaque Roma pene tota fuerit adnavigata: quemadmodum Divi Gregorii tempore accidisse ex Paulo Diacono alias (c) retulimus.

XVIII. Sed quanquam hujusmodi causæ luculenter patuerint, nullus tamen sanæ mentis fuerit, qui sperare possit, ut vitandis omnino Tiberinis alluvionibus certa præsidia aliquando inveniantur, quæ in ipsa florente Romani Imperii majestate vel penitus inutilia, vel malo ipso pejora existimata fuerunt. Etenim, Tiberio imperante, cum semel, serioque de remediis coercendi fluminis Romæ ageretur, Senatus in Pisonis (d) sententiam concessit, qui nihil mutandum censuerat: natura quippe optimè rebus mortalium consuluit, cum, ut sua ora fluminibus, suosque cursus, atque ori-

*Quo reme-
dio hoc im-
pedimen-
tum sub-
moveri
possit?*

*Duo corol-
laria nota-
tudigna.*

*Nulla æte
Tiberinæ
alluviones
vitari pos-
sunt.*

*Cum ea de
re consula-
tus esset
Senatus,
nihil mutan-
dum cen-
suerat.*

(a) De aquis, & aquar. diff. 3. n. 348. & seq. Vide etiam quæ in hunc eund. errorem admonet Bonin. oper. lib. cit. §. cap. 5. (b) Lib. 1. de Bello Goth. c. 15. [c] Par. 2. huius Dissert. c. 3. (d) Ex Tacit. Ann. lib. 1.

gines, ita fines dederit, nec Tiberis, accolis prorsus fluviis orbat, minori gloria fluere debet. Vel igitur ima Urbis loca deferenda, & colles duntaxat incolendi, aut quæ nos patimur, & quæ majores nostri passi sunt, ferendum, sinendumque, ut posterius etiam patiantur. Illud unum non leve foret præcavendo malo, si nimirum a Pontificibus, priscorum more, *Curatores* alvei, & riparum Tiberis constituerentur, qui, ut Baccius (a) ait, alveum mundare, & ripas usquequaque fluminis dilatare sedulo studerent.

XIX. At quoniam, quæ ex Tiberinis alluvionibus accidunt mala, & multa, & varia sunt, alia quidem ad architecturam, ut ædium casus; alia ad agriculturam, ut camporum vastatio, ac sterilitas; alia ad jus civile, ut terrarum alicui accessiones, alicui detractiones; alia denique ad pietatis officia, & populorum regimen spectantia; nos modò suas cuique facultati animadversiones relinquentes, illud tantummodo (perinde ut Artij Medicæ proprium, & consentaneum) hic perpendendum assumimus, scilicet, quod ad morbos avertendos, propulsandosque conducit. Ex Tiberis itaque exundatione adventitiam aeri noxam revera nasci, eamque peculiari diligentia posse vitari, ostendamus.

CAPUT XI.

Ex Tiberis inundatione palustrem aeri noxam accedere, nisi eidem opportunis præsidii occurratur, & quæ ista sint, ostenditur.

Tiberinis alluvionibus Incolas humilium Urbis regionum sæpe diuturnis, sæpe etiam sævioribus ægritudinibus laborasse, luculentius ipsa plebis clades, & luctus testatur, quam ut ab auctoritate, vel ratione testimonia reperamus. Et quanquam doctissimus Cagnatus (b), avitum illum, penitusque insipientem Romanorum animis metum Tiberis inundantis abigere studuerit, majoresque nostros anili, vanaque religione ductos inter prodigia futurarum calamitatum, atque portenta urbanas inundationes posuisse ostenderit, minime tamen inficiatur, ex Tiberi inundante eos populares morbos impendere, qui a vitio, corruptoque aere solent proficisci. Quod sane tunc præcipue usuvenire existimat, cum aquæ jam effusæ diu terram madefecerint.

II. Sed quoniam frequenter accidit, ut nos minora spernentes, summis tantum, supremisque malis ad inquirenda, adhibendaque remedia excitemur, propterea experientia doctus advertendum censeo, luem aeris non ex magna duntaxat, sed ex parva etiam, atque vix inchoata alluvione metuendam esse, illis præsertim Urbis regionibus, quæ vineis, ac pratis finitimæ sunt. Etenim interdum accidit, ut semitis Urbis, nondum inundatis, per scrobes tamen, & fossas cum arcis Sancti Angeli, tum continentium pratorum, utpote situ humiliores aqua vel Tiberina regurgitet, vel

saltem pluvia ab intumescente nimirum flumine impedita, restagnet. Quamobrem paulatim, obstructis cæno canalibus, etsi mox Tiberis detumescat, iis tamen locis aqua resider, & cum fordibus in societatem criminis venit.

III. Hoc vero fluminis incrementum, & fossarum, scrobulorumque repletio, licet vulgo exiguum malum videri possit, attamen, si contemnatur, pestiferum pene semen maximum evadit calamitatum; pedetentim namque ineunte æstate corrupti, inquinatique latices castrenses potissimum febres in proximos Leoninæ Urbis habitatores inducunt.

IV. Sed exundatio non tantum officit, quatenus moræ, & corruptioni aquarum anam præbet, verum etiam, quia cum Tiberis ad suum alveum recurrit, tunc lateritios, ac topheos domorum parietes, ipsaque pavimenta madefacta relinquit; ac proinde si incolæ udas adhuc repetant ædes, propter præpeditam transpirationem secundum varios, quibus iidem donantur, corporum habitus, pravæque plus minus, quibus inquinantur, fluidorum dispositiones, vario itidem hyemis ejusdem decursu malorum genera contrahunt, quæ inter frequentissimæ sunt febres acutæ, vel chronicæ, viscerum obstructiones, necnon rheumata tum simplicia, tum completa; simplicia appellamus dolores articulares, & pectoris destillationes, ac rufes; completa vero spurias pleuritides, peripneumonias, sopores, apoplexias, paralytes, & similia; quæ sane eo facilius solent accidere, quo magis post Tiberinos auctus, vel boreas flaverit, vel nixerit.

V. Hactenus de malis ab alluvione productis; nunc de remediis aliqua dicenda supersunt. Hæc autem in privata distinguimus, & publica, utraque tamen erunt præcavendis morbis idonea.

VI. Privata appellamus præsidia, quæ a singulis habitatoribus regionum a Tiberi obrutarum debent adhiberi. Primum ut caveant homines, ne ad humidæ ædium partes incolendas, priusquam exiccata fuerint, redeant; sed vel ad colles migrent, vel saltem ad sublimia domorum se recipiant. Secundum, ut accenso igne, udas cubacula studeant arefacere. Tertium, ut relictas a Tiberi sordes suis abatriis, subterraneisque locis, vel ipsi pro viribus extrahant, vel publicis Ædilibus indicent removenda. Tandem, ut optimo vitæ genere, ac luculento camino utantur.

VII. Publica vero præsidia spectant ad Tiberis Curatores, atque Ædiles. Sed quoniam hi hac in re nunquam ea, quæ opus est animi sollicitudine se gerere poterunt, nisi probe noverint, quantum futurum sit Reipublicæ detrimentum, si domorum, viarum, cloacarum, aliorumque juxta Urbis mœnia locorum, in quibus Tiberis resederit, expurgatio prætermittatur; opportunum arbitror his attexere Consilium, quod Sanctissimo Domino Nostro exhibuimus, cum per initia sui Pontificatus flumen exundasset.

CON.

(a) De Ther. lib. 1. de inund. Tiber. pag. 51. sed latius hetrusco libro delle Inondazioni del Tevere lib. 3. hoc argumentum tractat, post quem multo accuratius citatus Boninus lib. 5. per 101. (b) In disput. de Tiberis inund.

Ex Tiberis exundatione adventitia aeris insalubritas gignitur.

Anilis metus eorum, qui Tiberis exundationem inter futurarum calamitatum portenta reponebant.

Alluvionis initia animadvertenda, & quæ ea sint.

Ea neglecta magnas calamitates intulerunt.

Mala prodignata ab humidis domorum parietibus, & pavimenti post inundationem relinquantur.

Remedia adversus noxam ex alluvionibus productam.

Vel privata sunt, vel publica. Quæ sint a privatis adhibenda.

Quæ ab Ædilibus, & Curatoribus Tiberis.

C O N S I L I U M

Humiliter subjectum SS. Domino Nostro

C L E M E N T I X I.

Ut, postquam die XXIII. mensis Decembris anni MDCCII. Tiberis inundasset, ima Urbis loca ab illato cœno, pro conservanda Romano aeri salubritate celeriter abstergi, ac vindicari juberet.

B E A T I S S I M E P A T E R .

*Cur Tiberis religio-
sus moni-
tor dictus
apud Plin-
ium.*

Ure optimo Tiberis apud Plinium (a) *religiosus monitor* dictus est, quoniam in summa etiam Romani Imperii potestate (ut Livius, & Dio testantur) tanto impetu exundare

consuevit, ut magnam non raro tectorum, pecorumque, atque hominum stragem secum traxerit; quamobrem egregios illos Reipublicæ Moderatores admonebat, ut animum ejusmodi præcavendis detrimentis diligenter adhiberent. Et quanquam hoc munus Tiberis Curatoribus decretum fuerit, decuit tamen aliquando Principem sua quoque vigilantia avertendis hisce malis singillatim incumbere. Hinc a Suetonio (b) accepimus, Augustum gloriatum fuisse, quod publicis operibus studium impenderit, præsertimque alvei Tiberis, ne Urbs inundationibus esset obnoxia; quinimo Tiberium (c) advocata ab Asinio Gallo stagnantis in Urbe Tiberis cura, remedium coercendi fluminis Attejo Capito- ni, & L. Aruntio mandasse. Nec vero Summorum Pontificum Alexandri potissimum VI. Clementis VII. Pauli IV. Clementis VIII. aliorumque, quæ Sanctitatem Tuam minime fugiunt, exempla deficiunt. Tuæ itaque Paternæ Providentiæ non exiguum argumentum dabis, si, cum Tiberis inundatio quin sepe recurat, impedire nemo unquam potuerit, hoc eodem tempore, postquam flumen plana Urbis inundavit, Romanæ gentis metui, ac periculis celeriter obviam iveris.

*Rationes,
quibus al-
luviones
insalubri-
tatem aeris
efficiunt.*

Porro ambiens aer in imis, finitimisque Tiberi locis propter alluviones non modo sæpe insalubrior, sed interdum fere pestilens redditur. Etenim flumine extra ripas diffuente, statim turbidæ maleque olentes aquæ ex redudantibus plateis, viis, & vicis, subterraneas ædium cellas affatim ingrediuntur, ibidemque, donec fluvius ad proprium alveum revertatur, coguntur subsistere; ubi puteales quoque aquas, quibus præsertim pauperes in potum utuntur, inquinant. Postquam vero Tiberis detumuerit, tunc fluxiliores inclusi la-

tices, amoto circumquaque prementium aquarum impedimento, per terræ poros, veluti per totidem venas, sola ponderis inclinatione eodem majorem partem paulatim refluunt. Contra vero corpora non solum terreo-mucosa, sed multis præterea insectorum, quinimo brutorum etiam, aut piscium cadaveribus, atque ovis, vel certe variis vegetabilibus referta, imarum cellarum in solo præcipitata supersunt. Hujusmodi autem multiplex cœnum, ut hyeme, frigoreque contristum, fixum plerumque, atque innoxium subsidet, ita ab æstivo Sole plus, minusve calefactum, atque solutum (accedente præsertim Austro) diffilit in copiosa corpuscula, quæ quidem hominum sanguini, præcordiis, ac cerebro perniciose, proximarum ædium aerem facillime implent, atque contaminant. Ad hæc accedit ea labe, quam haustæ puteales aquæ, ipsæ etiam fœdæ, intra incolarum corpora ducunt.

Neque Romæ duntaxat, sed ubique locorum experimento compertum est, cœnosam ejusmodi colluviem, cum fermentari incipit, effluvia de se jugiter emittere, quæ validis solum, ac procellosis, e Septentrione potissimum, ventis (qui in Belgio frequentes, Romæ vero nonnisi insolenter, ac raro inter æstus flare solent) penitus dissipari consueverunt.

*In aliis
etiam re-
gionibus
idem acci-
dit.*

Ex civium vero, Beatissime Pater, negligentia, quæ in postremis Urbis exundationibus hanc male olentem fecem purgare, atque amovere omisit, orti sunt morbi, qui antequam gubernacula arripere Ecclesiæ, specie castrensium febrium ætate, atque autumnio in domibus apud Tiberim, & qua spectant mœnia Urbis Leoninæ, & Arcis fossas, tanta cum populi cæde grassati sunt. Cum autem nunc flumen ripas iterum superaverit, novoque limo inferiora loca oppleverit, opportune, Sanctissime Pater, jusseris, ut quam celerime, postquam nempe Tiberis occupatam Urbem penitus reliquerit, attramen non ultra menses Martium, & Aprilem hujusmodi for-

*Opportuna
tuende sa-
lubritatis
presidia
contra al-
luviones.*

des prorsus eluantur. Quanta sane hinc pendeat cœli salubritas, populoque incolumitatis securitas, inter multa gaudia, quæ divinitus ei præbes initio regiminis tui, brevi quidem universos summa cum animi voluptate intellecturos esse speramus.

Quod sane ut expeditius, tutiusque peragatur, satis fuerit Præsuli de Iudice, doctissimo quippe, ac solertissimo Viro universum opus concedere; is enim, cum viarum jam Præfecturam exercent, graviores Ædiles singulis regionibus de more præficiet, qui hæc debita sedulitate, ac fide impleri curent; videlicet, ne quid per artifices dolo, ac fraude in cellarum, puteorumque fundo, tanquam deleterium malorum semen relinquatur; sed quidquid egerendum est, diligenter extrahatur, atque illico ad Tiberim, vel ad effusas in pratis altas scrobes, mox statim terra regendas, tradatur. Student præterea, oportet, ut cloacæ, & fossa mœnium Arcis, & Urbis Leoninæ eadem methodo a cœno repurgentur, liberumque pluviis aquis parent iter ad flumen.

Hæc habui, Beatissime Pater, quæ prudentissimo Sanctitatis Tux iudicio subicerem, ubi consilii tui maturitate suppleta, ac singulari sapientia emendata fuerint, Apostolici animi magnitudine provide capeffenda.

EXITUS PRÆFATI CONSILII.

Non est hic reticendum, Santissimum Patrem ea, qua cœlitus donatur, animi providentia, atque suos in subiectos charitate, & vestigio edixisse, ut non solum viæ, atque compita, verum omnes etiam cloacæ, quæ parte humilia Urbis loca subeunt, necnon cellæ vinariæ, quas exundans Tiberis impleverat, una cum scrobibus, & fossis Hadrianæ Arcis, & proximorum pratorum ab omni cœno, ac limo vindicarentur. Quæ quidem Illustrissimus Præsul de Iudice summo studio, ac sedulitate, novis etiam Ædilibus delectis, feliciter absolvit, unde nitidior Romæ facies resplenduit; immo, quod maximi refert, cum ab eo tempore novem fere anni jam præterierint, nullæ hæctenus in Urbe castrenses febres populariter vagatæ sunt, quales tribus ab hinc lustris tristes, ac lugentes vidimus. Et quoniam firmiter nos exempla, quam monita docent, idcirco historiam pestilentialium febrium, quæ Romæ ex alluvione indiligenter tractata tunc temporis acciderunt, petat Lector ex libro secundo (a) de Noxiis Paludum Effluviis.

C A P U T XII.

De Adventitiis Romani Cœli Qualitatibus a subito, summoque frigore, deque subortis populariter anginis, ac peripneumoniis tam benignæ, quam malignæ naturæ,

Ordinis ratio.

Cum in aditu secundæ partis hujus Dissertationis universum Adventitiarum Ro-

mani aeris Qualitatum genus ad duo potissimum capita revocaverimus, quorum alterum in palustribus aquis, alterum vero in repensino, pertinaci, intensoque frigore posuimus; cumque de aquarum hærentium vitio vel arcendo, vel emendando satis hæctenus disputaverimus; reliquum est, ut illata a nimio algore incommoda pertractemus.

II. Porro est ea tractatio nostris præsertim Medicis summopere necessaria. Nam, cum situs Urbis ad meridiem plurimum obversus sit, ventoque Australi, nullis aut montibus, aut sylvis in agro interjectis, maxime pateat; eo fit, ut Romanorum corpora aliquanto laxiora sint, porisque hiantibus tum ad interna extruenda, tum ad extranea effluvia excipienda; ac proinde repente, vel furentibus ex Borea ventis, vel nivosis urgentibus constitutionibus, promptius, faciliusque lædantur, quam illorum, qui adversa ad Septentrionalem plagam fronte positas Urbes inhabitant, quos e contrario improvisus, obstinatusque Auster facilius, graviusque lædit.

III. Ad hæc viæ ad Septentrionem directæ, cum nostro, quam superiori ævo, patentiores, latioresque occurrant (ad Urbis magnificentiam adnitentibus Pontificibus) Boreales ventos liberius excipiunt, iisque spatiandi quaquaversum, discurrendique potestatem impertiuntur; immo vero excisa, ut alias (b) memoravimus, per Sixtum V. sylva, quæ prædonibus quidem asylum præbebat, sed ad Septentrionalium ventorum incurfus validi aggeris instar objecta erat; nunc ejusmodi flaminum, cum Romam appellant, nec impetum retundit, nec advectas immodici nitri particulas coercet, aut debilitat.

IV. His igitur nitrosis effluviis cum Borea, vel nive copiosius, ac pertinacius ad nos affluentibus, simul etiam majori ambientis aeris pressione Romanorum corporum transpiratio impeditur. Quamobrem lymphæ, in illis præsertim partibus, quæ proximo atmospheræ contactu pulsantur, subsistit, & cogitur, unde epidemici nascuntur morbi, quorum prodomi plerunque sunt coryzæ, eæque admodum fraudulentæ, cum minimo negotio in anginas, ac peripneumonias soleant concedere.

V. Illud postremo nequaquam prætermittendum ducimus, algidas nimirum constitutiones non uno, eodemque semper modo, sed duplici potissimum ratione. Populum Romanum divexare solitas; altera, cum media hyeme, sicco solo, purgatis cloacis, viarumque immunditiis tandem nulla urgente annonæ caritate, cives bonis succis abundant; & tunc profecto confluentes rheumaticæ passionibus, acutæ quidem, non verò malignæ sunt, ac proinde sanguinis missione non infeliciter curantur: altera vero, cum vere exeunte, aut, quod gravius est, per æstatis initia, postquam diu Austri flaverint, pluviæque deciderint, neglecta viarum, cloacarumque cura, & præsertim invalescente fructuum copia, simulque utilium ciborum penuria, plebejo-

Romanorum corpora poris hiantibus laxiora, & quare.

Cur id temporis Aquilonæ ventis Urbis infestiores sint.

Mala a nitrosis effluviis orta.

Duplici potissimum ratione algidæ constitutiones Populum Romanum divexant.

Vel levius, & quando vel gravius, & quando.

bejorum præcipue corpora cacochyma fiunt, seu pravis humoribus una cum lumbricis sca-
tent; in qua sane constitutione, ut plerun-
que malignæ vagantur pleuritides, ita discri-
minis plurimum habet venam incidere. Quam
in rem legantur Ettmullerus (*a*), Bonetus (*b*),
sed præ cæteris Guillelmus Ballonius (*c*), &
Fabritius Bartoletus (*d*), qui in ejusmodi
complicatis, spuriiisque inflammationibus cane-
pejus, & angue oderunt phlebotomi lanceo-
lam. Usus potius erit experimentis probatus
potionum diaphoreticarum, & alexipharmaca-
rum, oleorum recentium amygd. dulc. & lini
cum antipleuriticis, & vermicideis. Juvabunt
quoque vesicantia, ac, si dolor lateris nullis
anodinis, immo nec alexiteriis topicis ex o-
leo præsertim Matthioli paratis, cesserit, ad-
motæ parti laboranti cum sacificatione cu-
curbitulæ.

*Quæ fuerit
gravissima
ex intenso
frigore pro-
ducta Ro-
mæ consti-
tutio.*

VI. Quanquam vero nos ejusmodi a sum-
mo frigore ortas constitutiones pluries decur-
su annorum quinque & triginta Romæ videri-
mus; nihilominus tamen, cum nulla gravior
nobis obtigerit ea, quæ universæ pene Euro-

pæ communis, sub hoc anno 1709. crudeliter
afflixit; idcirco hujus historiam, tanquam om-
nium ideam, Lectorum oculis subjiciemus; e-
xinde sperantes fore, ut non solum Medici
theoriam, praximque suas uberrime possint hau-
rire; verum etiam Principes, & Magistratus
maxima documenta tum avertendis, tum cor-
rigendis hisce malis ex Apostolica charitate,
vigilantia, ac providentia Sanctissimi Domi-
ni Nostri CLEMENTIS XI. utiliter dedu-
cant.

VII. Promissum itaque exolvimus, scili-
cet Epidemiæ Historiam, quam inter ipsos *Promissum
des libera-
tur.*
morbis impetus Italico sermone, re tunc
exigente, conscripsimus; nunc Latinam red-
ditam, ut communi cum reliquo opere lingua
cohæreat, non sine spe publicæ utilitatis, ex-
hibemus. Nam, si quis nostras & priscorum
conferat Epidemias, pares utrasque fuisse de-
prehendet: ut non sit dubitandum, quin po-
steri eadem mala, quæ nos patimur, exper-
turi, nullamque rem aut in causis, aut in sym-
ptomatibus, aut in præsidiis, nisi tempus in-
teresse judicaturi sint.

(*a*) Tit. de Pleur. pag. 287. c. 1. (*b*) Merc. com. lib. 14. tit. Pleur. nu. 9. pag. 561. (*c*) Lib. 1. Epid. pag. 76. (*d*) Meth. in Dyspnæam lib. 5. cap. 4. pag. 455.

**EPIDEMIA
RHEUMATICA,**

Quæ cum acutis febribus Romæ pervagata est hyeme
præsertim Anni MDCCIX.

Una cum historia eorum,

Quæ

SANCTISSIMI DOMINI NOSTRI
CLEMENTIS XI.
PROVIDENTIA, ET VIGILANTIA

Ad morbi causas investigandas, emendandas,
& avertendas gesta sunt.

Ab eodem

JO. MARIA LANCISIO

Intimo Cubiculario, & Archiatro Pontificio, Protomedico
Generali, & in Romano Archilyceo Primam Medicinæ
Præcticæ Cathedram moderante descripta.

HISTORIA

ROMANÆ EPIDEMIÆ.

C A P U T I.

*Constitutio tempestatum autumnī, atque hyemis
annorum.*

MDCCVIII. ad MDCCIX.

*Tempesta-
tum vicif-
situdines
in popula-
ribus mor-
bis perissi-
mum ob-
servande.*

Uoniam ægritudines, qui-
bus humana corpora con-
ficiantur, magnam par-
tem ex temporum vicissi-
tudine suboriri adverterat
summus ille Medicæ Artis
magister Hippocrates (a),
propterea, cum aggredere-

tur ad morbos describendos, qui per Græ-
ciam ævo suo populariter vagabantur, semper
insuetam vicinarum tempestatum conditionem,
cursum, conversionemque præfatus est. Quem
ducem (b) secuti Ballonius (c), Petronius
(d), Cagnatus (e), Sylvius (f), Sydhe-
namius (g), Ramazzinus (h), aliquei magni
nominis Medici, epidemicas temporum suorum
habitudines accuratis observationibus
explicaturi, insuetos eorum status, sive præ-
vissent, sive etiamtum perdurarent, diligen-
ter exponere non omiserunt. Nos itaque tri-
tam tantorum Virorum vestigiis viam, disse-
rendique rationem insistentes, illorum morbo-
rum causas, quos Romæ per hyemem anni
MDCCIX. latissime grassari vidimus ab inu-
sitata temporum qualitate repetendas duxi-
mus.

II. Et sane unicuique compertum est, i-
nordinatas, ac morbidas aeris mutationes ori-
ri non posse ab ordinatis, lenibus, placidis-
que tempestatum vicibus, quæ a Deo O. M. ad
Universitatis conservationem, hominumque sa-
lutem mirifice confertæ, & comparatæ sunt.
Cum enim Sol æqualiter quotannis ad loco-
rum verticem accedat, recedatque; æquabilia
semper aeris temperamenta, alternantibus con-
stanti varietate caloris, ac frigoris gradibus,
produceret; nisi intercurrentes causæ statas an-
ni temperies inverterent, atque turbarent. Naturalem autem temporum æquabilitatem
interpellant (præter aspectum eorum plane-
tarum, in quibus efficacitatem præ cæteris
majorem ponunt Astronomi) partim terræ,
partim stagnantium aquarum exhalationes,
quas vel salubres venti non dissipaverint, vel
adversæ potius, noxiique convexerint; tum
pluviæ vel uberiores, ac diuturniores, vel pro
tempore minime decidentes, ac sæpe etiam

nives, glaciesque siccæ admodum, & perti-
naces.

III. Porro autumnum anni MDCCVIII. *Autu-
num an-
ni 1708.*
mitem adeo, calidumque experti sumus, ut
producta veluti æstas, non Romæ modo, per-
ductam
que omnem Italiam, sed per Brabantiam quo-
veluti æ-
que, & Belgium videretur; itaut nihilo se-
statem ex-
gnius militares operæ urgerentur; cuius rei
periti su-
argumento sunt celebri obsidione expugnata
mus.
Insulæ, vulgo *Lilla*, autumnno ferre exeunte,
atque hyeme impendente.

IV. Ex ea clementissimæ tempestatis blan-
ditie repente in rigidissimam hyemem incidi-
mus, qua certe rigidior nullam sua memo-
ria contigisse senes (i) nostri affirmabant, sua-
debantque testimonia thermometrorum. La-
te enim tota Europa, ac Romæ præsertim
ab exitu Decembris anni MDCCVIII. ad
medium usque Februarium MDCCIX. obsti-
natas glacies, siccasque nives, sævissimos bo-
reas, durissimæque frigora sensimus; tametsi
duobus, aut etiam tribus ineuntis Februarii
diebus austri flaverint, quos ad vigesimum
ejusdem mensis diem revissimus; sed Zephyro
vicissim, boreaque alternantibus, pluviusque
comitantibus, nive non satis soluta permix-
tis. Obriguerunt ea frigoris vi plurimi mor-
taliū enecti, & pascua, olæ, arboreque
aliæ passim exaruerunt. Hunc temporis cursum
ad septimum usque, & vigesimum Februarii
diem diligenter animadvertimus. Quæ dein-
ceps Martii mensis indoles, quæque secuta us-
que ad Junium fuerit, dabimus inferius.

C A P U T II.

*Qui morbi, qualesque, quæ in regione Urbis mi-
nus, & per quem sexum, ordinemque hominum
magis vagati sint, quæ tandem in cadaveribus
præcipue observata fuerint.*

Hinc epidemici pectoris morbi, Romæ *Pectoris
morb.*
præsertim emerferunt. Principio cory-
zæ, & rheumata cum modica tussi invaserunt;
qui morbus vulgari nomine *castronis* dictus
est, ut seculo etiam xvi. & xvi. testibus Ca-
gnato (k), & Dono (l) nuncupatus fuerat.
Sed, frigoribus minime remittentibus, ingra-
vescere epidemia occæpit ad finem Januarii.
Etenim sævire pectoris dolores, anginam, *Sævius
pleuritidem, veramque peripneumoniam vidi-
gravius.*
mus; siqui præsertim, neglecta simplici tussi,
a consueta vitæ intemperantia non recessis-
sent.

II. Ægrotos totius corporis lassitudo pri-
mum-

(a) 3. Aphor. 1. (b) Lib. 1. Epid. sect. 2. lib. 2. sect. 3. lib. 3. sect. 3. lib. 6. sect. 7. (c) Sparsum in duob. lib. epid. &
ephem. (d) Lib. 1. de vict. Rom. c. 5. (e) Rom. epid. cap. 3. (f) Append. tractat. 10. & in orat. caus. affect. epid.
(g) De morb. epidem. sparsum. (h) De consist. epid. ann. 1690 & seq. (i) Vide Ramazz. in sua orat. 9. cui tit. Hyemalis
constitutio algidissima anni 1709. (k) De sal. Rom. aer. pag. 22. (l) De rest. sal. Agri Romani pag. 16.

*Quæ cau-
sæ ordina-
ta tempe-
statum vi-
cis perur-
rent.*

mum, tum febris cum rigore, mox vagus in pectore, infra, supraque dolor, assidua tussi, & initio quidem sicca comitante, invadebat.

Eorum processus. Duros pulsus, flammeas urinas, atque interdum turbidas observabamus; nec mora sanguinis sputum subibat, ac respirandi facultas magis intercludebatur. Tum rubere genæ, ac flavus toto corpore, ictæritiæ similis, suffusus color.

Ædes S. Inquisitionis ab epidemia immanes, & quare. III. In magna ægrotantium frequentia carceres, ædesque S. Inquisitionis nullo morbo tentatæ sunt; aere nimirum e vicinis fornacibus tepesfacto, locique situ ab aquilonibus tuto.

Ex mulieribus pauciores ægrotaverunt. IV. Pauciores viris mulieres epidemicis illis inflammationibus, & febribus correptæ. E nobilibus etiam, atque opulentis viris, qui cavere sibi a frigore poterant, haud sane multi morbum, aut mortem saltem subiere; quanquam plurimi & coryzam experti, & raucedinem, & externum quendam pectoris dolorem, cum levibus rheumaticarum febrium accessionibus. Incautos vero, & tenuiores ex plebe homines quamplurimos popularis morbus extinxit, præsertim quos repetita ægritudinis inclementia, postquam convalescerant, rursus invasit.

Incauti, & tenuiores homines morbo perempti. V. Plerique ægrotationi, & periculo erepti sunt, aut sudore, aut narium hæmorrhagia, aut alvi fluxu, aut copiosis urinis, aut simul omnibus his evacuationibus opitulantis, comitante ut plurimum sputo concocto. Sæpe etiam sine sputi coctione pectoris dolores, febresque pellebantur.

Quibus evacuationibus ægri convalescunt. VI. Diffectis autem cadavaribus præcordia rubentia usque ad diaphragma, & nigricantia sanguine coacta, inque magnis cordis vasibus polypofo, inspecta sunt; unde nullus dubitandi locus reliquus fuit, quin ægri perirentur ex fluidis ad pulmones potissimum stagnantibus.

Fluida ad pulmones potissimum stagnantia ægro extinguebant.

C A P U T III.

Quæ adhibita a Beatissimo Patre publicæ incolumitatis præsidia.

SS. Pontificis clementia, & sollicitudo. **N**on sine Divino Numine factum est, ut hæc Populi Romani incommoda in ejus Pontificis tempora inciderent, qui, cum infractum animi robur tam in sacris, quam in civilibus rebus omnibus præstitisset, maximam benignitatem in subjectis suis ab aeris inclementia tuendis, atque a communi morbo vindicandis adhibuit. Itaque mirum est quanta sollicitudine diu, noctuque exercitus nihil ad Civium valerudinem conservandam prætermiserit; quæ quidem ad posteritatis eruditionem, ac Principum incitamentum, præsertim vero ad lucem nostræ dissertationi aspergendam, atque historiæ ordinem retinendum, subjicienda existimamus.

S E C T I O I.

Mandatum de Urbe a sordibus expurganda.

JAm tum ab initio Februarii, cum ingravesceret epidemia, veritus fueram, ne in mor-

Lancisi Oper. Tom. I.

tiferam naturam cederent pectoris inflammationes; eo quod propere habito militum delectu ad tuendam Urbem ab externis armis, quod tunc temporis ratio postulabat, eorumque stationibus per diversa Romæ loca dispositis, fimo, & sordibus ultra modum inquinatæ essent viæ. Cum vero alias experti essemus lethiferos morbos emeruisse, si quando per hyemem compita, viæ, cloacæ, cellæque vinariæ sordibus redundassent, ac deinceps hyberna frigora subitus, & diuturnus æstus exceperet; propterea, ne officio decessem, Sanctissimum Patrem impendentis periculi certiore feci, qui statim pro consueta publicæ salutis cura, sordescientia loca purganda maturissime jussit, cujus Edictum † exhibemus in calce.

Cur solus sordidiores essent Urbis viæ.

† Vide Summarium lit. A.

S E C T I O II.

De relaxando quadragesimali ciborum delectu disceptatur.

Praterea, cum plerique increbrescentem ægrotantium, ac decedentium numerum intuentes existimarent, falsamenta insalubria, & olerum penuriam quadragesimali tempore pauperibus, egenisque Civibus maximo detrimento futura, idcirco Sanctissimus Pater Conventum habendum apud Eminentissimum Cardinalem Carpineum Sanctitatis Sux Vicarium designavit, ubi de ciborum delectu vel retinendo, vel relaxando disceptaretur. Igitur xv. kalendas Martias ad Eminentissimum Carpineum convenere Illustrissimi Præsules Archiepiscopus de Zaulis Vicegerens, & Bichius Annonæ Præfectus, Reverendissimus Pater Commissarius Sanctæ Inquisitionis, ac DD. Doctores Lucas Thomasinus, Protomedicus generalis, & Joannes Baptista Foslonbronus ejusdem Eminentissimi Domini Medicus: mecum denique Dominus Canonicus Cuggio a Secretis.

Quinam consilio interfuerint apud Em. Carpinum.

II. Concedendum carniū usum nonnulli censuere, eo quod sales acres, in quibus tota vis erat epidemiæ, facilius diluerentur carniū jure, quam lacticiiniis, ovisque, quorum, sicut & olerum, immodicus hyemis rigor summam caritatem fecerat. Verum de lolo lacticiiniorum usu Sanctissimo Patri supplicandum placuit; tum quod morbus extra Quadragesimam ortus, bacchanalibus maxime diebus increvisset; tum etiam, quod Romanam Ecclesiam, cunctarum magistram, magnopere deceret, ut avitæ observationis, & abstinentiæ, vel inter ipsos morborum impetus, & mortis discrimina exemplum cæteris exhiberet. Itaque Edictum † manavit iis ex causis expressum, quæ aditum ejusmodi imposturæ gratiæ intercluderent potius, quam aperirent.

Cur carniū usus concedendus visus sit nonnullis.

Quæ variationes lacticiiniorum diuturnitas taxat ut summasse-

† Vide Summarium lit. B.

CAPUT IV.

Convēntus in ædibus Eminentissimi Cardinalis Marefcotti habitus ad naturam, causas, & remedia confluentium morborum investiganda.

QUoniam epidemici morbi non eadem celeritate, qua increbuerint, declinare, & definire consueverunt, quanquam tempus flantibus Austris mitescere cepisset, & gratia ciborum facta aliquam in ea publicæ salutis spem posuiffemus; nihilo tamen minus sæviebat adhuc epidemia. Itaque Sanctis-

simus Pontifex, quo territos subjectorum animos a periculo, metuque reficeret, neque ullum omitteret paternæ charitatis experimentum, id mihi mandatum dedit, ut ad Eminentissimum Cardinalem Marefcottum perferrem (nam Eminentissimus Spinula Camerarius, cujus id munus erat, confluenti pleuritide laborabat) optare Sanctissimum Patrem, ut, habito peritorum conventu collatisque consiliis, de morbi natura, deque impendenda propulsandis malis cura quæreretur. Cum autem Eminentissimus Dominus Pontificiæ providentiæ sine cunctatione obsequi cuperet, Congregatio in hæc verba indicta est:

Sanctissimis Suis sollicitudo.

Quinam in consilium adhibui.

Erit Congregatio de mandato Sanctissimi Domini Nostri in ædibus Eminentissimi, & Reverendissimi Domini Cardinalis Marefcotti die XXI. Februarii hora XXI. super examine morborum nunc Romæ confluentium cum interventu

R. P. D. GEORGII *Spinulæ* Præceptoris S. Spiritus,

D. GASPARIS *Orighi*

D. JULIANI *Capranice*

D. TIBERII *Cenci*

D. PHILIPPI *Patritii*

D. LUCÆ *Thomassini* Protomedici Generalis.

T. JOANNIS *Trulli*

D. JACOBI *Sinibaldi*

D. ANGELI *Modii*

D. JOANNIS BAPTISTÆ *Fossombruni*

D. GASPARIS *Realis*, tanquam Coadjutoris

D. MICHAELIS ANGELI *Paoli*, qui tum Roma aberat.

D. ANTONII *Pacchioni* Medici Archihospit. S. Salvatoris.

R. P. D. *Lancisii* Archiatri Sanctissimi, & particularis hujus Congregationis Secretarii.

Custodum Archihospit. S. Salvatoris ad Lateranum

Duorum Consiliariorum Protomedici.

Trium Medicorum Archihospitalis S. Spiritus.

Cur hi potissimum accessiti.

II. Hos præ cæteris accire, & in consilium adhibere placuit, utpote qui vel Nosocomiis præpositi, vel in iisdem Medicinam facientes, partim victum, & œconomiam ægrotantium, partim multitudinem eorundem, & epidemiæ qualitatem penitus nossent, & maturius explorassent.

III. Cum ad diem cuncti adessent, Eminentissimus Marefcottus de Sanctissimi Patris mente, & communis incolumitatis studio præfatus est: propterea mihi a summo Pontifice imperatum, ait, ut. quo singulorum consilia spectare potissimum deberent, exponerem. Imperata proinde facturus in hanc sententiam differui.

SECTIO PRIMA.

AUCTORIS SENTENTIA.

De natura, causis, & remediis epidemiæ.

CUm diurnæ epidemiæ pertinacia, & consternatione, miseriaque subditorum suorum Princeps Clementissimus summopere angatur, cumque in omnes hæctenus partes ani-

mi sui sollicitudinem versaverit, id demum optimum factu ratus est, ut Eminentissimus Cardinalis Marefcottus vos Viros sapientissimos, & peritissimos arcefferet, atque hodierno cœtui interesse non gravaretur; in qua pro se quisque in medium afferret, ecquid de grassantis morbi natura, causisque sentirent; tum quibus remediis, consiliis, studiis, cautionibus saluti publicæ prospici possit. Et quoniam nihil misericordia in pauperes antiquius habet Sanctissimus Pater, interesse etiam voluit Illustrissimum Præsulem Spinulam, Commendatarium S. Spiritus, atque Illustrissimos Custodes Nosocomii S. Salvatoris, ut si quid e re futurum, & in utilitatem, commodumque cessurum ægrotantibus pauperibus censerent, audito Medicorum judicio proponerent, atque proferrent. Cum vero disquirendarum rerum cura jussu Sanctissimi Patris mihi potissimum demandata sit, pro officio facturus mihi videor, si quatuor in capita earum summam dispartiar, & gravissimis sententiis vestris discutienda producam. Primo, quæ germana sit vagantis epidemiæ idea, atque natura.

Argumenti divisio.

II. Secundo, quibus illa e causis existat; an ea in sola, & communi, quæ latissime per-

pervasit, aeris intemperie, an vero in maligno aliquo, & proprio Romani cœli fermento ponenda sit.

III. Tercio, quid conjecturis, & prognosticis augurari animo liceat, utrum appetente æquinoctio sedanda, an potius, quod Deus avertat, in morbos graviores evasura.

IV. Quarto, quibus remediis, quave cura utendum sit, non solum reparandæ ægrotantium valetudini, sed servandis iis, quos nullus hætenus morbus afflixit.

V. Quatripartitæ huic inquisitioni, ut ipse aditum, viamque muniam, non ea repetam, quæ vobis Medicinæ Professoribus eximiis, & ægrotos quamplurimos quotidie invisentibus, sunt compertissima, quippe qui symptomata, hanc epidemiam præcurrentia, comitantia, & subsequencia, diligenter explorastis. Itaque.

EXAMEN CAPITIS PRIMI

Aggrediens ajo, præsentem morbum esse epidemicum, unum scilicet, eundemque nec per Urbem solum, atque Italiam, sed per totam fere Europam, sicut accepimus, populariter vagantem.

VI. Est autem is morbus genere quidem rheumaticus, sed qui, cum plerunque in rheumata completa facebat, alienam speciem, ac naturam induere videtur, proindeque nonnullis dolosus ex parte dicitur. Enimvero, modo a simplici pectoris dolore sine febre, modo a sola coryza cum tussi ducit initium; at in quibus noxii humores collecti latent aut levi malo decumbentes valetudinem incuriosius habent, brevi in acutas febres commutatur; quibus accedunt nunc faucium, & laryngis, nunc pleuræ, externæque pulmonum partis, nunc denique omnium præcordiorum inflammationes. Unde liquido constat, in præsentī epidemia febrem morbum esse præcipuum, cujus symptomata sunt ejusmodi inflammationes. Etenim in ægris non solum rubentes urinæ, atque interdum turbidæ sunt, sed paroxyismi quoque statis recurrunt periodis, & iis præsertim desinunt crisi-
Quæ sit natura huius morbi epidemici.
Quæ sit morbus præcipuus, quæ symptomatizet.

bribus quas scholæ appellant *essentiales*, solent accidere.

VII. Et quoniam iisdem faucium, pectorisque symptomatibus omnes, qui hoc tempore ægrotant, laborare videmus, compertum vobis esse opinor, veram hanc esse epidemiam, cujus ea est natura; ut unus idemque morbus ægrotantes populariter corripiat. Discriminis aliquid, non inficior, in tanta morbi sævitie observatum est; nam plerique sola coryza cum raucedine, tussique modica vexati sunt; alii acuta febre, pectoris inflammatione accedente, quorum dissectis in cadaveribus rubra præcordia, & sphacelo tentata apparuerunt; hæc tamen differentia non causam diversitatem innuunt; sed affectos diversos corporum locos ab eadem causa pro diversa eorum habitudine vehementius, aut remissius agente. Hinc factum est, ut homines

firma valetudine, rectaque victus ratione utentes, atque ab aeris inclementia protecti, tutos sese ab omni præsentium malorum incursum præstiterint; cum contra egenis, rusticisque Nosocomia redundant, quibus neque opes, neque consilia ad morbum propulsandum plerunque præsto fuerunt, & quorum calamitas alienæ quoque incuriæ accessione cumulatur; vix enim quarto, aut quinto, aut etiam sexto, quam decubuerint, die, in Valetudinaria, hoc est, sepeliendi potius, quam curandi inferuntur. Venio nunc ad

INQUISITIONEM CAPITIS SECUNDI.

VIII. Porro epidemiæ hujus causas explanaturus, quas falsas censeo, præterire, quam refutare satius puto. Etenim sine operæ pretio, immo cum erroris periculo verisimilitudinis speciem sectari non licet, ubi cum ratione auctoritas, cum auctoritate experimenta conveniunt. Causam igitur epidemiæ (ut ab externa incipiamus) neque unam, neque simplicem illam existimo, sed mixtam ex insuetis superioris autumnī, & præsentis hyemis viribus, atque effectis potissimum coalescentem.

IX. Continenti illa autumnī clementia, quæ productam æstatem præstitit nullis pluviarum, frigorūque vicibus, volatiles, igneique aeris sales dilui, ac temperari potuerunt, præsertim qui nostrorum corporum liquidis permiscuntur, ac potissimum bili, quæ per æstum plus nimio incandescit. Hinc collectus exitit pravorum humorum apparatus in iis, qui vel a natura imbecilliores, vel incautiores, victu salubri, aptoque succos exaltatos frangere, & emendare nesciverunt: quomobrem interna causa sensim colligi, ac præparari cœpit.

X. Subitus deinde rigor hyemis ineuntis siccæ plurimum, & nivosæ duos apud illos præsertim, qui minus firma erant valetudine, effectus edidit. Nam & transpirationem externam cutis, sive universalem; quam internam, sive particularem oris, narium, faucium & pulmonum violenter interclusit, & vi frigoris, ac venti prementis, urgentisque extraneos sales affatim infudit, qui sicubi rigidiori, ut nobis accidit, aeri misceantur, nitrosi, & subacidi ab experientibus philosophis censentur. Quare, quemadmodum sales volatiles urinosi, igneique, proximo autumno minime temperati, atque ob interclusam transpirationem in sanguine detenti, salibusque nitrosis ab aere infusis admixti, facile diversas febres pro diverso humorum apparatu invexerunt; ita simplex atmosphæræ sal acidum lympham stagnare coegit, iis præsertim in locis, quæ proximo aeris contactu apud homines vel corpore minus testos, non satis valetudine firmos, maxime patebant; quomobrem in organis succutaneis lassitudines intulit, atque in superficie interna narium, faucium ac pulmonum, scilicet secundum locorum varietatem, modo solas coryzas, raucedines,

Vera epidemie causæ proponitur.

Explicatur. Quid præstiterit autumnis clementia.

Quid rigor hyemis algidissimus.

nes, ac tusses, modo pleuritides etiam, atque peripneumonias induxit.

*Quo pacto
diversi ef-
fectus ab
uno sale
nitroso
nascan-
tur.*

XI. Qui autem rem chymicam, & anatomicam mediocriter versaverit, non mirabitur, quod ab uno, eodemque nitrosi salis principio tanta diversorum, ne dicam; contrariorum effectuum varietas oriatur, nervorum videlicet punctiones, sanguinis perturbaciones, & lymphæ stagnationes. Non enim ignorat, nitrum maxime aptum esse ad penetrandam fibrarum, nervorumque texturam, ad excitandam cum sulphureis particulis effervescentiam, atque ad coagulandos aqueos humores, ex quibus fere tota sanguinis moles coalescit.

*Ejus vires
in presen-
ti epide-
mia.*

Itaque sal ejusmodi nitrosum, partim nivibus identidem decidentibus, partim ventis a Septentrione flantibus, ad nos advectum, primum irritare, & constringere valuit internam, nerveamque superficiem meatuum narium, faucium, ac pulmonis, unde transpiratio præpedita; tum coagulare lympham minimarum glandularum, quibus iidem meatus stipantur, simulque præternaturalem fermentationem edere potuit cum volatilibus salibus, & sulphureis sanguinis partibus, quæ per æstatem plus nimio exaltatæ, subito rigentissimæ hyemis algore compressæ fuerunt. Quapropter non solum ortæ sunt omnes rheumaticæ affectiones, verum etiam in corporibus nec validis, nec tutis, acutæ febres cum croceis urinis, & icterico sere habitu sese interdum prodente.

*Unde
transpira-
tio præpe-
dita.*

*Gravius
autem
mulieres
minus ve-
sati.*

XII. Quoniam vero qui liberalius nutriti, & ambientis aeris algori minus obiecti sunt, veluti mulieres, virique honestiores, & prudentiores, minorem externorum salium copiam imbibuerunt, minusque diminutam transpirationem habuerunt; idcirco, aut ab omni penitus morborum incurfu immunes fuere, aut levissimos passi sunt. Quo pacto apud Hippocratem (a) legimus in algida quadam constitutione sexum muliebrem a communi morbo fuisse exemptum: *Ceterum mulieres non similiter a tussi afflictæ sunt, verum pauca febricitarunt, & ex iis valde pauca ad peripneumoniam affectionem devenerunt*: cujus addit rationem: *causabat autem hoc fieri, eo quod non similiter, velut viri, prodierunt*.

*Pauca
autem
mulieres
minus ve-
sati.*

Contra vero plebs egena, nec vestibus satis protecta, nec ignibus, aliisque subsidiis adversus frigoris inclementiam instructa, cum sub dio laboribus perfungi debuerit, aerisque rigiditati sub aperto cælo patuerit, gravius, & sævius afflictæ est. Hinc milites ad Centum Cellas novis vestibus induti, nulla epidemiæ damna senserunt; cum cæteri, detritis, & obsoletis contexti, veluti armis contra impetum frigoris minus aptis, decumbant, & plurimi intereant. Simile quid evenisse etiam Romæ suis temporibus narrat his verbis Jo: Baptista Donus: (b) *Morbus, quem ridiculo nomine castronem vocant, multo ex debilibus, eisque, qui non satis obtecti incederent, afflixit, vel interemit*. Ad carceres vero S. Inquisitionis, te-

penti loco, & ab Aquilonibus tuto positos epidemia nondum accessit.

XIII. Neminem profecto vestrum non recordari opinor præclaras Hippocratis sententias, & observationes, quibus liquet morbos hujus generis communes incurrere ubicunque acerrima urgent frigora, & Aquilones vehementiores. Est enim vero vulgatius, quam ut ignorari possit, quod scripsit (c): *si aquilonia sit tempestas, tusses vigent, faucium asperitates, alvi duræ, horrores, costarum dolores, & pectoris*. Et nostræ epidemia similior (d), quam ut possit omitti: *Ex frequenti australium, & aquilonarum, ac nitrosarum transmutatione multæ peripneumonice affectiones*. Et inferius: *aliquibus autem fauces inflammatae sunt, quibusdam anginae obortæ*.

*Hippocratis
locus
insignis.*

XIV. Romam vero quod spectat, multo graviores rheumaticas epidemias descripsit Cagnatus (e), cum medica re celebris, tum insignis Romani climatis observator: *Anno, inquit, 1570. hyeme, & veris initio vis magna orta est pleuritidis, peripneumonice, & anginae, quæ multa hominum millia utriusque sexus, & omnis ætatis interfecit, cum interim aquilonii flatu vis maxima, & assidue, & longo tempore irruisset*. Quamobrem rite advertit coævus Cagnato Petronius (f) *calores aque, & frigora immodica semper Romæ periculosa*.

*Calores,
& frigora
immodica
semper
Romæ pe-
riculosa.*

XV. Quod autem nonnulli nimio timore perculsi sibi facile persuaserunt, maligni aliquid, atque etiam pestilentis huic epidemiæ subesse, ac proinde nonnisi a venefico principio, quod ambientem aerem inficiat, ortam esse, nullo pacto adduci possum, ut credam; cum in pestiferis morbis, & periclitentur fere omnes, & decedant plurimi; ex nostratibus vero nec plurimi ægrotent, & ægroti plurimi convalescant; præterquam quod ægrotantibus mirifice phlebotomia succurrit, nec exanthemata appareant, nec pulsus humiles, nec lipothymia, aut reliqua signa, quibus suspicari possimus inesse quid divini in morbis, de quo Hippocratis (g) Commentatores tantopere digladiantur. Quod si non raro contingat in hac epidemia delirium, illud oritur vel ab impetu bilis salibus acerbis, & sulphureis redundantis, quæ sanguini permixta ad caput appellit; vel ex inflammatione propagata ad diaphragma, ac nervos præcordiorum usque in cerebrum, quæ omnia non maligna, sed valde acutam epidemiæ indolem ostendunt.

*Nihil ve-
nefici in
hac epide-
mia.*

*Deliria
maligni-
tatem non
indicant.*

XVI. Neque idoneum argumentum morbi pestilentis est frequens imæ plebis interitus; nam, cum oppositum in nobilibus, cautisque hominibus accidat, nemo non videt, plebejorum mortem pravo potius apparatu, seu pessimo eorum peculiari habitui, atque rerum omnium inopia, quam universali venefico principio tribuendam. Sed jam

*Neque
multitudo
plebejo-
rum dece-
deretum.*

AD

(a) 6. Epid. sect. 7. (b) Loc. cit. pag. 16. (c) 3. Aphor. 5. (d) L. 6. Epid. sect. 8. (e) De Sal. Rem. Acr. pag. 21. (f) Lib. 1. de vic. Rom. cap. 4. (g) 2. Prognost.

AD TERTIUM DISPUTATIONIS
CAPUT.

Conjectura de epidemia progressu, exituque.

quod proposueram, accedo, quid scilicet de futura morbi huius conditione, progressu, exituque animo praelagire, aut conjectare liceat. Qua in re primum omnium profiteor, argumentum in summa dubitatione situm esse, quippe quod ab incerta futurarum tempestatum qualitate maxime pendeat. Porro ut merito timeamus transmutationem huiusmodi morborum in aliam naturam, & fortasse deterio-rem, satis est quod legimus apud Cagnatum (a), ubi Romanam epidemiam, *Castronem* dictam, insalubrem ætatem exceperisse narrat: *Anno nonagesimo tertio æstas insalubris; morbo prius populari accedente, ridiculo nomine Castro-num; obortis tertianis, præsertim quas duplices vocant, quartanis, dysenteris, fluoribus ventris, & acutis febribus;* cui accedit, quod Londini Sydenhamius (b) observavit, anno 1665. post-
rigentissimam hyemem, & siccas glacies, ex improvviso solutas emeruisse pleuritides, peri-
pneumonias, anginas cum magna populi cla-
de, immo febres etiam continuas epidemi-
cas cephalalgia, vomitu, alviq[ue] fluxibus ple-
runque comitantibus; ac deinde anno 1666. ineunte, ipsa *pestis*, inquit, *irrupit, carbunculis videlicet, bubonibus, &c. stipata.*

Metus ex Urbis sordibus.

XVII. Suspicionem autem apud nos vehe-
mentiore[m] faceret morbi transmutandi, at-
que in febres malignas concessuri, si viarum,
cloacarum, fossarumque, & pratorum, &
Arcis purgandarum cura, sæpissime inculcata,
& nunquam satis commendanda, negligere-
tur, præsertim Tiberi, quod Deus avertat,
exundante; nam in sordibus illis, tempesta-
te incalcescente, fermentatio vitiosa excita-
retur, qua statim ambientis aeris lues induci
posset.

*Spes incol-
lunitatis
in sordibus
everren-
dis.*

XVIII. Inter hos tamen metus spe magna
teneor fore, ut sordibus Urbis everfis, & ci-
vium corporibus probe contactis, ac nutri-
tis, epidemia post æquinoctium proximum
tandem concidat. Solis enim accessu ad ver-
ticem nostrum, calidæque lucis radiis ad nos
recta magis evibratis, quemadmodum nives,
glaciesque solutæ diffluunt, atque herbis cam-
pi, & floribus herbæ vestiuntur, ita huma-
na corpora blando, ac subtilissimo igne re-
plentur, quo sanguis novo motu cietur, ac
solvitur, atque aptior ad transpirationem ef-
ficitur, quam ego præcipuum urgentis epide-
miæ remedium arbitror. Ita, nili mea mihi
adblanditur opinio, penitus extinctum iri exi-
stimo morbi vim, propterea quod, hyberno
rigore depulso, & exacta hyemis inæquali-
tate, sales, qui morbum creavere, ab atmos-
phæra dispellentur, partim recentibus plu-
viis diluti, partim adversis ventis emendati,
agitati, & expulsi. Et de tempestatibus qui-
dem huic nostræ similibus legimus apud Hip-
pocratem (c): *Hæc autem durabant, & non*

Lancisi Oper. Tom. I.

remittebant usque ad æquinoctium. Post annum
cum scripta hæc in manus resumam, video me
quod futurum erat divinasse; cessit enim pla-
ne morbus post æquinoctium.

XIX. Nec mirum cuiquam videri debet,
quod per hosce etiam dies, liquatis nivibus,
quiescente borea, & flantibus austris, pleuri-
tides, & peripneumoniz supersint. Nam, li-
cet aquilones posuerint, adhuc tamen in cor-
poribus nostris latet, & subsidet sal nitrosum,
& subacidum, a ventis illis, & hyemali fri-
gore infusum; cujus particulæ, cum apud non-
nullos contractis valorum fibris antea coerci-
tæ, atque ad obsequendum sanguinis cursui
coactæ vires suas exerere non potuerint, la-
xatis nunc per teporem tempestatis iisdem fi-
bris, atque austrinis flatibus solutæ, insinuare
se in thoracis loculos valent, ubi morbos
edunt, quos experimur. Ad hoc accedit, au-
stros diuturnis aquilonibus extemplo subeun-
tes, non immerito dici posse aerem eundem,
ipso nitro, quicum ad nos ab aquilone ve-
nit, atque in meridiem effluerat, refluen-
tem. Quare in tempestatibus huius generis
auster instar fraudulentis aquilonis est reputan-
dus, eoque nocentior, quod cum frigoris sen-
su minus incommodet, ab eo nobis ipsis quam
minime metuimus, & caveamus. Tandem ad
curandi methodum, quam posuimus.

*Cum silen-
te aquilo-
ne etiam
seviat epi-
demia.*

POSTREMI CAPITIS.

Argumentum accedo. Cum autem hæc scho-
larum more in præservativam, & curativam
dividatur, primam paucis absolvam; peritos
enim alloquor Professores, quos minime la-
tet, acutas febres, & præsentis pectoris mor-
bos haud esse malignos; ac propterea quisque
facilius declinare noverit ea pericula, quæ in
epidemicis morbis initio curandis occurrunt:
qua in re Sydenhamius (d) candide, ac libe-
re fatetur, se omni animi contentione vix,
ac ne vix quidem vitare potuisse, ne, dum
sæviret epidemia, unus, aut alter eorum, qui
se primi curandos commiserint, vita periclitaretur;
donec investigatio jugiter, tandemque perspecto
morbi ingenio, ad eundem perdomandum recto
pede, & intrepidus denuo procederet.

*Qui primi
epidemicis
morbis la-
borant,
non sine
periculo
curantur.*

XX. Primo sanguinis missionem, quantum
animadvertere potui, præsertim ante quar-
tum diem adhibitam, robustiores ægrotos ju-
vare comperi; tamen sanguineum sputum
præcesserit. Nam, quanquam tali præeunte si-
gno, magnus Hippocrates (e) in Pisistrato a
phlebotomia prudenter abstinuerit, quoniam
in illo morbus jam ad coctionem tendebat,
& secta alioqui vena tum vires aliquantum
enervari, tum vel maxime anacatharsim re-
morari posse timuisset; nostra tamen epide-
mia sputum crudicatis, non autem coctionis
signa præfert; quinimo acrimoniam, ni-
miumque motum ferme testatur, non tam uni-
versalis fluidi, febrili orgasmo summopere agi-
tati, quam peculiaris illius, quod pulmonum

*Sanguinis
missio ro-
bustioribus
utilis.*

K 3

vafa

(a) De Sal. Rom. aer. pag. 23. (b) De Morb. acut. sec. 2. cap. 1. constit. epidem. ann. 1665. (c) Primo epid. const. 2. in Thaso n. 1. (d) Sect. 1. cap. 2. de morb. acut. in genere pag. 5. (e) Epid. num. 27.

*Imbecil-
ioribus
adversa.*

vasa diducit, atque erodit. Econtrario venarum sectio admodum læsit imbecilliores, sapius vero post septimum, si sputum satis concoctum fuerit, vel aliæ obortæ evacuationes, quibus bona crisis constituitur. Propterea in præsentī epidemia consilium, ut ajunt, in arena semper capiendum esse arbitror; quoniam vel modica sanguinis missio interdum detrimento esse potest, cum larga alioquin sæpe satis non sit; alias vero salvatellæ tantummodo sectio curam absolvet, vel sanguis e dolenti latere scarificatis cucurbitulis extractus; ut in nonnullis feliciter evenisse observatum est.

XXI. Deinde vero illud mea sententia pro comperto habendum, pleuritides, quæ hoc anni tempore vagantur, cum primis diebus siccæ sint, non modo fomenta, & emollientes unctiones expetere, sed ulterius locum facere probato Hippocratis [a] experimento in hujuscemodi pleuritidibus, ac peripneumoniis nil supra largas potiones commendantis. *Sunt siccæ, inquit, pleuritides sine sputo, verum hæc difficiliore sunt; judicationes autem similes aliis sunt, sed ampliore in potu humectatione opus habent, quam aliæ.* Specifica igitur omnia, quæ in pleuritide, ac peripneumonia ex hircino sanguine, rasura dentis apri, & mandibula pisc. luc. necnon ex stib. diaph. ex infusione lapidis histricis, aut stercoreis equini petita sunt, ac magnopere laudantur, oleosis semper diluentibus, ac emollientibus, copiosis, & calidis adjungenda sunt, ut morbi causæ resistere valeant, quæ, uti diximus, tam internis salibus volatilibus est mixta, quam externis nitrosis ab aere infusis, qui præter fluidorum coagulationem, nimiam inducunt canalium duritiem, ab Hippocrate [b] sapienter animadversam, cum de modo, quo pectoris morbi gignuntur, sermonem haberet, & alibi cum de vasorum disruptione differeret, cui obnoxii sunt plagarum septentrionalium habitatores, quorum cœli asperitas in algidis ejusmodi constitutionibus ad meridionales etiam incolas propagatur.

*Vesicantium
usur
non omni-
no vitan-
dus.*

XXII. Præterea quanquam vesicantium usus raro in febribus, quas internæ comitantur inflammationes, conducat, eorum tamen jure merito meminisse oportet, cum, quotiescunque ægrorum corpora succi fuerint plena, vel in ejusmodi morbis humoris fervor lentore vincatur, phœnigmis etiam opportunus sit locus. Succurrit celebris Villiusius [c], qui inter ipsos recentiores ejusmodi remedii genus in pectoris quoque inflammationibus laudavit, Hippocrate [d] facem posteris præferente; scribit enim: *quibus ex peripneumonia sub auribus, vel inferis partibus nascuntur abscessus, ibique suppurant, & fistulantur, hi defunguntur morbo*: de quibus abscessibus agere pergit n. 24. & 25. quos profecto decubitus admodum salutares currenti anni tempore observavimus in duobus ægrotis subpingui corporis habitu, qui cito ex peripneumonia convalescerunt, quia

*Ex Hippo-
crate colli-
gitur.*

cruis, quod affecto lateri respondebat, dolore, rubore, atque intumescencia correpti fuerunt.

XXIII. Deinceps periti Medici erit, cui ægrorum cura mandata est, decernere, an interdum præter emollientium clysterum usum alvus etiam blandis potionibus laxanda sit; cum expertus fuerim corpora pravis alimentis nutrita, vel alia de caula noxiis humoribus onerata, si descendenti pleuritide corripiantur, moderato alvi fluxu aliquando levare: quod & ante nos magnus Hippocrates [e] advertit. Si vero id faciendi detur occasio, nihil aptius judico, quam oleum amygd. dulcium absque igne recens extractum, una cum syrupo violarum colorato, hisque similia admodum blandæ laxantia. Purgantia vero, etsi medicorum virum viraverim semper, quippe quæ sanguinem non modo ita fero emungunt, ut mox necessaria fluiditate destituatur, sed etiam novis particulis acribus, & irritantibus infarciunt, quibus facile convulsiones, & deliria excitantur, ut ad rem in *Scompho* notavit Hippocrates [f] *qui pleuritide correptus pharmacum bibit infra purgans, & cum priore ante potionem die mentis compos esset, purgatus deliravit, & septima mortuus est.*

*Blandæ la-
xantia uti-
liter; pur-
gantia per-
niciose ad-
hibentur.*

XXIV. At longiorem de cura ægrotis adhibenda sermonem instituens, quid ego aliud quam *Noctuas Athenas*, ut ajunt, assero? cum vos alloquar illustres Medicos, quos & præclara excoluit eruditio, & accurata tum propria, tum aliena edocuit experientia. Ad methodum igitur præservativam descendam, qua in re Romanos Cives monendos habeo, ne epidemia ulterius progrediatur, neve in deteriorem morbum declinet.

*Methodus
præserva-
tiva.*

XXV. Primo Urbis viis, compitis, cloacis, ac fossis expurgandis, ob eam, quam adduximus rationem, sedulo, assidueque studendum.

*Sordes ab-
stergenda.*

XXVI. Secundo certiores, præsertim pauperes reddendos, algoris tolerantiam, frigidum potum, crassiorum ciborum, salinorumque abusus & nocturnas, incautasque deambulationes maximum detrimentum afferre: contra vero luculentum caminum, copiosa vestimenta, calidum potum, parciolemque ac laudabilem ciborum usum ad præcavendos morbos admodum conferre.

*Quid in
alendo, &
legendo
corpore
servan-
dum.*

XXVII. Tertio ex rapis, pomisque jusculorum, vel suavissimi vini matutinam forbitionem multum prodesse, quibus oleum amygdalarum dulcium, aut his similia laxantia, dulcificantia, atque bechyca interdum sunt admiscenda.

XXVIII. Quarto cavendum potissimum, ne Romæ ovorum, lacticiniorum, carniūque salubrium copia desit, neve pauperes, aut victus, aut ignis, aut aliarum rerum inopia laborent.

SE-

[a] 3. de morb. n. 25. & 26. [b] Lib. 1. de morbis n. 27. & lib. de aer. loc. & aqu. [c] De Med op. par. 2. sect. 3. cap. 3. de vers. [d] Juxta Duret. divis. in coac. de peripneum. n. 22. [e] 3. de morb. n. 22. & de vict. rat. in morb. acut. n. 1. [f] 5. Epid. num. 1.

S E C T I O S E C U N D A.

Cl. Medicorum sententiae, qui in consilium adhibiti fuerunt in compendium redactae.

P R I M U S.

D. Lucas Thomasinus, Protomedicus generalis adductam morbi causam probavit rigorem videlicet tempestatis, pravamque corporum diathesin; & quoad curam praeservativam ait:

Primo oportere, ut ex agro Romano citissime in Nosodochia aegroti transferantur.

Secundo, ut viis, & fossis expurgandis invigiletur.

Tertio, ut carniū usus, vel minima necessitate cogente, privatim concedatur.

S E C U N D U S.

D. Joannes Trullius praesentem constitutionem neque novam, neque malignam affirmavit: non novam quidem ex eo, quod ab Hippocrate (a) in Thaso describatur concludendo, *duravit usque ad aequinoctium*. Immo, cum pleuritides, ac peripneumoniae ab eodem Hippocrate (b) recensentur inter morbos hybernos: *Hyeme vero morbi laterales, & pulmonis inflammationes, tussis, dolores pectoris, laterum, lumborumque, &c.* a summi frigoris systemate minime recessit, cum ex eo non transpiratione tantum intercipiatur, verum nitrosae aeris particulae infundantur, quae naturali sanguinis sulphuri cohaerentes mixtum quid, pyrio pulveri haud ab simile, componunt.

Ad curam, sanguinis missionem, vel repetitis vicibus, necnon oleosa jurulenta, ac pectoralia summæ utilitatis se observasse significavit.

Ad praecavendos autem morbos.

Primo Urbis expurgationem commendavit, ne aer in dies incalescens sordibus inficeretur, ideoque nova mala, eaque deteriora progigneret.

Secundo, domos igne calefaciendas esse censuit.

Tertio carnis esum facilius indulgendum.

T E R T I U S.

D. Angelus Modius, praesentem morbum ab excessu frigoris sicci, & nivosi processisse confirmavit.

In curatione praeter ceteris fluidorum tepidorum, quae sicco frigori tota diametro opponuntur, aquae praesertim hordei, cornu cervi, & consimilium copiam commendavit. Vescantium usum removet, cum eadem similibus morbi causae particulis componi existimaverit.

Inflammationum initio perutilem sanguinis missionem, se observasse; post sextum vero diem valde periculosa iis, qui pravis alimentis vescuntur, quales frequenter sunt,

qui sese in Nosocomia recipiunt.

Vinum inter morbi incrementa detrimento esse, fomenta, unctionesque adju mento.

Servandae vero valetudini

Primo ignem conducere arbitratus est.

Secundo alimenta ex juribus, & oleosis fluidis proficua; ideoque se facillime carniū usum indulturum.

Tertio, vias necessario expurgandas.

Q U A R T U S.

Dominus Jacobus Sinibaldus, praesentium morborum causam, interclusam transpirationem esse ostendit, ac nitroforum salium infusio-nem, qui duos inter se contrarios produ-cunt effectus; cum enim sulphuri sanguinis mis-centur, effervescentiam; contra vero, cum phlegmati adjunguntur, coagulum in eodem efficiunt.

Epidemiam, etiam austro flante, ideo per-sistere putavit, quod nostra corpora nitrosi salis copia jam sint imbuta; unde ventis australi-bus solutum sal facilius defluit.

Morbum & ipse neque malignum, neque contagiosum esse censuit.

Curandis aegris sanguinis missionem propo-suit, certo tamen tempore, pondere, atque mensura; verum, si sputum facile prodeat, eam minime probavit. Vescantium usum re-jecit, quoc cantharides respirationis difficulta-tem non tollant, immo irritando, eandem au-gere possint, & inflammationes.

Ad prophylaxim vero nil aliud proposuit, quam salubri victus ratione servata, a frigo-re potissimum sibi cavere. Quamobrem iis, qui ex corporis diathesi, gracili nempe, & gravedinosa, sunt in pectoris morbos proclivio-res, facilius hoc anno carniū, & jurium usum se concessurum.

Q U I N T U S.

Dominus Fossombronus, cum praefatus es-set, se in alio Conventu habito in aedibus Emi-nentissimi Domini Cardinalis Vicarii, fusius de praesentis morbi natura, ac symptomatibus disseruisse; de praeservativa tantum sermo-nem habuit, asseruitque vervecinae carnis & vitulinae, lacticiniorumque copiam, ut vi-li a pauperibus emi possint, esse comparan-dam.

Innuit deinde, immo enixe commendavit purgationem viarum.

S E X T U S.

Dominus Gaspar Realis in eadem fuit sen-tentia, praesentem constitutionem epidemicam esse, minime vero malignam, multoque minus contagiosam.

Ejus causam diuturnum, & contumax fri-gus asseveravit, mirumque non esse, si ca-nalibus austro laxatis, quidquid antea com-pressum una cum sanguine circumferebatur, suas

fuas inde vires exereret, ac pleuritides gigneret, tempestate quamvis mitiori.

Peculiarem singulis curandi methodum probavit, eam tamen præ cæteris, quæ largis oleosorum potationibus, opportunisque sanguinis missionibus faciliorem humorum exitu profluentiam. Vescantia robustioribus in corporibus minime repulit, Hippocratem imitatus, qui in pectoris morbis crurum abscessus commendavit.

Præservativam expetere dixit.

Primo vestes.

Secundo ignem,

Tertio ex carnibus, juribusque alimenta.

SEPTIMUS.

Dominus Antonius Pacchionus morbum epidemicum esse contendit, ortum nimirum ex aeris vitio, cuius agendi modum exposuit verbis illis Hippocratis: (a) *Fluxiones & perfrigerata valde carne, & percalefacta sunt, ac superinflammata, &c.* veritus tamen est, ne ob insolitas viarum sordes vere novo, in malignas febres verteret.

Ad eundem curandum phlebotomiam opportunam duxit in illis duntaxat, quas febris æque, ac pectoris dolor vehementius angeret; eos vero, quibus est dolor vagus, & lassitudo per universum corpus incesse, alvi fluxu potius, ac sudore se levatos vidisse tulit.

Circa præservationem:

Primo necessariam arbitratus est viarum expurgationem.

Secundo victum ex jure, atque carnibus.

Tertio panem salubrem cum copia lactiniorum.

SECTIO TERTIA.

SENTENTIA.

Illustrissimorum Præceptoris Sancti Spiritus; & Custodum Nosocomii Sancti Joannis in Laterano.

Medicorum oratione postmodum absoluta, adstantes cæteri nonnulla ad ægrorum Urbis Nosocomiorum statum pertinentia, necnon ad œconomiam, victum, & alia, quæ civibus etiam universis commodo esse poterant, adjecerunt.

II. Nosocomii Sancti Spiritus Commendator primus omnium confirmavit, rusticorum calamitatem, qui in agro Romano morbis corripuntur, ex eo promanare, quod non ante quintum diem in publica Nosocomia transferantur; id vero partim ipsorum voluntate sæpe sæpius abnuente, quod spe ducantur, citius ruri sese valetudinem assequuturos; partim immani eorum avaritia, quorum eosdem vehere officium est, qui, cum pro singulorum transvectione de secretis Domini Nostri largitionibus duodecim circiter argenteos denarios accipiant, tandiu morantur, donec ægro-

rum numerus augeatur, ut unica opera plures mercedes lucrifaciant; quod & ipsi Custodes in Nosodochio Sancti Joannis sese expertos esse testati sunt.

III. Omnes præterea consenserunt epidemiam, licet post austri flatum perseveret, sensim tamen diminui, cum in Valetudinariis tam ægrorum, quam defunctorum numerus duobus ab illinc diebus admodum decrevisset. Id nobis animum auxit, qui morbum circa futurum æquinoctium majorem partem cessaturum sperabamus.

IV. Sermo deinde habitus est de cibariorum caritate, ac vehementer monopolium, ut ajunt, quod hoc tempore in Urbe fit, culpatum, ovorum præcipue, ac butyri, quæ, cum æquo a propolis emanant pretio, subinde intolerabili venduntur.

V. De carnibus etiam, quæ Quadragesimæ tempore (licet interdum non sine prudenti consilio) carius venales habentur, disputatum est, expensumque in magna hac, communique rerum calamitate injustam esse aviditatem, quæ paucis proficiat sub imagine charitatis, universis vero noceat pauperibus.

VI. Demum Eminentiss. Dominus Cardinalis Marefcottus hæc omnia describi voluit, Sanctiss. Patri exponenda, velut habitæ Congregationis corollaria.

SECTIO QUARTA.

DECRETA

Conventus habiti in ædibus Eminentissimi Domini Cardinalis Marefcotti, ad Sanctissimum Pontificem deferenda.

Quamvis numerus valde imminutus tam ægotantium, quam decedentium nos in spem erigat, fore ut Divino favente Numine, Romana epidemia post æquinoctium omnino sit cessatura; nihilo tamen minus hæc, quæ modo ad illam magis, magisque debilitandam conducere posse creduntur, Sanctissimo Domino Nostro humiliter exhibentur. Primo necessario mandandum iis, ad quos spectat, ut ex pagis agri Romani solito citius infirmi transferantur; quandoquidem hucusque nonnisi post quintam diem miseri ad Valetudinaria transvecti sunt, ut proinde viribus destituti, morboque oppressi tanto numero defecerint.

II. Secundo curandum, ut Medici regionum Urbis majori, qua possunt, charitate, frequentia, ac diligentia pauperes infirmos eorum curæ commissos visitent, atque, si opus fuerit, aliorum etiam opera addatur: egenorum item familiæ uberioribus eleemosynis leventur.

III. Tertio, ut lanii a majori lucro Quadragesimæ tempore abstineant, saltem hoc anno, ut quod in suarum filiarum, neptiumque doctes constituendas verteretur, in pauperum universorum, angustis adeo rebus, commodum cedat; id autem Annonæ Præfectus præstiterit.

IV. Quarto, ut Urbis viæ, & cloacæ una cum fossis Castri S. Angeli fordibus expurgentur.

V.

(a) de Loc. in hom. II. 15.

*Panificio
invigilan-
dum.*

V. Quinto, ut Annonæ frumentariæ Præfectus furnos diligenter invisendos curet, ut panis sit rite, ac salubriter in usum civium paratus.

VI. Sexto Annonæ Præfectus, & Conservatores Urbis sedulo dent operam, ne butyrum, quod propolis tresdecim assibus emitur, triginta (ut propria faciunt auctoritate) vendatur, idemque de omni lacticiniorum genere præstandum; quibus publica æstimatione certum pretium tempore etiam Quadragesimæ constituere oportet; alioquin inopes, licet Sanctiss. Dominus Noster eorum usum indulserit, illa sibi comparare non potuerunt.

*Uberrati
Annonæ
prospici-
tur.*

VII. Postremo, cum Romæ magna ovorum caritas feratur, hancque propolarum monopolio augeri, qui decem singulis decussibus accipientes, quatuor duntaxat, vel quinque eadem numerata pecunia reddunt: idcirco primum Præsidibus omnibus scribendum earum proviciarum, in quibus stationes militum minime fuerunt, Patrimonii videlicet, Umbriæ, Sabinæ, & Maritimæ, ut ibi minori, quo fieri poterit, pretio ova comparent, & Romam ad suppeditandam copiam celerrime curent asportanda. Similiter Annonæ Præfecto mandandum, ut explorantes tam intra, quam extra Urbem emittat ad monopoliorum auctores notandos, qui debitis pœnis afficiantur.

*Monopolia
inhibenda.*

*SS. Domi-
nus cuncta
probavit,
eoque im-
perante
perficiun-
tur.*

VIII. His auditis ineffabilis Sanctissimi Patris Pietas, non modo probavit omnia, sed sine ulla mora absolvi, perficique iussit. Unde post paucos dies Urbs sordibus expurgata, ovorum, ac salubrium ciborum affluentia redundavit. Quinimo Illustriss. Bonaventura a Secretis Sanctissimi largitionibus, etsi cru- ris morbo detineretur, acri tamen, quo pollet ingenio, assiduam operam præstitit, ut pauperibus tam agris, quam adhuc sanis, nec Medici, nec pharmaca, neque victus, neque alterius necessaria rei, præsertimque ignis copia deesset.

*Excellenti-
ssimi
Principis
Ruspoli
charitas a
Sanctissi-
mo Patre
commen-
data.*

IX. Illud non prætereundum existimo, quod postridie me invisentem Principis Ruspoli Conjugem, cum Excellentissimus ejus Vir de Congregationis decretis esset percontatus, rusticorumque miseriam accepisset, qua est animi pietate, in se ultro recepit eosdem ex ora maritima ad Centum Cellas, quo loco prædia ditionis ejus maxime patent, in Nosocomia quam celerrime exportandos. Quod nobile charitatis argumentum cum ad Sanctissimum Patrem attulissem, plurimum sane commendavit, & Eminentissimo Cardinali Marefcotto ejus Patruo benevolentiae testimonium exhibuit.

C A P U T V.

Progressus tam constitutionis temporum, quam epidemici per totum Martium, & principium Aprilis.

*Metus red-
integratur
sum ex ni-
xibus, &*

Cum prope Februarii finem, ingenti frigore jam remittente, epidemiam sensim decrescere lætaremur, novo metu percussi, novo periculo objecti sumus. Nam copiosis ni-

vibus in vicinos montes pridie Kal. Martii delapsis, una cum pluviis, & austris; improvise Tiberis elatus est, atque imas Romæ partes inundavit. Quamobrem duorum dierum spatium paulatim alluvione crescente cellæ vinariæ in via Urbi, & S. Rocchi, aliisque humilioribus Urbis locis repletæ sunt.

*algore re-
deunte,
tum ex
Tiberis i-
undatio-
ne.*

II. Crevit præterea calamitas, & pavor, cum relatum esset, non modo pratorum scrobes, & fossas mœnium Leoninæ Urbis aquarum exundatione repletas esse; verum etiam & majorem Castri fossam, licet cataracta dimissa aquæ fluminis illinc arcerentur; nam pluviis e cælo tam recta cadentibus, quam obli-

*Exundan-
tibus a-
quis fossa
Leoninæ
Civitatis,
& prato-
rum scro-
bes opple-
ta.*

que per terræ poros ex altiori Arce subeuntibus, ac penetrantibus, impleta fuerat. Immo, cum post quatuor dies Tiberis intra suum alveum se recepisset; ac propterea in spem venissemus, fore ut magna etiam fossa, sicut pratorum scrobes pene aruerant, exhauriretur, delusi fuimus; cum illam pertinaciter eodem latice plenam intueremur, qui stagnando virere jam, ac putescere incipiebat. Causa igitur vestigata compertum est vetus emissarium antecedentibus fluminis alluvionibus, aggregata terra prorsus oclusum ita ut elata quanquam cataracta, liber præpediretur effluxus aquarum, quæ cum fordibus eo loco residentibus corruptioni erant obnoxia.

III. Interea complures magnæ æstimationis viri suadere Sanctissimo Patri conati sunt, ut quamprimum e Vaticano, inundatorum pratorum exhalationibus proximo, ad Quirinalem a Tiberi remotum incolendum transiret, Sanctissimus autem Princeps subditorum suorum charitate succensus, nulloque propriæ valetudinis timore correptus, ejusmodi consilium respuit, libereque respondit: *Non decere Pontificem de sua potius, quam de publica salute esse sollicitum. Se adduci nullo modo posse ut de migratione solita cogitaret, nisi omni alienæ valetudinis metu sublato.* Hinc e vestigio Io. Baptista Contino Sacri Palatii Architecto imperavit, ut nulla sumptuum habita ratione quas diximus fossæ quamprimum expurgarentur. Ille nihil cunctatus statim una mecum tam minorem, mœnium nempe Leoninæ Urbis, quam majorem Arcis fossam invisens, minorem illico exonerari curavit, cum liberam haberet cloacam, parumque, aut nihil sordium contineret. Ad majorem vero exhauriendam novum emissarium versus Tordinonam, quam vocant, apertum est, per quod superno profluente latice, majorem partem exinanita fuit. Parva tamen fossula, seu medius canalis, qui vulgo *Cunetta* dicitur, quippe profundior, exhauriri non potuit, in quo sane luculentior humor subsederat, & diuturniori stagnatione computruerat: quamobrem obstructio propere submota est, quæ vetus infarciebat emissarium, seu cloacam inferiorem, quæ propior patet in Tiberim exitus juxta S. Spiritus Nosocomium.

*Sanctis-
simi Pa-
tris respon-
sum, Apo-
stolico
Princepe
dignum.*

*Quæcun-
que canalis
aquis ab-
hibita.*

*Quæcun-
que canalis
aquis ab-
hibita.*

men est *Porta Castello*, affluenter illac duceretur, ne crassiores, & putidiores sordes, quæ post fluidoris laticis effluxum ima fossulæ tenebant, deterius contabescerent; sed perenni purioris aquæ cursu diluerentur, atque in flumen abriperentur. Quidquid vero nimia tenacitate absterfioni obstitit, excavatis ad latera scrobibus, ut alias, sepultum est. Hæc omnia intra Martium absoluta fuerunt; eodemque tempore cellæ vinariæ a Tiberi inundatæ, cænoque plenæ expurgatæ sunt, cum Illustrissimus Præsul Augustinus, viarum Præf. Edictum † promulgasset.

† Vide
Summa-
rium lit.
C.

V. Opportunum quoque visum fuit die ix. Martii Arcem universam lustrare cum Illustrissimo Præfule de Marinis Camera Auditore, qui Ærario etiam Pontificio tunc temporis præerat, cum quo, præter D. Continum, Illustriss. Dominicus Serlupus interfuit, utpote qui tunc Propræfæcti Arcis munereungebatur. Probatum fuit, murorum expurgationem absolvi, & insuper jussu, omnes herbas mortuas, palmites, spinasque in fossa comburi.

Epidemia
circa me-
dium A-
prilem se-
re extin-
ctæ.

VI. Verum, ut ad temporum constitutionem, ac præfatorum morborum historiam revertamur, silentio non est prætermittendum, quod circa Martii finem, & Aprilis initium, cum aliquot iterum diebus frigus rediisset, inclinans jam epidemia virium aliquantum resumpserit, donec circa medium Aprilem inopinato, ac fere æstivo succedente calore, pene profligata visa est; cum unum, aut alterum, ut de Londinensi scripsit Sydenhamius, sparsim feriret; non tamen omnino pravam indolem deposuit, quam post idus Maii alicubi ostendit.

CAPUT VI.

Popularis morbus in malignam naturam transmutatur. Tandem ineunte Junio desinit, ac penitus exstinguitur.

JAM exeunte Majo vires epidemici morbi conciderant, atque ex longo metu periculoque Populus Romanus respiraverat; cum post effusos imbres, post austri flatus, rursus aquilones invaluerunt; quibus reliquæ, ac veluti semina epidemiæ, quæ supererant, rarius quidem, sed gravius repullularunt, potissimum apud Urbis regiones Tiberi, fossis, vineis, locisque aliis inquinatioribus finitimas, e quibus sordes, simulque nondum integre absterfus erat. Etenim malignæ ibi pleuritides emerferunt, quam atrocitatem nusquam hætenus inter maximos epidemiæ impetus fueramus experti. Sectio namque venæ, quæ prius tot ægros a mortis discrimine vindicaverat, mox versa in contrarium malorum indole multos misere perdidit.

II. Testimonium permutati moris in populari pleuritide inter cætera habuimus ægritudinem cujusdam Monachi, quem nos invisimus ad ripam Tiberis in via Ursi, intra Cænobium Sanctæ Mariæ in Pusterula. Eo loci, postquam medio Majo rhedarius, & coquus

Monasterii, perniciofa peripneumonia correpti ex sanguinis missione deterius se habuerunt, vitamque cum morte commutarunt, ipse arcessitus sum, ut aessem in consilium ægrotanti Parocho Reverendiss. Domino Henrico Noe, qui ob assidue præstita domesticis moribundis officia pietatis, eundem morbum contagione contraxerat. Erat hic quadragenarius, robustus, habitusque gracilis, febricitabat acute cum dolore lateris, magno anhelitu, lingua sicca, & quod plus adhuc urgebat, cum vaniloquio, urinis confusis, & maculis hic illic tertio jam die in cute apparentibus. Agitatum cum doctissimis viris, qui ejusdem curationi præerant, an secanda esset vena, ubi de viro agebatur prava quidem pleuritide, sed vigentis ætatis, & validi pulsus. In diversa abeuntibus aliis, ipse multis argumentis evinci, non esse mittendum sanguinem; cum non illius copia peccaret, nec purum, ac fervescens sulphur morbum pareret, sed lymphæ ubertas, ac lentor, & impurum sulphur cum sale acri luctarentur in sanguine; unde oleosis potius, diaphoreticis alexipharmacis, diluentibus, bechicis, anacatharticis, topicisque laxantibus curationem inchoandam, absolvendamque. Propinatum igitur statim fuit oleum amygdal. recenter tractum ad uncias quatuor cum duobus granis camphoræ; admota dolenti lateri fomenta, necnon adhibitæ universo corpori frictiones, & siccæ cucurbitulæ. Alvus interim ab oleo soluta, aditum præbuit diaphoreticis, ac dissolventibus ex sanguine hircino, rasura dentis apri, stibio diaphoretico, mandibula piscis lucii, & cor. cer. philos. præp. copiosis itidem sorbitionibus, partim ex jure tenui, castigato rasura cor. cer. rad. scorzonæræ, & flor. papav. thead. partim ex aquis stillat. scabiosæ, & card. sanc. quibus lapis histricis infusus fuerat. His porro medicamentis largus sudor quinta die erupit, & anacatharsis libere promota est, quibus evacuationibus perdurantibus, æger feliciter, ac sine ullo relapsu convaleuit.

Ægroti
duo sex-
guinis
missione
ad mor-
tem adi-
guntur.

A præva
pleuritide
qua cura
restitutus
ager.

Recurven-
tibus a-
quilonibus
gravius
recrudes-
cunt reli-
quæ epi-
demie.

III. Hinc intelligit unusquisque, quam necesse sit, ut, variantibus quoquo modo in populari etiam morbo causis, & signis, illico medela varietur; ne facultas levandis ægris divinitus data, in perniciem potius, incuria Medicorum vertatur; quod tunc præcipue accidit, cum theoremata medica, tanquam geometrica axiomata Clinici sequuntur; quasi vero utraque abstracta, nihil a materia, ejusque affectionibus penderent. Cæterum, cum vagi, & inconstantes epidemiæ alicujus vices, moresque fuerint; in quacunque earundem mutatione semper melior est conditio illorum, qui posterius, quam qui prius ægrotaverint, nam Medici ex priorum exitu aptiora passim ad curam insequentium documenta depromere solent; ut ingenue, advertit Franciscus Vallesius (a), & nos ipsi tum alias, tum maxime postremis hisce in casibus experti sumus, in quibus nemo non videt conditionem Parochi, permutata epidemiæ indole, melio-

Varianti-
bus signis,
& causis
medela
varianda.

(a) In Comm. lib. 1. cpid. sec. 3. super hist. Clazomenii pag. 78.

meliolem fuisse , quam coqui , ac rhedarii , qui , cum primi in novam morbi speciem incidissent , obierunt .

IV. Tandem Superis gratiæ , laudesque , principio Junii , cum multi dies nullis ventis turbati , immo constanti serenitate læti illuxissent , æstus invaluit , atque solutis , dissipatisque impuri nitri particulis , atmosphæra puriori æthere sensim revirefcens omnes penitus epidemiæ reliquias a nobis excussit .

C A P . U L T I M U M .

Epidemiæ Historia duabus epistolis ulterius illustratur ,

Non abs re futurum visum est nobis , si nihil prætermittentes quod argumento nostro qualemunque lucem asserre possit , epistolam subjiceremus eruditissimi Viri Jo: Fantoni , una cum nostra , ex quibus uberius constat ; quam late per totam Europam rheumatica epidemia pervagata sit ; neque ullum fuisse peculiare Romani cœli vitium in universali illa omnium fere provinciarum calamitate culpandum . Hæc igitur ad me clarissimus Fantonus :

VIRO ERUDITISSIMO , AMPLISSIMOQUE

J O . M A R I Æ L A N C I S I O

ARCHIATRO PONTIFICIO ,

Jo. Fantonus S. P.

II. Bina ægritudo corripuit me , postquam literæ tuæ elegantissimæ postremo ad me pervenerunt ; prior cutanei doloris , & cardialgiæ species , altera cum tussicula faucium angustia , & cephalalgia celeriter me invasit , & paucos intra dies dimisit . Prioris medela morbi sudor exiit , atque purgatio ; alterius in lecto requies , silentium , somnus , sobrietas , caldiuscula potio . Hyemem rigidissimam præmaturus auster excepit , parens vigentis apud nos epidemiæ , qua tertia pars civium rursi , angina , coryza , varioque rheumatismo vexatur . Neque vero diuturnæ sunt , neque perniciosæ ægritudines ; quanquam miserrimos passim in oppidis Pedemontii homines multos mori , ut in Gallia , accepimus .

III. Irasci adversæ fortis non parum soleo , minus ob corporis mala , quæ passus sum sævissima , quam ob intercepti studii causas . Enimvero hyems tyranna difficiles passim ægritudines curæ nostræ dedit , & quod supererat otii nobis animandis luculento foco impendebatur . Nunc popularis morbus assidue nos habet sollicitos , neque adhuc salus nostra confirmata est . Verum hisce malis , atque laboribus suis tandem , & quod speramus , brevi erit terminus : quidque tua in me consilia præstiterint , totus orbis spectabit .

IV. Ego interim , ut firmiter valeas , Deum precabor , & boni omnes precabuntur ; magni

enim interest , tantum nobis Fautorem diutissime servari .

Augustæ Taurinorum die xxvi. Februarii MDCCIX.

VIRO CLARISSIMO , DOCTISSIMOQUE

D. DOCTORI JOANNI FANTONO

Medicinæ , & Anatom: Profess. Celeberrimo .

Jo. Maria Lancisius S. P. D.

V. Miseram quidem , sed opportunam ex epistola tua consolationem accepimus , Vir doctissime ; cum enim non sit cuique dolendum in eo , quod accidit universis ; profecto de illa morborum epidemia , quam tota Gallia Cisalpina , Hetruria , & Latium usque Neapolim decursu inclinata jam hyemis graviter pertrulerunt , nobis tanto nunc minus expostulandum , querendumque esse videtur , quanto magis hoc ipsum ægritudinum genus ex aliis in Belgio , ex te vero isthic , & in Gallia populariter vagatum esse audivimus . Quid , quod prope injuriosi , & contumeliosi essemus in Deum , si de communi infortunio pertinacius doleremus , quippe qui Europæ plagam , ad meridiem conversam incolentes , proindeque hyemali asperitati , quæ maxima hoc anno , & solito diuturnior apud nos fuit , minus quam Insu-bres assueti , plus etiam sustinere malorum debuissimus , nisi præsens , & summa Sacratissimi Pontificis charitas , & providentia incolarum , advenarum , accolarumque calamitatibus propere , & largiter succurrisset ? Etenim vigilantissimus Princeps , cum primum sensit duriori ex frigore gravem annum urgere , omnem curam ac sollicitudinem impendit , ut , cum nihil aeris intemperiei desuper immisisset per humanas vires detrahi posset , omnia saltem , quæ ex probis alimentis , & potibus , aliisque vitæ nostræ subsidiis derivari , nostrumque renixum augere quoquomodo valent , pauperibus , in quos præsertim libitina defecit , abunde sufficerent . Videbit , spero , aliquando lucem dissertatio , quam de hoc argumento cursim quidem , sed tamen fideliter exaravimus . Neque forsitan philosophandi methodum in illa alpernaberis , cum cernes , præmissa tempestatum constitutione , nos universam malorum causam in duorum coitionem principiorum rejecisse ; quorum alterum putamus impeditam perspirationem externarum , internarumque superficierum ; exinde enim , secundum varia corporum discrimina , modo rheumaticæ solum , modo acutæ febres profectæ sunt ; alterum vero infusum ab aere sal acidum , verosimiliter nitrosum , cujus admixtione coacti latices , pro diversis pariter susipientium temperamentis , coryzas , tussis , anginas , pectoris dolores , pleuritides , aliasque rheumaticas affectiones in iis præcipue locis induxerunt , ad quæ frigidus potissimum aer nudo contactu pervenit .

VI. Quærentibus vero , quamobrem hujus-

modi mala , cæteroquin ab aquilonari tempestate produci solita , ut scripsit Hippocrates (a) , multos hoc tempore homines , quos primum borea flante non corripuerunt , præmaturo subinde austro reflante illico invaserint ; fatis arbitror factum , si animadvertendum proposuerimus austrum , qui media hyeme diuturno , vehementique boreæ statim succedit , eundem pene refluxum esse aeris nitroso sale imbuti , qui aquilonis pennis ex septentrione versus meridiem paulo ante volavit . Unde hic ventus , tanto quidem fraudulentior borea censendus est , quanto levi sulphure recens imbutus minus cautos reddit homines , quibus apparenti tepore blanditur ; atque idcirco , in causa est , ut laxata nostrorum vasorum textura inquinati lactices , qui adhuc cum sanguine in multis sine noxa ferebantur , in membranarum , glandularumque folliculos facilius irruant , ibique pro illorum ingenio diversa rheumata creaturi subsistant .

VII. Sed linquamus hæc plena mœroris , & ad læta veniamus . Porro firmata corporis tui valetudine , studia feliciter per te repetenda confidimus . Solent enim illud emolumentum nonnullæ ægritudines nobis afferre , ut partim refocillatis per otium cerebri fibris , partim depuratis cum sanguine spiritibus , sapientiores evadamus . Te interim precor , ut mei sepe memineras , qui tui nunquam possum oblivisci . Vale .

Romæ VI I. Kal. Aprilis MDCCIX.

Epilogus , & Conclusio totius Dissertationis .

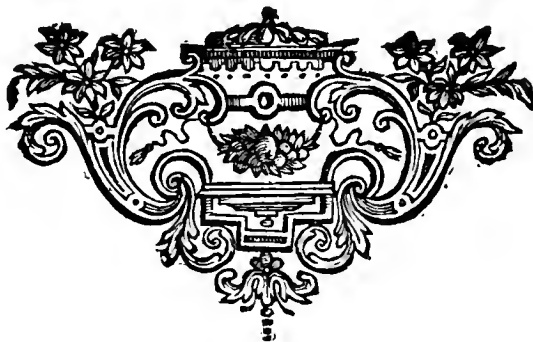
ET incolis igitur , & exteris jam fidem liberavimus , cum ob oculos exposuerimus

quid Romanum cælum commendet , quid rursus noxæ periculum afferre possit ; ut quam sibi vitæ rationem utrique eligant , & quam purgando ab aquis hærentibus solo , tuendisque a summo algore corporibus curam impendere debeant , ex vetustis , & recentibus historiarum , atque exemplorum monumentis , ex illustrium Medicorum monitis , ac nostris utcunque animadversionibus intelligant . Et quanquam Urbem , non exigua sui parte , humili loco subsidentem , atque australibus , africanisque ventis objectam cernamus , hinc tamen potius argumento inferendum , Dei consilio factum esse , ut Roma , Orbis futura Domina , & Magistra , ita demum perenni salubritate frueretur , si omnis victus , morumque intemperantia depellatur , & sedulis Magistratum studiis ad publicæ incolumitatis custodiam fœderatis , labi cuicunque adventitiæ proinus occurratur . Nemo igitur posthac de nativa Romani cæli salubritate dubitabit , modo oculis saltem suis credere velit , ubi nimirum alternantibus vallibus , collibusque , mixtum soli locum , feracissimos campos , & rheriacalibus herbis abundantes , & salubribus euris , zephyris , & aquilonibus perflatos ; aquas innoxias , fruges , lacticia , & carnes lectissimas ; tum incolas optimo colore , & acri ingenio , & morum suavitate præditos ; tum senes longævos , atque ea in ætate corporis , ac mentis viribus maxime pollentes intueatur . Quamobrem nihil ad Urbis felicitatem a D. O. M. defuit , cui propterea summopere gratulandum nobis est , quod tantis vitæ , morum , & valetudinis præsidis , in ipsa Religionis Arce sub CLEMENTISSIMO PRINCIPE perfruamur .

Situs Urbis incolarum temperantiam potissimum postulat ad salubritatem conservandam .

Nativa salubritatis argumenta recensentur .

(a) 3. Aph. 5. & 6. epid. sect. 7.

S U M M A R I U M E D I C T O R U M ,

Quæ in decursu Rheumaticæ Epidemiæ indicata fuerunt.

Lit. A.

E D I C T U M ,

Ut Urbs a sordibus quam citissime expurgetur :

E D I T T O

Contro chi lascierà calcinaccio, letame, stabio, & altre immondezze nelle Strade, e Piazze della Città di Roma.

FABRICIO AUGUSTINI Chierico di Camera , e Presidente delle Strade.

Edendosi raccolta nelle Strade, Vicoli, Piazze, & altri luoghi di quest' Alma Città una straordinaria, & intolerabile quantità di stabii, letami, calcinacci, & altre immondezze, che non solamente inducono deformità, & impediscono il libero transito, ma, cagionando in oltre gran fetore, possono portare un notabile pregiudizio alla salute de i Cittadini, & essendo ciò pervenuto a notizia di Sua Santità, ha col suo paterno zelo ordinato, che si provveda prontamente a tal disordine, deformità, e pregiudizio. Onde Noi di comandamento espresso della Santità Sua, datoci in voce, e per l'autorità del nostro officio, inerendo ancora ad altri Editti sopra di ciò in altri tempi pubblicati, espressamente ordiniamo, e comandiamo per il pubblico servizio, che tutti quelli, i quali tengono stabii, letame, & altre immondezze avanti le loro case, stalle, fimesse, alberghi, o altri siti di questa Città, quantunque sieno di qualsivoglia stato, grado, e condizione, e benchè degni di speciale, & individua menzione; ancorche Ecclesiastici, e luoghi pii, debbano dentro il termine di giorni otto, da correre immediatamente dalla pubblicazione del presente, levare, e far levare li detti stabii, letame, & altre immondezze; e quelli, e quelle rispettivamente portare, e far portare nelli luoghi soliti, o in altri luoghi pro-

Lancisi Oper. Tom. I.

prii, & opportuni a riceverli, purchè non apportino, nè possino apportare impedimento al libero transito, nè nocumento alcuno alla pubblica salute, in modo tale, che dette strade, vicoli, piazze, e luoghi restino dentro detto termine del tutto liberi, e politi sotto la pena a chi contraverrà di scudi venticinque d'oro, e d'altre pene corporali, e pecuniarie a nostro arbitrio, secondo la qualità de' casi, e condizioni personali, da incorrer si ipso facto per ciascuno, & in ciascuna volta, che si contraverrà; notificando inoltre, che dette immondezze in caso di contravenzione si faranno portar via a spese de i delinquenti, e si starà alle semplice relazione di qualsivoglia Essecutore, o di un solo testimonio, e si procederà anche per inquisizione irremissibilmente, & alle sudette pene saranno tenuti li Padroni, Cocchieri, Garzoni, & altri huomini, & operarii, e ciascuno di loro infolidum.

Parimente ordiniamo, e comandiamo espressamente, che in avvenire non si gettino più in conto alcuno nelle sudette strade, vicoli, piazze, & altri luoghi, i sudetti stabii, & immondezze, o pure dovendovele gettare, per non haver commodità di tenerle dentro le stalle, rimesse, alberghi, & altri luoghi chiusi, si debbano levare, o far levare, e portar via, come sopra, di mattina in mattina, o almeno di giorno in giorno onninamente, in modo tale, che non vi si cumulino e non vi si arrestino per due giorni intieri, alla riserva de i

L

gior-

giorni festivi di precetto, sotto le pene sudette, da incorrerli come sopra.

Che li Cocchieri, Carrettieri, Stabiaroli, & altri, che portano via detti stabii, letame, & immondezze, debbano portarli ben custoditi, uniti, e reparati di modo, che nè pure una minima parte di essi ne cada per le strade, e piazze sudette sotto le medesime pene di sopra espresse a chi contravverrà.

In quanto alli calcinacci, & altre immondezze anche espressamente ordiniamo, e comandiamo, che in niun modo, e sotto qualsivoglia pretesto si scarichino, e buttino nelle strade, & altri luoghi sudetti, e nè tampoco nelle muraglie di questa medesima Città, ma debba ognuno portarli alli luoghi soliti, e consueti, e nell'istesso tempo spianarli, e pareggiarli in modo, che non facciano rialti, nè sfossature, sotto le pene già espresse; inculcando inoltre, che si caminerà anche in ciò contro i trasgressori nella forma espresa di sopra.

Si avverte intanto ad ognuno, che si procederà alle sudette pene irremissibilmente, e non si attenderà alcuna scusa, o pretesto, nè tampoco qualsivoglia licenza, patente, privilegio, o elenzione; poichè queste, e questi s'intendono, e sono già stati espressamente con altri Chirografi Pontificii, e pubblici Editti rievocati, & annullati, siccome Noi rispettivamente d'ordine della Santità Sua di nuovo col presente li rievochiamo, & annulliamo, e di niun' effetto, e vigore li dichiariamo, dandosi con questo ampla facoltà, & autorità a qualsivoglia Essecutore di procedere, e catturare li Trasgressori, trovandoli nell'atto della controvenzione, con darne poi relazione all'Offizio del nostro Tribunale.

Il presente Editto, affisso, e pubblicato che sarà ne' luoghi soliti, e consueti, astringerà, e legerà ognuno, come se gli fosse stato personalmente presentato. Dato in Roma questo dì 4. Febbrao 1709.

F. Augustini Ch. di Cam. e Presidente delle Strade.

Ugo Ottaviano Accoramboni Maestro di Strada.

Francesco Lancia Maestro di Strada.

Angelo Vitelleschi Maestro di Strada.

Luzio Savelli Maestro di Strada.

Francesco Nicola Orsini Not.

Die, mense, & anno, quibus supra, supradictum Edictum affixum, & publicatum fuit ad valvas Curie Innocentianae, & in acie Campi Florae, ac in aliis locis solitis, & consuetis Urbis per me Peritum Paulum Sperellum Eminentiss. & Reverendiss. D. Card. Cam. & Illustriss. DD. Magistr. Viarum Mandat.

Lit. B.

E D I C T U M

Quo currentis Quadragesimae tempore permittitur usus ovorum, & laticiniorum.

E D I T T O

GASPARO per la misericordia di Dio Vescovo di Sabina, della S. R. C. Card. di Carpegna, e della Santità di N. Sig. Vicario Generale &c.

LA Santità di Nostro Signore havendo inteso con suo sommo dispiacere, che le nevi lungamente cadute, & i geli straordinarii, e pertinacemente durati ne' prossimi passati mesi, habbiano cagionato, e tuttavia cagionino nella maggior parte degli Abitanti di quest' Alma Città di Roma alcune infermità pericolose con notabile mortalità, hà col suo Paterno zelo fatto consultare i più periti, & sperimentati Medici della Città per rintracciarne l'origine, e procurarne la cura; e perchè la medesima Santità Sua ha udito con sommo suo dolore, che questi mali derivano da copia grande d'umori acri, e salini, e che potrebbero prendere un grandissimo accrescimento dall'uso de' cibi Quaresimali, tanto più, che con la penuria dell'erbe, che per la stessa cagione de' freddi eccessivi, si sono inaridite, viene a mancare un'humido, e benigno temperante de' sudetti sali; perciò con la paterna sua carità si è degnata, ad oggetto di ovviare a i sudetti mali, di mitigare alquanto il santo rigore della presente Quaresima, dispensando con tutti gli Abitanti di Roma, sue Vigne, e Casali, di potersi cibare, a riserva delle Tempora, e de' giorni di Venerdì, e di Sabato, d'uova, e laticinii, dalla prima Domenica di Quaresima inclusive, fino alla Domenica delle Palme exclusive. Non intendendo però di esimere alcuno (fuori che ne i giorni delle Domeniche) dall'obbligazione del digiuno, siccome si ordina nell'Editto da noi pubblicato per l'osservanza della Quaresima al num. 7. quale vuole la Santità Sua, che eccettuata la sudetta Dispensa, resti in tutto il suo vigore, e con le medesime pene.

In tanto sono esortati tutti da Sua Beatitudine a compensare la sudetta permissione con la maggior frequenza de' Santi Sacramenti, con l'accrescimento delle orazioni, limosine, & altre opere di pietà. Ma più particolarmente dichiara, che chi si vorrà servire della presente Dispensa, debba recitare cinque Pater noster, e cinque Ave Maria in cialchedun giorno, per implorare il Divino ajuto nelle correnti calamità del Christianesimo.

Finalmente vuole Nostro Signore, che questa Dispensa si estenda a tutti i Religiosi dell'uno, e dell'altro sesso, fuori che a quelli, i quali

quali hanno il voto d'offervar vitto quaresimale. Dato questo dì 16 Febraro 1709.

G. Card. Vicario.

N. A. Cuggiò Secr.

Lit. C.

EDICTUM

Ut desides aque, cœnosaque corpora post Tiberis inundationem amoveantur.

EDITTO

Che si nettino le Case, e le Cantine, dall'Acque, & immondizie lasciatevi dell'escrescenza del Fiume Tevere.

FABRIZIO AUGUSTINI Chierico di Camera, e Presidente delle Strade.

IN vigilando sempre più la Santità di Nostro Signore con il suo Paterno zelo alla salute, & all'indennità de' suoi sudditi, e conoscendo quanto sarebbe nocivo all'aria di quest'Alma Città, se opportunamente non si provvedesse allo spurgo tanto di tutte le Case, Cantine, Cortili, e Pozzi esistenti dentro di Roma, e sue adiacenze, quanto de' Fossi, de' Prati, delle Vigne, e di altri luoghi posti fuori di Roma, dalle acque, & immondizie restate per l'escrescenza del Fiume Tevere, molto più attesa l'insalubrità della presente Stagione. Quindi è, che di comandamento espresso della Santità Sua, datici in voce, e per l'autorità del nostro Ufficio ordiniamo a tutte, e singole Persone di qualsivoglia stato, grado, e condizione, di luoghi Pii, Ospedali, e di Chiese, & a qualunque altra persona, che avesse bisogno anche di speciale, e specialissima menzione, che dentro il termine di giorni tre, da principiare dal dì della pubblicazione del presente, e da correre in tutti li giorni, anche festivi, debbano dar principio a spurgare, e continuare senz'alcuna intermissione fino all'intero spurgo delle loro Case, Cantine, Cortili, Pozzi, & altri luoghi tanto dentro la Città di Roma, quanto nell'adiacenze alla medesima, e dove sieno penetrate l'escrescenze sudette del Fiume. Volendo ancora, che debbano nettare li sudetti luoghi da tutte le altre immondezze, cioè letami, e materie, che per questa, o per altra cagione potessero esser fracide, guaste, e putrefatte; e che in qualsivoglia modo rendessero, o causassero fetore, o producessero altra cattiva esalazione, non intendendosi però di calcinacci, o altri materiali fodi di qualsivoglia sorte, e dette immondizie, matrico, & altre materie simili, ordiniamo si portino alli luoghi soliti assegnati per li medesimi scarichi, sotto pena di scudi cento per ciascheduna trasgressione passato detto termine, & altre pene anche corporali, secondo le qualità personali a nostro arbitrio; avvertendosi, che si starà alla semplice relazione d'un solo Testimonio; per

Lancisii Oper. Tom. I.

le quali pene si procederà irremissibilmente manu Regia, & more Camerali con ogni rigore.

Si avverte in oltre, che nella sudetta pena incorreranno tanto i Padroni, quanto i Pigionanti, & Affittuarii rispettivamente, e qualunque altro, volendo, che gli detti Affittuarii, Conduttori, e Pigionanti nel termine di altri due giorni immediatamente sequenti sieno tenuti a spurgare, e pulire come sopra, caso che li Padroni non eseguissero, & effettuassero detto spurgo, e polizia in detto tempo, come sopra: non rimettendo però la pena incorsa da detti Padroni, ne meno a i Pigionanti, ed altri sudetti, che faranno tenuti ad interpellare i Patroni, per il detto spurgo in loro mancanza, e si procederà contro gli uni, e gli altri indistintamente, nè si ammetterà alcuna scusa, nè pretesto, e salva sempre la pronta esecuzione di dette pene contro li Padroni, Possessori, Pigionanti, & altri sudetti. E quando tutti mancassero, si faranno pulire, e levare le dette acque, immondezze, e matrico de facto ex officio a loro spese, danni, & interessi, per li quali si procederà de facto, & manu Regia tanto contro a i Padroni diretti, quanto a i Pigionati, Inquilini, Affittuarii, & altre Persone sudette, oltre alle pene, come sopra.

Et acciochè per la trascuraggine, e negligenza de' Padroni non restino pregiudicati gl'Inquilini, Pigionanti, Affittuarii, & altri &c. con incorrere nelle pene sudette, volendosi provvedere al beneficio del Pubblico senza lesione alcuna dell'interesse privato; ordiniamo, che non vedendo adempito da' Padroni nel termine prefisso tutto ciò, che si prescrive nel presente Editto, e che li Pigionanti facessero fare lo spurgo a loro spese, in tal caso habbiano li medesimi la facoltà di ritenersi lo speso nelle pigioni, affitti, e rate decorse, e da decorrere in avvenire, senza che possino in qual sivoglia modo restare esclusi da detta bonificazione per le spese fatte nelle Case, & altri beni da loro posseduti per la sudetta causa.

Et essendosi considerato, che possi esser di minor spesa, & incommodo il portar la robba liquida nelle chiaviche vicine, non potendosi portare con le carrette, perciò si permette di poterlo fare, avvertendo non portarci, nè condurci robbe sode, come terra, creta, calcinaccio, e simili, ma quelle far trasportare alli luoghi destinati, sotto le medesime pene, & in quanto alla creta, e materia solubile, in tal'occasione si permette di poterla gettar anche alle sponde solite del Tevere.

E perchè l'escrescenza del detto Fiume ha anche riempiti i fossi de' Prati, delle Vigne, e di altri beni esistenti fuori delle Porte Angelica, Castello, Portese, S. Paolo, & altre, acciò parimente detta riempitura de' Fossi, Prati, Vigne, & altro non renda fetore, e nocumento alla sanità con la corruzione dell'aria, di comandamento similmente espresso di Nostro Signore ordiniamo a qualsivoglia Per-

sona di qualsivisa stato, grado, e condizione, anco Ecclesiastica, e Luoghi Pii, come sopra, che hanno, e possiedono Orti, Vigne, Prati, & altri beni esistenti fuori delle sudette Porte, che, per quanto si estendono li detti loro beni, e fossi riempiti per causa della sudetta escrescenza del Fiume, debba, e debbano rispettivamente fra il termine di giorni cinque dalla pubblicazione del presente, da correre come sopra, anche ne' giorni festivi, haver in tutto, e per tutto spurgati li detti beni, e fossi, come anche le Case, Cantine, Cortili, e Pozzi in essi esistenti, dall' acque, immondezze, e matrico portato, e deposto dalla sudetta escrescenza del Fiume, e piogge rispettivamente, e quelle portar via alli luoghi soliti nel modo preciso, e forma, che si è ordinato intorno allo spurgo da farsi delle Case, Cantine, Cortili, e Pozzi esistenti dentro Roma, al qual spurgo vogliamo siano tenuti tanto i Padroni, quanto gli Affittuarii, e Conduttori sotto le

sudette pene, da incorrerli come sopra.

Et il presente Editto affisso, che sarà nelli luoghi soliti, vogliamo, che astringa, & obblighi ognuno, come se gli fusse personalmente intimato, e presentato. Dato in Roma li 6. Marzo 1709.

F. Augustini Ch. di Cam. e Presidente delle Strade.

Ugo Ottaviano Accoramboni Maestro di Strada.

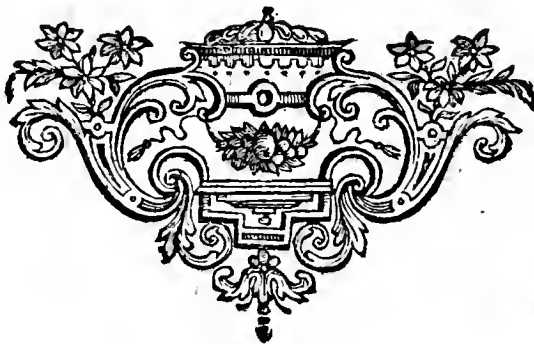
Francesco Lancia Maestro di Strada.

Angelo Vitelleschi Maestro di Strada.

Luzio Savelli Maestro di Strada.

Francesco Nicola Orfini Not.

Die, mense, & anno, quibus supra, supradictum Edictum affixum, & publicatum fuit ad valvas Curie Innocentiane, & in acie Campi Floræ, ac in aliis locis solitis, & consuetis Urbis per me Petrum Paulum Sperellum Eminent. & Rever. D. Card. Cam. & Illustriss. DD. Magist. Viarum Mandat.

J O. M A R I Æ
L A N C I S I I

Ab intimo Cubiculo, & Archiatri

SANCTISSIMI PATRIS CLEMENTIS XI. P. M.

NOXIIS PALUDUM
EFFLUVIIS

eorumque

R E M E D I I S

LIBRI DUO.

Ἱπποκράτης Ἀβδηριτῶν τῇ βουλῇ, καὶ τῷ δήμῳ.

Κ αὶ μακάριοι γὰρ δήμοι, ὅσοι ἴσασιν τοὺς ἀγαθοὺς ἀνδρας ἐρύματα ἑαυτῶν, καὶ οὐ
πρὸς πύργους, οὐδὲ τὰ τείχεα, ἀλλὰ σοφῶν ἀνδρῶν σοφογνώμας.

Hippocrates Senatui, Populoque Abderitarum.

B eati profecto sunt Populi, qui sciunt bonos viros sua esse munimenta, & non turrea,
neque muros, sed sapientum Virorum sapientia consilia.

Eminentissimis, ac Reverendissimis Principibus
SANCTÆ ROMANÆ ECCLESIAE
CARDINALIBUS
 CONSULTATIONI CIVITATUM,
 & Terrarum Status Ecclesiastici præpositis

JO: MARIA LANCIUS

Felicitatem.

I qua bonarum Artium studia mandare literis, atque in Commentarios relata offerre Principibus convenit, illa certe mihi præcipua videntur; EMINENTISSIMI PATRES, quæ omnibus eorum potestati subiectis prodesse valent. Hac sane impulsus ratione, cum plures annos non tam ingenii, quo destitutor, acumine, quam improbo labore perniciosos corruptarum aquarum effectus, pro virili parte animadverterim: cumque imperio vestro consilia non pauca, nec forte inutilia ad conservandas, instaurandasque aliquot Ecclesiasticæ Ditionis Civitates, palustri labe pene deletas, opportuno tempore exhibuerim; nonnullas tandem observationes, ac valida præsidia collegi, quæ hoc uno comprehensa volumine vobis sistere non erubesco. Quanquam vero probe scio, multa nunc a me nec nova, nec ignota in lucem emitti; pleraque tamen partim ab aliis nondum observata; partim etiam Curatorum, ac Civium indiligentia penitus neglecta, saluberrimum judicavi, ut ex privatis Actis digesta ad publicam posterorum memoriam, usumque traducerentur. Enimvero non majori laude celebrandi sunt Principes, quod Colonias recens deducant, quam quod jam conditas ab interitu, exitioque eripiant. Sollicitudine itaque vestra, AMPLISSIMI PATRES, sub excelsis potissimum Sanctissimi Pontificis CLEMENTIS XI. Auspiciis, forte non indignum reputabitur opus, quo Epidemica hujus generis lucis a populis in posterum avertatur. Quemadmodum igitur Vos, EMINENTISSIMI CARDINALES, incredibili cura, & vigilantia communem incolumitatem sartam, rectamque servare satagitis; ita ipse in spem erigor fore, ut benevolentia, & patrocinio vestro meas hæc ad Reipublicæ commodum exaratas lucubrationes excipere, ac tueri non dedignemini.

C A R M E N
D. ANTONII COCCHII
MEDICINÆ DOCTORIS
In Opus Illustrissimi
LANCISI
DE NOXIIS PALUDUM EFFLUVIIS.

PAnde Opus egregium latebras, & nocte fugata
Rumpe moras, ut luce tua velamina tandem
Naturæ retegas: tibi nam promittit Apollo
Æternam annorum seriem: tibi destinat orbis
Ire per ora Virum, laudumque insigne trophæum.
Quæ latuere diu pateant, genioque rebelli
Ut mutent elementa fidem, patriumque tenorem
Conjurata neci, præsens melioribus ætas
Audiant auspiciis. Grata est, cum murmure rauco
Huc illuc jactata fugit torrentis ad instar,
Atque per angustas rupes irascitur unda:
Najades excussi laticis tormenta queruntur,
Quæstibus alliciunt, inuitant Morphea planctu.
Ast ubi limosis cœpit residere lacunis,
Et cursu, motuque carens argenteus humor,
Destituunt proprias humentia Numina sedes.
Exul ab Oceano, captivæque marmore lymphæ
Jam velut in folio ripas oblita prores
Majestate fluit: cæso caudata juvenco
Dolia cum præceps subiit, stridente per Urbem
Evebitur plaustro, atque imbrem mentita serenum
Temperat æstatem; non sola Tibridis unda
Conspicimus, Gradiæ, tuos gestire Nepotes.
Flumina cum cessant, mediis elapsus ab austris
Tunc errat tumidus septeno gurgite Nilus,
Et fundit blandas hyemes. Hinc subdita Cancro
Regna leuamen habent. Tbetidis se d turpe cada-
ver

Stagna tacentis aquæ sæcundant æthera tabo,
Effluuiis nocitura magis, quam lymphæ Iugurtha.
Sacra Iovis soboles, nempe ad commercia Cæli
Natus homo, cœu piscis aquis, sic transigit ævum
Aere libratum: totum quæ circuit orbem
Pars vitæ melior generoso pondere Nitri
Mobile demittit secreta in pectora robur.
Est veluti flumen nativo murice tinctum
Venarum rapidis perlabens fluctibus alveos
Artubus hinc vigor est: alternos cordis ad ictus
Itque, reditque vias, & passim viscera succos
Quæque suos cribrant: cerebri falcata Potestas.
Exprimit in nervos laticem, quo remige nostri
Iussa animi tranant, cui non mortalis origo.
Hic veluti Rector summa, qua despicit, Arce
Subjectam molem, tenuit quoque nobile rerum
Imperium, sua cum repetit prætoriam gressu,
Tum vigiles umbræ veteris vestigia sensus

Ordine se produnt. Spirantia mollius æra
Non aliter servat regalis Principis Aula.
Cum minor est radius solis, corrupta Mephitis
Subsidet, & labem, concretis frigore lymphis,
Exhalare nequit: torpent in semine morbi.
At cum findit agros urenti lampade Titan,
Sirius aut flammæ latrat, fermenta paludum
Excitat, & stagnis admixta metallica: quidquid
Aut genus amphibium, vel turbida lina relin-
quunt,
Quidquid segne jacet, tunc acce volatile reddunt,
Inque auras tollunt rabiosi tempora signi,
Aere quæ veniunt, minimas tu finge cohortes
Instructas gladiis, pharetratas concipe turmas,
Quæ nos insidiis teneant, vitæque minentur;
Sanguinis & lymphæ rumpunt dum fœdera, re-
gnant,
Et pede tunc tardo vitalis volvitur humor:
Hinc subito languent vires, sævique dolores.
Sinciput infestant: ægri sitientis omittunt
Arida labra dapes; ingestas rejicit offas
Convulsus stomachus, nigra caligine servet
Lingua animi interpret: febrisque infania vexat:
Balbutit fatuas in vitis scurra loquelas,
Et stupet attonitus, stygioque papavere merlus
Sterit, & a Siculis securæ cantibus aures
Tinnitum referunt: aurito pollice dextram
Si tremulam tangas, chordis vix assonat Echo
Torva supercilio facies, & lumine mæsto
Sponte cadunt lacrymæ, simul & pro semmate
morbi
Effulgent maculæ, quæ mox livore notantur.
Perniciosa lues multas grassata per Urbes
Et furit, & quamvis gelidos imitata rigores,
Acrior igne tamen violenta in funera Civis
Implacata rapit cæco servire tumultu:
Nec cessaret adhuc; si non Tua Lancea felix,
Lancea morborum domitrix, qua vindice nobis
Redditus est CLEMENS; fatali vulnere tandem
Sterneret Eumenidem, Romanæ Gloria Gentis,
Inclute Phæbi Heros, cujus sub jure, togaque
Crescunt, quos novit proprios Natura Ministros.
Divinoque Seni tantum nec Græcia debet,
Quantum Roma Tibi: Te Dictatore triumphat
Coa iterum virtus, melioraque sæcula ducit.

Εἰς τὸ παρὸν συντάγμα

ΤΟΥ ΣΟΦΩΤΑ ΤΟΥ ΛΑΓΚΙΣΙΟΥ

Περὶ λιμνῶν ἀτμῶν εἴχῃ

ΤΟΥ ΑΝΔΡΕΟΥ ΤΟΥ ΛΑΜΑ.

Εἰ ποτε μυσῶν θεοὶ καλῶ ἱεροφάντης,
Οἱ Κάδμοι πόλιν κατελέμφατο καλλιδέμελλον,
Εἶπεν ἄριστος ὕδωρ· ἢ θαυμάγι πρῶτον αἶδεν
Τῷτο πολυφροσύνῃσι κεκασμένον ἐξοχε πάντων·
Οὐδὲν ἐπεί καθαῖρ' ὅβ' ἡμέκτος ἐστὶν ἄμεινον,
Οππόταν ἀνάσσει διδραμῇ, ἢ δ' ἀδολωτοῦ
Οὐρίου ἐπὶ βήσασιν ἐπὶ χαλίκιοι φανόει,
Πάντοσε τ' ἀργυρεῖα ἐναλίγκιον· ὡς μερόπτεσιν
Αργαλίῳ μὲν δίψαν ἀποσβέσαι, ἀσχετον ἢ δὲ
Καύμα καταψύχειν, καὶ τὸ δὲν αὖθις ὀρῶν.
Ἡνίκα δὴ φλογερὰν δεραναίῃ ἐπὶ ἀντυγα κάμψῃ
Ἡελίος γε τροπαῖς, καὶ πυρπολεῖ αἶθος ἅπαντα,
Λυσιμελεῖται κόπῃ δ' ὀλιγοδραμέσιν δαμνέσιν
Οσοὶ ναιετάσιν ἐδ' ἀβρύποτμον ἀνέρι·
Τῷνίκα παμβασίλειαν ἰδοὺς πόλιν ἐπτακόλων
Πάντοσε ἀρδομένην ἱεραῖς ἀρχαῖσι κλεινῇ
Θυμβελῶ· εἰς ἀγορὴν καὶ δὴ μέγα θάμβος ὁρᾶντι,
Ἡχι κλέος περὶ μαρμαίμενοι ἀρχῇθεν ἀγῶνας
Ἐννέσται γ' ἐπὶ δευδ', ἐνὸς ἐκ κρηνοῖο ρέοντων
Τέσσαρας ὑδροχόους ποταμῶν ἀπὸ ἀργυροδινῶν
Αρχομένους δέρας βαδύκλυμα πόντον ἰάλλων,
Ὡς πολέως μισσηγῆς ἐπιγμένον οἶδμα θαλάσσης
Καὶ μόνον ἀλδαίναν μάλα πάντροπον οὐδάρ ἀνέρι,
Εὐτε διανομένην ἔσθλ' ὑπὸ ρεύμασιν ἀνθῇ
Κακὸν ἀπὸ πᾶσι πυντὴ μερόπτεσι φέρεται·
Καὶ δ' αὖτ' ἀπένευθε πανώλεθρ' αὐχμὸς ἐφίκει,
Δένδρεα γὰρ ποῖας τε καὶ ἔρνεα καὶ βιοτοιο
Κρηνὴν ἀνάναντας, πυκνὰ δὴ μὴ τερατὰ γῆς
Ριζόδεσιν αὐαίνῃ, καὶ ἀπάλυσιν διηδώσας
Ὡς τε μόνον πάντεσσι καὶ αἰτίμον ἡμερικάναν
Ἀλλ' ὅπποταν θνητοῖσι μὲν ἀφθόρον αὐτὸ παρῇ,
Εὐπορίαν βιοτῆς, ὠδαιμονίαν τε παρῇ·
Αὐτὰρ ὅταν μὲν ὕδωρ βαδυκόλπῃ γ' ἐνδοθὶ λίμνῃ
Ἡκαλὸν, ἀσμεβεῖ καταπύθεται, εὐδὲ διαρρῇ;
Τῆμος ἐπισμυγερὸν, πολλῶν τ' ὀλοώτερον ἄλλων
Γίνεται, ἀργαλῆς τε νόσος καὶ πότμον ἐπίσσει·
Θαυμάσιον δ' ὅσον ἐνθα περὶ κηλῇ σισσηπός·
Ἐν δὲ βαδὲ παμπολλὰ τρέφει κακὰ θηρία κώλπῃ,
Καὶ διερὸν καὶ λαῖτμα, πεφυκότα ἐνδοθεν ὧν
Ποικίλῃ ἐν σύρφεκι, καὶ ἀλλοθεν ἐπισπιπτόντων·
Τὸν δ' ἄρα μεγυμμένον καταθαλπομένον περὶ ὄχ-
ῆς ἐπεσπυλλόμενον τιλαυγῆ' ὦρα (θας,
Κρύβδαν νεοττεύουσιν ὕψ' ὕδασι πημα βροτοῖσι,
Λεπταλέων γέν' ἐλμίνδων, τήχιδμον ἰδέσθαι
Ἡνίκα δὲ συγεροῖσι ἐπέχραεν ἀκτίνεσιν
Ἡλιῶ, ἀσπᾶσται Προκύνων δ' ἐπὶ τέρεμσιν ὦρας,
Καύματι τ' αὐλῶν καὶ βένδοι ἐδελέει·
Καρπυλίμῃσι πετρεγέσιν ἐπ' ἔρνεον ἄρδιν ἰκάει
Συλῶ' ἀπὸ πᾶσι, καὶ τὰς πέλας ἀμφιποτάται
Ἡερόντι ζῶφω κεκαλυμμένον, εὐδὲ θετόν·
Τῆλος' ἐπιγόμενον καὶ πολλὰ νημεῶσι δίναι·
Ατμοῖσιν παχεῖσι μιμνήμενον, ἠδὲ σιωπρὸν,
Οὐτὶ σέλας αἰγλήντος ἐπ' ἔρνεον ἀέρος ἦκε·
Εἰδ' ἀμεινῶς βροτῆς σώματι δὲ σὺν αὐτῇ
Λύματος ἰλυσίντος, ἅπ' ἐξ ἐξέβουσον ὀρῶσα,
Πῆμα καὶ λυγρὰ φέρει, πυρετῶν βαρυκλήα μοῖραν·
Πρῶτα γὰρ αἰκυπῶν ῥόνον αἵματος ὠτε παλῶσιν
Ατμίσιν ἐλομέναις, τῷ γ' αἰφνὶ καλεῖται
Φαλαγγίῃ περὶ νηυσὶ παλιν ὀρῶσιν ἐέρῃ
Κῆρα παρῶσιν ἐρποντοῖσι ἀέροις τράπτων
Βυσσὸν ὀρνυμένους, καὶ τ' ἀπὸρ' ἰσμερείαν

Εὐκράσιαν τε παννυφίλιστα, ἢ δὲ τις ἐνδον
Ἔστιν ἰσορροπία, τῇ γὰρ βίος ἡραρὴν ἡμῖν·
Καὶ νυκτὶ μὲν ἅπαντα μετ' αἵματος ἡρέμα φῶτος
Ἐντανάσσει νεοὶ φορέμενα· νύξ δὲ μιν ἔντα
Εσσυμένην βράζουσ' ὡς περ πυρὶ αἰδομένον
Λεπταλέοι δ' ἐλμίνδων ἀνέτεραι καὶ μυχὸν ἐυρυῶ
Νηδύος αὐχόμενοι, ὅτε μὲν σφέας ἐνδον ὀρῶν
Οξυβελῆς πυρετοῖο μένος καὶ νύξιν ἀκωκῇ,
Αμφιπεριεσφῶνται ἀολλέες ἀχνύμενοι τε·
Κ' ὡς περ ἐλυσσώθησαν ἅπασι ὁδῶσιν βραχέας,
Παντοσε τὰς χαλᾶδας κοτέδουσιν ἅπανσι δακόντες,
Ἐνθα διωλύγιος κακὸν ἔσπεται ἀλγος ἀτερεῖς
Γῆα κατατρύχει δμνδέντ' ὀλεσώσασιν ἑσπῇ·
Πνίγος ἐπιβέσσει δ' ἀθλὸν δέμας ἐξαλαπαῖζει·
Ἐνδὲν ἀχὴ μὲν ἀπερχομένη κακῶτος, ἐνδὲν ἀνεία,
Ἡδὲ παραφροσύνη καὶ μόρσιμον ἔχδος ἐδωδῆς·
Ἀσβετος δ' αἶμα δίψῃ καὶ ἀπλετοῖς· αἵματόντι
Οὐτε ῥόοι ποταμῶν ρέειν περὶ ἐστὶν αἰετός·
Ἀλλὰ νυ πορούρει πεπεδημένος, ἢ δ' ἀποκλύζει
Φθειρόμενος, καὶ κῆρα φέρει πύματον κακόν· εὐδὲν
Τῆς δὲ γὰρ ἀνταρραχῆς φθισίμβροτον ἀλγος ἀμύνει·
Πολλὰ δ' αἰμαυροβίῳ θνητῶν πανάποτμα κάρωσιν
Αἶδος ἀχλυσέντα ἐπὶ δέμον ἀμμιγὰ βάλει
Ὡς γὰρ σπῶντι σθένος οὐβελῶν αἰκνέειν
Εἰδὼς ἐπὶ καὶ λείπει συνηρεῖσιν νημεῶσι
Ρηιδίως πάνυ φύλλα χέει θρυαυθῆτα χαμάζε·
Εἰδ' ὅπποταν Διὸς βαδὺ λήϊον ὀξέϊ χαλκῷ
Πάντοθεν ἀμμιγῆρας ἀπορρίπτειται τιμῶντες,
Νίειδμοι σάχους γ' ἐπὶ ὕδασι γυγνάκινται·
Τῷ μερόπῳ κεφαλῇ τὸτ' ἀπὸ τρέπει αἰτίμον ἡμερ
Οὐδέτι μῆχος ἄρ' ἐς ἄχος ὄρεται, εὐδὲ τις ἐξῆς
Παῖλα κακῶν ἐσθλ' ἀνὴρ χαίματος ὀκρυέντος
Ριγῇ καὶ ποταμῶν, καὶ δ' ὕδατα πάντα παρῶσιν·
Δάκρυα δ' ἔσθλ' ἀπὸ ἀπομόρζετα, ἔτος ὀδυρμῶν
Παύσει κακὸν· ἀποχόμενοι κακῶν
Τῶν ἀσπυτῶν μόνον θάμει ἐπὶ δοκεῖν·
Πικρὸν ἐπὶ κρηνοῖσι ἀλυατοπέδῃσιν ἅπαντα
Ισχανᾶν, ἐνὸς τῇ πολυθρόνῃ ἐλομένον
Αργαλίῳ τε βίῳ καταρῶνται ὠδὲ αὐτῶν
Χειμερινὸς δ' ἀφίησιν ἀπὸ ἀρδῆν ἡλίου αὐγῶν
Κάρτα μινυδαδὶ καὶ ἀνάκλιδαν, ἐπὶ τῇ θέρῃ·
Πρὶς δὲ δ' ἐφειμένον καλὸν ἐκ ἀλαπαδῶν ἀλγῶν
Αὐτῇ μὲν τεράχη καὶ τάρφῃ ὕδατος ὄρεται,
Εἰ τινος ἀμφοῖ πόλιν ἐπικλυζῶσιν ἀπ' ὄχθων,
Βυσσὸν ἐκ δαπέδου παρῶσιν ἐστὶν ἀφύσσει,
Οππόταν μὲν τάρφῃ ἐνδὲξεται, ὃ γὰρ ὀπίσσω
Ἐνδὲν ἐπειγόμεν ἡσπῶν ὠρὸν αὐτῇ
Πυρκαϊῶν ὕδων μινεῖ γ' ἀμπευμα βροτειον·
Τῷ γὰρ νυ Ρωμαίων βασιλεὺς παρυπ' ῥτατος ἀκρας
Νηλέος ἐκ θανάτου συχναῖς ἐσάσσει πόλιν·
Εὐτε διωλύγιος λιμνῶν ἀπὸ πυρκαϊῶν
Λοιμὸς ἐπὶ σπυλῇ φῶτον ἰλαδὸν ἔρδιν ἀπύσσει·
Διερὸν ἐπισπύχων ἢ κάμμορα γῆα τέρεσκεν
Τῷνίκα μὲν περὶ ἀνεία, ἱερὸς τε μέγιστος
Αθῶνα πάντα νημεῶν ἐπικλύζει τεταρμένους·
Χ' οἱ θάμει λυπαλῶν ἡμερῶν ἀντιφύρεται
Σπευδε κακοῖς, πλετόν τε βαρὺ καὶ δῆμον ἔχει·
Ὡς ποτε χυτορρῶν τῶν· ἔλιν ἡμερ ἀλάλκιν
Ἰέμενος δ' ἔχῃσι μέγαν Θεὸν ὕψι μεδόντα
Ἰλάσκει, καὶ παύλιν οἰζύς ὅππῃ παρῶσιν
Δίχεται· σαφὲν ὕδος ἀρὰν ἐρκαίεσται

Ιχνα.

Ἰχμάδα μυδαλέον ἐκ λιμῶν πᾶμπαν ἀφύσεν,
 Καὶ ῥόν ἐμβάλην κέλεται. τὰ δὲ πάντες ἐρέξαν.
 Καὶ σύ γὰρ θεῶσι τοιοῦτον δῖον δόχε πασὶν ἀγῆτε
 Ἰπποκράτης προάγων ταύτῃ δὸν ἡγεμόνευες,
 Ἥρος ἢ λυμῷ πολυπήμονα θάσον ἀμύνοις,
 Ἀδμήτης τε νόσος. καὶ γὰρ βασιλῆϊα Ρωμῷ,
 Ἠνιόχῳ γ' Ἐρβανῷ, ὃν Ἀύσονίῳ ὅφ' ἵεντες
 Ορβιπτόν καλέουσιν, ὁμῶνυμον ἠδὲ Πισαυρον
 Νάματι, δυσήνης τε Φερεντίνοιο πολίτας
 Καὶ Βαλάνιον ἔθι βασιλῆϊον ἀνδραβόροιο
 Ἐξ Αἰδο πυλῶν γε δεδούκαμεν αἰψὰ ῥυδῶναι.
 Λαμπρότερόν τε φάος σκεδάσμεν γνόφον ἐξανέταλιν,
 Φαίδιμον ἈΛΒΑΝΟΤ φῶς ἀσέρος, ἔποτε λαῖτμα
 Δυσόμενον, καθαρῇ λάμπει φλογὶ ἀγχιμάλισσα.
 Μὴδ' Ἀνάκων φωτῆρα ναοοσόν, ἠδὲ θνητῶν
 Σωζόμενους ναύτας φεύσαι κλείωσιν αἰοῖδοί.
 Οὗτος ἀπ' Ἀλβανῶν ὀρέων τινὲς ἐφημμένος ἀσῆρ,
 Παυδαμάτις πολὺς, στήν ὀλβία πάντα δίδωσι
 Αἰὲν ἀποσίλβων, θάλατ' ἰότητι φιλάσσω.
 Ἀλλ' ὅτε λιμναῖος ἐν ἀπείροσι νύδατα κόλποις
 Πύθεται εὐτέρως τεταυρσμένα, ἠδὲ τι μῆχος
 Αὐσαλίας θέμεναι βαθυπύθμένας ἐς φάραγγας
 Εἰ μὴδ' ὡς σμαραγῇ ποταμὸς πέλας, ἠδὲ θάλασσα,
 Πᾶσαν ὅποι κασάγην λίμναν ὅχετοῖσι δύναντο.
 Εἰδέ τι ῥυῖμα πέλας, δινέει δ' ἀλὸς ἀτρυγέτοιο,
 Οππότεον αἰπύτεροι τῶν πυθμένων ἠσὶν ἰλῶδες.
 Πᾶσα γ' ἀμυχανία περιγίνεται, ἠδὲ τις ἐλπίς
 Ἐλδομένη τείνην τόδε πῶ τετελισμένον ἐρξεν.

Αὐτόματ' ἄρ' ὕδωρ ἐπὶ βένθεσσι κατὰ ῥέεθρα
 Καὶ τόκα μὲν ὑλόχης τε καὶ ὕλης ἐνοσιφύλλης
 Πάντοσε ὅθ' ὑλῶν κατεναντίον ἐς φυτεύειν.
 Ἀτμίδας ὀρνυμένας ἰνὰ σαρφίκα φύλλα δέχωνται,
 Ρηιδίως δ' ὅτ' καὶ ἐπὶ ἕρπον' αὐτὰς ἀέρσει
 Μεσσόδι κλειομένας κατερητύσσει διαρρήν,
 Καὶ πέραν ἐς πόλιν γ' ὁλεσίμβροτον ἰὸν ἐλάσσει
 ὣς ἄρα γε φροβυῖται ἐπ' ἠϊονέσι βαθείαις
 Κρημνοὶ ὀκρίοντες, ἐπεὶ γ' ὀρόθωεν ἀέλλαν
 Ἡ Νότος, ἢ ζαμενῆς Βορέας, Ζέφυρός τε δυσὰς,
 Ἀντίον ἰσχανώσιν πελώριον οἶμα θαλάσσης
 Ἰφι κυλινδομένης ποτιδύμενοι ἀσχετον ὀρμῇ.
 Ἠλιδὰ σμερδαλέος δ' αὐτὸς ῥόδος ἀμφραβίζῃ,
 Κ' ἀχνύμενος ροίζῃ δὸν ἀναρρόφῃ ἀσπετον ἄφρον,
 ὦ δὲ ἀροβαλλομένη γ' ἐραδνίος ὕλη
 Ἀτμόν ἐρυκακέου βιοφθόρον. ἔνεκα λόχμας
 Πωμετίαι ἐλέων κατεναντίον ἐρηκίαι
 Καββάλλην ἐδέλοντας ἐρητύσασκες ἀπώντων
 Κηδόμενους βίοτοιο, πολυθρύλλητε Μυχάον,
 Καὶ γε μάλ' ἀτρεκέως, πανυπερτάτῃ Ἀρχιερεῖς,
 Ταῦτα δὲ σὺ πυκινῇσι καὶ ἀκαμάτῃσι μεθύμεναις
 Διηρὸν ἐρευνῆσαι ἀνάγκη ἐς φῶτα φρονέειν
 Τοῖς νυνὶ μερόπεσι καὶ ἐσσομένοις μετ' ὄνειρον.
 Ὅρα μάλ' ὅτρηροι κακὸν ἠδ' ὅστις ὧσιν ἀλεύειν,
 Μὴδέ τι μέμψονται πολυπήμονος Ἠλιδὰ μοίρης.
 Σοὶ δ' ἄρα τοιούτων γέρας ἀφιδιτον ἐσσεδ' εὐεργῶν,
 Αἰδία το χάρις, καὶ κύδος ἀδέσφατον αἰή.

INDEX CAPITVM.

Quæ in primo libro de Noxiis Paludum Effluviis continentur.

Occasio scribendi.

pag. 134

P A R S P R I O R.

C A P U T P R I M U M.

- Q**uid veniat nomine paludum pag. 135
C A P. II.
De Atmosphaera, terraqueis effluviis, eorumque clementia, vel inclementia 136
C A P. III.
Ex tellure sicca locorum salubritatem, ex palustri vero, ac male olente insalubritatem oriri exemplis ostenditur 137
C A P. IV.
Occurritur objectionibus illorum, qui effluvia a rebus putrescentibus cum fœtore emissa, non solum non insalubria esse; sed contra, insalubritati aeris mederi opinantur 138
C A P. V.
Quæ Paludes magis, minusve noxiæ 140
C A P. VI.
Quibus ex causis Stagnantes aquæ, aperto cœlo per æstatem potissimum corrumpantur 142
C A P. VII.
Qua ratione fluxus etiam aperto cœlo corruptionem in aquis impediatur 143
C A P. VIII.
Præcedentis Doctrinæ Corollarium. Lini macerationem in aquis interdum innoxiam, plerumque tamen pestilentem, & quare 144
C A P. IX.
Quid hærentes aquæ calidis tempestatibus ad lædendos Accolas emittant secundum Antiquorum sententiam 145
C A P. X.
De iisdem Effluviis ex Recentiorum opinione ibid.
C A P. XI.
Nonnulla de paludum effluviis partim inorganicis, partim organicis, & animatis opinioni nostræ præmittenda 146
C A P. XII.
De Differentiis inorganicorum effluviiorum secundum diversas anni tempestates, & quæ sint causæ, quibus eadem ex paludibus attolluntur in aerem 147
C A P. XIII.
Qui fiat ut inorganica paludum effluvia tum a ventis australibus, Euronoto, tum maxime a rubigine, ac nebulis deteriora semper evadant 148
C A P. XIV.
Inorganica paludum effluvia, per quas vias in Accolarum corpora se ingerant 149
C A P. XV.
Inorganica paludum effluvia quam labem, & quomodo inurant 150
C A P. XVI.
Multa Insecta paludibus innasce, atque sub organicorum effluviiorum forma per circumfusum aerem dispergi ibid.
C A P. XVII.
Organica, atq; Animata paludum effluvia in eas nostri corporis cavitates admitti, quæ cum aere tum ambiente, tum influente ad contactum sunt posite 152
C A P. XVIII.
An, quando, & quomodo animata paludum effluvia humanis corporibus noceant ibid.

C A P. XIX.

An inter animata Paludum effluvia sint aliqua cæteris minutiora, quæ intra sanguinea vasa deterius multiplicanda ferantur; & quæ sit veræ pestis, ac pestilentium morborum differentia 154

C A P. XX.

Synopsis eorum, quæ vel sparsim hætenus dicta sunt, vel adhuc explicanda supersunt de pernecie utriusque generis effluviiorum, & quo pacto castrenses febres inducant 155

C A P. XXI.

Cur juxta paludes noctu præsertim indormientes magis quam vigilantes lædantur 156

LIBRI PRIMI PARS POSTERIOR.

DE Palustrium effluviiorum remediis in genere
Præfatio pag. 158

C A P. I.

Paludes, ubi dantur, tum ad Terræ fertilitatem, aerisque salubritatem inducendam, tum potissimum ad acuenda, fovendaque ingenia sunt exiccandæ ib.

C A P. II.

De modo siccandarum Paludum 159

C A P. III.

De tempore siccandarum paludum, & quæ illis exhaustis agenda sunt 161

C A P. IV.

Aqua jugis, atque innoxia, cum palus aut omnino exiccari nequit, aut exhausta cœnum per æstatem reliquum habet, ad eam temperandam utiliter corrivatur 162

C A P. V.

Accensis ignibus palustre cœlum ab offusa halituum malignitate purgatur ibid.

C A P. VI.

De lucis generatim, deque Sylvarum utilitate, præsertim ubi palus exhauriri non potest 163

Auctoris Consilium de Sylva Cisterne, & Serminetæ nonnisi per partes excidenda 165

Consutatio rationum, quæ ab Excell. Ducis Cajetani Defensoribus adversus superiorem dissertationem allatæ sunt; novumque Auctoris Consilium de Cisterne ac Serminetæ Sylvarum excisione 176

Illustrissimi Præsulis Prosperi Lambertini de eodem Argumento Dissertationis summa 179

Exitus supplicis obsecrationis Excellentissimi Ducis Cajetani cum Chirographo Summi Pontificis 180

C A P. VII.

Quæ usui esse debeant paludum accolis, quo minus a noxiis effluviis lædantur 182

SYLLABUS CAPITVM,

Quæ in secundo libro de Noxiis Paludum Effluviis continentur.

Præfatio ad Lectorem pag. 188

PRIMA EPIDEMIA.

Quæ Romæ in Leonina Urbe vagata est 189

C A P U T P R I M U M.

De pluviis, deque austrinis tempestatibus, quæ & Tiberis alluviones, & palustres aquas Romanæ Epidemiæ causas induxerunt ibid.

C A P. II.

Describuntur nonnulla phænomena, quæ per id temporis noxias palustrium effluviiorum vires in Leonina Regione palam ostenderunt 190

- C A P. III.
De certis hujus epidemiae limitibus, quos lethifera co-
nosarum aquarum effluvia minime praeterierunt
ib. C A P. IV.
De mechanica ratione, qua ejusmodi epidemia sub
initium averti, depellique potuisset 191
C A P. V.
Duplex Februum epidemicarum natura, & quae ma-
xime aegros symptomata afflixerunt 192
C A P. VI.
Quae in cadaueribus decedentium propter epidemi-
cas febres observata fuerint, eorumque rationes
afferuntur 193
C A P. VII.
Per summam Innocentii XII. charitatem novum in
Civitate Leonina Nosocomium pro aegris mulieri-
bus excitatur ibid.
C A P. VIII.
Quenam remedia in nostra epidemia maxime pro-
fuerint, & primo de methodo curandi tertianas
perniciosas. 194
S E C T I O P R I M A.
De locis, ac tempore, quibus vesicantia adhibebantur;
& cur miram utilitatem hisce in febris affectant
195
S E C T I O II.
De usu Chinae Chinae, tanquam altero specifico hu-
jus epidemiae, & quibus ea modis utiliter fuerit
propinata ibid.
S E C T I O III.
Recensentur alia praesidia, & quenam victus ratio
adhibita 196
C A P. IX.
Quae profuerint in febre continua pestilenti ibid.
C A P. X.
De Remediis vermes necantibus 197
C A P. XI.
De Parotidibus, earumque curatione 198
C A P. XII.
De duplici dysenteria, quae in Castrensi Romana fe-
bri fuit animadversa 200
Exitus Romanae Epidemiae sub initium hyemis 201
S E C U N D A E P I D E M I A.
Castrensi Februum, quae per aliquot annos usque
ad 1705. in Urbe Veteri grassatae sunt ibid.
C A P. I.
Urbis Veteris descriptio, & situs ibid.
C A P. II.
Cause grassantis per aestatem multis ab hinc annis
Epidemiae 202
C A P. III.
Natura, Symptomata, & Medela epidemicarum
februum exponuntur 203
C A P. IV.
Aetologia hujusmodi februum breviter expenditur
204
C A P. V.
Consilium exhibitum Sanctissimo Patri ad averten-
dam Epidemicam luem Urbe Veteri serientem ib.
C A P. VI.
Hujus Consilii successus 207
T E R T I A E P I D E M I A.
Castrensi Februum Balneoregii grassantium pro-
pter nuper inductas lacunas aquarum dulcium, ac
per aestatem anni 1707. 208
C A P U T P R I M U M.
De Urbis Balneoregii etymo, ac situ. ibid.
C A P. II.
Balneoregii Epidemia literis Illustrissimi illius
Civitatis Episcopi ad Auctorem datis primum
Romae innotuit: Consilia utcumque frugifera ad
illius, populique praeservationem accomodantur ib.
Epistola Illustrissimi Onuphrii Elisei Episcopi Bal-
neoreg. ad Auctorem 209
Responsio Auctoris ibid.
C A P. III.
Lapsus integri Collis prope Rhodam in Urbe Bal-
neoregii; unde rivus interceptus, & complures
lacunae apertae sunt 211
C A P. IV.
Jussu SANCTISSIMI PATRIS mittuntur Bal-
neoregii Medicus, Chirurgi, Pharmaca, &
multa pecunia, ut excitato Nosocomio, quam citissi-
me periclitanti populo succurratur ibid.
Accedit Auctoris in id Consilium 212
C A P. V.
Ereclum Balneoregii Nosocomium; Res Medica di-
ligenter procurata ac Supplicationes, aliaeque ad
Deum preces per Episcopum institutae 214
Epistola Episcopi Balneoregiiensis, qua gratias agit
Auctori pro Officiis in Balneoregiiensem populum
collatis 215
Rescribit Auctor non sibi sed Sanctissimo Patri gra-
tias deberi pro summis acceptis a Balneoregiiensi
Populo Beneficiis ibid.
Epistola Balneoregiiensis Episcopi ad Sanctissimum
patrem pro acceptis per universam illam Civita-
tem Beneficiis 216
Eminentissimi Cardinalis Paulutii a secretis status
Ecclesiastici ad Balneoregiiensem Episcopum Re-
sponsio nomine SS. Patris ibid.
C A P. VI.
Latius de Natura, deque fine ipsius epidemiae ex Epi-
stola Medici Flaschi, in qua tum quae juxerint
praesidia, tum quae in cadaueribus inventa sunt,
narrantur 217
Epistola Iosephi M. Flaschi ad Auctorem ibid.
Responsio Auctoris 219
C A P. VII.
Quo tum tempore, tum modo deservierit Epidemia,
& in quos morbos verterit. Remittuntur Romam
Medicus, & Chirurgi cum literis Balneoregiiensis
Episcopi ibid.
Epistola Balneoregiiensis Episcopi ad Auctorem ib.
Auctoris Responsio ad Episcopum Balneoregiiensem
220
C A P. VIII.
Proponuntur animadversiones Eminentissimis Pa-
tribus Sacrae Consultae ab Auctore exhibitae ad la-
cunas, quae in Balneoregiiensi agro extiterunt, tuto
exsiccandas ibid.
Epistola Balneoregiiensis Episcopi, quae & accepto-
rum beneficiorum gratum rursus animum atte-
statur, & nova ad exhauriendas paludes a San-
ctissimo Patre deprecatur 221
Responsio Eminentissimi Cardinalis Paulutii a Se-
cretis Status Ecclesiastici ad eundem Balneore-
giiensem Episcopum 222
C A P. IX.
Exhaustis per hyemem lacunis cautum fuit, ne un-
quam posthac Balneoregii rediret Epidemia ibid.
Totius negotii exitus 223
Q U A R T A E P I D E M I A
Castrensi Februum Pisauri ob stagnantes aquas
tum ex fluvii alluvionibus, tum ex lento, ac saepe in-
terrupto cursu per Urbem illam fluvio, necnon ex
viarum immunditiis per aestates annorum praeser-
tim 1708. & subsequentibus deservientium ibid.
C A P U T P R I M U M:
Pisauri Etymon, situs, ejusque temperamentum ex
ventorum, & aquarum qualitatibus ibid.

C A P. II.

Pisaurum adventitia olim insalubritati, præcipue autem propter aquas stagnantes obnoxium fuisse, gravissimorum etiam Auctorum testimoniis confirmatur. 224

*Epistola Io. Colle Nobilibus, & Civibus Pisau-
rensis, Quomodo Urbs Pisauri sit præservanda
ab imminetibus malis, & quibus præsidii* ibid.

C A P. III.

*Castrenses febres ex cænosis potissimum aquis Pisau-
rum sub annis 1708. & subsequentibus direxa-
runt.* 226.

C A P. IV.

*Consilium extemplo ab Auctore exaratum, in quo tam
qualitas febris Illustrissimi Viri de Oliveriis,
quam remedia in commune Pisauensis Populi
commodum exponuntur* ibid.

C A P. V.

*Historia Pisauensis Epidemice ex literis Medici il-
lius Civitatis ad Auctorem datis clarius expli-
catur.* 227.

*Epistola Horatii Bartholomæi Traversarii ad Au-
ctorem* 228.

C A P. VI.

*Aterum Auctoris Consilium, in quo diligentius
expenduntur causæ, & proponitur curatio Pi-
sauensis epidemice.* 230

*Epistola Auctoris ad D. Horatium Bartholomæum
Traversarium* ibid.

*Responsum D. Traversarii, quo gratias agit Aucto-
ri pro accepta ejusdem epistolari dissertatione,
quam summopere laudat. Significat epidemiam in
summo æstu propter aquam canali restitutam re-
misisse: Pollicetur ad illius opinionis confirmatio-
nem duas observationes a se factas de consimilibus
Epidemicis febribus* 237

C A P. VII.

*Improbatur a quodam Anonymo Chinæ Chinæ usus
in febribus Pisauri epidemice grassantibus, cujus
epistola ab Errusq in Latinum conversa huc tra-
ducitur* 238

Epistola Anonymi ad Amicum ibid.

C A P. VIII.

*Dissertatio Apologetica D. Traversarii ad Aucto-
rem, in qua ostenditur perutilis chinæ chinæ usus
in febribus perniciosiss* 240

C A P. IX.

*Ad confirmandum animum Domini Traversarii im-
merito ab Anonymo insimulati, Auctor tum hujus
objecta refellit, tum illius argumenta corrobo-
rat* 245

C A P. X.

*Consilium scripto datum a Doctissimis Bononiensibus
Archiatribus in dubio recursuræ Pisauensis Epide-
micæ ab Eminentissimo Urbini Legato ad Aucto-
rem missum* 246

C A P. XI.

*Agitur pressius de causis, quæ noxia effluvia ad Pi-
sauense Cælum labefactandum per æstatem potis-
simum, & autumnum emittunt, & quibus amo-
vendis jussu CLEMENT. XI. trium annorum
decurfu consultum est* 247

C A P. XII.

Quæ peracta fuerint, ut Isauri aqua per Canalem

Vallati ad liberum fluxum restitueretur ibid.

C A P. III.

*Proponuntur duæ opinioniones de mutatione alvei Pi-
sauensis Vallati ad antevertendas alluviones,
quæ per hyemem in inferiori Urbis parte, atque
extra mœnia contingunt, ac primo expenditur,
& excluditur obliquus percutiendus canalus in
fluvium prope Portum* 248

C A P. XIV.

*Vallati Fluvium novo aperto alveo per lacunam
antiqui portus recta ad mare deducendum, ut si-
mul antevertantur inferiores Pisauri exundatio-
nes, atque ipsa lacuna per alluvionem exicce-
tur* 249

C A P. XV.

*Quomodo post multas difficultates Vallati alveus per
majorem lacunam ad mare deductus fuerit; De-
que magno inde emolumento tum ad antevertendas
exundationes, tum ad lacunam ipsam exiccandam* 250

C A P. XVI.

*Pisauri status sub anno 1716. circa ea, quæ de ar-
cendis amovendisq; causis palustrium effluviolorum
superioribus Capitibus enarrata sunt* 251

*Epistola Auctoris ad Eminentissimum Cardinalem
Daviam* ibid.

*Summa rerum Pisauri promulgandarum Principis
Editto* 252

*Responsum datum ab Eminentissimo Cardinali Da-
via* ibid.

*Eadem confirmantur ab Eminentissimo Cardinali
Tanara.* 253

CAPUT ULTIMUM.

*Quid ad præcavendas Pisauri Epidemias adhuc
præstandum esset. pag.* ibid.

*Exemplar Latine redditum literarum, quas Pisau-
ensis Magistratus pro acceptis beneficiis ad Au-
ctorem dedit* 254

*Exemplar in Latinum conversum Epistolæ, quam
Auctor Pisauensis reddidit* ibid.

QUINTA EPIDEMIA.

*Castrensiū Februm, quæ Ferentini, Anagninæ,
Finitimisque locis Anno 1709. grassatæ sunt* ibid.

C A P. I.

*De Situ, Planticie, & Aquis Ferentini, Anagninæ
& Frusinonis* ibid.

*Auctoris Epistola ad D. Antonium Cocchium Medi-
cinam apud Hernicos exercentem* 256

C A P. II.

*Febres Castrenses ex Ferentinensium Aquarum sta-
gnatione apud Hernicos Anno 1709. epidemice
grassantes describuntur* ibid.

Epistola D. Cocchii ad Auctorem ibid.

C A P. III.

*Auctoris responsio, qua idea, causæ, & curatio Ca-
strensiū earum februm perstringitur* 258

C A P. IV.

De modo, & Fine Ferentinensis Epidemice 260

C A P. V.

*De Præsidii per Summum Pontificem adhibitis,
ne aquæ in posterum in Agro Ferentinensi resi-
deant* 261

OCCASIO SCRIBENDI.

*De Palu-
dum efflu-
viis nul-
lum habie-
nus abso-
lutum opus
editum est.*

Vetustatis memoriam repetenti mihi, & populorum clades ab aquis stagnantibus passim illatas, cupido incessit inquirendi quidnam a palustribus aquis noxii ac lethiferi efflueret, quo lues in accolae grassaretur, & quæ ratione ei occurrendum, vel etiam prævertendum. Itaque scrutari primum institui quinam tantam rem, conservandæ hominum valetudini pernecessariam deducta Opera, copioseque tractaverint. Cumque a plerisque scriptoribus prætermisam, a multis obiter duntaxat indicatam, a nemine, quod sciam, recte, absoluteque excussam & explicatam vidissem; neque inutilem publicæ salutis, neque Lectoribus ingratam operam me præstiturum existimavi, si quæcunque diuturna observatione, ac lectione collegeram, integro syntagmate in publicum emitterem. Novi enim utiliora semper, & gratiora legentibus esse, quæ solus quis, aut saltem cum paucis non indiligenter scripsisse comperiat. Huic certe consilio momentum gravissimum addidere multæ Epidemiæ, quæ nostra ætate, & me potissimum pro munere meo animadversiones excitante, Ecclesiasticam ditionem variis in locis divexarunt, atque affligerunt, quibus de operis necessitate admonitus, non ultra differendum censeui. Et quanquam negotiorum multitudo scribentem sæpe interpellaverit; studium tamen hominum valetudinis, & communis utilitatis fovendæ id tandem effecit, ut objecta impedimenta superarem. Nam de iis & rebus, & periculis propulsandis agitur, in quibus (ut præclare scripsit (a) Hippocrates) non in mœnibus, ac propugnaculis, sed in sapientibus consiliis spes salutis est collocanda. Atque hoc sane nec pro dignitate politum opus, nec satis ornatum æquis lectoribus commendaturum confido, ut in ipso non ingenii præstantiam, sed juvandi voluntatem quærant, & humaniter complectantur.

*Ex huius-
modi efflu-
viis oræ
Epidemiæ
in Eccle-
siastica
Ditione.*

(a) In Epist. ad Senatum, & Popul. Abderit,

J O. M A R I Æ L A N C I S I I

Intim. Cubicul. & Archiat. Pontificii

D E

NOXIIS PALUDUM EFFLUVIIS

Eorumque Remediis in Genere.

LIBER PRIMUS, PARS PRIOR.

De Paludibus, earumque effluviis.

C A P U T P R I M U M.

Quid veniat nomine Paludum.

*Paludis
etymon ac
definitio.*

PALUS, apud (a) Varronem, dicta est quod aquæ in palude paulum in altitudinem, & paulam latius diffuse sint. Unde palus appellatur etiam ab (b) Hydrostaticis lata, sed parum profunda aquarum collectio, quæ, tametsi fluvium alicubi admittat, & remittat, nihilo tamen minus maxima circumferentiæ parte, ac præsertim prope ripas musco, juncis, & arundinibus implicatur, atque impeditur, fereque immota, nisi ventis agitur, manere solet; quo fit, ut jure ac merito vel apud vulgus aquæ etiam fluminum, & lacuum, quibus in locis quiescunt, atque herbescunt, palustres vocentur. Aliis placet a Græco παλαιός *vetus* deducere, ut paludum proprie sit aqua inveterata. Παλαιός enim est παλαι, hoc est *olim*, & *quondam*. Etymon arcessit (c) Vossius ex Hebræo כלה *baleh*, hoc est *vetus*, sive כלה *balah*, *inveterascere*. A Dorico quoque παλός pro παλός, quod lutum denotat, Scaliger, & Nunneshius paludis originem ducunt; nam palus omnis limosa est. Palus etiam dicitur Guicharto ab Hebræa voce כול *oval*, *rivus*, *fluvijs*, & Lancisii *Oper. Tom. I.*

secundum D. Hieronymum palus, abjecta principe syllaba.

II. Ne autem in quærendis nominis originibus, operam nos ludere quis putet, sedulo advertat, quas memoravimus, paludis etymologias argumento nostro plurimum utilitatis afferre. Etenim paludes constituuntur ab aquis quæ cum externo, & circumfuso aere communionem habentes, magna ut plurimum amplitudine, pauca profunditate, nullo pene motu donatæ, multo plerunque cæno, limoque obnoxia sunt: immo vero variis insectis, seminibus, herbisque (quæ idcirco palustres vocantur) refertæ, per æstatem potissimum corrumpuntur, & male olent. Quamobrem Mæotis, etsi vulgo palus nuncupetur, hoc tamen nomine signanda minime videtur; cum, præter summam, quam habet, profunditatem, multa flumina nihil olens excipiat, eique cum ipso Mediterraneo mari perpetuum commercium sit.

*Paludis
descriptio.*

III. Sed ne in posterum eandem semper vocem cum Lectorum fastidio repetamus, paludes, stagna, & lacunas, modo desides, cœnoscæque aquas contineant, in commune accipiemus. Quidquid in contrarium scripserit Jo. Boccatius (d), qui grammaticum potius, quam philosophum agit, ubi nomen paludis a stagni voce secluserit. Hinc fossas, cloacas, lacus, scrobes, aliosque terræ sinus, modo depravatos, corruptosque latices imbiberint, maleque olens

*Quæ sit
hujusce
vocabuli
latitudo.*

M 2 cœ-

(a) Lib. 4. de ling. Lat. (b) Gulielm. de Flum. nat. c. 6. p. mihi 181. (c) In Etymologico ling. Lat. (d) De Stagn. & Paludib.

cœnum contineant, ad Paludum genus referri volumus. Merito proinde scripsit Fortunatus (a) Fidelis: *Paludes non solum eas esse, quæ plurimas, easque perpetuas habent aquas, & quæ non expedito fluunt alveo: sed hoc etiam nomen luto- sis, limosisque terris, & quæ suo humore madidum reddunt solum, convenire: nam hæc etiam loca crassam, & caliginosam ex se auram reddunt.*

IV. Huc etiam spectare videntur quæ in actis Lipsiensibus (b) descripta legimus ex Historia Naturali Lancastræ per Carol. Leigh, diligentissimum cæteroqui Scriptorem exarata lib. 1. cap. 2. scilicet loca palustria esse compagem foliorum, seminum, florum, caulium, herbarum, radicum, fructuum &c. quæ omnia microscopio se deprehendisse testatur; eaque simplicia modo oriri & multiplicari, modo putrescere & corrumpi. At enimvero, præter quam quod nescio, an hic Auctor innumerabium insectorum, palustria loca incolentium, meminerit; certe quod ex frustis arborum, fructuumque exoticorum, ut pinus, quam Anglia non producit, conjicere conetur, eas esse Noachini diluvii reliquias, lectoribus fortasse minime probabitur; cum exotica semina, & frusta multis modis vel per aves, vel per ventos, vel etiam peregrinarum adventu mercium deferri & possint, & soleant. Nam longe magis ætas nostra ab ævo universalis diluvii distat, quam loco distet Anglia ab Europæ regionibus, pineta ferentibus.

C A P. II.

De Atmosphæra, terraqueis effluviis, eorumque clementia, vel inclementia.

Quid sit aer.

Philosophis experimentalibus dubium esse non potest, quin aer nobis circumfusum, quem atmosphæram dicimus, sit corpus fluidum, tenue, porosum, ac terraqueo globo levius, natura sua perspicuum, mobile, & maxime omnium comprimi patiens, ac resilire contendens. Sed quoniam aer perpetuo deorsum truditur, densior est, & gravior in infimis, & quo magis ascenditur ad superiora, eo minus gravis est, ac densius. Per eam vero ponderis, ac pressionis vim intra poros cum aquæ, tum terræ, qua patet via, ipsemet aer urgetur, & contentis quoque organicis, inorganicisque corporibus ad præclaros usus perpetuo lociatur.

Aeris qualitates.

II. Hæ tamen sunt qualitates aeris, quasi dixerim, elementaris, quippe quæ ubique locorum plus, minusve similes in pneumatico hoc fluido solent occurrere. At enimvero cum idem aer medius sit cœlestia inter, & aqueo-terrestria corpora, utrorumque necessario, pro varia conditione locorum, particeps sit naturæ; ac propterea, ut ætherem, motum, lucem, ignemque cœlestem a superis aer ipse mutuatur, ita multigenas particulas, aqueas potissimum, salinas, terreas, volatiles, atque oleosas a terraqueo orbe passim admittit, quas ignis, motusque vel externus elicit, vel internus pellit,

atque extrudit: quibus fit, ut merito aer aliquibus dicatur spongia, chaos, & abyssus, cum sales c. g. toto genere inter se diversi ab eodem per capita, ut chymici appellant, mortua extrahantur.

III. Atmosphæra, igitur est corpus liquidum, & pellucidum huic nostro globo innitens, & circumfusum, quod ex tribus potissimum constat.

Primo ex fluidissima, summæque agilitatis, ac pernicitatis materia ætheris nomine communiter appellata, quæ perenni solis turbinatione in orbem nostrum elabitur propelliturque; cui sane intestinum mixtorum motum, atque elaterem jure tribuunt recentiores: cuncta enim corpora circumdantur, urgentur, ac penetrantur ab æthere, qui cum duplici motu, vorticoso nimirum, ac recto semper agitur, idcirco ut a sole in hunc orbem propellitur, ita hinc versus Solem invariabili proportionem semper recurrit.

IV. Secundo congeries immensa molecularum figuræ verosimiliter (c) rotundæ, quæ proinde in mutuo contactu poros, atque interstitia relinquunt: hæc quidem molecule ad ætheris transitum cavæ sunt, immo ex flexili materia ab uno in alterum polum spiralliter coagmentatæ. Unde vel proprio invicem pondere, vel externa vi compressæ transeunt plus minus in figuram sphæroidæ analogam, in qua tum internæ distantie spiraliū revolutionum, tum externi poruli inter unam, alteramque sphæram per densationem minuuntur, atque angustantur; quamobrem æther, qui patulis, atque hiantibus spatiis facile, libereque procurrit, ab iis quoque modo angustatis renixum patitur, eumque, qua potest vi, superare conatur, tam spirales revolutiones, quam intermedios porulos diducendo, atque ampliando; in qua sane se se dilatandi, ac distendendi potentia totus elater positus est.

V. Denique atmosphæra confurgit a multitudine tenuissimorum (d) fragmentorum, quæ ex terreo-aqueis corporibus per vim Solis, ætheris, subterraneorum ignium, atque heterogeneorum salium, aliorumque moventium abscissa, tenuata, & pulsa (comitantibus sæpe abreptis per ventos vegetabilium, atque insectorum seminibus) intra aeris porulos, & interstitia sustentantur, donec mutuo accessu, variaque combinatione ad eam molem, pondusque perveniant, quibus ejusdem aeris motum, adhesionem, ac gravitatem vincere, deorsumque ferri possint, seu quod eodem recidit, ipsamet corporum fragmenta sensibilibiter, aut insensibilibiter in terraqueum globum cadant; quo universalis ille, cum orbe ipso duraturus, circuitus ascendentium, ac descendendum vaporum, exhalationum, nebularum, roris, rubiginis, pluviarum, uno verbo effluviarum constituitur.

VI. Ex varia autem, confusaque permixtione particularum in atmosphæra libratarum, atque ex diverso earundem motu, cœlique aspectu oriuntur non solum omnia phænomena, quæ

Aer extrinseci materia compositus.

1. ex materia liquidissima, quam ætherem dicunt.

2. ex corporulis figuræ globosæ.

3. ex particulis terrestribus.

Unde multiplex aeris temperatio, & qualitas enascatur.

Meteo-

[a] De Relat. medicorum lib. 1. c. 5. [b] Dec. 2. Tom. 10. ann. 1701. pag. 511. [c] Vide Guglielmin. Dissertat. de Æthere, adnexa Dissertat. de Princip. Sulphur. pag. 413. [d] De contentis in aere plura, eaque curiosa vide apud Ramazzinum in Ephemerid. Baromet. p. 18. & Frid. Hoffman. Dissertat. 5. n. 15. pag. 240.

Meteora dicuntur; sed variae quoque aeris hic, illicque proprietates, calida scilicet, frigida, vel temperata; tenuis, vel crassa; salubris, insalubris, vel mediae naturae. Et sicuti quatuor illae obviae aeris qualitates, quas simplices vocant, calor nempe, frigus, siccitas, & humiditas, a locorum situ, indoleque, habita etiam ad solem ratione, nec non facili, vel difficili ventorum australium, vel septentrionalium aditu potissimum proficiuntur; ita tenuitas, vel crassities, salubritas, vel insalubritas a diverso quoque concursu aliarum particularum, quas atmosphaera a subiectis, aut vicinis sibi corporibus, & plagis excipit. Unde scitissime

a) Lucretius.

..... primum multarum semina rerum
Esse supra docui, quae sint vitalia nobis;
Et contra, quae sint morbo, mortique; necesse est
Multa volare. Ea cum casu sunt forte coorta,
Et perturbant Caelum, fit morbidus aer.

Quamquam vero non in qualibet atmosphaera salubritas, aut insalubritas, habito ad homines respectu, ab eadem omnino particularum mixtura, motuque dependeat: novisse tamen juvat, quanam in genere corporum combinatio, modulque elementem, ac salubrem, quanam contra inclementem, atque insalubrem aerem efficiant.

VII. Salubrem constituunt I. moderata siccitas, & frequens serenitas. II. iusta fluxilitas, mobilitas, ac discursio, quae sicuti ab aqua putredinem arcent, ita aerem a cohaesione, ac marcore immunem praestant; haec autem fluxilitas locorum apricitati, Caeli aspectibus, lucisque vi potissimum innititur, quibus libertas discurrendi aereo fluido opportune exhibetur. III. particulae e terra non coenosa, nec pravis mineralibus scatente; aquis non palustribus, plantis, atque animalibus minime venenatis emanantes, sed potius subtiles, volatiles, balsamicae, subacidaeque, quas invicem complexas, & coagmentatas sal nitro-aereum Mayovius, & universale sulphureum Frid. Hoffmannus appellavit. Ex his vero maximum illud salubritatis in aere praesidium confovetur, aetheris scilicet vivida, pervia, & pernix energia, qua liquidus aer infusa veluti animae virtute vegetatur; & unde non tantum solidae nostri corporis partes necessarium tonum seu vim elasticam accipiunt; sed liquidae etiam (interpositis aeris particulis unam inter, & alteram suarum molecularum) fluxilitatem, volatilitatem, ac per minimos quaeque tubulos agilem discursionem, & expeditum per secretoria vascula secessum nanciscuntur, in quibus universa vitae, atque incolumitatis ratio posita est.

VIII. Insalubrem e contrario atmosphaeram reddunt I. vel immoderata siccitas, vel nimia humiditas, serenitatis inimica, quam tantopere damnavit Hippocrates. II. lentor, ac cohaesio particularum aeris, quibus discurrendi libertas sociari non potest. Lentorem autem potissimum inducit, & mobilitatem detrahit loci natura subdens, montibus circumvallata, nec luci, nec

Lancisi Oper. Tom. I.

ventis satis obiecta: idcirco particulae tum de super cadentes, tum a terraque orbe assurgentes, quaecunque illae fuerint, in ambiente aere conveniunt, & cohaerescunt. III. effluvia corporum suapte natura crassa, lenta, minus, vel nimium volatilia; aut nimis acida, alcalina, aliove peculiari, aut venefico vitio affecta. Quamobrem partim constipatis, partim oppletis aeris porulis pernecitati aetheris aditus fere obstruitur. Unde in solidis humanorum corporum partibus robur, ac vis resiliendi minuitur, atque enervatur; fluidis vero recensita superius commoda aequae bene obtingere non possunt; immo multa superveniunt coctionibus, excursionibus, ac secretionibus infesta, & contraria, in quo Caeli inclementiam actu reponimus.

IX. Sed ut ex toto genere ad partem, de qua acturi sumus, hoc est ad palustria effluvia descendamus; insalubria dicimus, quae solaribus radiis, ac intestino fermentationis motu elevata, ventorumque praesertim australium impetu abrepta corporibus nostris magnam afferunt labem; quia scilicet partim recrementorum perspirationem praepediunt; partim detrahunt quae incolumitati suffragantur; partim (quod maxime advertendum) multa ingerunt, quae sanguini, spiritibusque nostris; immo etiam solidis partibus peculiariter inferunt detrimenta.

C A P. III.

Ex tellure sicca locorum salubritatem, ex palustri vero, ac male olente insalubritatem oriri exemplis ostenditur.

ERudite non minus, quam diligenter Frid. Hoffmannus collegit scriptorum testimonia, quibus apud Aegyptios, Graecos, & Germanos a sicco solo aerem salubrem, a palustri vero, & coenoso inclementem, immo etiam pestilentem extitisse demonstrat; cui sane praeluxisse visus est magnus (c) Hippocrates, ubi scripsit: *Ex anni constitutionibus in universum sic citates imbris esse salubriores, & minus mortiferas.* Nos vero edocti cladibus illustrium, ac frequentium Italiae Urbium, quae a solis paludibus vastatae sunt, adhuc non investigatis rationibus, aut quaesitis aliorum testimoniis, ipsi oculis in tuemur, quanta sit stagnantium aquarum pernicies. Aquileja, Civium quondam multitudine florentissima, adeo ut ad Metropolitanam, ac deinde Patriarchalem dignitatem evehi mereretur, vix nostro aevi reliquias aedium, & veteris fortunae vestigia retinet, nullis aliis armis everfa, quam corrupto ex aquis haerentibus aere. Brundisii Urbis quondam celeberrimae vicem his verbis dolet Antonius (d) Galatheus, quae ad rem nostram plurimum conducunt: *Quae etiam & Urbes sub salubri caelo posita deletae sunt. Sicut homines, sic & Urbes fata habent sua; sed civium negligentia Urbem hanc infamavit, quae, si aquae suos exitus apertos habuissent, nunquam tale nomen assequuta fuisset.* Virgilius (e) etiam urbem Acerras vacuum appellat, hoc est civibus infrequentem propter lentissimum Clavii Fluminis

Quenam effluvia noxia sint.

Exempla collecta ab F. Hoffmanno quibus ostenditur siccum aerem salubriorem esse quam humidum. Clades italicarum Civitatum a paludibus.

M 3

cur-

cursum.--Et vacuis Clanius non æquus Acerris. Eandem fati inclementiam subiere tot aliæ Civitates, atque Oppida, quorum funera prosequi longum esset. Sufficit enim si quis animo Italiæ oras, ejusque mediterraneas regiones peragraverit; siquidem deprehendet non alia de re purissimo cælo frui Insuæ, Ligures, magna ex parte Etruscos, Neapolitanos, Brutios, ac Salentinos, usque ad Apuliam, quam quia per illorum terras aquæ in torrentes, fluviolque libere devolvuntur, vultur ad mare; immo vero quod ejusdem maris undæ durissimis montium radicibus, vel faxeo litore prohibentur, quominus per telluris poros ceterius pervadant, solumque humidum efficiant. Contra vero maligno fere per æstatem, atque autumnum aeris obnoxios esse Pisanos, Senensis oræ maritimos, Romani Agri incolas, ac præsertim Portuenses, Ostienses, Tarracinenfes, Fundanosque, tum etiam Salernitanos in Picentinis, Apulos plerosque planam regionem tenentes, humilis Romandiola habitatores, Comaclenses, denique populos nonnullos qui mediterraneam Italiæ obtinent, scilicet Viterbienses, Volsinenses, Fulginates, Brachianenses, aliosque; propterea quod aquarum multitudo vel ad linum macerandum, oryzamque alendam, vel proprio loci ingenio, ut in lacubus, aut hominum negligentia, ut in paludibus restagnat. Denique si quis plenioris hujusce rei notitiam adipisci cupiat, nostram adeat de Romani Cæli Qualitatibus dissertationem, ad quam describendam locus sane hic aditum aperuit.

Quinam
Italiæ po-
puli salu-
bri cælo
fruantur,
vultur ad
mare; im-
mo vero
quod ejus-
dem maris
undæ duris-
simis monti-
um radicibus,
vel faxeo
litore prohi-
bentur, quo-
minus per
telluris po-
ros ceterius
pervadant,
solumque
humidum
efficiant.

Pisaurum
exsiccatis
paludibus
salubrius
redditum.

II. Contra vero Principum beneficentiam experti Pisaurenses (a) puriorem aerem, paludibus exsiccat, ducere cœperunt; atque ubi olim paucissimi mortales annum 50. vel attingebant, vel superabant, testimonio Leandri (b) Alberti, hodie quam plurimos longe ultra ætatem illam alit, inter quos Amitam SS. D. N. CLEMENTIS XI. Juliam Albanam de Oliveriis honoris gratia commemoramus, quæ decrepita in ætate ultra annum octogesimum quintum mentem sanam, acrem, ac sapientissimam servat. Sed caveant cives illi, ne suas aquas rursus indiligenter tractantes, antiqua (c) iterum aeris labe plectantur.

Idem acci-
dit Stut-
gardie,
quod oppi-
dum caput
est du-
catus
Wirtem-
bergenfis.

III. Dum hæc scriberem humanissimas accepi literas a Rosino Lentilio Consiliario, & Archiatro Ducalis VVirtenbergensis, mihi summa amicitia conjunctissimo, in quibus pari amore in Patriam, & studio erga rem medicam hæc habet: De Noxiis Paludum effluviis quæ meditaris, non possunt non esse pulchra, & utilia. Magnum in ea resitum esse momentum nemo facile dubitet. Unica jam observatione rem declarabo; Stutgardia, quæ est Serenissimi mei Principis Sedes, circumquaque montibus cingitur, excepta sola plaga orientali, quæ versus Nigrum Fluvium unius horæ intercapedine illinc distat, patet nonnulla planities. Ad mœnia Civitatis, orientem, & planitiem illam versus, olim fuit piscina, seu stagnum amplissimum plurimum jugerum. Infamis autem a multis annis fuit ea-

dem nostra Stutgardia febribus intermittentibus ferme non amplius epidemicis, sed endemicis, valde rebellibus, ac diuturnis, quæ proinde nomen tulerunt, quod vocarentur Stutgardianæ febres. Accidit autem ante hos 15. annos, ut stagnum illud, certo fine exiccatum, in prædium amœnissimum converteretur, & ab eo tempore febres intermittentes adeo raræ sunt factæ, ut ne semel quidem epidemiarum nomen meruerint, sed sporadicæ saltem nunc hunc, nunc illud invaserint, etiam hætenus curatæ faciliores. Apparet inde febres ab effluviis illius stagni putidis extitisse, quæ flante euro sublata civitati invecita fuerunt, eo quod ventus, allisione ad montes facta, quasi percussus, effluvia dicta longinquius provehere non posset. Nunc adhuc minores quedam paludes circum Urbem visuntur musco plane obductæ, ac valde cœnosæ, ranarum, & busonum habitacula, quibus immerguntur canales lignei, tubulis aquarum subterraneis, vel aquæductibus inservituri. Sæpe questus sum de canalium horum diuturna in aquis his cœnosis maceratione, cum Stutgardie adhuc Proto-phisci munere defungerer, auribus autem surdis canebeam. Hujus vero gravissimi Professoris testimonium eo nobis locupletius accidit, quod noxia aquarum effluvia memoret etiam in iis regionibus, in quibus, ut capite V. exponemus, latices corruptioni minus patent.

IV. Hæc cum a nobis inculcantur, non eo pertinent, ut paludum vicinitas sola, atque unica sit aeris labis causa: non enim inficiamur tum cadavera insepulta, tum subito apertos vel terræmotibus, vel humano artificio telluris sinus, sepulchra, ac putrescentis frumenti puteos, tum aggesta purgamenta, sordesque domorum, ac præcipue culinarum; quin etiam auras, & ventos ex peculiari mephiti venientes, aliæque hujus generis multa Cælum ita afficere posse, ut morbidum fiat, pestiferumque. Quæ sane, etiam nondum vestigatis rationibus ostendere discentibus, opportunum duximus, quia prius aliquid num sit, quam cur sit, cognoscendum est.

C A P. IV.

Occurritur objectionibus illorum, qui effluvia a rebus putrescentibus cum factore emissa, non solum non insalubria esse, sed contra insalubritati aeris mederi opinantur.

Quamquam a nostris tum moribus, tum sensibus alienum sit, cujusquam placita convellere; quia tamen expositam superiori capite doctrinam, valetudini hominum subferentem, pro viribus tueri tenemur; idcirco quæ a nonnullis empirice duntaxat objecta sunt, non empirice solum, sed ratione pariter diluenda esse arbitramur.

II. Primum aliqui corruptorum corporum, Palustres, aquarumque palustrum effluvia a censu noxiarum causarum, quam longissime abesse facile si-
bi persuaserunt, quod legerint, ea ipsa pestilentibus quibusdam constitutionibus interdum reme-
dio

Aliæ præ-
terea cau-
sæ sunt
exitialium
vaporum.

Insuam-
tur adver-
siorum
rationes.

[a] A Franc. Maria primo Urbini Duce exiccata tellure, aer Pisauri salubris redditus, testibus Io. Colle in suo Cosmitor. III. pag. 200. & Amato Lusitano Cent. Med. V. curat. 69. pag. 526. [b] Descript. Ital. de Pisauri p. 292. [c] Vide Epid. Pisaurensem lib. seq. descriptam, Epid. 4.

aera reme-
dio fuisse
dicunt.

dio fuisse. Sic Alexander (a) Benedictus narrat, se a quodam Cretensi mercatore accepisse in servissima peste Medicum canes omnes interimi, & per vias, perque vicos abjici jussisse, qui tetra odore caelum impleverunt, quo remedio statim civitas sanitati restituta est; & Sarmatas id remedium facit solitos; cui porro historiae affinis est alia a Georgio (b) Pictorio relata: qui audivit ex Utopia affirmantem in Epidemica lue nihil salubrius, ac praestantius esse, quam si quis ter in die latrinas olfaciat, aut ovile stabulum. Sic etiam Joseph (c) Quercetanus familiare Parisiensibus exemplum adducit, faetoris nempe platearum Lutetiae, qui fugandae corruptioni aeris idoneus a multis Medicis existimatus est. Nec desunt aliae gravissimorum Scriptorum auctoritates a Gaspare a (d) Rejes collectae, quibus a malis odoribus nonnunquam praesidium naturae accedere confirmatur.

Objecta
diluuntur.
Allata ex-
perimenta
refutantur.

III. Sed iis multifariam respondere nihil veremur, & primo quidem Alexandrum, & Pictorium, experimenta non a se ipsis tentata, verum ab aliis narrata proposuisse; dum alter a Mercatore Cretensi, alter a quodam ex Utopia veniente historiam audivisse narrant: quamobrem de facti veritate non satis constat. Verum quamvis hoc certissimum esset; consilium tamen de male olentibus animalibus, & latrinarum olfactu merito docti omnes, ut subdit a Rejes (e), ablegandum tanquam damnatum censent; & experimenta cum suis Auctoribus ad barbara illa loca, a quibus deducta sunt, iterum relegenda; quemadmodum bene deducit (f) Sennertus, & (g) Quercetanus, quorum postremus illi opinioni tanquam erroneae non suffragatur, quia, inquit, malum est semper malo addere, & venenum veneno miscere. Videantur quae hac de re collegit Paulus (h) Zacchias; multoque propterea aetate nostra idem, si viveret, Quercetanus laetaretur, cum Magnanimi Regis Ludovici XIV. jussu Lutetianas vias non amplius sordibus inquinari; sed ipsis bono publico deterfis, a luto jam non arcessere sibi nomen Lutetiam videret. Sed tamen praesidium ab Alexandro Benedicto de interficiendis canibus tempore pestis experientia confirmatum existimaremus, ejus tamen utilitatem non in faetore, sed in ipsius interceptione contagii, quod per canes potissimum de loco in locum a Medicis passim deferri animadversum est, positam arbitraremur. Eousque interdum humanae mentis imbecillitas non progredi finit, ut, nisi sedulo advertamus, effecta pro causis assumantur, & confundantur.

Deinde ef-
fluvia e
puridis
corporibus
in sicco-
volatili
sale abun-
dant, ac
faciliter
expellun-
tur.

IV. Ratio deinde suadet, quod foetida effluvia corporum in sicco putrescentium, cujusmodi in exemplum allata sunt, ex multo subtilioribus, solutisque, hoc est majori salis volatilis copia donatis particulis consurgunt, quam quae ex coenosis laticibus elewantur: haec enim crassiora sunt, & mucosa, quippe impuro sulphure, crudoque sale, ac phlegmate referta: quo fit, ut magis cohaereant, ac proinde intra nostra corpora admissa difficiliter discludantur, ac dissi-

pentur. Neque vero omnia hic foetida damnamus, cum probe noverimus in certis casibus, puta apud hystericas, e. g. spasmos saepe saepius male olentibus ad nares admotis sedari; quia nempe vel convulsus nervus recentibus quasi stimulis contrario motu cieri, prioremque amittere solet, vel causa ipsa intra nervorum villos intercepta discluditur, ac dissipatur. Quid? quod mixtura corpusculorum foetidae rei, cicurare etiam valet eas particulas, quae convulsionem intentant. Sed quis inde ad publicam averendam pestilentiam male olentes desides aquas contra tot seculorum experimenta in auxilium adducere audebit? cum idem Alexander (i) Benedictus, qui primus foetidorum patrocinium suscepit, atque ab iisdem opem sperandam admonuit; ubi postea ex proprio animi sensu de coenosis aquis loquitur, has omnino noxias putet: *Aquae, inquit, pestilentes, quae in abdito latent, & quas usus non exercet, aut nunquam aura liberior verberat, pestiferum in se corporibus nostris habent venenum.*

V. Secundo a nonnullis deducuntur argumenta majoris in speciem momenti, ab experimentis tum Romae, tum Bononiae pestis tempore habitis: utrobique enim ii Cives a contagione tutiores fuerunt, qui vias coriariarum officinis addictas, malisque propterea odoribus graves inhabitaverunt. Indicio sane, ut ipsi putant, manifestissimo, quod putredo, quae ab aquis etiam acceleratur (cujusmodi est fracescentium pellium) tantum distat a crimine inferendi hominibus noxam, ut eos maxime a pestilentia tueatur.

VI. Verum est hic, ut candide cum Boylio admoneamus, difficilem esse a quibusdam experimentis ad alia inductionem; sedulo enim omnes differentias, quantumvis opinione minimas, in singulis rebus animadvertere oportet, quas postea maximas re ipsa comparando deprehendemus. Itaque in casu, de quo agimus, considerandum primo est, pelles nec Romae, nec Bononiae, nec usquam in desideribus omnino aquis diu ad putrescendum damnari, sed, clavis primum undis ad horas aliquot tantum, aetate praesertim perlui, diluique; unde quidquid carnosae membranis illis inest, laxetur, ac dehiscat; deinde in aquam calcis ad macerandum infundi, & datis temporibus cultro duriter tractari, ut quidquid superfluit facile detrahatur. Contra vero se res haberet, si ad ripam lacus, vel in stagno per mensem corruptio ista promoveretur; non enim dubitamus, quin illinc effluvia per aetatem potissimum accolis perniciosae exilirent: quo sane factum est, ut insignis ille Medicus Gometius (k) Pereira, cujus opera in magno nunc sunt pretio, inter causas pestilentium februm recensere faetorem etiam coriorum. Opportune succurrit exemplum loci, ad quem Romae cadavera equorum, mulorumque deferuntur, ut ab illis pelles detrahantur, carnesque saturandis venaticis canibus, & domesticis felibus abscindantur: ibi sane cum negotium negligenter tractatur, scilicet cum viscera, residuique lacerti in flu-

2. Ratio
deducta a
prospera
valetudi-
ne inco-
lentium
prope co-
riarias of-
ficinas Ro-
mae ac Bo-
noniae pe-
ste grafs-
sante.

Refutatur
expectati-
o in
quodam
ibidem
conclu-
sione.

(a) Lib. de Peste cap. 6. (b) Dial. 2. de bona valet. (c) In suo pestis Alexicaco cap. 6. p. 139. (d) In Camp. Elys. lucund. quaest. 65. (e) Loc. cit. n. 4. (f) Lib. 4. de feb. c. 6. p. 152. (g) Loc. cit. pag. 142. (h) Quaest. Med. Leg. l. ix. tit. vi. quaest. unic. nu. 6. & 7. [i] L. 5. de Pest. feb. c. 2. p. 505. n. 10. [k] Novae Med. par. 1. c. 66. p. m. 88.

flumen projecti proximis ripæ sinubus hærent, tunc quidem vicinæ gentes statim infamis aeris effecta perpeti coguntur, malignis, ac pestilentibus febribus tentatæ. Adeo verum est corruptelam, quæ in humido hærente excitatur, esse penitus exitiosam.

2. Expellium conditura.

VII. Quod vero nos admonet quam sint faciles etiam sapientum lapsus, si minus caute pedem figant, illud est, adversarios antidotum pro veneno, remedium pro noxa usurpasse. Enimvero in Coriariorum officinis pelles diu non simplici aqua, sed calce macerantur, maceratæque condiuntur mixtura, quam rite paratam omnino alexipharmacam dixerimus: nec pellium fœtor, sed calcis, myrti, & quarundam orientalium baccarum, quas valloneas dicunt, odor salubris aliquando pestilentiam, & corruptionem aeris avertit.

Quid de aqua saponaria Rob. Boyleus adnotavit.

VIII. Cæterum nemo non legit Rob. Boyleum de Nat. determinata (a) effluviis tum sua, tum Celeberrimi (b) Diemberbroeckii experientia compertum habuisse, tempore pestis, in illis ædibus, in quibus nulla lues adhuc erat, si linteamina sordida aqua, & saponem lavarentur, ea ipsa die, vel interdum postmodum duos, tresve simul peste correptos fuisse, ipsosque ægros testatos, fetorem aque saponatæ illis primam, & maximam alterationem intulisse: additque particulas apte jam per aerem dispersas, sed nondum aptam indolem ad lædendum adeptas additione effluviis aquæ saponariæ deleterias evasisse. Idem postea Diemberbroeckius citato loco num. 8. (si quis alius) fuse tractat argumentum de perniciæ fœtidorum vaporum, diluitque e contrario adductas difficultates.

C A P. V.

Quæ Paludes magis, minusve noxiæ.

Varii paludum gradus.

UT res cæteræ naturales sortiuntur suarum proprietatum, & facultatum gradus; ita & Paludes, habito cum inter se, tum ad homines respectu, sunt magis, minus, vel minimum noxiæ. Hæc profecto discrimina suas per causas singillatim hic recensere.

Quæ causæ paludum noxam augent vel minuunt.

II. Paludes majorem vel minorem insalubritatem aeri inferunt. I. propter diversam naturam, copiam, & mixtionem aquarum, aliorumque corporum eisdem permixtorum. II. ob varia anni tempora. III. propter situm regionum. IV. ad hanc ipsam aeris palustris insalubritatem augendam, aut minuendam incolarum habitus, & dispositio plurimum conducit.

Quæ sint aquarum species, ad paludes inducendas considerantes.

III. Quod spectat ad primum; cum quinque sint aquarum species, quibus Paludes, & stagna induci possunt. I. fluvialis; II. fontana dulcis; III. fontana mineralis; IV. pluvia; V. marina; omni sane dubio procul est, eas Paludes deteriores esse, quæ fiunt a magna copia, & mixtura diversarum aquarum, præsertim vero mineralium: hæc namque, si per æstatem exicari non contingat, longe validius, ac pernicio-

sus propter diversa, sibi que contraria principia fermentari, corrumpique solent. Nocentiores sunt, ac ferme pestifera quæ multo, ac multiplici ceno referta ex cadaverum præterea inquinamento computrescunt, quæque proinde visu graves, tactu densæ, gustu acres, odoratu fœtidæ, externis primum advenarum sensibus bellum inferunt, deinde universæ hominum machinæ vim, atque ruinam intentant: quo fit, ut in Agro Romano, Ferentinensi, atque alibi, ubi thermalium aquarum, præsertim sulphurearum, & acidularum est multitudo, semper morbi, qui inde oriuntur, graviores sint, quam ubi simplices, ac dulces aquæ, etiam si copiosæ, restagnant. Atque hinc sane monendi sunt lectores, ut causas deducant, cur epidemicæ febres, quarum historias lib. 2. persequemur, quam ab eodem palustri aeris inquinamento subortæ sint, minime tamen sibi similes ubique fuerint, similiaque symptomata præ se tulerint; neque iisdem pariter antidotis, ac remediis auscultaverint.

Quæ nocentiores.

IV. Minus profecto, aut etiam nihil nocent parvæ paludes, quæ a solis aquis pluviis coalescunt; videlicet, cum a proximis collibus, montibusque in valles magna copia imbres devolvuntur, tandem ad aliquem terræ sinum, unde nullus in fluvios patet aditus, perveniunt; ibique cum paucis, aut nullo ceno subsistunt, quos propterea collectitias aquas appellant. Enimvero hujusmodi Paludes, quo tempore noxiæ esse possent, æstu invalescente, aut penitus, aut fere exarescunt. Accedit quod stagnorum hoc genus non tantum hominibus plerumque non nocent, verum etiam est admodum utile, quia multam terram nostris usibus per hyemem, ac ver summopere necessariam, ab alluvione (c) vindicat; de quarum certe paludum commodis locutus est Theophrastus, cum illas ad irrigandos hortos utilissimas esse scripsit, iisque jumenta, & lues delectari in potu, eosque pinguescere, nec ubi ex labore, aut citato incaluerint itinere, dolorum pericula incurrere, ut cum frigidas bibunt & crudas.

Innoxie sunt quæ recentis aquæ lympha perluuntur.

V. Innoxie quoque sunt, sed contraria penitus ratione, ferventibus etiam æstibus eas paludes, quæ affatim recenti, puraque lympha diluuntur, ac detergantur. Exemplum præ cunctis celebre apud (d) Strabonem legimus de Alexandria, quæ licet juxta paludes constructa sit ac propterea gravem aerem, & suffocantem habere per æstivo ardore deberet, tempestivo tamen Nili incremento undique perfunditur, ut ceno sum nihil remaneat, quod vaporationem pravam efficiat; præsertim cum etesiæ ex locis borealibus, tantoque pelago spirare incipiant.

VI. Similiter paludes amplæ, profundæ, agitatae, a dulcibus, aut a marinis solum aquis inductæ cum paucis ceno, piscibusque donatæ, minus sunt inclementes; præsertim si margines habeant, nullis, quod rarissimum est, arundinibus, aut juncis impeditis.

Idem amplæ, ac profundæ paludes, & piscosæ, nihil nocent.

VII. Porro marina aqua, si sola, seu imper-

Marina mista

aqua in paludibus ob salis copiam innoxia est, si pura sit.

mixta resideat, propter nativas proprii salis particulas, corruptioni, ac putredini potissimum obnitentes, vermescque palustres, ut passim hirudines, enecantes, omni fere noxa vacat: quemadmodum hac in re graviter philosophatur Ludovicus (a) Testius agens de salubritate Veneti aeris, qui etiam si multas lacunas a mari inductas perpetuo lambat, nihilominus est fere innoxius, quod spiritum acido-volatilem, e mari jugiter expirantem, admixtum habeat.

Contraveno si pluvius, aut metallicis aquis permixta sit, aut sordibus impurata.

VIII. Secus vero insalubria sunt stagna, in quibus marinus latex aliis, ac praesertim pluviis, & mineralibus aquis sociatur: Nam aqua dulcis, inquit Io: Baptista Donus, salis commixta citius, ac facilius putrescit. Itaque infamis est aer, ubi prope litus depressior sit locus, inque illum maris undae influant per canalem, qui aut memoria hominum semper patuerit (substratum enim hisce paludibus solum basis olim, & fundum extitit ejusdem pelagi, qui arenarum aggeratione ab antiquo paulatim litore recessit) aut impetu procellarum, aut denique humano artificio apertus sit: & in eum etiam locum e proximis collibus, tumulisque pluviae cum sordibus conveniant.

Stagna in agro Ferrariensi, Romano, ac Ravennati ad sal conficiendum.

IX. Hujusmodi stagnorum nonnulla sunt in Agro Ferrariensi, ac Ravennati; atque in Romano praesertim prope Ostiam, ad marinum sal calidis tempestatibus eliciendum. Quibus certe in regionibus illud animadversione dignum est, quod si impediatur jugis marinae aquae in stagna influxus, effluxusque per euripum, paulo post conclusi latices propter aestivos calores facillime circa ripas putrescunt, & pisces etiam enecant: id quod experimento se vidisse narrat in Comaclensi lacu N. Cabeus (b). Similiter nescio quid vitii, inquit Fortunatus (c) Fidelis, contrahit locus, qui ad portus litora est constitutus: ibi enim frequentia navigia immorari, sordesque omnes deponere, atque universae item Civitatis Cloacae immunditias late expurgare solent: quo circa, etsi maritima aestio spem aliquam valetudinis pollicetur; illa tamen aliena commixtio vitium apportare consuevit. Jure igitur scripsit Plinius (d), afflatus maris noxii; in plurimis idem utiles: quibusdam satis e longinquo aspicere maria, jucundum: propius admoveere salis halitum, inutile: Quare experimentis optime creditur.

Litus arenosum, ac humile minus salubre, quam quod praeruptis rupibus munus est.

X. Et quidem testantur exempla ambientem aerem non eadem salubritate pollere ubi litus arenosum est, nec profundae sunt aquae, quam ubi maritimis urbibus litora objacent rupibus terminata, & profundo pelago septa. Enimvero in arenoso & tenues undas admittente litore, sordes identidem in terram revolvuntur, nec facile diluuntur, ac resorbentur; quemadmodum statim in fundum dejiciuntur, ubi altum est mare, ut nihil proinde noxii in atmosphæram attolli possit. Accedit etiam ad incommoda arenosi litoris augenda, quod aquas maris facili negotio fusissime per arenam subit, & quaquaversum trahitur. Quamobrem cavato paululum solo statim fovea marino latice impletur, qui, cum ma-

ximam salis partem in terrae cuniculis relinquit, tanto sane calidis tempestatibus pronior fit ad corruptionem, quanto major per ea tempora fuerit accessio tum ventorum meridionalium, tum aquarum pluvialium, quae multigenas impurorum salium, sulphurisque particulas, atque insectorum ovula in aere librata, eluendo, secum rapuerint. Idcirco hujusmodi litora humida, suisque rimulis palustria semper occurrunt, facileque circumfusum aerem inquinant. Quod sane apud Priscos in Romana plaga minime omnium observabatur, quia eadem frequentibus aedificiis, ac sylvis, necnon multitudine incolarum, derivandis laticibus perpetuo incumbentium, quoad fieri poterat, exiccatione salubris reddebatur.

XI. Quod vero attinet ad anni tempora, certe cujuscumque generis paludes media hyeme, & vere, donec flaverint austri, alique venti, quibus incalcescat verna tempestas, innoxiae sunt; immo vero salubres quibusdam hominum temperamentis esse solent, qui salibus acribus redundant, cujusmodi sunt tussiculosi, graciles, atque ad tabem inclinantes. Noxiae vero per aestatem usque ad autumnale æquinoctium, aut etiam ultra, aestu, & siccitate cum austris perdurante. Quinam autem certi insalubritatis gradus procedant, seseque prodant pro ratione cursus aestatis, & autumnii, suo loco exponemus.

XII. Tertium inclementiae momentum a situ regionis pendet; montanis enim populis, vel saltem ad Boream conversis stagna minus noxient, etiam per aestivos calores, quippe quia effluvia ex ipsis emissata pauciora, tum minus maligna sunt, & facilius etiam ventorum vi disperguntur. Consule quae a Josepho (d) Ceredo de hoc argumento eleganter scripta sunt in dissertatione tertia Italice edita circa Methodum educendi aquam ex locis imis. At e contrario pestifera sunt planitiem, aut vallem inhabitantibus, maxime vero si easdem paludes ab australi regione habeant; quia nimirum vapores illinc uberius elevati, deteriores sunt, minusque etiam a siccis ventis dissipantur. De qua sane re vide ea, quae a Vitruvio exarata fuerunt super archi tecturae lib. 1. cap. 4. Quinimo tanta est noxa paludis ad meridiem sitae, ut, etiam si oppida in summis collibus extructa sint, illuc etiam ab austris, aut etiam africanis ventis effluvia propellantur, & ledant. Idoneum hujusce rei testimonium habemus in aere Gandulphiano, qui olim a subiecto Turni lacu ad Africum posito nocentes auras, nihil suffraganter loci sublimitate excipiebat, quem proinde ab aeris infamia vindicare Paulus V. P. M. non aliter potuit, quam lacu arfacto; cujus beneficii hoc legitur exceptum marmore monumentum in fronte Pontificalium aedium Gandulphinarum.

Quo tempore paludes salubres sunt vel insalubres.

Situs regionis quid conferat ad excipiendam vel arcentem paludem effluvia.

PAU-

[a] Disinganni, ovvero ragioni fisiche sopra l'aria di Venezia esser salubre. [b] In Arist. Meteorol. lib. 2. text. xix. quæst. 1. pag. 122. [c] Lib. 1. de Relat. Med. pag. m. 24. [d] N. H. lib. iv. cap. 4. [e] Sopra il modo di alzar l'aqua pag. m. 92.

PAULUS V. PONT. MAX.
 OPPIDUM AQUARUM PENURIA
 ET NOXIAE TVRNILACV ASPIRATIONE
 INFREQUENTIVS
 AQUA TERTIO AB HINC MILLIARIO
 DERIVATA, ET LACU EXSICCATO
 SALUBRIUS, LÆTIUSQUE REDDIDIT
 AN. DOM. MDCXI. PONTIF. SVI VII.

C A P. VI.

*Quibus ex causis Stagnantes aquæ, aperto cælo per
 æstatem potissimum corrumpantur.*

*Educatio-
 ne, & con-
 suetudine
 fit ut pa-
 lustris ex-
 halationes
 accolis mi-
 nime noce-
 ant.*

XIII. Denique in designandis insalubritatis gradibus maxime animadvertendus venit hominum habitus, & vivendi ratio. Quandoquidem qui prope paludes nascuntur, & educantur, etiam in eo insalubri aere bona utcunque valetudine fruuntur. Pueri enim, vel ipsis venenis modo mitioribus, lente, minimaque dosi propinatis paulatim assuescunt. Nimirum quia parvula irritantia, aut figentia toxica, si sensim nostris liquidis, solidisque applicentur, tenuissimo suo momento horum vires, & renisum, quæ per ætatem illam summopere vigent, non excedunt; immo utraque cum tempore mirifice inter se congruunt, magnumque illud discrimen inducunt, quod Divinus (a) Caus inter corpus, & corpus, inter naturam, & naturam dari scripsit. Unde (b) Plinius optime ait, assuetos etiam in pestilentibus durare. Præterea usque adeo quibuscumque locis paludes non sunt noxiæ, ut apud (c) Mexicanos non solum ova palustrium muscarum, & piscium, sed cenum etiam grave olens in illorum alimentum cedant. Hac assuetudine fit, ut insulæ in stagnis, & lacubus incolas alant, quos etiam parvæ illæ, quæ ventis circumpullæ natantes appellantur, admisisse, & aluisse compertum est; eas enim se vidisse (d) Secundus scribit in lacu Vadimonis. P. Cabeus (e) in paludibus Ferrariensibus, nosque ipsi in Albulæ lacu conspeximus.

*Contra
 insalubritatis
 graves
 sunt, at-
 que exitia-
 biles.*

XIV. At vero qui puro e cælo ad palustre se conferunt, eo deterius afficiuntur, quo feliciori assueverint, & connutriti fuerint; præsertim si longiores ibidem moras trahentes somno indulserint. Quanquam ejusmodi detrimenta noxii aeris saltem minuere, sin minus omnino vitare possint, qui sibi sex rebus non naturalibus diligenter temperare didicerint. Intemperantes enim citius, & gravius ubique locorum ægrotant.

*Huc usque
 diætorum
 summa.*

XV. Ex his, quæ hætenus tradita a nobis, & explicata sunt, liquidum est, quo sensu scripserit (f) Hippocrates: *Palustres aquas perniciosas esse*; nimirum ex præmissis observationibus, pro ratione admixtionis, & molis aquarum, tum etiam pro anni temporibus, situ, posituque regionis, ac denique habitu, victuque incolarum, & advenarum.

Naturalem aquarum texturam, earumque particulas reputantibus satis perspicuum fit, nullum ipsis inesse corruptionis principium, quo computrescere, atque aerem inficere possint; sed putredinis causas extrinsecus eisdem accedere. Etenim si pura, & dulcis aqua suis e venis profluiens illico vitreo vase excipiat, illudque hermetice, ut ajunt, claudatur, impedito cum atmosphæra commercio, ad annos, immo forte in perpetuum incorrupta servabitur, ut de Nucérino latice nos ipsi multis ab hinc lustris habemus experimentum. Idcirco ab externis principiis omnis infectionis origo erit repetenda.

*Aque nul-
 lam in se
 ipsis pu-
 tredinis
 causam
 continent.*

II. Porro simplex aqua corpus est liquidum, compressionis expers, moleculis teretibus, lubricis, atque flexilibus conflatum, admittens inter latera particularum sese contingentium exigua spatia, per quæ ætherea substantia, unde fluitat, nec non etiam aer, & non modicum salis, ac terræ semper, & undique discurrunt. Hæc itaque extraneorum corporum permixtio, pro sua varietate, variam aquarum indolem inducit.

*Quid sit
 aqua.*

III. Externa autem, & materialis in aqua corruptionis causa una quidem est, heterogenea scilicet diversorum corporum, qua mineralium, qua vegetabilium, qua etiam animalium, insectorumque commixtio, quæ in desidiis lymphis innascuntur, & conflunt: geminæ tamen adjuvant aliæ (sine quibus nulla in aquis futura esset corruptio) æstivus nimirum solis calor, quo veluti agente, confusorum corporum corruptiva fermentatio promovetur; & eorundem laticum quies, propter quam impedimenta corruptionis minime remouentur.

*Corruptio-
 nis causa
 in aquis
 est diver-
 sorum cor-
 porum
 permixtio:
 cui acce-
 dunt calor
 æstivus, &
 quies.*

IV. Profecto omnium versatur ob oculos, paludes & stagna esse congeriem multorum vegetabilium, atque insectorum, quæ sive ibidem orta, sive alibi nata, atque aliunde advecta putridum viventium Seminarium conflant: & quidem inter plantas aliæ desidiis aquis supernant, aut fluitant, quemadmodum lens, musci, & palustres, ac tribulus aquaticus; aliæ fundum tenent, atque oras obsident veluti potamogetones, spargania, typhæ, aliæque hujusmodi, arundineam, ac junceam sepem constituentes. Inter autem insectorum ovula, præter illa, quæ telluri sunt ingenita, non pauca auris etiam, ventisque huc illuc transvecta, cum ad palustrem locum pertingunt, humido leniuntur, atque in multigenos vermes, necnon ranas & bufones, desidum aquarum hospites, facile manifestatur. Similiter ex proximo paludibus solo in eas urgentur, transportantur, influunt, aut repunt alia tum inanima, tum animata corpora; multitu-
 do ni-

*Quam va-
 ria corpora
 in paludes
 conflant.*

[a] Hipp. lib. 6. de Flat. nu. 8. [b] H. N. Lib. 18. cap. 5. [c] Vide P. Nierembergium lib. 11. hist. nat. a cap. 29. usque ad 48. [d] Lib. 8. Epist. 20. [e] Loc. supracit. lib. 1. text. 69. quæst. 1. pag. 404. ubi tradit modum, quo primum hujusmodi insulæ fiunt. Vide plura de natantibus insulis apud P. Casatum dissert. 3. de Innat. solid. pag. m. 94. usque ad 97. [f] De Aere loc. & aq. text. 13.

do nimirum foliorum, fruticum, atque arborum, præsertim mali temperamenti, ut ait (a) Forestus, scilicet taxi, ficus, nucum, sambuci, ebuli, brassicæ, cannabis, lini, ac similibus; quinimo, anguium, serpentum, & brutorum etiam quadrupedum, quæ pro explenda siti passim allesta, atque in iis submersa latices illos magis magisque sædant, & inquinant.

Insecta vero aquas maxime inficiunt.
V. Quæ autem insecta in paludibus hospitantur, eisdem etiam, cum viva sunt, contaminant. Nam licet multa in alimentum absumant, quæ aquas cæteroquin contemperant; nihilominus, quam utilitatem desideribus lymphis, sumpto cibo, afferunt, multiplici nocumento rependunt, (b) spoliis nempe, ac fæcibus, quæ ad fundum delatæ, & cum extraneis aliis substantiis permixtæ terribilissimum illud, fætidumque cœnum maxima ex parte conficiunt.

Ex iis omnibus putrida congeries existit.
VI. Ex iis igitur omnibus partim terrarum, saliumque inquinamentis, partim fracescentium vegetabilium, partim animalium cadaveribus, partim denique eorum, & insectorum sordibus, exuviisque existit putrida illa congeries ex qua desideres aquæ labem, noxiamque calore solis verberatæ concipiunt, & circumfusum aerem solent inficere.

Solis calore expurgetur illa materia ferdi vapores atque luntur.
VII. Sole autem radiis, & calore in aquas quiescentes agente, præparatam jam corruptionis materiam, hætenus a nobis expositam, computrescere manifestum est ex eo, quod quamvis per hyemem eadem fere omnia in paludibus jaceant; tamen, nisi ad æstatis initium atmosphæra incallescere cœperit, nihil plerumque sit a paludibus permiscendum: immo inter media æstatis tempora in regionibus ad septentrionem rigentibus, vel subterraneis locis, aut montium objectu, utcumque a sole protectis, aut nulla, aut minima sit aquæ, aerisque corruptio, ut passim in puteis, cisternisque diligenter custoditis contingere animadvertimus.

Quomodo id fiat.
VIII. Tota vero solis actio in solutione, fermentatione, atque ebullitione heterogeneorum corporum, in aquis desideribus contentorum polita est. Nam, cum sol sit verus ignis, atque undique cœlestem, tenuemque æstum propellat, & urgeat, non secus atque sublunaris ignis objecta corpora calefacit, commovet, agitatque. Unde quæ in paludibus subsidebant, mutatis gravitatis momentis, & proportionibus, exiliunt, quæque innatabant, ad ima, & latera protruduntur, fitque omnium nova, mira, atque inordinata confusio, ex qua pleræque mixtorum particulæ, quæ, rite permeante æthere, mutuo quasi articulabantur, partim solvi, partim varie coherere incipiunt, noxiasque tincturas ex impuro sulphure, & androgynis salibus ortas componere, seu, ut cum vulgo loquamur, putredinem, & corruptionem concipere.

Hujusmodi solis actio ab Austro vento adjuvatur.
IX. Hæc autem solis actio ab austris plurimum augeri solet; cum ipsi igneas particulas a plagis sub zona torrida secum advehant: quo sane fit, ut paludes, quæ calidis ejusmodi ventis non patent, sint minus nocentes. Contraria autem ratione accidit, ut quiescentes in paludi-

bus aquæ tum per hyemem ubique in Europa, tum etiam per æstatem apud eas regiones, quæ minus a sole tanguntur, corruptionem fere nullam subeant, vel quam subeunt, minime prodant; ac proinde non noceant; scilicet quia extranea corpora in desideribus aquis pene immota detinentur: qua de re corruptivam illam solutionem, confusionemque concipere non possunt, quibus opus est, ut noxios halitus in aerem emittant. Aquis enim perinde, atque reliquis corporibus propter atmosphære calorem perspiratio promoveretur, & quemadmodum, frigore constipante, humani corporis, cæterorumque animalium, necnon terræ etiam superficies effluvia de se aut nulla, aut multo minora emittunt; ita paludes quoque per frigus, quo subsidentium, & permixtorum corpusculorum motus præpeditur, mephitim minus exhalant.

CAP. VII.

Quæ ratione fluxus etiam aperto cælo corruptionem in aquis impediat.

Reliquum nunc est, ut explicemus, quo pacto, cum fluentibus sub dio aquis eadem fere accidere soleant, tam ex permixtione extraneorum corporum, quam ex solis calore, non tamen eadem labes afferatur, quæ palustres contaminat; quæ ratione motus ille devolutarum ac decurrentium lympharum prohibere corruptionem possit; sive, quod eodem recidit, quomodo ad corrumpendas aquas concurrat quies. Quod sane antequam explicemus, nolemus quietis nomine absolutam partium aquearum stationem intelligi, sed respectivam; non enim inficiamur liquidorum particulas perpetuo interno, & inconspicuo motu cieri, etiam si universa moles in vase, alveo, vel sinu aliquo quiescere videatur. Rursus negari non potest, vix usquam esse tantam in paludibus quietem, quin leniter subinde pluviis, auris, volatilibus, insectis, aut aliter externis, internisque corporibus agitentur: neuter tamen motus ad corruptionem, de qua agimus, avertendam quidquam conducit, modo cætera in eandem conspirent.

II. His ad explicationem præmissis tria sunt præcipua capita, ad quæ actio quietis corruptiva reduci debet. Primum quia in quiete facilior, ac vehementior sit mixtorum fermentatio. Secundum quia quiescentibus liquidis firmior, & inordinatior est heterogeneorum corporum cohesio. Tertium quia iisdem residentibus, nec aliis succedentibus lymphis, externorum corporum coacervatio, atque admixtio, necnon solis actio in unam, eandemque aquæ sectionem continenter exercetur.

III. Faciliorem perfici mixtorum fermentationem in quiete, quam in motu, non eget, ut multis argumentis probetur. Nam Clymici omnes id ipsum assiduis experimentis ostendunt, & ratio potissimum in aquis suadet. Etenim per quietem depelli, atque extrudi particulæ illæ non possunt, quæ intestinam turbationem excitant;

Cur aquæ fluentes, quamvis iisdem sordibus inquinantur, tamen non corrumpantur.

Tria sunt quietis effectus quæ corruptionem afferunt.

In quiete facilior fit mixtorum fermentatio.

(a) De Feb. Epid. pub. græc. lib. 6. obs. 9. in Scholio. (b) De spoliis culicum aquarum fundum petentibus agit P. Sangallus in suis experiment. de generat. culicum pag. 11.

tant; quemadmodum fieri compertum est in motu præsertim soluto, ac libero, quo fontium, fluminumque lymphæ feruntur, quæ cum agitationem etiam quaquaversum in aere excitent, addito quasi flabello, noxias particulas a se ipsis depellunt.

In quiete varia corpora multo conglutinantur.

IV. Præterea in quiete multorum corporum fit concursio fortuita, ut quæ divisa innoxia erat, mutua cohæsiōne evadant perniciofa. Pater hoc in menstribus, ut vocant, ac regiis aquis, quarum sales secreti non eam vim habent, quam varia commixtione adipiscuntur. Testantur autem majorem hanc partium cohæsiōnem in defidibus aquis, tum quæ in superficie, tum quæ in fundo cogi, ac residere observamus.

Præterea quum aquæ defluunt, nunquam eadem undarum pars mixtis corporibus, & solis calore continetur.

V. Postremo fluxus aquarum, in quo maxima avertendæ corruptionis causa posita est, illud præ cæteris præstat, ut, undis se se tradentibus, non eadem aqua ab incurrentibus corporibus, & solis calore afficiatur; sed quæ hesternæ e. g. actioni obnoxia fuit, hodiernæ jam subducta sit: nam perenni motu illa præterit, & nova succedit. Itaque in flumen, etsi corpora putrida, vel ad putredinem prona decidunt, aut projiciantur, duorum alterum efficitur (quorum alterutrum ad corruptionem arcedam sufficit) ut videlicet vel corpora in fundo hæreant, & aqua delabatur, vel ut simul cum lymphis illa devolvantur; quorum primum præstat, ut non eadem semper aqua tabifico contactu inficiatur; alterum vero, ut succedentes latices corpora una cum præcedentibus aquarum sectionibus jam devoluta non attingant. Neutrum autem in paludibus evenit, quarum aquæ iisdem semper putrescentibus corporibus circumfunduntur; neque ullo fluxu, fugaque proripere se se ab ea perniciæ possunt: quamobrem perenni, ac pertinaci infusione, eaque aliis, atque aliis subinde decidentibus mixtis identidem renovata, atque adaucta desides aquæ pernicioso cohalitu, & confusione vitiantur, & contabescunt.

C A P. VIII.

Præcedentis Doctrinæ Corollarium. Lini macerationem in aquis interdum innoxiam, plerumque tamen pestilentem, & quare.

Ingens fuit controversia de lini maceratione, num ea cælum contaminet.

EX iis, quæ hætenus de motus actione ad aquarum corruptionem avertendam, deque earundem quiete ad tabem inducendam exposuimus, pronum erit statuere circa celebrem illam inter Scriptores controversiam, quæ eisdem sæpe non sine animorum, ac verborum acerbitate inter se commisit. Ecquid de lini, cannabisque maceratione sentiendum, utrum illa noxia, & pestilens sit, an vero penitus innoxia?

II. Enimvero magni nominis Auctores non solum aquas damnant, in quibus linum, & cannabis intabuerint, tanquam potu nocentes: unde apud Anglos (a) sub gravi pœna cautum est, ne cannabis, aut linum in fonte, stagno, aliove receptaculo aquarum publico, ubi pecudum greges, & armenta solent aquari, macerentur; verum etiam maxime quod pestilentes auras emittant, valetudini hominum summopere infestas, quos inter Hiacynthus (b) Alpherius, qui auctoritatem quoque adducit ipsius (c) Avicennæ; Petrus (d) Forestus, Petrus (e) Salius Diversius, Ludovicus (f) Septala (qui licet lini macerationem a pestis causis submovisset, ubi tamen in aerem plus nimio humidum, & calidum incidat, aperte asserit putredinem facillime excitare) Alexander (g) Benedictus, Lazarus (h) Riverius, P. Kirckerus (i), P. Zacchias (k), Card. Gastaldius, (l) & Diemerbroeckius (m) pestiferarum febrium, atque ipsius pestis causas evadere posse non dubitarunt.

III. At contra ab omni penitus inficiendi aeris nota vindicant cannabis, linique emollitionem Petrus P. (n) Pereda, qui proponit etiam exempla multarum Hispaniæ Urbium, in quarum vicinia cannabis copia feritur, ac mollitur; incolæ tamen valetudine, ac longa senectute fruuntur. At miror Peredam Avicennæ auctoritatem in jus suum adducere, cum citato textu nullam cannabis, aut lini mentionem faciat; meminit utique alio (o) loco, atque in hæc verba sententiam suam producit Avicenna: *Et hæc sunt causæ generantes putredinem, quas inter est aer lacunarum, & locorum infusorum, in quibus madefiunt res, ut linum, & asphaltum.* Quid vero clarius? *Eadem contentio de Lacu Aniano exorta est, in quo cannabis, & linum intabescunt.*

IV. Et quidem nostra memoria de lacu Aniano inter Neapolitanos (p) Medicos conviciosa, diuturnaque turbæ excitata sunt, aliis contentibus epidemias constitutiones, per eos annos Neapoli vagantes, tribuendas macerationi cannabis, linique, quæ in eo lacu perficiebatur; aliis e contrario omnem culpam ab ea emollitione depellentibus.

V. Hæc porro cum diligenter, & sedulo excussissem, causam, utrique parti adjudicandam ita dissolvitur, quæstio: videlicet nihil obesse lini macerationem in aquis fluentibus; contra vero in stagnantibus. Ita dissolvitur quæstio: videlicet nihil obesse lini macerationem in aquis fluentibus; contra vero in stagnantibus.

[a] Mangeti Biblioth. pharm. pag. 471. [b] Lib. 1. de Peste cap. 15. pag. 61. [c] Fen. 1. Tract. 4. [d] De feb. Epid. pub. grafs. lib. 6. obs. 9. in Scholio pag. 202. cap. 2. [e] De feb. Pestilenti. [f] L. 4. cap. 4. de Peste. [g] Lib. 5. de feb. pestil. cap. 7. pag. 570. num. 10. [h] Prax. Med. lib. 17. sect. 3. cap. 1. pag. 383. [i] de Peste sect. 1. cap. 3. §. 1. num. 8. [k] Quæst. med. Leg. lib. 2. quæst. n. 7. p. 317. [l] De avertenda Peste cap. 258. §. 21. pag. 763. [m] Lib. 1. de Peste cap. 8. prop. 4. pagina 54. [n] In Medica Disput. adnexa in fine l. 2. de Curand. Morb. p. 211. [o] Fen. 1. l. 4. tract. 2. c. 1. [p] Vide Apolog. dissert. inscriptas. Illago d'Agnaño utile, ed innocente con l'infusione de Lini l'innocenza d' Agnaño trovata colpevole ne' deliri di testa libera &c.

nominis, raræque doctrinæ Auctor Gomerius (a) Pereira; a quo narratur, in Gallia, & in quibusdam Hispaniæ provinciis ingentem lini copiam in fluminibus quotannis æstate macerari, nec tamen ob id pestem illinc provenire. Contra vero ejusmodi macerationem pestilentem esse constat, ubi palustres desident aquæ, ventique silent; vel ubi, ad accelerandam ope fermentationis putredinem lini, ab ipsis decurrentibus undis in scrobes (quod plerunque usu venit) ut longo tempore restagnent, aquæ derivantur. Sæpe enim accidit, quod nunquam satis deflere possumus, ut lucri cupiditate populorum incolumitas pessundet: immo, ut quod cum periculo civium non nisi timide inceptum fuit, mox cum præmio, & audacia defendatur.

Concilian-
tur pu-
gnantes
austorum
sententia.

VI. Itaque eos, qui noxiam esse lini emolli-
tionem contendunt, desides lymphas, & cum
lymphis aerem respexisse oportet; qui autem
innoxiam pronunciarunt, de fluentibus esse lo-
cutos. Neque utrisque & ratiocinium, & exem-
plorum copia, atque auctoritas defuit. Quod
sane quiescentium, ac fluentium aquarum dis-
crimen in hac definienda causa nuper ipsimet
observavimus in Urbevetana, & Interamnen-
si cannabis maceratione; in priori enim pernici-
es civibus creabatur; cum prope Urbem linum in
scrobibus stagnante aqua per æstatem tabesce-
bat, & cujus epidemiam lib. 2. trademus. At
in posteriori nihil labis emergit, eo quod in-
fusio cannabis, & lini aquarum fluxum non
remoratur. Quod sane ubique locorum quam
diligentissime, ne accolæ lædantur, curan-
dum esse arbitramur.

CAP. IX.

*Quid hærentes aquæ calidis tempestatibus ad læ-
dendos Accolas emittant secundum Antiquorum
sententiam.*

Quibus
fabulis ve-
res palu-
dum per-
niciem de-
signarint.

Nulla fuit unquam ætas hominum, quæ pa-
ludum perniciem non fuerit experta; ita
ut Græci eandem fabulosis narrationibus, &
monstrorum nominibus ad salutarem horrorem
populis obijciendum, designaverint. Hinc en-
im orta sunt poetica commenta de Hydro, Hy-
draque, quorum vocabula ab aquis deducta, be-
stias, atque serpentes paludum indigenas, hali-
tumque mortiferum spargentes significant. Hinc
etiam quæ de Pythone monstro ab Apolline in-
terfecto conficta sunt, quod ipsum a putredine,
& corruptione nomen accepit. Quid vero ex li-
mosis aquis efflaretur non fabularum coloribus,
sed philosophorum lineamentis expressum,
quo & atmosphæra, & qui ipsam inspirarent
accolæ vitarentur, non una primum fuit ve-
terum sententia.

Varro &
Columella
aliique pu-
larunt mi-
nutorum
infectorum
copiam,

II. Nam ex Latinis ea de re olim disputan-
tem legimus M. (b) Varronem, & labis cau-
sam asserentem insectorum copiam: *Adverten-
dum, inquit, etiam si qua erunt loca palustria, &
propter easdem causas, & quod arescunt, crescunt*
Lancisii Oper. Tom. I.

*animalia quædam minuta, quæ non possunt oculi con-
sequi, & per aera intus in corpora per os, ac nares
perveniunt, atque efficiunt difficiles morbos. Hujus
vero opinionis fundamentum jecit etiam Lu-
cretius ubi physicam veritatem poetico stylo
delineans cecinit.*

que e pa-
ludibus
emittun-
tur, mor-
bos effice-
re.

... obnoxia cuncta putrori

Corpora, putrores insecta animata sequuntur.

III. Non absimile Varroni fuit Columellæ (c)
Judicium, scribentis: *Nec paludem vicinam esse
oportet ædificiis, nec junctam militarem viam, quod
illa caloribus noxium virus eructat, & insectis acu-
leis armata gignit animalia, quæ in nos densissimis
examinibus involant. Tum etiam natricum, ser-
pentiumque pestes hyberna destitutas uligine, cæno,
& fermentata colluvie venenatas emittit, ex quibus
sæpe contrahuntur cæci morbi, quorum causas ne
Medici quidem perspicere queunt.*

IV. Eodem fere spectant quæ tradit Palla-
dius, (d) dum inquit: *Palus omni modo vitanda
est, præcipue quæ ab austro, vel occidente, & sic-
cari consuevit æstate, propter pestilentiam, vel ani-
malia inimica, quæ generat. Horum omnium
suffragia in hoc conveniunt, ut vermibus præ-
cipue ex palustri latice emissis, atque humana
corpora subeuntibus perniciēs, vitiumque tri-
buatur.*

V. Aliquanto diversam ejusdem noxæ ratio-
nem attulit (e) Vitruvius; ubi docet, *vitanda
paludum propinquitatem, eo quod, dum auræ
matutine cum sole oriente ad ædificium perveniunt,
adjunguntur his ortæ nebule, ac spiritus bestiarum
palustrium venenatos cum nebula mixtos in habitato-
rum corpora flatus spargunt, & locum pestilentem
efficiunt.* Itaque noxam Vitruvius non in ipsis
palustribus bestiis in habitatorum corpora se
se insinuantibus ponit, quemadmodum sene-
rant M. Varro, & Columella, sed in fla-
tibus collocat, exhalationibus, ac spiritibus ab
iisdem infectis potissimum emissis.

Vitruvius
causam
conferit in
halitus ve-
nenatos
eorundem
cum nebu-
la mixtos.

VI. Et quidem tametsi multa Priscis illis tra-
dita fuerint naturæ, & veritati consona, sunt
tamen, & explanatius enucleanda, & rationi-
bus, experimentisque illustranda, quod præ-
stare conabimur in sequentibus; eo sane studio-
sius, quo magis Galenici fere omnes usque ad
(f) Sennertum universam vim ad lædendum,
quæ cænosis, ac palustribus locis data est sub
nudis vaporatationum, exhalationum, halituum-
que vocibus comprehendentes venenatis qui-
busdam qualitatibus adscribunt. Hæ vero ex-
cussio verborum cortice nihil fere in medul-
lis habent, quamobrem Lectores plane va-
cuos, ac jejunos relinquunt.

Eadem hic
fabrilis
enuclean-
da sunt.

CAP. X.

*De iisdem Effluviis ex Recentiorum
opinionem.*

Quamquam ab antiquis diversi non nihil abie-
runt Recentiores in explicanda palustrium
N efflu-

Recenti-
ores ve-
terum

[a] Veræ Med. part. 1. cap. 66. de feb. pestil. pag. 880. [b] De Re Rustica lib. 1. cap. 12. [c] Lib. 1. De Re Ru-
stica cap. 5. [d] De Re Rustica lib. 1. tit. 7. [e] Lib. 1. Architect. cap. 4. [f] De Feb. lib. 4. cap. 2. de pestil. causis pag. 797.

*sententiam quam ex-
posuimus,
implexi
junt.* effluviis natura, plerique tamen ita cum
iisdem conveniunt, ut priscorum placita in
lucem revocasse videantur; quare in ipsos non
inepte quadrat quod ait Terentius in Eunu-
cho: *nihil dictum, quod non dictum prius.*

*Atlan.
Kircherus
fidem sen-
sit.* II. Varronis sententiam resuscitavit P. Arha-
nastus Kircherus in suo Scrutinio pestis; etenim
ubi diri hujus mali causas (a) expendit: *putridas
recenset exhalationes iis in locus expiratas, quæ
stagnorum, paludumque conoso limbo abundant:*
has quidem exhalationes nihil aliud esse affir-
mat, *quam (b) spirabiles quasdam mixti particu-
las ejusdem cum toto proprietatis, ac naturæ, eosque
vita carere, sed mox in innumerabilem insensibilium
vermiculorum sobolem excludit: ita ut quot corpuscula
in effluvio concipiuntur, tot inde vermiculos enasci
certum arbitretur;* quæ porro animata effluvia tan-
to periculosiora fundere contagia scribit, quanto
majori vigore, & efficacia prædita fuerint.

*Coincidit
Christianus
Lan-
gius.* III. Hujus dein hypothesis strenuum secta-
torem se præbuit Christianus (c) Langius, qui
ex putrescentibus corporibus spiritus fracosos
venenatos, seu miasmata verminosa elevari pu-
tavit, quæ postmodum sive inspirationis medio
attracta, sive per spiracula cutis intrantia virus
suum per viscera spargere non dubitavit. Sed (d)
Mangerus mediam sequutus viam hujusmodi in-
secta non causas, sed effectus, ut cuiuscunque
rei, quæ corrumpitur, existere fas est.

*Alii Vitru-
vii opinio-
nem pro-
bant, ut Io-
seph Quer-
cetanus.* IV. Alii vero Vitruvii opinionem rursus ad vi-
tam revocant, cum noxias quidem, sed penitus
inanimas a stagnantibus aquis exhalationes ef-
ferri commemorant. Hos inter magni nominis
recensetur Joseph (e) Quercetanus, qui, que-
madmodum Avicennæ opinionem de corrup-
tione aquarum cum lino, tanquam una ex causis
pestiferorum morborum rationi consonam pu-
tat: ita non veretur asserere, eundem Avicen-
nam corruptionis gradus, ac divisiones præter-
misisse; non enim ab omni corruptione contagio-
sas ægrotationes existere arbitratur, sed ab illa
solum, quæ spiritus arsenicales, napellinos, &
aconitales emittit, a quibus, utpote qui (f) sa-
lutaribus, ac vitali nectare plenis spiritibus na-
turalibus e diametro adversantur, omnem con-
tagionis causam deducit.

*Franciscus
Sylvius
de Le Boe
vermino-
sum mias-
ma repu-
diare niti-
tur.* V. Similiter Franciscus de Le Boe (g) Syl-
vius, etiam si de stagnantibus corruptisque lati-
cibus, unde epidemicus affectus sævit in Ley-
denses, diligentissime scripserit, nihilominus al-
tum tenet de verminoso miasmate silentium,
contentus fuisse differuisse de vaporibus, qui ab
iisdem aquis elati, in aere duntaxat inferiori per-
manent, neutiquam vero ad nubium usque re-
gionem sublevantur. Hos autem vapores num.
61. Salfo-sulphuræ indolis opinatur, & cum
ambiente aere intra nostrum corpus admixtos
maxime nocentes esse demonstrat.

*Huc acce-
dit Ra-
mazzinus
de Muti-
nensis epi-
demia.* VI. Hujus egregii Scriptoris vestigia æterna
cum laude sequutus est amicus admodum colen-
dus D. Ramazzinus, ubi agit de Mutinensis A-
gri (h) Epidemia; quæ a pluviosa tempestate,

& statariis aquis exorta est. Siquidem aëre
partibus volatilibus destitutum, acidis vero,
ac multis, tetrisque exhalationibus a terra lu-
tulenta, ac veluti fermentata, inquinatum in-
tra vitæ hospitia exceptum fuisse, febrilemque
diathesim induxisse non dubitat. Hanc vero
diathesim in eo potissimum collocat, ut massa
sanguinea a naturali suæ dulcedinis, & fluidita-
tis statu desciscens, crassior fiat atque concre-
tior, indeque proportio tollatur inter bilem,
& succum pancreaticum, illa quidem langu-
diori, hoc vero fortiori reddito.

VII. Clarissimi tandem Ramazzini placitis
suffragatur Frid. (i) Hoffmannus, vir sane ad-
mirabilis eruditionis, qui humidarum tempesta-
tum noxam inquirens, ait: *Causa horum omnium*
jure meritoque transfundenda in Atmospheram pro-
pter palustria effluvia ignavam, languidam, ela-
tere destitutam, quæ non inseruit spirituscentiæ,
seu expansioni sanguinis, & humorum intimæ, sed
fibrarum tonum relaxat, eas flaccidas reddit, un-
de progressio, & circulatio sanguinis debilitatur.
Ubi vero tardior sanguinis progressio, ibi secretiones,
& excretiones etiam retardantur: ibi sanguis crassus,
viscidus, & minus subtilis fit, & inde multi impuri
humores in corpore accumuluntur, & ad prædictos
morbos, maxime omnium vero ad putredinem dis-
ponuntur. Quod si vero excretiones tardæ sunt; in-
valide etiam, & languide per tubulos procedit san-
guinis fluor, excrementa remanent, & mutua in se
actione intestinum putredinosum motum totam crasin
humorum dissolventem produciunt; unde etiam om-
nes graves epidemici morbi, maligni, contagiosi,
& pestilentes, immo pestis ipsa a putredine humo-
rum ortum suum nanciscuntur.

VIII. Hactenus diximus de omnibus fere,
qui antea de stagnantium aquarum effluviis
egerunt; ea modo supersunt depromenda,
quæ nos ipsi probabiliora censemus.

C A P. XI.

*Nonnulla de paludum effluviis partim inorgani-
cis, partim organicis, & animatis opinioni
nostræ præmittenda.*

NE obscuri, neve nimis effusi Scriptoris
notam incurramus, quædam animadver-
tenda lectoribus volumus, priusquam de pro-
posita thesi quid iudicio nostro sentiendum
sit, exponamus.

II. Primum effluvia e paludibus prodeun-
tia, non quidem promiscue singulis anni tem-
pestatibus, regionibus, aut aquarum collectio-
nibus ejusdem omnino esse naturæ, atque eos-
dem morbos inferre; sed multo inter se diversam
indolem nacta, varias secundum varia prædicta-
rum rerum discrimina, atque mixtionis gradus,
ægritudines inducere arbitramur. Nam sædissi-
marum etiam paludum propinquitas media hye-
me plerumque innocua est: nimirum quia tunc tem-
poris nihil noxii ab aquarum superficie vicino-
que

*Eadem est
sententia
Friderici
Hoffman-
ni.*

*Paludum
non ubi-
que, nec
semper ea-
dem sunt
effluvia,
similifve
naturæ.*

[a] Sect. 1. cap. 3. §. 1. pag. 10. [b] Cap. 7. pag. 30. & 37. [c] In Pathol. animat. ad §. 3. de Peste
pag. 573. [d] Bibliot. pract. tom. 4. tit. Pests pag. 22. cap. 1. [e] In Pest. Alexic. lib. 1. cap. 6. pag.
139. [f] Pag. 142. [g] In Append. tract. 10. a n. 147. usque ad 161. [h] Anni 1690. §. 26. [i] Dissert.
phys. med. 5. de tempor. Anni insalub. §. 8. & 11.

que solo effluit, coactis, compressisque a rigido atmosphææ contactu ac pondere iis particulis, quæ hominibus essent nocituræ.

*Tepor sudo
caelo e pa-
ludibus ex-
citatus
medetur
pulmoni-
bus.*

III. Quid quod tepor, qui inter ipsos algores sinuosis iis locis a solaribus radiis excitatur, valetudinaria etiam corpora mirifice fovere, affectisque pulmonibus mederi solet? E contrario autem eo magis noxia, maligna, & pestifera sunt ejusmodi effluvia, quo magis a calidis tempestatibus itur ad autumnum; præcipue autem, si aquæ ad meridiem controversiæ multiplicibus, cum ab aere, tum a tellure derivatis corporibus, computrescant. Idcirco apud Scriptores legimus hujusmodi epidemias raro inter se omnino similes fuisse, tum qualitate, & gravitate symptomatum, tum malorum exitu ad salutem, aut ad mortem. Quamobrem fateri necessum est, vapores a fracescentibus lymphis asurgentes noxios utique, & plerumque malignos esse; sed singulos sub una, eademque specie comprehendendi non posse; ac propterea Medicos illos a vero quam longissime abire, qui unam semper, certamque in omnibus ejusmodi effluviis particularum naturam aut quærunt cum spe inveniendi, ut se jam invenisse existimant.

Non semper una eademque est natura palustrium effluviiorum. Observandus est ordo & progressus morborum ab æstatis initio ad solstitium autumnale, ut certi quidquam decerni possit.

IV. Ut autem secundo loco in re admodum dubia, aliquid ratum, compertumque habeamus, observandus est ordo, & progressus ægrationum, quæ paludum incolas, advenasque a Kal. Julii usque ad hyemale solstitium divexare solent: nam per ea tempora inveniemus varias a varietate symptomatum definitas morborum ideas, præsertim si eadem paludes ad meridionales plagas conversæ (cujusmodi plures sunt in Latio) multiplici tum mineralium, & pravorum seminum, foliorumque, tum vel maxime cadaverum atque insectorum copiarum obnoxia, scædatæque sint. Itaque principio æstatis febres ut plurimum tertianæ non malignæ corripunt: adaucto vero æstu, febres continuæ, atque etiam exitiales urgent; longe tamen deteriores evasuræ, & plane pestilentes circa Æquinoctium autumnale, præcipue si pluvix, nebulæ, rubigines, ventique australes accefferint. Tandem circa hyemale solstitium de perniciæ ubique remittunt; sed in chronicas affectiones abeunt: qui enim ab ejusmodi Castrensibus febribus liberantur, fere semper contumacibus viscerum obstruccionibus, & quartanis longo dein tempore duraturis divexari solent.

Diversi generis exhalationes e paludibus exurgunt.

V. Tertio notamus a cœnosis, palustribusque locis nebulas, ignes (vulgo (a) fatuos) halitus foetidos, aliasque varii generis exhalationes, etiam iudice oculo excitari, quæ non sunt corpora organica, & animata, sed invicem confusæ, permixtæque earundem aquarum particulæ una cum tenuissimis fragmentis aliarum rerum, quæ desidibus aquis diu jam immerisæ fuerunt, atque in eadem partim fortuito concurrunt, partim ex congruentia coalescunt, tandemque per vim solis in atmosphæram, promoventur, perinde ut a sulphureo-arsenicalibus venis mephitici vapores per subterraneos ignes attolluntur.

Lancisii Oper. Tom. I.

VI. Denique non est prætereundum, tamen si alias id monuerimus, palustrem aquam calidis anni tempestatibus feracissimum esse insectorum nidum; quo fit, ut quibus e locis illorum agmina erumpunt in æra, ibi quidem populares plerumque futuræ affectiones præmonstrentur, ut notant (b) Valeriola, (c) Plempius, ac Frid. (d) Hoffmannus, & nos non uno solum, sed multis locis animadvertimus. Porro malignæ febres palustri afflatu progenitæ lumbricorum etiam satellitio semper stipantur; neque enim id genus epidemiarum usquam vagatum est, quin simul ejusmodi copia ferarum, quo nomine lumbricos designavit (e) Hippocrates, fuerit observata. Harum verminosarum febrium testimonia non solum habemus apud Dominicum (f) Ravicinum Ducis Guastallæ olim Physicum in libello Italice conscripto de vulgari constitutione morbosa ex enormibus Padi inundationibus orta; atque apud Bernardinum (g) Ramazzinum in pereleganti descriptione febris epidemice ex cœnosa tellure; sed nos etiam id ipsum oculis nostris usurpavimus Romæ sub anno 1695. in epidemia ex desidibus, corruptisque laticibus producta, cujus historiam dabimus sequenti libro, Epidemia prima.

Palustris aqua per æstatem abundat insectis.

VII. Hæc itaque viam nobis sternere videntur ad inquirendum diligentius in variam naturam palustrium effluviiorum, quæ ad duo potissimum genera revocabimus, scilicet ad effluvia, quæ sunt inanima, & inorganica; atque ad ea, quæ organica, & animata. Et primo.

Duo effluviiorum genera in universum: organica scilicet vel animata, & inorganica vel inanimata.

CAP. XII.

De Differentiis inorganicorum effluviiorum secundum diversas anni tempestates, & quæ sint causæ, quibus eadem ex paludibus attolluntur in ærem.

SEd jam tempus est, ut id oratione nostra persequamur, quod ad Medicos maxime pertinet, & de quo præcipuam tractationem polliciti sumus. Quoniam rationi, atque experientia consonum esse superiori capite demonstravimus, ex ipsis paludibus ad meridiem præsertim conversis, a Kalendis Juliis usque ad hyemale solstitium secundum varia sibi succedentia mensium temperamenta, varia quoque in ærem ferri corpuscula, seu particulas solutas, & casu potius, quam certa lege sociatas, quæ in nostrum corpus ingestæ minorem vel majorem noxam inferunt, prout minus, vel minime inter se temperatæ, aut etiam ad veneni prope naturam evectæ sunt: consequens est, ut per certos quosdam gradus incommoda valetudinis, vitæque pericula hominibus intentent.

AKalend. Julii ad hyemale solstitium pro variis mensium temperamenti diversi generis exhalationes e paludibus oriuntur.

II. Ad perspicue autem intelligendam compositionem, mixtionemque, ad quam sensim efferuntur, sibi que variæ succedunt qualitates ejusmodi inorganicorum in ære effluviiorum; nihil accommodatius esse arbitramur, quam exemplum ab arte Chymica, ac præcipue ex sim-

Explicatur ejusmodi varietas. Chymica destillatione a qua faci-

N 2

plici

[a] Ex multor. obser. sed præcipue Ol. Nevvton. lib. de Lumin. in princip. [b] Lib. 1. obs. 2. pag. 95. [c] In Avicen. de Febr. pag. 62. [d] Dissert. 5. §. 13. pag. 236. [e] VI. Epid. sect. 7. text. 6. ubi lumbrici vocantur *Supra*. [f] Cap. 4. [g] De Constitut. anni 1690. n. 11.

frat.

*Primo ac-
collitur*

acidum

phlegma,

tum liqui-

dum sul-

phurem;

postea sa-

les acro-vo-

latiles:

tandem o-

leum fœti-

ssimum.

Eadem

corpora e

paludibus

exhalant

putandum

est.

plici destillatione desumptum. Nam sicuti ex varia, confusaque mixtura fracescentium palustrium aquarum, una cum earundem cœno intra phialam excepta, per adnorum ignem elevari primum cernimus simplex, & fere inodorum, atque in acidum facile concessurum phlegma: deinde liquidum ex commixto impuro sulphure male olens; mox etiam acrovolatiles sales, tandemque oleum fœtidissimum, ingratum, & plane veneficum.

III. Ita non abssimili modo rem procedere censemus in ea effluviis successione, quæ ex paludibus, perinde quasi ex maximo, atque effusissimo quodam naturæ matraccio per solis radios æstivis mensibus usque ad autumnale æquinoctium solet contingere.

IV. Etenim cum sol sit verus ignis; omnibus perspicuum erit paludes, cum primum solari ab igne calefcere incipiunt, nempe ineunte æstate, a se dimittere nudum ac fere purum phlegma, inodorum quidem at subacidum: deinde vero, sole ad nostrum verticem propius se convertente, aucta vi propter ipsam etiam radiorum quaquaversum, e tumulis, collibus, cæterisque circumpositæ telluris asperitatibus reflexionem, impurum sulphur, acerrimos sales, & oleum fœtidissimum, ac plane veneficum protrudere, quod sane eo pestilentius evadet, quo magis juxta æquinoctium autumnale propter longiores noctes eadem effluvia, quæ sub dio a paludibus emissæ fuerant, denuo recidunt in easdem: unde Chymica illa operatio perficitur, quam cohobationem, ac circulationem appellant, quæque plus cæteris præparationibus valere ad acuendas virtutes, & facultates extrahendorum, ac destillandorum corporum. Nam oriente sole, & flantibus ventis, quicquid per noctem in paludis superficiem deciderat, rursus in atmosphæram attollitur, & quidem eo deterius, quo sol per id temporis minus urget, premitque, adeo effluvia non sublimius, sed vix ad domorum fastigia elevari, proinde ab incolis facillime respiranda.

V. Cognitum itaque, perspectumque Medicis erit, ideo primum sub æstatis initium tertianas paludum habitatores adoriri; postea continuas, ac malignas febres; deinde etiam pestilentes; tandemque eosdem longissimis morbis implicari, maximeque quartanis, quæ per universam hyemem, & proximum ver ægros solent exercere: quia nimirum palustria effluvia novam sensim magisque implexam naturam induunt, exuuntque; quamobrem in accolarum corpora admixta sensim majora, ac deteriora; dein minora ac longiora mala solent inducere, de quibus sigillatim suo loco dicemus.

VI. Illud tandem hic minime reticendum, quod omnes non physiologos tantum, sed Cives etiam, & incolas palustrium locorum latere non debet; malignas videlicet, & pestiferas, de quibus loquuti sumus, aspirationes non raro mensem Julium antevertere, interdum ultra solstitium hyemale produci. Etenim ubi ver frequentibus imbribus, & australibus ventis sordescit, æstusque appropinquat; ibi quidem paludes ante vernum solstitium noxiæ, ac deleteriæ ha-

bitatoribus obstringunt. Similiter, ubi septentriones venti, largæque pluvie hyemale solstitium ad everrendas, temperandasque particulas deleterias non præcesserint; ibi certe paludum hospitium etiam post Kal. Januarias suspectum erit: atque idcirco alicubi acrius interdum, ac vehementius epidemici incendii cineres recaluisse vidimus, & Romanos potissimum juxta Ostiam, ac Portum propriæ identidem luisse pœnas confidentiæ.

VII. Sed mittamus hæc, quæ accidisse doluimus; quæramus causas, & rationes, unde fiat, ut effluvia e palustribus locis in aerem perducantur. Enimvero exposita jam successio qualitatum, & gradus vitiorum, quæ in iisdem exhalationibus a Kal. Julii usque ad solstitium hyemale animadvertuntur, clare ostendunt inter causas exclusionis eorundem unam esse primariam, duas vero secundarias: primaria quidem est adaucta solis vis; secundariæ autem sunt fermentatio palustrium aquarum, nec non auræ, ac venti, qui illas commovent, & everrunt.

VIII. Quod attinet ad vim solis, evidens res est: etenim cum jam experimentis demonstratum sit, paludes per hyemem innoxias esse, noxias vero fieri post vernum æquinoctium, seu, quod eodem recidit, ob recessum, & accessum solis ad nostrum verticem; certum quoque erit, effluvia, quibus eadem insalubres redduntur, a solis radiis sursum urgeri; ita ut, quemadmodum insectorum ovula, solis calore fœta, suos sætus facile excludunt, similiter propter vim solaris ignis inorganica etiam effluvia e palustribus aquis minimo negotio extricantur, attenuantur, atque in aerem pelluntur.

IX. Vis autem solis quanta sit ad solvendas corporum texturas, indeque valide excludendas pellendasque non tantum diffuentes, sed solidas etiam partes, abunde ipsius stibii calcinatio ad solis radios tentata patefacit: ignei namque radiorum cunei arctissimum illum penetrant, scinduntque sulphuris, mercurii, & salium nexum, quo eadem in stibio mutuo juncta sunt: unde instar sumi in auras expelluntur.

X. Accedit denique ad faciliorem effluviis e paludibus exclusionem, quod calidis tempestatibus atmosphæra, cum porosior, minusque gravis sit, minus quoque renititur, hoc est subjectas particulas promptius emanare permittit.

C A P. XIII.

Qui fiat inorganica paludum effluvia tum a ventis australibus, & Euronoto, tum maxime a rubigine, ac nebulis deteriora semper evadant.

Sæpe usu venit, ut noxiæ paludum aspirationes, quæ vel ipso Austro mense, aut nullo modo, aut leviter duntaxat Accolas læserint; postea statim atque venti australes, & Euronoti ex paludibus adversum illos flare inceperint, vel rubigines, aut nebulæ per noctem deciderint, veneficam vim exerere, ac manifestare incipiant. Jure itaque horum eventorum rationes ex mechanicis quærendas suscipimus.

II. Enimvero quod spectat ad recensitos ventos,

Quæ causa in aerem propellat effluvia.

Calida tempestata levior atmosphæra minus renititur palustribus exhalationibus.

Quid Austri, & Euronoti, rubigines ac nebulæ ad effluviis perniciem conferant.

CAP. XIV.

Inorganica paludum effluvia, per quas vias in Accolarum corpora se ingerant.

Nemo, arbitror, dubitabit, quin eadem via fordido aeri patefiant, quæ in nobis salubri apertæ sunt. Quatuor vero cuniculorum genera ambienti aeri intra corpus occurrere, tum vivorum Anatome, atque innixa experimentis philosophia, tum noster Hippocrates luculenter ostendit.

II. Primo se se offerunt spiracula cutis, quæ ut perpetuo patent topicis medicaminibus, ac potissimum balneis, quorum dulces, vel thermæ sint aquæ penetrant in viscera, nec exiguam partem per urinæ vias rejiciuntur: ita obstructa minime esse possunt aeri, cujus particula nec fluiditate, nec subtilitate laticibus cedunt; immo vero aquea corpuscula, præsertim prope paludes, secum jugiter deferunt. Itaque magnus Præceptor 6. epid. sect. 6. statim ab initio carnes appellavit *attractrices* & ex ventre, & extrinsecus; subdens, *indicio est sensus ipse, quod expirabile, ac inspirabile est totum corpus.*

III. Secundo cranii foramina variis cum narium, tum aurium locis patent atmosphæræ; quæ, siquidem salubris, aut insalubris est, vigorem addere, vel labem Cerebro solent inspergere: ac propterea ex odoribus pravis similiter, ac suavis, (modo peculiaris intercedat idiosyncrasia) affecto statim Cerebro, homines lædi, aut refici videmus. Cæterum Ant. M. (a) Valsalva inter sæculi Anatomicos celeberrimus, & inter amicos nostri amicissimus clare demonstrat externum aerem, quo tum os, tum nares assidue plenas habemus, cum illi, qui tubas, & tympanum replet, continuetur; proxime duram Matrem contingere; atque idcirco prout externus aer varius est, ita varias in eadem, & in Cerebrum vires statim exercent. Merito idcirco laudatus Cous de Morbo sacro num. 17. *Cerebrum dixit, primum aeris interpretem: sapientiam autem ipsi Cerebro ab aere exhiberi.* Et Marinellus in Commentario, Cerebrum *primum omnium membrorum aerem percipere salubrem, vel insalubrem asseveravit.* Per has autem narium, auriumque aereas vias purulenta, maleque olentia liquida ex Cerebri membranis utiliter prodire non raro animadvertimus.

IV. Tertio Narium pariter, orisque viæ per laryngem in pulmones, atque illinc in sanguinem trajectioni aeris apertissimæ sunt; quod multo magis a Recentioribus Anatomicis variis experimentis confirmatum habemus. Neque id ab Hippocrate ignoratum, qui multis in libris sed præcipue de flatibus num. 6, non solum demonstrat necessitatem ducendi, reducendique aeris in omnibus Animalibus, sed verosimile etiam putat non aliunde morbos evenire, quam ab aere, quatenus is aut plus minus, aut cumulator, aut morbidis sordibus inquinatio in corpus se ingerit.

V. Quarto denique ex iisdem humanæ fabricæ vestibis, ore scilicet, & narium liber aperitur

tos, hi quidem primum nocere solent, quia palustria effluvia, quæ, vigentibus antea summis siccitatibus, aurisque silentibus, ad perpendicular recta in superna atmosphæræ partem facile attollebantur, postea ab Euronoto, vel ab Austro per directionem horizontali proximam versus accolæ proclivius transducuntur. Quamobrem quilibet ventus, tametsi saluberrimus, malum istud sola impulsione vi producere valet; & contra ipsemet auster interdum tueri, & conservare ambientem aerem alicubi potest (ut nos Romæ in Leonina Civitate animadvertimus) quoties alio, ac potissimum in contrariam plagam malignos halitus validissime transfert,

Cur venti Austrini plerunque nocentiores sint.

III. Rursus nocentes evadunt hujusmodi venti, quia, cum per loca ut plurimum marina, ac palustria transeant, sales erodentes, noxique particulas illinc everrunt, iisque suppetias ferunt, quæ nondum satis momenti ad lædendum usquam nactæ fuerant. Et quoniam austris, præsertim turbidis magna inest vis fermentativa, ut alias docuimus; idcirco, cum per æstatem flaverint, actionem solis adjuvant. Scilicet propter admixtam salium, ac sulphuris copiam, validissimi sunt ad novam, eamque majorem intestinam paludibus agitationem, & corpusculorum exclusionem promovendam, ac proinde ad ambientem aerem inquinandum.

Cur nebulæ aut virgines tantopere officiant Chymico exemplo docetur.

IV. Facillime vero rationem quoque reperies, cur nebulæ, & rubigines hisce temporibus tantopere officiant, si animadvertas idem plane contingere in fluido aereo, pneumatico, & compressibili; (modo variis jam extraneis particulis sit refertum) quod passim fieri cernimus in liquidis compressionis expertibus, & sub tactum cadentibus; puta in variis tincturis, & præsertim in aquis, quas Chymici regias, ac solventes appellant, quibus siquid salino-acidi, ut ajunt, vel alkali recens infundatur, secundum variam, quam invenit, cum incolis particulis, fluidoque continente proportionem, varios quoque effectus producit; nimirum illas nunc acuit, nunc obtundit, modo claras reddit, modo turbidas, & quod nostra scire magis refert, plerunque contenta in iis, & natantia prius corpuscula respective graviora reddendo, ad ima detrudit; quod præcipitando fieri a Chymicis asseritur.

Venti, nebulæ, atque rubigines palustria effluvia præcipitant.

V. Itaque cum venti, de quibus paulo ante dicebamus, cumque nebulæ, ac potissimum rubigines salinis, acrisque particulis instruantur, plerunque palustria effluvia in aere usque ad id tempus innocua, ad lædendum armare solent; præsertim cum eadem sæpe effluvia, quæ in aere quidem, sed in superiori parte quasi pendula, ac sine noxa erant, quoniam supra illam atmosphæræ sectionem, quam nos respiramus, locabantur, mox graviora in specie reddita, atque depressa, veluti pestiferæ sagittæ in habitatores conjiciuntur.

Quatuor aditus patient aeri, quibus humanum corpus subeat.

1. Cutis spiracula.

Cranii foramina ex narium, auribusque in Cerebrum.

Narium, & oris viæ patent aeri in pulmones, & sanguinem illapsuro.

Ex ore, & narium

pharyngea in ventriculum subit.

aditus aeri per pharyngem, atque œsophagum in ventriculum una cum saliva, cibus, & potibus. Quamobrem idem Hippocrates eodem de Flatibus lib. num. 9. *Omnia, inquit, quæ eduntur, ac bibuntur spiritus in corpus inferunt, aliquando plures, aliquando pauciores. Id autem inde manifestum fit, quod plurimis eructationes post cibos, & potus evenire solent, discurrente nimirum aere incluso, ubi pervenerit bullas, quibus fuerat inclusus.*

VI. Hæc autem itinera, per quæ partim irrepit, partim urgetur noxiis paludum aer, nobis prælucebunt ad cognitionem, atque intelligentiam multarum rerum, quæ sunt magis abditæ, & de quibus in posterum agendum erit.

C A P. XV.

Inorganica paludum effluvia quam labem, & quomodo inurant.

Hic de palustribus duntaxat effluviis per æstatem & autumnum noxiis verba faci-

PRæfari hic haud oporteret, sed tamen expedit, non de quibuslibet, verum de noxiis solum per æstatem, atque autumnum a palude assurgentibus effluviis hoc loco sermonem a nobis institui: humidæ enim exhalationes, quæ nebularum, & vaporum instar, Vere potissimum illinc solent efferri, accolarum transpirationem prohibendo (sunt enim salino aqueæ) rheumaticas affectiones, febresque lentas cum viscerum obstructionibus sæpe sæpius inducunt. Effluvia vero calidis tempestatibus usque ad autumnale æquinoctium, cum sint ex noxiis corpusculis magis composita, tum accolas, tum præsertim advenas longe deterius afficiunt. Hoc igitur mali genus quale sit, & qua ratione proveniat, inquirendum nobis proponimus.

Inorganica effluvia per se sola mortifera sunt.

II. At enimvero, quanquam inorganica, atque inanima paludum effluvia organicis, animatisque ad perniciem nostram plerunque sociari contingat, (ut suo loco dicemus) inficiari tamen nemo potest, inorganica per se sola passim esse lethalia, atque exitiosa: quemadmodum exhalationes ex terræmotu, aut ex singulari telluris indole animalium corpora, sine ulla organicorum effluviorum societate, labefaciunt.

Qua ratione id fieri possit.

III. Et quoniam superiori capite quatuor ostia indicavimus, per quæ inorganicis effluviis in nostra corpora patet aditus; pronum erit, opinor, animadvertere, quæ inde non levia detrimenta, & quo pacto nascantur. Nimirum, cum, quæcunque particulæ per expositos hiatus liquidis nostris recens infunduntur, sint omnino exoticæ; scilicet nativæ, & consuetæ illorum temperationi, motui, ac fermentationi minime obsecundantes, necesse est, ut eorundem fluidorum crases, & actiones maxime perturbentur.

Quanam sint conditiones salubris aeris, quidque ille conferat animati corporis economiæ.

IV. Ut autem ejusmodi lædendi ratio a tyronibus facile intelligatur, in animum rursus inducat oportet, quæ cap. 2. hujus libri de conditionibus salubris aeris præmonuimus. Nam, cum salubris aer is sit, subtilis, æthereus, elasticus, & particulis plerunque siccis, hoc est sale quodam volatili acidiusculo abundat; necessario in statu naturali ubivis externas, vel internas, nostri corporis superficies contingit, & qui in tubulos fluidis nostris permiscendus se ingerit, si-

cuti ad illas abstergendas aptissimus est; ita hæc fluidiora, atque agilia reddita: quamobrem ad naturalis æconomiae actiones, ac præsertim fermentationes, secretionesque perficiendas plurimum confert.

V. E contrario palustris aer, cum crassus, minus mobilis, minusque elasticus, immo, *ccat palu-* quod pejus est, impuro sulphure, acribusque *stis aer.* salibus sit inquinatus; naturales certe functiones alterabit, liquidisque nostris admixtus eorundem crasim, motusque vitiabit, fibrarum quoque inducta laxitate.

VI. Et quidem (ut pressius loquamur) *Subtilius ejusmodi effectus explicatur.* quoniam ejusmodi effluvia ex confusis salino-aqueis, & sulphureo-terreis fragmentis consurgunt, atmosphæram crassiorē, simulque acriorem constituunt; idcirco cum cutis foramina, cranii meatus, pulmonum ostiola, œsophagi, stomachi, atque intestinorum parietes, glandulas, & vascula contingunt, minimas paulatim obstructiones, simulque leviuscule cum atonia irritationes inducunt. Unde fit, ut quæ nostris e corporibus perspirare deberent vel noxia, vel saltem inutilia corpuscula, magnam partem prohibeantur effluere (cujus effectus signum & vestigio est vitiatus in advenis color, inductaque corporis lassitudo) rursusque deteriora, propter extraneorum admixtionem effecta, in sanguinem, in præcordia, atque in cætera viscera refundantur; quibus locis eo usque accrescunt, & cumulantur, donec, naturalibus solidorum, ac liquidorum viribus superatis, febrem accendant, reliquis comitam symptomatis, quibus castrenses, ac pestiferæ stipari solent.

VII. Cum autem palustrem auram duplici noxa inficere memoraverimus, crassitie scilicet, & acritie, (volumus id nobis dari) ex priori quidem qualitate conflatur in solidis languor, & lassitudo; in liquidis vero principium veluti seminale, quo totius sanguinis ad coagulationem proclivitas, exanthemata, sitis, lingua, fauciumque asperitas, comatosi affectus, parotides, alique decubitus qui cum interni, tum externi per decursum febrium progignuntur: ex posteriori vero simile quoddam in solidorum fibris irritationis primordium stabilitur; unde viscerum spasmi, vomitus, convulsiones, ac deliria, morbis ejusmodi valde familiaria, existunt, atque augentur.

VIII. Hic vero universam seriem singulorum symptomatum, quæ in febribus a paludibus ortis animadvertuntur, evolvere, atque explicare superledemus, quod nobis in secundo libro per varias earundem febrium historias institutum est explanare. Nam brevius per exempla, quam per præcepta ad veritatem iter paratum est.

C A P. XVI.

Multa Insecta paludibus innasci, atque sub organicorum effluviorum forma per circumfusum aerem dispergi.

HActenus eas particulas prosequuti sumus, quæ a variis, corruptisque intra paludes

cor-

corporibus per vim æstus partim abscissæ, partim emissæ, spiritum, quem ducimus, inficiunt; nunc quæ de verminoso ibidem seminio compta habemus, haud multa illa quidem, sed non parvo labore conquiſita, perstringamus.

*Paludes
infectis si
quid a-
liud, ma-
xime a-
bundant.*

II. Illud in primis tanquam dicendorum fundamentum (licet cap. 10. & 11. obiter jam indicaverimus) præterire non possumus, experimentis scilicet constare, paludes copiosum esse insectorum seminarium; quorum non illa duntaxat easdem incolunt, quæ passim observantur, videlicet bufones, ranæ, aliaque a (a) Priscis memorata; nimirum Muscæ, Cantharides, Scarabæi, Tipulæ, Attelabi, Aracnoides, Squillæ, Scrophulæ, Hirudines, multaque ejusmodi; sed potissimum molestum illud chrysalidem genus, quod venit sub culicum nomine, & Virgilius humoris alumnum, Politianus vero fertilibus, ut Venus, ex aquis natum appellat. Nam locis apertis, atque etiam in cubiculis, ubi calidis tempestatibus stagnant aquæ, ocyssime solet fœtificare: de iis autem, & similibus insectis plura asserti suis in Epistolis celeberrimus (b) Leevvenhoekeius, qui addit reperta quædam in aquis animalia adeo minuta, ut aliquot illorum centena simul sumpta crassum arenæ granum mole non æquent.

*Culicum
ingens co-
pia in pa-
lustribus
locis.*

III. Culicum copiam in paludibus mirum in modum augeri Græcis etiam historiis memoratæ proditum est. Legimus enim, (c) Mæandrum, limosum alioqui flumen, obturatis, adveſto luto, faucibus, quibus in mare devolvebatur, sensim juxta Myontem Urbem induxisse paludem, ex qua tanta culicum vis enata fuit, ut Myontii molestia, tædioque affecti, Civitatem, patriæque sedes relinquere, ac Miletum populariter migrare coacti fuerint: atque hinc sane inventum est conopæum, & Ægyptiis militibus, utpote juxta paludes stativa castra facientibus, ab Horatio exprobratum.

*De culi-
cum ortu
& trans-
formatio-
ne.*

IV. Et quoniam latissimus philosophicæ hic curiositatis campus se aperit differendi de hujus insecti ortu, ac metamorphosi, nonnulla scitu forte non injucunda, breviter subnectemus. Culices sunt papiliones illorum vermium, qui per æstatem in aquis libero cœlo quiescentibus magno numero, atque incredibili celeritate natare solent. Figuram hujus insecti, cum in aquis degit, pene anguillarem capite antennis adornato, thorace insuper, & cauda, videbis apud Jo: (d) Svammerdamium. Sed plane miraberis (e) Plinio sine ullo Microscopii præsidio non modo culicis in Chrysalidem mutati figuram; verum etiam singularum partium texturam dictu minorem innotuisse; ut non dubitaverit asserere, hujus insecti telum, tametsi propter exilitatem cerni non possit, ita tamen a natura concinnatum fuisse, ut sodienda acuminatum pariter, sorbendoque sanguini fistulosum esset.

*Eorumdem
fecunditas
mirabilis.*

V. Cæterum hujusmodi animalcula mira gaudent fœcunditate; nam cum, ruptis exuviis, explicatisque alis, in papiliones transferint, rursus in desides aquas proprio tanquam in nidulo

ova deponunt, quæ propriis oculis vidit Petrus Sangallus, descripsitque in Epistola ad Franciscum Redium. Ex eo autem, quod intra cubiculum, & in exigua plerunque phiala contingit, gradus fieri potest ad incredibilem illam insectorum multitudinem cognoscendam in aperto aere, ac maximis paludum sinubus, quibus præter consuetam fœturam, multitudo illa ovulorum accedit, quæ ex matutino rore, pluviisque defertur.

VI. Neque hoc super argumento nostras silentio committere libet observationes, quippe quæ plurimum tam ad insectorum historiam, quam ad hunc de Noxiis Paludum effluviis locupletandum tractatum conferre possunt. Nam de culicum ortu, transmutatione, aliisque proprietatibus multa comperimus.

*Auctoris
observatio-
nes.*

VII. Et primo si media æstate duæ Nucerinæ aquæ moles totidem in phialis excipiantur; quarum una libero aeri exponatur; altera e contrario hermetico, ut ajunt, sigillo ab ambientis contactu liberetur; illam quidem observabimus brevi vermiculis inquinari, qui ad aquæ superficiem delati, rupto cortice, miranda metamorphosi in stridulos culices vertuntur; hanc vero (quam nunc etiam hujus veritatis testem servamus) ad multa lustra ab omni vermium contagione penitus vindicatam conspiciamus. Adeo verum est, culices per aera volitantes ova sua in stagnantibus lymphis, ut innuimus, tanquam in propriis nidulis, collocare.

*Ex Nuceri-
na aqua
culices
nascuntur
si aeri ex-
ponatur.*

VIII. Neque vero hic dissimulandum est, aquam pluviam per æstatem, si aperto in vase detineatur, culicibus longe citius, & copiosius quam quævis alia, fœdari. Nimirum quia ejusmodi insectorum ovula propter urentis vim solis tabo absumpta, ac levissima reddita, minimo negotio ventis obediunt; unde a pluviis delabentibus rursus in terram comportantur.

*Citius ve-
ro ex aqua
pluvia exor-
iuntur.*

IX. Secundo vidimus una cum Illustrissimo Blanchino in aqua, culicum vermibus referata, ad phialæ fundum decidisse corpuscula quædam subrotunda obscuri coloris, quæ aliis nostrorum sodalium ovula, aliis terræ granula visa fuerunt; sed re vera nihil aliud deprehensa sunt, quam fæces ab ejusmodi insectis egestæ, quæ alioqui cum in paludibus ab immenso animalculorum populo copiosissime deiciantur; inde fœtidum, crassumque cœnum existit, & cumulat.

*Fæces a
culicum
vermibus
in aqua e-
gestæ.*

X. Tercio animadvertimus quoque vermiculos, qui aperta in phiala mirabili agilitate movebantur, quique se invicem piscium instar comedebant; mox eadem diligentissime per ceram, quam dicunt Hispanicam, clausa brevi motum amississe. Eo usque patet ab atmosphæra aliquam vitalium motionum causam cunctis animantibus advenire.

*Tidem ver-
mes qui
antea mo-
vebantur
obturata
phiala
interie-
runt.*

XI. Quarto vero ne cui dubium oboriat, quin hujusmodi ovula rum in paludibus deponantur, tum flantibus auris obsecundent, sequens experimentum a nobis etiam tentatum adducimus. Sumatur per æstatem, vel autumnum,

*Formam
ovula a
ventis de-
feruntur:
idque expe-
rimento
de constra-
pan-*

(a) Vide Rondelentium de Pisc. palustrib. Aldrovandum lib. 7. de insectis cap. 1. & 2. Charleton de Diff. animal. de insectis præcipue pag. m. 60. (b) Tom. 1. Epist. 71. & Tom. 2. Epist. 96. (c) Apud Pausaniam in Achaïcis. (d) Insector. Hist. general. tab. 2. (e) N. H. lib. 11. cap. 11.

stratur
plane no-
vo.

panni lanei, aut gossipini longitudine palmarum, e. g. 20. cujus pars cerato linteo contegatur, compliceturque; altera vero explicata libero aeri ad regionem, in quam ex palude ventus spirat, vel saltem adverso oriente exponatur: deinde sequenti die utraque panni pars a palustri loco amota tela obvolvatur in angulo domus per hebdomadem servanda. Tandem aperiat quis, & evolvat utrumque panni segmentum: videbit porro, & mirabitur, si suos praefertim oculos instruat microscopio, partem illam, quae explicata paludis halitus libere excepit, plenam vermibus diversarum figurarum, atque etiam minutissimis ovulis cinerei praecipue coloris instar lendium, quorum sane alia uno latere turbinatam, alia pene sphaericam, alia denique ovalem figuram referunt: ex iis vero, quae turbinatae sunt, & cochlearum ovula referunt, vermes, rupto cortice, in papiliones abire animadvertet. Contra vero portionem panni, quam tela cerata palustribus effluviis inquinari prohibuit, nullis prorsus foedatam vermibus, vel ovulis deprehendet. Argumento, ut arbitror, certissimo, ex palude quaquaversum, & ad eam maximae regionem, ad quam ventus movetur, nobis etiam non videntibus, insectorum ovula cum caeteris effluviis dispergi, & quo patet aditus, in corpora praefertim villosa, viscosa porosaque subito illabi, arctiusque implicari; ubi sane paulatim illorum pulli (modo necessaria humiditas non desit) veluti in nidulo foventur, excluduntur, & augentur,

XII. Itaque constat experimentis minima infecta paludibus innasci, & ut caetera inanimata effluvia, in aerem insilire, & quaquaversum dispergi, quod erat ostendendum.

C A P U T XVII.

Organica, atque Animata paludum effluvia in eas nostri corporis cavitates admitti, quae cum aere, tum ambiente, tum influente ad contactum sunt posita.

Organica
effluvia
cum aere
in corpus
penetrant.

Cum liber, ac promptus sit excursus organicorum effluviorum a palude in aerem, liber quoque, promptusque erit eorundem ingressus proxime, vel remote in eas humani corporis cavitates, quae tametsi internae, cum externo tamen aere subeunte continuae sunt; unde ipsae quoque externas superficies habere dicuntur, licet sint partium internarum.

1. Per aerem inspirantem su-
beunt.

II. Proxime quidem cum aereo fluido, quod alterne inspirantes per os, ac nares, in fauces, & pulmones ducimus. Nam, quanquam per ipsius cutis poros, nisi vulnere aperto, nec vermes, nec ovula admitti posse videntur; nihil tamen est, quod obstat ingressui ejusmodi corpusculorum per foramina, quae diametros suapte natura multo latiores habent, quam sint moleculae discurrentium per aera ovulorum. Quamobrem non raro panis micæ, atque etiam officula, quae majora sunt quovis aereo infecto, in laryngem, & tracheam inter comedendum illabuntur.

III. Remote vero cum potibus & cibis multo evidentius hujusmodi animata effluvia in ventriculum detrudi solent. Etenim superiori capite demonstravimus, culices, aliaque infecta per aestatem in aquis nidificare. Facile itaque est intelligere prope paludes, ubi tot sunt illorum genera, & unde eorundem multitudo per ambientem aerem dispergitur, aquas etiam, quibus incolae in potum utuntur, iisdem animalculis infici.

IV. Postremo patet aditus vermibus, eorumque ovulis cum cibis assumptis. Etenim confertiora semper insectorum agmina, dulcedine pabuli illecta, ad quamlibet escam convolare, atque in iis subsistere, nidumque suis ovulis seligere deprehendimus. Ita profecto fructus, lac, panis, carnes, & quodvis aliud edulii genus, maxime circa paludes, vermibus contemnerantur; ut propterea exploratum sit, cibaria quoque magno ejusmodi animalium satellitio stipata, nostrum corpus necessario subire.

C A P. XVIII.

An, quando, & quomodo animata paludum effluvia humanis corporibus noceant.

Quoniam nonnulli sibi persuadent animata effluvia, quae cum cibis, ac potibus ingeruntur, demitti quidem in stomachum, sed aequali facilitate per secessum emitti, nulla interim vel fibris, vel succis illata perniciem; propterea demonstrandum suscipimus, tametsi eadem per hyemem, vernumque tempus, aut etiam longe a paludibus innoxia esse possint; per aestatem tamen, & autumnum eos, qui palustria loca incolunt, maxime laedere. Quod ut rite valeam explanare, duo haec ob oculos ponam.

II. Et quidem sedulo primum consideranda sunt discrimina, quae inter eadem unius speciei animalia, pro diversitate regionum, & temporum, saepius intercedere animadvertimus.

III. Nemo Italorum non novit, Araneos non ubique locorum, sed in Apulia praefertim morbum inducere, quem vocant choream S. Viti. Canes hominum fidos custodes, non quavis anni tempestate, sed per summum aut aestum, aut algorem in rabiem agi. Angues, & Stelliones, referente (a) Plinio, lethiferos in Graecia morsus inferre, planeque innoxios in Sicilia serpere. Crabrones item, qui plerumque innocua impingunt vulnera, tempore pestis esse nocentissimos, quae de re celebris narratur historia apud A. (b) Kircherum cujusdam, qui in peste Neapolitana, nescio quid ad fenestram observabat, ecce autem crabro advolans naso, & promuscidis spiculo eidem infixum tumorem quemdam effecit, quo sensim crescente, ac intra viscera serpente veneno, intra biduum contracta peste extinctus fuit. & Kircherus prius retulit Mercurialis, muscas, pestis tempore infirmorum, & cadaverum succo saturatas, mox in alias domos vicinas transmigrantes, dum sordibus suis comestibilia inficiunt, hominibus iis vescentibus contagium attulisse.

IV. Quemadmodum igitur secundum varias pascuo-

2. Cum cibis admixta in ventriculum detruduntur.

Animata effluvia cum cibis & potu assumpta nocent corporibus.

1. Animalium ejusdem speciei discrimina pro locis, ac temporibus annis consideranda. Aranei in Apulia tantum nonnulli singularem morbum inferunt.

Crabrones

et mase pestis tempore perniciosa. pascuorum, aquarum, cœlique differentias, varia pecudum, volucrum, fructuum, herbarumque genera, sapida magis, salubria, aut insalubria, immo noxia etiam sunt, & venefica; ita profecto infecta pro earundem rerum discriminibus magis, aut minus nobis nocentia evadunt. Scilicet quia illorum aculeis, ac visceribus hærent, inque nostra vasa immittuntur liquida iis particulis referta, quæ ab insalubribus, noxiisque alimentis, & aere proficiscuntur. Infecta itaque in paludibus per æstatem orta, & connutrita aliis deteriora esse rationi consentaneum est.

Omnis generis venena vim nocendi habent in peculiari fluido sitam. V. Secundo diligenter perpendendum omnis generis venena, quæ ab animalibus, infectisque nudo oculo obviis in vasa nostra infunduntur, vim totam in peculiari fluido positam habere: morsus autem, & vulnera viam duntaxat aperire, per quam toxico cum sanguine pateat commercium. Ita viperinus dens, nisi lethali suo tabo maderet, innoxius esset.

Venenata animalia non occidunt vulnere, sed infuso per vulnus venefico liquido. Contra vero acicula, cujus vulnus fere semper innocuum est, si ejus cuspidem vipereo veneno (ut olim Scythica tela succo lethifero) illinias; perinde quasi mordens vipera occidit: ut propterea soli fluido vel saltem corpori inorganico universa fere in venenatis ictibus lædendi facultas videatur tribuenda. Hæc cum ita sint, primum est intelligere, omnia animalium venena, quatenus ictu lædunt, non denti, aut promuscidi, sed peculiari succo vim omnem, atque energiam acceptam referre. Itaque videri paradoxon minime debet, si statuamus, infecta, atque animalia venefica, quæ non nisi microscopio cerni possunt, non morsu, non vulnere interficere, sed infuso per morsum, vulnusve in tubulos nostros venefico fluido, quod inorganicam quidem substantiam, licet in corpore organico elaboratam, arbitramur. Idcirco, cum in paludibus ostenderit, ex varia congerie putrescentium corporum per æstatem moleculas evehi omnino exitiales; sequitur, ut eadem sive in auras, hoc est in effluvia inorganica cum atmosphæra dispersa, in nostra corpora proxime influant, sive ab ipsismet infectis advehantur in accolæ, uno semper, eodemque modo necem inferant; quod scilicet liquorem crassi, motuique lymphæ, sanguinis, ac spirituum nostrorum penitus hostilem, noxiumque infundant, admisceantque.

Quot modis organica effluvia nostrum corpus corrumperant. VI. His positis ea nunc persequamur, quæ præcipuum quæstionis sunt argumentum; videlicet in quo proprie consistat deleteria vis animatorum effluviis e paludibus exeuntium. Exploratum quidem nobis videtur, organica, atque animata effluvia a paludibus prodeuntia triplici potissimum modo nostrum corpus vitare. I. per se ipsa irritando, vulnerandoque. II. quod forte deterius est, prava suos succos cum nostris liquidis permiscendo. III. denique indigenas lumbricos nutriendo, saginandoque.

Insectorum vulnera. VII. Et primo quidem de irritatione, & vulnere nulli certe dubium esse potest, qui

per æstatem juxta paludes unicum diem egerit; inde enim propter insensissimas culicum, & crabronum irritationes, ac vulnera, cito coactus fuerit aufugere: irritationes vero, & vulnuscula, considerata etiam sejunctim a venefico principio, somnum, ac liquidorum cursum turbant, nervorumque compagem ita alterant in accolis, ut, dum inorganicæ adspirationes maligna sua effecta nostris in liquidis moliantur, momenti aliquid, non plane aspernandum, possint adjungere.

VIII. Hic tamen hæremus in salebra; scilicet an in vulnusculis, quæ ab infectis per superficiem corporis aperiuntur, ut salivalia eorum liquida semper infunduntur, quæ naturæ nostræ non sunt omnino consona; ita eorum quoque ova deponantur. Nam, cum ejusmodi animalcula ab ambiente aere in omnia foramina, quæ habent ostiola paulo latiora, quam sint illorum moles, soleant irumpere: ubi tamen angustiora invenerint, fieri potest, ut cunei more, disfindendo, vulnerandoque, ampliora reddant, idonea nimirum excipiendis illorum ovulis. Probabilem vero ejusmodi conjecturam faciunt ea, quæ nos ipsi contingere videmus apud illos palustrium locorum incolas, qui statim atque nocens illud hospitium experiuntur, faciei colorem in deterius mutare, variisque pustulis, atque exanthematibus scædari solent. Possit vero animata corpuscula extrinsecus intro sub cutim ferri, clare docentur vermes, quos (*pellicelli* vulgo dicuntur) in scabie per contagium inducitur, crebro animadvertimus; tum ea (modo vera sint) quæ in Africa adultos homines (*a*) Dracunculo nomine) & in Germania (*b*) Crinonum, pueros adoriuntur. Interim vero probabile videtur, minuta hæc animalia frequenti etiam morsu interna viscera lædere, cum in fauces, ac præsertim in stomachum, atque intestina sæpe sapius viva perveniant; simulque superficiem texturæ minimarum illarum partium mechanico instrumento dissolvere quoquo modo valeant. Sed isthæc læsio, non tantum a veneno liquida nostra afficiente, quantum ab irritante, exedentique solido profecta dici debet, ut latius infra de indigenis lumbricis dicemus.

IX. Deinde nulla certe apud Artis peritos controversia oriri potest de noxa, qua palustria infecta, prava suos succos cum saliva succisque stomachico, & intestinalibus permiscendo, nobis inferunt. Nam, cum superius fuisse probaverimus, eorum promuscidem maderet, ut & illorum omnia viscera scatere deleteriis liquidis, fieri non potest, quin devoluta cum cibis, & poribus, in stomachum, ibi quidem confundantur cum nostris fermentis; ac proinde, sicuti ex alimentis insalubribus lædimur; ita juvari nullo modo poterimus ab esca tot impuris infectis contemnerata, quæ, cum fæces etiam emittant, ultro vitiabunt nostrum chylum, quem ceteroquin verosimile est ab iisdem viventibus vermiculis in proprium ali-

moran- tum ad- dunt mor- guicis ef- fluvius.

Dubitatur an infecti dum cuneum morsu faciunt, ova sua depo- nant.

Paludum incolæ vitium statim in colore contrahunt.

Palustria infecta noxium succum infundunt, & eorum vermes nostrum chylum pascunt.

Lædunt quoque ali-

(a) Vide VVelfshium de vena Mediana. (b) Et Ettmullerum super hoc argumento.

quoque
suberaben-
do bonos
sacros.

alimentum assumi; unde hac etiam ratione hominem offendunt: pluries enim vidimus fructuum vermes tenuissimos a pueris ingestos mole etiam majores per alvum excretos. Quamobrem conjicere possumus, palustria insecta incolarum corporibus permixtione quoque exitialium succorum, & subtractione utilium, quæ in nobis sunt, plurimum obesse.

Minuta
hæc ani-
malia in
lumbrico-
rum escam
cedunt.

X. Postremo eadem bestiolæ ægros non parum lædere possunt, quia abeunt in alimentum lumbricorum. Cum enim pisces pusilli a grandioribus; bruta minora a majoribus; minutæ aves ab ingentibus, & rapacibus comedantur: similiter insecta iis quæ minora sunt, vesci solent, ut alias de vermiculis in aqua natantibus a nobis indicatum est: idcirco quæ pravis succis redundant insecta prave etiam ingenerabunt succos in iis, a quibus devorantur; proindeque fieri potest, ut lumbrici intestinorum indigenæ in pestilentibus affectionibus ideo ferini tandem evadant, ac rabidi, non solum quia febrili ægrotantium æstu vexantur, verum etiam quod noxia tum ova, tum insecta edunt, quæ a paludibus proficiscuntur.

Quo pacto
in palu-
dem ac-
celis in-
secta, &
lumbrici
multipli-
centur.

XI. Ubi autem multa insectis esca parata est, ibi quidem primum saginantur, luxuriant, & multiplicantur. Atque hinc forte ducenda est causa mirandæ illius propagationis lumbricorum quam passim cernimus apud paludum habitatores, qui cum aquis, cibis, & aere, minimorum insectorum copia refertis assidue utantur, facile fit, ut lumbricis adeo fertilibus, ac fecundis scateant, qui postea ideo ad lædendum ægros sunt paratiores, quia ob loci angustias, febrilem calorem, succorumque acredinem, inter se ad rixam conciti arma sua contra intestinorum parites convertunt: irritant enim, ac vulnerant majori quidem ob rabiem, deteriori vero ob prave succos morfu. Quod, ut clare cognosci queat, animum admove oportet ad ea symptomata, quæ apud præcticos a lumbricis profecta memorantur: scilicet ad magnas febres, pectoris dolores, spurias pleuritides, convulsiones, ac deliria.

Historia
ab Hippo-
crate nar-
rata de
lumbrico-
rum effe-
ctis.

XII. Pulchrior est historia ab (a) Hippocrate descripta, quam ut hic præteriri debeat. *Ægrotabat, inquit, cum uxore sua; furiosum quid in se habebat; postea vero, ubi prodisset ab ipso lumbricus subcrassus, statim sedatus est, ac dormivit.* Decessit tamen æger, quia mala tum a verme, tum a pravo humorum apparatu jam inducta id effecerunt; ut in eo videre contigerit quod passim accidit in vulneratis; quorum e visceribus, tametsi ens auferatur, adhuc tamen vulnus persistit, ac necat.

Laurentii
Bellini
sententia
de morbis
qui a lum-
bricorum
moribus
oriuntur.

XIII. Ut vero Artis tyrones ætiologiam morborum, qui a lumbricis intestina corrodentibus oriuntur, perspicuam habeant; exscribimus hic integram paragraphum clarissimi Laurentii (b) Bellini, nostri, cum viveret, amicissimi: *Vix, inquit, quidquam mali sub initium generati vermis producitur: neque enim ullum est vitium in sanguine, aut cæteris humoribus: mox au-*

tem incipiat se movere vermis, incipiat vesci, alvum deicere; hæc etenim omnia a verme effici constant ex ejus anatome; instructi sunt enim suis intestinulis, facibus, ore, ano; igitur a chylo depascentur aliquid, quod esse poterit tale, ut ipsum vivit; fæces vermis chylo permiscebuntur; unde vitabitur fortasse citius; sed & punget admordendo membranas, vel easdem vellicabit allabendo, rependo, hærendo. Ab hoc solo sensu universi corporis perversio fieri poterit, & primo propter doloris sensum refluxus mille nullo ordine, ac lege spirituum, ex quibus deliria, læsa imaginatio, læsa memoria non rite motis, sed per impetum refluxus quaquaversus dissilientibus spiritibus; convulsiones, & convulsivi motus eodem de nomine; deliquia, turbationes visus, & auditus; vigiliæ; stridor dentium; constrictio labiorum; vomitus; clamor præter occasionem motus earum partium violentius per refluxum musculis; hinc ira, hinc vexatio corporis, hinc inconstantia pacate, aut cum impetu pro vehementia refluxus, ac moderatione. Et quæ sequuntur digna etiam ut a doctissimis quibulvis identidem legantur.

XIV. Multo igitur gravior noxa erit a lumbricis illata; cum non solum irritando, mordendoque; sed prave suos succos nostris liquidis infundendo, ac permiscendo noceant, quod in pestilentibus febribus ex palustri halitu ortis, est frequentissimum.

C A P. XIX.

An inter animata Paludum effluvia sint aliqua cæteris minutiora, quæ intra sanguinea vasa deterrius multiplicanda ferantur; & quæ sit veræ pestis, ac pestilentium morborum differentia.

SCio non deesse inter doctissimos (c) Viros qui causam pestis æque, ac pestilentium morborum putant congeriem minutissimorum vermium, cum sanguine quaquaversum per viscera debacchantium, qui peculiari mole, figura, & qualitate insigniti extrinsecus in vasa nidificaturi penetrent, quique justissimæ iræ Dei administri perniciem huc illuc per terrarum orbem importent. Sed quemadmodum inficiari non ausim, ejusmodi hypothesim locum habere posse in vera peste, quæ propagatur per solum contactum, aut vicinitatem porolorum corporum, quippe quæ præfatis vermibus infici possunt, vel si salubri cælo, & victu laudabili utantur; sine ulla videlicet communi causa, quemadmodum e. g. viperæ homines, aut bruta invadere, ac necare solent; ita profecto probabilissimum ducimus, pestilentes morbos, qui peculiaribus unius provinciæ locis, propter communem ibi causam, atque inquinatum præsertim ex paludibus aerem, epidemice vagari solent, non vermibus, qui intra sanguinem nidos sibi parent, sed noxiis halitibus, & organicis effluviis occasionem omnem, principiumque debere; illis quidem in sanguinem, & ulque etiam in nervos; his vero non ultra nares, fauces; pul-

Doctorum
viro-
rum
opinio de
minutissi-
mis ver-
mibus, qui
in vasa
sanguifera
subeant.

(a) 4. Epid. num. 28. vide elegantissimum Francisci Vallesii Commentar. (b) De Febr. prop. 29. (c) A. Kircherus in Pestis Scrutinio sect. 1. c. 7. & 8. Chr. Langius in Pathol. anim. cap. 63. Mangetus Biblioth. Med. tom. 4. p. 22. c. 1. & 4. A. Valisnerius in Epist. hetrnsca lingua, de causis contag. morbor. in bobus.

pulmones, ventriculum, & intestina se se ingerentibus,

*Quæ sit
differentia
genuinæ
pestis a fe-
bre castren-
si.*

II. Atque in hoc potissimum discrimen genuinæ pestis a pestilenti, & castrensi febre positum esse censemus, quod ipsius pestis seminium sint virulentissimi vermes; qui de longinquis etiam regionibus transvecti absque ulla deinde universali causa, atque infonte penitus aere illius loci, in quem recens delavire incipiunt, per corpus porosum, & villosum in corpus simile moventur, ut denique ad genus illud animalium perveniant, cujus succis & sanguine potissimum gaudent, & nutriuntur: pestilentes vero epidemica febres oriantur a principio communi, scilicet vel ab aere, vel a cibis, vel a potibus, vel simul ab omnibus ad perniciem vitiatas, quæ sensim agunt, fluida primarum maxime viarum inquinando; & si quid verminosa labis iisdem inest (inest vero semper palustribus in oris, ut superius demonstravimus) sane suam perpetuo in stomacho, atque intestinis tragædiam pariter excitat. Quamobrem pestilenciales febres ab effluviis palustribus ortæ, quas hic pertractamus, quemadmodum lumbricis assidue copulantur, ita tertianarum typum ab initio plerunque servant: quia nimirum hypochondriorum fermenta male affecta cum nato inde chylo ejusdem indolis in vasa tertio quoque die deterius influunt. Exinde vero luculentissima ratio deducitur, cur in genuina peste inutilia fere sint ad avertendam causam ea remedia, quæ purgando aeri adhibentur: hæc enim si aliquid præstant (est autem tenuissimum) hoc faciunt, impediendo, ne incolarum corpora ad pestem suscipiendam magis disponantur. Contra vero populi utilissimum experiuntur consilium, quo omnis externæ contagionis occasio interdicitur, ac prohibetur. In pestilenti vero febre, quæ ab aeris labæ proficiscitur, ea tantum juvare solent, quæ vel ad corrigendam atmosphæræ indolem, vel ad intercipiendum ejusdem motum, & influxum admoventur.

*Dubitant
an in ca-
strensis
febris
vermes
sanguineis
vasis se se
inferant.*

III. Porro vatem, non Philosophum agerem, si experimentis destitutus affirmare auderem, in castrensis ejusmodi febribus vermes ad sanguinea quoque vasa penetrare, atque ascendere. Oporteret enim febre laborantibus ex palustri aere identidem sanguinem mittere, quod raro medica ratio patitur; ac microscopio ejusmodi insecta, si qua sint, ipso in cruore diligenter explorare, quod huc usque nobis concessum minime fuit. Sed, quanquam vermes in educto sanguine conspicerentur, attamen in dubium adhuc veniret, an insecta illa considerata essent tanquam malorum causa; an secus, quod probabilius putaremus, tanquam effecta dissolutæ fluidorum compagis; unde minutissima quæque ovula, sanguineis particulis prius obvoluta, in libertatem vindicarentur, aut ab externo aere suggererentur. Nulla igitur instructi autopsia de pestilentibus hisce insectis in sanguine sententiam ferre non possumus; sed ingenua potius nostræ ignorantis confessione contenti, illud fateri candide debemus, neque in abscessibus natura, vel arte apud ægros exci-

tatis, quæ vicinis paludibus frequentissimi Romam veniunt, neque in cadaverum extispiciis, insecta aliis in visceribus, quam in stomacho atque intestinis ubi spatium, quietem, & alimentum facilius, quam alibi inveniunt, a nobis animadversa fuisse. Cæterum per summum Divini Numinis beneficium nunquam curandæ pesti adfuimus; & propterea hac etiam ratione a ferendo certo judicio de pestiferis in sanguine vermibus, tanquam de re nobis penitus ignota libenter abstinemus.

CAPUT XX.

Synopsis eorum, quæ vel sparsim habemus dicta sunt, vel adhuc explicanda supersunt de pernicio utriusque generis effluviis, & quo pacto castrenses febres inducant.

TAmetsi cap. 15. & 18. separatim egerimus de modo, quo inorganica pariter, & organica effluvia incolarum corporibus noxam affe-
runt: nihilominus de utrisque nunc communiter differere haud inutile futurum arbitramur; præsertim cum ad inducendas castrenses febres, non seorsum, ac simpliciter sed simul conjunctimque tum nudæ adspirationes, tum multa, variaque insecta labem corporibus nostris inferant, atque importent. neque vero Medicus, cum ejusmodi Ægros curaturus est, separare aut potest, aut debet diversas causarum naturas, atque illatarum affectionum ideas.

II. Ut autem recte intelligamus utrumque legendi modum, repetendum est ex physiologicis, hominum vitam, ac valetudinem nihil aliud esse, quam perennem placidumque fluxum, ac refluxum aeris, sanguinis, & liquidi nervorum per sua quæque vasa, & organa majoris, ut dicunt, usus, quæ tamen probe constituta, & mutuo, atque alterne agitata, & agitantia sint oportet. Hoc sane magnus (a) Hippocrates paucis quidem, sed disertis verbis expressit, dum in hominibus tria contemplanda nobis exhibuit, continentia scilicet, contenta, & quæ cum impetu moventur.

III. Porro ad perfectorum animalium, atque ad hominis præsertim vitam constituendam, conservandamque opus est I. quidem iis corporibus, quæ motum imprimunt, & communicant. II. multis, quæ communicatum excipiunt, & conservant. III. pluribus quæ impressio motui resistunt, eumque moderando quaquaversum communicant: ita tamen, ut alia aliis ea lege respondeant, ac subserviant, ut in singulis certa sit moles, figura, & consistentia, certusque sit modus, ac mensura vigoris; quemadmodum accidit in horologio, in quo vis ponderis, aut elateris, quæ motum imprimit, neque nimium excedere, neque infra renixum rotarum, ac sufflaminis posita sit oportet, sed momento renisuum ita temperari debet, ut alterum ab altero magno vicissim excessu minime superetur; hinc enim rotæ, ac postrema index (modo rite constructa sint omnia) per æquales gradus blande moventur, vitæque quodammodo ip-

*Incuratio-
ne castren-
si sum fe-
brium con-
junctum ea-
rum cause
consideran-
dæ sunt.
Vita est
motus a-
eris, sangui-
nis, & li-
quidi ner-
vorum per
organum
majoris u-
sus, quæ a-
gitata, &
mutuo agi-
tantia sint
oportet.*

*Tria ad
vitæ con-
servatio-
nem neces-
saria. 1.
corpora
quæ motum
imprimunt.
2.
quæ exci-
piunt, &
conser-
vant. 3.
quæ eun-
dem motum
propagant.*

*Horologii
exemplum
res clarius
exponit.*

(a) 6. Epid. sect. 8. num. 19. secundum Forssii divisionem.

do ipsius horologii servatur incolumis.

*Primi mo-
tores sunt
aeris &
etheris
particulæ,
que pul-
monum ve-
siculas &
cerebri
membra-
nas pre-
munt.*
*Tria quo-
que in aere
confide-
nda,
pondus, e-
later, &
consisten-
tia.*

IV. Sunt enimvero nostris in corporibus primi motores particulæ aeris, atque ætheris, quæ pulmonum vesiculas extrorsum, cerebrique membranas introrsum prementes contenta liquida ad motum agunt, iisdemque sensim admixta, fluiditatem, atque elasticam vim conciliant; quam ob causam villi, fibræ ac lacerti tenduntur, seu tonicum robur acquirunt, eoquæ secundum varias muscularium partium texturas adaucto, acceptum motum aeri, & liquidis per vasa discurrentibus vicissim red-
*Quo pacto
hec tria
palustribus
effluviis
vitiuntur.*

V. Cum vero in aere, quo circumfundimur, tria potissimum ad nostrum argumentum considerata se se offerant, scilicet, pondus, elater, & consistentia; cumque ejusmodi res ex varia crasi, ac mixtura extranearum particularum variari soleant, nemo philosophantium non intelliget a paludum effluviis vitari sensim in atmosphæra primo pondus, cum aqueæ moleculæ aeriis graviores sint: esse autem graviores spiritum prope paludes perspicue etiam ex barometris, nudisque sensibus patet: secundo elaterem, quoniam eadem aqueæ interjectæ particulæ, cum sint incompressibiles, contiguas, ac resilientibus aeris spirulis obnituntur, easque proinde maxime implicent, & enervant: denique crasim, & consistentiam turbari, quippe quæ crassior evadit, ac sexcentis admixtis qua organicis, qua inorga-

*Que da-
ma infir-
mitati va-
letudini pa-
lustris ca-
lunt.*

1. Fluidiorum ac solidiorum motum remittit.

2. Obstruit corporis meatus, & perspirationem præcipit.

3. Vasa conspurcat, & inquinat vitiis corporis.

4. Sanguinis temperaturam vitiat.

pungens, atque erodens evadit; quamobrem ubique locorum excitat irritationes, ac pro diverso partium usu, officioque diversa quoque symptomata ciet: in primis vero inducit præternaturalem sanguinis fermentationem, invicem conspirantibus tum iis corpusculis, quæ, cute non perspirante, repelluntur, tum iis, quæ ab aere, & cibis omnino extranea, atque hostilia cum chylo; lymphâ, bile, aliisque hypochondriorum succis jam vitiatis in vasa infunduntur.

*Sympto-
mata, quæ
ab inqui-
natis li-
quidis pro-
ficiscuntur*

VII. Neque interim de singulis meminero symptomatibus, quæ ab inquinatis irritantibus liquidis, hic aut illic interceptis, fufis vel coactis proficiscuntur, ad quod genus referri possunt in lingua, & faucibus asperitas, & nigror; in cute papulæ; in stomacho nausea, & vomitus; in intestinis diarrhææ; in abdomine tensiones; in artubus jestigationes, rigores, & convulsivi motus; in præcordiis anxietas; omniaque pulsuum, ac respirationis phænomena; in cerebro deliria, & sopores; in parotidibus tumores; milleque alia, quæ, ubi peculiariter de hujusmodi febribus agemus, fuscè recensebimus; ea tantum hoc loco nostris lectoribus sedulo retractanda proponimus, quæ cap. 18. jam perscripsimus: scilicet palustria infecta, quæ cum cibis, potibus, atque aere ingeruntur, multis modis obesse, sed potissimum indigenarum lumbricorum multiplicationem, & feritatem promovendo, a quibus vulnuscule in ipsis intestinis inferuntur, quæ statim veneficis succis adpersa, non solum dysenteriam inducunt, sed etiam gangrænam contrahunt, mortemque Ægrotis accelerant: ut in Romana epidemia latius docebimus.

C A P. XX:

*Cur juxta paludes noctu præsertim indormientes
magis quam vigilantes lædantur.*

Nemo, arbitror, de facti veritate dubitabit, qui diu Medicæ Arti operam dederit. Nos certe Romana Nolocomia per æstatem, & autumnum plena videmus miseris agrorum colonis; ac per Urbem sæpe dolemus incautos venatores, ac peregrinos, quamquam non longo tempore palustria loca incoluerint; quia tamen brevem somnum prope lacunas caperunt, malignis febribus affligari. Labem autem hanc ex somno præsertim contrahi animadvertit quoque M. A. (a) Severinus, qui ubi mortem deflet egregii Juvenis Jo. Martini Brendelii, scribit ad Michaellem Ruperrum Beslerum in hæc verba: *Sed nihilominus accusandus, quod rei Medicæ, ac discriminis peregrinantium peritus; ultro aeris inclementiæ, morbosæque contagionis aleæ se supposuerit; ac quod majus est, periculum auxerit pernoctatu nocturno suspiciosæ spirationis ad lacustria Romanæ plagæ, sub qua & alii complures peracuto morbo periere.* De quo sane periculo Roma secedentes ad salubriora loca serio admonuit Jo. Baptista (b) Do-

Per æstatem palustria effluvia crebriores morbos creant, præsertim si indormieris.

(a) In Epist. M. S. data die 18. Octobris an. 1653. quæ nostra in Bibliotheca asservatur, tcm. 1. pag. 57. a tergo. (b) De Restit. salub. Agr. Rom. pag. 115.

Donius; ne scilicet medio itinere in locis gravibus, noxiisque moram trahant, præcipueque ne *dormiant*. Subdit enim: *atque inde accidere puto, ut multi æstate Florentiam petentes intereant: multoque plures qui Neapolim profisciscuntur.*

Cavendum a somno in iis locis per æstatem; est enim exitiosus.

Comprobatur incertum Guilielmi Rive.

Longa etiam mora in iis locis, victus immoderatus, nati-vorumque ciborum, & veneris usus periculum affert.

Cur dormientes facilius labent excipiant.

I. Quod sopito corpore difficiliter expelli possint pestiferi halitus

II. Opportunus porro hic se aperit campus admonendi eos, qui palustres plagas suspectis temporibus adeunt; ut eo majori studio a quiete, ac somno iis locis se abstineant, quo magis palustris aer (cum crassior sit, & sanguini lentorem inferat) vegetis etiam, ac vivacibus spiritibus compedes solet injicere, atque ad soporem comparare; id quod primus nos admonuit disertissimus in Re Chirurgica, mihi- que olim in Anatomica Præceptor Gulielmus Riva; qui, cum sæpe per agrum Romanum digrederetur, ac semper vim sibi factam ad dormiendum superasset, semel tandem per Autumnum Anni 1676. post venatum sub arbore juxta cœnosam terram somniculosus incaute confedit, atque ad Urbem mox reversus ex pestifera febris diem suum ante septimum obivit.

III. Sed quandoque accidit, ut etiam non dormientibus prope paludes febris, vitæque periculum obtingat; secus atque vulgus opinatur, quod totam noxii aeris labem somno assignat. Nam, si quis longam iis in locis moram trahat, si aquis, fructibus, oleribus sub eodem coelo natis utatur; si denique imprudens Baccho, Venerique litet, potissimum vero si malo corporis habitu antea laboraverit; aeria lue, quamvis non oscitans, nec dormitans, corripitur. Etenim cunctatio, malusque victus vim pestilentis aeris adauget; dum mala valetudo, atque otium cum vitiis conjunctum, vires nostras in vigilia imbecilliores ad repugnandum reddit.

IV. Ratio autem, propter quam qui cœnosis sinuosisque locis indormiunt, citius, ac promptius aeris noxam solent contrahere, petenda est, partim a nostris corporibus, quæ in somno ad labem suscipiendam proniora fiunt, partim etiam ab ipsis effluviis, quæ per noctem præcipue deteriora evadunt. Et quidem, quod

spectat ad dormientium corpora, certum est in somno sanguinem lentius moveri, cum solis tunc temporis urgeatur præcordiorum musculis; destituatur vero ea lacertorum in artu-

(a) Lib. de Flat. n. 20.

bus pressione, quæ vigilantibus subsidio venit sanguini, ut celerius ad cavam recurrat. Quod intellexisse videtur (a) Hippocrates, ubi agens de viribus sanguinis ad prudentiam, ait: *Quum somnus corpus invaserit, sanguis frigescit; a natura enim somno frigesfaciendi* (hoc est minus movendi) *vis est. Infrigidato autem sanguine, languidiores fiunt ejus meatus.* Hoc autem languore efficitur, ut, irrumpentibus undequaque malignis effluviis, patientiores sint aditus, & propullandi facultas imbecillior.

V. Quod vero attinet ad effluviis pravitatem, certe eadem post solis occasum perniciosior est. Quidquid enim per vim solis attenuari, dissiparique contingit, eo recedente, concretionem gravius efficitur; terræque rursus incumbit, & dormientes infestius adoritur. Enimvero atmosphæra, cum advesperascit, ob solis recessum, cœlesti igne, ac luce movente destituitur: unde variæ particulæ, quæ divisæ, ac mobiliiores commercio vividi- oris ætheris altius, & quaquaversum movebantur, densari, ac mutuo quasi adhærere incipiunt; quare corpusculis duntaxat aqueis dilutæ in nebulam, rorem, humoremque, non amplius pneumaticum, sed ractilem, in eam terræque orbis regionem descendunt, a qua per vim solis evectæ fuerant; ac proinde dormientium corporibus incubant, quæ majorem illorum copiam & perniciem facilius imbibunt. Quod quidem adeo per se luculentum videtur, ut pluribus explicare supervacaneum censeamus.

V. Neque vero solum dormientibus noxius est per noctem palustris aer; sed etiam iis, qui vigilantes per cœnosa loca iter faciunt. Qua de re monitos vellem quotquot vel Neapoli Romam, vel Roma Neapolim contendunt, ut diurnos potius æstus subeant; quam nocturni frigoris voluptate decepti contemneratam ambientis aeris vim excipiant; ita tamen, ut meridianos æstivi temporis ardores sedulo vitandos intelligant; vel si qua expediti itineris urgeat necessitas, compositis pro tempore umbraculis; immo etiam per viam sæpe jugi aqua madefactis, ferventiores solis radios repellant, ac temperent. Quod quidem a peritis, & sapientibus viris feliciter factitatum accepimus.

Quamobrem nocturnam palustris effluvia perniciosiora sunt.

DE NOXIIS PALUDUM EFFLUVIIS,

Pars Posterior.

De Palustrum effluviolorum remediis in genere.

P R Æ F A T I O.

Hujus dis-
sertationis
propositum.

INUTILE plane, atque importunum fuisset ostendere (quod hoc usque fecimus) paludum adspirationes noxias esse, nisi proxime demonstrarem tum quibus præsidii eadem vel omnino tolli, vel saltem temperari, minui, aut quominus noceant, intercipi possint; tum quibus auxiliis accolæ, incolæque tuendi, ac conservandi sint: peculiaribus idcirco Capitibus remedia nunc cautionesque perstringemus, quibus non modo paludum noxa, ubi fieri potest, penitus antevertatur; verum etiam ab hominum corporibus pro virili parte repellatur. Præstat siquidem non ægrotare, quam ægrotantibus mederi; potissimum cum cæteros plerosque morbos, quoniam vel a subitis, vel non semper prævisis causis oriuntur, tunc persequi tantum datum sit, cum illati jam sunt: epidemica vero a desidibus, corruptisque aquis inducta lues, nisi prævideris, ne accadat (prænoscutur enim facile) cum evenerit ut plurimum sua seu consilia, seu pharmaca inutiliter exquirat Medicus, aut implorat.

C A P. I.

Paludes, ubi dantur, tum ad Terræ fertilitatem, aerisque salubritatem inducendam, tum potissimum ad acuenda, fovendaque ingenia sunt exiccandæ.

Quenam
paludes
difficiliter
exiccari in
perpetuum
possint.

Si paludes omnes natura quidem, atque hominum viribus exhauriri possint; sunt tamen nonnullæ, quæ partim immenso prope riparum circuitu, partim profundiori gurgite, quam sit proximi, aut fluminis,

aut maris superficies, tum Artificum industriam, operamque, tum Principum Ærarium deterrent, ac spem omnem eripiunt, si minus tentandi, ac perficiendi, certe conservandi operis. Hujus sane generis sunt in Latio Pomptinæ paludes, quarum exiccationem licet feliciter pertentaverint invictissimi olim Romanorum Imperatores; hinc Horatius in Arte poetica:

*Sterilisque diu palus, aptaque remis,
Vicinas Urbes alit, & grave sentit aratrum.*

Ac postremo etiam Xystus V. inter Pontifices Maximus: nihilo tamen minus, quia continua, fedulaque ars, atque impenfa ad eandem conservandam esset necessaria, (quibus de rebus Benedictus Castellus in dissertatione de hoc argumento, Italice scripta, figillatim agit) ideo juges aquæ ex finitimorum fluminum alveis in amplum illum telluris finem, ad paludem etiam nunc pertinaciter perpetuandam, evomuntur. Sed quibus locis stagna, & paludes absumi possunt,

id certe tam ut augeatur annona, quam ut tollatur circumfusi aeris insalubritas, diligenter præstandum, tuendumque est.

II. Primum vero interest Reipublicæ, ut solum illud, quod diu palustre infrugiferum fuit, fertilissimum in posterum evadat. Terra enim, quæ absumptis aquis detegitur, ubertate frugum aliis omnibus propter hærentem cæno pinguitudinem facile antecellit. Unde proverbium apud Græcos manavit, *Paludes emere oportet*: eademque ratione Principes non tantum laudare, sed immunes quoque ab oneribus illos reddere consueverunt, qui paludes exiccaverint; ut, (a) Jac. Cujacius animadvertit ex Codice Justiniani. Nam, cum loca hæc sint omnino sterilia, & squallida, si semel a possessoribus proprio sumptu, operaque fertilia fiant, jure ac merito nec a Fisco vendi, nec a Principe donari, nec tributis onerari statim solent. Hanc porro immunitatem mereri videtur is, qui agrum palustrem, & inutilem exiccavit, exaravit, excoluit. Plura autem huc afferre possem exhaustarum paludum ad sæcunditatem inducendam monita atque exempla: sit tamen pro cunctis illud (b) Augusti, qui, victis M. Antonio, & Cleopatra, cum Ægyptum ob Nili inundationem accessu difficilem, ac paludibus penitus inviam offendisset, fossas multo limo jam clausas labore militum ita patefecit, ut copiosiore Urbis annonam effecerit.

III. At enimvero longe utilissima est paludum exiccatio ad illam aeris labem funditus abstergendam, quam a desidibus, corruptisque latibibus specie veneficorum corporum, tum organicorum, tum inorganicorum, æstu invalescente, necessario elevari per singula fere capita prio-

Terra palustris fertilissima.

Qui paludes siccaverint publicis oneribus eximuntur legum beneficio.

Pomptinæ
paludes
frustra toties
ex-
haustæ.

Longe utilior paludum exiccatio ad morbos præcavendos.

prioris partis hujus libri demonstrare conati sumus. Etenim sublata, quæ alicubi residet, aqua, statim tollitur menstruum, ut Chymici loquuntur, quo exotici sales, aliæque particulæ ex terra, spirituque eliciuntur, & quo maligna infecta foveantur, ac nutriuntur. Quamobrem gravissimus, & pestilentissimus, qui circum paludem movetur, aer purus ac salubris evadit, lætiusque proinde, ac securius imposterum respirant homines. Et quidem nequeo mihi temperare, quin, reiectis tot tantisque Priscorum monumentorum exemplis, huc traducam perspicuam clarissimi Petri (a) Salii, tamen si alio loco repetitam observationem de exiccatis fossis, quæ prope mœnia Patriæ illius stagnatione aquarum male olebant, unde *Gives a pestilentibus febribus, quibus quot annis circa finem æstatis vexabantur,*

*Quid te-
nuius ex-
lumi conse-
rat homi-
num inge-
niis.*

IV. Neque vero fertilitas ipsis tantum agris, aerique salubritas, sed accolarum etiam ingeniis robur, ac fecunditas exiccatis paludibus accedit. Nam hominum mens divinæ particeps auræ, ubi quis crasso, nebuloso, palustrique aere utitur, non nisi crassos, ac nebulosos spiritus elicit, per quos trajecta veluti per opacum vitrum objectorum simulacra idealque subobscurè solum vider, tarde cognoscit, ac negligenter expendit: quare intelligendi modus non nisi obscurus, inchoatus, rudis, atque hebes potest evadere. Unde Bæoti, quod crassiore cœlo uterentur, stupidi, atque hebetes audiebant, id quod in proverbium abiit, *Bæoticum ingenium*. Quapropter Horatius Epistol. L. 2. Ep. 2. ubi Alexandri carpit inscitiam, quod Cherilum ineptissimum poetam ingentibus donis cumulasset, hæc cecinit:

*. . . . . quod si
Iudicium subtile videndis artibus illud
Ad libros, & ad hæc musarum dona vocares:
Bæotum in crasso jurares aere natum.*

Ita Bæotix stoliditatis causam in aeris crassitudinem confert, quam a rei veritate minime alienam esse physiologica ratione demonstravimus. Ubi e contrario purus, ventilatus, subtilisque circumfluit aer; ingenium pariter viget, ac micat. Quamobrem divinus (b) Hippocrates cum experimento deprehendisset *Sapientiam cerebro ab aere exhiberi, ad intelligentiam, inquit, internuncius est cerebrum. Cum enim homo spiritum in se ipsum attraxerit; primum quidem ad cerebrum pervenit, relinquens in cerebro suum ipsius vigorem, & quid quid prudens, ac sapientia præditum fuerit, in cujus commentario Marinellus merito subiungit, Cerebrum primum percipit aerem salubrem, vel insalubrem*. Atque hinc sane fit, ut qualis est natura cœli, in qua nascuntur, & aluntur homines; tales quidem adamussim respondeant corporum cras, atque indoles animorum. Proinde qui juxta paludes vivunt, quoniam pigro, inertis, atque fumifero aeris succo perpetuo madent, tum artubus languidi, tum mente torpentes degere consueverunt: cujusmodi des-

Lancisi Opus. Tom. I.

cribuntur apud eundem (c) Hippocratem Phasiani, qui, cum vitam agant in paludibus, longe diversi a reliquis hominibus evadunt: adeo colore pallidi, viribus habetes, ingenio sunt tardo, muliebrique. Si quis igitur paludes exiccaverit ipsum aerem nativæ perspicuitati, ac temperiei restituet, propter quam præstantiora, acutiora, & ad intelligendum aptiora fiunt ingenia, ut ad rem scribunt Cæl. Rhodigin. (d) & Jo: Imperialis. (e)

IV. Sed quoniam non omnes paludes una eademque methodo exiccari possunt; idcirco sequenti capite singillatim in hoc argumento, quantum ad Medicos pertinet, breviter versabimur.

CAP. II.

De modo siccandarum Paludum.

Quoniam in præsentia hydrometrium, & hydrostaticam (quod Aquilegum & Architectorum est) agitare non sit animus; mei tamen muneris esse duco ea saltem de modo siccandarum paludum ostendere, quæ nefas esset ignorari a sapientibus Medicis: nemo enim optimus consiliarius esse potest, qui dandi consilii prorsus rudis sit, atque imperitus.

II. Veruntamen nostrum non est hoc loco propositum, de iis paludibus agere, quæ exiguæ cum sint, inductæque ex collectis post pluvias in terræ sinus aquis, nullam fere profunditatem habent, nec multo cœno laborant: has enim partim æstivus calor; partim ventorum flatus dissipat, ac resolvit; partim humus ipsa combibit, atque exhaurit; quamobrem nihil habent reliquum, quod per æstatem putridos halitus possit expirare. Sed in eo plane totius suscepti operis summa versatur, ut eas paludes industria hominum velimus emulsa, siccatasque, quæ aut magnæ, profundæque sunt, aut, quantum parvæ, multo tamen limo inquinantur, quæque, Sirio appropinquante, non tantum non arefcunt; verum oborta fermentatione putrescunt, noxiumque spiritum, simul etiam insectorum examina solent emittere. Ad hujusmodi porro stagna nostræ animadversiones, observationesque collineant, quippe quæ cum arefcunt, non ipsis tantum Accolis profunt, verum summam etiam finitimis Populis utilitatem afferunt.

III. Principio itaque notandum est, neque unam, neque simplicem esse hujus operis perficiendi rationem: nam pro diversa locorum, & aquarum stagnantium vi, atque natura, diversa pariter ad easdem exiccandas adhibenda est ars, atque industria. Ubi enim paludes ex inertis humore conflata, atque in acclivioribus locis posita sunt, nullo fere negotio, modo Principes non renuant, exhauriri possunt; siquidem incis per decliviora, & in proximum mare, vel flumen deductis fossis, aqua omnis facillime derivabitur; quem sane in sensum accipienda videtur priscorum fabula de Hydra (f) septem capitum: erat enim (ut recte censet Jo:

O 2

Bapti-

[a] De febr. pestil. cap. 20. pag. 130. [b] Lib. de Morb. Sacr. num. 17. [c] De aere loc. & aq. n. 37. [d] Lect. An- tiq. lib. 2. cap. 2. [e] De ingen. dif. lib. 2. cap. 9. [f] Vide Parœmiam, quam Strabo commemorat lib. 8. suæ Geograph. & de qua Erasmus in Adagiis tit. Lerna malorum.

*Siccanda-
rum palu-
dum ratio,
quatenus
a medico
trahari
potest.*

*Non hic
agitur de
exiguis
paludibus,
seu lacu-
nis ex plu-
via aqua
confutis.*

*Facile ex-
hauriun-
tur pala-
des in ac-
cliviori-
bus locis
positæ.*

Si jugis aqua in paludem infiat, vel ibidem sentiat, aut deventis uliorum vis, aut aperto reliquove post aggestionem in palude canali derivanda est.

Baptista Albertus) Palus Lernæa, quæ non nisi incilibus, huc illuc deductis, ferro, igneque extingui potuit.

IV. Præterea non satis est palustrem aquam apertis scrobibus ad amnem, atque etiam recta ad mare deduxisse: nam Architectorum animus ad id etiam convertendus est, ne palus iterum, quod sæpe sæpius accidit, renovetur. Etenim, cum ad magnas lacunas producendas perennis semper humor vel aliunde influat, vel e scarebris intra paludem dehiscenribus assurgat, accurate providendum, ne jugis aqua in cavam terram relabatur, neve amplius, quæ innascitur, subsistat: & quidem prohibetur, ne confluat, si eadem, prius quam in sinum moritura peringat, percussis inclinatisque alio sulcis deducatur; vel si id fieri ingenium loci prohibeat, saltem adnitamur, ut aggesta humo in emunctæ jam paludis solo fossula, seu canalis aperiatur, per quem aqua tum aliunde illuc influens, tum innascens foras perenniter derivetur: qua sane in re studendum etiam, ut nunquam non singula impedimenta, quæ libero lympharum excursui per nuper incisas fossas fluminumque alveos, in quos immissa palustris aqua devolvitur, ad paludem exhauriendam, obijci solent, quam diligentissime removeantur. Hujusmodi profecto sunt arborum rami, arundines, junci, eorumque radices, multitudo cœni, aggeres ad molas frumentarias, vel ad piscarum parati, aliaque multa, quæ præpediunt, quo minus latices per emissaria effluant æquales illis, qui per immissaria in palustrem alveum evomuntur, ac subsidere consuecunt.

Si proxima paludi loca editiora sunt, per hydraulicas machinas humor exhauriendus, vel palus aggestione complenda. Scriptores, qui Antiquitatem, & paludum siccationem pertractaverunt. Iosephus Ceredus Placentinus primus post Archimedem ea de re scripsit.

V. Ubi autem constiterit per optimum Libratorem (multi enim nomine tenus duntaxat habentur) omnia circum loca, & proximum quoque litus paludis fundo aliquantum editiora esse, tunc vel per hydraulicas machinas elevandus est humor, ac, si fieri potest, universa palus evacuada; vel per aggestionem implendus est sinus.

VI. Quod spectat ad lacunarum exhaustum per machinas, quæ attollunt latices, sponte dein sua per apertas in declive fossas effluxuros; artem porro hanc quamplurimi Scriptores docuerunt, atque post Archimedem primus forsitan inter recentiores tractavit Ioseph Ceredus Placentinus professione Medicus, qui librum edidit Hetrusca lingua: *De modo elevandi aquas ab imis locis*, ibique apposita etiam figura accuratissimam implendæ perficiendæque rei methodum tradit; animadvertit tamen inutilem plane hujusmodi machinarum usum, quo loco moles aquæ intra paludem influentis major est ea, quæ per cochleam regeri, emittique potest. Atque ob id nos ipsi in Valle Cœlia omnino frustraneas ejusmodi antlias, ut mox dicemus, experti fuimus. His profecto machinis vento obsecundantibus aquas e paludibus, quæ oceani superficie sunt profundiores, passim exhauriunt Hollandi, quos utinam Itali imitari didicissent; certe apud nos tum aeris salubritas, tum camporum fertilitas quam facillime, & quam latissime instauraretur.

Quando nam agge-

VII. Interdum vero lacunæ, quas jugiter implet aqua fluens ex occultis riparum, vel fundi

venis, facilius exiccantur per aggestionem; quo fit, ut sinus, inducta terra, ita oppleatur, ut altitudini proximæ telluris, ad quam palustris humor nequit ascendere, exæquetur, & areseat.

VIII. Aggestio autem duobus modis excitarur, scilicet vel advecta per operas humo, vel per alluvionem: illa quidem locum non habet, nisi ubi hærens aqua mediocris sit tum amplitudinis, tum profunditatis, quæque per admotos: siphones, per aptatas cochleas, antliasque vel: apertos canales ægre possit effluere. Experimentum hujus rei ante sex circiter annos habuimus: Romæ in Valle Cœlimontana prope Basilicam Lateranensem, unde secundum mœnia itur ad Portam Latinam. Cum enim magna olim ibidem ex laterio lapide extructa essent ædificia, cumque ad novas in Urbe construendas ædes de veteribus parietibus lapides abscindi soleant, Possessoris avaritia factum fuit, ut, effossis ibidem plus justo saxis, atque aperta centum, & amplius passus tellure, humor ex subiectis antiquis aquæductibus assurgeret, sinumque illum paulo ante solstitium æstivum oppleret, atque in paludem converteret: tum vero æstate summa ingens culicum, lumbricorum, ranarum, & bufonum vis orta est gravi cum odore, quotidianisque accolarum querelis; quinimo, cum inde in proximis cœnobiiis, & Nosocomio S. Ioannis febres pravi moris observarentur, e vestigio Sanctissimum Pontificem supplex oravi, ut ad antevertendam epidemiam peritorum statim consilium advocari juberet. Itaque coacto mox apud Illustriss. de Augustinis tunc viarum Curatorem vigilantissimum cœtu, in quo sententiam meam imple quoque aperui, deliberatum fuit, tentandum illico, an stagnans aqua per binas antlias in palude immerfas extra mœnia in Marianam possit emitte. Verum cum, periculo facto, constitissent plus laticis ex aquæ ductibus ingeri, quam per siphones illos regeri, subito ventum est ad aggestionem, quam certe profuturam animo jam tenebamus; scilicet comportata vehiculis sumptu non modico ex vicino colle in eam vallem terra, ita complanatus est locus, & sepulta palus, ut vel inter æstivos ardores ab hoc non minus celebri, quam prospero operis effectu accolarum corpora ocissime salubriora esse cepissent: quare hoc ipso feret me posteritas ambiciosum, quod quotiescunq; Summi Pontificis gloria cum Civium incolumitate jungitur, statim ad perficienda quæ sunt mearum partium vehementer incitor, atque accendor.

IX. At enimvero quoniam paludes latissime effusæ, alteque campos obducentes aggesta per operas humo ad solidæ telluris faciem redigi non possunt, nam Principum opes, atque hominum vires exhauriendus labor superaret, tunc quidem per alluvionem res ipsa perficienda erit; scilicet derivando in ejusmodi stagna turbidam vicini fluminis aquam, quæ, cum ex angustis elicibus in per amplum illorum sinum descendit, sensim de concepta velocitate amittere cogitur, eaque ratione graviores, quas secum desert, terræ particulas demittit ad fundum, qui proinde, novis succedentibus alluvionibus, elatior evadit præsertim, si clarus interdum, limpidusque latex apertis cataraetis alio corriverit.

X. Hujus

re implenda sit palus.

Quibus modis fiat aggestio.

Historia Paludis Cœliæ nuper inducæ.

Quando nam alluvio tentanda sit ad paludes aggerandas.

X. Hujus porro per alluvionem feliciter excitata aggestionis perspicuum habuimus experimentum Pisauri, ubi rivus ab Isauro deductus per incisum nuper canalem commissus fuit antiquæ prope litus lacunæ, quæ, cum aliis omnibus exiccandi modis repugnasset, magnam partem aggerata est, & complanata.

Pisauri palus alluvione siccata.

XI. Si quis vero plura de hoc argumento scire cupit, adeat Aristotelem (a), Josephum Blancanum (b), Petrum Castellum (c) Cabeum (d), Gulielminum (e), multosque alios, qui modum, ac rationem etiam tradunt dirigendorum fluminum in paludes, ne pro ubere gleba, ut idem Cabeus ait, sterilem arenam excipiamus.

CAPUT III.

De tempore siccandarum paludum, & quæ illis exhaustis agenda sunt.

UT Accolis per ipsarum paludum exiccationem optime prospiciamus, expendendum superest, quo præcipue anni tempore illinc aquæ deducendæ, pronæque in flumen, aut mare demittendæ sint. Nam, emunctis per exhaustum lacunis, ac stagnis, limolus semper fundus detegitur, atque relinquitur, in quo ex immundis vermibus, eorumque ovulis, frascenscentibus herbis, aliisque mucidis corporibus cœnum odore grave confurgit: propterea diligenter vitandum, ne id fiat appropriate æstu; pessime enim fermentatur; indeque deleteriæ molculæ in aerem partim exillunt, partim urgentur. Quare audax non minus, quam periculosum esset consilium exhauriendi lacunas sub finem veris, ac sub æstatis initium; effluvia enim deteriora ex superstite limo, quam ex palustri aqua in aerem assurgerent. Id sane vel ipsa Antiquitas, quæ plerunque fabularum corticibus suavissimos verarum præceptionum succos tegere consuevit, apertissime docuit. Etenim finxit serpentem, quem sicuti, cum aqua in lacunis residet, hydram appellavit; ita e contrario, humore per æstatem deficiente, cum in sicco degere cogitur, chersydrum dixit (intelligens nimirum corruptum, maleque olens cœnum) quo tempore, infestante siti in calidis regionibus, virus multo nocentius habet, & acrius. Hinc Virgilius: (f)

Lacunæ exhauriendæ longe ante æstatis initium.

Quid Hydri, & Chersydri nomine intelligendum sit.

Postquam exhausta palus, terræque ardore debiscunt:

Exilit in siccum, & flammantia lumina torquens

Servit agris; asperque siti, atque exterritus æstu,
Ne mihi tunc molleis sub dio carpere somnos,
Neu dorso nemoris libeat jacuisse per herbas.

Atque hinc locum habet, quod apud Marfilium (g) Cagnatum tribuitur Antipatro Stoico: Terræ scilicet humide exhalationem Meandro in superna volubili impetu, atque inde sese, postquam calescens, instar serpentis mortiferi in inferiora revolvendo, vi putredinis omnia corrumpere: ac propterea non immerito Heraclitus (b) Tarent.

Lancisi Oper. Tom. I.

solares radios Apollinis sagittas appellavit, utpote qui in humido putredinem gignunt.

II. Itaque opportunissimum tempus deducendi aquas e paludibus erit raro initium, plerunque finis hyemis, videlicet circa Kal. Martii; tunc enim, quoniam cessare solent hybernæ pluvix, nivæque dissolvi, tellus se facile in fossas scindi patitur, atque integra subsequens veris tempestas superest, cujus decursu exhausta palude, quæcunque ad cœnum subigendum, vertendum, ferendum, vel alio quovis modo corrigendum necessaria existimantur, antea quam æstas urgeat, ad usum tutissime possunt revocari. Equidem palustres aquas in proxima fluentia, vel flumina hyeme jam inclinata derivandas semper curavimus, felicemque exitum experti sumus tam in lacunis prope Urbem veterem, ac Balneoregium, quam in campis Ferentini, stagnisque Pisauri, de quibus suis locis singillatim. Est tamen ut hic animadvertamus fossas arcium, & camporum, nec non Urbium cloacas sæpe etiam sub initium hyemis, vel ea vigente, purgandas esse: quia decursuris pluviis aquis liber exitus parandus est.

Tempus deducendarum aquarum vere ineunte.

III. Quæ vero post emunctam paludem fieri debeant, ne cœnum perspiratu noceat, decerni non potest, nisi perspectis locorum ingenio, lacunarum magnitudine, & propinquitate, vel longinquitate ad Urbes, atque Oppida. Nam si limolus putridusque fundus supersit in Urbium cloacis, in fossis arcium, viarum, pratorumque, ac de instantis tempestatis calore dubitetur, primum per dies aliquot tentandum erit, ut decursu jugis aquæ temperetur, quemadmodum sequenti Capite latius ostendemus.

Ad corrigendum palustris cœnum locorum natura est observanda.

IV. At enim vero idem cœnum, quod tantarum sæpe calamitatum est origo, quam primum fieri potest a cloacis, arciumque fossis penitus extrahi, & vel ad proximum flumen, ut rapidis undis liquetur, abripiaturque, vehiculis convehi, vel apertis in proxima tellure fossis sepeliri debet.

Sarius qui tem est cœnum excohere, aut sepelire.

V. Quod si res sit cum magnis paludibus, longeque ab Oppidis positis, negotium alia ratione, minorique forsitan cum impensa, immo etiam cum magno fœnore perfici poterit, scilicet sparsis per amplum illum terræ sinum fœni, aliorumque vegetabilium seminibus, ut quidquid insensibiliter per aera summo cum accolarum incommodo, ac detrimento effluere solebat, imposterum per radicem, cauliumque fibras, ac tubulos discurrendo, intercipiatur, vitamque recipiens nocendi vim omnino dimittat. Ubi vero modice siccus ager bipalio, & aratro subigi valet, vertendus illico, conferendusque est; ita enim & publica annona, & privatorum opes, mirum quantum! augebuntur.

Quando cœnum conferendum sit.

VI. Quæ hucusque ad purgandas paludes, stagna, lacunas, fossas, cloacasque præcepta dedimus, profecto adhibenda etiam sunt ad detergendas subterraneas cellas luto, cœnoque ab alluvionibus relicto contemperatas; ad cisternas quoque, puteos, sepulchra, latrinas, & si quæ sunt

Loca intra Urbes, corruptis corporibus contenta, purganda.

[a] Meteorolog. lib. 1. text. 69. [b] In loca Arist. Mathem. Meteorol. tit. de Terr. Rotund. [c] Apud Baratterium par. 2. suæ Architect. lib. 4. cap. 5. [d] In Com. text. 69. lib. 1. Meteorol. Aristot. q. 1. [e] De Nat. flumin. fere ubique, sed præcipue cap. 6. & 13. [f] Georgic. lib. 3. [g] De Tiberis Inundat. pag. 16. [h] In Allegoriis supra Homerum.

*sunt vel
hyeme, vel
saltem sub
aëre.*

alia loca, graveolentibus corporibus affecta, perpurganda, atque everrenda. Quod enim non nisi hyeme, vel saltem per noctem tuto tentari potest; scilicet ne corrupta, & vitiosa effluvia æstu urgente, vel sub dio latius spargantur, & per apertas domorum fenestras facilem aditum habeant in hominum præcordia. Hæc autem non prudentes duntaxat Medicos, verum bonos etiam Cives nosse, atque oportune meminisse oportet.

CAP. IV.

Aqua jugis, atque innoxia, cum palus aut omnino exiccare nequit, aut exhausta cœnum per æstatem reliquum habet, ad eam temperandam utiliter corrivatur.

*Quando-
nam aqua
jugis in fos-
sis, & sta-
gna deri-
vari de-
beat.*

Sæpe obstante præsertim æstivo tempore paludes exhaurire non licet, aut exhaustas propter limum male adhuc olentem purgare non expedit: tunc igitur erit e republica, ut dulcis, ac perennis lympa illuc deriveretur ad cœnoscas, corruptasque particulas eluendas, temperandasque. Nam, ubi mollis, putida, ac deterrima tellus fermentationis motu agitur, omnium primum dulcibus, affatimque decurrentibus aquis diluenda est, ut mitescere incipiat: mole siquidem, motuque recens advenientis laticis diluuntur acres, corruptæque particulae, sensimque summotæ per emissarium, opportune aperiendum, alio abripiuntur: quare obrem noxia illarum vis necessario minuitur, atque hebetatur. Quod apertissimo experimento ipse ego testari possum in Hadrianæ Molis fossa; quæ, cum, sub anno MDCCIX. palustri præcipue cœno inquinata esset, neque illico exhauriri potuisset, deducta ex Vaticanis hortis lympa, sic temperata fuit, ut accolae minime læserit. Vide modum, quo tum usi fuimus in Comment. nostris de Rom. (a) Cælo.

*Repetita
ex antiqui-
tate huius-
sce consilii
exempla.*

II. Neque vero aut recens, aut meum est inventum deducendi puras, jugesque aquas, ut tabescentes in paludibus de malignitate remittant: Nam, præter quam quod apud Strabonem legitur prope Alexandriam in Ægypto paludes perniciem omnem amittere, quoties Nilus illas pervadit, ac diluit; præclarum habemus testimonium Selinuntiorum, quos cum Empedocles, divino vir ingenio, propter putorem lenifluentis amnis pestilentibus morbis vexatos conspexisset, duos vicinos fluvios in stagnantem derivari iussit, quorum fluentis concito hærente flumine, purgatus est altæus, sensimque dulcescentibus aquis pestilentia grassari desiit, ut refert Laertius (b). Eodem plane consilio usum se narrat Petrus Salius (c) Divers. per hæc verba: *Si occasione aquarum stagnantium pestilentes febres oriuntur, primum omnium faciendum est superinducere aquas fluentes; vel easdem exiccare; cujusmodi consultum fuit in Patria mea, circa cujus mœnia stagnabant aquæ in fossis publicis; unde hæc æstate putrescentes erant in causa, ut in fine æstatis,*

& in autumnis plurimæ singulis annis vigerent pestilentes febres.

CAPUT V.

Accensis ignibus palustre cœlum ab effusa halituum malignitate purgatur.

Est quoque ignis efficaciter valentissimus ad aeris vitia emendanda (et si Marcellus Cagnatus (d) eam non admodum laudare videatur) præsertim si eluentis aquæ vis præcesserit in paludibus; nam utraque atmosphæræ miasmata, animata scilicet, atque inanimata, per accensum ignem valide disijci, longeque dispelli solent.

II. Neque sane hujus effectus vera ratio modusque perscrutantibus se occultat: etenim, quæ cum aere moventur, noxia corpora continuo fluxu ad ignem, quod minor circa illum sit aliorum coporum renisus, propelluntur, statimque ab eodem igne soluta comburuntur, flammæque admixta partim in cinerem, partim in fumum abeunt: quo fit, ut aer, qui crassus, atque impurus ad ignis viscera ingreditur, subtilis illico, & purus egrediatur. Et quidem incendiorum omnium individuus comes est ipse ventus; tametsi aer prius immotus circumquaque fuisset, atque tranquillus. Facit ad rem quod narrat (e) Verulamius, videlicet, *Cum Gasconia esset Anglicanæ ditionis, exhibitum fuisse Regi libellum supplicem per subditos suos Burdegallie, & confinium petendo, ut prohiberetur incensio ericæ in agris Suffexie, & Hamptonie, quia gigneret ventum.*

III. Enimvero qui luculento camino, ac præsertim, qui ardentibus fornacibus adsunt, clare sentiunt, videntque aerem instar venti per infernam ostii partem horizontali pene latione invehiri, perennique per supernam inflexo motu sub foliis fumi, aut etiam flammæ forma pari velocitate extrusum erumpere: ut non sit ambigendum, crassum noxiumque aerem ab igne validissime dissolvi, atque purgari; præsertim si ex resinosis, odoriferisque lignis eliciantur: unde merito scribit (f) Plinius: *est & ipsis ignibus medica vis pestilentie, quæ solis obscuratione (nimirum præviis nubibus, pluviis, nimioque humido) contrahitur. Ignis suffitu multiformiter auxiliari certum est. Empedocles, atque Hippocrates id demonstravere diversis locis: quod de Hippocrate narrat etiam (g) Galenus. Vide hac de re quæ fuisse scripsit (h) Amat. Lusitanus. Sed quid opus est præcis, externisque testibus, ubi nos præsentia, & domestica docent exempla? In Urbe siquidem Roma fornaces, in quibus lateres coquunt, extra portam cognomento de'cavalleggiari, loco alioquin cavo, udo, ac suapte natura insalubri, positæ sunt, & tamen propter arduos perpetuo ignes salubritatem cœlo illi conciliant. Est enim vero ipse ignis cujusque monstri, sed palustris præsertim aeris maximus domitor; ut proinde Hercules inter Deos olim relatus fuerit, quod hydram, nempe palustre solum, igne do-*

Ignis aerem purgat.

Quæ sit hujus effecti ratio

Qualis sit aeris ad ignem motus.

Exemplum ex fornacibus sumptum.

(a) In Epid. Rheumat. Cap. V. pag. 235. §. IV. (b) Lib. 8. segm. 70. (c) De Febr. pest. cap. 20. pag. m. 129. & seq. (d) In dispur. de Tiber. Inundat. p. 20. (e) Hist. Ventor. p. 462. (f) N.H.l. 36. c. ult. (g) De Ther. ad Person. c. 16. (h) Cent. 7. curat. 27.

domuerit. Quam sane rationem verissimam cognovit protulitque etiam Virgilius, ubi in Georgicis de incendendis agris cecinit:

... sive illis omne per ignem
Excoquitur vitium atque exudat inutilis humor.

CAP. VI.

De Lucis generatim, deque Sylvarum utilitate,
præsertim ubi palus exhauriri non potest.

Insalubres
paludum
belius
confitis ne-
moribus
coercendi.

TAnti refert populorum curam tenere, atque illorum saluti consulere; quibus extinctis, aut male valentibus vacuum plane est Principis nomen; ut, ibi propter ingenium palustris loci adversus naturam ipsam, desperato exiccationis successu, luctandum sit; saltem insalubres adspirationes modis omnibus avertere, atque interciperi, confitis nemoribus, expediat: unde quam minimum a vicinis civibus detrimenti capiat.

II. Et quidem cum sylvarum, lucorumque usus ad naturalia, civiliaque hominum commoda, alendamque diversorum animalium sobolem, tum ad religiosos mores in solitudinibus efformandos, expoliendosque; tum denique ad tuendam cœli salubritatem a noxiis paludum, ventorumque effluviis plurimum valeat; factum tamen est, ut interdum homines eandem sylvas, lucosque vel inconsulto succiderint; vel scelerum officinas, atque asyla constituerint: vel easdem salubribus ventis, aut aquarum cursibus impediendis objiciendo, publicæ insalubritatis causas, & fontes effecerint. Adeo nihil est vel ad virtutem colendam, vel ad vitam, valetudinemque servandam opportune conducens, quod pravis ingeniis ad vitia, atque ad perniciem converti non possit. Propterea sapientissimi Principes quemadmodum sylvas, cum aut aeri, aut moribus corrumpendis infervirent, excidendas omnino, ac subvertendas curaverunt; ita plerunque (ut ex 12. Tab. Romanos Patres olim jussisse tradit (a) Cicero, LUCOS IN AGRIS HABENTO.) ad æconomicos usus, ac præcipue contra palustres exhalationes diligenter serere, & conservare studuerunt.

Exempla
subversio-
rum luo-
rum reli-
gionis cau-
sa.

Deuteron.
cap. 12. v.
3.

Judicium
cap. 6. v.
25. & 26.

vers. 28.

Antiqui
omni stu-

III. Porro, ut aliquot exempla subversorum nemorum, quibus nequissimi olim homines ad patranda scelera utebantur, huc traducamus; satis est ad memoriam revocare in Divinis literis legi excisos lucos, propterea quod in illis Idolorum cultores impia sacra, horrendaque flagitia perpetrarent. *Præcepit Deus dissipandas esse gentium aras, & confringendas statuas; lucos quoque igne comburendos, atque idola comminenda.* Similiter jussit Dominus Gedeoni: *Tolle Taurum Patris tui, & nemus, quod circa aram est, succide, & edificabis Altare Domino Deo tuo.* & inferius viderunt destructam Aram Baal, lucumque succisum.

IV. Contra vero prudentissimi cæterarum gentium moderatores, cum variam sylvarum utilitatem animadverterent, ad continendos in officio multitudinis animos rem efficacissimam, religionem ac metum Deorum incusserunt.

(a) 2. De legib. (b) Ovid. Metam. lib. 8. fab. 11. (c) Metam. lib. 9. fab. 8. (d) Fast. lib. 4. (e) Cap. 19. (f) Ecl. 4. (g) Pag. 40. n. 4. (h) Nardin. Roman. Antiq. lib. 4. cap. 3. ubi Festum etiam in testimonium adducit.

Hinc cunctis pene numinibus lucos, ac nemora ^{dio sylvas conservare salagebant.} consecrarunt, ut essent inviolabilia, & consentaneis ejusmodi consilio opinionibus hominum mentes imbuerunt; ita ut vulgo persuasum esset cognatas quasdam esse cum quercubus, aliisque arboribus Nymphas, cumque iis adolescentibus adolescere, ac pereuntibus interire, quas ^{Quid sint Hamadryades quid Dryopes.} Græci Hamadryadas appellarunt. Nota est Erysichtonis fabula, qui, quod sacram Cereri quercum, & Nympham obruncasset, inexplebili fame vexatus est. (b) Tum Dryopes in arborem versæ, propterea quod flores e loto decerpisset; unde illa filium admonens inquit: (c)

... nec carpat ab arbore flores,
Et frutices omnes corpus putet esse Dearum.

V. Ea quoque manaverat in vulgus opinio, fontes ac nemora fontanis, atque agrestibus diis obtineri; qua propter ne ingredi quidem sylvas quasdam sine piaculi metu audebant, nec fluvios, scatebrasque turbare: quod quidem non sine publico incommodo impune fieri licuisset. Unde Paliliorum die Romani pastores certo ritu lustrabantur, & admissa facinora confitentes Pallem Deam sibi propitiam precabantur, & ejusmodi criminum veniam exposcebant. (d) Ovid.

Veterum
opinio de
diis syl-
vestribus,
& fontan-
is.

Sive sacro pavi, sive sub arbore sacra:

& paulo post.

*Seu nemus intravi vetitum, nostrisque fugatæ
Sunt oculis Nymphæ, semicaperre Deus.
Seu mea falx ramo lucum spoliavit opaco,
Unde data est agræ fiscina frondis ovi.
Ne noceat turbasse lacus, ignoscite Nymphæ,
Mota quod obscuras ungula fecit aquas.*

VI. Ex lucorum autem Inscriptionibus agnoscimus suos cuique sacerdotes fuisse. Nam ^{Lucorum sacerdotes.} Perusiæ habemus.

C. Betuo C. F.
Sacerdoti III. Lucorum Pr.
Umbriæ.

VII. Quinimo sylvas Consulibus ad conservandum commendatas fuisse colligitur non tantum ex (e) Suetonio in Cæsare, sed ex illo (f) Maronis in Bucol.

Consulibus
mandata
sylvarum
cura.

Si canimus sylvas, sylvæ sint consule dignæ.

Nimirum doctissimum Poetam respexisse veterem morem, quo Consulibus, ne sylvarum, & collium usus pessum iret, studium & cura injungebatur. Similiter LUCUM ÆSCULAPIUM, atque Minervium, Religione sacrum fuisse legimus apud (g) Gruterum, ut non sit dubitandum, quin sylvæ priscis etiam retemporibus ad arcendam aeris labem; (ut de Luco Mephris prope Vicum Patritium ad radices exquiliarum communis est Romanorum (b) scriptorum opinio)

Sylvæ no-
xios cas-
res interci-
piunt.

pinio) consistere fuerint, ferroque illas temerare nefas crederetur.

Qua con-
ditione
collucare
liceret.

VIII. Neque solum summa olim fuit cautio, ut nemo lucos excideret, ac penitus everteret; verum etiam ne illorum usquam ramos nimium luxuriantes, frondesque lumini officientes decidere, quod conlucare appellabant, auderet; piaculum enim ducebant id, si aliquis pertentasset, nisi sacro prius facto illi Deo, vel Deæ, cui nemus sacratum fuisset. Nec certe mihi risum movet (quemadmodum fortasse nonnullis, qui Antiquorum ritus indiligenter attendunt) quod M. (a) Cato ad lucum conlucandum Romano more proponit. Porco, inquit, *piaculo facito. Sic verba concipito. Si Deus, si Dea, cujus illud sacrum est, ut tibi jus sit, porco piaculo facere, illiusque sacri coercendi ergo. Harumque rerum ergo, si ve ego, si ve quis jussu meo fecerit, UT RECTE FACTUM SIET. Ejus rei ergo te hoc porco piaculo immolando bonas preces precor, ut sis volens propitius mihi, domo, familiæque meæ, liberisque meis. Harumce rerum ergo macte hoc porco piaculo immolando esto.* Etenim solertissimi venerandæ antiquitatis legislatores voluerunt, ut, si quis in animum suum induxisset lucum coercere, ac deputare, quod prisco verbo *coinquere* dixerunt; id non sine metu Deorum, hoc est, RECTE semper, seu modum nunquam excedendo, faceret.

Ratio sacrificio-
rum deter-
minatur.

Inscriptio-
nes ad eam
venficia-
cientias.

IX. Unum hic præterire non licet veteris studii ad conservandos lucos documentum, quod opportune nobis succurrit in Inscriptionibus Fratrum Arvalium, quas Raph. (b) Fabrettus collegit, cujus fragmenta adhuc jacere in Archivo Basilicæ Vaticanæ, conscriptaque fuisse arbitratur Vespasiani Cæsaris ævo.

X. In eo autem describitur sacrificium *ad purgandum piaculum, factum ob ferrum inlatum intra lucum per calatorem.* In fragmento autem inscriptionis apud Gruterum p. 121. particulare sacrificium factum memoratur a Porcio Prisco Arvalium Fratrum Magistro Coss. Tusco, & Dextro *ob ferri in lationem scriptura, & sculpturae marmoris causa*; excitatum enim in luco fuerat monumentum. Eousque temporibus illis vetitum erat securim, securiculam, falcem venaticam, scapellum aut aliud quod vis cædentis ferri genus in sacras sylvas inferre.

Exemplum
ingruentis
pestilentiae
ob ever-
sam syl-
vam.

XI. Et profecto plura occurrunt testimonia, quibus ostenditur propter everfos lucos ipsis accolis pestifera mala evenisse. Pulchrum forte iis, qui cupiditate flagrant intelligendi abditos quosdam antiquorum scriptorum locos, habebitur factum, quod narrat Angelus (c) Politianus, ubi secularium ludorum originem repetit, de viro nomine Valesio, unde nomen Valeriæ familiæ. *Erat, inquit, ei nemus ante Villam proceris maxime arboribus, quæ statim fulmine ietæ conflagrarunt. Nec multo post filii duo, & filia correpti pestilentia morbo ad desperationem usque Me-*

dicorum laborabant. Cum se se igitur laribus familiaribus advolvens pater pro liberorum salute suum, matrisque puerorum capita devoveret, vox e nemore, quod tactum de cælo, statim audita, salvos fore eos spondens, si Tiberi ad Tarentum perveſti calſactam Ditis, & proserpinæ foco de fluvio ipso biberent aquam, & quæ sequuntur: quibus procul dubio docemur, nemus illud fuisse sacrum, objectum scilicet vel proximæ paludi, vel insalubribus ventis, ejusque incendio demptum munimentum Villæ. Quamobrem non multo post filii, filiaque (quippe ob tenellam ætatem morbis magnis obnoxii) pestilenti maio correpti fuerunt; neque prius ab eo liberati, quam cælum mutaverint: quod hisce in casibus passim accidere animadvertimus.

XII. Quam igitur nefarium facinus sylvam Deorum alicui sacram cadere, veteres existimarent; necesse non est docere, inquit P. (d) Victorius; pleni sunt hujus rei omnes Poetarum libri; (e) Dionis tamen accurati historici testimonium adducemus, quod etiam utile esse poterit, quia sermo est de Turullio, cujus mentionem fecit in epistola ad Ciceronem C. Cossius, illum describens Quæstorem alterius Classis, quam anno priore in Bithynia Tullius Cimber comparaverat. Erat autem Turullius ex interfectoris Julii Cæsaris, & cum in Insula Co supplicio affectus esset, visum est hoc non sine consilio, ac voluntate Deorum factum esse. *Nam non multo ante ille ad classem ædificandam ÆSCULAPII LUCUM ibi inciderat, & ex ea materia naves fabricaverat.*

Quam de-
testandum
facinus
fuerit sa-
cræ syl-
væ cæde-
re.

XIII. Pauca hæc generatim de nemorum, lucorumque usu, atque abusu dixisse sufficiat; nunc ad singularia descendamus, nimirum ad ostendendum pro nostri instituti ratione ipsas sylvas maxima esse valla & aggeres ad ventorum, palustriumque halituum perniciem intercipiendam.

XIV. At enimvero, dum hæc scriberem, animoque agitare ea omnia, quæ ad hujus argumenti explicationem, eruditionem, ac demonstrationem facerent, opportune accidit, ut Excellentissimus Dux Serminetæ Michael Angelus de Cajetanis supplicem libellum Sanctissimo Pontifici offerret, a quo fieret sibi potestas incidendi sylvam Pomptinis Paludibus, & australibus, africanisque ventis objectam postulabat; qua de re factum est, ut gravissimo Summi Principis jussu, quæ jam sponte mea pertractare constitueram, urgente etiam publicæ securitatis occasione, alacriter, ac propere fuerim exequutus.

Occasio
sequentis
dissertatio-
nis.

XV. Quoniam igitur, in ea, quam tuli, sententia mihi capita omnia hujusce tractationis exhaustisse videor, ne actum agam, lucubrationes illas una cum Sanctissimi Patris Decreto Lectoribus offerre non abs re existimavi.

J O.

(a) De Re Rustic. cap. 139. (b) Cap. 6. n. 51. pag. 445. (c) Miscellan. cap. 58. (d) In 7. famil. Epist. Cicer. 21. (e) Lib. 51. Hist. Rom.

J O: M A R I Æ L A N C I S I I

Intimi Cubicularii, & Archiatri Pontificii

DE SYLVA CISTERNÆ ET SERMINETÆ
NONNISI PER PARTES EXCIDENDA

C O N S I L I U M

*Exhibitum in Cœtu aliquot Eminentissimorum Patrum qui
in banc rem habitus est IV. Idus Septembris Anno
MDCCXIV.*

I N Æ D I B U S

Eminentissimi, ac Reverendissimi

J O: B A P T I S T Æ S P I N U L Æ S. R. E.

C A R D I N A L I S C A M E R A R I I

J U S S U

S. D. N.

C L E M E N T I S X I.

Interfuerunt huic Cœtui a SUMMO PONTIFICE delecti

Eminentiss. & Reverendiss. Domini Cardinales.

Io: Baptista Spinula S. R. E. Camerarius.
 Laurentius Casonus.
 Petrus Marcellinus Corradinus.
 Nicolaus Grimaldus.
 Curtius Origus.

Illustriissimi, & Reverendissimi Præsules.

Patricius Seleuciæ, Thesaurarius Generalis, nunc S. R. E. Cardinalis.
 Ferdinandus Nuptius Archiepiscopus Nicænus, nunc S. R. E. Cardinalis.
 Sylvius de Cavaleriis Archiepiscop. Athenarum.
 Prosper Marefiscus Episcopus Cyrenensis Auditor Sanctissimi.
 Antonius Bancherius Secretarius S. Consultæ.
 Guido De Palagio Secretarius Congregationis Boni Regiminis.
 Faustinus Crispoltus Auditor Eminentissimi Cardinalis Camerarii.
 Io: maria Lancisius Archiater SANCTITATIS SUÆ.
 Gaspar Turchus Commissarius Camerae Apostol.
 DD. Dominicus Gagliardus Protomedicus Generalis, Vincentius Antonius Gattuccius Physicus Collegialis, Io: Carolus Piancastellus Substitutus Commissarius ejusdem Camerae Apostolicæ.
 Aloysius Gasolius aquarum Librator.

EMINENTISSIMI PATRES

ET si plurimis, iisque gravissimis Christianæ Reipublicæ negotiis CLEMEN-
TISSIMUS PONTIFEX per hæc tempora distineatur; ita curat tamen majora, ut haud unquam leviora prætereat, nec privatas singulorum fortunas respicere dedignetur. Hinc vestræ auctoritati, ac providentiæ, Eminentissimi Patres, vestræque, Illustrissimi præfules, dignitati, fidei, atque solertiæ dijudicandam commisit hanc causam de Cisternæ, ac Serminetæ nemoribus excidendis: utrum scilicet per partes tantum cædi, an tota oppidis illis finitima, ac circumjecta Sylva evertenda sit. Ego vero, cum eam rem mecum attentius reputo, facile perspicio, quantum commodi, atque emolumenti in clarissimam vetustissimamque Cajetanorum familiam, de Apostolica Sede optime meritam opportune rediret. Ast eodem temporis momento luctuosissimæ calamitates obversantur animo, quæ non universæ modo Volschorum provinciæ, sed Romæ ipsi, haud longe distat, ex insalubri cælo impendere videntur. Quapropter, cum mihi hodierna die loquendi partes impositæ sint, quod pro muneris mei ratione salubrem, aut morbidum cæli statum probe cognitum perspectumque habere debeam, haudquaquam sciens prudensque committam, ut proditæ veritatis reus agi possim. Præsertim vero cura meæ fidei, ac diligentiae Summi Pontificis salutem creditam, commendatamque considero, evidenter agnosco, vosque ipsi agnoscitis, Eminentissimi Patres, adnitendum mihi esse pro viribus, ut non certas solum malorum causas, sed levissimas quoque suspiciones amoliar; ne & publica incolumitas, & Summi Pontificis vita, e qua salus omnium, & fortuna pendet, in discrimen objiciatur.

II. Ut autem ratione, & via procedat oratio, quam pro rei propositæ gravitate limatissimo vestrorum omnium iudicio libenter submitto, hunc ego in differendo ordinem tenere decrevi.

III. Ac Primum quidem ostendam studiosissime cavendum, ne tota Sylva, de qua agitur, undique evertatur. Deinde, sicubi connivendum esset, cauti hominis operam desiderari in negotio, quod mercatorum arbitrio neutiquam permitti debet: neque promiscue, sed certis dumtaxat in locis, certisque adhibitibus cautionibus succisionem fieri oportere, de quibus in fine monebo.

IV. Primo autem probaturus eam positionis partem, quæ totius sylvæ excisionem respuit, atque averfatur, uti possem argumentis ad vulgarem, popularemque sensum accommodatis, inter quæ prima forte ea sunt, quæ ab instituto, & more majorum ducuntur. Post homines natos, quod sciamus, nunquam ea Sylva prorsus eversa est: quare merito iis accenseri potest, quas Romani sacras esse voluerunt: *Lucos nimirum, quos cedere olim, aut eruere minime licebat; hocque fa-*

cinore, immo plusquam sacrilegio Deorum iras, atque offensas inexpiabiles contrahi putabatur, ex vetustissimis Auctoribus collegit (a) Hoffmannus. Hujusmodi autem Sylvis adeo cavebant sacra leges; ut ne luxuriantes quidem ramos ac frondes decidere fas esset, nedum totas radicitus excindere. Simpliciores autem, ac vulgares animas inepta superstitione implicitas, is pervaserat error, ut crederent, degere in Lucis Deos arborum Præsides: at longe alia mens in sagacissima gente, quæ non ita stulte sapiebat, ut tale quid sibi persuaderet. Solemne huic erat prætere religio-nem, ubi de Reipublicæ utilitate agebatur. Non admodum igitur dissimile veri videtur, quosdam Lucos integros, & inviolatos servari, rem tanti momenti visam esse Romanis ad præcavendos morbos; ut imbutis Deorum opinione animis, ad religionem id pertinere persuasum esse voluerint. Hinc strenuos alioquin, ac fortes Cæsaris milites prope Massiliam tacitus horror corripuit, ubi subvertere jussi vetustam Sylvam, imperiis parere detrectarunt, veriti loci religionem, ut cecinit (b) Lucanus

- - - - motique verenda
Majestate loci, si robora sacra ferirent,
In sua credebant redituras membra secures.

Quare arripiendum fuit Cæsari ferrum: & ut cunctantes ignavo metu solveret, primus recidendæ Sylvæ audaces manus admovit.

- - - - librare bipennem
Ausus, & aeriam ferro proscindere quercum.

His addere possem complures Sylvas, quæ apud Antiquos pro sacris habebantur, dicatas fuisse (*) Æsculapio Medicinæ Præsidi, & ut rebantur, sanitatis Numini, & Servatori. Hinc recte colligimus ad tuendam sanitatem fuisse ea loca arboribus confita, & consecrata.

V. Huic proxima, & forte gemina est ratio, quæ petitur a novitate rei. Dubium enim atque infelix omen habet novitas; nec temere, & inconsiderate quicquam immutandum; cum infastos aliquando exitus habeant innovationes. Ab ultima quidem antiquitate Sylva illa succrevit, nec a primo ævo usque ad nostram ætatem memoriæ proditum est, fuisse unquam temeratam. Longa nos docuit dies, quid opus factum. Et si bene cessit majoribus nostris a succisione hujus Luci abstinere, quorsum a prisco eorum Decreto recedimus, & nobis mala, aut malorum pericula arceslimus, & provocamus? Liceat hic mihi iustas metus, ac dissidentiae causas exaggeraturo altius vocem efferre: Peccat in leges prudentiæ, qui nova ancipitis exitus, & plena periculi præfert antiquis, longo ævo, multoque usu probatis: nova autem molimur, si Sylvam succidi permittimus; veteris instituti tenaces sumus, si Sylvam succidi vetamus; præstat

stituto, & more majorum.

Alterum argumentum a rei novitate petitum.

De Serminetæ Sylvæ excidenda de liberario delectis Cardinalibus, ac Præfultibus commissæ a Summo Pontifice.

Consultationis divisio. Demonstratur integram Sylvam non esse recidendam.

Si per partes excidenda sit, certis legibus id fieri debere.

Primum argumentum, ne tota Sylva succidatur, dum ex in-

(a) Lexicon. tom. 3. verbo *Lucus* pag. 863. cap. 2. (b) Pharsal. lib. 3. v. 429. (*) Vide Not. P. Vi-
storii in Epist. Famil. Ciccr. lib. 7. epist. 21. edit. Parisien. ann. 1557.

stat igitur immotam finire hanc Camarinam. Huc belle cadit, quod refertur a Tacito (a). Ubi actum est in Senatu ab Aruntio, & A-rejo, num ad moderandas Tiberis exundationes, solito alveo deducenda essent flumina, & lacus, per quos auferat; Senatores omnes in sententiam Pisonis concesserunt, *qui nihil mutandum censuerat*. At ego sollicitus veritatis conquisitor, qui non multum exemplis, auctoritatisque tribuam, nisi & experimentis, & rationibus innitantur, omittis hisce popularibus argumentis, ea tantum producam, quæ solidiora, nec infra vestram dignitatem videri poterunt. Interim, ne rationi desit experientia, ambæ siquidem ad improbandam succissionem amice conspirant; tria mihi pro certis sumenda sunt, quibus nemo jure reclamet.

*Tria Au-
doris po-
stulata ad
impedi-
dam totius
Sylvæ suc-
cissionem.
Sylvam ab
exitibus
adspiratio-
nibus ac
ventis fi-
nitiis lo-
cos muni-
re.
Australes
ventos sur-
gere ab imo,
&
summa pe-
tere: se-
ptentrionalis con-
tra.*

VI. Primo in rem nostram magni esse puto præmittere Sylvas incæduas consitas prope loca palustria, obversas in ventos insalubres, quales apud nos sunt Euronotus, Austus, & Africus, si incumbant, aut immineant noxiis exhalationibus, firmissimum, atque aptissimum esse veluti munimentum, quo finitimæ Urbes, Oppida vel Pagi ab exitibus effluviis protegantur, quamvis ipsis Sylvis altius emineant: immo statuendum puto, hoc Sylvarum obice effluvia melius coerceri, quam si obstaret collis editissimus, & supra Sylvam assurgens.

VII. Secundo Austrinos ventos, iisque proximis peculiaris cujusdam naturæ esse, cujus vis Septentrionalibus prorsus adversatur, hoc est ventos Austrinos surgere ab imo, & lambentes summam terram, inde semper surrigi ad montana; ubi Boreales a summis ad ima descendunt, premuntque subditam regionem: Ea vero istiusmodi ventorum proprietas non vulgus modo fallit, sed alicujus etiam nominis Scriptores præterivit.

*Pomptinas
Paludes
fuisse, &
esse inole-
mentissimi
cæli.
Rationes,
quibus as-
seritur
Sylvarum
incæduas
non utili-
tas ad
utendam
cæli salu-
britatem.*

VIII. Tertio Pomptinas Paludes, & proxima iis loca etiam apud veteres Romanos, laborasse invidia iniqui cæli: nostra autem ætate hanc invidiam, ni auctam, certe non esse depulsam, nec imminutam.

IX. Notius forte est primum postulatum, quam ut in hoc eruditissimo Conventu demonstrari necesse sit; at quia illi potissimum innitor, & mei instituti ratio eo spectat, ut ostendam nihil æque conducere ad tuendam salubritatem, quam si hæ Sylvæ intactæ relinquuntur; primum quidem rationes, deinde exempla, quæ ad rem faciunt, in medium adducam.

X. Incæduas Sylvas efficiunt proceræ, & in eximiam altitudinem editæ arbores, quæ densæ, ac frequentes in ingens spatium porriguntur: Hinc nemo non videt, eas colligi in speciem vasti corporis, sed flexilis, & quod irruentibus ventis facile cedat: quia vero hac tument colibus, illac vallibus, cavæ sunt; & ex arboribus aliæ aliis, vel humiliores vel editæ magis, inæquali surgunt cacumine, & variis nexibus intricantur; ne dum in interiore recessu, verum etiam superne in medio aere, distinguere est varia, eaque inæqualia spatiorum discrimina, quæ aptissima sunt excipiendis, & inde separan-

dis, & coercendis, immo quodam veluti Vanno, aut Qualo excernendis, ac percolandis aeris sordibus, quæ humidiores, pinguioribus, & glutinosæ, nunc leni motu, nunc vasto impetu inter eos arborum anfractus, & veluti labyrinthos interceptæ dissipantur, atque dispereunt. Quo fit, uti æther jam purior, excretis inde noxiis, imo dum calet æstas, ferventioribus particulis, ad proxima deinde loca perlabatur. Et si ex mechanica amussim mathematicam rei philosophicæ adhibere velimus, facile perspicimus, sic interceptos halitus minus nocere, quam si colle aliquo objecto vel montis jugo exciperentur. Nudus collis sustinere utique potest, & utcumque frangere, & moderari recto impetu illatos, at enervare omnino non potest, nec purgare aerem lethiferis sordibus, quæ dum in lævigatam, & curvatam superficiem solidi, & nudi collis impingunt, impactæ per lineam obliquam facile elabuntur, & resiliunt.

XI. Multum quoque id genus Sylvæ juvant loca aut scæda paludibus, aut referta fossilibus indolis perniciosæ; tunc enim exitialis fluor, & halitus morbosus, qui e solo efflueret, ut notavit Plinius, partim permeat arborem, & in truncum, & ramos, totamque plantam distribuit per furculos, & canales, in quibus vitam concipiens, nocendo non est; partim inter ramos, & frondens interceptus dissipatur.

XII. Hæc præcipua sunt rationum momenta, quibus efficitur, ut salutare admodum sit hoc genus Sylvarum, ut mirari minime subeat, si Majores nostri, ne inciderentur, aut reciderentur, alicui Numini sacras esse voluerint, obtendentes religionem, ubi humanarum legum præsidio non foret consultum satis.

XIII. Nec minorem vim, ut puto, habebunt exempla, satisque erit in manus sumere Famiani Nardini (b) Romanas antiquitates, ut videamus tot Romæ fuisse Lucos, & sacras Sylvas, quot erant loca, quæ aut stagnabant aquis, aut grave olebant. Et ne paludes Pomptinas dimittamus, eo loci, ubi subsidunt novæ paludes, quondam, ut in suo eruditissimo Latio (c) perhibet Eminentissimus noster Corradinus, medius inter Pometiam, & oram litoralem Tyrheni extabat ad meridianam plagam Lucus, & Templum, in quo Dea Feronia colebatur. Hic autem Lucus maximo erat usui, & commodo Urbi illi ad avertendos halitus maris; & de ea vicinia locutus summus Philosophus, & naturalis Historicus (d) Theophrastus, qui quinto Seculo ab Urbe condita inclaruit, ubi meminit aquarum, quibus jam tum largiter scatebat ager Romanus, statim addit densa nemora, & saltus, quibus cingebatur: *Latius autem ager aquis totus abundat, & plana Laurum Myrtumque habent ejus amplitudinis, & altitudinis, ut pro Carinæ Etruscis navibus possit sufficere*. Et propius adhuc loquens de tractu ad montem Circæum, qui scilicet juxta Paludes Pomptinas assurgit, ita scribit: *Circæum vero, quod vocant, excelsum quoddam promontorium, tradunt frequentissimum arboribus, & robore, Lauro, Myrtumque majori ex parte scatens*.

*Eadem
Sylvarum
utilitas hi-
storiarum
testimoniis
vindica-
tur.*

*Quomodo
Sylvæ me-
lius quam
collis a no-
xiis flu-
viis oppi-
da tuea-
tur.*

XIV.

Recentioribus exemplis idem confirmatur.

XIV. Quorum vero antiqua commemorare, cum nova habeamus ad manus, si vetera fastidimus. Secundum littora nostri maris qua meridiem spectant, duobus ab hinc non solidis seculis, latissima surgebant nemora, quæ ab agro Romano insalubres ventos arcerent. Verum nescio cuius, iniquo certe nobis consilio, sub Gregorio XIII. divitiarum improbe cupidi de illis excidendis cogitarunt, rati se uberiores quæstum facturos ex aucto solo arationi idoneo, quam ex otioso, & inerti in speciem nemore. Fruimur sane optatis, & cum vis ingens frugum inde proveniret, facti sumus nostro malo ditiores opum, at simul insalubri cælo evaluimus infeliciores: mox enim ab illa incisione incubuit major malorum cohors. Id uno omnes fatentur ore: At quia res est plena periculi, studia & facta Principum, præcipue dum vivunt, damnare, inter Auctores ejus temporis, unus duntaxat, quod viderim, recensetur Theodorus (a) Amaydenus; qui aperte conquestus est, nostras oras fuisse arboribus denudatas, quia hac veluti data porta irruerunt venti insalubres.

XV. Nec desunt exempla Sylvarum, quæ proximis Urbibus certo præsentique auxilio sunt. Præclarissimus (b) Aldrovandus in suo de Plantis, & Arboribus libro testatur, nemus a meridie situm mire juvare Bononiam, ne quid noceant perniciosi Austrorum flatus: *Nemora* (ipsius utor verbis) *magnæ sunt considerationis, quemadmodum illa, quæ in meridionali Apennini jugo, quo ad nos Bononienses sita sunt, a quibus australes venti noxæ nobis utilissime impediuntur.* Præterea apud Josephum (c) Ceredum Medicum, eundemque aquarum Architectum legere est, nunquam fore, ut Placentia ipsius patria aeris adeo salubris usura frueretur, nisi ab Austrina plaga, præter montem, contra noxios ventorum impetus oppositam haberet Sylvam consitam supra murorum ageres.

XVI. Sed frustra sollicitus moror externa, ubi in eodem ipso agro Romano nostra præsto sunt experimenta. Marianum, vulgo *Marino*, frequens in Latio Oppidum incæduo nemore sese tueretur adversus maleficos impetus Austrorum. Hi procul dubio modicum inflexi vi ventorum occiduorum sub vesperam ingruentium, in vapores inciderent Lacus Albani, qui ad eam partem suas decliviores alluit ripas: quamobrem perinde foret de succidendo eo Luco cogitare, ac velle Marinensi populo gravem inferre noxam, quam Paulus (d) Sanguiricus narrat Tolfæ Oppido Tusciæ illatam fuisse everso nemore, quod Oppidanos ab Euronotis ventis tuebatur. Ex eo enim tempore in vulgus epidemici morbi cœperunt ingravescere; quod ejus loci seniores sæpius antea accidisse memoria repetebant, quotiescunque eidem nemori securis illata fuisset. Proinde non immerito P. Eschinardus (e) in libello de Agro Romano ab quarundam Sylvarum excidio deterius factum esse Ostiense cælum arbitratur. Et

Lancisii Oper. Tom. I.

hac de causa Seraphici Eremitæ vulgo *Padri Capuccini* nullius unquam Monasterii adeunt possessionem, quin prius Sylvam conseverint contra insalubres ventos, & exhalationes, quibus alioquin forent obnoxii. Quid? Quod Eminentissimus (f) Castaldus rationi sociam addens, & comitem experientiam, provide scripsit: *Pestilentie, quæ ab Austris oritur, non statim possumus causam removere, aut ventos humana arte propellere: possumus tamen futura salubritati prospicere, ac regionem, quæ ab Austro leditur, imposterum munive Sylvis versus meridiem plantatis; incurrens enim ventus in arbores, fractus in Urbem incidit, minusque noxius: & sane ad hunc usum optima censentur Laureta, ex quibus salubres, & siccæ exhalationes evolare videntur: qua de causa Medici consuluerunt Commodo Principi, ut serviente pestilentia, Laurentum peteret, ubi plurima Laurus confita erat.*

XVII. Pauca vero isthæc sive experimenta, sive rationes, ni fallor, efficient, Eminentissimi Patres, ut plura, eaque majora celeri mente complectamini, quo ratum magis, certumque habeatur, nobis admodum utile esse & salutare, interpositu, interjectuque Sylvarum defendi. Si cui vero ea infedisset opinio, ut crederet a Sylvis in planitie confitis protegi non posse ea Loca, quæ summum aliquod montis jugum occupant: hunc illi facile eximam errorem, si ad ea satis attendat, quæ ad secundum Postulatum dicenda occurrunt. Ibi demonstrandum proposueram ventos australes, ne dum loco, & adversa veluti fronte, sed vi quoque & ingenio plane pugnare cum Borealibus. Prodeunt illi ab imo, summamque terram radunt, unde sublime elati, etiam in summa Montium evadunt. Primus id fortasse Homerus deprehendit ab A. (g) Gellio laudatus, ubi quærens qua de causa fiante tantum Borea mare intumescat, (eo enim silente tranquillum fit) At contra, etiam si Auster resederit, mare ingentes fluctus impellat, atque æstuet: ita dissolvit quæstionem. *Austri vero, & Africi ad meridianum orbis circulum atque ad partem axis infimam depressi inferiores & humiles per suprema æquoris euntes protrudunt magis fluctus quam erunt: & idcirco non desuper læsæ, sed propulsæ in adversum aquæ, desistente flatu, retinent aliquantisper de pristino pulsus impetum.* Deinde allatis Homeri versibus Aristotelis quoque laudat problemata, ut ostendat mare ab austris funditus commoveri. Sic autem ille: *Cur Austro spirante mare cæruleum fit, Aquilone obscurius atriusque? An propterea quod Aquilo minus mare perturbat: omne autem quod tranquillius est, atrum videtur.* Præterea idem Philosophus Peripateticorum (h) Princeps inquirens, quid causæ sit, cur Auster in vastas Ægypti regiones non excurrat, ita differit: *An quoniam Terra Ægyptus cava secundum partes suas interiores est, superiores, semotioresque eminentiores. Hinc enim Auster, ut cava intacta supergredi, sic excipi ab eminentioribus potest.* Et reapse Majores nostri, ubi in agro Romano nullæ extabant arbores, quæ ventorum mole-

Sylvas in planitie confitas etiam mentiana loca, ab australium ventorum insalubritate tueri, quod australes venti ab imis ad summum tendunt.

P

stiam

(a) M. S. delle Famiglie di Roma. (b) Lib. 1. tract. 2. c. 2. de Fago. (c) Nel 3. discorso del modo di alzar le acque da luoghi bassi pag. 29. [d] In Italica dissertatione di migliorare l'aria di Borgo. (e) Cap. 10. §. 168. [f] In tract. de Peste c. 258. n. 17. (g) Atticarum Noctium l. 1. c. 30. (h) Sect. 26. Problem. qu. 46.

fiam depellerent, maluerunt in demisso potius, quam in acclivi solo domos exstruere, propterea quod ima loca tuta magis arbitrabantur ab Austro. Siquidem Auster exclusus, & impulsus abs Terra, quam jugis, & incitatissimus sub zona torrida afflat calor, inde secundo sole ad nos delatus, multum habet æstuosi; quoniam secum trahit maximam copiam corpusculorum igneorum, salinorum, & æstuantium, & eo ferme modo, quo in doliis, aliisque vasis subsidentes fæces turgent, commoventur, & laxantur; ita ut, spirante Austro, vina, cæterique heterogenei liquores, ex perspicuis turbidi fiant, & confusi; non secus item ac ex quolibet alio corpore, in quo sulphurei, & virosi cohibentur halitus; postquam intestino ejusdem venti motu funditus exagitati fuerint, ac fursum evecti, tetricus quaquaversum odor efflatur; haud aliter, inquam, a putri solo, vastisque paludibus ac stagnis Auster commovere solet, ac ciere, & imminuto pondere in altum abripere insalubria corpuscula.

XVIII. Hujusmodi vero directionis ab imo in altum apertissime etiam meminit eximius Philosophus (a) Verulamius in sua Historia ventorum, his, quæ subdimus, verbis: *Auster magis humilis est, & lateralis, Boreas celsior, & spirans ex alto, neque hoc de elevatione, & de depressione polari dicimus, de qua supra; sed quod origines suas habeat plerumque magis in vicino auster, magis in sublimi Boreas*. In eandem opinionem consentit etiam Cartesius, qui in suis Meteorologicis (b) quærit, & evidenter demonstrat: *Cur ventus australis flare soleat ex imo in altum*.

Experimenti
mentis id
psum de
monstra
tur.

VIX. At enim mihi, imo & summis a me supra laudatis viris tantum auctoritatis non vendico, ut hanc unam, citra omnem rationem, valere velim. Docendum quod dicimus; & si quis lector experimentis magis, quam allatis testimoniis credere velit, accipio conditionem. Missis igitur, quæ ex vetustis Annalibus bene multa allegari possent exempla; nupera tantum, & non ita pridem sub nostris oculis posita in memoriam redigam. Epidemia, quæ anno 1695. in regionem, quam vocant Urbem Leoninam, Romæ ingruit, non aliunde profecta est, quam quod in Pratis Neronianis, & in Arce Hadriana, nec ex elicibus aquæ deductæ fuerant, nec fossæ limo purgatæ. Hinc ea morborum colluvies, quam declinare non potuerunt Incolæ Montis Gundi: *Monte Mario*: Siquidem fere omnes in illos inciderunt, & plerique absumpti sunt; si eos excipimus, quibus veluti pro aggere erat sylva vulgo dicta *di Madama*. Non alia de causa id factum est, nisi quia, crebro flantibus mense Augusto, & Septembri Austro, & Euro-noto, qui ab imo pratorum ad culmina ejus montis, qua parte destituebatur arboribus, secum abripuerunt virosos halitus. Et jure mirum videri potuit, hos ventos indolis alioquin insalubris tutatos tamen fuisse suburbium vetus, & suburbium Sancti Spiritus ab ea morborum vi, quæ proxime serpebat, & vagabatur: quia nimirum in oppositam plagam propellebant noxias exhalationes, easque a sub-

jectis locis ad summa montium juga urgebant, quo certe non evasissent, si in æquore camporum, aut juxta fossas confita fuisset sylva exceptura, & cohibitura sordes effluviarum.

XX. Interim e diverso abunde intelligi potuit Boream, eique proximos ventos resistere, & ab alto ad imum refrangi: imo usque adeo non attollere insalubriores vapores e terra vel aquis emissos, ut compescant potius & ad ima detrudantur. Flant enim adversi radiis solaribus, & multum nitri secum convehunt, quo ut cum maxime aer concrefcit, & gravior proinde fit. Hoc volens prætereo, quoniam præsentis meo instituto sat est probasse, maligna, & pestifera effluvia de facili a ventis australibus altius efferri ad ipsa quoque montium cacumina, præcipue si modico assurgant jugo, & eorum flatibus e regione oberfentur.

XXI. Et si vereor ne abutar EE. PP. patientia vestra, facere tamen non possum quin hic exemplum subjiciam Arcis Gandulphi. Hoc oppidum in editissimo colle situm, olim ante tempora (c) Pauli V. graves experiebatur, & subinfectos vapores antiqui Lacus Turni, quamvis positus esset ad occidentem, & spatio non exiguo distaret a summo colle, qui ad duo milliaria demittitur in subiectam vallem, ubi is Lacus desidebat. Ausim profecto asserere id mali conferendum fuisse in excisam, & everfam eam sylvam, quam veteres Romani ad litora Lacus, qua parte collem respicit, provide conleverant, ut colligere est ex illo (d) Virgilii versu.

..... *Luco tum forte parentis
Pilumni Turnus sacrata valle sedabat.*

Nonnulla hujus sylvæ portio visitur adhuc in Hortis Pontificiis Albani, ejusque interpositu ab hac eadem Urbe vapores illius Lacus efficaciter arcebantur. Ubi vero supra laudati Pontificis jussu Lacus exiccatus est, ipsi acceptum ferimus, quod liceat uti meliore cælo, ibique salubriorem animam ducere: quod sane beneficium non semel Sanctissimus Pontifex Clemens XI. expertus est.

XXII. Tertio loco succurrunt tandem animo Pomptinæ Paludes. Insalubritas ejus regionis notior est, quam quæ indigeat rationibus probari. Tractus omnis vastis paludibus, aut obducitur, aut alluitur: e regione positos habet Lacus desides, & Flumina lenti, ac inertis motus, præcipue contra Africum, & Austrum, & non exigua sui parte contra Euro-notum. Iniquior autem fama de cælo illo ita percrebuit, ut satis superque omnibus id persuasum fuerit, & præ cæteris Eminentiss. Cardinali Corradino Setiæ nato, & Eminentissimo Grimaldio, qui in Latio summa cum laude diu versatus est, illi ditioni regundæ præfectus: Rogare igitur possem hoc mihi tanquam compertum, & exploratum dari, secutus opinionem Fortunati (e) Fidelis in Tractatu de relationibus Medicorum, cui universi consentiunt: *De Lacubus vero, (inquit ipse) atque Paludibus multa scribere nihil necesse est. Hujus generis aquas nemo non detestatur, ac morbosissimas*

Ejusdem
asserri ar-
gumentum
ex Arce
Gandul-
phi, &
Pomptinæ
paludibus
ductum.

Exemplum
e Pontinis
paludibus
repetitum.

(a) Qualit. & Potest. Ventor. n. 7. pag. 28. (b) Cap. 4. pag. 332. (c) Ex Lapid. in extera facie Domus Pontif. Arcis Gandulphi. (d) Lib. 9. Æneid. in princip. (e) Lib. 1. cap. 5. pag. m. 38.

mas illas regiones ubique experimur, quibus vicini Lacus: Nihilominus hoc ipsum, ne quid ultra requiratur, rationibus, & experimentis probandum suscipio.

Pomptini
cæli inele-
mentia flo-
rentibus
etiam Ro-
manorum
opibus o-
stenditur.

XXIII. Et sane prisco eo tempore, quos res Romanæ florebant, & Latium ut cum maxime a frequenti populo colebatur, eo, inquam, tempore, quo Ostia, Portus, quas modo veriti infestum cælum immane averſamur, suo erant in pretio; adhuc tamen ora maritima, ea parte, qua ab Antio usque ad Tarracinam porrigebatur, una cum conterminis locis, invidia laborabat damnati aeris (a) Strabo (ut de Silio Italico taceam, Pomptinum campum pestiferum appellante) celeberrimus ille Geographus, qui scripsit, regnante Tiberio, de eo regionis statu sic loquitur: *Omne Latium felix est, & omnium rerum ferax, exceptis locis, quæ palustria sunt, atque morboſa, qualis est Ardeatinus ager, inter Antium, & Lavinium, usque ad Pometiam, & Setini agri quædam, & circa Tarracinam, & Circum.* His verbis rem, & rei causam complectitur clarissimus Auctor, cum ait, *Loca quæ palustria sunt.* Eoque magis id notatu dignum est, quod Strabo scribebat eo tempore, quo Julius Cæsar, & Augustus Pomptinas Paludes non ita pridem exicari jusserant, & curaverant. Per hæc eadem Augusti tempora (b) Vitruvius summus Philosophus, & Architectorum facile Princeps, & Magister non alia de causa eas spectavit, ut immanes hiatus, & promptuaria pravarum exhalationum, nisi quia: *Non habent exitus profluentes, neque per flumina, neque per fossas; sed, stando, putrescunt, & humores graves, & pestilentes in iis locis emittunt.* Nos autem in eo agimus seculo, in quo enormiter auctæ sunt paludes, & eousque excreverunt, ut celeberrimæ quondam Urbes, primum innatantibus aquis obrutæ, dein longa oblivione sepultæ, vix ac ne vix quidem nomen fervaverint posteris memorandum. Si igitur eæ palustres, & residues aquæ, quamvis intra angustiores ripas receptæ concluderentur; adhuc tamen noxiis halitibus erant infames; ubi nostra ætate, alvei minus patientes, largius, & latius excurrunt, & desident, cui verisimile fiet correctæ esse vitia, quæ aucta esse oportet? Quis sibi persuadeat puriorem esse aerem, & ab effluviis magis expeditum, ubi finitimi campi majore copia aquarum ab Astura affluentium obruuntur, nec minus exitialibus ventis infestantur? Aliud addam, quod apud Philosophum valeat plurimum; nimirum alto limo palustrium aquarum, quas Ager stagnantes fovet, a proximo quodam sulphurato fonte, novas aquas, quæ a putore nomen habent, & vulgo dicuntur: *Acqua puzzia*, se se inferere, & immiscere, easque maxima sui parte, una cum Ufente, influere in Paludes, ibique perire.

Eadem in-
clementia
medicis
observatio-
nibus ul-
terius con-
firmatur.

XXIV. Rationem sequitur, & excipit experientia, qua monemur, exeunte Julio usque ad Mensem Octobris, eo recurrere morbos anniverſarios, eosque malignos. Quod si in plerisque Indigenarum observare liceat, & deprehen-

Lancisii Oper. Tom. I.

dere vultus non illiberales, & coloris utut non inveniſti, non statim aliquid certi de aeris salubritate concludi potest: id enim facile tribuas, quod suo illi climati, & cælo assueverint. Nimmium profecto ne crede colori, nam auctore (c) Plinio: *Salubritas loci non semper Incolarum colore detegitur*, mox subdit: *nihil autem salutare est, nisi quod toto anno salubre*: Nec constans, nec perennis est sub eo cælo corporum habitus: quin enim sobrius Roma mense Augusto, aut septembri Setiam, aut Privernum concederet rusticaturus, ibique securus ageret? merito igitur fateari cogimur Pomptinam regionem in earum censum esse rejiciendam, quas insalubris aer infamat. Hinc vitio ejus cæli adeo vehemens pestis corripuit Volscos (id nomen quondam huic populo) ut nulla gens, aut ætas, quod meminerint homines, acriorem passa, non sine comploratione prodatur a (d) Dionysio: tot enim millia hominum absumpta sunt, ut vix decima pars miseræ ejus gentis superaverit: *Tanta, inquit, repente Volscos invasit pestilentia, quanta nusquam, nec apud Græcos, neque Barbaros fuisse narratur; nulli parcens ætati, nulli conditioni, nulli sexui sive in debiles, sive in validos incideret; cujus cladis magnitudo satis liquere potest ex nobili ejus gentis Urbe Velitra, quæ magna prius, & populosa, sic tunc exhausta fuit, ut decima tantum Incolarum pars reliqua permanſerit, ceteris omnibus extinctis.*

Incolarum
color non
est certum
salubritatis
indici-
um.

Immanis
peſtis
Volſcis a
Paludibus
Pomptinis
illata.

Athanaſi
Kircheri
ſuffragio
Paludum
Pomptina-
rum insa-
lubritas
confirma-
tur.

XXV. Sed quorsum in re tam obvia, & perspicua vos conficio EE. PP. cum ſufficiat testem producere P. Athanaſium (e) Kircherum, qui de exhauriendis Pomptinis paludibus rogatus sententiam, hæc habet: *Anno 1650. quinta Novembris Setiam me contuli, omnem paludum rationem excepi, Ufentem ligno divagatus, litorum, fluminis, fossarum & paludosi campi conditionem summo studio consideravi*: Re dein non minus operose, quam accurate perpensa sentit, abjiciendos non esse animos, perinde quasi res deplorata foret; posse genti illi provideri, eademque via prospici Romano cælo. Ad præsentem rem nostram aptior est locus, quam qui possit a me præteriri, aut mutilus, & mancus adduci: (f) *Accedit expeſta cultura maximi sane momenti emolumentum; & est bonitas aeris culturam consequens.* Cum enim regio continuis palustrium, mortuarumque aquarum noxiis exhalationibus non vicina tantum loca, sed etiam ipsam Urbem nocivæ qualitatis impressione infestet; fiet quoque ut sublata causa, tollatur effectus, id est contingat, ut simul ac terra putridis exuta humiditatibus, siccioſiorem temperiem nacta fuerit, aer quoque salubriorem constitutionem, ut sortiatur, necesse est. Et quidem (hæc dignissima sunt, quæ observentur) sancte affirmare aſſim, aeris tam pernicioſi Urbi dominantis (præſertim vento Syrophænice, quem vulgo ſcirocco vocant, flante) aliam causam non esse, nisi putridas exhalationes; quæ a dicto vento Roman delatæ, ibidem eos effectus causant, quos non infirmi tantum, sed & ſanioris etiam constitutionis homines non sine incommodo, & molestia experiuntur. Eandem P. Kircheri de Pomptinis paludibus opinionem attulit Jo: Baptista Donius (g) cum

P 2 infal-

(a) Lib. 5. Geograph. (b) Lib. 1. suæ Architect. cap. 4. circa finem. (c) N. H. lib. 18. cap. 5. (d) Antiq. Rom. lib. 7. (e) Lib. 4. cap. 3. pag. 352. (f) Loc. cit. cap. 5. pag. 263. (g) Lib. de reſ. salub. Agri Rom. pag. 75. & 86.

infames illas, & morbofa finitima loca vocitaverit.

XXVI. Nisi meus me fallit animus in re omnibus obvia, & testata forte nimis multa, non sine laboris, & operæ dispendio: si quid tamen in superioribus ingrata prolixitate peccavit oratio, brevitatem pensabit, ubi ex principiis statutis & expeditis concludet, abstinendum esse a totius sylvæ succisione.

*Sylvæ uni-
verso suc-
ciso im-
probatur
ex ejusdem
situ.*

XXVII. D. Casolius egregius horum operum Magister ejus Nemoris conspectum ita exhibuit in tabula; Illustrissimus vero D. Chrispoltus ex ordine, & per partes retulit omnia, & singula explicavit, ut res non narrari, sed ob oculos poni videretur; putaremque, me agere, & reipsum versari in sylva, mihi alioquin nunquam conspecta. Latissimus est ejus campi modus, quem nemus occupat; ita ut ad millena & millena jugera porrigatur, quæ in viginti sex portiones commoda partitione distribuuntur. Aliqua sui frontis parte, eaque ad Euronotum respicit paludes Pomptinas, quæ jam tum, cum res Romana stabat, ob insalubre cælum infames erant: a Meridiana regione spectat mare, & finitimos habet nonnullos Lacus segnes, exigui fundi, & lenti motus: quæ sol occidit, spectat *Foce verde* Antium, Neptunium, Concam, & Castrum Romanum: & tandem ad Boream Cisternam, Velitram, aliaque Oppida, & pagos, qui vergunt ad Septentrionem. Si ita res est, ut est profecto; non ausim certe totius sylvæ excisioni assentiri; imo justissimus, & qui multa minatur, metus adeo non assentiri permittit, ut cogat altum reclamare. Si enim occursum, & interjectum sylvarum, ut supra abunde probatum est, ab insalubribus ventis, & stagnantibus aquis opportune præmuniuntur ea quoque loca, quæ collibus insident, qui fieri potest, ut autor sim excidendæ sylvæ, quæ cohibet, & intercipit exhalationes, & effluvia; proindeque potius est juvare quam maxime Pomptinas regiones, utpote quæ objecto nemore, etiam demissiore, contra ventos Euro-notos & Austros proteguntur?

*Deinde et-
iam ob fæ-
ridas &
metallicas
aquis.*

XXVIII. Ut modum teneam, nimius non ero in urgendo argumento, quod cæteroqui maximi esset ponderis apud æquos, & industrios rerum æstimatores, quibus cordi, & amoris sit veritas. Ex multorum fide rescivimus in abdito sylvæ recessu, non procul ab eo tractu, qui dicitur *Foce verde* desiderare lacunam aquæ metallicæ, & subobscuræ, atque adeo fœtidæ, cui procul dubio sua subest matrix, emissura jugiter, & confertim, quaquaversum, pro varia ventorum statione, & directione, luridos halitus, ni a circumstante nemore prohibeatur. Et quia, ubi duæ sunt fodinæ, esto ad plura milliaria distent, proclive est, & æquum suspicari, eas occulta veluti vena consentire, & in eo, quod interest, spatio utriusque fossilis conditiones, & qualitates convenire; ne sylva Cisternæ, & Serminetæ quantaquanta est excidatur, illud redit argumentum, multum subesse periculi, si medium illud spatium denudetur arboribus, propterea quod ubi dein excipiet liberum solem, & aperto fruatur aere, facile efflabit ingentem copiam exhalationum iis locis noxæ futuram, quo a ventis in ortu suo, vel progressu abripietur.

tionum iis locis noxæ futuram, quo a ventis in ortu suo, vel progressu abripietur.

XXIX. Infelix deinde vicinia paludum, & trium lacuum; nec non crebræ fluminis alluviones nos hic commode monent, vel citra Principes, & Cardinales ventos, subnasci genti illi suos quosdam alios familiares, qui dicuntur Regionarii, ut notavit magnus (a) Hippocrates, ubi de ventorum causis differens, ait: *Necesse est omnes ventos spirare a fluminibus, ac stagnis, terraque humecta*. Quocirca Philosophi omnes, cum de ventorum natura, & origine disputant, producant exemplum Æolipilæ, in qua subiti, itque violenti excitantur, & cientur venti, ubi æneus globus leni igni admoveatur, & incalescere, & extendi incipiunt partes aquæ, quas continebat. Hujuscemodi familiares venti, quos amnes creant, & palustris aqua, secum efferunt ingentem copiam noxiarum particularum, quæ nisi ab hoc vastissimo Nemore irretirentur & attinerentur, huc atque illuc, nullo coercitæ obstaculo, liberius divagantes, facile vicinas Urbes & Pagos invaderent; præcipue si dum in sua metantur regione, alium Principem ventum (quod non raro usu venit) Euro-notum, Austrum, aut Libycum haberent stipatorem; quoniam tum vehementiore impetu commoti, & impulsivi longius, & altius morbida effluvia propellerent.

XXX. Nec novum, aut insolens videri poterit illi, qui in naturali historia versatus sit, & norit ingenium ventorum, cuique vento, pro varia locorum conditione, certas inesse noxias, aut salubres qualitates. Hujus doctrinæ specimen proferre studui in (b) opere, quod inscripsi: *De nativis, deque adventitiis Romani cæli qualitatibus*. Inde fit in Palæstina anxiiis votis Austrum, certo profuturum, expeti, & advocari, unde illud (c) Canticorum: *Veni Auster, perfusa hortum meum*: præterit enim arentes, innoxias, & salubres terras, ideoque secretus ab omni inquinamento appellit in Palæstinam. Contra vero in Agro Romano imbutus marino sale, & noxiæ ejus oræ, nec non paludum exhalationibus abundans, multo infestior evadit; ita ut sæpenumero graves inducat morbos, & fœda quandoque lue inficiat corpora: quod animadvertunt nostrates Scriptores, & suadent perspicue rationes Chymico-mechanicæ, quas in hanc rem accurate pro suo more refert, & expedit præclarissimus Boyle in suo Tractatu: *de natura determinata effluviarum*.

*Ventorum
quoque in-
doles ve-
tat, quo
minus tota
sylva suc-
cidatur.*

XXXI. Rem hic silere non possum, cui alius quisquam forte minus attendisset. Illustrissimus D. Chrispoltus datum hoc sibi negotium præclare, ut cætera, curaturus, de censendis indigenarum capitibus cogitavit, eorumque numerum deprehendit decem ab hinc annis auctum potius, quam imminutum. Hoc statuto, sic necto argumentum. Ex adaucto indigenarum numero evidens fit, plures ibi locorum per annum nasci, quam denasci soleant: hujus autem rei quotquot hic sumus non aliam certe causam invenimus, quam quod intra decennium salubrior facta sit cæli temperies: ad hunc autem effectum duas

*Eadem ve-
ritas ex
adaucto in-
digenarum
numero
amplius
illustra-
tur.*

duas causas conspirasse intelligimus; nimirum quod nuper curatae sint Pomptinae paludes, ac proinde imminuta fuerit malorum origo; secundo, in incadua sylva, dum ex arboribus, aliae subinde nascuntur, aliae auferuntur, & novis luxuriant ramis, firmiorem contra exhalationum noxas habemus aggerem: eodem autem recidit, siue mali causas tollas, & imminuas; siue malum obicem opponas: quod autem in eo tractu latae sint omnia, res est profecto nova, & mira in regione, quae non admodum ab aeris salubritate commendatur. Quorsum igitur miserae genti tantum bonum invidemus, male auspiciato conniventes illius sylvae excisioni, in qua adtuendam, & augendam valetudinem praesidium constitutum est maximum.

*Non per-
mittenda
totius syl-
vae conci-
sio, ne pu-
blica incol-
larum sa-
lus in dis-
crimen ad-
ducatur.*

XXXII. Ad exitum primae partis properat oratio, & Ego injurius forem Principi viro, nisi persuasum haberem, nihil apud eum valere studia privati commodi, ubi cum publica utilitate componitur. Aperte ille testatur, non sine spectato generositatis exemplo, eum se esse, qui vel gravissimis suis rationibus hanc potiorum semper haberi velit. Religioni ducerem, vel in dubium id revocare: singulare enim est, & praeclarum hujus clarissimae Familiae decus, quod pro salute publica opes lubens impenderit, imo & sanguinem profuderit. Sed quid moror publicam salutem? res hic potissimum agitur Cisternae, aliorumque oppidorum, quae ejus subdita ditio- ni omnium prima miserandum in modum darent poenas, hanc excisionem certo consequuturas. Praeterquam quod summus dolor, & sera poenitentia nihilum profutura subiret animum generosissimi viri, si quid laevi accideret: referens enim cogitationes ad instituta majorum, perspiceret, quam misere illi cesserit ab eorum decretis recessisse, passus subverti Sylvam, quam intactam multis jam retro aetatibus a Proavis acceptam, intactam pariter transmitti volebant ad Posteris, rati se maximam gratiam inituros apud suos, & apud vicinos qui praesens in ea habebant suae incolumitatis praesidium.

*Occurrit
objectis,
& explicatur
ratio, qua
interdum
noxam non
inferat ex-
cisio Syl-
varum.*

XXXIII. Interim susceptum munus eam mihi imposuit necessitatem ut a reprehensione vindicem, quae haecenus statuta sunt. Dixerit aliquis stare Thesis, labare Hypothesis; fatebitur forte utilitatem, quae universim redit ex cursu, vel interjectu Sylvarum inter Urbes, & Loca palustria; addet tamen rationem, & experientiam vetare, id semper credi necessarium: quoniam multae regiones sunt Paludibus finitimae, & appositae, ceu Venetiae, ad tuendam aeris salubritatem nihil egentes Sylvarum, quas etiam quandoque profuit excidisse, ut accidit Ferrariarum. Fieri igitur potest, ut Campi Pomptini in eorum censu sint, qui Sylvis minime indigent; & conjecturam in re, de qua agitur, confirmat succisio cujusdam nemoris prope Cisternam, quae multum juvit ejus caeli temperiem.

XXXIV. Primae objectionis parti pro me respondet praeaudatus (a) Cereus Physicus, & Architectus, quem de arte excicandarum Paludum differrentem, ut optima producatur fide, Lancisii Oper. Tom. I.

ita sua lingua loquentem induco: Non forebe se non da temere, che l'umidità delle paludi, riscaldata, e non dissipata da' raggi del Sole, cagionasse putrefazione nell'aere, e fosse origine a' vicini abitatori di qualche infermità univversale, e pericolosa, in quei luoghi specialmente, che non sono esposti a' venti Settentrionali: perciocchè in quelli, a i quali quei signoreggiano, l'umidità dell'aria si consuma, e non vi può seguire danno di considerazione: come ben si legge appresso di Strabone autore gravissimo di Alessandria maggiore in Egitto, e di Ravenna in Italia, con le quali si può anche annoverare Venezia, (addo Ferrariam) perciocchè con tutto che sieno edificate in mezzo alle paludi, e di ragione doveessero essere sottoposte a malattie pericolosissime, si preservano nondimeno (Hæc notatu digna sunt) con l'ajuto de' venti freddi, e secchi boreali, che sovente soffiano in quelle regioni.

XXXV. Ubi igitur Septentrionales venti per Paludes libere exspatiantur, nihil Sylvarum egemus; immo quoties a plaga Boreali succrevissent excidendae forent, alioquin nociturae, ut de maximo Ravennate Pineto differit idem Cereus. Quare mirari non subeat, impune tum in Germania, tum in Anglia ingentes, & prope modum immensas Sylvas everti; quoniam ibi locorum aut nullae stagnant Paludes, aut iis summis, & totis viribus incumbunt venti Hyperborei. Perperam igitur inde ducuntur exempla, ad valles, camposque palustres, qui perpetuo montium jugo, opposito veluti aggere, & vallo, aditu prohibens Aquilones: contra vero qua amplissimum habent ad mare prospectum, Austrinis ventis libere, lateque patent. Tales autem procul dubio sunt Pomptinae Paludes: Nam igitur imperitum eum esse oportet, & in natura Climatum parum versatum, qui nesciat, quantum saluti conferant Sylvae oppositae ventis Euro-notis, & Meridianis, quos maxime exitiales experimur. Quid? quod etiam ubi libere cientur, & perflant venti, si quando aestivo tempore ponant, aquae palustres, destitutae motore, subsistunt; & effluvia intermorta, nec dissipata facile inducunt morbos, eosque gravissimos, ut de lue epidemica apud Lugdunum Batavorum consultissime docet Magnus ille Medicus Franciscus de le Boe (b) Sylvius.

*Sylvae ad
Septentrio-
nes confi-
tae, quum
salubrem
ventum
introducunt
exciden-
das inde.*

XXXVI. Inter rationes, quibus fieri potest, ut proficiat aer, hanc quoque propositam lego a P. Zacchia (c) in *QL. de aere, Locis, & Aquis*, si nimirum excidantur Sylvae, quae salubrium Ventorum incursum prohibeant. His, citra dubium, accenseas eam, quae apud Cisternam everfa est, quaeve in secunda parte objectionis producebatur in exemplum: vergebat siquidem ad Occidentem, & Boream, ita ut ea sublata, amoto velut obice, duobus salutaribus ventis tutissima strata sit via. Atque illud sibi vult P. Zacchias, ceterique qui Zacchiae consentiunt Auctores. Res profecto isthaec adeo aperta est, ut cum nuper de subjiendo licitationi eo nemore ageretur, D. Casolius harum rerum mire peritus, & D. Capuccinius Doctissimus Romanus Jureconsultus percontanti mihi, num Excellentiss. Dux posset testa-

*Cur ad sa-
lubritatem
aliquando
conferat
Sylvarum ex-
cidere.*

(a) Loc. sup. cit. (b) Append. Tractat. x. per totum. (c) Quaest. Med. leg. lib. 5. tit. 4. quaest. 1. n. 5. pag. m. 342.

testatem fecisset excidendarum earum portio-
num, quæ in Tabula Hylographica exhibentur
nu. xvii. xxi. xxi. & xxiv. quæ Cisternam
ab Euronotis, cæterisque ad Austrum ventis tu-
tantur, seorsim scite responderint, Excellentis-
simum Ducem eas portiones stare iussurum, ne
quid suæ ditionis oppida periculum subeant.
Tum ego regeffi, & iterum regeo: Si Dux opti-
mus, pro ea, qua suos complectitur charitate, id
officii eis præstat, ut fartas rectas velit portiones,
queis excisis, non nihil subirent periculi; nonne
majorem, & in omnes effusam decet esse charita-
tem SUMMI PONTIFICIS, qui publicæ salu-
tis Vindex, & Custos supremus, suæ credit esse
pietatis vetare reliquarum portionum excisio-
nem, quo non uni tantum genti, sed etiam
cæteris, qui proximi sub ejus sunt potestate
cautum sit, & bene prospectum?

XXXVII. Haud inficias iverim, expedire
quandoque, quo aer circum domos tenuior,
ac purior fiat, recidi Pomaria, dumeta, ipsæ-
que Sylvas, quocunque spectent, ubi in proxi-
ma ninium vicinia consistæ nimis humectant aë-
ra aut hunc ventis agitari, solisque radiis pene-
trari prohibeant. Hinc idem P. Zacchias medi-
tatur quæ proximum aerem labefactant, nominatim
profert Pomaria, ubi frequentia sint, & subdit: præ-
terquam quod arbores ipsæ, & solis illustrationem, &
ventorum perflatum impedire facile possunt. Nec pla-
ne illi refragarer, qui aliquam Sylvam recideret,
dummodo optimo frueretur cælo, eaque esset
Sylva, quæ liberum, & amœnum in porrectissi-
mos campos prospectum impediret. Eam ob rem
(a) Cicero auctor fuit Trebatii excidendi cujus-
dam Luci: quem si excideris, inquit, multum pro-
pexeris (quia Villa Trebatii posita erat) salubri
amœnoque loco. At istud hic non agitur: est
enim nobis cum Pomptinis Paludibus triste
negotium.

Refellitur
argumen-
tum du-
ctum ab eo,
quod in
densarum
Sylvarum
recessu
venti silere
videantur.

XXXVIII. Possent quis iterum opponere in in-
teriore Sylvarum recessu filere ventos, qui in
fronte strepunt concitatissimi; proindeque non
posse ibi excerni insalubres aeris particulas, si
quæ a ventis collectæ forent. Ajunt vulgo, aë-
rem illo non ingredi, unde exire vetatur: si
igitur intima Sylvarum ventis subducta sunt,
qui fieri poterit, ut ibi dimittat. olidus aer in-
quinamenta, quibus sordere creditur, quo be-
ne dilutus & defæcatus possit inde ad proxima
loca diffuere, & commigrare?

XXXIX. Hoc argumentum, si quid scio, us-
que adeo causæ nostræ non obstat, nec officit, ut
e diverso ad eam confirmandam, & illustrandam
valeat quamplurimum. Non is est aer, ut ru-
de vulgus credit, qui ea loca subire non possit,
in quibus viam non reperit, qua evadat: norunt
liquidem meliora edocti hac in parte aerem non
convenire cum aqua, quæ, ut loqui amant, in-
compressibilis est naturæ: ea illi vis inest, qua
modo explicari potest, & expandi, modo ad
instar mollium plumarum, aut gossipii compri-
mi, & complicari; quo fit, ut in minimum spa-
tium cogi possit arctius complicatus; & si a va-
liori impetu trudatur, induci possit in alicujus
corporis cavitatem, quamvis non extrudatur

Aeris na-
tura que
fit Quo-
modo Syl-
væ vento-
rum inqui-
namenta
excipiant
ac deri-
neant.

prægressus aer, qui totam eam cavitatem imple-
re putabatur. Necesse igitur non est, ut aer,
quod passim a vulgo creditur, locum aliquem
subiturus habeat, quo sibi viam paret ad exitum.
Ista tamen non moror: sumere tantum est ani-
mus ea parte argumentum, ne elaboratur, qua a-
pertissimum continet paralogismum, ejusque au-
ctores interrogando compellare. Dicunt in inte-
riore Sylvarum recessu filere ventos, qui in fron-
te strepunt concitatissimi, & inde colligunt Syl-
varum opera excerni non posse aeris sordes, si
quæ a ventis collectæ forent. Papæ, quæ consec-
utio! si in interiore recessu Sylvarum remittit
omnis ventorum impetus, & nullo motu concit-
us aer quiescit; quæro cui referre acceptum o-
porteat altum illud Silentium, & pacatam quie-
tem? Sylvæ, respondebunt, & recte. En igitur ip-
sis fatentibus Adversariis, allidentem ad arbores
ventorum impetum, ab arboribus sustineri, &
frangi. Mox subdo: Nonne verisimile admodum
est, & dignissimum quod credatur, inter ramos, &
frondes arborum intercipi, & coerceri inquinatas
aeris particulas, si venti ipsi, qui eas sordes colle-
gerant, & circumferebant, ad Sylvam allisi fran-
guntur, & subsistunt? Nemo morosi adeo erit in-
genii, qui difficulter sibi persuaderi patiat, rem,
quæ existit maxime, & apparet facillime; nedum
enim recentiores nostri observarunt cortices, &
frondes Arborum obversas Austro brevi tabesce-
re, exedi, & emaciari; verum (b) Plinius ipse
advertit in meridiem spectantium folia semper ante
decidere. Unicuique igitur persuasum esse reor, in
Sylvis remittere ventorum impetum, & elui in-
fectas sordes aeris, quo leni motu, tenui, & puro
halitu ad vicina loca excurrat. Neque enim fin-
gere debemus primam Sylvarum frontem ad in-
star solidi parietis, qui ventos inhibeat, & sub-
moveat. Appositum exemplum capiamus ab a-
quis: aer tenuitate ac fluxu aquam superat: Quæ
igitur vetare non possunt aquæ cursum, remora-
ri neutiquam possunt fluxum aeris: quis autem
unquam vidit inter ramos, frondes, & truncos
vel densissimi nemoris hærentem aquam sive de-
ciderit largus imber, sive fluviis exundaverit?
elabitur utique, & diffluit, & quid simile pror-
sus par est credere in aere, qui per anfractus, &
septra Sylvarum quodam veluti qualo percola-
tus, exiit infecta effluvia, & inde molli flamine,
ac tenui motu præterit, ea ferme ratio-
ne, qua si valli, junci, calami amnem intercipi-
ant, qui turbidus, & lutulentus decurrit;
sele ille evoluit, & eluctatur; & desidente li-
mo, fluit inde dilapsus, purus, & perspicuus.

Idem ex-
plicatur
aquæ
exemplo.

XL. Obtendent alii necessitatem Sylvæ, de
qua versatur quæstio, immodice urgeri, quo-
niam etsi latissimi sit ambitus, consista tamen est
in planitie ferme horizontali: Loca vero habi-
tata, quibus mox ab excisione dira timemus,
usque adeo edita sunt, ut supra Sylvas multum
emineant, quapropter pervia sunt ventis,
quantumvis Sylvam objeceris, quæ utpote de-
missior ventorum excursum, & dominatum
prohibere non potest.

XLI. Hanc difficultatem abunde satis in su-
perioribus Paragraphis expedivimus, ubi de-
mon-

Refutatur
exceptio,
quod Sylva
Cisternæ in
planitie
posita sit,
oppida ve-
ro in locis
editiori-
bus.

monstravimus ab Austrinis ventis, eorumque stipatoribus ab imo in altum efferri, & urgeri effluvia. Nemora item Lacubus adposita, aut proxima Paludibus, aut Campis, qui crebris alluvionibus obruuntur, excipere maximam partem earum exhalationum, quæ alioquin longum iter emetirentur, & ad summa quoque montium iuga evaderent. Sed ne semper eodem revolvamur; si largiri vellemus edita, & præcella loca contra noxios ventorum flatus a subditis Sylvis protegi non posse: nonne in eo tractu alia sunt loca, quæ vel ad libellam Sylvarum posita sunt, aut modico assurgunt tumulo? Conca, Neptunium, Castrum Romanum, Ostia nonne sunt in eodem Campi æquore? Nonne qua parte spectant Pomptinas Paludes Libophœnicem excipiunt? Si æquo jure citra personarum respectum agere velimus, his quoque suas servare oportet intactas Sylvæ portiones, non secus ac quatuor illas servare placuit Cisternæ, de quibus supra meminimus. Quis demum ignorat Lavinium, Velitras, aliaque in proximo loca habere subiectas valles, ad quas non rari confluunt Coloni? Ne omnia nostris commodis metiri velle arguamur, hos quoque nobis commendatos esse decet, ut incolumes esse velimus. Potissimum enim, vitæ sustinendæ alimentum, scilicet aera longe deteriorem exciperent, si quis ad meridianam plagam latissimam aperiret viam, qua Auster, & Libycus irruant, & late bacchentur. Nec sibi eadem post excisam Sylvæ polliceantur, qui edita colunt loca, quia palustres halitus, & effluvia, quæ modo inter septa arborum coercentur, tunc, nacta liberum aera, hac illac diffuerent, & longe, altumque agerentur a ventis. Parcendum igitur est Sylvis, quo tum demissis, tum editis locis prospiciamus.

Rejicitur responsum, quod Pomptine marini aquam continere videantur.

XLII. Pergat quis dicere inanem esse formidinem, quam aut concipimus, aut incutimus. Lacus supra memoratos ejus generis esse, qui potius aquam marinam, quam palustrem contineant: quare uti a nostro mari, cui Terram Deus objecit, quodve vastissimum Lacum apposite dixeris, nihil metuimus; ita quoque nisi vel panicos casus timere velimus, non est quod tantopere caveamus a Lacubus, qui cæteroquin, ut ferunt, pisces optimos, & exquisiti saporis educant.

Aque salse lente more dulcium corruptionem augent.

XLIII. Libens concedo falsuginosos esse Lacus supra memoratos; sed dari mihi item volo dulces aquas excipere e multis rivis, qui in eos sese Lacus evolvunt. Sit, aut esse ponamus Mediterraneum ad instar falsi Lacus; sed addamus amplissimum, profundissimum, & æstuosum esse alveum hujus Lacus, cui inepte componas nostros hos lacusculos, qui juvari subinde egent nova aquarum vi e mari derivata, & deducta. Quare, si rectam instituere velimus comparationem, vix cum Ostiensi stagni, aut Fregenensi instituemus, quæ quam insalubria sint æstivo potissimum, atque autumnali tempore, non est qui ignoret. Præterea illud omitterendum non erat falsas maris aquas, si lenti sint motus, & dulcibus immisceantur, dulcium corruptionem adaugere, ut ad rem propositam exem-

plo quodam Leideni nos pulchre monet supra laudatus de le (a) Boe Sylvius: neque enim ab aqua falsum sal fixum, quod vocant, avolat, tenuiores tantum, & dulciores aquæ particulæ in vapores exhalant, & sublime feruntur. Non eorum igitur modo Lacuum, sed Ostiensis etiam & Fregenensis stagni, rara esto, & explorata insalubritas, etsi exquisitissimi alioquin saporis pisces progignant.

Convellitur eorum opinio, qui tractum a Sylva occupatum a duplici latere munitum jactant.

XLIV. Possit quis demum reponere tractum, quem Nemora Cisternæ, & Serminetæ occupant, e duplici latere probe tectum esse, & munitum, qua nimirum respicit mare, nemore Tarracineni contra Euronotum; & Concheni contra Favonium, & Africum; quare nihil timendum ab excisione Sylvarum Cisternæ, & Serminetæ, quoniam iis excisis adhuc a duplici latere obices habemus, quos exitialibus ventis opponamus.

XLV. At vero quæ foret utilitas, si e lateribus probe munitam, a fronte dein rupto veluti aggere Urbem, qua late patet, hosti aperiremus? res nostra mutato nomine narratur, si ad unum omnes ejus nemoris arbores cædantur, quæ per multa passum millia Austrum, & Libycum excipiunt, suoque objectu eorum impetus sustinent, & repellunt. Nolim denique hic ego importunas preces ominari, quibus hoc exemplo ducti sanctissimum Principem rogabunt circumjectarum ad latera Sylvarum possessores, ut sibi quoque tandem eadem fiat potestas. Hoc, inquam, mihi volenti transmittitur; persequi enim legalia, politica, & œconomica illis relinquo, quibus curæ est Apostolicæ Sedis jura tueri.

XLVI. Hactenus pro virili rei publicæ consultum est: vellem modo, si quid possum, rem quoque Excellentissimi Ducis promovere; mihi enim felicitati duco, & honori, privatae quidem, sed præclarissimæ Familiæ commodis cum dignitate studere. Censeo igitur, quod erat secundum consultationis caput, tuto permitti posse excisionem aliquarum hujus Sylvæ portionum. Ubi autem locorum, aut quantum excidi possit, vel debeat, aptius quam ego possum, referent Vobis Eminentissimi PP. Corradinus, & Grimaldus; Illustrissimus Præsul Chrispolutus, & DD. Archiatri Protomedicus, & Gattuccius, qui Sylvæ accurate lustratam peragrarunt. Ne meo tamen muneri desim, partes aliquas hujus Nemoris tuto excidi posse fidenter assero triplici de causa.

Sylva Cisternæ tuta per fuites succidi potest, quæ in hac succisione servanda sunt.

Primo. Quia in immentum propemodum spatium longe lateque diffunditur, eaque frequentium arborum vis succrevit, ut etiam vicinos campos invaserint, qui olim non sylvescebant.

Secundo. Terra, in qua confitum est, siccitate laborare perhibetur.

Tertio. A lateribus alii sunt saltus, qui hanc Sylvæ a noxiis ventorum flatibus tumentur.

XLVII. Ne quid tamen omittam, hujus negotii Curatoribus suas leges sancendas esse reor.

Primo. Arborum leries minimum lata duo passuum millia, quæ a superiore Nemoris parte ad

ad orientem solem attingens Lacum ad meridiem in occidentem ad instar falcis porrigatur, intacta relinquenda est. Latam hanc sylvestrem falcem servandam esse duco, ut regio, quæ alioquin noxiis seu ventis, seu aquarum stagnantium exhalationibus pateret, hoc veluti obice opposito protegatur.

Secundo. Qua fiat Boreas, eo loci, quo Cisternam, & Velitras ab Austro, & Libyco tegit Sylva, ne cædatur.

XLVIII. Ita fiet, ut halitus, qui a nudo jam arboribus solo effluerent, ibi subsistant intercepti.

Tertio. Intima tantum Nemoris, eaque minime palustria excidi permittantur, nec unquam res isthæc arbitrio Conductorum relinquatur.

XLIX. Illis in singulos annos partiter excisionem, minoresque arbores eousque sinerem crescere, quoad in earum locum, & vices succedere possent, quæ cæsæ fuerint. Iterum autem submonere cogor, quoniam rei caput est, magni interesse, ut ea arborum series, de qua primo loco scitum est, religiosissime servetur, quo magis magisque nobis ab exitialibus ventis, &

palustribus exhalationibus cautum sit.

L. Hac ratione consultum esse poterit, ut credo, præstantissimæ Cajetanorum Familiæ, citra ullum publicæ salutis periculum. At si mei oblitus & experimentorum vi, & rationum pondere nihilo magis commotus SUMMO PONTIFICI suaferim, ut ad excisionem totius Sylvæ coniveat, quid de me fiet? Persequente prodite veritatis conscientia, in omnem vitam magnopere dolerem; nec impune mihi esse deberet, quod optimo Principi iniqua suggererem. Æquo mecum jure profecto agerent, qui pravaricationis postulatum ad expiandam improbi consilii culpam, tum, cum maxime æstivo tempore ingruunt morbi, & excisionem vis insecti cœli foret consecuta, me in Volscos, & Pomptinam plagam relegarent: non secus ac cum eo Medico actum fuit, quem, cum omnes in nupera Romana pestilentia securos agere juberet, suo ipsius consilio damnatum, (a) *Visum est e Republica comprehendere, & in Læmocomium inferri*. Sua hinc stetit veritas veteri illi Græco adagio, quod interprete (b) Varrone sic habet: *Malum consilium Consultori pessimum*.

De nat. & adv. Rom. cœli qualitat.

Confutatio rationum, quæ ab Excellentissimi Ducis CAJETANI Defensoribus adversus superiorem dissertationem allatæ sunt; novumque

CONSILIUM

JO: MARIÆ LANCISII

DE CISTERNÆ AC SERMINETÆ SYLVARUM
EXCISIONE

*In Sacro Conventu apud Eminentissimum Cardinalem Camerarium V. Kal. Decembris anno 1714. ab
Auctore pronunciatum.*

EMINENTISSIMI PATRES.

Xiis, quæ hætenus in commentario, quem Vos, EMINENTISSIMI PATRES, quique adestis in consilio, Illustrissimi Præsules, mandante SUMMO PONTIFICE, ad examen revocastis, evidentissime, ni fallor,

intelligi potest, Cisternæ, ac Serminetæ sylvam nullo pacto penitus excidendam esse; neque a SANCTITATE SUA Cajetano Duci ejusmodi facu ltatem permittendam; quippe quæ subdita sibi oppida majori studio, ac benevolentia complectatur, quam ut eas imminuta aeris salubritate in capitis discrimen velit adducere.

I. Haud quaquam vero meorum argumentorum robur infirmatum iri existimo iis auctoritatibus, quæ disertiissimi Patroni sine ullo tamen rationum firmamento nobilissimi Ducis causam

student enixe tueri. Quod enim, primo loco ipse ego in eo libro, quem de Nativis, & Adventitiis Romani cœli qualitatibus (c) conscripsi, Albanos Montes asserui haud mediocre nobis juvamen asferre, propterea quod Romam inter, & Pomptinas paludes interjecti Euronotos ventos intercludant: nemo non videt, me non ad nudos duntaxat montes, sed ad impositas quoque sylvas respexisse; neque latum quidem unguem ab ea sententia discedere; immo in eo potissimum laborare disputationis nostræ diligentiam, ut non alios sane quam hujuscemodi obices ex montibus nimirum, saltibusque conflatos insalubribus ventis opponeremus. Illud tantum me dixisse fateor, quod scilicet Euronotus *magnam partem* (non vero nihil aut omnino) *insalubrium exhalationum, quas ex longo Pomptinarum paludum tractu legit, ac rapit, interpositione Albanorum Montium medio quasi in itinere dimittere cogatur*.

II. E

Respondetur objectioni relictæ ex lib. Auctoris.

II. E meis igitur verbis aliud nihil colligi potest, quam objectis opportune sylvis noxiorum ventorum impetus inhiberi.

Auctoritate Donii abutuntur adversarii: ille enim sylvas; quæ paludibus obstitæ sunt, ac cælum inficiunt, excidendas arbitrat.

III. Multo autem minoris momenti sunt, quæ secundo loco ex Jo. Baptista Donio, nobili quidem atque erudito Viro, sed in Medicinæ studiis neutiquam exercitato, ab Adversariis in hanc rem afferuntur. Quod enim optimum factu censeat everti lucos, nostro mari proximos, satis ipse suam mentem aperuit, cum (a) eas sylvas excidia devovet, quæ cælum polluerent, atque inquinare possunt: quod tum plane fieri putat, cum humili madentique solo (sunt ejus verba) plurima earum pars sit, necesse est passim lamas, atque hujusmodi loca hyberno tempore effici; quæ sive penitus adulta æstate exarescant, sive paululum siccantur, sive in hyemem usque perdurent (ut credibile est accidere in umbrosis, depressisque locis) non minus quam paludes, ac stagna, nisi quod sparsim, non confertim, halitus tetros, ac fœdentes expirant &c. Nonne igitur Donius eos saltus cædi jubet, in quibus paludes interfusæ restagnant; ita ut computrescens ibidem aqua in profluentem elici, ac ventorum flabra e montibus incidentia palustrem humum exiccare possint? Quin

Auctorum sententiæ profusè integre perlegendæ atque laudandæ.

Donius novam sylvam juxta pomptinas paludes observendam arbitrat.

etiam ejusdem scriptoris verba ex pag. 142. de sternendis sylvis ad lamas, & putida stagna tollenda, quæ in rem suam transferunt Adversarii, adeo in contrarium vertunt, ut causæ nostræ adminiculo sint. Unde me præclarissimum documentum accepisse fateor, cujus in posterum probe meminero; si quando enim auctoritatibus res erit agenda, nunquam eas perlegere integras, aut exscribere prætermittam. Quandoquidem ea ipsa Donii sententia, qua rationes nostras oppugnant ad sylvarum, lucorumque utilitatem pertinentes, propterea quod iis tanquam præstructis a natura molibus, atque aggeribus, palustrium vaporum impetus excipitur, id ipsum, quod intendunt animo Adversarii, funditus evertit; nostræque Disputationis cornua non generatim modo, verum in peculiari quoque paludum Pomptinarum negotio egregie firmat; nedum ulla ex parte commoveat, aut labefactet. Quapropter, bona Eminentissimorum Patrum venia, ex Auctoris libro, quem mecum attuli, ipsius testimonium recitabo ad controversiam ejusmodi breviter dirimendam. Ille autem paulo superius pagina scilicet 141. de amovendis ab Ostiensi litore salinis, & longius ab Urbe, videlicet ad Pomptinas paludes extruendis, verba facit: at metuens Romano cælo exitialium exhalationum perniciem cum earundem paludum vaporibus conjunctarum, alteram sylvam ibidem conferendam esse contendit: Quoniam vero, inquit, ab usque eo tractu flantibus Euronotis pestilentes halitus Romam pervenire possunt, haud futuri remedio, ni fallor, huic malo occurremus, si juxta easdem salinas Urbem versus procerarum arborum sylvam, maxime pinorum, observemus: exaggerata etiam, si opus fuerit, quam altissime terra ad eam altitudinem, quæ aliquot arborum ordinibus sufficiat; ut multo efficacius ab exitialium ventorum flatibus illinc surgentibus non Latinus ager tantum, sed Roma quoque ipsa protega-

tur &c. Immo vero, ut densiorem latioreque saltum ad prohibendam Roma paludarum illarum noxam apprime necessarium demonstraret, hæc verba subjecit: Atque hanc quidem pineti consensionem secundum citeriorem paludum Pomptinarum limitem, tametsi nullæ ibi saline extruerentur (modo tamen reliqua opera non omittantur) utique faciendam existimarem: eaque ratione omnem fere illarum noxam cessaturam. Videtis igitur quæ sit Donii sententia; quandoquidem Paludum Pomptinarum tractui novas prætendi sylvas oportere censet; tantum abest, ut eas, quæ tot ab hinc seculis succreverunt, impune cædi posse crediderit.

IV. Sancti denique Pii V. verba in (b) Bulla ubi ait: Aer nostræ almæ Urbis ex assidua agrorum cultura, sylvarum, ac nemorum extirpatione, palustriumque locorum exiccatione factus est tior, clementior, & salubrior &c. Ea nempe verba non seorsum singula, sed conjunctim omnia accipienda sunt, quibus intelligi datur, Romanum cælum longe salubrius, ac clementius factum esse, ex quo terra excoli, cædi nemora, exsiccarique paludes cœpere. Haud ullus enim terræ cultus intelligi potest, nisi arefactum sit palustre solum, everlæque prius fuerint sylvæ, quæ desideras aquas antea cohibebant. Atque ego ipse cum primis excidi pervelim lucos Romæ vicinos, qui aut inertium aquarum stagna continerent, aut salubres ventos eo versus intercluderent. Neque enim in hac causa sylvæ ipsæ spectandæ sunt; sed potissimum regionum situs, locorum ingenia, ventorum cursus, ac natura conjunctim veniunt consideranda, atque instituta harum omnium rerum comparatione de Sylvarum postremo utilitate vel noxa judicandum est. In hanc igitur sententiam Sanctissimi illius Pontificii Decreti verba accipienda censeo: nimirum cum excoli humus non possit, lamis ac paludibus intercisæ, nisi ad siccitatem redacta fuerit; neque id consequi ullo pacto valeamus, si arbores ac virgulta, vel aquas remorentur, vel serenis, salubribusque ventis obstant, solisque radios interceptant; excidenda utique hæc omnia sunt arborum, ac fruticum septa, ad siccandam soli uliginem, terramque aratro subactam frugibus conferendam; quemadmodum in opere de Adventitiis Romani cæli qualitatibus demonstravi. Immo vero affirmarem (quod nonnullis procul dubio insolens inusitatumque videbitur) universam Serminetæ sylvæ, quæ Pomptinis paludibus objicitur, excisionem nequaquam noxiam futuram; modo hujusmodi everfio ad paludes penitus exiccandas conferre posset. Verum quia latius olim manasse aquas incenso illic nemore, correptisque igne radicibus, subrutaque humo proximam paludem effusam in illius locum, omnia limo obduxisse comperio, cujus rei consilium, infelicemque exitum accurate persequitur Pater (c) Kircherus, nunquam ego adduci poterò, ut sylvam illam undique patiar excidi, cum depressiorem ejus regionis partem vear, induceta eluvione, vastatum iri.

Occurrit objectioni ex S. Pauli Bulla.

Nemoris evulsus a incendio paludis limo effusus fuit.

V. Neque sane in ea disputatione tempus, atque

(a) De restituend. salub. Agr. Rom. pag. 101. (b) Bullar. nov. tom. 2. constit. 16. §. 2 (c) In S. Lat. ver. & novo lib. 4. c. 3. pag. m. 255.

*Cajetanus
totius syl-
væ excisio-
ni non af-
sentitur.*

que operam frustra consumendam existimo : quando ne ipse quidem sylvarum Dominus in eam sententiam discessurus est, qui Cisternæ incolarum commodi ac salutis rationem, servata lucorum parte, ducendam putat; neque suorum oppidorum perniciem in quæstum conferendam. Id tantum in contentionem venit, quales & qua parte interlucationes fieri debeant; quæ neque aeris salubritati, neque publicis Apostolici Ærarii rationibus adversentur.

*Nihil ob-
stat quo-
minus cer-
tis in lo-
cis, & per
partes sal-
vas cæda-
tur.*

VI. Quod ad primum quidem attinet (alterum enim non est officii mei, cum ejusmodi rei Curatoribus negotium illud incumbat) haud inficior, Cisternæ, ac Serminetæ sylvam collucari posse, atque debere; non tantum quod vastissima sit latissimeque porrecta, cum haud exigua adjacentium olim camporum, ac vicorum pars, proserpentibus quoquo versus fruticibus ac virgultis, sylvestrem naturam induerit, tum quod solum magnam partem siccum, ac duratum sit, alique ad latera saltus adnati prioribus veluti munimento esse possint: Verum etiam propterea quod pene quotidie potestas sit ex iisdem lucis ligna cædendi ad naves, domosque ædificandas, ac nuper quidem parum abfuit, quin in Melitenis Equitum gratiam ingens arborum copia caderetur. Quapropter nihil quidquam ob stare video, quominus hoc tempore nobilissimo Duci major atque amplior facultas tribuatur; cum & priores succisiones haudquaquam male vertisse videamus. Duo tamen solerter atque accurate dispicienda supersunt: primum quidem quanta arborum vis, alterum vero, qua ratione evertenda sit.

*Eas res
mercato-
rum arbi-
trio mini-
me permit-
tenda.*

VII. Interea cum memoriam respicio præteriti temporis summa cum moderatione contractum nuper cum mercatoribus hoc negotium ex tabulis ipsis intelligo, ac longe majorem in Excellentissimo Duce animi modestiam, abstinentiamque perspicio, qui nunquam privata comoda publicæ incolumitati prævertenda existimavit. Sed quoniam exteris mercatoribus securis committenda est, imperare animo meo non possum, quin modo lepidissimam, celeberrimamque securis fabulam commemorem: quæ cum olim manubrio destituta, in sylva mœrens jaceret, suamque inopiam conquereretur, vix dum sibi commodato manubrio ab arbore quadam, eam primum, a qua beneficium acceperat, ac deinde sylvam omnem funditus solo æquavit. Maximopere igitur curandum erit, ne præter spem atque opinionem nostram concessæ sibi facultatis fines egrediantur mercatores, si eorum arbitrio res permittatur.

*Interiora
Sylvæ seg-
menta cæ-
duntur.*

VIII. Quod ad primum autem spectat, interiora Sylvæ segmenta (vulgo *quarti*) in ipso nempe meditullio impune prosterne posse videntur; modo tamen quot annis a peritis hominibus designentur, quæ prius, quæ posterius tuto cædi valeant; neque humus abradatur, excisoque a radicibus trunco convellatur; abstinendum tamen ferrum a frugiferis arboribus; atque ab iis, quæ brevi caudice ad modicam a terra altitudinem in ramos divaricantur (vulgo crucis aut coronæ instar dicuntur.) Temperandum pariter a novellis, quæ in succifarum locum subolescentes

*Quæ arbo-
res relin-
quenda.*

earum jacturam celeriter redintegraturæ sunt.

IX. Nihil autem æque necessarium duco, ac septi, seu loricæ ex arboribus lunata specie ab oriente, per meridiem ad occidentem solem productæ mentionem rursus injicere, ejusque necessitatem utilitatemque etiam atque etiam demonstrare. Et vero in novi contractus tabulis excipiuntur quidem ejusmodi arbores valli more dispositæ; sed quæ Pomptinis duntaxat paludibus, Euronotisque ventis ex adverso Neptuni, ac Lanuvii oppidorum objiciantur. At ne ullum quidem verbum de Austri, atque Africi perniciæ pariter ventorum impetu prohibendo, qui trium lacuum, maritimæque oræ exhalationes non Velitras solum, sed ad finitima quoque circum oppida compellunt. Quapropter ad hanc etiam regionem pernecessarium judicari munitionem oppositam relinquere, cujus latitudo duo saltem passuum millia expleat. Quæ quidem latitudo certis in locis angustior fieri poterit, ubi scilicet aliæ Sylvæ prætendantur, iisdem regionibus propugnaculo futuræ.

*Arborum
vallum
certo quo-
dam modo
positum
Pomptinis
paludibus
objiciunt
esse debet*

X. Id vero diligenter animadvertatis, haud quidquam ad septi, munimentique rationem pertinere partem illam Sylvestrium dumorum, non ingentibus, crassioribusque arboribus confitam, veluti quercubus, ilicibus, fagis, aliisque ejus generis; sed prunis, pyris, ac juniperis, cæterisque virgultis, ac fruticibus, qui cum humiles natura sint, neque ad eam, quam causa postulat, altitudinem assurgant, nihil quidquam emolumenti afferre poterunt, neque eo pacto propositum obtinebimus.

*Dumifru-
teta, &
arbuscula
pro vallo
habenda
non sunt.*

XI. Quod superest autem de collucandi ratione paucis expediam. Et quidem satius est, opinor, ac tutius designata quotannis luci segmen- ta succidere; neque novem post annis iterum ab interitu renatas arbores excindi velim. Porro hic admonere non est necesse, novellas præsertim, quæque brevi caudice a stirpibus eductæ in ramos effunduntur, in contractus tabulis exceptas a belluarum insidiis ac injuriis summa ope servandas, atque tuendas. Ita enim certissima spes superest futuræ sobolis sylvæque propediem, revirescentibus undique arboribus, reparandæ.

*Quomodo
arbores
succiden-
dæ.*

XII. Verum cum Excellentissimus Princeps Cajetanus recipiat se suis sumptibus a SUMMO PONTIFICE sylvæ redemptori facultatem impetraturum causam materiem devehendi quacunque litoris Romani regione, haud quemquam vestrum fugit, Eminentissimi Patres, eidem Mercatori potestatem fieri quocunque voluerit vias lato quidem, ac recto tramite muniendi, fossasque, uti libitum fuerit, per saltum excavandi, quo ligna facilius ad litoris oram deportentur. Quis autem non videt iisdem itineribus Austrinis ventis aditum pateferi, qua ad mediterranea oppida pervadant? Quapropter non abs re futurum puto, si & certus viarum numerus definiatur; neque illæ rectæ, sed per varios anfractus ad litora producantur, haud secus atque aggeres, ac fossæ, quibus protecti urbium oppugnatores ad lubruendas earum munitiones aggrediuntur; ita ut in reductos viarum sinus allisa ventorum vis penitus refringatur.

*Quæ
quales via
aperiende
quibus ad
mare ma-
teria deve-
hatur.*

XIII. Cæterum, ut paucis rem absolvam, Summa Consilii.

eq

eo redit orationis meæ summa. I. Ut in orbem ducta lorica ex procerioribus, crassioribusque arboribus relinquuntur. II. Ut fines, ac termini, intra quos arbores quotannis cedere liceat, accurate describantur; neque eos unquam fas sit mercatoribus loco movere. III. Ut, nisi præsentibus Apostolici Ærarii ministris, ne fiat excisio. IV. Ut a teneris, ac frugiferis arboribus, & ab iis, quas coronæ instar vulgus appellat, abstineatur. V. Id agendum, ut necubi aquæ restagnent. VI. Ut corticum fragmenta, frondes, ac quisquilæ

omnes everrantur, ne putore suo ejus regionis cælum inficiant. VII. Denique ut obliquæ, ac sinuosæ viæ ad mare sternantur.

XIV. Hæc autem consilia si recte, atque accurate perficiantur, non sylvæ plane excidium, sed interlucationem quandam futuram, ac cæsæ materiæ detrimentum brevi reparatum iri confidimus. Potissimum vero, quod rei caput est, sine ullo publicæ salutis periculo nobilissimæ hujus Familiæ rationibus opportune consultum erit.

ILLUSTRISSIMI PRÆSULIS PROSPERI LAMBETINI

De eodem Argumento

Dissertationis Summa.

Sanctissimus Pater Præfulem de Lambertinis inquirende veritatis gratia scribere jussit.

Quatuor pugnat argumentis.

Ex periculo, in quod cæli tempestas, ac salubritas incurret.

Ex summo jure, ac publico in ea oppida, penes Apostolicam Sedem.

NEque vero Illustrissimi Viri Prosperi Lambertini Consistorialis Aulæ Advocati, ac Fidei Promotoris Consilium a nostro haud abhorrens, luculentissimamque scriptiōnem silentio duximus prætermittendam. Ille enim a SUMMO PONTIFICE jussus sententiam suam mandare literis, haud quaquam ejusmodi Sylvam esse cædendam, quatuor potissimum, nec plane contemnendis rationibus demonstravit, quas hic summatim attingere operæ pretium me facturum censeo. Prima igitur ex Romani, ac Volsci cæli salubritate repetitur, quæ in haud dubium discrimen adduceretur. Altera ex Apostolicæ Cameræ juribus, quibus damnum inferretur. Tertia ex privato itidem jure oppidanorum Cisternæ, ac Serminetæ. Quarta denique ex materiæ, ac lignorum caritate indidem consecutura.

II. Ac primo quidem Vir doctissimus copiose, graviterque in eam sententiam differuit, quæ ne minimis quidem rebus, aut suspicionibus cæli tempestationem violandam esse contendit, ita ut nihil prorsus admittendum sit, quod eandem labefactare possit, etiam si nondum exploratum habeamus an ea res calamitosum sit exitum habitura. Hoc igitur pronunciatum conquisitis undique experimentis, auctoritatibusque clarissimorum hominum non Medicinæ solum, sed & Philosophiæ studiis confirmavit.

III. Deinde excidendi saltus facultatem penitus abnegandam censet, ne quod summo Apostolicæ Cameræ, & peculiari oppidanorum juri detrimentum afferatur. Et vero quis ibit inficias, quin Apostolica Sedes, in Serminetam, ac Cisternam circumjectamque Sylvam jus suum retinere debeat? Quando hæc Cajetanorum Familiæ non gratiæ, beneficiique causa a Summis Pontificibus data sunt, sed pignoris loco cesserunt, eadem scilicet conditione, qua Sedes Apostolica a Richardo e Frangipanis pristino possessore accepe-

rat. Videlicet uti si quando ipse Richardus, aut alius quispiam ex ejus hæredibus præsentī pecunia sexcentos aureos scutatos persolveret, aliquotque expensas in integrum restitueret Jacobello e Cajetanis, ejusve hæredibus, continuo hæc quæ diximus Oppida antiquo domino redderentur, ut liquido constat ex Bonifacii IX. diplomate, quo primum ille Cajetanorum genti anno Christianæ salutis 1441. eadem addixit. Itaque cum Richardus ille sine ullo hærede decesserit, ejusque locum nunc Apostolica Sedes obtineat, ipsa hercle summum jus, potestatemque habet in dicta jam oppida. Quapropter nullo pacto eorumdem bona, copiæ, commoditatesque imminui, aut deteriora fieri debent; inter quæ primas ferre videtur ea Sylva, quæ in contentionem venit.

IV. Verum quod illa oppida cum finitimis prædiis, agrisque ab Alexandro VI. proscripta, & Cajetanorum genti erepta, Apostolicæ Cameræ, media, ut ajunt, publicatione, fuerint addicta: postmodum autem a Julio II. eo re diligentius expensa eidem familiæ reddita fuerint: haud quidem inficiandum est, quin in iis rerum conversionibus eadem leges, conditionesque servatæ sint, quibus primum Apostolicæ Sedi tradita, ac deinde Jacobello e Cajetanis parta fuerunt.

V. Obstat etiam, ut superius indicatum est, everfioni Sylvæ privatum jus, atque commodum oppidanorum, suillos scilicet greges illic pascendi: qua plane concisa glandium opportunitas, atque utilitas funditus tolleretur.

VI. Quid quod & publicis quoque totius Ecclesiasticæ Ditionis commodis, rationibusque damnosa saltus illius excisio futura est, ac lignorum inopiam allatura? Eam enim ob causam sæpe numero ab Eminentissimis Camerariis editum est, ne quis in Latio sylvas everteret; quod si cui ejusmodi fiat potestas a Principe, qui plane alteri denegari poterit, quibusve finibus istud

Ex peculiari Oppidanorum jure.

Ex lignorum inopia; quod eodem exemplo ceteri uterentur.

exemplum coerceri? At hercules eo paulatim res adducenda foret, ut passim saltus omnes, ac luci, ut cuique commodum foret, tam in mediterraneis, quam in litore sternerentur: unde summa materiae penuria laboraremus.

*Ex duobus
remediis
omnino ut-
rius eli-
gendum.*

VII. His itaque rationibus Vir Clarissimus non Jurisprudentiae tantum, verum & Theologica doctrina praecellens, suam tueretur sententiam, meque tacite, nec immerito forsitan reprehendit, inquiens communi omnium Medicorum consensu comprobatum esse, atque decretum, ut ex duobus remediis, quorum alterum certo juvare potest, alterum anceps, ac periculosum est, prius extra omnem controversiam sit deligendum, posteriore

omnino neglecto; quamobrem cum tutius sit eam sylvam, ut sexcentis ab hinc annis fuit, intactam relinquere, ecquam dubitationem relinqui, cum ab huiusmodi proposito ne latum quidem unguem discedendum sit? Interlucandi vero tantum certis in locis facultatem dari posse arbitratur, quemadmodum hucusque impune factum est. Eo igitur reddit doctissimi Viri dissertatio, qua nos Opelam hanc nostram exornare, nedum confirmare volumus.

VIII. Exhibetur hoc loco eadem ichnographia harum Sylvarum, per sectiones suas divisae, quae a Defensoribus Excellentissimi Ducis allata fuit.

EXITUS SUPPLICIS OBSECRATIONIS

Excellentissimi Ducis

CAJETANI

Cum Chirographo

SUMMI PONTIFICIS.

HÆc autem omnia cum gravi, ac maturo Eminentissimorum Patrum, & Illustrissimorum Praesulum, Doctorumque Virorum iudicio in tertio conventu VII. Idus Julii Anno MDCCXV. habito fuissent expensa, tandem plerique omnes in eam, quam subijcimus sententiam discesserunt, quæ mox ad Sanctissimum Patrem CLEMENTEM XI. delata, sapientissimis ejus animadversionibus rursus excussa, additisque publicæ salutis studio majoribus cautionibus, approbata fuit, atque in amplissimæ simul familiæ de Cajetanis commodum, & subjectorum sedis Apostolicæ securitatem subsequenter Pontificii Chirographi, ut ajunt, verbis, & conditionibus concepta.

REVERENDISSIMO CARDINALI
CAMERLENGO.

CI fece rappresentare Don Michelangelo Gaetani, Principe di Caserta, che fin dal primo giorno, ch'egli assunse il governo, e l'amministrazione della sua Casa, attesa la preventiva restituzione di tutti li beni giurisdizionali allodiali, e di ogni altra sorte a quella spettanti nel nostro stato Ecclesiastico, che ne gli fece Don Gaetano Francesco Gaetani Duca di Sermoneta suo Padre, avendo avuto singolarmente a cuore la soddisfazione de' grossi debiti, di cui aveva ricognoscenza gravata detta sua Casa, promovesse a quest' oggetto il taglio delle Selve di Cisterna, e Sermoneta, e dopo essersi praticate molte esatte diligenze, gli fosse riuscito d'accordarlo con Diego Vercassoni di Pisa negoziante in Livorno per il prezzo di scudi quattrocento cinquanta mila moneta, con più, e diversi patti,

e principalmente quello di dover sopra l'estrazione dal nostro stato Ecclesiastico del legname da tagliarsi, in conformità di tale contratto, impetrare il nostro beneplacito, ed opportuna licenza: perlochè avendoci supplicato, stimammo conveniente di commettere a Voi, che in una Congregazione d'altri Reverendissimi Cardinali, Prelati, e Soggetti da Noi deputati esaminaste seriamente questo rilevantissimo affare, principalmente per il dubbio, che con tale taglio si potesse in qualche modo pregiudicare alla salubrità dell'aria, ed alla salute de' nostri Sudditi: In esecuzione dunque di questi nostri Clementissimi sentimenti, essendoci incaricato a Monsignor Crispolti vostro Uditore di accedere personalmente con Medici, Ingegniere, ed Agrimensori alle sudette Selve, a fine di riconoscere ocularmente, ed osservare diligentemente la qualità, e fondo di esse Selve, gli andamenti de' venti, e la situazione corrispettiva de' luoghi vicini, e di quest' Alma Città di Roma, e di tutto datasi poi da esso Monsignor Crispolti esatta, e distinta relazione nella Congregazione delli 23. Agosto 1714. con aver' anche esibita una pianta dell'istesse Selve, Venti, e Luoghi, delineata da Luigi Casoli Ingegniere deputato, parebbe ad essa Congregazione di non concorrere alla concessione del beneplacito, in conformità del contratto già stipolato, ma bensì d'insinuare, che dal detto Principe Gaetani si proponessero mezzi, e moderazioni di esso, siccome dallo stesso Principe fu prontamente eseguito, con recedere dall'accennato contratto, ed accordarne altro col medesimo Vercassoni sotto tali cautele, e moderazioni, che facessero cessare ogni difficoltà, posposto il grave discapito da ciò occorsogli, e nella minorazione del

del prezzo, per la somma di scudi ottantamila, e nella dilazione di due anni di più per compirne il pagamento, dopo di che, essendosi dalla medesima Congregazione tenuta avanti di Voi li 27. dello scorso Novembre presa risoluzione per la concessione del sudetto Beneplacito, con alcune dichiarazioni, e cautele; Noi per non omettere ogni possibile diligenza in affare di tanta nostra premura, giudicammo opportuno, che Monsign. Lambertini rilevasse tutto quello, che in fatto, ed in Jure si potesse opporre all'istanza, e ciò essendosi dal detto Prelato pienamente adempito, e d'avanzato sotto la matura ponderazione della stessa Congregazione, riunita li 9. Luglio passato, con due suoi discorsi, alli quali fu data accurata risposta per parte del detto Principe Don Michelangelo, quella finalmente risolvesse potersi da Noi permettere al medesimo Principe il taglio nelle sue Selve delli legnami da lavoro, e da fuoco, con l'opportuna licenza di poterli estrarre per fuori del nostro Stato, sempre però sotto le seguenti condizioni, o patti anche penali omninamente da osservarsi, cioè

Die 9. Julii 1715.

IN Congregatione a Sanctiss. D. N. deputata super licentia a D. Principe Michaeli Angelo Cajetano petita, incidendi ligna in Sylvis Cisternæ, & Serminetæ, ac incisa extrahendi, cui interfuerunt Eminentiss., & Rev. D. Car. Spinula S. R. E. Camerar. Casonius, Corradinus, Grimaldus, & Origus; ac Illustriss. & Rev. D. Patritius, Archiepiscopus Seleuciæ Thesaurarius Generalis, Nuptius Archiepiscopus Nicænus, de Cavaleriis Archiepiscopus Athenarum, Marefusus Episcopus Cyrenensis Auditor Sanctissimi, Bancherius Secretarius S. Consultæ, de Palagio Secretarius Congregationis Boni Regiminis, Crispoltus Auditor D. Card. Camerarii, Lancisius Archiater Sanctitatis Sux, Riviera Archivista Castri S. Angeli, Turchus Commissarius Cameræ Apostolicæ; Gagliardus, & Gattucci Physici, ac Piancastellus Substitutus Commissarius ejusdem Cameræ, resolutum fuit, referendum esse eidem Sanctiss. D. N. posse concedi supradicto D. Principi facultatem incidendi ligna in Sylvis, de quibus agitur, & incisa extrahendi, appositis tamen, ac omnino servatis nonnullis conditionibus, & pactis, etiam pœnalibus inferius exprimendis & non alias.

I. Nempe, quod incisiones, atque extractiones partium in dictis Sylvis permittendarum, ac per idoneum Peritum designandarum in decem, & octo portiones dividantur, quarum unaquæque in singulis annis incidatur, strictissima tamen adjecta prohibitione, ne ubi semel intra spatium decem, & octo annorum, ut præfertur, arborum incisio facta fuerit, renovari unquam possit; Quinimo sumptibus ejusdem D. Principis Cajetani situs ille, ubi incisio facta fuit, ita custodiri debeant, ut semper sylvosus remaneant, nec ad aliam culturam reducatur, ne novarum arborum regenerationes ullo modo impendantur, aut retardentur.

II. Quod in Sylvis incidendis debeant reservari, ac intactæ remanere arbores bis mille ad naves construendas aptæ, vulgo nuncupatæ *Fusolati*, per peritum Cameræ Apostolicæ eligendæ, advertendo tamen, quod inter eas non comprehendantur arbores, quæ constituere debent ag-

Lancissi Oper. Tom. I.

gerem vulgari sermone appellatum *Bariera*, & *Cordone*, de quo inferius. Cæterum in quovis casu illarum emptionis eadem Camera consuetum pretium scutorum quatuor pro singulis arboribusolvere debeat.

III. Similiter in iisdem Sylvis incidendis remaneant intactæ ab incisione omnes illæ arbores *Fusolati* nuncupatæ, quæ ob illarum exilitatem adhuc aptæ non sunt pro navibus, ac ædificiis construendis, illæ siquidem sunt, quæ Sylvam solent renovare.

IV. Arbores communi vocabulo nuncupatæ *Matricine*, proceræ, & rectæ, ac spicis, & latis ramis expansæ nequeant in totum recidi, sed solum possint recidi earum rami usque ad locum nuncupatum *la prima Croce*, itaut illarum truncus intactus remaneat una cum uno ramo vividiore, & ad regenerandum aptiore. Arbores autem *Matricine* nuncupatæ, quæ non sint proceræ, seu rectæ, sed obliquæ, ac curvæ totaliter incidi possint.

V. Non sit permissum incidere ilices in ulla præfatarum Sylvarum portione annis singulis intra spatium dictorum decem & octo annorum, sicut præmittitur, incidenda, nisi infra numerum centenarium portione pro qualibet; imo neque is, aut alius etiam minor numerus ilicum incidi permittatur, nisi ubi constiterit in prædicta portione, saltem duplo majorem numerum earundem ilicum ab incisione præservandarum remanere.

VI. Item ab incisione præservatæ remaneant Sylvæ nuncupatæ di *S. Biagio*, & reliquæ aliæ adjacentes in planta descriptæ sub n. 17. 21. 22. & 23.

VII. Ita etiam præservandæ erunt ab incisione per spatium latitudinis duorum milliariorum omnes Sylvæ prædictæ, secundum eam quantitatem, & partem, quæ ab oris inaritimis usque ad n. 15. in Planta designatum protenditur per totam longitudinem Paludum Pomptinarum, illisque adjacet: ducta mensuratione dictorum milliariorum non ab humilibus arboribus prope dictas Paludes existentibus, at a magis proceris, & altis.

VIII. Præservanda itidem erit ab incisione per spatium latitudinis unius milliarii ab arboribus proceris ut supra mensurandi, reliqua portio Sylvarum, quæ ad mare prospicit, & lacubus nuncupatis di *Fogliano*, delli *Monaci*, e *Crapolace* cohæret; spatia autem duorum milliariorum, & unius milliarii respectivè, ut supra præfinita, designanda erunt a duobus Peritis a R. P. D. Thesaurario eligendis, qui ea spatia constitutis terminis circumscribere debeant.

IX. Prope aggeres Fluminum, & per distantiam quinque pedum incisiones arborum nequaquam fiant. Præterea ligna incisa non projiciantur in flumina, in ejisdem Sylvis, vel prope illas defluentia, sed imponantur cymbis, ne aggeres dampnificentur & aquarum defluxus ullibi impediatur.

X. Vetitum quoque sit arbores ita incidere in confiniis illarum partium, quæ juxta, & contra Paludes præservari debent, ut novus usquam aperiat Canalus rectus, & late patens, aut jam apertus dilatetur; unde facilis in posterum futurus sit pravorum ventorum ad mediterranea oppida excursus, qui omnino coercendus, atque impediendus est.

XI. Per septennium remaneant obligata scuta quinquaginta millia ex pecuniis ab Emptore ligno-

Ex Eminentiss.
Patribus
quinam
Congregationi interfuerint.
Quinam
Præfultibus.

Quinam
ex Medicis.

lignorum incidendorum annualiter solvendis, seu penes idoneum mercatorem Urbis ad formam novæ conventionis ab eodem Emptore deponendis pro pœna incurrenda ad favorem Cameræ Apostolicæ in casu contraventionis alicujus ex conditionibus, seu pactis prædictis; & post septennium succedat obligatio, & hypotheca bonorum dicti Principis ad eundem effectum.

XII. Pro omnium præmissorum implemento, unus, vel duo idonei, ac periti Commissarii a R. P. D. Thesaurario deputandi erunt, qui congruo militum, seu aliarum personarum ad id aptarum, ac necessariarum numero stipati debent, ut eadem præmissa, tam in mensuratione, & appositione terminorum, priusquam singulis annis inchoetur incisio, quam etiam in incisione ipsa, cui illi omnino assistent, & extractione lignorum, eadem præmissa diligenter, atq; exacte adimpleantur, & perficiantur, ac ulterius loca, ubi incisiones arborum factæ fuerint a corticibus, & lignorum fragmentis, ac herbis inutilibus cunctisque aliis corruptioni obnoxiiis ante mensem Julii cujuslibet anni, ne aerem inficiant, quam diligentissime purgentur. Cæterum Commissariis, ac militibus, seu personis prædictis solvendum erit menstruatim congruum stipendium per dictum R. P. D. Thesaurarium taxandum, & quolibet anno anticipare deponendum expensis supradicti D. Principis.

XIII. Demum pro publicæ salutis tutela, quæ primario, ac principaliter hac in re spectanda est, omnino resolutus, ac rescissus intelligatur Contractus, ac similiter revocata quæcumque ulterioris incisionis permissio, quoties morbus aliquis in vicinis Regionibus grassari inciperet, qui Judicio Peritorum a prædicto R. P. D. Thesaurario incunctanter eligendorum ex unius, vel alterius portionis dictarum Sylvarum incisione provenire rationabiliter credatur. Porro ad eundem effectum dicti R. P. D. Thesaurarius singulis annis, antequam transmittat Commissarios, & Peritos ad novam designandam partem Sylvæ incidendam, diligenter curare debet, ut sibi transmittantur a Parochis, & Magistratibus finitimorum locorum, eorumque præsertim, quæ ad excursus ventorum Euronoti, Austri, & Africi sita sunt, publica documenta, tam virorum, quam mortuorum eo anno, ut ita dignosci possit, an innocuæ, vel noxiæ præteritis annis extiterint peractæ incisiones, ideoque an aliæ successive permittendæ sint, vel potius prohibendæ.

XIV. Super præmissis omnibus citra præjudicium quorumcumq; Jurium Cameræ confici debeat publicum Instrumentum coram Eminentissimo D. Cardinali Camerario celebrandum cum obligatione ejusdem Domini Principis de eisdem præmissis inviolabiliter observandis.

Noi pertanto, dopo aver ben considerato questa risoluzione, e decreto, con le condizioni in esso riferite, ed il tutto riconosciuto giusto, e doveroso, volentieri ci siamo determinati ad interporci la nostra approvazione, con ferma fiducia, che l'esecuzione del mentovato taglio, a tenore di esse non abbia ad apportare alcun nocimento alla pubblica salute, e con la riflessione, che abbia notabilmente a contribuire a' vantaggi del Principe supplicante, quale desideriamo sempre distinguere con

grazie, e favori singolari anco a riguardo delle lodevoli premure, che rimostro, di soddisfare a' Creditori della sua Casa; E però di nostra certa scienza, avendo nel presente nostro Chirografo, oltre li sovra inserti Decreti della sudetta Congregazione, per sufficientemente espressa ogni, e qualunque altra cosa, quanto si voglia necessaria da esprimersi, approviamo primieramente, ed in tutto, e per tutto confermiamo li medesimi Decreti, patti, e condizioni, anche penali dell'istessa Congregazione, con tutte, e singole cose prescritte, e contenute in essi, ed ordiniamo a Voi, che positivamente obbligandosi esso Principe Don Michelangelo alla loro inviolabile osservanza, e totale adempimento, senza pregiudizio di qual si siano ragioni, diritti, ed azioni per qualunque capo titolo e causa competenti alla Nostra Camera, permettiate a nome Nostro, siccome Noi permettiamo al medesimo Principe Don Michelangelo il poter liberamente effettuare il contratto del taglio de' Legnami nelle predette sue Selve di Cisterna e Serroneta accordato con il sovra nominato Diego Varcassoni, benchè forastiere, e gli diate, e concediate, conforme Noi gli diamo, e concediamo l'opportuna licenza, e facoltà di poter estrarre, e fare estrarre essi legnami, tanto da lavoro, che da fuoco, anche per mare, fuori del nostro Stato, non però a Parti, o in beneficio d' Infedeli, Eretici, o altri nemici di Santa Chiesa, sempre però con ispeciali lettere patenti vostre, o di Monsignor Tesoriere da concedersi, e spedirsi col precedente pagamento alla Nostra Camera della solita Trattata, o che sarà da voi, o da esso Monsignor Tesoriere concordata per tutta quella quantità di legna, e legnami, che di volta in volta si vorrà estrarre, e nel rimanente sotto le condizioni, e patti, anche penali, emanata nella detta Congregazione, e di sopra referiti, la cui esecuzione, ed indispensabile osservanza incarichiamo strettamente a Voi, e rispettivamente a Monsignor Tesoriere pro tempore; in tutto ciò, che ne suddetti Decreti, o risoluzione viene appoggiato alla sua vigilanza; e sopra le cose permesse stipolarete pubblico istromento, e farete tutt' altro, che ora, ed in qualunque futuro tempo stimarete opportuno, poichè così è mente, e volontà Nostro espressa. Volendo, e decretando, che al presente nostro Chirografo, amettendosi, e registrandosi in Camera, dentro il tempo prescritto da Pio IV. nostro Predecessore nella sua Bolla De Registrandis, non possa in conto veruno opporsi di subrezione, obrezione, nè di alcun altro vizio, o difetto della nostra volontà, ed intenzione, ma vaglia, ed abbia sempre il suo pieno effetto, esecuzione, e vigore, con la nostra semplice sottoscrizione, benchè non ci siano state, chiamate, citate, nè sentite tutte, e qualsiviano persone, che ci avessero, o in qualunque modo pretendessero d'averci interesse, non ostanti tutte, e singole costituzioni, ed ordinazioni Apostoliche nostre, e de' nostri Predecessori, leggi, statuti, riforme, usi, stili, consuetudini, ed ogni altra cosa, che potesse fare in contrario, alle quali tutte, avendone l'intero tenore qui per inserto, questa volta sola, e per l'effetto premesso amplamente deroghiamo. Dato dal nostro Palazzo Apostolico di Monte Cavallo. Questo dì 14. Settembre 1715.

CLEMENS PAPA XI.

C A P. VII.

Quæ usui esse debeant paludum accolis, quo minus a noxiis effluviis ledantur.

CUM alias (a) demonstraverimus salubre aerem, vicissim respiratione acceptum, remissum-

(a) Scilicet parte prior. hujus lib. cap. 20.

sumque, nostra fluida blande premere, miscere, dividere, subtiliora, levioraque reddere; unde vigor, & sanitas solidis etiam partibus accedit: insalubrem contra ex palustribus præsertim halitibus eadem liquida, atque inde totum hominem multifariam labefactare; locus nunc se aperit, ut prophylacticum ostendamus vitæ regimen, quo quis prope lacunas, & stagna habitare coactus se se a pravis eorum exhalationibus utcumque tueri possit. Recte enim M. Varro (a) *graviora*, inquit, *quæ ex cæli, terræque insalubritate oriuntur mala, per nostram diligentiam leviora fieri possunt*.

Ubi aer salubris, & insalubris agant in corpus nostrum.

Quæ prophylaxis iis, qui degunt prope paludes.

Tutissimum remedium est fuga.

Factum M. Hostilii, qui Salapinenses annua peste liberavit.

Vitruvius lib. 1. cap. 4. in fine.

Quid circa ædes, & cubacula observandum sit.

Quæ cæli regio deligenda.

II. Mitto hic tutissimum illud præsidium, quod ab Hippocrate (b) primum, subinde a Cornelio (c) Celso, atque a Galeno (d) commendatum, jocosè postmodum a Capiaccio, aliisque traditum est iis, qui se a pestiferis malis ob cæli inclementiam tutari conservarique cupiunt. Scilicet fugiendi statim locum, ubi pestilentia grassatur. Vocant autem recentiores ejusmodi remedium *pilulas de tribus*, quippe ternis conflatas adverbis *cito, longe, tarde*, quæ sane lenivir, atque perstrinxit carmine Vincentius Alzarius a Cruce (e) iniquiens. *Cede cito, longinquus abi, serusque reverte*.

III. Et quidem in censu locorum palustrium celebre est factum M. Hostilii, qui, cum Salapiam ad lacum sitam quatuor millia passuum ab eo loco Salapinos transfulisset, cives illos annua peste liberavit. Mitto, inquam; hæc; nam in præsentia non alienigenas adhortamur, quibus unicum est pharmacum ætate, atque autumno vel non venire in loca palustria, vel saltem in iis moras minime necesse, multoque minus somnum capere; sed eos amice admonemus, qui aut indigenæ, aut pro munere, officioque, quod gerunt, paludum sunt incolæ, neque ab illis sino certo periculo vel inferioris ducendæ vitæ, vel incurrendi dedecoris, vel subtrahendæ populo charitatis, possunt discedere; Eousque sub gravi etiam cælo per continentiam præsertim, abstinentiamque durare necessum est.

IV. Laudamus itaque in primis, ut indigena, vel hospes, cum procul ac longe a paludibus ire prohibetur, saltem in eo aut Oppido, aut Villa, in qua degit, ædes mutet, vel in ædibus cubiculum; unde de noxiis effluviis quam minimum teneatur haurire; potissimum vero caveat, ne janua illius domus, quam incolit, neve ejusdem conclavis fenestræ recta palustrem sinum spectent. Amplissimum necessitatis, ac bonitatis hujusce præsidii argumentum olim nobis præbuit post Hippocratem M. Varro (f) qui, cum *Coreyræ esset exercitus, ac classis, & omnes domus replete essent ægrotis, ac funeribus, immisso fenestris novis aquilone, & obstructis pestilentibus, januaque permutata, cæteraque ejus generis diligentia suas comites ac familiam, incolumes reduxit*. Simile quid molitus fuit Empedocles cum patrios agros sterilitate, ac pestilentia liberavit, obstructis montis faucibus, per quas auster in campos incidebat, ut narrat (g) Plutarchus.

V. Sapientissimi autem hujus consilii præstantiam nos ipsi pluries experti sumus, amicisque nostris Lancisi Oper. Tom. I.

stris inculcavimus, cum Portuense, aut Ostiense litus valetudinis, vel relaxandi animi causa incolendum peterent; videlicet ut abstinerent a somno in cubiculis ad Euronotum, vel ad Austrum conversis, sed diligenter aquilonarem plagam seligerent: cum contra multos cæli tepore allectos, ex quo conclavia ad meridiem delegerint, capitis gravitate, atque etiam febribus laborasse deprehenderimus. Neque sane opus est longius rationes persequi, cur per directionem perpendicularem a paludibus in apertas domorum fores effluvia liberius serantur, sunt enim eadem per se notissimæ, atque omnibus exploratæ, ut singillatim, & prolixè expendi non debeant. Etenim quis non intelligit ex lacunarum centro effluvia celerius per lineam rectam, ac propterea majori copia fluere; quam per obliquam, in qua distrahuntur, ac debilitantur, quemadmodum fumus ex camino egrediens, qui quousque recta fertur, densus est, & oculos ferit, postquam vero obliquo itinere decurrerit, disparitur per aera, dissipatur, ac resolvitur, ut non amplius sentiat, aut noceat.

Quo pacto serantur fluvia ex paludibus.

VI. Ad hoc præsidium accedit secundum de incendendis intra domos (nam de publicis ignibus egimus superius) resinosis lignis, atque odoriferis baccis, quæ aerem non solum densum, sed inquinatum quoque insectorum ovulis, paulatim dispellunt, attenuant, & purgant. Inter suffitus vero antiquissimus est, qui ex sulphure paratur: legimus enim (h) Homerum Medicinæ non ignarum, inducentem Ulyssæm, a quo jubetur anus ferre ignem ac sulphur ad purgandam domum, cadaverum putore inquinatam. Vivum vero sulphur cum pice ac sale decrepitate summis laudibus extollit (i) Helmont.

Secundo sufficiens est domus resinosis atque odoriferis lignis, & sulphure.

VII. Et quidem quæ sit ipsius sulphuris vis ad extinguenda insecta, quibus conclusus parietibus aer inficitur, legantur experimenta apud (k) Leeuvvenhoeckium. Propterea non immerito ad solvendum corrigendumque aerem (l) P. Salius Diverfus, & Paul. (m) Zach. ex Lemnio, aliisque commendant pulverem pyrium, quo fit, ut tormenta bellica diluculo explosa aëria miasmata dissipare, ac discutere passim credantur.

Quæ sit sulphuris vis.

VIII. Tertium deinde in prophylaxi salutare consilium erit, ut optimo quis, parcoque victu utatur. Nam vitium aeris raro agit nisi in corpora ad excipiendam labem jam parata: præparant vero, ac disponunt peccata potissimum in cibo. Vitant e contrario communem cæli labem, qui euchymis modicisque alimentis utuntur, ac propterea (n) Celsus de pestilentia observatione agens nos admonet, *cibum tunc modicum assumendum ne crudelitatem moveat*. Apertissima res est (o) Socratem propter summam temperantiam non solum omnia fere vitæ suæ tempora valetudine inoffensa vixisse, verum, quod nostram ad rem maxime facit, *se a pestilentia illius vastitate, quæ in bello Peloponnesiaco, in primis ipsam Atheniensium Civitatem interueniente genere morbi depopulata fuit, immunem penitus perstitisse*, quod etiam memoratur ab (p) Eliano.

3. Urendum est optimo, & parco victui.

Q 2

No-

(a) De re Rustic. lib. pr. cap. 5. (b) De Nat. Hom. num. 19. (c) Lib. pr. cap. ult. (d) De Lib. propr. cap. 2. (e) Provvidenza Metodica per preservarsi dalla peste pag. 99. (f) Loco cit. (g) In libell. adversus Colotem cap. 49. (h) Odys. 22. in calce: (i) In Tumul. Pestis Hippoc. redivivus. (k) Tom. 1. epistol. 71. (l) De Feb. pestil. cap. 20. (m) Quæst. Med. legal. lib. 3. tit. 3. quæst. 4. n. ult. (n) Lib. 1. cap. 10. (o) Apud Gellium lib. 2. cap. 1. (p) Lib. 6. de Socrat. temperan.

Nobis etiam aliquot ante annos mirum quid accidit observare XXX. circiter a Romana nobilitate qua Viros, qua mulieres, qui ad Tiberina ostia circa Kalendas Januarias rusticaturi secesserant, flante semel improvise, sævoque ex Libya vento tertianis febribus fuisse correptos, uno tantum excepto Equite Marcello Saccherto Hierosolymitani Ordinis ad Aulam Pontificiam Oratore, qui cautus, & prudens cum sit, tantum cibi, & potionis solet adhibere, ut vires suas reficiat, non opprimat.

Quo pacto largior, aut pravius cibibus corpora laedat. IX. Porro qui affatim, & multo facilius cibos mali succi comedunt, duplici ratione ex circumfuso morbo aere certam perniciem; dubiam vero qui parce, ac salubriter vivunt, sibi comparant: primum sane quod illi cruditates in primis viis perpetuo gerentes, paratam semper etiam habent ad alendos vermes, quorum majorem copiam ingerunt, fovent, ac nutriunt qui magis edunt. Deinde vero quod helluones, cum habeant vasa, fluidis tumentia, minorem libertatem permittunt itui, ac reditui sanguinis, & lymphæ per universum corpus, atque idcirco facile sit, ut ex levissima quavis causa in ipsis augeatur renixus sensilibus, atque insensilibus secretionibus: quinimo ut inhibeatur excursus puri etiam ætheris ex atmosphæra per pulmones in sanguinem, & per cranii foramina ad cerebrum subterfugientis.

Condimenta quædam acidula summe nitentis. X. Ad alimentorum quoque usum referuntur condimenta quædam acidula, & subaustera, cuiusmodi sunt succi, & conservæ malorum granatorum, cydoniorum, aurantiorum, citri, atque oxalidis; quæ interdum cibis admixta plurimum valent tum ad compescendum, temperandumque morbidum fervorem, quem edulia intra stomachum æstivo tempore concipiunt, atque inde ad figenda citissime alioquin a primis viis per galaxiam fugitiva, maligna corpuscula, quæ cum sint urinosa, & cadaverica ab acido-volatilibus blande cicurata præcipitantur cum sæcibus; tum etiam ad leviter confringenda lacteorum præsertim vasorum orificia, ne infestas particulas ocyus admittant, atque excipiant, quam per ipsam fermentorum vim cum alimentis probe mixtæ infringantur, ut par est, ac levigentur. Qua de re non desunt Auctores, qui (a) Avicennæ opinioni adhærentes acetum quoque laudant in præservatione a peste; quod tamen nos in Villicis, ac Messoriis aquæ admixtum; viris autem Urbanis aromatibus castigatum commendamus, cuius formulam tradit præ cæteris opportunissimam Alzarius a (b) Cruce.

Non est prodeundum in publicum jejuno stomacho, & qua de causa. XI. Referimus quoque ad præcepta alimentorum studium sumendi semper priusquam quis domo egrediatur, sumendi, inquam, aliquid, quo stomachus roborari, & aeris inquinamento obniti possit. Gracilibus potius frustulum panis affati cum vino optimo; subpinguibus vero tantillum aceti theriacalis cum buccæ similiter panis; sunt qui cum Galeno rusticis magis probant allium: illud certissimum est unumquemque Medicum esse oportere; ita ut modo parum theriacæ, modo

allium, modo vinum, modo poscam rosaceam pro temporum ratione accipiat. Uno verbo vitandum omnino est, ne quis vacuo stomacho in publicum prodeat. Nam cum jejunium, sive ut (c) Hippocrates ait, *omnis extenuatio cutim laxet*, & vasa post somnum propter sequutam majorem perspirationem necessario tam foris quam intus plus solito hient, atque dehiscant, aptiora sunt hæc per id temporis ad prava imbibenda, quæ in aere fluitant, corpora. Quare consultissimum erit jentaculum sumere vel antequam fenestræ aperiantur. Hic tamen pro coronide tertii hujus consilii animadvertere debemus, nos etiam experimentis confirmatum habere in locis damnati aeris æque cavendum esse a crapula, atque ab inedia.

Quarto de potu, qualis, & quantum esse debeat. XII. Quarto ad antevertendas castrenses febres ex nocentibus paludum halitibus maximum quoque est auxilium qualitas, quantitas & modus potionum, quibus accolæ uti debent. Nam, quod spectat ad qualitatem, certe vinum opportunius est aqua præsertim annuum, defæcatum, austerum, & subtile: stomacho enim gratissimum est, cardiacum, & vermibus hostile. Quod si pro hominis temperamento diluendum sit, aqua advehatur ex locis minime cœnosis; hæc namque latices ferunt non tantum impuros, sed insectis quoque contemneratos. Mensura autem hauriendi potus longe minor convenit habitantibus prope paludes quam procul. Nam aer stagnis, lacunisque circumfusus aqueis particulis magis redundat, quam apricus subtilis, ac ventilatus. Quare mihi quidem persuasum est homines minus commode ferre largum potum, ubi aer multum aquæ permixtum habet, atque unde non levem fluidi, haud compressilis copiam haurire possunt: Quod tandem attinet ad modum, certissimum est potiones non calidas, non tepidas, sed actu frigidas, ac nive per æstatem rigentes ad præcavendum iis conducere, qui paludum, atque humentium litorum sunt habitatores. Nam præterquam quod (d) Rasis, Jannitius, Ficinus, Nicol. (e) Manard. N. (f) Massini, P. (g) Castellus, P. a (h) Castro, alique multi frigidas ex glacie, aut nive potiones ad hunc finem commendant; refert (i) Plempius, *post usum nivis vino refrigerando inventum rarius quam solebat pestilentiam Sicilia regnum invadere*: quod confirmari ait a Balthasare Pisanello (k) qui tradit, *diligenti observatione exploratum esse in Urbe Messana quot annis mille numero pauciores quam ante usum nivis interire*. Idemque probat ex Ludovico Nonnio (l) Hispanorum exemplo, quos febribus malignis minus tentari scribit, ob frigus nivati potus, quo factum esse ait, ut *Hispani Medici doctissimi Vallesius, & Mercatus, usum nivati potus Civibus suis pro utili & jucundo persuadeant*. Sed non opus est aliunde rationes repetere, cum diuturno experimento nobis constet in regionibus impuri, ac pene lethiferi aeris, præcipue secundum Tyrrheni maris litus, nullum securius ad tutandos incolas ab epidemicis febribus inventum esse remedium ipso nivis usu; cujus profecto eventus causam, cum olim studiolo persequuti fuissetus, non aliam verosimiliorem comperimus, quam quod glacies, & nix contra-

(a) Lib. 4. fen. 1. Tract. 4. cap. 5. (b) Loco cit. pag. 164. (c) 6. Epid. sect. 3. n. 25. (d) De Pestil. c. 4. (e) De Nive apud Carolum Clusium exotic. in fine. (f) De gelid. pot. abus. lib. 2. (g) Lib. 3. de Pest. & in epist. hetrusco idiomat. cuius titulus: *La Neve non può ricevere contagio*. (h) De Feb. puncticul. sect. 5. n. 9. (i) De valetudine tuenda Togator. (k) De esculent. facult. (l) Lib. 4. de re cibaria cap. 5.

contactu, & permixtione rigido-nitrosarum suarumpartium, principia hauriendorum liquidorum atque etiam aeris, qui eadem liquida inter deglutendum comitatur, in eum nexum, positionem, ac temperiem redigit, cujusmodi sunt aeris, portionumq; particulæ decursu totius hyemis etiam apud ipsas regiones infamis, & damnati aeris, in quibus propterea per id temporis ab hominibus impune solent hauriri.

Aliervationes ejusdem effecti proponuntur.

XIII. Quid? Quod nitrosi sales in nive redundantes, non tantum possunt invertere, ac figere illas aeris moleculas, ex quibus castrenses febres nascuntur, sed, quod pluris est, coarctare quoque solent, & constringere poros, & immixtura œsophagi, asperæ arteriæ, & ventriculi; unde malignis corpusculis, quæ cum potu, cibo, & aere ingurgitata, subito in sanguinem, præcordia, & cerebrum subterfugerent, vel nullus vel saltem minor, quam illarum perimenter exigit, aditus pateat. Neque alia certe ratione quosdam ventriculi imbecillitate affectos refrigeratis nive aquis feliciter a Galeno curatos fuisse legimus, quam quia stomachus urinosi salibus, igneisque particulis quandoque obsidetur, eique nihil melius, quam frigidus potus, fluidorum igniculos concentrando, & solidorum fibras constringendo medetur. Valet etiam nivis usus quia ovulorum cicatriculas æstu vigente ita comprimere, ac coarctare potest, ut vitales motus in iisdem inchoari prohibeat; nam hyems vermium ortui obniti-

5. Vitandus est antelucanus, & nocturnus aer.

XIV. Quintum erit consilium de vitando nocturno, atque antelucano aere: Etenim cum alias docuerimus noxia effluvia in ea atmosphæræ parte, quæ nos circumdat, copiosiora natæ abeuntibus solis radiis, quibus cum verberantur, quaquaversum solent dispertiri; proinde eadem magis compacta, majorique etiam agmine intra nostrum corpus, cum sol nondum exortus, vel præcipitatus est, descendunt, ac penetrant. Qui vero publicas ob causas noctu iter facere coguntur, nares, frontem, & aures foveant spiritu vini camphorato, admixto aceto rosaceo, quinimo tabaci foliis, dentibus contritis, vel per fumum exceptis spiritum moveant; nam impedimento sunt aeris contagio, quominus ab ore ad caput, infernaque viscera prolabatur. Celebre est exemplum, quod ab Annibale manavit ad posteros. Nam cum strenuus hic dux, licet non æstivo, sed verno duntaxat tempore paludes incoluisset, nocturno tamen humore, palustrique cælo gravante caput, & quia medendi locus, nec tempus erat, altero oculo captus fuit, ut narrat (a) Livius. Hoc loco juvat animadvertere fugiendum quoque esse magnum corporis motum, quippe quo aer uberius undequaque per poros tubuloque a nobis excipitur. Etenim cum propter gymnasticam, venationem, agrorumque operas violentius cum fluida, tum solida in nobis agitentur, multa extruduntur corpora; quæ, ubi sanguis, spiritusque resederint, subvacuos poros, carnes, & vasa relinquunt: quo fit, ut ambiens aer tam per auctam respirationem, quam per cutim facilius, & copiosius ingeratur, cumque illo major quoque effluviis malignorum vis cerebrum, ac præcordia petat. Audiendus hac in

Annibalis infortunium ex nocturno & palustri aere.

Lancisii Oper. Tom. I.

re Magnus (b) Hippocrates, rectam staturus prophylaxeos methodum iis, qui a male affecto aere populares morbos timent, *Providendum, inquit, ut quam paucissimus aer influxus in corpus ingredietur, & ut ille ipse quam peregrinissimus* (nimirum ab non inquinato loco) *existat*. Factum proinde legimus apud eundem (c) Coum, ut in quadam aeris constitutione *Mulieres non similiter ut viri a tussi afflictæ fuerint, quod non ut viri e donibus prodierint*.

XV. Sextum præsidium ad declinandum putorem aeris maximum est, quanquam sit pure negativum, sedula videlicet abstinencia a deglutienda saliva, præsertim cum prope palustria loca versamur. Etenim cum aerium miasma majorem partem salivæ misceatur, & implicetur, viamque intro sibi paret in viscera, non tantum per asperam arteriam, verum etiam per œsophagum, idcirco optimum erit præservativum, salivam ipsam (præterquam dum comedimus) semper expuere; quod certe vel ipsa natura nos docet. Nam cum res insuaves, noxias, fætidæ non solum naribus sentimus, sed vel nudis oculis intuemur, statim ad spuendum impellimur; idem profecto studium experimento utilissimum se compertum habuisse narrat primus quem legerim (d) Dobizensky cum scribat *impulsam naturæ sibi cessisse in beneficium*; siquidem nullo alio præservativo remedio nisi sola cautela, ne salivam deglutiret, sed semper expueret, quandiu intra sphaeram (sunt ejus verba) *activitatis contagiorum morborum moraretur, ab omni contagio, a quo cæteroquin nunquam cavet, se feliciter tutatum fuisse*.

6. Abstinendum a deglutienda saliva.

XVI. Quod septimo loco probamus, affine est, licet contraria ratione, superius exposito præsidio. Scilicet nobiscum in palustri aere perpetuo gestandam esse spongiam liquido acido-volatili imbutam, cujusmodi est acetum theriacale spiritui vini permixtum: hoc enim poros narium, atque asperæ arteriæ benigno halitu implet, & firmat; unde aeris venenum, quod etiam non deglutita saliva intro subterfugere consuevit, partim intercipitur, partim corrigitur. Verumtamen opportune hic animadvertimus, male sibi consulere, qui solis odoriferis, acutisque balsamis absque ulla acidorum admixtione hæc in casibus utuntur: volatilia enim spirituosæ, ac pure balsamica meatus, texturamque internæ superficiei narium, & pulmonum ita laxant, & aperiunt, ut admittendo potius, incuneandoque aërio toxico, quam intercipiendo, repellendoque viam sternunt, ac muniant.

7. Gestanda spongia imbuta aceto theriacali, ac spiritu vini.

XVII. Octavo quod spectat ad pharmaca equidem suadeo iis, qui vitam juxta paludes ducunt, ut blandis, non validis, ac violentis catharticis interdum per autumnum, hyemem, atque veris decursum, totumque mensem Majum utantur: his autem egent, quia cœnoscus aer, cum suapte natura crassus sit, in causa est, ut visera imi ventris, præsertimque lien, atque hepar, subsidentibus humoribus infarciuntur; quare utilia comperiuntur, quæ simul alveum laxant, & subtiliant, tonumque visceribus largiuntur; hujusmodi sunt pilulæ, quæ a Practicis Russo tribuuntur, easque a Paulo, & præcipue ab

8. Quibus medicamentis utendum, & quo tempore.

Q 3

(a) Avi-

(a) Decad. 3. lib. 2. (b) De nat. hom. num. 19. (c) 6. Epid. sect. 7. (d) In exiguo libello, cui titulus. *Præservativum universale naturale contra omnem in aëre serpentem contagionem.*

(a) Avicenna, ubi de præservatione a pestilentia agit, video commendatas. Assumunt vero Aloem, Myrrham, & Crocum; sunt qui Ammoniacum etiam addunt, atque ex iisdem exhibent sæpe sæpius in mense plus minus semidrachmam. Secundo sunt pariter magna illa antidota Theriaca, & Mitridatum, Dialcordium Fracastorii, & similia. Tertio Acerum pariter antipestiferum, paratum ex Rad. Gentianæ, Scorzonæræ, Ireos, Centaurii min. Tormentillæ, Contrayervæ, Angel. Pimpinellæ, cort. & fol. Cit. bacc. Laur. Juniperi, Cinnam. flor. Caryophyl. flor. Rutæ, flor. hyperici ana, ad libitum, quæ omnia post octiduum infusionem in aceto q. s. bull. quod subinde colatum servatur ad usum. Usus autem est in acetariis, in odoramentis, & in iure, vel aqua dilutum mensura unius, vel alterius cochlearis diluculo haurire. Cæterum cavendum est, ut ait Celsus, ne in secunda valetudine adversæ præsidia consummentur: ac propterea usum Chinæ Chinæ in ipsa prophylaxi non laudamus, sed ac castrensi febrium medelam rejicimus.

q. Tran-
quilo ani-
mo esse
oportet.

Quantum
noceat æ-
groto ani-
mi de-
fectio, utque
tristitia.

Quid effi-
ciat leti-
tia.

XVIII. Nono Prophylacticum remedium est animi tranquillitas. Etenim timoris, mœroris-que species, spiritus animales, villosque cerebri ita enervat, ac percellit, ut subinde præcordia, atque hypochondria in consensum languoris trahantur; quamobrem mœrentibus individua sunt suspiria, appetitus dejectus, pulsusque languidi; quæ quidem omnia clare demonstrant, partes tum solidas, tum fluidas in hoc pathemate non parum labefactari; idcirco tristibus, ac timentibus consueto minor evadit vis cordis ad trudendum quaquaversum sanguinem; similiterque propter concidentes mulculorum fibras, cutemque ipsam facilius e converso refluunt fluida, cum subterfugiente aërio miasmate a corporis peripheria ad idem cor. Contra vero animus magnus, & constans, seu spes bona in adversis id præstat, ut villi ejusdem cerebri, ac proxime cordis in vividum tremorem, naturæ amicum, agantur; unde succus nervorum blande commoveri solet, feliciusque ac velocius suas semitas excurrere in præcordia. Quare sanguis nisu suo, ac volatilitate arcet magnam partem noxiorum effluviolorum, quæ cum aëre in viscera serpere adnituntur. Neque rationibus duntaxat persuasi hilaritatem, tanquam pestilentium morborum antidotum, laudamus; sed experimentis quoque admoniti idem ultro recipimus, ac Lectoribus persuademus. Etenim præter ea, quæ ab aliis sunt animadversa, atque a doctissimo Aug. Quirin. (b) Rivino potissimum tradita, scilicet in peste timorem plus ad lædendum valere, quam ullum verum contagium, ita ut sancte attestetur, *se nullum vidisse ægrum ex peste* (vi-

dit autem innumeros in Lipsiensi) *qui non a terrore illam contraxerit*; nos quidem Collegas olim habuimus DD. Jo. Mariam Constantium, & Lucam Tomasinum, qui cum in postrema pestilentia, quæ sub annis 1655. & 1656. Urbem Romam pene depopulata est, propriam operam ægris in Læmocomio impendissent, nobis candidè fassi sunt, se idcirco a sæva illa contagione evasisse, quod strenuo hilarique animo donati, mortem adeo non timuerint, ut benevoli timentium fuerint objurgatores; cæteros autem timidulos e vivis omnes excessisse.

XIX. Interea hic nulla mihi erit cum (c) Helmontio controversia, ubi probaturus ille animum se confidere summum esse in peste preservativum, acri, quo pollet, ingenio divulgavit etiam Amuleta, tum ab Ethnicis sub forma Idolorum, tum a nebulonibus, inscriptis sæpe ridiculis characteribus, inventa, eo solummodo spectare, ut animum illius, de cujus collo pendent, quanquam falsa opinione, certa tamen spe validissime erigant; unde ejusdem periapti ope (quod Zenexon Paracelsus appellavit) omne malum a se plerunque depellunt. Itaque ejusmodi Agyrtarum fraus, licet multitudini imponat, non omnino tamen damnanda videtur, cum creduli homines eadem ex fallacia illud animi robur fœnerentur, quod a propriis infirmis viribus nunquam essent mutaturi.

Quid de
amuletis
Helmontii
sentien-
dum.

XX. Sed ut breviter omnem prophylaxim complectamur, verba huc transferemus (d) Cornelii Celsi, qui, cum quæ in pestilentia observanda sint, enumeret, inquit: *Vitare oportet fatigueationem, cruditatem, frigus, calorem, libidinem: tam neque mane surgendum, neque pedibus nudis ambulandum, minimeque post cibum. Cum vero hæc in omni pestilentia faciendæ sint, tum in ea maxime, quam austri excitarint*: ad quod genus noxiæ paludum adspiraciones referuntur.

Prophyla-
xeos com-
pendium
ex Celso.

XXI. At enimvero dum humana præsidia probamus, sacra præ cunctis maximo in pretio habenda esse censemus, mandamusque ut palustrium locorum habitatoribus cordi semper inhæreant. Nam cum mala omnia præsertim vero (e) pestilentia ad purganda populorum crimina a Deo immitti soleant, ut passim in Divinis paginis legitur, certe nisi nosmetipsi culpas nostras bonis operibus expiemus, atque assiduis precibus a Deo Optimo Maximo impetremus, ut pestilentias a nobis avertat; frustra tentabimus cætera præsidia, quæ in irritum plane recidunt, ubi sumus Opifex benigne nostrum clementerque non miseretur.

Divinam
præ cæteris
subsidiū
imploran-
dum.

Ad curativa tandem remedia quod attinet, hæc sequenti libro fuscè persequemur.

(a) Loco citato. (b) Dissert. de Lipsiens. pest. ann. 1680. pag. 22. & 30. (c) Loc. supracit. pag. 181. (d) Loco citato. (e) Num. 14. 2. Reg. 24.

JO. MARIAE LANCISII

Intimi Cubicularii & Archiatri Pontificii

DE

NOXIIS PALUDUM EFFLUVIIS

LIBER SECUNDUS.

Complectens

QUINQUE EPIDEMIAS

Perniciosarum, & Castrensium Februm,

Quæ Diversas Pontificiæ Ditionis Urbes pene vastarunt.

Eminentissimo ac Reverendissimo Principi

CURTIO S.R.E. CARDINALI ORIGO

JO. MARIA LANCISIUS FELICITATEM.

Uæ duæ res ad librorum dedicationem solent inducere, studium scilicet declarandi obsequii, ac spes reportandæ tutelæ, ambæ profecto me ad hujus Operis nuncupationem, CARDINALIS AMPLISSIME, vehementer impulerunt. Monuit siquidem primum, ac plane coegit vetustus, atque observantissimus erga Te amor, qui cum beneficiis maxime capiatur, summus, ac debitus propter singularia, perpetuæque, quibus me devinxisti, benignitatis argumenta, proculdubio habendus erit; præsertim cum per quindecim jam annos, grande mortalis ævi spatium, inter Pontificis familiares, pura tecum, atque incorrupta semper consuetudine retenta, sit confirmatus. Hoc sane, quanquam omnes, quotquot Pontificia in Aula vivunt, probe norint; cupio tamen, ut affirmatione quoque mea sempiterna etiam posteritas intelligat. Patrocinium deinde quod spectat, nemo aut verius, aut validius earum rerum, quæ in descriptis præsentis Commentario Epidemiis contigerunt, potest suscipere, quam Tu, EMINENTISSIME CARDINALIS, qui per ea tempora, cum in diversis Ecclesiasticæ Ditionis Urbibus funera, luctusque ex palustri Cælo ingravescerent, Sacræ, ut ajunt, Consultæ aderas a Secretis, gestarumque rerum testis simul, consiliarius, & administer mirifice commendaberis; ut proinde lucubrationibus meis fidem valeas confirmare, præsidium impendere, & auctoritatem in longam posterorum memoriam conciliare. Itaque singulari humanitate, quam Tibi, EMINENTISSIME CARDINALIS, natura indidit, & assidua exercitatio bene merendi auxit, & corroboravit, Commentariolum hoc excipere ne dedigneris. Non solum enim ab eo cliente, & cultore proficitur, qui tua semper benevolentia floruit, sed publicæ etiam salutis rationes tuetur, quas erudita sapientia tua per varios munerum, ac dignitatum gradus jam inde ab adolescentia vigiliis, consiliisque curavit, & vindicavit. Immo vero non tam opusculum meum ad Te properare, quam tua ipsa consilia, laborumque tuorum fructus ad Te redire videntur. Et tua igitur, & mea benigne complectere, meque auspiciis tuis fovere perge. Vale.

Ex Museolo nostro in Quirinali Prid. Kal. Octobris
MDCCXVI.

LECTORI

LECTORI SUO.

Accurata
epidemia-
rum histo-
ria appri-
me utilis
est, ad ea-
rum cau-
sas digno-
scendas.

Uanquam ad enarrandas epidemias, alicui videri possit, nulla arte, nul-
loque ingenii labore, sed solo sensuum testimonio, ac simplici memoriæ mo-
nitore opus esse; cum illa successio rerum, quæ in populari morbo contin-
gunt, nuda videatur historia: attamen, si quis animo reputet, se, dum
ejusmodi eventa describuntur, non solum simplices, verum etiam aliquan-
do utiles Commentarios sibi adornandos suscipere: in iis certe non parum
curæ, studiique impendendum esse cognoscet: præsertim ad exploratio-

nem primarum causarum, quæ, cum sæpe multo jam tempore quamcumque epidemiam sole-
ant præcedere, raro eos non fallunt, qui tantummodo inquirunt in illas, quæ morbum ipsum
vel proxime antecedunt, vel assidue comitantur. Sed major adhuc vincenda occurrit diffi-
cultas, ubi agitur de febribus perniciosis, & castrensibus, quas non hic selegimus pertractan-
das; cum earum & complicata semper, dolosaque sit natura, & medela non constet multitu-
dine remediorum; at judicii magnitudine, ac proprietate consilii, de specificis potissimum
pharmacis decernentis: quæ quidem omnia non cunctis Clinicis, sed solertioribus tantum in-

Medicina
ab obser-
vatione ori-
ta sine ra-
tione non po-
tuit.

geniis se pandunt. Nam, quanquam Artem Medicam primum genuerit usus; ea tamen et-
iamnum vagiret in cunis, nisi vires ab analogismo, & perfectionem a ratione accepisset. So-
læ enim observationes utcumque frequentissimæ sint, confusam duntaxat exemplorum copiam
animis nostris ingerunt; nisi eadem acta partim componentes, partim sejungentes illud nobis
met ipsis lumen accendamus, cujus beneficio quidquid experientia compertum est, distinde,
atque ordine distributum videmus, tam in principiis, & causis morborum, quam in progres-
sibus, atque antecessionibus. Immo evidenter conspiciamus modum (cæteroqui per se obscuris-
simum) conferendi, ac secernendi signa, & symptomata unius epidemiæ, vel unius ægri in
unaquaque epidemia, a signis, ac symptomatibus alterius, vel diversorum ægrotantium in
eadem epidemia. Unde quedam ex quibusdam colligimus præagia, quorum gratia tam exitus
prædicti, quam curationes mature, atque utiliter institui possunt; qua certe unica me-
thodo ipsamet Empirica rationis imperio subjici potest. Nam egregie (a) Hippocrates agens
de Medicinæ profectu, inquit: Sic arbitror universam Artem demonstratam esse, eo
quod ex unoquoque observatio facta est, & consonantia in idem concurrerint.

Quot mo-
dis aque
stagnantes
noceant,
ex quinque
epidemia-
rum nar-
ratione li-
quebit.

Daturus autem hoc secundo libro quinque Historias insignium epidemiarum, quæ præ aliis
nostra ætate propter palustres aquas varia Ecclesiasticæ ditionis loca pervagatæ sunt, in spem
erigor, baud difficulter deducendum fore, quot causis, ac modis aquei latice tum stagnare,
tum urgentibus æstivis caloribus; fœda corruptione, atque uligine in nos armari possint.

Nam

Romana
Epidemia.

Primo in Romana epidemia clare apparebit, pluvias, fluviasque lymphas Curatorum,
Ædiliumque negligentia in fossa Hadrianæ Molis, quam Arcem S. Angeli appellant, prato-
rumque scrobibus putrescentes magnam cladem Vaticanæ regioni intulisse.

Urbevetana.

Secundo in Urbevetana liquebit, fluviales aquas in fossulis, scrobibusque cum cannabe,
ac lino emortuas, situque corruptas Civitatem illam depopulatas pene fuisse.

Balneo-
regiensis.

Tertio in Balneoregiensi, non dulces modo, sed minerales etiam aquas deprebendemus,
propter lapsum, cretacei collis jugi cursu per æstatem interclusas, putoremque nactas in po-
pulum illum crudeliter deservisse.

Pisum en-
sis.

Quarto in Pisumensi constabit, fluidas viarum, cloacarumque sordes in communem ca-
nalem confluentes, solita per æstivos calores fluenti aqua destitutas, non fuisse deterfas;
quamobrem putidis halitibus ibi loci calamitosum contagium induxisse.

Ferentin-
ensis.

Tandem in Ferentinate epidemia luculenter videbimus, aquas non modo dulces, verum
etiam Thermales incertis annorum recuribus solito majori copia suis e venis erumpentes, cum
pares exitui scrobes, fossasque nequaquam invenissent, facile vicinos campos alluisse, fœto-
remque, ac perniciem in proxima, humilia præsertim loca transmisisse. Quamobrem nemo
non videbit quanta vigilantia, quantoque studio, quo minus aquæ putrescant, animadver-
tendum sit; ne idem elementum, quod maximum vitæ nostræ præsidium est, perniciem, mor-
temque hominibus afferat.

(a) Præcept. num. 2.

P R I M A E P I D E M I A

Febrium perniciosarum, & castrensium, quæ Romæ in Leonina nuncupata Civitate, finitimisque versus Neroniana prata regionibus, ex cœnosis fossarum præsertim, & cloacarum aquis, ab æstatis initio usque ad autumnum anni MDCXCV. vagata est.

CAPUT PRIMUM.

*De pluviis, deque austrinis tempestatibus, quæ
& Tiberis alluviones, & palustres aquas
Romanæ Epidemiæ causas induxerunt.*

*Exordium
ab obser-
vatione
preceden-
tium tem-
pestatum.*

Cum a nobis exhibenda sit historia castrensium febrium, quæ magnam partem incolarum Vaticanæ regionis, quam a Leone IV. Civitatem Leoninam appellant, anno MDCXCV. epidemice corripuerunt, illosque

pene deleverunt; ordiemur ab observatione antecedentium tempestatum, aliarumque rerum, quæ moram, & putorem aquis, labemque aeri afferre potuerunt. Ita porro facile intelligemus causas, rationesque symptomatum, quibus habitatores illius suburbii graviter afflicti sunt.

*Ingens vis
corrupta-
rum aqua-
rum ex
pluviis, ac
inundatio-
ne Tiberis.*

II. Nemo sane luctuosa funera per id temporis Romæ conspiciens, fœtoremque in vicis illis persentiens, dubius hæsit, quin causa malignarum, perniciosarumque febrium, quæ publice vagabantur, fuerit multitudo stagnantium, & corruptarum aquarum, tum in icrobibus pratorum, tum in magna cloaca, atque in fossa potissimum Hadrianæ arcis: sed quoniam ad colligendos eos latices, tam ubertas pluviarum, quam Tiberis inundatio maxime contulerunt; merito a præcedenti autumno, utpote admodum pluvio, atque austrino, originis filium deducendum esse censemus. Raro enim sola, quæ recens, ac præsens urget, etiam si immoderata sit, anni tempestas, populares morbos progignit; sed plerumque per varios noxiarum tempestatum, aliarumque causarum gradus, & conversiones, accedente hominum indiligentia, ad communes morbos paratur via: ut recte admonuit magnus (a) Hippocrates iniquiens: *Si quis rimatus fuerit, ac præcognoverit temporum occasiones; maxime de singulis sciet &c. & recta via procedet non minima Artis sue gloria.*

*Præceden-
tis autu-
mni descri-
ptio.*

III. Itaque autumnus anni MDCXCIV. sæpe magnis imbribus, meridionaliumque ventorum flatibus udus extitit: quamobrem tellus jam erat humida, cum Tiberis propter magnam vim aquæ bis auctus est; atque idcirco non solum scrobes, ac fossæ pratorum, & Arcis exhauriri non potuerunt; verum quod maxime aeris insalubritatem inducit, sordes, quæ plu-

viis prolutæ everruntur, ac dilabuntur, iis in canalibus, atque in cloacis subsistere coactæ sunt. Simul etiam per humilia Leoninæ civitatis loca exundavit, subterraneasque cellas, multosque pauperum puteos hic illic contemeravit. Posthæc negligentia eorum, qui rebus publicis, atque eidem præsertim Arci præerant, initio veris proximi anni MDCXCV. nullum studium purgandis hisce regionibus adhibitum fuit. Hinc mira hæc proluvies in limosam paludem sensim intra fossas, scrobesque conversa virescere jam urgente æstu, fermentari, putrescere, variaque insecta admittere cœpit.

IV. Interea temporis vim hujus causæ plurimum adauxerunt aquæ ex Vaticanis fontibus caducæ; quæ cum versandæ cuidam frumentariæ molæ juxta Arcis fossam paulo ante a Romano quodam cive impetratæ fuissent, atque eæ quidem, non nisi adaucta per moram copia, rotam in motum agere nequirent; identidem in cloaca illa subsistere, putoremque cum insipientibus proximarum domorum sordibus inter æstivos præsertim calores concipere coactæ sunt.

*Accesse-
runt aquæ
a Vaticanis
fontibus.*

V. His vero malis accessit etiam frequens afflatus vulturæ, austrinorumque ventorum, qui a medio Majo, usque ad Septembrem ejusdem anni MDCXCV. identidem recurrentes, non tantum deteriori putredini immotarum aquarum, verum faciliiori quoque sublimationi, ac delationi malignorum effluviarum non in vicinas duntaxat ædes, sed etiam usque ad finitimas, adversasque regiones ansam præbuerunt. Unde per ea loca immanis orta fuit epidemia febrium, quas Medici communiter vocant malignas, perniciosas, ac pestilentes; nam contagione quoque serpere visæ sunt.

*Observatio
ventorum.*

VI. Non absimilem epidemiam in Cœlio Urbis Colle ex eadem stagnantium, & fœtidarum aquarum causa ortam describit Domin. (b) Panarolus, qui investigaturus undenam regio Cœlimontana, quam ipse merito salubrem esse contendit, sub initium seculi XVII. notam infamis aeris contraxerit, quamobrem nullis amplius habitatoribus frequentabatur, refert historiam sedula animadversione dignissimam, quam ex Etrusco sermone Latinam huc traducimus. Anno, inquit, 1601. *Aquæ Mariana, vulgo Marana, suo ab alveo extra portam Cœlimontanam egressa, in proximis val-*

*Historia
Epidemiæ
Cœlimon-
tana ex
Dominico
Panarolo.*

libus

libus stagnabat; ubi cum diu corrupta hæssisset, per vim solis putidos vapores emisit, qui circumquaque vicina loca afficiens miseros incolas, aut interitu, aut fuga perdidit; donec per suffossam cloacam jussu Clementis VIII. stagnans aqua alio derivata fuit, & collis antiquæ clementiæ restitutus: hætenus Panarolus. Hanc vero clementiam nunc etiam servat, servabitque collis Cœlimontanus; modo tamen Ædiles perpetuam curam adhibeant, ne unquam fluviolus Mariana extra suas ripas devolvatur, aut per ruptis vicinis aquæductibus, alicubi restagnent lymphæ, & computrescant; neve cloaca illa Clementina obstruatur, quemadmodum ante aliquot annos contigit: quo tempore nisi statim una cum Illustrissimo Præsule de Augustinis diligentissimo Ædiliū Præsæcto, jubente CLEMENTE XI. (cui ipse ego impendens periculum significavi) diligenter occurrissemus, rursus gravis illinc serpere, ac dilatari cœpisset epidemia.

CAPUT II.

Describuntur nonnulla phænomena, quæ per id temporis noxias palustrium effluviū vires in Leonina Regione palam ostenderunt.

*Subitus vespillo-
num inte-
ritus ex
sepulchri
putore.*

NOtatione autem dignum est quod per id temporis accidit in eadem Leonina Urbe, intra sacra Ædem, nuncupatam S. Mariæ ad Portam Angelicam, cujus sepulchra, humillimo quippe loco cavata, Tiberinis aquis redundarant. Itaque initio æstatis, quanquam ii latices maximam partem per terræ poros ad flumen remeassent, attamen usque adeo humidam, putidamque tellurem reliquerunt; ut cum forte fortuna quidam ex fraterculis cœnobium illud incolentibus decessisset, ac vespillo in tumulum, nullo quamvis recenti cadavere fœdum, descendisset, admirationem simul & curiositatem fociis excitavit, quæ causa fuisset, cur elapsa jam dimidia hora nec ad supera regrederetur, nec saltem inclamaret. Idcirco secundus illuc descendit, quo mox nullum vitæ signum præbente, tertius charitate inflammatus, subinde a sodalibus ligari, arque intra tumulum per funem librari voluit; sed vix accensæ beneficio candelæ quam secum tulerat, gregales suos procumbere, humente extinctos solo, conspexit; cum illico vociferare cœpit retractusque mortem vix potuit effugere. Adeo pestifera sunt conclusa effluvia cœnosæ terræ, si cum spiritu ab hominibus excipiantur.

*Capitis dolor ex
transitu
per Leonina
regionem.*

II. Neque sane illud negligendum videtur capitis incommodum, quod multi eo tempore salubrium etiam regionum incolæ, quod transiissent solum, aut perambulassent loca corruptis iis aquis inquinata, pertulerunt; quos inter præ aliis recensemus Illustrissimum Archiepiscopum Battellum meritissimum, nunc Sanctissimi Pontificis a secretis scribendarum ad Principes epistolarum. Is enim sæpe mihi narravit (est enim pro sua in me benignitate amicissimus) decursu illius epidemiæ, se interdum abitinuisse ab itinere ad Basilicam Vatica-

nam, cui vespertinæ causa psalmodiæ pro munere suo addictus erat; quia statim se capitis dolore correptum sentiebat, cum veheretur curru a faucibus externorum Arcis munimentorum (quæ vulgo dicuntur *la cortina*, *ed il rivellino*) in suburbium novum: nam ibidem magna ad dexteram fossa putidas, maleque olentes aquas, obstrueto emissario, continebāt; quo sane cruciatu non prius levabatur, quam cum ad ædes suas in Quirinali rediisset: ut minime dubitandum videatur, quin a corruptis aquis noxii vapores excitentur, qui ad nostram perniciem per cranii etiam foramina sibi aditum aperiunt.

III. Confirmabatur quoque exitialis putidarum aquarum vis mutatione coloris a florido in flavum, luridumque, quo non quidem meridionalis, sed tantummodo septentrionalis illius plagæ habitatores, utpote paludibus propiores, sub veris finem sædati conspiciebantur; immo vero multitudine culicum, erucarum, muscarum, aliorumque insectorum vicos illos, scrobes, & fossam, putidamque aquam per æstatem frequentantium.

*Coloris
mutatio
ex eadem
causa.*

CAPUT III.

De certis hujus epidemiæ limitibus, quos lethifera cœnosarum aquarum effluvia minime præterierunt.

SEd inter hæc mirandum plane fuit popularem morbum haud per universam Leoninam Regionem; sed per eam duntaxat partem desæviisse, quæ a via, quam vulgo appellant *Borgo novo*, ad septentrionem, hoc est ad mœnia, prata, Arcemque protenditur, lateque patet. Contra vero ædes magis ad meridiem conversæ, scilicet in semitis suburbiorum, vulgo *di S. Spirito*, *e Borgo vecchio*; quemadmodum etiam quæ ad dexteram Basilicæ Divi Petri positæ sunt; carceres nimirum S. Inquisitionis, aliæque domus ad Vaticanum clivum excitatæ, a communi lue penitus liberæ, solutæque permanserunt, ita ut ducta quasi videretur linea diagonalis a postica Pontificii Palatii parte, quam *Belvedere* appellant, usque ad emissarium magnæ illius cloacæ, quæ in Tiberim juxta Arcis fossam eo loco aperitur, ubi ab onerariis navibus Puteolana terra, lignaque exponuntur. Per hanc vero diagonalem affabre distinguebantur incolæ aeris contagione, qua boream spectat, affecti, ab iis, qui, qua respicit austrum, omnino erant intacti. Illud tamen minime hic dissimulandum, ædes nimirum Nobilium de Altovitis, nihil obstante Tiberis interjectu, ab infamibus cum fossæ tum cloacæ halitibus (nam fere contra illas respectant) se tueri non potuisse, quin Præsul, ad purpuram natus, ex confluenti perniciofa febris ibidem interierit.

*Quibus in
loci Leonina
Urbis
lues gras-
sata sit.*

II. Salvus autem, atque secundus status in tanta miseriarum vicinia, ideo retentus est in habitatoribus Leoninæ Civitatis ad meridiem; quia illorum domos neque Tiberis alluvio (quippe solo altiores) neque palustria effluvia, utpote a fossis, pratisque longius prodeuntia in-

*Cur ii, qui
ad meridiem
habitant, in-
columnes
fuerint.*

quina-

quinare valuerunt. Immo vero quod maximi refert, ac raro accidit, australes venti, qui per ea tempora frequentissimi spirabant, ita eas juverunt, ut lethiferas exhalationes, & procul, & in contraria detulerint; secus atque contigisset, si septentrionales ventos tunc habuissimus. Noxia enim spiramina a pratis, fossisque etiam usque in suburbium S. Spiritus, atque in proximum præcipue Janiculi colliculum, ubi positi sunt Barberinorum horti, transducta fuissent: quemadmodum de hujusmodi ventis Leoninæ Regioni insalubribus late demonstrat Paulus Sanguiricus in (a) dissertatione quadam Hetrusco idiomate edita 1630.

A corruptis fossarum aquis sine dubio nata est lues illa.

III. Hæc autem clare docent, epidemiam illam a corruptis duntaxat fossarum aquis originem habuisse; cum qui noxios halitus respirarunt, & coinquinatas lymphas biberunt, communibus malis plerique omnes correpti sint. E contrario autem ab ea contagione illi fervati fuerunt, qui domos incolebant extra hanc effluviis quasi dixerim sphaeram ædificatas.

Exempla epidemiarum certarum ubi regionibus vastissimum.

IV. Nec fane novum est in Urbe Roma epidemias certis, ac determinatis terminis coercitas quandoque fuisse; cum apud Alex. (b) Petronium, Marsilium (c) Cagnatum, & Jo: Bapt. (d) Donium occurrant historiæ confluentium malorum, modo in patulis, & humilibus, modo in editioribus Urbis locis. Immo vero (hoc autem ad nostrum alluvionis casum belle facit) elegans est descriptio epidemicæ tertianæ, colonos Mutinenses sub anno MDCXC. affligentis, in qua, ut doctissimus æque, & cum viveret amicissimus (e) Ramazzinus diligenter animadvertit: *popularem illum morbum in humilioribus tantum locis, ac ubi stagnarint aquæ, sedem fixisse, & non ampliora spatia occupasse: cum incolæ cæterarum regionum, quæ ab hujusmodi atmosphæra remotiores erant (ut totus tractus supra viam Æmiliam versus colles) nunquam alias a febribus magis securos se vixisse meminerint.*

Cur ad incolas Montis Marii lues disseminata pervaserit pestilentia.

V. Illud insuper observandum nostra obtingit in Epidemia, nimirum vires ejus ad Montem, quem Marii dicunt, pervasisse; ita ut Cænobitæ, villici, alique illius collis incolæ, quanquam sesquimilliaro clivi a pratis, multoque majori a fossis itinere distiti, tamen pestilentibus febribus magnam partem occiderint. Hoc sane infortunium ortum habuit ab iisdem cænosis corruptisque aquis, quibus prædictæ fossæ, & subiecta Monti Mario Neroniana prata scatebant. Etenim facili negotio a spirantibus diluculo Euronotis malignæ aquarum exhalationes, veluti a scopis abstergæ, atque elatæ, usque ad prædicti montis verticem (f) attollebantur. Quibus luculenter admonebamur, effluvia per aerem dispersa, majorem tunc ad lædendum potestatem habuisse, quam puteales aquas quæ certe illo in monte penitus innoxie hauriebantur; ut D. Jo: Baptista Macaуда ordinarius tum Leoninæ regionis Medicus, & prisca indolis amicus evidenter se comperisse narravit.

CAPUT IV.

De mechanica ratione, qua ejusmodi epidemia sub initium averti, depellique potuisset.

Sæpe ignavia, ac negligentia suæ penas luunt homines, cum sani, atque incolumes tentari morbis incipiunt, quorum causæ ex illorum potius desidia, quam ex naturæ necessitate proficiscuntur. Hujusmodi certe fuit in Leonina Regione lues aeris, quæ tempestivis a mechanica depromptis præsidiiis, vel anteverti, vel saltem quam citissime profligari valuisset. Inter mechanica vero auxilia præcipuum, expeditumque fuisse deducere in Adrianæ Arcis fossam aquas omnes, quæ ex Vaticanis fontibus tam intra hortos, quam extra, scilicet in Plateam Basilicæ D. Petri jugiter effluunt, ex quibus procul dubio, si in unum alveum confluerent, non exiguus amnis assurgeret.

Hominum incuria sepe oriuntur, aut diutius perest epidemia.

II. Hanc porro sententiam deferre tunc temporis non dubitavi ad Eminentissimum Cardinalem Palutium de Alteriis, Virum sane non acri solum judicio, sed diuturno etiam difficillimarum rerum usu mirabiliter subactum, cum scilicet, ne suo deesset muneri (erat enim S. R. E. Camerarius) sciscitatus esset a me, qui Medicinam apud eundem faciebam, an, & quale inveniri posset opportunum præsidium ad compescendam stragem suburbani illius populi, ex palustribus aquis frequentissime decedentis. Etenim illico non voce tantum, sed scripto etiam respondi, me probe cognoscere principio, quo tunc urgebamur, æstatis mortuas eas aquas, corruptumque cœnum citra formidinem augendæ perniciæ, nec penitus removeri, nec vel minimum, interno illato motu, agitari posse: reliquum idcirco esse, ut ad depellendam epidemiæ causam duo alia in usum revocarentur auxilia, videlicet: Primo fluxus jam memoratus uberrimæ, dulcisque Vaticani Collis lymphæ per omnes Arcis fossas, qua quidem temperatæ prolutæque sordes sensim in cloacam, ac Tiberim dilaberentur. Secundo: Simul etiam resinosis ex lignis accensus ignis per octo saltem dies intra majores fossas, potissimum vero in marginibus, qua spectant ædes, & vicos Leoninæ Civitatis: arbitrabar enim ab igne, & flamma non infecta solum comburi, sed aeris quoque miasmata ita comminui, & conteri debere, ut partim antiquam indolem exuerent, partim sublimius exilirent, atque extruderentur. De quo sane ignis præsidio, cum plura dicta a nobis sint Parte 2. lib. 1. cap. 5. non est ut hic cum Lectorum nausea crambem recoquamus.

Auctoris consilium Cardinali Camerario exhibitum.

Dulci aqua palustres sordes diluenda.

Accensus ignibus infecta, & aeris miasmata dissipanda.

III. Sed quanquam, ut mihi quidem videbatur, ejusmodi consilia validis rationibus instruerentur, ac præcipue defluxus jugis aquæ paratu admodum facilis videretur; neutrum

Neutrum effectum fuit, ob opinionem diffidenciam.

(a) De aere Leonin. Civitat. [b] De Vi&lt. Rom. l. 1. c. 3. p. 14. (c) De Tiberis inundat. p. 19. (d) De Re<it. Salub. Agr. Rom. pag. 16. (e) De Constit. anni 1690. p. 25. n. 29. (f) Vide mechanice descriptam meridionalium ventorum vim ab imo in summum ferendi semper effluvia lib. 1. in Consilio de Sylvis Sermone<æ non cadendis §. 17.

trum tamen cum Eminentissimus Princeps ad æconomicum quendam cœtum rem detulisset (consiliis in diversa abeuntibus) probatum fuit. Et quidem , quantum spectat ad facilitatem , utilitatemque fluxus perennium aquarum in fossas Adrianæ Arcis oportuno tempore deducendarum ; nos ipsi anno MDCCIX. usu frugiferum comperimus. Cum enim Sanctissimo Patri CLEMENTI XI. necessitatem hujus remedii ad prævertendam ex fossarum cœno aeris labem sub illius veris initium imminuentem , demisse exposuerimus , e vestigio Summus Pontifex rem effici mandavit , ut de (a) Rheumatica epidemia scribentes fuscè demonstravimus .

IV. Unum dumtaxat subito , quippe nulla impensa perficiendum , prohibitum fuit , ne scilicet aquæ a Vaticano cadentes ad versandam molam prope Arcis fossam adhiberentur . Subsistebant enim identidem in cloaca , ut superius cap. 1. animadvertimus . Quod quidem ab eo tempore dejectis etiam molaribus machinis , accuratissime observatum est .

CAPUT V.

Duplex Februm epidemicarum natura, & quæ maxime ægros symptomata afflixerunt .

Initium Epidemici.

HIs pro rerum fide , ac perspicuitate narratis , ad ipsam veniamus epidemiam . Paulatim medio Majo , atque sub initium Junii per solam plebeculam in suburbiis S. Angeli , Pio , aliisque prope mœnia , fossasque degentem , serpere cœperunt tertianæ febres , eæque primum simplices , benignæque indolis ; modo tamen Medici a phlebotomia abstinere . Nam quibus ægris vena secta fuisset , illorum febres in continuas , & malignas statim convertebantur . Mox vero caput extulerunt febres reipsa perniciosæ , ac pestilentes , quæ ad Idus usque octobris ferocius , latiusque contagione quoque vagatæ sunt .

Phlebotomia in eo casu nociva.

Pro vario situ domorum, & habitu corporum diversarum morbi symptomata.

II. At enimvero illud maxime notandum fuit , non eandem per æstum in omnibus promiscue naturam morbi sæviisse , sed secundum varios eo tempore corporum habitus , diversosque sæpe domorum situs , plus minusve a fossis diffitos , varias etiam malignarum februm differentias pravis quidem , sed inter se diversis distinctas signis emeruisse . Porro duobus potissimum dissimilibus symptomatum agminibus in aciem tunc temporis prodierunt ; aliæ siquidem primis illico diebus intermittentes , sed omnino perniciosæ tertianæ , eæque frequentissimæ extiterunt . Aliæ vero , sed infrequentiores , statim videbantur continuæ , pestilentem pariter naturam præ se ferentes .

Quoniam tertianæ invaserint.

III Tertianæ quidem exitiales eos potissimum corripiebant , qui improba victus ratione utentes , jam ante exortam epidemiam , vicerum obstructionibus obnoxii fuerant . Hæ quidem principio ut plurimum tertianæ simplices , raro duplicis , semper tamen intermittentes

typum servantes , quinta plerumque die perniciosissimum morem in continuas versæ detegebant , ægrosque non raro septimam inter , & undecimam jugulabant , paucis hercle ad decimam quartam pertingentibus ; nisi si cui morbus in dysenteriam , aut in chronicam febrem , per totum subinde autumnum , hyememque afflicturam , concessisset .

In continuas febres vertebant.

IV. Hoc autem modo pestilentes ejusmodi tertianæ corripere , atque incrementum solebant . Primum facies incolentium vicos illos promiscue cum seminarum , tum virorum , tam adolescentium , quam adultorum a noxiis effluviis subflava reddebatur . Subinde ab inappetentia cum gravativo capitis dolore , rigor ingens repente corripiebat cum vomitu non solum phlegmatis , ac variegatæ bilis ; sed plerumque minutissimum etiam vermium ; denique calor , & sitis e vestigio urgebat . Sæpe febris duobus primis paroxysmis effuso sudore ita remittebat , ut Infirmi ab omni se penitus malo immunes , ac vindictos putantes secunda , immo quarta etiam die non modo surgere , sed interdum in publicum prodire visi fuerint . Verum interea temporis urinis croceis , crassis , immo sæpe confusis , & ut ajunt , subjugalibus redditis , febris quinta die novo rigore cum ingenti præcordiorum anxietate , ac jactatione in tantum crescebat , ut lipis etiam ac tonsoribus naturam continuæ , & morem perniciosissimum ostenderet . Cæterum lingua erat arida , & subobscura ; Verum accedente mentis motione , nulla ut plurimum querela sitis audiebatur ; pulsus varii , sæpius parvi , atque inæquales ; artus frigidi pusillis convulsivis motibus , quos jectigationes dicunt , omnino inconstantes ; papulæ in cute lividæ , facies cadaverosa , frequentes lipothymia , venter elatus , tensus , ante delirium dolens , ac frequenter post sextam pallido-biliosis , & fœtidissimis , non raro etiam cruentis liquaminibus solutus . Lumbrici ab ipso morbi principio magna copia , plerumque mortui , per sedem etiam deturbabantur . Denique gravi cum sopore , algido sudore , urinis tenuibus factis , parotides erumpebant , ac septima , vel nona die , raro undecima plerumque ægros , priusquam opportuna inventa esset medendi ratio , suffocatos de medio tollebant .

Ejusmodi tertianarum ad junctam, variæque symptomata.

V. Febres vero , quæ initio ideam continuæ pestilentis ostendebant , raræ admodum fuerunt , atque in iis dumtaxat Civibus spectabantur , qui paulo longius a fossis positi meliorem victus ratione usi , tum vultus colore præditi , innoxiorum humorum speciem , ante quam ægrotarent , exhibuerunt . Invasionis autem modus erat cum levi ut plurimum horripilatione , magno , gravique capitis dolore , inappetentia , oris amaro sensu , atque minori , quam in tertianis , ad vomitum propensione ; deinde excitato ingenti æstu dolor capitis augebatur ; mox continua persistente , solumque pomeridianis horis crudescere febris , cum pulsu , magno potius , quam parvo , peticulæ ad cutem rubræ , subinde livelcentes erumpebant . Augebatur malum quarta die cum vaniloquio , & sopore , accedentibus pri-

Continuarum februm symptomata.

mum levibus jestigationibus, subinde apertis convulsivis motibus, cum lingua arida, & facie aliquantulum rubra, lotioque nunc subjugali, nunc tenui; sanguis e naribus post sextam larga copia non inutiliter multis effluxit, per alvum interea circa septimum biliosa cum paucioribus quam in tertiana vermibus erumpebant. Tandem supervenientibus ut plurimum parotidibus, auctoque sopore, multi apoplectico modo decedebant nona, vel undecima die, frigidis sudoribus magna copia ab universo corpore exundantibus. Paucissimi interim naturæ ope servabantur, vel crassarum urinarum copia, vel conversione in alium morbum, scilicet in dysenteriam, aut quartanam: licet postea inventa curandi ratione, ut mox dicemus, multi pristinae valetudini fuerint restituti.

CAPUT VI.

Quæ in cadaveribus decedentium propter epidemicas febres observata fuerint, eorumque rationes afferuntur.

UT duplex epidemiarum febrium genus per id temporis grassatum est, ita duplex quoque constanti exitu fuit animadversionum genus, quod in cadaveribus eorum egimus, qui vitam cum morte commutarunt.

In iis, qui tertiana febre intereunt, abdominis viscera viciata deprehendimus.

II. Primum in iis, qui ob tertianas perniciosas occiderunt, ingens malorum sedes sub aspectum venit in abdomine, ubi exta pene omnia livida, & potissimum hepar subsusci, ac bilis cystica atrii coloris passim occurrerunt. Intestina autem fere undique sphacelo tentata continebant fædissima recrementa, vermiumque copiam; imo vero circulares hic illic subnigras maculas exhibebant, quarum in centriscissuras quasdam insculptas vidimus, quas nemo nostrum propter lumbricorum vicinitatem ambigere potuit, eorundem esse vestigia morsuum, atque erosionum. Cæterum præcordia, alioqui mollia, & laxa, nigro cruore quo etiam cerebri vasa diffuebant.

Cur intra abdomen viscera eo morbo corrupta fuerint.

III. Studiose vero inquirentibus nobis in causam, cur abdominis viscera, atque inter ea grande quidem morbosæ vastationis theatrum hepar, atque intestina præ aliis viderentur, repetenda est unius rei superius explicatæ recordatio, scilicet ægros illos jam antequam tertianis febribus tentarentur, tum naturalium viscerum discrasia, tum improba vitæ ratione usos fuisse. Quamobrem facili negotio imi ventris organa, & præsertim jecur propter morbidam bilem; atque intestina (quoniam in illorum cavitatem, tanquam in cloacam multigena liquida a glandulis suis qua externis, qua internis secreta confluere solent, ac detineri) peculiarem labem contraxerunt. Potissimum vero quia enormis illa complexio corpusculorum, quæ a palustri solo cum organica, tum inorganica eleantur, & per celophagum cum saliva, cibis, & potibus in acolarum stomachum feruntur, fovendis principio, multiplicandisque lumbricis nostris ap-

plurimum esse consuevit. Quod sane vermium genus (ut in externis passim observamus) quemadmodum alimentis naturæ suæ analogis majori semper & mole, & numero augetur, ita deinceps inducto, ac fervente febrili æstu, evectisque paulatim ad summam acrimoniam pravis intestinorum succis, usque adeo commovetur, ut quaquaversus inusitata rabie eorundem intestinorum parietes morsibus adoriatur, ac venefico quasi afflatu contemeret, & afficiat.

Quæ sit vermium vis in humano corpore.

IV. Nec sane irrequietos inde factos lumbricos huc illuc discurrere dubitandum est, ubi experimento abunde constat, eisdem fugam exitumque ab ejusmodi ægris per os, & podicem, admiranda certe industria, pro viribus exquirere; quinimmo illos gravissime ægrota- re, atque interire, cum ut plurimum hisce in casibus, vel phlogosi affecti, vel mortui de- jiciantur. Dum igitur noxia paludum effluvia quaqua versum sanguini, & liquido nerveo permixta in viscera, & artus debacchantur, ipsi etiam lumbrici suis ictibus, ac venefica veluti saliva intestina ita labefactant, ut vulneris labia aliis etiam confluentibus, interceptisque pravis, toxicoque similibus succis, postremo necrosim concipiant.

Quo pacto, & quales deinde lumbrici efficiantur.

V. In corporibus autem, quæ ex continuis pestiferis febribus apoplectico modo decedebant, inter viscera naturalia certe ipsa intestina a vermibus neque multum obfusa, neque adeo depravata comperimus; secus vero cerebrum frequentibus varicibus, & plerumque sanguineo sero intra corticis sulcos effuso deprehensum fuit: indicio profecto satis manifesto tum fibras, tum fermenta viscerum imi ventris apud robustos, & continentes homines aeris inquinamenti quoquo modo obstitisse; ut inter morbi initium feracissimum lumbricorum ovarium augeri admodum, ac multiplicari passa non fuerint. Quamobrem vulnera, ac necroses, quemadmodum in vulgaribus, maleque nutritis ægrotantibus intra ipsa intestina non admodum sunt conspecta. Verum sulphuro-venefica atmosphæræ effluvia partim per pulmones, & cranii meatus, partim per galaxiam in venas sulphureo jam liquido plenas admissa, omnem in cerebro (suffragante etiam inventa apud ægros plethora) vim suam coagulando fluida, & irritando solida exercuerunt.

In iis, qui ex continua febre decedebant, cerebrum præsertim labefactum reperimus.

CAPUT VII.

Per summam Innocentii XII. charitatem novum in Civitate Leonina Nosocomium pro ægris mulieribus excitatur.

Vulgares feminæ, quippe pauperibus assidue famulantes, cum sæviante Romana epidemia præ viris frequentius decumberent; simul etiam propter rerum fere omnium egestatem majori numero decederent; cumque in Leonina Civitate nullum ad excipiendas mulieres Nosocomium, maximum vero S. Spiritus in Saxia ægrotantibus tantum viris pateret:

Vulgares femine frequentius morbo conficiebantur.

R

Sum-

Nosoco-
mum æ-
gris mu-
liculis
instru-
tum.

Summus Pontifex Innocentius XII. tunc felicissime regnans, pro ingenti, quo erga egenos flagrabat, amore, statim atque accepit; aliquot pauperulas ita necessariis præsiidiis jacuisse destitutas, ut sine assidentibus, atque adeo absque Christianæ pietatis officiis naturæ concessissent; iussit publicum instrui pro sequiori sexu Valetudinarium, loco quidem minus insalubri, nimirum in suburbio, quod vulgo Novum appellant (nunc autem cessit in Hospitium Sacerdotum) illudque non solum quavis domestica supellectili, verum etiam accitis, quod magis interest, Sacerdotibus, constitutisque Medicis, Chirurgis, universaque, & Assidentium, & Ministrorum Familia, quam celerrime comparatum, ornatumque voluit. Atque hinc factum est, ut sua nec animæ, nec corpori medicina deesset; mirumque proinde fuerit cernere, miseris illas ægrotantes optimis cibis, remediisque fotas, magnam partem a mortis periculo fuisse vindicatas. Adeo verum est, Romam præ cunctis totius orbis Civitatibus singulari pietate, & charitate (ut innumeris exemplis demonstrat (a) Amydenus) refulgere; Romanosque Pontifices nullis usquam sumptibus, laboribusque parentes de utraque hominum salute in perpetuum esse sollicitos.

C A P. VIII.

Quanam remedia in nostra epidemia maxime profuerint, & primo de methodo curandi tertianas perniciosas.

Historia
Medicinæ
facem præ-
ferre.

Dictum sane videtur in Medicos, quod a magnis, ac sapientibus viris traditum legimus, historiam esse lucem veritatis, ac vitæ magistræ. Nam, cum ingens sit in rebus Medicis obscuritas, nostris vero in judiciis infirmitas, nisi semper historiarum, atque observationum faces memoriæ obversentur, ac præluceant; sæpius certe, ac facilius in errorum, atque incertiæ tenebris maximo cum Reipublicæ detrimento versaremur.

II. Observationes itaque jatrophysicæ ad veritatis lancem, non ad nudam lectorum delectationem sunt expendendæ: Propterea in describendis grassantium febrium curationibus, candide commemorabo cum ea, quæ nocuisse, tum quæ opitulata esse a nobis compertum fuit.

Pauci na-
ture bene-
ficio serva-
ti sunt.

III. Quoniam vero vix ulli fuerunt, quos a tam diro malo sola natura vindicavit, scilicet pauci duntaxat ex iis, qui longius a paludibus habitantes per abscessum dysentericum, aut urinarum multitudinem liberati fuerint, idcirco de internis viribus minus confisi ad remedia, eaque valentissima, ac præsentanea confugere debuimus.

Initio mor-
bi incerta
erant re-
media:
tandem
præsentanea
reperi-
ta sunt.

IV. Diu sane a nonnullis cum incipiente epidemia, non frustra tantum, sed magna cum ægrorum noxa pugnatum est, validissimis nunc purgantibus, pulvere scilicet Cornachinæ, nunc sanguinis missione, quæ non nisi raro, ut dicemus, juvit. Nam in confluentibus

morbis tarde plerunque accidit, ut securior detegatur ratio medendi: Proinde per summam solertiam adjuvante analogisimo tandem detecta fuerunt specifica pharmaca, quibus postea, qui tempestive sub prudentium Medicorum imperium venerunt, magnam partem liberati sunt.

V. At cum capite quarto monuerimus, duplicem tunc obtigisse febris speciem, alteram frequentiore tertianæ perniciosæ, alteram vero minus sæpe animadversam ab ipso initio continuæ malignæque naturæ; dicemus seorsim, quæ in utraque febre potissimum profuerunt.

VI. In primis vero, qui perniciosis tertianis corripiebantur, & illico Medicum arcescebant, agrestes quidem homines drachmis quatuor, aut quinque elect. lenit. malaxati cum ol. amygdalino, vel Trypheræ Persicæ; Urbani autem, ac delicatuli totidem florum cassiæ cum drachmis duabus pulpæ Tamarindorum, & scrupulo ocul. canc. pp. blande ac utiliter levabantur. Aliquibus, quos a lauta cœna febris corripuit, placidus statim vomitus emolumento fuit, excitatus tamen solo amygdalino oleo admixtis aqua theriacali, & jure insulso: interdum robustioribus ferunt vinum etiam Emeticum ab initio profuisse. Cogitavi quoque de usu pul. radices Ipecachuanæ; sed ea tum fuit inventa; tamen magnum jure commodum alias expertus fuero; præsertim in illo pravorum humorum apparatu, a quo malignæ dysentericæ progignuntur. Qui contra non nisi post tertiam diem curationi se submittebant clysteribus potius, quam ulla etiam leni purgatione tractandi erant. Etenim multiplicata per id temporis in primis viis malignorum succorum copia, ob vim eorum, quæ alvum movent, agitari magis, fundi latius, ac potius intra vasa urgeri solebat, quam evacuari; quinimmo hinc, cum irritati vermes glandulas, ac fibras intestinorum pungerent, atque exederent, cruciatus, dysenterias, ac postremo etiam intestinorum necroses facilius arcescebant. Sed in castrensibus iis febribus invenire ad amissum minuendi occasionem tam est rarum, ac difficile, quam optimum esse Medicum, quem semper hortabor, ut memor sit experimentorum magni (b) Hippocratis, qui in Constitutione pestilenti ex nimis pluvis, atque adeo palustri solo exorta, claris verbis periculum a purgantibus perstringit, *Purgationes plurimos amplius lædebant; & paulo infra, qui ex acutis, maxime ex iis, qui per alvum secedebant, mortui sunt: omnes enim alvus sustulit.* Legatur Vallesius in Commentario.

VII. At enim vero duo præsidia huic malo comperta sunt utilissima, vesicantia nimirum. & cortex chinæ chinæ, quæ opportune adhibita jure ac merito apud nos specifica medicamenta perniciosarum ejusmodi febrium dici poterant, cum salus multorum iisdem constiterit.

Vesican-
tia, & chi-
na chinæ
mirum
quantum
profue-
runt.

SECTIO

(a) Theodorus Amydenus libellum edidit de pietate Romana. (b) 3, Epid. const. 3.

SECTIO PRIMA.

De locis, ac tempore, quibus vesicantia adhibebantur; & cur miram utilitatem hisce in febribus afferant.

Quibus membris adhibita sint vesicantia.

Vesicantia primo cruribus, quinimmo etiam femoribus, præsertim in carnofo, & subpingui habitu præditis; deinde brachiis etiam, atque occipiti, cum affectio comatosa urgere cœpisset, adhibebantur. Porro singularem, ac pene incredibilem opem, si prope admota fuissent, ægrotis nostris attulerunt: quo magis laudandum venit monitum Herculis (a) Saxoniz, qui, cum disputationem scriberet de Pisarenfi epidemia, quæ nostræ huic Romanæ quam simillima fuit: *Tempus, inquit, administrandi vesicantia in febribus pestilentialibus sit eodem die, si fieri possit, & prima hora, qua morbus incipit; imo vero si eos, qui febre pestifera tentandi sunt, ante quam in morbum inciderent, dignoscere possemus, vesicantia ante ægrotationem apponere conducibilius esset.* Nam tunc maxime proficiunt, cum nondum ullus decubitus in visceribus sit inchoatus. Quemadmodum e contrario tunc nocent vesicantia, cum vel erosiones in interaneis, vel cachectici in cruribus tumores adfuerint. facile quippe, ut expertus admonet Petrus a (b) Castro, ipsi ægri in necroses immedicabiles delabuntur.

Duplici de causa profunt vesicantia. 1. Quod corporis fluida segniora in motum conjiciant.

2. Augendo artuum intentionem, qui validiùs expellunt exitialia morbi semina.

Facilius etiam excernuntur per ulcera palustrium vaporum particule.

Quare perniciofa fermenta per glandulas & vias,

II. Modus autem, quo hisce in febribus phœnigmata, & vesicantia vim suam exercere, atque utilitatem solent afferre, duplex est. Primo quidem quod particule acrovolatiles sinapis, euphorbii, cantharidumque nimium coherencia nostrorum fluidorum corpuscula cuneorum ac menstruorum instar summovent, ac solvunt, unde fluxiliora redduntur liquida, atque ad separationes facilius comparantur. Secundo, quia ab acris hisce stimulis necessario augetur in artubus vis tensiva, & circumpulsiva canalium, qui propterea validus premunt contentos humores, quorum serosa, ac lymphatica pars, quæ per vesicantium emissaria elicitur, malignas particulas scilicet salinas potissimum solutas continet, cum pulsionibus promptius obsequatur, per ipsa vesicantium emissaria utiliter secerni solet: quo fit, ut viscera a maligna congectione, lethaliq; decubitu præserventur.

III. Prodest etiam hoc remedii genus, quia per illa ulcera artificio reserata facilius citiusque promoveretur excretio eorum corporum, quibus ambiente ab aere ipsamet carnes (quas tum ex ventre, tum extrinsecus alliquid semper allicere docuit (b) Hippocrates) in palustrium locorum incolis imbutæ sunt.

IV. Sed ut rem hanc summopere necessariam altius repetamus, perniciofa fermenta, quæ intra sanguinem, & viscera turbas agunt, extra corpus difficulter derivari pos-

Lancisii Oper. Tom. I.

sunt per eas glandulas, quæ naturalibus duntaxat secernendis liquidis ob assuetudinem comparatæ sunt; atque idcirco, crises salutares in pestilentibus affectionibus raro spectantur. Nam recrementa vere maligna, quoniam ob peculiarem particularum coherentionem, motumque toto, ut ajunt, genere a naturalibus succis differunt, ægerrime cum ordinariis secretionum organis, benignorum tantum succorum moli, & crasi congruentibus, accommodari, atque commensurari solent. Huc accedit, quod pestiferi succi ita solidarum quoque partium fibras enervant, ut nativo in iis deficiente tono, propulsiones etiam a centro ad circumferentiam, & ab extremis canalibus in glandulas mirum in modum elanguescant. Quamobrem in ejusmodi morbis, qui cæteroqui non ferunt inducias, necesse est, ut ad ægrotum valetudinem redimendam emissaria præter naturæ ordinem statim ab ipsa arte parentur. Etenim cum Medicus naturam probe agentem debeat imitari, certe a vesicantium ulu hisce in casibus minime potest abhorre, cum ægros viderit aliquando ab his morbis valida adnate natura, per solos abscessus liberari, quod peritioribus Clinicis superfluum est pluribus inculcare.

V. Illud utique nunquam satis accurate a nobis repetitum erit, scilicet in hac epidemia ægros eo citius, tutiusque convaluisse, quo major saniei copia a plagis vesicantium effluxisset; immo quo deterior etiam ejusdem qualitas sphaceli metum injectisset.

SECTIO II.

De usu Chinæ Chinæ, tanquam altero specifico hujus epidemiz, & quibus ea modis utiliter fuerit propinata.

Alterum deinde præsidium peculiare, ac specificum experti fuimus chinam chinæ minime adulterinam, quæ tamen ante tertiam, vel saltem quartam diem in perniciosis tertianis exhibenda erat. Nam, si cui propter incuriam, vel serum Medici adventum, tardius propinabatur, ejus salus plerumque desperanda. Etenim fermenta maligna virus suum in præcordiis, & nervorum principiis figebant; tum vermes in rabiem acti suis moribus gangrænam intestinis inurebant.

II. At enim vero non eadem chinæ chinæ formula singulis perniciofa tertiana ægrotantibus pariter profuit, sed secundum varios corporum habitus, diversaque symptomata, sua cuique aptanda fuit. Porro quos vires languidæ, artus frigidi, temperamentum phlegmaticum, neque dum coma, aut delirium urgebant; iis quidem cum æquali meracioris vini, & aquæ scorzonæ copia, nempe ad uncias tres bis singulis paroxysmorum

R 2 die-

(a) Disputatione de phœnig. seu vesican. usu in feb. pestil. cap. 2. pag. m. 565. (b) De Feb. malig. 6. n. 32. (c) 6. Epid. sect. 6

quibus naturales excretiones fiant, derivari nequeant: ut necesse sit a liis exitus patefacere.

Quo major saniei copiaz plagis effluebat, eo citius ægri convalescebant.

Quo tempore adhibenda fuerit chinæ.

Chinæ chinæ formula.

diebus, diluculo scilicet; & vesperi; diebus autem vacuis semel tantum jejunio stomacho exhibebatur. Quibus vero corpus gracile, & cerebrum aliquot læsionis signa jam ostendisset, tunc china solis aquis cardui Sancti, & scorzonæræ infusa proderat, additis semper guttulis olei Matthioli. Dosis chinæ singulis vicibus non excedebat scrup. 2., vel drach. 1.; sed bolaris formula nostro, aliorumque experimento præ aliis probata est. Ita sane perniciem febris, quæ præcordiorum anxietate, extremorum algore, comate, & convulsivis motibus ad augmentum properabat, hoc potissimum remedio antevertere solebamus. Parabantur itaque boli, cum scrup. 2. cort. chinæ chinæ, & guttulis VI. ol. Matthioli, addito ab aliquibus etiam scrupulo diascordii Fracastorii: hi vero donec morbus vigeret, nimirum usque ad nonum, bis imparibus, semel paribus diebus; deinde vero usque ad 14. semel quolibet die nostris febricitantibus opportune exhibebantur. Incredibile dictu est, qua felicitate chinatis hisce bolis, quasi totidem herculeis sagittis ferox hæc Leoninæ paludis hydra fuerit interfecta. Nam Peruvianus cortex suo alchali amaro, atque austero, mutuatis quoque particulis balsamico-oleoso-volatilibus ab ol. Matthioli, se præbuit pharmacum simul febrifugum, anthelminticum, stomachicum, ac vulnerarium. Enimvero dum Romanam hanc epidemiam secundiscuris pertractamus, nempe Mense Augusto anni MDCCXV. nobis mirandam, plane vim ejusmodi alexipharmaci videre contigit in Excellentissimo Principe Michaeli Angelo de Cajetanis, qui cum a tertiana perniciosa vitio palustris aeris animam pene ageret, post adhibita infernis artubus vesicantia, solo usu chinæ chinæ guttis olei Matthioli inspersis brevi convalevit.

SECTIO III.

Recensentur alia præsidia, & quenam victus ratio adhibita.

Theriaca quoque mirum in modum profuit.

NEQUE interim tacendum est aliquibus theriacam etiam profuisse; cujus profecto vires in edomanda castrensi febrium pernecie plurimum quoque laudavit Hercules (a) Saxonia omni laude dignissimus Auctor. Theriaca enim, cum sit pharmacum aromaticis, amarisque potissimum herbis constans, vicem chinæ ex Peruvianis regnis nondum advectæ, olim gerere solebat. Immo vero nostra etiam ætate plures ex algida febris ad necem properantes, sola theriaca cum vino exhibita feliciter liberatos conspeximus.

Formula remediorum.

II. Interea temporis usu moderato diu, noctuque ad diluendum sanguinem, & blande volatilizando, cicurandosque sales acres, tum jura alterata ex rad. scorzonæræ, contrayervæ, limat. CC., eboris, & foliis, succove sonchi, tum aquæ stillatitiæ ex iisdem

simplicibus cum stib. diaph., nitro subiato, CC. philosoph. marg. præparatis, & smarag. orientalibus. Gelatina etiam CC. apud divites, atque emulsiones ex amygd., & sem. card. san. cum marg., & smarag., nec non confect. de Hyacint. de Alcher. & diascord. Fracastorii utiliter propinabantur.

III. Victus erat tenuis; immo nihil magis aliquibus obfuit, quam large nutrir, die potissimum paroxysmi, in cujus idcirco progressu satis erant jura optima pullorum, nunc simplicia, nunc cum ebullito pane, & CC., nunc vero cum unico recentis ovi vitello.

IV. In ejusmodi autem medendi, curandique ratione ut plurimum usque ad decimum quartum diem manere oportebat, scilicet donec ægri omnem acutiei vim effugissent. Sed quoniam plerisque eorum, qui evasuri erant, in diuturna mala, ac præsertim in quartanam morbus concedebat, superfluum reputamus methodum subnectere, qua iidem liberabantur. Nam satis est indicasse, alios simplici cœli mutatione, alios usu rhabarbari cum china; nonnullos tartar. emetico; aliquos etiam decoct. salviæ, & pul. myrrhæ sub hyemem, vel ad veris exitum percommode convalescere.

CAPUT IX.

Quæ profuerint in febre continua pestilenti.

HÆTENUS, quæ maxime juverint in tertianis perniciosis exposuimus; nunc quibus potissimum continuæ pestilentes oppugnatae sint, describamus, illud tamen minime dissimulantes valida purgantia in iis etiam sub initium plurimum obfuisse. Nam præterquam quod boni, vel saltem minus inquinati succi a visceribus, ac sanguine magna cum virium jaçtura a catharticiis eliciuntur; semper stimulorum copia, in qua præsertim eorundem actuositas viget, mortiferas turbas in fluidis, & solidis acute febricitantium excitatura relinquitur. Quo magis admiramur summam Hippocratis sapientiam, qui filios Artis admonuit, ne inter acutorum morborum initia alvum inconsulto moveant; sed Clinicorum prudentiæ, ne dicam timiditati hujus rei deliberationem commisit, inquiens: (b) *In acutis morbis raro, & in principii medicinis purgantibus uti, & hoc cum præmeditatione faciendum; scilicet diligenti observatione inquirendum, num febrile fermentum primis viis ita hæreat, ut citraurbationem purganti medicinæ possit obtemperare; num contra universæ humorum massæ interius permixtum, (quod in continuis, & præmalignis, passim contingit) vehementibus purgantibus obstat, quo minus revelli atque amoveri patiatur; imo vero deterius agitur, acuatque. Nam sæpe, ut probe sua in epidemia advertit (c) Cagnatus, ægri quo die medicamentum biberint, eadem in media purgatione occiderunt. Satis*

Valida purgantia oberant eorum febrium initio, & quam ob causam.

Leviore cathartica probari usu.

tis igitur fuit aut nullum, aut primo loco placidissimum tantum lenitivum, scilicet drachmis aliquot pulpæ tamarindorum cum floribus cassiæ, nimirum addita drach. sem. pul. oculorum cancr. & scrup. sem. rad. contrayervæ ante tertium diem exhibere. Interdum vero solis clysteribus omnem purgationis indicationem securius explevimus.

2. Vesicantia.

II. Sed quoniam communis istius quoque febris causa fuit atmosphæræ miasma, naribus, ore, cuteque haustum, & Incolarum fluidis adglutinatum; igitur secundo, vesicantia mature adhibita magnam opem contulerunt ob rationes superiori capite adductas, de quibus, necrambem hic recoquamus, dicere superfedemus. Tercio, china chinæ matutinis juribus, & aquis diaphoreticis infusa, non leve attulit emolumentum; quod tamen non adeo præsentaneum exitit, quemadmodum in tertianis perniciosis, in quibus, donec intermissio viget, lues aeris parte sui minima universo sanguini, maxima vero (propter viarum impedimenta, quæ in corporibus male affectis obtingunt) subsistit in osculis, & folliculis glandularum tum cutis, tum imi præsertim ventris: idcirco major perniciosi fermenti moles primarum viarum succis irretita specificum excipere, illiusque vim sentire facile potest. Secus atque in continuis, quæ homines alioqui magis robustos, & specie incolumes corripere solent, noxa aerea propter pervios galaxiæ, pulmonumque ductus libere intra vala devolvitur, ac præparato quoquomodo sanguini associatur; quamobrem hujus febrifugi usu nec subito, nec tam valide emendari potest; quia antequam ipsius chinæ vis ad subclaviam ascendat, succorum stomachi, atque intestinorum torturam subire debet, quibus non modice perturbatur, atque invertitur. Utinam interdum vitium non concipiat: proficiebat nihilominus amarum hoc pharmacum, mediocri dosi exhibitum, quod blandam quandam acrium, acidarumque particularum cum volatilibus mixtionem promoveret, vitiosique humores inducta veluti coctione eam crasim, ac mobilitatem adipiscerentur, qua opus est, ut ad loca salutarium abscessuum proclivius devolvantur.

Hæmorrhagia e naribus levamento fuit.

III. Deinde cum in ejusmodi continuarum febrium specie pulsus essent validi, dolor, & calor capitis urgerent, sæpe larga etiam sanguinis copia e naribus effluens non levem multis utilitatem attulit.

Cucurbitula, scarificata.

IV. Cucurbitula scarificata tam infernis artubus, quam sub scapulis, & juxta occiput, atque, ubi cerebrum comate, delirioque obfidebatur, aliquibus profuerunt.

sectio venarum jugularium cur adjumento fuit.

V. Quinto, sectio venarum jugularium opem tulit; hæsi quidem venæ cum sanguinem a sinibus duræ matris, ac propterea e peritioribus cerebri partibus referant, si aperiantur, ac sanguinem fundant, necessario augent momentum motus recirculationis, quod opponitur e diametro momento adhæSIONIS, & moræ, quam idem sanguis intra cerebrum sustinere, & comatosum morbum inferre cogit. Multi pariter levati fuerunt perfecta

Lancisi Oper. Tom. I.

in fronte vena. Ex quibusvis enim locis, modo fuissent a scapulis, & collo sursum, venarum, vulnera iis in casibus stipatum, nec libere refluentem sanguinem, partim evacuando minuebant, partim ad motum promovendo, prohibebant, quo minus intra cranium pertinaciter subsistens certam, citamque mortem induceret.

VI. Cæterum emulsiones sem. card. sancti, melonum & cucurbitæ cum stibio diaphoretico, nitro stibiato, ac præsertim margaritis, & smaragdis maximopere utiles visæ fuerunt; Hyacinthina quoque, cardiaca, suaveolentia, & pretiosa, quæ dicuntur pharmaca, præter vim dulcificandi blandeque vivificandi, profuerunt etiam, quia sub gemmarum imagine, & odoris suavitate spem aliquam in credula plebe sustentant.

Aliorum remedia, tum fortius.

VII. At enim vero cum tria potissimum singularia mala, quæ apud Medicos nomine symptomatum venire solent, tunc temporis tam ægris, quam Curantibus crucem maxime figerent, scilicet ingens verminatio; suffocans parotis & dysenteria perniciofa; idcirco de istorum morborum medela singillatim tractare constituimus.

CAPUT X.

De Remediis vermes necantibus.

Nemo sane, qui naturalem historiam vel modice callet, nescius est, vermes infiniti propemodum generis reperiri, rebusque fere omnibus, vegetabilibus potissimum, & animalibus peculiares innasci, atque innutriti: itaut non eadem pharmaca cunctis infectis promiscue habeantur hostilia; quæ Græce dicuntur anthelmintica: cum vermes, qui in amaris nidificant, amaris etiam; qui vero in dulcibus, dulcibus quoque; qui in acidis, aut acris, acidis pariter, acrisque nutriri, non autem profligari, aut occidi consueverint: experientiaque compertum sit peculiaria plerunque remedia certam vermium speciem in fugam conjicere, atque interimere. Oleum duntaxat, & Mercurius omnia penitus infecta (modo ad illorum contactum venerint) indiscriminati fundunt, ac perimunt: oleum quidem: Nam cum hæc animalcula non per unicam (pulmonum tracheam, sed per innumera bronchiorum foramina, in universum corporis ambitum aperta, respirent, statim, atque oleo merguntur, perire solent; scilicet quod iis obstructis, viaque aeri omnino interclusa, vitales motus amittunt, qui ab aere, tanquam a fluido apud viventes majoris usus, magnam partem proficiuntur. Mercurius vero, cum scateat corpusculis perniciosissimi motus, simulque sub parva mole ingentem metallicæ materiæ quantitatem contineant (unde mire gravitare solet) non solum facile in tenella insectorum viscera, minimamque villorum texturam penetrat; sed suffocat etiam, enervat, atque interimit.

Vermium infinitæ sunt species, nec iisdem remediis interimuntur.

Oleum, & Mercurius omnis generis vermes occidunt.

II. Verum, ut proprius ad humanos vermes accedamus, satis jam constat lumbricos, de

Lumbrici intestinum incelerant.

*sunt, ibique nu-
truntur.*

quibus sermonem nunc instituimus, ita esse intestinorum incolas, ut eorundem intra cellulas concipiant, deponantque ova, dulcibusque chyloso-lymphaticis succis alantur, atque augeantur: quamobrem merito Clinici ab ejusmodi curationibus penitus arcent dulcia, laxantia, iisque similia. E contrario autem, amara, acria, oleosa, & mercurialia plurimum laudant.

Sublimatum dulcificatum non modo non profuit, sed & letales attulit dysenterias.

III. Sed quemadmodum sæpissime accidit, ut in pestiferis constitutionibus Medicorum artes deludantur; similiter in nostra contingit epidemia, ut quam operam, studiumque in profligandam vermium sobolem, eorumque malignitatem cicurandam contulimus, plerumque perdidimus: quia scilicet lumbrici non fuerunt solitarii, sed cum febribus pestiferis ipsi quoque maligni, atque pestiferi. Idcirco sublimatum dulcificatum, quod alioquin in communi verminatione specificorum maximum esse solet, non tantum nullum in nostro casu emolumentum, sed lugendam plane perniciem attulit; dysenterias enim omnino lethales acceleravit, iis nimirum salibus motum præbens, qui suapte natura proni erant ad erodendum: sola infusio mercurii vivi parata in aquis card. sancti, & rutæ capraræ si non profuisse, saltem nihil nocuisse comperta est. Tutius tamen anthelminticum fuit oleum de scorpionibus Matthioli tum simplex, tum chinæ chinæ, immo oleo amygdalarum dulcium admixtum. Clysteres quoque ex jure, & lacte, additis guttulis ejusdem olei Matthioli mortuos vermes per sedem feliciter educebant; quo sane oleo, & guttulis spiritus cirri si naves, atque umbilicus inungerentur, non levis utilitas ægrotantibus accedebat; contulerunt pariter terra sigillata M. D. C. C. philosoph. & pul. corallinæ cum succo rutæ capraræ, vel decocto scordii addito c. cervi usto.

Ubi viscera vitata fuerant, anthelmintica paucum profuerunt.

IV. Illud vero candide fateri cogimur, omnia plane verminecia (sit denuo verbo venia) fuisse inutilia, ubi viscera, atque intestina præsertim ex veneficis morsibus summam labem, & erosionem contraxissent. Sed ne moremur amplius in parte hac, in qua plus fortasse a peritis lectoribus intelligi, quam a nobis scribi poterit.

C A P U T XI.

De Parotidibus, earumque curatione.

Parotidum tumor infidus morbi genus.

Infidum plane morbi genus merito cunctis iis, qui longo Jatricæ Artis experimento subacti sunt, tumor ille habitus est, quem in glandulis parotidibus vix natum sæpe sapius adultum repente in febricitantibus videmus. Nam, tametsi vitiosus in visceribus, & canalibus humor per vim naturalium motionum fluxilis reddatur, tandemque totus forte (in quo universa fere critici decubitus ratio posita est) ad enunciatas glandulas urgeatur; plerumque tamen in epidemicis febribus evenit; ut tanta sit influentis ac subsistentis ad externum angu-

stumque glandulæ locum maligni succi copia, ut non solum infarciat, impleatque sanguinea, ac lymphatica illius vasa cum omnibus folliculis, atque excretoriis ductibus, verum etiam ad vicinas quaquaversum membranas, musculos, adenasque cogatur divertere; ac propterea abscessus, qua via liberare primum visus fuerat, obruat, deinde suffocet, & quam citissime perimat. Porro facit hoc non quatenus nuda est, simplexque parotis, sed quia deleterius humor, cum salivale fluidum jam affecterit, & cohibuerit (ejusmodi enim ægrotantes, cum maximam jam aeris luis partem ore primum exceperint; ac futurarum parotidum quasi semina eas in glandulas recondiderint; multo prius, quam parotis erumpat, implacabili siti, aut certe lingua aspera, & nigra laborare solent) facile in refertas, oppletasque parotidum glandulas totus ingredi prohibetur; atque idcirco per finitimos arteriarum carotidum ramos in circumposita, subjectaque membra minimo negotio urgeri, ac derivari consuevit; videlicet in musculos inferioris mandibulæ, præsertim vero masseteres, atque in superincumbentes adenas. Ad glandulas pariter, & musculos ossis hyoidis, linguæ ac faucium; quas quidem partes lædi, apertis cadaveribus, evidenter deprehendimus. Unde congeries hæc tumorum partim vasa ex cerebro reflua, partim laryngem, pharyngemque premendo, atque in suis motibus intercludendo, miseros infirmos cum inexplebili siti ocysime jugulat, & interimit.

In epidemicis febribus ægros plerumque suffocat.

Modus quo maligna parotis inducitur ab aere.

Quomodo ingulat.

II. Accidisse etiam non unquam observavimus, ut qui ab acutis, malignisque febribus, rupto foris, vel sponte vel per artem ejusmodi abscessu, crediti fuerant evasisse, ob indolentiam postea internas suppurationes paulatim extabuerint. Etenim a Chirurgis in parotidibus id perpetuo animadvertitur, quod M. A. (a) Severinus gravissimus Auctor expertus admonuit. *Parotides*, scilicet, *raro qua parte extuberant, aperiri per se se, sed per viam obliqui ductus effundi*; addimus nos penetrare interne ad aures, in os, fauces, atque in thoracem: nimirum ad eas partes, ad quas erodens humor novos cuniculos, quo minori vis solida resistunt, per inclinationem, aut pulsionem sibi effodere: ac propterea frequenter tum Medicos tum Chirurgos sua de ipse depullos cernimus. Nam victo priori, eoque pestifero malo, ægros suos in alvi fluxum, pure symptomaticum, atque in tabem concessisse, tandemque mortem oppetiisse dolent.

Sæpe rupto foris abscessu, interna quoque inducitur suppuratio, quæ necessest ægros.

III. Placet idcirco meminisse duorum, qui cum a curatis per externa suppurantia utcumque feliciter parotidibus in vado jam esse putarentur; uterque tamen alter empyicus, alter ex mandibulæ carie, scorbuto, & alvi fluxu sublati fuerunt. In priori enim quoniam vicini, sed profundiores tumores ipsas parotides comitabantur; ideo in musculis ossis hyoidis, & in glandula thyroidea, varii quoque sinus juxta alperam arteriam intro repentes (forte etiam in pulmonibus) producti sunt; idcirco

Duorum ægrorum historia, qui ex parotidum suppuratione interierunt.

idcirco pus in thoracis cavitatem illapsum, collectumque fuit. In posteriori autem ægro, cum per id temporis, quo parotis orta fuit, in tumorem etiam abierit adenosum illud corpus, quod replere cavitatem supra muscolum masseterem, & a Jul. Cæsare (a) Arantio tanquam sedes abscessuum, qui postremo in aures aperiantur consideratur; facile in fluorem utrobique acta est sanies, atque illa quidem salivalem suam ductum; hæc vero vascula, quibus maxillæ articulatio obliniri solet, corrodere cœperunt: qua de re tum ulcera in ore, tum caries iis in ossibus paulatim extiterunt; corruptaque inde saliva, scorbutus, diarrhæa, ac tabes, quæ mortem denique arcessivit, suppullularunt. Hoc ipsum verosimile est olim accidisse duobus Ægrotantibus ab (b) Hippocrate memoratis Cratistonastræ nimirum, & Pistoris Ancillæ, qui propter ipsam parotidum suppurationem mortui narrantur; & ut recte admonet in Commentario Vallesius, *facto majori abscessu, quam ut ferri posset, & lethaliter quibusdam particulis computrescentibus*.

Car ii, quibus in Romana Epidemia parotides eruperunt, decesserint.

IV. Sed ne ad Romanæ epidemiæ fidem veritas historiæ usquam desideretur, candide fatemur tunc temporis plerisque, quibus parotides eruperunt, interiisse: nimirum quia illæ non erant, ut appellantur, criticæ, sed symptomaticæ; quippe quæ per augmentum morbi cum urinis aqueis, & frigidis sudoribus apparentes brevi jugulabant: id quod magnus etiam Hippocrates animadvertit in (c) Coacis, inquiens: *In parotidibus urina cito, & paulisper modificata pestifera, & quæ hujusmodi est refrigeratio pessima*. Significatur enim factam fuisse permutationem motus pravorum humorum in deterius, hoc est malignum crassamentum, quod prius subjugales urinas reddebat; inducta deinceps in renali cribro, vel irritatione, vel obstructione, non amplius excipi, trajicique per tubulos in ureteres, sed inter circulandum per arterias, partim ad caput, partim ad corporis peripheriam subsistere, atque utrobique capillaribus vasis, tanquam impedimentum recirculanti sanguini adhærere; ac propterea malignus fluor, quemadmodum per externas carotides projectus in parotidibus finitimisque locis restagnat; ita quoque in subcutaneis venis (ubi cæteroquin lentissime circuit) congelatur, lethiferumque frigus, ac sudorem inducit; nimirum quia latex sanguinis a reliquarum particularum consortio sejunctus per naturalem membranarum, ac muscutorum concidentiam, & contractionem ab universæ cutis spiraculis frigidi sudoris specie extrudi solet.

Cum nonnulli contra convalescerint.

V. Sed cum nihil in morborum eventibus adeo rarum, ac perdifficile excogitari possit, quod aliquando non contingat; fuerunt nonnulli in tanta nostrorum ægrorum frequentia, qui apparentibus quanquam parotidibus convalescerunt, scilicet morbificis humoribus vel conversis rursus ad vias urinæ, eamque crasso sedimento saturantibus, vel transductis ad glandu-

las intestinorum; unde dysentericus, sed criticus fluor exoriebatur. Id ipsum sane accidisse in quadam a se visa constitutione narrat (d) Hippocrates. *Quæ circa aures, inquit, in febribus erumpebant tubercula cum dolore, quibusdam, deficiente judicatorie febre, neque sedantur, neque suppurant. Hæc diarrhæa biliosa, aut dysenteria, aut crassarum urinarum subsidentia solvit; ut Hermippo Clazomenio, cujus historiam tradit Ægrot. X. ejusdem constitutionis. Quamobrem Medicos cautos esse oportet in sistendis alvi fluoribus, qui parotidibus superveniunt. Narrat Ballonius Epid. I. pag. 7. de quadam Empirico, qui repressa ventris profusione hominem parotide laborantem necavit.*

VI. Fuerunt quoque, sed omnium rarissimi, quibus ustio mire profuit. Hi autem fuere, quorum morbidus humor forte fortuna cum copia minor, tum malignitate lenior, externas solum aures, non vero internas etiam faucium glandulas obsederat. Neque porro Hippotomus Palamida, quem Magnus (e) Hippocrates commemorat vixisse ustum, & purgatum, atque unde posteritas exemplum urendi parotides derivavit; maligna, vel pestilenti febris vexatus fuit: sed ei, cætera sano, supervenit parotis, postquam vulnus accepisset in fronte. Quare illius tumor, vel morbus, vel symptoma nuncupandus erat, ad externi decubitus naturam referendus, atque ita tractandus, ut quam citissime per ignem suppureret. Sed hæc adeo sunt incerta in variis epidemiis, atque etiam in diversis tum locorum, tum corporum temperamentis ut nihil certo futurum de parotidibus pronunciare possit Clinicus; nisi cum præsens fuerit, omniaque signa agitaverit, atque perpenderit.

Paucissimi, qui bus ustæ parotides sunt sunt,

Historia Hippotomi Palamida.

VII. Itaque multo magis nulla expectata suppuratione, ignitum ferrum admovendum videtur parotidibus apud maligne febrientes, quotiescunque aut critico, aut saltem semicritico modo erumpunt: hoc est cum humor glandulas duntaxat externas occupat, ac tumefacit; nec verendum sit, ne major humoris copia jam interna faucium obsederit. Hoc sane remedii genus commendant in malignis parotidibus gravissimi viri, Franciscus Vallesius in Com. lib. 6. epid. num. 16. & lib. 7. n. 92. Th. Grossius in Com. de febr. ac potissimum M. Aurelius Severinus Chirurgorum doctissimus de offic. Chirurg. & de abscessu critico c. 31. ubi agit ex professo de Parotide maligna, quam non solum urendam, sed cunctantem in exitu, affixa cucurbitula alliciendam suadet.

Ignis quando parotidibus admo- vendus.

VIII. Contra vero sæpe vidimus in nostra epidemia iis, quos parotides cum magna internarum ad fauces partium tumefactione corripiebant, interitum ab ustione fuisse acceleratum; quia scilicet inducta fuit repentina corrugatio in succutaneo parotidibus superextenso musculo, venisque ac nervis illis; unde citius liquidorum intro refluxus, & suffocatio inferebatur, quam inducta per ignem escha-

Qui contra admo- tio ignem- terierint.

(a) Lib. I. obs. anat. cap. 29. & lib. de tumor. cap. 29. ret. division. lib. 2. text. 7. (d) 1. Epid. Conf. tem. 3.

(b) Pr. epid. sect. 3. apud Valles. text. 35. (e) Juxta Du- (c) 5. Epid. num. 16.

eschara decidere atque inde maligni humoris effluxum posset promovere.

IX. Dolet autem, tunc temporis a nobis illud non fuisse tentatum malignarum parotidum remedium, quod Clarissimus (a) Riverius laudat tanquam a se in Monspelienſi Epidemia feliciter expertum, ſcilicet *sanguinis miſſionem non ſemel, ſed ſæpe etiam, parce tamen repetitam*: ad quod forte inveniendum præſidium hic Auctor excitatus fuit ab Hippocrate, qui in Prorrh. animadvertit *eos non mori, quibus tumore circa aures maxime ex acutis febribus oborto, ſanguis e naribus fluit*. At enim vero terruit me, alioſque, quod in ejuſmodi tertianis pernicioſis certam apud nos perniciem afferebat Phlebotomi lanceola. Huc accedit, quod in Monspelienſi conſtitutione nulla fit mentio de Paludum effluidis communicato, quæ noſtra in epidemia compertiſſima habuimus. Candide tamen fatemur, ſi res adhuc eſſet integra, in continuis potiſſimum febribus a nobis incertam a phlebotomia ſpem certæ deſperationi fore anteponendam: præſertim cum a Piſaurenſibus Medicis in conſtitutione febrium ea in Civitate per annos MDCCIX. uſque ad MDCCXI. ex paluſtri labe graſſantium ſalvatellæ, aut ſaphenæ ſectiões ad parotidum curationem feliciter fuiſſe tentatas, poſtea reſciverimus. Vide epid. 4. & cap. 5. §. In progreſſu.

X. Superest nunc coronidis loco ſubjicere quosdam Chirurgoſ curandarum parotidum methodum ſolere ad compendium conferre: admoto ſcilicet ſtatim tumoribus vini ſpiritu, ne ad ſuppurationem vergant, neve affecta pars cataplaſmatibus gravetur, ſaſciique prematur: E re namque futurum magis putant, ut ſubtiliores influentis humoris particulæ addito volatilis ſpiritus calcari ad perſpirationem, craſſiores vero ad refluxum promoveantur, quam ut per ſuppurationem creſcat influxus, & cætera, quæ ſubſequi ſolent, mala excitentur. At enim vero quemadmodum non diſſitemur parotides, quæ in benignis febribus pallidæ, ac veluti flatulento liquido tumentes erumpunt, quæque Græcis ad Phyſemata referuntur, & vel per alvi, aut urinæ vias derivari ſolent, ejuſmodi methodo tractari tutiſſime poſſe; in inficiari minime debemus ſæpe ſæpius obſervatum, ubi parotides malignarum febrium critici ſunt decubitus, illas longe deterius hoc remedii genere habuiſſe. Eouſque Hippocratis oraculum noſtris mentibus ſemper obverſetur oportet, nimirum a Medicis *non multa, ſed opportuna præſtanda eſſe*.

CAPUT XII.

De duplici dysenteria, quæ in Caſtrenſi Romana febrī ſuit animadverſa.

Duplex dysenteria ſpecies. **D**ysenteria quandoque per ſe peculiarem inteſtinorum morbum conſtituit; non-

nunquam ſuccedit alteri morbo ob ejuſdem cauſæ ab uno in alium locum translationem, quam Latini decubitum, Græci vero dicunt meſtaſiſm. Jam vero dysenteria noſtros apud ægros utroque modo ſpectanda occurrat. Nam cum huiusmodi ægritudo ſit exeſio internæ tunicæ, & glandularum inteſtinalium, per quas ichores, mucus, ſanguis, atque ut Hippocrates in Coacis admonuit, non raro etiam purulenta, & puriformia cum dolore egeruntur; primum exeſio iſta crebro in Romana Epidemia per morbi augmentum a verum morſibus excitabatur. Quamobrem prævi ſucci ad ſolutum locum conſuentes ægritudinem geminare ſolebant; quo certe in caſu (qui frequentiſſimus erat) ſemper dysenteria mortale malum, & ſignum habitum eſt: idque clarius poſtea cadaverum diſſectiones oſtenderunt, quibus perſpicuum fuit, inteſtinorum gangrænâ, quæ a malignis humoribus fovebatur, ab inteſtorum iētibus fuiſſe acceleratam. Altera ſimiliter dysenteria ſpecies, quæ per translationem febrilis cauſæ a ſanguine, ac viſceribus ad inteſtina producitur, per id temporis obſervata eſt, de qua in præſenti tanquam de criſi principalis morbi paulo fuſius agere conſtituimus.

II. Itaque, cum Medicorum præſertim ſit veritatis inveſtigatio, quippe quæ ad hominum vitam regendam, conſervandamque mentes dirigit, atque illuſtrat; illud hic repetendum eſt, quod cap. 5. a nobis indicatum fuit, ſcilicet, aliquos in tanta noſtrorum ſunerum frequentia ab eminenti fato per diſſenſeriam, evaneſcentibus ſenſim comate, ac parotidibus, fuiſſe ſervatos. Conſentaneum igitur rationi eſt credere, lymphicum humorem, qui exoticis ſalibus imbutus ſubſiſtendo prius tam in cerebro, quam in parotidibus, memorata mala moliebatur, per venas in gyrum rediſſe; tandemque ſecretum partim per externas inteſtinorum glandulas, hepatis nempe, ac pancreatis, partim per internas, coli videlicet, rectique adenas, tenuiſſimam earundem membranarum texturam corrodere, ac dysentericum fluxum inducere potuiſſe.

III. Sed quoniam in malignis conſtitutionibus ipſi morbi complicari ſæpe ſolent; idcirco factum non raro deprehendimus, ut, cum ſalutaris ad inteſtina decubitus inchoaretur, nunc fractis nimium viribus, modo accedente deleterio vermium morſu, aut etiam intempeſtiva medela, ægri decederent. Opportunum itaque erit methodum curandi tradere huius vel ſymptomatis, vel decubitus, vel abſceſſus, ut ut appellare velimus: poſſumus enim quomodolibet.

IV. At vero dicamus primum quæ minus contulerunt, immo quæ in ſubitiſ hiis caſibus vitanda erunt; quanquam ſtatim parum in Arte peritis eadem certo profutura videntur. Hæc autem fuerunt diaphoretica, & opiata. Nam, cum hæc dysenteria excitaretur a natura, quatenus craſſos, erodentſque humores a circumferentia ad centrum deducebat; cum-

Utraque in Romana Epidemia eſt obſervata.

Quid in eadaveribus animadverſum.

Cur dysenterico fluxu aliqui ſervati ſint.

Methodus curandi huiusce ſymptomatis ſeu decubitus.

Quenam remedia minus profuerint, aut vitanda ſint.

(a) De feb. tit. de febr. peſtilen.

cumque iidem humores copia etiam redundarent, nullo modo erant retinendi, rursusque ad præcordia, cerebrum, & peripheriam per sudorifica propellendi; sed omnis linquenda critico motui libertas, donec diminuta, depulsaque esset major morbidi succi moles. Adeo verum est, quod peculiari schediasmate nos demonstrandum suscipimus, *haud quaquam omnes morbos esse curandos.*

Que contrautiliter adhibita fuerint.

V. Medela deinde vero opportuna hisce in casibus mitis tantum, & blanda fuit; scilicet quæ indicationibus satisfaciebat demulcendi sales acres, laxandi irritatas, tensasque vias, tandemque partim detergendi, partim tuendi exesa loca. Propterea sub dysenteria initium identidem per os exhibebantur cum emolumento cochlearia ol. amygd. dul. recent. extracti; oleum enim cum aqua agitatum etiam apud C. (a) Celsum laudatur in pestilentialibus febribus; atque in ipsis dysenteria proponitur a Sennerto. Crystallus etiam montana, nec non Smaragdus orient. cum granis aliquot terræ sigillatæ M. D. opitulabantur. Clysteres quoque commode injecti fuerunt ex jure, incoctis hordeo, atque hædino, aut vervecino omento, additisque ol. amygd. dulc. unciis, & guttul. ol. Matthiol. Utilitatem aliquibus etiam attulerunt clysmata ex jure, & aqua Testucciana. Postremo, nimirum cum non tantum febris, sed & ipsa cerebri symptomata remisisse comperiebantur, contulerunt leviter adstringentia, & paregorica; videlicet parum Theriacæ recent. vel quod melius, Diascordii Fracastorii. Sic data tempore profunt, etiam in morbis, *quum*

alter, ut ajebat (b) Hippocrates, alteri succedit, & plerumque occidit.

E X I T U S.

Romane Epidemæ sub initium hyemis.

Cum ex Vaticanis hortis aquæ per æstatem, quod consilium dederamus, in Arcis fossam ad emendanda palustria inquinamenta, non fuissent derivatæ; peropportune quidem naturæ beneficio contigit, ut post idus Octobris cœlestes aquæ effusissime deciderent, eæque, ut sunt puræ atque incorruptæ, vitiosas, corruptas, ac terrestres paulatim diluendo, ac temperando malignam aeris labem corrigerent.

Aquæ pluvie cœnoscas emendarent.

Flantibus vero paulo post borealibus ventis, tum quæ per aera dispersæ, tum quæ supra stagnantes latices emerferant miasmata, dissipata sunt. Atque inde malorum fomes, ac semina partim compressa, partim everfa fuerunt. Hyeme deinceps adulta, penitus deleta sunt, apertis nimirum quæ ad Tiberim hiant cloacarum ostiis, nec non scrobibus fossisque prætorum penitus expurgatis.

Boreas ipsam atmosphæram penitus absterpsi.

Quod autem ad morborum indolem spectat succedentibus temporum vicibus, malignæ febres in chronicas concesserunt, quartanas nimirum, & lentas cum viscerum obstructionibus, quas sola cœli mutatio celerius omni arte profligavit; quod sane in cæteris diuturnis morbis ulu venire solet; unde edocti sumus *cælum fugere, quod fecit malum.*

Quæ mala sub hyeme successerint.

S E C U N D A E P I D E M I A

Castrensiū Februm, quæ per aliquot annos usque ad MDCCV. in Urbe Veteri grassatæ sunt propter vicinitatem stagnorum, in quibus linum, & cannabis macerabantur.

CAPUT PRIMUM.

Urbis veteris descriptio, & situs.

Mons est in Etruria Pelia nomine, cui subjecta ferax pariter, atque amœna planities quinque passuum milliariis in longitudinem, ac duobus fere in latitudinem explicatur; eaque compluribus undique collibus, disparis tamen altitudinis, circumscripta est. Hos inter tofaceus quidam tumulus ejusdem plane fastigii orientem inter, atque austrum assurgit; productoque dorso ad orientem solem per tria milliaria procurrit.

II. In istius collis vertice subsidentibus paulum lateribus primi ejus Urbis conditores tum Domos tum elatiora quædam Fana sine ullis quidem muris (quoniam prærupti collis altitudo, & civium fides, ac virtus pro mœnibus futura erat) excitarunt, appellaruntque locum Herbanum, donec posterius, nova gestientes imponere nomina rebus, idem Oppidum, nunc temporis attributum Provinciæ Patrimonii Sancti Petri, Urbem Veterem vocitarunt, hujusmodi certe nomenclatura illius vetustatem collaudantes. Egregias autem hujus Urbis dotes, quippe historiis jam celebratas reticemus; illud tamen a Procopio minime prætermisum hic silentio obvolvare non possum.

Situs Urbis Veteris, quæ olim dicta fuit Oropytum, sive Herbanum.

(a) Lib. 3. cap. 7. (b) Lib. de affect.

*Clemens
XI. Pont.
Max. ejus
Urbis Mo-
derator
fuit.*

possumus, scilicet Urbem Veterem aliquot Pontifices, magnosque Etruriæ Viros, dum Barbarorum excursionibus vexaretur Italia, diu tutos, incolumesque servasse, ut propterea amplissima semper ab aliis, multo vero maxima a Regnante SUMMO PONTIFICE acceperit beneficia, ad quæ proculdubio deferenda non parum contulit, quod Sanctissimus Pater, quum primum Ecclesiasticam iniit Præfecturam, ab Innocentio XI. ejus Urbis Moderator, & Governator designatus, inde summam nominis claritatem sibi paraverit, ac susceptam in eos Cives benevolentiam retinuerit.

*Urbis di-
visio bi-
partita.*

III. Urbs igitur Vetus, quum in longitudinem protendatur, ac paulo elatior in medio sit, ovatam speciem belle repræsentat, cujus quæ pars ad occidentem vergit, vulgo *Cavea*; quæ vero spectat ad orientem, duplo quidem major, *Postierla* nuncupatur: hanc vero Cavea magis apricam salubremque, non tantum oculus ejusmodi rerum speculator, ac judex, quantum dissimiles Incolarum mores, variæque corporum affectiones indicio sunt.

*Quibus
Ventis
Urbs per-
flari so-
lent.*

IV. Ventis quoque omnibus objectus est collis, & primum aquilonibus, qui nullo propinquorum montium jugo refracti, ex Pelis lateri in subiectas valles, ac tumulos vehementissimi incidere solent: deinde etiam ex occidente, atque ex oriente nascentibus, qui licet non parum a circumjectis collibus retundantur, cum impetu tamen illati undique vias Urbis, & vicos libere pervagantur; ita scilicet, ut pars ad orientem solem posita venientibus indidem ventis, quæ contra, ex occidente perflari consueverit. Austri denique adeo frequenter ibidem sæviunt, ut in eam Urbem veluti ad destinatum locum ferri videantur. Cæterum, quamvis eadem vel in arduo monte constituta, nullos omnino fontes habeat, salubribus tamen cisternarum aquis, qua publicis qua privatis abundat; potissimum vero ex altissimo puteo omnes aquari possunt, ad quem in tofo cavandum, construendumque priscos Cives frequentium obsidionum necessitas coegit. Hic quidem instructus est cochlea, quæ latissima quum sit, atque ad planum illud depressa pertingat, quod subjecto amni respondet ad libellam, facilem jumentis etiam aditum præbet, ut ad jugem aquam illinc hauriendam possint descendere. Quapropter hic puteus elegantioribus Italiæ opificiis jure ac merito vel apud celeberrimos (a) Architecturæ scriptores accensetur.

*De fluvio
Pallia Ur-
bem præ-
terfluente.*

V. Urbs insuper Vetus fluvii amantate gaudet; nam ab Amianis Montibus Pallia delabitur, qui suas, aliorumque torrentium aquas in subiectam vallem devolvit, eumque pressiori alveo, placidiorique cursu meantem, non procul inde Clanis irrumpit (aquarum olim, quam nunc temporis copia major; navigia enim sustinebat) brevi tamen spuma demissa nomen amittit; ita ut Pallia crebris rivulis planitiem Urbi circumpositam distinguantibus, collesque rigantibus acceptis, majori vi, ac

mole influat in Tiberim. Ex proximis vero fonticulis, quos Pallia flumen absorbet, prætereundi minime sunt, qui ex Urbevetani tofi radicibus hinc illinc scaturientes, pingui, quo saturantur, limo circumjacentibus agris fecunditatem largiuntur.

VI. Hos inter præcipua animadversione dignus est ille, qui orientem spectans falsedinem quandam præfert, ac thermalium instar liberaliter haustus, alvum, tametsi nullo præmisso dejectorio, benigne solvit, & laxat; adeo ut Medici tum ad abstergenda apud dysentericos intestinorum ulcuscula, tum ad depellendas pleurique hystericas, nephriticasque affectiones, hanc aquam, quippe Tæstucianæ non absimilem, feliciter soleant propinare.

*Fons aque
falsæ ma-
nus usus
ad morbos
complures.*

VII. De aeris vero salubritate tantam fidem facit Jo. Villan. (b) ut quondam apud Romanos honestum in præmium militibus de Republica benemeritis cessisse referat; cujus veritatis gravissimum argumentum nostris quoque temporibus præbet senum, ac decrepitorum Civium numerus haud exiguus, quem ipse meis oculis vidi; cum puerilem illic ætatem salubriter exegerim.

*De aeris
salubritate.*

CAPUT II.

Causa grassantis per æstatem multis abhinc annis Epidemiæ.

Quamquam vero Urbevetanus aer suapte natura salubribus adnumerandus sit, nihilominus propter cannabis præcipue macerationem, quæ multis ab hinc annis propius illam Urbem, quam olim, fieri cœpta fuit, ab Augusti principio ad exactum usque Septemrem adeo infestus evasit, ut per ea tempora multos Cives & læserit, & perdidit: Cannabis enim, quum apud omnes gentes magno in usu, pretioque habeatur, incitamento semper fuit Urbevetanis tum Civibus, tum colonis, ut horrea sua hujusmodi mercatura avidius instruerent, quam deinde, ut a cognatis quisquiliis facilius citiusque vindicare possent, suo quisque in suburbano fundo eis fluvium, & prope Urbem foveas (quas vulgus *Vorgas* dicit) ad id accommodatas majori sensum numero excavare, inque eas, derivata ex flumine aqua, cannabem in fasciculos collectam simul ad putrescendum relinquere cœperunt. Etenim quum superioribus annis trans fluvium Palliam duntaxat, longius ab Urbe, nimirum certis quibusdam locis, atque interjectis plerunque arboribus, ejusmodi scrobes pararentur, vel nulla, vel celerius dissipanda maligna effluvia ad Urbem poterant pervenire: postea vero primum villicorum, mox etiam Dominorum avaritia eo ventum fuit, ut juxta ipsas Urbis radices multitudo fossarum ad hunc usum effoderetur; quibus factum est, ut dum homines brevitati itineris, & suo quisque compendio studerent, minime animadverterint se ipsos in vitæ periculum con-

*Cannabis
maceratio
aera vi-
tiat.*

*Stagna
seu vorghæ
proprius
Urbem ex-
trui cœptæ
sunt.*

(a) Vide in præctica Vignolæ commentariis illustrata ab Ignatio Danti pag. m. 153. elegantissimam hujus putei iconem. (b) Cronid. lib. 1. Et Leand. Alb. descriz. d' Ital.

jecisse; quum hinc minimo negotio noxii vapores nulla ex parte refracti intra eam præcipue Urbis Veteris regionem deferrentur, quæ excipiendis halitibus pronior, & vicinior erat.

*Quenam
aliæ fue-
runt huius-
ce corrup-
tionis
causæ.*

II. Huc accedunt Urbanarum viarum quilibet, gravesque mæstatarum pecudum sordes, quæ tunc temporis obstructa veteri cloaca, elui prohibebantur; ac teterrimus proinde odor quoquoersus effundebatur; aeremque contemerebat; quinimo aquæ etiam, quibus Cives utuntur, graveolebant, cum nonnullæ cisternæ vermibus scaterent. His profecto de causis plerunque ab Augusti Kalendis per totum Septembrem, & amplius perniciosæ, quæ propter comites perpetuo vermes, verminosæ vulgo appellantur, multis ab hinc annis febres cooriebantur, quæque sexcentos circiter illorum Civium singulis æstatibus de medio tollere solebant. Superstitibus præterea mæstique Cives optimorum etiam Medicorum sua in Patria defectum accusabant: diminuto enim stipendio minus sane peritos obscuriorisque nominis, quam antea conduci assueverant; quamobrem ægrorum curationes minus diligenter, ac imperite, quod forsitan a veritate alienum erat, fieri censebant. Has porro causas omnes e Civibus nonnulli per supplicem libellum SS. Patri CLEMENTI XI. exposuerunt.

CAPUT III.

Natura, Symptomata, & Medela epidemicarum febrium exponuntur.

*Epidemicæ
febres aut
intermit-
tentes, aut
continuae.*

AB iis autem, qui per ea tempora apud Urbevetanos Medicinam faciebant, doctissimis quidem viris, qualitates, atque indoles vulgarum illic febrium accepimus. Nam, licet pro peculiari corporum apparatu, atque idiosyncrasia (ut fere contingit) diversæ plerunque indolis nascerentur, subduplici tamen specie majoris perspicuitatis gratia contineri posse videbantur. Etenim aliæ intermittentes, aliæ vero continuarum malignarum indolem ab initio referebant.

*Quales
sint febres
intermit-
tentes.*

II. Febres intermittentes tertianarum more, vel quotidie, vel alternis solum diebus cum frigoris horrore invadebant, simulque copiosissimo sudore minime dubiam primis diebus intermissionem mentiebantur; postea tamen doloso incremento circa septimum in continuas versæ, mortis periculum plerisque intentabant. Hæc autem ab initio biliosi vomitus, vel alvi resolutio; capitis, & lumborum dolores; cardialgiæ; hypochondriorum contentio, & quandoque tormina comitabantur: certa demum latentium vermium indicia. Deinde tametsi eundem ab exortu tenorem penes servarent, leniori tamen calore augebantur, & pauco, aut nullo sudore declinabant, tantamque spiritibus perniciem afferre sueverant, ut quinto, aut septimo die, hoc est tertio vel quarto paroxysmo, præcedenti nondum expleto, ægri omnino algidi evaderent; febribus videlicet in Lypiriæ naturam transeuntibus.

III. In iis autem curandis præsens periculum

ex Phlebotomi lanceola vel apud ipsos plethoricos impendebat; venæ autem festioni tutissime subrogabantur cucurbitulæ, frictiones, ac potissimum vesicantia. Contra vero si quando sub morbi principium lenem vomitum, aut purgationem, excitare Clinicus potuisset, plerunque res erat in vado. At enim vero in ipso incremento tutius erat clysteres injicere, & juscula incoctis herbis sale partim volatili, partim subacido aspersis exhibere; in statu subinde utiliora diaphoretica, & alexipharmaca, ac tandem in declinatione a quovis purgante abstinere opus erat, quoniam ægri in eundem certe morbum recidebant, ac non raro vitam cum morte commutabant.

*Qua ratio-
ne curan-
da.*

IV. Febres vero continuas, vulgo malignas pestilenciales, graviora quidem, ac deteriora sequebantur incommoda; nam, cum raræ singulis diebus remitterent, reliquæ (quæ omnium periculosissimæ) alternis recrudescabant: iisdem porro præludebat rigor, quem magni æstus, inquietudo, membrorum jactationes, horrendæ lipothymix, sitis immodica, linguæ ariditas, deliria, tandemque agrypnix, hoc est immanes vigiliæ excipiebant; vigiliæ tamen minoris erant periculi, quam vertigines, & soporosi affectus, qui ad apoplexias, vel convulsiones iter brevissime aperiebant.

*Cujusmodi
sint conti-
nuæ.*

V. In eo rerum statu sanguinis missio, quemadmodum in gravidis mulieribus perraro optatum non habuit eventum, ita longe aliter sæpe contigit in viris, & mulierculis non prægnantibus. In utroque sexu ubi recrementorum saburra in primis viis fuisset observata, ab initio lenis vomitus, aut blande solvens medicamen, veluti in incremento subacida-nitrata proficere non raro deprehendebantur; iisdem tamen acidis, nonnisi magna cautione utendum erat: nam sanguis subsidente fervore, facillime per metastasim, ut ajunt, in capite remorabatur. Contra vero diaphoretica hanc ob causam apertissime habebantur suspecta, quod nimio certe illato fluidis motu, recrementa per carotides in cerebrum, mox ibidem cohibenda, urgere solebant; ac propterea cucurbitulæ tantum, & vesicantia tutissime adhiberi poterant.

*Eandem
causam.*

VI. Ex iisdem autem febribus, quæ insolitam inquietem, cordis oppressionem, sitim inexplabilem, deliria, atque artuum dolores modo certos, modo incertos, tandemque horrificam nervorum convulsionem, vel soporem afferebant, ad exitum præ cæteris properabant; tametsi illas comitarentur (quoniam omnino symptomaticæ) biliosæ dejectiones; urinæ vero nunc claræ, turbidæ; pulsus nunquam non debilis, & inæqualis; sudores sæpè sæpius frigidi, & graveolentes; immo vero livida exanthemata, & vibices, nec secus parotides, quibus ægri jugulabantur, erumpebant. Hæc interim symptomatum syndrome una eademque methodo tractari non poterat. Illud solum cunctis ægrotantibus utilissimum novimus, exhibuisse scilicet blandum sublevis dejectorium, ac vixtum pro tempore modera-

*Quenam
ex iis peri-
culosiores
fuerint.*

Con-

Confectionibus Hyacinthi, & Alchermes, Diafcordio Fracastorii, & similibus, quæ ad maligni fermenti mitigationem, expulsiõnemque plurimum conducere existimantur.

CAPUT IV.

Ætiologia hujusmodi febrium breviter expenditur.

Quænam sit febrium causa.
SI quis in hac attingenda Ætiologia omnis ambiguitatis caliginem vitare cupiat, animadvertat primum oportet, humana corpora modo in hypochondriis, aliisque per viscera artusque dispositis glandulis, modo in universa sanguinis massa talem, tantamque morborum humorum copiam ex longo collectam retinere posse, ut procul etiam quavis epidemia identidem vel continua, vel intermittente, immo etiam maligna, & pestifera febri corripiantur: deinde autem animo perpendat, apud (a) Hippocratem morbos in iis corporis partibus statui, atque firmari, quæ antea plus minus laboraverint. Cum igitur in epidemia ægrotantes licet ab una eademque externa causa, scilicet ab effluviis potissimum cannabinis, non una tamen, eademque febri divexarentur, id sane diversæ corporum temperationi, aut humorum copię, aut præcedentibus viscerum affectionibus tribuendum. Nam nonnulli in imo solum ventre, reliqui vero etiam in sanguine, atque in cerebro morbida recrementa collecta retinebant. Idcirco iis, quibus hypochondria pridem erant affecta, palustria miasmata tertianas primum perniciosas excitabant; secus vero illos, qui certo aliquo sanguinis vitio, ac præsertim plethora, & ob quancunque causam a capite prius laborabant, acuta statim, continuaque febris occupabat, cui subinde graviora nervorum symptomata, scilicet vigilię, convulsiones, vel gravissimus sopor adungebantur: perpetuo tamen comitibus lumbricis, quia inter effluvia ex palustri solo sursum elata, organicæ etiam insectorum partes ovula nimirum vagabantur, cibisque, & potibus admixta vel nativum lumbricorum seminarium in ægrotis faginabant, vel de integro producebant.

Unde febrium dissimulatio.

II. Neque autem hic locus esse videtur in omnia utriusque febrium generis symptomata sedulo inquirendi, tum quia de re jam præterita, & procul a nostris oculis posita judicaremus; tum vel maxime quia superfluum putamus ejusmodi laborem, ac studium iterare, quod alibi forsitan operosius, ac præsertim ubi de Romana Epidemia præstitimus. Quare humanissimos Lectores a supervacanea nunc molestia liberamus, in spem erecti pergratum iis fore, si, quæ ab Optimo Principe, ut labis hujus causæ ab Urbevetanis Civibus amoverentur, fuerint peracta, narravero.

CONSILIUM EXHIBITUM

SANCTISSIMO PATRI

Ad avertendam Epidemicam luem Urbem Veteri servientem.

CAPUT V.

BEATISSIME PATER

SI quid nobis, SANCTISSIME PATER, in hac vita cæteris præoptandum, atque ardentissime fuerit expetendum, primo sane loco diuturnam incolumitatem, ac prosperam valetudinem censeo numerandas. Enimvero cum a Deo hominum generi vita tanquam præstantissimum munus tributa sit, eam ipsam jam inde ab initio insita quædam in animis nostris vivendi cupiditas consecuta est: itaut omnes natura ipsa, sine Doctore, Magistra, summo studio appetamus ea, quæ nobis salutis consecutionem allatura confidimus; & e contrario a nobis illa, quam maxime possumus, repellamus, quæ doloris, aut interitus successionem efficere consueverunt.

Nihil bonæ valetudine præstabilius.

II. Quamobrem, quemadmodum homines fortunas suas, atque adeo vitam ipsam in Principum fidem, potestatemque permiserunt, ita suæ incolumitatis curam, providentiamque eorum sapientiæ, atque consilio non commississe modo, verum etiam commendasse videntur. Nullum ergo, SANCTISSIME PATER, singularis tuæ in subiectos TIBI populos benignitatis, humanitatisque præclarius argumentum præbueris, quam cum creditæ TIBI eorum salutis studiosissime prospiciendo, ab omni non solum periculo præstas immunes; verum metu quoque, ac suspitione liberos, & solutos. Et sane, cum eam in rem ita curas omnes, cogitationesque intentas habeas; ut, inter maximas molestiarum moles, atque operosissima negotia, quibus perpetuo destineris, id unum profesto agere videaris, hanc mihi provinciam demandasti, ut quantam maxima possem diligentia grassantium Urbe Veteri morborum naturam, & causas investigarem, eosque præsentibus actutum remediis coercerem. Nihil enim TIBI erat antiquius, quam ut primo quoque tempore Civitatem illam, ad quam Ecclesiasticæ Præfecturæ curriculum ingressus sapientissime veneras, e summo Apostolicæ dignitatis fastigio benigne respiceres: meaque qualicunque opera uti non es dedignatus, ut & afflictamque erigeres, ac prope perditam recreares. Id igitur ego, ut SANCTITATIS TUÆ jussis, qua par est, celeritate, ac reverentia obtemperarem, sedulo, ac fideliter sum executus. Itaque epidemiæ causis, ac signis sedulo perspectis, me diu quidem, multumque cogitantem ratio ipsa in eam adduxit sententiam, ut febrium illarum, quibus Urbis Veteris incolæ aliquot abhinc annis per aestatem,

Incolumitatis subiectorum cura a Principibus gerenda.

Ea cura Clementi XI. Pont. Max. antiquissima est.

Febrium Urbevetanorum.

nam causa communis fuit civibus.

tem, ac magnam autumnii partem conflictari cœperunt, quæque vulgo verminosæ dicuntur, causam, atque originem communem omnibus esse judicarem: quippe quod illæ in omnes plane Cives humiliorem Urbis regionem incolentes sæviant. Quæ sane causa, nisi funditus, & quam citissime fieri potest, amoveatur, periculum impendere video, ne incolæ cæteri, atque adeo vicina oppida, & pagi (quo versus certi cujuscumque venti cursu bona pars aeris illius ob crudescentem luem magis, magisque in dies contaminandi, possit impelli) ejusmodi contagio polluantur. Neque id mehercules insolens, atque inusitatum videri debet; quandoquidem sæpe Romæ finitimos Marii montis incolas sub saluberrimo alioquin cœlo in perniciosos morbos incidisse comperimus, quod ventorum impetu ex oriente nascens, morbidorum effluviorum pars aliqua ad Neroniana prata, ac fossas Arcis S. Angeli collecta, & quiescens illuc delata fuerit, & monticularum corpora vitiaverit.

Morbidi vapores sæpe vento in alium locum impulsos morbos similes creant, ut in Marii montis insolis experisum.
Verminosarum ferarum causa Urbe veterani cœli vitio tribuitur, quod cœlum primo stagnorum cannabis vicinitate, secundo vicorum foribus, tertio lanienarum foeditate inquinari solet.

III. Harum igitur febrium Urbe Veteri latissime pervagantium communis omnibus causa in aeris illius, qui humiliori Urbis regioni circumfunditur, vitio, & contagione posita esse videtur. Hujuscemodi autem luem ex humentibus, æstuosis, corruptisque corpusculis conflare existimamus; quæ quidem corpuscula ex lino præsertim, cannabeque putrescentibus (quippe quod hæc in stagnis, ac lamis, quas indigenæ *Vorgas* appellant, in inferiori regionis parte macerantur) tum etiam ex graveolentibus vicorum sordibus afferantur. Huc accedit teterrima seditiosorum corporum colluvies circum lanienas collecta, ubi tergora pecudibus detrahuntur; propterea quod haud quaquam nunc cloaca illa pateat, in quam antea confluebant. Itaque lanienarum situs in Urbis meditullio si prioribus causis addatur, haud parum conferre videbitur ad hanc pestem importandam, cum eorum quoque calamitate, atque perniciem, qui superiorem, frequentioreque Urbis regionem tenent. Dum autem hæc conjunctim mecum reputo, facile adducor, ut credam illic per æstatem ejus generis putorem nasci, quem Scriptores nostri *Verminosum* dixere: unde æstivi solis ardore pestiferum quoddam fermentum tenuissimis vermiculorum ovis refertum attollatur; quæ deinde ut primum se se in Civium corpora insinuant, febres illas verminosas, popularesque progignant, aliquando, nisi mature obviam eat, pestilentiam allaturas. Enimvero ex literis quibusdam accepimus, ne suburbanos quidem pagos hoc anno, tametsi saluberrimo cœlo fruantur, a communi clade incolumes evasisse.

Quarto Culpantur cisternarum sordes.

IV. Neque hercle silentio prætermittendum cenfeo, e puteis, ac cisternis, propter sordes in imo fundo desidentes, insalubres aquas hauriri.

Quinto Carnes ac cibaria parum salubria.

V. In carnes quoque parum bonæ notæ, quæ illic apud lanios prostant, cæteraque cibaria, quorum summa illic vilitas, culpa confertur.

Lancisi Oper. Tom. I.

VI. Postremo, quod præsentissimum hisce malis remedium foret, præstantissimo scilicet Medico Cives destituti sunt, ex quo constituta jam olim honoraria merces immutata est.

Sexto Peritioris Medici defectus.

VII. Quoniam vero, SANCTISSIME PATER, æque magnum atque præclarum ad immortalitatis memoriam, æque opportunum, ac salutare est hominibus Urbem aliquam a fundamentis excitare, ac positam demum, & frequentatam a fati faucibus eripere, atque servare; tuum sane videtur (quæ tua est prolixa, beneficaque natura) prospicere summo studio, ac præcavere, ut ne vetustissima ista, ac fidelissima Ecclesiastica Ditionis Civitas ad internecionem usque deleatur. Quod si propria adductus benignitate præstiteris, & divino illam affeceris beneficio, & æternam ipse gloriam consequere. Quapropter cum gravissimo, certissimoque morbo, & quotannis pertinacissime recurrenti obviam eundum sit, nequaquam incerta, ac levia, sed certiora, ac præsentiora remedia quærenda esse judico, ne postmodum non sine magno cum miserandæ illius Civitatis tum Ecclesiastici ærarii detrimento, si usus postulet, utraque adhibere cogamur; uti ferme assolet fieri, ubi neque morbi gravitas, neque causæ ab initio satis recta ratione, atque consilio fuerint exploratæ.

Æque gloriosum Civitatem aliquam constituere, ac periclitantem servare.

Morbis peritioribus præsentissima remedia adhibenda sunt.

VIII. Primo itaque longius ab Urbe, aut saltem ultra flumen Palliam stagnorum, cannabisque sordes arbitror removendas; quando enim Civium incolumitas longe majoris momenti, quam cætera, habenda est, de eorum lucri diminutione, aut sumptus accessione, parum sane laborandum. At vero etiam si edicto stagna sæpissime purgari jubeatur, uti non nemo faciendum censet, id sane vix, ac ne vix quidem ea qua par est accuratione, ac diligentia perfici potest: quod ut commodè fieri posse concedam, haud tamen omnis sublata est dubitatio, satis ne ex animi sententia civium saluti ea ratione consultum sit; præsertim cum quidam admoneant ejusmodi stagna identidem purgari, ac pura haberi non posse, nisi uni, aut alteri Licetori ea cura delegetur: quod quidem genus hominum, uti nunc tenuiores cannabis manipulos aliquot extorquere solet, ita paulatim quoddam quasi stipendium, ac vectigal imponeret. Atque id plane, ut mea fert sententia, novos sumptus tenuioris fortunæ hominibus impendendos ad stagna longius ab Urbe ædificanda, quod certo publicis foret rationibus utilissimum, exæquaret.

Suadetur primo stagna cannabis longius ab Urbe effodienda.

IX. Illud vero Præsidis fuerit publicæ salutis studiosissimi, nimirum interdicto cavere, ne ante in Urbem importetur cannabis, quam probe fuerit exsiccata: quandoquidem narratum nobis est, Constantinopoli perniciosas febres frequentius in populum grassari, quod linum, & cannabis pene madida Cairo advecta publicis horreis inferantur. In quibus cum illa per æstatem effervescent, ac deinde distrahendi gratia exponantur, pestem illam afferre conlueverunt.

Cannabis ac linum probe exsiccanda, priusquam in Urbem intrentur.

S X. Nec

*Linum, &
cannabis
Constanti-
nopolitano
lunni
creant.*

X. Nec porro satis est putorem istum, ac sordes in posterum amovisse, nisi illæ utique quibus nunc vicinia omnis obducta est, funditus ejiciantur. Quocirca per hanc hyemem cœnum omne, arque odoris seditatem ex inferioris ripæ fossis auferenda censeo.

*Urbis vi-
cos purga-
re utilissi-
mum. Id-
que Romæ
experimen-
to depre-
hensum est.*

XI. Præterea vicos Urbis verrere, ac purgare opus est, putidasque illinc quisquilias, ac sæcem Januario, ac Februario mensibus remove, ut altera ista morbidorum vaporum causa tollatur: neque enim prorsus immemor sum quanta cum Romanorum Civium utilitate Urbis Leoninæ, Urbi, ac Longariæ regiones incolentium cloacæ, vinariæque cellæ tuo jussu, PATER SANCTISSIME, fuerint perpurgatæ.

*E cisternis
ac puteis
fæces exan-
tlandæ.*

XII. Nec dubium quidquam mihi est, quin eodem tempore putei omnes, ac cisternæ, e quibus publice aquantur, extergendi sint, cum iis quoque communis morbi causa possit attribui.

*Resinosa
ligna in
stagnis ve-
teribus
concre-
manda ad
soli labem
abstergen-
dam.*

XIII. Cæterum hisce remediis haud plane contentus Hippocratis consilium capeffendum existimarim, utpote non mediocri adjumento Civibus futurum; videlicet in veteribus stagnis, & qua insalubrius est cœlum, resinosa ligna, nempe Juniperum, Pinum, Malum Medicam, atque id genus arbores esse concremandas, ut non modo exitialia morbi primordia, quæ ut superius dictum est, nil aliud esse putaverim, quam tenuissima vermium semina, in cineres redacta ad terram affligantur, verum etiam cum alkalicis cineribus caput mortuum supersit, quod ad profundi illius soli perniciem, ac labem eluendam plurimum valet.

*Lanienæ
extra mœ-
nia trans-
ferendæ,
& in Ur-
be cloa-
cæ vetus
refodien-
dæ.*

XIV. Consilium autem transferendæ extra Urbem lanienæ, ut toto saltem anni venientis spatio coria pecudibus novo in loco detrahantur, mihi summopere probatur; ut quam celerrime fieri possit ejusmodi remedia felicem habeant exitum, atque insanabilis pestilentiae finis tandem, ac modus inveniat. Tunc enim temporis vetus illa cloacæ recludi, & ad sordes excipiendas accommodari posset. Cum autem sua cœlo salubritas fuerit restituta, si e re visum fuerit, necessariam tamen cautionem, ac diligentiam adhibendo in pristinum locum lanionæ tabernæ transferentur.

*Cibaria
optime no-
tæ deligen-
tæ.*

XV. Præterea id summa ope curandum erit, ut carnes, ac cibaria minime sint insalubria; cum eam ob causam in hominum corporibus morbidum humores colligantur; unde illa facilius cœli vitio contaminentur. Idcirco Veteres, inquit Vitruvius, *Oppida, & stativa Cassia condituri inspiciebant jecinora pecorum, quæ pascebantur in his locis, quæ si livida, & vitiosa deprehendebant, solum vertebant, alio commigrantes.* Quod si tanta cura, atque industria Veteres cœli temperationem, noxia ne, an salubris esset animantibus, explorabant; quanto accuratius & carnes, & cætera alimenta sunt deligenda, quibus nempe potissimum ali corpora, aut pollui consueverunt?

XVI. Verum enimvero cum mecum sæpius

reputarem Hebræos non in humiliori tantum Romanæ Urbis regione commorantes, verum etiam perpetuis sordibus, ac putore obfritos valetudine tamen haud quaquam Christianis concedere, hanc demum causam comperi, cur in tanta odoris seditate valeant, vigeantque; eorum scilicet, quod religiosissime servant, institutum pecudes, quibus vescantur, studiosissime deligendi. Si enim earum explorator, partem aliquam viscerum morbosam, aut tabe pollutam deprehenderit, e vestigio illas tamquam suæ genti minime usui futuras rejicit, atque aspernatur. Quæ sane natio cum Sanctissima humanæ redemptionis Mysteria, veluti depositum quoddam esset servatura, quod reapse præstitit; perlatis a Mose legibus divinitus edocta fuit, quo pacto suam quoque valetudinem sustentaret, saluberrimis nimirum pecudum carnibus eligendis: itaut Medicorum quisque peritissimus ex Deuteronomii præceptis, quæ & Theologorum & Philosophorum eruditioni conducunt, conservandi, sustentandique corporis rationem, utiliumque ciborum delectum possit addiscere. Magistratus igitur partes erunt integerrimum quempiam ex civibus, atque iis in rebus intelligentem deligere, cui curatio, ac negotium istud incumbat.

*Hebræi
Romæ
quavis
in angu-
stis, ac for-
dibus ver-
sentur, car-
nium salu-
tariu de-
lectu valetu-
dinem salu-
suam tuen-
tur.*

XVII. Præterea si nobilis quisquam Medicus pristina mercede in integrum restituta in Urbem alliciat, non modo Civium saluti quam optime consultum foret mea plane sententia, cum tantæ peritiæ hominem habituri sint, qui & morbos propulsare, & eorum causas in posterum præcavere possit; verum etiam non mediocre illis adjumentum, ac levamen allatum iri confido: quod certæ salutis fiducia, quam in scientissimo quoque collocamus, præsentissimum sit subsidium ad ægrotudines, molestiasque animi depellendas, quæ ad morbos augendos plurimum conferre solent. Quanquam autem eos, qui nunc temporis in illa Urbe versantur, Medicos ingenio, ac doctrina ornatissimos esse mihi perspectum sit, ipsis tamen id consilium subicere operæ pretium duco, quod parum salubri cœlo utentibus in ejusdem malis mirum in modum profuisse comperimus: danda scilicet est opera, ut Civēs universi, ne egentioribus quidem exceptis per æstatem, atque autumnī magnam partem ad potum nivem adhibeant: neque enim gulæ irritamentum, aut voluptatis illecebra potus nive refrigeratus in eo rerum statu videri debet, quamvis in eum Seneca Quæstion. Natural. lib. 4. cap. ultimo invehatur, sed potius valetudinis firmamentum, atque præsidium. Cujus hercle rei causam cum diligentissima inquisitione pervestigarim, tandem feliciter, ni mea me fallit opinio, mihi videor indagasse, quemadmodum fusc cap. ult. part. post. lib. 1. differui. Enimvero nivis quidem frigus potulenta, hæc vero esculenta, atque ipsū aera, quem inter edendum ducimus, ad arctissimam illam conjunctionem, connexionemque cum eorum principiis, e qui-

*Optimus
Medicus
plurimum
ægrotanti-
bus con-
fers.*

*Potus ni-
ve refrige-
ratus sub
insalubri
cœlo salu-
berrimus
est.*

*Quaratio-
ne id fiat
exponitur.*

bus sunt orta, sive ad temperiem illam revocare videntur, quam per hyemem obtinebant: ita ut eam nix salubritatem afferre possit, qua frigidissimis tempestatibus sub insalubri cœlo fruuntur.

*Disflorum
huc usque
Anacephala-
teosir.*

XVIII. Denique ut sententiam meam in pauca conferam, eo in loco, PATER SANCTISSIME, rem sitam esse censeo, ut quod Hippocrates sapienter effatus est, extremis morbis extrema remedia suadenda sint, atque adhibenda, illa videlicet, quæ mox subjiciemus.

Ac primo quidem stagna, in quibus cannabis maceranda est, quam longissime fieri potest, ab Urbe removenda sunt.

Secundo: Januario, ac Febuario mensibus, ea quæ jampridem illic extructa sunt abstergenda.

Tertio: Vicos omnes, ac semitas Urbis, & cloacas esse purgandas censeo.

Quarto: E publicis cisternis, ac puteis sordes funditus exhauriendas.

Quinto: Per Februarium, ac Martium menses in iis regionibus, qua grassatus est morbus, tum etiam in veteribus stagnorum fossis refusa ligna comburenda.

Sexto: Lanionias tabernas extra mœnia transferendas, ea tamen lege, ut ad sordium eluviam suppetat aquæ copia.

Septimo: Cloacam intra lanienas in Urbe ipsa recludendam.

Octavo: Curandum, ut optimæ notæ carnes, salsamenta, panis, cæteraque cibaria importentur; at fungi, & fructus aut acerbi, aut putidi, aliaque ad victum pertinentia, si minus salubria sint, eliminantur.

Nono: Per hanc saltem æstatem, atque autumnii initium nivati potus usum, vel apud tenuioris fortunæ homines, adhibendum, retinendumque.

Decimo: Id Civibus solatii, gratiæque loco, tribuendum, ut clarioris nominis Medico utantur.

Hæc quidem, BEATISSIME PATER,

mihi dicenda succurrebant, quæ omnia tuo peracri judicio, ac singulari mentis perspicaciæ dijudicanda relinquo, ut quamprimum afflicti, perditique Cives gravissima ista, atque acerbissima calamitate leventur, modo tua secundum divinam eximia benignitas, atque Clementia, nostra consilia fortunarit.

E Vaticanis tuis Ædibus pridie Idus Decembris, Anno MDCCV.

Hujus Consilii successus.

C A P. VI.

Cum autem SANCTISSIMUS PATER commentariolum hoc evolvere non esset designatus, Eminentissimis Cardinalibus Sacræ Consultæ perlegendum, examinandumque mandavit: quod postea-quam illi omni adhibita diligentia, perpenderent, Urbisveteris Præsidi per litteras imperarunt, ut omnia hæc, quo docuimus ordine, ac ratione perficeret.

II. Tandem igitur felices Nuntii allati sunt restitutam Urbevetano cœlo salubritatem, ac pristinam incolis valetudinem; itaut anno statim consequenti, ac deinceps nulla omnino perniciosarum ejusmodi febrium recurreret, postquam scilicet ea omnia, quæ tradidimus, remedia, in usum vocata, ac præcipue stagna longius ab Urbe remota fuissent. Imperare tamen mihi non possum, quin iterum, atque iterum Cives illos admoneam, ne lucri rursus obtemperantes cupiditati, in eandem perniciem incurrant: quod certo certius futurum suspicor, si prope Urbem suam, ut ante-hac, stagna excavarint.

III. Id vero minime hoc loco videtur prætereundum, communi scilicet Civitatis, ac Illustrissimi Præsidis Urbevetani Consilio tantum, tamque præclarum beneficium, posito in Romana ejusdem Urbis porta Monumento, consignatum esse, ut posterorum memoriæ commendaretur.

T E R T I A

E P I D E M I A

Castrensiū Febrium Balneoregii grassantium propter nuper inductas lacunas aquarum dulcium, ac mineralium per æstatem anni MDCCVII.

CAPUT PRIMUM.

De Urbis Balneoregii etymo, ac situ.

Urbis situs, ac nomenclatura.

Alneoregium Urbs est in Etruria Pontificiæ Ditionis inter Urbem Veterem, Montemque Physconem, Episcopali Sede nobilis, vulgari nomine *Bagnarea*; quali Balneum Regis appellata, propterea quod sulphureis aquis ibidem loci adhuc superstitionibus ad recuperandam valetudinem usus fuerit, nec mediocri levamen ceperit Desiderius postremus Langobardorum Rex, cujus iussu Balneoregium primum vocari cœpit, si qua fides habenda est Edicto, quod ejus nomine marmori incisum extat, servaturque (a). Viterbii, cujus exemplar ad me misit Vir Illustrissimus ejusdem Civitatis Prætor.

Edictum Desiderii Regis commentitium esse demonstratur.

II. Illud autem multis de causis confictum ementitumque mihi videtur: primo quidem quod Lacum magnum Tirense (quæ Civitas Vulsinensem lacum olim accolebat, ut colligitur ex Adone in Martyrolog. 1x. Kal. Augusti de S. Christina) Desiderius adjudicat, addiditque Vetulonibus, quorum Urbs multis passuum millibus inde aberat, hodieque in ruderibus servat nomen *Vetulie* haud procul Populonii reliquiis, atque Plumbino. Deinde quisquis Dionysii Halicarnass. Antiquit. Romanar. librum 1. (ubi Antiochum Syracusanum vetustissimum Scriptorem laudat) ut præteream Aristotelem *Politico*. l. 7. c. 10. & Strabonem *lib*. 6. accurate perlegerit, non ignorat profecto primam Itali Sedem non ad Vulsinensem lacum fuisse, sed in inferiori Italiæ parte, quæ Scylletico, Lameticoque sinu continetur, quæque prima Italiæ nomine nuncupata est. Præter hæc quam inepte nugatur ille de tribus oppidis Longula, quam Tirreni ampliatis cognomine, quod pariter effinxit, *Terbum* dici jubet, Vetulonia, ac Tirrena Volturna, quam *Etruriam* olim dictam fuisse fabulatur; quum id regionis semper nomen fuerit: quibus addendum nullam unquam in Etruria fuisse Urbem Volturnæ nomenclatura: fuit autem Voltumnæ fanum, de quo Liv. l. 4.

(a) In ambulacro publici Palatii.

III. Verum, ut ad institutum redeat oratio, animadvertendum est Balneoregium Urbem in duas divisam partes, sive oppida in duobus tumulis, e regione posita, quæ ardua quadam via utrinque acclivi junguntur, quæ ex uno in alterum commeatur. Oppidum autem, quod occidentem solem spectat, *Rhoda*, quod ad Orientem vergit, Civitas nominatur; quæ multo minor est Rhoda, & in abrupti saxi vertice sita; ubi prope miraculum videre est Templum illud Cœnobiumque, in quod paternæ D. Bonaventuræ ædes conversæ sunt, e præcipiti rupis margine, etiam si maximis concussu terremotibus, nunquam hæcenus cecidisse.

Urbis divisio, ac situs.

IV. Rhoda vero in ampliore, sed molliori jugo sita ædificiorum numero, atque elegantia multis partibus superior est, & in planitiem longius excurrit, vix tamen patet Subsolanis ventis ob circumstantes tumulos, & gravibus humidæ telluris adspirationibus objecta est; quoniam ejusdem mœnibus subest ad meridiem latissima vallis, quæ ad perennem usque rivum pertinet, a cujus ripis alii colles assurgunt, sæcundis arboribus, vineisque confiti. At istæ loci facies nunc admodum immutata est repentinè, atque admirando plane casu, quem capite tertio narrabimus.

V. Nunc autem præcipue videamus, quomodo rumor subortæ Balneoregii Epidemiæ Romam pervenerit; ut postea detegamus rationes, quibus aquæ ex jugibus omnino palustres ibidem factæ fuerint.

CAPUT II.

Balneoregii Epidemia literis Illustrissimi illius Civitatis Episcopi ad Auctorem datis primum Romæ innotuit: Consilia utcumque frugifera ad illius, populi que præservationem accommodantur.

Nondum Romæ innotuerat, causam Balneoregii Epidemiæ fuisse aquam ex jugi, ac perenni palustrem redditam, innumerisque insectis inquinatam, ac putrescentem; cum primum ad nos scripsit epistolam plenam doloris Illustrissimus illius Urbis Episcopus, quem aliquot ante annos acuta febre in Urbe graviter laborantem, feliciter curaveramus. Itaque postulavit a nobis, ut viam, qua

Romæ innotescit Epidemia per literas Balneoregii Episcopi.

se, & populum a communi morbo tueri posset, indicaremus. Et quoniam in responso, eidem a nobis reddito, non tantum ignorantiam tunc penitus causam, medicis duntaxat conjecturis, quasi divinavimus, sed, quod plurimi interfuit, ea monita præbuimus, quibus, & ipse Antistes, & plerique Cives, ac præcipue Doctor Flascus, illuc postea una cum tribus Chirurgis per Summam Pontific. benignitatem missus, a grassante pestilenti febris se incolumes servarunt: idcirco pretium operæ existimavimus utramque Epistolam huc transferre, quo clarius appareat, homines bonæ mentis, ac temperatos communia mala vitare posse, cum velint.

ILLUSTRISSIMO CLARISSIMOQUE VIRO

DOMINO JOANNI MARIÆ

LANCISIO,

*Intimo Cubiculario, & Archiatro Pontificio*ONUPHRIUSELISEUSEPISCOPUS
BALNEOREGIENSIS

S. P.

*Episcopi
Balneore-
giensis
Epistola
ad Aucto-
rem.*

QUæ tua est humanitas, & virtus mihi olim Romæ graviter ægrotanti fausto ad salutem reditu, optime perspecta, VIR ILLUSTRISIME, allicit, ac pæne me cogit, ut propriæ nunc etiam ac publicæ tuendæ gratia valetudinis, tuis iterum consiliis indigens, ad te fidentius confugiam. Etenim febres indolis omnino prævæ Balneoregii in præsentia grassantur, quæ nec ipsis Medicinam facientibus pepercerunt, quippe tam Doctor Berardus hujus Urbis Medicus ordinarius, quam Doctor Ciocerus, deinde arcessitus communi hoc morbo graviter detinentur: quinimmo Doctor Poggius, qui postremo intervenit, pavidus jam veretur, ne brevi eundem in morbum incurrat.

*Febrrium
natura &
accerbitas.*

II. Hæ autem febres, quas vermes, & commitari, & producere vulgus opinatur, adeo debacchantur, ut si forte unum aliqua in domo invaserint, paulatim simul ac periculose omnes corripiant; quo factum est, ut per hæc tempora octo vel decem singulis diebus in Urbe, cæteroqui minime populosa, decedant.

III. Accedit vero ad hujus mali gravitatem quod Pharmacopolæ iis destituuntur pharmacis, quæ ad hanc rem existimantur necessaria. Desideratur quoque Chirurgus: nullus fere est qui ægris pauperibus opportunam opem ferre noscat. Verbo dicam, in summa omnium miseria versamur.

IV. Quid interim publica in calamitate mihi Divina providentia adhuc sospiti, aliisque istius Urbis Civibus, quibus in Domino præsumus, agendum sit, Tu quam primum, & velim suggeras, & facturum confido. Vale. Balneoregii v. l. Id. Augusti MDCCVII.

Lancisii Oper. Tom. I.

(a) num. 19.

ILLUSTRISSIMO AC REVERENDISSIMO

PRÆSULI

ONUPHRIO ELISEO

BALNEOREGII EPISCOPO,

JOANNES MARIA LANCISIUS

S. P. D.

Magno, justoque dolore acceptis literis tuis confectus sum, ILLUSTRISIME PRÆSUL, ex illis enim cognovi, malignas febres non sine ingenti animi tui ægitudine istic vagari: verumtamen, ut simul intellexi, bona te huc usque valetudine perfrui, eo quidem majori gaudio sum perfusus, quo magis sperare possum consilia mea tibi opportune subventura. Non enim vigilantissimus Pastor, ubi summa servandi sui Gregis necessitas urget, absque ingenti discrimine, ac mœrore officiis suis deesse potest.

*Auctoris
responso.*

II. Et quanquam, ut tibi pro tua in me fide, atque humanitate parem gratiam referre possim, totius facti seriem mihi innotuisse oportet (nam jejunam nimis ad nos historiam scribis) nihilominus tamen cavebo nunc quantum potero ab incomptis incertisque præsidis, ne pro salutari periculoso consilium ipse transmittam.

*Pleniorum
morborum
historiam
desiderat
Auctor.*

III. Hæc, meo judicio, vacant omni dubitatione, scilicet communem morbum commune habere causam. Communem vero causam vel in aere, vel in cibis, vel in aliis quibusvis corporibus, quæ ad nos extrinsecus undequaque perveniunt, & a quibus nos tueri vix possumus, reperiri.

*Communi
morbo
causa
communis
scilicet
aere vel
aqua, cibis
aut potibus.*

IV. Tametsi vero quænam ejusmodi causarum vigeat Balneoregii probe non noverim; suspicor tamen Hippocratis (a) oraculo (vel cujus cujus sint, quæ habentur in calce libri de natura hominis) cum unus idemque sit morbus, qui istic communiter urget, illius semina in aere potissimum contineri, ac deinde in præparata vestrorum Civium corpora tum proximo contactu, tum per ipsos cibos, & potus ab aere inquinatos, facillime propagari. Præterea longus rerum usus docuit, me aeris labem, quæ haud tota quidem in provincia sit, sed peculiari in oppido, vel Urbe, atque ineunte æstate se prodit, plerunque initium capere ab aquis, ex Magistratum, oppidanorumque indiligentia ad stagnandum, & putrescendum alicubi in vicinia damnatis; unde miasma heterogeneum, crassum, ac male olens circumfuso aeri minimo negotio permiscetur, quod eadem facilitate puteales aquas, fructus, olera, carnes, & quid quid aliud est alimentorum, ita afficit, ut vitæ auxilia in malorum, mortisque causas brevi convertat.

*Aeris labem
suscipitur
Auctor, eum
que stagnantium
aquarum
vitio infectum.*

V. Sed jam cognosco æquitatem tacitæ expostulationis tuæ. Etenim non tam causas,

Aqua aerem, aer cibos, & potus contaminat.

S 3

quam

quam remedia, quibus contagionem istam præcaveas, vehementer quærere videris. Morem itaque gero, sed in primis magnopere gratulor, illud a me tibi probari non posse alexipharmacum, quod, quanquam tribus duntaxat adverbiiis constitutum, valentius tamen, ac salubrius est quocunque alio, sexcentis constante principiis. Hoc sane ex (a) Tyaneo desumptum ita habet CITO, LONGE, TARDE. Nimirum fuge cito, ac longe, redit tarde. Tu enim, cum pro egregiis tuis meritis isti Ecclesiæ laudabiliter præsis, in illorum cœtum felicissime cooptaris, qui a Deo constituti sunt, ut proprias animas ponant pro ovibus suis. Ita enim cum Divino Numini reverentiam præstare debeas, non dubito, quin pœnam illam reformides, quam idem Dominus (b) Prophetæ verbis comminatus est fugienti cultum Dei: *Qui longe est peste morietur.*

VI. Enim vero, quoniam homines continentes raro, incontinentes, & intemperantes e contrario facile, & frequenter aeris vitia contrahunt: idcirco nullum tibi securius erit ad prophylaxis remedium, quam prudens, ac religiosus, immo pene superstitiosus sex rerum non naturalium usus.

VII. Verum ne obscuris Artis Medicæ vocibus Te suspensum detineam, clara, simplici-que sequentium canonum serie, veluti per lacinismum Tibi satisfactum iri confido. Cum enim latrante nunc sirio, cogitari non possit de lacunarum, ac paludum, si quæ istic sunt, exhaustu (medela namque, propter maiorem corruptorum corporum agitationem, & cum aere permixtionem ipsomet malo deterior esset) universam præservationem ex duobus potissimum principiis abunde deduces, quorum alterum est, ut vel nihil, vel quam minimum inquinati aeris, cibi, & potus in viscera admittas; alterum vero ut tuum, quoad fieri potest, corpus defendas a collectione morbidæ, ut ajunt, apparatus, in quem aëria inquinamenta, uti scintillæ ignem flammamque tantummodo accendunt, ubi idoneam materiam ad conflagrandum inveniunt; sævire maxime solent, ac debacchari.

VIII. Primum itaque cum Tu Illustrissime Vir cœlum fugere prohibearis, locum saltem in Urbe ista, quemadmodum consulit (c) Hippocrates, mutare, si opus fuerit, oportebit; scilicet ut Aedes tuæ a corruptis aquis, vel a quovis principio labis aereæ quam longissime absint; ac fenestras, si quæ sunt, claudas, per quas ventus a cœnoso sinu influere possit.

IX. Secundo, ad vitandas cruditates, & vaforum plenitudinem, quæ morbidam nostrorum corporum affectionem constituunt, protinus cibi aliquid circumcidendum, vitæque puro, & simplici utendum erit. Unde facilis alimentorum concoctio. Danda insuper opera, ut carnes elegantur animalium, quæ non in solo Balneoregensi pastu, sed aliunde advecta, & recens mactata fuerint; cavendumque a fructibus tum multis, tum immaturis, ac præsertim a lauta cœna, quam

sola panatella cum ovo sordili debet absolvere.

X. Tertio: In potum adhibebis vinum optimum nive refrigeratum, ac pro ratione temperamentorum vel nulla, vel modica dilutum aqua, quæ salubris sit oportet, & aliunde, ac, si fieri potest, ex Nuceriæ fonte delata.

XI. Quarto: Cura, ut domi Te contineas tumante solis ortum, prope occasum: utroque enim tempore aer crassior, ac gravior evadit, putidasque particulas in se firmiter nectit, easque in nostrum corpus pertinaciter intrudit, ac figit. Cave etiam, ne te nimium exerceas; nam, cum per motum rapidius in gyrum agatur sanguis, major proinde ambientis aeris copia intra vasa urgetur, & admittitur: quo plus igitur moveberis, eo plus etiam malignorum in aere natantium effluviolorum copiam assumes.

XII. Quinto: Diluculo semper & prius quam recludantur fenestræ, sæpius utere frusto panis ex vino optimo, aut potu coffe, non raro fume pauxillum Diascordii Fracastorii, & Confectionis de Alkermes; aliquando etiam jus vitulinum, incoctis radicibus scorzonæ, ac soncho; jejunum namque corpus est veluti spongia ad ea facilius imbibenda, quæ in aere deleteria sunt semina.

XIII. Sexto: Resinora pariter ligna, pini videlicet abietis, citri, aurantiorum, cupressi, fraxini, ac juniperi, quo magis fieri potest, ardeant in camino, & universa domus nunc solo accenso sulphure, nunc herbis odoriferis, & præsertim baciis lauri, & juniperi, modico admixto aceto, suffumigetur.

XIV. Septimo: Spongiam perpetuo tecum feres, imbutam theriaca, quæ aceto rosaceo, & aqua, ut vocant, Reginæ Hungariæ, ac florum aurantiorum soluta sit, eamque spongiam sæpe naribus admove, cum per Urbem, ac per illam præcipue ejusdem oram diverteris, quæ suspectam mihi paludem respicit: quibus quidem locis cave, ne salivam deglutias, sed cura illam semper expuere; namque maximum id est contagionis prophylacticum remedium.

XV. Tandem moneo Te, ut plenissimis sis tranquillitatis, atque ut constanti in Deum fiducia, omnique penitus amota perturbatione animi, non solum sospes vivas, sed, boni Pastoris officium gerens, alios spe dejectos, ac pusillanimes erigas. Metus enim, ac tristitia, ubi de febris agitur epidemica, omni veneno pejor est; cum inde præcordiorum nervi subteantur, & liquida intercurrentia suis a motibus naturalibus interclusa facile labem contrahant, & fervent.

XVI. Hæc tibi Vir Illustrissime indico, proboque præservationis consilia, quæ summatim fere in universum commodissime Cicerone persecutus est in eo lib. qui de (d) Officiis inscribitur, atque in hanc sententiam, non Antipatro solum, cui asseritur, sed Hippocrate dignam effatus est: *Valtude sustentatur notitia sui corporis, & observatione earum rerum, quæ aut prodesse solent, aut obesse, & continentia in vitæ,*

Tertio Vinum nive refrigeratum cum minima aqua copia, & aliunde ad vesicæ bibendum.

Quarto Domo non exeuendum ante solis ortum neque prope occasum: cavendum ab incitato motu.

Quinto Cusumodi jentaculum sumendum.

Sexto: Monitum de suffitu.

Septimo Spongia naribus admoveenda, quibus odoribus imbuta.

Cum primis equum acinum habere oportet.

Quomodo noceant metus, & tristitia in epidemicis.

Ciceronis sive Antipatri sententia de vitanda valetudine.

Alexipharmacum tribus adverbiiis constans, Cito, Longe, Tarde. Hoc est Cito, ac Longe fuge, Tarde redi.

Sex rerum non naturalium usus modicus valde conducit.

Mediæ æstate de siccanis lacunis non est cogitandum: nam remedium malo deterius esset.

Primus canon de domicilio eligendo, fugendoque aere vitato.

Secundo Vitæ copia minuenda est: curandumque ut salubris sit.

(a) Ex Philost. 4. in vita Tyanei. (b) Ezechiel. cap. 5. v. 12. (c) Loc. sup. cit. (d) num. 86.

vultu, omnique cultu corporis. tuendi causa, & prætermittendis voluptatibus, postremo arte eorum, quorum ad scientiam hæc pertinent.

XVII. Verum de iis plura fortasse, quam oportuit, sed pauciora, quam volui. Est enim quædam etiam in scribendo jucunditas, ubi simul impellunt observantia in Te, Illustrissime Præsul, & amor erga publicam salutem. Vale. Romæ Id. Aug. Anni MDCCVII.

XVIII. Rationes autem si quis cupit horum consiliorum adeat postremum capitulum par. posterioris lib. primi, in quo prophylacticam methodum fusius tractavimus.

CAPUT III.

Lapsus integri Collis prope Rhodam in Urbe Balneoregii; unde rivus interceptus, & complures lacunæ apertæ sunt.

ILLUSTRISSIMUS itaque Balneoregionensis Episcopus de stagnantibus aquis admonitus, quas ipse ego sævientis epidemiæ causam, atque originem suspicatus fueram, totius eventus seriem Etruscis literis, quas Latinas damus, ad me perscripsit: Id autem fuit, inquit, tantæ calamitatis initium. Scilicet non exigua collis pars, quæ ultra rivum e regione Rhodam spectat, miserando hercle spectaculo Kalendis Maii anno 1707. hora noctis septima cœpit loco cedere, & fluentum versus prolabi. Quum enim argillosa, irrigua, ac fluxiore terra constaret, præcipue fontibus scatens (unde vulgo dicitur *Fontaniche*) facili negotio corruit, quod propter assiduas ingentisque pluvias, toto vere delapsas plus solito subactus, ac mollitus, & pondere, moleque auctus esset, tum vel maxime quod ejus basis ad fluvii ripam, exuperanti sæpius aquarum copia, vehementer fuisset abrafa, atque suffossa. Neque fortassis e conspirantium causarum numero eximendum cuiquam videbitur quantulumcumque momentum impetus, quod per id temporis addi potuit a proximo novilunio, solisque defectu; quæ licet in sequentem diem inciderint, neminem tamen futurum arbitror ingenuum rerum æstimatorem, qui sublunaribus humidisque corporibus aliquantulum intestini motus ab iis neget accedere.

II. Telluris autem prorutæ latitudo non minor quam bis mille passuum fuit. Ea igitur per biduum sensim in inferiora defluxit multiplici lapsu, atque erratico. Etenim, quemadmodum rivi alveum penitus obstruxit, ita ob inæqualem hic atque illic occurrentium corporum vim atque renisum, inæqualia pariter plana, ac ridendos ferme casus invexit, si ab incolarum damnis abfuissent. Siquidem vineæ aliquot sartis tectisque ordinibus suis, salvæ etiam ædiculis, & tuguriis, integræ atque illæsæ inferioribus infederunt; itaut Casa quædam, in qua mulier parturiebat (quæ feliciter interea fœtum edidit) 24. pedes incolumis progredieretur. At pleræque vineæ validissimo impetu provectæ, partim sibi invicem illatæ, partim a mutuis contactibus divulsæ sunt: at-

que idcirco alibi in tumulos excreverunt, alibi in valles, magnosque hiatus depresso, discissæque fuerunt. In quæ subinde infera loca eadem aquæ intercepto per rivum cursu, quini-

Stagna & lacunæ quo pacto extiterint.

mo aliæ etiam sulphuræ ex ipsomet solo ab apertis hic illic recens venis erumpentes exundarunt; variisque in locis collectæ complura stagna, & lacunas quam citissime effecerunt, quas quidem numero decem diligenter delineatas vidimus in Topographia; quæ ad nos allata fuit. Harum autem maxima ad meridiem restagnabat, variisque admixtis vegetabilibus computrescebat e regione Patrum Capuccinorum; qui ex eo tempore ingentem culicum vim, aliorumque insectorum examina, quæ nunquam antea spectaverant, plagam illam invasisse mihi etiam, qui post tres annos illuc commigravi, affirmaverunt. Præterea putidis vaporibus infecto aere totus ille tractus pessime olere cœpit, atque incolarum color ex vivo do, ac nitido in flavum & pallidum verti, quod semper fieri assolet, ubi putrescentibus aquis cœli temperies, & crasis immutatur.

Aeris fortior, & incolarum color deterior factus.

III. Et quanquam Illustrissimus Antistes futura mala e stagnantibus laticibus prævidens paulo post majorem lacunam, quoad fieri potuit, apertis scrobibus exhaurire, nec non deductis illuc perennibus aquis ejus solum abstergere, tandemque accenso igne purgare studuisset: nihilominus epidemiam antevertere ipsi non licuit, cum multa alia stagna, quanquam minora, vitium tamen illi aeri jam illatum assidue foverent.

Episcopi cura, ac studium excitanda majori lacunæ.

CAPUT IV.

Jussu SANCTISSIMI PATRIS mittuntur Balneoregium Medicus, Chirurgi, pharmaca, & multa pecunia, ut excitato Nosocomio, quam citissime periclitanti populo succurratur. Accidit Auctoris in id Consilium.

INterea temporis BEATISSIMUS PATER non solum Balneoregionensis Antistitis literis sed nuncio etiam permotus, quem de maligna ibidem grassante epidemia Amplissimi Patres Consultationibus rerum totius status Ecclesiastici præpositi ab Illustrissimo Præsule Foscari Viterbiensi Prætoce acceperant, hanc mihi curam injunxit, ut sine ulla cunctatione eidem Episcopo rescriberem, Cives illos, ac præsertim egentiores non tantum opportunis remediis, verum Pontificiis quoque largitionibus, quam primum sublevatum iri; Quod mehercule ut sedulo perficeretur, quanta maxime potui diligentia peritissimum Medicum Josephum Mariam Flalchium, ac tres Juvenes robustos, atque in re Chirurgica diu versatos e Nosocomio S. Spiritus in Saxia delegi, illuc quam citissime allegandos, meumque pariter consilium tum prophylacticum, tum therapeuticum exaravi.

St. Patris diligentia, qua ingruenti malo obviam ivit.

II. Itaque constituta iisdem magna, æqua scilicet labori, ac vitæ discrimini, quod ab æstu, aerisque labe subire poterant, mercede, dis-

Medici, & Chirurgorum Romæ discessus.

ut cum variis etiam præfidiis Balneoregionensibus irent subventuri. Præterea idem Clementissimus Pontifex mandavit, ut quanta opus esset, auri summa a Quæstore illius Provinciæ eidem Antistiti ad publicum ibidem Valentinianum instruendum, adornandumque illico subministraretur.

III. Ut autem consilia mea ad restinguendas epidemias, quæ illo in populo gliscebant, febres, diligentius exararem; ere putavi totius facti seriem ex literis partim Episcopi, partim etiam ipsius Prætoris perstringere, cujus summa sequens est.

HISTORIA FEBRIUM BALNEOREGII GRASSANTIUM.

*Rhodia
primum
altera
Balneoregii
pars e
epidemiam
fecit.*

IV. Tractus ille Balneoregionensis Urbis, hoc est pars Rhodiæ, quæ lacunas nuper collectas respicit, prima sensit morborum vim; unde Cænobium Capuccinorum (quorum Præses, quem Guardianum appellant, tandem castrensi febre correptus diem suum obiit) cum propius stagna prospiceret, luem aeris statim ab initio excepit. Deinceps vero eadem cæli labes sensim per reliquam illam regionem vicatim serpsit, servato tamen more, ut passim fieri solet, scilicet, ut eo gravius incolæ plecterentur, quo magis iidem stagnantibus aquis essent vicini.

*Civitas
pars altera
Balneoregii e
lacunis distat,
incola-
mis fuit.*

V. Atque idcirco altera illius Urbis pars, quæ orientem respicit, diciturque Civitas; quoniam longe ab ipsis lacunis distat, elatogue in colle sita est, epidemica affectione non laboravit.

*Natura
Symptomata
ejusmodi
febrium.*

VI. Febres vero, quæ populum illum vexarunt, in singulis ægris fuerunt pene similes, scilicet invadebant quotidie plerunque cum levi frigore, ac rigore, mitelque perdurabant usque ad quintum vel septimum diem, ac brevibus matutinis intervallis desinere videbantur. Statim ab initio appetitus dejectus, pulsus parvi, & debiles, calor mitis, non sæpe urens; vires utique semper languidæ, faciei color subflavus, & cadavericus; sitis cum lingua aspera, & subnigra; urinæ ut plurimum crassæ, & confusæ, cum vero clarescere incipiebant, prodromi erant incrementum cerebri morborum. Augebatur subinde malum circa septimum, itaut excretis frequenter per superiora, atque inferiora vermibus qua vivis, qua mortuis, Ægri primum anxietatibus, ac lipothymiis, mox apparentibus per cutim papulis modo subrubris, modo livescens, & accedente capitis dolore, subdelirio, & comate, induræque levibus tendinum convulsionibus, quas jestigationes appellant, nono plerunque, undecimo, vel decimo quarto die mortem obibant.

*Quæ crisi-
barum fe-
rentium fue-
rit.*

VII. Qui vero inter paucos evadebant, ii quidem levabantur sudoribus, & papulis copiose erumpentibus, larga etiam narium hæmorrhagia; Atque iis, qui diu cum morbo confecti fuerant (videlicet prope vigesimum diem) opem tulerunt abscessus ad aures, non

tamen suppurantes: quod si fieret, omnes interibant; dummodo tamen dysentericus fluxus supervenisset.

VIII. Cæterum illud miseros reddidit Balneoregiones Ægros, quod cum multi decumberent, & contagione alios afficerent, vix ullus amplius supererat, qui miseris Ægrotantibus succurreret. Quare tanto, & Deo gratiora, & Civibus acceptiora futura tunc sperabantur præsidia, quæ a Sanctissimo Patre erant illuc transmittenda.

*Miseri
Ægrotan-
tes omni-
bus auxi-
liis desti-
tuti.*

CONSILIUM AUCTORIS.

IX. **E**X literis ad hanc diem ab Illustrissimis Viris Balneoregionensi Episcopo, & Viterbiensi Prætoris acceptis, ac potissimum ex signis, ac symptomatibus popularis affectionis peculiari in scheda narratis, non obscure intelligemus febres illas, cum in omnes pene Cives eodem modo, ac sine ullo fere discrimine, magnaque cum strage, atque etiam per contagium grassentur, malignas omnino esse, epidemicas, ac pestilentes ab una eademque communi omnibus causa profectas, nimirum ex cæli vitio a corruptis laticibus orto; cum qui prope induratas lacunas degunt, publico malo corripiantur; qui e contrario procul habitant, immunes omnino hucusque persistant.

*Febrium
ortus a
corruptis
aquis.*

X. Hæc autem aeris labes frequentius, quam vulgus opinatur, a stagnantibus in vicinia aquis proficisci solet. Nam cum eadem innumeris vegetabilium, insectorumque corporibus contemnerata æstuent, & putrescant; fieri non potest, quin & nidulantium ibidem vermium in musculas, culices, aliosque papiliones abeuntium sæturam augeant, & perennem vim sulphureo-acrium particularum, vitiando aeri parem, præbeant, faciantque proinde, ut vermiculorum examina, simulque cæteræ pestiferæ moleculæ in ipsa accolarum corpora incumbant, in quæ illa sensim tum spiritus ducta, tum cisternarum, putealibusque lymphis, ac fructibus etiam admixta minimo negotio illabantur. Civium autem corpora, prout ante magis vel minus fuerint affecta, celerius aut tardius, magis aut minus in communes morbos incurunt.

*Quo pacto
ex putrescentibus
aquis vi-
tietur aer.*

XI. Utraque vero palustria hæc corpuscula, scilicet organica, & inorganica, quibus aer istic contaminatur, omnium primo habitantium cutim fœdant, quemadmodum vapor accensi sulphuris maculare solet vultum fossilium tractantium: simul etiam in stomacho, atque intestinis, in præcordiis, & cerebro sedem figunt, atque iis omnibus locis pro diversis partium usibus diversam labem inurunt. Unde mox infirmatis, inquinatisque cum saliva cæteris chyli fermentis, bile præsertim, reliquisque particularibus corporis liquidis, una cum succo nerveo cuncta proficiscuntur mala, & symptomata, quæ istic in Ægris animadvertuntur, nimirum sitis, ac linguæ siccitas, appetitus viresque dejectæ, vermium copia,

*Quomodo
corpus in-
colarum
aeris
miasmato
interius,
& exte-
rius affi-
ciatur.*

copia, febres lentæ primum cum frigore, ac rigore; mox vero, labefactato quoque sanguine, convulsisque præcordiis, anxietate, & tyncopticæ; subinde ut transductis ad cerebrum multis pravæ indolis recrementis, dolores capitis, deliria, sopores, & convulsiones, ita ad corporis ambitum subsistentibus acro-malignis ichoribus exanthemata, atque apud aures parotides nascuntur. Tandemque mors appropinquat, cum coacta liquida mobilitatem, & fibræ cordis, cerebrique enervatæ premendi, pellendique vim prorsus amittunt.

*In quibus-
num fuit
crisis salu-
saris.*

XII. Sanantur contra, qui majori solidarum partium robore donati, ac minori pravorum humorum copia, & malitia referti noxios humores per crism, vel per abscessus discludunt, atque dispellunt. Quod sane accidit, quoties consociatis viribus tum liquidarum partium ad depurativam fermentationem tendentium, tum solidarum ad valide propellendum a centro ad peripheriam, atque ad cæteros excretorios ductus quidquid extranei, quidquid etiam pestiferi ingestum fuerat.

*Quenam
præstari
possent in
præsentia
epidemiæ
æstate vi-
gente.*

XIII. In hoc igitur miserrimo rerum statu, quum per æstum, quo nunc urimur, derivandarum putrescentiarum aquarum sine magno incolarum incommodo spes nulla affulgeat (quod tamen hiberno tempore nullo negotio, magnoque emolumento perfici poterit) hæc tria potissimum spectanda supersunt. Primum quidem, ut aquarum, & cæli vitium, quoad ejus fieri potest, emendetur; Secundum, ut Civium corpora tueamur; Tertium vero, ut hujusmodi malo correptos, pro virili parte congruis pharmacis eripiamus.

*Vitium æ-
ris emen-
dandum,
& quo pa-
cto.*

XIV. Quod ad primum, & secundum attinet, repetantur ea, quæ in epistola ad Illustrissimum Episcopum data in censu prophylacti-
corum posuimus. Nimirum noctu, atque oriente sole resinosa ligna, juniperi videlicet, pini, cupressi, ac mali Medicæ; qua parte præfertim Urbs lacunas spectat, affatim comburenda sunt. Hoc enim consilio magnus Hippocrates quamdam Græciæ Civitatem a pestilentia liberavit. Aquæ vero pro potu, & coquendis cibariis aliunde, atque ex salubri cælo supportandæ sunt. Quod si lacunarum circuitus modum non excedat, ruderibus, & viva calce possent oppleri, ac super aggesta humo eadem ligna succendi.

*Hippocra-
tis consi-
lium, quo
Civitatem
Græciæ a
peste libe-
ravit.*

XV. Deinde quod ad tuenda incolarum corpora a vitiati aeris pernicio, cum certum exploratumque sit hisce febribus tentari non solere homines parcos, & continentes, plerumque autem in eos incidere, qui parum moderato utuntur victu, ac minus laudabili: propterea ad concionem vocandi sunt Cives, atque admonendi, ut ad Christianæ pietatis normam sobrie, ac frugaliter vivant, atque hæc studiosissime servant.

*Iure &
carnibus
etiam die-
bus vetitis
vescenda,
cum
SS. Ponti-
ficis venia.*

XVI. Primo autem impetrata a Summo Pontifice venia, quæ fere nunquam in ejusmodi rerum casibus abnegatur; per æstatem, ac proximum autumnum carnum jure vescantur vetitis etiam diebus, quibus pro Ecclesiasticæ disciplinæ Instituto est abstinendum.

Id enim in causa esset, quo minus probo victu uterentur.

XVII. Secundo cædendas in lanienis pecudes e longinquis pascuis curent adduci; & reliqua, quæ jam superius capite secundo deduximus.

XVIII. Denique quod ad curandos Ægrotos pertinet, hæc mihi præ cæteris monita saluberrima videntur, quæ non ambiguis indicationibus innituntur: scilicet, primo vires Ægrotis nullo modo adimendi, sed conservandi, ac reficiendi. Secundo expurgandi abstergendique primas chyli vias a palustribus inquinamentis. Tertio ad morbidorum humorum, qui sanguinem jam polluerunt, exitum emulsaria aperiendi. Quarto febrile fermentum specificis conterendi, ac debellandi. Quinto reliquias lethiferi succi, qui universum corpus pervasit, cicurandi, expellendique.

*Quibus
regulis æ-
grotorum
curatio in-
niti de-
beat.*

XIX. Hæc autem omnia in usum venire, commodumque pauperibus præstare vix poterunt; nisi Valetudinarium istuc quam citissime instruatur, atque adornetur: Nam non alia ratione omnes ac singuli Ægrotantes summa, ut opus est, diligentia ab uno Medico possunt invisari, iisque a duobus duntaxat, vel tribus pietate viris assidua servitus, & congrua medicamina salubresque cibi adhiberi valent. Huc accedit, quod si Nosocomium in aliquo Monachorum Cænobio sub clementiori, ac longe a stagnantibus aquis loco instituat, multo melius Ægrotis consuleretur: tuto enim, ac facilius illuc transferri possent Ægri, prout Romæ tametsi a longe positus regionibus in Valetudinaria conveli solent.

*Primum
omnium
instruen-
dum est
Valetudi-
narium,
& quibus
de causis*

XX. Itaque primum ne vires detrahantur Infirmis, caute admodum ad sanguinis missionem procedendum; eamque nonnisi corporibus probe nutritis, vermiumque labe minus affectis adhiberi velim. Neque ob id, quod natura interdum hæmorrhagias utiliter istuc tentaverit, sine perspicuis indicationibus, ac procul a contraindicationibus eam cæco casu imitari oportere arbitramur.

*Sanguinis
missio cau-
te admo-
dum adhi-
benda.*

XXI. Secundo: Cacochema corpora, & parum continentia, atque ad vomitum proclivia, vomitu ipso statim ab initio purganda esse censeo, ut exitiale virus, & vermium seminarium tollatur e stomacho, antequam sanguini misceantur. Tartarum itaque Emeticum, aut, si hoc deerit, vinum Emeticum robustioribus propinandum est.

*Corpora
ad vomitum
proclivia vo-
mitione
purganda.*

XXII. Tertio: Iis vero, qui nullam ad vomitum propensionem habent, ante tertiam diem mite catharticum præberi velim, veluti cassiam cum Tamarind. Elest. Alexandrini unciam, aut Tryphææ Persicæ, aliorumque hujus generis seminiunciam, addita Chinæ chinæ pulveris drachma, & salis tartari fixi, & oculor. cancror. ana gra. x.

*Cæteris
mite ca-
tharticum
præben-
dum est.*

XXIII. Quarto: Post lenem ejusmodi purgationem nihil præstantius, aut opportunius erit, quam admoveve vesicantia cruribus, & brachiis, nec non quoties caput impetitur, pedibus quoque sinapismos.

*Vesicantia
deinde, &
sinapismi.*

XXIV. Quinto: Chinam chinam cum ol. Mat.

*Chinæ chi-
næ, &*

oleum
Matthio-
li, & al-
tera pur-
gatio.

Matthiol. quam bis singulis diebus, si res tulerit, dare oportet: Imo post diem decimam quartam observandum Medico est, an locus sit alteri leni quoque cathartico cum China china pariter propinando. Nulla enim alia tutior est via hujus edomandi, ejiciendique e corpore veneni: quandoquidem ea ratione non pauci Romæ exitium in Leonina Civitate ex febribus a corruptis aquis imminens effugerunt.

Frictiones,
& inun-
ctiones.

XXV. Sexto: Præterea sæpissime perfricanda sunt crura, & perungenda Hungaricæ Reginæ aqua & oleo Matthioli cum nitro, & clysteres etiam injiciendi ex jure cum aliquot guttulis ol. Matthiol. & Sacch. rub.

Boli ex
Diascordio
Fracastor-
ii, &c.

XXVI. Septimo: Bolos quoque ex Diascordio Fracastorii, & conf. de Alchem. semidrachmam pondo dare operæ pretium fuerit; amara enim, & cardiaca plurimum valere in ejusmodi febribus comperimus.

Quale deco-
ctum a-
grotis pro-
pinandum.

XXVII. Octavo: Bibant largiter Ægroti modo decoctum ex C.C. usto, radicibus Graminis, Scorzonæræ, atque Sonchæ paratum; modo aquam Sonchæ, & Cardui sancti solutis sem. melon. & admixtis pulveribus C.C. Margar. Smaragdor. & rad. contrayervæ. Quod si magnus vermium numerus animadvertatur, aliquantulum hydragyri aquis saltem stillatitiis admisceatur, agiturque. Sed vas fictile sit, vel vitreum, non cupreum.

Preces ad
Deum ad-
malire-
missionem
imperan-
dam.

XXVIII. Nono: Postremo, quod primo loco ponendum erat, tam acerbæ calamitatis remissio a Deo precibus est exposcenda; cum humana consilia, quæ vel artis usus, vel rerum pericia subicere potest, quæque ipsi ego Paternis Summi Pontificis jussis obtemperaturus exposui, nisi Omnipotentis Dei benignitas fortunaret, bonum exitum non fuit habitura.

C A P. V.

Erectum Balneoregii Nosocomium; Res Medicae diligenter procurata; ac supplicationes, aliæque ad Deum preces per Episcopum institutæ.

Quo pacto
Nosoco-
mum fue-
rit adori-
natum.

Medicus igitur Flascus tribus sibi Chirurgis adjunctis statim profectus Balneoregium cum ejus Urbis Episcopo primum omnium deliberavit de situ domus eligendæ, ad quam, velut in Valetudinarium, Ægroti præsertim pauperes contrahendi erant. Quum autem omnia studiose perpenderent, vetus tandem seminarium, quod longe a lacunis, & in salubri cælo aberat, in quod mares convenirent, delegerunt, ac vicinam domum fœminis assignarunt. Confestim hæc domicilia XIII. Kal. Septemb. omni suppellectilium genere excipiendis, curandisque Ægris necessario instructa sunt, quibus comparandis coemendisque Benignissimus Pontifex larga manu pecuniam suppeditaverat. Neque Balneoregionis Episcopi pietas silentio est prætereunda; quippe qui partem aliquam eorum pro virili præbuerit, locumque illum a Clementissimo Pontificis nomine CLEMENTIÆ DO-

Nosoco-
mum Cle-
mentis
Domus
appella-
tum, qua-

MUM in posterum voluerit appellatum. *morbem.*

II. Itaque collecti seorsum mares, ac fœminæ populari morbo laborantes magna cura *Quo pacto egrotantes curati fuerint.*

illis enim Chirurgus unus, & duo Capuccini Patres adstabant, his vero suis pariter Chirurgus, & piæ aliquot mulieres interserviebant. D. Flascus autem totius negotii moderator ubique aderat, opportuna cuique medicamenta præcipiens. At vero cum partitis prudenter ministeriis, & corporis & animæ studium susceptum esset, nil cuiquam omnino defuit, quod ad utramque salutem obtinendam pertineret: itaut postea, & paucissimos morbus absumpserit, & qui forte interierunt, omnes Ecclesiasticis subsidiis, ac Sacramentis, quæ suis ipse manibus Balneoregionis Episcopus ministrabat, adjuti, præsentem hanc vitam cum meliore commutarint.

III. Roma interim assidue, quæ usui erant, medicamina, etiam pretiosiora afferebantur nunquam satis laudanda Pontificis nostri liberalitate, ac munificentia. Quin etiam optima cibaria affatim suppetebant, cum diligentissime provisum esset, ut præstantissimæ carnes, & salubres aquæ aliunde adveherentur. Impetrata præterea a Sanctissimo Patre venia, per quam etiam qui adhuc incolumes Balneoregii plagam insalubrem habitabant, uti possent jure carniū per eos quoque dies, in quibus propter Ecclesiasticas sanctiones vetitum est.

Medica-
mina, &
necessaria
usibus un-
de allata.

IV. Cum primum autem Nosocomium apertum fuit, Balneoregii Antistes sacrorum studiosissimus in tanta divini auxilii necessitate boni Pastoris partes nullas reliquas fecit. Illico enim indixit Supplicationes; habuit ad Populum Homiliam; assiduasque preces fudit, ut & Deum votis suis ad prosperos successus flecteret, & Gregem a noxiis criminum pascuis avocaret, illumque ad continentem, castumque vivendi morem redigendo, morbos, atque incommoda ex immoderato, atque intemperanti voluptatum usu oriri consueta præverteret. Superfedeo autem hic sigillatim ista omnia recensere, cum Medicam ex instituto, Sacram vero historiam obiter tantum mihi scribendam proposuerim.

Quid inter-
rim effe-
rit pro suo
munere
Balneore-
gionis E-
piscopus.

V. Et quoniam momentum non leve tum historicæ veritati, tum grato animo Illustrissimi Balneoregionis Episcopi detraxisse videri possem, si aliquot Epistolas tam ab eo, acceptas, quam ad illum datas præterirem; idcirco eadem sedulo hic exscribendas curavi.

ARGUMENTUM

Episcopus gratias agit Auctori pro officiis in Balneoregiensem populum collatis.

ILLUSTRISSIMO CLARISSIMOQUE VIRO
DOMINO JO. MARIÆ

LANCISIO,
SANCTISSIMI DOMINI NOSTRI

CLEMENTIS XI.

Intimo Cubiculario, & Archiatro Pontificio

ONUPHRIUS ELISEUS EPISCOPUS BALNEOREGIENSIS

S. D.

Obstincta officiis tuis Balneoregiensis Populi voluntas jure postulat, ut TIBI, VIR ILLUSTRISIME, singulares a me agantur gratiæ ob id præcipue, quod mandatis SANCTISSIMI DOMINI NOSTRI diligenter obtemperans, optima huc pharmaca ad ægritudines, quæ in pauperes hosce dire adhuc sæviunt, fugandas, tanta pietate, animique alacritate mittenda selegaris. Nec minores sunt mihi repetendæ grates, cum pari sedulitate, atque in hunc Gregem meum epidemico morbo fatiscentem amore, D. Josephum Mariam Flaschi Medicum Physicum, ac tres Chirurgos non minus Arte Medica, quam sedulo studio erga Ægrotos commendabiles accurrare jusseris. Dum autem erga Te, Vir Illustrissime, meo fungor munere, hac mihi occasione oblata, quam inserimus Epistolam, ut SANCTISSIMO DOMINO NOSTRO humillime tuis manibus tradas, enixis precibus rogo. Hoc mihi sicut erit gratissimum, ita arctissimo obligationis vinculo me in perpetuum habebis obstrictum. Vale.

Balneoregii Idibus Septembris 1707.

ARGUMENTUM

Rescribit Auctor non sibi, sed Sanctissimo Patri gratias deberi pro summis acceptis a Balneoregiensi Populo Beneficiis.

ILLUSTRISSIMO AC REVERENDISSIMO

PRÆSULI

ONUPHRIO ELISEO

Balneoregii Episcopo Meritissimo

JOANNES MARIA LANCISIUS
FELICITATEM.

Non obscure intellexi ex literis tuis, VIR AMPLISSIME, officiis meis apud SANCTISSIMUM PATREM te mirifice captum, atque devinctum. At tuæ quidem summæ in me benevolentia, atque amor tribuendum censeo, quod gratus eorum meminisse volueris, quæ vel mea plane non sunt, vel certe a me prætermitti sine culpa non potuissent. Nam Beatissimus Pontifex CLEMENS XI. tanta animi magnitudine, mentis perspicacia, atque solertia, memoriæ firmitate, providendi, cogitandi, perficiendique celeritate valet, ac viget, ut omnia omnium consilia, ac vota præveniat; vereque dici possit miseris hisce, ac luctuosis temporibus eum tot tantaque simul aggredi ac maturissime absolvere, quorum singula vix multi tardissime conarentur, ut nulli unquam, nisi nobis, qui semper adsumus, credibile videatur. Mihi idcirco observantiæ tantummodo, & obediendi gloria relicta est. Tuam Latinis verbis exaratam Epistolam SANCTISSIMO PATRI demississime obtuli. Si reliquum erit, quod per mearum virium tenuitatem præstari unquam possit, aperte jusseris; quidquid enim expetiveris non attento solum animo faciam, sed libentissimo. Interim in maximarum turba occupationum, TE bene valere rursus gratulor: sospes namque, & vicens non Episcopali tantum munere accurate fungeris, sed Nosocomio quoque, jussu Summi Pontificis istic recens instructo, diligenter præses, Physico insuper, & Chirurgis ad vestram epidemiam depellendam Roma missis, hospitalitatis officia cumulatissime præbes. Tuam igitur etiam in posterum valetudinem cura, ne tui Gregis, qua animi, qua corporis valetudini delis.

Romæ xv. Kal. Octobris MDCCVII.

EPISTOLA

Balneoregiensis Episcopi ad Sanctissimum Patrem

CLEMENTEM XI.

Pro acceptis per universam illam Civitatem
Beneficiis.

SANCTISSIME, AC BEATISSIME PATER.

PRædicator Omnipotentis Domini Paulus Apostolus me, & hunc Populum tuum, BEATISSIME PATER, suis monet exhortationibus, ut pro elemosynis transmissis, totque beneficiis, quæ populo meo es impertitus, fiant sine intermissione gratiarum actiones Deo, & Sanctitati Tuæ, quam in sublimitate Ecclesiæ suæ elegit Deus in salutem nostram, in satisfactione spiritus, & in fide veritatis. Multa igitur medicamenta a Charitate Sanctitatis Tuæ ad ægrotantium languores, morbosque pellendos; ut etiam quadringentos, ad pauperum, ac infirmorum miserrimas sublevandas centussiles accepi: Insuper tuis mandatis huc acceperunt Ioseph Maria Flafchi Medicus Physicus, necnon Constantinus Grimaldi, Vincentius Ramagini, & Bartholomæus Puccetti Chirurgicæ Artis periti; quos omnes singulari diligentia, & charitate integram curationem Ægrotis omnibus adhibentes, in hospitium una mecum excepi in hoc Civitatis Episcopio. Ex mandato quoque Sanctitatis Tuæ hic erectum est Valetudinarium pro pauperibus infirmis excipiendis, quod ab Auctoris nomenclatura jure optimo existimavi *Hospitium Clementiæ* esse nuncupandum. Licet autem magna sit in hac Civitate peritorum hominum penuria; operam tamen dare non intermitto, ut undequaque omnibus necessariis affluat. Ad hoc Hospitium Clementiæ pluries in diem ad infirmorum calamitates sublevandas, necnon aliquid laxamenti præstandum me confero: in quo Divina adjuvantegratia, Medicorumque sedulitate usque ad præsens tres tantummodo supremum diem expleverunt. Ad quod, ut in altera Epistola narra- vi, non parum contulit computrescentium aquarum expurgatio ex Medicorum consilio: multiplicibus insuper adhibitis ignibus ad aeris infestis corruptelam abolendam: quibus admodis remediis paucissimi mortem oppetiere. Pro hujus etiam Populi salute ac incolumitate, secundum pia desideria S. T. Conventum Populi in hanc Ecclesiam ad Christi Corpus Sanctissimum participandum vocavi; ut culparum omnium iram Dei excitantium cumulatissimam indulgentiam, quam Sanctitas Tua est impertita, compararent: sicut alterius Indulgentiæ ad campanarum sonitum, ut animabus suis lucrum facerent, sum exhortatus. Omnibus infirmis præsens opem obtuli: Morbo graves Sanctissimi Viatici pabulo refeci; & e vita excessuris Apostolicam Benedictionem a

Sanctitate Tua concessam sum elargitus. Quotidie vespere Venerabile Sacramentum exposui: preces supplicationesque per totam Diocesim ad Dei iram sedandam indixi. Verbi Dei Præconibus commendavi, ut Populo pœnitentiam promulgent. Monui hunc Populum tuum, ut tot beneficiis cumulati ad meliorem frugem revertantur. Hanc rerum omnium seriem Sanctitati Tuæ hac altera Epistola exponere consentaneum arbitratus sum; ut quæ operatus est Deus in populo, & quæ ipse minimus inter Pastores tuis obtemperans mandatis ad gloriam Dei patravi, Sanctitas Tua compertum haberet, ut in omnibus glorificetur Deus. Gratias igitur agimus omnipotenti Deo quotquot hic sumus (dicam cum D. Gregorio ad Brunichildem) qui inter cætera pietatis suæ dona, quæ Sanctitati Tuæ largitus est, ita Te amore Christianæ Religionis implevit, ut quidquid ad propagationem Fidei, quidquid ad pietatem, & miserorum solamen pertinere cognoscis, devota mente, seduloque agere studio non cesses. Ad tuos igitur Sanctissimos Pedes provolutus, eosque humillime exosculatus, Benedictionem Apostolicam, licet indignus vehementer exposcullans Deum Opt. max. cujus vices geris in terris, deprecor, ut Sanctitatem Tuam sospitem, & incolumem ad majorem sui Nominis gloriam, Religionis Christianæ firmitatem, & propagationem, & fidelium levamen fervet semper, & muniat. Balneoregii Idibus Septembris, supra millesimum septingentesimo septimo.

SANCTITATIS TUÆ

Humillim. addictis. & devinctis. Servus

Onuphrius Episcopus Balneoregii.

EMINENTISSIMI CARDINALIS

FABRITII PAULUTII

*A Secretis Status Ecclesiastici ad Balneoregiensem Episcopum Responsio nomine SAN-
CTISSIMI PATRIS.*ILLUSTRISIME AC REVERENDIS-
SIME DOMINE.

MAgno cum animi solatio Sanctissimus D.N. ex binis tuis literis intellexit subsidia a SANCTITATE SUA isti Civitati benigne suppeditata ad repellendam morbi vim, quo ipsa nuper afflictabatur, admodum opportuna, ac salutaria fuisse, morbumque ipsum jam pene omnino depulsum esse. Auxerunt Pontificium gaudium ea, quæ de Christianæ charitatis officiis, & Pastoralis vigilantia documentis, quæ hac ipsa occasione ægrotanti populo exhibuisti, multorum literis, con-

constantique fama ad SANCTITATEM SUAM allata sunt. Quamobrem cum boni Pastoris partes, cujus est animam suam ponere pro ovibus suis, tam difficili tempore Te diligenter implevisse compertum habeat, meritis in Domino Te laudibus ornat, sibi que ipsi magnopere gratuletur, quod suscepta de tua virtute opinioni, cum istam Ecclesiam regendam Tibi commisit, cumulate satisfeceris.

II. Porro secum reputans SANCTISSIMUS PATER publica ejusmodi mala propter Populi, & Cleri peccata; quibus divina iracundiæ flagella provocantur, plerumque nobis evenire; Te, quamvis in Pastoralis stadio egregie currentem, paternis cohortationibus suis urgendum duxit, ut Gregis fidei tuæ crediti mores ad rectam Christianæ disciplinæ normam componere impensius etiam, quam antea, cures; errantes arguas, obsecres, increpes in omni patientia, & doctrina: præteritarum quoque ærumnarum recordatione, præsentium sensu, ac metu futurarum propositis; peccata publica, si qua fuerint, penitus extirpari, scandala tolli, veramque pietatem induci, & coli studeas. Eos autem, qui Ecclesiastico ordini adscripti sunt, enixe adhorteris, & moneas, ut suæ respondentis vocationi, sancte; pie, ac juste vivere satagant, & meminerint sibi potissimum onus hoc impositum esse, ut divinam indignationem populorum delictis merito laceffitam sacrificiis, jejniis, orationibus, aliisque Christianæ pietatis operibus placare contendant. Nullum denique prætermittas officium, quo ii præcipue, qui Beneficia Ecclesiastica obtinent, ad veterem vivendi regulam, priscamque morum sanctitatem revocari posse videantur, illosque identidem excites ad recogitandum sibi ideo Ecclesiasticos redditus fuisse attributos, ut pro peccatis populorum humiles, assiduasque ad Deum, & Redemptorem nostrum preces fundant, ac pro temporalibus spiritualia bona rependant. Quid enim aliud, qui Ecclesiasticis proventibus fruuntur, quam Populorum peccata manducant? Hæc Sanctissimi Patris Verbis Tibi rescribere jussus sum, qui cæteroquin ea omnia Te sedulo præstiturum minime dubitat pro egregio, quo præditus es, divini honoris zelo, & pro singulari, quam geris istius Ecclesiæ sollicitudine, quod ut alacrius exequaris, sua Sanctitas paternæ benevolentiae testem, Apostolicam Benedictionem Tibi amanter elargitur; & ego læta fausta que omnia ex animo a Deo precor. Datum Romæ die 29. Octobris 1707.

Ad officia paratissimus

F. CARD. PAULUTIUS.

CAPUT VI.

Latius de Natura, deque fine ipsius epidemiæ ex Epistola Medici Flaschi, in qua tum quæ juverint præsidia, tum quæ in cadaveribus inventa sunt, narrantur.

Cum historiæ veritas sedulæ innitatur observationi, neque quis possit diligenter observare, nisi rebus ipsis præsens fuerit: idcirco pretium operæ me facturum sum arbitratus, si Latinas literas ad me tunc temporis a D. Flasco datas huc afferrem. In iis enim omnia describuntur, quæ sciendi cupidis lectoribus satisfacere possunt.

ILLUSTRISSIMO AC REVERENDISS.

DOMINO JO: MARIE

LANCISIO

Sanctissimi Domini Nostri a Secretiori Cubiculo, & Archiatro Meritissimo.

JOSEPH MARIA FLASCI

S. P. D.

UT fidem tandem liberem, simulque officia mea ex animo Tibi debita, Vir Illustrissime, ac Reverendissime confirmem, pauca de hujus epidemiæ statu, exituque, ad quam depellendam a Sanctissimo Patre, tuo rogatu missus fui, breviter perstringam. Dividam autem narrationem hanc in quatuor capita. Primum erit de causa, natura, & symptomatibus popularis febris. Alterum de remediis, quibus plerique Ægri in Nosodochio, quod Clementiæ Domus audit, convaluerunt. Tertium exponet quæ in demortuis per cadaverum sectiones inventa fuerunt. Postremum versabitur circa tempus, modumque felicitis exitus ipsius Epidemiæ.

II. Non ero autem longus in exponenda causa & indole harum febrium; cum utraque res Tibi jam satis innotuerit; immo vero prius quam quidquam de iis aliunde novisses, omnium cum admiratione hæc divinaveras. Ex aquarum scilicet stagnatione, & corruptione ortam fuisse noxiam cæli labem, quæ febres malignas, & contagiosas, mites quidem primum, mox ferocientes produxerit. Ægri enim vermes per os, & alvum deturbabant; accessionibus syncopæ, extremorum frigore, ac linguæ ariditate, papulis livescens, delirio, comate, jestigationibus, urinis turbidis, aliisque ejus generis symptomatibus divexabantur. Multis non diu post initium dysenterici, ac diarrhææ malignæ difficillimi exitus superveniebant. Pulsus plerumque valde crebri, parvi, & inæquales sentiebantur.

III. Crises per sudorem vel narium hæmorrhagiam solæ morbum interdum solvebant;

nonnullis maculæ rubræ per totum corpus erumpentes morbum mutabant, interdum in pejus, sed sæpius in melius. Quibusdam, qui diu ægrotaverant, abscessus critici in externa, infernaque aliqua parte fiebant; glandulas quoque post aures multis intumuisse, sed nihil naturam per hæc emunctoria critice deposuisse vidi.

*Relapsus
in morbum
periculo-
sus.*

IV. Ab hac febre curati, multi bis, terve in recidivas satis periculosas, ac sæpe lethales incurrebant, in primis si se ipsos, vel nimis cito aeri exponerent, vel in diætâ leve peccatum committerent.

*Vesicantiæ
proderant.*

V. Quod vero attinet ad remedia, Ægri maximum subsidium experiebantur a vesicantium applicatione.

*Emulsio-
nes semi-
num melo-
num,
Diascord.
Fracastor.
Os.*

VI. Emulsiones quoque seminum melonum fere semper cum Dialcordiæ Fracastorii, vel Theriaca, ut & Julapia, ac condita refrigerantia, & cardiaca non parum proderant. Scribium diaph. ad sudores movendos plus contulit, quam ullum aliud diaphoreticum; ab eo tamen abstinendum erat, si alvus lubrica existeret. China chinæ sive sola, sive commista magnum adferebat levamen.

*Lenia pur-
gantia ini-
tio morbi
utilia.*

VII. Lenia in principio morbi purgantia profuerunt, idcirco usus sum Electuario Alexandrino, Lenitivo, floribus Cassiæ cum Tamarindis, atque ejuscemodi aliis: In aliquibus addebatur Camphora, sed sæpe sæpius China china, atque his variis mixturis varia fiebant alvum solentia, quæ fuerunt magni levaminis.

*Nec minus
Emetica
robustis
corporibus.*

VIII. Vinum ex cyatho Antimonii Emeticum in principio morbi validis temperamentis propinatum ad detergendas primas vias multum valuit; & quamvis Ægri gravi molestia inter vomendum flavam, viridemque bilem muco permixtam afficerentur, symptomatibus tamen non adeo lethalibus progressu morbi divexabantur.

IX. At enim vero dici vix potest quanto Ægris subsidio fuerit erectum hic Nosodochium, ac propterea Balneoregiensis populus Deum Opt. Max. enixe precatur ut Pontifici nostro diuturnitate, & felicitate regnandi pares gratias referat.

*Quid in
cerebro ob-
servatum
fœctis ca-
daveribus.*

X. Cæterum in dissectione nonnullorum cadaverum primum in dura matre reperti sunt sinus minores surgentes sanguine crasso, & nigricante. In processu hujus Anatomicæ exquisitiōis se mihi videndam obtulit copia magna serosi humoris; non tantum delitescētis inter duram, piāque meningem, sed etiam intra ventriculos, & præsertim quartum cerebello proximum. Observatæ quoque fuerunt tumētes glandulæ plexus choroidis, aliæque, quæ in dura, & pia matre interspersæ naturaliter locantur.

XI. In aliis vero cadaveribus sinus duræ matris occupabantur a polypis se se extendentibus usque ad ventriculos cordis.

*De pineali
glandula.*

XII. In uno ex dissectis corporibus in medio reticularis plexus pinealem glandulam obregentis conspecta fuit hydatidis æquans magnitudinem grani piperis, quæ tumēns lymphā com-

primebat eandem glandulam, unde necessario fuerat impedimento ad functiones ejus rite peragendas.

XIII. In alio cadavere offendimus duram, piāque matrem fere nigrescentem ex cruoris subsistentia in propriis vasis, & sinibus ad duas forte libras. Cerebrum vero æque in hoc atque in reliquis dissectis cadaveribus erat flaccidum, ejusdemque ventriculi scatebant multa lymphā. In hoc ipso cadavere animadversione dignum fuit, quod in superiori, & sinistra Cerebelli parte videndum occurrit, nimirum depressa macula coloris albi, lata pene duos digitos transversos, & longa tres; ad tactum dura, ac resistens, unde habita primum a nobis fuit pro cicatrice; sed lustratis postea tegumentis, cranio scilicet, & dura matre nullum se prodidit signum læsæ continuitatis. Facta igitur separatione finitimi segmenti ejusdem cerebelli, quod, ut solet, molle apparuit, nudata est durities illa a nonnullis convalescentibus membranis; ut quid ipsa esset, innotesceret; tandem deprehensa fuit corpus ex pluribus globulis compactum, ad eam ferme molem, & figuram, quibus a Stephano Blancardi delineantur cerebri glandulæ. Propterea existimavimus ab hujusmodi locali vitio, succoque contento convulsivos motus, quibus, vir ille cum viveret, erat obnoxius, ortum habuisse.

*Quid in
cerebello
mirum ob-
servatum
sit.*

XIV. Cæterum viscera naturalia, & vitalia fere omnia magnopere labefactata, & intestina cum vermibus detecta semper fuerunt.

XV. Hæc sunt, Vir Illustrissime, quæ pro mea tenuitate, ut jussis, consiliisque tuis obtemperarem, scribenda habui; doleam tamen si qua parte defecerim: sed ea benignitate, qua præcepisti, precor ignoscas, & humiliter Sanctissimi Patris Pedes tum meo, tum sodalium Chirurgorum nomine osculeris. Nam quod nostrum omnium salus nullis penitus morbis hic fuerit obnoxia, quodque operam nostram non plane inutilem periclitanti huic Civitati locaverimus, certe id totum acceptum refero piis ejusdem Sanctissimi Patris votis, ac Benedictionibus, quibus in discessu benigne nos cumulavit; atque epidemica lues, quæ immaniter in Balneoregiensem populum sævit, tandem extincta est. Artissimo denique vinculo me tibi obstrictum esse fateor; Nam si maxima prius beneficia a singulari tuā humanitate mihi fuerunt collata; nunc hoc majus elucet, quod ad hoc munus a Te apud Sanctissimum Pontificem fuerim delectus. Vale.

Balneoregii 25. Octobris 1707.

Viro in re Medica expertissimo studiosissimoque

D. JOSEPHO MARIÆ

F L A S C O,

JOANNES MARIA LANCISIUS

S. P. D.

*Auctos ad
Medicum
Flaschum
responsio.*

Tamet si mihi semper literæ tuæ jucundissimæ fuerint, nullæ tamen jucundiores, acceptioresque redditæ sunt, quam illæ, quas ad me superioribus diebus dedisti, quippe quæ in summa occupatione tua gratissimam historiam, felicemque exitum describunt epidemiarum febrium, quæ istic grassatæ sunt. Cum Romam revises, quod feliciter tibi futurum auguror, & præstolor, eximes ab animo meo scrupulum, qui a peractis per te cadaverum sectionibus injectus est. Non enim ita diligenter, ut cerebri mala, intestinorum etiam offensiones, ac potissimum vulnuscula a vermibus fortassis infecta (quæ tandem in gangrænas abire solent) designare, ac demonstrare videris. Cæterum scripta tua Sanctissimo Patri legenda demisse subijciam, cum primum, Deo volente, ex orthopnœa, qua nunc vehementer laborat, convaluerit: nec sane dubito, quin Sapientissimus Princeps laudaturus sit studia tua, quæ vel felici rerum eventu commendantur. Tu interim vale, qui multorum valetudini vacas. Romæ. iv. Kal. Novemb. MDCCVII.

C A P. VII.

Quo tum tempore, tum modo deservierit Epidemia, & in quos morbos verterit. Remittuntur Romam Medicus, & Chirurgi cum literis Balneoregiensis Episcopi.

Post laviores, pluvias, & septentriones ventos inductos desuit epidemica lues.

QUum propria cuique Ægrotanti, ac reſta tum victus, tum medicaminum ratio adhibita fuerit in Nosocomio nuper Balneoregii extructo, ex animi sententia res cecidit. Nam brevi in pristinam valetudinem plerique omnes restituti sunt; itaut 8. Kal. Novembris 1707. post longiores pluvias, & septentrionales ventos (quibus diluta, absterſa, ac temperata fuit cum ipsa atmosphæra etiam tellus, & palustris aqua) restincta, ac penitus profligata fuerit epidemica lues. Eo igitur tempore clausum est Valetudinarium superſtite duntaxat, ut par erat, Epigraphe: HIC FUIT CLEMENTIÆ DOMUS. Unde Pontificiæ humanitatis, beneficentiæ, & Charitatis perenne posteris extabit monumentum. Hunc igitur finem habuit Balneoregiensis epidemia opinione quidem celerioſorem, quod in ita Romæ consilia ab Illustrissimo illius Civitatis Antistite, atque a Medico Physico accurate, ac strenue fuerint expleta.

In quos morbos inciderint,

II. Quoniam vero ea esse solet vis pestilentis morbi, ut vel occidat, vel Ægros languit
Lancisii Oper. Tom. I.

dulos, atque ad longas Ægrotationes paratissimos faciat: hac quidem ratione multi ex iis, qui ab acutis convaluerunt, ut fieri assolet (quod & Juvenalis innuit sat. iv. *jam lethifero cedente pruinis Autumno, jam quartanam sperantibus ægris*) in quartanas febres, in malum corporis habitum; in scabiem, similesque diuturnas affectiones inciderunt; a quibus facilius levati sunt, qui cælum, ut fit, mutaverunt: eos autem, quos res angusta domi retinuit; emeticis præsertim, atque usu Rhab. cum China china adjuvi sunt.

III. Postea quam hæc omnia apud Balneoregienses feliciter gesta sunt, Illustrissimus Antistes facultatem benigne a Summo Pontifice obtinuit; Fulgineum Patriam suam animi, & valetudinis causa per mensem repetendi. Interim vero cum idem Episcopus pro sua humanitate animadvertisset D. Flaschum, sodalesque Chirurgos magnis exantlatis laboribus jam fessos, malæque contrahendæ valetudini proximos, e reputavit, eos omnes sacro instituto ad Lauretanam Domum itinere sublevare. Itaque illuc gratias Deiparæ Virgini acturi pergunt. Mox vero per aliquot dies idem Episcopus in amœnissima sua Villa prope Fulgineum rusticationis gratia retinuit, videlicet ut refecti viribus tum corporis tum animi hilarius Romam possent repetere.

IV. Subjicimus autem Epistolam Illustrissimi Antistitis ad Auctorem, in qua hujus itineris, & secessus ratio describitur.

ILLUSTRISSIMO, AC SAPIENTISSIMO
VIRO

DOMINO JO: MARIÆ

L A N C I S I O,

A Secretiori Cubiculo, & Archiatro Pontificio

ONUPHRIUS ELISEUS EPISCOPUS BALNEOREGIIENSIS.

S. D.

EX longo tandem intervallo istuc remigrant qui a Sanctissimo CLEMENTI. tuo rogatu, Vir Illustrissime, ad Balneoregiensem epidemiam depellendam missi fuerant. Itaque post multos labores exantlatos Sacram Lauretanam Domum, aliaque religiōsa loca mecum inviserunt, in quibus pro Sanctissimi Pontificis salute sudimus preces; exinde dierum aliquot spatio in meæ Villæ Fulginatis amœnitate aliquantulum animos refocillarunt. Ad horum igitur reditum silentio involvere nequeo, quos ipsi sudores, curas, molestiasque pertulerint; quam Artis peritiam ostenderint; quantaque morum integritate se gesserint. Hisce autem de rebus certum Tibi, Vir Illustrissime, testimonium reddere volui, ut de fructu, te opitulante, percepto nobiscum gaudeas,

T 2

deas, & manifestam habeas meam in Te propensissimam voluntatem nullo loco defuturam. Vale.

Fulginei 13. Kal. Decembris 1707.

ILLUSTRISSIMO AC REVERENDISSIMO

P R Æ S U L I

ONUPHRIO ELISEO

Balneoregii Episcopo Meritissimo,

JOANNES MARIA LANCISIUS

S. P. D.

Multa, & quidem gravissima pietatis, ac benevolentiae tuae argumenta, Illustrissime Præsul, retulerunt Doctor Physicus Flascus, & tres Chirurgiae Professores, qui post absolutam feliciter Balneoregii Medicam operam, amœnitate Villæ tuæ corporis viribus recreatis, animique etiam virtutibus propter iter ad Lauretanam Domum, aliaque pietatis officia in Sacris istis finitimis locis præstita, non exhilarati duntaxat, sed forte meliores facti Romam sospites pervenerunt. Referre ipsi se posse negant quot, quantaque beneficia abste acceperint, cum sint innumera; dicunt tantummodo quam prolixo ac libenti animo eadem exhibueris. Idcirco, Illustrissime Vir, nunquam eorum excides memoria, cum ex voluntate potius, quam ex rerum magnitudine hominum munera sint æstimanda. Quamobrem ego ipse, qui summi Pontificis jussu eisdem humanitati tuæ commendavi, Tibi plurimas ago gratias, vicissimque, si quid erit, in quo mea tibi opera utendum sit, non roges, sed ut præcipias velim. Vale.

Romæ 7. Kal. Decembris 1707.

C A P. VIII.

Proponuntur animadversiones Eminentissimis Patribus Sacræ Consultæ ab Auctore exhibitæ ad lacunas, quæ in Balneoregensi agro extiterunt, tuto exsiccandas.

Nisi lacuna exhaussit, seu insequenti hyeme, sursum periculum imminet Epi-

Etsi multa, eaque grandia, atque opportuna Beneficentiæ argumenta Balneoregensi populo dedisset Sanctissimus Pater, ea tamen nisi novis ad lacunarum exhaustum decursu illius hyemis benigne perfecisset, certe subsequenter annis, recurrente ejusdem cœli pernicio, inutilia, atque irrita prorsus fuissent: Enimvero ita cum humanis rebus comparatum est, ut priora beneficia interitura pene sint, nisi illa posterioribus cumules. Et quidem hoc præcipuum habent ipsæ paludes, ut quo diutius perseverant, & augescunt, eo deteriores evadant. Quare Clementissimus Pontifex animum simul, & Ærarium suum ad

absolvendum opus convertit. Nam Kal. Januarii 1708. jussu Sacræ Consultæ in mandatis accepi ab Illustrissimo Præsule Origo tunc temporis supremi illius Tribunalis a secretis, nunc autem S. R. Ecclesiæ meritissimo Cardinali, ut scripto nonnullis quæsitis, quæ Balneoregii lacunarum exiccationem spectabant, statim responderem. Fuerunt autem

II. Primum, non remittentibus hybernis pluviis, quæ nunc impedimento prorsus sunt, quo minus in Balneoregensi agro argillola humus moveri, vertique possit, quo usque deferendum sit incilium, & emissariorum opus, in quæ palustres aquæ derivari debent.

III. Alterum vero, qua ratione fossæ ducendæ sint, utrum scilicet reclinatis tantum earum labris, quæ satis per se firma aliquibus ea ratione futura videntur; an ea ipsa, adactis utrinque per ordinem palis, vel confitis arboribus sint munienda.

IV. Tertio, An ratio habenda sit rimarum quarundam, quæ hic illic in aperta humo, & prope stagnum adhuc supersunt; nimirum an terra implendæ sint, an potius relinquendæ, ut tempore, ac proprii ponderis vi subsideant, & coalescant.

V. Denique, utrum in aperiendis canalibus quos declivi ac rectissima, quam fieri potest, via deducere oportet, parcendum sit privatorum aliquot, ac præsertim immunium Ecclesiasticorum, agris, & prædiis, si qua in itinere obvia sint.

VI. Hujusmodi autem quæstiones adornaverat in suis ad Sacram Consultam literis Illustrissimus Prætor Viterbiensis, cui exhaurientorum paludum cura concredita fuerat.

VII. Itaque quod ad primam dubitationem attinet, respondimus, non ultra Martium mensem prolatandum esse opus; cui si pluviosa tempestas pertinaciter obstat, quo minus integre ad exitum perduceretur, in Aprilem quoque mensem; idque sine ullo incolumitatis detrimento, continuato labore extrahi, atque perfici posse credideram, tum ratione edoctus, tum experientia. Compertum enimvero exploratumque est, lacunis illis paucas minerales, majorem vero partem fontanas, atque pluviales aquas contineri, nec magna cæteroquin subsidentium sordium, ac cœni copia (nondum expleto anno) inquinari. Nam superiori duntaxat mense Majo latices illi stagnare cœperunt: Quamobrem quum veris initio solis radii hebetes, atque imbecilles sint, nunquam e desideribus aquis eam putidiorum vaporum vim excitare, aerique permiscere poterunt, quæ illius regionis cœlum per se inficiat atque contaminet. Quod quidem Romæ quotannis experimento potest comprobari, quum pratorum atque Hadrianæ Molis fossæ denuo cavantur: is enim labor ob recurrentes fluminis alluviones ad Martii mensis initium suscipitur; neque ante medium Aprilem perfici solet. Quin immo impune aliquando prorogatus est; modo ne in Ma-

ju m

jum aut Junium mensem extractus fuerit; quod cum duodecim ante annos accidisset, Leoninæ Urbis Cives exitialibus statim morbis confictati fuere.

VIII. Ad secundum autem diximus multo tutius incilium labra, fossarumque margines confitis arboribus, vel saltem infixis palis ac sudibus muniri; non solum propterea quod eo pacto longe firmiora futura sint; verum etiam quod non mediocris illi cœlo salubritas accederet, si Cives illi tilia, populo, acere, orno, aut similibus ripas illas arbuſtarent: solent enim corrupti putidique humores, quibus humus imbuta est, ab arboribus penitus exhauriri, & quodammodo ad vitam revocari; quippe quæ fixos sales per radicum oscula volatiles factos in fibras, ac tubulos commeari compellunt. Id igitur Sacræ Consultationi studiosius est considerandum, ut quid facto opus sit, statuatur, atque decernatur.

IX. Ad tertium vero, quod rimas scilicet, atque hiatus pertinet, omnino aggerandos esse arbitramur. Licet enim plerunque sua sponte coalescant; fieri tamen potest, ut id non ante proximam æstatem eveniat. Interea humor ibidem delitescens, atque in vapores abiens, non exiguum morbidæ contagionis causam aleret, ac foveret, quæ media demum ætate iterum miserandos incolas aggrediretur. In ea igitur dubitatione præstat tutiora sequi consilia, quam dubia.

X. Postremum autem caput silentio præterire constitui: non enim ad Medicinam attinet, neque proinde mei muneris esse videtur expendere, num ab Ecclesiasticorum agris incidendis abstinendum sit. Illud tamen in confesso est, cum populorum agitur salus, pleno, atque æquo jure Principem uti debere: ac proinde si ipsi Ecclesiastici sensuri sunt commodum exhaustarum paludum, justum quoque est, ut aliquod incommodum patiantur.

XI. Sed cum homines ab eventu de nostris consiliis ut plurimum existimare soleant; idcirco placet hic Lectores meos commonefacere etiam de modo, quo lacunarum exiccatio peracta fuit. Nam quanquam ipse in meis animadversionibus S. Consultæ exhibitis putaverim margines Rivi ad paludes exhauriendas arboribus, aut saltem palis esse firmandas; (qui modus omnium tutissimus est) nihilominus, quoniam de publico id fieri debuerat, minori sumptu peractum est, ripis nempe ex sola, eaque contusa terra aggeratis. Opus vero integrum adhuc VIII. post annos perseverare novimus. Cæterum Illustrissimus Episcopus pro sua humanitate ad me postea perscripsit in conficiendis silicibus, & canalibus Ecclesiasticos ab omni vectigali, ac tributo, ut ajunt, fuisse servatos.

EPISTOLA

Balneoregiensis Episcopi, quæ & acceptorum beneficiorum gratum rursus animum attestatur, & nova ad exhauriendas paludes a Sanctissimo Patre deprecatur.

BEATISSIME, AC SANCTISSIME PATER.

POST quam lethiferi morbi tempestas exsæviit, fluctibus in tranquillum redactis illius virtute, qui solo nutu procellosum mare sedavit; redeunt ad Te, Beatissime Pater, Joseph Maria Flaschi Medicus Physicus, ac tres Chirurgi, qui a Sanctitate Tua ad curam Populi Balneoregiensis missi suum munus absolverunt: atque seorum studio frustrati non sumus expectatione nostra. Quapropter consentaneum mihi visum est, ne virtutibus, & laboribus ipsorum desiderentur testimonia, Sanctitatem Tuam omnium Patrem, & Dominum certiore facere non de illorum modo vigili cura, & charitate erga pauperes infirmos; verum etiam de religiosa pariter, & spectata in aliorum exemplum pietate.

II. Venimus igitur, Beatissime Pater, in altitudinem maris, & tempestas non demersit nos, non ex operibus justitiæ, quæ fecimus nos, sed Divinæ Misericordiæ magnitudine. Inter hæc ne iterum pereamus, Sanctitatis Tuæ monitis, & præceptis humillime pro viribus obtemperavi: ne assiduitas calamitatum, augmentum criminum fiat; neque uti mereamur prosperis, quia non corrigimur adversis. Sed quia vetustam Navem, ut loquar verbis D. Gregorii, indignus ego, infirmusque suscepi: per Omnipotentem Deum flexis genibus rogo Sanctitatem Tuam, ut in hoc mihi periculo Benedictionis Apostolicæ manum porrigas; ut imbecillum divina gratia munias, & fluctuantem cœlestibus auxiliis confirmes. Ut autem in posterum quibuscunque morbis via præcidatur, necessarium est, ut contradicentium posthabita quacunque Inhibitione, & Appellatione, Sanctitas Tua aquarum stagnantium præcipiat fluxum ad bonum publicum, ne iterum computrescentes aerem labefaciant; & quæ jam cesserunt, pristinis renascentibus causis, mala cum omnium perniciie pullulascant. Ignoscat autem mihi Sanctitas Tua, quod tantæ Celsitudini scribere ausus sim, ac Deum Opt. Max. precor, ut ad Sanctitatis Tuæ perenne gaudium ubique terrarum resonet vox unitatis, & pacis.

Balneoregii decimo tertio kal. Decembris anno supra millesimum septingentesimo septimo.

SANCTITATIS TUÆ

Humillim. addictiss. & devotiss. Servus

Onuphrius Episcopus Balneoregii.

RESPONSIO

Eminentissimi Cardinalis Paulutii a Secretis Status Ecclesiastici ad eundem Balneoregensem Episcopum.

ILLUSTRISIME AC REVERENDISSIME DOMINE.

EAdem paterna benignitas, quæ Sanctissimum D. N. dudum impulit ad opportuna isti Civitati tribuenda subsidia, ut ex morbo, quo tantopere affligebatur, emergeret, Sanctitati Suæ incitamento fuit ad ea nunc maxime decernenda, quibus ipsa deinceps ab omni periculo facta recta servari possit. Mandavit idcirco paucos ante dies, ut necessariis adhibitis remediis morbi causa omnino tollatur quam primum, Civiumque incolumitati quam diligentissime caveatur. Pastoralis officii tui erit flagrantem zelum, quo Sua Sanctitas istius populi salutem corporalem tueri satagit, æmulari in ejus spirituali salute summo, ut facis studio, procuranda, dum ego læta Tibi, faustaque cuncta ex animo a Deo precor.

Datum Romæ die 3. Decembris 1707.

Ad officia paratissimus

F. CARD. PAULUTIUS.

CAPUT IX.

Exhaustis per hyemem lacunis cautum fuit, ne unquam posthac Balneoregii rediret Epidemia.

Exhaustis lacunis penitus extincta est epidemica lues.

QUum autem hæc, quæ de exhaurientis palustribus aquis pro mei ingenii tenuitate Eminentissimis Sacræ Consultationis Patribus proposueram, ad amissum, ac veluti ex præscripto Illustrissimus Præsul Foscari Viterbiensis Provinciæ Prætor fieri curasset, abunde in posterum consultum fuit Balneoregientis cæli salubritati; Non enim amplius exiccatis lacunis in eam regionem pedem intulit epidemia; sed prospera exinde valetudine, quantum unius cujusque vivendi ratio permittit, huc usque usi sunt incolæ, quod nobis frequentibus literis a Balneoregienti Episcopo significatum est.

Vanus timor recurvantis epidemice.

II. Cum vero nihil detrahendum sit veritati, huc afferendam, & pro hujusce epidemice tractationis coronide transcribendam esse putamus epistolam Illustrissimi Episcopi Balneoregientis, qui ex maligna febre, qua ejus Vicarius Generalis ipso vere sequentis anni graviter laboravit, verebatur, ne lues rursus caput extulisset. Sed morbus ille, ex quo cæteroquin Ager brevi convaluit, sporadicus fuit, non recrudescens epidemice indicium, quæ penitus exiccatis paludibus oppressa fuit, atque sublata.

ILLUSTRISIMO DOCTISSIMOQUE VIRO

JO: MARIE LANCIPIO

ONUPHRIUS ELISEUS EPISCOPUS BALNEOREGIENSIS

S. P. D.

QUum RR. PP. Conventualium S. Francisci collectus ex tota Romana Provincia cætus superioribus diebus in hujus Urbis Cœnobio haberetur, oblata est mihi opportunitas observantiæ meæ erga admodum R. P. Magistrum Lancisium tuum Germanum Fratrem pro viribus significandæ. Vehementer itaque gaudeo, id mihi contingere potuisse; etsi ista amoris, ac benevolentiae demonstratio acceptis abs te beneficiis nulla ratione respondeat. Cæterum in publicis supplicationibus, quæ a me cum iisdem Patribus, & universa Civitate in Cathedrali Templo habitæ fuerunt, haud quaquam prætermisimus pro tua valetudine, ac dignitate, Vir Illustrissime, cui plurimum debet hic populus, preces ad Deum fundere. At quia superioris anni morborum semina videntur revirescere; quandoquidem meus Vicarius Generalis consimilibus nostris subsidia a Deo Opt. Max. proxima die Dominicæ in publica omnium synaxi implorabimus. Harum rerum Te, Vir Illustrissime, certiore facere volui, ut & pro tua humanitate consilia nobis in tempore suppedites, & meum erga Te amorem, ac studium, gratique animi memoriam habeas exploratam. Vale. Balneor. 7. Id. Maii 1708.

ILLUSTRISIMO AC REVERENDISSIMO

P R Æ S U L I

ONUPHRIUS ELISEO

Dignissimo Balneoregii Episcopo,

JOANNES MARIA LANCIUS

S. P. D.

QUod Germanum Fratrem meum humaniter exceperis, splendideque tractaveris, tum etiam quod tua erga me benevolentia effecerit ut pietas Balneoregientis Populi, publicis a Te indictis supplicationibus, mihi quoque servandam valetudinem a Deo Opt. Max. fuerit deprecata, equidem non sine pudore ingentes nunc Tibi gratias ago: cupere enim factis potius, quam verbis acceptorum beneficiorum memorem me Tibi probare. Dolerem interim, si semina morborum post annum pullulascere: sed magnum habeo solatium, quod, egestis lacunis, quidquid erat

erat noxium, majorem partem jam exaruerit; adeoq[ue] accedente cura, diligentiaque, præsertim verò tuarum efficacitate precum, aut nihil, aut saltem minus in posterum, sit certe vobis extimescendum. Vale, ac persuasum habeas, me tuis semper commodis inservitutum. Vale.

Romæ 14. Kal. Junii anni 1708.

Totius Negotii Exitus.

UT præsentimus, ac prædiximus ita accidit, scilicet febrem, qua Vicarius Ge-

neralis Illustrissimi Episcopi, exiccatis antea opportune paludibus, correptus est, non quidem epidemiæ prodromum, sed morbifici illius duntaxat apparatus effectum fuisse. Nam postea neque per insequentem æstatem, neque alias usque ad annum 1716. in quo hæc scribimus, ulla aeris labes, ullusque epidemicus morbus ea in Civitate vagatus est. Quod semper futurum, & auguror, & spero, si Cives diligenter curaverint, ne ulquam prope Urbem aquæ potissimum subsideant, & corrumpantur.

Q U A R T A E P I D E M I A

Castrensiū febrium Pisauri ob stagnantes aquas tum ex fluvii alluvionibus, tum ex lento, ac sæpe interrupto cursu per Urbem illam fluvioli, necnon ex viarum immunditiis per æstates annorum præsertim 1708. & subsequētib[us] desævientium.

CAPUT PRIMUM.

Pisauri Etymon, situs, ejusque temperamentum ex ventorum, & aquarum qualitatibus.

*Pisauri
etymon.*

Isaurum, Romanorum Colonia, ab Amne Pisauo, vel Isauo, vulgo *Foglia*, quo alluitur (flumina enim mundo plerunque æqualia sæpe sæpius nomenclaturas, quas ante Urbes conditas habuerunt, ipsis Urbibus impertiuntur) appellatum potius censemus, quam vel ab Isidis Templo, quod in citeriori ejusdem fluvii ripa nonnisi divites Cives condere potuerunt; vel ab Auro, quod pensatum a Romanis obsessis in Capitolio, & per Dictatorem Camillum de Gallorum manibus ibidem ablatum fuerit; ut Servius aniliter arbitratur. Hoc enim factum, præterquam quod accidit multo ante quam Pisaurum excitaretur, in *semirutæ solo Urbis*, non extra contigisse narrat (a) Livius. Colonia primum deducta fuit (b) Coss. P. Claud. & L. Porcio a Triumviris Q. Fab. Labeone, & M. & Q. Ful. Flacco, ac Nobiliore; & quidem, ut idem tradit Historicus, in Gallicum Agrum. Nam tunc temporis Regio illa, quæ ab An-

cona Ariminum usque intercluditur, Gallia Togata dicebatur; quemadmodum de ipso met Pisauo (c) Plinius etiam literis mandavit. Posterioribus vero temporibus, aliter divisis Italiæ provinciis, Pisaurum in Piceno sub ditione Pontificia ad oram Adriatici Maris humili in situ spectatur, inter Fanum, & Ariminum. Mutuatur Subsolanum ab Illyrico, Boream a Veneto litore, Austrum a Senogallia, Zephyrum a montibus, qui ab eadem Urbe duo circiter milliaria distant. Planiciem ejus quæ per x. circiter passuum millia ad mare protenditur, lento cursu perluunt non solum Isaurus, cujus ostium in concinnum portum ad excipiendas tantum vectorias piscatoriasque naves aperitur; verum multi etiam rivuli, quos inter duo insignes sunt alter quidem derivatus sub montibus a superiori ipsius Isauri sectione, vulgari nomine *Val-lato* seu *Foglietta* qui quasi parvus Isaurus per inferiorem illius Urbis partem deducitur, duplicemque præstat utilitatem, cujus, prior est, ut eluat, abstergat, atque ad mare abripiat sordes omnes, quæ nisi in ejus fluentum evomerentur, certe in viis, ac plateis (quippe quam-minimum declivo solo donatis) per æstatem potissimum non sine maximo illius aeris detrimento subsisterent: posterior vero commoditas est, cum aliquot frumentarias mo-

*Ejusdem
Urbis f-
tus.*

Fluvii.

Rivuli.

(a) Lib. 5. ca. 48. A. V. 365. ante Chr. 387. (b) Ex eodem Livio lib. 3. cap. 44. A. V. 568. ante Chr. 184.

(c) Lib. 3. cap. 14.

las ad promptum, expeditumque Civium usum identidem verferet. Alter autem rivulus appellatur *Genica* fluitque per agri illius planiciem prope Urbis mœnia, qua parte spectat Fanum, & Senogalliam. His porro aquis remisse fluentibus ut fertilitas finitimis agris, ita adventitia circumfuso aeri per æstatem, atque autumnum insalubritas facillime accedit; nisi per summam diligentiam prohibeatur, quominus eadem alicubi restagnent. Inducit autem Pisaurensi Agro adventitiam sæpius inclementiam, quod duo etiam aquarum stagna (vulgo *Guazzi*) alterum minoris prope novum portuum, alterum majoris latitudinis in arenoso litore, ubi olim portus erat, inveniantur, quæ quidem æstivo fermentata calore male olentes, noxios halitus eructant. Varias passum est vices Pisaurum, Nam olim a

Fortuna:

Domini.

Totila, ut refert (a) Procopius, eversum, subinde a Belisario celeriter instauratum fuit. Paruit deinde Malatestis, mox Sforziis, diuque etiam Urbini Ducibus, donec ad Apostolicam Sedem rediit, cujus summa semper beneficia, sed postremis potissimum annis regnante CLEMENTE XI. maxima, eaque longum, ut speramus, duratura expertum est.

C A P. II.

Pisaurum adventitiæ olim insalubritati præcipue autem propter aquas stagnantes obnoxium fuisse, gravissimorum etiam Auctorum testimoniis confirmatur.

Pisaurensis cœli insalubritas e situ ipso satis apparet.

AD probandam antiquissimam Pisaurensis cœli inclementiam, eamque sub illius etiam Urbis initium satis esset naturam loci, in quo excitata fuit, quod superiori cap. fecimus, expendere; est enim situs humilis, atque multis lentisque aquis irriguus, ventis etiam euronoto, austroque objectus: quæ quidem sunt veræ causæ, propter quas Pisaurum æstate usque ad æquinoctium autumnalem, quum præsertim ab Ædilibus tum cloacarum, fossarumque purgatio, tum aquarum excursus negligitur, per omnem ætatem cœnoso fuerit aere atque insalubri.

Catallitissimum, aliorumque scriptorum.

II. Sed quoniam lux veritatis uberior ad nonnullos ac vividior ab exemplis, quam a ratione solet pervenire; idcirco juvat huc testimonium afferre (b) Catulli prisca inter Latinos poetæ, qui de Pisauo ad Iuventium sic loquitur.

Præterquam iste tuus moribunda a Sede Pisauri Hospes, inaurata pallidior statua.

III. At enim vero suspicantibus, ne a Poeta conficta potius, quam depicta Pisauri insalubritas fuerit, statim succurrunt Auctores inter historicos gravissimi, qui id clare testati sunt. Etenim Leander (c) Alberti (ut jam obiter Part. Prior. lib. 1. cap. 3. tetigimus) scribit suo ævo paucissimos Pisauenses annos

50. aut attigisse, aut superasse. Adeo cœlum illud producendæ vitæ parum conducens, tunc etiam temporis existimabatur. Sed majoris longe apud nos auctoritatis reputamus sententiam Jo. Colle (d), quippe qui, cum fuerit Archiater Ducis Urbini, ac propterea identidem Pisauri incola, potuit sedulo inquirere in causas endemicorum malorum, quæ per illius etiam ætatem quot annis Pisauenses affligebant; quas inter stagnantem potissimum aquam enumerat. Et quoniam maximi duco, ut universa posteritas, ipsique in primis Pisauri habitatores id a gravissimo scriptore illorum quondam cive, liquido doceantur; exscriptam, atque huc traductam volui partem consilii, in qua idem Auctor tum causas insalubritatis, tum rationes præservandi Pisauensis cœli diligentissime tradidit.

A R G U M E N T U M

NOBILIBUS, ET CIVIBUS PISAURENSIBUS.

Quomodo Urbs Pisauri sit præservanda ab imminentibus malis, & quibus præsidii.

JO. COLLE S. P.

VEbementer doleo, antiquissimam, & opulentissimam Urbem, quæ amœnitas Piceni jure laudes. & hortus Italiæ potest appellari, in qua copiæ cornu uberrime floret, adeo vinis generosis nectareisque, lacte, oleo, melle, & omni fructuum genere abundat, & quod plus interest, nobilibus, & incolis officio, munificentia, & doctrina præclaris, his malis, ac febribus vexari: ipsam enim singulariter post patriam amo, ipsique plurimum me debere profiteor.

II. Cum igitur mala nobilissimæ Civitatis Pisauri, ut plurimum sint febres tertianæ, & duplices, vel tertianæ intermittentes, vel continuæ, quæ brium naturæ ab hinc annis mense Julii, Augusti, & Septembris maximam partem virorum, mulierum, puerorum ætate consistentium, divitum, pauperumque, nobilium, atque ignobilium molestant; procul dubio vocabuntur morbi vulgares, & epidemici regionis, & Urbis Pisauri, qui dicuntur jure regionales Pisauri, & Endemii, ut ab Hippocrate, & Gal. in lib. 1. epid. in 3. de morbis acutis, & demum in l. de cibis boni, & pravi succi scriptum est. Quoniam vero Endemius est ille morbus, qui quotannis statuto tempore, vel singulo biennio, trienniove vagatur sine discrimine, eodem modo populum eundem affligit, & hæc febres tertianæ Pisauri vel duplices tertianæ tribus solummodo ab hinc annis redeant; ideo morbus Endemius recens appellandus est, non huic Civitati proprius, & antiquus, neque talis absolute dicendus est, sed secundum quandam analogiam; quia non procedit statuto, ordinato, & antiquo tempore accessus, ut pestis contigit Cayro, neque arbitrandum est, has vagantes febres esse morbos dictos sparsos, vel sporades ab Hippocrate, & Galeno quoniam hi specie inter

Pisaurensis vitæ brevis.

inter se differunt, oriunturque a diversis causis; sed harum maxima pars refert naturam tertianæ simplicis, vel duplicis, oriunturque ab una causa communi: attamen si viget diversitas ulla, potius accidit ob varietatem naturarum, & victus ægrotantium: uti nos doctè docet Gal. in lib. de cibis boni, & pravi succi, ostenduntque constitutiones epidemicæ ab Hippocrate recensitæ: rebus igitur sic stantibus.

Causæ ho- III. Hi morbi communes, & endemii ex neces-
rum mor- sitate habebunt causas communes, quæ numero
borum vel ternario complectuntur, vel aer, vel victus, vel
aer, vel contagium disseminatum. At, Deo favente, con-
victus, vel tagium non extat, nec malignitas, neque ullus supe-
contagium. rest dubitationi locus, neque etiam cibus e piscibus, e fructibus, & ex aqua hoc præstat, vel ex alio

Singula simili, ut exercitiis solet contingere, qui nutriun-
examinan- tur eodem cibo, & eadem aqua sitim extinguunt:
tur. nam cibaria non sunt communia sed varia, & optima; quoniam hac in Civitate plures sine fructibus vitam traduxere, & sine piscibus, optima victus ratione usi fuere, & probis carnibus, attamen ægrotarunt: amplius quot pravi cibi hac in Urbe, & copiosiores semper extitere, neque damnum attulere, quod hodie? Idem de vinis, & carnibus sentire oportet. Non negare ausim exuberantiam piscium, fructuum, pravarum carnum, crapulam, & otium non augere vim causæ communis; quinimo assero, maxime indulgentes hisce cibis evadere magis aptos, ut ægrotent, & magis dispositos, ut morte corripiantur, quod maxime potest testificari, & ratio, & experimentum; imo fieri potest, ut inter hæc mala sint duo, tresve ægroti febre maligna correpti. Quapropter ex sufficiens partium enumeratione Aer horum morborum erit causa communis extrinseca, qui quidem non est secundum substantiam corruptus, sed alteratus, & permixtus a duabus causis: altera est communis, & cælestis, nempe venti australes, qui annis elapsis dominati sunt præter ordinem magnopere incrassantes substantiam aeris Pisauri, qui ex se est crassitiei, & humiditatis particeps, & calefaciens, humectansque illius qualitates: altera causa est particularis, majus afferens damnum, magisque essentialis, nempe vapores crassi, & pravi, qui assidue elevantur a locis aquaticis totius litoris ob Genicam egre erumpentem in mare ab Isauro fluvio, paludibus, ab aquis molendinariis, cæterisque deservientibus, a stercore, ab aquis mirifloris, quarum halitus dum se attollunt, jam reperiunt aerem crassum, & humidum ex sui natura, cum situ collium, & minticulorum circa, unde magis, & diutius impressi remanent: expertus possem asserere, & probare, multas civitates evasisse insalubres propter lacus, fluvios, fontes, piscariaque; at exemplum Mondulphi satis superque sit. Propter duas jam recensitas causas aer Pisauri ab his redditus vitiosus, evadit causa communis morbosa regionalis, magis ab

In aerem
solum ma-
li causa
conferitur.
Accedunt
venti Au-
strales.

Pro vento- una parte Civitatis quam ab alia, prout venti ex-
rum flati- pirant, quia modo vapores paludum, & fluminis
bus varie vincunt, ideo nocent habitatoribus juxta portum,
urbis re- ut anno contigit elapso; modo vapores Genicæ Ar-
giones, cis obsunt habitatoribus juxta plateam, ædes Epi-
morbo ve- scopatus, & ulmi, ut accidit hoc anno; quamobrem cum aer prædictus communis evitari ab habi-

tatoribus non possit, sensim, & sensim ingrediens per os, & per naves ad cor, & caput, & per poros ad totum corpus inficit spiritus, generat illos crassos, turbulentos, & ita humores debilitat etiam, permutatque naturas, repletque corpus, & partes extimas, quibus superveniens calor æstivus, neque liber patet aditus pororum, & totius corporis; hinc incrassatis, & deturbatis spiritibus, & humoribus, hi ebullire incipiunt, & putrescere, producuntque tertianas, & duplices tertianas exortas ab humoribus pituitosis prædominantibus cum modica portione bilis, hæc putrescunt, & quanto magis corpora sunt obfessa a pravis cibis, & humoribus, tanto facilius aer vim suam imprimit.

Pro præservatione igitur primo diligenter inspiciendæ erunt causæ particulares, auferendo, & excicando loca paludosa, & aquosa; expurgare ductus aquarum Molendinariis deservientium; tollere ne mare prohibeat Genicæ, & Isauri fluxum palorum structura, una sub monte Arditio, altera e diametro Arcis; emundare aquæductus, viasque accendere, vespere æstivo tempore in platea, & locis proximis.

Serenissimus Franciscus Maria Primus anno 1515. 17. & 18. ut redderet dictam Civitatem salubrem, jussit excicari foveas aquæ plenas, & quosdam locos aquaticos, inservientes olim ad venandas Anates; vias prosterni, ædificari domos, palatia; & tandem ipsam reddidit optime munitam propugnaculis, & mœniis remediisque jam enarratis, ipsam salubrem, fortem, & deliciis ornatam fecit.

VI. Cæterum si mense Majo corpora expurgata erunt ab humoribus crassis, & pituitosis, æstate non agrotabunt; sic si bonos comedent cibos, exercitationibus indulserint, evitantes aerem matutinum diluculo, & vespertinum sero, crapulas, & pisces, frictionibus utentur mane, & exercitio; vespere vero paucis cibis, & probatis vinis, maneque, & vespere aliquantulum igni barebunt parato e lignis juniperi, rosmarini.

Proximo ante Collensem seculo idipsum memoria prodiderat Amat. Lusitanus, (a) qui Pisaurum accitus a Duce Urbinate (cujus in salubritate illius cæli tuenda studium, diligentiamque meritis laudibus exornat) Pisaurum, a paludibus inquit, venimus Urbem antiquam, de qua Catullus dixerat:

Sedes moribunda Pisauri.

Nunc vero Civitas nobilis est, & magnifica; in qua ita salubri aere, & clementi, amœnæque aura fruitur, ut nasquam (quod sciam) salubrius, aut vegetius vivatur: sed in causa esse, a senioribus Civibus accepimus, in totum exiccatas lacunas, a quibus olim inficiens, & pestilens aer expirabat: item quia silicibus munitæ viæ, nunc lateribus sunt ornata. Nam lateritii lapides, cum ex argilla conficiantur, alchalicam naturam servant, aptam scilicet ad noxiam aeris humiditatem imbibendam, acidosque sales dulcificandos; silices vero, quoniam compactam, spissamque partium texturam fortiuntur, cum lubacitas aeris humiditates imbibere, ac dulcificare nequeant, illas radiorum solis ictibus percussas

Quibus re-
mediis hui-
malo ob-
viam eun-
dum.

Franciscus Maria
Dux Urbinate
ni salubritatem
Pisauri restituit.

Amatus quoque
Lusitanus. Pi-
sauro insalubritatem
mutatur.

Cur viam
lateritiiis,
quam silicibus
sternere salubrius.

Pisaurensis
cælum
suapte natura
humidum, &

noxiiis ven-
tis obje-
ctum: unde
stagnantes
aque præ-
caveri de-
bent.

cussas in aerem rursum propellunt. Utinam Romanæ Urbis semitæ, ut paucis ab hinc seculis, etiam lateritiis lapidibus sternerentur, atque illud, quod Pop. Rom.... decrevit, curruum, ac plaustrorum frequentia per defuetudinem abolere non coegisset.

V. Ex iis autem gravissimorum scriptorum testimoniis, ab experientia deductis, facile constare arbitror Pisaurense cælum suapte natura humidum, & noxiis ventis objectum, si quando stagnantibus aquis laboraverit, insalubre penitus evadere, & quidem, cum laticum mora, & putredo contingere possit modo propter Genicam obstructum, lentiusque ad mare fluentem; & tunc sane superior Civitatis pars endemicis morbis affligitur: modo vero propter Vallati fluviolum ægre nimis decurrentem, vel etiam propter Isauri alluvionem stagnaque male olentia; & tunc inferior Civitatis pars vulgaribus morbis evadit obnoxia.

C A P U T III.

*Castrenses febres ex cænoſis potissimum aquis Pisaurum sub annis MDCCVIII. & subsequenti-
bus divexarunt.*

Incomper-
ta ab initio
februm
causa; sed
in aquas
ab Auctore
collata
fuit.

T Ametsi decursu æstatis MDCCVIII. non levis tertianarum, & malignarum februm soboles Pisauri propagaretur; nihilo tamen minus genuina, & quæ maxima dicenda erat, illarum causa, quanquam omnium oculis objecta, ab initio dissimulata est. Nam alii fructuum copiam, multi ventos australes, nonnulli fracescentium bombycum vim, atque, ut fieri solet, alii alia in crimen vocabant. Adeo varia sunt de una eademque re hominum judicia. Item igitur per incerta toto illo anno, donec subsequente æstate majori cum pernicie idem mali genus vagari cepit. Ego vero, cum aliquot ante annos nimirum MDCCIII. & MDCCV. benigne annuente Sanctissimo Patre, Pisaurum adiissem, ejusque situm, ac lentissimum aquarum fluxum attente considerassem; statim atque audiivi Pisaurenſes endemicis febribus affligi, prius quam vera causa Romæ innotesceret, asserere non dubitavi lacustres in genere aquas culpandas esse, quæ sane res divinationi proxima visa fuit Eminentissimo Origo per id temporis Sacra, ut ajunt, Consultæ a Secretis, atque aliis in Pontificia Aula illustribus Viris.

Quo pacto
aqua Pi-
sauri sta-
gnavit,
& variis
sordibus
inquinata
fuerint.

II. Itaque quod seculo prius ex ipsis stagnantibus aquis Pisauro metuendum admonuit (a) Jo: Colle, deterius forsitan nostro ævo contigit, cum scilicet Rivus, quem Vallatum appellant, laticibus suis depauperatus male olentes lacunas non solum extra, sed etiam intra Urbem in locis inæqualibus, atque depressis reliquit; variis quoque domorum, viarum, stabulorumque sordibus, ac bombycibus præcipue computrescentibus: Originem deinde ac principium, cur aquæ per Vallati ca-

nalem parce decurrerent, primum ad nos pruden-ter, sciteque perscripsit Nobilis, atque Egregia Matrona (b) Julia Albani de Oliveriis Sanctissimi Pontificis Amita, quæ cum Octavo kal. Augusti MDCCIX. de Præclaro Viro D. Vincentio uno ex filiis suis, secum ea in Urbe degente, malignaque febris correpto apud Eminentissimum Cardinalem alterum filium suum tunc temporis Præfulem, & Pontificiorum Bre- vium apud Sanctissimum Patrem a Secretis conquesta esset, significavit aggeres illos (vo- cant a claudendo *le chiuse*) quibus recto præpe- dito Isauri cursu pars ad dexteram flectere in Vallati rivum cogitur, vetustate, atque undarum vi dejectos pene fuisse. Fama mox publica, Castrenses febres passim per inferiorem po- tissimum Urbis regionem, non plebejos solum, verum Patritii quoque ordinis viros divexare confirmavit. Quare Pontifex, non tam sobri- ni sui casu, quam totius Pisaurenſis Populi calamitate commotus, e vestigio mihi in man- datis dedit, ut literas, quibus tum febris natu- ra, & symptomata Nobilis Viri de Oliveriis, tum publicum Pisauri periculum describeba- tur, expenderem, & quo modo iisdem occur- ri posset mature statuerem. Igitur.

C A P. IV.

Consilium extemplo ab Auctore exaratum, in quo tam qualitas febris Illustrissimi Viri de Oliveriis, quam remedia in commune Pisaurenſis Populi commodum exponuntur.

Q Uamvis integra tum destituerer Pisauren- tium malorum historia, jussus tamen a Principe, sententiam qualemcumque meam celeriter scripsi.

II. Vetus proverbium: *Gladiatorem in are- na capere consilium*; unde ait Seneca: *Medicis vena tangenda est*. Itaque ipse ego absens, (ut Galenus (c) pro Cæciliani filio scripturus) cum Nobilem Ægrum non videam, sed febre dumtaxat correptum esse, pariterque Pisauri nunc sordes in viis, & aquas in Vallati Rivo putrescere, per literas dumtaxat cognoscam, facile decipi possum: sed quia arbitrio caret suo qui Principi paret, ideo in tanta rerum ob- scuritate studiis meis utcunque obsequar.

II. Quoniam vero ex familiari epistola Egre- giæ Matronæ Juliæ Albani colligitur, febrem, qua sub noctem xi. Kal. Augusti Illustrissi- mus filius ejus sexagenario minor primum correptus fuit, esse de illarum continuarum genere, quæ tertio quoque die ingravescent; tertia enim nocte vehementior reversa est; ju- stus me angit metus, ne aliquid dolosi in ejus- dem Ægri visceribus, & sanguine latitet; præ- fertim cum erumpens magna vi sub finem quar- ti diei sudor nihil profecerit. Auger etiam for- midinem sublatentis mali moris in febrili fer- mento, quod endemica lues, quæ nunc Pisau- renſes a cænoſis aquis divexat, in corpora ple- niori cibo, otioque utentia (cujusmodi est nostri Equi-

Medicis
consilia ex
rerum ob-
servatione
capienda.

(a) Loc. præc. cap. cit. (b) Ex literis M. SS. quæ asservantur una cum tota Historia Pisauren. Epid. pag. 2. in secc. Biblioth. SS. Patris. (c) In document. pro Puer. epilept. cap. 1.

*Curationes
in magna
locorum
distantia
incertae
sunt notae,
atque judi-
cii.*

IV. Ad ea utique diligentius expendenda venio, quæ e longinquo tum facilius intelligi, tum melius, immo tutissimo distinguî, ac provideri possunt. Videlicet ad tollendam originem, & occasionem morborum endemice istic grassantium. Et quidem putridarum aquarum argumentum non levem semper mihi addidit scribendi alacritatem; cum per multos hujus Pontificatus annos usu sæpe venerit, ut Princeps consilia mea in ejusmodi casibus non inutiliter adhibuerit. Testes sunt Roma, Urbs Vetus, Balneoregium, aliæque Civitates, quæ propter cœnosos, putridosque latices castrensibus febribus afflictæ, instaurato postmodum iisdem fluidis cursu, abstersisque viarum sordibus, ad pristinam salubritatem sunt restitutæ. Itaque si, quemadmodum narratur, vera, atque maxima causa inclementiæ Pisarenis celi ipse est præpeditus fluxus aquarum ab Ifauro in Vallati canalem, certo

Exempla
epidemia-
rum ex a-
quis putre-
scentibus,
quibus in
profluen-
tem redu-
ctis febres
sublatae
sunt.

*Veterum
Edita,
quibus ca-
verur ne
aqua resta-
gnent.*

CADUCAM NEMINEM VOLO DUCERE, NISI QUI MEO BENEFICIO, AUT PRIORUM PRINCIPUM HABENT. NAM NECESSE EST EX CASTELLIS ALIQUAM PARTEM AQUÆ AFFLUERE. CUM HOC PERTINEAT NON SOLUM AD URBIS NOSTRÆ SALUBRITATEM, SED ETIAM AD UTI.

V. His igitur animadversis necessario reducendas Pisaurum aquas illas colligo, quæ illuc antea confluentes per Vallatum sordes omnes eluebant. Immo vero aperte denuncio, nisi id primo quoque tempore efficiatur, coacerbius eadem mala sævitura, quo propius ad æquinoctium accedemus. Id tamen haud satis fore arbitror, quanquam fluxus Vallati aquis restituatur, ut inde Pisaurensi cœlo salubritas redeat. Curandum etenim præterea censeo, ut viæ omnes, stabula, cloacæ, & si quæ sunt alia sœcibus, & cœno inquinata loca, mundentur penitus, atque abstergantur, noctu tamen, clausisque domorum fenestris, atque ut, ubi in compitis, viisque immunditiæ diæ immotæ jacuerunt, ignis ex fruticibus, lignisque resinosis, salkem per triduum ardeat; sic enim, quicquid impuri, ac cœnosi reliquum fuerit, combustum extinguetur: dubitandi siquidem præbet ansam, impuram nunc ubique fuisse Pisauri Urbem, quippe in qua Germani milites cum pedites, tum equites superiori yeme stativa habuerint.

*Non facis
est Pisau-
rensis
aquis flu-
xum resti-
tui; sed ne-
cesse est
sordes et-
iam elue-
re.*

VI. Procurandum interea temporis, ut Populus optimo pane, tenui vino, bonis aquis, paucis ac maturis fructibus, salubribusque carnibus utatur: quamobrem Civium corpora pravis succis minus obnoxia aeris inclementiæ magis obniti possint. Nam passim videmus, continentes, abstinentesque, etiam in vera peste, a communi labe immunes plerunque servari.

*Que in
viciis ra-
tione ser-
vanda sit
Pisauren-
sibus.*

VII. Cæterum, si quid certius, ac singulare rescivero, nova consilia novis rerum eventibus accommodabo.

Romæ IV. kal. Julii MDCCIX.

C A P. V.

*Historia Pisarenfis Epidemice ex literis Medici
illius Civitatis ad Auctorem datis clarius ex-
plicatur.*

Interea temporis Doctissimus D. Bartholomæus Traversarius, qui in fastiganda Pisauri Medicina constanti fama celebrabatur, cum accepisset Romæ vehementer desiderari historiam indolis, causarum, necnon methodi curativæ febrium, quæ ea in Civitate grassabantur, dedit ad me epistolam, quam hic exscribere operæ pretium duxi; ille enim solus poterat de vero totius epidemiæ statu nos certiores facere, atque admonere.

ILLUS.

(a) Rescivimus postea Ægrum 7. die morbi pravis Symptomatib. ac præcipue delirio correptum in 8. decessisse.

ILLUSTRISS. ET REVERENDISS.
DOMINO

JOANNI MARIE LANCISIO

SANCTISSIMI PATRIS

CLEMENTIS XI.

PONT. OPT. MAX.

Intimo Cubiculario, & Archiatro Meritissimo,

HORATIUS BARTHOLOMÆUS TRAVERSARIUS

Medicus Pisarenfis Obfequentiffimus,

S. P. D.

Damnanda plane nunc videretur, Vir Præclariffime, nimia animi mei confidentia, cum nobiliora tuæ Mentis oia rumpens, epidemicam hujus Urbis constitutionem Tibi exponere aggredior: nisi illam alliceret humanior, sanctiorque tua indoles, qua nihil avidius, nihil lubentius præstare soles, quam aliorum morbos propulsare, valetudinem tuæ, vitamque mortalibus prorogare; ut idcirco non inconsulto me facturum putem, si, quæ utiliora Pisarenfi Populo esse possunt, a Te, tanquam ab oraculo præcepta retulero, eaque in commune beneficium fideliter traducam.

*Pisari si
us, & so-
li natura.*
II. Priusquam vero hujus epidemiæ historiam exponam, præcias, oportet, Vir Illustrissime, Pisaurum Urbem ad Adriatici Maris oram, non tam arte, quam natura spectabilem, habere liberum solis ortum, partemque meridiei, arte tamen qua spectat Occidentem, & septentrionem collum ferie cingi, atque protegi. Unde ejusdem atmosphæra tam marinis, quam iis, quæ ab Austro veniunt, effluviis abunde saturatur, atque hinc hujus Urbis, ejusque agri olera, & fructus mirum in modum sapiunt, ac iis domorum parietes inficiuntur; immo aquæ etiam tartareis, falsisque corpusculis, quemadmodum in aquædu-

*Canalis,
qui me-
diam ur-
bem secut
aqua de-
staturus
fordes ab-
luere non
potuit.*

*Non mi-
nus nocet
Pisaren-
sibus am-
nis inun-
datio,
quam
bombyces
ac quif-
quillia.*

ctibus quotannis observatur, redundant.
III. Accedit ad hæc fabrefactus canalis, mediam Urbem perlabens, qui tribus ab hinc annis solito aquæ penu destitutus, ineptus quoque evasit commisso muneri detergendi vicos, domosque a cujusvis generis sordibus, & præcipue iis, quæ in latrinis, & in coriariarum officinis abunde collectæ, in eundem sequestrantur, ut & ipsæ tetræ expirantes odorem Incolas non minus fastidio, quam labe afficiant. Nec vero solus aquæ defectus, sed illius pariter excessus in Civium molestiam recidit; non raro enim contingit, ut Ilauri, Amnis alias amœnissimi, undas Mare turbatum respuat, atque repellat, quæ supra fluvii alveum excrecentes, humilio-

rem Urbis partem, & subterraneas cryptas inundant; multoque cœno complent: Canalis quoque pluvialibus aquis exundans extramœnia in stagna quædam ab alluvionibus olim facta, dilutum cœnum immittit, quod ibidem diu stagnans, gravem expirat odorem. Ad hæc sœdum viarum lutum a pluvialium lapsu, & domorum cloacis coacervatum. Tandem sericorum plusquam trecenti furni per Urbem dispersi, in quibus bombycum vellera nentur, ac eorundem Aureliæ in lebetibus putrefactæ per calles, vicosque incaute nimis projiciuntur, inquinando etiam aeris causam præbuerunt.

IV. Culpanda insuper videtur ipsa soli ubertas, præcipue in fructibus, qui præmature, & acervatim huc deferuntur, & ad ementium placitum venduntur, De pane venali quoque notandum remanet, eum scilicet aqua prænarratæ conditionis, & aere inquinato, tanquam instrumentis minus aptis, confici, adeoque malam conditionem, & ipsum præferre: quibus prælibatis, quæ tragice facta sunt, clarius nunc referre licebit.

*Fructuum
copia non-
nihil e-
riam ob-
fuit, & pa-
nis minus
laudabili
aqua sub-
actur.*

V. Jucundissimæ igitur hujus Civitatis tranquillitatem ab Augusto superioris anni quædam Castrensis febris interturbavit, quæ exinde vario symptomatum apparatu, varioque recurso pro ætate, & anni temporum discrimine hucusque Pisarenfes acriter divexavit. Et quanquam ab æstivo ejusdem anni solstitio ad Caniculares usque dies modo synocha, modo tertiana vel simplex, vel duplex benignioris moris, & felicioris exitus passim afflisset; tamen ante æquinoctium autumnale sub eadem larva perversam, malamque ostentavit naturam, ac latius est debacchata.

*Initium
castren-
sium fe-
brium, earumque
natura.*

VI. Hæc itaque febris, vel intermittens, vel continua per subingressum erat, ut modo synocham, modo simplicem extantam, vel dupplicem tertianam initio repræsentaret; Primo autem invasionis paroxysmo, cui secundus, & quandoque etiam tertius respondebat, leves rigores, & extremorum refrigerationes præludebant; hosque calor non admodum acris cum frequenti, validoque pulsu, necnon urinarum parvo quidem, sed crudiusculo mictu excipiebat; donec quartus gravioribus stipatus symptomatis, puta prolixiori frigore, summa patientis anxietate, & anhelitu, sinceris vomitibus succorum felleorum, croceo, vel viridi, & quandoque deteriore colore tinctorum, & similibus per alvum dejectionibus, ad choleram humidam prope accedentibus, latentem anguem detegeret; quibus superatis incommodis, & membri leni calore excalefactis pulsus humiles fiebant cum siti clamorosa, linguaque arida, & aspera, puniceo-nigricantem colorem æmulante, ac lipothymia, & cardialgia non minoris momenti mala ita urgere solebant, ut stercentes, ac pene aphonos redderent miseros, mortique vix non committerent.

*Earundem
febrium
sympto-
mata.*

VII. In progressu vero febris spasmodici manuum, pedumque motus, immo in aliquibus non modo clonicæ artuum, sed & cutis

*Narra-
tur sym-
ptomata
in febris
progressu.
uni.*

universæ vibrationes succrescebant ; exanthemata livida , & parva collum , pectus , & dorsum obsidebant ; & in vigore proportionalium insultuum deliria , & comatosi affectus affligebant . Quidam urinas sanis haud absimiles , alii turbidas , & rubicundas cum nulla , vel admodum crassa in fundo matulæ decumbente hypostasi , excernebant ; Nec signa vermium primis in viis latentium deerant , qui modo per superiora , modo per inferiora dejecti , persæpe latentis mali moris conjecturam firmabant : Parotidum quoque intumescentiæ in nona , undecima , vel decimaquarta morbi die apparentes , quoties emplasticis , & maturantibus , vel crudo , ignitoque ferro tractarentur , ægrorum vitam in angusta redigebant . In portu vero res erat , si post saphe-
næ , vel salvatellæ incisionem , ac quotidianas frictiones manibus aliquo ad id comparato liquore illitis , affectæ parti resoluta , eaque spirituosa admoventur . Hæc vero symptomata non omnia in omnibus , nec omnia simul invalescebant ; sed pro temperamentorum , habituum , & ætatum diversitate plura , vel pauciora hunc , vel illum plus minus agebant .

Parotidum cura.

Eadem febres parum perniciosæ fuerunt.

Aprili mense exacta hyeme jam in Urbe deservierat Epidemia : sed oppida finitima invaluit constitutio Pleuro-pneumonica.

Variolæ sub Junium mensem exortæ.

Insequenti anno re-crudit Epidemia.

VIII. Ast Divina Providentia factum videtur , ut hæc centum satellitibus stipata furia , etsi manifestam contagionem redoleret , integras invadendo familias , attamen minis potius , quam cladibus perterreret Pisauenses ; cum ex ter millibus sæva hac lue pollutis vix centum e vita decesserint . Verum , ni tantus deferbuisset æstus , tantæque resedissent calamitates , recidivi , & valetudinarii Patientes parum resecti , certo certius periissent sub prægressæ hyemis rigoribus , ac insolitis algoribus , quorum vi æternæ quoque olivæ emortuæ sunt , & robustiora corpora febribus lymphaticis , rheumatismis coryzis , & tussibus contumacioribus facta sunt obnoxia .

IX. Hac rerum varietate jactati Cives nostri melioris conditionis dies sub plus justo , & intempestive calidiusculo Aprili numerabant , licet nimis dispari forte per finitima oppida Pleuro-pneumonica constitutio longe , lateque divagaretur , & ocyssime plurimorum vitas demeteret , quæ , ne ulterius in perniciem mortalium progrediretur , interemptorum cadaverum viscera cultello Anatomico scrutantur , morbi que radice perspecta de tutiori opportunitateque methodo consulitur . Ast Junio appellente subitaneum frigus , ac pluvia , nubilaque tempestas exoritur , ex qua variolæ tenellulam ætatem divexare cœperunt , & hucusque mitius quidem , sed late nimis grassantur .

X. Ita sane cum puerili ætate agebatur , cum de cætero satis prospere ea tempestate majores natu respirassent ; nisi interrupta epidemica febris cum solstitio æstivo nuper hoc anno re-cruidisset , ac in dies increbuisse , ut usque modo plusquam duo millia percussisset , licet ex his (absit dicto invidia) vix septuaginta ultimum subierint diem : & quamvis hæc febris nullo modo a superius descripta dif-

Lancisi Oper. Tom. I.

ferre videatur , tum quia eadem servat invasionis tempora , & ordinem , tum etiam quia iisdem ferme stipatur cardialgicis anxietatibus , vomitibus , alvi fluxibus , vermium exitu , dysentericis , & quandoque tenelimis ; nec desint pulsus exiles , & frequentissimi , sitis inextinguibilis , urinæ crudiunculæ , vel sanis similes . Rursus adsunt peticulæ , parotides , aliaque superiorem comitari solita ; tamen aliquid notatu dignum , & singularius exhibet , scilicet quod quamvis sub simplicis tertianæ larva , & ipsa ludat , tamen paroxysmum quemque ad triginta horas , & ultra extendit , & sua peculiaris incrementi , & declinationis tempora nimium protrahit .

XI. Aliud insuper , quod rem animadversione dignam continet , atque propterea minime reticendum est , quod inferior Civitatis pars , ea nimirum , quæ Carmelitarum Cœnobio , Foro pomario , & Flaminia via circumscribitur , maxime ab hac epidemia tentata fuerit , & tentetur , cum cæteroqui superior , & eminentior Urbis pars transacto anno penitus ab epidemia immunis fuerit , & hoc anno parum infestetur .

Inferior Urbis pars Epidemia tentata fuit : superior immunis.

XII. Hæc sunt quæ ad historiam spectant ; superest tandem , ut pauca de methodo , & rursus pauca de remediis adhibitis differam . Porro , quoniam putabamus peregrina in aere corpuscula sanguinis moleculis respirationis , salivæque beneficio commixta , earundem organicum , atque inorganicum motum perturbare , ac in glandulas mesenterii fermentationis ope majorem partem relegari , indeque cum præterlabentibus succis novas turbas inire , rursumque affixa miasmata in liquida majoris usus quasi circulo vitioso affundi , sicque semel inceptam turbationem continuare , omnem proinde paginam nos impleturos existimabamus , si absorbentia , & antifebrilia alexipharmacis admixta propinaremus ; ideoque non sine fructu in usu erant præsidia ex cortice Peruviano elicita , & in mixturas alexipharmacas redacta , quibus Sylviano more sæpius in die exhibitis etiam sales antifebriles crustaceis commixtos , & aquas omnes diaphoreticas , & alexipharmacas propinabamus .

Describuntur remedia que usui fuerunt.

XIII. Ad avertendas vero Convalescentium recidivas , amaras , & antifebriles decoctiones suadebamus , atque Rhabarbari frustulum cum China contritum præscribebamus ; ut pro urgentibus symptomatibus paregorica , antidyenterica , & vermes necantia exhibebantur , & adhuc iterantur ; venæque etiam , si opus fuisset , sectiones deplebantur . Vesicantia pariter admota sunt , aliaque multa celebrantur , quæ tibi fusius referre supervacaneum censeo .

XIV. Hæc valetudinarius scribebam , quæ tamen acriori ingenii tui examini libenter subjicio . Tu interim ea castiga , oraculisque tuis lucem meam asferre menti , & patientibus salutem , ut assoles , ne dedigneris , dum ego Nestoreos tibi annos deprecor . Vale .

Datum Pisauri hac die 28. Augusti 1709.

V

CAP.

C A P. VI.

ALTERUM AUCTORIS CONSILIUM,

In quo diligentius expenduntur causæ, & proponitur curatio Pisauensis Epidemiæ.

*Plurimum
Reipublicæ
conferunt,
qui diuturno
usu edocti
commentaria
præscribunt.*

Sæpe ac magnopere dubitatum est a sapientibus Viris, contemplando ne, scribendoque; an vero agendo, ac multa diligenter navando major Reipublicæ utilitas afferatur. Scio, paucissimos inveniri, quos maxime Deus amat, qui simul utroque modo, otio nimirum, & negotio hominibus prodesse aut valeant, aut velint; atque ideo cæteris longe præstare, & apud genus humanum magis promereri, qui post diuturnum rerum usum Commentaria perscribunt, & posterorum memoriæ consignant. Nam suis illi animadversionibus non tantum amicis, & qui secum vivunt mortalibus, sed absentibus quoque, & futuris opitulantur. Hoc sane præstitisse mihi visus est Doctissimus Bartholomæus Traversarius, qui vel inter ipsa experimenta, & assiduas Ægrorum curas, malamque propriam valetudinem stylo non pepercit, mihi que argumentum præbuit sequentis consilii, quo sicuti tunc temporis ejus curandi methodum meis rationibus, atque exemplis plurimum confirmavi; ita minime dubito, quin Cives Pisauenses, & illius, & mei memoriam in posterum sint retenturi, quippe qui tum veras redeuntium per ea tempora quotannis (quid? quod Ædiliū indiligentia forte recursum) apud eodem epidemiarum causas deteximus, tum mendedi modum pro viribus indicavimus.

II. Quod autem subjicio consilium, ipse ego ad D. Traversarium confestim perscripsi.

VIRO CLARISSIMO STUDIO-
SISSIMOQUE

D. HORATIO BARTHOLOMÆO

TRAVERSARIO,

Poliatro Pisauensi,

JOANNES MARIA LANCISIUS

S. P. D.

Vehementer laudo, proboque curam ac sollicitudinem tuam; cum enim videris, castrenses febres epidemice rursus hoc anno istic grassari, quanquam consiliis meis minime egeas, ad me tamen scribis, tanquam ad Archiatrum Sanctissimi illius Principis, qui pluribus quidem de causis, sed eo potissimum nomine, Pisauensibus beneficentissimus est habendus, quod a præsentibus morborum casibus majorem noxæ partem providentissime averterit. Etenim Sapientissimus Pontifex, cum duos cir-

*Clementis
XI. Pont.
Max. in Pi-
ses benefi-
centia.*

citer ante menses resciverit malignas istic febres communiter vagari, confestim jussit, præcipuas causas, curandique methodum a me quam diligentissime vestigari. Ego vero multarum jam Urbium periculo doctus, admonitusque etiam prudentibus observationibus excellæ istius, ac Nobilissimæ Matronæ D. Juliæ Albanæ de Oliveriis dignissimæ nostri Pontificis Amitæ, statim suspicatus fui, stagnantes, corruptæque aquas una cum viarum, cloacarumque immunditiis in Urbe ista, alioquin plano in litore excitata, & vorticibus meridionalium ventorum objecta, labem aeris attulisse. Idcirco Principis mandato non solum ipse ego medicam consultationem vernaculo idiomate tunc temporis scripsi, in qua summatim quidquid remediorum vestris popularibus tum causis, tum ægritudinibus adhiberi posset indicabam, verum etiam curavi, ut Ægidius M. Bordonus insignis aquarum liberator Pontificiæ istuc e vestigio contenderet, ac reducendæ per suos canales aquæ diligenter studeret. Nunc vero nihil mihi gratius tuis literis venit; declarant enim maximum tuum in Pisauenses studium conjunctum cum pari in me benevolentia, atque humanitate.

*Aquarum
liberator
Pisaurum
missus, ut
aquam
in canales
deduceret.*

II. Quanquam vero ingeniosa, pariterque vera sint, doctissime Poliater, quæ de origine istius epidemiæ meditaris: tamen cum videam abs Te judicium quoque meum desiderari, mihi quidem ita laborandum, ne qua parte videar hanc de me fiduciam studiosissimi Viri fefellisse. Veniam igitur dabis, si paulo altius principia debacchantis istic febris repetamus, atque experientia simul, ac ratione utentes, tutam viam sternamus iis, qui non ab effectis solum, eventibusque; sed a causis, ac principiis naturas morborum rimari consueverunt.

III. Constat in primis historica fide, Pisaurum inter Urbes infamis aeris olim connumeratum fuisse, quod non tantum Catulli, qui eam moribundam hominum sedem appellat, sed etiam (a) Leandri Alberti testimonio probatur: qui totius Italiæ Urbes enumerans, cum ad Pisaurum pervenit, candide fatetur non multos ibidem ad ætatem quinquaginta annorum pertingere. Hanc vero cæli inclementiam quibusdam circa Urbem istam collectis paludibus inductam fuisse non solum legimus apud Jo. Colle, sed accepimus quoque a Viro gravissimo Michaelæ Angelo de Paulis, Patrio, & Medico olim Pisauensi, nunc vero Pontificiæ Aulæ in Urbe Physico, & Protomedico Generali; quam postea Civitatem beneficio Serenissimorum Urbini Ducum exicatis lacunis, perductaque per canalem ad abluendam Urbem perenni aqua, ab omni fere damnati aeris censura vindicatam fuisse, firma traditio est.

*Pisaurum
olim inter
urbes in-
famis æ-
fedis etiam
Leandri Alberti
testimonio
probatur.*

IV. Deinde narras, Vir ornatissime, tribus potissimum ab hinc annis, æstivo præsertim tempore istic defecisse fluxum ejusdem aquæ, quæ ab Hæuro deducta per descriptum canalem humiliores Pisauri regiones excurrit, omnes-

*Pisauensis
Epidemiæ
causæ
in consen-
sum ve-
niunt.*

omnesque sordes; eo per multas cloacas confluentes, abstergere, atque abripere solet. Unde ferventibus æstibus fundum ejusdem rivus, quo (a) coria etiam aliasque cadaverosa corpora dejecta cernuntur, cœnosum plane, ac graveolens redditum est. Huic rursus infortunio duo alia accessisse perscribis, orta nimirum ex facili alluvione istius annis, qui, non tantum ex inferna civitatis parte, subterraneas multarum Ædium cellas implevit, sed paludes quasdam prope mœnia, ac versus mare, nondum exiccatas, reliquit. Cognoscimus insuper tuis ex literis, vias fere omnes non (b) cœno solum turpes, & immundissimas adspectu, sed quasi pestilentes evasisse teterrimo corruptarum aquarum odore, illarum præsertim, quæ ab extracto, netoque serico cum (c) bombycibus computrescunt.

Periculum imminens Pisauri, nisi Pont. Max. suppeditas tuisset.

V. An non deducendum modo videtur, Pisaurum, florentissimam alioqui nostro ævo Italiæ Urbem, paulatim ad antiquam, vitiati-que aeris luem iisdem stagnantium aquarum de causis tacite recasuram; nisi Divino prope- modum consilio Sanctissimus CLEMENS XI. inter tot tantosque Sacri Regiminis labores, ac sollicitudines, vestræ curam civitatis amantissime suscepisset?

VI. Sed quid hæc confector, & colligo, quasi vero brevi, ac jejuna oratione completi possim quæ Pisaurensis Magistratus, ne qua intercipiat oblivio, tum in publica Acta mittenda, tum incidenda in ære cogitabit? Ad ea nunc venio, quæ ad sapientem Medicum pertinent; scilicet ad rimandam naturam, causamque febrium communiter istic sævientium.

VII. Ad ideam porro istarum febrium quod spectat, non admodum laboramus, castrenses ne, perniciosæ, an pestilentes vocari debeant, quippe qui de nominibus minime solliciti in res ipsas inquirimus. Illud utique, quod te non præterit, maxime advertendum arbitramur, nimirum febres istas verminosas, ac sæpe mortiferas esse, contagione in assidentes migrare, atque in omnibus plus minus similes observari.

In aerem præcipua epidemice causa confertur.

VIII. Quoniam vero communes, similesque febres communibus, similibusque causis inducuntur; profecto principalis causa in aerem, noxiis immunditiarum, palustriumque aquarum effluviis inquinatum, referenda esse mihi videtur. Non enim ulla res plebejos æque, divites, ac nobiles afficit, præter aerem, quem divinus Cœus (d) Spiritum appellat, atque reum patrata ubivis epidemice per hæc verba convincit: *Communis febris propterea omnibus accidit, quod eundem spiritum omnes attrahunt, fitque, ut simili corpori similes*

Lancisi Oper. Tom. I.

spiritus, similiter permixti, similes gignant febres, quam sententiam repetit ad exclusionem Diætæ lib. de (e) nat. homin.

IX. Neque sane inficias imus, venalem panem, graveolenti aqua conglutinatam, fructusque pravos, qui in foris istis prostant (ut sulphur ignem) communem febrem apud inopes potissimum proritavisse. Solent enim hæc multorum quoque vermium ovula in corpus nostrum ingerere. Sed hæc inter Principes vestrorum malorum causas minime recentenda putamus. Etenim isthæc epidemia non in omnes æqualiter Pisauri habitatores, sed rarius in Cives illos, qui superiorem partem, quam qui inferiorem incolunt, vagata est: quanquam pauperes eodem pane, iisdemque fructibus ubique, & universe vescantur. Accedit, quod popularis morbus non solum sævit in eos, qui duriter victitant, sed etiam in Patritios, qui in omni rerum ubertate viventes, optimo probabiliter pane uti solent, quos inter duos, alterum ex Oliveria alterum ex Ardzia familia, amicos utpote nostros, e vivis istic ereptos graviter in præsentia dolemus.

X. Similiter Austri, licet noxia interdum morborum semina crebriori flamine aliunde soleant convchere (quod vestra ab epidemia non alienum censeo) plerunque tamen, cum solo impetu flant, visum tantummodo, atque auditum hebetant, cæteraque exigua mala hominibus afferunt, quæ in aph. recensuit (f) Hippocrates, non vero hujus generis febres inducunt, nisi cum stagnantes aquas, morticina corpora, aliasque immunditias alicubi invenerint, quibus se se immiscent, iisque copia, quam comportant salium, ac sulphuris, ad putrorem materiam addunt, morumque imperiuntur. Palustres igitur aquæ cum tot, tantisque sordibus, quæ infernam potissimum Pisauri partem (præsentis epidemice theatrum) occupant, veræ ac principales causæ aeris istius inquinamenti erunt afferendæ.

XI. At enim vero nec novum, nec rarum est calidis præsertim tempestatibus malignos halitus ex palustribus aquis in hominum perniciem jugiter effluere; cum nihil apud Priscos Auctores (g) frequentius occurrat, quam monitum, ne quis juxta paludes vel ferat, vel ædificet.

XII. Sed hæc vulgatiore forte tibi videbuntur, quam ut mereri possint longiori disputatione tractari. Sedulo igitur nonnulla tecum agitato, quæ cæcuriens vulgus non videt. Tria vero hujus generis maxime utilia arbitramur inquirentibus rationes malorum, quæ e noxiis paludum effluviis proficiscuntur.

XIII. Primo cujusnam indolis ac mixtionis

Quo pacto panis & fructus eandem augeant.

*Quando-
nam Aus-
trii pesti-
lentes sint.*

*Tria quæ
potissimum*

(a) Nota hic, quod olim Romæ ne aer pestilens redderetur, vetitum erat, projicere in viam coria, aliasque sordes. Diæt. lib. 3. in fin. ff. de via publ. ibi: *Non permittant stercora projicere, neque morticina, neque coria jacere, quod Ripa postmodum inculcavit lib. de peste ubi agit de præservat. contra pest. 2. p.* (b) Vide fufè agitatam hoc argumentum a Castillo de Bovadilla in suo opere hispani idiomatis De la Limpieza de las calles pag. 154.

(c) Vide Petrum a Castro in comm. de peste tit. de præserv. monit. 7. ubi ad præcavendam pestilentiam monet, ut Urbes purgentur omnibus immunditiis, ac præsertim aquis ex bombyce computrescentibus. (d) L. de statu n. 8. (e) Num. 18. (f) 3. aphor. 5. [g] M. Varro de Re Rust. lib. 1. cap. 12. Columella de re rustic. lib. 1. c. 5. Palladius de re rustic. lib. 1. cap. 7. Vitruvius l. 5. Architect. c. 3.

*inquiren-
da sunt in
castrensi-
bus febri-
bus.*

nis sint effluvia, quæ ex aquis stagnantibus, aliisque corporis simul corruptis æstate potissimum partim assurgunt, partim urgentur in aerem?

XIV. Secundo qua via ejusmodi particulæ in accolarum corpora influant, ac penetrent?

XV. Tandem quomodo castrenses febres una cum tot tantisque symptomatibus inducant?

*Duo gene-
ra efflu-
viorum e
corruptis
aquis exi-
unt, u-
num inor-
ganicum;
alterum
organi-
cum.*

XVI. Non est dubium (ut a Priori ordiamur quæsito) accedente propius ad nostrum hemisphærium sole, suisque radiis validius nos verberante, cœnoscas aquas intestino motu agitatam iri, multaque iis permixta corpora ad putrescendum, aut ad vitam profereendam propensa, submoveri, effluviaque de se emittere mixtiformia, quorum pauci naturam, ac discrimina noverint. Enimvero experimento nobis constat, a palustribus, aliisque ex aqueo-humido corruptis corporibus, duo præ cæteris exhalationum genera, per vim solaris ignis, ac ventorum in circumfusum aerem efferri. Alterum quidem est congeries inorganicarum, atque inanimatarum particularum impuri sulphuris, saliumque lixivio-acrium, ac volatilium, aliarumque exoticarum, quæ aqueis halitibus crasse obvolatæ ingrati etiam naribus empyreuma propinant. Alterum vero effluviorum genus constat multitudine vermiculorum, atque ovulorum, quæ animatum quasi agmen instruunt in aere; de quibus fusc egimus lib. 1. part. 1. cap. 16. & sequen.

*Veteres a-
nimata ef-
fluvia in
vermicu-
lis agno-
verunt.*

XVII. Hujusmodi autem insecta, eorumque semina, tametsi nonnullis ex recentioribus prope lateant, in acutos tamen Priscorum oculos evidenter incurrisse testes sunt (a) M. Varro, & (b) Columella, qui vicinam paludem æstivis caloribus, idcirco noxiam arbitrati fuerunt, quod inde *vermium examina, insectis aculeis armata, in proximos habitatores insiliant, cæcosque morbos* (nempe difficilis tum cognitionis, tum curationis) producant.

*Quibus
viis hæc
effluvia in
humanum
corpus in-
beant.*

XVIII. De viis equidem, per quas aer utroque effluviorum genere inquinatus in humana corpora penetrat, pauca nunc apud Te Doctissimum Virum arbitror suffectura, utpote cui satis innotuerit ex Hippocratis libris, sed magis adhuc ex viventium Anatome, quatuor præcipue meatus in nos aerem ingerere; primo cutis (c) spiracula; deinde quæ ex naribus auribusque intra (d) cranium dehiscunt foramina; tertio nares, atque os in pulmones (e) usque continua; postremo ex iisdem ostiis per pharyngem, sive (f) œsophagum, in ventriculum, & intestina apertum tubum.

XIX. Porro ejusmodi meatus, si nihil obfiterit, sordido aeri obstructi esse non possunt, qui salubri semper patefcunt. Illud tantummodo, me iudice, in dubium venit, an omnes hujusmodi viæ reclusæ sint omnibus ae-

ris inquinamentis. Ego enim in eam sententiam adducor, ut credam, inorganica, atque inanima paludum effluvia per singulos corporis hiatus, si nullum addit impedimentum, subrepere posse; secus atque organica per œsophagum duntaxat in ventriculum, atque intestina cum cibis, saliva, & potibus descendere, vel saltem nonnisi iis in locis aptum nidum fovendis nutriendisque lumbricis invenire. Nam hujusmodi vermes, quemadmodum ab Ægris, qui a castrensis febribus correpti sunt, per vomitum, ac per secessum deturbantur; ita semper eorum in cadaveribus non magis solum, sed adeo parvi, ut vix cerni possint, in ventriculo, etiam, atque intestinis confertissimiprehenduntur.

*Inorgani-
ca effluvia
per omnes
corporis
meatus,
organica
per os &
œsopha-
gum in-
grediun-
tur.*

XX. Tandem quomodo hujusmodi effluvia castrenses febres tot tantisque symptomatibus stipatas inducant, facillimum erit summam cognoscere, si spectemus scdam istam sortidum, ac vermium in aere societatem eos graves, & periculosos morbos nostris in corporibus conjungere, quos discretos, ac separatos modo a solis vermibus, modo a nudo, inanimique pravorum humorum apparatu passim produci animadvertimus.

*Quo pacto
ex his ef-
fluvii feb-
res oriun-
tur.*

XXI. Sed rogo nunc, Vir optime, animum intendas, ut distincte ac particulatim cognoscas, palustria inquinamenta adversari partibus pene omnibus humanæ machinæ, non solum fluidis, salivæ primum, deinde fermentis primæ digestionis, mox chylo, lymphæ, ac sanguini, tandemque succo nerveo: verum etiam solidis membris, quæ majoris usus dicuntur ac potissimum ventriculo, & intestinis; cordi & appensis sanguiferis; necnon cerebro, ac nervis ipsis. Nam in febribus, quas ejusmodi atmosphæræ labes gignit, ab ore usque ad periphæriam corporis tam liquida, quam solida afficiuntur ac labefactantur, ut nulli dubium esse possit, quin æstivo tempore, ubi palus ac cœnosa tellus proxima est, incolarum corporibus paulatim noxa inducatur in fluidis quidem per turbationem motus, & mixtionis, cui mox multarum particularum coagulatio, multarum fusio, ac demum utrarumque corruptio, ut vocant, conjungitur; in solidis vero propter fibrarum, villorum, vasorum, oscillorumque irritationes, spasmos, ac erosiones, a quibus, si tandem aut valida obstructio, aut pertinax compressio, aut immedicabilis necrosis inducatur, Ægrotantes decedunt. Nos enim, cum singula hæc peculiari libro rimati simus, nostra hoc tempore referre maxime putamus, ut, si quid Tu melius fueris philosophatus, nobis, Vir doctissime, commentaria in lucem daturis uberiori fœnore suggeras.

*Palustria a
inquina-
menta non
fluidis so-
lum sed
solidis et-
iam parti-
bus nocent.*

XXII. Verum de iis huc usque plus forte, quam simplicis epistolæ, vel consultationis ratio postulat. Nunc quid de harum febrium prognosi, ac medela dicendum paucis accipe.

*Quare Pi-
sauri epi-
demica fe-
bris mitior
fuerit.*

[ab] Locis supracitatis. [c] Hippocrates 6. Epid. sed. 6. carnes dixit attractrices etiam extrinsecus.

[d] De Morbo sacro num. 17. cerebrum aeris Primum interpretem vocat. [e] De flatibus num. 6. agit de aere per pulmones admissio emissioque, & sparsim alibi. [f] Loco cit. n. 9. verba facit de aere, quicum cibis & potibus in stomachum descendit.

eipe. Miramur profecto, castrensem febrem mitius vobiscum egisse, quam apud nos, alioque consueverit. Nam plerumque, ubi pedem figit, in magnam partem eorum, quos corripit, stragem exercet. Hunc autem felicem præ aliis vestra epidemiarum exitum duabus potissimum deberi causis sum arbitratus, quarum altera ab Adriatici litoris ingenio pendere mihi videtur, utpote quod exoticorum salium venis minus forte, quam Tyrrenum ferax, resides, ac putrescentes aquas non adeo venefica mixtione (unde extremam illam lædendi vim utraque effluviarum genera accipiunt) imbuat, inficitque. Alteram vero petendam censemus a prudenti, tutaque methodo, qua vos ægris vestris mederi hæcenus studuistis; dici enim vix potest, quantum huiusmodi ægrotantes a turbata, tumultuosaque magnorum remediorum administratione vexentur, franganturque eorum vires, sine quibus nulla unquam spes salutis affulget.

Cur primum tertiana benigna, deinde pestilentes ac perniciose, & postmodum chronica febres exortæ sint.

XXIII. Nec sane mirum alicui videri debet, per æstatis initia, erumpente primum cœnosis palustribusque e locis crudo solum, ac sine vermibus phlegmate, tertianas vel simplices vel duplices, utrasque tamen benignas, istic exortas fuisse; mox vero ingravescente æstu; magisque fermentatis fordibus, deterioribusque idcirco sursum elatis effluviis, ac potissimum insectorum phalangibus; perniciosas omnino, ac pestilentes ortum habuisse, quæ quidem, ut iisdem assidue valentibus, ascendentibusque exhalationibus ad medium usque autumnum, nihil elapso apud vos anno remittentibus symptomatibus, protractæ sunt; ita certe ubique locorum, quo celerius post æquinoctium copiosi imbres cadunt; ventique ab australibus in septentrionales commutati brumam inducunt, eo citius mitescere, atque in chronicos ideo facile converti solent; quia aeris labes (eluta cœni perniciæ, occisique vermibus) simplicem lentorem induit, qui nostris liquidis nudas compedes injicit, quibus pertinaces obstructions chronicorum malorum radices facile cumulantur.

Pontificis diligentia jugis aqua reducta, sordes ablute, panis melior factus; unde morbus ante æquinoctium desuit.

XXIV. At vero quid longius ea tecum commemo, quæ diurni doloris causæ fuerunt? Tibi potius atque Universo Pisarense populo magnopere lætor, quippe cui PONTIFEX, vere CLEMENS, ita, dum hæc scribo, opportune providit, ut primum iusserit vindicari a putore panem; deinde, nullis aut consiliis, aut sumptibus parcens, per Civitatis canalem juges aquas reduci, quæ sordes omnes, atque immunditias viarum, & cloacarum, illuc confluentium brevi absterferint, & vel ante æquinoctium, quod mirandum erit, communem morbum demerferint ac suffocaverint. Nec dubito, quin, dum ipse Pisauo vehementer gratulor, Pisarenses etiam in spem certissimam possim adducere, fore, ut per summum CLEMENTIS XI. beneficium, mutato inferius extra mœnia alveo torrentis, qui sæpe superbit, atque in Urbem exundat; exiccatis juxta maris litus stagnis, elevatoque Ilauri ad portum aggere,

Lancisii Oper. Tom. I.

per quem facilis in vicinos campos ejusdem fluminis alluvio contingit, posthac perpetua cœli salubritate sint gavisuri.

XXV. De curatione vero istarum febrium postremo loco dicturus sane duplicem, præservativam nempe, & curativam expendendam susceperem, nisi de prioris methodo, te plane silente, nos alias fuisse differuissimus. Posterioris itaque rationes facile assequemur, si trifariam secundum triplicem malorum, quæ hisce in casibus contingunt, indolem diviserimus. Etenim, cum huiusmodi epidemici morbi, ut supra tetigimus, se prodere soleant, primo loco specie febrium tertianarum, ut ajunt, benignarum, circa æstatis initia (neque enim lynocharum meminisse oportet, quippe quas natura tempore ac diæta apposite curat) secundo medio æstu, ac principio autumnii, castrensiarum, ac pestilentiarum; Tandem sub autumnii finem, ac per totam quandoque hyemem chronicarum, earumque in quartanas, ac dysenterias maxime desinentium; nemo certe eadem methodo universos morbos tractabit, cum non eadem omnium, sed diversa singulorum sit causa.

Divisio methodi therapeutica pro tertianis benignis, deinde pestilentibus, postremo quartanis & chronicis.

XXVI Et quidem benignis tertianis compendio non minus, quam feliciter medebimur, si animo perpendamus, eorundem fermentum communi fluidorum massæ nondum esse permixtum, nec malignis adhuc vermibus sociatum; sed ab hypochondriis in sanguinem, & nervos certis dierum horis traduci. Hoc itaque fermentum partim a primis viis extra corpus suaviter derivandum erit, partim specificis ita corrigendum, ne turbas deinceps in sanguiferis concitet. Utramque vero paginam, ut puto, implebimus, si, post habita omni missione sanguinis, quæ plerumque istiusmodi febres continuas, ac interdum mali etiam moris reddit, blandum leniens, scilicet Aquam, vulgo Angelicam, aut Electuarium lenitivum cum sale tartari fixo, & oc. canc. præp. ante tertium diem, si fieri potest, Ægrotis nostris propinaverimus. Deinde, ne fermentum febrile multiplicetur, implomet purgationis die, ubi ad vesperascere incipit, utamur pulveris Chinæ chinæ scrup. 2. cum scrup. 1. conf. de Alchermes, eamque postea chinam ter singulis diebus usque ad duodecimum, vel decimum quartum diem repetamus; eo tamen consilio, ut bis in hebdomade rhabarbari electi drach. 1. vel saltem scrup. 2. semper eidem chinæ admisceantur. Hanc vero mixtionem rhabarbari cum china ipse ego apud Italos xx. circiter ab hinc annis primus laustam, prosperamque hinc in casibus expertus fui, felicemque exitum cum aliis per epistolas communicavi. Cum enim tunc temporis cogitarem, unde nam febris, quæ exhibitio ex veteri consuetudine Peruviano cortice extincta quidem visa fuerat, interdum dulci, acidove propinat medicamine, tam facile caput efferret, ægrosque, pejus interdum reversa, quam primo incursum tractaret; subiit profecto animum, posse usum solius chinæ chinæ, nullo interjecto purgante, vivum ignem doloso cineri supponere;

Curatio tertianarum febrium.

China china rhabarbaro mixta purior.

*Ejus m-
venti va-
tio reddi-
tur.*

posse itidem acidum, aut dulce pharmacum amaræ vim chinæ admodum infringere, ac labefactare; quare fermentum utroque modo nervos suos rursus intenderet. Itaque per id temporis nos optime de nostris ægrotis meritorios putavimus, si conjungendo chinam cum rhabbarbo a præstantissimo, quale ipsa china est, medicamento omnem censuram tolleremus; & quidem voti compotes facti fuimus. Rhabbarbarum enim quatenus est amarum, amaram hujus febrifugi vim non solum non infringit, sed augeat; quatenus vero benigne abstergit, & purgat, opponitur austeræ ejusdem chinæ virtuti, propter quam minimo negotio glandularum oscilla coarctantur, intusque febrile fermentum non raro concludunt, ac retinent. Rhabbarbarum contra ex glandulis, quæ suis excretoriis canalibus in stomachi, intestinorumque cavitates hiant,

*Qui ab
hujusmodi
febris u-
su chinæ
convale-
rit dulci-
bus & aci-
dis per
40. dies
cavere
debent.*

sepulta, ac denuo pullulatura febrium semina facilius eruit, delet, & fugat. Itaque hujusmodi Ægri, ne recidivas incurrant, oportet, ut diligenter caveant a dulcibus, & acidis tam in potu, quam in cibo per quadraginta saltem dies: frustra siquidem amaris adversus acida pugnatum esset, si, novis infusis acidis, eorundem vis, atque potentia denuo excitaretur.

*Curatio fe-
brium ca-
strensi-
um.*

XXVII. Sed, in multo jam difficiliorem Castrensi febrium curandi rationem descendentes, aperte fatemur, nihil Tibi, Vir optime, opus esse ut consilia a nobis exquisiras, utpote qui rem hanc, vertente iterum anno, tam prudenter, ac feliciter istice gesseris. Nos igitur argumentum per summa tantum capita tecum agitabimus, tum ne noctuas (ut in adagio est) Athenas seramus, tum ne crambem, quam semel in libris nostris coximus, modo cum nausæa recoquamus.

*Consilium
tuta medi-
camina
adhiben-
di, ac du-
bia fugien-
di.*

XXVIII. At enim vero illud nunquam satis admonendum inculcandumque arbitramur, cum ægris ita agendum esse, ut nihil eorum, quæ tuta, ac necessaria sunt, omittamus; nihil secus, quod dubium, periculosumque sit, admittamus, salutaris illius moniti perpetuo memores, quo divinus (a) Senex Medicos non multa, sed opportuna facientes voluit laudandos. Atque hinc sæpe mecum æstimavi, quanto plures ex ea hominum multitudine, quæ cæteroqui gravibus a morbis vindicari potuisset, anceps remedium occiderit quam ipsa temeritas servaverit; versa vero vice quam multos a medicis quasi desperatos sola natura aut lenibus adhibitis pharmacis, aut secretis duntaxat suis conatibus statim, aut sensim juverit; etiam cum agryta per cuniculos (b) ad ægroti cubiculum penetraverit.

*Naturæ
vires ad
morbi se-
mina ex-
pellendæ.*

Etenim quilibet circumforaneus, si solers fuerit, nil præter verba, aut non entia chymica (sortes suas ab ipso casu fraudulenter expectans) vendere consuevit. Natura enim, si blandis ac tempestivis medicamentis juvetur, propriis qua fluidorum, qua solidorum viribus deleterias particulas valide subigit, easque per cu-

tis spiracula, per cæterarum glandularum filtra, &, quod in malignis morbis frequenter accidit, non tantum per obvias, & consuetas, quantum per novas quoque vias, scilicet per abscessus, ac decubitus, cujusmodi sunt parotides, tubercula, vesicantium ulcera, cum levamine pellit, atque extrudit. Idcirco ipse ego, si quando vehementer ægotarem, præclaram mihi fortunam putarem obtigisse, si in Medici manus inciderem, docti quidem, sed cautioris; omnia nimirum, ne graviter erraret, mature circumspicientis: contra vero magnum arbitrarer, maloque ipso forte deterius infortunium ab eo Clinico curari, qui (proh dolor!) scientiam, atque industriam Artis credi vellet, nunquam a medicamentis feriri, seu, quod idem est, assiduum, & perenne bellum naturæ non indicere solum sed facere.

XXIX. Ad curationem igitur castrensi febrium, quod attinet; quanquam fateor, illam, quam Tu, Vir Clarissime, apud Pisaurenses instituisi, hoc maxime probandam esse, quod pauci ex tuis ægotantibus e vivis sublatis fuerint, nihilominus tamen neque molestum, neque inutile Tibi futurum censemus, si, dum tuam laudibus prosequimur, nostram non absimilem methodum flagitanti tibi libenter deprompserimus. Licet vero probe sciam, medendi rationem non eandem ubique locorum, eodem quantumvis in morbo, esse debere: differre namque pro natura regionum genera Medicina, scripsit (c) Celsus, ut aliquid pandam. opus sit Romæ, aliud in Ægypto, aliud in Gallia: me tamen non latet, eum optimum esse Medicum, qui a certis, atque exploratis signis sua quique præsidia petit, eaque ad singulos ægros sapienter accommodat. Multum enim interest, ut Hippocrates primus fassus est, inter corpus & corpus, inter naturam & naturam.

*Non ea-
dem ubi-
que loco-
rum reme-
dia usur-
panda.*

XXX. In primis autem Nauclerus Medicus, ut Hippocratica phrasi utamur, hujus tam procellosæ vim febris deflexurus ad Ægroti lectum, tanquam ad clavum sine pyxide certe federet, nisi animo præciperet quid sibi secundum veras indicationes agendum esset. Indicationes vero generatim sumptæ non sunt eadem, neque in omni ægro, neque in omni ægrotationis tempore: etenim principio hujusce febris id propositum esse videtur, quam citissime, primo scilicet die, si fieri potest, vel saltem secundo suaviter abstergendi ab hypochondriis partem aerii inquinamenti, quod tam in vasâ traduci, quam mora ipsa (urget enim vermium seminarium) multiplicari, ac deterius fieri solet; cavendo semper ab acribus. Mox vero quidquid reliquum est morbidi fermenti, quod tum a chylo, & lymphâ in sanguinem, tum per recensitas cranii vias in cerebrum, ac per pulmonum, & galaxiæ semitas exceptum fuit, partim corrigendi, solvendi, ac volatilizandi, partim etiam alio derivandi ad loca tamen minoris usus, ne in membra majoris lethaliter decumbat.

*Principio
febris ab-
stergen-
dum est
aerium in-
quinamen-
tum.*

XXXI. Quod si autem accadat, ut Medicus non

*Si morbus
in statu sit,*

(a) 1. aphor. 1. (b) Vide Ramazzinum Constit. epidem. an. 1690. n. 13. ubi narrat a se observatum citius, ac tutius relictos ægros, qui soli naturæ universum salutis negotium commiserunt. (c) In præm. l. 1.

revulsis pravis humoribus a partibus majoribus usus cardiaca, & specifica adhibenda.
non nisi in statu morbi ægrum suum possit invifere; tunc certe prudenter legeret, si cicuratis, quantum in se fuerit, symptomatibus, ac revulsis a partibus majoris usus pravis humoribus, ipsi naturæ cardiacis, & specificis subveniat.

Hippocratis sententia in eam rem.
XXXII. Celebre est monitum Hippocratis, quod in utrumque, opportunum scilicet, vel serum visitationis tempus adamussim quadrare videtur. *Ægros, (a) inquit, considerare oportet statim in constitutionis morborum principio, qua re opus habeant, & quales sint, ut pharmaco purgentur, aut ut aliud quid, quodcunque tandem volueris, exhibeas. Si vero omisso principio, ad finem jam vergente morbo exhibueris, in desperato jam corpore forte quiddam præbere veritus, periculum est, ne magis delinquas, quam successum consequaris.*

Primo igitur blandum emeticum, aut laxativum proderit.
XXXIII. Itaque si primo, vel secundo die ad ægros accersamur, tunc quidem, quum turgens pravorum humorum colluvies occurrit in primis viis (raro autem non occurrit) nec dum late fermentata sint ipsius aeris purgamenta, vermiumque semina subsideant, profecto juvabit blandum emeticum, aut laxativum; emeticum certe, si ægrotus a cœna gravis, & facilis ad vomitum surrexerit. Hoc in robustioribus ex Tartaro etiam, vel vino emetico parari poterit: securius tamen in debilioribus concinnabitur ex olei amygdal. dulcium recenter tracti unc. 4. & aquæ theriacalis unc. 2. cum jure pingui tepido. Quod si Ægrotus minus ad vomendum sit proclivis, tunc simplex laxativum ex drach. 4. elect. lenit. (quod non video, cur blandum alioqui medicamentum, insignis quidam Author criminetur) cum drach. 3. pulp. tamarind. nec non pulv. corallinæ, semin. fanton. & oculorum cancrorum ana scrup. 1. ad omnem denique cautionem malaxata mixtura cum ol. amygd. rec. Tempestiva enim alvinarum sordium subductio hinc in casibus saluberrima est, non solum quia partem detrahit maligni fermenti cum aere, cibo, ac potu nuper ingesti; quod si statim non removeantur, evadit deterius, atque in vasa transductum, longe magis est nociturum; verum etiam quia præcavere potest lethalem diarrhœam ex commixtione earundem sordium cum vermibus, ac multiplicibus massæ sanguineæ particulis oriri consuetam; quæ sanguinis partes circa febris augmentum symptomatice solvi, fundique solent. Unde providentissime Pet. a (b) Castro suos per hæc verba discipulos admonebat: *Obstate principiis secundum exigentiam, ante quartam evacuate: sic quanquam in progressu morbi evaniant symptomata; mitiora erunt, ac superatu facilia.*

Emetici formula.
Cathartici formula.
Quid conferat initio lenecatharticum.
XXXIV. Secus autem si post quartam diem ad ægrotum accesseris, solis clysteribus utendum tibi esse suadebit adaucta jam in humoribus fermentatio, per quam liquida secundaria copiosius compinguntur, & abscedunt a

sanguine ac plerunque per intestina symptomatico motu funduntur; quem sane motum tantum abest, ut promovere oporteat, ut potius impetu reflexo per diaphoretica, paregorica, ac subadstringentia a centro ad circumferentiam plerunque temperare conducat, atque compescere.

XXXV. Dubitatio est, ac non levis inter Medicos controversia, utrum vena sub initium hujus morbi scindenda sit. Equidem cum hic agamus de pestilentibus febribus ab extrinseco aereo principio conceptis, raro sanguinem, ac non sine magna cum præmeditatione phlebotomia movendum esse arbitror; quia scilicet causa introrsum magis, atque ad præcordia ducitur: propterea experimentis edoctus scripsit (c) Fracastorius, plerisque, quibus sua ætate in ejusmodi febribus detractus fuit sanguis, paulo post aut obiisse, aut in deterius lapsos. Quid vero progressu morbi, aut de cucurbitulis scarificatis, aut de jugularium venarum sectione statuendum sit, proxime dicemus.

XXXVI. Utique solers Clinicus, tam scilicet initio morbi, quam in augmento advocatus ad febrifuga diaphoretica, & vermiciidia (novo sit verbo venia) animum statim convertere debet. Hæc autem apte conflantur ex drach. 2. chin. ch. gut. 6. ol. math. & gr. 1. camphoræ, bis etiam in die repetendis: illud siquidem Medici perpetuo spectare debent cuique morbo, præsertim populariter vaganti, applicare specifica; quæ, cum simplicia non semper natura, vel ulu occurrant, suo Marte diuturna, sedulaque praxi subactus compinget, & conglutinabit. In febribus vero a malignis paludum effluviis, ac potissimum in iis, quæ tertianæ perniciosæ typum, modumque servant (servant vero plerunque) nihil certius, apriusque alexipharmacum, post blandam primarum viarum lenitionem a nobis Romæ inventum, deprehensumque est, præfata mistione corticis chinæ, atque olei Matthioli, quæ, dum cætera medicamenta pravorum humorum copiam diminuunt, aut quaquaversum expellunt, ipsa deleteriam, ac veneficam vim corrigit, (d) vermeique potissimum enecat.

XXXVII. Et quoniam aeris inquinamenta præcipiti motu etiam propter copiam sæpe sapius feruntur in partes majoris usus, ibique irritatione, & concreione firmius hærent, idcirco quam ocysime adhibenda sunt vesicantia tum cruribus, & brachiis, tum etiam cervici, præsertim si ægri sopore graventur. Dici enim vix potest, quanta sit hinc in casibus utilitas, quæ fuit ab hujus fonte remedii, quod agit tum quia nervorum, ac membranarum retia stimulat, unde pressiones liquidorum augentur, indeque eorundem contactus non raro mutantur in melius; tum vel maxime quod cantharidum fermentum, quo tempore intra vasa cohærentes lymphæ particulas solvit, ac

Quid de phlebotomia sentiendum.

Febrifugi, & antihelminthici formula.

Deinde ad vesicantia progrediendum. Eorum effectus.

[a] Hip. de affect. c. 2. [b] De feb. malig. sect. 9. n. 22. [c] Lib. 3. de Morb. contag. c. 5. [d] Proscium chinam ad vermes necandos expertus etiam fuit Ramazzinus in suis constitutionibus anni 1697. n. 49.

per urinæ vias deturbat; simul etiam per loca emissariorum, quæ in cute aperuit, extra corpus derivat.

Aque stillatitiæ propinanda, ne sales exotici cum sanguinis sulphure concrecant.

XXXVIII. Enim vero dum hæc aguntur, providendum maxime erit, ne sales exotici, deficiente potissimum aqueo fluido, propter exiccantem febris vim æstate præsertim, cum nativo sanguinis sulphure concrecant; ideo frequenter in die propinari debebunt largæ potiones nunc ex aquis stillatitiis sonchi, card. sancti, rutæ caprar. scorzonæræ, ac similium cum pulver. cardiacis; nunc ex jure pullæ gallinacæ junioris incoctis rad. contrayervæ, scorzonæræ, sem. card. sanct. & fol. sonch. contrusis; nunc etiam, si urgeant vigiliæ, & summa linguæ asperitas, ex mulsis sem. mel. amygd. dulc. & card. sanct. cum prædictis aquis, vel Nuceria, quibus sane aliquid semper ex Diacord. Fracast. & confect. de Hyacinth. cum C. C. phil. Lapid. Bezoar. sibi diaph. & nitro fixo, in formam conditi præparatum præmittere, vel admiscere conveniet.

Quibus periculis occurrendum sit in statu morbi.

XXXIX. Sed cum nunquam ejusmodi ægris magis metuendum sit, quam cum in statu morbi vel translatio humoris in caput, vel ejusdem copiosa per sedem colliquatio, vel tandem immodica, & citra ullum levamen sudoris eruptio fieri contingat. Igitur singulis hisce casibus prospicere quam diligentissime oportebit.

Si pravus humor in caput transferatur, vesicantia occipiti admodum.

XL. Etenim si primum accidat, nulli dubium est, quin malum omen portendat ægris; quoniam id plerunque fit propter furentem humoris motum ex emergentibus, solutisque quibusdam in sanguine particulis specie levioribus, quæ cæteras alis quasi suis per arterias carotides evehendo, cerebrum, ac nervos ita irritant, atque implent, ut non modo dolores, ac delirium, sed convulsiones quoque, soporem, ac denique apoplexiæ speciem gignant. In hoc autem casu unica fere spes est, si, dum per vesicantis ad occiput emissarium noxiæ particulæ paulatim abscedant, superstites in sanguine, & nervis mitescant, ac cicurentur Bezoartico potissimum Joviali, vel Auro diaphoretico cum Diacordio Fracastorii. In celebri nostro S. Spiritus Nosocomio etiam sectio venarum jugularium hisce ægris gravi sopore dentis aliquando mirabiliter profuit, præsertim si pulsus validus fuerit, & artus calidi. Similiter in spem aliquam erigi potest Medicus, cum propter inductam vividiorum circumpressionem in Ægrotantis meningibus totoque genere villorum, qui illius caput, & collum constituent, repente viderit extrusos, ac veluti sequestro positos eosdem pravos humores circa loca parotidum. Sed hic adeo fallax, & periculi plenus est abscessus, ut sæpe inde mortis discrimen impendat, unde salus ægris sperabatur. Quare in eam sententiam recum descendendo (quanquam id Romæ usu venire non viderimus) ut quam citissime illius humoris motus ac transpiratio promoveatur, quod (nulla ex-

Venarum jugularium sectio utilis.

Parotides fallaces, & periculose.

pectata, quæ raro in pestilentibus constitutionibus opportune accidit, coctione) statim, si vires ferant, promovebitur ex Riverii Consilio per sectionem saphenæ, aut salvatellæ; minus scarificatis ad scapulas, & respondentem humerum, ac brachium cucurbitulis, admotaque unctione cum oleo cheirino, chamæmelino, & Matthioli, vel consimili demulcente, ac dissolvente topico.

XLI. Si vero urgeat diarrhœa, hæc quidem raro, hisce in casibus a vitæ discrimine abesse solet, non solum quia universam sanguinis

Diarrhœa non minus periculosa.

massam fluidioribus partibus privat; quare eadem ad concrendum paratior est; sed etiam quia interdum in malignam dysenteriam convertitur, vermium scilicet morfu, & acrium fluidorum interceptione apud intestina coeuntibus. In hoc quidem casu, etiamsi valida adstringentia usurpari non debeant, utpote quæ venenum, nondum cicuratum sanguini remiscerent; attamen adhibenda veniunt, acridinem demulcentia, & quæ ab imo ventre ad peripheriam divertunt, cujusmodi mitissima opiata diaphoreticis ac testaceis permixta. Itaque clysteres sint ex ol. amygd. dulcium nov. tract. cum decoct. omenti vervecis, & guttis aliquot ol. Matth. vel drach. i. Diacordii, ac consimilibus. Per os itidem subacida, ubi immanis fervor urget, alexipharmacis sunt admiscenda ex succo vel granatorum, & citri, vel sonchi in jure cum gran. salis absinth. Conferunt similiter gelatin. C. C. & mixtura lapid. pretiosorum, qui cum crysallo duriores sint, fragiles per se erodentium salium angulos comminuunt, atque confringunt: quo fit, ut in venenis corrosivis tantopere commendentur. Juvat quoque memoratum Diacordium, quod a celeberrimo (a) Fracastorio ad coercenda semina pestilentium febrium inventum fuit; cæteraque diaphoretica utilia sunt, quippe quæ symptomaticum fermenti motum a centro ad circumferentiam divertunt, simulque deletariam indolem mulcent. Sunt qui, quoties urget dysenteria, ad ol. amygd. cui guttul. ol. Matth. ipse admiscere soleo, etiam per superiora exhibendum (b) confugiunt, & magni faciunt, tanquam expertum dysenteriarum antidotum.

Quid in hoc casu agendum sit.

Clysterum formula.

Aliorum medicamentorum formula.

XLII. Sudores tandem colliquativi, ac syncoptici, præsertim si pullus parvos, atque inæquales comires habeant, lethales esse consueverunt; indicant enim sanguinis massam a sua crasi jactatam in copiosum serum faceffere, quod ex universis venarum finibus partim convulsis, nec reducere sanguinem potentibus, partim nimium laxatis exprimitur, atque excidit; cui sane symptomati nullum tutius obstitit remedium, quam quod aerium miasma, tam diri mali authorem, imbibit, cicurat, & coercet. Hoc autem pro viribus facit indicata china ch. cum ol. Matthiol. & terra sigill. Portiones similiter aquarum destillatarum, gelat. C. C. parata cum aqu. papav. rhœad. atque hujus generis alia: præsertim vero vinum cum

Sudores colliquativi, ac syncoptici lethales sunt.

[a] De contag. morb. lib. 3. cap. 7. [b] Vide dissertationem Etrusco sermone editam a Matthæo Georgio, & adnexam suæ Arti parvæ, de usu ol. amygd. dulc. pag. 160.

cum Theriaca, quam veluti specificum pharmacum in Pisaurensibus Febribus inter alia proposuit celeberrimus Hercules (a) Saxonia.

XLIII. Sed hæc ad ter rerum istarum scientissimum verbosiora forte videri possent, nisi me, meaque tam benevole exciperes. Pauca nunc supersunt de curatione chronicarum affectionum, quæ autumnii fine, & decursu hyemis apud palustrium locorum incolas, vel ægre revalescentes, vel lente decumbentes observari solent.

De curatione chronicorum, ac primo de tertianis, & quartanis.

XLIV. Sunt vero mala hæc secundum varia corporum temperamenta, in aliis tertianæ nothæ, in aliis quartanæ, in nonnullis contumaces dysentericæ. Si de tertianis, quartanisve sermo sit, usu compertum habemus has facile cedere primum emetico antimoniali, mox vero decoctionibus amaris, præsertimque flor. hyperici, aut salviæ, vel pulv. myrrhæ electæ, aut etiam ch. ch. cum intermixto rhabbaro.

De curatione dysentericæ.

XLV. Ad diuturnas tandem dysenterias optimam experti sumus radicem Ipecacuanhæ, cujus nomen, ac vires ex Occidentali India mirabili sane nostratum etiam commodo primus in Europam invexit Guliel. (b) Piso. Neque certe ullum tam facile invenire est præstantius remedium adversus plurimos morbos, ex longa obstructione ortos, atque in primis ad ventris fluxus, qui a veneficis causis dependent; curandos: est autem benignum vomitivum, ac suave subastringens; unde, & ab affectis intestinis revellit, & laxis partibus tonum largitur.

Cæli mutatio sua detur.

XLVI. Cæterum, si cælum, etsi clemens ubi morbum fecit, saluberrimo Celsi consilio, mutandum est, præsentissimum certe remedium erit hoc ipsum in morbis longis mutare, cum suapte natura morbidum fuerit, atque insalubre.

Platonis Valetudinarius Medicus non improbat; contra Hippocrati.

XLVII. Tu interim da operam, ut quam citius in publicum commodum, atque in amicorum, præcipue vero mei solatium convalescas. Quanquam enim (c) Platoni valetudinarius Medicus non improbetur; (d) Hippocratis tamen meminisse magis debemus, qui censet Medicorum incolumitatem argumentum in illis esse scientiæ, ac felicitatis, quo facilius alii se iisdem permittant. Vale. Iterum.

Romæ Idib. Septembris MDCCIX.

ARGUMENTUM

D. Bartholomæi Traversarii ad Aurem epistola.

D. Bartholomæus Traversarius gratias agit Auctori pro accepta epistolari ejusdem Dissertatione, quam summe perere laudat: significat epidemiam in summo æstu propter aquam canali restitutam remississe: Pollicetur ad illius opinionis confirmationem duas observationes a se factas de consimilibus epidemicis febribus.

ILLUSTRISSIMO ET REVERENDISSIMO DOMINO

JO: Mariæ LANCISIO

SANCTISSIMI

CLEMENTIS XI.

Intimo Cubiculario, necnon Sapientissimo Archiatro,

HORATIUS BARTHOLOMÆUS TRAVERSARIUS

Obsequentissimus

S. P. D.

Doctissimam tuam epistolarem dissertationem Illustrissime, & Clarissime Vir, Pisaurensis epidemiæ Annorum MDCCVIII. nuper elapsi, & vertentis MDCCIX. abditam originem, atque indolem, sapienter, atque enucleate aperientem summa cum voluptate perlegi. Hanc tam sedulo, & adamussim semioticæ ejusdem narrationi, quam superioribus mensibus ad Te misi, accommodas ac tanto mentis acumine examinas, ut non tantum in privatum hujusce Civitatis, sed etiam in totius humani generis commodum, atque adeo communem Litterarii orbis utilitatem sine cunctatione publicam lucem videre mereatur. Coercita autem est hoc anno (quod miraberis, & gaudebis) castrensis febris decedente ipso Augusto mense, hoc est fervente adhuc æstu, cum jure metuebamus, ne grassantis luis strages usque ad solstitium hyemale produceretur; Coercita, inquam, est tam felici exitu, ut ne Valetudinarii quidem, aut saltem admodum pauci consuetis chronicis morbis nunc pertinaciter angantur. Tantum profecto beneficium spem nostram longe superans, & communia vota præveniens providentissimæ Beneficentiæ Sanctissimi Domini Nostri CLEMENTIS XI. debet amœnissima hæc Civitas. Namque statim ac ab expertissimo amico nostro Bordonio Hydrostate celeberrimo per hujusce Civitatis canalem libera aquarum excursio restituta fuit, majori ex parte retusum est Pisaurensis aeris inquinamentum, ac pristina valetudine Cives usi sunt. Dixi majori ex parte; quoniam tunc etiam temporis absoluta fuerunt serica opificia, quæ odore gravi Pisaurensium, ut reor, salutis magnopere adversabantur. Utinam & in posterum hujusmodi ars longe a Civitate ablegaretur: Urbanum enim aerem a noxiis incoctorum, corruptorumque bombycum miasmatis vindicatum cerneremus. Auguror huic etiam Civitati, fore ut per novum canalem extra mœnia construendum sædus cloacarum latex recta ad mare deducatur, quemadmodum laudatus Bordonus monuit, ac spem nobis inje-

[a] In pecul. consultat. adnex. operi præst. cui tit. disput. de vesican. & Theriac. usu in Feb. pestil. pag. m. 554. [b] Hist. natur. lib. 4. cap. 53. pag. 231. [c] Vide Ja. Cor. in VIII. Plat. Quater. [d] Lib. de Med. num. 1.

injecit; Hinc enim exiccationem Palustrum jam diu prope litus Aquarum futuram confidimus. Sed ut redeam ad elaboratissimam tuam dissertationem, Illustrissime, & Consultissime Vir, tuis obsequen- tissimus annuo consiliis, tam quod ad indaginem originis, Indolis, morumque transactæ Pisauren- sis epidemix, quam quod attinet ad ejusdem communium procatarcticarum, atque internarum causarum, modique earundem in humani corporis perniciem agendi: ne quid licam de methodo vere Hippocratica istiusmodi febres curandi. Ad tuæ itaque solidissimæ doctrinæ confirmationem duæ apud me extant epidemiarum constitutionum observationes; una quidem synochæ putridæ proportionatæ: & altera simplicissimæ tertianæ intermittentis, geminæque pernicio- sissimi moris, quæ multis ab hinc annis grassatæ sunt in Portus Cæsenatici Incolas, primo ve- ro rurales habitatores Terræ Sancti Archan- geli, & partis inferioris ejusdem loci, tunc cum Clinici munus enunciatis in oppidis exercebam, quas certe (modo sublimiores tuæ curæ permit- tant, nec mea hic negocia pressius detineant) communicare Tibi audebo: & cum facile exorari soleas, me amare perge, diuque vive, & Vale.

Datum Pisauri Idibus Decembris MDCCIX.

C A P. VII.

Improbatur a quodam Anonymo Chinæ chinæ usus in febribus Pisauri epidemice grassanti- bus, cujus epistola ab Etrusco in Latinum conversa huc traducitur.

UT semper illos Medicos laudaverim, qui cum hominum valetudinem rueri, ac quoad fieri potest, in longum producere debeant, id maxime secundum Magni (a) Hip- pocratis consilia, & ipsi per se cavent, & aliis cavendum proponunt, ne quidquam in malo- rum curationibus moliantur, quod ægrorum vi- tæ, aut salutis quoquomodo adversetur. Clini- cus enim satis præstitit, si, cum juvare nequit, saltem non lælerit: ita profecto dicaces quosdam obtrectatores ferre non possum, qui malevo- lentia potius, vel invidia, quam veritatis stu- dio æstuant, aliorum facta tametsi præclara, & curationes optima methodo institutas in- festantur, & carpunt. In horum porro censum, ut arbitror, venit quidam Medicus, cujus hic nomini parcimus, qui nec præsens, nec pru- dens; scilicet, neque visis Pisauren- sibus Ægro- tis, neque audita Poliatri relatione sequentem ad Amicum suum criticam epistolam dedit, quam nos, ut operi nostro congrueret, ab Etrusco in Latinum fideliter vertendam cura- vimus; & quidem eo libentius, quod luculen- ta, & omnibus numeris absoluta apologetica responsio per D. Bartholomæum Traversarium exarata, mihi- que nuncupata fuit.

Epistola Anonymi ad Amicum.

UTinam aliquando, Amicorum optime, Natura cæteroquin benefica, ad aliquam præcavendam calamitatem, suas opes non patefaceret, nec nimium curiosa hominum mens, ad ipsarum indolem, virtutem, ac robur in- vestigandum ingenii aciem intenderet. Sic enim plerique mortalium tranquilliorē age- rent vitam inopinatis ærumnis obnoxiam minus, nec ita facile mortis tempus ab ipsa natura con- stitutum anteverterent. Superioribus seculis *Cortex Peru- vianus ad febres fugandas præsentia- neum re- medium.* Medicorum Respublica, ut scribit Henricus Tenkius, veterum industriam vicit, invento Cortice Peruviano, quo sane remedio ad febres non intermittentes solum, sed continuas etiam fugandas nullum antea præsentius repertum fuerat. Verum istud tantæ utilitatis acceptum a natura donum, atque arte elaboratum, uti- nam nostra ætate, exitiale, ac pestiferum in- felici hominum generi non evalisset, & cum febres vi sua extinguendæ forent, vitam po- tius non extingueret, aut saltem in contu- maciores morbos non conjiceret. Id autem haudquaquam ejusdem Corticis vitio, quasi suas vires amiserit, nec ob diversam febrium indolem, aut ob mutata coporum elementa contingit; sed Medicorum imperitia, negli- gentiæ, qui, dum sæviunt epidemix, æ- grotis frequentioribus diligentem dare ope- ram nequeunt. Hinc enim vero nullo stu- dio, nullaque Christiani hominis charitate febre correptis exhibent cito nimis Peruvia- num Corticem; non satis cogitantes, quid inde periculi obvenire possit. Quin etiam in hoc pernicioso instituto perleverant, quan- quam videant, ac sensu ipso teneant, Corti- cem illum non modo febrium radicem non evellere, sed ægros celerius morti obicere, aut diuturno morbo, insuperabilique; im- memores profecto, aut ignari Hippocratis effa- ti: *Judicium difficile, experimentum periculosum.* Nemo porro de hujusmodi Cortice sermonem fecit, qui non statuatur ab eo tamdiu abstinendum, quoad plures dies febris ingruerit, ac nonnisi semel, atque iterum purgato corpore, adhibendum esse. Cui quidem sano, aequissi- moque consilio, mea sententia, aliud non mi- nus utile adjiciendum est, ut scilicet Medici advertant animum, ubi terrarum degant, qui febris laborant, & quo utantur vivendi more. Montani siquidem cum aerem subtiliorem hau- riant, quo a sanguine lentorem arcent, præ- fertim si sobrietatem amaverint, facilius, & maturius morbos depellunt; contra vero Ma- ritimi, ut qui Pisaurum incolant, australibus, falsisque ventis obnoxii, unde fluidorum cur- sus retardatur in corporibus præcipue edacita- ti deditis, diuturna febre corripi consuevere; quippe cujus sit in causa fermentum den- sum nimis, & contumax. Quamobrem nisi Medici ita animo præoccupati in istud soler- tes incumbant, ut miti, repetitaque purgatio- ne cruditatis impedimentum auferant, atque obstru-

Satis præ- stitit Nic- edicus, si- quum ju- vare ne- quit, sal- tem non læ- serit.

Ejusdem- usus pru- dentia mo- derandus.

Calis, & vitis ægrotorum vario est habenda.

[a] Primo de morb. popul. sect. 2.

*Quæ phar-
maca cor-
tici Peru-
viano ad-
denda sint.*

obstructiones vel omnino removeant, vel imminuant; difficultatis profecto, ac periculi plena erit curatio, quæ solo Peruviani Corticis remedio instituitur. Quanquam & cortex ipse, si illum propinare velint, cum aliquo aut volatili sale, aut tinctura, aut spiritu necessario copulari debet, ut stypticam densantemque retundant vim, quæ plerumque, & vix non semper sædus init cum morbi causa. Igitur mirum utique non videatur, si prætermissa huiusmodi cautione, eaque adhibita, quam initio diximus, methodo, Pisauri nonnulli usque a superioribus annis valetudinarii sint, ac spem vix habeant ullam recuperandæ salutis; vel improviso quoque, ut scribis, occumbant.

*Anonymi
sententia
de resti-
tuendis æ-
grotis Pi-
sauvensi-
bus pristi-
næ Valetu-
dini.*

II. Quibus equidem Valetudinariis ad pristinum statum breviori via restituendis credendum, nihil utilius esse, nihilque prius perficiendum, quam, ut se ad aliquem montanum locum, Borealibus ventis apertum, conferant, atque ibi corpus diligenter per epicrasim purgent adhibita præsertim rhabbarbari tinctura parata aquis per balneum Mariæ distillatis e succo taraxaci, cichorei, agrimonie, aliarumque huiusmodi obstructiones dissolventium herbarum, repetitoque per singulas hebdomadas aliquo miti Cathartico, veluti e floribus malorum persicorum saccharo conditis, aut eorumdem syrupo, vel aureo. Quæ sane remedia viginti, & amplius dies præbeantur. Laudarem quoque dum prandii cœnæque initium sit elæosaccharum cinnamomi, vel absinthii, julepum cinnamomi; quidpiam elixiris proprietatis Paracelsi; tincturam juniperi, citri cortice temperatam; atque ista quidem, ut depressum, obtusumque ventriculi fermentum coquendis cibis comparatum vires, motumque suum instauret; hinc autem salubrior chylus evadat, secumque in sanguinem deferat eorumdem medicamentorum virtutem, quo sanguis ipse lætior, vegetiorque fluat. Quod si adhuc nihilominus non se se a morbi causa expedierint, maximæ foret utilitatis Marte uti diaphoretico, qui cum ligno sassafrasi, cum rosarum radicibus, ac roris marini floribus ebullierit; idque plures dies crederem propinandum; recreato simul corpore modicis ambulatiunculis. Quæ cum peracta fuerint, tum demum Corticem Peruvianum tuto adhiberem vel in pulverem redactum, vel in bolos divisum; deinde vinum absinthio conditum præciperem, cochlearii mensuræ sæpius iterata portione, quod vinum aqua chalybeata temperetur. In ditioribus vero, vinum excipiat jus incoctis viperina carne, & radicibus chinæ. Infimum ventrem foverem, ungeremque spiritu aliquo volatili; & si quidpiam impedimento esset, ne huiusmodi remedia ad affectam valetudinem restituendam sæpius iterari possent, clysteribus uterem ex pari mole aquæ Testutii, & hordei cum rubro saccharo.

*Preffius
agitur de
Pisauven-
bus ægro-
tis.*

III. Quod vero attinet ad Pisauenses Ægrotos qui novo febrium genere lento scilicet, ac intermittenti corripiuntur, ita rem age-

rem; scilicet stomachica peptica præberem, scilicet syrupum acetosum, salem essentialem absinthii, tartarum vitriolatum, tartarum solubilem; quæ omnia cum aqua theriacali, aut totius citri commisceantur. Eos autem, qui viribus pollent, aut nimia ciborum ingurgitatione premuntur, purgarem sex, aut septem granis tartari emetici diligenter præparati, infuso jure dissolutis, aut immixtis conserva florum persicorum. Idque tribus ante cibum horis, ac post horæ intervallum cyathum juris pariter infusum hauriendum traderem; quibus omnibus morbosus liquor e stomachi glandulis extrudatur; unde contumax illa febrium causa exoritur, ac perseverat. Quod cum ita gestum fuerit, mane uncie aliquot exhibeantur succi e soncho, aut e sylvestri cichoreo per arenam percolato, qui vel una cum syrupo Altheæ Fernelii, vel e cichorio composito, permisceatur, vel post syrupum propinetur. Antecedat vero tres horas cibum potio huiusmodi, ac per octo, vel decem dies absorbeatur, quo tempore, dum vigent paroxysmi, ebibendas traderem aquas e carduo sancto, & ruta capraria, e scorzonera secundum artem distillatas, conspersasque pulvere veri stibii diaphoretici, Lapidis Bezoaris occidentalis, sanguinis hirci præparati; aut guttatim infuso spiritu salis Ammoniaci dulcificato, aut tinctura contrayervæ. Quibus autem pecunia hisce comparandis remediis non sufficit, tribui decoctum poterit e cervini cornu limatura, vel e bardanæ pulvere. Et quoniam febres istæ intermittunt, modico vino prandentes, mea sententia, uti possunt, ut reficiantur, easque cibo vires addant, quibus illum maxime indigere indicat morbi causa. Post diem decimum quartum leniter alvum purgent; deinde Tincturam Dolei febrifugam hauriant, aut febrifugum Hadriani A Mynsicht; quibus omnibus si febris resistat, tunc Peruviani corticis auxilium implorandum est; siquidem *temporibus Medicina nocet; data tempore profunt. Et data non apto tempore vina nocent.*

IV. Præcipue vero a Phlebotomia caveant, nisi illam postulet Pleuritis, aut aliquod molestum symptoma. Tunc pedum aut manuum vena secetur, vel Hæmorrhoides aperiantur.

V. Puto me de huiusmodi satis scripsisse, & si temporis, cuius angustiis excludor, habeatur ratio, plusquam satis. Cæterum consilium, & facultas mihi sane fuisset plura proponendi, non ut quemquam docerem, cum neminem docere ausim, quin a quovis doceri cupiam; sed ut morem tibi diligentius gererem, qui familiariter imperasti, ut, quæ mihi tutior, faciliorque videatur, curationem ostendam febrium chronicarum, quæ istic modo deserviunt, & quo pacto citius Ægri, quoad liceat, a morbo convalescere possint; quin etiam ut Apoplexiæ causæ arceantur, quæ frequens adeo Pisauri est. Quo quidem mortis genere dum paucis ante diebus correctus est futor quidam, illinc ad nos profectus, cives nostros maximo concussit metu. Utinam vero illorum nemo e patria sua satum fugiens, huc,

huc, aut alio se conferat, convehatque secum pestiferum hujusce arboris semen. Vale.

Dabam v. Kal. Octob. MDCCX.

C A P. VIII.

Dissertatio Apologetica D. Traversarii ad Illustrissimum Lancisium, in qua ostenditur perutilis chinae chinae usus in febribus perniciosis.

ILLUSTRISS. AC REVERENDISS. DOMINO

JO: MARIE LANCISIO

Archiatro Pontificio

HORATIUS BARTHOLOMÆUS TRAVERSARIUS

Meldulensis Medicus Pifaurensis,

S. P. D.

Exordium.

CUM Tua singularis humanitas, Vir Illustrissime, tum eximia sapientia, qua in Rebus Medicis ita cunctis præstas, ut merito nostri sæculi præcipuum ornamentum habearis; tum etiam incorruptum judicium, quo polles, mihi calcar addidit, ut hanc ad Te epistolice dissertationem super Chinæ Chinæ usu in febribus castrensibus, quæ Pifaurei grassatæ sunt, iterum darem. Huc etiam accedit quod suo quodam peculiari jure hujusmodi pertractatio Tibi deberi videatur, qui non modo Peruvianum corticem rite exhibitum non improbas, verum etiam, ut eo uter in posterum auctor mihi fuisti, atque utilissima monita, de recta ipsius exhibendi ratione, addidisti. Ut autem ad hanc scriptionem animum appellerem, eo inductus sum, quod Vir eruditus, (utinam etiam ingenuus, atque integer) suo quodam scripto, quod Tibi etiam mitto, veluti quodam classico nostræ curandi methodo bellum acerrimum indixit; quo adeo accolarum animos commovit, ut præstantissimum hoc remedium non modo aspernentur; verum etiam tanquam a præsentis veneno abhorreant; ac plerique etiam ejusdem ope curati, panico timore acti, ac penelymphati, residuum medicamenti virus adhuc visceribus inhærere, imminentemque vitæ perniciem infixam medullis gerere conquerantur. Quamobrem in majus discrimen cives nostræ curæ commissos conjici dolemus, ob hanc animorum pestem fraudulenter ab erudito viro disseminatam, quam ob aeris virulenta miasmata: Siquidem arma nobis e manibus eripi videmus, quibus febres huc usque desævientes consecimus.

Anonymus temere, & inconsultè rursus scripsit.

II. Illud autem mirandum, sapientem hunc prudentemque scriptorem, qui tam diligenter aliis consulere studeat, tam male sibi, ac suæ famæ consuluisse, utpote qui nec morbi causa, ac natura perspectis, nihilque de remediis, quæ adhibuimus, cognoscendis sollicitus, tanquam vates divinitus, atque inopinato exortus ex tripode de ignotis rebus divinando potius, quam ratiocinando respondeat, ac decernat. Quod Tu, Vir Doctissime, facile

noveris, si ejus dissertationem humaniter conferre digneris cum morbi historia, quam describere aggredior.

III. Anno 1709. epidemica febris iisdem signis ac symptomatibus, quibus anno 1708. invasit, quemadmodum ad Te alia dissertatione perscripsi: sævire iterum cœpit paulo post æstivum solstitium usque ad medium Septembrem; quo tempore penitus fuit extincta, neque unquam in chronicos morbos, ut verebatur, desit; salubri itaque autumno, atque hyeme prorsus usi sumus, exceptis nonnullis, qui post Autumnale æquinoctium eadem febris leviter correpti facillime convalescerunt. Ast circa initia Februarii 1710. numerosissima quædam, benignæ tamen, eæque simplices tertianæ debacchari cœperunt, quæ per totum usque Martium paulo post vernum æquinoctium perduraverunt, & sane absque ulla patientium cæde suum expleverunt cursum; proprium ut plurimum circulum post quintum vel septimum, & quæ longiores erant, post nonum paroxysmum vel simplicissimo, vel nullo argumento medico, excepta diætâ, compulsæ perficiebant.

IV. Propterea totum opus naturæ relinquebamus. Verum spem nostram fallebant sæpe sæpius repetitæ patientum recidivæ, forte quia iisdem imbellem negligentes hostem, gulæ postmodum nimium indulgebant: familiare enim primum est hoc in sex rebus non naturalibus, præsertim apud vulgares homines peccatum, quod nullis usque nunc cohortationibus tolli potest; & licet recidivis blandæ purgationes, & mitiorum antifebrilium usus subministrarentur, tamen ad corticem Peruvianum rhabarbaro copulatum, tanquam ad sacram ancoram, cui decoctiones, vulgo aperientes, superbibebantur, recurrendum erat, quo propterea auxilio ægri pristinæ securius valetudini restituebantur.

Curandi methodus.

V. Hoc tempore erucarum per civitatis mœnia, ædiumque parietes perreptantium, atque intima quoque domorum penetralia pervadentium ingens vis observata fuit. Non enim remotæ fuerunt causæ (quemadmodum Tu quam diligentissime faciendum docuisti) hunc aerem inquinantes; quare ut insectorum ovula, abunde a phalangibus volantium animalculorum anni 1709. æstate, & autumno sine fœtura relicta a subsequenti non admodum rigida bruma coercita fuerunt, non extincta; quæ tandem blandiulculo ineuntis veris calore fota, fœtus ediderunt; ita pariter ab iisdem aeris motoribus noxia effluvia, quæ apud Pifaurentes latitabant, novum ad motum convocata occasionem descriptis insurgentibus veris febribus contumaciter præbuerunt.

Ingens vis erucarum per id tempus erupit.

VI. Ab ineunte igitur Julio 1710. per totum subsequentem Augustum febris hæc, licet perniciosi ingenii, felicitas tamen exitus fuit; in paucorum enim necem finiebat, & tantum nonnullorum, vel qui principio mitiorem ejusdem morem negligentes, antifebrilia retardari posse arbitrabantur; quæ proinde, aucto morbo, incassum postea catharticis, phlebotomis,

Earum febrium quædam anno 1710.

romiis, absorbentibus, blande oleosis, alexipharmacis, diaphoreticis, & si quæ sunt hujus census, aliis præmissis usaveniebant. Ast epidemica hæc febris paulo ante autumnale æquinoctium, quo tempore anno 1709. penitus edomita apparuit, immanius usque ad totum Decembrem sæviit tam pernicie symptomatum, quam ægrorum numero; ita ut Accolarum nec tertia quidem pars ab eadem immunis fuerit. Toto hoc luctuoso tempore, quanquam pene omnes ægrotantes non minores numero sex millium usque ad orci fauces perducti fuissent, tamen vix ducenti extincti fuerunt, remedium ab antifebrilibus, & quidem potissimum a cortice Peruviano postulantes, præmissis, vel etiam prætermisissis pro ægrotantium temperie, habitu, cacochymia, vel plethora, nec non pro urgentiorum symptomatum exigentia, blanda catharsi, & phlebotomia. Laudabamus idcirco tuum de propero Chinæ usu, amplissime Vir, consilium experientia millies firmatum. Nec sane nimia celeritate patientium curationes præcipitavimus, nos imperiti, inconsulti, cæcique Artifices ab Anonymo nuncupati. Nam cum felix ægritudinum exitus nostram methodum saltem repentinas patientium necesse præpedientem plerunque roboraverit, negligebamus quicquid multi opinionione propria lyncei ac sapientes, contra præmaturationem hujus corticis exhibitionem obtrahant.

Curandi
methodus.

China china
in initio
februm
perniciosarum,
utilissima.

Februm
declinatio
hyeme
appetente.

Aliquo-
rum opinio
suspensas
ejusmodi
febres an-
tifebrili-
bus, non
edomitas.

D. de Ble-
gnis sen-
tentia de
cortice Pe-
ruviano.

VII. Et quanquam nonnullis contigissent recidivæ per totum, & ultra Octobrem periculossimæ, quod, ut scriptum est, superioribus annis, non eveniebat; mitiores tamen factæ sunt, minusque crebræ ineunte Novembre, & multo benigniores appropinquante hyemali solstitio. Tunc enim temporis multi singulis octonis diebus vel majori, vel minori, adhuc interposito spatio, a tribus vel quinque ad summum harum Februm, jam mitissimarum redditarum Paroxysmis infestabantur, quæ exacta duntaxat observata vivendi norma sponte finiebant.

VIII. Suspiciabantur nonnulli opera Antifebrilium suspensas tantum, non edomitas febres, coercitis videlicet turgentibus succis intra primos canales; donec excursio Antifebrilium fræno, vomitu, & per secessum egererentur recenter illaqueata fluida; quorum cum vitia superata non essent, denuo recurrebant febres: Dixi antifebrilium, non solius corticis Peruviani usu suspensis febribus; Namque ex his adhibebantur vel sales Antifebriles, vel decoctiones amaræ a Sydenham propositæ, vel concreta, sive tincturæ ex eodem cortice extractæ; aut Mortoniana, aut essentialis Dolei a sagacissimo Cenfore hac in constitutione laudata.

IX. Suspicionem videbatur augere de Blegnis in suo Opusculo Quinquina usui dicato, loquens de Febris, in quibus cruditarum ingens copia stabulatur: *Pinitose*, inquit, *sordes in Ventrículo stabulantes Corticis particulas obliniunt, & quasi visco implicant, eaque de causa plurimum obtunditur, & impeditur, & quandoque gravissime, & insuperabiles massæ efformantur, quæ eundem opprimunt, Febricitibus vitam eripiunt*: Verum nostram in Epidemiam non quadrat monitum de Blegnis: ex hujus corticis enim usu, nec febris,

Lancisii Oper. Tom. I,

nec symptomata urgentiora eandem concomitantia intendebantur, immo eadem una cum Febre penitus edomabantur; Itaut nemo repentino fato ea in ægritudine, quæ cortice oppugnabatur, peremptus fuerit.

X. Sed quoniam post Febres Antifebrilibus deletas hypochondriorum tensio aliquos detinebat, in curationum progressu epicraticas per alvum egestionem blandis Catharticis qualibet hebdomade excitabamus ex decoctionibus rad. aperientium cum antifebrilibus, stomachicis, ac roborantibus, paratis; quibus etiam Rhabarbari, ope Tartari, tincturas eliciebamus. Itaque non unico Cortice Peruviano enarratas Februm causas edomare tentabamus, quod modestissimum Cenforem latet, cujus amaræ in Pisaurenses Medicos objurgationi obsequium meum pacata mente devoveo. Sciat tamen velim anno nuper elapso novas pensitatas Antifebriles Tincturas, volatilibus aculeatas, cujus exemplum sequens sit, quæ maximum Pisaurensibus contulit beneficium: scilicet spatio 24. horarum Pulverem Chinæ Chinarum, & Radicis Gentianæ in vase vitreo arenæ calore digerebamus spiritibus vini & Salis Ammoniaci; affuso hinc vino rubro generoso, producta similiter infusione ad quinque vel sex dies phialam sæpius agitando: Mox per chartam emporeticam liquor percolatus bis in die Aëgris exhibebatur ad aliquot uncias; Nec obstat quod ait D. Monginot in suo tractatu de Februm curatione per usum quinquina: Cavendum scilicet esse, ne quid in quinquina præparatione accersatur, a quo vel imminuatur, vel quod moram injiciat illius actioni: Cui adstipulatur Thomas Sydenham epist. respons. ad Robertum Bradii scribens: *Cum sane, qui aliquid Cortici adjiciunt, præter vehiculum eadem in ventriculum transmittendo necessarium, aut ignorantia peccant, ut mihi videtur, aut dolo malo, a quo vir probus ex animo abhorrebit*: Nam volatilia, ut spiritus vini, & salis Ammoniaci energiam Antifebrilem Corticis potius augent, quam minuunt; unde clarissimus Joannes Rajus auctumat Antifebrile Americanum volatilibus armatum febrem sine recidivæ metu delere; & in Bibliotheca Pharmaceutica Mangeti, ubi de Antifebrilibus agitur, hæc ejusdem Raii verba leguntur: *Verum sane asserere possum, me in millenis aëgris exhibitionem corticis nunquam satis tutam observasse, omnique prorsus recidivæ antevertere aptam, ni volatilia etiam in largissima dosi admiscuerim*: Hanc veritatem hic quoque Pisauri experientia constantissime firmat.

XI. At enim vero non vulgi solum, sed nonnullorum quoque sapientum redargutionibus culpabatur tanquam descriptorum symptomatum potissima causa, Americanum Antifebrile, præcipue quia educta fluida per vomitum, & per secessum, colore illum, ipsiusque tincturas amulabantur, & eos, qui novarum redeuntium Februm immanitate enecabantur, China chinæ, tanquam veneno sumpto, interfectos fuisse asseriebatur. Superioribus quoque annis 1708. & 1709. Symptoma expositum, licet non tanta feritate, corripiebat Patientes, de quo secunda mea dissertatio, ruditer scripsi. Nec forte

Edomita
febre hypo-
chondrio-
rum tensio
supererat.
Quibus re-
medus ea-
dem oppu-
gnata.

China chi-
næ ac gen-
tianæ tin-
ctura effi-
cacissima.

China chi-
næ admif-
cenda vo-
latilia, ut
tutior sit.

Dosti et-
iam viri
Criniani
china in-
mulant,
quod ege-
ria fluida
illius
colorem re-
ferent.

Quare imbecillior fuerit China vis an. 1710.

vitium Peruviano Cortici tribuendum est, sed potius miasmatis ægre fortassis An. 1710. in tantum hostem, laudatissimum istud Antifebrile viam suam alexipharma exerebat, quod morbus esset vehementior ob maiorem perniciosorum effluviorum copiam, vel etiam quia siccissimis huiusce Anni Tempestatibus æstiva, & autumnali (Pluviæ enim quatuor, & ultra mensium spatio desideratæ fuerunt) eadem effluvia udis vaporibus non lenirentur.

X. Quæ cum ita se habeant, causasque præsentis epidemiæ, quas ego rudi stylo sum persecutus, tuque, Vir consultissime, doctissima tua dissertatione eleganter ac diserte exposueris, nimis injuste redarguitur Chinæ chinæ usus, sine quo profecto pene dimidia Pisaurensium pars desideraretur.

Quid agat China chinæ in profligandis febribus.

XI. Hæc quidem Antidotus non suspendit febres quatenus coercet, vel potius illaqueat tantummodo causam; Verum etiam quia illas quam perniciosissimas absque recidivæ metu profligat, Ægrosque pristinae valetudini restituit, & eo celerius, quo citius ad ejusdem usum, nobis suadentibus Ægri recurrunt, dummodo castigatissima vivendi norma præsidium hoc minime enervent. Licet autem interdum ægros perfecte non restituerit, a morte saltem impendenti liberavit. Quod autem an. 1710. recidivæ suis radicibus pejores successerint, hoc peculiari, ac peregrinæ causæ tribuendum fuit. Nam attenta observatione in nostra hac Epidemia compertum habuimus Recidivarum causam Americanum Corticem esse non potuisse, cum recidivas passi sint & quidem frequentiores, ac pejores, qui Chinam non sumplerunt.

China chinæ non est causa febrium recursus.

XII. Pensitata enim re in plurimum graviter febrientium curationibus nec laudatum Corticem, nec aliud antifebrile ego, pariterque doctissimus Consultissimusque in Arte Medica sodalis meus Dominus Christophorus Cervasius exhibebamus; periculum scilicet facturi, an tor recidivarum, & diuturnarum molestarum ægrotationum causa fuisset Quinquina. Verum abunde docti sumus illas aliunde ortum traxisse. Respirant enim Accolæ multis ab hinc annis Aerem alienis sordibus inquinatum, nondum emendatis puriorum effluviorum somitibus, quos alia mea dissertatione exposui. Insuper jam tribus ab hinc annis repetunt descriptæ febres, quarum ob annum recursum, cum ipsæ non possint non magna ex parte eisdem laceßere Patientes (licet elapso an. 1710. plurimos, qui non prius epidemias nostras febres experti fuerunt, corripuerit) ideo jure suspicandum pertinaces factas esse in glandulis imi ventris salinas aggestiones, ac tenacissimos lentores, qui simul acquiescunt, in secretiori illarum partium penu, naturalis Oeconomie functiones saltem insensibiliter ledunt; certis autem anni temporibus, potissimum æstivo, & autumnali, ab aeris particulis celerius agitatæ cientur, ac propterea fermentescentes selleum, ac lymphaticum humorem inquinant, unde, ut opinor, novarum febrium paroxysmi excitantur. Igitur immerito Cortex Peruvianus, tanquam enunciatorum Recidivorum, infeliciusque, & contumacium valetudinum au-

Quæ sit causa ejusmodi recursus.

tor redarguitur. Potissimum quia absque ipsius usu difficillime convalescunt ægri, quin potius vel in autumnales contumacissimas quartanas, quarum an. 1710. & currenti 1711. non exiguus est numerus, vel in Cachecticas Leucophlegmaticasque affectiones Hydropi insuperabili affines incidunt. Accedit quod cum non defuerint Lumbricorum in intestinis, & ventriculo enormes tumultus, ob hanc etiam causam Chinæ chinæ usus fuit summopere necessarius.

XIII. Venio nunc ad id, quod solertissimus censor de prætermissa purgatione, ante Chinam chinam objectat, quod quidem non inconsulto, Vir doctissime, a nobis factum agnoscet. Considerare enim debuerat peritus ille magister, febres in hac Epidemia ab initio ferocissimas faciem deregere, & miseros ægros enecare solitas; ut idcirco temporis spatium non permisissent purgandis præparandisque corporibus. Quare experientia compertum habemus, quamplurimos non adhibito statim febrifugo interiisse, plerosque propinata e vestigio China convaluisse, quos inter nonnulli huiusce Civitatis Nobilissimi Patritii sine ulla penitus sub initium instituta purgatione convaluerunt; & nunc prospera valetudine fruuntur. Sunt fateor pauperuli quidam, qui ob inopiam, extremamque egestatem gregaria in posterum vivendi norma abutentes tandem non propter exhibitam Chinam, sed omnium rerum inopia oppressi, ac millenis postmodum voluti in sex non naturalibus erratis occidunt non culpa remedii, cujus ope diutius vixerunt, sed propria, ut pasim etiam, ubi nulla grassetur epidemia, solet contingere. Hisce profecto de causis cerdo ille, de quo doctissimus censor adeo exclamat, apoplecticus interiit.

Quare prætermissa sine cathartica ante Chinæ usum: scilicet ad præcavendum celerem interitum.

XIV. Cum vero castrenses febres non adeo celeriter ad necandum ipsæ moventur, atque ubi primarum viarum urget plenitudo, tunc quidem, ut Tu Vir expertissime, nos docuisti, blandis lenientibus, ac Clysteribus iter Chinæ chinæ sternimus; Hippocratis etiam monitum præ oculis habentes, qui agens de tertianis lib. de Affectionibus num. 18. Tertiana, inquit, febris, cum apprehenderit, siquidem videbitur tibi non purgatus esse, quarta die pharmacum dato: si vero pharmaco non videbitur opus habere, medicamenta in potu exhibeto, quibus febris aut transmutetur, aut deficiat. Videbis, Doctissime Lancisi, ut divinus Caus Chinæ inventioni prælusit. Immerito proinde censor noster ea verba (nec prudens certe nec sciens) excussit; nos scilicet nullo studio, nullaque Christiani hominis charitate cito nimis Peruvianum corticem febre correptis exhibere. Nemo autem non novit, quam difficile sit de aliorum operibus, cum absumus, iudicium ferre. Neque vero (ita nos Deus amet) unquam hic periculofum experimentum tentavimus. In eo utique attentos fuisse oportuit, ne præcipientem occasionem perderemus, quam quando censor longe a Pisauo habitans cernere, ac expendere potuerit non video; cum omnia purgantia, ut ait Ettmullerus Thes. 17. habeant in se venenum excepto Rhabbaro, & Aloe, ideo nostris

Quam febris non ad celerem interitum vergit, lenientia præmittuntur.

Hippocratis præceptum de tertianis febribus.

nostris agris ad tollenda capita mortua, ut ita inquam, febrilis ignis (Te quoque suadente) Rhabarbarum cum China interdum propinabamus.

Experimentum confirmans Ettmulleri sententiam. XV. Cæterum tacere non possum experimentum in Pisaurensi epidemia adamussim respondisse animadversionibus ejusdem Ettmulleri. Nam hic Auctor de maligna febre scriptum reliquit: *Nil exitius est, & hominem febre maligna correptum certius ad interitum, & citius trahi, quam quæcumque in specie ingens & superflua purgatio*: sæpe enim utebar in delicatulis potissimum Matronis duabus mannæ uncis clarificatæ, emulsione seminum melonum lege artis exceptis; & tam jucundum catharticum plus quam viginti copiosissimas sedes insignis nobilissimarum Patientum incommodo provocabat; Nec non etiam aliquos robustos viros, hac castrensi febre correptos observavi, qui a recentis pulpæ Cassiæ unica copiosissime, & crebris dejectionibus comitatis a torminibus intestinalibus, & tenesmo, non sine notabili virium jactura purgabantur. Remittat igitur Censor ab acri nimis loquendi modo, quo nos, immane quantum! vellicat, seu potius quo ipsemet in turpitudinem venit.

Quo tempore, & quare adhibenda purgatio. XVI. Nullam itaque aliam purgationis necessitatem invenio, nisi ut præviæ intestinales, stomachicæque impuritates egerantur; & quidem quam cito, in febrium nempe principio, ne in progressu causam febrilem augeant, vermium scaturæ pabulum præbeant; sicuti etiam, ut ostiola vasculorum succos felleos, & lymphaticos deferentium liberius hient, patulasque præbeant vias specificis præsidis febres jugulantibus, secundum nuper expositum Hippocratis præceptum *si vero pharmaco non videbitur opus habere, medicamenta in potu exhibito, quibus febris, aut transmutetur, aut deficiat.*

Facilius & melius vomitu stomachi sordes egerantur. Confirmat Ettmullerus. Rationes Physicæ. XVII. Beneficium educationis illarum impuratum, consentientibus omnibus sanioris consilii Auctoribus, felicius, & promptius emesi, quam catharsi assequimur. Inquit enim Ettmullerus: *Certum namque est, quod radix curandarum intermittentium consistat in vomitu.* Fortassis primo ob breviorē, per quam educendi succi, viam provocantur: secundo quia stomachicis & intestinalibus tunicis stimulo emetico, a pyloro versus cardiam in inversas vermiculationes proritatis, adhærentes illis viscositates facilius extricantur, & vomitu viscus, & filamenta multoties tanta aciditate infecta, ut dentes obtudefaciant, educantur: Tertio quia intestinales liquores, felleus videlicet, & lymphatici vomitu a ductibus chyliifero, & lymphaticis avocatur, quod non contingit catharsi; unde Riccardus Morton egregius Chinæ chinaram Patronus prolixam non tantum istius Corticis Historiam, sed etiam varios ejusdem casus, primævum apud Europæos usum; inchoatum nempe ab anno 1649. diversas apud Auctores, vel defendentes, vel oppugnantes, sortes exponens, exercit. prima cap. 8. inquit: *Me quod attinet, ut ut nausea insolita suadente, lenius emeticum ante usum corticis perscribere, nonnunquam necessarium duxerim: & nisi cachexia urgente catharticum*

non commendat, cum paulo infra citato loco ait: *Et in cachexia insigne Catharticum propinaverim. Igitur sanius consilium censeo in homine robusto ad vomitum alias prono, & debitis observatis cautelis, in Febrium principio, emesi enunciatis impuritates educere.*

XVIII. Alias nisi sordes istæ intestinales urgeant, sicuti profecto non urgebant in Hominibus sobriæ vivendi normæ assuetis, quorum quamplurimi a Castrensi febre corripiebantur, potissimum fervidiori tempestate, qua tribus elapsis annis immanius grassabatur epidemia, tum enim humani corporis succi summa laborabant fluiditate, & motus utriusque celeritate. Quare perverso etiam febrium characterē inspecto tot tantæque purgationes, repurgationesque cortici Peruviano præmittendæ non erant.

XIX. Laudatus præterea Morton eodem loco, ubi de catharsi, & emesi ante corticis usum promovendis, præmittendisque sermonem facit: *nulla autem, ait, absque evidenti indicatione quicquam horum preparationis gratia ministratum curationi conducere, multo usu expertus sum: Jure merito igitur Raymundus Re-*

Superflua est purgatio ubi nullæ sordes in intestinalis.

Mortoni, & Ray. mundi Restaurandi sententia de superflua purgatione.

flaurandus citato loco inquit: si nonnulli Chinarum chinæ usurpantes ejus ope febres non expugnant, id illorum imperitiæ adscribendum est. Hodie purgans exhibent; postmodum Chinam chinæ porrigunt; qua die data illa est, febris desinit; purgans vero de novo paroxysmum accersit, adeo sibi invicem adversantur. Injuste igitur doctus Censor asserit omnes Auctores has corporum purgationes, repurgationesque ante corticis Peruviani usum imperare. Audiat rursus modo citatum Auctorem cap. 7. namque inquit: Revera huic medicamento nihil magis repugnat, quam cathartica, quamobrem id in usum duxi, majori emolumento impurgatis meis agris præmissa plena phlebotomia, infectis clysteribus, exhibitisque jussulis refrigerantibus: Hinc Dominus Monginot in suo de febrium curatione per usum quinquinæ tractatu scribit; purgatio necessaria quippe est ante corticis Peruviani assumptionem (sed quando, audiamus quæso) cum pluribus impuritatibus scaturit infirmus venter, vel si primarum viarum non adest libertas: Auctor vero annotationum inscriptarum in libro febris China chinæ expugnatae, postquam Auctorum opiniones de purgatione præmittenda nec ne corticis Peruviani usui exposuit (problema enim est ab utraque parte rationibus, & auctoribus sultum) hæc scribit: In ea ego semper fui sententia, non esse equidem longo purgantium usu, & repetita sæpe venæ sectione vires atterendas, neque labefactandam esse corporis æconomiam, at levem aliquam primarum viarum expiationem procurandam esse clysteribus sultem, aut cassia, antequam ad corticis exhibitionem deveniatur: & licet Mangetus in sua Bibliotheca Pharmaceutica, ubi de antifebrilibus agit, inquit: Antequam febris fugum exhibeatur, & venæ sectiones necessarie, & purgantia viribus febrientium accommodata, sunt administranda; nam in eo vix cum clarissimo Morton convenimus, quod fermento febrili venenato an-

Monginoti sententia de eadem re.

Aliorum auctorum loca.

Riccardi Mortoni auctoritas de Emetico ante Chinæ usum.

Experientia obstat
Mangeri
sententiae.

tudorum suam, corticem scilicet, sine ulla praeliminari preparatione, ut plurimum opponat. Hoc si quidem nobis feliciter non cessit, indeque recidivas non infrequentes, atque perniciosissimas evatas vidimus. Attamen huic sententiae obstat experientia in hac Pisaurense epidemia milites firmata. Quamplurimi enim, qui fervente Sirio a castrensi luxuriante febre correpti fuerunt, absque praeliminari preparatione, saltem exacta vivendi norma observata, vituque admodum tenui praemisso, opera unius corticis Americani felicissime sine recidivis evaserunt; inter quos etiam nuper elapso an. 1710. mea conjux, filii mei, uxoris meae famula, & ego recensetur, qui duplici tertiana satis perniciosi moris transacti anni Augusto urgebamur. Unico enim febrifugo Americano selectissimo, canonice adhibito, per multos dies absque novarum usque nunc febrium recursum convaluimus, Deoque opitulante, jucundissima potimur valetudine; modo, quo insignis Pharmacopaeus Donzellus de se ipso fatetur sua proferens sententiam, quod omine prosperiori a cortice febres fugantur, non praemissis purgantibus.

Ostenditur
Chinam
chinae non
esse recidi-
varum
causam.

XX. Licet autem sub annum 1709. ego & domestici mei a consimili febre tacti fuisset, non quidem anno 1710. recidivi censendi fuimus ob chinae chinarum abusum, vel saltem ob male sanam, incantam methodum, qua ipsi utebamur; sicuti neque tale dicendi videntur numerosissimi Pisaurense, qui tribus expositis annis, per ea scilicet tempora, quibus epidemia saeviebat, a recurrente febre correpti fuerunt; cum enim perfectissima sanitate (qua nunc etiam fruimur) integro anno absque minima ulla oeconomiae naturalis laesione vegeti, ac bene colorati gavisi simus; quomodo febrile semen chinae chinarum nodo illaqueatum in penitioribus nostrorum viscerum angulis conscriptum latere credendum est absque eo quod nostrorum corporum machina nec tantillum interturbaretur? Igitur Dominus Monginot in citato opusculo inquit: *Si quis enim sibi fingat febrem post menses aliquot ingruentem reliquias esse praecedentis, fraudem sibi facit; & paulo post ait: adeo ut ejusmodi reditus inique priori fermento tribuendi essent, cujus portio in quapiam parte foret residua, quin potius illis, qui recentibus ex occasionibus suscitarentur.*

Quae pur-
gantis ad-
mixture
Chine
chinae.

XXI. Speraverim autem eruditum Censorum ob eum, quo Cathartica etiam in Febribus China curandis prosequitur, amorem, hanc methodum non male auditurum, praecipue cum multorum Auctorum testimonio fultam viderit; nam Monginot inquit: *Et hoc necessario hic adponendum fuerit, ut Curatio ex voto remedii usum sequatur, ac recidiva praevideatur, purgantia leviora paulo post quam febris desierit requiri; circa quorum usum perpendendum est primo, opportunum esse, ut adjungantur quibusdam preparationibus quinquinae; hoc quippe modo ab ipso tempore, quo instituitur purgatio, vis remedii citra interruptionem transfertur.* (Subdit deinde sapiens Auctor) Cathartica in genere, quorum defectus habendus, ea sunt, quae

amarore, aut aliis qualitatibus cum Quinquina conveniant; juxta ergo illius operationis, aut saltem non interturbandae, veniant in exemplum Rhabarbarum, Aloe, extractum Colocynthidis, vel quae serum superfluum nata sunt abripere, cujusmodi sunt extractum, vel resina Jalappae: Et revera Rhabarbarum cum cortice miscuimus, non solum quoties diuturnae, & chronicae hae febres evadebant, sed etiam cum eadem repetitis recidivis valetudinarios Pisaurense relinquebant, eosque biliosis egestionibus urgebant: censebamus enim ad causarum febrilium correctionem quoque spectare promovendam corroborationem viscerum infimi ventris, quod cum solo cortice consequi metueremus, ipsi Rhabarbarum addebamus, quod non tantum cathartica, sed etiam subtypica vi potitum, meditatam patientibus opem praestare valebat, nec propterea ipso infructuose utebamur. Hoc beneficium ab isto suppeditandum praesidio, tu quoque, sapientissime Vir, permonuisti tua in doctissima dissertatione, ubi cum ad praevendas recidivas consilium praebes, inquis: *Itaque tunc temporis optime de nostris Aegrotis merere putavimus, si cum china Rhabarbarum intermiscendo, a tam utili, quale ipsa china est, medicamento, omnem censuram tolleremus, & quidem voti compotes facti sumus.* Ast superiori Anno 1710. Cortex cum Rhabarbaro non ea felicitate stimulabat alvum, qua annis 1708. & 1709. & propterea opus fuit illius remedium usum, glandioribus Cathartice interrumpere. Huic sententiae adstipulatur pariter Dominus de Egleis suo saepius citato opusculo, nec non Doleus asserit Chinam de China cum purgantibus mixtam exhibendam; quinimo & Bartholinus in cent. 2. epist. 42. scribit: *Fermentum istud Quartanae hoc medicamento, quasi vinctum, & in unum compactum, nisi apti cujusdam & proportionati purgantibus beneficio e corpore educatur, vim suam fermentativam tandem exerturum.*

Felicius
pingabat
Rhabar-
barum
corticis ad-
mixturem
an. 1708.
& 1709.
quam an.
1710.

XXII. Caterum si quis China china abutatur, non dubito, quin ita laedendus sit, quemadmodum a quovis alio, quanquam innoxio alkalico, puta crustaceis omnibus, atque inter haec inculpabili pulvere Margaritarum, ocul. cancerorum, & similibus, quorum certum est, diutino, seu minus cauto usu non exigua mala processisse.

Chine
chinae abu-
sus, ut &
ceterorum
remedio-
rum, no-
xius.

XXIII. E contrario non pauci sano forte consilio opinantur, Quinquinae vires Cathartice minime interturbandas fore, ne materiam, quam unum vincit pharmacum, aliud solvat, motusque perverfos succorum, quos Cortex sedat, purgantia redintegrent; ideoque expertissimus Sydenham in epistola responsiva ad Robertum Brady pag. mihi 352. monet: *Vitandas ante omnia evacuationes qualescunque, cum vel blandissima Catharsis, quinimo Enema ex lacte Saccharato in morbi discrimen certissime, forte in morbum ipsum denuo Aegrum conjiciat: Raymundus vero Restaurandus cap. 7. ait: Nulla ergo incumbit necessitas illis purgans exhibendi, qui per Quinquinam curationem adepti sunt, praevendarum ergo recidivarum.*

Alii cen-
sent vi-
tanda esse
purgantia.

Raymundi
Restaurandi
iudicium
hac de re

XXIV. Solvit tamen quæstionem laudatus Raymundus Restaurandus citato loco, hæc scribens: *Nec tamen purgationem improbaverim, si modo ejus indicans Cacoehymia adfuerit, ac Febris character nullus omnino superfit; Porro ut id securius succedat, concedendum est aliquod temporis spatium præterire, immo die uno vel altero ante usum cathartici, & die subsequente utile est infusionem Chinæ chinæ assumpsisse in aqua frigida factam, quod nisi factum fuerit postliminio redit febris; quare satius sit abstinuisse, quam periculo ægrum exposuisse: Quam methodum nos secuti sumus, ut ex jam dictis videre licet.*

Varie
Chinæ
chinæ for-
mulæ pro
ægrorum
habitu, &
tempera-
tura.

XXV. Pertæsum jam prorsus, Vir clarissime, Te arbitror longissimæ hujus Apologiæ: quare pudet variam nunc persequi exhibendæ Chinæ methodum, qua in Pisaurensi epidemia feliciter usus sum, illamque appositis historiis illustrare: illud itaque dixisse satis erit, secundum diversum in Ægris temperamentorum, & reliquiarum morbi occursum, diversas quoque chinæ formulas adhibuisse, plerumque tamen ad 40. usque dies remissa sensim dosi continuatas. Quibus imus venter duriusculus, & sinistri hypochondrii dolor cum faciei pallore a gravi malo supererat, propinabantur per 15. aut 20. dies boli ex Chinæ, & Rhab. extract. ana drach. semis. cum scrup. sem. martis diaphor. & juscule tartarizato incoctis radicibus aperientibus: aliis vino rubello infusam Chinam exhibebamus; multis cum succis concretis: in omnibus tamen una cum congrua victus ratione. Nam ut recte animadvertit D. Monginot, *Nemo sibi fugat solius Quinquinæ beneficio præcareri posse damna ex eratis in diæta commissis emergentia*: Inter quæ procul dubio ipsæ sunt recidivæ, quas etiam vidimus arcessitas adulterino cortice, qui facile per Mercatorum fraudes sæpe sæpius optimo solet admisceri; ut etiam Ettmullerus & idem Monginot testantur.

XXVI. Sed tempus jam est, ut scribendi finem faciam, Teque, Vir amplissime, precor, obtesterque, ut mihi in causa propria forte plura, quam opus fuerat, dicenti humaniter parcas. Vale.

Datum Pisauri die 15. Martii 1711.

C A P. IX.

Ad confirmandum animum Domni Traversarii immerito ab Anonymo insimulati, Auctor tum hujus objecta refellit, tum illius argumenta corroborat.

CLARISSIMO DOCTISSIMOQUE VIRO

D. HORATIO BARTHOLOMÆO

TRAVERSARIO.

Poliatro Pisaurensi,

JOANNES MARIA LANCISIUS

S. P. D.

Cum primum abs Te missam Anonymi censuram graviter accepssem, acriorem posteaquam putaram, falsisque criminationi Lancisii Oper. Tom. I.

bus refertam dolenter inveni, simillimam scilicet Auctori suo, quisquis ille fuerit, contumeliosam, minacem, indignam profecto, quæ de Te urbanissimo peritissimoque Viro loquatur. Conceptam tamen animo indignationem, tum inde plurimum lenivit Apologetica Epistola tua, in qua Adversarii impetum ita debilitasti, tantaque humanitate acerbiter vicisti, ut nihil addendum ad optimæ causæ, seu veritatis confirmationem reliqueris. Enim vero temere ille objecerat novitatem nulla Scriptorum auctoritate suffultam propinandæ chinæ sub initium, si necessitas postulaverit, malignarum febrium: nam semper nova erunt remedia, tamen vetera, apud parum peritos Medicos, qui recens autumare solent, quod ipsi non usurpaverint. Et quanquam ego nullo duce ante annos 20. eam Romæ methodum in epidemia castrensi febrium tenuerim; deinceps tamen nunquam non de felici exitu sum gratulatus; cum cæteroquin illos ægros passim interire animadverterim, quorum Clinici, ne aleam recentis inventi tentarent, maturum, ut vocant, tempus exhibendi febrifugi opperiebantur, atque exinde aliis in dies experimentis eandem medendi viam ab amicis quoque munitam viderim, ac expeditam.

Antiqua
est festi-
na, propi-
nandi Chi-
næ chine
nam posse
febrium
initio:

II. Miror proinde Censorem tuum, cum gratias Tibi tanquam Magistro acturus esset, convicium pro benefacto reposuisse. Quid? Quod perniciosæ febres, cujusmodi plerumque sunt, quæ in epidemicis constitutionibus grassantur, sæpe sæpius intra septimum diem perimunt ægros, ut accurate observaveras, sapienterque monueras; itaut si 14. vel 21. diem quis expectare voluerit, non ægrotum, neque cadaver, sed resolutos pene illius cineres curandos susciperet. Hinc plane perspicio quam longe absit obrectator tuus non solum a docti Censoris officio, verum etiam a simplicis Empirici munere, & cognitione: duo enim beneficia a Censoribus, qui ex veritate, non ex odio nos nostraque æstimant, solemus arcessere, rectius nimirum cogitandi, & accuratius agendi; ut, quæ bona sunt animo præcipiamus, quæ mala, opportune in agendo devitemus. Scire autem pervelim, quid Adversarius sua in epistola fuerit commentatus, unde vel Tu, Clarissime Vir, vel quisquis alius leviter saltem, aut ethicæ, aut physicæ monita possit haurire. Fateor ingenue mihi quidem videri illius scriptum non nisi detestandam calumniandi procacitatem, vulgaremque ac summopere poenitendam medendi methodum præferre.

Recidivæ
potius
quæ
mor expe-
tenda.

III. Quod autem interdum a Chinæ usu egrotantes in eundem morbum relabi Censor objeceret; miror sane non intellexisse, recidivam potius quam mortem expectandam esse, ubi hæc impendit; nisi febris subito profligetur. Ceterum ii quoque, qui absque Peruviani corticis præsidio ab Epidemicis febribus convalescunt, ipsa morbi indole recidere in febrim solent, ut longe ante detectam chinæ vim observavit Hippocrates, qui secundum Vallesii divisionem primo epid. sect. 1. n. 7. refert morbidam

constitutionem, in qua quicumque *Superstites manserunt, per multas solum recidivas evaserunt, multique illorum (ut istuc contigit) per hyemem ægrotarunt*, & num. 36. sect. 3. inquit, *nullum novum, qui superfuert, cui non contigerint recidivæ.*

Salutare
Christi
preceptum
ad repen-
tam
mortem
præcaven-
dam.

IV. Rilem autem tenere non potui, cum legerim quas turbas exciter, ut querelas mifceat, & clamitet, propterea quod unus e vulgo diem suum repente obierit, posteaquam febrisugo curatus istinc discesserat: perinde quasi qui China utuntur nusquam sint morituri; vel sani etiam homines improvise ubique locorum interire non soleant, præsertim cum salutare Christi (Luc. 21. 34.) præceptum minime servaverint: *Attendite*, inquit, *vobis ne forte graventur corda vestra in crapula, & ebrietate, & curis hujus vite, & superveniat in vos repentina illa dies.* Jure igitur ac merito tuorum revalescentium auribus in Apologia inculcasti, ne inductam a China china bonam valetudinem aut lauriori, aut mala diæta (ut sæpe fit) labefactent, & corrumpant. Nolo interim hic velut pro aris, & focus cum Censore tuo acriter pugnare, ubi Te (neque fortassis tacite) in crimen ideo vocat, quia non purgas, nec repurgas febrientium corpora. Nam ubi per tempus licet, id prudenter opportuneque facis, facioque & ipse; sed interdum malumus ægros nostros sine purgatione superstites, & recidivas patientes, quam post validas purgationes in deterius lapsos atque sublatos. At video, me longius adhuc provehendum, si omnibus illius Criticæ capitibus vellem respondere; cum potius pudeat malevolentissimam ipsius obrectationem rescribendo esse hætenus prosequutum.

V. Laudo utique cum patientiam abs Te legendis Adversarii calumniis exhibitam, tum lenitatem respondendo insigniter probatam: quem quidem fractum unicum reputo, qui tibi ex illius acerbitate provenerit: neque Anonymo minorem certe utilitatem accessuram confido, si responsionis tuæ moderationem, doctrinamque rite animadverterit. Vale.

Romæ VIII. Kal. Aprilis MDCCXI.

C A P. X.

Consilium scripto datum a Doctissimis Bononiensibus Archiatri in dubio recursum Pifaurense Epidemie ab Eminentissimo Urbini Legato ad Auctorem missum.

Quamquam sub initium veris anni MDCCXI. omnia jam Pifauri procurata fuissent ad inhibendas stagnantium aquarum, aliorumque corporum computrescentium causas, quas suo loco singillatim recensuimus; ac proinde summa, pro cœli illius ingenio, valetudinis tranquillitas vigeret; tamen, quia nonnullorum Civium animi inter dubitationes futuri malorum recursus fluctuabant, placuit Eminentissimo Cardinali Tanaræ Bononiensi, tum Vigilantissimo Urbinatis Ducatus Legato, ad duos Clarissimos Patriæ Academiæ Medicos perscribere, ut diligenter expensa totius facti serie (quam Dominus Bartholomæus Tra-

versarius Pifaurense Poliater adornaverat) consilium ederent, quod, ut accepit, datis ad me benigne literis idem amplissimus Princeps e vestigio misit. Hoc autem. cum non modo summopere eruditum invenerim; verum etiam in posterum valde utile, ac salutare ejusdem Urbis populo fore censuerim, quemadmodum Eminentissimo Legato tunc per epistolam vehementer commendavi, ita pretium operæ me nunc facturum existimabam, si præsentibus Actis interuissem. Porro hic præterire nequeo magnos Viros, tamen si longo temporis intervallo disjunctos, cum viderint consimiles calus publicis rebus incommodare, ad consimilia excogitanda præsidia concordēs incidere, & convenire. Nam Eminentissimus Tanara mentem suam ad illud idem nostra ætate convertit, quod olim, scilicet exeunte seculo XVI. Franciscus Maria Urbini Dux excogitaverat, qui nimirum, cum animadvertisset Pifauri Cives pestilentium febrium recursum per singulas æstates affligi, Celeberrimum Herculem Saxoniam per id tempus Patavini Lycei splendorem, & ornamentum consuluit, cujus dissertationem typis editam inter hujus Auctoris opera legimus, legendamque Pifaurensebus Medicis suademus.

TYPOGRAPHI MONITUM.

Quod hic subjungendum erat, Consilium Auctor Medicis Bononiensibus jam diu remisit, quo si opus esset, ab eis castigatius acciperet: Quod cum se facturos recepissent, nondum tamen expleto jam anno suam fidem liberarunt: Ne igitur vana fortasse ipsius spe, urgentes jam typos retardarem, illud necessario prætermittendum duxi.

C A P. XI.

Agitur pressus de causis, quæ noxia effluvia ad Pifaurense Cælum labefaciendum per æstatem potissimum, & autumnum emittunt, & quibus amovendis jussu CLEMENT. XI. trium annorum decursu consultum est.

Cum igitur Pifaurense Cælum variis de causis, unde maligna extiterat epidemia, contaminaretur, haud quaquam fieri potuit, ut omnes e vestigio tollerentur. Sed trium annorum spatium quotidiana pene diligentia, atque assiduitate provisum est, ut popularium morborum radices stirpitibus evellerentur. Juvat autem hoc loco eadem ordine recensere, ac veluti sub unum conspectum dare, cum de earum amoliendarum rationibus verba facturi simus; nec posteris infructuosum erit edoceri, quid sibi potissimum præcavendum sit.

I. Primam quidem præteritæ Epidemiæ causam censemus Vallati, qui mediam Urbem perlabitur, aquarum inhibitionem ob everios sibrutolque aggeres vi fluminis, a quo superius ad quintum lapidem in eandem Urbem derivatur: quamobrem, cloacis omnibus in eum canalem sordes exonerantibus, eadem variis in locis hæsitantes putrescebant, quod præ aquæ penuria elui non possent.

II. Præterea tunc temporis Vallatus extra

Enumera-
tio causa-
rum Pi-
faurense
Epidemiæ.

Aggerum
excessio:
unde defe-
cit aqua
sordibus
eluenus.

Fluminis,

Ur-

& Vallati inandatio. Urbem inferius ad novum, quem vocant, portum mutato in fluviolum nomine vulgo *Foglietta*, aquas suas in idem flumen effundebat, a quo superius deducuntur: quare facile eveniebat, ut Isaurus, ubi pluviis aquis intumesceret, Vallati aquas, quo minus influerent, remoraretur, simul etiam in eundem superfusas, inferiora plana Urbis, & agros inundaret, quibus demum vinariae etiam cellae, ac stabula restagnantibus obducebantur.

Agrorum prope litus inundatio. III. Quoniam Isauri fluminis ripae prope litus, ac portum depressiores erant, quoties illud aquarum auctus attolleret, humiliores ejusdem litoris ora, viciniq; campi alluvionibus erant obnoxia.

Lacune duae putridae. IV. Nec prater eas censemus lacunas duas, putido semper humore refertas, minorem unam ad Portum novum, majorem alteram, ubi vetus olim Portus, quae longe graveolentior inferiorem Pisauri regionem teterrimis vaporibus afflabat.

Fimus, & aquae putrescentes in hortis suburbanis. V. In eundem censum venit magna vis fimi putrescentis, & stagnantium aquarum in hortis suburbanis, haud dudum qua Urbs ad orientem solem, & ad euronotum pertinet, confitis; unde noxii halitus emergunt.

Bombycum sordes, & decoctura in vias projecta. VI. Bombycum studium serici opificii gratia, unde quæstum faciunt Pisauenses, non nihil ad inficiendum aerem contulisse videtur. Quum enim in ea Urbe fluentis aquae inopia laboretur; excoctis bombycibus in magno lebetum numero, foetidam illam decocturam cum vermium cadaveribus, ac quisquiliis in vicos projiciebant, in quibus, quod nulla pene declivitas sit, semper putidus humor inhærescit.

Pellium strigmentum, & laniamentum sordes. VII. Compertum est coriarios strigmenta pellium, & corrupta præsegmina; similiter lanios varia inquinamenta in Vallatum conjicere consuevisse, etiam si tenui rivo vix flueret.

Panis suida aqua subactus. VIII. Pistorem parum bonis aquis panem subigere, qui propterea male olebat, ac longe deteriorem fuisse, qui publice prostabat; quandoquidem omnia serici quæstus cupidine in furnos ipsos, cæteroqui ad panem coquendum comparatos, madida bombycum involucria condebant exiccandi gratia: quæ res illos haud mediocriter polluit, atque contaminat.

His omnibus, aliisque putidorum effluviis causis summa diligentia, sumptuque, magno amore, & charitate Principis provisum est.

C. A. P. XII.

Quæ peracta fuerint, ut Isauri aqua per Canalem Vallati ad liberum fluxum restitueretur.

Conventus a SS. Pontifice inditus in eam diem. Q Uum primum Sanctissimus Pater circiter Kalendas sextiles anno MDCCIX. præ cæteris Vallati cursum interseptum esse cognovit, conventum indixit in Quirinale Palatium, ut quæ revocandis in eundem alveum fluminis aquis opportuna essent consilia, quam citissime caperentur. Convenerunt itaque Excellentissimus Vir Dominus Horatius Albani Pontificis Germanus frater, Illustrissimus Nanzianzenus Archiepiscopus Alexander Bonaventura, egregius Physicus Michael Angelus de Paulis, quippe qui loci naturam, ac Pisauensem cælum apprime norant: nec non Ægidius Bordonus Hydrostaticæ peritissimus, atque ipse

ego, ut enarrarem omnibus, atque exponerem, quæ ante alios de popularium morborum acerbitate didiceram.

II. In eo autem consilio, etsi de cæteris Epidemiæ causis actum sit, præcipue tamen in deliberationem venit totius rei caput, atque principum de restaurandis scilicet superioribus aggeribus potissimum deliberatum est, ut in Vallati alveum fluminis aqua reduci posset. Sed quia moletrinarum redditus, quæ intra Urbem iisdem aquis circumaguntur, Serenissima Medicea Familia hæreditario jure capit, in hanc sententiam discessimus.

III. Primo Exorandum Sanctissimum Patrem, ut ad Magnum Etruriæ Principem daret literas, quibus eundem impelleret ad peritos homines Pisaurum mittendos, qui cum Pontificiis consultarent: quippe quod Pisauensis Civitatis salus ageretur, cui præsens auxilium sine ulla cunctatione ferendum esset.

IV. Secundo Primo quoque tempore allegandum esse Pisaurum aquarum Libratorem Ægidium Bordonum, Eminentissimi Cardinalis Paulatii a secretis Status Ecclesiastici literis non solum Urbinati Prolegato (quum Cardinalis Legatus abesset) verum etiam Pisauensibus Magistratibus commendatum, ut eum omni ope juvarent, & usui necessaria suppeditarent.

V. Tertio Mandandum eidem Illustrissimo Prolegato, ac Pisauensibus Magistratibus, ut darent operam, ne quidquam sordidi, atque impuri posthac in Vallati alveum conjiceretur; sed purgamenta omnia extra Urbem ad mare deferri juberent, aliaque hujusmodi ad tuendam Cæli salubritatem procurarent.

VI. Hæc autem omnia non minori celeritate, ac diligentia perfecta sunt; enim vero Sanctissimus Pontifex sua manu ad Serenissimum Etruriæ Principem literas scripsit, ut ad ferendas Pisauensi Civitati suppetias operam secum conferret. Haud ita multo post Ægidius Bordonus (præbente sumptus Sanctissimo Pontifice) Roma profectus xv. Kal. Septembris, Pisaurum venit xi. Kal. ejusdem mensis, quo pariter se contulit N. Franchus Magni Etruriæ Principis Architectus. Ambo igitur diu, ac sæpius collocuti in eo consenserunt, ut impensis ejusdem Principis, qui ex moletrinis quæstum perciperet, aggeres restituerentur.

VII. Sed quoniam iidem aggeres multis ab hinc annis ligneo tantum opere resecti fuerant, quod parum firmamenti, ac roboris contra vim fluminis habere videbatur, statuerunt eisdem vel constructo muro. vel saltem projectis saxis in cunei speciem, atque oppositis defensoribus communire; itaut lapides, & sibi mutuo pondere incumbentes, & arenæ aggestione paulatim coagmentandi satis validam molem haud longo temporis spatio effecturi essent adversus aquarum impetum, etiam cum se se majoris fluminis incitaret.

VIII. Cæterum vix dum se se operi accinxerant, quum in Vallati alveum aqua decurrere cœpit, quæ continuo lordes, ac cœnum, & putrida animantium cadavera magna ex parte detersit: quod ut majori cum fructu fieret, vetuit

Bor-

Bordonus, ne statim aqua ex majore Vallati alveo in rivulos ad molas circumagendas deduceretur; in iis enim incilibus fluitantia corpora, ac præcipue peremptorum cœnum, acrilabem allatura, substitissent.

*Deservit
Epidemia.*

IX. His rebus effectis remisit epidemica lues, ac tandem abolevit, quod summa cura provi- sum fuit, ne posthac insalubris panis, ut antea, fieret, nec sordida crassamenta, ac bombycum cadavera in vicos, & Vallatum deicerentur.

C A P. XIII.

*Proponuntur duæ opiniones de mutatione alvei Pis-
saurensis Vallati ad antevertendas alluviones,
quæ per hyemem in inferiori Urbis parte, atque
extra mœnia contingunt, ac primo expenditur,
& excluditur obliquus percutiendus canalis in
fluvium prope Portum.*

*Isauri flu-
minis, &
Vallati ri-
vuli de-
scriptio.*

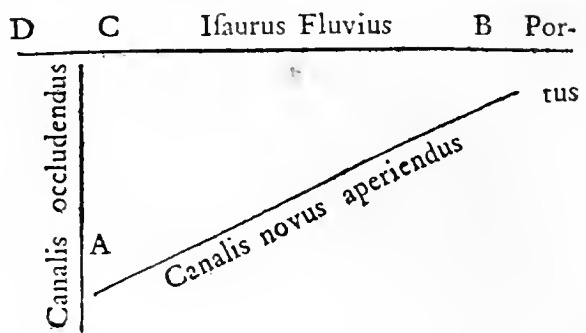
SUbinde vero de arcendis in posterum eluvio- nibus actum, quæ potissima cura omnium animis infederat, ut, quod reliquum erat, Pisaurensium incolumitati consuleretur. Dis- tum est autem superius, Vallati aquas ab Isauro flumine ad quintum ab Urbe lapidem derivari, quæ postmodum mediam Urbem emensæ extra illius mœnia in inferiori regione effundebantur in alveum fluminis paullo depressioris earum su- perficie, per lineam, quæ ad rectos pene angu- los profluentem secabat. Quapropter quoties- cunque aut largorum imbrium, aut liquescen- tium nivium copia flumen augescebat, non mo- do Vallati aquas aditu prohibebat; verum etiam in ipsum superfluens redundabat; unde inferior Urbs, & finitimi agri stagnis opplebantur: eo- que facilius, quod sæpenumero contingebat, ut neque exundantes pluvix ex Urbe ipsa in Valla- tum receptæ in Isaurum effundi, neque Isaurus procellosis ventis repellentibus in mare posset erumpere: has ob causas Ægidius Bordonus in quodam civium conventu coram Illustrissimo Præsule Francisco Barbarigo Urbini Prolegato Vallati sive *Folietæ* cursum necessario mutan- dum esse contendit, quæ oratio æquis animis accepta est.

*Duplex
sententia
de arcen-
dis eluvio-
nibus.*

II. Sed, ut sunt hominum vel sapientissimo- rum de unaquaque re semper diversa judicia, in duas potissimum sententias distrahi cœperunt, quas hic luculenter exponere non incongruum ex- istimavi; non modo ne quidquam historicæ fidei detraxisse videar; verum etiam, ut, si quando alibi consimilis necessitas, ac difficultas oboria- tur, hinc nullo negotio discat posteritas quid op- timum factu, ac magis expeditum in ejusmodi temporibus usu ipso, & rerum eventu compro- barum sit. Prioris itaque sententiæ Auctor Vir quidem Egregius, & Mathematicis disciplinis non mediocriter eruditus opinabatur, longiorem alveum ad inferiorem fluminis ripam prope maritimum ostium esse ducendum: posterioris autem eundem alveum recta ad mare per mayo- ris stagni sinum satius esse perducere.

*Exponun-
tur prioris
sententiæ
variationes.*

III. Quod ad priorem attinet, hac ratione contendeat illius Auctor, omnino obstruendum esse Vallati canalem AC (ut in apposito sche- mate videre est) qui ad angulos pene rectos in flumen DCB illabitur, ac propterea mayo-

rem fluvialium undarum renisum experitur, quod recto impetu in easdem incurrat: novum verum alveum AB effodiendum, cujus inci- dentix angulus CBA quum obliquior sit, longe proclivorem aperiet exitum Vallati a- quis in fluvium.

IV. Verum Ægidius Bordonus hujusmodi sen- tentiam, quanquam in genere veram laudibus sit profecutus; ea tamen ad usum Pisauri revo- cata haud quaquam alluvionibus obviam iri cen- sebat, quod semper stagnationis periculum immineret, si Vallato in fluvium erit exitus; propterea quod largiores imbres e montibus delapsi Isaurum supra Vallati superficiem in omne tempus sublati sunt, quocunque in loco istius emissarium in flumen aperiatur. Huc accedit quod novus alveus AB quum longior esse debeat, utpote obliquior, aquis retro labentibus auctus pluribus in locis per agros stagnaturus sit, quam si brevior exca- vetur. Præterea, quum Vallatus ingentem li- mi, ac sordium ex Urbis cloacis absterfarum copiam vehat, ac propterea tardissime fluat, si propius portum, & fluminis ostium illius e- missarium effodiatur, extra omnem dubita- tionis aleam est, destitutus illic sordidis pur- gaminibus portum tandem aggeratum iri, at- que complendum; quod hercules summopere cavere debemus, ac majores nostri præcave- runt mutato fluminis alveo in rectiorem ac brevior lineam, ut concitatus laberetur, ac portum cavaret potius, quam oppleret. Hæc igitur huic sententiæ officiunt incommo- da; quo circa satius erit novum canalem re- cta ad mare deducere.

*Ægidius
Bordonus
prioris
senten-
tiam refel-
lit.*

C A P. XIV.

*Vallati Fluvium novo aperto alveo per lacunam
antiqui portus recta ad mare deducendum, ut
simul antevertantur inferiores Pisauri exunda-
tiones, atque ipsa lacuna per alluvionem exic-
cetur.*

POSTquam iis rationibus, quas superiori ca- pite recensuimus, priorem sententiam confutasset Ægidius Bordonus, Vallati alveum ita mutandum judicavit, ut recta ad mare per majorem, graveolentiorque lacu- nam veteris portus deduceretur: idque non so- lum facillimum factu, verum etiam non pœni- tendum consilium, atque utilissimum esse Rei- publicæ demonstravit.

*Ægidius
Bordonus
novum al-
veum per
majorem
lacunam
ad mare
perducen-
dum opi-
natus est.*

II. Ac primo quidem se nullo negotio id ef- fecturum, nec fore unquam, ut Principem ejus operis impensarum pœniteret, ostendit; quod quum

*Senten-
tiam suam
confirmat
i. quod
maris su-
perficies.*

quum sapius totam illius campi planitiem a flumine ad maris litus quaque versus libella examinasset (cujus rei descriptum (a) exemplar attulerat) maris superficiem Vallati fundo, & quolibet fluvialis alvei loco depressiorem esse compèrisset, deprehendissetque, quamvis procelloso mari reluctante, Vallati aquas retardari quidem parumper posse; sed intra suas ripas coerceri, nec eas unquam præterire.

Vallati fundo longe sit inferior.

Secundo, quod triplex commodum percipitur: primum eluvionum inhibito.

Secundum Palustrium aquarum agitatione, atque dilutione.

Tertium, ejusdem Lacunæ aggeratio.

Huius sententia aliis quod difficultates obiecte.

Prima, Quod haud tantam declivitatem foret, quanta opus esset.

Ostendit Bordonus haud tantam declivitatem postulari, quantum adversarii contenderent.

Secunda, Quod novi alvei ostium obstrui posset. Refellitur.

III. Quin etiam ex novo canali a se delineato triplex commodum, atque emolumentum perceptum iri docuit. Primum quidem, quod haudquaquam in posterum frequentissimæ antea fluminis alluviones essent extimescendæ, quum scilicet montanis aquis adauctum, & eminens supra Vallati superficiem, in eundem torrentis instar exundabat.

IV. Alterum nec plane contemnendum emolumentum ex commotione, agitationeque palustrium aquarum in majori lacuna desidentium, quæ posthac computrescerent, nunquam fore opinabatur. Et quidem perfluyente eas Vallati rivo, non segni motu ciebuntur, tum ob perennem profluentis impetum, tum ob illius refluxum urgentibus a mari ventis, ita ut impressione facta palustris humor in omnes partes commovendus sit, simul etiam in mare abripiendus.

V. Tertium vero aggeratio obtinebitur ex limosarum, turbidarumque aquarum transitu per ejusdem lacunæ sinum ex Vallato decurrentium, quæ porro illuc delatæ necessario quidquid grave, ac terreum vehunt ad latera, ubi fluenti vis elanguescit, compellent atque destituent; quod certe omnibus in locis palustribus sinuosilique contingit, quæ per alluviones aggerari solent.

VI. Verum quia nullum pene consilium tam perspicuis rationibus confirmatum comprobatumque reperire possis, quod si in frequenti consensu proposueris, non in difficultatem aliquam aut dubitationem incurrat; ideo mirum videri non debet, si hujusmodi Bordoni sententia nonnullorum reprehensionem effagere non potuerit. Diluit tamen ille eorum objectiones, quarum præcipuas hic referemus.

VII. Prima in eo sita est, quod etiam si campi planities ac situs ad libellam expensus sit, hydrostaticæ scientiæ scriptores velint, quum de aquis decurrentibus agitur, ut singulis decempedis certa declivitatis incrementa respondeant; quæ tamen in longissimo alvei ductu haud tanta foret, quantam res ipsa postularet.

VIII. Sustulit vero hanc dubitationem Egidius Bordonus, negavitque optimos Auctores, qui de aquarum decursu scripserunt, præcipere libratori, ut eum striete servet ordinem, ac toties singulis decempedis declivitatem metiatur. Idque demonstravit exemplo canalís ad libellam constituti, atque horizonti circulo ubique paralleli, ex quo aquæ, concepto jam motu, sine dubio elabuntur, si in aliquo fundi loco foramen pateat ad illarum exitum.

IX. Ajebant secundo fieri posse, ut Subsolani venti, ac maris procellæ congestis arenis novi alvei ostium obstruerent.

X. At nihil incommodi ex tempestatibus e-

venturum Bordonus ostendit. Enim vero intumesciente ob ventorum impetum æquore, necessarium omnino esse, ut novi canalís aquæ illidem ventis commoverentur; ac proinde pro suo modulo ad parem quoque altitudinem assurgerent: sed nihil causæ esse, cur omnino inhiberent cursum, neque in mare saltem per partes subterlabentes erumperent. Deinde paulatim quiescentibus ventis sedato maris æstu easdem, nihil prorsus imminuta, immo aucta sui ponderis vi, submoturas sensim quidquid arenarum aggestum foret, ostiumque sibi facillime cavituras, ac propterea id nunquam obstructum iri. Eaque res Genicæ fluvioli exemplo confirmata est, qui licet longe minorem Vallato aquam vehat, semper tamen apertum in mare, atque expeditum exitum habet sine ulla hominum industria, atque labore, quo cæteris omnibus, qui in mare exeunt, rivulis usque venire deprehendimus.

XI. Tertio denique verebantur, ne aversis alio Vallati aquis Isaurus semper tenuius flueret, ac propterea ejusdem potus sensim oppleretur.

XII. At metus iste facili ratione discussus est: quum enim compertum sit omnibus tot mensium spatio, quibus & flumen, & Vallatus fluente penitus destituti fuere, haud quaquam id incommodum accidisse, nihil profecto metuendum erit in posterum, si exigua Vallati aqua adimatur Isauo, cujus portus tot retro annis identidem exiccato flumine nunquam est aggeratus; quippe quem maris æstus, ac septentriones venti excavare potius, ac purgare solent.

XIII. Huc accedit, quod Vallati aquæ officere potius eidem, quam prodesse valeant; illuc enim perveniunt sordibus ac limo graves, quæ omnia illic ad ostium deferunt, & cumulantur.

XIV. Hæc igitur fuit peritissimi Viri sententia: sed quo pacto ad exitum perducta sit, deinceps capite sequenti narrabimus.

CAP. XV.

Quo post multas difficultates Vallati alveus per majorem lacunam ad mare deductus fuerit; Deque magno inde emolumento tum ad antevertendas exundationes, tum ad lacunam ipsam exiccandam.

Sed quia non satis erat novi alvei utilitates in genere demonstrasse, nisi de ejus aperiendi ratione, & qua circumjacentis agri regione effodiendus esset, eodem tempore statueretur: propterea suavit Bordonus, affirmavitque nihil præstabilius esse, quam si Vallatus, ubi primum ex Urbis mœnibus erumpit, in canalem ad semicirculi, vel saltem ad obtusi anguli speciem excavatum effunderetur, ut proclivius dextrorsum ad majus stagnum iter arriperet; neque inflexa ad rectum, vel acutum angulum via detortus in Urbem regrederetur.

II. Verum quia longior futurus erat alveus in semicirculum ductus, ac proinde gravior sumptus non solum ad majorem Canalem incidentem; sed etiam ad extruendum lapideum pontem, quo publica via intereumpenda erat: Patritii quidam ac præsertim egregii Viri Comites

hæc difficultas ratione, & Genicæ rivuli exemplo.

Tertia, Quod Isauri portus oppleri posset. Diluitur ista suspicio.

Canalis initus ad semicirculi formam excavandus.

Obiecta difficultas rationis interponitur semicirculi forma.

Pe-

Petrus Antonius Santinellus, & Joannes Franciscus Almericus, quibus judicio Eminentissimi Cardinalis Tanaræ Urbini tum Legatione fungentis Ægidius Bordonus perficiendi operis negotium commendaverat, supervacuis impensis ob temporum difficultatem parcendum existimarent. Quapropter Vallati canalem extra mœnia per amplam Urbis fossam ad eum modum deduxerunt, ut curvato in rectum fere angulum itinere dextrorsum ad usque propugnaculum, quod vulgo *Rocchetta* nominatur, perveniret, atque inde ad stagnum, & mare decurreret. Vix tamen ejus operis labore perfecto, nonnulli ex Civibus patriæ studium præferentes novum consilium improbarunt; ac Pontifici Maximo supplicem libellum Decembri mense, anno septingentesimo decimo supra millesimum porrexerunt. Tria vero hæc potissimum objiciebant.

Civium aliqui huc operi adversantur.

Primo, Quod Urbis mœnia subruunt.

Secundo, Quod major lacuna latior evasura esset.

Tertio, Quod assiduus siontu opus esset, ne alvei ostium obstrueretur.

Eminentiss. Cardinalis Tanaræ diluit eorum dubitationes.

Primo, Quod Urbis mœnia firmis fundamentis innixa forent, & alvei fundo depressio.

Secundo, Quod major lacuna maris superior esset, eademque res sit angustior facta foret.

III. Primum, Quod Urbis mœnia paulatim aquis subrutum iri metuebant, si secundum ea longo alvei ductu, ac prope *Rocchetta* propugnaculum laberentur.

IV. Secundum, Quod verebantur, ne major lacuna, ubi portus olim fuit, immisso fluente latius se effunderet, ac cœlo deterius vitium afferret, quod ejus stagni solum molliissimum esset, ac vetustis sudibus refertum.

V. Tertio, Sumtus denique magnitudine terrebantur; quoniam assidua cura, ac diligentia providendum foret, ne alvei ostium ad litus occluderetur.

VI. At supplex libellus a Sanctissimo Patre ad Amplissimum Cardinalem Legatum missus fuit, ut iis de rebus cognosceret, ferretque sententiam. Ille igitur objectas dubitationes scientissime sapientissimeque dissolvit VII. Kal. Martias anno MDCCXI.

VII. Quod ad primum attinet, nihil causæ esse respondit, cur tantopere formidarent; quum Urbana ædificia haud tantam firmitudinem, quantam mœnia, ac propugnaculum haberent, & parum altis fundamentis, nullaque objecta crepidine superstructa, nullum unquam prælabentibus Vallati aquis vitium fecissent; præsertim quod antea exploratis muri fundamentis, quam operi manus admoverentur, compertum sit, eadem multis pedibus novi alvei fundo esse depressiora: quod sane periculum nuper adimum quoque propugnaculum factum erat, ejusque fundamenta firmo opere ædificata quatuor circiter pedes infra alvei solum jacere deprehenderant. Cæterum spatii aliquantum intercedere aiebat inter alvei ripam, & muri basim, qui inferiore sui parte sex pedes crassitudinis, superiore tres ac dimidium haberet, ac præterea validissimis, & confertis tibicinibus ex interiori parte suffultus esset.

VIII. Alteram vero difficultatem ratione diluit, atque experientia. Ac primo quidem stagnantium in veteri portu aquarum superficiem longe ditiozem mari esse confirmavit; quam ob causam eo versus decurrere cogerentur aperto canalis ad litus emissario. Deinde eventu ipso comprobatum esse demonstravit longe aliter rem evenire: quum paucorum mensium intervallo, advecto per Vallatum limo in angu-

stiozem jam sinum redacta esset lacuna, & majorem partem aggerata; quin etiam fluentis aquæ motu purgata, atque deterfa antiquam graveolentiam exuisset.

IX. Quod ad tertium spectat, hyeme illa ob ingentem siccitatem, humorisque defectum sapius obtigisse confessus est, ut maris tempestates novi canalis ostium obstruerent, quod raro tamen per hyemem accidere consuevit: sed reversam e montibus in Vallatum aquam sua sponte congestas circa litus arenas depulisse. Id præterea contigisse narravit, ut intumescences maris fluctus in stagnum influerent, ac palustris aqua eorum impetu abrepta per novum alveum sursum versus regrederetur, sed paulo post, quam fluctus reledissent, in mare, ut antea, decurrerit: nunquam tamen Urbis fossam, nedum finitima mœnibus edificia, stagnantibus aquis fuisse obducta.

X. Per idem tempus SANCTISSIMUS PATER mihi pariter mandavit, uti Bordini sententiam sciscitarer. Quumque idem Ravennam propediem profecturus esset, alia scilicet negotia ab Apostolicæ Cameræ Ministris sibi commissa procuraturus, ab ipso igitur percontatus sum. I. An immutato ejus consilio, quatenus Pisarense secundum Urbis mœnia novum alveum direxissent, aliquid noxæ iisdem inferri posse putaret. II. An prono lapsu aquas per novum canalem defluere ejusque ostium marinis tempestatibus obstrui animadvertisset. III. An stagnum devecio cœno aggerari nec ne deprehendisset.

XI. Ille autem ad interrogata respondit, se nuper in Pisarensem agrum contulisse, omniaque ad voluntatem fluere comperisse; quamvis enim delineatum ab eo exemplum in recens cavato alveo aliquantulum esset innovatum; rem tamen ex animi sententia succedere, cum nec quidquam omnino Urbis mœnibus esset metuendum, & labentes per novum canalem latices libere ad mare devolverentur, quod eorum superficies marinis undis longe esset editior.

XII. Præterea quoniam Vallato cursus in majorem lacunam datus fuerat, ut exitiales vapores ex inertibus corruptisque aquis erumpentes arcerentur, eam rem, prout in optatis fuerat, intra paucos menses effectam asseveravit; quandoquidem profluentis impressione putida, pinguis, & bituminosa corpuscula ad summum stagni emerferant, paulatimque fluenti impetu in mare abrepta fuerant. Quin etiam majorem lacunæ partem adhærescente alvei lateribus cœno, terreisque sordibus aggeratam esse confirmavit.

XIII. Huc addidit, quod quamvis sæpe numero per id tempus montanis torrentibus auctum flumen excrevisse, atque illius aquæ effluentis in veterem alveum redundassent, attamen Urbem non amplius alluvionibus obducerent: sed, ubi primum ad mœnia pervenissent, continuo in novum canalem recta irrumpentes ad mare celeriter delaberentur. Unde pro comperto haberetur quantam novus alveus utilitatem, atque emolumentum afferret. Quamobrem Cives non mediocri latitia perfusos gaudere, quod tenuissent tandem propositum, ut & a fluminis aucti-

Tertio, Quod Vallati aqua nisi quum siccitas foret, ostium excavaturum sit.

Bordonus ab Auctore rogatus omnia ex animi sententia successisse respondet.

Major lacuna profluente purgata, & aggerata devecio limo.

Nulla præterea exinde fluminis alluviones conrigrunt.

Vetus Vallati alveus obstruendus.

bus nihil sibi in posterum metuerent, & stagnum per profluentis aggestiones oppletum viderent.

XIV. Hac igitur occasione arrepta Bordonus Pisaurenſibus perſuaſit, ut veterem Vallati alveum, ac oſtium in flumen apertum præcluderent his præſertim de cauſis. I. Ut tota fluminis aqua, ſi quando excreviſſet, per ſuum alveum flueret; quapropter & altior, & rapidior foret, ac portum vehementius excavaret. II. Ne turbida unda per novum alveum ad mare decurreret, ac litus, paulatim aggeſta humo, longius promoveret.

XV. Bordonus denique orationem conſuſit maximo affectus beneficio Piſaurenſes per ſummam Sanctiſſimi Principis munificentiam ob novi operis conſilium tam feliciter Pontificio ære abſolutum, ex quo tantum fruſtum brevi temporis ſpatio percepſſent, ac majorem adhuc, ut ſperabat, percepturi forent.

CAP. XVI.

*Piſauri ſtatus ſub anno MDCCXVI. circa ea, quæ de arcendis amovendiſque cauſis paluſtrium effluvi-
viorum ſuperioribus Capitibus enarrata ſunt,*

Exquirat Auctor per literas, quis ſit præſens Piſauri ſtatus.

Imprudens proſecto forem, ſi meam nunc ſidem minime perſolverem, leſtores videlicet non admonendo noviſſimum Piſaurenſis Civitatis ſtatum: Unde facile colligere poſſint Malignarum, & Caſtrenſium febrium ibidem ſæturam ex paluſtri cæno, noxiisſque inde aſurgentibus effluviis omni tempore ortum habuiſſe. Perſcripſi autem epistolam ad Eminentiſſimum Cardinalem nunc Urbini Legatum: nemo enim qui aut diligentius exquirat, aut fidelius referat, occurrit. Itaque cum literas, quas ad eundem Cardinalem dedimus, tum illius reſponſa Latine reddita hic adjungimus.

EMINENTISS. AC REVERENDISS. PRINCIPI,

JO: ANTONIO DAVIÆ

Ampliſſimo S. R. E. Cardinali, & Urbini Legato vigilantiffimo,

JOANNES MARIA LANCISIUS
Diuturnam felicitatem.

Quoniam multo ab hinc tempore de Noxiis Paludum Effluviis, eorumque remediis, (argumento a nemine hætenus, quod ſciam, de induſtria pertractato) ſcribere aggreſſus ſum; ſtudio nunc apprime neceſſarium ſervandæ ubique hiftoricæ veritatis, juvandæque Reipublicæ me impulit, ut Te, ampliſſime Cardinalis, gravioribus quanquam negotiis intentum audacter interpellarem. Quum enim deſcribam inter cæteras ex paluſtri cælo ortas Piſaurenſem Epidemiam per tres annos noſtra ætate crudeliſſime graſſatam, ac tum Pontificis Max. juſſu cuncta per literas non modo ab ejuſdem Civitatis Medicis, verum etiam ab Eminentiffimo Cardinali Tanara per id tempus Legato, & ab Illuſtriſſimis Præſulibus Barbarigo, & Cavalerio Prolegatis diligentiffime fuiſſem ſciſcitatus; mihi ramen nonnulla adhuc ad præſentem Piſauri ſtatum pertinentia ſuperſunt exploranda, quorum aperta cognitione, ut opuf-

culum pro viribus perficiam, carere non poſſum.

II. Primo igitur magni intereſt, ut reſciſcam utrum aggeres (vulgo *le chiufe*) qui ſub anno 1709. reſecti fuere, ad hunc diem integri firmique permaneant; unde Vallati rivus ſatis vehemens ſit ad ſordes quam cito eluendas, quæ ex Piſauri cloacis in eum immittuntur.

III. Deinde utrum vetus ejuldem Vallati emiſſarium, ſive, ut Piſaurenſes dicunt, *Folietæ* oſtium in flumen, nunc penitus obſtruſtum ſit; an ſola catacacta occluſum; ac proinde num Iſauri inundationes ex ejus alveo in prædictum oſtium refluxu, olim contingentes, omnino deſierint.

IV. Tertio num ex recens aperto Vallati alveo ſtagnum veteris portus, adveſta per alluviam humo, penitus fuerit ſolidatum.

V. Præterea non minus reſcire cuperem, num alii aggeres, qui ad Iſauri ripam prope Carmelitarum propugnaculum, ut prohiberentur fluminis exundationes, diligentex excitati fuerint, etiam num facti teſtisque ſerventur.

VI. Denique te rogo, atque obteſtor Eminentiffime Princeps, ut inquiri jubeas, an Piſaurenſes ſedulo faciant, quæ iſtis anno MDCCX. fuerunt imperata; iis enim exquisite proviſum fuit, ut ſtagnantium aquarum, & noxiæ odoris cauſæ ubique locorum tum intra, tum extra Urbem radicatus tollerentur. Humanitatis quoque tuæ erit Ediſti exemplar, ſi typis impreſſum iſtic fuerit, ad me mittere. Præceptionum autem tunc temporis editarum ſpecimen ad hujus epistolæ calcem rejicio.

VII. Hæc ſunt, Eminentiffime Domine, quæ a Te percontari neceſſitas ipſa coegit; quorum plenam perfectamque notiſiam pro tua ſingulari benignitate me conſecuturum eſſe conſido; nam ad publicam, ut vides, incolumitatem, qua nihil tibi eſt antiquius, omnia referuntur. Ejus ſane beneficii gratia nunquam aboleſcet, atque interim ego, quoad vixero, futurus ſum Eminentix Tuæ obſervantiſſimus, ac ſtudioſiſſimus cultor. Vale.

Romæ v. Nonas Octob. MDCCXVI.

Summa rerum Piſauri promulgatarum Principis Ediſto.

I. Piſtores ad ſubigendum panem ſalubribus aquis utantur, non inquinatis, ac male olentibus.

II. Ne quis in Furnos vel publicos, vel privatos, bombyces cum involucris condar, exicandi gratia.

III. Nemo eoſdem in lebetibus excoquat, niſi altiſſimam domi ſolsam habeat ſeceſſus cauſa, in quam decoctura projiciatur.

IV. Lebetum Domini bombyces interiori velamine exuant, prout a publicæ ſalutis Curatoribus docebuntur.

V. Bombycum cadavera ne conſiciantur in Vallatum, quum aqua deficitur, ſed ad mare, ubi pharus eſt, deferantur.

VI. Laniones, & Coriarii ſimiliter purgamenta, non in Vallatum, fluento deſtitutum, ſed ad Iſauri pontem deveſta in flumen congerant, & ſicco flumine in mare projiciant; ſi aliter faxint, puniantur.

VII. In

VII. In singulis domibus, quarum sordes in Vallatum iminitti solent, altissimæ scrobes defodiantur, quo eadem conjici debeant, quum Vallati rivus exaruerit.

VIII. Ne quis in hortis intra vel extra Urbem aquam pluviam in aquariis, aut scrobibus diutius collectam servet: liceat tamen Olitoribus putealium aquarum habere receptacula, modo curent, ut semper pura, ac munda sint, & procul a fimi cumulis absint.

Responsum datum ab Eminentissimo

CARDINALI DAVIA

Rescripsit autem nobis pro sua humanitate Eminentissimus Pater, atque ad interrogata exquisitè, accurateque respondit.

I. **V**allatum quidem, adhuc ut antea in Isaurum, flumen per antiquum alveum effundi; novum vero canalem alluvionibus maximo esse impedimento; nam abundantibus tunc temporis ab Isauo aquis, subito per eundem canalem patet iter ad mare, quibus arcendis non satis erat cataraëta ad inferiorem Urbis partem aquis objecta; illud utique diligenter animadvertendum Princeps Eminentissimus contendit, ut, cum turbidi latices lentissimo cursu per novum alveum fluant, ac paulatim subsideant, summa cum diligentia, quemadmodum jam semel purgatus fuit (quam longissime jumentis asportato cœno) ita, & in posterum, cum res postulaverit, prospiciatur; semper tamen ineunte vere, ne mediis æstatis caloribus magno cum vitiandi cœli periculo uliginosa humus commoveatur.

II. Majorem, maleque olentem ad veterem portum lacunam, accumulato limo ex lente fluentibus per novum alveum turbidis aquis maximam partem esse aggeratam, parumque abesse, ut eadem pascua fiat.

III. Similiter aggeres ad dexteram Isauri fluminis ripam, & Carmelitarum propugnaculum nuper excitatos, ob stare, quo minus in finitimas Urbis regiones exundet, & agri ad veterem portum restagnent.

IV. Quandiu Isaurus Vallato aquam suppeditat, omnino urticas sordes abstergi; quod fieri minime potest, si quando per æstatem fluvius exarefecit.

V. Præterea Pistores quam optimis possunt aquis (sunt vero puteales) panem subigere, neque in iis furnis coquere, in quibus per id temporis bombycum involucria siccantur.

VI. Quin etiam domos illas, in quibus bombyces lebetibus excoquantur, altissimas fossas habere, quo grave olens decoctura, non vero in Urbis vicos, projici solet.

VII. Id quoque studere eos, qui serico officio dant operam, ut bombyces extremo velamine exuantur, neve iidem in Vallatum, quum fluente destituuntur, conjiciantur.

VIII. Nec minus olicoribus curæ esse, ut pura, ac munda sint aquaria, ne quidquid aeris officiat salubritati,

Eadem confirmantur ab Eminentissimo

CARDINALI TANARA

HÆC quidem omnia Amplissimi quoque Cardinalis Tanaræ, qui paulo ante Urbini & Pisauri Legationi præfuit, literis benigne ad me datis, confirmata sunt, itaut non alius plane videatur Pisaurensium rerum status, quem si perpetuo contra stagnantes ac putidas aquas studio, curaque servaverint cives illi, nunquam fore arbitror, ut in miserandam epidemicarum, & pestilentium febrium perniciem relabantur.

CAPUT ULTIMUM.

Quid ad præcavendas Pisauri Epidemias adhuc præstandum esset.

CUM Superioribus Capitibus rationes omnes fule sim persectus, quibus trium annorum decursu consultum fuit, ut aquæ sordescere tum intra, tum extra Pisaurum per æstatem præsertim, & autumnum a stagnatione, ac congectione vindicarentur; quamobrem ea Civitas recurrentibus Epidemiis non est amplius obnoxia; nunc, qui meus est erga eandem amor, haud committam, ut diligentia curaque mea ad reliqua ibidem castrensium febrium semina extinguenda ulla in re desideretur. Neque enim illinc vernaculorum aliquot morborum radix unquam prorsus evelli poterit; siquidem humilis loci situs, ingens fructuum, pisciumque vis, meridionalium ventorum flatus, & non levis aquarum desidia semper ignavam illius Urbis, incautamque plebem infernas præsertim regiones habitantem, ægrotationibus facilem reddet. Cives tamen ac patritii se in posterum proutius a novis Epidemiis tueri poterunt, si non solum omni industria (quod a nobis hætenus inculcatum est) sibi caverint ab aquis una cum sordibus in Vallato, in vicis, in hortis, intra vel extra mœnia computrescentibus; verum etiam diligenter curaverint, ut posthac minor lacuna prope novum portum penitus oppleatur. Cum autem id aggesta humo, aut aliunde advectis cœmentis sine ingenti sumptu fieri nequeat, promptius esset per alluvionem eandem aggerare. Quod quidem minimo negotio obtineri posset, ducto scilicet canali ex opposito stagni latere ad mare exciso; itaut, cum amnis limpidus est, canalus ostium in ripa apertum demissa cataraëta claudatur; eadem vero elata insuat per canalem in stagnum, cum lutulentus, ac turbidus est: hac enim ratione (quemadmodum in majori lacuna jam contigit dixerimus) aqua turbida illuc delata torpentibus permiscebitur, & in latius spatium diffusa hebetior fiet, ac propterea graves terræ particulæ paulatim ad stagni latera, atque ad fundum decident, dum interim purior lymphæ per alterum canalem ad mare decurret.

II. Postremum, quod non minus ad Pisaurensis Civitatis elegantiam, atque ornatum, quam ad ejusdem aeris salubritatem collaturum censuerim, illud est, ut canalus, cui nomen Vallatus, intra mœnia fornice, ad instar cloacæ, ubique locorum contegatur; videlicet ne pravorum effluviolorum expiratione aerem vicinarum Ædium inqui-

Pisauri sunt aliqui morbi vernaculis

Minor lacuna prope novum portum penitus esset oppleada. Quæ ratio ei d fuit possit.

Vallatus vus intra Urbem fornice contegendus.

inquinet: Hoc quidem opus nec novum, nec arduum videbitur iis, qui ejus rei illustre exemplum viderint apud (a) Plinium ita ad Trajanum scribentem:

Amastrianorum Civitas, Domine, & elegans & ornata habet inter præcipua opera pulcherrimam eandemque longissimam plateam, cujus e latere per spatium omne porrigitur nomine quidem flumen, revera cloaca fœdissima, quæ sicut turpis, & immundissima aspectu, ita pestilens est odore teterrimo. Quibus ex causis non minus salubritatis, quam decoris interest eam contegi, quod fiet si permiseris, curantibus nobis, ne desit quoque pecunia operi tam magno quam necessario.

III. Quod sane Consilium Trajano fuisse probatum ex sequenti ipsius epistola intelligitur: *Rationis est, mi Secunde Charissime, contegi aquam istam quæ per Civitatem Amastrianorum fluit, si intacta salubritati obest. Pecunia ne huic operi desit, curaturum te secundum diligentiam tuam certum habeo.* Porro haud dubito, quin, modo paulatim negotium hoc Pisauri etiam procuraretur, factu facillimum esset; præsertim si Pontifex, ut sæpe sæpius liberaliter fecit, pro sua beneficentia subsidio veniret. Ita enim Pisauenses omnem veneficorum miasmatum occasionem arceant, ac repellerent, ut proinde salubri cœlo incolumes perpetuo usuros, ut maxime velim, considerem.

IV. Verum longius fortasse sum progressus fallente amore, ac studio, quibus sollicitus anxiusque feror in singulas salubritatis causas omnium quidem Civitatum, quæ sub imperio sunt Clementissimi Nostri Principis, sed præcipue Pisauri, cujus a Civibus multa benevoli, gratique animi testimonia tam præsens, quam absens accepi, inter quæ maximum certe est, quod subnectimus.

Exemplar Latine redditum literarum, quas Pisaurensis Magistratus pro acceptis beneficiis ad Auctorem dedit.

ILLUSTRISS. AC REVERENDISS.
DOMINE.

URbem nostram tot pridem ærumnis, & cœli nunc gravitate vexatam, maximis Te, Illustrissime Vir, prosequutum officiis, opæ, benevolentia apud Optimum, Maximumque Pontificem certiores sumus. Tanto vero bene-

ficio obstricti, quo sumus erga Te grato animo utinam possemus re comprobare; sed, cum modo vires deficiant referendæ gratiæ, hanc Tibi a nobis haberi amplissimam, omniaque tua causa velle, certum, atque exploratum tibi esse vicissim cupimus. Id sane officii eximia tua in nos merita æquare nequit, sed illud studio, ac desiderio nostro, non exiguitate sua metiri debes. Cumulabimus autem, cum Tibi, Vir Illustrissime, gerendi morem occasio se offerat. Non enim frustra se se obtulisse comperies, ac nos Tibi diligentius, nobisque satisfecisse. Vale.

Pisauri xv. Kal. Novemb. MDCCIX.

Dominis Tuæ Illustris. ac Reverendis.

Additissimi, ac Devotissimi ad obsequendum

Vexillifer, & Decuriones Pisauri,

Exemplar in Latinum Conversum Epistolæ, quam Auctor Pisauensis reddidit.

ILLUSTRISSIMIS VIRIS

VEXILLIFERO, ET DECURIONI-
BUS PISAURI.

JOANNES MARIA LANCISIUS

S. P. D.

Quicquid ad restituendam Urbi vestræ salubritatem aeris consultum, factumque est, id omne Optimi Principis providentiæ, ac liberalitati referendum est, meumque salutis vestræ studium, cura, cogitatio, datumque non nihil eidem tuendæ consilium, atque opera ex ipsa æternum commemoranda, ac pene divina Summi Pontificis beneficentia profecta sunt; Quod tamen ea de re literas ad me, Illustrissimi Viri, scribere volueritis officii, ac benevolentia plenæ, ago, habeoque vobis singulares gratias; atque ita vobiscum animo reputetis velim, me vestra humanitate provocatum, vos Viros Illustrissimos in dies magis magisque diligentius observaturum; etsi a me quidpiam nobilissimo Municipio vestro accedere possit utilitatis; curaturum tamen, ut ratio vobis contesti perpetui obsequii, & voluntatis meæ. Valete.

Romæ x. Kal. Novembris MDCCXI.

(a) Lib. x. epist. 99.

Q U I N T A E P I D E M I A

Castrensiū Febrīum, quæ Ferentini, Anagninæ, Finitimisque locis Anno MDCCIX. grassatæ sunt.

C A P U T P R I M U M.

De Situ, Planicie, & Aquis Ferentini, Anagninæ & Frusinonis.

Anagninæ, & Ferentini, & Frusinonis descriptio.

Antiquissimæ, magisque illustres Hernicorum Urbes, Ferentinum, Frusino, & Anagnina: hæc factæ ab Antonio cum Fulvia divortio, ductæque in matrimonium Cleopatra celebris; Bonifacii quoque Octavi Patris: Omnes tophaceis in Collibus, nec multum editis ad Orientem, & Austrum sitæ sunt. Quinque circiter millia ab invicem distant; se tamen mutuo respiciunt, atque inter se se agrorum fertilitate contendunt. Earum quippe interjecta, & quaquaversum extensa planicies montium veluti corona terminatur. Harum autem Cælum minime insalubre esset, nisi noxiis lente decurrentium aquarum effluviis per æstatem sæpe sæpius inficeretur.

Ea aqua perenni Tufanensis.

II. Occurrit porro in agris, qui Ferentinum inter, & Frusinonem interjacent, primum jugis aqua vulgo *di Tufano*, quæ ex contiguis montibus fluit, paulatimque collecta tanta demum copia discurret, ut pontem exegerint viarum commercia, & duabus frumentariis molis veriandis ipsa sufficiat. Æstate per incertas plerunque annorum periodos suis e venis solito uberius manat; ita ut, cum scrobes, per quas olim libere decurrebat aggestis modo sordibus, & succreto sensim limo, magnam partem inveniat obstructas, per campos necessario diffuere, redundare, corrumpique cogatur.

Limosa concretiones muri speciem præbentes in annis alveo.

III. Profecto observatione dignissimum est, quod nos ipsi, cum iter quatuor abhinc annis ad Cænobium Montis Calini Religionis causa suscepissemus, in effusissimis campis Anagninæ animadvertimus: nimirum antiquum dicti superius Annis alveum tartaricis concretionibus, ac protuberantiis ita inæqualiter obductum, oppletumque, ut eadem supra tellurem emergentes murorum rudimenta eminens viderentur.

Obscuras, & limæ macerationem male olere solet.

IV. Quanquam vero hujusmodi aqua nullum suapte natura spiret odorem, nullaque alia prava, infestaque qualitate prædita videatur; tamen propter caprarum in vicinis hortis stationem, linique, & cannabis in ea macerationem hic illic male olere solet.

Quinque alii fontes lacunam efficiunt incolis exitiabilem.

V. Præter aquam istam tophaceam inter Ferentinum, & Frusinonem quinque fontes scaturiunt, quorum alii dulces sunt, alii vero minerales.

Primus Ferentino

VI. Primus ad lapidosi collis radicem emergens Ferentino propior est, isque plures in ri-

vus dirimitur. Sed erumpentes aquæ, cum per inæquale, & plano-concavum solum libere decurrere nequeant, ideo sæpe sæpius prægrandem lacunam omnes simul confluentes efficiunt, vulgo, dictam *Scrofino*, tunc Ferentinatibus, tum finitimis adeo perniciosam, ut vulgare tritumque illud per ora Provincialium circumferatur: *Quando esce Scrofino atterza Anagni e sineza Ferentino.*

VII. Provisum quondam fuit, ut torpidæ, ac putres hujus generis aquæ ad liberum promoverentur cursum per declivem, ingentemque subterraneam Cloacam e Saxo in fornicem excusptam, ad quingentos circiter passus, idest ad Theletem usque Campaniæ flumen, protensam, satis latam, atque etiam altitudine insignem, ut quilibet, tametsi procerus homo, intra eam & stare possit, & commodè incedere: non exiguum proinde credendum est in id operis impensam erogatam a Romanis Ædilibus, quorum studio extructum fuisse, verosimillimum est. Nam, ut eadem diu duratura aperiretur, continuatur lapidem scalp pro excindi, atque alte excavari oportuit. At enim verò elaboratissimum hoc opus jam ob Civium incuriam, Colorumque avaritiam, stationum potius lucro, quam aeris salubritati studentium, terra, cœnoque infartum erat, undasque nostra, nostrorumque Patrum memoria interciperet, ac repellere potius, quam excipere valebat. Quam ob causam Regio illa omnino aquis obducta palustris evasit.

VIII. Secundus deinde fons, ut ajunt di *Scrofinello*, qui a primo non longe diffitus, e terræ poris exæstans emergit totus sulphureus; atque ideo insigni fœtore nares percellit, suamque per scrobem fertur in Caveam aquæ, *Olentis* nuncupatæ, ubi cum superius memorata scrophinica permiscetur.

IX. Tertius apud Hernicos appellatus *fontana Olente*, nascitur in medio Viæ Consularis, totus pariter sulphureus, cui tamen duo rivuli junguntur, alter dulcis, qui ex proxima Cavernula defluit; acidulus alter, qui e saxo scattens effunditur in subjectum terræ sinum, Conchæ simillimum, mira Naturæ elegantia, tanquam artis ingenio margine circumvallatum. Illic vetustissima quædam observatur Ædificii vestigia, quæ quidem Priscorum Balneorum rudera esse nemo non conjiciet.

X. Quartus etiam sulphure imbutus est, itemque dulcis aqua permiscetur, quæ a loco vocitato *Bagnatojo* initium sumit.

XI. Quintus, & maximus a Montis Radicini visceribus biceps oritur sulphureus, & dulcis, quem, cum solito alveo contineri non

propior est.

Cloaca excavata ad locum aquam excipientem.

Secundus sulphureus est.

Tertius pariter sulphureus.

Quartus item sulphureus.

Quintus sulphureus & dulcis duplici

et omnia non posset, per arva diffundi necesse fuit.

*numma-
nimus.* XII. Hujusmodi igitur aquarum capita fere
Ha aquae omnia thermalia sulphure potissimum abun-
omnes sul- dant; nam aliorum mineralium (excepto vitrio-
phure a- lo) particulæ vix sese manifestant. Id sane re-
bundant. stari videtur nedum sapor, & odor, verum
etiam color: albicant enim; cum ex teroquin
pura lymphæ diaphana sit, alumini admixta
splendeat, quod Infectioribus compertum est.
Non aliunde igitur, quam ex sulphureo hali-
tu lacteæ possunt apparere. Hinc eleganter Vir-
gilius: *Sulphurea Nar albus aqua, fontesque Velini.*

XIII. Neque hic silentio est prætereundum,
scrophinicum lacum musco viridescere.

Lapides XIV. Tanta præterea in iis stygiis fere laticibus
præterea inest acrimonia, ut etiam lapides, in quos in-
corrodunt, cidunt (ceu ossa per cariem) corrodantur.
cutim ab- Extrinsecus adhibere cutim abstergunt, sca-
stergunt, biemque tollunt.
seabiem

XV. Demum non abs re fuerit animadvertisse,
Æstivo aquas hujusmodi, quasi Nili æmulas, æstivis
calore mi- fervoribus non tantum non minui, sed interdum
rum in mo- etiam mirum in modum augescere: Id, non ut-
dum auge- plurimum singulis septenis, aut octonis annis
scunt, solet recurrere.
septimo

XVI. Cum igitur pleræque omnes sub æstatem
quoque an- anni MDCCIX. copiosius, atque licentius suis
no exube- ex fontibus erumperent, promptius etiam, ac
vant. largius extra proprios alveos redundarunt, in-
Anno que campos effusæ tum deprehensas segetes ene-
1709. co- cuerunt, tum aerem morbosis feminibus fecun-
posius e- darunt, quod clarius infra docebimus.
xunda-

XVII. Et quoniam multa eorum, quæ præ-
runt, atque senti capite breviter perstrinximus, a Domino
aerem, Antonio Cocchi, Medico apud Hernicos Erudi-
segetes cor- tissimo, per summam diligentiam conquistata
ruperunt. fuerunt, nobisque scripto communicata; Idcirco
huc adnectendum arbitramur Exemplar lite-
rarum, quas tum ad illum grati animi nostri tes-
timonium libentissime dedimus.

ERUDITISSIMO DOMINO

D. ANTONIO COCCHIO

Auctoris Rerum Naturalium studiosissimo, ac de Me-
epistola dicina apud Hernicos optime merito.

JOANNES MARIA LANCISIUS

S. P. D.

ad Anto- IMPetravi tandem, quod vehementer cupie-
nium Coc- bam, Suavissime Cocchi, postremis tuis
chium a literis integram Ferentinensium, & Ana-
quo hæc gninarum Aquarum historiam, quam sane abs
de Aquis Te, si non misisses, petere rursus constitueram:
Ferenti- Non enim alterum librum de Noxiis Paludum
mensibus Effluviis, quo vestram etiam Epidemiam com-
observata plector, pro viribus retractare, atque absolve-
sunt. re potuissim; nisi principium aeris labis vestro-
rum Camporum, quæ singulis plerunque septe-
nis annis recurrit, ab istis veritatis quasi fontibus
hausissem. Sciebam utique adhuc puer crebra
(a) Maronis lectione Populos esse, qui

..... roscida rivis

Hernica saxa colunt.

sed numerum, indolemque istiusmodi laticum,

Lancisi Opus. Tom. I.

(a) 7. Æneid.

quave olim arte ad proximum flumen libere de-
rivarentur, præsertim cum incertis legibus co-
piosius suis e venis effluant, penitus ignorabam.
Maximas itaque Tibi gratias ago, pares videli-
cet immortalitati hujus beneficii, quod in publi-
cam utilitatem Tu quoque contulisti.

II. Scitu sane dignum, gratumque accepi, fuisse
quondam isthic provisum, ne usquam male o-
lentes aquæ torperent; sed contra, ut summo
artificio protegetur cum ingenti Accollarum emo-
lumento adigerentur ad cursum; exciso nimi-
rum duro saxo, aperta que longa, ingenti, de-
elivique subterranea fossa, quæ mihi id quidem
revocat in memoriam quod Plinius Junior scrip-
tum reliquit in Epistola IC. lib. x. ad Trajanum
de sædissima cloaca Mastrianorum, quæ cælo
patens, sicut turpis, & immundissima aspectu,
ita pestilens erat odore teterrimo; quamobrem
non minus salubritatis, quam decoris interesse
judicavit, ut fornice contegeretur. Eo usque
etiam apud Priscos perennis, & constans fuit cu-
ra munditiæ Viarum & clementiæ ipsius aeris;
qua quidem semper Hernici procul dubio frue-
rentur, nec per sæcula conterraneorum suorum
mortes vulgari, quod apponis, proverbio lu-
gerent, si cloacam illam perpetuo integram, per-
viamque servassent. Hoc sane docemur, plera-
que mala propter nostram desidiam, ac negligenti-
am nobis accidere; frustra que nos de natura
(ut nequiter de Superis) conqueri; cum sortes
nostras nostris in manibus habeamus. Tu inter-
rim perge, ut facis, in Patria otari, strenue
tamen, atque astuose; Nam, ut Menander ait:
Ignavorum Virorum ignavia sunt cogitationes. Vale.

Romæ iv. Kal. Octobris MDCCXIII.

C A P. II.

Febres Castrenses ex Ferentinensium Aquarum sta-
gnatione apud Hernicos Anno MDCCIX. epide-
mice grassante describuntur.

Sub æstatem Anni MDCCIX. ab Illustris.
Præfule Curtio Origo, tunc Sacræ, ut ajunt,
Consultæ a secretis, nunc vero meritissimo
S. R. E. Cardinali, interrogatus, quid opina-
rer in causa, cur per id temporis in humiliori
Hernicorum Regione Anagninæ scilicet, Feren-
tini, ac Frusinonis malignarum febrium genus
communiter grassaretur; contra vero Incolæ fi-
nitimorum montium nulla penitus labe affice-
rentur; illico (quod miratus est Præsul) pa-
ludes aliquas nuper iis locis inductas horum ma-
lorum originem esse sine ulla hæsitazione res-
pondi, obsecrans, ut rem ipsam diligenter ex-
quireret. E vestigio autem, cum id a Campa-
niæ Præsede postularetur, non aliam revera,
quam hærentem, corruptamque in agris illis
aquam debacchantis Epidemiæ causam extitisse,
rescitum est.

II. Porro Ferentinenses Aquæ mense Julio
præfati Anni tanta mole suis e venis eruperunt,
ut extra alveos torrentis in modum effusæ uni-
versam pene planiciem inundarint. Ex sædissi-
ma vero horum laticum desidia, qua maligno-
rum morborum semina foventur, ea demum æ-
ris labe emeris, unde perniciosissima, ac popu-
lares

Auctoris
responsum
de Castren-
sium Ana-
gninæ fe-
brum
causa exi-
tu compro-
batur.

Ingens
aquarum
exundatio
anni 1709
Epidem-
iam præ-
perit.

lares febres astate, & autumno ad hyemis usque initium per vicina loca vagatae sunt; Quarum sane indoles, mos, & phaenomena in sequentibus ad nos datis literis descripta exhibentur.

Viro Amplissimo, & Archiatro Pontificio

JO. MARIAE LANCISIO

ANTONIUS COCCHI

S. P. D.

*Epidemia
executiva
aeris &
crumonia*

IN magnis morbis ad Te recurrimus, tanquam ad Latinum Hippocratem, Vir Amplissime. Crudelis hoc tempore apud nos viget Epidemia Castrensiū Febrium ab acri, ac pene realgarina, Aeris diathesi oriunda. Hanc porro dolemus calamitatem, ut ipsum, quo vivimus, quod die, nocteque inspiramus, in communem evaserit Elementum. Scias, itaque oportet, diligens Naturae Scrutator, ut per consilia Tua nobis opportune succurras, Ferentinum inter, & Frusinonem palustres aquas jacere. Sunt vero sulphure praesertim, atque enormiter foetidae, quae hoc potissimum Anno supra modum auctae, humiles agros, & fata pene omnia inundarunt. Minerales sane particulae, quae hisce aquis per abditos Terrae sinus evecta, atque indiscussae retinentur, aestivis postea ardoribus in Atmosphaeram elatae tanto quidem deterius ad morbos parantur, & cladem, quanto magis pertinaciter in foveis otiosarum aquarum Linum, & Cannabes macerantur. Adde inquinamenta Ranarum, Bufonum, atque Amphibiorum consimilium, quae nunc humi degunt, nunc aliis cum vermibus viles aquas inhabitant: Ex quibus omnibus, Syrio aciente, pestiferi vapores prodeunt, qui, ubi per aerem discurrunt, alte feriunt hominem respirantem. Vix oppida in Montium Verticibus sita, a labe secura sunt. Eorum namque Plebecula susceptas in subiecta Ferentinensi planicie febres convehit ad montana. Verum Frusino, Ferentinum, & Anagnia virulenti Aeris damna maxime sentiunt.

*Harum
Febrium
epidemicarum
Symptomata*

II. Febres sunt vere malignae, & epidemicae, quippe in omnibus similes: cum rigore tamen, horrore, & artuum frigore periodice recrudescunt: Nempe unius, aut duplicis Tertianae typum initio servant, perniciosissimam indolem suis mox phaenomenis detestatur. Torva occurrit, & plusquam ieterica Egrotantium facies. Pulsus, qui est Cordis Echo, parvus, creber, inaequalis. Affligunt Capitis dolor, tinnitus Aurium, sitis, cibi fastidium, vomitus verminosus, Cardialgia, & Syncope: mordicato enim stomachi ore, per nervos ibi desinentes, Cerebrum, & Cor in consensum trahuntur. Vires usque ad languorem procumbunt; nec desunt pertinaces vigiliae, anxietates, deliria, & motus irregulares, quos puto ex convulsiva durae Meningis oscillatione pendere. Ob exhaustos, vel torpidos animales spiritus, comatosus obrepit sopor. Lingua, cui utpote papillis nerveis contexta magna fides debetur in morbis, arida est, scabra, & nigra, vel lento quodam latice obducta. Urinae corruptum lixivium aemulantur. Exanthemata, modo purpurea, modo livida, efflorescunt in Cute. Parotides interdum extuberant, interdum

vero exostoses, gangraenosae; decubitus patefiunt.

III. En tristis apud Nos grafsantium febrium aspectus. Nunc vero earum facinora expendamus. Septimo, & Undecimo solent occidere, raro decimum quartum attingunt, ut Ferentini praesertim observamus, cum ipse ad plures Cives curandum accersar. Quae superantur, nulla unquam crisi integra solvuntur: ipsa enim Coeli impuritas criticos Naturae motus distrahit perpetuo, ac turbat; sed absumptis spiritibus, enervatoque sanguinis robore in Viscerum obstructions, Cachexiam, Quartanam, & alios huiusmodi Chronicismos migrant. Vidi septem Rusticos montium incolas, qui ad secandam novam Cererem in Ferentini agro semetipsos, ut mos est, pro pane oppignerantes, morati fuerant. Hi vero, cum non aerem solum venenatum, sed aestiva siti, laboreque extenuati, aquas etiam veneni fontem hausissent, colore turpissimo infecti, se intus uri, simulque Caput in partes quasi dissilire, conquesti sunt: tanta erat gravitas, pondus, & dolor. Circa quartum morbi diem revecti ad patrios lares, angustiores rei domesticae homines, brevi a tam funesto malo, & nonnulli parotide praecedente, jugulati sunt: quo sane facit illud in Coacis: *Quae dolenter ad aurem assurgunt pestifera*: Aliqui letargo stercentes, Alii vero adjuncto dysenterico fluxu (facta scilicet salium acrium, & erodentium ad Intestina metastasi) occubuerunt. Plures contra iisdem fere symptomatibus affecti, cum per opportunum reditum tempestivae medelae locum dederint, ope nostra prorsus sunt in valetudinem restituti. Hinc conicere fas est, quantum contulerit montanus Aer ob tenue, ac purgatissimum nitrum, vegetumque elatorem.

*Harum
Febrium
malignitas
variis
incolarum
incommodis,
atque
interitu
demonstratur.*

IV. Non est hic, ut Te, Vir Amplissime, detineam inutili causarum, symptomatumque explicatione: Cum Te non lateat, sales alchalinofesta. acres, ipso aere, ceu menstruo dilutos, atque inspiratione haustos per tenella Pulmonum cribra filtrari: primo saliva quoque ad Ventriculum ablegatos una cum Chylo in massam sanguinis tranare. Quo cum pervenerint, tragicas agunt metamorphoses: fuso enim sanguine, ac veluti a suffedere sejuncta parte lymphatica, fibrosa densatur, ut lac ex feri secretionem concrevit. Hinc febres oriuntur, a coagulo dictae.

*Salium
Alchalinofesta
acrium est.*

V. Curationem autem sic instituimus. Initio, cum urget aut vomitus, aut vomendi proclivitas, tincturam emeticam impero, ex croco Metallorum per vinum album elicitam, & quoties vomuerit Aeger, aut alveum exoneraverit, hordei, & seminum Citri decoctum, ut nempe inanitia tormina praecaveantur, & vomendi conatus auspiciato procedant: Id, quod in Cholera morbo utiliter fieri solet. Aeris labes salivae impressa, & ad stomachum detrusa, prius quam tota in sanguinem intret, per viam omnium brevissimam eliminanda est, quam scilicet innuit Natura, & ejusdem fidelis interpretis Graecus senex: *Medicari astate superius, hyeme vero inferius convenit*: secus non posset non insequi diarrhaea, quae sanguinis despumationem, ut in Pleuritide anacatharsim, impedit, quaeque diuturna cum sit, in dysenteriam non raro degenerat Paregoricum sem.

*Curandi
methodus
exponitur.*

semper sub noctem exhibeo, ut tumultus ab Emetico inductus sedetur. Sunt mihi præterea in usu Aqua Prophylactica Sylvii: Gelatina Cornu Cervi, ut Mucilage sua sitim compescat, & sales acres cicuret; leniatque: Emulsa ex Amygdalis dulcibus, & Melonum seminibus cum aquis scorzonæ, & sonchi, ut feri defectum relanciant. Contryeræ radix balsamico-sulphurea, Cornu Cervi philosophicum, stibium diaphoreticum, & Bezoarticum Jovis, ut peregrini fermenti moleculas Præcordiis potissimum, ac Cerebro hærentes solvant, & ad extrema vasorum urgeant, expellantque. Nec ea tandem omittuntur, quæ gregum helminticum destruere valent. R. Stib. diaph. gr. xv. Bezoart. Jov. gr. vi. Jecor. Viperin. gr. iv. Ol. scorp. Mattioli gutt. ii. Confect. Hyacinthin. s. o. Diascord. Fracastor. ana scrup. i. Coge in bolos, & inaura; quos deglutiat hora somni, & bibat Aq. Card. benedict. unc. v. tot. Citr. unc. i. Laudian. liquid. Sydenham gutt. xii. Cum inde optatus sudor emerit, si febris nonnihil remiserit; statim ad Peruvianum Corticem, veluti ad Sacram anchoram convolamus, & tertia quaque hora ejusdem doses repetimus.

VI Cum autem præceps instat a coagulatione malum, vix præmissa Enemate, aut leni dejectorio, ad stimulantia solidum, & liquidum iners, ad vesicantia scilicet festinamus, præsertim ubi æger pessima febris jactatus ad lethargum propendit.

*Egroti
cujusdam
miseran-
dus iacui-
tur.*

VII: Juvenis quidam temperamenti salino-terrei, tam victu, quam Venere incontinens, nec aeris pravitate, nec tot funerum exemplis deterritus Ferentinum concessit, ubi propter negotia plures duxit dies, noctesque. Non dum erat reversus, cum cœpit ægrotare: incidit enim in febrem popularem cum vomitu vermium. Idcirco ne vires morbo accederent pro crastinatione remedii, sequentem misturam præscripsi. R. Mercur. dulc. gr. xii. diagrid. sulph. gr. v. Rhabarb. elect. scrup. i. Ol. scorp. Matth. gutt. ii. Syr. flor. Persicor. unc. sem. m. Non solum viscida, & biliosa graveolentia, sed etiam extinctos lumbricos magna copia sursum, deorsumque, sine ullo tamen levamine, ejecit. Jura deinde Cornu Cervino, soncho, radicibus Scorzonæ, & Graminis alterata mane, & vesperi potabat cum Pulvere sudorifico alcholino-fixo, & veneni acrimoniam simul retundente. Quinto largissime sudavit, sed adhuc frustra: Quæ enim aderant symptomata, efferata sunt; quæ non aderant, supervenerunt, nempe cruoris stillæ e naribus, surditas, & faucium absque tumore ad deglutendum impotentia. Undecimo convulsus interiit. Miramur tamen, quomodo sudor in die critico per universam cutim excitatus prodesse nequiverit: Miramur scilicet, acerrimum febrile fermentum nec despumatum esse, nec fractum, sed suimet inter scorias potius invaluisse.

VIII. Non amplius Te moror, Vir Amplifime, veritus, ne Tibi sim tædio. Cultus tamen erga Te meus, & devotio illud exigit, precor, ab Oraculis Tuis, ut mihi adversus febres malignas verminosas ab aere oriundas methodum a-

liquam peculiarem aperias, & Patrocinio Tuo me foveas. Vale atque iterum vale Pontifici nostro Clementissimo.

Datum Fumone xii. Kal. Septembr. MDCCIX.

C A P. III.

Auctoris responsio, qua idea, causæ, & curatio Castrensis earum febrium perstringitur.

ERVDITISSIMO VIRO

ANTONIO COCCHIO

De Medicina apud Hernicos optime merito

JO. MARIA LANCISIUS

S. P. D.

Petis a me, studiosissime Cocchi, ut tibi rescribam ecquid de palustribus isthic hærentibus aquis, deque inde ortis, & frequentius hoc anno per æstatem grassantibus malignis, ajunt, febribus sentiam. Quid rursus agendum, ne libitina adeo immaniter tuos in ægros defæviat, mihi videatur.

II. Antiquissimam forte putabit aliquis querelam, quam apud me habes, & in qua vehementer doles, ornatissime Vir, partem nempe provinciæ, quam incolis, Ferentinum inter, & Anagniam, palustribus aquis plus solito identidem inquinari. Etenim Strabo, diligentissimus ille Romani Agri descriptor, postquam lib. V. Geographiæ omne Latium a salubritate com-

*Agri Lari-
ni pars an-
tiquitas
etiam ob
palustres
aquis in-
famia la-
borabat.*

mendavit; loca excipit quæ palustria sunt, atque morbosæ, qualis, inquit, est ager inter Antium, & Lavinium, usque ad Pometiam, & Seini agri quædam, & circa Tarracinam, & Circejum; quosane locorum circuitu isthæc etiam finitima tellus comprehendi posse videtur.

*Vel suapte
natura pa-
lustris est
regio, vel
incolarum
negligen-
tia, quæ
potissimum
accusanda
est.*

III. Sed non omnia, quæ dolemus, eodem jure queri possumus. Vel enim Regio ista, ob jugemaquarum scaturiginem, nullaquæ hominum industria vincendam telluris humilitatem, olim etiam cænosa fuit, & culpa in eos conferenda est, qui primi coluerunt; vel propter temporum injurias (ut arbitror) non corrivatis fedulo aquis, in hujusmodi statum pervenit, & excusanda minus est posterorum, præsentiumque negligentia, quæ eosdem latices torpere finit, qui apertis tum veteribus, tum novis scrobibus, & canalibus, in amnes, ac mare tempestive derivare potuissent.

*Inertium
aquarum
causæ vel
regionis
humilitas,
vel relagi,
& flumi-
num atri-
tudo.*

IV. Quid quod multi, inducta paulatim exaggeratione, desertis palustribus locis prudentissime succurrerunt? Alterum siquidem excitandis lacunis, ac stagnis semper subservisse compertum est, scilicet alicubi vel non inventa circumstantis declivitas soli, per quam nascens, aut influens aqua libere possit excurrere; vel importune occurrens major altitudo proximi fluminis, aut pelagi: unde pigrum fluentum repellitur, quod illorum admisceri undis, ad integrum paludis exhaustum, oporteret.

*Quibus de
Causis a-
bundan-
tior hoc
anno tam
dulcis,
quam mi-
neralis a-
qua fuerit.*

cita-

gidissima (*) hyems aqueos vapores e terra excitari prohibuit, recens, exterumque nitrum abunde nimis infusum est. Ver autem pluvium subterraneas venas latice magis implevit; exinde, sub æstatis initium utraque de causa potuit uberius lympham manare. Vidit phænomenon hoc ante mensē ipsa etiam Roma, timuitque, cum in valle juxta mœnia montis Cœlii exigua cæteroqui scaturigo, tantam aquæ copiam ocysime reddidit, ut brevi locum illum impleverit, & insectorum, amphibiorumque multitudinem admiserit, certo certius circumfusæ etiam atmosphæræ plurimum nocitura, nisi summa CLEMENTIS XI. providentia udam sinuosamque vallem citissime aggesta terra oppleri jussisset.

Ex vario-
rum, ac
minuto-
rum corpo-
rum mix-
tione infe-
ctis aquis
solis æstu
pestiferi
vapores
attollun-
tur.

VI. Inertes vero latices, ideo tanto putore humiliora circa Anagninam, & Ferentinum loca infecerunt, quia iidem ex enormi diversorum, quæ vegetabilium, sensilium, & insensilium, quæ etiam mineralium corporum mixtione inquinati, agitante solis æstu, corruptivum fervorem cum innumerabilium vermium exortu subire coacti fuerunt, quam sane fermentationem suis, quos desert, igneis salibus, ipse quoque per æstatem sæpe flans auster, adauxit, qui, cum semper ex imis ad sublimia enitatur, ex palustribus, verminosisque aquis lethifera effluvia & abripit, & attollit, facile etiam ad montana oppida eventurus, nisi eadem effluvia in sublime delata multum dispertirentur, ac partim ipso in volatu caderent, partim fumorum instar disperderentur, ac dissiparentur. Unde fit, ut Patria tua super montem posita innoxio Cœlo fruatur.

VII. Qua vero ratione hujusmodi labis femina, sive animata sive inanimata castrenses, ac pestilentes febres gignant, & Tu innuis, & nos latius in opere de Noxiis Paludum Effluviis, brevi edendo, demonstrabimus. Nunc autem satis fuerit M. Varronis (a) sententiam, hujusce modi infortuniis pulchre accommodatam, referre: *Advertendum*, inquit, *etiam, si qua erunt loca palustria, & propter easdem causas, & quod arescunt, animalia quædam minuta, quæ non possunt oculi consequi, & per aera intus in corpus per os, ac nares perveniunt, atque efficiunt difficiles morbos*, quos deinceps Columella (b) *Cæcos* appellavit, quoniam subdit, *eorum causas ne quidem Medici* (nempe suæ ætatis) *perspicere queunt*: non enim per ea tempora vermium ex semine, ovulisque propagatio tam clare patuit; sicuti nostro ævo, quo vulgi etiam sermonibus trita est.

Columella
idem signi-
ficat.

Quo pacto
vermes
humani
corpus infi-
ciunt.

VIII. Nec deest probabilis conjectura, exoticum liquidum nostris fluidis incongruum a vermibus, dum stomachum, atque intestina corrodunt, suas per tennes proboscides, veluti per totidem syphunculos, in albas, rubrasque veas, immo in nervos etiam magno cum ægrotantium discrimine infundi. Accedit denique, quod per eadem ulcuscula multis aliis ab aere derivatis particulis suapte natura nobis insensis, latius (præter pneumonicum) iter aperitur in sanguinem.

IX. Triste sane experimentum consimilis Epidemiæ Roma cepit superioribus annis, cum ad duo circiter millia hominum in Leonina Civitate propter stagnantes, corruptasque in Fossis Hadrianicæ Arcis aquas, verminosa, & pestilenti febre trimestri spatio perierunt. Sed quemadmodum tunc temporis nobis accidit, ut funestis læta successerint; nimirum ingruentibus prope autumnale æquinoctium pluviis, ventisque in contrarium versis, ita vobis, deservescens posthac æstibus, arbitror eventurum, & in antecessum gratulor. Cæterum, cum furit ex paludibus morbus, initio præsertim æstatis, vix ullis remediis, aut arceri penitus potest, aut reprimi; ne si Æsculapius quidem ipse, & Machaon propulsores, & curatores adessent. Unde ingenua, magnoque viro digna confessione scriptum nobis reliquit Hippocrates (c) in æstiva quadam constitutione, *nihil memorabile suis ægrotantibus profuisse, scilicet non ventrisurbationem, non venæsectionem, neque quæcumque alia, quæ ipse tentavit, quem omnia cum ratione tentasse putandum est; habent enim effluvia ista certum incrementi tempus, quod plerumque tota æstate finitur; cujus decursu affatim irrumpentia in hominum corpora, quæ magis propensa sunt (sunt autem valetudinaria, aut quæ minus congrua vitæ ratione utuntur) duplici potissimum via (præter minus conspicuas) respirationis nempe, ac cibi penetrant, pariterque in fluidas, atque in solidas humani corporis partes debacchantur. Sed, cum pluiere incipit, æstusque temperatur, tunc certe palustris humor, imbris dilutus, ut docuit Columella, (d) citius mitescit, & flantibus ventis e septentrione, non solum lethiferæ subsident in paludibus exhalationes, sed quæ jam in aerem sublata fuerant, alio converti solent, ac dissipari.*

Epidemia
Romana
in Urbe
Leonina.

Æstatis
initio mor-
bus curatus
difficilis.

X. Ad curationem porro grassantis morbi quod spectat, illam tu quidem sua duxisti via, partim infusum venenum detrahendo, partim corrigendo, partim etiam volatilizando, ac dissolvendo. Sed quoniam mala sæpe sæpius Artis vim eludunt, propterea illud Hippocratis (e) ob oculos perpetuo a nobis habendum est; *si non profis, saltem ne noceas*. Ac rite quidem Divinus Senex (f) Medicum Gubernatori navis comparavit: quemadmodum enim ille magnis in tempestatibus ita gubernaculum, & vela moderatur, ut ventorum impetus, secundos quidem, excipiat, adversos vero declinet, ne vel illidatur scopulis, vel mergatur undis; sic profecto solers Medicus nunquam, nimia cupidine celerioris curationis, multiplicandis cum temeritate, vel confusione remediis, adduci debet; Sed ita diligenter naturæ motus observare, ut salubribus faveat, noxiis obsistat, ægrumque translatione saltem in chronicum morbum (quod est hac in re ut admodum frequens, ita summopere utile) ad salutis portum utcunque perducatur. Exinde fit, ut hujusmodi in febribus, raro purgantia, nisi ab initio, & quidem cum absente diarrhæa, quod-

Qua ra-
tione cura-
tio insti-
tuenda.

Medicus
Guberna-
tori ab
Hipp. com-
paratur.

Purgantia
in hisce fe-
bribus nisi

[*] Consule historiam Epidemiæ ortam ex Constitutione algidissima hyemis anni 1709. a nobis descriptam, & in calce operis, De Rom. Cœli Qualitatibus adnexam. [a] Lib. 1. de Re Rust. cap. 12. pag. 107. [b] Lib. 1. de Re Rust. cap. 5. pag. 22. [c] 6. Epid. Sect. 7. [d] loc. cit. pag. 21. [e] 1. Epid. Sect. 2. [f] De ver. Med. nu. 17.

ab initio
raro pro-
sunt.

Specificum
harum fe-
brium pul-
chra cum
ol. Mus-
thioli.

Quibus in
casibus
abstinen-
dum sit ca-
thartici.

Remedia
prescri-
buntur.

Vesicantia
proficua,
& quan-
do.

Quibus-
nam &
quando
venese-
ctio utilis-
sima fue-
rit.

quotidie remiserint, aut alternis diebus rigore, aut saltem frigore exacerbantur, juvare solent; tunc enim, quoniam non levis febrilis fermenti portio hypochondriorum glandulis, quæ in primas vias hiant, hæreere solet, non ægre illinc blandis subito emeticis, aut dejectoriis evellitur; ut inde locus fiat usui Chinæ chinæ, guttulis Olei Matthioli irroratæ, tanquam specifico hujus pestilentia alexipharmaco, quod experimento quoque utilissimum compertum est apud illos, qui continuis quanquam febribus, gelido tamen artuum frigore laborant. Sed hæc purgatio non nisi prima, aut secunda die laudatur: postea vero, quoniam sæpe (excitata diarrhæa, vel dysenteria) ad alvum confluit malignus humor, ab omnibus purgantibus pene cum superstitione abstinendum est, solisque diaphoreticis, & alexipharmacis utendum.

XI. At vero, si febris servaverit ideam continentis, stipeturque delirio, lethargo, & convulsionibus, nullumque urgeat extremorum frigus; quoniam significat acre, malignumque fermentum, majori ex parte intra sanguifera vasa furere, atque in præcordia, cerebrum, & nervos impingere; purgantibus exasperari solet, etiam si nausea, ac vomitu æger vexetur; exigitque tantummodo blanda crebraque enemata, stillatitias aquas vel simplicia, quæ longa vocant, jura acido volatilia, ex decoctione rad. scorzonæræ, pimpinellæ, gramin. contrayer. acetosæ ac foliis contusis sonchi; postulat pariter emulsionem ex semine melon. cardui sancti, & amygdalis, additis temperatis diaphoreticis, & cardiacis, modo ex stibio diaph. succino, & camph. modo ex C. C. ac lapide Bezoar. vel guttulis spiritus sal. volat. sal. armon. modo ex decoctione Hyacinth. de Alcher. ac potissimum Dialcordio Fracastorii. Quin imo, cum primum coacti alicubi sanguinis indicia apparuerint, auri etiam tinctura, rite præparata, vel spiritus Mannæ, quem vitæ appellant, ægris exhiberi potest. Sed vesicantia præcipue non solum artubus, verum etiam cervici tempestive, atque utroque in casu, modo absit dysenteria, admovenda erunt.

XII. Hoc tibi forte mirum videbitur, quod, quanquam in maligna ista febre viperei dentis instar censeatur phlebotomi lanceola; nihilominus tamen ægrotantes plethorici, qui eadem febre cum dolore capitis, pulsuque magno, & æquali corripuntur, secta vena frontis, vel jugulari, tunc maxime, cum majori mentis motione, soporeque, immo parotide premerentur, quandoque levati fuerint: Sectiones enim istæ (modo extremorum frigus absit, & vires constant) accensentur illis, quas laudat Hippocrates, (a) & proximi ventris appellat; evacuant namque, & revocant in præcordia, ac subinde in vitalem circulum multas cruoris partes, quæ piceam, & quasi non dixerim, polypeam consistentiam natæ, sinibus duræ menyngis, atque universæ propemodum cerebri superficiei, perinde quasi supremi, mortalesque decubitus, pertinaciter adhærant, atque illinc deturbari naturæ opera non solent, nisi magno, ac plerunque irrita, parotidum conatu.

(a) 6. Epid. Sect. 6.

XIII. In eundem pariter scopum collimant non solum viscera recens mactatorum animalium, cranii futuris adhibita, ut pote quæ proprio sale oleoso volatili illas sanguinis particulas diluunt, leniunt, ac submovent, quæ summo capiti erant defixæ; verum etiam cucurbitulæ ficæ, atque adhuc semel lecarificatæ, si opus fuerit, ac præ cæteris frictions per totum morbi cursum, inunctis manibus oleo amygd. & Matth. cum camphora, identidem repetitæ, torpescens liquidis naturales motus inspirant.

XIV. Sed vereor, ne Tu arguas, mea ex memoria discessisse remedium maximopere necessarium pellendis necandisque vermibus, quod forte primas in hoc morbo tenere debuerat. Porro illius non sum oblitus, sed valde dubito, ne, dum pharmacum (præter quam ex amaribus vegetabilibus, China præsertim, atque ex acidiusculis cardiacis) quarimus, venenum inveniamus, quod ægros citius, quam vermes perdat. Mercurialia enim in tanta naturalis œconomiaë confusione, nervorumque potissimum oppressione quid quæso aliud, nisi, mortifera in cerebrum inducta epiganesi, novas turbas facere possunt? Igitur in alexipharmacis, ipso in tempore, denique in naturæ præsertim solertia, quæ docta est sine magistro, ipse omnem collocare oportet, ut filii Patris simus, qui nos admonuit, ut saltem non noceamus. Namque Medicina est quoddam experimentalis prudentiæ genus quæ vix doceri ab ullo potest; tota fere sedulo, peritoque ab artifice in arena ipsa invenienda, ac tractanda est. Macle igitur animo, mi Cocchi. Sed, dum aliorum valerudini incumbis, fac, ut tuæ quam diligentissime servias.

Romæ prid. Kal. Sept. MDCCIX.

C A P. IV.

De modo, & Fine Ferentinensis Epidemiei.

Conducit etiam ad Posterorum utilitatem, ut eos non lateat modus, ac tempus, quibus Epidemicæ constitutiones solent desinere; ut inde non tantum naturam, ordinemque rerum ediscant; verum ut, quid Ars quoque præstare aliquando possit ad malorum exitum avertendum, aperte deducant. Cum enim Ars sit imitatrix, & ministra naturæ, valebit certe, si locorum id ferat ingenium, debilitare, atque enervare causam Epidemiæ, cum illa maxime furit, ut alias diximus, & nunc rursus admonebimus.

II. Itaque Ferentinensis Epidemia Anno 1709. circa solstitium æstivum orta, sextili mente aucta est, & fere toto autumnus sic viguit, ut quingentos pene homines enecuerit, Ferentino præcipue, & Anagnia Civium jacturam sentientibus. Hyemis tandem initio ejusmodi luis incendium deferbuit: cum scilicet copiosa a Cælo decidissent imbres ad temperandum, extinguendumque fervorem fracescentium aquarum, quæ postea obrigentibus frigore campis coactæ sunt; imo vero aquilonaribus ventis, quæ in aerem evectæ jam erant, morbidorum vaporum cohortes partim fugatæ, ac dispersæ, partim ad ima percussæ, simul, & cum propriis ovulis pene omnibus infecta in paludibus suffocata, atque exanimata reddita sunt.

III. Plu-

Alia remedia tra-
duntur.

Remedia
necandis
vermibus
ex China
& acidis
cardiacis
paranda.

Mercuria-
lia maxi-
me pericu-
losa.

Morborum
Epidemi-
corum hi-
storia po-
tissimis uti-
lissima.

Ferenti-
nensis Epi-
demia sub-
mensis
aut una
desecuit.

Cur pluvia morbum retulerint.

III. Pluviae igitur in memorata Epidemia primum omnium juvare deprehensae fuerunt: Nam sales alcholino-acres tum dilui, retundi, ac mitescere coeperunt; non secus ac spiritus acidorinosi, immo sales arsenicales, & venefici multitudine aquarum permisti de turbativa, & corroderenti vi magnopere remittunt.

Dulcibus aquis infusis thermalium patrescentium noxa levare possit.

IV. Hinc vero nemo non videt, quod si Campaniae flumen e vicinis Ferentino montibus transverso alveo Agros illos, & Consularem viam secaret; vel dulces aquarum fontes ab iisdem montium radicibus majori copia decurrerent; fieri facile posset, ut, si quando media aestate thermales potissimum aquae ob Villicorum negligentiam illic sinantur corrumpi, statim per Aquilegem novis apertis canalibus, & scrobibus, vel adhibitis syphonibus eadem aut fluminis, aut fontium lumphae, quo oporteret, deductae, corruptos latices pluviarum instar temperarent, atque diluerent. Quamobrem illa, quae tor funera inferre solet, petita ab inquinatis aquis deleteria vis, per ipsammet, dulces tamen, jugesque aquas (ut a magnis olim Medicis factum fuit) penitus extingueretur.

C A P. V.

De Praesidiis per summum Pontificem adhibitis, ne aqua in posterum in Agro Ferentinensi resideant.

Pontifex Ferentinensibus consuli jubet.

SACRATISSIMUS Princeps CLEMENS XI, cujus praecipuum studium est in publica commoda maximas, paternaeque curas dividere, ut etiam subditis, quos non videt, quam diligentissime prospiciat, mandavit, ut in Sacra, quam vocant, Consulta negotium hoc sedulo ageretur: quod cum Eminentissimi Cardinales illius Cœtus accuratissime fecissent, decreto statuerunt, ut exactis Kal. Ianuarii Aegidius Maria Bordonus R. C. Apostolicae in librandis aquis Architectus Ferentinum contenderet, & mala illa praesens contemplatus remediapro sua peritia opportune adhiberet. Eo itaque Vir diligentissimus se contulit, quumque omnia perpendisset, certo comperit Aquam scrofinicam tum copia, tum pravitate cæteras antecellere, eamque fuisse fontem, & originem grassantis per superiorem annum Epidemiae.

Architectus librandis aquis eo mittitur.

Vetus cloaca purgatur.

II. Hanc igitur primo in cursum peranti quam cloacam revocandam censuit, ac propterea mandavit, ut saxeus ille, atque ingens, quem initio innuimus, subterraneus ductus a terra, cœnoque liberaretur, sed vix amotis operculis teterrimas, & pene suffocantes, quales spelunca Canis Neapoli, vel ubique locorum frumenti puteus nuper resecratus emittere solet, exhalationes pertus est; imo vero passim jacen- hic illic aquarum odore sulphureo caput adeo

gravari sensit, ut ipse, ejusque ministri, atque Operarii ad aquam Veginae Hungariae, & nescio quae balsama naribus, temporibusque admoventia non semel recurrere coacti fuerint.

III. Deinde Ferentini planum per horizontis libram expendens illud ad fluminis usque alveum satis inclinare deprehendit, & idcirco fossas in solo recens effodi curavit, ut aquae cæterae ab invicem diffusae moras rumperent, & singulae ad Theletem Campaniae flumen libere devolverentur: id quod etiam in Anagninae Campis confectum est. Cum enim Hernicarum aquarum vitia Bordonus diligenter perspexisset, alias scilicet in eo tantum peccare, quod in sinuosis locis otientur; alias infectum etiam sulphur olere, & fere omnes tartaro sui generis abundare, quo sensim accreto, & lapidescente, ipsae sibi vias impediunt; idcirco novos aquarum ductus alte effossos declivitate, atque margine munitos esse voluit. Nam telluris inclinatio nova sensim decurrentibus lymphis velocitatis momenta solet adjungere, quae graviores, ac tartareas, quas illae secum deferunt, partes in alveis subsistere fere nusquam patitur.

Effossis scrobibus aqua in Theletem fluvium deducta.

IV. Non defuerunt tamen ex Agriculis, qui, ut cannabem, linumque macerare, & cæpas ferere, atque alere commode possent, diffusas huc illuc aquas in novos canales reduci, & libere per suos alveos decurrere noluisse. Sed quam misera est hominum conditio, qui tenue lucrum propriae nedum saluti, verum vitæ etiam anteponunt! Nonnulli autem Anagninae Cives lacunam quandam reliquam fieri latagebant, quo hyeme anates praesertim venatum irent, malum, quod subsequente aestate imminerebat, minime praesentientes. Deum Sonninenses, cum eorum oppidum ad fluminis dexteram situm sit, ne praedictae aquae in illud exonerarentur, temere obstabant, ignorantes flumina novarum aquarum accessu non quidem retardari, sed potius ad velociorem cursum impelli, quemadmodum lymphas ad fluxum promotas, ac dulcibus permixtas mortiferum virus non amplius emittere.

Stulta atque importuna incolarum fluvii lucrum potius quam salutem spectantium.

V. At enim vero, superatis ejusmodi impedimentis, ad exitum res perducta fuit, scilicet non amplius in Hernicorum Agris latices resident: Lini, & Cannabis maceratio, cæparumque etiam satus Eminentissimorum Patrum decreto vetita sunt. Quamobrem incolae illi, si de propria salute parum solliciti, tam necessarios aquarum ductus deinceps rueri neglexerint, & aut dilabente terra infarciri, opplerique denuo sinant, aut rupto aggere lymphas ad irrigandos hortos rursus derivare tentaverint, utinam, adventante jam jam septennio, in pristinam, quod Superi averrant, haud recidant calamitatem.

Res tandem ad exitum perducta.

J O. M A R I Æ

LANCISII

OPERA VARIA

IN DUOS TOMOS DISTRIBUTA.

THE
LIBRARY
OF THE
AMERICAN
MUSEUM OF
NATURAL HISTORY

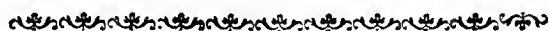
J O. M A R I Æ
L A N C I S I I

INTIMI CUBICULARII, ARCHIATRI,
P O N T I F I C I I

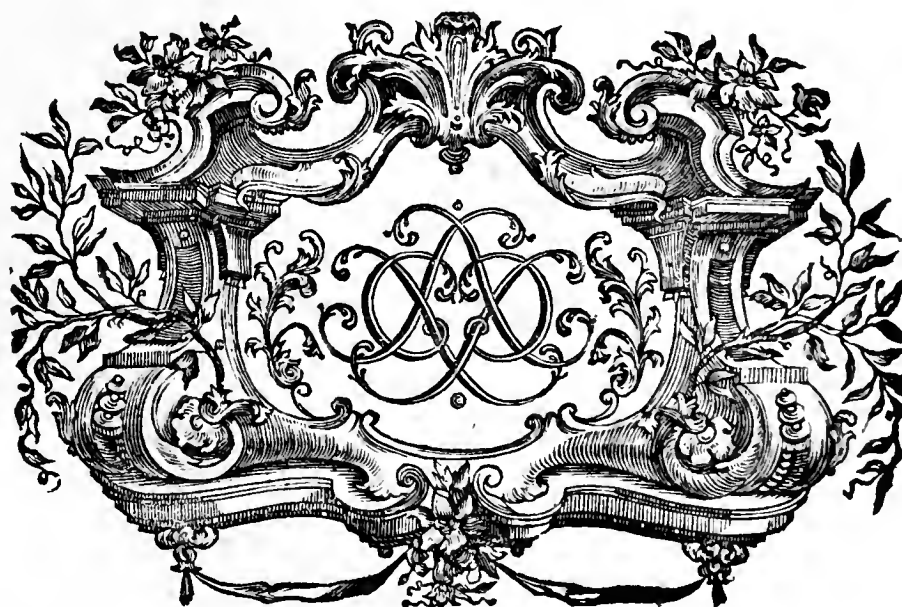
Et in Romano Archilyceo
PRIMARIAM MEDICINÆ PRACTICÆ CATHEDRAM
M O D E R A N T I S

O P E R A V A R I A

In Unum Congesta, et
I N D U O S T O M O S D I S T R I B U T A .

T O M U S S E C U N D U S .

V E N E T I I S ,
Excudebat S A N C T E S P E C O R I .

C I O I O C C X X X I X .

S U P E R I O R U M P E R M I S S U , A C P R I V I L E G I O .

ILLUSTRISS. AC REVERENDISS. PRÆSULI
ANTONIO BANCHERIO
PROTONOTARIO APOSTOLICO,
Et Sæcæ Consultæ & Secretis Meritissimo

Jo. MARIA LANCISIUS Felicitatem.

Um primum SANCTISSIMI PRINCIPIS imperio tuis in Ædi-
bus, Vir Amplissime, delectorum Præfulum conventus fie-
ri cœperunt ad comparanda præsidia pro avertendis Bo-
villæ pestis detrimentis ; atque ipse ego inter eximios Vi-
ros postremum locum tenerem ; statim non inutile futu-
rum reputavi, si, quæ in singulis congressibus excussa essent, ac de-
finita, propere in schedis, Te quoque vidente, & non improbante,
exararem. Jam tum autem ab initio ea res mihi animum excitavit,
ut ex adversariis historiam texerem. Quod cum facere decrevissem,
Tu mihi præ cæteris dignissimus visus es, cui opella nuncuparetur,
quippe quæ tota propemodum tua est, tuo nimirum in sinu nata,
tuis consiliis educata, & instructa, tuo denique favore aucta, atque
illustrata ; ut illa mihi suo jure ad Te properare videatur, qui in
tanta negotii difficultate, atque asperitate, egregium Te, ut semper
alias, SUMMI PONTIFICIS, & Eminentissimorum Cardinalium, Con-
sultationibus rerum Status Ecclesiastici præpositorum, Ministrum præ-
buiisti. Itaque publicum, Illustrissime Præsul, grati in Te animi mei,
studii, cultusque testimonium accipe Bovillæ cladis historiam, quam
fortasse Posteris non sine aliquo voluptatis sensu lustrabunt, certe cum
fructu, si unquam idem recurreret (quod Deus avertat) infortu-
nium : nam actorum fidei omnem pro viribus diligentiam, usum-
que, Te quoque monitore, passim adjunximus. Vale.

Ex Museolo in Quirinali X. Kal. Octobris MDCCXV.

vj

PRÆFATIO AD LECTOREM.

Scriptoris
propositum.

Historiam scriberem Boville Pestis, quæ Latium nuper afflixit, rerumque sapienter, opportuneque gestarum, quibus gliscenti malo obviam feliciter itum est, non me laudis amor, aut fama eruditionis adduxit. Sentio enim quam incultum, ac deproperatum sit commentarium hoc, quod inter assiduas muneris mei, & Aulæ curas emitto. Sed publica me dumtaxat utilitas, ac debita Sanctissimo Principi commendatio, necnon posteritatis incitamentum impulerunt.

Quid ad
publicam
utilitatem
conferat
hec histo-
ria.

E' re igitur publica futurum duxi, si ab ipsis invalescentis mali primordiis originem calamitatis repetens illata detrimenta, proposita consilia, adbibita præsidia, actaque omnia colligerem, & collecta literis consignarem; ut inde rerum publicarum curatores, si quando eadem labe (quod Deus avertat) emerferit, quid sibi gerendum, ac decernendum sit, arcessere valeant. Præsertim cum Latio pleraque omnia remedia tam feliciter cessisse viderint, ut inter ipsam hominum stragem neque aeris labe, neque carniū optimiarum inopia, neque rei frumentariæ penuria laboraverit: malumque teterrimum, quod finitimas regiones diu, multumque vexavit, mirifica celeritate depulerit. Ea vero non confuse perturbateque, ut ab antiquis factum est, referre & describere suscepi, sed singula quaque documenta. & decreta eo, quo manarunt, ordine digerere constitui: sive quæ ad pietatem, sive quæ ad jurisprudentiam, & politiam, sive quæ ad artem Medicam, sive quæ ad liberalitatem Optimi Principis pertinerent, ea prorsus met bodo, quam Cardinalis Gastaldus eximia cum laude in suis de humana peste commentariis executus est.

Quinam
ordo in
scribendo
servatus.

Summi
Pontificis
facta com-
mendantur

Imperium
Sacerdotale
tam cor-
porum,
quam ani-
marum sa-
lutis cura
est.

Par etiam, æquumque judicavi illustria incredibili sollicitudinis exempla, quæ Sanctissimus Pater CLEMENS XI. edidit, omnium oculis intuenda, & admiranda proponere, & explicare; ut illi non solum in hanc ætatem, sed in longam quoque posteritatis memoriam laus singularis munificentie, consiliique proveniat; quem in magnis subditorum sibi populorum periculis, & prementibus necessitatibus maxima Dei Providentia datum nobis fuisse ex eo apertissime intelligimus, quod, bovillæ grassante epidemia, non consueta solum jussit; verum etiam quæ supra spem afflictarum Civitatum, adversus subitam calamitatem præsentissima, qua temporalia, qua spiritualia non sine propria valetudinis periculo attulerit auxilia; luculenter ostendens, Imperium Sacerdotale revera curam esse, ac sollicitudinem utriusque salutis alienæ. Quamobrem eadem strages, quæ alios Italiæ populos per integros annos male habuit; quinimo semel extincta rursus revixit, armentaque veementius populata est, apud nos summo Dei beneficio, & nostri Principis vigilantia novem dumtaxat spatio mensium desæviit, ac penitus abolevit. Hanc autem laboris partem ipsa muneris mei ratio mihi imposuisse videtur; cui Summi Principis humanitas eam provinciam demandavit, ut malis ejusmodi avertendis pro mea fide, ac solertia, quantulacunque sit, multis cum eximiis, peritisque viris huic negotio præpositis operam aliquam pro Archiatri officio, studiumque conferrem. Fruere itaque, amice Lector, meis hisce lucubrationibus, quibus certe semper Tibi satisfactum a me arbitror, utilitate quidem, si bonas, obsequio saltem, si contra judicaveris.

Totius ope-
ris divisio
in partes
tres.

Ad majorem vero operis perspicuitatem dissertationem hanc in tres partes distribuendam duximus; quarum prima complectatur historiam eorum, quæ Romæ, atque in finitimis oppidis toto hujusce præstilentie tempore contigerunt; altera edictiones, ac decreta a Summo Pontifice, & Sacro Consilio Romæ eo, quo promulgata fuerunt, tempore, ac ordine. Tertia autem disquisitio erit Philosophico-medica singularium phenomenon, eorumque signa, causas, ac rationes explicabit.

Clarissimo Doctissimoque Viro

D. JO. FANTONO

Med. & Anat. Professori Taurinensi

J O. M A R I A L A N C I S I U S.

Eminem latet, Vir Ornatissime, cum cæteros Cives, tum præcipue Archiatros oportere sic affici, ut se magis publicæ omnium, quam singulorum conservandæ Valetudini obstrictos intelligant. Hac itaque ratione impulsus sum ad scribendam edendamque historiam illius pestis, quæ Latiales Boves non sine metu annonæ caritatis, & humanæ pestilentia annu fere vexavit. Et quamquam laborem meum a te, quippe amicitia mihi conjunctissimo, optimisque, ac suavissimis moribus prædito, minime detrectandum fore speraverim: commendandum tamen ob id præsertim diffiteor, quod in ea forte peccaverim, ut nullum specificum tam citæ Luis pharmacum in maxima omnium ingeniorum vexatione inventum fuisse proposuerim. Sed ea est quorundam malorum vis, atque impetus, ut venientibus quidem obviam ire, eaque profligare possimus, illata vero non nisi cum ægrorum pernicie depelli non possint. Sunt enim vero magnorum vasorum & vulnera, & aneurymata, quæ declinare utique, antequam læterint, in nostra quasi dixerim voluntate positum est; e contrario cum facta jam sunt, nulli cedunt medicamini. Sic micantes scintillas e vestigio; minimoque negotio suffocamus, gliscentem secus ignem lateque diffusum per sylvas, ædesque incendium nemo usquam nisi sola ruina, & cinere restinxit. Quid? quod quale nobis, tale quidem aliis etiam regionibus commune fuit infortunium, ut idcirco Clarissimus M. Gerbezius in Epistola ad Franciscum Fabrum amare doleat, nullum adhuc inventum fuisse remedium contra ejusmodi malum. Verum dices, quam igitur utilitatem capiet ex tuo Commentario posteritas? Magnam, si mea me non fallunt, repono: Lucrum etiam in rebus humanis non exiguum est habere certum, atque exploratum quod vitemus. Nam a tenui pestis initio commercium, & contagium illico esse intercipiendum, & cum illud avertere nequeamus, saltem mala omnia, quæ bovillam stragem consequi solent, avertenda demonstramus. Lege, si placet, & alterum, quod ad Te mittimus, exemplar trade humanissimo, doctissimoque Viro D. Richa. Vale.

Romæ 1. Kal. Maii M. D. CCXVI.

Amplissimo Viro

D. JO. MARIÆ

LANCISIO

A Secretiori Cubiculo & Archiatro Pontificio.

JO. FANTONUS S. P.

AD manus tandem meas pervenerunt elegantes Tui, atque eruditissimi de Bovilla Peste Commentarii, quorum lectione superioribus diebus mirifice delectabar. Ea nimirum narrare, & edocere aggressus es, quæ ad Boum cladem pertinentia in Latio contigerunt, iis plane similia, quæ nos ipsi hic vidimus, nostroque experimento, atque infortunio didicimus. Quamquam vero longe lateque vagata Pestilitas in Pedemontio magis quam in Latio numerosa delevit armenta, nosque aliena primum mala commiserati, postmodum in luctu & timore ærumnas nostras ferebamus, extincta jam penitus labe, & ad humanum genus, pro singulari Dei clementia, nequaquam perducta, præteritas calamitates placide ac libenter in mentem revocamus, (a) cum tantam potissimum vim esse eloquentiæ intelligam, ut quæcumque nos ipsi vidimus, non minus luculenta videantur dicente Te, quam nobis quondam spectantibus. Sed plurima insuper a Te diligenter exposita sunt, & animadversa, quæ cæterorum solertiam omnino latuerunt. Quare in scriptis tuis utrumque habemus: quod vetustate simul & novitate docet, quodque facundia delectat.

Nonnulla esse, Vir Præclarissime, noveris, quæ intimius animo hærent, posteaquam perlegimus; atque de his dicam brevissime. Pestilentia causa cum ignota Philosophis sit, hanc generatim sic explicuisti, ut præcipua morbi phænomena perbelle complectatur oratio. Ac eos sane rideo, qui ad systemata sua Numinis scientiam, & Arcana Naturæ sic conantur referre, veluti digito singula attigerint. Hinc eam medendi normam tradunt, quæ suis principiis consentiat, eaque pharmaca pro veris venditant, quorum vanitatem, persæpe noxam in pestilentibus epidemiis sive Animalium, sive Hominum experti sunt hi, quibus fides habenda est, Medici prudentia, doctrina, experientiaque spectatissimi.

Præclare hic admonebas, quod in universum Hippocrates tradidit: Non saturari cibo, & impigrum esse ad laborem oportere. Equidem succorum in canalibus redundantiam, & carniarum farcimen veneficæ luis pabulum esse, vel subiectum comperimus: quod præcipue pinguium Boum numerosa strage ostenditur. Neque aliter Hominibus accidere, quæ mollissime vivunt, & mentas, ut Virgiliano utar verbo, consumunt, sæpius adverterunt Practici. Fuit ante annos aliquot (quod certe memineras, hyems funesta stirpibus, ac fere dixerim, pestifera, cum altera in radicibus brumali afflante veneno contabuerit. Loca erant præsertim montana juniorum arborum ordinata serie spectabilia, quarum una species erat: Pars maxima radicitus stetit, quam Cultor neglexerat: Ædibus propinquiores, quarum eleganti incremento assidua nimium cura adhibita fuerat, cum bene saturæ, ac succo pleniores essent, epidemico morbo singulæ perierunt. Scio brumale venenum (sic enim appellare libet) aliter stirpibus, ac virus pestilens animantibus, esse mortiferum: tamen analogia quædam est ad utraque subiecta pertinens, unde valorum in iisurgentiam pari periculo laborare compertum est. Hoc animantes in plenitudine perfugium habent, corpora motibus exercere, quibus humorum fluxilitas, recrementorum secretio, perspirabilitas, quæ tanti momenti est, promoventur. Qua in re effatum, quod allegabas, eximii Viri Palamedis adhuc meminero: *opus est, inquit, pestifera declinantibus tenui dieta, motuque concitato.*

Cæterum neque in Peste avertenda, neque in profliganda, tutum, ut ais, remedium Medicina pollicetur. Diligentissime cavendum: vis contagii infringenda, & repellenda. Timendum quam maxime, ac tecum repeto, plus quam ratio incurere metum debere videatur, pertimescendum. Nullus utilior in tanto periculo, quam, cum nimius fuerit, metus. Reliquum Palamedis præceptum apprimè Romani docente Te, ac perorante in Bovilla Epidemia impleverunt: *Omnia* (sic adjiciebat) *sapientia comprehenduntur.* Equidem Medicina non, ut Mathesis, aut singularis pars ejus Geometrika, quæ suos intra cancellos firma satis consistit, adminicula quæque & ornamenta contemnit: Medicina inquam, vel aliis scientiis illustrata adhuc imperfecta est, nisi

(a) *Habet enim præteriti doloris secura recordatio delectationem.* Cic. in Epist. ad Luccejum.

nisi comitem habeat, imo ducem sapientiam. Quæ scilicet Arcanis superbit, vana Ars est, frequenter perniciofa: Quæ in Aphorismis unice versatur, mutila & parum fida; sic etiam quæ rationi tantum, vel experimento innititur. Sapiens omnia complectitur, singula perpendit: non facile assentitur, non temere negat: inania reiecit, in dubiis disputat, verisimilia sequitur, veritatemque in omnibus unam inquirat. Vetera rursus cum novis comparat: Meliora seligit, utraque non raro conciliat. Similitudo rerum sapientem non fallit, neque dissensus deterret. Fit enim, ut in his, quæ superficie tenus differunt, latentem analogiam deprehendat. Denique cum ægrotantibus multa Medico intercedunt: Exteriora hæc appellamus: quæ quidem sunt explicatu difficillima. Ac nemo est, qui, cum Medicam Artem professus sit, quam late pateat ejusmodi sapientia, non satis intelligat. Ad summam de perito Medico statutum sic est, ut munus ubique suum sapientia dirigat. Ac si prudentiæ interdum suæ grave negotium committere nolit, ad extremum sapientiæ gradum pervenit. (a) Quis, quæso, in rebus iis administrandis, quæ ad Bovillam Pestem coercendam, tuendamque hominum valetudinem pertinebant, imparem Te unum fuisse putaverit? Tamen adhibita præstantium Virorum consilia magni usus fuerunt: nihilque non solum ab eorum judiciis tuæ detractum est virtuti, atque peritiæ: quin majorem idcirco laudem consecutus es, quod ea etiam in consilium deruleris, quæ tuo arbitratu confici poruissent. Hinc ea sane video, unde sint profecta, quæ in Cœtibus vestris discussa fuerunt, & pro Reipublicæ salute præscripta. Vos inanes de Pestilentia causis sententias rejecistis: futilia ac perniciofa remedia damnavistis: provide sapienterque serpentem contagionem intercepistis, medicis tempestive præsidii utentes, quæ vel innocua penitus, vel per repetitas observationes utilia comperiebatis. Inchoante morbo, tum etiam augefcente, tam morbidosquam suspectos confestim Boves interficiendos esse non dubitamus; Neque id aptius, quam istu sclopeti, ut semel iterumque admonebas, perfici posse arbitramur. Superioribus annis in Britannicæ Insulæ Provincia exortam Armentorum Pestem celerrime præfocata audivimus, non alio sane artificio, quam infectorum, cæterorumque de recenti contagio suspectorum boum internectione. Commertium insuper cum ejusdem Provinciæ Incolis omnino sublatum est. Unus hic communis morbi, quem ex Gallia illuc allatum navibus putaverunt, primus ad nos nuncius, simulque postremus pervenerat. Atque ex Epistolis Amicorum, quibus rei fidem relinquebamus, quum historiam audivimus, Anglorum (quæ vigil ac strenua gens est) in tanti ponderis negotio deliberando, statuendoque providentiam, firmitatemque admirabamur. Non impar aliarum Nationum timor erat: Virtus & Constantia in declinando contagio non omnibus una. Consiliis ineundis id temporis impendebatur, quo pecudum greges turmatim ad mortem festinabant; Hac Consulentium tarditate gravissimæ olim Pestilentia in humanum genus irrepsit, cujus immensam stragem nulla civilis prudentiæ, nulla Medicæ Artis præsidia poterant ultro cohibere. Id unum iis supererat, ut Funerum Spectatores essent, ipsique se ad communia fata subeunda pararent.

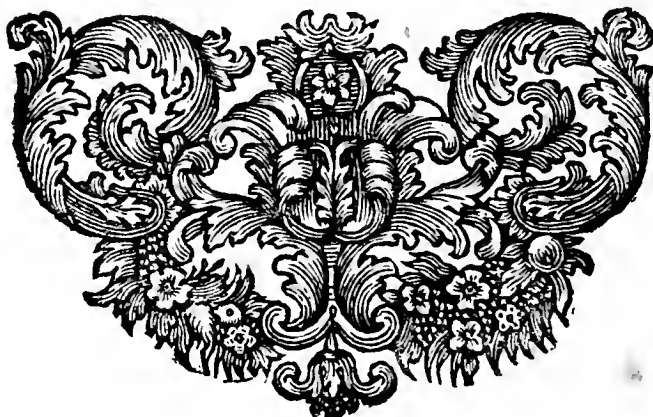
Bovillæ imprimis Pestilentia multis de causis, quæ dilucide in Commentariis tuis enarrantur, diligentissime prospiciendum erat, ne citius serperet, latissimeque vagaretur. Atque illud erat quam maxime cavendum, ne ad cætera animantia, hominesque traduceretur, saltemque his qualemcumque noxam inferret. Venefico ut primum tabo confici armenta cæperunt, de Contagii viribus, quarum exempla proferuntur, perpauca disputant. Postea vero cum rotam gregem morbo correptam minime videant, atque in dissitis salubribusque locis inopinate exortam luem intelligant, multos audimus, qui fabulam esse Contagium volunt, communesque in aere, in aquis, in pascuis causas inquirunt. Hæc magnarum origo frequens ærumnarum, iis neglectis Legibus, quæ a Magistratu statuta sunt. Cum morbidum pecore sanum retinetur, vel non satis caute, plerumque serius alterum, ab altero sejungitur; Commercia inter homines, inter bruta, cum mercimoniis servantur: Cadavera pestiferorum Pecudum sub dio relinquuntur, vel aquis immerguntur, vel tarde aut minus profunda, publicisque viis atque oppidis dissita parum scrobe humanantur. Adde usum liquidi aut concreti lactis, Corii, Carnium, Adipis, quæ a Medicis damnari, furtim retineri consuecunt. Ab uno fonte omnes errorum rivuli emanant. Neque pecudi noxium, neque homini contagium ejusmodi censere serio, vel simulanter videntur, sive præjudicio victi, sive lucri cupidine. Mortiferi afflatus exemplum ex putrido bovis cadavere unum a Te relatum lego; Cætera ignota manent ruri, vel forte silentur, vel minime fuerunt animadversa. De carniū esu, quæ annorasti, damna, alii similia observarunt, etiam nobis comperta. Rusticos novi, qui morbidis bobus medelam ferentes, vel eos contrectantes, vel dilaniantes, malignis pustulis, atque carbunculis tentati fuerunt. Hi tempestive curari sunt. Atque hujusmodi eventa, paucis in Civitate scientibus, Magistratui non deferebantur. Omnis Vulgi cura & sollicitudo in perquirendis ab Empiricorum secta arcanis versabatur, quæ modo inania, modo perniciofa non mediocri sibi pretio comparabant: alterum præsidii genus in præservandis gregibus, quod tutius erat, & constantius adhibendum, prioribus jam curis defatigati, aspernabantur. Vestra profecto solertiæ nihil quicquam adiacere potuisse videtur; neque ab ullo aptius codice, quam tuo, quæ posteris sint imitandæ leges, desumi poterunt: cum nihil circa Bovillam pestem avertendam complerum magis desiderari queat: nihil scriptis contineatur tuis, quod ad ceterorum animantium tutelam, curationemque in pari calamitate non pertineat: nihil demum, quod ad homines ipsos ingruente qualicumque Pestilentia non inserviat. Nam ea prætereo, quæ ad pietatem excitandam,

(a) Ne innitaris prudentiæ tuæ. Salomon.

dam, ad sustentandos populos, ad propagandum Pecus, ad rem agrariam spectantia provide fuerunt, magnoque a Vobis studio præscripta. Quod vero maximum in hoc negotio, omninoque arduum videtur, expertæque sunt incredibili damno Nationes quædam, id ipsum egregie feliciterque præstitistis Romæ. Vos enim sapienter consilia dedistis domi, sapientissimeque effecistis, ut ea exequi nemo negaret foris. Quæ res plane singularis, & admiranda non tam re-
cta Judicum Consilia, Administorum vigilantiam, docilitatem plebis, quam clementiam, & liberalitatem Principis severitate conjunctam ostendit; Utrumque enim totis viribus agendum est celerrime: Nolentes cogere, impotentes sublevare.

Atque ego has Litteras, Vir Amplissime, tumultuario ad Te stylo dedi; neque ordinem servavi scribendo diversum ab eo, quem extemporalis habere solet oratio. Neque etiam Liber tuus, quem rursus viderem, aderat. Amico misimus, posteaquam semel perlegimus: Expectare Te velim cetera, quæ de hoc argumento scripturus sum; nam Genevensium Medicorum Tractatum, quo hic careo, propediem habebō. Alterum, quod ad nos misisti Bovillæ Pests exemplar, ex voluntate tua ad D. Richa manus pervenire curavimus, qui pro tanto munere gratias Tibi referre suis ipse Litteris pollicitus est. Vale.

E Ripulensi Castro V. Kal. Augusti
M. D. CCXVI.

I N D E X

CAPITUM, ATQUE EDICTORUM

Quæ in præsentî Opere continentur.

P A R S P R I M A .

- C**AP. I. Initium Bovillæ Luis apud Italos anno MDCCXI. Pag. 1
 Cap. II. Principium Bovillæ Pestis in Latio. *ibid.*
 Cap. III. Quid Consilii a Principe, Sacra Consultata, necnon a Ministris susceptum, statim ut innotuit Bovillam Pestem intra Urbem inductam fuisse. 2
 Cap. IV. Per Sacram Consultam interdicatur armentorum, pastorumque commercium; insectarum carniû, & pellium usus; necnon pecorum nundinatio. 3
 Cap. V. Quid ad Opem Divinam implorandam saviente boum epidemia Sanctissimus Pontifex edixerit. 4
 Lit. A. Edictum, quo Sacerdotes jussi sunt recitare preces pro peste animalium avertenda. 5
 Lit. B. Edictum Indulgentiarum tempore bovillæ pestis. ibid.
 Lit. C. Concessio Indulgentiarum Christi fidelibus Italiæ, & Insularum adjacentium. 7
 Lit. D. Edictum ad excitandos Christi fideles, ut proximi Adventus tempore ad Sacras Ædes confluant, in quibus Stationes sunt, amplioresque Indulgentiæ promittuntur iis, qui consuetas preces ad sonitum campani æris recitaverint. 8
 Cap. VI. Provisum, ne nullo modo carnes insectorum boum, sed optimæ tantum, ac salubres venales prostant. 9
 Cap. VII. Novis rationibus comprobatur tutiori consilio nos Romæ usos fuisse, prohibendo esum carniû, & detractionem ab insectis bobus pellium, adipis, & servi: occurritur etiam quorundam objectionibus. ibid.
 Cap. VIII. Cadavera severissime significari jubentur; eorundem sepeliendorum, aut cremandorum curatio ad Illustrissimum Præfulem Imperialem a summo Pontifice desertur. Ratio, & modus certis regulis statuitur. 11
 Exemplar Litterarum Apostolicarum, seu Chirographi, quo Illustriss. Præsul Julius Imperialis constituitur Generalis Curator ad sepelienda cadavera boum. 13
 Cap. IX. De admirabili munificentia, qua Summus Pontifex usus est in eos, qui tempore bovillæ pestis ad egestatem redacti fuerant. ibid.
 Cap. X. Quo pacto provisum fuerit, ne boves colendis agris in posterum deessent. 14
 Cap. XI. Quid præterea in Præfulem conventu fuerit discussum ad independentem ex bovillâ clade Annonæ caritatem avertendam. 15
 Cap. XII. Quid in peculiari Eminentissimorum Cardinalium Cœtu rursus ad annonam explicandam deliberatum sit. 16
 Cap. XIII. Agricola ad faciendam sementem in annos præsertim 1713. 1714. a Summo Pontifice præmiis incitati: pecunia iis præbita mutui no-

mine: nova iisdem beneficia concessa. Opportuna ratio avertendæ arationis proponitur. 17

- Cap. XIV. Quibus regulis exortæ lites propter bovillam pestem inter Agricolas, ac Dominos de minuendo prædiorum vectigali, & rescindendis locationibus, aliæque inter pascuorum Dominos, & Pastores compositi sint. 18
 Cap. XV. Bovillæ Pestis exitus intra IX. menses, & pecudum peremptarum summa. ibid.
 Partis Primæ Anacephaleosis. 19

P A R S S E C U N D A .

- P**Roæmium. 20
E D I C T A .
 Num. I. Interdicatur, ne ex lue notatis Provinciis boves Romam adducantur. ibid.
 Num. II. Mortuorum boum pelles, aut carnes vendi prohibentur, mandaturque ut integræ cadavera sepeliantur. 21
 Num. III. Interdicuntur nundinæ boum, & vitulorum. 22
 Num. IV. Rursus bovillæ nundinæ prohibentur. ibid.
 Num. V. Formula remedium, quæ utilia quidem deprehensa sunt priusquam morbus pestilens evassisset; postea vero irrita fuerunt. Hic autem afferuntur, ut si quando benignior ægritudo recurrat, usui esse possint. ibid.
 Num. VI. Edictum, quo Archipresbyter, & Canonici Vaticanæ Basilicæ vetant in prædium suum S. Petri in Formis, vulgo Campo Morto, boves externos introduci. 23
 Num. VII. Edictum Eminentiss. Cardinalis Spinulæ Summi Pontificis jussu promulgatum, quo Pauli V. motus proprius confirmatur, boum aratorum, vitularumque annicularum cædes interdicatur, & certus vitulorum numerus educari jubetur. 25
 Num. VIII. Imperatur omnibus, ut mortuos boves significant, quo statim sepeliantur, ac humandorum cremandorumque forma præscribitur. 27
 Num. IX. Jubentur Agricola, ac Domini agros suos conferere: quod si nolint, Annonæ Præfecto renunciare; ut aliis locari possint. 28
 Num. X. Carnes explorari, & nota quadam signari jubentur, nullæque aliæ vendi permittuntur. 29
 Num. XI. Gravissimarum pœnarum minis interdicatur, ne cadavera insepulta relinquantur. 30
 Num. XII. Impunitas ac præmia promittuntur aëlatoribus eorum, qui legem de significandis sepeliendisque boum cadaveribus violarint. 31
 Num. XIII. Prorogatur Edictum de facienda semente, deque vaccarum albarum numero in censum referendo. ibid.
 Num. XIV. Subsidiî spe invitantur Agricola ad proscindendas glebas incunte Martio anni sequentis 1714. 32

Num.

Num. XV. Jubentur Agricola profiteri numerum frumenti ac frugum, quem in Agro Romano severint superiore anno 1713. quotque jugera excolere destinavint pro messe sequentis anni 1714. 33

Num. XVI. Citantur Agricola, sive Conductores, ac Domini ad dicendam causam de rescindendis locationibus, minuendoque vestigali prædiorum. ibid.

Num. XVII. Edictum Pontificum, quo excitantur Agrorum Cultores ad faciendam sementem in ann. 1715. promissa largiori frumenti distributione, ejusdemque extrahendi facultate remisso vestigali 5. denariorum, pecunieque subsidio ad emendos boves. 34

Num. XVIII. Edictum Cardinalis Camerarii. Eadem, quæ in superiori Edicto, consilia a Summo Pontifice, & conventu inita ad rem agrariam promovendam significantur. 36

P A R S T E R T I A.

PRoæmium. 38
Cap. I. Bovillam Pestem apud Priscos interdum incesisse Historicorum monumentis comprobatur. ibid.

Carmen Severi Sancti, idest, Endeleichi Rhetoris de Mortibus boum. 39

Cap. II. Veram Pestem fuisse morbum, qui nostra ætate Latiales boves depopulatus est. Signa, ac symptomata cum iis, quæ in illorum cadaveribus inventa sunt, breviter exponuntur. 41

Cap. III. Cur pestiferum miasma solos boves, non ceteras animantes afflaverit. 42

Cap. IV. Eventa nonnulla observatu digna, in diversis boum speciebus, ac temperamentis, quorum rationes afferuntur. ibid.

Cap. V. Rumor per Urbem manat aliam nullam esse

se bovillæ stragis causam, quam insectum nomine Buprestin. Res diligenter expenditur, & refellitur. 43

Cap. VI. Altera morbi idea proponitur, & refellitur, videlicet Vermem quendam in naribus prope cranium nascentem, ejus causam habendum esse. 45

Cap. VII. Bovilla pestis num oriatur a peculiari specie insectorum contagionem promoventium. 46

Cap. VIII. Auctoris opinio de causa bovillæ pestis, deque modo, ac viis, per quas intra eorundem animalium corpora per contagium, vel fomitem sese insinuat. ibid.

AUCTORISEPISTOLARIS DISSERTATIO
ad doctissimum Virum Antonium Mariam Borromæum e Theatinorum Familia, nunc vero Episcopum Justinopolitanum meritisimum, de Bovilla Peste Veneta Armenta depopulante, ab Herrusco in Latinum sermonem conversa. 48

Cap. IX. Nullum compertum est bovillæ pestis certum, ac specificum remedium: pauca inter ea, quæ adhibita fuere, visa sunt innoxia; pleraque periculosa; quod posteros novisse convenit. 55

Cap. X. Certum, atque unicum anteverrendæ pestis remedium fuit tam affectorum boum, quam aliorum corporum inde inquinatorum cum sanis commercium dirimere. Dieta pariter utilis fuit. 57

Cap. XI. Appendix, & Summa Consiliorum, quibus bovilla contagio posthac quam citissime depelli possit. 58

DE EQUORUM EPIDEMIA, quæ Romæ grassata est toto Vere anni 1712. 60

Due sectiones equorum, una quidem jam interempti; altera vero nondum mortui, sed spirantis in grassante epidemia. 63

Morbi finis. 64

DISSERTATIONIS
HISTORICÆ
DE
BOVILLA PESTE
PARS PRIMA.

CAPUT PRIMUM.

*Initium Bovillæ Luis apud Italos Anno
MDCCXI.*

*Luis ini-
tium ab
Hungarico
bove in
Italiam
adveflo.*

INTER æstivos ardores Anni MDCCXI. in Patavinum (a) Agrum malis avibus pedem intulit fatalis ille, navi ex Hungaria adveftus bos, a quo pestifera lue affeßto, veluti prima neglecta scintilla, per totam late Italiam contagionis incendium exarfit. Initio enim Patavina, ac fenfim reliqua Venetæ dominationis armenta; mox Ager Mediolanenfis; tum finitimæ ufque ad Ferrarienfem ditiones; denique duobus fere ab hinc annis Neapolitanum Regnum eodem igne conflavit. Interim vero, dum Ecclefiafticæ prope Urbem regiones alieni exitii miferatione collugerent, & propriam incolumitatem inter ardentes utrinque terras vehementer mirarentur; arque ipfe ego, ut externorum faluti quoquo modo profpicerem (b) Differtatiunculam vernaculo noftro idiomate exaraffem; confeflim irrupente e Campania bovillo contagio mifere correpti fuimus.

Lancifii Oper. Tom. II.

CAP. II.

Principium Bovillæ Peflis in Latio.

MEDIA ætate Anni MDCCXIII. Romam pervaserat rumor, fore ut ad Nundinas Frufinonis (quod oppidum eft Campaniæ Neapolitano Regno proximum) non exiguus infeßtorum boum numerus ex ejußdem Regni mediterraneis regionibus ad nos compelleretur: ea propter Decreto (c) S. Congregationis Confultationibus Civitatum, & Terrarum Domini Ecclefiaftici præpofita, quam vulgo *Sacram Confultam* appellant, & nos in pofterum vocabimus, fapienter cautum fuit, ne ullo pacto Nundinæ illæ celebrarentur, neve ulla armenta in eum locum admitterentur. At mercatores de concepta fpe depulfi, per viarum diverticula clam ad Urbem boves adduxerunt, qui non fine aliqua (ut plerique opinati funt) Miniftrorum, & Custodum negligentia in Foro Boario cum noftis, alioquin tanis, admiffi peftem illico afflarunt. Etenim, cum mercatores exteri fuos boves procul dubio perituros, quam minimo vendendos mandaffent; urbani vero laniones in fufpicionem fraudis nondum adducti jacere in campo eorum pretium deprehendifsent, illos Romæ bona fide nundinati funt, atq; e veftigio occulta hæc contagionum femina huc illuc ad fua quique armenta per Agrum Romanum diviferunt. Innotuit autem tantummodo fubfequentibus Nundinis, videlicet die X. Augufti, boves Romam oßto ante dies ex Campaniæ finibus adductos, perniciofa lue effe pol-

*Nundinæ
Frufinonis
in erdiffe
ad ave-
tendum
Conta-
gium.*

*Mercato-
rum avu-
ritia nihil
profefiam.*

*E Campa-
nia in A-
grum Ro-
manum pe-
ffis irrepsit.*

A lutos;

[a] Vide Ramazzinum in Differt. de Cont. Epidemia. P. Borromæum e Theatinor. Familia in Relat. hift. Epid. Bovinæ. P. A. Michelottum in fuis conjeßuris. Aliosque multos. [b] Edita primum Venetiis poftea etiam Neapoli 1712. quam latine redditam huic operi atteximus. [c] De quo per literas e veftigio admonitus fuit Gubernator Campaniæ.

lutos; quod magnopere adauctus illinc eorum numerus summam vilitatem induxerat: atque id primus ipse inter Pontificis Aulicos rescivi a Sebastiano Tamanti Chirurgiæ Professore, & Cubiculario Amplissimi Abbatris Alexandri Albani, Sanctissimi Pontificis ex Fratre Nepotis; statimque, quod acceperam, Beatissimo Patri significavi, ratus in pestiferis, & contagiolis morbis omnia, tamen validissima, frustra adhiberi remedia, nisi illico, ac sub initia admoveantur.

C A P. III.

Quid Consilii a Principe, Sacra Consulta, nec non a Ministris susceptum, statim ut innovavit, Bovillam Pestem intra Urbem inductam fuisse.

Quid de creverit Summus Pontifex propulsanda luis causa.

Ubi vero Sanctissimus Pater tristissimum nuncium accepit, pro incomparabili sua in populos vigilantia, continuo imperavit, ut Eminentissimos Cardinales Paulurium a Secretis Status Ecclesiastici, & Albanum Sanctissimi Principis alterum ex Fratre Nepotem adirem, collatisque consiliis cum Illustrissimo Præsule Bancherio Sacra Consultæ pariter a Secretis, nec non D. Illustris. Jacobatio Viro in criminalibus præsertim peritissimo, & Fisci Patrono, videremus quid facto opus esset, si malum in vectum fuisset, saltem ne latius vagaretur, simulque facinoris auctores graviter punirentur. Cum autem morem gessissem, unanimi consensu constitutum fuit, nihil bono jure peragi posse, nisi nobiscum conveniret Illustrissimus Præsul Ghezzius alimentorum copiam, nostratibus della Grascia, in Urbe Præses; cui sane munus delatum est singulis nundinis mactandorum animalium qualitate, & pretium diligenter inquirere. Quare, ne momento quidem temporis intermisso, Illustrissimus Bancherius hac de re illum per epistolam commonefecit, qui se id infortunium jam rescivisse, respondit, eique pro virili parte obviam ivisse. Segregaverat enim eodem die, eodemque in foro nonaginta, & amplius boves cum aliquot vitulis, qui ex Supino, Toffia, aliisque oppidis, pestifera lue tunc notatis, contra interdictum commercium huc ducti fuerant: eosque unum in locum muro circumdatum ad radicem Palatini Collis diligentissime custodiri mandaverat. Alios vero ex nostris armentis productos numero quinquaginta circiter supra centum, in quos exigua apud ignaros, sed tamen probabilis susceptæ per externorum afflatum contagionis suspicio cadere poterat, intra aliud septum juxta templum Pacis includi jussit, cautumque similiter fuerat, ne quicumque custodum ab uno ad alterum sepimentum commearet. Mercatores interim, qui vitum commercium dolo malo violaverant, in carcerem conjecti fuerunt, debitis pœnis opportune puniendi.

Mercatores dolosi in vincula conjecti.

Lutius consilio assensum est malum.

Sed nimium tarda ut plurimum sunt in ejusmodi casibus humana consilia. Nam, præterquam quod ante hebdomadem (ut superiori capite

monuimus) lues clam, & fere quaquaversus per Agrum Romanum jam irreplebat, insequenti brevissima nocte sex boves uno cum vitulo ex iis, qui ab interdictis locis venerant, mortui sunt; indeque ex iis, qui supererant, nunc quini, nunc plures in singulos dies interierunt. Neque alium sane nacti sunt exitum cæteri; qui licet nulla labæ contacti ab aliquibus crederentur, ad sua tamen pascua redire prohibiti fuerunt, atque idcirco altero statim in septo conclusi. Etenim ipsos quoque spatio quindecim circiter dierum, exceptis solis quindecim a peste superstitibus, omnes mortuos vidimus: quamquam Decreto Sacra Consultæ, quæ habita est postero die, nempe Veneris XI. Augusti, statutum fuisset in amplio-rem, atque herbidum locum illos deducendos esse. E vestigio enim electum fuit pratium oblongum extra Portam Capenam, & juxta Basilicam S. Sebastiani, quod antiquo pariete vallarum nostratibus *castrensis ludicri circus* creditur, diciturque *la Giostra*. Adeo verum fuit pestilens hoc miasma per nudum non modo contactum sed etiam simplicem afflatum in Foro boario ab uno infecto in sanos boves commigrasse, eosque veluti pessimum fermentum contemere, & corrumpere potuisse.

At enimvero silentio hic præteriri minime debet, sedulo agitatum fuisse apud Eminentissimos Patres, an foret e Republica boves omnes tam nota contagione affectos, quam sola suspitione laborantes, cum primum in Rom. Forum compulsi forent, occidere. Ejusmodi porro consilium ipsemet ad ferendam meam utcumque sententiam in Amplissimum Purpuratorum cœtum adire jussus, sub initium demisse proposueram: putabam enim, si iidem lente mori sinerentur, multa illinc mala impendere, tum Apostolico ærario ob impensas diu erogandas in custodes, Veterinarios, pharmaca, aliaque ad pecorum alimentum necessaria; tum vel maxime proximis sanis adhuc per Romanum Agrum divisis armentis, quæ ob vicinum contagium contaminari, ac perire poterant. Neque sane defuit inter gravissimos Patres, qui exequendum id validissimis rationibus urisit, atque inculcavit. *Magnus prima fronte, ajebat, crudelitatis exemplum videbitur; publica tamen utilitate rependendum. Nam consiliis subitis, certisque, ubi pestis impetrata adoritur, non segnibus, ac dubiis, quæ patientiam plerumque comitem habent, utendum est.*

Verum potior Patrum pars in miriorem sententiam discessit, putavitque servandos, & custodiendos esse boves, tentandamque, si quæ ad illorum morbum depellendum, valida inveniretur medela: præsertim cum minime deessent qui per id temporis, se eos omnes sanatos ultro pollicerentur. Sed quemadmodum in humana peste contingit, non singulos, quos lues invadit, interire, naturæ potius, quam remediorum beneficio; ita in hac boum pestilentia aliquos per ingenitum potius ipsorum robur, quam per ullam medicamentorum vim salvos, & incolumes, ut suo loco (a) dicitur, spectavimus. Luctuosissimum utique fuit paulo post cernere armenta, quæ in bovilibus per viam Appiam distri-

Dubitatum an boves omnes siue morbo affecti, siue ad eam suspitionem pertinentes occidendi forent.

Laudatum ab auctore consilium.

Respondetur objectionibus.

Mitius tamen consultum est.

Non omnes interibant. Natura potius vi, quam pharmacorum ope salvabantur.

[a] Vide Part. II. num. V. & Part. III. cap. VIII. formulas remediorum, quæ plerumque inutilia fuerunt.

distributis versabantur, (quippe quæ propria erant Loemocomio affectorum bouum juxta Ædem S. Sebastiani excitato) pleraque omnia, ut verebatur, contagionis incendium suscepisse.

Sed dum hæc agebantur, scilicet ut primum confirmata est fama adductæ in Latium, Urbemque pestilentia, Sanctissimus Pater mentis suæ aciem quaquaversum intendens, tum de placanda ira Dei per propria, atque aliorum Sacrificia, precesque sine ulla intermissione cogitavit, ut suo loco fusius ostendemus; tum de constituenda peculiari Congregatione, in qua ea omnia diligenter expendere, quæ a Sacra Consulta, innumeris, iisque gravissimis semper districta negotiis, non raro integre perfecteque examinari nequiverant. De consilio itaque Eminen-

Summus Pontifex peculiam conventum in equi rem instituit.

Quinam in hunc conveniunt.

tissimorum Patrum bis singulis hebdomadibus, die nimirum Dominica, ac Jovis indicta fuit Congregatio habenda in Ædibus Illustrissimi Præfulis Bancherii. Delecti vero fuerunt ex omni fere Prælatorum, Patriciorumque ordine, ut variis agitandis, procurandisque rebus, per eorundem Amplissimorum Cardinalium Decreta constitutis, apti, paresque forent. Etenim cum ex bovilla strage hominibus magna imminerent pericula, tum ex mala valetudine, tum ex annonæ caritate; quæ quidem pericula hisce in casibus non solum prænosce, sed pro virili parte antevertere oportet: idcirco in peculiarem hunc cœtum jure optimo cooptati fuerunt Illustrissimi Præfules Antonius Bancherius, qui amplissimi illius Tribunalis mandata nobis promeretur, & suffragia, sua quidem proferre, nostra vero colligere posset; Nicolaus Judice, qui cum ex senioribus Cameræ Apostolicæ Clericis summo ingenio, judicioque præditus, Annonæ Præfecturam gereret, ea, quæ impenderent discrimina ex Aratoriorum bouum interitu, cum verti, serique arva non possent, mature provideret; Leonardus Ghezzius Cameræ pariter Clericus, & diligentissimus Abundantiæ Præses (vulgo *della Grascia*,) ut carni in Macellis venalium salubritati simul, & copiæ consuleret; Julius Imperialis ejusdem Cameræ Clericus, & cum omnium laude viarum Præfectus Ædilis, ut ad avertendam aeris labem, sepeliendos quam citissime boves contagione interemptos curaret. His vero adjuncti fuere tres Patritii ordinis Viri, Prior Varesius Canonicus Vaticanæ Basilicæ, Tiberius Cincius, & Angelus Gabriellus omnes quidem rei agrariæ simul, & pecuariæ peritissimi. Cumque pestis negotium ageretur, in quo & mala, & consilia, & remedia plurimum ab Arte Medica exquirenda sunt, tenuem quoque operam meam eo adhibendam Sanctissimus Pater, & Eminen-
tissimi Cardinales censuerunt.

C A P. IV.

Per Sacram Consultam interdicatur armentorum, pastorumque commercium; insectarum carniū, & pellium usus; necnon pecorum mundinatio.

Interea cum longe, lateque vagaretur incendium, ita ut in provinciis Campaniæ, & Maritimæ, quas vocant, proxima quæque armenta miserandum in modum conflagrarent, converterit in se omnium oculos, animosque; ac præ cæteris Sanctissimus Princeps potissimam curarum suarum, & providentiæ partem ad extinguendam ejusmodi flammam derivavit. Ipsi itaque auctoritate a Sacra Consulta provisum est, promulgatumque Edictum (a) Cardinalis Paulutii nomine, die 16. Augusti 1713. ne quis ex Maritima provincia, atque Campaniæ boves, aut vitulos Romam adduceret; quique aliter fecisset, non solum pecorum damno mulsetaretur; verum etiam pro criminis gravitate, aut in perpetuum triremibus addiceretur; si Ecclesiastici esset ordinis; aut, si Laicus foret, capite plecteretur. Iisdemque pœnis interdictum, ne quis pecora consuetis intra earum Provinciarum fines stabulis, ac pascuis alio traderet, neve ipsi armentorum Custodes alio commigrarent, cum merito timeri posset, ne per illos latius malum disseminaretur.

Præterea die 23. ejusdem mensis (b) acerrime vetitum, ne quis mortuorum bouum pelles, cornua, carnes, adipem detraheret, venderet, usurparet; jussumque est integra cadavera in altissimas scrobes conjecta calce obrui, injectaque humo tumulari: qua de re inferius (c) nobis luculentius est differendum.

Eadem de causa die 30. dicti jam Mensis cum Monasteriorum (d) Cryptæ Ferratæ, & alterius vulgo *Casamare* nundinæ imminerent, eodem plane modo interdictum, ne qui boves, aut vituli quavis de causa ad Mercatum, aut in proxima loca compellerentur.

Idemque prorsus 2. Septembris (e) imperatum est, appetentibus nundinis Farfensibus, Sanctæque Mariæ ad Quercum in pago Campitelli, & S. Eustachii in Oppido nostratibus *Poli*. Necessario enim futurum providerant, ut, traductis huc illuc bobus ex infectis regionibus, cæteri quoque ad eam diem intacti mortiferum virus exciperent. Hæc itaque prudentissime sublevis initium, præeunte Summi Pontificis Oraculo, a Sapientissimis Patribus constituta sunt. Cætera nunc ordine, ac subtiliter pro viribus exequemur.

[a] Interdicatur ne ex lue notatis Provinciis boves Romam adducantur. Vide Edictum Part. II. nu. I. Vide etiam Part. eadem n. VI. [b] Ne quis Romæ pelles, carnes &c. a mortuis detraheret, sed integros tumulare deberet. Vide Part. II. num. II. [c] Nimirum Cap. VIII. hujus Partis. [d] Ne nundinæ in finitimis locis celebrarentur. Vide Part. II. num. III. [e] Vide Part. II. num. IV.

C A P. V.

Quid ad Opem Divinam implorandam, serviente boum epidemia, Sanctissimus Pontifex edixit.

Ecclesiastica Divisionis prærogativa.

INter præclara, atque eximia Divinæ benignitatis in Ecclesiasticas Civitates argumenta, maximum sane illud est, quod earum populis illum Deus cum imperio præfecerit, quem Summum etiam Sacrorum Antistitem esse voluerit; quique Civium vitæ, incolumitati, ac fortunis amantissime consulendo, Principis personam, partesque sustineat; & fausta omnia illis a Deo suis precibus impetrando, Pontificis Maximi munus efficiat. Si quando enim humana consilia, in eam rem instructa, ad nihilum plane reciderint, eo tunc Patrono ac deprecatore patebit aditus ad commune illud Divinæ Misericordiæ perfugium: unde multo certissima auxilii spes subministratur. Idque nostra hac ætate mirum in modum celerrima bovillæ cladis depulsione comprobatum est: cujus certe beneficii memoriam posteris studio colent, ac laudibus sempiternis. Enimvero, cum nullus luctuosissimæ calamitatis modus inveniretur, Sanctissimus Pontifex CLEMENS XI. & præsentium malorum gravitate, & imminentium acerbitate permotus, continuo ad divinam opem, ac subsidium implorandum omnium animos, & vota excitavit, probe sciens pestilentias (a) nostrorum potissimum criminum esse pœnas.

Summi Pontificis cura, & vigilantia.

Quidnam edixerit, ac ipse persequitur publicæ salutis studio.

Publica supplicatio.

Primo igitur universis hujusce Urbis Sacerdotibus per Edictum a Cardinali Cœcilio Generali Vicario promulgatum (b) præcepit, ut quotidie, dum Sacris operantur, conceptis verbis precationem ad avertebam animalium pestem, & pro quacumque necessitate alteram recitarent.

Haud ita multo post indixit solemnem supplicationem ad pridie Nonas Octobris, cui omnes Ecclesiasticos ordines interesse iussit. Quarto autem Nonas ejusdem mensis amplissimum Summi Pontificis Edictum (c) ab eodem Eminentissimo Cardinali propositum est, quo vere optimus ille Christianorum Pater Ecclesiæ Thesaurus omnibus largiebatur, uti facilius Dei pacem, ac veniam expolcerent, procurarentque; ea tamen lege, uti quos peccatorum ex animo pœniteret, quique præstituta die habendæ supplicationi interfuissent; ac postridie, & confessione criminum, & Eucharistiæ Sacramento, atque jejunio omnem animi labem eluissent; ii tantum præclarissimi hujus beneficii participes forent, quo plenissimam erratorum veniam consequerentur.

Cæterum præscripta quoque, & constituta est Litaniarum formula, atque adeo typis evulgata.

Pontifex supplicationi pedibus inclaudens adfuit: tametsi affecta

Itaque pridie Nonas Octobris Sanctissimus Pontifex, qui cæteris verbo præit, & exemplo, quamvis affecta valetudine, ab Æde Deiparæ Virginis ad Diocletiani Thermas, quam Angelorum dicunt, tum Sacro Purpuratorum Patrum

Collegio, tum cunctis Ecclesiasticorum Ordinibus de more præeuntibus, ad Liberianam Basilicam pedibus ire perrexit: quippe qui ad egregii illius Pastoris similitudinem imitationemque; compolitus, haud ullum suarum ovium causa subeundum discrimen reformidantis, privata incommoda, præsensque periculum, in quod sese fraetis debilitatisque morbo viribus commissurus erat, infra publicam salutem utilitatemque ducebat. Verum enimvero cum sese forti, magnoque animo frigido Cœlo (quod coortus pridem boreas acerrime circumflaret) objecisset, ac per humentia Perettani Viridarii ambulacra iter esset ingressus; pectoris anxietatem quæ summo mane Sanctissimum Patrem fuerat adorta, sensit ingravescentem. Neque id tamen aut invictam illius firmitatem labefactare, aut ardentissimum publicæ salutis, quo mirifice tenetur, studium inhibere potuit, quo minus, & veri Pontificis munere fungeretur, & institutam supplicationem perageret, uti Divinam in nos Misericordiam acceptissimis precibus concitaret; atque iis certe malorum remissionem acceptam referre debemus.

Sub idem tempus alia quoque precationis formula, haud ita multo post Solis occasum peragenda, cum scilicet ære campano signum dari solet, in publicum emissæ est.

At vero Sanctissimus Pontifex haud ignarus quam conspirantes in commune Christianorum omnium preces fructuosæ sint, iisque adeo tanti momenti negotium committendum ratus, pridie Idus Octobris Apostolicas (d) literas, sive Decretum per Italiam omnem, adjacentesque insulas promulgavit, quo ejusmodi rem universis Christi Cultoribus commendaret. Atque, ut facilius iidem daretur aditus ad Divinam Clementiam exorandam, Indulgentiarum thesauros liberalissime dilargitus est.

Decretum Indulgentiarum per universam Italiam evulgatum.

Similiter omnes Christi fideles per alterius Edicti (e) exemplar excitati sunt, ut Sacri Adventus tempore ad æris sonitum preces ad eundem extinguendæ pestis finem recitarent.

Hæc autem documenta, tum quod Sacra sunt, & ad divinam opem implorandam pertinent, tum quod tam graviter ac diserte, tam pie religioseque conscripta fuerunt, ut & summo Pontifice dignissima, & ad lectores erudiendos, eorumque animos ad Dei cultum, ac pietatis studium vehementer inflammandos aptissima censeamus; ideo a reliquis politico economicis Edictis sejungenda, atque hic simul exscribenda, & afferenda putavimus.

Exscribentur in calce capituli Edicta, quæ ad res Sacras pertinent, appositis Literis.

Cæterea vero eximiæ pietatis argumenta hoc in loco exhibere superledemus: partim quod in communi, frequentique usu posita sunt, & cunctis notissima, quemadmodum Litanæ, & nonnullæ aliæ preces; partim ne volumen ultra justam magnitudinem crescat.

EDI-

[a] Levit. cap. 29. v. 24. [b] Vide inferius Lit. A. [c] Vide Lit. C. [d] Vide Lit. C. [e] Vide Lit. D.

E D I C T A

Ad res Sacras pertinentia.

Edictum, quo Sacerdotes iussi sunt recitare preces pro peste animalium. Lit. A. pag. 5.
 Edictum Indulgentiarum tempore bovillæ pestis editum. Lit. B. pag. 5.
 Concessio Indulgentiarum Christifidelibus Italiæ, & Insularum adjacentium. Lit. C. pag. 7.
 Edictum ad excitandos Christifideles, ut proximi Adventus tempore ad Sacras Aedes confluant, in quibus stationes fiunt, amplioresque indulgentiæ promittuntur iis, qui consuetas preces ad sonitum campani æris recitaverint. Lit. D. pag. 8.

Lit. A.

E D I C T U M

Quo Sacerdotes iussi sunt recitare preces pro peste animalium.

GASPARO per la misericordia di Dio Vescovo di Sabina della Santa Romana Chiesa Cardinal di Carpegna della Santità di Nostro Signore Vicario Generale, &c.

LA Santità di Nostro Signore considerando quanto sia necessario d'implorare il Divino aiuto nella corrente morbosa influenza degl'Animali Bovini, che fattacisi prima vedere da lontano, e poi avvicinata, si va ora sempre più avanzando non meno nell'Agro Romano, e in Roma stessa, che in altri Luoghi dello Stato Ecclesiastico; Ordina, e comanda, che in tutte le Messe, che si celebreranno nelle Patriarcali, Basiliche, Collegiate, Parochiali, e altre Chiese tanto Secolari, quanto Regolari di quest'Alma Città si reciti da' Sacerdoti sino a nuovo ordine la Colletta, pro peste Animalium, come sta nel Messale Romano, oltre l'altra solita Colletta, pro quacunque Necessitate, quale in tanti, e sì urgenti bisogni della Christianità, e della Chiesa non può, nè deve tralasciarsi. Efforta in oltre la Santità Sua tutti gli altri Fedeli, e specialmente li Regolari dell'uno, e dell'altro sesso ad accrescere per tal cagione con ogni maggior fervore le loro devote orazioni a Sua Divina Maestà, affinchè si degni per sua infinita misericordia di liberarci da questo nuovo, e ben grave flagello. Dato dalla nostra solita Residenza questo dì 4. Settembre 1713.

G. Card. Vicario.

N. A. Canonico Cuggid Segr.

Lit. B.

E D I C T U M

Indulgentiarum tempore bovillæ pestis editum.

EDITTO, ET INDULGENZE.

GASPARO per la misericordia di Dio Vescovo di Sabina della Santa Romana Chiesa Cardinal di Carpegna della Santità di Nostro Signore Vicario Generale, &c.

Infin da quando giunsero alla Santità di Nostro Signore le prime infauste notizie, che in alcuni Luoghi dello Stato Ecclesiastico, e poi anco in Lancisi Oper. Tom. II.

Roma stessa si fosse cominciato a provare il flagello di quella morbosa influenza d'Animali specialmente Bovini, che da qualche tempo in quà, con copiosa strage de' medesimi Animali, ha miseramente afflitte, e tuttavia affligge molte altre Provincie, tanto dentro, quanto anco fuori d'Italia; non mancò la Santità Sua di prontamente accorrere a un sì urgente bisogno con tutte quelle più provide precauzioni, che dalla sua indefessa vigilanza alla pubblica salute furono giudicate necessarie; e susseguentemente non lasciò anco di accrescerle, massime in sollievo de' poveri, secondo gl'impulsi, che ne ricevette dalla sua paterna Carità verso li amatissimi suoi Sudditi, come a tutti è assai noto, e come chiaramente apparisce dalle provisioni sopra di ciò di suo ordine promulgate.

Nell'istesso tempo però, conoscendo molto bene la Santità Sua, che vana, & inutile sarebbe riuscita qualunque umana diligenza, ove prima di ogni altra cosa non si fosse fatto ricorso al Divino aiuto, mentre ben si sa non essere l'accennato flagello, che uno di quei mezzi, de' quali suole valersi il Signore Iddio per correggere insieme, e chiamare a penitenza li peccatori più contumaci, come appunto leggiamo nell'Essodo al cap. 9. avere S. D. M. praticato con Faraone, Ecce erit manus mea super Agnos tuos, & super EQUOS, & Asinos, & Camelos, & BOVES, & Oves, pestis valde gravis, non trascurò per tal ragione la Santità Sua di strettamente ingiungere, e comandare sin d'allora, che in tutte le Messe, quali si fossero celebrate nelle Patriarcali, Basiliche, Collegiate, Parochiali, & altre Chiese tanto Secolari, quanto Regolari di quest'Alma Città, si recitasse da' Sacerdoti sino a nuovo ordine la Colletta, pro peste animalium, come sta nel Messale Romano; e in oltre da tutti gli altri Fedeli, e specialmente dalli Regolari dell'uno, e dell'altro sesso, si fossero fatte ferventi orazioni a Sua Divina Maestà, affinchè si degnasse per sua infinita Clemenza di liberarci da questa nuova calamità, ancorchè giustamente meritata da' nostri peccati.

Ma perchè appunto detti nostri peccati sono quelli, che armando la Divina Giustizia contro di noi, ci ritardano gli effetti di quella misericordia, che imploriamo: e perciò continuamo tuttavia a soffrire senza intermissione i colpi di quel flagello, che ci percuote, e che quantunque gravissimo per se stesso, può nondimeno molto temersi, che sia per avere più funesti progressi, non solo per li pregiudizii, che possono risultare alla coltura de' Campi dalla mancanza degli Animali a tal'opera necessari, ma molto più per quelle più orribili sciagure, che, secondo l'esperienza più volte avute ne' passati Secoli, possono esser sequela del castigo, che presentemente proviamo. Quindi è, che la Santità Sua, acciò li fedeli con opere di pietà, e di vera penitenza possano rendersi degni di conseguire da Sua Divina Maestà il perdono delle loro colpe, e con tal mezzo abilitarsi a impetrare con le loro preghiere la cessazione di quelle calamità, che soffriamo, e la preservazione da quelle maggiori, che temiamo: nè lasciando insieme di considerare quanto siano più accette al Signore, e in conseguenza più valevoli a ottenere quel, che bramiamo, le comuni Orazioni de' medesimi Fedeli, come in occasione di somiglianti pubbliche necessità ha sempre costumato la Chiesa di praticare; Ha determinato di portarsi a tal'effetto con solenne Processione, e con l'ac-

compagnamento de' Signori Cardinali, Vescovi, Prelati, e di tutto il Clero Secolare, e Regolare di Roma, la mattina del Venerdì prossimo sei del corrente mese d' Ottobre dalla Chiesa di Santa Maria degli Angeli, dove appunto in quel giorno si celebrerà la Festa del Glorioso S. Brunone Fondatore dell'Ordine Certosino, alla Basilica di Santa Maria Maggiore; E perciò concede Indulgenza plenaria, e remissione di tutti li peccati a tutti li Fedeli dell' uno, e dell' altro sesso, che devotamente accompagneranno la detta Processione, con porgere in tal occasione a Dio le loro preghiere, come sopra, e in oltre nel giorno immediatamente seguente di Sabato digiuneranno, e veramente pentiti, e confessati li loro peccati, prenderanno riverentemente in qualsivoglia Chiesa a loro arbitrio in uno de' sudetti giorni di Venerdì, e di Sabato, ovvero anco nella Domenica immediatamente seguente il Santissimo Sacramento dell' Eucharistia, con dare a' poveri qualche elemosina, secondo che a ciascheduno suggerirà la propria divozione.

L' istessa Indulgenza acquistaranno quelli, che in alcuno delli sudetti giorni di Venerdì 6. Sabato 7. e Domenica 8. del corrente mese visiteranno la predetta Basilica di Santa Maria Maggiore, ove in detti tre giorni starà esposto l' Augustissimo Sacramento, e insieme l'altra di Santa Croce in Gierusalemme, o almeno una di esse, & ivi per qualche spazio di tempo pregaranno Sua Divina Maestà, come sopra, e similmente digiuneranno il Sabato, confessandosi, e comunicandosi in qualsivoglia Chiesa in uno de' medesimi tre giorni, e dando qualche elemosina a' poveri, come parimente si è detto.

Si compiace in oltre la Santità Sua di stendere la medesima Indulgenza a tutti quelli, che dentro la ventura Settimana adempiranno l' opere sopradette, includendovi a tal' effetto anco il giorno della Domenica immediatamente seguente, che sarà alli 15. del corrente.

Affinchè poi maggiormente si accenda, come sommamente bramiamo, la divozione de' Fedeli, e si accresca in essi la fiducia di essere essauditi con l' opportunità di quei mezzi, che alla loro pietà si propongono, non possiamo quì tralasciare di far sapere a' medesimi li particolari motivi, che si sono avuti dalla Santità Sua in presciogliere per la presente occasione le predette due Chiese di Santa Maria Maggiore, e di Santa Croce in Gierusalemme; quali sono stati, rispetto alla prima il riflettere, che essendo il Nostro Signore GIESU CRISTO il supremo Mediatore tra Dio, e gli huomini, e avendo noi bisogno per ottenere quelle grazie, che cerchiamo, di essere assistiti presso un sì gran Mediatore di qualche altra efficace mediazione, non possiamo per verità trovarne altra più potente di quella della sua Santissima Madre: Opus est enim Mediatore ad Mediatorem istum, (come scrisse San Bernardo) nec alter nobis utilior, quam MARIA; Rispetto poi all' altra Chiesa di Santa Croce in Gierusalemme, il motivo che ha avuto la Santità Sua di specialmente destinarla per essere visitata nelle correnti necessità, è stato quel, che dall' Eruditissimo, e piiissimo Cardinal Baronio si racconta ne' suoi Annali Ecclesiastici esser occorso nell' Anno del Signore trecento settantasei, nel quale essendo seguite tali, e tante calamità, che poterono far credere a San' Ambrogio esser

già vicino il fine del Secolo, e fra quelle essendosi singolarmente distinta la mortalità de' Borvi, come ne fa testimonianza l' istesso Santo Dottore, furono nondimeno miracolosamente liberati tutti quei Borvi, a quali fu applicato in fronte il Segno della Sacratissima Croce: alla vista del qual miracolo si convertirono anco alla vera Fede di Gesù Cristo moltissimi Gentili, come riferisce il medesimo Cardinal Baronio, con riportare a questo proposito li seguenti versi di un antico Poeta Cristiano, del quale fa menzione anco S. Paolino Vescovo di Nola nell' Epist. 9.

Signum, quod perhibent esse Crucis Dei,
Magnis qui colitur solus in Urbibus,
Christus, perpetui gloria Nominis,
Cujus Filius unicus.

Hoc signum mediis frontibus additum
Cunctarum Pecudum certa salus fuit.
Sic vero Deus hoc nomine præpotens
Salvator vocitatus est.

Fugit continuo sæva lues greges.
Morbis nil licuit. Si tamen hunc Deum
Exorare velis: credere sufficit.

Votum sola fides juvat.

Ricorra per tanto ciascuno con sincera fede, e con vera compunzione di cuore al Supremo Padre delle misericordie, e spera per l' intercessione della Beatissima Vergine, e in virtù del Sacrosanto Segno della Croce del nostro Salvatore di ottenere quanto chiediamo.

Di più perchè da' Fedeli si abbiano a recitare con maggior divozione per il sopradetto fine dal giorno della sudetta Festa di San Brunone sin tutto il corrente mese di Ottobre, anzi fino al primo giorno di Novembre, nel quale si celebrerà la Festa di tutti li Santi, inclusive li cinque Pater noster, e cinque Ave Maria, che tuttavia si continuano a dire ogni sera, quando a un' ora, e mezza di notte si suonano le Campanie di tutte le Chiese di Roma, la Santità Sua accresce per il tempo sudetto l' indulgenza altre volte concessuta di sette anni, e altre tante quarantene, a dieci anni, e altrettante quarantene per ogni giorno. E in oltre concede Indulgenza plenaria, e remissione di tutti li peccati per una sola volta dentro il medesimo tempo a quelli, che continuando in tutti li giorni dal detto di sei del corrente fino al primo di del futuro mese inclusive la divozione sudetta, confessati, e comunicati in uno de' medesimi giorni, & in qualsivoglia Chiesa a loro arbitrio, visiteranno le tre Basiliche di S. Giovanni in Laterano, di S. Pietro in Vaticano, e di S. Maria Maggiore almeno una volta, e anche in giorni diversi dentro il sudetto tempo, ed ivi imploreanno il Divino aiuto, come sopra, secondo la pia mente di Sua Beatitudine; quale di più permette, che durante detto tempo per il conseguimento dell' accennate Indulgenze in vece delli soliti cinque Pater noster, e altrettante Ave Maria da chi così volesse, possino recitarsi la Colletta, De Cruce; e l' altra, Pro peste Animalium, con le loro Antifone, come stanno impresse in piè del presente Editto.

Tutte, e ciascuna delle sopranominate Indulgenze concede la Santità Sua, che possino applicarsi per modo di Suffragio alle Anime del Purgatorio.

Finalmente la Santità Sua vuole, che alle Monache, Oblate, Zitelle, & altre Donne Secolari dimoranti con le debite licenze ne' Monasterii, Conservatorii, & altri simili Luoghi pii approvati di questa Città

Città, come anco alli Regolari chiusi in perpetua clausura, & a tutti gl'altri fedeli dell'uno, e dell'altro sesso, che ritenuti nelle Carceri, o impediti da infermità corporale, o da qualunque altro impedimento, dopo essersi confessati, e comunicati non potranno visitare le Chiese, come sopra destinate, o adempire alcun'altra delle opere ingiunte per il conseguimento delle sudette Indulgenze, possa farsene loro la commutazione da' Confessori da Noi approvati in altre opere di pietà, che essi siano capaci di adempire.

Esortiamo però tutti ad intraprendere con vero spirito, e con tutte le necessarie disposizioni di queste Sante opere, fidandosi della parola di Dio, che non può fallire, Invoca me in die tribulationis, eruam te, & honorificabis me. Così sia. Dato in Roma dalla nostra solita Residenza questo dì 4. Ottobre 1713.

G. Card. Vicario.

N. A. Canonico Cuggiò Segretario.

ORAZIONI DA RECITARSI.

DE CRUCE.

Antiph. Per signum Crucis de inimicis nostris libera nos Deus noster.

℣. Salva nos Chr. Salvator per virtutem Crucis.

℞. Qui salvasti Petrum in mari, miserere nobis.

O R E M V S

Perpetua nos, quæsumus Domine, pace custodi; quos per Lignum Sanctæ Crucis redimere dignatus es.

PRO PESTE ANIMALIUM.

Antiph. Homines, & jumenta salvabis Domine: quemadmodum multiplicasti misericordiam tuam Deus:

℣. Aperis tu manum tuam.

℞. Et imple omne animal benedictione.

O R E M V S

DEVS, qui laboribus hominum, etiam de mutis animalibus solatia subrogasti, supplices te rogamus, ut sine quibus non alitur humana conditio, nostris facias usibus non perire. Per Dominum Nostrium Jesum Christum &c.

Lit. C.

SS. MI D.N.D CLEMENTIS

DIVINA PROVIDENTIA PAPÆ XI.

Concessio Indulgentiarum Christifidelibus Italiæ, & Insularum adjacentium, Divinam opem pro præservazione, seu liberatione a grassante in præsens Epidemica Animalium lue implorantibus.

CLEMENS PAPA XI.

AD FUTURAM REI MEMORIAM.

Inter diuturnas, ac sane gravissimas, quibus ab eo propemodum die, quo humilitatem nostram ad Supremi Apostolatus fastigium evocarit Altissimus, undequaque premimur, Christianæ Reipublicæ calamitates, ea novissime, quæ Deus visitare Nos voluit ærumna, dira scilicet Animalium, ac præser-

tim Boum Epidemica lue, paternæ nostræ Charitatis studio vehementer commoti, ad Supremum misericordiarum Patrem, illum scilicet, qui laboribus hominum, etiam de mutis Animalibus solatia subrogavit, toto corde clamavimus; & adhuc elata magis voce clamare non cessamus, ut sine quibus non alitur humana conditio, nostris faciat usibus non perire. Indignis idcirco nuperrime publicis precibus, Christifideles in Alma Urbe nostra, quam manus Domini tetigit, ac etiamnum graviter tangit, degentes ad iram Dei, quæ peccatis hominum assidue laceßitur, per salutaris penitentiæ lamenta, ac jejunia, & elemosynas, sinceræque, & unanimes obsecrationes, atque orationes placandam, Spiritualium gratiarum, quarum dispensationem fidei nostræ commisit Divina dignatio, elargitione excitare studuimus, Id ipsum vero nunc ut & reliqui etiam Christifideles Italiæ universæ, & Insularum illi adjacentium, quippe qui ejusmodi flagelli, aut metu anguntur, aut sensu affligantur, scissis per æram penitentiam cordibus, ac auctis per jejuniorum labores, & elemosynarum largitiones viribus orationis facere conituntur, eos omnes, & singulos paterne adhortandos, & monendos, eorumque pietatem erogatis itidem Cælestium gratiarum thesauris incitandam, atque fovendam esse arbitramur. Itaq; Venerabilibus Fratribus, Patriarchis, Archiepiscopis, & Episcopis, aliisque Ecclesiarum Prælati, & ordinariis Civitatum, & Diocesium, Oppidorum, Terrarum, & Locorum universæ Italiæ, & Insularum ei adjacentium hujusmodi, seu eorum Vicariis in Spiritualibus Generalibus per præsentem committimus, & mandamus, ut statim atq; ipsarum præsentium Literarum transumptæ, seu exempla, etiam impressa ad eos pervenerint, Processiones in suis respectivè Civitatibus, Oppidis, Terris, & Locis instituant, publicasq; preces pro illorum a flagello prædicto præservazione, ac liberatione respectivè indicant; Nos enim omnibus, & singulis utriusq; sexus Christifidelibus vere penitentibus, & confessis, ac Sacra Communione resectis, qui Processionibus hujusmodi respectivè interfuerint, vel Ecclesias, aqua, & ad quam aliqua Processio hujusmodi fiet, eodem, vel aliquot ex septem subsequentibus diebus devote visitaverint, ibique Divinum Auxilium (ut præmittitur) imploraverint, ac insuper peracto unius diei jejunio Ecclesiastico, aliquam Elemosynam, prout unicuique suggeret devotio, pauperibus erogaverint, plenariam omnium peccatorum suorum Indulgentiam, & remissionem per unumquemque Christifidelem semel tantum lucrificandam, misericorditer in Domino concedimus. Præterea iisdem Christifidelibus, qui recitationi Litaniarum Omnium Sanctorum, cum Collectis, & precibus consuetis in aliqua ex Ecclesiis Civitatum, Oppidorum, Terrarum, & Locorum prædictorum per memoratos Locorum Ordinarios respectivè designandis, mense a die publicationis earundem præsentium computando durante dumtaxat, itidem devote interfuerint, ibique, ut supra dictum est, oraverint, quocumque die interim id egerint, decem annos, & totidem quadragenas de injunctis eis, seu per eos quomodolibet debitis penitentiis in forma Ecclesiæ consueta relaxamus, necnon, ut omnes, & singulæ Indulgentiæ, seu peccatorum remissiones, & penitentiæ relaxationes prædictæ Animabus fidelium, quæ Deo in claritate conjunctæ ab hac luce migraverint, per modum suffra-

gii applicari possint, concedimus pariter, & indulgemus. Caterum Regularibus utriusque sexus in perpetua clausura viventibus, necnon aliis Christifidelibus quibuscumque in carcere existentibus, vel aliqua corporis infirmitate, seu aliquo quocumque impedimento detentis, qui supra expressa, vel eorum aliqua prestare nequiverint, ut illa Confessarius ex iam approbatis a Locorum Ordinariis ante presentium publicationem, seu approbandis, eis in alia pietatis opera commutare, vel in aliud proximum tempus differre, eaque injungere possit, quæ ipsi penitentes adimplere poterint, similiter indulgemus. Volumus autem, ut earumdem presentium Literarum transumptis, seu exemplis, etiam impressis, manu alicujus Notarii publici subscriptis, & Sigillo Personæ in Ecclesiastica Dignitate constitutæ munitis, eadem prorsus fides habeatur, quæ haberetur ipsis presentibus, si exhibite forent, vel ostense. Datum Romæ apud Sanctam Mariam Majorem sub Annulo Piscatoris die XIV. Octobris MDCCXIII, Pontificatus Nostri Anno decimotertio.

F. Oliverius

Anno a Nativitate D. N. JESU Christi millesimo septingentesimo decimotertio, indictione sexta, die vero decimaquarta Octobris, Pontificatus SS. in Christo Parris, & D. N. D. Clementis divina providentia Papæ XI. Anno ejus decimotertio, supradictæ Literæ Apostolicæ affixæ, & publicatæ fuerunt ad valvas Basilicæ SS. Apostolorum Petri, & Pauli, Cancellariæ Apostolicæ, in Monte Citatorio, in Acie Campi Floræ, ac in aliis locis solitis, & consuetis Urbis per me Andreæ Grecum Apost. Curl.

Laurentius Christallinus Pro-Mag. Curs.

Lit. D.

EDICTUM

Ad excitandos Christifideles ut proximi Adventus tempore ad Sacras Ædes confluant, in quibus Stationes fiunt, amplioresque Indulgentiæ promittuntur iis, qui consuetas preces ad sonitum campanarum aris recitaverint.

EDITTO

Per eccitare li Fedeli a concorrere alle Stazioni in tempo del prossimo Avvento, con accrescimento d'indulgenze per quelli, che durante detto tempo reciteranno ogni sera le Preci prescritte al solito suono delle Campanæ.

GASPARO per la misericordia di Dio Vescovo di Sabina della S. R. C. Cardinal di Carpegna della Santità di Nostro Signore Vicario Generale &c.

BEn sapendosi quanto l'antico costume delle Sacre Stazioni fosse valevole a destare veri sensi di pietà negli animi de' Fedeli di quest' Alma Città di Roma, mentre in quelle concorrendo li Christiani a venerare i gloriosi Sepolcri de' Santi Apostoli, e le celebrate memorie di tanti fortissimi Martiri di Gesù Christo, con Inni, e con Cantici lodavano divo-

tamente il Signore, e co' salutevoli Sacrificii dell' Osta Immacolata si conciliavano la Divina Misericordia; E all' incontro pur troppo vedendosi quanto presentemente sia diminuita, e raffreddata la frequenza delle sudette Stazioni, e massime di quelle, che si celebrano in tempo dell' Avvento, che pure è tempo accettabile, come ripieno di Sacri Misterii, e come santamente istituito dalla Chiesa per prepararci a degnamente solennizzare la memoria della Nascita del Nostro Salvatore; Quindi è, che la Santità di Nostro Signore, per ravvivare, come altre volte ha procurato di fare, in tempi sì calamitosi, e ne quali abbiamo tanto bisogno di ricorrere al Divino ajuto, l' osservanza d' un sì pio, e lodevole Istituto, a Noi tramandato da' primi Secoli della Chiesa, e sommamente commendato dall' esempio di tanti Santissimi Pontefici, esorta con tutta l' efficacia maggiore del suo Spirito tutti li Fedeli dell' uno e dell' altro sesso a voler concorrere con divota, e modesta frequenza alle Sante Stazioni del prossimo Avvento del Signore nelle Chiese solite, che per maggior comodo de' medesimi Fedeli si specificaranno in piè del presente editto, per ivi acquistare le antiche Indulgenze Stazionali, e a tale effetto porgervi fervorose preghiere a S. D. M. per implorare dalla sua infinita Clemenza non solo la cessazione delle calamità, che ci affliggono, e fra quelle dell' epidemica influenza negli Animali, specialmente Bovini, che con tanto danno de' privati, e del pubblico tuttavvia continua; ma anche la preservazione da altri più gravi castighi, che per le nostre colpe potiamo giustamente temere. Affinchè poi le loro Orazioni si rendino grate, & accette al Signore Iddio, e possano meritare essere da lui essaudite, ricorda a tutti, che le accompagnino con opere di vera, e sincera penitenza, quale sola può aver forza di torre di mano alla Divina Giustizia quei flagelli co' quali ci percuote; riducendo perciò alla memoria di ciascheduno l' avvertimento dato già da S. Gregorio, Ut ad aures Dei viam precibus faciamus, vigilantius studendum est, ut voces actibus adjuventur: nam inanis fit oratio, ubi prava est actio.

In oltre, acciò durante il sudetto tempo dell' Avvento sino alla Festa prossima dell' Epifania, inclusive, si abbiano da' fedeli a recitare con maggior divozione per li fini sudetti li cinque Pater Noster, e cinque Ave Maria, che presentemente continuano a dirsi ogni sera, quando a un' ora, e mezza di notte si suonano le Campanæ di tutte le Chiese di Roma; La Santità Sua accresce per il tempo sudetto l' Indulgenza altre volte concessa di sette anni, & altrettante Quarantene, a dieci anni, & altrettante Quarantene per ogni giorno, purchè alla recita dell' sudetti cinque Pater Noster, e cinque Ave Maria si aggiungano durante detto tempo anche cinque Gloria Patri &c.; E di più concede Indulgenza Plenaria, e remissione di tutti li peccati per una sol volta dentro il medesimo tempo a quelli, che continuando la divozione sudetta in tutti li giorni, che decorreranno dalla prima Domenica dell' Avvento sino alla sudetta festa dell' Epifania inclusive, e che confessati, e comunicati in uno de' medesimi giorni, & in qualsivoglia Chiesa a loro arbitrio, visiteranno una delle tre Basiliche di S. Giovanni Laterano, di S. Pietro in Vaticano e di S. Maria Maggiore almeno una volta dentro il sudetto tempo, & ivi divo-

divotamente imploreranno il Divino aiuto per li bisogni di sopra espressi, secondo la pia mente di Sua Beatitudine.

Questa medesima Indulgenza Plenaria, oltre le sudette Stazionali, conseguiranno anche le Monache, Oblate, e le Educande, e Secolari, che con licenza della Santa Sede dimorano ne' Monasterii, e Conservatorii approvati di quest'Alma Città, se confes-

sate, e communicate visiteranno nel sudetto tempo le loro Chiese, o Oratorii, & ivi pregheranno, come sopra.

Effortiamo però tutti ad approfittarsi de' paterni, e salutari ricordi della Santità Sua, & a non trascurare l'acquisto di sì abbondanti tesori spirituali. Datum Romæ ex Aedibus nostris hac die prima Decembris 1713.

Chiese, dove sono le Stazioni in tempo dell'Avvento fino all'Epifania.

Santa Maria Maggiore.
Santa Croce in Gerusalemme
San Pietro
Santa Maria Maggiore
Santi Apostoli
San Pietro
Santa Maria Maggiore al Presepio.
Sant' Anastasia
Santa Maria Maggiore.
San Stefano nel Monte Cielo, detto S. Stefano Rotondo
Santa Maria Maggiore
San Paolo
S. Maria in Trastevere
San Pietro.

Domenica Prima.
Domenica Seconda.
Domenica Terza.
Mercordì delle 4. Tem.
Venerdì delle 4. Temp.
Sabbato delle 4. Temp.
La Vigilia, e notte della Natività del Signore.
La Messa in Aurora.
Giorno della Natività.
San Stefano.

San Giovanni.
Santi Innocenti.
Circoncisione del Sign.
Epifania.

G. Card. Vicario.

N. A. Canonico Cuggiò Segr.

C A P. VI.

Provisum, ne ullo modo carnes insectorum boum, sed optime tantum; ac salubres venales prostant.

Carnes brutorum que aut immunda, aut male affecta sunt, valitudine officiant.

NE cui dubium sit carnes brutorum, quæ vel per se impura, atque immunda sunt, vel propter ægrotudines male affecta, hominum valitudini, vitæque vehementer officere: satis id exploratum fore arbitramur, si inter cætera Dei Optimi Maximi præcepta, quæ electo abs se populo dedit, illud etiam adnumerari demonstramus, quod in sedulo ciborum, carniūque delectu versatur. Ait autem Deuteronom. 14. v.

Deuteronomii præcepto id comprobatur.

11. Omnes aves mundas comedite, immundas ne comedatis, & v. 21. Quidquid autem morticinum est, ne comedatis. Tantus porro fuit Summi Creatoris in humanum genus, quod suis ipse manibus finxerat, amor, tantumque, ne dissolveretur, ac periret, studium, ut illos a fracescentibus quoquo modo carnis abstinere voluerint. Quanto igitur majori diligentia eorum animalium carnes vitare debemus, quæ non suapte sponte, naturalive morbo, sed ob contractam pestiferam luem certo sunt interitura? Merito igitur Eminentissimi Sacra Consultæ Patres postquam explorandarum, probandarumque carniū curam idoneis, peritisque hominibus imposuissent, Summi Pontificis iussu laniis omnibus tam Romæ, quam in cæteris urbibus edixerunt, ut probatos a Chirurgis boves, vitulos, bubalos, iidem inspectantibus, in grandia frustra dividerent; quorum singulis certum signum ignito metallo imprimendum foret, quod testimonio esset emporiis innoxias sibi; ac saluberrimas carnes

offerri. Eam itaque notam extremis partibus inustam ad finem usque servandam incolumem; quousque scilicet frustum illud concisum distraheretur: ita ut ne tantillum quidem carnis vendi posset, nisi publica veluti fide, atque auctoritate comprobatum. Interdictum præterea, ne quis e morbidarum pecudum carnis salitis, fumoque duratis, ac minutatim concisis lucanicas, farcimina, aut fassamenta conficeret; quique dicto audiens non fuisset, pro cuiusque merito constitutis in Edicto (a) pœnis mulcetur. Hoc autem suppliciorum metu coercendi omnes fuerunt, uti publica salus tutissimis undique custodiis muniretur.

Vetitum est ne e morbidis carnis lucanice, aut fassamenta fierent.

C A P. VII.

Novis rationibus comprobatur tutiori consilio nos Romæ usos fuisse, prohibendo esum carniū, & detractionem ab infectis bobus pellium, adipis, & sevi: occurritur etiam quorundam objectionibus.

QUoniam qui Magistratus gerunt, ita populo, rebusque publicis præesse debent, ut recta semper, atque utilia pro temporum ratione studeant præscribere: merito propterea suam nunc desiderat animadversionem, quod Eminentissimi Patres severe iusserint, carnes ægrotantium boum omnino a macellis arceri; neque pel es, adipem, aut sebum ab emortuis detrahi: rebus enim utrinque accuratissime perpensis, longe sane publicam securitatem cuius privatorum commodo præferendam duxerunt. Nam licet non defuerint qui contenderent eas carnes sine ullo humanæ valetudinis metu usurpari posse;

Magistratus publicæ securitati consilio debeat.

Carnes, ceria, ac sebum morbosæ

(a) Vide Parr. II. Edictum num. X.

vum pec-
dum bu-
mana pe-
stilentia
metu in-
ferdiſta
ſunt.

Ex unius
generis
anima-
lium peſti-
lencia al-
terius ſub-
naſci po-
teſt.

Quibus
conditio-
nibus ſuſ-
pectos con-
tagionis
boves ad
publicum
uſum ma-
ſtare per-
miſſum ſit.

Medico-
rum axio-
ma de ali-
mentis.

Quibus-
nam ejuſ-
modi car-
nes no-
ceant, qui-
bus ſecus.

poſſe; immo alicubi impune adhibitas fuiſſe; pelles itidem, adipem ſevumque ſubjectorum utilitati in tanta armentorum clade opportune ſuccurriſſe; ac proinde inſtare, ne ſenſim magna inducta & carniū, & coriorum, & ſevi penuria, præſentibus malis pejora in poſterum adderentur: nihilominus, cum Ampliſſimo- rum Patrum animis obverſarentur teſtimonia tum apud Priſcos de bovillâ peſte in humanam tandem verrente, tum apud æquales noſtros, qui ſparſim per Italiam poſt integros annos non- dum ab ejuſmodi bovillo contagio vindicare ſe poſſunt; rationi magis conſentaneum putave- runt imperare, ne quis aut affectorum anima- lium carnes menſis apponere, aut pelles, vel adipem ab iſdem auferre auderet.

Porro me non latet veneficum bovillâ, pe- ſtis principium, animatum ſit, vel inanime, re- ſta ac proxime in boves dumtaxat vim ſuam exercere; reliqua vero animalia, atque homines ipſos intactos relinquere: hoc enim peculiare habent ſingulares vegetabilium, animalium, at- que ipſorum etiam hominum ſpecies, ut non a quolibet, ſed a præcipuo veneno plerumque læ- dantur: quod ſit, uti peſtes nunquam in omnia ſim- ul viventia ſævitiā ſuam exercuerint. Satis tamen perſpectum habeo, remote atque oblique ab unius generis peſtilencia alteram ſuboleſcere poſſe, tandemque mala hominibus importari: quod facilius accideret, quotieſcunque circum- ſuſus aer putore cadaverum labefactaretur, vel eſu contaminatarum carniū humana etiam corpora paulatim magis, magiſque polluerentur; & licet ſubinde homines non eadem mali ſpecie, qua boves cum oris, fauciumque ulceribus ad interitum urgentur, ſed longe diverſa ægrotatu- ri eſſent; hoc parum refert, modo ipſi quoque morbo plectendi ſint: negotium enim vero non hic ad dialecticā, ſed ad phyſicā pertinens agita- mus.

Et quidem ideo Eminentiffimi Patres per- moti ſunt, ut vetarent eſum carniū illorum boum, quos certo conſtaret feбри correptos, ta- boque jam inquinatos fuiſſe: (nam de iis, qui ſo- la ſuſpicionē notati eſſent, tacitam lanionibus ma- ctandi facultatem impertiti ſunt; modo ne- que nigror in carni- bus, neque abſceſſus in viſce- ribus a delectis inſpectoribus animadverte- rentur) quia ſatis conſtat quidquid a nobis in eſ- cam aſſumitur, ſuam indolem non exuere; ſed uſque ad permutationem in ſanguinem utcu- que ſervare: unde ortum eſt recentiorum Medi- corum axioma. *Quale eſt alimentum, talis eſt chy- lus; qualis chylus, talis ſanguis; qualis tandem ſanguis, tales ſunt ſpiritus.* Si itaque boum caro, quæ non tantummodo ad ſpontaneam fracedinē proclivis, ſed peculiari lue, ac peſtilenti feбри conſecta eſt, comedatur, jam non poterit puti- dum ſulphur ac morbidos ſuos ſales in ſtomā- chum, atque per lacteas venas, & Pecqueti du- ctum in ſanguinea vafa non importare: quæ ſa- ne particulæ, tametſi robuſta, & magnis exerci- tationibus aſſueta corpora raro contaminent, quia e veſtigio per ſudorem ſolent eliminari; delicatos tamen, ſtudiis- que deditos (cujusmodi in Urbe ſunt plurimi) magnopere lædere valent:

quod certe reſpexiſſe viſus eſt Joannes Baptiſta Sidonius cum Tract. 8. ſuorum Miſcellaneorum ſcriptum nobis reliquit: *Carnibus boum contagio peremptorum veſci abſque contagionis periculo poſ- ſunt homines, ſed* (notentur verba, quæ ſubne- ctuntur) *pro ſalutis tutela melius eſt abſtinere.* Ju- re itaque nos abſtinuimus; neque culpandi cer- te erimus, quod tutiorem viam ſequuti ſimus. Laudamus propterea Clariffimum Langium Epiſt. Med. 68. & 79. qui, quanquam aſſerat per vim ignis diſſilari, atque evaneſcere vene- num, nihilominus arbitratur ex taliū carniū eſu homines facile ad morbos diſponi.

Sed multis non eſt opus rationibus, ubi hy- potheſim experimenta confirmant. Etenim non tantum legimus Venetiis, ac Patavii pul- los, qui fæces, vel interanea infectorum boum devoraſſent, cum alvi fluxu interiſſe; ſed nos etiam Romæ vidimus nonnullos propter ejuſ- modi carniū uſum diarrhæa, febrigue corre- ptos: & qui hoc forſitan impune tentarunt, ii quidem robuſti, ſummique artuum laboribus exerciti fuere. Neque autem quod clam, atque indiligenter factum fuit, impudenter, incaute- que publico decreto permittendum eſt.

Neque interim graſſante bovillâ peſte car- niū raritate in Urbe laboravimus. Nam ad multitudinem ſaturandam cum boves plane in- columes, & ſani ex provincia Umbriz, quam labes hæc non tetigerat, paſſim venerunt; tum vel maxime ingens, quæ per id tempus agno- rum, vervecumque viſ ſuperis benigne faventi- bus adoleverat, non tantum ſufficit, ſed abun- davit: divitum vero menſas ubertas omnis ge- neris pullorum, & volatiliū extruebat: ita ut per id temporis nullas plane noſtrorum Civium penuriam carniū ſenſerit.

Similiter prudens timor ſecit, ut publico Ediſto cautum fuerit, ne pelles, aut ſevum a boum cadaveribus demerentur. Nam nulla forſitan pars in affecto bove reperitur, quæ ſuæ ſemina peſtis tenacius retinear, & qua- quaverſum ſpargere poſſit, quam cutis, ad quam in iis, qui aliquando convaleſcunt, morbida cauſa compelli ſolet. Præterea, cum ad detrahendam pellem, & ſevum colliquan- dum non parum temporis inſumendum ſit; majora ſemper, ac deteriora effluvia per aerem ſpargentur, quam ſi, non exuto corio, omnique prætermiſſo adipe, ſtatim contumu- lentur. Itaque ad aerem purum integrumque ſervandum plus certe conducet a degluben- diſ bobus abſtinere, quam per avaritiā in- quinandi aeris periculum incurrere; præſer- tim in Agro Romano, in quo, cum Auſtri- nis ventis ſit objectus, cadavera citius, ac de- terius quam alibi corrumpuntur, eorumque fæcor ad Urbem citiſſime permanare conſuevit.

Momentum vero maximum ad negandam in Latio facultatem deripiendi boum pelles addidit, quod paucis in locis, ubi ejuſmodi animalia intereunt, coria detergeri, & con- diri poſſunt; ſed per longiſſima plerumque itinera ad paratas officinas deferenda ſint: unde malignum, ac peſtilens inquinamentum facile huc illuc ad regiones contagione adhuc

Exempla,
quibus hæc
interdictio
confirmatur.

Carniū
copia ſe-
vientē ad-
huc peſti-
lencia.

Pelles ac
ſevum de-
trahi veti-
tum eſt.
Qua de
cauſa id
factum ſit.

Agro Ro-

nus in Ae-
guens ob
desides a-
quas.

intactas propagaretur. Non enim Romanus Agre, propter aeris a desidibus aquis inclementiam oppidorum, ut saltem vicorum frequentia donatur, in quibus diligenter armenta custodiri, atque adeo artifices, & officinae praesto esse queant, cum & morientium pecudum numerus, & Caeli insalubritas pastores maxime urgeat, interdum etiam perdat. Quamobrem summa cum hominum, tum aedificiorum infrequentia in causa est, ut majori diligentia apud nos utendum sit, quam apud Transpadanos; qui, cum sparsim frequentissimos vicos habeant, in agris, coriarias etiam officinas ubique locorum construere possunt, ac laniones ea lege conducere, ut ab aliis armentis, quinimo a bobus eodem in armento nondum infectis, quam diligentissime caveant. Non enim dubitamus, quin lixivium ex viva calce paratum, & pulvis myrti, & soda, quibus pelles absterguntur, & condiuntur, pestiferum miasma possint corrigere. Jure igitur, ac merito placuit Eminentissimis Patribus in re admodum periculosa certam viam inire: cum in pestilentiae negotio tutiorem semper, non vero probabilem duntaxat sententiam, & prodere, & sequi teneamur. Scribant vero, ac sentiant alii quidquid volunt, qui magnam boum iacturam solo coriorum luccello rependi posse putant: etenim nos Latinis ingenti lucro stetit gratulamur, quod horribilia mala ejusmodi legum severitate valuerint evitare. Nusquam enim citius, quam in Agro Romano, atque etiam in Latio, ubi religiosissime ejusmodi mandatis obtemperatum est, bovum pestis defaevit.

In ejusmodi
diverbus
tutior sen-
tentia tenenda est.

C A P. VIII.

Cadavera severissime significari jubentur: eorundem sepeliendorum, aut cremandorum curatio ad Illustrissimum Praesulem Imperialem a Summo Pontifice desertur. Ratio, & modus certis regulis statuitur.

Insepulta, putidaque animalium cadavera viventibus noxam inferunt. Exemplis ad confirmatur.

Neminem esse arbitror, qui ignoret insepultis, corruptisque putore animalium cadaveribus perpetuo caelum contaminari; atque inde morbidam vim, in hominum corpora illapsam, longe majorem vastitatem asferre. Quod facile hercle foret exemplis ex omni pene memoria repetitis ostendere; sed pauca tantum seligam, ne longius evagetur oratio. Ac primo quidem in exercitu Pompeii Magni apud Apolloniam pestis exorta est ob putida equorum corpora; cujus luculentam sane descriptionem, ac poeticis luminibus collustratam vide sis apud Lucanum (a). Ac similis prope clades sub Constantini Magni dominatu populos divexit ob insepulta eo bello cadavera, cujus meminit Ammian. Marcellinus (b). Nec prorsus alia de causa cum Carolus V. (c) rerum potiretur, Papiæ primo coorta, in alia deinde loca pervasit pestilentia; quorum eventuum exempla, si plura cupis, habebis apud Eminentissimum Gastaldum (d). Quod si autem ipsa mistorum, sed viventium adhuc omnis

generis animalium in Urbem accepta colluvies, tetro atque insolito odore contagionem parit; qualis ea, quæ Coss. (e) L. Æbutio Helva, P. Servilio Prisco, V. C. anno CCXCI. Romanas opes afflixit; quid fluentium cadaverum tabem, ac saniem effecturam existimandum est? Sane hoc tempore Romam perlatum est Pisauri contigisse, ut relicto, & computrescente juxta viam insepulto bovis cadavere, ob maligni halitus copiam inde effluentem, praeteriens viator subito fuerit exanimatus.

Eam itaque ob rem hac tempestate, ne latius malum serperet, confectæ morbo animantes, quemadmodum Edicto (f) Eminentissimi Cardinalis Paulatii 23. Augusti 1713. fuerat imperatum, partim Sacrae Consultationi, partim Abundantiae Praefecto Illustrissimo Ghezio, renunciabantur, qui potissimum inferendas statim humo, obruendasque curabat. Verum, ubi lues increbrescere, ac morientium pecudum numerus in dies augeri cepit: ita ut quam plurimæ aut in Agris desertæ jacerent, aut parum alte desolata tellure humarentur, Sanctissimus Pontifex, cujus providentiam, vigilantiamque pro merito nullus unquam predicabit, elegit ad id munus Illustrissimum Praesulem Julium Imperialem, cui pro Ædilis officio, quod summa cum laude gerebat, negotium istud incumbere putaverat: nam illius curationis est vicorum, publicarumque viarum purgatio, atque mundities.

Primum itaque vivæ vocis oraculo XIV. Kal. Octobris huic Praefuli peculiariter in mandatis dedit, ut ne quid omitteret, quod huic malo avertendo utile existimaret: mox vero, quo majori auctoritate eidem negotio curam adhiberet, Apostolico diplomate, quod Chirographum appellant, firmissime munivit VIII. Kal. ejusdem mensis. Chirographi autem formulam in calce hujus Capituli exhibemus.

Statim igitur Vir Amplissimus, Summi Pontificis jussis obtemperans, ad id consilium perficiendum, in quo prora, & puppis publicæ salutis posita esset; vias omnes iniit, quas tempus ac necessitas postulare videbantur. Quapropter ad Praefectos Oppidorum, quæ in Romanæ Urbis territorio, & quæ longius universo in Latio sita sunt, literas dedit, ut omni opera, atque studio pollutas eo morbo pecudes, aut certe suspitioni obnoxias præcaverent, quo ne unquam illic pedem inferrent: ac si quæ irrepsissent, actutum segregari; & tandem peremptas humo defodi, quanta maxima fieri posset accuratione, juberent; quarum summam septeno quoque die ad se perferri studerent.

Præterea non paucos ei negotio curatores præfecit, quos pro re nata mittebat in oppida, jubebatque extinctarum pecudum explorare numerum, an ne omnino cum peculiaribus fumis conveniret; ac diligenter inspicere, num alie cadavera sepulta forent; an integre flammis absumpta; num scrobes rerum halitum expirarent; ac præcipue si quæ insepulta, nec penitus desolata invenissent, altius inferri, obruique imperarent: tum quotidie, aut si longius iter confi-

Quo patio
provisum
fuerit, ut
mortuæ a-
nimantes
significa-
rentur se-
peliendi.

Praesul
Imperialis
a Sanctissi-
mo Pontifice
huic negotio
praefectus
cum
facultati-
bus Com-
missarii
Generalis.

Exscribitur
Chiro-
graphum
in calce
capituli.

Studium
adhibendum
ne pestis
augeretur.

Ne insepulta
cadavera ve-
linqueantur.

Curatores
ei negotio
praefecti,
qui singula
diligenter
inspici-
cerent.

[a] Pharsal. lib. 6. [b] Lib. 19. [c] Gratiol. in Catal. de Peste. [d] De avertenda, & proflig. peste Lib. 3. [f] Vide Part. II. Edict. num. III.

conficiendum esset, bis septeno quoque die ad se comperta, atque observata referrent.

Summi Pontificis munificentia pauperum inopiam ad tumulandos boves sublevavit.

Sanctissimus vero Pater, dum interea singula secum reputaret, in eam cogitationem venit, non paucos scilicet tenuioris fortunæ homines esse, aut qui pecoribus amissis, atque adeo re familiari ad egestatem redacti forent: quorum hercle facultates, si quas haberent, necessariis ad foveas, & calcem sumptibus subsistere plane non possent. Horum igitur fortunas commiseratus singulari admodum, atque inaudita benignitate statuit eorundem inopiam sublevare. Quaniobrem Illustris. Viro, quem ejus muneris curatione dignatus fuerat, continuo mandavit, ut ad pauperum boves sepeliendos reservatam eo consilio pecuniam impenderet; ita ut miseris nihil oneris prorsus incumberet, præterquam ut pereuntes tantum pecudes illico nunciarent. Ea sane beneficentia, quo inusitatior (novum quippe ad exemplum instituta) eo majorem ubique gentium admirationem, amplioremque gloriam promeretur. Enimvero nihil unquam ejusmodi aut in Ecclesiastica ditione, aut apud exterarum nationes hæcenus factitatum accepimus, apud quas privati homines non solum impensas omnes, verum & curationibus quoque stipendia suppeditare coacti sunt.

Ratio sepeliendum cadaverum statuitur.

Quocirca Vir Illustrissimus eximiam Summi Pontificis Clementiam, humanitatemque publico omnibus Edicto (a) testatam voluit, quod 30. Septembris 1713. promulgavit: in quo præter cætera subtilius sepeliendi pecoris modum, rationemque persequitur. Nam primo quidem cadavera in quatuor partes dividi, aut saltem media diffindi jubet, uti calcis vis undique interiores partes penetret, atque perurat. Deinde vero in scrobem denuum pedum altitudinis, & a publica via remotam inferri: postremo calce obrui, ac terram aggerari. Quod si calcis inopia fuisset, duodennum pedum scrobes effodiendas statuit, aggestamque humum fistucis, aut malis undique comprimendam.

Tum etiam concremandorum.

Cæterum potestas data est urendi corpora, ubi id commodè fieri possit; modo ne rogum struant propius Urbem decem passuum millibus, tribus vero pagos, atque Oppida; queis nullus scilicet saltus, aut mons prætendatur; quorum si quis objectus sit, nihil causæ esse, cur longius ignem accendant. Nostra autem ea in re monita, ac præcepta servata sunt, quæ sæpius Illustrissimo Banchemo Sacre Congregationi communicanda tradidimus: Enimvero in Latio erant olim loca parallelogramma rectangula, alto, crassoque pariete protecta, quæ ab usu Ustrina appellabantur: in iis enim cadavera cremari solebant.

Olim appositæ leges cremari cadavera intra XV. ab Urbe lap. prohibebantur.

Quod nequis intra XV. ab Urbe lapidem faceret, Augustus lege apposita apud Dionem lib. 48. statuit. Atque hinc legimus apud Gruterum p. DCLVI. 3. DCCLV. 4. & MXLIV. 7. 8. ex antiquis inscriptionibus non licuisse Ustrina monumentis applicare: immo vero pœna constituta erat, ut ex Fabretto suarum Inscription. cap. 3. n. 608. pag. 230. colligere est.

Ne mortui boves ali-

Severe insuper, graviterque Illustrissimus Imperialis interdixit, ne quis eadem cadavera in fos-

sas, aut paludes, aut Tiberim, aut stagna projiceret, jussitque mortuos boves indicari, ac vicinos quosque acerbissimis comminationibus coegit, insepulta cadavera incuria Dominorum vestigare; quod ni facerent, Ecclesiastici quidem ad remigum ordinem traducerentur, reliqui vero pœnas morte dependerent.

*ubi infecti velin-
queantur,
minis, pœ-
nisque pro-
visum.*

Inter hæc quidquid pecudum in agro Romano, finitimisque locis interibat, ad eundem Illustrissimum Præsidem ab armentorum Dominis, aut Oppidorum Præfectis, aut Curatoribus, quibus id muneris impositum erat, referebatur; ac bis singulis hebdomadibus, coacto apud Illustrissimum Præsulem Banchemum conventu, ipsemet Amplissimus Præses mortuarum pecudum numerum, & Dominos, ac loca docebat: quarum summam in album relatum non solum universam Sacre Consultæ; verum etiam, qua parte carniū penuriam tangere poterat, altitium Abundantiæ, qua vero ad agricolarum boum jacturam pertinebat, Annonæ Præfectis mittere consueverat, ut quisque pro tempore ad publicam utilitatem consilia sua, & cogitationes posset intendere. Præ cæteris vero ad Sanctissimum Patrem statis diebus hæc omnia, Dominicis scilicet, ac Mercurii quam diligentissime deferbantur.

Mortuæ pecudes ad Illustriss. Præsidentem referendæ.

Sæviente tamen lue, atque in dies ingravescente, passim cadavera in fossas, & stagna, ac in Tiberim dejici, quo sumptibus parceretur; multique avaritia ducti pelles, & cornua detrahere, & carnibus vesci cœperunt. Quamobrem 28. Octobris 1713. a Sacra Consulta alterum Edictum manavit in vulgus, quod gravissimas (b) pœnas iis, qui in ea re delinquerent, comminabatur.

Quomodo cautum fuit, quo minus pecorum cadavera in Tiberim deicerentur.

At vero Illustrissimus Præsul Imperialis, cum nihil hujusmodi sanctione profectum iri videret: nam vel nulla, vel admodum obscura extabant vestigia, quæ ad criminis auctores indagandos adducerent; præsertim quod, crasis notis, quibus pecora ad nates compungi solent, in Tiberim boves projiciebantur, ita ut ne Domini quidem suos noscitate possent: hæc, inquam, secum reputans, accepto Sanctissimi Patris oraculo, aliud emisit Edictum (c) 31. Octobris 1710. quo viginti scutatos nummos, impunitatemque pollicebatur, si quis ejusmodi pecorum heros indicasset, quanquam ipsemet eadem projecisset, aut inustam illis notam Dominorum jussu deleisset. Quibus tandem vestigiis ad certissima indicia perventum est: multique in eo crimine deprehensi meritis pœnas exsolverunt, quorum aliquot in perpetuum triremibus addicti sunt: quamobrem cæteri suppliciorum, atque occultorum etiam delatorum metu perterriti in officio continebantur.

Nihil adhuc ommissum est, quo deserta undique cadavera tumularentur, Apostolico ærario sumptus suppeditante; ac præcipue ut, ignoratis Dominis, quæ in alveo fluitarent, cymbis excepta ad terram traherentur: quod non sine magno labore, ingentibusque impensis perfici poterat. Eaque de causa Illustrissimi Præfecti jussu cymbæ certis in locis velut in statione locatæ fuerunt,

Cymbæ certis flu-

minis locis statuantur, quibus cadavera per Tiberim fluitantia in terram reueherentur.

In mare etiam, & cur detrahatis pulmonibus projici possint.

runt, in Aniene scilicet, ad Pontem Milvium, ad ripam minorem Tiberis, ad Navalia; præter eas, quæ dedita opera Tiberis alveum ad Ostium usque peragrabant, ut si quæ ad ora cadavera offendissent, ubi plerunque in vado, atque in arenis destituta jacebant, inde revellerent, quo deducta in profluentem facile ad terram pertrahi, obruique possent. Quin etiam, ne quid ministrorum negligentia peccaretur, ipsæmet Illustrissimus Vir diversa in loca, atque interdum longius ab Urbe profectus est exploraturus, an ne omnia fierent ex præscripto.

Fuit qui percontaretur, num cadavera boum, qui in litorali ora decessissent, in mare projicere liceret. Licere id quidem, longe tamen a litore, respondi, si antea, aperto thorace, pulmones ab iisdem detracti fuissent. Eo enim fore ut prohiberentur, ne rursus emergerent, atque in litus rejicerentur. Etenim pulmones, cum in morientibus distendantur aere, qui per tabidam cadaveris fermentationem magis, magisque rarefcit, corpus ab imo ad lummum attollunt, atque undis circumferendum, tandemque in arenam repellendum præbent.

Exemplar Literarum Apostolicarum, seu Chirographi, quo Illustrissimus Præsul Julius Imperialis constituitur Generalis Curator ad sepelienda cadavera boum.

Monsignor Giulio Imperiali Chierico della Nostra Camera, e Presidente delle Strade.

Richiedendo il paterno amore, che abbiamo per i nostri Sudditi, che attentamente s' invigili da Noi alla loro conservazione, come abbiamo sempre fatto in passato, e siamo dispostissimi a fare in avvenire, non omettendo niuna di quelle cose, che condurre ci possono al fine sudetto; Quindi è, che apprendendo Noi potere dalla morbosa influenza, che regna presentemente negli animali bovini, e bufalini, nascere qualche danno maggiore, qual'ora non si usi tutta l'attenzione, e sollecitudine possibile in dare pronta sepoltura a' predetti bestiami, a misura che cadono morti, con averli a cuore, che o per esser mal sotterrati, o per lasciarli troppo tempo sopra terra, l'aria non sia dalla puzza, e fetore, che sogliono generare, guasta, e corrotta, siamo perciò venuti in sentimento di appoggiare alla vostra diligenza la cura d'invigilare con la solita attenzione, che tali cadaveri sieno prontamente, e bene sotterrati, è benchè tale incombenza vi appartenga per l'obbligo, che vi corre per ragione del vostro uffizio di mantenere le Strade della Città, e Consolari nette, & espurgate da ogni immondezza, che potesse causare infezione d'aria, tuttavia perchè non si possa in conto veruno dubitare delle vostre legittime facoltà, col presente Chirografo, in cui abbiamo per aspressa ogni, e qualunque cosa necessaria, da esprimersi, di nostro moto proprio, certa Scienza, e pienezza della nostra Potestà, commettiamo, ed ordiniamo, a Voi, e per il fine di far seppellire li cadaveri di tutte le bestie bovine, bufaline, e di qualunque altra specie, che andassero morendo nel nostro Agro Romano, Luoghi Baronali, ed altri a noi Lancisi Oper. Tom. II.

immediatamente soggetti, con tutte le dovute cautele invigiliate, con dare quegl' ordini, che stimarete necessari, ed opportuni; dandovi tutta la piena facoltà di pubblicare Bandi, & Editti per l'adempimento degl'ordini, che darete, e fare precetti generali, e particolari colla comminazione delle pene, che giudicarete proprie da procedere per Voi stesso, o per mezzo del Giudice, e con l'opera del Notaio, che vi paresse bene di eleggere, & assumere contro tutte le persone di qualunque stato, grado, condizione, & quanto si voglia privilegiate, & esenti, benchè Ecclesiastiche, Secolari, e Regolari anche mendicanti delle nostre undici Congregazioni, della Compagnia di Gesù, Cavalieri di Malta, Reverendissimi Cardinali, Arcivescovi, e Vescovi, Chierici della nostra Camera, Camerali, Sant'Ufficio, e suoi Patentati, e qualsivoglia altre persone degne di speciale, ed individua menzione, che in qualunque modo in tal maniera contravenissero a' vostri ordini, & alla dichiarazione dell'incorso delle pene comminate ne' medesimi Editti, Ordini, o Precetti, che farete, come anche nelli Bandi, & Editti, che sopra di ciò sono stati fin'ora pubblicati dalla Consulta, e si pubblicheranno in avvenire, se troverete alcuna persona di qualsivoglia sorte come sopra, che avesse contravenuto alli medesimi, ed alla loro intiera, e totale Esecutione, senza che vi si possa opporre difetto di giurisdizione, o insufficienza di facoltà, sanando noi d' adesso preventivamente ogni difetto, e concedendovi con larga mano tutta la giurisdizione, facoltà, & autorità in qualunque modo necessaria, dispensandovi per tal'effetto dall'incorso d'irregolarità, e d'ogni altro Canonico impedimento; poichè così è mente, e volontà nostra precisa; volendo, e decretando, che questo nostro Chirografo vaglia, e debba avere sempre il suo pieno effetto, esecuzione, e vigore colla nostra semplice sottoscrizione, nè se gli possa opporre di subrezione, obrezione, nè di verun altro vizio, o difetto della nostra volontà, & intenzione, non ostanti le cose premesse, la regola della nostra Cancelleria de Jure quesiti. non tollen. ; e qualsivoglia altre Costituzione, & ordinazioni Apostoliche nostre, e de' nostri Predecessori, Leggi Civili, e Canoniche, Concilii generali, e Provinciali, Statuti, riforme, usi, stili, consuetudini, & ogni altra cosa, che facesse, o potesse fare in contrario; alle quali tutte, e singole avvedendone il tenore qui di parola in parola inserito questa volta sola, & all'effetto predetto amplamente deroghiamo.

Dato dal nostro Palazzo Apostolico di Monte Cavallo questo dì 24. Settembre 1713.

CLENENS PAPA XI.

C A P IX.

De admirabili munificentia, qua Summus Pontifex usus est in eos, qui tempore bovilla pestis ad egestatem redacti fuerunt.

Cum interim rot, tantæque armentorum strages per Latium ederentur, necesse fuit, quam plurimos, quorum census omnis in pecoribus erat, ad extremam redigi inopiam, magnoque cum rei frumentariæ detrimento agros, & arva inculta destitui: unde gravissimæ miseriarum omnium penuria, ac fames obortæ essent: quod

*Pauperies,
penuria, ac
fames a
bovilla pe-
ste timen-
da.*

*Quo pacto
eandem a
Civibus
Sanctissi-
mus Pater
magnis
subsidis
repulerit.*

*Rarum
Pontificis
Monifi-
centiae
exemplum.*

*Qui mer-
catorem
probe exer-
cent suis
infortuniis
humanita-
tem, ope-
que a
Principe
possunt
prosolari.*

*Boves in
Italia ad
arandum
apprime
necessarii.*

ita prorsus evenisset, nisi tam atrox, ac diffi-
le tempus in hujus Pontificis ætatem incidisset.
Sanctissimus autem Pater non tantum impen-
dientia mala propulsavit, verum ne ullam qui-
dem eorum susceptionem reliquam fecit. Nam-
que tum egentibus agricolis pecuniam emendis
bobus, ac frumentum, ut agros de more colerent
conferrentque, benigne suppeditavit (quod lo-
co suo latius exponemus) tum accisas insuper im-
portuna clade multorum opes humanissime sub-
levavit: qui plane sumptus in tanta temporum
calamitate fidem videntur excedere. Inter cæ-
teros enim, quorum rem domesticam pestifera
lues ad perniciem profligarat, Sanctissimo Pa-
tri renunciatum fuit ab Illustrissimis Præsulibus
Bantherio, & Judice, unum extitisse mercato-
rem Jo: Baptistam Lutium ex oppido Capistrello
in Marsensi Diœcesi honestum admodum vi-
rum, atque industrium; cuius hic præcipuam
mentionem facere consertaneum mihi visum est:
huic etenim plusquam octingentos boves quam
ocysime pestis interemerat: quapropter in pau-
periem subito defectus omnium commovit mise-
ricordiam: præsertim vero cum per annos qua-
draginta strenuam navasset operam, ne unquam
Romana Civitas carnis penuria laboraret. Me-
rito igitur Sanctissimus Pontifex everfas homi-
nis fortunas commiseratus, qui tot, tantisque
ærumnis nullo proprio crimine affectus (quippe
qui incredibili semper integritate mercaturam
fecerat) miserrimam vitam cum uxore, ac libe-
ris toleraret; uni ex ejus filiis nomine Nicolao
officium Custodis aquæ, ut ajunt, Felicis, an-
nuosque sexaginta scutatorum nummorum redi-
tus concessit: alteri autem Dominico Antonio
ad Ecclesiasticæ vitæ institutum propensiori, an-
nuos pariter sexaginta scutatorum reditus ex sol-
vendis pensionibus benignissime largitus est. Lu-
culentam igitur Summi Pontificis munificen-
tiam posteritas omnis intuebitur, æternisque lau-
dibus prosequetur: unde & Princeps exemplum
petant justissimæ commiserationis, benignita-
tisque in eos, qui propter rerum vicissitudines ex
amplissimis opibus ad summas miseras nulla
quidem sua culpa, aut improbitate commeritas
deturbati sunt: & ii, qui sedulam, fidelemque
operam reipublicæ præstant, certissimæ spei at-
que fiduciæ in Principum humanitate & clemen-
tia collocandæ; qua afflictas fortunas suas, ut par-
est, levatum iri confidunt.

C A P. X.

*Quo pacto provisum fuerit, ne boves colendis agris
in posterum deessent.*

INterea temporis propter bovillam cladem a-
grorum sterilitas, civiumque fames jure ac
merito eventura timebatur; præsertim quod no-
stris in regionibus ob soli tenacitatem, atque du-
ritiem terra non nisi bobus versari, & conseri po-
test; cum in variis Germaniæ, Galliæque provin-
ciis vel asini, vel equi ad glebas proscindendas
aratro subjugantur: nam mollior illic humus fa-

cile quovis conatu finditur ac dimoveretur. Ita-
que boum interitus populis illis non tantum e-
xitium afferre solet, quantum Italici, apud quos
eorundem strages non carnis solum, & lactis
inopiam, verum frumenti etiam caritatem se-
cum trahit. At enimvero, ne quid interim res
agraria detrimenti caperet, summo studio pro-
visum est, gravissimosque omnium metus curas-
que discussit una Principis vigilantia atque pru-
dencia. Ac primo quidem Illustrissimo Præsuli
de Judice diligentissimo Annonæ Præfecto da-
tum est negotium, ut sub hyemis initium ruri-
colas boves, ac juvencos colendis agris idoneos
e montanis pascuis ad maritima traduceret ea
adhibita cautione, ut ne ulla in prata sive præ-
dia, in quæ vel minima caderet suspicio, & con-
sulari tantum via devitatis omnino diverticulis
agerentur. Idemque præterea, ad quem pro suo
munere agrariæ artis curatio in latisimis Cor-
netanis campis bubulo cæteroqui pecore refer-
tissimis pertineret, modos omnes excogitavit,
quibus illius ditionis spatia a quavis pestis labe
vindicaret, cum armenta e montibus in plana
deducerentur. Ante igitur quam illuc pedem
inferrent per quadraginta dies, ut mos obtinet,
finibus arcebantur, explorandi scilicet gratia,
num in iis perniciæ aliqua lateret.

Præter hæc dispositi sunt ingenti numero
custodes, qui potissimum ad Magni Heru-
riæ Ducis, quin etiam ad Nursiæ, Casciæ,
aliorumque oppidorum viciniam excubarent. Ha-
rum autem rerum perficiendarum labor atque cu-
ra Reçtori Artis agrariæ in Cornetano territo-
rio injuncta est: quem sane Rectorem Romanus
Annonæ Præfectus legere consuevit. Iis itaque
rationibus atque consiliis non Corneti solum,
sed & Mentis Alti, & Centum Cellarum agri
ab omni luis periculo prorsus immunes fue-
runt. Quod non sine ingenti providentiæ com-
mendatione memorare debemus.

Verum, cum nihilominus in Latio malum
ingravesceret, Sanctissimus Pontifex eidem Il-
lustrissimo Præsuli de Judice mandavit, ut quan-
tam maximam posset curam adhiberet, qua il-
lata Agrariæ rei, vel inferenda per hanc conta-
gionem damna sarciret, ac propulsaret.

Hic igitur egregius Summi Pontificis Mini-
ster 25. Septembris anni 1713. de vaccarum al-
barum singulis in prædiis vera summa intra
mensis spatium ad se referenda Edictum (a) pro-
mulgavit, vetuitque, ne quis boves ad arandum
idoneos venderet, emeretque cædendos in la-
nienis; neve Romanis agris educeret: atque ita
ad usum revocata est Pauli V. Pont. Max. (b)
Sanctio, quam motu proprio in eorum gratiam
edidit, qui non solum prope Urbem, verum et-
iam in Latii, Campaniæ, maritimisque provinciis
agriculturæ dant operam: quo plane in decreto il-
lud inter cætera de vaccarum fœtura ad boves
ruricolos supplendos observatione dignissimum
est. Jubentur enim armentorum domini ex quoque
centenario vaccarum numero vicenos quinos vi-
tulos ad agrorum culturam quotannis educere.
Quod hoc quoque tempore omnibus imperatum
est:

*Penuriæ
metus
Principis
vigilantia
discussus
est.*

*Quam
caute bo-
ves e mon-
tibus in
plana de-
ducti sint.*

*Ager Cor-
netanus,
Centum-
cellensis
&c. in se-
dito in-
gressu affe-
ctorum
boum, ser-
vatur im-
munitus.*

*Summa
vaccarum
albarum
ad Anno-
næ Præfe-
ctum de-
ferri jube-
tur.*

*Lex præ-
dicta, ut
xxv. vitu-
li quotan-
nis aratro
admovean-
di ex cen-
tis vac-
cis serven-
tur.*

(a) Vide Part. II. num. VI. (b) Pauli V. de non mactandis bobus aratoriis Sanctio renovata, quæ in-
fretur enunciato Edicto num. VII.

*Similiter
ne juniores
familiæ
laniis
vendantur.*

*Emeritos,
& im-
potes
tantum-
modo bo-
ves ma-
tandos ef-
se statui-
tur.*

est: cautumque præterea fuit, ne eodem anno vitulæ a lacte jam depulsæ, (vulgo *asseccaticcie*) quæ videlicet in sequentes annos utero concipere, & fœtus renovare possunt, ullo modo ad lanienam ducerentur: quinimo eodem Decreto interdictum, ne cui liceret aut extrahere, aut vendere lactentes vitulos, atque etiam juvencos bubalos, nisi impetrata prius facultate ab Illustrissimo Annonæ Præfecto. Ita sane non levis boum aratro admovendorum jactura prohibita est.

Cæterum ejusmodi Edicto excepti fuerunt boves emeriti, vel alia de causa ad arandum prorsus inepti, quos mercatoribus, ac lanii vendere licitum erat.

C A P. XI.

Quid præterea in Præsulum Conventu fuerit discussum ad impendentem ex bovilla clade Annonæ caritatem avertendam,

*Quid autem sit in conventu apud Illustriss. Ban-
cherium*

Cum multa, ut superior capite innuimus, ex uno boum interitu accepta detrimenta sequuturos in annos magnam rei frumentariæ penuriam minarentur; idcirco VIII. Kal. Februarii anni MDCCXIV. apud Illustrissimum Præfulem Bancherium S. Consultæ à Secretis de subsidiis populo ferendis, malisque propulsandis diligenter actum est: summa enim eorundem animalium paucitas, magna agricolarum ad novos emendos boves inopia, ipsorum dominorum attritæ quoque fortunæ propter superioris anni horreæ panæ exhausta, atque innumeras lites prædiorum dominis à colonis illatas omnium animos suspensos sollicitosque detinebant.

*Prima
Sententia,
Coemendos a
Principe
boves esse,
& Agri-
colis di-
stribuen-
dos.*

*Explodi-
tur.*

Primum itaque eo in cœtu non defuit qui censeret coemendos esse a Principe boves aratris mox subjiendos: absque enim novis bobus fementem nullo modo inchoari posse putabat ab iis, quos eorundem clades perculerat. Sed hæc rejecta fuit sententia, non solum quod inter eos, qui bovillam stragem passi fuerant, multi erant divites, ac Magnates, qui boves proprio ære sibi pariter, & colonis poterant, & debebant comparare; verum etiam quia, tametsi pro pauperibus duntaxat cœmpcio facienda esset, hæc procul dubio impensa, cum non minoris, quam 200. millium scutorum futura esset, publicum ærarium jam satis labefactatum sine ulla Pontificis laude, ac subjeutorum beneficio exhausisset: cum certum discrimen impenderet, ne armenta longinquis e terris huc deducta ob pestem nostris in agris nondum extinctam intirent.

*Alteræ
Sententia,
Boves
plaustra-
rios aratro
subjugan-
dos.*

Alii præterea consentaneum rationi duxerunt, ut superstites boves, qui trahendis plaustris, & curribus passim adhibentur (sunt enim non pauci ejus generis, quibus clades illa pepercit) aratris etiam admoverentur: habuissimus profecto multa, eaque laboribus assueta juga; cum alioquin ad usum plaustrorum bubali pariter, atque equi facile substitui possint.

*Tertia
Sententia,*

Utile quoque consilium exposuerunt, qui, cum omnibus compertum esse noverint, plerisque ea calamitate ad colendum Romanum agrum

Lancisi Oper. Tom. II.

vires ademptas; ideo singulos illorum dominos ad ferendam eam saltem camporum partem, quæ ab agricolis conductoribus subigi molliri- que nequiret, adigendos, urgendoque existi- marunt. Nam, cum ipsa terra ad alendos homi- nes data sit, æquum pariter est, ut qui plus tel- luris habent, plus etiam comparandis rebus ad hominum victum vitamque necessariis teneantur.

Erat etiam qui arbitraretur, in Ecclesiasticis propius Urbem ditionibus, quas bovilla pestis non afflixit (fuit vero Cornetanus potissimum, Centumcellanus, & Montaltinus ager) solito majorem numerum conferendorum Jugerum hoc anno dominis suis assignandum, compensan- di scilicet gratia defectum illorum, in quibus bo- ves desiderabantur: atque hac in re plurimum elucere potuisse Principis charitatem, & munifi- centiam, ut imperio subsidia jungeret.

Nonnulli vero negotium altius repetentes ejusmodi pretium in singulas frumenti mensuras nostratibus *rubla* judicarunt esse statuendum, octonos scilicet scutatos nummos: nam tametsi pistoribus minori lucro ea res cessura foret; frumentariis, tamen, & colonis animos erectura esset, ut latiora camporum spatia confererent colerentque. Ea tamen opinio nullo modo probata est: nusquam enim gentium id figri solet; cum pro anni proventu carius, aut vilius frumentum esse consueverit: tum quod egentibus pistoribus calamitosum id futurum erat.

Omnes autem in id consenserat, supplicandum esse Pontifici, ut suæ munificentiae thesauros aperiret, opportune scilicet subveniendos agricolas: quod a Clementissimo Principe facile, ut mox dicemus, impetratum fuit. Interim vero die 30. Septemb. superioris anni 1713. nec non die 23. Januarii anni 1714. Edicta emanarunt ab Eminentissimo Cardinali Camerario, atque ab Illustrissimo Annonæ Preside, tum ad agrum Romanum, tum ad districtum, ut ajunt, Urbis directæ, ut unusquisque frumentarius conferret, & deduceret rationes suorum agrorum, sive jugerum, quæ ipso jam autumno consevisset, vel sub initium tunc instantis Veris mollire, atque oblimare, & in proximum autumnum confere- re cogitalset; ex firmis enim, ac ratis ejusmo- di divisionibus facile constaturum tum cui Prin- cipis beneficentia opus esset, tum vel maxime quæ nobis spes futuræ messis affulgeret. Nam, si minora invenirentur colendorum agrorum ju- gera eo anno ad ferendum destinata, quam ut inde suffectura Romano Populo messis colligi posset; tunc quidem apud Sanctissimum Prin- cipem Romani Populi indigentia minime fuisset reticenda. Neque sane dubitabamus (experti jam alia nostris in necessitatibus prope divinam Sanctitatis Suæ sollicitudinem) quin Pontifex omnium vota suis beneficiis esset præventurus: ex finitimis enim gentibus frumentum Romanis horreis inferendum citissime jussisset. Illud uti- que tacito omnium consensu firmatum fuit, ut, si quando frumentum aliunde esset transvehen- dum, potius ex Piceno, quam ex vicinis alio- rum Principum ditionibus esset coemendum; hac enim ratione ad subjeptos Sedi Aposto- licæ populos utilitas non exigua derivaretur:

*Cogendas
esse domi-
nos ad
conferenda
inculta ju-
gera.*

*Quarta
Sententia,
Majorem
solito ju-
gerum in
tractis
regionibus
numerum
a Domini:
excolen-
dum.*

*Quinta
Sententia
de statuen-
do frumen-
ti pretio
rejicitur.*

*Edicta,
quibus ju-
bentur a-
gricola co-
lendorum
agrorum
spatia si-
gnificare:
Vide Edi-
cta in II.
Parte n.
IX. &
n. XI.*

*Ex Piceno
potius, &
Flaminia
frumen-
taria*

conven-
dum.

quod quidem eo facilius factu in posterum erit, quod quatuor circiter ante annos in Annonæ Romanæ angustiis ex eadem Picenâ provincia Illustrissimi Præsuli Nicolai Iudice cura, ac diligentia frumentarii commeatus subvecti sunt. Quæ sane res, cum olim perardua, & maximis difficultatibus districta censeretur, per eximiam tamen ejusdem Præsulis solertiam tam feliciter expedita est, ut successoribus ejus admirationi simul futura sit, & exemplo.

C A P. XII.

Quid in peculiari Eminentissimorum Cardinalium Cœtu rursus ad annonam explicandam deliberatum sit.

Cardina-
les, &
Præsules
aliquot
huic nego-
tio præpo-
siti.

Post hæc Sanctissimus Pater, cum ab Illustrissimo Præsule Bancherio accepisset (Illustrissimus enim Iudice Annonæ Præfectus, cujus erat id ad Summum Pontificem referre, adversa valetudine decumbebat) rem inter ancipites, fluctuantemque sententias versari, continuo Purpuratos Patres, ac Præsules ad novum conventum vocari, ac Me quoque interesse iussit IV. Nonas Februarii anno MDCCXIV. in Ædibus Eminentissimi Camerarii.

Quatuor autem Cardinales ad id consilium adhibiti fuerunt; videlicet.

Eminentissimi Patres Spinula Camerarius.

Paracianus

Imperialis

Origus.

Quinam
fuerint.

Quæ sex Præsules adjuncti. Scilicet Illustrissimi Jo: Patricius Archiepiscopus Seleuciæ, Summus Ærarii Apostolici Quæstor, quem Generalem Thesauriarum dicunt.

Ferdinandus Nuptius Archiepiscopus Nicænus Congregationis Episcoporum, & regularium negotiis præpositus a Secretis.

Antonius Bancherius Protonot. Apostolic. Sacræ Consuliæ, hujusque peculiaris Conventus a Secretis.

Nicolaus de Iudice Cam. Apostol. Clericus, & Annonæ Præfectus, qui absuit, adversa quippe valetudine impeditus.

Leonardus Ghezzius Cam. Ap. Clericus, & Abundantiæ Curator.

Julius Imperialis Cam. Ap. Clericus, & Ædilium Præfectus.

Præterea tres Romani Patricii, Rei Agrariæ admodum periti; nempe

) Prior Varesius Basilicæ

Illustrissimi D.D.) Vaticanæ Can.

) Tiberius Cincius, &

) Marchio Angel. Gabriellus.

Illustriss.
Bancherius
ad con-
ventum
præfatio.

Facta igitur dicendi potestate, Illustrissimus Præsul Bancherius perspicue, eleganterque more suo præfatus est: Sanctissimum Pontificem paterna, qua subjectos sibi complectitur pietate, & charitate flagrantem mandare, uti consociatis omnium tum eminentissimorum Patrum, tum quotquot ibi adessent Illustrissimorum Virorum consiliis, studiisque, publicæ incolumitati quoquo modo prospiceretur. Monitos autem nos velle, ne ea ratione, & via proce-

deret deliberatio quæ unius vitandi periculi gratia in multa simul offenderemus incommoda.

At quoniam non vanus nobis impendebat metus, scilicet quod ob illatam, grassantemque adhuc in Latio boum perniciem, aspirante jam veris initio, destinata futura sementi agrorum jugera vix molliri, ac subigi possent; totius orationis Summam Illustrissimus Præsul ad duo quæsitæ revocavit.

Primum quidem, an Domini ad colendos agros compelli deberent, quos miserrimi aratores accepta boum clade per seiplos colere prohibebantur. Quod si ita visum fuisset, utrum ad eam solum partem, quam colonis eo anno conferendam locaverant; an vero ad æs, & libram ita ut qui majorem agri modum possideret, latius etiam ferere teneretur.

Orationis
Summa.

I. An Do-
mini co-
genti sint
ad agros
avandos.

Alterum vero an ad erigendas tam colonorum, quam Dominorum spes frumenti pretium ad certam pecuniæ summam constituendum esset, quæ culturæ sumptus potuisset compensare. An Aliter colonorum paupertati succurrendum.

II. An pre-
tium fru-
mento
constituen-
dum.

Post hæc data est unicuique dicendi copia quidquid in re tanti momenti necessarium, aut opportunum fore existimaret. Multaque, ac longe diversa in ea disputatione jactata sunt; sed ne longum faciam, omnia subtiliter persequendo, hæc præcipua deliberationis capita enarrabo.

I. Neque Dominos, neque Conductores, neque agricolas ad rustica opera faciendâ compelli debere, neque frumenti pretium statuendum.

Quid de
hiscerebus
delibera-
tum sit.

II. Alliciendos tamen omnes lucris spe, ac Principis permisso tribuendam gratis iisdem facultatem extrahendi peregre quintam collectarum frugum partem: modo tamen triticeæ mensuræ, vulgo rubli pretium scutatos nummos septem non excesserit.

III. Rogandum præterea obsecrandumque Sanctissimum Patrem, ut ad exemplum Motus proprii Pauli V. Pont. Max. novum promulget Edictum, jubeatque apud Sacrum Pietatis Montem, ac Nummulariam Mensam S. Spiritus in Saxia scutatorum millia quinquagena utrobique deponi, ita ut agrorum Dominis, conductoribus, aut agricolis quantum cuique opus fuerit, tribuatur. Et quoniam nonnulli, quod sæpe accidit, per summam fraudem, ac malitiam vel egestatem fingere, vel publica subsidia in pravos usus vertere potuissent; idcirco in eam sententiam ventum fuit, ut Sanctissimus Pontifex lectissimorum Virorum cœtum ad imitationem Pauli V. institueret, in quo diligenter expenderentur singulorum, qui pecuniam accepturi forent, conditiones, cautionesque præstandæ. Huic autem negotio præficiendos Thesaurarium Generalem, Annonæ Præfectum, abundantiae Præsidem, Archinolocumii S. Spiritus in Saxia Præceptorem, in locum scilicet Jo: Baptistæ Costaguti, cujus in Motu proprio Pauli V. sit mentio, & R. C. Apost. Commissarium.

Hæc porro consilia prid. Nonas Martii per Illustrissimum Annonæ Præfectum ad Sanctissimum Patrem relata, quanquam Pontifex fere omnia probaverit, eadem tamen maturius, atque accuratius discussit, ac limatissimo suo judicio perfecit.

Consilia
per Sum-
mum Pon-
tificem ap-
probata.

ecit. Itaque sequenti capite sigillatim exponemus quid quoque modo effectum sit, ut exoptata omnibus securitas redderetur.

C A P. XIII.

Agricolæ ad faciendam Sementem in annos præsertim 1713. 1714. a Summo Pontifice præmiis incitati: pecunia iis præbita mutui nomine: nova iisdem beneficia concessa. Opportuna ratio antevertendæ arationis proponitur.

EA porro magnis magnisque in dies Sanctissimi Patris animum cura, atque sollicitudo versabat, conferendorum scilicet agrorum in venientes annos, servandæque rei frumentariæ, quippe in qua publicæ salutis cardo verteretur. In hanc igitur cogitationem intentus, & multa in mandatis dedit Illustrissimo Annonæ Præfecto, qui omnia diligentissime est executus, & rem tanti momenti Purpuratorum Patrum, ac Præfulum, de quibus superius mentionem fecimus, iudicio permisit. Quamvis autem omnium animi imminenti exitii metu ad celeriores deliberationes erecti severissima aliorum Principum Edicta spectarent, quibus illi se militari more animadversuros minitabantur in eos, qui non intra paucos dies consevissent agros suos; cum tamen Benignissimus Princeps tutiora, atque humaniora consilia prætulisset, in hanc sententiam publica cum laude discessit.

Ac I. quidem ut ad faciendam sementem excitarentur agricolæ, promissa egentioribus copiosiore frumenti distributione ex Annonæ horreis, aut concessa iisdem extra Romam coemendati facultate.

II. Ut qui agros incultos habuissent, eosque sub ann. 1713. conferere nequirent, ante diem 20. Octob. ejusdem anni Illustrissimo Annonæ Præfecto nunciare juberentur: ita ut aliis opportune locari possent. Quod si neque Dominus, neque Villicus eam rem significassent, haud ullum se ex agris suis emolumentum percepturos sperarent. Quinimmo villicus Annonæ Romanæ, quasi cum ea initis conditionibus, integrum vestigal mulctæ loco persolveret, quod cæteroqui Domino soluturus fuisset. Is vero, qui subigenda novalia, vulgo *maese*, aut culta prædia conduxisset, dimidium tantum Annonæ dependeret, cæterisque fructibus tantumquam propriis uteretur.

Si qui vero sibi faciendæ sementis potestatem non esse renunciaissent; similiter aliis prædia locarentur: & Dominis quidem a Conductoribus dimidium vestigal penderetur: ipsi vero agricolæ omni prorsus onere, & conventionis vinculo, vel jurejurando obstricti solverentur.

Dominis autem, & Colonis conferere agros suos detrectantibus Illustrissimus Annonæ Præfectus cura, impensisque ejusdem Annonæ neglectos agros conferendos susciperet.

Quod ad cultos autem agros spectat, omnia in integro relinquenda, nec quidquam innovandum censuerunt. Qua de re ab Annonæ Præfecto 30. Septembris 1713. editum est Decretum, quod exhibemus *part. II.*

Lancisii Oper. Tom. II.

(*) Vide Edictum n. IV.

Cæterum insequente anno 1714. cum sæviret adhuc pestis, jam vertendorum agrorum invenientem 1715. tempus appetebat. Igitur Sanctissimus Pater, quo animos adderet agricolis ad strenuam Reipublicæ operam navandam, Annonæ Præfecto mandavit, ferret opem (*) miseris, mutuamque daret pecuniam, solvendi que Annonæ debiti diem prorogaret. Quin etiam Pauli V. Pont. Max. Bullam motus proprii, de qua superius, confirmavit. Deinde vero ampliavit, auxitque concessa jampridem agricolis beneficia ac privilegia.

Prætera laudatuni jam suadentibus Cardinalibus conventum instituit, in quem Illustrissimos Præsules Thesaurarium Generalem, ejusque Commissarium, Annonæ, Abundantiæque Præfectos, & Archinosocomii S. Spiritus in Saxia Præceptorem coopravit, iisque potestatem fecit præbendæ aratoribus pecuniæ mutui nomine ad glebas sciindendas, aliaque opera rustica facienda in annum insequentem 1715. Quapropter in eam rem quinquaginta scutatorum milia in Sacro Pietatis Monte, totidemque altera in S. Spiritus Nummularia Mensa deponi: nec ullum ab agricolis pignus, ut alias a Paulo V. præscriptum fuerat, expositi jussit; ne quid impedimento foret, quo minus omnia quam citissime ad optatum exitum perducerentur. Delectis tamen hisce Patribus ad Pauli V. Pont. Max. exemplum curam imposuit exquirendi singulorum conditiones, necessitatesque, & cautiones, quas afferrent subsidium rogantes: quibus deinde facta ab Annonæ Præfecto potestate ad operas conducendas, & emendos boves pecunia suppeditaretur.

Ad hæc Benignissimus Pater novum plane ac singulare beneficium agricolis contulit: quandoquidem iis quintam percipiendarum frugum partem deducto semine e Romana ditione extrahendi facultatem dedit, remisso insuper consueto quinque juliorum denariorum vestigali, quod Paulus V. Apostolico Ærario attribuerat. Neque quidquam tunc de pretio statuendum putavit, sed in præsens tempus cognitionem distulit, cum ex variis rerum casibus consilia capienda essent. Hæc autem omnia fusius explicata videbis *part. II.* ubi integra, quæ ad rem spectant exhibentur Edicta.

Verum animadvertens paulo post Illustrissimus Annonæ Præfectus imminutum adeo boum numerum, ut deessent qui glebas aratro proscinderent, nec Dominos concessa sibi pecunia ad novos emendos uti velle: nam decedentibus bouibus, quod frequentissimus erat, verebantur ne ea sibi beneficia noxæ futura essent; ita singulari, atque admirabili plane consilio rem tot, tantisque impeditam difficulatibus explicavit. Nimirum arationis tempus selquimente prope modum anteverti, hoc est a Septembri, postquam egentioribus agricolis boves suppeditati fuissent, manum operi ad moveri jussit. Is autem in ea re ordo servatus est; ut scilicet boum juga, quæ unum aliquem agrum excoluissent, ac ferriari alias consueverant, cæteros etiam e vestigio mercede conducti excolerent. Hac igitur ratione

Mutua pecunia data est aratoribus ad boves emendos

Nullum ab Agriculis pignus captum.

Quæ insuper beneficium agricolis concessa.

Vide Edicta num. XVII. & XVIII.

Quæ ratione sementes faciunt.

Arationis tempus optimo consilio præventum est.

nefementes summo ordine factæ sunt, atque exeunte Novembri mense propemodum absolutæ non minori quam antea agrorum latitudine, eoque cum fructu, quem nemo hodie non admiratur; ut ubi in Latio bos non erat, tamen plurimæ segetes (a) fuerint, cum fortitudo jugorum desideratam multitudinem supplevisset.

C A P. XIV.

Quibus regulis exortæ lites propter bovillam pestem inter agricolas, ac Dominos de minuendo prædiorum vectigali, & rescindendis locationibus, aliæque inter pascuorum Dominos, & Pastores composita sunt.

Postquam hæc omnia Sanctissimi Patris jussu recte, atque ordine administrata fuerunt ad afflictas cum rusticorum, tum Dominorum fortunas sublevandas; ejusdem Summi Pontificis auctoritate agitari cœpta sunt consilia, quibus exortæ inter prædiorum conductores, & Dominos lites tollerentur. Maxima vero, gravissimaque de minuendo pretio, rescindendisque locationibus contentio exarserat: quapropter Beatissimus Princeps ejusmodi causas a quibusvis iudiciis avocavit, earumque cognitionem ad Illustrissimos Præsules doctrina similiter, atque existimatione in Romana Curia magni nominis, tanquam ad Judices Commissarios rejecit. Fuerunt autem delecti Archiepiscopus Seleuciæ Generalis Thesaurarius, Cyriacus Lancetta Sacræ Rotæ Auditor, & Nicolaus Judice Annonæ Præfectus, apud quos adempta omni provocatione, remissoque litigantibus honorario, quod causæ cognitoribus sententiæ jure deberent, æquo iudicio res statueretur. Hi ergo antequam quidquam aggredierentur, 10. Martii 1714. emisere Edictum, quo agrorum, & prædiorum Dominos, Conductores, Agricolas, aliosque, quorum intererat, cujusvis ordinis, & conditionis Romam ad causam dicendam, aut per sese, aut per Procuratores suos evocarunt. Si qui autem intra proximas decem dies non adfuissent, nihilo secius se de eorum causa cognituros iudicaturolque professi sunt.

Demum auditis prædiorum Conductorebus, ac Dominis, decreverunt locum non esse rescissioni locationum: minuenda tamen onera iis, qui damnum cepissent, modo se æquum bonumque habere in singulis casibus demonstrassent. Et quidem constabat boum interitu haudquaquam deperiisse prædiorum substantiam; cum gramen integrum remaneret, quo commode atque opportune Conductores uti potuissent ad alius generis pecudes, equos scilicet, verveces ovesque pascendas. Iis itaque rationibus magno cum Minorum, & Agricolarum commodo lites omnes, ac negotia decisa sunt, aut amice transacta.

Sed quoniam plerique Coloni versutiis suis, ac fraudibus veritati tenebras offundere, ut fieri assoler, conabantur; quippe qui sæpe numero boum exitium causati sunt, ne debita jam ante pestis initium vectigalia penderent; pro-

pterea iudices accurate distinxerunt tempora, solvendaque sine ulla controversia Dominis stipendia repræsentari jusserunt; cæterasque contentiones e statutis antea regulis dijudicarunt.

Ad hæc sub initium, atque in progressu bovillæ pestis non leves quoque altercationes inter pascuorum Dominos, & pastores armentorum exarserunt: dum hi ineunte hyeme depulsa a montibus pecora ad mollius cœlum, repidioraque vallium, & camporum in Latio pascua deducerent. Illi enim semitarum, & transversorum callium iter pastoribus intercludebant, ne ex infectis bobus ad suos quoque contagio derivaretur: nec secus ii, qui ad mare pascuis utebantur, longius inde novos, extraneosque armentarios proturbabant; ita ut a nemine reciperentur: quod magno istis erat incommodo, nec minori pecoribus, ac Reipublicæ detrimento.

Ad dirimenda autem ejusmodi certamina decretum est I. ut per Consulares vias, & quam citissime agerentur armenta, ne interiores a lateribus objectæ regiones forte contagio polluerentur.

II. Si res ad concordiam adduci posset, ita ut pascuorum Domini externos pastores amice reciperent; id quidem laudandum, neque ullo decreto opus esse. Quod si pertinaciter obstitent, qui latiora pascua possidebant, certum in iis spatium determinare cogeantur, quod advenis pastoribus mercede locarent.

Eadem porro contentiones exeunte vere, ac per æstatis initium in reditu ad Montana ferebantur. Sed iisdem regulis obviam itum est, litesque composita. Hoc itaque pacto turbæ omnes in tranquillum redactæ sunt.

C A P. XV.

Bovillæ pestis exitus intra IX. mensium interval- lum, & pecudum peremptarum Summa,

ET quoniam eo ventum est, ut bovillæ pestis historiam, quod ad politico-legales cautiones, pertinet absolverimus; non abs re fuerit subtexere quæ summa peremptarum pecudum colligi posse videatur. Quis enim certam omnino exploratamque mortuorum boum rationem, ubi tot fraudes, tot etiam casus decedentium abditis in sylvis, vallibus, ac fluminibus, habere potuit? Certum utique est Aprili mense insequentis anni 1714. acerbissimam cladem penitus cessavisse novem scilicet mensium spatio, cum ea ad nos e Campaniæ finibus Augusto mense præcedentis anni fuerit importata. Deus siquidem Summi Sacerdotis precibus ardentissimis exoratus recondidit in vaginam gladium, quem ad scelera nostra vindicanda distinxerat: ita ut Majo mense nullum usquam hujus pestis vestigium appareret, quæ non integrum quidem annum Romanæ ditionis armenta populata fuerat, cum cæteras gentes sævissime diutissimeque vexaverint; immo vero apud Transpadanos nondum extincta sit. Quod sane beneficium singulare admodum, ac præter spem a nobis acceptum eximie Sanctissimi Patris pietati er-

Lites inter Pascuorum Dominos, & Pastores sub hyemis initium.

Quibus regulis sublata sint.

Similes altercationes in reditu ad Montana sedatae sunt.

Ejusdem pestis remissio intra spatium IX. mensium.

*Epidemia
faviente
quos circi-
ter boves
interie-
runt.*

ti erga Deum, benignitati, & providentiæ erga suos absque dubio tribuendum est.

Summa vero absumptarum ejusmodi morbo-
pecudum novem mensium spatio tricies mille
circiter capita colligere videtur: quandoquidem
eorum numerus, quæ duntaxat Illustrissimo
Præsuli Imperiali a XIV. Kal. Octobris, quo
die hujus negotii curationem suscepit, signifi-
cata sunt, 26252. conficit, ut videre est infe-
rius, ubi exactam eorum rationem exhibemus.
Quod si illa adnumeres, quorum interitus ab
initio pestis Abundantiæ Præsecto nuntiatus est,
aliaque innumerabilia quæ in censum minime
relata sunt, haud hercle longius a vero hæc sum-
ma aberrare videbitur.

*Summa
cadave-
rum in sin-
gulis boum
speciebus,
que Illu-
strissimo
Imperiali
innotue-
runt.*

Numerus pecudum ejusmodi lue interemptarum,
quæ ad eundem Illustrissimum Præsulem
Imperialem delatæ sunt.

Boves agricolæ, ac jugales	8466.
Vaccæ albæ	10125.
Vaccæ rufæ	2816.
Tauri	108.
Juveni	427.
Vetuli, atque emeriti boves	451.
Vituli	2362.
Vituli ex bubalis orti	635.
Bubali tam feminæ, quam mares	862.

Summa 26252.

PARTIS PRIMÆ

ANACEPHALÆOSIS.

*Proposi-
tum hujus
Operis.*

Nisi tandem hujus historiæ exitum perscriba-
mus, haudquaquam perspicue docebimus
posteror (quorum gratia laborem suscepimus)
quænam ex allatis præsidii prospere cesserint,
eventuque ipso comprobata sint, quænam secus:
ut, si quando opus fuerit, opportunioribus uti
possint: hunc enim fructum ex ejusmodi opere
perceptum iri speravimus. Non ingratum itaq;
Lectoribus nos facturos arbitramur, si coronidis
loco summam, ac spicilegium faciamus eorum,
quæ huc usq; sparsim a nobis aut enarrata, aut præ-
termissa, aut leviter duntaxat adumbrata fuerunt.

*Mala, quæ
ex bovillæ
contagione
ortum ha-
bent.*

Quoniam igitur a bovillæ peste hæc infor-
tunia timebantur,

I. Pernicies armentorum omnium.

II. Hominum pestilentia ex cadaverum fa-
nie, ac fœtore.

III. Carnium penuria.

IV. Difficultas cito reparandæ cladis armen-
torum.

V. Demum Annonæ caritas.

*Sublato
commercio
pestis inhi-
bita.*

Primo quidem severissimis legibus obviam
iturum est, quibus mutua societas, & commer-
cium cum infectis regionibus, & bubilibus inter-
dicta sunt: atque adeo hercle profectum, ut non
solum multæ Ecclesiasticæ ditionis provinciæ,
verum etiam non pauca in Latio, ubi debac-
chata est lues, armenta communi calamitate
fuerint intacta.

Secundo autem provisum est summa sedulita-
te, ac diligentia quam citissime, altissimeque
sepeliendo cadavera. Nam pellium, adipisque
detractio præterquam quod latius mali semi-
na spargit, in causa est, ut diutius cadavera in
aere detineantur; qui proinde putidis, infestis-
que vaporibus contaminatur. Id itaque celerissi-
me comburendo, aut sepeliendo, aut in altum
mare eadem deportando vitatum est.

Quod ad tertium attinet, nemo propemodum
carnium sensit penuriam, caritatemve: ageban-
tur enim ex Umbria, & Cornetana regione bo-
ves, quorum magna quoque vis in Latio pestem
effugerat: tum ingens præter solitum fuit agno-
rum, & vervecum copia, quorum greges extra
omnem periculi aleam positæ fuerunt.

Quarto. Mirum sane est, ut extincta pesti-
lencia confluerint undiq; armenta ad exhausta
bubilia frequentanda: ita ut nihilo nunc minor,
quam antea bubuli pecoris multitudo campos,
prataque nostra depascatur. Etenim non solum
finitimæ gentes multo plures quam antea boves
in Latium compulerunt; quod ubique locorum
in quibus mercium penuria laboratur, usu veni-
re solet: edictum quoque sapienter fuerat, ne
vitulæ anniculæ cæderentur; immo vero ut cer-
tus vitulorum numerus singulis in armentis e-
ducaretur.

Quinto. Diligentissime sementes factæ, præ-
stantissimoque prævertendæ arationis consilio
annona servata est; ita ut in Agro Romano tan-
ta strage perculso vilior longe sit, quam in Pice-
no hoc, quo scribimus anno 1715. cum tamen
ea regio bovillæ calamitatis experta fuerit.

His ergo rationibus in eum locum res deducta
est, ut nihil, Deo bene juvante, timendum su-
per sit. Qua in re singulariter eluxit Sanctissimi
Principis non modo prudentia, ac perspicacitas
pene divina; verum etiam summa benignitas,
ac liberalitas in subjectos sibi populos; quos ut e
fati prope faucibus eripuit depulsa contagione,
ac re frumentaria restituta; ita tot, tantisque
beneficiis cumulavit, ut nullo unquam tempore
majora, aut paria fuerint desideranda. Neque
merita laude fraudandi sunt Eminentissimi Pa-
tres, Illustrissimique Præsules, qui incredibili
vigilantia, studioque tantarum rerum admini-
strationi præfuerunt.

Illud vero minime reticendum, sed postero-
rum memoriæ commendandum videtur; multa
scilicet, quæ in conventibus proposita, digesta,
ac decreta fuerant, quanquam tunc saluberrima
existimarentur, tamen ipsa faventibus superis
locum non habuisse. Quod quidem etsi mirum
nonnullis videri possit; eo nihilominus edoctus
sum rem sane, quam passim cum in Civilibus,
tum in Medicis negotiis verissimam comperi:
scilicet minora semper nobis obvenire mala, quæ
opportune, solciteque formidavimus. Timor
enim assidue vigiles, cautos, & in consiliis ca-
piendis diligentiores nos facit; quam cum nimia
confidentia in rebus agendis ignave, improvi-
deque versamur. Est enim vero præsentior Deus
diligentibus, negligentibus abest, ut de Vineæ
Dominicæ cultura agebat (a) Ambrosius.

DIS.

(a) Homiliar. lib. 9. in cap. 20. Lucæ.

DISSERTATIONIS HISTORICÆ DE BOVILLA PESTE PARS SECUNDA.

*In qua continentur Edicta ad contagionem, & rem
frumentariam pertinentia.*

P R O O E M I U M.

QUANDOQUIDEM hujusce contagionis historiam, ac rerum gestarum seriem quanta maxima potui diligentia atque accuratio-
ne pertexui; partitionis ratio, quam hujus operis initio proposui, nunc postulat, ut Summi Pontificis, Sacraeque Consultæ, ac Ministrorum Sanctiones atque Edicta, quæ carptim pro re nata superius attigi, hoc loco integra, iisdemque quibus concepta sunt, verbis adscribam. Et quidem hanc operam Posteris nostris fructuosissimam fore censeo, ut, si quando similis clades in eorum tempora inciderit (quod omen DEUS Opt. Max. in Christianæ, & Catholicæ Religionis hostes avertat) hæc sibi Decreta veluti exempla proposita habentes, istinc aut extinguendæ luis, aut propulsandæ penuriæ rationes, remedia, ac certissima documenta possint repetere. Licet enim illa in Romana ditione ingentem stragem ac vastitatem fecerit, nihil est tamen, quod eam cum cæterarum regionum calamitate contedas, si-
ve pestis acerbis, acceptumque detrimentum, si-
ve temporis diuturnitatem spectes: siquidem nec bonarum carni-um inopia, nec frumentorum caritate laboratum est. Hæc nimirum incredibiles, ut tum erant tempora, felicitates Romano Populo attulerunt in primis diuturnæ preces Sanctissimi Principis, deinde indefessa vigilantia, & paterna benignitas: hic fuit sapientissimorum ejusmodi decretorum, eorumque observantiæ fructus, hæc utilitas aliis omnibus anteferenda. Non immerito igitur hic eadem sub unum conspectum damus; & sane non solum eo temporis, & argumentorum ordine digesta, quo edita fuerunt; verum etiam vernaculo impressa sermone, quo primum concepta sunt, ne quidquam immutetur: præsertim cum Italica lingua exteris pene omnibus latine-scientibus facillime intelligatur, & nemo fere inter eruditos sit, qui ejusdem scientiam soleat prætermittere. Ac primo quidem, cum ea jam proposuerimus Par. I. Cap. IV. quæ ad opem divinam implorandam a Sanctissimo Patre peracta fuerunt, exci-

bemus modo quæ ab humana potissimum prudentia, & charitate Pontificis petita ad arcendam, aut vitanda contagii mala contulerunt. Secundo autem, quæ ad restituendam etiam rem frumentariam, & agrorum cultum ex Principis maxima liberalitate profluxerunt.

*Interdicitur ne ex lue notatis Provinciis boves
Romam adducantur.*

Num. I.

E D I T T O.

FABRIZIO del titolo de' SS. Giovanni, e Paolo, della Santa Romana Chiesa Prete Cardinal Paulucci.

Ilatandosi sempre più secondo gli accertati vin-
contri, che se ne hanno, l'influenza del mal Bo-
vino in vari luoghi della Provincia di Marittima,
e Campagna, la Sacra Consulta, che soprintende alle
materie di Sanità per impedire che sì orribile flagel-
lo non abbia più funesti progressi, dopo aver fatta
matura riflessione a' provvedimenti necessarii da pren-
dersi in un affare di tanta importanza, con l'appro-
vazione della Santità di Nostro Signore ordina, e
vuole per mezzo del presente Editto che nessuna per-
sona di qualsivoglia stato, grado, e condizione, &
in qualsivoglia modo privilegiata, & esente, ancorchè
Ecclesiastica, Secolare, e Regolare trasporti, o fac-
cia trasportare dalla sudetta Provincia di Maritti-
ma, e Campagna, compresi anche i Luoghi Ba-
ronali, Bestie Bovine, Vaccine, e Vitellame in Ro-
ma sotto pena della perdita del Bestiame, & altre
corporali da estendersi secondo la qualità de' casi, e
delle circostanze sino alla Galera perpetua quanto
agli Ecclesiastici di sopra mentovati, & anche alla
Vita quanto a i Laici. Anzi per maggior sicurtà
sì di Roma, che degli altri Luoghi, i quali sono im-
muni dalla medesima influenza, ordina parimente,
e vuole che nessuna delle persone di sopra espresse
muova, o faccia muovere senza licenza di essa Sa-
cra Consulta, o di Monsignor Presidente della Gra-
scia

scia detti Animali esistenti nell'accennata Provincia di Marittima, e Campagna da i Pascoli de i Territorii, dove presentemente si trovano sotto le già enunciate pene, le quali nell'istessa maniera s'incorreranno da chiunque terrà mano, e coopererà che dette Bestie s'introducano in Roma, o che si muovino da i Pascoli di quei Territorii, ne i quali adesso si trovano. E perchè si può temere che li Bovari, Buttari, e Custodi, che assistono alla cura, e governo delle Bestie infette, andando, o passando ne i luoghi, ove sono le sane, possino comunicare l'infezione alle medesime, non dovrà alcuno di loro sotto le pene comminate, come sopra, muoversi, o partire dalle Mandre, che governa, per trasferirsi alle sane, siccome quelli, che assistono alle Mandre sane non dovranno in modo alcuno trasferirsi all'infette sotto qualsivisia pretesto, o colore, per ritornare poi al luogo d'onde sono partiti. E compiendo finalmente alla pubblica salute nel corrente emergente della sudetta influenza avere esatta notizia d'ogni accidente, e male, che potesse sopraggiungere agli Animali sudetti esistenti nelli Procòi, o Mandre della Campagna di Roma, la medesima Sacra consulta ordina, e comanda a tutti i Padroni, Pastori, e Custodi de' medesimi d'invigilare con ogni attenzione, e oculatezza sopra la salute di detti Animali, e scuoprendo a questi qualche male, farne subito consapere l'istessa Sacra Consulta, o Monsignor Presidente della Grascia sudetta, avvertendo che in caso di contravvenzione, anche di semplice omissione incarreranno nelle pene, come sopra, ne gioverà a Padroni allegare scusa, o ignoranza alcuna, con dichiarazione che il presente Editto pubblicato in Roma, e ne' luoghi soliti abbia l'istessa forza, come se fosse pubblicato in qualunque Luogo dello Stato mediato, e immediato, e che astringerà ciascheduno, come se gli fosse stato personalmente intimato. Dato in Roma li 16. Agosto 1713.

F. Cardinal Paulucci.

A. Banchieri Segretario.

Die, Mense, & Anno, quibus supra, supradictum Edictum affixum, & publicatum fuit ad valvas Curiae, in acie Campi Florae, ac in aliis locis solitis, & consuetis Urbis per me Jacobum Vassellum SS. D. N. Papae Curf.

Antonius Placentinus Magister Curforum.

Mortuorum bouum pelles, aut carnes vendi prohibentur, mandaturque ut integra cadavera sepeliantur.

Num. II.

EDITTO.

FABRIZIO del titolo de' SS. Giovanni, e Paolo, della Santa Romana Chiesa Prete. Cardinal Paulucci.

LA Sacra Consulta, che soprintende alle materie della Sanità, riflettendo a tutti gli accidenti, che possono essere di detrimento alla pubblica

salute, particolarmente al grave pregiudizio, che può apportare alla medesima il fetore, che nasce non senza pericolo d'infezione d'aria da i cadaveri insepolti degli Animali Bovini, che muojono della corrente morbosa influenza, com'anco il permettere che siano vendute, e mangiate le carni di tali Animali, e volendo a ciò dare opportuno provvedimento con l'approvazione della Santità di Nostro Signore col mezzo del presente Editto ordina, e comanda che nessuna persona di qualsivoglia stato, grado, e condizione, & in qualsivisa modo privilegiata, & esente, ancorchè Ecclesiastica, Secolare, e Regolare sotto le pene corporali da estendersi secondo la qualità, e circostanze de' casi sino alla Galera perpetua quanto agli Ecclesiastici, e della Vita quanto a i Laici, ardisca tanto in Roma, come in tutti i Luoghi, ove presentemente regna tal morbosa influenza, di scorticare, o far scorticare i cadaveri degli Animali Bovini morti di simil male, e di conservare le Pelli delli medesimi, e molto meno permettere, che sian vendute, e mangiate le loro carni; ma vuole che subito morti che saranno tali Animali, si debbano da i Padroni, Bovari, e Custodi de' medesimi seppellire, e far seppellire immediatamente intieri, e senza detrarre, o sia alcuna in fosse profonde ricoperti con calce; nè gioverà a Padroni degli Animali in caso di contravvenzione allegare scusa, o ignoranza alcuna della morte delli medesimi per non incorrere nelle pene comminate, come sopra, dovendo incaricare a i Bovari, Buttari, e Custodi ogni vigilanza, & attenzione per l'effetto sudetto, avvertendo, che trovandosi insepolti i cadaveri di dette Bestie, si procederà anche contro i Vicini alle pene corporali ad arbitrio dell'istessa S. Consulta, e parimente secondo la qualità de' casi da estendersi sino alla Galera in perpetuo, per non aver data subito la denuncia all'istessa Sacra Consulta, o a Monsignor Presidente della Grascia. Con dichiarazione che il presente Editto pubblicato in Roma ne' luoghi soliti abbia la medesima forza, come fosse pubblicato in qualunque Luogo dello Stato Ecclesiastico mediato, & immediato, e che astringerà ciascheduno, come gli fusse stato personalmente intimato. Dato in Roma li 23. Agosto 1713.

F. Cardinal. Paulucci.

A. Banchieri Segretario.

Die, Mense, & Anno, quibus supra, supradictum Edictum affixum, & publicatum fuit ad valvas Curiae, in acie Campi Florae, ac in aliis locis solitis, & consuetis Urbis per me Ludovicum Capellum SS. D. N. Papae Curf.

Antonius Placentinus Magister Curforum.

Interdicitur Nundinae Bonum, & Vitulorum.

Num. III.

EDITTO.

FABRIZIO del titolo de' SS. Giovanni, e Paolo, della Santa Romana Chiesa Prete Cardinal Paulucci.

PER non tralasciare nella corrente morbosa influenza insorta negli Animali Bovini alcuna di quelle precauzioni, che possono preservare quelli, che ne restano finora illesi, si è risoluto dalla Sacra Consulta con l'approvazione della Santità di Nostro Signore di proibire con il presente Editto, che alcuna persona di qualsivoglia stato, grado, e condizione si sia, ancorchè Ecclesiastica, Secolare, e Regolare, & in qualunque altro modo privilegiata, & esente possa nell'imminenti Fiere di Grotta Ferrata, e Casa a Mare portare, o far portare, & introdurre Animali Bovini, Bestie Vaccine, o Vitellame sì in dette Fiere, che in vicinanza delle medesime, tanto per farne vendita, che per qualsivoglia altro pretesto, sotto le pene corporali da estendersi secondo la qualità, e circostanze de' casi alla Galera perpetua quanto agli Ecclesiastici, & alla Vita quanto a i Laici, oltre alla perdita del Bestiame in caso di contravvenzione. Con dichiarazione che il presente Editto pubblicato in Roma ne' luoghi soliti abbia la medesima forza come fosse pubblicato in qualunque Luogo dello Stato Ecclesiastico mediato, & immediato, e che astringerà ciascheduno, come gli fusse stato personalmente intimato. Dato in Roma 30 Agosto 1713.

F. Cardinal Paulucci.

A. Bianchieri Segretario.

Die, Mense, & Anno, quibus supra, supradictum Edictum affixum, & publicatum fuit ad valvas Curiae in acie Campi Florae, ac in aliis locis solitis, & consuetis Urbis per me Ludovicum Capellum SS. D. N. Papae Curf.

Pro D. Mag. Curf. Sebastianus Vafellus.

Rursus Bovillae Nundinae prohibentur.

Num. IV.

EDITTO.

FABRIZIO del titolo de' SS. Giovanni, e Paolo, della Santa Romana Chiesa Prete Cardinal Paulucci.

Riconoscendosi sempre più quanto nella corrente morbosa influenza degli Animali Bovini contribuisca la preservazione de' sani il tenerli lontani, e separati da quelli, che sono infetti, o sospetti d'infezione, e considerandosi che il trasporto di questa specie d'Animali da un Paese all'altro in occasione di Fiere rende necessaria la comunicazione de' primi

con i secondi, e conseguentemente indispensabile l'infezione di tutti, la Sacra Consulta, che soprainvende alle materie di Sanità con l'approvazione della Santità di Nostro Signore per mezzo del presente editto espressamente proibisce, che alcuna persona di qualunque grado, stato, e condizione che si sia, ancorchè Ecclesiastica, e Regolare, e in qualsivoglia altro modo privilegiata, & esente nell'imminenti Fiere di Farfa, della Madonna della Quercia di Campitelli, e di S. Eustachio nella Terra di Poli introduca, o faccia introdurre Animali Bovini, Bestie Vaccine, e Vitellame, non solo in dette Fiere, ma nè anco in vicinanza delle medesime, tanto per farne vendita, quanto per qualsivoglia altro pretesto sotto le pene corporali da estendersi secondo la qualità, e circostanze de' casi alla Galera perpetua quanto agli Ecclesiastici, & alla Vita quanto a i Laici, oltre alla perdita del Bestiame in caso di contravvenzione. Con dichiarazione che il presente Editto pubblicato in Roma ne' Luoghi soliti abbia la medesima forza, come fusse pubblicato in qualunque Luogo dello Stato Ecclesiastico mediato, & immediato, e che astringerà ciascheduno come gli fusse stato personalmente intimato. Dato in Roma li 2. Settembre 1713.

F. Cardinal Paulucci.

A. Bianchieri Segretario.

Die, mense, & Anno, quibus supra, supradictum Edictum affixum, & publicatum fuit ad valvas Curiae, in acie Campi Florae, ac in aliis locis solitis, & consuetis Urbis per me Ludovicum Capellum SS. D. N. Papae Curf.

Pro D. Mag. Curf. Sebastianus Vafellus.

Num. V.

Formula remediorum, quae utilia quidem deprehensa sunt priusquam morbus pestilens evalisset; postea vero irrita fuerunt. Hic autem afferuntur, ut si quando benignior agritudo recurreret, usui esse possint.

Essendosi avuta notizia, che in varj Luoghi dello Stato Veneto di Terra Ferma, e del Mantovano siano stati usati con molto profitto gl' infrascritti Rimedj, e Preservativi somministrati alle Bestie Bovine, ed altre dall' unghia bipartita in occasione della morbosa Influenza ne' detti Animali colà insorta, si è stimato che siano comuni al Pubblico tali Preservativi; acciocchè in qualunque luogo insorgessero simili mali, possa ognuno aver notizia de' Rimedj, che sono stati usati con profitto delle Bestie inferme.

Rimedio per preservare gl' Animali Bovini.

Si piglierà Zolfo mezz' oncia, Zucchero rosso mezz' oncia, un poco d' Olio commune, un poco di Sale, ed il tutto si comporrà, o mescolerà con Aceto forte, ponendovi entro anche bacche di Ginepro ammaccato, e Cipolla bianca sottilmente tagliata in modo, che formi una scodella di composizione, quale servirà

servirà per un' Animale solo ; e poi dopo questo Medicamento se gli darà subito a bere dietro un' altra scodella d' Aceto puro .

Rimedio per prefeverare gli Animali Porcini .

Si piglia Zolfo , bacche di Lauro , Sale , parte eguale per ciascheduno , e se ne fa polvere , della quale se ne spargono nella Bevanda due oncie almeno per Animale , col distribuirgliela in due , o tre volte .

Caso che venga sotto la lingua del Bue , e vicino al nodo di quella un' enfiagione grossa quant' e una nocciola , questa in poco tempo degenera in Cancrena , del che da segno il Bue col restar di mangiare ; Si piglia un pugno di Sale , un capo d' Aglio , ed un manipolo di Salvia , le quali cose si pestano insieme , e poi si stemperano con Aceto ; indi si piglia un Panno rosso , o un pezzo di Tela nuova , e s' inzuppa nella sopradetta Composizione , e si frega quanto più spesso si può la lingua del Bue nella parte inferma .

Venendo poi due , o tre piccole Vesciche sotto la lingua de Bue , si forano queste con un' Ago da cucire , in cui sia infilzata sera di color rosso , avvertendo che nel far ciò deve tenersi mediante l' ajuto d' una corda chino , e basso verso terra il capo del Bue , affinchè l' umore , che esce dalle Vesciche , non venga inghiottito , ed in appresso si bagna il luogo dove sono le sudette Vesciche non la composizione di sopra espressa .

La sudetta Composizione serve ancora di Preservativo alli Bovi sani , bagnando loro ogni sera la lingua , in occasione d' osservare se in quella si scopra alcuno de sudetti mali .

Altri Rimedj praticati ne' mali più acuti .

Si piglierà Aceto , & Aqua quanto basti per farne la Bevanda ad un Bue , Fior di Zolfo , Olio comune , Aglio , Triaca , Sale , Bacche di Ginepro , e Farina d' Orzo , il tutto si fa bollire insieme , e raffreddato si dà al Bue infermo in bevanda .

Altra Bevanda .

Si piglia Fior di Zolfo un' oncia , Zucchero rosso oncie tre , Aglio capi quattro , Vino , ed Aceto mezzo Boccale , il tutto si mescola insieme , e serve per la bevanda d' un Bue .

Profumi da Farli per Preservativo nelle Stalle delle Bestie sane , o inferme .

Incenso , e Bacche di Ginepro parti eguali , e due capi d' Aglio .

Altro Profume .

Semi di Finocchio nostrale , Bacche di Ginepro oncie sei per sorte , Incenso oncie tre ; Li sudetti Profumi si fanno abbruciare lentamente tenendo ben chiuse le Stalle .

Altri Rimedj praticati per le Bestie Vaccine .

Ramerino , Salvia , Spigo , Semprevivo , Aglio ,

Sale , e di tutto per egual porzione , il tutto posto insieme , e stemperato con Aceto forte , si taglino le Vesciche con Argento , si strofini con dette robbe per un pezzo , tanto che penetri bene , dipoi si metta sopra Farina di Cicerchie , e dopo si unga con Mele Rosato , con tenere le Bestie un' ora senza mangiare .

Num. VI.

Edictum , quo Archipresbyter & Canonici Vaticanae Basilicae vetant in praedium suum S. Petri in Formis vulgò Campo Morto boves exteros introduci .

EDITTO

Archipresbyter , Capitulum , & Canonici Sagrae Basilicae Vaticanae Principis Apostolorum de Urbe .

Domini Castri , & Territorii Jurisdictionalis S. Petri in Formis Campo Morto nuncupati .

A Neorchè la Sagra Consulta , che soprintende alle materie di Sanità con la solita vigilanza , attesa la dilatazione del male Bovino , e Vaccino in varii luoghi di Marittima , e Campagna con suoi particolari Editti pubblicati in Roma li 16. e 23. del Cadente habbia pienamente provisto per impedirne al possibile il progresso nelli luoghi immuni da tal' infezione tuttavia ; perchè a molti ordini generali secondo li luoghi , ove devono eseguirsi per la loro puntuale esecuzione , conviene aggiungerne anch' altri particolari , con il presente (oltre gl' ordini prescritti della Sagra Consulta nell' altri sopra indicati Editti da osservarsi inviolabilmente) comandiamo a tutte , e singole Persone di qualsivisa Condizione , stato , e grado l' osservanza delli seguenti , sotto le pene in essi cominate .

Primo . Ordiniamo ch' essendovi per questo nostro Territorio molte Strade Consolari , per le quali sono solite passare delle Bestie Vaccine , che calano dalle parti Superiori di Marittima , e Campagna , e da più Luoghi , non sia premesso ad alcuno praticare dette Strade con simili Bestie Vaccine , se non averà licenza in scriptis o della Sacra consulta , o di Monsignor Illustrissimo Presidente della Grascia , ed in caso contrario vogliamo che nell' entrare in questo nostro Territorio si debbano rimandare in dietro da' Nostri Guardiani , & opponendovisi li Padroni , Buttari , Vaccari , ed altre Persone , che le conducano , si debbano immediatamente archibugiare , & ammazzare tali Bestie , per poi doverle sotterrare , come si dirà in appresso , e che le Persone di sopra espresse incorrino alla pena di anni sette di Galera .

Nel caso poi habbiamo la licenza in scriptis o della Sagra consulta , o di Monsignor Illustrissimo Presidente della Grascia (della quale se ne doverà prender copia dalle Persone da destinarsi da Noi a tal incombenza) comandiamo che non possino uscire in verun conto fuori di strada , e molto meno possino fermarsi a pascere , ed abbeverare in veruna forma , nè per qualsivisa causa , e pretesto , ma debbino andar via di lungo e per assicurarsi della stretta esecuzione di questo nostro ordine vogliamo , che si accompagnino tali Bestie sino fuori di questo nostro Territorio da uno de' nostri

sivi Guardiani a cavallo, che si troverà sempre a tal effetto, sì di giorno, che di notte al principio di dette strade, ed in caso di contravvenzione s'incorrerà dalli Contravventori nelle pene stabilite come sopra.

Secondo. Essendo stile, che condotte le Capate nel Campo di Roma, & anche altrove si rimandino poi li Mammari indietro accompagnati solamente sino fuori della Porta, per la quale sono entrati, e poi si lascino andare senz'alcuna accompagnatura a loro balia, e vantaggio; rendendosi perciò simili animali più sospetti di tutti gli altri per stare in campo vicini ad altre bestie Vaccine, e Bovine credute sane, ma fors'infettate, come l'esperienza ha insegnato, e per potersi come non accompagnati da alcuno fermare a pascere a loro voglia, e dove tal volta haverà pasciuto la Bestia infetta, o attualmente vi pascerà, vogliamo perciò, & espressamente comandiamo che trovandosi simili Animali per il nostro Territorio senz'esser accompagnati da alcuna Persona, ed anche accompagnati fuori di strada, immediatamente si archibugino, e si ammazzino, per poi sotterrarli come si dispone in appresso.

Terzo. Essendo il nostro Territorio aperto, e potendosi entrare le Bestie Vaccine da tutte le parti, anche senz'esservi condotte, come alla giornata succede; e potendo queste per disgrazia essere delle infette, perciò vogliamo, e comandiamo che trovandosi per il nostro Territorio Bestie Vaccine, che non siano di quelle, che vi sono attualmente, immediatamente si archibugino, & ammazzino, e successivamente si sotterrino.

Se poi saranno di quelle, che di presente vi si trovano, e che uscite dal loro pascolo vanno vagando per lo stesso nostro Territorio, atteso che mercede il favore Divino sin ad ora sono immuni da ogni mala infezione, doveranno avvisarsi li Padroni, o Pastori, e Buttari delle medeme, perchè le riportino, e restringbino al loro pascolo: mancando detti Padroni, Pastori, e Buttari di farlo subito bastone l'avviso in voce da uno de' nostri Vomini, la denuncia, e relazione del quale farà piena prova del sudetto avviso, vogliamo, e comandiamo che si archibugino, ed ammazzino come sopra, dando facoltà per quelle potessero a noi spettare (preventivo l'avviso sudetto) a tutti, e singoli Padroni, e Pastori di altre Bestie Vaccine esistenti nel nostro Territorio di poter fare quanto di sopra si è disposto rispetto alle loro Bestie, volendo in questa parte rimanere soggetti a quella stessa legge, che ad altri imponiamo.

E se mai si conoscesse che non bastasse per una, o due volte al più aver ricondotte simili Bestie al loro tronco, e pascolare, che tanto come Bestie bandite, e brave se ne partissero, & andassero per il nostro Territorio a loro balia, vogliamo che in tal caso avvisati per una sol volta in voce da uno de' nostri Vomini come sopra si è detto li Padroni, Pastori, Buttari, che le guardano, se sono sane, e libere da qualsivisa infezione, che le debbano far macellare in termine di due giorni doppo l'avviso sudetto ed in caso contrario, comandiamo; che spirato il sudetto termine similmente si archibugino, ed ammazzino, e si sotterrino, stimandosi espediente il non ritenere simili Bestie: mentre non fermandosi nel loro pascolo, se mai (che Dio non voglia) succedesse l'infezione in qualche Tronco delli esistenti di presente nel nostro Territorio, potrebbero infrascandovisi, pas-

scendo nel loro pascolo infettarsi, e vitirando poi al proprio Tronco portare in esso in tal forma il male.

Quarto. ritrovandoci Noi in questo nostro Territorio vendute a diverse Persone per S. Angelo di Settembre prossimo avvenire molte erbe per pascolo del loro Bestiame Vaccino, e Bovino, sì come essendo soliti molti Padroni di simili Bestie mandarle in fida nel tempo sudetto, & in altri tempi in varj quarti del medesimo nostro Territorio, non essendovi per anca di presente dette loro Bestie; vogliamo, e comandiamo che non possino introdurvele sotto qualsivoglia pretesto, e colore senza espressa licenza in scriptis del Nostro Signore Canonico Camerlengo, che soprintende all'Azienda del medemo Territorio; ed in caso di contravvenzione vogliamo, e comandiamo che tutte, e singole Bestie fossero per entrarvi senza che li Padroni delle medeme abbino la licenza come sopra, immediatamente siano archibugiate, & ammazzate; e che tutte, e singole Persone, che fossero per condurvele incorrino nella pena di sette anni di Galera, e nelle maggiori a nostro arbitrio.

E perchè puole temersi che dalla Bestie Vaccine infette si possa comunicare alle sane il male non solo con la comunanza delle une, e dell'altre, e dal pascere le sane, ove possono aver pasciute l'infette; ma anco dall'abbeverarsi tanto le sane quanto l'infette nelli medemi Abbeveratori, o di Fontanili, o de' fossi correnti: per provvedere per quanto ci è permesso, che per tal Causa non si avanzi l'infezione, ordiniamo, e comandiamo l'inviolabile osservanza sotto le pene come in appresso.

Che si debbano destinare con bollettino scritto dal Sig. Cesare Antonelli Ministro, con l'approvazione di Gioseppe Nicolucci Fattore in questo nostro Territorio a tutti li Padroni Vaccari, Buttari, ed altre Persone di qualsivoglia sorte, che vi habbino le loro Bestie Vaccine, e rispettivamente le guardino, li luoghi nelli quali doverà ciascheduno di loro abbeverarle, e farle abbeverare; ed assegnati che saranno gli accennati abbeveratori come dalla nota da registrarsi anche in più del presente, ciascheduno delli Padroni, e Pastori di dette Bestie debba abbeverarle nell'abbeveratore assegnatoli: ed in caso di Contravvenzione, vogliamo, che le Bestie si archibugino, ed ammazzino, e che li Pastori incorrino nella pena di tre tratti di corda irremissibilmente, ed in altre pene maggiori a Nostro arbitrio.

Per quelle da abbeverarsi alli Fontanili vogliamo, e comandiamo che alcuna Bestia non possa bevervi, se non è accompagnata dal Pastore, e nelle ore che si prescriveranno; e per l'osservanza di che, si terrà da Noi una guardia continua nelli Fontanili di S. Maria sopra Neccia, che doverà, se saranno Bestie Vaccine delle esistenti nel nostro Territorio, scacciarle, e rimandarle al loro pascolo; e se saranno forastiere, archibugiarle, ed ammazzarle, e doverà anco ogni sera spilarle, pulire, e lavare in tutte le sue parti li medemi Fontanili anche per il di fuori, ed in specie nelli labri, e sponde, e poi riatturarli: e se mai vi si conducesse ad abbeverarsi qualche tronco di Bestie Vaccine, o Bovine d'altro Territorio; vogliamo che le Bestie immediatamente si archibuginino, ed ammazzino, e che li Vaccari, Buttari, e Pastori, che fossero per portarvele, incorrino nella pena di anni sette di Galera, ed altre maggiori a nostro arbitrio.

Le Ore poi di doverle abbeverare giornalmente vogliamo sotto la pena alli contraventori di tre tratti di corda, ed altre a nostro arbitrio, che siano per adesso per le Bestie Bovine, che abbevereranno in essi Fontanili quelle, che saranno stabilite dalli Nostri Ministro, e Fattore con lo spatio del tempo dell'abbeveratura di un tronco di Bestiame Bovino all'altro, di due ore; potendo riuscire facilmente, non dovendo ivi abbeverarsi che dui soli Tronchi di Bovi diversi: e ciò perchè le acque, nelle quali ha bevuto il primo, abbiano Campo di sbatterfi, e correre prima che vi si abbeverino il secondo, ordinandosi all'effetto sudetto alla Persona, che assiste alla guardia de' medemi Fontanili, che immediatamente che vi averanno bevuto le Bestie, con una pala sbatta le acque, e le porti verso la corrente.

E quanto si prescrive rispetto alli Fontanili di S. Maria sopra Neccia, vogliamo che sotto le stesse pene, ed ordine si pratichi anco nel Fontanile del Laghetto.

Per le altre poi Bestie Vaccine, che doveranno abbeverarsi alli Fossi correnti, e nelli luoghi precisamente assegnati a ciascheduno de' loro Padroni, o Pastori come sopra, vogliamo, e comandiamo che si abbeverino nelle ore, e con la regola, ed ordine come in appresso, ed in Caso di contravvenzione che si debbano ammazzare le Bestie, e che li Padroni, Pastori, e Capi, che le guardano, incorrano nella pena di tre tratti di corda, ed altre maggiori pene a nostro arbitrio.

Che si principino ad abbeverare la mattina per tempo, e debbano averle abbeverate due ore dopo la levata del Sole, e prima dell'ora, che sogliono prender la Mosca; ed il giorno si principino ad abbeverarle alle ore ventuna, e non prima: e ciò perchè potendo aver preso la mosca qualche Bestia forse infetta, e ritirarsi al fresco de' fossi, uscendo poi da questi nell'alzare de' Venti vi possa correre un intervallo di tempo, che le acque si purghino dalla mala qualità, che la Bestia infetta gli avesse possuto mai comunicare.

Alle ore sudette doverà essere il primo ad abbeverare, e fare abbeverare quel Padrone, o Capo di Bestie Vaccine, che starà con le medeme nelle parti inferiori, ed alli confini del nostro Territorio, secondo che scorrono le acque verso Mare: qual Padrone, o Capo abbeverate che abbia le sue Bestie Vaccine doverà avvisare quell'altro Padrone, o Capo, che abbevera nello stesso fosso, e li resta immediatamente di sopra, perchè possa anch'esso abbeverare le sue: e così successivamente doverà portarsi l'avviso da Capo in Capo alli altri Padroni, e Capi, che li restano immediatamente al di sopra proibendosi a ciascheduno di loro sotto le pene comminate come sopra, che senza il preventivo avviso del sudetto Padrone, o Capo di Bestie Vaccine, che li resta immediatamente al di sotto, e nella parte inferiore del nostro Territorio non possa in verun conto abbeverare le sue.

Ed avendo finalmente disposto in molti casi deli sopra espressi che si archibugino, ed ammazzino sì Bovi, che Vacche, ed altre spezie di simili Animali, non dovendo questi morti rimanere sparsi per la Campagna, potendo infettare

Lancisi Oper. Tom. II.

l'Aria, e l'altre Bestie, che vi fossero vicine; vogliamo, e comandiamo, che le Bestie immediatamente ammazzate come sopra si trasportino con una Barozza da tenersi chiusa, e separata da tutte le altre, tirata da Bufoli, e non mai da Bovi, in uno de' fossi fatti da Noi abbandonare, nel quale non corra più l'acqua, ed ivi senza scorticarle, dopo averle incalcinate a tenore degl'ordini della Sagra Consulta si ricoprino sino all'altezza di dodici palmi con terra battuta, e calcata per doverfene in appresso ripartire la spesa alli Padroni delle medeme Bestie.

Avverta però ciascheduno di non contravenire, perchè doppo giorni tre della pubblicazione del presente Editto, che doverà intendersi dall'affissione dello stesso alle due Porte principali di questo nostro Castello di San Pietro in Formis, ed alla sua Chiesa Parochiale, si procederà irremissibilmente all'Essecuzione delle sudette pene contro li Padroni, Vaccari, Buttari, Pastori, ed altri, che contraveranno come se fosse stato personalmente intimato a tutti gl'Interessati. Dato in detto Castello questo dì 15. Settembre 1713.

Alessandro Celli Gover. della Giurisdizione del Castello di S. Pietro in Formis denominato Campo Morto.

Paolo Lelli Cancell. e Notaro deputato.

Num. VII.

Edictum Eminentissimi Cardinalis Spinule Summi Pontificis jussu promulgatum, quo Pauli V. motus proprius confirmatur, boum aratorum vitularumque annicularum cedes interdictur, & certus vitulorum numerus educari jubetur.

B A N D O

Sopra le Assegne delle Malsarie di Vacche bianche con la proibizione, che non si possino vendere, nè comprare per Macellare Bovi aratorii, ed atti ad arare, nè estrarre dal Territorio, e Distretto di Roma.

GIO. BATTISTA SPINOLA Prete Cardinal di S. Cesareo della S. R. C. Camerlengo.

Prevedendo la Santità di Nostro Signore colla sua solita paterna vigilanza il grave danno, e pregiudizio, che arriverebbe all'arte dell'Agricoltura dall'Influenza del male, che si dilata, e maggiore dovrebbe temersi nelle Bestie Bovine, quando non si accorresse con tutte le possibili, e pronte precauzioni al riparo di questo nuovo flagello, desideroso che in un affare di tanta importanza si raddoppino le diligenze, e si adoprinno tutti quei mezzi, che assicurino la coltura delle Campagne, e de' Seminati, quali col valevole ajuto della sua beneficenza fin dal primo giorno del suo Pontificato ha incessantemente procurato, che per privato, e pubblico beneficio si angumentino; Ordina, e precisamente comanda che si richiainino alla puntuale offer-

vanga tutte le lodevoli sollecitudini, e disposizioni de' suoi Predecessori, e specialmente quelle della fel. mem. di Paolo V. il quale nel suo Motu proprio di concessione di privilegi a favore di quelli, che esercitano l'Arte dell'Agricoltura nel Territorio, e Distretto di Roma, e nelle Provincie del Lazio, Campagna, e Marittima pubblicato il dì 19. d'Ottobre 1611. l'Anno settimo del suo Pontificato così dispone, cioè.

Conoscendo Noi quanto siano necessarii li Bovi aratorii per coltivare le Terre, e conservare l'Arte dell'Agricoltura di simile modo, scienza, e potestà a tutte, e singole Persone tanro Ecclesiastiche, quanto Secolari, di qualsivoglia stato, e condizione, etiam Cardinali della S. Romana Chiesa, e Principi, Duchi, Baroni, ed altri di qualsivoglia dignità, titolo, e prerogativa dotati strettamente proibiamo, che non debbino comprare, e vendere Bovi Aratorii, ovvero atti ad arare, ancorche non domati, e particolarmente minori di dieci anni per uso de' Macellari di Roma, o di qualsivoglia altra Città, Terra, e luoghi alla Sede Apostolica mediatamente, o immediatamente soggetti, nè fare sopra ciò contratto alcuno ad effetto d'ammazzarli incontinente, o in altro tempo, sotto pena della perdita de' Bovi, e di 500. scudi d' applicarsi alla nostra Camera Apostolica, ed alli Doganieri, e Gabellieri ancora di Roma, e di qualsivoglia altra Città, Terra, e Luoghi sudetti loro Officiali, e Ministri, a' quali spetta, sotto le pene di altri cinquecento scudi d' applicarsi, com'è detto, all'istessa Camera, ed altre pene etiam corporali da imporsi, e moderarsi ad arbitrio del Prefetto dell'Annona, secondo la qualità delle Persone, e delli eccessi, che non piglino assegni, nota, ovvero pagamento alcuno di Dogana; o Gabella per la vendita, o contratto di qualsivoglia Bovi, etiam che non siano aratorii, ovvero atti ad arare, se prima tanto essi, quanto il Commisario deputato a questo dal Prefetto dell'Annona, non averanno visto diligentemente li Bovi, sopra li quali sarà stato fatto, e dove conosceranno quelli aratorii, ovvero esser atti ad arare, che non ammettino sotto la medesima pena alcun contratto. Ed alli Macellari, ed altri, che ammazzano Animali, sotto le medesime pene, ed altre pene etiam della frusta ad arbitrio del sudetto Prefetto dell'Annona, che non ardischino, o presumino d'ammazzar Bovi aratorii, ovvero atti ad arare, come di sopra, strettamente proibiamo, e confermiamo, approviamo, ed innoviamo qualsivoglia ordinazioni fatte, ed emanate sopra di questo tanto da Noi, e nostri Predecessori Romani Pontefici, quanto dalli Camerlenghi della Santa Romana Chiesa, e Prefetti dell'Annona, avendo il tenor di quelle nelle presenti etiam per espresso, ed inserito.

E li Mercanti, e qualsivoglia altri, che

hanno Gregge, ed Armenti di Vacche bianche, ordiniamo, e comandiamo che siano tenuti ad allevare nelli mesi di Marzo, Aprile, e Maggio ogn'anno venticinque Vitelli per ogni centinaio di dette Vacche per uso dell'Arte dell'Agricoltura, ed a notificare, ed assegnare ogni principio d'anno al medesimo Prefetto dell'Annona la vera quantità delle dette Vacche, che hanno, ed a ciò fare siano costretti sotto pena di cinquecento scudi, ed altre più gravi pene ad arbitrio del medesimo Prefetto.

Volendo dunque la Santità di N. Signore, che tutte le dette provisioni si osservino esattamente, e con specialità nelle presenti contingenze, ed avendo perciò ordinato a Monsign. Prefetto dell'Anno l'osservanza inviolabile delle cose predette: e di più che le assegni delle Mandre, o armenti, che devono darli nel principio di ciaschedun anno, si diano da tutti nel termine di un mese al Prefetto sudetto.

Che per supplire alla mancanza de' Bovi aratorii, che muojono alla giornata, non possano contrattarsi da' Mercanti vendite di Seccaticcie in quest'anno, e che rispettivamente i Macellari non possino macellarle, anche quando fossero proprie sotto l'istesse pene.

Ed in oltre perchè nel Territorio, e Distretto di Roma riesca meno sensibile la mortalità de' Bovi aratorii, non recedendo però dagli altri Bandi sopra ciò pubblicati, anzi confermandoli, espressamente di nuovo si proibisce che non si possino estrarre dal detto Territorio, e Distretto Bovi, o Giovenchi, etiam Vitelli Bufalini, o altri Animali di vita, o da Macello, senza licenza in scriptis di Monsign. Prefetto dell'Annona sotto le pene contenute nelle Bolle de' Sommi Pontefici, e Bandi sopra di ciò pubblicati. Noi pertanto di ordine espresso di Sua Beatitudine datoci a bocca, e per l'autorità del nostro Offizio di Camerlengo, revocando ogni ordine dato in contrario, ordiniamo, e comandiamo a tutti li sopradetti, che sotto le pene comminate nel sopradetto Motu proprio, ed altre ad arbitrio di Monsign. Prefetto, debbano inviolabilmente osservare quanto in esso, e nella presente proibizione si contiene. Dichiarando che li Macellari incorreranno nelle sudette pene ogni volta, che detti Bovi saranno trovati appresso di loro tanto nelli Macelli, come nelle Rimesse, o ne' loro Pascoli, nè si scuferanno con dire, che li abbino presi per rivendere, o per servizio dell'Arte dell'Agricoltura, che realmente faceessero, se non averanno ottenuto prima licenza di poterli comprare, o ritenere, per servizio di detta Arte, per la quantità che esso Monsignor Prefetto giudicherà poterli bisognare.

E per il presente bando non intendiamo proibire il comprare, e vendere Camarroni, ed altri Bovi evidentemente non atti ad arare; Ma vogliamo che ad ogn'uno sia lecito di comprare detti Camarroni, ed altri Bovi, quali non siano atti ad arare, per uso de' Macelli, come fino al presente è stato solito, e lecito ad ogn'uno.

Avvertendo ciascheduno , che contro li trasgressori , ed inobbedienti si procederà con ogni maggior rigore , etiamdio per inquisizione , senza ammettere scusa alcuna .

E perciò ordiniamo , che il presente Bando si pubblichi nelli luoghi soliti di Roma , e di dette Città , Terre , e Luoghi dello Stato Ecclesiastico mediate , & immediate soggetti a questa Santa Sede , e così pubblicato vogliamo , e decretiamo che astringa ogn'uno , come se gli fosse stato personalmente intimato . Dato in Roma in Camera Apostolica questo dì 25. Settembre 1713.

V. N. Giudice Prefetto dell' Annona.

Gaspar Turchi Commissario Gener.

Domenico Antonio Galosi Segr. di Camera .

Die, Mense, & Anno, quibus supra, supradictum Bannimentum affixum, & publicatum fuit ad valvas Curiae Innocentianae, in acie Campi Florae, ac in aliis locis solitis, & consuetis Urbis per me Bartholomaeum de Camillis SS. D. N. Papae Curf.

Antonius Placentinus Mag. Curf.

Num. VIII.

Imperatur omnibus , ut mortuos boves significant , quo statim sepeliantur , ac humandum , cremandorumque forma praescribitur.

EDITTO

Sopra le denunzie da darfi degl' Animali morti , e sopra la maniera di seppellirli .

Giulio Imperiali Chierico di Camera, e Presidente delle Strade.

LA provida mente di Nostro Signore , che al comun bene de' suoi Sudditi è stata sempre , ed unicamente rivolta , prevedendo con gran ragione il gravissimo male , anzi il sommo de' mali , che a' medesimi avvenir potrebbe dalla morbosa influenza , che regna ne gl'Animali Bovini , e Bufalini , qualora rimanessero insepolti , o non si seppellissero in forma da sfuggirsi ogni infezione , e corruzione d'Aria , si è degnata d'incaricarci la maggior attenzione , e vigilanza , che dar si possa in simili materie , e di prescriverci regole tali , specialmente per quella parte , che riguarda la sua ben degna commiserazione verso de' suoi poveri Sudditi , che siccome son nate nell' animo Piissimo della Santità Sua , così potranno servire di lodevolissimo esempio a' posterì .

Inherendo dunque a' prestantissimi Ordini ricevuti di viva voce da Nostro Signore ; e adempiendo all'obbligo del nostro Offizio , si colla

Lancisi Oper. Tom. II.

me valendoci delle facoltà concesseci nel speciale Cbirographo segnato dalla Santità Sua li 24. del corrente Mese , comandiamo , ed espressamente ingiungiamo a qualunque persona di qualsivoglia stato , grado , e condizione , ed in qualsivoglia modo privilegiata , ed esente , ancorchè Ecclesiastica , Secolare , e Regolare niuna eccettuata sotto l'infrastrate pene , di far seppellire nelle forme , che si diranno in appresso , e senza la minima dilazione quanti Animalì Bovini , o Bufalini verranno a morire nel distretto dell'Agro Romano , nelle Terre Baronali , ed altre alla Santa Sede soggette . Ma perchè la Santità di Nostro Signore seguendo i movimenti del suo industrioso amore verso de' suoi Popoli , è passata a considerare , che alla giornata d'oggi potranno esservi di quei , o tanto miserabili per loro medesimi , o divenuti tali per le troppe mortalità sofferte ne' loro Bestiami , che non possano dare esecuzione ad un ordine per altro così giusto , e così necessario , ha quindi dichiarato , e dichiara per mezzo nostro , che a questi tali vuole , che la sua Camera sovvenga , e soccorra di maniera che non resti a loro , che il puro peso di dare a Noi , o a' nostri Commissarij una immediata , e distinta notizia della mortalità de' loro Bestiami , a misura che anderà succedendo ; e mancando essi di dar subito a Noi , o a' nostri Commissarij la dovuta , e tanto necessaria notizia , incorreranno nelle stesse pene Corporali , come qualsivoglia altra persona , che averà mancato di dare le denunzie , secondo si dirà in appresso .

E primieramente si ordina che subito seguita la morte di qualsivoglia Animale Bovino , o Bufalino immediatamente si debba farlo dividere in quattro parti , o almeno aprire nel mezzo , e farlo seppellire intiero con tutta la pelle , e senza ritenerne la minima cosa , nella fossa che doverà farsi lontana dalle strade , e fossi ad esse adjacenti in profondità di palmi dieci almeno , e si debba farlo ricoprire con buona quantità di calce , con tutta la maggior diligenza possibile .

2. Che in quelle Tenute , e luoghi , dove non si può avere il comodo della calce , si debbano fare le fosse profonde almeno dodici palmi , e seppellire in esse li detti Animali intieramente nella maniera prescritta di sopra , con ricoprirli di terra , calcandola , e premendola bene con mazze , in maniera che non possa traspirar il minimo fetore .

3. Che in quelle Tenute , e luoghi , dove è il comodo di poter abbrugiare li detti Animalì si dà la permissione di fargli abbrugiare colla stessa condizione , cioè che si abbruginò immediatamente , ed intieramente senza levarne , o ritenerne la minima cosa che sia , purchè le dette Tenute , e luoghi sieno onninamente lontani da Roma per dieci miglia , e per tre miglia almeno da ogn'altro luogo murato , quando non vi sia l'interposizione di qualche selva , o monte , nel qual caso si potrà permettere l'abbrugiamento in maggior vicinanza .

4. Che nissuno ardisca seppellire li detti animali nelli fossi, e molto meno gettarli nel Tevere, ovvero nelle Marane, Fiumare, o altri luoghi acquosi, e paludosi.

5. Che doppo morti che saranno li detti animali, si debba darne la denunzia a Noi, o a' nostri Ministri subito, e senza la minima dilazione, con specificare il numero, la qualità, ed il luogo, e se siano stati seppelliti ovvero abbrugiati.

6. Si dichiara, che non giovarà a' Padroni degl'Animali allegare scusa, o ignoranza alcuna della morte delli medesimi, dovendo incaricare a i Bovari, Buttari, e Custodi ogni vigilanza, ed attenzione, e trovandosi insepolti i detti animali senza averne date le dovute denunzie, procederà tanto contro li Padroni, quanto contro detti Bovari, Buttari, o Custodi alle pene corporali, come appresso, secondo la qualità de' Casi, ed anche contro li vicini, li quali vedendo la negligenza delle sopradette Persone, doveranno darne sollecitamente le denunzie.

7. Si avverte finalmente ciaschedano ad osservare con ogni esattezza tutti gl'ordini soprascritti, altrimenti contro chi contravverrà in qualunque maniera, si procederà in ciascuno de' casi sudetti alle pene corporali a nostro arbitrio, secondo la qualità delle persone, e de' casi, da stendersi fino alla Galera perpetua inclusivè quanto alli Ecclesiastici, e Regolari, ed alla pena della Vita quanto a i Laici; e contro qualsivoglia persona, ed in ciascuno de' sopradetti casi, dichiaramo che si procederà con tutto rigore anche per Inquisizione, ed a nostro arbitrio, affinchè li presenti Ordini vengano inviolabilmente osservati.

Ed il presente Editto pubblicato in Roma, ed affisso ne' Luoghi soliti vogliamo, che abbia la medesima forza, come se fosse pubblicato in qualunque Luogo dello Stato Ecclesiastico mediato, ed immediato, e che astringa ciascheduno, come se gli fosse stato personalmente intimato.

Dato in Roma li 30. Settembre 1713.

GIULIO IMPERIALI Chierico di Camera, e Presidente delle Strade.

Francesco Nicola Orfini Notaro.

Die, mense, & anno, quibus supra, supradictum Editum affixum, & publicatum fuit per Urbem, & in aliis locis solitis, consuetis Urbis per me Petrum Paulum Sperellum Illustris, Tribun. Viarum Mandatarium.

Jubentur Agricola, ac Domini agros suos conserere: quod si nolint, Annonæ Praefecto renunciare, ut aliis locari possint.

Num. IX.

EDITTO, E PROVISIONI SOPRA LE FUTURE SEMENTI.

Gio: Battista Spinola Prete Cardinale del titolo di San Cesareo della Santa Romana Chiesa Camerlengo.

Doppo essersi con nuovo Editto, pubblicato il dì 25. del corrente mese, rinovati gli Ordini, e dati li necessarij provvedimenti per la preservazione de' Bosi Aratorij, la mancanza de' quali sarebbe riuscita specialmente nelle correnti calamità dell'influenza, e mortalità de' medemi, pregiudizialissima alla necessaria cultura delle Campagne,

La Santità di Nostro Signore, che nelle presenti angustie ha specialmente a cuore il mantenimento dell'abbondanza di Roma, suo Distretto, e Luoghi sottoposti alla Santa Sede, per beneficio e comodo de' Popoli, ha comandato con il suo solito zelo, e paterno amore, con il quale non solo soccorre alle presenti, ma previene le sciagure, che possono accadere; si premeditino tutti gli opportuni rimedii, acciocchè nell'anno futuro si conseguisca (a Dio piacendo) un copioso raccolto, e li medemi suoi Popoli godano felicemente dell'affluenza di esso.

E perchè questa felicità specialmenoe dipende dalla Semente, che deve farsi, perciò d'ordine di Sua Beatitudine datoci a bocca, e per l'autorità del nostro uffizio di Camerlengo, inerendo alle disposizioni fatte, ed ordinazioni in altri tempi in casi simili, facciamo intendere a tutti quelli, che hanno Maesi, Luoghi colti, che attendino, e si appichino con ogni maggior cura al seminare, mentre da Monsignor Prefetto dell'Annona gli si daranno date con ogni prontezza le licenze di provedersi di Grano, e di comprarlo fuori di Roma, somministrandolo anche con maggior estensione, ed abbondanza del solito da' Granari dell'Annona alli più bisognosi con le solite cautele, ed ancora gli sarà usata ogni facilità possibile per tutto quello, che da lui dipenderà; ed al medesimo doveranno ricorrere in qualunque loro bisogno, rimanendo a suo carico il secondare in tutto gli Ordini Clementissimi della Santità di Nostro Signore, che per quanto gli è permesso, desidera di contribuire al sollievo, specialmente degli Agricoltori nelle loro maggiori indigenze,

Ed acciocchè un'opera tanto proficua e necessaria per il publico bene non si ritardi, ordiniamo che ciascun Padrone e Lavoratore, che ha le Maesi, e per mancamento di Grano, di denaro, di Bestiame, o per qualsivoglia altro pretesto, titolo, o causa non può, o non vuole seminarle in tutto, o in parte, debba dentro il termine da decorrere fin alli 20. del mese di Ottobre averlo denunciato, e dichiarato avanti Monsignor Prefetto dell'Annona, negli atti del Galosi Notaro della Rev. Camera; ad effetto che possa, o in tutto, o in parte asse-

assegnarle, e concederle ad altri in tempo, che le semini: E non facendosi tal denunzia, e dichiarazione, o dal Padrone, o dal Lavoratore, se ne farà da Monsignor Prefetto liberamente la concessione ad altri, con il solo peso di pagare una mezza Risposta all' Annona di Roma, senza che il Padrone, & il Lavoratore, che non averanno denunciato, nè dichiarato come sopra, possano pretendere cos' alcuna, ne per la Risposta, ne per altro; anzi il Lavoratore sarà condannato a pagare all' Annona quella Risposta, che per altro sarebbe stato obbligato di pagare al Padrone, come se l' obbligo fosse stato fatto a favore di quella, e non di questo; e la persona, a cui sarà stata concessa, o assegnata la Maese, o Luogo Colto, dovrà pagare solamente la mezza Risposta all' Annona, e nel resto goderà interamente del raccolto, proibendo Noi che non possa mai in alcun tempo, nè da qualsivoglia persona essere molestato. E la sudetta pena contro li non denunciati s' intenderà incorso eo ipso, che per tutto il mese di Ottobre corrente non averanno cominciato a seminare, o avendo cominciato non proseguiranno.

In caso poi che il Padrone, o il Lavoratore denunciare, e dichiarerà di non potere, o volere lavorare, o in tutto, o in parte, Monsignor Prefetto ne farà similmente la concessione ad altri con il peso di pagare una mezza Risposta al Padrone, & il Lavoratore sarà liberato, & assoluto da Monsignor Prefetto da qualsivoglia obbligo di Risposta, che avesse fatto a favore del Padrone, non ostante qualunque stile, patto, convenzione benchè fusse giurata di pagare anche nel caso che non seminasse, ne possa per ciò esser lui molestato, ne inteso il Padrone.

E perchè non nasca equivoco, o interpretazione alcuna intorno alli Colti, come si è osservato essere accaduto in tempo della sel. mem. d' Innocenzo X. Si dichiara, che con il presente Editto non s' intende di disporre sopra li Colti, cioè sopra le Terre, nelle quali furon fatte le Maesi l' anno prossimo passato, e vi è stato raccolto il Grano nel presente anno; ma solamente sopra le Maesi come luoghi lavorati, e coltivati nel presente anno: talmente che quanto alli Colti restino le cose (e particolarmente le obbligazioni delli Lavoratori) nel medesimo stato, nel quale erano prima della pubblicazione dell' Editto, nè s' intenda con esso fatta veruna novazione, o alterazione.

Vogliamo in oltre, che il presente Editto, doppio che sarà stato affisso, e pubblicato nelli soliti luoghi, astringa ciascuno, come se personalmente a tutti fosse stato intimato. Questo dì 30. Settembre 1713.

V. N. Giudice Prefetto dell' Annona.

Gasparo Turchi Commissario Generale.

Domenico Antonio Galosi Secr. della R. C. A.

Die, Mense, & Anno, quibus supra, supradictum Edictum affixum, & publicatum fuit ad valvas Curiae Innocentianae, in acie Campi Florae, ac in aliis locis solitis, & consuetis Urbis per me Bartholomaeum de Camillis SS. D. N. Papae Curs.

Antonius Placentinus Mag. Curs. Lancisii Oper. Tom. II.

Carnes explorari, & nota quadam signari jubetur. nullaeque aliae vendi permittuntur.

Num. X.

B A N D O

Da osservarsi da' Macellari nel vendere la Carne de' Bovi, Vaccine, Vitelle, e Bufale.

Gio: Battista Spinola Prete Cardinale del titolo di San Cesareo della Santa Romana Chiesa Camerlengo.

Volendo Noi, e Monsignor Presidente della Grascia restar sicuri che nella corrente influenza del male nel Bestiame Vaccino, e Bufalino non possa venderli delli Macellari, o altri Carne inferma, o infetta; ma debba solamente spacciarsi quella, che sarà stata riconosciuta, e giudicata per perfettamente sana: Quindi e, che d'ordine espresso di Nostro Signore datoci a bocca, e per l'autorità del nostro Uffizio di Camerlengato con il presente pubblico Bando ordiniamo, e comandiamo a tutti, e singoli Macellari di Roma, & altri, sì Padroni, che Garzoni, niuno affatto eccettuato, che fatta la recognizione delle Bestie Vaccine, Bufaline, e Vitelle bianche, e rosse, mentre vivono, e dopo morte delli Periti deputati dal medesimo Monsignor Presidente, come fin' ora si è praticato, debbano essi Macellari alla presenza attuale delli sudetti Periti dividere in parti grandi le Bestie, che delli Periti sopradetti saranno state giudicate per buone e sane, le quali parti doveranno immediatamente essere bollate e mercate delli detti Ministri in un' Estremità di ciascheduna parte con il Bollo, o Sigillo, che sarà a tale effetto destinato dall' istesso Monsignor Presidente.

E questo Bollo posto nelle Carni siano li Macellari tenuti mostrarlo a ciascheduno de' Compratori prima di vendere, o tagliare quella quantità di Carne, che delli medemi sarà stata domandata, avvertendo di far restar sempre in ultimo la parte dove starà il Bollo, non ostante l'uso introdotto di tener la Carne in pezzi piccoli per dare le giunte, o altro. Comandiamo perciò, che si tagli tutta la Carne, che si darà a' Compratori, dalle parti sudette bollate, o poca, o molta che occorra anche per le giunte, a segno che ritrovandosi nelli Macelli, o in qualunque altro luogo appresso de' Macellari alcuna quantità di Carne benchè minima, che non sia bollata, s' intenderà li medemi incorso in tutte le pene, che in appresso si diranno.

In oltre costumandosi da' Macellari mandare per li loro Garzoni le Carni, che servano alli Luoghi Pii, vogliamo che l' istessi Macellari, e Garzoni, o altri siano tenuti mandare, e rispettivamente portare le parti bollate, quando non siano le dette Carni prese nelli Macelli, & accompagnate sempre dal solito Spenditore di detti Luoghi Pii.

Comandiamo ancora, che niuno ardisca di salare, sfumare, e molto meno tritare le Carni degli Animali infetti, per farne Mortatelle, e Salami, o altro, sotto pena a chi venderà, o farà vendere

Carni non bollate come sopra, o contravverrà in alcuno de' sopra enunciati Casi, di tre tratti di Corda, & anche della Galera per dieci anni, e di mille Scudi d'oro d'applicarsi un terzo alla Rev. Camera Apostolica, un terzo all'Essecutore, & un terzo all'Accusatore, che sarà tenuto segretissimo.

Avverta per tanto ciascheduno d'ubbidire, perchè contro li Trasgressori si procederà irremissibilmente alle pene sopradette, anche per inquisizione: anzi acciò sia puntualmente osservato quanto di sopra si è ordinato, dovrà ogni Macellaro tenere affisso il presente Bando nel suo Macello, in luogo dove da tutti si possa commodamente vedere, e leggere, e perchè non possino mai pretendere ignoranza alcuna, vogliamo che affisso, e pubblicato ne' luoghi soliti di Roma abbia forza, e vigore come se a ciascheduno fusse stato personalmente intimato. Dato in Roma nella Camera Apostolica questo dì 26. Ottobre 1713.

V. L. Antonio Ghezzi Presidente della Grazia.

Gaspar Turchi Commissario Generale.

Gio: Antonio Tartaglia Secretario di Camera.

Die, Mense, & Anno, quibus supra, supradictum Bannimentum affixum, & publicatum fuit ad valvas Curiae Innocentianae, in acie Campi Florae, ac in aliis locis solitis, & consuetis Urbis per me Franciscum Bartolottum SS. D. N. Papae Curf.

Antonius Placentinus Mag. Curf.

Gravissimarum poenarum minis interdicitur ne cadavera insepulta relinquantur.

Num. XI.

EDITTO.

FABRIZIO del titolo de' SS. Giovanni, e Paolo, della Santa Romana Chiesa Prete Cardinal Paulucci.

Benchè per secondare l' indefessa vigilanza, con la quale la Santità di Nostro Signore ha fin dal principio della corrente morbosa influenza degli Animali Bovini impiegata tutta la sua Paterna attenzione per impedirne la dilatazione, e per trattenere il corso a molto più funeste conseguenze, che si potevano temere, sia stato dalla Sagra Consulta il dì 23. d'Agosto prossimo passato pubblicato un' Editto, con cui sotto le pene in esso espresse, e dalla Santità Sua prudentemente approvate, vien proibito ad ogni Persona, ancorchè Ecclesiastica, Secolare, o Regolare, e in qualsivoglia altro modo privilegiata, e essente di scorticare, o far scorticare i Cadaveri di detti Animali, di conservarne le Pelli: e di permettere che restando sopra terra le loro carni servino di cibo agli uomini, & alle bestie con manifesto pericolo della privata, e pubblica salute: e in oltre ordinato, che subito seguita la morte di qualcheduno di essi Animali, sia seppelito nella forma dall' accennato

Editto prescritta. Essendo nondimeno giunto alla notizia dell' istessa Sagra Consulta che varie persone con fiducia di poter tenere occulta la propria contravvenzione trascurano l' osservanza di tali ordini egualmente giusti, che necessari alla commune preservazione, rendendo anche più colpevole, e più nociva la loro dissubbidienza con nascondere i Cadaveri de' i mentovati Animali ne i fossi, e gettarli anche nel Tevere, per mezzo del presente Editto, col quale non intende di derogare a quello di sopra enunciato, ne a qualunque altro sopra tal materia pubblicato, volendo che tutti restino nel loro intero vigore, e con la precedente approvazione di Sua Beatitudine, ordina nuovamente a tutte le Persone di già espresse, benchè Ecclesiastiche, Secolari, e Regolari, e in qualsivoglia modo privilegiate, & essenti, di seppellire, o far seppellire detti Animali in fosse profonde palmi dieci, e ben coperti di Calce viva, e di palmi dodici ne' luoghi, ne i quali non si possa commodamente trovar detta Calce; permettendo loro però, siccome con altro Editto emanato sotto li 30. Settembre prossimo passato, è stato permesso di poterli abbruciare nella distanza da Roma, e nel modo, e forma in esso Editto stabilita, & ordinata; e di più vuole che a nessuna di loro sia lecito di scorticare, o far scorticare i medemi Animali, e di ritenerne le Pelli, e molto meno di gettar i loro Cadaveri nel Tevere, nelle Marrane, nelle fiumare, ne i fossi, & in altri luoghi Paludosi, & acquosi sotto le pene di già comminate nel mentovato Editto pubblicato li 23. Agosto sudetto, & anco d' altra pecuniaria ad arbitrio dell' istessa Sagra Consulta secondo la qualità delle persone, de' casi, e delle circostanze, la quale ritratta che sia, apparterrà per la terza parte all' Accusatore, alla di cui denuncia da darsi a Monsig. Secretario della medesima Sagra Consulta, o a Monsig. Imperiali Commissario; sarà osservata un' esattissima segretezza. Dichiarando in oltre che il presente Editto affisso, e pubblicato in Roma ne' luoghi soliti habbia la medesima forza, come se fosse stato pubblicato in qualunque luogo dell' istesso Stato Ecclesiastico mediato, & immediato, e che astringa, come se fosse a ciascuno personalmente stato intimato. Dato in Roma 28. Ottobre 1713.

F. Cardinal Paulucci.

A. Banchieri Secretario.

Die, Mense, & Anno, quibus supra, supradictum Edictum affixum, & publicatum fuit ad valvas Curiae Innocentianae, in acie Campi Florae, ac in aliis locis solitis, & consuetis Urbis per me Franciscum Bartolottum SS. D. N. Papae Curf.

Antonius Placentinus Mag. Curf.

Impunitas ac premia promittuntur delatoribus eorum, qui legem de significandis sepeliendisque boum cadaveribus violarint.

Num. XII.

EDITTO

D'impunità, e premio per le Denuncie contro li Trafgressori degl'Ordini dati sopra la maniera di far seppellire li Animali Bovini, e Bufalini,

GIULIO IMPERIALI Chierico di Camera, e Presidente delle Strade.

AVendo la Santità di Nostro Signore giudicato che al nostro Uffizio di Presidente delle Strade si spettasse la cura di far seppellire li Animali bovini, e Bufalini, che vanno morendo della corrente influenza nell'Agro Romano, Terre Baronali, & altre alla Santa Sede immediatamente soggette, siccome la medesima s'esprime in voce, e successivamente in un suo Chirografo a Noi diretto segnato li 24. Settembre prossimo caduto, nel quale a maggior cautela ci communicò tutte le opportune, e necessarie facoltà; Quindi è che Noi sotto li 30. di detto Mese d'ordine della Santità Sua pubblicammo un'Editto sopra al mado da tenersi nel dare a Noi, o a Nostri Commissarii le dovute denuncie dell'Animali morti, e sopra alla maniera di seppellirli, al quale ci riportiamo, parendoci, che quando le regole, e gl'Ordini, che abbiamo in esso prescritti, sieno esattamente eseguiti, resti à tutto bastantemente provveduto.

Ma perchè si è osservato che non ostante un contrassegno specialissimo del paterno Amore di Sua Santità dato a' suoi Sudditi coll'esentare dalla spesa della sepoltura i poveri, & i più bisognosi, siccome quelli, che per le troppe perdite fatte meritano compatimento a distinzione delli altri Principati, ne quali le parghe degli stessi Commissarii vanno a carico de' Popoli, e di quello, che si è praticato altre volte in questo Stato istesso in casi simili; non si danno le dovute denuncie, e si gettano li Animali morti ne' fossi, e specialmente nel Tevere, con levare loro il Merco, acciò non possa riconoscersi il Malfattore; così per maggiormente provvedere ad un sì fatto disordine pregiudicialissimo al ben publico, ci ha la Santità di Nostro Signore comandato di dare l'impunità a qualunque Bisfolco, Buttaro, Lavoratore, Custode, e Capovaccaro, che d'ordine del suo Principale averanno commesso, o commetteranno in avvenire simile mancamento, purchè avuta notizia di questo Editto vengano puntualmente a manifestarci l'errore commesso, con accordare in oltre a' medesimi venti scudi di ricompensa sopra a quelle pene pecuniarie, alle quali ci riserviamo di sottoporre i Delinquenti, oltre alle altre già enunciate nel prefato nostro Editto de 30. di Settembre; qual premio di venti scudi da prendersi da Noi come sopra dichiariamo che consegneranno ancora tutte quelle persone, che denunciaranno Animali morti, e non denunciati, gettati in fossi, marrane, e Tevere lasciati senza Merco, mutilati in qualche parte, scorticati, ovvero sepolti contro le regole prescritte, con promessa inviolabile di essere

tenuti segretissimi; avvertendo ogn'uno che il presente Editto affisso che sarà, e pubblicato in Roma ne' luoghi soliti averà la medesima forza, come se fosse stato pubblicato in qualunque luogo dello Stato Ecclesiastico mediato, & immediato, & astringerà ciascheduno, come se gli si fosse personalmente intimato. Dato in Roma questo dì 31. Ottobre 1713.

G. Imperiali Chierico di Camera, e Presidente delle Strade.

Francesco Nicola Orsini Notaro.

Die, mense, & anno, quibus supra, supradictum Edictum affixum, & publicatum fuit ad valvas Curiae Innocentianae, in acie campi Florae, ac in aliis locis solitis, & consuetis Urbis per me Petrum Paulum Sperellum Illustris. Tribun, Viarum Mandatarium.

Prorogatur Edictum de facienda Semente, deque vaccarum albarum numero in censum referendo.

Num. XIII.

BANDO, E PROROGA

Sopra le Sementi da farsi, & Assegne delle Malfarie di Vacche Bianche.

GIO. BATTISTA SPINOLA Prete Cardinal di S. Cefareo della S. R. C. Camerlengo.

DOppo essersi fatta avere ogni più puntuale esecuzione agl'ordini, che dalla paterna Carità, e vigilanza di Nostro Signore replicatamente furono dati ad oggetto di rendere meno sensibili a' suoi Sudditi le correnti calamità: Ha riconosciuto la Santità Sua con suo particolar compiacimento come effetti delle sue incessanti premure essersi abbondantemente provveduti, e continuamente provvedersi di grano a misura delle richieste, e del bisogno non solo tutti quelli Agricoltori, che seminano nell'Agro Romano; ma distintamente tutti gl'altri, che da luoghi anche remoti, ed insoliti sono ricorsi per aiuto a Monsig. Prefetto dell'Annona, come apparisce dalle note, e giustificazioni del grano distribuito da pertutto; essersi accordate nove dilazioni a tutti li debitori dell'Annona bisognosi così in Grano, come in danaro; essere stati soccorsi con nove rilevanti somme quelli, che impegnati in grosse sementi non avevano a cagione de' danni sofferti danaro sufficiente per perfezionarle, e ciò non come per l'addietro, ma senza il minore interesse, & aggravio loro supplendosi con ciò all'obbligo naturale de' Padroni delle Tenute, che specialmente risentono il beneficio delle Culture de' proprii Terreni; essersi finalmente impegnata ad ogni richiesta l'autorità anche estesa da Sua Beatitudine all'istesso Monsig. Prefetto dell'Annona per ottenere da pertutto ciò che loro più conveniva, a fine o di togliere gl'impedimenti, che ricevevano gl'Agricoltori nel dover seminare, o di agevolare i loro lavori.

Ciò non ostante non contenta la Santità Sua di queste nuove, e non mai praticate disposizioni con tanta beneficenza ed estensione, desidera sempre più che

Speri-

sperimentino gl' Agricoltori in qualunque contingenza gl'effetti del Sua paterno amore, e della sua continua sollecitudine per il pubblico, e privato bene, si è degnata ordinare si proroghi a tutto il corrente mese di Novembre la facoltà di seminare per conto proprio a tutti quelli Agricoltori, che avendo fatta la rinunzia negl' Atti delle loro sementi, meglio consigliati desiderando poi di perfezionarle (come accade) non possono praticarlo, essendo cessata loro ogni azione sopra le medesime, restando in facoltà di Monsig. Prefetto dell' Annona di concederle ad altri a tenore delle disposizioni del Bando pubblicato il dì 30. di Settembre prossimo passato: e ciò perchè con evidenza maggiore si riconosca che il fine de' provvedimenti emanati non riguardava, nè riguarda che la sicurezza di doverli seminare le Campagne, e non mai o convenienza particolare dell' Annona, o preteso per gratificare altri.

Inoltre comanda la Santità Sua si accordi, e proroghi ancora il termine prefisso a tutti quelli, che devono dare le Assegne delle loro Massarie di Vacche Bianche, volendo Sua Beatitudine che per loro maggior comodo, e senza incorrere nelle pene comminate nel Bando pubblicato il dì 25. Settembre prossimo passato su questo proposito, possano eseguirlo in tutto il mese di Novembre corrente, ordinando però si pratici con tutta la necessaria esattezza dentro questo nuovo termine, dovendosi portare le Assegne o in mano di Monsig. Prefetto dell' Annona, o al Notaro di Camera Galosi, non suffragando loro l' avere portate ad altri le note, convenendo che il sudetto Monsig. Prefetto rimanga precisamente informato della quantità, e qualità delle Massarie sudette per il buon, e miglior regolamento dell' Arte agraria.

Noi intanto per l' autorità del nostro uffizio di Camerlengo pubblicando gl' ordini datici a bocca della Santità sua avvertiamo ogn' uno, che si approfitti delle proroghe benignamente accordate da Sua Beatitudine con la puntuale osservanza però di quanto in esse si prescrive; dovendo il presente Editto doppio che sarà stato affisso, e pubblicato nelli luoghi soliti giovare a tutti, & astringere rispettivamente ciascuno, come se personalmente fosse stato intimato. Questo dì 4. Novembre 1713.

V. N. Giudice Prefetto dell' Annona.

Gaspar Turchi Commissario Gener.

Domenico Antonio Galosi Segr. della R. C. A.

Die, mense, & anno, quibus supra, supradictum Edictum affixum, & publicatum fuit ad valvas Curiae Innocentianae, in acie Campi Florae, ac in aliis locis solitis, & consuetis Urbis per me Bartholomaeum de Camillis SS. D. N. Papae Curf.

Antonius Placentinus Mag. curf.

Subsidii spe invitantur Agricola ad prosciendendas glebas ineunte Martio anni insequentis 1714.

Num. XIV.

E D I T T O.

Per la Cultura de' Campi, e Rompitura de' Terreni nel futuro Marzo.

Gio: Battista Spinola Prete Cardinale del titolo di San Cesareo della Santa Romana Chiesa Camerlengo.

Benchè le precauzioni opportunamente prese con gli ordini già pubblicati per comandamento di Nostro Signore habbino prodotto tutto il desiderato buono effetto, rimanendo quasi perfezionate, & accresciute le sementi della presente stagione in tanta quantità sì nell' Agro Romano, come in tutto il Distretto, e vicine Provincie non ostante le correnti calamità, e stravaganze de' tempi, che può sperarsi con la Divina assistenza un Raccolto superiore a quello dell' Anno scorso; e ciò col mezzo degli ajuti somministrati per comandamento anche espresso di Sua Beatitudine a tutti gli Agricoltori bisognosi, provveduti a misura delle loro indigenze di grano e di denaro, tollerandosi in oltre li loro debiti con l' Annona, e facilitandoglisi tutti i mezzi per supplire al danno sofferto alla mortalità de' Bovi aratorii; tuttavia la Santità Sua continuando verso li medesimi Agricoltori quella paterna Carità, con la quale li ha finora riguardati, e dubitando che la mancanza de' Bovi Aratorii morti nella corrente influenza possa disanimare e diffcultare loro rispettivamente in avvenire il proseguimento della Cultura de' Campi; a fine di prevenire questo grave e possibile disordine si è degnata ordinare s'invitino tutti a rompere nel futuro Marzo quelli Terreni, che dovranno poi seminarsi secondol' solito nell' Autunno del 1714. così nell' Agro Romano e suo Distretto, come nelle vicine Provincie, specialmente di Marittima, e Campagna, offerendo loro tutta l'assistenza & ajuto, anche in denaro, che sarà somministrato da Monsignor Prefetto dell' Annona per erogarlo nella necessaria provvista de' Bovi, & altri Animali, che possono servire per la rottura de' Terreni, secondo la qualità, & impiego delle Persone, e secondo le circostanze de' casi da considerarsi da detto Monsignor Prefetto dell' Annona, di cui sarà cura l' usare quei modi, onde gli Agricoltori se ne possano opportunamente provvedere.

Inberendo Noi dunque a questo nuovo provido pensiero di Sua Beatitudine, speriamo che ogn' uno sia per fare del canto suo tutto ciò che gli sarà permesso dalle proprie forze, cooperando in tal forma al pubblico e privato beneficio per rendersi più meritevole di questa, & altre Grazie che potrà conseguire dalla somma beneficenza di Sua Beatitudine. Dato in Roma questo dì 9. Dicembre 1713.

V. N. Giudice Prefetto dell' Annona.

Gaspar Turchi Commissario Generale.

Domenico Antonio Galosi Segr. di Camera.

Die, Mense, & Anno, quibus supra, supradictum affixum, & publicatum fuit ad valvas Curiae Innocentianae, in acie Campi Florae, ac in aliis locis solitis, & consuetis Urbis per me Bartholomaeum de Camillis SS. D. N. Papae Curf.

Antonius Placentinus Mag. Curf.
Juben.

Jubentur Agricolaë profiteri numerum frumenti ac frugum, quem in Agro Romano severint superiore anno 1713. quotque jugera excolere destinavint pro messe sequentis anni 1714.
Num. XV.

E D I T T O.

Sopra l'Assegne de' Grani, e Biade seminate nel Distretto di Roma l'anno scorso 1713. E delli Terreni, che si doveranno rompere per la sementa futura del presente anno 1714.

GIO. BATTISTA SPINOLA Prete Cardinal di S. Cesareo della S. R. C. Camerlengo.

DEsiderando la Santità di Nostro Signore accertarsi della quantità de' Grani, e Biade seminati nell'anno scorso 1713. per la Raccolta del corrente anno 1714. sicome anco delli Terreni che doveranno rompersi per poi seminarli per la raccolta, del 1715. acciò sua Santità possa opportunamente provvedere alli bisogni del suo Stato, & augmento dell'Arte dell'Agricoltura. Noi d'espresso ordine di Sua Beatitudine datoci a bocca, e per l'autorità del nostro Uffizio di Camerlengo di Santa Chiesa col presente Editto ordiniamo e comandiamo a tutte e singole Persone sì Ecclesiastiche, che Secolari, Cittadini e Contadini, di qualsivoglia stato e condizione, Monasterii, Hospedali, ed altri Luoghi Pii debbano dentro al termine di cinque giorni dopo la pubblicazione del presente Editto in ciascuna Città, Terre, Castelli, Casali, e altri Luoghi del Distretto di Roma, tanto mediatamente, quanto immediatamente soggetti alla Santa Sede, cioè dentro lo spazio di quaranta miglia attorno aver dato vera e reale nota, descrizione, ed assegne di tutta la quantità de' Grani, e Biade che ciascuno di loro averà seminato in qualsivoglia Luogo, e Territorio nell'anno scorso 1713. per la Raccolta del corrente anno 1714. come anco delli Terreni che ciascuno di loro vorrà rompere, o è obligato di rompere in virtù degli affitti per la futura sementa del corrente anno 1714. per la raccolta del 1715. qual nota ed assegna da ciascuno si dovrà fare in scriptis in mano de' Governatori, Podestà, ed altri Superiori, quali averanno carico di pubblicare il presente Editto con espressione della quantità de' Grani, e Biade seminati, e specificazione de' Terreni e Luoghi dove son posti, sotto pena di cinquanta scudi per ciascheduno da applicarsi alla Camera Apostolica.

Ed ordiniamo a detti Governatori, Podestà, ed altri Superiori sudetti, che usino in ciò ogni esquisita diligenza, ed avute dette assegne subito le debbano indirizzare, e mandare a Monsignor Prefetto dell'Annona.

Volendo ed ordinando, che il presente Editto pubblicato che sarà ne' luoghi soliti di dette Città, Terre, Castelli, ed altri Luoghi del sudetto Distretto, vaglia, ed astringa ciascuno come se li fosse stato intimato in persona. Dato in Roma nella Camera Apostolica questo dì 23. Gennaro 1714.

V. N. Giudice Profetto dell'Annona.

Gaspar Turchi Commissario Generale.

Domenico Antonio Galosi Segr. della R. C. A.

Citantur Agricolaë, sive Conductores, ac Domini ad dicendam causam de rescindendis locationibus, minuendoque vestigali prædiorum

Num. XVI.

EDICTUM CITATORIUM.

Joannes Patritius Archiepiscopus Seleuciæ SS. D. N. Papæ, & Rev. Cameræ Apostolicæ Thesaurarius Generalis, Cyriacus Lancetta Sac. Rotæ Auditor, & Nicolaus de Judice Cameræ Apostolicæ Clericus, & Annonæ Præfectus Judices Commissarii a Sanctissimo deputati.

NO verint universi, & singuli has præsentis visuri, lecturi, legique pariter audituri, quod cum Sanctissimus in causis super rescissione contractuum, atque defalcis ob notam mortalitatem Animalium inter Agricolas, & Mercatores, aliosque interesse habentes, ac Dominos Patronos Castrorum & Tenutarum, aliosque pariter interesse habentes vertentibus, seu versuris ad petitionem & instantiam eorundem Mercatorum, aliorumque litis &c. Nos in Judices deputaverit cum speciali commissione Sanctitatis Suae manu signata tenoris sequentis videlicet: Romana: Beatissime Pater, Agricolaë, & Mercatores Vaccinarum, aliique interesse habentes devoti S. V. Oratores non valent amplius sustinere Afflictus Castrorum, Tenutarum, & asportationis fenorum per ipsos conductarum in Agro Romano, & Districtu, neque eisdem uti, ac frui ob peremptionem majoris partis Animalium causa illorum pestis de anno præterito in præfatis locis, aliis Provinciis tam Status Ecclesiastici, quam exterarum Ditionum grassata, de quibus propter continuationem ejusdem morbi, eorumque inopiam justè timent, nec valent sibi aliunde providere, & nihilominus Domini dictorum Castrorum, & Tenutarum eos vexant, & vexare sese jactant pro illarum Afflictibus, partim coram A. C., & partim in aliis Urbis Tribunalibus, in quibus possunt super rescissione illorum contractuum, & respectu defalcis oriri Sententiæ contra Sententias in grave detrimentum ipsorum Oratorum, quorum valde interest pro eadem re, & causa non vexare, neque jura, & exceptiones fere omnibus communes tueri coram tot diversis Judicibus; Supplicant propterea iidem Oratores humiliter S. V. quatenus dignetur causam, & causas hujusmodi coram quibusvis vestrae Romanæ Curie Judicibus promotas, & promovendas in Statu, & terminis, in quibus reperiuntur omnes ad se advocare & unire, illasque sic advocatas ac unitas una cum omnibus suis incidentibus, dependentibus, & emergentibus annexis connexis, totoque negotio principali, clausula quam, & quas, &c. Congregationi particulari RR. PP. Thesaurarii Generalis, Lancettae, & de Judice per rescriptum Sanctitatis Vestrae in calce supplicis libelli eorundem Oratorum deputata audien. cognoscer. & deciden. sineque debito terminan., tam per Sententias & Decreta universalis, quam particularia in singulis controversiis & causis, ita tamen, ut per diffinitio nem unius non cesset, neque expiret eorum jurisdictio quoad alias summarie, sine streptu, ac figura

gura iudicii de plano, ac sola facti veritate inspecta, omni & quacunque appellatione, recursu, ac revisione penitus remotis privative quoad omnes alios Iudices per acta Secretarii Camerae absque solutione propina, & registri committere, & mandare cum potestate ejusdem Congregationis arbitrio procedendi etiam extrajudicialiter, ac citandi, & inhibendi etiam per simplicia Edicta & Notificationes in Curia & extra singulis diebus & horis, præterquam in honorem Dei feriatas, quos, quibus, quoties, ubi, & quando opus fuerit etiam sub censuris, & pœnis ejus arbitrio imponen. aliaque gerent. & docen. ac determinan. quæ in præmissis, & circa ea erunt quomodolibet necessaria, & opportuna, præmissis necnon privilegiis, ac indultis prædictis tribunalibus, vel unicuique Personæ, seu loco concessis etiam in corpore juris clausis, consensu in jurisdictione dictorum Iudicum, Legibus quoque, & Statutis Urbis, & aliorum locorum etiam juramento vallatis Constitutionibus, & Ordinationibus Apostolicis, stilo Palatii, & Curia, ceterisque contrariis non obstantibus quibuscumque. Statum &c. pro plene &c. De mandato Sanctissimi D. N. Papæ audiant Magistri Thesaurarius Generalis, Lancetta, & de Iudice citent, etiam per Edictum, inhibeant, etiam sub censuris procedant, ut petitur appellatione remota, &c. I. F. Columna: F. Regens: Placet I. F. Nos itaque in præmissorum executionem per hoc præsens publicum Edictum, si ve Notificationem ad valvas Curia Innocentianæ, in acie Campi Floræ, aliisque locis solitis Urbis, ac etiam ad valvas Civitatum, Castrorum, & aliorum quorumcumque Locorum, vel eorum Majoris Ecclesiæ, aliisque locis, & consuetis, ut moris est, affigen. & publican. monemus, citamus, citarique & moneri mandamus omnes, & singulas Personas tam Ecclesiasticas, quam Seculares cujuscvis status, gradus, & conditionis, de & super præmissis, & præmissorum causa quomodolibet interesse habentes, seu habere putantes, & prætendentes, quatenus infra decem dies proximos legitime compareant Romæ coram Nobis per acta infra scripti Secretarii Camerae per sese, vel eorum legitimos Procuratores ad dicendum, & excipiendum quidquid verbo, vel in scriptis dicere, opponere, vel excipere voluerint contra præsertam commissionem, contentaque in ea juxta commissionis formam procedi videndum, nec non constituen. in Urbe Procuratorem, seu Procuratores reperibiles, & acceptantes eorum jura defensuros, & allegaturos, quoniam Nos dicto termino elapso etiam nulla alia monitione, seu citatione præmissa, nec alio termino servato ad omnia & singula in præserta commissione contenta, aliaque desuper necessaria & opportuna usque ad omnimodam præmissorum omnium executionem, causam, & causarum hujusmodi expeditionem, & terminationem juxta facultates nobis in d. commissione concessas procedemus, ipsorum omnium quomodolibet interesse habentium contumacia, & absentia non obstantibus, neque attemptis, advocando insuper, & reassumendo ab omnibus, & quibuscumque Iudicibus non obstante consensu coram eis fortasse præstito omnes, & singulas causas permissu, & ab eis dependentia quomodolibet concernentes. Inhibendo etiam eisdem, nè in causis prædictis audeant sese ingerere, nec intromittere quovis sub prætextu &c. quod si secus &c. id

totum &c. In quorum fidem &c. datum Romæ hac die 10. Martii 1714.

Jo: Archiep. Seleuciæ Thes. Gen. & Jud. Com.
Cyr. Lancetta S. R. Auditor Jud. Commiss.
Nic. Iudice C. A. C. & Annonæ Præf. J. Com.

Jo: Antonius Tartaglia R. C. A. Secretarius.
Edictum Citatorium vigore commissionis.

EDICTUM PONTIFICIUM.

Num. XVII.

Excitantur Agrorum Cultores ad faciendam sementem in annum 1715. promissa largiori frumenti distributione, ejusdemque extrahendi facultate remisso vectigali 5. denariorum, pecunieque subsidio ad emendos boves.

CLEMENS PP. XI.

Motu proprio &c. Inter gravissimas Pastoralis officii nostri curas, quibus jugiter premimur, in illam peculiari studio incumbimus, ut hæc nostra Alma Urbs, ad quam quotidie tanquam ad Principis Apostolorum Sedem, & communem omnium Christianissimorum Patriam, Catholice omnes Nationes confluunt, & quam Nos quantum in Domino possumus, ac misera præsentium temporum conditio patitur, commodis omnibus, atque ornamentis instruere, & augere jugiter satagimus, non solum rei frumentariæ inopia nequaquam laboret, sed feliciori in dies ubertate perfruatur.

Dudum siquidem fel. rec. Paulus Papa. V. Prædecessor noster, ut prospero Annonæ, & Grasciæ ejusdem Urbis regiminis opportune consuleret: potissimum vero Artem Agriculturæ in illius Territorio, ac Districtu, necnon Latii, Campaniæ, & Maritimæ Provinciis restitueret, ac ampliaret, specialem Congregationem nonnullorum Prælatorum, & aliorum Virorum, in qua scilicet tunc, & pro tempore existentes Thesaurarius Generalis, Annonæ Præfectus, Grasciæ Præses, Camerae Apostolicæ Commissarius Generalis, ac ulterius q. Jo: Baptista Costaguta ejusdem Pauli Prædecessoris Familiaris interesse deberent, ibique potissimum de Arte Agriculturæ restituenda, & augenda, nec non de statu Annonæ, & Grasciæ hujusmodi, rebusque omnibus illas concernentibus invicem conferrent, tractarent, & diligenter perpenderent, eidemque Paulo Prædecessori quicquid ab ipsis resolutum fuisset, referrent, erexit, atque instituit; Ac subinde alia plura eodem consilio disposuit, & ordinavit; inter cætera vero, ut Agriculturæ artem exercentibus, quo facilius arti hujusmodi incumbere, pecuniasque minori interusurio habere possent, opportuna aliqua subventionem succurrere volens, tunc existentibus Provisoribus, ac Ministris Sac. Montis Pietatis Urbis districtè mandavit, ut cuilibet Agricultori usque ad summam mille scutorum monetæ, seu aliam ab eodem Annonæ Præfecto ordinandam, recepto e. m. olumento duorum pro centenariio nomine meriti, seu alias ab aliis ratione expensarum solvi consueto, necnon accepto idoneo, & sufficienti pignore, aliisque ejusdem Montis legibus, & institutis adimpletis, & observatis, de licentia Præfecti Annonæ prædicti subministrari deberent. Ac insuper omnibus Agri-

Agricultoribus, Mercatoribus, & Colonis, qui tam in propriis, quam in alienis, & conductis Terris in Territorio, & Districtu Urbis, necnon Latii, Campaniae, Maritimaeque Provinciae hujusmodi Agriculturam exercuissent, & sementem fecissent, singulis annis, quibus pretium, & valor frumenti communiter in eadem Urbe per ipsos Agricultores, & Mercatores vendendi a tempore messis, & reollectionis usque ad Kalendas Martii cujuslibet anni summam juliorum quinquagintaquinque in singula rubra non excessisset, quintam partem totius frumenti per ipsos eodem anno reollecti, deducto tamen semine, ad quavis loca, praeter Infidelium, & S.R.E. hostium, terra, marique libere extrahendi, & transportandi, seu extrahi, & transportari faciendi facultatem concessit: praevio tamen Chirographo ab eodem Paulo Praedecessore subsignando, ac solutis prius Camerae nostrae Apostolicae, tunc suae juliis quinque pro quolibet rubro extrahendo, & alias prout in Cedula Motus proprii memorati Pauli Praedecessoris desuper expedita, ac die XIX. Octobris 1611. publicata, cujus tenorem praesentibus &c. pro plenè &c. volumus, uberius continetur.

Cum autem novissime, nempe a mense Septembris anni mox elapsi, peccatis nostris graviores in dies calamitates promerentibus, non sine ingenti paterni cordis nostri dolore mortifera Boum pestilentia per Urbem, illiusque Districtum, ac Provincias praedictas immaniùter grassante, integra pene armenta interierint, adeo ut peremptis animalibus, de quibus ineffabilis Dei Providentia laboribus hominum solatia subrogavit, agrorum culturam plane deserui, terrasque in proxime praeterito Autumno minime feri contigisset, nisi Nos tam frumento, quam pecuniis per dilectum filium Annona Praefectum abunde subministratis, Agricultorum inopiam sublevassemus, aliisque opportunis, ac salubribus provisionibus ei, quam benedicente Domino speramus, futurae messis ubertati consuluissemus; tempus vero, quo agri ferendis frumentis pro venturi anni 1715. messe destinati aratro proscindi debent, jam advenit: Domini tamen praediorum, Mercatores, Coloni, alique artem Agriculturae praedictam exercentes ob ingentia damna, quae ex suorum animalium jactura passi fuerunt, novo indigeant paternae providentiae nostrae subsidio, ut expensas pro emendis Bobus, & laboreris necessariis faciendas subire valeant.

Hinc est, quod Nos publicae causae nulla ex parte deesse, nostrorumque, & Apostolicae sedis subditorum commodis per amplius providere volentes, motu simili, ac ex certa scientia, & matura deliberatione nostris, deque Apostolica potestatis plenitudine, cedulam motus proprii Pauli Praedecessoris supradictam, quoad ea, quae praesentibus non adversantur, ac usu recepta reperiuntur, earumdem tenore praesentium approbamus, confirmamus, & innovamus, illisque inviolabilis, & irrefragabilis Apostolicae firmitatis vim, robur, & praesidium adiungimus.

Praeterea motu, scientia, deliberatione, & potestatis plenitudine similibus Congregationem Praelatorum a Praefato Paulo Praedecessore, sicut praemittitur, institutam, cui scilicet dilecti filii nunc, & pro tempore existentes Thesaurarius noster Generalis, Annona Praefectus, Graeciae Praeses, Commissarius Generalis Camerae nostrae praedictae, ac lo-

co q. Jo. Baptiste Costaguta ab eodem Paulo Praedecessore deputati Praeceptor Archibospitalis S. Spiritus in Saxia interesse debeant, harum serie renovamus, ac quatenus opus sit, de novo erigimus, & instituimus. Eidemque Congregationi toties, quoties opus fuerit, habendae, facultatem concedimus, & impartimur, ut iisdem Agricultoribus, Mercatoribus, & Colonis, aliisque artem Agriculturae praedictam exercentibus, ac sive proprios, sive alienos, & conductos agros in Latii, Campaniae, & Maritimae Provinciae praedictis colere, & serere volentibus pecunias necessarias pro novis terris prosciendendis, aliisque laboreris perficiendis pro messe dicti venturi anni millesimi septingentesimi decimi quinti a dilectis filiis Provisoribus, & Ministris S. Montis Pietatis, necnon Mense Nummulariae S. Spiritus in Saxia usque ad summam centum millium scutorum monetae, nempe medietatem ex dicto Monte Pietatis, & aliam medietatem ex dicta Mensa Nummularia Sancti Spiritus, cum licentia ab eodem Annona Praefecto subscribenda, ac Provisoribus, & Ministris Montis, & Mense Nummulariae praedictis dirigenda subministrari curent, & faciant, unicuique scilicet pro ea summa, quae juxta cujusque Agricultoris, & aliorum praedictorum indigentiam, & idoneitatem eidem Congregationi congrua, & opportuna videbitur, ac cum cautionibus pro indemnitate Montis Pietatis, & Mensae Nummulariae hujusmodi ab iis, qui pecunias acceperint, praestandis, ac a praefata Congregatione (citra tamen illius periculum, seu damnum) recognoſcendis, & approbandis.

Ceterum, ut facilius subministratio dictarum pecuniarum Agricultoribus, & aliis praedictis fieri possit, volumus, & mandamus, ut pro ea quantitate, quae ejusdem Congregationis arbitrio, intra tamen summam dd. centum millium scutorum monetae, Agricultoribus, & aliis praedictis subministranda erit, solvi debeant quotannis usque ad restitutionem summae subministratae Monti Pietatis, & Mensae Nummulariae praedictis scuta duo pro quolibet centenario nomine meriti, seu expensarum, quas tam Mons Pietatis, quam Mensa Nummularia hujusmodi pro salariis Ministrorum, & Officialium sustinere coguntur.

Demum Agricultoribus, & aliis praedictis, ut alacrius laboreria necessaria pro ferendo frumento in proximo futuro Autumno perficere, ac complere valeant, quintam partem frumenti (deducto tamen semine) in subsequenti messe anni millesimi septingentesimi decimi quinti per ipsos recolligendi ad quavis loca, praeter Infidelium, & S.R.E. hostium, Terra, Marique libere extrahendi, & transportandi, seu extrahi, & transportari faciendi gratis, & absque ulla solutione Tractae Camerae nostrae Apostolicae solvi solita, expedito tamen prius Chirographo per Nos signando, ac solutis emolumentis Officialibus, & Ministris Cameralibus pro ejusmodi licentiarum expeditione debitis, licentiam concedimus, & impartimur; Dummodo tamen sive pretium, & valor frumenti tunc currens, sive aliae temporum circumstantiae eidem paternae charitati, qua Subditorum nostrorum commodis consulere cupimus, aliter non suadeant. Sicque, & non aliter per quoscunque Judices &c. sublata &c. judicari, & desiniri debere, ac irritum &c. decernimus.

Mandantes etiam Congregationi, & Deputatis predictis, ac praesertim Annone Praefecto, ut praesentes nostras Literas, & in eis contenta quaecumque observent, & exequantur, & ab aliis, quantum in eis erit, condigna poenarum inflictarum animadversione, aliisque opportunitis Juris, & facti remediis firmiter, & inviolabiliter observari faciant, & curent. Dan-tes eis, ac praecipue eidem Annone Praefecto in praemissis, & circa eam plenam, & omnimodam facultatem, & potestatem.

Non obstantibus, quatenus opus sit, nostra, & Cancellariae Apostolicae Regula de jure quaesito non tollendo, ac rec. mem. Pii PP. IV. etiam Praedecessoris nostri de gratiis quaecumque interesse Camerae praedictae concernentibus in eadem Camera intra certum tempus praesentandis, & registrandis, itaut praesentes Literas ibidem praesentari, & registrari nunquam necesse sit, aliisque Constitutionibus, & Ordinationibus Apostolicis, necnon Urbis, Provinciarum, Civitatum, Terrarum, Oppidorum, & Locorum quorumcumque, ac montis Pietatis, & Mensae Nummulariae Sancti Spiritus praedictorum, aliisque quibuslibet etiam juramento, confirmatione Apostolica, vel quavis firmitate alia roboratis Statutis, Consuetudinibus, Reformationibus, Decretis, Privilegiis, Indultis, & Literis Apostolicis Urbi, Provinciis, Civitatibus, Oppidis, Terris, & Locis, ac Sac. Monti, & Mensae Nummulariae praesatis, illorumque respective Communitatibus, Universitatibus, Ministris, Officialibus, & aliis personis quibuslibet a Sede praedicta, vel a nobis forsan concessis, ac etiam confirmatis, approbatis, & innovatis, quae eis, quoad praemissa nolumus suffragari, & quibus omnibus, & singulis, etiamsi &c. illorum tenores &c. pro sufficienter expressis, & insertis habentes hac vice, ad effectum praesentium duntaxat, illis alias in suo robore permansuris, specialiter, & expresse, ac latissime derogamus, ceterisque contrariis quibuscumque.

Volumus etiam, quod praesentium sola Signatura sufficiat, etiam absque alia data, & registratura, regula quaecumque contraria pariter non obstante. Et nihilominus literae in quavis forma expediti possint cum clausulis opportunis.

Praesentiumque Literarum desuper forsan expediendarum transumptis etiam impressis, manu unius ex Camerae nostrae Apostolicae Notariis subscriptis, & sigillo alicujus ex Congregatione praedicta obsignatis in Judicio, & extra plenam fides adhibeatur.

Placet Motu Proprio I. F.

Anno a Nativitate D. N. Jesu Christi millesimo septingentesimo decimoquarto, Indictione septima, Pontificatus Sanctissimi D. N. Clementis Papae XI. Anno decimoquarto, die vero 24. Martii, supradicta Cedula Motus proprii publicata, & affixa fuit in Magna Curia Innocent. Montis Citatorii, in Aede Campi Florae, & in aliis locis solitis, & consuetis Urbis per me Bartholomaeum de Camillis Apost. Curs.

Antonius Placentinus Mag. curs.

EDICTUM.

CARDINALIS CAMERARII

Eadem, quae in Superiori Edicto, consilia a Summo Pontifice, & conventu iuncta ad rem agrariam promovendam significantur.

Num. XVIII.

NOTIFICAZIONE,

ED EDITTO.

Sopra li nuovi provvedimenti presi per la rompitura de' Terreni da cominciarli nel presente mese di Marzo.

Gio: Battista Spinola Prete Cardinale del titolo di San Cesareo della Santa Romana Chiesa Camerlengo.

NOn cessando ancora del tutto per le nostre colpe la maligna influenza nel Bestiame Boiano, per la quale rimane oziosa gran parte degl' Agricoltori, e non minor timore in tutti di una profissima Carestia, ed arrivando il tempo di rompere i Terreni per l'anno 1715, credè Sua Beatitudine doverli sempre più rin vigorire la sua Paterna sollecitudine, e che fosse un nuovo contrassegno di es- sa il dare nuovi, e validi ajuti a tutti quegli Agricoltori, che aveva invitati, ed animati con Editto pubblicato il dì 9. Dicembre a proseguire la necessaria cultura de' Terreni; onde sempre più contenta di sentire che per le providenze date si fossero terminati i lavori dell'anno corrente, da quali si spera con la Divina assistenza un'abbondante raccolto; e questo non solo per aver fatto somministrare tutto il Grano necessario per le sementi già fatte in quantità maggiore del solito; ma anche col mezzo degl' ajuti in denaro dispensato per suo ordine da Monsignor Prefetto dell' Annona agl' Agricoltori più bisognosi, e similmente con le dilazioni accordate ad altri Debitori, tuttochè avessero goduto nelle passate stagioni col beneficio della diminuzione del pagamento delle Tratte altri rilevantissimi vantaggi; desiderosa di continuarli anche per l'imminente rompitura de' Terreni, si compiacque destinare una particolare numerosa Congregazione, la quale dovesse proporli tutti i modi più proficui, e convenevoli per assicurare il futuro raccolto dell'anno 1715. Ed essendosi questa a tenore degl'ordini di Sua Beatitudine unita con avere maturamente ponderato ciò, che più conveniva per l'adempimento delle benefiche intenzioni di Nostro Signore; supplicò Sua Beatitudine, che non dovesse forzare nè Padroni diretti, nè Affittuarii, nè Coloni de' Terreni, che doveano romperli, ma più tosto moltiplicando gl'Atti della sua solita Clemenza, si degnasse continuare ad animarli, promettendo loro nel raccolto del 1715. la Tratta gratis della quinta parte del Grano da raccogliersi (detratto il seme) quando il Grano si vendesse in Roma sotto i scudi sette, ed in oltre che si degnasse

se deputare una Congregazione simile a quella, che fu eretta dalla santa mem. di Paolo V. rinovando anche un Moto proprio simile a quello, che fu fatto dal sudetto Pontefice in congiuntura della penuria, che soffrivano con la Città di Roma, e suo Distretto le vicine Provincie; e per ultimo disapprovò che dovesse preventivamente fissarsi il prezzo al Grano a ragione di scudi sette, e mezzo almeno, cominciando dal presente raccolto, come da alcuni pochi si pretendeva.

Fatta da monsignor Prefetto dell'Annona esatta Relazione alla Santità Sua di quanto si era discusso, e proposto nell' accennata Congregazione, si compiacque Sua Beatitudine di approvare le risoluzioni della medema in tutto, dichiarando solo, che in ordine alle Tratte da concedersi nel 1715. si estendesse maggiormente la sua Beneficenza, volendo concederle non solo senza il pagamento delli giulii cinque, quali volle a favore della Camera Apostolica la Santa mem. di Paolo V. ma ne pure restringendole, o regolandole con il prezzo minore, o maggiore, che corresse nelle vendite de' Grani nel tempo di concedersi dette Tratte, e solo riservandosi a dover in quel tempo riflettere con paterna Carità all' eventualità de' casi, & alle circostanze de' tempi, che devono sempre suggerire i più sani consigli.

Si dispose inoltre a formare il desiderato Moto proprio a tenore di quello della Santa mem. di Paolo V. volendo però in esso abolito il grave peso di doverli dagli Agricoltori dare il Pegno al Monte, che somministrasse il denaro: circostanza, che averebbe difficoltà molto i bramati soccorsi, volendo che la Congregazione istituita da Sua Beatitudine ad imitazione di quella eretta dal citato Pontefice dovesse (senza però suo rischio, e pericolo) assumere in sè l'obbligo di esaminare la vera necessità, la qualità delle persone, e quella delle sicurezze da offerirsi da coloro, che chiederanno soccorso, per doverli dal Prefetto dell'Annona far somministrare il denaro da impiegarsi in compra de' Bovi per la coltura de' Terreni da rompersi.

Essendosi però degnata la Santità Sua di segnare il detto nuovo Moto proprio già pubblicato con la rinovazione della Congregazione a similitudine di quella dalla Santa mem. di Paolo V. ed avendo destinato la somma di scudi cento mila da distribuirsi, la metà dal Banco di S. Spirito, e l'altra metà dal Sacro Monte della Pietà, si notifica ad ogn' uno, che averà necessità di denaro per erogarlo in compra de' Bovi, da valersene per li lavori da farsi, che ricorra da Monsignor Prefetto dell'Annona: mentre rimarrà a suo carico l' esporre alla Congregazione l'istanze d' ogn' uno, la qualità delle persone, l' idoneità delle medesime, la quantità de' lavori, le sicurezze, che daranno, e tutto quel di più, che converrà esaminare; perchè possano liberamente godere del nuovo beneficio,

del quale doveranno esserc a parte non solo gli Agricoltori dell' Agro Romano, e suo Distretto, ma anche quelli delle vicine Provincie, e specialmente di Maritima, e Campagna, i quali nella maggior perdita degli Animali hanno risentito più grave danno.

Inoltre la Santità Sua inerendo alle suppliche degli Affittuarii, e Coloni notabilmente danneggiati dall' influenza del male, si è compiaciuta d' istituire una Congregazione di tre Prelati, la quale dovrà esaminare, e decidere tutte le controversie eccitate dagli Affittuarii, e Coloni de' Terreni appellatione remota, per togliere le distrazioni, & i dispendiosi litigii, che s' intentassero, sì a riguardo de' pretesi disfalchi, come di rescissioni di contratti, o d' altro, che riguardi queste materie, come può esattamente riconoscersi nell' Editto citatorio pubblicato per quest' effetto il dì 10. del corrente mese di Marzo; Non intendendo però la Santità Sua, che questa nuova Grazia, e facilità serva di pretesto per ritardare quei Pagamenti già maturati, e dovuti per gli Affitti, o Subaffitti prima che cominciassero l' influenza del male.

Procuri ogn' uno di approfittarsi di tante, e sì speciali Beneficenze di Nostro Signore, perchè possa Sua Santità continuare nel contento di vedere sempre più sollevata nel suo Pontificato per mezzo delle continue Grazie l'Arte Agraria, ed opulenti di grani non solo le Campagne di Roma, ma tutte le vicine Provincie, il che sommanente rimane a cuore della Santità Sua per vantaggio de' suoi Popoli.

Vogliamo dunque, perchè sempre più apparisca quanto la Santità di Nostro Signore ha disposto con la sua solita provida Beneficenza, che il presente Bando sia pubblicato ne' luoghi soliti, acciò sia a notizia d' ogn' uno quanto in esso si contiene. Questo dì 24. Marzo 1714.

V. N. Giudice Prefetto dell' Annona.

Gaspar Turchi Commissario Gener.

Domenico Antonio Galosi Secretario di Camera.

Die, Mense, & Anno, quibus supra, supradictum Edictum affixum, & publicatum fuit ad valvas Curie Innocentianæ, in acie Campi Floræ, ac in aliis locis solitis, & consuetis Urbis per me Bartholomæum de Camillis Sanctissimi Domini Nostri Papæ Curf.

Antonius Placentinus Mag. Curf.

DISSERTATIONIS HISTORICÆ DE BOVILLA PESTE PARS TERTIA.

*In qua morbi natura, signa, symptomata, causæ, ac medela
philosophico-medice rationibus agitantur.*

P R O O E M I U M.

UM primam, alteramque partem hujus operis fortasse non infelicitè absolverim, superest, ut postremam aggrediar, in qua totius fere negotii summa versatur: nam ignoratis hujus epidemiciæ natura, causis, effectis, curandique methodo, fieri non potest, quin consilia, præsidiaque omnia Politico legalia, si rursus utendi occasio se dederit, vel plane inutilia, vel fera certe contingant. Ut autem manum operi admoveamus, ab ipsius morbi veritate initium dicendi facimus.

C A P. I.

*Bovillam Pestem apud Priscos interdum incessisse
Historicorum monumentis comprobatur.*

Antiquissimis temporibus boum clades.

SI quis annales superiorum temporum per volutarit, in hujus, de qua loquimur, calamitatis memoriam sæpius incurreret: non raro siquidem exitiales morbi in boum armenta ingruerunt, tantamque ediderunt stragem, ut cum sibi propius ab exitio civitates abesse viderentur, ad Deum pacem exposcendam novòs ritus, novaque sacrificia instituerint, quo si quid admissum foret piaculum, procurarent. Enimvero ne utique videtur dubitandum, quin Deus hominum impietatem, ac scelera crebro hujuscemodi pœna coerceat, quam Pharaoni quoque Ægyptiorum Regi comminatus est, ut insanabile ejus ingenium flesteret, atque emolliret. Ait enim Exod. c. 9. v. 3. *Ecce manus mea erit super agros tuos, & super equos, & asinos, & camelos, & boves, & oves pestis valde gravis.*

A Deo ista calamitas pœne loco infigitur.

Romani Similiter apud antiquissimos Romanorum, qui summo studio atque cura Religionem colere, quamvis infinitis propemodum erroribus inquinatam, quippe qui in veri Numinis ignora-

tione versarentur, ea tamen increbuerat opinio violatorum Deorum ira se se hisce incommodis, cladibusque vexari: quam ob causam gestandorum per Urbem ancilium, & canendorum saliarium carminum mos auctore Numa institutus, ut ait Plutarchus in ejus vita, & lectisternium in Urbe Roma jam primum celebratum est anno CCCLV. uti Livius lib. 5. fusius narrat, cujus verba hic describenda duximus. *Tristem hyemem sive ex intemperie Cæli raptim mutatione in contrarium facta, sive alia qua de causa gravis pestilens omnibus animalibus æstas exceptit. Cujus insanabili perniciem quando nec causa, nec finis inveniebatur, libri Sibyllini ex S. C. aditi sunt. Duumviri Sacris faciundis lectisternio tum primum in Urbe Roma facto, per dies octo Apollinem, Latonamque, & Dianam, Herculem, Mercurium, atque Neptunum, tribus quam amplissime apparari poterat, stratis lectis placavere. Ac lib. 3. ubi pecudum simul, hominumque perniciem, & decretas a Senatu supplicationes exponit. Grave tempus, & forte annus pestilens erat Urbi, agrisque nec hominibus magis, quam pecori; ac paulo inferius inopsque Senatus auxilii humani, ad Deos populum, & vota convertit. Iussi cum conjugibus, ac liberis supplicatum ire, pacemque exposcere Deum: ad id quod sua quemque mala cogeant auctoritate publica evocati omnia delubra implent. Strate passim matres criminibus templa verrentes, veniam irarum celestium, finemque pesti exposcunt. Hujusmodi autem pestilentia regnante quoque Romulo Laurentes, ac Romanos invaserat ob neglectam, ut tum opinabantur, Tatii ultionem injuria cæsi; qua de re Plutarchus in Romuli vita hæc habet. *Εν τῷ τὸν λοιμὸς ἐμπέπτει θανάτου μὲν ἀφ' οὐδ' ἑὸς ἀνθρώπου ἀνδρὸς νόσ' ἐπιφέρων, ἀπαιεῖται δ' ἡ καρπῶν ἀπορίας, ἔ' δρεμμάτων ἀγέλης, ἴδην δ' ἡ σαγόνων αἵματος ἡ πόλις, ὥς τε πολλὰ προσγενέσθαι τοῖς ἀναγκαίοις πᾶσι δεισιδαιμονίαν. Ἐπεί δ' ἡ τῶν τε Λαυριτῶν οἰκῶν ὅμια συνέβαιεν ἡδὲ παντάπασιν. Subinde pestilentia ingruit, quæ mortem subitam afferens non trahabat morbum. Vul-**

Exempla e Livio afferuntur.

Ex Plutarcho.

gaba.

C A R M E N

Severi Sancti, id est, Endeichi Rhetoris
de Mortibus boum.

ÆGON, BUCULUS, TITYRUS.

ÆG. Quidnam solivagus, Bucule, tristia
Demissis graviter luminibus gemis?
Cur manant lacrymis largifluis genæ?
Fac, ut norit amans tui.

Buc. Ægon, quæso, sinas alta silentia
Ægris me penitus condere sensibus.
Nam vulnus referat, qui mala publicat:
Claudit, qui tacitum premat.

Æg. Contra est, quæ loqueris, recta nec autumas.
Nam divisa, minus sarcina fit gravis:
Et quidquid tegitur, sævius incoquit;
Prodest sermo doloribus.

Buc. Scis, Ægon, gregibus quam fuerim potens,
Ut totis pecudes fluminibus vage
Compleverent etiam concava vallium,
Campos, & juga montium.
Nunc lapsæ penitus spes opis est meæ:
Et longus peperit quæ labor omnibus
Vitæ temporibus, perditâ biduo.
Cursus tam citus est malis.

Æg. Hec jam dira lues serpere dicitur.
Pridem Pannonios, Illyricos quoque,
Et Belgas graviter stravit: & impio
Cursu nos quoque nunc petit.
Sed tu qui solitus nosse sulubribus
Succis perniciem pellere noxiam:
Cur non anticipans quæ metuenda sunt,
Admoesti medicas manus?

Buc. Tanti nulla metus prævia signa sunt,
Sed quod corripit, id morbus & opprimit:
Nec languere finit, nec patitur moras.
Sic mors ante luem venit.
Plaustris subdideram sortia corpora
Lectorum, studio quo potui, boum,
Queis mentis geminæ consona tinnulo
Concentu crepitacula.

Ætas consimilis, setaque concolor:
Mansuetudo eadem, robur idem fuit,
Et fatum: medio nam ruit aggere
Par victum parili nece.

Mollito penitus farra dabam solo.
Largis patris erat gleba liquoribus.
Sulcos perfacilis striga tetenderat;
Nusquam vomer inbaserat:

Lævus bos subito labitur impetu;
Æstas quem domitum viderat altera.
Tristem continuo disjugo conjugem,
Nil jam plus metuens mali.

Dicto sed citius consequitur necem
Semper qui fuerat sanus, & integer,
Tunc longis quatiens ilia pulsibus
Victum deposuit caput.

Æg. Angor, discrucior, mæreo, lugeo;
Dammis quippe tuis non secus, ac meis.
Pestus conficitur, sed tamen arbitror
Salvos esse greges tibi.

D 2

Buc.

gabaturs & in fruges, pecudesque, inde magna sterilitas orta. Sanguine quoque in Urbe pluit. Unde præter fatales calamitates gravis animos incescit superstitio. Enimvero ubi eadem Laurentes lues infestavit &c. Id vero præ cæteris animadvertendum, quod lib. 41. narrat Livius; luem scilicet, quæ in boves ingruerat, in homines postmodum invasisse. Delectus consulibus eo difficilior erat, quod pestilentia, quæ priore anno in boves ingruerat, eo verterat in hominum morbos. Quapropter Guillelmus Gratarolus in lib. de Pestis descriptione inter hominum pestilentia signa quadrupedum & natatiliū multitudinis interitus recenset. Et quidem non Homero solum auctore Iliad. 1. verum etiam compluribus deinceps experimentis perspectum est animantes, quæ natura pronæ sunt, miserima clade absumptas, priusquam homines contagio adoriretur. Cæterum plura de gregum, armentorumque pestilentia apud (a) Columellam legi possunt.

Pecorum
lues in ho-
mines in-
vadit.

Pestilentia
boum Ca-
rolo Ma-
gno re-
gnante.

Insequentibus autem seculis non adsimilem pecorum interectionem historiarum monumenta memoriæ prodiderunt. Illa autem plane insignita, ac præ cæteris gravissima, quæ Carolo Magno regnante incidit; ita ut boves omnes ubique gentium, quæ illius imperio parebant, occisione occisi fuerint. Ita Annales Fuldenses ad annum 810. Tanta fuit in ea expeditione boum pestilentia, ut pene nullus tanto exercitui superesset, quin omnes usque ad unum interirent: & non solum ibi, sed etiam per omnes Imperatori subjectas provincias, illius generis animalium mortalitas immanissime grassata est. Annales vero Metenses, & Eginardus eodem anno pene iis similia perscribunt: cujusmodi quoque fuerunt pestilentia, quas in boves grassantes suis temporibus narrant Fracastorius lib. 1. de Contag. cap. 12. & Joannes VVierius lib. 4. de Præstig. Dæmon. cap. 30.

Ex historia
Ecclesiasti-
ca simili-
ter exem-
pla depro-
muntur.

Neque hercle quidquam instituto sermoni in-
consentaneum fecerim, si ex Ecclesiasticæ histo-
riæ Scriptoribus eximia quædam Miracula subji-
ciam, quæ summam Dei Benignitatem, atque
clementiam testatam nobis reliquerunt; quippe
qui piorum hominum precibus, & fide, ac San-
ctorum Patrocinio, & deprecatione permotus
miserandam pecorum cladem averterit. Itaque
Cardinalis Baronius anno 376. refert, cum per
omnem pene Europam sæviente pestilentia bo-
ves interirent; eos tantum incolumes servatos,
quorum fronti Sanctissimæ Crucis signum fuisset
inscriptum, eoque miraculo non paucos Gentilium
Christianam fidem amplexos: eamque in rem S.
Severi, aut Endeichi Rhetoris, cujus me-
minit Paulinus Epist. 9. non contemnendam sa-
ne Eclogam affert, quam hoc loco integram
lectorum utilitati, voluptatique consulentes
exscribimus.

- Buc. Illuc tendo miser, quo gravior acrius.
 Nam solamen erat vel minimum mali,
 Si satura daret posterior mihi,
 Quod præsens rapuit lues.
 Sed quis vera putet? progeniem quoque
 Extinctam pariter, vidi ego cernuam
 Iunice gravidam: vidi animas duas
 Uno in corpore perditas.
 Hic fontis veniens, graminis immemor,
 Errat succiduo bucula poplite,
 Nec longum refugit: sed graviter ruit
 Leti compede claudicans.
 At parte ex alta, qui vitulus modo
 Lascivus saliens texuerat vias,
 Ut matrem subiit: mox ibi morbo
 Pestem traxit ab ubere.
 Mater tristifico vulnere saucia,
 Ut vidit vituli condita lumina:
 Mugitus iterans, ac misere gemens,
 Lapsa est, & voluit mori.
 Tunc tanquam metuens, ne sitis aridas
 Fauces opprimeret: sic quoque dum jacet,
 Admovit moriens ubera mortuo;
 Post mortem pietas viget.
 Hinc taurus solidi vir gregis, & pater
 Cervicis validae, frontis & arduæ,
 Letus dum sibimet plus nimio placet,
 Præto concidit herbido.
 Quam multis foliis silva cadentibus
 Nudatur gelidis tacta aquilonibus:
 Quam densis fluitant velleribus nives,
 Tam crebræ pecudum neces.
 Nunc totum tegitur funeribus solum,
 Inflantur tumidis corpora ventribus.
 Albent lividulis lumina umbibus.
 Tenso crura rigent pede.
 Iam circum volitant agmina tristium,
 Dirarumque avium, jamque canum greges
 Insistunt laceris visceribus frui.
 Heu! cur non etiam meis?
 Æg. Quidnam, quæso, quid est, quod vario modo
 Fatum triste necis transilit alteros,
 Affligitque alios? en tibi Tityrus
 Salvo letus agit grege.
 Buc. Ipsum contueor. Dic age Tityre
 Quis te subripuit cladibus his Deus?
 Ut pestis pecudum, quæ populata sit
 Vicinos, tibi nulla sit.
 Tit. Signum, quod perbibent esse Crucis Dei,
 Magnis qui colitur solus in Urbibus:
 Christus, perpetui gloria numinis,
 Ejus filius unicus.
 Hoc signum mediis frontibus additum
 Cunctarum pecudum certa salus fuit.
 Sic vero Deus hoc nomine præpotens
 Salvator vocitatus est.
 Fugit continuo secula lues greges;
 Morbis nil licuit. Si tamen hunc Deum
 Exorare velis, credere sufficit;
 Votum sola fides juvat.
 Non ullis madida est ara cruoribus,
 Nec morbus pecudum cæde repellitur.
 Sed simplex animi purificatio
 Optatis fruitur bonis.
 Buc. Hæc si certa probas, Tityre, nil moror,
 Quin veris famuler religionibus.

Errorem veterem diffugiam libens;
 Nam fallax, & inanis est.

Tit. Atqui jam properat mens mea visere
 Summi templa Dei: quin age, Bucule,
 Non longam pariter congregimur viam;
 Christi & numina noscimus.

Æg. Et me consiliis jungite prosperis:
 Nam cur addubitem, quin homini quoque
 Signum profit idem perpete sæculo,
 Quo vis morbida vincitur.

NOTÆ.

PETRUS PITHOEUS.

E Mendationes, & monita in Epigrammata, &
 Poemata vetera pag. 478.

Severi Attilii, sive Cæcili Severi poetæ
 Christiani sub Valentiniano Augusto meminit
 ex Sophronio Gregorius Gyraldus. Hic vero
 noster, ut videtur, antiquior, & nisi valde
 fallimur, Aquitanus: cujus carmen Eliæ Vi-
 neti Santonis, optimi, & doctissimi Senis be-
 neficio debemus.

Præterea inter Divi Joannis Beverlacenſis mi-
 racula hoc etiam a Bollandistis enarratur nonis
 Maji. Non est mirandum Sanctum Confessorem Io-
 hannem multa commoda præstitisse hominibus: nam
 etiam mutis animalibus commoda sanitatis frequen-
 ter præstat. Sæpe enim contingit, quod pestis morta-
 litatis animalia, & pecudes obtinet: sed incolæ pro-
 vinciarum circumjacentium munimen solent obtinere,
 quando vocent Sancto Iohanni de armento suo ali-
 quod animal tali peste depressum ad liberationem cæ-
 terorum: Solentq; continuo convalescere, pestisque
 inde aufugere, hominibus vota apud Beverlacum pa-
 trono suo Sancto Confessori Iohanni persolventibus.
 Hæc nobis solent attestari qui & hæc experti sunt, &
 noverunt hujusmodi vota multis conferre. Similiter
 autem in vita S. Gerlaci Eremicolæ nonis Janua-
 rii hoc matronæ cujusdam testimonium recitant.
 In partibus, inquit, nostris generali quodam pesti-
 lentie mortifero contagio vastata sunt oves, & bo-
 ves, & universa pecora, & jumenta peccatis exi-
 gentibus usq; ad internecionem sunt deleta. Eapropter
 B. Gerlaco de singulis capitibus pecorum meorum u-
 num quadrantem me offerre devovi, & omnibus per
 totam regionem jumentis plaga prædicta morientibus,
 ego, inquit, omnia mea pecora B. Gerlaco patrocini-
 ante retinui. Hæc autem iidem narrant VI. Idus
 Februarii 2. Parte inventionis, & Miraculorum
 S. Goslini Abbatis cap. 2. n. 18. Domina Assisa
 Uxor eximii Iuris utriusque Doctoris Domini Iohan-
 nis de Banſtis, mulier veneranda, ac multum reli-
 giosa armenti gregem infectum morbo possidebat: quæ
 quum morientes vaccas conspiceret, nec convalescen-
 tiæ remedium haberet, se humiliter B. Goslino com-
 mendarvit, ut ejus armenta servaret, in quibus pie-
 tatis officia secundum morem suum singulis diebus ex-
 pleret; quæ quum jam vota peregisset, nuntium dein-
 ceptum jumentum perdidit. Ex iis igitur satis superq;
 constabit nihil hac nostra ætate insolens, aut ina-
 uditum prioribus accidisse. Quinimo immortalis
 Deo Opt. Max. gratiæ agenda sunt, quod præ-
 sens boum calamitas neque diuturnitate, neque
 acerbitate prioribus conferenda sit, quæ non
 modo

Ex Sancto-
rum Vitæ
aliquos
narrantur
Miracula.

modo in cætera armenta, atque in greges, verum etiam in homines ipsos defævierunt.

C A P. II.

Veram pestem fuisse morbum, qui nostra ætate Latiales boves depopulatus est. Signa, ac symptomata cum iis, quæ in illorum cadaveribus inventa sunt, breviter exponuntur.

Non multis hic morabor demonstraturus Epidemiam, quæ per hæc tempora boves nostros magnam partem perdidit, fuisse veram pestem; cum iis omnibus palam signis, & proprietatibus processerit insignita, quibus pestifera lues stipari solet. Etenim primo loco febris comitabatur, quæ, quoniam similis, & communis omnibus cum pernecie fuit, jure apud magnum Hippocratem (a) pestis dicitur. *Sunt autem, inquit, febrium duo genera, quorum alterum commune omnibus pestis appellatur, alterum propter malam dietam privatim iis contingit, quæ ea utuntur.*

Febris communis pestis est apud Hippocratem.

Neque vero quin febris affectos boves ureret dubitandum erat: namque non modo Veterinarii Medici, sed ipse ego in illorum arteriis carotidibus, & axillaribus summam semper, ac statim ab initio celeritatem, ac frequentiam deprehendi. Præterea quanquam ob nimiam cutis crassitiam neque exanthemata, neque carbunculi in externa boum superficie erumperent; singulis tamen, ubi teneriores sunt membranæ, scilicet in ore, & faucibus phlogoses, pustulæ, ulcera, & maculæ e vestigio apparebant.

Insuper plerique boves hoc malo tentati peribant intra diem septimum, quod in peste frequentissimum est: pauci vero per abscessum, ac decubitus, ut mox dicemus, evadebant.

Bovilla pestis olim Malidis appellata.

Illud tamen hic tacere non licet a celebrioribus olim Veterinariis bovillam pestem præcipuo malidis nomine fuisse vocatam, quod in epistolari quadam dissertatione (b) mox subnectenda, fusius ostendemus.

Morbi signa, ac symptomata.

Quanquam vero (ut ad signa, ac symptomata veniamus, quibus miserum hoc brutorum genus torquebatur) secundum variam in animalibus fluidorum crasim, ac solidorum texturam (quas simul acceptas temperamenta vocant Medici) variæ quoque affectiones ex una, eademque causa suboriri soleant; sunt tamen quædam effecta, quæ in singulis prope affectis animalibus cernebantur. Utique vidimus interdum in nonnullis bobus primum indicium contractæ pestis fuisse, fugam arripere, ululare, stertere, ac mille modis quasi subito terrore percitos se se agitare; scilicet quod venenum, cum in iis volatiliū salium ubertatem, miramque fibrarum nervearum in spasmos proclivitatem invenisset, diversos statim convulsivos qua externos, qua internos motus induxit. Alios etiam spectavimus, tamen rarius, præcoci morte, quasi fulmine tactos interiisse, eos videlicet, qui natura sua jam enerves, spirituque fuerant destituti. Sed in plerisque præcipua exceptæ luis signa extiterunt subito mœrere; caput demittere, e languidulis oculis lacrymas, e naribus, & ore mucum, & salivam fundere; atque interim febris cum horrore, vel horripilatione correptos, nauseantesque humi jacere: semper autem phlogoses, pustulæ, ut innuimus, hydatides, & ulcera linguam, & fauces summo cum ardore obfidebant. Principio ut plurimum sitientes multum bibebant; postea vero a potu, ciboque penitus abstinebant; & idcirco cum deglutire, ac ruminare non possent, inedia, sitique celeriter etiam, quam natura forte morbi factum esset, ad interitum adigebantur; alvo sæpe sæpius lubrica, dejectisque fœtidis, variegatis, & interdum cruentis humoribus. Plerique tandem omnes putidi, gravique cum anhelitu, non raro etiam cum tussi intra primam hebdomadem occidebant. Qui autem ad alteram pertingerent (erant autem perpauci) evadere consueverant; præsertim si cadentibus pilis corium exasperaretur, aut facto ad nates, & ad crura decubitu, ne libere possent incedere, prohibiti fuissent.

Vermes interim in naribus, ad cornuum radices, in labiis, atque ore comperiebantur, quibus scilicet locis muscarum agmina poterant confluisse.

Vermes a muscis procreati.

Quod vero spectat ad ea, quæ in boum cadaveribus detecta fuerunt; illud prænotasse convenit, raro in peste denatis certas, & perpetua apud illorum viscera affectiones deprehendite: nempe lues a liquidis primo excipitur, & ab iisdem postea aut hæc, aut illa membra pro varia eorundem conditione corripuntur. Id sane evidentissimum apparuit in tribus extispiciis, quæ nos fieri curavimus: nam præter oris, fauciumque ulcuscula, atque œsophagi, omasi, pulmonumque a rubore subnatum livorem, seu gangrænam; quas quidem res in unoquoque pene similes comperimus; diversæ in singulis occurrerunt viscerum læsiones. Etenim in primo, qui tertia morbi die perierat, animadvertimus in omaso tum fœni duriusculam massam, tum pilam illam, quam Plinius (c) *Juvencarum topium* appellat, ortam scilicet ex abrasis lingua pilis, & niox deglutitis, subinde vero peristaltici motus ope in modum filtri accedente saliva coactis: cætera viscera parum a statu sanitatis abfuerunt. In altero deinde, quoniam interierat 6. die, cum hepar, & intestina, tum pulmones sphacelo tentata erant. In tertio cor etiam, & cerebrum corruptum pene diffuebant. Neque quidquam in ipsorum liquidis constans, & memorandum observare licuit: ob peculiare enim fluidorum crases, variam quoque illorum fluiditatem, & colores offendimus. Ut proinde nihil certi elicere illinc potuerimus: cæterum omitimus hic referre, quod alio loco fuse monuimus, infida scilicet omnino esse judicia, quæ fiunt ex observationibus cadaverum illorum, qui acuto, malignoque morbo decedunt: multa enim visceribus detrimenta, quæ principio aberant, tum ante, tum post mortem ab inquinatis liquidis hic illic subsistentibus afferuntur.

Quid observatum fuerit in dissectis cadaveribus.

Frequentiora comæstia signa.

Lancisi Oper. Tom. II.

(a) Lib. de Flatibus num. 7. (b) Prostat. annexæ cap. 8, tertiæ partis §. x. (c) N. H. lib. 2. cap. 42.

C A P. III.

Cur pestiferum miasma solos boves, non ceteras animantes afflaverit.

Abstusa illa, & philosophica exercitatione dignissima quæstio mihi semper visa est, quæ de pestifero veneno instituitur, a nemine hætenus præter Hippocratem, quod sciam, luculenter explicata. Et sane mirum videri potest lethiferum virus, quod bovillum genus per hosce annos tot, tantisque cladibus exhaust, cæteris animantibus innoxium fuisse. Hujus autem difficultatis nodum Hippocrates (a) non infeliciter, si recte intelligatur, solvere conatus est: sic autem loquitur præclarissimus Medicorum Princeps. *Communis itaque febris ideo talis est, quod spiritum hujusmodi omnes attrahant: simili vero spiritu similiter corpori permista, similes quoque morbi efficiantur. At fortasse, subdit senex, dicet quispiam, cur igitur non cunctis animalibus, sed alicui ipsorum generi contingunt tales morbi? Causa est, propterea quod corpus a corpore, natura a natura, nutrimentum a nutrimento differunt. Non enim omnibus animalium generibus incongrua eadem, vel congrua sunt, sed alia aliis conveniunt. Quando itaque aer hujusmodi inquinamenti, quæ hominum adversantur naturæ, repletus fuerit; tunc homines ægrotant; quando vero alicui alteri animalium generi aer incongruus extiterit, illa similiter ægrotant. Qui autem Hippocratis sententiam exemplis illustrare aggressi sunt, nimirum sturnos cicuta, coturnices veratro, turdos cantharidibus impune vesci, quæ homini, aliisque fere animantibus adversantur; ac insuper animalia pleraque cænoso aeri assueta, si in salubriorem transferantur, brevi tempore interire; ita ut salubritas non absoluta, sed relativa dicenda sit; ii certe rationem a magno Hippocrate indicatam neque explicarunt, neque, quod deterius est, deprehendisse videntur. Age igitur dispiciamus qui fuerit Hippocratis sensus, cum ait, Corpus a corpore, naturam a natura differre. Aer quidem secum deferret, suspensaque habet innumera, diversaque corpuscula, ita ut quæ spiritum ducunt animantes, eadem simul hauriant semina, quæ deinde per corporis vias, & canaliculos permeantia pro cuiusque corporis textura, & humorum temperatione, mixtioneque cum illis non idem efficere consueverunt. In aliquibus enim ita solidas partes extimulant, ac vellicant ob figurarum, viarumque dissimilitudinem: ita fluidas miscent, atque perturbant, quod alia sibi similia corpora motu cieant, ut fundicus illas immutent. Præterea ob viarum, & tubulorum corporis diversitatem cum aere, potu, vel cibo hausta corpuscula, multis modis percolata, atque disposita longe dissimiles succos efficiunt, aut noxios scilicet, aut salubres.*

Hanc quæstionem acute solvit Hippocrates.

Exemplis res illustrantur.

Hippocratis Sententia explicatio.

Exemplum ex plantarum diversitate repetitur.

proximas, quam tamen inter se diversas videmus enasci; dulcibus enim, salubribus, & innoxiiis deleteriæ, veneficæ, acres, atque amaræ adnascuntur; tum forma, tum sapore atque ingenio prorsus dissimiles. Non alia profecto de causa, quam quod diversi hic illic halitus, ac succi e terræ spiraculis prodeuntes in radicum oscilla, & plantarum viscera illabantur: (quanquam nonnullæ illorum particulæ interdum, quod meatibus non conveniant, excludantur) qui mehercule succi, tametsi ejusdem naturæ forent, ac potestatis, cum deinde variis plantarum canaliculis, & tubulis excipiantur, variisque in vasculis percolentur, omnino necesse est innumeris modis figuram, & crasim immutent, & alias, atque alias induant naturas, ac diversos subeant motus, & inclinationes. Quo fit, ut vegetabilium quoque fluida inter se oriantur dissimilia.

Unde diversa plantarum quas oriantur.

Huc accedit, quod in cunctis seminum utriculis nativus quidam succus inest, qui fermenti instar in suam naturam convertit quidquid postea per analogiam in radicum oscula excipitur, & assumitur.

Eadem itaque ratione in animantibus tum ob salium, sulphurum, ac spirituum, quæ cum, aere, ac pabulo recipiuntur, varietatem; tum ob diversam solidarum partium texturam, & liquidarum temperationem, mixtioneque, tum ob nativorum succorum fermentandi vim, eadem corpuscula aliquando, atque in certo animalium genere ad veneni naturam evehuntur, mox interitum allatura. Unde, opinor, plantum fit, cur per hæc tempora boves tantum lue correpti pœnas dederint, nosque in tantas conjecerint angustias; unde divina primum, ac deinde nostri Principis benignitate sumus expediti.

Quia ratione idem fiat in animalibus.

C A P. IV.

Eventa nonnulla observatu digna, in diversis boium speciebus, ac temperamentis, quorum rationes afferuntur.

ADeo rara sunt, vulgique captum superant, quæ in animantium peste contingunt, ut nisi pleraque ad posterorum memoriam literis prodita sint, vix fidem apud illos inventura videantur. Ejus generis est quod Romæ in proxima hominum pestilentia contigit: (b) nam vespillones omnes, ac libitinarii, quamvis assiduo inter polluta, ac fluentia tabo cadavera versarentur, intacti penitus evaserunt; non alia, ni fallor, de causa, quam quod malis assueti, cum tot ante oculos funera cernerent, nullo eorum sensu afficerentur, æquoque animo, atque hilari permanentes pestifera semina celerimo spirituum, ac sanguinis motu partim dispellerent, partim temperarent.

Cur Vespillones tempore pestis immunes fuerint.

In hac autem boum lue, qui cibo, otioque obefiores cæteris, ac juniores erant, facilius morbo corripiebantur, ac citius interibant, quam qui propter laborem graciliores erant, ac vetuli: unde emeriti, & qui plaustra trahunt, minus omnium laborarunt. Cujus rei causam ad majorem, minoremve fluidorum copiam, &

Quare boves pinquiores facilius labem vident.

ad angustiores, patientioresque corporis meatus referendam crediderim. Enimvero pestiferum fermentum, ubi majorem humorum vim, quam sua labe corrumpat, ac majus etiam viarum impedimentum nanciscitur; ita ut foras excurrere, atque expirare non possit, facilius immiscetur sanguini, & spiritibus, visceribusque adhærescit: quod sane in pinguibus ob eorum corporis statum sæpe sæpius evenire consuevit. Graciles contra, quanquam ipsi etiam venenum excipiant, indeque extinguantur; non raro tamen fit, ut per apertos meatus promptius dissiludere soleant, ac dissipare.

*Quanto-
brevi bu-
balorum
vituli in-
serierint
salvis ma-
tribus.*

Alterum vero majorem admirationem habet: siquidem bubali sæminæ, quæ suis vitulis lac præbebant, majorem partem peste correptæ evalerunt; sed iis mammarum papillæ exulceratæ sunt; lactentes vero filii occubuerunt. Quod sane cam ob rem factum arbitror, quod erodens venenum naribus, atque ore a matribus haustum per obvias, ac patentes chyli, sanguinifque vias usque ad mammarum tubulos pervenerit, ibique, cum fortius papillas emungant vituli, salutarem veluti decubitus subsistendo produxerit: inde vero quoniam veneficum fermentum partim divertebatur in nati viscera, quem utpote teneriorem necabat, partim in eorundem lactiferorum finibus hærebat, illosque ob corroding vim facillime exulcerabat; proinde matres ipsæ salutaribus hisce plagis (quemadmodum in humana peste suppurantibus cito bubonibus) identidem, ab initeritu vindicabantur.

*Occurrit
zur obje-
ctioni.*

Ne cui vero dubitationem afferat, quod non matres filiis, sed filii matribus labem attulerint, quatenus scilicet iidem, contemneratis antea pestifero tabo faucibus ubera siccando labefactaverint: illud enim advertimus lactantes matres prius mœstas videri cepisse & cum lacrymarum effusione caput demisisse, quam natos, qui statim atque luem excipiunt, a lactando propter dolentia oris ulcera deterentur, atque desistunt.

Accedit præterea, quod in bubalorum armentis observatum fuerit steriles animantes, vulgo *bubale sode* pestifera lue frequentius interiisse: mirum quia eadem nec lac præbent, nec palustra trahunt; quamobrem ut saginata venenum facilius exceperunt, ita, cum lac non emittant, nec cribrum ad idem venenum excernendum paratum habebant.

C A P. V.

Rumor per Urbem manat aliam nullam esse bovillæ stragis causam, quam insectum nomine Buprestin. Res diligenter expenditur, & refellitur.

*Manat in
vulgus fa-
ma Bupre-
stin bu-
jæ cladis
auctorem
esse.*

Interea dum teterrimæ stragis causa, atque principium, & adversus eam præsidia modis omnibus exquiruntur, constans per Urbem fama dissipatur, bestiolam quandam Buprestin nomine, ab urendis bubus apud Græcos appellatam, ejus cladis auctorem extitisse. Eaque sane opinio per omnium animos pervaserat, quemadmodum assolet fieri, cum hærentibus metu animis, & impendentium malorum gravitate

perculsis torpent consilia; ita ut absurdissima quæque apud consternatam multitudinem fidem inveniant: potissimum vero, quod Celeberrimus Iure Consultus doctissimusque Patronus Pontifici Maximo luculentum plane libellum obtulisset, in quo sævissimam ejusmodi insecti naturam, proprietatesque ex antiquis, ac probatæ fidei Scriptoribus quanquam brevi atque angusta, dilucida tamen oratione recenset, quam nos in hunc locum iisdem verbis transferemus, ut nostras subinde animadversiones subjiciamus.

*Iure Con-
sultus qui-
dam libel-
lum offert
Summo
Pontifici,
quo opinio-
nem ejus-
modi con-
firmet.*

BEATISS. PADRE.

N. *N. Umilissimo Oratore de la Santità Vostra, avendo tempo fa a caso inopinato appreso nella professione legale alcune specie confacevoli al fatale caso della mortalità corrente degli animali Bovini, gli è riuscito ultimamente di raccogliere di nuovo, e confrontarle con gl' Autori anco legali, esploratori della cagione del male, e suo rimedio.*

Che però ad ogni buon fine di giovare al Pubblico mediante il Divino ajuto, riverentemente rappresenta alla Santità Vostra restringersi le medesime alla proprietà di quell' animale chiamato Bupreste, del quale ne fa menzione il Testo nella L. 3. §. Alio Senatus Consulto. ff. ad Legem Corneliam de Sicariis.

Imperocchè i Buoi prima di uorire inferiscono, morti poi trovansi col fiele travasato, effetti soliti cagionarsi in individuo dal Bupreste secondo l' attestato Catelliani Cottæ Mediolanensis Juris-Consulti. Memorialia pag. 549. verbo, Pityocampæ §. memini &c. ivi: Buprestis animal traditur simillimum Scarabæo longi pedi, rarum in Italia, fallit inter herbas bovem maxime, unde etiam nomen invenit devoratumque tacto felle ita inflammat, ut rumpat, teste Plinio &c. Ed esso Plinio nell' Istoria Naturale lib. 30. cap. 4. n. 80. ove Bupreste è animale rado in Italia, e simile allo Scarafaggio di longhi piedi, inganna fra l' erbe massimamente il Bove, e di qui piglia il nome; inghiottito adunque dal Bove, toccandogli il fiele, lo fagionfiare in modo, che crepa.

L'istesso asserma Alexander ab Alexandro Genitilium Dier. lib. 2. cap. X. nel fine, ivi: Buprestis vero animal inventu rarum in Italia simillimum Scarabæo, qui inter herbas fallit sæpe boves, quo devorato, ita concitantur rabie, ut aetæ in furorem terrorem afferant, pauloque post rumpantur, ex quo perneciale virus confici dicunt, quod scdissime vexat, contra cujus exitium præsentaneo remedio Græci succurri prodidere.

Da questa più ampia assertiva dell' ab Alexander nasce la differenza, perchè alcuni Buoi muojono senza gl' effetti sudetti, derivando ciò dal morire questi non di Bupreste immediatamente inghiottito, ma di veleno contagioso generatosi in quelli, i quali l'hanno positivamente inghiottito, argomentandosi da quelle parole ex quo perneciale virus confici dicunt.

A' professori di Medicina ancorchè basti averli indicato come sopra la verisimile cagione della Mortalità, nondimeno trovandosi tale suggerisce loro alcuni

alguni rimedi *Andreas Tiraquellus in annotatione al sudetto cap. X. di Alessandro ab Alexandro, allegando Plinio, il quale nel lib. 23. cap. 1. n. 10. e nel cap. 2. num. 80. e nel cap. 4. n. 90. da per rimedi specifici il mosto, o la Sapa, o l'Onfascino, questo in specie lodato assai dall'istesso Tiraquello in detta Annotatione lettera D. ivi: Omphacinum contra Buprestin per se potum, laudatissimum. Et Deus &c.*

Haecenus igitur Vir Doctissimus. Ego autem, ut verum fatear, adduci nunquam potui, ut in ejus sententiam discederem, quod longe aliter se se rem habere comperissem, ubi eam quanta maxime poteram attentione animi, cura, atque vigilantia, cum diurna eventorum observatione, tum causas inter se, atque effecta conferendo investigassem, Quo circa cum hujusmodi quaestionem permagni interesse putarem, quippe quod in ea rei cardo verteretur, unde scilicet salus omnium, ac fortuna penderet, ne levibus momentis suspensos animos gererent, quibus incumberet cura ingravescens pestilentiam quoquo modo propulsandi, atque ut certiori via, & ratione morbum aggredierentur, non ancipites, aut irritas curationes adhiberent; in conventu apud Illustrissimum Virum Bancherium orationem habui, qua Eruditissimi Viri sententiam (quod ipsius pace dixerim) cum non privata laus, aut gloria, sed publica salus ageretur, pro mea virili parte labefactarem. His autem verbis concepta fuit oratio.

X. Kal. Decembris MDCCXIII.

Quoniam id mihi negotii a Summo Pontifice datum fuit, ut Doctis. Patroni libellum sibi oblatum studiosius expenderem, num scilicet quidpiam fructuosi in rem praesentem afferret; quippe quod is se certas, exploratasque hujusce contagionis causas & Juris-Consultorum fontibus hausisse profiteretur; commissam mihi, susceptamque provinciam ea, qua potui, accurate confeci. Quod si minus omnia, quae ad rem illustrandam pertinebant, ob ingenii mei tenuitatem fuerim affecutus, haud quidquam tamen dubitandum est, quin prolixo, libentique animo quidquid opis, atque auxilii in me fuerit, in publicam causam, commodumque contulerim. Primo itaque Buprestin venenosum, ac mortiferum animal sub iis herbis latitare docet, quibus pascuntur boves. Id hercle nobis minime ignotum affirmamus, cum longe uberiores mensem e nostris Scriptoribus, unde forte Jurisperiti in suos elices aquam derivaverunt, collectam ac paratam habeamus. Ejus enim bestiolae mentionem non Graeci solum, atque Arabes, verum etiam Latini fecerunt, ac praesertim recentiores Naturalis Historiae Scriptores, qui singula subtiliter sunt executi: Ex iis igitur jure optimo, utpote qui ejus animalis naturam, ac proprietates curiose descripserint, ad nostram sententiam confirmandam testimonia proferemus. At vero inter omnes convenit, Buprestin insectum quoddam esse Cantharidi cum forma, tum acerrimi, atque erodentis veneni atrocitate quam simillimum: tenis quidem pe-

dibus, & alis, & antennis instructum. In Italia plane infrequens, non Plinio solum teste, verum etiam Aldrovando, qui nunquam sese ejus generis bestiolam oculis usurpasse fateatur: cum contra Mousetus Marcellum Virgilium laudet auctorem, qui frequentiore illam ibidem esse conqueritur, quam agrestium res, & fortuna patiat. *In Italia infrequens est, ac per raro visitur. Marcellus Virgilius longe aliter sentit.*

Utrum autem immanissimae boum cladis, quae nunc omnes sollicitos habet, ea demum sit origo, jure merito in contentionem venit: ad illam enim averruncandam repertum quoque foret alexipharmacum, si morbi causa constaret.

Sed quanquam prima specie Buprestis suspicionem movere possit, quod unanimi Scriptorum omnium auctoritate confirmatum, comprobaturque sit eandem bubus praecipue infestissimam esse, eisque lethiferum morsum incommoda quaedam comitentur admodum illis similia, quibus nostri boves nunc temporis afficiuntur: hujusce tamen internecionis causam in Buprestin minime conferendam his potissimum rationibus persuasum habeo. Enim vero, cum de ejusmodi rebus, quae sub sensu cadunt, discipatio instituta sit, haudquaquam conjectura, aut incertis opinionibus judicandum, sed manifestissima quaeque, ac sensuum judicio comprobata tenenda sunt, & contraria omnino repudianda: nam saepe numero quae ad veri similitudinem accedunt, a veritate ipsa quam longissime aberrant. Et quidem si Buprestis, ut ajunt, hanc bubus calamitatem importaret, non narium modo olfactu, verum etiam oculis fuisset deprehensa: cum tamen id genus insecti diu quidem in Agro Romano quaesitum, nondum plane fuerit inventum; quandoquidem Scarabæis nihil quidquam magnitudine concedit, cantharidas autem superat, & intolerabili quadam odoris feditate se prodit. Quapropter si neque oculorum aspectu, neque teterimo odore hasce bestiolas in agris nostris huc usque deprehendimus, qui culpam in eas derivare possimus sane non video.

Huc accedit, quod qui de Bupresti, ejusque acerbitate scripserunt, tanquam de peculiari quodam veneno, non de communi aliqua pestifera contagionis causa agere videantur: quomobrem ea tantum docent remedia, quae uni, aut alteri pecudi morsu violatae, non integris autem armentis, perinde ac si luem inde contraxerint, admovenda sint. Neque vero illud silentio praetereundum est, haud unquam scilicet evenire, ut si boves aliquot Buprestis veneno fuerint contacti, ad ceteros ejus mali contagio pertineat: cum e contrario morbus, de quo sermonem instituimus, vulgari in pecora vel habitu, vel contactu ipso contueverit, ac saepe morbosae unius pecudis vitio quam plurimae, si ad eam propius accesserint, quam citissime contaminantur. Ceterum interire quidem solent a viperis, aut rabiosis canibus morsu appetiti: nullam tamen inde labem, qui ejusmodi agrotis assident, contraxere. Quapropter quae de Bupresti vulgo feruntur, explodenda sunt, atque ejicienda.

Verum enim vero etsi quaesitas jam diu bestiolas reperissemus, longe fallerentur opinione qui in illas

Quaestio de morbi causa magni momenti est.

Oratio habita apud Illustrissimum Virum Bancherium, qua proposita sententia refutatur.

Juris-Consulti Buprestis mentionem faciunt.

Graeci, Latini, atque Arabes, ac praesertim recentiores de Bupresti scripserunt.

Buprestis Cantharidi similis, major Scarabæis.

Septem rationibus a Bupresti suspicio amoveatur.

Quae sub sensu cadunt sententiam exploranda judicio.

I. Ratio. Buprestis & magnitudine & odore se prodit; nondum vero usque deprehensa.

II. Buprestis venenum contagionem non effert, sed singulis tantum nocet; ac praesens morbus viciniorum ipsa contrahitur.

III. Comperitum est.

hujusce contagionis initium e Campania primum illata per infectos boves.

in illas susceptionem contulerunt; cum revera constet e Campania ac Neapolitani Regni finibus non inopinato quidem, sed consideratam jam pridem, atque prævisam pestilentiam huc importatam fuisse: cum enim maxime contagium timeremus, haudquaquam vias aditusque omnes obstruximus, quibus in nos posset invadere. Et quidem ut boum nundinæ ab Eminētissimis Patribus, qui subjeetorum incolumitati modis omnibus provident, in Ecclesiasticæ ditionis finibus interdictæ fuissent, ne huc quoque; fœdissima lues ingruret; quidam tamen callidissimi mercatores a consulari via digressi per diverticula boves quamplurimos peste contactos in hæc regiones induxerunt, nostrisque bubus, sanis cæteroqui, ac vigentibus permiscuerunt; ac proinde non Buprestium vulneribus, aut volatu, sed callidorum hominum avaritia plane detestanda, quæ Reipublicæ labes, atque perniciēs esse consuevit, factum est, ut gravissima contagionis semina in agris nostris a primo dispersa fuerint.

Avaritia Reipublicæ cepit.

IV. Necesse est non aliquot sed innumeras Buprestes tantam stragem edidisse: atqui nullam huc usque vidimus.

Ad hæc cum tanta boum strages edita sit, ut trium pene mensium spatio quatuor supra viginti millia, quo numero centum aliquot, aut ducenti bubali continentur, interierint: non paucos sane Buprestes, atque ita latitantes, ut visum fugerent, sed frequentia earum examina ex uno in alium campum evolasse dicendum est: quod nemo quisquam huc usque animadvertit, tametsi bubulci omnes noctu, atque interdum ad custodiam armentorum excubent, vigilantque.

V. Aliquot armenta intacta fuerunt: id per Buprestium minime licuisset.

Præterea ad amoliendam omnem Buprestis susceptionem facit, quod quædam armenta communi exitio prorsus intacta superfuerint, non alia quidem de causa, quam quod diligentissime provisum est, quo ne ullo inquinatum boum, aut canum, aut pastorum, aut cæterarum ejusmodi rerum contagio, aut fomite inficerentur. Ecquid enim Buprestis, aligerum animal, incolume, aut intentatum reliquisset, cui nemo quidem certe faciles aditus in campos, & prata omnia quamvis obsepta, & munita custodiis potuisset intercludere? Quid? quod non pauci boves suos in stabulis sæno duntaxat, aridique herbarum foliis alunt, se se aliquid in tantis malis profecturos rati; nihilo tamen minus eam perniciem effugere potuerunt quod cæterarum rerum contactum, quæ contagione polluta fuerant, non hercle pari diligentia præcaverunt.

Præterea qui boves suos non gramine, sed sæno avidisque frondibus alebant, ne polluta fuerant, nihil quidquam profecerunt.

VI. Buprestis non boves solum, sed cæteras etiam animantes inficit. Atqui boves duntaxat intereunt.

Quis autem ignorat, quin Buprestis, ut ut plerunque boves interimat, alios etiam animantes, ut vervecēs (quemadmodum testatur Jacobus Grevinus de Venen. cap. 11.) & capras, & equos (uti Vegetius lib. 3. Artis Veterin. cap. 78.) quin etiam ipsos homines exitiali veneno aggrediatur, ut Scriptores cæteri omnes affirmant. Ac proinde, inquit Aetius, volucrum istam adeo venenata natura præditam esse, ut non pecudes modo, sed & homines a tota substantia corrumpat. Hinc jure optimo Buprestin propinantes lege capitali teneri narrat in Pandectis Budæus. Lex autem ita sancit. *Qui*

Buprestin, vel Pityocampen tanti facinoris conscii, pinarum aut mortiferi quid veneni ad necem accelerandam dederit, judicio capitali, & pœna legis Cornelie afficiantur.

Qui ergo fieri potuit, ut boves tantummodo Buprestis veneno læderentur, cum iisdem pascuis permixti equi, capræ, vervecēs, uterentur? Quinimmo ipsos etiam homines lues invalisset, qui non solum cichorio vescuntur, quod consuetum Buprestibus est alimentum, uti Bellonius animadvertit in Descriptione Montis Athos lib. 1. Obs. 45. verum etiam sæpissime boum carnes hujusmodi morbo interemptorum impune cœnarunt? Et quidem compertum est homines aliquando in rabiem verti, cum rabiosæ animantis carnes devoraverint, ut Clarissimus Joseph ex Aromatariis affirmat lib. de Rabie Contag. part. 2. partic. 1. pag. 23.

Teraxa cum Buprestium cibis.

Denique haud ullum ex iis signis, quæ Buprestis venenum agnoscitur, in hac contagione deprehendimus; non enim ægros boves dolor, & anxietas, sed tacitus langor, vulgo *impuntatura*, corripit, atque interficit: neque ullum alexipharmacum adversus Buprestin a Scriptoribus indicatum quidquam iis profuisse rescivimus. Quid igitur restat, nisi ut candide fateamur genus quidem causæ, e quo fonte ista calamitas derivata est, apertissimum nobis esse, atque in erodentium partim, partimque coagulantium venenorum numero ponendum: singularem vero illius speciem plane nos ignorare? Neque vero novum est in animalium corporibus (ut de Hydrophobia Cælius (a) Aurelianus tradidit) sine manifesta causa peculiare venenum innasci, quod postmodum cætera contagione corrumpat.

VII. Nulla Buprestis veneni signa deprehendimus. Cause generis notum est, sed species ignoratur.

C A P. VI.

Altera morbi idea proponitur, & resellitur, videlicet Vermem quendam in naribus prope cranium enascentem, ejus causam habendum esse.

NEc sane defuit qui morbum, quo boves tunc temporis correpti interibant, non alium esse affirmaret, quam qui vulgo dicitur *Accettone*, eumque ab infecto quodam enasci in narium cavitate prope cranium latitante, ita ut perdifficiliter dissectis investigari possit; idque ex hisce indicis apertissime constare asseverabant; videlicet si bos stupidior ob vertiginem videretur, ac furentis instar pabulum devoraret. Morbum vero adeo celeriter animantes ad interitum adigere, ut bidui spatio, aut paulo minus easdem prosterneret, nisi commodum ea remedia fuissent adhibita, quibus equi *castronis* morbo, qui dicitur, curari consueverunt. Eorum autem formula sequens proponebatur.

℞. Myrtilli, absinthii, rorismarini, salviæ, allii, baccarum lauri, & juniperi ana partes equales; misceantur, & mediocriter contusa imponantur igni ad suffitum boum naribus admovendum.

Hoc enim pacto vermem illum e narium latrebris foras ejici putabant: præsertim vero si grana aliquot salis in prunas injicerentur, tunc enim emicantibus inde scintillis, & crepitu boves perterrefacti, ac graviter proflantes naribus, faci-

facilius bestiolam delitescentem eliminaret, quæ parum longa, sed admodum dura, ac fætida tandem deprehenditur.

Hujus aurem opinionis falsitatem per ipsam experientiam assequuti fuimus. Etenim cum aliquis ex affectis bobus per nares asertum vermem emisisset, illum quidem nil aliud esse deprehendimus, quam verum polypum ex ipsamet mucositate narium conflatum, qui deinde per suffitum paululum dissolutus facilius stertentis bovis concussione expellitur.

Sed quid frustra commentitias hujusce calamitatis causas expendimus, quum tam aperte falsitatis argui posse videantur, quæ de buprestis, ac narium verme nostra hac tempestate manarunt in vulgus, quam risu digna sunt quæ Romano II. imperante in simili contagione a Græculis jactata fuerunt. Aiebant enim quum Romanus senior æstivum palatium conditurus proxime Bovi cisternam effodi jussisset, inventum marmoreum bovis caput; quod a fabris in calcariam fornacem conjectum, ac in pulverem reductum fuit: atque exinde bubuli pecoris cladem occidionemque ad Romani usque II. tempora. Verum hæc plane jocularia, ac deridenda verissimam luis causam videntur innuere, ab infecto scilicet bove, non marmoreo quidem, atq; inanimo, sed viventi ad ejus generis armenta propagatæ. Vide Cedrenum tom. 2. Rom. II. Imp. & michaelem Glycam Annalium parte IV.

C A P. VII.

Bovilla pestis num oriatur a peculiari specie insectorum contagionem promoventium.

CUM de iis affectionibus dictum sit, quæ in bovilla contagione partim nomine morbi, partim symptomatum apud Medicos appellari consueverunt, ad ea nunc veniendum, quæ causarum locum tenent; quas inter nonnulli (a) recensuerunt certa quædam perinde quasi examina peculiarium vermiculorum, a quibus ut scabies lævus inter contagiosos morbus oritur; ita bovillam luem proxime per contagium, vel remote per fomitem de infectis in sana pecora propagari verosimilibus conjecturis existimat.

Et quidem huic opinioni citra omnem disputationis contentionem, ut fieri debet, sententiam meam adjungerem, si propriis ipse oculis vermes in illorum sanguine, aut quærere studuissem, aut casu saltem offendissem. Sed quoniam in eorum duntaxat cure, naribus, ore, & faucibus, quæ superficies suas externo aeri contiguas habent, illos mihi cernere datum est; merito idcirco tanquam de re, ut admodum probabili, ita apud nos nondum certa quoquo modo hæsitamus, non dubitantes tamen, quin huiusmodi hypothesis ad eas sit referenda, quæ, licet nudis sensibus sint imperviæ, esse tamen veræ, ac tempore, diligentiaque in clariorem lucem proferri & possunt, & solent.

Quod autem dicatur ab aliquibus in emissio ab affectis bobus sanguine nudis, aut etiam micro-

scopio armatis oculis, vermes inspectos fuisse; id nova rursus egere animadversione putamus; nam cruor postquam resederit, atq; in grumum conversus fuerit, ab aeris infectis ita infici potest, ut ocyssime confertissima quidem, sed tamen omnino advena vermium familia scatere conspiciatur. Qua de re animo discruciamur, quod nihil certi de ejusmodi argumento a nobis decerni possit, quod alioquin, ut maxime verosimile, excitatum, probatumque non tantum a recentioribus, Kirckerio potissimum, Fabro Chymiatro, Langio, Cogrossio, & Vallisnerio, sed a priscis etiam gravissimis auctoribus diligenter scriptis commendatum videmus. Etenim M. Varro, (b) & Columella, (c) ubi agunt de occultis, & pestiferis morbis a paludum vicinitate ortis, ejusmodi vermiculorum meminerunt. Varro enim in hæc verba loquitur. *Advertendum etiam, si qua erunt loca palustria; nam propter easdem causas, & quod avescunt, crescunt animalia quædam minuta; quæ non possunt oculi conspici, & per aera intus in corpus per os, ac nares perveniunt, atque efficiunt difficiles morbos.* Columella vero clarius adhuc sententiam suam aperit, inquiens. *Nec paludem vicinam esse oportet ædificiis, quod caloribus noxium virus eructat, & infectis aculeis armata gignit animalia, quæ in nos densissimis examinibus involant. Tum etiam natricum, serpentiumque pestes, hyberna destitutas uligine, cæno, & fermentata colluvie venenatas emittit, ex quibus sepe contrahuntur cæci morbi, quorum causas ne Medici quidem perspicere queunt.*

Sed quoniam ad publicam utilitatem perinde est in morbidis effectis, atque illata animalibus clade, si pro illorum causa animatum in sanguine seminarium, vel inanime prorsus miasma statuatur; quories nihil ab uno, vel altero ad specificum antidotum reperiendum deduci possit: Lugeamus nondum inventum fuisse vel apud Venetos, ac Mediolanenses, ubi strages hæc gravius armenta, & diutius affixit, verum, certumque præsidium; ramet si antielmintica, hoc est vermes necantia (quibus nos etiam inutiliter Romæ usi sumus) sedulo aduiverint. Lectores igitur satis admonitos arbitramur, si dicamus in bovilla peste sententiam de verminosa putredine iis adnumerandam esse, quæ probabiles utique non vero extra omnem dubitationis aleam positæ sunt; multumque apud Rempublicam literariam præ ceteris promeritum fuisse doctissimum Valisnerium, qui effatum hoc de vermibus in bovilla peste pluribus conjecturis explicaverit.

C A P. III.

Auctoris opinio de causa bovillæ pestis, deque modo, ac viis, per quas intra eorundem animalium corpora per contagium, vel fomitem se se insinuat.

Illud hoc loco præmonere inter necessaria ducimus, nihil esse quod nobis ad res ardua pernoscendas tutius, atque expeditius iter muniat, quam illa vestigandæ veritatis ratio, quæ

(a) Nimirum Carolus Franciscus Cogrossi, & Antonius Valisnerius, alter Cremæ, alter in Patavino Lyceo Celeberrimi Medicinæ Professores. (b) De Re Rustic. lib. 1. cap. 12. (c) De Re Rustic. cap. 5.

Historia Bovillæ contagionis e marmoreo bovis capite profectæ, quid sibi velit explicatur.

Antiquissimum est de verninoso miasmate placitum.

Inutilis Reipublicæ inquisitione, quæ remedium inventioni non favet.

Clarissimus Valisnerius commendatur.

Vermes in bovin sanguine nondum ab Auctore visos.

Hæc tamen inter probabiles hypotheses numerari potest.

Occurritur objectioni,

*Quenam
optima in-
dagandi
veritas.*

quæ a perceptis & cognitis ad minus explorata mentem dirigit, ac paulatim quasi involutam rerum intelligentiam explicat, atque illustrat. Propterea quærenti mihi probabiliore grassantis apud nos bovillæ contagionis causas, nonnulla visa sunt præmittenda, quæ, cum per se dilucida ac perspicua sint, obscuro huic argumento mea quidem sententia plurimum possunt lucis afferre. Quanquam vero hæc omnia hic illic nostris in commentariis dispersa inveniuntur, quo celerius tamen isthæc, atque uno intuitu perspicui possint, eadem in unum diligenter collecta hic exhibemus. Multa porro sunt, quæ certa, ac manifesta repetitis observationibus in ejusmodi lue deprehendimus.

*Observa-
tiones cer-
tissima in
hanc con-
tagionem.*

*I. Cuncti
boves non
sponte sua,
sed contra-
gio tantum
ægrota-
runt.*

I. Nullum armentum, ac ne unum quidem bovem communi morbo sponte sua, sed per contagium, aut fomitem semper ægrotasse. Contagioni vero aditum aperuisse non polluti solum bovis cujuscumque, sed longe frequentius pastorum, aut veterinariorum, sæpissime vero canum, aliorumque animalium eodem tabo affectorum vicinitatem: hæc enim, aliaque multa, dum ab infecto ad sanum armentum accedunt, ipsius pestis semina, hoc est fomitem, secum deferre solent.

*II. Luis
venenum
ex ore, na-
ribus, &
oculis in
sanguinem
subit.*

II. Mortiferum venenum, quod boves per contagionem adorat, quamvis statim ab initio sedem suam, irritando, atque exedendo in ore, naribus, oculis, & faucibus figere videatur; propagari tamen in stomachum, & pulmones, simulque sædam labem e vestigio in sanguinea, nerveaque vasa diffundere ostendunt multiplices hic; atque illic tum liquidarum, tum solidarum partium affectiones, quæ partim in ægris per symptomata, partim in mortuis per dissectiones apparuerunt.

*III. Non
tantum fe-
bris, quan-
tum de-
glutiendi
difficulta-
te boves
interibant.*

III. Quæ intereunt, animantes plerasque omnes non tantum febris æstu confici, quantum mandendi, deglutiendi, ac respirandi difficultate. Unde in earum cadaveribus linguam, fauces, pulmones, primæque concoctionis officinas tumore, ulcere, inflammatione, ac spha-celo labefactatas animadvertimus.

*IV. Ii, qui-
bus exter-
ni decubi-
tus contri-
gissent, in-
terdum e-
vadebant.*

IV. Illos duntaxat boves, & quidem admodum raros mortem effugisse, quibus abscessus, ac decubitus in formam tuberculorum, scabiei, depilationis, vel rhagadam in uberum papillis, vel crurum imbecillitatis fieri contigerit: ita ut pauci prorsus boves per diuturnum morbum defuncti periculo fuerint, vitamque redemerint.

*Quæ sit
bovillæ pe-
stis causa.*

Hæc, arbitror, nos apertissime docere non aliam esse bovillæ pestis causam, quam corpus, five corporis particulas, quæ summa quidem tenuitate, pernecitate, atque agendi vi præditæ ad brevissimum tamen moveantur interval- lum, ita ut ab alio in aliud corpus, aut con- tactu, aut saltem per fomitem proximitate ip- sa deferantur, ac transeant.

*Est quod-
dam pecu-
liare vene-
num.*

Similiter ex præmissis observationibus inferri potest tenuissima ista corpuscula contineri sub genere irritantium, corrodentium, ac pertur- bantium texturam, motum, temperationemq; tam solidarum, quam liquidarum partium bovil- læ naturæ. Quod sane idem est, ac si dicamus pe-

culiaris veneni rabiem, indolemque redolere, cujus illud proprium est, ut dum animalium ma- chinam labefactat, atque pessundat, id quoque suo apte ingenio molitur; ut corpuscula sibi si- milia maxima copia sano in corpore, quod inva- dit, recens excitet, explicetque, ac suo conta- ctu multiplicet. Quamobrem non illæ duntaxat moleculæ, quæ sub contagionis initium ab ægris in pecudes omnino incolumes transferunt, tot tantasque edunt strages; verum etiam quæ no- vissime ad illas adjunctæ, atque commotæ ean- dem veneficam vim adipiscuntur. Enimvero e- videntem hanc, & sub oculos cadentem fer- mentorum accretionem observamus in panifi- cio, dum exigua fermenti moles totam massam corrumpit, atque in sui naturam convertit. In vicini etiam dulcissimi dolio, quod modico in- fuso aceto statim inacescit. Denique in corpo- ribus a vipereo morfu sauciatis, quæ momento temporis tota eodem tabo turgescunt, ac la- besunt. Itaque nihil mihi reliquum esse vide- tur, quo minus luculenter intelligi possit bovil- læ pestis causam ejusmodi corpori tribuendam, quod majoris perspicuitatis gratia pestiferum fermentum appellamus; cujus ea vis est, ut cum primum bovem attigerit, narium, oculorum, & oris (quæ viæ sunt patentiores) texturam vel- licet, atque extimulet: unde & mucus, & lacry- mæ funduntur; indeque in sanguinem, & ner- vorum genus per pulmones simul, & stoma- chum illabatur. Scimus enim illuc cum aere, huc vero cum cibis, & potibus, quæ proxima, immixtaque sunt, corpuscula iter sibi patefa- cere, ac proinde tum ulcera, phlogoses, ac fe- bres, tum virium languores, cæteraque sym- ptomata efficere, quæ plerunque ideo boves ci- tius etiam occidunt, quia cum illorum fauces labefactent, impedimento sunt, quo minus pos- sint deglutire: quare alimenti etiam penuria decedunt: enimvero corrosiva salia cibo, ac po- tu maxime dulcescunt, suntque sola præsidia, quibus vires reficiuntur, ac recreantur.

*Fermenta
faci e mul-
tiplican-
tur.*

*Quibus
virus vene-
fica lues in
bovilla
corpora sa-
insinuet.*

*Hic inser-
tur Disser-
tatio ab
Auctore
data ad
Antistitem
Borromæum.*

Sed quoniam multa, quæ pertinent cum ad pestiferæ contagionis vim, & naturam, tum ad modum, & vias, quibus veneficum hoc fer- mentum in animalium corpora subrepat, & qua- que versus se diffundit, tum etiam ad ejus effe- cta, casusque varios explicandos jam exarata ut- cunque habemus in Epistolari dissertatione, quam de hoc eodem argumento dedimus ad Il- lustrissimum, ac Reverendissimum Antistitem Borromæum; postquam scilicet doctissimus hic Vir bovillæ luis in agro Patavino tunc grassantis historiam ad me perscripserat; idcirco, ne actum rursus agamus, atque ut reliqua, quæ a non paucis peritissimis in arte Viris in eadem Dissertatione haud plane spernenda habita sunt, proponamus (cum scilicet illam Hetrusco sermone Venetis primum, mox Neapolitanis Typis edi- tam viderunt,) rem lectoribus non omnino in- gratam nos facturos arbitramur, si nunc a præ- clarissimo Scriptore latine redditam hic sub- neciemus.

JO. MARIA LANCISII

EPISTOLARIS DISSERTATIO

Ad Doctissimum Virum

ANTONIUM MARIAM BORROMÆUM

E Theatinorum Familia nunc vero Episcopum
Iustinopolitanum meritissimum

DE BOVILLA PESTE

*Veneta Armenta depopulante, ab Hetrusco in Latini
sermonem conversa.*

REVERENDISSIME PATER.

I. **M** Irifice tuis literis sum delectatus, Vir cum primis Rever. non solum quod lulentam tuæ in me voluntatis, ac benevolentiae significationem habeant; verum etiam quod tuis in atrocissimam boum lucem observationibus, qua Venetis Provinciis acerbum vulnus, neque dum obducta cicatrice, inflatum est, ita rem diligenter es persequutus, ut præsentibus illæ, posterisque clarissimam lucem præferre possint. Profecto si quis, neglectis rerum originibus, contagionumque in animalibus effectis, quæ symptomata Græcis nuncupantur, se posse putat in ipsarum causas penetrare, curandique remedia certa lege proponere, in errorem turpissime labitur, & ab Hippocratis doctrina, quo nemo prudentior in Arte Medendi, nemo doctior fuit, longius aberrat: *Ægrotos*, inquit ille, *considerare oportet statim in constitutionis morborum principio*. Atque utinam hac ipsa eventuum ignoratione non ego quoque a veritate declinaverim, cum ante duos menses, jubente Cornelio Cardinali amplissimo, de hujusmodi contagione pauca, & festinanter disserui. Verum non is mihi animus est, quem pigeat, aut qui a Philosopho alienum reputet sententiam mutare. Id sane qui negligit, mavult que ingenii sui sætus deformitate obsolescere, quam censorio stylo expolire, in eos utiq; novæ cale odium proficitur.

*De affectu.
n. 2.**Reproban-
tur Medi-
ci, qui a
medicina
abhorrent
Veterina-
ria, &
quare.**Rationalis
Medicina
a Bruta-
rum sectio-
ne incre-
mentum
capit.**Brutorum*

II. Neque vero mihi probant Medicorum aliqui consilium suum, qui delicati, ac fastidiosi non personæ, & dignitatis esse arbitrantur, mentem, atque animos ad eam medicinæ partem demittere, quæ Veterinaria dicitur, Brutorumque valetudini inservit. Quasi genus hominum suæ præcepta salutis in scholis tradita, Animantium maxime documentis non debeat, quorum beneficio omnis illa profluxit curandarum corporum disciplina, quæ Græco nomine ab experientia empirica appellatur. Enimvero cum artem illam medendi complector animo, quæ ratiocinando adhibetur, cuique mihi gloriæ duco nomen dedisse, camque adultam, innutritamque video tum sedula corporum sectione, tum subtili, arduaque cognitione, ac scientia modorum, quibus ægritudines in aciem prodeunt; nequeo profecto erga bruta animantia, atq; omne plantarum genus occulta quadam animi vi non

commoveri, e quorum visceribus ferro sejunctis dissolutisque manavit, ac prope modum absoluta est ars illa incidendi, quam propterea quod e

*anatomes
laus, & u-
sus.*

cæterorum viventium extirpicio progredimur, ad cognoscenda hominum viscera, comparatam vocant. Quæ quidem ars præstantissima non cuipiam e Recentiorum Schola, sed antiquissimo, & primo ex omni memoria rationalis medicinæ inventori Hippocrati accepta referenda est. Is enim non uno in loco, & præsertim in eo libro, quem de Pueri natura inscripsit, ita format, atque imbuat medicinæ artis alumnos, ut eos mente assequi velit cunctorum Animantium speciem, qua percepta ad sublimem hominum naturam investigandam iter sibi munire possint.

*Ejus in-
ventor
Hippocra-
tes.*

At vero quam mirifica dicendi vi, quo verborum impetu eos urget, atque obtestatur, ut, quæ satis laudari nequit, plantarum, ovaque parientium anatomem assidua exercitatione pertractent? Ipsius mehercule verba operæ pretium est audire, quamvis jampridem tibi, Vir amplissime, sint compertissima. Igitur postquam doctis sermonibus agitaverat, quæ seminum compago sit, quæ arboribus nutriendi ratio, quæ inferendi, transferendique, id omne ad hominis sætum traducit in utero adolescentis: *Quod si quis*, inquit, *considerare velit ea, quæ de iis dicta sunt ab initio usque ad finem, inveniet naturam omnem consimilem esse, & ex terra nascentium, & hominum*.

*Quin &
Planta-
rum, &
Ovorum
incubato-
rum obser-
vationes.**Loc. cit. a
n. 23. ad
30.*

III. Et manet in sententia Hippocrates, dum proposita ovorum incubatorum ab altero ad vigesimum diem observatione pulli sese explicantis motus, atque incrementa nos in cognitionem deducere posse ait, quid agant in ovo, utroque suo quadrupedum, atque hominum sætus; quod cæteroquin in maxima caligine delitesceret. *Inveniet*, inquit, *omnia se habere juxta meum sermonem, quomodo volucris naturam ad humanam conferri oportet*.

IV. Age vero ex hujusmodi rerum contemplatione idne solum oritur utilitatis, quæ integra, ac firma hominum perquirenda valetudine continetur? Enimvero si Hippocratem audiamus, longe hinc præstantiori beneficio ausi sumus. Quandoquidem sectis, apertisque Brutorum extis quandam conspeximus non leviter adumbratam morborum imaginem, quibus homines conflictamur. Is enim primum diligenter inspecto, quo ægrotationis genere, deinde qua simul corporis parte Bruta debilitarentur, ad sedem affectæ valetudinis, cum eodem morbo concutimur, constabiliendam, aditum sibi patefecit. Ut reliqua taceam, Capreas satis est commemorare, quarum capite discisso reperit comitalem morbum ab acri, sulphureoque humore, e vasis in extimam cerebri partem diffuso, ac stagnante, originem frequentius ducere. *Cognoverit autem*, ait, *hoc ipsum quis, & maxime ex Ovis hoc morbo correptis, & præsertim Capreis; ita enim frequentissime corripuntur. Si enim caput ipsarum dissecueris, reperies cerebrum humidum esse, & sudore refertum, & male olens*.

*Ejus utili-
tas exem-
plis com-
probatur.**Lib. 6. de
morb. sac.
n. 13.*

V. Hinc vero quis dubitet, eos procul a veri, utilis, honestique finibus digressuros, qui idcirco Medicorum aliquem objurgatione dignum

*A bruto-
rum affe-
ctionibus
deducun-*

fitus, & cause humanarum egritudinum.

De intern. affectu. n. 25.

Et Sacrorum Codicum auctoritate comprobatur.

Diviso Dissertationis, & ordo proponitur.

Grassantem modo Boum luent, veram pestilentiam esse probatur.

gnum existimarent, quod mentem, cogitationemque ad grassantis modo pestilentiae, ejusque propagationis causas evolvendas adiceret? O tenderent enim se longe ab Hippocratis libris peregrinatos, ubi non raro magnum istud medicinae lumen Armentorum ægrotationibus nostrorum morborum indolem, statum, conditionemque declaravit. Proferre possem librum de Articulis, ubi luculenter luxari in bubus femoris experimentum affert; sed modo exemplum eligere lubet aquæ intercutis, qua si quis neget propter disrumpas hydatides pectus laborare, illum bove dissecto rei compotem fieri jubet: *Testimonium, inquit, habeo in bove, si enim dissecueris, certissime cognoveris.*

VI. Quod si Deuteronomii præceptum sequitur, vel quantum nobis eorundem, aliorumque haud paucorum quadrupedum viscera collustrantibus obveniat emolumenti, dicendum susciperem: (sic enim usu carniū salubriori ad tuendam valetudinem uteremur,) opus certe aggredere inofficiosi hominis, ac laboriosi. Cum enim Philosophiæ, nedum Theologiæ cultoribus ad scientiam rerum clarissimarum pateant Sacrorum Codicum fontes, qui tibi, Vir doctissime, ignoti esse possint, cum ex utraque disciplina magnam tibi nominis famam comparaveris? At quid ista ad rem nostram? Ego quidem, ut verum fatear, hanc veluti de posita questione differendi arcem æque mihi munire volui, ac tibi, cæterisque Regionis vestræ magno ingenio Viris, & præsertim familiari nostro Cl. Ramazzino, quo plurimum Patavina splendet Academia. Hos enim rumor est in hoc ipso argumento versari, illudque summo studio exponendum, enucleandumque suscepisse.

VII. Jam igitur, ut quæ mea de hujusmodi Boum contagione sententia sit, perspicue aperiam, eam dividam in partes tres. Agam primo de morbi genere, ac novum ne sit, an antea cognitum, quove appellatum nomine. Deinde causam inquiram, a qua profluxit, & quomodo in hanc Brutorum speciem casu, eventumque vario propagetur. Postremo quæ ratio eidem curando, præcavendoque adhibenda sit, ut mea fert opinio, conabor ostendere. Hæc legas quieto, sedatoque animo velim, & si fors tulerit me ex hujusmodi, quo nunc res involvitur, labyrintho explicatum iri; ut id felicitatis nonnisi observationum tuarum filotribuendum erit, ita maximæ tibi jucunditati fore non dubito. Nec similitudo, & color iste dicendi frigidulus de facula videatur; nam dum Boves nostris sermonibus agitantur, non est, cur eos inter ficta illa cretensis Vacca, verusque Taurus locum sibi opportune non capiant.

VIII. Antequam vero de ipsa re dicere incipio, pro certo quidem statuo, morbum istum nihil a vera peste differre, qua nunc Armenta Boum tantummodo labefactantur. Nam in eorum singulis eadem communiter, aut parum dissimiles conspiciuntur notæ; eadem accidunt symptomata; tabes adest; contagione contrahitur; mortem denique celeriter obeunt, isto quicumque morbo corripuntur: Quæ sane genuinam pestem constituunt, cum præsertim

nunquam discedat horror quidam febrilis, pestiferæ febris nomine jure, ac merito celebratus.

IX. Quod cum ita se habeat, ut jam in ipsa quæstione vestigium faciam, opinor te mecum hercule reputare furentem modo Armentorum lucem imaginem antiquissimarum cladum referre, quibus varia superiorum ætatum memoria varia pariter Mundi plaga damnum tulit, quasque historica fide Livius, Dionysius Halicarnasæus, Armonius Monachus, & commode a te nuncupatus Joannes VVierius posteritatis memoriæ commendarunt; ne interim Virgilium commorem, Lucretium, Ovidium, Siliumque Italicum, quos poetico afflatus Numine ad ciendam hominum admirationem malum auxisse dubitari possit. Ab iis tamen genus ipsum proditum nobis est, non casus, ac præcipue affectiones, quæ pestilentiam ipsam consecrabantur. In id quoque si contulissent industriam suam, possemus quid inter nostram, & illorum temporum calamitatem interfit, aperte cognoscere, ac simul utramque comparare. Quocirca reliquis prætermisissis in ea solum morabor, quæ ante ducentos prope annos in Foro-Julienfisibus orta; deinde in Veronensem agrum digressa vastitatem intulit, & cuncta propemodum armenta voravit inexplibili fame, vix dispari eventorum, atque agendi acerbitate, qua modo sævit. Res a Fracastorio literis tradita est, viro in universa arte medica magni nominis, in pestilentia vero libris celebratissimo. *Refertur, inquit, etiam insolitam ann. 1514. contagionem, quæ in boves solum irrepsit. Visa primo circa Foro-Juliensem tractum, mox sensim, & ad Euganeos delata, atque inde in agrum nostrum. Abstinebat primobos a cibo sine causa alia manifesta; Spectantibus autem in ora eorum bubulcis, asperitas quedam, & parvæ pustulæ percipiebantur in palato, & ore toto. Separare protinus infectum oportebat a reliquo armento, alioquin totum inficiebatur. Fatetur equidem perniciem, ac labem istam non adeo Fracastorii ætate, ut nostra, infamem fuisse boum internecione. Nam tunc enitens Natura, morbi semina, pestiferamque saniem sæpe ad extremas partes relegabat, frangebatque lethalem vim; Quod nunc, nisi forte me latet, contigerit hætenus nemini compertum fuit. Paulatim, subdit, labes illa descendebat in artus, & inde ad pedes; Ac quibus ea permutatio fiebat, sanabantur fere omnes; Quibus autem non fiebat, plurima pars peribat.*

X. Itaque Majoribus nostris haudquaquam istud pestilentia genus ignotum fuit. At quod ei nomen imposuerint, id modo in animo est perscrutari, nec alienum puto a re nostra. Quamquam enim, quæ sit rerum proprietas, status, conditio ex ipsarum deducere appellatione fallax, opinor, & lubricum sit; cum nomina haud Naturæ documento, sed hominum placito data fuerint; attamen id prorsus nequaquam negligi debet. Nam cum primum Sapientes sua rebus nomina consignarent, vel ea per analogiam, quæ Latinis proportio dicitur, ex aliarum rerum nuncupatione, quibuscumque aliqua intercederet similitudo, derivarunt; vel plures una voce species complexi manifeste ostenderunt eas inter se quadam proprietatum conjunctione con-

Ipsius exempli sæpius diversis temporibus reposita.

Liv. Dec. 3. lib. 5. c. 20. & Dec. 5. lib. 1. cap. 21. Dionys. lib. 9. Armon. l. 4. de gest. Franc. 96. VVier. lib. 4. de præstig. Demon. cap. 3. Virg. lib. 3. Geor. Lucr. lib. 6. Ovid. Metam. l. 7. Sil. lib. 14.

Ac præcipue narratur quæ anno 1514. Lib. 1. de Contag. c. 12.

Uti ap. ipsius species Antiquis cognita, & quo nomine appellata.

Gesn. lib. 1.
de quadrip.
cap. 43.
Aldrovand
de quadru-
ped. bisulc.
lib. 1. cap. 1.

fociari. *Malis* igitur, ut a Gesnero, & Aldrovando accepimus, armentorum ægrotatio illa vocatur, quæ cibi fastidio, & cessante ruminatione se prodit; quæ duo signa, a te Vir amplius didici & adesse primum, & statim indicare boves apud vos pestilentia contabescere. Duplex est apud illos malidis genus, siccum, & humidum. Illud narium, atque oris ariditas consequuntur. Istud mucus, & fluens ex ore pituita. Quatuor Græci assignant, commemorantque malidum species. (*μαλὺς* enim, aut *μαλὴν* Græcorum vox est) *ὕγραν* primam vocant, scilicet humidam; *ξηράν* alteram, seu siccam; tertiam *ἀρθρίτην*, articulare videlicet; quartam denique *ὕποδερματτιν*, hoc est subcutaneam. Quatuor istas non casu recensui, sed data opera.

Quæ ipsu-
rum cum
hac nostræ
ætatis con-
veniant, &
quare.

Certum quippe mihi est eas omnes, si ab articulari discedas, in huius temporis contagione se immiscere. Nam ut nihil de sicca, humidaque dicam, quæ in dubium revocari nequeunt; quid causæ est, cur subcutaneam excludamus? Nonne illam in omnium oculis ponunt & pelles tabe ad eutem deposita depilatæ, & horror pilorum, & armorum, cluniumque tremor, maculis denique, & pustulis infecta cutis? Adeo ut quibusdam in mentem venerit cogitare, boves non lue, ut nunc res est, sed ipsis pustulis, quas variolas vocant, interire. Cum tamen Brura ab huiusmodi vacare morbo Sebitius (a) ingenti argumentorum vi patefecerit. Mitto consimilem bouum cladem a Cedreno, & Glyca crabam fuisse appellatam: cum inde non nisi nudum nomen inferri possit.

Qua huius-
sæ pestilen-
tiæ causa,
& quomodo
propagata
argumentis
evincitur.

XI. Venio nunc ad alteram propositi mei partem, in qua non de verborum significatione, sed de maximis gravissimisque rebus dicendum est. Agitur enim primum unde nam isthæc exorta fuerit pestilentia, cuius causæ tribuenda sit. Non enim, quæ tua pariter sententia est, facile est definire, Pannonici ne Bovis contagione deducta ad vos fuerit, ita ut, hoc procul a finibus vestris prohibito, nulla tæbe, nullaque peste corripienda fuerint armenta; an ex affecto aere, passione, aquarumque potu lethale vulnus acceperint, prius quam idem ille Pannoniæ Bos vestras Regiones, vestraque Rura peragrasset; sed hausto prius veneno febris suo tempore accesserit, in vitæque discrimen adducta fuerint. Non tamen in eo difficultas versatur, istud ne morbi genus contagiosum sit, quod apertissime oculorum, ac mentis acie percipitur. Id igitur danda nobis est opera, ut videamus, an quispiam inveniatur, in quo lues ista sponte, suoque, ut aiunt, Marte nata fuerit; vel aliunde transfusa, & derivata? Equidem, ut meam sententiam aperiam, transfusam arbitror; quod & ratio suadet, atque experientia, qua in primis magistra sentimus, & sapimus. Quid enim si bene, ut Philosophum decet, cognoscere velis ægrotationum genus, quaecumque illud sit, coniecturis assequi studeamus; quæ nihil plerumque sunt aliud, quam figmentum nostræ mentis, quid casu evenire potuerit excogitantis; cum certis, firmissimisque argumentis res ipsa conspiciendam se præbeat? Patet enim, ut tecum

alii plures affirmant, quantumcumque quis velit, aerem, cibos, potum non accepto, sed ipsis innato, insitoque pridem veneno infecta, hoc solum tempore, quæ satis ad nocendum forent, collegisse vires; patet, inquam, nullum e bubus in Veneto Imperio hac teterrima peste contabuisse, priusquam Bos ille Pannonicus ad Comitum Borromæorum Villam digressus, vestibulum penetraverit; quo sane temporis momento, non antea, hoc ipso in loco, non alibi incendium exarsit, quod postea cuncta prope modum armenta delevit. Dum vero hæc mihi sententia probatur, vulgato, verissimoque Hippocratis (b) dicto morem gero: in re qualibet *Originis principium* animo, atque oculis, si fieri possit, contemplandum esse.

XII. Nec me illud terret, demittitque animum, quod ajunt, visum aliquando pestilentiam apud vos concepisse læta, atque integra armenta, quæ procul a morbidis pascebantur, & quo hercule nullus affecta valetudine hos pervasisset; quamobrem non contactu, halituque alieno, sed vitioso corporis habitu, ac morbi semine per id locorum invento, hausto pridem, suaque demum erumpente vi pestem illic adolevisse. At enim quis ignorat, atrociorē aliam depopulantem homines lue ad remotissimas non raro plagas advectam miseri non solum cuiuspiam, ejusmodi sanie putrescentis appulsu, sed brutorum, vestium, utensilium, chartarum, in quibus venefica tabes concluderetur? Sed quid aliena prosequor, cum ex tuis accuratissimis Commentariis illustre proferre possim exemplum, quod in rem sit maxime? Nonne Bubulcus ille, qui morbo armento postquam operam dedisset suam, præsepe aliud ingressus, ubi optime valentes boves stabulabantur, eos omnes peste, quæ vestibulis ipsius adhæserat, corrumpit adeo, ut in mentem venerit recrudescentis in urbe Florentia crudelissimæ luis, quæ quum parumper delavisset, casu haud longe dissimili per duas sues tabida seruta jactantes renovata est. Annon fides adhibenda est Vallisnerio viro doctissimo? qui mihi per literas significavit, ne ab ipsis quidem canibus culpam huiusmodi armentorum labem, calamitatemque ex una in alteram partem transferendi fuisse procul? Igitur cum ita res habeat, & cum mecum ipse considero innumeris prope modis & homines posse, & bruta, quin & ventos longe pestilentia virus convehere, non est, cur a sententia discedam, quæramque occultas, ignoratasque causas, unde clam, aut aperte pestilens morbus in armenta irrepserit; cum se ante oculos offerat Bos ille Pannonicus, cui tanta clades accepta referri possit. In eo autem, priusquam e Pannonia digrederetur, aut Venetum teneret litus, pestis ipsa non tantam fortasse veneni illuviem congesserat, quæ contagionem, ac mortem cieret; quæque deinde incommoda navigatione, pravoque bestia habitu aucta, & cumulata victu veneficiis idoneo pestem apud vos misere disseminavit. Credo, fermentum istud (nam quo alio usurpato a Medicis nomine clarius nunc referam imaginem pestiferi illius principii, unde lethalis hæc tabes exoritur,

Oppositæ
nostræ sen-
tentia dif-
ficultates
diluuntur.

Boccac. in
prima die
Decem.

Cur non
ante id
temporis,
nec ibi, un-
de digressa
est, cladem
fecerit.

ritur, nequaquam invenio) malignum, contagiosum, veneficum e vario, & fortasse innocuum corpusculorum genere coagmentatum, quod Bovi Hungarico luem arbitror infudisse, neutiquam tibi negotium exhibiturum, qui probe teneas, quot clarissimis exemplis è Chymicorum arte depromptis palam sit Corporum simplicium plura, salesque non paucos disjunctos nullo nocumento esse; conjunctos maximo. Et quis est adeò sui, rerumque humanarum oblitus, qui nesciat innumeras inter malorum species, quibus homines affligantur, contagiosas quidem e variis casu conglutinatis alimentorum, aeris, potionisque particulis, præsertim in affectis corporibus generari? Ut mittam reliqua, Scorbutum assero, quo plerumque propter incommoda, molestiasque navigationis puto Nautas periclitari.

Præcipua pestilentie causa exhalationes quæ a corporibus effluunt: hæc vero quomodo in diversis partibus conveniunt.

Cur non eadem ubique

XIII. Verum, ut illuc redeam, unde paullum digressus sum, neminem sane latere arbitror e corporibus quanta, & quam incredibilis emittatur exhalationum copia, postquam Boyles, vir celeberrimus, in eam rem perscrutandam magnum contulit studium, atque operam suam, multaque periclitatione perspexit. Istas, opinor, qui mente teneat exhalationes, tenebit pariter & manantem e tabido armento hanc sævissimam luem, & se facile propagantem, nec minus, cur non eadem ubique dederit crudelitatis exempla. Prout enim largior, aut remissior copia pestilentis halitus, eaque plus, aut minus veneno imbuta huc, aut illuc pervasit; quin pariter minorem, majoremve stragem ediderit, nullus dubito; ut quidem taceam multam diligentiam ab aliquibus adhiberi posse, ne pestiferum virus ad sua quoque armenta pertingat. Nec alio sane referendum censeo, cur huc usque in agro Ferrariensi, Hetruria, Flaminiaque lenius se habuerit, quam quod hætenus tristia luis semina vel nullo pacto, vel per ea solum corpora illuc delata fuerint, quibus non adeo tenaciter adhærebant, ac proinde minori copia, ac facilius dissipanda: itaque multum sane de vi mortifera remiserunt.

Quod non innata, sed adventitia fuerit, comprobatur a senibus maris, minus huic morbo obnoxii; Idque cur accidas, asseritur ratio.

XIV. Non equidem ignarus sum, idoneo quodam ad eam suscipiendam corporis habitu contagionem contrahi; qui si desit, eam frustra educere vires suas. Hinc aliqui impune inter morbos commorantur; alii vix dum illuc se conferunt, quum tabem concipiunt, quasi non illinc accepisse, sed secum ipsi tulisse videantur. Id autem cum mecum animo reputo, simul cogito istiusmodi rerum eventum manifestius comprobare, nequaquam ingenito armentis veneno (quod solum conjectando, ut sapius repetam, non philosophando assequi possumus) sed contactu noxio, pestiferoque sævientem nunc stragem induci. Cum enim, te docente, aliisque pluribus, qui rem oculis perceperunt, non senes, ac strigosi boves, quamvis ipsa senecta plerumque morbis affines, sed qui florida sunt ætate, robustiores, obesi hac tabe facilius exhausti fuerint, cumque experientia nos doceat corpora valentia, & vivida contagionibus, quæ ab adventitio semine procreantur, multo proclivius obnoxia esse; quandoquidem pestiferi ha-

Lancisi Oper. Tom. II.

litus eo promptius irrepunt, conglutinantur, augescunt, ubi valis humorum affluentia turgentibus sanguis a circulando, cætera fluida a fecernendis, expellendisque noxiis haud paululum retardantur.

XV. Manet igitur, vel te adstipulante, si probe rem teneo, nefariam hanc pestem aditum sibi a tabidis ad sana, atque integra armenta patefacere vel ipsius morbi vicinitate, vel tactu rerum morbidarum idque manifesto evincit bos ille, quem in tua epistola narras. Hic enim cum optima floreret valetudine, statim ac herbas olfecit ab ægris jampridem bobus veneno illitas, in morbum incidit. Non illum amplius sociorum cura, non cibi amor tenebat, sed errabundus, languido gressu, mœstis oculis, vix sui corporis ferebat onus. Ut istud mihi reputanti mentem subierit Gesneri dictum: *Boves pascendo herbas inficiunt, bibendo fontes, stabulo præsepia, & quamquam sani sint, odore morbidorum afflante depereunt.* Quæ cum ita sint, non est cur amplius incertus ambigam, hæc boum lues luctuosissima qua se via longe, lateque diffundat, ac damnum inferat. Nam sic opinor. Nemo est, qui nesciat, cum ab agro in sanum corpus derivantur morbi, profluere ex illo in istud influere materiæ quidpiam subtilis, agilis, penetrantis, quæ aut ipsius causæ mortiferæ, pestilentisque fermenti portio sit, aut saltem cum isto cognitionem habeat, atque eandem agendi vim. Hos enimvero perniciosos halitus facile dabis narium, atque oris hiatibus largius forberi, quippe qui ad respirandum, ad potum hauriendum, ad alimenta, quibuscum & aerem, & noxias illas exhalationes deglutiendas continuo pateant. Nec una tantum hæc datur via iisdem exhalationibus recipiendis, sed perexigui patent meatus (poros Græci dicunt) per cutem dispersi, qui pori (usu enim mollienda sunt hujusmodi verba) idcirco appellantur externi, quod circumfusum aerem contingunt. Et per eos quidem venenati fermenti tenuiores particulas se insinuare nemo sane vel difficilioris ingenii diffitebitur. E naribus atque ex ore per tracheam ad pulmones, & per œsophagum ad primum ventriculum sive omasum in bubus quoque lata perducit via. Quæ omnia salivali quodam humore, ac lymphâ madent, quin potius vix abest, ut dicam, continuo persfluunt. Scatent etiam glandularum oscillis, minimisque vasorum, membranarumque suarum foraminibus; unde liquores illi a corde per arterias, aut cerebro per nervos dimanantes exprimuntur. Denique ut rem concludam, nemo inficiabitur per hujusmodi foramina quicquid eorum diametro exilius est, ac proinde subtilissimam, tenuissimamque materiem ingredi, in venas deinde, arterias, nervos irrepere; inde aditu sibi patefacto per omnes artus diffundi, ad ipsam cerebri munitissimam sedem pervadere, ad extremamque ex omni parte cutem pervagari.

XVI. Istæ, ni fallor, in armento pestilentibus corpusculis aperiuntur illabendi semitæ. Restat modo, ut aliquid de ejusmodi corporum natura dicamus, qua detecta palam sit, casus, eventusque varios ab illa non dissentire, qui

Quomodo Corpora inficiantur, ac se se insinuent.

Gesner. loc. cit.

Modus, quo lues per contagium diffunditur.

Quas tenent labefactandi vias.

Pestiferarum exhalationum natura, & quomodo diversos partem

*riant effe-
tus, exple-
atur.*

nunc bubus perniciem pariunt. Verum cum nemo sit adeo lynceus, qui possit ipso oculorum sensu formam, magnitudinem, motum ejusmodi corpusculorum percipere, quibus pestilentie fermentum concluditur, præpostero agemus ordine, atque rivulorum natura fontis indolem confectabimur. Exploratis nimirum illustrioribus eventis, minimo negotio causæ unde profluxere qualitatem, naturam, conditionem, quoad fieri potest, mentis acie conspiciendum curabimus. Nam ut verum prorsus aperiā, profecto non

*Quam-
quam co-
gnitu sit
admodum
difficilis.*

mihi suppetunt ingenii vires. Quamquam enim quicquid efficit natura, ut tute scis, necessario, & ex intimis, perfectisque artis regulis efficit; nobis tamen ars hujusmodi plerumque manet occulta: ideoque non raro accidit, ut quæ Naturæ ad agendum facillima sunt, nobis ad cognoscendum sint difficillima. Quare non eos moror, qui se nihil ignorare arbitrantur; somnient hanc sibi partam felicitatem, eaque, ut lubet, suaviter perfruantur; profecto *mentis est gratissimus error*. Eos tantum in hujusmodi re mihi fines constituo, quos possim ingenii viribus peragere. Præmittam igitur illustriora quædam a te præcipue, aliisque apud vos Medicis adnotata. Hinc nonnullis corollariis ea deinceps proponam, quæ a vero mihi propius abesse videntur. Nam in Physicis, si Galilæo fides adhibeatur, Mathematicas velle demonstrationes ineptum est.

*Galil. Dial.
2. pag. 225.*

*Ab esse li-
bus decla-
ratur.*

XVII. Prima hæc mihi se offert rerum animadversarum, quod malum istud luctuosissimum lingua prænuntiat ulcerosa, aut vesiculis tumida, quæ disruptæ flatus, aut lympham edant aquæ similem. Observatum quoque in agro Ferrariensi, atque in Hetruria, si ulcus probe curatum sit, pestis propagationem fuisse impeditam, ac salutem agris armentis restitutam; quod apud vos hæcenus desideratur.

*1. A lingua
ulcerosa, ac
vesiculis
tumida.*

*2. Ab omni
anorexia
mæstitia,
atque iner-
tia.*

XVIII. Altera, quod Boves statim ut morbus hæret, a cibo abstinere, ac ruminando, inertes mærent; tristes movent oculos, & caliginosos; letho demum celerrime, & aliquando unius intra diei spatium intereunt, vel si longius processerint, acriter tussi concutiuntur, vomentis in speciem, aut obstrictis faucibus anhelantis.

XIX. Tertia verò, quod eorum aliqui dentibus, ac si vitrum comminuerent, stridentes emittunt affluentem ex ore lympham, e naribus mucum, & simul acrem lympham, tenuissimamque. Aliis potius odio est, plures tamen ficcis perpetuo faucibus, aridisque avidi bibunt.

XX. Quarta, quod Boves omnes jam inde ab initio febris modico cum calore corripiuntur.

XXI. Quinta, quod non raro conspicitur lingua arens, & nigra, striata quoque alibi, atque alibi. Tumores præterea in salivariis glandulis sæpe oriuntur, qui suppurantes, rumpuntur, & saniem ex ore, naribusque educunt, halitu foetido, & graveolenti.

XXII. Sexta demum, quod ingravescente morbo vix pauci quiete, ac sine gravi, incompotitoque motu fato cedunt, diverso, tamen eventu. Siquidem plerique armis tremunt, & clunibus; impeditur anhelitus; horrescunt pili. Aliis venter resolvitur, vario fimo, sanguineisque maculis illi-

to: sunt quibus aret stercus, atque durefcit; quibus venter tympanitide inflatur, ac vehementer mugiunt doloris acerbitate. Urina non omnibus una, cruda modo, & modo turbida, sanguinea, ignita. Haud pauci pellem habent aquosis tuberculis distinctam. Alii sæpe sanguineo madent sudore, pilisque denudantur. Postremo non unus visitur, cui scatent vermibus cornuum radices, oculorum anguli, stercora.

XXIII. Et quamquam ad cognoscendam malorum causam, eorumque sedem parum prodesse videatur, tabida peste corpora dissecare; etenim maligno hujusce morbi fermento, dum agitur anima, suisque viribus natura prorsus destituitur, liquores corrupti stagnant plerisque; in locis; solidæ vero partes distorquentur, quæ vitia, dum ægrotatio inciperet, aut ingravesceret, fortasse aberant; hic tamen plurimi ducendum est, bubus incisus omasum plerumque repertum fuisse aridum, & corrugatum; pulmones hydatidibus conspersos, vomices distentos, laceratosque; cerebri in nonnullis foetidum simul, & nimis humidum; in aliis integrum. Sanguinem præterea sunt qui sæpius detexerint coagulatum; sunt qui aliquando fluentem nimis, ac dissolutum.

*Exploratio
pestilen-
tium corpo-
rum incer-
ta, & qua-
re.*

XXIV. Jam vero ut ex iis, quæ accidunt, ad ipsorum causas quodammodo pedem referam, quæramque viam, qua se prodit venenum istud ad tot, tantaque mala perpetranda; confectaneum profecto arbitror, ut hæc sit morbi series: principio oris ulcera; tremores deinde, tussisque vomenti similis; rursus dolores, inflatio ventris, & dissolutio, urinæ quandoque turbidæ, cruentæque; si demum ut vomica laborant fauces, pustulis pellis; sanguineus erumpit sudor, glabrescit cutis; confectaneum, inquam, est fermentum istud pestilens, & detestandum, unde tot, ac tam admirabiles eventus dimanant, natura quidem similes, effectu vero propter partium, in quibus veneni vis agit, diversitatem dissimiles, incredibili mordacitate, acrimonia, & corrodendo facultate pollere.

*Nostri de
pestifera-
rum Atro-
cium na-
tura, va-
riisque effe-
ctibus sen-
tentia.*

XXV. Quæ medius fidius rerum diversitas mira nequitiam videri poterit reputanti, ut rem exemplis illustrem, veneream luem, aut icorbutum. Quanta enim ab hoc uno tabo, & quam varia malorum genera? Ulcus, bubo, diuturna febris, tussis, articulorum dolores, gummata, ut vocant. Proteum diceret, cum è diversa liquorum mistura, variæque pudendorum ad resistendum vi, se se in diversas induat morborum species.

XXVI. Possem illud cum Arsenico, & Sublimato comparare; nam in solidis boum partibus re vera pares cum erodentibus venenis invehit effectus. Ab insti tuenda tamen hujusmodi comparatione me cohibeo haud ignarus, innumeras & else, & excogitari posse salium, sulphurumque veneficorum conjunctiones, unde variæ, dissimilesque prodeunt nocendi artes. Sed illud affirmare non dubito, qualescumque particulas, quæ corrodendo mortem afferunt, in solidis, liquidisque longe dissimiles eventus parere, atque exhibere; quin liquida vel ejusdem nefarii fermenti vitio diversimode corrumpi. Cum enim diversa in singulis proportionem commiscean-

*Qua ratio-
ne dam-
num, aut
mortem in-
ferant; &
cur diverso
eventu, at-
que arte li-
quida, &
solida cor-
rumpant.*

tur elementaria principia, & diversa proinde fit compositio, fit mehercule, ut ex ista diversitate, si mortiferum tabum se se insinuet, ac veluti seditionem moveat, diversi excitentur motus, agitationesque; alibi pars alia segregetur, & sublestat, quod Chymici præcipitare dicunt; alibi diffuant partes omnes, conglutinatione dissoluta. Idque non tantum in sanguine, sed in cæteris liquoribus, qui, quoniam in unoquoque plerumque corpore diversimode sunt constituti, hinc sæpius dissimiles, immo & contrarios eventus singulis accidisse bobus par est arbitrari. Cur autem, quave ratione cuique singillatim varii contigerint casus, non est hujus temporis explicandum suscipere; cum præsertim id eos tantum ignorare accidat, qui hospites in chymica, & anatomica arte non sine ingenti piaculo diverfantur.

XXVII. Maximæ vero temeritatis, nedum difficultatis arbitror velle omnia, & singula opificis naturæ arcana cogitando assequi, ejusque effectus cognita operandi arte penitus introspicere. Et sane cui tantæ sint vires, ut possit sensu ipso percipere ejusmodi exhalationum formam, quodque gravius est, motum, vim, regulamque agendi, cum illabentes ad viscerum sinus, & canaliculos, liquoribus se se subito immiscent? Quod si nemo id possit, nec mehercule fateri pudet, hanc unam rerum plurimarum esse, quas mihi accidat ignorare. Video solum faciem præbente Philosophia eas ipsas exhalationes aptare se se, & conformare ad membranarum, vasculorumque fibras, iisque subeundis suas magis idoneas exhibere boves, quam quælibet alia animantia. Quin inter boves, eos potissimum, qui succo affluunt nutritio. Hinc autem rationem duci, sedem ibi facilius figere, & conglutinari, ubi plenis affatim canaliculis fluit liquor, proindeque celerius ab humido maximis incrementis augeri. Contra si in macrum, & gracile corpus incurrant, ubi sanguis latiori alveo circulat, nec luxuriant viscera succi plena; aut eas nullo impedimento permeare, aut corrigi malignum virus, ac temperari.

XXVIII. Quod si, ut interrogas, causam proximam, potioremq; scire a me cupis, qua boves labefactati postremum vitæ diem morte conficiunt, hanc affero si non veram, unam tamen earum, quæ vero proximæ reputari possunt scilicet veneficam labem Græcis *μίσμα*, quæ sanguini immixta, ejus irretit, coercet, sistit partem illam vividam, tenuem, incitatissimam, quam per cerebri glandulas secretam, atque excurrentem, animale spiritum appellamus. Id autem qua fiat arte, quibusve machinis, si quæras, cum innumeræ possint esse, me sane fugit. Sed irretita, ac velut compedibus constricta, ut indito a Natura motu, vi, celeritate destituitur, ita minuit armenti vires, turbat, confunditque membrorum munera, atque agendi deprimit facultatem. His enim omnibus in statu suo retinendis vis illa animalis, unde viscera, præcordiaque maxime roborantur, simul cum sanguine præbet operam suam. Sic verò mihi sententia est, quod comperi, boves contractæ pestilentia tristes, inertes, debiles evadere, febribus agitari

Lancisi Oper. Tom. II.

calore modico, morte denique nonnullos, prope integris visceribus, intra diei spatium violenter abreptos. Quæ sane quis neget illato in animales spiritus vitio tribuenda esse? quibus ad vitalia peragenda munera impeditis, ipsam extinguere vitam necesse est. Itaque id esse causæ, cur Boves intereant, prope abest a vero.

XXIX. Cur autem quem primum in præsepiis pestis corrumpit, is plerumque convalescit? Aut ubi plura stabulabant juga, cur alternos lethali percussit ictu? Hanc mihi geminam quæstionem dissolvendam proposuit Vallisnerius noster, qui cæteros, velut aquila volando, superat ingenii vi. Non recuso, quin morem geram, dummodo conjectura probabili contentus sit; nam ut quid afferam certi, verissimique, aliqua mihi manent ignota, quæ necessaria forent ad rem penitus investigandam. Sic igitur illud primum; Nonne vix nata in stabulis pestilentia paucioribus venenum agit exhalationibus, quam cum adulta? & si paucioribus, nonne minus desæviret? Ergo quid mirum, si cum pestis fetidis vaporibus parum innutrita nondum adoleverat, prior è bubus viribus pollens, atque hosti par, cum illa congressus vicerit, è morboque tandem emerferit; Reliqui, dum tot morbida corpora longe, lateque virus diffuderant, fato cedere coacti sint? Sic alterum. Nemo, puto, inficiabitur, ut in jugalibus Equis, ita & in Boum jugis unum alio strigiosorem inveniri. Quod si strigiosior, jam minus huic pesti opportunus, quæ hætenus macilentis, quoquomodo parcere visa est. Quamobrem si velit indolem retinere suam, in alternos invadere opus habeat. Verum de rebus istis hæc dicta sint satis; non enim isto volumine boum pestem, ejusque naturam inquirere aggressus sum. Quæ res utique, scribenti mihi, tibi que legenti, negotium exhiberet.

XXX. Ad tertiam modo propositi mei partem accedo, qua quidpiam remedii constitutum est ad armentorum valetudinem tuendam, restituendamve, si morbo atrocissimo concussa fuerit. Res quidem ad vitæ commoda utilis, ad felicitatem Reipublicæ necessaria. Siquidem, neglecta hujusmodi curatione; pestis, quod omen superi avertant, longius propagari posset, & adeo pascua veneno infici, ut eo demum quicquid reliquum brutorum ruminantium est propter omali cum bobus similitudinem polluitur. Quapropter numquam satis laudari potest Venetæ Reipublicæ, finitimorumque Principum providentia, qua ad hanc avertendam, profligandamque calamitatem omni studio, cura, cogitatione incubuerunt. Hinc enim seu morbofo cibo, seu contaminato pestiferis cadaveribus accre, sive ob desertas arationes annonæ difficultate, unde sæpius contagiones oriuntur, ne pestis ad ipsum genus hominum depopulandum, progrediretur, timendum foret. Hanc enim ob causam cecinit Hesiodus. *καὶ δὲ μὲν ἔροισι*. Unde & natum Græcorum proverbium *καὶ μὲν ἔροισι* idest, Pestis post famem.

XXXI. At quod hujusmodi remedium; quæ ejus conficiendi ratio? Contumax enim lues hætenus impune grassata est, omnemque elusit vim Pharmacorum, quorum nullum adhuc

Cur qui prior Bos in morbum incidit, convalescit; & cur aliter per se silentia percussis, exponitur.

Ad hanc avertendam calamitatem, quod remedium maxime conveniat.

cum ipsa e diametro pugnans, & specificum, quod appellant inventum audio. Id sanè me terret, non tamen animum despondeo. Etenim nonnullis earum rerum commemoratis, quas tu Vir doctiss. adnotasti, aut ego commentus sum, aliqua deducam theoremata, quibus veluti fundamento recta huic medendi morbo, ratione duce, ars innitatur; non ea quidem nova, sed quæ jamdudum in usu posita meritis a me laudibus celebrabitur.

XXXII. Postulo igitur mihi dari, quod ante omnium oculos observatur; primum boves macros, exiles, quique viribus in speciem destituebantur, nequaquam fuisse pestilentia tentatos, aut facilius, adhibita curatione, bonæ restitutos valetudini.

*Ad ipsum
invenien-
dum ali-
qua præ-
mittuntur
postulata.*

XXXIII. Deinde extremis naribus, atque ori pestiferas exhalationes conglutinari: postmodum per eos præsertim hiatus in bruti corpus dilabi; rursus in tonsillas, glandulasque parotidum gutturis, atque asperæ arteriæ se insinuare, unde sibi postremo ad sanguinem aperiant viam.

XXXIV. Tertio nihil æque bubus emolumento fuisse, quam proxima tonsillis iisdem cauteria, glandulisque gutturis, atque asperæ arteriæ.

XXXV. Quæ cum ita se habeant, an non vides Naturam ipsam clam regulas indicare, quæ avertendo, repellendoque morbo præcipue sint adhibendæ? Nonne per se ipsa loquitur, id Medicos dare operam oportere, ne affluant humoribus armenta, neve turgidis vasis liquores fluant? An non iterum præcipit, ut celeriter pharmaco obsepantur priores aditus, ne venenum nisi fractis antidoto viribus in sanguinem illabatur? Clamat denique fonticulos hiatusque aperiri; unde, si semel penetraverit; nec reliqui sufficiant meatus, extrudi possit? Quin igitur Naturam sequimur ducem? Qui ejus præcepta negligimus? Qui diversa remedia conquirimus?

*Prima cu-
rationis
pars expo-
nitur, ex-
perientia,
atque ar-
gumentis
probatur.*

XXVI. Quare si quis meam sententiam audire velit, ut ne quidquam de arcendo contagio dicam, quod præstantissimam mehercules, atque unicam antevertendæ luis rationem dixerim, diætâ potissimum caveat Boum pesti; & si invaserit, diætâ illos e mortis faucibus educat. Atque eo solum utantur cibo, quo solent, sed modico, atque optimo. Profecto ut experientia nos docet, parco victu in hac pestis atrocitate nihil bubus utilius compertum est. Quin & eundem popularibus hominum morbis, Græci ἐπιδημίου dicunt, cibi temperantiam maximæ semper fuisse utilitatis expertus sum. Hinc Persarum fuit institutum, ut apud (a) Xenophontem legimus, tanta Cives abstinentia uti, ut nihil ad excrementa superesset. Et Palamedes, Philostrato auctore, non aliam pesti medicinam adhibuit: *Opus est pestifera, inquit, declinantibus tenui diætâ, motuque concitato. Medicam quidem haud attingi facultatem, sed omnia sapientia comprehenduntur.* Verissimum sane dictum, quo uno, dum parce vivunt, video sapientes viros vel procul a Medicis egregie tueri mentis vires, ac sustentare valetudinem suam. Dicto accedit (b) Sanctorii auctoritas, in Staticæ libro scribentis:

Si sciveris quotidie quantum cibi tibi conveniat, scies diutissime virtutem, ac vitam conservare. Sed quid ego auctoritatem sequor? Ipsa perspicue ratio suadet, non posse rem aliter evenire. Si quidem frugalitate parcius gignitur humorum copia, quæ si moderata sit, tubuli nonnihil flaccescunt, atque ideo musculares ipsorum membranae, cum aliquod ad se contrahendas spatium obtineant, plus comprimendo possunt, quam liquores, mehercule, resistendo. Hinc istis celerior motus imprimitur ad circulum faciendum; hinc singulorum secretiones, motus, compages accuratius fiunt; hinc denique quidquid noxium irrepsit in animantium corpora, scintillarum more, cum non habeat quod inflammet, facile restinguitur.

XXXVII. Sit altera curationis pars, quam pariter Natura indicat, cuique plurimum inesse utilitatis puto; cataplasmate boum nares, linguam, palatum bis quotidie linire, ac fricare obstinato animo, nulloque discrimine, bona ne sint valetudine, an pestifero jam morbo concussa, ac labefactata. Quod cataplasma constituent acerum, allium, sulphur, sal, salvia, oleum; juniperique fructus, aut quid ejusmodi. Ita perlitum Animal observabit aceto membranarum poros, viasque ne fugant venenum, & reliquo emplastro a glandularum osculis delibuto, aut in omasum leviter illabente, furentis mali vim retundet, & retardabit. Adest accepti beneficii restis Hærruria, adsunt Pontificii Imperii Provinciae, ubi hætenus lue infecti boves in pristinam restituti sunt valetudinem ruptis oris vesiculis, medicatisque hoc magmate ulceribus sanie inflatis. Utinam idem in posterum contingat.

*Secunda
curationis
pars affer-
tur, & va-
tionibus
communi-
tur.*

XXXVIII. Cave autem quidquam putes periculosius esse venæ incisione, purgationibus, acrioribusque remediis; quippe quæ nunquam non damnum intulisse contagiosis morbis, & huic pariter per vestra rura bacchanti usus magister docuit. Profecto sæpius in mentem magni Hippocratis (c) sententia revocanda est: *Ita te geras, ut si juvare non possis, saltem ne noceas.*

*Aligua re-
media re-
probantur.*

XXXIX. Succedant autem istorum loco (quod erat tertium Naturæ indicantis quid fieri debeat, documentum) serones & cauteria bubus inusta, quæ cum a Te proponantur, nequeo satis prudentiam tuam laudare. Etenim statim atque exhalationes malignæ liquoribus nostris commiscuntur, ab insita fluiditate, exilitateque discedunt, & lymphæ maxime implicatae glutinosum quid, ac viscum referunt; quamobrem, cum per naturalia corporum cribra meare nequeant, & secerni, facto vulnere latiores iis exitus parare necesse est. Et sane a peritis Medicis, qui dum postrema Romæ fureret in genus hominum pestilentia, iis curandis incubuerunt, non semel accepimus, quibus cauterii, aut veneri bubonis emissarium apertum foret, neminem horrenda lue fuisse conflictatum.

*Tertia cu-
rationis
pars de-
claratur;
ostenditur
rationibus
atque ex-
perientis*

XL. At ubi, & quando hæc maxime inurenda sunt cauteria? Nam igne plagam fieri velim, deinceps injecto laqueo, impositoque caustico Cerato fervari. Si de loco dicendum sit, tu Vir doctiss. cervicem laudas, ut fermento venefico

non

non longe ab ingressu pateat exitus. Ego & cervicem probo, & armos, & clunes; non solum ut illud undique pervagatum habeat, quæ celerius fugere possit; sed ut Naturæ vestigiis insistam, quæ alias rabo ad extremas partes depresso, factoque sedimento Malidas profligavit, ut nobis Fracastorius est Autor, cujus verba jamdudum retuli, & nunc repetenda censeo. *Paulatim, inquit, labes illa descendebat in armos, & inde ad pedes, ac quibus ea permutatio fiebat, sanabantur fere omnes; quibus autem non fiebat, plurima pars interibat.*

XLII. Tempus vero non alia, quam Medicorum principis voce præcipiendum mihi est: *decubitus quidem, inquit, in quibus facta tollit, hæc antefacta prohibet.* Quam sententiam ne quis putet in aliqua verborum caligine delitescere, ad hunc modum luculenter aperit scholiastes Vallesius vir præclarissimus: *eos decubitus qui morbos aliquos solent superveniendo tollere, eosdem anticipando fieri prohibere.* Itaque si plures boves veneni decubitu è pestilentia fluctibus emersere, non est, cur quispiam dubitare possit, illud, si adhibito studio antevertat, ingruenti morbo mediusfidius impedimento fore.

XLII. Dividantur quoque diligenter qui morbi sunt ab integris. Sed quid opus est dictis in re minime obscura? Quamvis enim veneficæ exhalationes tot vehiculis alio transferantur, ac se se effundant; sæpissime ramen accidit, eas remotis ductoribus intra pristinum spatium cohiberi, aut transductas, viribus admodum debilitari.

XLIII. Istud vero potissimum frequenti sermone admonendum est (ut in eo finem dicendi faciam, a quo uno bonorum fonte commoda, fortunæ, felicitatesque nostræ dimanant) ut Deum Opt. Max. deprecemur; ut sicut olim ab Israelitis eandem ipsam calamitatem dimovit; & hanc dimoveat. Quo sane remedio nullum validus inveniri potest: *(a) propitiatus est Dominus terræ, & cohibita est plaga ab Israel.*

XLIV. Habes a me, Vir doctissime de proposito argumento sententiam meam, quamquam jejune, atque impolite ob temporis angustias, pluralique occupationes explicatam. Ut eam tibi aperirem, haud facile animum induxi, veritus iudicium tuum. Sed me tandem collegi, statuique plus mihi in tua erga me humanitate præsidii fore, quam timoris in acerrimo iudicio tuo. Puto saltem meum qualecumque a te studium inquirendæ veritatis probatum iri. Id enim solum in tradendis, accipendisque disciplinis sibi quoque se proposuisse monet maximus orator, maximusque Philosophus Tullius: *(b) Neque quidquam, inquit, adhuc inveni firmitus, quod tenerem, quam illud, quod mihi simillimum veri videretur, cum illum ipsum verum in occulto lateret.* Vale Romæ ex Museo in Ædibus Vatic. X. Kal. Januarii MDCCXI.

C A P. IX.

Nullum compertum est bovillæ pestis certum, ac specificum remedium: pauca inter ea, quæ adhibita fuere, visa sunt innoxia; pleraque periculosa; quod posteros novisse convenit.

Quoniam pulchrum semper est, ut ajebat Hippocrates, *(c) ea quæ addiscere, quæ in experimentum adsumpta successu caruerunt, & cur successum non habuerunt; profectò nos utilissimum arbitramur, ut omnes gentes, atque adeò posteritas intelligat inter tot, tantaque usurpata in bovillæ peste remedia (d) nullum inventum fuisse ita plerisque opportunum, ut vere proprium, ac specificum statui, appellarique possit: quinimo nonnulla periculi plena, aut potius exitialia per ancipites, & infastas curationes, pauca vero innoxia extitisse.*

Facto igitur initio ab iis, quæ quovis veneno pejora visa sunt; hæc quidem in primis ea omnia fuere, quæ alvi dejectionem moliantur: nam ut plurimum armenta cum illius resolutione ad interitum sponte etiam sua properabant. Quare ejus generis medicamina posteris cavenda esse arbitror, quippe quæ certam perniciem afferunt. Horum verò singularem formulam magno cum plausu huc allatam, cum augeret potius morbum, quam levaret, hoc loco necessarium ducimus exscribere; ne quis in posterum ejusdem laudes apud aliquem forte scriptorem inveniens, ignorato effectu, ad usum revocare contendat. Sic autem habet.

R. Agarici optimi unc. j. Aristolochiæ longæ, & rotundæ; Anisorum; Aloes succotrinæ; Baccarum Lauri; Colocythidis, Radicum Hellebori nigri, Gentianæ; Imperatoriæ Glycyrrhizæ rasæ; Cucumeris sylvestris; Enulæ campanæ; Foliorum Sennæ orientalis; Chamædryos, Marrubii, Pulmonariæ, Scabiosæ; Tamaricis; Baccarum Juniperi, Seminum Cardui benedicti; Fœni græci, Sileris montani; Foliorum Scordii, Agrimonie, Bettonicæ ana unc. iv. Salis nitri lib. j. m. f. pulvis mediocriter tritaturus; dosis erit ad unc. iv. cui adde Sacchari rubri unc. vj. vini albi generosi lib. v. &c.

Neque multum adeo ipsis Cathartics missiones sanguinis concedebant; non alia quidem de causa, quam quod agrarum pecudum vires enervabant, malignumque virus solis sæpe faucibus adhuc hærens in venas celerius traducebant.

Est tamen hic, ut candide fateamur, fieri posse, ut ea remedia, quæ nostris in provinciis, potissimum in Epidemiis sive nullius emolumenti, sive etiam perniciose experti fuimus, aliis in regionibus, & præsertim in sporadicis boum morbis, a quibus pestifera lues omnino absit, utilia frequenter extiterint. Ubi enim vel cœli temperatura malorum vim frangit, atque debilitat; vel malum ipsum ex sola pascuorum ubertate, aut vitio, ex aquarum noxa, vel alia evidenti ex causa ortum habet; non dubitamus, quin & purgantia, & Phlebotomiæ plurimum

Medicos remedia novisse convenit, quæ usu caruerunt.

Medicamina, quæ alvum movent, in hac peste exitialia.

Formula pulveris Cathartici in bovillæ peste vitandi.

Venarum sectiones noxiæ.

Purgantia & Phlebotomia in morbis boum a sola plenitudine citra pestiferum virus proficere possunt.

(a) 2. Reg. 24. In Epid. lib. 6, sect. 4. num. 36. (b) Cicer. de Orat. (c) Lib. de Artic. num. 48. (d) Vide Part. II. n. V. ubi etiam exposita sunt remedia, quæ inutilia plane experti fuimus.

In Comment. su. prædicti loci.

A Deo Opt. Max. salus potissimum querenda, & Operis conclusio.

ajumenti afferre possint. Et sanè non video, cur tanta cum fiducia a prudentibus Viris multa nobis commendata fuerint præsidia; nisi usquam bono cum exitu eadem usu venissent.

*Quæ oris
ulceribus
ex acidis,
& aroma-
ticis com-
mixta ad-
hibeban-
tur, mini-
me nocue-
runt.*

Minus certe pœnitenda visa sunt, quæ linguæ, oris, fauciumque ulceribus medebantur. Hæc autem cum ex acidis præferim aluminosis, volatilibus, arque aromaticis parata essent, ulcera illa ita sanie, ac tabe purgabant, ut cum in stomachum dilaberentur, primæ concoctionis organa tueri possent, ac prohibere, ne per venas, & lymphatica lues deterrima in sanguinem tam facile commigraret. Et quanquam raro affecti boves hoc solo remedio restituti fuerint; nihilominus rescivimus multos postea collatis naturæ viribus convaluisse. Plures autem hujus generis formulas huc transferre possem, nisi vereretur, nè simplex hoc caput in volumen excreveret. Unusquisque enim armentorum Custos suam peculiarem in secretis habebat, Sarris igitur erit unam, vel alteram proponere; ea, quam subjicimus, usi sunt Custodes armenti Basilicæ Varic. in eo loco qui dicitur *Campo morto*,

*Decoctio
non incom-
moda ex a-
ceto, & a-
lumine.*

℞. Alum. Roc.)
Vividis aris) ana lib. j.
Saponis unc. jv.
Salviæ) ana m. iij.
Scordii) ana m. iij.
Aceti acerrimi lib. v.
Aquæ Com. lib. xxv.

bull. parum, & stent in infusione, donec refideat ad fundum, quod solvi non potest; hujus liquoris deinde unc. xvj. per tres vices diluculo ægrotanti bovi propinentur. Hoc autem remedium vim habet potissimum abstergendi fauces ab ulceribus, quibus affecti laborabant, eorumque viscera a labe utcunque tuendi.

Alios vero suis bobus non levi cum utilitate exhibuisse ferunt decoctionem, quam subjicimus.

℞. Aceti acerrimi lib. xvj.
Aluminis lib. j.
Mellis lib. ij.
Fol. Salviæ) ana m. iv.
Rorismarini) ana m. iv.

bull. per horam, mox facta colatura, confricetur lingua, & absterfa madefiat hoc eodem liquore, cujus tandem unc. viij. tribus diebus per illorum fauces injiciantur.

Præterea pro certo nobis renunciatum est ab Excellentissimo Marcello Sacchetto Hierosolymitani Ordinis apud Summum Pontificem Oratore, bobus suis in Agro Ostiensis mirum in modum profuisse medicamina quædam, quorum conficiendorum rationem, arque exhibendi modum scripto nobis tradidit; scilicet statim atque Custos bovem aliquem mœstum fieri, & ad pascua torpidum animadvertisset (quod malum vulgo *impuntatura* appellant) illico præbebat ejusmodi bolos, nimirum.

*Boli ex al-
lio, & sal-
via aliqui-
bus profue-
runt.*

℞. Pul. Salviæ) ana drach. ij.
Sulphur. viv.) ana drach. ij.
Alii mundat. & cont. unc. iij.

m. cum butyri recentis q. f. f. boli exhibendi per tres vices. Allium vero magnopere inter Pri-

scos laudatur a Columella, (a) ubi de linguæ vitiis in bobus agit.

Post hæc vero Ostiensis ille Veterinarius cum fermentum malignum, pestis causam, in bovis omaso aliquantulum cicuratum putaret, ad illud è corpore educendum commixtam portionem exhibebat, quæ recipit.

Caricarum pinguium lib. j.

costam in f. q. vini albi: inde enim alvus placide subducebatur, cruentis etiam ad speciem dejectis humoribus. Sed scire ad historiæ veritatem convenit, in Ostiensibus etiam armentis multos boves peste occubuisse; ut non proinde certo asserere possimus pharmacum ex salvia, sulphure, & allio paratum, germanum, ac specificum hujus luis antidotum esse censendum.

Delatum quoque ad nos fuit apud Veneros, & Mantuanos portionem præ cæteris profuisse, quam parabant ex sulphure in pollinem redacto, cum saccharo rubro ad unc. ij. olei, & Sal. com. ana modica copia m. cum aceti acerrimi unc. viij. ad dendo bac. Juniperi contus. & cæpæ albæ concisæ ana unc. ij. pro unica dosi.

*Potio ex
sulphure
sale, cæpæ,
& baccis
Junip. ab
exteris
laudata.*

Similiter innoxia saltem fuerunt medicamina, quæ ex sambuco (præsertim vero cum ex ejusdem cortice, ac radice succus exprimitur) a nonnullis selecta, & in porum adhibita. Nimirum sumebant radices Sambuci, ex quibus decorticatis, & contusis succus extrahitur, cujus libra cum Sacchari unc. v. exhibetur statim ab initio iterum, ac tertio ægrotanti bovi.

*Ex Sam-
bucis inno-
xia.*

Hoc autem pharmacum in peste maxime laudatum legimus apud Jo: Bauhinum celebrem Botanicum ex Hist. Plant. Tom. i. lib. 5. cap. 23. de Sambuco per hæc verba. *Afferit Gesnerus se sambuci corticis decoctum cum Theriaca duntaxat exhibuisse, eoque plurimos, qui peste infecti erant, sanasse.*

*Commen-
datur a
Bauhino.*

Quamobrem cum inter initia hujus epidemiæ jussus fuisset ab Eminentiſſimis Patribus die 23. Augusti 1713. meam scripto sententiam proferre, an scilicet præsidio futurum existimarem id remedium, cujus potior pars constabat è sambuco, asserere non dubitavi illud quidem, si non omnino certum, ac validum, non idcirco tamen aut novum, aut noxium futurum; cum illud a priscis Auctoribus commendatum animadvertissem.

Insuper benigna diaphoretica, ex decoctione scilicet herbarum rheriacalium, Imperatoriæ, Carlinæ, Scordii, Menthæ Rom. Lauri, & similium, bobus iis potissimum opitulari visa sunt, qui alioqui morbidum humorem non tantummodo ob virium robur, sed etiam ob viarum libertatem, temperarumque Juventæ fervorem jam jam ad arrus, & cutim sponte erant depulsuri. Propterea supersedeo hic mentionem injicere illius medendi methodi, qua in Gallia, cum simili clade bubulum pecus inter necioni dederetur, Veterinarii feliciter usi fuerunt, ut nobis Illustrissimus Præful Salvatus Avenione Præfectus significavit. Nam tota pene versatur in herbis diaphoreticis aceto incotis, & post sedulam linguæ absterfionem ægroto bovi exhibitis. Verum (quæ est misera pestis con-

*Diaphore-
tica aliqui-
bus opitu-
labantur.*

conditio) quam rarissime apud nos eadem medicamenta præsidio fuerunt.

Nec sane defuit, qui plurimum commendaret sequens medicamentum.

Ex Sp. Vini aliquibus admodum periculoso.

R. Spir. vini rectif. unc. vj.

Salis Ammoniaci unc. ij.

quo exhibito cooperiatur bos in stabulo ad sudoris exclusionem; sed cum idem a nonnullis tentatum fuisset, planè inutile, immo etiam noxium inventum est.

Inustiones ac fetacea aliquibus profuerunt.

Illud equidem præterire non possum inustiones, ac fetacea in aliquot bobus collo, auribus, vel humeris, atque etiam oculorum in angulis adhibita, & trajecta ad foras abigendam pestiferam luem interdum quovis alio remedio fuisse tutiora. Neque id nuper bovillæ pestis præsidium inventum, aut primum Romæ usurpatum dixeris; cum illud antiquiores etiam Veterinariæ Artis Scriptores laudaverint, atque in prima posuerint commendatione. Nam Columella, (a) differens de remediis, quæ, ubi gregatim pecora laborant, opportuna sunt, proponit radicem, quam pastorem consiliginem vocant. *Ufus, inquit, ejus traditur talis: ænea subula pars auriculæ latissima circumscribitur, ita ut manante sanguine tanquam O litteræ ductus appareat orbiculus. Hoc & intrinsecus, & ex superiore parte auriculæ cum factum est, media pars descripti orbiculi eadem subula transfuitur, & facto foramini prædicta radícula inseritur, quam cum recens plaga comprehendit, ita continet, ut elabi non possit. In eam deinde auriculam omnis vis morbi, pestilensque virus elicitur, donec pars, quæ subula circumscripta est, demortua excidat, & minimæ partis jactura caput conservatur. Idem sane præsidii genus a Vegetio quoque, ac postremo a Gesnero (b) per ipsius columellæ verba laudatur.*

Id vero de usu medicaminum, quæ huc usque a nobis recensita fuerunt, generatim, & candide admonendum existimamus; quemadmodum scilicet boves aliquot sine ullis remediis ab immani peste vindictos vidimus; sic pene omnes iis admotis citius occubuisse, visumque proinde malum sæpe conduplicatum; ita ut frequenter paucorum boum mors a nimium credulis carius empta fuerit, quam alias integra sanorum steterint armenta.

*De fissi-
mentis ad
bubilia, de-
que purgan-
tibus fontibus
dicitur
cap. ultimo.*

Cæterum de cura, quæ bubilibus, stabulis, fontibusque lue, taboque inquinatis adhibenda est, fusè dicemus cap. ultimo hujus tertiæ partis §. V.

*Potio præ-
servans bo-
ves a con-
tagione a-
pud Par-
mensis
laudata.*

Denique præterire non possum; quin referam medicamentum, quod ad præcavendam boum pestem utiliter apud Parmenses adhibitum fuisse perhibent. Hoc autem a celeberrimo Medicinæ Professore Pompejo Saccho è codice vetustissimo in publicam utilitatem exscriptum narratur.

Recipit autem Fol. Capparov.) ana unc. iij.

Myrrill. Sylvest.) ana unc. iij.

Cupress. vel Cyparissi unc. vj.

contundantur omnia, & infund. in lib. X. aq. com. atque per noctem sereno cælo exponantur; indeque tinctura ad sequentes usus conservetur.

Propinantur autem bobus dictæ infusionis repentis per triduum lib. iij. quater in anno, scilicet ultimis diebus Veris, Æstatis, Autumni, & Hyemis. Porro alienum a ratione minime esse videtur, adstringentem hanc potionem aliquid conferre posse ad corroboranda ea vasculorum orificia, quæ a faucibus, œsophago, stomacho, atque intestinis in chyliфера, & languifera hære solent: inde enim epidemicum, & contagiosum miasma, vel nullo modo, vel non nisi ægre illuc valet penetrare.

Sed ad ea, quæ nos Romæ experti sumus, revertentes candide fatemur nullum usquam verum, certum, validum, ac specificum præsidium compertum esse; pleraque vana; multa noxia; pauca alicubi utilia nobis occurrisse. Quod sane operæ pretium esse arbitramur, ut id omnes noverint; atque ut nostris etiam posteris præsentì commentario significetur.

C A P. X.

Certum, atque unicum antevertendæ pestis remedium fuit tam affectorum boum, quam aliorum corporum inde inquinatorum cum sanis commercium dirimere. Dieta pariter utilis fuit.

Cum proxime viderimus nullum usquam inventum præsentis boum pestilentiaæ specificum pharmacum; multaque è contrario, ut in adagio est, morbum morbo addidisse: postulat nunc ratio, ut ad ejusmodi luem antevertendam unicum, certumque præsidium demonstremus. Id autem in eo situm est, ut sanos, atque integros tum ab ægris bobus, tum a rebus aliis simili tabo contaminatis quam diligentissime ruearis. Enimvero nostra hac ætate, qui sedulo contagionis rimas omnes obstruxere, non in Latio duntaxat, verum etiam in finitimis Ditionis Ecclesiasticæ provinciis, aliorumque Principum terris, luem hanc suis ab armentis omnino prohibuerunt. Et quidem in agro Romano inter ardentia undique pestilenti hoc igne bubilia mirati sumus duo præsertim armenta ab omni detrimento facta rectaque perpetuo servata fuisse: Alterum scilicet Principis Pamphili in ejusdem Villa extra portam S. Pancratii: alterum vero Principis Burghesii in eo prædio, cui nomen S. Nicolai, non alia plane de causa, quam quod intentissima vigilantia prohibitus fuerit externorum corporum; in quæ cadere suspicio poterat, contactus, atque vicinitas. Neque alio certe defensore Cornetanus Ager, Patrimonii, Umbriæ, Piceni, atque Flaminia provinciae huc usque protectæ sunt. In universum similiter in Etruriæ, & Mutinæ Ducatu non nisi severis legibus, & accuratæ custodum diligentiaæ salus, atque incolumitas armentorum hætenus accepta referenda est. Idque adeo manifestum, ut in humana etiam pestilentia Religiosarum Virginum Cænobia, ad quæ nulli patet aditus, intemerata morbo plerumque servantur:

*Unicum
luis ante-
vertendæ re-
medium est
commercii,
contactusq;
vitatio.*

*Quinam a
Contagione
inmunes
fuerint.*

Non videtur autem prætereundum, quod contigit in Oppido Caprarola; armentum enim

(a) Loci sup. cit. cap. 5. (b) Lib. de Quadruped. Litt. C. pag. 64.

nim in vivario, vulgo *Parco*, repente morbo laborare cœpit, & quinque ex numero boves pestis arripuit. Cum tantæ novitatis causa vestigaretur, tandem compertum est, bovem unum e Romanis pascuis intra septa admissum cæteros polluisse. Quinque illis igitur interfectis statim lues evanuit.

*Ab anti-
quis adhi-
bitum fuit.*

Consilium porro fugiendi viciniam quorumcumque corporum, quæ pestifera semina deferunt, non in humanis solum contagionibus e communi Scriptorum omnium sententia, verum etiam in bovilla antiquissimis temporibus summopere commendatum est. Unde Columella (a) cum pestilentia, inquit, in gregem incidit, confestim mutandus est Cæli status, & in plures partes distributo pecore longinquæ regiones petendæ sunt; atque ita segregandi a sanis morbidis, ne quis interveniat, qui contagione cæteros labefaciat. Itaque cum allegabuntur, in ea loca perducendi sunt, quibus nullum impascitur pecus, ne adventu suo, & illis tabem afferat. Ac Gesnerus, postquam Columellæ iudicium de necessitate discernendorum abs se muto boum iisdem plane verbis exscripsit, peculiari ratione explicat, atque illustrat his verbis: *Nam morbidis pascendo herbas inficiunt, bibendo fontes, stabulo præsepia. Et quanquam sani boves odore morborum afflante depereunt. Usque eo etiam mortuorum cadavera ultra fines Villæ proicienda sunt, & altissime obruenda sub terris, ne forte ipsorum corporum halitu interna sanorum contingantur, & pereant.*

*Contagio-
nis semina
a quibusli-
bet infectis
corporibus
deferuntur.*

Et quidem animadvertendum est contagionis semina non a bobus tantum ægrotantibus, sed frequentius etiam a pastoribus, ac veterinariis, qui jam infecti ad sanos accedunt, a canibus quoque, cæterisque animantibus, quæ pilis, pennis, aut plumis contexta sunt, deferri solere: cum scilicet aut pollutas morbo pecudes contigerint, aut inter eas fuerint commorata. Sunt etiam alia corpora, quæ integrum continere solent ejusmodi pestis principium. Atque ob id Romæ ab Illustrissimo Abundantiæ Præsidi Nundinarum locus mutatus fuit, iussuque ne amplius sub colle (scilicet a *Cercbl*, ut vocant) singulis hebdomadibus boarius mercatus appareretur. Nam stabula, fontes, omnesque plane anguli prioris regionis jure ac merito luis fomitem ac semina, etiam post ablutiones, abstersiones, ac suffitus, integra diutissime retinere putabantur.

Præterea mortuorum pelles, cornua, aliæque in eadem esse causa: neque id rationibus rantum, ex evidentissima tenuissimorum corporum exhalatione petitis demonstrari potest: verum etiam inexpugnabili experimento, & veritate vinci nescia comprobatum est. Siquidem, ut supra monuimus, Mutinenses, Etrusci, Centumcellani, Piceni, ac Flaminien- ses, cum agros suos dispositis custodiis muniissent, intacti ea clade hæctenus fuerunt. Quapropter summa cum ratione fateri, ac prædicare debemus, nullum certius arcendæ pestisedium superesse, quam si affectorum corporum contactus omnis ac propinquitas studiosissime

*Experimen-
to id de-
monstratur.*

devitetur. *Separare protinus*, inquit Fracastorius (a) *infectum oportet a reliquo armento, alioqui totum inficitur.*

Denique pro coronide silentio hic transire minime debemus, magno ad præservandos boves præsidio fuisse etiam tenuitatem victus. Nam, quemadmodum pecudes a vicino tabo non infrequenter tuebatur ipsa corporis gracilitas; ita parca manu exhibitum alimentum, quo ejusdem corporis habitus attenuatur, multo magis procul positum venenum arcere valet. Vide his quæ de hoc argumento scripsimus in Dissertatione Epistolari de *Bovilla Peste Veneta armenta depopulante* §. XXXV.

C A P. XI.

Appendix, & Summa Consiliorum, quibus bovilla contagio post hæc quam citissime depelli possit.

Quemadmodum qui ex gravissima ægrotatione convalescerent, velut ab inferis ad vitam revocati, posteaquam ingentia pericula exhauserunt, malo ipso edocti sunt modis omnibus ea præcavere, quibus in capitis discrimen adducti fuerunt; ita nos ab ingruenti calamitate servati, quæ nobis alimoniam, vitamque ipsam ereptum ibat, haudquaquam modum excedere videbimur, si collectis undique, novisque excogitatis consiliis salutem nostram in posterum muniamus. Itaque superioribus præceptis de vitando quorumlibet corporum pollutorum contagio, in quo totius rei summam positam esse monuimus; hæc quoque adjicienda putamus, quibus illa luculentius explanata ad universorum utilitatem, atque intelligentiam accommodabimus. Itaque, si aliquando (quod omen avertant superi) innotuerit, bovillam luem finitimas Latio provincias adoriri, statim

*Periculo
erepti ma-
gis in poste-
rum sic ca-
vere de-
bent.*

Primo loco Ediçtum promulgandum erit, ut viæ omnes, ac diverticula quam diligentissime custodiantur, ne ullum vel bubuli, vel canini generis animal ad nos traducatur; sed illud e vestigio interficiendum, sepeliendumque erit. Severa etiam imposita custodibus, ac Mercatoribus pœna, ne armenta ad nundinas nobis propiores adducant. Contagium enim aut vero contactu, aut solo fomire, qui contactum convehit, ocyssime diffunditur, ac dilatur: quapropter studendum omnino est, ne ulla usquam contagio rimas inveniat.

*Arcendum
quidquid
contagium
potest con-
vehere.*

II. Si Custodiis casu, vel dolo malo superatis, in Latium ingruat pestis, tunc quidem edatur Sacræ Consultæ Decretum, quo jubeantur ægri boves ab integris illico segregari, & in unum stabulum concludi: immo tutissimum Consilium foret (idque ego summopere præoptarem) boves ipsos, quos certe lue affectos esse constabit, statim conficere sclopetariæ glandis ictu, ne quid tabidi sanguinis effundatur.

*Ægri bo-
ves segre-
gandi, aut
potius occi-
dendi.*

III. Sani quoque boves a prioribus pascuis revocandi, & ad alia intacta compellendi; namque illa merito censeri possint mor-

*Sani boves
a pascuis
revocandi.*

morbi seminibus contaminata. Interim vero statuendæ ubique custodiæ, nequis egredi septa, aut ingredi auit.

*Quid ob-
servan-
dum a Ve-
terinario
cum ægris
medebitur.*

IV. Prætermittenda non est medendi metho-
dus. Si scilicet morbus vinci remediis possit. Veterinario autem, cum ad faciendam Medicinam se conferet, cannabinum, ac cera perlitum indusium sibi peculiare a Villico præberi velim, quo consuetas a contagio vestes suas tueri possit. Post hæc ubi ingressus bubile ægram præcudem opportunis foverit medicaminibus, exuat ceratum indusium, ibidem relinquendum; manusque, ac faciem aceto lavet, inde ad alios curandos, eadem servata lege profecturus. Hoc autem illi necessario est faciendum quotiescunque medendi causa illuc redeundum est; tutius liquidem foret occidere, quam curare ægros boves, si quis Veterinarius labem ad sanos delaturus esset.

*Quo pacto
mortua pe-
cude pur-
gandum,
ac suffien-
dum sta-
bulum.*

V. Stabulum, ubi ægræ pecudes custodiuntur, perpetuò clausis foribus obstruendum esse debet, nec nisi Veterinario, aut bubulco pateat, donec illæ aut convaluerint, aut morbo confectæ interierint. Quod si decesserint, nudandi tectorio parietes, & laquearia, tergendæ præsepia sordibus, ac stramentis, quæ postmodum comburantur. Et cinis cum tectorii crustis humi defodiendus, ex Mosaica lege repetito exemplo, qua domus lepra polluta intrinsecus radi jubetur, ita ut rasuræ pulvis extra urbem in locum immundum projiciatur, *Levit. c. 14.* Ac deinceps per octo dies mane, ac vespere clausis foribus, & fenestris suffiendum est stabulum, ac duabus post horis exterior aer admitendus. Odoramenti genus erit.

R. Thuris, Bac. Juniperi part. æq. & bina Allii capita cum duobus hyssopi manipulis: inde admoto igne, fiat suffimentum. Vel.

R. Sem. Fœniculi, Baccar. Juniperi ana unc. vj. Hyssopi m. ij. Thuris unc. iij. m. pro suffimento. Præsepia vero, & faliscæ clathratæ hoc medicamine confricandæ tergendæque sunt.

R. Sulphuris vivi unc. vj. Allii capita duo, falis comm. unc. iij. Pulv. Salviæ, ac Roris marini parum: pinfantur hæc omnia, & aceto diluantur.

*Fontium
labra lixi-
vio abster-
genda.*

VI. Fontes, vasa, ac labra, quo affecti boves potum ire consueverant, acri lixivio ex calce potissimum parato abstergenda sunt.

*Pastores
similiter
purgandi.*

VII. Pastorum etiam vestes, ac lintea suffiendæ, cumque ipsi manus, & faciem aceto colluerint, custodia eximantur, ac missi fiant.

*Quid præ-
tere in se-
pultura
observan-
dum.*

VIII. Quod ad cadaverum sepulturam attinet nihil est quod moneamus, integra omnino, ac ne pilo quidem detracto in altissimis scrobibus tumulanda esse. Id tantum adjiciam oppor-

tunum, ac necessarium videri, ut corporis partibus, unde saliva, atque excrementa ejici possunt, stramen alligetur, quod cum mortua pectede inhumandum est: ac si quid uspiam corrupti humoris in terram deciderit, dum cadaver effertur, ligone confestim tollatur, & in foveam conjiciatur; satius tamen foret totam viam, quanta est illius longitudo a stabulo ad Scrobem, stramento sternere, quod postmodum flammis absumatur.

IX. Illud inter cætera est animadvertendum, ut si vaccæ lactantes morbo afflaturæ in iisdem bubilibus stabulentur; emunctum ex uberibus lac injiciatur in defossam humum, operiaturque sine mora: quique aliter fecerint severissimis pœnis coercentur.

X. Ubi vero ægræ pecudes convaluerint, idque certis indiciis fuerit confirmatum, per duodecim adhuc dies bubuli contineantur: ac primo statim die eradendum è parieribus, & lacunari tectorium, sufficiendusque locus, uti superius dictum est, fricandaque, ac detergenda præsepia, & faliscæ clathratæ octo dierum spatium: quibus exactis, aqua, & aceto æquabiliter permixtis accurate pecus in chorte est abludendum, ac deinde per quatrimum adhuc in stabulo cohibendum. Quo elapso temporis intervallo emitti potest armentum, & ad sana pascua, ut ante, depelli.

XI. Necessarium quoque videtur rusticorum, canumque in finitimas regiones commigrationem, ac reditum inhibere, nè secum contagii semina deferant; qua de re fusius supra disputatum est. Hæc igitur de vitandæ reprimendæque luis bovillæ rationibus a nobis dicta satis arbitramur. Quæ cum omnia mecum reputo, eorumque simul difficultatem, expensas, pericula, laboresque confesso, nihil aut facilius, aut certius, expeditiusque illatæ jam pestis esse remedium video, quam si statim ab initio infirmæ animantes explosis globulis, interficiantur, atisque extemplo scrobibus inferantur.

Excusatum interim me habeant humanissimi Lectores, si eadem fusius antea explicata, sæpius adhuc, & ad satietatem usque monuimus. In iis enim rebus, quæ publicæ salutis interfunt, satius est abundare, quam deficere; ut gravissima scilicet, utilissimaque præcepta altius legentium animis illabantur; præsertim cum nobis ad ejusmodi scriptionem stimulos addiderit ea cogitatio, quod patriæ, cui nostram operam, studiaque ab ineunte adolescentia consecravimus, debeatur hoc munus. Quod quidem, & si tenue, non ingratum tamen civibus auguramur. *Lacte enim litant, qui thera non habent.*

*Vaccarum
agrotan-
tium lac
humo defo-
diendum.
Si pecudes
convalue-
runt, quæ
cautio ad-
hibenda
sit, ut id
certo con-
firmari
possit.*

*Rustico-
rum ultro,
citroque
commigra-
tus omnino
interdicen-
dus.*

*Occidere
boves pri-
mum lue-
rentatos
maximum
illatæ pe-
stis reme-
dium.*

IO: MARIÆ LANCISII

Intimi Cubicularii , & Archiatri Pontificii

DE EQUORUM EPIDEMIA

Quæ Romæ grassata est toto Vere anni MDCCXII.

HISTORIA , JUDICIUM , ET CONSILIUM exhibitum Eminentissimis , ac Reverendis. S. R. E. Cardinalibus , qui Consultationibus Civitatum , ac Terrarum Status Ecclesiastici præpositi sunt .

B E N E V O L O L E C T O R I .

Quoniam calamitatis fructus is demum esse solet , ut & ipsi nobis in posterum diligentius , opportuniusque caveamus , & cæteri nostro periculo edocti rebus suis prospicere maturius discant ; me cum de Patriæ , tum de communi omnium securitate pro mea virili meriturum putavi , si operi de Bovilla Peste Appendicem subtexerem , de Equorum lue , quæ Latii regiones afflixit Anno MDCCXII. quæque tum Venetis , tum Neapolitanis typis Etrusco sermone perscripta ante triennium jam prodit .

EMINENTISSIMI PATRES.

Summi Pontificis , & Cardinalium diligentia ad propulsandam epidemicam luentiam .

Ad avertendam equorum luentiam etiamnunc , minus tamen Romæ , quam in Neapolitano Regno grassantem , Summi Pontificis , & Vestrarum Eminentiarum jussu , qui curas omnes in publica salute defigitis , nihil est hucusque laboris , nihil operæ , atque industriæ prætermisum , ut & morbi vera natura , & medendi ratio quam optima investigaretur ; nec minor profecto contaminatis ea labe cadaveribus sepeliendis cura , atque sedulitas collata est . Hujusmodi autem morbus apud nos initio quidem imbecillior , ineunte Martio mense nuper elapso , coortus est ; cum jam sævissima strages tum boum in Patavinis armentis , tum equorum in Neapolitanis stabulis per superiores præsertim menses Januarii , & Februarii edita fuisset ; quandoquidem Romæ ex denis equis , eo morbo tentatis , vix singuli intereunt ; atque adeo si a principio recta curatio fuisset instituta , præter eos , qui per habituales , ut ajunt , morbum , a peccatore ægri sunt , quosque anxios , vulgo *bolzi* appellamus , plane omnes convaluissent .

Cæpi morbus equorum Martio mense ineunte .

Antecessit boum clades Patavii , & equorum Neapoli .

Duplex hujus epidemicæ genus : primum celeriori , alterum tardiori motu progreditur .

Verum ex iis , quæ hætenus animadversa sunt , planè intelligimus , epidemiam hanc duorum esse generum , quæ ex uno tamen , eodemque sanguinis vitio proficiscuntur , celerioris scilicet , ac tardioris motus : celerior quidem ab acuta febris nihil omnino differt , quæ cum a principio frigoris sensum , horroremque , quo corpus omne perfringitur , simulque cibi fastidium afferat , & urinam remoretur , luculenter ostendit , equos torminibus affligi ; ac demum visceris alicujus , & præsertim intestinorum , omenti , ac stomachi inflammationem pa-

ti ; quemadmodum dissectis postea ejusmodi cadaveribus licuit experiri . Hoc morbi genus , etsi parum frequens , gravius tamen , atque exitius est , cum celerrime præcordia quasi per contagionem polluat , ac bidui spatio animantes interficiat . Alterum autem , quod paulatim ingravescit , frequentius apud nos grassatur , ita ut nunc temporis jure , ac merito epidemicum dici possit . Equus enim pabulo , ac potu sensim abstinet , dejectoque capite , & oculis conniventibus mæstior evadit : nec eidem primo statim die fauces intercluduntur ; verum tantummodo intentiores , durioresque , quam natura esse soleant , ad asperæ arteriæ caput , sine ullo tamen doloris sensu , deprehenduntur . In eo rerum statu si quis equum affecta jam valetudine per incuriam , negligentiamque , ut plerumque fieri solet , fatigaverit , continuo morbus increfcet : namque & febris acuta , & anxietas adorientur , ita ut sibilare naribus , ac stertere , eique guttur ut plurimum tumescere incipiat . Alii vero desides fiunt , ac linguam exertant luteo colore suffusam : interea quibus corporis agitatio , atque convulsio , pellis asperitas , urinæ retardatio , ac frigidus sudor fuerit obortus , majori ex parte emoriuntur ; cum contra convalescant ii , e quorum naribus , atque ore copiosior mucus emanat , aut quibus magna graveolentis urinæ vis elabatur , aut crura denique intumescunt .

Hoc autem alterum mali genus , quod a Græcis Scriptoribus Hippiastris *Malidis* nomine appellatur , a Virgilio (a) poeticis pigmentis illustratum invenimus .

Labitur infelix studiorum , atque immemor herbe

Vistor equus , fontesque avertitur , & pede terram

Crebro ferit , demissæ aures , incertus ibidem

Prius morbi genus exitiale est .

Posterius haud æque periculosum .

Ejusdem descriptio .

Equi male affecti minime fatigandi .

Fatigatos febris , anxietas , creber anbelitus , & gutturis tumor corripere solent .

Emoriuntur autem , quibus convulsio , pellis asperitas , urinae retardatio , & frigidus sudor obortitur .

Qui convalescunt .

Ejusmodi
morbus
Malis di-
citur apud
Græcos.

Imi ven-
tris ac tho-
racis vi-
scera in-
flamman-
tur.

Labor,
purgantia,
arque irri-
tantia me-
dicamina
equos in-
ceriscunt.
Qua de
causa id
fit.

Conventus
peragitur
apud Illu-
strissimum
Præfulem
Curtium
Origum.

Quidnam
in eo Con-
ventu agi-
tatum fue-
rit.

Serosa ac
fervida
particulæ
sanguini
admixtæ
ejus mali
causa in-
terior.

Sudor, & ille quidem moriturus frigidus: arce
Pellis, & ad tactum tractanti dura resistit.
Hæc ante exitium primis dant signa diebus.

Enimvero hoc mali genus, Rufo Authore fe-
bris epidemica, dici potest: quo deinde fit, ut
imi potissimum ventris, ac thoracis viscera in-
flammentur, interceptis nimirum, collectisque
illuc morbidis humoribus, atque adeo, ut in
linguæ glandulis, & qua parte aspera arteria ad
œsophagum adhærescit, lymphæ cohibeatur.

Quod si morbus ab initio, cum equus aver-
sari pabulum, ac tristior esse cœpit, recte atque
ordine curatus fuerit, facili negotio depelle-
tur: e contrario diuturnior, ac pernicialis esse
consuevit, si nulla ægris animantibus laboris
sit intercapedo, aut si infuso per eos medica-
mine purgentur, vel acrioribus remediis eorum
fauces extimulentur. Nam quæ vellicandi, &
corrodendi vim habent, citius vitiosorum flui-
dorum colluviem ad locum stimuli, ac præcipue
ad gutturis, pulmonisque musculos adducunt:
unde quædam angina, & suffocationis species
oritur. Non desuere tamen, qui rationabili
quadam empirica ducti morbidum hunc humo-
rem, non intra, sed extra collum admoto em-
plastro corrodente, summa cum utilitate revo-
cantur.

Cum igitur vestro, Eminentissimi Patres,
Decreto apud Præfulem Illustrissimum Curtium
Origum (a) magni istius Tribunalis a Secretis,
ea de re sedulo deliberaturi sæpius convenisse-
mus, Illustris. Præsul Crispoltus, Eminentiss.
Camerarii Auditor, nec non ipse ego, simulque
Viri egregii DD. Michael Angelus de Paulis Pro-
tomedici Generalis, Jacobus Sinibaldus, & Do-
minicus Gagliardus, quippe qui sunt Consilarii
ejusdem Protomedici, postremo etiam scientif-
simi rei Veterinariæ quotquot in hac Urbe re-
pertisunt, pleraque omnia ad equinam hanc
epidemiā pertinentia fuerunt agitata: nec se-
cus apud excellentissimum Oratorem Meliten-
sem Marcellum Sacchetti eadem de re Con-
ventus habiti fuerunt nobili adhibito Viro Vin-
centio Origo Arcis Hadrianæ custode altero;
ambo enim naturas equorum, morbosque opti-
me callent. Itaque cum iisdem ea, quæ subji-
cimus, conjunctim & accuratius explorata
sunt.

I. Quænam hujuscemodi epidemiæ causa, &
origo fuerit.

II. An Equi contagione polluantur.

III. Quæ sit præstantissima medendi ratio.

IV. Quæ cura inferendis humo cadaveri-
bus adhibenda sit.

Ac primo quidem, quod ad mali fontem, ac
principium attinet, uno consensu omnes inter-
nam, ac præcipuam hujus epidemiæ causam in
equorum sanguinem, lymphaticis fervidisque
particulis abundantem, non ad solidas modo
corporis partem vellicandas, convellendasque,
verum etiam ad liquidas agitandas & cogendas
aptissimis, contulerunt. Enimvero educto ex
ipsorum venis cruori (qualem sæpenumero Me-
dici in pleuritide vexatis observant) subalbida

Lancisi Oper. Tom. II.

(a) Nunc vero S. R. E. Cardinalem. (b) Eodem loco.

quædam pars ferme lutea, & laridi more crassa in
superficie passim concrevit. Prætereaque mor-
bum comitantur muci e naribus egesti cum natu-
ræ tum artis opera. Denique cadaverum quoque
sectiones, in quibus plurima polyporum instar
concreta corpora in cordis sinibus, ac supra peri-
cardium, quin etiam proxime tracheam, & œ-
sophagum reperta sunt, apertissime demon-
strant, lympham ipsam, quæ concrevendi vim
habet, pro locorum varietate multiplices mor-
bos efficere.

Externam vero, communemque ejus calami-
tatis causam cœli vitio peculiariter attribuimus,
existimantes hoc anno ærem quamplurimis se-
minibus liquidarum partium temperationi, ac
solidarum texturæ, quibus e partibus equi corpus
est coagmentatum, infestis, ac noxiis esse refer-
tum; eo ducti argumento, quod teterrima hæc
lues universa pene equilia sine ullo discrimine
pervasit; itaut pabuli, aquarumque dissimi-
litudo, in tanta Urbe omnino necessaria, nihil
profsus obtiterit, quominus in omnes fere epi-
demiā desæviret. Nec desuere, qui suspicati
quoque sint avenas, & sænum superiorum tem-
pestatum vitio acerrimis, igneisque salibus a-
bundare.

II. Verum ad contagionem quod spectat, pla-
ne universi morbum hunc haudquaquam halitu
afflari jure optimo censuerunt; cum in stabulis
ad vicinos ejus mali labes plerunque non perti-
neat: ægrorum utique salivam, qua esculenta,
ac poculenta fuerint contaminata, suspicionem
injicere, ne, si hæc sani, ac bene valentes de-
voraverint, in eandem perniciem propter mor-
bidum alimentum incurrant.

III. Nunc ad id, quod tertio loco propositum
est, videlicet ad utrumque morbi genus propul-
sandum deveniamus. Quamquam plerique di-
versam, longeque dissimilem curandi rationem
ineant; nihil tamen utilius utrobique esse de-
prehendimus sanguinis missione. Id tamen di-
scriminis animadvertendum fuit, quod ad prius
attinet morbi genus; scilicet equos, si frigore
correpti, nondum febrili æstu incaluerint, &
sanguinis missione curati sint, plerunque inte-
riisse, aut diutissime conflictatos ægre conva-
luisse. Quo circa prudentiores Veterinarii hu-
jusce curationis initio semiunciam potius the-
riacæ, aut olei, e succino elicti drachmam, vel
aquis cardiacis, vel, cum imbecilliores equi fo-
rent, uni, aut alteri heminæ vini albi permix-
tam adhibuerunt eodem temporis articulo, cum
ipsi acerrimam vim frigoris, ac doloris ferunt.
Nec forte immerito vinum tunc temporis ægro-
tantibus equis opem laturum Virgilius (b) exi-
stimavit.

Profuit inserto latices infundere cornu

Lænos: ea visa salus morientibus una.

Contra vero obfuturum iis, quos, remisso, se-
datoque frigore, occupavit inflammatio.

Mox erat hoc ipsum exitio, furisque resecti
Ardebant.

F

Ita.

Id variis
argumen-
tis ostendi-
tur. I. ex
sanguinis
crassitudi-
ne. II. ex
muci ege-
stione. III.
e polypo-
rum con-
cretionibus.

Exterior
morbi cau-
sa cœlum
noxii se-
minibus
refertum
apud ali-
quos pabu-
lum igneis
salibus
abundant.

Morbus
haud qui-
dem conta-
gione con-
trahitur,
aut halitu
afflatur.

Sanguis
contusus
suspicio-
nem affe-
re potest.

Curandi
ratio doce-
tur.

Sanguinis
missio uti-
lissima in
hisc mor-
bis.

Sed in prio-
re si febrili
calore ante-
verterit
admodum
noxia.

Frigoris
initio the-
riaca, aut
oleum suc-
cini in a-
quis Car-
diacis ad-
hibendum.
Vinum al-
bum ac te-
ne prodesse
soler ex
Virgilio.
Obest vero,
cum occu-
parit in-
flammati-

Ante sanguinis missionem clyster emolliens adhibendus.

Potionis loco aqua cardiaca, aut ptisana ex hordeo admissiole polychresto vel ammoniac.

Adjungitur sibi scoria, si usus veniat.

Posterior morbus ab initio sanguinis missione curatur.

Sanguis primo emissendus e dextera cervicis parte.

Frænulum ori inferitur ad juliam, quam eligendam.

Coli cutis trajecto scetaceo perforatur, ut lymphæ tenacior emanet.

Unguentum ex althea, butyro, oleoque laurino.

Vesicantia perniciem creant.

Diuretica potiones, potiones: ac cæteris quidem præstat ptisana ex hordeo, de qua superius, sanguis hircinus pulvis antipleuriticus, frictions mi-

Itaque si postmodum incaluerint, iisque clyster emolliendi causa fuerit infusus, secure sanguis e laterum venis emitti potest; temperatissimeque diureticis explenda curatio est: itaut in singulos dies quinas aquæ, quam cardiacam vocant, aut ptisanæ ex hordeo libras pondo, addita salis polychresti uncia, & ammoniaci drachma, potionis loco ægrotantibus præbeant: hæc ipsa salis genera clysteribus ex decocto emolliendi, ac electuario leniendi vim habente, oleoquo rosaceo (adjuncta etiam, cum tempus, & necessitas flagitat, sibi scoria) quotidie admoventis inspergere consueverunt. Nec plane infructuosum fuit, inserto frænulo, salivam copiosius elicere, quemadmodum inferius planum faciam.

Cæterum frequentiore morbum, quo equi sensim correpti pedetentim abstinere cibo, ac mœrori se dare videntur, ea potissimum ratione curari animadversum est; si nempe confestim sanguinis copia imminuatur, saliumque vis, & acrimonia diluendo temperetur; ut inde paulatim uberius saliva, atque urina foras elici, ac morbidus humor in articulos possit compelli. In primis igitur emolliendi gratia infuso clystere (qui plane quotidie ad restitutam usque valetudinem est iterandus) ex dextera cervicis parte mittendus est sanguis, ut ad incidendas deinde, si opus fuerit, palati venas quasi jactus sit gradus.

At quoniam hujuscemodi morbi lues sæpe ad salivarias asperæ arteriæ, atque œsophagi glandulas confluit; maximo usui esse frænulum experti sumus, si nempe quotidie quater, aut quinque ori inferatur, eique frænulo massa, ex qua pilulæ fiunt, adnectatur linteo nodo colligata. Hujus autem conficiendæ rationem inferius A. litera persequemur. Sed tamen perpetuo est accurandum; ut exinde os equi tepido vino, admixtoque marino sale colluatur.

Nec desuere præterea qui utile, atque opportunum esse existimarent colli cutem trajecto scetaceo perforare: quo fiat, ut lymphæ illa tenacior, quam sectis cadaveribus, tracheam inter, & œsophagum, ac supra pericardium, & pulmones concretam deprehendimus, paulatim foras ejiciatur: Nec minorem sane utilitatem affert emolliens unguentum ex althea, butyro, oleoque laurino conflatum, quo collum, & guttur peruncta fuerint: cum e contrario vesicantia iisdem partibus admota perniciem afferre consueverint; propterea quod, cum vehementer extimulent, ac parum humoris eliciant, cumque tenuissimum præsertim in equis, dura, pilosæque cute contextis, multo majorem ejus copiam contrahant in eas præcipue partes, quæ jam graviter affectæ sunt.

Juxta autem necessarias duximus diureticas potiones: ac cæteris quidem præstat ptisana ex hordeo, sale polychresto, aut antimonii hepate conspersa: cujus parandi modum B. litera docebimus. Nec plane sanguis hircinus, atque id genus pulveris, quod antipleuriticum dicitur, repudiandum videtur. Ad hæc pellis contrectatio, hoc est frictions, haud parum afferunt adjumenti ad luem in

articulos avocandam, & colligendam: unde ejusmodi *Malidis* species periculi omnis expers enascitur, quæ a Græcis, *Arthritica*, appellatur, quæque in præsentī clade senescentis morbi indicium esse consuevit.

Quoniam vero equi, utroque mali genere, in cibos fastidiunt, ac mandendi, deglutiendique facultas iisdem paulatim imminuitur; id summam omnium diligentiam, atque industria cavendum est; ne debilitatis, fractisque viribus contabescant. Quamobrem primo quidem objectis sonchi, sive cicerbitæ, cichorei, aut tenellis salicum frondibus ad cibum sponte capiendum, si fieri possit, alliciendi sunt. Quod si parum recte processerit; quemadmodum reapse docet eventus; quotidie bis terve necesse est consueto cornu polentam in fauces infundere e singulis hordeaceæ farinæ, quinque vero aquæ libris, quæ injectis aliquot sacchari uncis parumper ebulliant: nam conveniens equorum naturæ cibus est hordeum; secus vero jus carniū, earumque intrita, atque ova, quæ ab imperitis quibusdam veterinariis specie melioris alimenti præbentur, detrimento potius, ac noxæ futura istiusmodi animantibus compariuntur, quippe quæ multum a consuetis, congruentibusque eorum naturæ cibis abhorrent.

Quærat quis hoc loco, qua ratione præcavendum, providendumque sit, ne sani in morbum delabantur? Huic respondemus, Equos modica duntaxat avena, cui madidus fursur admisceatur, alendos esse, ac præsertim maturandam sanguinis missionem, præbendamque iis phalaridem, quam nostrates, *fraina* dicunt, aut saltem cichoreum, ut scilicet acrimonia illa, & crassitudo sanguinis, ejus mali fons, atque origo, penitus emolliatur, & si quid illorum fluidis sine noxa admisceri non debeat, per alvum eluatur, atque expurgetur. Quamquem vero eam in spem erigamur, ejusmodi morbum exeunte vere funditus apud nos fere tollendum.

IV. Cæterum humandorum cadaverum ratio, quam postremo loco proposueramus, nunc diligenter, ac subtiliter est expendenda. Quamvis Vos, Eminentissimi Patres, statim ab initio fati cautum, atque provisum esse judicaretis Interdicto, ne mortuis equis tergora detraherentur, neve carnes intra Urbem alendis felibus divenderentur; ita ut funibus revincta cadavera secundo flumine ad alterum ab Urbe lapidem deportanda essent, atque inde in mare abripienda, aperto tamen prius illorum thorace, extractoque pulmone, ut statim fundum peterent: altero tamen Conventu habitato, ea res iterum deliberata est, cum in illam cogitationem incidissetis, fieri certo posse, ut ex equorum numero in Tiberim dejectorum, aliquot in tam longo, ac flexuoso fluminis alveo hic illic ad ripas ante destituerentur, quam in mare delati fuissent; atque, etiam si illuc omnia cadavera confluxissent, ut subita vi tempestatis ad Ostiense, aut Portuense litus ejicerentur (quemadmodum

rum in modum profunt.

Malis Arthritica morbi senescentis indicium est.

Quo pacto ad cibum capiendum equi alliciendi sint.

Ova, jus carniū, & intrita repudianda.

Qua ratione morbus præcavere possit.

Quomodo cadavera sepelienda.

Interdictum est ne mortuorum carnes vendantur.

Cadavera ad alterum ab Urbe lapidem per Tiberim deportata sunt.

Balene, aliquando, ejiciuntur ad litus.

balenam expulſam olim fuiſſe narrat Plutar-
chus, & Jovius) quamobrem è putidis cadave-
ribus teterrimæ exhalationes emanarent cum
peſte, ac perniciè non agreſtium modo, verum
etiam Romanorum Civium: præſertim cum uſ-
quequaque litoris ora Auſtro, & Africo, inſa-
luberrimis ſub hoc cælo ventis, objecta ſit; his,
inquam, accurate perpenſis conſtitutum a Vo-
bis, Eminentiſſimi Patres, atque decretum eſt,
integra cadavera, calce obruta, hunc in mo-
dum eſſe ſepelienda.

*Cadavera
in campo
ſepulta
ſunt effoſſis
ſcrobibus
in altitudi-
nem pedum
duodenum,
deinde cal-
ce obruta.*

*Humus in-
ſuper agge-
ſta in tu-
mulum, ne
ſubſideret,
ibique aqua
ſtagnaret.*

*Eo in loco
gramina
& fœnum
ſata, ut no-
xii vapores
eis excipe-
rentur.*

*Haud ali-
ter apud
Bataros
Delphis ſa-
cratum.*

*Ea ratione
cavetur ne
equorum
lues in ho-
minum
hos vertat,
quod ſi
quando in-
cidit, in cu-
ria id fa-
ciendum eſt.*

Campus, itaque arationi minime opportu-
nus, delectus fuit extra Portam Oſtienſem ad
quintum circiter ab Urbe lapidem, ſecundum
Tiberim, ut commode illuc in ſingulos dies de-
portarentur cadavera, ibique in acclivi loco,
qua Romæ collis prætenditur, ſcrobis in altitu-
dinem duodenum pedum effoderentur: quo in-
tegris cadaveribus conſectis venter tantummo-
do incideretur, ut certo deinde intro calcis mo-
do totum corpus obtectum poſſet inferri: ad ſin-
gula enim tumulanda quingentas circiter, aut
ſexcentas libras pondo impendere ſolent. Po-
ſtea vero tantum injicitur humi, ut cumulo ſu-
pra planitiem aſſurgat, ne ſcilicet, dum putre-
ſcit cadaver, ſubſidente ſolo paulatim fovea ex-
cavetur, in quam aqua pluvia confluere, ac ſta-
gnare poſſit: eoque conſilio ſtipari humum, &
comprimi, ibidemque poſt aliquanto ſeri fœ-
num, & gramina juſſum eſt, ut quicquid miaſ-
matis ſolutum, ac liberum vaporis inſtar per æ-
ra vagari poſſit, ac morbos afferre, a viſcen-
tibus herbis imbibendum hauriatur. Quod ſa-
ne conſilium his verbis expoſuit Foreſtus^(a) *Del-
phis apud Bataros peſte jam ſopita, & cœmeterio
cadaveribus oppleto, habitam conſultationem inter
Medicos, num calce, aut lapidibus illud cœmete-
rium eſſet obruendum, ac decretum fuiſſe, ut multa
terra ſuperinduceretur, atque in eam varia herba-
rum ſemina conjicerentur, ut creſcente gramine, &
clauſis ſpiraculis lues majus denud ſubpullularet.*

Hoc igitur pacto haudquaquam videtur exti-
meſcendum, ne equorum lues corpora etiam hu-
mana pervadat; ut non raro accidifſe narrant
hiſtorici: nam, præterquam quod morientium
numerus non augetur, cum bini, nec plures ſin-
gulis diebus intereant, (hoc enim permagni in-
tereſt,) ſumma cura, diligentiaque ſepeliun-
tur: eſt enim veriſimillimum, calamitatem iſtam
ob hominum incuriam, negligentiamque ali-
quando incidifſe. Atque idcirco ad æternam
CLEMMENTIS XI. ac veſtrum omnium, EMI-
NENTIſſIMI PATRES, commendationem,
innocuo pene, ac celerrimo huiusce cladis exitu
comprobatam eſſe teſtamur præclariffimam il-
lam ſacrarum literarum ſententiam, *Humana ſci-
licet conſilia divinitus gubernari*. Enimvero pro-
ſpicientibus vobis publicæ incolumitati, ſum-
maque Dei benignitate veſtros conatus adju-
vante, nos Romani Cives, Ajacis quaſi clypeo
protecti, feliciter venenata equinæ contagionis
tela depulimus, ita ut jam in vado res ſit, atque
in portu ſecuri navigemus.

Lanciſii Oper. Tom. II.

(a) Lib. 6. obſer. 25. in Scholis.

Hic autem tum remediorum ſummam, tum
duas cadaverum diſſectiones adſcribimus,
quibus noſtra de morbi natura, & curatione
opinio confirmatur.

A. L I T E R A

*Ratio conſcienda mæſſæ pilularis, quæ in linte-
olum nodo conſtrictum, & equi frænulo alli-
gandum conjiciatur.*

¶ **H**epatis Antimonii, baccarum lauri in
pulverem redactarum, aſſæ fœtidæ æ-
quales partes; aceti vero quantum ſatis ad pilu-
larem maſſam conglutinandam, ex qua fiant
boli, quorum quiſque ſemiunciam pendat. Ho-
rum vero unus linteolo circumductus frænulo
alligatur, & per totum curationis tempus ſatis
eſſe conſuevit. Præterea admonitum te, Le-
ctor, volo, aſſam fœtidam accurate contun-
dendam eſſe, & aceto ſubigendam, donec
in mollem maſſam concreſcat; cui deinde
paulatim cæterorum pulvis eſt admixendus.

B. L I T E R A

Parandi Hepatis Antimonii ratio.

¶ **P**rimo quidem ſtibii Hungarici, quod cru-
dum, ac nitidum ſit, libras ſex, ac ni-
tri iterum excocti librat quatuor & dimidiam
aſſumito: hæc autem deinde in pulverem re-
dacta commiſce, & in ferream galeam conji-
cito, ita ut duabus tertiis ſui partibus vacua
ſit: hanc igni demum imponito. Verum ſexta,
poſtquam deſlagraverint hora, hepatis ſcoria
per mallei iectus divellatur; quæ deinceps mi-
nuatim contrita clyſteribus admixcet, quippe
quæ nitri vim ſervat. Hepatis autem in pul-
verem redacti uncia circiter, aut binæ pondo
per triginta dies ſurfuri, ac polentæ immixtæ
equis devorandæ præbeantur.

*Duæ ſeſſiones equorum, una quidem jam inte-
rempti; altera vero nondum mortui, ſed ſpi-
rantis in graſſante Epidemia.*

PRIOR CADAVERUM SECTIO.

¶ **E**qui intra biduum è vivis ſublato ab eo mor-
bo, qui primo ventrem torminibus, ac
deinde totum corpus frigoris horrore perſtrin-
git, in Mole Hadriani, quam S. Angeli arcem
appellant, peracta ſub horam ab ejus interitu
quartam, VI. Kal. Majas anno 1712. cui ſe-
ſſioni præter D. Franciſcū Soldatum Med.
Doctorem eruditiffimum, qui eidem præſuit,
& Sebastianum Fuinum Chirurgum diſſecto-
rem, Excellentiffimus Melitenſis Orator,
Illuſtriſſimi Viri Præſul Crispoltus, ipſe er-
go atque Arcis Præſectus alter, quin etiam
Comites Buſſius, & Spada, nec pauci è Ro-
mana Nobilitate, plurimique etiam Veterina-
rii adfuere.

*Seſſio eam
priori mor-
bi genere
conſecti.*

*Imi ac me-
dii ventris
viscera ob-
servata
sunt.*

Primo igitur imus ac medius venter, in quo morbi sedem esse opinabamur, studiosissime observati sunt. Itaque scisso abdomine, mesocolon, seu vinculum illud e membranis contextum, quod intestinum colon lumborum regioni alligatum detinet, omni ex parte rubicundum, atque inflammatum offendimus, cujusmodi speciem omentum quoque præ se ferebat: quin stomachus ipse subrubebat, qua omento adnectitur. Id vero præ cæteris singulare est animadversum, serum scilicet quoddam luteo colore e suis sedibus infra ventriculum in sinum abdominis effusum.

At reliqua infimi ventris viscera nihil quidquam immutata videbantur, excepta duntaxat cysti fellea, quæ bile coloris nimium saturi redundabat. Verum quia morbus animanti urinam inhibuerat, potissimum renes dissecti sunt, qui, quod ad colorem, substantiamque pertinet, nullo morbo contacti oculis apparuerunt. Unde est evidenter intellectum non quidem organorum vitio, sed nimia feri tenacitate, ac nervorum convulsione cum dolore conjuncta, quæ renum tubuli supra, quam par erat, astringebantur, urinam fuisse retardatam. Ut autem, quæ æquum fuit, accuratatione ac diligentia thorax inspiceretur, optimum factu duxerunt Profectores a faucibus initium ducere, ac deinceps per asperam arteriam, & œsophagum ad ventris ipsius cavum descendere. Ablata igitur inferiori mandibula, tumoris omnis, atque inflammationis expers reperta est non lingua modo, pariterque larynx, quæ tracheæ, atque pharynx, quæ œsophagi in faucibus est principium; verum etiam tota quanta est trachea, cum hanc ob causam fuisset ad pulmones usque per longitudinem diffusa. Cæterum hanc ab œsophago divellere conantibus, humor quidam glutinosus, ac lentus colore admodum luteo se se obtulit, qui longo tractu in thoracem illabebatur: cujusmodi lymphæ tenacissimæ, atque stagnantis magna copia infra sternum, ac supra pericardium inventa est. Cor autem tensione quadam correptum, ac propterea rotundius inventum: continebat autem in dextero sinu sanguinem atrum, spissum, atque fibrosum, duosque præterea polypos. Lævæ pulmonis partes costis adhærebant eodem illo glutinoso, ac luteo humore coopertæ, quo pericardium erat obductum. Perrupta demum calvaria tam liquidas, quam solidas cerebri partes nulla labe contaminatasprehendimus.

ALTERA SECTIO

Equi adhuc spirantis, eoque quintum jam diem laborantis morbo, qui paulatim ingravescit, V. Kal. Majas coram iisdem Nobilissimis Viris, ac professoribus peracta fuit.

Primo itaque resecato abdomine non solum omentum undique inflammatum, & mesocolon (ut in altero pridie compertum fuerat) verum etiam totum ileon, ac stomachi partem rubro admodum colore suffusam reperimus. In ea vero mesenterii parte, qua jejunum intestinum colligatur (quod adhuc ciebatur vermiculari motu, quem peristalticum appellant) complures lacteas venas visu pulcherrimas animadvertimus, quamquam equus ille integrum diem cibo, ac potu abstinuisset. At reliqua viscera, quamvis acriori colore, quam natura fert, conincta viderentur, non æque tamen inflammata, ac eadem intestina dici poterant. Deinde intra thoracem præter luteam lympham, & subpinguem, ac pene concretam, quæ superiores externalque pericardii partes obtexerat, nullum omnino in pulmonum lobis, atque in corde, cujus sinus & sanguine, & polytis vacui erant, vitium dereximus: ex quibus deducitur, equis non prius quam naturali morte decedant, humoris aliquid plerumque in corde cohiberi. Ad asperæ arteriæ caput, & linguæ radicem musculos omnes pullo colore infectos vidimus; at neque in tracheæ, neque in œsophagi tubo memorabile quidquam est animadversum; ac ne concretio quidem illa luteola, quam priore dissecto, equo tracheam inter, & œsophagum videramus: lingua autem circa radices vehementer intumuerat.

*Sectio equi
altero mor-
bi genere
laborantis.*

Secunda demum calvaria cerebri superficiem, ac vasa admodum turgida, & atro sanguine oppleta conspeximus: quin etiam ipsius corticem pressiori colore suffusum. Nec feri tamen quidquam in cerebri sinibus repertum est: nam cæteras illius partes per quam similes iis, quæ in hominibus inveniuntur, intactas deprehendimus.

Itaque ex utraque observatione serie colligi potest, sævientem in equos luem sanguinis vitio creari, quo subsistente, alia, atque alia viscera, prout ante fuerint affecta, & disposita, violantur, atque inardescunt.

MORBI FINIS.

Exeunte Junio ejusdem anni 1712. Summo Dei beneficio equorum epidemia Romæ extincta est; nulla penitus urbano, aut finitimo acri communicata labe. Id quod certo certius non levi ex parte tribuendum videtur eximie diligentiae, qua Illustrissimus Præsul Crispoltus equorum cadavera quam citissime, & quam altissime sepelienda curavit.

DISSERTATIONES VARIÆ

Quarum Syllabus sequenti pagina continetur .

- I. de Recta Studiorum medicorum ratione instituenda.
- II. Humani Corporis anatomica Synopsis.
- III. De humorum secretionibus in genere, ac præcipue de bilis in hepate separatione.
- IV. An acidum ex sanguine extrahi queat.
- V. De triplici intestinorum Polypo.
- VI. De Physiognomia.
- VII. De Sede cogitantis Animæ.
- VIII. De Ortu, vegetatione, ac textura fungorum.
- IX. De Plinianæ Villæ Ruderibus.
- X. Forma, ac Methodus describendæ morborum historiæ.

DISSERTATIO PRIMA
DE RECTA
MEDICORUM STUDIORUM
RATIONE INSTITUENDA

Ad novæ Academiæ Alumnos , & Medicinæ Tyrones

RECITATA,

In Archinosocomio S. Spiritus in Saxia,

A JO: MARIA LANCISIO,
SANCTISSIMI D. N.

CLEMENTIS XI.

Archiatro, & Intimo Cubiculario.

ILLUSTRISSIMO AC REVERENDISSIMO
P R Æ S U L I
S I N I B A L D O
D E A U R I A

Archiepiscopo Patracensi , & Archinosocomii Sancti Spiritus
in Saxia Præceptori Vigilantissimo,

J O: M A R I A L A N C I S I U S
F E L I C I T A T E M.

ADEM grati animi incitamenta , quæ me ad Bibliothecæ institutionem induxerunt , de eximio , excelsoque Viro , cui Dissertationem hanc nuncuparem , præclare admonuerunt . Nam , quemadmodum propter Medica studia , atque anatomicas observationes , istic olim non infelicitè inchoata , indeque non mediocres fortunas meas comparatas , publicæ tandem Bibliothecæ dedicationem maturavi ; ita sane ob maxima beneficia a Te , ILLUSTRISIME ANTISTES , ad illam excitandam , ornandamque recens accepta , jure ac merito mihi , de nova ibidem constituenda Academia cogitanti , Tu primus , ac solus occurristi , quem totius Operis Præsidem æterno hoc officiorum meorum testimonio profiterer . Quod eo quidem honestius Tibi deberi arbitratus sum , quo magis locus ipse , in quo lucubrationem hanc ad Tuorum Medico-Chirurgicæ Artis Alumnorum eruditionem recitavi , ejusmodi nuncupationem postulare videbatur . Academia siquidem , cujus cursum auspicari jucundissimum mihi fuit , Te veluti Parentem habet , atque Educatores . Promerita igitur tua , quibus conatus hosce meos augere pergis , ingenti procul dubio accessione cumulabis , si consuetæ humanitate hoc quaecunque observantiæ meæ argumentum excipere non dedigneris . Mibi denique gratissimum obveniet , si , quem Bibliotheca , & Academia Auspicem natæ sunt , eundem præliminaris hæc Dissertatio Patronum nascatur . Vale .

Ex Muscolo in Quirinali Idib. Maij MDCCXV.

DE RECTA MEDICORUM STUDIORUM

Ratione instituenda.

DISSERTATIO.

*Ab Officio
in Patriam
Cives ac
Præptores
exorditur.*

UICUNQUE non tam suo labore, & industria, quam Præceptorum æque, ac Patriæ, Civiumque in se collatis officiis ac doctrinarum cultum, & fortunarum incrementum progressus est; duo potissimum,

ut gratum erga benemerentes animum probet, præstare posse videtur, EMINENTISSIMI PATRES: Primum, ut illis, quorum opera, & institutione profecit, assidua voluntatis suæ testimonia libenter impertiatur: Alterum, ut cæteris, quos colendis artibus profecturos confidit, opem suam liberaliter eroget. Propterea, cum Medicinæ studiis in hoc potissimum Archinosocomio institutis, ac Romanis Civibus omnia me debere intellexerem, eo cogitationes meas conferendas esse reputavi, tum ut acceptas ab iisdem gratias perenni memoria retinerem, tum ut acceptas ab iisdem gratias perenni memoria retinerem, tum ut ingenuæ, discendique cupidæ juventuti, hoc eodem loco, facultates meas qualescunque, & conatus summa cum alacritate offerrem; ratus, nihil Patriæ, nihil posteris utilius a me rependi posse, quam ut Medicos publicæ incolumitatis Custodes, ac Vindices, quam doctissimos, & peritissimos fore curarem: beatum proinde me futurum existimans, si voti compotem me aliquando vidissem. Itaque, cum per summum Dei Optimi Maximi beneficium, magnumque Sanctissimi Principis præsidium, post Bibliothecæ dedicationem, intuear Academicas exercitationes felicibus auspiciis in tanto Am-

plissimorum Patrum, Virorumque eximiorum conventu hodierna luce inchoari, meque ipsum literario hoc in stadio jam senem juvenibus præcurrere, cognosco equidem, ac plane sentio vix ullum mihi latiore, aut candidiore in toto vitæ spatio diem illuxisse.

II. Cum autem seculo mecum reputarem quid præcipue inter initia nostrarum Dissertationum mihi proponerem Tyronibus Artis præcipiendum, ac demonstrandum, quod esset ipsis quidem utilius, & conducibilis, muneri autem, ætati, amorique meo magis consentaneum, De Recta Medicorum studiorum ratione instituenda disputare constitui. Nam, quemadmodum longa, aspera, aleæque plena itinera ingressuris gratissimum æque, atque opportunum est ab illis præmoneri, viarumque conditiones, ac discrimina ediscere, qui jam antea iisdem cursibus, ac periculis perfuncti sunt; ita quisquis immensum, ac procellosum Medicinæ Oceanum (ut Hippocratis (a) utar allegoria) tentare, ac transmittere aggreditur, jucundissimum spero habebit, ac plane necessarium, erudiri, & commonefieri eorum, quæ proprio usui futura sunt, partim ad rectum iter tenendum, partim ad scopulum, fyrtesque vitandas.

III. Porro, cum quadraginta, & amplius annos in hoc Almæ Urbis Theatro Medicinam non infeliciter fecerim apud Amplissimos Patriciorum, Præsulum, atque Eminentissimorum Patrum ordines, ac Summos præsertim Principes, apud quos Archiattrorum doctrina, peritia, atque solertia magnopere probatur, & exercetur; me, si minus idoneum, certe non ineptum arbitror, qui ad ancipitis hujus navigationis disciplinam, rationemque colendam

MENTIS
XI. auspiciis
inchoari
gignatur
sit.

Argumentum
Orationis; De
Recta Medicorum
studiorum
Ratione instituenda.

Nemo melius
vitarum pericula
vitanda
docet, quam
qui eadem
exantillavit.

Medicine
Studiose
tutorem,
ac juven-
dorem
viam esse
præmon-
strandam.

Auctor
quadraginta,
& amplius annos
medicinam
Romæ exer-
cet apud
Magnates.

IV. Sta-

(a) Lib. de Veter. Medic. num. 10.

*Grata Au-
toris me-
moriam erga
Archinoso-
comium.*

*Ejusdem
voluntas
erga juve-
nes discen-
di cupidos.*

*Quantum
interfit Rei-
publicæ
Medicos
doctos, ac
peritos ha-
bere.*

*Auctor A-
cademicas
exercitationes
CLE-*

inter tot, tantasque tenebras faciem attollam.

*Medicinæ
studiosi ini-
tio probe
edoceri de-
bent omnia
quæ ad Ar-
tem sunt
necessaria.*

*Eudamidæ
apophtheg-
ma.*

*Medicina
civis disci-
non potest.*

*Quæ scien-
tiæ Medico-
sine neces-
sariæ.*

*Ignorantia
Medicorum
gravissi-
mum Rei-
publicæ de-
trimentum.*

*Reprehen-
duntur qui
earum
scientia-
rum rudes
ad Medici-
næ studium
se conse-
crant.*

*Hippocratis
querela
adversus
Medicos*

*Imperito-
rum Medi-
corum avaritia,
temeritas,
& technæ no-
tantur.*

IV. Statuamus igitur primum quo studiorum genere instructa esse debeant Medicorum Ingenia, ut ad scientiæ fastigium cum splendore nominis sui, cum Artis amplificatione, totiusque humanæ Reipublicæ commodo possint evadere. Atque id quidem decet cum primis juvenes addiscere, ne, emenso jam itinere, de via tenenda inutiliter exquirant, atque ipsis jure illud veteris Eudamidæ (a) oggeratur, qui Xenocratem in Academia cum discipulis perpetuo philosophantem videns; *Quando, inquit, sapiens iste utetur Philosophia, si eam etiam nunc querit?*

V. Principio tamen diligenter animadvertendum, Medicinam cito disci, ut ajebat Hippocrates, (b) non posse: *Ars enim (c) longa.* Hæc siquidem facultas, ut suis usibus rite deserviat, agmine stipata esse debet optimarum quarumcunque disciplinarum, quæ doceant quidquid a stellifero Cælo per ipsa errantia sidera, ætheremque in terraqueum, ac subterraneum usque orbem de innumerabilium corporum situ, naturis, cursibus, & conversionibus sciri potest; præsertim vero quibus principiis consistat homo, conservetur, lædatur, restitatur: ita ut Medicus, qui, ut par est, divinum Hippocratem sequi velit, non una solum arte, vel scientia eminere, sed pluribus, in unam revera collectis, & concretis, institui oporteat, & celebrari. Sunt tamen plerique, magno sane cum Reipublicæ detrimento, qui Medicinam sex mensibus, quod detestatur Galenus, (d) nulla plane non dixerim Mathematicarum rationum, se ne Latinæ quidem linguæ peritia, nullis Chymix, aut Botanicæ, nullis Zootomiæ, aut Anatomies cognitionibus initiati, in ipsa statim Artis sacraria hoc est, usum, atque exercitationem irrumpere audent. Renuunt siquidem in studiis patientia (e) proficere; sed primum spes suas ambitione donant, aluntque avaritia; deinde, cum ad vota properant, cruda adhuc studia ad ægrorum lectulos propellunt, Artemque confingunt, quæ, cum recte non addiscitur, atque adhibetur, omnium est perniciosissima, infensior etiam venenis, quod pravus Medicinæ usus frequentior sit, eaque impune plerumque exerceatur. Hoc sane infortunium complorans olim (f) Hippocrates, exclamavit: *Quid mali esset, si Artis præmia referrent qui Medicinæ opera male administrarent erga illos ægros, qui extra culpam, & in quos sufficere visa non esset vis Morbi, nisi & Medici in experientia accessisset?* Neque enim aliunde oborta est tanta nobilissimæ Artis calamitas; ut, cum multi nomine (g) Medici inveniantur, re ipsa admodum pauci sint peritissimi. Scilicet plures videmus lucro tantum inhiantes, qui e scholis vix egressi, Medicinam statim profitentur, ac tamen si plane indocti, se tamen ob quandam sedulitatem, vulgo præsertim iussurante, pro optimis Medicis venditant: idcirco tum Ars omnium

placidarissima, omnium vilissima existimatur; tum ægroti non mala solum, sed sæpe mortem inferri sibi sentiunt ab illis, quos opitulatores acciverant.

VI. Jure igitur Medicorum Antesignanus (i) Hippocrates inter cætera, quibus Medicus eger, ut recte instituat, nimirum *naturam, doctrinam, bonos, ac generosos mores, locum studiis aptum, institutionem a puero, atque industriam, etiam tempus* connumeravit; putans, ea omnia sine laborum diuturnitate, qua corroborentur, professe nihil.

VII. At vero quantumcunque temporis studendo, observandoque infumatur, nisi tamen natura, & præclara, ac proclivis indoles obsecundet, nullum fere studiorum fructum sperare licet, (k) *Natura enim repugnante omnia irrita sunt; obsequente autem gratiosa contingunt.* Operum siquidem, ac vigiliarum, quibus juvenes facillime erudiuntur, illi sunt patientissimi, qui ad certa quædam studia, artesque, ut animadvertit Aristoteles, natos, aptosque a teneris annis se produnt. Et quidem ipsa *Natura velut ager est*, (ajebat (l) Hippocrates) *dogmata vero præceptorum semina sunt.* At nemo ullam unquam ex seminibus in arenam jactis segetem expectabit.

VIII. Quemadmodum autem agri, licet naturali fertilitate donati sint, nullos tamen edere fructus possunt, nisi improbo labore subigantur, & emolliantur; ita sane frustra quispiam, quamvis sublimi ingenio fuerit, sine magno tamen, diuturnoque studiorum, atque experimentorum cultu utilitatem ullam, aut ipse capere, aut aliis afferre conabitur. Videndum itaque est, quibus studiis excolendus sit quisquis Medicinæ scientiam sibi vere comparare volet.

IX. Non moror earum linguarum necessitatem, quibus Ars ipsa principium debet, & incrementum; Græcæ in primis, & Latinæ: Græca sunt enim omnium fere corporis partium, naturæ operum, & morborum, atque herbarum, & medicamentorum nomina, quorum qui significationes tenet, earundem quoque rerum adumbratas habet definitiones: Græcus est præterea Principum Medicorum sermo, è quibus aphorismorum oracula, observationes certas, & Pharmacorum exploratam vim, utendique methodum haurire debemus. Et quamquam hodie per doctissimorum Interpretum lucubrationes magna cura liberati simus; nemo tamen est adeo hospes in Hippocraticis Commentariis, qui ignoret, quam longe a mente Auctoris abierint qui verborum illius germanum, nativumque sensum propter Græci idiomatis imperitiam non sunt assequuti.

X. De Latino autem sermone non multis agere opus erit; hunc enim non tam præclarum est scire, quam turpe nescire. Nam si quis nesciat Latine, neque ipse scripta ab aliis intelliget; neque ab exteris, aut posteris intelligenda unquam scribet.

XI. Elo-

*Optimi Me-
dici prævo-
gative ex
Hippocra-
te.*

*Natura
idonea in
addiscenda
Medicina,
ceterisque
disciplinis
est omnino
necessaria.*

*Ad natu-
ram adjun-
gendum ef-
se studium,
& indu-
striam ex
agri simili-
tudine de-
monstratur.*

*Linguarum
necessitas.
Græcæ nam
universæ
Medicinæ
partes Græ-
cis literis
sunt consi-
gnatæ.*

*Græcæ lin-
guæ imperi-
ti Græco-
rum Scri-
ptorum ge-
nunos sen-
sus ex ce-
rum Inter-
pretibus
varo assequi
possunt.*

*Latina lin-
guæ neces-
sitas.*

(a) Apud Plutarch. Moral. par. 1. Tit. Lacon. apophtheg. 58. (b) Lib. de loc. in Homine num. 50. (c) 1. Aphor. 1. (d) De crisibus, & alibi. (e) Petronii dictum. (f) In lib. Præcept. (g) Hippocr. de leg. n. 1. (h) Loc. cit. nu. 2. (i) Idem ubi supra. (k) Eodem loco. (l) In Proæmio.

Eloquentiæ
utilitas in
Medico.

In acutissi-
mis curan-
dis morbis
eloquentia
nihil præ-
stat.

Nonnulli
morbi a di-
ferto Medi-
co verbis
potius,
quam me-
dicamen-
tis curan-
tur.

Morbi qui
ex animi
perturba-
tionibus
gignuntur
dicendi po-
tissimum
facultate
leniri de-
bent.

Morum
scientia
Medicis
necessaria.

Pietas er-
ga Deum
etiam ab
Hippocra-
te Medicis
commen-
datur.

In Medico
summa
prudentia
requiritur.

XI. Eloquentiæ vero emolumentum in Me-
dico præterire non possum, præsertim cum mul-
tos videam Celsi (a) auctoritate hanc facul-
tatem in Re Medica parvi pendere, existiman-
tes, non verbis, nec eloquentia morbos cu-
rari: quod certe in acutissimis, qui omnem
plerumque mentis usum ægroto auferunt, lo-
cum habet; & ubi quidem *Artis demonstra-
tiones jucundius est operibus*, ut Hippocratis
(b) phrasim usurpem, *quam sermonibus osten-
dere*. Verum in cæteris tractandis malis, præ-
terquam quod disertus Medicus splendorem, di-
gnitatem, immo sæpe admirationem sibi con-
ciliat; dicendi vis summopere prodest. Sunt
non pauca insuper morborum genera, quæ
cum ne curari quidem debeant, id tantum-
modo in iisdem præstare Medicus utiliter po-
test, ut ægris maximo conatu persuadeat,
ne Medicam opem ad ægritudines suas depel-
lendas implorent, satiusque illas tolerare du-
cant, quam tollere; cum iis ablatis mors pro-
foribus adsit. Præterea quæcunque corporis in-
commoda ab animi pathematibus oriuntur; pro-
fecto incassum Medicus profligare conabitur,
nisi ægrotantes dicendi, quo decet, robore fle-
at, & moveat, præsertim ubi vel a volupta-
tibus eos abducere, vel ad doloris plena reme-
dia debet impellere.

XII. De industria autem brevitati studen-
tes hic præterimus, magnis evasuris Medicis
morum disciplinam non modo utilem, sed
omnino esse necessariam, præcipue vero pie-
tatis in Deum, charitatis in homines, pru-
dentiæ in rebus agendis. Etenim, cum Me-
dicina (c) sit donum Dei, jure merito vel
ipsemet Hippocrates, ethnica quanquam ca-
ligrine obvolutus, filiis tamen suis *scientiam
de Diis* magnopere (d) commendavit, illos-
que *valde* (e) *revereenter erga Deum se habere*;
atque a numine curationes præ cæteris mu-
lierum, (f) exordiendas voluit. Deinde quo-
modo eum, qui singulis diebus ægros invisit,
humanarum ærumnarum miseratio minime su-
bibit? Denique cum prudentia ea sit animi
facultas, per quam & usu, & ratione plerun-
que citissime decernere, ac deliberare conven-
nit quid agendum, quid omittendum, quid
fugiendum sit: an dicere aliquid, an tacere
conducatur: sane ubinam intento, prompto,
ac solerti magis ingenio opus est, quam in
Re Medica, in qua frequentissime salus, ac
vita hominum momento temporis expen-
ditur, atque in discrimen potest adduci? Ut
proinde, quemadmodum alio in opere (g) *mo-
nuimus*, illud ad artem Medicam pertinet,
*Quod in Juris doctrina passim usurpatur, nempe vel
totam esse prudentiam, vel sine prudentia exerceri
non posse*. Quamobrem Hippocrates: (b) *Con-
sulo*, inquit, *ut Medici quam prudentissime agant,
tum in reliqua arte, tum in prædictionibus*.

XIII. Et quoniam nihil oprabilius est bona
mente, præsertim cum per obscuros conjectura-

rum anfractus gradiendum sit; recta enim
ratio inter tenebras lumen accendit; in Me-
dicinæ studiosis necessitatem Logicæ, quæ
rectam ratiocinandi viam tradit, nemo non
videt.

XIV. Hanc porro methodum ratiocinandi,
quam præceptis suis Dialectica tradit, expedi-
tius, ac firmitus menti ingerit usu ipso, & de-
monstrandi consuetudine Geometria, & Arith-
metica, quas tantopere ad Thessalum filium
suum in Medicinæ album relatum, scri-
bens Hippocrates (i) laudavit, & quas vobis
ipsis nunquam ego fatis laudaverim: siquidem,
monente eodem Hippocrate, *ad illustrandam
animam communes earum notiones plurimum
conducunt*: quo sane fit, ut Geometrica me-
thodus sermonibus, scriptisque nostris sum-
mam perspicuitatem infundat, atque ad per-
scrutanda naturæ arcana aditum patefaciat. A-
deo ut qui nullo Geometriæ studio animum ex-
coluit, nihil in hoc universitatis Volumine le-
gere possit, aut intelligere, utpote quod, quem-
admodum distabat Galilæus, (k) *Geometricis
characteribus descriptum est, triangulis nimirum,
circulis, ac reliquis corporum figuris*, quarum af-
fectiones quisquis ignorat, nunquam se eorun-
dem corporum structuras, motus, ac propor-
tiones confidat intellecturum.

XV. His deinde Mathematicis Scientiis uni-
versam earum sobolem ad Medicos instruendos,
expoliendosque adjungimus; in primis vero A-
stronomiam, de cujus necessitate ad morborum
tam curationes suscipiendas, aut prætermitten-
das, quam crises, exitusque bonos, vel malos
prænoscentos, prædicendos, avertendosque,
inter Græcos tum Hippocrates, (l) tum etiam
Galenus, (m) ut Latinos præteream, plura at-
tulerunt; Opticam deinceps ad visionis mo-
dum explicandum, visusque vitia corrigenda;
Hydrostaticam, & Hydrometriam cum scientia
virium percussione ad fluidiorum cursum
recte intelligendum; Geographiam, & Meteoro-
logiam ad regionum, ventorumque natu-
ram facile assequendam; sed omnium maxi-
me cæteras Mechanicas facultates: quippe
quæ ad viventium, atque humani potissimum
corporis fabricam, motus, ac vires rite cognos-
cendas apprime conspirant. Verum juvat qui-
dem, Artis studiosos diversas mundi plagas, in
libris, ac tabulis perlustrare; longe tamen uti-
lius esse duco easdem sedulo peragraré, summo-
rum virorum exemplo, Democriti nimirum,
Herodoti, Platonis, Pythagoræ, ac præsertim
Medicinæ principum Hippocratis, & Galeni:
Nullus enim fere locus occurret, ubi, tum sa-
pientum virorum colloquiis, tum diversorum,
climatum, animalium, stirpium, fossilium,
aliorumque ad naturalem historiam pertinen-
tium, nova semper observatione aliquid addisci
non possit.

XVI. Sedulo tamen cavendum, ne (ut sæpe
contingit) specie, ac præstantia harum disci-
pli-

Logicæ
usus in
Medicina.

Geometria
atque A-
rithmetica
Medico-
rum inge-
nia acu-
unt, ac per-
ficiunt.

Geometria
naturæ a-
canis in-
telligendis
necessaria.

Astrozo-
mia ad
Medici-
nam quan-
tum con-
ferat.

Optica,
Hydrosta-
tica, &
Hydrome-
tria quæ
Medico
conducant.

Quid præ-
stent Geo-
graphia,
Meteorolo-
gia, & Me-
chanica.

Innumerum
utilitas.

(a) In Proæmio. (b) Lib. de Arte num. 15. (c) Eccl. 38. v. 2. & 4. (d) In suo Jurejurando n.r.
(e) De Decenti ornatu num. 6. (f) De Nat. Mulieb. num. 1. (g) De Subitan. Mortibus lib. 1. c. 17.
(h) 2. Prædict. num. 3. (i) In Epistola ad eundem Thessalum. (k) Adversus Sarsum. (l) Præfer-
tim de Aere, Locis & Aquis. (m) In 1. par. lib. 1. Hipp. de Morb. vulgaribus.

*Mathematicarum
disciplinarum
abusu
in Medicina.*

*Nam Geometria
imaginem,
Algebra
ingenium
de-
fatigat.*

*Sulpitii, ac
Pompeii
nimia dili-
gentia in
Astrologia
& Geometria
a Cice-
rone re-
prehendi-
tur.*

*Astrologia
Apothe-
matica
damnatur.*

*Philoso-
phia Me-
dicinae fa-
vens.*

*Diverse
recentio-
rum Phi-
losopho-
rum secte.*

*Quæ Phi-
losophandi
ratio a Me-
dicis te-
nenda sit.*

*Rerum no-
tiones ab
animo per
sensum pri-
mo exci-
piuntur.*

plinarum ultra metas juvenes abripiantur. Non paucienim, dum earundem pulchritudinem, evidentiamque sectantur, in abstractas, & omnino obscuras Metaphysicæ, Analysis, Algebraeque inquisitiones, & problemata sese abdunt penitus, & immergunt. Et sane qui Geometriam diu tractaverint, ingenium utique acre vividumque efficiunt; veruntamen imaginandi facultatem ita lædunt, atque enervant, ut ineptam pene reddant tot, tantisque genere variis, natura diversis, immo sæpe contrariis noscendis, tractandisque naturalibus rebus, quas Medicus experiundo magis, quam meditando consequitur: deterius procul dubio facturi, si confusis Algebrae exercitationibus longo tempore mentem detriverint: hæc siquidem, ut sapienter animadvertit Cartesius, (a) *Ingenium etiam quodammodo turbant, & obscurant.* Quamobrem ejusmodi Medici nec veras morborum causas dilucide persequi, nec modum, quo iidem texuntur, & complicantur, multoque minus quo retexi, ac depelli debent, perspicue possunt intelligere. Quod sane vitium etiam Cicero (b) reprehendit in Cajo Sulpitio, & Sexto Pompejo, quod alter in Astrologia, alter in Geometria supervacuum diligentiam adhibuerit. Nam *istæ artes, etsi, ut ipse ait, in veri vestigatione versantur; tamen earum studio a rebus agendis abduci contra officium esse* judicavit. Curandum propterea, ne ad vulgaria quædam Astrologiæ judicia dilabamur: unde metus aniles, ac pene superstitiosi oboriuntur, qui Medicos interdum ab urgente opitulandi necessitate remorantur, atque deterrent; ubi cæterorum, ut ait Hippocrates, (c) *ocasio est præceptum*, nimirum temporis articulo constat, & clara alioquin incidendi venæ, aut urendi, purgandique corporis signa in Ægris eminent, ac fulgent.

XVII. Quoniam vero Philosophiam agnoscimus tanquam Medicinæ parentem, & altricem, dispiciamus modo, quibus philosophandi incunabulis innutrirī oporteat, qui inter præstantissimæ Artis Tyrones nomen suum profiteri voluerit. Et quidem nunquam tanta fuit humilior disceptationis necessitas, quam nostra ætate; cum tot undique serveant, atque in dies emergant nova quasi idiomata Philosophorum, ut verendum sit, ne ad Babylonicam illam linguarum confusionem aliquando revertamur. Veruntamen non est hic animus, aut institutum orationis nostræ, ut eligendam Philosophiæ sectam Theologis proponamus. Sed Medicos, ac Medicinæ Alumnos alloquimur, qui procul dubio in errorem inducerentur, nisi præclarum illud Divini Senis (d) monitum perspectum haberent, scribentis *Certitudinem exactam non reperiri aliam, quam corporis sensum.* Et quidem foetus in utero nullas externarum rerum ideas habet; neque illas, cum recens editus est, suapte natura intus sibi format, & fabricat; sed quotquot homo etiam adultus tenet, atque adservat, omnes ab obje-

ctis mundi partibus, & modalitatibus per sensum convehit in seipsum, ut inde *perspicua imaginatricis facultatis luce* (loquor cum Hippocrate (e) *unde quaque collustrat, legitimaque ratione in ordinem redigat*, perficiatque. Vidistis, arbitror, ignarum penitus infantem, ut primum tenellam mentem, veluti corrasam tabulam extrinsecus duntaxat per advectas imagines imbuit, atque informat. Labia statim, & linguam, ductu arentium faucium, matris uberibus admovet, lactisque dulcedine ad sugendum allicitur: contra ab instillato aloë, vel absinthio repellitur, & abhorret; atque ita fidelem saporum doctrinam sensim edificat. Oculos itidem in multigena corpora conjiciens, colorum varietatem, rerum numerum, &, ubi potest, distantias quoque beneficio lucis apprimè distinguit; mox aures diversis quæ gratis, quæ ingratiss corporum, verborumque sonis; ac nares multiplicibus odoribus adhibens, utriusque sensus vibrationes admittit, & assequitur. Manus denique variis superficiebus applicans tactiles objectorum affectiones percipit, magnitudines etiam metitur, ac numerat, & tanto quidem melius, tenaciusque in sensili hoc literario ludo condiscit, quanto sæpius unus sensus alterius defectui, errandique periculo opportune succurrit; quo fit, ut oculos, mobilem sub undis, & confractum remum videntes, illico admota manus corrigat, & emendet. Has itaque notiones veluti inexhaustos creaturarum rerum thesauros per sensus effodimus; indeque prælucentibus rationis luminibus paulatim, varieque digerimus, ac permiscemus, ut non ægre deinceps, senioris, ac magistri præsertim admonitu, in diversas cogitationes in multas disciplinas, artesque omnes dirigantur, atque vertantur: quas quidem secreto semper, sed nunquam sine ipsius *humanae naturæ imitatione* consequimur, ut Hippocratis (f) verba huc etiam traducam. Mundus itaque volumen est; quod veras philosophandi rationes solo sensuum præsidio evolvendas, legendasque continet, & asservat. Idcirco experimentis innixam, ac sub sensus cadentem Philosophiam amplectimur, & commendamus; illam nempe, quæ mirandis Divini conditoris legibus, & arcano opificio maxime insitit; docemur enim ex Sacris Paginis, *Omnia posita fuisse* (g) *in numero, pondere, ac mensura*, hoc est subiecta regulis Arithmeticæ, Staticæ, Mechanicæ, ac Geometriæ; quibus profecto legibus, & quæ inanima, & quæ animata sunt corpora, astricta esse non dubitamus. Quæ de re Medicus Physico-mechanicus Artifex; ne scientiam corporum quærat extra corpora; eam Philosophiam profiteri debet, quæ ex certis experimentis Geometrico-mechanicis, ex Chymicis tentamentis, ex Botanicis denique, Zootomicis, atque Anatomicis, observationibus in veram Physiologiam assurgit, & coalescit.

XVIII. Nolo ramen Medicam Juventutem in Democriti, Epicurique Commentis, in qui-

*Quomodo
infantes
rerum co-
gnitionem
ope sen-
suum paulatim asse-
quantur.*

*Quomodo
ex nationi-
bus per
sensum ex-
ceptis va-
rie disci-
pline ar-
tesque in
animo na-
scentur.*

*Philoso-
phia expe-
rimentalis
Medico
necessaria.*

(a) In sua Meth. (b) 1. de Officiis. (c) Aphor. 1. (d) Hippocr. loc. cit. n. 16. (e) Lib. Præcep. nu. 1. & 2. (f) De Diæta n. 13. (g) Sapient. c. 11. v. 21.

*Studium
inane, im-
mo no-
xium est
Medico.*

quibusdam atomorum figuris, imaginatione potius, quam natura fortasse expressis, aut in reliquis, seu veterum, seu recentiorum physicis hypothesebus ævum omne insumere; quæ certe mihi videntur levioribus ingenii admodum periculosa, monente Apostolo: (a) *Videte, ne quis vos decipiat per Philosophiam, & inanem fallaciam.* Oportet enim, ut præ cæteris subiectum, finemque Artis suæ Medicus intelligat. Nam prima corporum elementa, atque abdita quædam in natura (nudo quidem Philosopho, non autem Medico inquirenda,) non est facultatis nostræ, quæ *tota effectrix est*, docente Galeno; (b) non est, inquam, propositum, ut subtilius exploret, atque definiat.

*Ex Me-
chanicis
artibus
atomorum
scientiæ
inutilitas
demon-
stratur.*

Enimvero sicuti Statuarius, ut vivos ducat de marmore vultus, non moratur philosophicas circa lapidum genesim disputationes, qua nimis ratione duri corporis particulæ sibi cohæreant; sola ne quiete, an glutine, aut gorgonio, ut ajunt, spiritu ferruminante; an hamatis, uncinatisque particulis; vel solo mutuo planarum superficierum contactu; an denique organico, ac vegetativo principio augeantur, & solidescant; sed ipsius duntaxat marmoris mole, colore, duritie, ac lævore perspectis, eo animum adjicit, ut lineamenta, formæque mente conceptas, & modulo expressas, eidem artificiose repræsentandas inducat: ita Medicus, e Philosophiæ septis jam egressus, non iterum in Philosophorum fines regredi debet, sed totus cogitatione, solertiaque incumbere ad humani corporis non primigeniam illam, & sensibus imperviam minimorum componentium structuram cognoscendam; verum secundariam, novissimamque, organicam scilicet, & animale, ejusque motus tam solidarum, quam liquidarum partium, cæteraque affectiones non ab internis tantummodo, atque ab animo etiam, sed ab externis quoque causis, aere potissimum, cibis,

*Medicus
non debet
in primis
particulis
contem-
plandis
immorari.*

*Medico
res tan-
tum sensi-
biles ani-
madver-
tenda, at-
que exa-
minande.*

*Hippocra-
tes meta-
physicas
exercita-
tiones con-
temnit.*

*Quid e-
volumen-
ti ex Chy-
mica in
Medici-
nam deri-
vetur.*

& potibus, immo venenis etiam illatas, quæ sanitati aut conservandæ, aut reparandæ pariter officiant. Atque hinc Præceptor Hippocrates, (c) divino Vir ingenio, Physicam Metaphysica subtilitate tractatam, inutilesque inquisitiones parvi fecit, contentus sola humani corporis detecta natura. Hoc sane pretium Medicæ operæ, hoc nostræ Philosophiæ summam arbitratus fuit, cui postea Cornelius Celsus in præmio suæ Medicinæ consensit.

XIX. Cum vero Chymicis experimentis Medicam Philosophiam adjuvari dixerimus, ejusdem Chymiæ usum etiam, atque etiam laudamus, & efferimus; illa enim tum corporum texturam, complexumque per ignem, & menstrua, ut appellant, dissolvens, eorundem elementa ob oculos ponit, tum varia permiscendo in nova rursus efformat; unde multa, ac præsentissima remedia concinnat, perspicuamque reddit philosophicam Hippocratis (d) sententiam, scilicet: *Nullum corpus perire, Lancisi Oper. Tom. II.*

aut de novo fieri; sed secerni solummodo, ac permisceri.

XX. Sed quoniam nihil trutina Chymica examinari consuevit, quod ex naturæ penu non eliciatur; arbitramur idcirco Medicis magnopere necessariam trium, ut appellant, Regnorum, & quæ in iis continentur, corporum scientiam certe non vulgarem; Mineralium nempe, Vegetabilium, & Animalium: hæc enim, modo simplicia, modo inter se mista, Chymicum ignem, laboremque solent sustinere.

XXI. Vitia tamen nonnulla in Chymia quoque damnanda succurunt. Primum quod eadem peculiaris quædam credatur Philosophia, quam Chymicam appellant, in qua plerique Artifices meris vocibus contenti, omnia, ignoratis pene causis, fermentatione, præcipitatione, sublimatione, dissolutione, concretione, ac similibus peragi putant, non animadvertentes, quidquid in Chymia perficitur, id omne consuetis naturæ legibus auscultare; videlicet per cuneorum vim, ponderum rationes, ac texturarum proportionem, hoc est mechanicis regulis peragi, ut jure propterea peritissimus Boyleus (e) scripserit, *Chymiam non magistram esse experimentalis Philosophiæ, sed admixtam.* Alterum deinde vitium est medicamentorum abusus: etenim non pauci confectis a Chymia pharmacis perpetuo insistant; quasi natura fugandis morbis ipsa vel internam hominis machinam, viresque, vel solam diarræam, vel simplicia remedia plerumque non opportune paraverit: neque sentiunt conatibus suis se infinitas Medicaminum facultates interdum enervare, aut, cum moderandæ forent, acuire. Medicorum autem, ut maximo quisque in pretio est, ita, cum peccat, id maximo quoque ægrorum periculo facit. Postremum denique virium spectat irritos, ac plane deservendos in Alchymiam labores, quibus malesani quidam falsa pro veris, pro solidis inania amplectuntur: ac non tantum multa non entia Chymica, ut recte philosophatur Ettmullerus, & quod quærant aurum, minime assequuntur; verum etiam, si quid æris habent, infelicitè una cum valetudine profundunt.

XXII. Sunt autem quæ huc usque exposuimus veluti Medicorum studiorum rudimenta; major tamen eorum virilitas, & maturitas in Anatomicis potissimum observationibus posita est, ex quibus hominis habitus, ac structura innotescit. Cum vero multiplex, ac mirabile nostri corporis Automaton duplici in statu versari soleat, altero quidem cum incolume, altero cum infirmum est; duplici similiter Anatomies studio Medicus instructus sit oportet: horum prius, ac longe per omnia viventium genera diffusum, ad optimam instruendam Physiologiam; atque ad conservatricem quoque Medicinam, quæ Græcis Hygiene dicitur, magnopere conducit: posterius vero ad Pathologiam, hoc est ad morbum ex cadaveribus se-

*Historia
naturalis
Medico
appri-
m
utilis.*

*Nonnullum
Chy-
micorum
vanitas
fugienda.*

*Chymica
experi-
menta
Mechani-
cæ legibus
sunt ac-
commo-
danda.
Chymica-
rum reme-
dia pru-
denter,
caute ad-
hibenda.
Simpli-
cia, ac
naturalia
remedia
per Chy-
miam pa-
ratis
quandoque
prestant.
Chryso-
phæorum
vanitas
deridetur.*

*Medicus
in Zoro-
mia, atque
in Anato-
mie versi-
ri debet.*

G des,

[a] Epist. ad Coloss. cap. 2. vers. 8. [b] Lib. de Constit. Art. Medic. [c] De Ver. Med. num. 36.

[d] Lib. de Dieta num. 5. * Separata separatium virtute. [e] In suo Chymist. Sceptico,

des, & causas rimandas unice confert. Prima itaque exercendæ Anatomæ methodus, fere rota compositiva, seu synthetica esse videtur, nec tantum ex humanis dissectionibus, quantum ex variis viventium texturis, potissimum vero ex plantarum seminibus, & volucrum ovis initium, & accrementum habet. *Omnium siquidem natura*, animadvertit Hippocrates, (a) *conformis est, tum ex terra nascentium, tum hominum*; & paulo inferius; *Volucrum etiam naturam ad humanam conferre oportet*. Etenim plantarum sætus, quos intra semina veluti intra totidem ovula, ut Empedocles aiebat, insculptos, & asservatos cernimus; per initia suarum vegetationum nutrimentum lacti analogum ex soluto intus coacto succo per umbilicalia quædam vascula mutantur; indeque emissis in terram radicibus, perinde quasi totidem osculis, & faucibus, ex terræ visceribus alimentum una cum aere, æthereque jugiter excipiunt: idcirco, dilatatis sensim, productisque in latum, altumque fibris, tubulis, & tacheis, ita adolefcunt, ut non in frutices solum luxurient, sed in eas etiam arbores ferruminentur, quas proceritate, ac robore reluctari ventis, ac tempestatibus passim videmus, & admiramur. Similiter in læcundatis, incubatisque ovis exiguas pulli carinas in punctos saliente micantes (quas in humano embione cernere prohibemur) paulatim impulsis ab aere, atque exceptis per umbilicalia vasa nutritiis liquidis, eo augeri spectamus, ut, per ruptis putaminum carceribus, non in aviculas duntaxat, sed in Struthio-Camelos, atque in Aquilas volatu velocissimas, Solisque radios intenta oculorum acies, sustinentes, prodire animadvertamus. His vero juvantibus exemplis, atque analogismo etiam ab insectis, brutisque deducto, ad humanos sætus, natosque, & eorum viscerum, artuumque structuras, motus, mutuasque cum contentis liquidis vires, ac renixus penitus cognoscendos facillime ascendimus, naturalesque totius humanæ machinæ positiones, ususque per microscopia, liquorum injectiones, ligaturas, perque inductiones ex mechanicis, potissimum vero ex automatis derivatas, aliaque artis adminicula luculenter deducimus.

XXIII. Altera vero methodus analytica, seu resolutiva, per quam viscerum læsiones, modique lædendi proclivius ostenduntur, in universum procedit per sedulas dissectiones cadaverum præsertim illorum, qui cum fuerint peculiaribus morbis defuncti, quomodo atque ex quibus ægrotaſſe ceperint, plane innotuerit. At enimvero non deerunt, confido, ex nostris Academicis, qui, sciendi, docendique amore inflammati, de comparandis singillatim cum Dendrotomiæ, ac Zootomiæ, tum Anatomæ cognitionibus, differere quam diligentissime studebunt.

XXIV. Sed quemadmodum supra jam monuimus, Mathematicas, & Philosophicas disciplinas Medico quidem esse perutiles, ita

tamen, ut non ille in nudis, abstractisque cognitionibus hæreat, sed opus semper, & praxim animo complectatur; sic quoque monendos hic rursus Juyenes censeo, esse nonnullos in comparata præcipue Anatomæ tractanda, qui, dum vitant humum empiricæ ignaviæ, nubes, & inania captant; totam videlicet ætatem in subtilissimis duntaxat inquisitionibus inter vitra, & fibras, siphones, & vascula conterunt. Certis itaque florentis adhuc ævi, atque Physiologicæ exercitationis limitibus Dendrotomiam, & Zootomiam definiendam esse decernimus; ut nimirum, ubi ægrotus cum morte conflictatur, & Clinici ope a fari faucibus eripiendus est; non de arborum tracheis, utriculis, tubulisque disputantes, adulti etiam, & senes in summo ægrorum discrimine ludamus: at secus arbitramur maximo quidem adjumento esse ipsam humanorum cadaverum dissectionem, nunquam vel inter extremæ senectutis occupationes intermittendam, quippe quæ latentes, novalesque morborum causas sæpe sæpius in locis antea inopinatis recludit, ac detegit. Quam sane Anatomæ partem Eustachius (a) noster, senio jam confectus *fertilem agrum* jure ac merito appellavit;

XXV. Quæ hætenus ad Medicum informandum necessaria proposuimus, non umbratilem Medicinam in Scholis, Academiis, Theatrisque se jactantem respiciunt; sed eam, quæ propulsare morbos, servare homines, publicam incolumitatem tueri possint. Neque enim Medicum reputamus illum, qui in conventibus duntaxat, aut lucubrationibus de Morbis curandis præclara disputer; ægritudines vero cognoscere, ac tollere nesciat; aut, ubi hoc facere a malorum gravitate inhibetur, ex signis cum præsentia distinguere, tum futura prædicare saltem non noverit. Rifu olim ab Annibale (b) exceptus fuit Rhetor ille nomine Phormio, qui, cum nunquam in aciem prodisset, neque arma tractasset, tamen e suggestu de educendis copiis, de castrametandi ratione, deque invadendo hoste disserere non verebatur. Hanc profecto ignoratæ praxeos notam non aliter Vobis, Juyenes Ornatissimi, effugere licebit, nisi tria diligenter consequi studeatis. Videlicet optimum Præceptorem; librorum delectum; & frequentem, diuturnumque ad Ægros, in Nosocomiis præsertim, accessum.

XXVI. Optimus in Medicina Magister is erit, qui pietate in Deum, charitate in Ægros, benevolentia in Discipulos præditus sit; qui gravis, qui sedulus, qui denique prudens, cautusque; de quo quidem plura dicere supersedeo, propterea quod Vobis feliciter contigit in hoc Sancti Spiritus Archinosocomio non unum, sed plures, inter se virtutibus, doctrina, amore, & peritia certantes nanscisci Præceptores.

XXVII. Quod ad librorum delectum attinet, cum plurimi interfit certo novisse in ipso studiorum limine quos quisque Auctores seligere, ac perlegere debeat; mihi sane publicæ utili-

Analogia inter vegetabilia, & viventia ex Hippocrate.

Quomodo planta ex semine gignatur, atque adoleſcat.

Quomodo ex incubatis ovis pulli efficiuntur.

Plantarum, brutorum, insectorumque analogia ad humani corporis naturam cognoscendam conducit.

Quomodo cadaverum anatomia sit exercenda.

Phytotomia, ac Zootomia non est curiose nimis, ac subtiliter Medico inquirenda.

Medicus, Juyex Anatomæ morbo defunctorum nunquam deferere debet.

Præcticus, non solus Theoricus verus Medicus dicendus.

Phormio Rhetor ab Annibale derisus.

Quæ ad praxim Medicam perdiscendam sine necessaria.

Optimi Præceptoris nota.

Archinosocomii S. Spiritus Medici laudantur.

Librorum delectus.

utilitati satisfecisse videor, cum non tenuem Scriptorum omnis generis suppellectilem undique e diffitis etiam emporiis contraxerim, vestroque usui peramanter obtulerim. Cæterum, quo quique legendi sint ordine, ac tempore, quave censura, non deerit, qui peculiari schediasmate id Vobis plenissime monstrabit.

*Medicina
Tyrones
assidue,
accurate
agros in-
visere de-
beat.*

XXVIII. At nulla verborum gravitate, aut copia dicendi explicari pro merito summa illa necessitas potest, qua Medicinæ Tyro instructior factus, ægrorum animadversionem, tametsi laboriosam, & molestam, summo opere tamen frugiferam diu, multumque frequentare debet. Etenim Clinicus, cum sit Artifex non absimilis Agricola, Navarco, Imperatori, quos ad agendum solertes non disputatio facit, sed usus, efficacissimus quippe rerum omnium magister, certe non aliter proximam Medicam addiscere poterit, quam decumbentes, eorundemque necessarios diligenter de præteritis, deque præsentibus interrogando, utilium prima potissimum origo causæ minime fallat: quod sane vix unquam assequitur; nisi multos annos publica adierit Nosocomia, in quibus infirmi omnis generis fere semper occurrunt, atque eorum lectis crebro, diuque assederit. Siquidem hac sola methodo ingratissimum omnino objectis sensus suos adolescens paulatim assuefaciet; nimirum quotidianas ægrotantium querelas patienter audiet, partes gravi morbo affectas, atque ex iisdem manantia, vel excreta corpora sedulo, fortique animo perspiciet; denique felices, aut infelices remedium, ac valetudinis exitus, quibus unus alii præstat Medicus, in singulis, quo facilius & medelas adhibere, & ventura prædicere possit, accurate notabit. De firmissimo autem comparando fœdere theoricorum studiorum cum practicis, hoc est diuturnis ægrorum animadversionibus, accurate unus ex vestris disputabit.

*Admoventur
lucro-
nes ad
Theori-
cam cum
praxi con-
jugen-
dam.
Medicæ,
ac nauticæ
compara-
tio.*

XXIX. Itaque magis virtute, Juvenes Ornatissimi, foveate novis conatibus ingenia vestra, & satagite, ut non solum per theoreticos, ut vocant, labores, sed maxime per practicas exercitationes optimi, verique Medici evadat. Hoc certe consequi minime poteritis nisi pulcherrimam illam Hippocratis translationem a Gubernatore navis in Medicos animo semper agitabitis; nimirum oculos perpetuo ad nauticam pyxidem communis veritatis anatomico-mechanicæ; manus vero ad practicæ clavum assidue, atque unice dirigatis; & mihi exaggeranti, quæ longo tempore, nec sine prospera fortuna medendo expertus sum, velim credatis, codices videlicet, ac volumina ad eruditionem comparandam, regendosque dubiis in casibus Medentium animos haberi quidem utilissima, sed nullius pene usus ad rationales, quos maxime laudamus, formandos Medicos esse posse, nisi diuturna languentium hominum accesserit observatio: & fremant quanquam qui theoreticam depereunt; dicam quod

Lancisi Oper. Tom. II.

sentio, Bibliothecas mehercule omnium Philosophorum, ac Medicorum) ut duodecim Tabulis aiebat Tullius (a) unus mihi videtur superare humani corporis liber, cujus Commentarii sunt quot quot ab hominum ingeniis exarati, in immensum postea creverunt.

XXX. At quoniam oppressi jam sumus opinionibus priscorum Auctorum, qui, cum brevior, ac splendidior praxim nostram se reddidisse putaverint, multo longior, obscurior, magisque obvolutam, ne fallam alicubi dicamus, effecerunt; referendo nimirum omnes morborum naturas ad quasdam classes, & classium nomina, quibus solis sæpe completuntur divisas, ut voce Pleuritidis, Ictericæ, ac similibus; sæpius vero integras divellunt, & quasi discerpunt; quemadmodum faciunt nomenclaturis morborum, & symptomatum; non suscipiam propterea oratione mea plus quam ipsemet mihi imposuerim; tantum brevi admonebo, ne unquam Medicinæ iniciandi morborum ideas ex nudis vocibus eliciant; sed ut peculiare causas, affectionis locos, & læsionis modos diligenter scrutentur: ita enim falsarum idearum vitium a se arcere poterunt; quod Clarissimus Gulielmus (b) turpe censuit in Medicina post Galenum, (c) qui per suam quoque ætatem res abque nominibus (quod utilitas in perspecta illorum natura, non vero in nudis appellationibus sita sit) docuit esse explicandas. Idem idcirco illud Hippocratis (d) vere aureum, vere divinum a Vobis recolendum erit: *Firma, inquit, memoria teneto medicamenta, & simplices facultates; sint & in memoria morborum curationes, & horum modi quotuplitter, & quomodo in singulis se habent: hoc enim principium est in Medicina, & medium, & finis*: ac paulo inferius: *Ingressu utere frequenter, visita diligentius*: quam quidem sententiam de facienda, & confirmanda in singularibus casibus praxi latius, ac disertius postea explicavit libro, qui inscribitur Præceptiones, (e) in quo admonet Medicum, ut inveniat medendi opportunitatem, non per eam ratiocinationem, quæ prima specie probabilis apparet; sed per illam, quæ ab ipso usu deducitur scilicet postquam ex observatis per sensus ægrorum, morborumque naturis, & quibus, & quando, & qualiter; nec non cæteris affectionibus adnotatis, certam inductionem ab apparentibus, & existentibus signis, non vero ex verisimilibus conjecturis legitima ratione ordinaverit. In hanc porro sententiam loquitur Hippocrates, qui multa deinceps congerit argumenta, quo clarius demonstret ægritudinum hypothesas a nobis non esse fingendas; sed, quemadmodum Pictor, & Sculptor imagines, & simulacra non per inventionem, & phantasmam, ut ajunt, sed per imitationem archetypi, quam simillima facit; ita morborum quoque ideæ a Medicis, præter quam summa cum diligentia, patientiaque sciscitando, observandoque ægros, & domesticos, veræ, germanæque fieri non possunt:

*Humanum corpus
duodecim Tabu-
lis assimi-
latur.*

*Antiqui
Medicinæ
Scriptores
reprehenduntur,
quod diversos
morborum
eisdem nominibus
appellaverint.*

*Rerum
nominibus
non ex nominibus
accipienda, sed ex
diligenti
earundem
consideratione.*

*Hippocratis
ita id
Monita.*

*Curationes
inveniendi
debent ex
diligenti
morborum
observatione,
non ex
simplici
ratiocinatione.*

*Ægritudinum
hypothesas
non
sunt emere
fingendo,
sed ex
rebus ipsis
deducenda.*

G 2 quod

[a] Vbi supra. [b] In Libello de Idearum vitiis. affect. lib. 3. cap. 10. & de puls. differ. lib. 1. cap. 1. [c] Multis in locis. sed præcipue de loc. [d] De Decent. Ornat. num. 8. & 10. [e] Circa initia.

quod auditoribus, ac discipulis meis, tanquam utilissimum in praxi documentum, frequentissime olim inculcandum putavi; eosdem sæpe cohortatus, ut ægrotorum historias non ex generalibus nominibus, quæ passim ex codicum lectione hauserunt, sed ex peculiaribus observationibus, quas fecerint in singulis, juxta singulares causas, & affectiones, efforment. Decipitur profecto quisquis putaverit eandem omnino morbi ideam, licet sub eodem nomine comprehensam, in diversis, sive etiam in eodem ægro diversis temporibus inveniri.

*Res notatu
dignæ in
commen-
tarios re-
ferantur.*

XXXI. Est insuper quod communeam, ut, quæ legendo, audiendo, experiundoque notatu digna censebitis, statim ad memoriæ subsidium jam inde ab adolescentia in commentarios certa alphabeti ratione, apud imitatores, digeratis; eæ nanque ex variis floribus, ut Virgilius (a) cecinit,

— — — *purissima mella*

Stipant & liquido distendunt nectare cellas.

Ita enim non Phormiones disputando, sed morbos debellando, Annibales evadetis.

XXXII. Rursus est hic, ut opportune vos admoneam, ne in illam incurratis Medicæ praxeos perniciem, a M. Aurelio (b) Severino peculiari dissertatione, detestatam; quæ inde oborta est; quod inter Medicinam, & Chirurgiam sola nominum diversitas tantam in ipsis rebus diversitatem, atque inter cognatas disciplinas descendum cum hominum valetudine divorcium induxerit. Quis enim ignorat, Chirurgiam nil esse aliud, quam externorum morborum Medicinam; contra vero Medicinam non immerito appellari posse internarum ægritudinum Chirurgiam? Optarem igitur, atque utinam Romæ præsertim id mihi adhuc inter vivos agenti videre contingat, ut altera alteri suppetias, ferat, & Medicus ad curanda viscerum mala certam quandam rationem a Chirurgia; (c) ad externa e contrario internarum causarum cognitionem a Medicina deriveret. Hac sane via, hoc est amico,

*Chirurgia
Medicinæ
pars.
Medici-
nam a
Chirurgia
non esse se-
parandam.*

*Hippocra-
tes præ-
stans Me-
dicus, &
Chirur-
gus.*

*Eximii
Medici,
qui Chi-
urgia ex-
celluerunt.*

atque indissoluto utriusque facultatis fœdere, Magnus Hippocrates ad Artis nostræ Principatum, in quo neque ducem, neque comitem habuit, evehctus est; & si qui postea per ejus vestigia gradientes magnum sibi nomen vindicarunt, ii quidem Medici simul, & Chirurgi extiterunt. In quorum numerum nolo Græcos fere omnes, & Avenzoarem inter Arabes, nobilissimos Medicos, satis superque notos, hic recensere; nolo præcos Latinorum, Celsum, Guidonem, Carpentem, Tagaultium; sed nonnullos tantum nominabo; qui, ut cælo, ita etiam ætate nobis sunt propiores; Vesalium, Falloppium, Paræum, Forestum, Hildanum, Spigelium, Fabricium ab Aquapendente, Riolanum utrumque, Magatum, M. Aurelium Severinum, atque inter ipsos recentiores, ut multos nobiscum vi-

ventes præteream, Lovverium, Dolæum, Nukium, Munikium, aliosque quamplurimos, qui non scriptis modo, sed manibus quoque docuerunt, unam, atque individuum esse debere Medicinam; mancam vero, ac divulsam, cum Medicus Chirurgiam, Chirurgus Physicam ignoraverit. Quam certe Provinciam a Vobis, qui legimi Hippocratis filii haberi vultis, magno cum fructu administrandam esse, peculiari dissertatione per vestrum sodalem tempestive demonstrabitur.

XXXIII. Perfunctus jam tyrociniis, atque emissus Medicus necesse est, ut insuper a se quædam commenta rejiciat, quæ nonnullos hæcenus fascinarunt per Chiromantiam, Metoposcopiam, aut Magiam. Subinde fugiat quoque bonis horis infensam antiquitatis curiositatem, quæ mentem quidem per successiva tempora jucundis, & ad civilem vitam utilibus cognitionibus ornare potest; Medicum vero ad morbos expugnandos armare nequit. Similiter qui Jatricen recta ratione tenere cupit, minimum operæ ponat in Poesi, in Musica, in symphoniis. Vitet præterea tempus insumere, ne dicam omnino profundere, nulla unquam pœnitentia redimendum, in ludis, in scenis, in theatris, quæ popularem faciunt, non vero Philosophicam lætitiā moderantur. Atque ut uno Petrarchæ (a) monito cuncta offendicula Vobis studiose devitanda proponam, caveant, inquit, Medici ab eo ingenii furore, & ægritudine, ut omnia melius sciant, quam unum, quod professi sunt. Nimirum quia hominum animi, quanquam immortales, viribus tamen finiti sunt, certisque terminis illud cerebri spatium est circumscriptum, ubi memoria sedem habet, mentisque munera exercentur: quamobrem quo plus cognitionum ingerimus eo minus claras, distinctasque illarum ideas fibris cerebri insculptas tenemus; ut propterea neminem plane ad rerum usum, & publicam utilitatem factum, aptumque compariamus, qui propter multigenas scientias, notionum confusione laborat.

*Varia di-
vinandi
artes reji-
ciuntur.*

*Ab anti-
quitate
studio Me-
dicus alic-
nus sit.*

*A' Poesi,
Musica,
theatris,
aliisque si-
milibus
oblecta-
mentis,
tempera-
re debet
Medicus.*

*Polyma-
thia in-
proos ho-
mines red-
dit ad pu-
blica mu-
nera su-
beunda.*

XXXIV. Quod tandem nunquam sine lachrymis commemorare soleo illud est, vidisse me præclara ingenia Philosophicis, ac Medicis tam theoreticis, ut vocant, quam practicis exercitationibus egregie subacta, quæ nullo ex recensitis huc usque vitiis obnoxia, laudem sibi quidem, summamque fortunam in Medicina exercenda, cum potuerint maximam, exigam duntaxat peperisse. Scilicet studiis partium mancipata, & contentioni crebro, quam veritatis cupidiora, peculiari sectæ mordicus adhæserunt, totamque ætatem in censuris, atque apologiis infelicitate contriverunt. Itaque Vobis, Optimi Juvenes, inculcandum arbitror, ne unquam a recto discendi, legendi, observandique itinere declinetis, quanquam Vos vel invidorum, vel scepticorum importunitas sæpè sæpius interpellaverit. Nam aut vera sunt, de quibus censores nos admonent,

*Quæ &
quot de-
rimenta
ex conten-
tionibus,
ac par-
tium stu-
diis.*

*Non esse
ob Criti-
corum
conjuram
propria stu-
aut*

[a] 4. Georg. [b] Inter ejus Mss. nostra in Biblioth. asservata titul. Physico-Chirurgicum, seu de una, atque individua Medicina. [c] In qua Turpe est non contingere quid velis, ut inquit Hippocrates in lib. de Medico mun. 5. [d] Rer. Scil. lib. 5. epist. 4.

dia inter-
rumpenda.

aut falsa criminantur: utrobique autem tacendum est. Si enim primum accidat; profecto sine ulla contentione, quæ videbantur contumeliæ, tanquam amicorum consilia oportet amplexari. Si vero alterum contingat; hoc est omnem præter rationem pugnent, quæ obijciunt, non decerunt, plane, a quonam steter veritas, judicaturi, quique a jurgiis Vos, atque ab illa garrulitate penitus vindicabunt, quam Hippocrates (a) contentionibus, mutisque conviciis exercitam, vel inter ipsas Medicorum consultationes apertissime improbat; & a qua primum corruptam fuisse Medicinam Plinius (b) animadvertit.

Altercationes in consultationibus vitandæ.

Orationis Epilogus.

XXXV. Intelligitis jam, Studiosissimi Juvenes, ad summum, perfectumque Medicum informandum alia quidem a natura, alia ab industria, alia denique a rerum opportunitate esse repetenda. Atque ea certe, quæ tum a natura, tum ab industria expectare licet, multis me argumentis in spem eximiam adduxistis, vobis nequaquam defutura. Quæ autem ab opportunitate alibi desiderantur, hic nulla ex parte deficient. Quid est enim; quod sive ad Magistrorum præstantiam, sive ad Nosocomii amplitudinem, & frequentiam (cujus defectu nonnullas Europæ Regiones laborare graviter dolet Joannes Bohonius (c)) sive ad librorum copiam, sive etiam ad instrumentorum apparatus, usumque pertineat, Vobis hoc loco, studiis revera medicis aptissimo, prompte, ac liberaliter non exhibeatur?

Magistrorum Nosocomii, atque librorum opportunitas.

Græci, Latineque Auctores antiqui laudantur.

XXXVI. Ad illa quæso Græcæ, Latinæque antiquitatis lumina oculos adjicite: aspiciate exaltos labores, assiduas vigilias, diuturnas observationes, quibus posteritati impeditum antea, atque asperum naturalis Philosophiæ iter explicaverunt. Pudeat nos sub tam egregiis, & operosis ducibus adeo segnes esse, atque inertes, ut illorum aut solertiam, diligentiamque imitari, aut sudoribus, studiisque proficere negligamus. Quod quidem eo turpius videri posset, quo pluribus nos adjumentis, quibus iidem misere caruerunt, circumfluimus, & abundamus: illi enim solis conjecturis indulgere, suasque hypotheses sine ullis ab arte paratis præfidiis confingere coacti fuerunt: ubi per summum Dei beneficium nobis datum est physicas rationes ex ipsis corporum experimentis certissimas elicere, abditasque olim naturæ proprietates, ac vires per census luculenter deprehendere. Nonne minimorum seminum, insectorum, viscerumque structuras mirandum in modum intextas; liquidorum particulas, mole, motu, & inclinatione inter se varias (quæ nudam alioquin intuentium aciem effugiunt) oculis nostris subtilior anatome, ac microscopia subji-ciunt? Longe autem posita, atque extra sensuum intentionem summoti corpora, an non admovent nobis Telescopia, caloque veluti nos inserunt rerum admirabilium spectatores? Aeris vero, cujus in hæc sublunaria tantus est usus, quam facile, & quam feliciter tum pondus Barometri ope libramus; tum æstus, algorisque momenta per Thermometra pensamus, ac de-

Antiqui Philosophi experimentorum auxilia destituti.

Recentiores Antiquis, experimentorum inventionibus feliciores.

Microscopiorum usus in Physica.

Telescopii, Barometri, ac Thermometri utilitas.

scribimus, tum denique cohesionem, & vim, modo pressivam, modo elasticam; non solum ad Philosophicas, & Medicas inquisitiones, sed ad spectantium quoque oblectamentum per Antliam expendimus, attenuamus, in arctum cogimus, in immensum fere diducimus, penitus extrahimus, rursusque in naturam restituimus? Et sane quid corporibus fursim, aut deorsum protrudendis, quid liquidis agitantis, ac fermentandis, quid viventibus urgendis, fovendis, alendisque præstet aer, non amplius mente duntaxat arguimus, sed sensu quoque assequimur; non credimur, sed intuemur, ac tangimus; quæque olim ad ridicula antiperistasis, sympathiæ, antipathiæ, vacuique metus commenta Physicos compulerunt, ad naturales machinas, & circumpulsiones nos revocamus.

Antlia Boyleana quantum conducit ad aeris, aliarumque rerum phaenomena explicanda.

XXXVII. Ejusmodi autem universam instrumentorum supellectilem cum globis celestibus, ac terraqueis, diversisque etiam armillaribus sphaeris, nec non multiplicem instrumentorum apparatus ad Staticam, atque ad Anatomicam disciplinam addiscendam in hac ipsa Physico-Medica exercitationum palæstra; ut de magnificentissimo Valetudinario, etiam tacendo, loquar; vestræ utilitati expositum habetis. Utere igitur, Juventus Optima, tantis uno loco cumulatis subsidiis; ut ego ipse curarum mearum hunc vivens, & præsens fructum capiam, quod intelligam pro vestra institutione hætenus me nequaquam frustra laboravisse. Neque hic sane alia multa, eaque maxima Vobis defunt studiorum incitamenta. Nimirum Sanctissimi Principis CLEMENTIS XI. erga literatos homines amor, ac liberalitas, qui, cum commodis vestris, & Bibliothecam, & Academiam munifice, ac splendide parari jusserit, aderit semper conatibus vestris promovendis, præmioque donandis. Proclivis deinde in studiosos voluntas EMINENTISSIMORUM PATRUM (qui summa benignitate meam, rudem quamquam, orationem audire dignati sunt) comiter Vos, si navare operam Reipublicæ velitis, nunquam non favore, ac patrocinio complectentur. Humanitas denique, atque ingenii ratio singularis Illustrissimi Archiepiscopi Sinibaldi ab Auria, hujusce amplissimæ Domus Præceptoris vigilantissimi, qui, quemadmodum huc usque sedulo, ac diligenter huic operi animum intendit, ut nihil providentiæ suæ reliquum fecerit, ita in posterum nihil etiam aut in officina Chymica, aut inter ægrorum cubilia, aut intra sepulchreta, & cœmeteria ad praxim medicam vere comparandam ullo unquam tempore Vobis relinquet desiderandum. Itaque, rebus tam opportune obsecundantibus, si pertinaci, quo decet labore, conatuque institeritis, Juvenes Ornatisissimi, procul dubio non solum publicæ salutis præfides evaderitis, atque hujus quoque Academiae studia eo usque promovebitis, ut posteri multa a Vobis imitanda sateri debeant accepisse; verum etiam cum sempiterna nominis gloria opes vestras, ceteris per-

Mechanica, Optica, Astronomica, & Anatomica Instrumenta in Bibliotheca asser-vata.

Sanctissimi Pontificis in literatos viros amor, ac liberalitas.

Eminentissimorum Cardinalium Patrocinium in Juvenes studiosos.

Illustrissimi Sinibaldi ab Auria humanitas, ac vigilantia.

Juvenes ingeniosos gloria, atque emulatio si præstet studia aliter per-

quenda in-
citatur.

vestras, fortunasque augebitis. Si qui vero as-
peritate, ac tædio fracti, depulsique, vel otio
marcescere, vel in tritam empiricorum viam
deflectere voluerint, nunquam aliorum famæ,
ac bonis invidentes, de fortunæ aduersitate
querantur; semper enim fortunatus fuit, qui re-

Fortanam

de agere novit. Nam fortunate Medicinam assequi juxta Hip-
(ut Hippocratis (a) sententia Hippocraticam
Dissertationem absolvam) est recte facere: indo-
ctus autem qui est, quomodo illam fortunate asse-
qui possit. Dixi.

juxta Hip-
pocratem
a Medicis
indoctis
injusto cul-
pari.

DISSERTATIO SECUNDA

ANATOMICA

HUMANI CORPORIS

SYNOPSIS

PROLUSIO

Habita in Almo Rom. Sapientiæ Lyceo, cum primum deman-
datam ab Innoc. XI. P. M. Anatomiae Cathedram
fufciperet.

VIII. Idus Novembris MDCLXXXIV.

ONDUM Anatome inno-
tuerat mortalibus, cum
eam apud superos miro Ar-
tis rudimento feliciter elu-
xisse, sapientissimi Vete-
rum fidei fabulis adum-
brarunt (Præsules Illu-
strissimi, Præceptores,

ac Viri quotquot adestis præstantissimi) Ju-
piter siquidem vehementer capite laborans
Vulcanum ad cranii dissectionem fertur ad-
hibuisse, qui vix ferro cranium Deorum Prin-
cipi referaverat, cum Pallas (res dictu ne,
an visu mirabilior?) erupit. Sic Sapientiæ
Dea, quæ se a prudentissima Jovis mente ge-
nitam gloriabatur, non aliter quam obster-
ricante Anatome in lucem prodire potuit.

Hæc sane mecum ipse aliquando revolvens
sub hujus fabulæ cortice veram, dulcemque
medullam diu latuisse deprehendi. Non aliun-
de, videlicet, quam ex Anatome admirabilem,
perfectamque Sapienciam, perinde atque e dissec-
to Jovis capite, inter Medicos ortam fuisse.

In duobus vero, ceu cardinibus tota verti-
tur Medicorum Sapiencia, qua ab Empiricis
(quibus bellum semper indixero) discrimi-
nantur; horum alterum est notitia salubris
humani corporis status, alterum internas mor-
borum causas, morborumque sedes ante omnia
percillere. Utrolibet autem in statu anima-
le corpus consideretur, profecto ab Anatome

statuitur tanquam physiologicum axioma, il-
lud esse machinam non modo mobilem, sed
etiam se moventem, pluribus, diversisque, qua-
duris, qua mollibus, omnibus tam solidorum
nomine venientibus machinulis coagmentatam
una cum variis intercurrentibus, aut pro tempore
usu, usumque necessitate, subsistentibus flui-
dis, quorum nonnulla inter se, pleraque ve-
ro vicissim cum solidis in motum aguntur. Hæ
porro machinulæ, ubi rite apteque cohæ-
rent, moventurque, ibi prospera viget vale-
tudo; contra vero ægritudines emergunt, cum
apta illa, & harmonica solidorum structura,
humorumque permeantium crasis, & motio
alicubi violatur.

Antequam autem admirandæ, Deoque Opi-
fice Dignissimæ machinæ cum ex hoc sugge-
stu, tum in Theatro per partes singulas pul-
chritudinem, symmetriam, constructionem,
motum, usumque tyronibus ostendero, ope-
ræ me pretium facturum, remque vobis, Vi-
ris præclarissimis, minime ingrati præstatu-
rum censeo, si hodierna luce totius fere hu-
mani ædificii molem, ceu brevi quadam ta-
bella delineatam, exhibuero. Quod quidem Ar-
chitecti facere consueverunt, qui amplissimas
ædes, aut Basilicas, quarum latitudinem uno in-
tuitu lustrare non licet, modulis, atque iconi-
smis contractas, per omnia simul membra con-
spicientium oculis subjiunt.

Age itaque salubris status cognitionem, superis
favens-

machina
se movens
pluribus
machinu-
lis coag-
mentata.

Sanitas
consistit in
harmonia
solidorum,
& fluidor-
um; mov-
ens vero in
ipsarum
discrepantia.

Totam A-
natomen
velut in
modulum
contra-
ctam in
hac synopsi
pollicetur.
Oris hiatus
tum vitæ

alenda,
tum cogi-
tationibus
aperiendis
patet.

Præcipui
labiorum,
& den-
tium usus.

Lingua
cum Lar-
yngis
musculis
aerem va-
rimode in-
flectendo
vocem ef-
format.

Salivæ
fontes, ac
usus.

Uvula
frænulum
aeris.

Oesophago
ad deglu-
tiendum in
hominibus
duntaxat
fibra rectæ;
in quadru-
pedibus et-
iam obli-
que data
sunt.

Stoma-
chus, &
intestina
parvis fi-
bris do-
nantur.

Unde inte-
stina sint
cavi mus-
culi.

Quomodo
contingat
circa refe-
tio.

Orificia
stomachi
in eadem
libella lo-
cantur.

Eorum
clausura

faventibus, ingrediamur, & humanum corpus, mirifico opificio Sapientiam, Potentiamque summi Artificis prædicans, & veram scientiam Medicis exhibens, suspiciamus. Ostium ædificii, per quod alimentis similiter, ac spiritui ad vitam patet aditus, cogitationibus vero per sermonem veluti exitus aperitur; ostium inquam, quod os appellatur, primo loco consideremus. Spectamus illico labia, & dentes non ornamenta solum, sed & munita, cum se obices ponant frangendis, formandisque vocibus, & una cum mandibulis, & musculis sint perinde ut forfices scindendis, ac terendis cibis validissimi; mox cernimus, linguam, quæ ossi hyoidi tanquam basi innixa, ob quinque musculorum paria miro ordine se complectentia, ac permiscientia, tum aerem sexcentis modis inflectit, atque auxilio musculorum laryngis formatur in vocem; tum escam, potumque ad œsophagum traducit; ob nervas vero papillas, a Malpighio primum demonstratas, gustus est organum. Exhibet se deinde palati, fauciumque concameratio, undique glandulis, foratisque membranis, ichore salso-volatili manantibus, instructa, insignibusque salivæ detectis fontibus, qui inter edendum, loquendumque, novo pressionis additamento, lymphas suas emittunt, leniendis viis, profligandæ sitis, liquandis, solvendisque cibariis maxime inservientes. Superata uvula, quæ suis instructa musculis frænulum est aeris, statim in bivium pervenimus, ac miramur, quo artificio natura ducendæ jugiter per laryngis rimam in pulmones, reducendæque atmosphæra elevata solum epyglottide consuluerit, eaq; depressa cibus, & potibus in stomachum per pharyngem, & œsophagum, ceu per infundibulum inter spinam, asperamque arteriam ductum commode viam muniverit. Prosequamur jam a faucibus excepta, atque a pharyngis musculis impulsæ per œsophagum salivalibus quoque glandulis insignitum alimenta; nam intuebimur horum descensui, in homine quidem erecto corpore deglutiente, annulares, rectasque œsophagi fibras sufficere; in quadrupedibus vero, quippe pronis incedentibus, ad faciliorem trusionem cochleares etiam adjungi, quas stomachus quoque, & universus intestinorum rubus annularibus admixtis ob eandem mechanicæ leges in nobis etiam, scilicet propter varias horum canalium proclivitates, ac circumvolutiones obtinuerunt; atque idcirco ipsi quoque cum cavi sint, & peristaltico motu donentur, cavi musculi passim dicuntur. Videbimus interea temporis subtiliorem nutrimenti partem, tam ab oris venulis, ac poris subreptam, quam in ipso per œsophagum lapsu obviis quibusdam vasculis itineris compendio in axillarem venam divertere; quo efficitur, ut languiduli, assumpto vivido quovis liquore; citissime reficiantur. Præterea œsophagum offendemus continuatione fibrarum, superato diaphragmate, in stomachum dilatari, cujus duo orificia (non sinistrum dextero superius, ut olim perperam credebatur) eadem in libella locantur; scilicet ut graviora alimenta

idoneo tempore ibidem coquenda detineantur; sinistrum sanc œsophago, dexterum vero intestino duodeno continuum: neutrum tamen ita clausum, ut alterum ad cibum, & potum excipiendum, alterum ad chymum excludendum quoquo modo non dehiscat. Fundum autem ventriculi, quo, veluti mobili olla, coquendum nutrimentum excipitur, nihil acidi humoris a liene per vas breve contra venarum usum, & valvularum repagulum accipit; sed omnem solvendi facultatem deducit a saliva, aliisque salivæ potissimum analogis liquidis; partim per tubulos internæ villosæ tunicæ depluentibus, partim a succis biliario, & pancreatico specie cujusdam auræ Fermentativæ a duodeno leniter ascendentes; blando interim in hominibus suffragante circumstantium viscerum calore. Nam in populosa pitcium familia chylosis nullo ad sensum tepore perficitur, sed solo fermentorum beneficio, & conspirante etiam omnibus animantibus communi peristaltico motu, quo ciborum massa recens admissa vicissim subigitur, commiscetur, & quemadmodum sensim liquefcit, ita sensim (novam ex majori bilis, succique pancreatici admixtione comminutionis, ac præcipitationis vim expertura) detruditur in duodenum. Stomachicorum igitur fermentorum indolem nemo simplicem, nemo violentam sanis in corporibus quærat; non acidam cum Ogelando, Svvalve, & Vanhorne, non simpliciter salis cum Fracastorico, & Piente, sed ex omnium pene solventium, ac præsertim volatilium, & maxime armoniacalium naturis mixtam, cicuratamque intelligat: scilicet ut cum innumeris fere liquorum ciborum qualitatibus, quibus homines utuntur, apte conveniat. Atque hinc pultacea, seu chymosa alimentorum massa, præcipitatis ex bilis miscella durioribus, densioribus, & nutritioni ineptis partibus, quas fæces appellamus, in album tandem ac belle attenuatum, dulcificatumque, lacti simillimum, cremorem faceffit, qui ab intestinis duodeno, jejuno, atque ileo paulatim exprimitur in lacteas mesenterii venas, Erasistrato olim, sed longe clarius nostrorum patrum memoria ab Asellio demonstratas, chyli nomine insignitur.

Sed jam in labyrinthum impegimus, ubi plerique omnes Anatomicorum inter initia ventris sæculi turpiter inerrarunt locum nescientes, ad quem chylus ab intestinis per lactea vasa duceretur, & falso circum hepar opinantes; donec Pecquetus (an potius centum, & viginti ab hinc annis ex hoc eodem loco, unde nos hodie dicimus, Amplissimus Eustachius?) Ariadnæ filum porrexit, indicavitque a lumbari cisterna in thoracicum canalem, atque hinc in succlaviam venam, & dexteram cordis auriculam appellere; scilicet lympham ab universo corpore fluentem, & chylum ab intestinis per angustissimas fistulas influentem, facto rivulo, cum superioris cavæ sanguine permisceri: quamobrem idem chylus non ab hepate, non a corde tantummodo, aut pulmonibus, aliove viscere in cruorem mutatur, sed a mutuo

cujusmodi
sit.

Ventriculus nutritur fermentum non a liene, sed a saliva, atque a succis per tunicas villosas, nec non pancreaticum, & chole-dochum canalem depluentibus.

Viscerum calor coctioni suffragatur in homine; secus vero in piscibus.

Etiā motus peristalticus.

Cibi ut sensim in ventriculo liquefcunt, ita sensim in duodeno truduntur.

Fermentum stomachicum nec simplex, nec violentum.

Sed ex cunctis pene solventibus mixtum, ut liquandis cibariis omnibus congruat.

Massa chymosa quomodo albescat, atque in lactea vasa exprimitur.

Eustachius ante 120. annos indicavit chylum in succlaviam ferri.

Chylus non ab hepate, non a corde, aut pulmonibus in cruorem mutatur sed ab omni-

*ipfomet
circumla-
to sangui-
ne.*

*Lac cum
fanguine
quandoque
in vena fe-
ctionibus
profluiffe.*

*Cordis
machina-
nam, &
entele-
chiam ex-
pliatu
perdiffici-
les.*

*Cor cavus
est muscu-
lus, ejus
vero ten-
dines arte-
rie, vene-
que.*

*Arterie
intra cere-
brum in-
tercedente
glandula
in nervos
abeunt.
Solidarum
partium
diversitas
ab arte-
riis, ner-
visque va-
rie contex-
tis.*

*Hippocra-
tes solidi-
um etiam
circulum
invenit.*

*Motus cor-
dis omnino
muscula-
ris.*

*Vires cor-
dis a resi-
stentiis,
quas supe-
rat, dime-
nuntur.*

omnium, & singulorum liquidorum, ac solidorum motu, & permixtione, præcipueque ab eodem, cum quo in orbem ducitur, sanguine in sanguinem vertitur. Secta enim paulo post chyli distributionem vena, lacteum sæpe cum sanguine succum profuiffe a multis commemoratum est.

Quamquam vero sæpe in superioribus de Anatomicarum rerum obscuritate, & perplexitate conquestus sum; nihil tamen aut obscurius ad investigandum, aut inextricabilius ad demonstrandum, dicendumque Philosophis, ac Medicis oblatum est, quam cordis machina, motus, ac vires: quibus explicandis in tanta licet brevitate sermonis, aliqua fortasse cunctis minime obvia deliberavero. Est autem cordis machina fortissimus, & cavus musculus, ex quo cavi pariter illius tendines, nimirum arteriæ, venæque dependent, quæ per totum quaquaversum corpus distributæ, & inter se inosculatæ, tritas circulanti sanguini semitas instruunt. Arteriæ vero ad cerebrum pertingentes, ubi desinere videntur, ibi intercedente glandula in nervos abeunt; ex quibus per viscera, artusque diductis, atque cum eorum arteriis, venisque varie complicatis, ac solidescuntibus, diversarum partium textura villosa fibrosa, membranæ, tendinea, laminosa, cartilaginea, aut ossea inchoatur, atque compingitur; ut propterea Sapientissimus (a) Hippocrates circulationem quandam non liquidorum modo, verum etiam solidorum intellexerit, cum ait *Vena per corpus diffusa* (venæ autem nomine arterias etiam comprehendit) *spiritum, & fluxum, & motum exhibet, ab una multitudine germinant, atq; hæc una unde oriatur, & ubi desinant, non scio; circulo enim facto principium non invenitur*. Et quidem filamenta tenuissima, in quæ nervi omnes suis induti membranis, extra cerebrum desinere videntur; hic illic diversimode cum sanguineis vasculis a corde procedentibus intexuntur; & secundum varia contextus genera (quæ a diversis tum inclinationum, aut renisuum gradibus, tum interceptorum liquidorum crasibus, ac mixtionibus oriuntur) diversa quoque in membranis, musculis, ossibus, visceribus, reliquisque glandulis firmitatum, structurarum, viriumque genere proficiuntur.

Motum autem Cordis omnino muscularem esse contendo, cum hoc a cæteris musculis voluntati obsequentibus discrimine, quod naturalis ille sit, & alterne, injussu etiam nostro, perficiatur; cujus causam partim ab arteriis, venisque coronariis, partim a nervis, peculiari quodam itinere, modoque cordis substantiam subeuntibus, deducimus.

Denique cordis vires ejusque tendinum, cum in extrusione, ac circum pressione positæ sint, ingentes esse non dubitamus: superant siquidem repugnantiam non tantummodo totius molis sanguinis, quæ in quolibet animali invenitur; sed superpositarum etiam, & obiectarum carniū, quæ propria gravitate, & coalitu sanguineis, quasi dixerim, cu-

neis magnopere, ac necessario renituntur: quinimo non levia etiam pondera membræ addita pulsū sanguinis a corde extrusi elevantur: unde fit, ut, fauciata qualibet arteria, cruor non effluat modo, sed impetu ingenti longe profiliat.

Sensuum certe inopes, atque ingrati omnino animi videremur, si suis hic laudibus minime ornaremur in primis Harvæum, propter sanguinis circulationem non solum indicatam (quod olim magnus Hippocrates, & propioribus temporibus Columbus, & Cæsalpinus, tandemq; Paulus Sarpa non multo ante præstiterunt) sed plene detectam, demonstratamque; mox etiam Lovverum, deinde Bellinum, & Borellum propter eandem illustratam, atque illinc deducta eximii usus corollaria. Et si enim magnis acceptis beneficiis paria referre arduum est; fateri tamen, per quos profeceris, candidi semper, gratique animi officium est.

Hi autem summi Viri, cum animadvertissent, Harvæo Duce, sinistram cordis cavitatem duas circiter sanguinis uncias continere, atque observassent præterea universam ejusdem sanguinis molem in consistentis ætatis hominibus libras 18. 20. aut 22. non excedere; ac tandem per singulas horas plus minusve ter mille cordis pulsationes, hoc est dictarum unciarum sanguinis extrusiones perfici, facile statuerunt, singulis horariis spatiis libras circiter quinquiescentum per cor in arterias transfundi. Quod idem est, ac si dicamus, supputatione facta, molem sanguinis universæ moli æqualem, singulis horis non terdecies solum, ut Lovverii afficte, vel sexdecies, ut Borellus, sed plusquam vices cordis itinera remetiri.

Duo vero sunt hic, quæ a nobis fortasse non infeliciter adnotata, ut me benigne attenteque audiat jure merito exposcunt. Primum quod, licet sinistra cordis capacitas vix ultra duas liquidi uncias admittat, id tamen in mortuis, & fluido quiescente, contingit, quemadmodum & Harvæus, & nos ipsi sæpeprehendimus. Atqui in vivente sanguis intra cordis alveos irrui, minori quidem velocitate a cava, & auricula dextera (quæ propterea sunt diametro majores) in dexterum ventriculum; citatiori vero a vena pulmonica, & auricula sinistra, idcirco angustioribus, in sinistrum. Liquida vero omnia celeriter discurrentia, copiosius semper influunt, cum exitum habent, aut sibi faciunt, quam conceptaculi mensura spem oculis faciat, atque idcirco conjicimus, unaquaque cordis pulsatione sanguinem majori copia, quam unciarum duarum subire; eoque etiam affluentius, quo minori in magnis arteriis impedimento cohibetur. Exinde fit, ut in jugulatis sanguinem fluidum non consueta, moderataque circulandi lege, sed ocysime per cor trajiciantur, nimirum sublatō renixu sanguinis in iisdem arteriis contenti, non secus ac adempto horologiis sufflamine, vulgo *il tempo*, ipsæ rotæ, nullo remorante, cursus suos, quos integri diei spatium perficere debuissent (in libertatem vindicata

Harvæus, aliq; laudantur ob detectam circulationem.

Universa sanguinis moles, singulis horis plusquam vices cor remeant.

Sanguis minus velociter dexterum cordis ventriculum; citius vero sinistrum percurrit.

Ultra duas sanguinis uncias unaquaque pulsatione cor ingredi mechanice rationibus convincitur. In jugulatis sanguinem velocius cor

*pertransi-
re sublato
in arteriis
renixu.*

*Sanguis
non aequali
velocitate
ab omni-
bus parti-
bus & cor-
revent.
Sed citius,
vel tardius
pro diver-
sa visce-
rum molli-
tie, & mo-
tu.*

*Quaedam
sanguinis
partes vix
bis intra
horam cor-
vedunt, ut
nurtitio,
& separa-
tiones per-
ficiantur.
Ad humo-
rum separa-
tiones
tria con-
currunt.*

*I. Certa
dispositio
in secer-
nendo fluidi-
do.*

*II. Peculiaris ejus-
dem velo-
citas.*

*III. deter-
minata
cribri stru-
ctura, &
motus.
Prævia di-
spositionis
necessitas
pro separa-
tionibus
convincitur.*

*Hæmato-
sis in quo
consistat.*

*Graduum
motus pro-
prietates.*

cata elateris vi) perniciosissime absolvunt. Alterum deinde est, quod quanquam non inficiemur, tot sanguinis libras, datis pulsationibus, per cor traduci; negamus tamen, universam sanguinis molem, quæ præcedentibus, & numerosis intra horam pulsibus elutriata fuerat, secundum omnes, & singulas sui partes ubique per corpus perreptantes, eam esse, quæ sequentis horæ intervallo præcordia repetat. Sunt enim verò pro locorum diversitate etiam velocitatis, recursusque discrimina. Itaque ut sanguis per thoracis, artuumque musculos, præsertim in corporibus exercitatis citius refluit; adjuvante nimirum musculorum pressione, aut loci propinquitate; ita qui per medullas, per mesenterium, per cerebrum, perque alia minoris motus viscera devolvitur, tardius recurrit; neque pari gressu alterius celeritatem assequi potest. Quare contingit proculdubio, ut nonnullæ sanguinis partes vix bis, aut ter, quibusque horis ad cor appellant. Quod quidem consultissime naturæ opifex in animalibus instituit, ut eâ tarditate, non quidem inducta machinæ vitio, aut cum vitæ detrimento, sed separationum, ac nutritionum perficiendarum necessitati prospiceretur.

Et quoniam ad separationes particularium liquidorum ultro delapsa est Oratio, de iisdem pro nostræ brevitatis instituto paucis forte non pauca subjiciamus. Et quidem ad eas, de quibus loquimur, separationes tria potissimum concurrere arbitramur. Primum certam fluidi secernendi in sanguine dispositionem; deinde peculiarem gradum velocitatis sanguinis, cum quo fluidum illud devolvitur, & a cujus sinu abscedere debet; postremo determinatam structuram, motumque cribri, per quod separandum fluidum trajicitur, & a quo per excretoria, aut reductoria vascula alio derivandum est.

Quoad præviam illam separationum dispositionem, unicuique intellectu facile est, ex chyli massa, veluti primigenia, statim atque sanguini permiscetur, elici non posse actuosam salivam, lixiviosum lotium, utilem bilem, vividos spiritus, perfectam denique cæterorum succorum crasim, quanquam in ipsa chyli substantia contineantur; nisi prius pluribus, iteratisque per circuitum subagitationibus, & attenuationibus, perque varias fermentorum, aerisque præsertim actiones, alia coheræntia dissolvantur; alia dissoluta coheræant; alia crassiora atterantur; alia tenuiora crassescant; alia asperiora levigentur; omnia denique benigno, atque oleoso volatili foveantur. Hoc sane fluidorum apparatu (in quo hæmatosis tota consistit) seu partibus singulorum dispositis, id superest, ut determinatis motus gradibus uniuscujusque liquidi confusæ, permixtæque cum aliis particulæ simul aggregentur, justamque secernendi succi molem coagumentent; mox ab ostiolo glandulæ veluti depumandum. Est enim proprium motus ministerium, ut pro gradus diversitate, seu varia celeritate, primum similiares, seu homogeneas partes congreget, deinde congregatas, huc il-

luc appellet, deponatque. Quod passim in fluminibus, tametsi immobiles ripas habentibus, usuvenerire perspicimus. Nam, cum priori impetu confusa corpora secum rapidissime abripiant, paulatim, ubi de concepta velocitate remittunt, tunc quidem alibi alia aggesta relinquunt. Quamobrem utramque conditionem separationibus præviam, ipsi motui assignare necesse est. Sed primam tum circularis, tum intestina sanguinis agitatio perficit; secunda vero sola circulari delatione, ejusque varia remissione absolvi solet. Quam in rem inferentium vasorum confinia ita a natura concinnata sunt, ut modo in spiras, modo in plicas, nunc in angulos acutos, nunc in obtusos intra glandulas, porosque secretorios desinant.

Hactenus secretionibus materia comparata est. Illæ vero, ut in suis quæque cribris perficiantur, structura organi, ejusque motus est attendendus. Quo in loco immortales Clarissimi Malpighii laudes reticere non possumus, qui primus omnium deprehendit, & demonstravit, ubicunque separationes fiant, ibi glandulas sitas esse, quæ cribra sint, & secretiora liquidorum instrumenta; quarum glandularum multiplex genus, diversæque textura est, aliæ enim conglomeratæ, quæ ex pluribus constantes excretorio vase gaudent; aliæ conglomeratæ; scilicet simpliciores, quæ reductivo tantum canali instructæ sunt; aliæ ex solis folliculis compactæ; aliæ ex villosis tubulis; aliæ postremo ex nuda quasi membrana foraminosa. Omnibus vero commune est, tum ut sanguinea habeant vasa, quorum extremum, deferens liquidum separandum, in folliculum desinat, quem modo in canaliculum excretorium, modo in reductorium, modo saltem in superficiem, vel internam, vel externam corporis abire comperimus, tum etiam, ut reticulo lacertoso, vel saltem nerveo donentur, in cujus interstitiis ita dispositi sunt sanguinei, ac secretorii tubuli, ut vasculari texturæ vermicularis, ac propulsivus motus adjungatur. Itaque non abs re glandulas dixerim esse totidem corcula vasorum finibus apposita, in quibus, cum per tot minimorum canalium mæandros acceptus a corde motus languescit, nova illa constrictione, ac pene dixerim systole, possit instaurari; eoque fit, ut & sanguinis ad præcordia recursus promoveantur, & peculiaris liquidi urgeatur secretio.

Denique pro coronide prælibandorum de secretionibus non est hic prætereunda celebris inter recentiores controversia, utrum suprema illa separationis actio, qua ab ipso sanguinis commercio fluidum per glandulam in vas excretorium, vel reductorium truditur, sola fiat vi trudentis cunei per peculiare fermentum (quod præcipitans appellant) adacti; an vero configuratione ostiolorum cum particulis separandis: in qua neutrum quidem animo sedet meo. Enimvero si peculiaribus fermentis hoc tribuatur, abire esset in infinitum; glandulæ enim aliæ, atque aliæ pro fermentorum elaboratione, ac secretionem essent assignandæ; confi-

*Varie de-
ferentium
vasorum
in glandu-
lis posito-
nei.*

*Multi-
gibus om-
nium pri-
mus de-
monstravit
ubicunque
separatio-
nes fiunt
ibi glandu-
las esse.*

*Diverse
glandula-
rum spe-
cies quibus
habeant
inter se
commune.
Vasa intra
glandulas
vermicu-
latum me-
tum ha-
bent.*

*Glandule
sunt velu-
ti corcula,
in quibus
languens
fluidorum
motus in-
stauratur.*

*Humorum
secretio vi
fermenti,
an potius
configura-
tionis con-
tingat.
Non ipe-
cularis
fermenti.*

*Copia
phlegma-
tis in om-
nibus se-
cernendis
fluidis
configura-
tionem ex-
cludit.*

*Solius
commensu-
rationis
causa sunt
secretio-
nes.*

*Amplitu-
do cuiusq;
orificii
glandula-
ris minor
esse debet
minimo
quovis ori-
ficio vasis
sanguinei.*

*Glandulae
quo sunt
cordi vici-
niores, eo
graviores
substan-
tias secre-
vant; quo
vero lon-
gius, eo le-
viores.*

*Renes
quia cete-
ris glan-
dulis cordi
sunt vici-
niores, ideo
graviores
humorem
excernunt.*

*Hepar
quoniam
ob tot va-
forum am-
biges lon-
gius a cor-
de locatur
levius
fluidum
secrevit.*

*Urinam
esse bile
graviores
que sua-
deant.*

*Eadem a-
state le-
vior; Hye-
me vero
gravior
est, & qua-
re.*

*Quomodo
per violent-
os motus
augeatur
respiratio.*

configurationi autem obstitit tum fluidorum compositio, quæ magnam partem flexilibus, teretibus, ac rotundis confurgit phlegmatis particulis, quæ foramina utcunque angularia non ægre subire valent; tum pellicea, atque expansilia orificiorum labia, quæ proinde certam constantem figuram retinere non possunt. Nihil igitur reliquum est, nisi ut ad solam commensurationem confugiamus, nimirum quæ perimetri potius majoris, vel minoris rationem habeat, quam figuræ; hanc enim fere ovalem plerumque; putamus; ita tamen, ut minor semper glandularis orificii amplitudo esse debeat, quam cuiusvis tenuissimi sanguinei corpusculi: aliter enim cruor ipse influeret, quemadmodum interdum accidere per morbum solet; cum scilicet cribra præternaturali impetu, vel erosione nimium distenduntur, ac dilatantur.

Quæ autem huc usque in genere de secretionibus disseruimus, mirifice illustrantur, & confirmantur præclara observatione viarum locorumque, in quibus natura glandulas, seu secretionum officinas disposuit. Nam (præter halituosas, aqueasque partes, quæ tanquam effluvia sanguinis ad evaporandum prompta, ubicunque idoneus folliculus, vel saltem porus occurrerit, emittuntur) quo glandula breviori itinere propius cor locata est, eo gravior a sanguine substantia ibidem excernitur, quo vero longius a corde posita est, eo levior, ac subtilior ibi humor deponitur, ac filtratur. Itaque, cum renes sint glandulæ conglomeratæ infra, & omnium proximè ipsi cordi, atque ad excipiendum ab aorta sanguinem via brevissima collocati, ideo fit, ut lotium, quod aliis succis gravius est, in iisdem, cæteris concurrentibus, facillime separetur; deinde quia bilis est liquidum urina levius: idcirco Hepar prolixiori; & tortuosa mæseraicarum, splenicarum, & totius portæ venarum semita sanguinem excipit; ut nempe tot diverticulorum circumvolutionibus ad locum, quamquam primo aspectu cordi vicinum, multis tamen ambagibus pererratis, tandem perveniat. Et quidem urinam bile graviores esse non modo intellectui suadet copia tartari, qua lotium redundat; verum ipsis etiam oculis demonstrant lapides in utraque aut glandula, aut vesica concreti, quorum urinarii in aceto semper subsident; biliarii vero interdum fluitant, interdum æquilibrantur, nec nisi raro, ac lente fundum petunt. Æstate vero, quoniam urinosa substantia, volatilizatis magis salibus, levior in specie fit, divertit: quo etiam in statu naturali rejicitur, atque amandatur, cum per violatos motus augetur impetus propulsivus tam præcordiorum, quam muscularis machinæ reliqui corporis, contra contentum fluentemque in canalibus sanguinem.

Quamobrem urinolum serum a sanguine violentè ultra sectiones arteriarum emulgentium rapitur: quinimo, accedente per agitationem illam majori volatiliū particularum extricatione, ac miscela, tandem ad externam usque peripheriam levius quoque factum, sudoriquè admixtum urgeatur, atque traducitur.

Quod si ad actuosissimorum, ac summopere depuratorum fluidorum elaborationem progre-

di libeat; admirando sane consilio feminis, & animalium spirituum opificium, adverteremus per canales maxime tortuosos, inflexos, atque in locis a corde quam remotissimis celebrari. Nam unicuique exploratum est, arterias carotides non solum flexuoso per cranium ingressu cerebri subire, sed etiam per labyrinthos meatus, & retia non modicam ejusdem visceris substantiam pervadere. In testibus vero, præter serpentinos, contortosque canaliculos, illud quoque cautum fuit, ut fere extra corpus amandarentur. Adeo fixum naturæ est, recrementa graviora juxta ordinarias leges primis cursibus a sanguine deponi, longioribus contra, quæ subtiliora sunt corpora, & leviora secerni.

Sed jam peragratis post galaxiam sanguineis tramitibus, & secerniculorum meatibus; regrediendum est ad alterum æsophago appositum, atque in faucium vestibulo hiantem canalem, per quem itus, reditusque ambienti aeri patet. Elevata igitur epiglottide, factoque eodem tempore ampliori thoracis spatio, propter erectas costas ope muscutorum, depressumque diaphragma, irrui ori, dempto renixu, circumfusus aer, atque per laryngem, asperam arteriam, & bronchia usque ad vesiculas pulmonicas, qua data porta, diffunditur, & vi proprii imperus inter sanguinea vasa, quæ supra vesicularum dorsum minutissima perreptant, in omnem partem nititur, eoque fit, ut singulis inspirationibus non tantum sanguis exactius cum recenti chylo, lymphæque permisceatur, atque ab arteria pulmonica in sororem venam facilius trudatur; verum etiam elasticæ aeris partes, & spirituosæ ætheris particule, pinguibus, subtilibusque ichoribus per agitationem sociatæ, uberius in sanguinem se se insinuant; quarum beneficio ejusdem fluxilitas, atque intestinus motus promoveretur. Nam tum cohesio, ad quam alioque sponte sua globuli sanguinei tendunt, interjectis aeris, ætherisque moleculis, impeditur; tum, urgente admissarum particularum elatere, blande quaquaversum propelluntur, & agitantur quæ lentæ, residesque forent; tum demum corpuscula, quæ in spiritum, seu in fluidum impetum faciens, ut cum Hippocrate loquar, abire nata sunt, magis attenuantur, atque idonea muneribus coctionum, separationum, motuum, ac sensuum efficiuntur. Ex iis autem in proclivi est intelligere, quo pacto alterne post inspirationem expiratione contingat: depressis enim costis, elevatoque diaphragmate, necessario thoracis cavitas imminuitur, & pulmones compressi in vappidum aerem multis a sanguine expirantibus, iisque aut nocituris, aut saltem superfluis halitibus permixtum valide nituntur, eumque in atmosphæram extrudendo, locum faciunt novis a dextro cordis ventriculo propulsis liquidis, aere rursus, atque æthere imbuendis.

Quoniam vero jam ab initio monuimus, humanum corpus machinam esse se se moventem, machinulisque ejusdem ordinis coagmentatam, sequitur modo, ut cognoscamus, duo videri ad obeundas motiones summopere necessaria, tum scilicet fulcra, vectes, ac funes, tum vim, potentiamque motricem. Sunt autem ossa vectes, & ful-

*Cerebrum
a corde
quam re-
motissime
locatur.*

*Testes lon-
ge a corde,
immo ex-
tra corpus.*

*Inspiratio
quomodo
celebretur.*

*Aer vi pro-
prii ponde-
ris pulmo-
nes, & suo
elatore
sanguinem
ingreditur.*

*Fluxili-
tas, & in-
testinus
sanguinis
motus ab
ætheris
particulis
promove-
tur.*

*Aeris alii
usus re-
censentur.*

*Expiratio
quomodo
fiat.*

*Ossa vim
vectis præ-*

stant in moribus animalium. Ligamenta fibulis, musculi vero funibus aequivalent.

& fulcra humani corporis, quorum alia variis apophysibus, epiphysibusque in orbem, alia in rotundos pariter sinus desinentia, validisque ligamentis, ac fibulis firmata, ad varios, eosque circulares edendos motus articulantur, quibus musculos, tanquam funes, aptari cernimus, qui, ubi ossa deficiunt, ipsi ob superadditam tensionem, vectes pariter, & funes sunt. At vis, seu potentia, qua naturale hoc automaton, sive totum, sive per partes a vectibus, funibusque in motum agitur, posita est in vividis illis, floridis, vegetisque sanguinis particulis, quæ congruis separationibus defecata; aere insuper, æthereque gliscentes, tunc jure nuncupantur spiritus animales, cum ab eodem sanguine in cerebri, ac cerebelli cortice secretæ; per eorundem medullam excurrunt, indeque per universos cum artuum, tum viscerum nervos ad suos quique usus nunquam non deducuntur, servantque minimis etiam in villis undularem eum motum, quem primum a corde cum sanguine, subinde a dura matre intra cranium acceperunt. Hic autem undularis per nervos excurfus præstat in membris, atque in organis pene omnibus tantopere celebratum tonicum motum, seu æqualem contranisum; unde musculi antagonistæ, in apparente quantumvis quiete membrorum, passim æquilibrantur, nec non stomachus, atque intestina, immo vascula omnia pulsus, & contractiones habent peristalticas; alternas scilicet cum excurrentibus per illorum cavitates corporibus.

Naturales motiones sunt a spiribus continue a cerebello; voluntaria vero per eosdem a cerebro ulterius in pulsos.

Quod pollicitus erat jam implevit in altera dissertatione de sede cogitantis Animæ.

Fibræ villi omnes elastici a vi donantur.

Sunt præterea motus voluntarii, qui per eosdem animales spiritus perficiuntur, cum sanguinis cursum hac illac arbitrio in musculis moderentur; eo solum a naturalibus motionibus discrimine, quod his eliciendis a cerebello potissimum continue, placideque spiritus immittuntur; voluntariis vero nova ulterius pro animæ imperio superadditur a cerebro in nervos determinatos impulsio, per quam, adaucta vi in uno, alterius musculi antagonistæ repugnantia vincitur; membrumque tanto liberius movetur, quanto per assuetudinem expeditiores meatus discurrentibus spiritibus patuerint. Qua interim cerebri parte (clare formati rerum ideis per recursum undarum spirituum animalium a sensuum organis) hujusmodi voluntatis imperium exerceatur, spiritusque modificentur, diriganturque, alibi forte ita me explicaturum confido, ut nonnulla (nisi proprius me fallit amor) ab aliis minime observata producam.

Est autem commune tam naturalibus, quam voluntariis motibus, ut villi, fibræ, atque ex iis contexta motionum animalium instrumenta (membranae, musculi, tendinesque) elastica facultate instructa sint, qua, cum distrahuntur, ad priorem situm redire, seu resilire conantur; quem sane conatum intercepto intra minima illorum spatia aeri, ætherique (ut in artefactis chalybeis horologiorum elateribus videmus) acceptum debent; quare nisi perenni respiratione nova semper ætheris, aerisque substantia suggereretur, genus omne fibrarum, cum molles sint, ac debiles, citissime hebesceret; quemadmodum universum corpus langueret, atque emore-

retur, si alimentorum particulæ in locum illarum, quæ per successivos motus tam a fluidis, quam a solidis dissolutæ avolant, recens continue a chyloferis, lymphicisque vasis, nec non ab arteriis. & nervis minime subministrarentur; quam utique reparationem nutritionis ædum appellamus.

Illud postremo non est mihi silentio prætereundum, quod Anatomici hætenus (quantum noverim) efficientis causæ animadversione non tetigerunt, finem duntaxat indicasse contenti: videlicet, unde habeat humani corporis machina, ut ad lineam consistat, cælumque videre possit, & erectos ad sydera tollere vultus; cum prona spectent animalia cætera terram. Non enim id vel sponte duntaxat sua, vel solo jussu, & assuetudine faciunt homines; verum eadem illa mechanica necessitate, qua bruta animalia prona coguntur incedere. Etenim in brutis planta pedis brevior, nec ossa cruris tarso, calcaneoque recta insistant, sive illa sint solidungula sive bisulca, sive digitos armatos habentia: præterea articulatio ossium cruris cum osse femoris curvatur, & internum angulum efficit ad anteriora, hoc est versus inguina, & abdomen; externum vero in acutum desinentem, ubi extendi satis non potest, effingit versus nates. Ad hæc accedit, quod plerumque in brutis os femoris non uncium ab acetabulo ossis ilii ad genu, quemadmodum in hominibus, sed in duas partes divisum invenitur; quamobrem duplex illa articulatio brevius spatium, & majorem facilitatem ad flexionem affert, hoc est pronitati multum famulatur; quæ quidem flexura nobis recta incessuris, potius obsuisset, nam illam firmitudinem, ex continuato, femoris osse petendam, plurimum debilitasset. Tandem in illis femoris caput magis oblique articulo coxæ committitur: quapropter bruta commodius curva progrediuntur; ea enim corporis positio congruit absque ulla molestia cum nativa infernorum artuum flexura, quæ in directum sine aliquali dolore locari, diuque detineri non patitur. Homini contra pedum plantæ longiores ossaque cruris tarso inniuntur ad perpendicularum; calcaneus paululum retro exporrigitur: crura insuper ad nates in poplitibus flectuntur, neque introrsum ad inguina recurvari ulla vi, obstante rotula, valent; denique cervix rotundi capitis femoris in rectum magis inclinatur, suoque rotundo vinculo non ad corporis latus, sed superne intra acetabulum alligatur: quibus sane fit, ut crura, & femora facillime in situm perpendiculari proximum, tam poni, quam servari possint; eaque ratione nos, commoditate postulante, in pedes erigimur, eoque in situ, æquilibrato utcumque viscerum pondere cum natibus, nec non viribus musculorum pene omnium (ceu funibus in malo navis æqualiter per contensionem libratis) erecto corpore continemur. Ad quod sane opus non mediocriter in nobis conducit suræ crassities in brutis desiderata, per quam musculi gasterocnemii, & solei, robustiores effecti, fortius impediunt, quominus in faciem corruamus; adjuvante etiam plantarum pedum versus anteriora longitudine, atque obesto rotulæ repagulo. Et quidem

Unde est, quod homo natura sua erectus sit; secus vero bruta. Causa mechanica exponitur.

*Lepida in
puerulis
observatio
ut ad li-
neam na-
turaliter
se erigant.*

*Ursis, ac
simiis in-
feriorum
artuum
machina
minius ob-
staculo ere-
ctioni cor-
poris.*

dem non illepidum est quod passim in puerulis observare contingit, qui, tametsi primum in plano proreptent, tum manibus, genibusque nitantur; ubi demum, firmatis artubus, laxum, aut quid ejusmodi prominens offenderint, confestim propria vi nulloque docente in altum levare conantur, & postquam pavidum, nutantesque aliquanto incesse-
rint, stabiliuntur, ac sine formidine, mutato gravitatis centro in articulis, sed terræ semper inter duas pedum plantas, insistente ad perpendicularum linea, hilariter cursitant,

Ut vero amplius confirmetur, quæ de naturali hominis statu, incessuque dicta sunt, observare est quid in Ursis, Simiisque natura præstiterit. Sunt enim inter cætera animalia ad se erigendum promptiores. Utriusque planta pedis oblongior attributa est: quamobrem, nitentibus simul supra ampliorem terræ basim fere omnibus tarso, metatarso, ac digitorum musculis, in altum erecti diutius continere se possunt. At in simia, præter longitudinem plantæ ad faciliorem erectionem, incessum, sessionemque: accedit etiam articulatio genuum humanæ non ab-
similis, per quam nimirum crura retrorsum flectuntur. Quoniam vero tam ursis, quam simiis exilio r fura data fuit, nec non ipsa planta pedis, tametsi cum digitis accepta appareat longa, sit tamen pro cæterarum partium magnitudine, brevior, quam in homine; In magnitudine vero plantæ, seu metatarsi tota firmitudo continetur: Idcirco Bartholomæus Eustachius (quem honoris hujus subsellii gratia nomino) ex Galeni doctrina advertit, digitorum longitudinem, ac discretionem, in Simiis ad firmandum pedem,

& corpus in erecto situ sustinendum parum prodesse: propterea diu pedibus consistere nequeunt; sed ut situm quærant, qui eisdem minime noceat, ad naturalem pronitatem revertuntur.

His breviter pro temporis angustia delibatis, fidem meam liberasse videor, quod ad priorem argumenti partem, in qua demonstrare susceperam; quæ nobis de statu naturali humani corporis per anatomicam dissectionem cognoscenda essent, in quo sane universa continetur scientia Medico apprime necessaria: id quod magnus Hippocrates mirifice expressit verbis illis: *Natura corporis principium sermonis in Arte Medica.*

Alteram propositi partem, Auditores Ornati-
tissimi, paucis hic expedire non libet: nam ingentis utilitatis, ac necessitatis est veras morborum causas, morborumque sedes ex Anatome recensere. Quare, cum nimium jam dissertatio nostra processerit, ne patientia vestra longius abutar, in alteram prælectionem pensum ejus inquisitionis libenter rejicimus. Rejicere tamen in aliud tempus non debemus triumphales plausus Sanctissimo nostro Pontifici, (a) ac Principi jure optimo deferendos, qui, cum attritas Christianæ Reipublicæ vires instauraverit; ita spem facit jacentis ingenioli mei tenuitatem erecturum, ac roboraturum. Superest igitur, ut eidem a Deo Optimo Maximo diuturnam incolumitatem ad gloriam nostrorum temporum, & Ecclesiæ amplitudinem imploremus, quo, solutis aliquando Captivæ Græciæ, Asiæ vinculis, eodem auspice, antiqua illa Medicinæ incunabula Coum, Abderam, & Pergamum jucundis, gratisque lachrymis osculemur.

Gratias reddit Innocentio XI. a quo cathedram Anatomie acceperat & post tres annos ad Pontificis Archiazum munus accersitus fuit.

D I S S E R T A T I O T E R T I A

D E

HUMORUM SECRETIONIBUS

IN GENERE, AC PRÆCIPUE DE BILIS
IN HEPATE SEPARATIONE.

Ad Eruditissimum Virum D. Joannem Baptistam Blanchum

Med. & Anat. Professore;

Ab Eodem in Lucem emissa in Calce Partis Secundæ Historiæ Hepaticæ
Editæ August. Taurinor. MDCCXI.

ERUDITISSIME VIR.

*Occasio
scribendi
ab Hist-
ria hepaticæ.
Jo Bap-
Blanchi.*

QUID studiosius expeterem, epistolæ ne, an lucubratione tuas, ignoro; illud certe non nescio, ex literis tuis, quas diu antea tabellarius reddidit, novo Historiæ hepaticæ desiderio mirifice me exarsisse, quam nuper a Paparello, pictoriaris artis studioso, acceptam, summa animi voluptate perlegi, ubi pleraque omnia eruditorum

Laudibus digna deprehendi: hæsi tamen in salebra, nimirum in eo argumento, quod magnorum semper Anatomicorum torset ingenia, quæ ratione singularium liquidorum, ac bilis præsertim secretiones fiant in animalibus. Hac sane in re agam tecum candide, & familiariter: nam fucata, simulataque responsio Philosophorum studia, ac recentem nostram amicitiam plurimum dedeceret.

Non abnuo, immo tecum sentio, Vir Clarissime, sanguinem per vasa devolutum opportuni-

Fluidorum in corpore secretiones explicari difficiles.

Fluidorum a sanguine separatio

(a) Innoc. XI. indicatur, qui collatis opibus Viennam Austriæ, a Turcharum obsidione exemerat, & Christianorum copias in Ungariam felici victoriarum successu auspiciis suis immiserat.

non solum
solventi-
bus fer-
mentis &
aeris pres-
sioni, sed
vario
fluentis
sanguinis
motui tri-
buenda.

Fluminum
exemplo
idem illu-
stratur.

Ubi major
est sangui-
nis veloci-
tas, minor
est fluidor-
um secre-
tio.

Quo pacto
bilis secre-
tionem ex-
plicavit
Hippocra-
tes.

Cur in
morbis na-
turales hu-

tunitates quasdam præcedere, & comitari debe-
re, ut peculiaria fluida, (si tenues halitus exci-
pias, qui perpetuo ex arteriarum sinibus, & qui-
busvis corporis interstitiis sponte sua effluunt) ab
eiusdem commercio, cui plus, minusve cohæ-
rent excludantur, atque secedant; quas profecto
(præter oris, stomachi, atque intestinorum fer-
menta, præterque solventem, moventemque
aeris, Ætherisque vim) omnes fere in breviori,
aut diuturniori, velociori, aut remissiori, re-
cto, aut obliquo circulantis sanguinis motu po-
tissimum consistere, ipsa utcumque flumina do-
cent; quæ cum novis, multisque aquis superbiunt, ra-
pidissime decurrunt, omniaque extranea corpora, la-
des, cadavera, arbores, frutices, paleas, multas-
que denique arenas abripiunt, simulque confundunt;
cum vero conceptam velocitatem remittere inci-
piunt, secundum varios remissionis gradus, at-
que alveorum rectitudinem, obliquitatem, aut
amplitudinem majorem, vel minorem, primum
quidem graviora, majoraque corpora relinquunt,
deinde singillatim minora, pro ratione molis,
ac figuræ, seorsim aggregant, ut denique; cum ad
minimam velocitatem pervenerint, minima et-
iam, minusque gravia vel ad fundum cadere,
vel in ripis deponi sinant. Quamobrem non mi-
rabimur si in animalium corporibus ipse quoque
sanguis perenni circulatione rotatus, cum novis
identidem chyli, salivæ, ac lymphæ laticibus in-
rumescit, atque intra magnos canales summa velo-
citate devolvitur, confusivo solum motu cieatur,
qui, accedentibus tum continentium vasorum
pressione, tum intestina contentorum fluidorum
fermentatione (quas profecto affectiones flumi-
na non admittunt) liberum nonnullarum parti-
cularum excursus partim promovet, partim im-
pedit, easque ad novas complexionones, & adhæ-
siones componit; quo fit, ut ubi major est san-
guinis velocitas, minor sit fluidorum separatio;
cum vero idem sanguis plus, minusve in circulo
agitur, solvitur, ac modificatur, paulatim
in arteriarum venarumque sinibus, secundum
varios amissæ velocitatis gradus diversas parti-
culas, quæ jam propter congruentiam molis, fi-
guræ, motus, atque ponderis inter circulandum
ad mutuum nexum venerant, ab omni fere con-
fusionis, immo adhæSIONIS vinculo liberat, in
quo potissimum præparatio separandorum hu-
morum consistit, qui postea secundum variam
cribrorum diversitatem, sibi congruentem, in
sua quique genera simplices, ac solitarii manife-
stantur, atque emergunt; quo certe spectat ma-
jor, aut minor glandularum propinquitas, vel
distantia ab ipso corde, cujus distantia vices sæpe
tenent in glandulis vasa plus, minus plicata, in-
torta, vel convoluta. Hæc porro doctrina luculen-
ter patet in bile, quæ, ut primus, butyri exemplo,
demonstravit Hippocrates 4. de morbis, num. 25.
post summam universalis fluidi per arterias agi-
tationem, solutionemque, seu cum sanguis ad
lenem, qualis exigitur, velocitatis gradum in
vena porta pervenerit, a reliquis massæ prin-
cipiis laxatur, atque hepatico filtro objicitur
separanda.

Nemo autem ex his non intelliget, cur in
morbis naturales humorum separationes plerum-

Lancisi Oper. Tom. II.

que vitentur; nimirum quia aut mistura, & fer-
mentatio, aut velocitas sanguinis, aut simul om-
nia turbantur, aut ipsa cribri structura quoquo
modo corrumpitur, ut proinde ipse ego viderim
in celebri J. C. Borragine nuncupato, ex perti-
naci icteritia ascitem, ac lienteriam subortos,
quibus ex morbis extincto, ejusque seeto cada-
vere, hepar, durum, ac cinereum inspexi-
mus, cystim vero, præter quædam ramenta vi-
ridescens bilis, pallido sero plenam, & com-
presso viscere solos ichores per porum, & chole-
dochum effluere. Immo ante biennium solers
Anatomicus, & amicus noster D. Pacchionus
ostendit jecur cujusdam vetulæ, quod tertia so-
lum parte, quæ cystim complectebatur, colore,
& consistentia hepatis substantiam referebat;
duabus vero, gibbis nimirum partibus, adeo
candicabat, ut lucidæ potius, ac crystallinæ ap-
parent; erant quippe coagmentatæ ex magnis
pene sphaericis vesicis, quas duplex membrana,
utraq; valida, contegebat. Vesicæ plenæ erant
diaphano ichore, qui igne tentatus in armonia-
cos halitus rotus resolvebatur. Mulier autem
hæc doliuit antea in regione hepatis per decen-
nium. Adeo verum est, vitiata fluidorum cra-
ssi, & motione, vitiatoque ipso filtro, sepa-
rationes quoque naturales pessum ire. Quo, vel
solo exemplo constat, viscus secretioni bilis a
natura destinatum colatorium feri per morbos
evadere posse.

Verum hæc satis sunt obvia, ut longiori dif-
fertatione tractari minime mereantur: illud cer-
te summam involvit difficultatem, quod diligen-
tiam tuam maxime postulabat, nimirum qui
fiat ut bilis in sanguine venæ portæ a reliquis
componentibus emancipata, atque emergens,
non quidem per venam cavam fluat in cor;
sed quasi subsistat, & sola per secretorios ru-
bros in porum biliarium deriveretur. Qua in
re duo illa a te proposita, in quibus totam
explicandæ rei rationem posuisti, mihi nullo
pacto probari possunt. Primum quod radi-
ces venæ cavæ in quacunque hepatici paren-
chymatis portione cum ramis portæ se se ad
angulos rectos intersecent. Contra vero con-
cursus uniuscujusque finis venæ portæ cum prin-
cipiis vasorum biliariorum sit rectus. Alterum
quod bilis sit crassioris substantiæ tota humorum
massa: unde ex soluta laticum congerie gran-
dior particula, scilicet biliosa, rigida quippe,
ac minus flexilis, directum tramitem prosequi
debeat a porta in fistulam secretoriam; dum con-
tra tenuior particula, nimirum sanguinea facile
flexilis in lateralis ductus orificium deflectat.

Etenim quod ad primum attinet, cum rami
venæ portæ ramis porum biliarium, per communem
Glissonii membranam vaginentur, necessario
concipere oportet, fines utrorumque in qualibet
hepatici corporis glandula ad angulos acutissi-
mos coire, aut saltem unumquemque ductum ex-
cretorium a communi loculo, seu glandularum
folliculo, qui ad sphaeroidem, vel ovalem figu-
ram accedit, supra venæ portæ ramusculum
plicari, atque inoculari. Rami autem cavæ,
utcumque alicubi ad angulos rectos cum portæ
ramis conveniant, ubi tamen in dorso præci-
pue,

morum se-
parationes
vitentur.

Jecur cine-
reum cum
folliculo
bilis sero
duntaxat,
tingente.

Hepar in-
venum
sphaericis,
ac diapha-
nis vesicis
constans.

Questio
perdiffici-
lis cui sci-
licet bilis
emergens a
sanguine
venæ por-
tæ, non per
venam ca-
vam fluat
in cor, sed
per secreto-
rios rubros
deriva-
tur.

Sententia
D. Bianchi
expendi-
tur, & re-
solvitur.

Radices
venæ cavæ
cum ramis
portæ non
se interse-
cant ad an-
gulos rec-
tos in he-
pate, neque
portæ ra-
musculi
cum biliariorum
ramis
principiis
rectis con-
currunt.

puc, seu gibba hepatis parte divaricantur, pro locorum valetate modo acutos, modo obtusos etiam angulis efformare coguntur; in quo sane diligentem, solertemque Anatomicum hærere minime decet, qui non artefactis ichonibus, sed naturæ exemplaribus duci debet.

Bilis non est crassior sanguine, nisi cum ab eo secreta fuerit.

Cur secreta crassior evadat.

Bilis subtilior sanguine tenuior, idque multis evincitur.

Quod bilis per intestina effluens in lactea vasa cum chylo non subeat, id evenit, quod tunc adventitia crassitudine pinguescit.

Quod vero spectat ad alterum, profecto imposuisse tibi videtur crassities bilis, jam a sanguine secretæ, qua adductus sis, ut crederes bilis particulas per cribrum elapsuras, aut primum elabentes mole, ac consistentia eodem sanguine crassiores existere; cum tamen ipsa crassities causa satis aperte doceat, non nisi postea quam separata fuerit a sanguine, bilem effici crassiorem: partes enim bilis sibi mutuo adhærere coguntur, cum subtilis lymphæ, quæ illas in vena porta solvebat, agitabatque, tam per insensilem transpirationem, quam per sensilem in rorifera vasa derivationem, ab iisdem recedit, ubi in ductus biliarios confluunt, atque aggregantur. Et quidem ipsemet expressæ bilis lapsus, & fuga monere debet subtiliori, ac tenuiori substantia præ sanguine, donari bilem, cum præsertim cernamus eandem, si quando naturalis ei motus in choledochum intercipiatur, per eas se vias insinuare, ad quas nullus in naturæ statu patet sanguini aditus, veluti intra adnatam oculorum tunicam; per glandulas salivales in os, & fauces, denique per renum tubulos in vesicam. Enimvero pessime cum animalium machinis egisset natura, si partes nonnullorum liquidorum ab universali liquido separandorum, majoris consistentiæ, quam sit universale liquidum, constituisset. Nam crassiori illorum mole necessario major canaliculorum diameter, qua in glandulas exciperentur, respondere debuisset; ac propterea ipsemet sanguis quibusdam liquidis consistentia tenuior per ampliora eorum secernicula in naturæ statu efflueret. Neque enim obstitissent recti, aut alius, cujuscunque positionis fingerentur, ductus, quin sanguis per illos excurreret: etenim arteriæ, & venæ capillares sexcentis modis, atque angulis a caudicibus, & ramis procedunt, & tamen per easdem sanguis tota sua mole perpetuo devolvitur.

Neque vero quidquam officit, quod bilis per choledochum eructata, perque intestina effluens in Lactea cum ipso chylo non ingrediatur: nam bilis tunc temporis non est simplex, atque impermixta, nec nativam suam consistentiam servat, sed intime permixta cum salibus, ac præsertim acidis, qua volatilibus aliorum succorum, qua fixis alimentorum, crassitie penitus adventitia pinguescit, quod plerunque in spiritibus similiter admixtis arte experimus, veluti tum in spiritu urinæ, & vini, tum vitrioli, & oleo tartari, qui, tametsi seorsim sua natura fluidissimi, confusi tamen, aut visci more hebescent, aut solidantur in tartarum. Nolim tamen præstare quid morbi vis in bile attenuanda, & propellenda moliri possit. Novi enim scriptores, qui bilem per galaxiam ad subclaviam ascendere in præternaturali statu autumaverint; nec abludit experientia, quæ sæpe mesenterium in cadaveribus flavescens nobis exhibuit.

Ut autem qua libertate de opinione tua ju-

dicare, ac definire philosophico more hætenus mihi licuit, eadem & ipse valeas de meo sensu in re adeo ancipiti, atque involuta decernere (ita enim, cum eruditionis, tum ingenuitatis experimentum præbueris) accipe de supremo secretionis actu vim, & rationem, quam meditatus sum, paucis expositam.

Cum motus fluidi universalis in glandularum anfractibus, & mæandris non parum remittat, atque languescat, & propterea singularium liquidorum homogenea corpuscula simul adglomerentur (quod in superioribus palam fecimus, & tu mirifice illustras) necesse est, ut, ubi desinunt vasa inferentia, & singulare liquidum secernendum est, duplex occurrat instrumentum, unum quidem, quo novus impulsus liquidis per glandulam languidius permeantibus accedat, ut tum sanguinis massa ulterius in venas, tum singularia fluida in diversoria urgeantur; alterum autem, quo secernenda, & jam adglomerata liquida in oscilla potius diversiorum, seu principia ductuum secretoriorum, quam in venarum orificia secedant. Utrumque sane instrumentum non dubito, quin tu facile assequaris, quippe qui glandularum intimas fabricas optime perspectas habeas, quas non unius, sed varii generis, pro ratione diversitatis separandorum liquidorum a natura factas fuisse, & cernimus, & admiramur. Etenim quod ad instaurationem motus, advertimus in glandulis modo internum reticulum, modo fibrosam, & muscularem membranam, modo muscolum adjunctum, aut adglutinatum, quibus perpetuo firmantur, ac roborantur, ut nemo in iis non agnoscat novi impulsus causam. Nam ejusmodi vel intertextæ, vel superpositæ musculares fibræ vi sua peristaltica, aut circumpulsi tubulos sanguinis intercurrentes alternatim comprimunt, qui languescunt in iis universalis liquidi motum a corde acceptum, roborant, atque restitunt; quo fit, ut & particularis a sanguine divortium, & ipsiusmet sanguinis ad præcordia recursus promoveatur.

Quod vero ad alterum attinet instrumentum nemo opinor mechanicis, chymicisque operibus leviter instructus aliunde, quam ex pororum filtri diversitate deducet. Non enim heterogeneum liquidum, vel in liquido præcipitatum crassamentum, varias in partes, citra aquæ, aut ignis vim separari poterit, quin pannus, charta, vel congruum ejusmodi secretorium corpus majori, vel minori pororum amplitudine donatum adhibeatur. Itaque in glandulis cum novo illo impulsu premitur massa liquidorum, ex universali, & singulari conflata, fit, ut corpuscula in ea vasorum oscula subeant, quæ sibi commensurata inveniunt; particulare quidem liquidum per ductus glandulares; sanguis vero per venas, quæ ductibus illis sunt ampliores.

Et sane in ostioliis, seu foraminulis cribrosis, in quæ particulare fluidum sese insinuat, non ego configurationem, quam in mollibus, alternaque pressione, atque extrusione commotis membranulis plane commentitiam existimo, sed commensurationem omnino attendendam esse certum habeo, eique postremum separationis actum esse tribuendum. Pro-

Auctoris sententia de his in hepate secretionem proponitur.

Duplex instrumentum ad secretionem in glandulis necessarium.

Utrumque in animalium corpore facta natura est. Prius quidem ad motum sanguinis continuandum, & roborandum. Posterius ad singulare liquidum excipendum.

Alterum secretioni destinatum dixeris meatibus, qui liquorum guttis accommodati sunt, instructum esse debet.

In ostioliis cribrosis glandularum non figura, sed mensuræ similitudinem, & convenientiam requirere debemus.

cul dubio sola commensuratio impedit, quominus rubra sanguinis moles in secretiora vasa irumpat, quemadmodum contingere experimur, cum morboſa vi, aut orificia ſponte laxantur, vel corroſione dilatantur, aut ſanguis ipſe auſto impetu, intruditur.

latiles ſimul omnes e corpore proſiliant, ſanguis impedit, cujus celerriſima rotatione cum reliquis partibus commixti, atque irretiti abripiuntur.

Vides igitur, mi Blanchi, quam late in li-
quidorum explicando curſu, & æconomia pateat doctrina commensurationis, ex qua, ſi epiſtolæ brevitatis ſinceret, plerisque naturæ operibus non modica lux adſpergeretur, præſertim in illuſtranda cauſa perennis neceſſitatis inſtaurandi corporis per alimenta, & potiones, quibus nec ſemel, nec tenuiter ſumptis, quotidie indigemus.

Sed jam ſatis multa, indicata potius, quam explicata, tuoque judicio perficienda protulimus. Reliquum eſt, ut, quod de aneurysmatis hiſtoria polliceris, quam primum exequaris: nec ſane vereor, ut omnibus illa partibus abſoluta ab te prodeat, quæ operi meo ſubſidium ſit præbitura, quemadmodum ex Clariffimo Fantono noſtro, meique amantiſſimo intelliges. Vale, & crebris ingenii, ac diligentiae tuæ ſcribis Rem medicam augere perge.

Romæ Kal. Januarii MDCCXI.

DISSERTATIO QUARTA

An *Acidum* ex Sanguine extrahi queat, & an inter
ejusdem Sanguinis principia ulla ſtatui
poſſit univerſalis proportio?

Ad Doctiſſimum ac Erudiſſimum virum.

D. RAYMUNDUM VIEUSSENIUM

*Medicinæ Doctorem, & in Monſpelienſi Academiam Profeſſorem longe Clariffimum: Archiattrorum Collegii Almæ
Urbis Nomine*

P E R S C R I P T A

Et jam adnexa Notis ad Metallothecam MICHAELIS MERCATI,
editam Romæ ex Typographia Jo: Ma: Salvioni.

Cl. Vieſſenii prudentia commendatur.

TIAMSI pro tua ſingulari ſapientia, nobis apprimè jam nota, abunde per Te ſapis, ſpectatiſſime Vir, neque externis eges animadverſionibus; tamen, cum plerunque aliena re-
ctius quam noſtra perſpiciamus, merito alios in conſilium adhibes de re, vel eo argumento ſummopere abſtruſa, quod nobiliſſimum Boylius eandem, ſi non intactam, certe imperfectam reliquit. Legimus, qua decuit ſedulitate, ſumma capita edendi operis tui, & gratulamur non Tibi ſolum, ſed univerſæ etiam literariæ Reipublicæ, quæ non

exiguum inde fruſtum eſt collectura. Dolemus interea ſeram ad Te reſponſionem noſtram transmitti, multoque magis, quod hæc unica tribus ad nos datis epiſtolis ſufficere debebeat. Sed huiusmodi tarditatem non modo non negligentiae noſtræ, ſed ne occupationibus quidem tribuendam volumus, quæ, eſſi magnæ ſint, tamen nullæ eſſe poſſunt tantæ, ut noſtra erga Te officia valeant retardare. Huiusce moræ cauſa fuit, partim quod tardius, quam par erat, a Tabellario Gallico (cum quo nullum nobis commercium eſſe ſolet) priores literæ tuæ redditæ fuerunt; partim etiam, quod ut ſententiam noſtram Tibi aperiremus, nonnulla experimenta Chymico-me-

Excusatur
tarditatem
tem licet
vatum.

chanica præmittenda erant, quæ, ut ipse judicare poteris, non modicum temporis infumperunt. Verum ad rem aggrediamur, monentes tamen in limine, nos ad Te tanquam ad Virum ingenuum ingenuos scribere: ita enim omni penitus assentatione semota, futurum arbitramur, ut neque Te consuluisse, neque nos suasse pœniteat.

Ex Cl.
Vuessenii,
epistola
duo pro-
blemata
eliciuntur.

I. An Sal
acidum
sanguini
infit, &
extrahi ab
illo possit.
II. Num
proportio
inter par-
tes sangui-
nis certis
sublegibus
contineri
possit.

I. Proble-
ma exami-
natur.

Sal aci-
dum in
sanguine
contineri,
Auctorita-
te, & ra-
tione de-
monstra-
tur.

Sal mari-
num, alia-
que acida
interdum
in sangui-
nem con-
fuiunt.

Sal mari-
num in sa-
norum
sanguine
existere &
perimento
comproba-
tur.

In primis vero, ne revocantibus nobis ad examen Chymicam sanguinis Analysim, & superstructas meditationes, quas ad nos perferendas studuisti, ullæ occurrant ambages, patiaris, rogamus, ut longam, ordinatamque tuorum experimentorum, ac petitionum seriem ad duo potissimum Problemata referamus, quæ totidem erunt nostræ hujus responsionis argumenta: Quæremus igitur prius, An præter Sal acre, & alkalinum cum volatile, tum fixum, humano, circulantiq; sanguini ullum Sal acidum; & an qui tua industria ab eodem cruore acidus spiritus elicitus fuit in eodem sanguine præextiterit. Posterius vero, Num proportio, quam partes sanguinis a natura inter se quantitatis, & ponderis habere necessum est, ulla arte ad certas regulas reduci possit? ea enim, quæ de bilis distillatione, diversaque cum acidis miscela Te expertum fuisse asseveras, accuratum quidem sæculi genium sapiunt, omniumque proinde Medicorum calculum promeritura censemus.

Quantum vero ad prioris attinet Problematis solutionem, Tecum fatemur, errare eos qui putant, Sal acidum a sanguine separari non posse: qui enim hoc negant, supponunt acidum sanguini non inesse: esse autem, vel ipse docuit Hippocrates lib. de Vet. med., & quod omni plus valet auctoritate, multæ rationes, atque obvia plurima experimenta apertissime convincunt: etenim Sal marinum, aliaque multigena salia acida passim cum cibis, potibus & aere intra corpus ingerimus, quæ, quanquam in statu naturali majori ex parte volatilizentur per alkalina, sæpe tamen fit, ut in morbis ad nativum fixationis statum restituta, secernantur a sanguine, & extra corpus deriventur sub forma sudoris, salivæ, urinæ, saniei, puris, aut aliorum ichorum, quæ, iudice sensu, externe acida deprehenduntur.

Neque autem ullus dubitationi locus esse videtur, quin Sal marinum, quod inter acida numeratur, sanorum quoque sanguini inexistat; si enim portio aliqua cruoris, statim atque e vena profiliit, supra tæci laminam excepta, sponte exiccanda relinquatur, curiosum exhibet spectaculum cernenti illam per Microscopium; duplex enim Salis species occurrit, una quidem figuræ Salis communis, altera vero Salis volatilis. Quinimo sanguis tepesfacto in furno ad siccitatem redactus, ignique admotus, flammam concipit cum strepitu, crepituque marini Salis, ut notat Clarissimus (a) Boyleus, qui rursus ad tit. 22. suæ Historiæ humani sanguinis pressius scribit, se valida calcinatione tres, aut quatuor drachmas Salis fixi a sanguine extraxisse, quod quidem

instar marini Salis comperit, ut expectabat. Jure igitur, cum evidenter Sal acidum in sanguine contineri manifestum sit, concludi merito potest, idem Sal acidum, obstetricante Chymia, ab eodem extrahi posse. Immo vero, cum nullus sit adeo hospes in Chymia, qui foetidum oleum a sanguine excludat; nullus pariter acidi præsentiam in sanguine poterit inficiari; cum naturalem olei compositionem sulphureum acidum necessario ingrediatur.

Dubium duntaxat, quod hac in re superesse posset, illud esse videtur: An Sal acidum, quod a Te in prima epistola particulari Analysim ex fixo sanguinis Sale secerni asseveratur, & spiritus irritans; qui ipso spiritu aceti acidior statuitur, omni ex parte ab ipso sanguine proliciatur; an vero aliis etiam incurrentibus, vel admixtis in præparatione corporibus debeat aliquid suæ aciditatis. Te non fugiunt, doctissime Vir, quatuor illæ regulæ, quas subtilissimus Cartesius (b) proponit iis, qui humanis in scientiis errores vitare cupiunt, quarum prima, & postrema ad id collineant, ut nihil unquam certe verum esse admittamus, nisi quod certe, & evidenter verum esse comperimus; & ut singulas occurrentium difficultatum partes ita enumeremus, ut ad omnia circumspiciendo, nihil penitus omittamus: hac enim methodo omnem præcipationem, aut anticipationem in judicando, ut idem Auctor inculcat, diligentissime vitabimus. Hæc sane monuisse superfluum putarem, nisi viam sternerent ad roborandas difficultates, quas sumus exposituri.

Quanquam nonnulli Chymici circa quadam suos in præceptores fide constantissime tueantur, ignem adaustum in corpora distillanda, illorum texturis haud irretiri; experientissimus tamen Boyleus (c) non solum in Chymist. Sceptico, sed strictius par. 4. memoratæ Hist. Sang., agens de Chymica sanguinis Analysim, aperte fatetur, sibi non constare, num frequentibus distillationibus particulæ quædam ignis possint identidem associari particulis distillati liquoris. Et cum nemo sit, qui ignoret, ignem refertum esse acido-sulphureis particulis, nemo pariter ab omni suspitione admixtionis acidi cum sanguine liberare se poterit; nimirum ex Cartesii monitu, certe verum affirmare nequibit, spiritum acidum; qui a sanguine calcinato mediante igne reveberii elevatur, aliquam saltem suorum constituentium partem ignis miscelæ nullo pacto debere. Neque vero hujusmodi objectum diluitur per tentatum a Te experimentum calcinandi sanguinem ad nudos Solis radios; ii enim, ut probe nosti, & ignis sunt, & ignem accendunt.

Quid, quod cineres calcinatorum corporum libero aeri expositi, multum acidorum Salium ab ambienta atmosphæra possunt mutuari? Licet autem argumenta hæc facile quis eludat, quod nonnullam quidem acidi portionem ab igne corporibus distillatis, & ab aere capitibus mortuis accedere solum probent, non autem

Sal mari-
no simile
ex sangui-
ne extra-
ctum.

Oleum fa-
ridum Sal
acidum
sanguinis
arguit.

An Sal a-
cidum a
Vuessenio
extractum
sanguini
sit tri-
buendum.

Cartesii
regulæ ad
res explo-
re cogno-
scendas.

An parti-
culæ igne
a corpori-
bus distil-
latis detri-
neantur,
ambigit
Boyleus.

Incertum
an acidum
e sanguine
extractum
sanguini
sit tribuen-
dum.

Corpora
calcinata
acido aeris
imbuun-
tur.
Acidum ex
sangui-
ne distil-
latum

[a] Hist. S. H. par. 2. exper. 4. pag. 16. & 18. [b] In Dissert. de Meth. [c] Tit. 2. p. 36.

probabili-
ter admix-
to bolo tri-
bui posse.

tem tanta spiritus acidi copiam, quæ ex san-
guine distillato prodit, dictis corporibus ex-
traneis, tribuendam omnino esse evincunt: a-
lia tamen eaque major ratio nos urget, qua de
externi Salis acidi vi, uti a Te spiritus acidi
ex cruore eliciuntur, præclare admonemur.
Nullus est chymicorum, qui neget; quinimo
Tu quoque, Clarissime Vir, in icheda, e præ-
lo ad nos missa, publice profiteris, terras bola-
res acidulo spiritu gaudere; quo fit, ut si eæ-
dem seorsim a quovis alio corpore per retortam
forti igne adigantur, liquorem acidum de se
emittant. Quis igitur attente animadvertens
modum, quo Tu a fixo sanguinis Sale spiritum,
aceti spiritu acidiorum, separas; maximo sta-
tim jure non suspicetur, acidissimum hunc spi-
ritum non solius sanguinei salis fixi, sed du-
plæ majoris boli partis, quam in distillatione
admisces, prolem habendum esse? Atque ea
quidem firmiori ratione, quod Chymici so-
lent ex marino, exempli causa, Sale tum co-
piosiorum spiritum acidum elicere, cum majore
boli molem eidem admiscunt. Adeo ve-
ra sunt, & boli miscelam ad spiritus acidi pro-
ductionem, ac multiplicationem plurimum con-
ferre; & neminem certe affirmare posse id,
quod a mixtura fixi sanguinis Salis, ac boli
Chymicis ex organis profluit, universum ab
alterutro tantummodo corpore prodisse.

Sed inquires, Vir Humanissime, si vos fir-
mum, ratumque habetis, humano sanguini
marinum præ cæteris Sal naturaliter inesse, mo-
dum saltem ostendite, quo citra extranei corpo-
ris additamentum, acidus spiritus ab eodem
possit elevari. Profecto, ne Tecum tenaciores
nostrorum videamur experimentorum, quam
Viris congruat ingenuis, atque ad libertatem na-
tis; fatemur nos animo revolventes, bolum
distillandis acidis Salibus eam ob causam admi-
sceri, ne igne fundantur, fusique spirituum
ascensum præpediant; statim cogitasse, num
boli locum in extrahendo acido sanguinis spi-
ritu, ipsamet damnata, ut ajunt, sanguinis
terra, salium particulas utcumque disgregans,
satis tenere posset. Qua de re diligentissimus
ex nostris Chymiater Franciscus Girotus sum-
psit fæces illas subobscuras, ac lucidas, quæ
post distillationem omnium partium volatili-
um cruoris in retortæ fundo inveniuntur,
quæque marino præsertim Sale sunt gravidæ,
easque in vitream, humilioremque retortulam
sola transfudit: ita enim, reliquis ex arte con-
cinnatis, spe nostra minime fuimus frustrati.
Nimirum igne reverberii fumus ascendit, qui
resolutus est intra recipientis fundum in gut-
tulas liquoris moderate acidi; cum aliis aci-
dis nullo modo, at cum alkalicis evidenter
luctantis; in dua certe operatione dubitari non
potest, quin acidum, quod a prædicto effluit
capite mortuo, majori parte sit ipsius sangui-
nis incola, cum nullum corpus advena præter
ignem eidem admixtum fuerit.

Neque idcirco in controversiam vocamus;
acidissimum illum, tua industria elicatum spi-
ritum, ut superius obiter innuimus, aliqua sal-

Lancisii Oper. Tom. II.

tem ex parte ab ipso sanguinis Sale profectum
fuisse: etenim tecum sentimus, Sal fixum hu-
mani sanguinis non unius simplicis naturæ, sed
mixtum ex acido, & alkali. Et quoniam ea est
fixi Salis alkalici textura, ut igne reverberii
strictissime implicetur, adhæreat, atque, ut
Chymicorum verbo loquar, vitrificetur potius,
quam atomum de se elevari sustineat, ut
monet etiam Hoffmannus (a); exinde facile
difficultas illa expeditur, in quam minus in
Chymia periti incurrere solent, cum in distil-
latione fixi sanguinis Salis versantur; scilicet
unde fiat, ut ex cinere humani cruoris ad sen-
sum alkalico, acidus tamen spiritus sublimetur.
Partes siquidem Salis alkalici fixantur magis,
& pene vitrificantur in retortæ fundo, dum aci-
di Salis particulæ elevantur.

Sed quid immoramur in re, de qua longius
tecum agere, idem profecto esset, ac Sus, ut
ajunt, Minervam; & Ululas Athenas? Al-
terum jam nos problema sollicitat, cujus porro
solutionem quanquam ingenium tuum, rebus
arduis, atque immortalitati natum, miris mo-
dis, summo labore, ingentibus studiis, ac re-
petitis experimentis, tentare aggressum fue-
rit; nihilominus tamen, num omnis in eo su-
perata sit, aut superari possit ambiguitas, ma-
ximopere dubitamus: etenim, tametsi pro-
portio partes inter constituentes, ac integram
massam sanguinis revera inveniatur in singulis
hominibus individua operatione; attamen u-
nam, universalem, certamque istius propor-
tionis normam, quæ cunctis congruat singula-
ribus sanguinibus inveniri, rationibus quidem
ingeniosis ac specie probabilibus potius, quam
veris certisque argumentis comprobari posse
arbitramur. Nullam enim rationem iniri pos-
se, qua hujusmodi proportio comperiatur,
tum multis aliis rationibus evincitur, tum
præcipue mechanicis principiis facillime de-
monstratur.

Primo quidem apud omnes Mechanicos, &
Arithmeticos indubitatum est Axioma, veram
proportionem ponderis partium ad totum, seu e
converso aggregati ad aggregantia haberi non
posse, quin certo nobis constet pondus to-
tius, & partium, seu pondus aggregati, &
aggregantium. Sed hic, deposita quavis men-
tis nostræ præoccupatione, neminem certe
putamus futurum, qui non cognoscat, & fa-
teatur difficultatem evidentiæ istorum ponde-
rum. Etenim, quantum spectat ad universum
sanguinem, quis est, qui non videat, certam,
ac determinatam ejusdem mensuram, unam
eandemque in omnibus haud inveniri, cum vel
in singularibus, qui fere quotidie ob varias
causas permutantur, ægre satis inveniatur?
Quo fit, ut Scriptorum aliqui libras cruoris
18., alii 20., multi 22., non pauci plures,
aut pauciores admittant in homine.

Sed quanvis natura idem cunctis hominibus
sanguinis pondus dimensa esset; quo tamen
modo, aut artificio, penitus ipsum haurire,
& ad trutinam revocare possemus? Ete-
nim adeo tortuosi sunt viscerum anfractus,
tam

Sal fixum
humani
sanguinis
salsum es-
se.

Cui distil-
lari san-
guinis ci-
neres aci-
dum solum
præbeant.

Alterum
problema
penditur.

Proportio-
nem rationem
sanguinis
nem, &
ejus partes
generaliter
definiri
non posse.

Demon-
stratur ex
mechanico
axiomate.

Pariter es-
se sangui-
nis quantita-
tem in ho-
minibus.

Nulla ra-
tione om-
nem san-
guinem ex
animali-
bus extrahere
posse.

gam perplexi venarum meatus, tam multi, exiles, cæci, atque impliciti, venæ portæ ramī, quibus a cava, toto hepatis aggere interposito, sejungitur, ut nullus adeo opportunus, vulnere locus excogitari possit, ex quo totus omnino sanguis effluat: Quamobrem vel in jugulatis animalibus, ac pedibus suspensis, magna cruoris vis in abdomine potissimum, residua latitare passim observatur.

Proportio determinata partis sanguinis erga sua principia, non arguit eandem proportionem in universo sanguine.

Specifica gravitas generaliter determinari non potest.

Sanguinis gravitas vel in eodem homine varia pro variis circumstantiis deprehenditur.

Pondus partium sanæ componentium certo statui non posse.

Corporum ex humano sanguine extractorum, pondus, ejusdem sanguinis ponderi minime exæquari ex Boyleo. Idem Aulovis exper-

Quod si dicas sat esse ad partium erga totum proportionem cognoscendam, perspectum habere peculiare pondus unius molis toti similis, principiorumque dissimilium dictam molem toti similem constituentium; scilicet in casu nostro æque bene assequi nos posse normam proportionis, quæ sanguinem inter, & sua principia intercedit, si exacte sciverimus verum pondus alicujus saltem molis sanguinis, simulque noverimus particularia pondera dissimilium principiorum, eandem molem aggregantium: etenim (quidquid sit de validitate istius hypothesis in fluidis, certam semper gravitatem specificam non habentibus) maxima difficultas versatur in determinando vero pondere unius molis sanguinis, toti similis, & in detegenda eadem in singulis proportionem principiorum dissimilium, sed aggregantium supradictam molem sanguinis. Et quidem cum specifica gravitas humani sanguinis difficilior, quam quis sibi fingit, stabiliri possit, ut ad rem nostram post Sanctorium scribit Boyleus (a); ea enim variat eodem in homine diverso anni, immo diei tempore, cum majori, minorive ab assumptis alimentis vel potibus intervallo, extractus fuerit. An non etiam arteriosus a venoso, & venosus cavæ a venoso portæ multo specificæ gravitatis discrimine inter se distant? Non igitur certum nobis erit, vel esse poterit, pondus totius sanguinis in omnibus, aut in singulis hominibus, vel specifica gravitas particularis molis ejusdem fluidi.

Deinde vero multo adhuc minus haberi potest determinatum pondus singularum particularum aggregantium, vel universum sanguinem, vel peculiarem ejusdem molem; quia fieri nequit, quin hujusmodi partes, seu Chymica principia, additione novorum corporum, igne nimirum, bolo, aut aere, vel deductione nativarum particularum, insensibiliter avolantium, pristinam gravitatem, ac proinde veram inter se proportionem admodum varient: ex quo factum legimus; ut cum præcitatus diligentissimus Boyleus (b) studuisset accuratæ habendæ humani sanguinis distillationi, attamen, postquam singillatim extracta illinc corpora ad stateram revocasset, evidentem in iisdem multarum drachmarum defectum observaverit. Atque idcirco paradoxum jure vocat, quod Chymici nobis imponere satagunt, in distillationibus accurate factis, separata corpora ad totius pondus exactissime recurrere. Neque vero, dum hæc asserimus, Boylei, aliorumque magnorum Scriptorum fidei

dumtaxat innititur; namque tentata per nos etiam sedula, quantum fieri potuit, spagyrica humani cruoris analysi, separatæ partes pondus denique toti æquale minime reddiderunt. In uncis enim septem, & drachmis septem sanguinis post distillationem plus semuncia desideratum est. Id quod procul dubio tuis etiam in experimentis contigisse suspicamur. Cum igitur neque totius, neque partium sanguinis verum pondus nobis liquido constare possit; nulla pariter vera proportio, quæ inter corpora componentia, & totum intercedat, cum spe aliqua nobis quærenda superest.

Ad hanc omnino difficilem, ac plane impossibilem scientiam ex parte Artis, certum pondus totius, & partium sanguinis invenendi, accedit etiam illa difficultas, quæ oritur ex parte naturæ ipsius sanguinis, qui cum non sit ejusdem indolis in singulis, frustra ab uno proportionem petimus, quæ omnibus hominibus congruat, & commensuretur. Differt enim natura a natura, ut aiebat Hippocrates; nempe juxta diversa alimenta, ætates, regiones, anni tempestates, sexus, animi pathemata, corporis exercitationes, ac potissimum viscerum structuras, ac fermentorum vires, diversa oriuntur in hominibus temperamenta, quæ varium, longeque diversum in uno, quam in altero sanguinis componentium excessum, aut defectum (quod idem est, ac proportionem dixisse) & significant, & supponunt: exinde fit, ut hominum tum mores, tum morbi tanto intervallo inter se non modo distent, sed etiam commutentur. Neque vero multis opus est argumentis ad probandam facilem variationem componentium massam sanguinis in uno, quam in altero individuo; cum, Te asserente, vel unicum granum cum quadrante Salis volatilis humani sanguinis integram libram aquæ stillatitiæ perturbare, & novam in eadem proportionem unius ad undecim mille quingenta vigintiquinque inducere apta fuerit. Hæc sane multorum inter sanguines discrimina, quæ nemo sensibus utens inficiari potest, abunde confirmantur ex vino, & lacte, quæ cum sint fluida heterogenea, & sanguini admodum analoga, a diversitate regionum, soli, anni temporum, atque suarum ætatum in propriis componentibus eo usque alterantur, ut nullam certe veram proportionis regulam, quæ singulis competat, possint admittere.

Postremo, Vir Ornatissime, enixe petimus, ut, relictis generalibus hypothesebus, sedulo perpendas expositam a Te proportionem unius Salis fixi ad libras 50. sanguinis, ex quibus Sal extractum fuit, (mittimus enim hic tot libras cruoris non unius, sed plurimorum hominum, forte etiam agrotantium e venis fluxisse, quod multum alterare potest normam proportionis naturalis) eamque rationem compares cum illa scrupulorum quinque ejusdem Salis fixi ad solam libram unam sanguinis a laudatissimo Boyleo (a) diligenter exposita; compares

vim etiam demonstratur.

Sanguinis naturam diversam esse pro diversis circumstantiis.

Proportionem partium erga sanguinem minimis de causis turbari ex ipsius Vieussentii experimento demonstratur.

Idem exemplo vini, & lactis evincitur.

Proportio Salis fixi cum sanguine a diversis diversis deprehenditur.

(a) Hist. human. sang. pag. 11. (b) Loc. sup. cit. append. pag. 72. (c) In append. ad Hist. humani sanguinis pag. 73.

*Proportio
a nobis
observata
ab aliis
differt.*

*Quæ sit
hujus dif-
ferentia
causa.*

peries enim (mirum dictu!) solum proportionem istas non esse similes, sed ita inter se differre, ut proportio Boyliana Salis fixi ad sanguinem superet decies circiter proportionem Salis fixi ad sanguinem per Te enunciata. Huc accedit, quod Romæ proportionem ab utroque vestrum longe diversam invenimus. An vero hujusce discriminis causa referenda sit in diversas sanguinum indoles, an etiam in varias præparandi formas, ac vias, quibus Londini, Monspelii ac in Urbe itum est, aliorum esto judicium; satis enim nobis erit, hoc non minuere argumenti vim, quæ utrinque validissime urget; vel enim in varia sanguinum temperamenta, vel una etiam in diversa artificia refundantur discrimina, perpetuo ipsa insuperabilis varietas infidam reddit quæsitam a nobis proportionem. Proh quantum abstrusa, ac recondita sunt naturæ mysteria, quorum nonnulla fateri se ignorare humanæ partem sapientiæ existimamus!

Cæterum hortamur, ut quæ circa humanum sanguinem strenue moliris experimenta, non quidem ad inveniendam præfatam, quam inve-

nire prohibemur, componentium proportionem; sed pari animi tui magnitudine, & feliciori forsitan exitu ad exornandam Chymiam, & ad perficiendam praxim medicam, quo universæ Medicorum lineæ collimare debent, studiosissime dirigas.

Interim quæ nobis Clarissimorum Virorum testimonia transmisisti, tuæ potius virtuti, quam tuæ innocentia gratulantes accepimus, neque enim aliena veritatis face tua indiget sapientia, quæ Tibi æque fulget, ac aliis. Miramur tamen Clarissimum D. N. N., ingeniosis adinventis alioquin prædivitem, tuis invidisse thesauris, & dum Te Lege plagaria damnare studet, ipsum in pœnam Talionis incidisse. Singulares in spiritu sanguinis acri proprietates a Te observatas placeat nobis impartiri, ut miræ tuæ fecunditatis apud nos cultus major adhuc super maximum adolescat. Vale Nestoreos annos, Vir Doctissime, & nos, ut facis, ama.

Ex Aula Magna Romani Archilycei Kal. Februarii MDCXCIX.

DISSERTATIO QUINTA

DE

TRIPLICI INTESTINORUM POLYPO,

Quorum longiorem nonnulli hæcenus unicum Vermem esse crediderunt, olim adnexa

Operi Clar. Viri ANTONII VALLISNERII

De Vermium Generatione in humano corpore.

Patavii edito anno 1710.

*Clarissimo Viro D. D. Antonio Pacchione
Jo: Maria Lancisus S. P.*

*Vallisnerius au-
toris obser-
vationes de la-
to verme
postula-
vit, ut
suis adji-
ceret.*

TSI familiares quasdam dissertationes ex obscuro privatoque loco in publicam lucem traducere hucusque fugerim ac plane reformidarim: tamen non possum non confiteri cumulari me maximo gaudio, quod nunc

a me postules observatum ne scriptumque aliquid penes me sit de Longissimo, latoque intestinorum, ut putant, verme; cum Vir doctissimus, atque eruditissimus Vallisnerius ad observationes suas, cedro dignas velit attexere. Hoc equidem facere, rebus meis, præcipue cursim exaratis, valde diffidens, omnino negarem, nisi gloriosum mihi futurum censerem, quod honestum fuit Agamemnoni Regum Regi, ut ex Homero scripsit Cicero, habere aliquem in consiliis capiundis Nestorem. Ea idcirco lege epi-

stolarem hanc de intestinorum polypis dissertationem tibi mitto, ut duos, nimirum te, ac D. Vallisnerium Nestores habeam, quorum spectatissimæ fidei, acutæque ingeniorum aciei mearum mendas paginarum, tum videndas, tum vestra potissimum utriusque litura corrigendas, ut Amicorum est, libentissime trado. Fac tu primum, ne spe bona me depellas, & dum aliorum valetudinem conservas, te ipsum quoque, mi Pacchione, custodias Vale.

Ex Museo in Ædibus Vatican. Non. Decem. MDCCII.

Illustrissimo, atque Eruditissimo Viro, Concivi suo plurimum æstimando D. Antonio Vallisnerio in Patavino Archilyceo pub. med. pract. Profefsori, Antonius Pacchionus F.

TAndem aliquando illustrissimi, ac Præclarissimi Lancisii de Lumbrico Lato disserta-
tionem

*An Floris
opus de
aneurif-
matibus,
& motu
cordis.*

*Lancifia-
na differ-
tationis
eclonium.*

*Malpighius,
& Grevvius
Anglus
eodem
tempore
de plantis
scripse-
runt.*

tionem ad te mitto, nempe ut hæc observatio-
nes accuratissimis tuis, quas de hoc eodem in
publicum es editurus, adnectas. Eas profecto
tibi citius reddidiffem, nisi Labor improbus,
quo tantus Vir repetitis in experimentis, pro
tam utili, ac necessario de cordis motu, atque
de internis Aneurysmatibus opere absolvendo
sedulus utitur, mihi, ne illas efflagitarem, ju-
stam iniecisset moram, quam demum rupi, ut
Tibi, & universæ Reipublicæ Medicæ inservi-
rem. Fateor, vix mihi petenti sua, qua solet,
maxima humanitate easdem tradidisse, eoque
officiosius cum ad te qui in iis singillatim, &
nervose laborasti, transferendas novisset, spe-
rans videlicet illam se tecum veritatem de-
texisse, quæ cum una sit, lateatque in pro-
fundo, nonnisi a recte inquirentibus (quos in-
ter tu optimus) invenitur. Et quamquam Vir
egregius arcana naturæ scrutando adeo præcel-
lat, ramen quam tenuem sibi; (sapientum mo-
re) quam vero magnam nobis fidem adhibeat,
familiari ejusdem epistola satis intelligere potui-
sti. Vides igitur, ne suo huic Labori assentemur
in pronuncianda aperte de eodem sententia no-
stra quantopere nos poscat. Quantum enim in
rebus physicis examinandis didici, dissertatio-
nem istam tum experimento, tum in rationum
pondere undique veritate refertam comperi, cu-
riosius certe, doctisque procul dubio satisfactura-
ram. Sanc tu experimentis diu assuetus antiqua-
ra non tantum de longissimo Lato Lumbrico
commenta delebis, inexpertosque erudies cre-
dulos, verum melius quam ipse ego, acré tuum
de novo hoc intestinalium polyporum argumen-
to judicium ferre poteris, & num, ut arbitror,
prælo digne mandari possit. Si rei momentum
ambo attigeritis veritatem de subiecto uno, tem-
pore eodem, & modo repertam videbit orbis a
Viris etiam locorum distantia sejunctis, & quod
præ cæteris interest, in inquirendo maxime pe-
ritis, quod nostro præsertim ævo in Clarissimis
Malpighio Italo, & Grevvio Anglo de planta-
rum anatome similia, pariterque vera scribenti-
bus, fuimus admirati. Interim ne ingentem ex-
pectationem meam videndi utramque, tuam
nempe, & illustrissimi Lancisii disceptationem
fallas, vehementer te rogo. Vale.

Romæ Idibus Februarii MDCCVIII.

Illustrissimo, atq; Eruditiss. Viro Archiatro Pontificio
Jo: Ma: Lancisio
Jo: Dominicus Bianciardus S. P.

DOCTISSIMÆ non minus, quam humanissimæ
responsiones tuæ ad meam de ovulis, ac
vermibus in pane repertis, epistolam, te
minime afficiendum tædio promittunt, Vir Il-
lustrissime, si nova ejusdem indolis pignora tibi
nunc exhibere confido.

*Femina
Tusculana
casus,
que latif-
simo ver-
me ejecto,
dolore,
tussi, &
febre le-
vata est.*

Fæmina recenter nupta habitus gracilis, nul-
lo præ paupertate in victus ratione servato ordi-
ne, febris corripiebatur cum crusta alba, ac tenaci
per totam faucium concamerationem. Febris
accessit dolor lateris, ad ventriculi situm descen-
dens, spirandi difficultas, tussis molesta; deni-
que spurcum cruentum. Ad istius curationem vo-

catus, signorum syndrome statim considerata,
non dubitavi quin cum morbus pleuritis videre-
tur, antipleuritica postularer. Verum pessimo
consilio id peractum est. Subinde namque mul-
lier adeo lædebatur, ut fere nullam propriæ sa-
lutis spem nobis promitteret. At vero iis ita
stantibus, acidus halitus, ab ægræ ore fluens, me
de vermium existentia commonefecit. Exhibitis
itaque syr. florum persic. aliisque vermifugis, ea-
dem per alvum excrevit (quod ipse alias nun-
quam vidi) corpus album, longissimum, compres-
sum, crebrisque quasi internodiis discriminatum,
una cum quibusdam Lumbricis de natura tere-
tum. Atque post hujusmodi evacuationem dolor,
tussis, ac febris illico sedata sunt.

Descripti jam longissimi corporis) quod præ-
cipuum, & dolosissimum morbi auctorem fuisse
evincit, ni fallor, symptomatum post illius ex-
cretionem evanescencia) portionem quandam,
quam solam præ assidentium incuria, integram
habere potui, Tibi mitto considerandam, Vir
illustrissime, sperans fore ut novum inde philo-
sophandi argumentum accipias, mihi que per
optum rescribas, num idem corpus, ut ipse pu-
to, unicus, longissimusque vermis de cucurbi-
tinorum genere dicendus sit. Quod si vero ali-
ter judicaveris, ea, qua soles, benignitate,
candori juncta, sententiam tuam ad meam
eruditionem edisere. Vale.

Datum Tusculi XX. Julii MDCCIV.

Viro studiosissimo D.D. Jo: Dominico Bianciardi
Jo: M. Lancisius S. P.

CUM accipiam te esse sollicitum, quid ipse ju-
dicem de corporibus illis, quæ per seces-
sum descripta a Te Mulier excrevit, ea tibi di-
cenda putavi, quæ mihi repetita observatio, ad-
stipulante ratione, suggerit. Porro, ut ipse
certum, firmumque incitæ argumentum præ-
berem, si detrusos teretes lumbricos negarem
fuisse vermes; ita sane levitatis essem insimulan-
dus, si cito crederem corpus illud longissimum,
quod interdum per alvum dejicitur, unicum
vermem componere, atque coagmentare. Di-
scrucior hercle animi considerans fragmentum
dumtaxat ad nos transmissum, abruptum fuisse
ex eo multo longiori, quod a Tusculana fe-
mina per sedem rejectum fuit: fieri enim potest,
ut ipse meo in opere frustratus tibi nunc videar,
si affirmavero, me illud solis filamentosis fibris,
nullis vero vitæ organis intius forisque compa-
ginatum, (ut re ipsa contigit) invenisse; & mæ-
rens profecto adhuc dolerem, nisi experimenta
succurrerent per me alias facta, in similibus cor-
poribus longioribus, quæ tu semel animadver-
tisti; hæc siquidem integra, ac recens emissa
cum aliquando lustraverim, deprehendi ex con-
crescibili succo majori ex parte apud intestina
(quemadmodum polypi in corde, atque arte-
riis) conglutinari. Illud utique inficiari non
possum mucosis hisce, ac filamentosis partibus
non raro cucurbitinos vermes (ut olim obser-
vavit etiam Hieronymus Gabucinus) admisceri.
Sed a recta ratione deflectit quisquis arbitratur
longissimam hanc ræniam (qua voce Plinius,
Marcellus, ac Platerus in isto casu apposite u-
tuntur)

*Ejectum a
femina
Tusculana
corpus,
non verus
vermis
fuit, quod
nullis vi-
tæ organis
constaret.*

*Ejusmodi
corpora ex
crasso
succo in
intestinis
concre-
sunt.*

tuntur) unicum vermem compaginare, qui scilicet intra duodenum, vel jejunum locato capite, perque cætera intestina producto corpore, caudam denique in fine coli aut principio recti detineat.

Hippocrates aliique ejusmodi vermium memine- runt.

Neque sane me ab oculari experimento abalienare valet vel ipse magnus Hip. (a), qui meminuit lati cujusdam vermis, longitudinis trium cubitorum, in puerorum intestinis adolescentis; vel doctissimus Sennertus (b) qui plurimas collegit historias longissimorum per alvum dejectorum vermium, quorum externam faciem apposita etiam icone describit, vel tandem Amatus, Rondeletius, Forestus, aut Tulpus qui horum capita vermium variis figuris insignita se observasse memoriæ tradiderunt; ubi enim non solis rerum corporibus fides est adhibenda, sed eas medullitus introspicere oportet, cum easdem aliter constitutas, quam olim a multis judicatum fuerit, detegimus, sapientis erit mutare consilium, quod sepe idem ingenuus mutavit Hip. qui se aliquando deceptum fuisse, candide fateri non erubuit.

Duobus argumentis conficitur longissimam hanc tæniam animatum corpus non esse.

Duo autem præcipua sunt argumenta, quæ nos movent, ut inficiemur, corpora hæc solidiuscula, quadraginta, vel quinquaginta palmos longa, unius insecti conflare naturam. Nam illud prætermittimus, quod viris certe ingenuis negotium facesseret; scilicet si tænia hæc unicum longissimum vermem constitueret; proculdubio sua cum proboscide tenuium intestinorum tunicas vehementius, quam quivis alius vermis pungere, erodere, ac terebrare deberet. Contrarium vero accidit, ut sæpe illam tæniam absque ullo incommodo ac dolore cum intra corpus retineri, tum ab eodem excerni ac deturbari animadverterim.

Primum. Quia nec tubulos, nec viscera, nec spinam habet, ut cæteri vermes.

Primo enim si descriptum corpus constitueret unicum vermem, proculdubio tubulos haberet ac viscera per longum distributa, & præ omnibus longissimam spinam, a capite ad caudam exporrectam; quæ omnia immutabili, æternaque lege sibi semper similis natura tam bonbyci, quam reliquis insectis generosa largitur. Quis autem vidit unquam hujusmodi viscera, & adeo longe productam spinam in expositis corporibus, quorum internum statum ipse & solus, & cum Amicis ad cultri examen frustra revocavi, nudos dumtaxat vermes cucurbitinos sæpe intermixtos offendens?

Neque tamen hætenus vacavit, ut inquirere potuerimus in minutam structuram cucurbitinorum vermium, plerumque in teniis istis magno numero hospitantur. Veniet forte sedulus, doctusque naturæ ruspator, qui (præter ea, quæ celeberrimus Malpigh. (c) post sua fata nobis reliquit) hanc zootomiæ partem viriliter tractare adnitetur.

Alterum: quod cætera in se. Ha extra animam.

Alterum deinde argumentum deducitur ex analogia illorum insectorum, quæ extra animalium corpora passim nascuntur, quorum nulum, quantum sciam, invenitur, quod sex,

octo, aut decem palmorum longitudinem excedat. Quæro nunc a te studiosissime Vir, qui fieri potest, ut vermes intra animalium corpora (quæ quantula pars sunt orbis?) quaduplo, aut quintuplo longiores nascantur? Cum enim fluidum animale ex cerebro, & spinali medulla in singulas musculares membranas, ac fibras usque in caudam pro motu, ac sensu imperiendis etiam in insectorum corporibus pellendum sit; certe in tam molli, & ossibus destituta machina, qualis est vermis, neque inesse, neque forte mente concipi potest vis ac potentia, quæ satis sit ad trudendum hujusmodi liquidum, & superanda tam multa quæ occurrunt impedimenta ad usque metam 40. aut 50. palmorum.

lium corpus nascens de cætera palmarum longitudinem non excedant.

An vero talis esse possit cucurbitinorum vermium nexus ac veluti colligatio, quæ oblongum non re, sed specie fictum animal præ se ferat, ut mihi hujus exemplum corporis hucusque videre non licuit, ita animus ad negandum nil plane momenti habet; quin contra pronus est cum Benivenio, ac Platero ad credendum dari posse latos vermes, qui inter se ita jungantur, ac mordicus cohæreant, ut minus videntibus unicum longum vermem constitutere videantur: præsertim cum Doctissimus Andreas Cæsalpinus quest. med. lib. 2. quæst. 22. duo tantum vermium genera in humanis intestinis reperiri demonstrat; scilicet latos, ac rotundos: Latum enim vermem instringuli in multam longitudinem extensum coagmentari asserit ex cucurbitinis vermibus, glutinante (d) mucosa quadam substantia. Ascarides vero a rotundis non differre nisi ætate: nam ob velocem cum sæcibus exitum non perveniunt ad justum incrementum.

Fortasse ex cucurbitinis vermibus aversissime junctis in speciem unius insecti forma compingitur.

Quod si tu objicias, in fragmentis horum corporum motum aliquem aliquando fuisse observatum; non idcirco unius vermis vitam deducendam esse reponam: istiusmodi enim commotio, mea quidem sententia, vel minimis intermixtis adhuc viventibus insectis peristaltice agitatæ accepta referenda est, vel debetur cuidam undosa trepidationi, quam subit molle, atque oblongum corpus, cum repente supra planum aliquod projicitur, priusquam omnes illius partes gravitatis centrum inveniant, atque immobiles teneant; quæ sane trepidatio minus peritis intestinæ motionis speciem facile potest imponere.

Diluitur argumentum ex motu latissimi vermis repositum.

Post hæc an quæres, mi Bianciarde, undenam concrescibilis humoris vena in muliere per te descripta, fuerit suppeditata? exhibuit illa sane statim atque febricitare caput, satis clara istius originis indicia in ore, & faucibus albo, tenacique succo obductis. Scilicet factum puto, ut, quemadmodum ex noxiis, viscosisque alimentis intra sanguinem advectis per glandulas palatinas, linguæ, & faucium viscidulus humor depulvere, & concrecere potuit, ita per stomachi, atque intestinorum glandulas (quæ propter texturæ continuationem sorores adenarum faucium habentur) consimilis tenax substantia secreta fuerit,

Videmus in descripta muliere concretibilem humorem confluxerit, & ubi, & quoque loco concreverit.

[a] De morb. n. 27. [b] L. 3. pract. part. 2. sect. 1. cap. 5. [c] In oper. posthum. [d] Vide hanc opinionem per analysim postea confirmatam a viro clarissimo Antonio Vallisnerio in suis experimentis de orig. Verm. in hum. corpore.

fuerit, quæ propter moram, & fabrilem subinde calorem ulterius coacta pro loci genio in oblongam illam tæniam admixtis forte latis vermibus, eorumque ovulis fuerit modificata.

Tripliciter Lympha in hanc longitudinem conglutinari potest.
1. Quum mollis, & crassa substantia internam intestinum cavitatem in crustat in cachecticis.

Lenta autem Lymphæ ad hanc longitudinem accretio intra cavitatem intestinum tripliciter, quantum hucusque mihi innotuit, solet contingere. Primo quidem cum gelatinosa, ut ita loquar, teneraque substantia universam ipsorum internam superficiem fere undequaque in crustat; quæ quidem paulatim conglutinatur apud excolores diu febricitantes, ac fere cachecticos; cuius forte indolis fuisse suspicamur corpus illud album, longum, & continuatum, quod celebrer. Lipsius post gravem, contumacemque morbum per inferiora dejecit, & de quo proinde Heurnius conversus ad Lipsium ait. Respice trophæa de tuo morbo.

Hoc veo excitatus exemplo recordor me vidisse pueros, qui paulo post absolutam Lactationem ex alvo detruserunt materiam albam, concretam, insignisque longitudinis, ex fibrosa parte lactis productam; quæ licet a mulierculis pro unico verme haberetur, interius tamen lustrata non solum inanimis, sed omnium etiam viscerum expers a nobis inventa fuit; nidum utique ovulorum, vermiumque veluti cloacam præbere se potest, ut in recenti caseo fieri videmus.

2. in dysentericis, quorum colon exesum in fulcum tenacem huiusmodi movem admittit.

Altero deinde modo polypeam istius lymphæ accretionem in intestinis non raro contingere animadvertimus in dysentericis, quorum colon, propter secretionem, fluxumque erodentium ichorum alte exesum, admittere cogitur per longum quasi sulcum, intra quem cum præcipue convalliturus est æger, tenax humor congeritur, & coalescit in corpus teres, & oblongum, quod tandem per podicem excernitur longitudinis trium, aut quatuor palmorum, ut primum ipse vidi triginta fere ab hinc annis in Mercatore quodam nomine Joseph Zatllo; quem una cum Amico D. Dominico de Marinis, qui tunc erat inter vivos, dysenteria laborantem curabamus, & ejus idem postea meminit (a) Marinus in dissertatione quadam typis edita.

3. In corporibus male nutritis, & sessilem vitam ducentibus ejusmodi polypi crescunt, ex uno latere convexi, ex altero concavi, & geniculis intersecti.

Tandem hujus farinæ polypi in corporibus male nutritis, sessilemque vitam ducentibus, cujus potissimum generis sunt fæminæ Hebrææ, sessilem conglutinantur, & cum plus justo aut glutinosi aut ponderosi evadunt, eum apud intestina situm sibi conciliant, qui oritur ex adhæSIONIS necessitate, vel propria respectiva gravitate ad contentum chylum, aerem, ac fæces. Hujus quidem indolis fuisse suspicor corpus a te observatum in fæmina Tusculana. Habet enim longissimus hic polypus præter inclusos interceptosque cucurbitinos vermes uno in latere paulo concavam, seu compressam figuram; altero vero convexam quo sane per totam fere longitudinem quibusdam æqualibus, aut inæqualibus intersectionibus, geniculorum instar plerumque insculptus occurrit.

Ex situ in intestinis eam figuram induunt.

Istorum vero geniculorum originem tribuendam reor, non quidem intersectionibus, seu quasi muscularibus articulis unius dumtaxat ver-

nis; (ut multi perperam putarunt) sed partim hic illic intermixtis cucurbitinis vermibus, partim etiam graphice pene dixerim impressioni factæ supra lento-fluidam substantiam a regulari, aut irregulari motu, ac figura ipsorum intestinum, quibus eo latere tenaciter polypus adhærescit. Etenim quemadmodum tantum potest mare, ut fluidis suis undis vestigia equidistantia itus, reditusque, ut totidem genicula, in arenoso litore describat: quid vetat quin ipsum quoque intestinum peristalticis sui motus vestigia mollibus istis corporibus ad easdem leges valeat imprimere? Hinc Paulus, & Aetius tradiderunt substantiam hanc longissimam vermem creditam ex interna gracilium intestinum membrana generari.

Nunquam vero per alvum deturbari potest ullum prædictorum polyporum quin tollatur cohesio, quæ intercedit utrasque inter polypi atque intestini superficies. Neque eadem tolli potest, nisi cum mercurialis solventis, aut amaricantis pharmaci vi, vel etiam sponte vehementiori reddito peristaltico motu, bileque acriori discerpuntur vincula cohesionis, unde medica excussione hujusmodi polypi feliciter excluduntur.

Quod vero in Tusculana fæmina post alvinam excretionem tam spuria pleuritis, quam cætera prava, quæ vexabant, symptomata penitus, subitoque cessaverint: hoc quidem non debetur exclusioni longissimi corporis, sed teretium vermium; quos revera, & febres mali moris, & potissimum pseudopleuritides interdum excitare non ipse solum, sed omnes fere practici identidem observarunt.

Habes itaque, mi Bianciarde, unde concludas naturam nobiscum diversarum rerum imaginibus ludere, quibus profecto nisi nos junctis sensuum, rationisque viribus ad severum examen easdem revocemus, turpiter deludimur. Tu fruiere iis quæ in re tam ardua cum aliqua spe detectæ veritatis tibi dicenda duximus; nullasque interim tuis compedes cogitationibus injicientes amice jubemus, ut pari deinceps philosophica libertate, respondendo, utaris. Vale.

Romæ Kal. Augusti MDCCIV.

Ioannis Baptistæ Morgani Forolivienensis Philosophi, & Medici ex Inclita N. C. Sac. Rom. Imperii Academia, & cæt. ad Antonium de Vallisneria Cæsarei ejusdem Collegii Regiæque Londinensis societatis sodalem, & cæt. & Theoricam Medicinam Patavii publice profitentem.

E P I S T O L A.

I. **Q**UOD serius ad te mittam alteram Lancisii illustrissimi Viri de Lubrico Lato dissertationem, duabus de causis factum est. Nam qui libenter apud te legerim illam ejus primam in rem eandem disceptationem, quæ cura est tui, imo nostri Antonii Pacchioni Clarissimi Hominis ad te allata, multo libentius hanc legi alteram, & relegi, quam mecum ipse Author, voluit, ut est erga me summe humanus, & per

Tollitur coherencia ejusmodi polyporum cum intestinalis mercuriali aliquo solvente acriori facta.

Tusculana fæmina convalescit non quod polypum, sed quod teretes vermes ejecerit.

(a) In dissert. Phil. Med. de re monstruosa a Capuccino Pisauri per urinam excreta pag. 17.

benignus, communicare. Qua in dissertatione cum illa me tenuerunt, quæ in scriptis cæteris Viri celeberrimi tenere solent, quod in tantis ejus occupationibus sic præclare tamen, & sic copiose, & docte conscripta sit, cum illud mirifice me illexit, quod in ea super Lati Vermis natura, non quod Medicorum prope omnium consensus docet, sed quod Anatome, quod ratio, & major verisimilitudo, confirmetur. Eo si more, institutoque Majores uti voluissent in tot aliis, quæ de reliquis etiam Vermibus mirifica, & singularia tradidere, num putas Ornatiissime Antoni, scriptorem ex illis gravem, & diligentem (ut modo cæteros prætermittam) serio fuisse testaturum (a) se quatuor Lumbricos teretes spithamæ unius longitudine in ipso trunco venæ portæ comperisse, quo scilicet per angusta venarum mesaraicarum orificia ex intestinis usque olim, ut ipse arbitrabatur, proreperant, eosque se clarissimo Viro Præceptori suo monstrasse, hunc autem postero die in publico Theatro anatomico omnibus Medicinæ Doctoribus & studiosis pro miraculo aspiciendos proposuisse? Tales ego vermes (si vermes forent) in nulla non vena, arteriave reperissem; quin & in præcordiis quorundam equorum multipedes lacertas vidissem; nam & videbantur, neque deerant, qui de abdito equorum morbo, & subito interitu earum morsus causerentur. Quantum itaq; Malpighio debemus aliisque solertibus, qui de Cordis polypo scripserunt, Viris, vel quantum tibi, qui, sicut es Naturalis Historiæ consultissimus, quæ in quibus locis vivere animantia nequeant, docere soles, quod a falsis vaforum sanguinis vermibus non fallamur; tantum posthac Lancisio debebimus, quod a vermi formibus intestinorum polypis non amplius decipiemur.

II. Neque vero nos solum Medici, qui rerum nempe naturam ex hac parte melius scrutati, possumus idcirco majores Medici, ut Celsus (b) quidem arbitratur, existere, sed ægri quoque Lancisio debent, quibus videlicet ob eam rem medicinam, fieri multo aptius posse, scio Te, & Medicos plerosque alios certis de causis non dubitare. Quibus animadverti causis hanc etiam addi rationem posse, quod si quis modo aliquam dejiciat ejusmodi fasciam, & nihil in ea sit, quod vermis caudam, vel caput, vel extremam certe utramque partem repræsentet, nunc quidem non est profecto necessarium ægrum propterea terreri, aut valentiore medicina vexari, quæ scilicet relictæ intus lumbrici partes ejiciantur: quod utrumque fieri necesse erat, cum Fascia certi generis animal, certæque formæ, non concrevens fortuito corpus esse credebatur. Quo etiam tempore Medici (c) non deerant nobilissimi, qui Fasciarum aliquot latitudine cum longitudine earum collata, ex ea, quam invenerant, proportionem, hujus postea excretæ Fasciæ, vel illius latitudine inspecta, quanta pars intus restitisset, colligere docerent: ex hoc vero quanta pharmacorum vi eas oporteret reliquias ex intestinis deturbare, scite illi qui-

dem, & ingeniose, sed non sine ægrotantium periculo, certe cum molestia, quæ ut esse supervacanea, ut non habere usum possit, nunc arguere ex tuis, & Lancisii dissertationibus licebit.

III. Hic inquires. Tu ego præter polyposa ejusmodi corpora alios Latos Vermes agnoscis nullos? vel nihil ea te movent, quæ passim apud Medicos Autores super Latis Vermibus scripta inveniuntur, quare non quidem inanimi, sed motu, vitæque præditi credendi sint? Ego vero Antoni Doctissime, primum illud scire me fateor, super natura Lati Lumbrici sententias circumferri potissimum duas, vel quod is vermis unus sit, vel quod series sit vermiculorum catenatim inter se cohærentium: quarum sententiarum sicuti primam longe aliam esse, atq; alteram agnosco, ita longe aliud de hac, atque illa & ipse sentio, & te arbitror sentire. De Lato igitur uno Verme plures quidem extant observationes, sed quæ partim ab ejusmodi Authoribus habitæ sunt, quorum imperiti oculi superiorem uteri cervicem a vagina, & quæ sunt similia, discernere, nedum vermis an unus sit, anne plurimorum series, internoscere non valent, partim vero ita proponuntur, quantum ego quidem legi, & in præsentia memoria teneo, uti ex earum lectione id colligere necesse non sit, quod ab earum scriptoribus intenditur, eos & vermes, & vermes simplices, non vero pluribus coagmentatos extitisse. Multa enim eorum, quæ afferri solent, quamobrem & vermes, & vermes simplices fuisse videantur, cum per Lancisium ostenduntur vel polypo, vel intermixtis etiam polypo vermiculis convenire; tum vero idem proclive est, & de illis confirmare, & de aliis insuper ostendere quæ in rem eandem proferri possent: quo in numero præsertim sunt (d) sonitus nantis quasi piscis, & cauda aquam diverberantis eminus quoque de ventre ægrorum exauditus, manu autem ventri imposita perceptus motus sicuti fætus in utero conclusi, exeuntis deniq; Fasciæ, jamque adeo dimidii cubiti longitudine extra intestina propendentis facta eodem, unde prodierat, reversio; quod tamen factum quamvis Hippocrates indicavit, vel satius quicumq; ille fuit, qui librum de Morbis quartum (e) conscripsit, Spigelius (f) quidem ab se visum tradidisset constanter vellem, non vero alibi ab se visum, alibi a quadam muliercula narratum. Earum itaque rerum causæ afferri tot possunt, & tam diversæ, sive intus conclusorum flatuum motuum, sive motui inverso convulsorum intestinorum, sive demum cohærentium vermiculorum seriei id omne placeat assignari, nihil ut cogat, vel vivum propterea, vel unum certe lumbricum agnoscere. Quod vero addit Spigelius (g) ejus fasciæ partem acetario sumpto dejectam esse, itemque ab esu acetarii Fasciæ ejusdem frustra depelli annis insequentibus consuevisse, id vero necesse non est factum dicere, propterea quod acetum lumbricis, ut indicatum est a Majoribus, adversetur, cum acid. liquoris spicula calore præsertim

Duplex sententia de lato lumbrico. Prima unicum vermem esse constituit, altera vermiculorum seriem.

Prior sententia rejicitur.

Signa lati lumbrici in ventre se moventis, quæ vulgo feruntur.

In Lancisiana dissertatione non medicorum consensus, sed Anatomie, & ratio spectatur.

Multipedes non Lacertæ sed polypi in equorum præcordiis.

Quæ utilitas ex Lancisiana dissertatione in medicos, & ægros redundet.

[a] Spigelius de Lumbrico Lato. cap. 5. [b] De Re Med. in præfat. [c] Spigelius loco citato. [d] Idem ibidem. cap. 7. & 15. [e] num. 27. [f] In libro citato confer diligenter cum cap. 17. cap. 15. & 17. imprimis. [g] Ibid. cap. 15. & 14.

fertim acta, & concitata, polyposa queant corpora perrumpere, atque dissolvere, quod commodum ab Lancisio in hac, quam mitto, Dissertatione positum est.

IV. Etsi vero ita ego sentio, Latos plerisque Lumbricos aut non veros, aut non simplices vermes existere, cave tamen credas, Vir Clarissimi, fieri meo iudicio non posse, ut Latus aliquis Lumbricus, qui verus, idemque unus sit, inveniatur. Nam neque est quidquam, quod me ita cogat existimare, & certos quosdam planos, ac oblongos vermes quandoque in canibus notavi: quorum vermium quoniam te scio descriptionem expetere, hanc verbis quam potero paucissimis adscribam. Itaque intra Canum intestinalia corpora observavi quædam, substantia flexili quidem, sed densa, & compacta, lævia, albida, exanguia, palmum circiter longa, digiti auricularis dimidium lata, crassa autem perparum, sed qua etiam parte latiora sunt, tenuia, plana, compressa. Sunt namque in medio latiora, utrinque autem magis magisque quo propiora extremis fiunt, extenuantur sic ut in acumen quasi definant. Lateris utriusque ora crebris est, ac paribus utrinque incisuris sulcata, relictis intervallis majoribus, qua corpora latiora sunt, minoribus, qua extenuantur; idque tam certa lege, atque ordine, ut cum quodvis corpus plurimorum quasi triangulorum series esse videatur, quorum sit apex singulorum basi commissus, quodvis certissime triangulum quanto majus est tanto latiori corporum parti, quanto minus tanto extremis propius sit. Quamobrem si per notam aliquam, & vulgatam lumbricorum imaginem hæc velim corpora, qualia sint, monstrare, & ob oculos ponere non per aliam facere id aptius possim, ac per eam parvulam, quam ex Cornelio Gemma Spigelius (a); ex Spigelio autem, cum alia insuper imagine, rebusque per pluribus, Sennertus (b) descripsit. Cum qua tamen imanguncula nolim putes ea corpora ex omni parte convenire, multo minus hæc seriem esse vermiculorum inter se coherentium, aut esse denique non lumbricos, sed polypos. Nam neq; uspiam mihi corpus quodquam tam esse unum vilum est, quam hæc corpora visa sunt; & quamvis viva ea, & se moventia adhuc non potuerim, plures tamen, eæque graves sunt causæ, quamobrem esse polypos non existimem. Primum quod catellus in quo illa primo observavi, cum incredibili quadam siti, & fame correptus, iteratis demum subitis quibusdam paroxismis, & veluti animæ defectionibus (quæ sunt sane omnia inter vermium notas) peremptus esset, mihi illius viscera, & omne corpus quam potui diligenter scrutanti præter ingentem eorum corporum in tenuibus intestinis congeriem, aliud mali exhibuit nihil. Præterea constans ille ordo, atq; certissimus, quo & incisuræ, & intervalla disponuntur, & in singulis corporibus peculiaris eadem conformatio; non motui quidem intestinalium peristaltico, non interioribus eorum anfractibus, quemadmodum incerta, rudis, & pene informis Fasciarum plurium adumbratio, satis recte, si quid ego hic iudico, assignari

possent. Quæ enim certa, & constantia sunt, ea certam quoque, & constantem habere causam necesse est; causæ autem prolata duæ, vel recrementis præsertim durioribus interlabentibus, vel polyposis aliis corporibus interjectis, dici non potest, quam crebro debeant frustrari, & quam facile prohiberi, quo minus eadem lege, atque ordine describant, & incisuras, & intervalla, & definitum versus corporum utrumque caput latitudinis decrementum, eaque non modo ex uno corporum latere, sed pariter, & convenienter ex utroque, non modo aliquot in corporibus, sed in universis, non modo uno in cane, sed in cunctis; nam certe in cunctis, quotquot scilicet ea corpora inesse vidi consimillima observavi. Quibus omnibus de causis, aut ego quidem plurimum fallor, aut nihil vero propius est, quam quod ea corpora certa eadem, & præfinita ratione, qua Lumbrici quoque cæteri pronascentur.

V. Hæc ut rudia sint, & imperfecta, tamen, quoniam tibi placuit ut haberes, morem gessi, & scriptitavi, eo quidem segnius, quo minus digna videbantur, quæ in tuas manus pervenirent. Hæc enim (ut ad initium revertar) altera mihi causa extitit serius mittendi egregiam Lancisii Dissertationem qua cum scripseras scilicet, te super his rebus, quas tecum Patavii locutus eram, longas a me literas expectare. Tu primum da operam, ut valeas; deinde, ne Dissertationes Laudatissimi viri, ne tuas vermium expectationes diutius publicæ invidere utilitati videaris.

Dabam Venetiis postridie Cal. Septembris MDCCVIII.

Studiosissimo Viro D. JOH. DOMINICO BIANCIARDO.

IOH. MA. LANCISIVS S. L.

Quamquam ingeniorum ægritudines tum vi, tum numero forte superent corporis morbos, duæ tamen præ omnibus perniciosæ apud bonarum artium cultores, mea quidem sententia, decernendæ sunt, quippe quæ virtutis quasi speciem indutæ, animabus altius infigi, ac difficilius evelli posse videntur. Altera quæ urbanitatem foris redolet, servilis illa est mentis socordia, per quam aliorum jurantes in verba, splendida non minus, quam certa rerum naturalium tentamina ad obscuram, fallacemque hominum fidem sæpe damnamus. Altera e contrario, quæ generosam vim mentis refert, superba quædam est humani ingenii prurigo, per quam aliorum inventa contradicendi duntaxat studio ad examen revocantes ita scalpendo tractamus, ut perpetuo detrectemus. O nos miseros, qui non cernimus, utraq; via nometipos turpissime prodere! sed neutro certe vitio candidum simul, atq; acre ingenium tuum laborate, Vir Ornatissime, abunde diuque ex multiplicibus intellexi tecum habitis epistolaribus dissertationibus; atq; ardentissime te veritatem deperire palam ostendisti; idcirco, dum quædam objectas argumenta contra la-

Latorum vermium in canibus observatio, & accurata descriptio.

Ostenditur vermes esse, non polypos illiusmodi corpora. i. e. signis, quæ vermes committuntur.

2. Ex ejusmodi corporum textura.

Inter animi vitia literarum, & bonarum artium studiosis assentatio, invidentia sunt.

tra latam a me sententiam de longissimo intestinorum cucurbitino credito verme, id facis, puto, ne nostro silentio torpeant ingenia, ignem enim nullum excusseris, si pyriten moliter tractaveris. Ingeniosa profecto sunt, quæ tua in responsione commemoras, nos tamen ab antecepta opinione ne latum quidem unguem valent revocare. Ubi enim expendenda res circa autopsiam tota versatur, frustra ad solius rationis normam exigitur; cum singulæ rationes non omnibus, sed certis congruant experimentis; quo fit, ut sæpe quod uno in casu vere pensum rationis implet, nudum in altero sit sophisma. In practicis disciplinis, mi Bianciarde, atque in ipsissima arte medica per sensus ratione ductos perpetuo querenda, nunquam per ambages excogitanda hypothesis. Cum igitur hætenus mihi constiterit oblonga adeo per sedem deturbata corpora visceribus, ac spinali potissimum medulla, quibus unus, atque integer vermis constituitur, destituta fuisse, ac polypeas tantummodo fibras ex concreto mucilagineo corpore, admixtis interdum cucurbitinis vermibus exhibuisse; proculdubio, nisi Tu contrarium aperte per experimenta demonstraveris, nullius erunt momenti conjecturæ omnes, quotquot aut congeris, aut poteris in contrarium congerere.

Porro mihi succensere minime debes, si, cum inficari non auserim, immo ultro concedam gigni posse latos vermes figura & mole cucurbitæ feminibus similes, ac plerumque æquales; illud tantummodo a veritate alienum arbitrer longissima corpora, quæ nunc tæniæ ad modum depressa, nunc cylindricam figuram sortita utrovis modo intestinorum plerumque longitudinem æquant, sub unius insecti ordine comprehendenda esse. Hæc enim corpora (quidquid aliis contigerit) nullum commune, sive a capite ad caudam propagatum, vitæ organum mihi unquam ostenderunt. At nemo est, qui nesciat huiusmodi organa in veris insectis, aliisque reptilibus sibi invicem mira structura, mirandoque ordine, ac nexu eleganter distributa inveniri; quæ sane si in oblongis huiusmodi intestinorum corporibus reperirentur, quisque vel lippus facile intueretur. Huius ipse defectus viscerum in prædictis tæniis testis sum, qui, ut alias retuli, istius rei periculum facturum non semel manum operi admovi, sed irritum semper conatu simul, ac desiderio.

Et quanquam in molli hac intestinorum lorica Amatus Lusitanus verrucosum, Rondeletius oblongum, & parvum, denique Forestus in mucronem tanquam subulam turbinatum caput se observasse commemorent, ii quidem de externa duntaxat figura intelligendi sunt, quæ vel casu, vel per abruptionem, scissionemque illius corporis producta, magnis etiam Viris oblongi vermis opinione præoccupatis potuit imponere.

Album autem illud corpus longitudinem circiter intestinorum adæquans inter vermes nequaquam esse recensendum, non ipse primus affirmo; sed, præter Gabucinum, expresse quo-

Lancisi Oper. Tom. II.

que docuit Platerus, qui illud rectius tæniam intestinorum, quam lumbricum latum appellavit. Quod si vero Auctores isti ex simplici externo intuitu, quo corpus hoc motu destitui experti sunt, eidem vitæ suffragia denegarunt, quanto æquius erit hæc eadem intestinorum spolia a vermium syllabo penitus abradere; cum per zootomiam, quæ falli, ac fallere nescit, visceribus, aliisque vitæ organis a capite ad caudam exporrectis, nec non fluidis orbari nobis constiterit?

Sed ne tuas difficultates aut effugere, ac parvi pendere videar, eas nunc diligenter considerandas libentissime suspicio, & quidem

Primo ad illud argumentum, quod ab externa semperque simili huius tæniæ figura deducis, perinde ac si non hinc accidentalem, ut ajunt, sed constantem, atque ab interiore vitali principio proficiscentem causam colligere possemus, satis putamus reponere sexcentis plane experimentis contrarium evinci. Nimirum nihil esse ad concludendum de vera atque interna unius rei existentia fallacius ea idea, quam nos, per externam mixtorum formæ similitudinem haurimus. An quia tot substantiæ ex metallis, cera, creta, aut farina subacta per typum trajectæ constantem figuram, ac formam brutorum, fructuum, vel florum referunt, Vir sani iudicii vitale principium arguet in eisdem? An quia alba, & pendula quædam corpora ex tartaro cum aquæ guttulis, per Tiburtinarum fornices cryptarum deciduo cylindrica semper, atque asperæ aliquantulum figuræ nascuntur, speciemque illorum dulciorum præferunt, quæ vulgo dicuntur Confessione, & vernacula lingua ad excitandum risum Confess. de Tivoli, an, inquam, ingenio quis erit adeo hebes, qui inconsulto palato hæc eadem pro bellariis habere aut velit, aut possit?

Si tu vero rursus urgeres asserendo in hac intestinorum fascia qualdam observari incisiones, & genicula intermedia, quibus transversim cæterorum insectorum instar distinguuntur; hoc sane, responderem, nec semper, nec in omnibus animadverti: in mollibus enim tæniis huiusmodi inæqualitates nunquam mihi occurrerunt, sed in duriusculis segmentis ea tenus apparere, quatenus sugillationes ab inæqualibus coli cellulis (ut in duris alvi fecibus) tum imprimi, tum servari possunt incolumes. Accedit motus peristalticus intestinorum, qui, cum veluti per undas exerceatur, suarum undarum notas in concrescibili substantia minimo negotio valet imprimere. Ita videmus jucunda sane specie (ut in priori nostra epistola monebamus) undarum vestigia in arenoso litore a mari, vicissim refluxente, constanter, ac perbelle relinqui. Quid? quod cucurbitini vermes intermixti, ubi simul conglutinantur, geniculorum figuram possunt inscribere.

Ad id quod secundo loco opponistæ tæniam hanc idcirco polypum existimandum minime esse, quia non in solis intestinis neque tantum per podicem, sed etiam e stomacho per

Respondetur objectioni.

Satisfit argumentum ex constanti huius corporum figura deducto, quod ab externa forma nihil de vitali principio concludi potest.

Nihil confici potest ex geniculis eorundem, quippe quæ a cæcitate, & cellulis proficiscuntur.

Arene exemplo idem illustratum.

Nihil obstat quod in stomacho etiam genicula huiusmodi tæniæ, non minus talibus acciderent.

In practicis disciplinis, & arte Medica non solum ratio, sed sensus etiam adhibendi.

Longissima illa corpora seu tæniæ quum nullum vitale organum a capite ad caudam propagatum habent, unum insectum componere nequeunt.

Quod in iis caput ali-quando fuerit observatum, exterius tantum figuræ tribuendum.

Laudantur scriptores, qui eandem sententiam tuentur.

vomitum eadem aliquando fuerit ejecta. Hoc quidem (sic disto venia) miror scriptum fuisse ab eo, quem latere non potest, hujusmodi concreciones ex reticularibus fluidorum partibus confurgentes ubique locorum nostro in corpore ferruminari posse; unde illas in corde, arteriis, venis, ureteribus, utero, cæterisque in tubulis, & cavitatibus passim offendimus; ut dubitandum minime censeamus, conceptionem hanc etiam intra ventriculum inchoari posse. At vero si mihi procul utpote ab exposito casu degenti philosophari liceret, certe suspicarer in allata historia tæniæ non stomachi, sed intestinorum majori ex parte incolam fuisse, eam tamen lege, ut superior extremitas pyloro adhæserit, & se intra ventriculum exporrexerit, atque hinc excitato tandem vomitu simulque intestinorum motu quidquid per alvum deturbari debuerat, per superiora fuerit aversum. Neque sane novum est apud observatores Medicos non humores modo, sed ipsas quoque intestinorum fæces, & quod maxime ad rem nostram facit, clysteres, & suppositoria anno immissa per vomitum aliquando fuisse rejecta.

*Symptoma-
ta vero non
tæniæ, sed
adjunctis
vermibus
tribuenda
sunt.*

Ad tertium argumentum de pravis symptomatibus, quibus hujusmodi ægri urgeri solent, in priori epistola dedimus responsionem, cum tu ipse narres tæniæ a te visam, lumbricis fuisse conjunctam, qui tot proculdubio phænomenorum scenam implere satis superque potuerunt.

*Polypi e
crudo sul-
phure, &
sale alkali
phlegmate
enervato
concreverunt
unde instr-
tu vini
durantur;
in acido
fluida dis-
solvuntur.*

Neque illud, quod quarto loco objectas, nostram hypotheseos infirmare videtur: polypi namque, cum intra nostrum corpus a crudo sulphure, & sale alchali multo phlegmate enervato concreverunt, profecto per solos spiritus acidissimos dissolvi possunt. Exinde factum est, ut fragmentum tæniæ polypeæ ad nos abs te transmissum in spiritu vini, plurimo quippe sulphure redundante, majorem natum fuerit firmitudinem. Contra porro accidisset, si cum spiritu salis actu calente, per duos, tresve dies intra M. B. illud infundisses; minimo enim negotio in fluidam substantiam abire animadvertisses, ut nos passim circa cordis polypos olim ludentes experti fuimus.

*Cur in ace-
to non simi-
liter rabe-
scunt.*

Quod vero cernamus ejusmodi polypea corpora ab aceto præsertim actu frigido minime dissolutum iri, id sane accidit tum ab eneratis, quibus acetum scædet, ob phlegmatis copiam acidorum salium spiculis, tum etiam a minori, quem propter præsens frigus habet, suarum particularum motu, unde sese intra concreti corporis fibras arctissime alioquin coherentes non tam prompte inferere, atque incuneare valet.

*Molestu-
stomachi
sensus non
a solis ver-
mibus sed a
quavis cau-
sa vellican-
te, & ner-
vos contra-
hente, ut in
hysterics
oriri potest.*

Tandem ad historiam, quam tuis exornatam conjecturis adducis, nihil addendum habemus, quod ex antedictis ad rem facile deduci non possit, nisi illud postremo admoneamus molestum stomachi sensum in descripto juvene ad pharyngem usque propagatum, non a solis vermibus, sed ab incommodo quovis corpore acritudine simul, ac pondere longitudinales ventriculi fibras, quæ cum œsophago adusque fauces recta exporriguntur, vellicante oriri potuisse. Quinimo, cum aliquando hujusmodi affectiones a solis nervorum contractionibus apud hystericas, atque hypocondriacos passim proficiantur, utique nemo mirari debebit, ex reducto ab intestinis per antiperistalticum motum intra stomachum corpore, talia ægrum vexavisse symptomata.

Cæterum rogo te, mi Bianciarde, ut nullam in posterum rem esse putes, quam non sim tua causa, si non viriliter, saltem pro viribus obiturus. Vale, & me ama.

Romæ Kal. Martii MDCCV.

*Illustrissimo, atque Eruditissimo Viro Ar-
chiatro Pontificio*

JO: MARIE LANCISIO

JO: DOMINICUS BIANCIARDUS S. P.

*Ab Etrusco
sermone in
Latinum
versa.*

Cum acutissimam, politicissimamque epistolam tuam, Vir Illustrissime, qua meis dubitationibus occurristi, summa cum voluptate perlegerim, ac diligenter expenderim, adeo persuasus animo, convictusque sum, ut omnem mihi scrupulum prorsus evulsam, ac præconcepas ea de re opiniones gravissimis tuis rationibus fatear everfas.

*Ingenua
confessio.*

Quapropter ingentes tibi gratias ago, quod tam præclaram mihi cognitionem solidissimis juxta, atque ingeniosissimis demonstrationibus confirmatam benigne communicando, in veritatis viam me ab communi errore deduxeris. Feliciter itaque mihi cessasse perspicio importunitatem meam, cum te propositis ejusmodi difficultatibus ne dicam, an sophismatibus interpellavi; quippe quod ea ratione mihi veri perdiscendi facultas obtigerit.

Vehementer igitur te rogo, atque obtestor, ut me quamvis egregias occupationes tuas inturbantem, tua identidem sciscitari Oracula patiaris. Vale, Vir Illustrissime, ac me Tui studiosissimum, qua cæpisti, humanitate prosequere.

Prænestæ X. Kal. April. MDCCV.

DISSERTATIONES DUÆ;

SESTA nimirum & SEPTIMA:

Altera de PHYSIOGNOMIA;

Altera de SEDE COGITANTIS ANIMÆ;

Ad Clarissimum Virum JO: FANTONUM Medicinæ & Anat. Professorem Augustæ Taurinorum.

Ab eodem in lucem emissæ in calce Observ. Anatom. Med.
JO: BAPT. FANTONIS Patris, tertia ejusdem
Operis editione, Venetis MDCCXIII.

JOANNES FANTONUS Lectori salutem.

Um in altero mei Operis Anatomici Volumine de Humano Capite acturus, quædam initio dicere de Physiognomia meditarer, Eruditissimum Virum D. Jo: Mariam Lancisium litteris rogavi, ut cogitata sua, & observationes, quæ ad hoc argumentum pertinerent, benevole, ut mecum solet, communicaret. Is tanto ingenii acumine, tantaque doctrina, & rerum varietate refertam ad me Epistolicam Dissertationem de Physiognomia simul, & Chiromantia dedit, ut eandem diutius nolim Litterato Orbi invidere. Scire autem te maxime cupio, quod, cum in hac Lucubratione, posteaquam primitus acceperam, nihil esse immutandum Author crediderit, eas quoque laudes, quibus efferrî ne nimio pudore videbam, deleri posse negaverit.

Sed alteram de Cogitantis Animæ Sede Dissertationem, quæ cum superiori pulcherrime convenit, mihi nuper sententiam ejus sciscitanti Vir Clarissimus misit. Hanc vero non minus, quam priorem propter admirabilem rerum novitatem, subtilitatem ratiocinii, & styli elegantiam cum publica luce, atque commendatione dignissimam ego sum arbitratus, & Doctissimi Viri, quibus copiam petentibus feci, omnino judicaverint, hic eam superiori adjiciendam esse, Authore nequaquam dissentiente, decrevi. Hisce interim, Amice Lector, frueri, dum plurimas Eruditissimi, Eloquentissimique Viri Epistolas, quibus Anatomica potissimum, ac Medicæ res continentur, tibi aliquando pollicemur. Vale.

JO: MARIÆ LANCISII

Cubicularii intimi, & Archiatri PONTIFICII

DISSERTATIO PHYSIOGNOMICA,

*Ad Eruditissimum Virum D. JOANNEM FANTONUM Medicinæ, atque Anatomæ Augustæ Taurinorum Professore Celeberrimum.**Clarissimo Viro D. Jo: FANTONO Medicinæ, atque Anatomæ Professori Celeberrimo.**Jo: Maria Lancisius S. P. D.*

DISSERTATIONIS PARS PRIOR.

*Extremæ
opinionēs
vitandæ.*

Onnulli mortalium, Fantone Doctissime, præposito quodam odio, & fuga erroris in errorem prolabantur; quod nimirum sibi persuaferint, a periculo errandi tutiores se futuros, si ab errore quam longissime recesserint. Hanc stultitiam, quam carpit Horatius:

Dum vitant stulti vitia, in contraria currunt;

in re philosophica, & ea præsertim, de qua me nuper percontactus es, passim ridemus, aut miseramur. Ineptas hariolorum ex chiromantia, & metoposcopia vaticinationes cum Christiana Religio, & recta ratio detestetur, neque ulla ex iis incertorum eventuum præfagia duci possint; factum est, ut physiologicas omnes observationes ex manuum, & frontis lineis, nugatorias proflus esse, non pauci abitrentur, neque illas ad corporis temperiem, animique indolem ostendendam quidquam pertinere. Extremum utrumque errorem media veritas damnat, quæ simul & vaticinia futurorum rejicit, & cognationem earum linearum cum temperamento fluidarum partium, & tono, ac structura solidarum, minime negligendam esse, profitetur.

Tantum argumentum, Philosophorum studiis, & tua curiositate dignissimum, Epistolari Dissertatione tractandum aggredior, ostensurus, e fluidorum, solidorumque conditionibus, eas primum in manibus, & fronte lineas esse descriptas, ex quibus proinde corporis, animique affectiones indicentur; quanquam deinceps disciplina, educatio, & virtus, vel vitium, eadem, aut firmet, aut emendet, aut invertat. Et licet non sum nescius, aliquos magni nominis Scriptores mediam hanc viam tenuisse; nemo tamen illorum veras ejusmodi cognationis causas perscrutatus est; cum nudis qualitatibus vocibus, vel solo experientiæ fuerint testimonio contenti,

De Chirosopia.

PRimum igitur a Chirosopia sermonem ordiamur (hoc placet nomen usurpare, ne quem divinationis scrupulum chiromantia e tymo sui nominis objiciat.) Porro linearum, quæ in volis manuum cernuntur, originem scrutantibus dubitare non licet, quin efformentur ex situ earundem in pugnum constrictarum, quo tempore fœtus utero matris continetur. Nam & universim quæcunque corporis partes plicis, lineisque exarantur, eas ducunt ab incurvo situ, flexuque articulorum, & musculorum; quo fit, ut super extensa cutis crispetur in rugas, aut lineis obfignetur. Inter cætera vero membra nullum invenies, ubi ossa, nervi, muscoli, eorumque tendines cum venis, & arteriis plura concurrant, complicantur, atque introrsum flectantur, quam in manibus, in quibus organum organorum, ac veluti instrumentorum epitomen Deus hominibus contulit; ut varia constrictione, motione, conatuque varia opera molirentur. Tametsi vero par quoque in pedibus partium concursus fiat; constrictioni tamen obstat brevis digitorum, & metatarsi longitudo, quæ efficitur, ut, sicuti pedes in fœtu minus curvantur, paucioribusque lineis inscribuntur, ita in natis, & adultis ad operum varietatem non sint opportuni.

Quoniam autem in utero multifariam constringitur manus, & vel tenacius, vel laxius complicatur; & constrictionis situs vel diutius retinetur, vel identidem permutatur a fœtu; hinc omnis linearum diversitas in manibus gignitur, quam ad tria potissimum capita revocamus. I. in aliis rite ductas, & profundas, nec ex longioribus plures, quam quatuor advertimus. II. in aliis plures, breviores, & minus profundas, variisque modis intersectas observamus. III. in aliis denique fere nullas, aut leviores. Nimirum plerique in matris utero placidissimum somnum carpentes, aut validam manuum compressionem nunquam mutant, aut mutatam rursus brevi restitunt, in quibus propterea lineæ profundio.

Origo linearum, volis manuum inscriptarum

Cur in planta pedum lineæ pauciores.

Tria diversarum linearum in volis manuum genera.

Singularum generum causa.

diores, longiores, æquabiliores, & numero minores exculpantur. Contra vero alii irrequieti, & exilientes cum corporis jactatione manus etiam sæpe explicant, contrahunt, torquent, & violenter comprimunt, & pro diversa vi haud facile in eundem situm recidunt; quo plures in cerea cute, breviores, leviores, & intercisæ efformantur. Tandem nonnullis manus in utero raro complicatæ, & languidius contractæ, vix ullas lineas admittunt.

Optimarum linearum causæ. Jam vero, ut placida quiete fruantur in utero qui manus constrictas habent, tria præcipue desiderantur. I. succorum dulcis volatilitas, & blanda temperies. II. firmus partium tonus, quem robur appellant: cum optima structura manus. III. materni animi tranquillitas, nullis affectuum procellis agitata: unde fœtus a somno, & quiete quam rarissime excitatur, quibus fit, ut situs constrictæ manus firmior, & diuturnior, ac proinde lineæ profundiores, longiores, & æquabiliores evadant.

Pravarum linearum causæ. Contrariis autem ex causis alii in utero frequenter manus explicant, & situm, complicando, permutant; nimirum quod succis acrioribus, minusque temperatis irritati, haud tono naturali, sed vi quadam convulsiva moveantur, aut maternorum pathematuum vehementia jactentur; quamobrem, alternante motuum vicissitudine, aliæ aliis lineæ inducuntur, profunditate, & longitudine plerunque destitutæ.

Interdum culpa structura, non humorum, abnormes lineæ in volis. Non inficior, aliquando cum linearum profunditate multitudinem quoque, & enormes intersectiones convenire posse, cum non in succis vitium est, sed in musculorum structura, qui vola manus continentur, a naturali statu declinantium.

Deficientium, aut leviorum linearum causæ. Postremo effecta succorum volatilitas & languidus partium tonus in causa est, cur vel utraque, vel altera manus in fœtu plerunque explicata sit; atque idcirco lineæ, quas volæ compressio excudit, vel nullæ apparent, vel raræ, ac levissimæ. Non hic sermo nobis est de hominibus, quibus lineæ manuum callis, ex labore ductis, obliterantur; de naturali enim statu, non vero de præternaturali, disputamus.

Cur unius manus lineæ lineis alterius non perfectissime respondent. Hanc compressionis diversitatem quisquis attenderit, haudquaquam mirabitur, qui fiat, ut vix in quopiam sinistræ manus lineæ, lineis dexteræ examussim respondeant; quanquam levior dissimilitudo intercedere soleat: nam vix unquam in eodem fœtu lava manus eodem situ, eademque constrictionis vi, & diuturnitate, ac dextera complicatur, non quidem succorum varietate, sed vel molestia situs, vel alia quavis externa causa interpellante. Quam ego situs, & complicationis differentiam sæpe dissectis utero gentium cadaveribus inspexi, & ab se inspectam graphice delineavit clarissimus Hieronymus ab Aquapendente in aureo libro de fœtu formato.

Varium fœtuum situm in utero. Quo magis rideas, mi Fantone, chiromantes dexteram in viris, sinis-

Chiromantum leviores. tram manum in fœminis observandam præcipientes.

In proclivi est igitur uniuscujusque temperiem, & indolem, in vola manus, linearum characteribus veluti expressam, legere. Enimvero, ubi lineas illas præcipuas, ac veluti cardinales, rite formatas, seu quam minime interturbatas, atque intersectas viderimus, primigeniæ causæ, hoc est succorum, & partium laudabilem crasim intelligemus; ex adverbo culpandam, ubi lineæ inordinatæ, intersectæ, & numero plures fuerint, vel nullæ, aut rariores.

Et quoniam ex ea primigenia succorum, & partium crasi tota deinceps corporis indoles ducitur (veluti in arboribus ex feminali planta) non levibus indicibus uniuscujusque indolem ex lineis manuum conjiciemus.

Plaudentes hic mihi videre videor chiromantes, quod indicia morum, animorumque certis, firmisque fundamentis instruxerim. At ego tecum, Doctissime Fantone, non vero cum stulto agyrtarum grege, sermonem institueram; nimirum qui rite agnoscas, quam longe ab illorum deliramentis absint, quæ superius ex naturæ penu deprompsimus. Non enim ignoras, quam multa sint, quæ primigeniam temperiem, ac propensionem in viventibus emendare, aut corrumpere, coercere, aut depravare, atque aliorsum, immo in oppositum flectere sæpe soleant. Nam, quo pacto plantæ ipsæ interdum soli mutatione, cultu, insitione nativas qualitates dediscunt, & in alias excoluntur; brutorem item feritatem disciplina, & exercitatio domat, & inflectit; ita hominum ingenium ex corporis temperie ad virtutes, aut vitia pronum alimenta, cœli conditio, educatio, sodalium consuetudo, postremo, quod neque in plantis, neque in brutis contingit, victricis Gratiae præsidium, vel originalis labes, aut in bonam frugem revocant, firmant, perficiuntque, aut in scelera syrtes abripiunt, & mergunt; ita tamen, ut perpetuum, rarumque sit chirognomicum veluti principium, ut hi quidem, quibus optima manuum delineatio, hoc est, optima fluidorum, solidorumque qualitas contigerit, facilius, ac felicius veluti sponte sua ad bonum ducantur; ad vitia vero non, sine vi adhibita pravorum exemplorum, & educationis, natura veluti invita, trahantur. Contra vero quibus manuum delineatio abnormis est, & fluidorum videlicet, solidorumque ataxia, promptiores ad vitia profiliant, ægrius, & non sine educationis, disciplinæque severitate ad virtutes, Gratia opitulante, flectantur.

Quemadmodum vero ex primigenia corporis crasi, uniuscujusque indoles educitur; ita ex indole quæcumque indolem sequuntur augurari animo licet. Porro bonam indolem, modo nec ingenuis præceptis destituta, nec degeneri educatione depravata fuerit; comitari solent morum gravitas, affabilitas, docilitas, mansuetudo, continentia, abstinencia; ex quibus obsequia in amicos, officia in cives, misericordia ergo inopes, liberalitas; atque hinc aliena benevolentia foveri, potentium gratia frui, publico judicio commendari; quæ omnia plerunque longævitatem, firmam vale-

Conjectura indolis ex lineis manuum.

Primigenia indoles multifariam emendari, aut depravari solet.

Quam se-tem unicuique ex indole, disciplinæque conjunctione augurari licet. Nihil ita ex præclara indole, & institutione indicia.

*Indicia ex
prava in-
dole non e-
mendata.*

rudinem, honores, opes, amicitias, vitæque tranquillitatem pollicentur. Pravæ autem indoli, quam recta institutio non emendaverit, ut plurimum adnascuntur imprudentia, levitas, iracundia, vafrities, incontinentia, indocilitas; ex quibus rixæ, contentiones, invidiæ, alieni appetentia; unde odia civium, querelæ vicinorum, inimicorum insultus, aut infidiæ, quæ subinde valetudinis incommoda, inopiam, domesticas discordias, infamiam, vitæque jactationem, ac brevitatem afferunt.

*Indicia ex
segni, effa-
taque indo-
le.*

Hinc, opinor, colliges, mi Fantone, quid conjiciendum de illis sit, in quorum manibus nullæ lineæ, vel leves, raræque visuntur. Cum enim id oriatur ex inertis musculorum tono, & languida vi nervorum, eos facile intelligemus ad labores, & artes minus aptos, quibus fortunæ comparantur; atque idcirco inertem, & miserandam pene vitam traducturos, nisi opes, alienis laboribus partas, fors illis objecerit. Hos ad pietatem proniores, difficilius ad civiles, aut bellicas artes excolueris, cum ipsa vi naturali destituantur, quæ per disciplinam esset excolenda.

*Superius
tradita Di-
vina Au-
doritatem
confirman-
ter.*

Atque ut in eo desinat, unde habet natura, & indoles ortum, Dei Auctoritate, quæ hætenus naturalibus observationibus tradita sunt, confirmemus. Quid disertius, Vir Eruditissime, quid accommodatius chiromoniæ dici ab hominibus potest, quam quod Divinis Oraculis proditum est? Job cap. 37. *Qui in manu omnium hominum signat, ut noverint singuli opera sua.* Quæ vero manuum signa sunt, nisi lineæ volis inscriptæ? aut quo pacto, opera sua singuli noverint, nisi hisce lineis edocti, in quibus animi, & intellectus veluti lineamenta adumbrata sunt, ut propterea intellectus manuum dicti esse videantur. Psal. 77. v. ultimo.

*Chiroman-
tes rejelli.*

In intellectibus manuum suarum deduxi eos. Non ignoro, chiromantes, sacris hisce testimoniis abufos, infallibilem incertorum eventuum divinationem adstruere, cum tamen illud duntaxat, efficiatur, ut indolem uniuscujusque indicis non levibus deprehendamus; ac deprehensam, bonam quidem secundo cursu in melius provehamus; pravam vero institutionis rigidioris ope corrigamus; quæ tantum abest, ut humanæ libertati, aut Divinæ Gratiæ quicquam officiant, ut potius utriusque vim ad naturam ipsam flectendam, atque edomandam luculenter ostendant.

*Humana
libertas, &
Divinæ
Gratiæ ne-
cessitas vin-
dicatur.*

DISSERTATIONIS PARS POSTERIOR.

De Metoposcopia.

AD alteram deinde Dissertationis Partem accedentes, eodem medio itinere incedamus, Metoposcopia ex veris naturæ principis explicaturi, ut a pravitate extremam illarum opinionum pariter declinemus; quanquam minori incertitudine laborare videantur frontis, quam manuum, indicia; quippe quæ tum situ sedem Animæ proxime sunt, tum maxima necessitudine, & cognatione ab ipsius vitæ pri-

*Physica
Metoposco-
piæ princi-
pia.*

mordiis cum cerebro coagmentata, cæteris præfident oris partibus, quibus potissimum nititur physiognomia.

Et sane caput in embryone spectantes, nihil aliud animadvertimus, quam molles membranas, alias aliis superincumbentes, & cerebrum, nullis adhuc ossibus firmatum, circumplexas; ut proinde quæ cerebri, & utriusque meningis, in anteriori præsertim parte, structuræ ratio est, eadem quoque frontalis musculi esse debeat. Et si autem, fœtu adolescente, externæ, internæque membranæ, ferruminatis sensim ossibus, invicem diducantur; nativam tamen structuram, quam in cicatriculæ rudimentis habuerant, deinde in embryonis productione, tum in fœtu formato, perfectoque, denique in nato, & adulto perpetuo retinent; nisi si quid inciderit, quod naturalem partium situm, structuram, atque indolem perturbet, & invertat; quod nunquam Physiognomis negligendum est.

*Frontalis
musculus
in embryone
cerebro co-
hæret.*

Equidem in frontis structura, quæ meningum, atque ipsius adeo cerebri structuræ respondet, non solam figuram, amplitudinem, & æqualitatem; sed potissimum quod Metoposcopi minus advertunt, rugarum qualitatem attendendam arbitror. Enimvero rugæ hujusmodi ab actione musculi frontalis, supercilia elevantis, oriuntur; ac pro variis ejusdem musculi structuræ viribus, viriumque æquali, vel inæquali ad utrumque supercilium gradu, varia quoque frontis contractio, & rugarum conditio est, quas in tria præcipua genera partimur; vel enim rugæ æquabiles, & rectæ sunt; vel inæquales, & interciæ; vel paucæ denique, nec profundæ. Æquabilitas, & rectitudo perfectam structuram, viriumque in utriusque musculi partibus æquilibrium ostendit: quod si cutis gracilitatem offendat, numero plures; si vero crassitiem, numero pauciores rugas efficiet. Intercisæ rugæ, & inæquales inordinatam structuram, & impares in musculi sectionibus vires produnt. Postremo paucitas sine profunditate, ejusdem musculi imbecillitatem patrefacit.

*Rugarum
frontis ori-
go.*

*Eorundem
tria genera.*

*Quæ ex iis
rugarum
generibus
ad musculi
structuram,
& vim ar-
gumenta
ducantur.*

Et quoniam frontalis musculus cum meningibus, cerebroque in anteriori parte ab initio, eadem materia, eodemque agente, inolevit; ejus bona, vel mala structura, vires, aut languor, æquabilitas, aut inæqualitas bonam, vel malam structuram, vires, aut languorem, æquabilitatem, aut inæqualitatem meningum, & ipsius quoque cerebri plerumque significant. Quæ cum ex adytis Philosophiæ, & Anatomies repetantur, non miror, vulgares physiognomos penitus latere; digna profecto, quæ ad Te, utriusque Doctrinæ laude florentem, perscribantur; insignem enim Philosophia, & Anatome esse oportet eum, qui ex rugis frontis solidarum cerebri partium structuram deprehendat, eo præsertim loco, ubi sedes est Animæ, quæ, licet ad cedendos membrorum motus, totius cerebri, & cerebelli organo utatur; officinam tamen cogitationum prope frontem locatam habet; qua incallescens, meditationis contentionem, laboremque, qua

*Ex frontali
musculo so-
lidarum ce-
rebri par-
tium stru-
ctura, &
vis colligi-
tur.*

*Cogitantis
Animæ se-
des in ante-
riori cerebri
parte loca-
ta est.*

qua rursus libera, & serena, mentis agilitatem, feracitatemque nos passim, & studiosi omnes experimur. Cæterum, diligenti observatione, ac repetitis dissectionibus nonnulla ego in segmentis utriusque hemisphærii anterioris cerebri, & corpore calloso, hætenus incomperta, animadverti, quæ forte Animæ cogitanti subserviunt; ea vero, si res tulerit, ex schedis meis deprompta, publico iudicio subijciam.

Quid frontis lineæ in cerebri structura indicent.

Igitur membrana, cerebrum in anteriori potissimum parte involventes, atque ipsum etiam adjacens, contextumque cerebrum, tum concinna structura, tum validis, & æqualibus utrinque viribus pollent in iis, quibus frontis rugæ rectæ sunt, & parallelæ: illi vero, qui rectas quidem utrinque rugas, sed leves illas, & paucas habent, internis partibus donantur, rite quidem constructis, sed infirmis, & languidis: e contrario eadem partes inconcinna structura laborant in iis, quorum rugæ inæquales, aut, quod gravius est, intersectæ: languidis tandem, atque inæqualibus viribus cum structura vitio apud eos, quorum nec multæ, nec profundæ; præsertim si ex altera parte contracto musculo, alterius nulla, aut levis tensio cernatur.

In quo felicitas indolis sita sit.

Jam vero, ut ex iis, quæ superius statuta sunt, ad iudicium de ingenio uniuscujusque, ratione duce, progrediamur; probitas, ac felicitas ingenii ex suis causis constituenda est, quæ quidem in eo posita esse videtur, ut summa tranquillitate procul importuno spirituum incursu Anima perfruatur in illis cerebri partibus, ad quas motuum undulationes ab externis objectis per sensorios nervos appellant, & ubi his motibus, ideisque instructa, de spiritibus ad sua quibusque organa immittendis deliberat.

Quæ tranquillam Animæ sedem præstent.

At in ea mentis arce, non aliunde tranquillitas, & æquabilitas existit, & conservatur, quam tribus ex causis. I. optima, atque utrinque uniformi partium illarum structura. II. spirituum influentium bona crasi, moderataque vi, & energia. III. eorundem spirituum æquilibri dispensatione, & provido in membra, prout opus fuerit, influxu. Si quid vero vel in structura, vel in spiritibus, vel in eorum dispensatione deficiat; semper aliquid de indolis probitate decedet, quod non nisi diuturniori, & diligentiori disciplina corrigi possit: etenim non mediocri conatus rationis requiritur ad eam æquabilitatem supplendam, quæ vitio vel structura, vel motus turbatur. Nam vix assidua institutionis severitate, exemplorum imagine, spe, metu, doctrinaque enormis naturæ cursus ad eam æquabilitatem, quam memoravimus, revocatur. Quod summus ille Philosophorum Princeps Socrates expertus est, & docuit, quem cum Zopyrus Physiognomus judicasset vel ad libidinem pronum, ut tradit Ælianus, vel natura stupidum, ut censuit Cicero; maxima Philosophiæ contentione, & oblectantis animi exercitatione opus fuit, ut flecteretur ad continentiam, atque ad Sapientiæ contemplationem, & doctrinarum fa-

Indolis probitas contentiori disciplina corrigitur.

Socratis exemplo confirmatur.

stigium eveheretur. Itaque populo, Zopyrum irridenti, ille mortalium Sapientissimus ait, talem se quidem a natura factum, sed naturæ pravitatem virtutibus emendasse.

Accidit sæpe numero, ut quosdam nulla Philosophiæ ope egere videamus, quorum frons enormibus rugis exaratur; qui nimirum non a natura ad vitia comparati, sed casu, frontis speciem affabre concinnatam deformante, physiognomis imponunt. Fit enim interdum, ut rugæ obliquæ, intersectæ, ac multifariam decurrantes conspiciantur, ictu, vulnere, ambustione, variolis, aliisque morbis, frontalis musculi structuram labefactantibus, quibus idcirco nulla est cum internarum partium textura cognatio. Adeo in omnes casus, necesse est, ut prudens conjector animum convertat, & dirigat.

Habes igitur, Fantone, hominum indolem, in lineis manuum, ac frontis a natura descriptam, ut quo oculorum aciem intendere prohibemus, ab externis characteribus, & indiciis deprehendamus. Ea vero si utrobique, ram in volis manuum, quam in fronte, rite, recteque expressa sint; liquidorum crasim, & solidorum structuram ad bonum, inito sædere, conspirantes augurabimur. Quamobrem & parentes, & educatores spe optima puerilis naturæ, ad bonam frugem vergenti facile obsecundabunt, & minimo negotio a vitiis avocatum, per virtutum semitas ducent ad privatam, & publicam utilitatem. Contra vero cunctis institutionis conatibus obniti debent, ubi pueros viderint naturæ enormitatem manibus, & fronte præferre; ut studio, opera, consilioque mores ad flagitia prope ruentes sistant, atque ad probitatem pro virili parte urgeant, atque compellant.

Vulgaribus physiognomis solemne est, ut indicia duntaxat delibent, quæ ex animi pathematibus in ore, oculis, superciliis, genis, totiusque corporis habitu, motuque exhibentur; quæ quoniam philosophicam subtilitatem exercere minime valent, ad Philosophum subtilissimum scribentes prætereunda putavimus. Neque enim operosum est ex ore, oculisque flammantibus iratum, torvis invidum dignoscere; ex pallore, ac tremore pavidum; ex fusco vultu, & dejecto tristem; ex florido, nitenti, hilarique placidum, ac lætabundum: nam vel in brutis ipsis hæc eadem argumenta suas ipsorum qualescunque affectiones ostendunt; ex quibus plerumque libros suos opplent tralatitiæ physiognomiæ professores.

Cæterum, jucundissime Fantone, nolim suspiceris, me philosophicis animadversionibus incumbentem, a Theologicis dogmatibus desivisse. Quanquam enim indolem in plerisque agnoverim ad bonum, sua veluti sponte, proclivem; non inficior tamen, omnium hominum originali labe vitiatam esse naturam, qua ad unum omnes concupiscentiæ pondere inclinantur ad malum. At illud nobis propositum fuit observationibus hisce illustrandum, bonam indolem facilius civili, & Christiana institutione adversus concupiscentiæ vim instrui, & firmari, ac præsidio Supernæ Gratiæ de-

Ruga frontis casu, vel morbo deformata ad indolis iudicium non pertinent.

Puerorum educationi asserta Chiroscofia, & Microscopia veritas perutilis.

Vulgaria totius vitii indicia.

Originalis labe depravate naturæ causa statuitur.

vitiis triumphare, quam quibus fluidorum, solidorumque intemperies obtigit, quorum animus operosiori cultu subigendus est, ut probitatis fructus edere possit.

D. Fantoni laudes.

Quibus linearum signis, Vir Humanissime, tibi frons, & manus inscriptæ sint, locorum distantia vetat, quoniam inspiciam. At firmitus mihi oboritur ab effectu de causa documentum in litteris tuis, quas crebras, easque jucundissimas accipio, in quibus cultissimi animi, ingenique tui certos characteres cum intueor, sublimem mentis aciem, eruditionis copiam, & inflammatum, sincerumque detegendæ veritatis studium admiror,

& amplector; simul etiam mirifico styli, verborumque nitore, & amoris in me tui præclaris significationibus maxime reficior. Quod superest, humanitatis tuæ argumentum singulare præbueris, si candide sententiam de qualicunque hac Dissertatiuncula prompseris, & exposueris; nam probanda eruditissimo cuique censuro, quæ tibi probata fuerint, nec ullius emendatione castiganda, quæ acri iudicio tuo castigata fuerint, & emendata. Vale, & Rei Medicæ incremento, ac Civium tuorum valetudini te incolumem serva.

JO: MARIÆ LANCISSII

Cubicularii intimi, & Archiatri PONTIFICII

DISSERTATIO ALTERA

De Sede Cogitantis Animæ.

Ad Clarissimum, Doctissimumque Virum D. JOANNEM FANTONUM Medicinæ, & Anatomes Professore Celeberrimum.

Clarissimo, Doctissimoque Viro D. Jo: FANTONO Medicinæ, & Anatomes Professori Celeberrimo.

Jo: Maria Lancisus S. P. D.

Orditur a difficultate argumenti.

Ximum illud Mathematicorum lumen Archimedes facile sibi futurum, ajebat, ut totam terræ molem loco moveret, si, ubi pedem extra terram figeret, nancisceretur. *Dæ mihi locum, ubi consistam, ac terram movebo.*

Hoc ipsum, Clarissime Fantone, usurpare nobis convenit, rem longe difficillimam, te flagitante, aggredientibus. Enimvero Cogitantis Animæ vim, & facultatem explicare cupienti opus esset extra ipsam animam alicubi consistere, unde illam conspiceret, atque intueri liceret: quemadmodum ducta ob oculo similitudine divinitus Plato disseruit in Alcibiade: *Oculus, inquit, seipsum si videre volet, in oculum intueri debet, proinde etiam anima, si se ipsam noscere volet, in animam intuetur oportet.*

Quomodo anima visum in se ipsam intendere possit.

Quoniam vero Plato animam in se ipsam visum intendere posse, crediderit; hoc tamen non de illa, quam nos quærimus, scientia, quæ rerum ideas, & causas persequens, Philosophorum studiis expetenda est, sed de conscientia, quam vocant, quæ potius effecta percipit, & non quid, sed, an tunc sit cogitatio, experitur. Nobis vero Philosophiam naviter, quantum valemus, professis, satis esse non debet, quod interno sensu (ignaris etiam, & vulgaribus hominibus notissimo) cogitantis animæ motus intelligamus; sed enitendum, quoad ejus fieri potest, ut supra vulgi captum de humana cogitatione aliquid deprehendamus, & effera-

mus. Et quoniam in ipsam rationalem potentiam, qua brutis eminemus, & ad cœlestes mentes proxime accedimus, visum intendere prohibemur, locum saltem, & officinam perceptionum philosophica diligentia, Anatome duce, perscrutemur; quod sane Plato ibidem inquirendum monuerat, *in illum maxime animæ locum intueri oportet, in quo virtus animæ, ac sapientia ipsa inest.*

Age itaque, mi Fantone, sedem hanc, tantopere a Medicis, & Physicis conquistam, persequamur. Non te latet, celeberrimum Cartesium probabili admodum conjectura in ea cerebri parte perceptionum, cogitationumque domicilium putasse constituendum, quæ unica esset, & in quam gemina externorum sensuum organa concurrerent, eaque ratione in glandulam pinealem, quæ inter geminas unica ipsi occurrit, consensisse. Neque a vero ille ablusit de unica, & in medio posita parte constituenda; cum non possit anima librare, & maturare judicia, tum deinde huc, vel illuc spiritus, determinando, dirigere, nisi cerebri partem illam infideat, quæ sit veluti in lance Hypomochlion. Sed anatomicis observationibus destitutus Vir alioquin Egregius non vidit, alium esse in cerebro locum, in quo conditiones expositæ, luculentius, quam in sua conaria glandula, conveniunt: tametsi ejus glandulæ usum pro re, de qua disserimus, non omnem ablegemus.

Pars, quæ in cerebro medium locum, non gemina obtinet, præter conoidem est corpus callosum cum fornice, septoque lucido: nam medullari indole donatum sedem, & quidem non angustam habet, inter dexterum, & sinistrum cerebri hemisphærium, atque in spi-

Cartesius eam statuit sedem animæ in quam unicam gemina sensuum organa intra cerebri cœ-

Præter glandulam pinealem alius est locus unicus, in quem sensuum organa concurrunt.

Tale est corpus callosum.

spinalem medullam, quæ intra cranium locatur, diffunditur, & propagatur. Et quanquam aliæ etiam sint partes, quæ alicubi per medium cerebrum excurrunt, nimirum adhæſiones protuberantiarum natiformium, ac testiformium, nec non centrum processus annularis, ac potissimum quidam funiculus medullaris, qui supra os sphenoides transverſim sub nervorum optico- rum cohærentia, baſim utriusque cerebri hemiſphærii colligat, atque conjungit; nihilo tamen minus hujusmodi intra cerebrum particulæ, præterquamquod ſunt nimium exiguæ, modo ſecundum lineam centram, ut oportet, accipiantur; deſtituuntur ea concinna ſtrutura, qua mihi opus eſſe videtur, ut anima in iisdem quidquam poſſit, deliberando, moliri.

Cum igitur de calloſo primum corpore, mox de glandula pineali diſturi ſimus, animadvertimus initio, quod, tametiſi corpus calloſum, fornix, ſeptumque lucidum diſtinctis vocibus apud Prifcos indicentur; ſunt tamen una, eademque medullaris, ac medium tenens inter hemiſphæria cerebri ſubſtantia, quæ loco duntaxat, & figura invicem diſcriminatur. Etenim pro calloſo corpore intelligitur medullare planum, albæ inſtar tæniæ, latitudinis fere transverſi ſeſqui digiti, quod ſuperiori parte ſub ſagittali futura pene horizontaliter ducitur; anteri- us quidem anguſtius, poſterius vero latius, quod ſane ſub forniciſ, crurumque nomine in ellipticam figuram declinat, eaque ratione majora cerebri hemiſphæria unit, atque connectit. Septum vero lucidum nihil eſt aliud quam interna ejuſdem calloſi corporis, forniciſque productio in media pariter medullari cerebri parte locata, quæ verticaliter a ſuperiori ſegmento calloſi corporis ducitur inferius, & tanquam ſepimentum, ventriculorum inter ſe cavitatem ſeparat, atque ſejungit. Conjunctim itaque de omnibus iis medullaribus partibus, quæ cerebri medium tenent, ſermonem habebimus.

Naturæ igitur volumen potius, quam opinioniones hominum, verſantes, inquiramus in originem calloſi corporis. Porro ad illius productionem eæ potiffimum medullares fibræ concurrunt, quæ procedunt a duobus ſegmentis corticis ſuperioris, & anterioris cerebri; hæc enim poſita ad contactum falciſ meſſoriæ, deſcendunt, atque ita ſupra corpus calloſum intro ſtutuntur, ut, oculo judice, non ad alium uſum facta videantur, niſi, ut ſuis corticalibus glandulis ſecernant liquidum, ſuiſque ductibus ſecretoriis ſtamina præparent ad conſtruendam calloſi corporis molem, eamque ſpiritu perlucendam, replendamque.

Quod ſane ut libere cerni poſſit, elevare oportet duram matrem ab hemiſphæriis, unaque vindicare intermedium ſpatium a falce meſſoria, atque ab ejuſdem extremis, qua antea, qua poſterius, tendinibus: poſtremo calloſum corpus ſedulo liberare a retiformi vaſorum contextu, quo cum tenui meninge ad intima fulcitur, foveturque. Tum ſecentur utraque per longitudinem perpendiculariter ſegmenta cor-

ticiſ, donec in conſpectum veniat ipſorum medulla, quæ tota in corpus calloſum abſumitur. Hoc ipſum ſæpe tentavimus in equino cerebro, & rem proſecto longe mirabiliorem, quam upud homines, cernere licuit; procedit namque in equis ejuſmodi medulla inter duos veluti parietes corticaliſ ſubſtantiæ cerebri, quouſque fa- ceſſat in calloſum corpus, in quod aliæ etiam deſinunt, atque concurrunt medullares fibræ ex propioribus forniciſ anteriorum ventriculorum, quinimo etiam ex ſtriatſ corporibus. Hoc evidentiffime conſpicitur, ſi lamina utrinque exili cultro auferatur horizontaliter a corpore calloſo: ſtatim namque ſe offerunt innumeræ fibræ filorum inſtar alborum, quæ adglutinatæ, ac parallelæ feruntur ad fornices ventriculorum. Unde evidens ſit, per transverſales calloſi corporis fibras utraque cerebri hemiſphæria invicem connecti, continuaque fieri: & quod maxime ad rem noſtram conducit, medio corpore calloſo radices ſpinaliſ medullæ, quæ a cerebro proficiſcuntur, uniri, atque in perpetuo commercio ſervari.

Ut autem tota, quanta eſt, calloſi corporis ſubſtantia, præſertim illa, quæ ſupernam occupat ſuperficiem, oculis ſubjiciatur, ea conſpici debet integra, ſcilicet amota duntaxat pia matre, & poſtquam duo, quæ ad altera ſuper eminent, cerebri ſegmenta diſſecta fuerint, ſervato horizontali plano cum ipſo calloſo corpore; comperiemus enim, coagmentari a nerviſ medullaribus in transverſum ductiſ, atque inter ſe ſimiliter parallelis, qui ſane adeo peſpiciue in aliquibus cadaveribus apparent, ut referre videantur ſtamina craſſiora contexti ſerici (modo coloris ſit albicantiſ) quod vulgo dicitur *amuerre*, *tabino*, o *cordellone*. Hunc autem fibrarum ductum in corpore calloſo ſubolſecerunt Clariffimi Viri Th. VVillis, & Marcellus Malpighius, quorum poſtremus in piſcium cerebro ita evidentes eſſe perſcribit, ut ſi adverſo lumine ſpectentur, eburneum peſtinem repreſentent, ſed nos in hominibus ſummo ſtudio clare perſpeximus.

Et quanquam hujusmodi fibræ, quatenus ſunt inter ſe parallelæ, & cum iſdem utrinque terminis continuæ, videri poſſint omnes, ac ſingulæ ab uno principio in unum finem deſinere: veriſimilius tamen mihi eſt, alterno ductu, alteram a ſiniſtro hemiſphærio in dexterum ventriculi forniciem, alteram a dextero hemiſphærio in ſiniſtrum forniciem protendi. Nam cum vaſa cerebri in ſuperficie, ſeu cortice ſæpeſæpius decuſſentur; non abludit a vero, in calloſo etiam corpore hujusmodi alternum fibrarum textum, reſuſumque inveniri; quo ſcilicet liberum commercium (intercedente calloſo corpore) inter haſ medullares partes, in ſpinalem medullam deſituras, retineatur.

Deprehendimus quoque, transverſas haſ medullares calloſi corporis fibras, quæ ſtaminis locum tenent, non mediocre validitatem accipere a ſubregmine fibrarum medullarium, quæ per longum ab anteriori forniciſ crure, quod baſim dicunt, ad poſteriora; vel contrario itinere ſub calloſo vulgari corpore ita expor-

Textura calloſi corporiſ equorum diſſert ab hominibus.

Corpus calloſum coagmentatur a nerviſ medullaribus inter ſe parallelis.

Medullares fibræ corporiſ calloſi in piſcium cerebroſ elvneo peſtiniſſimulat Malpighius.

Earum terminus.

corpus calloſum deſcribitur.

Quæ cerebri partſ proprie diſcatur ſep- tum lucidum.

Origo fibrarum medullarium corpus calloſum conſtituentium.

Anatomica Methodus eaſdem perſeſcutandi.

Transversales Callosi corporis fibrae ab aliis per longum exportis validentur.

Callosi corporis fibrae a duobus nervis secantur ad angulos rectos.

Limbi medullares nervos amulantes supra callosum corpus elevati.

Eorum usus adhuc ignotus.

Eorundem nervorum progressus.

In anticam etiam callosi corporis partem replicantur.

riguntur, ut eo loco fibrae variare inclinationes videantur. Enimvero candide hic loci nostrorum sensuum imbecillitatem fateri cogimur, propter quam in adeo molli albarum fibrarum plexu intimam illarum structuram persequi prohibemur. Unum tamen, quod haecenus vel omnino neglectum, vel non satis observatum fuit, nos in superiori ejusdem callosi corporis plano, seu superficie conspeximus, videlicet, fibras omnes medullares transversim ductas secari ad angulos rectos a duobus inaequaliter retibus nervis similiter medullaribus, qui absque dura matre, sed sola arachnoidea tunica ad mutuum fere contactum per ejusdem callosi corporis medium, ab anterioribus ad posteriora procurrunt.

Diu hoc loco anxios nos dubitatio detinuit, an scilicet duo alii medullares nervi per longum pariter a syncipite versus occiput supra idem corpus callosum ducerentur, cum quidam laterales, simulque longitudinales quasi funiculi in confinio medullaris, & corticalis ibidem cerebri partium appareant. Sed tandem repetitis dissectionibus probabilius nobis visum est, illos non veros nervos, sed limbos esse paululum supra medullare callosi corporis planum elevatos: qui tamen limbi (cum in omnibus indiscriminatim cadaveribus reperiantur) certe non omnino inutiles, quanquam adhuc de vero usu non constet, dicendi sunt. Veniet fortes dies, quae his etiam obscuris rebus lucem affunder.

Nervi autem, quos excurrere diximus per medium callosum corpus, postquam recta per universum horizontale planum fere ad mutuum contactum processerint; mox paululum a se mutuo recedentes declinant, & flectuntur posterius supra fornicis crura; quinimo licet paulo post evanescere videantur, tamen resurgunt, & supra eadem crura, quo loco invicem conveniunt, ac tertium ventriculum excitant, evidenter procedunt, tandemque penetrant, atque disperduntur intra thalamos nervorum optico-um, qua ventriculos anteriores respiciunt. Ut autem excursus medullarium horum nervorum per crura libere cerni possit, necesse est abscindere processus illos cerebri, qui in nates, ac testes elongantur.

Parem tenent viam in antica callosi corporis parte iidem nervi; replicantur enim supra externam ejusdem superficiem, quae anterieus fornicis crus appellatur, ac sub nervorum optico-um nexu curvantur extrorsum juxta foramen infundibuli, indeque evanescere videntur, ubi medullaris cerebri substantia basim constituit thalamorum, quae sunt principia spinalis medullae. Intelligis itaque, & tuismet oculis perspicere poteris, Clarissime Fantone, mirabilem hanc medullarium nervorum supra callosum corpus circumductionem, qui vel incipiant ab uno, vel ab alio extremorum, semper oriri, ac desinere dicendi sunt, & affinitatem, usumque non supervacuum habere cum thalamis nervorum optico-um. Interea visum penitus effugit, an ab

ejusmodi nervis in longitudinem protensis, fibrillae aliquae in singulos transversales nervos callosi corporis emittantur; quod quidem affirmare rationabilius videtur, cum longitudinales a transversalibus citra scissionem movere difficillimum sit; illud tantummodo per diductionem consequi possumus, ut videamus eosdem cum subjectis staminibus aperte cohaerere.

De fornice vero, septoque lucido nihil habemus addendum iis, quae Clarissimus Malpighius demonstravit, nempe illud constare medullaribus fibris varie implexis, contextisque, sed praesertim rectis ab anterioribus ad posteriora propagatis, quae quasi subtegmen praebent transversalibus, quibus superior pars ejusdem corporis coagmentatur, atque confurgit. Huc usque de corpore calloso; nunc quae a nobis in glandula pineali observata sunt, referamus.

Primo hanc, etsi magnitudine ut plurimum varia, semper tamen propriae sedi haerentem, cum in homine, tum ceteris omnibus in animalibus deprehendimus; unde clara ejusdem ratio necessitatis & usus deducitur. Nam qui aliquando plane defuisse scripserunt, certe praesumma, quae interdum occurrit, exiguitate, aut illam secantes abraferunt, aut negligenter praeterierunt.

Secundo attente observavimus, conoidem pia matre contextam esse, quae adeo spissa, copiosisque sanguineis, lymphaticisque vasis, nec non aliquot nerveis fibrillis referta est, ut, si eam diligenter hac tunica spoliaveris, tertiam fere molis partem te ab illa detraxisse, compereris. Neque fallaciam oculorum suspicaberis, quod vidisse putemus nerveas quoque fibrillas per tenuem pinealis glandulae meningem dispergi. Tu quippe, quemadmodum non ignoraveris, sanguinea vasa, vix cranium ingressa, variis nervis associari; ita dubitare non debebis, quin, quo ipsa sanguinea infra cerebrum producuntur, nervos pariter villos secum deferant, & quo pertingunt insinuent.

Minime vero praetereundum est, quod meningis nervorum surculos hinc illinc, seorsum a sanguiferis, accipiunt; nam id perspicue spectamus in cerebello, cujus tenuis meninx nervulos utrinque ab internis petrosorum ossium cavitatibus, atque ex nervis auditoriis recurrentes, ad pulcherrimos usus, mutuatur, quorum illud certe postremum non existimo, ut in magnis aeris tremoribus, qui per aurium anfractus sub specie soni improviso admittuntur, subita quoque sequatur spirituum expressio ex cerebelli cortice, tum quaeversum in artus per medullam, tum in praecordia per cardiacos nervos; quamobrem animal, somno etiam si oppressum, subito terrore expergiscatur, atque admoneatur non modo per nervos auditivos; verum etiam per hosce recurrentes: unde novis explicatis viribus armetur ad propulsandum quidquid forte noxii, atque hostilis offenderit inopinato.

Fornicis septique lucidi descriptio.

Glandulam pinealem nusquam defecere.

Sanguineis Lymphis necnon veniculis eadem donantur.

Sanguinea vasa cum nervis cranium ingrediuntur.

Nervuli a petrosorum ossium cavitatibus recurrentes in cerebelli meningem.

Horum usus.

Tertio animadvertimus, conariam glandulam in superficie subrubram esse, ac mirum in modum sanguineis punctis variegari, suosque minimos glandulares utriculos microscopio tentatam exhibere, qui peculiare nervorum liquidum separant, ac proinde peculiarem pusilli cerebelli corticem constituunt. Nam, si per longum, aut transversim conariam secueris, eam minime præterquam in centro candicare, sed remisse rubere, observabis. Insuper animadvertes, ab ipsius basi utrinque egredi duos nervos satis insignes, quos nonnulli processus medullares appellarunt; hos vero, si transversim juxta glandulæ basim incideris, pulchrum tibi spectaculum exhibebunt; videbis enim duos quasi ocellos, circumducto subrubro cortice, micare candidantes. Istorum autem processuum principium intra conoidem per ramusculos divisum nobis inquirentibus aliquando se se obtulit non ab simile ramificationi medullæ intra cerebellum: quo fit, ut non injuria pinealem glandulam cerebellum ipsius cerebri appellare possumus.

Postremo notavimus, hujusmodi nervosos processus e pineali glandula egredientes supra thalamos opticorum oblique, summaque cum adhæsione per ea maxime loca divaricari, quæ in thalamis extrema sunt corticalis, & medullaris partium, quibus idem componuntur; scilicet divisio illa ab hisce processibus definitur, qui medium candicantis, & cineritiæ substantiæ retinent. Ubi deinde intra thalamorum corpora penetrant, omnem oculorum aciem, microscopio etiam armatam, effugiunt.

Est autem & illud animadversione dignum, quod cum in reliquis cerebri partibus magna sit inter diversos homines similitudo: contra in corpore calloso, & glandula pineali magna dissimilitudo plerunque deprehendatur. Nam in aliquibus textura callosi corporis est adeo compressa, ac detrita, ut nullæ staminis fibræ distincte observentur; in aliis nervi longitudinales fere inconspicui; in nonnullis elegantissimi, & ad oculum elevati; in multis inordinato itinere. Glandula pinealis nunc magna, nunc pusilla, immo paulo millii granum excedens; plerunque conica; aliquando spherica; minus denique, aut magis tactui renitens, ac rubens occurrit. Quæ quidem discrimina nostram quandam conjecturam non levi indicio confirmarunt. Nimirum ex hac partium dissimilitudine, concurrente sanguinis crasi, vel discrasia, ut plurimum nativam hominum indolem exoriri quoad judicia, consilia, deliberationes, & ratiocinia. Atque ex hac verisimilitudine duximus, quod ad te alias a nobis perscriptum est in Physiognomica Dissertatione de cognitione inter frontalem musculum (unde lineæ rugæque frontis efformantur) & meningis, ac potissimum cerebri fibras, quibus animæ facultates exercentur. Itaque videmur fidem nostram, tibi tunc obstrictam, præsentis Disputatione liberasse.

Id autem oppido explanatius dignoscetur, si prius perspectis viventium moribus, eorum-

dem mortuorum dissecarentur cadavera; fortasse enim in iis, qui valida cogitandi facultate, aut summo vitio obnoxii fuere, harum conformitas, & congruentia partium detegeretur; quod sane ad Philosophiam amplificandam magnopere conferret: idque posterorum quoque diligentia sedulo commendamus.

Interea silentio hic transire nolumus, quod die XXIV. Martii præsentis anni nobis accidit in dissectione cerebri cujusdam, qui, cum verfabatur inter vivos, balbutiens erat, & fatuus: obiit in Nosocomio Sancti Spiritus, & sectionis socios habuimus studiosissimos Juvenes D. D. Franciscum Soldatum, & Jo: Antonium Vulpium Medicinæ Doctores. Huic nondum trigessimum sextum annum excedenti universa cerebri substantia solito compactior, atque albidior apparuit, ut colore coactum lac, quod vulgo *ricotta* dicitur, perbelle referet. Vasa enim sanguinea non admodum profunde per corticem penetrabant, neque a sanguine, spirituque perlui satis videbantur. Corpus callosum similiter duriusculum, & in eodem longitudinales nervi patuli quidem, sed non qua solent ratione inter se paralleli procedebant: transversales vero plane invisibiles: denique glandulam pinealem adeo exilem offendimus, ut cannabinum semen vix æquaret. Cæterum intendant alii posthac animum, videantque, an invenire præterea possint, quibus res in obscuro adhuc posita in lucem proferatur: nos enim contenti sumus detexisse aliquid, ut alios ad quærendum excitemus. Sed omisis observationibus ad ea transeamus, quæ earundem utilitatem aliquam subindicare possunt.

Ex iis, quæ hucusque in corpore calloso a nobis observata sunt, hoc est, in ipso naturæ libro perlecta; planum fit eam partem innumerabilium nervorum contextu formatam, & unicam esse, & in medio sitam; unde dici possit veluti commune quoddam sensuum emporium, quo externæ nervorum impressiones appellant. Non est tamen, quod hanc officinam, destinatam tantummodo recipiendis objectorum motibus existimemus; sed etiam in ea sedem illam imaginantis, deliberantis, & discernentis animæ collocemus. Neque enim alibi facilius mens judicare de externis potest, quam quo externa conveniunt; neque aliunde spirituum iter extrorsum flectere, ac dirigere, quam quo eorundem spirituum cursus introrsum confluit.

Non me latet, plurima esse cogitationum genera, quæ nullum cum externis sensibus commercium habent, sed per se a rationali anima proficiuntur; cujusmodi existunt ideæ de Angelis, de Deo, deque nostram cogitatione, in quas secreta mente incumbimus; itemque veritates omnes a materia abstractæ, scilicet quæ a Geometria, atque ab Algebra, media demonstratione, petuntur. Verum de iis duntaxat hic consilium est agere, quæ a sensibus hausta per commune sensorum trajiciuntur, & partim percipimus ob suavem contactum, seu propter utilitatem, quam proportionem, consonantiam, & convenientiam in bono apte di-

an in conoide vires animæ exercentur & præteresse multorum indoles, & illorum post mortem cadavera dissecare.

Observatio apprimè assertum confirmans.

Corpus callosum asseritur commune sensationum emporium.

Adeoquæ sedes deliberantis animæ.

Quæ cognitiones ab anima immediate proficiuntur.

Nervi a pinealis glandulæ basi prodeuntes.

Eorum origo intra conoidem.

Conoides cerebellum cerebri.

Nervulorum a glandula prodeuntes processus.

Conoides in hominibus cum magna plerunque dissimilitudine invenitur.

Ab ipsarum dissimilitudine ingeniorum diversitas.

Repetit quæ de cognitione inter frontalem, & cerebri movit in Dissertatione de Physiognomia.

Ad cognoscendum

*Pulchra
Hippocra-
tis senten-
tia.*

*Ratiocina-
tio quid.*

*Unicam
phantasiae
sedem esse
convincit-
ur.*

*Nervosi co-
noidis pro-
cessus quid
praesent.*

*Dura Ma-
ter callo-
sum corpus
praeter aliis ce-
rebrī parti-
bus com-
pmit.*

*Falcis
Messoriae
descriptio,
& usus.*

xit Sanctus (a) Thomas ; partim etiam in-
commodo, ac dolore perpetimur. Unde ma-
gnus (b) Hippocrates scriptum nobis reliquit,
sensum, qui saepe mala perpeffus est, eorum,
quibus, quando, qualiter laesus sit, esse dela-
torem ad ipsam cogitationem. Utroque vero
modo, quæ per sensus accipimus, consuetudi-
ne discernimus, atque in memoriæ Sede loca-
mus; mox autem pro data occasione varie per-
miscemus, atque, ut ita dicam, cogitando ex-
coquimus. *Ratiocinatio* namque juxta (c) Hip-
pocratis sententiam, *memoria quædam est, quæ
componit ea, quæ per sensus sunt percepta.* Hæc
tandem, quæ in ipsa imaginatione mature-
scunt, rursus ad externa sentium organa, vo-
cisque præsertim, aut manuum instrumenta,
novis aptatis motionum ideis, arbitrio nostro
moderamur. Porro ejusmodi animæ facultas,
quam Græci phantasiam, nos vero imagina-
tionem nuncupamus, proculdubio effingendis
idolis intenta, eo cerebri loco elaborare de-
bet, qui sit unicus; neque enim unius rei
plures simul imagines efformamus, quod cer-
te contingere deberet, si in gemina parte
imaginatio resideret. Quamobrem apposite
illam reponimus in corpore calloso, quod
medullare, atque unicum existens, nervorum
multitudine, ac villorum plexu plane mirabili,
ad infinitam propemodum motionum, imagi-
numque varietatem sustinendam instructissi-
mum est.

Qui vero gemini nervorum processus ex glan-
dula pineali ad thalamos nervorum opticorum,
seu ad principium spinalis medullæ pertingunt,
sententia nostra ad id addicti esse videntur, ut
quod in corpore calloso maturatum jam, perfe-
ctumque est, ac pro animæ arbitrio, judicioque
ad motus membrorum, organorumque diri-
gitur, atque determinatur, ipso in itinere mo-
mentum pulsionis, ac novam, ubi, & quo-
modo opus sit, directionis energiam nanci-
scatur. Tanta certe est thalamorum moles,
ut Anatomicis etiam aliis visi fuerint, non
solis oculorum visibus deservire, sed plerorun-
que omnium, qui a cerebro proficiunt, ner-
vorum esse principia; quo magis in ea conjectu-
ra confirmamur, tam nervos, qui ex corpore
calloso, quam qui a glandula pineali oboriun-
tur, ad universi pene corporis ministeria esse
comparatos.

Et quoniam necesse erat, ut alia quoque in-
strumenta ipsi animæ suppetere, quibus se-
cundum varia pathemata, motuumque discrimi-
mina, major, vel minor spirituum copia a
glandulis cerebri in callosum corpus præsto es-
set; propterea factum est, ut nusquam dura
mater aptius ad constringendum, premendum-
que cerebri corticem composita sit, quam ubi
calloso corpori supereminet: etenim falx
messoria, quæ omnium consensu est maxi-
mus tendo duræ meningis, cum antierius al-
ligetur fixo termino ossis cristati, ducaturque
per media hemisphæria cerebri usque ad mobi-
lem terminum plani horizontalis ejusdem duræ
matris, posterius cerebello super extensæ; cum-

que eadem dura mater (ut clare demonstrat A-
micus noster D. Pacchionus) duobus quoque ten-
dinibus transversim ad tempora firmitur, facili
est concipere, supernum præcipue cerebri
corticem, quotiescunque hujusmodi tendines
vigorem acquirunt, coarctari, atque constri-
ngi. Nam dura mater iis potissimum locis,
quemadmodum cum arteriis naturali alterno
dilatationis, & restrictionis motu agitur;
ita interdum per arbitrium, ubi necessitas
postulaverit (quod Clarissimum Mayovvium
non latuit) violenter, & pertinaciter tendi-
tur, non absumili ritu, quo ipsum diaphrag-
ma, volente anima, majori conatu hypochon-
dria inferius urgere solet. Cum igitur falx
messoria, simulque tendines ad tempora alli-
gati in suscepta violenta tensione persistunt,
necessum est, ut mobilia segmenta duræ ma-
tris ad immobilia ferantur, nimirum ut po-
steriora ad anteriora, & media ad lateralia ac-
cedant; proindeque ut supernæ cerebri hemi-
phæriorum partes, quæ veluti intra vaginas du-
ræ matris comprehenduntur, utrinque manibus
quasi pressa, fluidum tunc uberius secretum in
illas medullares fibras urgeant, quæ inde origi-
nem sortiuntur: eæ autem sunt nervæ fistulæ,
quæ callosum corpus contexunt, ut superius o-
stensum est. Quæ vero copia spirituum major,
aut minor devehitur in callosum corpus, ab e-
jusdem postea in longum productis nervis, nec
non a processibus glandulæ pinealis, aliisque ad-
huc ignotis machinulis in hos, vel illos ner-
vos, ad has, illasve actiones determinatur.
Hujus certe operis exemplum in musico instru-
mento, quod organum appellamus, adumbrat-
um est, in quo aer foliis exceptus alternis
eorundem pressionibus protruditur, qui deinde
per tubum, omnibus fistulis communem, dela-
tus, ideo non omnes, sed modo has, modo il-
las subire solet, quia non simul omnium, sed
modo illarum fistularum valvulæ pulsantis arbi-
trio recluduntur; cujus vices in homine tenet a-
nima, quæ ope nervulorum callosi corporis im-
pedimenta plus minus amovere, impetum plus
minus adjuvare solet.

Ex opposita idcirco ratione fit, ut nervi, qui
supra callosum corpus feruntur, dura matre
minime vestiantur. Scilicet oportebat, ut quæ
ad has partes spirituum copia ex cerebri corti-
ce ubertim confluit, blando, mitique motu
temperaretur ad cursum. Nam functiones ibi-
dem ab anima perficiendæ sunt lenissimæ, quie-
tissimæque, quas motus violentior inturbaret,
ut clarius infra explanabimus. Et quoniam
pari ratione nervi a pineali glandula proceden-
tes temperate, ac suaviter eorundem spirituum
motum ad thalamorum usum regere, ac dispen-
sare debent; propterea hæc glandula destituitur
dura matre; sed illius cortex tenui duntaxat
membrana convestita, tunc solummodo pres-
sionem solito majorem experitur, cum in ma-
gnis, violentisque falcis messoriae contractioni-
bus posteriores cerebri partes, inter quas pinea-
lis glandula collocatur, versus anteriores addu-
cuntur.

*Modus quo
fluidi ner-
vi secretio
augetur ar-
bitrio per
compressionem duræ
matris.*

*Nervi su-
pra corpus
callosum
excurrentes
eius sint
pure me-
dullares.*

*Glandula
pinealis du-
ra matre
non tegi-
tur.*

Sed

Aliæ in-
stantie
convincen-
tes corpus
callosum
esse sedem
animæ.

callosum locatum est, quia nos ipsi sentimus, dum præsertim inter tenebras alicui meditationi diu animum intendimus, moveri quidpiam interius sub fronte, & lyncipite, illudque in secretiori parte, quam sensus nostri minime attingunt, circumagi: propterea cum faciles sumus ad excogitandum, tunc sane quandam libertatem viarum, seu expeditum sanguinis, spirituumque motum sub anteriori calvariæ segmento, & circa corpus callosum experimur: contra vero, cum aut spontanea imbecillitate ad inchoandum mentis opus, aut illata ex nimio studio ad progrediendum lassitudine tenemur, iisdem in locis gravitatem, calorem, ac veluti oppilationem sub obtusionis sensu percipimus.

Constantis
sanguinis
constitutio
conducit
ad sapien-
tiam ex
Hippocra-
te.

Neque certe aliunde oritur, quod ad sapiendum, vel desipiendum bona, vel mala sanguinis constitutio tantopere conducatur, quemadmodum advertit (a) Hippocrates: opinor, inquiens, inter omnia, quæ in corpore sunt, nihil magis ad prudentiam conferre, quam sanguinem, cujus ex constanti habitu (modo cætera concurrant) consistit in nobis prudentia: & cujus ex perturbatione, prudentia itidem perturbatur. Nam sanguifera vasa piam matrem, & arachnoideum velamen comitantur non solum in cerebri cortice, quem vivido fluido penitus perluunt; sed super callosum etiam corpus, & ad latera septi lucidi, atque intra ventriculorum fornices, nec non circa pinealem glandulam, quæ quidem loca tenuissimis fluidi guttulis partim asperguntur, partim volatili halitu benigne foventur. Quoties igitur sanguis alterutro vitio, scilicet vel nimio lentore, vel urgentium, atque irritantium copia particularum laboraverit, necesse erit, ut humana etiam mens huic vel illi, ægritudini evadat obnoxia. Si enim cogitationum instrumenta viscidulo succo irretiantur, tunc volente quantumvis anima, moveri illa non poterunt; unde animalium facultatum languor, stupor, ac desipientia procedet. E contrario si eadem organa præservidi copia sanguinis urgeantur, agitenturque, injusta quoque movebuntur; immo secundum alias cruoris discrasias; aliis etiam, iisque peregrinis opinionibus (ut ejusdem divini Senis phrasi utamur) mens occupabitur. Quod semper magis, mi Fantone, ad temperate vivendum nos adhortatur; cum, ut mens sapiat in corpore sano, moderata, sobriaque quiete sanguinis, non autem nimio, ac veluti temulento intra cerebrum motu egeamus.

Mala san-
guinis cra-
sis cogni-
tionem va-
rie pertur-
bat.

Hæc sunt, Fantone dulcissime, & in rebus anatomicis oculatissime, quæ de sentientis, percipientis, ac deliberantis animæ instrumentis, officina, sede, ac domicilio, hoc est de summis Physiologiæ ambagibus, inter altissimas rerum abstrusarum tenebras conjicere potuimus; qua in disputatione morosus certe erit, qui plus a nobis expetere contendat, quam ingenioli nostri conatus præstare valeant. Neque enim de propria facultate tam temere confidimus, ut ingenuam (b) Plato-

Lancisii Oper. Tom. II.

(a) Lib. de Flat. n. 26. (b) In Timæo pag. m. 752.

nis confessionem usurpare vereamur, scribentis in hanc sententiam, quam ad hujus epistolæ coronidem appositissimam repuramus. „ Proinde de anima quantum ejus mortale, & quantum divinum sit, & quatenus, & cum quibus, & quare seorsum habitationem accipit; hæc revera velut dictum est, se habere, tunc solum, ubi Deus ita consenserit, affirmabimus. „ Vale.

Romæ IV. Idus Aprilis MDCCXII.

Conclusio
deducta ex
mira Pla-
tonis con-
fessione.

Explicatio Figurarum Callosi corporis.

Fig. I. Callosi corporis planum cum suis nervis, & striis nerveis demonstrat.

- AA **H**æmisphæria cerebri horizontaliter juxta callosi corporis planum dissecta.
- bb Segmenta corticalia albidiora in corporis callosi substantiam abeuntia.
- c Corporis callosi facies anterior sub sagittali sutura.
- dd Nervuli longitudinales ab anterioribus ad posteriora excurrentes.
- eeee Striæ medullares pectiniformes sub nervis longitudinalibus utrinque transversim excurrentes.
- ff Limbi medullares, nervos referentes, corporis callosi.
- g Corporis callosi facies posterior sub sagittali & coronali sutura.

Fig. II. Corpus callosum ad anteriora curvatum demonstrat.

- AA Processus anteriores hæmisphæriorum cerebri.
- bb Corporis callosi facies anterior, & inferior.
- cc Nervuli longitudinales antè curvati; & ab invicem paulatim recedentes.
- dd Nervuli longitudinales in partes inferiores thalamorum nervorum opticorum desinentes.
- e Insignis nervulus transversim instar funiculi utramque cerebri substantiam juxta infundibulum nectens.
- f Foramen infundibuli.
- gg Bases anteriores thalamorum nervorum opticorum in arcus curvate.
- h Nervorum opticorum coalitus.
- ii Nervi optici abscissi.

Fig. III. Corporis callosi partem posteriorem, & inferiorem demonstrat.

- AA Corticalis cerebri substantia versus occiput.
- bb Corporis callosi facies posterior, & inferior.
- cc Nervulorum longitudinalium productio super posteriorem corporis callosi substantiam, quam crura fornices appellant.
- dd Nervuli longitudinales superexcurrentes.
- ee Thalamorum facies posterior.
- f Nervorum opticorum coalitus parumper diductus.
- gg Nervi optici dissecti.

K

Fig.

Fig. IV. Glandulam pinealem in suo situ cum nervulis ab eadem prodeuntibus demonstrat.

AA Corpora Villisio striata dicta.

bb Nervorum opticorum thalami superiori ex parte occurrentes.

cc Protuberantiae natiformes.

dd Protuberantiae testes dictae.

e Glandula conoides in suo situ a meningi, & sanguiferorum plexibus vindicata.

ff Processus medullares, seu nervuli ab ipsius co-

noidis basi prodeuntes.

gg Idem super thalamos opticorum excurrentes,

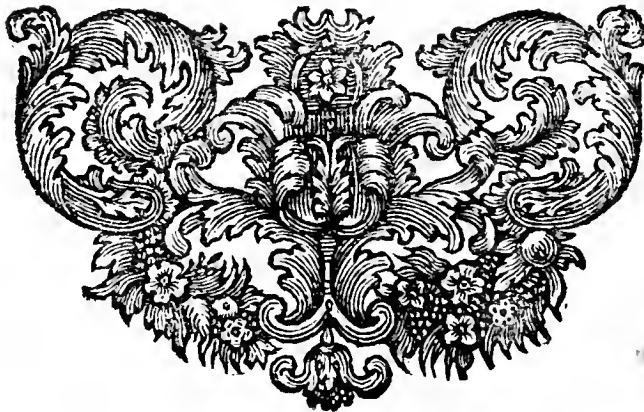
hh Terminus eorundem processuum.

Fig. V. Glandulam Pinealem integram, & microscopio inspectam demonstrans.

A Glandulae conoidis figura naturali major.

bbb Sanguifera vasa per extimam ejus superficiem excurrentia.

cc Ocelli albi, qui sunt bases nervulorum pinealium incisorum.

DISSERTATIONES DUÆ

OCTAVA nimirum & NONA :

Altera de Ortu, Vegetatione, ac Textura

FUNGORUM;

Altera de PLINIANÆ VILLÆ Ruderibus: *Ad eximium
& Nobiliss. Virum LUDOVICUM FERDINANDUM
MARSILIUM.*

Jam editæ ad calcem Operis ejusdem Excellentissimi Vi-
ri de Generatione Fungorum *Romæ* ex Typo-
graphia *Francisci Gonzagæ* 1714.

Nobilissimo, Eruditissimoque Viro
COMITI LUDOVICO FERDINANDO
M A R S I L I O

I O A N N E S M A R I A L A N C I S I U S S. P. D.

I.

*Marsili
laudes.*

ULTA sunt, quæ Dissertationem tuam de Generatione Fungorum, nuper ad me missam, mirifice commendant (ornatissime Marsili) quæque sedulo legenti mihi singularem voluptatem attulerunt. Conjunctam enim cum diligentia eruditionem, cum observationibus subtilitatem, cum philosophia laboris peritiam exhibuerunt. Illud tamen mihi præ cæteris jucundum fuit, quod Schediasma hoc tuum imaginem veteris imperii mihi obtulit, florentissimi scilicet illius ævi, cum inter Proceres Romanorum, ut quisque nobilissimus habebatur; ita in re rustica pertractanda, rebusque omnibus naturalibus investigandis curiosissimus, ac patientissimus laudabatur. Hinc Varonis, Catonis, Celsi, Plinii, aliorumque studia apud omnem posteritatem sunt celebrata, quæ sequioris ætatis deploranda penitus calamitate adeo viderunt, ut, dedignantibus summis Viris, plerumque ad tenuis fortunæ homines in vitæ pene dixerim quæstum illa concesserint. Tu vero ingenue nobilitatis stimulis excitatus, omni plane liberali dignaque illustribus hominibus percepta doctrina; neque militari duntaxat fama contentus, eorum maxime vestigiis insistere conatus es, qui pacis, bellicæ artes amico fœdere junxerunt, posterisque exemplo suo docuerunt, non minori cum laudis fructu corpora militiæ exercitationibus, quam ingenia sapientiæ cultu, ac tentandis solerter experimentis esse subigenda.

*Veteres
Romani,
qui studio-
sissime res
naturales
indaga-
vunt.*

II. Ut autem specimen Tibi præbeam jucunditatis, quam cepi, commentarium tuum attente perlegens, pauca judicio tuo accuratissimo proferam, quæ materiam Tibi forte ampliorem suggerent, argumentum novitate, & jucunditate commendandum felicius illustrandi.

*A fungo-
rum gene-
ratione se-
mina eli-
minantur.
Fungus
Thyphoi-
deus quis,
& qualis
sit.*

III. In primis autem doctrina tua dignum, & veritati apprime consentaneum illud est, quod a generatione Fungorum semina prorsus eliminaveris. Illa enim granula pulvisculo arenaceo immersa, quæ observantur in fungo Thyphoideo (qui ex Insula Meliteni durus, ac pene ligneus per universam nunc Europam, tanquam specificum hæmorrhagiarum pharmacum advehitur) & si quoad formam quodammodo feminum speciem præferant, vera tamen semina esse a nemine sat probatum comperio. Nam præcipua, atque evidens seminis nota ex germinatione, non autem ex mera corporis figura petenda est; secus enim quæcunque corpuscula, quæ in plantarum externa superficie emergunt, veluti tubercula, tomentum, villi, florum apices, ipsiquemet aculei pro seminibus forent ac-

cipienda. Atqui adhuc incompertum est, an hujus fungi pulvisculus satus, germinare possit. Quamobrem nihil videtur probabilius, quam hujusmodi granula hac ferme ratione progigni. Fungi succus, qui intra ipsius tubulos circumfertur, per hiscentia eorundem orificia usque ad extimam superficiem sensim in minimas guttulas extillat, ibique partim ob imminutum intestinum illius motum, qui fovetur tum a reliqui succi fermentatione, tum ab humoris copia, quæ perenni affluxu in fungo restauratur, & partim a circumfusi aeris pondere, salibus ac nocturno frigore paulatim cogitur, & concrevit in arenaceos globulos, qui pro guttulæ magnitudine granulorum, ac tenuioris pulvisculi speciem exhibent.

Idem dicendum cenfeo de fungis caliciformibus Mentzelii, ac Bocconi: Nam a Clarissimo Vallisnerio nobiscum & studiis iisdem, & vetustate amicitie conjunctissimo accepimus, quæ hujus fungi semina existimantur, fata quidem diligenter a se, nunquam tamen contigisse, ut ea nata videret, id quod Eruditissimo tuique amicissimo Domino Amadeo, ut memoras, etiam evenit. Tubercula igitur illa, quæ ex caliciformium umbilico prodeunt, fungi partes sunt, ac veluti lacinie, quæ in aliis fungorum generibus conspiciuntur, ac præsertim in digitatis; nisi malis ea appellare fungos minimos ex fungina substantia pullulantes. Nam qua propemodum ratione stirpium fibræ (ut mox demonstrabimus) in fungos excrescunt, profecto ex Campaniformium fibrosis tubulis corpuscula hæc compingi existimamus. Hac siquidem methodo caliciformes fungos progigni consentaneum est: scilicet plantarum fibræ ob aliquod vitium læsæ, humore nutritio impellente, invicem veluti in fasciculum coherant, atque in teretem, ac solidum pedunculum protuberant usque ad fungi umbilicum; ibi vero tum nutritio liquore urgente, ac copiosius influente, tum ob peculiarem quandam tubulorum structuram, ac mutuam nexum, dictæ fibræ quaquaversus a recto ipsarum ductu ad latera non nihil declinare incipiunt, quo fit, ut in meditullio ab invicem secedant, atque in calicis figuram diffundantur. Evenit autem, ut in hac fibrarum inclinatione eæ, quæ centrum occupant recta, tum quod aliis sint rigidiores, tum ob diversum fluidi morum, atque impulsu, sursum ferantur, ideoque ab aliarum consortio sejunctæ, ac quasi desciscentes, facili negotio ex calicis umbilico seorsim veluti in fungillos attolluntur.

*Fungus
Caliciformis;
plura
de eo scitu
digna.*

Ita quidem de his sentio, adductus experimentorum, quæ hætenus innotuere, argumen-

tis,

tis. Verum semper lex erit resipiendo, ac resilien-
di, si quis meliora.

IV. Porro quæ sæpe sæpius cernuntur intra vul-
garium Fungorum stria, ac rimulas tenuissima,
& subobscura corpora a nobis quoq; (ut Tibi jam
observare datum est) per microscopium nihil al-
liud esse deprehensa sunt, quam peculiarium In-
sectorum partim ovula, partim fæces, iis quidem
locis, perinde quasi propriis in nidulis, sedibusque
opportune commodeq; deposita. Quod sane cun-
ctis commune esse animantibus, atque plantis,
quippe quæ nidum, & alimentum peculiaribus
insectis præbent, passim comperimus. Enim vero
innumeris insectorum generibus (forsitan non-
dum satis detectis) sua quæque domicilia ad Uni-
versi varietatem, pulchritudinem, atque æcono-
miam conservandam Auctor naturæ paravit in
solidis, in liquidis, in viventibus; quæ quidem in-
secta, nisi ipsa viverent, & vicissim fæcibus ale-
rentur, atq; invicem comederentur; jam aut sine
organicis motibus palustria omnia languerent, ac
emorerentur; aut nos ipsi ab insectis, in infinitum
multiplicatis, occideremur.

V. Neque vero seminibus ad Fungorum gene-
rationem opus esse videtur, cum iidem nunquam
nascentur separatim, verum semper derivatis fi-
brillis, succoq; nutritio ab aliquo vegetante, vel
vegetabili corpore. Etenim tenuissima filamen-
ta, quæ Fungorum radices constituunt, non modo
cohærentia, sed continua etiam sunt cum utricu-
lis, fibris, ac fistulis aut viventis adhuc plantæ, aut
germinaturi seminis, vel saltem fragmentorum
corii, pellis, aut pericarpii fruticis, radice, aut li-
gni; quæ tametsi mortua vulgo appellantur, quia
nec augescunt, nec gemmas amplius, nec ramos,
aut folia emittunt; habet tamen etiam tum, licet
sine motu, suos quæq; concretos succos in super-
stitibus utcunq; organis; quamobrem illis iisdem
refermentatis, & in fluorem actis succis morbose
extendi, novæque formas possunt induere. Qui
enim asserunt Fungos aliquando ex simplici ter-
ra, vel cinere natos esse, haud animadvertunt ci-
nerem, ac tellurem, ut principium præbeant vege-
tandis Fungis, oportere jam habuisse permixta
minima aliquot segmenta ustulatorum, aut pu-
rescentium seminum, lignorum, pellium, herba-
rumve. Nam, ubi terra nuda est, ubi cinis optime
combustus, & ut Chymici loquuntur, reverbera-
tus, Fungos profecto nec unquam, nec usquam
oriri deprehendimus. Et sane non dubito, quin
Tu, quem solus detegendæ veritatis amor incen-
dit, mecum fatearis arenam, quæ post fluminum
exundationem ab exiccato luto in Arcium val-
lis, & fossis colligitur, non esse simplicem terram,
sed sexcentis constare corporibus, quæ per decur-
rentium aquarum impetum a montibus, sylvis,
pratis, hortis, vineis, scrobibusque deterfa, in flu-
viorum alveos confuse devehuntur: quo fit, ut
comminutæ, & concisæ particule seminum radi-
cum, fruticum, & foliorum tum herbarum, tum
arborum; immo etiam non pauca insectorum o-
vula, & ipsamet insecta, ac sæpe sæpius brutorum
cadavera eo in cæno latere soleant, & computre-
scere; quæ quidem omnia, cum per vim Solis a-
ruerint, multisque terræ particulis tecta, obruta-
que fuerint, aliorum forte, non vero tuæ rationis

aciem fallere possunt, ut solius arenæ cumulus
credantur. Fungi itaq; quos ex glarea, quam vo-
cas, Brisachicæ fossæ, tuos ante oculos pullulare
identidem vidisti, non ex simplici, nudaque ter-
ra producti dicendi erunt.

VI. At video jam nos, qui rebus congruimus,
nominibus duntaxat differre; nam in tua doctissi-
ma Dissertatione maxime adhærere videris il-
lorum opinioni, qui originem Fungorum ex len-
to, ac purilaginoso, ut ais, humore repetunt, modo i-
doneis additis sit comprincipiis, in Muli fimo rite pa-
rato, contentis (hoc enim experimentum ad facilitio-
rem Fungorum ortum adducis) ibi enim simul
digeritur, & combinatur in prima Fungorum inchoa-
menta. Verum tamen luce clarius mihi quidem vi-
detur in Equorum, Mulorum, cæterorumque Ju-
mentorum fimo semper aliquot superesse, exigua
quanquam, fragmenta herbarum, seminum, atque
hordei præsertim, quæ nostris passim sensibus ob-
servantur. Nimirum, quia organica hæc corpora
a peristaltico ventriculi, supernorumq; intestino-
rum motu, citius ad colon, & podicem extrudun-
tur, quam minuta illorum structura per actuosam
solventium fermentorum vim penitus destru-
atur, ac dissolvatur. Quamobrem avenam, atq; hor-
deum ubique prope stabula ex Jumentorum ster-
coribus sub Veris initium vegetari conspiciamus.
Itaque, Vir præclarissime, Tu quoque non obscu-
re mihi assentiri videris arbitranti Fungos tum
in glarea post fluminum exundationem dereli-
cta, tum in Muli fimo natos, ex vegetabilium
particulis, tanquam primordiis, ac præcurrenti-
bus principiis pullulare. Sed nihil nimis enu-
cleandum, præsertim ubi res paulo diligentius
tractata, nauseam forte aliquibus faciat. Ma-
jora igitur persequamur.

VII. Profecto Tibi, experimentalis Philosophiæ
studiis jam subacto, neq; novum, neq; arduum erit
consuetis naturæ institutionibus, & Matheseos
præceptis insistere; nimirum ut ex planis, apertis,
atque extantibus phænomenis abstrusiora, obscu-
riora, & secretiora mecum rimeris. Quoniam ve-
ro compertum cuiq; est, Tibiq; maxime, qui natu-
ralem Fungorum historiam quam diligentissime
scripsisti, Fungos in magnis, vegetis, ac viventibus
arboribus produci quidem, sed nunquam e loco
sano, semper autem vel erosione intrinsecus ali-
menti culpa; aut foris rubigine, insecto, vel avul-
sione, aut incisione vulnerato; nec unquam a suc-
co solum nativo, sed plus, minusve ab imbribus,
nebulis, aliisque aeri innatantibus corporibus la-
befactato; in proclivi certe fuerit, ut cognoscas
non aliter se rem habere, cum Fungi ex parvis,
mortuis, atque humo etiam sepultis animalium
coriis, aut arborum, fruticum, herbarumq; parti-
culis emergunt: nimirum utrobique accidere, ut fun-
gorum principium sit pars corporis vegetabilis,
duobus simul vitiis obnoxia, solutæ nempe conti-
nuitati, & quoquo modo degeneri factæ nativo
succo: ut proinde jure merito Fungos ad planta-
rum morbos Plinius (a) retulerit; ac Sennertus (b)
nonnisi in plantis, vel a plantis nasci putaverit.
Non absimili ferme pacto, quo Gallas in arbori-
bus per inficta ab insectis vulnera, infusaque una
cum fermentativis liquidis ova progigni, atque
elevari, omnes nunc a præclarissimo Malpighio

ci arena,
feu glarea
in Bris-
achicæ fossa
pullula-
runt.

Fungi ex
Muli fimo
procrean-
tur.

Jumentorum
fimo sunt
herbarum,
seminum,
ac hordei
fragmenta
conti-
nent.

Avena, at-
que hor-
deum pro-
pe jumen-
torum sta-
bula,
invenit
Vere, ex il-
lorum
stercoribus
efflorescere.

Fungi in
vegetis
quidem
arboribus,
sed nun-
quam e lo-
co sano,
atque in-
tegro gi-
gnuntur.

Galle præ-
ter ex
vulnera-
tis ab in-
secto arbori-
bus pro-
ducuntur.

edocti cognoscunt, & fatentur; transversales enim medullæ potissimum fibræ, quæ plagam contraxerunt, ab insperso fermentante insecti succo, ovuliq; aura turgescunt in orbem, & cum aliis a cortice superinductis fibris intus fovent adulturum suo tempore animal, quod tandem, perforato plerunque carcere sub muscæ alicujus specie in libertatem se vindicat.

VIII. Cætera vero, quæ ad Fungorum generationem plerunq; concurrunt, focus nempe Solis, aut fimi; quinimmo etiam decocta eorundem Fungorum, aut sola interdum affusa calida aqua inspersa super Muli finum, vel una cum dissoluto fermento super radicem dissectæ populi albæ, ut Matthiolus (a) admonet, vel (ut nos in secretis apud aliquos esse rescivimas) ustulatis truncis, & radicibus nucum avellandarum, aut Lapidi Fungario respersa, aliaque similia, non sunt causæ continentis, efficientes, & principales, cum sine iis Fungi plerunq; nascantur, sed appellandæ duntaxat veniunt adjuvantes, ac subservientes. Nam conferunt, non Fungos producendo, verum fluiditatem, laxitatem, molliem, tenacitatem aliquam, motum, ac fermentationem tribuendo iis duobus principiis, quibus re vera Fungorum ortus debetur. Quo fit, ut Fermentum terræ, quod Nicander (b) Arborum pituita, quam Plinius (c), Humor lentus, ac putrilaginosus, quem Tu ipse in Fungorum causam, adducis, eorundem generationem promoveant quidem, sed idem plane efficiant, quod hydraulicis Machinis (quæ propriis organis præcipue instrui debent, sine quibus nullus illarum usus existeret) præstat vel sufflaminem, quod aquarum cursui modo impedimentum tollit, modo ponit; vel adeps, aut oleum, rotarum axibus adhibitum; vel quidvis aliud, quod motus facilitati subservit, aut partem materiæ subministrat.

IX. Mihi quidem tecum convenit in eo, quod humor lentus, ac putrilaginosus, etiam non superstitite animati corporis textura, mucedinis, lanuginisq; speciem despumare possit; quoniam agitatione inclusi spiritus, seu fermenti substantia illa mollis sensum turgescit, attenuatur, atq; in fibrillas elevatur, quæ Microscopio spectatæ cujusdam prati formam flosculis conspersi præ se ferunt; quibus tamen nec semen inest, nec vegetabilium organa data sunt. Simile quid cernimus in arboribus, quas Chymici Dianæ, ac Martis vocitant; universa enim illa ramorum, foliorum, ac fructuum scena nullis intestinis organis constructa est, sed sola solventis menstrui, & metallicarum particularum congerie, & complexione constat, atque confurgit. Contra vero ubi lanugo, & mucedo a vegetantis elicijus corporis superficie ad marcorem tendente attollitur, ea quidem ab ejus fibrillis in longum per succorum fermentationem extensis, & in pusillos veluti Fungos abeuntibus producit. Dum vero hæc scriberemus forte fortuna oculos conjecimus in cedrum quoddam insitivum, vulgo nostratibus *Cedrato* nuncupatum, quod, cum ante dies aliquot per longum dissectum esset, mucorem contraxerat, quem Microscopio inspectantes, nihil aliud esse comperimus, quam uberem segetem Fungillorum, qui ex vulneratis candidis cellularum fibril-

lis candidi prodeuntes. ac sensim livescentes in nigrescentes tandem capitulum evadebant.

X. Sed, ne argumentum ibi dimittere videamur, ubi majoribus est difficultatibus obstitum; primo inquiramus in modum, quo Fungi ex viventium arborum vitis gignuntur, & adolescunt; ut inde paratiores, atq; instructiores evadamus ad ea intelligenda, quæ circa ortum eorundem Fungorum ex minimis vegetabilium particulis in fimo, cæno, & lapide etiam Fungario latitantibus, probabiliter fiunt: verosimillimis enim rationibus in obscuris, & arduis quæstionibus libenter acquiescimus.

XI. Enimvero cum nascantur Fungi ex viventibus arboribus, quo situ plaga, ut dictum est, fuerint aperta, quis oculis primum, deinde animo etiam non intueatur ideo Fungos ex vulneratis, vel corrosis alicubi vegetabilium particulis asurgere; quia natus plantæ succus, qui suos per tubulos a radice in truncum, atq; illinc in ramos, & folia impulsus libere discurrere sueverat, propter saucios canales in ejusdem vulneris, ulcerisque labris, sinubusq; restagnare cogitur, atque ibidem concipere præternaturalem indolem, quam etiam liquida in Animalium plagis passim solent contrahere? Interim vero accedente pluviarum, aut saltem corpusculorum aqueo-salino-sulphureorum ambientis aeris occursum, & mixtione non ægre fit, ut jam degener succus nova, ac plus minusve morbida fermentatione coagitetur, quæ paulatim utriculorum, canaliumque fibras, cum non amplius in directum (ablata ibi loci continuitate) urgere valeat, emollit primum; deinde explicat, rumpit, atq; exsolvit; postremo eo usque transversum ducit, ac trahit, quo pertingere potest vis non impedita per superincumbentem atmosphæram tum interni aeris, in trachealibus fistulis citra vulnus compressi, tum partium volatilium a subterraneis specubus per radicem oscilla sursum cum aere ascendantium: quæ certe duo in vegetabilibus impellentis principii facultatem, quam *anasyton* appellant Græci, aperte constituunt.

XII. Ubi vero obliqua hæc fibrarum exolutio, ac productio ex arboris plaga fieri incipit, certe illum servare nequit ordinem positionis, colligationis, & contextus, quem in recta, atq; incolumi vegetatione tenuisset. Idcirco morbosa planta, quam Fungi nomine appellamus, necessario arbore ipsa ab initio aliquanto mollior, diversaq; figura prodire solet; quinimmo secundum variam fibrarum, fistularumq; unde Fungi oriuntur, consistentiam; necnon secundum variam naturam succorum, qui per easdem fistulas ex affecto vegetante deducuntur, varius quoq; adnascitur Fungus; scilicet modo durus, modo mollis; nunc albus, aut niger, nunc flavus, aut viridis; modo sapidus, odoratus, & salubris; modo male olens, insalubris, & Veneficus: id quod universam Fungorum historiam repetenti Tibi planissimum erit. Nam, ut ordiamur a Fungorum consistentia, sane qui ex viventium arborum radicibus pullulant, seniores sunt iis, qui ex trunco, ut sæpe admodum duri, qui ex ramis oriuntur: nimirum, quia aqueo phlegmate dilutior est succus, & fibræ molliores sunt in radice, quam in trun-

Quomodo Fungi ex viventium arborum vitis oriantur, & accrescant.

Nativus plantæ succus in vulneris labris restagnare cogitur, ac degenerare.

Degener succus salino-sulphureis agitur canalium fibras emollit, atque exsolvit.

Cur Fungus arbore ipsa mollior nascatur, aliq; figura, & variis etiam coloribus præditus sit, ac postestibus cum juvandi, tum nocendi.

Cur Fungus e radicibus oriatur teniores, & rariis vero duriores fiat, atque ex trunco mediocriter sint duriores.

Chrysallides ex Gallis erumpunt.

Reconsentur nonnullæ cause fungorum adjuvantes.

Humor lentus, ac putrilaginosus siæ ulla textura corporis vegetabilis mucedinem, lanuginemque despumare potest. Exempla in Metallicis.

Mucedo vegetabilium segetes est Fungillorum.

Cur e
plantis
emortuis
molles
fungi na-
scentur.
Unde colo-
rum di-
versitas
in Fungis
oriatur.

Qua de
causa
Fungorum
textura, ac
forma di-
versa sit
ab ea, qua
prædita
sunt plan-
tae, quibus
innascun-
tur.

Tradita
de Fungo-
rum ortu
doctrina,
ex fungosis
accrerationi-
bus, quæ
in ulceri-
bus sunt,
confirma-
tur.

co; in ramis vero tum fibræ, & tubuli solidiores, tum succus magis evehctus, & dispositus ad concretionem est, ita ut minimo negotio ferrumine- tur in lignum, cujus major in ramis, quam in trunco superficies invenitur, si geometricis regu- lis illos seorsim accipiamus. Idcirco cernimus Fungos ad radicem natos, brevi marcescere; longiori autem tempore obduratos perdurare qui a ramis propendent. Ex mortuis vero plantis semper prodire observamus molles Fun- gos; quia oportet aridos tubulos, & coactos succos molliri primum, deinceps in tenuissima stamina divisos transversum egredi, ut retia Fungorum compingant. Quod vero spectat ad colorum varietatem, intuemur Fungos pro ratione diversitatis succorum, qui in Arborum fistulis collecti sunt, variis quoque modis depingi. Ita qui ex alba populo, vel salice nascuntur, belle candicant; flavescent qui ex moro pendunt; rube- re solent, aut nigrescere qui ex quercu, vel robo- re gignuntur: plantæ enim, quæ vitriolo donantur, nigros Fungos pariunt. Similiter salubres experi- mur qui ex salubribus, insalubres, & veneficos qui ex insalubribus, ac veneficis plantis proficiscun- tur, aut venenatum insectum connutrient.

XIII. Sed age jam Vir egregie, eo, unde digressi sumus, revertamur, diligenter expendentes, cur Fungi eam texturam, formamque minime servant, quam in plantis, eorum parentibus, conspiciamus. Profecto non inficiaberis in vulneratis, & per succorum fermentationem dissolutis fibrarum fasciculis, diversas paulatim inclinationes ad ra- tionem varietatis ponderum, & elaterum oriri tum in emancipatis continentibus tubulis, tum in luxuriantibus contentis liquidis. Quamobrem vario quoque modo, quam natura arboris exigeret, fibræ, & canales in Fungis complicantur, laxan- tur, mutuo necuntur, & cohærent. Atque hinc for- sitan ratio ducenda est, quod in plerisque Fungis umbellæ fornix, sive inferna capituli superficies striis sulcata cernatur: nimirum quia fibræ, & va- sa ex stipite prodeuntia, cum libertatem nanciscun- tur, alia magis, alia minus assurgunt, spatiaque intermedia omnino vacua relinquunt; quæ vero superna contextuntur in superficie, quoniam te- niora sunt, mutuo, statim complectuntur, nul- lamque asperitatem, aut sulcos exhibent; potissi- mum quia ab incumbente aere in ipso ortu, cum mollia sint, facile complanantur, ac levigantur.

XIV. Quod si libeat traditam hanc de Fungo- rum ortu ex vulneratis viventium vegetabilium partibus doctrinam ulterius explanare, ac lucu- lentius confirmare; animum, quæso, ad eas potissi- mum fungosas humani corporis excrescentias adjiciamus, quas condylomata, & mariscas vo- cant: nascuntur siquidem ex modicis circa podi- cem discissionibus, quibus subacidum fermentum leniter adhærescit, efficitque ut ejusdem cutis fibræ, ac vasa dissolvantur, attenuentur, atque obli- que producta formam acquirant Fungis quam si- millimam: ut proinde, quemadmodum nefas est dubitare, quin minima nostri corporis vasa in condylomatibus substantiam protendantur (quod in emortuis quoque animalium membranis Fun- gos edentibus eadem lege contingit) ita fateri debeamus, arborum tubulos, & vasa dissoluta qui- dem, atque exiliora reddita, in eisdem Fungis abi-

re, quos magno simul, ac pulcherrimo spectaculo diversis figuris, magnitudinibus, consistentiis, co- loribus, saporibus, aliisque qualitatibus instructos, sed ex cunctis fere plantis pro diversa earum na- tura, per sylvas, per prata, ubique denique locorum oriri animadvertimus. Horum vero Fungorum innumeras pene imagines fideli admodum stylo, coloribusque delineatas, ac tribus voluminibus comprehensas Tu mecum intuitus superioribus diebus suspexisti in privata SS. D. N. CLEMEN- TIS XI. Bibliotheca, e qua faxit Deus, ut eadem in publicum una cum aliis non minus præclare, atque egregie depictis, quam raris, utilibusque na- turalium rerum, ac præcorum temporum monu- mentis (Europæ, atque Ecclesiæ tranquillitate re- stituta) aliquando emittantur. Quod si ad illarum editionem; quamvis Pontificia hæc Aula doctis- simis, ac solertissimis Viris abundet, aliquid ta- men nostra etiam mediocritas præstare possit, optare licet, ut ea SS. PATER utatur; fortasse enim, non quidem ingenio, & doctrina, quibus non plane carere sentimus, sed industria, ac sedu- litate, quas ex cultu, & obsequio stimulos accipe- re nemo non novit, operam nostram impendere- mus, atque augeremus. Rogamus itaque, Sacratissi- mum Principem, ut hunc thesaurum latere non patiatur; præsertim cum innumerabiles illas, ut ita dicam, icones ex naturalibus Fungorum ar- chetypis, non ab imperito, aut oscitante homine, sed summo studio a duobus magnis Viris expres- sas arbitremur; nimirum ab Excellentissimo Ma- gnate Federico Cefio, celebri olim Lynceorum Academiæ Principe, necnon a Joanne Heckio, qui magnus sui ævi Medicus, & Botanicus extitit. Namque non solum insignia Cefiorum singulis fere codicibus, qui figuras continent, impressa sunt; verum etiam in his, qui de Fungis tractant, passim adnotatum legitur, observatos Cefi, A- quæspartæ, aut in aliis Cefiorum Oppidis. Inter cæteras vero Fungorum imagines in memoratis Summi Principis voluminibus admiror, quæ cum tuis æri tam belle incisis, magnopere consen- tiunt, quemadmodum sunt Fungi capillares, ca- liciformes, alique hujus ordinis. Sed occurrunt etiam multæ, eæque elegantissimæ effigies Fun- gorum, qui ex Pavonis stercore sunt; eorum quo- que, qui ex quercu nati, coloris lutei-fulvi, lacti- succi, & acres sunt; aliorum præterea, qui *Flori- spersi* dicuntur, quia superficie conspersa floribus, nempe extremis quibusdam villis in florum spe- ciem accommodatis insigniuntur. Vidimus insu- per nonnullos lanugine obsitos; non paucos hir- lutos, alios atros, flavos, & perniciosissimos; vis- cosos etiam, mucosos, glutinosos, quin confertis- simos ex saxo genitos; nonnullos odoros, & aro- maticos. Sed omnes hic recensere infinitum es- set. At, quæ tua est, inquires, sententia de modo, quo Fungi ex mortuis, ut ajunt, vegetabilibus pullulant?

XV. Equidem prædictis jam viventium plan- tarum fundamentis, quæ apertius oculis inten- tium patent; statuo similiter ex emortuis earun- dem membris Fungos oriri; videlicet fibras ra- morum, ac tubulorum pluvia, vel quovis alio hu- more mollescere, ac propterea coactos in iisdem succos paulatim fluidos evadere, fermentari, atque a sinibus, in quibus marcuerant, erumpere una cum

Innumera
Fungo-
rum spe-
cies colori-
bus ex-
presse in
Bibliotheca
Summi
Pontificis.

Diversa
Fungo-
rum gene-
ra descri-
buntur.

Quopæso
Fungi ex
emortuis
planta-
rum mem-
bris orian-
tur.

cum laxatis tubulis, vasisque, quæ mox, quasi emancipata, in novam formam, figuramque complicari solent, ac pro ratione impellentis liquidi, ductilitatis, & inclinationis fibrarum, atque obicis, qui ab aere ambiente proficiscitur, varias morborum plantarum species effingere. Atque id quidem in magnis arborum segmentis. Quod si exigua, ac minima sint, æque inter se confusæ diverforum fruticum, foliorum, seminumque; particula, ut in cæno, in fimo, atque in Lapide Fungario; tunc præter ea, quæ de magnis, mortuisque arborum membris indicata sunt; illud etiam est advertendum, fibrillas nimirum diverfarum plantarum, ita contigua, aut etiam continua inter se fieri oportere, ut veluti una alteri insita videatur, Fungosque inde obortos esse perinde quasi spurios fœtus diverforum vegetabilium. Vides itaque, Vir Clarissime, quam inconsulto a nonnullis Fungorum semina quærantur, cum prolificum semen spuris animalibus natura negaverit; ne scilicet in infinitum viventium genera abirent.

*Per diver-
sarum fi-
brarum
infectionem
Fungos
etiam ori-
ti.*

*Latius
Funga-
rius quid,
& qualis
sit.*

XVI. Et quoniam nunquam in manus tuas pervenisse fateris Fungarios Lapidem, gratum Tibi futurum confido, si allatam hypothesim ex curiosis ejusdem Lapidis observationibus confirmavero, quorum plerique acceptas refero Amicorum doctissimo Valisnerio. Est enim vero Lapis Fungarius non quidem in verorum lapidum ordinem redigendus, ut ex vulgi errore opinari quis posset, sed concretum quoddam ex complexu lapillorum, radicum, succorum, seminum, terræque lapidescentis coalescens. Ex eo vero non aliter Fungos elicies, quam si aquam affundas, & tepido in loco reponas, vel saltem tepens aer accesserit; tunc enim saxeus ille nexus, arctaque textura laxatur, ita ut vegetabilium fibræ emolliantur, ac succi concreti ab affusis calidis humoribus solvantur, ac fermententur: qua de re per lapillorum hiatus, ac rimas, ubi scilicet major concurrat vis propulsiva, minorque objicitur resistens, eadem vulneratæ cæteroquin radices, incisi frutices, confusa semina, laxatas illas ipsas fibras a concitato fluido foras protrudunt in Fungos, quos, propter admixtas lapidescentis succi particulas, paulo duriores comperimus iis, qui ex simplici fimo, vel laxata terra nascuntur. Fit autem, ut ejusmodi Fungarii Lapidem, multa prole edita, postremo effæti sterilecant, leviores redditæ, porosioresque; quia nimirum in iisdem non solum succus nutritius absimitur, & exhauritur, verum etiam quia fibrarum substantia, continendis succis, formandisque Fungorum corporibus necessaria paulatim deteritur, imminuitur, ac deficit; eo ferme pacto, quo argenteus conus, aureis foliis inductus, si per chalybeum foramen in exiles cylindros trajiciatur, longissima quidem inaurata superficies ducitur; sed tandem utriusque metalli substantia conficitur, & deperit. Hoc quidem Fungarii Lapidis argumento satis patere arbitramur, Fungos, ubi vis reperiantur, semper a vegetabili corpore, magno, vel minimo procedere, atque adolescere. Immerito proinde nonnulli de naturæ obscuri-

*Nec de
naturæ ob-*

tate queruntur; cum omnis plerumque vel nostris in oculis sit infirmitas, vel in mentibus indiligentia, quibus, cum rerum existentiam metimur, facile credimus, illa non esse, quæ ab exiguitate subito cernere prohibemur: identidem vero instructiora ad agendum sunt corpora, quæ nudos illico sensus prætereunt, atque effugiunt. Sed, licet multiplex verum esse non possit, nihilocius tanta est illius vis, ut ad se amatores proxime semper alliciat, faciatque, ut, si totum detegere non possint, saltem per partes aliquas illud quoquo modo comprehendant, atque percipiant. Ita sane Licertus, (a), & post eum accuratius Daniel Sennertus (b) cum inspe- xissent Fungos interdum ex sola terra progigni, nunquam tamen sine succo, aut excremento alicujus arboris; propterea sunt opinati, animam pristini viventis perfectioris, quæ in minimis etiam corpusculis integre permanere solet, ut locum, tempusque idoneum nata fuerit, se se exercere, & corpus Fungi construere, & conformare. Nimirum celeberrimi Viri, si minus arborum structuras, inclusosque succos in minimis frustulis superstites esse cognoverunt, saltem præexistentem vegetabilium partem in generatione Fungorum cum negare non possent, & fateri cogerentur, ad vim illam vegetativæ animæ confugerunt.

XVII. Habes, Eruditissime, & Nobilissime Marsili, quid in accuratissima Dissertatione tua judicio meo qualicunque arriserit. Habes etiam pauca, in quibus pro tua humanitate non solum dissentire, sed etiam contra amicissime disputare mihi licuit. Superest modo, ut in utrisque ingenuitatem, candoremque animi mei benevole complectaris. Hinc autem universos opinor intellecturos quanto studio, tametsi impari nisu, per laudatissima vestigia tua incedere conatus fuerim. Quod certe, non in hac duntaxat philosophica lucubratione conscribenda; verum etiam in bonis Artibus utcumque fovendis, promovendisque præstare satago. Et quidem, ut Philosophicomedicam Bibliothecam cum Naturalis Scientiæ instrumentis, tenuisque opes meas publico Romæ Studiosorum commodo dicarem, Te, Clarissime Marsili, ducem habui, & incentorem. Tu enim magna cum Italiæ gloria Institutum condidisti, quo certe, ut nihil superior ætas ad augendas liberales disciplinas vidit illustrius; ita rem perfecisti Sapientissimo Pontifice, optimarum omnium facultatum Patrono Munificentissimo, Bononia Patria tua Studiorum parente, & altrice celeberrima, Te denique tuaque eruditione, atque erga literas, doctrinæque amore summo dignissimam.

XVIII. Sed ne patientiam tuam diutius vexare pergam, hæc, quæ inter molestissimas curarum turbas exarare potui, ut consueta benignitate excipias, rogo, atque obtestor. Nam uberri- mus mihi constabit tenuissimi laboris fructus, si Tibi non ingratum accidisse cognovero. Vale.

Ex Musæo nostro in Quirinali iv. Nonas Januarii MDCCXIV.

*scribit e,
sed de no-
stra segni-
tie que-
rendum.*

*Laus
Marsilii
ex Bono-
nensi In-
stituto pe-
tita.*

*Officiosa
epistola
conclusio.*

[a] Lib. 3. de Spontan. Vivent. ort. cap. 4. [b] Loc. sup. cit.

JOANNIS MARIÆ LANCISII

PHYSIOLOGICÆ ANIMADVERSIONES

I N

PLINIANAM VILLAM

Nuper in Laurentino detectam,

I N Q U I B U S

Tum de novis aggestionibus circa Ostia Tiberis; tum de ibidem
succrescentibus arenarum tumulis; tum denique de her-
bis, & fruticibus in recens aggesto litore su-
borientibus differitur.

Nobilissimo, atque Eruditissimo

E Q U I T I

MARCELLO SACCHETTO

Hierosolymitani Ordinis

APUD CLEMENTEM XI. PONT. MAX.

Oratori Vigilantissimo

IOANNES MARIA LANCISIUS S.P.D.

I.

*Occasio
scribendi.*

UM in Laurentino tuo, Marcelle Doctissime, postremos bacchanalium dies, una cum eximia humanitatis, ac doctrinae Praesule Cajetano de Cavaleriis jucunde tecum, honesteque in antiquis potissimum eruendis Plinianae Villae rudibus traduceremus; ad quam sane Villam idem Plinius (a), Saturnalibus praecipue magnam voluptatem capturus se recipiebat: subiit profecto animum, quod M. Cicero 1. de Legibus admonuit, subcissa tempora, ne pereant, adnitendum esse — *ut si qui dies ad rusticandum dati sint, ad eorum numerum accommodentur quae scribimus* — At vero nihil nostrae rusticationi accommodatius, aut officio erga Te meo convenientius mihi quidem visum est, quam tenuiter, ut soleo, differere de hac eadem Pliniana Villa; cujus solum, quod sub collis forma in gentilitiis praediis tuis incultum olim, terra, vepribus, procerisque arboribus obrutum, obsitumque erat, industria, impensaue tua pedibus tam saepe, ac tam libere calcavimus; cujus parietes, quos non exigua parte adhuc superstites, rarisque lapidibus affabre incrustatos lati per eos dies admirabamur effossos, & contrectabamus. Quae igitur tunc propere commentabar, nunc ad excitandam Tibi amoris erga Te mei, & praeterita voluptatis memoriam, ad Te perscribere vix ad Urbem reversus constitui.

II. Sed jam video in hujus epistolae limine pro ipsius Plinii fama, atque existimatione mihi strenue esse dimicandum cum illo, qui ejusdem doctorum, factorumque se gravem, atque assiduam vindicem praestare debuisset. Edidit Parisiis (b) Secundi nostri epistolas adjectis notis, & emendationibus Claudius Minoë J. C. is, ubi paraphrasim apponit ad epistolam 17. Libri secundi, in qua Laurentina Villa mirifica verborum copia, atque elegantia describitur, Auctorem, ac Dominum illius non leviter mordet, dum studet laudare. Etenim novo quodam captandae per

reprehensionem benevolentiae argumento in hanc sententiam cum Plinii Manibus loquitur; perinde quasi Vir, omnium testimonio verax, & probus exaggerare potuerit, vel etiam in oculis totius antiquitatis mentiri — *Ne Te*, inquit, *fortasse praeter modum ostentes, Plini doctissime; meminervis, quaeso, trii omnium sermone proverbii, quod dicitur, suum cuique pulchrum: Et, quisque suum laudat; cetera nosti: immo facile fuisse deserto, beneque docto homini, qualem Te esse fatemur ingenue, augere verbis, quod tuo, & aliorum fortasse iudicio pulchrum censeretur. Verum, Plini, hoc Tibi do non invitus, ut praedium tuum chartis nunquam morituris expressum, ideoque solo ipso beatius, cujus nescio, an jam facies ulla supersit, nobis commendes.*

III. Haecenus Minoë, qui certe videtur vel non credidisse, Villam ea forma, quam stylo suo Plinius delineavit, fuisse unquam excitatam. ornatamque; vel, si minus, nullum amplius ejus signum in Laurentino inveniri. At enimvero huic Interpreti ignoscendum arbitror, quod absens infestum de Villa, alioqui amenissima, iudicium tulerit. Si enim ille, ut nobis feliciter contigit, faciem loci pulcherrimam intueri potuisset, in alia omnia proculdubio discessisset; neque sane putasset, Plinium nimio amore abreptum illius amenitatem supra verum extulisse.

IV. Aequiori tamen animo de Villa ista, & Plinii fide iudicium tulit inter sui temporis Architectos celeberrimus Pater D. Jo: Ambrosius Mazzenta Bernabita, qui sola Plinianae epistolae lectione excitatus, & describentis lineamenta sequutus, mirificam adornavit Ichnographiam, qua Villam ipsam, aedes, hortos, partesque universas affabre adumbravit, eaque inter cetera secretioris Bibliothecae SS. Patris CLEMENTIS XI. monumenta selectissima conservatur.

V. Utinam superioribus diebus nobiscum versati fuissent Raphael Fabrettus, & Hadrianus Auzut; nempe felices illae animae, quae cum in terris viverent, studio priscarum rerum tantopere flagrabant; ac propterea, Marcelle clarissime, Tecum identidem rusticantes adeo anxie, irritum licet conatu, hanc eandem Villam quaesi-

Plinii fides vindicatur.

Plinianae Villae Ichnographia in Bibliotheca SS. Patris Clementis XI.

Plinianae Villae rudera frustra olim quaesita; nunquam.

Illata Plinio calumnia.

(a) Ut faceret in epist. sua 17. lib. 2. versus finem. (b) Apud Marcum Orry. Anno 1068.

per felici-
ter dete-
cta.

Plinii So-
dales.

Ædium
detectæ ve-
liquæ ad
Plinia-
nam Vil-
lam perti-
nere de-
monstra-
tur.

Pliniana
Villæ reli-
quæ def-
cribuntur.

Villæ di-
stantia ab
Ostiensis li-
tore huic
sententiæ
non refra-
gatur.

Altioris
disputa-
tionis ex-
ordium
de Tiberi-
nis agge-
stionibus.

Inquisitio
rerum na-
turalium
jucundissi-
ma.

quæsiuerunt: qua porro nunc lætitia exilirent: suburbanis inventis ædibus, in quibus olim tot Plinio similes, & æquales, videlicet Fabius Quintilianus, Cornelius Tacitus, Catilius Severus, Suetonius Tranquillus, Julius Frontinus, Paternus, aliique doctissimi, ac disertissimi, qua Oratoriæ Artis, & Jurisprudentiæ, qua Historiæ, & Architecturæ Magistri cum Secundo nostro convenientes, modo dulces, præclarosque sermones miscebant; modo libellos, pugilares, studiosumque otium repetebant?

VI. Ne cui vero suspicio forte oboriatur Villæ Plinianæ, an alterius sint, ædium reliquæ, quas istic paulo ante detectas, & lapide quadrato, seu reticulato, ut ajunt opere, structas cernimus; ipsa certe loci distantia, ab eodem Plinio indicata, cum ab Urbe, tum ab Ostiensi Colonia, atque a proximo vico, quem *Piastra* hodie appellant, ac præsertim trium atriorum, totidemque porticum, & arearum, nec non duarum turrium ad propugnaculum Villæ; cubiculorum item numerus, aspectusque, omnem plane dubitationem abstergunt. Tuum itaque erit, Vir Nobilissime, ut ad ejus rei fidem (quippe qui Architecturæ per Te ipsum peritissimus habebis) Ichnographiam, & præ cunctis interiorem tam per longitudinem, quam per latitudinem ejusdem ædificii formam cum pavimenti opere plerisque locis musivo, & Numidico, aut Alexandrino marmore stratis; parietibusque vario crustarum genere distinctis, atque ornatis quam citissime delineandam suscipias, ærique incisam publici juris facias. Ita enim quam Villam e tenebris, in quibus tandiu sepulta jacuerat, eruisti, in sempiternam hominum lucem, tanquam priscae munditiæ pariter, ac frugalitatis imaginem, editis tabulis proferes. Quid? quod magni ad honorem nostrum, qui Romani sumus, interesse videretur, Plinium in Urbe Consulem ab omni mendacii nota vindicare; ut nimirum vera, & facta, non ficta, ac fabulis similia literis mandasse putetur.

VII. Neminem interea futurum opinor, qui sententiæ nostræ negotium facessere arbitretur verba Plinii eadem in epistola -- *Triclinium Villæ, si quando Africo Mare impulsus sit, fractis jam, ac novissimis fluctibus leviter alluitur* -- cum in præsentis sexcentis ferme passibus a litore distet. Enimvero ipsamet Ostia cum litorali quondam via usque ad Laurentum ante Urbem conditam ad Plinii ætatem Tyrrhenis undis pulsabatur, quam hodie longissimo a Mari intervallo determinari observamus.

VIII. Verum sentio me ad præclaram nunc tractationem evocari, ac veluti in majorem disputationis altitudinem invehiri; perinde, ut iis accidit, qui e litore solventes, faventibus auris, longius prætervehuntur: nimirum suggerentibus se se argumentis, veluti annulis annulos excipientibus. Patere itaque, Marcelle ornatissime, ut Philosophiæ amore abreptus familiaris epistolæ fines egrediar. Quid enim est dulcius inquisitione rerum naturalium, atque in iis quid jucundius, quam Cælum, Terram, & Mariæ con-

templari, quæque sunt apud illa, pro nostra tenuitate cognoscere? Quæremus ergo, non quidem obvia, cur scilicet litus utrinque ad Tiberis ostia diuturnitate ævi marinum æstum paulatim a se propellat, ac longius definiat. Id enim ubiq; fere locorum, in quibus flumina ingrediuntur Mare, propter copiosæ terræ, quam deferunt, aggestionem, fieri comperimus; atq; ab Aristotele (a) clare tum animadversum, tum experimento comprobatum fuit -- *permutantur*, inquit, *& quæ circa Mare: & non semper hæc quidem terra, hæc autem Mare perseverant omni tempore; sed fit Mare quidem ubi arida; ubi autem nunc Mare, hic iterum terra*. -- Neque investigabimus quid causæ sit, ut idem litus ad lævam magis, hoc est, ad Orientem, quam ad dexteram producat, atque Mediterraneum ipsum angustioribus terminis quasi coercere videatur. Nam hoc a ventis Lybico, & Occidentali, quibus Ostia maxime pulsatur, oriri nemo non novit: plus enim turbidi laticis per Tiberim advehi ad sinistram, quam ad dexteram propellitur; atq; idcirco in solo, quod paulo ante æquor lambebat, ob remissionem impetus in transvehentibus undis arena minutatim cadens coacervatur, atq; congeritur. Quamobrem quo magis a Tiberinis faucibus utrinque receditur, eo minus aggestionis in hac litorali plaga fieri animadvertimus; ita ut perpaucae arenarum aggestiones ad Laurentum ipsum fieri conspiciantur. Quæremus potius, cur hæc incrementa, quæ apud priscos minima fuerunt, ut vel non observari, vel præteriri ab Historicis potuerint; insecutis tamen, ac nostris præsertim temporibus, maxima singulis annis contingant, unde P. Kirkerius (b) literis mandavit -- *Ostia olim alluebatur Mari, teste Strabone; hodie vero tribus fere miliaribus ab eodem distat, limo, quem Tiberis continuo advehit, litore oppleto*.

IX. Non inficior Tiberim longo ante Romuli ætatem tempore novis identidem incrementis postremas ripas suas, & proximum litus adauxisse. Ingenium enim loci, per quem Romanum flumen ad Mare decurrit, ita a natura comparatum est, ut latissimis campis inæqualiter subsideat; ac propterea qua parte versus finitimam oram in planum procurrit, atque inclinata parum, sed æqualiter ad horizontem superficie sub marinis undis protenditur; ibi quidem nova telluris congestione, ut olim, ita nunc paulatim accrescit, fluctusque nullo negotio a se depellit. Contra vero quibus locis profundiori sinu quondam tellus depreffa erat & excavata, aut in futurum post novos arenarum cumulos circa curvatum litus retro vertere Mare cogetur, proculdubio in salina stagna, quemadmodum ante Reges, sic etiam in posterum concedere deprehendetur; quo factum fuit, ut Ancus Marcius (c) quartus Romanorum Rex Ostiensium Salinarum usum, atque inde vectigal primus instituerit.

X. Eadem quoque historiarum monumenta testantur Ostiam ab eodem Anco in ipso Maris, fluminisque confinio (d) coloniam positam fuisse, quare inditum loco nomen. Portum vero,

Cur paucae
arenarum
aggestio-
nes ad
Lauren-
tum.

Tiberina
aggestio-
nes etiam
ante Ro-
muli æta-
tem conti-
gere, &
quibus ex
causis.

[a] 1. Meteorolog. text. 67. & seq. [b] Vet. & Nov. Larium dap. 7. [c] Livius lib. 1. cap. 3. Plin. lib. 31. Histor. Nat. cap. 7. [d] Florus lib. 1. cap. 4.

ro, quem Julius Cæsar (a) maxime suffecturum navigationi, cæco ibidem, atque importuoso litore purgato, moliri jam innituerat; Claudium deinde ad oppositam fluminis partem (quippe alluvioni minus obnoxiam) ut tradit Suetonius, (b) condidisse; cui postmodum Nero (c) ac Trajanus (d) interiorem cum euripo Portum cavato solo addiderunt; quorum sane elegantissimam nobis iconem suis non omnino spernendis conjecturis reliquit Cornelius Majerus, (e) qui jure optimo conjecit summa industria, ac sollicitudine priscos illos Architectos usos fuisse, ne Mare absorptam e Tiberi arenam per ventorum impetum vel in Portum, vel in ipsius fluminis fauces evomeret.

Turris S. Michaelis sub Pio V. ad Mare exstructa, nunc longo intervallo ab undis distat.

XI. Quod autem dignam Philosopho curiositatem excitat, illud profecto mihi esse videtur, litoralem Turrim S. Michaelis nuncupatam (ut alias præteream) quam Divus Pius V. tanquam speculam ad fluctuum ictus trans Ostiam extrui jussit, nunc, intervallo scilicet annorum quinque & quadraginta circiter supra centum, paulatim aggelta terra passibus plus mille in directum Tiberini cursus, licet aliquanto minus ad lævam, a Mari ipso disjungi, atque determinari.

Eadem incrementa litoris ad Ædes Sacchetti-vum.

XII. Sed quid externa, ab Ostiensi nimirum plaga nuper adaucti litoris argumenta congerimus, cum domestica, & summopere conspicua ejusdem recentis, atque insolitæ accretionis indicia Tibi succurrant? Ædes certe istius Villæ, Ornatissime Marcelle, in Agro Laurentino a Majoribus tuis octoginta solum ab hinc annis æquali tunc intervallo telluris hinc a stagno, illinc a Mari distantes fuerunt excitatæ; nunc vero, cum eandem nihil imminutam, vel auctam distantiam a stagno servant, a litore tamen duplo fere majori itinere separantur. Quod sane argumentum a via litorali robur accipit, quæ olim istuc prope fluctus magnis silicibus strata erat, nunc superest adhuc cernitur, sed ab iisdem quam longissime distat.

Steadem variatione, qua nunc, aggestiones olim processissent, Roma non in continenti, sed in Mari positum fuisse oportet.

XIII. At enimvero (utamur quæso hic analytica methodo) si ejusmodi incrementa retroactis ab Anco usque temporibus eadem ratione processissent, spatio nimirum ab hinc annorum bis mille tercentum & amplius, proculdubio milliaria prope 17. illius terræ, quæ hodie cis Ostiam, & versus Boream constituit effusissimam Romani Agri planitiem, utrinque ad Tiberis ripas fere usque ad Vicum, vulgo *Prima Porta*, in Via Flaminia protentam, cum Urbe ipsa Maris finem fuisse deberet. Hoc autem secus accidisse illorum Historicorum testimonio apertissime probatur, qui de Urbe Condita, deque Ostia in coloniam redacta scripserunt. Nam ii omnes, & Romam in continenti terra ædificatam, & Ostiam non minus (f) 13. ab Urbe millibus distitam fuisse commemorant. Compertum itaque est proximis, quam superioribus annis alluviones fluminis, & aggestiones Maris pro-

Aggestiones litoris longe majores postremis temporibus, quam

pe Ostiam extitisse majores. Quæ cum vera sint, nec, ut arbitror, ab ullo in dubium revocari possint; superest, ut ad horum discriminum causas detegendas, quod nostri nunc muneris est, inconcussa, & explorata principia ponamus.

vigente Romana Republica.

XIV. Primo: Inæquales fluminum velocitates, silentibus potissimum auris, oriri a duplici causa, sive conjunctim, sive separatim agente, videlicet, vel ab inæquali alveorum inclinatione, seu proclivitate, vel ab inæquali ipsius aquæ altitudine; altera enim ratione pondus aquæ in minorem, vel majorem libertatem vindicatur; altera vero idem pondus plus, aut minus augetur; quo fit, ut certa aquæ moles, quæ per alveum minime inclinatum lentissime fluit, si deveniat ad locum, ubi ejusdem fundus constituat lineam ad perpendicularem maxime vergentem; illico maximam velocitatem, ac præcipitem cursum acquirat. Similiter amnes, qui ob minimam aquæ altitudinem placide moventur, ubi sive ex alvei occurrente angustia, sive ex magnis supervenientibus pluviis, aut ex solutis nivibus majorem altitudinem acquirunt, plurimam etiam velocitatem adipiscuntur. Atque hinc Hydrostatici ex latitudine, vel angustia faucium, per quas in Mare flumina devolvuntur, universam illorum velocitatem magnam ex parte constituunt, ut lentior sit cursus eorum, quorum latiora sunt ostia, velocior vero, quorum sunt pro ratione angustiora.

Statuuntur principia ad eam diversitatem explicandam. Primo, ab inæquali alveorum inclinatione, & aquæ altitudine.

XV. Secundo: Directionem pariter, vel obliquitatem cursus fluminis ad ejusdem motus celeritatem, vel tarditatem conferre: nimirum quia minores in primo casu, in secundo autem majores decurrentibus aquis obices opponuntur. Hoc profecto intelligens olim Nitocris Assyriorum Regina, ut refert Herodotus (g), cum violentum nimis Euphratis cursum vellet retardare, tortuosum reddidit; quare *fluvius per multos anfractus retentus, sed atior meavit.*

Secundo ex recto, vel obliqui fluminis cursu.

XVI. Tercio: Pluvias, ac niveas aquas a montibus, convallibus, campis, & collibus affatim defluentes, siquidem durum, herbosumque solum diluant, minimam glareæ, ac terræ portionem secum deferre: e contrario autem maximam, si ejusmodi loca emollita, glebosa, atque subacta præterfluant, & abstergant; fieri enim nequit, quin decurrentes aquæ, ob ingentem impetum, quo per declivia feruntur, particulas corporum minime obtinentes in fluminum alveos usque ad Mare secum auferant, ac violenter asportent.

Tercio, ex duritie, vel mollietate telluris per quam aqua defluit.

XVII. Quarto denique: Majorem, vel minorem velocitatem fluminum in causa esse, ut glareæ, arena, vel quævis alia corpora aquis innatantia, vel immersa, velocius pariter, aut tardius transvehantur, ac proinde ut, cum in Mare prolabantur, modo prope litus relinquentia deponantur, præsertim si ventus aliquis ante fluminum fauces obversetur, eorumque cursui

Quarto, ex diversis defluentium aquarum velocitate.

[a] Plutarchus in ejus Vita. [b] In vita Claudii cap. 20. [c] Horat. Tigrin. de Mariis in Descript. præcipuat. Urbium. [d] Cluverius Ital. antiq. lib. 3. non solum ex Juvenal., & Plinio juniore, verum etiam ex Lapidibus, & Numismatibus apertissime deducit. [e] In lib. de restituenda Tiberis navigatione. [f] Afirmant Hieronymus in Eusebian. Chron. lib. 1. Freulsi. Chron. tom. 1. lib. 3. cap. 15. Monach. Altfiodoren. in Chron. [g] Lib. 1. cap. 185.

fui valide renitatur ; modo vero ultra litus, atque intra pelagus, longe, lateque abundis, & ventis diffeminanda, ac dispergenda impellatur.

XVIII. Sed jam præsentio, Marcelle Sapientissime, perspicax ingenium tuum ex iis, quæ tanquam postulata scientiæ hydrostaticæ poluimus, solutionem nostræ quæstionis antevertisse. Scilicet ideo propioribus temporibus proportionem longe majori, quam antiquis, litora utrinque ad Tiberis fauces proferri, quia nostro potissimum ævo duæ aggestionum causæ largius cumulantur, atque junguntur, videlicet diminuta in Tiberinis aquis velocitas, & aucta in eisdem terreorum corporum moles. Ex utriusque enim complexione principii facile deducitur, non solum per nostras ætates isthæc latius, quam olim augeri litora; verum etiam in posterum rebus ita se habentibus, quam latissime una forte cum frequentioribus Tiberis in Urbe alluvionibus augmentum iri.

XIX. Diminuta porro velocitate Tiberim nostra magis, quam antiquorum memoria fluere ex eo manifestum fit, quod imperantibus Regibus, ac Senatu deinde Romanam rem administrante, idem flumen per unicum alveum, & quidem angustiore, maxime vero in ostio, quo in Mare influit, hoc est majori cum aquarum altitudine, seu pondere in pelagus exonerabatur. Idcirco propter magnam illam velocitatem ex primo postulato quidquid Tiberinis undis admixtum erat (erat autem plerumque non parum, cum per universa Regum tempora, & sub Reipublicæ initium jugera Militibus ferenda darentur in Latio) quidquid, inquam, admixtum erat, ultra litus, & intra pelagus magnam partem disperdendum, ac dissipandum ex postremo postulato ingenti cum vi devehit oportebat, quam sequioribus ætatibus, in quibus fluviolus ideo ex Tiberis alveo imperante Claudio (a) ad dexteram prope Mare derivatus fuit, ut per illum, non tantum merces in Portu facile onerari, exonerarique possent; verum etiam, ut sublatis cataraetis, cum claræ decurrerent aquæ, cænum, & sordes ab eodem Portu facile detergerentur. Sed interim summa postulabatur operarum assiduitas, ut quæ a diviso flumine prope litus sublevisent corpora, coarctatis faucibus intra Maris sinum velocius abriperentur: quod quidem consilium multo ab hinc tempore in Tiberinis faucibus desideratur: qua enim amplior flumini patet in Tyrrhenum ingressus, atque ipsæ corrosis ripis penitus exleges nostra ætate decurrunt. Quamobrem arenæ illuc advectæ, propter diminutum in majori, quam oportere, illius ostii amplitudine, aquarum pondus, atque adeo velocitatem, non ultra, sed prope litus deponuntur. Quod quidem experimento in omnium oculis posito ad emisarium fluvioli quintam, aut sextam circiter partem aquarum excurrentium per Tiberim derivantis, contraria omnino ratione demonstratur.

Lancisi Oper. Tom. II.

stratur. Nam cum Architecti ad navigationis usum diligenter ostium illud detineant coarctatum per seriem utrinque longissimarum trabium, quæ inter se ad angulos rectos ita dispositæ sunt, ut intermedia spatia saxi, atque arenis oppleta, solidas ripas, angustis invicem semper intervallis divisas, apte constituent; ideo adaucta ibidem aquarum altitudine, ac pondere, proindeque accelerato cursu, hoc est auctis momentis impetus, ac percussione supra momenta ipsius ponderis tum fundus altius excavatur, tum quæ admixta devehuntur corpora longius, latiusque, superata occurrentis Maris resistentia, facile propelluntur. Atque hinc fit, ut sex ab hinc annis, ex quo captus fuit ejusmodi lapidum agger, nonnisi tenuissimum Portuensi in ora augmentum litoris animadvertatur. Quæ sane res; si ad patientiores Tiberis fauces prope Ostiam in usum revocaretur, non dubitarem, quin Ostienses quoque aggestiones, præsertim in directum, sensim minuerentur.

XX. His accedit, quod, cum Tiberis Curatores solertissime olim providerent, ut aquarum cursus, quoad fieri posset, in directum perficeretur; posterioribus, & nostris præcipue temporibus, nullis in eam rem Curatoribus datis (præterquam ad Ostium fluvioli, ut dictum est) cæco impetu, pro ratione nimirum fortuitæ hac illac declivitatibus, vel acclivitatibus, obstitentis, aut cedentis ripæ, aliorumque impedimentorum ex uno magis, quam ex altero alvei latere occurrentium obliquas adeo, & contortas sibi aperiat vias, ut sæpe Mæandri in morem non ad Thyrrenum properare, sed Romam versus lentissime remeare videatur. Quo fit, ut ex secundo postulato ejusdem celeritas admodum retardetur; cui certe compedes non leves inducit partim dilatata nimium ostii amplitudo, partim etiam major Tiberinarum aquarum crassities, ac lentitudo, propter quam minus mobiles, ut ex dicendis luculenter patebit, evadunt.

XXI. Unde vero ducenda sit major glareæ, arenæ, cænique moles, quam Tiberis duobus postremis ab hinc seculis devehit, obscurum Tibi, Clarissime Vir, esse non potest. Videlicet florentibus primum Populi Romani opibus, remotisque Provinciis Quiritum Imperio subiectis, cum Annonæ copia aliunde suppeditaretur, nec maritimus, nec montanus circa Tiberim Ager aratro prosciendebatur; qua de re questus est Varro (b) quod Patres-familias majoris ætate manus in Theatro, ac Circo, quam in segetibus exercere; & frumentum iis locis Romanis caverint, qui Romanis adveberent; unde saturi fierent ex Africa, & Sardinia: & Tacitus (c) complorans calamitatem suorum temporum, in quibus alimenta quindecim dierum Urbi vix superfuisse constitit, cum tamen nulla infœcunditate Latinus Ager laboraret: Africam, inquit, potius, & Ægyptum exerceamus, navibusque, & casibus vita populi Romani permissa est. Enimvero effusissima Romani Agri

Hinc adaucta in aquas velocitate tum fundus altius excavatur, tum arenæ longius ab ostio propelluntur.

Idem contingeret in amplioribus Tiberis faucibus, si coarctata decurrerent.

Tiberis Curatores solertissime olim providerent, ut flumen rectius decurreret.

Quævis de majoris ætatis Romanis Campis.

Ex immutata Tiberis velocitate, & aucta terreorum corporum mole, uestio resolvitur.

Cur florentissime Romana re velocius Tiberine aquæ decurrerent.

Majores Tiberis fauces sine ulla lege laxatis ripis aquas evomunt in Mare.

Secus ostium fluvioli ante, & quomodo coarctatum.

(a) Ut prudenter coniecit Horat. Tigrin. de Mariis in sua præcipuar. Urbium Descript. tit. de Portu Claudii. (b) In Præfat. de Re Rustica. Idem repetit Columella in Præfat. lib. 2. de Re Rustica.

(c) Lib. 12. Annal. sub Claudio Imper.

planities per aureas illas, & argenteas Latini nominis ætates fere nusquam exarabatur: verum solis deserviebat palcuus gregum, armentorum, quæ in escam immensi Populi cedebant. Immo, cum primum Æneas longe ante Urbem conditam in Latium delatus est, luci, sylvæque litoralem Tiberis tractum obtinebant, ut cecinit Virgilius (a).

Ante Urbem conditam Romanus Ager Lucorum, ac Sylvarum plenus.

Atque hic Æneas ingentem ex æquore litum

Prospicit; hunc inter fluvio Tiberinus amano

Vorticibus rapidis, & multa flavus arena

In Mare prorumpit; variæ circumque, superaque

Assuetæ ripis volucres, & fluminis alveo,

Æthera mulcebant cantu, lucoque volabant.

Flectere iter sociis, terræque advertere proras

Imperat, & latus fluvio succedit opaco.

Quod ex Romanorum annalibus Poeta desumpsisse videtur. Nam Livius (b) Camillum ad Quirites, qui Vejos migrare cogitabant, ita loquentem inducit -- *Majores nostri convenæ, pastoresque, quum in his locis nihil præter sylvas, paludesque esset, novam Urbem tam brevi ædificaverunt.* Nemo igitur mirabitur, quod noster Plinius, describens duo itinera, quibus ad Villam suam adiri poterat, nullorum meminerit jugerum nullarum segetum, ut nostrorum Patrum, & præsentis etiam ævo videre contingit; sed sylvarum solummodo, & pratorum, in quibus, ut ipse ait -- *multi greges ovium, multa ibi æquorum, boumque armenta, quæ montibus, hyeme depulsa, herbis, & tepore verno nitescent.* -- Prospicere huic incommodo rei agrariæ studuit Domitianus, qui (c) cum rescivisset, summam vini ubertatem vigere, frumenti vero inopiam, existimans nimio vineti studio negligi arva, edixit, ne quis in Italia novellaret; utque in Provinciis vinea succiderentur.

Per ætatem Plinii itinera ad Laurestinam Villam patebant persylvæ, & prata.

Domitiani tempore frumenti inopia propter arva neglecta.

XXII. Hunc porro morem Romanos Agros incultos relinquendi, atque longinquis regionibus frumentum expectandi, ad Theodosii usque tempora perseverasse, clare nobis testatum facit (d) Symmachus in epistola ad Imperatorem, in qua Principem orat, ut æternam Urbem velit re magis, quam spe tutam esse. Nam subdit -- *estate jam provecta, cum ex Africanis partibus minimum debebatur, non inani tangimur metu, ne res annonaria in graves cogatur angustias.* Atque hinc merito celebris tunc temporis Poeta Claudianus (e) Romam ipsam, negatis frugibus, omnino squalentem describit, voce tenui, tardoque gradu ad Jovis genua supplicem his versibus.

Theodosio imperante Romanus Ager arantum non est passus.

Roma precor: Misere tua Pater Optime gentis

Extremam defende famem....

Et inferius

Tot mihi pro meritis Libyam, Nilumque dedere,

Ut dominam Plebem, bellatoremque Senatut

Classibus æstivis alerent, geminoque vicissim

Litore diversi compleverent horrea venti.

Maxime vero sensim collabente Romanorum potentia, barbarisque Nationibus Italiam omnem, & Latium potissimum ferro, & igne vastantibus; tum postea Summis Pontificibus Avenionem secedentibus, Romanus Ager aratorem desiderare, & ut Cicero de Siciliae campis contra Verrem agebat, lugere dominum videbatur.

Pontificibus abscentibus Romani agri squalor.

XXIII. Contra vero, faventibus Superis, reparata xvi. præ cæteris seculo per eosdem Romanos Pontifices Latii fortuna; (f) eum auctus esset Incolarum numerus; neque ab externis regionibus commeatus amplius subveherentur, necesse fuit manum rursus aratris admoveere, terramque montanis etiam locis subigere, ac vertere, hoc est, decurrentibus aquis, ex tertio postulato, maximam telluris copiam in Tiberim evehendam subministrare. Potissimum vero, cum plerique luci in Agro Romano Dianæ, Æsculapio, aliisve cæcæ Gentilitatis Numinibus olim sacri, quos propterea cadere nefas erat, per ætates Pii V., (g) Gregorii XIII., & Sixti V. ad augendam rem frumentariam excisi fuerint, eaque ratione molitum iis etiam locis solum novam flumini arenam suggesserit. Atque hinc certe factum, ut intra proximum sesquiseculi spatium nonnulli animadverterint, ac præsertim Auctor (h) Theauri politici, ex quibusdam montanis Oppidis spectari loca in montium verticibus extructa, quæ olim minime cernebantur: nimirum quia interpositi montes nunc aratro proficisci, ex deciduis pluviis imminuuntur: unde prospectum, quem prohibebant, libere aperiunt.

Austa copia a seculo xv. ob restitutam aratris opem.

Loca nunc montium culminibus spectantur, unde olim non cernebantur, & quare.

XXIV. Non est igitur mirum, quod in tanta seculorum vicissitudine, diviso flumine, ejusque cursu deflexo, latiorique iacto alveo, restituta re agraria, sed Tiberis Curatoribus (quorum munus non ultimum erat prohibere, quominus domorum, stabulorumque sordes tam libere, ut modo fit, in flumen projicerentur) Curatoribus, inquam, una cum arte coarctandi, purgandique majores Tiberis fauces omnino sublatis, uberius nunc terræ, cæniæ cumulus in assiduam, latiorisque litoris aggestio-

Superiorum epilogus, & conclusio.

(a) 7. Æneid. (b) Lib. 5. (c) Sueton. in vit. Flav. Domit. cap. 7. (d) Lib. 10. Epist. 31. (e) De Bello Gildonico sub initium. (f) Huc conferantur ea, quæ tum nos scripsimus lib. 1. de Rom. Cæli Qualitat. cap. 4. tum habentur in Constit. xix. S. Pii Quinti Bullar. vet. fol. 946. (g) Vide Constitution. supra citat. (h) Part. 3. pag. mihi 496.

tionem, quam cernimus, deponatur. Quæ quidem aggestio non parum per intervalla augeri quoque solet a ventorum præcipue occidentaliū impetu, quibus ampliora Tiberis ostia nostris magis, quam priscorum temporibus observantur, & arenarum tumulis, quos *Scanni* vocant, opplentur, factumque proinde est, ut quæ modo a Tyrrheno Mari illuc Naves appellunt, si prægrandes fuerint, nullum plane aditum, difficilem vero etiam minores inveniant. Quis sane nostro ævo vidit unquam, aut ubi posteritas visura est (nisi Tiberis cura in pristinum restituatur) Triremes per flumen Romam usque provectas, quemadmodum Sixto IV. regnante facillime contigit? Hic enim Pontifex *solemni die Corporis Domini post Sacra in Vaticana Æde peracta, comite Senatu, & Curia, Cardinalem Oliverium Caraffam Legatum federis contra Turcas, duxit ad Classem 24. Triremium, que in medio Tiberi confederat, ascenditque Prætoriam, ut benediceret Triremibus, Legato, Familiæ, & omni nauticæ turbæ*, ut Cardinalis Papiensis (a) suis in Commentariis scriptum nobis reliquit.

Nova in-
quisitio de
tumulis re-
cens in li-
tore emer-
gentibus.

XXV. Sed non hic est novissimus philosophicæ voluptatis fructus, quem in jucundissimo fectu tecum decerpimus, Vir ornatissime. Etenim molli in litore semel inambulantibus (erat autem mecum amicissimus Præsul de Cavaleriis) oculos forte fortuna conjecimus in eos arenarum tumulos, qui supra litus hic, atque illic emergentes, locum inæqualem reddunt, quem aprorum potissimum Venatores non immerito nuncupaverunt -- *il Tumuleto* -- At quoniam assensionem meam rebus incerris, quoad possum, cohibeo, veritus, ne aliquando falsa pro veris exploratisque, non sine tacito pudore, videar habuisse; causam rimatus sum, propter quam nonnulli sæpe tumuli repente assurgant, atque sensim variis herbarum, fruticum, arborumque foetibus virescentes, tanquam frondosi, opacique colles in perpetuum postea fervari soleant. Neque vero in eorum sententiam facile discedebam, qui illos a ventorum duntaxat turbinibus, arenas circa unum centrum cumulantibus, attolli asseverabant. Quanquam enim de exiguis tumulis id pronum sit affirmare, qui scilicet per contrarios crebro recurrentes vortices nullo labore dissolvuntur: perennes tamen, quos luctari cum ventis, & nihil fere deperdere videmus, a solis diffluentibus arenarum particulis constitui non posse arbitramur, sed a solido, renitenteque aliquo corpore, veluti a quadam basi, & fulcro valide constabiliiri. Quod sane experimento confirmaturi famulis negotium dedimus, ut grandiusculos aliquot tumulos, quos nempe constantes futuros putabamus, nobis insipientibus effoderent, ac demolirentur. Si quis enim verum invenire cupit, summa id cura, studioque conquirat necesse est. Semper autem in illorum visceribus prægrandes arborum, aut ramos, aut truncos, aut radices, ab undarum æstu in litus projectasprehendimus. Et quidem mechanica necessitate inter im-

Perennes
tumuli
semper soli-
de basi, &
fulcro inni-
suntur.

Lancissi Oper. Tom. II.

plexa, atque inæqualia eorum stipitum brachia, quæ ventorum impetum retundunt, comprehensæ, advolutæ, compactæque arenæ firmiores in dies fiunt, atque in continentis quasi corporis soliditatem minimo negotio ferruminantur, coalescentibus præsertim fruticibus, recentisque tumulos convestientibus. Accessit postremo ad oblectationis cumulum aliud ex alio quærentibus novum quoddam, botanicæ curiositatis argumentum. Nam disquisitio de origine tumulorum viam nobis aperuit ad utiliore disputationem de ortu, ac generatione plantarum, quæ in recenti litore, atque in illis potissimum arenarum tumulis nascuntur; quod sane vix alia in ora longe a fluminum faucibus posita fieri observamus.

XXVI. Neque vero tum primum id mihi physica indagine dignum visum est. Etenim superioribus annis, cum tepore verno multos doctos Viros, sed in primis Marchionem Matthæum excelsum animi, & acris ingenii Nepotem tuum in Laurentino comitatus essem, diligenter animadverti pulcherrimam illam successione herbarum, quæ prope litus, hoc est, in ea telluris parte, tres circiter ante annos a fluctibus relicta subolefcunt. Nam, quanquam non semper idem sit ordo nuper nascentium iis locis herbarum: duæ tamen nunquam non priores oboriri solent; scilicet Kakile, seu Eruca maritima folio latiori, Joanne Bauhino; necnon Gramen spicatum, seu Spica argentea, quæ apud vulgus *Scarfica* nuncupatur. Cæteræ vero plerunque promiscue, & perpetuo longius a marinis undis erumpunt; videlicet Eryngium marinum L.B. Crithmum marinum spinosum ejusdem, Parthenium marinum, seu Chamæmeli marini species, Polium marinum, Tithymalus Paralius, aliæque hujus census multæ. Africanam quoque herbam inter eas comperit D. Petrus Assaltus Archilycei Botanicus apprimè doctus, & peritus, qui isthuc a Te, Amplissime Vir, per id temporis accersitus exoticas æque, atque indigenas plantas nobiscum sedulo perquirebat. Præterea deprehendimus longius a Maris undis, in eo videlicet litore, quod duobus, aut etiam tribus ab hinc lustris ab ora per aggestiones successive recessit, cum aliis herbis gigni etiam aromatics frutices, nempe Juniperum, Ericam, Sabinam bacciferam, Myrtum, Stæcadem citrinam, Medicam marinam Clusio, Medicam Echinatam, Anonidem luteam, mitem, maritimam, folio crasso splendenti, Boccono, Cistum sceminam Matth., Asphodelum flore luteo, Lychnidinam marinam, Viciam fl: purpureo cæruleo albescente; quin etiam Soldanellam, Heliantheum ericæ fol. supinum, Periclymenum, & hujus generis alios. Sed vertentibus in posterum annis robustiores ibidem arbores, nempe Ilex, & Quercus: immo etiam pratenses herbæ adolebunt; ita enim res superiori ævo in antiquioribus aggestionibus, quingentis circiter a litore passibus processit.

Novum bo-
tanica cu-
riositatis
argumen-
tum de suc-
cessione her-
barum in
Ostiensis li-
tore subole-
fcientium.

XXVII. Hujus autem effectus causam tunc

L 2 tem-

(a) Part. 3. pag. mihi 496. (b) Epist. 449. ad Card. S. Marci 29. Maii 1472.

Hujus effectus ratio investigatur.

temporis mihi sedulo investigandam proposui, conceptamque utcunque rationem Illustrissimo Præsuli Battello per epistolam, istinc ad illum datam, indicavi. Quærebamus vero undenam herbæ cum exoticæ, tum primigeniæ arido cæteroquin in litore ortum, atque alimentum, nanciscerentur. Deinde etiam quamobrem plantæ, quæ in majori ab undis distantia sitæ sunt, longe diversam naturam induant, ut validissimæ quoque arbores succedentibus lustris suboriantur, de quibus etiam non pauca nunc subijcere paucis conabimur.

Duo botanica principia statuuntur.

XXVIII. Primum autem, ut consueta nobis methodo ex claris ad obscura procedamus, duo botanica principia sunt nobis statuenda: Alterum quidem, nullam herbam, fruticem, aut arborem nasci usquam posse, quin aut semen, aut plantæ frustum, quod seminalis plantæ locum tenet, ibidem inveniatur; Alterum vero, semen ipsum, aut seminalem plantam edere fœtum suum minime posse, nisi ubi consentaneum sibi alimentum, semper tamen ex phlegmate plus minus salino-volatili oleoso, nanciscatur: omnia enim vegetabilia ignem concipiunt, & cum fumo sal volatile emittunt. Propterea non omnis terra universas plantas sine ullo discrimine, sed unaquæque sibi congeneres germinare, fovere, atque alere consuevit.

Ex iisdem principijs herbarum successio explicatur.

XXIX. His vero positis non dubito, quin utriusque effectus perspicua ratio se prodatur. Nam ideo tot plantæ natura inter se admodum discretæ, cum in nova, tum in antiqua aggeratione, nascuntur, quia non solum singularum semina istis minime desiderantur, sed potissimum quia unaquæque suis locis nutritii succi analogiam reperit; quibus fit, ut singulæ suo quæque tempore, cæteris coadjuvantibus causis, foræ postmodum adolescant. Porro si ab exoticis, ac præsertim ab Africanis ordiamur, earum quidem semina repentibus annis ab avibus ex Africo litore contra Tyrrhenum posito ad nos facillime suis pennis implicata devehuntur. Te certe non later Coturnices ex Africanis hortis ocimi, quod Basilicum appellant, semina rostro decerpere, atque intra ingluviem nondum soluta, ac digesta persæpe huc deferre, quæ subinde nostris in campis, minimo labore vegetare deprehendimus. Indigenarum vero semina, quemadmodum ignoramus an aliqua saltem ex parte radicum, ramorum rimis abscondita, ac per flumen devecta, mox a pelago ad tumulorum genesim in litoralem plagam suos proprio tempore fœtus editura projiciantur; ita certum, compertumque habemus ab interiori solo, quod olim littus fuit, maximam partem per terrestrium ventorum impetum propelli, non pauca a brutorum, præcipue vero aprorum (qui tanta copia istis pinguescunt) pellibus, aviumque pennis irrita versus oram asportari. Nihil enim aut sæpius, aut promptius videre nobis contingit, quam supra domorum tecta, turriumque cacumina varias herbas innasci, quod illarum semina cum ab avium plumis capta, tum a ventis de iunioribus locis everfa in sublimem traducantur,

Duriores tandem arbores Illices, & Quercus suis in terram opportune cadentibus, atque ultra transvectis glandibus, etiam non satæ edi solent, & robur acquirere.

XXX. Sed hic non levis difficultas nobis oboritur. Etenim, si suspicamur litoralium herbarum semina partim a Tiberino, marinoque latice cum arborum truncis traducta, partim ab avibus, & brutis prehensa, partim denique a terrestribus ventis absterfa in arena sepeliri; qui postea fit, ut non illico, sed earum, quæ primæ ortum habent, tribus saltem transactis annis; alia vero nonnisi post integra lustra nascitura servantur intacta, dissolvi enim eo loco, penitusque corrumpi tam longo temporis intervallo deberent. Verum eidem objectioni facile occurrimus primo, quod celebriores Botanici Turnefortius, Rarius, alique asseverant nonnulla semina in antecævis vivida conservari, terræque mandata proprias plantas progignere; quod sane suis etiam experimentis verum comperit laudatus D. Assaltus. Non erit itaque rationi, vel experientiæ absolum affirmare aliquot semina, tametsi, tribus ante annis a Tiberi una cum arborum truncis advecta, ac postea in proximum litus a fluctibus impulsæ, & consputa fuerint, tandem subolevisse. Auget porro asserti verosimilitudinem, quod sciamus, non paucos fructus, si arena cooperiantur, ab omni corruptione diu immunes præstari. Quid igitur verat, quin semina illa tuentis arenæ ope diutissime custodiri, tandemque ad fecunditatem disponi possint? præsertim cum arena, quæ recens Laurentino in litore aggeritur, ejusdem plane coloris, & consistentiæ sit, atque illa, quæ a Tiberi advehitur, & huc illuc in propriis ripis deponitur, nec in marinam omnino indolem abierit: quemadmodum instituta sæpe comparatione, & facto periculo se detexisse nobis retulit Illustris Vir Comes Ferdinandus Marsilius, qui præterea arenas illas, quæ in litoribus procul a fluminum faucibus reperiuntur, multum a nostris differre deprehendit. Deinde fieri etiam potest, ut quæ triennio tardius pubescunt, non sint illa eadem semina, quæ ab undis, ventis, atque a brutis principio illuc traducta fuerant, sed novissime ab iisdem causis versus oram transvecta.

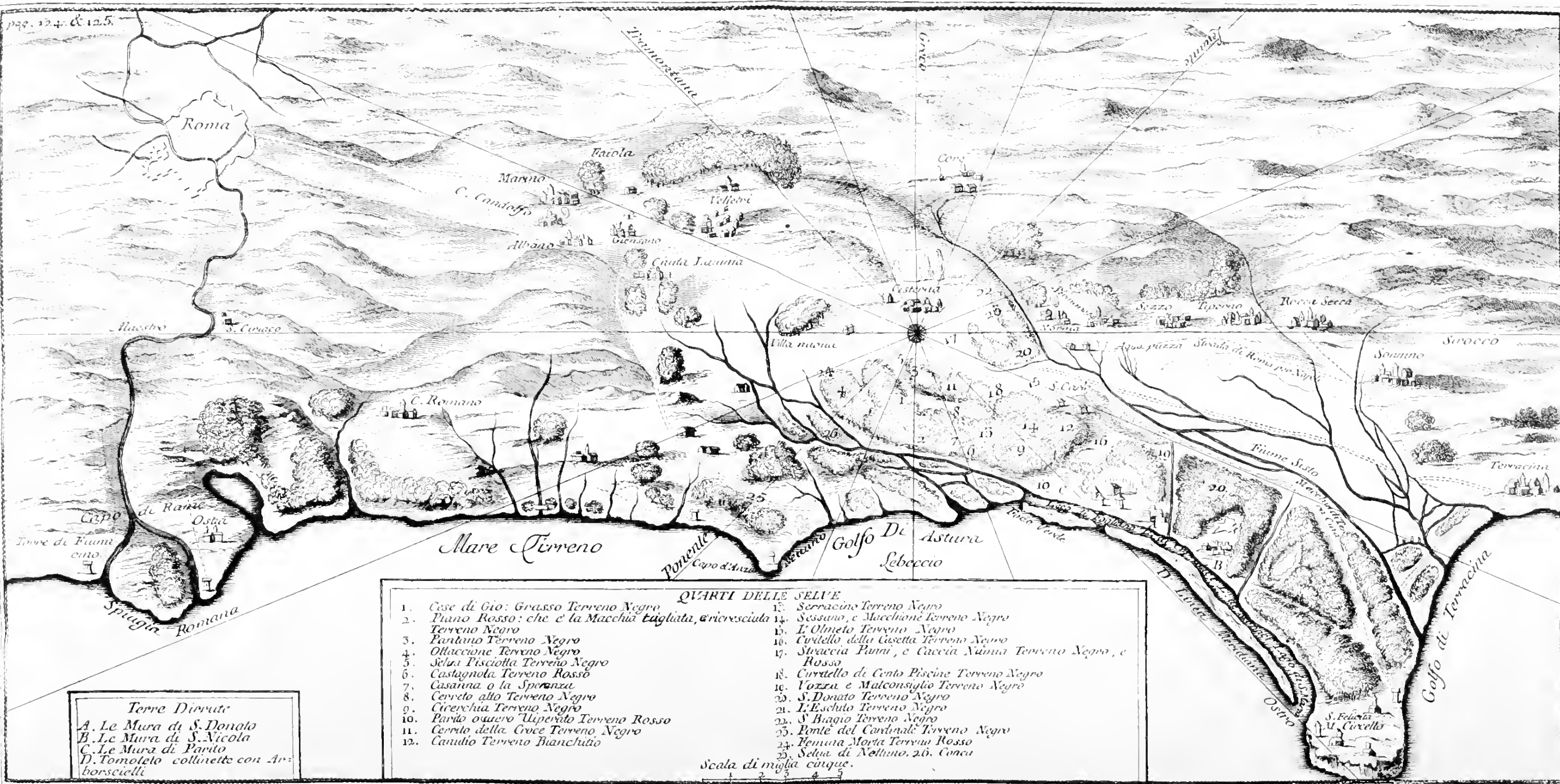
XXXI. Neque vero aliunde oritur mirabilis ille nascentium isto in litore herbarum, stirpium, atque arborum ordo, ut non statim omnes promiscue, sed instituta quadam successione aliæ post alias, loco scilicet, ac tempore inter se disjunctissimis, maximeque diversis pullulare cernantur, quam ex diversa, ac summopere necessaria nutrimenti congruentia, & analogia, quæ non omnibus vegetantibus uno, eodemque tempore ab exiccato litore suggeri, ac subministrari potest. Etenim arenosa, salsaque terra, ad plantarum dissimiles, ac fere contrarias species nutriendas apta, & congruens evadere nequit, quin primum Cæli rore, pluviaque temperetur, atque emolliatur; subinde avium, gregum armentorum, ac fe-

Quomodo herbarum semina in annis incorrupta servantur.

Herbæ in Turribus nascentes ortum debent seminibus per aves, aut ventos illuc advehi.

Ex diversa nutrimenti analogia cum diversis herbarum seminibus varia indoles, & successio plantarum deducitur.

lum stercorebus pariter & cadaveribus sensim pinguescat; Sole denique, ac temporis diuturnitate ita coquatur, ut in ea per varios gradus singulis alimenta dividenda conficiantur.

XXXII. Cæterum sentio me verbosum plus nimio; minus autem, quam ad Te scribentem deceat, fuisse eloquentem. Verum, ut veniam a Te impetraturum confido, Amplissime Vir, si exponendis, inquirendis, enodandisque multis rebus, quæ istic vel nuper a nobis observatæ, vel supra vulgi captum positæ sunt, plus solito fuerim dicendo immoratus; ita quidem rogare Te supersedeo, ut mihi ignoscas, si nul-

las Veneres, de litoralibus alioquin, marinisque effectibus differens, scriptis meis adsperserim; libenter enim Tullii monitum sequor, qui non eloquentiam, sed veritatem flagitat in Philosopho. Vale, & perge alacri animo rusticari, Scipiones, Catones, Æmilios, Attilios, Tullios, & Plinios nostros æmulatus; nec desine, ut cæpisti, Pinetum serere: nam fore auguror, ut Te quoque protegat, quæ

*Officiosa
Dissertatio-
nis conclusio.*

(a) *Tarda venit seris factura Nepotibus umbram.*

Romæ xii. Kal. Martii MDCCXIV.

Illustrissimo, ac Reverendissimo

PRÆSULI CHRISTOFORO BATTLELO

SS. D. N. CLEMENTIS XI. a Secretis

Apostolicorum Brevium ad Principes

IOANNES MARIA LANCISIUS S.P.D.

Ullum jucundius, nullum Philosopho fructuosius tempus unquam exegi, quam cum laxato ab urbanis negotiis animo liberiori hoc naturæ theatro, clementia prospere agentis Principis, perfrui concessum est. O quam locupletem physicæ eruditionis librum nostros ante oculos hic reſeratum ſemper intuemur? Mare quidem, quod terram, quam aliis paulatim ſurripit, benigne ac liberaliter huic oræ largitur; aggeſtam pariter a fluctibus arenam, quæ ſecundo cœlo grvida fert tertio quoque anno novos vegetabilium ſœtus progignit, in quorum genere cernimus profecto, & admiramur non ſolum marinas, & hortenſes herbas, ſed frutices quoque reſinoſos, atque aromaticos; immo virentes etiam Ilices, quarum ramis in fornicem flexis, longiſſima hæc ambulacra perpetuo inumbrantur. Sed quæ veræ ſint ejuſmodi ſuccedentium vegetationum cauſæ, ſæpe cum ſodalibus, nunc molli reſidentes in ſylvula, nunc ſicca ſpatiantes in arena diſputavimus. Tandemque non alia illarum eſſe principia, quam ſemina ab avibus, brutis, ventisque, quin etiam a Tiberinis undis ad litus adveſta, mecum diſſerentes plane cognoverunt Illuſtres Viri Eques Marcellus Hieroſolymitani Ordinis Orator, ejuſque Nepos Matthæus Marchio Sacchettiſ, qui non tantum ob generis

Lanciſi Oper. Tom. II.

(a) Virg. 2. Georg.

ſplendorem, ac fortunæ divitias (plerumque caſu nobis obtingentia) verum maxime ob ingenium, doctrinam, atque humanitatem, quæ hominum præcipua ſunt, merito prædicantur. Has vero inter Sophiæ delicias, illud tantummodo nobis gaudium ſubducitur, quod tua, Illuſtriſſime Battelle, præſentia deſtituamur. Tu enim cum profanæ pariter, & ſacræ vetuſtatis ſtudiis maxime commendariſ, laudatiſſimæ Plinianæ Villæ veſtigia, quæ hic a dumetis, ſpinisque vindicari jam cæpta ſunt, perſpicuis tuis colloquiis in hominum conſpectum, lucemque proferreſ. Nam ſi, ut Cicero putavit, locorum admonitu magnarum rerum, magnorumque virorum memoriam identidem recolimus; quas porro veteris Architecturæ reliquias; quæ Latini ſermonis teſtimonia; quos denique Romanæ togæ Antefignanos, hoc uno lapidum in aggeſtu videre Tibi videreris? Age itaque, Ornatiffime Battelle, matura iter, & veni: adventum enim tuum Sacchettiſana Familia, Ager, & Domus, quæ claris ſemper hoſpitibus patent, amice præſtolantur. Neque interim Te nubilus, pluviuſque aer vel minimum deterreat, aut remoretur; is enim ſub Veris finem ruſticantibus ad Mare non obeſt, aut nocet, quin potius ſuaviter blanditur, & favet: nam cum radios Solis ad verticem nunc aſcendentis coeracet, ac frangit, litorales hæc vias accendi non patitur, atque inardescere. Hoc nos beneficium experti fuimus non modo nudius tertius diſcedentes

L 3 ab

ab Urbe in lumine sagittarum; verum externo etiam mane, cum obducto nubibus cœlo ad Ostiensem Ecclesiam propter recurrentem ibidem de nomine S. Monicæ festum diem in meridiem proficisceremur. Cæterum Te iterum rogo, obtestorque, ut quam primum

in Laurentinum excurras: non enim dubito, quin ex brevi rurali secessu, vegetior postmodum ad aulica literarum studia sis rediturus. Vale.

Ex Villa Sacchettana in agro Laurentino
III. Nonas Maii MDCCXII.

Illustrissimo, ac Reverendissimo Domino

JOANNI MARIÆ LANCISIO

CLEMENTIS XI. PONT. MAX.

Archiatro meritissimo

JO: CHRISTOPHORUS BATTELLUS S. P. D.

IN magno curarum, laborumque æstu perelegantes tuæ literæ, Illustrissime Lancisi, ac multum Pliniani cultus, atque splendoris præferentes me invenerunt: recrearunt etiam. Subdixi nihilominus aliquantulum temporis gravioribus occupationibus, quibus distinebar, ut officio responderem. Nunquid in Laurentino versatur, & litoralem viam, ac cætera dilecta quondam loca adhuc errabundus obambulat spiritus illius disertissimi Latinorum Oratoris, Tibique, dum naturæ arcana curiosius investigas, ac æternis consignas monumentis, quidpiam dictavit? Absit tamen a Christiano homine ejusmodi falsa non minus, quam absurda Sinensium Philosophorum opinio; nec Tu vere Pliniana indiges eruditione, aut eloquentia: styli potius nitorem, & sensuum dignitatem feliciter æmularis, ac tantum non æquas. Invideo plane (nec dicere pudet) ruris, marisque delicias, quas fere ob oculos mihi ponis, sed magis Hospitum humanitatem, ac munificentiam generi, opibusque pa-

rem, quam, Te quoque silente, satis cognitam, atque perspectam habeo. Perlibenter cum Illustrissimo Origo nostro isthuc excurrerem in partem venturus hilaritatis, qua abundas, ac pene circumfluis; at vereor, ne desiderium meum importuna nimis impedimenta frustrentur. Origum autem Amplissimum Præsulem cum Sanctissimi Pontificis nostri juniore Nepote de Ostiensi itinere crebros audio miscere sermones, nec irritos fore arbitror, ubi aliquid novi discessui crastina die constituto non adversetur. Tu interim secessu amænissimò, quoad Tibi licuerit, mente tamen curis vacua, & a librorum commercio aliena perfruere. Hospitum benevolentiam, quam plurimi sane facio, quæque singulari meo in ipsos studio propemodum jure debetur, arctius etiam mihi concilia: valetudinem vero tuam, e qua nedum Sanctissimi Principis, sed nobilioris quoque Palatinæ Familiæ incolumitas pendet, in primis tuere diligentissime, Teque nobis vegetum, si unquam alias, florentemque (quod Amicorum omnium, meumque potissimum votum est, & esse debet) aliquando restitue.

Romæ pridie Nonas Maii MDCCXII.

DISSERTATIO DECIMA

in qua proponitur.

FORMA ac METHODUS

Describendæ Morborum Historiæ in gratiam Medicinæ
Tyronum per occasionem Epistolæ ab AUCTORE ad
Philippum a TURRE Adriensem Episcopum de Excellen-
tissimi Viri Domini HORATHI ALBANI

CLEMENTIS XI. PONT. MAX.

Germani Fratris Morbo , Interitu , ac Funere.

Illustrissimo , ac Reverendissimo Præsuli

PHILIPPO DE TURRE EPISCOPO ADRIENSI
MERITISSIMO.

JO: MARIA LANCISIUS ARCHIATER PONTIFICIUS S. P. D.

*D. Horatii
Albani
mors publi-
ci luctus, &
mæroris
causa.*

Ræstaret, Illustrissime Vir, ne-
scisse literas, si epistolarum in-
ter nos suavissima commercia
erant acerbissimi luctus, & in-
gentis jacturæ nuncio funestan-
da. Certe nihil tristius unquam

bonis Viris accidit, neque publico dolore,
& lacrymis justius unquam parentatum est,
quam inter atros hosce dies mærentibus no-
bis exactos in summo animi angore, quem
nulla temporis diurnitas penitus absterget.
Amisimus enim rarum humanitatis, mode-
stiæ, ac probitatis exemplum D. Horatium
Albanum S. Sanctissimi D. N. CLEMEN-
TIS XI. Fratrem non solum sanguinis, sed
virtutum etiam cognatione germanum. Quam-
quam vero recenti vulnere ægre admodum
medicina paretur, tamen, ut apud Virum
Religiosissimum pariterque amicum jucundis-
simum doloris levamentum quaecunque per-
ciperem, de nostra, & communi omnium æ-
rumna ad Te scribere constitui, præsertim
quod sensum tristitiæ isthuc etiam pervasisse,
Tibique præ cæteris molestum, ingratumque
esse non ambigam, quippe quem pietas, &
amor noster potissimum tangit. Quoniam au-
tem Philosophos naturæ studium, & Christia-
nos religionis cultus, ac præmii celestis ex-
pectatio a luctuosis rerum humanarum casu-
bus avocare solet, fortunæque adversitatibus
lenimentum inspergere; accipe virtutum sum-
mam, & narratiunculam ejus morbi, quo
nobis Vir Eximius acerbo fato ereptus est,

si modo mihi tanta calamitate perturbato,
atque perculso, in ordinem narrationis in-
tendere animum licebit, & in physicas, ac
morales animadversiones verba contexere.

Historia Morbi.

HABITU corporis carnosio donatus erat D.
Horatius, procera statura, colore sub-
rubro, suapte natura ad iram pronus, quam
tamen educatione, & sapientia ita compesce-
re didicerat, ut omnium mitissimus evase-
rit. Ab ineunte ætate usque ad senium spe-
cie quadam malaciæ affectus ad prava po-
tius, acida, salina & crassa, quam ad eu-
chyma alimenta ferebatur, eaque nimium in-
gesta interdum vomitu rejiciebat, cum diu-
turniorem inediam facillime pateretur. Vi-
num semper subausterum, ac nive gelidum
vel inter hyemis algores, flagitante bilis æ-
stu, in delitiis habuit, putabatque, se fri-
gido potu febres antevertisse: cum potius
liquida hic illic remoraretur, facilemque co-
rum, quæ in lotio continentur, secretionem,
tartarique præcipitationem promoveret. Puer
identidem faucium phlogosi, & ulceribus cru-
rum, quæ alioquin tumidula plerumque illi
fuerunt, pertinaciter vexatus fuit. Mature-
scentibus annis frequenter lentis febribus,
semel diuturna ischiade, mox auditis gravi-
tate, & pertinaci, eaque reversiva icteri-
tia; subinde recurrente sæpius nephritide con-
suetus est. Anno MDCCIII. Urbani sædo

*D. Horati
Albani
tempera-
mentum,
habitus
corporis,
mores, vi-
tus.*

*Ejusmodi
morbi con-
sueti, ac
pertinaces.*

cor-

corporis colore, febrigue circa vespervas in-
crudesciente diu laborantem ipse ego, qui clem-
entia S. Sanctissimi Pontificis eo diverteram,
pillulis ex pulvere stomachico Quercetani,
rhabbaro, & china china feliciter incolumi-
tati restitui. Cum dein Romam rediisset
easdem paulo post morborum successiones pas-
sus fuit; modo enim nephritide cum calculo-
rum excretionem, modo dolentibus testium,
aut podicis varicibus, modo icteritia, nunc
febris, nunc spasmodicis scapulæ, aut æso-
phagi, frequentius vero stomachi, intestino-
rumque doloribus tortus ab oleo semper amigdalino, aqua testucciana, therebintho,
crebris clysteribus, ac non raro a phlebotomia levamen accepit.

*Sapientum
morbi cura-
re diffici-
liores.*

Sed quanquam tot mala, tam sæpe repeten-
tia Nobilissimum Virum de mutanda victus
ratione non obscure admonuissent; nihilo ta-
men minus consuetudo valuit, & fucata quæ-
dam, ut sæpe accidit, utilitatis species, do-
losus nonnunquam, aut fortuitis experimen-
tis confirmata. Nec ignoras, Illustrissime Præ-
sul, sapientium hominum, quam simpliciorum
curationes esse difficiliores. Quamobrem jure
optimo scripsit Plinius morbum esse aliquem *per
sapientiam mori*.

*Nephritis, &
calculorum
dolor, atque
eventus hu-
jusce morbi.*

His vero ægritudinibus sub anno MDCCVIII.
accessit renum gravitas, quinimo mictio uri-
næ a paulo violentiori corporis motu subob-
scuræ, quæ tamen præcipitato postmodum
sanguineo sedimento clarescebat. Interim cal-
culorum querelæ per sesquiannum fere silue-
runt. Verum ipso autumno anni MDCCIX.
cum dignissimus Vir, mutatis Ædibus, soli-
tudinis amans humiliorem partem, quæ fri-
gore, atque humiditate minus tuta est, ad ha-
bitandum elegisset, non multos post menses
dolore sinistri renis repente corripitur, & u-
no expulso glandiori calculo, sibi visus est
alter in vesica relictus, qui propter sui mo-
lem difficiliter excluderetur; cum tamen in-
ducta duntaxat sphincteris irritatio speciem su-
perstitis calculi adumbraret. Itaque Lithoto-
mum secreto accersivit, qui spe ductus com-
ponendi calculum (ut alias experimento didi-
cerat) in novum situm, egressui magis op-
portunum, ceream candelulam intra urethram
usque ad vesicæ collum, solito forsitan ma-
jori cum impetu immisit; nam statim, mul-
tumque laceratus est locus; quapropter non
modica, laceratis ibidem venis, cruoris quan-
titas per unum, alterumve diem effluxit.
Ab eo dein tempore noster Æger tam in quie-
te, quam in motu, nulla comitante dysuria,
non amplius sanguinem, sed turbidum lotium
usque ad mortem reddidit, quod, etiamsi se-
dimentum crassum, ac nihil male olens,
aut matulæ lateribus adhærescens depone-
ret, attamen vix unquam omnino perspicuum
evasis.

*Novæ cor-
poris affe-
ctiones ex
animi ægri-
tudine.*

At enimvero non hic fuit malorum finis.
Nam mense potissimum Maio elapsi anni
MDCCXI. non levibus animi pathematibus,
propter gravem, diuturnamque S. Sanctissimi
Pontificis ægritudinem in modum affectus,

multas noctes vigilavit, remissaque sensim ea-
mentis tranquillitate, qua Vir Æquanimus
fruebatur, idibus Junii dexteræ genæ, ac pal-
pebrarum erysipellate corripitur. Deinceps,
ut æstum in capite sibi relictum temperaret, in-
consultis Medicis, totius decursu æstatis Nu-
cerianam aquam, modico semper admixto vi-
no, largiter prandium inter, & cænam pota-
vit, cauteriumque quod supra dexterum genu
multos annos utiliter gestaverat, sponte, in-
cauteque claudi sivit; & cum in dies per au-
tumnū novas curas sustinere coactus esset,
omni interim neglecto ciborum delectu, ac per-
sistente gelidi potus abusu, ad Kal. Decembris
pervenit, quo tempore nocturnis iterum vigi-
liis confectus difficilem scalarum ascensum,
non tam propter anhelitum, quam ob capitis,
viriumque imbecillitatem cum sædo quodam,
atque ad ictericum vergente corporis habitu ex-
periebatur; quanquam fæces præter morem co-
pia minores, crocea bile essent refertissimæ.
De summa rursus inappetentia, deque gravati-
vo simul, ac tensivo capitis dolore, absque ul-
la tamen siti, conquerebatur; linguam albo
muco incrustatam exhibebat; pulsus erat paulo
humilior, sed quietus; nulla per noctem urge-
bat spirandi difficultas; immo capite nimium
forte depresso decumbebat.

Itaque, cum Excelsus Vir, qui annum jam
sexagesimum attigerat, omnium vasorum,
glandularumque cacoehymia, ad cachexiam
tendente, vel nudo oculorum testimonio labo-
rare, simulque lithiasi tum renum, tum cysti-
dis felleæ multo antea obnoxius esse, judicio
nostro videretur, congrua instituta victus nor-
ma, renovato fonticulo, exhibitisque per epi-
cratim pilulis anticachecticis, & quotidie juri-
bus pullæ gallinacæ ex decoctione ligni sassa-
fras, radicum, atque herbarum refermentan-
tium, & cephalicarum intra duas hebdomadas
dissipatus fuit capitis dolor, hinc æger cibos
melius appetere, viribus validius constare, cu-
te nitidior præditus apparere; ita ut pridie per-
vigilium S. Sanctissimi Natalis pomeridianis
horis ad Vaticanas Ædes curru vehi, scalas a-
scendere, atque in genua provolutus grati ani-
mi causa S. Sanctissimi D. N. Pedes facillime o-
sculari potuerit; cum matutinis ejusdem diei
horis summus Pontifex Eminentissimum D. An-
nibalem Albanum Filium ejus (ex Germania,
ubi Sedis Apostolicæ Nuntius extra ordinem
plus duobus annis manserat, plenum meritis,
& gloria reducem) inter S. R. E. Cardinales
coopasset, cujus sane tunc melius se habentis
fratris aspectu idem Pontifex supra conceptam
spem fuit recreatus.

*Ægroti le-
vamen ex
nova insti-
tuta victus
ratione, con-
gruisque re-
mediis.*

Verum Præclarissimus Vir postero die, pu-
tans se jam convalescere, novis periculis stoma-
chum objecit; scilicet religione motus pisces,
aliosque hujus generis cibos assumpsit; mox
ventriculi doloribus, & vomitu non ingestorum
tantum, sed etiam pravorum succorum sa-
poris acido-amari conflictatus est, cui nocturna
tunc primum adjungitur febris, lenta qui-
dem, sed continua, quæ illum usque ad in-
teritum comitata est. Mæstitia insuper, ac
mæ-

*Recrudescit
morbus ex
piscium usu*

Romani
Medici
tunc tem-
poris præ-
stantiores
in consi-
lium adhi-
bentur.

mœror, viriumque debilitas adaucta sunt. Et quanquam, præter Doctissimos Viros D.D. Michalelem Angelum de Paolis, & Gasparem Realem, sedulos Pontificiæ Familiæ Medicos, quos in hac curatione socios habui, aliis quoque Romæ celeberrimis Professoribus, D. D. nempe Jacobo Sinibaldo, Jo: Baptista Folsombrono, & Ottaviano Saffio in consilium adhibitis, nulli rei defuerimus; ac proinde Ægrotus iterum melius agere occæperit, illum tamen hypochondriorum affectiones, tensiones nimirum, borborygmi, ac vomitus acido-amari post leves potissimum in victu errores sollicitabant; & præsertim ab assumpto cibo breves interdum rigores dexteri potissimum femoris, & cruris in lœnam prodibant, quæ quidem symptomata, ut nos de aliquo tuberculo juxta ventriculum, vel in cava hepatis parte admonuere, sic perpetuo metu sollicitos reddiderunt, ne tandem melancholicus decubitus ad cerebrum, diuturnis cæteroquin vigiliis, animique molestiis jam debilitatum, ut Hippocrates pluribus locis admonuit, Ægrum esset perditurus. Etenim nunquam ipse ab adversa valitudine plane resurgere, quin potius aliquid semper de prioribus cum corporis, tum animi viribus amittere videbatur; ita ut signa paternæ lætitiæ infra rationem summi amoris dederit, cum Eminentissimum Annibalem Filium complecteretur X. Januarii, die sane Romanis lætissimo, atque auspiciatissimo, quod idem Cardinalis tunc primum Urbem triumphali prope ritu inductus, plaudentium ex omni ordine civium quasi humeris in Vaticanum reportatus fuit. Quare minimis etiam in victu, potuque erroribus, quos propter invictam nauseam identidem committere cogebatur, malum sibi perpetuo adaugebat; & quanquam pilulis stomachico-diureticis lympham, quæ repente œdematosum in manu dextera tumorem per eos dies induxerat, ad urinæ vias cum levamine derivare studuissemus; naturam nihilominus morbo semper succumbere magis observavimus. Nam, adaucta sensim auditus gravitate, somnoque contentione agitato, sequentem diem plurimum mœrens, ac demissus exegit, proindeque omnes deinceps dicendi, disserendique occasiones, præter eas, quæ de Divinis offerebantur, plane fugiebat.

Excellen-
tissimi Viri
pietas, qua
necessariis
sacramen-
tis muniri
sepius ex-
petivit.

Itaque cum inter tantas morbi vices præcipua piissimo Viro Religionis cura fuisset, confessionis sacramento Animam sæpissime expiavit, ac die XX. ejusdem Mensis, quo sane recurrebat festivitas S. S. Fabiani, & Sebastiani, in quorum Sacra Æde sepulchrum sibi elegerat, Eucharistiæ cibo refectus fuit; quinimo postero die, aucto morbo, ad durum Æternitatis iter conficiendum Viatico Corporis Christi summæ cum pietatis exemplo se communivit. Princeps autem S. Sanctissimus precibus ad Deum fundendis, sacrisque faciendis nunquam fraternæ charitati, & Pastoralis sollicitudini defuit: cumque rescivisset, eo jam evasisse mali gravitatem, ut, corporali salute prorsus conclamata, nullam ab humanis subsidiis opem sperare liceret; quo illum præstaret alacriorem ad viam univer-

sæ carnis ineundam, fraternas ædes, quas nunquam prius inviserat, adire dignatus est. Verebatur autem, ne, sensibus jam consopitis Ægrotus invisentis Pontificis præsentiam non perlentisceret, & Princeps ultima officia Fratris dulcissimo frustra impertiretur; cum ille excusso languore, collectisque viribus, consucto obsequio quanquam moribundus erexit animum, & admirationem testatus inquit, -- Unde hoc mihi, Beatissime Pater, ut tam inusitatæ Clementiæ argumentum summus Pontifex erga humilem, nec merentem Ecclesiæ filium exhibeat? Gratias deinde (quod audienti mihi lacrimas expressit) verbis, ac sensibus singulari reverentia demissis, plurimas egit. Et quanquam morbi acerbitas corporis vires attrivisset, virtutem tamen animi, ac modestiam in primis nec minuit, nec retardavit; qualem enim se Clementi XI. toto vitæ tempore, ac Pontificatus præsertim præbuerat, talem etiam sub ipsum vitæ exitum præbuit. Tum Pontifex sanguinis caritate major fraterni amoris præcepto Divinitus tradito Christianos quidem omnes obstrictos esse, sed maxime omnium Christiani Gregis Pastorem, respondit. Mox languentem complexus Apostolicis sententiis solatus est, & lacris stimulis ad spem vitæ perennis excitavit, atque ad supremum agonem viriliter obeundum instruxit, & inflammavit. Tunc autem veluti ad extremum illud, quo dulcius expetere non potuisset, solatium a Deo reservatus esset; vix ab Ædibus recesserat Pontifex, cum sensim in deterius declinavit; atque in soporem relapsus, levi oris tortura, & loquelæ impedimento, quoties compellabatur, correptus fuit. Postremo trium dierum inedia vitæ cursum apoplectica syncope pie, sancteque inter agmina Sacerdotum explevit hora sexta post diem Sabbati XXIII. Januarii MDCCXII.

Invisitur a
summo
Pontifice.

Pont. Ma-
ximi de
charitate
sententia.

Excellen-
tissimi Viri
obitus ex
apoplectica
syncope.

Ubi primum infelix rumor Urbem pervasit, dolore oppressi omnium animi insuetæ tristitiæ signa ediderunt: nec quisquam fuit, qui sublatum Virum humanissimum non desleret. Quamquam vero rigente Cælo, noctuque ad B. Mariæ Transiberinæ cadaver efferretur, nihil quidquam cænoscæ viæ, ac longissimi itineris molestia obstitere, quo minus Familia summi Pontificis, Primores, atque incredibilis omnium ordinum frequentia funus prosequeretur. At licet Pontifex modestiæ studiosissimus nihil præter cæterorum consuetudinem in Fraternalibus exequiis admittere voluisset; quidquid tamen influetus Civium amor præstare cerneret, vetare non potuit, ut eo maxime in studiis singulorum emineret, quod non assentatione exortum, nec fortunæ Principis delatum, sed Defuncti virtutibus persolutum, & publicæ calamitati impensum videretur. Luculenta sunt enim vero occulta etiam argumenta pietatis, & candoris, quibus non gratiam expectes a Principe superstiti, sed tantummodo erga memoriam extincti grarum animum contesteris.

Ejusdem
funus, ac
populæ tum
in eum a-
mor, & ob-
servantia.

Cadaveris
sectio, quid-
que singulis
partibus
observa-
tioni sit.

Translatum ad Ecclesiam cadaver, transacta quarta, & vigesima ab interitu hora, disse- cuimus. Porro eximius Aulæ Chirurgus D. Pe.

Petrus Ciafconus sectionem perfecit, cui ipse etiam interfui una cum præfatis Clarissimis Viris D. D. De Paolis, & Reali. Itaque principio animadvertimus artus omnes naturali symmetria, & omnino flexiles, nec non externum corporis habitum satis adhuc carnosum, coloris tamen subalbidi, & parum ad flavum vergentis; thoracem vero aliquantulum elatum, ac foris circa mendosas costas œdemate oblitum. Deinde ab imo ventre, veluti in casu nostro a fronte, & capite morborum omnium opus inchoavimus. Adeps sub cute & multus, & candidus apparuit. Omenti moles, ac substantia, ut ipsa quoque intestina, nihil præter naturam ostenderunt. Nemo interim adstantium male olens illud miasma, quod inciso mortuorum abdomine illico afflari solet, persensit.

De Thorace, & imo ventre.

De Ventriculo.

Ventriculus amplus quidem pro cæterorum membrorum magnitudine; textura tamen suarum membranarum adeo tenuis, laxis, atque enervis inventus est, ut minime responderet validæ, compactæque totius corporis, & aliorum viscerum substantiæ. Destituebatur insuper rugis illis, quibus interior tunica instruitur. Venæ quædam turgidulæ, ac varicosæ per externam ejusdem faciem serpebant. Fluitabat præterea in ejusdem cavitate liquidum, quod ex juribus ante triduum exhibitis, & portione bilis conflatum putavimus.

De Pancreate.

Pancreas mole, & colore naturam servabat, consistentia tamen paulo solidius contrectatum fuit.

De Hepate.

Hepar magnum, & parte convexa tum colore, tum substantia sanum; cava vero alicubi subviridescens, præsertim utrinque ad ductus colydochi excursum. Cystis fellea figura non piriformi, sed fere cylindrica, & colore non flavo, ut passim solet, sed albo prorsus occurrit: dissecta septem lapides inæqualis magnitudinis, & quasi cubicæ figuræ continebat, quorum qui ductui propiores erant cellulatim intra qualdam membranas, a tartaro mucilagineo compactas, locabantur. Sed interna cystidis membrana, cæteroquin admodum crassa, certis locis scatebat albo, & purulento fluido; neque ulla ulpian bilis tinctura inficiebatur. Interim choledocus plane expeditus, ac liber patebat in duodenum.

De Cystide fellea calculis plena.

De Lienæ.

Lien tumidulus, ac mollis, sectus friabilior detectus est.

De Renibus in quibus plures calculi.

Renes mole quidem non admodum grandes, sed contentis corporibus morbofi occurrerunt. Nam sinister multis ubique pusillis calculis etiam in superficie, sed uno potissimum lapide oblitus erat in pelvi, pondere sexquinciæ, qui falcata figuræ cum esset, cuspides suas adigebat in glandularem pelvis membranam, quæ compressa manavit crasso, ac fere purulento liquido, quo urina ab eo tempore unde turbida mingi cæpit, inficiebatur, dexteri vero renis alioquin laxa substantia multis varicibus affecta erat, cæterum incolumis.

De Vesica.

Vesica urinaria citra ullam noxam in apertum se dedit, interius alba adinstar eboris. In urethra pariter nihil vitiosum deprehendimus.

Expedito totius abdominis examine ad peramplum thoracem gradum fecimus, cujus cartilagine sternum cum costis colligantes, pene ad osseam consistentiam pervenerant. Uncia cruenti seri, proles intercepti longo agone in pulmonibus sanguinis, dexteram cavitatem occupaverat.

De Thorace.

Pulmones subnigris maculis extremorum vasculorum varicibus in superficie affecti apparuerunt. Sinister lobus, quo sane in latere Æger diutius decubuerat, aliquantulum versus dorsum nigricabat.

De pulmonibus.

Cor magnum, sed externa superficie flaccidum in amplo pericardio, multo foris adipe, intus vero aliquot uncis sanguinei seri gravato, continebatur. Cavitates cordis tum cruore, quam polypis penitus vacuas, validis tamen, & lacertosis parietibus efformatas comperimus.

De Corde, ejusque sinibus.

Tandem ad caput ascendimus, quod apprimè rotundum, cranio durissimo, crassaque menynge, vitreæ laminæ undique adplicata, atque adhærente, nobis objectum est. Tenuis vero menynx præter modum plenior propter lympham undique in cerebri cortice instar glutinis concretam una cum liquidiori parte, quæ medullæ cavitates occupabat, in conspectum se dedit. Substantia cerebri valida, & structuræ mirabilis se prodidit, tam in corpore calloso, conspicuis medullarium nervorum fasciculis efformato, quam in septo lucido, & prominentiis omnibus. Unum, quod singulare in diu melancholicis, & quietem animi a somno postulantibus, a me observatum est, videlicet glandulam pinealem viscidulo sero ita infarctam, ut quasi sepulta, ac vaginata videretur; incisa tamen naturalem consistentiam, sed colorem aliquanto obscuriorem exhibuit. De reliquo plane incolume offendimus nervorum principium.

De Capite, cranio, cerebro &c.

Singula hæc, Præsulum Clarissime, quæ secantibus nobis se obtulerunt, morbi tum ideam, tum causam, quam antea conceperamus, apprimè confirmaverunt. Nam pravorum ciborum appetentia, quam malaciam diximus, & salubrium averlatio ab ineunte ætate connutrita, ortum suum habuit ex languida ventriculi textura; unde exstitit ille languor etiam fermenti, quod tono, & validitate fibrarum glandulas comprehendendum exprimitur: quo sicut Æger diuturnam inediam non incommodè ferebat, ita cogebatur ab acrioribus, & exoticis cibis, potuque frigidiori, & vini austeritate morbidum fibrarum irritamentum arcescere, quod illis natura negaverat: eo tamen factum est, ut diuturna contractionum violentia venæ evaserint varicosæ. Consultius itaque fecisset Vir sapientissimus, si mihi, aliisque sæpe commonentibus, obaudisset, ac cibos potius assumpsisset concoctu faciles, qui & modica mole, & solutionis celeritate fibris, fermentisque etsi languidulis ultro cedentes, lente licet urgentibus fuissent obsecuti.

Unde ortum duxerit Excellensissimi Viri anorexia, seu potius malacia.

Intelligis proinde, Vir Doctissime, ex quo fonte manaverint cum ischiadica, atque icterica affectiones, tum renum, cystidisque cal-

calculi, & reliqua urinarum incommoda, tum surditas, virium imbecillitas, & gravativus capitis dolor, cæteraque symptomata, quæ Nobilissimum Egrum ad exitum adduxerunt. Quanquam enim succis pancreatico, splenico, atque hepatico optima crasi valentibus esset; nihilominus pravitates cibis ingenitas, neque in stomacho subigere, neque in cæteris chyli officinis penitus emendare poterat; quamobrem sanguis, ejusmodi chylo renutritus, quocunque appelleret, insitam semper tenacitatem, atque acridinem secum deferebat. Quare pro ætatum, locorumque, sive partium diversitate, diversos morbos, secundum Hippocratis monitum, efficiebat. Etenim cum ejusdem corpus vigentibus annis propter innatum subtilissimum sulphur æstualet, vegetoque fibrarum tono valeret, per id temporis salino-viscidula primæ digestionis recrementa, utcunque soluta ad eas, quæ cum externo aere commercium habent, superficies valide protundebantur. Unde crurum ulcera, & ex crispatis referentibus vasis, tumiditas, nec non facium phlogoses interdum divexabant. Postquam vero per ætatem nativus cum in solidis, tum in liquidis vigor, calorque sensim languescere cæperunt; tunc quidem morbi vel in sanguine, quemadmodum febres diuturnæ, vel in partibus prope ventres, ac viscera potissimum orti sunt, quales fuerunt ischiadicæ affectiones, testium, vel podicis varices, atque auditus gravitas. Aucto deinde succorum lentore, & lymphæ ad naturam mucilaginei tartari redacta, tartareas pariter concretiones in loculis viscerum, in quibus minimus est impetus, produxit: quamobrem icteritiæ ab hepatis obstructionibus, & calculi tam in cysti fellea, quam in renibus a feruminationis tartari particulis succreverunt, quorum sane expulsio tandiu per urinæ vias obtenta, & conservata fuit, donec motricium, ac circumpellentium in renibus fibrarum energia eorundem repugnantiam valuit superare. Sed inducta in iisdem propter senium hebetudine, nil mirum sit (quod passim contingit) tubulis, ac pelvi præsertim inhæserunt, grandioresque paulatim facti adoleverunt in lapidem, qui suis postea cuspidibus glandulosam pelvis tunicam semper irritando, puriformis liquidi, quo turbidum lotium reddebatur, perpetuam secretionem promovebat.

In mixtu sanguinis non solum renum substantia, sed vasa quoque ipsa laxantur.

In ea vero tum varicum, tum flaccidi dexteri renis observatione gratissimum nobis fuit, si summo in mærore quidquam gratum esse potuit, quod rem animadvertimus, quam sibi inobservatam fatetur lumen illud Anatomix Bartholomæus Eustachius, scilicet in sanguinis mixtu non solum renum substantiam, sed ipsa quoque vasa dilatari, & laxari; quod multo clarius superioribus mensibus in Marchione Riario Urbis Senatore, qui diuturno usque ad mortem cruento lotio cum vesicæ lithiasi laboravit, deprehenderamus; ut propterea idem Anatomicorum doctissimus jure exclamaverit - *nihil ad Medicorum eruditionem conducibilius esse, quam morborum causas in ipsis mortuorum referatis cadaveribus explorare.*

Inde autem factum conjecimus, ut lithotomi incuria vesicæ collo rudius per candelam contractato, nunquam deinceps renalis hæmorrhagia, sed lotium duntaxat turbidum apparuerit; quod scilicet irritato uno extremo fibrarum fasciculo, qui quasi per nodum cum sphinctere colligatur, illico alterum principium, quod in sinistram pelvim distenditur, & coit in renem, contractum, & corrugatum fuerit, eaque propter grandior calculus ibidem jam contentus, penitus membranæ glandulosæ adactus fuerit, ac perpetuo stimulo puriformem succum (turbidæ urinæ causam) perinde ut ipsa turunda ab ulceribus elicuerit. Contra vero in dextero rene, ubi nullus calculus, eadem contractio varicum oscula constipavit, ac proinde sanguineam mictionem prohibuit, sola superstitæ, quæ emendari non potuit, visceris laxitate.

Qua de causa lotium turbidum factum sit.

Reliquum est, ut postremæ lethalis ægritudinis originem ex dissectione etiam supremi ventris eruamus. Quanquam enim peccata in victu, dein exiguæ etiam suppurationes in cysti fellea aliquid semper in sanguinem infunderent, quo tum sædus corporis habitus, tum febris aleretur; præcipuum tamen malum in decubitu melancholico intra cranium situm erat; ubi partim ex languore fibrarum cerebri, & membranarum ejus ob animi pathemata, quo ad remittendum sanguinem, & lympham minus erant idoneæ, partim ex quasi connato eorundem liquidorum lentore, unde ipsa ad excurrendum fere inepta reddebantur, necesse fuit, ut succi subsistentes in gluten sensim, atque ubique coerentur, donec omni obstructo etiam ad præcordia spiritibus aditu, animalis, vitalisque motus omnis cum apoplectica syncope interierit.

Lethalis ægritudinis origo ex decubitu melancholico intra cranium.

Quod autem Cordis cavitates omnino vacuas; stomachum vero contra multo fluido, ante triduum hausto, etiam tunc refertum inveniremus, etsi utrunque rarum sit phænomenon, nobis tamen nullum faceffit negotium recolentibus præcordia D. Horatii validissimis fibris; ventriculum e contrario imbecillibus a natura fuisse contexta. Quamobrem facile contigit, ut moles sanguinis, quæ ob largam crassioris lotii copiam, & alimonix penuriam decursu morbi valde imminuta fuerat, per venas refluens, a cavis cordis musculis alioquin robustis nullo labore propelli potuerit, vel per id temporis, quo animalibus viribus sensim deficientibus, respiratio quoque paulatim defecit; unde fluidissimus tantummodo cruor, qui per cavam exigua duntaxat copia reducebatur, non fuit impedimento, quominus ultimis vitæ momentis a superstitæ cordis vigore suos extra sinus urgeretur. Aliter vero se res habuit in stomacho, qui suapte natura languidus, & multo magis prope agonem iners, & piger, exhibitum, quasi per assidentium vim, triduo ante mortem jusculum, impotentia circumpellendi, retinuit: consuetum quippe est postrema alimenta, etiam apud illos, qui ventriculo valent, modo apoplexia corripiantur, post septimum quoque diem protinus cruda, vel evomi, vel in illorum extispiciis intra stomachum de-

Cur cordis sinus vacui, ventriculus autem hausto triduum languore abundaret.

prehendi. Adeo verum est, primam coctio-
nem ob influxum præcipue animalium spiri-
tuum inchoari simul, & perfici.

*Funeris
pompe de-
scriptio.*

Postquam satis, Clarissime Præsul, nostris
observationibus, & studiis factum fuit, un-
guentis delibutum, atque conditum cadaver,
sublimi in lecto summo mane humescentibus
confluentium oculis expositum est. Amplissi-
ma Ædes lugubri apparatu, pompaque mor-
tuali, suffixis pro tempore imaginibus, ve-
lisque admirabili varietate, atque eleganti
opere dependentibus, ornabatur; cerei prope
innumerabiles confertissimi collucebant. Al-
taria continenti Sacrificiorum celebritate fre-
quentabantur, & Clericorum precibus, psal-
misque laquearia personabant. Solemni sacro
per Athenarum Archiepiscopum Corradinum
facto, ingens Præsulum, ac Patriciorum nu-
merus interfuit. Funeris oratio ob mode-
stiam Principis nulla est habita, sed quæ cum
lacrymis extabat in ore omnium tristitia,
dum alter alteri virtutes, & merita defuncti
commemorabat, quavis facultate oratoris fa-
cundior ad laudem erat.

Simul omnes Eminentissimi Cardinales a S.
Sanctissimo Patre ad Purpuram evecti, condi-
xerant funeri se adfuturos. Pontifex tamen
moderationis tenacissimus, ne memoriam qui-
dem extincti Fratris singulari illo honorificen-
tiæ testimonio permisit ornari. Quamobrem
ut Pontifici pariter morem gererent, & grati
animi significationem non prætermitterent, u-
nusquisque suis in Titularibus Ecclesiis solempni
ritu parentalia celebravit; quo servatus honoris
modus, & multiplicata defuncto suffragia. Eo
usque virtuti etiam in terris prospere omnia
succeedunt; & gloriæ neglectus in ampliorem
gloriam evadit.

*Honoris
Defuncto
habiti ad
omnibus ci-
vium ordi-
nibus.*

Inter universa Urbis Tempia, & Regula-
rium ordines hæctenus funeralibus officiis cer-
tatur, & piis mortui manibus pax implora-
tur more majorum. Nos vero, quotquot ab
intimo Pontificis cubiculo sumus, Viro in-
comparabili, quem veluti Patrem observaba-
mus, colebamusque, magnifico cenotaphii ap-
paratu, sacrisque celebrioribus in proximum
diem XXIII. labentis Februarii, ab illius inte-
ritu trigesimum, iusta solvenda paramus. Ita
religiosissimi Viri, Clarissimi Patritii, Paren-
tis Optimi, & Sapientissimi Hominis partibus
functus est Horatius Albanus, qui nominis ce-
lebritate totam proculdubio adæquabit posterita-
tem, utinam inusitata virtutum ejus exempla
imitaturam: neque enim ipse quem imitaretur
in omnibus forte Pontificum Familiis invenit.

*Defuncti
laudatio.*

Nunquam certe hæctenus vel audivimus, vel le-
gimus, viventis Pontificis germanum Fratrem
nihil sibi ex fraterna potestate sumpsisse; immo
a publicis, alienisque negotiis non solum absti-
nuisse, verum etiam modestiori habitu, comi-
tatu, consuetudine, atque omnibus officiis se
continuisse, postquam Clemens XI. in amplissi-
ma Sedis Apostolicæ Majestate confedit, quam
antea in privata Albanæ Gentis fortuna fuisset.
Omnibus assurgere, humaniter singulos consa-
lutare, nullo discrimine conditionis cunctos
amplecti, iis constanter oblectari qui honorifi-
centius jure merito illum accipere niterentur.
Nemo exterorum demissius coram Principe a-
gebat, nemo religiosius cavuit, ne rogando im-
portunus S. Summo Patri, ac molestus esset.
Quem autem putas Magistratum, quod munus,
quos honores illo sublato, conferendos esse reli-
ctos? Haud facile credent posteri, cum in Re-
gina Orbis Roma vix probus Civis decedat,
quin petitorum ad munera vacantia sollicitam
excitet contentionem: Horatium Principi con-
junctissimum simul, & clarissimum morte obi-
ta non Magistratum, non munera, non hono-
res aliis deferendos, sed solam moderationis ex-
imixtæ famam ab omnibus commendatam reli-
quisse. Tantarum autem virtutum a Deo Opt.
Max. etiam in hoc vitæ curriculo præmium tul-
lit; nihil enim ipsi defuit ad plenam sapientis
animi lætitiæ. Nam illi datum est propitio
Numine, ut Fratrem suum longævi imperii
spatio gloriosissime regnantem, & prospera va-
letudine utentem videret, sibi que morienti as-
sidentem, ac benedicientem; ut maximum na-
tu Filium Annibalem per studiorum, & nego-
tiorum stadia diu exercitum, & probatum, to-
to Orbe plaudente, ad Purpuram evocatum,
ejusque decumbentis supremam benedictionem
flexo genu cum fratribus implorantem com-
plecteretur; ut honestissimos, & universis ac-
ceptissimos Filios Carolum, & Alexandrum
probitatis potissimum, & humanitatis hære-
des haberet; ut nullum denique non expe-
raretur amore, ac benevolentia devinctissi-
mum.

Sentis itaque, Præsul, Philosophicis non mi-
nus, quam sacris studiis Celeberrime, quan-
tum uno in homine amiserit Roma, & quanto
jure sibi creptum Aula defleat; ego vero, qui
illius gratia, & patrocínio præ cæteris perfrue-
bar, dolori meo solamen invenire non possim.
Quamquam firma Pontificis incolumitas, Car-
dinalis Albani, & Fratrum virtus reparandam
jacturam polliceantur. Vale.

Romæ Idibus Februarii MDCCXII.

J O . M A R I Æ L A N C I S I O

Intimo Cubiculario, & Archiatro Pontificio.

P H I L I P P U S A T U R R E E P I S C O P U S A D R I Æ .

VIRORUM Principum mors tum præcipue acerbior & luctuosior esse solet, cum illi summo in loco positi, quam minimum de fortuna sua sumunt, & modum vitæ suæ non amplitudine dignitatis, sed moderatione animi, & mansuetudine definiunt. Nam qui eos intuentur ita de felicitate sua sentire, ut se quodammodo non sentiant, tunc maxime dignoscere eos arbitrantur, qui in ejusmodi bonis quam diutissime consistant; quibus eos bonis, & felicitati præpropere fato, atque immaturo ereptos cum vident, lamentationibus & luctu complent omnia; tanquam judicio se frustratos suo, & votis dejectos esse intelligerent. Hæc facies, hic sensus Romanæ Urbis fuit, cum Horatium Albanum vita excessisse cognovit. Ille enim Sanctissimi Pontificis Clementis XI. Frater, qua cognatione in rebus humanis nulla excelsior est, nulum ad jucundam cum amplissima fortuna societatem commodius vinculum; ita tamen cum hac sublimi vitæ suæ conditione egit, ut sanguinis jura omnia amore, pietate, & benevolentia erga fratrem Sanctissimum tueri vellet, de ejus majestate, potentia, ac imperio nihil sibi vellet adsciscere. Ita major Fratre Pontificis visus, dum Fratris auctoritate, quæ summa olim & prævalida erat, uti noluit: & dum similis privato fuit, studiis populi, & favore hominum supra omnem Principatus sortem evectus est. Quæ vero ejus modestia, quæ facilitas animi, & civilis modus, quanta in omnes humanitas, atque inclinatio voluntatis, ad eundem, ac agendi licentia, & propemodum demissio dignitatis, quæ tamen dignitas naturæ necessitate excelsissima erat, & cum rerum omnium principe conjunctissima! Quibus ille virtutibus, aliisque maximis, & innumeris, quas ego dum præfens Romæ eram, & cæteri omnes in unius animo confertissimas suspexere, cumulatus, ornatusque, ita Urbem, quæ raro diuturni in Viros Principes amoris est, ad se rapuit, & perpetua in benevolentia continuit; ut nemo unus esset, qui Horatium Albanum non optaret diu vivere, in cujus vita Fraternali amplitudinem omnes esse scirent, nemo agnosceret. At ubi funestissimo ejus mortis casu spes suas, ac vota intercidisse Roma vidit, in omnem mœroris significationem effusa, templa,

Lancisi Oper. Tom. II.

vias, fora continenti luctu, & questibus implevit: non optimates, non populus, non plebs æraria a lacrymis temperare: omnis ordo, omnis ætas Principem pientissimum, parentem suum, & virum, pene dixerim, dignatione parem lamentari, appellare.

Hanc Civitatis mœstissimæ speciem pervagatus rumor ad nos tunc detulit; meque animo revolvantem acerbissimam sortem in communionem doloris advocavit; cum tu Illustrissime Vir, spectaculum illud molestissimum ipsis etiam oculis subjecisti. Vidi enim in epistola tua elegantissima, eloquentiæ coloribus, quamquam pallido mortis affatu corruptis, vidi expressam squalentis Urbis imaginem, elatum funus, parentalia instructa, pias cæremonias, omnemque tristissimi apparatus ordinem, & feralem pompam. Inter quæ publici luctus argumenta cum me ad lacrymas commoveri persentirem, alia in parte ad mœroris levamentum contemplabar Pontificem summum, atque optimum, in postremos fraterni oris anhelitus incumbentem; piisque precibus omnem mortalitatis labem expiaturis, cælo inferentem felicem animam: & tres præterea filios intuebar paternis adhortationibus intentos, constantiaque, & pietatis in summo rerum articulo exemplis confirmatos. Quo aspectu ideo recreabar, quod illi terras deferenti nullum aliud accidere potuisse majus solatium reputabam, quam ut Fratrem maximum, atque sanctissimum, liberosque spectatissimæ indolis per se incolumes florentesque relinqueret. His vero etiam virtutes amplissimas perpetua imitatione cumulandas, tanquam hereditatis jure tradebat; ut Patrem non vultu, non cognatione, sed similitudine morum referrent. Quos inter Annibalem admiramur, qui post emensum studiorum curriculum, florentibus adhuc annis gravissimæ Legationi impositus, cum magna Germaniæ parte peragrata Pontificiam majestatem circumtulisset, & splendore laudis Provincias, urbesque quamplurimas imbuisset, utpote per longum tirocinium, amplioribus stipendiis jam maturus, inter Purpuratos Principes cooptatus est. Scilicet Clemens XI. qui in summa rerum potestate sanctiora semper exempla sectatur, ipse aliquando exemplum futurus, summam Dignitatem noluit esse sanguinis accessionem, sed virtutis auctoramentum, & meriti. Porro felicissimus hujus Purpuræ natalis eo fer-

M

me

me tempore contigit, quo Princeps optimus in extremo vitæ discrimine verlabatur. Quod equidem divino consilio factum putaverim: nimirum ut Parentis imminuentem jacturam honor filio additus veluti compensaret: atque hinc intelligeret Cardinalis Albanus quanta sit ea dignitas, & quam magnis, gravissimisque recte factorum documentis iustitenda, quæ re ante omnes sibi carissima, atque ipsis paternis virtutibus fuerit æstimata.

Ut vero me conferam ad eam epistolæ tuæ partem, in qua seriem & ordinem malorum, quibus egregius Princeps longa corporis ægritudine afflictatus est, accurata, & eruditissima narratione persequeris; illud sane, pace tua dixerim, ex Artis tuæ præscriptione susceptum argumentum maximo cum nostro periculo agis. Nisi enim doctrinæ tuæ luminibus, & facundiæ lenociniis abductos alio nos raperes, & veluti a doloris sensu removeres, quot feralis morbi articulos, quot vices describis, tot acerbissima recordationi nostræ vulnera inferres. Quare inter has mœroris inducias licuit mihi locum hunc epistolæ tuæ percurrere, in quo momenta singula diutini morbi, & recurrentia identidem pravi habitus phænomena enarras, & ad criterium medicum expendendo promptis ex therapeuticæ fontibus subsidiis foves. Et si vita illa immortalitate dignissima ab ingruentium malorum impetu dextera ulla defendi potuisset, certe isthac tua defensione fuisset. Tu enim, qui apud Principem *Comitiæ Archiatrorum honore decoraris*, præclaram hanc dignitatem ita scientia, doctrina, & rerum usu amplificas, ut inter *salutis Magistros solus habearis eximius*; ut verbis Cassiodori lib. 6. Epist. seu Form. 19. & officium tuum, & meritum complectar. Porro hoc unum optamus, & a Deo petimus, ut Artem hanc tuam, divino instinctu & ductu, felicissime, ut facis, diu impendas in tuenda ea vita, quæ cœlitus nobis demissa rerum omnium inter mortales proxima est cœlo; & in cujus incolumitate christiani orbis universi felicitas continetur. Ita, quoniam Horatius Albanus, omni tua ope & industria nequicquam enitente, e Romæ sinu, & amplexibus avulsus est, servet nobis idem Deus Opt. Max. Sanctissimum Fratrem, atque annos, quos illi mors immatura abstulit, Clementi XI. ultra statutum vitæ terminum jucundissimos addat. In eo cum amissi Principis vultum contemplantur, omnia fere doloris argumenta videmur consumpsisse: illud unum tantæ cladi opponimus, eoque sospite alia non quærimus acerbissimi casus solatia:

Hunc denique nobis Pontificem in tanta temporum calamitate postulamus, qui magna possit prudentiæ, constantiæ, & fortitudinis exempla adversis rebus obiicere, & demum, cedente fortuna virtuti, longissimam sibi, & Reipublicæ moliri tranquillitatem.

Ad hæc spes nostras, & vota dum excitamus, gratias tibi, Clarissime Lancisi, & ago, & habeo maximas, quod me potissimum delegeris, ad quem tuas illas absolutissimas literas mitteres, iudicioque tuo exornaveris, & auxeris. Tuos profecto ingenii fœtus suspexi semper, & colui, quantum mihi de rebus ab instituto meo alienis iudicare fas est; sed hunc maxime etiam cum admiratione persequutus sum, in quo tam multos, tam præclaros scientiæ Medicæ locos complecteris; ut quæ in unius hominis tractanda cura præcepta saluberrima, & accuratissimas observationes accumulatas, ea sint in posterum plurimorum incolumitati profutura. Perge igitur artem hanc tuam nobilissimam, & cœlo olim dicatam excolere, & promovere, scriptisque tuis celeberrimis, & Medendi ratione, & usu fac nobis Medicos tui similes, vel si hoc sperare vix liceat, doctrina, & experientia tibi quam proximos. Nam quotidie turba Medicorum erumpit, qui imperitia sua, & audacia *animas nostras negotiantes*, ut aiebat Plinius lib. 24. cap. 1. facultatem eximiam undique fœdant, & in convitium vertunt; novamque Philosophiam, quæ nostro hoc seculo omnem prope naturam adhuc delitescentem in diastylis oras eduxit, se professos iactantes, mire eam prostituunt, infamantque, qui enim ex Indice quopiam, vel Lexico sonare didicistis sales fixos, & volatiles, alkalim cum acido acuminato pugnantes, sulphur ramis infensum, vel fermenta, & balsamicam virtutem, solidorumque, & liquidorum æquilibrium, elasticam vim, & fibram motricem, mechanismum, & potentiæ momenta, pressionemque aeris in nostra corpora agentem; & qui Galenum, uti loquacissimum, & nullius in frugis, magis audacter damnare novit, & insolentius Aristoteli insultare, quos nec legit unquam, nec a limine salutavit, is auctoritatem scientiæ se habere, & gravi supercilio in vitas nostras impune gressari ius, fasque sibi esse putat. Sed hæc extra meas oleas, fortasse non extra veritatem. Hoc demum abs te peto, ut quantum tu es apud me in honore, ac nomine, tantum mihi de tua benevolentia tribuas. Vale, & alios fac valere.

Rhodigio Nonis Martiis MDCCXII.

JOANNIS MARIÆ
LANCISII

A Secretiori Cubiculo, & Archiatri Pontificii

DE MOTU CORDIS
ET ANEURYSMATIBUS

OPUS POSTHUMUM

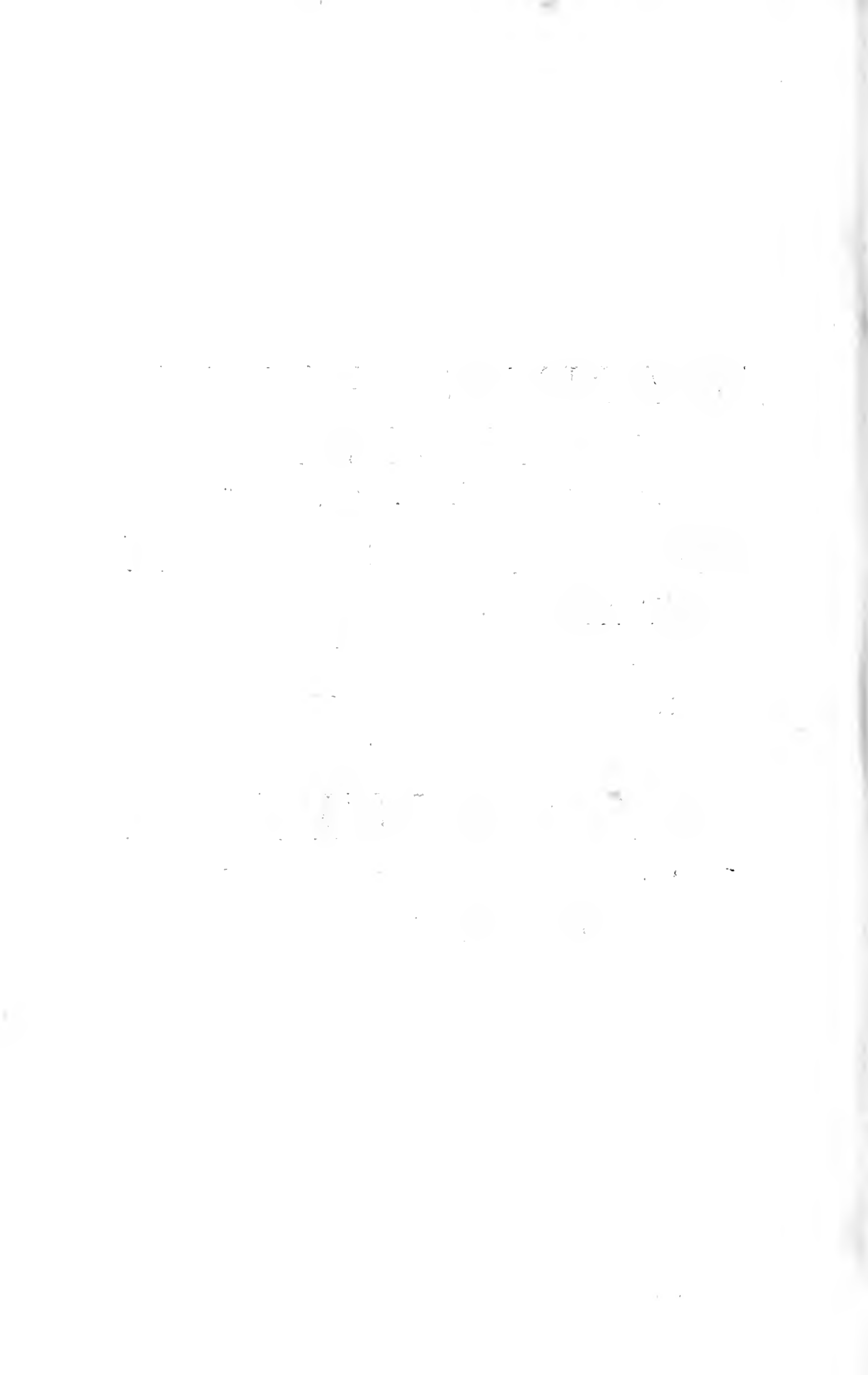
INDUAS PARTES DIVISUM

Santissimo Patri

CLEMENTI XI.

FELICIS RECORDATIONIS

DICATUM.

S ANCTISSIMO PATRI
CLEMENTI XI.
 PONTIFICI MAXIMO.

JOANNES MARIA LANCISIUS
 Perennem FELICITATEM.

*P*us jamdudum **SANCTITATI TUÆ** desponsum, sed plurimis intercurrentibus causis in multos annos extractum, cujus tamen Tibi sænora identidem exposuimus, nunc demum diuturnis commentationibus excussum, atque expensum, ac repetitis observationibus, experimentisque instructum, auctumque, Tibi sistimus, **BEATISSIME PATER**, ac veluti sortem ipsam post illatas usuras reddimus, fidemque tibi obstrictam liberamus. Neque enim apud **BEATITUDINEM TUAM** more hujus veniam rogare, aut excusationem præterere debemus; quippe nulla nos alia studia, præter ea quæ Te jubente subiuvimus, a contentione suscepti operis avocarunt. Siquidem non otii nos illecebra, quod per omnem ætatem aversati sumus, neque privata rationes quas mandatis Tuis semper religiosissime posthabuimus interpellarunt; sed vel publicæ Tuæ ditionis calamitates, quibus propulsandis advigilabas; vel negotia Tuo imperio obeunda, laborem hujusce commentarii, nobis quidem jucundissimum, Medicis autem, ac Philosophis non inutilem intermittere coegerunt. Immo vero tantum abest, **BEATISSIME PATER**, ut nos diuturnæ hujus cunctationis peniteat, ut hanc ipsam audeamus, tamquam impendium novum, ac præcipuum sortis sænus repræsentare. Universo enim temporis spatio, cum alienis ab hoc opere curis vacare videremur, illud potissimum ob oculos habuimus, & quidquid epidemiis avertendis, ægris curandis, librisque consulendis deprehendimus ad hujus syntagmatis incrementum utilitatemque contulimus; ut propterea affirmare possimus, nunquam nos a proposito labore re ipsa esse feriatis, nec tam illum in plures annos distulisse, quam multorum annorum curis diutissime elaborasse. Non hæc autem eo animo sentimus, **BEATISSIME PATER**, ut **SANCTITATI TUÆ** operam nostram probemus, aut quod conatus nostros cæteris commendare studeamus. Nam Tibi profecto probatum iri confidimus, si minus scribendi, disputandique felicitate, studio certe, sedulitate, obsequio scribentis, quidquid Te imperante susceptum ad communem salutem non temere creditur redundaturum. Apud cæteros autem summa hæc erit industriæ nostræ commendatio, si gravissimo **TUÆ BEATITUDINIS** judicio non indigna videatur, quæ immortalis Tuo nomine præscripto, proferatur in lucem. Libros igitur **TE** Auctore exaratos, Te auspice editos; **TUÆ BENIGNITATIS**, & vigilantie fructus agnoscere, & excipere consueta clementia ne dedigneris; ac me ad humillima sanctorum Pedum oscula procumbentem Apostolica Benedictione impertire.

I N D E X.

DE structura, motuque cordis arteriarum & sanguinis. pag. 145
 Generales quædam nominum definitiones. 146
 Postulata Anatomico-Mechanica. De Animalium Machinis, eorumque Motibus. ibid.
 Postulata de iis, quæ ad sanguinem spectant. 151
 Postulata de iis, quæ ad spiritus animales, seu ad liquidum nervorum, eorumque in univ. corpus influxum spectant. 157

LIBER PRIMUS.

De structura Præcordiorum, & Cordis. 158

S E C T I O I.

De Præcordiis, & Pericardio. ibid.

C A P U T I.

De Præcordiis. ibid.
 Propositio I. Præcordiorum nomine quid veniat, & quousque in hominibus protenduntur. ibid.

C A P U T II.

De Pericardio in genere. 159
 Monitum. De mira solidarum partium continuatione, atque inter se nexu. ibid.
 Propositio II. Cor nunquam pericardio destituitur. ibid.
 Digressio I. Observatio duplicis cavæ superioris, aliarumque rerum in præcordiis Erinacei terrestris. 160

C A P U T III.

De Pericardio in specie præsertim humano. ibid.
 Propositio III. Pericardium naturaliter tenuius est, vel crassius in animalibus secundum tenuiorem, vel crassiorem cordis substantiam, ac remissiorem, aut validiorem ejusdem impetum. ibid.
 Propositio IV. Pericardium habet præcipua vasa multi generis, inferentia præsertim, ac referentia. ibid.
 Propositio V. Pericardium in tres membranas facile dividi potest, in externam tenuissimam, quæ cum mediastino, ac pleura continuatur; in mediam fibrosam, & muscularem; denique in internam, quæ licet propter varia foraminula, quibus est pervia, glandularis dici queat, tendineam tamen naturam præseferre videtur. ibid.
 Propositio VI. Pericardium in homine pluribus locis, quam apud observata hætenus brata colligatur, & nascitur. 162
 Propositio VII. Pericardium veluti particularis capsula regit, ac vincit divaricationes trium pulmonalium vasorum, miro inter se ordine procedentium, atque ad extimam usque pulmonum superficiem protenditur. ibid.
 Propositio VIII. Demonstratur pericardium seorsum quoque regere arteriam magnam, venam cavam intra thoracem, atque extra pulmones. 163

C A P U T IV.

De humani pericardii actionibus, usibusque. 164
 Propositio IX. Fibre carneæ, ac musculares, quibus pericardium compingitur, majoribusque vasis, mediastino, ac diaphragmati fortiter in homine præsertim alligatur, primo loco fulcimentum, frænum, ac directionem motui Cordis, tunc præcipue impertiuntur, cum idem Cor gravibus, atque improvisis, vel animi, vel corporis motibus agitur. ibid.
 Propositio X. Pericardium ibi majoribus arteriis adjungitur, ubi majori directæque sanguinis vi a corde projecti, resistendum erat. Agitur etiam de aliis circa arterias pericardii usibus. 165
 Propositio XI. Inquiritur in causas cur pericardium in brutis animalibus a diaphragmatis connexionione sit liberum; in hominibus contra cum eodem valide complicitur. ibid.
 Propositio XII. Expenduntur usus prædictæ connexionionis Diaphragmatis cum pericardio huc usque a Scriptoribus assignati. 166
 Propositio XIII. Connexio pericardii cum cavo inferiori, & diaphragmate id præcipue in hominibus præstat, ut retardatus sanguinis ascensus quoquo modo versus dexteram auriculam acceleretur. Ad risum quoque promovendum aliquid confert. ibid.
 Propositio XIV. Pericardium cum superiori cava, atque etiam cum vena pulmonica, ideo minori fibrarum numero, quam cum cava inferiori connectitur; quod illæ suæ quæque fluida, majori velocitatis momento jam insignita, quam inferior cava, contineant. 167
 Propositio XV. Pericardium involvit singulos fasciculos vasorum pulmonalium, tum ut succurrat pulmonum gracilitati, tum ut vasa facilius, validiusque simul invicem nitantur. ibid.

C A P U T V.

De origine, influxu, atque effluxu aquæ contentæ in pericardio. 168
 Propositio XVI. Variæ Auctorum sententiæ de scaturigine liquoris in pericardium ad examen revocantur. ibid.
 Propositio XVII. Quibus ad inventionem veræ scaturiginis liquoris pericardii adducti sumus. 169
 Propositio XVIII. Ostenditur in genere varius situs, ac natura glandularum, quæ extra pericardium posite tum œsophago, & bronchiis, tum pericardio inserviunt: obiter nonnulla etiam de Thimo. 170
 Propositio XIX. Agitur peculiariter de structura illarum glandularum, quæ humorem pericardii fecerunt. 171
 Propositio XX. Exponitur necessitas aquæ pericardii, & modus mechanicus, quo eadem ex de-

- descriptis glandulis secernitur. 172
 Propositio XXI. Demonstratur indicatum glandularum situm summopere conferre ad immitendum liquorem intra pericardium. 173
 Propositio XXII. Qua ratione proportio quædam inter humorem influentem in pericardium, & effluentem in statu naturali servantur. ibid.
 Propositio XXIII. Præternaturales affectiones liquoris pericardii exponuntur. 174
 Historia miræ adhesionis pericardii cum Corde. ibid.
 Cadaveris dissectio. ibid.

S E C T I O II.

De structura Cordis. 175

C A P U T I.

- Traduntur generalia quædam de structura Cordis in Utero ab initio generationis animalium usque ad eorumdem perfectionem. 176
 Propositio XXIV. Exponuntur primordia structurae cordis in ovo incubato ad usque manifestationem diastoles, ac systoles in puncto saliente. ibid.
 Propositio XXV. Describitur cordis structura, & motus non amplius cum articulis alternus, dum cor ab intorti, atque inæqualiter ampliati tubi forma transit in conicam figuram. 178
 Propositio XXVI. Quæ sit causa, propter quam cor primis incubationis diebus figuram inflexi, atque inæqualiter dilatati tubi, disjunctis plane auriculis a ventriculis exhibeat: deinde vero cur ejusdem tubi sinus sensim mutuo applicentur, atque in conicam formam abeant; conspicua interim facta, & minori præ dextera perpetuo remanente sinistra auricula. ibid.

C A P U T II.

- In quo agitur generaliter de absoluto jam corde in perfectis, ac natis animalibus. 179
 Propositio XXVII. Cor est musculorum fortissimus in thorace pendulus, excipiendo, propellendoque sanguini destinatus. ibid.
 Propositio XXVIII. Ostenditur cor esse musculum quadricavum suis tendinibus instructum. 170
 Propositio XXIX. Quadricavus cordis musculus non ex una, eaque simplici carnearum, ac tendinearum fibrarum advolutione, sed ex mirabili complexione tum glomi, tum viminei quasi contextus assurgit, ac solidescit. 181
 Propositio XXX. Prædicta hypothesis de mixta fibrarum advolutione, & quasi contextu tum glomeris, tum cratis per diligentem præparari prius cordis dissolutionem demonstratur. ibid.
 Propositio XXXI. Ostenditur qualis, & quotuplex sit ordo carnearum fibrarum, ventriculos cordis comprehendentium, & quod illæ ita fuerint comparatæ, ut, dum pellunt sanguinem, se ipsas a dissolutionis periculo valide tueantur. 183
 Propositio XXXII. Detegitur textura circularum tendinum, & qua ratione validiores sint

- qui muniunt ostia duarum magnarum arteriarum. 184
 Propositio XXXIII. Cordis valvulas tam semilunares, quam mitrales, & tricuspidales musculari pariter ac tendinea substantia donari. 185
 Propositio XXXIV. Circulares tendines, ac valvulae tum tricuspidales, tum semilunares, præter alios usus id etiam præstant, ut novum cordi renixum, seu robur concilient. 186
 Propositio XXXV. Agitur de quibusdam fasciis adiposis supra circulares cordis tendines, & nonnullis adiposis folliculis intra sinistrum ventriculum, & aortam positis, ut loca illa leniantur, atque a scissione, ac duritie prohibeantur. 187
 Propositio XXXVI. De falcatis, ac reticulatis quibusdam valvulis, deque venoso ductu, osculisque coronariarum venarum intra cavæ vestibulum, in homine præsertim animadvertitis. ibid.
 Propositio XXXVII. Nonnulla de muscularibus auricularum lacertis, illarum præsertim fornices firmantibus, & cur eadem auriculæ in fetibus majores sint, quam in Adultis, atque in his dextera semper læva sit major. 189
 Propositio XXXVIII. Proportionem quandam tum in structura, tum in viribus inter summas venas, auriculas, ventriculos, majoresque arterias cordis, ad incolumem corporis statum, ac præsertim ad antevertenda Aneurysmata servandam esse exponitur, ac demonstratur. 190

S E C T I O III.

De Vasis particularibus Cordis. 192

C A P U T I.

De arteriis coronariis.

- Propositio XXXIX. Deteguntur conditiones non exigui momenti, quæ occurrunt in ortu, & divaricatione arteriarum coronariarum, atque hinc plura deducuntur ad motum sanguinis per easdem. ibid.
 Propositio XL. Ostenduntur quædam scitu necessaria in majoribus ramis arteriarum coronariarum, modusque traditur, quo sphincturoli, & valvulae in minimis earum furculis sint detegenda. 193
 Propositio XLI. Describitur varius orificiorum arteriarum coronariarum. Quidque ad influxum sanguinis per easdem coronarias præstet exponitur. 194

C A P U T II.

- De venis coronariis. 196
 Propositio XLII. Traduntur observationes de structura, ac divaricatione venarum coronariarum, earumque rationes afferuntur. ibid.
 Propositio XLIII. Clarius expenditur usus, agendique modus valvularum cornuæ lunæ figuram referentium, & canaliculi, quibus officia venarum coronariarum leguntur. 197

- Propositio XLIV. Demonstratur, nonnulla coronariarum venarum diverticula refluum a corde sanguinem sub finem systoles in utrumque ventriculum deducere, atque ad synchronam diastolem totius muscularis machine cordis summo opere conferre. 199
- Propositio XLV. Probabile est, sanguinem a fibrosa cordis substantia refluum, ac per diverticula venarum intra singulas ejusdem capacitates immissum redeunti ad præcordia antiquo, & effecto jam sanguini utilitatem aliquam asferre. 200
- Propositio XLVI. Eadem diverticula venarum coronariarum sub finem diastoles ad alternam cordis systolem inchoandam symbolum aliquod conferre. 201
- perioribus observationibus elicitæ solvantur. 212
- Propositio LIX. Expenditur hucusque recepta opinio de alterno auricularum, & ventriculorum motu. 213
- Propositio LX. Ex vivorum sectionibus ostenditur contractionem auricularum non esse vere alternam cum ventriculis, sed nonnihil antevertere, citiusque desinere, ac propterea magna ex parte synchronam esse. 214
- Propositio LXI. Diluuntur objecta superius exposita, contra synchronam magna ex parte auricularum, & ventriculorum contractionem, ususque varii contractionis auricularum nonnihil præcedentis ventriculorum contractionem explicantur. 215

CAPUT III.

- De Nervis Præcordiorum. 202
- Propositio XLVII. Qua methodo utendum in Cardiacorum nervorum investigatione. ibid.
- Propositio XLIX. Præcordiorum nervos ad quinque potissimum Classes reduci posse, & quænam ex sint. ibid.
- Propositio L. Nonnulla ex præcedenti propositione veluti corollaria ad explicandum motum auricularum, & ventriculorum Cordis tam ordinarium, quam extraordinarium inferuntur. 204
- Propositio LI. Ex singulis cardiacorum nervorum classibus nonnulli rami infra cor producti recurrunt per cavam in cor. 205
- Propositio LII. De ratione, qua cardiaci nervi in cor, & sanguinea præsertim vasa distribuuntur. ibid.
- Propositio LIII. De modo quo nervi complectuntur, & implicant carneas Cordis fibras, & an pori, qui sunt in fibris, cum sanguineis vasis communione jungantur. 206
- Propositio LIV. Naturalis, seu consueta cardiacorum nervorum in sanguineis coronariis vasis, fibrisque muscularibus actio ad inducendam systolem, ac diastolem cordis subtilius exponitur. 207
- Propositio LV. Extraordinaria cardiacorum nervorum actio tum in violentis corporis motibus, tum in animi pathematis, ac morboſis affectionibus breviter explicatur. 209

SECTIO IV.

De Motu Cordis.

CAPUT I.

- De iis, quæ in vivorum sectione circa cordis motum animadvertuntur. 210
- Propositio LVI. Præmonentur aliqua in viventium multo generis præcordiorum extispiciis diligenter cavenda. ibid.
- Propositio LVII. De observatis moribus venæ cavæ, & pulmonicæ, auriculæ dexteræ, venarum coronariarum, & ventriculorum in venarum sectionibus. 211
- Propositio LVIII. Nonnulla problemata ex su-

LIBER I.

- De Aneurysmatibus in Genere.
- Propositio I. Agitur de Aneurysmatis Etymologia. 217
- Propositio II. Exponitur generalis Aneurysmatis idea cum descriptione locorum, quæ ab hoc malo affici solent, ibid.
- Propositio III. Breviter proponuntur, quæ necessaria existimantur de statu naturali, & præternaturali impetus cordis in sanguinem, nec non sanguinis in arterias, & quæ sit structura, crasis, & proportio prædictorum inter se. 218
- Propositio IV. Exponitur generalis quædam Aneurysmatum definitio. ibid.
- Propositio V. Ostenditur necessitas dividendi Aneurysmata in varias differentias, sed præsertim in Aneurysma legitimum & spurium. 219

LIBER II.

De Aneurysmatibus particularibus.

CAPUT I.

- De Aneurysmatibus legitimis arteriarum. 220
- Propositio VI. Firmatur qualis sit vera arteriarum structura, earundemque usus. ibid.
- Propositio VII. Proponitur Idea, & divisio Aneurysmatum arteriarum ex vulneribus. 221
- Propositio VIII. Quomodo cognoscitur arteriam usque in cavum vulneratam fuisse. ibid.
- Propositio IX. Quid sentiendum de eventu vulnerum arteriarum. 222
- Propositio X. Proponuntur methodi curandi vulnera arteriarum minus rationales ac laudabiles. ibid.
- Propositio XI. Quæ sit opportunior methodus procurandis vulneribus arteriarum, dum actu fluit sanguis. ibid.
- Propositio XII. Agitur de vulnere arteriarum cum Ecchymosi, quam verum esse Aneurysma probamus. 224
- Propositio XIII. Proponuntur diversi status Ecchymosis ab arteriæ vulnere factæ. 225
- Propositio XIV. Qua methodo utendum in recenti arteriarum Ecchymosi arteriæ in flexura bra-

brachii positæ, quæ regula esse potest omnium aliarum, quæ in Artubus locatæ sint. *ibid.*
 Propositio XV. De Ecchymosi orta ex arteriarum carotidum vulnere. 226

Propositio XVI. Proponitur medela ad reliquos gradus Ecchymosis arteriosæ. *ibid.*

Propositio XVII. Qui fiat, ut in parte supra arteriæ constrictionem, aut amputationem posita, non manifestetur spurium Aneurysma, cujus inter causas ipsam convulsionem, & compressionem sinus adnumeraturi. 221

Propositio XVIII. Cur truncata, vel ligata in Artubus arteria inferiores membri partes læsorum, nec motuum, nec nutritionis exhibeat indicia. *ibid.*

Propositio XIX. De Aneurysmate ex arteriarum vulnere, per quod externæ dumtaxat tunicæ vulneratæ fuerunt. 228

CAPUT II.

De Aneurysmatibus legitimis a contusione pendentibus. 229

Propositio XX. Agitur de modo, & causis quibus Aneurysmata ex contusionibus fiunt. *ibid.*

Propositio XXI. Exponitur exemplum Aneurysmatis nati ex contranisu Arteriæ Aortæ ad istum externæ percussione. 230

Propositio XXII. Exemplum Aneurysmatis a contusione orti, conspirantibus tamen acrim humorum apparatu, & nativæ arteriarum fragilitate. 231

Propositio XXIII. Agitur de signis, tam diagnosticis, quam prognosticis Aneurysmatum ex contusionibus. 232

Propositio XXIV. Traditur methodus curandi Aneurysmata interiora ex contusione pendentia. 233

Propositio XXV. Exponitur methodus curandi Aneurysmata externa ex contusionibus pendentia. *ibid.*

Propositio XXVI. De Aneurysmatis in anterioris thoracis parte positis, quæ vitio tum fluidorum, tum etiam contusionum oriri solent. 234

Propositio XXVII. Exponitur exemplum Aneurysmatis arteriæ magnæ ab externa contusione orti, cujus curatio feliciter adhuc procedit. *ibid.*

Propositio XXVIII. Describitur Aneurysma arteriæ magnæ inter 4. & 5. costam dexteri lateris, quod tandem ad rupturam occlus prope-
 ravit usu cujusdam instrumenti chalybei ad instar bracherii. 235

CAPUT III.

De Aneurysmatis a fluido erodente præcipue pendentibus. 236

Propositio XXIX. Quid intelligatur nomine humoris erodentis, & quotuplex sit, qui in arteria producit Aneurysma. *ibid.*

Propositio XXX. De Aneurysmatis ab ichoroso erodente principio apud hypochondriaca, scorbutica, aut hysterica corpora ortis. 237

Propositio XXXI. Describitur Aneurysma arte-

riæ carotidis dexteri in nobili Matrona, histericis, scorbuticis affectibus detenta. *ibid.*

Propositio XXXII. De modo, & causis, quibus fit, & de signis, quibus cognoscitur Aneurysma Gallicum. 238

Propositio XXXIII. Expositum Aneurysma validatur duobus exemplis. *ibid.*

Propositio XXXIV. In qua ostenditur quana facile ex mercurialium usu Aneurysmata gignantur. 239

Propositio XXXV. Probatur nulla esse Aneurysmata pendentia a Paralyfi fibrarum alicujus arteriæ tunicas textentium. *ibid.*

CAPUT IV.

De Aneurysmatis notis, & illegitimis. *ibid.*

Propositio XXXVI. Exponitur duobus modis impetus ipsius sanguinis superare posse resistantiam arteriarum, nimirum per impetum rectum, & per impetum compositum ex recto, ac reflexo. 240

Propositio XXXVII. Exponitur, ac demonstratur actio momenti compositi impetus recti, & obliqui sanguinis, aut compressus arterias excurrentis. *ibid.*

Propositio XXXVIII. Deducitur ex multorum serie experimentorum validam arteriæ compressionem, seu constrictionem, si diu perduraverit, & canalem impervium reddat productioni substantiæ polypoſæ superioris arteriosi segmenti cavum obturandi occasionem præbere. 241

Propositio XXXIX. Demonstratur adauctum, ac geminatum impetum sanguinis, qui ab initio spurium efficit Aneurysma, verum, & legitimum raro inducere posse, quin vel solito graciliores alicubi inveniat arteriarum membranas, vel in locis peculiaribus, ut erodens liquidum ad causæ vim accesserit. 242

Propositio XL. Quod Medici tanto studiosius debent inquirere in scientiam incipientium spuriorum Aneurysmatum, quanto hæc, si statim cognoscantur minus difficulter, quam pleraque legitima curari soleant. 243

Propositio XLI. De differentiis, & signis Aneurysmatum pendentium a vi cunei plenitudinis sanguinis. 244

Propositio XLII. Agitur de curatione Aneurysmatis a vi cunei plenitudinis sanguinis. *ibid.*

Propositio XLIII. De variis speciebus spuriorum Aneurysmatum ab arteriarum convulsione oriundis. 245

Propositio XLVI. Traditur diagnosi ex historia convulsione fibrarum longitudinalium arteriæ. *ibid.*

Propositio XLV. Exponitur diagnosi, & curatio spuriorum Aneurysmatum ex convulsione circularium spiralem fibrarum arterias comprehendentium. 246

Propositio XLVI. Describitur exemplum sanati spurii Aneurysmatis arteriæ celiacæ, & inferioris aortæ. *ibid.*

CAPUT VI.

Propositio XLVII. De hereditaria ad cordis Aneurysmata constitutione. 247

Propositio XLVIII. Agitur de aucta mole totius cordis cum Aneurysmate, & productione, seu casu ejusdem supra diaphragma. 248

CAPUT VII.

De Cordis Aneurysmatis. ibid.

Propositio XLIX. Demonstratur Cordis cava, & majora vasa difficulter per simplicem erosionem interioris superficiei dilatari posse. ibid.

Propositio L. Aneurysmata cordis & majorum vasorum facilius per diuturnam vim repercussi sanguinis accidunt. 249

Propositio LI. Ostenditur nihil facilius esse ubi acrum humorum viget apparatus, quam ut sanguine jam reverberari incipiente, cordisque cava divellere, ejusdem cordis, majorumque vasorum villi una scindantur, & ex utroque vitio Aneurysma excitetur. ibid.

Propositio LII. Qui fiat, ut Aneurysmata cordis frequentius contingant in auriculis, & magnarum venarum vestibulis, quam ventriculis, & magnis arteriis cordis. 250

Propositio LIII. Agitur de arteriis, ac valvulis præcordiorum ossæam duritiem nactis, quæ sæpe apud illos inveniuntur, qui ex Aneurysmate decesserunt. ibid.

Propositio LIV. De cordis Aneurysmate ex diuturnis animi pathematis. 251

Propositio LV. De Aneurysmatis cordis a violentis moribus, sed potissimum a contentione instrumentorum respirationi inservientium exortis. 252

Propositio LVI. Exemplo demonstratur Aneurysma venæ pulmonicæ, auriculæ, & ventriculi sinistri pendens a sanguine acro, atque erodenti. ibid.

Propositio LVII. Inquirere mechanicam rationem, ob quam in dilatationibus radices cavæ, auriculæ, & ventriculi dexteri ipsæ venæ jugulares vicissim dilatentur, fluctuent, mirisque modis agitentur, & concidant. 253

Propositio LVIII. Solvitur problema unde oritur, ut in antiquis Aneurysmatis paulatim pulsatio decrescat, tandemque prorsus obscuretur, ac deficiat. 254

Propositio LIX. Enodatur problema, qui fiat, ut in magnis circa cor arteriarum Aneurysmatis omnes animalis arteriæ solito appareant exiliores, & plerumque etiam inæquales, si vero arteriam artuum occupaverit Aneurysma, exilitas atque inæqualitas sentiat in arteria, quæ posita est infra partem Aneurysmate obsessam. 255

Propositio LX. Exponitur mechanica ratio cur dilatatis radice venæ cavæ, & auricula, ac ventriculo dextero, pulsus plerumque magni, & æquales appareant. 256

Propositio LXI. Rationem inquirere, cur in magnis Aneurysmatibus interna superficies dilatatae arteriæ cænofo, ac polyposo sanguine corticis instar ducto incrustetur. ibid.

OCCASIO SCRIBENDI

De Corde, & Aneurysmatibus.

CUM mihi ab ineunte adolescentia in more magis & consuetudine nihil fuerit, quam odium in desidiis, & quod ingenii mei tenuitas patiebatur, amor in literas, factum sane est, ut septemdecim ab hinc annis, sublato e vivis INNOCENTIO XII. Amplissimi Cardinales Pontificia comitia habituri eruditissimum Virum Jacobum Sinibaldum, meque etiam sui Senatus Medicos delegerint: atque ipse ego prænobili ea in custodia retentus, tum primum inertiam mihi antea invisam (omnes enim Eminentissimi Patres integra sub initium fruebantur valetudine) expertus sim, atque pertæsus. Ut igitur hanc molestiam, curamque depellerem, cogitare cœpi quæ studia, priusquam ea Comitia ad felicem, quem habuerunt, exitum pervenirent, si non absolvere, saltem inchoare possem. Et quamquam tunc plane multa animo obversarentur dissertationum argumenta, obvia tamen, & explicatu facilia prætermittere, difficillimum vero, & hæcenus a nonnullis leviter tantummodo perstrictum de Aneurysmatibus seligere constitui. Illud autem non mediocriter me sollicitum habebat, nimirum perneccessaria multiplicium causarum hujus morbi colligatio, ac veluti harmonica in universo opere enucleanda distinctio. Siquidem non ab externis dumtaxat occasionibus, ut imperiti judicant, vulnere nempe, & plaga, sed maxime ab internis causis, plenitudine videlicet, & compressione, convulsione, vel erosionem hoc mali genus proficisci diuturno usu, atque observatione cognoveram.

Itaque, cum secunda hebdomade manum admovissem, prima totius operis lineamenta, & quasi formam in secessu illo adumbravi, eamque clarissimis Viris collegis meis D.D. Sinibaldo, & Mario Cecchino, Chirurghi munere ibidem fungenti, primum communicavi, qui mihi ad hoc perficiendum opus, cujus jeceram fundamenta, stimulos addiderunt. At enim vero exacto vix mense, incredibili totius sacri cætus consensu (in quo si unquam alias divinum plane consilium, ac voluntas eluxit) CLEMENTE XI. ad summi Pontificatus fastigium evecto, singulari ejus benignitate ad Pontificii Archiatri honorem rursus vocatus sum, atque in ipem adductus fore, ut imperfectam, rudemque materiam in Principis Aula, a populi strepitu, multorumque ægrorum querelis remotus, brevi tempore per singulas partes, sedatius, ac facilius conficere, exornareque possem; sed o fallaces hominum spes! o inania consilia! Etenim Pontifex, ut invitus, reluctans, mærore confectus, & lacrymis abunde manantibus ad proximam *Cælo Sedem*, Deo firmiter volente adductus fuit; variis e vestigio morbis, sexcentisque publicis malis vexari occæpit; quamobrem ipse quoque diu multumque in Principis, quæ me unice occupabat, resarcienda valetudine, fidem omnem, curam, operamque meam jure, ac merito adhibere, atque idcirco ejusmodi studia, quamquam mihi grata, & reipublicæ fortasse non inutilia remittere, ac pene deserere coactus fui.

Cum autem divino favente Numine SS. Pater a diuturna ægrotatione sensim emerfisset, hæc eadem studia tunc potissimum instaurare suscepì, cum anno 1702. ad ordinariam, ut ajunt, Medicinæ Practicæ cathedram in Urbis Archilyceo jam evectus de præcordiorum Aneurysmatibus mihi agendum esse decrevi. Fateor equidem me per id temporis non leviter insudasse tum in subtiliter exquirendis, ac in sua quæque genera exactius dirigendis, peculiaribus, quas dudum animadverteram hujus mali speciebus; tum vel maxime circa illorum extispicia, qui per ea tempora in Romanis Nosocomiis, civiumque domibus hoc malo perierunt.

Sed paulo post non levis mihi suborta est difficultas ex parte structuræ, ac præsertim reciproci motus Cordis, & arteriarum, quæ sunt organa, in quibus propria veluti in sede hujusmodi morbi locari, versarique solent; ac propterea ani-

num ad veras causas motus Cordis (in theatro cæteroquin anatomico sæpius jam vestigatas, delibatasque) convertere debui; ne nudus in scenam prodirem Empiricus. Hæc sane res, quæ hætenus præstantissimorum Virorum torfit ingenia, innumeras vivorum animalium sectiones, atque experimenta adhuc instituenda a me postulabat; cumque tantos mihi labores subeundos objiceret, spem laudis exigam ostentabat; præcipue cum pleraque, & in vivis, & in mortuis tentamenta coram compluribus Medicis, & Chirurgis per nos agerentur (odi enim semper arcanos homines) ac propterea jure metuerem, ne solers quidam, qui tum raptò vivebat, scribendique cacoethe tenebatur, auditis e suggestu prælectionibus, & non raro visis experimentis meis, hæc summatim etiam edendo, si quid futurum esset decus, mihi præriperet.

Prorogavit tum inde hujus operis complementum nova, eaque identidem recurrens Pontificis invaletudo, quæ vim omnem quantulacumque sit, ingenii mei non experiri duntaxat, sed penitus exhaurire solet: Mox iter Urbinum. Post hæc jussu Principis, ut in causas inquirerem repentinæ mortium, quæ sub annis 1705. & subsequenti Romæ grassabantur; unde opusculum de hoc argumento in lucem protulimus. Nos deinde summa necessitas remorata est multis oppidis consulendi, quæ ob palustres aquas, indeque ortas epidemias ad infrequentiam redigebantur; atque hic libri quoque nostri de Noxiis paludum effluviis conscripti sunt.

Moram interea temporis minime brevem injecit studium assiduum in perquirendis ex universa pene Europa Codicibus, ac voluminibus ad publicam nostram Bibliothecam inaugurandam; qua oblata occasione Anatomicas celeberrimi Eustachii Tabulas non paucis notis illustravimus. Præterea non exiguus labor tum in egregio adornando opere Vaticanæ Metallothecæ; tum in Bovilla animadvertenda, describendaque peste editionem hanc differre quotidie, ac procrastinare coegit: Ut taceam consilia, epistolas, ac dissertationes, quæ postulantis amicis, vel jubente Principe per valetudinem meam, etiamsi admodum imbecilem in singulos fere dies scribenda sunt.

Tandem libros hosce superiori hyeme ad finem perduximus; si finis ullus rei pene infinitæ statui potest; eosque decursu totius ætatis, atque autumnî nuper elapsi ita retractare, ac perpolire conati sumus, ut novis additis tum scholiis, tum observationibus, ac nonnullis loco, ut putavimus, in melius mutatis, non veniam solum erroribus, siqui irrepperunt, sed aliquam etiam laudem ex juvandi saltem voluntate nos a Lectoribus impetraturos fore confidimus. Ii siquidem habebunt, unde non mediocrem voluptatem, forte etiam magnam utilitatem possint derivare. Nam, si perpenderit quanto studio, quantisque contentione huc usque ab Anatomicis allaboratum sit, ut vera causa alterni motus cordis detegatur; dum hanc a nobis probabiliorē, quam ab aliis demonstratam animadvertent; non poterunt nobiscum non gaudere: nihil enim turpius est Physico, quam vel fieri sine causa quidquam dicere, vel si sciri potest, illam ignorare. Subinde utilitas non aspernabilis Lectoribus accedet, cum noverint pleraque præcordiorum mala, quæ sub diuturni asthmatis, hæmoptyleos, palpitationis, cachexiæ, hydropis, aliarumque pertinacium affectionum, mortisque etiam subitanæ larva desæviunt, a magnorum vasorum varicibus, atque Aneurysmatibus proficisci, quorum malorum principia sub curationis initium probe cognoscere, atque intelligere oportet, si quis aut certa cum ratione, tempestivoque cum fructu harum ægrotationum medelas suscipere; aut magna cum laude funestum exitum ab insanabili ægrorum morbo præsentire, ac mature prædicere voluerit. Ut igitur non plane diffidimus a Te, Lector humanissime, cum oblectatione utilitatem (utinam non exiguam) nostris ex libris perceptum iri; ita aliquod tibi incitamentum dare ex eorundem scribendi occasione pretium operæ duximus: Fruere interim, & Vale.

DE STRUCTURA, MOTUQUE CORDIS, ARTERiarum, ET SANGUINIS. LECTORI SUO.

NONNULLA in hujus operis aditu præmonenda, ac stabilienda duximus, ne certas judicii regulas cum detrimento veritatis omittere, neve in rebus apertis tempus terere videamur. Inprimis vero dili-

genter animadvertendum velim de structura, motuque Cordis disputaturo mihi non alias causas tam admirandæ rei pro viribus investigandas, & patefaciendas fore, quam proximas, niereque corporeas: nam tacitus admitto, concedoque aliud inveniri hujusce motus principium corpore longe sublimius, a quo tanquam a principali causa, remotiori tamen non modo cordis, sed reliquarum quoque partium motiones in hominibus potissimum primariam repetunt originem, quod nos animam vocitamus; verum de hoc Metaphysicis, ac Theologis differendum relinquimus. Sint itaque nonnulla monita, quantum ipse arbitror, veram hominis structuram discere cupientibus admodum necessaria.

MONITUM I.

Causa proxima motus cordis a solis corporibus, tametsi anima sit principalis, reperitur.
Duo summa sunt cujuscunque, sed Anatomica præsertim artis infortunio, quæ in studiorum limine cognoscenda, seduloque vitanda sunt. Multitudo nimirum scribentium de iis rebus, quæ sibi majorem partem inexploratæ, atque incompertæ sunt: nec non paucitas illorum, qui, prout fides, ac res postularent, easdem propriis sensibus observatas retulerint. Hinc studiosis juvenibus duplex, ac proclivis in errorem via. Ab utraque vero diligenter declinare oportet; ne videlicet incognita pro cognitis habeamus, vel iis temere assentiamur, qui verosimilia pro veris accipiunt.

MONITUM II.

Quantum Scriptorum auctoritas non magis pendenda in Artibus experimentalibus, quam simplex testimonium veritatis. Nostra itaque interest diligenter inquirere quibusnam veritas suffragetur.
Scriptorum auctoritas non magis pendenda in Artibus experimentalibus, quam simplex testimonium veritatis. Nostra itaque interest diligenter inquirere quibusnam veritas suffragetur.

Lancisii Oper. Tom. II.

MONITUM III.

Ratio sine experientia fallax.
EA mentis vis, quam rationem dicimus in rebus præcipue Anatomicis, & Medicis, ubi experientiæ non innititur, facillime labitur; videri enim potest utcunque pulchra, & vera, sed non ejus esse, de quo agitur, ratio.

MONITUM IV.

Experimenta nisi repetita in errorem inducunt.
Experimentum sæpe fallax, & periculosum, nisi transierit in experientiam, quam ut ab illo distinguamus, definire placet *Conferiem plurium experimentorum cum iisdem circumstantiis contingentium.*

MONITUM V.

Veritas non ex meritis hypothesis, sed experientis exploranda.
Nemo quanquam in philosophicis subæctus, apud se ipsum non experitur ubi cogitare incipit de re aliqua sensibili nondum per proprios sensus accurate perspecta, se potius verosimilia, immo etiam falsa, quam vera ingenio suo comminisci. In rebus itaque anatomicis cavendum nobis erit ne quidquam ex aliorum opinionibus, vel (excipio tamen illorum observationes, quorum fides, ac peritia diuturno experimento, ac Doctorum virorum consensione probatæ fuerint) nostris dumtaxat hypothesis statuamus, atque efferamus; sed singula ex ipsius naturæ fonte per nostros sensus pluries iisdemque cum circumstantiis haurire studeamus.

MONITUM VI.

Inutilis novarum rerum inventio, nisi earundem simul usus pateat.
Non satis est ad rei Anatomicæ incrementum, plenamque utilitatem aliquid novi ex naturæ visceribus eruere; nisi una simul inventæ rei usus deprehendatur, atque aperiat: sæpe enim contingit, ut in errorem abducatur recens, tametsi verum inventum, vero usu minime detecto, ut de prima lactearum venarum inventionem compertissimum est: Nolumus tamen quæ modo commemoravimus ita accipiantur, ut lector arbitretur eos nulla laude dignos nos censere, qui novum aliquid, ejus tamen usum minime affecti detexerint: immo vero iis magnam gratiam habendam esse putamus, ut pote qui viam posteris faciunt, per quam

Laudantur tamen inventores.

quam ad delitescentem adhuc veritatem facilius pateat accessus.

MONITUM VII.

Quid sit Natura.

CAvendum præterea juvenibus Physiologis proponimus, ne una cum plerisque ferre omnibus Præcis in eo turpiter peccent, ut verbum *Natura*, quæ vox est complexionis, & aggregati plurium causarum cum in toto orbe, tum in partibus ejus, præcipue vero in animalibus (secundum æternas Dei regulas ad rerum conservationem agentium) fingant, & accipiant pro voce unitatis, ac simplicitatis alicujus causæ, unius nempe, ac solius rei qua cunctæ animalium actiones fiant, atque regantur. Quemadmodum enim *Natura* generatim sumpta, est congeries omnium naturalium corporum, quæ per summam Dei providentiam ita invicem constituta, & disposita sunt, ut propria ipsorum mole figura, pondere, numero, motu, situ, atque inclinatione, si invicem agant, reagantque mirabili quidem serie, atque ordine, ut ab uno principio ad singulorum conservationem proficisci videantur: ita particularis in animalibus *natura* nihil aliud esse videtur, quam organica constructio partium solidarum, & peculiaris crasis fluidorum, quæ tam determinatis in loculis continentur, quam mutuo congruo, ac plerunque alterno cum solidis motu cientur, subservientibus etiam certa cum ratione particulis ab æthere, atque ab Atmosphæræ pondere, elarere, ac motu derivatis. Unde in iisdem animalibus vita dependet. Hæc autem omnia nos ipsi primum vitare studebimus, ne dixisse potius, quam præstitisse videamur.

Natura generaliter quomodo accipienda.

Natura particularis animalium quæ.

GENERALES QUÆDAM NOMINUM DEFINITIONES.

PLaceat modo, quoniam universa hujus Libri disputatio de corde, magnisque arteriis, ac venis futura est, ante definire quid singulorum nomine significatur.

DEFINITIO I.

Cordis definitio.

Cordis nomine accipimus viscus illud quod clausum intra pericardium, comprehendit quatuor insignes cavitates, duas nempe auriculas, quæ a summis venis, cava nimirum, & pulmonica sanguinem refluente excipiunt & totidem ventriculos, qui eundem sanguinem intra majores arterias sibi continuas quaquaversum distribuendum impellunt.

DEFINITIO II.

Vena cava ascendens seu inferior in homine quæ. Vena cava descendens seu superior in eodem quæ.

IN homine venam cavam inferiorem, seu ascendente nuncupamus illam per quam sanguis ex abdomine, atque ex inferis artubus, ipsoque diaphragmate sursum procedit usque communem caudicem intra pericardium, & juxta auriculam dexteram. Superiorem vero cavam, seu descendente illam dicimus, quæ a thorace, supernis artubus, atque a capite sanguinem regerit ad eundem cau-

dicem venæ intra pericardium, & juxta dexteram, ut dictum est, auriculam.

DEFINITIO III.

IN eodem homine truncum venæ pulmonicæ, caudicem intra pericardium appellamus, in quem uterque, dexter scilicet, & sinister venæ ramus sanguinem a pulmonibus in sinistram auriculam, sinistrumque ventriculum reducit.

Vena pulmonicæ truncus qui dicitur.

DEFINITIO IV.

TRuncum arteriæ pulmonicæ dicimus illum, qui pericardio inclusus sanguinem a dextro, seu anteriori ventriculo excipit, raducitq; in ramos per pulmones dispersos.

Truncus arteriæ pulmonicæ.

DEFINITIO V.

Similiter caudicem arteriæ aortæ, seu magnæ robustum illum canalem asserimus, qui pericardio conclusus sanguinem a lævo, seu posteriori cordis ventriculo acceptum in ramos arteriarum rum ascendente, rum descendente immittit.

Aorta truncus.

DEFINITIO VI.

CAVOS appello musculos, qui sinus habent, seu capacitates variis carnearum, seu motricum fibrarum ordinibus conclusos, & comprehensos.

Musculi cavi qui.

DEFINITIO VII.

UT partes musculorum non cavorum, quæ graciliores, minusque rubentes sunt, quæque solidarum partium fulcrum adnectuntur, passim tendines vocantur, ita nobis licebit cavorum musculorum continuas partes, quæ non solum minus rubent, sed etiam graciliores sunt, ac firmioribus membris alligantur, tendines cavi appellare. Cætera communia cum Anatomicis, ac Mechanicis nomina, communi cum iis significatione usurpabimus.

Tendines musculorum cavorum quæles.

POSTULATA ANATOMICO-MECHANICA.

De Animalium Machinis, eorumque motibus.

QUoniam acturis nobis de structura, motuque cordis multa hic illic præmonenda essent de Animalium machinis, deque eorundem instrumentis, viribus, ac motibus, idcirco, ne longam, ac forte inutilem moram peritis Lectoribus sæpe allaturi simus, eadem compendio, ac veluti per quædam postulata hoc loco tradenda duximus, utpote quæ partim ab aliis jam demonstrata, partim in nostris de re Anatomica Commentariis digesta fuerunt. Itaque Geometrarum more a lectoribus facile concedenda assumi posse credidimus.

POSTULATUM I.

CORpora animalium sunt machinæ Mechanicis legibus æque subiectæ ac illæ, quæ arte extruuntur.

Corpora animalium mechanicis legibus obnoxia.

SCHOLIUM.

QUod in hoc primo postulado rogatur Lector, ut concedat, suapte natura adeo perspicuum est, ut fusc illud nunc demonstrare velle non supervacuum tantummodo, sed molestum quoque reputemus. Satis est enim oculos conjicere in organa triturationis

rationis alimentorum, deglutitionis, respirationis, motuumque omnium localium, vel totius, vel partium corporis, ut aperte fabrilium omnium pene operum instrumenta dignoscamus, videlicet forfices, infundibula, folles, vectes, trochleas, siphones, valvulas, reliquumque humanarum artium apparatus. Illud utique tacere non licet, quod alias meminimus, Magnum Hippocratem l. de Diætâ n. 13. ignavos forsitan Medicos his verbis redarguere: *Homines, inquit, ex manifestis obscura considerare non noverunt: cum enim artibus utantur similibus humanæ naturæ, id ipsum ignorant. Divina enim mens edocuit ipsos sua ipsorum imitari, ita ut cognoscant quæ faciunt, & non cognoscant, quæ imitantur.*

Confirmatur exemplo artium ex Hist.

POSTULATUM II.

Mechanicus motus quid.

Mechanicum autem motum appellamus, qui aliam nullam sui proximam causam agnoscit præter corpus, corporisque affectiones.

SCHOLIUM.

Illustratur exemplo horologii.

Exemplum præbent ad postulatum illustrandum horologia automata, in quibus nemo non videt motus omnes, non aliunde pendere, quam ex partibus corporeis, quibus constant, quæ pro varia dispositione, qua sunt in tensa affectæ, & connexæ, ab elatere, & pondere, quæ & ipsa affectiones sunt mere corporeæ, motus suos accipiunt, repetunt, & instaurant.

POSTULATUM III.

Vita quid.

Vita est motus instrumentorum majoris usus machinæ animalium, præside, ac movente anima.

SCHOLIUM.

Qua ratione animalia moventur, ac vivere incipiunt.

Plenum hujus postulati commentarium dedimus lib. 1. de Mortib. subir. cap. 1. ubi quæsimus, in quo consistat visa perfectorum animalium; ostendendum enim assumpsimus illorum machinam in fecundato, nec dum incubato ovo habere quidem vim, ac potentiam ad motum, sed æquilibrium cum resistentiis, videlicet impeditam a liquidis semiconcretis, & canaliculis quoquo modo conniventibus; ac proinde animal (ut in plantarum seminibus terræ mandatis passim videmus) non prius vitam inchoare, quam in cicatricula impedimenta tollantur per incubatum, fufis scilicet ope caloris, ac rarefactis seminalibus, seu primigeniis liquidis, simulque explicatis minimis tubulis; quamobrem eodem temporis momento, quo sanguis, & fluidum animale suos per canaliculos lente moveri incipiunt, vita, accedente anima, ad actum perducitur. Siquidem ad primum inducendum motum in corporibus, quæ antea erant æquilibrium, quælibet satis est in alterutro additio, vel subtractio virtutis quantumvis minimæ. Idem vero vitalis motus in animalibus, quæ perfecta vocamus, evidentius extra, quam

Vitalis motus in quibus consistat.

Lancisii Oper. Tom. II.

intra uterum conspicitur; nam illud contineri deprehendimus perenni motione trium solidorum organorum, rotidemque fluidorum majoris usus, videlicet ex parte solidorum I. Cordis, & arteriarum; II. Instrumentorum respirationis; III. Cerebri cum appensis nervis. Ex parte vero fluidorum I. Sanguinis; II. Aeris; III. Liquidi animalis: ita ut cessante motione, vel cordis, vel respirationis, vel cerebri, aut deficiente, vel graviter affectis, sanguine, aere, aut fluido animali, cesset simul, pereatque etiam vita, quæ a suis carceribus usque ad metam tota semper in perenni hoc motu versatur.

POSTULATUM IV.

IN Animalium machinis solida contra fluida, vicissimque fluida contra solida nituntur; ita ut per certa spacia tum locorum, tum temporum, alternus semper, ac reciprocos utrarumque partium fiat itus, reditusque, seu (quo deodem recidit) æquilibrii oriatur destructio per reciprocam additionem, ac detraktionem tum virtutis, tum renixus.

Mutuu est solidorum ac fluidorum renixus.

SCHOLIUM.

Patent hæc ad oculum in motibus thoracis, cordis, & meningum, quæ ea lege reciprocant, ut muscoli, ac membranæ, contra aerem, sanguinem, & fluidum nervorum renixum patiantur, vicissimque ab iisdem moveantur. Neque autem ullus est, qui non videat penduli instar alternis momentis ire, redireque thoracem cum pulmonibus, & abdomine, contentisque intra idem visceribus; cor cum arteriis, & venis; meninges cum subjecto cerebro, & continuatis nervis, ut vere dici possit, instrumenta horum motuum singula per loca quidem æquilibrii, seu quietis transire, sed simul itibus, reditibusque, tametsi minimis, quousque vivimus, illinc abduci: maleque propterea illos sentire arbitramur, qui in viventibus, vel quærun, vel astruunt aliud æquilibrium, quam in universi corporis staticæ. Etenim æquilibrium fluidorum cum solidis, nisi in mortuis inveniri non potest. Solida igitur a liquidis, ac vicissim, alterneque superari debent, ut vita & sanitas in animantibus conserventur. Morbos idcirco, mortemque nobis impendere compertissimum est, quod alicubi defectus, aut excessus molis, ponderis, vel energiæ, major sit, vel in solidis, vel in liquidis, quam ratio postulet œconomix animalis.

Explicatur alternus renixus ex exemplo cerebri, cordis, ac thoracis.

Non est stabile æquilibrium solidorum cum fluidis in viventibus.

Morbi, ac mors ex turbato renixu prædicto.

POSTULATUM V.

EX solidis machinæ animalis, alia movendis artubus, molique corporis, sive sit onerata, sive exonerata externis ponderibus; alia vero pellendis duntaxat liquidis sunt destinata, atque ex iis multa quidem ad voluntatis nutum moventur; nonnulla eidem neutiquam parent, sed naturaliter oscillant; pauca denique tum injussu animalium, tum arbitrio agitantur.

Solidorum movendorum officium duplex.

SCHOLIUM.

*Motuum
divisio.*

*Quæ par-
tes moven-
dis artu-
bus desti-
nate.*

*Quæ im-
pellendis
finidis.*

*Quæ motu-
bus rum
naturali-
bus rum
volunta-
riis.*

Praesens postulatam nulla egere videtur paraphrasi; cum evidentissimum sit inter solidas animalium partes, ossa quidem, ac musculos iisdem adglutinosos, motibus, vel totius corporis, vel artuum (sive, vel cum externis ponderibus) esse destinata. Viscera vero pleraque omnia trudentis, fecernendisque liquidis fuisse attributa. Ex utriusque autem partibus alias voluntati obsecundare, ac per assuetudinem arbitrio moveri experimur, cujusmodi sunt artuum, linguæ, fauciumque musculi, alias e contrario animalium injussu, seu naturaliter motum continuare, quemadmodum est cor cum arteriis; stomachus cum intestinis, & fibrosa omnia glandularum retia. Postremo sunt quæ tametsi naturaliter, sive sine jussu moveri soleant, interdum tamen ad arbitrium accelerantur, vel retardantur, quemadmodum musculi, qui thoracem, & abdomen completuntur.

POSTULATUM VI.

*Quo differe-
rant mus-
culi artus
moveres
ab impel-
lentibus
liquida.*

*Qui sint
musculi
viscerum
antagoni-
stæ,*

Musculi movendis artubus destinati nullam sensibilem cavitatem habent, qui vero pellendis corporibus, praesertim liquidis inserviunt, intubi, vesicæ, alteriusque canalis formam disponuntur: & quemadmodum illi contranitentibus (quos antagonistas vocant) donantur; ita qui visceribus advolvuntur, eaque constituunt; videntur quidem, sed non sunt quocumque contranimente destituti. Nam partim contenta, atque in motum acta corpora, qua liquida, qua mollia, aut duriuscula; partim solidæ partes, quæ eadem propulsa corpora excipiunt, iisdem contranitentur.

SCHOLIUM.

*Enumera-
tio muscu-
lorum qui
capacitate
carent.*

*Recensio-
tur muscu-
li cavi.*

Tametsi quæ in postulato exponuntur, peritis Anatomicis sint jam perspicua; nihilominus eadem Tyronum gratia nunc exemplis illustrare statuimus. Musculi crurum, femorum, lumborum, dorsi, colli, capitis, aut brachiorum nulla sensibili capacitate donantur. Secus vero Pulmones cum tracheis, cor cum arteriis, & venis, vesicæ rum fellea cum choledochæ, cum urethra, ventriculus cum intestinis, cæteraque viscera, quæ fecernendis, excipiendis, continendis, pellendisque fluidis ancillantur, singula majori, vel minori sinu insigniuntur, ut minime sit dubium, quin duo genera musculorum, musculariumque membranarum occurrant, alterum quod sine interiori cavitare adducendis dumtaxat, abducendisque ossibus; alterum quod capacitate instructum, cribrandis, admittendis, ac trudentis liquidis inservit. Quod vero plerique artuum musculi contranitentibus, seu antagonistis instruantur, nihil apud Anatomicos est evidentius. Viscerum vero musculos habere pro contranitentibus ipsa liquida, & canales, in quos liquida trudentur, clarum similiter est: nam exempli gratia, cor est musculus cavus ad trudentem sanguinem factus, videturque musculum sibi con-

tranitentem non habere; & tamen sanguis ipse, qui violenter intra arterias, & venas a solidis aliis circumpositis partibus compressas coercetur, ejusdem pulsui alterne resistit, & quousque ad dextram auriculam depellatur, contranitur. Similiter stomachus, & intestina sunt musculi cavi, iisque sine contranitentibus esse videntur, nihilominus (praeterquam quod pylorus stomacho, & ani sphincter crassius intestinis se contrahentibus aliquo modo sunt contranitentes) alimenta ipsa, portiones, aer, & faeces praedictis cavis musculis contranitentur. Quæ autem dicta sunt de renixu, quem suis in actionibus cavi musculi patiuntur a corporibus abs se impulsis, ea quidem tam sunt vera, ut in universa etiam natura locum habeant. Nam res corporeæ ita sunt invicem comparatæ, ut cuilibet earum operationi eadem, vel æqualis correspondeat reactio, cui quidem principio in physica omnium fecundissimo tota pene clarissimi Newtonis innititur philosophia.

*Demon-
stratur ex-
emplo
cordis, ac
ventriculi
contrani-
tentium
vices a
contentis
liquidis,
& adnexis
canalibus
praestari.*

*Renixus
solidorum,
& fluido-
rum com-
probatur
ex genera-
li corpo-
rum rea-
ctione.*

POSTULATUM VII.

Caverum musculorum machinæ pro quantitate motus excitandi in liquidis, vel aliis quibusvis contentis corporibus, crassiores, & validiores sunt, vel contra graciliores, ac minus implicata, & valida, atque etiam simplicissima textura constructæ.

*Viscero-
rum mus-
culorum
rationem
habet ad
renixum
impellen-
dorum.*

SCHOLIUM.

Praeter quam quod ex mechanicis generatim constat, vim, qua corpus aliquod in motum agitur, renisum illius quoquomodo superare debere; satis nunc est ad probe intelligendum hujus postulati sensum, animadvertere discrimen, quod intercedit dextrum inter, seu anteriorem, & sinistrum, seu posteriorem cordis ventriculum; gracilissimus quidem est exterior paries anterioris respectu crassiorum parietum posterioris, seu sinistri; idque fieri compertissimum est apud Anatomicos, non ob aliam causam, nisi propter diversos gradus impulsus, quibus pellendus erat sanguis a dextero quidem tenui velocitatis momento, scilicet per solos proximatos pulmones usque ad sinistram auriculam a sinistro secus maximo momento per universum nempe corpus, ac remotissimos quosque ejusdem angulos rursumque per venas ad dexteram auriculam. Et quia in corporibus movendis consideratur eorundem major, vel minor vincendus renisus; ideo factum est, ut animalia, quæ dentibus instruuntur, stomacho sint minus robusto, quam quibus dentes negantur. Nam homines, canes, & qui maxillas habent, dentibus armatas, iisque alimenta dividunt, & extenuant, membranaceo dumtaxat musculari ventriculo donantur. Volucres e contrario (exceptis rapacibus, & carnivoris) cum dura plerumque semina rostro capta illico in œsophagum trudent, stomacho adeo crasso, validoque insigniuntur, ut quasi molendinum secum ferre videantur. Similiter intestina tenuia cum liquidiusculam chymosam

*Demon-
stratur
compara-
tione in-
quali robo-
ris ventri-
culorum
cordis.*

*Confirma-
tur simili-
tudine a-
nimalium,
quorum quæ
dentibus
carent, ro-
bustiori do-
nantur
ventricu-
lo.*

*Que vis-
cera mi-
nima e-
geant vi.*

*Que me-
diocri.*

*Que ma-
xima.*

materiam suscipiant, ac pellant, gracilia sunt, habita ratione ad intestina crassa, colon scilicet, & rectum, quæ duras faeces contentura, & propulsura, validioribus longe fibrarum manipulis comprehenduntur. Hac itaque methodo procedit natura, ut, ubi minimus intra animalium machinas imprimendus sit motus, minima etiam, simplex, atque exilis occurrat, glandulosi folliculi machina, quemadmodum in utriculis lymphaticis cernimus; ubi aere aliquanto majori momento urgendus est liquor, ibi canalis quoque majoribus fibris, iisque ad decussim implicatis instruat, ut in venis conspiciamus. Ubi tandem validissimus communicandus veniat motus, ibidem valentior, ac maximo quoque artificio constructa sit textura rubi, vel canalis, ut in auriculis, & ventriculis cordis, itemque in arteriis factum intuemur, atque admiramur.

POSTULATUM VIII.

Musculorum fibræ sunt elasticæ.

Villi, ac fibræ, quibus membranæ & musculi compinguntur, sunt distractiles, & contractiles, hoc est. vi elastica donantur.

SCHOLIUM.

Corpora per se indifferentia ad motum, & quiescent.

Quanquam apud accuratiores nostræ ætis philosophos materia corporea nullam vim habeat præter eam, quam *inertiæ vim* appellant, quibus sane duobus verbis significatur corpus, sive materiam ex sua natura perinde se habere ad motum, & ad quietem, ita ut, nisi ab externa vi disturbetur, in eo statu sit perseveratura, in quo novissime reperitur: Nihilominus mihi quidem Mechanicum, atque Anatomicum nunc agenti concedendum esse postulo, villos, ac fibras esse distractiles, atque contractiles, utcumque id per externam potentiam ipsis soleat accidere. Etenim si fibræ, ac villi ex utraque parte per lineam rectam trahantur, facile distrahantur, ac producantur; si vero jam producti, longique facti in libertatem vindicentur, illico in pristinum semicontractionis statum restituuntur, ut proinde æquilibrium motus villorum, fibrarum, ac partium omnium, quæ in animalibus ex iisdem compinguntur, cujusmodi sunt membranæ vasa, musculi &c. definiendum sit, certus gradus contractionis, in quem sese restituant, propter elasticam vim sibi ipsis instam.

POSTULATUM IX.

Vis elastica corporum vnde.

Vis elastica, quemadmodum aeri ab æthere inest maxima, ita in aliis corporibus, in quibus eadem viget, ab ipso aere, æthereque per peculiarem structuram contento, ac compresso, fere tota oritur, ac dependet.

SCHOLIUM.

Comprobatur vis elastica aeris.

Apud recentiores Philosophos per Antiam, aliaque mechanica instrumenta est in comperto, aerem ipsum inter corpora omnia summa elasticitate donari; quod quidem a præclarissimis Viris ita accurate demonstratum deprehendimus, ut in deter-

Lancisii Oper. Tom. II.

minata aeris mole quanta sit elateris vis ad justos calculos pene fuerit revocatum. Ne igitur actum agam, longius hac de re disserere supersedeo. Exploratum pariter est, nulla esse corpora, quæ poris aere, æthereque repletis non instruantur. Quod ergo mihi ad uberiores hujus postulati intelligentiam, & ut pro modulo meo, etiam hac in re Tyronum studiis consulam, unice nunc exponendum superest, illud est, reliquorum corporum elasticitatem ab aere, proindeque ab æthere in eorum poris contento, ac compresso magnam partem proficisci. Cum autem ad obscura quæque illustranda expeditum iter exemplis aperiatur, quæ rem quodammodo sub oculis ponunt; profecto, id quod de corporum elatere sum expositurus, præstare conabor, tria sigillatim perpendendo mixtorum genera, in quibus elasticitas perspicue observatur: ejusmodi vero sunt metalla, vegetabilia, & animalia. Cum primis igitur animadvertendum est hanc vim elasticam majorem, minoremve in prædictis corporibus vigere, prout tria illis magis, vel minus conspiraverint, scilicet primo aeris compressio, 2. externorum meatum status: 3. certa fibrarum dispositio: ita ut illa corpora majori elasticitate præ aliis donentur, in quorum poris & contentus aer sit restrictior, seu compressior, & meatus externæ superficiei angustiores; atque idcirco transmittendo, excludendoque interno aeri magis obnitantur, & fibræ ductiliores quidem, sed tamen subrigidæ ad flexionem sint paratiores. Et sane rem ita se habere, Primo in metallis experimenta, quæ sequuntur, patefaciunt. Nam si frustum auri, argenti, cupri, ferri &c. conicæ figuræ, quod elasticitate videtur destitutum, per angustum in chalybea lamina apertum foramen (Aurifices vocant *trifila*) enixe trajiciatur, in filum tenuari solet, quod propter coactam tantummodo trajectionem non levem vim elasticam acquirit; unde compressum resilit, & a vulgo, propter repentinum a compressione motum, vocatur *saltamarino*; Metallum autem ita netum, certe non ob aliam causam adipiscitur vim elasticam, nisi propter summum compressionis conatum, quem circumquaque a chalybeo circulo, in violento transitu cogitur sustinere, ut propterea tum aer in metalli poris intimis per mutuam metallicarum partium appropinquationem valde comprimatur; cum externa illius fili superficies eo usque per compressionem æqualis reddatur, ut meatuum labia, quæ in eadem dehiscabant ad invicem admoveantur, levigentur, penitusque obstruantur; quamobrem exitui compressi intus aeris pro viribus renituntur. Sed major adhuc elasticitas metallicis, ac præsertim ferreis laminis inducitur, certo, ac peculiari quodam artificio per ignem, & oleum; quod cum ad rem nostram maxime conducatur, Lectoribus, si qui fuerint, quibus lateat, aperiendum arbitror. Qui horologia cum elatere parant, solent metallicam laminam (quæ media sit inter vulgare ferrum, & chalybem, scilicet ut aptis

Que ad vim elasticam concurrant.

Cum metalla neta majorem vim elasticam acquirant.

Qua ratione elastici sunt ex lamina

*ferrea fa-
ratur.*

ad id tum poris, tum fibris instructa sit) quantumcunq; voluerint longam, & latam, solent, inquam, sumere: hanc primum malleo super incude æqualiter contundunt; quo fit, ut elasticam vim ob superius indicatam compressionis rationem quoquo modo assequatur: mox vero inæquales fimbrias utrimque forfice tollunt, ac inter duas proxime inter se locatas limas ita sæpe traducunt, ut omni parte perpoliatur, æqualisque reddatur superficiei: subinde laminam laxè in spiram circumducunt, & cuidam instrumento ferreo, quod crucem appellant, sic aptant, filoque pariter ferreo colligant, ut loco moveri non possit. His peractis in ignem eo consilio conjiciunt, ut rubedinem contrahat (cavent vero ne nimio ardore incandescat; pori enim ferri plus justo aperti aerem non amplius coercent) Tandem ab igne extractam in oleum projiciunt, a quo ipsa lamina optimo, validoque elatere evadit armata. Si quis autem harum rerum progressum diligenter, & attento animo reputarit, non aliam ejusmodi elasticæ virtutis causam reperiet, quam quod cum lamina inflectitur (id quod cæteris elasticis corporibus commune est) pori probabiliter circulares qui in convexa ejus parte sunt, tametsi producantur, & extendantur, simul tamen coangustantur, ac diameter, quæ illorum latitudinem metitur, brevior evadit, quam erat ante incurvationem. In parte autem concava idem contingit, ac in convexa, sed contrario ordine, ita ut pori utrobique secundum alteram ex dimensionibus angustiores reddantur; ac propterea inclusum aerem fortius comprimant, quam ante hujusmodi inflexionem: exinde fit, ut aer, qui vim facit, ut ad priorem statum se restituat, laminam, aliaque corpora elastica ad resilendum cogat. Quod diximus de solidorum corporum elasticitate cum eadem in arcus formam inflectuntur; locum etiam habet in aliis minus solidis, quæ per vim in longum extenduntur, cuiusmodi sunt fibræ, quibus constant muscoli: nam earum pori similiter productiores quidem, sed angustiores etiam redduntur. Unde quod remota vi distrahente, subito contrahant, provenit ex eodem in iis contento, atque compresso aere. Quis porro hisce animadversionibus accurate perpenlis (ut ad elasticam ferri constructionem revertar) non intelligit laminam ferream ab igne aliquantulum laxari, novoque aere per vim trusionis impleri; subinde vero ab oleo externos ejus poros obstrui, aeremque penitioribus in loculis coerceri; simulque ejusdem metalli fibras, ita molliri, atque conjungi, ut ad flexilitatem sint magis accomodatæ. Ductilitatem autem ac flexilitatem ab oleo potissimum induci novo experimento docemur. Etenim si eadem ignita lamina non oleo, sed aquæ immergatur, pororum utique angustiam recuperat; verum quandam fibrarum rigiditatem acquirit, unde, tametsi elastica vi donetur, fit tamen minus ductilis, seu fragilitati magis obnoxia. Neque vero dubitari potest, quin in eadem lamina per ignem fervente, atque intra oleum injecta externi pori (oppleti nimirum ramosis ejus-

*Cur eadem
lamina
per jam
expositum
artificium
vim elastici-
tatem acquirat.*

*Quid non
ferat ignis, atque
oleum ad
vim elastici-
tatem in
metallico.*

dem olei partibus) obstruantur. Nam si memorata lamina, jam elastica vi insignita, rursum igni, quo externi pori dehiscant applicetur, mox vero libero aeri exposita refrigerat, omnem elaterem amittit. In vegetabilibus deinde constat, experientia tenellos surculos, aridasque nimirum virgas, quam minima elasticitate pollere; sed virgulta quæ medium compactionis, ac viriditatis statum obtinent, incurvata resilire; non alia porro de causa, quam quia tria illa supra indicata in istis, & non in illis concurrunt. Si quidem non solum aer in virgultorum tracheis magna vi continetur; verum etiam lignæ fibræ flexiores sunt; externique pori moderato, oleosque plegmate turgentes internum aerem facillime coercent. Denique in ipsis animalibus, si ossa spectemus, eadem observabimus, quæ de plantis modo dicta sunt. Nam nec tenella sætuum, nec arida senum ossa elastica virtute instruuntur; illa enim curvata, ut mollia corpora, in eo statu persistunt, nec restituntur; hæc vero facillime dissiliunt. Similiter musculis id ipsum fere contingit. Nam antequam certam compactionem sint assecuti, ob nimiam mollitiem parva, vel nulla elasticitate donantur; & cum e contrario nimium arescunt, hoc est oleaginoso glutine carent (ut in senibus, & valetudinariis) tum parum distrahibiles sunt, tum ad resilendum minus apti. Unde colligitur etiam in animalibus, partes tam osseas, quam carnes elastica vi tunc potissimum instructas esse, cum in eis tria illa concurrunt, quæ sunt a nobis sub initium exposita; scilicet compressus in utriculis aer, externorum meatuum oppletio, & fibrarum ductilitas.

Cur surculi plantarum mediæ soliditatis, tenellis ac aridis magis sint elastici.

Probatur in ossibus.

Eadem est ratio musculorum.

POSTULATUM X.

IN musculis, vel muscularibus membranis præter elasticitatem ab aere, atque æthere ortam, & ipsius cum aliis corporibus communem, consideranda est alia vis, quæ non a solo aere, sed ab aliis liquidis cuneorum instar in eorundem poros immixtis nascitur.

In musculis, & membranis muscularibus alia sunt elasticitatis causæ præter aerem, atque ætherem.

SCHOLIUM.

QUoniam ad animalis machinæ conservationem elasticitas a solo aere orta non satis erat futura ob infinitam pene motuum diversitatem, variis temporibus, & gradibus ad voluntatis præsertim arbitrium, corporisque usus excitandorum, sapientissime natura prospexit, ut præter communem illam elateris causam, alia etiam peculiaris, & animalium motibus magnopere necessaria adjiceretur, quam a liquidis, ut dicemus, majori ex parte non comprehensibilibus derivavit, videlicet a particulis sanguinis, & succi nervorum. Nemo est rerum naturalium tam nescius, qui ut videt nervos, sanguinea vasa, & fibras quibus muscoli coagmentantur, etiam arida, ut sunt a cadaveribus detracta, per vim externam tum in latum, tum in longum distrahi, sponte vero contrahi; hoc est elatere ab

Quomodo musculi ab influentibus liquidis fiant magis elastici.

inter.

intercluso aere donari; ita non simul animadvertat eosdem musculos in viventibus ita esse comparatos, ut non solum supraexposita elasticitate, sed etiam certi temporibus, ac momentis aliunde superveniente causa pro variis motuum animalium necessitatibus contrahantur, obdurescant, moleque plus minus augeantur, ac decurtentur; proindeque aperte non fateatur musculos a superaddita causa, hoc est a subita penetratione, ac mora fluidissimi alterius corporis (ut in madefacto sine observatur) intendi, contractiones, brevioresque fieri. Hanc vero contractionis vim Anatomici vigorationem (apte confecta voce) appellare consueverunt.

COROLLARIUM.

Qua structura in musculis ad fluida, quibus tenduntur, excipienda necessaria est.

Atque hinc veluti per Corollarium deducimus in omnibus musculorum fibris, quemadmodum etiam in cunctis membrano-muscularibus villis exiguas vacuitates, loculos, ac poros natura esse paratos oportere, ut excipiant illud fluidum liquidissimum, quod ad earum partium contractionem producendam ab arteriis, & nervis derivatur. Pariter necessarium esse, ut memoratis liquidis perviae sint ad egressum viae, cum eadem musculares partes flaccescant, & concidant.

POSTULATUM XI.

Quae sint huiusmodi fluida.

Fluida, quae subeundo fibrarum, ac musculorum loculos, ac poros, eodem musculos contrahunt, ac breviores reddunt, alia non sunt, quam quae ab arteriis, & nervis derivantur.

SCHOLIUM.

Demonstratur sanguinem, & succum nerveum necessarios esse ad musculorum tensionem.

Dari autem praeter sanguinem fluidum quoque per nervos decurrens, disputatione non eget; satis enim a praestantissimis Viris Malpighio, ac Bellino, atque etiam a nobis alio loco perspicue demonstratum est. Utrumque igitur hoc fluidum ad musculorum tensionem inducendam esse necessarium exinde evidenter colligitur, quod ligato, aut nervo, aut arteria, multo autem citius utroque vasa ad musculus aliquem pertingente, ejus motus deficit, tandemque, flaccescente musculo, penitus cessat. Contra vero laxato vinculo tensionem suam recuperat. Animadvertendum hic tamen est, non omne id, quod sanguinis mixturam ingreditur, necessario requiri ad omnium muscularium partium motum; nam sunt nonnullae partes musculare, veluti stomachus, intestina, atque aliae huiusmodi, quae, cum non rubeant, ut caeteri muscoli, argumento sunt, non quidquid per arterias fertur, & sanguis dicitur, eorum poros subire, ac tensionem illorum inducere, sed aliquas tantum easque tenuiores, & albidiores particulas ex fluente, quod per arterias decurrit, ad earundem vigorationem concurrere. Immo vero arbitramur in viventibus esse villos adeo exiles, qui non a fluido per arterias advecto, sed ab influxu liquidi solum nervorum alterne tendantur.

Quae pars sanguinis concurrat ad musculorum contractionem.

Villosum tensiones nonnullas sunt a simplici succo nervo.

POSTULATUM XII.

Idem fluidum sanguineum, ac nerveum, quod in musculorum poros, & loculos immissum, ac retentum, illorum contractionem, tensionemque inducit, cum ab iisdem refluit, ac repellitur, laxitatem, ac molliem affert.

Fluidorum recessus est causa laxitatis in musculis.

SCHOLIUM.

Nulla est hic expatiandi necessitas, Nam cum superiori in scholio ostensum sit, ab influxu, liquidorum in musculos vigorationem, seu tensionem inferri, consequens nunc est, ut pari perspicuitate intelligatur effluxum eorum liquidorum contraria ratione laxitatem, & flaccitiam inducere. Exemplum nudis oculis offert cannabinus funis, quem a subeuntibus ejus texturam particulis aqueis, perinde quasi totidem cuneis, subito durum, brevioris fieri; e contrario autem iisdem exhalantibus laxum, hac longiorem evadere animadvertimus.

Demonstratur exemplo funis.

POSTULATA

De iis, quae ad sanguinem spectant.

Acturi de motu cordis in gratiam praefertim Aneurysmatum tria dumtaxat circa sanguinem secundum naturam constitutum consideranda suscipimus. I. idoneam fluiditatem, & mixturam. II. justam quantitatem. III. motus eidem congruos: nihil interea dubitantes, quin iis probe cognitis, intelligatur fluidum sanguineum, quod per cavitates cordis, arteriarum, venarumque in gyrum perpetuo agitur, perluitque viscera omnia, & carnes, esse in animalium corporibus principium activum motionum fere omnium, quae sunt in iisdem, in quibus solidae partes sunt tantummodo instrumenta; quemadmodum rotae, axes, vectes, mallei, & consimilia in machinis hydraulicis habentur causae instrumentales, quae immotae penitus jacerent, nisi fluidum aliquod tanquam vis agens eas impelleret, atque ad motum urgeret. Sit igitur

Sanguis sua fluiditate, quantitate, ac moribus, partes solidas ad debitas motiones impellit.

POSTULATUM XIII.

Sanguis in statu naturali est fluidum universale machinae animalis, constans attenuatis, depurgatis, certoque modo levigatis, ac permixtis alimentorum, poruum, atque aeris moleculis, quae perficiendis animalibus functionibus inserviunt, ac proinde suis loco, ac tempore cedunt in naturas omnium fluidorum particularium, salivae scilicet, bilis, succi pancreatici, lymphatici, nervei, ac denique in quiescencias urinæ, sudoris, aliorumque recrementorum, & quod maximum est, proxime, aut remote in substantiam solidarum partium.

Sanguinis definitio.

SCHOLIUM.

Non est hic operæ pretium, ut rem alioqui apud recentiores Anatomicos perspicuam longa paraphrasi forte obscuremus. Sanguis in statu naturali est fluidus, immo prope fluidissimus, cum exillima, ac pene capillaria

Demonstratur sanguinis fluiditas.

*Probat
sanguinem
esse liqui-
dum uni-
versale
corporis.*

laria vasa, poros, & spatia lacertorum, & viscerum modo lubrica, atque expedita sint, feliciter subire debeat. Similiter dici potest fluidum universale in animalium corporibus, habito ad alia fluida respectu; quoniam singula quæ sunt particularia, nervum scilicet, salivale, stomachicum, intestinalia, urinolum, & alia quæ ab eodem sanguine secernuntur. Quinimo cum sanguis in sinum suum excipiat chylum, atque eodem dispendia sua resarciat; chylus autem confletur tot, ac tam variis particulis, quibus cibi, potus, atque aer componuntur, intra stomachum, & intestina divisus, modificatus, atque a facibus vindicatus, proclive est, ut asseramus, sanguinem constare ex iisdem, quibus chylus, moleculis, quæ novis, majoribusque nilibus intra sanguinea præcordiorum potissimum vasa ita atteruntur, & pulmonari aere, atque ex aere, derivatis salibus permiscetur, ac temperantur, ut functionibus animalibus possint ancillari. Nemo itaque dubitare potest, quin sanguis sit certum fluidum compositum innumeris iis particulis, quæ materiam præbent efficiendis fluidis particularibus; indeque animales pene omnes actiones proxime, aut remote tanquam ab activo principio promoveantur. Adjiciamus hic pro coronide, in fluiditate sanguinis modum servandum esse, ut nempe sit facilis ad excursum per minima vasa; hoc est ejus moleculæ ad eam tenuitatem redigantur, quæ non excedat perimetrum exiguorum canalium, per quos particulares humores secernuntur, & excurrunt. Verum non adeo tenuis, ac subtilis, ut per ostiola secerniculorum transcoletur, ac præterfluat.

*Quanta
esse debeat
sanguinis
fluiditas.*

POSTULATUM XIV.

*Sanguis
extractus
dum con-
crevit, tria
sensibus
exhibet.*

Sanguis, quamquam constet innumeris iis, quæ in superiori postulato memoravimus; tamen, si alicubi vel intra, vel extra corpus recens a vasis emissus colligatur, tria solum nudis sensibus subjicit, partem nempe rubram, quæ in fibras, grumumque cogitur, quæque in statu naturali est mollis, facile cedens, pauloque gravior secunda parte, nimirum serosa, quam in naturæ statu non flavam, non turbidam, non multam, non paucam coactus cruor a se dimittit, igneque concrefcere videmus; ac tandem vaporem salino-volatilem ex utraque parte adhuc calente elevatum.

SCHOLIUM.

*Rejicitur
veterum o-
pinio, de
quatuor
humori-
bus.
In extracto
sanguine
percipiun-
tur partes
fibræ sero-
sæ, ac ha-
lituosæ.*

Relinquentes hic insulsa illa, quæ nonnulli Græci, maxime vero Arabes commentati sunt de quatripartitis humoribus sanguineam massam componentibus, sanguine scilicet, bile, melancholia, & pituita, quorum quidem discrimina a colorum diversitate dumtaxat desumpta, Latinis etiam Scriptoribus, nescio quo fato, per multa sæcula imposuerunt, eam veritatem tacere nec possumus, nec debemus, nimirum sanguinem a venis, vel arteriis recens emissum si nudis sensibus

expendatur, in tres solum distinctas partes facessere, grumum, serum, & salinum halitum. Nam si cruor e. g. e vena effusus vasculo excipiat, brevi totus instar caprini lactis cogitur; mox paulatim pars ejus rubra, dum sese æqualiter contrahit versus vasculi centrum conglutinatur in fibrosum quidem, sed facile cedens rete, in cujus areis (quæ per microscopium cernuntur) tum limpidum ichorem, tum globuli rubri continentur, mox undequaque exprimit liquidum, quod serum dicunt, quodque acidis, spiritu vini, ac præsertim igne concrefcit, & si diutius lenta pruna excoquatur, abit in cartilagineam, ac pene osseam duritiem. Interim vero utraque hæc pars, & quæ sponte cogitur, & quæ fluida remanet, quousque calet; a se emittit halitum, seu vaporem, qui admotis naribus, & lingua acutus, nec admodum gravis odoris, saporisque sentitur; hic si vitreo operculo excipiat in nebulam, roremque densari solet, de cujus natura urinoso-volatili, quisque certum judicium per se ferre potest. Neque porro ambigendum est rubram, coactamque sanguinis partem sero suo paulo graviores esse; cum pluribus, iisque semper æque respondentibus experimentis nobis constiterit frustula sanguinis ab incolumi corpore extracta, atque in grumum conversi, si in proprium illius serum deiciantur, non innatare, sed ima vasis petere, atque eo quidem celerius, quo frustum magis proxime abscissum sit ab ea sectione coacti sanguinis, quæ nigrior est, ac fundum tenet. Non negaverim tamen interdum per morbum accidere posse, ut coacta cruoris pars, vel specie levior, vel solito gravior ipso sero deprehendatur; sed hoc generalem regulam non statuit.

*Pars rubra
in sangui-
ne.*

*Pars fibro-
sa gravior,
quam sero-
sa ostendi-
tur.*

*Per mor-
bunita-
men non-
nunquam
levior
quam na-
turalis.*

COROLLARIUM.

EX hujusmodi postulato veluti per corollarium deducimus a sanguine ubicunque in viventibus concreverit, facili negotio subtiliores partes, vel serosas, vel halituosas, quæ data porta etiam per canaliculorum poros secessuras.

*Pars sero-
sa, & ba-
lituosa
quomodo
sponte se-
cernatur.*

POSTULATUM XV.

Sanguis per Antliam ad examen revocatus, immixtum sibi elementarem aerem facile prodit.

*Sanguis
aerem con-
tinet.*

SCHOLIUM.

Quamquam nonnulli nostra etiam ætate inficiuntur aerem sanguini mixtum per vasa decurrere, illum tamen re vera inesse apertissime docemur ab Antlia (modo recte parata sit) si enim cruor in ea collocatur, non tantum Boylius, sed nos ipsi sæpe animadvertimus in bullas abire, ac pene effervesce; liberatus nimirum interno aere a pressione superincumbentis atmosphæræ. Neque autem quod Leuvenhœkius (a) asserat, a sanguine recens e venis effluente nullum aerem, sed ab eo tantum separari posse, qui ali-

*Demon-
stratur ex
perimentis
Antliæ.*

*Leuvenor-
kiius defe-
ctum Antie-
aerem san-
guine non
deprehen-
dit.*

aliquot horas libero cœlo fuerit expositus, a sententia nos mover. Nam hoc illi accidit ob defectum machinæ ad amussim constructæ, quam ipsemet epistola 72. pag. 286. fatetur a se quidem visam; sed effectum nunquam visum, nisi in quibusdam tubis vitreis a se inventis, qui tamen magni emboli vim ad extractionem contenti aeris, ut ipse arbitror, nequeunt sustinere. Cæterum meis ego oculis non solum in sanguine e venis statim emissio per validam Antliam, sed etiam intra venas Erinacei terrestres contento aerem conspexi, cujus rei experimentum in nostris Anatomicis Cap. de Pericardio proposuimus.

POSTULATUM XVI.

Sanguis ope microscopii diversa exhibet corpuscula variis coloribus, figuris, mobilibus, ac ponderibus prædicta.

SCHOLIUM.

*In sangui-
ne ope mi-
croscopii
apparent
tum se-
rum, tum
globuli,
quibus var-
iet.*

Quod attinet ad experimenta per microscopium, hæc sane demonstrant sanguinem duabus præcipue partibus constari, sero nempe in sanis corporibus ut plurimum limpidum, & minutissimis globulis, quibus universum fluidum, aut in gyrum actum, aut alicubi interceptum solet rubere. Est autem, ut huc non solum Clarissimi Leuvenhœkii, quam nostra etiam experimenta adducamus. Narrat citatus Auctor (a) variis suarum epistolarum locis, in piscibus quidem particulas rubrum sanguinem efficientes se vidisse plano-ovales, in terrestribus vero animalibus eosdem animadvertisse, (b) quantum visu judicare potuit, rotundos: hos autem globulos in humano sanguine molles comperit, quorum sex parvulos unitos, conjunctosque unum globulum constituere asserit. (c) Ab iis vero sanguinis ruborem deducit; ut quo plures sunt numero, sibi que invicem magis adglutinati, eo sanguis rubentior conspiciatur. Ad nostras vero quod spectat observationes, certe illas cum Illustrissimo Blanchino, quam diligentissime instituimus. Quatuor vero nos præcipue in guttis sanguinis crystalli lamina recens exceptis, & microscopio subiectis comperimus. I. Innumeros globulos rubro colore tinctos, qui statim perspicuo sero immixti, fluentesque erant: mox vero partim evaporato, partim coacto in reticulares fibras sero penitus immobiles offendeantur. II. Globulos non ovali figura, neque ex pluribus, multoque minus ex senario numero efformatos; sed singulos pene sphaericos, atque inter se distinctos vidimus. III. Eosdem globulos sero adhuc fluido existente, ita quocunque converteretur crystallum (cui particula sanguinis fuerat adpersa) ruebant, ut viderentur fluido graviores. IV. Spectavimus sanguinem ubi in grumulum conversus fuerat, ac fere nigricabat, ibi confertiores habere glo-

*Prædicti
globuli
varians
pro anima-
lium va-
rietate.*

*Auctoris
observa-
tiones cir-
cæ serum,
globulosq;
sanguinis
ope microf-
scopii.*

*I. Circa
motum.*

*II. Circa
figuram.*

*III. Circa
gravita-
tem.*

*Rubor san-
guinis ma-
gis aut mi-
nus inten-
sus unde.*

*Cur pars
superior
extraelli
sanguinis
eubicun-
dior, infe-
rior ni-
grior.*

*Cur ante-
riorem
sanguis ru-
bendior
sit quam
posteriorem.*

*Cur globu-
li extraelli
sanguinis
admixta
aqua cali-
da flui-
dant.*

bulos, eosque sibi invicem superpositos; quibus contra locis dilutior erat, seu minus rubebat, iis quidem globulos numero minores, atque ab invicem magis distantes, ut nobis non fuerit dubitandum, quin magis vel minus rubicundus in sanguine color, a dispartito, & dilutiori per serum reddito globulorum contextu oriretur. Atque hinc nos inter nata est suspicio, an, cum extracto a venis sanguine, atque in vase collecto observaverimus partem, quæ fundum tenet, nigram, quæ vero ad contactum externi aeris eminet, magis rubram; & flammeam; id eveniret a majori copia eorundem globulorum, quoniam ipso sero sunt specie graviores, confertiores etiam ad fundum descendant, ac proinde sero minus diluantur, quam qui supernam superficiem occupant. Quamobrem si coactus sanguis invertatur ita, ut, quæ pars imum tenebat, supernum locum occupet, paulo post ex nigro fit purpureus; quia scilicet ipsi globuli paulatim ob proprium pondus subsidere incipiunt, sensimque in eadem superficie minores numero esse, atque idcirco non tam admixtis aeris particulis (quas non omnino inficiamur, easque globulos disjungendo id præstare arbitramur) quam iisdem globulis magis inter se distantibus illa ex obscuro in rubrum, atque e converso coloris mutatio accepta nobis referenda videtur. Similiter de causa sanguis per arterias fluens venoso rubicundior apparet. Nam, cum negari non possit longe plus materiæ fluidæ esse in arteriis, quam in venis; nondum enim urina, saliva, succus nerveus, pancreaticus, lymphæ, alii que humores ab eodem arterioso sanguine secesserunt, certo affirmare debemus, dilutiores minusque compactos esse sanguineos globulos in arteriis, quam sint in venis, quarum deinde sanguis redux in cor, cum ad succlaviam, atque ad pulmones pervenit, novis liquidis tam ex chylo, ac lymphæ, quam ex aere derivatis diluitur, atque accedente valida coloris, pulmonumve pressione solvitur; unde novam purpuram inducit. Tacitæ vero nunc objectioni occurrendum videtur, quam certe proponent, qui particularum sanguinis staticen leviter tantum considerandum assumunt. Si particulæ, inquam, seu globuli ruborem sanguini conciliantes sero sunt graviores, qui sit, ut cum e talo, vel salvatella sanguis educitur, atque intra calidam aquam excipitur iidem non cadant ad fundum, sed soluti suspendantur in aqua, quamobrem eorum colore tingitur? Sane si communis aqua esset æquilibris cum sero sanguinis, argumentum vim faceret. Sed aqua gravior est ipso sero, quod, tametsi majorem partem aqua componatur, salibus tamen oleoso volatilibus, qui aqua leviores sunt, ita turgit, ut fluidum inde compositum (quemadmodum est oleum) sit aqua levius. Globuli itaque sanguinei, qui in sero ad ima descendunt, in simplici aqua facile suspenduntur,

ur, præsertim cum iidem globuli, & ipsi coagmententur ex particulis heterogeneis, partim gravioribus aqua, cujusmodi est tartarum, partim levioribus, scilicet subtili sulfure, sale volatili, & aeris moleculis; propterea facta compensatione, illorum moles æquibres evadunt molibus aquæ; in qua tamen ex aqua, & cruore confecta mixtura, si frequens, magnaue excitetur per bacillum agitatio, & mox quies rubello liquido imperetur, particula arenosæ, æque rubentes, per quam similes lotii arenis ad fundum cadunt: nimirum quia, excussis globulorum nexu aereis, & volatilibus particulis, quæ terreo-salinæ sunt, liberiores fiunt, propriamque secundum speciem gravitatem recuperant; atque idcirco ad ima descendunt. Neque vero sit qui miretur præcipuam sanguinis partem globulis constare. Cum enim sanguis ex iis principiis coalescat, quibus nutrimur; cumque nutrimenta omnia, sive solida, sive liquida inter cæteras particulas semper rotundas, & globosas contineant, ut in cunctis farinaceis, fructibus, lacte, vinis, cerevisiis, aliisque huiusmodi per microscopium observamus; hinc fit, ut sanguis, qui ex iisdem qua solidis, qua liquidis alimentis consurgit, magnam partem minutoribus globulis, & ipse componatur. Si quis autem quærat, quonam pacto ejusmodi globuli in vegetabilibus, atque animalibus, eam figuram nanciscantur; id non aliunde fieri verosimile arbitramur, quam ex intestino, ac vorticoso liquidorum in vasis motu, propter quem particula solidiusculæ invicem ac mutuo coagmentabiles in ovalem, vel sphaericam figuram disponuntur. Hoc nudis oculis contingere animadvertimus in pilis marinis, in tophis juvencarum, in stercore caprino, aliisque corporibus, quæ circumagi solent. Cum itaque sanguis ab ipso corde jugiter in gyrum agatur, atque in velocissimo eo motu a canalibus peristaltica semper agitatione comprimat, facili negotio in figuras sphaeroides quidquid in eodem duriusculum occurrit, aptatur: quemadmodum molliusculæ, ac lubricæ partes in villos, ac fibras abeunt, ex quibus non levi etiam parte sanguinis crassamentum constat. Et quoniam agimus in præsentia de particulis sanguineæ massæ, per microscopium animadvertis, illud quidem silentio non est involvendum, quod olim præclarissimus, atque amicissimus Malpighius Romæ mihi etiam ostendit, & doctissimus Gulielmus (a) ab eodem prius acceptum, visumque confirmat, scilicet serum sanguinis quaecunque demum fuerit, si terso crystallo, vel talco exceptum ad umbram exiccetur, relinquere diversorum salium ramenta, alia quidem simplicium, alia vero compositorum; sales nimirum prioris generis virriolicos, aluminosos, nitrosos, & marinos: secundi vero generis tartareos: imo etiam variarum specierum volatiles; quo sane experimento confisi nos gradum quoque fecimus ad observandas per micro-

Unle globulorum proveniunt in sanguine.

Qua ratione particula rotundæ in plantis efformantur.

In sero sanguinis exiccato sales diversi generis conspiciuntur.

copium diversas fluidorum particularum guttulas, videlicet lacrymarum, ichoris e naribus stillantis, sudoris, urinæ, salivæ, atque ejusmodi, quæ certe pulcherrimum propter figurarum varietatem spectaculum nobis exhibuerunt. Nam cum sint corpora ex vario salium, sulfurisque concursu, atque adhæsi-

Lacrymæ, sudor, alii- que humores varia exhibuerunt Auro per microscopium.

POSTULATUM XVII.

Sanguis igne chymico resolutus ostendit varia principia, quæ a spagiricis elementaria dicuntur, nimirum copiosum phlegma, non mediocrem olei quantitatem, salis volatilis uberem, terræ parum, ex qua modicum fixum sal elicitur.

Quæ principia in sanguine per chymicam analysin deprehendantur.

SCHOLIUM.

Sanguinis deinde analysi tradenda non multis, sed necessariis agemus: ac primum tyrones docendos esse arbitramur massam sanguineam constare partibus multo copiosioribus liquidis, quam solidis, quarum ob exactam congruamque mixturam ea consurgit fluiditas, & mobilitas, quæ ad æconomiam animalium summopere exigitur. Proportio autem aquei, & cujuscunque alterius fluidi, ad salina, ad terrea, & ad quæcunque alia corpora solidæ naturæ, quæ sanguinem constituunt, apud Nobilem Boyleum (b) esse videtur paulo minor, quam sit ratio 4. ad 5. Nam ex unc. 10. & gr. 73. Sanguinis a faucibus vena recens extracti, quæ conficiunt summam granorum 5833. inter destillandum, superfuisse vidit crassæ partis exsiccatæ uncias duas, & drachmas duas, sive grana 1296. cum altera pars partim abierit in phlegma ad grana 4223. partim sensibilibiter evanuerit, ac perierit ad grana 214. Unde deducitur universam partem fluidam sanguinis fuisse grana 4537. Et quoniam residuum partis exsiccatæ, seu capitis, ut ajunt, mortui fuit, ut dictum est, grana 1296. colligitur partem fluidam se habuisse ad solidam in ratione, qua memoravimus; hoc est paulo minori, quam sit illa quatuor ad unum, seu propius in ratione circiter $3\frac{1}{2}$ ad 1. Atqui fieri non potest, quin propter ignis vim aliquæ etiam ex solidis particulis una cum fluidis a sanguine pellantur, abripianturque (ut in fuligine perspicui potest, quæ nihil aliud est, quam sulfureo-solidarum partium congeries ab ipso igne divulsa, atque una cum fumo evecta) hinc si solidæ partes abreptæ addantur superstitibus in capite mortuo, necessum est, ut consurgat ratio solidi ad fluidum in sanguine paulo major, quam 1. ad $3\frac{1}{2}$ quæ absque sensibili errore supponi potest, eandem esse,

Quæ sit proportio solidarum partium erga fluidæ in sanguine ex Boylei observatione.

(a) Dissert. de sanguine §. 82. (b) In Appendice ad Hist. hum. sang. experi. II. 4. ad 1.

esse, ac rationem 1. ad 3. Quod etiam diligenter more suo animadvertit Clarissimus amicus noster Gulielminus. (a) Hic autem Lectorem monitum volumus, hanc, de qua hucusque diximus proportionem non in omnibus hominibus, neque eodem quovis tempore eandem reperiri. Nam alia, atque alia sit oportet pro variis temperamentis, ætatibus, regionibus, tempestatibus; ac præsertim propter diversam victus rationem, diversumque intervallum ipsius phlebotomiæ ab assumpto alimento, vel potione, ex qua potissimum postrema ratione contingere debet, ut etiam in eodem homine diversis temporibus diversa proportio inter sanguinis particulas solidas, ac fluidas deprehendantur, id quod fusius a nobis alibi (b) demonstratum est, ubi scilicet ostendimus, nullam esse posse certam, ac determinatam proportionem tum partium sanguinis inter se, tum quarumlibet ad totum.

Hæc tamen proportio variat pro variis conditionibus.

Cæterum compertissimum est ex utraque cruoris parte, crassamento scilicet, & sero, eadem pene principia per ignem secerni solere. Nimirum primo phlegma urinosum, II. Sal volatile, ex quo una cum modico phlegmate spiritus conficitur, III. Oleum tum flavum, tum nigrum, IV. Cinis, seu terra cum salinis particulis, unde per elixivationem quintum principium separatur, sal videlicet fixum ad marini salis naturam maximopere accedens. Horum tamen principiorum alia est proportio in sero, alia in crassamento: etenim in sero pars aquea, nec non salium volatilium copiosior est; terrea vero, & pars salino-fixa, atque oleosa parciore; contra autem in crassamento pars liquida minor, & reliquæ uberiores inveniuntur. Ex oleis, quæ diximus per ignis vim extrahi ab ipso potissimum crassamento, flavum, ideo specie levius nigro deprehenditur, quod nigrum longe uberiores sulfureo-terreas particulas, quam flavum contineat: unde non male conjectant, oleum nigrum ex globulis sanguinis, qui in crassamento copiosiores sunt, præsertim elici. Si quis interim hæc fusius exposita videre cupiat, consulat prælaudatos Viros Boyleum, & Gulielminum. Sit autem quoddam veluti Corollarium ex ejusmodi scholio deducendum, apud plerisque fere omnes homines illud evenire, ut naturalis sanguinis status egeat alimentis magis fluidis, quam solidis; illosque idcirco propriæ salutis male consulere, qui multum edunt, & parum bibunt, quippe qui massam sanguineam spissiore, crassioreque reddunt, hoc est salibus, terraque refertiore, quam naturalis exigit principiorum proportio. Modus tamen perpetuo servandus in rebus. Nam cum nonnulla corpora multum aquæ eliciant ex atmosphæra, ac præsertim quæ exercitationibus non incumbunt, ac subpinguia sunt, stomachoque enervi laborant; hæc sane parcius bibere debent, quam gracilia, multumque exercitata.

Eadem principia ex sero, atque e sanguinis crassamento extrahuntur, diversa tamen proportione.

Cur oleum flavum sanguinis nigro sit levius.

Major exigitur fluidorum, quam solidorum alimentorum copia.

POSTULATUM XVIII.

Quantitas sanguinis in unoquoque homine ita respondere debet capacitati sanguiferorum, ut neque per nimiam copiam illorum parietes plus justo distenti renixum, & circumpulsionem contra contentum sanguinem exercere possint: immo vero ut ne ipsa eadem sanguifera, quæ ad contactum in visceribus posita sunt, se invicem plus æquo premant, atque cum detrimento circularis motus impendant, neque contra per valde imminutam molem sectiones ejusdem sanguinis, quæ in arteriis, ac venis continuæ esse, continenterque decurrere debent, ab invicem ita sejungantur, ut cum summo vitæ periculo, in aliquo temporis momento deficient in corde: utque (quod frequentissime accidit) superest imminuta nimirum sanguinis moles influenti per axillarem venam chylo, & lymphæ debita majori ratione occurrere, ac misceri, impetumque prementis cordis, & renixus canalium excipere non possit; quinimo cum actionum omnium perturbatione animales quoque spiritus in cerebro deficient. Verum universa sanguinis moles ea mediocritate comparata sit oportet, ut & ipsa cordis impulsus, & vasorum renixum libere admittere, simul & iisdem contraniti valeat; tum etiam ut pro rei exigentia chylum, lymphamque facile subigere, atque in vorticoso circuitu motu, ad minima sibi queat permiscere.

Sanguinis quantitas respondere debet vasorum capacitati, ac renixui.

Quæ mala oriuntur ex imminuta, seu turbata sanguinis proportionem erga sanguiferam.

SCHOLIUM.

Tamet si sciam, ultroque fatear perspicuum hoc Postulatum apud doctos Viros interprete non indigere; tamen qui meus est in studiosam juventutem amor, pauca hic ad majorem hujus doctrinæ claritatem adjiciam. Certum est in sanis nominibus vasa sanguifera semper moderata plenitudine turgere. Et quanquam sanguis alterne ab ipso corde in arterias projiciatur; per has tamen, & venas continuus perpetuo decurrit, ut ex phlebotomiis, atque arteriotomiis clare docemur. Sagax vero natura, ut apud sana etiam corpora nunc pleniori, nunc pauciori quantitati sanguinis per quascunque occasionem, & causas cumulando opportune profpiceret, ejusdem canales non quidem duros ex cartilaginea, vel ossea materia, proindeque distentioni minime aptos paravit; sed molles, ex fibris videlicet, villisque facile distrahilibus texuit, atque effinxit; ita ut nullo negotio se se in ipsa bonæ valetudinis latitudine utrique sanguinis statui (qui in uno eodemque homine sæpe sæpius mutari potest) per moderatam extensionem, vel contractionem quam citissime accommodarent, hoc est quocunque in casu suos haberent commensus proportionis. Sed quoniam interdum accidit, ut voraces bibacesque ad summam sanguinis plenitudinem, potissimum si otio se dederint, perveniant; hæc quidem, ut ait Hippocrates (c) periculosa est, statimque sol-

Cur venæ, & arteriæ osseæ, & cartilagineæ non sunt.

*Qui mor-
bi, & quo-
modo ex
plenitudi-
ne gignan-
tur.*

solvenda: quia videlicet in causa plerumque est, ut intercipiatur circularis sanguinis motus, non in artubus solum ex quo membrorum inertia, ac lassitudo suboritur; sed etiam in præcordiis, ac cerebro; nam canales vel minimum distracti, in aneurismata, aut varices abeunt, tandemque rumpuntur, vel plus justo invicem compressi, alternam viscerum majoris usus motionem, & singuli etiam propriam impediunt: unde subitæ interdum mortes proficiuntur. Nemo enim contento intra vas aliquod fluido liberum motum impertiri potest, si idem vas ad turgentiam plenum, sine spatio quoquo modo inani fuerit. Accedit, quod cum arteriosi præsertim tubi fibris carneo-muscularibus donati sint, quibus sanguini a corde impulso renituntur, eundemque per vim pellicei reticuli se se ad naturalem statum restituendo, repellunt, novoque momento motus urgent ad cursum; quoties plus justo turgent, ac distracti sunt resiliendi vim aut fere aut penitus amittunt. Quemadmodum passim accidere videmus in vesica urinaria, quæ ubi nimio lotio turget, minus apta ad illud expellendum evadit. Similiter multo evidentior est in animalibus necessitas, ne moles sanguinis adeo imminuat, ut per eam amittat fluxus continuitatem intra sanguifera. Nam motus omnes sanguinis (de quibus infra dicemus) subito fatiscerent; ipsaque præcordia, & cerebrum mortali syncope corriperebantur. Id quidem passim evenire spectamus tum post magnas hæmorrhagias, tum post longam inediam, qua corpora ad necem macerantur. Quare superfluum plane est de hac veluti solis luce pluribus disputare: illud tantummodo rursum animadvertendum inculcamus, sanguinem scilicet mole multum imminutum, minori quam opus est ratione se habere ad quantitatem chyli, lymphæque intra sanguifera quotidie influentis: quamobrem malus inde corporis habitus, cachexia videlicet, atque hydrops ob eas causas, quæ ab anatomicis, ac pathologicis derivantur, induci facillime solent.

POSTULATUM XIX.

*Quatuor
motus con-
siderantur
in sangui-
ne.*

*Primus est
insensibi-
lis fer-
mentatio-
nis.*

*Secundus
impulsio-
nis.*

*Tertius
confusio-
nis.*

Quanquam duo revera sint motus principes in sanguine, qui mutuam semper sibi invicem operam præstant, fluiditatis nempe seu insensibilis fermentationis, ac progressionis; seu circuli: nihilominus quatuor videntur in eodem considerandi, quorum duo posteriores etiam si a circulari dependeant, eique copulati, & conjuncti semper sint, ab eo tamen (rem clarius docendi causa) hic sejungendos duximus. Primus itaque est motus intestinus particularum sanguinis; quæ secundum varia naturalium inclinationum momenta perpetuo moveri conantur, qui sane motus non tantum ad fluiditatem, quantum ad insensibilem fermentationem reduci potest. II. Externus, ac propemodum violentus, hoc est impulsio, ac progressionis, per quem sanguis a corde in arterias, venasque impulsus in circuitum agitur. III. Motus est admixtio-

nis, & cum certa quadam particularum subtiliatione, attenuationeque moderata confusio. IV. Motus est certæ affectionis, seu modificationis ejusdem motus circularis, qua quidem modificatione fit, ut pro locorum, ac secretionum indigentia sanguis opportuna ratione plus minus retardetur, vel acceleretur.

*Quartus
consistit in
modifica-
tione mo-
tus circu-
laris.*

SCHOLIUM.

Quod autem duo revera sint præcipui motus in animalium sanguine, alter fluiditatis, seu lenis fermentationis, alter impulsio, ac progressionis, patet fere ad oculum apud ova incubata, in puncto, ut appellant, saliente; in iis enim liquida seminalia ipsius amnii, præcordiorum, & cerebri, nervorumque per gallinæ forum paulatim solvuntur, blandèque in fluiditatem, lenemque fermentationem aguntur; quo sane tempore primulum exillimæ etiam fibrulæ, tam umbilicalis vasculi, quam corculi a motu, & penetratione activarum particularum se se extricantium, vim contractionis acquirere incipiunt; quamobrem contenta cum continentibus alterne, mutuoque se se impellunt, & propter organicam vasculorum ipsius corculi texturam primæ ejusdem systolæ manifestantur, per quas primitivæ quoque sanguinis undæ quaquaversum per adnexos continuos tenuissimos tubulos impelluntur. Postquam vero editus est fœtus clare magis elucescunt reliqui duo motus in sanguine. Nam cum natum animal crassius alimentum, subinde etiam varium una cum potibus sumere debeat; hoc quidem tametsi in stomacho, atque intestinis ad chyli, hoc est ad tenuis liquaminis naturam redigatur; adhuc tamen crassiores ejus partes in sanguinem per galaxiam affusæ nova, majorique egent collisione, permixtione, ac solutione. Atque hinc oritur necessitas motus confusionis, mixtionisque, quem a circulari repetendum esse perspicue docemur ab experimento secandi venam sano, vegetoque homini post quinque ut plurimum horas ab ingestis multis cibis: nam chylum in educto cruore etiam tum impermixtum, vel sine microscopio in ejus superficie animadvertimus, quem mox paulatim observamus atteri, & ad minima dividi per motum ipsum circularem, in quo heterogenea materies in advenis chylo, & lymphæ, propter inversos cuneos columnarum cordis, innumerabilium divisionum arteriarum, nec non affrictus in percussione ad parietes vasorum exacte permiscetur, & opportune confunditur cum hospite sanguine (qua sane in re universa ratio hæmatoseos consistit.) Atque hinc porro videmus sanguinem eductum post plures a cibo horas non amplius infici subalbida chyli materia. Caterum de motu, quem modificationis appellavimus non admodum nobis est laborandum; cum ex scientia separandorum particularium corporum ex sinu heterogenei fluenti sanguinis luculenter constat opus esse determinato velocitatis gradu ad determinatum

*Doctrina
de mori-
bus san-
guinis
confirma-
tur exem-
plo gene-
rationis
pulli ex in-
cubato
ovo.*

*Demon-
stratur ne-
cessitas
motus con-
fusionis
ad hæma-
toseos.
Eadem o-
stenditur
experi-
mento ex-
tracti san-
guinis e
corpore
sano paulo
post cibum.*

*Utilitas
motus mo-
dificatio-
nis.*

tum corpus certa mole, peculiari figura, particularique pondere discernendum; ut in nostra ad doctissimum Blanchum de secretionibus dissertatione ostendere conati sumus. Admonemus vero hic per augmentum, vel per imminutionem horum quatuor motuum ex bona in malam valetudinem facillime transitum fieri. Unde infinita propemodum affectionum leges, quam ad Pathologicos rejicimus.

POSTULATUM XX.

De iis, quæ ad spiritus animales, seu ad liquidum nervorum, eorumque in universum corpus influxum spectant.

Dati spiritus animales.

Datur spiritus animalis, seu liquidum a sanguine, per cerebri potissimum corticem secretum, quod in nervos, quo ipsi deflunt, ad sensum, ac motum excitandum opportune defertur.

SCHOLIUM.

Demonstratur ex sanguinis constitutione, ac motu.

Ostenditur visus succi nervi ad motum, ac sensum excitandum.

Tempus profecto in paraphrasi hujus scholii adornanda minime terendum arbitror; cum per ea, quæ jam in scholio ad Postulatum XI. diximus, dubium esse non possit, quin sanguis per arterias Carotides, & Cervicales in cerebrum propulsus, quoniam constat ex particulis aqueo-volatilibus, ac multiplici oleosa, salinaque mixtura donatis, aliquid semper, quod humidum, aut fluxile est, eidem cerebro, nervisque in omnes partes distribuendis largiatur. Hoc autem, quod medullarem tam cerebri, quam nervorum partem udam, mollemque reddit, nos animales spiritus, seu liquidum, aut succum nerveum appellamus. Quod autem ab eodem succo, quatenus corpus est fluidum, & a supernis impellentibus, pulsus, nervorum membranæ, villique tendantur, eæque in statum redigantur, ut pro naturæ commodo, atque indigentia, modo sanguinem aliqui in venas præterfluxurum intra machinam musculorum ad excitandos motus intercipient; modo externas pressiones, quæ ab aere, luce, salibus, aliisque corporibus in organa sensus appellant, propagent usque in cerebrum veluti per subtenfam chordam, aut solidam continuatam virgulam, indeque cum anima communicent; facillime demonstratur ex eo, quia per nervorum compressionem, incisionem, aut vinculum, sensus, ac motus partibus adimitur.

POSTULATUM XXI.

Influxus spirituum duplex, naturalis, & voluntarius.

Influxus liquidi nervorum a cerebro in partes vel est perennis, ac moderate fluens, hoc est naturalis, vel per gradus juxta voluntatis arbitrium, consuetudinem, vel etiam animi pathemata adaugetur, aut imminuitur.

SCHOLIUM.

Cum animalium spirituum secretio fiat a sanguine continenter per arterias in cere-

Lancisii Oper. Tom. II.

brum advecto, continuus pariter, ac perennis eorum excursus sit oportet, nisi aliquo opificio, vel machina idem fluxus a cerebro per nervos in ipsas partes cohibeatur. Nam quemadmodum in naturali statu non solum renes, ac salivales glandulæ, sed alia quoque secernicula, particulares liquores, qui ab arteriis perenniter inferuntur, perenniter quoque, & continenter cribant, ita nihil vetat, quin id ipsum in cerebro, nervisque contingat. Hinc autem fit, ut nullo tempore, etiam in somno tum tonici musculorum, tum naturales cordis, & respirationis motus edantur, ac tanquam ad vitæ excubias perpetuo advigilent. Sed quoniam ad maximos usus, necessarium erat, ut machinæ animalium nonnullis motibus per arbitrium, per consuetudinem, vel etiam per animi pathemata edendis cicerentur; idcirco divina certe providentia factum est, ut aliqui nervi, vel eorundem capita, certis quibusdam organis instruerentur, quæ hosce motus veluti sufflaminia regerent, ac moderarentur, quibus id porro efficitur, ut modo acceleretur, modo retardetur cursus liquidi per nervos in has, vel illas partes, in quibus prædicti motus excitandi sunt. Hæc vero organa (præter vehementiorem interdum duræ matris constrictionem, compressionemque arbitrio nostro regendam) Ganglia esse probabilissimum ducimus, ut in nostra de Gangliis ad præclarissimum Morgagnium dissertatione fuisse ostendimus.

Demonstratur fluxus perennis spiritus animalis.

Cur, quæ ratione spirituum in fluxu arbitrio augentur.

POSTULATUM XXII.

Influxus liquidi nervorum, qui a cerebro in partes, ac proinde etiam in præcordia naturaliter, sive sponte fit, est semper alternus, seu undatim, ea tamen lege procedit, ut inverso ordine arteriarum motui respondeat; scilicet quo tempore arteriæ constringuntur, seu concidunt, liquidum nervorum uberius a cerebro secernatur, & colligatur, quo vero tempore arteriæ dilatantur, concitatus per nervos expellatur, extrudaturque; sed quoniam arteriarum motus est alternus cum ipso corde; sequitur, ut tunc fluxus liquidi nervorum, a cerebro in cor alterne magis adigatur, cum cor constringitur. Si, ut diximus, tunc a cerebro concitatus expellitur cum arteriæ dilatantur. Quod quidem ad explicandum alternum ipsius cordis motum maxime facere, suo loco evidentius demonstrabimus.

Spiritus secretus, & propulsus, cerebro alternatim accidunt, ita ut secretio arteriarum concidit, præpulso dilatationi synchrona sit.

SCHOLIUM.

Interpretationem huic postulato attexendam minime conferrem, si nunc mihi cum peritis duntaxat Anatomicis res esset; sed in gratiam studiosæ Juventutis ante omnia præmonerem, cerebrum donari solis arteriis, nullis autem venis (quarum officium a sinibus duntaxat præstatur) Arterias vero (ut constat ex illorum qui strangulati intereunt sectione cadaverum) per altitudinem totius substantiæ superficiem ejusdem cerebri ita penetrare, ac divaricari, ut duæ

Cerebrum solis arteriis donatur.

O

quæ.

Qua ratione per arteriarum alternam constrictionem, ac dilatationem spiritus discernantur, atque expellantur e cerebro.

quæque, vel quatuor, sex, aut plures medias quasque particulas cerebri (quas glandulas, loculos, spatia, sectiones, immixtura vocemus, ut libet) vicissim se dilatando premant, & vicissim concidendo, seu se constringendo a pressione liberent. Hinc autem ratio colligitur, quamobrem quo tempore arteriæ concidunt, seu constringuntur, tunc glandulæ, loculi &c. spiritu, vel succe impleantur, atque intumescant; cum contra dilatantur, quidquid ab iis secretum est, & in glandulas, loculos &c. præcedenti temporis momento jam fuerat collectum, ulterius per nervorum tubulos ad usque eorum fines alterne urgeatur, promoveaturque; atque hinc etiam fit, quemadmodum amicissimus noster Bellini animadvertit, ut *universa moles cerebri moveatur, & ipsa motu constrictionis, & dilatationis; sed inverso ordine respondentium illi ordini, quo constringuntur, & dilatantur arteriæ: quando enim hæc dilatantur, constringitur cerebrum, & intra ipsum derivatur liquidum, quod a sanguine arteriarum fecernitur.* Hæc vero si quis diligenter secum reputet, certe in naturæ penetralia se abdet, invenietque rationes multiplicium phænomenorum, quæ in alternis spontaneis, ac peristalticis motibus contingunt; præsertim vero detegat partem causæ alterni motus cordis, in cujus fibrosam substantiam cum in systolem adigitur, urgetur majori cum impetu nervorum liquidum. Quanquam vero nonnullæ aliæ hujus alterni motus causæ a nobis in peculiari structura ipsius cordis reponentur, quæ cum alterno spirituum animalium influxu conspirant.

LIBER PRIMUS.

De Structura Præcordiorum, & Cordis.

PROOEMIUM.

Quoniam propositum nobis est in præsentii commentario idcirco de corde differere, ut veras causas, verumque modum constantis reciprocationis, vigorisque ejus potissimum explicemus, necessarium ducimus tum genuinam præcordiorum structuram intime pericrutiari, tum vices, rationesque, quas solidæ cordis partes, & fluidum præcipue nerveum, ac sanguineum influens, effluensque inter sese in ipso naturali statu fervare solent. Quod autem ad structuram attinet, iam antea decreveram, ne actum agerem, Lectoribusque aut bilem (ut sæpe fit) scribendi caecothæ, aut stomachum recocta crambe cicerem, ad aliorum Anatomicorum diligentiam, studiumque, utpote magnum, & præclarum, curiositatem atlegare. Sed quoniam pro rimandis mechanicis causis, motum eiusdem cordis Scriptores non satis hætenus argumentum structuræ præcordiorum exhaustisse mihi visi sunt: propterea manus operi sæpius admovi, & favente DEO, multa mihi in crebris humanorum cadaverum, brutorumque etiam vivorum sectionibus observare conti-

git, ab aliis vel non detecta, vel non rite, integreque animadversa. Operæ itaque pretium duxi rem totam a capite, quam brevissime potero, arcessere. Quanquam non inficior, me admodum vereri, ne (tamen Nestoreos, ut aiunt, annos vivendo numerarem, semperque in exploranda minima præcordiorum structura, observandisque viribus, ac temporibus, quibus partes fluidæ, ac solidæ inter se comparatæ motus edunt, quam diligentissime verarer) supremus antea me dies corripiat, ac debeat, quam universam corporis machinam, eiusque actiones omnes, usus, ac vitia aperte possum cognoscere: quo magis impetranda mihi a Lectoribus est venia, sicubi a veri specie deceptus, multoque magis si aliquando mancus fuerim. Nam, præterquam quod secundum diversitatem animantium, bipedum scilicet, quadrupedum, volatilium, aut reptilium, diversa quoque, nec sane levia discrimina in præcordiorum machina offenduntur; in hominibus quoque non omnibus eadem particularum cordis positio, ordo, numerus, ac magnitudo solet occurrere: unde variarum illius affectionum fere in singulis causas, rationesque deducendas arbitror: ita ut, si dicamus, ipsa hominum corda inter sese non minus, quam oculos, vultus, ora discriminari, aut vix duo penitus similia inveniantur; forte non errabimus. Verum aggrediamur ad Præcordiorum historiam.

Quanta sit præcordiorum varietas pro animalium varietate, ac singulorum constitutio.

SECTIO I.

De Præcordiis, & Pericardio.

Quoniam doctrinæ ordo postulat, ut a generalibus ad particularia descendatur; primo loco præcordiorum, ac Pericardii argumentum tractandum assumimus, ut inde ad cordis structuram rimandam tutius, clariusque transeamus.

CAPUT I.

De Præcordiis.

Cordis tractationem ab ipsis Præcordiis incipiendam esse ducimus, quia apud Latinos dicuntur partes, quæ cordi prætenduntur. Nosse itaque, ac definire maxime convenit, quæ sint, ac quo revera producantur ipsa Præcordia.

PROPOSITIO I.

Præcordiorum nomine quid veniat, & quousque in hominibus protenduntur.

Præcordiorum verbum multifariam ab Autoribus acceptum video. Nam Græci eam partem, quam Latini præcordia nominant, appellant *Phrenes*, nimirum diaphragma; unde ab Anatomicis venæ, quæ a septo transverso recurrunt, phrenicæ vocantur: immo vero Magnus Hip-

Præcordiorum nomine quousque protenduntur.

Motus cordis pendet ab ipsis, & præcordiorum structura, nec non a mutua fluidorum, ac solidorum actione.

Cur Autor præcordiorum anatomiam aggreßus sit.

Autor multat circa præcordiorum structuram degressus.

M O N I T U M.

De mira solidarum partium continuatione , atque inter se nexu .

Quamquam certo noverimus partes omnes animalium , atque ipsius etiam hominis sibi invicem ita cohærere , & continuas esse , ut non tam adglutinari , ac se mutuo complecti , quam unum idemque colliquamenti principium in foecundati ovi cicatricula , seu unam , eandemque materiam in alias se , atque alias villorum , fibrarum , tunicarum , vasculorum , viscerum , aliorumque solidorum , ut vocant membrorum formas , structuralque induere : qua de re merito magnus aiebat Hippocrates (f) *Circulo facto non invenio principium* ; tamen ad sermonis , doctrinæque perspicuitatem juvat singulas partes , partiumque segmenta , veluti seorsum considerare : Pericardium itaque hac lege tanquam partem ipsius cordis primo expendamus .

Animalium partes invicem ubique sunt continuæ .

P R O P O S I T I O I I.

Cor nunquam pericardio destituitur .

Æqua parens natura , ut nullum animal corde , ita nullum cor pericardio destitutum voluit . Ii igitur , qui ejusmodi cordis involucrum aliquando in existispiis se haud invenisse narrant , propriam in scrutandis , detegendisque partibus imperitiam accusant . Non inficiamur Pericardium aliquando superficiem cordis arctissime adglutinatum offendi , sed non proinde ab ignaris asserendum est plane defuisse : Vide in lib. nostris de mortibus subitan. lib. 2. obs. 4. pericardium ipsi cordi undequaque adhærens in dissect. Cadaveris Præulisi Spadæ n. III.

Falsifunt , qui pericardium aliquando defuisse disservant .

Quoniam vero nostra ætate aliqui pericardium in erinaceo terrestri desiderari censuerunt ; diligenter in hujus animantis incisionem incubui , ex eaque comperi , per amplum ipsi a natura Pericardium datum fuisse cum mediastino commune : descendit quippe membrana a jugulo , atque a sterni bifida , quæ diaphragmati colligata , tenuique humore lenita , cor magna excipit capacitate ; quod postea ab aliis quoque Anatomicis animadvertit fuisse , legendo deprehendimus . At enimvero , cum Zootomia , propter novam semper , locupletemque rerum detectionem , non speciosa tantum , sed etiam utilis plerunque nobis esse soleat ; nolumus hic fraudare Lectores quibusdam observationibus , quas fecimus in eodem erinaceo , frugiferasque bonis , cordatisque Viris futuras arbitramur .

Describitur erinacei pericardium .

pocrates (a) eodem *Pbrenes* nomine hypochondria etiam quæ infra diaphragma locantur indicavit . Quid ? quod apud eoldem Græcos *phrenes* vocabulo proprie mentem significatam voluerunt , ac nonnisi metaphorice eodem nomine præcordia insigniverunt , quemadmodum Latini cordatum Virum nuncupant sapientem . Quamquam Præceptor noster Cœus (b) septum transversum fortuito duntaxat sub *phrenes* nomine cecidisse affirmat , mentis enim domicilium non in pectore , aut diaphragmate inesse , sed in cerebro idem divinus senex eodem loco demonstravit . Latini vero Præcordiorum significationem ad ventriculum quoque protulerunt . Nam Cicero (c) inquit : *Annulus in præcordiis piscis* (probabiliter in stomacho , vel intestinis) *inventus est* , Celsus (d) quoque modo *diaphragma* , modo *viscera infra collocata* præsertimque *Jecur præcordiorum* verbo notavit . Tandem Plinius (e) eleganter , vim hujus vocabuli definivit , inquiens : *Præcordia appellant , quia cordi prætenduntur* . Nos autem tractaturi de corde , eique finitimis partibus , quæ ad illius actionem præcæteris , ac proxime conspirant , statuimus præcordiorum nomine complecti ipsum cor , pericardium , majora vasa , & musculos , quibus cor , & pericardium alligatur . Illud autem admonemus præcordia in hominibus latius , quam in brutis animalibus extendi ; cum pericardium in nobis , non tantum adnectatur mediastino , quatuor majoribus truncis sanguineorum vasorum , nec non bronchiis , ut in cæteris animalibus accidit , sed validissime etiam diaphragmati , infernoque œsophagi segmento . Exinde accidere observamus , ut male affectis diaphragmate , prædictaque œsophagi parte , quæ cum ventriculi orificio continua est , magna in nobis offensio subito cum corde communicetur ; quam in feris , belluisque non tam facilem , promptamque animadvertimus ; quamobrem fit , ut cardiacis vasis , ac membranæ sub cartilagine mucronata in nodum veluti complicatis , ab inflicto illuc pugno homines ita afficiantur , ut animo deficiant , atque interdum in vitæ discrimen adducantur , quod exemplis libro primo de mortibus subit . manifestissimum fecimus . Sit igitur Pericardii .

Quid intel. ligat Auctor nomine præcordiorum .

Præcordia in hominibus ampliora , quam in cæteris animalibus .

Cur istius , & lésiones , ad ventriculi orificium cardiacas affectiones excitent in hominibus , non facile in brutis .

C A P U T I I.

De pericardio in genere .

D E F I N I T I O .

Pericardium quid . Pericardium est membranofum marsupium , seu capsula , & vagina cordis , quod a mediastino , majoribusque sanguiferorum , & bronchiorum truncis dependens , laxè undique cor ipsum ambit , ejusque motui latice , quem continet opitulatur .

Lancisi Oper. Tom. II.

O 2 DI.

(a) Prænot. v. 39. Coac. Prænot. sect. 2. v. 328. & sect. 3. v. 7. atque alibi. (b) De morbo sacro n. 18. (c) De fin. bonor. in fine. (d) Lib. 4. cap. 1. & 8. (e) Lib. 11. cap. 42. (f) De loc. in hom. 11. 1.

DIGRESSIO I.

Observatio duplicis cavæ superioris, aliarumque rerum in præcordiis Erinacei terrestris.

Nemo Anatomicorum ignorat, venam cavam superiorem tam in hominibus, quam in plerisque brutis animalibus ex utraque succlavia, & jugulari, unum in caudicem concurrentibus per dexterum thoracis latus ferri, & prope cor inferiorem, seu ascendentem cavam excipere, ita ut ex duabus coalescentibus truncus efformetur, qui tandem se flectit, atque aperitur, ampliaturque in dexteram auriculam. In erinaceo autem terrestri rem aliter se habere deprehendimus. Etenim I. vena cava superior non una, & simplex, verum, servata succlaviarum divisione, duplex de jugulo in præcordia descendit; scilicet succlavia dextera, per dexterum, sinistra per sinistrum thoracis latus proficiscuntur, ac tanquam divisæ descendentes cavæ cor ipsum in medio tenent. II. Sinistra cava secundum arteriam magnam procedens, statim atque cordis basim prætergressa est, ad dexteram incipit curvari, & sub cordis mucrone inflexa amplior evadit, non tantum ob remissiorem contenti fluidi motum, sed ob illius quoque admissionem sanguinis, qui per phrenicas venas recurrit ad cor; tandemque cum inferiori, & cum superiori dextera cava per anastomosis committitur, unaque summa cava, ex triplici cavæ ramo tandem conflata in finitimam, continentemque auriculam refluxum undequaque sanguinem derivat. Ita sane fit, ut sinister cavæ ramus, qui primum fuit descendens, seu superior, subinde curvatus evadat ascendens, seu inferior. Quid vero natura in hoc bruto animali sibi voluerit per raram hanc superioris cavæ geminationem, atque sinistrae sub corde flexionem, est utique problema acri dignum ingenio. Nobis interim satis fuerit suspicari, huiusmodi superioris cavæ divisionem in animali, quod in globum plerumque detegit convolutum, factam esse perinde quasi diverticulum ad æquabilem recirculantis sanguinis motum, ac faciliorem superioris cum inferiori admixtionem, priusquam in auriculam dexteram evomatur: vidimus enim per translucentem earum venarum tenuitatem quandam fluidorum motum instar Euripi, multorumque rivulorum cum magno sanguinis flumine permixtionem. Quid? quod curvatura sinistrae cavæ instituta fuisse videtur ad retardandam partem sanguinis refluxuram ab internis jugularibus, & cerebri finibus. Scilicet, ut ex mora ejusdem sanguinis in vasis cerebri pertinax dimidii fere anni somnus huic bruto facilius afferretur. Cum enim sanguis in testudineo genere, aliisque diu dormientibus animalibus, ad tactum frigescat; contra vero actu caleat in erinaceo, certe diuturnus in eo sopor oleoso, ac sulphureo volatilium partium penuriæ tribuendus minime videtur; sed probabile est ingeniosam naturam mechanicum duplicatæ istius venæ artificium paravisse, ut eam sanguinis tar-

ditatem, quæ in testaceis cum sensibili frigore ad longiorem somnum conciliandum manifestatur, novo quodam mechanismo pensaret. Itaque, cum atmosphæræ gravitas decursu hyemis urgeat, multæque subtilis sulfuris particulæ subsideant in fluidis, non ægre fieri potest, ut maior sanguinis portio a cerebro propter sinistra flexionem cavæ ægrius versus cor in erinaceo moveatur, quæ proinde supra cerebrum subsistens, & gravitans, tardiorum tum secretionem, tum progressionem liquidum animalis, potissimam somni causam, inducat. III. ac postremo sanguis in prædicta cavæ flexione versicoloribus quibusdam granulis quasi variegatus nobis apparuit; propterea detegendæ veritatis studio venam illam sauciavimus, ex qua (raro alias in virorum sectionibus experimento) sanguis spumans, hoc est multo aere permixtus, effluxit: quod quidem non aliam ob rationem contigisse credidimus, quam propter insolitum quassationis motum, quo in eadem inflexione cavæ paulo post apertum thoracem sanguis fuerat agitato. Cum enim cordis motus in erinaceo, post infractam, ac dissolutam mechanicam pectoris compagem, diutius perseveret; certe sanguis tunc temporis, non amplius a respirationis organis, quibus maxima vi urgeri solet (ut tuo loco demonstrabimus) impulsus non modo segnius, ac lentius influit in cor, verum etiam, quod maximi momenti est, promptius sæpiusque repellitur ab auricula in cavam, vicissimque agitur a cava versus auriculam. Neget modo quis aerem tota sua substantia circulanti sanguini permixtum esse. At redeamus ad id, unde divertimus.

Cur sanguis spumans post thoracis dissectionem in erinaceo, effusa cava eruperit.

CAPUT III.

De Pericardio in specie præsertim humano.

Antequam ad penitiorem pericardii tractationem accedam, monitos velim Lectores, me de humano duntaxat acturum, cujus structuram, ex meis potissimum observationibus primum exponere pro virili parte studebo.

PROPOSITIO III.

Pericardium naturaliter tenuius est, vel crassius in animalibus, secundum tenuiorem; vel crassiorem cordis substantiam, ac remissiorem, aut validiorem esse impetum.

Neque vero inter initia illud omittendum videtur, quod ad pericardii usum deregendum maxime confert. Scilicet huiusmodi capsulam consistentia sua variare pro varia motus, roborisque cordium differentia, ita ut, quo animal, eiusque cor robustius est, vel flaccidius, & validiora, aut languidiora habet momenta imperus, eo pericardii, vasorumque compages crassior sit, aut gracilior. Ita in talpis timidulis, atque in somni-

cu-

Descriptio duplicis venæ cavæ superioris in erinaceo.

Conjectura de usu duplicis cavæ in erinaceo.

Diuturnus erinacei somnus vero similiter inflexioni cavæ tribui potest.

culosis erinaceis, quoniam cor laxum est, ejusque impetus languidus, ac tardus, pericardium sub forma duntaxat tenuissimi velaminis appareret. Sic paulo crassius deprehenditur in serpentibus, totoque genere anguim. Denique in robustissimis quadrupedibus, & potissimum in hominibus, quo ipsi torosiores universo sunt corpore, & robustiori corde donantur, eo pericardium nervosius, ac validius occurrit: non sit dubitandum, quin rationem texturæ, impetusque cordis ipsa plus, minusve valida in animalibus Pericardii structura sequatur.

PROPOSITIO IV.

Pericardium habet præcipua vasa multigenæ, in-ferentia præsertim, ac referentia.

Folliculi adiposi in pericardio.

Arteria pericardii.

Vene ac vasa lymphatica.

Nervi.

Vascula roborifera.

NE nimii esse videamur in re præsertim aliorum labore, quam diligentissime enucleata; satis erit hic adnotasse, Pericardium exterius donari primo folliculis adiposis, 2. arteriis ex mediastinis, manmariis, & phrenicis superioribus; 3. venis in cavam, superiorem, & lymphaticis (post transmissam unam, alteramque glandulam) antica parte in succlavias, ac jugulares venas, postica vero in Pecqueti ductum, sua quæque fluida reducentibus; præterea nervis antierius, ac postierius non solum ex parivago, & phrenico, sed ex multis quoque aliis ramis, intra thoracem ludentibus; ut vere dici possit, nervos, qui ad summas venas, ad majores arterias, ad auriculas, & ad ventriculos ipsos pertingunt, ad ipsum quoque pericardium pervenire: tandem pericardium habet vascula quædam roborifera, de quibus agemus.

PROPOSITIO V.

Pericardium in tres membranas facile dividi potest, in extremam tenuissimam, quæ cum mediastino, ac pleura continuatur; in mediam fibrosam, & muscularem; denique in internam, quæ licet propter varia foraminula, quibus est pervia glandularis dici queat, tendineam tamen naturam præferre videtur.

Triplicis membrana pericardii descriptio.

Qua ratione solide partes simplices, aut crassiores sint.

TAmetsi inter initia hujus libri (a) adnumerimus solidas omnes animalium partes ab uno eodemque colliquamento ovi, (uteri, aut seminis, dicat ut libet) in villos, fibras, tuniculas, & vasa per motum, ac vegetatione abeunte, veluti ab uno ducto flamine compingi; nihilominus animadvertendum præterea hoc loco ducimus, nonnulla earundem solidarum partium segmenta, atque in segmentis particulas, ad varios organorum usus hic minori, illic majori filamentorum, vasculorumque numero, advolutione, adhæsione, nexu, complicatione, textuque in simpliciores, ac laxiores, aut in densiores, magisque compositas coalescere; non absimili propemodum ratione, qua videmus in sericis, e.g. auro, argentoque contextis telis, eadem numero fila, propter minorem, aut majorem inter

Lancisi Oper. Tom. II.

(a) In monitu præposito ad primam proposit.

se se cohæsionem, invicem contorsionem, complicationem, ac nexum, diversas rerum species, aucto etiam alicubi telæ corpore, perbelle repræsentare. Juvat itaque in naturæ quoque operibus, in quibus suas Ars agendi rationes tacite deduxit, consimilem operandi modum animo fingere, ut scilicet diversarum structurarum, actionumque in machinis animalium claras ideas excitemus. Quamobrem opportunum duximus membranarum contextum in pericardio, natura quanquam individuum, ad perspicuam tamen ejusdem intelligentiam dividuum mente, cultroque exhibere.

Ut autem clare pateat, Pericardium in propositas tres membranas facillime dividi posse, sumendum est idem pericardium una cum lumbis, magnisque vas, & mediastino, quibus valide adhæret; deinde extima ejus tunica per lanceolam a subjecta substantia, seu medullio ita exquisite, accurateque est disjungenda, quousque ad vasa ipsa, & mediastinum perveniatur. Spectabitur enim continuum esse illius villos, villorumque nexum cum externa vasorum tunica, & cum eodem mediastino, quæ cum pleura communionem habent. Subinde, ut, detracta gracillima exteriori tunica, mediam crassam, ac re vera muscularem esse, aperte dignoscatur, pericardium in ferventem aquam immergendum est, mox vero microscopio subjiendum, ea quidem facie, a qua prior membrana avulsa fuit; occurrent siquidem fibræ carneæ, pleræque fere recte a basi ad Conum proserpentes, quæ nonnullas alias in transversum exporrectas oblique interfecant, ut areas quasdam formare videantur, non secus ac in media urinariæ vesicæ membrana fieri observamus; quæ quidem pericardii textura pulcherrimo sane spectaculo, ac longe evidentius se se offert in empyematibus, aut pectoris hydrope decedentibus: Pericardium enim salino acri pure, aut sero diu maceratum fibras suas tumidiores, ac duriores exhibet: immo vero exillimi alioquin ipsius cordis nervi ita mole augentur, ut quadruplo majores appareant. Simile quid obtinetur longa ejusdem pericardii intra acetum maceratione. Fit enim singulis fibris novæ molis accessio, ut non absimilem duræ matri compagem acquirat. Ejusmodi autem pericardii fibræ a basi laxæ ortæ, varie deorsum, & circum usque ad apicem propagantur; ac in

centrum diaphragmatis, & in locum, per quem inferior cava in thoracem ascendit, firmiter inferuntur: lateraliter tamen multitudo earundem fibrarum cuidam veluti teniæ, seu ligamento fasciam referente adhærent, cumque eo valide connectuntur, quod, propter diuturnam in aceto macerationem, aliquantulum rubet, ipsumque pericardium bifariam per longam dividit. Hæc vero tenia ad posteriora thoracis respicere mihi visa est.

Intima deinde pericardii facies simplicissima, tenuissimaque membrana velatur, quæ cum tenaciter cohæreat cum media musculari, jure

*Partium textura e-
xemplo se-
ricæ telæ, ac
phygii o-
peris illu-
stratur.*

*Quomodo
extima pe-
ricardii tu-
nica sit se-
paranda.*

*Qua arte
tendines
carnearum
structura in
media pe-
ricardii tu-
nica sit ob-
servanda.*

*Eadem evi-
dentia in
empyemati-
bus, & hy-
dropicis.*

*Earundem
fibrarum si-
tus.*

*Interioris
membrana
pericardii
structura.*

susplicamur esse tendineam. In eodem ordine plerunque parallelo inspiciuntur quædam foraminula non abfimilia iis, quæ ubique nostro in corpore, præcipue in oris concameratione animadvertimus. Hæc autem foraminula, an sint oscilla glandularum, e quibus ille ichor eructetur, qui intra capacitatem pericardii naturaliter semper continetur, an contra dehiscant, ad excipiendum quidquid ejusdem ichoris superfluit, id quidem ad eam propositionem rejicimus, in qua de origine hujus liquidi ex professo, ut ajunt, tractabimus.

PROPOSITIO VI.

Pericardium in homine pluribus locis, quam apud observata hætenus bruta colligatur, & conascitur.

Recensentur vincula quibus pericardium varie, secundum varietatem animalium vicinis partibus alligatur.

Cum diligens autopsia clarissimum lumen, quo acies nostra ad obscuros detegendos partium usus opportune dirigitur, soleat accendere; Priusquam de pericardii officiis dicere aggrediamur, de hujus connexionibus diligentius agendum putamus.

Nos minime latet, vincula pericardii, quæ primo nobis occurrunt, non eadem in omnibus, sed fere in singulis brutis animalibus esse diversa; ut enim fere singulorum animantium varii sint standi, incedendique modi, variæ thoracis figuræ, diametri, perimetri, ac motus; similiter non una omnibus, eademque esse debuerat pericardii cum thoracis partibus colligatio. Videmus idcirco hanc cordis capsulam in quadrupedibus cum mediastino tantummodo continuam; in avibus vero non solum cum eodem mediastino, sed immediate cum sterno, neque cum tota longitudine sterni, sed cum extrema sui parte fortiter adnexam. In hominibus vero idem pericardium validius, pluribusque in locis, quam in brutis, cum pectore colligatur; etenim non tantum jungitur anterius, & posterius cum mediastino, ac proinde cum sterno, cæphago, ac spina; sed inferius quoque cum diaphragmate, & quidem non per simplicem (quæ scleroticam inter, & uveam in oculis contingit) superficierum adhæSIONem, sed per validam mutuamque fibrarum connexionem, permixtionemque fortiter continuatur, non in centro solum ejusdem diaphragmatis, sed lateraliter quoque, ac eo præsertim loco, ubi inferior cava, quemadmodum in superiori propositione diximus, septem perforat; fibræ enim pericardii ita cum eadem cava, novis etiam additis recurrentibus nervis, intexuntur; ut una simul circularem ibidem musculum constituere videantur. Contra vero spectamus in brutis, quorum pericardium longo plus minus intervallo, a diaphragmate dissitum, ascendente cavam excipit, nullo externo fulcitam munimine. Unde cum nihil frustra natura paraverit, rationem tenacissime adhæSIONis pericardii cum cava, & diaphragmate propositione XIII. rimabimur. Deinde pericardium superius, atque interius pluribus partibus conascitur, suisque firmiter limitibus

Quibus peculiariter partibus pericardium in hominibus adnectitur.

continetur. Et quoniam si cordis basi alligatum fuisset, gravando, atque infarciendo, ejusdem, & sanguinis motui plurimum obfuisset, merito natura illud e quatuor magnis vasibus, nec a duobus asperæ arteriæ caudicibus trium circiter unciarum servata a corde distantia plus, minusve permixtis undequaque fibris, suspendit. Et quidem adeo valida est connexio pericardii cum prædictis magnis vasibus, ut idem attenuatum evadat extima ipsorum vasorum tunica, sub qua nervi cardiaci perreptantes supra, & inter majores arterias, aortam nempe, & pulmonicam, descendunt in cor.

Cur pericardium e magnis vasibus suspendatur.

2. Pericardium igitur suam intra laxam circumferentiam facile comprehendit 1. Cor; 2. per amplum cavæ truncum cum segmento superioris, atque inferioris ejus caudicis usque ad diaphragmatis connexionem; 3. vestibulum venæ pulmonicæ; præterea duo segmenta majorum arteriarum, & bronchiorum. Hæc autem etiam, si minuta, nemo tamen sapiens neglexerit. Priusquam tamen dimittamus tractationem de connexione, ac propagatione ipsius capsulæ cordis, operæ pretium censemus animadvertere pericardium, statim atque majoribus vasorum truncis adnectitur, in tres partes, ac veluti membranosa folia dividi, atque facessere. Externa siquidem tenuissima continuatur cum extima tunica pulmonum, & mediastini: Media quæ muscularis est, in vaginulas pulmonalium vasorum, ut dicemus, abit. Interea vero, quæ nervea, ac omnino tendinea apparet versus cor resupinatur, ac retroagitur, ut convesiat illa magnorum vasorum segmenta, quæ intra pericardium continentur, quinimo ad arterias quoque coronarias, atque unumquodque ambiendum cor extenditur, diffunditurque. Quæ sane visu pulcherrima sunt.

Quæ circumferentiam facile comprehendit 1. Cor; 2. per amplum cavæ truncum cum segmento superioris, atque inferioris ejus caudicis usque ad diaphragmatis connexionem; 3. vestibulum venæ pulmonicæ; præterea duo segmenta majorum arteriarum, & bronchiorum.

Elegans membrana-rum pericardii divisio, ubi magnis vasibus adnectitur.

Externa in pulmones abit.

Media in vaginas pulmonalium vasorum.

Intima retroagitur versus cor.

PROPOSITIO VII.

Pericardium veluti particularis capsula tegit, ac vincit divaricationes trium pulmonalium vasorum, miro inter se ordine procedentium, atque ad extimam usque pulmonum superficiem protenditur.

Vidimus hucusque multiplices pericardii cum finitimis partibus connexiones, nunc productiones ejusdem non minoris momenti, atque utilitatis per omnes præcipue pulmonum anfractus, superest, ut persequamur.

Non est dubitandum, quin magni pulmonum canales sint numero tres; arteria nimirum pulmonica, vena pulmonica, & aspera arteria. Hæc quidem tria vasa a majoribus truncis, magisque conspicuis ramis, usque in minores, ac minimos ad mutuam contactum semper procedunt; innumerosque fasciculos, visu jucundos constituunt; quo fit ut singuli canales sociorum lateribus adhæreant, & (quod infra ostendemus) alterno secum invicem motu eleganter nintantur. Mutuum hunc trium vasorum contactum in hujus limine propositionis necessarium duximus indicare, ut deinceps, quæ non-

Mira vasorum pulmonum inter se conjunctio, ac distributio.

nondum quantum scio, detecta fuit Anatomice pericardii propagatio, per singulas pulmonum particulas facilius innotesceret. Constat porro magnorum sedulitate Virorum Glissonii nempe in hepate; & Malpighii in liene communem quandam adesse capsulam, quæ vasorum omnium iis in visceribus productiones una simul investit, & claudit. Consimilem vero naturæ industriam nobis detegere datum est in pulmonibus, quorum vasa, vasorumque fasciculi singillatim eodem semper obvolvuntur membranoso involucrio, quod a propagatione pericardii pulchre excitatur. Neque sane ab simili ritu quanquam exterius natura procedit in arboribus, quorum truncum circumvestit cortea, qui postea quaquaversum producit per singulos ramos, ut fasciculos fistularum lignearum, utriculorum, ac trachearum ad ulque gemmarum, foliorumque manifestationem protegat, & circumliget. Hanc autem pulmonalium vasorum capsulam ocularis initio nobis suggestit inspectio. Scilicet cum multos ante annos accuratiorem pericardii separationem a pulmonum vasis attente institueremus, occurrit pericardium non ibi desinere, ubi cordis vasis conjungitur, & ubi antea per simplicem colligationem defecisse putaveramus; sed suis pene innumeris propaginibus intra penitiorem pulmonum substantiam se se proferre, tria continentur vasa, arteriam nempe, venamque pulmonicam, nec non bronchialem ramum colligando, ac intra se ita coercendo; ea tamen lege, ut quo minora evadunt hujusmodi vasa, eo magis pericardii substantia gracilescat, donec ad reticuli membranosi tenuitatem, unde extima quoque pulmonum superficies tegitur, redigatur. Ut vero posthac cuivis etiam si leviter anatomicis exercitationibus subactio vaginalis hæc pericardii productio facillime occurrat, oportet, ut sector sumat cor cum pericardio, & pulmonibus hominis, qui quam minimum in præcordiis laboraverit; ac deinde utraque facie, anteriori scilicet, ac posteriori diligenter observet, ac persequatur connexionem, ac propagationem pericardii: etenim antica facie videbit illud duabus majoribus arteriis alligari, & ascendere supra extremum segmentum asperæ arteriæ, ut tracheales tubos una etiam investiat: postica vero intuebitur idem pericardium expandi sub fornice, facto ex divaricatione duarum trachearum, quibus & summis venis valide adnectitur. Tunc autem lente, ac sensim cultro abstergat superficiem ipsius pericardii versus pulmones, eandemque absterfionem in orbem producat: hinc sensim cernet vasa omnia pulmonum tam aeris, quam sanguinis, excussa portione vesiculatæ substantiæ, affabre circumsepta esse pericardio. Et quidem non ægre in cæteras pergere poterit vaginales productiones, quarum singulæ singulos trium vasorum fasciculos coercent, donec tenuatas in extimam vesicularum pulmonarium membranam absumi videbit. Nec dubitabit quin rete illud fibrosum vesiculas complectens, quod Malpighius de-

Qua ratione vasorum pulmonicorum fasciculi pericardii membranae ubique involvantur.

Modus inspiciendi involucrium prædictorum vasorum pulmonicorum.

scripsit, proficiscatur ab extrema productione dictarum vaginalium, quæ ita invicem laxè cohærent, ut nota jam interstitia relinquunt.

Consule tabulas, in quibus vaginales istas pericardii propagationes, quantacunque potuimus diligentia graphice demonstravimus.

PROPOSITIO VIII.

Demonstratur Pericardium seorsum quoque tegere arteriam magnam, & venam cavam intra thoracem, atque extra pulmones.

Pericardium, quod tam alte fasciculos vasorum pulmonalium colligat, arteriam quoque magnam, priusquam in arcum flectatur, mirabili fulcimine quaquaversum amplecti incipit, extimamque eidem, suisque ramis extra pulmones per thoracis cavitatem tunicam largitur. In vena autem cava, cum eam partiamur in ascendentem a septo transverso, & descendente a jugulo, & axillis versus cor, sedulo advertimus, tenaciorem apud homines, magisque arctam esse connexionem pericardii cum eo caudice, qui a septo ascendit, quam sit illa cohæsiō, & colligatio, quæ intercedit pericardium inter, & descendente, seu superiore caudicem: ea enim connexio est omnino muscularis; hæc vero accedit potius ad laxè tendineam texturam. Similiter non admodum valida est, seu minori fibrarum numero complicatur connexio pericardii cum vena pulmonica. Vide hujusmodi discrimina in Tabula X. quæ sane differentiarum quæ ratione contingant, sequentibus Propositionibus perscrutabimur.

An vero membrana e pericardio derivata extra pectoris limites ad sanguiferos tubulos conregendos producat, dubius aliquando hæsi. Sed, postquam variis tentaminibus fines hujus propagationis sedulo persequutus fui, vidi extimam hanc ex Pericardio derivatam magnarum arteriarum, ac venarum membranam, antequam a thorace egrediatur, abire, extendique in pleuram, cumque ea tum superius in jugulo, & axillis, cum anterie, posterius, & inferius cum mediastino, & diaphragmate fieri continentem, merito suspicatus sum, venas, arteriasque extra thoracem sine Pericardii munimine undequaque per corpus divaricari. Porro huic experientiæ ratio quoque suffragatur. Etenim cum impetus sanguinis, quo magis a corde recedit, eo minor evadat, resistentia quoque parietum vasorum minor suffectura, erat quo magis partes absunt a corde. Sed quoniam natura in construendis renixibus prodiga plus est, quam avara: hinc certe fit ut sanguinea vasa postquam thoracis cavum superaverint, quamquam deseruntur a Pericardio, novas semper, quibus vestiantur, membranas, accipiunt ab iis tunicis, quæ ventres, quos ipsa percurrunt, investiunt, præsertim in abdomine, ubi a peritonæo tenuissimum velamen vasa mutantur.

Tab. IX. X.

Vena cava ascendens validius pericardio colligatur, quam descendens, & vena pulmonica.

Tab. X.

Arteria, & vena extra thoracem amplius Pericardii membrana involvantur.

Vasa sanguinea extrinsecus tunicas ubique mutantur a ventribus, per quos percurrunt.

CAPUT IV.

De humani Pericardii actionibus, usibusque.

Cum in superioribus demonstraverimus humani Pericardii structuram, expansiones, connexionesque non parum diversas ab iis, quæ in brutis animalibus observantur, nunc operæ pretium est earundem rationes atque usus investigare.

PROPOSITIO IX.

Fibræ carneæ, ac musculares, quibus Pericardium compingitur, majoribusque vasis, mediastino, ac diaphragmati fortiter in homine præsertim alligatur, primo loco fulcimentum, frænum, ac directionem motui Cordis tunc præcipue impertiuntur, cum idem Cor gravibus, atque improvisis, vel animi, vel corporis motibus agitur.

Pericardium vehementes cordis motus temperat.

Vehementia motus cordis in homine major quam in brutis.

Exposita hæcenus, ut per me licuit, Pericardii structura exigit nunc, ut ejusdem officia, ususque quam diligentissime persequar. Primo itaque arbitramur Pericardium in homine fulcimentum, ac frænum vehementibus cordis motibus injicere. Quod ut perspicue possit intelligi, notiones quædam neque ignorandæ, neque prætereundæ sunt. Et quidem primo tanquam certissimum statui debet, homines præcunctis animantibus obnoxios esse gravioribus, iisque subitis animi pathemaris, quibus fit, ut cor impetuosis saliat, pectusque contundat. Unde Olympo apud Plautum (a) præ metu palpitans ait

..... ubi sim nescio
Perii; cor ..... jam dudum salit;
Delabor; pectus tundit.

Similiter (ut de morbis taceam) in magnis corporis jactationibus idem cor solito vehementius pulsatur. Erat igitur opus (ratiocinando, ut ajunt, a priori) in hominibus potissimum certo aliquo fulcimento, ne idem cor contra costas vehementer impingeret, illasque contunderet, neve ab illis contunderetur. Subinde duas, quæ subsequuntur propositiones, & veras esse, & mutuo inferri posse, per Anatomen convincitur: scilicet membrum aliquod in animalium machina fibris muscularibus instructum est. Igitur determinato motui inservit; contra vero pars aliqua ab intrinseco principio movetur, ergo muscularibus fibris donatur. Cum itaque ostensum sit propositione V. Pericardium fibris carneis insigniri, proclive erit asserere, idem Pericardium aliquo motu agitari, & sive alterne semper, sive per vices, & secundum naturæ indigentias tendi, atque constringi. Porro in statu etiam naturali non modo ex vivorum sectione oculis cernimus, sed vel attenta admotione manus nostro pectori sentimus, cor proprio, alternoque saltu, non levi sane vi ascendere, ac rapi ante-

Pericardii motus ex ipsius structura agitur.

rius, ac versus lævam sterni partem: quamobrem, nisi cor pericardii marsupio clauderetur, exterius vero musculari, validaque textura donareretur, facili negotio tam tenuissimas pulmonum superficies, quam durissimas quoque costas lædere, atque ab iisdem vicissim, dum bona etiam valetudine fruimur, lædi posset; præsertim cum substantia cordis sit tota fibrosa, ac muscularis, itaut per tensionem alterne magnam duritiem adipiscatur, mirabilique percussione energia roboretur: qua de re brevi proximas sibi partes, nisi Pericardium interjaceret, atterere, atque ablumere posset: quo magis miror novissimum Scriptorem negare, Pericardium ad cordis securitatem concessum fuisse, quoniam huiusmodi officium a circumiectis thoracis partibus satis præstari valet. At enim vero istiusmodi pericula eo industrius natura in hominibus, interiecto Pericardio, vitare debuerat, quo idem non tantum propter animi motus momenti, ut aiunt, majoris; verum etiam propter extimulantium liquidorum copiam, quæ crebro redundant, frequentius quam reliqua animantia palpitationibus corripiuntur, in quibus cor supra propriam basim, atque extra consuetos lationis suæ limites, quam vehementissime fertur. Finge quæso humanum præsertim cor sine ullo Pericardio; scilicet musculum fortissimum in thorace nudum, ac pendulum, alterna semper tensione propriam supra basim violenter saliens: Nonne vides illud in variis, ac magnis, quos homines præ reliquis animalibus edunt corporis motibus, inflexionibusque sine certa situs lege transversum rapi debere, summoque huc illuc impetu contra pulmones, ac pectus impingere? Cogita e contrario idem cor per amplexuque clausum, ut vere est, Pericardio superius, antè, posterius, atque inferius certis sedibus alligato. Nonne statim habes, unde tibi placeas, clare intelligens, cor firmiter, sed citra ullam violentiam circumscripto in loco detineri? Tribuitur igitur cordi a Pericardio magnum primo loco beneficium, ut illud non solum laxè involvat, verum etiam fulciat, tueatur, ac quodammodo eius in motibus dirigat, & coerceat. Ut igitur ad summam referamus officium Pericardii, quod spectat ad coercendum, retinendumque cor, ne contra ipsos pulmones, & costas violenter impingat, censemus in vehementibus cordis saltibus, seu palpitationibus musculares Pericardii fibras synchronè tendi, ac vigorari cum ipso corde, atque ita se se constringendo cohibere quoquo modo, ac retinere nimium cordis saltum. Neque vero rarum est in animalibus cavos musculos non semper, sed datis solum temporibus, certisque postulantibus indigentis se se coarctare, atque constringere. Id passim in vesica urinaria, in utero, atque in ipsis etiam intestinis usu venire solet: hi enim omnes cavi musculi urgente natura vires suas exercent: quamobrem nemo mirari poterit, si, cum nos in Pericardio demonstraverimus fibroso-muscularem texturam non ab-

Cordis motus vehementer infans.

Magnum vicinarum partium lesionem ex cordis ipsius Pericardium prohibet.

Homines palpitationibus magis obnoxii quam Bruta.

Describuntur violenti cordis motus, ac Pericardii usus ad eos compescendos.

Pericardii fibræ quo tempore cum corde alterne tenduntur, ac relaxantur.

similem ei quæ in vesica urinaria detegitur, consimilem pariter actionem eidem assignaverimus.

PROPOSITIO X.

Pericardium ibi majoribus arteriis adjungitur, ubi majori directæque sanguinis vi a corde projecti, resistendum erat. Agitur etiam de aliis circa arterias Pericardii usibus.

Demonstratur cur Pericardium, nec propius, nec longius a corde majoribus arteriis alligetur.

Cum jam Propositione VI. ostensum a nobis sit Pericardium, ne libero cordis motui obesser, non quidem ejus basi, sed magnis vasis trium circiter servata unciarum a corde distantia, alligatum fuisse. Nunc ratio detegenda est, cur nec longius, nec propius majoribus arteriis idem Pericardium adjunctum fuerit. Profecto cum tota ratio superadditi renixus in partibus nostri corporis petenda sit secundum mechanicæ leges ab ipsa ratione superadditi imperus: propterea qui attente considerabit, sanguinem a cordis ventriculis impulsam, recta veluti in obvium, primumque projectionis scopum collimare, atque impingere in ea præcipue segmenta majorum arteriarum, quæ utrobique a Pericardio incipiunt circumvestiri, certe non poterit dubitari, quin additamentum novæ hujus pericardii resistentiæ, ideo a natura iis locis positum fuerit, qui major futurus erat impetus projecti sanguinis in illa, quam in priora, seu cordi proximiora, majorum arteriarum segmenta. Constat vero ex Anatome sanguinem a cordis ventriculis extrusum, etiam si statim quaquaversum nitatur, violentius tamen impingere, ac veluti arietare in locum cui primum utrique arteriæ Pericardium advolvitur. Nam satis est considerare in situ arteriam aortam, ut pateat Pericardium ibi loci cum eadem adnecti, ubi ipsa flecti, curvarique incipit, ac pene semicirculum supra cor, & pulmones, constituit. In hunc vero locum nemo non videt, nisi, ictumque projecti a corde cruoris recta collimare.

Idem ostenditur ex Anatome.

Cur aneurismata frequentiora in principio connexionis pericardii cum aorta.

Similiter in arteria pulmonica locus adhæisionis Pericardii ille est, in quem rectæ lineæ impetus sanguinis a dextro cordis ventriculo propulsi maiorem partem incidunt, ut mox per pulmones decursuræ flectantur. Natura igitur novum arteriis addidit Pericardii renixum iis in segmentis, in quibus maior futurus erat gradus imperus projecti sanguinis, ac discissionis periculum imminebat. Hoc vero clarius confirmatur in aorta ab Aneurismatibus, quæ frequentius, quam usquam accidunt eo in segmento, quod Pericardii munimine incipit roborari. Nimirum quia ut sequenti Libro docebimus, vis cordis, seu impulsus sanguinis, eo loci maior aliquando per morbum exercetur, quam ipsa naturæ consilio superaddita resistentia satis obniti possit. Cum autem tendinosarum munus membranarum sit, ut eadem alternis licet blandis constrictionibus, seu crispaturis corripiantur, atque ita in centro suarum directionum opportune nitantur,

facile erit concipere arterias a tendineo Pericardii munimento contextum iri, ut per illius quoque vicissim constrictiones multo validior evadat naturalis alterna vis se se constringendi in tota serie arteriarum, intra thoracem præsertim contentarum, quæ idcirco sanguini extrorsum nitenti validius resistere, illumque cordi subservientes, quaquaversum urgere possunt.

Accedit quod vascula, quæ per maiores arterias perreptant, cum sub tunica a Pericardio mutuata posita sint, indigent ea pressione, quæ proficiscitur ab eodem, quæque ad promptum contentorum liquidorum excursus in tantis tubulorum angustis maxime potest conducere.

PROPOSITIO XI.

Inquiritur in causas cur Pericardium in brutis animalibus a diaphragmatis connexionem sit liberum; in hominibus contra cum eodem valide complicetur.

Tametsi anatomicam Historiam adhæisionis diaphragmatis cum Pericardio dederimus Prop. VI. illud tamen hoc loco rursus admonuisse inter necessaria ducimus, contextum nimirum hunc Pericardii cum diaphragmate apud solos homines inveniri. Hoc autem meo quidem iudicio ortum non habet, ut nonnulli sunt arbitrati, ab incurvo duntaxat, ac pene convoluto situ humani fœtus intra uterum: quamobrem propter angustiam thoracis (qui cæteroquin brevior hominibus, quam quadrupedibus datus est) diaphragma multos menses Pericardium tangens eidem necessario debeat adglutinari: id quod in brutorum Animalium fœtibus, quippe qui longiori pectore donantur, ob contrariam rationem minime accidit. Etenim præterquamquod intra uterum hepar, ventriculus, colon, pancreas, reliquaque viscera in perpetuo contactu, & quiete versantur, & tamen nullo modo invicem adhærent; si Pericardium idcirco diaphragmati connexeretur, quia utraque hæc pars intra uterum se contingit, certe quidem adhæsiō esset de genere simplicis contractus, quemadmodum illa est, quæ in oculis scleroticam inter & uveam intercedit, non vero occurreret cum valido, mutuoque fibrarum contextu, quæque propterea nunquam solis digitis, sed vix cultro adhibito tolli potest.

Rejicitur opinio, quæ Pericardii cum diaphragmate connexionem refert ex situ fœtus.

Eorundem ratio refellitur exemplo aliarum partium.

Accedit, quod si huiusmodi implicationem diligenter rimemur, inveniemus Pericardium, ut alias monuimus, non tam diaphragmatis centro adhærere, quam arcte coniungi cum dextera eiusdem parte; scilicet eo in situ, ubi cava inferior ascendit, septumque transversum perforat. Unde suspicari licet, horum trium organorum, cavæ nimirum, diaphragmatis, & Pericardii complexione, non casu, sed summo consilio a natura fuisse institutam. At vero excusso verborum cortice, nucleum veritatis pro virili parte atingamus. Nemo qui vel de limine anatomen

Pericardii adhæsiō diaphragmatis in parte dextera a dextro.

Propterea casu non est tribuenda.

Aliud argumentum ex pulli in ovo generatione, & in incremento ductum.

men ovi, contentique pulli salutarit, duo præ ceteris potest ignorare: alterum quod renellæ animalium partes, licet per incrementum disjungendæ sint, in cicatrice tamen supra se ipsas concidant, mutuoque semper tangantur; alterum vero quod Pericardium, & cor aliquot dies præcedunt manifestationem thoracis, qui subinde sensim cum appensis vasis ad rationem particularis structuræ, atque indigentia uniuscujusque animalis magis vel minus extenditur, explicatur, ac solidescit.

Causa igitur, cur in jam natis quadrupedibus Pericardium a diaphragmate disjungitur, non ea est, quod partes istæ ad mutuam contactum pertingere, invicemque se osculari non potuerint, cum in embryone diu se se contigerint; verum ea maxime esse videtur, thoracis incremento, per quam in quadrupedibus diaphragma sensim a Pericardii contactu vindicatur; ita ut illam intercapedinem, quam nos in adultis, natisque fœtibus Pericardium inter, & diaphragma intuemur, ei principio cogamur adscribere, quod facit ut partes singulari structuræ lege in singulis animalibus adolefcent, atque ubi veræ connexionis, & complicationis sunt expertes, ab invicem facillime se jungatur. E contrario humanis in præcordiis idcirco pericardium septo transversò conjunctum, valideque implicitum continenter deprehenditur, quia a prima intra uterum minimarum partium conformatione, jam pericardii fibræ cum diaphragmatis lacertis implicabantur, indeque ob mechanicam necessitatem, adolefcente quamquam modice in hominibus thorace, complicatio, & colligatio ejusmodi divelli, ac disiungi non poterit, cuius porro structuræ finalis causa non exigui certe momenti sit oportet, quam nos quæremus in sequentibus.

PROPOSITIO XII.

Expenduntur usus prædictæ connexionis Diaphragmatis cum Pericardio huc usque a Scriptoribus assignati.

Triplex opinio de usu prædictæ connexionis.

Prima.

Secunda.

Tertia.

Rejicitur prima opinio.

TRes hac de re perhibentur opiniones. Prima tradit huiusmodi connexionem non esse ex instituto naturæ ad usum aliquem destinatam, sed casu quodam in fœtus formatione contingere.

Habet altera ipsum diaphragma pericardii ligamento, fulcimentoque sustentari, ne scilicet propter pondus naturalium viscerum ab eodem dependentium, magna illius distractio apud homines recte incedentes sequeretur.

Postrema vult per connexionem istam iuvari sanguinis e diverticulis cordis progressum, quatenus Pericardium a diaphragmate sub inspiratione expanso, aliquantulum concutitur, indeque basim, & latera cordis superiora pressius attingens, fibrarum eius nisum promovet.

Quod spectat ad primam opinionem mihi, si ve id recte iudico, si ve immodico amore naturæ laboro, nihil frustra, & oscitanter in animalium corporibus factum fuisse arbitror. Credant aliter, qui naturam non ex necessitate, &

cum ratione, sed fortuito, vel ut interdum otiosi homines faciunt, perlusum operari existimant. Ad alteram sententiam quod attinet, non omnino reiiciendam esse cenleo, cum eadem ratio, quæ movet Anatomicos ad deducendum momentum aliquod utilitatis ex connexione diaphragmatis cum mediastino, vigeat multo maior ad eundem suadendum colligationis usum pericardii cum diaphragmate in homine, in quo propter erectam figuram, incessumque, aliquanto difficilior diaphragmatis ascensus esse videtur, præsertim ubi aliqua inferior peritonæi discissio necessarium imi ventris renixum, musculorumque ad superiora nisum debilitaverit. Naturæ enim providentia in iis duobus maxime est occupata, primum, ut naturales actiones, quoad fieri potest, optime gerantur: deinde ut prospiciatur avertendo præternaturali, seu morbofo statui, vel cum is prohiberi nequit, saltem ut animalia minus inde lædantur. Postremo qui scripsit, sanguinis motum iuvari per ipsius pericardii concussionem, visus est haud intellexisse modum, ac tempus, quibus sanguis in arterias extruditur; etenim respirationis tempora non sunt cum cordis ictibus synchrona, neque summus impetus, quo cor sanguinem a suis ventriculis expellit, vel minimum iuvari potest a levi, externoque contactu, & nisu, qui a pericardii concussione, tametsi eadem vera esset, proficeretur.

PROPOSITIO XIII.

Connexio Pericardii cum cavo inferiori, & diaphragmate id præcipue in hominibus præstat, ut retardatus sanguinis ascensus quoquo modo versus dexteram auriculam acceleretur. Ad risum quoque promovendum aliquid confert.

IN primis meminisse necesse est solum hominem inter animalia, quantum scimus, ad perpendiculum stare, atque incedere. Nemo tamen ignorare propter perpendicularem hunc situm longe difficilior fieri redditum sanguinis, ex infernis partibus ad cor, quam ex supernis: secus atque accidit in quadrupedibus, in quibus cum & stare, & ambulare ad horizontem soleant, sanguis facilius ex imi ventris visceribus ad cor per cavam solet recurrere. Natura igitur apud homines duntaxat instrumentum parare debuerat in præcordiis, quo sanguinem ex infernis partibus minori velocitatis gradu redeuntem, nova, maioriq; circumpulsione, ad motis veluti calcaribus ad dexteræ auriculæ metam urgeret. Scilicet, ut æqualitas quædam servaretur inter molem sanguinis inferne, atque molem sanguinis superne, itiuera cordis remensurus.

Quam nos minime later instrumentum hoc, quod instar antliæ, simulque & follis operetur, magnam partem in toto muscolari venæ cavæ segmento, totaque respirationis machina constitutum a natura fuisse, ut suo loco demonstrabimus; nihilo tamen minus putamus, illud aliqua

Non improbat se-cunda opinio de usu huiusmodi connexionis.

Confutatur tertia opinio.

Sanguinis ascensus per cavam inferiorem difficilior in hominibus, quam in quadrupedibus.

nexione pericardii cum diaphragmate.

qua saltem ex parte in triplici, validaque connexionione diaphragmatis, pericardii, & cavæ ingeniosam naturam posuisse, cum diligenter observaverimus, colligationem istam prope septum transversum valentiorē esse, quam alibi; eo siquidem in loco, novis accidentibus nervis, textura tum pericardii, tum & cavæ ad circumpellendum versus cor sanguinem robustior apparet.

Et quidem minime novum est naturam hic illic additamento fibrarum, & membranarum ita roborare, ut per superadditam circumpulsionem languido, tardoque sanguini novus motus communicetur. Exemplum sane perspicuum habemus in vena porta, quæ cum fluidum in motu per tot venarum miryades aliquanto jam debilitatum intra jecur debeat regerere, nervea recens circumducitur membrana, atque arteriæ conjungitur, per quam ad hepatis ostium pulsatur, sanguinemque majori, quam quo accepit velocitatis momento intra jecur impellit.

Ostenditur exemplo aliorum vasorum, & præcipue vena porta.

Demonstratur adaugetur sanguinis retardatio in cava inferiori ob duplicem rationem.

Sed maximam vigere necessitatem superaddendæ motus energię in cava inferiori per connexionem pericardii cum diaphragmate, is facile judicabit, qui animadverterit sanguinem per infernam cavam ad cor refluxurum, non tantum magnam jacturam fecisse illius impetus, quem antea a præcordiis, aliisque muscularibus partibus acceperat; sed in reditu versus dexteram cordis auriculam solito majora impedimenta offendere; etenim hujusmodi sanguis superare debet non renixum duntaxat, proveniente a pondere antecedentium sibi proxime sectionum sanguinis, quas in eadem inferiori cava prope cor elevare, atque extrudere debet, sed illum potissimum contranixum, qui in utriusque cavæ concursu juxta auriculam eidem objicitur, quique a sanguine proficiscitur ex superna cava ad perpendiculum delabente: is enim majori velocitatis gradu in ipso descensu pollens ascendentem per inferiorem cavam sanguinem arcet, ac repellit.

Confirmatur ex usu valvule falcatæ Eustachianæ.

Neque sane ipsa Natura parvi fecisse videtur vincendum postremum hunc descendens sanguinis renixum, cum demonstrante primum Bartholomæo Eustachio (a) falcatam quandam membranam instar valvulæ in cava inferiori, ubi primum hæc in dexteram auriculam degenerat, apud homines ea lege collocaverit, ut sanguinem tum per superiorem cavam delapsum, tum ab auriculæ contractione percussum interciperet, atque a descensu in inferiorem cavam prohiberet. Verum de hac valvula clarius, quo loco structuram cordis exponemus. Satis nunc erit ostendisse, naturam maximè sollicitam esse de construendis machinis, quibus impediatur, ne animalium corpora ex moribus tum solidorum, tum liquidorum in discrimen adducantur.

Non improbatum connexionem pericardii cum dia-

phragmate in homine aliquid ad risum quoque excitandum conducere, nos haud obnitimur; quippe qui pro-

be sciamus, septum transversum, venamque cavam, dum ridemus, rapidiori sursum motu retrahi, & quasi convelli, ad quem certe ascensum non levem operam conferre potest exposita pericardii connexio, quæ dum blando spasmio inter gaudia corripitur, necessario ipsum diaphragma, pellentibus etiam abdominis musculis sursum ducere valet. Atque ita non injuria dici potest ad risum, quæ affectio est homini propria, hunc quoque cavæ pericardii, ac diaphragmatis nexum concurrere.

phragmate ad risum adjuvandum.

PROPOSITIO XIV.

Pericardium cum superiori cava, atque etiam cum vena pulmonica, ideo minori fibrarum numero, quam cum cava inferiori connectitur; quod illa sua quæque fluida, majori velocitatis momento jam insignita, quam inferior cava, contineant.

Cum in præcedenti probaverimus validiorem connexionem pericardii cum inferiori cava institutam fuisse ad circumpellendum majori vi contentum sanguinem, qui apud homines ab infernis partibus leniori fluxu ad præcordia recurrit; certe contraria nunc ratione asserendum venit, ideo pericardium minori fibrarum nexu superiorem cavam, venamque pulmonicam complecti, quia venæ istæ continent sanguinem majori velocitatis momento insignitum, proindeque minori egent vi superadditæ circumpulsionis, quam si natura iisdem venis forte fortuna adjunxisset, æquabilem motum totius sanguinis ad præcordia recurrentis facile inturbasset.

Cur vena cava superior ac pulmonica debilius cum pericardio ligetur.

Porro de majori velocitate delabentis sanguinis per superiorem cavam nullus, puto, hæsitabit, qui advertat, cruorem in homine de capite, & axillis, ut alias monuimus a propria gravitate ad descensum juvari; contra vero idem pondus in sanguine a cruribus, & abdomine in cor ascendente moras injicere. Neque certe aliter de sanguine venæ pulmonicæ sentiendum videtur. Nam cum is a dextero cordis ventriculo in arteriam pulmonicam, arteria magna longe breviorē extrudatur, velocius subinde per pulmonicam venam, accedente quoque respirationis nixu decurrit, quam sanguis per inferiorem cavam fluere, nisi tantarum adminiculo fibrarum, & succurrente pericardii textura, ad quandam æqualitatem motus redigeretur.

Demonstratur major celeritas sanguinis in descensu per venas, quam in ascensu. Idem ostenditur de vena pulmonica.

PROPOSITIO XV.

Pericardium involvit singulos fasciculos vasorum pulmonalium, tum ut succurrat pulmonum gravitati, tum ut vasa facilius, validiusque simul invicem nitantur.

Quoniam Propositione VII. demonstratum est, tria pulmonum vasa in fasciculos sociata, intra pericardii vasculas ad usque pulmonum extremas vesiculas, superficiemque elongari: nunc in vaginalium officium inquisituris nobis statim occurrit nativa pulmonum substantia, nullis firmata

Pulmonice substantiæ laxitas, ac mollities adjuvatur

*a membra-
na pericar-
dii vasa in-
volventia.*

mata ossibus, nulloque denso ac valido integumento munita, sed laxa, & mollis, quam tot vasa perreptantia minimo negotio propter suos distractivos motus hic illic laxare, atque in dissolutionis periculum possent adducere; nisi ipsi vasorum fasciculi, vaginali hoc munimine clausi varie inter se complicarentur: hac siquidem ratione validius pulmoni renixus, quem per se non haberet, satis conciliatur.

Deinde alter succurrit usus, qui continentes tubulos, contentaque fluida respicit. Etenim vasa hæc, nisi vagina pericardii ad mutuos contactus in fasciculos firmarentur, facile inter ipsas expirationis præsertim vices a se invicem per aliquod loci, temporisque intervallum sejungi possent. Cum enim pulmones alterne deprimantur, seu supra se ipsos concidant, & plicas admittant, alterne vero explicantur, seu extendantur; proculdubio arteriæ a venis, & bronchia ab utrisque in tam varia angulorum permutatione sæpe, & multifariam a mutuo contactu recederent. Cui sane discrimini natura opportune consultum voluit, per hujusmodi vaginulas, perque multiplices complicationes, atque intertextus eorundem fasciculorum, in quibus vasa colligata mutuo ad naturalis æconomix leges, eleganter nituntur. Et quidem postremus hic usus, meo quidem iudicio, tantæ est utilitatis, ut minime prætereundus videatur. Scilicet clauduntur singillatim tria vasa pulmonum in unaquaque pericardii vaginula, ut ex mutua omnium adhæsiōne validior evadat alternus arteriarum, & trachearum nifus in venas; quamobrem contentus sanguis non solum a motu respirationis valentius a laterali arteriarum, & bronchiorum nifu premitur, atque urgetur; verum etiam exactissime permiscetur cum iis atmosphæræ particulis, quæ noviter tum ex alimentis, tum ex aere derivantur.

Adaugetur autem hujusmodi actio ex constitutione organica ipsius pericardii, quod, cum sit naturæ tendineo-muscularis, productiones ejusdem, per pulmones divaricatæ, eandem naturam necessario derivare debent. Unde vagina ista membranacea ubique locorum peristaltice roborata, perstringet contenta vasa, in eaque nitetur: quorum arteria, & bronchialis ramus trusionis vim contra minus resistentem venam tanto validius exercent, quanto vena, per singulare hoc marsupium, proximæ arteriæ, & tracheali ramo strictius admota, duplicem vim, unam antè ab arteria, alteram superius a bronchio sufferre cogitur.

C A P U T V.

De origine, influxu, atque effluxu aquæ contentæ in Pericardio.

*Autorum
dissentio de*

CUm adeo inter se discrepantes invenimus Scriptores circa fontem, ex quo ma-

nat humor ille, qui intra pericardium excipitur, & continetur, pro virili connifus sum non aliorum duntaxat opiniones expendere, sed per autopsiam in rem ipsam inquirere, & recentibus a me tentatis experimentis confirmatam exponere: Primo tamen illud comperitissimum statuo, humorem hunc lymphaticæ, seu ichorosæ plane indolis intra sanorum hominum pericardia semper inveniri, colore plerumque limpidum, sapore fere insipidum, moleque paucum, qui prunis admotus majorem partem in gelatinam cogitur, quanquam per morbos tum fluiditate, ac mole, tum colore saporeque a naturali statu facillime deflectit.

P R O P O S I T I O XVI.

Varia Autorum sententiæ de scaturigine liquoris in Pericardium ad examen revocantur.

Immensum plane, ac forte inutilem laborem susciperet, qui omnes, ac singulas opiniones, quas Anatomici de hujus liquoris fonte in medium attulerunt, describere niteretur. Quot enim Scriptorum sunt capita, tot fere perhibentur sententiæ: sed quoniam Priscorum placita a divinatione potius, quam ab ulla in cadaveribus observatione ortum habuerunt; idcirco satis nobis erit, si eadem sciendi cupidos ad Andreæ Laurentium, (a) & Jo: Riolanum, (b) quippe qui universam Antiquitatis eruditionem assabre perstrinxerunt, in re cæteroqui non necessaria ablegaverimus.

Inter Recentiores autem tamen de perpetua præsentia moderatæ molis hujus liquidi, in sanis hominibus nullus dubitet, pauci tamen de illius origine cum aliis concordant. Ne tamen ab opinionum multitudine studiosis juvenibus confusio suboriatur, omnes quotquot hætenus prodierunt, ad tres classes tuto referri posse censemus.

Prima est illorum Anatomicorum, qui cum celeberrimo Bartholino (c) humorem hunc deducunt ex vaporibus transmissis per cordis, & vasorum, quæ pericardio includuntur, poros, atque ad ejus densam membranam condensatis, a qua porro sententia parum distare videtur ea quam novissime prodidit doctissimus Thebesius (d) & amicissimus Heisterus (e) qui ex laxis membranæ auricularum cordis guttulas ejusdem liquoris in pericardium ferri credunt.

Verum, quemadmodum soli vapores, qui tenuissimi sunt, & per ætatem insensibiliter perspirant, leniendis fibræ cordis, & conservandæ justæ molis hujus sensibilis humoris, satis esse non possunt, sic pororum hiatus in membranæ auricularum præternaturalis potius est, quantum ipse arbitror, quam naturalis. Nam laudatus Thebesius ad asserendum fontem hujus lymphæ esse poros auricularum, eo potissimum argumento adducitur, quod quædam animalia, siue viva, siue post mortem

*origine a-
que peri-
cardii.*

*Aquæ peri-
cardii qua-
lis.*

*Veterum o-
piniones de
origine hu-
moris peri-
cardii.*

*Triplex re-
centiorum
sententiæ de
eadem re.*

*Rejicitur
Thebesii o-
pinio.*

[a] Hist. Anat. Lib. 9. Quæst. 5. [b] Anthropograph. lib. 3. cap. 7. [c] Anat. Lib. cap. 5. [d] In disert. de circul. sanguin. in corde circa finem. [e] In compend. Anat. num. 103.

Ostenditur
pericardii
humorem
cruentum
esse morbo-
sum.

tem incisa nunquam alio nisi rubro pericardii li-
quore instructa viderit; nos vero, qui e con-
trario quam rarissime, ac nonnisi in denatis
ex mala præcordiorum valetudine humorem
illum cruentum, sed plerunque limpidum de-
prehendi, morbosum illum, naturalem hunc
reputamus, ac proinde non tam facile ejus
opinionem assentiri possumus; præsertim cum
in sanis corporibus admodum expeditam fieri
sanguinis per vasa, & cavitates cordis elu-
triationem perspicuis rationibus demonstre-
tur: ita ut sanguinis serum per tunicarum po-
ros transversum agi, ac destillare nequeat,
nisi cum inducitur per morbum in præcordiis
eiusdem sanguinis mora, distrahantur mem-
branæ utriusque caudicis magnarum venarum,
& auricularum, quamobrem exesis ab ichore
salso-acri earundem poris cruentum serum in
pericardii capacitatem effluat. Sed quid sus-
picamur obscura, ubi palam a nobis in sequen-
tibus ostendendæ sunt glandulæ secernentes,
& canaliculi liquorem hunc intra pericardium
inferentes?

Altera
Malpighii,
& Peyeri.

Secunda classis est Illustrium Virorum, qui
cum Peyero (a) & Malpighio (b) opinati
sunt ejusmodi lympham excludere a quibusdam
foraminibus intra tunicam internam pericar-
dii dehiscens; quæ quidem vel solo digi-
to in recens mortuis compressa claram aquam
minutis guttulis eructant. Putavit vero ma-
gnus Malpighius hujusmodi foramina adhære-
re glandulis folliculis, ac eorundem esse vas-
cula excretoria. Sed, quemadmodum multa
laude digni sunt Viri optimi, quod meatus,
qui revera adsunt, detexerint, ita iis dunta-
taxat non est acquiescendum; cum aliunde pe-
tenda sit scaturigo illius ichoris, qui a minu-
tis iis immixtariis in pericardium effunditur.

Postrema in
varias di-
viditur.

Harum pri-
ma Lovve-
rii.

Postrema est multorum, qui cum celeberrimo
Lovverio (c) existimant pericardii humorem
a peculiaribus glandulis secerni, propriis-
que ductibus in hanc cordis capsulam in-
ferri. Variant tamen inter se iidem Scriptores,
tum in discernendis qualitate, situque
glandularum, tum in astruendis earum ducti-
bus; nam Lovverius, cujus verba Blancardus
(d) exscripsit, glandulas juxta cordis basim
ac propterea intra potius, quam extra pericar-
dium locavisse videtur: basis enim cordis
ab ipso pericardio ita laxè circumambitur,
ut non eidem, sed magnis vasibus alligetur. Ad
basim vero cordis, & prope illam non alius
generis locantur glandulæ, quam folliculi adi-
posi, qui non lympham, sed oleosam substan-
tiam colligunt, & emittunt.

Verheyenus (e) deinde cum nonnullis A-
natomicorum a glandula Thymo, quæ ut sci-
tur e jugulo dependet, humorem hunc per
propriis exiguis ductibus excretorios in capa-
citatem pericardii deferri existimat. Sed dum
hæc scribit in supplementis, ad Anatomem
(f) simul fatetur, se nullum vas, quod a Thy-
mulo in pericardium inferret, videri.

Lancisii Oper. Tom. II.

mi glandulis ducat humorem ad pericardium, re-
perire potuisse, ac propterea conatum esse suum ea
de re suspendere judicium. Mihi interim sum-
mopere gratulor, quod Clarissimus, & Ami-
cissimus Morgagnius ea in humani fœtus Thy-
mo, ad exclusionem feri illinc intra pericar-
dium derivandi, animadverterit, quæ nos
(qui olim in Nosocomio S. Spiritus Assiden-
tis Medici munere functi sumus) pluries in
abortivis, recentique natis vidimus, nempe
Thymum (præterquam quod albo colore tin-
gitur; glandulæ vero secernentes lympham
pro leniendis externa cordis, ac interna peri-
cardii superficiebus, sunt potius ad plumbeum,
cinereum, & subrufum, ut dicemus, tenden-
tes) albicante quodam humore satius lacteæ,
quam illius naturæ, cujus apparet, qui intra pe-
ricardium invenitur, imbutum refertumque.

Cæterum Guilel. Charleton (g) meminit
serosorum pericardii ductuum, sed nihil de il-
lorum origine, ac modo insertionis adjunxit.
Steno pariter ex lymphaticis pericardii aquam
illam deducit, sed, præterquam quod lymphæ
ductus regerunt, non ingerunt, valvulisque
instructi sunt, veram scaturiginem tacet. Ut
proinde nullum plane habeamus Auctorem,
qui perfectam, absolutamque historiam hujus
fontis, ejusque aquæ ductuum nobis exhibeat.
Hoc sane ipse pro virili parte præstare cona-
bor in sublequentibus.

PROPOSITIO XVII.

Quibus ad inventionem veræ scaturiginis liquoris
Pericardii adducti sumus.

Duo præ cæteris mihi facem præstulerunt
ad obscuram, veramque hujus liquoris
originem detegendam, universalis vi-
delicet mechanica ratio, Analogiæ conjuncta,
& diligens præcordiorum sectio.

Primo autem loco nullus est, qui possit in-
ficiari pleraque in re Aledica per analogiam
inventæ esse; ac propterea merito filios Artis
ab Hippocrate (h) admonitos fuisse, ut ex
manifestis ad obscuram consideranda procedant, po-
tissimum vero ab Artificialibus ad naturalia:
natura enim docuit homines sua ipsorum imitari,
ut cognoscant quæ faciunt, sed non cognoscant,
quæ imitantur.

Cum itaque mihi proposuissem veros ri-
mandos fontes, unde in pericardium lymphæ
dimanant, mente primum revolvitur artium,
tum naturæ opificia, in quibus solida corpo-
ra magno identidem motu agitantur, & cum
periculo celeris dissolutionis invicem atterun-
tur, cumque animadvertissem tam ubi serra
secantur lapides, aut gladii silicea rota acuun-
tur, quam ubi in hydraulicis machinis, vel
frumenta per molam atteruntur, vel metalla,
aut linea scruta per malleos tunduntur, ne-
cessariam curam adhiberi, ut ne organa ipsa
per motum atterantur, externo continenter
aquarum stillicidio madescant. Similiter cum

P in

Thymus
differt
admodum
colore ab
aqua peri-
cardii.

Analogia
ab artibus
ad Me dici-
nam.

Auctoris
conjectura
de origine
aque peri-
cardii ab
artibus pe-
rit.

[a] In schol. ad cap. 6. Hist. Anat. Med. [b] In Epist. de Gland. conglobat. [c] In Tract. de corde.
[d] Anat. refor. cap. 2. [e] Verheyeni In supplement. Anat. Tract. 1. cap. 23. [f] Tract. 3. cap. 6.
[g] Charletonis, & Stenonis. In æcon. Animal. exercit. IX. [h] Lib. 1. de Dieta n. 13.

Eadem a partibus corporis motu actis defumitur.

in naturalibus, hoc est in animalium corporibus spectaverim membra illa, quæ ad frequentem motum sunt comparata, linguam nempe, fauces, oculos, articulos, aliaque plus minus perenni humore, ex proximis, externisque glandulis, habita ad partes; quæ moveri debent, ratione, per proprios ductus in fluente mollescere, pronum mihi fuit conjicere id ipsum, majori etiam urgente necessitate, accidere debere in leniendis, humectandisque cordis, ejusque capsulæ superficiebus, quippe quæ non aliquando, nec sæpe tantum, veluti memorata membra, sed semper ac nolentibus quamvis nobis, diu noctuque in motum agantur: subdubitavi, propterea an ejusmodi fontes extra pericardium investigandi: essent. Qua sane in re Clarissimo Lovverio non modica laus tribui debet, quod persimili ratiocinatione usus sit in perquirenda ejusdem origine: quanquam rem ipsam de integro assequutus minime fuit, quod glandulas juxta cordis basim, ac non extra, sed intra ejus capsulam. Nam illæ quidem non sunt lymphaticæ, sed potius adiposæ.

Lovverius laudatur.

Glandule pericardii ejusdem liquoris secrentes ab Auctore descriptæ.

Quod autem principio per solam analogiam, ac mechanicas rationes, suspicione quadam de fontibus lymphæ pericardii animo conceperam, id sæpe, seduloque quæsi, tandemque detexi in cadaveribus rum eorum qui ex vulnere, aliave externa causa sani alioquin decesserunt, tum aliorum, quos lenta pectoris, pulmonis, aut cordis, affectio perdidit: in iis enim omnibus multas glandulas supra pericardium, & juxta asperam potissimum arteriam tam antica, quam postica facie deprehendi, quarum maxima pars ad secernendam, & per proprios ductus immittendam lympham in pericardium comparata fuit. Interim vero futurum confido, ut Medicinæ Tyrones agnoscant, atque identidem revocent in memoriam, permagni interesse ad naturæ operam (cum spe inveniendi) nunquam accedere, quin prius leges, ac principia, quibus tum natura, tum ars operatur, apud animum suum consuluerint: unum enim, idemque Divinum exemplar tum natura, & ars propriis in actionibus, tum philosophus in relictis cogitationibus semper imitatur.

PROPOSITIO XVIII.

Ostenditur in genere varius situs, ac natura glandularum, quæ extra pericardium posite tum œsophago, & bronchiis, tum pericardio inferiunt: obiter nonnulla etiam de Thymo.

Glandule a Clarissimo Varcellono descriptæ liquoris secrentes in œsophagum.

Autor observavit.

Non me latet, Jacobum Varcellonum (a) doctissimum Anatomicum XVI. circiter glandulas descripsisse, quas ad œsophagum spectare arbitratur, quarum duas positas ait ad primam divisionem asperæ arteriæ, & sex tracheales, quas nos quoque vidimus, quæ sane non tantum ad œsophagum (ut Auctor hic putavit) liquidum eructant, verum intra asperæ etiam arteriæ ramos, eorum-

que vaginulas; leniendi nimirum gratia inter nam quoque earundem superficiem, quæ vel a perenni motu, vel a præterfluente jugiter aere cæteroquin arefcet. Et quidem, quoniam ab uno, eodemque glandularum fonte liquor fluit, tam in asperas arterias, quam in œsophagum, inde oritur, ut, cum ejusmodi ichor acredinem contrahit, utrobique, tum scilicet in bronchiis, tum in œsophago fibras pungat, ac vellicet, excitetque propterea tussim cum vomitu, quæ affectio ab aliquibus tussis convulsiva (præsertim in pueris) appellatur, cujus plerunque curatio in tantum blandis emeticis, ac deiectionis absolvitur, in quantum morbidus humor ab earum glandularum folliculis, emunctus per tutiores, latioresque oris, vel ani vias derivatur, ac pellitur. At enim vero glandulæ, de quibus hic fumus acturi, a Clarissimo Varcellono partim prætermisæ, partim non satis animadversæ videntur, nobisque propterea vacuus, ac pene integer locus relictus est: nam quemadmodum nonnullæ glandulæ, quæ ab ipso describuntur, œsophago, ac tracheis ancillantur, ita nostræ pericardio potissimum, ejusque vaginulis subserviunt. Harum autem glandularum, quæ ad pericardium pertinent, nonnullæ sedem habent in facie illius anteriori, ibique adiposa quadam membrana obvoluræ sub mediastino cernuntur: pleræque vero, quæ & ipsæ cum adipe implicantur, posite sunt in superiori pericardii parte, ubi cum duabus tunicis tam maiorum arteriarum, quam bronchiorum adnectuntur: Aliæ demum locantur in parte interiori divisionis bronchiorum, ita ut postica pericardii in facie evidentius spectentur, quas quidem omnes adenas quanta maxima diligentia potuimus (ab adipis ipsius, & communis cuiusdam membranæ involucre detectas) in appositis Tabulis delineandas curavimus.

non modo ad œsophagum, sed ad tracheam humorem immittere.

Tussis convulsiva unde, & cur per vomitum curatur.

Varcelloni glandule diverse sunt ab illis, quæ pericardii liquoris fun-

Describitur suus glandularum pericardii.

Glandule pericardii adiposæ.

Earum usus.

Antequam vero ad penitiorem ejusmodi glandularum structuram rimandam descendamus, operæ pretium ducimus indicare, aliquot ex iis naturæ esse prorsus adiposæ, ac sebaceæ, quas factas existimandum est ad secretionem adipis, crassique olei: Quamobrem non raro in cadaveribus spectamus illas in quædam veluti parva steatomata per morbum conversas: at quoniam adiposas glandulas comparatas putamus ad leniendam externam tantummodò pericardii superficiem, quæ cum mediastino, musculo triangulari, pulmonibus, ac diaphragmate in perpetuo motu versatur; idcirco satis nobis erit easdem obiter indicasse, utpote quæ ad contentum intra pericardium humorem, de quo nunc est sermo, nihil plane conducunt.

Præterea de externis pericardii glandulis illud etiam in genere animadvertendum reputamus, eas scilicet distinctas omnino esse a Thymo; Ita ut quemadmodum Thymus in adultis constructus fuisse videtur ad laxandam externam, internamque superficiem ipsius tra-

Glandule pericardii glandulis Thymi distinguuntur.

(a) Vide Theat. Anat. Mangeli Tom. 2. p. 182.

tracheæ; ita inferiores hæ glandulæ ad pericardium interius molliendum constructæ sunt, ut fufius, clariusque infra demonstrabimus. Neque vero est cur aliquis miretur, thymum in fœtu, ac lactentibus majori semper mole, quam

Cur thymus grandior in fœtibus, quam in adultis, & quinam usus.

in adultis perspicui. Cum enim aspera arteria, & bronchia in fœtu nulla prorsus respiratione, in lactentibus autem nullo fere loquelæ usu exagitantur, humectatione non egent; præsertim cum apud infantes jugis lactis descensus lenientis liquidi munus præstet; idcirco in utrisque idem thymus secreto, ac stagnante suis in folliculis lacteo quasi succo plenior, ac turgidiorem se spectandum præbet, quam in adultis, in quibus, cum propter earum partium agitationem perennis sit secreti liquidi effluxus, sensim extenuatur, moleque minor evadit. Id quod ob consimilem causam in jecore etiam contingit, nam propter minorem in fœtu bilis secretionem majus quam in pueris invenitur.

At non propterea ingentem thymi magnitudinem penitus otiosam intra uterum esse quis credat; siquidem probabile, ac prope verum videri potest, ut idem thymus, cum in peramplam adeo glandulam ob nuper memoratas rationes tunc augeatur, atque idcirco ad contactum asperæ non solum, arteriæ magnæ ascendentes, primorumque bronchiorum, ac proinde anteriorum, interiorumque pulmonum, verum etiam ipsius superioris pericardii segmenti, mediastini, ac musculi triangularis, munus præstet leniendi, ac butyraceo suo habitu externa harum omnium partium superficies lubricas, flexilesque reddendi, quo minus arescant, atque invicem, quippe immortæ adglutinentur. Etenim in jam natis, & adultis usu sæpe per morbos venire comperimus, ut cum eadem superficies a nostris supra pericardium detectis, aliisque in thorace sitis glandulis, oleosus ichor, vel nullus, vel solito crassior depluit, minimo negotio simul adhæreant.

PROPOSITIO XIX.

Agitur peculiariter de structura illarum glandularum, quæ humorem pericardii secernunt.

Glandularum pericardii numerus varius. Variæ figuræ.

Glandulæ quæ cardiaci, ut ita inquam, liquoris sunt scaturigines, non in singulis cadaveribus eodem numero spectantur. Nam gracilioribus pauciores, in pingui temperamento præditis plures comperimus. Variam quoque inter se figuram præferunt. Etenim si ab involvente, & colligante tunica vindicentur, sæpe sæpius aliæ spectantur oblongæ, aliæ sphaericæ, aliæ hemisphaericæ, aliæ spheroides.

Magnitudo variat pro morborum natura.

Variæ etiam magnitudine donantur secundum varias corporum affectiones; ita ut in cunctis, qui ex malo præcordiorum habitu, præsertim vero pulmonum hydrope, empyemate, phthisi, aut consimili chronico morbo decesserunt, semper majores invenerimus, quam in iis, qui acuto, aut maligno malo,

Lancisi Oper. Tom. II.

maxime vero ex vulneribus obierunt in quibus ad naturalem statum magis accedunt, cum singulas apud eundem hominem fere æquales offenderimus, hoc est pleraque juniperi baccas plus minus exprimentes.

Cæterum illud animadvertendum est, in quolibet cadavere cujuscunque constitutionis plerumque binas reliquis majores apparere, quarum altera antè, altera postè, quo loco aspera arteria in bronchios dividitur. Ubi vero homines ex memoratis ægrotationibus vitam cum morte commutarunt, easdem glandulas ut plurimum ad molem olearum, atque etiam nucum deprehendimus.

Bina semper cæteris majoribus reperiuntur

Quod spectat ad colorem non raro inter se discriminantur, pleraque enim ad plumbeum vergere, & linci speciem æmulari; nonnullas ad purpureum dilutum, seu ad renum substantiam accedere, paucas subobscurè candicare reperimus.

Coloris differentia.

Cernuntur in hujusmodi glandulis vasa omnis generis. Arteriæ porro ex bronchiali, atque intercostalibus superioribus: venæ partim ex bronchiali, partim ex ramulis venæ cavæ superioris, mediastinum, ac pericardium subeuntibus. Nervi (quibus magna copia implicantur) alii ex parvis vagi, alii ex gangleorum ramis, aliis ex intercostali inferiori derivantur. Dubitavimus, an ex lymphaticis quoque hujusmodi glandulæ instruerentur, cum minima quædam vascula roriferis similia ex iis ad axillas venas inter, & arterias perreptare conspexerimus.

Nervi.

Lymphatica.

Habent insuper ductus valde exiles, ac perlucidos instar lymphaticorum, quamquam superficie æquali, ac lævi, nullisque nodis, seu valvulis distinctos: hos propterea peculiare canales in animalium corporibus dicendos esse arbitramur. Nam ejusmodi parvi ductus ex prædictarum glandularum centro (sectæ enim per medium, ac nonnihil pressæ ichorem ei persimilem, qui in pericardio invenitur, solent emittere) ex centro, inquam, glandularum originem trahunt gracillimi, deinde sensim, atque eo magis ampliantur, quo magis ad locum exitus accedunt, non secus ac venæ sanguinem ex visceribus, capillaribus initiis reducunt. Sedulo autem cavendum, ne cum venis ipsis confundantur: quo vero facilius hæc duo vasorum genera invicem distinguas, animadvertas oportet, venas superficie tenuis magis perreptare, atque ad cavam superiorem ascendere, illos autem deorsum ad pericardium, aut lateraliter ad vaginulas, & bronchia.

Ductus peculiare.

Eorundem principium, & progressus.

Quomodo a venis discernantur.

Ex hisce ductibus plerique ad pericardium descendunt, illudque penetrant parte superiori ram antica, quam postica: nonnulli etiam per mediastinum incedunt, & mihi quidem visi sunt perforare anteriorem ejusdem pericardii faciem; alii autem vaginulas, & bronchiorum ramos ingrediuntur. Ut plurimum vero hi tubuli quamvis ex diversis glandulis prodeant, invicem tamen implicantur, ac mutua anastomosi tectis in modum junguntur, atque ad prædicta loca tendunt.

Diversa illorum itinera.

Anastomosis.

*Multifarie
Pericardium su-
beunt.*

Eorum, qui ad pericardium fuerunt, alii ipsius membranas obliquo parumper itinere subeunt integri, nec in ramos divisi: alii autem antequam easdem penetrent, in duos, aut tres ramulos dispescuntur, adeo tenues, ut nec capillum excipere possint: cum contra superiores non divisi, stylum subtilem facile admittant. Eadem porro lege, hoc est obliqua via quemadmodum uretheres in vesicam sese insinuant, & aperiuntur, tam intra pericardium, quam intra vaginulas, & bronchiorum capacitatem. Summa tamen diligentia, & multitudo cadaverum opus est, ut perspicuam horum canaliculorum penetrationem assequaris.

*Quo artifi-
cio horum
ductuum
vie conspi-
ciantur.*

Illud certe ad facilem, atque evidentem detectionem ingressus horum ductuum in pericardium æque, & in bronchia conducit, quod sæpe adhibuimus experimentum; cum scilicet, apertis per longum tam pericardio, quam utrinque duobus majoribus bronchiorum ramis, manu compressimus ejusmodi glandulas; vidimus enim intra pericardium, quam intra bronchia ichoris guttas destillare per ea foraminula, quæ doctissimi Viri Peyerus, & Malpighius detexerunt: quæ quidem guttulæ, si prius eadem glandulæ detrahantur, non ita conspicuæ, atque continuæ apparent.

Simile quid nobis observare contigit, ubi eas glandulas, quæ œsophagum inter, & asperam arteriam locantur manu perstrinximus; effluit enim ichor in utrumque tubum. Quod si vero abscissis glandulis tam œsophagi, & trachearum, quam pericardii, nudas harum partium membranas comprimamus, vel nullus, vel is tantum exiguus humor manat, qui in tenuissimis illis excretoriis vasculis continebatur.

PROPOSITIO XX.

Exponitur necessitas aquæ Pericardii, & modus mechanicus, quo eadem ex descriptis glandulis secernitur.

Ostenfurus necessitatem derivandæ lymphæ pericardii a glandulis extra illud positis, nolo hic generali duntaxat Magni Hippocratis (a) auctoritate pugnare, scribentis omnia per divinam necessitatem fieri: Nam Æsopi (b) verbis me jure quis deridere posset, inquit, quæ a divina providentia fiunt, hæc a sapientibus Viris solutionem sortiuntur. Itaque firmis rationibus, atque experimentis ab Anatome petitis adnitari, ut hujus rei necessitas elucescat: quod non ægre me præstiturum confido, si prius animadvertatur, animalium partes, non modo diversis motibus, verum etiam motuum gradibus admodum inter se discriminari. Nam cutis e. g. in perpetua fere quiete, nisi a subiectis musculis moveri contingat, versari videtur. Viscera autem præsertim abdominis leni duntaxat alterno motu agitantur; cum præter contractiones peristalticas diaphragmati obsecundent, quod facile deorsum, sursumque agi-

*Motus in
diversis
partibus
corporis di-
versus.*

tur; majori vero motione pulmones, tracheæ, fauces, ac lingua ipsa, pro variarum actionum, ad quas natura destinata sunt, opportunitate cientur. Neque minor est ad voluntatis arbitrium musculorum in artubus excitatio. Sed omnium maximus viget ille cordis pulsus, qui sive oscillationum perennitatem, sive frequentiam, violentiamque spectemus, sine ullo dubio motionibus omnibus, quæ in corpore fiunt, longe præstat; potissimum vero cum vel subitis, gravibusque parthematibus animus afficitur, vel corpus vehementibus, atque inusitatis laboribus exercetur: tunc enim cor ipsa met costas fortiter percutere, celeriusque contundere perspicitur.

*In quibus
lenis sit.
In quibus
vehementior.*

Hæc autem cum ita sint, eruditum Lectorem precamur, ut secum ipse reputet, quæ ratione tot motuum discriminibus, per quos solidæ partes, si nullo liquido linrentur, arefcerent, brevique tabo conficerentur, sagax, ac provida natura consuluerit: & quidem Divinam Sapientiam admiratus, deprehendet, quod, quo minor, vel major est partium motus, eo pariter major, aut minor est influxus oblinientis lymphæ, qua dimotarum partium superficies laxari, molliri que possit. Nam ut cutis minimo motu agitur, ita solis oleoso-volatilibus efluviiis ab internis partibus, atque a sanguine expirantibus perungitur: quæ quoniam interdum ob vehementem corporis exercitationem majori motui subjiuntur, tunc humefacientis quoque succi vis augetur, secreto scilicet, expressoque per miliares glandulas sudore.

*Lympha in-
fluentis
quantitas
in partes
motus pro-
portionem
habet ad
motus
quantita-
tem.*

Præterea cum naturalis viscerum agitatione cutanea major esse soleat, idcirco illorum superficies uberioribus quoque halitibus perungitur, qui certe halitus ideo copiosiores in ventribus sunt, quam in cute, quod & major sit humorum quantitas per viscera fluentium, & membranarum textura, unde effluunt, laxior occurrat.

*Comproba-
tus primo
exemplo cu-
tis.
II. Viscerum.*

At quoniam lingua, fauces, trachea, bronchia, & pulmones suis agitationibus supradictarum partium motus longe superant. (Nam ad perennem illum respirationis usum nobis insitum, accedunt quoque pro arbitrii nutu vehementissimæ motiones, quibus ad loquelam, ad cantum, ad comestionem, atque ad anhelitum, cui violentioribus totius corporis exercitationibus obnoxii evadimus) propterea largiori salivalis lymphæ copia præter efluvia e sanguine jugiter emissa hisce obliniendis membris natura providit. Etenim numerosissimæ glandulæ ad ejusdem secretionem instructæ sunt, quarum quidem glandularum aliæ intra oris, faucium, asperæ arteriæ, ac bronchiorum capacitatem locantur; aliæ vero extra, nimirum sub mento, in genis, ad articulationem maxillæ, in jugulo, atque ad bronchiorum divisionem, tali quidem artificio concinnatæ, ut quo majores eduntur motus, eo fortius a circumjacentibus partibus compressæ majorem lymphæ molem effundant. Quod sane etiam in musculis, atque in ipsis

*III. Lingue
faucium, &
tracheæ.*

*Prædictarum
partium
glandulæ copio-
sæ.*

*Earum si-
tus.*

*Glandulæ
musculo-
rum.*

(a) Lib. I. de Diæta. (b) In ejus vita.

*Medullæ
usus ad of-
fium mo-
sus.*

ipsius quoque ossium articulis cum moventur fieri comperimus: in illis enim glandulæ, quas mucillagineas appellant, pro muscularium tensionum ratione magis, aut minus compressæ abundanter, vel parce humorem emittunt; in istis vero ex ossium medulla per motum ipsum liquata plus, aut minus oleosæ substantiæ intra articulos distillat.

Ex iis porro quæ hæcenus exposita sunt, facile quisque intelligit, ad leniendas cordis, ac pericardii superficies, quæ continentiori, ac vehementiori motu, quam ulla alia in corpore pars cientur, præter effluvia, oportere lympham modo majori, modo minori mole ab externis glandulis derivari. Quod sane percommode a natura præstitum fuisse patebit, si consideretur, ut superiori propositione ostensum est, pericardium anterius, posterius, ac superius pluribus instructum fuisse glandulis ita dispositis, ut ad varia incrementa motus cordis, solito etiam uberiores liquoris copiam effundere debeant, non secus ac in parotidibus, pancreate, ac cy stifellea mechanica necessitate usu venire deprehendimus, scilicet ut secundum majorem, vel minorem indigentiam Succorum, qui iis in loculis tum secernuntur, tum asservantur, a prementibus magis, vel minus inter manducandum maxillis, atque a distento ab alimentis ventriculo copiosius, vel parcius dimanent. Cum enim cor alterne quidem, & moderate, quoad vivimus, a mucrone saliat versus basim, atque in pericardium impingat, recensitas glandulas singulis suis ictibus moderate premit, unde moderata etiam quantitate secretus humor ad prohibendam arefcentiam superficialium tam cordis, quam pericardii per suos canaliculos descendit. Ubi vero violenti corporis, aut animi motus adiunguntur, quoniam tunc temporis cor fortius salit, pectusque crebriori, majorique anhelitu movetur, eadem pariter glandulæ tum a tracheis impensius dilatatis, tum a corde, majoribusque vasis acrius salientibus, fortiusque distentis, tum vel maxime a triangulari musculo, sæpius magisque urgente, necessario majorem vim liquidi amittunt: quamobrem perspicuum fit, qua mechanica ad humectandum cor, ichor ab externis glandulis proportionaliter secundum varias indigentias subsidio veniat. Quod hic erat ostendendum.

PROPOSITIO XXI.

*Demonstratum indicatum glandularum situm sum-
mopere conferre ad immittendum liquorem intra
pericardium.*

Quod facit ad confirmandam necessitatem, actionem, usumque aquæ pericardii, ex minimis glandularum fistulis ad ejus basim tum anterius, tum posterius positis, illud esse videtur, quod violentior motus fibrarum cordis, & major distractio, contractioque summorum vasorum, seu major indigentia lenientis, emollientisque li-

Lancisii Oper. Tom. II.

quoris futura erat, non ad cordis apicem, non ad latera, se potissimum ad basim fortissimi hujus musculi. Quare necessarium fuerat, ut glandulæ ad secernendum cardiacum illum ichorem, molliendis fibris destinatum, non lateralem, aut infernam, sed superam præsertim pericardii partem tenerent; unde rorido quasi depluente imbre assatim, uberiusque quo loco fibræ majori motu cientur, laxari possent: fluxus enim liquidi a sublimi loco proclivior est ad descensum, quam ex inclinato, vel horizontali plano.

Quamobrem guttulæ, quæ secundum majorem, vel minorem pressionem supra caudices arteriarum, venarumque, ac supra basim cordis destillant, per ingentem, maximumque earum partium motum statim quaquaversum sparguntur, sponteque sua per cordis, & pericardii superficies diffunduntur: & si quid reliquum est ad pericardii conum colligitur, ac retinentur; nimirum ut si quando repentinus aliquis cordis motus solito major sit excitandus, præsto sit materies ad uberius leniendum, fovendumque cordis mucronem, ad quem non statim potest descendere, quod a sublimi loco influit, ac destillat.

PROPOSITIO XXII.

*Qua ratione proportio quædam inter humorem
influentem in pericardium, & effluentem in
statu naturali servetur.*

Cum in sanis hominibus vulnere, aut lapsu decedentibus moderata semper hujus liquoris quantitas, unius circiter cochlearis, ut alias dictum est, intra pericardium inveniat, quærenda nunc est ratio, & modus, quibus natura utitur, ne, cum liquor jugiter depluat, nimia copia congeratur, ascitemque pericardii producat. Id suspiciendo plane artificio eadem præstitit, nimirum ut tantum duntaxat liquoris a glandulis deplueret, quanto opus erat in quocumque gradu motus ad reddendos lubricos tum cordis, tum pericardii parietes. Nam quemadmodum per motum corpora solvuntur semper, atque atteruntur, eorumque fluxiliores partes insensibiliter transpirant, & avolant, ita natura comparata fuit in pericardio, ut quo plus, aut minus liquidi in illud conflueret; eo plus, aut minus per motum ipsum ordinarium, vel adauctum dissiparetur, ac celeriter discederet.

Hæc autem particularum solutio, seu insensibilis perspiratio clarius demonstratur per Sanctorii staticam, qua docemur longe majorem esse insensibilem transpirationem, quam sensibilem omnium secerniculorum evacuationem.

Sed, quanquam perspiratio insensibilis certa sit, atque explorata via ad exitum liquoris, qui intra pericardium influit; suspicor tamen aliam quoque semiram subsidio esse, nimirum multa foraminula, quæ intra pericardium dehiscunt, & in vasa qua lymphatica, qua venosa desinunt, atque aperiuntur. Ad hoc autem credendum facile adducor, cum mecum reputo ex singulis ventribus effusos

P 3 inter-

*Cordis mo-
tus vehe-
mentior in
basi.*

*Aqua peri-
cardii faci-
lius ex su-
perioribus
glandulis,
quam ex
horizontalibus in-
fluit in ba-
sim cordis.*

*Usus aque
pericardii
ad apicem
cordis col-
lectæ.*

*Quomodo
aqua peri-
cardii per
insensibi-
lem perspi-
rationem
dissipetur.*

*Conjectura
de effluu
aque peri-
cardii per
ejusdem so-
ramina in
vasa deli-
scencia.*

interdum aqueos liquores per exhibitum fortem hydragogum aliqua saltem ex parte in vasa rursum derivari. Quod sane contingere minime posset, nisi exillimi, ac plane cæci meatus ex membranarum superficiebus ad internos tubulos, canalesque perducerent. Accedit vero ad leniter urgendum intra vascula humorem pericardii assiduus ille magnusque cordis, ac diaphragmatis motus, quibus necessario fieri debet, ut idem liquor quassato pericardio, ac veluti adhibitis alterne frictionibus quaquaversum trudatur atque impellatur per poros, & canaliculos, qui intra capsulæ illius capacitatem hiant: omnia enim in nobis sunt pervia.

Ex hac itaque, & præcedenti proportionem satis demonstratum arbitror, proportionem humoris influentis ad effluentem eam esse, ut dissipata per cordis motum parte, quæ fuit quidem necessaria, sed postea evaderet noxia, semper non nihil fluoris superfit in ima pericardii capacitatem ad usus omnino utiles, atque opportunos.

Et quoniam, ut in reliquis nostri corporis partibus, morbi nunc fluidorum, nunc solidorum, nunc utrorumque culpa contingunt; ita pericardii aqua multifariam quoque vitari potest, quod sequenti propositione persequemur.

PROPOSITIO XXIII.

Præternaturales affectiones liquoris Pericardii exponuntur.

Humor pericardii in statu sano ejusmodi sit.

Ejusdem liquoris color, quando, & quoruplicitervitietur.

Quatuor præcipua vitia aque pericardii.

CUM pericardii liquor in statu bonæ valetudinis omni plane sapore, & colore expers, simul etiam modicæ molis, ac fluidissimæ substantiæ esse debeat, labem contraxisse dicendus est, quotiescumque ab aliqua, vel pluribus harum conditionum quoquo modo deflectit. Sed, mittentes hic vitia coloris; nam ut apud istericos plerunque flavescit, ita apud Scorbuticos rubet; in illis enim bilis particulæ admiscetur, in his vero exelis minimis sanguiferis, a cruoris moleculis inquinantur; Consideremus quæso quatuor principalia morbosarum affectionum genera, quibus pro malorum varietate pericardii aqua obnoxia fieri per cadaverum sectiones hæcenus deprehendimus. Primum vitium est penuria, seu defectus ejusdem; Secundum est malum prædicto contrarium, nempe ubertas, & copia. Tertium est vitium acrimoniæ; Postremum lentescentiæ, & tenacitatis.

Causa defectus aque in pericardio.

Tabes.

Spasmus, & Phlogosis.

Pulmonum inflammatione.

Quod spectat ad penuriam, seu defectum lymphæ in pericardio, hoc quidem vitium triplici de causa oriri solet, quorum prima est universi corporis tabes, in qua cuncta viscera humidi paucitate laborant. Altera est subita villorum, & canaliculorum intra pericardii glandulas contractio, quam in præcordiorum sæpe sæpius vel spasmo, vel phlogosi spectavimus. Ita quidem in denatis a convulsivo, ac suffocativo asthma, ut plurimum cordis capsula omni liquore destituta invenitur. In pulmonum pariter inflammatione, quæ anteriorem eorum faciem cum bronchiis

corripit, raro exsiccatur, atque aridum pericardium non reperimus. Profecto dum hæc retractamus videre nobis contigit in cadavere Serenissimi Principis Philippi e Baviaræ Ducibus, qui ex acuta, & inflammatoria pulmonum febris cum pulsu humili, atque inæquali a morbillorum eruptione decessit, memoratas pericardii glandulas phlogosi correptas, & nihil plane liquoris in capsulæ capacitatem effundentes. Postrema est pertinax obstructio earundem glandularum, quæ in longis præcordiorum agrotationibus, asthma videlicet cum lipothymiis, aliisque ejusmodi accidere solet, in quibus postea pericardium propter aquæ defectum sensim cordis superficiem adherere incipit, atque ideo inventum tandem in cadaveribus cum corde adglutinatum, nonnullis occasio fuit asserendi, pericardium aliquando fuisse desideratum.

Et quanquam perspicuum hujus adhesionis specimen jam dederimus Lib. 2. de Mortib. subit. hist. IV. ubi morbum, mortem, & extispicium Præsulis Spadæ accurate descripsimus; non ingratum Lectoribus futurum censemus, si alterum hic subnectemus hujusce rei monumentum.

HISTORIA

Miræ adhesionis Pericardii cum Corde.

JOANNES Baptista Tomi annorum viginti quatuor, gracillimus, cum agrariam exerceret, pravo tum aere, tum cibis usus, crebrisque cordis oppressiōibus, & lipothymiis gravi cum anhelitu correptus, ad Nosocomium S. Spiritus sella gestatus fuit, ubi a Clinico, quem dicunt Assistentem, cum pulsu exili, atque inæquali, cumque extremorum frigore, summoque ac difficili anhelitu, nec-non recurrentibus animi deliquis deprehenditur; venæ jugulares, simulque Abdomen mire intumuerant. Multis vero inter imminenti fati angustias adjutus alexipharmacis, & cardiacis, quatuordecim adhuc dies supervixit, tandemque hebes, vetemosus, lenteque febricitans, accedente scroti sphaceolo, decessit die XXI. Martii M.DCC.V.

Exemplum hujusmodi defectus ex inflammatione glandularum.

Glandularum obstructio.

Antecedentia morbi.

Symptomata.

Obitus ægri.

CADAVERIS DISSECTIO.

IN hujus extispicio mirum fuit observare cor exiguum, flaccidæque molis cum polytis in utroque ventriculo, sed in dextero præsertim ex vena cava usque in pulmonicam propagatis. Caudex, & rami venarum cavæ insignis erant amplitudinis, quos concreta implebat sanguinis copia. Pericardium vero, quod maxime notandum est, cordi adeo tenaciter adnectebatur, ut videretur constituere extimam illius membranam. Insuper gracilibus, & languidulis fibris præditum erat; ad basim vero pericardii positæ glandulæ obstructæ, ac scirrhusæ penitus erant. In Abdomine vasa omnia sanguifera cruore tumentia occurrerunt, parumque subrufi feri intra ejusdem cavum exundaverat.

Cordis imminuta vasa & polytis.

Vena cava cum suis ramis dilatata.

Pericardium cordi adhaerens.

Glandulæ obstructæ.

SCHOLIUM.

Licet ad pleniorē hujus Historiæ intelligentiam plura de naturali ipsius Ægri forte desiderari videntur, ea tamen, quæ superius expolita sunt, satis luminis præbent ad illustrandam æthiologiam inventæ adhæſionis pericardii cum corde. Etenim cum externus in hominibus corporis habitus, modo sit natus, certam plerumque fidem faciat texturæ vasorum, & viscerum; ubi summa foris urget gracilitas, fibras ut plurimum, & vasa præcordiorum pari tenuitate, atque ariditate laborare significatur. Unde quoties apud ejusmodi ægros concretionis vitium liquidis accedit ex aere, vel cibis, vel utrisque, ut contigit in descripto rustico, proclive est intelligere, quomodo sensim tum mixtura, tum motus, tum secretio humoris intra pericardium influxuri, obstructis glandulis paulatim vitiata fuerint, simul etiam, ut fibræ tam ipsius cordis, quam ejus involucris enervatæ, suos quæque motus languidiores sensim ediderint. Quæ autem deinceps mala ex præcordiorum atonia oriantur, Lectores hortor ad quærendum. Nam non despero ex hujus quoque cadaveris extispicio eos aliquid deducturos: mihi enim satis nunc est innuere languescēte motu cordis, ac deficiente intermedio liquido pericardium minimo negotio cordi adhæſisse, & cum eodem magis, magisque agglutinari cœpisse, ut erroris caulam patefaciat illorum, qui cor interdum pericardio destitutum se reperisse affirmarunt. Sed hæc obiter, modo ad propositum revertamur.

Externi habitus gracilitas nativa quid indicet.

Causa phenomēnorum, quæ in hujus ægri præcordiis occurrunt.

Quibus de causis nimia liquoris cardiaci quantitas gignatur. Copiose utrimque hujusmodi affectionem præcedere solent.

Signa ejusdem.

Anxietas unde.

Cur ægri imminente morte decumbere cogantur.

incommodi, ægris permittit, quam horizontalem; in quo pericardium versus jugulum ascendens diaphragma non amplius premit.

In hujusmodi vero Ægrorum Cadaveribus reperimus ex supernis, atque externis pericardii glandulis alias obstructas, alias vero laxas, flaccidasque, ut nobis non fuerit dubitandum, quin secreta ab iisdem plus solito copia feri, tum intra capsulam, tum perruptis canaliculis extra, hoc est in thoracis capacitatem, in qua plerumque colligitur, uberius effluerit.

Glandularum pericardii conditionem hinc affectionibus.

Acre interdum, atque erodens, quod tertio loco examini subjiciendum, evadit pericardii fluidum, quod quanquam, ubi hoc accidit, non multa mole, immo vero plerumque paucissima colligitur: est tamen veluti aqua Regia, proindeque non pungit solum, ac vellicat, sed ipsius etiam cordis superficiem exedit, atque exulcerat; quod aliquot abhinc annis bis, a ter animadvertimus. Illud tamen ab ejusmodi vitii genere vidimus contigisse, ut non externum duntaxat, & simplex, sed complicatum, internumque malum semper inferatur. Videlicet alicubi plerumque in præcordiis aneurisma suboritur; idem enim corpus, quod foris valet cor pungere, atque exedere, potest etiam intimam arteriarum, venarum, atque ipsius quoque cordis texturam diloricare.

Liquoris pericardii acrimonia.

Efficit aneurisma.

Signa vero hujus affectionis communia fere sunt cum indiciis, quæ præcordiorum aneurismata comitantur.

Signa.

Denique lentoris quoque vitium in pericardii liquido nonnunquam occurrit. Neque enim hoc tantum legimus apud Galenum, Malpighium, aliosque, nimirum tumores in pericardio natos, sed nos etiam sæpe sæpius in extispiciis deprehendimus, in quibus tenax, spissa, atque in fila concreta apparuit lymphæ pericardii.

Humoris pericardii lentor.

Neque vero hoc loco prætereundum est vermes, qui ab aliquibus intra pericardium visi narrantur, nihil aliud fuisse, quam polypeas concreciones, seu crassiuscula fila insectorum speciem referentia. Etenim priusquam doctrinam de Polypis Malpighius noster illustrasset, nonnulli Auctores vermes etiam in cordis ventriculis, ac vena cava latuisse, & per Anatomicos detectos fuisse perperam tradiderunt. Sed hem! quantum exaravi chartæ, cum unam alteramve duntaxat paginam in pericardii anatomica historia describenda, me principio exaraturum existimarem, sed veritatem quærenti condonandum, si paulo fufius (utinam citra errorem) scripserim.

Polypi, ac concreciones in pericardii falo pro vermibus habiti.

SECTIO II.

De Structura Cordis.

Hanc operis nostri partem de structura cordis in animalibus, ut ajunt, perfectis, nunc aggredimur, in qua non ea solum, quæ hætenus ab Anatomicis diligentissime observata fuerant, expendemus; verum mul-

Auoris propositum.

ta etiam, quæ licet priorum industriam eluserint; per crebra tamen, ac sapissime repetita humanorum præsertim cadaverum extispicia se se nobis conspicienda, animadvertendaque exhibuerunt, pro nostra facultate breviter exponemus.

CAPUT I.

Traduntur generalia quædam de Structura Cordis in Utero ab initio generationis animalium usque ad eorundem perfectionem.

Methodus in Physiis adhibenda.

Quamquam communi Sapientum judicio, quæ priora habentur in natura, cum obscuriora esse consueverint, posterius tradi, explicarique solent: nihilominus, quoniam incomparabilis Malpighii studio, ac sedulitate factum est, ut quæ in plantarum, atque animalium generatione priora contingunt, ea quidem ab obscuris tenebris in clarissimam lucem educta fuerint, jure censemus in perscrutanda cordis structura per hanc methodum maxime nobis esse procedendum: qui enim ordo a natura suis in operibus servatur, is quoque, ubi innotescit a Physiologis tenendus est; hac siquidem ratione rudibus etiam Tyronum animis vera illius de qua agitur, rei notitia ingeritur, atque adolescit.

PROPOSITIO XXIV.

Exponuntur primordia structuræ cordis in ovo incubato ad usque manifestationem diastoles, ac systoles in puncto saliente.

Oviparorum cum viviparis analogia.

Quoniam Divinus Hippocrates (a) eam veritatem primus nobis aperuit, quæ postea ab Aquapendente, & Harvæo, sed omnium luculentius a magno Malpighio detecta fuit, volucris, scilicet, naturam ad humanam conferre oportere, observando nimirum, quæ singulis diebus in gallinarum ovis incubatis a secunda die usque ad vigesimam, qua pullus excluditur, contingunt. Siquidem illa eadem, quæ in oviparis deprehenduntur, non est dubitandum, quin etiam in viviparorum utero, fœtusque contingant; itaque non immerito Physiologi ad demonstranda primordia fabricæ cordis utuntur incubatis gallinarum ovis, quippe quæ paratu, atque observatu sunt facilia, quam sint viviparorum uteri. Hanc sane viam, quam ab ineunte ætate, cum anatomen discerem, crebris experimentis inivi, eandem nunc docendo munire contendam.

Candide tamen fateor, me hac in re multum a Malpighii tentaminibus adjutum fuisse, citiusque adhuc, seu magis compendiario itinere propriis experimentis me hujusmodi veritatem assequutum fuisse, videlicet non quotidianis, ac propterea molestis, & forte non adeo facile inter se comparandis, atque ab invicem distinguendis observationibus usque ad 20. diem processu, quemadmodum Hippocrates, & Malpighius docuerunt, sed pauca-

rum horarum spatio rem omnem absolvi. Etenim quotidie incubanda gallinæ supposui bina ova, incipiendo a primo die usque ad 20. in scripto unicuique ovo diei numero. Bina autem singulis diebus subjecimus, ut si quid inter illa vitiosum occurreret, ejus defectui altero adjecto possem emendare (non enim cunctis ovis, ut neque cunctis gravidis viviparis, præsertim mulieribus, unum, idemque tum utero robor, tum colliquamento, tum cicatriculæ, & carinæ crasis inest (quo fit ut non omnes filii eodem cum vigore, probaque structura nascantur) Itaque statim atque vigesimus illuxit dies, ordine retrogrado, ab ultimis ovis animadversiones instituebam. Quod cum eidem Malpighio, Romam postea profecto, retulissem, idem Clarissimus Vir admonuit, ut hac methodo rursus incubanda ova curarem. Hoc autem, cum mense Augusto anni 1692. præstitissem, cistulam una cum ovis, & gloriante gallina ad egregium illum Virum, qui in iisdem ædibus, in quibus modo hæc scribo, Pontificius ipse tunc Archiater degebat, comportandam jussi, atque simul observantes omnia, & singula ad amissim comperimus, quæ insignis ille Anatomicus stylo jam exarata, & graphice delineata in lucem produxerat.

Non est tamen, ut nunc ipse quorumcumque dierum in ovis phænomena describam, quæ tam cum Malpighio, quam seorsum oculis meis usurpavi; potissimum vero ea, quæ post decimum quartum diem, adulto pullo circa vasa umbilicalia, ac tunicas, Corium nempe, Allantoidem, & Amnium, nec non circa vitellum, ac singula interiora volucris conspiciuntur: sed eas duntaxat mutationes persequemur, quæ in ovis decursu XII. ab incubatione dierum ad cordis fabricam pertinentia, animadvertimus.

Neque rursus id prætereundum nobis est, quod multis negotium faceffit, modus nempe quo Malpighius utebatur ad pulli cicatriculam ab ovo extrahendam, eamque supra vitrum collocandam, ut sedulo, patienterque singula, quæ singulis primis diebus accidunt, per microscopium intueri, facileque stylo etiam delineare posset. Eundem igitur hoc loco referre pretium operæ ducimus. Hoc autem eo diligentius per me præstandum esse video, quo magis idem Malpighius in opere posthumo edit. Angl. pag. 81. fatetur, a se comparatam quidem longo usu propriam methodum, ac postremo inventam rationem separandi cicatricem, eamque extendendi supra vitrum, ut prima animalis stamina observari, ac distinguere possent; eam tamen methodum, rationemque nusquam indicatam reperimus. Accipiebat itaque incubatum ovum 1. 2. 3. quartave die, eique frangebatur corticem, lateque aperiebat, in obtusiori præsertim apice (quo cicatricula ab ovi medio, quod ante incubatum tenet, per incubatum ascendit) ita enim universa cicatricula, & carina, seu quod eodem recidit, ipsius pulli rudimenta.

Auctoris methodus in incubatis ovis observandis.

A Malpighio probatur.

Quæ Auctor sit descripturus circa observationes a se factas de pulli generatione.

Describitur ratio, quæ Malpighius usus est in cicatricula separanda.

(a) Lib. de Nat. Pueri n. 36.

dimenta intra perlucidum amnium contenta illico apparent; hoc autem peracto diligenter acuto, tenuique forfice circumsecabat membranam qua cicatricula continetur, eamque sic refectam in tepidam aquam (ut cicatriculam ab albumine, ac vitello expurgaret) immergebat, unde solam cicatriculam cum umbilicalibus vasis, & limbo circumcisam, vitro nonnihil concavo excipiebat, tandemque supra alterum, sed planum, angustiusque vitrum facile collocabat. Horum autem experimentorum nonnulla exempla inter duas crystallos vulgarium perspicillorum, hispanica cera ad oras obsignatas, per multos annos a tineis incorrupta servavi.

Ad experimenta igitur veniamus, quæ in ovo incubato præcordiorum duntaxat fabricam ostendunt; ab iis tamen indicandis consulto temperabimus, quæ ad singularum animalis partium generationem, seu manifestationem primis incubationis tum horis, tum diebus conducunt, contenti paucula solum in gratiam erudiendæ juventutis innuisse, scilicet.

Observationes de pullo in ovo incubato ab hora sexta incubationis usque ad 24. I. Post VI. aut VII. ab incubatu horas in cicatricula clare conspici carinam cum pulli rudimentis, & umbilicalibus vasis, ac circulo, quo colliquamentum circumscribitur.

II. Post XII. horas in carinas caput pulli cum vertebrarum nodis apparere.

III. Transactis duodeviginti plus, minusve horis vasa umbilicalia evidentius animadverti.

IV. Elapsis XXVIII. horis cor ipsum ad spinæ latus deprehendi, specie quidem, ac figura varicosi, ac semicircularis tubuli, quod nulum adhuc sensibilem motum edit.

V. Luculentius autem prægressis XXXIV. horis spectavi ipsius pulli præcordia non solum in prædicto vase semilunari, sed in fibris aliquot, quæ laxæ circa ipsum incipiunt advolvi.

Hæc de rudiori cordis, vasorumque structura ante sensibilem ejus motum præmonuisse satis duximus: nunc penitiora, atque elegantiora, quæ post XXXX. horas in puncto, quod saliens vocant, cerni solent, singillatim tradamus. Ea autem partim respiciunt qualitatem fluidi per umbilicalia vasa versus præcordia excurrentis, partim structuram, figuramque ipsius cordis, partim denique motum ipsum, seu rythmum constrictionis, ac dilatationis sectionum ejusdem corculi, nondum integram texturæ perfectionem assequuti.

Mutatio coloris fluidi in vasis umbilicalibus a fine secundi incubationis diei. Quod spectat ad qualitatem fluidi per umbilicalia vasa prope finem secundi diei lente decurrentis; hoc sane se se offert primo coloris sublutei, deinde rubiginosi, ac demum sanguinei: ita ut liquido constet fluxiliores dixerim colliquamenti cylindros, qui perlucidi, & omnino limpidi ante incubationem, ac primo quoque die apparent, leni inducta per forum fermentatione, ac per aeris elaterem motu, sulfureis particulis sensim

emergentibus, ac paulatim salinis quoque volatilibus exaltatis, per certos quosdam sublutei, ac rubiginosi coloris gradus ad sanguineum ascendere.

Quod vero ad cordis structuram attinet; cum primum moveri incipit, & punctum saliens appellatur, elegantissima est, sed longe diversa ab illa, quam in perfecto pullo, atque in formatis etiam viviparis comperimus. Nam cor nonnisi post VII. diem conicam figuram nanciscitur. Elapso enim secundo die rudis adhuc cordis fabrica visitur in distorto, continuo tamen, sed inæqualiter constricto, ac dilatato vase, quod ab umbilicalium venarum coalitu, seu a vena cava incipiens dilatatur primo in ovalem vesiculam, quæ in dexteram auriculam facessere debet; mox parum constringitur in eo itinere quod intercedit ab auricula in ventriculum dextrum, cujus figura occurrit tanquam altera dilatata vesicula, a qua transitur per angustam similiter canalis sectionem, in tertiam oblongam amplamque vesiculam, quæ cessura est in lævum cordis ventriculum; unde aperitur aditus in continuatum, & data proportionem angustum arteriæ magnæ truncum, qui paulatim in varios dispartitur, sed duos præsertim de se promit abeuntes in arterias umbilicales, quæ tandem desinunt, reticulari excitato plexu in ambitum cicatriculæ, a quo venæ umbilicales proficiscuntur, orbemque illum motus sanguinis in særu constituunt, qui a peripheria per venas in præcordia, & a præcordiis per arterias in peripheriam describitur.

Cum autem rudis hæc ipsius cordis, seu si mavis trium corculorum in tribus ovalibus vasculis moles, ac structura se prodit, tunc neque cor suis velamentis munitionem, neque pectus costis, ac sterni stipatum, clausumque apparet, sed hiat, & ab eodem aperto corcula ista quasi dependeant, ac sese nostris oculis spectanda offerunt sub forma canalis inflexi, atque inæqualiter ampli, cujus sectiones nondum invicem colligantur, ac ad mutuam conræctum accedunt. Vide elegantissimas tubulosi, ac distorti corculi figuras apud Malpighium de ovo incubato Tab. IV. fig. 29. & sequentibus.

Denique quod pertinet ad motum, ac rythmum constrictionis, & dilatationis corculi, seu puncti salientis, cum adhuc figuram repræsentat vasis inæqualiter contorti, atque ampliati, res plane admirabilis est. Nam tertio, quarto, quinto, sextoque die non unum, sed duo puncta, seu corcula salientia intuentibus occurrunt, quorum alterum constituitur ab auricula dextera, quæ prius salit, alterum a duobus ventriculis, qui posterius attolluntur, & micant.

Illud quoque animadversione dignum videtur, scilicet ab initio motus ipsius corculi exiles quasdam purpurascens veluti lineas (sunt enim umbilicalia vasa) a limbo, seu ab ejusdem colliquamenti circumferentia, ut supra diximus, ad usque cicatriculæ centrum duci, ibique desinere, & ampliari, in eas vesicu-

Describitur cordis figura in pullo post secundum diem incubationis.

Arteria magnæ distributionis.

Cor interea temporis suis integumentis destituitur.

Qui sit motus cordis a tertio ad sextum incubationis diem.

Vasorum umbilicalium descriptio.

Hujus phænomeni ratio.

ficulas, quæ ab irruente sanguine, ut vicissim replentur, elevantur, & rutilant, seu diastolem patiuntur, ita vicissim quoque, eodem a se ipsis propulso, deprimuntur, coarctantur, seu systole corripiuntur, visumque prorsus effluunt, atque evanescunt.

In hac autem successiva, atque alterna distractione, & contractione tum dexteræ auriculæ tum ventriculorum, (licet minimis difficilissimum semper sit periculum facere) interdum curioso spectaculo vidimus motus hosce non ægre inverti, si actu dexter, vel sinister ventriculus leviter pungatur, quod longe facilius in corculis insectorum animadvertitur. Etenim e.g. in Bombyce, cum ejus cor ex tubo continuo quidem, sed annulis quibusdam hic illic angustato, componatur, & sectiones illæ successiva diastole, systoleque naturaliter pulsant, si media vel extrema sectio pungatur, singulæ retrogradum statim motum edunt. Adeo verum est, cor sensu simul, & motu donari, ejusque systolem per fibrarum contractionem, a stimulis præcipue excitatam perfici.

PROPOSITIO XXV.

Describitur cordis structura, & motus non amplius cum articulis alternus, dum cor ab intortu, atque inæqualiter ampliati tubi forma transit in conicam figuram.

Quanquam perlucidum colliquamentum in quod pulli carina immergitur, ejusdemque translucidarum partium exilitas, ac mollities prohibent quo minus vel auxiliante microscopio tenuissima quæque membra, membrorumque segmenta libere perspicere possint: nihilominus quinta ab ovi incubatione die non ægre cernitur dexterum cordis ventriculum sinistro appropinquare, eique incumbere, neque propterea divisi amplius, sed conjuncti, & complicati videntur, mulroque adhuc evidentius subsequenter diebus, in quibus omnia tandem corculi segmenta simul conferta, contextaque in coni figuram aptantur. Has autem progressionem si quis propriis oculis lustrare velit absque illo labore, tædioque, quod subeundum est in custodienda incubante gallina, atque in animadvertendis incubatis ovis, adeat Malpighii Appendicem ad suam de hoc argumento dissertationem, & plane videbit Tab. V. & VI. figuras omnes per quas pulli corculum ab informi, laxoque statu in connexum validumque mutatur, & conicam formam nanciscitur, adjuncta etiam, seu explicata sinistra auricula, quæ ab initio minime apparebat.

Illud præterea hoc loco advertendum arbitror, motus nempe auricularum, quos omnino alternos cum motibus ventriculorum primis incubatus diebus observari diximus, postquam cor figuram conicam adeptum est, successivos potius, quam alternos apparere: contractionem enim totius corculi ab auriculis utrique incipere, & in ventriculos definere, non autem penitus vicissim fieri conspeximus.

PROPOSITIO XXVI.

Quæ sit causa, propter quam cor primis incubationis diebus figuram inflexi, atque inæqualiter dilatati tubi, disjunctis plane auriculis a ventriculis exhibeat: deinde vero cur ejusdem tubi sinus sensim mutuo applicentur, atque in conicam formam abeant; conspicua interim facta, & minori prædextera perpetuo remanente sinistra auricula.

Jure optimo Clarissimus Malpighius familiariter mecum agens solebat dicere, se quosdam vehementer admirari simul, & irridere, qui in naturalium rerum perquisitione multas hypotheses quas ex natura duntaxat viscerum eruere deberent, mente confingunt. Hanc sane censuram subiret qui propositi problematis solutionem ex simplici mentis idea, & specie nervi; non autem ex peculiari ipsiusmet corculi, & vicinarum partium incremento, auctaque structura petere vellet.

Porro problema hoc, etsi pulcherrimum, & curiositate plenum, a solo tamen Malpighio paucis discussum, atque enucleatum fuisse video: ait enim, ventriculi, loco dispares, tandem uniuntur, induciturque carne consuetam adulti cordis excitant fabricam.

Ut autem quod magnus hic Vir subobscurè innuisse visus est, nos uberius tradamus, atque explicemus, duo meminisse necesse est, quæ circa pulli præcordia demonstrantur. Alterum primis incubationis diebus vas illud (quod cor audit) inflexum atque inæqualiter dilatatum nullis adhuc externis complectentibus, vel colligantibus fibris præditum animadverti: paulatim vero a V. usque ad X. diem multis explicatis fibrarum fasciculis ac lacertis vinciri, ac roborari. Alterum ipsa præcordia, quæ ante quartum diem extra thoracem fere nuda pendunt, a quarto, & quinto die per levem tunicam velari, sensimque post VII. intra thoracem recondi, mollibus scilicet obductis rudimentis non pericardii tantum, sed pleuræ quoque, costarum, & sterni.

Hæc sane nobis lucem præferunt, ad clare, ac singillatim perspiciendas rationes utriusque phænomeni. Nam, cum primis incubatus diebus cor subintortu, atque inæqualiter ampliari tubuli forma, nullis adhuc, quantum sensibus percipi potest, externis, transversis, & spirabilibus fibris muniatur; tunc quidem influenti per venas sanguini facile cedit, atque ejusdem irumpentis, seu circumpulsi cylindro ita distenditur, atque apratur, ut, ubi minor occurrit circumpolitarum partium renixus, & viget, tenditurque directio motus, eo magis inflectatur, quemadmodum passim in fluminum ripis contingere videmus. Postea vero, cum musculares carnearum fibrarum fasciculi, veluti externæ manus digiti (quo exemplo Malpighius utitur) externæ inflexi tubi superficiei circumduci, & applicari incipiunt, harum certe vi, & contractione sensim disjuncti ipsius cordis utriculi valide sibimet admoventur, & conjunguntur.

Ac-

Experimentum de inverso cordis, & auriculæ motu per conjunctionem

Quo tempore ventriculi cordis conjungi incipiunt.

Malpighii dictum de fingentibus hypotheses.

Fibrarum carnearum actio in jungendo cor: dis tubulo sub conformatione.

Post septimum diem cor intra thoracem reconditur.

Motus ventriculorum, & auricularum, postquam cor formam conicam acquisiverit simul alternant.

Quid con-
ferat peri-
cardium, &
succrescens
sternum u-
na cum co-
stis ad cor-
dis utricu-
los in con-
cam for-
mani a-
ptandos.

Accedit autem succrescentis pericardii pleu-
ræ costarum, sternique pressio, qua informis,
laxaque cordis machina undequaque intro le-
niter urgetur, compingiturque. Et quoniam
fieri non potest, quin, mutuo adhærescentibus
hujus tubi utriculis, ejusdem longitudo minua-
tur, & in varias plicas abiens crassescat; idcir-
co præcordia, quæ prius laxa, tenuia, ac dis-
juncta extra thoracem prodibant, ac pen-
debant, necessario contracta tum crassiora,
tum compactiora reddantur, atque intra tho-
racem, urgente præsertim blando circumpo-
sitarum partium renixu coarctentur: quo cer-
te mirifico mechanismo cor figuram conicam
adipiscitur, ejusdemque robur summopere au-
getur.

Atque hinc sane perspicua ratio petenda
est, cur auricula sinistra, quæ primis incu-
batus diebus, vel nondum formata est, vel pla-
ne delitescit, adulto postmodum corde aperte
cernatur: nimirum quia cum longitudo tubi,
qui sanguinem a dextro in sinistrum cordis
ventriculum ducit, per novam fibrarum ad-
volutionem, & inferiorum cum superioribus
connexionem brevior evadat: cumque dexter
ventriculus sinistro juxta positus, & incum-
bens eidem, per recens pariter inductos fi-
brarum carnearum ordines strictius admovea-
tur, necesse est, ut in illa canalis complica-
tione ubi angulus effingitur, non minima e-
jusdem portio extet, & in lævam auriculam
assurgat: id quod post XI. diem clare con-
tingere spectamus, præsertim cum excitatis
jam pulmonibus vena pulmonica in eam ca-
nalis sectionem, unde sinistra auricula debet as-
surgere, tunc temporis aperiatur, novamque
proinde materiam ad ejus productionem sub-
ministret.

At vero de auriculis agentes illud ulterius
prætereundum minime videtur, dexteram au-
riculam, quanquam primis incubationis diebus
jam inest, postea vel grandiore evadere, vel
saltem eodem in diametro conservari; sini-
stram vero, quæ ob tubuli inflexionem quasi
recens efficitur, diametro minorem attolli.
Et quoniam natura nihil frustra operatur, su-
best mechanica ratio, cur auricula dextera fe-
re semper etiam in natis, & adultis sinistra
paulo major observetur; videlicet quia san-
guis, qui minori cum impetu, seu veloci-
tatis gradu a venis in cor fluit, majori cget
alvi diametro, seu ipsius dexteræ auriculæ
continente, quam qui per venam pulmonica-
mam majori cum impetu decurrit, ac propte-
rea minori tum excipientis, tum propellentis
canalis diametro indiget, compensante nimi-
rum angustiam tubi ipsa majori fluentis sangui-
nis velocitate.

C A P U T II.

In quo agitur generaliter de absoluto jam corde in
perfectis, ac natis animalibus.

Quoniam in Prolegomenis (a) ubi de no-
minum definitionibus actum est, genera-

lem quandam cordis ideam exposuimus, nunc
tamen cum in præsentī, tum in subsequenti
capite eo diligentius peculiarem ejusdem no-
titiam, ac structuram rimari aggredimur,
quo minus ab aliis Anatomicis id præstitum
fuit, ut ostendatur, cor ea etiam ratione
constructum fuisse, ut cum tenditur, sum-
mamque vim contra sanguinem exercet, tum
suo quoque motui, tum sanguinis renixui per
propriam, validamque fibrarum complexio-
nem, quo minus dissolvatur, vehementer re-
sistat. Nam quomodocunque debilitato hu-
iusmodi tum in corde, tum in sanguiferis re-
nixu, paulatim ipsa aneurysmata, quorum
præcipue gratia hæc scribimus, excitantur,
augenturque.

Ufus stru-
cturæ cor-
dis.

P R O P O S I T I O XXVII.

Cor est musculorum fortissimus in thorace pendu-
lus, excipiendo, propellendoque sanguini de-
stinatus.

Ad ostendendam primam huius propositio-
nis partem, cor scilicet esse musculorum
fortissimum, non Hippocratis (b) duntaxat
auctoritate, sed ipsa visceris autopsia, atque
actione demonstratur. Nam nullus est universo
in corpore musculus, qui tot, tantisque diver-
sorū ordinum fibris excitetur, complicetur,
ac firmetur, quemadmodum cor, cuius pecu-
liarem lacertorum, ac tendinum structuram in-
ferius fusc exponemus.

Confirma-
tur cordis
robur ex
structura.

Quod si vero eius actionem, ac mirificam
vim in sanguine per universum corpus propel-
lendo, expendamus, proculdubio comperie-
mus, tantam esse huius musculi vim, ut singu-
lorum omnium, qui in animalium corporibus
occurrunt, facultatem, ac potentiam longe
excedat. Etenim non modo sanguinei humoris
pondus, verum etiam omnium solidarum par-
tium, arteriis præsertim incumbentium reni-
xum (a vitæ carceribus in embryone usque ad
metam in ipsa decrepitate, quæ ultra sæculi cur-
riculum interdum producit) superat: quam
quidem immensam pene virtutem luculenter
demonstravit Clarissimus Borellus; (c) probat
enim eandem vincere suo momento renixum,
qui æquivalet ponderi decem, & octo millium
librarum.

Atque ex
immensa
ejusdem
virtute.

Esse autem cor musculum in thorace pendu-
lum, omnibus etiam Artis Tyronibus comper-
tum est. Siquidem aperto vix pectore, scissoque
pericardio, cor ipsum statim se se offert appen-
sum suis vasis, quæ tum pulmonibus, tum iu-
gulo, capiti, & axillis laxè connectuntur.

Cor esse
pendulum,
& quare.

Hic vero diligenter animadvertendum, cor
ideo intra pectus a propriis vasis ad eius basim
potissimum locatis dependere; ut expedite, li-
bereque quavis oblata occasione, vel stimulo
(unum enim hoc viscus ex omnibus corporis
membris diu, noctuque ad vigilem æconomia
animalis custodiam natura comparatum est) sta-
tim contrahi, erigi, atque hostiles etiam par-
ticulas cum sanguine affusas abs se abigere, ac
pro-

Qua ratio-
ne sinistra
auricula
post XI.
diem con-
spicua fiat.

Cur dexte-
ra auricula
sinistra
major sit.

propulsare posset; quod sane præstare minime valuisse, si, perinde ac musculi artuum, vicinis partibus undequaque adhæreret, maximeque si ossibus utrinque fortiter alligaretur.

Sed quoniam nihil, excepto DEO, in rerum natura ita perfectum est, ut qua parte robur, vel utilitatem accipit, ob eandem, mutatis aliquando vicibus, non infirmetur, atque lædatur: idcirco idem cor ob eundem pendulum situm, quo sua in actione tantopere juvatur, mortifero prolapsui non raro evadit obnoxium. Siquidem, cum firmis, ac propinquis ossibus nequaquam alligetur, sed per sua duntaxat vala mollibus primum, laxisque partibus jungatur, facile fit, ut vitio sanguinis aucta ejus mole, ac pondere, accedentibus animi quoque pathematibus, violentisque corporis exercitationibus, vel casibus, paulatim divulsis, aut erosis, sensimque laxatis vasorum ligamentis, cor supra septum transversum prolabatur.

Quod quidem mali genus, tametsi frequentissimum, forte primus ego Romæ animadverti, & in cadaveribus observandum exhibui. (a)

Neque demum multi erimus in ostendenda postrema parte hujus thesisi, cor scilicet excipiendo, propellendoque sanguini esse destinatum. Nullus enim tam rudis est in Physiologicis, quem lateat, sanguinis circuitum, valide obstantibus cum venarum, tum cordis valvulis, nonnisi a venis per cor in arterias, rursumque per venas in idem cor & arterias peragi; atque ideo sanguinem a summis venis in magnas arterias tam violenter protrudi (ut in arteriotomia evidenter apparet) quod interjectum cor in alterna suarum capacitatum dilatatione sanguinem fluidum a venis accipiat, & per alternam mox contractionem in arterias vehementer propellat. Quamobrem non immerito cor ipsum totius sanguinis embolum cum Viris Glarissimis appellamus.

PROPOSITIO XXVIII.

Ostenditur cor esse musculum quadricavum suis tendinibus instructum.

FRustra tempus hic terere videremur, si quod plerique Illustres Anatomici mirum culti in dissolvendo dexteritate, tum styli in describendo elegantia hætenus egerunt, idem describendo efficeremus. Odimus plane formicæ morem, quo semina, quæ suffuratur, nihil mutuata deportat ad horreum. Nos enim Apum industriam, pro virili parte imitari studemus, quæ ubi dulces, tenacesque succos, ex floribus collegerint, mature coquunt, atque fœcernunt. Neque sane quo loco nostris viribus, quamquam tenuibus, datum fuerit, prætermitemus etiam Bombycem adumbrare, qui, dum fericos net villos, propriis e visceribus depromit. Sed veniamus ad rem.

Cum in nostris definitionibus (b) eos musculos appellaverimus cavos, qui capacitates, vel sinus habent, variis carnearum, seu motri-

cum fibrarum ordinibus comprehensos, proclive nunc est intelligere, cor esse musculum quadricavum, utpote quod quatuor capacitatibus insignitur, nimirum duabus auriculis, totidemque ventriculis.

Ut autem fibræ cordis tam carneæ, quam tendineæ quadricavum hunc musculum componere demonstretur, considerari debent, quatenus distinctæ sunt penes loca, quibus advolvuntur, aut subserviunt, tametsi eadem fibræ utcumque continuæ, vel saltem valide inter se connexæ videantur.

Quatuor autem distincta sunt loca positionum tum carnearum, tum tendinosarum fibrarum; unde unitas musculi cordis cum divisione quatuor capacitatum evidenter consurgit.

Non est hic ut tempus impendam in demonstranda re vel mediocriter in arte versatis per se notissima; ad cordis enim tactum statim occurrunt quatuor lacertosi, & carnosi ventres, atque in ventribus sinus seorsim distincti, quorum duo, qui sunt flaccidiores, appellantur auriculæ; reliqui vero dicuntur ventriculi; dexter quidem pressioni magis credens, sinister vero duriusculus, & renitens. Detrahitur subinde extima ab universo corde membrana una cum adiposis folliculis: videbimus illico quatuor extrinsecus etiam apparentes tendines, qui circulares dicuntur, locis inter se varios, atque distinctos; duos certe in hujus visceris basi, quorum altero anterieus posito, dexter ventriculus cum arteria pulmonica, altero fere posterius, sinister sinus cum arteria aorta firmiter colligatur, continuaturque: duos mox alios tendines, licet multo laxiores intuebimur ad latera basis ventriculorum, unum qui tenens dexteram sedem, dexterum pariter ventriculum cum forore auricula, & caudice venæ cavæ, alterum, qui sinistram, sed paulo posteriorem locum occupans sinistram ventriculum cum læva auricula, & caudice venæ pulmonicæ necit, ac jungit.

Carnosæ autem fibræ, quæ parietes quatuor sinuum constituunt magna ex parte in ejusmodi tendines desinunt, ut in Tabula VIII. cernere licet. Conspicuum itaque est, fibras tum carneas, tum tendineas auriculis, ac ventriculis ita advolvi, & cum aliis decussari, ut ad unum quadricavum cordis musculum texendum tantummodo dirigantur.

Notandum tamen hic arbitror hujusmodi quatuor tendines sphincterum in modum compaginos, & ad ostia cordis admotos, in totidem alios tubulosos, ac longissimos tendines facessere, qui per universum corpus distributi arteriarum, ac venarum nomine designantur; ut fusius infra demonstrabimus.

Mittimus interea temporis ab aliquibus prælongum, sed non cavum tendinem recensitis adungi, qui scilicet externe a basi ad mucronem vergens externas duntaxat cordis fibras excipiat, & colliget. Verum prælonga illa tenia subalbi coloris non est legitimus tendo, sed solum valida externa coronalis arteriæ

Cor musculus quadricavus ostenditur.

Quomodo fibræ cordis sint distinctæ.

Demonstrantur quatuor cordis ventres.

Tendines circulares cordis describuntur.

Fibræ carneæ, ac tendineæ cordis.

Tendines cordis circulares adbeunt in tendines tubulosos.

Rejicitur quædam tendo cordis.

Prolapsus ex pendulo cordis situ.

Demonstratur cordis actio.

Similitudo admodum apta ad excutandos serientium animos.

riæ membrana, quæ a basi ad conum descendit, eaque multis errandi causa fuit.

*Undecim
interni cor-
dis tendi-
nes valvu-
la vulgo
appellati.*

At enim vero longe adhuc luculentius apparet cor esse quadricavum musculum, si sinus ejus referaverimus: tunc enim undecim alios tendines mirabili artificio contextos intra ventriculos comperiemus, quorum nonnulli communes sunt iisdem ventriculis, & arteriis: omnes vero ad id præcipue tendunt, ut quatuor internas cordis concantherationes ad invicem connectant, reddantque validiores. Hos autem tendines Anatomici appellant valvulas. Sed hæc in universum in sequentibus de hujusmodi cordis partibus, earumque mira structura singillatim dicemus.

PROPOSITIO XXIX.

Quadricavus cordis musculus non ex una, eaque simplici carnearum, ac tendinearum fibrarum advolutione, sed ex mirabili complexione tum glomi, tum viminei quasi contextus assurgit, ac solidescit.

*Cavorum
musculo-
rum stru-
ctura qua-
lis.*

INter multiplices modos coherentium partium in animalibus, ille (meo quidem judicio, magis est suspiciendus, quo natura in coagmentandis cavis musculis utitur. Hi enim compinguntur ex varia, circum determinatas capacitates, villorum, fibrarumque contorsione, ac plus minus spirali præsertim advolutione, cujus quanta sit facultas, & vis, primus docuit Galilæus (a) ubi conficiendæ funis artificium diligenter expendit.

*Describitur
fibrarum
cordis com-
plexio.*

Hanc vero mirabilem complicandi, colligandique rationem, in corde potissimum compaginando, naturam ipsam adhibuisse, nullus plane inficiabitur, qui advertit quadricavum hunc musculum ex multiplici advolutione fibrarum, tum pene rectarum (quæ maxima in pronis brutis observantur) ac transversalium, tum maxime spiraliū, decussatim præcipue se invicem interfecantium conflari, atque consistui: unde eadem fibræ ob varium contextum, quoties alterne tensiones acquirunt, in se ipsas, & cordis, quas comprehendunt, capacitates, valide nituntur, quemadmodum multitudo filorum in glomere versus centrum urget, & eleganter demonstrat Bellinus. (b) Siquidem fila, quanquam in glomo minimum cohærent, tamen quia decussatim centro advolvuntur, illum vel tactui renitentem, non spernendo certe artificio componunt.

*Ostenditur
simplicem
fibrarum
glomeratio-
nem ad cor-
dis firmita-
tem non
sufficere.*

Verum solitarium hoc texturæ genus sustinendo impetui motuum contractionis, & distractionis, quibus cor per totum vitæ spatium continenter debet agitari, mihi quidem par esse minime videtur. Etenim iidem factitii glomi id apertissime docent, quos cum ex simplici advolutione, absque ullo fibrarum intertextu coagmententur, si obliqua vis plus æquo urgeri contingat, vel contra parietem jactos, vel manu diutius tractatos in sua quæque fila, perinde quasi scopas dissolutas, ut est in ada-

Lancisii Oper. Tom. II.

gio, cito facileque laxari, dissolvique spectamus. Jure igitur arbitramur, naturam non satis consulturam fuisse, si cordis machinam per simplicem villorum advolutionem glomerasset: necesse enim fuit advolutioni vim quoque majoris cohæssionis, nempe opus pene reticulatum instar cratis, atque tegetis adjungere, quo nempe cordis textura etiam ex contortarum, & complicatarum fibrarum cohæssione excitata, propriæ distractioni, ac dissolutioni (ne scilicet ad quamlibet insolitam, violentamque actionem viscus hoc aneurismatibus esset obnoxium) reniti. summopere potuisset. Quo sane artificio naturam ulam fuisse in quadricavo cordis musculo texendo aperte mox cognoscemus.

*Contextus
reticulatus
fibrarum
cordis.*

PROPOSITIO XXX.

Prædicta hypotesis de mixta fibrarum advolutione, & quasi contextu tum glomeris, tum cratis per diligentem præparati prius cordis dissolutionem demonstratur.

QUanquam initium, & primordium fibrarum, ac villorum in animalibus definire plane, ac statuere difficillimum est: atque idcirco summa ratione ajebat Hippocrates: (c) *Principium corporis nullum est, sed omnia similiter principium, & omnia finis: circulo enim scripto principium non reperitur.* Tamen ex iis, quæ Prop. XXIV. jam tradidimus, tuto inferri posse videtur, originem motus liquidi sanguinei intra incubatum ovum, incipere a colliquamenti limbo, & per venas umbilicales, in cavam, & auriculam dexteram progredi, ita ut vena cavæ suo peristaltico motu prior tempore sit ipso corde; proindeque fateri possimus, fibras cordis a venis in auriculas, atque hinc in ventriculos, & arterias, per varias superpositiones, atque intertextus duci, ac propagari. In Phylis enim exploratissimum est materiæ structuram sequi motum, ut apud ductilia, & textilia corpora passim uluvenire animadvertimus.

*Initium
motus san-
guinei na-
moris in
ovo inca-
bato.*

*Fibrarum
cordis prin-
cipium
quid.*

Hæc porro, etsi videantur a proposito argumento nonnihil diversa, tamen ideo a me per scripta sunt, ut Artis Tyrones rectum quasi cursum vitalis staminis in texendis vasorum, & cordis fibris uno obtutu possint perspicere. Nunc vero ad ostendendam præparati prius cordis texturam contendamus.

Triplici autem methodo hucusque usi sumus ad veram explorandam positionem, verumque intertextum fibrarum in corde. Una fuit communis illa, & pervulgata, quæ in crudo corde simplici adacto cultro tentatur. Sed quanquam sedulo, patienterque profecerimus, parum tamen præ aliis Anatomicis profecimus. Nam alicubi tenuitas villorum, ac fibrarum, ut plurimum vero adhæssio inter se impedimento fuit, quo minus secretiores, pulchrioresque fibrarum ordines, atque intertextus assequi potuerimus.

*Cordis cru-
di anatomi-
ces parum
idonea ad
exactam fi-
brarum co-
servationem.*

Alteram propterea methodum aggressi sumus per levem elixationem cordis una cum

Q ma-

(a) In Mech. pag. 10. (b) Prop. XX. de motu cordis. (c) De Locis in Hem. n. 1.

*Elixatione
fibræ cordis
clarius elu-
cescunt.*

magnorum sanguineorum segmentis. Hæc enim ratio non solum fibras ipsas tumefaciendo, aliquanto majores, proindeque suis in excursibus, atque intertextibus magis conspicuas reddit; verum etiam earundem fibrarum tensionem, qualis in præcordiis alterne, cum vivimus, excitatur, perbelle solet ostendere.

*Maceratio-
ne cordis in
aceto, ejus
fibræ potis-
simum de-
teguntur.*

Sed præclaro, ac multo adhuc majori adjumento nobis fuit diuturna ejusdem cordis, vasorumque prædictorum intra acetum maceratio, propter quam, ut fibræ carneæ, quæ utriculis donatæ sunt, infusione acidali phlegmatis compactiores, atque ad resistendum validiores evadunt: immo vero mole adauctæ in oculorum aciem facilius incurrunt, ita multitudo tenuium villorum, qui penitiorem cordis explorationem impediret, brevi eroduntur, quo fit, ut fibrarum compages suos in fasciculos, & hiatus minimo negotio diducta, locum faciat liberæ observationi interioris contactus, positionis, & propagationis, quas eadem fibræ musculares, ac tendinæ in universa præcordiorum fabrica fortiuntur.

*Describitur
modus ma-
cerandi cor-
dis in ace-
to.*

Et quoniam modus dissolvendi texturam cordis per infusionem in aceto forte non omnibus erit obvius; idcirco illum quam brevissime hic ostendemus. Sumatur cor humanum cum appensis segmentis majorum vasorum, & potissimum venæ cavæ usque ad diaphragma protensa, illudque robusti juvenis, qui nullo vexatus præcordiorum morbo, verum, si fieri possit, ob externam tantummodo causam subito decesserit. Deinde, scisso prius transversum mucrone, infundatur saltem per mensem in aceto quarta aquæ parte diluto, quod tamen semel saltem in hebdomada debet renovari. Post hæc externa undequaque membrana diligenter detracta (quæ tendinea est) peculiaris ejus machina perbelle detegitur. Nam paulatim levi unguum vi, ac lanceolæ acie strata omnia fibrarum ab invicem deducuntur, ac veluti laxantur. Ut autem eodem quo sanguis ordine movetur, nos quoque in nostris observationibus procedamus, initium sumemus a trunco venæ cavæ, quo loco cum pericardio, ac diaphragmate complicatur, conjungiturque. Primum itaque fibræ tenuissimæ eæque intoriæ, atque agglomeratæ muscolum ibidem circularem, seu sphincteri non absimilem componunt, cujus actionem, usumque is rite assequetur, quem non latet alternus diaphragmatis motus, & major vis exercenda in hominibus ad reducendum sanguinem versus cor ex inferiori, quam ex superiori cava.

*Sphincter
in trunco
venæ cavæ
inferioris,
& qui si-
milis est
musculo
superioris.*

*Ductus fi-
brarum spi-
ralium ab
hujusmodi
sphincter ad
venæ cavæ
vestibulum.*

Ab hoc deinde fibræ spiraliter, ad circumlarem tamen aliquantulum inclinato ductu, decussatim versus cor producuntur, magisque carnosæ evadunt, donec cum aliis fibris, quæ superiori cavæ advolvuntur, ita commisceantur, ut constituent, & comprehendant summam illam venæ cavæ concamerationem, quam vestibulum appellamus, quæque principium est ipsius dexteræ auriculæ, quam iidem lacerti magis divaricati, multiplicati,

& in fasciculos inæquales collecti, atque intermixti eleganter formant. Similiter vestibulum venæ pulmonicæ, & concameratio sinistra auriculæ constituitur ex varia fibrarum adrotatione, atque intertextu: licet hoc loco fibræ (pro ratione celerioris cursus sanguinis a pulmonibus in lævum cordis sinum) neque adeo evidentem sphincterem constituent, neque multum numerosæ, & firmæ sint, ut in cava, & auricula dextera, per quæ quidem vasa cum sanguis minori celeritatis gradu devolvatur, majori fibrarum circumpulsione indigebat.

*Eadem tex-
tura in ve-
stibulo ve-
næ pulmo-
nicæ, ac si-
nistre auri-
culæ, sed
non conspi-
cua appa-
ret.*

Deinceps, ut facie cordis, quæ proprior est, anteriori, ex ipsa cava, & auricula dextera, ita facie posteriori, ex venæ pulmonicæ, & sinistra auriculæ textura producuntur fasciculi fibrarum, qua foris, qua intro cavitates, ex quibus compactior ventriculorum cordis, præsertim sinistri, substantia intexitur, & coalescit. Nimirum multitudo laceratorum in fasciculos aliqua ex parte divisa exterius ex auriculis, & summis venis nascitur, quæ sane postquam laxos rotundos cordis tendines, propter majorem invicem adhesionem, & contorsionem, constituit communionem, & continuationem habet cum ordinibus fibrarum, quæ externam cordis faciem componunt. Similiter fasciculi magis tendinosi ex internis superficiebus summorum venarum, & auricularum continuantur, & componunt internum contextum, tam valvularum tricuspidum, quam superficierum ventriculorum cordis, cui non absimilis est propagationis ratio in contextu, & fabrica valvularum semilunarium, & majorum arteriarum. Sed hæc omnia ea lege contingunt ut fibræ, per varias innumerabilesque adrotationes, externæ cum internis, & e contrario inoscuntur, nodumque veluti gordianum constituere videantur, locumque propterea faciant enunciata Hippocratis sententiæ, *Circulo descripto principium non invenitur.*

*Progressus
fibrarum
ex auriculis
in ventri-
culos.*

*Externa-
rum.*

*Interna-
rum.*

*Mixtus fi-
brarum
contextus.*

At enimvero, ut claram, quo fieri potest, ideam texturæ cordis in Lectorum animis excitemus, operæ pretium duximus adumbratam hætenus cordis machinam, non quidem universim, & conjunctim, sed discere per singula quæque segmenta diligentius cognoscere. Involutæ enim res, multumque compositæ, si partite, definite, ac distincte considerentur, tum facilius sensibus admoventur, tum tenacius mentibus nostris adherent, quam si permixte, & confuse expendantur. At ne illud quidem præteribo, quantum utilitatis sit allaturum, non solum scientiæ motus cordis, & sanguinis, sed vel maxime aneurysmatum doctrinæ, si unamquamque istius visceris partem singillatim suscipiamus considerandam. Cum enim oporteat motum sanguinis per diversa præcordiorum loca, juxta œconomiam animalis indigentias esse non unius, sed varii momenti, variorumque directionis; ideo necesse erat, ut pro diversis promovendis nixibus, & aptandis directionibus, ipse quoque tex-

*Varia syn-
thesi in sin-
gulis par-
tibus cor-
dis necessa-
ria.*

texturæ summarum venarum, auricularum, ventriculorum, nec-non majorum arteriarum inter sese, ut videbimus, structuræ ratione, ac validitate distinguerentur.

Cum autem a facilioribus ad difficiliora sit semper procedendum; quanquam superius ostendimus, principium fibrarum cordis, vel nullum esse, vel ab ipsis summis venis esse deducendum; quia tamen longe minor occurrit labor in dissolvenda textura fibrarum, tam ventriculis, quam auriculis, summisque venis advolutarum, ea propter inchoabimus examen singularum partium ipsius cordis ab eo complexu lacertorum, qui majoribus cavitatibus obvolvuntur. Idcirco sit

PROPOSITIO XXXI.

Ostenditur qualis, & quotuplex sit ordo carnearum fibrarum, ventriculos cordis comprehendentium, & quod illæ ita fuerint comparatæ, ut, dum pellunt sanguinem, se ipsas a dissolutionis periculo valide tueantur.

Ductus fibrarum obliquarum ex auriculis per extimam cordis faciem.

TRes potissimum apparent ordines, ordinumque modi, quibus robustus fibrarum contextus, ac dissolutioni valide renitens circum cordis ventriculos excitatur. Primus positus est in artificio ducendi fibras ex extima facie auricularum, summarumque venarum, oblique, & spirali quasi ordine per extimam ventriculorum partem ad usque mucronem; quæ proinde fibræ, mole semper auctæ, crassum ventriculorum corticem componunt, exceptis paucis, quæ quasi recta medio in itinere introrsum penetrant, & spirales hic illic vinciunt, ut eas fibras non irruisse in alienum locum, sed immigrasse in suum dicendum sit.

Externæ fibræ ad internas ventriculorum facies ex mucrone reflexæ.

Cum vero fibræ spirales ad mucronem pertingerint, facta simplici, laxaque supra se ipsas advolutione, intro feruntur, intimamque ventriculorum, ac sinistri præsertim faciem, suis cum valvulis tricuspидibus eleganter constituunt, ita ut dubios nos reddant, an ordo istarum fibrarum in substantiam internam auricularum venarum, atque arteriarum tandem absumatur; an secus ex eadem proficiatur. Adeo verum est, *descripto circulo principium non inveniri*. Etenim vel nudis oculis cognoscitur internas ventriculorum partes, ac tendineos prædictarum valvularum funiculos ex iisdem fibris oriri, quibus externa ventriculorum facies coagmentatur. Alter vero longe mirabilior fibrarum texendi modus in excitandis cordis ventriculis ille est, quem nos advertimus regi, & veluti thesaurum a Natura occultari inter supradictos spiraliarum fibrarum fascies, quas scilicet primo externam, & mox ultro productas, internam cordis faciem componere memoravimus. Etenim alia multi generis strata fibrarum, quæ centrum tenent crassitie parietum, sinistri præsertim ventriculi tanquam intra duplicatum istarum fasciarum marsupium stricte continentur.

Hæc fibrarum strata ducuntur ordine, plus

Lancisi Oper. Tom. II.

minus ad longitudinem cordis inclinato: ita ut nonnulla acutum angulum, nonnulla pene rectum efficiant: sed istæ fibræ quasi vincitæ non ea lege feruntur, ut per mucronem intra cavitates pertingant; sed in circulares tendines, ad cordis basim locatos a quibus exterius, sed paulo superius ortum sumplerunt, majori ex parte interius, sed paulo inferius recurrunt. Probabile autem videtur, naturam sedulo studuisse, ut media hæc strata ab exposito externarum, & intro flexarum fibrarum marsupio coercita, valide stringerentur, ne cordis compages, cum alternam vehementissimam vim contra sanguinem exercet, facile tandem dissolveretur, seu quod eodem recidit, naturam satagisse, ne laxaretur glomus cordis, nimirum ut fibræ, quæ cor foris tegunt intro delatæ perstringant, & claudant illas, quæ medium, & quasi centrum parietis ventriculorum, sinistri præsertim constituunt, ac firmant.

Postremum elegantissimum artificium, quo carnea ventriculorum substantia propriæ distractioni, ac dissolutioni renititur, elucet in raro illo vimineo opere, quo ambo ventriculi, per structuram septi medii simul colligati, asfabre dum distinguuntur, solidantur. Unde mirari satis non possum, quid causæ fuerit, quare insignis nostræ ætatis Auctor vimineam hanc naturæ texendi artem, quam Vesalius non obscure indicavit, a cordis fabrica omnino summovertit, nisi illum, quantum in Mathematicis acutissimum, tantum oculari anatomicæ, minus quam opus esset, videntem excusamus. Porro quemadmodum cistæ illæ, quæ geminam a sepimento partitam cavitatem habent, eo studio conflantur, ut vimina, quæ dexterum E.G. sinum construere cœperunt, cum ad septi locum pervenerint, ibi contorqueantur, implicentur, ac decussentur, non ut eo loci consistant, sed ut ultro ad oppositum nempe latus, producta, sinistram texant, & comprehendant capacitatem, ita natura consimili, etiam si magis complicato artificio processisse videtur, in excitando nimirum carnosio illo pariete, quo ventriculi invicem determinantur. Scilicet multæ fibræ, quæ dexterum comprehendunt ventriculum, cum ad septi locum pertingunt invicem intersecantur, ac decussantur, ea ratione iter inchoatum, accedentibus etiam aliis fibris, quaqua versum derivatis perficiunt, ut denique ad lævum ventriculum texendum excurrant, atque impendantur.

Quod autem vimineum quoque texendi artificium in fibrosa ventriculorum structura feruminaanda adhibuerit natura, testis esse potest musculus ille columnaris, qui catenæ instar qua utimur in muniendis ædificiis, intra dexterum cordis ventriculum quorundam quadrupedum, sed bovis præsertim invenitur. Hic sane transversim ducitur a septo in externum gracillimum istius ventriculi parietem, qua itur in arteriam pulmonicam, & utrinque suis in finibus eximio consueudi, & texendi studio, alligatur, ut nulla sit ars,

Q 2

quæ

Fibrarum strata inter externas, & internas spirales.

Quantum ad cordis firmitatem faciat triplex fibrarum ordo.

Vimineus contextus in septo ventriculorum marginem firmatorem conciliat cordi.

Idem describitur.

Demonstratur huiusmodi artificium ex musculo columnari oppositis parietes dextræ ventriculi in bovis colligante.

*Concludi-
zur necessi-
tas ejusmo-
di contex-
tus ad pro-
hibendam
dissolutio-
nem cordis.*

quæ manubria ad opposita canistrorum latera validius consuât, atque connectat. In humanis autem cordibus, istius vice muscoli, unum, aut alterum carneum lacertulum eodem loco, eodemque transversali ductu plerunque reperimus, ut nonnulli plane hæsitati loci superesse possit, quin ipsa natura, dum cordis ventriculos mirabili, ac multiplici exposito per totam hanc propositionem artificio intertexuit, non ad pressionis tantummodo momentum, atque ad unitatem motus utriusque sinus, sed ad nimiam quoque vitandam distractionem opportune respexerit: seu, ut dum uterque ventriculus uno eodemque tempore, licet diversis juxta varium fibrarum robur momentis pellit, miscetque sanguinem, suæ etiam dissolutionis valide renitatur.

PROPOSITIO XXXII.

Detegitur textura circularium tendinum, & quæ ratione validiores sint, qui muniunt ostia duarum magnarum arteriarum.

*Descriptio
circulari-
um tendi-
num cordis.*

ORdine ipso examen carnosæ partis ventriculorum sequi debet expositio tendinum: confirmandum est enim nobis cor esse musculum quadricavum. Jam vero prop. XXV. dictum est inter cordis tendines quatuor præcipuos animadverti figura circulares; tamen si duo illi qui auriculas cum ventriculis conjungunt exacte circulum claudere non videantur: etenim quemadmodum illorum segmenta, quæ cum fornicibus auricularum nectuntur, sunt textura vere tendinea; ita inferiora, quæ cum portionibus summarum venarum junguntur, exterius aliquantulum carnosæ magis apparent, licet interius laxo valvularum tricuspidum tendineo contextu fulciantur. Diu laboravimus, ut quam natura firmam adeo circularium tendinum compagem texuit nos arte retexeremus. Atqui irritum illud, atque inane studium præsertim in tendinibus, qui magnarum arteriarum ostiis admoventur evasit, quod cultro impendimus diducendis, ac dissolvendis eorumdem fibris; quanquam antea cor ipsum elixaverimus. Succurrit denique cor intra acetum macerare, quod feliciter evenit, modo tamen fuisset robusti juvenis, cujus fibræ eo in viscere sunt quidem validæ, sed nondum per ætatem arescunt, eaque de causa illud sumunt ex aceti particulis incrementum, ut a se invicem diduci non admodum ægre patiantur; secus atque contingit in senum cordibus, quorum tendines potissimum qui magnis arteriis præfunt, nimium resiccati, & prope cartilaginei (in cervis enim senescentibus abeunt in ossa) ægerrime dissolvuntur.

*Fibræ cor-
dis juvenis
præsertim
feliciter de-
seguntur
per mace-
rationem in
aceto.*

*Tendinum
textura
muscularis.*

Antequam vero quidquid a nobis hac in re observatum fuit una cum amico, & sæpe experimentorum socio D. Pacchiono, in medium proferamus, pretium operæ censemur meminisse, tendinum voce nihil, quod non

fit musculare, intelligendum esse; tendo enim est adhæsiō compactior, & plus, minusve per transversales quoque villos validior redditus, *Quo differant mus-
culi a ten-
dinibus.* intertextus attenuatarum carnearum fibrarum, quæ cum suis vasorum, pororumque angustis rubram sanguinis partem minus admittant, idcirco solent plus minus albecere. Sed hæc ad Tyronum duntaxat eruditionem dixisse licuerit. Itaque ut ad propositum revertamur, circulares hujusmodi tendines constituuntur a productione, attenuatione, & mutuo magis coalitu fibrarum, a quibus universa tum cordis, tum magnorum vasorum moles compaginatur. Fibræ enim, ventriculis advolutæ si considerentur priusquam in auriculas, & summas venas producantur, vel contra, (parum enim interest unde sumas initium, ubi forte nullum est principium) clare videbimus, illas per intertextum quemdam elegantissimum circulares tendines ad muscularem tamen texturam magis accedentes efformare: similiter fibras a ventriculis excitata prius validiori, firmiorique textura reliquorum duorum tendinum, in majores arterias elongari.

*Tendinum
circulari-
um fibræ
ex muscu-
laribus
quomodo
producan-
tur.*

Et quanquam structura quatuor circularium tendinum confluat ex variis invicem tum superpositis, tum magis, minusve strictim, ac decussatim intertextis fibris carnosis, summarum venarum, & auricularum, quæ in ventriculos, atque ex ventriculis in magnas arterias abeunt: est tamen ut animadvertamus, aliquanto diversum esse modum texendi circulares tendines in confinio auricularum cum ventriculis ab illo, quo duo alii tendines conjungentes ventriculos cum magnis arteriis construuntur; prior enim simplicior est rubicundior, minulque validus, ac proinde texturam muscoli parum excedit, alter vero magis compositus, compactior, albidior, robustior, ac uno verbo vere tendineus.

*Diversitas
structuræ in
tendinibus
circulari-
bus.*

Textura tendinum, qui continentes sunt cum auriculis, & ventriculis, si (detracta prius extima, intimaque validissima, & plane tendinea membrana) lumini objiciatur, apparet instar telæ contextæ ex variis planis filamentorum per diversas inclinationes abeuntibus; una siquidem facie fibræ ex dextera auricularum in sinistram ventriculorum, altera vero e sinistra in dexteram, dum interim multæ semicirculariter, variisque aliis sine certa lege dispersis ordinibus, feruntur, & proxima plana firmant, & validant. Quamobrem hi tendines a reliqua textura ventriculorum, vel auricularum, non alia quidem ratione differre videntur, quam propter maiorem tum fibrularum gracilitatem, tum mutuum complexum, & adhæsiōnem.

*Describitur
structura
tendinum
circulari-
um inter
auriculas,
& ventri-
culos.*

Secus vero textura rotundorum tendinum, qui medii sunt cor inter, & magnas arterias, quo validior est, eo sane prædictis obscurior. Candide tamen referam quidquid mihi repetitis experimentis innotuit. Porro fibræ, ex quibus excitantur diversa plana, multifariam ventriculis advoluta in tenues, multiplicisque fasciculos indolis plane tendi-

*Quæ sit
textura
tendinum
inter cor,
& magnas
arterias.*

neæ

Fibræ ex ventriculis per circumlares tendines in arterias protrahæ.

Tab. V. Fig. III. & IV.

Fibræ aliquot supergrediuntur tendines.

Cur tendines uelentes auriculas cum ventriculis sint minus validi iis qui conjungunt arterias cum ventriculis.

neæ colliguntur, atque ad hos tendines formando procedunt, qui sane fasciculi, melius funiculi, tenuiores semper facti, miro artificio inter se variis decussibus implicantur, atque ita invicem strictim adhærent, & contorquentur, ut in tormentosum quoddam, prorsus inexplicabile corpus migrare videantur in orificio quidem aortæ validius, in pulmonicæ vero minus robustum, donec iidem funiculi ex tendinibus emergentes, laxius sese contingunt, itaut in arteriarum textura sensibiliores evadant. Consule figuram, quam impigro labore de vero naturæ Typo delineari studuimus.

Neque vero illud prætereundum, validiores quosdam fasciculos fibrarum ex ventriculis decussatis ordinibus tendines ipsos supergredi, atque in majores arterias iis potissimum locis foris inferi, quæ directe respondent subiectis adhæssionibus semilunarium valvularum. Quinimo, quantum nobis hucusque cernere datum est, fasciculi fibrarum alte penetrare, atque osculari videntur fasciculos fibrarum, quæ prædictas valvulas cum internis arteriarum cavitatibus colligant: ita ut dici possit, naturam hic telam duplici facie acu suo contexisse, phrygioque veluti opere ad portentum luisse. Sed mittamus hæc, ne videamur micrologi.

Illud utique diligenter inquirendum est, qui scilicet factum sit, ut duo circulares tendines, auriculas inter, & ventriculos positi, aliquanto minus robusti sint iis qui ventriculos cum arteriis colligant. Profecto evidens ratio fuit ex mechanicis. Cum enim minor sit impetus excurrentis sanguinis ex summis venis, & auriculis in ventriculos, major vero ex ventriculis in arterias; maximus demum ex lævo in aortam; idcirco renixus minor esse debebat in tendinibus illis, quam in his, immo inter hos maximum esse oportebat ad ostium arteriæ magnæ.

PROPOSITIO XXXIII.

Cordis valvulas tam semilunares, quam mitrales, & tricuspidales musculari pariter actendinea substantia donari.

ETiam si Hippocrates (a) & post illum fere omnes anatomici valvulas cordis nudas membranas appellaverint; nemo tamen recentiorum, qui rem ipsam accurate perviderit, easdem ad muscularem, tendineamque naturam non referet. Hoc sane præ aliis minime fugit oculatissimum Joan. Baptistam Morgagnium (b) egregium naturæ Mystagogum, & nostri amantissimum, ubi restituere conatur Arantii opinionem de rotundis corpusculis in aortæ, ac pulmonaris arteriæ valvulis animadversis; aperte enim scripsit, valvulas semilunares tendineis fibris in ipso limbo firmari, atque inferius fibris carnis ornari pluribus. Quod olim nos evidentissime observavimus in pueris,

Lancisi Oper. Tom. II.

præcipue post febres heclicas vita defunctis in quibus hujusmodi valvulas ad summam fibrarum valorum plenitudinem adolevisse deprehendimus; scilicet ut probabiliter suspicabamur, quia eæ valvulæ per teneram illam ætatem adhuc molles perenni febrilium stimulorum affricu intercurrentium liquidorum moram facillime passæ fuerant, proindeque earum fibræ, vasæque mole sensim adaucta, minimo negotio tomenti speciem induunt.

In iis etiam puerorum extispiciis evidentius conspeximus unamquamque connexionem duarum simul valvularum cum arteria magna speciem exhibere clitoridis, quæ apud abortus semellas observatur; elatæ enim, & oblongæ quasi cristatæ futuræ arteriis adhærent, iisdemque junguntur, per firmos, ac validos fibrarum carneo-tendinearum nexus, qui opportune in singulis curvi-lineis valvularum angulis positi sunt, ut laxi earundem valvularum margines solidioribus arteriarum parietibus alligantur. Fibrosi autem ejusmodi nexus producantur, atque inosculantur cum fasciculis fibrarum, quos superiori propositione circulares tendines constituere, phrygiumque veluti opus in arteriarum exortu formare demonstravimus.

Animadvertendum ulterius est, valvulas semilunares habere bases evidenter tendineas, & supra cordis orificium paululum emergentes, quæque anaglyptice quasi a natura circulariter sunt excitatæ. Singulas instructas quoque esse in medio suorum limborum (ut prius notavit Arantius, & clarius postea demonstravit apposito icone laudatus Morgagnius) quibusdam veluti sub rotundis nodis, qui apud senes in cartilagineam, indeque in osseam naturam facile ferruminantur. Cum vero nodi incipiunt indurari, tunc mole sua præferre videntur tubercula illa, quæ in oculorum angulis nata, hordeola appellamus. Hujusmodi autem nodos suspicari licet a natura productos fuisse, ne fibræ per ipsas limborum peripherias ductæ a se invicem propter alternam valvularum distractionem laxari, disjungique potuissent; quemadmodum nodi in arboribus ad robur fibris, & fasciculis vasorum conciliandum fuerunt excitati. Sed de iis corpusculis forte alias latius dicemus.

Faciunt similiter ad probandam tendineam semilunarium valvularum naturam sarcomata, quæ apud easdem offendimus in cadavere Illustris. Præsulis Spadæ (c). Hæc enim nos tanto fibrarum incremento satis docuerunt, valvulas nudis oculis membranas creditas, tendineas, & muscularis substantiæ participes esse. Quod vero pertinet ad tendineam valvularum Mitralium, ac Tricuspidum texturam, hoc certe facilius quam de semilunaribus demonstratur, cum illæ a cylindricis fere musculis, intra cordis ventriculos positæ, columnulas appellant, exortæ dilatentur, atque explicentur in tenues margines, quos qui intimam animalium compagem

Q 3

igno-

Auctoris observatio.

Descriptio connexionis valvularum cum arteriis.

Basis valvularum semilunarium tendineæ.

Nodi in eisdem observari.

Sarcomata in eisdem abortiva.

Valvule tricuspidales, & mitrales tendineæ demonstrantur.

Valvule cordis tendineæ demonstrantur Claviss. etiam Morgagni testimonio.

(a) Lib. de corde. (b) In suis Adversar. Anat. pag. 18. 19. & 20. (c) Vide lib. 2. de moribus subitan. pag. 162.

ignorant, membranas dicunt, & tamen veri sunt tendines, cum principium habentes carnofo-musculare definant in albos funiculos, qui orificia cordis cum auriculis, & suis venis connectunt: sed hæc clarius forte etiam ex sequentibus. Neque enim complecti omnia, vel hac in propositione, vel in cæteris possumus, contenti, tum res, tum rationes plura quæsituris divisas ostendere.

PROPOSITIO XXXIV.

Circulares tendines, ac valvulae tum tricuspidales, tum semilunares, præter alios usus id etiam præstant, ut novum cordi renixum, seu robur concilient.

Circularium tendinum cordis officia quæ.

Firmum, vulgatumque est apud Anatomicos ea ratione circulares tendines primo loco fuisse a natura comparatos, ut & cordis orificia servarent aperta, & alligandis ejusdem fibris carneis fulcimenta præstarent. Sed ipsa natura, quæ unam sæpe, eandemque partem multis adaptare solet officiis, eisdem tendines apta ratione ad sustinendum impetum sanguinis magis, vel minus firmos de industria construxit; ut in calce Propositionis XXXII. demonstravimus; scilicet ut cordis machina propriæ dissolutionis iis maxime in partibus, locisque valde reniteretur, quibus, per amplius foraminibus dehiscens, minus certe impetui sanguinis extrorsum urgentis, si eadem ex laxiori textura consurgeret, resistere potuisset.

Valvularum cordis usus.

Quod hætenus de circularibus diximus, intelligendum arbitramur, de latis tendinibus, quos valvulas nuncupant. Porro tam mitrales, ac tricuspidales, quam semilunares ideo factas fuisse, ut resupinatae sanguinis fluxum permitterent; elevatae vero prohiberent refluxum, tam ex ventriculis in summas venas, quam ex magnis arteriis in ventriculos, vel ipse Galenus (a) apertissime cognovit; quem sane Auctorem alioqui perspicacissimum non semel demiratus sum, cur veram huiusmodi valvularum actionem assequutus, animum tamen ad imaginandum obvium cæteroquin sanguinis circuitum non erexit. Sed magni etiam Viri cum inter se acriter dimicant, atque incandescunt (quemadmodum Galenus per id temporis, quo hæc scripsit, adversus Erasistratum incendebatur) sæpe sæpius, quæ præ oculis habent minime vident ira videlicet, multaque animi perturbatione cæcutientes.

A Galeno cognitus.

Altercationes literarum noxiae.

Alius tricuspidum valvularum usus ad sanguinem aliis particulis commiscendum.

Valvulae mitrales, ac tricuspidales suis cum funiculis, & reticularibus, scabrosisque basibus (unde pene universa interna ventriculorum facies inæqualis, atque aspera redditur) eo etiam diriguntur, ut dum cordis machina tensionem acquirit, & ad singula fere puncta suarum cavitatum exercet momentum impetus, per quam (instar impellentis emboli in syringa) contentum sanguinem in arterias extrudit, necessario vererem cruorem cum refluxa limpha, influo chylo, atque aere, vel iis quæ ab aere secernuntur particulis exaetis-

sime permisceant. Cuneorum enim quasi vim succutiendo, ac scindendo viscidulum, hæterogeneumque fluidum mirabiliter exercent. Deinde huiusmodi valvulae ad eum quoque finem conspirare videntur, ut cordis glomerem a dissolutionis periculo vindicent. Satis enim est, cordis sinus ea sedulitate aperire, ut valvulae tum mitrales, ac tricuspidales, tum semilunares integræ ferventur (quod facile quisque obtinebit, si cultrum eo dirigat, ubi duo illarum simul conjunguntur) liquidem clare conspicitur earum bases ab interna facie orificiorum, seu circularium tendinum auricularum, & summarum venarum exortas, intra ventriculos ferri, & per fimbrias, ac funiculos suorum marginum jungi cum columnis, & scrobiculis internarum ventriculorum superficierum: ita ut solo quisque sensuum testimonio decernere possit, duo hæc auricularum, & cordis orificia propter has valvulas ea ratione cum sinuum parietibus conjungi, quemadmodum propter ferreas claves, quas Architecti taleas vocant, non oppositi solum, sed etiam diversi parietes, ne rotius impendat ædificii ruina, inter se conjunguntur, ac roborantur. Porro concipi nequit solito maior sanguinis copia, aut vis, apra ad distrahendum, ac dilatandum duo illa ventriculorum orificia, & parietes capacitarum, quin præsto sint huiusmodi tendinæ valvulae, quæ propriæ distractioni, ac productioni oblucentes, pro viribus renitentur.

Valvulae firmitatem ventriculis conciliant.

Earumdem connexio cum fibris ventriculorum ostenditur.

Confirmatur exemplo ab Architectura.

Accedit etiam elegans modus, quo huiusmodi valvulae machinam cordis a dissolutionis discrimine in vehementioribus motibus tueri mihi videntur: is quidem in aliquantisper retardato impetu sanguinis ob superficierum intra ventriculos multiplicationem, fitus est. Cum enim duplex sit, eaque utraque parte admodum lata valvularum mitralium, tricuspidumque facies necessario duplus redditur contactus, & affricus sanguinis ad illas, cuius propterea ut permixtio, atque comminutio per earum asperitatem adaugetur, ita maior per quamcumque causam factus in sanguine impetus, dum quaquaversum nititur, non leviter ex mechanicis debet infringi; ac proinde hac etiam ratione asserere possumus, huiusmodi tendines firmitudinem aliquam (debilitando quoquo modo nimium sanguinis nisum) structuræ cordis conciliare.

Valvulae tricuspidales sanguinis motum.

Eodem quoque consilio naturam usam fuisse in compingendis aliis tendinibus nomine valvularum semilunarium exposita hætenus sectionis ratio evidenter demonstrat. Siquidem cum huiusmodi valvulae nil aliud sint, quam complexus fibrarum, validissima tunica munitus, fieri non potest, quin duobus aliis cordis orificiis, quibus interius adduntur, firmissimum robur adiungat; scilicet, ut utrobique magna trudendi vis a corde cum sanguine exerceatur, maximus quoque vigeat renixus, quominus duo ista cordis orificia,

Demonstratur evidenter esse valvularum semilunarium usum.

(a) Lib. 6. de placit. Hip. & Platon. cap. 6.

ficia, & majorum initia arteriarum ultra con-
fuetos extensionis limites urgeantur. Doce-
mur vero præcipue hunc usum a structura,
& positione earumdem valvularum, quarum
bases exoriuntur a propagatione tendinea-
rum membranarum, quæ internas cordis su-
perficies investiant; margines vero tribus u-
trinque locis firmiter alligantur, seu conti-
nuantur, cum intima tendinea structura majo-
rum arteriarum. Concipiatur itaque impetum
projecti sanguinis solito majorem fieri ad su-
pradieta orificia: tunc certe margines isto-
rum tendinum alligati ipsis arteriis necesse est,
ut propriæ distractioni, ac veluti laxationi
renitentur, & pro viribus impedian, ne seg-
menta illa arteriarum ultra fines naturalium
diametrorum producantur, & amplientur.
Concipiatur insuper solito vehementiorem in-
terdum fieri sanguinis repulsionem ab arteriis
in cordis orificia, tunc profecto bases ista-
rum valvularum, a reverberato, ac resilien-
te sanguine magis tumbunt, ac propterea
orificia ipsa cordis intro etiam urgeri, ac cer-
to modo repelli debent. Ut jure maximo
affirmare possimus, valvulas omnes ad cor-
dis etiam robur, ac tutamen plurimum con-
spirare. Merito idcirco Clariss. Veslingius
advertit (a); duo cordis ostia, quæ semilunari-
bus valvulis muniuntur, non tam facile aneurys-
matum damnis obnoxia esse.

PROPOSITIO XXXV.

*Agitur de quibusdam fasciis adiposis supra cir-
culares cordis tendines, & nonnullis adiposis
folliculis intra sinistrum ventriculum, & aor-
tam positis, ut loca illa leniantur, atque a
fissione, ac duritie prohibeantur.*

Nemo de cordis egit Anatome, quin
simul de copioso adipe ad basim præ-
cipue circumfuso, tractaverit: adver-
timus autem adiposas quasdam fasciolas supra
arteriam coronariam, & circa quatuor cir-
culares tendines cordis dispositas reperiri.
Usus vero ejusmodi fasciolarum facile asse-
quemur si observaverimus prædictos tendi-
nes, reliquis cordis partibus minus molles,
minusque flexiles inveniri, cum in perenni
reciprocatione motus versentur: quibus fit,
ut nisi fibræ ipsorum perpetuo adipis stilli-
cidio lenirentur, sufferre non possent exi-
guas illas mutuorum contactuum permuta-
tiones, seu pauxillulos excursus, ac recursus,
accessus, & recessus, quibus dum distrahun-
tur, & contrahuntur necessario sunt obno-
xii; alioqui enim sensim atteri, vel inflexi-
les motui reniti possent.

Hunc sane usum probat evidenter defe-
ctus, aut saltem minus fluxilis crasis hujus
adipis sæpe apud senes decrepitos inventa.
Hinc enim iidem tendines paulatim, ubi mi-
nus ungi, ac maxime ab appulso sanguine
tundi contingat, facile vel divelluntur, ac
discinduntur, vel invicem nimium adhærent;
quamobrem in cartilagineam, osseamque du-

ritiem ferruminantur, si cætera, tam ex par-
te liquidorum, quam ipsius structuræ solidor-
um conspirent. Quod quidem non raro ac-
cidisse vidimus in basi, & summitate septi
medii cordis, quo loco circulares majorum
arteriarum tendines sese contingunt, minus-
que spatium penetraturo adipi relinquunt.
Quod in annosis cervis passim deprehendi-
tur. Simile quid animadvertimus in conspi-
cua illo ramo arteriæ coronalis, quæ a basi
ad mucronem cordis protenditur; illum e-
nim videmus adiposis ductibus stipatum, val-
latumque, ad hoc scilicet, ut cum semper ad
cordis motum alterne contrahi, extendique
debeat, opportune perungi possit.

Neque hic sane altera tacenda est obser-
vatio quorundam adiposorum folliculorum,
qui tum in lævo robustorum, & adultorum
cordium ventriculo, tum in principio aortæ
sub forma cinerearum macularum sparsim in-
ternas tunicas variegant. Hos enim folliculos
gladiolo fauciatos adipem continere compe-
rimus; quinimo in pusilla steatomata abiisse
vidimus in Cadavere Ducis Antonii Lanti,
qui otio, atque opiparo vitæ genere sagina-
tus ex naturalium, ac spiritalium viscerum
phlogosi decessit: Nam in hujus Illustris Vi-
ri corde, tam intra dexterum, quam fini-
strum cordis sinum pendebant a lacertulis co-
lumnularum tuberculi subcinerei, qui disse-
cti concretum adipem continebant.

Et quidem, cum maximus alterne nixus
fibrarum sinistri ventriculi, atque aortæ re-
nexus simul, & nixus futurus esset, certe ha-
rum partium fibræ arefcere minimo negotio
potuissent, nisi assidue oleosa linirentur sub-
stantia, quæ a solo adipe exterius circumfuso
satis commode venire nequit, sed interius
quoque cordis, atque aortæ fornicibus adhæ-
rere debebat, ut dum adeps a calidarum mo-
tu particularum, & ab ipsa quoque truden-
di, ac circumpellendi vi internarum fibra-
rum sensim liquefit, sensim pariter per in-
ternas ipsius ventriculi, atque aortæ fibras
trajiciatur: quamobrem non solum facilis il-
larum tensio, ac lubricum iter ad expeditum
quaquaversum sanguinis excursum reddatur,
sed potissimum eadem adipis particulæ cir-
culantibus liquidis permixtæ ad quandam
acutorum salium lævigationem, æquabilem-
que totius massæ mixtionem promovendam
opportune conducant.

PROPOSITIO XXXVI.

*De falcatis, ac reticulatis quibusdam valvulis,
deque venoso ductu, osculisque coronariarum
venarum intra cavæ vestibulum, in homine
præsertim animadversis.*

Cum nolimus usquam alicujus laudibus
detrahare; immo vero fateri summo-
pere latemur per quos profecerimus, falcatæ in-
venior Eu-
stachius.

no.

Cui usui
sint fasciolas
adiposæ cir-
cularum
tendinum
cordis.

Confirma-
tur ex sym-
ptomatis
in senum
cordibus ob-
servatis.

Describun-
tur folliculi
adiposi in
sinistro ven-
triculo &
aortæ prin-
cipio.

Historia
morbi ex
concreto
hujusmodi
adipe.

Usus folli-
culorum a-
diposorum

*venam pul-
monicam,
quam per
cavam.*

per cavam versus auriculam, & cordis ventriculum dexterum aliquanto leniorem esse motu sanguinis per venam pulmonicam in lævas capacitates, auriculam nempe, & ventriculum fluentis, Nam, tametsi sanguinis venæ cavæ ab hujus muscularium fibrarum circumpulsione, atque a thoracis elevatione, ac depressione utrunque recens urgeatur, aliquanto tamen major est velocitas decurrentis per venam pulmonicam, cum præter musculares aliquot fibras, quibus ipsa quoque instructa contentum sanguinem adigit, & præter alternam thoracis compressionem, qua idem impellitur a pulmonum vesiculis aere vicissim distensis ulterius prematur, ac paulo magis, quam cavæ sanguis acceleretur. Sed his prælibatis ad solvenda, quæ in propositione innuimus, revertamur.

*Demonstra-
tur fibras
carneas au-
ricularum
in superiori
parte neces-
sario locan-
das fuisse.*

Porro musculares fibræ ideo in auriculis positæ sunt ad circumferentias tholorum, seu versus supernas partes, quia eadem auriculæ sese contrahere debent versus cordis basim contentumque sanguinem per orificia intra ventriculos ad arterias urgere. Constat vero contractionem in cavis musculis fieri duntaxat per carneas fibras, quæ cum decurtantur, vel mobilem, cui conjunguntur tendinem ad se trahunt, vel ad eundem plane immobilem, aut magis renitentem accedunt. Cumque auricularum tendines basi ventriculorum ita firmiter connectantur, ut loco moveri sine majoris, graviorisque cordis molis dimotione nequeant, proclive est intelligere carneas auricularum fibras in eum finem superiori in parte collocatas fuisse, ut ipsæ ad infernas tendineas accederent. Quod certe pro naturalis œconomiae legibus servandis omnino exigebatur. Ad secundam quod attinet propositionis partem, videlicet auriculas in fœtibus majores esse, quam in Adultis ratio est in promptu. Nam sanguis cum in fœtu destituatur alterna tum thoracis, tum aeris pressione, lentius per utramque venam „cavam nimirum, & pulmonicam fluit, quam „in natis; atque ideo majoribus continen- „ribus indiget, quod patet ex hydrostaticis.

*Cur auricu-
le in fœtu
bus sint ma-
jores, quam
in natis.*

*Cur dextra
auricula si-
nistra
major.*

*Ploratus
cur infanti-
bus utilis.*

Demum cur dextra auricula semper etiam in natis, atque adultis læva sit major, ex iisdem hydrostaticæ legibus repeti debet, scilicet ex majori sanguinis per venam pulmonicam, quam per cavam velocitate, ut in calce Prop. XXVI. fuse demonstravimus. Illud forte admonuisse supervacaneum minime fuerit, parentes, ac nutrices natis suis male consulere, cum eos a gemitu, atque ab ejulatu ita prohibent, ut nunquam velint esse clamatores, singultantes, lugentesque. Affert enim idem clamor, & lacrymarum ubertas maximum tum præcordiis, tum cerebro emolumentum. Nam per violentum illum thoracis motum, non solum sanguis celerius in gyrum agitur, aerique exactius permiscetur; verum etiam solidæ præcordiorum particulæ validius firman- tur, quemadmodum de arboribus ex ipsius Senecæ (a) sen-

tentia alibi diximus, quippe quæ nec solidæ sunt, nec fortes, nisi in quas frequens ventus incurfat: ipsa enim vexatione constriunguntur, & radices altius figunt. *Fragiles sunt, quæ in depressa valle creverunt.* Per fletum vero superflua humiditas a puerorum capite utiliter foras derivatur.

PROPOSITIO XXXVIII.

Proportionem quandam tum in structura, tum in viribus inter summas venas, auriculas, ventriculos, majoresque arterias cordis, ad incolumem corporis statum, ac præsertim ad anteverrenda aneurysmata servandam esse exponitur, ac demonstratur.

UT in arboribus, ac stirpibus (quarum persimilis est cum homine, ac brutis animalibus natura, secundum ea quæ forte ex Hippocrate nostro ipsemet Cicero mutuatus esse videtur) certa quædam firmitatis, ac virium proportio in singulis earum partibus pro ratione muneris exercendi, atque ad plantarum incolumitatem servandam sumopere est necessaria: ita etiam in cunctis corporis nostri partibus, ac præsertim in præcordiis (de quibus nunc est sermo) proportio quædam roboris, tum in solidorum textura, tum in fluidorum crasi intercedere debet, ut valetudo hominis conservetur; potissimum vero hæc eadem proportio firmitatis, ac roboris haberi debet inter summas venas, & auriculas inter has, & ventriculos; demum inter ventriculos, & majores arterias. Nam si una istarum partium altera languidior sit, & structura infirmior, ob quamlibet, & si levem occasionem, & causam aneurysmata potissimum facillime oriuntur, taciteque succrescunt.

*Comproba-
tur proportio
sic similitu-
dine plan-
tarum.*

Et quidem præcordiorum partes in statu naturali ita invicem debent congruere, ut intersit proportio roboris, seu validitatis fibrarum inter vestibulum venæ tum cavæ, tum pulmonicæ, & auriculas nec-non inter cor; arterias, atque universum corporis habitum. Hoc sane primus perpexisse videtur Clarissimus Harvæus (b) cum observaverit in hominibus torosis, ac durioris habitus dexteram auriculam ita robustam, & cum lacertulis, varioque fibrarum contextu interius ita affabre concinnatam, ut aliorum ventriculis, suo robore videretur æquipollere; & mirabar, inquit, quod in hominibus diversis tanta esset differentia; sed multo adhuc clarius subdit (c) præcordia ubique proportionem servant: quanto enim homines magis torosi, musculosi, ac durioris sunt habitus, & cor habent robustum, crassum, densum, & fibrosum magis; tanto auriculas, & arterias proportionaliter in omnibus crassitie, & robore habent magis respondentes. Quod vero magnus Harvæus inter primos animadvertit, nos dum connatas aneurysmatum causas diligenter quæreremus, sæpissime invenimus.

*Harvæi ob-
servatio de
auricula-
rum firmi-
tate in ho-
minibus to-
rosis.*

Et sane isthæc proportio, quam sola primum experientia detexit, ratione confirma-

tur:

*Animalium
vita, & in-
clumitas
in partium
proportione
consistit.*

tur: etenim cum natura effluerit animal, ut non vivum duntaxat, sed incolume, quod fieri posset, servaretur, necessario prædictas partes, tam inter se, quam cum universo corpore instruere debebat proportionem respondentem; hæc enim sola lege animal sanum poterat conservari. Nam sanguinis motus est de genere projectorum, seu violenter decurrentium: erusione liquidem cordis, & varia circumpulsione canalium in circuitum urge- tur; ut proinde nemo in mechanicis, vel le- viter instructus possit ignorare ad constitutio- nem, & conservationem huius motus, to- tiusque machinæ animalis opus esse moven- te, mobili, & viis, quæ omnia inter se ha- beant rationem molis, & ponderis impullus, & renixus, quibus in rebus proportionem re- spondentibus, universa pene versatur anima- lium œconomia.

Et quoniam demonstratum jam est, soli- darum partium proportionem ad naturalem hominis statum tuendum, conservandumque magnopere conferre, superest modo ut bre- viter exponamus, hanc eandem proportionem interdum ab ipsomet ortu, ac principio ge- nerationis vitiatum iri: unde postea varii, gravesque morbi, præcipue autem aneurysma- ta, ob levem quamcunque occasionem facillime excitantur. Enim vero quemadmodum plantis, ubi accidat, aliqua in parte fibras esse mi- nus firmas, invicemque coherentes, aut et- iam pauciores, ibi quidem varia vitia, tu- mores præsertim, atque erosiones (quasi non dixerim aneurysmata, varicesque) oboriri ani- madvertimus; ita in animalium corporibus homine præcipue, quoties præcordia alicubi non satis validis, aut etiam deficientibus fi-bris instructa esse contingat, illic paulatim ob vehementem sanguinis impulsus, qui fi- brarum imbecillitatem superet, accedente po- tissimum majori nonnunquam pectoris cona- tu, vel externa aliqua vi enervatum, infir- mumque locum percutiente, aneurysmata, varicesque progigni comperimus.

*Confirma-
tur exemplo
textilium
operum.*

Dum hæc scribimus exemplum succurrit sa- tis luculentum, quo ejusmodi doctrina illu- strari potest; nimirum fabrica textiliū, ac vimineorum quorumcunque operum: hæc e- nim, nisi eo studio sint contexta, ut vini- na, aut fila illam proportionem habeant, quæ singularum partium muneribus, atque officiis opportune respondeat, quo loco ea- dem vimina, aut fila pauciora, laxiora, at- que infirmiora sunt, quam earum partium usus postulat, minimo negotio dehiscunt, dissolvuntur, rumpunturque.

*Aneurys-
matum
principia in
prima ætate
formatione.*

Quod si autem tantum valet texturæ pro- portio in artefactis in quibus simpliciores sunt actiones, quanto majoris erit momenti in animalibus, hominibus præcipue hujusmo- di vitiata structura ratio, in quibus tam multiplices, ac plane innumeræ, vehemen- tesque sunt actiones, ac renixus. Quocirca, si in ipsa fœtus formatione vitari utcumque contingat præcordiorum machinam, procul dubio quædam veluti futurorum aneurysma-

tum semina, suo quæque tempore pullulatu- ra, in læso fibrarum cordis contextu latere, recondique arbitramur. Quod autem hucusque, tum mechanicis rationibus, tum analogismo ex plantis, atque ab arte factis petito demon- stravimus, experimentis, & observationi- bus sequenti libro fufe, lateque confirmabi- mus; atque hic quasi prætereuntes id ipsum ge- neralibus aliquot animadversionibus ostende- mus.

Et quidem primo loco in præcordiis occu- rere potest vitium languidiorum, nec satis co- hærentium, aut etiam deficientium fibrarum. Ita in puerorum cadaveribus, nec non in ca- tulis, ac vervecibus aliquando spectavimus eorum corda, in altera auricularum, (vel ut frequentius) sinistro in ventriculo locum quen- dam, ac veluti foramen perlucidum, quod ex- terna, internaque tantum membrana ne omni- no dehisceret, impendebat. Neque dubitan- dum, quin, si eadem corpora adolevisent, inter illa facile adnumeranda essent, quæ re- pentino interitu ob apertum ex tempore cordis foramen concidunt, cujus profectio mortis ge- nus, & alii sæpe, & nos crebro etiam vidi- mus.

Non infrequens pariter genus vitiatæ pro- portionis illud est, quod intercedit inter tex- turam arteriarum minus renitentem, & con- textum magis validum fibrarum, quæ cordis ventriculos componunt, & comprehendunt. Si enim contingat, ut structura alterius, vel utriusque ventriculi validior sit, quam usus postulat, ac proinde ut in propria tensione majorem exerceat vim propellendi, quam ali- cubi sustineri queat a minus valida textura ar- teriarum; tunc necessario ex hac inepta pro- portione sensim locus ille a sanguinis impetu debilitari, frangique debet, admittetque aneurysma. Enim vero neque id prætereun- dum arbitramur, nos in cadaveribus juvenum præsertim, qui propter largas, effusasque hæ- moptyses decesserunt, fere semper hujusmodi vi- tiam vasorum pulmonalium cum corde ratio- nem invenisse. Scilicet, offendimus cor nimis robustum, torosumque, ac dexterum præci- pue ventriculum, solito validiorem cum arte- ria pulmonica solito laxiori, infirmiorique. Quamobrem sanguis, quoniam ætate illa sua- pte natura ferventior esse solet, aciem suam acuit propter violentiorem nifum a corde ac- ptum, unde tunica, ac velamina minimo- rum pulmonalium vasorum non ægre diducun- tur, ac perrumpuntur.

Postremo genus quoque indebitæ propor- tionis apparet in universa cordis mole, quæ in ipsa embryonis formatione consueto major (quemadmodum in fœtuum capitibus, aliis- que membris frequenter comperimus) fieri contingat. Amplior enim hæc moles majus etiam pondus accersit, majorem renixum ad motum inducit. Quo fit, ut provectioribus annis, cum vires moventes musculos sensim minuuntur, cor etiam facilius languescat, indeque in illius vasis, atque utriculis substi- tant, colligantur, & acuantur, succi apti

*Infirma
cordis tex-
tura in pue-
ris observa-
ta.*

*Aneurys-
mata quo-
modo
substat
proportione
inter fibras
arteriarum,
& cordis o-
rganum.*

*Anæmonice
observatio-
nes idem
compro-
bant.*

*Quomodo
ex nimia
cordis mole
aneurysma-
ta signan-
tur.*

nati ad gravandum, irritandum, exedendumque. Unde oritur prolapsus, & aneurysma ejusdem cordis. Quod sane malum quondam (*a*) non semel, vicinioribus verotemporibus, ut per historias dilucide trademus, sapissime observavimus.

SECTIO III.

De Vasis particularibus Cordis.

TAmetsi de plerisque omnibus cordis vasis, nonnihil in genere antehac variis locis attigerimus, tamen cum hujusmodi doctrina ad solvenda pleraque omnia phænomena, quæ in cordis actione observantur, sit momenti maximi, præcipue autem ad inveniendas hætenus frustra quæsitæ mechanicas rationes alterni hujus musculi motus; Idcirco in hac Sectione tractabimus de peculiaribus vasis, ac foraminibus, quæ musculari cordis texturæ inserviunt. Seligemus autem præcipue arterias, & venas coronarias una cum nervis, qui per cordis substantiam perreptant: nam de vasis adiposis, & lymphaticis abunde ab aliis, nobisque disputatum est. Illis enim rite constitutis, naturales præcordiorum motus adamussim moderantur; depravatis e contrario, aut vitium quodcunque habentibus in situ, numero, figura, magnitudine, aliave minima conditione plenitudinis, vel inanitionis, præternaturales facillime proficiscuntur. Quæ sane res, quemadmodum meam ad inquirendum industriam excitarunt, ita spero fore, ut Lectorum animos attentos efficiant ad perpendendum.

Vasa coronaria rite constituta causa sunt alterni cordis motus; depravata vero morbosarum affectionum.

CAPUT I.

DE ARTERIIS CORONARIIS.

PROPOSITIO XXXIX.

Deteguntur conditiones non exigui momenti, quæ occurrunt in ortu, & divaricatione Arteriarum Coronariorum, atque hinc plura deducuntur ad motum sanguinis per easdem.

Cum nihil in animalium machina sit otiosum, sed omnia artificii sint plena, propterea minimas etiam conditiones tum situs, magnitudinis, aut additamenti, tum figuræ prospectus, connexionis, aut contactus in coronariis arteriis tanquam non frustra paratas diligenter, quantum in nobis erit, considerabimus.

Itaque primo loco animadvertendum est coronariam arteriam, quæ oritur ab aorta intra pericardium, ut plurimum duplex, rarissime triplex, aut simplex (quo in casu statim bifida evadit) ita esse constitutam, ut angulum acutum efficiat cum sectione aortæ inter cor, & ipsam coronariam posita; atque idcirco alicui forsitan videbitur, quatenus directio motus sanguinis a corde per systolem

propulsi non concurrat in directum cum coronariarum directione (constituit enim cum eisdem acutissimum angulum) nonnisi parcellissima sanguinei fluidi moles tunc temporis, atque ea in directione in ipsas coronarias influere posse: e contrario autem cum cor versatur in diastole, sanguis ab aortæ contractione undequaque actus majori vi in arterias coronarias sibi magis obvias impingere, influereque; præsertim cum semilunares valvulæ complanatæ obstant, eidemque influxuro sanguini per coronarias ancillantur, hanc tamen opinionem suo loco expendemus, rationibusque validis refutabimus.

II. Prætereundum minime est, ex arteriarum coronariorum ramis (si demas quos ad folliculos cordis adiposos, atque ad utrumque caudicem majorum arteriarum, & venarum natura dispensat) priores ad auriculas, posteriores ad ventriculos spargi; proindeque iter sanguinis per coronarios furculos fluentis brevius esse ab aorta ad utranque auriculam, paulo vero longius ad utrumque ventriculum, scilicet minus spatium conficiendum esse sanguini influenti per immixta coronariorum arteriarum ulque ad universam gracilem aliquin substantiam utriusque auriculæ, quam ulque ad omnes angulos crassorum parietum utriusque ventriculi. In quem vero finem id factum sit, sedulo in subsequens rimabimur.

III. Adnotandum, arterias coronarias majoribus suis ramis per miras anastomoses junctis externam cordis superficiem, partim coronæ instar circa basim, partim per rectos quasi sulcos a basi ad cuspidem perreptare; ad internam vero muscularum cordis substantiam non penetrare, nisi per minimos ramusculos. Illud insuper adnotatione dignum videtur, scilicet majores ramos, qui externam cordis faciem tenent, ubique adiposis folliculis ac fasciis tegi, eaque ratione admodum laxos, ac molles deprehendi, quin imo si forfice per longum aperiantur, minimis interius rugis inæqualiter distingui; unde iidem majores rami cum in longum, tum in latum facile distendi, ampliarique possunt. Hinc proclive est intelligere, naturam cautum voluisse, ne arteriæ coronariæ (quemadmodum aorta, & pulmonica non raro durefcunt) in cartilagineam aut osseam substantiam facefferent, seu quod eodem relabatur, ne a libera distensione atque elongatione, cum opus est, prohiberentur.

IV. Arterias coronarias nullis valvulis ad immixta donari: quanquam Th. Bartholinus, ex quo semel, aut bis, ut nobis etiam contigit, illas offenderit, putat semper inveniri. Neque porro ullis valvularum repagulis, ne sanguis in aortam reflueret, hujusmodi arteriæ indigebant, cum vehemens sanguinis quaquaversum nitentis vis nunquam non urgeat, vigeatque in aorta, ut recursum sanguinis a coronariorum osculis satis renitatur.

V. Non ita vero accedit in minoribus

Quæ sit directio arteriarum coronariorum.

Sanguis non influat majori vi in coronarias tempore diastole cordis.

Sanguis citius in auriculas per coronarias, quam in ventriculorum substantiam influat.

Cujusmodi sit distributio coronariorum in superficiem, ac cordis substantiam.

Cur externis earumdem ramis folliculi adiposi incumbant.

Arteriæ coronariæ majores valvulis destituntur & cur.

(a) Lib. 2. de mortib. subit. hist. 2. eorum qui repente mortui sunt.

Valvula in minoribus earundem ramis ab Auctore observata.

earum ramis qui alte in muscularem substantiam cordis, & auricularum inferuntur. Nam in iisdem sphincterulos, ac valvulas eleganter, abundeque distributas deprehendimus. Sed quoniam methodus, qua hujusmodi valvulae detegendae sunt, non omnibus forte Anatomicis erit obvia, propterea illam fusc hic tradendam esse putamus: qui enim ab se nuper inventa obiter tractat, is confusionem pro compendio solet invehere.

PROPOSITIO XL.

Ostenduntur quaedam scitu necessaria in majoribus ramis Arteriarum Coronariarum; modusque traditur, quo sphincteruli, & valvulae in minimis earum furculis sint detegenda.

Valvularum indicium ex se et immixtione.

Cum nullas valvulas aut in orificiis, aut in majoribus arteriarum coronariarum ramis, adacto Stylo, vel alia ulla ratione comperire potuerimus; subit animum ramusculos aliquos ab iis ortos, ac lanceola prius vulneratos animadvertere. In eos igitur immisimus setam; cumque eam versus majores ramos adegissemus; obicem quendam offendimus, quare ut oculis plane pateret, an causa renixus ad ulteriorem setae progressum, atque intra ramorum capacitatem ingressum, valvula, vel quid aliud fuisset per summam diligentiam, (quae ceteroqui in rebus anatomicis, ut olim fecit, ita facit, facietque in posterum, ut quae inventa nondum fuerint, aliquando inveniantur) per summam, inquam, diligentiam arterias coronarias una cum aortae segmento a quo proficiunt, in suos quosque ramos magnos, minores, atque etiam minimos, & exillimos ab ipsa cordis substantia quantum licuit separavimus, universamque horum ramorum seriem in catino aqua pleno immerimus; quod ubi factum fuit extremaeque vascula tum ob exiguitatem molis, tum propter inclusum aerem quaquaversum dispersa, atque eleganti spectaculo ramorum instar epithymi, anethi, aut fœniculi innatantia vidimus, ac plura deinceps in hac tubulorum qua majorum, qua minorum serie animadvertimus.

Elegans figura coronariarum aqua fluentium.

Mira majorum coronariarum longitudo, & usus.

Primum magnos caudices arteriarum coronariarum, qui per cordis basin circumferuntur, quique ad usque mucronem pertingunt spirali ordine, motuque fluitasse, ac postmodum extractos ab aqua in multo majorem lineam protendi, quam cum cordi adhærebant, potuisse. Quamobrem injecto per coronariam arteriam mercurio, curiosum est cernere majores ejus ramos in rugas abire; minores vero nerveis veluti filis strangulari. Hoc quidem manifestum nobis fecit, naturam voluisse, non solum quod arteriae coronariae vicissim longiores, ac breviores evaderent; sed ut major, quam nudus oculus judicare possit, quantitas sanguinis intra illarum capacitatem ad subitas cordis systoles, ubi occasio postulat promovendas, collectus, ac paratus detineretur.

Lancisi Oper. Tom. II.

II. Cum truncos coronariarum arteriarum, majoresque ramos ab iisdem natos forfice per longum secuerimus, interior membrana multo quam in aliis arteriis (in quibus arachnoidea plane est) alba, crassa, atque adeo mollis nobis occurrit, ut cum illam conati fuisset evellere, facilius quam usquam trahentes digitos sequeretur. Id mihi quidem exinde accidere visum est, quod nusquam in universo corpore arteriae in majori, aut violentiori motu semper sunt constitutae, quam in corde: quamobrem externa, mediaque muscularis membrana tam saepe, ac tam fortiter in contractionem, ac distractionem veniens quasi per se ab interiori sejungitur, ac separatur: intima vero in frequentiores rugas abit, ut quodammodo valvularum vices ad prohibendum refluxum sanguinis in aortam una cum eisdem a tergo prementis liquidi renixu, praestare videatur.

Interior majorum coronariarum tunica cur valde crassa, & rugosa.

Eadem valvularum munus praestat.

III. Prodeuntes e coronariarum tunicis ramos, atque a ramis ramusculos frequentiores, copiosioresque in corde vidimus, quam proportionem in aliorum quorumcunque musculorum arteriis cernantur; & quidem non temere, nam cum plana, & fasciae musculares in corde longe copiosiora sint, quam in quovis alio musculo, necessarium fuit, ut per omnes inclinationes, singulosque manipulos, & fibras sua quaeque arteriola dirigeretur.

Cum earundem arteriarum divisiones innumere penes sint.

IV. Sedulo perspeximus industriam naturae, quae ad ostia singularum majorum arteriarum coronariarum in minores faceffentium, circularem quendam marginem, seu limbum, ac veluti exilem sphincterem apposuit, scilicet quo contentus sanguis probabiliter urgeretur in minimos inferentes tubulos, atque alterne impulsus retineretur. Ad ostiola vero minorum, & minimarum arteriolarum, quae dispensantur, ac sepeliuntur intra unum, alterumque musculare planum, valvulas oppositas conspeximus, prohibentes videlicet regressum sanguinis a minoribus in majores arterias: quod quidem mirum in modum conducere mihi videtur ad ipsius cordis systolem: cum enim carneae cordis fibrae tendi incipiunt, mole simul augentur; quare necessario interjectas arteriolas premunt, contentumque fluidum quaque versum urgent; quod a valvulis retentum cogitur versus arteriolarum apices, ac fibrarum sinulos influere: atque hinc experimur injectam in coronarias arterias aquam, eamque per cordis substantiam diffusam nunquam compresso, tamen corde refluere; quemadmodum cernimus in venis, per quarum oscula infusus liquor facile relabitur.

Margines in orificiis majorum ramorum quia praestant.

V. Ut autem evidenter cernantur eiusmodi valvulae, sumendae sunt arteriolae in quas exiguus stylus, vel seta immitti debet, leniterque contrario itinere, hoc est versus majores ramos adigi: nam prope singula ostiola versus truncos dehiscencia valvularum membranulas elevari, stylique, aut setae apicem praepediri, atque involvi nudis oculis

Qua ratione hujusmodi valvulae inveniuntur.

R spe-

spectabitur. Quod si vero stylum adhuc urgeas, illum indutum, atque obdustum valvulae membrana, quæ per vim explicatur, intueberis.

Eedem in equino corde evidenteriores.

VI. Hæc autem omnia multo clarius, atque evidentius in equino corde animadvertuntur. Si nimirum minores coronariarum arteriarum ramos ita secueris, ut immisso specillo adversum iter cursui sanguinis teneas; eleventur enim in singulis sectionibus, seu originibus minorem truncorum, ipsæ valvulae, quæ obsistunt progressui ejusdem styli, donec illata vi vel disrumpantur, vel sese in contrariam faciem explicando, cedant, stylumque obvolvant. Perspicue pariter hic illic in arteriolarum ramusculis observantur sphincteruli, quasi quidam nodi, qui in extremis etiam finibus quoad prosequi datum est, per microscopium animadvertuntur.

PROPOSITIO XLI.

Describitur varius situs orificiorum arteriarum coronariarum. Quidque ad influxum sanguinis per easdem coronarias præstet exponitur.

TAM sibi varia, atque inconstans est natura in collocandis ostiis arteriarum coronariarum, ut qui pauca licet, humana præsertim cadavera secuerit, varietatem tamen multam hac in re potuerit animadvertere. Nos quidem, qui ad comparandam Anatomicam supellestem, scribendis nostris hisce libris necessariam, innumera plane aperuimus, frequentissimam diversitatem offendimus. Sed ut verum, quo unice capimur, candide fateamur, pro diverso situ orificiorum, diversos quoque pulsus in magnitudine, aut parvitate apud sanos, incolumescque homines inveniri; ita ut plerunque in iis, qui magno pulsu dum viverent, gaudebant, supra valvularum margines; in aliis qui medio se habebant modo, in earum confinio, vel unum supra alterum infra positum, ut etiam Morgagnius noster, animadvertimus, apud illos vero, qui exili pulsu, præsertim inter fœminas, donabantur, post margines eadem coronariarum arteriarum ora ut plurimum insculpta, atque referata deprehendimus. Simile quid multo adhuc clarius, evidentiusque in brutis animalibus spectavimus. Nam quæ motu corporis velociori modo ad artus, aliaque apta ad illum instrumenta concurrant, validiori etiam corde donantur; cujusmodi sunt generosi equi in quibus sæpius orificia supra, quam infra limbos collocata observavimus: *animosa est bestia*, inquit Plutarchus, (a) & *bello apta, atque martialis equus*. In canibus quoque orificia hæc paulo supra margines dehiscunt, & semel aut bis duntaxat in tam frequenti, quod peregrinus canicidius, eadem immixta ad horizontem cum valvularum limbis offendimus; erant autem blandi, ac domestici. Quæ vero bruta animalia tardigrada sunt; & lan-

Arteriarum coronariarum ostia, in quibus supra margines valvularum occurrunt.

In quibus infra.

Exempla ex brutis derivata.

guida ut oves, & boves, in iis infra valvularum margines sepulta conspeximus.

An vero ulla, & quænam varietas in motu, fluxuque sanguinis per arterias coronarias producat, a varietate situs prædictorum orificiorum; quæstio sane, ut solutu non facilis, ita post solutionem ipsis physiologis futura adhuc non injucunda, forte etiam frugifera mihi videtur. Ne igitur hanc intactam relinquamus, aut saltem ut ii, quibus Jupiter de meliori luto finxit præcordia, ad feliciter explicandam excitentur, nostram qualemcunque sententiam proponemus.

Censemus vero rem forte implexam, ac difficilem adhibita distinctione ad Tyronum præcipue intelligentiam enodari facile posse; separando nimirum ab invicem tam tempus influxus a tempore refluxus sanguinis per arteriam magnam, quam sectiones majores a minoribus, & minimis arteriarum coronariarum. Etenim si consideretur tempus systoles Cordis; tunc sanguis ingreditur quidem magno gurgite in coronariarum orificia, quocunque loco aperta sint, paulo tamen minori quantitate, ubi eadem orificia post valvularum limbos dehiscunt; longe autem majori vi, ubi supra, vel medio tandem modo, ubi in confinio, vel alterum supra alterum infra margines locata sunt. Contra vero si expendatur tempus diastoles cordis, in qua sanguis per solam aortæ constrictionem, & coincidentiam ad ejusdem basim refluit, ac reverberatur; tunc perinde se habet, si orificia coronariarum supra, vel infra margines valvularum aperta sint: nam sanguis eadem copia, & vi, minori tamen, quam in systole cordis in coronarias ingeritur excipiturque.

Si vero attendatur diversitas sectionum coronariarum arteriarum, arbitramur sanguinem in systole cordis obstantibus, vel non obstantibus valvulis, in majores solum coronariarum arteriarum sectiones, quæ sub adiposæ fasciculis progredientes, externam cordis faciem occupant, infundi, urgerique posse. Secus autem eundem sanguinem per aortæ constrictionem, & coincidentiam, dum cor est in diastole, percussus in majores, atque etiam in minimas coronarias arterias facillime trudi, atque impelli.

Quod autem primo loco sanguis uberissime semper, quocunque loco insculpta sint orificia, dum cor systole corripitur, in coronarias impingat, & ingrediatur, ex eo perspicue patet, quod arteriæ magnæ caudæ perpetuo invenitur sanguine plenus, tum ante, tum retro, tum supra, tum infra valvularum margines, vel cum cor versatur in diastole. Qua de re quotiescunque idem cor per alternam, novamque systolem, alterne quoque novum sanguinem in eandem aortam, priori sanguine jam refertam, urget, & qua versa impellit; necessario idem sanguis in prædicta coronariarum orificia, ubicunque sint referata, incurrere, & magna, qua

Ad quæstionem dividentiam distinctionem tendum.

Sanguis majori copia in cordis systole, quam in diastole intra coronarias influit. Majori tamen vi in habentibus orificia supra valvulas.

In cordis diastoles minori, sed equali semper mole, quocunque situ orificia dehiscant, ingreditur. Sanguis in cordis systole immittitur tantum in coronarias exteriores; in diastole vero in ramos etiam minores.

Quomodo sanguis in cordis systole truditur in coronarias.

(a) In quæst. Roman. XCVII,

scilicet per varias conditiones permittitur , quantitate infundi debet .

Cur sanguis in principio cordis systoles paulo minori quantitate influat, cum orificia intra valvulas dehiscunt.

Aliquanto tamen minori mole , ut conjici potest , sanguis in eadem orificia influit , cum illa reguntur , ac velantur , a valvulis semilunaribus ; in hoc enim casu cum valvula , per primam sanguinis a corde eruptionem impulsæ , atque expansæ orificiis quibus obtunduntur , applicentur , fieri nequit , quin interceptum sanguinem valvulas inter , & arteriæ magnæ parietes , admota veluti manu , partim sursum in aortam , partim in eadem orificia impellant , atque protrudant . Accedentibus autem iisdem valvulis ad orificia , per id primi temporis spatium , necesse est , ut infusio novi a corde expulsi sanguinis in eadem quoquo modo præpediatur ; ac propterea perspicuum evadit , in principio systoles aliquanto minorem sanguinis portionem orificia coronariarum subire , cum eadem post valvulas delitescunt .

Post principium copiosius influit, & cur.

Verum , id quod in principio systoles contingere diximus , non eodem modo quandiu eadem durat , accidere putandum est . Nam post primam sanguinis a corde eruptionem , eodem subinde quaqua versum magis urgente , probabile admodum est , aortæ latera nonnihil a valvularum contactu removeri , adeo ut intrusus sanguis , magna vi nitens , qua data porta in orificia coronariarum tunc non impedita , quemadmodum in reliquis ipsarum arteriarum divaricationes influat , & pervadat . Ex hydrostaticis enim manifestum fit , in canalibus distrahilibus liquore jam plenis , cum novus in illos liquor per vim immittitur , singulas earum partes æqualiter comprimi , atque distendi ; proindeque liquorem pari facilitate proflire quocunque pateat exitus . Quamobrem licet coronariæ donentur directione ad directionem sanguinis inclinata ; & propterea influxui egredientis e corde sanguinis in easdem parum commoda , ac pene adversa ; nihilominus nullo sunt impedimento , quominus idem sanguis eadem quantitate , quam si quacunque alia directione collocarentur , in illas circa medium , finemque systoles cordis possit influere .

Nihil obstante in contrarium d. directione canalium.

Muscularis semilunarium stru-ctura describitur.

Sed arguendus forte aliquibus viderer , si lectores meos non admonerem , præter memoratas causas promoventes tempore systoles cordis uberem influxum sanguinis in orificia coronariarum , etiam si sub valvulis sint aperta , illud etiam accedere , quod harum valvularum membranæ , sunt tendineo-musculares , mobiles , & majorem partem liberæ , alligatæ tamen , & continuæ cum basi cordis , & tribus locis , cum parietibus arteriæ magnæ , quibus necessario accidit , ut , dum cor venit in systolem , ipsæ quoque , utpote cordis partes , aliquantulum contrahantur , ac breviores , quantum permittitur , fiant , tam per longitudinem , quam per latitudinem ; ac proinde earum margines a linea curva versus rectam contendant ; præsertim eum subrotundum in medio cujusque limbi cor-

Eandem contrahit quando.

pus (ab Arantio olim , & nostra ætate ab amicissimo Morgagnio diligenter observatum) sit vere musculus , qui ipsa in contractione tendines suos , marginem valvularum , utrinque constituentes ad se adducit ; atque ideo hujusmodi valvularum margines , utcunque contractæ inscribent , ut poterunt , quasi triangulum mixtilineum in circulo arteriæ magnæ : proptereaque iidem margines rigidiores per contractionem evadentes paulum recedent ab ipsis aortæ parietibus ; atque idcirco coronariarum orificia , quibus obijciuntur aperta pro viribus servabunt .

Contractæ quomodo influxum sanguinis in coronarias adjuvent.

Longe autem majori mole sanguis intra coronarias in eadem cordis systole urgetur , cum orificia supra limbos , vel in eorum confinio dehiscunt : quia scilicet statim ac systole cordis incipit , non is duntaxat sanguis in illa incitatur , ac propellitur , qui valvulas inter , atque aortæ parietes continebatur ; verum altera etiam portio , quæ in primo systoles momento a corde protruditur : cum enim sanguis illico vehementi ictu in eadem orificia nullo velo impedita , aut protecta incurrat , atque impingat , obstante præsertim , & sanguine , quem a fronte offendit , facillime in coronarias deflectit , quemadmodum supra , §. Quod autem &c. abunde probavimus .

Cur sanguis copiosius in coronarias influat cum orificia supra limbos sunt.

Ex iis autem , quæ de vehementi , magnoque sanguinis influxu in coronarias tempore systoles cordis hucusque demonstravimus , facili negotio intelligi potest , contrarium evenire cum in diastolem abeunte corde , ipsa aorta constringitur , & sanguis ad ejusdem basim repellitur : hæc enim repulsio exercetur per vim longe minorem ea , quam pene immensam exerit cor ; cum per superaditam contractionem mirabilis , ac multiplicis muscularis texturæ , eundem sanguinem suis e sinibus expellit : arteriæ siquidem per solam gracilium suarum membranarum restitutionem contrahuntur , & concidunt . Quare sanguis in diastole cordis nonnisi lenius in coronarias arterias potest influere .

Rationes quibus sanguis minus copiose influit in coronarias tempore diastoles cordis.

Illud utique contingere in coronariis verisimile est , ut per valvularum depressiorem , dum sanguis prohibetur , ne in lævum cordis ventriculum relabatur , ingressus ejus in hæc , quæ ibidem sola insculpta sunt orificia (quocunque loco dehiscant) nonnihil adjuvetur : præsertim cum ipsarum coronariarum directio , potius ad excipiendum refluxum , quam influum sanguinem commodior esse videatur .

Sanguis in aorte coincidentia forte copiosius , quam in alias arteriis in coronarias influit, & cur.

Quæ hætenus nuda ratione ducti in præcordiis evenire coniecimus , mirum in modum respondent iis , quæ in vivorum dissectione observavimus . Siquidem , aperto thorace , scissoque pericardio in molossis , qui coronariarum orificia supra valvularum margines gestant , vidimus coronariarum arteriam pullare eodem tempore cum aorta : ita ut simul utraque ampliatur , & constringatur ; Similiterque vulneratas sanguinem eodem alterno tempore majori cum vi , & saltu effundere , vicissimque remittere . In pecudibus vero , quæ

In sectione vivorum canum coronaria , &c. præstant, & sanguinem vehementius effundunt eodem cum aorta tempore.

coronariarum immiffaria fub valvulis locata habent, fpectavimus aortam nonnihil coronali prius diaftolem incipere, fed fimul utramque abfolvere.

In pecudibus aorta nonnihil prius dilatatur quam coronariæ. Neque vero, ut ad alterum propofitæ divifionis membrum revertamur, dubitandum videtur, quin fanguis per cordis fyftolem in aortam, atque in coronariarum orificia, quocunque fitu pateant, & quacunque mole projectus fit, a majoribus duntaxat coronariarum fectionibus excipiat: Secus vero per constrictas, & concidentes arterias verius cordis orificium repulfus non folum a majoribus, fed a minoribus quoque, & minimis coronariis arteriis admittatur. Etenim, dum cor tenditur, eæ tantum arteriæ, quæ externam cordis fuperficiem fub adipofis fasciculis occupant, a fibrarum ejus compreffione funt liberæ; quinimo diftendi, ampliarique facile poffunt, etiam ad majorem fanguinis molem capiendam (cum fcilicet per quamcunque caufam plethoræ, iracundiæ, ac violentiffimi corporis, vel thoracis motus intra eandem explicatis rugis, ampliores evadentes folito major, & plusquam neceffitas alternæ confuetæ cordis fyftoles exigit, quantitas fanguinis intruditur). Minores vero, & minimæ, cum inter mufcularia plana, & per fingulos fibrarum manipulos divaricentur, mirum in modum, dum cor tenditur, premuntur, atque idcirco novo tunc fanguini recipiendo minus capaces evadunt.

Quomodo fanguis in cordis fyftole influat in coronarias externas. Laxato autem per diaftolem corde proclive eft concipere, tunc minoribus, minimifque ejus arteriis a preffione liberatis, repulfum, ac reverberatum ab aorta fanguinem urgere anteriorem illum, qui jam a cordis fyftole in majores coronarias impulfus fuerat; unde hic in minores fubinde, minimasque adjuvantibus etiam nervis, nullo negotio illabi poffit.

Cur fanguis a coronariis internis, ac minimis excipi nequeat in cordis contractione. Ex narratis hucusque non agre conjici poffe videtur, fecundum varium orificiorum fitum, varium quoque evadere cordis robur; & quidem maximum apud eos, in quibus dicta orificia observantur fupra valvularum limbos; magnum vero ubi in confinio, vel alterum fupra alterum infra locata funt, nempe ob maximam, vel magnam fanguinis molem, ac vim, quam ipfæ majores coronariarum fectiones excipere, & pro alterna cordis fyftole promovenda poffunt retinere. Apud eos autem aliquanto minus cordis robur contingere, pulfusque exiles fieri, qui eadem orificia depreffiora habent.

Cur ab illis excipiat in diaftole. Quæ hoc loco a nobis conjectando proponuntur, & non raro autopsia etiam comprobata fuerunt; operæ pretium erit, ab Anatomicis nova experimentorum luce magis illuftrari: nimirum diligenter inquirendo in cadaveribus eorum, quos, cum in vivis effent, valido pulfu donatos observaverint; num arteriarum coronariarum orificia fupra valvularum limbos extent; Contra vero, num in iis, quos languido pulfu debiles agnoverunt, infra eofdem limbos occultentur.

Conjectura de vario cordis robore ex vario fitu orificiorum coronariarum. Nolim tamen, ut quæ hucusque de vario

cordis robore ex vario fitu orificiorum arteriarum coronariarum diximus generatim intelligatur: magna enim hac in re varietas nafci etiam poffet, ex majori, vel minori eorundem orificiorum amplitudine: ita ut qui eadem orificia, licet fepulta, majora tamen habent, majorem fanguinis copiam poffint excipere, quam qui fublimioribus, fed anguftioribus orificiis præditi funt. Illud certe probabile mihi admodum videtur, naturam ad humanam focietatem firmiter, validiusque conglutinandam longe frequentius in hominibus, quam in cæteris animalibus fitum, ac aream orificiorum coronariarum arteriarum variaviffe. Voluit enim alios magis, alios minus corde robustos, ut alii ad imperandum, alii ad parendum; humiles multi fequioris præcipue fexus; plerique, virorum præsertim, generofi animi futuri effent.

etiam amplitudo orificiorum fpectanda.

Quotendæ varietas fitus orificiorum in coronariis.

SECTIONIS III.

CAPUT II.

DE VENIS CORONARIIS.

PROPOSITIO XLII.

Traduntur observationes de ftructura, ac divaricatione venarum coronariarum, earumque rationes afferuntur.

CUM nemo veras caufas alterni cordis motus apprime poffit cognoscere, quem latet fingularis ftructura coronariarum canalium: idcirco poft expofitas, expenfasque arterias, oportet venas etiam, quam diligentiffime fcrutari, & tum earum numerum, ac diftributionem, tum diverticula, modosque omnes animadvertere.

Primum quidem comperimus naturam sæpe variam, atque inconstantem, nimirum quemadmodum novimus de arteriarum immiffariis, ita emiffaria venarum coronariarum, fine certa lege folent inerrare. Nam licet earum orificia intra finum dexteræ auriculæ, qua cavam fpectat, in duo plerunque oftia, alterum fuperius, alterum inferius aperiuntur; interdum tamen unico duntaxat, illoque maximo, ac ftatim in duos ramos faceffente dehifcunt, non raro autem tribus, quæ habita femp ratione, aliquanto minorâ offenduntur.

Diximus vero habita ratione, quoniam exigua, & minima quædam orificia coronariarum venarum multa effe jam demonftravimus in figura annexa Propositioni 36. quæ nempe refluum fanguinem a radicibus majorum venarum, & arteriarum, ab auriculis, & a bafi cordis juxta, & intra canaliculum K. K. K. potiffimum evomunt.

II. Affeveramus nos sæpe fæpius vidiffe tres magis infignes venarum coronariarum caudices ad dexteram auriculam ferri, fuæque liquida per recensita orificia eructare, duos quidem pofteriora cordis tenentes, quorum alter a mucrone recta ascendit, alter ex fini-

Orificia venarum coronariarum varia in variis.

Descriptio trium caudicum venarum coronariarum.

Non tam fitus, quam

sinistra auricula, proximisque, & sinistri præsertim ventriculi parietibus proserpit. Tertium vero caudicem deprehendimus occupare anteriorem cordis faciem, atque a dextri ventriculi fibrarum manipulis sanguinem reducere.

Valvula in orificiis venarum coronariarum, earumque varietas.

Nonnunquam desideratur.

Duplex reperitur.

Varie affectiones ex hujusmodi valvularum varietate.

Vena coronaria copiosiores, quam arteria.

Vena coronaria, ex auriculis reverbentes breviores sunt iis, quæ ex ventriculis.

Cur auriculæ citius relaxentur, quam ventriculi.

III. Neque frequens duntaxat diversitas in orificiorum, ramorumque numero, situque nobis occurrit, verum non raro lummum etiam videre contigit discrimen in valvula, quam cornutæ lunæ figuram referre scribit Eustachius, ea enim ceu operculo majus orificium venæ coronariæ tegitur: Et licet ut plurimum unica est, eaque sola, & vel unicum, vel etiam duo simul venarum ostia protegit, ac tuetur; interdum tamen accidit, ut plane desideraretur, nudo hiant magno coronariæ venæ orificio, quod nos die XVII. Octobris anni 1717. in Viro sexagenario, qui ex præcordiorum morbo decesserat, magna cum amicorum frequentia novissime spectavimus. Identidem non una solum valvula cornutam lunam referens spectatur, sed duplex, sequens, nimirum duplicata venarum ostiola, altera quidem major, altera minor, seu minima secundum majorem, aut minorem aream orificiorum, quibus trunci venarum coronariarum in auriculam hiant.

Ex hac autem varietate numeri tum ostiorum, tum vel maxime valvularum, quibus magis, minus, aut minime earundem venarum ostiola teguntur; eæ differentia, ac discrimina, quæ sæpe circa pulsum magnitudinem, parvitatem, æqualitatem, vel inæqualitatem in statu etiam naturali deprehenduntur, oriri non immerito suspicamur; præsertim si jungantur cum certo situ orificiorum arteriarum supra, vel infra margines semilunarium valvularum dehiscientium. Etenim ubi orificia venarum teguntur valvulis, & orificia arteriarum non sunt supra margines, ibi admodum verosimile est moram, ac motum sanguinis intra muscularem cordis substantiam moderatum, magisque ordinatum, facilioremque fieri, quam ubi plane detecta, ac nudata sunt.

IV. Venæ coronariæ per cordis superficiem distributæ, numero aliquanto plures arteriis apparent; quia nempe celeritas motus sanguinis multo major est per arterias, quam per venas.

V. Inter venas coronarias illæ, quæ ab auricularum fibris proficiuntur, breviores sunt iis, quæ a musculari ventriculorum textura procedunt; ita ut sanguis eadem lege, qua per coronarias arterias citius in auricularum, quam in ventriculorum parietes influit, citius etiam per venulas ab iisdem auriculis, quam a ventriculis refluat. Quod sane multum facit ad detegendam rationem, cur auriculæ eodem quidem tempore, sed aliquantulum citius, quam ventriculi alterne tendantur, atque a tensione remittant.

VI. Idem pariter observamus accidere in venis, quæ a cordis basi intra ipsam auriculam sanguinem regerunt; hæ siquidem minus spatium usque ad emissarium metiuntur, quam quæ ab ejusdem mucrone sanguinem pariter reducentes in eandem auriculam aperiuntur.

Lancisii Oper. Tom. II.

Hoc sane in causa esse videtur, ut natura consuluerit æquali celeritati reductionis sanguinis a mucrone, aliisque longe ab auricula dextra ventriculorum partibus per quædam etiam diverticula, de quibus agemus in sequenti.

VII. Valvulas in majoribus truncis venarum coronariarum raro deprehendimus, semper vero in minoribus ramis, quemadmodum in arteriis uluvenire comperimus. Id autem factum fuisse arbitramur, ut facilius, ac promptior redderetur cessatio systoles cordis; nimirum ut sanguis a resiliens fibrarum carnearum utriculis expulsus, in minimos primum, deinde minores, maximosque venarum coronariarum ramos facilius, sed non contra devolvi possit. Ita enim, siquando propter aliquam causam sanguis prohibetur effluere per sua emissaria in auriculam dexteram hiantia; tunc nullo obstante valvularum repagulo per laterales canaliculos, seu venosos tubulos, qui aperiuntur intra cordis ventriculos, libere satis excurrit, neque in minimas venas retroagitur: Simile quid natura machinata est in vena pulmonica, in cujus majori trunco, seu caudice nulla penitus occurrit valvula, sed in singulis ramis diligens sector conspicuas cernet; modo tamen illos non scindat per longum, sed immisso stylo pertentet, aut sedulo etiam introspiciat, & quasi in contrarium venas illas evaginet.

Venarum coronariarum iter brevius a basi, quam a mucrone.

Valvula in ramis minoribus venarum coronariarum.

Cur in ramis majoribus nullæ sint valvulae.

PROPOSITIO XLIII.

Clarius expenditur usus, agendique modus valvularum cornutæ lunæ figuram referentium, & canaliculi, quibus orificia venarum coronariarum teguntur.

Quoniam Divino Consilio factum est, ut in animalium, hominum præsertim, corporibus singulæ partes, etiam si minimæ ad sartam testamque illorum servandam œconomiam conducant; idcirco diligentius investiganda nobis sese offerunt ea, quæ conspirare possunt ad detegendas, illustrandasque actiones, agendique modos, tum pusillarum valvularum cornutæ lunæ figuram referentium, tum memorati canaliculi; utraq; enim membranae orificiis venarum coronariarum admotæ sunt.

Id autem ut pro viribus assequamur, distinguere oportet tempus, in quo dextera auricula impletur sanguine, seu versatur in diastole a tempore, in quo systole primum correpta, eundem sanguinem intra ventriculum impellit. Nam si perpendatur tempus, in quo auricula est in medio suæ diastoles, seu immisso per cavam sanguine tumet, (qui certe sanguis eo vehementius in auriculam urgetur, quo magis ad celeritatem refluxus accedit impulsus venæ cavæ peristaltico motu contractæ, ipsaque vis respirationis) tunc porro ejusmodi membranulæ ab eodem implete, premente, atque extrorsum nitente sanguine vicinior admoventur orificiis venarum coronariarum, eademque ita velant, & impediunt,

Quæ ratio in diastole regressus sanguinis ex cordis substantia per venas coronarias præpediatur.

diunt, ut egressum præcludant sanguini, qui a musculari cordis substantia refluit, indeque omnia alia producuntur effecta, quæ a subsistente in coronariis venis sanguine proficiuntur. Si vero perpendamus alterum tempus, nempe illud, in quo auricula vicissim versatur in fine systoles; in eo proculdubio casu prædictæ valvulæ, & canaliculus ab interna pressione vindicata facile elevabuntur, liberumque exitum permittent egressuro sanguini, atque ideo statim caudices venarum coronariarum deplebuntur, omniaque consequentur, quæ inanitis venis ventura sunt.

*Quomodo
systole auri-
cularum
promoveat
exitum san-
guinis per
orificia ve-
narum coro-
nariarum.*

*In diastole
sanguinis
refluxus et-
iam e mini-
mis corona-
riis venis
cohibetur.*

Clausis itaque per depressoas valvulas venarum emissariis, ille sanguis, qui a majoribus truncis, minoribusque ramis venarum coronariarum per orificia (quæ sub iis valvulis, & intra canaliculum delitescunt) in ipsam auriculam elurriari deberet, cogitur subsistere in iisdem truncis, & ramis venarum coronariarum, primum quidem in illis, qui ab ipsismet auricularum fibris, quippe propinquioribus, deinde etiam in aliis, qui a ventriculorum laceris magis diffitis proserpunt: neque vero concipi potest insignis mora induta sanguini fluenti per truncos harum venarum, quin simul intelligatur retardatus motus, atque excursus sanguinis per minores, ac minimas venas: sunt enim canales continui cum majoribus. Verum non modo ab appulso in auriculas sanguine præcluditur exitus illi, qui jam continetur in venis coronariis, verum etiam, si quando eveniat, ut per structuræ vitium nullæ valvulæ occurrant in orificiis, vel alia ratione sint minus firmæ, aut non integræ, tunc publicus, ut ita dicam, venæ cavæ sanguis in illas non ægre potest etiam urgeri.

*In diastole
auricula-
rum impelli
potest ab au-
ricula no-
vus sanguis
per vena-
rum corona-
riarum ori-
ficia ubi
valvulis
destituntur.*

*Augetur
sanguinis
mora in ve-
nis corona-
riis ex san-
guine per
cavam ube-
rius fluen-
te.
Comproba-
tur exemplo
fluminum.*

Accedit vero ad rationes inductæ moræ sanguini in truncis, ac ramis venarum coronariarum tempore diastoles auricularum, quod tunc aliquando tardior est in iisdem motus, atque imperus, quam sit motus, impetusque alterius sanguinis, qui per cavam intra ipsam auriculam pleno gurgite irrumpit. (Sanguis enim coronariarum ab ipsa cordis systole vim omnem accipit). Solemne siquidem est in rivulis, qui lento cursu aquas suas in flumina solent effundere; ubi hæc ob novam aquarum copiam elevarunt, illos cernere non solum propriis semper liquoribus auctos, sed laticibus quoque ab omnibus partibus derivatis magnopere tumentes.

*Cur ipsius
cordis si-
perficie ru-
bicunda ob-
servetur in
diastole, al-
beat pene
in systole.*

Neque ullus certe zootomus calculum suum nostræ hypothesei denegabit, si meminerit, cor cum auriculis plene rubere, dum in diastole laxum, flaccidumque versatur: Contra vero, dum systole corripitur, primum pallere, mox in summa tensione fere totum cum auriculis albescere; id, quod in amphibis, atque in puncto saliente perspicue magis occurrit. Nimirum quia in diastole venæ coronariæ, quæ arteriis sunt graciliores, ac longe plus translucent, sanguinem cumulatus colligunt; illumque in auriculam eructare prohibentur. Unde sanguis multa copia intra majores, minoresque coronarias venas collectus exuperat

in spatia superficiei cordis, illumque diastoles tempore rubere facit. Contra vero idcirco pallent, albicantque auriculæ, ipsique ventriculi, cum in summa tensione, seu systole constituti sunt, quia tingens sanguis per id temporis a superficie removetur, atque intropellitur.

Quod vero cum auriculæ, ac ventriculi cordis in systolem veniunt, depleantur venæ coronariæ, id sane accidit duplici ratione, primum quia a venarum orificiis auferuntur obstacula valvularum, & canaliculi, quorum membranæ, turgente auricula premebantur, & pressæ obstruebant earundem venarum emissaria. Nam ubi concipiatur dextram auriculam per primum tempus suæ systoles pelere sanguinem intra ventriculum, fieri non potest, quin simul animo nostro obversetur, evacuata mox auricula, membranas illas suapte natura laxas, & molles, necessario in libertatem venire, atque ita egressuro sanguini cedere, ut quasi ex cataraëta obstruente, & operiente abeant quodammodo in pontem, vel arcum, sub quibus sanguis, qui a coronariarum venarum ramis intra auriculam confluere gestit, libere potest excurrere.

*Afferunt ra-
tio cur venæ
coronariæ
in auricula-
rum systole
evacuentur.*

Deinde vero ideo inaniuntur venæ coronariæ, dum contenditur, quia per eandem cordis systolem velocitas sanguinis decurrentis per venas coronarias summopere augetur, evaditque maxime potens superare objectum renixum concidentium valvularum. Nam auriculæ quemadmodum in perfectis, ut ajunt, animalibus systolem incipiunt, paulo ante ventriculos, sed cum iisdem postea violenter tenduntur, ita his aliquanto prius in diastolem transeunt, sanguis tamen coronariarum facilius intra vacuam pene auriculam ingredi potest, cum sit vicinior, & tunc concitatus excurrat, quam sanguis cavæ, qui non solum ex loco magis distanti, verum minori etiam vi habita ad expressum, incitatumque tunc temporis coronariarum sanguinem excurrit in auriculam. Neque certe ullus Anatomicorum hæsitare potest de valido nixu, quo sanguis a fibrosa auricularum, & ventriculorum cordis substantia urgetur tempore systoles, modo secum reputet, interposita linguinea vasa, a tensis magnaue invicem vi nitentibus fibris, & nervis simile quid sustinere, ac spongia manu violenter compressa, unde aqua afflatim exprimitur. Propterea cor in systole, extruso sanguine, statim pallet, atque albescit.

*Alterat va-
tio cur venæ
coronariæ
in systole
exinaniantur,
a cordis
impulso pe-
tita.*

v. o.

Hæc profecto magis, magisque confirman- tur a polypis, qui cum frequentissimi alioquin occurrant in auricula, & ventriculo dextro, necnon in proximis venis etiam azyga; rarissimi tamen, & nonnisi apud eos, qui ex nimium aucta, & prolabente cordis mole, aut in gravi pleuritide paulatim decedunt, intra venas coronarias inveniuntur: ut ambigendum minime sit, emissaria coronariarum instar freti, & euripi sanguinem continere, qui constantissimo semper motu reciprocans postremus est; qui apud moribundos quiescit, ac proinde difficillime in polypos cogi potest.

*Cur polypi
in vasis co-
ronariis va-
ro inveniun-
tur.*

PRO-

PROPOSITIO XLIV.

Demonstratur, nonnulla coronariarum venarum diverticula restum a corde sanguinem sub finem systoles in utrumque ventriculum deducere, atque ad synchronam diastolem totius muscularis machine cordis summopere conferre.

Non me latet nostra ætate celeberrimos in Anatome Viros, præsertim vero clarissimum Thebesium (qui retractanti nunc mihi post xv. annos præsentem propositionem hac in re peritissimus occurrit) ostendisse meatus, & tubulos, qui sanguinem a majoribus coronariis venis, in utrumque ventriculum derivant, iisdem venis necessario, vel semper, vel cum opus est, famulari. Ne igitur nunc actum tantummodo agam, plura etiam de horum diverticulorum usibus non omnino forsitan inutilia expendere conabor. Sed ante omnia e re putamus ad inventum hoc illustrandum nostra etiam huc addiscere experimenta.

Porro sancte affirmamus, primum lumen in tantis tenebris nobis prætulisse, quod XIX. ab hinc annis in corde molossi canis, secto per longum ventriculo dextro, atque ab omni sanguine penitus absterfo, cum forte fortuna sinistrum ventriculum manu comprehensum contra septum fortiter premeremus, minutulas, leviterque rubentes ichoris guttulas ex quibusdam osculis hic illic in septo, ac prope illud dehiscen-
Anstoris experimenta quibus diverticula sanguinis a venis coronariis in cordis ventriculis dehiscencia observata sunt.

tibus lente prodire viderimus. Hoc sane statim nobis injectit dubium, an ipsa natura a lævo in dextrum sinum, vicissimque obscuras vias ad sanguinis trajectionem aperuisset. Sed, cum postea id ipsum in aperto lævo etiam ventriculo prope mucronem, atque in aliis internis valide compressis cordis segmentis accidere, præsertim vero ubi venæ fuissent interclusæ, comperissem, animum statim erexi ad suspicandum de hujusmodi diverticulis, quæ deinceps multis feliciter tentatis experimentis, mihi reddita sunt apertissima.

Sed luculentius confirmantur hujusmodi diverticula per liquidorum in venas coronarias injectiones. Ne autem sub initium error Tyronibus subrepat; sciendum est ad instituendas ejusmodi injectiones, fanorum semper animalium corda esse seligenda. Nam si occurrat (ut nobis sæpe sæpius accidit) cor extractum e tho-

Monitum ad liquorem injectum exactiones exactiones infligendas.

ros, minimosque hiatus traicitur, sed non adeo conspicue per virgulas erumpit, quemadmodum si idem Mercurius per unum ex truncis venarum coronariarum immittatur. Quamobrem suspicamur liquorem per arterias injectum longiori itinere circumagi oportere, nimirum ab ipsis arteriis in venarum ramos, qui intra cordis capacitates dehiscunt, excurrere.

Sed rectam nunc viam quæso ineamus. Sunt vero conspicua venarum intra sinus cordis aperta diverticula, eaque diligens Anatomicus facile deprehendet, si per diversa oscula, seu emissaria venarum coronariarum, quæ in dextram auriculam, summamque cavam dehiscunt, modo simplicem aerem, modo aquam colore aliquo infectam (trunci enim coronariarum venarum valvulis destituuntur) paulatim injece-
Venarum coronariarum diverticula in ventriculis per liquorem injectiones observata.

rit; subinde spectabit eosdem liquores tum in dextrum, tum in sinistrum sinum, non tantum per bullas, & guttulas sudoris instar manare; verum etiam per virgulas interdum proflire.

Selegimus vero semel, iterumque, ut ad singularia descendamus, minus ostium venæ coronariæ, quod sub maiori osculo plerumque secundum cavæ radicem apparet, factumque est ad excipiendum sanguinem a posticis cordis partibus, atque adeo a septo præsertim medio refluente; in hoc itaque orificium injectam leniter per syphonem aquam læti vidimus eandem trajectam sub ipsis columellis versus mucronem sinistri ventriculi.

Similiter immisso per syringam aere intra aliam venam, quæ externam posticamque pariter cordis partem occupat, illico animadvertimus in ventriculo pariter sinistro tremulas, ac vibrantes columellas, atque hic illic bullulas elevari. Selegimus tertiam posticam quoque, per quam immissus liquor prodit ex quibusdam exillimis, ac subrotundis hiatis, qui dehiscunt in interna tunica ventriculi dextri, versus mucronem, ac septum medium.

Neque cæteros venarum ramos, intactos reliquimus: etenim liquores per anteriores etiam coronarias venas immisimus, vidimus que dextrum ventriculum evidenter maduisse, ac transversam præcipue columnam, seu trabem carneam illachrymasse, ut mihi non amplius fuerit dubitandum, quin lateat intimum commercium venarum coronariarum cum utroque cordis ventriculo. Delegimus vero in experimentum corda nunc equorum, nunc bovis, qui per necem extingui solent; siquidem in iis grandiora sunt vasa, & patentiora diverticulorum orificia. Illud tamen candide fatemur, nos raro cernere potuisse apud hominum corda injectos liquores per virgulas, quemadmodum a nonnullis admoto etiam icone, representatur ex ventriculorum foraminibus profluentes. In equino utique, ac bovillo id egregie factum animadvertimus. Sed apprime a nobis cavendum esse putamus, ne, dum historiam scribimus, poetarum licentia sumatur, ut quædam ita augeamus, ut fiant vero majora.

Neque autem hic prætereundum esse ducimus

Venarum coronariarum diverticula in ventriculis per liquorem injectiones observata.

Narrantur experimenta.

Primum.

Secundum.

Tertium.

Liquores injecti ejectiones erumpunt per diverticula in cordibus animalium quam in hominibus.

in superficie interna sinistrae auriculæ, exigua quædam foramina occurrere, quæ sunt diverticula earum venarum, quæ ab externa facie hujus auriculæ versus dexteram proserpunt. Constat itaque variis, certisque experimentis inveniri meandros, anfractus, ac diverticula a venis coronariis in singulis quatuor cordis capacitatibus aperta, per quæ sanguis sibi vias ad egressum munire solet.

Sed cum admirabile hoc, perpetuoque sibi constans naturæ in parandis venarum diverticulis artificium sedulo mecum reputarem, & cuius rei gratia institutum fuerit, diligenter perenderem; occurrit animo, cor alterne, celeriterque relaxari non posse, quin sanguis intra ipsius fibrarum utriculos ad tensionem excitandam prius interceptus subito effluat. Cum autem id æquali temporis spatio, e singulis cordis partibus superioribus, inferioribus, laterali- bus, centralibus, aliisque intra cordis capaci- tates fere pendulis, nonnisi per vascula, me- tus, atque emissaria ab iisdem diversis partibus, æque distantibus fieri possit; necessarium fuit, ut ex remotioribus ab auricula dextra, & cavæ radice fibrarum cordis manipulis, viciniora vasa, atque emissaria compararentur. Idcirco in singulis quadricavi cordis musculi capaci- tibus dehiscunt ea venarum diverticula, quæ ex singulis cordis partibus ab auricula dexte- ra longe diffitis sanguinem ad alterne deplen- das venas, seu ad totius cordis diastolem in- ducendam, illico excipere, atque affundere debent.

Arbitror verò, plerunque opus esse ad cor- dis diastolem promovendam, omnium simul prædictorum diverticulorum officio; minus tamen, cum cor blande, leniterque movetur; tunc enim in ipsius contractione, ea sanguinis quantitas, quæ in fibrarum utriculis intercipi- tur, excipi facile potest a sinibus, & capacitati- bus magnarum venarum coronariarum: hæ si- quidem sunt ad cordis diastolem, quemadmo- dum caudices sororum arteriarum ad systolem: ac propterea ad statim excipiendum, retinen- dumque sanguinem prodeuntem e fibris, natura non indiget longo usque ad auriculas itinere, sed ubique locorum ipsi majorum venarum ventres præsto sunt; quo in casu multa saltem diverticula feriri possunt. Sed, quoties cor vehementius, celeriusque agitur, tum cum sinus majorum venarum pares esse nequeant ad magnam sangui- nis copiam celerrime exhauriendam, semper diverticulis hisce commode, opportuneque pro- visum fuit, quibus uno, eodemque tempore ex singulis cordis partibus ab auricula dextra, ip- sisque truncis majorum venarum longe positis in centra singularum capacitatum sanguis prom- pte, ocysissimeque deducitur.

*Ufus di-
verticulo-
rum expo-
nitur.*

*In lenibus
cordis mo-
tibus di-
verticulo-
rum munus
prestari a
majoribus
sinibus ve-
narum.*

PROPOSITIO XLV.

*Probabile est, sanguinem a fibrosa cordis substan-
tia restuum, ac per diverticula venarum intra
singulas ejusdem capacitates immissum redeunti
ad præcordia antiquo, & effecto jam sanguini
utilitatem aliquam asferre.*

Siquis autem suspicetur (sunt autem plurimi) per descripta diverticula coronariarum ve- narum intra singulas quatuor cordis capacitates dehiscencia, subtile aliquid, maximeque, ut ajunt, fermentativum effundi, quod universæ fluidorum massæ per venam tum cavam, tum pulmonicam refluæ utiliter inspergatur, non admodum laborabo. Nam probabile, veroque proximum arbitror, fluidum, quod ex singu- lis fibrosæ cordis texturæ post alternam systo- lem effluit, ac per venas regeritur, compo- ni tum ex sanguinis, quasi dixerim, flore de- spumato ab aorta, cum statim in coronarias aperitur, tum ex liquido animali, quod a ce- rebro descendit, ac per tot, tantosque nervos, hederæ admodum sese arteriis, venis, & mu- scularibus fibris cordis advolutos, non exi- gua parte permiscetur sanguini, qui per mu- tuos visus eorundem sanguineorum, ac ner- veorum canalium comminuitur, tenuaturque magis, evaditque tum propter motum, tum propter spirituum animalium miscelam sum- mopere actuosus. Hoc itaque liquidum con- flatum, ex perniciosissimis, summæque energiæ particulis, fieri non potest, quin cavæ san- guinem partim veterem, ac jam effæctum, exhaustumque, partim crudum ex recens per galaxiam infuso chylo, solvat quoquomodo fluidiorem, ac mobiliorem reddat, uno ver- bo roboret, animetque; perinde ut cum am- phoræ vini imbecillis, nullarumque virium parum ejusdem spiritus instillatur, agiturque; tunc sane universa effæti vini moles no- vam virtutem, novumque vigorem adipiscitur, ut optimæ, utcunque notæ videri possit. Simile quid accidere conspiciamus apud eos, qui ob succorum crassitiem, ac plenitudinem hebetes, pallidique occurrunt: hi enim nul- lis quanquam exhibitis remediis per iteratas duntaxat corporis exercitationes, comminu- to, permixtoque cum nervorum liquido in- tra artuum musculares porissimum fibras san- guine, pristinum vigorem adipiscuntur, ac re- florescunt.

Confirmant autem, redduntque magis ve- rosimilem cogitationem nostram de actione refluï a coronariis sanguinis in sanguinem ab universo corpore remeantis, repetita per nos sæpe sæpius experimenta in vivis canibus, ex- plorandi nimirum gratia, num aliquid discri- minis intercederet circa colorem, partiumque adhæsiorem, inter sanguinem venæ cavæ, & arteriæ pulmonicæ, antequam ullam pulmo- num, aerisque vim fuisset expertus. Nam vulnerata per lanceolam cava prope auricu- lam, fauciataque simul, statim atque a dex- tro cordis sinu egreditur, arteria pulmonica,

*Cur san-
guis e fi-
brarum u-
triculis re-
fluus sit vi-
vidior.*

*Sanguis e
vena cava,
& pulmo-
nica cur
magis effæ-
tus, ac cru-
dior.*

*Spiritus vi-
ni quomodo
vinum im-
becile robo-
ret.*

*Quare per
corporis
exercitia
hebes san-
guinis mas-
sa instauve-
tur.*

*Differentia
inter san-
guinem e
vena cava
emissum,
atque ab
arteria
pneumoni-
ca experi-
mento com-
paratur.*

vidimus (iisdem fere semper recurrentibus apud diversos canes conditionibus) sanguinem venæ cavæ in patinam exceptum colore subnigrum, & in grumum duriusculum facessentem apparuisse: Secus vero sanguinem, qui ex pulmonica arteria effluxit per simili patina collectum, rubicundior, coactumque sectioni minus repugnantem, seu solutior, offendimus. Et quanquam non ignoremus, has differentias ab aliis etiam causis, ac præsertim ab inæquali decurrentis sanguinis mixtura oriri posse; ita ut ex fauciatâ cava eum, qui tum crassior fluebat, erupisse, ex arteria vero pulmonica fluidiorem, atque ad motum expeditiorem. Nihilominus, cum idem experimentum non semel tantum, sed pluries etiam nobis redierit, facile inducimur, ut putemus expositam varietatem tum a valida compressione, & permixtione, quas publicus, ut ita dicam, sanguis ab auricula, & ventriculo dextris subierat, quam ab ejusmodi quasi recens affuso fermento ex coronariarum emissariis derivato proficisci. Sed hæc coniiciendo tantummodo scribimus, veritatem ipsam sapientioribus eruendam relinquentes.

Conjectura
de causis
hujusmodi
discriminis

PROPOSITIO XLVI.

Eadem diverticula venarum coronariarum sub finem diastoles ad alternam cordis systolem inchoandam symbolum aliquod conferre.

Quoniam ex postulato XI. & XII. ad inducendam cujuscunque musculi tensionem, necesse est, ut fluida nervea, ac sanguinea sinulos fibrarum muscularium subeant; quemadmodum ad relaxationem oportet, ut eadem fluida ab iisdem sinulis recedant, certe in quadricavo cordis musculo, cum systole, ac diastole alterne inducatur, synchronis morulis interjectis; eadem pariter alterna vicissitudine opus erit, ut liquida ad sinulos fibrarum cordis accedant, atque ab iisdem recedant. Quæcunque itaque causæ accessum sanguinis ad sinulos fibrarum cordis possunt promoveri, dicendæ quoque sunt symbolum aliquod ad inchoandam cordis systolem conferre. Hoc autem certo quodam modo ipsa diverticula coronariarum venarum moliri posse in præsentia demonstrandum suscipimus.

Liquores
ab auricula
& ventri-
culis indi-
verticulis
infundi pos-
sunt.

Et quidem ut res ob oculos ponatur, animadvertendum est orificia diverticulorum, quæ multa cum in utraque auricula, tum in utroque ventriculo sunt, nullis valvulis protegi, sed libere, evidenterque dehiscere, ita ut per eadem foramina facili negotio, & alii, & nos quoque liquida per syphonem infuderimus, quæ diffusa quidem per cordis substantiam, seu potius per venas fuerunt, & cum alio exitum non invenirent per eadem orificia regurgitarunt.

Hoc autem posito, clarum apud Anatomicos erit, fore ut, quemadmodum (supra probavimus, (a) sub finem systoles cordis) sanguis a coronariis venis, ac diverticulis intra omnes

cordis capacitates urgetur, atque exprimitur; ita in fine diastoles, cum eadem capacitates plenæ jam sunt, aliquid sanguinei fluidi per aperta, & dehiscencia diverticulorum orificia in depletas jam venas lente permeet, ac subterfugiat, donec pertingat ad usque illa venularum segmenta, quæ valvulis muniuntur, & ascensum usque in sinulos prohibent.

Sanguis in
fine diasto-
les a ven-
triculis, &
auriculis
in diverticu-
la influit

Confirmari autem videtur assertum, videlicet sanguinem vicissim egredi, ingredique ad instar euripi per prædicta venarum diverticula ab eo, quod observamus in labiis eorundem orificiorum. Nam ea non sunt aspera, inæqualia, ac veluti in aciem desinentia, sed undequaque levia, ac expolita, quo sane probabiliter indicatur, liquida alterno ita, redituque, perinde quasi tenuissimo agitante pumice, osculorum margines levigare.

Comprobatur
ex orifi-
ciorum eo-
rundem di-
verticulorum
figura.

Et quidem sanguis per impetum, quem tam ex cava, & auricula dextera, quam ex vena pulmonica, sinistraque auricula in fine diastoles accipit, non potest in memorata orificia non adigi, quippe quæ ab impulso, tametsi leviter fluido aperiuntur, atque implentur. Vidimus vero facilem liquidi ingressum in ejusmodi orificia per lenem immisionem, cum forte fortuna aliud (ut suo loco dicemus) pertinentes iniecerimus ceram pinguedine dilutam tam per cavam in dextram auriculam, & ventriculum, quam per venam pulmonicam in sinistras cavitates humani cordis tepido hydrelæo prius eloti: etenim postquam refrigerata cera concrevisset, eisdem sinus iam oppletos reservavimus, spectavimusque cylindrulos, & conulos ejusdem ceræ intra orificia diverticulorum hic illic coactos. Adeo verum est, tempore quo laxum est cor (laxum autem proculdubio est in cadaveribus) infusa per suas quasque vias liquida intra memorata diverticula facillime derivari.

Sanguis in
diverticula
urgetur ab
impetu ve-
næ cavæ, &
sinistræ au-
riculæ.

Ingressus
sanguinis
in orificia
diverticu-
lorum ex
auriculis,
& ventri-
culis per
ceram inje-
ctionem de-
monstratur

Et quanquam certissimum est, fluida, quibus sinuli fibrarum cordis alterne replentur ad systolem non per venas coronarias, sed per arterias, ac nervos influere; ac propterea nihil ad immisionem liquidorum intra eosdem fibrarum loculos alternum hunc sanguinis per diverticulorum ostiola refluxum conferre dici possit; nihilominus tamen, cum maiores coronariæ venæ a minoribus, atque etiam ab arteriis (quibus cum inosculantur) sanguinem accipiant, si eadem novo sanguine circa diastoles finem oppleantur, sustinent quoquo modo, & præpediunt, ne tunc temporis sanguis per arterias influens liberius, faciliusque in venas sibi per anastomosim junctas excurrat, sed eundem cogunt in prædictos sinulos divertere: ac proinde iam demonstratum videtur, venarum coronariarum diverticula nonnihil ad futuram quoque systolem conducere.

Qua ratio-
ne sanguis
per orificia
diverticulo-
rum immis-
sus ad cor-
dis systolem
conferat.

SECTIONIS III.

CAPUT III.

De Nervis Præcordiorum.

Anatomici
parum dili-
gentes in
nervorum
cardiacorum
investigatione.

Rerum ordo, ac ratio admonet nos, ut sedulo investigatis iis, quæ ad sanguinea ipsius cordis vasa spectant, pari, quantum in nobis est, diligentia ad ejusdem visceris nervos inquirendos eo quidem alacrius nunc accedamus, quo minus plerique Anatomici hoc præstare aggressi sunt. Nam, ut taceam plures solertes nostra in arte Viros cordi nullos nervos a natura datos putavisse, Thomas Villisius (a), Petrus Dionus (b), & Laurentius Bellinus (c) asserere non sunt veriti nervos exiles ac vix memoratu dignos cor ipsum subire. Et quanquam non ignoremus inter primos doctissimum Falloppium (d) lampadem posteris per invia, atque obscura hæc ituris accendisse, eumque suis postea vestigiis Viussenium (e), Lovverium (f) præsertim, Munnickium (g), aliosque recentiores consequutos fuisse; nihilominus horum inventis nostras observationes adjecisse forte haud prorsus inutile existimabitur.

PROPOSITIO XLVII.

Qua methodo utendum in Cardiacorum nervorum investigatione.

Luculentam de præcordiorum nervis doctrinam nunc tractandam suscepturi, operæ in primis pretium arbitramur, Tyrones Artis ad facilem eorundem detectionem diligenter instruere, ne, cum ipsi in eas difficultates, quæ imparatis, imperitisque ut plurimum objici solent, incurrerint, ad illorum facile opinionem accedant, qui aut nullos, aut perquam paucos, exilesque in corde nervos, inveniri crediderunt.

Ut autem nervorum ramos magno numero cordi impertitos fuisse evidenter cognoscamus, triplici via illos venari oportet.

Primo itaque a facilioribus incipiendo; quoniam præcordiorum nervi obtenuitatem, & reptatum tam sub externis arteriarum, venarumque membranis, quam intra pericardium, postica præsertim cordis facie, ita in hominibus occultantur, ut olim vel diligentes inspectores fefellerint, idcirco, ut commodius eosdem e vestigio cernere possimus, in majoribus brutis animalibus, nimirum in equo, aut bove sunt inquirendi: in iis enim ob singulorum viscerum, vasorumque magnitudinem longe magis in conspectum cedant, quam in homine. Ab exiis igitur horum animalium sedulaque cardiacorum nervorum in illis inquisitione expeditior via, magisque compendiosa ad hominum anatomen

aperitur: Etenim statim atque ab invicem deducuntur majores arteriæ, multitudo nervorum se prodit: & quacunque facie, potissimum vero postica extimæ vasorum tunicæ sanguineæ vasa comprehendentes auferantur, nervorum quasi rete eleganter formatum conspicitur.

Præterea, cum diuturnis experimentis constet, nervos urina maceratos admodum augeri, tumesceri, atque extendi, eorum maxime hominum cadavera ad expeditam, promptamque nervorum cordis detectionem opportuna comperimus, qui empyemate, vel pectoris hydrope decesserunt: in iis enim cum thoracis cavitas, atque ipsum cor, & majora sanguifera urinoso liquido diu maduerint; eorum nervi hujusmodi humore imbuti ita turgent, ut non tantum oculis cernantur, sed vel ipsis manibus possint contrectari.

Denique illud monemus, ut ad certam nullisque fallaciis objectam prædictorum nervorum inventionem incipiamus ab ipso exortu, qui, cum sit tam a foraminibus cranii, tum a spinali medulla, inspectionis principium a fontibus capiendum est. Ita enim partim cultro, partim unguibus nervorum usque in cor progressum persequi licet. Neque vero satis est nervos, eorumque plexus usque in præcordia venari; sed opus quoque est illorum cursum ad lumbarem usque regionem, atque ad capsulas, quas dicunt atrabiliaras sequi: nam multi nervi occurrunt, qui per cavam inferiorem more recurrentium sursum ad cor revertuntur. Hæc sunt, quæ nobis breviter præmonenda visa sunt, ut antequam de singulis nervis diceremus, pauca in universum proferrentur.

PROPOSITIO XLIX.

Præcordiorum nervos ad quinque potissimum Classes reduci posse, & quænam eæ sint.

EX quinque nervorum partibus utrinque, tum ex dextris scilicet, tum ex sinistris, insignes rami ad cor feruntur. Horum autem tria sunt, quæ a spinalis medullæ radice intra cranium, reliqua vero duo ex eadem medulla, sed extra cranium derivantur.

I. Appellatur par vagum, quod nullo ganglio muniri in nostra de Gangliis dissertatione, jam docuimus.

II. Est illud, quod subobscurè delinatum cernimus in Tabulis Anatomicis Bartholomæi Eustachii (b), & a Villisio, aliisque dicitur intercostale internum, nos autem, primo ganglio inter secundam, & tertiam colli vertebra præditum, intercostale superius, ac fere tendineum nominabimus.

III. Exiis, quæ intra cranium oriuntur recensemus vertebrale, quod abit in secundum ganglion juxta postremam colli vertebra.

Pri-

Cur in hydropicis, & empyicis hominibus magis sine conspicui.

Nervorum cordis inquisitio ab ipsorum exortu facilius inchoatur.

Quousque dicti nervi sint perquirendi.

Triplex ratio ad facilem detegendos nervos Cordis.

Cur nervi cordis lateant in hominibus.

Quomodo in majoribus animalibus nervos inveniendi.

Primum par in cor ramos immittens est vagum.

Secundum Intercostale internum, Auctori superius.

Tertium Vertebrale.

(a) Nervorum descript. cap. 24. pag. m. 127. (b) Demonstr. Anat. V. pag. 269. (c) In opuscul. prop. 40. pag. m. 179. (d) Tom. I. obs. Anat. pag. 91. & 110. (e) De nervis cap. V. (f) De corde cap. 1. pag. ... (g) Anato. Nov. num. 39. pag. m. 99. (h) Tab. XVIII.

*Quintum
Intercoſtale
inferius.*

Primum deinde ex iis paribus, quæ ex medulla, sed extra cranium oriuntur, & ex quo nervi cardiaci quartæ classis dispensantur, est intercoſtale inferius, quod facit in tertium ganglium.

*Quintum
Phrenicum.*

Postremum est Phrenicum sine notabili ganglio, quod modo ex ultimis colli, modo ex primis dorſi vertebris una cum axillaribus ex ſpinali medulla prodit.

*Origo, ac
progreſſus
pariſ Vagi,
& intercoſ-
talis ſupe-
rioris.*

Illud vero ab initio compertum nobis est, origines nervorum pariſ vagi, & intercoſtalis ſuperioris (licet interdum variant) plerumque tamen prope nates, ac teſtes repetendas, eorumque progreſſus ſub mole cerebri tenuiſſima membrana obvolutos, inter ramuſculos arteriarum carotidum perquirendos eſſe: quod ut facile contingat, ſeligenda eſt cerebri baſis, quæ minetur gangrænâ: in hoc enim ſtatu arteriolæ omnes, quæ ea in parte nervulos uberrime comitantur, nigræ evadunt, ſecus autem nervorum fila nativum candorem ſervant: quare illorum tum origines, tum progreſſus perſpicue magis cernuntur. Sed accuratius hæc ab iis pervidenda ſunt, qui præcipuam cerebri, omniumque nervorum anatonien velint adornare. Nos enim de præcordiorum duntaxat nervis acturi ſatis habebimus, ſi unumquemque nervum ad cor pertingentem aut a cranio, aut a vertebrarum foraminibus egredientem ſingillatim perquiremus.

*Quinque
memorata
nervorum
paria ad al-
lias etiam
partes per-
gunt.*

Animadvertimus interea ex quinque iam expoſitis nervorum paribus ſurculos nec quidem exiles ad aſperam arteriam, pulmones, mediaſtinum, pericardium, atque etiam ad maiora ſanguinea vaſa diſpenſari. Sed nos quærentes propagines, quæ intra cor poſſimum penetrant, de aliis nervis ea ſolum, quæ in via occurrerint, notabimus.

*Deſcribitur
iter, atque
diſtributio
ramorum
pariſ vagi
a cerebro
ad cor.*

Primo itaque incipientes a latere dextro ſpectamus nervum Pariſ vagi ſecundum latus venæ iugularis intra thoracem productum, illico ramum emittere, qui exillarem arteriam eius lateris amplectitur, evaditque recurrens. Deinde vero (variis huc illuc emiſſis ramuſculis) penetrato una cum vena cava pericardio propaginem prodit, quæ ad dexteram auriculam fertur, mox alteram, quæ ſub arteria pulmonica recurrit, maiores vero ſpargit ad inſignem quandam plexum, qui inter arteriam pulmonicam, & aortam in baſi cordis verſus poſteriora ſitus eſt, nimirum eo in loco, quo arterioſus tubus inter utramque arteriam intercedit. Hic ſane plexus accuratiſſime obſervandus eſt: nam ad eum excitandum multitudo nervorum ab unoquoque ex quinque paribus deſertur, atque ab eodem innumeri nervorum villi intra cordis ſubſtantiam diſcedunt.

*Deſcribitur
exitus in-
tercoſtalis
ſuperioris
e cranio, ac
ad excipit
nervosa fila
ab omnibus
pene ner-
cor deſcen-
ſus.*

Secundus deinceps nervus cardiacus eſt pariſ intercoſtalis ſuperioris ſeu tendinei, qui ſecundum anteriorem ramum arteriæ carotidæ diſ per canalem offis ſphenoidis deſcendens ad excipit nervosa fila ab omnibus pene nervis, qui intra calvariam naſcuntur, ut luculenter demonſtravimus in diſſertatione de

Gangliis §. Poſtquam. Is autem e cranio per foramen offis petroſi egreſſus ganglio munitur inter primam, & ſecundam cervicis vertebram prope dictam carotidem internam, ac ſub vena jugulari, nervoque pariſ vagi. Ex hoc porro ganglio præter multos quaſi tendineos nervorum ramos, qui in diverſas colli, linguæ, ſupernaſque thoracis partes feruntur, tres ſatis conſpicui ſub arteria carotide progrediuntur, ac poſtmodum intra thoracem ſupra aortam conſcendunt; ſubinde vero penetrato pericardio, eorum unus ſupra arteriam pulmonicam fertur, rectaque in anteriorem cordis ſubſtantiam diſpenſatur, comitaturque ramum arteriæ coronalis, cumque eodem intra muſculares cordis lacertos immergitur; duo autem alii, non ſecus ac de pari vago dictum eſt, ad plexum ſuperius memoratum pertingunt, a quo large, copioſeque muſculari cordis ſubſtantia diſpenſantur.

Tertius, ſeu vertebralis intra cranium (quod notandum) prope par decimum oritur, multique eiſdem ramis comitatus incedit per canalem exculptum ad excipiendum arteriam vertebralem ibique non paucis nervorum fibris, & ſpinali etiam medulla proſectis locupletatus egreditur, ex ſeptima colli vertebra, ibique in ſecundum ganglium abit, atque ab eodem expeditus in plures ramos dividitur: quorum præcipui pergunt per dextram thoracis partem, ſecundum deſcendentem cavam in pericardium, atque eadem, qua ſuperiores, via ad plexum efficiendum incedunt: unde poſtea veluti e majori fonte nervorum rivuli cor ipſum penetrant, & irrigant.

Quartus, ſeu intercoſtalis inferior multiplicem habet originem infra nervos axillares inter tertiam, & quartam dorſi vertebras; indeque oblique repens, tertio ganglio munitur a quo rami non pauci, traiecto pericardio per ſuperiorem cavam, dextramque auriculam perreptantes, ad excitandum tandem prædictum plexum in cor diſpertuntur.

Quintus denique nervus eſt Phrenicus, qui non ſemper certum habet principium; in aliquibus enim vidi natum ex vertebris colli, in aliis prope nervos axillares. Hic penetrato thorace arcte implicat partem venæ cavæ ſuperioris, atque exterius ipſum pericardium, cuius membranam nonnullis nervoſis fibris pervadit, a qua per adnexum truncum eiſdem cavæ ſuperioris, non ſolum ad auriculam, ac ventriculum dextrum, verum etiam ad plexum ſupra indicatum perreptat.

Non abſimili autem itinere, ac ratione per ſiniſtrum latus nervi, qui ex memoratis quinque paribus proficiſcuntur, ad cor deſinunt.

Illud autem intercedit diſcrimen, quod ex pari vago per thoracem ad Abdomen deſcendente, inſignis ramus ſtatim atque ad primam aortæ flexuram pertingit, ſurſum ad anteriorem conſcendit, atque ita recurrens evadit, ut hic illic tum ad aſperam arteriam, laryngisque muſculos, tum ad œſophagum non exigua fila diſfundat.

*Ganglium
intercoſta-
lis ſuperio-
ris.*

*Vertebralis
nervi origo,
egreſſus e
cranio, at-
que reptans
in cor.*

*Ejus gan-
glium.*

*Intercoſta-
lis inferioris
origo ac
progreſſus
ad cor.*

*Ejus Gan-
glium.*

*Phrenici
origo, ac
diſtributio
in Cor.*

*Rami ex
pari vago
ſiniſtro ad
cor ſenden-
tis deſcri-
ptio.*

*Ejus recur-
ſus.*

Eſt

Aorta descendens cur in ea parte, qua nervo prædicto recurrente subfinetur, obdureſcat.

Est autem, ut obiter animadvertamus, aortam eo in loco, ubi a recurrente hoc nervo inferna sui parte veluti stapede subfinetur, ac sulcitur, substantiam aliquando firmiorem, solidiorem, ac duriores, quam sit superna, passim acquirere; ita ut in quodam sene, qui laboriosam vitam duxerat, eandem aortam ad solum duntaxat contactus recurrentis nervi, collo veluti obduratam invenirem. Indicio satis probabili, portionem illam arteriæ magnæ per impetum hinc vehementer extrusi a corde sanguinis, illinc etiam violenti, frequentesque thoracis, pulmonum, totiusque corporis motus, ea in sectione a recurrente hoc nervo fuisse contusam; quemadmodum cutim ipsam in volis manuum, ac pedum ex laboribus, itineribusque sensim indurari, & obcalleſcere comperimus.

Ex eodem hoc pari vago sinistro paulo infra ramum recurrentem alia propago producitur, quæ reflexa tam in auriculam sinistram, quam in sæpius memoratum plexum immergitur, a quo postmodum nervæ fibræ in ventriculorum substantiam diffunduntur.

Peculiaris distributio nervi secundi paris in cor.

Peculiari quoque observatione dignum est, in sinistro latere ex secundo pari nervorum, qui ad cor pertingunt, insignem ramum a ganglio superiori proficisci, qui secundum arteriam carotidem descendens, cum ad aortam pertingit, externam ejusdem tunicam subit, & penetrato pericardio (præter propaginem, quam per exteram cordis faciem, ut coronariam arteriam postica parte comitetur, emittit) ad arteriæ pulmonicæ contactum statim inflectitur, & instar novæ stapedis truncum ejusdem aortæ ubi interiorius eidem pericardio alligatur, devincit, recurritque ad asperam arteriam, & œsophagum, quod quidem plane ignoro, an ullus Anatomicorum descriperit.

Ejusdem nervi secundi prædicti non describitur.

Cum vero arteria magna duobus his fulcris, ac stapedibus muniatur, uno quidem a pari vago, altero ab intercostali superiori, seu tendineo; id certe non temere a natura factum putamus; sed eo probabiliter consilio, ut, tum arteriam magnam suapte natura jam inclinantem continerent, atque suspenderent, tum in animi pathematibus, ac violentis corporis motionibus moderatore ganglio plus minus ad augendam versus cerebrum, & supernos artus, quid non etiam intra coronarias arterias sanguinis vim sursum traherent? Fieri quoque potest, ut beneficio horum duorum recurrentium paulatim in natis claudatur tubus ille, qui in fœtu ab arteria pulmonica intra aortam dehiscit; quatenus scilicet, cum primum puer in lucem emissus est, incipit respirare, vocemque emittere, ac propterea tunc temporis recurrentes hic nervi bronchiis, atque asperæ arteriæ alligati necessario plus minus sursum trahuntur, proindeque non solum aortam loco movent, sanguinemque a directione, & influxu in illam repellunt; verum etiam il-

In quem usum nervi prædicti aortam duobus in locis tanquam stapede complectantur.

Cur tubus arteriosus claudatur post editum puerum.

lius canalis latera muto adplicat, ejusque capacitatem constipat, constringitque; quemadmodum accidit in arteriis umbilicalibus. Simile quid contingere videtur in occlusionem foraminis ovalis, quo in eodem fœtu a summa cava in venam pulmonicam sanguis divertit: ibi enim zona quædam, seu vitta muscularis infra meatum posita est, per quam alterne elevatam sanguis repellitur ab incepto ex cava in venam pulmonicam itinere, hiatusque sensim occluditur, præsertim cum e regione, qua foramen respicit venam pulmonicam, membrana quædam tenuis utique, ut primus animadvertit Harvæus, sed tamen dura, idem foramen alterne a sanguine pulsata omnino claudit; est enim foramine major.

Cur foramen ovale post ortum obstruatur.

Exiis, quæ hætenus de duobus iis recurrentibus nervis exposuimus, ratio elucet, cur aneurysmata adeo facile in convexa, seu superiori versus sternum aortæ parte contingant; raro autem in flexa, seu inferiori prope cor, qua scilicet stapedibus firmatur; illa enim & tunicis infirmior est, & impetui majori impulsu a corde sanguinis rectius obicitur.

Cur aneurysmata contingant frequentius in determinatis aortæ partibus.

Cæterum de tribus reliquis nervis, qui ab aliis partibus per sinistram internam pectoris regionem ad cor feruntur, non sum admodum sollicitus, ut singularem illorum progressum, nexum, insertionemque describam: nam iidem persimili cum dexteris passu in auriculam primo sinistram, subinde in muscularem Cordis substantiam, producto statim valido inter arteriam magnam, & pulmonicam rete, distribuuntur. Consule Tabula

Trium vel liquorum nervorum incessus ad Cor.

Tab.

PROPOSITIO L.

Nonnulla ex præcedenti Propositione veluti corollaria ad explicandum motum auricularum, & ventriculorum Cordis tam ordinarium, quam extraordinarium inferuntur.

Hæc quæ singillatim de quinque distinctis utrinque ad cor nervis fuso satis fermone ex Anatomicis observationibus huc usque disputavimus nonnulla quasi per corollarium colligenda esse arbitramur; &

Primo quidem exiles quosdam nervorum ramos ex unoquoque pari, cum ad basim cordis per majores venas, arteriasque serpunt ad auriculas ferri, licet ad easdem a memorato quoque amplexu aliquot fila dispensentur. Quamobrem sine ulla dubitatione asseverare possumus, nervos expeditius, citiusque ad auriculas, quam ad ventriculos cordis pertinere. Quod non parum ad consuetum eandem auricularum motum paulo ante ventriculorum contractionem promovendum (ut de sanguinis valis diximus) conferre putamus.

Nervorum distributio in auriculas.

II. Est quoque, ut ex indicato nervorum rete inter arteriam, præsertim aortam, & pulmonicam contexto, atque illinc productis in substantiam cordis nervorum filis deducamus, natura voluisse ordinariam contractionem

Cur auriculæ citius, quam cor contrahantur.

Unde synchrona contractio ventriculorum, aliarumque cordis partium.

vumque
cordis par-
tium.

nem in singulis fibrarum manipulis, lacer-
tis, columellis, tendinibus, aliisque muscula-
ribus cordis particulis uno, eodemque tem-
pore contingere: validum enim agens in ten-
sione, seu systole cordis est nervorum vis,
ut latius dicemus.

Curexcor-
dis nervis
aligan-
tibus mu-
niantur,
alii vero
iisdem ca-
veant.

III. Neque vero hoc loco prætereundum
videtur, nervos ad cor diffundi tum ex iis
paribus, quæ ganglio carent, cuiusmodi sunt
Vagum, & Phrænicum, tum ex aliis, quæ
gangliis muniuntur, qualia sunt reliqua. Ni-
mirum ut cavus cordis musculus, sicuti est
maximus, ne dicam unicus sanguinis motor,
tam in naturalibus, seu ordinariis ejus mo-
tionibus, puta in somno, & quiete corpo-
ris, animique, quam in extraordinariis, &
morbois utriusque moribus, tum in vigilia,
tum in somno contingentibus; ad variatio-
nem earundem motionum rithmos suos va-
riare potuissent; atque idcirco, nunc per so-
lum oscillatorium, hoc est ordinarium ner-
vorum motum, nunc per extraordinarium a
gangliis productum juxta temporum, atque
affectionum discrimina motus cordis varie
contingerent.

Cur singu-
lis cordis
nervis liga-
tis animal
vivere pos-
sit.

Denique per ea, quæ de mira nervorum
ex quinque hinc inde partium ramis in corde
desinentium implicationem demonstravimus,
ratio quoque reddi potest, cur, ligato E. G.
nervo paris vagi, aut quovis alio unius la-
teris, turbetur quidem, non vero paris va-
gi, aut quovis alio unius lateris, turbetur
quidem, non vero deficiat motus cordis; o-
porteret enim omnium parium nervos, qui
sunt decem, ut ostendimus, una simul vin-
cere, quod vix ulla arte, ac sine prævio ani-
malis interitu fieri potest.

PROPOSITIO LI.

Ex singulis cardiacorum nervorum classibus nonnulli
rami infra cor producti recurrunt per cavam in cor.

Maximum mirumque pandimus hic na-
turæ opus, quod an cuiquam hæte-
nus innotuerit, ignoramus. Nimi-
rum ex singulis quinque nervorum paribus,
e quibus insignes ramos ad cor descendere
Prop. 49. clare demonstravimus, vicinas pro-
pagines infra cor produci, rursusque per ve-
nam cavam inferiorem ad dextram usque au-
riculam ascendere.

Plexus ve-
nalis, seu
stomachi-
cus.

Certum est, atque omnibus nostri ævi A-
natomicis, VVillilio præsertim, ac VVieu-
senio exploratum, nervos tum paris vagi,
tum intercostales, tam superiores, quam in-
feriores, atque etiam vertebrales, e thora-
cis limitibus egressos infra diaphragma ple-
xum renalem, quem alii stomachicum dicunt,
licet inter capsulas renales inveniatur, com-
ponere. Ab hoc autem plexu cernimus mul-
tos nervorum ramusculos in cavam inferio-
rem inferi, perque ejus membranas instar he-
deræ mirabiliter usque in dextram auriculam
descendere, ut nullum proinde dubium no-
bis supersit, quin ipsa natura ad promoven-

Lansii Oper. Tom. II.

Recusos
nervorum
plexu me-
morato per
cavam.

dum ab abdomine ad præcordia sanguinis mo-
tum, subsidiariam opem per ejusmodi ner-
vos adhibitam voluerit. Et quidem cum san-
guis ab infernis artubus, atque etiam a vena
Porta in cavam contra gravitantis sui cor-
poris renixum conscendat, novo aliquo im-
pulsore opus habet, flui veluti admotis, &
circumpellentibus manibus cavam ipsam al-
terne constringens ad cursum quo valvulæ
permittunt, nimirum versus cor adigatur, &
propellatur.

Quomodo
prædicti
nervi recur-
rentes san-
guinis as-
censum per
cavam ad-
juvant.

Ex pari autem phrenico recurrentes per
cavam nervi hac ratione procedunt: videli-
cet insignes rami in nerveum ejusdem septi-
centrum digesti, manifestas propagines ve-
næ cavæ tribuunt eo commodum loco, quo
eodem diaphragma perforat, quæ quidem pro-
pagines, cum cæteris ab imo ventre superius
descriptis recurrentibus nervis ad cordis au-
riculam, dextrumque ventriculum ascendunt.

Describitur
recursus
nervi phre-
nici ad au-
riculam, &
cor.

Quod si quis obijciat, non constare, an
hujusmodi nervi, quos cum inferiori cava
ad cor putamus ascendere ex partibus potius
superioribus una cum vena cava descendant,
statim respondemus a perito Anatomico dif-
ficultatem minimo negotio expediri. Siqui-
dem liquido apparet, hujusmodi ramos in-
fra diaphragma majores esse, ac sensim ma-
gis attenuari, quo magis ascendunt, tandem-
que in dextra cordis auricula, atque ostio
continui ventriculi oblitterari, atque evane-
scere: quod nequaquam eveniret, si a supe-
riori in inferiorem partem per cavam de-
scenderent, nam si ita esset quo magis in-
fra diaphragma progredierentur, eo tenuiores
evaderent.

Diluitur
objectum
adversus
prædicto-
rum nervo-
rum recur-
sum.

PROPOSITIO LII.

De ratione, qua cardiaci nervi in cor, & san-
guinea præsertim vasa distribuuntur.

Complexe putant Anatomici tractationem
de nervis cordis, cum aliquot illorum
propagines ad fortissimi hujus musculi
basim, plexumque dixerim, vere mirabilem
deduxerint: id tamen inventionis quasi prin-
cipium est: omnis enim nervorum actio in
corde ex modo, ac ratione, qua intra ejus
machinam iidem inferuntur, ac serpunt, re-
petenda videtur. Sed quoniam iter omne car-
diacorum nervorum in ipsum cor assequi o-
pus est difficillimum, jure, meritoque ple-
rosque anatomicos ab hoc labore deterruit;
ita ut celeberrimus Falloppius, postquam plu-
res parvorum nervorum ramos in cor disper-
gi asseruit, ingenue fassus sit, se illos ulterius
prosequi nequisse.

Difficultas
perseque-
ndi
nervorum
distributio-
nem intra
cordis sub-
stantiam.

Ut autem certo aliquo, perspicuoque or-
dine in re admodum confusa, atque impli-
cata procedamus, distinguendi sunt nervi,
qui externam cordis faciem perreptant ab iis,
qui in ejus substantiam, internasque superfi-
cies alte inferuntur.

Et quidem præcipue nervi, qui per exter-
nam, anterioremque cordis faciem feruntur,
S de.

PROPOSITIO LIII.

De modo quo nervi complectuntur, & implicant carneas Cordis fibras, & an pori, qui sunt in fibris, cum sanguineis vasis communione jungantur.

CONducit autem summopere ad facile intelligendum modum mechanicum, quo fibræ carneæ fluido tendente vicissim tument, ac deplentur, nosse reptatum, ac rationem insertionis nerveorum villorum in fibras carneas, ideo ea referemus, quæ nos in tanta rerum exiguitate, & minuta implexione accidere suspicamur.

Ex Covvperi præsertim observationibus, nostraque autopsia constat carneas musculorum fibras in exillimas, ac pene innumeras fibrulas, villosque resolvi; ita ut singulæ fibræ carneæ, quæ inermibus oculis conspiciuntur, nihil aliud sint, quam fasciculi minorum fibrarum varie inter se constrictarum, & quemadmodum asserit Leeuvvenhoesetus concatenatarum; dicique merito possint exigui musculi, præsertim cum tenuissima membrana ipsi quoque investiantur. Hanc autem membranam probabili satis conjectura ex minimis nervorum villis, & plusquam capillaribus arteriolarum tubulis contexi arbitramur. Præterea, cum egregiorum Virorum experimentis compertum sit, non modo singulas fibras ex aliis conflari, verum etiam singulas conflantes in minores adhuc villorum fasciculos dividi, adeo ut ad ultimæ divisionis terminum nulla arte perveniri possit; consentaneum rationi est asserere, univrsam quadricavum cordis musculum ex innumeris musculis varie dispositis, coagmentari, atque conjungi; quemadmodum funes ex funiculis, atque iidem ex minoribus, aliisque adhuc exilioribus, qui ex filis compinguntur, quæ & ipsa ex contortis, & complicatis villis construuntur.

Ex hac autem fibrarum Anatome perspicue videtur elucescere, tenues nervos una cum arteriis ad texendas singulas fibrarum membranas una cum arteriis protendi, quod primo erat ostendendum.

Quod vero spectat ad alternam propositionis partem, videlicet an in fibris pori qui sunt cum sanguineis vasis, communione jungantur. Quoniam in Corollario ad Postulatum X. sola ratione ducti asseruimus fibras carneas inanitatibus, ac sinulis excavari; id modo experimentis demonstrandum suscipimus. Et quidem a Covvperio accepimus, poros in minimis fibris non modo per Microscopium fuisse perspectos, verum etiam immixtum per arterias mercurium intra eorundem fibrarum poros in globulos divisum apparuisse.

Haud absimile deinde experimentum nos ipsi coram doctissimis Petro Assalto, & Francisco Soldati, industrio anatomæ incifore Petriolo, aliisque amicis aggressi sumus in corde canis recenter mactati. Cum enim Mercurium per illius Coronarias arterias injecerimus, non

Qua ratione nervi per externam cordis faciem diffundantur. Differentia inter arteriarum, ac venarum coronarium nervos.

descendunt secundum externum latus arteriæ pulmonicæ qui vero per posteriorem ejusdem cordis superficiem distribuuntur, repunt ad latus aortæ. Utrobique autem (exceptis filis tenuissimis, quæ in extimam hujus visceris membranam oblitterantur) truncos, ramosque arteriarum coronariarum implicant instar hederæ, quæ suis claviculis arborum caudices amplectitur, ac devincit: immo vero nerveis veluti vaginulis arterias muniunt, & investiant. Atque hic porro notatu dignum est, nervos longe copiosiores arteriis coronariis adjungi, quam fociis venis, quarum membranæ tenuissimi quidem nervorum surculi adnectuntur, sed nec tanta copia, nec tam mira, ac flexuosa implicatione a basibus ad cuspides adhærescunt; cum in venis a cuspidibus ad bases proserpere, & quasi reflecti videantur.

Cui major nervorum copia venam cavam implicet, quam venas Coronarias.

Et quanquam superius docuerimus, venam cavam, præsertim infernam, copioso nervorum reptatu præditam esse, hoc tamen ideo a natura præstitum fuisse arbitramur, quia major exigebatur vis in hominibus, præcipue ad reducendum sanguinem ex infernis ad supernas partes contra gravitatem ejusdem fluidi ad perpendicularum incumbentis, quam in venis coronariis, quarum sanguis per directionem inclinatam facilius fluit ad emissaria; potissimum cum magna vis ad ejus motum promovendum accedat ex vehementi fibrarum cordis contractione.

Quomodo nervi arteriis coronariis inscruantur.

Hic autem non sine admiratione observavimus, nervulos, qui arteriolas comitantur, & involvunt, ibi potissimum inferi, & penetrare ubi eandem parvis, ut diximus, sphincteribus firmantur, quod quidem indicio est, ibidem majori spirituum influxu, quasi in arteriolarum nodis opus esse, quam in mediis tractibus, in quibus minor constrictionis vis erat exercenda.

Sed quoniam nervi, qui ad externam cordis faciem dispensantur, habita ratione molis cordis, scilicet crassitudinis parietum, scrobiculorum, columellarum, ac tot tendinum, quot internis superficiebus deprehendimus, omnino pauci, exilesque sunt, ideo natura consuluit, ut interno aliorum subsidio opportune juvarentur. Ex plexu itaque nerveo, quem primus Falloppius, deinde alii, & nos quoque in basi cordis, inter arteriam pulmonicam, & aortam diligenter observavimus, multiplices rami subeunt circa earundem arteriarum orificia, perque mediam, intimamque cordis substantiam quaquaversum diffunduntur. Et quanquam difficillimum sit exacte fines omnes eorundem nervulorum rimari, nobis tamen visum est eosdem non tantum in arteriolas modo, ac ratione persimili, quibus extrinsecus feruntur, sed etiam in carneas fibras, atque in tendineas valvularum membranas immergi, alternos simul omnium motus administraturos.

Descriptio nervorum internam cordis substantiam perveptantium.

Qua sit fibrarum carneosarum structura.

Fasciculi fibrarum membraniæ nervis, & arteriis impliciti.

Covvperi experimentum ad fibrarum poros ostendens.

Idem Autoris observatione confirmatum.

non tantum animadvertimus majores, minores, & Capillares earundem arteriarum ramos per externam superficiem perreptantes eodem hydrargyro plenos; verum etiam dissectis ventriculis, sinistro præsertim, jucundo sane spectaculo vidimus lacertos, columellas, atque funiculos, internam superficiem contextentes, ita mercurio intumuisse, ut argentei apparuerint, exhibuerintque speciem tubulorum diaphanorum, qui, ut, cum essent integri, minutissimis undequaque mercurii guttis sudabant, ita dissecti eundem mercurium magna copia effuderunt.

Cum itaque hujusmodi lacerti ex fibris carnis plane rubentibus compingant, erit proculdubio apertissimum fibras carneas mercurium excepisse adeoque in iisdem fibris loculos, atque inanitates inveniri, quæ plus, aut minus ab infuso liquido distendi contrahique possint.

Incertum est an fibræ sint extremitates sanguineorum vasorum.

An vero fibræ carnes, quemadmodum inter alios suspicatur clarissimus Dominicus Sanguinetus, (a) sint ipsi arteriarum tubuli, una cum nervis continuari, varietque flexi, hic expendere superledemus, cum difficillimum sit, intimas, obscuras, extremasque hujusmodi latebras omnino persequi, quæ sunt in ipsius naturæ majestate sepulta, sed satis ad rem nostram erit experimentis comprobasse, fibrarum inanitates aperiri, ac dehiscere ad excipiendum fluidum ab arteriis, aut etiam a nervis devectum, quod insuper Tyronibus magnopere proficuum demonstrandum suscepimus.

Sed ne Lectores hac in re aliis nostris experimentis fraudasse videamur, asserimus, nos quondam humanum cor, omni prius expresso sanguine, VIII. uncias pendens intra aquam sæpe renovatam per 40. dies ad macerandum detinuisse, ut scilicet, absterfis fluidioribus substantiis, quidquid magis hærens, ac solidum superest, diligenter posset animadverti. Hæc autem præ cæteris spectavimus.

Auctoris experimenta ad investigandam fibrarum naturam ex quibus cor componitur.

I. Post XX. Dies ad statæræ examen rursus revocatum pependit pondus V. duntaxat unciarum; & quadragesimo exacto, trium tantummodo unciarum faciebat: amiserat itaque diuturna illa maceratione pondus un. v. materiei, quæ ab aqua facile abstergi, imbibique potuit.

II. Inquirentes in flaccescentem eam cordis substantiam, nihil aliud in ea comperimus, nisi tria genera diversorum corporum. Scilicet primo vascula sanguinea; secundo ramos, villosque nerveos; tandem confusum quoddam fibrarum tomentum ex rete vasculari, & nerveo compaginatum.

Fibræ nervæ potissima pars.

III. De Nervis illud non obscure cernere potuimus, eos nimirum vasa sanguinea undique comitari, ac majores semper intra cor fieri, augerique, ita ut peculiaris quædam nervearum partium origo cor ipsum esse videatur. Nam tendines valvularum, ac columellarum cordis singuli nervis intexuntur; ut

Lancisii Oper. Tom. II.

mirum sit cernere complexum, atque intertextum nervorum in singulis, præsertim internis, & ad magnorum vasorum ostia positis partibus.

PROPOSITIO LIV.

Naturalis, seu consueta cardiacorum nervorum in sanguineis coronariis vasis, fibrisque muscularibus actio ad inducendam systolem, ac diastolem cordis subtilius exponitur.

Incerta, vel saltem admodum obscura habita hucusque est apud Anatomicos actio nervorum in promovendo motu musculorum cordis. Nam (ut eos præteream, qui nervos huic visceri denegantes usum, actionemque illorum penitus ignorarunt) a ple- risque recentioribus nerveos tubulos ea ratione cordi datos astruitur, ut (veluti in cæteris musculis) liquidum importent cum particulis sanguinis in bullas, sive effervescentiam ad lacertorum cordis tensionem inducendam, abiturum; quam quidem sententiam perspicuis argumentis nos etiam validius forte, quam alii fecerint suo loco resellemus.

Improbatur nonnullorum opinio de actione nervorum ad cordis motum.

Itaque, ut confertissimos nervos ex quinque utrinque partibus peculiari propagatione ad cor ferri superius ostendimus, sic modo asseverare non dubitamus, naturalem, ac consuetam illorum actionem triplicem esse, & unamquamque ad alternam, naturalem, & ordinariam cordis systolem simul conspirare.

Triplex nervorum actio in cordis motu.

Prima spectat sanguifera coronaria, quibus iidem nervi mirabili nexu, quemadmodum demonstravimus, advolvuntur, implicantur, & inferuntur; scilicet ut facilius, ac promptius dirigatur alterne, & acceleretur influxus sanguinis, vel aliarum quarumcunque ejus particularum intra musculares fibrarum cordis poros, eodem plane temporis momento, quo illinc per venas retardatur effluxus.

Prima actio in arteriis coronariis consistens.

Altera versatur circa villos, ac fila, in quæ tandem iidem nervi supra, atque intra minimas cordis fibras desinunt, quorum beneficio validius alterne, celeriusque tensio cordis perfici possit.

Secunda in cordis fibris.

Postrema rationem habet ad ipsum sanguinem, vel qualescunque particulas ejus quæ ab arteriis coronariis in fibrarum cordis poros influunt; scilicet, ut cum succus nerveus sit naturæ volatilis ac motus pertinacissimi, sese alterne immisceat fluido per arterias adacto, quo citius, atque expeditius eodem loculos, ac poros fibrarum subire valeat, atque interius pervadere, & dilatare.

Tertia in admixtione fluidi nervei cum sanguine.

Porro, quod attinet ad Primam nervorum actionem cum Prop. LII. autopsia docuerimus nervos comitari, complecti, implicare, irretire, atque, ut uno dicam verbo, fere in universum, sin minus componere, certe colligare arterias, venasque coronarias, unaque etiam valvulas, minimosque sphincteres, fieri necessum est, ut nervi, quoniam ex alterna (b) majori vi ab arteriis, cerebrique membranis illata animale liqui-

Quæ ratio non ex nervorum actione sanguinis ab arteriis in fibrarum poros impletur.

S 2 dum,

[a] In suis Dialogis de structura & motu cordis. [b] Ex Postulat. XXII.

dum, vicissim excipiunt, illudque subtenſi in partes, in quas deſcunt, eadem lege impellunt, majorem etiam alterne contenti liquidi copiam in coronariorum ſanguineorum membranas, in valvulas, & ſpincteres urgent: quamobrem omnia cordis ſanguinea vaſa vicissim compreſſa, & contracta, cum diametro minora, tum breviora reddentur. Atqui minora, ac breviora alterne reddi nequeunt, quin contentus in iisdem ſanguis alterne quoque intra obvios ſiphunculos, aut ſaltem intra vacuos a diastole occurrentes fibrarum poros excipiantur; propter obſtantes enim arteriarum rugas, & valvulas reſluere non poteſt.

Quomodo eodem tempore ab ipſis nervis cohibeatur ſanguis refluens in venas, & diverticula.

Et quoniam eodem tempore ob memoratam alternam nervorum tenſionem coronariæ etiam venæ, venarumque diverticula in auriculis, & ventriculis dehifcentia, & ipſa contrahuntur, neceſſe pariter erit, ut diametro minora evadant, ſerique contraria ratione debebit, ut cor eodem temporis articulo reſluxus ſanguinis ab arteriolarum finibus vicissim diminuatur; id quod in artubus quoque propter venarum compreſſionem paſſim accidere animadvertimus.

Quomodo ſpincterum arteriarum coronariarum conſtrictione ſanguis adigatur in fibras, cordis.

Præterea ad illuſtrandam ejuſmodi de prima Cardiacorum nervorum actione doctrinam, ea ad memoriam ſunt revocanda, quæ a nobis de coronariarum ſpincteribus demonſtrata ſunt. Nam cum ſpincterum uſus ſit canalium capacitates, quibus advolvuntur, dato tempore conſtringere, ne quidquam, cum iisdem conſtricti ſunt, per longitudinem canalis infra illos excurrat; proclive erit intelligere ſectiones arteriolarum inter duos quoſque ſpincteres comprehenſas alterne ita coarctari, ut contentum liquidum per obvios laterales canaliculos in fibrarum porulos promptius urgeatur, quam recta in venas poſſit excurrere. Ex arterioliſ itaque inter muſculorum cordis fibras proſerpentibus, facile ob alternam nervorum, & ſpincterulorum contractionem ad latera per ſiphunculos, obſcuroſque meatus in fibrarum poros liquidum movens fa-
ceſſet.

Conſimilem porro mechanicen adhibitam a natura videmus, non tantum in inteſtinis, e quorum ſinu chylus in lacteas venas, ope motus perſtaltici, exprimitur, verum maxime in cerebro in quo nullæ ſunt venæ (quidquid minus in arte periti in contrarium clament) ſed infinitus pene arteriolarum numerus diſpenſatur, a quorum ventribus minimi, viſumque inermem effugientes meatus in cerebri glandulas, & loculos, ad ſpirituum animalium iecretionem aperiuntur. Univerſa vero vis ad huiuſmodi cribationem accepta ferenda eſt alternæ tum arteriarum, tum meningum pulſationi, una cum arteriolarum finibus, quæ ubi intra duræ matris ſinus dehifcunt, validioribus eorundem ſinuum membranis perinde ut ſpincteribus, firmantur, & alterne conſtringuntur.

Pater itaque primo loco naturalem, & conſuetam cardiacorum nervorum actionem in

eo verſari, ut coronaria vaſa vicissim compreſſa, & conſtricta, breviora etiam reddantur, contentumque ſanguinem, vel quidquid a ſanguine ad cordis tenſionem ſeccedere debet, per laterales canaliculos intra muſculares fibras, fibrarumque poros adigant, impellant, ibique retineant.

Sed tametiſi Anatome non conſtaret, nervos in hederæ formam coronaria vaſa vincere, iisque ſexcentis modis advolvi, implicari, & aſſigi, adeoque alterne ſubſervire truſioni ſanguinis ab externis in interna, & ab iis in interiores meatus; nihilominus duo experimenta hanc nervorum actionem apertiffimè demonſtrarent.

Primo quidem, ſi quis vivum anguem diſſecuerit, cernet cor eius placide, diſtincteque pulſare, & cum in ſyſtole verſatur, ſive cum brevius ſit, & contrahitur, tunc a rubro album evadere (quod ſane mirabiliſ ſpectaculo in ovi cicatricula, & puncto ſaliente diſtinguitur) ſcilicet quia contractis per alternam nervulorum tenſionem externis vaſculis, ſanguis intropellitur, proindeque neceſſario externam ſuperficiem relinquens rubedinè ſpoliatur.

Experimentum ad comprobendam opinionem de actione nervorum in coronarias arterias.

Deinde ſi accipiat cor hominis, vel canis, aut ovis, hoc plerunque laxum flaccidumque, ſeu veluti in diastole poſitum invenitur cum arteriis, venisque coronariis peramplis, & valde conſpicuis; tum vero ſi ferventi aqua leviter foris, intuſque iniecta maſſa fiat, ſtatim cernimus a diastole in validam ſyſtolem abire, eiuſque externa coronaria vaſa minora admodum reddi, & quaſi dixerim obliterari: nervos vero, qui arterias præſertim comitantur, & implicant magis conſpicuos apparere, & quaſi niti, in eaſdem coronarias. Siquidem fervens liquidum non tantum ſanguinis vicem obit, dum muſculares cordis fibras pervadit, atque implet; verum etiam propter igneas particulas ſpeciem induit liquidi animalis, cuius ope ipſi nervi tenduntur, atque inflantur, ut ſanguinea vaſa, quibus advolvuntur valide, perinde ut in ordinaria cordis ſyſtole contingit, comprimant, & conſtringant.

Aliud experimentum ad idem ostendendum.

Secunda Cardiacorum nervorum actio, ſcilicet ipſorum uſque intra fibras cordis induta tenſio, ob oculos ponitur tam in vivi ſectione, quam in corde parum elixato; utrobique enim fibrillas contrahi, criſpari, & complicari in cordis ſyſtole animadvertimus. Porro cum eiuſmodi nervorum villi non ſolum in extima cordis membrana, atque in vaſis maioribus inveniantur, ſed etiam fibras carneas inter ſe neſtant, & colligent, internosque cordis parietes valide vinciant: neceſſe eſt, ut duplici ratione iisdem villi ad cordis contractionem concurrant; primo quidem, dum extremam cordis membranam, ac muſcularem ſuperficiem vehementer contrahunt, & univerſam lacertorum machinam a peripheria verſus centrum adigunt, comprimuntque, unde totius muſculi cordis induratio proficiſcitur. Secundo autem, dum

Demonſtratur nervos ad fibrarum contractionem facere duplici de cauſa.

Confirmatur exemplo arteriarum cerebri.

dum interiores quasque particulas, & columnellarum tendines, ad conum usque productos contrahunt versus basim, necesse, inquam, est, ut promovendæ systolæ suam symbolam conferant. Quod sane perspicuum apparebit iis, qui semicoctum elixatione cor secuerint, internasque sinuum nervosas partes contractas, & corrugatas invenerint.

*Diluitur
objectum.*

Neque autem quis objiciat, tensionem singulis fibris per nerveos villos eodem cum arteriis tempore inductam, immissione, ac penetrationi intra illarum poros liquidi moventis obesse; cum fibrarum spatia diametro minora ipsa quoque per compressionem, constrictionemque reddantur. Nam primo minor semper est vis tensionis in minimis, quam in majoribus, maximisque nervis, ac proinde cum arteriæ coronariæ per longissimam seriem validissimo nervorum rete muniantur, majori vi nituntur in sanguinem, quam fibrarum pori renitantur, ad quos investiendos nonnisi tenuissima fila pertingunt. Deinde vero certus quidam licet paulo minor contranitus in fibris, fibrarumque spatiis eodem temporis puncto dari debet, ut omnium simul particularum cordis validissima tensio contingat: quemadmodum in penis erectione, ac duritie accidere animadvertimus, ad quam inducendam una simul conspirant immissio, & mora liquidorum tendentium intra poros corporum fistulorum, & contranitus membranularum omnium, & fibrarum corpora ipsa, eorumque poros comprehendentium.

*Quomodo
fluidum
nervorum
sanguini
miscetur,
quidque ad
mixtum
præstet ad
motum.*

*Confirmatur
experimen-
tis spiri-
tuum san-
guini per-
mixtorum
actio.*

Postrema cardiacorum nervorum actio perspicue intelligi potest ex quo fluidum animale summa mobilitate, ac subtilitate præditum est; ideoque cum extrema nervorum dehiscant, aut saltem faceffant in sanguineos tubulos, & carneas fibras, quas undequaque amplectuntur, ac texunt, necessario sanguineis particulis per meatus sinulosque lubricam quasi viam munire potest; eas nimirum mobiliore, atque agiliore reddendo: quo facilius deinde, promptiusque fibrarum loculos subeant, atque ad systoles reciprocationem absque sensibili effervescentia distendant. Hic autem agendi modus non ratione duntaxat evincitur, verum etiam confirmatur experimentis tum generaliter in quolibet liquido, tamen si hebeti, ac torpido, quod admixtione cujusque sulphureo-volatilis spiritus reddi solet actuosius, & penetrantius: tum peculiariter in ipso recens extracto corde insectorum, quod cum sua a contractione cessat, tunc vel admotione calidæ manus, vel aspersione spiritus vini, aut alterius oleoso volatilis liquidi, ut plurimum ad alternas aliquot contractiones rursus excitatur, & reviviscit: nimirum quia molecule volatiles admotorum corporum non egre succi nervei in supersitem sanguinem, aut alias quasunque ejus particulas officio funguntur. Quid? quod passim viventes experimur, cum per inediam, aut aliam quamcunque causam animo linquimus, præsentissimo statim auxilio nobis esse vinum odoratum, aut e-

Laucisi Oper. Tom. II.

jus spiritum labiis, ac naribus admotum; e vestigio ipsis nervis animali liquido circa præcordia deficientibus mirum in modum succurritur.

Ex iis autem, quæ hætenus perspicue pro nostra tenuitate exposuimus, satis aperte inferri posse putamus, remittente vicissim triplici illa nervorum, nervearumque fibrarum actione, ordinariam cordis contractionem remittere etiam debere; nimirum laxatis truncis, spinsteribusque arteriarum, minui, atque languescere impetum influentis sanguinis quaquaversum in cordis fibras, augeri vero effluxum eiusdem per laxatas, apertasque tum venas, tum earum diverticula. Denique flaccescente universo villorum, ac filamentorum rete universum pariter cor concidere, atque in diastolem abire.

Et porro non admodum laboramus in examine meatuum, quibus a cordis poris tendens liquidum in venas, & venarum diverticula alterne secedat, ac derivetur, nam præter quam quod particulæ moventes non sunt universa moles sanguinis, sed tenuiores eius molecule, quæ laxatis poris, quemadmodum in cute, ubi sudor ex lipothymia erumpit, contingere videmus, facillime subterfugiunt; quid vetat dari a singulis fibris exillimos meatus, qui statim atque nervorum tensio alterne cessat, liquidum illud tenuissimum ad diastolem inchoandam excipiant, cum animalium corpora undique pervia occurrant, & , docente Hipp. in iisdem consensus sit unus, conspiratio una, consentientia omnia?

PROPOSITIO LV.

Extraordinaria cardiacorum nervorum actio tum in violentis corporis motibus, tum in animi pathematis, ac morbofis affectionibus breviter explicatur.

UNIVERSA huius propositionis ratio repetenda videtur ex gangliorum doctrina. Ne autem lectoribus nostris, eadem recoquendo, nauseam creemus, summatim dixisse satis arbitramur, Ganglia peculiare esse nervorum musculos, quibus eorum liquidi motus, atque influxus certis occasionibus augetur, dirigitur, aut aliter moderatur.

Quoniam vero ex quinque partibus nervorum, qui utrinque ad cor dispensantur, tria muniri gangliis, duo vero ab iisdem libera esse demonstravimus; hinc fieri censemus, ut ad consuetum cordis motum excitandum memorati leniter simul omnes conspirent. Siquidem ii quoque nervi qui a gangliis proficiuntur, cum animus a perturbationibus vacat, corpusque a violentis motibus feriat, spiritus æquabiliter per medium gangliorum, quæ tunc temporis oriantur, fluentes excipiunt, atque ad partes in quas destinunt emittunt, quemadmodum in hydraulicis passim animadvertimus. Solum nempe ipsius aquæ motum non perturbari, nisi cum

Cordis remissio quomodo ex contrariis causis inducatur.

Qua ratione sanguis ex arteriis in fibras, & ex fibris in venas transeat.

Ganglia nervorum musculi.

Cardiacorum nervorum actio consuetæ quomodo edatur.

Illustratur exemplis machine hydraulice.

mota machina per sufflamen, vel celerius, vel tardius majori, minorive mole aquæ fluentum evadit.

Cum itaque animus a vehementibus pathematis derepente agitur, tunc quidem spiritus tumultuarie in superius, mediumque præsertim ganglium irruentes, musculares in illis fibras varie, pro pathematum varietate afficiunt, ac proinde variis modis cardiacos nervos constringendo, elevando, aut quocunque alio modo commovendo coronaria vasa constringunt, attollunt, convellunt, aut alia ratione quatunt, atque percellunt; unde naturalis cordis motus, quod frequentissime accidit, immutatur. Præclare idcirco Celsus, (a) tamen si reconditori anatome destitutus, scriptum nobis reliquit, Medicos venarum pulsui fidere, quem mille res turbant.

Neque vero quis hoc loco a nobis expectet ut morale philosophiam tractantes omnium tum animi, tum corporis affectionum, & perturbationum modos singillatim persequamur; nemo enim ignorat corda hominum statim, vel in conspectu inimici, vel auditis asperioribus verbis, vel visis terrificis objectis; item ex violenta, contentaque vociferatione, aut ex cursu, palæstra, saltu, consimilibusque aliis vehementibus exercitationibus (ut nihil dicam de morbosis affectibus) perturbari, laceffiri, atque convelli.

Cum autem nervi ex gangliis ad cor pertinentes non tantum numero majores sint, quantum validiori vi donantur, cum novam actionem ab iisdem accipiunt, quam sint ii, qui sine gangliis a cerebro duntaxat imperum nanciscuntur: propterea ad perturbandum cordis motum illi plerumque valentiores habentur duobus aliis, qui gangliis destituti sunt, nisi per assuetudinem, perque anticipatum validæ mentis conceptum, utrorumque nervorum motus ita invicem temperetur, ut ad hostis E. G. conspectum ad subitum terrorem, ad minacia verba, vel nihil, vel saltem quam minimum timeamus. Quod vero spectat ad violentos corporis, thoracisque motus, cum sanguis per eodem in cavam, & auriculas celerius adigatur, necessario cordis motus ob evidentissimas rationes debet accelerari, ut suo loco dicemus.

De morbosis vero gangliorum affectionibus, adeoque de variis præcordiorum spasmodicis, aut paralyticis ægrotationibus, & diximus alias, & fuscè dicemus in libris de Aneurysmatibus.

SECTIO IV.

DE MOTU CORDIS.

CAPUT I.

De iis, quæ in vivorum sectione circa cordis motu animadvertuntur.

QUæ tum ex nostris, tum ex aliorum observationibus de structura partium cordis,

hactenus exposuimus, eo collimatura putamus, ut ad explicandum cordis motus expeditiorem viam muniant, ad quam quidem cum summo-pere etiam conferant, quæ in vivorum sectionibus circa conditiones, rythmos successionesque motionum tam venæ cavæ, quam aricularum, & ventriculorum cordis, tandemque arteriarum observari solent: idcirco nonnulla sub initium experimenta narrabimus, quæ hac super re ab Harvæo (b) primum, deinde a Stenone (c) postremo etiam a nobis aut repetita, aut denuo tentata sunt.

PROPOSITIO LVI.

Præmonentur aliqua in viventium multigenis præcordiorum extispiciis diligenter cavenda.

ANtequam vero ad propositum accedamus opera præstium est, ut occurratur Tyronum præjudiciis, quibus iidem imbui possent ex tam variis observationibus, quæ apud Anatomicos extant de cordis motu in viventibus animalibus; Nam monendum est quæ in amphibiis, insectis, in brutorum fœtibus, in volucrum ovis spectantur, eadem in natis hominibus, atque imperfectis, ut ajunt, animalibus, non omnia neque ita disposita, seu ordinata deprehendi, quemadmodum docuimus Sect. 2. Cap. 1. Prop. xxv. Et quanquam singula ad naturalem historiam augendam, atque ad analogiam quandam Anatomicorum animis ingerendam magnopere conducunt, diversas tamen inter se leges habent, multumque a motionibus cordis in perfectis, ac respirantibus animalibus differunt; quo fit, ut ea potissimum nobis attingenda esse credamus, quæ in iisdem perfectis, ut dicunt, natis jam, adultisque animalibus cernuntur.

Præterea animadvertendum putamus multum discriminis interesse inter motum cordis sani, & vegeti animalis, ac inter ægrotantis, irritati, & mox morituri. Nam, scisso E. G. in canibus thorace, elevato sternone, aperto pericardio, non solum respiratio prorsus adimitur, quæ motum sanguinis per pulmones, ac proinde etiam per cor plurimum adjuvat; verum etiam nervi alii scissi, alii puncti contrarias affectiones, paralyfis nimirum, & convulsionis in partibus, in quas desinunt, necessario producant; ut taceam de sanguinis effusione, atque aliis symptomatibus, quæ ex animalium tortura proficiuntur. Hæc enim mirum in modum, tum liquidarum, tum solidarum partium motum, actionemque perturbant, atque pervertunt; ut idcirco veritatem inquirere cupientibus diligenter inculcandum censeam, ne illico apparentibus assentiantur, verum eadem pluries experimenta repetant, & quod frequentius in natis jam, perfectis, vegetisque animalibus viderint, id naturæ magis consonum esse decernant.

Motus cordis in animalibus imperfectis non respondet motui perfectiorum.

Diversi sunt cordis motus in ægrotantibus, moribundis animalibus ab iis, qui in vegetis sunt.

PRO-

[a] Lib. 3. cap. 6. [b] Exercit. 1. cap. 23. & 4. [c] Act. Afriens. Tom. 2. Obs. 46.

Quomodo cordis motus in animi pathematis perturbantur per gangliorum actionem.

Cur nervi gangliis præditi magis agant in motu cordis perturbando, quam qui gangliis carent.

Qua ratione animus cohibere possit gangliorum actionem, atque inde natam cordis perturbationem.

PROPOSITIO LVII.

De observatis motibus venæ cavæ, & pulmonicæ, auriculæ dextræ, venarum coronariarum, & ventriculorum in vivorum sectionibus.

Motus cavæ quiescentibus auriculis a Stenone observatur.

Idem ab auctore animadvertitur in equo.

Motus jam abolitus in vena cavâ, & auriculis, quomodo excutitur.

QUOD Vir clarissimus Nicolaus Steno (a) se in apertis cuniculis vidisse refert, motum scilicet cavæ superioris (corde etiam cum auriculis quiescente) ad solius digiti pressionem perseverare, indeque auriculam moveri, nos in vivorum equorum sectione (cujus spectandæ occasio in Urbe sæpe recurrit) diligenter observavimus. Nam cum vena cava tam superior, quam inferior in hoc bruto animali alba sit, atque adeo solida, ut canis aortæ speciem exhibeat, ejus motio clarius etiam, quam in aliis, perspicitur, si nempe statim atque sternum detractum fuerit, pericardium etiam scindatur; tunc enim vena cava interdum sponte sua adhuc sese movens deprehenditur, plerunque tamen calidis digitis, aut oris halitu parumper fota ad naturæ temperiem, motumque restituitur. Nonnunquam acu duntaxat, vel cultri cuspidē compuncta intermissum motum renovat. Nimirum illico (ut intestina solent) peristalticas cor versus constrictiones, ac vibrationes quater, aut quinquies reciprocatur, dum semel auricula dextra unicum contractionem explet. Quod vero de vena cava in vivorum sectione ab omni motu cessante, & modo per acus vellicationem, modo per calidi corporis admotionem pulsus suos recuperante dictum est, in quacunque cordis parte, auricularum nempe, aut ventriculorum accidere animadvertimus; videlicet statim ad simplicem fodicationem, novumque calidi corporis contactum inæquales palpitaciones, & quasi fluctuationes (modo cor non obriguerit) in iisdem succedere. Quo fit, ut Zootomus æstivum præ cæteris tempus ad ejusmodi extispicia tentanda seligere debeat.

Nonnulla insuper de cavæ, & auriculæ dextræ motu ab eodem Stenone recensita peculiari annotatione digna mihi videntur; ea enim affabre consentiunt cum iis, quæ a nobis de ipsius cavæ structura, & per eam reptatu nervorum tum descendantium, cum cava superiori, tum recurrentium cum inferiori expolita fuerunt.

Ne autem quidquam diligentiae magni hujus Anatomici detrahamus, nonnullas observationes ejusdem verbis subsignabimus, adjectis nostris etiam experimentis: & quidem.

I. In cuniculo Fæmina mense Augusto dissecta (habet autem hoc animal tres cavas, ut in erinaceo terrestri recensuimus) (b) varia, inquit Steno, præsertim auricularum, & cavæ motum spectantia fuere observata: Parcius, & lentius micante dextera auricula, patuit tantumdem motus cavæ, & in dextro & in sinistro ra-

mo, ubi post binas, tresve cavæ pulsationes semel movebatur auricula, modo tamen, non semper eodem; interdum enim in limbo auriculæ ab inferiori angulo versus superiorem serpebat motus, interdum contraria plane ratione a superiore angulo ad inferiorem idem limbus videbatur concuti; nonnunquam, limbo plane quiescente, in medio quasi plano auriculæ quædam erat contractio; (etiam in corde columbæ vidi motum ab uno auriculæ angulo incipientem, ad oppositum pergere). Ligatis deinde tribus cavæ ramis, & omni, qui ligaturam intra, in cavâ, auriculaque, & dextro ventriculo erat, sanguine educto per foramen exiguum in fundo dextri ventriculi, parvula acufactum, simul omnis cessavit motus, ut emortua omnia dixisses; sed non diu duravit hæc quies, quandoquidem novus ex venis cordis egurgitans sanguis cavæ in se collapsas tunicas tantillum distendens novum, sed exiguum, nec nisi in sola cavâ conspicuum motum produxerit, qui tamen, cum remota vincula liberum sanguini ad cor concessissent refluxum, & cavæ & auriculis restitutus est integer.

II. Nos quoque in aliis caniculis, quos Junio mense aperire contigit, post tres horas cum jam ipsa auricula moveri desisset, spectavimus non solum cavam adhuc se moventem, verum etiam factis ligaturis in ejusdem ramis, eductoque sanguine per vulnus inflictum in dextro cordis ventriculo, cavas intra ligaturas a motu statim feriri comperimus. Contra vero laxatis vinculis, iterumque admissio sanguine, solitum in cavæ ramis motum rediisse tam superne, quam inferne versus auriculam aperte observavimus; ut non sit ambigendum, quin peristalticus motus in ramis, ac ramusculis ipsius cavæ fiat a cuspidibus ad bases, seu a minoribus ramis ad majores, & maximos truncos.

III. Non est autem hic reticendum in dissectis vivis gallinis non post vidisse quidem motum vermicularem in cavæ ramis, sæpe recurrentem, ac successive tardam per amplæ auriculæ, & dextri ventriculi contractionem seu quandam veluti fluctuationem, sed nullum spontaneum ictum, vel pulsus in auricula sinistra deprehendisse; resupinatoque lævo ventriculo nullum similiter motum in postico ejusdem pariete animadvertisse; quamquam segmenta illa cordis acu puncta moverentur: indicio satis manifesto causam occasionalem, ut vocant, spontanæ tensionis in auricula, & dextro ventriculo, fuisse potissimam sanguinis pressionem, qui a cavæ ramis sese peristaltice contrahentibus versus dextras cordis capacitates urgebatur. Secus vero, cum sanguis per venam pulmonicam, quoties respirationis instrumenta, referaro thorace penitus labefactata sunt, in sinistras capacitates propelli nequiret; nil mirum, si penitus immobilis una cum auricula sinister ventriculus subsideret. Sanguis enim dum per cor, sinusque devolvitur varie interius premit, fovetque tum fibras nerveas, tum emissaria, ac diverticula venarum coronariarum; qua-

Auctoris experimentum de eodem in cuniculo.

Motus cavæ ab auctore in latum.

Cum motus in sinistra auricula cessaverit, priusquam in cavâ ramis.

Quid confert sanguis ad auricularum, aliarumque partium motum.

quamobrem facile contrahuntur nervuli, & agitantur moventia liquida, quæ prope fibrarum sinulos continentur, quæque prius quiescentia ad motum rursus revocantur.

Stenonis observatio in corvis, qua potissimum comprobatur motus cavæ ab angustia in latum.

IV. Accedit quoque ad illustrandum motum venarum a minoribus, in majores propages id, quod rursus idem clarissimus Stenon animadvertit, in corvo aquatico, in quo, cum circa secundam ab aperitione horam inciperet languescere cordis motus, manifeste ab illo distingui poterant, ut auricularum ita & cavæ micationes: omnes tres motus etiam tempore a se invicem distincti. Corde vero tandem quiescente, pars auriculæ proxima venæ cavæ diu supervixit, donec & auricula omnino immota, sola pulsaret cavæ infra cor duos a se invicem plane distinctos exhibens motus, eorum alter in parte remotiore exterius conspiciebatur, alter interiori latere in parte cordis proxima; sed quod mirabar maxime, nec in alio inde subiecto licuit observare, id erat quod, resecto cordis ventriculo dextro, omnique exhausto sanguine, permanserit, nihilominus in ipsius venæ tunicis jam penitus in se collapsis motus, quo fibrarum transversarum una post alteram aliquantulum elevabatur (notentur hæc verba) filum super venam transversim ductum referens, id cor versus pergendo, qui motus secunda pomeridiana nedum cessaverat, cum tamen ante meridiem hora nona sectionem incepissem.

Motus ramorum cavæ ab angustia in latum, & coronariæ a cuspide cordis versus basim comprobatur experimentis.

Quatuor cavæ, & aortæ in gallinis.

V. Denique pulcherrima est observatio motus ramorum venæ cavæ, quinimo venarum coronariarum in vivis Gallinis, quam observationem in Capone nos postea repetentes fidem solertissimi Stenonis, in enarrando quod viderat, mirati sumus. Porro volucrum genus fere omne quatuor, ut aortæ, ita & cavæ ramos habet, qui in brevissimum caudicem seu potius in peramplum vestibulum dextræ auriculæ aperiuntur. In gallinis igitur celeriter apertis cernitur quam distinctissime motus non tantum omnium ramorum cavæ versus auriculam: sed etiam illius venæ coronariæ, quæ per ipsam cordis longitudinem a cono (intellige verticem) basim versus fertur, ita ut ejusdem tunicæ concussio a cuspide videatur incipere, & inde ad basim usque cordis continuare.

Motus venæ pulmonicæ.

De venæ autem pulmonicæ motu pauca subnectimus, contenti videlicet indicasse, venam quoque pulmonicam prope auriculam sinistram peristaltico, sed leviori motu agitari. Quanquam non tam facile in vivis pulmonicæ contractio observari potest, cum ea pene sepulta jaceat postica in cordis facie, atque inter alia pulmonum vasa delitescat: sed prætereundum minime est, sanguinem per venam pulmonicam ad lævas cordis capacitates properantem, minori fibrarum vi indigere; cum idem sanguis a pulmonibus multo concitior in sinistras, quam a toto corpore per cavam in dexteris sinus revertatur.

Ab allatis experimentis tria colliguntur.
1. Nervos ad motum

Ex supra memoratis experimentis tria quam certissima ad causas cordis motus detegendas opportune feligi posse videntur.

I. Cum intermoriens in partibus cordis motus redeat ad solam vellicationem acu indu-

ctam; & cum acus suo apice villos, fibras-
que nerveas potissimum fodicet, necessario
adstruere debemus nervos ad cordis motum
maxime conspirare.

II. Cum ad calidorum, ac volatilium corporum admotionem, pressio-
nemque idem motus redeat, necesse pariter
est, actuosas, subriles, ac spiritu volatili re-
dundantes particulas in motum actas ad ean-
dem cordis motionem plurimum conferre.

III. Demum, cum experimento constet, so-
lutis cavæ vinculis, atque inde fluente per
eosdem ramos in auriculam, dextrumque ven-
triculum sanguine, motum in cordis partibus
sponte sua reverti; contra vero, quiescente
in vena pulmonica, sinistraque auricula ob
defectum respirationis sanguine, statim inter-
mori motum sinistræ auriculæ, & magnam
partem lævi ventriculi, certo certius conclu-
dere licet, proximam causam pulsus in corde
esse eundem sanguinem. Sed in uberrima hac
re faciamus quæso compendium, asseverando
nempe ad naturalem cordis motum duo sum-
mopere esse necessaria nervorum scilicet, &
sanguinis actionem. Nam si ubi in vivi se-
ctione tum sanguinis, tum animalis fluidi mo-
tus deficit, tunc supplet admotio calidorum,
ac volatilium corporum; luculenter inde col-
ligi potest, nervos, ac sanguinem ideo ad cor-
dis pulsus conducere, quia particulis constant
solutis, tenuibus, ac non solum valde mobi-
libus, sed in motu jam positis.

PROPOSITIO LVIII.

*Nonnulla Problemata ex superioribus observatio-
nibus elicitæ solvuntur.*

TRia potissimum se se offerunt ex præce-
dentibus experimentis, experimento-
rumque rationibus subtilius enucleanda. Pri-
mo, quare motus sanguinis in cunctis venis
tendat a vertice ad basim. Secundo, cur mo-
tus in vena cava diutius, quam in aliis præ-
cordiorum partibus perseveret. Denique qua
ratione, postquam vena cava, auricula dex-
tra, & quæcunque alia cordis particula certo
post sectionem tempore quieverit, motus in
iisdem rursus excitetur, vel ab admoto cali-
do, aut fodicante, prementeque corpore, vel
a sanguine denuo influente.

Ad primum quod attinet, ideo venarum
sanguis movetur a cuspilibus versus basim,
non solum quia impulsus a corde per arterias
in venarum vertices incurrit: verum etiam
quia nervi per fibras venarum progrediuntur
eadem ratione ab apicibus nempe versus paten-
tiores diametros. Hoc quidem non tantum ex
iis, quæ de recurrentibus per venas nervis
fuse jam differuimus; sed mirifice quoque
comprobatur ex superius memorata quarta ob-
servatione, iu qua Seno se vidisse asserit fi-
lum quoddam (nempe nerveum) venam cavam
complectens versus contendere, atque intumescere:
quocirca quemadmodum singulis in arteriis
ab illarum basi unde & nervos, & impul-
sum accipiunt, versus apices in moribundis
etiam

*Motus san-
guinis a ve-
nis in præ-
cordia tri-
buitur im-
pulsui ejus-
dem sanguinis
ab arteriis,
& re-
versui ner-
vorum.*

etiam propellitur, ita idem sanguis in venis e contrario a verticibus versus bases secundum acquisitam velocitatis ordinem, ac decurrentium nervorum iter, & circumpulsionem urgetur; proindeque in cadaveribus universus pene cruor in cava, & circa, atque infra cor plerumque invenitur.

Cur motus in cava ultimo cesset.

Venio nunc ad secundi problematis solutionem, cur nempe vermicularis motus ultimo cesset in cava. Id autem duplici ratione contingere arbitramur. Primo quidem, ac potissimum quia fibræ musculares in hac venâ multo graciliores occurrunt, quam in alia qualibet præcordiorum parte; ventriculi siquidem omnium maxime, deinde auriculæ postremo arteriæ copiosioribus fibrarum manipulis compaginantur. Contra vero non minori nervorum apparatu instruitur cava; quæcunque ex recensitis præcordiorum partibus. Cum itaque eadem sit moventis vis in singulis; sed renixus minor occurrat in cava, quam in reliquis præcordiorum sinubus, proclive est intelligere, cur facilius vena, nondum abolito spirituum motu, nec penitus obstructis; aut obrigentibus in ea tubulis, moveri pergat. Solemne est in mechanicis animadvertere illam inter versatiles, aut alias quascunque mobiles machinas, facilius ab eodem movente agitari, quæ minus renititur. II. Nonnihil etiam ad expeditiorem ipsius cavæ motum conferre videtur. Quod sanguis ab angustiori ipsius venæ diametro in ampliorem minori vi sit propellendus, quam a latis ventriculis in angustiora arteriarum orificia.

Hinc vero pulcherrimum corollarium deduci potest, ultimum scilicet moriens, non ut vulgo apud Anatomicos fertur, esse dextram auriculam, sed quodammodum venam cavam.

Fusus exponitur cur motus abolitus per liquores calidos, & volatiles rursus excitetur.

Denique cur abolitus motus tam in cava, & auriculis, quam in ventriculis per calidi, aut saltem volatilis corporis admotionem, vel etiam per compunctionem, pressionemque reviviscat; non ægre hoc etiam problema ut obiter in superiori propositione tetigimus, duplici ratione solvi potest. Primo nempe quia tum per calorem, tum per liquida volatilia, & maxime per contactum, ac pressionem ipsius sanguinis, moventes, qui prope minimos fibrarum utriculos locati sunt liquores, iique ad concretionem cæteroquin prope mortem tendunt, agitari rursus incipiunt, ac paululum urgeri; ita ut facile angustos fibrarum meatus, ac veniculas subire valeant; easque ad leves contractiones adigere. Et quoniam musculares cordis fibræ, cum nondum in extispiciis obriuerint, versantur in uno quasi æquilibrio, certe vel minimo accedente impulsu moveri occipiunt, & tanto quidem promptius, quanto minor est moles, seu renixus contenti sanguinis in capacitatibus; qui in sauciatis, & moribundis animalibus plerumque minima esse solet. Secundo vero, cum fibræ nervorum ab aculeis quibusvis punguntur, ac fodicantur, necessario ab invicem diductæ a quiete in

Cur idem motus citetur per compunctionem.

motum aguntur, atque in latum extensæ contenta in proximis vasculis liquida ita impellunt, ut illa in fibrarum sinulos adhuc dehiscences facillime adigant, quamobrem eadem fibræ contrahuntur, & convelluntur. Simile quid accidit, quotiescunque pulsatur, ac leniter verberatur emoriens aliqua cordis particula; tunc enim fibræ carnes, quæ æque se habent ad motum, & ad quietem, illico ab urgente, ac premente corpore oscillationes aliquot (quemadmodum quiescens pendulum tamen leniter agitatum) confestim repetunt.

Cur inflaretur a prementibus digitis.

Verum, dum ex vivorum memoratis sectionibus, hæc comminiscimur, præterire minime debemus ea, quæ ad tam varias pulsuum anomalias in præcordiorum apud ægros affectionibus explicandas ab iisdem experimentis deduci possunt. Nimirum ex diversis causis, determinatam duntaxat præcordiorum particulam irritantibus, prementibus, obstructantibus, calefacientibus, aut quovis alio modo alterantibus non synchronum, æqualemque, sed perturbatum, & inæqualem quadricavi cordis muscoli motum, ac tensionem produci compertissimum erit; ac propterea inæqualis etiam, intercisis, aut intermittens evadet sanguinis ex cordis sinubus in arterias propulsio; unde necessario varius quoque pulsuum rhythmus exorietur.

Quibus de causis motus cordis perturbetur in ægrotis.

PROPOSITIO LIX.

Expenditur hucusque recepta opinio de alterno auricularum, & ventriculorum motu.

QUoniam apud Anatomicos hætenus invaluit sententia, auriculas, & ventriculos alterne moveri, in primis operæ pretium ducimus inquirere, undenam ejusmodi opinio in scholas medicas irreperit. Ex duplici vero fonte manasse animadvertimus. Primo quidem ex eo quod forte fortuna in vivorum extispiciis frequenter observetur (effæctis jam animalium viribus, perturbatisque naturalium motionum legibus) motum auricularum alternis vicibus fieri cum motu ventriculorum, ac proinde Anatomici animum minime adhibentes non idem evenire (ut infra dicemus) in statu, qui minus a naturali recedit, facile putarunt contractionem auricularum vicissim contingere cum contractione ventriculorum.

Anatomicis ex observationibus minus accurate alterno auricularum, & ventriculorum motus affectus.

At enimvero quantum naturales actiones in vivorum anatome perturbentur, ac sæpe invertantur, luculenter per se innotescit, nosque Prop. LVI. & subsequenti satis demonstravimus ex memoratis nempe tum a Stenone, tum a nobis peractis præcordiorum extispiciis, in quibus, sæpe auricula tantummodo dextra (immota penitus sinistra, & ventriculis) contrahitur; interdum autem compunctus dexter ventriculus, qui jam quiescebat, movetur, abolito penitus auricularum motu; nec postea, nisi fodicatis, vel calefactis illarum fibris, micationses rur-

Observationes nisi in vegetis animalibus fieri solent.

fus in iisdem manifestantur. Ex quibus nemo sane cordatus colligat, eadem in vigente animali contingere debere; tametsi per morbosas præcordiorum affectiones aliquando contingant.

*Quomodo
Anatomici
alternum
cordis auri-
cularum
motum pro-
prie hypo-
thesi ac-
commo-
dant.*

Secundo autem alterna auricularum cum ventriculis contractio ab Anatomicis excogitata fuit, quia alternus auricularum, & ventriculorum motus magis respondet, ac favet hypothese, quam iidem commenti sunt: scilicet auriculas tensas impellere contentum sanguinem in ventriculos, eosque distendere; deinde vero ventriculos sanguine turgidos eundem per systolem quaquaversum urgere, mitraleque valvulas distensas orificiis venarum tum cavæ tum pulmonicæ ita applicare, ut eadem omnino claudantur, cogantque sanguinem per utramque arteriam erumpere.

*Rationes
adversus
synchronum
cordis, & au-
ricularum
motum.*

Hæc porro ratiocinatio ut est diligens, & accurata, sic magna ex parte vera est. Sed in harum motionum ordine vera cum falsis confunduntur. Censent enim Anatomici non posse aliquo temporis momento simul concurrere duas illas contractiones, auricularum scilicet, & ventriculorum; idque multis modis probare nituntur. Primo, inquirunt, motus auricularum esse non potest synchronus cum motu ventriculorum, quia tricuspidēs, seu mitrales valvulæ eodem tempore aperirentur a sanguine ab auriculis impulso, & clauderentur ab eodem ex ventriculis quaquaversum adactō, ac proinde etiam repulso. II. quia si eodem tempore auriculæ, & ventriculi intenderentur, certe oclusis per violentiorem contractionem ventriculis, sanguis, qui ab auriculis una simul contractis urgeretur, cum liberum aditum in oclusos jam ventriculos non inveniret, in ipsos auricularum parietes, ut pote minoris roboris vim faceret, ac propterea id non solum frustraneum esset, sed etiam noxium. Nam periculum immineret, ne earundem auricularum compages brevi dissolveretur.

Postremo Vir quidam doctissimus addit, quod si auriculæ eodem tempore cum ventriculis contraherentur, sanguis ob rationem quam secundo loco posuimus, auriculas distendens, nervos ita comprimeret, ut in earundem musculos nerveum liquidum influere non posset.

Sed quam a veritatis scopo abludant ejusmodi commenta, fuse demonstrabimus tum in sequenti, ubi de vero motu auricularum, & ventriculorum agemus, tum in altera propositione, in qua hisce objectis directe occurremus.

PROPOSITIO LX.

Ex vivorum sectionibus ostenditur contractionem auricularum non esse vere alternam cum ventriculis, sed nonnihil antevertere, citiusque desinere; ac propterea magna ex parte synchronam esse.

PRIMUM fundamentum hujus assertionis fecimus jam Prop. XXV. in qua demonstravimus, postquam corculum in ovi cicatrice ab intorti canalīs specie in conicum corpus abierit, auriculas non amplius alterne cum ventriculis moveri; sed parumper antecedere ventriculorum systolem, magnamque ejusdem temporis partem una simul infumere. Nunc vero eandem hypothesis retractantes, non dubitamus asserere, in natis, atque adultis animalibus experientia quoque constare, ipsas auricularum contractiones non quidem vicissim cum ventriculis fieri, sed illas horum systolem parumper antevertere. Hoc autem ut perspicue observari possit, deque eo liberum judicium ferri, de duobus Tyrones sunt præmonendi.

*Probat.
propositio
ex observa-
tionibus
facilis.*

*Naturalis
cordis, &
auricula-
rum motus
in majori-
bus, ac ve-
getis ani-
malibus ob-
servandus.*

PRIMUM, ut ad hunc motum statui naturali, quoad fieri potest, magis proximum pervidendum, necessarium sit seligere bruta animalia mole majora, nempe boves, equos, aut saltem canes molossos, sanos ac vegetos; in iis enim adhuc viventibus, statim atque thorax apertum, pericardiumque scissum est, animadvertitur auriculas sese non alterne, sed fere simul moveri: Contra vero, si ejusmodi experimentum tentetur in animali vel prius male affecto, vel jam imbecilli, sanguineque propter lanienam exhausto, maxime autem ob destructam in eodem respirationis machinam, facile fit, ut comperiatur, ipsos auricularum, & ventriculorum motus ita perturbari, ut a naturali mythmo penitus desciscant, evadantque omnino abnormes, præsertim in pusillis, ac pusillanimis animalibus.

ALTERUM quod præmonemus ad clare, distincteque intelligendam anticipationem motus in auriculis, & perseverantiam ejusdem cum motu ventriculorum, illud est, quod tam contractio, quam dilatio auricularum, & ventriculorum dividenda sit in tria tempora, in principium scilicet, medium, finem: ita tamen, ut ejusmodi tria tempora non sint puncta indivisibilia, sed habent singula æquales latitudines, quæ alternos cordis motus metiantur. Ponamus igitur tum diastolem, tum systolem cordis duodecim temporis, ut ajunt, gradibus absolvi, horum quatuor primos latitudini ipsius principii, secundum trientem medio, postremum fini: ita enim perspicue intelligi poterit, quomodo auriculæ sua contractione paululum antevertant contractionem ventriculorum, ac deinceps cum iisdem per spatium duorum temporum simul in systole permancant.

Tum systole, tum diastole cordis, & auricularum in tria tempora dividenda.

Porro si hæc duo in animum suum induerit

Exponitur
ordo, inter
contractio-
nes, & re-
missiones
ventriculo-
rum, & au-
ricularum
secundum
tempora.

xerit qui nostras observationes velit pertentare, non dubito, quin facile animadvertat, auriculas suas correctione non nihil antevertere contractionem ventriculorum. Universum siquidem, & contractionis, & remissionis negotium ea lege transigitur, ut principium systoles auricularum synchronum sit cum fine diastoles ventriculorum; medium vero systoles earundem auricularum sit synchronum, cum principio systoles ventriculorum; denique ut finis systoles auricularum metiatur medium contractionis ventriculorum; & vice versa comperiet, finem contractionis ventriculorum concurrere cum principio diastoles auricularum: principium autem diastoles ventriculorum, cum medio diastoles auricularum; tandemque finem diastoles ventriculorum eodem recidere, scilicet cum principio, ut diximus; systoles auricularum. His vero motionum legibus cor in statu naturali apud perfecta animalia adstringi putamus, minime dubitantes, quin motus auricularum, & ventriculorum sexcentis modis per morbos variari, ac perturbari possint, fierique proinde omnino aut synchroni, aut alterni.

PROPOSITIO LXI.

Diluuntur objecta superius exposita, contra synchronam magna ex parte auricularum, & ventriculorum contractionem, ususque varii contractionis auricularum nonnihil præcedentis ventriculorum contractionem explicatur.

Abstinemus autem, ne actum agamus, refellere hic allatas ab Anatomicis observationes de alterno auricularum, & ventriculorum motu; eas enim satis in præcedenti Propositione accuratioribus experimentis confutavimus. Restat itaque, ut eorum rationes rationibus labefactare adnitamur, nostramque hypothesim naturæ magis consentaneam, statuamus. Et quidem ad id, quod objiciunt, *si synchroni essent motus auricularum, & ventriculorum, se se oppositis viribus destruerent, ac propterea eosdem hac lege non frustraneos solum, sed etiam noxios futuros esse:* reponimus, ordinem a nobis animadversum, ac descriptum, quo auriculæ, & ventriculi moventur, tantum abesse, ut adverteretur institutæ a natura præcordiorum œconomix, ut faveat potius, & plurimum adjuvet. Nam cum auriculæ ex nostris experimentis incipiant constringi in fine diastoles ventriculorum; tunc sanguis contentus in sinibus auricularum, nullis obnitentibus tricuspidibus valvulis (utpote nondum ventriculorum contractione distentis, atque elatis) facile intra eosdem vacuos ventriculos propellitur, quo eorumdem sinuum capacitas uberius, quemadmodum res exigit, impleatur, distendaturque: & quidem cum dixerimus orificia diverticulorum venarum coronariarum, intra ventriculos etiam dehiscencia, vicissim pervia esse tam sanguini in principio, ac medio diastoles ab eorumdem ventriculorum substantia

effluenti, quam eidem sanguini in fine diastoles ex sinibus ventriculorum illuc influenti; proculdubio, quoniam tunc temporis auriculæ incipiunt constringi, sanguis per hanc contractionem eo impetus momento in ventriculos adigetur, quo non tantum eosdem affluenter impleat, verum etiam libenter in recensita diverticula adigi possit, præsertim si nequiret per arterias excurrere cum systole correptæ sanguinem refluere cogant versus semilunares valvulas, illasque ita deprimere, ut in consueto naturali statu parum aut nihil a corde sinant effluere.

In secundo deinde, seu medio tempore contractionis auricularum cum respondeat primo tempori contractionis ventriculorum, tum certe persistens earundem auricularum contractio duabus rationibus naturali motui sanguinis a circumpellentibus ventriculi in arterias projecti obsecundare, ac prospicere videtur. Primo quidem quoniam vero simile est principio contractionis ventriculorum valvulas tricuspidales nondum omnino applicari orificiis venarum cavæ & pulmonicæ: nam neque vis cordis adhuc summa est, & ab opposito summo auricularum impulsu nonnihil infringitur impetus, atque inclinatio sanguinis a corde contra easdem valvulas protrusi: hinc fit, ut sanguis ab auriculis in contractione perseverantibus adauctus per valvularum rimas nondum adamussim memoratis orificiis aptatarum in ventriculos utcumque influere perseveret, præsertim cum directio priorum sectionum sanguinis in ventriculos admissi tendere jam occæperit versus arterias; quod sane per id temporis non ægre contingere potest, ubi nimirum arteriæ plethora non admodum turgeant, ac renitantur.

In fine demum systoles auricularum cum valvulæ tricuspidales per ipsam vehementem vim mediæ contractionis ventriculorum ad orificia summarum venarum valide impellantur, ne eadem in discrimen disruptionis adducerentur, natura consuluit, ut sanguis ab auriculis etiam tum adauctus aliquantulum contraniteretur valvularum distractioni, & proinde impulsus sanguis subsidiarias quasi copias afferat, tum ad muniendas valvulas, tum ad impellendum (intropulsis valvulis) ventriculorum sanguinem, & citius, ac facilius in arterias devolvatur.

Hoc sane adminiculi genus quantum valeat ad præcordiorum valetudinem sartam testamque servandam, is novisse potest, qui quamplures Aneurysmatibus dexteræ auriculæ laborantes curaverit, atque in illorum postea cadaveribus: auriculam quidem ampliatam, erosam, enervatamque, sed simul etiam tricuspidales valvulas admodum distractas invenerit: inde enim luculenter conjicere poterit, ob enervatam pellendi vim in auricula, necessarium valvulis subsidium defuisse.

Ad id vero, quod postremo loco vir egregius objectat, nempe *si auriculæ eodem cum ventriculis tempore contraherentur, nervi*
ita

ita comprimi deberent, ut eorum liquidum in auricularum, aut ventriculorum musculos nequiret influere; ingenue referimus, difficultatem hanc proficisci ex ignoratione multitudinis, atque itineris nervorum, qui ad auriculas, & ventriculos pertingunt. Nam ex iis, quæ nos autopsia duce, Sect. 3. Prop. 48. de cordis nervis demonstravimus, satis superque elucet,

nervos, & seorsum, & conjunctim in auriculas, & ventriculos spargi; immo vero ad auriculas aliquanto citius (ut etiam arteriæ, ac venæ) dispensari, quam ad ventriculos: videlicet, ut eadem auriculæ aliquanto pariter citius, quam ventriculi systole corripì possent, eamque mox cum ipsis ventriculis ea lege, quam superius exposuimus, continuare.

FINIS PRIMÆ PARTIS.

LIBER PRIMUS DE ANEURYSMATIBUS IN GENERE

PROPOSITIO PRIMA.

Agitur de Aneurysmatibus Etymologia.

Uanquam Galenus 6. Meth. cap. 1. non laudaverit Medicos curiosos nominum disquisitores: rerum namque naturas, non nominum voces diligentius præstat inquirere; nihilominus cum nomina sapientium sint munerata, ut putarunt Cratylus, Heraclitus, & Pythagorici, eaque media sint inter ideas dicentium, aut scribentium, ac iudicantium, aut legentium, quæ ideas rerum in nobis excident; statim firmandum censemus, quid Præfici, quibus summum arbitrium, & jus fuit rebus nomina imponendi, de Aneurysmatis etymo senserint.

Aneurysmatis vocem, quam Arabes corruptis nominibus Emboryma, Aporisma, Hyporisma, Latini vero strictiori sensu arteriæ dilatationem a triplici Græco vocabulo apud nostros derivatam invenio. Primo etenim Hieronymus Montuus Aneurysma enervationem transtulit ab a privativa particula, & *τῆ νευρῶν*, id est a nervo, & quam huiusmodi etymon minime probetur Marco Aurelio Severino de novissimis observatis abscessibus cap. 7. pag. 170. (nescit etenim intelligere, quo huiusmodi translatio referatur, cum specie differat nervus, qui istius sedes non est affectus, & arteria, quæ sedes est mali) attamen isthæc etymologia aliquo modo exponi potest, si accipiamus enervationem pro arteriæ debilitate: eo quod revera in Aneurysmate, eadem arteria summo opere infirmari, dum dilatetur necessum sit.

2. Joan. Baptista Silvaticus sedulus inter Galenicis istius mali scriptor, Aneurysma a verbo græco *εὐρύω* quod dilato significat, non inepto vocabulo deduxit: cum in communibus Aneurysmatibus arteriæ adsit dilatatio. Postremo præcitatus Severinus scribit, Aneurysma vocari translata græca dictione *εὐρύω* quæ Latinis idem sonat atque exilire, seu effluere.

Sed inquiet aliquis vestrum, qualemnam bonam, utilemque eruditionis frugem ex hisce Græcis derivationibus, quæ ad Grammaticos potius, quam ad Medicos spectare videntur, nos hodie colligemus? Sane statim reponimus huiusmodi voces græcas nobis scitu necessarissimas, docere quot, & qualia uni-

Laetisii Oper. Tom. II.

versalissima fuerint apud Præcticos Aneurysmatum discrimina: scilicet duplicis ordinis, primo enim vocarunt Aneurysma tumorem illum, qui ex arteriæ dilatatione producitur. 2. Aneurysma etiam dixerunt alteram arteriæ affectionem, in qua, apertis quomodolibet arteriis, sanguis erumpit, ac prosilit. Unde nos curabimus in sequentibus huiusmodi generalia divisionis membra, ita sejungere, ut Aneurysmatis doctrina clara, atque utilis, quantum summa huius rei difficultas patitur possit evadere.

PROPOSITIO II.

Exponitur generalis Aneurysmatis idea cum descriptione locorum, quæ ab hoc malo affici solent.

Cum scientia locorum affectorum apud Priscos Medicos, tanti fuerit, ut Hip. idem sit locorum, ac ipsorum morborum diversitas, ea ratione moveor hic ad ea describenda loca, quæ ab Aneurysmate solent occupari, ut, ducto statim hoc veluti affectarum partium filo, ab Ariadne Aneurysmatum labyrintho si fieri potest, aliquando nos expediamus.

Sciendum est itaque præ primis, quemadmodum *Hypocrates* medicina in cunis adhuc vagiente, nullius Aneurysmatis meminit arteriarum, ita postmodum adolescente Arte, quemadmodum apud Galenum, Paulum Orbisim, Aetium, Aëtuarium, & Avicennam, istius in arteriis mali plurima leguntur exempla, sic apud eosdem, quantum hætenus videre potuit, altum esse silentium de Aneurysmatibus cordis, ejusdemque maximorum vasorum, quæ deinde minoribus natu Chirurgis, & Medicis frequenti cadaverum sectione innotuerunt: sed quoniam ut clara evadat doctrina hæc Aneurysmatum, necessarium est nonnulla assumere, veluti postulata quæ planam nobis reddant, quæ nunc aspera est, viam, idcirco sit sequens.

PROPOSITIO III.

Breviter proponuntur, quæ necessaria existimantur de statu naturali impetus cordis in sanguinem, nec non sanguinis in arterias, & quæ sit structura, crasis, & proportio prædictorum inter se.

Cum Nobis agendum sit de Aneurysmatibus tam cordis, quam arteriarum, jure

T
lice-

licere putamus, parumper digredi circa ea, quæ claram notionem subministrare possunt, ut causas, & modos quibus tam varia hujusce morbi discrimina oriri possint, probe intelligamus. Et quoniam Aneurysma est vitium viarum sanguinis, quod circulationem perturbat, ut suo loco videbimus, ea hic præmonenda videntur, quæ doceant statum prius naturalem instrumentorum motus sanguinis; recto enim intellecto melius innotescit obliquum.

Primo itaque ponendum est tanquam indubitatum, circulationem secundum naturæ leges fieri, subministrata debita sanguinis quantitate a vena cava, & pulmonari utrique auriculæ cordis, & ab iis immissa in ventriculos, a quibus magna vi idem sanguis urgetur in arterias, & venas, ut denuo reducatur in cavam.

Secundo firmandum est, ut hujusmodi, quæ dictu facilis esse videtur operatio contingat, plurima instrumenta, & causas concurrere debere. Sed quæ ad nostram explicandam doctrinam præcipue conducunt, tria esse putamus. Primo vim, & structuram determinatam machinæ thoracis cavæ radices, auricularum, & cordis, quæ omnia ad motum, & impulsum sanguinis valide conspiciant. 2. Quantitatem, & qualitatem determinatam sanguinis a supradiictis moventibus impellendi. 3. Determinatam resistantiam, motum, figuram, & libertatem arteriarum, & venarum usque in cavam. Quæ quidem tria brevibus perstringuntur, si dixeris opus esse movente, mobili, & viis.

Tertio similiter supponendum, inter tria superius enuntiata particularem quamdam proportionem debere intercedere in tempore, in vi, & resistantiis, Primo etenim instrumenta respirationis, neque minus, neque magis, quam par est, debent operari. Ita pariter auriculæ, & ventriculi cordis suis perturbari non debent in motibus. Ipsi quoque ventriculi tanta vi sanguinem in arterias opus est impellant, ut major sit resistantia ejusdem sanguinis: sed non major resistantia distractarum arteriarum. 2. Dein sanguis determinatis quantitate, pondere, fluiditate, momento velocitatis, & crassi, necesse est instruat, & polleat: si enim exigua, vel maximæ sit quantitatis, si in specie gravior, si minus fluxilis, si acer, & mordax; hæc quidem vitiabunt leges proportionis, quæ intercedant oportet inter vires impellentis cordis, & impulsu sanguinis, ac inter impulsu sanguinem, & resistantias, atque particulares texturas, seu superficies continentium parietum, ac vasorum: finge namque naturali conditione graviolem, & tenaciorem esse sanguinem, certe idem a corde ægrius urgebitur, & inter inæquales, asperasque cordis capacitates minus liquidas, & magis graves particulas facile relinquet: ac proinde tum cor necessario afficietur, tum venturus a tergo sanguis suo in itinere sistetur, quod sane maximo cum continentium capacitarum, ac vasorum discrimine continget.

Finge rursus sanguinem acrem, ac morda-

cem; tunc quis non videt ab eodem gracilem villorum cordis, & arteriarum texturam, si diu hæreat cum iis, de facile posse dissolvi?

Demum arteriæ ipsæ, & figuram cylindricam similem habere debent, & fibrarum firmitatem, & cohesionem eo usque tantummodo distractilem, ut dum eadem arteriæ in systole reperiuntur, minorem habeant resistantiam ad impetum sanguinis, majorem vero, dum positæ sunt in diastole, ut superius diximus, unde arteria contra sanguinem resilire possit, & contrahi. Cogita modo arteriam alicubi, vel externo incidente, aut contundente instrumento debilitatam, aut naturaliter laxæ, & minoribus fibris contextam; tunc fieri non poterit, quin statim tibi veniat in mentem, resistendi vim apud eandem arteriam paulatim cum vi projecti sanguinis evasuram, seu hic, illicque rimas aperituram. Præsertim cum nihil propulsi sanguinis sit extrinsecus, scilicet a corde ipsis arteriis adveniens, ac proinde vehementius in easdem agat, ut patet ex scientia virium percussionis, & exemplo fistularum plumbearum, per quas ex altiori situ aqua devolvitur, quæ ubi minorem quam oportet, fistulæ offendit resistantiam, facile illam superat, ac perrumpit. Nemo enim inficiabitur, scissa usque in capacitatem arteria, liberum sanguini exitum præberi, quia omnis ablata est tunicarum resistantia.

Ad vias etiam sanguinis reducitur libertas arteriarum. Etenim si alicubi compressa, contracta, obstructa, aut aliter vitiata inveniat, tunc sanguini fluxu cohibito, statim ictus fluidi sanguinei reflectitur, ac reverberatur, seu duplicatur contra solitam resistantiam superioris sectionis arteriæ, aut cavarum cordis. De quibus omnibus (singillatim, & fusius particularibus in locis repetendis) supersedebimus hic longius disquirere,

PROPOSITIO IV.

Exponitur generalis quædam Aneurysmatum definitio.

Longus sane, & omnino inutilis esset labor aliorum hic definitiones Aneurysmatum perstringere, cum Auctores particularia quædam ab ipsis cognita, & visa, non vero omnia, & singula comprehendere tentaverint, quod equidem nobis in animo nunc est, nec omnino diffidimus id assequi posse; constat enim in quolibet Aneurysmate cordis, vel arteriarum cum fluxu sanguinis in vicina spatia, vel extra corpus, aut sine sanguinis affluvio semper admittendam esse enervationem, seu divulsionem aliquam fibrarum, arteriarum tunicas, vel muscularem cordis, aut auricularum carnem textentium, quare necessario concipere debemus, in omnibus Aneurysmatibus villos, ac fibras plus minusve ab eo cohesionis, & nexus momento, quo ad invicem colligantur, & connectuntur recedere debere.

Sit igitur generalis hujus mali definitio, nimis mirum Aneurysma est imminuta plus, minusve,

ve, aut omnino ablata cohæſio villorum contretilium, arterias, & cor alicubi textentium, unde oritur, vel tumor pulſatilis arteriæ, vel fluxus vehemens ejuſdem ſanguinis extra arteriam. Si quis enim attente perpendat huiusmodi deſcriptionem, certe cognoscet, quaſcumque Aneurysmatum ſpecies altera ex iis conditionibus donari ſcilicet plus, minusve imminuta, vel omnino ablata cohæſione fibrarum, arterias vel cordis machinam componentium.

Sed quoniam enervata fibrarum cohæſio multipliciter contingere poteſt, ea de re clarioris doctrinæ gratia hoc mali genus in ſuas quaſque differentias dividendum, ac ſubdividendum eſſe putamus. Quapropter ſit

PROPOSITIO V.

Oſtenditur neceſſitas dividendi Aneurysmata in varias differentias, ſed præſertim in Aneurysma legitimum, & ſpurium.

Nulla proſecto in arte, vel ſcientia evidentius, quam in Medicina illud apparet, quod ſcriptum reliquit Plutarchus, nomina ſcilicet numero pauciora ſemper fuiſſe numero ipſarum rerum; nos enim uno, eodemque ſæpiſſime vocabulo plures inter ſe, & natura, & exitu diſtinctos morbos appellamus, ut reſ per otium attente conſideranti liquido patebit. Hodie equidem clarum iſtius animadverſioni offendimus exemplum in eo, circa quod verſamur argumento, Aneurysma enim, ut in præcedenti propoſitione obiter tetigimus, quamquam ſedem habebat in corde, atque in arteria, non unicam tamen eorum affectionem (ſi Priſcorum veſtigia premere velimus) indicare videtur.

Neque tantummodo in firmanda huius mali eſſentia diverſas Medici adhibuerunt ideas, ſed vel in recenſendis cauſis vario illarum genere uſi ſunt: Nunc enim ex arteriarum, cordiſque vulneribus iſſique nunc ad uſque cavam penetrantibus, nunc vero externas dumtaxat tunicas ſcindentibus, nunc ex contuſionibus, compreſſionibus, aut eroſionibus, vel nimium auctis ſanguinis conatibus ortum habere ſcripſerunt; cumque hæ cauſæ non agant ſingulæ eadem ratione, ac nunc in arteriarum, cordiſque ſubſtantiam; quinimo (quod maximi eſt) cum non eadem omnibus, ſed ſingularis ſingulis, ex prædictis cauſis propria opponatur curatio, unica certe mentis notione multiplex huius mali ſtatus, & cauſarum concursus contineri non poterit; ſed opus erit in ſuas claſſes, ac differentias ſingula Aneurysmata probe referre. Ita ſiquidem, perſpectis ſingillatim, veris, ac ſpecificis ideis, & cauſarum agendi modis iſtius funeſtiſſimæ ægritudinis, mens noſtra prius accedat ei veritati ad quam ſapiens Medicus, priuſquam ſuam curationi manum admoveat, inhiare debet, ut facile ſuos ponat ob oculos veras rationes, quibus fit, ut nonnulla Aneurysmata citiſſime, nonnulla tardius, nonnulla vero numquam ægros ad tumulum, niſi ſenectute collabente perducant.

Lancii Oper. Tom. II.

Primo itaque dividemus Aneurysmata in legitima, & ſpuria, legitima vocamus ea, quæ ſiunt a cauſis proxime debilitantibus arteriarum vel cordis texturas, & reſiſtentias: nimirum quæ brevi tempore tollunt aut ſaltem imminuunt firmum, validumque villorum nexum, & huius porro generis alia ſunt, quæ ab exterioribus cauſis, puta vulneribus, aut contuſionibus oriuntur: alia vero quæ ab interioribus, nimirum nunc a naturali villorum paucitate, ac laxitate, nunc ob culpam accreti morbi ſiunt, cuiusmodi ſunt eroſiones, aut villorum tabeſcentia.

Spuria vero appellamus Aneurysmata, quæ ab initio non pendent a debilitata reſiſtentia villorum, ac fibrarum, cor, & arterias textentium: ſed potius ab adaucta vi impetus, vel recti, vel reflexi ſanguinem ſupranaturalem, & ordinariam arteriarum, & cordis reſiſtentiam impellentis; ita ut debilitatio, ac diſciſſio villorum poſterior ſit, ſeu effectus adaucti momenti impetus, ac niſus ſanguinis ad conſuetas vaſorum reſiſtentias. Hanc ſpeciem Aneurysmatis producant validi corporis conatus in Baiulis, ac Tubicinibus, qui motum atque impetum ſanguinis naturali conſtitutione longe voluntariis ſuis niſibus maiorem reddunt. Hanc quoque accerſunt arteriarum alicubi convulſiones, compreſſiones, ac obſtructiones, ut in hypochondriacis, quibus ſane cauſis, ſi eroſio poſtmodum acceſſerit, ſpurium Aneurysma in legitimum tranſit.

Secundo, Aneurysmata legitima rursus dividimus in ea, quæ coniunctam habent integram tunicarum, arteriarum, aut partium cordis ſciſſuram, exeſionem, aut quemcumque alium hiatum per quem ſanguis extra cava, & quandoque extra corpus erumpat, vel comitem habet ſolam dilationem diametri cavi arteriæ, vel cordis: unde tumor iis in locis, non quidem a vicinis partibus ſanguine repletis, ac diſtenſis, ſed a valido impetu fluentis per ea cava liquidi elevatur.

Ex iis vero Aneurysmatis diſcriminibus attente perſpectis, tanquam per corollarium deducere poſſumus, non omne Aneurysma ſub tumorum genere comprehendere: cum ea quæ a conſoſis arteriis, aut corde ſiunt, cadunt ſub genere hæmorrhagiarum: & ea ſolum ad tumores reduci poſſe, quæ a laxatis, eroſis, aut quomodo diſtenſis ſupra naturalem arteriæ diametrum fibris oriuntur, ſuperſtitibus ſemper integris vicinis partibus, aut ſaltem ſi externa fuerint univerſalibus tegumentis, quæ tumidæ arteriæ ſuperinducuntur.

Sed quoniam diverſa eſt ratio, ſeu ſaltem concipiendi modus generationis Aneurysmatis in arteriis, ac in ipſo corde, idcirco, ut utrorumque æthiologiæ, quo fieri poteſt clariuſ percipiantur, conſentaneum ſuo loco ducimus agere prius de arteriarum Aneurysmatibus, quippe quæ frequentiora ſunt, ac magis obvia: ut deinde faciliuſ ad cordis Aneurysmata aggrediamur. Sic proinde.

Adverte hic de ſignis agere, quibus diſtinguitur
T 2 Aneu-

Aneurysma cordis a pericardii tumore. Vidimus enim quemdam inauratorem, qui cum viveret cordis palpitatione, & spiritus angustis laborabat, quique palam Aneurysmate certe tentatus credebatur, is post varias sanguinis

missiones a quibus alleviari videbatur, repente obiit. In cuius postea cadavere prægrandis abscessus, qui disruptus liquorem meliceroidem effudit: occupabat autem pericardii asim, unam inter, alteramque runicam.

LIBER SECUNDUS

DE ANEURYSMATIBUS

PARTICULARIBUS,

CAPUT I.

De Aneurysmatibus legitimis Arteriarum.

Um Aneurysmata legitima arteriarum, ea esse dixerimus, quæ proxime ab omnino ablata, vel infirmata alicubi resistantia ipsarum arteriarum proficiscuntur, nemo certe in horum intimas naturas penetrare poterit, quin recte prænoscat veram arteriarum structuram, earumque particulares affectus. Sit proinde.

PROPOSITIO VI.

Firmatur qualis sit vera Arteriarum Structura, earundemque usus.

Quamquam Arteriæ sint tubi cylindrici, quorum textura in suas quasque partes facile resolvi potest; nihilominus clamosa viget apud Anatomicos quæstio de earumdem structura: alii enim contendunt fibris utcumque contractilibus, alii etiam muscularibus constare, quibus fibris dilatari & constringi aliter crediderunt. Alii secus nullis ordinatis, seu organice contextis fibris compaginari voluerunt, sed illarum texturam nihil aliud esse, quam tormentosum quoddam villorum aggregatum communi tunica circumseptum, ut scilicet sanguinis nisui tantum cederet, quantum distrahi potest, ut naturaliter veniant in contractionem. At vero miror sane, quomodo in re oculis obvia etiam classici Auctores hallucinati fuerint, præsertim postquam VVilisius egregiam disseccandi arterias methodum tradidit.

Ut igitur hujus canalis structura elucescat, fumatur quicumque arteriæ ramus: sed ut facilius nudis oculis occurrat experimentum fumatur arteria magna, eaque, intruso apto ligneo cylindro, ferventi aqua sæpius madefiat; deinde cultro, & stylo ab exterioribus in partes interiores sensim procedatur; ita enim quatuor distinctis membranarum arterias compaginariprehendemus.

Prima est pure villosa, & tenuissimis constans filis, quæ si elevare tentaveris, eadem implicata cernes perinde quasi gossipii fila, aut ram istorum filorum spumam, qua folliculus se-

ricus exterius circumducitur: intra huiusmodi fila implicantur exillima vascula tum sanguinea, tum nervea.

Secundam deinde membranam densiorem, ac distractioni magis resistantem offendes, hæc VVilisio glandulosa creditur, & nobis quidem se habere videtur, veluti propagatio pleuræ, seu interioris pericardii membranæ, similem enim soliditatem, ac texturam sortitur: multis etiam instructa est fibris longitudinalibus.

Tertia vero plane fibrosa occurrit, & omnium est crassissima, ita ut eadem sectoris dexteritate, ac patientia in plures laminas deduci possit; quemadmodum nobis non semel videre contigit, & quod maxime notandum, huiusmodi fibræ, quæ Galeno ventriculi lacertis as- simulantur, revera circulares, seu annulares occurrunt.

Quarta seu postrema ex membranarum est omnium subtilissima, sed valida, & quamquam angustissimis foraminibus sit pervia, diaphana tamen est, ac lumini obiecta perlucet; hæc autem arteriarum tunica, ei respondet, quæ interiorum ventriculorum cordis faciem investit: quæque cum densissima villorum textura compaginatur, subtiliores, ac volatiliores particulas facile procul dubio magna ex parte avoluturas unica coercet: Rarior namque cæterarum textura volatiles partes ægre posset retinere. In hac sane membrana duo insuper observanda sese exhibent, primum interior eiusdem facies tota olaceo quodam glutine levigata, quo glutine influenti liquori via redditur expeditior, ac magis lubrica. Alterum, non ubique sed certis in locis, & potissimum in magnis arteriarum ramis occurrit distributio quorundam adiposorum folliculorum, qui citra microscopium in aorta evidenter cernuntur: a quibus probabile est adipem separari, & colligi, indeque separatim hic illicque opportune sensim evomi, ut oleacea huiusmodi substantia arteriæ levigentur, ut superius diximus.

Ex iis porro clare deducere possumus arterias, cum, densis, ac sese decussantibus fibris (quas contractiles esse nemo inficiabitur) obvolvuntur per vim, & molem sanguinis a corde exeuntis ultra naturalem diametrum, in quo flaccidæ, seu laxæ esse solent, distendi, sed postquam ad ultimum distensionis statum venerint, & moles sanguinis a corde

de noviter expulsa in successivas arterias rapide præfluxerit; introrsum confestim propria fibrarum restitutione, nec non etiam alternativa cum corde vigoratione sese proripiunt; ut hac ipsa ratione novum impetum languescenti aliquando in cursu suo sanguini novum impetum adjungant.

P. R. O. P. O. S. I. T. I. O. VII.

Proponitur Idea, & divisio Aneurysmatum Arteriarum ex vulneribus.

Cum agentes de Aneurysmatibus in genere inter causas legitimorum Aneurysmatum enumeravimus vulnera: hæc autem in sensu nostros facilius quam reliquæ causæ soleant incurrere; ordo, ratioque exposcit, ut a magis perspicuis ac facilioribus initium ducentes, primo enarremus Aneurysmata ex vulnere inducta.

Notandum autem, sectionem arteriæ, per quam sanguis libere, & extra corpus fluit, non esse verum Aneurysma: cum hoc malum reducatur ad genus vulnere, & hæmorrhagiarum. Nihilominus tamen quoniam ex hujusmodi incisione frequentissime oritur tumor, qui passim Aneurysma dicitur, non immerito de arteriæ vulnere omnium primo nobis agendum esse dicimus: quia probe intellecta ratione, tum modi, quo vulnus revera in arteria apertum fuisse cognoscitur, cum methodi qua idem cito curari potest, nondum factum Aneurysma præcaveri, factum vero facilius curari poterit.

Notandum 2. vulnus arteriæ vel pertinere ad ipsius cavum usque, itaut inde sanguis vehementissime statim ejaculetur; vel non penetrare usque in cavum, scissis tantummodo membranis exterioribus cum parte etiam fibrarum circularium. Qui casus licet sit rarissimus, aliquando tamen potest contingere: & contigisse memini cuidam, cujus historiam inferius narrabimus. Et quoniam utriusque casus, rationes, ac medelæ non sunt eadem, ideo distinctis propositionibus agemus de singulis.

P R O P O S I T I O VIII.

Quomodo cognoscitur Arteriam usque in cavum vulneratam fuisse.

Cum Arteriæ vulnus plerumque contingat in venæ sectione, cujus abusu forte hanc datam fuisse pœnam nonnulli ingeniose opinantur, non immerito ostendenda sunt signa, quibus non venam simpliciter, sed subjectam infimul, vel ad latus positam arteriam incisam fuisse cognoscamus, neque enim satis est ad asserendum arteriam vulneratam fuisse, ut sanguis ex vulnere tenuis, fervidus, & in spatium satis distans profiliat: fieri enim potest, ut incisa tantummodo vena in juvene bilioso, iracundo, acuta febri derento, & in quo Anastomasis aliqua arteriæ cum vena proxima sit, emissario in vena aperto, ut inquam omnia superius enunciata phænomena absque ullo ar-

Lancisii Oper. Tom. II.

teriæ vitio contingant. Secus autem vulnerari potest, a phlebotomo arteria, etiam statim sanguis magno cum impetu non egrediatur: scilicet quotiescumque injectum supra venæ incisionem vinculum adeo perstrictum fuerit, ut simul cum vena arteriam etiam valide comprimat, cursumque per illam sanguinis infra ligamen prohibeat.

Et quoniam Chirurgus, ac Medicus accersiri possunt ad invifendum agrotum, vel dum adhuc Barbitonfor est in actu missionis sanguinis, vel postquam circumducta de more fascia, sanguis per illam trajicitur, aut si non amplius trajicitur, elevatus est in parte tumor, quem nostri ecchymolim vocant; utriusque casus pathognomica signa tradenda sunt.

Cognoscitur primo arteriam fuisse vulneratam, dum actu libere sanguis fluit, non tantum ex saltu, & summa fluxus vehementia, sed potissimum tentando, valide pollice premendo, tum supra, tum infra vulnus; si enim vena tantummodo aperta fuerit, tunc eadem compressa infra emissarium, è vestigio sanguis fluere desinet; secus autem si arteria fuerit incisa, per inferiorem illam compressionem non tantum non sistitur ejusdem hæmorrhagia, sed adaugetur, nec eadem retardari potest, nisi forti compressione supra ipsam incisionem, unde impediatur excursus sanguinis per arteriam ad apertum locum.

Si vero Barbitonfor existimans se venam aperuisse cum arteriam vulneraverit, brachium consueta fascia in cubitu jam deligaverit, tunc accersitus Chirurgus, vel Medicus clare poterit dignoscere arteriam pertusam fuisse; si sedulo advertat, vel sanguinis effluvium, nulla alia ratione sisti posse, quam injecto fortissimo supra vulnus vinculo, vel iam supressam esse hæmorrhagiam, sed inde natum tumorem Anserini ovi circiter magnitudinem æquantem, qui principio pulsatur, & longe major est eo, qui ex vena dumtaxat aperta attollitur. Deinde vero durus, & valde renitens cum sepulta ob coagulatum in succutaneis, & muscularibus spatiis sanguinem pulsatione; quæ vix apertissimis dignosci solet. Quinimo aliquando ipsa pulsatio omnino cessat, non solum quia concretus sanguis pulsationi mirum in modum resistit, sed vel maxime quia arteria comprimitur, atque angustatur ab effuso sanguine ex vulneratis valis in interstitia adiacentium partium: quo sanguine arteriæ tunica extrinsecus gravata, ac veluti constricta dilatari nequeunt ab urgente intrinsecus sanguine per arteriarum canales impulsio: huius enim vis impar est oneri extrinsecus prementis sanguinis attollendo. Signa sunt etiam vulneratæ arteriæ dolor in loco compuncto, & propagatio stagnantis sanguinis per infernas brachii partes, unde solet non raro necrosis induci, ut inferius docebitur. Color ecchymosis primo est ruber, deinde livescit.

PROPOSITIO IX.

Quib' sentiendum de eventu vulnerum Arteriarum.

Distingendum est in arteriarum vulnere qualitas, & situs canalis; si enim arteria sit magna, eaque aliquo in ventre incisa, cui nulla ratione mederi possimus, res est omnino conclamata. Si vero sermo sit de arteriis minoribus, artus, vel externas musculares partes occupantibus, eæ quidem si peritum in vestigio inveniant artificem, difficiles utique curatu, sed non impossibiles erunt; nisi tamen affectum membrum ex orta ecchymosi in gangrænam, & sphacelum transierit: tunc enim res est periculi plena, ita ut fere omnes, qui ex vulnerata in cubitu arteria decesserunt ob illatam brachii necrosin obierint: cui, ut opportune succurratur, sint sequentes propositiones.

PROPOSITIO XI.

Proponuntur methodi curandi vulnera Arteriarum minus rationales, ac laudabiles.

UT in omni protinus arte, ita in re Medica accidit, ut quot sunt artificum capita, tot ferantur agendorum sententiæ, hinc plurimæ proponuntur a Practicis curandi rationes in arteriarum vulneribus: quarum quidem rationum, cum aliquæ optatis minime respondeant, ægros in vitæ periculum ut plurimum inducentes; has non incongruum erit, primo referre, ut juniores statim in limine quod vitæ debent inveniant: Harum vero

Prima est illorum, qui vulneratam arteriam igne tractant; atqui non advertunt isti, transacto triduo, cadentem escharam illico sanguini fores aperire, & ut ægris vitæ discrimen, ita Chirurgis infamiam asferre.

Secunda illa est, quæ iubet vulneratam arteriam emplastro adstringente cum pulvillis, & circumducta fascia in loco dumtaxat affecto fortiter esse comprimendam. Sed huiusmodi methodus si ægrum inveniat cacochymum, aut nimis plethoricum, prohibendo excursum liquorum sanguinis, ac lymphæ a partibus infra constrictionem positis, in hac facile necrosin producere potest, unde ægrotus mortem, quam ex hæmorrhagia vel Aneurysmate vitare satagit forsitan citius incurrit.

Tertia est illorum, qui laudant, & magni faciunt aquam stypticam, quam sauciatorum anchoram vocant. Hac enim linteamina quintuplicata probe humectant, & orificio arteriæ, vel trunco membri extirpato iusto iniecto vinculo superimponunt, illamque ad sydera extollunt, affirmantes momento temporis congelare sanguinem, ac vasa protinus corrugare. Sed licet is non sim, qui huiusmodi aquæ efficaciam in sistendo sanguine, non maiorem simplicis aquæ pluviae, vel fontis credam, ut famigeratissimus quidam nostra ætate vir scriptum reliquit: eius tamen energiam eo ipso nomine periculosam, quod magna polleat vi cogendi, ac

sistendi sanguinem; quæ quidem vis tanta est, ut prædicta aqua in vivi canis venas infusa, e vestigio idem animal in miros eiulatus, inque varias, vehementesque convulsiones urgeat, brevique interimat. Quare metuendum mihi videtur, ne, cum in arteriarum incisionibus, ut plurimum venæ etiam vulnerentur, istius liquoris particulæ redeunti versus præcordia sanguini permixtæ eum, cum in cordis ventriculis, tum in pulmonibus coagulent. Id quod probe norunt ii, qui experimento compere-runt, quod ipse sæpius observavi ex affusa aqua styptica amputatis membris, post modicum temporis intervallum, varia cordis pathemata, asphyxias, eandemque mortem, magno cum Chirurgorum dedecore supervenisse. Illud tamen tacere non possum inter aquas stypticas nonnullas inveniri, quæ non fiunt ex destillatis vitriolo, lumine, sed ex solutis dumtaxat in aqua pluvia addita etiam terra Japonica, hæc enim habent utique vim constringendi obfalsium austeritatem, subitam tamen, sed sanguini coagulationem nequaquam inducunt: verum ut inferius dicemus, præstat topicis glutinosis, & in emplastri formam, quam aqueis in sanguiferorum vulneribus uti; vel ipse enim aquæ stypticæ contactus, noxius est; facile enim (cum fluida sit) extrinsecus illita interiora subit, & perniciem affert.

PROPOSITIO XII.

Quæ sit opportunior methodus pro curandis vulneribus Arteriarum, dum actu fluit sanguis.

ANtequam methodum, ac viam curandi arteriarum vulnera exponam rationi magis consentaneam: eorum error abiiciendus, qui existimant, quo minus coalescant vulnera, atque cicatrice obducantur, inopia fieri materiæ vi corporis partes instaurandi præditæ: quam quidem veteres ex spermate proficisci commentati sunt.

In qua opinione refellenda tempus non teram. Duæ igitur potissimæ sunt causæ, quibus vulneratæ arteriæ coire prohibentur: distantia nimirum, ac distractio labiorum vulneris, ac motus sanguinis, alternaque arteriarum systole, ac diastole. Quarum causarum prima est veluti intrinseca, & aliis corporis partibus communis, quæ e ex fibris contextuntur, quibus insita est facultas se contrahendi. Etenim incisæ fibræ sese contrahentes labia vulneris diducunt: quamobrem aptari nequeunt, ac glutine iungi, ferruminarique: Altera vero causa arteriis, est propria, ac peculiaris, motus videlicet sanguinis, qui ex corde pulsus tunicas arteriarum distendit: quo fit, ut vulneris labia alternatim recedentia, atque accedentia inter se committi non possint: cum statim ac coire cæperint, sanguinis impulsu divulsæ removeantur, glutine disiecto adhuc molli, & infirmo.

Ex his aperte intelligitur arteriarum vulnera curationem facile, obducta cicatrice, admissura: si eorum labia inter se admota, atque coniuncta, probe aptentur, ac diutius in eo situ contineantur: interim vero una curatur, ne san-

sanguis ad affectam partem impellat, vel saltem ut ipsius impetus quoad fieri poterit infringatur, ac debilitetur: hac enim ratione succus, qui ex tunicarum fibris sponte manat nutritioni idoneus sensim coalescet, ac inflictam plagam glutinabit.

Quamobrem incisarum arteriarum curatio in tribus potissimum reposita est. In cito nimirum sanguinis fluxu sistendo, deinde in vulnere apte deligando. Tertio in idoneo remedio topico admovendo.

Quoad primum attinet, nullum efficacius, ac tutius est auxilium ad vulnere labia componenda, sanguinisque impetum, atque effluvium cohibendum, quam admotis vulneri pulveribus digitis, ac manibus hiantem arteriam comprimere, ac diurno continere, donec confirmetur. Utinam in Emin. Purpurato, aliisque quibus Romæ loco venæ incisa fuit arteria, ipsi Chirurghi non solum fasciis, sed ministrorum digitis confisi, sanguinem sistere curassent, procul dubio iidem ægri non decessissent ea citissime privati anima quam satis impie in solo sanguine locavit Galenus. Quid enim facilius est apud divites, vel etiam apud pauperes in nosocomiis, quam per vices mutare ministros, & famulos, qui exitui sanguinis diligenter invigilent, & suis digitis optime renitentur. Sed quoniam fieri potest, ut adstantes, etiam si fuerint necessarii, adhuc tamen rædificiantur, idcirco chalybeum instrumentum inventum est apud Gallos, quod persimile dixerim illi instrumento, quo ad repellendum omentum, vel intestinum apud herniosos utimur; habet namque vim elasticam foris intro urgentem, quod sane, cum violenter dilatatur, membrum admittit, sed postea in naturam suam rediens affectum. Locum ita premit, urgetque, perinde quasi ministri digitus esset: Quinimo cum instrumentum non undequaque, & circulariter, quemadmodum fascia, sed oppositis quasi punctis anteriori nimirum supra vulnus, & e diametro posteriori dumtaxat pone brachium valide nitatur, opportunissimum est ad inhibendum exitum sanguinis, sed non ad prohibendum fluidorum ictum, reditumque per alia quæque vasa, cum spatia lateralia supersint, quæ a pressione sunt omnino libera. De cætero huiusmodi machina parari etiam posset cum coclea, per quam circumducta ferrea spina pro opportunitate subjectam laminam plumbeam, supra vulnus magis, vel minus urgeat. Doctissimus de Nuch in suis experimentis Chirurghi: exp. 29. pag. 99. torcular cum delineata figura proponit, quod huic usui tanto certe accommodatius esset, quanto facilius, ac citius ex fasciis in circulum ductis parari potest, nisi ipsa refluens sanguinis renitentia summo opere obstaret. Anxie interim expectamus novum, si talis est, modum sistendi sanguinis citra ligamen, quem spondet in sua 4. episto. D. Desnoves Chirurgus Gallus.

Cum provisum fuerit exitui sanguinis, sta-

tim cogitandum erit de convenienti per fasciam constrictione, nec non de qualitate topici admovendi. Circa fasciæ admotionem, eam semper in isto casu præferrem, quam proponit alias laudatus Genga; hæc enim a summis, & singulis digitis incipiens in brachio, vel in crure sensimque scandens per venarum cursum usque ad affectum locum, ibi firmiter pluries, ac decussatim circumducta ascendere debet, usque ad humerum, vel ad coxam. Ita enim probe compressis venarum, arteriarumque extremitatibus, ne remoram faciant, ac necrosim inducant, prohibentur. Juvat etiam rotundam assulam in parte interna humeri, de more fasciis consuere, & fortiter deligare, ut sanguinis decurrentis per arteriam impetus si non plane tollatur, saltem diminuatur.

Denique quamquam unio, & cicatricis obductio, omnino pendeat a natura, nihilominus juvari potest per admotionem remediorum, quæ in isto casu (exclusis spiritibus mineralibus) multiplicia esse possunt: & idcirco varia apud Auctores prostant in forma scilicet pulveris ex bolo armeno, terra sigillata, scoria ferri, myrrha, lapide hæmatite, gypso, terra japonica, radicibus consolidæ, plantaginis, sed potissimum ex vitriolo calcinato, seu ex pulvere, quem unguentum armarium vocant: In forma etiam emplastri calcinati ex iisdem pulveribus, cum succo plantaginis, consolidæ, & urticæ, nec non albumine ovi, & modico laud. opiat. stort. enim, & VVepherus laudano arteriæ vulnere admoto hæmorrhagiam sterisse. Sunt qui magis compendiarium curam faciunt (aliquando enim ruri facere cogimur) utentes frustulo casei recentis, & non falliti, quod glutinosum quid rubet vasorum unioni admodum consentaneum. Sunt qui ceratum laudant, cujus hæc sit formula.

℞. Pul. Catechu.

Croc. mart. adstr.

Terræ vitriul. dulc.

Bol. armen.

Ter. sigill. rubr.

Thuris,

Myrrhæ,

Opii pulv. gr. viij.

Camphoræ gr. iiij.

} a 3 ij.

} a 3 j.

} a ff.

cum sufficienti quantitate cereæ resinæ Pini, & olei hyperici f. ceratum molle. Huc etiam conferre poteris, quæ describit Jul. Cæsar, Claud. conf. 67.

Sunt qui laudant emplastrum de calcitide, quod apud Rosin. Lentilium Miscell. Med. Præf. Tit. empl. de calcid. pag. 66. descriptum invenies, quique subdit huiusmodi remedium a Scretæ plurimum fuisse commendatum in Aneurysmate nondum inveterato, ubi monetam minorem, aut laminam plumbeam cum hoc emplastro diu applicare jubet, & quidem duriusculum vinculum vitatur exercitiis vehementioribus, & diætâ parciore primum instituta.

Præquam igitur fascia circumducatur, labia vulneris carptis linteis emplastro hoc, vel pul-

pulveribus immixtis erunt obturanda, dein de moneta plumbea aut ænea cum quintuplicato linteo (imbuto liquore styptico; ex sola infusione; & ebullitione cholcotaris vitrioli facta in aq. tormentillæ chalybeata.) Muniaturs pars affecta: quæ deinde in situ magis naturali; sed paulo elatiori collocata fasciis modo superius indicato, sed inter se contrariis cum ordinibus circumductis apposite deligetur; neque interim per octiduum de alio cogitare oportet, quam de quiete illius membri, & de reiterata sæpe in die humectatione fasciarum in loco vulnèri respondente cum liquore styptico, quæ sanè via ipse Galenus 5. method. cap. 6. plura arteriarum vulnèra a se feliciter curata tradit. Quod si aliquid mali ex fortiori constrictione infernis partibus timeretur, eadem sæpe vino myrrhato, aut spiritu vini camphorato erunt fovendæ, cavendo semper, ne huiusmodi liquida vulneratum locum tangant. Transacto octiduo, auferenda erit ferula, & laxandæ parumper fasciæ, donec denudetur vulnus, quod emplastro, moneta plumbea, plumaceolis, & fasciâ rursus muniendum, & quidem quanto diuturnior erit gestatio fasciarum, tanto validior singulas membranas comprehendens, generabitur cicatrix, idonea ad resistendum impetui sanguinis. Memini duorum virorum, qui per integròs annos monètam plumbeam cum fasciâ supra cicatricem prudenter gestarunt. Secus atque aliquibus accidit, qui suis viribus, & apparenti cicatrici nimirum fidentes enata inde aneurysmata infelicitèr fustulerunt. Cujus sane eventus causa patentissima est: etenim cum arteria ex pluribus, ut diximus tunicis constet, quarum tertia diversis fibrarum ordinibus invicem decussatim advolutis comprehenditur, fieri interdum potest, ut per validas fasciarum constrictiones, & per admota adstringentia exteriores tunicæ coalescant, interioribus vero adhuc divulsis; quibus ita stantibus si tollatur superadditus fasciarum obex, sanguis adhuc appellens cum solito minorem resistantiam offenderit, locum divisionis necessario distrahet, & ad amplitudinem coget, seu in tumorem, quem Aneurysma dicimus, sensim elevabit; quod si fuerit in principio, solo usu fasciæ comprimentis, & adstringentis feliciter curari potest, si vero ad magnam excreverit amplitudinem, tunc efficaci opus erit Chirurgia, quam dabimus Prop. XV.

Loquendum pariter esset in cura vulneris arteriarum de aliis remediis, quæ universum corpus respiciunt, puta de sanguinis missione; si æger sit robustus, quam ex contrariis partibus celebrandam esse laudamus: hæc enim molem, & motum sanguinis avertit, quominus ad affectum locum influat. De rigorosa diætâ, quæ vulneratis semper conducit, ac pròinde tantopere ab Hipocr. commendatur: De iuribus vulnerariis, quæ resinosis suis particulis citam vulneris agglutinationem adducere solent. De vini abstinentia. De alvi lubricitate per clysteres promovenda, nec

non etiam per blanda solventia, si pravus adsit corporis apparatus, quæ sanè in re legatur curatio facta cum purgantibus a Guliel. Fabricii. Hild. cent. 3. observ. 44.

Tandem de quiete tum animi, tum corporis: sed cum hic agamus de parte præcipue Chirurgica, assumimus jam Peritum Medicum hisce ægrotantibus consilia, opem quo opportune laturum, idcirco a longiori istarum rerum disquisitione libenter abstinemus.

P R O P O S I T I O XII.

Agitur de vulnere Arteriarum cum Ecchymosi, quam verum esse Aneurysma probamus.

Recte quidè Thomas Bartolinus cent. 3. Epistolâr. epist. 54. Deum precari solebat, ut huiusmodi Aneurysmatum species, vel averteret, vel curæ suæ subtraheret, cum plerumque mala ista lethalia sint, eorumquæ progressus a minimo ad maximum incuriæ Chirurgorum, ac Medicorum a vulgo hominum soleant adscribi. Ut igitur ægris vitæ periculum, Professoribus propriæ discrimen famæ opportune præcaveatur, in memoriam identidem vocandum effensemus utilissimum illud adagium: *Felix quem faciunt aliena pericula cautum*. Tota namque offensio hisce in casibus sita est in eo, quod Artifices timidiore, quam ratio postulet, tum in prædicendo, tum in operando se ostendant; necessarium quippe censemus, ut statim atque accersiti sint Chirurgus, & Medicus, delineatam futurorum malorum tabulam, si a filo rectæ curationis, vel minimum deflectatur, tum agro, tum necessariis viriliter ostendant: Facto dein prognostico, totos se curationi accingere debent.

Sed hic me continere non possum, quin acriter succenseam nonnullos, qui parvum morbum extollere solent, quo se magis præstitisse videantur, loquor de illis, qui vocati ad inviscendum ægrotum, cui a Barbitonfore missus fuerit ex brachii mediana sanguis, illico compunctam fuisse arteriam, ex eo deprædicant, quod tumorem inveniant ovi magnitudine cum dolore, & levi sepulta pulsatione. Etenim interdum vel nervus vel tendo bicipitis, una simul cum vena fauciari potest, atque complicata ecchymosi venosa cum subjectæ partis convulsione, sæpe arteria constringi aliquomodo potest, & liberum sanguinis cursum præpedire: quod satis est ad sepultam producendam pulsationem absque legitimo Aneurysmate. Legatur quæso historia 12. observat. Riverio communicatarum a D. Pomaret, & si fieri potest risus contineatur. Ipse enim non potui cum probe cognoscerem peritissimum alioqui Chirurgum universo imponentem orbi pro vero Aneurysmate accepisse venosam ecchymosim in suppurationem cum doloribus, febribus, ac vigiliis transeuntem, tandemque apertam, repurgatam, ac brevi sanatam. Sed redeamus in viam.

Cum

Cum hic agendum nobis proposuerimus de arteriæ incisione cum supernato tumore, quem ecchymosim arteriæ vocamus, auditores monere debemus, nos nunc in primo curandorum Aneurysmatum limine versari: Etenim quamquam Sennertus, sed præcipue Diemberbroeck contra Regium, hanc non admittant Aneurysmatis speciem, quam effusionem sanguinis ab incisa arteria in vicina spatia, non autem verum vocant Aneurysma; nihilominus Priscorum (quibus dare nomina rebus jus fuit) vestigia prementes, dicimus tumorem hunc revera ad Aneurysmatum classem esse revocandum. Ita sentiunt Galenus lib. de tumorib. præternat. cap. 11. Ætius Setrab. 4. ferm. 2. cap. 11. Joan. Baptista Silvaticus in libello de Aneurysmate, Platerus de causis vitior. ab exuber. quem transcripsit M. A. Severinus de abscessibus sanguinis, Antonius Saporita lib. primo de tumor. cap. 43. ac denique Thom. Bartolin. in aureo suo commentariolo ad hist. Aneurysmatis ex vulnere. De modo autem quo hujusmodi tumor fit, non admodum laborabimus, cum clara sit affectio, scilicet incisa arteria, sed ipsa ad cicatricem non perducta, cutis vulnus coalescit, effunditurque proinde magno nisu ab arteriæ hiatu sanguis in vicina sibi spatia, quæ vi cunei distenduntur, & implentur, ex qua distentione non solum affecti membri tumor enascitur, sed vasa omnia, & præsertim venosa, ac lymphatica talem compressionem pati necesse est, ut inde stagnationes, coagulationes, necoses fiant, ut superius monuimus.

Hinc vero factum est, ut Ætius advertit Aneurysma ex vulnere ortum, esse non adeo molle, quam quod ex interna causa natum sentitur; & quidem utriusque raris est in promptu. Etenim in eo Aneurysmate, quod ex vulnere nascitur, cruor extra vasa erumpens, & a corde continuo pulsus omnes, cuti subiectas partes veluti cunei, distendit, atque elevat: mox vero iisdem in locis coagulatur, & accrescit, unde mixrus ex repletionem, ac tensione tumor suboritur. In altera autem Aneurysmatis specie aliter se res habet; cum sensim dilatata ipsa arteria, liberum eundi, ac redeundi spatium sanguini præbet, etiamsi postea ejusdem accesserit arteriæ ruptura, ut suo loco docebimus.

PROPOSITIO XIII.

Proponuntur diversi status Ecchymosis ab Arteriæ vulnere factæ.

QUoniam secundum varios non solum corporis apparatus, sed potissimum modos quibus hujusmodi ægri ab initio tractantur, varii esse possint status in quibus iidem a superveniente Chirurgo, ac Medico inveniuntur, ut clara evadat curationis quæ singulis casibus competit methodus, operæ pretium censemus hic probe distinguere, ac seorsim trariam illos considerare. Primo cum ecchymosis est recens, tactui cedens, non magna, nec ad-

huc nigricans. 2. cum rumor magnus, & durus livorem contraxit, sed nondum pars sensu carere incipit. Tandem cum finitimæ inferiores partes ipsæ quoque intumuerint, denigrentur, sensuque priventur, atque insuper febris prehenderit, aliqua phænomena supervenerint, quæ non tantum futurum in parte sphacelum, quantum etiam necrosim ipsius sanguinis in universum corpus circumeuntis ostendant.

Si quis autem distinctos hosce casus sibi optime non proposuerit, difficile admodum est, ut rationalem curationem instituat, sed sola empirica ductus in duobus perpetuo versabitur periculis, ut, vel carnificinam adhibeat, ubi placidior satis esse poterat medela, vel blandiori uratur medela, ubi carnificina opus erat, quæ quidem pericula ut evitemus, sequentes damus Propositiones.

PROPOSITIO XIV.

Qua methodo utendum in recenti Arteriarum Ecchymosi arteriæ in flexura brachii positæ, quæ regula esse potest omnium aliarum, quæ in Artubus locatæ sint.

CUM recens Arteriarum ecchymosis ea sit, in qua sanguis majori ex parte adhuc est fluidus, & nondum acescens loca admodum a vulnere dissita eorum interstitia cunei instar trajiciens occupaverit, spes effulget simpliciori curatione ægrotum evasurum: quæ curatio in eo consistit, ut sanguis ex arteria axillari erumpens cohibeatur ea ratione quam superius demonstravimus; compressa nimirum eadem arteria sub humero per assulam descriptam Proposition. XI. aut solis digitis Periti ministri, deinde collecta ecchymosis evacuetur. Id autem ita efficitur. Primum cutis, & subiectæ membranæ scindantur, donec sanguis partim coagulatus educatur: denique separato nervo arteria denudetur unico patens hiatu, eoque non admodum diducto, & divulso. Mox laudarem Gallorum methodum, quæ ab Etmullero describitur in Chirurgia Medica tit. de Aneurysmate pag. 564. quæque rota versatur in applicatione parvorum globulorum magnitudine pisi paratorum ex vitriolo Cyprio ad albedinem calcinato, quos probe gossypio involutos imponunt foramini arteriæ, atque interea vulnere inspergunt pulverem ex thure, & colophonia, & replent cavum plumaceolis digestivo illitis, fasciæque apte quotidie obvolvunt, exteriores plumaceolos amoventes quo plus evacuari possit, globulos vero, & proximos vulnere arteriæ plumaceolos non remonent, nisi sponte cadant; vitriolum namque liquefactum rodit nonnihil labia arteriæ, quæ renovata erosionem, & inducta adstrictionem per proximum nutrimentum denuo conglutinantur, ubi advertatur si ceciderit globulus, priusquam satis conglutinata sit arteria, novum esse imponendum, donec habeatur propositum: hinc etiam caro musculorum vicinorum facile supercrescit, & tandem ulcus ex toto consolidatur.

Neque interea reliquæ parvi faciendæ erunt indicationes propositæ. XI. circa victus rationem, & reliqua præsidia expositæ.

PROPOSITIO XV.

De Ecchymosi orta ex Arteriarum carotidum vulnere.

CUM apud Milites evenire præ ceteris possit ut quis levi perstringatur vulnere in exterioribus tunicis alterius ex carotidibus, quæ idcirco debilitata interiori tunica tandem dehiscat, sanguinemque in vicina evomat spatia, unde ecchymosis oriatur: in hoc rerum statu cavendum omnino arbitramur ab efficaci Chirurgia, quam superius proposuimus, & quidem multis de nominibus, primo metu repentinæ, atque irreparabilis hæmorrhagiæ, cum in colli arteriis ossa proxime non substernantur quibus valida vincula injici possint. 2. Quia ipsamet vincula vitam in perniciem adducunt. Legatur hac superre curiosa non minus, quam sincera, omniumque Chirurgorum mentibus infigenda historia a clarissimo Harderio suarum observ. 86. recensita cujusdam nempe militis, qui ex tantillo sinistræ carotidis vulnere Aneurysmate illius partis detinebatur. "Coactio Chirurgorum consilio anceps tandem curatio decreta fuit: locus hinc arteriæ vulneratæ notatus, ejusque inferiore parte arctissime compressa, facta lancetta incisio, grumique sanguinis exempti fuerunt; inde sanguini arteria aliquantum denudata cum impetu profilienti, nodulis vitriolo coarctatis, & aqua styptica madidis prospectum, superimpositis plumaceolis compluribus, eadem aqua irroratis: ast cum ad ligaturas deveniretur, quæ laxiores inefficaces fuissent, æger inter Chirurgorum manus expiravit. Sic Harderius.

PROPOSITIO XVI.

Proponitur medela ad reliquos gradus Ecchymosis Arteriosæ.

QUONIAM in proposita divisione ecchymosis arteriosæ firmavimus secundam, ac tertiam speciem esse, cum ad membri necrosim, & ad totius corporis necem tendunt; idcirco sua cuilibet apta hic exponenda videtur medela.

Si igitur ecchymosis nigricet, dura sit, & magna, sed nondum sensu careat, sane efficaciori Chirurgica opus erit, quam longo usu confirmatam ad unguem describit Antonius de Nuch in loco alias citato, cujus integrum contextum, clarum æque ac brevem liceat hic transcribere, inquit enim: *Ubi vero tumor notabile jam sumpsit incrementum, & operationem ipse patiens desiderat, sequenti modo procedendum censemus.*

Venæ sectione pridie instituta, ægroque " bene locuto, ministrorum unus arteriam su-

pra tumorem vinculo, vel ligamine, quo pro libitu arteriam hanc magis minusve comprimere valet (Galli ut Journequet, Nostrates Hrecular vocant) contingat, mox Chirurgus tumorem lanceola simili modo, quo abiceffus aperiuntur, incidat, incipiendo a parte inferiori versus superiorem: aperto tumore, sanguineque coagulato expresso, atque eruto, nervus ab arteria, quacum firmiter iungitur, prudentia singulari separandus, valque arteriosum filo duplicato cera obducto, & per acum incurvatam trajecto probe ligandum.

Facta jam ligatura, sanguine, & sordibus vacuus locus linteis carptis liquore styptico imbutis, vel pulvere adstringenti, vel fungo Bouist asperis, adimplendus; impositoque emplastro una cum defensivo Fasciatio conveniens instituenda.

Secundo, vel tertio post operationem die fasciationis fiat deligatio, majorque plumaceolorum pars removeatur, relictis autem iis tantum, qui in fundo locati erant, ne nova hæmorrhagia curam interrumpat; mox applicatis applicandis, fasciatio ut ante administratur.

Quarto, quintoque die ea quoque adstringentia, quæ hætenus in fundo hæserunt remove re licebit, curandumque porro, ut sarcoticis medicamentis excavatus locus nova carne adimpleatur.

*Interim ut brachium convenientem obtineat situm (quem nonnulli non satis curant) probe observandum: necessum enim, ut quodammodo plicatum cum manu elevata supra pulvinar quiescat, ut eo liberior sanguinis fiat circuitus. Præterea maxime, moperere consultum injungere patienti, interdum, sed prudenter brachium, *cubitum, que flectat*: hætenus de Nuch.*

Alium breviorē, vel saltem magis securum efficacis Chirurgiæ modum proponit, ac describit expertissimus Steph. Blancardus in institution. Chirurg. cap. 29. de Aneurysmate pag. 481. qui ligatam arteriam, & extractum coagulatum sanguinem locum non vitriolo, aut alio salino, aut bolari adstringenti, sed linteo carpto, & balsamo copaive statim implet, & vulnus fortiter ligat, neque ligamen removet priusquam locus carne sit impletus.

Qua sane occasione opportune rursus monere debemus, quanti sæpe sit periculi amputatis sanguiferis vasis stygias, vel ab acidis salibus utcumque destillatas aquas ad hæmorrhagias cohibendas admove re. Facile namque sit, quemadmodum supra innuimus, ut eadem ad præcordia pertingentes (præsertim si languidus æger sit) partim auricularum convulsionem, partim sanguinis coagulationem inducendo subitam necem inferant, ut nos ipsi tum artis, cum artificis dedecore olim vidimus.

Tandem si nobis occurrat æger gangræna affectæ partis detentus, tunc nullum aliud (si serum non fuerit) tentari debet remedium, quam

quam ejusdem membri extirpatio ; singula enim inutilia , & forte etiam periculosa esse solent . Hanc suis experimentis edoctus unice laudat Paulus Barbeta in sua Chirurgia , non omittis diaphoreticis & balsamicis per os exhibendis . Etenim hisce in casibus ipsa partis necrosis minimorum vasorum , & fibrillarum erosiones demonstrat , & arteria , quæ sola lanceola aperta fuit in frustula ita divisa in cadaveribus inveniri solet , ut sensim dissolvatur , & frascatur . Hoc demonstravit primum Thom. Bartol. in histor. Anatom. Aneurysmatis differt. pag. 41. ubi postquam infelicem casum Hieronymi de Roghiere viri Neapolitani , cui arteria loco venæ pertusa fuit , statum describit , in quo post mortem arteria varias in fimbrias serosa detecta fuit , quemadmodum in alio vidit etiam Harderius observ. 86. in quo arteriæ brachæ infeliciter ab imperito ministro vulneratæ fibrillæ superstites post mortem nonnisi tenui filo pendebant . Quare in hujusmodi rerum statu fieri non potest , quin ad præcordia per venas , & ad cerebrum per nervos veneficum quid recurat , & ascendat , quod toti corpori brevi necem minatur , nisi amputatione præmortui membri , & infusione per os pharmacorum , & cardiacorum , diaphoreticorum , & balsamicorum citissime succurratur . Hanc quidem methodum nonnullis salutarem fuisse vidimus , legimusque . Exhibeantur igitur portiones vulnerariæ cum radicibus scorzonariæ , & contrayeræ Gel. Corl. C. facta in aqua card. Sancti. Boli ex pulveribus radic. contrayeræ , myrrhæ , mumix , lapidis bezoar , bezoartica mineralia , sale volatile C. C. succ. sed præ cæteris in partium necrosi summopere proficuum expertus sum spirit. optimi sanguinis humani , qui bis in die ad gutt. X. in jure , aut decoct. supradicta propinari potest .

Sed priusquam ad alios curationum casus procedamus , duo hic solvenda occurrunt problemata . Quare sit

PROPOSITIO XVII.

Qui fiat , ut in parte supra Arteriæ constrictionem , aut amputationem posita , non manifestetur spurium Aneurysma , cujus inter causas ipsam convulsionem , & compressionem simus adnumeraturi .

HUic sane quæstioni facile respondetur , si duo primum consideraverimus . Primum , loca , apud quæ arteriæ ligari , aut incidi solent , sunt status , non ventres , quibus sane in locis variis occurrit status circumpositarum arteriis partium ; arteriæ namque in artubus positæ inter muscutorum , tendinumque intercapedines valide colligantur , atque accedente veluti fascia ex communi omnium tegumentorum theca muniuntur . Quæ vero per ventres feruntur arteriæ præter propriarum tunicarum , & particularis abdominis , ac thoracis membranæ tutamen , fere nudæ procedunt ; & quamquam eadem a superposi-

tis visceribus perpetuo tangantur , & urgeantur , variatis tamen semper contractionibus premuntur . Atque hinc sane sit , ut arteriæ per artus divaricatæ longe majorem superadditam habeant resistantiam , quam illæ , quæ per ventres feruntur .

Posterior vero consideratio , ea est in amputata , vel ligata arteria , vel aneurysmatis curandi gratia , vel alterius artuum affectionis , novam semper superiori arteriæ tegumento superaddi resistantiam ex cicatrice inducitur , quæ cum per arteriæ longitudinem fiat , novo adhuc tutamine arteriam firmat , ac roborat .

Ex his vero clare problematis enodatio deducitur . Si namque concipiatur sanguis per arteriæ longitudinem in artubus fluere , & ad locum amputationis , aut vinculi pertinere , certe , cum longe majus superadditum resistantiæ momentum ibidem inveniat , quam in ventribus , minorem nifum extorsum manifestabit in illis , quam in iis , & idcirco spuria Aneurysmata , ut sæpe in ventribus , ita raro in artubus observabuntur , nisi arteriæ locatæ fuerint in superficie manuum , aut pedum , quibus in partibus eadem afferri potest ratio minoris superadditæ resistantiæ , quæ causa est , cur facilius in ventribus hoc Aneurysmatum genus appareat .

PROPOSITIO XVIII.

Cur truncata , vel ligata in Artubus Arteria inferiores membri partes læsorum , nec motuum , nec nutritionis exhibeat indicia .

HOC facillime dubium ex anatomicis principiis enodatur , quibus docemur , naturam in vasorum distributione non statui dumtaxat naturali , atque incolumi , sed vel morbofo opportune , ac divina plane ratione consuluisse . Etenim (cum de arteriis sermo sit) axillares , iliacas , cervicales , carotides , aliasque ita divisit , & utrinque ad oppositas qualque partes per decusses studuit distribuere , ut si unus ramus compressionem , obstructionem , aut amputationem forte fortuna passus esset , vicinus , aut oppositus illico succurreret ; unde etiam si arteria , E. G. quæ sub mediana vena in cubito latet , truncetur , altera , qua foris , qua intus ex axillari producta , undequaque varicata succenturiatur . Non est tamen , ut casum extraordinarium hic taceamus . Nam aliquando non duplex , sed simplex est arteria axillaris , unde mors misero ægroto allata est , & de qua celeb. Bidlo (ut scribit VVolfius in observ. XIX. pag. 66.) recensuit observationem juveni Hagæ Comitum oriundus Aneurysma gestaverat in brachio per aliquod tempus , quod cum de die in diem rueret in pejus exercitissimus Chirurgus Petri Adriani Verdugn Amstelodami adhibetur in consilium . Vide cætera apud eundem loc. cit.

Illud vero hic tacere non possum in iis , qui hujusmodi passi sunt infortunia , licet quod ad nutritionem attinet , nihil postea sensibi-

le detrimentum patiantur, musculorum tamen motus semper debiliores esse, quam sunt in sanis, non quidem ob metum ne arteria læsa rursus aperiatur: sed revera quia cum flumen uberrimum sanguinis una sit ex causis motus muscularis, deficientibus cum ipsa mole, etiam aliquot tubulis illum ducentibus, necessario nilus, & vigor in musculis paulo languidior observatur.

Sed altera species Aneurysmatis ex vulnere nos revocat in viam.

PROPOSITIO XIX.

De Aneurysmate ex Arteriarum vulnere, per quod externæ dumtaxat tunice vulneratæ fuerunt.

Etiam si quod ad medelam attinet parum distet species hæc Aneurysmatis ab ea in qua arteria usque in cavum incisa fuit, sed nondum ecchymosis producta, & de qua jam actum est proposit. XI. nihilominus cum hoc Aneurysmatis genus, ex exteriori arteriarum incisione facultate tantum imaginandi excogitari, non autem re, nonnullis contingere posse, forte videatur: eo quod primo rarissime eveniat, ut lanceolæ, vel alterius instrumenti cuspis eo, & non ultra pertingat: deinde quod licet possit accidere, cum exteriores membranæ sanguineis vasculis, ac proinde prompta nutritionis materia donentur, facillime consolidari soleant: præsertim cum impetus arteriæ admodum infractus ad externas partes pervenire credatur.

Sed pace istorum philosophantium hujus mali exemplum numquam extaret. Sed quidquid in natura fieri potest, aliquando fit, multorum enim historiam referre hic possem, qui in hujusmodi morbum inciderunt: quos inter duos ipse vidi, unum quidem ante 25. annos in Nosocomio S. Spiritus, alterum in Urbe decem circiter ab hinc annis, in quibus una cum vena, etiam arteria compuncta fuit, ita ut cum de more apud illos fluere ex incisa vena sanguis, tunc nullum, propter relictum in fundo dolorem, nascituri Aneurysmatis indicium apparuit: unde consuetis fasciis tractatum venosum vulnus, brevi convaluit; sed post aliquot dies, tumor primum exiguus, deinde vero sensim ad ovi magnitudinem, isque pulsabilis, & pallidus elevatus fuit, qui omnium postea concursu symptomatum pro legitimo Aneurysmate confirmabatur.

Ut vero arduum minime est concipere modum, quo hujusmodi vulnus inducitur, cum lanceola per diametrum venam secans subjacentem arteriam ita possit incidere, ut ad exteriores fibras perveniat, non autem introferatur; similiter nulli erit difficile rationem invenire, ob quam ipsum suboriat Aneurysma: etenim cum magno naturæ consilio factum sit, ut tota quanta est interior, exteriorque arteriæ compositio, unicet colineet ad hoc, ut nisi projecti a corde sanguinis resistat: si alicubi eadem quocumque modo

diminuatur, tunc impetus vim suam contra debiliorem tunicarum aggerem exercens, eas ibidem facili negotio extrorsum urgebit. Simile quid passim accidere videmus non tantummodo apud animalia in herniarum productione, quæ circa umbilicum quandoque fiunt, debilitata resistantia musculorum abdominis ad impetum extrorsum propulsi a visceribus peritonæi: sed passim etiam in artefactis, ac præcipue in folle lusorio, qui duplici pelle, aut corio formatus; quoties inter ludendum alicubi contingat, ut exteriori pelle debilitetur, ac paulatim dehiscat: tunc mirum est, quam cito in quamdam abeat Aneurysmatis speciem, cum intrusus violenter intra folles compressus aeris elater in internam tunicam per debilitatum locum sub forma tuberculi in sphæræ convexo elevati extrorsum impellat, & adigat.

Multo tamen facilius hujusmodi Aneurysma apud eos accidit, qui pravis, atque erodentibus succis scatent: tunc enim cum emicinis, discissis intra ipsas arteriæ tunicas vasis, ichor aquæ fortis analogus in locum sectionis depluat, necessario impedit, quominus exteriores membranæ villi ad coalitum venire possint.

Juvat vero hic transcribere historiam clarissimi Gulielmi Fabr. Hildani loco supra citato, quæ ad vivum expressit Aneurysma, natum ex sola incisione exteriorum arteriæ tunicarum. "Quidam, inquit, Ludi magister, cum propter scabiem ex humore melancholico ortam, sibi venam basilicam dexteram a Barbitonsore incidi curasset, arteria quoque simul compuncta fuerat. Unde paulatim Aneurysma exortum est, cui cum mensis spatium, & ultra medicamenta multa (frustra tamen) adhibita fuissent, ad me tandem Paterniacum venit. Eo loci, ubi venæ sectio facta fuerat deprehendi tumorem magnitudinem ovum anserinum, adæquantem pallidum, & utcumque durum. In quo sane exemplo illud animadversione dignum existimo, quod propter scabiem ex melancholicis ichoribus ortam Ludimagister in Aneurysma facilius inciderit.

Signa autem, quibus hæc species ab aliis, quæ ab incisa usque in cavum arteria producuntur, probe distinguitur, sunt primo, quod tumor non statim atque pertusum fuerit sanguiferum elevatur, sed sensim, atque nifus ejusdem sanguinis superat renitentiam debilitati loci, sensim etiam tumor apparet. Secundo, quod color tumoris est cuti concolor, secus atque in Aneurysmate producto a penetratione intra arteriam, in quo ecchymosis necessario subsequitur, evadit livescens, ac subniger: Tertio, quod ipse pulsabilis tumor est aliis ut plurimum mollior, eo quod sanguis, qui tumorem elevat, ita reditque per arteriam, nisi extra ipsam arteriam intercepti humores coaluerint, ut in Fabricii historia accidisse probabilissimum ducimus.

De prognosi parva dicenda supersunt, cum
si Pe.

si Peritus accurrat Medicus , & Chirurgus , & præsertim si morbus fuerit in principio , atque in corpore non admodum cacochymo , curationem facile suscipere possit.

Illud tamen hic tacere nec possumus , nec debemus , quod si vel pusillum sit Aneurysma , & corpus pravis non scateat humoribus , vel ægrum pusillanimum cruciatibus tolerandis minime parem futurum cognoscamus , vel nullum vere peritum artificem præsto esse videamus , tunc tutius erit consilium optimo sex rerum non naturalium regimine Aneurysma tractare , quam ægrum certo vitæ discrimini audacter exponere . Monet id nostrum experimentum , sed expertissimus , doctissimusque Daniel Sennart , Med. Pract. lib. V. part. prim. cap. 43. considerandam historiam describit suæ cuiusdam vicinæ . Quæ cum ex arteriæ punctura in flexura cubiti Aneurysma nucis juglandis magnitudine contraxisset , post trigesimum annum satis commodam vitam producebat : quod forsitan nequaquam evenisset , si periculosa curationi se subiecisset .

Quamobrem paucis medendi rationem exponemus : eodem enim modo curatur , ac primum Aneurysmatis genus ex vulnere penetrante illatum . Itaque , si opus fuerit , ægrotrans , epicratica purgatione tractandus erit , & fluida opportune corrigenda , sed potissimum diæta , & potionibus vulnerariis .

Quantum ad sanguinis missionem pertinet , si occurrat habitus plethoricus , ea instituenda erit , & si opus fuerit , repetenda .

Quod vero attinet ad topica , cum fieri possit , ut duplex adsit tumor in loco Aneurysmate laborante , unus quidem productus ex accretis , & subsistentibus tenacioribus succis extra arteriam , nempe in loco sectionis , qui cognoscitur ex duritie magna , ejusdemque mobilitate ; alter vero factus ex interiorum dilatatione membranarum , qui mollior est . Quod cum evenit primo curandum erit , & externo tumori provideatur , cum emplastro de cicuta , vel cerato emollienti calestanti , quo deinde (succenturiante etiam purgatione) resoluta , altera succedit curatio , quæ arteriæ dilatationem respicit . Admoveatur nimirum emplastrum , vel ceratum vulnerarium , & adstringens cum moneta plumbea linteo pluries obvoluta , quæ omnia valide circumducta fascia firmentur . Quæ quidem methodus felici ab experimento confirmata traditur a Gugl. Fabricio Hildano loco supracitato .

Quod si vero tarde nimis Peritus Chirurgus fuerit accersitus , itaut solis adstringentibus curatio absolvi nequeat , tunc ad loci sectionem , & ad arteriæ constrictionem deveniendum erit , quam sane methodum dedimus Proposit. XV. & sequent.

De Aneurysmatibus legitimis a contusione pendentibus .

AGendum nobis hic minime proponimus de eo Aneurysmatum genere , quæ in minimis arteriis contingunt , dum contusæ partes fracescunt , ac suppurantur ; eæ siquidem , cum ut plurimum bene cedant , cumque eodem remedii genere , quo pars contusa , curari soleant , singulari non merentur disertatione tractari . Nostræ nunc Thema propositionis erunt illa Aneurysmata , quæ in magnis interioribusque arteriis manifestari incipiunt , postquam membra , quibus arteriæ illæ substernuntur , magnam aliquam contusionem passa fuerint : horum plura ab Auctoribus describuntur exempla , & nobis quidem diversa videre contigit in dorso , prope sternum , atque in musculis intercostalibus , quorum sane historias , magni utpote momenti , inferius exponemus .

Illud tamen omnium primum advertendum censemus , doctrinam de Aneurysmatibus ex contusione productis , summæ curiositatis , simulque necessitatis existere , cum ut plurimum ab initio ægre cognoscantur , & pro interioribus abscessibus a minus in arte peritis accipi soleant . Quare sit .

PROPOSITIO XX.

Agitur de modo , & causis quibus Aneurysmata ex contusionibus fiunt .

QUoniam interdum accidit , ut majores arteriæ contundantur in casu ab alto , in percussionibus , cæterisque ictibus , quibus mechanici Artifices , & præcipue Milites frequentissime sunt obnoxii , non semper tamen inde oriri videmus Aneurysmata ; hujus rei rationes perpendendas , excutiendæque prius judicamus .

Cum vero Practicorum observationes nos doceant contusiones in carnibus , atque ossibus exceptas , magnam vim accipere ab interiori corporum contusione , ita ut ubi fluida sunt acriora , ubi ossa fragiliora existant , ibi contusiones , plagam , fracturamque facilius aperiant , nullam sæpe molituræ , si , ut in pueris , molliora sint ossa & vitali balsamo vasa redundant .

Hinc sane proximas , vel interiores expositæ Aneurysmatis speciei causas nobis sedulo quærentibus , non una , sed tres nunc seorsim , nunc vero una conspirantes occurrerunt .

Prima esse videtur concursus duorum oppositorum ictuum , qui uno eodemque tempore eundem arteriæ locum afficiunt .

Secunda est innata gracilitas artieriarum .

Tertia erit apparatus pravorum humorum in corpore percussi hominis . Sed quoniam unaquæque ex prædictis causis nisi planius , ac fufus explicetur intelligi vix potest ; idcirco meorum in gratiam Auditorum circa illarum examen paululum digredi oportebit .

Primo itaque dicimus, inter causas, cur percussio supra locum, cui insignis arteria subiicitur, Aneurysma producat, adnumerandum esse concursum duorum contrariorum ictuum, quorum alter extrinsecus infligitur, arteriæque membranas intropellit, atque urget: alter a sanguinis nisu, qui eodem tempore a corde impulsus, easdem tunicas extrorsum pellit, intenditque. Neque certe alicui mirum videri debet duos istos contrarios nisu arteriæ tunicas ita debilitare propriamque texturam evertere posse, quem non lateat, quam facile franguntur contrariis motibus sonum cientibus, concussi, nec non rursus, quam cito campanæ dissiliant, dum interius malleo percussæ foris lapide cæduntur. Quorum sane admirabilium effectuum veras causas profunde rimatur doctissimus, æqualique semper amicitia colendus Laurentius Bellini de morbis Pest. rit. de palpit. cordis pag. mihi 639. iis enim contrariis eodem tempore motibus oportet, ut partes contiguæ ab invicem, seu ab eodem contactu recedant, atque ita divellantur, ut frangatur corpus.

Secundam ex causis censemus insitam gracilitatem tunicarum arterias componentium: quam nos docuit experimentum factum tam generatim in extispiciis, quam speciatim apud nonnullos Aneurysmate laborantes: in quibus arteriæ solito tenuiores, ac laxiores a nobis inventæ fuerunt, maxime vero apud aliquos, qui ex percussione Aneurysmata contraxerunt. Si enim concipiatur dorsum e. g. percuti, sub quo arteria magna procedit: hæc quidem ictu minus lædi poterit, si validæ fuerint ad resistendum texturæ, quam si tenues sint laxæ, & graciles.

Postremo loco posuimus apparatus pravorum succorum. Etenim si contusa arteria affluat particulari nutritioni aptis dulcibus, lenibusque, ex bona corporis constitutione advenientibus, fieri potest ut ex percussione nulum inducatur Aneurysma: liquor enim nutritius, temperatus, ac mitis non ita facile vitiat, atque acredinem contrahit. At si malo corporis habitu laboret ægrotus; humores acres in parte contusa sensim intercepti, ac stagnantes arteriarum tunicas facile exedunt, atque erodunt.

Et quoniam doctrina expressa per exempla profundius in animum nostrum penetrat, quam ea, quæ solis rationibus nititur, idcirco in singularum causarum exemplis recensendis paululum immorabimur.

PROPOSITIO XXI.

Exponitur exemplum Aneurysmatis nati ex contranisu Arteriæ Aortæ ad ictum externæ percussione.

Cum certum sit ex Anatomicis arteriarum diastolem pro ratione magnitudinis canalium maximam, magnam, vel minimam esse, procul dubio in aorta ictus extrorsum

maximus erit. Si igitur contingat (quod evenire potest (ut eadem arteria percutiatur eodem ipso temporis momento, quo in diastole versatur summa fibrarum distractione, ac divulsione necessario lædetur. Exemplum quidem utrarum, ita summe curiosum ante tredecim ab hinc annis vidi in homine alioquin sano, & robusto, quod sequenti historia narratur.

Vir sanus, & fortis nomine Plinius Eminentiss. Cardinalis Albani nunc Pontificis Maximi felicissime regnantis nostrique Clementiss. Principis pedestrium famulorum Decanus annorum circiter 45. habitus quadrati, cum per publicam incederet viam fortuito a quodam ex ludentibus sphaera buxea, vulgo *Boccia* vehementer percussus fuit in læva dorsi parte domum rediens affectum locum diligenter observari curat, in quo, citra contusionis indicia momenti nihil animadvertitur. Curatum idcirco solo admoto rosaceo oleo, superstitit interim ad usque quatuor circiter annos levi sed molesto ibidem sensu: post tam diuturnum temporis intervallum æger conqueri cæpit de sepulta quadam eo loco pulsatione, quæ sensim sensibilibior facta causa fuit, ut patiens peritos accersiret; & quoniam rumor ad Eminentiss. Principem aspiraverat, hic pro sua innata, atque singulari benignitate me etiam contendit, ut illam inviserem; convenio itaque cum duobus Chirurgis, quorum unus profundum abscessum, alter sepultum in aorta Aneurysma censebat morbum. Et cum ipse ego animadvertissem pulsationem illam cordis ictibus respondere, magnoque nisu costas extrorsum urgere: statim confirmare non dubitavi sententiam illius, qui asserebat verum magnumque in flexu aortæ latere Aneurysma, & revera paucorum mensium spatio (vitiatis etiam liquidis) eo res crevit, ut nullo juvante pharmaco, sed in gibbam prope spinam elevatis, & corrosis costis, nec non dolore tendente, ac distrahente ad humeros usque producto, audacissimus quidam empiricus ex eo, quod pulsationis vehementia remiserat, putans sepultum latere abscessum, insciis amicis, & necessariis misero persuasit ægroto, ut se sineret eo in loco aperiri, certo spondens pus intus conclusum illico erupturum, ac eundem ab imminentis mortis faucibus liberatum iri. Ventum est ad facinus, sed proh dolor! Flumen sanguinis, quod debilissima exigui velaminis ripa coercerat, imperito, crudelique aperta ferro statim extra alveum tanta erupit celeritate, ut animam secum rapuerit a corpore. Ita magno empirici terrore simulatque Chirurgi documento, barbaræ ignaviæ victima miserrimus æger cecidit exanguis. Vide similem histor. apud Amat. Lusit. lib. 6. observ. 8.

SCHOLIUM.

EX hac vero historia nonnulla eiicienda sunt tanquam postulata, quæ partim ad cognitionem, partim ad modum productionis, par-

Partim etiam ad medelam istius generis Aneurysmatum conducere possunt. Etenim

Primo indicia istius mali clare quidem occurrerunt: cum narretur ex contusione paulatim post duos annos pulsationem cordis pulsationibus synchronam innouisse, sensimque tumorem cum dolore scapularum, & humerorum ob connexionem elevatum fuisse. Abscessus enim quantum vis pulsabilis supponatur, ejus tamen pulsatio non perdurat nisi quousque pus confectum sit, dein vero cessat: In hoc autem rerum statu augescente morbo major, & profundior manifestatur pulsatio, licet postea obdueto polyposo veluti muro superficiei interioris ipsius Aneurysmatis minuatur, & vix sensibilis evadat, ut jam docuimus.

Secundo, hinc deduci etiam potest modus productionis hujus Aneurysmatis, quod non alia certe ratione fieri potuit, quam exposito, & probato illo concursu duorum contrariorum ictuum in determinato arteriæ loco, & contemporaneo momento. Etenim cum æger iste fuerit robustus, sanus, & vegetus verosimiliter, neque pravorum succorum copia redundare, neque nativa ipsius arteriæ debilitate laborare poterat. Si enim altera, vel utraque ex interioribus, & proximis causis ab initio concurrisset, proculdubio non ad quatuor annos Aneurysmatis manifestatio producta fuisset, sed post menses contigisset, ut in sequenti exemplo patebit. Reliquum est igitur, ut arguamus probabilitatem antedictæ causæ, quæ cum possibilis sit, & æque potens hujusmodi scissionis effectum producere, non dubitamus, quin in allata historia unica, & potentissima fuerit causa ad efficiendum Aneurysma, si enim concipiatur arteria tundi, cum per systolem contrahitur proculdubio multum diminui necessum erit de percussione violentia. Etenim cum motus corporis percutientis, in eandem partem tendat, ac motus arteriæ tunicæ fibræ percussæ cum tantum impetum excipiant, qui proficiscitur a differentia celeritatis prædictorum motuum pro ratione massæ. Contra vero si prædicti motus sint adversi atque in contrarias partes tendant, tunc ea motus quantitate tunicæ impelluntur, quæ gignitur a duplo celeritatis earundem tunicarum habita pariter massæ ratione, ut ex mechanicis demonstratur, sic vola manus minus tunditur a lusoria pila, cum hæc vibrata excipitur ab illa retrocedente. Secus vero violentiorem esse ictum cum resistentia tota quanta est contrario ipsi pulsioni nisi opponitur, ut probavimus. Neque solummodo in arteria percussa malus iste duorum concurrentium oppositorum ictuum effectus, sed in aliis quoque nostri corporis partibus, in quibus summa viget distentio evidenter elucescit, puta in pectore, cum in extremo suæ dilatationis puncto percutitur, atque etiam in pene, quoties rigida tensione lasciviens violenter flectitur, vel tunditur, utrobique enim, plerumque ruptura subsequitur, scilicet viscicularum, & sanguiferorum in pulmone, atque in pene minimorum utricu-

Lancisii Opera Tom. II.

lorum corporis fistulosi, unde malum illud suboritur quod penis distortio vocatur.

Tertio, aliquod etiam ad durationem conducens deduci posse putamus. Cum enim non levis medellæ pars ea sit, quæ saltem non lædit, hinc horrendus exitus istius ægri perpetuo præ oculis habendus est, ut cavemus a strage, seu ab illo artis errore, ut qui mortem ægris affert, legum etiam poenis est obnoxius, ut late probat Paul. Zacchia in quæst. Medico-legalibus.

PROPOSITIO XXII.

Exemplum Aneurysmatis a contusione orti, conspirantibus tamen acrim humorum apparatus, & nativa Arteriarum gracilitate.

ETiamsi Aneurysma a contusione natum sua natalia externæ causæ debere videatur, nihilominus, ut superius probavimus, nisi cum interioribus causis, puta naturali gracilitate arteriarum, & copia pravorum succorum in contuso corpore redundantium, aliquando complicitur, vel nunquam, vel tarde, vel minus certe lethale produceretur. Habetis igitur exemplum Aneurysmatis ab externo ictu tamquam a procatartica causa nati, sed accedentibus interioribus causis:

Homo quidam quadragenarius habitus gracilis, professione vestiarius ob fortunæ suæ tenuitatem pravis alimentis nutritus, proindeque malis succis redundans, cum semel prægrandem, summique ponderis ligneam arcam, baculis etiam oppositis in locis coadijuvantibus ab uno in alterum locum amovere conaretur, vehementissimum ictum ipsius angularis arcæ partis in summo sterni miserrimus excipit. Huic statim quædam sanguinis sputa cum levi tussi prodierunt, atque eo in situ profundus relictus fuit dolor, cui paulo post fortis quædam pulsatio adjungebatur: quæ tandem duorum circiter mensium spatio in verum Aneurysma evecta est. Interim res angusta domi, illum impulit ad Nosocomium S. Spiritus in Saxia ubi macie, anhelitu, magna pulsus celeritate, exilitate, atque inæqualitate, licet cum diminuta pulsatione Aneurysmatis, nihilque plane juvantibus prædiis opportune per clarissimum virum D. Michaellem Angelum de Paulis, Primarium ejusdem Nosodochii medicum adhibitis, post annum ab accepta percussione lenta morte diem suum obiit 11. Kalendas Augusti 1701. cujus cadaver coram me, affectas partes diligenter perquirere, apertum fuit, & sequens rerum series observata.

OBSERVATIO CADAVERIS.

Primo (visa morbosa eminentia summi sterni, ubi claviculæ dexteræ committitur) elevatum fuit ipsum sternum, cujus interior pars carie obsessa erat, & in cavam

figuram elevata, sub qua latebat cystis, seu tumor Aneurysmaticus, qui continua pulsatione, & madore erodentis ichoris, perinde quasi vi vectis, & cunei superposita ossa elevaverat, atque exederat.

Secundo in dextero thoracis cavo vase effusum serum occurrit, quod probabiliter fuit lymphæ, quæ è sua intra thoracicum ductum libera ob Aneurysmatis compressionem immixtione prohibebatur, & idcirco pulmonis lymphatica distenderat, atque acredine sua eroderat. Neque etiam a ratione abhorret fuisse subtiliorem dilutioremque chyli partem: cum in huiusmodi affectibus ductus thoracicus ampliari soleat ob compressionem, ut vidit Guliel. Riva in historia Aneurysmatis infra exponenda.

Tertio pulmones parte sinistra costis adherabant, illuc adacti, ac propulsi a mole ac tensione describendi Aneurysmatis. Unde æque effuso sero anhelitus oriebatur.

Quarto Aneurysma apparuit tumor magnitudine prægrande malum Punicum referens, assurgens in parte antica, & dextera flexuræ arteriæ magnæ non ablimile illi, quod observatum fuit Romæ, & cuius icon anno primo expressa cura Germani observ. 18. inserta fuit. Erat autem foris aliquantulum durus, ac renitens. Hic profecto Aneurysmaticus succus quemadmodum parte sua exteriori variis formabatur membranæ, confurgentibus ex contextu superpositarum arteriæ partium, & potissimum ab exteriori arteriæ tunica, ita interiorius plerisque in locis ad digiti transversæ crassitudinem confurgebat ex coherentibus veluti laminis polyposæ substantiæ: quibus intermisciebantur hic, illicque, sanguinis grumi, ubi non obiter norandum venit, huiusmodi laminas medica adhibita diligentia in plures laminas diduci potuisse non secus, ac tenuia fasciarum involucria, quas inter laminas collecti sensim ac foras expressi mordaces ichores non solum cartilaginum, ossiumque calcem inducere, sed vel ipsum polyposum Aneurysmatis sepimentum, vel erodere, vel alicubi solent diducere, atque aperire; itaut plerumque multis diebus antequam mors pulset ad ostium huiusmodi Aneurysmata sua sponte hic illicque aperiantur, & ichorem cruentum emittant.

Quinto extractis cruoris grumis in cystidis fundo foramen spectavimus apertum in facie antica summitatis arcus arteriæ magnæ, parumper destrorsum inclinans. Erat autem foramen fere rotundum, æqualemque habebat diametrum ei monetæ, quæ vulgo appellatur *un giulio*. In istius vero foraminis circumferentia callus quidem durus supereminebat, ea tamen lege, ut in situ magis declivi eadem durities esset complanata, & fere horizontalis cum interiori superficie sacculi Aneurysmatici. In eadem circumferentiæ inæqualitate illud animadversione dignum a nobis iudicatum est, quod ubi circumferentia resilliebat, atque elevatum exhibebat marginem, ibi summitas marginis plena omnino erat, perinde ac si

arteriæ membranæ a radente cultro fuissent discissæ. Quamobrem interiores membranæ separari videbantur, ac seiungi a membranæ folliculi Aneurysmatici, qui parte dumtaxat extrinseca observabatur obductus externæ tunica ipsius arteriæ. Contra vero ubi circumferentia apparebat demissa, ibi interiores quoque membranæ productæ, & folliculo continuatæ apertissime cernebantur, quæ sane fuerunt causa, ut probabiliter censeremus, superiorem orificii partem illum præcipue fuisse locum, in quem peculiariter arcæ ictus insiliit, ibique interiores arteriæ membranas eousque fuisse debilitatas, ut sensim ab impetu sanguinis, & ab influentibus ichoribus erodentibus penitus fuerint discissæ. In parte secus inferiori arteriæ membranas solum distensas, & elongatas fuisse putamus.

Sexto non inutilis observatio se obtulit in structura singularum arteriarum istius cadaveris, quæ ubique locorum, & omnium maxime circa cor triplo fere graciliores inventæ fuerunt: atque arteria magna melior, & tenuior esset, quam in aliis cadaveribus arteria pulmonica, vel carpi esse soleat.

SCHOLIUM.

EX iis autem, quæ in cadavere observata fuerunt, satis liquere potest, in tantum adeo celeriter in hoc misero vestuario ex contusione manifestatum fuisse Aneurysma (secus atque in descripto Prop. XXI. casu accidit, in quo pulsatio elapso tantum triennio ob inculpatam ægri valetudinem sentiri cæpit) in quantum tres insimul causæ ad citissimam istius productionem concurrerunt: duæ quidem interiores, & unica exterior, quæ dubitari non potest, quin fuerit percussio interiorum prior, quæ insita, & frequentius in huiusmodi malis, quam vulgus Medicorum patet occurrens extitit textura languidula, & satis infirma arteriarum omnium: quæ non modo impetui sanguinis extrorsum per tunicas nitentis, verum etiam externis pulsionibus, atque ictibus ægre potuit resistere. Posterior ex interioribus fuit apparatus morbosus, seu copia salium erodentium, ichoribus dissoluta, in homine alioquin gracili, & mali victus ratione utente. Hæc enim causa efficere valet, ut quoties casu, vel data opera iidem determinentur ichores ad particularem arteriæ sectionem, apti sint diducendi, ferendi, lacerandique fibrosam istorum tubulorum texturam.

PROPOSITIO XXIII.

Agitur de signis, tam diagnosticis, quam prognosticis Aneurysmatum ex contusionibus.

DIAGNOSIS istius effectus tam ex generali Aneurysmatum semiorica, quam ex ante positis, ac sedulo descriptis historiis deduci satis potest. Cum enim aliquis percussione passus, inde, vel brevi, vel post longum

tem-

tempus incipiat perferre sub eadem parte pulsationem diu perseverantem, primum absque febris, mox vero exilitate, atque inæqualitate motus illius arteriæ, qua infra *dilatationem* posita est, res erit in aperto, præsertim si pulsationi tumor appareat, qui aliquando (cum Aneurysma delitescit) sensibus non adeo facile ostenditur.

Sed Chirurgus anatomicam faciem præferens, præire debet manifestationem claram & nimis apertam istius mali, ut illud, si fieri potest, præcaveat, vel si non potest præproperam saltem necem ab ægri foribus arceat.

Quantum deinde ad prognosim spectat, accessit artifex tunc se doctum, expertumque in præfagiendo circa hoc morbi genus ostendet, cum non tantum exteriorem ictum, quantum interiores causas, & situm, seu qualitatem arteriæ ad iudicii lancem expenderit. Etenim si corpus optimæ fuerit solidorum constitutionis, bonisque fluidis maxime redundans, & percussa arteria exterior, & pusilla fuerit, bonum omen prænunciare poterit, præsertim si opportuna Medica, & Chirurgica præsidia ad opus accesserint. Quod si secus gracile fuerit percussi hominis corpus, quinimo arteria extiterit interior, & insignis: tunc Aneurysma insanabile futurum poterit asserere, cum nulla efficaci Chirurgia tractari queat.

PROPOSITIO XXIV.

Traditur methodus curandi Aneurysmata interiora ex contusione pendentia.

CUM in superiori dixerimus aliam esse conditionem Aneurysmatum interiorum arteriarum, & præcipue majorum, quæ per artus excurrunt: idcirco hanc divisionem sequentes, asserimus.

Si post acceptam percussione[m] hoc mali genus manifestetur in arteriis thoracis, vel abdominis, vix ullum tam efficax, atque aptum esse pharmacum, quod malum possit averruncare: cum ad malum gignendum plerumque concurrat mala cum fluidorum, tum solidorum constitutio, ut in præcedentibus Propositionibus late probavimus. Potest utique palliativa curatio ægri vitam in longum producere: quod prudens Medicus facile assequetur, si statim venam tundat, & pro indigentia sanguinis missionem repetat, si laudabilem & mediocriter tenuem victum præscribat, si corporis exercitationes prohibeat, ac potissimum si vulneraria, tam externa, quam interna propinet: in quo sane remedii genere multum insistere oportet. Vidi enim duos, tresve Aneurysmate ex contusionibus tentatos, illico post missum sanguinem bono, diuturnoque vitæ regimine, necnon foribus, ac vulnerariis potionibus in melius vitam semper producentes. Ubi tamen duo notanda precor, primum vulneraria intus propinanda non admodum volatilia, & sulphurea eligenda esse, cujusmodi existimantur,

Lancisi Oper. Tom. II.

quæ cum spiritu vini extrahi solent, aut sua præ natura nimis resinosa existunt: hæc enim arterioso sanguini motum intestinum, nimiumque fervorem conciliant; sed optima expertus sum jura ex sola vatica, hædera terrestri, fanicula, scabiosa, plantagine, vinea pervinea, & consimilibus, quibus identidem præmittendus est bolus ex ss. Cerasæ stybii & gr. VI. Bals. Peruviani albi. Quod si nondum appareant indicia aperte, per scissionem foraminis in arteria quod deduci solet ex magno tumore, dolore, & superpositorum ossium elevatione, jus etiam viperinum cum supradictis vulnerariis temperatis exhiberi posset: cujus usum quemdam ab Aneurysmaticæ affectu arteriæ intercostalis, ex acrium lympharum concretionem pendente, liberavimus. Nitrum quoque stibiaturum cum ocul. craneorum & modico terræ sigillatæ proficua erunt, cum ad censenda salia acria, tum ad eandem, cum lymphâ per urinæ vias eliminanda. Sed omnium maxime accurata victus ratio, & quies tam corporis, quam animi præ oculis habenda sunt.

De cætero, cum externa percussio lenius, vel gravius malum arteriis inferat juxta interiorum causarum concursum: harum potissimum rationem habere debet curans, qui prævæ constitutionis videat indicia. Tunc etiam jus salis, & sandal. cum cancris fluviatilibus, vel saltem destillatum magistræ exhibere poterit, cujus formulam dabimus cap. de Aneurysmatis ortis a siphillide.

Similiter, si ægri corpus fuerit hypochondriarum, tunc aquis bolaribus, & chalybeatis, balneo, sero, & lacte cassæto cum antieptico Peterii, pro anni tempore uti poterit.

PROPOSITIO XXV.

Exponitur methodus curandi Aneurysmata externa ex contusionibus pendentia.

SI vero a contusionibus externa excitentur Aneurysmata, nempe in artubus, vel in succutaneis arteriis; non solum ea omnia, quæ superius indicavimus, iudicio boni Medici, tentanda erunt, sed efficax quoque, si opus fuerit, Chirurgia præ manibus esse debet, de qua jam egimus ex professo in prop. XI. ubi modum ligandi arterias, & reliqua exposuimus, quæ in Aneurysmatis a vulnere ortis optimo plerumque cum exitu in ægrotis animosis locum habent.

Fieri tamen aliquando solet, ut neque in ventribus, neque in artubus, neque in succutaneis locis, sed in partibus thoracem claudentibus Aneurysmata a contusionibus oriantur, in quibus media quædam medendi ratio tenenda venit. Quare sequitur.

PROPOSITIO XXVI.

De Aneurysmatis in anteriori thoracis parte positis, quæ vitio tum fluidorum, tum etiam contusionum oriri solent.

SI quæ sunt arteriarum sectiones, in quibus ex causis tum interioribus, tum potissimum externis oriuntur Aneurysmata, profecto illæ frequentissime occurrunt quæ ad pectoris anteriora positæ sunt: & ratio quidem mechanica mihi esse videtur: quod sectiones istæ non solum in majori distractione ob respirationis vicissitudinem, quam quæ aliis in partibus locantur, perpetuo versari solent ad majorem impetum sanguinis a corde propulsi ipsæ primum excipiunt. Exinde sane fit, ut per alternam costarum elevationem, ac depressionem a situ, & positura continue removeantur: quomobrem illarum tunicas non tantum ob vehementissimum cordi adeo proximum sanguinis nisum, sed ob externam thoracicæ machinæ diu, noctuque perennem motum irrequietas semper, ac distractas aliquanto magis, quam alias immutari, ac dissolvi necessum est.

Si vero alicubi ex iis arteriarum segmentis liquidum erodens in nutritionem accedat, vel externa adveniat percussio, tunc eadem facile dissolvi, atque erodi poterunt. Ita multos novi, qui ex nimio cantu, ex casu in terram, & supra lapidem, aut ex alia causa dexterum potissimum pectoris latus percutientes in harum arteriarum Aneurysmata incurrerunt, in quorum curatione nonnulla præcipue veniunt observanda, quæ vel tentanda, vel omnino vitanda videntur.

Laudantur in hujusmodi Aneurysmatis ea omnia opportune adhibita, quæ propositione 24. exposuimus, sed potissimum illico post acceptam percussione fætus ex aqua nucerian. aut VVillen. cum ebullit: bil. & baccar. cupressi, deinde ceratum ad contusiones, vel ex stibio crudo cum balsamo Peruviano, & Laudano, vel emplastrum ex urtica, & consimilia topica placidissima, sed non admodum adstringentia, quæ quidem, ut vim aliquam externis faciant tegumentis, ad arteriæ substantiam vix possunt penetrare, quin fortasse fieri potest, ut si paucorum humorum copia redundet in percusso corpore, ipsa nimium styptica minimos obstruendo meatus salinorum ichorum circulationi, vel transportationi unice necessarios Aneurysma reddant gravissimum.

Sed quoniam doctrina exemplis illustrata longe clarior est, & ad docendum magis apta, idcirco duas hic subnectemus historias, quarum una describitur vir adhuc post multos annos superstes: altera vir pariter, qui suo indulgens genio, & Chirurgus stimulos ad operandum addens citam necem sibi accersivit.

PROPOSITIO XXVII.

Exponitur exemplum Aneurysmatis Arteriæ magnæ ab externa contusione orti cujus curatio feliciter adhuc procedit.

VIVIT adhuc Romæ vir sexagenarius natione Belga nomine Petrus VVanderchein præcursor Velitum custodiæ Pontificiæ. Hic cum in Dianæ Venerisque caltris diu militasset, tandem pravis, atque hypochondriacis succis redundans, frequenti urinarum fusione, ac diabetica quadam affectione laborare cœpit. Hisce affectus ante quatuor annos ruri degens scloppum, cui ab anno solito major a rustico quodam pyrii pulveris quantitas immixta, & nimium forsitan compressa fuerat pectori admovit, tantumque ictum ab explosio instrumento in dextra thoracis parte excepit; ut non solum dolor ad duos menses superstes affectam partem occupaverit, sed quod pejus est, inde paulatim inter 2. & 3. atque inter 3. & 4. costas pulsationis sensu emerit: qui sane ignorans æger cujus generis esset, diu neglexerat. Denique cum forte fortuna apud Excellent. Equitem Sacchetum in Romana Curia Hierosolymitanæ Religionis Oratorem de eadem pulsatione conquereretur, vera tunc natura morbi primum innuit: Nobilissimus enim vir (ut rerum naturalium maxime amans, ac studiosus est) affectum locum suis lustravit oculis, & sepultum Aneurysma detexit. Consilium propterea initum est cum Doctissimis D. D. Joanne de Tomasis Medico curante, & Marco Antonio Collegiano celeberrimo Chirurgo, qui una mecum statim dubitarunt de qualitate affectæ arteriæ num scilicet ex intercostalibus, an subiecta aliqua fuisset ex iis, quæ intra thoracem delitescunt. Extabant signa dilationis duarum arteriarum intercostalium, sensus, tactus, & visus, quibus inter duas prædictas costas evidentissimus pulsationis motus observabatur, ita ut apparerent duæ arteriæ inter se distinctæ, quæ musculos intercostales una ictibus elevabant. Neque aliud indicium læsarum interiorum arteriarum aderat, quam pulsuum inæqualitas. Vicit tamen opinio credentium sedem Aneurysmatis esse arterias intercostales.

Neque interim hæsitati loci fuit, quin Aneurysma mixti generis existeret nimirum dependens ex contusione simul, & acrium humorum apparatu, cujus generationi modum dedimus prop. XX. Proinde post rectam venam, & exhibitum bis intra octiduum oleum amygdalarum dulcium cum aliquot clysteribus, exterius censuimus adhibendos esse fætus ex aqua chalybeata, in qua bolus armena Bacc. cupressi. & simplicia quædam vulneraria ebulliissent, & ad eluenda salia pungentia propinanda censuimus jura vitulina parata ex lib. 1. aquæ Nucerinæ; cum decoct. rad. plantag. & urticæ, quibus sane per tres menses continuatis una cum optimo, & parco vitæ regimine tantum miles iste profecit,

ut

ut majus impotens animo suo detrimentum, quam corpori utilitatem ex muliebri, quam servabat vivendi ratione se expertum profiteretur: exinde namque factus impatiens paulo liberius comedere, atque exerceri cepit: ita ut modo, præter recurrentem levissimam dumtaxat, præsertim dum violentibus agitur motibus, in parte pulsationem, optime se habeat. Adeo verum est maximam consuetudinis habendam esse rationem, ut magnus præcepit Hippocrates, nec a scopo abluat adagium apud libertinos sæpe veridicum Medice vivere est misere vivere. Hinc discamus varia esse Aneurysmatum discrimina, atque eventus juxta varias corporum, & causarum differentias; ac proinde clinicum versatilem esse oportere ad ea, quæ ægrotantium naturis magis congruunt, neque uni dumtaxat methodo esse addictum, ut oppositum aliquando transire non debeat, dummodo caveat; ne noceat.

Videamus modo exemplum infelicitis eventus ob nimiam in medendo inconsultamque festinationem.

PROPOSITIO XXVIII.

Describitur Aneurysma Arteriæ magnæ inter 4. & 5. costam dexteri lateris, quod tandem ad rupturam ejus properavit usu cujusdam instrumenti chalibei ad instar bracherii.

Illustrissimus Canonicus Tempestivi, vir quinquagenarius, habitus quadrati, & sanguinei, ad cantum, & melodias propensus, atque idcirco violenti thoracis agitationi plus justo deditus, cum post affectionem hypochondriacam mentagra correptus fuisset, purgatione succis antihypochondriacis, & sero convaleuit. Sed cum post sex menses levem externam contusionem in dextera thoracis parte accepisset: inde sensim manifestari cepit dolor quidam pulsabilis inter 4. & 5. costam, qui multis a Chirurgis, & postea etiam a me diligenter observatus deprehensum fuit verum ea in parte Aneurysma. Ambigebatur tantum circa arteriæ qualitatem, utrum anterior, & præcordior, an vero intercostalis fuisset. Sed temporis progressu nihil dubitationi reliquum fuit, quin arteria intercostalis læsa esset; quæ cum profundius lateat in robustis corporibus interiorum affectuum signa exhibebat. Etenim post mensem vehementi arteriæ pulsu, & dilatatione extrorsum elevata tactu percipiebatur folliculus Aneurysmaticus: qui quidem folliculus non solum divulsis arteriæ tunicis conflari videbatur: quippe qui oblongam, non autem rotundam speciem exhibebat: atque a perito Chirurgus tam apte interpellabatur, ut per aliquod temporis spatium sub intercostalibus musculis probe occultaretur. Variis ab initio feliciter æger curatus fuit remediis, nimirum sanguinis missione ex pede, aqua nuceriana, necnon balneis ex aqua sancta (cum ætas ferberet) accedentibus etiam

iam exterius cerato ex pelle aretina cum laudano, tumor enim, & pulsatio omnino evanuit. Post duos circiter annos noviter ex variis causis, sed potissimum ex vehementiori corporis, & animi motibus, morbus recruduit, quem eisdem remediis oppugnare quidem, incassum tamen, tentavimus.

At vero æger a me admonitus, ut a commotionibus, & præsertim a totius corporis, necnon thoracis motibus abstineret, spem ostendens fore ut optima victus ratione ad aliquot annos vitam producere posset, tandem affectus in præceptum se conjecit auxilium. Accersito namque celebri Romano Chirurgo aliquod ab illo præsidium postulavit, quo cystim Aneurysmatis intra thoracem posset coercere. Plus enim ignarus æger ab externo, quam ab interiori tumore sibi metuebat. Annuit Peritus, & constructo cingulo chalibei cum e latere non absimili bracherio, quo enterocolon intra abdomen urgemus, facili negotio saccum prominentem Aneurysmatis eo admoto intra pectus violenter detinuit.

Hoc vero admoto instrumento sibi tantum profecisse videbatur æger, ut sine victoria recuperata salutis triumphum caneret: quamquam amoto instrumento statim idem subito saccus emergeret; sed quid inde? Cum mense Februario anni 1699. cum a Basilica S. Laurentii in Damaso cujus erat Canonicus ipse reduceretur, de repente magno correptus anhelitu, quibusdam prius reiectis sanguinis sputis rupta intra thoracem fistula Aneurysmaticè suffocatus est antiquæ, ac probatæ amicitia vir.

Ex superius allata historia duplex habemus documentum. Primum quo ostenditur descriptum Aneurysma duplici causa fuisse excitatum: partim nimirum ab humorum acritudine, & compressione, erosionemque externarum arteriæ tunicarum. Id quod præcedens mentagra satis demonstrat: hæc enim probabiliter lymphæ crassioris, atque erodentis copia inducebatur: partim vero externo impetu arteriam urgente, lentosque humores pigre ex toto fluentes versus partem affectam procellente: eo usque certum est raro Aneurysma, præterquam cum a vulnere sit, ab unica, simplici causa pendere.

Alterum vero circa medelam versatur diligenter observandum, & præ oculis semper habendum: videlicet ne quidpiam novi certo cum periculo fiat, sæpe enim spe boni exitus ad ea curantium ars fertur, quæ nocere potius quam prodesse solent, ad quam sane erroris semitam ab ægrotantium querelis plerumque ducimur: ii enim artifices perpetuo ad nova inveniendæ præsidia existimulant, quibus furdas aures opponere debent, qui omnia secundum rationem faciant: neque ad alia transeant oportet, ut Divinus innuit Cuius. Etenim quamquam in Aneurysmate optimum sit consilium, ipsa partis compressio, hæc tandem ibi proficit, ubi vel os, vel du-

rum aliud corpus arteriæ subternitur, quod majori ejusdem renitatur distractioni, quemadmodum accidit in artuum flexuris, aut in collo. Sed ubi sola tenuissima tunica substrata est, pessimum erit, ut allatum exemplum ostendit: in quo arteriæ impetus, fere totus extra delatus resistentes inveniebat suppositos musculos intercostales, pectorales, necnon communia integumenta: postea vero admoto cingulo universam distractæ arteriæ vim nuda pleura sustinere coacta, facili negotio, & pleura, & ipsa arteria ad integram rupturam pervenerunt.

Similem casum, sed in postica thoracis parte sub scapula proponit Ant. de Heide in sua cent. obs. 34. sed in eo tumor in dies ad capitis magnitudinem accrevit, & cutem tandem gangræna (quam sæpe nos etiam factam vidimus) exedit, ægerque fatiscit.

C A P U T III.

De Aneurysmatis a fluido erodente præcipue pendentibus.

QUamquam in omni fere Aneurysmate semper considerata veniat tanquam causa ultimo concurrens, ipsa quoque erosio, ut de iis, quæ in contusionibus pendent superioribus demonstravimus propositionibus, nihilominus tamen totius doctrinæ claritas monet nos, ut distincto capite agamus de Aneurysmate orto primum, & præcipue a fluido, quod seorsim ab aliis causis erosionem in arteria molitur: cum revera hujusmodi malum, quod quidem curari non potest, nisi potissimum causæ ratio habeatur, non raro in praxi contingat: occasiones enim morborum singulariter a medentibus considerandæ sunt, apud Hyp. Primum itaque quid humor erodens sit explanabimus.

P R O P O S I T I O XXIX.

Quid intelligatur nomine humoris Erodentis, & quotuplex sit, qui in Arteria producit Aneurysma.

NOMINE fluidi erodentis accipimus quidquid salini, duri obstruentis, ac scindentis corporis, utcumque liquidis nostris admixtum, solidis dein partibus admotum, eas a continuitate remove aptum est natum. Et quoniam sanguini, lymphæ, succoque nerato hujusmodi particulæ admisceri possunt, quæ dum in motu una cum aliis corporibus fluida nostra componentibus versantur, nullam de se produnt erodendi facultatem, sed eam tantummodo manifestare incipiunt, cum solitaria, atque separata, aliquam quietem nanciscuntur, atque ad contactum solidi corrodendi corporis perveniunt.

At vero ad hypothesim descendentes duo advertenda duco circa modum quo liquidum erodens fibrosam arteriæ texturam scindere valet.

Primum est, hujusmodi liquidum in arteriis non agere, cum per earundem cavum excurrit, ut Priscorum aliqui opinabantur; sanguis enim tanto velocitatis momento per illas fertur, quo ab ea quiete prohibetur, qua opus est, ut corrodentes particulæ possint emergere, ac magnarum arteriarum tunicis aptari.

Et quamquam non ignorem extrema arteriarum orificia, quæ per solius membranæ interpositionem in cavum aliquod desinunt, facili negotio ab erodente vi sanguinis tamquam a cuneo aperiri aliquando posse, quemadmodum accidere videmus in hæmophysi, in nimio mensium fluxu, in apertura sanguiferi intra cranium, vel pericardium: attamen cum hujusmodi mala potius ad hæmorrhagias, quam ad Aneurysmata referantur, merito hic silentur. Eadem quoque ratione etiamsi fluida adeo cogi possunt, ac condensata evadere, ut in alicujus arteriæ sectione validam producant obstructionem; unde sanguis necessario a suo ibidem motu sistatur, ac proinde erodentes particulas facile tum acui, tum ab aliarum complexu separari possent. Hujusmodi tamen morbi, quos ad peculiare classes suo loco redigimus, primo, ac præcipue ab erodente liquido non dependent: atque idcirco peculiari ætiologia, ac therapeutica tractandæ, neque cum præsentibus confundendæ videntur.

Aneurysmatis vero speciei, de qua nunc agimus causa est, quidquid erodens extrinsecus tunicas arteriarum adoritur, easque paulatim diducit, findit, adeoque infringit, ut impares sint ad sanguinis impetum per earum sectionem decurrentis sustinendum, qui sane modus ut clare possit intelligi, sciendum.

Secundo est humorem corrodentem, ut plurimum duplicis generis esse, alterum nempe stabilem, seu ichorem referentem, qui aquæ stygiæ æmulus cum fluido arteriam nutriente intra texturam fibrosam istius canalıs brevi se insinuat, quique ut plurimum in hypochondriacis hysteriis, atque scorbuticis colligitur. Alterum vero lymphaticum, crassiorum videlicet: qui aliquam congestionem prope arteriam primo producit, dein sensim intra arteriæ vasa, ac villos urgetur, ac subrept. Cujus sane generis non una dumtaxat species occurrit, sed duo potissimum ex distinctis principiis subnascuntur: nimirum una quæ a crassiori, eaque ex pleniori, & subarido acri victu oriens cachexiam plerumque adjunctam habet: alia ex xyphillide derivatur. Quas quidem singulas species distinctis propositionibus rimabimur, & propterea sit.

P R O P O S I T I O   X X X .

De aneurysmatis ab ichoroso erodente principio apud hypochondriaca, scorbutica, aut hysterica corpora ortis.

IN corporibus enunciatis culpa pravorum fermentorum tum in hypocondriis, tum in utero stagnantium ichores quidam mordacissimi, pariter ac subtilissimi colliguntur, qui juxta diversa nostri corporis loca, in quo decumbunt, ac subsistunt, diversa pariunt morborum discrimina, quæ a Practicis sedulo labore suas ad classes rediguntur. Inter hæc autem præcipuum certe locum tenent, quamquam obiter dumtaxat animadversa cordis, atque arteriarum vitia: quæ modo sub forma motus inæqualitatis, modo palpitationis incipiunt, ac tandem in Aneurysmata cordis, aut insignis alicujus arteriæ manifestantur, ac desinunt.

Modum autem, quo hujusmodi Aneurysmata eveniunt, probabiliter censemus morbosam nutritionem alicujus sectionis arteriæ: cum enim nullæ sint partes in animalium corporibus, quæ diu, noctuque citra animantis arbitrium perpetuo moveantur, præter cor & arterias, ac proinde quia villi, ac fibræ istorum organorum ob perpetuum distractionis, & contractionis motum semper particulares aliquas nimium attritas percursum meatus emittant, necessum est, ut perenniter nova consimilium particularum appositione resarciantur: quod quidem præstant liquida per arterias, & nervos intra prædictam villosam texturam confluentia. Quod si igitur eveniat, ut vel actu, vel minimo structuræ vitio, ut particulæ acres stygiæ aquæ similes nutrienti humori misceantur, tunc facili negotio post levem arteriæ convulsionem paulatim erosio succedet, nimirum scisso forinsecus valido fibroso illius rete incipiet dilatari ea plane ratione, quam exposuimus tractantes de Aneurysmate pendente a scissione extremarum tunicarum arteriæ.

Neque ullus certe sanæ mentis mirabitur erodens liquidum particulis nutrientibus permixtum intra ipsam arteriæ texturam influere posse, cum videamus solidissimam dentium substantiam à validitate stygii liquidi erodi. Ad hanc autem doctrinam clarius illustrandam unam aut alteram historiam subjungam Aneurysmatis ab erodente ichore geniti.

P R O P O S I T I O   X X X I .

Describitur Aneurysma arteriæ carotidis dexteræ in nobili Matriona, hystericiis, scorbuticis affectibus detenta.

Illustrissima D. Clelia Palaggi quinquagenaria major habitu sanguineo, & robusta, cum olim feracioris meo quidem judicio fuisset uteri, quam duorum solummodo filiorum fertilitate satis sterilefcere tuto potuisset; ad-

huc juvenis enormi hysterica præfocatione cum metu carcinomatis in læva tuba detenta fuit: dein hypocondriaco-scorbutica facta est: cumque denium nigredine, & gingivarum erosionem diu laborasset, impetigine quadam in capite, ac pone aures erodentem ichorem emittente corripitur: exinde hoc morbo evanescente tribus abhinc annis in cordis palpitationem, & vertiginem incidit, cui ex levi sane causa cuiusdam nimirum ponderis elevatione magna pulsatio dexteræ carotidis accessit. Ad hunc morbum curandum cum accersitus fuisset Chirurgus, causis minime consideratis partem decocto quodam adstringenti soveri, & fasciâ quadam obstringi iubet: sed pessimo cum exitu, quo tantum abfuit, ut nobilissima Mulier levaretur, ut maiorem pulsationem, & quidem cum dolore deinceps præsentiret. Quare cum ipse accersitus fuisset omnibus topicis præterquam fotui ex aqua Nucariana repente valedixi, & una cum alias laudato viro D. Joanne de Tomassio Medico curante admonui, ut solis copiosis iuribus ex eadem aqua nucariana carne vitulina ex succo pomorum redolentium, ultra mensem uteretur, additis etiam pulveribus testaceis, atque ex crysallo montana præpar. Hac enim methodo, necnon optima victus ratione, & abstinencia a motibus violentibus in melius profecit, ut modo mitissimam experietur affectæ arteriæ pulsationem.

Ex hac equidem historia clare docemur erodentes ichores, qui ad gingivas ad capitis cutem, & pone aures deponebantur, sensim supra arteriam carotidem decubuisse: & quemadmodum aliis in locis erosiones tentaverant, ita easdem moliri cœpisse in externis carotidis tunicis, quæ cum per obliquum, seu figura litteræ S curvatum osseum foramen intra cranium feratur, facilius ea in parte, quam alio quovis in loco dilatari potest: eo quod ibidem sanguinis aliquam ad liberum intra calvariam excursum invenit repugnantiam.

Uterius hinc monemur, ubi copia adest salium erodentium ægros ab admotis adstringentibus plus mali, quam utilitatis perpetuo solere experiri: eo quod styptica omnium vasorum fibras, ac meatus constringendo, & coarctando, salinos illius ichores præpedita ad exitum via in interioribus partibus sistunt.

Tandem non aspernandum est corollarium, quod ex hac eadem historia elici potest, videlicet si incipientes lethales morbi, circa principium adhibita suaviori, tutiori-que methodo tractentur, ægrorum vitam diu produci solere, quin sæpe integre ægros confirmari: sed si pertinaciter contraria medendi via incedatur, brevi, ut plurimum perire.

P R O P O S I T I O XXXII.

De modo & causis, quibus fit, & de signis, quibus cognoscitur Aneurysma Gallicum.

Quemadmodum serum acre a cystide & Aneurysmatico destillans ad ossa, & ligamenta pervadit, eadem paulatim exedit, & tabo consumit, ita e converso fieri interdum solet, ut lymphæ, Gallicis salibus scatens postquam congestionem in ossibus, ac ligamentis primo tentaverit, mox paulatim mora acrior jam reddita supra, & intra substantiam externam arteriæ depluens illam exedere incipiat, indeque in Aneurysma distendat: quod ex compressione simul, & erosionem productum tanto reliquis pejus est, quanto minus Medici causæ rationem olim habentes solis sanguinis missionibus, ferro, aut lacte plerumque tractare solebant. Cum secus vera curandi methodus tota versetur in temperando idoneis peculiaribus remediis, & ad transpiratam, ac diuresim promovendo veneream lympham, ut inferius appositis exemplis evidenter ostendere satagemus. Hujusmodi siquidem Aneurysmata a venerea cachexia producantur, ut optime advertit M. Aurel. Sever. de noviss. obs. abscess. pag. m. 197.

Cognoscitur autem Aneurysma Gallicum non solum ex impuro, quod præcessit contagio, atque ex indiciis luis venereæ in alias quoque parres jam propagatæ, sed porissimum ex modo quo determinatus locus Aneurysmate afficitur. Non enim subito arteriæ pulsatio sentitur, sed primo præcurrunt dolores præsertim nocturni alicujus ligamenti, vel ossis: indeque utrumque tumore extuberans subjectam arteriam premere, atque exedere ejusdemque pulsationem efficere incipit.

P R O P O S I T I O XXXIII.

Expositum Aneurysma validatur duobus exemplis.

Venditor Piscarius ann. 45. habitus came-
li vitæ omnino libertinæ Baccho nimirum, Dianæ, Neptuno, ac Veneri frequenter indulgens, ex qua postrema pluries contraxit luis stigmata, quæ fere incurata suis confusus viribus imprudentissime contempsit. Tandem cum variis animi pathematis angere-
retur, clavicula sinistra dolere, dein elevari cœpit: postremo sub eadem pulsatio emer-
sit, qui quidem dolor ad humerum, & collum extendebatur. Post mensem accersitus Chirurgus D. Joannes Castigliani partem diligenter observans è vestigio hæsitavit de Aneurysmate arteriæ subclaviæ. Res delata est ad Medicum, qui nulla habita syphillidis ratione purgat, & sanguinem mitrit, non modo incassum, sed cum detrimento. Denique æger pallidus, anhelosus, & animo defectus meam opem implorat. Ipse affectum locum, & modum, quo morbus a Gallico dolore incepit

sedulo perpendens, non dubitavi, quin hoc Aneurysma esset soboles corrodentis Gallici: quod, cum intercipitur intra texturam ossium, cartilaginum, ac membranarum, quibus arteria aliqua incumbit, ac potissimum intra plexus nervosos, quibus eadem in angulum flexa alligari solet; arteria primum compressa constringitur: dein etiam stylicidio liquoris acris, quo passim membranarum ligamenta, atque ossa erodi videmus, corrumpitur, atque exeditur.

Qua de re multorum factus periculis cautus primitivam ægritudinis causam curandam suscepi, jussique ut purgato leniter atque epicratice corpore cum electuario lenitivo malaxato cum oleo amygdalarum dulcium sumeret distillatum magistrale antigallicum vulnerarium, & epicrasticum hujus formulæ ℞. sal-
sæ elect. minut. incis. lib. semis.

Radicum ros. rubr.

Ligni citon.

} ca unc. semis.

Infunde in lib. xx. aquæ fontis per noctem, mane bulliant lento igne ad consumptionem quartæ partis addens versus finem ad despum. carnis vitul. mac. lib. iv. Cancrorum fluvialium num. xii. Testud. nemor. num. iiii. succor. cicorii, borraginis, urticæ, consolidæ majoris pomor. redolentium ad lib. ii. feri caprilli lib. iiii. sem. cydenior. contus. unc. i. Florum violarum Hyperici ad pug. iiii. ponantur ad destill. in B. M. liquoris destillati cap. mane unc. v. & sero unc. iv. quatuor horis ante cibum. Item loco vini uteretur bocchetto ex infusione salsæ per tres menses continuos una cum victu tenui, exinde eo processit æger, ut diminutis doloribus, tumore, & pulsatione in naturalem statum restituta, sanus videretur. Sed cum postquam arteria supra suum diametrum multum distenta est, fibræ, languidiores ad resiliendum in systolem, & promptiores ad dilatationem evadant: jure cavendum in vitæ regimine omnino esse prædiximus. Fieri enim posset, ut levi ex causa morbus peiori fato reverteretur; fluxerunt tamen quinque iam anni, nec morbus recruduit.

Alium similiter utrumque felici cum exitu curavimus, qui sub eadem clavicula Gallicum Aneurysma diu pariebatur. Hic erat egregius citharædus, qui ex impuro concubitu non semel in pudendis vulneratus, tandem ortis hic illicque peractus doloribus salsa, & mercurio citra ullam methodum, atque utilitatem tractatus est. Exinde macer, & febricitans in tabem Gallicam magnis passibus contendebat: cum dolor, ac tumor, qui claviculam dexteram iam afficiebant maiores evaserint: iisque sepulta quædam pulsatio adiuncta fuerit, quæ adeo crevit, ut magnum ostenderet Aneurysma: huic igitur opem laturi oleo primum amygd. cum syrup. viol. color. leniter laxato ventre cogitavimus de abluendis, elixiviandisque iis potissimum erodentibus salibus, quæ ex mercurio male vel præparato, vel propinato intra egrorum corpora colliguntur, ac debacchantur; scilicet ma-
ne

ne exhibuimus infusionem falsæ in aquæ Nuc. cer. cum aliquot granis salis volat. sal. armoniac. ad srib. 11. ac vespere conditum ex taceis flor. auri, & confect. de Hyacint. & Alcher. Post duodecim dies istius medelæ remissa febris, destillato superius descripto usi fuimus. Sed quamquam inde æger multum profecerit, eo tamen valetudinis non pervenit, quo descriptus Piscator perductus fuit. Etenim quamquam dolores remissi fuerint, ac tumor multum subsederit, in hoc tamen constans perpetuo fuit sepulta gravis illa pulsatio, quæ ægrotum animo dejectum detinebat, utpote qui impotens factus videretur libere exercendi artem suam, ne vicissitudine motus brachii morbus augeretur. Post sex annos ab exposita curatione incolumis mansit, nunc vero ignoro, vivat ne amplius, an decesserit.

Sed quoniam actum est hic de noxa ex mercurialibus, opportunum ducimus subnectere.

PROPOSITIO XXXIV.

In qua ostenditur quam facile ex mercurialium usu Aneurysmata gignantur.

OMnes fere Chimici in eo consentiunt, Aneurysmata facili negotio ex Hydrargyri litu solere proficisci. Ita Paræus, Ballonius, alique appositis exemplis indubiam rei fidem nobis fecerunt.

Rationem autem inquirentibus nobis cur interdum malum hoc ex huiusmodi causa suboriatur, duæ præsertim occurrunt: altera ex hydrargyri vi, altera ex peculiari corporis, in quo morbus excitatur, qualitate; non enim semper, & ubique, sed tantummodo certis accedentibus conditionibus hydrargyri litu nascitur Aneurysma. Omnis autem hydrargyri vis in excitandis Aneurysmatibus reposta est in momento impetus, quo lymphæ, & sanguis attenuati quaquaversum urgentur, ac debacchantur, qui quidem liquores quoniam admistione salium acidorum intra ægrum corpus erodentes evadunt, facile possunt cunei instar vasa impellere, ac distrahere. Id quod evidenter ipsis sensibus apparet in glandulis, osculisque salivaribus & intestinorum: quæ post hydrargyri litum intumescunt, ac diducuntur.

Quod vero ad corporis constitutionem attinet: proculdubio causa Aneurysmatis consistit in gracilitate, vel obstructione, vel alia quavis prava diathesi, qua alicujus arteriæ pars laborat. Neque certe a vero abludere censetur opinio, si consulatur casus Ballonii parad. 13. relatus de quodam Mercatore, qui ad spinam dorsii per Annum dolebat. Ter, aut quater litus est. Tandem sursum, deorsum ingens sanguinis copia, aperto Aneurysmate excreta, & mortuus est.

Ex iis autem, quæ hætenus dicta sunt prudens Medicus jure poterit concludere in nullo Aneurysmate, etiam si a lue Gallica profecto, locum habere mercurialia, & præsertim in forma litus.

PROPOSITIO XXXV.

Probatum nulla esse Aneurysmata pendentia a Paralyfi fibrarum alicujus arteriæ tunicas tentantium.

Ingeniosa magis, quam vera videtur opinio cujusdam Neoterici, qui inter causas Aneurysmatis ponit laxitatem, & Paralyfim alicujus sectionis arteriæ, quam credit impetui sanguinis resistere non posse: atque idcirco necessario dilatari. Verum opinionem hanc a vero abhorrire duplici argumento demonstratur.

Primum est, quod fibræ paralyticæ tantum abest, ut propria infirmitate, ac mollitie impetus sanguinis minus resistentes aneurysmati generando sint magis idoneæ, ut potius ejusdem sanguinis vim infringant, & labefactent, quominus easdem fibras divellat, atque distrahat: quo enim vehementius tunicæ arteriarum sanguini impellenti renituntur, eo violentius percutiuntur: quemadmodum supra propositione 30. demonstratum est. Quod quidem vulgaribus experimentis perbelle illustratur. Lana enim gossypium, plumæ, alique huiusmodi mollia irruentium corporum impetum, ac motum facile comprimunt, atque extinguunt, sine propria læsione.

Secundum vero argumentum deducitur ex obvia observatione tot languentium paralyfi, in quibus omnibus, si vera esset hypothesis indicari Auctoris, Aneurysma in affectis membris fieri deberet: cum secus nulla sint corpora huic mali generi minus obnoxia, quam quæ sideratione detinentur.

Non inficior tamen evenire posse, ut tabescentibus fibris ex pravo alimento, acri nimium, atque exedente Aneurysmata excitentur; nutriens enim succus, depravatus, atque particulis acrioribus scatens cum ipsas fibras exedendo extenuat, tum lacerat, ac convellit. De quo Aneurysmatis genere proposuit. 30. diximus agentes de Aneurysmate ab erodente liquido pendente.

Relicta itaque ira paralyfi fibrarum, & absoluto tractatu legitimorum Aneurysmatum, reliquum est, ut alterum aggrediamur, sit proinde.

C A P U T IV.

De Aneurysmatis notis, & illegitimis.

Secundum divisionem superius propositio-
ne 4. traditam post legitima sequuntur illegitima Aneurysmata, quæ pendent ab aucta mole vel impetu sanguinis supra capacitatem, & resistentiam ordinariam ipsarum arteriarum, iraut enervatio, dilatio, ac discissio villorum, & fibrarum posterior omnino sit, ac veluti effectus adauctæ molis, vel impetus proiectionis sanguinis. Hic tamen advertendum spuria Aneurysmata, sæpe exhibere signa dilatatz ad usque villorum di-

discussionem, alicuius tunicae arteriae licet nondum disruptae. Pulsant enim, ac turgent quemadmodum vera. Unde spurium appellabimus Aneurysma pulsationem extraordinariam alicuius arteriae cum distractione supra consuetam orbitam tunicarum, ac spurium migrasse in legitimum dicemus; cum distractio transivit in discissionem fibrarum arterias completentium.

PROPOSITIO XXXVI.

Exponitur duobus modis impetus ipsius sanguinis superare posse resistantiam arteriarum, nimirum per impetum rectum, & per impetum compositum ex recto, ac reflexo.

QUamquam ex iis, quae propositione tertia, & quarta exposuimus circa discrimina Aneurysmatum, & proportionem inter impetum sanguinis, & resistantiam arteriarum, clare deduci possint, quae ad spuria intelligenda Aneurysmata satis esse videntur; nihilominus generalis illa doctrina peculiariter hic tractanda sese offert. Scilicet investigandi nobis erunt modi quibus adaugeri potest impetus sanguinis habita ratione renisus arteriarum.

Duo autem sunt, quantum suspicor, adaucti supradicti sanguinis impetus: unus quidem, quem lato modo appellabimus adauctum impetum rectum, alterum vero mixtum ex adaucto impetu recto, & addito reflexo.

Primus sane ab instrumentis sanguinem pellentibus, nec non a sanguine ipso proficiscitur. Quatenus instrumenta respirationis, & cor majori vi suos conatus, ac vibrationes exercent contra sanguinem; hic autem pleniori sua mole, & elastica quadam vi in arterias nititur, ac plus solito extrorsum premit, ac distendit, quae deinde in locis, in quibus minimum particulare structurae vitium occurrit, debilitari incipiunt. Quod quidem praecipue contingit in athletis, vinosis, tibicinibus, & bajulis: in quibus primo rectilineus sanguinis impetus consueto major exercetur. Etenim in magnis istorum conatibus, atque exercitationibus diaphragma, omnesque thoracis muscoli nituntur contra sanguinem in cordis auriculas, & ventriculos excurrentem, unde fieri non potest, quin cor vehementius per systolem pellat in arterias eundem sanguinem, qui jam citatius per venas versus cor movebitur, ea plane ratione, qua pila lusoria vehementius a pelente instrumento in contrariam partem truditur, quo prius majori momento motus ferebatur.

Ipsa quoque moles, & vis elastica sanguinis rectilineum ipsius motum potest adaugere: quia quo major, & fervidior est moles fluentis liquidi, eo copiosiores, & validiores sunt partes, quae ad instar solidi elaterii, & cunei distendere, & nimium deducere, ac disungere possunt villos, ac fibras arte-

riarum texturam texentes. Legatur apud Severinum de nov. absc. cap. 36. §. v. casus Aneurysmatis observati in iuvene Burgunda ingluviei summe dedita, & meri potatrice nulli secunda: quae acuta febris correpta ob recensitam causam plenitudinis fervidi sanguinis, post mortem aperta exhibuit arteriam caeliacam ad compressi pugni molem dilatatam.

Hoc autem multo facilius contingit si momento adaucto impetus recti sanguinis, aliud etiam momentum impetus adiungatur: quod ex reflexione eiusdem in latera, & sufficientem sanguinei cylindri proficiscitur, quod quidem secundo loco considerandum nobis proposuimus. Difficile est autem, quin huiusmodi momentum priori adiungatur. Etenim si una cum vasorum plenitudine, & quodam sanguinis conatu aliquam arteriam comprimi, obstrui, aut alio quovis modo aliquid de sua diametro praeter naturam, & pertinaciter amittere contingat; proculdubio rectilineae sanguinis undae, quae illius axem, & proxima inter fluendum spatia occupantes in obstructum, aut compressum locum (quem nullo impedimento oblitum facile & libere permeassent) incidant: ex reflexionis legibus necessario resiliunt, & quaquaversum in superius canalis cavum actae extrorsum urgebunt arteriae latera, quae caeteroquin a sanguinis partibus naturalibus in illa cuneorum instar incidentibus dilatantur: ex iis autem duabus trudendi viribus, rectae videlicet, & reflexae fieri non potest, quin superius arteriae segmentum paulatim distendatur, diducatur, atque dilatetur.

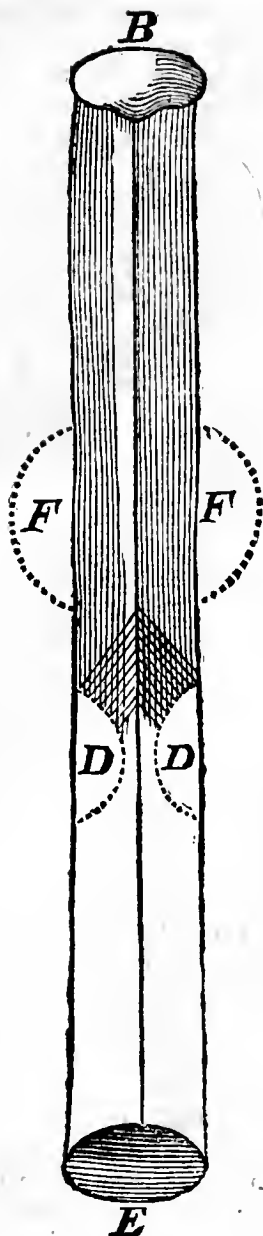
At enim vero, ut modus productionis istius Aneurysmatis spurii sub ipsis oculis cadat, argumenta producam, tum ex mechanicis legibus fluentium liquidorum tum vel maxime ab experimentis anatomicis petita.

PROPOSITIO XXXVII.

Exponitur, ac demonstratur actio momenti compositi impetus recti, & obliqui sanguinis, aut compressus arterias excurrentis.

Primum itaque advertatur in canalibus pelliceis, qui facile distenduntur per vim proiecti liquidi, considerari posse partes excurrentium fluidorum perinde quasi totidem lineas: quarum aliqua ab orificio canalis procedant per axem: aliae vero incurrant, seu urgeant superficiem interiorem eiusdem canalis, qui quidem canalis si alicubi comprimatur, vel obstruatur, necesse est ut vel omnes, vel multae ex lineis tum prope axem impulsis; tum ad latera incidentibus a suo libero excursu prohibita reflexionem patiantur. Quod sane in sequentibus clare apparebit figuris.

Sit arteriæ segmentum cylindricum BE, sitque fluxus vehementer projecti sanguinis B in E. His positis detur obstructio, vel compressio in locis DD: quoniam sanguis vehementer propulsus a B in E cum pervenit ad prædicta loca compressa, vel obstructa prohibetur a libero excursu versus E, necesse erit, ut reflectatur a punctis DD quaquaversum, & nifum exerceat contra sanguinem impulsu a B versus E, fierique non poterit, quin cum latera ipsius arteriæ supra loca DD non sine distractionis resistantia, quemadmodum sunt ripæ fluminis, sed maxime distrahibilia dilatentur in dia- stolem supra consuetam orbitam suorum orificiorum præsertim in canali BE versus universam circumferentiam FF. Quin imo in singulis cordis pulsationibus, geminato nifu sanguinis, recto nimirum & reflexo supra loca positorum impedimentorum, necessario membranæ ipsius arteriæ non tantum penitus distraherentur, sed tandem dirumpentur, præsertim si aliæ accesserint causæ, de quibus in sequenti propositione.

Lancisi Oper. Tom. II.

Neque sane difficile admodum erit prædictam adaucti, & geminati sanguinis impetus operandi rationem in arteriis concipere, si advertatur plumbeos canales, fluxum devolutæ aquæ dirigentes, ob solam quandoque obstructionem, vel compressionem duplicato, ut superius exposuimus momento nifus excurrentis liquidi citra ipsa impedimenta sensim laxari, ac dehiscere.

Sed quid opus est ut externis experimentis utamur, ubi admodum clara in animalium corporibus sese obijciunt exempla? Denudet quis in Cane arteriam e. g. Iliacam, & mox vinculo stringat, vel alio comprimat corpore, inde exitum sedulo observet, & re ipsa docebitur, quanto major sit impetus, & distractio quaquaversum in illo arteriæ segmento supra impedimentum post ligaturam, quam ante ipsam extiterit. Legatur hac super re pulchrum illud tentamen magni Harveyi in lib. de circulatione sanguinis exerc. 3. pag. 214. ubi narrat a se factum experimentum, quod a Galeno & Vesalio indicatum potius quam tentatum fuerat, scindendi nimirum transversim arteriam, & indita fistula ipsam ligandi. Audiamus illius verba: inquit enim " nam supra calamus, aut fistulam, quamprimum, ac vinculo arteriam strinxeris, supra ligaturam arteria statim ab impulsu sanguinis desuper impacti dilatatur, ultra orbitam fistulæ, inde & fluxus inhibetur, & impetus refringitur, itaut arteria vinculo subdita, obscure admodum pulset, quia est sine impetu transeuntis sanguinis, & quod supra ligaturam reverberatur, &c.

PROPOSITIO XXXVIII.

Deducitur ex multorum serie experimentorum validam arteriæ compressionem, seu constrictionem, si diu perduraverit, & canalem impervium reddat productioni substantiæ polypo- sæ superioris arteriosi segmenti cavum obturandi occasionem præbere.

Illud plerumque in præternaturali corporum constitutione solet accidere, ut vitium, quod simplex initio morbi fuerat, progressu temporis geminetur, & quod a solidis incepit, postmodum propagetur in fluida. Hoc sane evidenter apparet in forti seu valida compressione, vel vinculo ipsarum arteriarum, hæc siquidem affectiones si diu perseverent, non tantum sanguinis excursu per illam arteriam præpediunt, & morbosam ejusdem liquidi repercussionem inducunt, sed efficiunt, ut tenaciores quædam cruoris partes, cum minus ad reflexionem sint mobiles agglomerari invicem, paulatimque lateribus arteriæ adhærere incipiant, donec plenior ex novo affluxu facta moles consimilium particularum fila referentium, indensum & fibrosi speciem exhibens corpus, quod polyposum dicimus, coalescat.

Error autem posset hic subrepere, si quis opinaretur hujusmodi polyposum concretum nonnisi scissa, ac dehiscente arteria fieri ut

de costa polyposa cystidem Aneurysmatis obducente alias monuimus. Etenim in Aneurysmate sacci formam æmulante crusta polyposa impedit, quominus cruor per arteriæ axem interrupta circulatione fluere possit. Secus autem in spurio, de quo loquimur Aneurysmate polyposum corpus arteriæ cavum plane obstruens rectam sanguinis viam præcludit, ac proinde eo in loco circulationem intercipit, coacto fluido ad laterales vias capeffendas. Hinc sæpe pulsus ex hac causa obliteratur in carpis, ut in Marchione Paulutio.

Probat vero nostrum de generatione polypi assertum ipsa experientia, quam sæpe in Canibus firmavimus: etenim denudatam apud illos unam ex arteriis Iliacis cerato filo ante constrinximus; deinde curandum vulnus eorumdem salivæ relinquentes post 15. aut 20. dies secata per longum arteria expositam polyposam concretionem citra ligamen offendimus; quam quidem concretionem canaliscavum ita opplevisse animadvertimus, ut etiamsi soluto vinculo omnis tubo libertas redire potuisset, obstructio tamen ab irruente postmodum sanguine non omnino tolli voluerit, quia nempe substantia polyposa, vel nunquam, vel nonnisi longo tempore, seu repetitis pressio-nibus, & salis volatilis alluvione rursus dissolvi potest.

Advertendum ulterius ducimus, nos vel nullam, vel minimam dumtaxat lateraliter canali hærentem invenisse polyposam substantiam, ubi compressio, & constrictio non adeo valida adhibita fuerit: unde fluxus liquidi a superiori ad inferius arteriæ segmentum subito non resisterit, sed adhuc utrumque perduraverit: torrens etenim sanguinis, cum ad strictum locum pertingit, partim vero impetu majori fluens crassiores sanguinis partes secum abripit. Sed in humanis corporibus ægritudine aliqua tentari cœptis res aliter potest evenire; nimirum ut vitium constrictionis canaliscavum illico jungatur cum vitio fluidi ad stagnandum apti; unde polyposa concretio, quæ tubi culpa non accideret, vitio fluidi acceleretur.

Deinde confirmatur exposita hypothesis diverforum extispicio cadaverum: in quorum puris Aneurysmatis huiusmodi polyposa substantia viam cursus sanguinis arteriosi plane obstruens, inventa fuit. Pulchra præ aliis videtur historia a Panarolo Pentecoste 2. obs. 11. descripta, qui narrat Aneurysma, quod ad verbum transcribendum duximus. -- Religiosus quidam cum esset quadrato corpore, ante multos annos passus fuerat Aneurysma sub axilla dextera. Huic consulentibus Medicis, singulis quibusque annis maxima ex brachio opposito sanguinis copia hauriebatur. Accidit in eo tempore, dum nunquam tam jucundus, & promptior esset ad vitæ functiones, illi repentina mors. Secto cadavere, venam azygos maximopere turgentem invenit, itaut rumpi videretur. Venæ item, & arteriæ omnes, quæ musculos intercostales dexteris irrigant, summopere tensæ, plenæ

que erant, itaut dum sectio fieret, circa claviculam, & axillam maxima sanguinis copia redundaret. Sed, quod maxime admirandum fuit, arteriæ axillaris inspectio, ipsa enim non ut in reliquis Aneurysmatis rupta, & corrupta erat, sed undequaque integra. Ea tamen differentia, quod circa arteriam, & venam axillarem; atque intra cavitatem arteriæ caro quædam alba, solida, dura, & cartilaginosa maximæ portioni tam firmiter adhærebat, ut secerni nullo modo posset, imo ferro mirifice resistebat. Unde cum via sanguinis naturalis, & vitalis ad irrigandum brachium ex insigni interna obstructione, paulatim clausa esset, retrocedens sanguis cor suffocando, partem illam inopinatæ mortis falce reseccavit.

Similiter apud Marcum Aurelium Severinum de novissimis obser. abscessibus cap. 34. §. 5. prostat historia Aneurysmatis arteriæ Cæliacæ a Nicolao Larcheo Chirurgo Romano diligenter observati, cujus dissectionis descriptio talis est. "Exorti igitur ab inferioribus postquam ad arterias emulgentes pervenimus superata jam parte, qua magna arteria primos divaricatus sensit, corpuscula offendimus tria ex pituita concreta (hujus uber est modus arteriæ longeque amplior quam vena) vi caloris opinor sibimet ipsis incumbentia, quæ obturamenti cuiusdam modo arteriæ ductui sic offarcta transversim erant, ut spiritui se transfundenti præcluderent viam; continuo autem ad superiora facto transgressu, tandem cæliaca sese obtulit, ita dilatata, ut compressum pugnum admitteret, quæ naturæ suæ modo vix annularis digiti crassitudinem æquat: in quo sinu sanguis abunde stagnabat ater, grumofus in putredinem abeuntis imaginem præseferens: a quo uno arteriæ sic depravato statu profectam interitus causam nemo est qui dubitet. Attente perlegenda historia prima obser. Anat. med. Jo: Baptistæ Fantoni, in qua describitur Aneurysma arteriæ magnæ paulo supra Iliacas in viro carnosus habitus frequentibus animi deliquiis, & vagis ventris doloribus vexato: in quo post mortem infra locum Aneurysmatis aderant crassissimi polypi, qui sanguis fluxum, versus Iliacas impediabant; sed iam tempus est, ut ad alia procedamus.

PROPOSITIO XXXIX.

Demonstratur adauctum, ac geminatum impetum sanguinis, qui ab initio spurium efficit Aneurysma, verum, & legitimum raro inducere posse, quin vel solito graciliores alicubi inveniat arteriarum membranas, vel in locis peculiaribus, ut erodens liquidum ad causam vim accesserit.

Nostra hæc propositio habet duas partes, primam, in qua assumimus arterias nonnisi raro per auctum impetum rectum, & reflexum sua natura laxari, ac dehiscere posse. Se-

Secundam , in qua probare aggredimur per geminatum hunc impetum facilius , ac frequentius arterias scindi non posse , verumque producere Aneurysma; quoties eidem insita tubi gracilitas, vel erodens indoles circumfluentis, atque excurrentis liquidi pertinaciter non adiungitur.

Prima pars facile probatur cum rationibus, tum experimentis a priori quidem quia licet ponatur dirigi contra resistantiam peculiaris arteriæ, utrumque sanguinis impetum supra ordinarias leges adauctum, nisi arteria fuerit exilis, atque extrema (ut in parturientibus, & diu, violenterque vomentibus interdum accidit) per solam istam vim impetus vix poterit dissilire: eo quod in arteriis considerari debet non solum resistantia, quæ proficiscitur ex propriis tunicis: sed etiam illa superaddita resistantia, quæ proficiscitur ex multiplici complexa membranarum, glandularum, aut muscutorum, quæ ubique locorum ipsius arterias circumvalidare solent. Unde etiamsi prædicta sanguinis vis, naturalem solius arteriæ resistantiam posset superare: non ita facile renisum circumpositarum partium vincere potest.

Experimentis etiam thesis nostra probatur: etenim quoties amputato, aut ligato membro, vel in convulsis, aut offe is arteriis apud hypochondriacos, & histericas fortis pulsatio per sentita fuit, quæ licet pertinax ad annos perduraverit, nihilominus in apertum Aneurysma nunquam transivit: spurium enim Aneurysma cum sola arteriosi tubi distractione interdum diu perseverat. Cujusmodi fuit, quo Religiosus quadrati corporis referente Panarolo loco supra citato ante multos annos sub axilla citra ullam rupturam, aut corruptionem detentus fuerat: secus vero spurium Aneurysma optime cedit cum placida medela solutis vinculis in naturam redit arteriæ.

Quantum vero spectat ad alteram propositionis partem demonstrandam hoc sane longe facilius assequi poterimus, si auditores nostri meminerint, quæ alias docuimus de insita, sed præternaturali arteriarum gracilitate, & de adjunctis pravis humoribus ad alias causas.

Etenim si corpus arteriam obstruens, vel comprimens, erodentes aliquas particulas de se promat, vel aliunde ex sanguine, aut nervis in affectam arteriam derivet (quod sane ægro in corpore contingere facillimum est:) quæ intra fibrosam canalis texturam veluti cunei penetrantes illam sensim diducant, simulque discendant, in Aneurysma spurium ab initio, denique in legitimum transit, & adolescit. Quod nos octo abhinc annis vidimus in aperto cadavere cujusdam caudicis affectione hypocondriaca vexati. Hic multos annos consuetam arteriæ celiacæ pulsationem ex spasmo exortam passus fuerat: sed postremis duobus annis pulsationi etiam tumor malo punico æqualis adjunctus fuerat: in eo ramus celiacæ arteriæ, quæ primum sola convulsione laboraverat, sensim fluidi

Lancisii Oper. Tom. II.

impetu, & erodentis vi adeo dilatatus fuerat, ut manupium formaverit cæno so, ac polypo so humore cursum sanguinis in arteriolas obstruente plenum; quod postremo dehiscens, & progressu temporis apertam versus partem, quæ incolumi arteriæ segmento finitima erat, exundante intra cavum Abdominis arterioso sanguine subitum ægroti necem induxit. Exemplum aliud Aneurysmatis spurii inchoati nempe a plenitudine sanguinis aortam distendentis, ac demum in legitimum adolescentis ob adjunctam fluidorum acritudinem, & erodendi vim clarum, si quod aliud extat apud Saporram de tumore præternaturali lib. 1. cap. 43. de quo miror quomodo a Sennerto dubitari possit an verum fuerit Aneurysma.

Neque vero hic prætermittendum videtur, quod alias monuimus, circa insitam arteriarum gracilitatem: quæ cum in aliquibus corporibus consueto minus robusta ad resistendum impetui sanguinis reperiatur, facile fieri potest, ut E. G. in bajulis Tibucinibus, Parturientibus ob adauctam respirationis contentione vim propulsione sanguinis major nisus in particulari arteria determinetur, quæ minus valida, aut suapte natura aut ex obice fiat ad resistendum; unde necessario cogitur dehiscere, ut in antecedentibus fufius demonstravimus.

Interim satis fuisse arbitramur, si rationes exposuerimus cur ex bajulis, cæterisque violentos conatus exercentibus, necnon ex aliis qui obstruatas alicubi arterias habent non omnes in vera incidant Aneurysmata.

PROPOSITIO XL.

Quod Medici tanto studiosus debent inquirere in scientiam incipientium spuriorum Aneurysmatum, quanto hæc, si statim cognoscantur minus difficulter, quam pleraque legitima curari soleant.

CUM Aneurysmata spuria initio adjunctam minime habeant diminutam resistantiam arteriarum ad consuetum sanguinis impetum, sed auctam solum contentorum fluidorum vim; cumque probatum superius jam sit, auctam vim sanguinis vix posse legitimum Aneurysma producere, quin vel ipsius infirmitas arteriæ, vel erodens liquidum accefferit, sequitur, ut spuria Aneurysmata, si ab initio cognoscantur facilioris sint medelæ, quam legitima, quia tunc probabilissimum est nondum superadditam esse labem in arteriarum tunicis ob quam major fibrarum debilitas, seu minor resistantia induta sit. Adnitendum itaque erit in principio istarum ægritudinum, ut causa tollatur adaucti impetus in sanguine. Quod facilius est assequi, quam resistantiam solidis addere. Atque hinc profecto fit, ut passim curata observentur hujusmodi Aneurysmata in plethoricis, atque hypochondriacis, quorum

medela, si diu neglecta fuisset, frustraneus postea omnis labor extitisset; quia nimirum, ut supra demonstravimus, arteriæ exaucto, & duplicato impetu sanguinis una cum accessione liquidi erodentis non ægri debilitari solent. Idcirco etiam atque etiam Auditores nostros monemus, ut quæ in sequentibus tradituri sumus, non tamquam obiter dicta, sed veluti diu elaborata, & ad lydiū experimenti lapidem revocata studiose velint excipere: frustra enim laboramus in curatione illorum Aneurysmatum, quæ jam erolas habent membranas, quas nulla acus rursus potest consuere.

PROPOSITIO XLI.

De differentiis, & signis Aneurysmatum pendentium a vi cunei plenitudinis sanguinis.

QUAMQUAM sanguinis plenitudo cum ad extremum pervenerit, motus omnes in animali reddere solet languidiores: eo quod tollat in minimis vasculis, & loculis necessarium illud ad concidendum, ac resiliendum spatium, sine quo liquidorum separationes, & fibrarum distensiones, contrariis urgentibus visibus fieri non adeo facile possunt: quapropter ii segniores ad motum evadunt, quorum corpora saginata magis fuerunt; nihilominus cum plenitudo mediocris juncta magnis extemporaneis conatibus; vel membrorum compressionibus, & curvaturis, aut vitio insitæ gracilitatis arteriarum, multum faciat ad vasorum dilataciones, & causa esse possit non infrequens Aneurysmatis, ideo de hac nunc agendum ducimus.

Illud vero præ primis advertimus communi omnium Medicorum, & Chirurgorum observatione exploratum esse ingluviem frequentiore esse Aneurysmatum causam, ut nos fateri possimus ex centum Aneurysmatis sponte, seu absque ullo externæ causæ concursu obvenientibus, plus media parte in gulosis, & bibacibus vidisse: reliqua autem in hypochondriacis, hystericis, & syphillide obiectis. Vide quæ docte prudenterque scribit M. A. Severin. de noviss. obs. abscess. cap. 7. pag. 177. & apud eundem confer ea, quæ tradit Nicol. Larcheus in observat. quadam Aneurysmatica data ad D. M. A. Sever. & loc. cit. ad nex. pag. 280.

Sed quoniam ingluviem, juxta diversa alimentorum potuumque genera, necnon reliquæ vitæ rationem, duplicem plenitudinem facere solet, unam sanguinis laudabilis hoc est sale volatili oleoso præditam, alteram vero cacochymam, crudorum nempe succorum sale fixo acetoso in phlegmate dissoluto redundantem: ab utraque sane proficiscitur Aneurysma, si præsertim insita alicujus arteriæ debilitas, vel ignota nobis occasio malis ovis incubatum adjunxerit.

Et quamquam plenitudo optimi sanguinis rarius Aneurysma soleat inducere, nisi constrictionem, seu compressionem alicujus arte-

riæ, vel animi pathema prodromum, & comitem habuerit: idcirco malum hoc cognoscitur, quia fortis pulsatio incipit in corporibus robustis, & laudabilem constitutionem cum genarum rubore, & lacertorum validitate præferentibus, quibus tamen vel improprie aliquis timor, vel pertinax mæror liberam per ipsa præcordia circulationem præpediverit, aut vita sedentaria, & compressio, vel curvatura alicujus membri causam dedit, cur particularis arteria ample, nimiumque distracta sponte laxata fuerit.

Aneurysma vero ortum a plenitudine cacochyma, facilius cognoscitur, tum quia anæactum vitæ genus jam congestam tumorum urgentium copiam plene demonstrat, tum vel maxime, quia ab ipso ægro hic illicque per corpus pulsationes quædam præsentuntur: eo quod arteriæ suis in finibus ob liquidorum copiam leviter obstrui, & ob fibrarum irritationes convelli solent, ut intercepta sanguinis ab arteriis in venas immissio ejusdem reverberationem ad latera identidem efficiat, donec in particulari arteria plenitudo ista, validiori induta obstructione firmiter determinetur, & fundamenta spurii Aneurysmatis jaciatur; sed a signis transeamus ad Theapeuticam & ad peculiare spuriorum Aneurysmatum ætiologias.

PROPOSITIO XLII.

Agitur de curatione Aneurysmatum a vi cunei plenitudinis sanguinis.

UT juxta veriore methodum procedat curatio prædicti Aneurysmatis distinguenda erunt illius tempora; etenim si Medicus accersitus fuerit incipiente malo, tunc scela semel, atque iterum vena ad minuendam collecti sanguinis molem, necnon exhibitis lenibus ex castia, & Tamorindo solventibus, una cum placidis diluentibus, ex juribus Borrag. fenc. & similibus, necnon netro stybiato, totus esse debet in rigida instituenda victus ratione. Quantum namque mero, & esca immodica primum se compleverat æger ad morbum excitandum, tantumdem etiam Cereris, & Bacchi parcitate longa uti debet, ita enim peritissimus Severinus de novissimis abscessibus cap. 7. in scol. num. 8. se restituisse narrat Carolum No-num, qui cum primum Aneurysmate ex nimio sanguine erupturum vidit, statim abstinentia repressit.

Neque nobis defuerunt exempla consimilium morborum, qui si vetustatem attigissent, tamquam insanabiles relinquendi fuissent: principio tamen rigida vivendi ratione, exercitatione corporis jejuno ventre, necnon aeris mutatione remiserunt.

Si vero Chirurgus suscipiat curationem confirmati, & jam in legitimum mutati Aneurysmatis, tunc satis erit, si conatus omnes impendat in prohibendo, ne universus sanguis nimia copia redundans, vel sibi construat impedimentum ad motum in præcordiis
& ce-

& cerebro, aut Aneurysmatis cystim disrumpens subitam necem possit inferre; alterum enim contingere solet in antiquis, quamquam spuris Aneurysmatis a plenitudine ortis; apud observatores Medicos adeo frequentes leguntur eorum historiae, qui extemplo vitam cum morte commutarunt, in quorum cadaveribus, vel turgens dilatatorum in cerebro, in praecordiis valorum plenitudo, vel aliquo in cavo effusus sanguis occurrit.

Prohibetur autem potissimum humores turgere, si statis temporibus vere nimirum, & autumno corpus sanguinis missione extenuetur, cujus auxilii profecto indicatio non ex sola aegri consuetudine, aut Medici inconsulto arbitrio sumenda erit: sed ex ipsis incipientibus indicibus adaucta molis sanguinis. Hæc autem sunt segnities ad motum, praecordiorum angustia; capitis gravitas, calor, aut dolor. Sæpe enim vidi aliquos, qui unum vitare cupientes malum, alterum funestius, nempe (ob nimiam sanguinis detractionem) cachexiam, & hydropem incurrerunt. Adeo verum est, prudentiam in Medico potiore esse suarum virtutum partem.

Deinde moderata quoque victus ratio, quæ ad tenuem potius quam ad mediocrem inclinet optimum erit praesidium ad evitandum, ut superius indicavimus, valorum plenitudinem: tum autem in secundo hoc Aneurysmatis statu corporis exercitatio vitari debeat, ne nimiae distensionis affectæ jam arteriæ cuneos addamus, eo magis necessarium arbitramur praesidium, quod a vitæ parsimonia proficiscitur, in qua illud etiam diligenter cavendum, ne acetariis, acerbis, acidis succis utatur æger, cum jam demonstravimus spuria Aneurysmata accessione acrimum succorum, facili in legitima & omnino lethalia passim immutari.

Neque interim despiciamus decoctiones aliquas vulnerarias, quæ secta vena ad aliquot dies propinari possunt, ut valorum robur, ac fibrarum vis, quo fieri per Medicum potest, firmetur.

PROPOSITIO XLIII.

De variis speciebus spuriorum Aneurysmatum ab arteriarum convulsione oriundis.

INter Aneurysmata spuria non infimum certe locum tenent ea, quæ a nervearum fibrarum spasmo dependent, cum enim nervi hic illicque hederæ ad instar arterias circumligent, ita in earundem fibrosam compagem ad motum tunicarum adversus cordis impetum probabiliter recipiendum, alte propagentur, ac penetrent, si contingat quemadmodum in reliquis nervis solet accidere, ut alicujus arteriæ nervus spasmo afficiatur, tunc necessario ob suorum contractionem villorum, ipsa quoque muscularis ejusdem tunica convellatur oportet, ac proinde, ut arteriosi tubi diameter ibidem constringatur: indeque sanguis versus cor inflectatur, vel sal-

Lancisii Oper. Tom. II.

tem versus partem superiorem arteriæ, cæteraque contingant, quæ hinc evenire diximus propositionibus antecedentibus.

Hujusmodi autem spasmodica affectio, in arteriis plures habet differentias, sed duas præsertim: modo enim corrigit fibras longitudinales, modo obliquas, seu spirales, nunc vero unam, nunc plures una, scilicet arterias.

Quoniam arteria, ut suo loco demonstravimus, obliquis sese mire decussantibus fibris instituitur, simulque longitudinalibus, siestas has contractionum distinctiones nemo dixerit, qui tum in mortuorum anatome, tum in vivorum de praxi diu fuerit exercitatus.

Similiter cum nervi non in aortam solum, sed in singulis artuum flexuris, & potissimum intra abdomen viros ob fines intra substantiam arteriarum disperdantur, hinc sane fit, ut interdum arteriarum convulsiones nunc fiant circa cor, nunc in abdomine, & circa uterum, nunc in singulis fere extremis oscillis eorundem canalium. Quod aliquando observavimus apud nonnullos, qui multo saepe acri redundantes identidem violentissimas extremarum omnium arteriarum pulsationes persenserunt, donec & quousque tota quanta vagabatur per corpus uno in loco cumulata erodens materia (nisi cicurata fuerit) verum produxerit Aneurysma. Legatur apud Paræum lib. 6. cap. 28. celebris historia pulsationis insignis omnium arteriarum, cum æstu totius corporis, cui tandem Aneurysma ipsius arteriæ venosæ successit.

PROPOSITIO XLIV.

Traditur Diagnos ex historia convulsions fibrarum longitudinalium arteriæ.

COgnoscitur vero fibras longitudinales arteriarum spasmo detineri, quia agrotantes pulsationes quasdam persentiunt in praecordiis una cum sensu molestissimo tractionis, ac divulsionis plurium arteriarum a finibus versus principium, quod cum evenit, non dubito, quin obliquæ etiam fibræ una convellantur, atamen vitium læsionis in fibris rectis potissimum apparet, & quamquam rarissima sit hujusmodi morbi species, eam nihilominus pluries vidi, sed præsertim primo in muliere hysterica, quam sedulo per intervalla paroxysmo detentam observavi, in quo mirabile occurrebat symptoma palpitationis ampliatarum arteriarum temporalium, & narpi cum dolore ex earundem contractione, seu versus cor retractione. In his autem affectibus probabile admodum est superiores aortæ ramos convulsionem per longitudinem passos fuisse, unde constrixis hinc tubis non solum cohibebatur elutriatio sanguinis ab arteriis in venas, sed quod in iliaca contingit affectione, antiperistaltico excitato motu fluidum contentam repercutiebatur ad aortam, & cor, ubi palpitationem, & angorem ciebat mulier hæc mu-

ratione tum acris, tum variorum, quibusejusdem animus agitabatur objectis, optime convaluit.

Novi etiam juvenem fusci coloris, & melancholicum, qui in oppido Bracciano Medicinam exercebat; hinc post multa animi pathemata, & varium acido-acrium ciborum abusum in quamdam præcordiorum, & axillarium arteriarum affectionem inciderat, quæ non solum cordis palpitationem cum sonitu, sed vehementem pulsationem in utroque carpo una cum sensu violentissimæ, & dolore contractæ arteriæ identidem æqui temporis intervallis inducebat. Crevit morbus ad usque probabilem suspicionem dilatati juxta cor magni alicujus vasis. His cum variis ex ferro, succis, chalybe, cardineis, purgantibus, aliisque medicamentis ac sanguinis missione se macerasset, venit Romam inter initia veris, ac me potissimum super curatione consuluit. Ipse audita morbi historia, suspicabar, ichores acres, quos brevitatis gratia dicimus melancholicos tum in corde, tum in arteriis axillaribus fibras præsertim longitudinales pungere, atque irritare. Hinc enim perturbato, ac diminuto per contractionem diametro arteriosi canalis perturbabatur, & diminuebatur libertas trajectionis sanguinis ab arteriis in venas axillares; unde reflexio, atque percussio ejusdem sanguinis ad suum principium. Damnatis idcirco cæteris pharmacis laudavi pertinacem usum succi pomorum redolentium in jure cum Balneo aquæ dulcis, necnon oleo amygd. dulc. & vini abstinentia. Post annum ad Urbem rursus rediens æger iste mihi ingenue fassus est, se solo succo pomorum per duos menses sumpto integre convaluisse. Adeo verum est cum initia, tum remedia magnorum morborum, plerumque esse pusilla.

Hinc tamen a minus in arte peritis tamquam per corollarium notatum velim palpitationes cordis, & varias arteriarum pulsationes nisi quamprimum opportune curentur, in vera transire præcordiorum Aneurysmata, nulla deinde curandi methodo cedentia.

PROPOSITIO XLV.

Exponitur diagnosi, & curatio spuriorum Aneurysmatum ex convulsione circularium spiraliū fibrarum arterias comprehendentium.

HÆc affectio, ut plurimum corpora valetudinaria corripit nervosis affectionibus obnoxia, cujusmodi præsertim sunt hypochondriacorum, atque hysteriarum. In iis enim vel nervorum succus acer factus ad arteriarum spasmos descendit aptissimus, vel ichor nervis infestus per arteriolas in fibras tunicæ majorum arteriarum delatus spasmodicam affectionem ratione superius allata creat.

In cæliaca vero arteria frequentissime hujusmodi accidunt Aneurysmata, ut experimentis passim docti referunt: quos inter Riverius de Melancholica hypochondriaca, &

nos etiam allatis exemplis superius demonstravimus, & ratio potissima est, quia huiusmodi canalis est obliquus, & variis nervorum plexibus, quasi habenis cingitur, ac moderatur; unde cum apud hypochondriacos fermenta primæ digestionis a naturali dulcedine sint devia, fibrosas, nervosasque (quæ plurimæ in abdomine existunt) partes non nihil convulsas perpetuo solent detinere quemadmodum aperte demonstrant alvus adstricta, ventris tormina, tensiones, ructus borborygmi, & similia: cumque ex chylo austeris, ac peregrinis salibus scatente, lymphæ & succus nerveus consimilis pariter indolis soleant rursus gigni, hinc sane evenit, ut paulatim res eo perducatur, ut membranae etiam extra intestinorum cava positæ convelli incipiant, donec fibrosa arteriæ cæliacæ compages una convellatur: id quod primum ex identidem recurrente molesta, ac postmodum continua gravique pulsatione innotescit, quæ ubi ad annos nullis cedens remediis pertinaciter producit, tumoremque in stomachi fundo, pressionibus pulsatilem secum fert, certo certius in verum migravit Aneurysma. Quod tandem rumpitur, & necesse ægrotantibus affert, & admotis exemplis superius confirmavimus.

Sed cum certissimum sit, hujusmodi mala, si ab initio prudentem expertumque Medicum nanciscente, non ægre curari posse: idcirco dabimus hic exemplum de victo inter initia hujus generis Aneurysmate.

PROPOSITIO XLVI.

Describitur exemplum sanati spurii Aneurysmatis arteriæ cæliacæ, & inferioris aortæ.

Illustrissimus Marchio Litta Mediolanensis juvenis studiosus, & Melancholicus sensim ob affectionem hypochondriacam eo pervenit, ut de alio nihil magis conquereretur quam de magna pulsatione arteriæ cæliacæ, & inferioris aortæ, quæ non tantum tangenti manui obvia erat, sed ægrotanti adeo molesta, ut anhelitum, & cordis angorem identidem induceret: Plura ad hanc rem tam Mediolani, quam Romæ adhibuerat pharmaca, sed invicto semper morbo. Tandem cum ejusdem salus doctissimis Practicis DD. Baglivo, & Palillo commendaretur, meum etiam exoptarunt consilium: Cœpta itaque curatio est primo per emollientia admisso oleo amygd. dulcium per ostiduum in jure sumpto, tum extra & intra foribus, & clysteribus; deinde aqua nuceriana tepenti diluculo sumpta acrium salium solutio, & elixivatio, nec sine fructu tentata est. Denique Balneo aquæ dulcis paulo, quam solemus tepidiori absoluta fuit medela. Serum porro irritans fusum per cutis meatus discussum, ac per urinæ vias fuit eliminatum, neque sane abs re alicui videbitur blandum sudorem promovere iis in morbis, cum dilata, & satis fluida reddita fuerit causa, quæ vires accepit ab inertia corporis, atque a vita

vita sedentaria per quam in studiosis major arteriæ cæliacæ, & Iliacarum curvatura efficitur, maiorque proinde præbetur ansa sistendis, seu determinandis actibus circa illas in ichoribus. Post aliquot annos revisimus Nob. hunc ægrotum, qui acidulis chalybeatis omnino convaleuit.

Similem, licet diversa in parte, vidit Roma morbum, felicemque exitum in Jurisconsulto D. Carolo Vernino Auditore Eminentissimi Cardinalis Nerli. Hic cum esset biliosi, summeque mobilis corporis, & ingenii sensim tensione quadam in crure dextro corripit cœpit, quæ arteriæ primo pulsationem, dein tumorem induxit, quod sane mali genus multis accersitis Chirurgis Aneurysma indubie creditum, & appellatum fuit. Et quoniam in diversa abierunt curantium consilia, relicta truci, & periculo plena sectionis, vel ustionis via, peritissimus tunc temporis Chirurgus Magnanus una cum Excellentissimo Domino Denza illius Medico primum foribus deinde balneis aquæ dulcis, necnon interioribus diluentibus, & lacte asinino curationem ad umbilicum perduxerunt. Subsedit enim, & evanuit tumor, indeque ægrotus istè per sexdecim annos sanus vixit, & acuto dumtaxat malo correptus decessit.

Plura adhuc ex convulsionibus suborta vidimus Aneurysmata in delicatis nutricibus, quæ cum supra vires infantibus lac præbere studuissent, sæpe alicubi arteriarum pulsationibus cum dolore correptæ fuerunt, quæ nisi lactare desuissent, in tabem, & vera Aneurysmata perductæ fato cedere debuissent.

Sed quoniam frequentissime accidit, ut Aneurysmata auricularum, & ventriculorum cordis a convulsione incipiant, ea ratione moveor ad subnectendas hic propositiones, quæ modum explicent generationis istorum Aneurysmatum, necnon methodum, qua ab initio feliciter curari possunt.

C A P U T VI.

PROPOSITIO XLVII.

De hereditaria ad cordis Aneurysmata constitutione.

CUM apud Hipocratem clara extet doctrina propagationis morborum a parentibus in filios, cum ex fluidorum vitiis, præsertim de morbis num. primo per hæc verba: -- Et quia animal secundum parentes enascitur tot humorum species, & sanorum, & morbosorum in se habet, tum etiam ex solidorum culpa ut de morbo sacro num. 5. ex lineoso lineosus, ex tabido tabidus nascitur. Nemo inficiabitur cordis vitia a parentibus in filios propagari posse. Profecto huiusmodi labes quandoque inuritur, seu traducitur a primordiis generationis, scilicet cum radix venæ cavæ, auricula, & ventriculus dexter languidiori, & laxiori fibra-

rum nexu coalescit, sinistris interim parietibus cavorum cordis multo validioribus, tunc enim adolescente sensim præcordiorum mole, dilatatio dextrorum cavorum, leves ob causas incipit manifestari, nimirum, vel ob violentos corporis animique motus, vel ob aliquem acrium ciborum abusum.

Istius autem hereditariæ affectionis non leve signum est pulsatio quædam in dextero cordis latere, quam affecti alioquin sani percipere asserant, post violentas corporis exercitationes, aut post crapulam.

Huius profecto rei clarum nobis præbuit testimonium nobilissima quædam familia in qua quatuor sese ordine excipientes generationes, Proavum nempe, Avum, Patrem, & Filium, pessimo hoc mali genere vexatos fuisse nobis innotuit.

Proavus quidem generosissimus alioquin vir cum plane ignoraret lethalem suæ affectionis naturam, apud amicos interdum ludere solebat, se duplici corde a natura donatum fuisse, ictum enim in dextera thoracis parte identidem presentiebat; Hic autem manifestato post aliquot annos dexteri ventriculi Aneurysmate decessit.

Hunc deinde sequutus est eiusdem filius nihilo certe minus Parente suo generosus, ac prudens, qui variis per Europam itineribus, ac publicis, privatisque muneribus distractus affectione tandem hipocondriaca detineri cœpit: cuius gravissimum erat symptoma frequens cordis palpitatio. Cui cum præcordiorum angor, anhelitus, ædematosis pedum tumor, sepulta quædam pulsatio dextero thoracis in latere, necnon magna venarum iugularium fluctuatio adiungeretur, paucis dubium fuit, quin dextera cordis cava Aneurysmate fuissent obfessa: aliquis enim minus in praxi medica, & anatomico exercitatus, huic opinioni aniliter repugnabat, donec aperto huius ægri cadavere, inventa fuerunt prædicta cava stricto pugno capaciora.

Hic vero me temperare nequitiam possum, quin empiricis quibusdam istius Magnatis curantibus irascar, qui cum illum palpitazione cordis primum tentari observassent, spiritibus, volatilibus, & aromaticis ad discutandos, ut ipsi putabant flatus, maxima cum ægrotantis perniciæ ignaviter utebantur. Ii enim spiritus distractionem fibrarum cordis mirum, quantum accelerarunt.

In tertia pariter generatione vivit adhuc juvenis quadragenario maior, qui cum quadragesimalibus præsertim cibis vescitur, pomeridianis horis molestam sentit in prædicto pectoris latere pulsationem, quæ usque adhuc quiete corporis, & somno paulatim recedit. Utinam huic etiam par finis non sit futurus.

In quarta demum generatione filiolum Fratris superius descripti juvenis ante quatuor annos puerorum epilepsia mortuum, anatomico cultro subiecimus, & in eo hereditariam hanc præcordiorum labem offendimus.

Quod

Quod in dexteris cordis cavitatibus nos hactenus observavimus fieri potest, ut in aliis etiam canalibus accidat.

PROPOSITIO XLVIII.

Agitur de aucta mole totius cordis cum Aneurysmate, & productione, seu casu ejusdem supra diaphragma.

Adeo sunt diversa, & gravia cordis mala, ut frequenter vel ipsius augmento molis una cum Aneurysmate laborasse deprehendatur. Neque autem intelligimus hic pro molis augmento solam cavorum dilatationem, sed fibrarum crassitudinem, & soliditatem una cum advoluto multo adipe, qui basin cordis solito majorem, ac ponderosiores faciens, universum hoc viscus gravius reddit, quam ut a solita suorum vasorum resistentia suspendi, æquarique possit.

Hoc sane malum non cordi dumtaxat, sed singulis pene visceribus, quandoque solet accidere, ita, & nunc hepar, nunc ventriculus, nunc lien, pancreas, uterus, aut renes vitio stagnantium, aut interemptorum fluidorum in solido majorem molem augeantur, indeque eorundem viscerum prolapsus ac descensus proficerentur.

Neque hic sane Lectorem nostrum fatigabimus longo causarum, ac symptomatum, seu signorum examine, quibus in hujus mali cognitionem venire possit: satis enim felicius, ac facilius hæc omnia assequi posse censemus sedula exempli historia quod omnium causarum symptomatum, atque extispiciis enarrationem comprehendens, singula explicabit, quæ ad Theoricam, ac praxim docendam sunt necessaria.

Apud observatores Medicos, quantum hactenus legere potui umbratiles dumtaxat istius mali historiae reperiuntur: quemadmodum est ea, quæ a Petro Marchetto traditur suarum observ. Chirurg. obs. 49. per hæc verba:

Venetis quidam annor. 40. temperamenti calidi, & humidi crapulæ deditus de difficultate respirationis, & hypochondriorum angustia conquerebatur, qui multis adhibitis frustra remediis Patavium cum venisset, postera nocte morte repentina extinctus est.

Hujus aperto cadavere in hypochondriorum regione nihil quidem præter naturam se prodidit. Verum in thorace cor adeo amplum observavi, ut tria naturalis magnitudinis æquaret, ventriculis itidem amplissimis: cujus capsulæ, ubique pressius adhærebat, superiori, ac lateralibus partibus pleuræ etiam annexum; inferiori vero diaphragmati, nec solum membranosa ejusdem parti, sed ob ejus molem carnosæ quin etiam, ex quibus conicere non præter rationem fuit præfatam gravem respirationem, non aliunde ortum duxisse, quam a pulmonum, & diaphragmatis compressione, quæ & causa fuit doloris hypochondriorum, & potissimum distensio ejusdem.

Neque ab ista admodum abludit historia,

quam legimus apud Miscell. N. C. decad. prim. tom. 4. obs. 40. in qua maximum cor supra diaphragma demissum cum dilatatione ingenti venæ cavæ.

Sed quoniam utilitas, quæ magna ex observationibus ducitur, tota quanta est ex integra, & absoluta venit historia, quæ non solum postremum ægri statum, sed naturalem ejusdem constitutionem, occasiones unde is ægrotare cæperit, primas, & mox ordine succedentes singulos morborum gradus proponat, ac rimetur. Denique si æger decesserit minutam cadaveris tradat inspectionem, alias enim rudis, informis, atque empirica dumtaxat mali notio confurgit, quam interdum ignorasse satius, quam notuisse ducendum esset, melior senim male picta tabula quæcumque rasa est.

Propterea necessarium ducimus unam absolute, & non perfunctorie delineatam observationis schedam proponere, ut inde omnium complexum tam causarum, quam signorum istius mali possimus eruere.

C A P U T VII.

De Cordis Aneurysmatis.

Doctrina hæc summo opere necessaria videtur, non tantum, quia frequentius malum est Aneurysma cavorum, & vasorum cordis, quam vulgus Medicorum ob raras ab iis tentatas cadaverum sectiones hactenus putaverit, sed potissimum, quia occultæ multorum malorum causæ sunt investigandæ: quæ in ipsis cordis cavis dilatatis, vel obstructis repositæ sunt. Puto siquidem nonnulla suffocativa asthmata, contumaces cordis angores, ac fluctuationes frequentes, pectoris hydropes, ac præsertim subitaneas mortes uno ex fonte inæqualibus videlicet, atque repente disruptis vasibus cordis, pendere, ut pluries attentata cadaverum sectio me docuit. Quare ut materies tanti momenti dilucide tractari possit sequentibus insistemus.

PROPOSITIO XLIX.

Demonstratur Cordis cava, & majora vasa difficulter per simplicem erosionem interioris superficiei dilatari posse.

UT pateat veritas istius propositionis, notandum est, sanguinem nullibi velocius & rapidius, quam per maiora vasa, & cava cordis moveri. Unde fieri nequit, ut cum primum in fluidis erodentia salia emergere, atque vim exerere incipiunt tamdiu ibidem separata, atque a cæteris sciuncta partibus commoventur, nec impetu universi sanguinis abrepta, nec multigenis ejusdem particulis lenibus, ac temperatis diluta, ac retusa, donec, cordis fibris exesis, atque abrasis interiorem ejus superficiem dissolvant.

Id autem præcipue Medicorum experimentis passim confirmatur. Abscessus enim exsiones, vel ulcera cordis in extrema maxime superficie, aut intra musculares tum vasorum,

tum

tum cordis fibras, raro intra cava contigisse observant. Quia nimirum liquida erodentia in magnis cavis raro, & nonnisi in mox morientibus separata pura, ac quiescentia, quemadmodum in pericardio, aut minimis coronariis vasculis reperiuntur.

Deinde quotiescumque Cor exterius erosum, aut abscessu tentatum fuerit, non proinde legimus, aut vidimus Aneurysmate laborasse, nisi una simul magnorum canalium, & orificiorum obstaculum accesserit, ut inferius demonstrabitur.

PROPOSITIO L.

Aneurysmata Cordis & majorum vasorum facilius per diuturnam vim percussu sanguinis accidunt.

AD evidenter propositionem hanc demonstrandam satis esset advertere ex communi omnium Practicorum, quos apud Bonet. in sepulc. anat. legere poteris, & ex propria observatione Aneurysmata ventriculorum auricularium, venarumque cavæ, & pulmonicæ nullibi facilius inveniri, quam apud illos, qui diuturna Cordis palpitatione, vel pertinaci aliquo asthmatis, aut catharri genere, vel terrefico, diuque detinente gravi ipsius animi pathemate vexati fuerunt; etenim in iis omnibus (quæcumque sit, & quomodocumque operetur causa) impeditur libertas trajectionis sanguinis in eadem vasa, & cava Cordis: ob impeditam autem trajectionem necessario sanguis in eadem vasa, & cava repercutitur: igitur erit in propatulo per vim percussu sanguinis hujusmodi cava facile distendi posse.

At enim vero, ut hanc hypothesim dilucidius ac distinctius exponamus opportunum censemus, singulos prædictos morbos, qui plerumque Aneurysmatum Cordis sunt prodromi, accuratius perpendere: ut illorum natura disculsa atque explanata, nihil reliqui fiat, quod nobis tenebras offundat.

Primo itaque extra dubitationis aleam positum est, palpitationem esse frequentiore causam Aneurysmatum præcordiorum, in quantum in palpitatione, non semper, vel solum aucta cordis systole, sed perpetuo impedita libertas excursus ejusdem sanguinis a cordis ventriculis in arterias vel a majoribus arteriarum radicibus in proximos ramos conspirat (unde in omni palpitatione pulsus exiles, inæquales, & sæpe intermittentes non magni pleni, & æquales tanguntur) fieri idcirco non potest quin, cum reetus impediatur magnus motus ejusdem sanguinis idem repercutiatur, ac reverberetur ab arteriis in ventriculis, a ventriculis in auriculas, & ab iis in radices venarum cavæ, ac pulmonicæ (impetus enim percussu sanguinis viget etiam contra leve impedimentum flexilium valvularum) si itaque diu pertinaciterque huiusmodi pathemata protrahantur, id necessitate mechanica continget, ut fibræ, cavæ cordis, auricularum, & radicum venarum textentes in locis minoris resistentiæ divulsionem atque distractionem patiantur; quia nimirum iis in ca-

vis, & canalibus duo concurrunt contrarii nixus, seu ictus sanguinis, qui ad continentiam partium divulsionem conducunt: prior nixus est impetus rectus sanguinis, qui ab instrumentis respirationis, atque a vi contractiva venarum & cordis dependens arietat cum posteriori ictu, qui a vi percussione proficiscitur.

Secundo in diuturno pariter asthmate, aut catarrho cum sit aliquid impedimentum, aut in viis, aut in instrumentis sanguinem per pulmones ducentibus, contra vero ad liberiores respirationem, & ad ipsam anacatharsim promovendum necessarium sit ipsa respirationis instrumenta validis conatibus identidem urgere, prædicti duo contrarii nixus vigeant in sanguine, & vasis cordis: quare ob eandem rationem fibræ, cor, auriculas, & canalium caudices textentes distrahentur.

Denique in gravibus, diuque detinentibus animi pathematis peculiaris, sed non absimilis inversus mechanicus operandi modus occurrit in præcordiis: cum enim æqualibus temporis intervallis iuxta normam, atque ordine proici semper debeat sanguini in statu naturali a cava in auriculam, ab hac in ventriculum dexterum, & arteriam pulmonicam, ac a pulmonibus in lævas capacitates usque ad arteriam magnam, aliasque indotatas arterias: si ex vi pathematum animi extemporaneus, & inordinatus fiat hujusmodi motus (ut fieri potest ex nervorum spasmis contractis, crispatisque vasis, ac fibris) ita ut contractio, circumpressio, & nixus solidorum contra fluidum sanguineum non procedat a caudice venæ in auriculam, & ab auricula in ventriculum, atque in arterias, sed e converso habeatur ab arteria in ventriculum, vel a ventriculo in auriculam, & venam tunc necessario confundantur oportet motus isti, & invicem arietent in fluido cum divulsione certa fibrarum prædicta cava comprehendentium.

Hic autem notandum est supradictam doctrinam de varia, & abnormi contractione vasorum, & cavorum cordis, quam ex animi pathematis fieri exposuimus, vigere etiam in quocumque alio morbo, in quo ichor valde stimulan inæqualiter impactus irriter texturam fibrosam vasorum, & musculorum cordis. Quod in diuturnis præcordiorum affectibus, etiam citra ullum animi consensum potest accidere. Hujusmodi autem exleges atque abnormes cordis, arteriarumque motus sæpe vidimus feri colluvie excitatos. Qui quidem motus vel copioso sudore, vel plerumque uberi diuresi cessare solent, nisi interceptum in præcordiis serum hydropem cum Aneurysmate pectoris inferat.

PROPOSITIO LI.

Ostenditur nihil facilius esse ubi acrium humorum viget apparatus, quam ut sanguine jam reverberari incipiente, cordisque cava divellere, ejusdem cordis, majorumque vasorum villi una scindantur, & ex utroque vitio Aneurysma excitetur.

QUæcumque sit, & ubicumque operetur causa coarctationis, aut obstructionis viarum sanguinis in corde, & majoribus

tubulis, qua humores reperiuntur, si corripiat, ac detineat corpus, vel intemperatum, vel nativa acrimia, atque erodentium humorum copia refertum, tunc facili negotio, dum causa coarctans, vel obstruens vim suam exerit in punctis C. D. E. nimirum in principio orificii arteriæ magnæ, vel in pulmonicis arteriis, aut alio quovis in loco stygiæ liquoris particulæ per vascula intra penitiorem substantiam delati scissionem minimæ texturæ cordis, & vasorum hic illicque in punctis A. B., &c. juxta minorem locorum resistantiam moliri possunt.

Id quod ex eo clarius demonstratur, quod Aneurysmata cordis ut plurimum accidunt corporibus hypochondriacis, hysteriis, aut siphyllide affectis, in quibus morbi initio sola irritatio in fibris, vel obstructio in canalibus facile contingit, progressu vero temporis acrimia humorum copia redundante adjungitur erosio; & discissio villorum, qui minus resistantem faciunt texturam partium, in quas decumbunt.

Patet autem ulterius veritas istius Thesis, ex contrario etiam argumentandi genere: etenim quotiescumque pathematis occupantur præcordia, quæ a phlegmate nonnihil tenaci, & acido fiat, non acri, & erodente proficiantur, quemadmodum sunt subitæ quædam leucophlegmantia cum spirandi difficultate, vel catharri species, quæ a nimietate ingestorum dependent, sed præsertim chloroses, in quibus non raro palpitatio vitio crassitudinis, ac ponderis sanguinis vibrationi renitentis, non autem vitio irritationis, ac reverberationis fiunt: sane ipsa minime eveniunt Aneurysmata, quæ alioquin tam facile contingunt apud illos, qui acrimia, & erodentibus liquidis redundant, ut passim observamus.

Itaque si viribus sanguinem trudentibus, ac reverberantibus, cordique cava instar cunei distrahantur, succenturiatur vis altera villos scindens, multo facilius Aneurysma canalium, & cavorum cordis exorietur, ut proposuimus.

PROPOSITIO LII.

Qui sunt, in Aneurysmata cordis frequentius contingant in auriculis, & magnarum venarum vestibulis, quam ventriculis, & magnis arteriis cordis.

Quod assumpsimus in propositione scilicet Aneurysmata cordis frequentius in auriculis, & venis, quam in ventriculis, & arteriis accidere probatione minime egere videbitur apud illos, qui circa cadaverum sectiones, & auctorum observationes versati fuerint, nihil enim utrobique magis est obvium.

Ratio autem istius eventus tota deducenda est ex minori resistantia auricularum, & caudicum venarum habito respectu ad resistantiam texturæ validæ, ac multiplicis ventriculorum præsertim sinistri, unde sanguis percussus a magnis arteriarum orificiis in ventri-

culos, & deinde in articulis, & Venis majorem semper distractionis vim exercere debet in locis, ubi minor est fibrarum resistantia, cumque ventriculus dexter, utraque auricula, & utrumque vestibulum venarum graciliora sint textura ventriculi sinistri, exinde fit, ut sinister ventriculus rarissime ampliatur, secus autem reliqua cordis cava frequentissime dilatata inveniuntur.

Accedit ad faciliorem, vel omnium, vel aliquorum sinuum cordis dilatationem ipsa in primordiis generationis laxa, & languida totius cordis, vel particularis in corde compages, quam in multiplici cadaverum extispicio non raro spectavimus.

Hæc vero causa est, ut quemadmodum in reliquis nostri corporis vasculis, membranis, & loculis multum facit naturalis fibrarum paritas, & laxitas ad fluidorum stagnationem, & ad alia, quæ hinc sequuntur creanda mala, ita in corde, cordique appensis canalibus, ipsa laxitas, & gracilitas staminum multum potest conducere ad prædictorum Aneurysmatum generationem, ut ex antedictis evidenter deduci potest.

PROPOSITIO LIII.

Agitur de arteriis, ac valvulis præcordiorum ossæ duritiem natæ, quæ sæpe apud illos inveniuntur, qui ex Aneurysmate decesserunt.

Frequentia occurrunt exempla arteriarum & valvularum in ossæam materiam conversarum in iis, qui cordis Aneurysmate laborarunt. Celebris legitur historia apud Paræum lib. primo de tumoribus cap. 28. de Vestiario, qui ex Aneurysmate arteriæ venosæ repente, dum pila palmaria luderet, rupto vase corruit. Dissecto cadavere, arteriæ corpus in amplitudinem dilatatum cum interna ipsius tunica ossæa inventum fuit. Ille dum viveret micantium impetu arteriarum omnium pulsus, ingentemque toto corpore calorem se percipere asserbat.

Nos pariter in cadavere Illustrissimi Joannis Baptistæ Palaggi Canonici S. Petri in Vaticano, unam ossæam, duas vero ex valvulis ad ossium aortæ cartilagineas vidimus, indeque mire angustatum iter sanguinis a corde in eandem arteriam. In eodem offendimus quoque venam cavam, auriculam, & ventriculum dexterum ita dilatatos, ut pugnū admitterent. Ubi non citra admirationem sinistra cordis cava admodum valida, & nulla dilatatione affecta notavimus. Nobilis autem hic vir, cum esset in humanis singulari morum suavitate, atque ingenti eruditione ornatus hypochondriaca affectione detinebatur, una cum reversiva cordis palpitatione, pulsusque inæqualitate, atque intermittentia; quibus erat obnoxius, cum præsertim animam, vel corpus vehementer exercuisset. Suffocativo identidem asthma, ac vertigine vexabatur.

Veniam interim spero dabit Lector, si maxime, &

& forsitan citra exemplum istius ægroti constantiæ meminerim; hic enim cum mense Januarii 1695. post epilepticos, paroxysmos repente dexteræ manus gangræna correptus esset, & jam per brachium ad humerum serpentem videret, consilia nostra de amputando brachio fortissime excepit, & plusquam viriliter sustinuit. Etenim D. Marius Cecchinus magnæ famæ Chirurgum, qui brachium jam secturus erat, enixe precabatur, ut ferrum in sanam non emortuam partem adigeret, elatoque ut esset animo precabatur: me quoque adstantem aliosque qua Presbyteros, qua necessarios nutibus, voce, oculis, hilaritate alloquebatur, ut plus doloris a nobis, quam ab ægro sensum fuisse palam diceretur; supervixit autem usque ad æquinoctium Vernali anni 1697. quo tempore suffocativo asthma correptus brevi e vivis discessit.

Obiter hic Lector monendus, quam facile, ubi vasorum circa cor dilatationes existunt, humores colligantur inducendis gangrenis aptissimi: vide casum apud Hild. cent. 2. obs. 99. cujusdam mulieris, quæ morbo admodum intricato palpitatione scilicet cordis tussicula ac respirandi difficultate diu detenta, denique sinistræ manus sphacelo correpta nullo auxilio, nec quidem ipsa sectione juvata diem suum obiit. Aperto cadavere monstruosa venæ pulmonica dilatatio reperta fuit, quam graphice delineandam judicavit auctor. Ratio autem cur ex magnorum vasorum Aneurysmatis frequentissime sphacelus oriatur, partim deducenda videtur ex principio illo erodente, atque arsenicali, quod ut Aneurysmatis, ita & gangrenæ causa esse potest, partim quoque ex perturbatis motibus mixtionis, & progressionis partium sanguinis, ob viciatos canalium diametros, unde vitale illud spirituum, seu oleosum sanguinis volatile necessario deprimitur, & hebetatur.

Omissis cæteris causis, quæ primo morbum hunc in Illustrissimum Palaggi procreant rationem tantum attingemus, qua Aneurysma fuit excitatum. Hoc autem ex duabus potissimum causis procreatum fuisse judicamus, ex ossibus nimirum cartilagineisque arteriæ magnæ: atque ex vehementibus animi, corporisque exercitiis. Quod enim ad primam attinet, valvulæ prædictæ partim cartilagineæ propria duritie præpediebantur, quominus tempestive flecti, moveri, atque alternatim ad parietes trunci aortæ applicari possent ad aditum sanguini ex ventriculo aperiendum, & rursus ab iisdem recedere ad ejusdem sanguinis in ventriculum reditum occludendum. Quo sanguinis motum per aortam summo opere turbari, debilitari, atque inverti necesse fuit: hujusmodi autem motus perturbatio, quoties altera adjungebatur causa, animi nimirum, atque corporis violentæ exercitationes maxime augebatur: ex his enim major sanguinis copia urgebatur in præcordia. Quamobrem sanguis, cohibito ac perturbato ipsius motu, in lævum ventriculum necessario fuit

repercussus: ac proinde sanguinis reditum per venam pneumonicam turbari; ac præpediri necesse erat, ac pulmones jam crassæ lymphæ copia laborantes magis ab aucta sanguinis stagnantis quantitate opprimebantur. Ex quibus omnibus facile intelligitur quomodo cordis palpitationes, asthma, atque enormis dextrorum cavorum cordis dilatatio fuerint inducæ. Ad quam quidem dilatationem inducendam præter memoratas causas non parum conspirarunt fibrarum languor, ac debilitas, quæ in hoc ægroto graciliores apparuerunt, atque humorum acritudo.

Primum licet impedimentum aliquod cursui sanguinis positum sit ad ostium aortæ, non idcirco tamen dilatationem sinuum semper contingere in sinistris cordis cavis, sed juxta minorem fibrarum resistantiam in dextris plerumque solere accidere: cum vero in sinistris accidit fere semper in auricula, non in ventriculo observatur, ut patet in casu relato a Joph. Borret. anat. pract. lib. 2. sect. 7. observ. 49, ex Daniel. Horstii animadversione; in quo cum valvulæ semilunares in lævo cordis sinu ossæ deprehensæ fuissent, sinistra auricula maior dextera apparuit.

Secundum quæ causa membranas, ac tendines ossæ duritie cogit, eandem ad Aneurysmata inferenda conspirare. Etenim prædictæ partes, ossæ evadunt inopia humoris albaici, quo delinitæ, atque emollitæ fabricæ laxæ minus compactæ, ac flexiles in statu naturali conservantur: destitutæ autem arescunt, rigidæ ac duræ fiunt.

Ob eandem partium temperatarum lenium, atque oleacearum inopiam: eodem tempore, quo solida obdurefcunt, humores aciores fiunt: salium enim particulæ in ipsis innatantes simul coeunt, coacervantur, ac figuntur. Quæ quidem salia vasorum, ac cordis fibras lacerant, atque exedunt; unde eorumdem dilatio, atque Aneurysmata.

PROPOSITIO LIV.

De cordis Aneurysmate ex diuturnis animi pathematis.

NOva certe minime erit apud eos, qui longa praxi exercitati fuerint, origo Aneurysmatum cordis, ex diuturnis animi pathematis. Nos quidem hoc eodem, quo scribimus, anno multos vidimus, cæteroquin suapte natura languidos cum viros, tum mulieres ex gravi, diuque premente timore ipsius nutantis terræ in cordis Aneurysmata incidentes, alios novimus ex zelotypia, ac subitis timoribus, eodem mali genere detentos. Celebre legitur apud Andreæ Cæsalpinum Captoptri. lib. 6. cap. 20. exemplum Aneurysmatis totius cordis, atque arteriæ pulmonicæ in B. Philippo Nerio, qui sæpius in palpitationem cordis incidebat ex vehementi extasi, quæ magna animi simulque cordis est affectio.

Causa vero cur animi pathemata, si magna,

gna, ac diuturna fuerint, dilatationes vasorum cordis solent inducere (præternaturales diatheses, quas in membranarum, fibrarumque labore, ac laxitate alias posuimus) querenda esse videtur tam in fluidis, quam in solidis ab ipsis animi perturbationibus circa præcordia maximopere alteratis.

Quod spectat ad fluida, quis ignorat ex huiusmodi animi motibus, sanguinis, ac reliquorum motus perturbari, ac proinde recrementa acriora fieri, & intra corpus subsistere, quæ deinde facili negotio in præcordiis intercipiuntur, ubi noviter inductum structuræ vitium inveniunt.

Hoc autem vitium facile intelligi poterit, si ea perpendantur, quæ circa usum insignium nervorum, quos ad duas potissimum cordis arterias ferri ostendit anatome, & graphice delineat Clarissimus VVilisius de modic. operat. sex. 6. cap. 3. pag. m. 104. etsi revocentur in memoriam, quæ superius docuimus Prop. XLI. in qua demonstravimus Aneurysmata cordis facilius per diuturnam vim percussu sanguinis accidere: varie enim convulsis, atque inordinate motis, & constrictis per nervos arteriis cordis, inordinatus, & percussus contingat oportet motus sanguinis per præcordia, ut clare ostendunt cordis palpitatioes, angores, pulsus inæqualitates, & similia, quæ frequenter apud gravibus animi pathematibus detentos observantur phænomena, quæ si diu perseveraverint, necesse est, ut acrium ichorum congeriem in locis infirmioribus promoveant, & quæ hinc sequuntur Aneurysmata paulatim inducant.

PROPOSITIO LV.

De Aneurysmatis cordis a violentis motibus, sed potissimum a contensione instrumentorum respirationi inservientium exortis.

Non infrequens horum Aneurysmatum causa est violentia contentionis musculorum, pectoris, & diaphragmatis. Vivit adhuc artifex Pileorum, qui ob nimiam, ac pomeridianam præsertim trudendi vim cum brachiis contra pileorum tomenta insuper carbonis fumum aqueis remixtum vaporibus excipiens, in arteriæ pulmonicæ dilatationem paulatim incidit. Sunt insuper concionatores, ac Tibicines, qui nativa corporis gracilitate, præsertim si bibaces fuerint, facili negotio a cordis Aneurysmate corripantur.

Sed nulla magis obvia est horum causa malorum, quam complicatio alimentorum acrofulphureorum, & aromaticorum cum violenta motuum venereorum. Tunc enim dum vasa a contentis liquidis plus justo distrahuntur per vim pulsionis, & contentionis musculorum infra & supra diaphragma, necnon inæqualem valorem cordis crispaturam inter amoris illecebras contingentem, necessario retardatur, ac reverberatur in præcordiis sanguinis fluxus, qui cum sit suapte natura acris, & sulphureus, fibrarum manipulos dissolvit disijcit, & erodit.

Sed quoniam rara quædam huiusce causæ historia duos ante annos nobis occurrit, quam ad usque ægrotantis extispicium exactissime persequuti fuimus, ideo Lectorem paulum hic morabimur. Sit itaque.

PROPOSITIO LVI.

Exemplo demonstratur Aneurysma venæ pulmonicæ, auriculæ, & ventriculi sinistri pendens a sanguine acris, atque erodenti.

Illustrissimus Abbas Pennonus Montis Falisci, quadraginta annorum filius viri asthmatici, & catarrhis obsessi, habitus carnosus, rubro-suffusci coloris, Dianæ, ac Cereris miles ante quinquennium per triennium cum tenaciori lymphâ, copiam sanguinis per tussim fere singulis mensibus citra ullum incommodum præter sensum pruritus in trachea ab ore rejicere solebat, quam tamen excretionem post duos annos pulv. Haly Abb. & ollæ Saxonicæ suppressam excepit: paulo post profunda pulsatio sub mucronata cartilagine, quæ quiescente corpore minor ac fere nulla, magna vero in quovis animi, vel corporis motu persentiebatur; insuper anhelitus in quavis corporis, vel animi perturbatione, necnon facilis hyeme in catarrhum proclivitas cum molesta interdum humida tussis. Crevit progressu temporis morbus, itaut tandem pulsatio, dum æger quiescebat, magna, dum movebatur, maxima una cum cordis angore, ac fere lipothymia persentiretur, & anhelitus etiam in quiete eo usque fatigaret, ut ipse horizontaliter decumbere raro posset. Pulsus omni peccabat æqualitatum genere, usque ad sæpe recurrentem intermittentiam, nulla interim apparebat pulsatio seu undulatio venarum jugularium, nullaque costarum, aut homoplatae cernebatur elevatio.

In hoc rerum statu constitutus æger vario extra Urbem remediorum genere tractatus fuit, & potissimum sanguinis missionibus, quæ cum illum e vestigio alleviare viderentur, sprete causa ultra necessitatem repetebantur. Exinde pedum ædemata, leves vertigines, atque hypochondriorum tensiones, anhelitum adaugentes, sed flatuum coarctationes admodum cedentes supervenerunt. Mox Romam perductus a sene quidem sed istorum malorum minime perito Medico, ita empirice curatus est, ut post diversa exhibita solventia brevi crura etiam, tandemque femora intumuerint: diminutisque urinis pectoris hydrops adjunctus fuerit, & cum ab Aneurysmate simul & orthopnea circa vesperam, & per totam noctem præfocari videretur, ipse quoque, qui olim per epistolas ægro consulueram, accersor, qui cum illum toto corpore tumidum, facie livescente, pulsus asphixia, & orthopnoico suffocativo anhelitu oppressum intuitus fuisset, vix effeci, ut sacris ille muniretur pharmacis, sequenti namque die grumoso, nigro, fetidoque per os rejecto sanguine vitam cum morte commutavit.

Et

Et quamquam istius extilpiciū cadaveris anili affinium scrupulo prætermisſum fuerit, cujus nunc defectus in cauſa eſt, ut nos citra evidentiam philoſophari cogamur; nihilominus ſimilium exemplorum lumine ducti probabiliffimum exiſtimamus in hoc ægroto ex cohibita hæmoptyſi illius cauſam, nempe lympham ſubacrem, & erodentem niſu circulationis ad ſiniſtrum ventriculū reducendam in veſtibulo venæ pulmonicæ, & finitimæ auriculæ ſubſiſtere, ibique interiorum tunicarum villos exedere cœpiſſe, donec Aneurysma productum fuerit. Quod præcipue ſigna habet cordis angorem lypothymium, anhelitum, pulſationem ſub mucronata carthilagine: quia nempe cor ipſum a ſuis vafis pendere, & mole ſolet aliquantulum decidere.

Ex iis autem, quæ in hiſtoria expoſita ſunt, nonnulla tamquam per corollarium deducenda eſſe videntur.

Primum quidem hæmoptyſim ſalutarem, qua olim æger præſervabatur, præbabiliter excitatam fuiſſe ab erodente ſanguinis lymphæ, quæ ab arteriis potiſſimum pulmonaribus in veſiculas ac tracheas ſuffuſa membranas erodendo viam ſanguini aperiebat, cum quo ea moles utiliter effundebatur, quæ majori evidentium ſalium copia ſcatebat, quemadmodum in critico hæmorrhoidum fluxu paſſim ſolet contingere. Suppreſſa vero viſcidulorum pulverum uſu hæmopta (quod angue & cane pejus cavendum erat) neceſſario ad ſiniſtra cordis cava refluere coacta eſt morboſum liquidum ubi jam ad dilatationem proclives tubos exedendo eorundem reniſum debilitare potuit. Hoc enim fere perpetuum in hæreditariis aſthmaticis obſervatur, laxitas ſcilicet tunicarum vaſorum revehentium a pulmonibus in cor, qua imbecillitate vaſorum diametri oblata occasione facile dilatantur. Quin imo adeo verum eſt, pleraſque ſpirandi difficultates, quæ in corporis præſertim motibus ſolent urgere, inferri ab ipſo Aneurysmate, venæ pulmonicæ, ut celeberrimus Petrus Poterius ſcripſerit cent. 3. obſ. cap. 22. per hæc verba: -- Quædam eſt reſpirandi difficultas, quæ per intervalla deambulantibus accidit. In hac præceps vitium lapſus, propinquis tenentur niti adminiculis, alias humi corruerent; hi ut plurimum de repente moriuntur. In hac vena arterioſa in ſiniſtro cordis ventriculo diſrumpitur, & ſanguine effoſſo ſpiritus illico ſuffocantur.

Secundum inchoatum hoc Aneurysma non magnis, ac frequentibus ſanguinis miſſionibus, quæ ſanguinem enervant, & ad erodentia ſalia acuenda conducunt, ſed potius blandis diſſolventibus, ac vulnerariis curandum fuiſſe, ceruſa ſemper ſtybii, ſanguine hircino, ſyrupo de terebinthina, diluto laſſæ, & conſimilibus: hiſce namque remediis meminī, me alium, cui ab empirico ſuppreſſa fuerat pulmonum hæmorrhœis eadem redeunte feliciter curaiſſe.

Lanciſii Oper. Tom. II.

Tertium corollarium ipſe erit hydropis ortus, quem alias diximus raro magnis interioribusque Aneurysmatis non adjungi, cum vaſa tum ſanguinea, tum lymphatica premantur, & exedantur, indeque ſerum, & lymphæ perpetuo in cava inſuat.

PROPOSITIO LVII.

Inquirere mechanicam rationem, ob quam in dilatationibus radicis cavæ, auriculæ, & ventriculi dexteri ipſæ venæ jugulares viciffim dilatentur, fluctuent, miriſque modis agitentur, & concidant.

EX dilatatione auriculæ, ac ventriculi cordis dexteri duo præcipua contingunt, maxima conſideratione digna: quæ potiſſimum jugularium alternam dilatationem efficiunt. Primum quidem hiſce cavis ſumme dilatatis, atque ampliatis longe major ſanguinis copia in iſdem congeritur. Deinde oriſcium caudicis venæ cavæ amplius quoque fit, quam ut poſſit ab appoſitis valvulis omnino præcludi. Hinc propterea fit, ut contracto corde ſanguis ex dextero ventriculo non ſolum in pulmones per venam pulmonicam impellatur, ſed cum præ nimia copia, tum etiam ob non ſatis clauſum oriſtium venæ cavæ per illius rimas hiantes rurſum per univerſum tractum venæ cavæ ſuperius repellitur, ac repercutitur, atque ex ipſo recte in jugulares vehementius fertur, quam in cæteros cavæ ramos: quod illæ in directum ſitæ ſint ad lineam huiusce motus. Quamobrem cum ob auctam ſanguinis molem, & cum ex conflictu ſanguinis per eaſdem jugulares ex capite verſus cor contrario motu reſluentis; ex quo veluti quidam æſtus in euripo excitatur, ac fluctuatio, jugulares eo loco neceſſario diſtenduntur, ac dilatantur, a ſanguine quaquaverſum urgente. Quæ quidem dilatatio magis conſpicua fit in collo, quod ibi præter communia integumenta, nec muſculi, nec aliud quicquam occurrat, quod eum poſſit vel comprimere, vel occultare. Ceſſante autem cordis ſyſtole ſanguis curſus expedite deorſum ex jugularibus reſluit in cavam: unde eædem detumeſcunt, atque alterne ſubſident.

Hoc ſane ſignum tanti eſt pro demonſtrandis dilatationibus dextrorum cordis cavorum, dummodo ſit continuum, etiam dum æger decumbit, & nullo thoracis motu agitur, angaturque cum reverſiva cordis palſatione, perenni angore pendere, ac pulſatione, ut mirum ſit, quam ſæpe contra aliorum ſententiam Medicorum (certo credentium dilatationem in ſiniſtri cordis cavis) confiderent dextros ſinus Aneurysmate laborare pronunciaverim; de quo equidem ſigno apud Auſtores altum eſt ſilentium, licet alioquin aperientibus naturæ volumina in cadaveribus ſtatim ſeſe offerat.

Sed noſtræ huic hypotheſi obiici poteſt quotidiana obſervatio virginum chloroſi affe-

fectarum, apud quas huiusmodi pulsatio venarum singularum frequentissime animadvertitur absque ulla dilatatione dextrorum cordis cavorum. Profecto non semel rem hanc animo mecum agitavi, tandemque discriminis rationem reperi: In virginibus enim istæ pulsatio tunc præcipue observatur, cum eadem in motu per acclivia augment sanguinis recursus per venas in cor: unde cum in istis sanguis ponderosior, crassiorque evaserit, simulque vasa, partim obstructa, partim compressa, & convulsa, libere per pulmones circulationi renitantur, idcirco apud eas quoque fit ut constrictio dexterarum cavitatum cordis partem cruoris versus cavam repellat, indeque usque in jugulares reverberet. In ipsis vero, qui dilatatis huiusmodi cavis laborant, perennis est etiam in quiete huiusmodi jugularium pulsatio. Quod si vero accidat, ut puellæ etiam quiescentes eodem malo afficiantur, tunc si diu perseveret, & chalybeatis, ac viperatis non cedat, ambigi debet de prædicta dilatatione: (ut nos interdum observavimus) crassitudo enim simulque acrimonia sanguinis temporis diuturnitate fibras cordis partim infarcit, partim exedit, unde sensim infirmantur, & dilatantur.

Si vero huiusmodi venarum jugularium pulsatio virum, vel mulierem corripiat nulla de cætero obstructione, aut chlorosi affectos, diuque perseveret cum reliquis signis dilatatorum cordis cavorum, Medicus tuto de illarum partium Aneurysmate poterit pronunciarè.

Dum hæc in publicum edituri iterum corrigebamus, occurrit nobis obs. D. D. Homberg adnexa historiæ Academiæ Scientiarum Parisiens. ann. 1704. pag. 159. Historia autem ita se habet; -- Matrona annorum 35. ante sex annos pulmonum malo affecta me consuluit. Hujus symptomata erant dirum asthma, frequens, & magnum capitis malum, cum perpetua vigilia, & doloribus pectoris: cum vel minimum se dimoveret, asthma adaugebatur, accedente violenta cordis palpitatione: quæ interdum perseverabat per horam, vel sexquihoram; aliis etiam passionibus vexabatur, quorum non memini, & quæ invicem succedebant: unde nobis mulier sæpe morti proxima reddebatur. Per id temporis, quo eadem majori vexabatur palpitatione, atque asthma, simul patiebatur magnam, ac sensibilem venarum colli, & brachiorum pulsationem paulo diversam ab illa, qua arteriæ detineri solent. Quæ quidem venarum pulsatio exacte sequebatur cordis motum.

Hujus vero venarum motus rationem ipse allaturus, præmittit cadaveris dissectionem per quam cor duplo majus inventum fuit, & substantiæ flaccidæ. Cava solito erant ampliora, & graciliora aderant in utroque arteriarum trunco polypi cordis parietibus adhærentes, & ad duorum pedum longitudinem, præsertim per aortam distributi. His positis Auctor comminiscitur venarum pul-

sationem pendere potuisse ex sanguine, qui cum citra obstaculum descenderet in cor, cum nullus in venis polypus adesset, sed libero ejuldem itineri repugnarent polypi arteriarum, necessario dexterum cordis ventriculum implebat, & convulsivas contractiones, & palpitationes ciebat, unde sanguis in venis contentus, facto impetu in valvulas repellebatur in cavum, & ob fortem repulsionis impressionem communicabatur venis cordi vicinioribus pulsatio similis illis, quæ sentitur in arteriis: & quoniam pulsationes istæ producebantur a convulsis cordis contractionibus, illas exacte sequebantur.

PROPOSITIO LVIII.

Solvitur problema unde oriatur, ut in antiquis Aneurysmatis paulatim pulsatio decreseat, tandemque prorsus obscuretur, ac deficiat.

Quoniam rem hic afferimus, quæ fortasse aliquibus superficie tenus eam considerantibus fidem non faciat: ideo duo gravissima celeberrimorum virorum testimonia producimus Marci Aurelii Severini, ac Ruysschii, qui in magnis Aneurysmatis hoc peculiare phænomenon observarunt, quod nos quoque in iis, quos videre contigit eodem mali genere diu obsessos probe notavimus. Hoc quidem eo clariori asterisco advertendum est a Chirurgis, quod pulsatio Aneurysmatis signum adeo exploratum, ac pathognomicum vulgo habeatur ut sine illa Aneurysmata existere nullo modo posse credatur. Quo errore imperiti decepti sæpe æquo artis ludibrio, atque ægrorum perniciæ Aneurysmatis tumorem minime pulsantem, ferro, vel igne temere aperiunt, cujus infauti casus exempla apud Deners, & Ruysschium legi possunt, quibus nos etiam horrendum experimentum suo loco addemus.

Interim vero ad propositum redeuntes istius deficientis indicii causam non unam eandemque omnibus visam esse scriptoribus advenimus. M. etenim Severinus de obs. nat. pag. 178. ex putrefactione ipsius arteriæ a sanguine diffuso, & corrupto intra vicina spatia pulsationem remittere asseruit, quam sane causam mirabili enarrata historia probare studet. Fredericus vero Ruysschius suarum obs. 38. idem solvere satagit problema per resistantiam ictui sanguinis, indutam a congerie concreti intra Aneurysma cruoris.

Sed quamquam ipse non dubitem, quin una ex causis languescens pulsus interdum sit objecta, & semper aucta grumosi, & polyposi corticis resistantia imperui sanguinis illuc a corde propulsi: tacere tamen non possum hanc resistantiam satis per se solam plerumque non esse, nisi eidem adjungatur diminutio virium cordis, sanguinem propellentis, præsertim cum experimento comperitum se habuisse narret in descripto Aneurysmate præcitatus Ruysschius pag. 52. quod pulsatio,

latio, quæ vehementissima esse solet, in totum, aliquot hebdomadibus ante mortem cessaverat. Etenim si ponatur cordis vigorem eundem perseverare necessario istus sanguinis extrorsum trudens poterit per id temporis dimovere ea obstacula, quæ ex polyposo fornice opposita sunt, cum ossa elevare, atque sæpe etiam disjungere soleat.

Sed præter illatas rationes, eo etiam argumento moveor, quod ad infringendum sanguinis impetum in tunicas Aneurysmatis, ejusque pulsationem imminuendam, nullum præstantius occurrit auxilium sanguinis missione; misso enim sanguine statim pulsatio in parte affecta longe debilior observatur. Quod ideo evenit non modo, quia imminuta sanguinis copia, cum is a corde impellitur, minus spatium occupat: sed etiam maxime, quia cordis robur detracto sanguine necessario languescit, tum ob imminutum, atque hebetiorem spirituum animalium illapsum, tum etiam quia cum cordis ventriculi sanguine minusturgent, parcius ac debilius idem sanguis in arterias coronarias truditur.

PROPOSITIO LIX.

Enodatur problema, qui fiat, ut in magnis circa cor arteriarum Aneurysmatis omnes animalis arteriæ solito appareant exiliores, & plerumque etiam inæquales, si vero arteriam artuum occupaverit Aneurysma, exilitas atque inæqualitas sentiatur in arteria, quæ posita est infra partem Aneurysmate obsessam.

Solutio istius problematis tota pendet ex scientia causarum, & modi, quibus magnitudo, atque æqualitas pulsus in statu naturali fieri solet. Tria vero sunt, ut alias docuimus, quæ ad ordinatum sanguinis motum conducunt, determinata scilicet cruoris moles, & fluiditas; determinata vis, seu potentia cordis, ac tandem determinata canalium figura, diameter, ac resistentia; sed ne inutiliter, & forte etiam ad nauseam ea hic repetamus, quibus pulsuum inæqualitas minime vitio vertenda, figuram tantum; ac diametrum arteriarum considerabimus: quæ si ampliores, vel angustiores, quam naturalis corporis constitutio exposcit, fuerint, utique sanguinis motum plurimum turbabunt, depravabuntque. Nisi enim cordis impellentis viribus adamussim respondeant, sanguinis propulsi motum, vel intercipient, vel præpedient, vel reperiunt, vel retardabunt, vel accelerabunt; quod fieri nequit, quin arteriæ inæqualibus pulsibus micent.

Quapropter si qua parte aortæ truncus per Aneurysma dilatetur, sanguis e corde per ipsius ductum impulsus, ubi ad folliculum tumoris pervenerit, statim ex hydrostaticæ legibus retardabitur, utpote ex angustiori via in amplius spatium pervadens. Quare hebetior, ac legnior cæteras arterias prætersuens, minores, ac languidiores earum pulsus efficiet.

Hoc sane probe docent flumina, quæ cum a stricto sine rapidissime debaccantia in præ-

Lancisi Opera Tom. II.

grandem, latumque alveum, vel subterraneam, magnamque cavernam excipiuntur, illico de velocissimo suo motu multum solent amittere, itaut pro ratione amplitudinis alvei minori deinceps velocitatis momento devolvantur. Sed ad oculum idipsum nobis ostendunt conici, & oblongi quidam cyathi, ita formati, ut identidem amplioribus nodis distincti angustentur, ac dilatentur: per quos quidem inclynatos ciathos immixtus liquor, alterne pro spatiis angustioribus, aut latioribus decursis acceleratur, vel retardatur.

Cum vero Aneurysma peculiare aliquas arterias occupaverit, puta axillares, aut popliteas, tunc inæqualitas, ac parvitas pulsus in ea solum arteriæ parte persentitur, quæ infra locum Aneurysmaticum posita est, sic apud oculatissimum Harvæum exercitatione prima de motu cordis pag. 36. historiam legimus cujusdam, habentis Aneurysma prope descensum arteriæ dexteræ subclaviæ in axillam, in quo pulsus ejusdem brachii exilis admodum erat, derivato nimirum, atque intercepto motu, seu influxu sanguinis intra tumorem.

Atque hinc sane deducenda est ratio, cur Medici non uni dumtaxat carpi pulsui, nec unico tactus examini fidere debent; cum revera, ut Celsus ait, mille res illum possint variare; quem frequentissime solet perturbare vitium in sola figura, & diametro arteriæ, quæ momento temporis si per affectionem aliquam convulsivam nervorum, aut musculorum, ipsi adjacentium prematur, varium inæqualemque pulsus reddere solet. Facit ad rem nostram, quod per fraudem nonnulli, vitium præcordiorum simulare studentes moliri solent, dum minus peritis Medicis carpum porrigunt ad explorandum. Tunc enim bicipitem brachii musculus violenter quantum possent tendere, ac convellere satagunt: quo fit ut arteria axillaris, & quæ ad manum descendit, ipsa quoque inæqualiter a subcens musculi fibris constringatur, proindeque inæqualiter celer ejusdem carpi pulsus evadat. Tanti profecto est nosse varietatem causarum præternaturalium effectuum, simulque pravorum, callidorumque astutiam ingeniorum, ut utriusque ignoratis sapiens etiam Medicus turpiter aliquando decipiatur.

Sed audio versatum aliquem, & Præcticum nobis oggerentem: in Aneurysmate venæ cavæ auriculæ, & ventriculi dexteri tantum abesse, ut pulsus fiant inæquales, & parvi, ut magni, tensi, æqualesque plerumque tanguntur, ac propterea non in omni Aneurysmate pulsus exilem atque inæqualem evadere.

Verum nos minime ignoramus, & libenter fatemur id evenire: sed nihil ad rem nostram facit. Secus enim res sese habet, ubi Aneurysma arterias & cordis sinistra cava occupat, atque ubi venæ cavæ radix, vel dextera cordis cava dilatantur: cum enim primum contingit Aneurysma ex pulsus inæqualitate innotescit, quemadmodum demonstratum est. Cum secundum, pulsus ut plurimum magni & æquales observantur: cujus symptomatis

rationem, & causas sequenti propterea extendemus.

PROPOSITIO LX.

Exponitur mechanica ratio cur dilatatis radice venæ cavæ, & auriculæ, ac ventriculo dextero, pulsus plerumque magni, & æquales appareant.

E Quidem experimento constat, ampliatis supra naturalem diametrum expositis in propositione dextris cavis, nisi malo adjungantur sinistri cordis sinus, aut aorta, semper pulsus esse magnos & æquales, quibus sane pulluum conditionibus peritos etiam quandoque Medicos eo usque deceptos vidi, ut nulla dilatatione, cavam ipsique adjunctos sinus laborare, pertinaciter contenderint, quod nulla appareret pulsus inæqualitas: cum alioquin post ægri mortem de meæ veritate prædictionis abunde fuerint revicti.

Causa vero, ob quam in prædictis malis magnitudo, atque æqualitas pulsus (dummodo nulla sit in sinistris cavis, & canalibus culpa) plerumque observatur, tota posita est in eo, quod data dilatatione radice cavæ, & auriculæ dexteræ, solito minor evadit circumpulsio, atque elutriatio sanguinis a cava in dextera cordis cava: laxatis enim cavæ fibris, ipsarum vis infringitur, qua sanguis in ventriculum traditur: quoties igitur enervatus fuerit fibrarum tonus, & amplius venosi canalus cavum, necessario lentior sanguinis pars ibidem subsistet, quæ deinde necessitate pariter mechanica remorabitur sanguinis recursus a minoribus, minimisque venis in cor; proindeque orificia arteriarum pigro ad circulandum sanguine solito magis opplebuntur, atque idcirco solito minus expedita erit, & libera trajectio sanguinis ab arteriis in venas, id quod causa erit, ut dum sanguis a corde singulis pulsationibus in arterias trahitur, etiamsi minima sit moles fluidi, quæ pellitur, pleni pulsus apparebunt: cum arteriæ consueto tumidiore existant, neque sanguinis moles æqualis ei, quæ a corde intra arterias infunditur, ab arteriis in venas possit effundi.

Idem sane non raro experimur in thoracis hydropo, & leucophlegmatia: in quibus pulsus fiunt magni, & æquales, non quidem ob sanguinis bonitatem, aut magnam cordis vim, sed ob impeditum liberum circuitum sanguinis ab extremis arteriis in extremas venas, opposito circa cavum, vel cavæ ramos obice.

Sed urgebit aliquis sciendi cupiditate excitatus, unde poterit Medicus certam, vel saltem minus dubiam diagnosim deducere dilatationis cavæ, & dextrorum cordis manu angorem, ingentem pulsationem, & palpitationem, aliud quoque symptoma concurrere, quod pathognomicum signum merito dici potest: hoc certe est vehemens quædam pulsatio, & fluctuatio venarum jugularium, quæ ab aliquibus pro carotidum pulsatione perperam accipitur, cujus rei causas propof. 53. supra demonstravimus.

PROPOSITIO LXI.

Rationem inquirere, cur in magnis Aneurysmatibus interna superficies dilatata arteriæ cænofo, ac polypofo sanguine corticis instar ducto incrustetur.

Certum est in magnis Aneurysmatibus, atque in iis præsertim, quibus arteria maxime dilatatur, aut foramine percussa attollitur in folliculum inveniri quemdam veluti fornicem polypofo-grumofum: qui superstitem arteriæ membranam distensione alioquin attenuatam, diversis compaginatis laminis incrustat, ac mire tuetur.

Hanc sane pseudocameam cystim primus vel detexit, vel saltem scriptis, quantum sciam promulgavit insignis Gul. Harvæus exerc. 3. de circul. sang. pag. 215. per hæc verba:-- Aneurysma ab exelis arteriæ tunicis non tunicam arteriæ dilatatam, sed circumpositam ex membranis, & carne cystim præternaturaliter factam pro continente habet.

Eandem postea rem, quibus apud cadavera videre non contingit ad oculum delineavit observatione 18. anni primi cent. primæ observ. N. C. G. in qua exhibetur ichon Aneurysmatis cum duobus involucris, seu geminis foliis concreti, & in fibras producti sanguinis. Prostat pariter elegans istius rei descriptio apud clarissimum Fredericum Ruyschium obs. 38. ubi inter ea, quæ in magno pectoris Aneurysmate a se visa fuerunt, narrat inventum corpus, quasi lamellatim dispositum, seu ex innumerabilibus tunicis crassiss, carnosis, ac satis tenacibus sibi invicem impositis conflatum: inter quas tunicas sanguis copiosus, & coagulatus delitescerebat, quæ sane observatio a nobis ad unguem in hujusmodi extispicio cadaverum pluries respondit. Legatur nostra Aneurysmatis in Vestiario descripto cap. 2. de Aneurysmatibus ex contusionibus prop.

Hoc Itaque per experimenta demonstrato symptomate, reliquum est, ut ejus causas investigemus, unde nimirum isthæc oriatur accretio polypofo-grumosæ substantiæ intra Aneurysma: ubi cum tam vehemens appareat sanguinis nisus extrorsumurgens, ac trudens, difficile forsitan alicui videri poterit, quomodo tanta copia crassi humoris colligatur: cujus tamen eventus rationem facilem reddent nonnulla, quæ hic subnectenda ducimus, tamquam indubia ex theorematibus operationum animalium.

Primo sanguinem esse fluidum non simplex, sed eterogeneum, compositum nempe, ex diversis partibus, qua solidis, qua fluidis, crassis, ac subtilibus, in cujus fluentum bis saltem in die rivulus subtenacis chyli, & quidem larga copia solet infundi: qui profecto chylus in statu naturali sanguini permixtus ejus intestino motu, ac continuo particularum attritu, & collisione attenuatur; in minimas partes comminuitur, ac volatilis efficitur.

Secundo præmonemus, ad attenuandum chy-

chylum cum sanguine multa fuisse a natura comparata, sed omnium maxime ipsorum vasorum determinatas figuras, certos diametros, & validos motus, seu vires peristalticas: quæ si aliquando vitari contingat vasorum affectiones juxta gradum in solidis admixti vitii, enormia quoque fluidorum vitia in corpore manifestentur oportet: sed præcipue necessario turbatur exacta illa in sanguine fluidi cum solido, crassi cum subtili permixtio, itaut in locis affectis hæc fluidorum partes subsistant, quæ ponderosiores, quæ fibrosiores, quæque verbo ad motum per se prosequendum minus sunt expeditæ.

Duobus his præoppositis perinde quasi facibus, obscura cæteroquin problematis enodatio clarescit. Etenim cum certum sit in Aneurysmate, quo idem majus est, eo magis tria hæc apud arteriam vitari, figuram videlicet diametrum, & præcipue motum peristalticum: qui scissis, aut erosis fibris, canalem aptum ad resiliendum, seu ad contrahendum constituentibus, eo in loco debilitetur, prorsusque tandem tollatur necessum est. Quare sanguis liquor nimirum eterogeneus, & chylo scatens cum a corde impulsus, folliculum Aneurysmatis penetraverit, illico segnius moveri incipit: partim quia ex angustiori arteriæ diametro, in latiorrem folliculum influit. Quo fit ut ex hydraulicæ legibus retardetur: partim etiam quia folliculi tunicæ, seu portionis arteriæ dilatatæ abscissas, atque exelas fibras contrahi nequeunt atque præterfluentem sanguinem in proximas arterias ordine impellere, atque accelerare, seu saltem motum ex corde conceptum propagare: imminuto autem sanguinis motu, particulæ chyli non adhuc probe subactæ, variæ aliæ quamplurimæ specificæ cæteris graviores, ab iis secedunt, atque inter se coeuntes concrevunt in fibras, ex quibus variæ lamellæ postmodum contextuntur polybi materiam referentes. Ex his autem Aneurysmatis fornix progressu temporis attollitur.

Et quoniam partes, quæ citius a sanguinis torrente alicubi, subsistendo secedunt, seu quietem adipiscuntur, duplicis præsertim ordinis esse solent, chylosæ nempe seu crudæ, & nimium excoctæ terreæ, uberique tartaro redundantes, ea quidem ratione evenit, ut in cystide Aneurysmatica simul inveniantur admixti laminis polyposis, (quæ nutritiæ, & chylosæ partes sunt) nigerrimi sanguinis grumi, qui nihil aliud sunt, quam aggregatum particularum sanguinis nimium excoctarum, seu capita dixerim mortua, terrea, salina, & tartarea vetusti sanguinis.

Neque vero alicui, etiamsi in subtiliori anatomie, & animalium operationum profunda inquisitione, minus versato ardua videbuntur ad intelligendum, quæ proposuimus circa polyposi fornici, & grumorum congestionem in Aneurysmate, dummodo motus torrentium, & fluminum a Clarissimo Petro Castelli in au-

reo libello de mensura fluentium aquarum expositos haud ignoret. Is enim auctor corollario 5. demonstrat in torrente, turbidam aquam vehente, si retardetur motus, & ingressus ejusdem intra alveum fluminis, tunc quidquid turbidi crassi, & majoris ponderis est influentia, præcipitatum ibi ad fundum cænofo, ac fere dixerim polyposo præcipitato incrustabitur, ac elevabitur.

Ex iis autem, quæ hætenus probavimus, duo effecta in magnis Aneurysmatibus passim observata tamquam corollaria elucescunt.

Unum est, quod polyposum istum fornitem incrustatum undique dilatatis, ruptisque arteriæ membranæ fungi aggeris munere naturalium, quæ membranarum vicem gerere, eisdemque firmare quominus impetuosis cruoris torrens in proxima cava, & vicina spatia, citam inducturus mortem irrumpat. Eo usque natura in statu etiam præternaturali prodigiola est, atque industriis, ut quemadmodum brevi collapsuros antiquitate parietes adnata, ac serpente undique hædera fulcit; ita pariter animalium vitam citissime profundendam, vel per ipsos retinere morbos viriliter satagat.

Alterum vero, in magnis, cordique proximis Aneurysmatibus productum, ut suo loco videbimus, esse malum illud, quod semper progressu temporis accedit, nimirum leucophlegmatiam, atque hydropem, qui quidem morbi in tantum subnascuntur; quia dato vitio dilatationis, & defectus circumpulsionis in arteria pulmonica, vel magna, statim vitatur exacta miscela, vibratio, & confusio chyli, lymphæque cum sanguine: unde paulatim serum, ac fibrosæ fluidorum partes a subtilioribus facile secedunt; & in locis, ubi etiam in statu naturali momentum impulsus a corde accepti, necessario elanguet, cujusmodi sunt pedes, & crura, minimo negotio subsistunt, seu leucophlegmatiæ subnascuntur. Indeque ascites etiam, ac pectoris hydropes oriuntur: quia multiplicatis, & acrioribus in dies factis humoribus, vasa omnia lymphatica viscerum tumescunt, obstruuntur, atque eroduntur. Quæ sane hinc genita hydropis species tanto cæteris gravior, atque insanabilior est, quanto minus ab arte, vel natura solidorum vitia corrigi possunt: quin imo aliquando lugenda prorsus mihi visa est miserrima istorum agrotantium conditio, qui Medicos minus peritos, & cautos nacti, iisdem plane remediis quibus hydropes ex primitivo fluidorum vitio enati curari tuto solent, ubi morbus dilatatione arteriarum, atque enormiter exesis earundem tunice progignitur, compendio, ac violenter ad interitum ducti fuerunt. Adeo verum est nullam sæpe meliorem, quam incertam esse medicinam. Parcat, precor, Lector ingenuitati scribentis: nam ipse ut Epimetheus loquor. Felix quem faciunt aliena pericula cautum.

TABULA PRIMA.

Ostendit varias Pericardii adhaesiones cum majoribus vasis sanguiferis, variasque ejusdem expansiones.

- A. **P**Ars cordis anterior.
- b. **P** Venæ pulmonicæ.
- C. Vena cava inferior.
- D. Vena cava superior.
- d. Rami venæ cavæ superioris.
- F. Arteria magna.
- G. Ejusdem rami.
- H. Arteria pulmonica.
- h. Ejusdem rami.
- I. Aspera arteria.
- i. Rami bronchiales.
- K. Interna superficies pericardii, quod superne consulto extensum exhibetur, ut luculenter ejusdem cum aorta connexio appareat.
- k. Pericardii expansiones, quæ in vaginulas pulmonalium vasorum abeunt.
- M. Nervi phrenici, qui duplici principio inter tertiam, & quartam cervicis vertebra oriuntur, earumdemque processibus transversis adhærent.
- m. Nervorum phrenicorum ramusculi una conjuncti, & per axillares venas exterius excurrentes.
- N. Tertium par nervorum cervicalium, nervis phrenicis conjunctum, quod in plures divisum ramulos per colli integumenta, musculos, aliasque partes expatiatur.
- O. Diaphragmatis superficies imum ventrem respiciens.
- P. Altera ejusdem diaphragmatis superficies, quæ thoracem respicit.
- p. Propagines nervi phrenici utramque diaphragmatis partem perreptantes, quarum binæ iterum divisæ per inferiorem venæ cavæ truncum expanduntur.
- Q. Lateralis diaphragmatis cum pericardio connexio, ubi inferior cava septum perforat, quo loco pericardii fibræ ita cum eadem cava, novis etiam additis recurrentibus nervis, complicantur, ut una simul circularem ibidem musculum efformare videantur.
- R. Ostia ramorum venæ cavæ, qui per hepatis substantiam distribuuntur.

T A B U L A S E C U N D A.

FIGURA PRIMA.

Exhibet cor cum majoribus vasis ex parte postica, necnon easdem pericardii expansiones, & adhaesiones.

- A. **P**ostica cordis facies,
- B. **V**ena pneumonica.
- b. Ejusdem rami.
- C. Vena cava inferior.
- D. Vena cava superior.
- E. Arteria magna.
- F. Ejusdem truncus descendens.
- f. Arteriæ intercostales.
- G. Arteriæ subclaviæ.
- H. Arteria pneumonica.
- h. Ejusdem rami.
- I. Posterior, & membranacea asperæ arteriæ facies.
- K. Pericardium dissectum, atque ad latera reclinatum, ut perspicue magis ejusdem cum cava inferiori connexio conspici possit.
- k. Ejusdem expansiones, quæ totidem veluti vaginæ vasa pneumonica involvunt, ac firmant.

FIGURA SECUNDA.

Delineat extra situm quo pacto triplex vasorum pneumaticorum genus a pericardio firmatur.

- A. **P**ericardium.
- B. **R**amus bronchialis.
- C. Ramus arteriosus.
- D. Ramus Venosus.

T A B U L A T E R T I A .

FIGURA PRIMA.

Demonstrat glandulas, & vasa lymphatica, quæ lympham intra pericardium regerunt.

- A. **C**ORDIS basis a pericardio liberata.
- B. **A**uricula dextera.
- C. Vena cava inferior.
- D. Pericardium.
- d. Ejusdem propagationes, quæ capsularum instar vasa pulmonaria tegunt, & firmant.
- E. Asperæ arteriæ portio.
- F. Glandulæ, quæ lympham intra pericardium deferendam secernunt.
- f. Earumdem vascula excretoria.
- g. Ostiola, per quæ præfata glandularum vascula in internam pericardii cavitatem transeunt.
- h. Liquoris guttulæ, quæ ex dictis vasculis intra pericardium decidunt.
- I. Aliæ glandulæ ejusdem indolis.
- i. Earumdem glandularum vascula.

FIGURA SECUNDA.

Patefacit easdem glandulas cum suis lymphaticis in posteriori cordis parte nec non pericardii membranas.

- A. **P**OSTERIOR cordis facies.
- B. **A**rteria magna.
- C. Vena Cava superior, & inferior.
- D. Pericardium in situ naturali.
- d. Ejusdem expansiones.
- E. Posterior tracheæ pars miliaribus glandulis referta.
- F. Glandulæ in posteriori mediastini parte.
- f. Earumdem ductus.
- h. Externa pericardii membrana.
- I. Glandulæ præcipuis asperæ arteriæ truncis adjacentes.
- i. Earumdem vasa lymphatica.
- K. Transversales fibræ intimæ pericardii membranæ.
- k. Reclinati pericardii portio, ut lacertosæ fibræ I in secunda ejusdem membrana conspiciantur.

FIGURA TERTIA.

Exponit eruptionem lymphaticorum in interna pericardii superficie.

- a. **O**STIOLA, sive emissaria lymphaticorum.
- b. **O**EXILLIMA, & capillaria vasa sanguifera, quæ membranaceam pericardii substantiam perreptant.

T A B U L A Q U A R T A.

FIGURA PRIMA.

Nervos explicat, qui per anteriorem cordis partem excurrunt.

- A** Cordis basis.
B. Arteria magna ascendens.
b. Ejusdem rami axillares.
C. Arteria magna descendens.
c. Arteriæ intercostales.
D. Arteriæ carotides.
F. Vena cava inferior.
G. Arteria pulmonaria.
H. Tubus arteriosus, qui ab arteria pneumonica ad aortam progreditur.
I. Auricula dextra.
K. Auricula sinistra.
L. Arteria coronaria.
I. Ejusdem rami.
M. Vena coronaria, dictæ arteriæ incumbens.
N. Aspera arteria.
O. Ganglium pene musculare nervi intercostalis.
P. Alterum ejusdem nervi ganglium.
p. Ejusdem ganglii ramificationes.
Q. Par vagum.
q. Ejusdem rami ad cordis basim, & præcipue ad auriculam dexteram, atque pulmonicam arteriam expansi.

FIGURA SECUNDA.

Nonnullas alias nervorum expansiones declarat in eadem anteriori cordis parte.

- A** Pars cordis anterior.
B. Arteria magna.
b. Ejusdem rami.
C. Arteria magna descendens.
D. Arteriæ carotides.
E. Vena cava superior.
F. Vena cava inferior.
G. Arteria pulmonica.
H. Tubus arteriosus.
I. Auricula dextra.
K. Auricula sinistra.
L. Vena coronaria.
M. Cordis membrana ad cavæ principium elevata, ut nervi, ad cordis substantiam excurrentes, palam conspiciantur.
N. Aspera arteria.
O. Nervi gangliformes.

P. Gan-

- P. Ganglia dicti nervi juxta arterias subclavias.
 Q. Par vagum.
 q. Ejusdem propagationes, quæ ad vasa coronaria una cum ramulis nervi gangliiformis diffunduntur.
 R. Rami paris vagi, & nervi gangliiformis per asperam arteriam sursum recurrentes.

FIGURA TERTIA.

Exhibet in anteriori cordis parte varietatem fibrarum, quæ ejus substantiam constituunt.

- A Cor propria membrana denudatum.
 B. Arteria magna.
 b. Ostium arteriæ coronariæ.
 C. Arteria pulmonaria.
 D. Membrana cordis propria ab eodem divisa.
 d. Obliquarum fibrarum manipuli partim in situ naturali, & partim ad latus sinistrum reflexi.
 e. Alter fibrarum ordo, quæ ad arteriam pulmonariam, & aortam extenduntur.
 f. Fibræ rectilineæ partim abscissæ, ac deorsum reflexæ, & partim in situ naturali relictæ.
 g. Fibræ transversales rectis subjacentes.
 h. Annulus tendineus arteriæ pulmonariæ.
 i. Annulus tendineus Aortæ.

FIGURA QUARTA.

Ostendit internam sinistri cordis ventriculi structuram.

- A Arteria magna.
 b. Ostiola arteriarum coronariarum.
 c. Fibræ carneæ, quæ ad semilunares valvulas protenduntur.
 D. Margines dicti ventriculi.
 d. Corpuscula rotunda, quæ in semilunarium valvularum limbo cernuntur.
 f. Fibræ obliquæ partim in situ, partim reclinatæ.

TABULA V. Vide pagg. 188. 189

T A B U L A S E X T A .

F I G U R A P R I M A .

Exhibet situm, figuram, ac structuram Ganglii superioris in sinistro Colli latere.

- A. **V**ena Jugularis.
 a. Ejusdem rami per faciem distributi.
 b. Insignis ramus sublingualis.
 B. Carotis interna.
 C. Eadem prope Ganglium, quæ licet sua natura recto itinere sursum feratur, tamen in cadavere, ex quo extracta fuit, deprehensa est cum notabili flexura, & quasi aneurysmatico vitio.
 D. Carotis externa.
 d. Ejus rami faciem perreptantes.
 e. Conspicuus ejusdem ramus ad linguam delatus.
 E. Nervus paris vagi candicans.
 f. Ejus ramusculus linguam subiens.
 g. Major ramus per collum in Thoracem descendens.
 H. Ganglium superius juxta secundam, & tertiam Colli vertebra conflatum ex multiplici complexione nervorum.
 h. Qui a cerebro cum interno Carotidis ramo proficiscuntur & intercostales audiunt.
 i. Fibrillæ paris vagi in ganglium immissæ.
 K. Alter ramusculus subobscurior, qui a ganglio prodire atque in inferiorem paris vagi ramum inferi videtur.
 l. Ramus ab interna carotide in ganglium digestus.
 m. Venarum ramusculi a Ganglio in internam jugularem influentes.
 I. Notabilior nervi ramus a ganglio proficiscens, qui a carotide paululum diductus, variisque ramusculis distinctus, tandem per arteriam potissimum magnam usque ad præcordia diffunditur.

F I G U R A S E C U N D A .

Repræsentat equinum Ganglium sinistrum suis membranis inclusum.

- A. **P**Ræcipuus nervus cranii foramen ex cerebro secundum Carotidis cursum per collum exporrigitur appellaturque intercostalis.
 B. Ganglium superius suis membranis obvolutum.
 a. Diversi nervi, seu tendines nervosi, qui a ganglio, perforatis ejus membranis, egrediuntur, variosque musculos, & arterias penetrant.
 C. Exortus ab inferiori parte ganglii principaliorum ramorum, qui tum intra tum extra thoracem feruntur.
 D. Major ramus ad præcordia excurrent.
 E. Ramus ad inferius ganglium, quod intercostalem nervum amplectitur, diffusus.
 F. Ramus laryngem ejusque musculos præ cæteris pervadens.

FIGURA TERTIA.

Delineat equinum ganglium suis membranis denudatum.

- A. **E**Xterna Ganglii superficies variis nervis intertexta, prout diductis membranis occurrit.
- B. Membrana laxior, seu vaginalis.
- C. Membrana media ganglium arctius complectens.
- D. Interior magisque nervea, & tendinosa membrana.
- a. Facies ganglii denudati, quæ longitudinalibus fere carneis fibris contexta est.
- b. Tendines nervosi, qui in Fig. II. lit. aaa. indigitantur, in præfenti ostenduntur quomodo trajectis, perforatisque membranis a muscularibus Ganglii fibris proficiuntur.

FIGURA QUARTA.

Repræsentat Ganglium elixatum, unguibusque per longum apertum, & microscopio animadversum.

- A. **N**ervus intercostalis, qui in Ganglium recta ingreditur quique tendineæ indolis apparet.
- B. Membrana Ganglii, quæ expansi, externique tendinis speciem refert.
- C. Tendo, qui tanquam axis per centrum ganglii excurrit, & a quo,
- D. Fibræ carneæ exortæ in externum tendinem B oblique, & quaquaversum feruntur.
- F. Nervus major, qui ab inferiori ganglii apice ortus naturam tendinis servare videtur.
- F. Laterales nervi ab eodem inferno angulo proficiscentes, qui de musculari pariter, ac tendinea totius ganglii natura participant.

T A B U L A S E P T I M A.

Demonstrat nervos omnes, qui ad præcordia feruntur.

- A. **I**nterna Thoracis superficies.
- I** Paris vagi principium, & progressus.
- B. Cor propria exutum membrana.
- C. Vena cava inferior.
- c. Nervi gangliiformis rami ad ossis petrosi foramen secti, per quod major arteriæ carotidis ramus ingreditur.
- D. Bina ramorum Venæ ostia, qui per hepatis substantiam serpunt.
- d. Corpora gangliiformia.
- E. Vena cava superior.
- e. Nervorum gangliorum rami abscissi.
- F. Auricula dextera.
- f. Secundum par nervorum gangliiformium.
- G. Arteria magna, sub qua arteriæ coronariæ rami per cordis substantiam expansi cernuntur.
- g. Bina corpora gangliiformia, a nervis gangliorum superiorum a cervicali, & a propagine vertebralis nervi efformata.
- H. Auricula sinistra.
- h. Rami nervei secundi ganglii dissecti.
- I. Arteria pneumonica.
- i. Tertium par nervorum gangliiformium sub lateralibus apophysibus primæ vertebræ dorsi egrediens.
- K. Portio diaphragmatis.
- k. Tertium gangliorum par ad latera secundæ thoracis vertebræ positum.
- L. Capsulæ renales, sive atrabiles.
- l. Rami phrenici.
- m. Diaphragmatis portio, in qua phrenicus sinister cum dextero conjungitur.
- n. Nerveum rete, ab expositis nervis efformatum.
- o. Anastomoses, & ganglii dicti plexus nervosi, & renalis.
- p. Ejusdem plexus expansio ad cavam.
- q. Ejusdem rami, qui dictas capsulas penetrant.
- r. Ejusdem propagines abscissæ, quæ per reliqua abdominis viscera serpunt.
- s. Nervorum rami, qui ad pulmones pergunt.
- t. Nervi ad axillas, & brachia tendentes.
- 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. Colli vertebræ.
- 1. 2. 3. Vertebræ dorsi.

I N D E X

RERUM, ET VERBORUM MEMORABILIVM.

Romanus Numerus Tomum, alter paginam indicat.

A

- A** Bdominis tensionem enervantia. Tom.I.pag.36
 Aborigines unde dicti. I.84
 Tiberinas paludes tanquam insalubres reliquerunt. *ibid.*
 Abscessus polypeus meningum. I.12
 Aceti, & acetosæ utilitates in locis palustribus. I.184
 Acicula sub unguibus adacta apoplecticos excitat. I.36
 Aciculæ cuspis Vipera veneno illita ut mordens Vipera necat. I.153
 Adagium de emendis paludibus explanatur. I.157
 Admonitio Romanum agrum æstate peragrantibus. *ibid.*
 Advenæ de Romani æris incostantia inmerito queruntur. I.69
 E laudabili in noxium aerem transeuntes formam in deteriorem mutant. I.74
 Advenarum color fit Romæ jucundior. *ibid.*
 Adventitia labes Romani aeris præsertim duplex. 64.& 83
 Cænosis aquis dependens ab Otthone Frisingensi describitur. I.89
 Quæ a summo frigore. I.104
 Edes recentis Urbis supra præcorum ædificiorum ruinas extructæ. I.64
 S. Inquisitionis ab epidemia rheumatica immunes fuerunt, & quare. I.109
 Edilium munus quale fuerit. I.86
 Ad arcendos morbos ab alluvione pendentes quale. I.102
 Egritudinum, & curationum in distans incerta judicia. I.227
 Egrorum paucitas salubris aeris indicium. I.81
 Equinoctia apoplexiarum feracia. I.124
 Equinoctii verni vis & actio ad enervandam epidemiam rheumaticam. I.101
 Erarium publicum tempore bovillæ pestis erat exhaustum. II.15
 Æstas calida, & sicca cur Romæ salubris. I.96
 Ætiologia febrium Romæ epidemicarum. I.193
 Urbevetanæ epidemiæ. I.205
 Morborum, & Symptomatum Balneoregientis epidemiæ. I.213
 Febrium Pisarensum. I.229
 Ferentinensium epidemiæ. I.260
 Malorum, & symptomatum a lumbricis. I.154
 Aer quid sit. I.136
 Unum ex tribus fluidis majoris usus. I.11
 Sanguinem secundat. I.14
 In conclavi calido, montiumque cacuminibus sanguini premendo est insufficiens. I.4
 Ad subitam necem diversimode concurrat. *ibid.*& 14
 Pondus, vel moles nimium aucta, aut diminuta, subitæ necis causæ. I.14
 Quibus constet particulis. *ibid.*
 Eius varia nomina, & ipsorum ratio. *ibid.*
 Quomodo mediet inter cœlestia ac terrestria. I.136
 Compressionis & expansionis est capax. I.174
 Ea etiam loca subire potest a quibus non egreditur. *ibid.*
 Per quos aditus corpus subeat. I.149
 Varias in cerebro vires exerit. *ibid.*
 Cerebro, & ingenio vigorem conciliat. I.145.156.& 159
 Salubris vel insalubris unde. I.137
 Salubris quid conferat animali œconomix. I.150
 Siccus humido salubrior. I.157
 Unde lentior, & crassior fiat. *ibid.*
 Crassior quare obtusiora reddat ingenia. I.159
 Ponderosior vitales motus, & perspirationem immittit. I.156
 Noctu gravior fit, & quare. I.157
 Crassus & impurus igne, & quomodo purgatur. I.162
 Quomodo vitietur ab effluviis paludum. I.156
 Palustris ob crassitiem vel ob acritatem nocet. I.150
 Inquinatus sanguinem conspurcat. I.156
 Quomodo animale œconomiam perturbet. I.150
 Corruptus quomodo intus, & extra Incolas afficiat. I.212
 Palustris indormientes vel aliter imprudentes afficit. I.157
 Exiccatorum locorum quare salubrior evadat. I.158
 Quomodo in sylvis inquinamenta deponat. I.168
 Pisarenensis æstate ob subsides aquas fit insalubris. I.224
 Etiam a ventis alteratur. I.225
 Venetus, & si palustris, cur sit innoxius. I.141
 Urbevetanus quare morbidus evaserit. I.205
 Est velut spongia minutissimorum corporum ab orbiteraqueo elevatorum. I.69
 A sole, luna & ventis inæqualiter pellitur. I.54
 Facile irruit qua minorem resistentiam invenit. I.65
 Vitæ & morborum auctor. I.81
 Salubris sapientiam cerebro, & quomodo conciliat. I.69
 Suis particulis per meatus cranii ad cerebrum fertur. I.78
 Collum calore & frigore temperatus. I.64
 Romanus diversis ætatibus, & temperamentis facile congruit. *ibid.*
 Sanis corporibus citissime accomodatur. *ibid.*
 Etiam quæ educat ingenia sibi conformat. I.102
 Putrescentibus aquis inquinatus excidium Urbis extitit. I.87
 Sola ædium mutatione ægros a chronicis morbis saepe restituit. I.64
 In Libya, & Africa perpetuo immotus fervet. I.65
 Urbis etiam silentibus ventis inæqualiter movetur, & quibus causis. I.64
 Licet incostans non solum innoxius immo utilis. I.69
 In fodinis metallicis ponderosus, & lethifer. I.14
 Qui pravus dicitur, juxta corporum dispositiones noxiam infert. I.5
 Externus cum interno æquilibratus mortem infert repentinam. I.10
 Contaminatus cur non omnia animalium genera indiscriminatim afficiat. II.42
 Qua ratione corpora labefaciet. *ibid.*
 Aerem salubrem quæ faciant. I.137.169
 Pestiferum quæ reddant. I.135
 Contemerari ab halitibus palustrum animalium. I.14
 Inquinari etiam ab ipsorum sordibus. I.258
 Quæ inquinant ante epidemiam. I.231
 Aquarum vitio epidemiæ causam fieri. I.209
 Purgantia cur inutilia sunt in vera peste. I.155
 Utilia sunt in febribus castrensibus. *ibid.*
 De aere plura. Vide Cœlum.
 Aeris probi mutatio in delesterium mortifera. I.20
 Motus vehemens, vasorum rupturam cur acceleret. I.28
 Virus in hac Romana constitutione non unice culpandum. I.52
 Eius tamen intemperies quomodo subite morti contulerit. *ibid.*
 Effecta & conditiones. I.137.150.& 183
 Qualitates proprietatesque. I.157.& 155
 D:-

RERUM, & VERBORUM.

- Diversa temperies & meteorisui unde. I.136.137
 Et ætheris particulæ quid præstent in nobis. I.156
 Inclementia in quo consistat. I.137
 Inclementis effecta. ibid.183
 Labes quomodo homines afficiat. I.226
 Palustris vitium testantur sætor & sædus Incolarum sætor. I.212
 Humiferi effectus. I.158
 Nocturni major gravitas unde. I.185
 Salubritati cur aliquando sylvarum excisio conferat. I.173
 Motus ignem versus qualis & unde. I.162
 Mutatio præstantissimum remedium in chronicis morbis. I.237
 Agri Romanus varias ob causas insalubritatis vices subire potest. I.62
 Colligendis & continendis aquis aptissimus. I.83
 Ad orientalem plagam nullis fere paludibus inficitur. I.80
 Patet ventis meridionalibus. I.99
 In bovilla peste cur majori quam alibi diligentia indiguerit. II.11
 Aggestio paludum quot modis fieri possit. I.160
 Agonalis platea, aquis per æstatem inductis Naumachiæ speciem exhibet. I.95
 Agri Romani superior pars in Italiæ medietullo. I.64
 In agris a peste immunibus sementem solito majorem faciendam existimatum. II.15
 Agricola frumenti distributione ad ferendum allecti. II.17
 Etiam pecuniæ mutuz sine pignore. ibid.
 Agricolarum inopia depositis publice nummis ac mutuo datis jussu Pontificis sublevata. ibid.
 Agricolas erga a Clem. XI. privilegia Pauli V. amplificantur. ibid.
 Agrorum cultorum census indictus. II.15
 Domini ac Coloni qua ratione ad eorundem cultum fuerint pellecti. II.16
 Agros Boum penuria incultos dominorum sumptibus arandos fuisse. II.15
 Agyrtæ cur vitandi. I.11
 Em. Albanus in consilium adhibetur ad bovillæ pesti occurrendum. II.2
 Albertus Leander aerem Pifaurensem insalubrem asserit. I.225
 Algidæ constitutiones nunc mitius, nunc sævius, & cur Romanos affligunt. I.104
 Alimenta prava quomodo humores inquinant. II.10
 Quibus potissimum perniciofa. II.11
 Alimentum quale, talis est sanguis. II.10
 Alluviones. v. Tiberis.
 Aleotica phlegmaticis congestionibus curandis opportuna. I.29
 Amara præservant a spasmis. I.28
 Amatus Lus. Pifaurense Cælum inclemens putat. I.224
 Amuletorum vis in imaginatione consistit. I.186
 Analysis Spag. certissimus aquarum explorandarum modus. I.70
 Anatome brutorum ac plantarum ad medicinam utilis. II.48
 Ex eadem humanarum ægitudinum causæ innotescunt. II.49
 Ill. Angelus Gabriellus peculiari Congregatione super bovillæ peste adhibetur. II.3
 Angeli Modii sententia de constitutione reumatica. I.115
 Anagninæ & Ferentini descriptio. I.254
 Aneurisma quid. I.56
 Sub varicum nomine comprehendit Hippocrates. I.27
 Præcordiorum sæpe ab universali arteriarum spasmio incipit. I.55
 Interna quosnam citius perimant. I.22
 Ex horum folliculis sanies effunditur. I.56
 Horum prophylaxis quæ securior. I.22
 Anglorum leges prohibent lini macerationem in publicis aquis. I.144
 Angustia alvei intra Urbem Tiberinarum alluvionum causa. I.88
 Animalia in machina Boyliana cur moriantur. I.4
 Munimine S. Joannis a peste olim liberata. II.40
 Et meritis B. Gerlaci, & B. Goslini. ibid.
 Venenata non morfu sed tabe salivali necant. I.153
 Lancisi Oper. Tom. II.
- Animalium perfectorum vita in quo vere consistat. I.2
 Animi deliquia inter signa corrosionis magnorum vasorum. I.22
 Ut subitam mortem præfagiant, quid opus sit. I.22
 Passiones, solida debilitando, mortem improvissam accersunt. I.4
 Spirituum excursus ad præcordia perturbant. I.9
 Cur sint lethales. I.7.14
 Tranquillitas, & diæta ad subitam mortem ex. Sac. Pag. I.30
 Anni quædam tempora noxia. I.20
 Etiam ex Hippocrate. ibid.
 Tempora præcedentia populares morbos inferunt. I.189
 Annibalis orbitas a palustri, & nocturno aere. I.185
 Anonymi cautiones variæ circa usum Ch. ch. I.239
 Inconsiderate scribentis. I.240
 Anthelmintica. V. remedia.
 Ch. ch. & aliis cardiacis paranda. I.360
 Mercurialia cur in febribus periculosa. ibid.
 Anthiæ quibus Hollandi paludes exhauriunt imitandæ. I.160
 D. Antonii Pacchioni sententia de epidemia rheumatica. I.116
 Aorta compressa, cordis rotunditas. I.53
 Ejus Aneurisma. I.55
 Aphonia præceps ab interceptione venarum ad cerebrum basim. I.8
 Ex hac quomodo, & quando oriatur apoplexia. ibid.
 Aphonis sublingualium incisio prodest. I.35
 Ejus rei experimentum. I.38
 Apoplexia ex epilepsia cur, & quando. I.9
 Epileptica ex animi passionibus. I.14
 Ob vasorum thoracis interceptionem. I.51
 Ejus potior causa non est lymphæ in cerebri sinibus collecta. I.7
 A frigidis succis raro procedit. I.37
 Aliquando ob hæmorrhoides suppressas. I.23. & seq. 39
 Raroprehendit absque præviis signis, & quæ sint. I.23
 Hac correpti. V. præfocati. I.15
 In senibus quando invincibilis. I.19
 Pulmonum mortifera. ibid.
 Exemplo demonstratur. I.29
 Apoplexiæ præservatio Romæ. I.36
 Ejus curatio quibus remediis tractanda. I.37
 Non semper calefacientibus. ibid.
 Per inediam curata apud Hippocratem. I.142
 Aqua quid sit. ibid.
 Nullam in se putredinis causam continet. I.143
 Sub majori calore majorem perspirationem patitur. I.151. & seq.
 Infectorum ovula continet. I.142
 Ob exotica permixta putrescit. I.149
 Balnearum per poros cutis viscera subit. I.151
 Nucerna hermetice clausa culices non gignit. I.162
 Jugis in stagna derivata putrefactionem amovet. I.140
 Saponeta latius pestem distendit. I.77
 Talis est, qualis terra per quam percolatur. I.70
 A locis per quæ transit semper aliquid sibi admisceat. ibid.
 Salubris salubritatem aeris, noxia vero insalubritatem arguit. ibid.
 Post puritatem aeris maxime ad sanitatem facit. ibid.
 Levior non semper est melior. ibid.
 Quæ citius frigescit, & calefit, non semper optima. ibid.
 Multis vacuitatibus donata alimentorum dissolutioni est opportuna. I.74
 Trivii ab usu potissimum Romæ commendatur. I.75
 Apud Diocletiani thermas domesticis, & ruralibus usibus opportuna. ibid.
 Sabbatina apud Priscos Naumachiis, & versandis molis destinata. ibid.
 Nunc etiam moles versat. I.101
 Cæteris Romæ levissima. I.75
 Tamen aliquantum insalubris. I.70
 Marchionis Grilli passim Nucernæ substituitur. I.71
 B. Felicis laudatur. ibid.
 Fontis ad ripam Tiberis commendatur. ibid.
 S. Damasi in Vaticano a familia Pontificia salubriter bibitur. ibid.
 Aquarum dulcium quatuor in Urbe genera. I.71
 quinque genera inducendis paludibus apta. I.140
 Z 2 Inf-

I N D E X

- Infectarum potus noxius. I. 258
 Putridarum nova dulcium corrivatione emendatur. I. 259
 Feror a permixtorum corporum putrefactione. *ibid.*
 Deducendarum a paludibus tempus opportunum est finis hyemis. I. 161
 Palustrium quæ sint nocentiores. I. 140
 Chimica distillatio. I. 147
 Aquas Romam adductas Galenus commendat. I. 72
 Aquæ antiepileptica Langii vera formula. I. 28
 Usus sine ullo bibentium incommodo, & spargyrice analylis certa sunt bonitatis indicia. I. 70
 Pellucidæ in potu non semper laudandæ. *ibid.*
 Stagnantes in agro Romano. II. 11
 Puteales innoxia. I. 72
 A Tiberi percolantur cumque eodem librantur. *ibid.*
 Alluvione Tiberis inquinantur. I. 103
 Inficiuntur ab injectis, vel vicinis corporibus impuris. I. 72
 Pluviales, horræ dictæ, quandonam colligendæ, & cur cæteris præponantur. I. 73
 Quibus particulis interdum inficiantur. *ibid.*
 Ex hortis Vaticanis ad diluendas fossarum Arcis sordes utiliter deductæ. I. 118
 Thermarum, Naumachiarum, & si olim copiosæ, cur ramen innoxia fuerint. I. 93
 Tiberinæ salubritas. I. 76
 Tenacitas Tiberis velocitatem minuit. I. 100
 Tiberinæ fermentantur ab Austro sibi que velocitatem minuunt. *ibid.*
 Ne stagnarent legibus olim prohibitum. I. 86
 Ex castellis caducæ ne a quopiam privatas in ædes olim ducerentur, interdicebatur. *ibid.*
 Stagnantes, & putrescentes Romanum aerem inquinant usque ad finem sæculi XV. I. 89
 Dulces jugesque temperant, & abstergunt loca cœnosa. I. 161
 Salsis permixtæ citius putrescunt, & quare. I. 140. 141 & 175.
 Palustrium locorum ab organicis effluviis inficiuntur. I. 152
 In quibus linum intabuerit damnantur. I. 144
 Fluentes & si inquinatæ cur non putrescant. I. 143
 Turbidæ fluentis qua de causa clarescunt. I. 174
 Desides cur virientur. I. 143
 Quomodo aerem inficiant. I. 209. 212
 Aerem, cibos, potusque contemperant. I. 143
 Minerale facilius computrescunt. I. 140
 Palustres per æstatem insectis abundant. I. 147
 Isauri cur subsederint, & sordidæ evaserint. I. 226
 Fruitionem inter & Anagninam stagnantium indoles. I. 258
 Ferentini dictæ di Tufano. I. 254
 Scrophinica lacunæ majori ex parte sulphureæ. I. 255
 Lapides corrodunt. *ibid.*
 Septimo quoque anno æstate exundant. *ibid.*
 Cur uberius exundant anno 1709. *ibid.* & 260
 Aquea utilia in spasmodis hypochondriorum. I. 28
 In salinis pectoris congestionibus. *ibid.* 260
 Aquileja paludum causa vastata. I. 137
 Aquilæ aris intemperies subita & vehemens est Romæ altera adventitiæ insalubritatis causa. I. 83
 Aquilones Romæ salubriter perfiant. I. 66
 Araneæ cur in Apulia tantum sint veneficæ. I. 152
 Arationis tempus in bovilla peste utiliter anteversum. II. 17. 19
Aspiditis: Vide malis.
 Arbores Dearum membra finxerunt veteres, & quare. I. 163
 Quamnam intactæ servari debent in sylva. Cisternæ excidenda. I. 178. 180
 Quæ reservari voluerit. I. 181
 Arborum vallum Pomp. Paludibus & austris obiectum relinquendum. I. 141
 Quod arborum genus respiciat. I. 178
 Arcanorum abusus in medicina. I. 11
 Ardeatinus ager, & loca Pontina quare insalubrias semper extiterint. I. 87
 Aristoteles de vita obscure sensit. I. 1
 Ars naturæ opera imitatur. I. 2
 Sutoria V. Sutoria.
 Arteriæ carotides V. carotides.
- Articuli pulmonum. V. pulmonum. &c. I. 56
 Artifices sedentarii cur raro consenescant. I. 56
 Artium sphacelatorum amputatio quandoque subito interficit. I. 14
 Asiatici cur molles & timidi. I. 69
 Asthma convulsivum quando mortiferum. I. 20
 Astulphus immanis Longobardorum Rex. I. 88
 Athletæ quomodo, & quando repentinis mortibus corripiantur. I. 22
 Quomodo a subita nece præservandi. I. 26
 His quando imperanda exercitatio. *ibid.*
 Iisdem stomachus validus obest. *ibid.*
 Atmosphaera ex quibus constat. I. 137
 Calidis tempestatibus minus renititur exhalationi. I. 148
 Urbis cur nationibus diversis facile accommodatur. 64
 Auctor bovillæ pesti imminenti dissertatione prospicit. II. 1.
 Bovillam pestem in Latio incipientem primus indicat. *ibid.*
 Congregationi habitæ apud Eminentissimum Camerarium Pontificis jussu interfuit. II. 16
 In peculiarem Congregationem super bovilla peste cooptatur. II. 3
 SS. Pontificis jussu consilium init ad eandem avertendam. *ibid.*
 Tractatum de noxiis paludum effluviis pollicetur. I. 63
 Solo veritatis amore ducitur. *ibid.*
 Veritatis non Urbis amatoribus scribit. I. 83
 Consultitur de modo exiccandi palud. Balneoregieneses. I. 220
 Respondet. I. 245
 Auctores qui de bovilla peste antiquitus scripserunt. II. 49
 Si præcipua symptomata non retulerunt. *ibid.*
 Auctoris Auctoritates non contemnendæ, & quales. I. 63
 Dissertatio epistolaris de bovilla peste. II. 47
 Oratio de Buprestis natura. II. 44
 De bovillæ pestis causa. II. 47
 De carnibus infectis. II. 10
 De suspectis bobus subito interficiendis. II. 2
 Eadem ab uno ex Eminentiss. Patribus comprobatur. *ibid.*
 Ingenua protestatio. I. 176
 Animadversiones super ch. ch. & rhabbarbari natura. I. 233
 Observationes circa Culicum originem. I. 164
 Sententia de Montibus Albanis Urbi obiectis. I. 176
 Consilia pro compescenda Epidemia Romana. I. 140
 Ad avertendam Epidemiam Urbevetanam. I. 204
 Judicium de Balneoregientis Epidemiæ causis. I. 208. 217.
 Suspicio de observatis in cadaveribus Balneoregii. I. 219
 Epistola responsoria ad Illustrissimum Eliseum. I. 209
 Altera pariter responsoria. I. 215. 220. & 222
 Ad D. Flascchi. I. 219
 Ad Pisarense Decuriones. I. 254
 Ad Eminentissimum Daviam Urbini Legatum. I. 251
 Quæ sita per epistolam. I. 252
 Grates animus erga Pisarense. I. 254
 Prævium judicium de Ferentin. Epidemiæ causis. I. 257
 Etas. I. 32
 Auctorum sententiæ integre perlegendæ. I. 177
 Audacia. V. timoris.
 Augustus de suscepta Tiberis cura gloriatus est. I. 103
 Augustus C. Ægyptum a Niliacis paludibus vindicavit. I. 158
 Augusti lex de cadaveribus cremandis. II. 12
 Aulici quibus pathematibus, & morbis obnoxii. I. 80
 Aures etiam sunt viæ aeris cerebrum subeuntis. I. 149
 Auri tinctura absque menstruo corrosivo laudatur. I. 37
 Aurum resciciendis aquaductibus olim destinatum, & quale. I. 86
 Auster ab imis, rarefaciendo, ad sublimia fertur. I. 67
 Lenis sereno Cælo salubris. *ibid.*
 Cum leniter fiat, quos salubres effectus progignat. *ibid.*
 Dulce sulphur a Zona torrida desert. *ibid.*
 Transpirationes, & crises promovet. *ibid.*
 Non semper noxius. *ibid.*
 Non ubique pluviarum pincerna. I. 65
 Non

RERUM, ET VERBORUM

Non ubique perniciosus, sed ubi paludes corruptaque corpora offendit. I. 67. 98
 Nubilis acres sales impuro admixtos sulphuri convexit. I. 67
 Et vehemens cur, & quando insalubris. *ibid.*
 Tiberis velocitatem retardat. I. 100
 Ut vina non satis defecata exagitat, ita fluida nostra confundit. I. 67
 In Palæstina æstum excitat. I. 65
 Cur in Palæstina salubris sit. I. 172
 Cur contra Romæ insalubris. *ibid.*
 Putida paludum corpora commovet. & elevat. I. 170
 Quandonam pestifer sit. I. 231
 Quare suburbium vetus ab epidemia Romana protexit. I. 170
 Austri & Africus Romæ insaluberrimi. II. 63
 Austri & Aquilo noxii ex Hippocrate. I. 32
 Ille Romæ dererior. *ibid.*
 Austri Romæ insalubritas solis paludum effluviis debetur. I. 68
 Austri ab imo ad summa convchunt. I. 168. 174
 Idipsum exemplis confirmatur. I. 170
 Unde ad nos veniant, & cur æstuent. I. 169
 Cur Ægyptum perflando non lædant. I. 170
 Quomodo fluidorum cursum retardent. I. 238
 Æstivi & diurni sporadicos morbos progignunt. I. 68
 Post Boream illico flantes, quas advehant particulas. I. 113
 Quomodo pectoris inflammationes promovet. *ibid.*
 Quare post Gothorum elades Romæ, & Latio fuerint infensi. I. 67
 Etsi diurni, cur epidemicos morbos nostro ævo Romæ non inducunt. I. 68
 Autumnale æquinoctium phthificis mortiferum. I. 23
 Autumnus anni 1694. ad Rom. epidemiam conspirans describitur. I. 189
 Anni 1708. productam æstatem simulavit. I. 108
 Et quid mali præstiterit. I. 111

B

B Aglivus laudatus. I. 54
 Balnea aquæ dulcis in calida paralyti. I. 41
 Salneum frigidum post corporis calefactionem repentinae mortis causa. I. 7
 Ejus usus in spasms a materia subtili. I. 27
 Balneoregion. agtos auxilii destitutos Illustris. Pater relevat. I. 212. 214
 Balneoregii situs & nomenclatura. I. 208
 Balneoregionis cujusdam collis ruina, ejusque causa. I. 211
 Ruina stagna induxit & lacunas. *ibid.*
 Civitatis quæ partes ab epidemia vexata, quæ immunes fuerint. I. 212
 Ill. Bancherius Præsul peculiari Congregationi super bovillâ peste Præfectus. II. 3
 In consilium advocatur ad bovillam pestem advertendam. II. 2
 Ill. Ghezium Præsulem de bovillâ lue per epistolas admonet. *ibid.*
 Ejusdem consilia super agtorum cultura bovillæ pestis tempore. II. 16
 Prælatio ad Eminentissimos Patres. *ibid.*
 Bechyca in morbis pectoris dulcificantibus admiscenda. I. 114
 Beneficia quæ nobis a veridicis Censoribus proveniunt. I. 245
 Ecclesiastica possidentes populorum peccata manducant. I. 217
 Bernabeus Physicus nominatus. I. 35
 Bernardini Medici mentio. I. 38
 Biliaræ vesicæ pus, & ulcera in cadavere observata. I. 46
 Mala ab his producta. I. 47
 Bilis vitia multorum pectoris morborum radix. I. 111
 Ill. Præsul Blanchinus comes Auctoris in aquarum Romanarum analysi cum laude memoratur. I. 74. 76
 De Blegnis animadversio super ch. ch. usu. I. 241
 Boetii cur stupidi & hebetes. I. 159
 Boeticum ingenium quid significat. *ibid.*
 Bombycum aureliæ incaute projectæ Pisarenisibus obfuerit. I. 228. 247
 Ill. Præsul Bonaventura a secretis largitionibus ab offi-

cii sedulitate laudatur. I. 117
 Eleemofynarius Sec. Pontificis cordis palpitatione laborans. I. 21
 Bonum nullum in terris absque mixtura mali. I. 34
 Bordonus Æg. Hydrostaticus Pisaurum missus. I. 231. 237
 Ejus sententia de arcendis Isauri exundationibus. I. 248
 Novum Canalem aperiendum suadet. *ibid.*
 Variæ contra id objectiones. *ibid.*
 Ejusdem sententia exitu confirmata. I. 250
 Auctoris postulatis satisfacit. *ibid.*
 Roma Ferentinum missus. I. 261
 Ejus opera Ferentini stagna sublata sunt. *ibid.*
 Boreas a sublimibus ad ima cogendo corpora fertur. I. 67
 Nitrosis, quas vehit, particulis, quæ mala progignat. I. 104
 A summo ad ima convchit. I. 168
 Romanz Epidemiz causas depulit. I. 201
 Borromæus Antistes bovillæ pestis historiam ad Auctorem mittit. II. 47
 Bos Pannonicus cur statim pestem non attulerit. II. 50
 Primo peste contactus cur evaserit. II. 54
 Bottinus Archiepiscopus convaleuit. I. 37
 Boves ex locis pollutis adducti a cæteris separantur. II. 2
 Qui lue afflatis misti fuerant, peculiari sepimento includuntur. *ibid.*
 Pauci ex iis evadunt. *ibid.*
 Peste affecti brevioriuntur. *ibid.*
 Lue infectos curandos potius quam occidendos statuitur. *ibid.*
 Suspectos statim una cum contaminatis fuisse occidendos. *ibid.*
 Loemocomio propinqui lue afflantur. *ibid.*
 Ne in Nundinas adducerentur interdictum. II. 4
 Obesiores gracilioribus lue magis obnoxii, & cur. II. 42. 51
 A contaminatis separati immunes fuerunt. II. 44
 Senes ac Macri cur contagioni minus obnoxii. II. 51
 Peste perempti quomodo sepeliendi. II. 3
 Colendis agris qua ratione aliunde adducti. II. 14
 Quibus in regionibus, & cur arationi necessarii. *ibid.*
 Ad arandum idonei ne venderentur vetitum. II. 15
 Tantum viribus confectos vendi laniis permissum. *ibid.*
 Aratores cur publica pecunia non debuerint comparari. *ibid.*
 Nullis adhibitis remediis facilius convaleuerunt. II. 57
 Bovilla contagio per solum contactum atque afflatum diffeminatur. II. 2
 Peste quæ mala Reipublicæ inferat. II. 3. 53
 Pests a Bove Pannonico in Italiam illata. II. 50
 In agro Romano & Latio cur mitior. II. 11
 Pests in agro Romano difficilior propulsatur quam in transpadanis. *ibid.*
 Bovillæ pestis initia & progressus in Italia. II. 1
 Immanitas & pernicitas. II. 2
 Symptomata. II. 50
 Pests causa generalis. II. 45
 Particularis ignota. *ibid.*
 Damna in Romana ditione leviora fuerunt ob Pontificis vigilantiam ac pietatem. II. 20
 Bovillam pestem a Buprestis illatam fuisse opinatum est. II. 43
 Negatur & quibus rationibus. II. 44
 Per contagionem tantum illatam. II. 47
 Bovilli cadaveris halitu viator interemptus. II. 11
 Bovis caput marmoreum bovillæ pestis causa olim creditum. II. 46
 Boum suspectorum carnes toleratæ. II. 10
 Insectorum excoctio cur potissimum fuerit interdicta. *ibid.*
 Peste tactorum saluti via quænam fuerit. II. 41
 Custodia pestiferis halitibus singulare remedium. II. 57
 Exemplis comprobatur. II. 58
 Ab antiquis commendata. *ibid.*
 Insectorum carnes, pelles, cornua atque adeps interdicuntur. II. 3
 Peste interemptorum numerus in Latio. II. 19
 Mortuorum numerus ad quos fuerit relatus. II. 12
 Sepeliendorum ratio edito declaratur. *ibid.* 74
 Cadavera in mare conjici permissum, & quibus cautionibus. II. 13
 In Cadaveribus quid præter naturam fuerit observatum. II. 52

I N D E X

Penuria Italiæ maxime damnoſa.	II.14	taunis inferunt.	I.206
Aratorum penuriæ multæ cauſæ.	II.15	Canum interfectio cur utilis peſtis tempore.	I.139
Penuriæ prævento arationis tempore conſultum.	II.17.19	Commercium peſtis tempore inhibendum.	II.59
Brilli Antonius Maria repente moritur.	I.46	Capitis dolor corripiebat deambulantes Leoninam Civitatem	I.190
Brutorum mors repentina quandoque ex cauſis univerſa-	I.31	epidemiæ tempore.	I.190
libus.	I.31	Vulnera. V. vulnera.	I.12
Bubilia, extincta peſte, citiſſime repleta.	II.19	Levis contuſio &c. sæpe ſuneſta & cur.	I.12
Bulla S. Pii V. interpretatur.	I.177	Cappucini cœnobitæ prudenter conſerunt ſylvas contra in-	I.163
Bubulus sæpe peſtem Armentis inſert.	II.50	ſalubres ventos.	I.163
Bupreſtem non fuiſſe cauſam bovillæ peſtis.	II.43.44	Caput bovis marmoreum bovillæ peſtis cauſa olim cre-	II.46
Quibus rationibus demonſtratur.	ibid.45	ditum.	II.46
Bupreſtes non ſolum boves, ſed cætera quoque animalia	ibid.	Carbonum ſumus. V. ſumus.	I.29
infeſtant.	ibid.	Cardiacæ in ſpaſmīs peſtoris quomodo uſurpanda.	I.29
Bupreſtis notitia e Medicorum ſcriptis a I. C. hauſta.	II.44	Eminentiffimi Cardinales in Congregationem ſuper boum	II.16
Deſcriptio.	ibid.	aratorum penuria advocati.	II.16
In Italia raro inveniri juxta Plinium, & Aldrovand-	ibid.	Cardinalis Carpineus Santiſſimi Vicarius memoratur.	I.109
um.	ibid.	Henricus Arquiſanus de la Grance centenatio major equum	I.81
Frequenter juxta Marcellum Virgilium.	ibid.	conſcendebat.	I.81
In agro Romano non deprehenſus tempore peſtis.	ibid.	Cardinalium cœtus magna parte ſupra 80. ætatis annum	I.81
Venenum commorſa tantum animalia inſicit.	ibid.	ſummis negotiis incumbit.	I.81
Alimentum cichorium.	II.45	Albiziſ 90. Annos vixit in Leonina civitate.	I.90
Eum propinantium pœna.	ibid.	Cardiaginos quando mortem repentinam portendat, etiam	I.21
De Bupreſtis natura libellus Pontifici oblatus.	II.43	ex Hippocrate.	I.21
		Rationes adducuntur.	I.22
		Caritatis antevertendæ cura quibus commiſſa.	II.16
		Carnes immundæ Deuteronomii præcepto cur vetitæ.	II.9
		Infeſtæ cur interdiciæ.	ibid.
		Morbo infeſtæ natura immundis magis inſalubres.	ibid.
		Venales ſalubritatis nota obſignatæ.	ibid.
		Romæ optimæ præſertim vitulinæ.	I.77
		Volatiliſ pariter.	ibid.
		Animalium alibi paſtorum quotidie comedant incolæ	I.213
		locorum epidemia vexatorum.	I.213
		Ex Carnibus contaminatis ſaltamenta verantur.	II.9
		Carnium infeſtarum noxa experimentis comprobatur.	II.10
		Penuriæ proviſum.	II.19
		Copia Romæ graſſante boum peſtilentia unde.	II.10
		Uſus quadrageſimali tempore quare etiam urgente epi-	I.109
		demia minime concedendus vitus ſit.	I.109
		Carolus Maratta piſtor inſignis ſupra 80. annum adhuc	I.82
		pingit.	I.82
		Carotides ad explorandum ſuperſtitem pulſum cur aptio-	I.18
		res.	I.18
		Cæſus Romanus a Galeno laudatur.	I.77
		Cæſolus aquarum Architerus laudatur.	I.172
		Cæſtroniſ morbus qui.	I.108
		Catacumbæ ab effloribus Lipſanorum nunctuto incolun-	I.97
		tur.	I.97
		Olim a Chriſtiſ fidelibus.	ibid.
		Cataplaſma ad boves infeſtos liniendos.	II.54
		Ejus efficacia.	ibid.
		Catharrus ſuffocativus.	I.19
		Catharticum lene eſt prophylacticum ſub corrupto Cælo.	I.185
		Quid conſerat in principio februm caſtrenſium.	I.235
		Catulli teſtimonium de inſalubritate Piſaurenſis æris.	I.244
		Cauſa bovillæ peſtis ex ejusdem obſervationibus ac ſym-	II.47
		ptomatibus innotefcit.	II.47
		Cauſas epidemiæ equinæ eſſe ſeroſas, & fervidas ſangu-	II.61
		inis particulas.	II.61
		Externas in peculiaris aeris conſtitutione contineri.	ibid.
		Cauſa ſalubritatis aeris quot, & quales.	I.63
		Subitanæ mortis quot & quales.	I.3. uſque ad 15
		Semper cum tempore operantur.	I.3
		Quæ ordinatas temporum vices perturbant.	I.107
		Cauterium utilitas in bovilla peſte.	II.54
		Inuſtio quomodo faciendæ.	ibid.
		Ab antiquis commendatæ.	II.56
		Cautio, ut Romæ cœnoſum ſolum diligenter exiccetur,	I.104
		inſculcata.	I.104
		Cautiones in alendis & regendis corporibus ne Cives in mor-	I.114
		bos a nimio frigore incidant.	I.114
		Ne ſemel emunctæ paludes renouentur.	I.160
		In Cerebello viri convuſſionibus obnoxii glandulæ induratae	I.213
		occurrunt.	I.213
		Cerebri ſtructuræ, ejusque viarum libertas ad vitam neceſſa-	I.11
		ria.	I.11
		Cerebrum per nervos cor & thoracem movet, & viciffim mo-	I.2
		vetur.	I.2
		Eſt	Eſt

C

C Adavera inhumata morbidum aerem reddunt.	I.138
Continuas ob febres denatorum qui Romæ exhi-	I.193
buerint.	I.193
Boum quam longe ab oppidis fuerint ſepelienda.	II.12
Ne in Tiberim projicerentur cautum.	ibid.
Itidem ne inſepulta abjicerentur.	ibid.
In Tiberim deſicientes qua ratione deprehenſi.	ibid.
Qua diligentia fuerint conſequita atque a flumine ex-	II.13
tracta.	II.13
In mare conſicci permiſſum, & quomodo.	ibid.
Iſdem in mare conſicciendis cur pulmones detracti.	ibid.
Equorum ſepelienda potius quam demergenda.	II.63
Cur in Tiberim non fuerint projicienda.	II.62
Quomodo tumulanda.	II.63
Demerſa cur fluitent.	II.13
In Cadaveribus tertiana epidemica functis quid obſer-	I.193
vatum.	I.193
Boum quæ præter naturam ſint deprehenſa.	II.47
Diſenteria tentatis inteſtinorum gangrena reperitur.	I.200
Cadaverum frequens ſectio magnæ utilitatis.	I.22
Quales internæ laſiones invenienda ſint, caute a Me-	I.46
dicis prædicendæ.	I.46
Fœtor ſignum mortis certiſſimum.	I.16
Inſepulorum noxa.	II.11.62
Ab epidemia rheumatica peremptorum diſſectio quæ o-	I.109
ſtenderit.	I.109
Cæſaris miles religionis cauſa ſylvam cædere detreſcat.	I.167
Cajetanorum familia laudatur.	ibid.
Cajetanus Princeps licentiam petit cædendi ſylvam Ci-	I.164
ſternæ.	I.164
Ejusdem mens aperitur.	I.178
Ch. ch. uſu a tertiana pernicioſa convaluit.	I.195
Calamitas Urbis ſub Totila.	I.87
Calamitates nos & poſteros cautos reddunt.	II.60
Calciſ effluvia nocua.	I.40
Caligo & nebulæ, & ſi Romæ frequentes, nihil detra-	I.99
hant aeris ſalubritati.	I.99
Calor & quies paluſtrium aquarum corruptionem adju-	I.142.143
vant, & quomodo.	I.142.143
Nimius Romanis Civibus noxiſ & cur.	I.96
Campant boves peſte conſacti clam Romam adducun-	II.1
tur.	II.1
Camphorata in ſpaſmo peſtoris.	I.28
Campus Vaticanus quorum Pontificum cura ſalubriſ eva-	I.90
ſerit.	I.90
Martius, quorum Pontificum ſtudio ſalubritati reſti-	I.91
tutus.	I.91
Canes cur non ſingulis anni temporibus rabidi ſiant.	I.153
Cannabiſ maceratio aerem vitiat.	I.201
Linumque non bene exiccata Conſtantinopoli luem quo-	

RERUM, ET VERBORUM

Eft unum ex tribus solidis majoris ufus.	I. 4	Ab Hippocrate indicatur.	<i>ibid.</i>
Ejus hemifphæria an e directo corporis partibus refpon-	I. 44	Cifterna oppidum Sylvæ excifione infalubriter fieret.	I. 175
deant.	I. 44	Cifterna Sylvæ. V. Sylva Cajetan.	
Per decuffim respondere probatur.	<i>ibid.</i>	Cifternarum ufus cur Romæ infrequens.	I. 73
Horum fubita & confans læfio mortem repentinam ac-	I. 12	Cives multi cur juvenilibus in annis moriantur.	I. 82
cerfit.	I. 12	Romani ad suburbanas villas divertentes non aeris vi-	
Horum inæqualis moles & confiftentia in quodam ca-	I. 42	tio fed commifforum errorum caufa ægorant.	I. 98
davere.	I. 42	Civitatem periclitantem fervare æque gloriofum eft, ac	
Ejus lentæ congestiones repente tandem jugulant.	I. 13	novam condere.	I. 205
Corticalis fubftantia polypea.	I. 12	Civitates nonnullæ ob neglectas paludes ad fummam in-	
Vaforum turgentia quomodo dignofcatur.	I. 41	frequentiam redactæ.	I. 90
Spafmum quænam indicent.	I. 53	Clades Latio a Barbaris illatæ defcribuntur.	I. 88
Ejus & cordis læfio, refpirationis caufa & contra.	I. 14	Clemens XI. V. Pontifex.	
Eodem convulfo ferum in ejus finibus, tanquam effectus,	I. 7	Portum Tiberis ad tumultum Cæfarum reftituit.	I. 91
reperitur.	I. 7	Egregiis meritis ætatem antevertit ut ad Pontificatum	
Ceredi Jof. dogmata de exhauriendis paludibus laudata.	I. 160	promoveretur.	I. 81
Cefconius Chirurgus Pontificius nominatur.	I. 46	Balneoregientibus largiter fubvenit.	I. 211. 216
Chalybeata. V. martialis.		In Pifaurenfes beneficentiffimus.	I. 230. 233
Chin. chin. præftantiffimum antifebrile.	I. 238	De Ferentinenfium falute confuli jubet.	I. 261
Ejufdem vis, & virtutis.	I. 196. 343	Clementis XI. laudes.	I. 215
Febrium radicem non evellit.	I. 23. 8	Clemente V. fedem Avenionem transferente, Urbis va-	
Quo tempore, & quibus cautionibus adhibenda fit.	I. 289	ftitas adaucta eft.	I. 89
Eandem exhibendi modi diverfi.	I. 195. 245	Vigilantia erga fubditorum incolumitatem.	I. 180. 204
Etiâ Caffrenfium febrium initio propinari poteft.	<i>ibid.</i>	Curâ privatarum, & publicarum rerum.	I. 167
Ab Auftore inter primos feliciter exhibita in principio	<i>ibid.</i>	Sollicitudo ad tuendam fubditorum valetudinem.	I. 91
febrium Caffrenfium.	<i>ibid.</i>	Vigilantia.	I. 68
Cito exhibenda in malignis fed rigoriferis febribus.	I. 227. 241	Vigilantia & charitas cæteris principibus documento effe	
Quibus pharmacis fociari poffit.	I. 239	poffunt.	I. 105
Nulla etiâ permiffa cathartico febres extinguit.	I. 244	Animi magnitudo nova opera pollicetur.	I. 92
Quibus purgantibus focianda fit.	<i>ibid.</i>	Refponfum fuadentibus ut Vaticanas ædes epidemiæ	
Rhabarbaro primum ab Auftore junctâ.	I. 233	tempore relinquunt, Apoftolico Patre dignum.	I. 117
Cum oleo Matthioli efficit fpecific. perniciofarum fe-	I. 214. 260	Climactericus annus qui vulgo 63. creditur cur multos pe-	
brum.	I. 214. 260	rimat.	I. 82
Imbecillioris virtutis vifa eft anno 1710.	I. 242	Climactericorum annorum pericula vitari poffunt.	<i>ibid.</i>
Improbatur in prophylaxi febrium Caffrenfium.	I. 185	Cloaca elegans Scrofanî aquas apud Ferentinenfes edu-	
Ante tertiam diem exhibita profuit in epidemia Rom.	I. 195	cens.	I. 254. 261
Serius propinata inutilis erat.	<i>ibid.</i>	Eadem purgatur juffu SS. Patris.	<i>ibid.</i>
Cur minus profuerit in continuis, quam in tertianis	I. 197	Maltraiorum ob fœtorem peftifera.	I. 157
perniciolis.	I. 197	Cloacarum Romæ extructarum magnificentia.	I. 84
Volatilibus admixta tutior fit.	I. 241	Cura neglecta perniciofas febres inducit.	I. 104
Cur prætermiffa cathartico Pifaurenfibus exhiberetur.	<i>ibid.</i>	Cloacæ vicinos puteos contemerant.	I. 72
Non fuit caufa Pifaurenfium recidivarum.	<i>ibid.</i>	In imis omnibus regionibus a Tarquinio Prifco apertæ	
Ut cæterorum remediorum nocet abufus.	I. 244	fuerunt.	I. 84
Ufus exigit diuturnam abftinentiam ab acidis, &	I. 234. 241	Quibus impensis olim purgatæ.	I. 85
dulcibus.	I. 234. 241	Dum olim purgabantur a Prifcis novi operis nuncia-	
Chyrographum SS. Patris continens licentiam cædendi fyl-	I. 180	tio prohibebatur.	I. 86
vam Cifterna.	I. 180	Clyfteres poft quartam diem in febribus Caffrenfibus lau-	
Chocolata pro caufa graffantis repentinæ mortis perpe-	I. 32	dantur.	I. 235
ram adducta.	I. 32	Coftio in peftilentibus morbis non expeftanda.	I. 236
Eft probi nutrimenti.	I. 35	Cœli mutatio præftantiffimum remedium in Chronicis af-	
Illuftris. Præful Chriftopolitus laudatur.	I. 172	fectibus.	I. 201
Chrifti præceptum ad pie cavendam repentinam mor-	I. 246	Nomine in Oppidis & urbibus quid veniat.	I. 63
tem.	I. 246	Cœlimontanus Romæ collis natura falubris.	I. 189
Chriftifideles excitantur ad preces.	II. 4	Cœlum Romanum ftagnantium aquarum vitio, olim etiâ	
Chronici morbi qui epidem. febribus fuccedunt quomo-	I. 219. 237	pluries labem contraxit.	I. 83
do curandi fint.	I. 219. 237	Cœnobîa Virginum cur a peftē immunia.	II. 57
Chryfocolle quid.	I. 94	Cœnotas terras veneficos halitus emittere.	I. 190
Chymiafter nihil a falibus fixis vi folis elevari poffe af-	I. 95	Cœnum palufre a fpolius, & fœcibus infectorum confta-	
firmans rejicitur.	I. 95	tur.	I. 143
Cibaria corpus vel alunt vel inficiunt.	I. 206	Ab exhaustis paludibus educendum ac fepeliendum.	I. 161
Optima feligi debent epidemiæ tempore.	<i>ibid.</i>	Vel alio modo pro locorum ingenio corrigendum eft.	<i>ibid.</i>
Cibarium ratio qualis conveniat fub Cœlo corrupto.	I. 210	Post Tiberis alluviones relictum noxias in aere parti-	
Ciborum indigentia. V. indigentia.		culas emittit.	I. 106
Cibus vel largior vel pravior qua ratione lædat.	I. 184	Tiberis poft alluviones relictum Caffrenfes febres in-	
Ciceronis dictum.	II. 55	ducit.	<i>ibid.</i>
Aurea fententia de valetudine tuenda.	I. 210	Cocchi A. apud Hernicos erudit. Medicus.	I. 257
Cichoricum buprefitis alimentum.	II. 45	Coetui fuper excifione fylvæ Cifterna, qui interfuerint.	I. 166. 181
Circi pavementum cur rafura lapidis albi vel arena fterni	I. 94	Super Pifaurenfium incolumitate qui interfuerint.	I. 247
folet.	I. 94	Cœtus indictus ad dijudicandas lites inter dominos & co-	
Maximi regio quomodo falubritati nunc etiâ reftitui	I. 91	lonos.	II. 18
poffit.	I. 91	Coftē potus in congestionum cura.	I. 29
Circulatio in præcordiis duplici ex caufa intercepta.	I. 51	Colobatio chymica quid præftet.	I. 148
Circulationis in cerebro inæqualitas ob fanguinis vitium.	I. 43	Coinquere quid fignificet.	I. 164
		Colle Jo. confilium ad avertendas Pifaurenfium contagio-	
		nes.	I. 224
		Remedia Pifaurenfibus præfervativa.	I. 226
		Col-	

I N D E X

- Colles Romani æstivos calores utiliter abundant. I. 64
 Colorum versutis & fraudibus obviam itur. II. 18
 Color aquarum Romanarum igne exploratus. I. 74
 Hominum nimium rubicundus Celsus suspectus. I. 78
 Qualis ab Hippocrate commendetur. *ibid.*
 Romanorum optimus. *ibid.*
 Diversus diversam humorum exuberantiam indicat. *ibid.*
 Colorem in deterius mutant qui e laudabili in noxium
 aerem migrant. *ibid.*
 Columellæ opinio de peste & paludum effluviis. I. 145
 Columnenses militari scientia Clari. I. 79
 Comatis ex consensu stomachi & capitis, curatio. I. 39
 Comitia Pontificum ætate ter nostro ævo impune cele-
 brata. I. 98
 Comitialis morbi causa ex caprarum dissecto capite ab Hip-
 pocrate deprehensa. II. 48
 Comitiorum Jovis, & electi Pontificis sedes in Vatica-
 no. I. 90
 Ill. Commendator S. Spiritus ægrotantium calamitates epi-
 demicæ tempore exponit. I. 116
 Conclave V. Comitii. I. 116
 Condimenta acida cur utilia sint sub Cælo inquinato. I. 184
 Conditions quibus concessa fuit sylvæ excisio Cajet. Prin-
 cipi. I. 181
 Congestionum curatio Medicum exigit omnino pruden-
 tem. I. 29
 Congregatio de ciborum delectu Quadragesimæ tempore
 habita in Ædibus Eminentissimi Card. Vicarii. I. 109
 Habita apud Eminentissimum Marefcottum ad inqui-
 rendas epidemicæ causas. I. 110
 Peculiaris super bovillæ pestis negotio habita apud Il-
 lustrissimum Bancherium. II. 3
 Habita apud Eminentissimum Camerarium super boum
 aratorum penuria. II. 16
 Conjecturæ super re perspicua inutiles. II. 50
 De epidemicæ transitu in deteriores naturam, unde. I. 113
 Conculcare quid. I. 164
 Confeliginis radix. II. 57
 Consilia in rerum casibus capienda. II. 17
 Tempore bovillæ pestis habita posteris documento futu-
 ra. II. 20
 Medica ex observatione capienda. I. 226
 Consilii summa ab Auctore super sylvæ Cajetani excisio-
 ne dati. I. 178
 Urbevetanis dati utilis exitus. I. 208
 Consilium anceps nã res bene cognita. I. 209
 Constitutiones gravissimæ ab intenso frigore pluries Ro-
 mæ vagatæ. I. 105
 Consuetudinis vires. I. 142
 Consul Romanus in obsidione Carthaginis ob palustres
 aquas frequenter castra mutavit. I. 87
 S. Consulta suspectis ac pestilentia affectis bobus medicinam
 tentandam esse statuit. II. 2
 Edicit ne boves ex maritima Provincia atque Campania
 Romam adducantur. II. 3
 S. Consultæ decretum de Boum suspectorum custodia. II. 2
 Contagio bovilla per solum contactum atque afflatum dis-
 seminatur. *ibid.*
 Ex corporum exhalatione. II. 51
 Sublato cum insectis commercio cohibita. II. 19
 Humana diligenti sepultura boum vitatur. *ibid.*
 Quibus cautionibus arceri possit. II. 58
 Scilicet boum insectorum a sanis secretionem. *ibid.*
 Etiam ipsorum cæde per scelopetariam glandem. *ibid.*
 Sanos boves a consuetis ad intacta pascua compellendo. *ibid.*
 Controversia de modo arcendi Pisaurensi eluviones. I. 248
 Inter Neapolitanos Medicos de lini maceratione in lacu
 Aniano exponitur & conciliatur. I. 144, 145
 Convalescentes ab epidemia Balneoregii facile recidivi fie-
 bant. I. 218
 In Conventu ad explorandam equorum epidemiam apud
 Em. tunc Præfulem Origum qui adfuerint. II. 61
 Quid ibi fuerit agitatum. *ibid.*
 Conventus habitus apud Illustrissimum Bancherium su-
 per boum aratorum penuria. II. 15
 Convulsio vasorum quomodo contingat. I. 51
 Ejus causa experimentis roboratur. I. 54
 Convulsiones pertinaces ad subitam mortem sunt viæ. I. 27
 Ipsarum curatio extra paroxysmum. I. 40
 Et deliria unde in febribus. I. 236
 Cor suis cum vasis est, unum ex tribus solidis majoris u-
 sus. I. 1
 Cordis congrua structura ad vitam necessaria. I. 10
 Eriam systole & diastole. I. 11
 Ejus & vasorum vis circum pulsiva rationem habet ad
 determinatam sanguinis molem & gravitatem. I. 7
 Eadem structura fluidisque nerveo & sanguineo pen-
 det. I. 11
 Ideo ab istorum fluidorum defectu aut vitio labefacta-
 tur. *ibid.*
 Convulsio, obstructio &c. mortis causa. I. 10
 Mira convulsio. I. 28
 Morsus a vermibus. I. 11
 Dolor pertinax in senibus exitialis. *ibid.* & 21
 Hujus rei ratio. *ibid.*
 An in pectoris convulsionibus cor compatiatur, maxi-
 me observandum. I. 28
 Motus in pseudo-mortuis quinam. I. 18
 Sepultus quid indicet. I. 17
 In pseudo mortuis quomodo perquirendus. I. 19
 Palpitatio qualis plus minus perniciofa. I. 21
 Decubitu ad podicem, & ad articulos superata. *ibid.*
 Eadem cum sterni dolore sepulto. I. 119
 Cum vertigine unde. I. 120
 In palpitatione prodest urina stranguriosa. V. urina. I. 21
 Paralytici futuræ indicia. I. 43
 Sarcoma in semilunaribus valvulis. I. 58
 Vitia diversa ab Auctoribus notata. I. 10, 46, 48
 Ingens amplitudo. I. 50
 a Marchetto etiam inventa. I. 48
 Magni & prolantis supra diaphragma, symptoma-
 ta. I. 53
 Immobilitas ex aortæ compressione. I. 56
 Idem cor inventum inter duo aneurysmata. I. 11
 Coriariarum officinarum infrequentia in Romano agro. I. 11
 Corium pestifero seminio retinendo, & diffundendo aptis-
 simum. *ibid.*
 Cornacchini pulveris usus in subitaneis morbis. I. 40
 Cornetani boves qua diligentia immunes fuerint servati. II. 14
 Corpora repentinæ morti subiecta, multipliciter conside-
 randa. I. 25
 Impura in puteos dejecta aquas inficiunt. I. 72
 Civium exercitata tantum fere consumunt, quantum
 ingerunt. I. 80
 Minus cachochyma magis obniti aeris inquinamenti. I. 227
 Magis sobria etiam pestis labem evadere. *ibid.*
 Corporum varia dispositio aeris noxio diversimode resi-
 stit. I. 5
 Post eorum excalescentiam, frigidæ potus, & balneum
 cur lethifera. I. 7
 Corpus a corpore, & natura a natura differunt. I. 234
 Corpuscula per se innocua quo pacto noxia evadant. II. 50
 Em. Corradini opus citatum, & laudatum. I. 168
 Corrosio lenta sanguiferorum valetudinarios sæpe detinet. I. 26
 Corrosionem magnorum vasorum quænam præcedat. I. 3
 Corticis Peruviani usus in præservatione a spasmo. I. 28
 Craba quid. II. 50
 Crabra seu Mariana aqua vilibus tantum usibus infer-
 vit. I. 73
 Cranii foramen V. foramen. I. 47
 Cranio desquamato cerebrum facile afficitur. I. 159
 Crasis corporum & animorum indoles climatibus respon-
 dent. I. 195
 Crises salutares cur raro fiant in palustribus affectioni-
 bus. I. 213, 218
 Quænam Balneoregii fierent. I. 23
 Crisis suppressa ubi subitam mortem præfagiat. II. 39, 40
 Crucis signo boves a peste liberatos fuisse. I. 80
 Cruditates sunt hypochondriacæ affectionis scaturigo. I. 38
 Crura & pedes paralyti tentata, facilius solvuntur quam
 brachia. *ibid.*
 Hujus rei rationes. Cry.

RERUM, ET VERBORUM

Cryſtalli pretioſorumque lapidum vis alexipharmaca in quo conſiſtat. I. 236
 Cucurbitulæ & jugularium ſectio juverunt quosdam peſſilentia affectos. I. 197
 Culices ſunt papilioes vermium natantium. I. 151
 Ipſorum origo & metamorphoſes. *ibid.*
 Ova deponunt in aquis delidibus. *ibid.*
 Sunt mirum in modum ſecundi. *ibid.*
 Telum acutum, & ſiſtuloſum habent. *ibid.*
 Culicum vermes piſcium ritu ſe invicem comedunt. *ibid.*
 Qui antea movebantur obturata phiala immobiles fiunt. *ibid.*
 Copia in paluſtribus locis unde. *ibid.*
 Et inſectorum inſolita vis Balneoregii obſervata ante epidemiam. I. 211
 Cura ſiccandis cœnoſis locis adhibita epidemiarum tempore. I. 117
 Curativa metodus in epidemia duplex. I. 113
 Curatores alvei, & riparum Tiberis, quæ noſſe debeant. I. 102
 Curatorum & ſcilium munus apud Priſcos quale. I. 86
 Curſorum præcordia cur facile labefactentur. I. 49
 Cutanei decubitus contaminatis bobus ſalubres. II. 47
 Cyathus ſupra xiphoidem poſitus ad explorandum, an vere quis mortuus, I. 17

D

Em. **D**Avia reſponſi de ſtatu rerum Piſaurenſium ad Auſtorem ſumma. I. 252
 Decoctiones vulnerariæ. V. vulnera.
 Exiccantes dictæ in apoplecticis ſæpe noxiæ. I. 37
 Decubitus ſub auribus & infernis partibus in peſtoris inflammationibus ſalutares. I. 114
 Deliberationes circa rem frumentariam. II. 16
 Deliqua animi V. Animi deliqua.
 Deliria non ſemper malignitatem indicant. I. 112
 Deſiderius Longobard. Rex Balneoregien. aquis reſtituitur. I. 208
 Ejuſdem ediſtum quoddam eſſe ſiſtitium. *ibid.*
 Deus adeſt diligentibus, abeſt negligentibus. II. 19
 Deuteronomium Moſaic. tradit præcepta ſanitatis tuendæ. I. 206
 Diabeticorum renes flaccidi ac ductiles. I. 54
 Diaphoreticorum juvamen in bovillæ peſte. II. 56
 Eorum tamen formula periculofa. *ibid.*
 Diaphragmatis vulnera. V. vulnera ſepti.
 Laſio tuſſim ſiccam excitat. I. 13
 Qualis motus in pseudo-mortuis. I. 17. & ſeq.
 Idem quomodo perquirendus. *ibid.*
 Diæta athletis neceſſaria. I. 26
 Exiccans obefis injungenda. I. 27
 Præſervativa in aneurysmatibus ex Hippocrate. *ibid.*
 Cur in his tantopere commendetur. *ibid.*
 In epilepſia idiopathica. I. 29
 Pro præſervatione a ſubito interitu. I. 30
 Diæta animi tranquillitas jungenda ex divino Oraculo. *ibid.*
 Diarrhæa cur ſit periculofa in febris caſtrensibus. I. 236
 Ejuſ remedia. *ibid.*
 Diaſcordium Fracaſtorii commendatur in febris epidemicis. I. 214
 de Diis agreſtibus & fontanis antiquorum commenta. I. 163
 Diluentia temperata ab Hippocrate quandoque laudata. I. 68
 Diſcrimen ſymptomatum diverſitatem cauſæ non ſemper innuit. I. 111
 Diſquiſitionis de ſylvæ Ciſternæ exciſione ordo. I. 167
 Diſruptio vaſorum non a ſolis externis cauſis excitari poſteſt contra Laurentium. I. 63
 In præcordiis ſubito, in cerebro autem non ita ceſſerit occidit. I. 7
 Hujus rei hiſtoria. *ibid.*
 Divinum in morbis quid? I. 112
 Auxilium quando magis implorandum. II. 4
 Divites a moribus repentinis præ pauperibus cur ſeliciter evaſerint. I. 94
 Diureticorum utilitas in equina epidemia. II. 62
 Dolores diuturni circa Cor &c. quid indicent. I. 3

Interni peſtoris quinam lethales. I. 19
 Laterales, quosnam morbos arguant. *ibid.*
 In ſpaſmodicis affectibus quid admittant. I. 28
 Vagi externarum partium quando lethales. I. 40
 Doloris in ſincipite, & oculo ſiniſtro cauſa in oppoſito latere deliteſcens. I. 13
 Domicilium quale ſeligendum ſit ſub corrupto Cœlo. I. 210
 Ill. Dominicus Serlupus Propæſectus Arcis S. Angeli memoratur. I. 118
 Domo non exeundum ante ſolis ortum & occaſum, epidemia vagante. I. 110
 Domus lepra polluta intus radebatur in Moſaica lege. II. 58. 59.
 Donarelli Phyſici Epistoſa. I. 5
 Donii Jo. Baptiſtæ ſententia de ſylvarum exciſione explicatur. I. 177
 Auſtoritate abutuntur adverſarii. *ibid.*
 Dormientes prope paludes cur ſacilius luem contrahant. I. 157
 Idem majorem pernicioſorum halituum copiam imbibunt. *ibid.*
 Dormitio prope paludes ætatis tempore exitialis. *ibid.*
 Dryopum fabuloſa metamorphoſis. I. 163
 Duceiæ in ſpaſmis a tenui materia pendentibus. I. 28
 Duræ matris morboſa contractio in cadavere. I. 42. 53
 Laxitas. I. 46
 Paralyſis. I. 47
 Diſenteriarum criticæ & ſalutaris ratio. I. 200
 Cur quibuſdam Romæ exitiales fuerint. *ibid.*
 Mortales quæ fuerint in epidemia Romana. *ibid.*
 Diuturnæ curatio. *ibid.*
 in Dyſenteriarum criticæ curatione quæ remedia nocuerint, quæ opitulata fuerint. *ibid.*
 Dyſenteriarum utraque ſpecies in epidemia Romana obſervata. *ibid.*

E

ECcleſiaſticum imperium quo cæteris præſtet. II. 4
 Ediſta minacia aliorum Principum circa ſementem tempore peſtis bovillæ non imitata. II. 17
 Veterum aquarum ſtagnationem prohibentia. I. 227
 Ediſti Piſauri promulgati ad tuendam aeris ſalubritatem ſumma. I. 152
 Ediſtum ne boves ex contaminatis Provinciis Romam adducantur. II. 20
 Quo boum nundinæ interdicuntur. II. 22
 Indulgentiarum, bovillæ peſte craſſante promulgatarum. II. 5. 7
 De Precibus recitandis. II. 5. 8
 De mortuis animalibus ſignificandis, ac ſepeliendi ratione. II. 27
 Ne boves in prædium S. Petri in formis aliunde invendantur. II. 23
 De integris boum cadaveribus ſepeliendis eorumque carnis ac pellibus minime vendendis. II. 21
 Adverſus eos qui cadavera inſepulta reliquerint. II. 30
 Quo impunitas ac præmia delatoribus promittuntur. II. 31
 Ne boves aratores & vitulæ anniculæ maſtentur. II. 26
 De agris ſubigendis. II. 36
 De ſementibus faciendis. II. 28. 29
 Quo Agricola ad agros ſubigendos invitatur. II. 32
 Ciratorium. II. 33
 Pontificium quo Agricola ad faciendam ſementem excitantur. II. 54
 Prorogatio ediſti de ſemente facienda. II. 31
 Quo frumenti ac frugum cenſus jubetur. II. 33
 Effluvia paludum quid ſint. I. 147
 Eorum vis & poteſtas unde. *ibid.*
 Quomodo diſſerant a Quercetano. I. 146
 Diverſa a paludibus exurgunt. I. 147
 Ipſorum ſucceſſiva mutatio chymica diſtillatione adumbratur. *ibid.* 148
 Vel organica ſunt vel inorganica. I. 47. 232
 Quibus ex cauſis in aerem propellantur. I. 148
 Directe feruntur ut ſumus. I. 183
 Diſſerunt pro anni temporum diverſitate. I. 147. 148
 Eorum noxa conſiſtit in mixtione exoticarum particulæ.

I N D E X

- larum. I. 150
 Noctu perniciosiora sunt & quare. I. 157
 Æstate sunt deteriora. *ibid.*
 Non ubique & semper eadem sunt, ejusdemque materię. I. 147
 Cur quandoque per æstatem tantum sunt noxia. I. 148
 Subsidio elevata noctu recidunt. *ibid.*
 Plurifariam obsunt. I. 137
 Varios, sed non semper eosdem morbos inferunt. I. 147
 Tripliciter aerem inficiunt. I. 150
 In sicco putrescentium cur minus noceant, quam ea quæ putrescunt in humido. I. 139
 Morbida quomodo ab arboribus coerceantur. I. 169
 Suo tempore affectus pulmonibus medentur. I. 146
 Animata & contagiosa Kircherii quid. *ibid.*
 Tripliciter corpus nostrum lædunt. I. 154
 Cum cibus in ventriculum descendunt. I. 153, 232
 Non intrant per poros cutis. I. 152
 Tum fluida, tum solida afficiunt. I. 232
 Quomodo evadant Catrentium febrium causa. *ibid.*
 Inorganica per se mortifera sunt, & quare. I. 150
 Per vias aeris corpus subeunt. I. 149, 152
 Cur benignas primum, dein etiam pestilentes febres inducant. I. 233
 Aquarum stagnantium potissima causa labis adventitiæ aeris Romani. I. 83
 A salibus fixis quomodo vi solis eleventur. I. 95
 Vitrioli & nitri per se innoxia sunt, nisi prius stagnantibus aquis computruerint. *ibid.*
 Mineralium sulphuris, vitrioli &c. per se non sunt venefica. I. 97
 Feracitatem campis & robur civibus conciliant. I. 95
 Elater in quo consistat. I. 136
 Ill. Elisei Balneoregiens. Episcopi Epistola ad Auctorem. I. 209
 Ejusdem sedulitas & charitas. I. 211
 Gratiarum actio ad Auctorem. I. 215
 Epistola informatoria ad Auctorem. I. 222
 Altera ad SS. Patrem. I. 216
 Commendatitia & exhortatoria ad SS. Patrem. I. 221
 Epistola ad Auctorem de sua, & sodalium rusticatione. I. 219
 Emetico cur facilius & melius stomachus abstergetur. I. 343
 Emeticum in tertianis & quartanis laudatur. I. 237
 Ejus variæ formulæ. I. 235
 Initio febrium epidemicarum profuit robustis corporibus. I. 218, 234
 Emisarii oclusio sæpius subitæ mortis præludium. I. 23
 Dum viget est medela. *ibid.*
 Empedocles, derivatis in stagna fluminibus, Salinuntios a peste liberat. I. 162
 Obstructis montium faucibus patrios agros salubritati restituit. I. 183
 Empirica ex animalium observatione orta. II. 48
 Emplastica in spasmodis a subtili materia ortis. I. 28
 Emplastrum corrosivum collo impositum in equina epidemia utile. II. 61
 Emulsiones in spasmodis pectoris. I. 28
 Endeilechi Rhetoris carmen de bovilla peste. II. 49
 Endemicæ febres otiosa & segniora corpora magis affligunt. I. 227
 Endemicis malis quotannis obnoxium fuisse Pisaurum. I. 224
 Epicratica purgatio. V. purgatio.
 Epidemia boum fuit vera pestis. II. 41
 Equina Romæ Martio mense cæpit. II. 60
 Equina non halitu afflatur. II. 61
 Equina duplex, altera celerior, altera tardior. II. 6
 Romana quibus ex causis suborta fuerit. I. 259
 Eidem quæ signa & tempestates præcesserint. I. 89, 190
 Quibus limitibus se continuerit. *ibid.*
 Circa eandem quædam observatu digna. I. 189
 A corruptis aquis suborta fuit. I. 191
 Ejusdem initium. I. 192
 Exitus. I. 201
 Eidem qui magis vel minus obnoxii fuerint. I. 191
 Cur illam pauci naturæ beneficio evaserint. *ibid.*
 Etiam Incolas Montis Marii austrorum flatu invaserunt. *ibid.*
 Quibus auxiliis averti potuisset. *ibid.*
 Quibus remediis tractata fuerit. I. 195
 Noxia primum tentata remedia, dein specifica adinventata. I. 194
 Cur plerique interierint, quibus parotides eruperunt. I. 199
 Cur alii e contra convalescerint. I. 218
 Eandem quæ mala per hyemem subsequuta sunt. I. 201
 Cœlimontana a Panarolo descripta. I. 189
 Mutinensis humiliora tantum loca corripuit. I. 191
 Rheumatica quam late vagata sit. I. 122
 Nostra gravior vagata est temporibus Cagnati. I. 112
 Etiam in Gallia & Pedemontio sæpius pauperes afflixit. I. 121
 Post æquinoctium diminuta est. I. 116
 Cur etiam cessante aquilone & flante austro sævierit. I. 113
 Gravius ab algore, & Tiberis inundatione recrudescit. I. 117
 Post imbres maligna evasit. I. 118
 Ineunte Junio penitus profligata est. I. 119
 Epidemia tacti qui moriantur vel convalescant. II. 60
 Nauseantes quomodo ad cibos alliciendi. II. 77
 Affecti qua ratione tractari debeant. I. 215
 Epidemiæ Rheumaticæ anni 1709. natura expenditur. I. 111
 Causa externa proponitur. *ibid.*
 Remedia curativa. I. 114
 Remedia præservativa. *ibid.*
 A paludibus excitatæ raro similes sunt & quare. I. 147
 Urbevetanæ causæ recurrentes. I. 201, 205
 Eadem quibus symptomatibus prodierit. I. 203
 Balneoregiensis descriptio. I. 209
 Indoles & symptomata. *ibid.*
 Causa fuerunt corrupti latices aerem inquinantes. *ibid.*
 Qua crisi solverentur febres. *ibid.*
 Eadem post largas pluvias & septentrionales ventos desæviit. I. 219
 Finis qualis fuerit. I. 223
 Recrudescens vanus timor. I. 222
 Eadem quos in morbos concesserit. I. 219
 Pifaurentis initium & indoles. I. 228
 Cur mitior fuerit Romana. I. 233
 Eidem quæ præcesserint. I. 231
 Causæ illarumque remedia. I. 247
 Causæ remotæ quæ fuerint. I. 228
 Eadem inopinato cessit æstate 1709. I. 237
 Subsequentium annorum 1709. & 1710. descriptio. *ibid.*
 Alteriusquam variolaris descriptio. I. 245
 Ferentinensis processus & finis. I. 248
 Causa fuit peculiaris aeris acrimonia ob putidas aquas. I. 257
 Eandem curandi ratio. I. 260
 Præcautiones in posterum. I. 252
 Equinæ primum genus exitius quomodo invaderet. II. 60
 Alterius generis signa. *ibid.*
 Equorum finis. II. 64
 Epidemiarum historia posteris utilissima. I. 261
 Ordo & progressus observandus. I. 147
 Certas Urbium Regiones infestantium exempla. I. 191
 Restituto aquarum cursu sublatarum exempla. I. 154
 Epidemica non fuit præsens morientium constitutio. I. 93
 Epidemicæ febres plerumque intra septimum perimunt. I. 245
 Epidemici morbi plerumque ob hominum incuriam accidunt. I. 191
 Cur æstatis initio tam difficulter curentur. I. 260
 Quare mitescere soleant post imbres & septentrionales ventos. I. 233, 260
 Eorum specificum Tyaneo apophlegmate continetur. I. 210
 Epidemici incipientibus ægri non raro medicorum culpa, & cur decedunt. I. 113
 Epilepsia cessante cur interdum mortifera corripit apoplexia. I. 9
 Epilepsia pertinax cur frequenter in apoplexiam transiit. *ibid.*
 Quomodo contingat. *ibid.*
 Hac correpti qui repente decedant. I. 24
 In Diopatica abstinendum a vino. I. 29, 30
 In sympathica tam vomitus quam purgatio convenit. I. 29
 Epi-

RERUM, ET VERBORUM

Epiptetica apoplexia. V. apoplexia &c. II. 14
 Equi & Asini quibus terris arandis sint idonei. II. 60
 Male affecti non fatigandi. *ibid.*
 Epidemia tacti qui moriantur vel convalescunt. II. 77
 Nauseantes quomodo ad cibum alliciendi. II. 65
 Equina epidemia *Malis* ab Hippiastris dicta. *ibid.*
 A Virgilio describitur. II. 61
 Est febris epidemica ex Ruffo. II. 64
 Equini cadaveris trachea & thorax quid obtulerint. II. 60
 Equis fatigatis quid mali accidat. *ibid.*
 Equorum lue tactorum viscera inflammantur. I. 240
 Erucarum ingens vis Pisauri observata. I. 8
 Escharotica nunquam spontaneis in hæmorrhagiis adhibenda. I. 46
 Esserum repulsio aliquando mortifera. I. 47
 Ex eadem brachii torpor. I. 137
 Etheris vis, & effecta in solida & fluida. I. 25
 Ethnicorum sententia de subita morte eligenda damnatur. I. 23
 Evacuationes suppressæ modo sunt signa, modo etiam subitæ mortis causæ. I. 211
 Eventus curiosi in ruina collis Balneoregionensis. I. 89
 Eugenio III. summa profecto Plebs in furorem vertitur. I. 66
 Euronotus & Africus cur in Urbe noxii. *ibid.*
 Vulgo Scirocco nuncupatur. I. 69
 Europei cur fortes & sapientes. *ibid.*
 Ad meridiem versi cur epidemiarum rheumaticarum damna cæteros senserunt. I. 153
 Exanthemata ab istibus vermiculorum excitari. I. 96
 Excessus tum frigoris tum caloris Romanis obest. *ibid.*
 Caloris nunc magis, quam olim nocet & cur. II. 59
 Excrementa cum bobus contaminatis tumulanda. II. 14
 Excubiæ in Cornetani agri confinibus ad pestem arcedam. I. 26
 Exercitatio Athletis quando imperanda. *ibid.*
 Ejus utilitas. I. 27
 Exercitium vehemens vasorum rupturam promovet. I. 108
 Exhalationes terræ & stagnantium aquarum ordinatas temporum vices perturbant. I. 147
 Putrescentium aquarum quare diversæ sint naturæ. I. 67
 Exiccato solo auster nihil fere nocet. I. 32
 Experimenta Auctoris de causis particularibus in singulis hoc anno morientibus. II. 22
 Extispicium cur in sacris litteris præceptum sit. II. 63, 64
 Equinum quid obtulerit. *ibid.*
 Serum effusum & viscera inflammata exhibuit in cadavere equino. II. 41
 Boum quid exhibuerit. *ibid.*
 Cur dissimile fuerit in singulis bobus. *ibid.*
 Cur & quando incertum esse soleat. I. 43
 Extispiciorum utilitas & cautela. I. 64
 Extrema omnia naturæ inimica. I. 96
 Sunt periculi plena.

F

Fabula jocosa de secure sine manubrio in sylva jacente. I. 178
 Facies in ægrotis juxta cordis affectiones varie coloratur. I. 54
 Cadaverum sæpe medicos erudit. I. 46
 D. Fantoni epistola de rheumatica epidemia. I. 119
 Facultas pulliva ad vitam necessaria. I. 10
 Fæces a culicum vermibus egestæ observatæ. I. 151
 Febres continuæ cum lethargia Romæ frequentes, sed non vernaculæ. I. 80
 Cur dissimiles sunt ab eadem causa. I. 204
 Diurnæ pendent a materia crassa. I. 239
 Paludum causa inductæ semper lumbricis stipantur & quare. I. 147
 Cur primum tertianarum indolem referant dein mores in deterius mutant. I. 148, 155
 Epidemica a communi causa fiunt. *ibid.*
 Perniciose Romæ per æstatem accidunt iis, qui prope paludes dormiunt. I. 156, 157
 China ch. extinctæ cur acidorum, & dulcium usurevifcant. I. 233
 Tertianas perniciosas Romanas quæ remedia depulerint. I. 194

Pisaurense anno 1709. & 1710. qua methodo cutatæ fuerint. I. 240
 Ipsarum speciales qualitates anno 1710. *ibid.*
 Eadem remittebant prope hyemem. I. 241
 Eadem etsi bene cedant nulla crisi terminantur. I. 258
 Origo coagulum. I. 259
 Curandi ratio. *ibid.*
 Febris tertiana Romana epidemica quos invaserit. I. 193
 Eadem V. die naturam & mores mutabat. *ibid.*
 Ejus signa & symptomata. *ibid.*
 Communis est vera pestis juxta Hippocratem. II. 41
 Cum bovilla peste semper conjuncta. *ibid.*
 Ejus signa & symptomata. *ibid.*
 In bovilla peste qualis. II. 52
 Semitertiana Romæ familiaris cur inter vernaculas non recensenda. I. 80
 Perperam continua per subingressum dicitur. *ibid.*
 Acuta in epidemia Rheumatica morbus præcipuus. I. 111
 A Romanis culta ut minus noceret. I. 84
 Quando subitam mortem posset avertere. I. 47
 In Febribus benignis cur æstu crescente perniciose succedant. I. 233
 Castrensibus a principio purgandus est aer. I. 234
 Probatus alexipharmacum est ch. ch. cum oleo Matthioli. I. 235
 Februm in Rheumatica epidemia diversitas a salium diversitate orta. I. 112
 Causæ quænam sint. I. 204
 Tertianarum sines ab hypocondriis suggeritur. I. 233
 Epidemicarum diversitas unde. I. 192
 Urbevetanarum causam lini macerationem fuisse. I. 205
 Continuarum in Urbevetana epidemia signa, & symptomata. I. 203
 Ipsarum tutior curandi ratio. *ibid.*
 Continuarum quæ ex his infeliciorem exitum haberint. *ibid.*
 Intermittentium in epidemia Urbevetana signa & symptomata. *ibid.*
 Pisaurenium species & symptomata. I. 228
 Eadem parum perniciose fuerunt. I. 229
 Pisaurenium recursus causæ recoluntur etiam ex Jo. Colle. I. 224, 231
 Ab initio etiam nondum reperta causa in stagna refunditur ab Auctore. I. 226
 Castrense causæ conjunctim sunt considerandæ. I. 155
 In Febrium Castrense statu quibus periculis occurrendum sit. I. 236
 Federicus Bonaventura insignis Philosophus Urbinas I. 65
 Fermenta peculiaria in seminibus plantarum. II. 42
 Perniciosa cur difficulter excernantur per naturales colos. I. 195
 Fermentum pestiferum quomodo multiplicetur. II. 47
 Qua ratione boves affecerit. *ibid.*
 Inedia acuitur. *ibid.*
 Fenestræ lacunis obversæ etiam interdiu claudendæ contagionis tempore. I. 210
 Fenestras cubiculorum cur ad meridiem non aperirent. I. 92
 Ferentinenses stagnorum exiccationem detestantur. I. 261
 Ferentinensis malignitas plurimum interitu demonstratur. I. 258
 Ferentinus ager suapte natura palustris. I. 259
 Ferramenta ignita pedum plantis admota in sorti apoplexia. I. 36
 Fibre tendinæ. V. tendinæ.
 Vasorum a frigore contractæ ambientis tepore laxantur. I. 113
 Fistulis ani occlusis, mors repentina quando. I. 23
 Flascus Joseph Maria Medicus a SS. Patre Balneoregium mittitur. I. 211
 Ejusdem epistola ad Auctorem. I. 217
 Fluida & solida majoris usus animalium perfectiorum vitam constituunt. I. 1
 Qualia sint. *ibid.*
 Ad polmones stagnantia in epidemia rheumatica ægros necabant. I. 108
 Fluitatio quomodo aquas a putrefactione teneatur. I. 143
 Flumina exundant, cum aquæ majori proportionem influunt quam effluunt. I. 99
 de

I N D E X

- de Fluminum exundatione. V. Tiberis.
 Fluxilitas morboſa ſanguinis in cujuſdam corde, & cur.
     I. 52
     ibid.
     I. 53
     Cur acciderit in noſtro caſu. I. 54
 Fœminæ in hac mortifera conſtitutione maribus felicio-
     res. I. 53
     ibid.
     Rationes adducuntur.
     Plebeæ magis interibant in Romana epidemia. I. 193
 Fœnum, & gramen virentia telluris miasmata exugunt.
     II. 63
 Fœtidorum putatitia vis contra aeris corruptionem reſel-
     litur. I. 139
     Utilitas in affectibus hyſtericis concinne explicatur.
     ibid.
 Fons Urbevetanus aquæ ſalæ ejuſque efficacia. I. 202
 Sulphureus in Ferentino agro. I. 261
 Aquæ B. Felicis eandem habet originem ac alius *del*
     Grillo diſtus. I. 71
 Ad Ripam Tiberis e pluribus latentibus venis colligi-
     tur. *ibid.*
 Fontes aquarum ſponte naſcentium in Urbe quot & qua-
     les. *ibid.*
     Idem apud Præſcos cum Sanctitate culti. *ibid.*
     Varii in Ferentino agro deſcribuntur. I. 254
 Fontium Romanorum aquæ Tiberim inſigniter augent.
     I. 99
 Fonticulorum ocluſio ſæpius mortis ſignum quam cau-
     ſa. I. 23
 Fonticulus utiliter excitatus. I. 45
 Foranien cranio forſan innatum. I. 46
     Quomodo infirmandæ duræ matri contulerit. I. 47
 Foſſæ paluſtribus in locis excavatæ quomodo muniendæ
     ſint. I. 221
 Franciſcus Maria Urbini Dux Piſauro quomodo ſalubrita-
     tem reſtituerit. I. 225
 Francorum copiæ a Sergio II. accerſitæ Romanis inſen-
     ſæ. I. 88
     In Romanos inſolentia. *ibid.*
 Frictiones utiles in epidemia equina. II. 62
 Frigidæ potus quando, & quomodo ſubitæ necis cauſa.
     I. 7
 Frigora & calores immodica ſemper Romæ periculofa.
     I. 112
 Frigore intenſo vigente vagantur epidemiæ rheumaticæ.
     ibid. 119
 Frigoris magna vis & effectus. I. 107
 Frondes arborum auſtris obverſæ citius tabeſcunt, & ca-
     dunt. I. 174
 Frontinus ſub Nerva & Trajano aquæduſtum curator.
     I. 107
 Frontini locus de antiqua Romani Cœli inclementia.
     I. 84
 Frontis venarum inciuſio in præſenti conſtitutione utilis.
     I. 24. 35
 Fructuum herbarumque ſalubritas vel inſalubritas unde
     procedat. I. 153
     Copia etiam obſuit Piſaurenſibus. I. 228
 Fruges ac fructus agri Romani aliis bonitate non ce-
     dunt. I. 77
 Frumenti corrupti exhalationes cur peſtiferæ. I. 4
     Pretium tempore bovillæ peſtis cur ſolito majus ſtatui
     non debuerit. II. 15
 Frumentum in Annonæ penuria cur ex Piceno coemi de-
     buerit. II. 16
     Exinde facile adveſtum. *ibid.*
 Fruſinonis Nundinæ ob peſtis bovillæ ſuſpicionem inter-
     dicuntur. II. 1
 Fumus Carbonum aerem ad necem uſque inquinat.
     I. 4
     Ex eodem tracheæ color vitiatuſ. I. 50
 Funerum apparatus tarde cur inventuſ. I. 17
 Fungi Melitenſis vis vulneraria. I. 28

G

- G** Agliardus Medicus Collegialis interfuit Congregatio-
 ni habitæ apud Ill. Præſulem Origum. II. 61
 Galeniſtarum opinio de paluſtribus exhalationibus. I. 145

- Gaudulphi oppidum olim ob lacus Turni expirationes in-
     ſalubre. I. 170
     A Paulo V. exiccato lacu ſalubritati redditur. I. 141
 Ill. Gaſpar Orighi Cuſtos Noſocomii S. Salvatoris. I. 110
 D. Gaſpar Realis memoratur. *ibid.*
     Sententiam proſert de conſtitutione epidemica. I. 115
 Gattucciſ Phyiſicus allegatuſ. I. 41
 Gaudio ſubito percuſſi cur interdum repente concidunt.
     I. 7
 Ill. Georgiuſ Spinula Præceptor S. Spirituſ. I. 110
     Ruſticorum calamitates exaggerat. I. 116
 Ill. Ghezii cura in bovilla peſte propulſanda. II. 2
     Idem peculiari Congregatione ſuper bovilla peſte adhi-
     betur. II. 3
     Idem Boum Cadaveribus ſepeliendis ab initio præſe-
     tus. II. 11
 Glandula ſcirrhoſa ſub cerebello cur ſubitam mortem aſci-
     verit. I. 13
 Glandularum raceni ad ſinus duræ matris obſervati. I. 42
 Glandulæ tiberius liquida ſecernentes cur evadunt graci-
     loſes, & è converſo. I. 45
 Gracileſ cur rariuſ repente moriantur. I. 22
     In tabem proclives paluſtri aere juvantur & quare. I. 141
 Gravitas aquarum diverſam per phialam deprehenſa. I. 70
 Gregoriuſ XI. Sedem Avenione reduxit in Urbem. I. 89
 Gula plures occidit quam gladiuſ. I. 81
 Gummofa in phlehmaticis congeſtionibus curandis. I. 30

H

- H** Abitatores ad ſeptentrionem vaſorum diſruptionibus
     ſunt obnoxii. I. 87
     Paluſtrium locorum quid animadvertere debeant circa
     domoſ. I. 183
     Quam Cœli regionem ſeligere debeant. *ibid.*
     Domoſ ſuffiant. *ibid.*
 Abſtineant a diglutione ſalivæ. I. 185
     Quo viſu uti debeant. I. 184
     Non egrediantur domo vacuo ſtomacho. *ibid.*
     Caveant a motu violento. I. 185
     Vitent nocturnum & antelucanum aerem. *ibid.*
     Geſtent ſpongiam aceto, theriaca & ſpiritu vini im-
     bibitam. *ibid.*
     Quomodo etiam per noctem cavere poſſint aeris la-
     bem. *ibid.*
 Habitatum numeruſ auctuſ inſtauratam Cœli ſalubrita-
     tem teſtatur. I. 173
 Hæmorrhagia juvit quibuſdam peſtilentia affectis. I. 197
     Quando ſit ſubitæ necis præſagium. I. 22
     Larga in quodam ſene utilis. I. 36
     In ſpontanea mirabilis ſit novi ſanguinis reproductio.
     I. 8
 Hæmorrhoides ſenum ſuppreſſæ aliquando ſubitæ mortis
     præluſium. I. 23
     Iiſdem reſtitantibus, fortis apoplexia. I. 39
     Arte revocatiſ, morbi ſolutio. *ibid.*
 Halituſ peſtiferi quid ſint. II. 51
     Per quas parteſ in animalium corpora faciliuſ ſe inſi-
     nuent. II. 52
     Contagioſi per quæ corpora communicentur. II. 58
     Mineralium in Latii aerem elevantur. I. 95
     Non ſunt noxii, niſi priuſ cum ſtagnantibuſ aquis com-
     putruerint. *ibid.*
 Hamadryadæ arborum conſervandarum cauſa efficiæ.
     I. 163
 Harvæi experimentuſ pulchruſ. I. 7
 Hebræi Romæ quanquam ſordidiora loca incolant car-
     nium tamen delectu ſanitatem tuentur. I. 206
     Quamplurimi in ergaſtulo conſeneſcunt. I. 82
 Hemiphæria cerebri. V. Cerebri &c.
 R. D. Henricuſ Noe a pleuritide maligna reſtitutuſ. I. 118
 Hepar & intellina cur adeo labefaſtata occurrerint in ca-
     daveribuſ epidemiæ Romanæ. I. 193
 Hepatiſ tumor folliculatuſ ruſſini ſiccæ excitabat. I. 13
     Abſceſſuſ poſt interimentia capituli vulnera. I. 25
     Antimonii forma & uſuſ. II. 60
 Herbarum epicraſticarum uſuſ. I. 30
     Theriacaluſ Romæ copia. I. 77
     Eadem in Urbis obſidione diu Civeſ uſi. *ibid.*
 Heſiodi adagium. II. 54
 Hi-

RERUM, ET VERBORUM

- Hilaritas quos effectus pariat in fluidis. I.186
Præservat a peste & quare. *ibid.*
Hippocrates aerem communem febrium causam judicavit. I.231
Eiusdem locus de palustribus aquis explanatur. I.142
Præceptum in tertianæ curatione. I.242
Crurum abscessus salutare refert in morbis pectoris. I.114
Cur ventis frigesfaciendi & humectandi vim tribuerit. I.65
Hippocratica sententia de pestis causa explanatur. II.42
Hippocratis doctrina de brutorum, plantarum, ovorum-
que incubitorum dissectione. II.40.49
Dictum. II.50.54.55
Sententia exposita. *ibid.*
Hippotomi Palamidæ parotidum citourendarum apud Hip-
pocratem exemplum. I.199
Hirundines quando naribus applicandæ. I.41
Hispanicum vinum septentrionalis ventus glaciatur. I.4
Historia & fax veritatis medicæ. I.194
Hoffmanni Frid. opinio de humidarum tempestatum no-
xa. I.146
Idem demonstrat siccum solum humido salubrius esse. I.137
Homines algidis tempestatibus palustria loca tuto incipiunt
habitare. I.92
Incautos & plebejos maxime epidemia rheumatica ex-
tinxit, & cur. I.108
Cautiores & mulieres cur eadem minus vexarit. I.112
Homo gravius & frequentius ægrotat quam bruta. I.25
Sanus quomodo valetudinarius fiat. I.156
M. Hostilius, sedis translatione, Salapinos ab annua peste
liberavit. I.183
Humidæ tempestates quomodo noxam inferant. I.146
Humana consilia divinitus gubernari. II.63
Humorum copia cur boves pesti reddat obnoxios. II.43
Hungaricus bos luem in Italiam invexit. II.1
Hydatis insignis in pia meningē. I.13
Hydra ac Lernæ palus. I.159.160
Hydræ fabula paludum perniciem designant Veteres. I.145
Hydri & Chersydri nomine quid. I.161
Hydrophylaces olim qui fuerint. I.86
Hydrops pectoris repentinus cur aliquando ex tempore pe-
rimat. I.10
Ex cavæ ligatura ortus. I.51
Hiems rigidissima successit tepido autumno 1708. I.107
Præmaturo austro excepta in Pedemontio parit epide-
miam. I.119
Hypochondriorum tensio febribus Pisaurenſibus succeda-
nea, quibus remediis sublata fuerit. I.241
Succi præcordiis & cerebro sæpe mortiferi. I.7
Qua via ad has partes ferantur. I.39.40.52
Convulsiones eliminantia. I.27
Tensioni quomodo succurrendum. I.40
Hystericis paroxysmis solum tempus quandoque mede-
tur. I.15

I

- III. Jacobatius Generalis Fiscalis convocatur in confi-
lium super bovina lue. II.2
Janniculi radicem incolentes aquilone juvantur. I.66
Igue græcas Urbes a peste liberavit Hypocrates. I.213
Ignis præsertim resinolorum lignorum aerem purgat, &
qua ratione. I.162.206.213
Vis medica in quo consistat. I.162
Vermes epidemicos in cinerem redigit. I.206
Immunitas ab oneribus olim iis, qui Aquæductus mun-
darent. I.87
III. Imperialis Julius Præsul in Congregationem peculia-
rem super bovina peste advocatur. II.3
Commisarius generalis ad tumulandos boves. II.5
Eiusdem literæ ad Præfectos Oppidorum de bovillæ pe-
stis cautione, & boum tumulatione. *ibid.*
Eiusdem vigilantia in boum cadaveribus conquirendis. II.15
Diligentia in bobus sepeliendis. II.12
Impetus liquidi, auctus intra solidum minus resistens,
sæpe funestissimus. I.32
Lancisii Oper. Tom. II.
- Incolæ palustrium locorum statim vitiatum colorem con-
trahunt. I.153
Montis Gundii, seu Marii qui & quare immunes fue-
runt ab epidemia Romana. I.170
Civitatis Leoninæ ad meridiem cur fuerint immunes ab
epidemia Romana. I.190
Incolarum sub tumida forma ab aeris inclementia. I.78
Multitudo salubritatem locorum quomodo tuetur. I.85.92
Paucitas in Urbe sub Gregorio XI. I.89
Adauctus mire numerus sub Leone X. *ibid.*
Inconstantia Romani aeris a facili ventorum aditu pen-
det. I.69
Nec tanta nec tam diuturna, ut damnari mereatur. *ibid.*
Romanorum corpora, & ingenia roborat. *ibid.*
Indicationes curativæ in febribus castrenſibus. I.234
Indigenæ. V. habitatores. I.26
Indigentia cibi ab exercitio & ætate definienda. II.4
Indulgentia a Summo Pontifice concessa. II.4
Indulgentiarum decretum per universam Italiam promul-
gatur. *ibid.*
Inedia noxia in locis inquinati aeris. I.184
Infectarum Carnium esus refellitur. II.15
Inflammationes sunt symptomata febris epidemicæ. I.111
Ingeniorum, & motuum diversa indoles ab aere. I.78.80
Innocentii III. tempore pauci in Urbe senes. I.88
Innocentius X. Agonalem plateam salubrem effecit. I.91
XII. In Colle Citatorio magnam Curiam excitavit. *ibid.*
Hujus Pontificis charitas, & pietas recolitur. I.193
Inquinamenta aëria tum solidis, tum fluidis partibus no-
cent. I.232
Insalubritas Villarum in Romanis suburbiis mineralium
exhalationibus non debetur. I.97
Inscriptiones F. F. Arvalium de lucis conservandis. I.164
Insecta sunt paludum alumni. I.152.153
Minuta emitti ab aquis cœnosis. I.145
Etiam viva palustres latices inficiunt. I.143
Paludum cur sint deteriora. I.153
Paludum ingesta multifariam nocent. I.156
Suis nostros succos inficiunt, & chylum conteme-
rant. I.153
An ubi morſu salivam, ibi etiam ova deponunt. *ibid.*
Deglutita chylum depaſcunt, & subtrahunt. I.154
Tenuissima in aquis reperiit Lavvenoechius. I.151
Insectorum spolia, & fæces palustre Cælum conficiunt. I.143
Ovula palustri humido foventur. I.142
In diversis locis diversum virus. I.152
Morſus vim addunt in organicis paludum effluviis. I.153
Instrumenti ad aquarum gravitatem explorandam descen-
prio. I.76
Insulæ in Belgio intra Autumnum 1708. expugnatae. I.107
Intemperantes raro senescunt. I.82
Cur citius graviusque ubique ægrotent. I.142
In præſenti constitutione repente sublari. I.32.33
Interceptionis vasorum Hippocraticæ modus exponitur. I.35
Hanc phlebotomia tollit, teste Hippocrate. *ibid.*
Interitus rerum sæpe origines aperit. I.93
Invincibiles repentinæ mortis causæ quales. I.15
D. Jo. Baptista Fossombronius in Congregationem accitus. I.109
Medicus Archihospitalis S. Spiritus. I.110
Quid senserit de epidemia rheumatica. I.15
Jo. Trulli sententia de epidemia rheumatica. *ibid.*
Jo. Baptista Contini Palatii Architectus. *ibid.*
Jo. Baptista Morandi nonagenarius adhuc pingit. I.82
Jordanus publicus Romæ Matheseos Auctoris Præceptor
ex cordis convulsione convaluit. I.29
Ipechauchanæ radicis utilitas in dysenteria. I.194.237
Isauri fluminis & Vallati descriptio. I.213
Exundationes qua de causa fiant. *ibid.*
Cur Pisauro obſuerint. I.228
Novi canalis percussione sedatur. I.250
Italix quæ pars primum Italia dista fuerit. I.208
Venarum sectio utilis in morbis convulsivis febrien-
tium. I.236
Qua ratione juvent. I.197

I N D E X

Julia Albani Amita SS. ad ultimum senium Pisauri . I.138.226
 Ill. Julianus Capranica Custos Archihospitalis S. Salvatore . I.110
 Juris longi usus . I.37
 Jurulenta rheumaticis affectionibus utilia . I.115
 Jus Apostolicæ sedis super Sylva Cisternæ . I.179
 Jusule raparum , & pomorum profunt in morbis pectoris . I.5
 Ill. de Judice Nicolaus Præful peculiari Congregatione super bovila pelle adsciscitur . II.3
 Quomodo frumentum de Piceno convelli curaverit . II.16
 Ejusdem summa diligentia in frumento aliunde comportando . *ibid.*
 Judicium de insalubritate agri Romani non accuratum . I.96
 Judicium cautela adversus simulatos mortuos . I.16
 Jugularium incisio in hac constitutione cur proficua . I.35
 Cerebri & præcordiorum morbos levat , *ibid.*

K

K Alii heribæ vulgo *Riscoli* cinere vitrum conficitur , I.68
 Halitus noxii . *ibid.*
 a Kircheris Varronis sententiam de Vermiculis pestiferis resuscitat . I.146
 Ejusdem opinio de utiliter exhauriendis Pomptinis Paludibus , I.172

L

L Abes ab austro levis inducitur, nisi corruptas aquas, & id genus corpora inveniat . I.67
 Lac contaminatarum Vaccarum humo operiatur . II.59
 Lacrymæ sanguineæ . I.7
 Lactantes bubali cur a peste evaserint . II.43
 Lacticiniorum ubertas epidemiæ tempore utilis . I.117
 Lactis usus in spasmis a tenui materia . I.27
 Laccina metallica in sylva Cisternæ , I.172
 Lacunæ exiccati non debent æstatis tempore . I.174
 Ipsarum exiccatione provisum fuit recursum epidemiæ Balneoregien . I.222
 Lacus Turni jussu Pauli V. exiccatur . I.142
 Lacuum insalubrium exempla . I.175
 Ill. Lambertini summa consilii super sylva Cisternæ ex-cissione . I.179
 Rationes cur tota sylva Cisternæ cædi non debeat . *ibid.*
 Lamella ossea in aneurysmate . I.119
 Laninæ ignitæ pedibus admotæ in forti apoplexia utiles . I.97
 Lana naribus admota ad dignoscendum , an qui mortuus . I.17
 Langii Cognitio de contagiosis morbis . I.146
 Languor in Romanis Nobilibus non a succorum inopia, sed a copia & acredine . I.80
 Lanienæ tabernæ Urbium ærem inficiunt . I.205.213
 Extra Urbes transferantur epidemiæ tempore . I.206.207
 Latex a Cadaveris pulmone compresso manans . I.50
 Latii terra feracissima . I.77
 Simplicibus theriacalibus redundat . *ibid.*
 Regiones quæ , & quando sint insalubres . I.96
 Latini agri pars olim etiam ob paludes infamis . I.259
 Latinus Physicus Carcerum . I.146
 Latitudo viarum in Urbe multum salubritati detraxit . I.96
 Etiam Taciti temporibus suspecta . *ibid.*
 Latrinarum olfactionem ab Utopica epidemia præservasse . I.139
 Laureta quodnam pestilentis genus avertant . I.169
 Leges, præsentia Religione, muniebant veteres . I.167.168
 Legiones Romanæ olim ex quo hominum genere . I.80
 Leigl. C. opinio de Paludum natura resutatur . I.144
 Lenientia initio febrium epidemicarum Balneoregii fuerunt utilia . I.218
 Lenis ventorum commotio mentis perceptionibus opportuna . I.69

Quor & quales in fluidis alterationes inducat . *ibid.*
 Lentilii R. testimonium de paludum noxa . I.138
 Leo X. Romæ salubritatem restituit . I.89
 Egrotavit ad mortem in Villa Manliana . I.90
 Laudatus . *ibid.*
 Leonina Civitas facile & cur insalubris evadat . *ibid.*
 Levitas aquæ fallax salubritatis argumentum . I.70
 Lex olim contra eos qui aquam corrumpi sinerent . I.86
 Ne injuria fieret Cloacas purgantibus , vel reficientibus . *ibid.*
 De auro in consulatus adeptione soluto , & reficientis tantum aquæ ductibus impendendo . *ibid.*
 Lini & cannabis macerationem alii nocuam , alii innocuam putant . I.144
 Maceratio innocua est in fluentibus, secus indefectibus aquis . *ibid.*
 Stagnorum vitium auget . I.258
 Apud Hernicos verita . I.261
 de Lini emollitione in lacu Aniano celebris controversia . I.144
 Linum pestilentes auras emittere . *ibid.*
 Linteamina saponata latius pestem diffundunt . I.139
 Liquida , & solida quomodo a palustri aere afficiantur . I.150
 Quædam morbosa per seccernicula naturalia ægre fecedunt . I.39
 Liquidi impetus V. impetus .
 Liquidorum magna vitia solidis exitialia & contra . I.15
 Litaniarum nova formula pro bestie bovilla . II.4
 Literæ Apostolicæ ad Illustriss. Imperialem . II.13
 Lites inter colonos & agrorum Dominos pestis causa exortæ . II.18
 Quomodo fuerint decisæ . *ibid.*
 Lites inter Pastores , & pascuorum Dominos obortæ . *ibid.*
 Quibus regulis sublata sint . *ibid.*
 Litora quæ sint insalubris aeris . I.141
 Humilia & arenosa cur præruptis sint minus salubria . *ibid.*
 Loca humilia quæ paludes austris obversas habent, sunt deteriores aeris . *ibid.*
 Palustria quomodo alluvione exiccati possunt . I.161
 Juvantur a sylvis . I.168
 Quædam insalubria evaserunt ob lacus & stagna . I.225
 Corruptis aquis inquinata quo tempore purganda sint . I.162
 Leoninæ Civitatis ab epidemia divexata . I.191
 Quo pacto salubria vel insalubria evadant . I.92
 Salubria ab insalubribus quomodo discernantur . I.89
 Multitudinem alliciunt . I.93
 Insalubria sola exiccatione evasisse salubria . I.78
 Si ventis libere non everrantur deteriores fiunt . I.92
 In agro Romano multa adhuc sunt ob hærentes aquas . *ibid.*
 Quomodo tuto incipiant frequentari . *ibid.*
 Palustria frigidis tempestatibus innoxia . *ibid.*
 Locorum Cælum a quibus constituatur . I.62
 Salubritas non semper ab Incolarum colore detegitur . I.171
 Longævæ Romæ plurimi . I.81
 Longavitas Civium salubritatem Urbium testatur . *ibid.*
 Longobardi Latium desolarunt . I.88
 Loquela post raninas incisæ restituta . I.38
 Loreccus in obsidione Neapolis legiones quare perdidit . I.87
 D. Lucas Tozzi memoratur . I.65
 D. Lucas Tomasius Congregationi interfuit . I.109.110
 Quid de epidemia senserit . I.115
 Luci apud Romanos sacri . I.163
 Sacri tot fuerunt quot loca stagnis , aut fœtoribus obnoxia . I.168
 Lucorum Sacerdotes . I.163
 Lucos in agris colendos XII. tabulæ jusserunt . *ibid.*
 Lucus Feroniæ Pometiam ab halitibus maris protegebat . I.163
 Mephytis ad arcendam aeris labem Romæ confusus . I.161
 Ludi quinam in Circo Maximo . I.94
 Luem equinam ex sanguinis vitio profectam . II.64
 Lugdunum neglectis laticibus in frequentiam redigitur . I.93
 Lumbrici cur mire propagentur intra paludum Accolas . I.154.193
 Quo-

RERUM, ET VERBORUM

Quomodo intestina laceſcant, & ſpaſmos excitent. I. 154
 Morſu & excrementis nocent. *ibid.* 193
 Cur inquieti ſiant. *ibid.*
 Rabidiores ſunt ob eſum paluſtrium infeſtorum. I. 153. 154
 Quales & cur exeant a corporibus febrilium. I. 193
 Lumbricorum ſurentium eſſeclūs. I. 154
 Zootomia & ſætiologia ex Lautentio Bellino. *ibid.*
 Humanorum patria ſunt inteſtina. I. 197
 Viſ in humano corpore. I. 193
 Lympha in thorace aut cerebro collecta non ſemper mor-
 bi aut mortis cauſa. I. 7
 Lymphæ congeſtio in ſpaſmīs pectoris quibus avertenda.
 I. 28
 Concreſcentis cauſa ex chymicis. I. 50
 Lymphatica piæ matris varicoſa. I. 13
 Lymphaticorum internorum ruptura quomodo præcaven-
 da. I. 27

M

Mæcauda Jo. Bapt. Leoninæ Civitatis Medicus lauda-
 tur. I. 191
 Magiſtratus & integræ familiæ derivandis aquis olim con-
 ſtitutæ. I. 86
 Mala poſt alluviones ab humidis domibus. I. 102
 Sunt divinæ iræ flagella peccatis provocata. I. 217
 Plerumque accidunt ob noſtram incuriam. I. 257
 Quæ mortem præcedunt, diligenter inveſtiganda. I. 46
 Formidata ſemper minora obveniunt. II. 19
 Malafpina Abbas S. Pauli ex aphonia convaluit. I. 39
 Malidum ſpecies, quæ in hac bovillâ peſte deſævierunt.
 II. 49
Μελιθυρά. *ibid.*
Μελιθύρα. *ibid.*
 Malis quid. *ibid.*
 Ejus ſpecies quatuor. *ibid.*
 Malis vetus bovillæ peſtis nomen. II. 41
 Arthritica ſalutaris in prima æquorum epidemia. II. 62
 Malis a bovillâ peſte inſtantibus quomodo proſpectum.
 II. 19
 Liberati cautiores ſunt. II. 58
 Manſtedus inter Romanos Medicos laudatur. I. 38
 Mangeri ſententia de peſtiferis infeſtis. I. 146
 Mares in hac conſtitutione ſœminis deterius habuerunt, &
 cur. I. 33
 Mariana rivus extra alveum egreſſus olim Romæ epide-
 miam induxit. I. 189
 Marini ſalubritatem tuetur incædum nemus. I. 169
 Marmontana. V. mus montanus.
 Martialis in præſervatione a ſpaſmīs ex materia viſcida.
 I. 28
 Marſilius Cagnatus laudatur. I. 63
 Mechanicam in medicinam primus invexit Hippocrates.
 I. 2
 Medendi ratio non eadem convenit ubique. I. 234
 Medicamenta non niſi tuta adhibenda ſunt. *ibid.*
 Differunt pro diverſitate regionum. *ibid.*
 Medici quinam melius de ægris mereantur. *ibid.*
 Duo præcipua circa Urbium ſitum conſiderare debent.
 I. 63
 Alimentorum, & aeris qualitatem noſſe debent. *ibid.*
 Balneorum etiam modum ſciant. I. 93
 Quidam de Romanâ atmophæra perperam judicant.
 I. 95
 Spes in hyſtericis paroxyſmīs qualis. I. 15
 Prudentia & fama in ſcientia prædicendi. I. 18. 25
 Ingens labor in curandis ſolidorum morbis. I. 41
 Cauteſca in prædicendis internis cadaverum læſionibus.
 I. 42
 Medicina comparata quæ. II. 48
 Ejus auctor Hippocrates. *ibid.*
 Medico-Aſtronomiæ. V. obſervationes.
 Medicorum Batavorum prudens conſilium. II. 63
 Medicos valetudinarios Plato : fanos Hippocrates com-
 mendat. I. 237
 Medicus de rebus potius quam nominibus ſollicitus ſit.
 I. 231
 Optimus & morbos curat, & cauſas præcavet. I. 206
 Gubernatori ex Hippocrate aſſimilatur. I. 260
 Sero accitus quomodo ſe geret circa febres Caſtren-
 ſes. *Lanciſſi Oper. Tom. II.*

ſes. I. 234
 Quidam Lemocomio damnatur in penam dati conſi-
 lii. I. 229
 In divinando ſit peritus. I. 24
 Mediolanenſis iractus bovillâ peſte correptus. II. 1
 Meningum, & corticis cerebri motus ad vitam neceſſa-
 rius. I. 11
 Ex horum conſtanti læſione mors citiſſima. *ibid.*
 Compreſſis nervis, ad has partes tendentibus, idem
 evenit. I. 13
 Convulſio in epilepſia idiomatica duplici de cauſa con-
 tingit. I. 9
 Motus multipliciter ablatus. I. 14
 Abſceſſus polypeus. I. 13
 Menti & ſenibus non omnia innotescunt. I. 17
 Mentis improprie palus dicitur. I. 135
 Mephitis cur in Deorum numerum a Romanis relata.
 I. 84
 Mercator boum ad egeſtatem reductus Pontificia munifi-
 centia adjutus. II. 13
 Mercatores probi digni ſunt Principum ope in adverſis.
 II. 14
 Puniantur, quod contra ediſtum boves peſte correptos
 in Urbem intulerint. II. 2
 Metcurius eſt optimus anthelminticus. I. 197
 Quibus partibus conſtet. *ibid.*
 Meridionales ventri nullo obſtaculo retardati interdum Ro-
 mæ ſunt inſenſi. I. 66
 Particulas croſivas convehunt. I. 67
 Meridionalium ventorum ſordes Boreas abſtergit. I. 66
 Methodus qualis ſimplices & benignas tertianas feliciter
 curandi. I. 197
 Metus & triſtitia ipſo peſtilenti veneno ſunt nocentio-
 ra. I. 210
 Ipſorum effecta. *ibid.*
 Mexecani ob conſuetudinem paludum noxam non ſen-
 tiunt. I. 142
 Miasmata paludum certam habent delationis ſphæram.
 I. 67
 D. Michael Angelus Pauli memoratur. I. 110
 Michaelis mercati manuſcripta cum laude citantur. I. 95
 Milites non ſatis obſecti ab epidemia rheumatica vexati
 ſunt. I. 112
 Novis veſtibus induti ejuſdem vires eſſugerunt. *ibid.*
 Del Miro Abbas, & Cuſtos Bibliot. Vatic. nominatus.
 I. 28
 Miſticellus Phyſicus laudatus. I. 36
 Mixtura, qua pelles condiuntur, omnino alexipharmaca
 eſt. I. 140
 Monginot, & Sidhenam nil ch. ch. admiscendum putant.
 I. 241
 Montes Albani quare Romæ utiles ſint. I. 176
 Monumenta olim purgati piaculi ob ferrum luco illatum.
 I. 164
 Morbi communes communi a cauſa pendent. I. 209
 Communis cauſa quoduplex eſſe poſſit. *ibid.*
 Cur gravioreſ accidunt ubi aquæ minerales ſtagnant.
 I. 140
 Qui ſiant ab aere craſſiori, & actiori. I. 150
 A paludibus excitati etiam veteres vermibus adſcripſe-
 runt. I. 145
 Externi diuturni cur valetudinariis ſæpe proſicui. I. 30
 Ex loco tantum differunt. I. 39
 Ipſorum occaſiones perpendendæ ab Hippocrate. I. 42
 Quomodo tractandi ne ſubito perimant. I. 30
 Subitanei ſub genere morbi attoniti omnes comprehen-
 duntur. I. 14
 Morbis pertinaciter recurrentibus quibus remediis occurrere
 poſſit. I. 205
 Morborum cauſas quomodo natura expellat. I. 234
 Morbos omnes ab aere ex Hippocrate. I. 150
 Tum ab effectibus, tum a cauſis oportet rimari. I. 230
 Facilius præaffectis partibus adhærere. I. 204
 Mors quid ſit. I. 3
 Ejus diviſio & natura. *ibid.*
 Eſſi individua in plures tamen vulgo diſtinguitur.
ibid.
 Variæ ejus ſpecies multipliciter conſiderandæ. *ibid.*
 Ejus varia diſcrimina moralis ad corrigendos mores
 hominum utilia. *ibid.*
 Inopinata a probis Viris non exoptanda. I. 25
 A a z Na-

I N D E X

- Naturalis accidit decrepitis æque, ac juvenibus languidis. I. 3
 Subita ex obstructione, compressione &c. cordis, & Vasorum. I. 10
 Quibus potissimum accidat, I. 19
 Quælibet est repentina & cur. I. 2
 Subita ex constanti magnaue partium majoris usus læsione. I. 4
 In Sene post haustam Villensem aquam. I. 13
 Ex interfecto Serpente. I. 6
 Ex Balneo calefacto cum lignis venenatis. *ibid.*
 Ex infuso per Syringam aere intra vivorum venas & cur. I. 4
 Ex venenato aere & quomodo. I. 5
 Signis, non seorsim, sed collectim sumptis, totius prædicatur. I. 20
 Ad eandem ex cerebro præfagiendam quæ requirantur. I. 23
 Morsus animalium veneficorum non necat, sed viam aperit ipsorum veneno. I. 153
 Mortis idea ex vitæ potione defumenda. I. 1
 Definitio mechanica. I. 3
 Differentiæ unde petendæ. *ibid.*
 Causæ in repentina semper cum tempore operantur. *ibid.*
 Sunt duplicis generis, I. 4
 Occasiones sæpe confunduntur cum causis. V. occasiones. *ibid.*
 Signum certissimum. V. sætor. II. 47
 Potissima causa in bovilla peste. I. 16
 Mortui simulati quomodo dignoscantur. *ibid.*
 Repente tardius sepeliendi. *ibid.*
 Mortuus a pseudo-mortuo quomodo distinguendus. I. 17
 Motus non vitales aliquando etiam in mortuis. *ibid.*
 Cordis in pseudo-mortuis. V. cordis &c. I. 151, 152
 Vitales ab aere. I. 144
 Quomodo aquam a putrefactione defendat. I. 151
 Corporis sanguinis circuitum accelerat. I. 210
 Concitator cur vitandus sub corrupto Cælo. I. 29
 Muniata in spasms præcordiorum quomodo usurpanda. I. 38
 Muris montani adeps ad paralytim. I. 153
 Muscæ & Crabrones unde fiant contagiosi pestis tempore. I. 151
 Myontii culicum tædio patriam reliquerunt. I. 151
- ## N
- N**ares, & os sunt viæ aeris in pulmones & sanguinem. I. 149
 Per easdem etiam aer stomachum subit. *ibid.*
 Naroticorum usus in spasms cum dolore. I. 28
 Nasus mucus suppressus a caldis effluviis. I. 40
 Cruenta ab eodem filamenta pendentia interceptionis vasorum sunt indicia. I. 52
 Venæ apertæ utiles in hac constitutione. I. 35
 Eidem hirundines quando applicandæ. I. 41
 Nationes diversæ facile Romano Cælo assuescunt. I. 64
 Nativa Romani Cæli salubritas, & ejus argumenta recensentur. I. 120
 Natura hominum opinionibus non obsequitur. I. 63
 Habet terminos suæ resistantiæ. I. 82
 Naturæ opera cognitu ardua. II. 51
 Naumachia Cæsaris circa Tiberim in nemus conversa. I. 94
 Neronis jussu Cryfocolla conspersa. *ibid.*
 Naumachiarum fundum solida materia constratum. *ibid.*
 Naumachiæ palustre fundum non habebant. *ibid.*
 Neapolitana epidemia lini quondam macerationi adscripta. I. 144
 Neapolitanum regnum bovilla peste contactum. II. 1
 Nebula etsi frequens locorum insalubritatem non testantur. I. 94
 Nebulæ & rubiginis noxa chymicis exemplis explicatur. I. 149
 Nebulosæ exhalationes transpirationem prohibent. I. 150
 Negligentia quandoque superantur morbi. I. 15
 Nemora meridiem versus posita insalubres ventos arcent. I. 168
 Iisdem excisis Ager Romanus insalubrior evasit. *ibid.*
- Nemorum utilitas. I. 163
 Jussu Dei excisorum exemplæ. *ibid.*
 Nemus austris obiectum Bononiam protegit ex Aldrobando. I. 196
 Nervus succus unum ex tribus fluidis majoris usus. I. 1
 Nervis prope jugulum ligatis mors in Cane ex Valsalea. I. 14
 Nervorum discontinuatio cum cerebro, insuperabilis causa repentinæ mortis. I. 15
 Liquidi motus in pseudo-mortuis, qualis. I. 17
 Notiones sopitas excitantia. I. 18
 Opticorum compress. V. optic.
 Nili incrementum cur innocuas reddit Alexandriæ paludes. I. 140
 Nitrosarum particularum vis in epidemia Rheumatica. I. 112
 Nitrum aeris sanguinis sulphur accendit, & phlegma coagitat. I. 115
 Nivis usus utilis. V. Potus nivatus. I. 80
 Nobiles triplici morbo conflitantur. I. 33
 Hujus constitutionis vim rari subierunt. *ibid.*
 Contrarium accidit Leidensibus, teste Sylvio. II. 49
 Nominum etymologia ad quid conducatur. I. 49
 Nosodochii. V. Valetudinarii.
 Novilunium solisque defectiones vim habent in insubli-naria. I. 211
 Nuccarinus Fulginei Physicus commendatus. I. 12
 Nundinarum locus Romæ cur mutatus. II. 58
- ## O
- O**befis repentina totalis vasorum intra Cranium obstructio facilis. I. 13
 Cur præ gracilibus mors accidat improvisa. I. 22
 Quomodo hæc prænoscat. *ibid.*
 Præservativa remedia qualia. I. 26
 Observationes Medico-astronomicæ utiles ad prædicendum. I. 24
 Circa Romanas aquas. I. 74
 Obstructiones, & quartanæ febribus castrensibus succedunt. I. 147
 Obstretationum mos. I. 238
 Occasio scribendi de Nox. Palud. effluviis. I. 154
 De sylvis. I. 164
 Occasiones aliquando confunduntur cum cavis subitæ mortis. I. 4
 Odor Romanarum aquarum inter evaporandum exploratus. I. 74
 Et sætor cur recreent vel lædant. I. 149
 Odoramenta prophylactica sub inquinato Cælo. I. 210
 Volatilia cur non præservent ut acida a contagione. I. 185
 Venefica aerem pestiferum reddunt. I. 4
 Oleosa cum fluidis exhibita a quibus spasms præservent. I. 28
 In spasms pectoris cum lymphæ congestione. *ibid.*
 Oletare quid significet. I. 86
 Oleum & Hydrargirus quare omnis generis vermes encant. I. 197
 Matthioli Ch. ch. utiliter sociatum fuit. I. 195
 Omenti loco, nigra membrana in cadavere inventa. I. 42
 Operis propositum quale. II. 19
 Opii usui vis vulneraria. I. 28
 Oppida ad meridiem versa etsi sublimia a palustribus effluviis non sunt immunia. I. 142
 Opticorum nervorum compressionem quænam indicent. I. 24
 Ill. Origus Gaspar Arcis Propræfectus equorum morbos callet. II. 61
 Oratio pro peste animalium. II. 7
 Ordo anima disciplinarum. I. 23
 Oris ventriculi morsus a vermibus. I. 11
 Collutiones ex dissolventibus utiles in aphonis. I. 38
 Ostiense Cælum deterius factum post excisas sylvas. I. 169
 Otium & satietas bonæ valetudini obstant. I. 80
 Ova in Urbe nata optima. I. 77
 Insectorum cum palustribus effluviis per aera disperguntur. I. 151
 Eadem porosis viscosisque rebus implicantur. *ibid.*
 Jus

RERUM, & VERBORUM.

Jus carniū , & intrita inepte equis propinantur .
II.62
Ovorum incubatorum observatio ab Hippocrate præce-
pta . II.48

P

Pæchionus Physicus laudatus . I.13
Palamedis Remedium adversus pestem . II.54
Palladius pestem timet ab infectis paludum . I.145
Paliliorum ritus apud Veteres . I.163
Pallia Urbevetanus fluvius . I.201
Palpitatio . V. cordis .
Paludes ex quibus consentur . I.142
Sunt infectorum seminaria . I.153
Sunt veluti grande naturæ matraceutum respectu solis .
I.147.148
Quid exhalent per æstatis initia & progressum . *ibid.*
Innocuæ quot . I.140
Quousque sint innoxia . I.143
Quo tempore insalubres fiant . I.142
Cenosa nocentiores sunt . I.140
Non sunt æqualiter noxia , & cur . *ibid.*
Exitiales magis sunt quæ fiunt a diversis aquis . *ibid.*
A pluviis induta minus nocent , & quare . *ibid.*
Perenni lymphæ deteras innocuæ pene sunt . *ibid.*
In Ægypto ubi a Nilo diluuntur perniciem amittunt .
I.162
A sola aqua marina facta ob saliscopiam innoxia sunt .
ibid.
Profundæ pariter , & perniciosæ sunt minus exitiales .
I.140
Septentrioni expositæ , vel ab Austro protectæ , etiam
per æstatem incorruptæ perstant . I.143
Quo diuturniores , eo deteriores sunt . I.220
Ubi possit , exhaustiendæ . I.158
In acclivi positæ quomodo exhauriri possint . I.159
Exiguæ sine arte exiccantur . *ibid.*
Quoniam difficulter in perpetuum exiccari possint . I.158
Æstate non sine Incolarum periculo exiccantur , I.213
Tuto per hyemem . *ibid.*
Paludibus circa Albanum infamis olim . I.67
Mineralium effluvia insalubria redduntur . I.95.96
Paludis etymon & definitio . I.135
Nomen qua latitudine accipiatur ab Authore . I.136
Exiccatio quæ commoda afferat . I.158.159
Exiccatio omnem aeris labem tollit . I.158
In Cælio monte nuper exortæ origo & remedia . I.160
Paludum ordinariæ causæ . I.260
Noxam quæ augeant , vel minuant . I.140
Accolæ quare insalubris aeris damna minus sentiunt .
I.142
Exiccandarum ratio & tempus . I.220
Rationem debet scire Medicus . I.159
Diversitas . I.160
Exhaustio cur fieri nequeat per æstatem . I.161
Aggerendarum species . I.160
Aggestio quando alluvione perficienda . *ibid.*
Ejus exemplum in Pifaurenli palude . I.161
Exiccatarum quomodo prohibenda renovatio . I.160
Exiccatores jure merito publicis oneribus eximuntur .
I.158
Palustria loca exitialia sunt insuetis . I.143
Pancreatis mollities excedens in cadavere . I.53
Panis ex aqua impura , & sub inquinato Cælo factus ,
noxius . I.228.&247
Nusquam melior quam Romæ . I.77
Siligineus qui . *ibid.*
Fermenti natura . II.47
D. Paoli Michael Angelus Proto-Medicus Generalis in consi-
lium ahibitus in epidemia equina . II.61
Sac. Pal. Apost. Medicus .
Paritius Pifaurenis , & Protomedicus Romanus lauda-
tur . I.230
Paralysis præcordiorum . V. præcordiorum .
Cordis & arteriarum . I.10. V. etiam cordis .
Partium omnium intra cranium . I.47
Post syncopem &c. opportuna . I.41
Crurum cur facilius solvatur , quam brachiorum . I.38
Ex inæqualitate circulationis sanguinis . I.42
Lancisi Oper. Tom. II.

Ex causa calida , curatio . I.41
Paregorica in spasmodis pectoris quando conducant . I.28
Parotides sunt infidum morborum epigenoma , & qua-
re . I.198.&236
Ipsarum causæ , & prævia signa . I.198
Sedes ex Arantio . I.199
Certa prognosis statui nequit . *ibid.*
Felicis & infelices exitus . I.229
In epidemicis febribus ægros plerumque suffocant . I.198
Quomodo suffocent & jugulent . *ibid.*
Cur etiam rupto vel aperto abscessu necent . *ibid.*
Malignæ ante suppurationem urendæ . I.199
Frustra intumescabant in Balneoregiensibus ægris . I.218
post Parotides suppuratas denatorum exempla . I.198
in Parotidibus urinarum immutatio cur exitialis . I.199
Quibusdam ultio profuit . *ibid.*
An spiritus vini tuto adhiberi possit . I.200.
Parotidum malignarum materies per subjecta & vicinalia
se diffundit . I.199
Ustio quibusdam lethalis fuit , & quare . *ibid.*
Medela , ex venæ sectione . I.200
Partes majoris usus vitam constituunt . I.1
Minoris usus quomodo ad vitam conspirent . I.2
Particulæ ab Austro convectæ per se innoxia . I.67
Pascuolus Physicus , publicus Anotomes Professor . I.46
Pastorum mutuus commercatus interdicitur . II.4
Vestes ac linthea sustinenda . II.59
Paravinus ager primus lue inficitur . II.1
Pauli V. Bulla in usum revocata & aucta . II.16
Paulus V. P. M. qua lege Boum proventui ad agricultu-
ram prospexit . II.14
III. laudatur . I.72
Em. Paulutius super bovilla peste statim in consilium ad-
vocatur . II.2
Ejusdem epistola responsoria ad Ill. Eliseum nomine SS.
Patris . I.217
Altera . I.222
Pauperes multos rheumatica epidemia interfecit . I.109.
112.&119
V. Divites .
Pectoris hydrops repentinus . V. hydrops .
Dolores . V. dolores pectoris .
Pecudes , quæ luem effugerint , quomodo tractandæ .
II.59
Pelles & adeps boum pestem latius diffundunt . II.19
Pellium conditura examinatur . I.140
Penis est musculus . I.54
Rigidus in cadavere observatus . I.53
Spuria erectio in cadavere quomodo excitetur . I.54
Pericardii cum corde adhesio quibus familiaris . 43
Pericardium concreto sanguine plenum . I.55
Periculum mortis quibus ægris aperiendum . I.19
Quale & unde dormientibus in Romanis suburbis .
I.78.&96
Perfarum abstinencia . II.54
Perspiratio in agentibus sedilem vitam cur , & quibus in
partibus minor habeatur . I.26
Pestes animalium particulares unde . I.45
Pestifera semina ex animalium excoriatione facile spar-
guntur . II.10
Sub sensus non cadunt . II.52
Pestiferi nihil rheumatica in epidemia . I.112
Pestiferi in morbis periclitantur omnes , & decedunt plu-
rimi . *ibid.*
Pestiferum fermentum quale . II.52
Ejus effectus . *ibid.*
Cur varios edat effectus . *ibid.*
Cur boves præ cæteris affecerit . II.53
Miasma lixivio coriariorum emendatur . II.11
A Matribus vitulis communicatum . II.43
In bobus ab externis ad intima propagatum . II.47
Pestilentia Romæ a putridis aquis . I.68.88
Nostrorum criminum poena . II.4
a Pestilentia , naturæ sponte potius quam medicamentis ani-
malia convalescunt . II.2
Pestilentias ab austro avertunt Sylvæ ad meridiem plan-
tatæ . I.169
Pestis origo , & causa ex Varrone , & Lucretio sunt ver-
mes . I.145
Adscribitur vermiculis per vasa , & viscera debaccan-
tibus , ubique vidificantibus . I.154
Aa 3 A Deo

I N D E X

- A Deo immittitur in pœnam nostrorum criminum . I. 199
A pestilenti febre in quo differat . I. 154
Palustrium locorum ab inorganicis effluviis excitatur . *ibid.*
Non æque singula animalium genera afficit . II. 10
Quomodo ex uno animalium genere ad alia propa-
tur . *ibid.* & 50
Diversitas pro animalium diversitate . II. 16
Ex putidis cadaveribus excitata . II. 11
Exempla ex cadaveribus , *ibid.*
Adagium . II. 54
Sub Constantino Magno unde . II. 11
Ex animalium viventium copia atque admixtione coor-
ta . *ibid.*
E Campaniæ finibus Latio inuenta . II. 18
Bovilla in Latio post novem menses cessit . *ibid.*
Apud Transpadanos nondum extincta . *ibid.*
Animalium ad homines propagata exempla ex Livio ,
& Plutarcho . II. 17
Bovilla homines invasit . II. 39
Ejus exemplum sub Carolo Magno . *ibid.*
Ejus vis Endeichi tempore . II. 39. & 40
Nostræ ætatis minor prioribus . II. 41
Utpote boum intereptione cohibita . *ibid.*
Eadem cur solo boves infestaverit . II. 42
Bovillæ causa generalis quæ fuerit . II. 45
Ejus peculiaris causa ignota . *ibid.*
Bovillæ signa . II. 49
Bovilla a Fracasto descripta . *ibid.*
Eam mitiorem fuisse quam quæ nostra ætate grassata
est . *ibid.*
In quibusdam locis cur mitior . II. 51
Cur non singula animalia eodem modo afficiat . *ibid.*
Ab Herbis infectis illata . *ibid.*
Bovillæ symptomata . II. 52
Cur alternos boves peremerit . II. 53
Tutissimum remedium est occidere statim infectas pe-
cudes . II. 59
Semper est pernicialis . I. 85
Phasiani paludum accolæ describuntur . I. 159
Phlebotomia in tertianis improbat & quare . I. 233
Improbat etiam a Fracastorio in febribus pestilenti-
bus . I. 235
Quando utilis erit in malignis febribus . I. 260
Noxia fuit in epidemia Romana . I. 192
Etiam in Balneoregiensi . I. 213
In Parotidibus a Riverio laudata . I. 209
Cur non fuerit Romæ experta , I. 236
Pisaurenibus juvit . *ibid.*
Phanigmorum utilitas duplex , & qualis . I. 195
Phiala ad aquarum gravitatem explorandam describitur . I. 76
III. Philippus de Patritijs Custos Archiofpitalis Sancti Sal-
vatoris , I. 110
Philosophia experimentalis illustratur etiam iis , quæ suc-
cessum non habuerunt . I. 4
Phthisicis quale æquinoctium magis lethale . I. 23
Physicis mortium varia discrimina quid suggerant , I. 4
Pia Matris lymphatica . V. Lymphatica .
Pierleonus Medicus allegatus . I. 39
Pietatis officia apud Balneoregienses epidemiæ tempore . I. 216
Pila stellularia Tiberis cursum impediunt . I. 101
Belisarii inventum . *ibid.*
Pilulæ equorum frænulis alligantur , II. 63
De Succino Cratonis usus , I. 39
De spuma chalyb . I. 29
De tribus verbis , certum remedium corrupti aeris ,
quæ sint . I. 183
Pisaurense ægri sine ch. ch. usu quæ in mala inciderint . I. 242
Recidivam timent a febrisugis febres tantummodo su-
spendentibus . I. 241
Pisaurensis soli ubertas . I. 224
Cœli salubritas unde speranda . I. 252
Magistratus per epistolam gratias agunt Authori . I. 254
Pisaurenium malorum causam in aere confert Jo. Colle . I. 225
Pisauri etymon & topographia . I. 223. 228
Scriptores dissentiant circa ejus nomen . I. 223
Leverfiones & instaurationes . *ibid.*
Commoda a mari & fluminibus . *ibid.*
Regiones cur una plus alia minus epidemicis morbis
objiciatur . I. 226
Inferior pars epidemia tentatur , immune superiore .
I. 229
Lacuna penitus opplenda , & quomodo . I. 252
Eggerata . I. 250
Vallatum fornice contegendum deducto exemplo ex Pli-
nio in Civitate Amaftianorum . I. 252
Pisaurum cur suapte natura fit insalubre . I. 224
Humidum est & noxiis ventis patens . I. 226
Exiccatis lacunis , & perenni aqua inducfa ab aeris cen-
fura vindicatum . I. 158. 230
Ob stagnantes aquas denuo aeris labem contrahit .
I. 231
Quibus remediis salubrior fieri , & ab epidemiarum re-
cursu defendi possit . I. 224. 233
Vernaculis morbis est , eritque obnoxium . I. 252
Pisonis olim sententia de non immutando Tiberis alveo .
I. 167
Placentiam ab insalubri Austro tuetur sylva muris confi-
ta . I. 169
Placentius Antonius senior in Urbe Medicus memoratus .
I. 82
Medicorum Urbis senior in auctoritatem adductus . I. 32
Ejusdem mentio . I. 38. 41. 46
Plantarum diversitas unde . II. 42
Succi cur inter se dissimiles sint . *ibid.*
Observationes ab Hippocrate commendantur . II. 43
Palustrarios boves aratoribus sufficiens nonnulli credi-
derunt . II. 15
Plebeorum decedentium multitudo epidemiæ malignitatem
non indicat . I. 112
Plethora nimia repentinæ mortis causa . I. 7
Oritur sæpe a stomacho valido . I. 26
Pleuritici mutato in malignum morbo ex phlebotomia
obierunt . I. 118
Sanati exemplum . *ibid.*
Quibus remediis tractandi . I. 114
Cucurbitulis supra latus scarificatis juvantur . *ibid.*
Pleuriticis purgantia cur noxia . *ibid.*
in Pleuritide descendente laxantia juvant . *ibid.*
Pleuritides confluentes quid ex aere . *ibid.* & 119
Et peripneumonix inter morbos hibernos recensentur .
I. 115
Malignæ emerferunt in cœnosis locis . I. 118
Pleuro-pneumonica constitutio post insolitos algores .
I. 229
Pluvia quomodo Romanam epidemiam represserit . I. 201
Juvit etiam in Ferentinensi epidemia . I. 261
ex Pluvii ætate cur rustici frequentius ægrotent . I. 95. & 96
Podagra suppressa , quoniam morbi insurgant . I. 13
Polypi in corde equorum observati . II. 64
Iidem paulo ante mortem concrefcunt . *ibid.*
Acidis , non alkalicis , dissolvuntur . I. 52
Constructio in aneurysmate . I. 55
Pomaria & sylvæ domibus proxima utiliter reciduntur .
I. 174
Nimium vicina domibus quare aerem labefactent .
ibid.
Pompeii Magni exercitus cur peste correptus . II. 11
Pompinæ paludes cur toties frustra exiccata . I. 158
Easdem Cæsar , & Augustus exiccati curaverunt . I. 159
Fuisse olim & adhuc esse inclementis Cœli . I. 175. 178
Earum perniciem quæ augeant . I. 171
Inclementiam testantur morbi Indigenas quotannis af-
figentes . *ibid.*
Pomptinas paludes , incenso quondam nemore latius ex-
crevisse . I. 177
Pondus aeris ex fodinarum effluviis majus . I. 4
Æquæ rivuli ad ripam Tiberis . I. 76
Tiberinæ . *ibid.*
B. Felicis , & Grilli . *ibid.*
Trivii . *ibid.*
Ad Thermas Diocletiani . *ibid.*
SS. Pontifex peculiarem Congregationem super bovilla pe-
ste instituit . II. 3
Ad Divinum patrocinium confugit . II. 4
Jubet preces ad avertendam animalium pestem re-
citari , ac supplicationem atque Indulgentiam indicit . *ibid.*
Asthma-

RERUM, ET VERBORUM

- Asthmate laborans praefuit. *ibid.*
Ejusdem valetudo ex labore, dum supplicatio haberetur
ingravescit. *ibid.*
Ingravescente morbo ab instituta supplicatione absol-
venda non deterretur. *ibid.*
Christifideles hortatur ad preces. *ibid.*
Pecunias Pauperibus largitur pro bobus sepeliendis. *ibid.*
II. 12
Paupertatem ex bovilla peste contractam propria munifi-
centia sublevar. II. 14
Qua ratione prospexerit colendorum agrorum difficulta-
ti. II. 17
Quid iusserit Agricolis aut Dominis, qui agros colere
non possent, aut nollent. *ibid.*
Congregationis consilia super agrorum cultura appro-
bat. II. 16
Pontifices nonnisi confectae aetatis creantur. I. 81
SS. Pontificis Clemenris XI. laudes. II. 19
Ad Auctorem mandata de bovilla peste propulsanda. II. 2
Providentia in bobus comparandis ad agrorum cultu-
ram. II. 14
Solicitudo erga Pop. Rom. & rem frumentariam. II. 15. & 17.
Singularis munificentia. II. 2
Mandata ad Ill. Imperialem, & diploma de bobus se-
peliendis. II. 11
Pontificum Romanorum sollicitudo ob utramque hominum
salutem. I. 193
Populares morbi Romae interdum defavuerunt. I. 83
ex Populari pleuritide, quibus evacuationibus convale-
runt. I. 109
Populi multitudo crassum aerem solvit, & purgat. I. 92
Populi, Urbesque in Italia salubres vel insalubres. I. 138
Populus Romanus citissime auctus sub Leone X. I. 89
Pessimus rerum Iudex, bonus aquarum aestimator. I. 70
Romanus febrim coluit ad minus nocendum. I. 84
Mephiti & cloacinae litavit. *ibid.*
Porci immolandi ritus apud Veteres. I. 164
Portus marini qui, & unde fiant insalubres. I. 141
Potus nivatus quid praestet in visceribus & venis. I. 184
Vermium ortum prohibet. *ibid.*
Perutilis est in locis palustribus. *ibid.* & 206
Quomodo paludum accolae ab epidemicis morbis tue-
tur. I. 155. & 206
Quare juvet aetatis tempore. *ibid.*
Qualis conveniat aegris epidemia detentis. I. 214
Pratum extra portam Capenam ad boum pabulum, &
custodiam electum. II. 2
Preces Gentilium ad avertendam pestem. II. 38
Precum formula Vesperi ad consuetum Campanae signum
recitandarum. II. 4
Praecordia in Cursoribus. V. Cursorum &c. I. 7
Iisdem convulsis, seri effusio intra thoracem. I. 51
Praecordiorum labe a liene communicata. I. 3
Aneurismata. V. aneurismata &c. I. 49
Paralytici mortem inserit insensibilem. I. 11
Dilatatio morbofa principiis hydrometricis illustrata. I. 53
Pertinax convulsio, postquam cessaverit, cur nihilomi-
nus interdum mortifera. I. 15
Spasmus quae signa indicent. I. 15
Praefocati aliquando naturaliter redivivi. II. 58
Praefepia mortuo bove quomodo sint expurganda. I. 18. usque
ad 30.
Ea Christi oraculo vera in tranquillitate, & sobrieta-
te. *ibid.*
Ill. Praeful Nuptius commendatur. I. 89. & 177
De Zaulis laudatur. I. 110
Dichius Annonae Praefectus Congregationi de Ciborum
delectu interfuit. I. 109
De Marinis Camerae Auditor commendatur. I. 118
De Iudice viarum praefectus laudatur. I. 104
De Augustinis viarum praefectus. I. 81
Bottinus nonagenarius ab acuta febre evasit. *ibid.*
Casalius Praeceptor S. Spiritus nonagenarius epidemicum
catharrum evasit. *ibid.*
Carduccius decrepitis Chorum frequentat. *ibid.*
Lancisii Oper. Tom. II.
- Praefules in consilium super boum aratorum penuria ad-
hibiti. II. 16
Ad Agricolarum necessitatem perpendendam a Pontifi-
ce delecti. II. 17
Praevidentia malorum a paludibus unicum, ac tutius re-
medium. I. 158
Principatus fulcitur a populorum incolumitate. I. 163
Priscorum studium de abluendis sordibus. I. 86
Cautio in eligendis Naumachiarum, & Thermanum lo-
cis. I. 94
Privatorum qua cura morbi ab alluvione pendentes vitari
possint. I. 102
Prophylaxis degentium prope paludes. I. 183
Hippocratica sub corrupto Caelo. I. 185
Caeter. V. remedia.
Prolabentis cordis supra diaphragma modus mechanicus
exponitur. I. 49
Cur in isto casu palpitatio post cibum succedat. *ibid.*
Prolapsus Cordis quandoque hydropem mentitur. I. 50
Symptomata ipsum concomitantia. I. 48
Propolarum monopolium reprehenditur. I. 116
Propositum secundae partis hujus operis. I. 158
Prudentia summa est necessaria in medicina. I. 18
Quomodo acquiratur. *ibid.*
Pseudo-mortui difficulter a mortuis distinguuntur. I. 16
Quomodo tamen id assequamur. I. 17
In his centrum diaphragmatis solum trepidat. I. 16
Cordis motus in iisdem qualis. *ibid.*
Pisana infectis equis utilis. II. 62
Pueri paulatim etiam venenis assuescunt. I. 142
Puerperis mors repentina quando. I. 22
Pulmonicae venae. V. Venae &c.
Pulmonum adhesio cum costis. I. 51. 53
Aliquibus forte naturalis. *ibid.*
Latex ab ipsorum superficie manans. I. 51
Rigiditas in Cadavere. I. 53
Apoplexia mortifera. I. 19
Eorundem articularum convulsio. *ibid.*
Eorundem vomica quosnam interimat. *ibid.*
Ex ea quinam diutius servantur. *ibid.*
Pulsus in carpis deficiens non semper Cordis motus ces-
sationem testatur. I. 17
Intermittens non semper funestus. I. 20
Authoris experimento comprobatur. *ibid.*
Quando periculosus. I. 21
Tardus quando exitialis. *ibid.*
Aliquando ob tangentis incuriam, mortuis attribui po-
test. I. 18
Pulvis pyrius utiliter incenditur in aere inquinato. I. 183
Purgantia cur noxia fuerint in epidemia Romana. I. 196
Importune post ch. ch. repetita febres contumaciores red-
dunt. I. 243
Vim ch. ch. imminuere credunt nonnulli. I. 244
Ipsorum usus Clinici prudentiam exigit. I. 246
Nisi ab initio raro profunt in febribus. I. 260
In peste bovilla damnosa. II. 54. & 55
Interdum proficua & ubi. *ibid.*
Equos vix morbosos necant, & qua de causa. II. 61
Purgantis formula alioquin celebris, in nostra bovilla pe-
ste noxia. II. 56
Purgantium nocendi ratio in acutis, & pestilentibus mor-
bis. I. 141
Purgatio importuna ab Hippocrate, & Ettmuller. im-
probatur. I. 242
In febribus quo tempore, & quare adhibenda. I. 243
Epicratica quam plenitudinem adimat. I. 26
Eadem, Romae praesertim, ab apoplexia praeservat. I. 29
Valida, & non damnanda in curatione coacta. I. 56
Putei Urbeveterani descriptio. I. 66
Putei Romani laudantur. I. 76
de Puteo Equitis Commendatarii historia mirabilis. I. 12
Puteorum impuritates noxiae. I. 206
Putredinis aereae causa est lini maceratio, ex Avicen-
na. I. 144
Putrefactio & corruptio describuntur. I. 143
Aa 4 Aqua-

I N D E X

Aquarum in quo consistit. *ibid.*
Pythonis fabula paludum pernicies adumbratur. I. 145

Q

Quatuor causæ salubritatis Romani Cœli. I. 63
Totidem effectus ejusdem. *ibid.*
Que cetani antilepticum medicamentum laudatur. I. 41
Sententia de Paludum effluviis. I. 146
Quæ sita nonnulla circa modum exiccandi paludes Balneoreg. I. 220
Quies aquarum corruptiva, I. 143
Ejusdem effecta. *ibid.*
Nimia puteales aquas contemnerat. I. 72
Quietis causa innoxia quædam in aquis coheret, & noxia sunt. I. 144
Quirinalis latus ad meridiem post arefactum solum salubre. I. 91

R

Rabiosas animantes comedentes in rabiem incidunt. II. 45
III. Rainaldus licet octogenarius choro diligenter infervit. I. 81
Ramazzinus memoratur. I. 65
Eos reprehendit, qui per sapientiam præpropere fescunt. I. 82
Ramazzini B. sententia de causis epid. Mutin. comprobata. I. 146
Ranarum busonumque subita generatio fit ex ovo. I. 152
Raninis incisis. Vide loquela.
Realis Sac. Palat. Apost. Medicus. I. 46
Recidiva in ægris est expetibilior ipsa morte. I. 245
Ejus causa in ægris Pisaurensibus. I. 242
Regiones circa Thermas Diocletiani Pius IV. salubres primum effecit. I. 91
Cur olim insalubres. *ibid.*
Regio ubi Roma jacet, facile fit palustris. I. 83
Transiberina quorum Pontificum opera salubris evasert. I. 91
Reipublicæ quæ utilitates proveniant a doctis Viris commentaria scribentibus. I. 229
Remedia anthelmintica varia. I. 197
Tutiora in epidemia Romana quæ fuerint. I. 198
Non profuerunt iis, quibus viscera vitata forent. *ibid.*
Sub corrupto Cœlo qualia. I. 199
Quibus arceri possint noxæ inquinati aeris. I. 210
Prophylactica in locis palustribus. I. 184
Utiliter adhibita in febribus pestilentibus Romæ. I. 197
In epidemia Balneoregensi. I. 216. & 218
Quæ utilia vel noxia fuerint in epidemia Urbeveta. I. 201
Proficua in epidemia Pisaurensi. I. 229
Quibus Pisaurenses a recidiva se tuebantur. *ibid.*
Omnia, quæ antea non usurparunt, nova dicunt imperiti. I. 245
Mixta quando usurpanda. I. 30
Ad pleuritidem malignam. I. 118
Bovillæ pestis ab ejus effectibus indicata. II. 54
In bovilla peste noxia. II. 57
Proficua in principio epidemiæ equinæ. II. 61. & seq.
Remediorum formulæ animalium morbis minime pestilentibus utiles. II. 22. 23
Usus tumultuarius improbat. I. 233
Prophylacticorum summa ex Celso. I. 186
Remedium tutius sub morbo aere est fuga. I. 183
Idem quod juvat in morborum successione necare potest. *ibid.*
Certum in bovilla peste nullum fuisse. II. 46
Rhabarbarum ch. ch. utiliter sociatur. I. 244
Feliciter purgasse ann. 1708. & 1709. quam *ibid.*
Renixus Maris Tiberis exonerationem retardat. I. 100

Repente mortui tarde sepeliendi. I. 16
Quo morbo laboraverint maxime sciendum. I. 45
Repentina mors quandoque falso adscribitur internæ causæ. I. 12
Ex dissecto cadavere distinguitur. *ibid.*
Hujus rei exemplum. *ibid.*
Quandoque grassatur in homines & bruta, ex causis universalibus. I. 31
Ejusdem causa in presenti constitutione non universalis, sed particularis fuit. *ibid.*
Idcirco non unicum signorum genus prævit. I. 33
Cum ab universali causa producit, eadem semper signa adsunt. *ibid.*
Ea grassante, cæteri morbi & mortes Romæ minus frequentes. *ibid.*
Et contra. I. 34
Reptinæ mortis idea. I. 3
Species rara etiam ex Laurentio. I. 56
Causæ sunt duplicis generis. I. 4
Semper cum tempore operari solent. I. 34
Non omnes invincibiles. I. 15
Vincibiles ex medentium audacia, & naturæ vi quales. *ibid.*
Quænam invincibiles. *ibid.*
Eadem mors a magna sanguinis diminutione. I. 7
Ex pertinaci ejusdem mora, aut impetu in præcordiis, & cerebro. *ibid.*
Ob spiritum sponte cohibitum. I. 10
Exilis parietibus cordis & sanguiferorum. *ibid.*
Quomodo ex inflicto pugno sub xiphoide. I. 11
Inhibito spirituum animalium influxu ad præcordia. I. 8
A levi capitis contusione &c. I. 12
Cur in his præcedat rigor. *ibid.*
Quomodo ex sternutatione contingat. *ibid.*
Ex lentis in cerebro congestionibus. I. 13
Compressis &c. nervis etiam extra cranium. I. 14
Aeris ac instrumentorum respirationis vitio. *ibid.*
Ob triplicem contemporaneum morbum. I. 54
Reidentia aquis est adventitia. I. 73
Res publicæ pœnarum severitate conservantur. I. 86
Respiratio intercepta qualis, ut occidat. I. 67
Rheumata simplicia, & completa quæ. I. 102
Rigoris hyemalis post autumnum mittem effectus qui. I. 111
Riva P. celeberrim. Romæ Anatomicus ob incautam dormitionem prope paludes interiit. I. 157
Roma & Urbs quid seorsim significant. I. 85
Etiam in infantia ex stagnantibus aquis interdum insalubris. I. 83
Liberum habet solis ortum & occasum. I. 64
A montibus & mare utiliter distat. *ibid.*
Quibus ventis pateat. I. 66. & 98
A Gothis primum sub Alarico direpta. I. 87
Data Barbaris præda. *ibid.*
Post Clementem VII. præscam salubritatem resumpsit. I. 90
Vetus cum maxime frequentaretur aquis redundabat. I. 93
Romæ situs graphice, & astronomice descriptus. I. 64
Magnitudo vel ipsis præscis indefinita. I. 85
Quovis tempore salubris victus. I. 77
Senes complures ex omnibus ordinibus reperiuntur. I. 81
Insalubrior regio fornacum beneficio tuto incolitur. I. 163
Romana plaga cur esset salubrior præscis temporibus. I. 141
Romani carminibus Maronis laudati. I. 79
Quantum ingenio valuerint. *ibid.*
Vetustioris memoriæ præclarissimi. *ibid.*
Etiam recentiores de re militari, & literaria benemeriti. *ibid.*
Romani aeris clementia Palladii argumentis asseritur. I. 80
Romæ sub Cœlo diu vivunt homines. I. 81
Romanorum corpora poris laxiora, externa facile excipiunt. I. 104
Ingenia prudentiæ conjuncta. I. 79
Decreta ut aurum pro consulatus adeptione solum reficiendis tantum aquæductibus destinaretur. I. 86
Mun-

RERUM, ET VERBORUM

Munditia quanta fuerit in Naumachiis. I.93
 Romanum Cælum diversis ætatibus, & temperamentis
 aptatur. I.64
 Agrum aquis & arboribus abundasse ex Theophrasto. I.168
 Romanus ager mineralium venis abundat. I.95
 Ab oriente ad septentrionem montibus cingitur. I.98
 Ad meridiem lata jacet planitie. *ibid.*
 Quomodo laborare cæperit bovilla peste. II.1
 Corruptioni obnoxius. *ibid.*
 Ejusdem aer cur insalubris. *ibid.*
 Roris, nebulæque natura. I.157
 Rotæ Præsulis historia. I.35
 de Rubeis Medicus nominatus. I.39
 Ruspoli Principis pietas. I.117
 Rusticandi modus Civium Romanorum reprehenditur. I.98
 Rustici quibus in Villis morbofi fiant. I.91
 Rusticorum calamitates epidemiæ tempore. I.111. & 116.

S

Sachetti Cardinalis mors ejusque cerebri inspectio. I.13
 Sacchettiurum familia laudatur. I.85
 Sacchettus Marcellus Orator Ordinis Hierosolymitanorum
 laudatur. II.56
 Idem a temperantia laudatur. I.184
 Sacrificiorum antiquorum ratio detegitur. I.164
 Sal aeris acidum laticibus nostris affusum eos coagulat. I.110. & 115
 Atmospheræ quos effectus progignat. I.112
 Polychreston diureticis potionibus utiliter admixtum in
 epidemia equina. II.62
 Sales minerales Latii per se innoxii. I.95
 Nisi aquis computrescent. I.63
 Acres sanguinis ob defectum humidæ nimium accun-
 tur. I.96
 Juribus facile diluuntur. I.109
 In residentiis aquarum nec primordiales, nec simpli-
 ces. I.74
 Facile ab igne deformantur. *ibid.*
 Salis urinosi vis ad dissolvendum sanguinem. I.53.44
 Saliva frænulo elicita infectis equis profuit. II.62
 Equina de contagione inspecta. II.61
 a Salivæ deglutitione abstinendum est & cur locis inquinatis. I.185. & 210
 Salæ infusio in paralyfi utilis. I.37
 Salubritas nativa Romani Cæli quibus argumentis devin-
 catur. I.63
 A situ mixtiformi. I.64
 A ventis salubribus. I.66
 Ab aquarum bonitate. I.71
 A solo feracissimo herbisque theriacalibus referto. I.79
 A florido Civium colore. I.78
 Ex Romanorum ingenio & prudentia. I.79
 Quod Cives vernaculis morbis non divexentur. *ibid.*
 A Civium longævitate. I.81
 Aquæ Grilli. I.74
 Fontis ad ripam Tiberis experimentis probatur. *ibid.*
 B. Felicis. I.75
 Fontis Vaticani. *ibid.*
 Trivii. *ibid.*
 Minor aquæ ad Thermas Diocletiani. *ibid.*
 Et Sabbatinæ in Janiculo. I.76
 Sambucus ad Bovillam pestem commentatus. II.56
 Sanctiones adversus eos qui ex Campania, maritimaque
 Provincia boves Romam adduxissent. II.3
 Sanguinis missio in peste bovilla noxia. II.54.55
 Equinæ luis remedium. II.61.62
 Quando fuerit noxia. *ibid.*
 Missiones quando & ubi profint. II.55
 Impetus, aut mora pertinax ubi mortis repentinæ cau-
 sa. I.7
 Fluxus ad cerebrum interceptus subito interficit *ibid.*
 Missio parca in principio aneurysmatum laudatur. I.27
 Item in morbis capitis cum plenitudine. I.29
 In hac constitutione profuit ex syderata etiam parte,
 & cur. I.35
 Ex jugularibus, & sublingualibus. *ibid.*
 Tollit vasorum interceptionem. *ibid.*

Romæ non semper prodest. *ibid.*
 Quando omittenda. I.39
 Coagulatio lacti coacto assimilatur ab Hippocrate. I.33
 Hanc ferositatum exundatio consequitur. I.32
 Morbosa penetratio ad cerebri medullam unde. I.54
 Fluxilitas. V. fluxilitas.
 Missio in robustioribus pleuritidis etiam repetita utilis,
 imbecillioribus vero noxia. I.113
 In malignis plane lethalis. I.118
 Sanguis ejusdem animalis non ubique in venis similis ex-
 currit. I.73
 Dormientium segnius movetur & quare. I.157
 Ejus discrasiam qui effectus consequantur. I.156
 Unum ex fluidis majoris usus. I.1
 Instar aqua hydraulica machina movetur, & movet. *ibid.*
 Quadrupliciter fit causa mortis repentinæ. I.7
 Intra compressam arteriam violenter trusus, cunci, &
 vectis potentiam inducit. I.49
 Effusus in cerebro, ubi apoplexiam cum paralyfi, ubi
 aphoniam, & convulsionem, tandemque apoplexiam
 inducit. I.8
 Sani equi quomodo immunes servantur ab epidemia. II.78
 Sanorum corpora qua ratione defendi possint ab epidemi-
 cis morbis. I.213
 Sapientiam cerebro ab aere impertiri. I.149
 an Sapientum otium vel negotium utilius sit Reipubli-
 cæ. I.230
 Saporibus minus fidendum. I.74
 Saporum diversa perceptio in variis hominibus unde. *ibid.*
 Saraceni maritima oppida diripuerunt. I.88
 Saracenorum in Agrum Romanum insolentia quamdiu
 perduravit. *ibid.*
 Sarcomata cordis. Vide cordis &c. I.41
 Saxus Physicus allegatus. I.89
 Schismata, & Civilia bella post obitum Gregorii XI. I.89
 Scorbuti origo. II.51
 Scriptorum autoritates quæ utiles. I.63
 Secernicul. natural. V. liquida.
 Sectio prima equi priori epidemia interempti. II.63.64
 Altera equi nondum defuncti. *ibid.*
 Sectioni qui adfuerint. II.63
 Sedimenta aquarum Romanarum cur non fuerint elixivia-
 ta. I.74
 Qua proportionem subsederint in analyticis tentamini-
 bus. *ibid.*
 Aquarum ex quibus constet. *ibid.*
 Sedimentum aquæ ad Thermas Diocletiani chymicis li-
 quoribus tentatum. I.76
 Similiter quæ in Janiculo fuit. *ibid.*
 Pariter Fontis ad ripam Tiberis. I.74
 Etiam Tiberinæ. I.76
 Segetes plurimæ fuerunt in Latio etiam cum boum pe-
 nuria. II.18
 Senatus ad Tiberis inundationes nil mutandum decre-
 vit. I.101
 Senes multi Romæ passim in familiis. I.81
 Cur pauciores apud Priscos. I.82
 Transiit 60. anno decedunt non climacterici annicul-
 pa, sed erroribus. *ibid.*
 Syderationibus sunt subiecti. I.23
 Quando facile evadant apoplectici. I.24
 Sensibus, & menti non omnia innotescunt. V. Men-
 ti.
 Sententia de verminosa putredine probabilis. II.11
 Tutior in peste anteposenda probabili. II.46
 Sententiæ variæ super boum aratorum penuria. II.15
 Senum tussis. V. tussis.
 Dolor cordis. V. Cordis.
 Hæmorrhoides. V. hæmorrhoides.
 Idem bene nutritis phlebotomia salutaris. I.36
 Septi transversa vulnera. V. vulnera thorac.
 Septentrionalis ventus mortifer, vinumque hispanicum
 congelans. I.4
 Sepulchrorum exhalationes cur exitiales. *ibid.*
 Serica opificia ob foetorem nocent. I.237
 Serpentum, ex mora in arborum cavernis, venenum e-
 xal-

I N D E X

exaltatur .	I. 14	Spasmus universalis a meningibus.	I. 53
Idem dicuntur Dryini.	I. 6	Specifica in singulis morbis applicare deberet Medicus .	I. 235
Serum lactis quibus spasms conferat .	I. 28	Ad epidemicas pleuritides.	I. 114
Cum infusione radicis chinæ ubi usurpandum.	I. 30	Specificum in bovilla peste nullum.	II. 54. 55
Setaceum in collo tenaciorem lympham utiliter educit .	II. 62	Speluncæ Canis mephytım expirantis noxa.	I. 261
Setonis usus.	I. 41	Sphacelati artus. V. artuum.	
Sidonis de carnibus contaminatis opinio.	II. 10	Spiritus in homine summa necessitas.	I. 10
Siccitas nimia quomodo communes morbos inducat .	I. 96	Sponte cohibitus subita mortis causa.	ibid.
Siccum solum humido salubrius est.	I. 137	Distus vitæ quid, ejusque usus.	I. 38
Signa indicantia vim veneficam putrescentium aquarum.	I. 190	Animales a peste porissimum affecti.	II. 51
Quæ præcesserunt epidemiam Romanam.	ibid.	Spirituum defectus mortalis ex variis causis.	I. 7
Et symptomata febrium Pisarensum.	I. 228	Copia quomodo exitialis.	I. 9
Vulgaria bonitatis aquarum incerta, & qualia.	I. 70	Item acrimonia.	ibid.
Qua ratione conspirent ad aquarum bonitatem detegendam.	ibid.	Vitium ab aere haustum.	ibid.
Certissima bonitatis aquarum quænam.	ibid.	Animalium descensus ad præcordia inhibitus subita mortis causa.	I. 12
A Palladio petita.	ibid.	Splanchnici nervi quales.	I. 1
Bonitatis aut malitiæ spargirica analysi certoprehenduntur.	ibid. & 71	Spongia aceto, & spongia vino imbuta a contagione præservat & quare.	I. 185
Manifesta insalubrium aquarum quæ.	I. 70. & 71	Sputum sanguineum in pleuritide non semper utile .	I. 113
Contractæ luis frequentiora.	II. 41	Stagna in agro Romano sali conficiendo destinata.	I. 141
Simoncellus pub. Anat. Minister.	I. 27	ob Stagnantes aquas perniciēs Italicis Urbibus illata .	I. 137
Sincipitis finistri dolor. V. dolor.		Stagnantium non influentium aquarum copia in Urbedamnatur.	I. 93
Singularium natura per ideas abstractas raro elucescit .	I. 1	Stelliones in Grecia lethiferi apud Italos sunt innoxii .	I. 152
D. Sinibaldus Medicus Collegialis Congregationi apud Ill. Præfulem Origum interfuit.	II. 61	Steriles bubali cur aperte facilius evaserint.	II. 43
Sententia de causa epidemiæ.	I. 115	Sterni dolor sepultus.	I. 55
Et Protomedicus laudatus.	I. 36. 41. 46	Pars dextera elatior inventa.	ibid.
Sinister cordis sinus duplo major dextro.	I. 48	Sternuentibus mors subita.	I. 12
Cur sanguinis motus per hunc tardior fuerit.	I. 49	Mos precandi salutem unde.	I. 13
Situs locorum quid conferat ad arcenda, vel excipiendapaludum effluvia.	I. 141	Sternutatoria acria pro sepulta respiratione excitanda .	I. 17
Urbis per se salubris nihil præter Incolarum temperantiam postulat.	I. 120	Stibiata in thoracis spasms quando conveniant.	I. 29
Sobrietas vitæ protrahendæ fundamentum.	I. 26	In curatione phlegmaticarum congestionum.	I. 30
Aneurysmaticis maxime conducit.	I. 27	Stibii diaph. usus ad aphoniam utilis.	I. 38
Socrates ob temperantiam diu vixit, & pestem evasit .	I. 183. & seq.	Stibii calcinatio sub radiis solaribus.	I. 185
Solarium radiorum vis in æquinoctiis.	I. 113	Stomachus validus cur interdum plethoricis insensus .	I. 26
Solida ob defectum humidi rigescunt.	I. 96	Debilis quomodo ad protrahendam vitam conferat .	ibid.
Et fluida majoris usus quomodo animalium perfectorum vitam constituent.	I. 2	Ad ejus languorem jus appropriatum.	I. 40
Utraque sunt tria.	I. 1	Strabo laudatus.	I. 63
Ad interitum mutuo conspirant.	I. 10	Quam partem Romani agri salubrem, quam insalubrem putaverit.	I. 85
Eadem structura vel motu pertinaciter læsa sunt morbis repentinæ causa.	ibid.	Stratonici lepida in Caunios diætaria.	I. 78
Solidorum vitia fluidis exitialia & contra.	I. 15	Stutgardia exiccatis stagnis, salubris reddita.	I. 138
Morbi difficilis sunt curationis.	I. 41	Stutgardinarum febrium indoles describitur.	ibid.
Solis exiccatio salubritati initium præbet.	I. 93	Subditorum incolumitas Principum sapientiæ comendata est.	I. 204
Natura & vis mechanice exponitur.	I. 143	Sublimatum dulcificatum noxium expertum in verminosis febribus.	I. 198
Radii a collibus reflectuntur eorumque vis augetur .	I. 148	Succinata in thoracis spasms.	I. 28
Radii quomodo corpora dissolvant.	ibid.	Sudor colliquativus quare lethalis sit in febribus.	I. 236
Actio in paludes in quo consistat.	I. 232	Suffimentorum formæ.	II. 59
Ab Austris adjuvatur.	I. 143	Suffituum alexipharmacorum varia genera.	I. 220
Idem est, qui urget, & elevat paludum effluvia .	I. 148	Utilitates & formulæ contagionis tempore.	I. 210
Vi etiam a salibus fixis aliquid in aerem elevatur .	I. 95	Suffocatio inter morbos hujus constitutionis.	I. 14
Solstitia apoplexiarum seracia.	I. 24	Sulphurata in spasms pectoris.	I. 28
Somnum in proximis vineis capere mortiferum quibusdam creditur.	I. 96	Sulphuris accensio inquinatum aerem purgat.	I. 183
Limitatur assertum.	I. 98	Halitus quare inficiat vultum fodinas tractantium .	I. 212
Vitent qui per æstatem palustria loca frequentant.	I. 157	Superficies externa viscerum qualis.	I. 152
Sordes paludum dulci, jugique aqua utiliter diluuntur .	I. 191	Corporis duplex.	I. 119
Viarum & Cloacæ Urbevetanum aerem inquinant.	I. 202	Superstitiones veterum circa sylvas.	I. 167
Et cœnum aquarum cavatis scrobibus sepelienda .	I. 117	Earundem ratio.	ibid.
Spada Præsul ex epilepsia, in fortem apoplexiam degenerante; succubuit.	I. 40	Sutoria ars infirmendis præcordiorum partibus conducit .	I. 56
Spasmi pectoris quomodo sint tractandi.	I. 28	Syderationis origo interdum a corde ejusque vasis.	I. 54
Spasms a materia subtili productis, quomodo succurrendum.	I. 27	Nomine quid comprehendat Hippocrates.	ibid.
A materia viscida, aliter tractandi.	I. 28	Sylva mechanico-philosophice describitur.	I. 168
		Se habet ut vannus ad percolandas aeris sordes.	ibid.
		& 173.	
		Et veluti agger palustrium locorum.	I. 164
		Melius a noxiis effluviis oppida tuetur, quam collis, & quare.	I. 185
		Cisternæ describitur.	I. 172
		Ejusdem Ichnografia.	I. 180
			Et-

RERUM, ET VERBORUM

Eadem quomodo in Cajetanorum dominium concesserit. I. 179
 Nusquam ante excisa. I. 167
 Quæ obstant ex Illustr. Lambertino ne penitus excidantur. I. 179
 Cur integre excidi non debeat. I. 167, 171, 172, & 174
 Et si depressior objecta loca ab austris protegit. I. 174
 Quorum oppidorum salubritatem sustentet. I. 175
 Quæ mala immineant ab ejusdem omnimoda excisione. *ibid.*
 Tuto per partes excidi potest. I. 175, 178
 Ejusdem excisio Mercatorum arbitrio non permittenda. *ibid.*
 Quid cavendum sit post excisionem. *ibid.*
 Quibus conditionibus excisio concessa fuerit. I. *ibid.* & 181.
 Non nisi intra XVIII. annos totidem portiones cædendæ. *ibid.*
 Sylvæ qua via ad mare conculcatæ arbores deducendæ. I. 178
 Dicta di Madama ager fuit epidemiæ Romanæ. I. 170
 Quibus Numinibus dicatæ forent antiquitus. I. 167
 Incæduæ conducunt ad tuendam locorum salubritatem. I. 168
 Quæ & quales recidi debeant. I. 177
 Salubribus in locis consistæ impune reciduntur. I. 174
 Insalubribus ventis, & paludibus obversæ loca protegunt a noxiis effluviis. I. 168, & 173
 In planitie positæ etiam montana loca ab austris defendunt. I. 169
 Septentrioni obversæ excidendæ quod salubres ventos intercipient. I. 173
 Cur impune cædantur in Germania. *ibid.*
 Iisdem non indigent quædam loca palustria. *ibid.*
 Sylvam Xixtus V. utiliter ad septentrionem cædi jussit. I. 66, & 104
 Gregorius XIII. aliam ad meridiem excidit. I. 66
 Sylvarum civilia & naturalia commoda. I. 163
 Abusus varii. *ibid.*
 Utilitas vel noxa non ab ipsis sylvis, sed a situ & ventis colligitur. I. 177
 Cura Romanis Consulibus mandata. I. 163
 Objectu noxiorum ventorum impetus inhibetur. I. 177
 Conservationem religione firmabant veteres. I. 163
 Excisio cur alicubi proficua fuerit. I. 173
 Sylvas Diis sacras quam nefarium olim esset ferro temerare. *ibid.*
 Æsculapio sacras. I. 164
 Symptomata ab inquinatis liquidis quæ & unde. I. 156
 In epidemia Romana duplicis generis. I. 192
 Febrem pestilentem Romanam comitantia. I. 197
 Contagionis Balneoregiensis. I. 208
 Febres Pisaurense per initia & progressum. I. 228
 Februm, epidemiarum Ferentini. I. 258
 Symptomatum morborum consideratio necessaria. II. 48
 Syncope ex cordis & arteriarum paralyfi. I. 11
 Morbus hujus constitutionis. I. 14
 Hac correpti. V. præfocati. I. 15
 Ab erosione &c. est invincibilis. I. 15
 Ejusdem recursus. I. 40
 Vitio valvularum cordis observata. I. 45
 Syncope lethalem ex obstructione &c. quænam præcedunt. I. 3
 Synopsis particularis mortiferæ causæ mixtæ. I. 47
 Periculum detractum. I. 41
 Syroænicus ventus ob Pomptin, exhalationes Romæ noxiæ. I. 171

T

TAbaci usus non fuit in causa grassantium repentinæ mortium. I. 32
 Tabidis &c. cordis cum pericardio adhæsiæ familiaris. I. 44
 Taciturnitas quid indicet. I. 41
 Eum. Tanaræ Urbini Legati vigilantia in Pisaurensum incolumitatem. I. 252
 Idem difficultates contra Aquilegis Bordonii opinionem subortas diluit. I. 250

Tarquinius Priscus cloacam maximam aperuit. I. 84
 Taurini flumen per Urbis semitas salubriter devolvitur. I. 86, & seq.
 Tela venenata Scytharum. I. 153
 Tellus a Paludibus vindicata cur cæteris feracior sit. I. 158
 Putida dulci jugique lymphæ dilui debet. I. 162
 Temperati mortem repentinam hoc anno non subierunt. I. 33
 Tempestatum conditio in epidemiis observanda. I. 107
 Tendinæ fibræ pulmones costis colligantes. I. 50
 Tentamina analytica cur non omnino similia in eisdem aquis reperta. I. 73
 Tepor palustrium locorum affectis pulmonibus medetur. I. 147
 Terebinthinata in spasmodis pectoris cum lymphæ congestionibus. I. 28
 In curatione congestionum. I. 29
 Terræmotus pro causa hujus mortiferæ constitutionis falso accusatur. I. 32
 Tertianæ. V. febris.
 Tertianis epidemicis Romæ quæ mala successerint. I. 196
 Obsuit larga nutritio. *ibid.*
 Thè in congestionibus curandis. I. 30
 Theriaca profecit in epidemia Romana. *ibid.*
 Thermarum cura erat munus Ædilium. I. 93
 Pavimentum quale fuerit. *ibid.*
 Theodoricus excelsi animi Princeps. I. 87
 Damna per Gothos illata rependit. *ibid.*
 Thomassinus Protomedicus allegatus. I. 46
 Thoracis vasis interceptis apoplexia succedit ex Martiano & Fracaso. I. 51
 Vulnere. V. vulnera thoracis.
 In spasmodis quid observandum. I. 28
 Tiberi exundante fossa Arcis, & scrobes pratorum opulentur. I. 117
 Tiberis exundationes variz & unde. I. 101
 Alluviones etiam initio sunt metuendæ. I. 102
 Quæ sint & quare periculosa. *ibid.*
 Inundatio omnium maxime memoranda. I. 88
 Nusquam magis quam intra Urbem exundat. I. 99, & 101.
 Exundationes cur prius contingant in via Urbi. *ibid.*
 Ostia semiostruata quandoque exundationum causa. I. 66
 Exundationes accidunt acuta mole, & retardato motu fluentium aquarum. I. 99
 Velocitatem minuentia vel perpetua sunt, vel de novo accidunt. I. 100
 Exundationes nulla arte vitari possunt. I. 101
 Aerem reddunt insalubrem. I. 102
 Inter futurarum calamitatum portenta aniliter reponunt antiqui. *ibid.*
 Quæ mala post inundationes producantur. V. mala.
 Post alluviones quid agendum pro tuenda salubritate. I. 104
 Cura Principe digna. I. 103
 Cur apud Plinium religiosus monitor dicatur. *ibid.*
 Tiberis exundatio epidemiam Romanam præcessit, & invexit. I. 189
 Tiberinam aquam Romani per 441. annos potarunt. I. 72
 Clemens VII. & Paulus III. cæteris prætulerunt. *ibid.*
 Eadem in cisternis purgata multi nunc etiam utuntur. *ibid.*
 Ill. Tiberius Cincius in peculiarem Congregationem super bovillâ peste cooptatur. II. 3
 Custos Archioſpitalis S. Salvatoris ad Lateran. I. 110
 Timidi quomodo a subita nece præcavendi. I. 26
 Ipsorum cerebri constitutio qualis. *ibid.*
 Timor quomodo lipothymiam inducat. I. 5
 Pernoscendi in Villis salubribus puerilis est, & sæpe causa morborum. I. 98
 Ipsa contagione nocentior est pestis tempore. I. 186
 Cautiores non reddit. II. 19
 Timore subito percussus, interdum repente concidit. I. 7
 Ex simplici timore mortui quomodo dignoscantur a mortuis ex veneno. I. 6
 Timoris & audaciæ causa in solidis partibus. I. 22
 Tol-

I N D E X

- Et mororis nocendi ratio. I. 186
Tollam insalubrem olim evasisse post excisum nemus. I. 169
Eadem toties epidemicis morbis sit obnoxia quoties nemus exciditur. *ibid.*
Tophus Juvencarum Plinii quid sit, & quomodo in stomacho progignatur. II. 41
Totila & Viriges primum Urbi excidium attulerunt, & quomodo. I. 87
de Totis Præsul forti ex apoplexia mortuus. I. 23
Trachæ vitio subita mors varie contingit. I. 10
Color fuliginæus. V. Fumus. I. 13
Transpadana regio minori diligentia, quam Romanus ager in bovilla peste opus habuit. II. 11
Transpiratio corporis duplex externa & interna. I. 111
Impedita particularis epidemiæ causa. I. 119
Traversarius H. B. Pisaurensis Medicus laudatur. I. 230
Ejusdem narratio Pisaurensis epidemiæ. I. 174
Apologia pro ch. ch. usu in epidemia Pisaurensi. I. 240
Multum timet ab ægorum dissidentia. *ibid.*
Trullus Physicus laudatus. I. 13. 39. 46
Tuberculo apparente ad exteriora pectoris, & cerebri quorundam symptomatum alleviatio. I. 41
Tuberculum pulmonis sepultum quomodo dignoscatur. I. 19
De ipso quando dubitandum. I. 29
Tubi aquæ ad Thetmas Diocletiani tartaro opplentur. I. 75
Tusani amnis limosæ concretiones in Agro Ferentino Muri speciem præbent. I. 254
Aquæ cur quandoque male oleant. *ibid.*
Turulli exilium ob causam Æsculapii sylvam superstitione receptum a Romanis. I. 164
Tussis sicca ex diaphragmatis labe. I. 13
Cum sætore quid indicet. I. 20
Diuturnæ humidæ in siccam conversio in senibus exitialis. I. 19
Suffocativa quomodo. *ibid.*
- V**
- Vaccarum albarum summa ad Annonæ Præfectum referenda. II. 14
Valesii filios cur olim pestifera mala invaserint post lucos everfos. I. 164
Valetudinarii construendi necessitas Balneoregii. I. 213
Ejusdem ordo & ratio. I. 214
Idem Clementiæ domus quare dictum. *ibid.*
Alii interius alii exterius ægrotant. I. 27
Triplex affectionum genus eos ad subitam necem disponit. *ibid.*
Quomodo ab eadem præservandi. I. 30
In presenti constitutione subito periere. I. 32
Valetudinarii diuturni morbi externi sæpe conferunt. I. 30
Mors subita fuit Romæ instar malæ crisis. I. 32
Vallis hortorum in Urbe describitur. I. 68
Cur olim damnati aeris fuerit. *ibid.*
Quorum Pontificum studio exiccata salubris evasit. I. 91
Et si adhuc austros excipiat, tamen non est insalubris. I. 68
Inferni ob hærentes aquas damnatur. I. 97
D. Vallisnerius laudatur. II. 46
Vallava A. M. Anatomicus Bonon. laudatur. I. 42. 44
Ejusdem experimentum nobile. I. 14
Idem laudatur. I. 149
Valvularum semilunarium sarcomata. I. 43
A nemine indicata. I. 44
Productio quomodo evenerit. *ibid.*
Isdem durantibus, quomodo pulsus æqualis esse potuerit. *ibid.*
Quomodo syncopem sollicitaverint. *ibid.*
Vapores morbidi caloris vi a paludibus attolluntur. I. 143
A ventis alio vecti, etiam ibi similes morbos pariunt. I. 204
Corruptarum aquarum quomodo caput offendant. I. 190
Vaporum perpetuo per aera ascendentium, & descendendum circuitus. I. 136
Ill. Varesius Prior Congregationi peculiari super bovilla peste adscribitur. II. 3
Variantibus signis & causis morborum medela variari debet. I. 118
Varices in pulmone Cadaveris. I. 45
Pro aneurysmatibus accipit Hippocrates. I. 27
Internæ cognitu difficiles. I. 18
Lymphaticorum præ Matris. I. 13
Variolæ bruta non afficiunt. II. 50
Variolaris constitutio Pisaurensem epidemiam excepit. I. 229
Variolarum retrocessio quando mortifera. I. 23
Varronis M. opinio de pestis origine. I. 145. & 260
Idem obversis domorum fenestris morbidam Corcyram incolumem reddidit. I. 183
Vasorum magnorum corrosionem quid præcedat. I. 3
Structura & libertas ad vitam necessaria. I. 10
Convulsio, compressio &c. mortis causæ. *ibid.*
Interceptio. V. interceptio. I. 52
Dehiscencia in ascite. I. 52
Disruptio. V. disruptio.
Vasorum, & cordis vis pulsiva determinatæ moli, & gravitati sanguinis proportionalis. I. 7
Vecchiortus a capitis veterno duabus largis hæmorrhagiis e naribus vindicatus. I. 36
Tandem mortuus. *ibid.*
Vegetabilia cœnosis in locis fata putidos ipsorum vapores coercent. I. 161
Velabri situs. I. 84
Velabrum quando exiccatur. *ibid.*
Vena utiliter secatur in benignis, secus vero in malignis pleuritidibus. I. 104
Exempla indicantur in maligna pleuritide. I. 118
Venæ per somnium plus hiant. I. 84
Pulmonicæ dilatatæ indicia. I. 19
Rupturam quænam præcedunt. I. 20
Cavæ ruptura. I. 55
Corrosio quomodo inducitur. I. 56
Venenum aeris per quas vias in sanguinem feratur. I. 6
An per omnia sensuum organa possit traduci. *ibid.*
Animalium est inorganica substantia in corpore organico elaborata. I. 153
Venereæ luis varii effectus. II. 152
Veneta regio universa bovilla contagione polluta. II. 1
Venereæ Reipublicæ vigilantia. II. 53
Venetiis olim repentinæ mortes grassatæ sunt. I. 34
Venti a glacie, nive, & fluminibus oriuntur ex Hippocrate. I. 65
Tales sunt, qualia loca, per quæ transeunt. *ibid.* & seq.
Diversi ex mixtura advectarum particularum. I. 65
Non ubique eandem servant naturam, & quare. *ibid.*
Alias regiones sordibus everrunt, alias inquinant. *ibid.*
Omnes particularem tum aeris motum, tum corpusculorum mixturam habent. *ibid.*
Romæ qui salubres. I. 66
Orientales Agrum Romanum facile perfiant. *ibid.*
Occidui Romæ salubres. *ibid.*
Ab ortu brumali ad meridiem, & a meridie ad occasum flantes Romæ sæpe insalubres. *ibid.*
Septentrionales exundantem Tiberim subsidere faciunt. I. 100
Meridionales erodentes, ac fermentativas particulas advehunt. I. 98
Quando sint Romæ insalubres. *ibid.*
Per se se quæ mala inferre valeant. *ibid.*
Cum advehunt paludum effluvia castrenses febres inducunt. *ibid.*
Noxias particulas a paludibus Pontinis, & Ostiensibus everrunt. *ibid.*
Et nebula proprio sale paludum effluvia in aere præcipitant. I. 149
Etiam saluberrimi sola vi impulsus nocent. *ibid.*
Australes qua vi paludum effluvia in accolæ immittant. I. 140
Cur sint aliis nocentiores. *ibid.*
Proprio sale & sulphure paludum fermentationem promovent. I. 141
Partem incolarum Leoninæ Civitatis ab epidemia Romanæ-

RERUM, & VERBORUM.

mana protexerunt.	I.190	Et synapismata maxime profuerunt in epidemia Bal-	I.213
Romæ quin sint insalubres.	I.168	neoreg.	I.213
Regionarii a paludibus, & laudibus oriuntur.	I.172	Ufus in internis inflammationibus quando conducatur.	I.114
Quando magis noceant.	<i>ibid.</i>	Vesicantibus quo copiosior & deterior flueret sanies, eo	I.195
Septentrionales in regione Leonina sunt insalubres, &	I.191	citius Romanos agros relevabat.	I.195
quare.	I.172	Vespillones cur in humana peste immunes fuerint.	I.142
Ventorum in Æolipilis ratio.	I.174	Vespillonum subitus interitus ob sepulchri mephyum.	I.190
Impetus ab arboribus frangitur.	I.189	Veterinaria medicina Medico non indigna.	I.48
Qui ante epidemiam Romanam perflarunt observatio.	I.7	Veterinarii quomodo agros boves adire debeant ne sanos	I.59
Ventriculi vitia cerebro, & præcordiis communicata.	I.162	inficiant.	I.36
Ventus quare incendia comitatur, & sequitur.	I.168	Vetulus olim Tirenſis Civitas memorabilia.	I.208
Quid interfectus Collis vel sylvæ patiatur.	I.174	Viarum sordes abstergendæ, ut epidemiarum progressus im-	I.114
An sylvarum interiora ingrediatur.	I.9	pediatur.	I.109
Venus in senibus pernicioſa.	I.111	Viz Urbis cur ultra modum sordidæ extiterint.	I.233
Verisimilitudines in morbis veritati non præferendæ.	I.217	Per quas effluvia paludum in corpora humana subeunt.	I.140
Veritas medica Historiarum innititur.	I.46	Lateribus æstata salubriores sunt iis, quæ silicibus.	I.226
Veritatis inquirendæ ratio quæ.	I.41	Vicorum tempeſtiva deterſio epidemias avertit.	I.207
Vermes circa Boum os & cornua a Muscis procreati.	I.45	Vicium Romana terra saluberrimum suppeditat.	I.77
In boum naribus.	<i>ibid.</i>	Victus plenus ubi noxius.	I.39
Morbus ab iisdem illatus.	<i>ibid.</i>	Ratio Pisarenſibus præſcripta.	I.191
Ejus remedium.	I.46	Tenuis in bovilla peste utilis.	I.54, 58
Non fuisse bovillæ pestis causam.	<i>ibid.</i>	Villa Laurentina olim Plinii, modo Marchionis Sacchet-	I.85
In sanguine boum geniti an bovillam pestem intule-	<i>ibid.</i>	ti.	I.90
runt.	<i>ibid.</i>	Manliana etiam sub Leone X. damnati aeris.	I.97
Ab Austore nunquam in sanguine observati.	<i>ibid.</i>	Villæ suburbanæ insalubres ubi proxime hærent aquæ.	I.77
Incertum an ab externo aere advenerint.	<i>ibid.</i>	Vina ex Latii locis adveſta laudatiſſima.	I.170
Recentiorum super iisdem observationes.	<i>ibid.</i>	Cur turbentur ab Austris.	I.184
Eorundem noxæ ex Varrone & Columella.	<i>ibid.</i>	Vini uſus aquæ præferendus in locis paluſtribus.	I.26
Virulentissimi sunt pestis, & contagionis causa juxta	I.145, & 154	Abſtinentia athleticæ neceſſaria.	I.29
Veteres.	I.146	Item in epileſia idiopathica.	I.210
Non sunt causa pestis sed putrefactionis effectus.	I.260	Vinum meracum, & nivatum sub corrupto Cælo lauda-	I.47
Quomodo humanum corpus afficiant.	I.146	tur.	I.61
Quomodo virus exerant.	I.153	Quomodo aceſcat.	I.29
Etiam interna viscera morſu lædunt.	<i>ibid.</i>	In epidemia equina laudatur.	I.47
Ut scabiei pellicelli extrinſecus cutim petunt.	<i>ibid.</i>	Viperata in præcordiorum ſpasmis quando præſcribenda.	I.30
An ſanguifera penetrent in febribus caſtrenſibus inex-	I.155	Valetudinariis præſervandis.	I.47
ploratum eſt.	<i>ibid.</i>	Viperei morſus ſymptomata unde.	I.97
In ſanguine extracto viſi, non sunt causa, ſed effectus	<i>ibid.</i>	Viri continentes tuto in suburbanis villis morantur.	I.109
malorum.	<i>ibid.</i>	Nobiles & opulenti rheumaticos morbos, & ex iis mor-	I.56
Nunquam in visceribus, vel abſceſſibus in epidemia Ro-	<i>ibid.</i>	tem pauci ſubierunt.	I.82
mana reperti sunt.	I.152	Virium præceps lapſus.	I.10
Cum cibis aſſumpti quomodo noceant.	I.154	Virtutes quæ vitis sunt finitimæ.	I.261
Fiunt eſca lumbricorum humanorum, qui ob id magis	I.154	Vis movens ad vitam neceſſaria.	I.41
noceant.	<i>ibid.</i>	Viscera animalium recens maſtatorum utiliter capiti ad-	I.42
Fructuum ingeſti grandiores externi obſervatum.	<i>ibid.</i>	motæ.	I.156
Inteſtinales cur ſerociiores ſiant in febrientibus.	<i>ibid.</i>	Viſcerum labes ab infeſtis liquidis emergit.	<i>ibid.</i>
In lacte cæteriſque cibis ova deponunt.	I.152	Vigor conſert ad morbos ad exteriora detrudendos, &	I.16
Ipoſorum ova a ventis deſerri experimento demonſtra-	I.151	contra.	I.18
tur.	I.152	Vita quid ſit, & in quo conſiſtat.	I.1
Cum cibis corpus ſubeunt.	I.197	Ejuſdem ratio clarior ſit horologii exemplo.	<i>ibid.</i>
Intrant etiam per organa reſpirationis.	I.154	Ejuſdem conſtituentia, & conſervantia quæ ſint.	I.2
Effluviolum in viventibus diverſoria.	I.197	In animalibus perfeſto in quo conſiſtat.	<i>ibid.</i>
Innumeræ ſunt ſpecies, quæ iſdem pharmacis non ne-	I.146	Ejus deſinitio phyſico-mechanica.	<i>ibid.</i>
cantur.	I.197	Apud infeſta hyeme abſque ſenſibili motu quomodo	I.16
Vermiſiſſa miaſmata a putreſcentibus elewantur.	I.146	conſervetur.	I.26
Innumeræ ſunt ſpecies, quæ iſdem pharmacis non ne-	I.197	Longa ob ſobrietatem.	I.18
cantur.	I.146	Sepulta in morientibus quomodo excitanda.	I.1
Vermiſiſſa miaſmata a putreſcentibus elewantur.	I.146	Vitæ notio veram mortis ideam exhibet.	<i>ibid.</i>
Vermium morſu quando mortem inferat.	I.11	De hac Ariſtoteles obſcure ſcripſit.	<i>ibid.</i>
In ipoſorum ſuſpicionem quid agendum.	I.28	Univerſalis conceptus unde.	<i>ibid.</i>
Vernaculorum morborum natura.	I.80	Tria ſunt neceſſaria ex parte cordis, & magnorum va-	I.10
Vertigo tenebriſiſſa.	I.55	forum.	I.11
Cum palſitatione cordis unde.	I.56	Tria quoque ex parte cerebri, & nervorum.	I.156
Vesicantia ſunt emiſſaria artificialia.	I.36	Vitales motus ſeguioreſ ſunt ſub aere minus elatiſtico.	I.82
Ipoſorum uſus & utilitas.	<i>ibid.</i> & 39	Vitium in Vulgi judiciis interdum ſubest.	I.92
Quid excitent.	<i>ibid.</i>	Vitruvius commendatur.	I.64
Collo admota pernicioſa in epidemia equina.	I.62	Ejuſdem ſententia de paluſtribus halitibus.	I.145
Vesicantium efficacitas, & juvandi ratio.	I.190, 195	De Pompt. Paludibus.	I.171
Applicandorum tempus juxta H. Saxoniam.	<i>ibid.</i>	Vitulæ ablaſtata ne maſtarentur cautum.	I.14
Uſus in febribus Caſtrenſibus commendatur.	I.235	Vitulos, & Bubalos lactantes, non impetrata facultate,	vedi
Ubi & quo tempore utiliter admota fuerint in epi-	I.195		
demia Romana.	I.236		
Eadem occipiti admota quomodo convulſiones, & de-	I.195		
liria tollant.	<i>ibid.</i>		
Quibus noceant.			
Et Ch. ch. ſpecifica fuerunt in epidemia Romana.			

I N D E X

Xiphoidis cartilaginis percussio cur aliquando mortife-
ra. I. 11
Mirabilis partium nexus sub ipsa delitescens. *ibid.*
Cyathus eidem applicatus ad quid, I. 17

Y

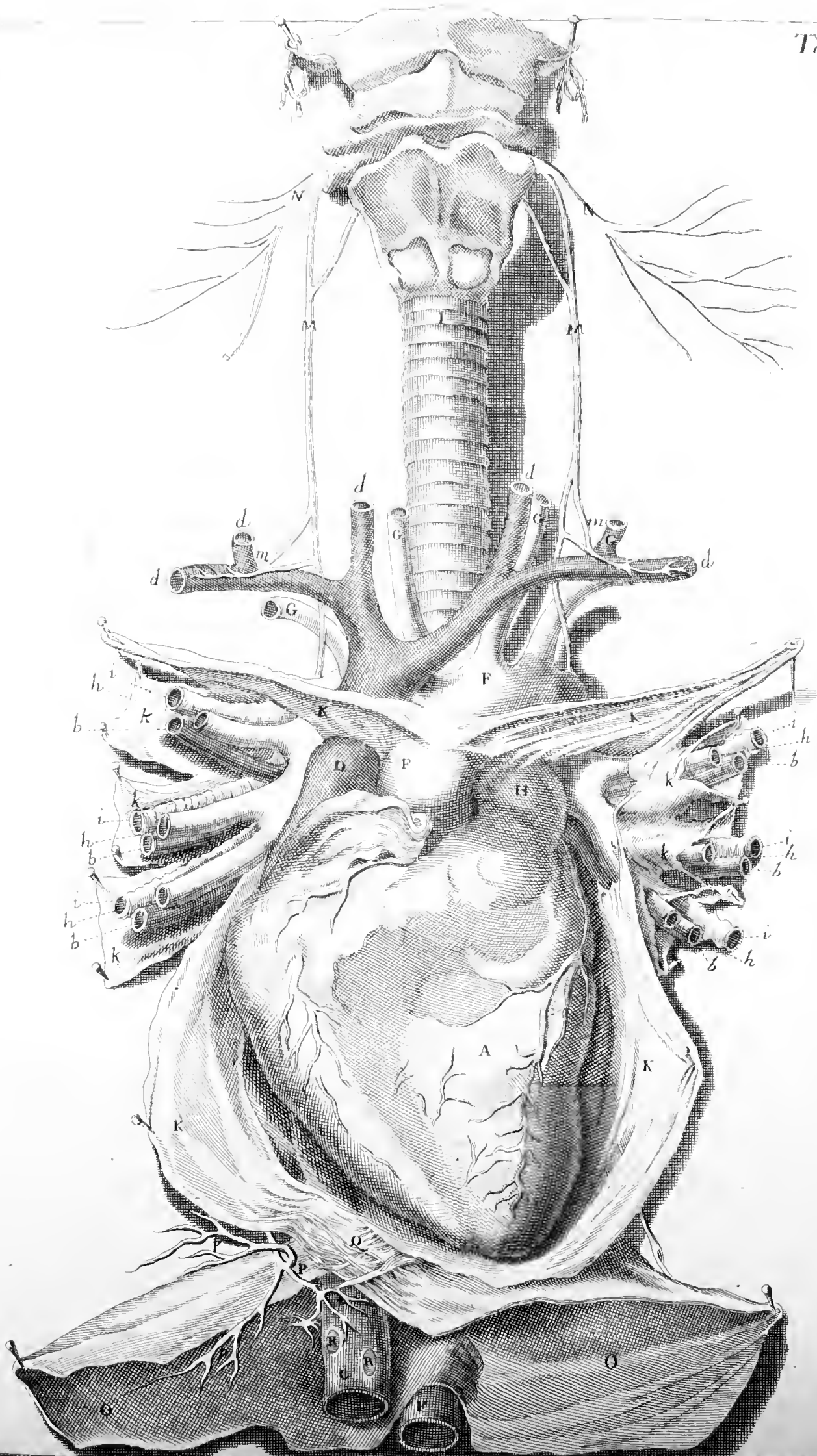
ΥΠΟΔΕΡΜΑΤΙΤΙΣ . . . . V. malis.

Z

Z accagnius Abbas & Custos Bibliot. Vatic. nominatus.	I. 28
Zelus Episcopalis a Deo inculcatur.	I. 20
In quo consistat.	I. 27
Zephyrus Vasconia: infensus, & cur.	I. 65

F I N I S.

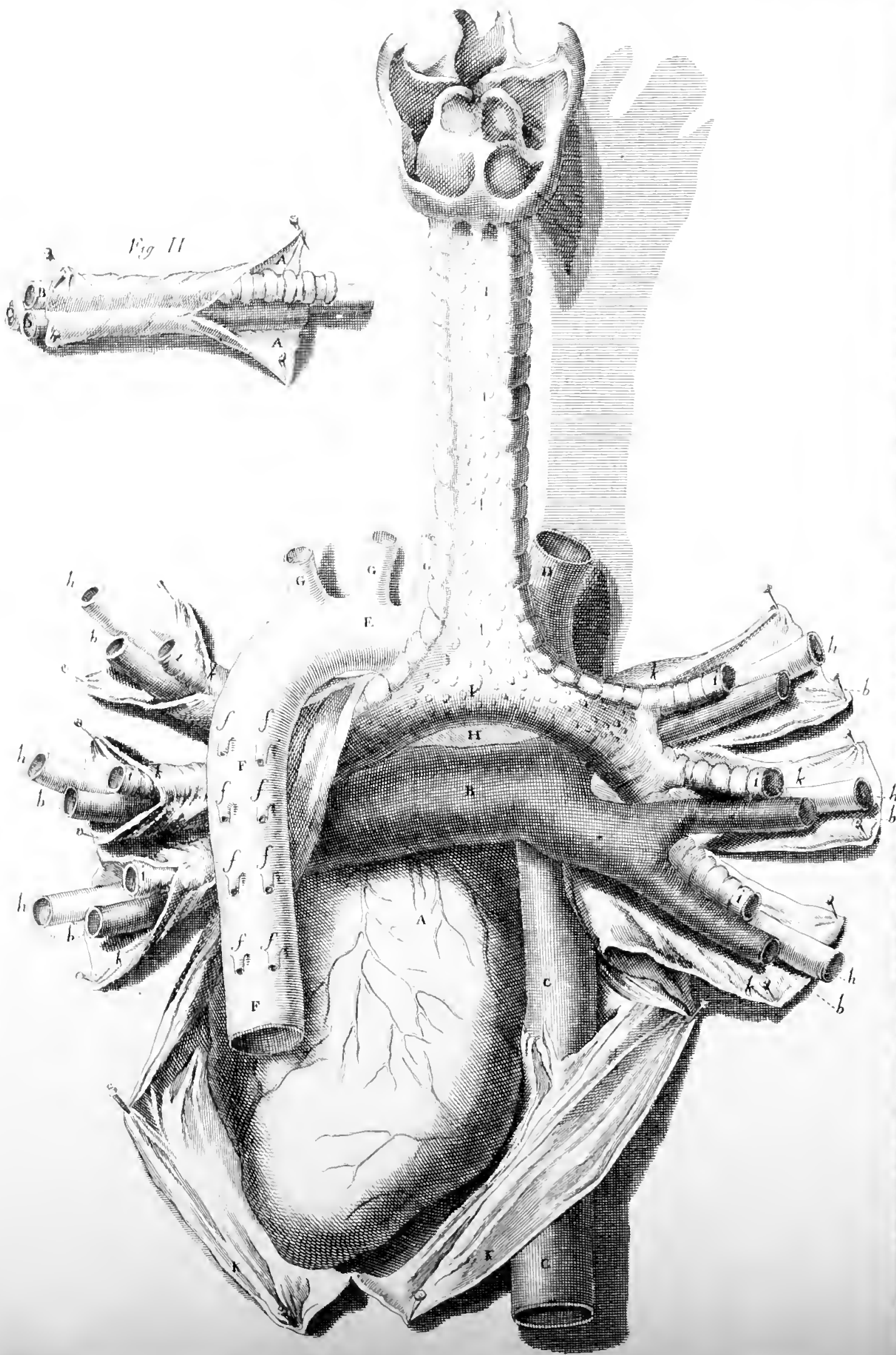

Fig. I.

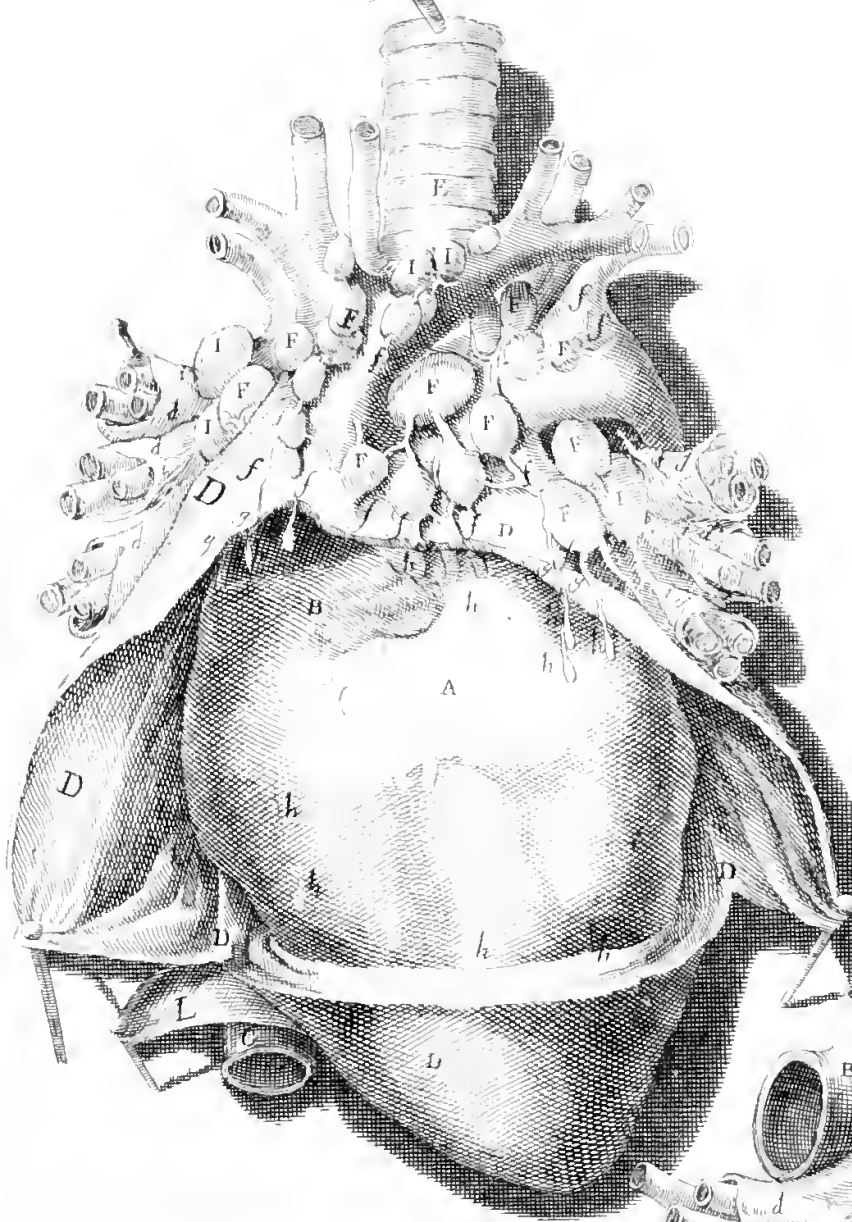

Fig. II.

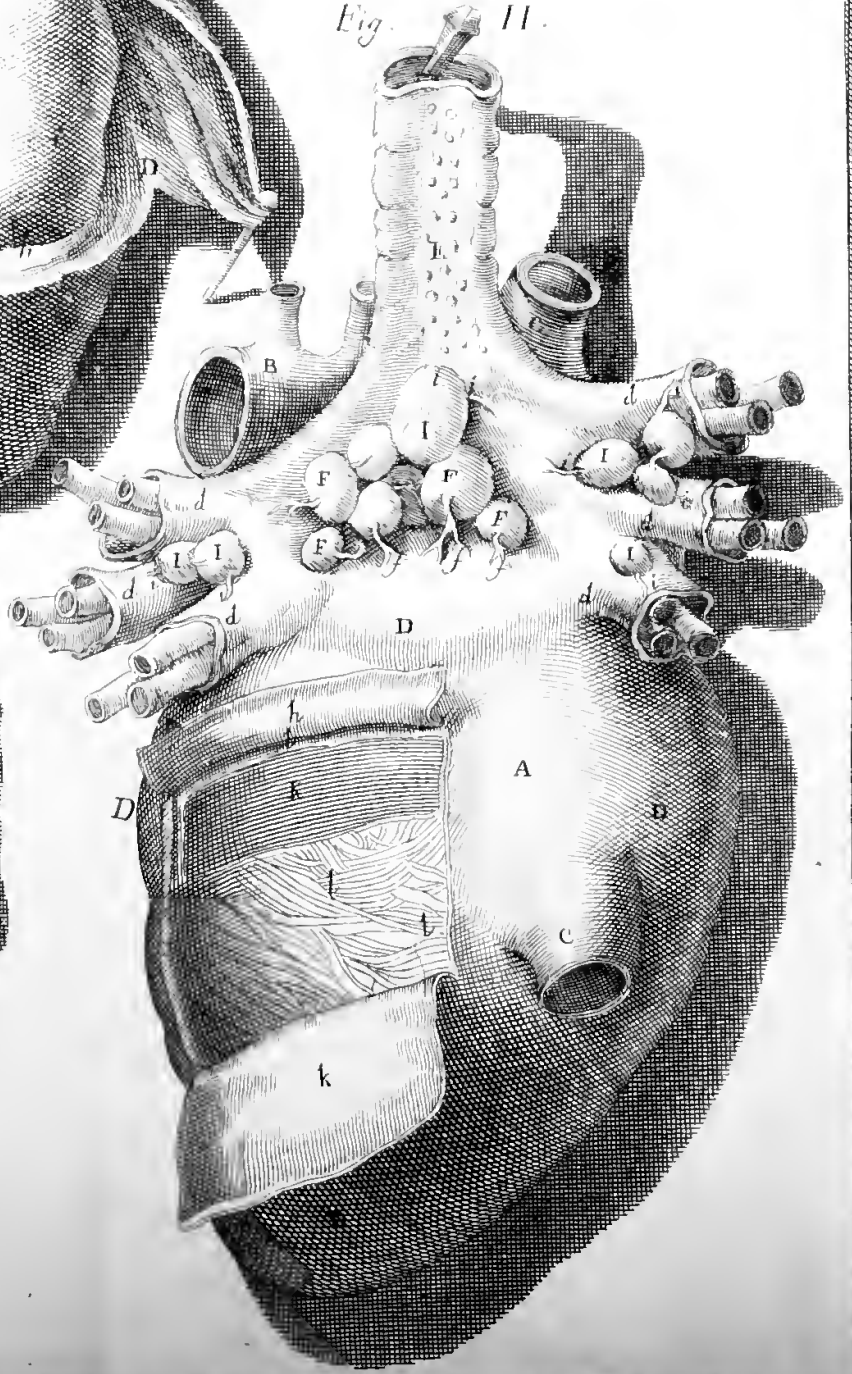

Fig. III.

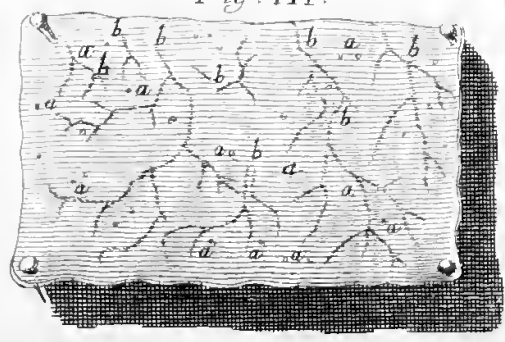

Fig I.

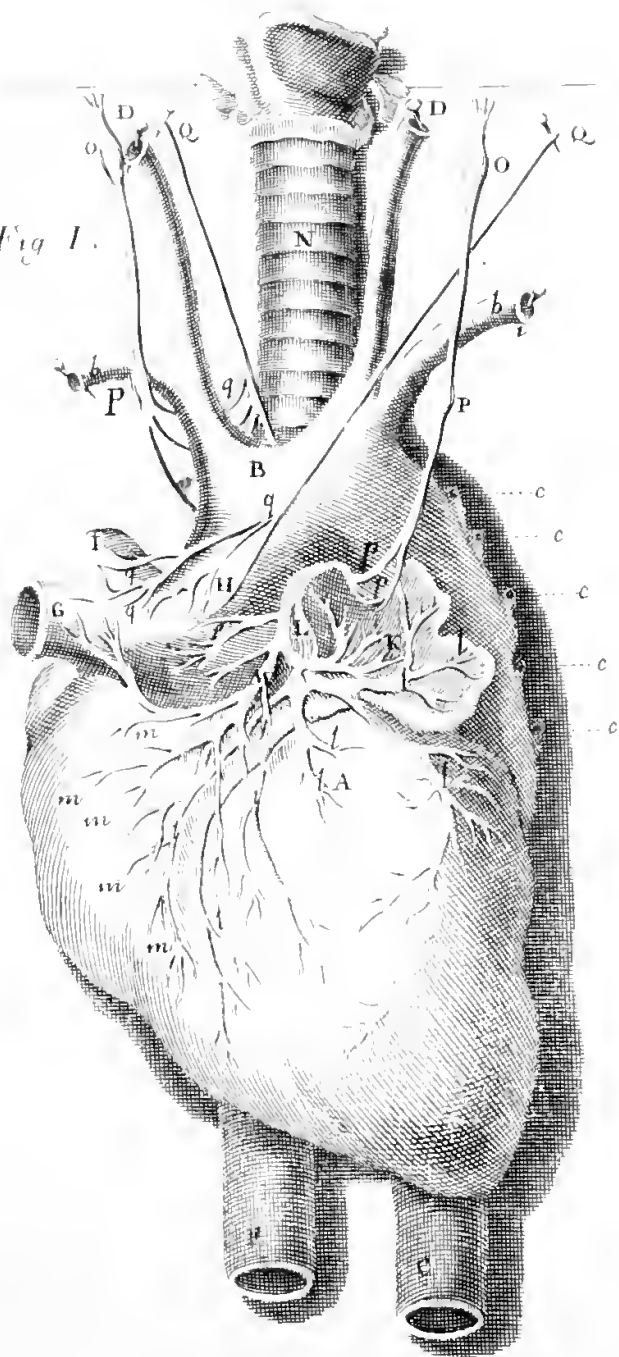

Fig II.

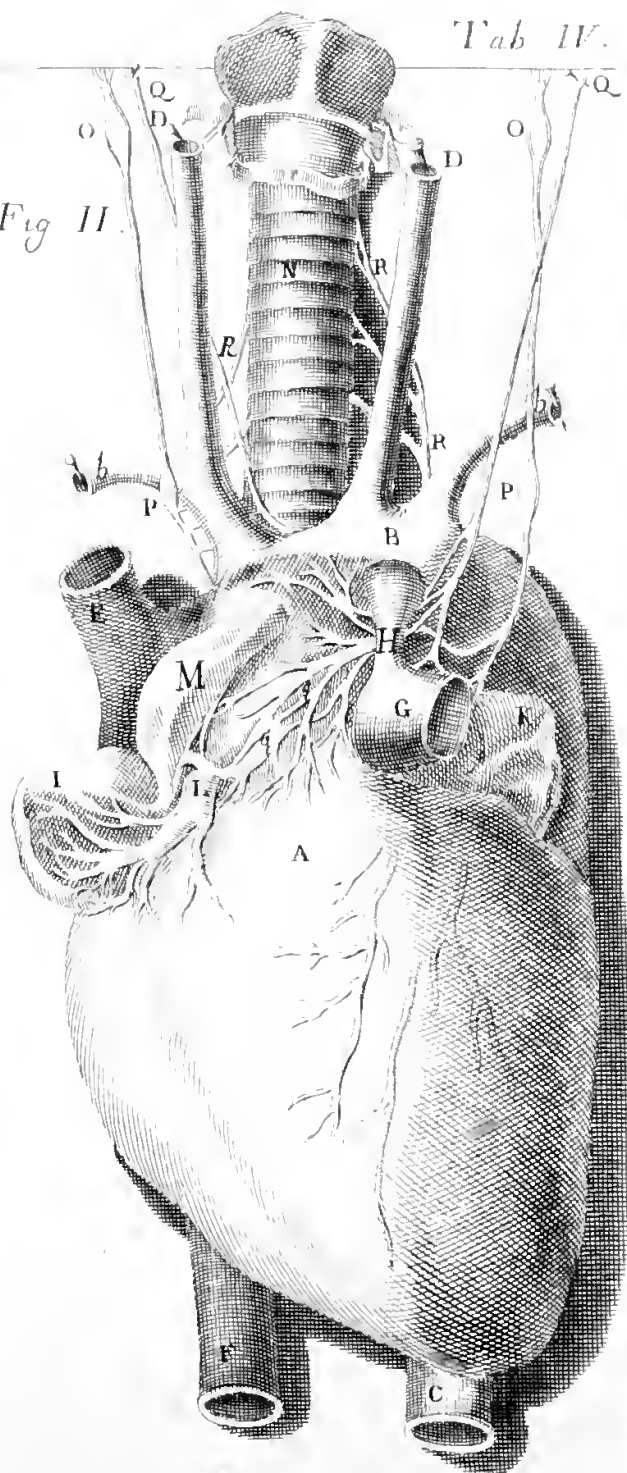

Fig. III.

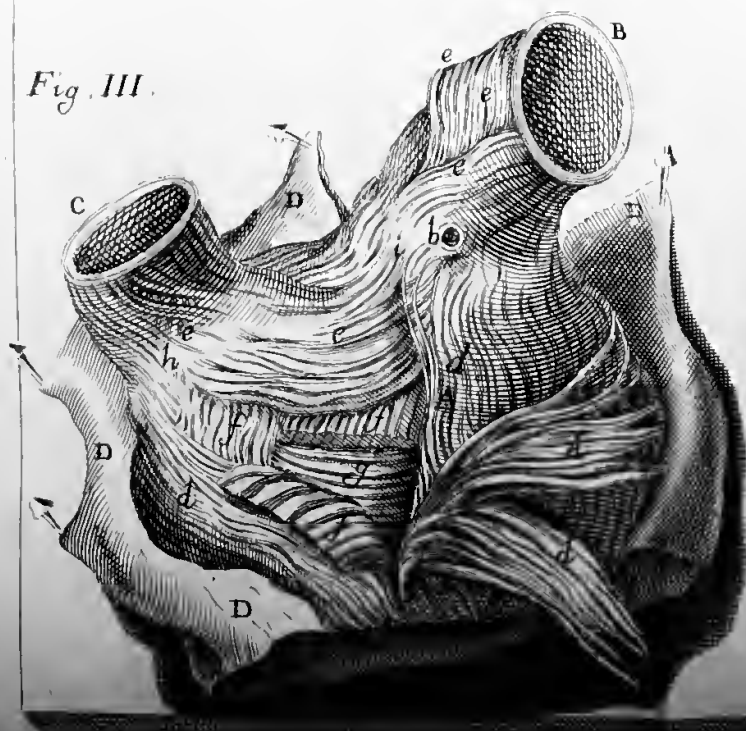
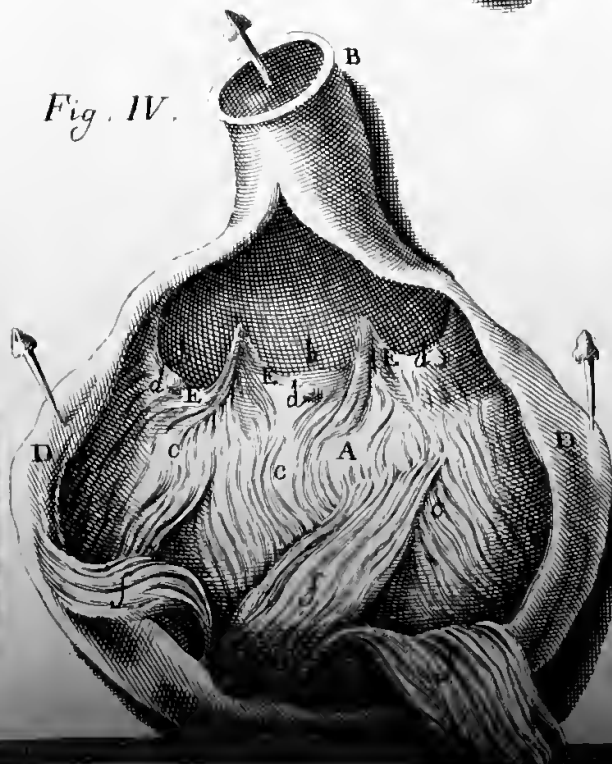
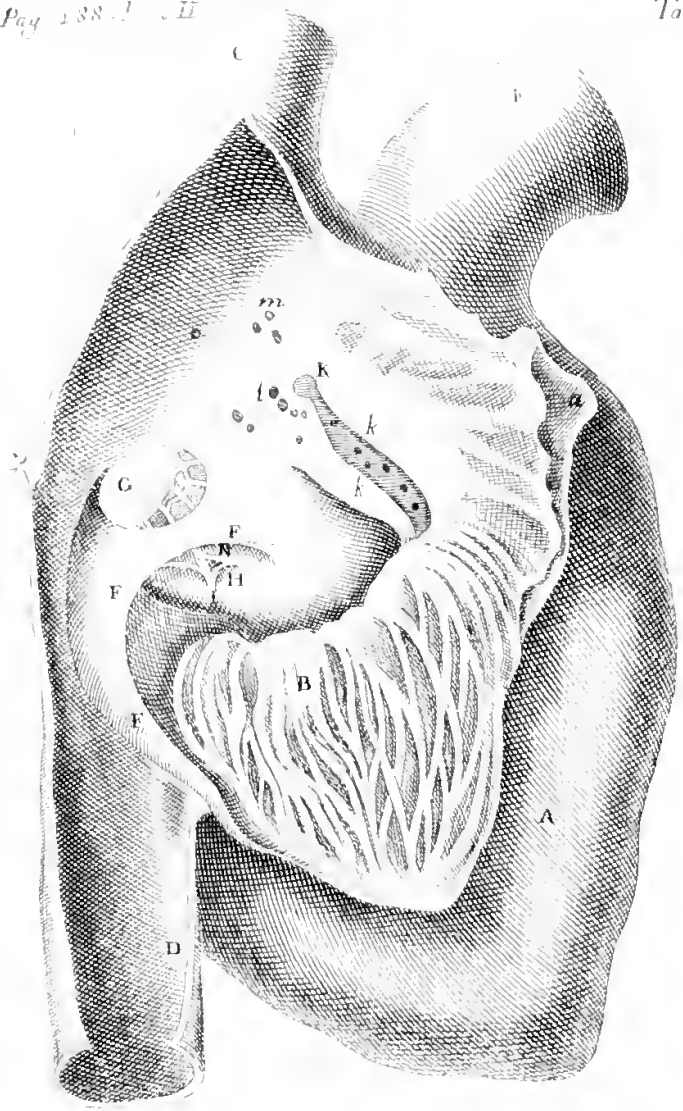

Fig. IV.

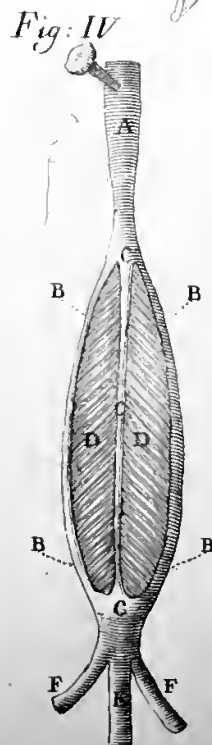
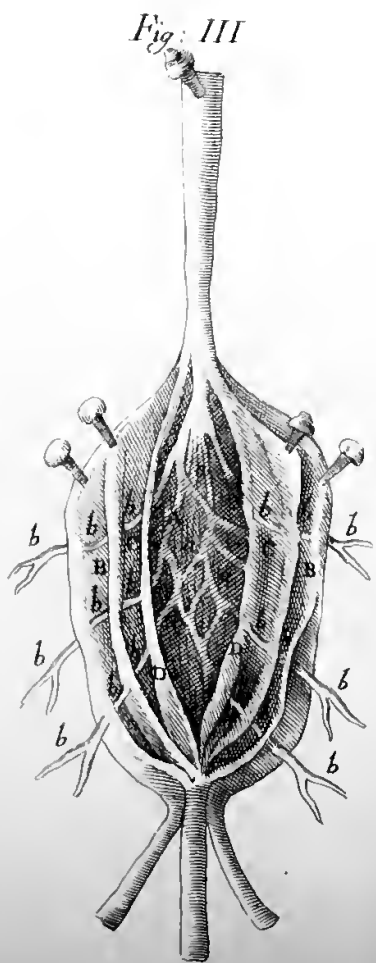
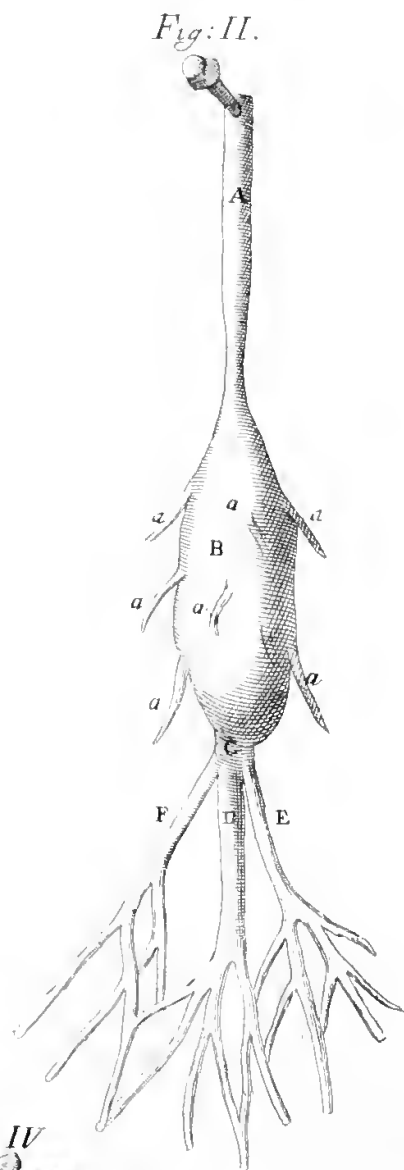
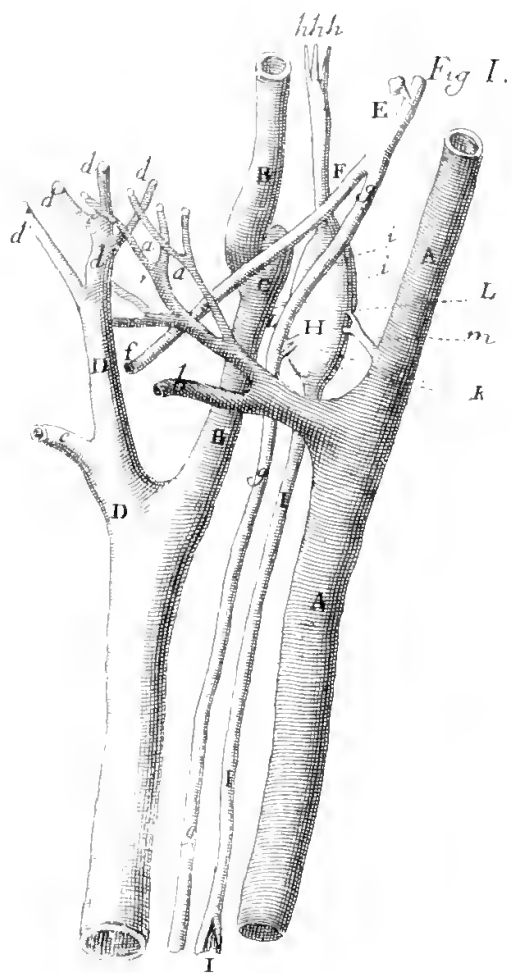

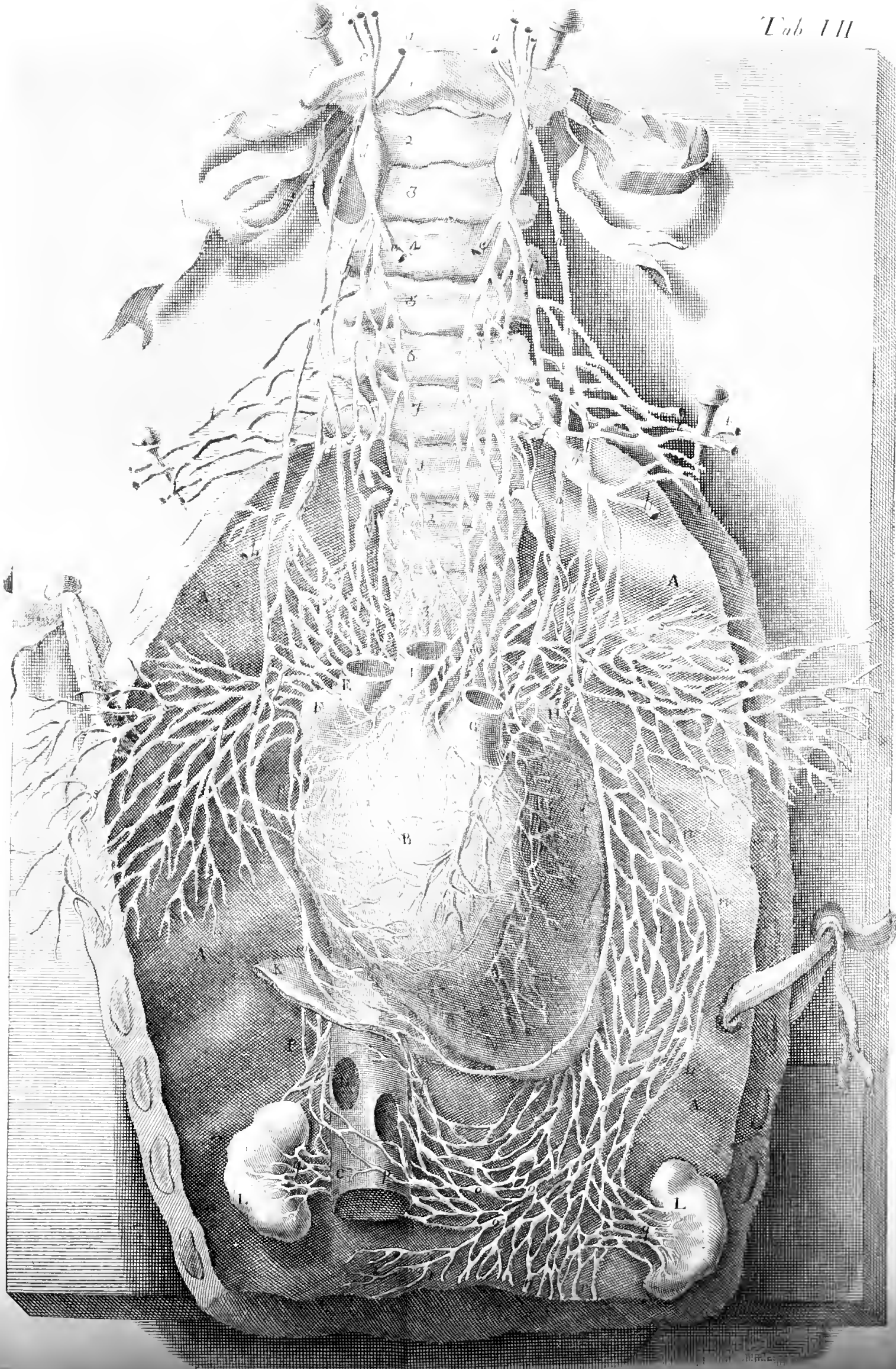

Fig 1.

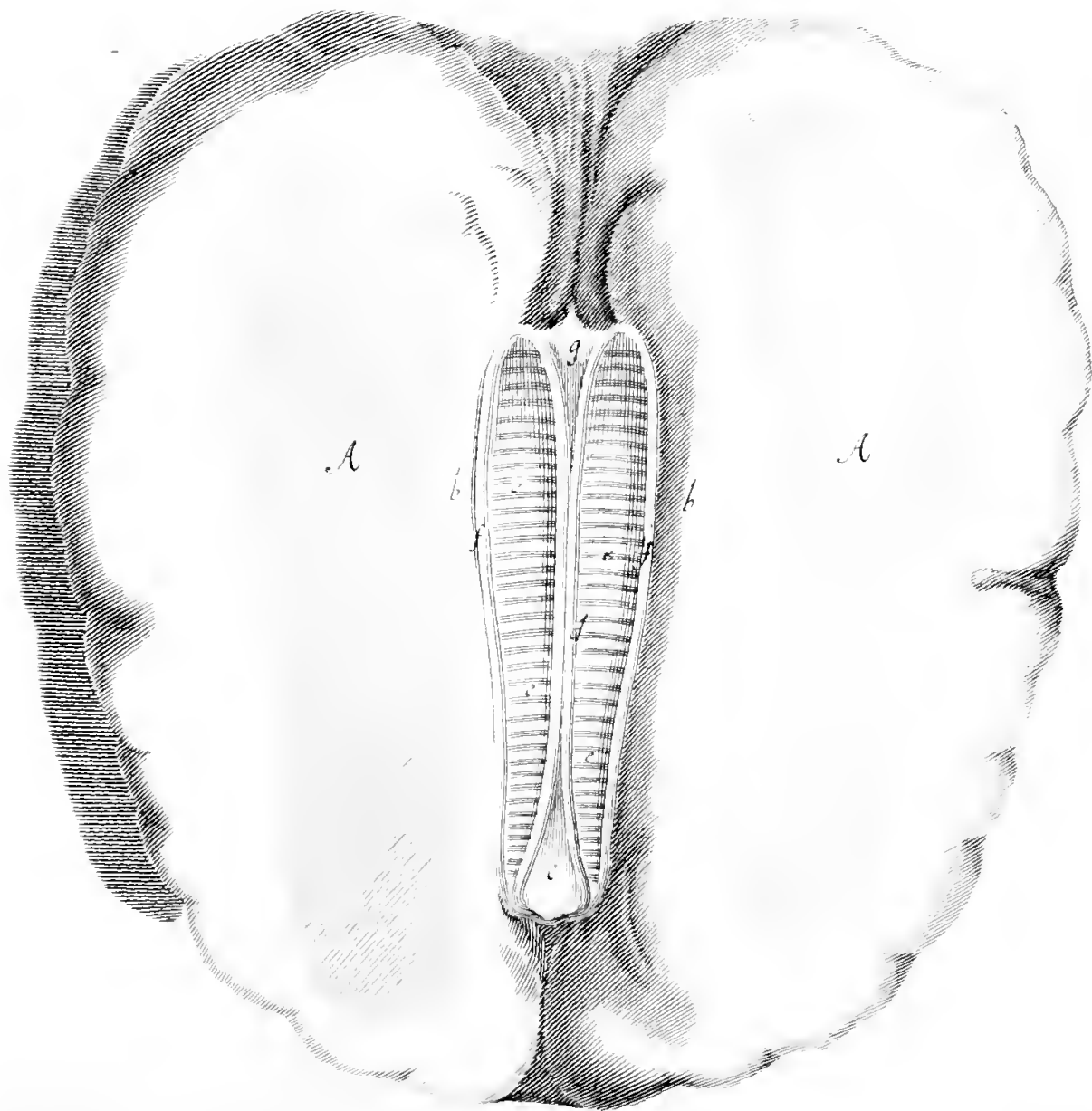

Fig. II.

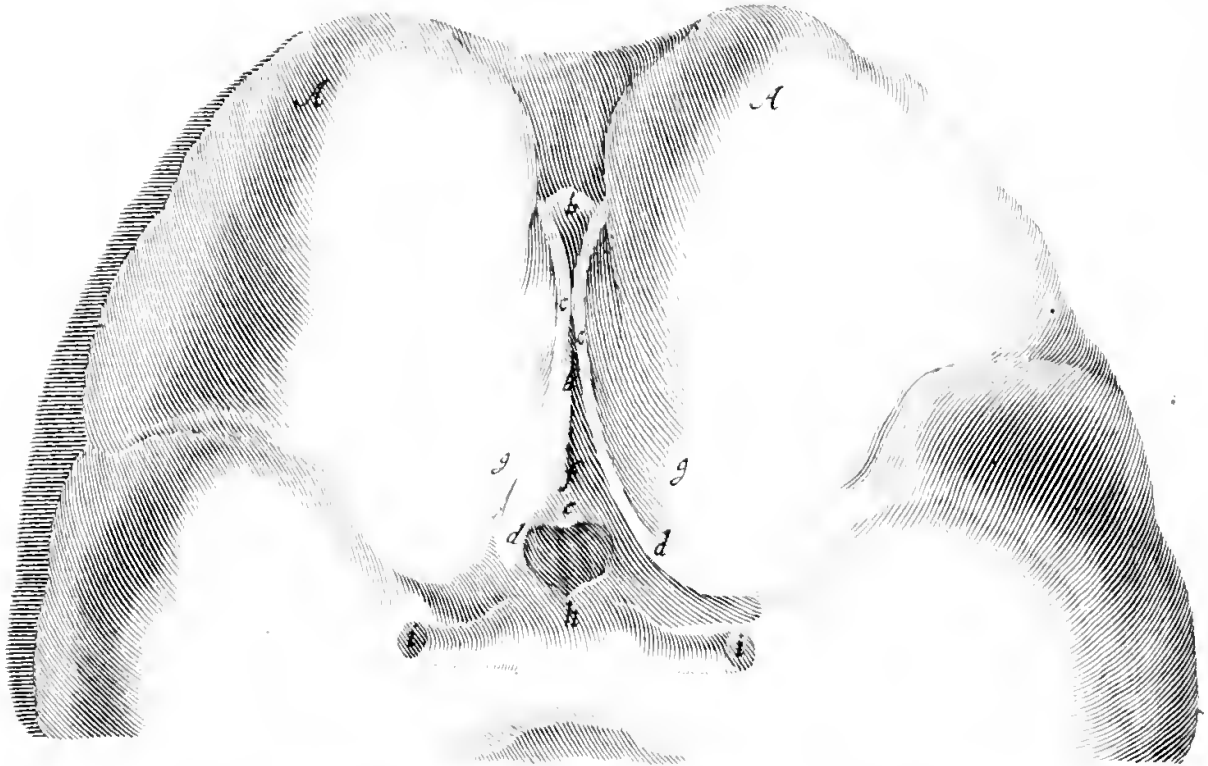
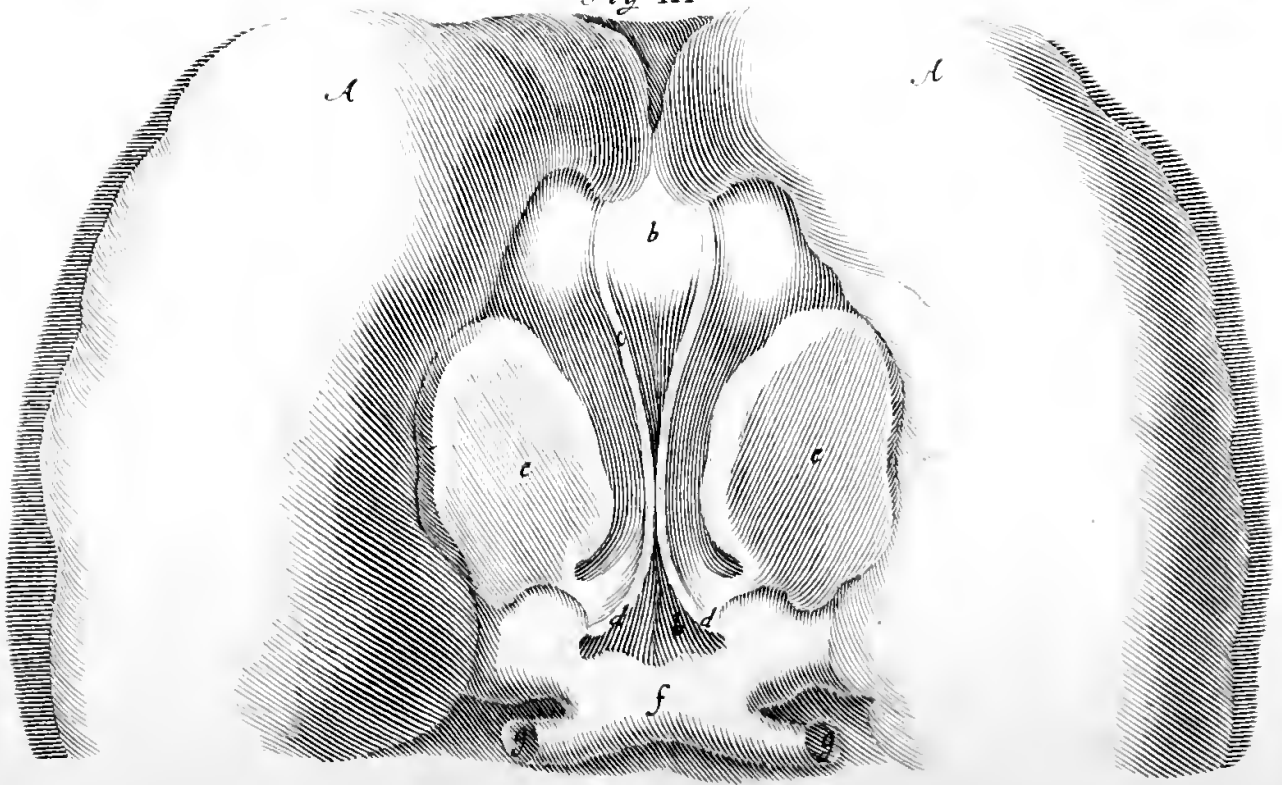
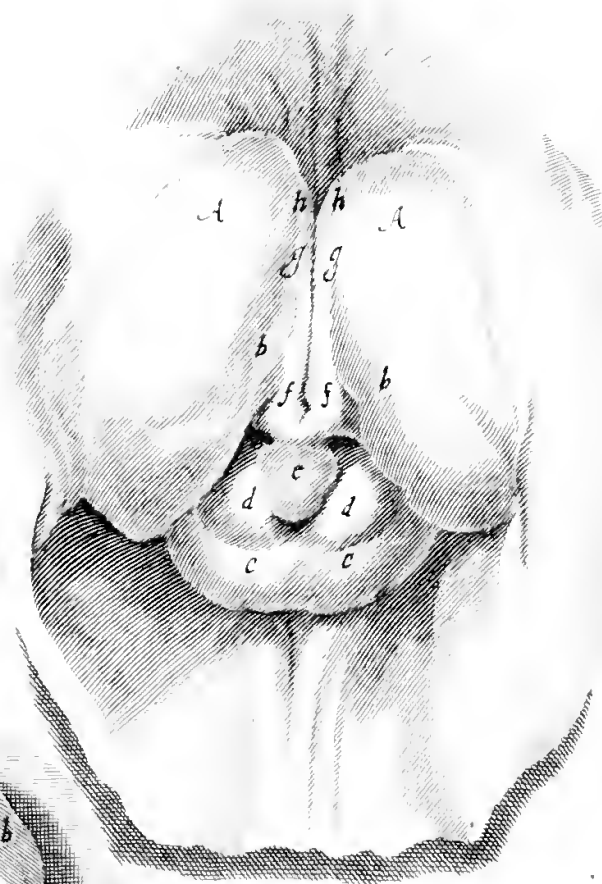

Fig. III.

Fig. 17.

Fig. 18.

OP

epa n: mof an
qy fava uoy
mubracu